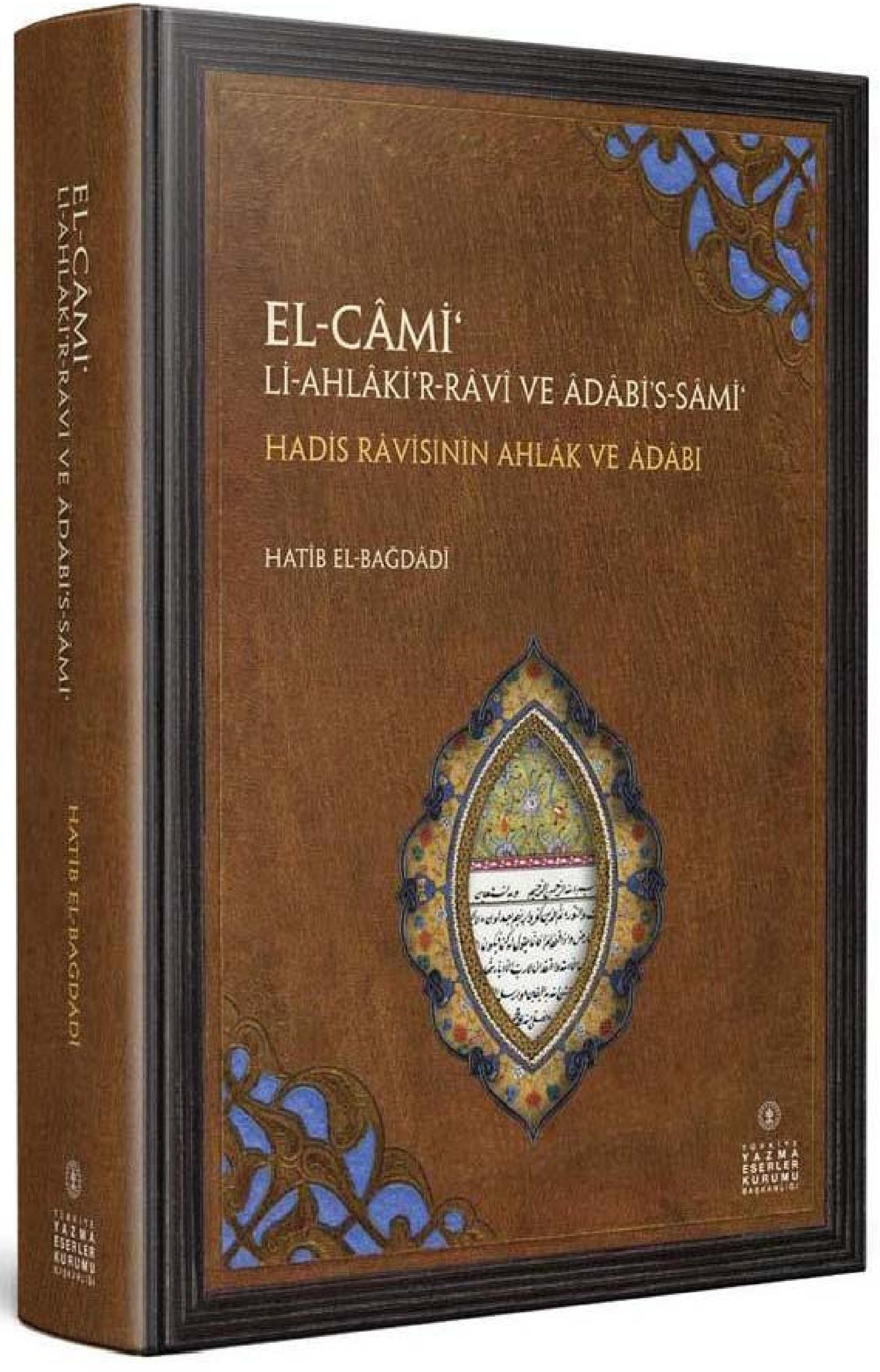
EL-CÂMİ‘
Lİ-AHLÂKİ'R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ'S-SÂMİ‘
HADİS RÂVİSİNİN AHLÂK VE ÂDÂBI
HATİB EL-BAĞDÂDÎ
TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI
EL-CÂMİ‘
Lİ-AHLÂKİ'R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ'S-SÂMİ‘
HATİB EL-BAĞDÂDÎ
TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI

EL-CÂMİ‘ Lİ-AHLÂKİ’R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ’S-SÂMİ‘

Hadis Râvisinin Ahlâk ve Âdâbı

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 252

Dinî İlimler Serisi	: 44
Kitabın Adı	: el-Câmi‘ li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi‘ Hadis Râvisinin Ahlâk ve Âdâbı
Müellifi	: Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)
Özgün Dili	: Arapça
Çeviri	: Doç .Dr. Muhammed Enes Topgül Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü (Hadis), Öğretim Üyesi Ömer Faruk Maden Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü (Hadis), Arş. Gör. Muhammet İkbal Aslan Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü (Hadis), Arş. Gör.
Editör	: Arafat Aydın, Yazma Eser Uzmanı
Son okuma	: Ahmet Çinar, Yazma Eser Uzmanı
Kapak Görseli	: Selimiye Yazma Eser Ktp., Selimiye Yazmalar, Nr.: 4694-1, 1b
Kitap Tasarım	: Yüksel Yücel
Baskı	: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mh. Güvercin Cd. No:3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 34310 Avcılar / İstanbul Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 44452
Baskı Yeri ve Yılı	: İstanbul, Haziran 2025
Baskı Miktarı	: 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Hatîb El-Bağdâdî,
Hadis Râvisinin Ahlâk ve Âdâbı, *el-Câmi‘ li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi‘*

1. Hadis, 2. Sünnet, 3. Râvi, 4. Rivâyet, 5. İsnâd, 6. Semâ, 7. Ahlâk, 8. Hatîb el-Bağdâdî

ISBN: 978-975-17-6249-8

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
tuyek@ktb.gov.tr
www.yek.gov.tr

EL-CÂMİ‘ Lİ-AHLÂKİ’R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ’S-SÂMİ‘

HADİS RÂVİSİNİN AHLÂK VE ÂDÂBI

(İNCELEME - ÇEVİRİ - METİN)

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ
(ö. 1071)

Hazırlayan
Muhammed Enes Topgül
Ömer Faruk Maden – Muhammet İkbal Aslan

Editör
Arafat Aydın

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşâ edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4

ÖNSÖZ 21

GİRİŞ: HATÎB EL-BAĞDÂDÎ VE *EL-CÂMİ' Lİ-AHLÂKİ'R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ'S-SÂMİ'* ADLI ESERİ 23

I. Hatîb el-Bağdâdî: Hayatı ve Eserleri 23

A. Hayatı 23

B. Eserleri 27

II. Telif Sebebi, Tarihi ve Nakil Serüveni 28

A. Tarihî Bağlam ve Sebeb-i Telif 28

B. İsmi, Telif Tarihi ve Nakil Serüveni 32

III. Yapısal Analizi 36

A. Kitabın Cüz Yapısı 36

B. Kitabın Bölüm ve Alt Başlık Yapısı 37

C. Metni Kontrol Stratejileri: Konu Girişleri ve İç Atıflar 43

1. Konu Girişleri 44

2. İç Atıflar 47

D. Hatîb el-Bağdâdî'nin Yaptığı Değerlendirmelerin Fonksiyonları 48

IV. Kaynakları 52

A. Açık Kaynaklar 52

B. Dolaylı Kaynaklar 55

C. Örtük Kaynaklar 60

V. Muhtevası 67

A. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Kültür Tarihi Açısından *el-Câmi'* 68

B. Hadis Tarihi Açısından *el-Câmi'* 72

C. Hadis Usulü Açısından *el-Câmi'* 76

VI. *el-Câmi'* Tercümesi Üzerine 81

KAYNAKÇA 85

EL-CÂMİ‘
Lİ-AHLÂKİ’R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ’S-SÂMİ‘

Mukaddime 92
I. Hadis Talebinde Niyet 100
II. Râvinin ve Hadis Dinleyenin Özelliği Olması Gereken Seçkin Ahlâk 114
1. İlim Talibinin Ailesi İçin Meslek Edinmesi ve Helalinden Kazanması Gerektiği 120
2. İlim Talibinin Bekârlığı Tercihi ve Evliliği Terk Etmesi 128
3. Hadisten Önce Ezberlenmesi Gerekenler 136
III. Âlî İsnâd 148
1. Bir Muhaddisin Kendisinden Nakilde Bulunduğu Kimse Hayatta Olduğu Hâlde O Muhaddisin Rivayetiyle Yetinmeyi [yani Hadise Nâzil Olarak Ulaşmayı] Yeterli Görenler 150
2. Nâzil İsnâdlı Bir Hadis Dinleyip Sonra Onun Âlî Hâlini Elde Etmeyi İsteyen Kimse 156
3. Âlî İsnâdı Övüp Nâzil İsnâdı Yerenler 162
4. Sika Râvilerin Nâzil İsnâdını Sika Olmayanların Âlî İsnâdına Tercih Etmek 164
IV. Nitelikleri Farklılık Arz Ettiği Takdirde Hadis Hocaları Arasında Seçim Yapma 166
1. Kendisinden Hadis Dinlenilmemesi Gereken Kimse 174
2. Râvinin, Hadisi Dinlediği Zaman Açısından İmtihan Edilmesi 176
3. Râvinin, Hadisi Dinlediği Kişinin Özelliği Üzerinden İmtihan Edilmesi 178
4. Râvinin, Hadisi Dinlediği Yer Üzerinden İmtihan Edilmesi 180
5. Yalancılığı, Hocasından Gayet İyi Bilinen [Rivayetinin] Aksine Bir Şeyi Anlatmasıyla Ortaya Çıkan Kimse 182
6. Hadislerin Ters Yüz Edilip (Kalb) Kendi Hadisleri Gibi Sunulması Suretiyle Râvinin Denenmesi 184
7. Bid‘at ve Hevâ Ehlinden Hadis Dinlemenin Terkine Dair 188
8. İyi Bir Yaşantı ve Dindarlık ile Meşhur Olsa da Rivayet Ahkâmını Bilmeyen Kimseden Hadis Dinlenilmemesi 190
9. Zayıf Râvilerden Hadis Dinlemenin Hoş Görülmemesi 192
V. İlim Talebinin Âdâbı 194
1. Hadis Meclislerine Erken Gitmek 202
2. Talebenin Acele Etmeksizin Ağırbaşlılıkla Yürümesi 204

3. Elbisesini Toparlaması ve Hâlindeki Pejmürdelik 206
4. Saygın Bir Duruşa ve Düzgün Bir Yaşantıya Sahip Olması 210
VI. Muhaddisin Yanına Girmek İçin İzin İsteme Âdâbı 212
1. İzin İçin Muhaddisin Kapısında Nasıl Beklenileceği 216
2. Kapı Çalma İzni ve Bunun Nasıl Olacağı 218
3. İzin İstenirken Kullanılan İfade ve İlim Talibinin Kendisini Tanıtması 220
4. Selamı Yaymanın Fazileti ve Selam Verilirken Sesin Yükseltilmesi Uygun Görülen Oran 224
5. Farsça İzin İstemek 226
6. Girme İzni İsteyen İlim Talibine Beklemesi Söylendiğinde Nereye Oturacağı 228
7. İzin İstemenin Üçte Son Bulması ve Kendisine İzin Verilmeyen Kimsenin Oradan Ayrılması 228
VII. Muhaddisin Yanına Girmenin Âdâbı 230
1. İçeriye Girişte Yaşça Büyük Olanları Öne Geçirmek 232
2. Toplum İçinde Bir Kişiye Selam Vermenin İyi Olmayışı 234
3. Halı Üzerinde Çıplak Ayak Yürümenin İyi Oluşu 236
4. İlim Talibinin Meclis Nerede Bitiyorsa Oraya Oturması ve İnsanların Omzuna Basarak Öne Geçmesinin Yasak Oluşu 238
5. Talibin Birini Kaldırıp Yerine Oturmasının İyi Görülmeyişi 238
6. Halkanın Ortasına ve Baş Tarafına Oturmanın Uygun Olmayışı 240
7. İzin Almadan İki Kişinin Arasına Oturmanın Uygun Olmayışı 242
8. Yeniden Meclise Dönme Niyetiyle Yerinden Kalkan Kimsenin Yerine Oturmanın Uygun Olmayışı 246
9. İlim Talibinin Meclisten Ayrılmaya Niyetlendiğinde Meclistekilere Selam Vermesinin Uygun Görülmesi 248
VIII. Muhaddise Tazim ve Hürmet Etme 248
1. İlim Talibinin Muhaddisten Çekinmesi 252
2. Hoca İçin Ayağa Kalkmanın Cevazı 256
3. Hocanın Binitinin Yularını Tutmak 260
4. Hocanın El, Baş ve Gözlerinin Öpülmesi 264
5. Muhaddisin Hakkını Teslim Etmek 266
6. Hadis Meclisine İhtiram Göstermek 266
IX. Semâ Edebi 270
X. Hocadan [Rivayet] İsteme Edebi 284
1. Sorunun Keyfiyeti ve Sorulacak Hadisin Belirlenmesi 302

2. Hocayı Usandırmanın Keraheti 306
3. Ashâbü'l-Hadîs'in Bıktırması Sebebiyle Dilini Tutmayan Kimseler 310
4. Hocaya Karşı Nezaket Gösterip Öfkesine Tahammül Etmek 316
5. Hocadan İstenmesi Gereken Hadisler 316

XI. Hocadan Hadis Ezberinin Nasıl Olacağı 330
1. Rivayet Esnasında Ezberlenmesi İçin Hocanın Hadisi Tekrar Etmesi 334
2. Talebenin Ezberlediği Hadisi Sağlamlaştırmak İçin Müzakere Etmesi 338

XII. Semâsı Olan Kitapları Ödünç Vermeye Teşvik ve Bu Konuda Cimrilik Yapıp Geri Duran Kimselerin Yerilmesi 344
1. Ödünç Alınan Kitapların Sahibine İade Edilmeyip Alıkonmasının Hoş Olmadığı ve Bir An Evvel İade Edilmesine Dair Rivayetler 348
2. Ödünç Alanın Kitabı Verene Teşekkür Etmesi 356

XIII. Hadislerin Kitaplarda Tedvini ve Buna Dair Çeşitli Kurallar 358
XIV. Yazının İyileştirilmesi ve Güzelleştirilmesi 374
1. Kalın Yazının Hoş, İnce Yazının Kötü Görülmesi 374
3. Yazıya Ne ile Başlanacağı 380
4. Besmele Nasıl Yazılır? 382
5. Hocanın ve Semâ Meclisinde Bulunanların İsimlerinin Nasıl Yazılacağı 386
6. Tashif ve Yanlış Anlaşılma İhtimallerinden Sakınmak İçin İsimleri Harekelemek ve Noktasını Koymak 388
7. Kitapta Hz. Peygamber'e Salavatı Yazmak 390
8. Hadislerin Sonundaki Daire 394

XV. Doğruluğunu Sağlamak ve Şek ve Şüpheyi Ortadan Kaldırmak İçin Kitabı Mukabele Etmenin Gerekliliği 398
1. Darb ve Tahrîci Kitabın Doğruluğuna Delil Sayma 404

XVI. Hadisi Hocaya Okumak, Bunun Âdâbı ve Bununla İlgili Seçilmiş Bahisler 406
1. Vehm ve Tahrîf Ehlinin Kimi Haberleri ve Tespit Edilen Hata ve Tashifleri 414
2. Hadis Metinlerde Tashif Yapanlar 418
3. Kur'an Okurken Tashif Yapanlara Dair Haberler 430
4. Meclise Önce Gelenlere Öncelik Verilmesi Hakkını Kullanmanın Gerekliliği 438

5. Talebelere Eşit Şekilde Muamele Etmeyi Gerekli Görüp Birini Diğerine Tercih Etmeyi Kerih Sayan Kimseye Dair Bölüm 444
6. Rivayette Bilgi ve Anlayış Sahiplerinin Öncelenebileceği 446
7. Hadis Rivayetini Gençlere Tahsis Edip Onları İhtiyar ve Yaşlı Kimselere Tercih Eden Kimseye Dair 452

XVII. Muhaddisin Ahlâk ve Âdâbına ve Takipçileri ile Ashâbına Yönelik Yapması Gerekenlere Dair 460
1. Kendisinden Yaşça Büyük Muhaddislerin Bulunduğu Şehirde Rivayette Bulunmaktan Kaçınan Kişiye Dair 466
2. Kendisinden Yaşça ve İlmen Büyük Olan Birinin Huzurunda Rivayette Bulunmaktan Kaçınan Kişi 468
3. Vaktinden Önce İlmî Önderlik [Riyaset] Talebine Dair Söylenenler ve Ehliyetsiz Olduğu Hâlde Buna Heves Eden Kimsenin Ayıplanması 470
4. Hadis Rivayetinin Uygun Görüldüğü Yaş Sınırı 472

XVIII. İstemeyene Hadis Rivayet Etmenin Keraheti ve Ehil Olmayana Hadis Nakletmenin Onu Zayi Etmek Olduğu 480
1. Tembellik ve İlgisizlik Gösteren Kimseye Hadis Naklinin Keraheti 484
2. Ehl-i Bid'ata Nakilde Bulunmayan Kimse 486
3. Rivayete Yalanlamayla Muhalefet Edene Hadis Naklini Terk Etmek 492
4. Ashâb-ı Rey'e Nakilde Bulunmayanlar 494
5. Yöneticilere Nakilde Bulunmayanlar 496
6. Kibir Olmaması İçin Nakilde Bulunmayı Hoş Görmeyenler 498
7. Hadis Rivayetinde Halis Niyet Taşımayan Kimseye Nakilde Bulunmaktan Kaçınanlar 500
8. Hadisi Ehline Nakletmekten Kaçınmanın Keraheti 506

XIX. Muhaddisin İlim Talebelerine Hürmet Etmesi ve Onlara Hüsn-i Tahammül Gösterip Sabretmeye Gayret Etmesi 508
1. Muhaddisin Yaşlılara ve Marifet Ehline İkramda Bulunması 510
2. Muhaddisin Eşrafa ve Soylu Kimselere Hürmet Etmesi 510
3. Kendi Topluluğunda Önde Gelenlere ve Mezhebinin Büyüğü Olanlara Hürmet Etmesi 514
4. Gurbetteki Talebeye İkramda Bulunmak ve Onlara Yakın Davranmak 516
5. Talebeyi "Merhaba" Diyerek Karşılamak 518

6. Talebeye Karşı Mütevazı Olmak 520
7. Talebeye Karşı Güzel Davranma 522
8. Talebeden Tabiatı İtibarıyla Kaba Olanlara Hoşgörüyle Yaklaşma 524

XX. Muhaddisin Hadis Karşılığında Ücret Almaktan Sakınması Gerektiğine İlişkin Rivayetler 528
1. Yöneticilerin Hediyelerini Kabulden Kaçınan Muhaddisler 530
2. Talebesinden Dünyalık Talebinde Bulunmaktan Kaçınanlar 546
3. Muhaddisin Kendisinden Hadis Dinlemek İsteyen Kimsenin Evine Gitmeyerek İzzet ve Saygınlığını Koruması 548

XXI. Muhaddisin Görünüşünü Düzeltmesi ve Hadis Rivayeti İçin Güzel Elbiseler Giymesi 552
1. Misvakla Başlamalıdır 554
2. Uzadıysa Tırnaklarını Kessin 554
3. Bıyıklarının Uçlarından Alır 556
4. Dağınık Saçlarını Düzeltir 558
5. Elbisesi Kirlendiğinde Yıkar 558
6. Yağlı Bir şey Yediğinde Ellerini Yağdan Arındırır 560
7. Kötü Kokulu Yiyeceklerden Kaçınır 560
8. Ehl-i Kitap'ın Ameline Muhalefet İçin Ağarmış Saçlarını Boyar 560
9. Siyaha Boyamanın Hoş Görülmemesi 564
10. Muhaddisin Hoş Görülen Elbisesi 566
11. Kamîsinin Özelliği 568
12. Takke Giymesi ve Sarık Sarması 570
13. Taylesân Giymesi 574
14. Yüzük Takması 574
15. Sakalını Taraması 576
16. Tütsü ve Koku Sürünmesi 578
17. Aynaya Bakması 578
18. Nalın/Sandalet Giymesi 580
19. Yürüşünde Ölçülü Olması 586
20. Karşılaştığı Müslümanlara İlk Kendisinin Selam Vermesi 590
21. Talebelerinin Yanına Girişi 592
22. Huşu ile Bağdaş Kurup Oturmasının Hoş Karşılanması 596
23. Nezih Bir Dil Kullanması ve Konuşurken Temkinli Olması 600
24. Talebeleriyle Şakalaşmaktan Kaçınması 600
25. Huzurunda Vakarı Terk Eden Kimseyi Eleştirmesinin Caiz Oluşu 604

26. Kabalık ve Sertlik Olmaksızın Kibarca Eleştirmenin Hoş Karşılanması 606
27. Hadis Rivayetinin Hoş Görülmediği Durumlar 606
28. Abdestsiz Hadis Nakletmeyi Hoş Karşılamayanlar 610
29. Abdestsiz Nakilde Bulunmak İsteyince Teyemmüm Yapan Kimse 612
30. Muhaddisin Ashâbı İçin Meclisini Düzenlemesi ve Yüzünü Tamamına Dönmesi 614
31. Rivayet Esnasında Huşulu Olmak 616
32. Sesini Alçaltmasının Hoş Karşılanması 616
33. Minber ve Benzeri Bir Yere Oturması 620
34. Hadisleri Hızlıca Sıralamanın Hoş Görülmemesi ve Acele Etmeden Okumanın Hoş Karşılanması 620
35. Ders Arasında Yapılan Zikirler 622
36. Hadisi Tekrar Etmenin ve Ettirmenin Hoş Karşılanmaması 626

XXII. Muhaddisin Doğru Sözlülüğe Gayret Etmesi ve İşleri ve Koşullarının Farklılığına Rağmen Bunu Tercih Etmesi 628
1. Hadis Nakledeceği Zaman Hata ve Vehme Düşme Endişesiyle Dikkatli ve Tedbirli Olması 630
2. Hatadan En Uzak, Doğruya En Yakın Olması Sebebiyle Yazılı Nüshadan Rivayeti Tercih Etmek 634
3. Muhaddisin Hafızasından Nakilde Bulunabileceği ve Hadisin Lafzıyla Değil, Manasıyla Rivayet Edilmesine Dair Görüşler 640
4. Râvisi Dil Kaidelerinin Gereklerine Muhalefet Ettiğinde Hadisi Doğru Şekilde Nakletmeye Dair Görüşler 650
5. Hadisi Doğru Şekilde Nakledebilmek İçin Nahiv ve Arapça Eğitimine Teşvik Etme 656
6. Dil Hatasını Kınayıp Bu Hususta Sert Davrananlar 664
7. Hadisin Mana ile Rivayetini Caiz Görenler ve Bu Konuda Kendilerinden Nakledilen Bazı Nakiller 668
8. Biraz Önce Zikrettiğimiz Hususların Kendilerinden Nakledildiği Sahâbîlerin İsimleri 676
9. Müzakere Meclisinde Muhaddisten Hadis Yazmak 678

XXIII. Hafızasından Bir Hadis Nakledip Daha Sonra Kendisine Muhalefet Edilen Kişi Hakkındaki Hüküm 682
1. Daha Hafız Birisinin Farklı Nakli Sonrasında Onun Görüşüne Dönen Kimse 690

2. Rivayetinde Şüphe Duyulduğunda Muhaddise Tekrar Sorup Onu Bu Durumdan Haberdar Etmesi 698
3. Hadis Rivayet Etmemeye Yemin Eden Kimsenin Rivayet Edip Kefaret Ödemesinin Uygun Görülmesi 702
4. Muhaddisin *Haddesenâ* ve *Ahberenâ* Demesi 706

XXIV. Hadis İmla Etme ve İmla Meclisi Kurma 710
1. Perşembe Günü Meclis Düzenleyenler 716
2. Gündüz Vakti Hadis Nakline Vakit Ayıramayıp Gece Hadis Nakleden Muhaddisler 720
3. Muhaddisin Öğrenciler İçin Hadis Meclisi Gününü Tayin Etmesi 722
4. Mescitlerde Hadis Meclisi Kurmak 724
5. Muhaddisin Kıbleye Doğru Oturması 726
6. Cuma Namazından Önce Ders Halkası Kurmak 728
7. Halkanın Geniş Olması 732

XXV. Müstemlî Edinmek 734
1. Müstemlînin İnsanlardan Yüksekte Durması 736
2. Müstemlînin Muhaddisin İfadesine Uyması 738
3. Müstemlînin Söze Neyle Başlayacağı 740
4. Müstemlînin, Muhaddise "Kimden [Hadis] Zikredeceksin?" Demesi 744
5. Muhaddisin Müstemlîye Cevap Vermesi ve Rivayet Ettiğini Söylemesi 746
6. Sadece İsim veya Nesebi Zikretmek ya da Künye veya Lakapla Yetinmek 748
7. Lakaplarıyla Tanınanlar 752
8. Künyesiyle Tanınanlar 758
9. Muhaddisin İsmi ve Nesebini Sorarken Kibar Davranmak 760
10. Muhaddisin Annesine Nispet Edilmesi 762
11. Körlük, Tek Gözlülük ve Diğer Musibetler Gibi Muhaddisi Kusurlarla Tarif Etmek 764
12. Bir Hadis Hocasından Rivayette Bulunup Onu Öven, Metheden ve Yücelten Kimse ile İlgili Bâb 768
13. Birçok Kimseden Hadis Rivayet Etmenin İyi Olduğu ve Tek Bir Hocayla Yetinilmemesi Gerektiği 774
14. Zayıf Râvilerden ve Aykırı Görüşlere Sahip Bid'atçılardan Rivayet Etmekten Kaçınma 778
15. Önceden İşitme Konusunda Doğru Yolda Olan Kimseleri İzlemek 782

16. Bir Hadis Nakledip Onu Önce Nâzil Olarak Sonra da Âlî Olarak İşittiğini Zikreden Kişi 786
17. Naklettiği Hadisi Hocasından Israrla İstediğini Söyleyen Kişi 790
18. Rivayetinde Teferrüd Ettiği Bir Hadisi Nakledip O Hadisin Yalnızca Kendisinde Bulunduğunu Zikreden Kimse 792
19. Sorumluluğun Kendisinde Olmaması Şartıyla Hadis Nakleden Kimse 792
20. Yalan Haberlerin Nakledilmesinin Haram Oluşu ve Bâtıl Hadislerin Nakledilmemesi Gerektiği 794
21. Meşhur Hadisleri Nakletmenin Müstehap Oluşu ve Garib ve Münker Hadislerden Sakınma 796
22. İsnâd ve Metinlerinde İllet Bulunmayan Sahih ve Güzel Hadisleri Tercih Etme 798
23. Her Zikredildiğinde Hz. Peygamber'e Salât Etmek, Sahâbeye de Rahmet Dilemek 802
24. İmla Esnasında Herkes İçin Rivayeti Uygun Görülen Şeylerin ve Şüphe Oluşması Çekincesiyle Uygun Görülmeyen Şeylerin Açıklaması 808
25. Ehl-i Kitap'tan Rivayet Edilen Benî İsrail'e Dair Hadislerin Naklinin Kerih Olması 820
26. Sahâbenin Fazilet ve Menkıbelerini İmla Etme, Onların Güzel Amellerini ve Öncelikli Konumlarını Yayma 828
27. Muhaddisin Hadis Hakkında Konuşması ve Onu Sabit, Sahih ve Diğer Vasıflarla Nitelemesi 834
28. Muhaddisin İmlayı Uzun Tutup Çok Fazla Yaparak Dinleyeni Bıkıp Usandırmasının Kerih Olması 848
29. Meclisi Hikâye, Güzel Nükte ve Şiirle Bitirmek 852
30. Meclis Bitiminde İstiğfar Etmek ve Allah Teâlâ'ya Nimetlerine Karşılık Hamd ü Sena Etmenin Sünnet Oluşu 856
31. Yazılı Malzemeyi Mecliste Muâraza Etmek, Onu Sağlamlaştırmak, Yazı Hatalarını ve Yanlışlarını Düzeltmek 860
32. Meclise Yetişememe, [Kaçırılan Kısmı] Tekrar Ettirme ve Tekrar Ettirilmesi Mümkün Olmayan Yerleri İcazetle Telafi Etme Hakkında Söylenenler 862
33. İcazet Örneği 870

XXVI. Talebelerin Kendi Aralarında Hadis Konusunda Rekabet Etmeleri ve Sadece Kendilerinin Faydalanması İçin Birbirlerinden İlmi Gizlemeleri 870

XXVII. Nakledilen Rivayetler Konusunda İçtenlikli Davranmanın Gerekliliği ve Talebelerin Birbirlerine Yardımcı Olmaları Konusu 884
XXVIII. Tamamını Yazamayan ve Toplayamayan Kişinin [Hocadan Alacağı] Hadisleri Seçip Ayırması 894
1. Hafızın Seçkisine İşaret Koyması 898
2. Seçki Yaparken Uzak Durulması Gereken Şeyler 900
3. Hadis Hafızlarının, Yalancıların Durumlarını Açıklaması, Onlara Şiddetle Karşı Çıkması ve Durumlarını Sultanlara Ulaştırmasının Gerekliliği 918
4. Hıfz ile Mutlak Olarak Nitelenip İsimlendirilebilmesi Uygun Olan Kimseler 926
5. Hadisi Çokça Yazma ve Semâ Etmeyle Nitelenen Kimseler Hakkında Bazı Rivayetler 932
Fasıl 938
XXIX. Hadisleri Olduğu Gibi ve Tam Olarak Yazma Hakkındaki Sözler ve Farklı Hadis İlimlerini Biraraya Getirmek İçin Buna Duyulan İhtiyaç 944
1. Hz. Peygamber'e İsnâd Edilen [Müsned] Hadisler 956
2. İsnâdı Sahâbede Bitirilen [Mevkûf] Hadisler 958
3. Hz. Peygamber'den Nakledilen Mürsel Hadisler 960
4. İsnâdı Tâbiûnda Bitirilen Maktû Hadisler 960
5. Zayıf ve Rivayetine Güvenilmeyecek Kişilerin Hadisleri 962
6. Tefsir Rivayetlerinin Yazımı 964
7. Megâzî Hadislerinin Yazımı 968
8. Kıraat Vecihlerini [Hurûfü'l-Kıraât] Yazmak 970
9. Önceki Nesillerin Şiirlerini Yazmak 974
10. Tarihleri Yazmak 976
11. Hafızların Cerh-Ta'dîl'e Dair İfadelerini Yazmak 978
12. Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri 984
13. Tekrarlanan Hadislerin Yazılması 994
14. Farklı Tarikleri Yazma 996
15. Yazılması İsnâda İhtiyaç Duymayan Şeyler 998
16. Bir Hadisi Birkaç Kişiden Dinlemek 1002
17. Akranlardan Hadis Yazımı 1006
18. Büyüklerin Küçüklerden Hadis Yazımı 1010
19. "Herkesten Hadis Yazılır" Diyen Kimseler 1014
20. Hadis Aldığı Hocaların Sayısını Çoğaltmak 1014

XXX. Hafızlarla Karşılaşmak ve Âlî İsnâdları Elde Etmek İçin Uzak Bölgelere Rihle Yapmak 1018
1. Tek Bir Hadis İçin Rihle Yapan Kimse 1022
2. Rihle Hususunda Anne-Babadan İzin Alma 1026
3. Anne-Babaya İtaat Edip İyilik Yapmanın Gerekliliği ve Hoşlanmayıp Kızmaları Durumunda Rihlenin Terk Edilmesi 1030
4. Eşine Karşı Sorumluluğu Rihle Yapmasına Engel Olan Kimse 1034
5. Nafakası Olmaması Rihle Yapmasına Engel Olan Kimse 1036
6. Rihle Öncesinde Yol Arkadaşı Arama 1036
7. Yolculuğa Çıkma Konusunda İstihare Yapmak 1040
8. Yolculuğa Çıkmak İçin Seçilecek Gün 1042
9. Dostlara ve Tanıdıklara Veda Etmek 1042
10. Veda Ederken Ne Denileceği 1044
11. Yolculukta İyi Bir Geçim ve Güzel Bir Birliktelik Adına Yapılması Gereken Şeyler 1046
12. Gidilmesi Amaçlanan Şehre Varınca Edilecek Dua 1052
13. Öğrencinin Memleketine Geri Dönmesi ve Yolculuğa Çıktığı Şehirde İkamet Etmeyi Tercih Etmesi 1056
XXXI. Hadisleri Ezberleme, Onlara Derinlemesine Nüfuz Etme, Türlerini ve Farklı Anlamlarını Dikkatli Bir Şekilde İnceleme 1060
1. Hadis Ezberlemeye Teşvik 1062
2. Kendisini Hafız Olarak Niteleyen Kimse 1068
3. Hadis Bilgisinin Telkin Değil, Allah'ın Kalpte Yarattığı Bir Bilgi Olduğu Hakkında 1070
4. Hadis Ezberlemede Yardımcı Olan Etkenler 1074
5. Kur'an, Hadis ve Diğer İlim Türlerini Ezberlemek İçin Yapılacak Dua 1080
6. Ezber İçin Yenilmesi İyi, Kaçınılması Emredilmiş Olan Yiyecekler 1086
7. İlim Talibinin Geceleyin Hadis Mütalaası Yapma ve Derslerine Düzenli Olarak Devam Etme Gibi Üzerine Vazife Görmesi Gereken Şeyler 1090
8. Ezberlenen Şeylerin Zihinden Tekrarı 1094
9. Hadisleri Diğer İnsanlarla Müzakere Etmek 1096
10. Öğrencilerle ve Arkadaşlarla Müzakere Etmek 1100
11. Akranlarla ve Yaşıtlarla Müzakere Etmek 1102
12. Hocalar ve Yaşlılarla Müzakere Etmek 1108
13. Hadis Talebinde ve Onu Müzakerede Devamlı Olmak ve Ondan Bıkmaya Sebep Olacak Şeylerden Sakınmak 1114

XXXII. Derleme ve Tasnifin Faziletinin Açıklanması ve Tanıtımı 1116
1. Hadisin Tasnif Edileceği İki Metot Hakkında 1124
2. Konu Başlıklarının Varlığına Dair Rivayetler 1126
3. Sünnetlerin Kaynakları 1130
4. Kendilerinden Ahkâm Hadisleri ve Fıkhi Meseleler Nakledilen Hocaları Tanımak 1134
5. Fıkıh Mevzularına Medar Olmuş Hadisler 1136
6. Sünnetlerin Müsnedlere Göre Kaydedilmesi 1138
7. Sahâbe Müsnedlerinin Düzenlenmesi 1140
8. İsnâdların Kendileri Etrafında Döndüğü Muhaddisler 1144
9. Müsnedlerdeki İlletlerin Açıklanması 1146
10. Hadislerinin Derlenmesine Önem Verilen Kimseler 1152
11. İsnâd Kalıplarının Derlenmesi 1154
12. Konu Başlıklarının Derlenmesi 1156
13. Önceki Nesildeki Âlimlerin Kitaplarının Adları ve Muhaddisin Başka Tariklerden Bu Hadisleri Nakletmesi 1160
XXXIII. Hafıza Karışıklığı ve Zihnî Eksiklik Endişesi ile İleri Yaşlarda Hadis Nakletmeyi Bırakmak 1166
KAYNAKÇA 1171
DİZİN 1175

ÖNSÖZ

Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eseri müellifinin ilmî kişiliği açısından hadis ilmi, muhtevası açısından da erken İslâm toplumundaki eğitim-öğretim süreçleri ve faaliyetleri ile ilgili bir kitaptır. Eser sadece Hatîb'in yaşadığı 5./11. asırdaki hadis faaliyetleri için değil, önceki asırlardaki âlimlerin hadis tarihi ve usulü kapsamına giren beyan ve uygulamalarının takibi açısından da eşsiz bir metindir. Bu niteliklerden kiminin yeterince çalışılmayan erken İslâm eğitim ve kültür tarihi çalışmalarını besleyeceği de aşikârdır. Anılan gerekçeler ile mütercimlerin çalışma sahalarının örtüşmesi *el-Câmi'* tercümesinin en temel motivasyonudur. Umulur ki bu tercüme özelde ilahiyat sahasında çalışan konuyla yakın uzak ilgili kimselerin, genelde ise ciddi yekûne ulaşan ilahiyat okur kitlesinin dikkatini çeker ve birikimlerine katkı sağlar. Çeviri metnin başına eklenen "Hatîb el-Bağdâdî ve *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* Adlı Eseri" başlıklı inceleme ise 2025 senesinin başında neşredilen *Muhaddislere Rehber: Hatîb el-Bağdâdî ve el-Câmi' Adlı Eseri* başlıklı eserin özeti mahiyetinde olup eserin tarihsel bağlamı, yapısal durumu, muhtevası ve kaynakları hakkında genel bir çerçeve çizmeyi hedeflemektedir.

Kitaplarının üzerindeki kayıtlara bakılırsa üç mütercim -ve tercüme sürecine katılmayan diğer iki kişi- bu metni 20 Kasım 2014-30 Kasım 2016 tarihleri arasında, yani iki sene zarfında toplam 97 oturumda müzakereli olarak okuyup tartışmışlar. Üç mütercim ise 27 Nisan 2017 tarihinde metnin hangi kısımlarını kimin tercüme edeceğini ve tercümede izlenecek prensipleri karara bağlamışlar. Tabii ki aradan geçen yıllarda mütercimler kendi sorumlulukları üzerinde fırsat buldukça çalıştılar ve iki kapak arasına bir şekilde giren metnin son okumasını da Muhammed Enes Topgül'e havale ettiler. Yaklaşık iki seneye yayılan bu son okumada yapılan faaliyetler ise giriş yazısının sonunda ayrıntılı olarak yer almaktadır.

el-Câmi' çevirisi pek çok kimsenin himmetini aldı. Özellikle tercüme metni baştan sona Arapça metinle karşılaştırmalı olarak okuyan Ali Albayrak Hocamız ile içinden çıkamadığımız ifadeyi ve kitaptaki birçok şiiri âli himmetleriyle dilimize aktaran kıymetli Hocamız Mustafa Genç'e ne kadar

teşekkür etsek azdır. Onların dışında farklı rivayetler/metinler için kapılarını çaldığımız Mustafa Macit Karagözoğlu, Mehmet Fatih Kaya ve Arafat Aydın'a da teşekkür ederiz. Olanca gayret ve dikkate rağmen yine de metnin kimi tercüme hataları barındırması ihtimal dâhilindedir ve doğal olarak bunların sorumlusu mütercimlerdir. Onların en büyük tesellisi metin üzerine olabildiğince gayret sarf etmiş olmaları, en büyük beklentileri ise olası hataların kendilerine bildirilmesi ve metnin -ileri baskılarda- daha muhkem hâle gelmesidir. Çevirinin baş kısmında yer alan "Hatîb el-Bağdâdî ve *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* Adlı Eseri" adlı yazıya Ali Albayrak, Hatice Demirci Akyüz, Kenan Barlas, Ömer Faruk Maden ve Seher Öztoprak farklı açılardan katkı sağladılar. Kendilerine müteşekkiriz. Son olarak eserin tercümesi ile ilgili bizleri yüreklendiren ve bir dönem başkanlığını deruhte ettiği Türkiye Yazma Eserler Kurumu eliyle neşrine önayak olan saygıdeğer Hocamız Ferruh Özpilavcı ile eserin neşrini gerçekleştiren Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Coşkun Yılmaz'a ve kurum bünyesinde metnin son okumasını yaparak pek çok hatamızı düzelten ve daha temiz bir metne erişilmesini sağlayan uzman meslektaşımız Ahmet Çinar'a teşekkür ederiz. Gayret bizden, başarıyı lütfetmek Allah Teâlâ'dan…

Muhammed Enes Topgül
Ömer Faruk Maden
Muhammet İkbal Aslan

10.03.2025
Bağlarbaşı

GİRİŞ

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ VE *EL-CÂMİ‘ Lİ-AHLÂKİ’R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ’S-SÂMİ‘* ADLI ESERİ[*]

Muhammed Enes Topgül

Hatîb el-Bağdâdî’nin *el-Câmi‘ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘* adlı eserini farklı açılardan incelemeyi hedefleyen bu yazıda öncelikle müellifin hayatı hakkında giriş mahiyetinde bilgiler sunulacak, ikinci olarak eserin sebeb-i telifi, telif tarihi ve nakil serüvenine yer verilecektir. Üçüncü kısımda eserin yapısal analizine yoğunlaşılacak ve bu çerçevede cüz yapısı, kitapta izlenen başlıklandırma tarzı, metni kontrol stratejileri ve müellifin değerlendirmelerinin anlamları irdelenecektir. Yazının dördüncü başlığı *el-Câmi‘*nin kaynakları hakkındadır ve burada onun kaynakları farklı bir tasnifle gruplandırılıp bilgiye ulaşma tarzları ve kaynakların coğrafyası kısaca ele alınacaktır. Beşinci kısım *el-Câmi‘*nin muhteva tahliline ayrılacak ve kitabın muhtevasını yansıtan bazı temalar etrafında bir sunum yapılacaktır. Son olarak eserin tercümesinde izlenen prensipler okurla paylaşılacaktır. Bu yazının temel amacı *el-Câmi‘* hakkında okuyucuya genel bir perspektif kazandırmak, ikinci olarak da bu metin üzerinden 4./10. ve 5./11. asır hadis tarihi hakkında bazı yargılara varmaktır. Mezkûr hedeflerden dolayı, kitap etrafında kapsamlı olarak incelenebilecek konulara dair giriş mahiyetinde bilgiler verilmesiyle yetinilmiş, araştırmacıların ilgisini yeni çalışma alanlarına yönlendirmek hedeflenmiştir.

I. Hatîb el-Bağdâdî: Hayatı ve Eserleri

A. Hayatı

Muhtemelen babası Ebü’l-Hasan Ali b. Sâbit’in hatiplik vazifesi ve unvanından dolayı “el-Hatîb” lakabıyla tanınan Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Mehdî 392/1002’de Bağdat’ın Nehrulmelik bölgesinin bir köyünde dünyaya geldi.[1] 11 yaşında iken babasının yönlendirmesiyle Bağdat’taki

* *el-Câmi‘*nin tercümesi ve son okumaları esnasında bu giriş yazısını yazmak üzere fişlediğim hususlar giriş yazısı hacmini aşınca yeni bazı araştırma soruları da eklenerek kitap formatında neşredilmişti (*Muhaddislere Rehber: Hatîb el-Bağdâdî ve el-Câmi‘ Adlı Eseri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2025). Burada ise *el-Câmi‘* hakkında genel bir çerçeve sunmak adına o kitap özetlenerek sunulmuştur.

1 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 270; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 162.

hadis hocalarının derslerine katıldı.[1] *Târîh* ve *el-Câmi*ʻnin en temel kaynakları olan Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz (ö. 412/1021), Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân (ö. 415/1024) ve Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel'den (ö. 415/1024) genç yaşta istifade etti. 20 yaşında Basra'ya, 23 yaşında Nişabur, Isfahan ve Dînever'e giderek[2] Basra'da Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Cafer b. Abdülvâhid el-Hâşimî (ö. 414/1024) ve Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan el-Basrî eş-Şâhid, Nişabur'da Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî el-Hâfız (ö. 417/1027), Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî (ö. 418/1027), Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed el-Haraşî el-Hîrî (ö. 421/1030) ve Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl b. Şâzân es-Sayrafî (ö. 421/1030), Isfahan'da Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Isfahânî (ö. 430/1038) gibi âlimlerin derslerine katıldı.

Bağdat'a dönünce özellikle hadis alanında Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Berkânî (ö. 425/1034), Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Şâzân el-Bezzâz (ö. 426/1034), Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî el-Ezherî (ö. 435/1043), Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mücehhiz el-Atîkî (ö. 441/1049)[3] gibi âlimlerden istifade etti. Önceleri mezhep olarak Ahmed b. Hanbel'e bağlı iken kendilerinden sıkıntı çektiği Hanbelîlerin baskısından dolayı 30 yaşlarında Şâfiîliğe geçti.[4] Fıkıh birikimini hocaları Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016), Ebü'l-Hasan İbnü'l-Mehâmilî (ö. 415/1024) ve Ebü't-Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058) ile akranları Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'dan (ö. 477/1084) aldı.[5] Bağdat'ta ve hadis tahsili için seyahat ettiği yerlerde karşılaştığı 1000'den fazla hocadan faydalanıp onlardan 470 kadar eser okudu.[6]

---

1 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 274.
2 Sübkî, *Tabakât*, IV, 29.
3 Hatîb, bu hocasını "Ahmed b. Ebî Cafer el-Katîʻî" şeklinde anardı (Zehebî *Siyer*, XVII, 603).
4 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 267. 30'lu yaşlar yorumu için bk. Malik, *The Educational Theory of al-Khaṭīb al-Baghdādī*, s. 29.
5 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 274, 277; Sübkî, *Tabakât*, IV, 30, 35; İbn Kadı Şühbe, *Tabakât*, I, 173, 240.
6 Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 453.

445/1053'te hac görevini ifa etmek üzere Bağdat'tan ayrılan Hatîb, yolunu uzatma pahasına da olsa seyahatini daha önce gitmediği bir bölge olan Dımaşk üzerinden planladı. Orada kısa süre kalıp bazı âlimleri dinledi ve Hicaz'a geçti. Mekke'de zemzemi, Bağdat'taki ilmî kariyerindeki en uzun süreli uğraşı olan ve hicri 445 senesinde tamamlasa da üzerinde sonraki yıllarda da çalıştığı *Târîhu Bağdâd*'ı Bağdat'ta nakledip Câmi'u'l-Mansûr'da imla etmek ve Bişr el-Hâfî'nin (ö. 227/841) yanına defnedilmek niyetiyle içti. *Sahîh-i Buhârî*'yi Mekke'de yaşayan ünlü *es-Sahîh* râvisi Kerîme el-Merveziyye'den (ö. 463/1071) beş günde okudu.[1] Hac dönüşünde 446/1054'te yeniden Şam'a uğradı, bir süre Sûr'da kaldı. Oradan Beytülmakdis'e geçti, aynı sene içerisinde Bağdat'a döndü.[2] Hatîb bundan sonraki ilmî faaliyetlerini Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın veziri "İbnü'l-Müslime" Reîsürrüesâ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan'ın (ö. 450/1059) himayesinde sürdürdü. Bürokrasiye de hizmet edip bazı ilmî yetkinlikleri dolayısıyla ciddi bir statü kazandı. Câmi'u'l-Mansûr'da hadis okuttu, pek çok eserini bu himaye sürecinde derledi.[3]

Bağdat'taki Sünni halifeyi desteklemek üzere Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in (hs. 431-455/1040-1063) buraya gelmesini sağlayan İbnü'l-Müslime, Tuğrul Bey Bağdat'tan ayrılınca Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın teşvikiyle Bağdat'a girip halifeyi makamından indiren Türk kumandanı Besâsîrî (ö. 451/1060) tarafından öldürülünce Hatîb el-Bağdâdî hamisiz kaldı. Ayrıca Hanbelî iken Eş'arî düşünceyi benimsediği ve Hanbelî çevreleri kızdıracak ilmî tercihlerde bulunduğu için tehditler alınca Bağdat'tan ayrılıp 451/1059'da Dımaşk'a gitti.[4] Burada hem tasnifleriyle meşgul oldu hem de büyük bir ders halkası kurarak *Târîh*'ini, diğer eserlerini ve beraberinde getirdiği rivayet hakkı elinde bulunan pek çok kitabı nakletti.[5] Yaptığı imla derslerini *el-Emâlî fî Mescidi Dımaşk* adıyla derledi. Ashâbın faziletlerini ve

1 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 277, 279.
2 Ma'rûf, "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 29-31; Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 453.
3 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 265; Zehebî, *Siyer*, XVIII, 280; İbnü'd-Dimyâtî, *el-Müstefâd*, s. 152; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 127; Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 453.
4 Ma'rûf, "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 31-3; Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 453-4.
5 Safedî, *el-Vâfî*, VII, 129; Ma'rûf, "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 33-4.

Abbâsî halifelerinin haberlerini nakleden bir Nâsıbî olmakla suçlanıp[1] hakkında yakalama ve ölüm fermanı çıktıysa da "en-Nesîb" lakaplı Ebü'l-Kâsım Ali b. İbrahim b. Ebi'l-Cin el-Alevî'nin (ö. 508/1114) tavassutuyla ölümden kurtulup Sûr'a gitti (459/1067). Nesîb'in rivayetlerinden yaptığı seçkiyi[2] bu tanışıklık ve ihsana şükranlıkla derlemiş olmalıdır.

Hatîb el-Bağdâdî üç yıl süren Sûr günlerinde cömertliğiyle tanınan İzzüddevle'nin yakınında yer bulup onun ihsanlarıyla rahat bir çalışma ortamı elde etti.[3] 462/1070 senesinde yüklü bir servetle Bağdat'a döndü.[4] Yeniden Câmi'u'l-Mansûr'daki derslerine başladı, bir sene sonra 7 Zilhicce 463 (5 Eylül 1071) tarihinde vefat etti. Evlenmeyen ve mirasçısı da bulunmayan Hatîb, halifenin izniyle servetini muhaddislere dağıttı, kitaplarını vakfetti. Cenaze namazı Câmi'u'l-Mansûr'da kılındıktan sonra arzusu üzerine Bişr el-Hâfî'nin Bâbülharb'deki kabrinin yanına defnedildi.[5]

Oldukça hareketli bir hayat yaşayan Hatîb el-Bağdâdî'nin dingin ve himaye altında yaşayabildiği yıllar onun ilmî anlamda en bereketli dönemleri olmuştur. İtikadi tercihleri, bunların eserlerine yansımaları ve siyasilerle yakın temasından dolayı farklı kesimlerce hedef gösterilmiş, bu durum farklı beldelere yolculuklar yapmasını gerekli kılmıştır. Klasik pek çok âlimde olduğu gibi talebelik ve hocalık süreçleri Hatîb'in hayatında da kolayca ayrıştırılamaz. Zira o, ileri yaşlarında yaptığı yolculuklarda dahi akranı olan kimselerden ilim almış, bazı kitapları dinlemiştir. Doğal olarak buralarda kendi eserlerinin yanı sıra rivayet hakkını elinde bulundurduğu kitapları da nakletmiştir. Yani yolculuk olgusu sadece yolculuğu yapan açısından değil, yolculuk yapılan şehir için de ilmî bir değer ifade etmektedir. Onun büyük oranda ilmî mesaisine yoğunlaşan biyografisinin ardından eserlerine değinilebilir.

---

1 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 281-2; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 129. Daha başka iftiralara da maruz kaldı (Zehebî, *Târîh*, XXXI, 102-3).

2 *el-Fevâidü'l-müntehabe es-sıhâh ve'l-garâib: İntikâ min hadîsi'ş-şerîf Ebi'l-Kâsım Ali b. İbrahim b. el-Abbâs b. Ebi'l-Cin el-Hasenî ya da Fevâidü'n-Nesîb* (Zehebî, *Siyer*, XIX, 359).

3 Zehebî, *Târîh*, XXXI, 95.

4 Yâkût, *Mu'cem*, I, 384.

5 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 285, 286; Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 454.

B. Eserleri

Hatîb el-Bağdâdî'nin eser sayısına dair erken tespitlerden biri, onun bazı talebeleri ile görüşen Sem'ânî'den (ö. 562/1166) gelir. Sem'ânî çalışmasında onun 100'e yakın eser tasnif ettiğini belirtirken[1] bir başka yerde 56 kitap tasnif ettiğini söyleyip bunlardan 38'inin ismini verdiği nakledilir.[2] Onun çağdaşı olan tarihçi "İbn Şâfi'" Ahmed b. Salih el-Cîlî (ö. 565/1170) Hatîb'in, temize çekilemeyip not hâlinde kalanlar dışında 50 kadar kitabının olduğunu belirtir.[3] Hatîb'in hicri 453 senesine kadar yazdığı kitapların bir listesini sunan Mâlikî 64 kitap adı sayar.[4] İbnü'n-Neccâr'a (ö. 643/1245) göre Hatîb'in 60'tan fazla eseri vardır.[5] Safedî (ö. 764/1363) 46 eserinin adını zikrederken[6] en yüksek rakam zikredenlerden biri olan Yemenli tarihçi İbnü'l-Ehdel (ö. 855/1451) 100'e yakın kitaptan bahseder.[7] Modern dönemde Yusuf el-Uş (ö. 1967) 81 eser adını konulara ayırıp zikrederken[8] büyük oranda onu izleyen Ekrem Ziya el-Ömerî yer yer düzeltmelerde bulunarak 87 kitap adını sıralar ve bunlardan bazılarını kısaca tanıtır, yazma nüshalarına atıflar yapar.[9] Kandemir de bu bilgileri zikredip 100 rakamını gerçeğe daha yakın bulur ve yine kitapları konularına göre kısa tanıtımlarla sıralar.[10]

Hatîb el-Bağdâdî'nin eserlerine dair mezkûr klasik ve çağdaş kaynaklarda verilen listeler gözden geçirilip tekrar metinler ve farklı isimlerle anılan aynı eserler elendiğinde, ayrıca bazı kitap adları klasik kaynaklar üzerinden düzeltildiğinde onun 97 eseri tespit edilmiştir.[11] İlgili eserler Hatîb el-Bağdâdî'nin ilgi alanının büyük oranda hadis ilimleri, daha özele inildiğinde de hadis usulü olduğunu gösterir. Kitaplarının önemli bir kısmı rivayet derlemelerine

---

1 Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 166.

2 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 289-92. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de Sem'ânî gibi 56 sayısı verip 38 kitabın adını kaydeder (*el-Muntazam*, VIII, 266).

3 Muhammed b. Abdülganî, *et-Takyîd*, I, 154; a.mlf., *Tekmile*, I, 104.

4 Mâlikî, *Cüz*, s. 161.

5 İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 93. İbnü'n-Neccâr, Hatîb'in eserlerinin fihristinde 60 kadar eser ismi gördüğünü söyler (Ma'rûf, "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 42). Onun kitabı üzerine bir zeyl yapan İbnü'd-Dimyâtî (ö. 749/1348) *el-Müstefâd*'da 25 kitap adına yer verir (s. 156-8).

6 Safedî, *el-Vâfî*, VII, 131.

7 İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 312.

8 Iş, *el-Hatîbü'l-Bağdâdî*, s. 120-34.

9 Ömerî, *Mevârid*, s. 55-84.

10 Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", s. 456.

11 Kitaplar için bk. Topgül, *Muhaddislere Rehber*, s. 37-42.

dairdir ki, bu durum 5./11. asırdaki ilmî pratikle uyumludur. Hatîb, eserlerinin her aşamasında takip edilen geniş rivayet müktesebatını da erken kariyerindeki bu ilmî çabalarına borçludur. Onun müntehab, fevâid ve imlâ meclisi notlarının yanı sıra müstakil olarak tariklerini derlediği bazı hadisler de bulunmaktadır. İlk grup derlemelerin bir yönünün ilmî konumu takdir edilen bir hocanın ders notları ya da hocayı derse hazırlama notları veya onun derste söylediklerinin bir tür kaydı olduğu düşünülebilir. Hatîb'in Şâfiî bir âlim olarak haklarında mezheplerin ihtilaf ettiği bazı konuları rivayetler üzerinden işlediği dikkat çeker. Eserleri içerisinde Hatîb'in bir "edep" âlimi olarak görülmesini sağlayacak *el-Buhâlâ*, *et-Tatfîl* ve *et-Tenbîh ve't-Tevkîf* gibi kitaplar da bulunur. Sayıca az olmakla birlikte züht temalı eserleri varken kaynaklarda dikkat çekilen Eş'arîlik vurgusunun izlenebileceği tek eseri *Mes'eletü'l-Kelâm fi's-Sıfât*'tır. Hatîb'in Ashâbü'l-hadîs'e yön verme hedefi güden metinleri bağlamında ise *el-Câmi'* başta olmak üzere *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs*, *İktizâü'l-İlmi'l-Amel*, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih* ve *Nasîhatü Ehli'l-Hadîs*'i zikredilebilir. Bu eserlerin birbirlerine yakın bir dönemde derlenmeleri de önemlidir. Hatîb'in ciddi bir rivayet kültürü aşinalığı ve usul bilgisinin yansıması olan eserlerinin akabinde derlediği *el-Câmi'*'nin nasıl bir tarihî çerçevede, niçin ve ne zaman tasnif edildiği sorusu önemli görünmektedir.

II. Telif Sebebi, Tarihi ve Nakil Serüveni

A. Tarihî Bağlam ve Sebeb-i Telif

Hatîb el-Bağdâdî ilim taliplerinin izlemesi gereken ilkeleri derlemeyi düşündüğünde önünde ciddi bir ilmî birikim bulunuyordu. O, hadisçi çevrelerin yanı sıra en genel anlamıyla edep türünde ve özellikle kitap ve kâtipler hakkında metinler üreten kültür tarihçilerinden yararlanma imkânına da sahipti. Çünkü *el-Câmi'* hoca ve talebenin ders âdâbının yanı sıra yazı, yazı malzemeleri, metin oluşturma tarzları gibi konulara dair de bilgiler içerir. Nitekim onun metinde kullanacağı ana malzemeyi derleyip tasnif ederken İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Edeb*'i ile *el-Musannef*'teki "Kitâbü'l-Edeb"i, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-Müfred*'i, Ebû Dâvud'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'indeki "Kitâbü'l-Edeb"i, Râmehürmüzî'nin (ö. 360/971) bir bütün

olarak *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*'ı ve özellikle de bu kitaptaki niyet, muhaddisin nitelikleri ve âdâbı kısımları gibi kitap ve kitap bölümlerinden istifade ettiği düşünülebilir.[1] Zaten ileride bahsedileceği üzere *el-Câmi‘* bazısı yukarıda anılan bir grup kitabın müstahreci gibidir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi‘*'nin sebeb-i telifine dair ifadeleri eserin tarihsel bağlamını anlama imkânı verebilir. Hatîb mukaddimede eseri *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs* ile irtibatlandırarak o kitapta Ashâbü'l-hadîs'i ana hatlarıyla tanıttığını, burada ise "Her bir ilim dalının, o ilimle iştigal eden kimselerin takip etmesi gereken bir metodu ve edinip uygulamaları gereken birtakım araçları vardır." ifadeleriyle Ashâbü'l-hadîs'in ilim alma yöntemi ve izlemesi gereken davranış modellerini sunacağını belirtir. Diğer pek çok âlim gibi Hatîb de devrindeki ilmî durumdan hoşnut değildir. Bundan dolayı gerçek anlamda hadisle meşgul olmayan ancak sahip olduğu az bir birikimi pazarlayarak kendilerini Ashâbü'l-hadîs'ten sayan kimselerden yakınır, "Muhaddis kime denir?" sorusunu cevaplamak üzere kimi rivayetleri zikreder.[2] Yani Hatîb'e göre eser Ehl-i hadis'in ilmi alıp aktarırken izleyeceği ahlâkî tavırlar hakkındadır. Burada kimin hadis ehli olduğu sorusunun gündeme getirilip konuya dair haberlerin sevk edilmesi ise kendisini hadis ilmine nispet eden çoğu kimsenin aslında bu ilimde behresi olmadığını göstermeyi amaçlar. Bu eksiklik ise sadece ilmî yetkinlikle değil, genel olarak izlenmesi gereken âdâbla da ilişkilidir.

4./10. ve 5./11. asırlarda "Fihrist/Fehrese/Mu‘cem" türü eserlerin derlenmesi,[3] bazı eleştirilere rağmen yerleşik bir hâl alan genel icazet ve küçük yaşta hadis semâsı uygulamaları gibi hususlara bakılırsa bu dönemde hadis ilmiyle meşguliyet büyük oranda, sayıları olabildiğince çoğaltılan hocalardan birtakım hadis, cüz ya da kitapların rivayet hakkını alıp onların sonraki nesillere intikalini sağlamak, yani etraflı bir rivayet bilgisine sahip olmak anlamına

---

1 Hatîb'in eserinin genel olarak "edep" türünün altına konumlandırılabilecek olan kâtip pratikleri hakkındaki literatürle ilgisi daha etraflı incelenmelidir. Bu açıdan başta İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Edebü'l-Kâtib*'i, Ebü'l-Ferec Kudâme b. Cafer'in (ö. 337/948 [?]) *Kitâbü'l-Harâc ve Sınâ‘ati'l-Kitâbe*'si ve Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs'ın (ö. 338/950) *Sınâ‘atü'l-Küttâb*'ı özelinde "edebü'l-kâtib" literatürü bir ilk hareket noktası olabilir.

2 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), I, 75.

3 Eren, "Hadis Edebiyatında Mu‘cem-Meşyaha Türü Kitaplar", s. 19-28; Eşer, "Hadis İlminde Fehrese Literatürü", s. 227-61.

geliyordu. Dolayısıyla bu durum bazı ilim taliplerinin, muhtevasına nüfuz edemedikleri bilgilerin salt nakili pozisyonunda kalmalarına ve hadisçi çevrelerin eleştirilmesine sebep olmuştu.[1] Onlar da uzun bir geçmişe sahip olan bu eleştirileri müstakil eserlerle, eser girişlerinde ve kitaplarının kurgularıyla cevaplıyorlardı. Nitekim erken dönem hadis usulü kitaplarının mukaddimeleri[2] veya müstakil reddiyeler ve hadisçilerin seçkin konumunu göstermeyi hedefleyen -Hatîb el-Bağdâdî'nin *Şeref*'i gibi- kitap ya da kitap bölümleri bu bağlamda zikredilebilir.

Öte yandan muhaddisler, hadis taliplerinin arzu edilen ilmî seviyeye gelmesi için çabalıyor, onları, naklettikleri hadislerin muhtevası üzerinde düşünmeye çağırıyor, bunun için Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*'i[3] gibi müstakil eserler ya da Râmehürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*'sinin "Rivayet ve Dirayete Bir Arada Sahip Olan Kimsenin Fazileti" ve "Rivayete Dayalı Dirayetin Ehl-i Hadis'in Üstesinden Gelebileceği Bir İş Olması" gibi kısımları[4] ve Hâkim en-Neysâbûrî'nin (ö. 405/1014) usul eserindeki, geriye dönük bir tarih inşası hedefi de gözeten "Fıkhü'l-hadîs"i gibi kitap bölümleri tasnif ediyorlardı. Ancak ilim taliplerinin tevarüs etmeleri gereken şey sadece ilim olmadığı için bu ilmin nasıl icra edildiği ve selef âlimlerinin örnek uygulamaları da gündeme getiriliyordu. Çünkü ilim sadece entelektüel bir bilgi edinme eylemi olmayıp tüm inanış, düşünüş ve ameli şekillendirmeliydi ki Hatîb'in *İktizâü'l-İlmi'l-Amel*'i de aynı hususla ilgilidir.

Örnek bir yaşantı sadece teorik anlatılarla elde edilemeyeceği için kadim âlimlerin uygulamalarının bir rol model olarak sunulduğu kitaplar tasnif edilmişti. Ebü'l-Hasan el-Kâbisî'nin (ö. 403/1012) *er-Risâletü'l-Mufassıla li-Ahvâli'l-Müteallimîn*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *el-Âdâb*'ı ve İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *Câmi'u Beyâni'l-İlm*'i müstakil kitaplara, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl* ve Beyhakî'nin *el-Medhal*'indeki edep anlatıları da kitap bölüm-

---

1 Ehl-i hadis'e yönelik tenkit lafızları için bk. Kırbaşoğlu, *Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları*, s. 72-8.

2 İlk hadis usulü eserlerinin yazıldığı bağlam hakkında bilgi için bk. Yücel, "İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmi Ortam", s. 241-61.

3 Fıkıh usulüne dair de bilgiler içeren kitabın bu açıdan bir tahlili için bk. Eşit, "Hatib el-Bağdadi'nin *el-Fakih ve'l-Mutefakkih* Adlı Eserinin Özgünlüğü Üzerine Bir Değerlendirme", s. 230-247.

4 Râmehürmüzî'nin fıkhü'l-hadis yaklaşımı için bk. Yılmaz, "İlk Hadis Usulü Eserinde Râmhürmüzî'nin Fıkhü'l-Hadîs Denemesi", s. 369-404.

lerine örnek verilebilir.[1] Hatîb el-Bağdâdî'nin burada incelenen *el-Câmi'*si de bu tarihî çerçeveyle ilişkilidir.[2] Bu literatürün en dikkat çekici yönü ise birbirinden hayli uzak İslâm beldelerinde oldukça yakın zamanlarda derlenmiş olmasıdır.

Tabii ki *el-Câmi'*nin telif bağlamı irdelenirken eserin yazıldığı dönemde Hatîb el-Bağdâdî'nin konumuna da bakılmalıdır. O, hayatının farklı dönemlerinde bazı hamilerin himayesinde ilmî faaliyetlerini sürdürmüş ve eserlerinde himaye ilişkilerine dair herhangi bir atıf/ithaf bulunmasa da bu dönemler onun telif verimini artırmıştır. Ders arkadaşı ve ilk hamisi olan İbnü'l-Müslime, Hatîb bir evrakın sahteliğini tespit ettiği zaman onun ilmî otoritesini göstermek adına devrin hatip ve vaizlerine hadisleri Hatîb'e arz etmelerini, onun sahih saydıklarını nakledip reddettiklerini bahis konusu etmemelerini emretmişti.[3] Bu gibi olaylar Hatîb'in hadisçiler hakkında daha rahat ve bir otorite edasıyla görüş beyan etmesini ve onlara yön veren eserler derlemesini sağlamış olmalıdır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi'* mukaddimesindeki bazı izahları da kitabın muhtevası ve hedef kitlesi hakkında bilgi verir. Alttaki izahlara bakılırsa hedef kitle ilim talipleri, onların örnek alacağı şahsiyetler ise ilmî faaliyetlerine dair bilgiler verilecek olan önceki nesil muhaddisleridir.

> Allah'ın izniyle bu eserimde hadis râvilerinin hadis dinleyip almada, aktarıp nakletmede, hadisten çıkan sünnet ve kurallarda, hadis türleri ve ilimlerinin ismini belirlemede bilmeleri ve uygulamaları gereken nezih davranışların benimsenmesi ve kabul görmüş yöntemlere uyulmasını anlatacağım. Selef imamlarımızın peşinden giden hafızların belirlediği bu hususlarda onların rehberliğine uysunlar, Allah'ın yönlendirmesiyle onların yollarını takip etsinler.[4]

Hatîb el-Bağdâdî dönemindeki ilmî durumdan hoşnutsuzluğunu eserinin başka yerlerinde de kaydeder. Örneğin bir yerde "İçinde bulunduğumuz

1 *el-Medhal*'in konuya ilişkin yönü için bk. Kaya, *Ebû Bekr el-Beyhakî'nin Hadis Usulü Anlayışı*, s. 65-6.

2 Bu kitapların öncülü olarak Muhammed b. Sahnûn Abdüsselam b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî'nin (ö. 256/870) *Âdâbü'l-Muallimîn*'i zikredilebilir. Ancak Mağripli İbn Sahnûn'un eserinin Hatîb tarafından görüldüğüne dair herhangi bir veri tespit edilememiştir.

3 Zehebî, *Siyer*, XVIII, 280.

4 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 79.

dönemde kişinin sünnetleri semâ etmesi ve hadis talebinde bulunması yeterlidir."[1] diyerek bir muhaddisten beklenen diğer ödevleri bu dönemdeki ilim taliplerinin yapamayacağını zımnen ifade edip dönemin ilmî atmosferini şöyle betimler:

> Buhârî "Ashâbü's-sünen azınlıktadır" şeklindeki ifadesi ile hadis tariklerini bilen ve onların sahihini zayıfından ayırabilen hadis hafızlarını kastetmiştir. Gerçekten de onun sözü isabetlidir. (…). Buhârî zamanında ilim henüz taptazeydi, bu ilimle anılmak hoşa giden ve arzulanan bir şeydi, bu ilme yönlendiren etkenler önemliydi, ona rağbet çoktu. Buna rağmen Buhârî böyle bir zaman dilimi içinde söz konusu ifadelerini dile getirdi. Peki, taliplerin yokluğu ve bu ilme yönelenlerin azlığını dikkate alarak içinde bulunduğumuz zaman için ne demeli? Sanki şair şu sözüyle yaşadığımız zamanda bu ilimle ihtisas düzeyinde meşgul olanların azlığını anlatmıştır: "Biz onları sayıca az görürdük, artık azın da azı hâline gelmişler!"[2]

Bu ifadeler, Hatîb el-Bağdâdî nazarında erken dönem muhaddisleri ile 5./11. asırdaki ilim talipleri arasında ciddi bir mesafe olduğunu ve bu mesafeyi kapatmak üzere selef-i sâlihînin hem ilim hem de ahlâk bakımından örnek tavırlarının bir rol model olarak sunulması gerektiğini gösterir.

B. İsmi, Telif Tarihi ve Nakil Serüveni

Hatîb el-Bağdâdî *el-Câmi'* girişinde veya herhangi bir yerinde kitabın adına dair bilgi vermese de *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs*'i bitirirken yazmayı planladığı yeni eserini *Ahlâku'r-Râvî ve Âdâbü'l-Vâ'î* adıyla anar.[3] Kitabın adı her iki yazmanın zahriyye sayfasında ise *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* şeklinde kayıtlı olup klasik kaynaklarda "*el-Câmi' li-Âdâbi'ş-Şeyh ve's-Sâmi'*" veya "*el-Câmi' li-Âdâbi'r-Râvî ve Ahlâki's-Sâmi'*" şeklinde de geçer.[4] Özetle kitabın adı mevcut neşirlerde olduğu gibi kabul edilmelidir.

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 112.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 112-3.
3 Hatîb, *Şeref*, s. 041.
4 Tahhân, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 56.

Hatîb el-Bağdâdî her bir kitabında yeri geldikçe diğer bazı tasniflerine atıf yapmıştır. Bu tür kayıtlar eserlerinin telif süreçlerini tespit ederken kullanılacak en sağlıklı bilgilerdir. Örneğin ilerde kaynaklar kısmında değinileceği üzere *el-Câmi'*de kendisinin orta dönem teliflerinden sayılabilecek *el-Kifâye*'ye dört atıf vardır. *el-Kifâye*'de ise *el-Câmi'* anılmaz. *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs*'in de *el-Câmi'*den önce derlendiği bizzat *el-Câmi'* mukaddimesi ile *Şeref*'in bitişinden anlaşılır. Eserde atıf yapılan *er-Rihle*, *Telhîs* ve *Takyîdü'l-İlm*'de de *el-Câmi'*ye yönelik atıflar bulunmaz. Yani bu eserler de *el-Câmi'*den önce tasnif edilmiştir. Onun hicri 445 senesinde hacca gitmesi öncesinde tamamladığı ve sonradan zenginleştirdiği *Târîhu Bağdâd*'ında[1] *el-Câmi'* anılmadığı gibi görülebildiği kadarıyla çoğu *el-Câmi'*den önce derlenen diğer bazı eserlerinde de *el-Câmi'*ye yönelik herhangi bir atıf yoktur. Daha önce zikredildiği üzere Mâlikî, Hatîb'in hicri 453 senesine kadar 64 kitap tasnif ettiğini belirtip[2] kitapların üçüncüsü olarak *el-Câmi'*yi kaydeder. Yani diğer erken dönem eserlerinde kendisine atıf yapılmasa da *el-Câmi'*nin en azından hicri 453'ten önce tasnif edildiği açıktır. Hatîb'in Dımaşk'a hicri 451'de gitmesi ve bu tarihten önce derlenen metinlerde *el-Câmi'*ye atıf yapılmaması, ayrıca Mâlikî'nin zikrettiği listede *el-Câmi'*nin hicri 453 tarihi öncesindeki varlığından bahsedilmesi eserin hicri 451-453 seneleri arasında Dımaşk'ta tasnif edildiğini düşündürür. Metnin ilk okunma pratiklerinin bu şehirde olması da bu yargıyı destekler.

*el-Câmi'*nin, Hatîb el-Bağdâdî'nin hayatındaki okutulma sürecini gösteren bazı icazetler ve "Fihrist" türü eserlerdeki isnâdlar kitabın nakil serüveni açısından önemlidir. Burada icazetlere örnek olarak Zâhiriyye nüshasındaki semâ kayıtları çözümlenecek, akabinde kitabın sonraki nesillere kimler eliyle taşındığı "Fihrist" türü eserlerden takip edilecektir. Zâhiriyye nüshasının sonundaki icazet, metnin bizzat Hatîb'e arz edildiğini açıkça gösterir.[3] Dımaşk günlerinde icra edilen dersin semâ kaydına bakılırsa Ebü'l-Fazl Tahir b. Berekât el-Huşû'î (ö. 482/1089) *el-Câmi'*yi hicri 457 senesinin Rebiüelevvel ayında (Şubat-Mart 1065) Hatîb'e arz etmiştir. Bu okumaya Tahir'in küçük kardeşi Ebü'l-Hasan Ali b. Berekât (ö. 510/1117) ile babası Berekât b.

1 Ma'rûf, "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 73-5; Avcı, "Târîhu Bağdâd", s. 88.
2 Mâlikî, *Cüz*, s. 161.
3 Hatîb, *el-Câmi'* (Acâc), I, 101.

İbrahim b. Ali (ö. ?) de iştirak etmişti. Dersin diğer katılımcıları ise listedeki sırasıyla şöyledir: Dımaşk/Emeviyye Camii imamı Ebü'l-Feth Abdüssamed b. Temîm (ö. ?) ve onun kızından torunu olan -dokuz yaşından itibaren semâ derslerine iştirak etmiştir[1] ve *el-Câmi'* okuması esnasında 13 yaşındadır- Ebû Muhammed Hibetullah b. Ahmed el-Ekfânî (ö. 524/1129), o sırada 53 yaşında olan Ebû Muhammed Abdullah b. el-Hasan b. Talha b. en-Nehhâs et-Tinnîsî (ö. 461/1068-9) ile çocukları hicri 437 doğumlu Muhammed (520/1126-7'de hayatta) ve Talha (ö. ?), Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî (ö. 488/1095), Ebü'l-Hasan Mu'dâd b. Ali b. el-Hüseyin ed-Dârânî (ö. 460/1067), Hâmid b. Ahmed en-Nesevî (ö. ?), -"Kûtü'l-kulûb" lakabıyla tanınan-[2] Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Vefâ Muhammed es-Semerkandî (ö. ?), Ebû Temîm Selman b. Hamza el-Haddâd es-Sülemî (ö. 495/1102), -Hatîb'den pek çok rivayet dinleyen[3] ve okuma esnasında 13 yaşında olan- Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ömer es-Semerkandî (ö. 516/1122), Haydere b. Abdullah ed-Derbendî (ö. ?) ve Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Yahya el-Hadramî (ö. ?).[4]

Görüldüğü üzere bu okumaya Hatîb el-Bağdâdî'nin, bazıları kendisinden önce vefat eden akranlarının yanı sıra oldukça küçük yaşta gençler de iştirak etmiştir. Hatîb'in bir tür zorunlu ikamet yeri olan Dımaşk'ta bazı kitaplarını okutması onların sonraki nesillere bu bölgede yayılmasını da sağlamış olup ileride kendisine değinilecek olan Humeydî ile semâ kaydı hemen altta kaydedilecek Ebü'l-Fazl Tahir'in oğlu İbrahim bu noktada rol ifa edenler içerisinde zikredilebilir.

Zâhiriyye nüshasındaki bir diğer semâ kaydına bakılırsa Ebû İshak İbrahim b. Tahir (ö. 534/1140) de Zilkade 480'de (Ocak-Şubat 1988), yani babası Tahir b. Berekât'ın Dımaşk'taki vefatından iki sene evvel *el-Câmi'*yi ona arz etmiştir. Bu mecliste metni Tahir'e okuyan kişi, aynı zamanda semâ kaydını da tutan ve 452/1060 doğumlu olan Ebü'l-Kâsım Abdullah b.

1 Zehebî, *Siyer*, XIX, 577.
2 İbn Asâkir, *Târîh*, XLVI, 184.
3 İbn Asâkir, *Târîh*, XXVII, 41.
4 Semâ kaydındaki isimler olabildiğince tam isimleri ve basit açıklayıcı notlarla metne taşınmıştır. Bu okumaya katılanların bir kısmı Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Müttefik ve'l-müfterik*'inin hicri 457-8 senesinde Dımaşk'taki arzında da yer alır (I, 745; II, 1395).

Ahmed b. Ali b. Sâbir es-Sülemî'dir (ö. 493/1100).[1] Metin hicri 520'de muhtemelen Ebû İshak İbrahim'e arz edildiği gibi, bir grup ilim talibi de İbrahim'in hicri 510'da dünyaya gelen oğlu Ebû Tahir Berekât b. İbrahim'e (ö. 598/1201) 572/1177, 593/1197, 594/1198 yıllarında *el-Câmi‘*'yi arz etmiştir.[2] Berekât b. İbrahim'in uzun ömürlü olduğu vurgulanan oğlu Ebû Muhammed Abdullah (ö. 658/1260) da kitabı nakledenlerdendir. Nitekim kitap ona 653/1255'te arz edilmiştir.[3] Özetle, Dımaşk'taki serüveni Ebü'l-Fazl Tahir b. Berekât el-Huşû‘î'nin Hatîb el-Bağdâdî'ye arzıyla başlayan *el-Câmi‘* neredeyse iki asır boyunca Huşû‘î ailesinin fertleri eliyle nakledilmiştir. Hatta mükerrer okumalar bu metni aktarmanın bir aile geleneği olduğunu gösterir.[4]

Metnin Hatîb el-Bağdâdî'den sonraki dolaşımını tespit etmek üzere "Fihrist" türü eserlere başvurulabilir. İbn Hayr el-İşbîlî'nin (ö. 575/1179) *Fihrist*'inde *el-Câmi‘*'ye varan isnâdlarında kitabı Hatîb'den aktaran kimseler Ebü'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) ile *Sahîhayn* üzerine yaptığı çalışmayla tanınan Ebû Abdullah el-Humeydî'dir. İbn Hayr *el-Câmi‘*'yi yazarından nakleden Bâcî'ye, ondan rivayeti icazetle alan Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Muhammed b. Mevheb el-Cüzâmî (ö. 532/1138) ile ulaşır.[5] Bâcî'nin Hatîb ile görüşüp onun ilmî konumunu takdir ettiği biliniyorsa da ondan *el-Câmi‘*'yi okuduğuna dair bir kayda tesadüf edilememiştir. Ancak Bâcî'nin 13 yıllık doğu rihlesinden sonra 439/1047'de Endülüs'e dönmesi ve bu tarihte *el-Câmi‘*'nin henüz yazılmamış olması onun Hatîb'den genel bir icazet almış ve sonraki yıllarda bu kitabı da genel icazet kapsamında nakletmiş olabileceğini düşündürür.

İbn Hayr, Humeydî'ye ise hem "Ebü'l-Hüseyin Abdülmelik b. Muhammed b. Hişâm → Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed es-Sadefî" isnâdıyla hem de Ebü'l-Hakem Abdurrahman b. Abdülmelik b. Gaşilyân (ö. 541/1147) aracılığıyla varır. Humeydî metni Hatîb el-Bağdâdî'den icazetle almıştır.[6] Onun bu

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Acâc), I, 100.
2 Hatîb, *el-Câmi‘* (Acâc), I, 101.
3 Acâc el-Hatîb, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 102.
4 İskenderiye nüshanın muhtelif yerlerinde yer alan ve *el-Câmi‘*'nin en azından hicri 6. asrın başında Bağdat'ta okunduğunu gösteren semâ kayıtları ise ayrıca incelenmelidir (Hatîb, *el-Câmi‘* [Tahhân], I, 145-6, 218, 288, 358; II, 18, 82, 146, 207, 270).
5 İbn Hayr, *Fihrist*, s. 321. Cüzâmî için bk. İbn Beşküvâl, *es-Sıle*, II, 43-4; Zehebî, *Siyer*, XX, 48-9.
6 İbn Hayr, *Fihrist*, s. 231.

metni Hatîb'den hicri 457 senesinde dinlediği Zâhiriyye nüshasındaki daha önce zikredilen semâ kaydından anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre Humeydî'nin Endülüs'e taşıdığı metni kendisinden Ebû Ali es-Sadefî (ö. 514/1120) ile İbn Gaşilyân almış, böylece kitap Endülüs'te de nakledilmiştir.

*el-Câmi'*nin telif süreci ve dolaşımına dair bilgiler kitabın Hatîb el-Bağdâdî'nin geç dönem eserlerinden olduğunu ve Hatîb sonrasında da Dımaşk'ta okutulduğunu gösterir. Ayrıca metin Hatîb'den bir nesil sonra Bağdat'ta nakledildiği gibi meşhur bazı şahıslar eliyle Endülüs'e de taşınmıştır. *el-Câmi'* icazetlerinin ayrıntılı bir analizi ile "Fihrist" türü eserlerin etraflı bir taraması burada varılan sonuçları daha ileri taşıyabilir.[1]

III. Yapısal Analizi

A. Kitabın Cüz Yapısı

Hatîb el-Bağdâdî'nin klasik eserlerdeki tasvirlere göre 15 cüzden oluşan *el-Câmi'*sinin[2] İskenderiye Kütüphanesi'ndeki hicri 500 tarihli[3] mevcut tam nüshası 10 cüzdür.[4] Yani 15 cüzden oluşan ana nüsha bu istinsahta 10 cüze ayrılmıştır. Bu görüşü destekleyen en önemli delil İskenderiye nüshasında üçüncü cüzün bittiği yerdeki "asıl nüshadaki dördüncü cüzün bittiği" ifadesi[5] ve ana nüshanın cüz taksiminin bitişine dair kayıtların nüshanın haşiyelerinde de kayıtlı olmasıdır.[6] Günümüze ulaşan Zâhiriyye nüshası ise metnin orijinalinde olduğu gibi 15 cüzdür.[7] Klasik dönemde aynı eserin farklı nüshalarının muhtelif sayıda cüz içermesi hem bir cüzün ortalama 8, 10, 12 veya 20 varaktan oluşabilmesi hem de yazı karakteriyle ilgili olabilir. Zira daha iri bir hatla yazıldığında metin daha fazla cüze dağılmakta, daha küçük bir hatla yazıldığında ise daha az sayıda cüze sığabilmektedir. Ancak burada işaret edilmesi gereken daha önemli bir husus *el-Câmi'*deki cüz taksimlerinin metnin akışını yer yer bölmesidir. Örneğin eserin 5. bölümü olan

---

1 Konu hakkında daha fazla bilgi için bk. Topgül, *Muhaddislere Rehber*, s. 60-71.

2 Acâc el-Hatîb, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 98 (Mâlikî'den naklen); Zehebî, *Siyer*, XVIII, 289; İbn Hallikân, *el-Vâfî*, VII, 131.

3 Acâc bu tarihi nüshadan aktarırken ("Mukaddimetü't-tahkîk", s. 97) Tahhân istinsah tarihini tespit edemediğini söyleyip tahmin olarak hicri 504 senesini zikreder ("Mukaddimetü't-tahkîk", s. 57).

4 Acâc el-Hatîb, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 97; Tahhân, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 57.

5 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 288.

6 Tahhân, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 58.

7 Acâc el-Hatîb, "Mukaddimetü't-tahkîk", s. 100.

"İlim Talebinin Âdâbı" kısmı başladıktan sadece 13 rivayet sonra ilk cüz biter,[1] alt başlıklar bir sonraki cüzde devam eder. Bir başka cüz ise "Hocadan [Rivayet] İsteme Edebi" başlıklı 10. bölümün ortasında biter.[2] Özetle, cüz taksimi yeni bir konuya başlanacak ya da bir konuyu bitirecek bir sınır olmayıp tamamen kitap kültürünün formel bir gereğidir ve bu yüzden birçok kitap günümüze orijinal cüz taksimiyle ulaşmamıştır.

B. Kitabın Bölüm ve Alt Başlık Yapısı

el-Câmi' mevcut hâliyle mukaddime, 33 ana bölüm, 281 alt başlık ve 1944 rivayetten oluşan kapsamlı bir kitaptır. Tamamen rivayetlerle örülü bir metin olmakla beraber *el-Câmi'*, Hatîb el-Bağdâdî'nin azımsanmayacak oranda değerlendirmesini de içerir. Burada öncelikle genel olarak eserin başlıklandırma usulünden bahsedilip bölümleme tarzı ile bir bölümün ve onun alt başlıklarının kendi içerisindeki akışı tasvir edilecek, ardından bazı bölümlerin hacim bakımından ayrışan nitelikleri eserin derlenme dönemi ile eş zamanlı olarak okunmaya çalışılacaktır.

el-Câmi' çok katı ve hiyerarşik bir başlık ve alt başlık sistemine sahip değildir. Eserdeki 33 ana bölümün altındaki rivayetlerin organize edilmesini hedefleyen alt başlıklar varsa da "Hadislerin Kitaplarda Tedvini ve Buna Dair Çeşitli Kurallar" başlığını taşıyan 13. bölüm dışında bir alt başlık sistemine gidilmemiştir. Bu bölümdeki tek alt başlık olan "İstinsah Araç Gereçleri" başlığının altında da "Hokka", "Kalem", "Bıçak", "Mürekkep ve Kâğıt" şeklinde dört başlık yer alır.[3] *el-Câmi'*deki bölümlerin başlıkları genel anlamda düzenli bir akışa işarete eder. Mukaddime klasik eserlerde olduğu gibi besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Hatîb el-Bağdâdî *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs*'te Ashâbü'l-hadîs'i ana hatlarıyla tanıttığını, burada ise Ashâbü'l-hadîs'in ilim alma yöntemi ve izlemesi gereken davranış modellerini sunacağını belirtir. Devrinde gerçek anlamda hadisle meşgul olmayan ancak sahip olduğu az bir birikimi pazarlayarak kendilerini Ashâbü'l-hadîs'e nispet eden kimselerden yakınarak kitabına giriş yapar.[4] Yani kısaca kitabın muhtevasından söz eder.

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 145.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 218.
3 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 252-8.
4 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 75.

Kitabın genel akışına bakılırsa ana hatlarıyla ilk 17 konu talebenin ahlâkî ve ilmî gelişimi ile ödevleri, sonrasında 18 ila 25. bölümler hoca âdâbına ilişkindir. 26. konu yine talebe hakkında iken 27 ila 31. bölümler hocalara dairdir. 33. bölüm ise niyet bahisleriyle başlayan kitabın son kısmı olup ihtiyarlıkta hadis rivayetinden geri durmaya dairdir ve yine hocalarla ilişkilidir. Yani ana hatlarıyla ilk yarısı talebe (*sâmi'*), ikinci yarısı hocalar (*râvî*) hakkında olan eserde, mantıki bir silsileyle genç bir ilim talibinin niyetten başlayıp âlî isnâd talep etmek başta olmak üzere ilmî serüveninde neyi nasıl yapacağına dair didaktik bir anlatım sunulur, hoca olma onuruna erişen kişinin bu aşamada dikkat etmesi gereken ilkelere değinilip ders ve eserlerle birikimi paylaşma ve son olarak da kenara çekilme âdâbından söz edilir. Bu hâliyle kitap çizgisel bir ilerleme şemasına sahiptir.

Eserin farklı kısımlarında kitabın akışıyla uyumlu görülmeyen bölümler ve bölümün akışıyla irtibatı hemen kurulamayan alt başlıklar veya kısmen tekrar gibi görülebilecek kısımlar yer alır. Örneğin hoca âdâbından bahseden bölümlerin arasındaki "Talebelerin Aralarında Hadiste Rekabet Etmeleri ve Bazılarının Diğerlerinin İstifadesini Engellemek İçin İlmi Gizlemeleri" başlıklı 26. bölümün muhtevası açıkça talebe rekabetleri hakkında olup daha üst kısımlarda yer almalıdır. Talebe âdâbı kısmındaki "Semâsı Olan Kitapları Ödünç Vermeye Teşvik ve Bu Konuda Cimrilik Yapıp Geri Duran Kimselerin Yerilmesi" başlıklı 12. ve "Hadislerin Kitaplarda Tedvini ve Buna Dair Çeşitli Kurallar" başlıklı 13. bölümler de daha genel nitelikli bir muhtevaya sahip olup hem hoca hem de talebeyi ilgilendirmektedir.

Bölüm içindeki bazı başlıkların konuyla uyumsuzluğu bağlamında "Hadisleri Olduğu Gibi ve Genel Olarak Yazma Hakkındaki Sözler ve Farklı İlimleri Toplarken Buna Duyulan İhtiyaç" başlıklı 29. bölümün 12. alt başlığı olan "Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri" kısma,[1] kitap râvisinin tasarrufu olarak daha ayrıntılı bakılabilir. Zira bölümün geneli farklı nitelikteki bilgileri yazmak hakkında iken bu başlık altındaki 13 rivayet konuyla doğrudan ilgili değildir. Bir önceki konu olan "Hafızların Cerh-Ta'dîl'e Dair İfadelerini Yazmak" başlığının bitiminde eserin yazma nüshasında yer aldığı için Acâc el-Hatîb ve İbn Ebi'l-Ayneyn neşirlerinde ana metne kaydedilen,

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 203-7.

Tahhân'ın ise "Anlaşılan o ki, bu ifade, müstensihin yanlış yere kaydederek yaptığı bir hata ya da dalgınlıktan [kaynaklanır]. Bunun delili ise gelecek konunun 'Ya‘kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri' olmasıdır." gerekçesiyle dipnota çektiği şu ifadelere yer verilir: "Bu kısmı "Tekrar Eden Hadislerin Yazılması" kısmı takip edecektir. Allah'a hamd, O'nun Peygamber'i Muhammed ve âline salât ve selam olsun."[1] Acâc el-Hatîb bu ifadeye istinaden "asıl nüshada olmadığını" söyleyerek Fesevî kısmının başına "Tekrar Eden Hadislerin Yazılması" başlığını ekleyerek[2] şu ilginç başlığa ulaşmıştır: "Ya‘kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadislerinden Olan (Tekrar Eden Hadislerin Yazılması)." Yani bir yanlışlık olduğunu hisseden Acâc bunu anlamlandıramadığı için -çünkü bu, her kitapta karşılaşılabilecek türden bir durum değildir- daha garip bir yanlışa gitmiştir.

Gerçekten de metne anlamsız bir ekleme gibi görünen "Ya‘kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri" başlığının ardından gelen 13. konunun başlığı "Tekrar Eden Hadislerin Yazılması" şeklindedir. Yani burada müstensih kaynaklı bir hata değil, aslında metinden olmayan Fesevî kısmının metne eklenmesi söz konusudur. Bizzat kitabın içerisindeki ilgili ifadenin delaletinin yanı sıra şu iki husus da bu kısmın aslında *el-Câmi‘*den olmadığını açıkça gösterir: 1- Bu başlık altında *el-Câmi‘*nin kalanının aksine bu kısmın isnâdı Hatîb'in tam adıyla başlamıştır ve sonrasındaki tüm isnâdlarda Hatîb ile Fesevî arasındaki isnâdlar hazfedilmiştir. 2- Aslında 12. başlıkla birlikte *el-Câmi‘*nin sekizinci cüzü bitmiştir ve dokuzuncu cüz yeni bir konu olan "Tekrar Eden Hadislerin Yazılması" başlığıyla başlamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla kitap râvisi sekizinci cüzün bitimine bizzat Hatîb'den dinlediği Fesevî hadislerini içeren küçük bir metni eklemiş, ancak *el-Câmi‘*den olmadığı anlaşılamadığı için ilgili kısım kitabın bir parçası gibi aktarılagelmiştir. *el-Câmi‘* muhakkiklerinin bu durumu fark etmemesi ise ilginçtir.[3]

Alt başlıklar ile ana başlığın uyumu bağlamında son olarak "Tamamını Yazamayan ve Toplayamayan Kişinin [Hocadan Alacağı] Hadisleri Seçip Ayırması" başlıklı 28. bölüme değinilebilir.[4] Bölümün "Hafızın Seçkisine

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 202 (dp. 1).
2 Hatîb, *el-Câmi‘* (Acâc), II, 303 (dp. 1).
3 Hem bu mesele hem de başka bir örnek için bk. Topgül, *Muhaddislere Rehber*, s. 93-5.
4 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 155-81.

İşaret Koyması" ve "Seçki Yaparken Uzak Durulması Gereken Şeyler" şeklindeki ilk iki başlığı ana başlıkla irtibatlı iken "Hadis Hafızlarının, Yalancıların Durumlarını Açıklamalarının, Onlara Şiddetle Karşı Çıkmalarının ve Durumlarını Sultanlara Ulaştırmalarının Gerekliliği" şeklindeki 3. başlık bir önceki alt başlıkla bir açıdan irtibatlandırılabilir. Ancak 4. başlıktan itibaren ana başlık-muhteva ilişkisi ortadan kalkar. Nitekim 4. başlık "Hıfz ile Mutlak Olarak Nitelenip İsimlendirilebilmesi Uygun Olan Kimseler", 5. başlık "Hadisi Çokça Yazma ve Semâ Etmeyle Nitelenen Kimseler Hakkında Bazı Rivayetler" şeklindedir ve her ikisi de ana başlık ve ilk üç alt başlıktan farklı bir muhtevadadır. 6. başlık ise "Fasl" şeklinde olup Hatîb'in "Hafızlığın hadisin en yüksek ve en yüce mertebesi olduğunu, rivayetin en değerli ve kıymetli merhalesi olduğunu, bunu elde edenlerin az bulunduğunu söylemiştik. Ancak bu, onu isteme ve talep etmeye mâni değildir."[1] şeklindeki izahları dikkate alınacak olursa ana başlıkla ve ilk üç alt başlıkla değil, 4. alt başlıktan sonraki kısımla irtibatlıdır.

Tahhân ve İbn Ebi'l-Ayneyn bu kısmı müstakil bölüm gibi tanımlayıp yeni sayfadan başlatmışlarsa da özel bir bölüm numarası tayin etmemişlerdir. Yani burayı hem önceki kısımdan ayrıştırmışlar hem de müstakil bir bölüm sayamamışlardır. Acâc el-Hatîb ise bu kısmı müstakil bir bölüm olarak tanımlamış, yazma nüshada yer almadığı kaydını da düşerek "Fasl" başlığını müteakip olarak parantezle "İlim Talebine Teşvik ve İlim Talebinde Gayret" şeklinde bir başlık eklemiştir.[2] Dolayısıyla o da "Fasl" kısmının önceki alt başlıklarla irtibatını belirleyememiştir. Buradaki sunumdan anlaşıldığı üzere aslında konu 4. alt başlıktan itibaren farklılaşır ve oradan itibaren ve 6. alt başlığı da kapsayacak şekilde müstakil bir bölüm başlığı altında verilmelidir.

Kitapta bölümlerin içerdiği alt başlık ve rivayet sayılarında tahmin edilebileceği üzere bir standart izlenmemiştir. Yani bazı bölümler çok fazla, bazıları az başlık içerir; bazı alt başlıklar çok, bazıları ise az sayıda rivayet içerir. Bu durum ileride değinileceği üzere Hatîb el-Bağdâdî'nin öncelikleri ve kitabın tasnif bağlamıyla doğrudan ilgilidir. Kitabın genel bölümlendirmesi dikkate alındığında her bir bölüme ortalama 59 rivayet düşmekte ise de 16, 21, 22, 25, 29 ve 31. bölümler diğer bölümlerden hem alt başlık hem

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 179.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Acâc), II, 261 (dp. 1).

de rivayet sayısı açısından daha hacimli olup buralar aynı zamanda Hatîb'in daha fazla değerlendirme yaptığı kısımlardır. Bazı bölümler ise herhangi bir alt başlık içermeyip kısıtlı sayıda Hatîb değerlendirmesi ihtiva eder. Nitekim Mukaddime, 9, 19, 26, 27 ve 33. bölümler alt başlık içermezken Hatîb 19. ve 33. bölümlerde herhangi bir değerlendirme yapmaz. Kitabın genel yapısını görmek adına hangi bölümde kaç alt başlık, rivayet ve müellif değerlendirmesi bulunduğunu gösteren alttaki tabloya bakılabilir:

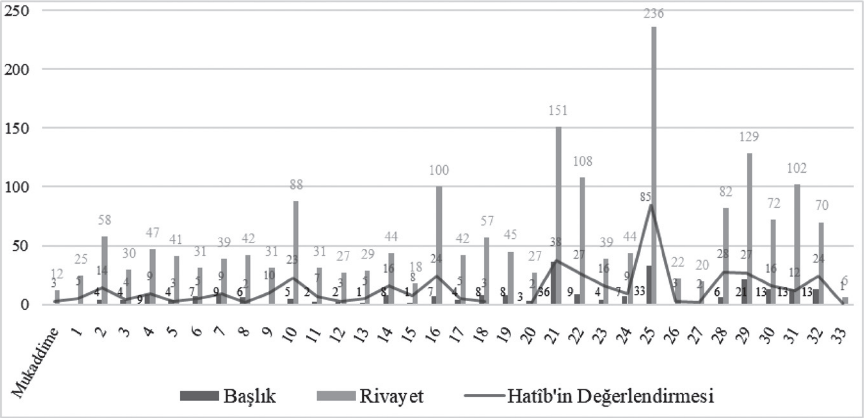

Tabloya göre 16, 21, 22, 25, 29 ve 31. bölümler kitabın diğer kısımlarına nazaran daha yoğun bir muhtevaya sahiptir. İlgili bölümlerin tamamını burada tahlil etmek mümkün değilse de 21. bölümün muhtevasına daha yakından bakılabilir. Burada bölüm ile bölüm içi başlıkların ve rivayetlerin konumlandırılma şekilleri incelenecek, böylece "Bir bölümün ya da bir alt konunun iç akışı nasıl ilerler?" sorusu bir ölçüde cevaplanmaya çalışılacaktır.

Eserin 21. bölümü "Muhaddisin Görünüşünü Düzeltmesi ve Hadis Rivayeti İçin Güzel Elbiseler Giymesi" başlığını taşımaktadır. 36 alt başlık, 151 rivayet ve 38 Hatîb değerlendirmesinden oluşan bu bölüm mantıki bir iç tutarlılıkla ilerler. Şöyle ki metnin ilk yarısı, yani ilk 18 başlığı ana hatlarıyla hocanın şahsi temizliği, dış görünüşü, giyinme, aksesuar kullanma gibi konulara dairdir. Bu hazırlıkları yapan hoca 19-22. bölümler arasında ölçülü bir yürüyüşle ve muhatapları ile selamlaşarak derse gelip huşuyla ders mekânına oturmaktadır. Sonrasında gelen 23-36. başlıklar arasında da onun ders esnasındaki hitap şekli, ses dengesi, eleştiri hakkı bulunan hususlar,

abdestsiz rivayet nakletmeyişi, hadisleri nakletme tarzı gibi meseleler konu edilir. Mevcut hâliyle bölüm başlığı bölüm muhtevasının ancak ilk yarısını ifade eder, bölümün ikinci yarısındaki alt başlık ve rivayetlerin muhtevası ana başlıkta yer almaz. Başlık-muhteva uyumsuzluğu dışında bölümün tamamı tutarlı bir iç ilerleyişe sahiptir.

21. bölümün alt başlıkların nasıl bir iç işleyişe sahip olduğuna da değinilmelidir. Burada her bir alt başlığın durumu irdelenmek yerine belli bir oranda standarda sahip olan alt başlıklardan bir kısmına temas edilecek, sonrasında hangi özelliklerin diğer kısımlara da genellenebileceği kaydedilecektir. Bölüm Allah'ın güzel olup güzeli sevdiğine dair iki merfû rivayet ve Hatîb el-Bağdâdî'nin muhaddisin dış görünümünün önemine dikkat çektiği bir değerlendirmesiyle başlar. Diş temizliği ile ilgili 1., tırnak kesimi ile ilgili 2., bıyıklarının uçlarını almaya dair 3. başlık üçer, saçları tarama hakkındaki 4. başlık iki, kirli elbiseyi yıkamak hakkındaki 5. başlık bir, yağlı yemeğin ardından elleri yıkama hakkındaki 6. başlık bir, kötü kokulu yiyeceklerden sakınmaya dair 7. başlık bir merfû rivayet içerir. Mevcut hâliyle ilgili kısımların tamamının merfû rivayetlerden oluştuğu görülmektedir. Saç sakal boyama hakkındaki 8. ve 9. başlıklardaki dokuz rivayetin beşi merfû haber iken dördü sahâbe kavli veya uygulamasına dairdir. Ancak her iki alt başlıkta da konuya merfû rivayetle başlanmakta, akabinde diğer rivayetlere yer verilmektedir. Bölümün hoş görülen elbise hakkındaki 10. alt başlığı ise yedi rivayet içerir. İlk rivayet ismi verilen bir muhaddisin güzel giyimine dair iken Hatîb yaptığı değerlendirmeler ve zikrettiği rivayetlerle yeniden metnin akışını merfû rivayetlere kaydırır. Önce güzel giyimin mahiyeti bağlamında beyaz rengi, ardından yeni elbise edinme bahsini gündeme getirir ve bu hususlara dair iki merfû rivayet zikreder. Sonrasında güzel giyinme ve takva arasındaki ilişkiye dair bir şiir kaydedip bir diğer alt konu olarak çok pespaye ya da çok alımlı kıyafet giymemeyle ilgili merfû bir rivayet verir, biri İbrahim en-Nehaî'den (ö. 96/714), diğeri ise ismi kaydedilmeyen birinden iki haber aktararak konuyu bitirir. Kamîs hakkındaki 11. alt başlık iki merfû haber içerir. Takke giymek ve sarık sarmak hakkındaki 12. başlık yine merfû iki haberle başlıyorsa da Mâlik b. Enes'ten (ö. 179/795) gelen iki rivayet ve sahâbî uygulaması ile biter.

21. bölümün irdelenen 12 alt başlığından hareketle şu sonuçlara varılabilir:

1. Metinde kısmi de olsa üst başlık ile alt başlık uyumsuzluğu bulunmaktadır.

2. Alt başlıkların iç işleyişinde bir kaynak hiyerarşisi gözlemlenir. Yani varsa önce merfû rivayet, akabinde konuya dair diğer haberler kaydedilir.

3. Hatîb el-Bağdâdî mümkün mertebe konuyu merfû rivayetlerle sunmayı tercih eder.

4. Merfû haber bulamadığı yerlerde sahâbe ve tâbiûn nesli ile sonraki âlimlerin uygulamalarına yer verir.

5. Konuya merfû haberle başlamadığı yerlerde de metnin içine girerek yaptığı yorumlarla akışı merfû rivayet sevkine uygun bir zemine çeker.

6. Konuya dair metne taşınan rivayet malzemesi merfû hadislerden şiire, sahâbe kavil ve uygulamasından örnek âlimlerin tercih ve beyanlarına kadar çeşitlilik arz etmektedir.

7. Bu bölümün kitabın diğer bölümlerinden daha hacimli olması doğal olarak Hatîb'in ilmî yaşantısını sürdüğü dönemde rivayet pratiğinin devam ediyor olmasıyla ve onun, çağdaşı ilim taliplerine yön verme isteğiyle de ilgilidir.

C. Metni Kontrol Stratejileri: Konu Girişleri ve İç Atıflar

Rivayetlerle kurgulanmış bir metin olarak *el-Câmi‘*, erken dönem musanniflerinin eser derlemedeki genel eğilimlerini yansıtır. Muhtemelen Hatîb el-Bağdâdî, öncelikle bu kitapta işleyeceği temel konuları bölüm başlığı olarak kaydetmiş, sonra da her bir bölümün kapsamına girecek alt başlıkları ve alt başlıkların muhtevasını besleyecek rivayetleri -binlerce haberden oluşan bir külliyat içerisinden çekerek- belli bir düzenle okuyucusuna sunmuştu. Tabii ki bir metni oluştururken onun muhteva akışını belirlemek, okuyucuyu konuya hazırlamak ve kitabın iç bütünlü-

ğünü sağlamak adına birtakım faaliyetler yapılmalıdır. Muhteva akışı ve başlıklandırma sistemine bir önceki başlık altında yer verildiği için burada Hatîb'in *el-Câmi'*deki metin içi kontrol stratejileri ele alınacaktır. Bu ifadeyle kastedilen husus, rivayetleri okura yaklaştırmak için bilhassa konu girişlerinde metin içi değerlendirmelere yer verilmesi ve kitabın diğer yerlerine iç atıflar yapılmasıdır. Bu iki faaliyet bir eserin rivayet yığını olmaktan çıkarıp hedefli ve üzerinde çalışılmış bir kitap hâline dönüştürür. Son olarak Hatîb'in eserin farklı yerlerinde bulunan değerlendirmelerinin fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

1. Konu Girişleri

Hatîb el-Bağdâdî'nin konuya başlama stratejileri ile meseleye giriş yapılabilir. Görülebildiği kadarıyla Hatîb *el-Câmi'*de bir konuya 1- doğrudan konu başlığı akabinde rivayeti vererek, 2- okuyucuyu konuya hazırlama bağlamında giriş cümleleri kurarak veya 3- okuyucuyu önceki başlığın sonunda bir sonraki konuya hazırlayarak giriş yapar. Bunları tamamlayıcı mahiyetteki bir diğer faaliyeti ise aynı konu başlığı altında yeni bir meseleye geçerken yaptıklarıdır. Eserdeki toplam 33 bölümün 17'sinde konuya herhangi bir hazırlık yapılmaksızın doğrudan rivayetlerle başlanır. Doğrudan başlayan konu sayısı ise 200'dür. Yani Hatîb'e göre 200 konuda, konu başlığı muhtevaya giriş mahiyetinde bir açıklama istemeyecek ölçüde açıktır. Yine eserde 16 bölüme ve 81 konuya başlanırken Hatîb giriş mahiyetinde açıklamalar yapmış ve başlık ile ilk rivayet arasına girerek okuyucunun metne hangi açılardan yaklaşması gerektiğini belirlemiştir. Bölüm başındaki izahlara verilecek örneklerin ilki "Âlî İsnâdlar Hakkındaki Görüşler" başlığını taşıyan 3. bölümün girişidir. Hatîb burada şöyle der:

> Allah Teâlâ bir kimseye hadis dinleme azmi verdiğinde ve o kişi hadisle meşgul olmaya ciddi bir surette niyetlendiğinde öncelikle Allah'ın, kendisini o işte başarılı kılmasını ve bu hususta kendisine yardım etmesini dilemeli, ardından hadis dinlemeye girişmeli ve herhangi bir duraksama ve erteleme yapmayacak şekilde bunu arzulamalıdır.[1]

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 115.

İlgili konuya girerken okuyucuyu doğrudan âlî isnâd konusu ile muhatap kılmadan ilim talebinde Allah'ın yardımını dilemenin gerekliliğine dikkat çeken Hatîb el-Bağdâdî bu hususu pekiştirmek üzere iki merfû rivayet kaydetmektedir. Sonrasında alttaki izahı yaparak bölümün ana konusu olan âlî isnâd meselesine intikal etmektedir:

> İlim talibi kendi şehrindeki isnâdı en âlî ve semâsı en erken olan muhaddise yönelmeli, ona düzenli olarak gidip gelmeli ve bağlılığını sürdürmelidir.[1]

Onun bu ifadeleri nispeten nötr bir mahiyete sahip olan başlıktaki vurgunun aslında ilim talibi için bir yükümlülük olduğunu da açıklığa kavuşturmaktadır.

"Hadis İmla Ettirme ve Hadis Meclisi Kurma" başlıklı 24. bölümün giriş cümleleri konuya ikinci bir örnek olarak kaydedilebilir:

> Hadis imla etmek için meclisler kurmak müstehaptır. Çünkü bu, hadis râvilerinin erişeceği en yüksek mertebe, muhaddislerin izleyeceği en güzel yollardandır. Ayrıca hadis meclisi kurmada dinin güzellikleri ve selef-i sâlihîne uyma [gibi diğer güzellikler de] vardır. Nitekim Halife Me'mûn [hs. 198-218/813-833] şöyle demiştir: (…)[2]

Görüldüğü üzere bölüm başlığı daha nötr bir mahiyette iken bölümün giriş cümleleri imla dersi yapmayı üst düzey muhaddisliğin bir göstergesi olarak konumlandırmaktadır. Akabinde ilmî yetkinliğe sahip bir halifenin imla meclislerini öven bir sözünün kaydedilmesi de anlatıyı kuvvetlendirmektedir.

Bölüm girişlerinde ise giriş cümlelerinin fonksiyonları daha belirgindir. Örneğin 4. bölümün "Kendisinden Hadis Dinlenilmemesi Gereken Kimse" şeklindeki ilk başlığının hemen altında şöyle demektedir:

> Ehl-i ilm, fasık olduğu tespit edilen bir kimseden hadis dinlemenin caiz olmadığı hususunda ittifak etmiştir. Fasıklık ise hadis ilmi ile kayıtlanamayacak pek çok durumla tespit edilir. Hadis ilmi çerçevesine giren hususlara, kişinin Hz. Peygamber'e nispetle hadis metinleri

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 116.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 55.

ya da metinlere isnâd uydurması örnek verilebilir. Râvilerin durumlarını araştırmanın asıl nedeninin de bu olduğu söylenmiştir.[1]

Görüldüğü üzere bu izah okuyucuyu hayli genel görünen başlığın muhtevasına hazırlamaktadır. Şöyle ki, başlığın çağrıştırdığının aksine bu giriş cümlelerinin yönlendirmesiyle muhteva isnâdın Muhtar es-Sekafî (ö. 67/687) döneminde ortaya çıkma bağlamına kaydırılır ve konuya dair iki örneğe yer verilr. Yani zaten kendilerinden rivayet alınamayacak fasık râvilere yer verme gibi bir hedef gütmeyen başlık isnâd tarihine ilişkin haberlerle ilerletilir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin konuya başlama stratejilerinin üçüncüsü okuyucuyu önceki başlığın sonunda bir sonraki konuya hazırlama şeklindedir. Örneğin 4. bölümün "Kendisinden Hadis Dinlenilmemesi Gereken Kimse" şeklindeki ilk başlığının bitiminde ve "Râvinin, Hadisi Dinlediği Zaman Açısından İmtihan Edilmesi" şeklindeki ikinci başlığa geçmeden önce Hatîb "Ashâbü'l-hadîs bundan dolayı âlimlerin niteliklerini, tavırlarını ve ahvâlini de kaydetmiştir. Bu gibi hususlarda [verdikleri yanlış bilgiler dolayısıyla] pek çok râvi rezil olmuştur." der.[2] Böylece hem aslında önceki başlığı tamamlar hem de okuyucunun henüz başlığını okumasa da sonraki konunun muhtevasına geçişini kolaylaştırır. Onun benzer bir uygulaması yine 4. bölümün "Yalancılığı, Hocasından Gayet İyi Bilinenin Aksine Bir Şeyi Anlatmasıyla Ortaya Çıkan Kimse" başlıklı 5. konusunun bitiminde kaydettiği şu ifadelerde görülür:

> Hadis uydurmaktan ve karşılaşmadığı kimselerden hadis dinleme iddiasından uzak olan ve adalete halel getirecek fiillerden kaçınan biri şayet dinlediklerini içeren yazılı bir şeye sahip değilse ve hadisleri ezberinden naklediyorsa, bu durumda, rivayetleri bilen ve anlayanlar onun hadis için uğraşıp zorluklara katlandığına ve hadisleri tam anlayıp ezberlediğine şahitlik etmedikçe rivayetlerini delil olarak kullanmak uygun değildir. Onun itkân ve zabt sahibi olup olmadığı, birtakım hadislerin ters yüz edilerek kendisine sunulması ile tespit edilir.[3]

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 130.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 131.
3 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 135.

Zaten konunun 6. başlığı tam da Hatîb'in bahsettiği meseleye ilişkindir: "Hadislerin Ters Yüz Edilip (*Kalb*) Kendi Hadisleri Gibi Sunulması Suretiyle Râvinin Denenmesi". Böylece Hatîb kısa hazırlık cümleleriyle okuyucunun ilgisini önceki konudan yeni başlayacak konuya kaydırmıştır.

2. İç Atıflar

*el-Câmi'*de Hatîb el-Bağdâdî'nin metni bir bütün olarak düşündüğünü ve telif esnasında olmasa da en azından metnin tamamlanmasının ardından, belki de tebyiz edilip bazı talebelerle okunduktan sonra kitaptaki iç bütünlüğü sağlamak adına bazı tasarruflarda bulunduğunu gösteren en belirgin husus kitaptaki iç atıflardır. Bunların tamamını burada zikretmeye gerek yoksa da Hatîb'in ileriye ve geriye yönelik yaptığı iç atıfları hangi gerekçe ve lafızlarla gerçekleştirdiğini görmek adına iki pasaj verilebilir:

> *İleriye yönelik atıf:* "Biz ise âlî isnâdın peşine düşülmesini daha uygun görüyoruz. (…) Eski ve yeni birçok ilim talibi âlî isnâd arzusuyla uzak bölgelere yolculuklar yaptılar. İnşallah kitabın ilerleyen kısımlarında gerek duyulan yerde onlara dair bazı anlatılara yer vereceğiz."[1]

> *Geriye atıf*: "Talebe derste hocasının kitabından işittiklerine bakarak dinliyorsa hadisi tekrar ettirmenin ve etmenin bir anlamı yoktur. (…). Bunları "Hocadan Ezberlemenin Keyfiyeti" bâbının hemen ardından zikretmiş ve burada tekrarına gerek olmayan bilgileri orada nakletmiştik."[2]

Kitap içi atıfların en temel fonksiyonu okuyucuyu ileride farklı bir kapsamla gelecek olan bir konuya hazırlamak veya daha önce bahsi edilen bir hususun şimdiki bağlamla da ilgili olduğunu ancak mesele daha önce işlendiği için burada tekrarına ihtiyaç duyulmadığını göstermektir. Bu ikinci durum aslında kitabın okuyucunun zihninde bir bütün olarak yer etmesi hedefine de matuftur. Görüldüğü üzere Hatîb el-Bağdâdî henüz kitabın başlarında geçen ilk örnekte kitabın oldukça ileri bir kısmına, "Hafızlarla Karşılaşmak ve Âlî İsnâdları Elde Etmek İçin Uzak

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 116.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 6. Başka bir örnek için bk. II, 163.

Bölgelere Rihle Yapmak" başlıklı 30. bölümüne atıf yapar. Ancak ileriye yapılan atıfta herhangi bir başlık zikretmek yerine muhtevaya gönderme yapılmıştır.[1] 21. bölümün sonunda kayıtlı olan ikinci örnekte "Hocadan Hadis Ezberinin Keyfiyeti" başlıklı 11. bölüme atıf yapılır ve ilgili atıf bizzat bölüm başlığı kaydedilerek yapılmıştır. Gerçekten de orada bölüm başlığı akabinde 11 rivayet sevk edilmiş, sonrasında da bölümün "Rivayet Esnasında Ezberlenmesi İçin Hocanın Hadisi Tekrar Etmesi" şeklindeki ilk başlığı altında iç atfın gereği olan konuya dair haberler kaydedilmiştir.[2]

Takdir edileceği üzere bir kitabın içerisindeki iç atıflar ya ileride ne yapacağını çok iyi programlayan bir yazarın ileriye yönelik göndermeleri ya da geride ne yaptığını kontrol edebilen bir yazarın daha önce yazdıklarına yaptığı işaretlerdir. Klasik dönemde ileriye yönelik iç atıfların genelde kitabın tebyiz edilmesinden sonra ve belki de müzakereli okumalar esnasında yapıldığı düşünülebilirse de en azından kitabın taslağını ana hatlarıyla çıkaran bir yazarın ileride ele almayı tasarladığı bir konuya gönderme yapması da mümkündür. Zira klasik bir musannifin, çatısı olabildiğince ayrıntılı olarak çıkarılmış bir içindekilere sahip olduğu takdirde nerede hangi rivayete yer vereceğini öngörmesi gayet doğaldır. Geriye dönük atıflarda ise durum daha anlaşılabilirdir. Çünkü yazarın daha önce bahsini ettiği bir konuya ilişkin rivayetleri sevk ederken konunun ilk geçtiği yere gönderme yapması gayet tabiidir.

D. Hatîb el-Bağdâdî'nin Yaptığı Değerlendirmelerin Fonksiyonları

Hatîb el-Bağdâdî ne okuyucuyu tamamen rivayetlerle baş başa bırakan bir musannif ne de sadece kendi değerlendirmelerini merkeze yerleştirip aralarda rivayetler sevk eden bir yazardır. Bir hadis âlimi ve tarihçi olarak o, daha önce zikredildiği gibi başlıklardan sonra yer yer metnin gidişatına dair yönlendirmelerde bulunur, bazen de bir konunun akışı içerisine, yani rivayetlerin arasına girerek değerlendirmeler yapar. Tespit edilebildiği kadarıyla Hatîb'in *el-Câmi'*de 448 değerlendirmesi vardır ve bunların ilk 100'ü incelenip gruplandığında onun beyanlarının ana hatlarıyla şu fonk-

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 223 vd.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 234-5.

siyonları ifa ettiği görülür: Metin içerisinde bir diğer konuya geçiş (51), bölüm veya konu girişlerinde okuyucuyu metne hazırlama (19), teknik izahlar (9), rivayet değerlendirmesi (8), iki rivayeti irtibatlandırma (4), yeni başlığa hazırlık (4), yeni bölüme hazırlık (2), diğer (3).

Hatîb el-Bağdâdî'nin beyanlarının tamamının bağlamı ile sunulması ve fonksiyonları bakımından tartışılması yazının hacmini zorlayacağı için burada her bir fonksiyonun nasıl icra edildiğini göstermek adına sınırlı sayıda örneğe yer verilecektir. Onun bölüm veya konu girişlerinde yer alan ve okuyucuyu metne hazırlama amacına matuf ifadeleri ise daha önce geçmişti. Yukarıda zikredildiği üzere Hatîb'in metin içi değerlendirmelerinin geneli metnin iç akışının bir gereği olarak okuyucuyu yeni bir konuya geçileceğine hazırlamayı amaçlar. O, genelde bir konu başlığının ardından birkaç rivayet sevk edildikten sonra, aynı konunun farklı uzamlarına geçmek istediğinde bir sonraki rivayetten önce kısa bir değerlendirme yapar ve ardından fâ-i tâkibiyye eklenmiş bir aktarım sigası vererek (*fe-kad ahberanâ* ve *fe-kad haddesenâ*) veya benzetme edatı kef ve sonrasında gelecek rivayete gönderme yapmak üzere mâ ism-i mevsûlünü (*kemâ*) bir arada kullanarak konuyla ilgili rivayeti zikreder. Hem metnin akışı hem de bu kullanım kalıpları sayesinde onun izahının metnin öncesi değil, sonrası ile ilgili olduğunu gösterir. Örneğin Hatîb "Ebû Mansur Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Mukri → Ömer b. İbrahim b. Ahmed → Ahmed b. Ali ed-Dîbâcî → Muhammed b. Musa en-Nehritîrî" isnâdıyla Muhammed b. Yezîd er-Rifâî'nin (ö. 248/862) şöyle dediğini nakleder:[1] "Yahyâ b. Yemân [ö. 189/804-5] kendisine bıyıkları terlememiş bir genç geldiğinde ondan A‘râf suresinin başından 70, Yusuf suresinin başından da 70 ayet ve biraz da hadis okumasını isterdi. Eğer okursa hadis rivayet eder, okuyamazsa hadis rivayet etmezdi." Bu rivayetin akabinde ise Hatîb önce metnin akışını değiştirmek üzere,

> Eğer Allah Teâlâ ilim talibine Kur'an'ı ezberlemeyi lütfetmişse, bu durumda onun ezberini yitirmesine sebep olacak şekilde hadis ilmiyle veya daha başka ilimlerle meşgul olmaktan kaçınması gereklidir.

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), I, 108.

izahına yer verir, sonrasında da "fe-kad ahberanâ" diyerek yeni konuya ilişkin rivayeti sevk eder:

> "Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Saydalânî -Isfahan'da- → Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → İshak b. İbrahim ed-Deberî → Abdürrezzâk → İbn Cüreyc → birisi → Enes" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetin sevapları bana, bir kişinin mescitten çıkardığı bir toz ve pisliğe varıncaya kadar arz edildi. Ümmetimin günahları da bana arz edildi. Kişinin ezberleyip de sonradan unuttuğu bir ayet ya da sureden daha büyük bir günah görmedim."[1]

Görüldüğü üzere ilk rivayetle aslında Kur'an'ı ezberlemenin gerekliliği hakkındaki ilgili anlatı bitmiş, mesele bu noktadan sonra ezberlenmesinin ardından Kur'an'ı unutmamak gerektiği konusuna taşınmış ve konuya dair rivayet sevk edilirken izah ve rivayet takip fe'si ile birleştirilmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin beyanlarının yaklaşık %10'u rivayetlerin ardından yaptığı hadisin teknik yönlerine dair izahlardır. Buralarda rivayetin sevk edilen isnâddan farklı ve muhalefet içeren bir tarikine dikkat çekilir, rivayetin ara tabakalarda farklı bir râviden gelen tariki kaydedilir, isnâddaki bir râvinin kimliği netleştirilir, haberin nispet edildiği kimsenin rivayet ilişkilerine dair bilgi verilir. Bu hususa örnek olmak üzere Muhammed b. el-Cehm'in (ö. 277/890) şu rivayetinin ardından yapılan izahlar kaydedilebilir:

> Yezîd b. Harun [ö. 206/821] bize Şerîk b. Abdullah'tan [ö. 177/794] bir hadis nakletti. Bu hadisi naklettiği gün adamın biri ayağa kalkıp 'Ebû Hâlid, uzak bölgelerden yanına geliyoruz. Şerîk'in dışındakilerden rivayet etsen olmaz mı?' deyince Yezîd 'Bu hadisi Şerîk'ten 60 sene önce işittim.' cevabını verdi.
>
> Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Yezîd semâsının bu denli eski olduğunu söylese de Şerîk onun hadis aldığı hocaların en eskisi ve güveniliri değildir. Çünkü Yezîd, İsmail b. Ebî Hâlid [ö. 146/763-4], Yahyâ b. Saîd el-Ensârî [ö. 143/760], Süleyman [b. Tarhân] et-Teymî [ö. 143/760-1], Âsım el-Ahvel [ö. 142/759-60] ve Humeyd et-Tavîl [ö. 143/760] gibi bir grup tâbiîden ve Abdullah

---

1 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 361.

> b. Avn [ö. 151/768-9], Saîd [b. İyâs] el-Cüreyrî [ö. 144/761-2], Abdülmelik b. Ebî Süleyman [ö. 145/762-3], Ebû Gassân Muhammed b. Mutarrif [ö. 161-170/777-787 arası], Süfyân es-Sevrî [ö. 161/778] ve Şu'be b. el-Haccâc'dan [ö. 160/776] nakilde bulunmuştur. Bu sayılanların hepsi Şerîk'ten daha sağlam, vefatı daha eski ve âli isnâd sahibidir.[1]

Görüldüğü üzere burada Hatîb el-Bağdâdî Yezîd'in rivayet ağını belli bir kategoriye tabi tutarak gündeme getirir ve böylece Yezîd ile Şerîk arasındaki hoca-talebe ilişkisini makul bir zemine yerleştirir. Burada bir başka açıdan bakılarak Hatîb'in Yezîd'e yönelik olası bir itirazı da gündeme getirilebilir. Şöyle ki talebe muhtemelen Şerîk hakkındaki ithamlardan haberdar olduğundan Yezîd'den, bir başka hocasının rivayetlerini istemiş, Yezîd ise talebi bu semânın eskiliğine (âlî isnâd) vurgu yaparak cevaplamıştır. Dolayısıyla Hatîb ilgili izahıyla Yezîd'in daha âlî ama daha sağlam isnâdlarının olduğunu hatırlatarak "Talebenin isteği üzerine bunları nakletseydi ya!" demiş olmaktadır. Aynı zamanda bu cevap Hatîb'in devasa rivayet müktesebatını da gösterir. Çünkü o dönemde böyle bir bilginin hazır olarak bulunabileceği bir kaynak yoktur. Muhtemelen Yezîd'in rivayetleri Hatîb'in elinde toplu olarak bulunuyordu.

Eserdeki Hatîb el-Bağdâdî izahlarının bir kısmı ise konu geçişini sağlama amacına matuf olmakla birlikte hem önceki rivayeti kısaca değerlendirmekte hem de okuyucuyu bir sonraki konu ve rivayete hazırlamaktadır. Sayıca oldukça az olan bu tür uygulamaların bir örneğinde o, hadis hocaları isnâd ve bilgi bakımından aynı seviyede oldukları takdirde eşraftan olan ve nesep bakımından daha önde olan hocanın önceleneceğine dair üç rivayet sevk edip "Bu hususların tamamı düzgün bir hayat, adaletin varlığı ve bid'attan uzak olmanın ardından gelir." der. Böylece ilgili rivayetleri değerlendirmiş olur. Sonrasında da "Mezkûr nitelikleri taşımayan kimseden ise yüz çevirmek ve hadis dinlememek gerekir." diyerek yeni bir konuya geçildiğini gösterip konuya dair rivayetleri kaydeder.[2]

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 224.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 127.

Sonuç olarak oldukça düzenli bir metin olan *el-Câmi*'de okuyucuyu sadece rivayetlerle baş başa bırakmak yerine bazı amaçlarla çeşitli izahlar yapılmıştır. Bu izahlar usul ve tarih, illet gibi belli temalar etrafında gruplanıp Hatîb el-Bağdâdî'nin ilmî tercihleri takip edilebilir.

IV. Kaynakları

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'deki referanslarını konu edinen bu kısımda onun açık, dolaylı ve örtük olmak üzere üç grup kaynak kümesinden beslendiği gösterilmeye çalışılacaktır. "Açık kaynak" ifadesiyle onun açıkça eser ismi vererek yaptığı atıflar ve şifahi ya da yazılı bilgi aktarımları veya kayıt altına aldığı gözlemleri; "dolaylı kaynak" ifadesiyle onun bazı bilgilere kendileri aracılığıyla ulaştığı kimi eserleri ve bu kitaplara varan isnâdları zikretmek yerine az sonra açıklanacağı üzere bilginin nispet edildiği isme ya da kitaba varan kendi isnâdını müstahrec/istihrâc mantığıyla kaydettiği yerler kastedilmektedir. Son olarak "örtük kaynak" ifadesi, aslında onun doğrudan rivayet iznine sahip olduğu ancak kitap adı vermek yerine devrin telif geleneği gereği sadece müellifine varan isnâdı zikrettiği kaynaklar için kullanılacaktır.

A. Açık Kaynaklar

el-Câmi' Hatîb el-Bağdâdî'nin "açık kaynakları" kapsamına giren eserleri tespit etmek üzere tarandığında önceki âlimlere ait kitapların eserde başlıkları verilerek anılmadığı görülür. Yani eserde bazı kitap adlarına yer verilmekle birlikte -ki eserin bazı kısımları, özellikle de sonlara doğru konuları zaten literatür ağırlıklıdır- bunlar rivayetler içerisindeki genel atıflardan ibarettir, dolayısıyla Hatîb'in "açık kaynakları" arasında anılamaz. Ayrıca, isnâdın zikredilmesi de açık kitap atfı yapma ihtiyacını ortadan kaldırır. İkinci olarak Hatîb'in kendi kitaplarına yaptığı ve sayıca çok olmayan atıflar "açık kaynaklar" bağlamında incelenebilir. O, *el-Câmi*'de sadece *el-Kifâye* (dört kere),[1] *er-Rihle fi'l-Hadîs*,[2] *Telhîsu'l-Müteşâbih*,[3] *Şerefü Ashâbi'l-Hadîs*'i[4] açıkça anarken *Takyîdü'l-İlm*'e genel bir atıf yapmıştır.[5] Açık kaynakların

1 Hatîb, *el-Câmi*' (Tahhân), I, 482; II, 33, 52, 138.
2 Hatîb, *el-Câmi*' (Tahhân), II, 227.
3 Hatîb, *el-Câmi*' (Tahhân), I, 169.
4 Hatîb, *el-Câmi*' (Tahhân), I, 57.
5 Hatîb, *el-Câmi*' (Tahhân), I, 228-9.

üçüncü kısmı Hatîb'in şifahi kaynaklarıdır. *el-Câmi'* bu tarz bilgilerin tespiti için tarandığında az da olsa bazı sonuçlara ulaşılmıştır. O, şifahi aktarımların en azından bir kısmında bilginin kaynağını tasrih eder, bazılarında ise bilgi müphem şahıs/şahıslara nispet edilir. Eserine kaydettiği ve sahibi belli anlatıların yanı sıra bazı hoca ve arkadaşlarından özlü söz veya bir kitabın durumuna dair değerlendirmeler de nakletmektedir ki bunun bir örneği şöyledir:

> Musannif zihnini tasnif için hazırlamalı, himmetini ona yöneltmeli, meşguliyetini ona tahsis etmeli, vaktini ona hasretmelidir. Hocalarımızdan biri "Faydaya erişmek isteyen kimse istinsah kalemini kırsın, tahrîc kalemini alsın." derdi.[1]

Sonuç olarak sayıca çok olmamakla birlikte Hatîb el-Bağdâdî'nin yazılı bir metin yerine, bizzat işitmeye dayalı haberleri de eserine kaydettiği anlaşılmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin açık kaynaklarının dördüncü kısmını onun yazılı metinlere yaptığı atıflar teşkil eder. İsnâdlı metinlerle kurgulanan kitaplarda tahdîs sigalarıyla kaydedilen her bir isnâdın yazılı bir metne gönderme yaptığı açıksa da burada Hatîb'in bizzat kendi hocalarının metinleri üzerindeki gözlemlerini aktardığı yerler kastedilir. Bu gibi yerler onun, kimi erken dönem muhaddislerinin şahsi nüshalarına ve kendi hocalarının nüshalarına eriştiğini ve oralardaki bazı uygulamaları eserde naklettiği teorik anlatıları desteklemek için kullandığını gösterir. *el-Câmi'*ye bakılırsa onun elinin altında kendi hocalarını metinlerinin yanı sıra her biri ilmî yaşantılarını Bağdat'ta sürdürmüş olan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbrahim el-Harbî (ö. 285/889), Taberî (ö. 310/923) ve Dârekutnî (ö. 385/995) gibi önemli isimlerin kendi hatlarıyla yazılmış nüshaları da vardı. Örneğin Ahmed b. Hanbel'in kendi el yazısıyla yazdığı bir nüshaya dair gözlemlerini "Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in hattında Hz. Peygamber'in isminin geçtiği [fakat] Ahmed'in salavat yazmadığı birçok hadis gördüm."[2] diye ifade eder.

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 282. Daha başka örnekler için bk. II, 138, 157, 224.

2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 271; krş. I, 273 (burada İbrahim el-Harbî ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin kitapları da geçer); II, 158-9 (burada pek çok ismin nüshasına atıf vardır). Başka bir örnek için bk. I, 268-9.

Hatîb el-Bağdâdî'nin, şahsi kitaplığı hakkındaki sınırlı bilgiler dışında Bağdat'ta evinin yakınındaki Nizamiye Medresesi'nin kütüphanesinden istifade edip etmediği, hamileri tarafından kollanırken vakıf kütüphanelerini ne oranda kullandığı gibi bilgilerden mahrumuz. Ancak kitaplarını Bağdat ve Dımaşk gibi devrin iki önemli ilim merkezi ile Sûr'da derleyen Hatîb'in elinin altında zengin kitaplıkların bulunması gayet doğaldı ki, eserlerinde yaptığı atıflar da bunu doğrulamaktadır. Hatîb'in zengin kitaplıklardan istifade ettiğini gösteren bir diğer delil ise onun bazı kimselerin kitaplarına erişme imkânı bulamadığına dair izahlardır. Bu ifadelerin mefhum-i muhalifinden onun geneli itibarıyla erken hadis literatürüne ulaşabildiği sonucuna varılabilir. Onun bu bağlamda zikrettiği isimlerden biri Ebû Hâtim İbn Hibbân'dır (ö. 354/965). O, mütalaa etme imkânı bulamadığı ancak isimlerine Mes'ûd b. Nâsır es-Siczî (ö. 477/1084) sayesinde vâkıf olduğu İbn Hibbân'ın eserleri için şu değerlendirmeyi yapar:

> Çok faydalı olacak kitaplar arasında (…) Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî'nin eserleri de vardır. Mes'ûd b. Nâsır es-Siczî'nin bana zikrettiği ve isimlerini içeren bir notu gösterdiği bu kitaplara erişip onları inceleme imkânım olmadı. Çünkü bizde bulunmuyor, bizim nezdimizde meşhur kitaplar değil. (…)[1]

Son olarak Hatîb el-Bağdâdî'nin yazışma/mektuplaşma yoluyla edindiği bilgiler de bulunmaktadır.[2] Isfahan, Rey, Mısır, Tikrît, Kûfe ve Dımaşk gibi şehir/bölgelerden elde edilen bu metinlerin Hatîb tarafından yazılan bir talep mektubuna istinaden yollanan rivayet/rivayetler olduğu tahmin edilebilirse de ilgili yazışmalardan mahrumuz. Yazışma yoluyla elde edilen bilgilerin sayısal azlığı ise erken dönemde sık olmamakla birlikte bazı uygulamaları olmasına ve geç dönemde nispeten yaygınlaştığı öngörülebilmesine rağmen mükâtebe ile rivayette bulunma faaliyetinin kısıtlılığına işaret etmektedir.

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 302.

2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 91, 223, 261, 277, 281, 329; II, 13, 104, 109, 121, 155, 176, 184, 187, 248, 256, 273.

Her hâlükârda Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'deki açık kaynakları çerçevesinde söylenenler şöyle özetlenebilir:

1. Hatîb el-Bağdâdî sayıca az olmakla birlikte kendi eserlerine atıflar yapmıştır.
2. Yaptığı atıflar kitaplarının telif sıralamasını belirlemek açısından önemlidir.
3. Hatîb'in kaynakları sadece hocalarından edindiği yazılı birikime dayalı olmayıp zaman zaman o birebir intibalarını da kayıt altına alabilmektedir.
4. İlmî yaşantısını sürdürdüğü çevrenin sağladığı imkânlar dolayısıyla elinin altında oldukça geniş ve nitelikli bir kitap koleksiyonu bulunmaktadır.
5. Buna rağmen Ali b. el-Medînî'ninkiler gibi ortadan kalkması sebebiyle ya da İbn Hibbân'ın kitapları gibi bölge farklılığından veya hakkındaki tenkitlerin kitaplarının yayılımını engellemesinden dolayı erişemediği çok sayıda kitap bulunmaktadır.
6. Hatîb'in yazışmayla elde ettiği bilgiler varsa da bunların sayısı oldukça azdır ve bu durum mükâtebenin yaygın bir uygulama olmadığını, hâlâ bizzat rihle yaparak ve hocalarla birebir irtibat kurularak elde edilen bilgilerin önemini koruduğunu göstermektedir.

B. Dolaylı Kaynaklar

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'deki "dolaylı kaynaklar"ını incelemeye geçmeden önce onun ilmî faaliyetlerini sürdürdüğü devrin tasnif geleneğine ana hatlarıyla değinilebilir. Büyük oranda temel bazı hadis kitaplarının itibar kazandığı ve onlar üzerine çeşitli çalışmalar yapıldığı, bununla birlikte yeni hadis edebiyatı türlerinin de ortaya çıktığı bir dönem olan 4./10. ve 5./11. asırlarda tasnif edilen pek çok rivayet eseri aslında en genel anlamıyla "Müstahrec" sayılabilir. Zira bu dönemde eser tasnif eden âlimler on binlerce, yüz binlerce rivayetten oluşan ham rivayet malzemesi içerisinden kitaplarının türüne ve konusuna uygun hadisleri seçiyor, bir hadisi kullanma ihtiyacı duyduklarında da meşhur musannef eserlerdeki hadisleri doğrudan alıntılamak yerine o hadisin başka kanallardan elde ettikleri ve çoğunlukla tasnif olunmamış eserlerde yer alan farklı tariklerini nakletmeyi tercih ediyorlardı.[1]

1 Göktaş, *Hadis Cüzleri*, s. 228, krş. 348.

Belli bir kitap üzerine yapılan "Müstahrec"ler literatürde daha belirgin ise de yukarıda zikredilen çerçevede dikkate alındığında belirli konular üzerine derlenen metinler de aslında rahatlıkla tek bir kitabın değilse de konuyla ilgili önceki kitapların bir müstahreci olarak görülebilir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi'*si de devrin telif geleneğiyle örtüşen bir şekilde Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred'*i ve Râmehürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-Fâsıl'*ı gibi kaynaklar üzerine yapılmış bir müstahreci andırır.[1] Zira Hatîb aynen müstahrec türü eserlerde olduğu gibi *el-Câmi'*inde nakledeceği haberi, bu eserler dışındaki kaynaklarda ya da kendisinin rivayet müktesebatı içerisinde bulabiliyorsa onu oradan nakletmekte, bu imkândan mahrum olduğunda ise bizzat ilgili kitaplara varan isnâdını sevk etmektedir. Hatîb'in bu tavrını gösteren açık bir delil ise bizzat *el-Câmi'*inin 32. bölümünün son kısmına verdiği şu başlıktır: "Önceki Nesildeki Âlimlerin Kitaplarının Adları. Muhaddisin Başka Tariklerden Bu Hadisleri Nakletmesi [Yani Bu Kitaplar Üzerine Müstahrec Çalışması Yapması] [*en yuharrice aleyhâ*] Uygun Olur". Hatîb'in eserinin özellikle *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*'yi merkeze alan bir kitap olduğunun bir diğer delili ise *Şeref*te, ileride yazmayı düşündüğü *el-Cami'*yi *Ahlâku'r-Râvî ve Âdâbü'l-Vâ'î* şeklinde, yani Râmehürmüzî'nin kitap adı tercihini yansıtacak şekilde adlandırmış olmasıdır.[2] Tematik farklılığa rağmen iki metnin geniş kesişim kümesi Hatîb'in *el-Muhaddisü'l-Fâsıl* üzerine istihrâcını anlamlı kılmaktadır.

*el-Câmi'*nin iç tasnifinden bahsedilirken değinildiği üzere Hatîb el-Bağdâdî yeni bir konuya, konuyla ilgili gördüğü merfû rivayeti zikrederek başlar. Bu durum onun rivayet sevk etme mantığını takip etmek için elverişli bir noktadır; çünkü ilgili merfû rivayet genelde kendisinden önceki muhaddislerce derlenen "Edep" literatüründe tespit edilebilmektedir. İlgili rivayetler ise bazen erken musannife varan bir isnâdla (*tahrîc*) bazen de ilk musannifin üst nesillerindeki bir muhaddise varan farklı bir isnâdla (*istihrâc*) *el-Câmi'*de kaydedilir. Eserin baş taraflarındaki şu rivayet konuya örnek verilebilir:

---

1 Göktaş'ın müstahrecler hakkındaki değerlendirmesinden bağımsız/habersiz olarak aynı yöndeki kanaatini benimle paylaşan ve zikredeceğim bazı örnekler hususunda yönlendirmelerinden yararlandığım Ali Albayrak'a teşekkür ederim.

2 Hatîb, *Şeref*, s. 041.

> "Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Hâfız → Ebû Cafer Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mukri → Ebû Şuayb el-Harrânî → Saîd b. Mansur" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah es-Serrâc -Nişabur'da- → Ebû Amr İbn Matar → Muhammed b. Yahya b. Süleyman → Bişr b. el-Velîd → *Füleyh b. Süleyman* → Abdullah b. Abdurrahman b. Ma'mer → Saîd b. Yesâr → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "Sadece Allah rızası için öğrenilmesi gereken bir ilmi, dünyevi bir amaç için edinen kimse kıyamet günü cennetin kokusunu duyamaz."[1]

İsnâd kalıbı bu rivayetin Ebû Nuaym'ın ya da Saîd b. Mansur'un (ö. 227/842) kitabında bulunduğunu ve Hatîb el-Bağdâdî'nin ilk olarak rivayet etme hakkına sahip olduğu bu isnâdı gösterdiğini, ikinci olarak da aynı habere başka bir isnâdla vararak rivayet üzerine istihrâc yaptığını düşündürür. Saîd b. Mansur'un eseri elimizde tam olarak bulunmadığı için -ki günümüze ulaşan Saîd metinlerinde bu rivayet yer almaz- rivayetin gerçekten orada yer alıp almadığını tespit etmek güçse de daha başka musanniflerin de haberi Saîd'den aktarmaları,[2] rivayetin onun eserine nispetini kuvvetlendirir. Rivayet Hatîb'den daha erken kaynaklarda da onun ikinci isnâdında olduğu gibi Füleyh b. Süleyman'ın (ö. 168/784-5) Saîd b. Mansur dışındaki talebelerinin nakliyle yer alır.[3] Bu örnekte iki isnâd tahvîl ile yan yana verildiği için Hatîb'in eylem tarzını, yani haberi önce rivayet etme iznine sahip olduğu kitaptaki isnâdıyla, ikinci olarak istihrâc ile kaydettiğini takip etmek kolaydır. Ancak durum her zaman bu kadar açık olmayabilir.

Bu durumun gözlemlenebileceği bir örnek kümesi olarak *el-Câmi'*nin 6. bölümünün son iki başlığındaki 241, 243 ve 244. haberlere bakılabilir:[4]

> "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail → Abdullah b. Salih → Ebû Şüreyh Abdurrahman → Vâhib b. Abdullah

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 84.
2 Dîneverî, *el-Mücâlese*, s. 412.
3 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 340; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 169.
4 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 167-8.

el-Meʿâfirî → Abdurrahman b. Muâviye b. Hudeyc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muâviye b. Hudeyc [ö. 52/762] şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattâb'a [ö. 23/644] gidip yanına girmek için izin istedim. Bana 'Yanına çıkıncaya kadar orada bekle.' dediler. Ben de kapısına yakın bir yere oturdum. Sonra dışarı çıktı."

"Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yaʿkûb el-Esam → Ebü'l-Hasan Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî → Ravh b. Ubâde → Eşʿas → Muhammed [b. Sîrîn]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebü'l-Alâniye [ö. 80-90/700-710 arası] şöyle demiştir: "Ebû Saîd el-Hudrî'nin [ö. 74/693-4] yanına girmek için üç kez izin istedim, ardından kapının kenarına oturdum. Cariye evden çıkıp bana izin verdi. Ben 'Üç kez izin istedim, ama bana izin verilmedi.' deyince Ebû Saîd 'Daha fazla istemiş olsaydın sana izin vermezdik.' cevabını verdi."

"Muhammed b. Ubeydullah el-Hinnâî → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → İshak b. İbrahim b. Süneyn el-Huttelî → Selm b. Hammâd b. İsa b. Atâ es-Serahsî → Hüşeym [b. Beşîr]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mugîre [b. Miksem] [ö. 136/753-4] şöyle demiştir: "Adamın biri [Ebû İmrân] İbrahim en-Nehaî['nin bulunduğu yere] gelip 'Ebû İmrân burada mısın?' diye sordu ki, İbrahim onu işitiyordu. Adam bir kez daha 'Ebû İmrân burada mısın?' dedi. Bunun üzerine İbrahim 'Üçüncü kez izin iste ve gir.' cevabını verdi."

Hareket tarzından anlaşıldığı kadarıyla Hatîb el-Bağdâdî ilk rivayeti Buhârî'nin, rivayet hakkına sahip olduğu *el-Edebü'l-Müfred*'inde[1] görmüş ancak haberi bu eser dışında kendi müktesebatı içerisinde tespit edemediği için bizzat müellif Buhârî'nin isnâdıyla eserine kaydetmiştir. Diğer rivayetlerde ise farklı bir tutum izlemiştir. Yine muhtemelen *el-Edebü'l-Müfred*'de "Musa b. İsmail → Abdülvâhid → Âsım → Muhammed [b. Sîrîn] → Ebü'l-Alâniyye" isnâdıyla[2] gördüğü -çünkü orada önceki rivayetten iki rivayet önce yer alır- bir diğer haberi ise Muhammed b. Sîrîn'e (ö. 110/729) Eşʿas b. Abdülmelik (ö. 146/763-4) ile varan kendi isnâdıyla kaydetmiştir. Yani rivayeti Buhârî üzerinden tespit etmesine rağmen kendi müktesebа-

1 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 370.
2 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 369.

tındaki ayrı bir isnâdla istihrâc tarzında eserine kaydetmiştir. Son rivayette de durum benzerdir. *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*'da da "Musa b. Zekeriyya → Salt b. Mes‘ûd → Hüşeym → ba‘du'l-meşyeha" isnâdıyla yer alan son habere[1] muttali olan ve bu haberin eserinin ilgili kısmı için işlevsel olacağını düşünen Hatîb aynı rivayete farklı ve isnâddaki müphem râvinin de tasrih edildiği bir isnâdla erişip metnine onu kaydetmiştir. Kitabın bu açıdan etraflı bir incelemesi konunun yüzlerce örneğinin olduğunu gösterecektir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin "dolaylı kaynak" kullanımına dair yapılan değerlendirmeler bizi şu sonuçlara götürmektedir:

1. Hem kitap adıyla ilgili ilk tercih hem de kitabın muhtevası, eserin büyük oranda Râmehürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*'ı üzerine bir müstahrec olarak tasarlandığını, ancak tasnif esnasında kısmen muhteva ve kapsam genişleyince kitabın adının değiştirildiğini düşündürmektedir.

2. Hatîb el-Bağdâdî tahvîlli isnâd kullandığında bu isnâdlardan biri onun rivayeti tespit ettiği kitaba gönderme yaparken diğeri farklı bir isnâdla aynı habere vardığını göstermeye matuf bir istihrâc faaliyetidir.

3. Hatîb el-Bağdâdî eserinin herhangi bir kısmıyla ilgili saydığı bir habere, rivayet hakkına sahip olduğu bir eserde tesadüf ettiğinde o haberi kendi rivayet müktesebatında mütâbi bir tarikle tespit edebilmişse o tarikiyle kaydeder, bu imkândan mahrum olduğunda ise rivayeti ilk gördüğü kaynağa varan isnâdını verir. Nitekim klasik müstahreclerde de yazar müstahrecini yaptığı kitabın müellifinin hocalarına başka tariklerden ulaşamadığında rivayeti müellif kanalıyla nakletmektedir.

4. Bir üstteki maddeyle irtibatlı olarak Hatîb el-Bağdâdî isnâdlarda açıkça bir müellife, dolayısıyla onun kitabına varan bir isnâd kaydettiğinde, onun ilgili rivayete sadece o kanalla ulaşabildiği varsayılmalıdır.

5. Hatîb el-Bağdâdî kitabı açısından işlevsel gördüğü bir rivayeti, o rivayeti ilk tespit ettiği kaynakta nispet edilen kimseden farklı birine atıfla kaydedebilir. Bu durum müstahreclerde bazen sözün nispet edildiği kimsenin de değişebileceğini gösterir.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 528.

6. Hatîb el-Bağdâdî'nin hareket tarzı doğal olarak onun rivayetleri ilk olarak derleme faaliyetinde hangi metinlere dayandığını tespit etmeyi güçleştirir.
7. Sadece isnâd takibiyle bir kitabın muhtemel kaynaklarının gerçekçi bir tespiti yapılamaz. Zira isnâdda ismi geçen bir kimseyi müellifin yazılı kaynağı varsaymak mümkünse de onun aslında bir başka kaynakta gördüğü, haberdar olduğu bir rivayete yeni bir isnâdla varmış olabileceği her zaman akılda tutulmalıdır.

C. Örtük Kaynaklar

Dönemin tasnif mantalitesine Hatîb el-Bağdâdî özelinde temas ettikten sonra onun *el-Câmi*'deki kaynaklarını takip etmenin belki de yegâne aracı olan ve bu yazıda "örtük kaynaklar" olarak anılan isnâdların çözümlenmesine geçilebilir. Ne var ki isnâdların öncelikle onun kaynaklarını verdiği savı önceki başlıktaki sonuçlarla birlikte düşünülmelidir. Yani Hatîb bir müstahrec mantığıyla kendisinden önceki eserlerde gördüğü rivayetleri kendine has isnâdlarla yeniden tahrîc eder, bu durum da en azından ilk kaynağı belirsizleştirir. Ancak yine de açık olarak zikredilen isnâd da bir metne gönderme yapıyor olabilir. Burada gönderme yapılan metin ise üst nesildeki hocanın kendine ait bir kitabı ya da onun, naklinde rol aldığı bir kitaptır. Son olarak bu tarz bir müstahrec yapma faaliyetinin nispeten daha kenarda kalmış, yaygın dolaşıma sahip olmayan metinlerin merkeze çekildiği anlamına da gelir. Dolayısıyla rivayetlerin sıhhati için talep edilen şartların eserde biraz esnetildiği ve bazı rivayetlerin sıhhatine dair yorumların bu yüzden zikredildiği söylenebilir.

İsnâdlı rivayetlerle kurgulanmış bir kitap olan *el-Câmi*'nin kaynaklarını belirlemenin en makul yolu, öngörülebileceği üzere Hatîb el-Bağdâdî'nin zikrettiği isnâdların etraflı bir tahlilini yapmaktır. Çünkü isnâdlar erken dönem literatürünü maharetle kullanan Hatîb'in kendisinden önceki kitaplara varma yollarını gösterir. İsnâdlardan bir kısmı bizzat Hatîb'in hocasının bir kitabına atıf yapıyor olabileceği gibi, bazıları onun hocaları vasıtasıyla eriştiği önceki kitaplara ulaşmanın aracı konumundadır. İsnâdların bu tarz bir takibi günümüze ulaşmayan pek çok kitabın da Hatîb'in elinde olduğunu,

kitabının muhtelif yerlerinde kullanıldığını gösterebilir. İsnâdların tamamında mündemiç bulunan kitapların tam bir dökümünü yapmak zorsa da burada öncelikle Hatîb'in *el-Câmi‘*yi derlerken kaynak olarak kaç hocasına müracaat ettiği, hangi hocasından ne miktarda bilgi aktardığı gibi konulara değinilecek, ardından Hatîb'in günümüze ulaşan ve ulaşmayan bazı kitaplara hangi isnâdlarla vardığı zikredilecektir. Özellikle günümüze ulaşmayan kitaplardan yapılan bazı nakiller, ilgili kitapların muhtevasını görme imkânı vereceği için ayrıca önem arz etmektedir.

*el-Câmi‘*de 1944 rivayet bulunmakla birlikte Hatîb el-Bağdâdî'nin aynı rivayeti birden fazla isnâdla verdiği, yani tahvîlli isnâd kullandığı yerler dikkate alınınca rakam 2011'e varmaktadır. Hatîb eserinde toplam 278 hocasından bilgi aktarmışsa da burada öncelikle onun, kendisine 40'dan fazla atıf yaptığı hocaları zikredilecek, ardından ilgili isimlerin kitap sahibi ya da râvisi olma açısından konumlarına değinilecektir. Eserde kendisine en çok atıf yapılan âlim 142 kere ismi bilgi kaynağı olarak anılan Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz'dır. Onu 105 atıfla Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân izler. Üçüncü belirgin kaynak 100 atıfla Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz'dır. Müteakip isimler ise şöyledir: Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî el-Ezherî (ö. 435/1043) (88), Ebû Nuaym el-Isfahânî (83), Ebû Bekir el-Berkânî (75), Ebü'l-Hüseyin el-Muaddel (50), Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz el-Basrî (ö. ?) (47), Ahmed b. Ebî Cafer el-Katî‘î (47).

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu 9 hocasından aktardığı bilgi sayısı 737'dir, yani tüm kitaptaki bilgilerin yaklaşık %36,6'sı bu hocalardan gelir. Bunların dışında eserde kendisinden 31-40 arası bilgi alınan 3, 21-30 arası bilgi alınan 9 hoca bulunmaktadır. Bu hocalardan gelen bilgiler (317) de orana eklendiğinde, toplam 21 hocadan gelen rivayetler eserdeki tüm rivayetlerin %52,4'üne denk gelir. Hatîb 105 hocasından ise tek bir rivayet aktarmıştır. Aslına bakılırsa kitabın ana gövdesinin sınırlı sayıda ismin bilgi birikimine dayanması erken dönem teliflerinin tipik bir özelliğidir. Hatîb'in kaç hocasından kaç rivayette bulunduğu şu şekilde grafiğe yansıtılabilir:

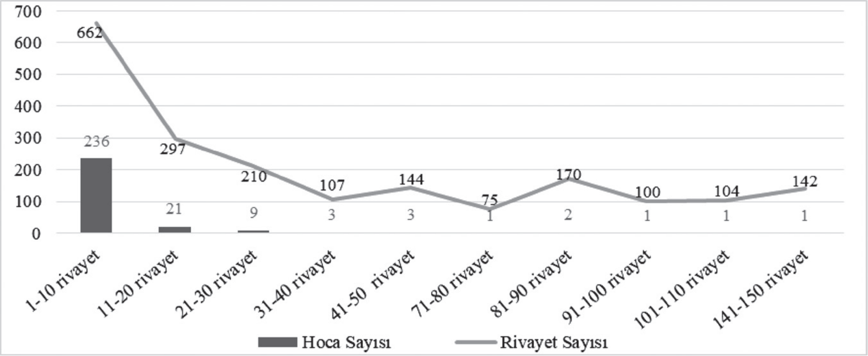

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi'* özelindeki yakın hocalarına dair varılan sonuçlar *Târîhu Bağdâd*[1] ve *el-Fasl li'l-Vasl*'daki kaynaklarıyla örtüşmektedir.[2]

Burada Hatîb el-Bağdâdî'nin atıf sayılarına bakıldığında birincil kaynakları sayılabilecek hocalarından Muhammed b. Ahmed b. Rizk ile Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân'a daha yakından bakılabilir. Hatîb'in yakın hocası İbn Rizkûye farklı İslâmi ilimlerde öne çıkan biri olup 30 sene boyunca hadis imla dersleri akdetmiş, Şâfiî mezhebi üzere dersler vermiştir.[3] Hatîb *el-Câmi'*de ona 142 kere atıf yapar ve bu atıfların sadece birinde, o da hocasının isminin isnâdda ilk geçtiği yerde onu "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz" şeklinde tam adıyla anar. Onun dışında hocasını farklı şekillerde zikreder.[4]

*el-Câmi'*deki İbn Rizkûye rivayetleri herhangi bir konuya yoğunlaşmamakta, aksine kitabın neredeyse her bir ana başlığı altında ondan gelen haberlere yer verilmektedir. Bu durum kendisine bazı imla metinleri ve hadis cüzleri dışında[5] herhangi bir eser nispet edilmeyen İbn Rizkûye'nin rivayet müktesebatının Hatîb el-Bağdâdî tarafından elde edilen kısmının esere dağıtıldığını gösterir. Ancak İbn Rizkûye'nin, kendisinden önceki özellikle cüz formundaki rivayet birikimini aktaran bir kitap râvi-

1 Ömerî, *Mevârid*, s. 459-73.
2 Nassâr, "[Mukaddime]", s. 14-25.
3 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, II, 212-3.
4 "İbn Rizk", "Muhammed b. Ahmed", "Muhammed b. Ahmed b. Rizk", "Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâr", "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk", "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâr" ve "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizkûye". Bunların en sık karşılaşılanı ise "Muhammed b. Ahmed b. Rizk"tır.
5 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 286.

si olduğunun altı da çizilmelidir. Nitekim genel bir tarama onun Leys b. Sa'd'ın (ö. 175/791) *Cüz*'ünün,[1] Ebû Huzeyfe İshak b. Bişr el-Buhârî'nin (ö. 206/821) *Kitâbü'l-Mübtede*'inin,[2] Hüseyin b. Ali b. el-Esved'in (ö. 254/868) *Kitâbü'l-Mevâkît*'inin,[3] Hasan b. Arefe'nin (ö. 257/871) *Cüz*'ünün,[4] Ebû Muhammed Abdullah b. Eyyûb el-Muharrimî (ö. 265/879) ile Zekeriya b. Yahya el-Mervezî'nin (ö. 270/883) *Cüz*'ünün,[5] Muhammed b. Sinan el-Kazzâz'ın (ö. 271/885) *Cüz*'ünün,[6] Hanbel b. İshak'ın (ö. 272/886) *Cüz fîhi Mihnetü Ahmed b. Hanbel*'inin,[7] İbn Ebi'd-Dünya'nın (ö. 281/894) *Cüz fîhi Fazlu Aşari Zilhicce*'sinin[8] râvisi olduğunu ortaya koyar. *el-Câmi*'de bu müelliflere varan isnâdlar incelendiğinde Hatîb'in İbn Arefe[9] ve Muharrimî'ye[10] yaptığı atıflara İbn Rizkûye aracılığıyla ulaştığı görülür. İlgili rivayetlerin İbn Rizkûye'nin rivayet iznini aldığı metinlerden yapıldığını kesin olarak belirleme imkânı yoksa da en azından İbn Arefe'nin *Cüz*'ünde ilgili rivayetin yer almadığı kaydedilmelidir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'deki önemli kaynaklarından bir diğeri Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân'dır. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlı olan Muhammed b. el-Hüseyin'e[11] *el-Câmi*'de 105 yerde atıf yapılır. Bu atıfların sadece birinde, o da kitabın sonlarındaki bir isnâdda onun adı tam olarak kaydedilmiştir.[12]

---

1 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 346.
2 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 79.
3 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 60. Bu isim *Mu'cem*'de "Hüseyin b. Ali el-Esved" şeklinde kayıtlı ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır. Ancak bu kayıt dışında İbnü'l-Esved'e nispet edilen bir *Kitâbü'l-Mevâkît*'ten bahseden bir bilgi tespit edilememiştir.
4 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 323.
5 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 353.
6 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 339.
7 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 186.
8 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 69.
9 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 119.
10 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 120.
11 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, III, 44-5.
12 Yani Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fazl. İlk geçtiği yerde de ismi buna hayli benzer bir formda "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fazl el-Kattân" şeklinde anılmıştır. Bunun dışında o, isnâdlarda "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân", "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân", "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân", "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl", "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân", "Muhammed b. el-Hüseyin", "Muhammed b. el-Fazl", "Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Fazl", "İbnü'l-Fazl el-Kattân" ve "İbnü'l-Fazl" şeklinde geçer. Bunların en yaygın kullanılanı ise "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân"dır.

*el-Câmi'*deki Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân atıfları da İbn Rizkûye isnâdları gibi muhtelif konulara dağılmış durumdadır. Yani kendisine herhangi bir eser nispet edilmeyen Muhammed b. el-Hüseyin'in belli bir türdeki kitabından yapılmış alıntılardan bahsetme imkânı yoktur. Bununla birlikte Muhammed b. el-Hüseyin "Fihrist" türü eserlerde bazı kitap ve cüzlerin kitap râvisi olarak da kaydedilmiştir. Nitekim o, Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/778) *Câmi'*inin,[1] Musa b. Ukbe'nin (ö. 141/758-9) *Megâzî*sinin,[2] Hasan b. Arefe'nin *Cüz*'ünün[3] ve Fesevî'nin (ö. 277/890) *Târîh*'inin[4] kitap râvisi olarak görünmektedir. Bu dört isim *el-Câmi'* isnâdlarında tarandığında Musa b. Ukbe ve İbn Arefe atıflarında Muhammed b. el-Hüseyin'in herhangi bir rolü görülmezse de Sevrî'nin iki kavlini aktarmıştır.[5] Burada daha ilgi çekici olan husus ise Fesevî atıflarıdır. Bunlardan birinde Fesevî'ye, onun *el-Ma'rife ve't-Târîh*'ine içerisinde Muhammed b. el-Hüseyin'in yer aldığı bir isnâdla varılır. İlgili nakil matbu *el-Ma'rife ve't-Târîh*'te de kayıtlıdır.[6] Özellikle *el-Câmi'*de 29. bölümdeki "Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri" başlıklı -aslında *el-Câmi'*ye ait olmayan- 12. alt başlığın tamamının isnâdı şöyledir: "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fazl → Ebû Muhammed Abdullah b. Cafer b. Dürüsteveyh → Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî."[7] Tespit edilebildiği kadarıyla bu kısımda zikredilen 13 rivayetin sekizi matbu *el-Ma'rife ve't-Târîh*'te yer alır. Bu kısa inceleme en azından günümüze bazı eksikliklerle ulaştığı düşünülen Fesevî'nin metninin tam bir versiyonunun Muhammed b. el-Hüseyin aracılığıyla Hatîb el-Bağdâdî'ye ulaştığını göstermektedir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin iki yakın hocası tarafından derlenen ya da nakledilen kitapların takibi isnâdlar üzerinden yapıldıktan sonra yine *el-Câmi'* isnâdlarında açıkça bir müellife yapılan atıflara bakılabilir. Daha önce ifade edildiği üzere bu tarz atıflar Hatîb'in farklı eserlerde tespit edemediği rivayetleri, rivayet hakkında sahip olduğu metinlerden nakletme tavrını da yansıtır. Bu bağlamda akla gelebilecek isimlerin biri ilk hadis usulü müellif-

1 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 49.
2 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 74.
3 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 323.
4 İbn Hacer, *el-Mu'cem*, s. 167.
5 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 232, 308.
6 Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 184.
7 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 203.

lerinden Râmehürmüzî'dir. *el-Câmi‘* isnâdlarında 42 kez zikredilen Râmehürmüzî'nin[1] isnâdlarda açıkça geçtiği yerlerin tamamındaki bilgiler onun *el-Muhaddisü'l-Fâsıl* adlı eserinde de tespit edilmiştir. Yani Hatîb el-Bağdâdî onun kitabını kendisine varan bir isnâdla elde edip *el-Câmi‘*'nin muhtelif yerlerinde kullanmıştır. Daha ilgi çekici olan bir durum ise Hatîb'in muhtemelen Râmehürmüzî'nin kitabı sayesinde haberdar olduğu ancak devrin tasnif geleneğini izleyerek onun hocalarına veya daha üst nesildeki kimselere varan isnâdlarını kaydederek, yani istihrâc yaparak aktardığı haberlerdir. Hatîb görülebildiği kadarıyla iki isnâdda bu durumu göstermek üzere tahvîl kullanımına gitmiştir. İlgili iki isnâd şöyledir:[2]

> "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da‘lec → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → İbrahim b. Saîd → İbn Uyeyne" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak → *İbn Hallâd* → Abdullah b. Ahmed el-Gazzâ → İbrahim b. Saîd el-Cevherî → İbn Uyeyne → Muhammed b. Amr".
>
> "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Hasîb b. Abdullah el-Kâdî → Ahmed b. Cafer et-Tarsûsî → Abdullah b. Câbir el-Bezzâz → Cafer b. İsa b. Nuh" [*tahvîl*] ve "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → *Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd* → Abdullah b. Ahmed b. Ma‘dân → Cafer b. Muhammed el-Ezenî → Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ‘ → İsmail b. Ayyâş". (…) Bu rivayetin lafzı İbn Hallâd'a aittir ve o daha eksiksizdir. (…)"

İki isnâdda da tahvîl sonrasında Râmehürmüzî'ye varan isnâdını gösteren Hatîb el-Bağdâdî, aynı haberi bir diğer tarikle de elde ettiğini belirtmek üzere başka bir isnâd daha sevk etmiştir. Onun neden bütün Râmehürmüzî isnâdlarında ya da tüm ilk bilgi kaynakları için bu uygulamayı yapmadığı sorusuna verilecek cevap ise gayet basittir: Devrin ilim geleneği bu tarz bir uygulamayı muttarit olarak yapmayı gerektirmez, kitabın herhangi bir yerinde buna işaret edecek bir uygulama yeterlidir.

1 İsnâdlarda şu şekillerde kaydedilmiştir: "Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd", "Ebû Muhammed İbn Hallâd", "Hasan b. Abdurrahman", "Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd", "İbn Hallâd". Bunların en çok geçeni ise "İbn Hallâd"dır.

2 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 17, 145.

Hatîb el-Bağdâdî'nin aslında Râmehürmüzî üzerinden vâkıf olduğu ancak başka isnâdlarla zikrettiği rivayetlerin sayısı hakkında net bir rakam verilemezse de kaynak kontrolü yapılarak Hatîb'in bizzat *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*'da yer alıp *el-Câmi*'de farklı bir isnâdla naklettiği 70 rivayet tespit edilmiştir. Daha incelikli bir tarama bu rakamı biraz daha artırabilir. Ancak bu sayı bile Hatîb'in gerçek kaynaklarını, yani elinin altında bulundurup kendisi aracılığıyla diğer kaynaklara gittiği temel eserleri tespit etmenin kolay olmadığını gösterir. Buna rağmen eserdeki en az 112 rivayetin, yani eserin yaklaşık %5.6'sının Râmehürmüzî'nin birikimiyle irtibatlı olduğu söylenebilir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'deki tüm kaynakları için bu tarz bir incelemenin yapılması bu yazının çerçevesini aşsa da en azından isnâdlar üzerinde yapılan genel gözlemlerden hareketle Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'i ile *es-Sahîh*'inin "Edeb" bölümü, Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'inin "Edeb" kısmı, Fesevî'nin *el-Ma'rife ve't-Târîh*'i, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'inin "el-Birr ve's-sıle" ve "el-İsti'zân" bölümleri, "İbnü's-Sünnî" olarak tanınan Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî'nin (ö. 364/975) *Riyâdatü'l-Müteallimîn*'i, Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah b. Saîd el-Askerî'nin (ö. 382/992) *Tashîfâtü'l-Muhaddisîn*'i ve Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'sı gibi bazı eserlerin *el-Câmi*'nin kaynaklarının kontrolü bağlamında incelenmesi gereklidir.

el-Câmi'deki örtük kaynaklar hakkında verilen bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

1. Hatîb el-Bağdâdî, usul kitaplarında da dikkat çekildiği üzere,[1] muhtemelen aynı hocayı çok fazla anmayı istemediği için hocasını çok farklı şekillerde ve hatta bazen tanınması zor isimlendirmelerle kaydeden bir âlimdir. *el-Câmi*'de de gözlemlenen bu husus, ilk râvi olarak görünen isimlerin her birini dikkatlice incelemeyi gerektirmiştir.[2]

2. Hatîb *el-Câmi*'de 278 hocadan bilgi aktarmışsa da eserdeki bilgi birikimi diğer erken dönem tasniflerinde olduğu gibi sınırlı sayıda hocaya dayanmaktadır.

---

1 Bu husus tedlîsü'ş-şuyûh bağlamında dile getirilir (İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 84, 86).

2 Beşşâr Avvâd da aynı hususa işaret eder ("el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm", s. 98-9).

3. İlk etapta bir rivayeti müellife ulaştırıyor gibi görünen pek çok isnâd, aslında birer kitap isnâdıdır.
4. Özellikle "Fihrist" türü eserler çerçevesinde yapılacak incelemeler kayıp pek çok kitabın 5.-6./10.-11. asırlarda derlenen metinlerde dağınık olarak kayıt altına alındığını gösterebilir.
5. "Dolaylı kaynaklar" kısmında belirtilen husus bu kısım için de geçerlidir, yani *el-Câmi'* isnâdlarında kitap isnâdı olduğu açık yerler bulunduğu gibi, Hatîb'in ilk kez klasik bir eser üzerinden muttali olduğu hâlde o kitaba varan isnâdını zikretmeyip farklı bir tarikle eserine kaydettiği yüzlerce rivayet de dikkat çekmektedir. Elde edilen bu farklı tariklerin yine bazı cüz ve kitaplardan aktarılmış olma ihtimali bulunmakla birlikte bunun tespiti için ileri çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

V. Muhtevası

Hatîb el-Bağdâdî'nin baştan sona ilim talibi ve muhaddisin ödevleri hakkındaki rivayetlerden oluşan *el-Câmi'*sinin muhtevası öncelikle Râmehürmüzî'den itibaren usul kitaplarının bir meselesi olan edep bahisleri ve erken İslâm tarihindeki eğitim-öğretim faaliyetleri merkeze alınarak incelenebilir. Kitabın ismi ve konusundan dolayı öngörülebilir bu muhtevanın yanı sıra *el-Câmi'*deki hadis tarihi ve usulü ile ilgili bilgiler de önemlidir. Bu üç temel hususun yanı sıra eserde hadis ilminin kısmen konusu olmakla birlikte farklı açılardan kültür tarihinin kapsamına giren kimi rivayetler de dikkat çeker ve bunların gündeme getirilmesi önemlidir. Dolayısıyla burada eser öncelikle eğitim ve kültür tarihi bakımından kısaca incelenecektir. Buradaki anlatının özet tutulmasının en temel nedeni eserin bu açıdan etraflı bir tahlilinin eğitim ve kültür tarihçilerinin himmetini beklemesidir. İkinci olarak eser doğrudan hadisle ilgili iki açıdan incelenecek; önce bir hadis tarihi anlatısı yapma veya mevcut tarih anlatısını tahkim ya da revize etme açısından eserin neler içerdiği, ardından da bazı usul konuları özelinde *el-Kifâye* ile karşılaştırmalara gidilerek eserin usul anlamında ne tür bilgiler barındırdığı sunulacaktır. İlgili sunum ile okuyucunun kitabın muhtevasına dair genel bir zihnî çerçeveye sahip olması hedeflenmektedir.

A. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Kültür Tarihi Açısından *el-Câmi'*

Erken İslâm toplumundaki eğitim öğretim faaliyetlerini belirlemek ve analiz etmek açısından birinci sınıf bir metin olan ve pedagojik bir amaçla yazılan[1] *el-Câmi'*nin eğitim tarihi bakımından konumu ve etkileri müstakil olarak incelenmeli ise de burada daha özel olarak eserin bu yönü ve kültür tarihi bağlamında öne çıkan niteliklerine özetle temas edilecektir. Ders zaman ve mekânı, yazı malzemeleri, hoca ve talebenin ders hazırlıkları, dersteki oturma düzeni, dersin başlangıcı, icrası, kayıtları, hoca ve talebenin izlemesi gereken edepler, hoca-talebe münasebetleri, ilim için yolculuk gibi hususların bu çerçevede incelenebileceği açıktır. Ancak burada ayrı başlıklar altında ve tüketici bir şekilde ilgili hususları incelemek yerine eserde ilim talibinin takip etmesi gereken edeplere dair kaydedilenler eğitim tarihi özelinde, şiirler ise kültür tarihi bağlamında özetle sunulacaktır.

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre ilim talebi niyetle başlar. Halis niyete sahip olan, yani ilmiyle dünyevi bir konumu değil, Allah rızasını hedefleyen ilim talibi seçkin bir ahlâka sahip olmalıdır. Ailesini kimseye muhtaç etmemeli, böyle bir endişesi varsa bekârlığı tercih etmelidir. Hadis tahsili öncesinde Kur'an'ı ezberlemeli, temel eğitiminin ardından Hz. Peygamber'e en kısa yoldan varmasını sağlayacak âlî isnâdların peşine düşmelidir. İlim talibi her zaman bazı tercihlerle karşı karşıya kalacaktır. Örneğin iki hocası isnâd bakımından denk olduğunda onların daha titiz ve bilgilisinin ilmini almalıdır. Bununla birlikte genel olarak bilgiyi aldığı kimse konusunda seçici olmalı; yalancı, bid'atçı, hafızası bozuk kimselere gitmemeli, hatta bu gibi kimselerin hadisçiliklerini sınamalıdır.

İlim talebinin bir edepler bütünü olduğu düşüncesi klasik İslâmi ilimlerin tamamına sinmiştir. Hadis talibi de ders mekânına erkenden gelmeyi prensip edinmeli, derse koşturmak yerine vakitli davranmalı ve vakarla yürümeli, temiz ve imkân ölçüsünde güzel giyinmeli, saygın bir yaşantıya sahip olmalıdır. Muhaddisin yanına/dersine girmek için kapıda beklerken, kapıyı çalarken ve izin isterken nasıl davranacağına dikkat etmeli, hoca evine

---

1 Çakan, *Hadis Öğrenimi*, s. 18.

girerken büyüklerine öncelik vermeli, kendisine gösterilen veya konumuna uygun düşen yere oturmalı, başkasını yerinden kaldırmamalı, izin almadan başkasının yerine ya da iki kişinin arasına oturmamalıdır. Ders halkasına yerleştikten sonra da hocaya karşı tavırlarında hürmetkâr ve dikkatli olmalıdır. Bu hürmet, hoca için ayağa kalkmak, bineğinin yularını tutmak, elini öpmek gibi hususları da içerebilir. Hocaya gösterilen hürmet ise bilgi birikiminden, yani hadis müktesebatından gelmektedir. Derste hadisleri dinlerken pürdikkat durmalı, hocaya bir şey söylemesi gerektiğinde sesini kısmalı, kibarca hitap etmeli, anladığı rivayeti hocaya tekrar ettirmekten sakınmalı, yüzü her daim hocaya dönük olmalı, derste başkasıyla konuşmamalı, hocanın okuduğu hadisi bildiğini açığa vurarak edebe mugayir davranmamalıdır.

Hocadan hadis istemenin de bir âdâbı vardır. Örneğin hocaya, nakletmesini istediği hadisi hatırlatacak bölümünü veya baş kısmını sormalı, birçok tariki olan bir rivayetin en iyi tarikini belirlemeli, hoca talebini karşıladıktan sonra da nakletme işini hocanın inisiyatifine bırakmalı ve onu daha fazla rivayet için sıkboğaz etmemelidir. Hocanın olası kızgınlıklarını da tolere etmelidir. Hocanın en âlî ve en sağlam rivayetlerine talip olmalı, eğer bu bilgiden mahrumsa dersin kıdemli katılımcılarından yardım almalıdır. Mümkünse hocaya soracağı rivayetleri ders öncesinde hazır etmeli, onların baş kısımlarını hatırlatacak notlar tutmalıdır. Ezberlediği hadisi unutmamak adına akranları ile müzakere etmelidir.

Aslına bakılırsa Hatîb el-Bağdâdî'nin burada üzerinde durduğu ve erken İslâm toplumunda ilim pratiğine aktif olarak katılmış muhaddislerin tavırları üzerinden temellendirdiği "talebe ödevleri" çerçevesi, ondan önce yazılan bazı metinlerde kısmen dağınık olarak, bazen de az bir hacimde ama müstakil bir şekilde sunulduğu gibi kendisinden sonra derlenecek bazı kitaplarda da ana hatlarıyla bulunmaktadır.

Genel olarak *el-Câmi'*yi öncülü ve ardılı eserlerden ayıran birkaç hustan bahsedilebilir: 1- *Hacim*. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere daha ziyade hocanın sorumluluklarına yoğunlaşan Câhiz'in (ö. 255/869) *Risâletü'l-Muallimîn*'i[1] veya "İbn Sahnûn" olarak tanınan Muhammed b. Sahnûn

1 Câhiz'in bu eseri çerçevesinde eğitim görüşleri için bk. Pellat, *The Life and Works of Jāḥiẓ*, s. 112-6.

Abdüsselam b. Saîd et-Tenûhî el-Kayrevânî'nin (ö. 256/870) *Âdâbü'l-Muallimîn*'i[1] ile kıyaslandığında *el-Câmi'* çok daha düzenli ve kapsamlı bir metindir. Eser kendisinden sonra yazılan kitaplara oranla da hacimlidir. 2- *Hadis merkezlilik*. Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis ağırlıklı ilmî kimliğinin de etkisiyle *el-Câmi'* hem rivayetlerle kurgulu bir metindir hem de tarih ve usul gibi hadis ilminin farklı veçhelerine ışık tutabilecek teknik bilgiler içerir. Rivayet merkezli bu kurgu doğal olarak metinde eğitim-öğretim faaliyetlerinden bahsedilen grubun büyük oranda Ehl-i hadis âlimleri olması sonucunu da doğurmuştur. 3- *Dönem temsili*. Hatîb el-Bağdâdî'nin eseri bir açıdan erken ulema uygulamalarını zamanlar üstü bir örnek olarak sunarken diğer taraftan 5./11. asırdaki ilmî pratikler açısından birebir intibaları içerir. Her bir telif kendi döneminin izlerini taşımakla birlikte *el-Câmi'*de bilhassa hadis tarihi bağlamında pek çok açıdan muğlaklıklar içeren 4./10. ve 5./11. asırlardaki tahrîc mantığı, imla dersleri, metin oluşturma pratikleri vb. hususlarda verilen bilgiler önem arz eder. 4- *İsnâd*. Hatîb el-Bağdâdî'nin hadisçi formasyonu eserin isnâdlı metinlerle kurgulanmasını temin etmiştir. Ancak bu isnâd kullanımı sadece kültürel bir bilgi aktarım yolu olmayıp tahvîl, lafız farklılıkları, siga değişimleri gibi teknik detayları dikkatlice sunan bir mahiyete sahiptir. Genel olarak hadis merkezli "Edep" literatüründe teknik düzeyde isnâd kullanımı Hatîb öncesinde Buhârî, Ebû Dâvud ve Râmehürmüzî gibi önceki âlimlerde, Kâbisî, Beyhakî ve İbn Abdilber gibi akranlarında görülür. Hadisçi çevreler dışında müstakil olarak gelişen "Edep" literatüründe ise isnâd kullanımı ya yoktur ya da oldukça iptidai bir düzeydedir. Sonraki nesillerde Zernûcî'nin (ö. 593/1196) *Ta'limü'l-Müteallim*'inde[2] ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Mecmû'*nunun başında aynı konu etrafında yazdıklarında[3] ise tahmin edilebileceği üzere isnâd kullanımı tamamen ortadan kalkmıştır.

*el-Câmi'*nin dikkat çeken bir diğer yönü kültür tarihi bağlamında değerlendirilebilecek bilgiler içermesidir. Bu bilgiler eserin bazı kısımlarında

---

1 Bilgi için bk. Tavukçuoğlu, "İbni Sahnun'un (Ölm. H 240/854) Âdâbu'l-Muallimîn'i Üzerine Bir Çalışma", s. 267-288.

2 Bilgi için bk. Oruç, "Hanefî Fakihi Olarak Burhânülislâm ez-Zernûcî ve *Ta'lîmü'l-Müte'allim Tarîka't-Te'âllüm* Başlıklı Eseri", s. 305-319.

3 İlgili kısmın değerlendirmesi için bk. Yılmaz, "Bir 7./13. Yüzyıl Âliminin Gözünden Eğitim: Nevevî'nin Hoca ve Talebe Âdâbına Dair Görüşleri", s. 1-23.

bir arada bulunabildiği gibi eserin farklı yerlerine dağılmış olarak da tespit edilebilmektedir. Hangi bilgilerin bu kapsama girdiğini belirlemek kısmen bazı tercihlere bağlı ve zor olmakla birlikte en azından kitabın farklı yerlerinde genelde istişhad kabilinden zikredilen şiirler bu kapsamda değerlendirilebilir. Erken dönem metinlerinin genelinde olduğu gibi *el-Câmi'* şiirlerin bolca ve neredeyse her zaman istişhad kabilinden zikredildiği bir eserdir. Eserde farklı bağlam ve farklı boyutlarda 70'e yakın şiire yer verildiği gibi 25. bölümün "Meclisi Hikâye, Güzel Nükte ve Şiirle Bitirmek" şeklindeki 29. alt başlığı ve 29. bölümün "Önceki Nesillerin Şiirlerini Yazmak" şeklindeki 9. alt başlığında verilen rivayetler şiirin ilim tahsili içerisindeki yeri hakkında bir kanaat oluşturur. İlk başlıkta bilhassa ders yoğunluğu akabinde bir dinlence olarak şiir okumanın teşvik edildiği rivayetler yer alır. Ancak buradaki anlatı Allah Resûlü'nün beyanları ile başlayıp belli bir düzenle sonraki nesillerin söz ve uygulamalarına taşınır. Rivayetlerin genelinden çıkan sonuç ise şiir söylemenin ve eskilerin şiirlerini aktarmanın caiz olduğu ve derslerin şiirle bitirilebileceğidir. İkinci alt başlığın girişi ise daha net bir şiir savunusuyla başlar:

> Şiirde nadir hikmetler, deyimler, tefsirin kanıtları ve tevilin delilleri vardır. O, Arapların divanı, lehçelerinin ve ifade tarzlarının kaydıdır. Buna ihtiyaç olduğundan onun yazımı gereklidir.[1]

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu izahlarının ardından zikrettiği üç rivayet de İbn Abbas'la (ö. 68/687-8) irtibatlı olup ayetlerin anlaşılmasında şiirle istişhadın önemine dairdir.

Eserde kültür tarihi anlatılarının yoğun olduğu yerlerde görece daha fazla görülmekle birlikte metnin tamamına dağılmış vaziyette bulunan şiirler diğer rivayetler gibi isnâdlı olarak kaydedilmiş olup belli şairlere ya da dönemlere yoğunlaşmamaktadır. Şiirlerin vezin, kafiye, kelime seçimi hususlarına dair herhangi bir yorumda bulunmayan, ayrıca kendisine ait herhangi bir şiire eserinde yer vermeyen Hatîb el-Bağdâdî sadece bir iki yerde şiirin nispet edildiği kimseye aidiyetini tartışır.[2]

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 197-8.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 252, 254; II, 242-3.

B. Hadis Tarihi Açısından *el-Câmi'*

Hadis tarihi usul konularından bağımsız olarak ele alınamayacağı gibi hadis ıstılahları da tarihî bağlamları dikkate alınmadan anlaşılamaz. Dolayısıyla tarih anlatısı bağlamında gündeme gelecek hususların bir kısmı doğal olarak ıstılahlarla irtibatlı olmak durumundadır. Bu çerçevede hem hadis tarihinin hem de usulün kapsamına doğrudan giren râvi niteliklerindeki değişimler, mana/muhteva rivayeti, âlî isnâd, aile isnâdları gibi konular yerine daha tarih merkezli okunabilecek tedvin ve tasnif faaliyetleri üzerinde durulabilir. İlgili konular ise *el-Câmi'* çerçevesinde tüketici bir surette ele alınmayacak olup kanaat oluşturacak oranda örneklerin verilmesiyle yetinilecektir.

Tedvin ve tasnif faaliyetlerine dair *el-Câmi'* oldukça nitelikli bilgiler içerir. Onun tedvine dair verdiği bilgiler "Hocadan [Rivayet] İsteme Edebi" başlıklı 10. bölümünün "Hocadan İstenmesi Gereken Hadisler" şeklindeki başlığı altında yer alır.[1] Ancak görüldüğü üzere başlık ile tedvin faaliyetleri doğrudan ilgili değildir. Yani tedvin veya erken dönem yazı faaliyetleriyle ilgili bilgi arayan biri sadece *el-Câmi'*deki başlıklardan hareket ettiğinde somut herhangi bir veriye rastlayamaz. Hatîb el-Bağdâdî bu kısma başlıkla uyumlu olarak hocadan isnâdları sağlam ve semâsı erken olan belli hadislerin istenmesi gerektiğine dair haberlerle başlayıp hocaya soracağı hadisi bilmeyen talebenin meclise devamlı gelen, ezberi ve bilgisi olan ehil birinden yardım alması ve kendisi için hocaya sormasını talep etmesi hakkında rivayetleri sıralar. Sonrasında hocaya derste sunulacak rivayetlerin nasıl hazırlanacağına dair bir yönlendirmede bulunarak hadislerin *taraf*ını kayıt altına almaktan bahseder ve özellikle İbrahim en-Nehaî'den bu yönde gelen haberleri sıralayıp şöyle der:

> İbrahim'in bunu söylemesinin sebebi selef âlimlerinden bir grubun hadislerin yazımını hoş görmemesidir. Bu kişiler hadislerin ezberlenmesini talep ederlerdi. İbrahim de sormak maksadıyla hadislerin başlarının yazılmasına ruhsat verir, bunun dışındakileri yazmaya müsaade etmezdi.[2]

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 223-230.
2 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), I, 227.

Hatîb el-Bağdâdî bu izahın ardından yazım aleyhinde üç haber zikreder ve "Allah Resûlü'nden, sahâbe ve tâbiûnun bir grubundan hadislerin yazılıp tedvin edilmesinin mübah olduğu nakledilmiştir" diyerek yazım lehindeki iki rivayeti sunar. Sonrasında konunun leh ve aleyhindeki rivayetleri başka bir kitapta derlediğini belirtip yazı malzemesine değinir. Bu kısmın geneli okunduğunda erken dönem yazı faaliyetleri hakkında bir ölçüde bilgi sahibi olunabilmektedir.

Hatîb el-Bağdâdî 13 alt başlık 70 rivayetten oluşan "Derleme ve Tasnifin Faziletinin Açıklanması ve Tanıtımı" başlıklı 32. bölüme doğrudan tasnifin faziletleriyle başlar ve konuya dair bir rivayet aktarıp şöyle der:

> Farklı rivayetleri derlemeden, dağınık hâldeki hadisleri telif etmeden, onları birbiriyle irtibatlandırmadan, konuları tasnif ve tertip etmeden hiç kimse hadis ilminde uzmanlaşmış, onun derinliklerine vâkıf olmuş ve gizli inceliklerini ortaya koymuş olamaz. Bu eylem kişiyi kuvvetlendirir, hafızayı sabitkadem kılar, zihni keskinleştirir, tabiatı güçlendirir, dil becerisini geliştirir, ifadeyi güzelleştirir, karışık olanları çözümler, anlaşılmaz olanı vuzuha kavuşturur, ayrıca güzelce anılma ve kıyamete dek isminin yaşamasına imkân verir.[1]

Müteakip kısımlarda Hatîb, farklı nesillerden tasnif lehine görüş beyan eden âlimlerin görüşlerini kaydettiği gibi ilk defa tasnifte bulunanlar meselesi bağlamında zaten isimleri maruf olan şahısların musannif kimliklerini gösteren rivayetler de zikreder. Buradaki sunum Ali b. el-Medînî'nin (ö. 234/849) medâru'l-hadîs tasnifinden ilham alan Râmehürmüzî'nin anlatısını bazı rivayetlerle destekler ve ana hatlarıyla iki müellifi izler. Ancak bu bölümün daha dikkat çekici bir yönü erken İslâm toplumunda dolaşımda olan rivayet malzemesinin hangi türlerde derlendiğini görme imkânı vermesidir. Hatîb el-Bağdâdî burada "Hadisin Tasnif Edileceği İki Metot Hakkında" başlığı altında ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl diye bilinen tasnif tarzlarına şöyle dikkat çeker:

> Ulema içerisinde sünnetlerin tasnifini ve tahrîcini ahkâma ve fıkıh metoduna göre yapmayı tercih edenler bulunmaktadır. Bazıları ise onları müsnedlere göre tahrîc etmeyi ve sahâbeden her birinin ha-

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 280.

> dislerini peş peşe sıralamayı tercih eder. İlk metodu benimseyenler sünnetlere dair her bir konu hakkındaki hadisleri ayrıştırması ve cihat kapsamına girenleri oruçtan ayırması, aynı şekilde hac, namaz, temizlik, zekât, diğer ibadetler ve muamelata dair hükümler hakkındaki hadisleri belirlemesi, her bir konudaki hadisler için bölüm açması, o bölümü kendi içerisinde alt başlıklara ayırması, konu hakkında müsned hadisleri öne alması, sonra mürsel ve mevkûf rivayetleri, meşhur fakihlerden olan öncü âlimlerin kanaatlerini kaydetmesi gereklidir. Rivayetlerin ancak râvilerinin adaleti sabit ve durumu istikamet üzere olanlarını esere kaydetmelidir. Eğer bir konuya dair müsned hadis yoksa mevkûf ve mürsellerin kaydedilmesiyle yetinmelidir. Bu iki tür rivayet erken dönem âlimlerinin kitaplarında sıklıkla görülür.[1]

Sonraki başlıklarda ebvâbın erken devirden beri bilindiği, hangi şehirde ne nitelikte rivayetler bulunduğu, ahkâm hadisleri ve çokça nakledilen rivayetleri sıralar. Bölümün “Sünnetlerin Müsnedlere Göre Kaydedilmesi” başlıklı altıncı kısmında ise yine bir tasnif türü olarak ale’r-ricâl tertibin maruf alt türü müsnedlerin tarihî süreci hakkında şöyle demektedir:

> Hadislerin ahkâm konularına göre kaydedilmesinden bahsetmiştik. Diğer yöntem ise hadislerin müsnedlere göre kaydedilmesidir. Bu yöntemi benimseyen ilk kişi Nuaym b. Hammâd’dır [ö. 228/843]. (…) Esed b. Musa el-Mısrî [ö. 212/827] de bir müsned tasnif etmiştir. Esed yaşça Nuaym’dan büyüktü ve hadis dinlemeye ondan önce başlamıştı. Yine de muhtemelen Nuaym müsned türü eser derlemede onun önüne geçti ve henüz gençliğinde bu yönde ilmî bir çaba ortaya koydu. Esed ise ondan sonra ve yaşlılık döneminde bu tarz bir tasnif yaptı. Allah en iyisini bilir. Sahâbe müsnedlerini belli bir düzenle kaydetmek isteyen kimse merfû olanları mevkuflardan ayırmayı bilmelidir. Zira hadisler içerisinde merfû mu, yoksa mevkûf mu olduğu açısından hadis ilmini bilmeyenler için sorun teşkil edebilecek rivayetler bulunmaktadır.[2]

---

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 284.
2 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 290.

Müteakip kısımlarda Hatîb el-Bağdâdî sahâbe müsnedlerinin nasıl düzenleneceği, medâr şahıslar, illetli rivayetleri bilmenin önemi, hadislerinin derlenmesine önem verilen kimseler gibi konulara yer verir. Özellikle son birkaç başlık altında zaten rivayetlerine himmet edilen şahıslara dair haberleri sunduktan sonra "Ashâbü'l-hadîs onların dışında da pek çok kimsenin hadisini bir araya getirir. Ben isimlerden aklıma gelenleri zikrediyorum" diyerek[1] pek çok muhaddis adı sıralar. Hangi isnâdların ve hangi rivayetlerin farklı tariklerinin daha çok derlendiğine dair bilgiler de dikkat çekicidir.

Aslına bakılırsa Hatîb el-Bağdâdî'nin anlatısı erken dönem muhaddislerinin gündemini içeriden bir bakışla tasvir ettiği gibi mevcut devasa rivayet malzemesinin yeniden ve farklı formlarda nasıl kurgulandığını görmeyi de sağlar.[2] Buradaki beyanlara göre tasnif işiyle meşgul olan bir muhaddisin, elindeki malzemesini nasıl kullanacağı üç aşağı beş yukarı bellidir, hatta bölümün son başlığı daha genel bir çerçeveden -ileride *el-Câmi‘*nin kaynakları tartışılırken ele alınacağı üzere- "yeni bir tasnif"in hangi mantıkla yapılacağını da ortaya koyar: "Önceki Nesildeki Âlimlerin Kitaplarının Adları. Muhaddisin Başka Tariklerden Bu Hadisleri Nakletmesi [Yani Bu Kitaplar Üzerine Müstahrec Çalışması Yapması] Uygun Olur".[3] Anlaşıldığı kadarıyla erken devirden itibaren tasnif yapıldığından tasnif işleminde belli bir doygunluğa ulaşılmıştır; yeni bir tasnif tarzına gitmek ise pek de kolay değildir. Bu sebeple tasnif sahasına yeni giren kimsenin en temel ödevi önceki âlimlerin müktesebatına farklı isnâdlarla yeniden vararak kendi birikimini de göstermesidir. Bir başka deyişle yeni nesil hadisçilik aslında önceki rivayetler/kitaplar üzerine bir nevi müstahrec yapmaktan geçmektedir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu sunumu üzerinden erken literatürün oluşum aşamaları hakkında daha ziyade ekoller arasındaki etkileşim bağlamında yapılan ve büyük oranda makul olan anlatının farklı bir açıdan beslenebileceği, yani İslâm toplumunda yüksek bilinirliğe sahip olan şahıslar ve onların rivayetleri etrafında bir hadis kültürü oluştuğu ve bu kültürün ayrılmaz bir parçası olarak maruf rivayetlerin farklı tariklerle elde edilip belirli (bazen

---

1 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 298.
2 Göktaş, hadislerin her nesilde yeniden bir harmanlamaya tabi tutulması uğraşısını açıklamak için "hadislerin yeniden karılıp dağıtılması" ifadesini kullanır (*Hadis Cüzleri*, s. 59).
3 Hatîb, *el-Câmi‘* (Tahhân), II, 301.

de yeni) formlarda sunulmasının en temel çalışma alanı olarak görüldüğü söylenebilir. Bu faaliyet sonucunda ortaya çıkan türlerin kendilerine özgü sosyal ve ilmî bağlamları ayrıca çalışılmalı ise de evvelemirde ilmî devamlılığı esas alan bir mantıkla hareket edildiği belirtilmelidir. Özetle bir veya birkaç nesil önce derlenen kitaplar/cüzler bir yandan kendi nakil serüvenleri çerçevesinde birebir irtibatlarla sonraki nesillere aktarılıyor, istinsah ediliyor, okutuluyor, diğer yandan onların içerdiği rivayetler ilim talipleri tarafından kendi isnâdlarıyla farklı formlar altında bir kez daha ilim çevrelerine sunuluyordu. Bundan dolayı 4./10. ve 5./11. asır derlemelerinde aslında büyük oranda erken metinler üzerinden elde edilen fakat isnâdlarında, o rivayetlerden kendileri sayesinde haberdar olunan erken musannifler yerine eser sahibinin kendi isnâdının zikredildiği yüzlerce rivayet yer almaktadır.

Özetle sunulan tedvin ve tasnif meselelerinin dışında *el-Câmi‘* hadis derslerinin şeklî özellikleri, ders hazırlıkları, dersin başlangıcı, işlenişi, imla dersleri, nüsha nitelikleri ve oluşturulma tarzı, hocanın müktesebatından seçki yapmak, hangi temalardaki hadislerin ve ne tür râvi bilgilerinin ne amaçlarla kaydedileceği, muhaddislerle dilcilerin irtibatları, siyasilerle ilişkileri, ilim yolculukları gibi hadis tarihiyle doğrudan ilgili hususlara dair nitelikli ve yer yer nadir bilgiler içerir. Ayrıca özellikle farklı başlıklar altında, ele alınan konuların örneği olarak sunulan yüzlerce rivayet, hayatları büyük ölçüde bilinen önemli muhaddislerin fiziki durumları, giyim kuşamları, hadislerini koruma yöntemleri, yolculukları, yakın hoca ya da talebeleri, ders yapma tarzları vb. konularda biyografik anlatıları besleyebilecek malumat ihtiva eder.

C. Hadis Usulü Açısından *el-Câmi‘*

*el-Câmi‘*de hadis usulünün her bir konusu ve kavramı hakkında bilgi sunmak gibi bir hedef gözetmeyen Hatîb el-Bağdâdî, zaman zaman usulün bazı konularına özetle değinmiş ve daha önce geçtiği üzere bu gibi yerlere dair daha kapsamlı bilgi edinmek isteyenleri *el-Kifâye* adlı hadis usulü eserine yönlendirmiştir. Bununla birlikte onun bu tarz göndermeler yapmadan ve kapsayıcılık hedefi gözetmeden *el-Kifâye*'de kaydettiği

ya da sonraki usul kitaplarında yer alan bazı meselelere dair söyledikleri *el-Câmi'*nin usul literatürü içerisinde bir yere konumlandırılmasına katkı sağlayabilir. Eserin tamamının bir usul metni olarak okunamayacağı peşinen belirtilmekle birlikte burada örnek olarak işlenecek konuların *el-Kifâye*'deki anlatı ile mukayeseli olarak sunulması metnin usul sahası ile irtibatını belirginleştirecektir. *el-Câmi'*de sahih, hasen, mürsel gibi temel usul konuları yer almadığı için örnek konuların seçiminde meselenin *el-Kifâye*'de de geçmesi, Hatîb'in konu etrafında rivayetlerden bağımsız olarak yorum yapması gibi kriterler gözetilmiştir. Bu çerçevede her ikisi de eserde alt başlık düzeyinde işlenen "tahdîs ve ihbâr sigalarının kullanımı" ve "dil bakımından hatalı hadislerin nasıl nakledileceği" meselelerinin ele alınması uygun görülmüştür.

*el-Câmi'*nin "Hafızasından Bir Hadis Nakledip Daha Sonra Kendisine Muhalefet Edilen Kişi Hakkındaki Hüküm" başlıklı 23. bölümünün 4. alt başlığı, konuyla pek de ilgili görünmemekle birlikte "Muhaddisin *Haddesenâ* ve *Ahberenâ* Demesi" şeklinde olup altı rivayet içermektedir. İlk rivayet haddese ve ahbera kelimelerinin şek ifadesi "ev" ile ayrıldığı bir haber iken ikinci rivayet Şâfiî'nin (ö. 204/820) "Hadisi muhaddis sana okuduysa [naklederken] *haddesenâ*, sen muhaddise okuduysan *ahberanâ* de." dediği hakkındadır. Bu rivayetin ardından Hatîb el-Bağdâdî kitabı açısından uzun sayılabilecek şu izahları yapmaktadır:

> Şâfiî'nin söylediği, hadisçilerin bir grubunun görüşüdür. Önceki nesillerden (…) ise rivayet ettikleri hadislerin çoğunda *ahberanâ* lafzını kullanır, neredeyse hiç *haddesenâ* demezlerdi. Diğerleri ise şöyle derler: "Hadis semâsının nasıl gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Muhaddisten işitilen hadiste *haddesenâ* denir. Muhaddise okunan rivayetlerde eğer dinleme kendi okumasıyla olmuşsa *kara'tü*, başkası tarafından [muhaddise] okunan hadisi işitmişse 'Ben de dinlerken şu hadis okundu.' der." Hadis asıl nüshada işitilmiş olarak kayıtlıysa hadisçilerin [*ehlü'l-ilm*] çoğunluğu, söz konusu hadisin râvisinin *haddesenâ* ve *ahberanâ* lafızlarından istediğini kullanabileceğini söylemişler, ikisi arasında bir fark görmemişlerdir.[1]

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 50.

Hatîb el-Bağdâdî zikrettiği son görüşün delili olarak Süfyân es-Sevrî ve Mâlik gibi âlimlerin söz ve uygulamalarına yer vermekte, ardından da yine Mâlik'in *el-Muvatta*'ı etrafında seyreden uzun bir rivayeti yarıda kesip şöyle demektedir:

> Ardından [Yahya b. Abdullah] kendisinin Mâlik nezdindeki öneminden bahsetti. Biz bu konuyu *el-Kifâye*'de kapsamlı olarak ele aldık. Burada ise o kitaptaki bilgilerden "anlayana yetecek kadarını" sunmayı uygun gördük.[1]

Rivayet sigalarının kullanımının gelişim veya farklılaşma seyri, dönemsel veya bölgesel anlamları hakkında bilgi vermeyi hedeflemeyen, ayrıca ismini zikrettiği âlimlerin kullanımlarını delillendirme ihtiyacı da duymayan buradaki anlatıdan çıkan sonuç, tahdîs ve ihbâr sigalarının birbirleri yerine kullanılabileceğidir.

el-Câmi'de bu hacim ve temel kanaatleri ana hatlarıyla gruplayan bir muhtevayla sunulan mesele *el-Kifâye*'de 184 rivayet eşliğinde kapsamlı olarak, genel anlamda semâ ve kıraat metotları bağlamında, daha özelde de bizzat siga kullanımları gündeme getirilerek işlenmiştir.[2] Yani yazarın seçtiği kitap isminin de imlediği üzere mesele yeterli bir düzeyde ele alınmıştır. Aslında *el-Câmi*'deki anlatının yapılabilmesi de ancak kapsamlı bir ana metinle mümkün olabilmiştir. Çünkü *el-Kifâye*'de konuya dair kendisine ulaşan her bir rivayeti zikreden ve anlaşıldığı kadarıyla kapsayıcı/tüketici bir tarzda hareket eden Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*'de konuyu örnek rivayetler çerçevesinde işlemiş ve usul eserinde uygulamalarını etraflıca sunduğu muhaddislerin isimlerini belli bir gruplamayla sunmakla yetinmiştir. Bu anlamda *el-Kifâye*'de yer almayıp da *el-Câmi*'de bulunan herhangi bir bilgiden bahsedilmez. Ayrıca yukarıdaki alıntıda isimleri zikredilen muhaddislerin tamamının teorik izahları ya da uygulamaları da *el-Kifâye*'de kayıtlıdır.

Burada örneğin *el-Câmi*'deki sınırlı sayıdaki örneğin hangi gerekçelerle seçilmiş olabileceği üzerinde biraz durulabilir. Bir diğer ifadeyle *el-Kifâye*'de aynı konuya dair 8-10 örnek varken Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi*'nin ilgili kıs-

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 52.

2 Hatîb, *el-Kifâye*, II, 165-264. Hatîb'in *el-Kifâye*'de zikrettiği kullanımlar ile Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki uygulamanın örtüşüp ayrıştığı yönler için bk. Topgül, *İsnâdı Okumak*, s. 70-7.

mındaki altı rivayeti hangi gerekçeyle seçtiği netleştirilmelidir. Akla gelen ilk ihtimal seçilen rivayetlerin konuya delaleti en açık haberler olmasıdır. Örneğin *el-Câmi'*de kayıtlı, işitilen hadis nakledilirken *haddesenâ*, hocaya okunan hadis aktarılırken *ahberanâ* denilmesine dair Şâfiî rivayeti, farklı bir isnâd ve ibaredeki takdim tehirle *el-Kifâye*'de de yer alır.[1] *el-Kifâye*'nin "Arz İçin *Haddesenâ* Diyen ve Bunu Talebe Adına Yeterli Görenler" başlıklı kısmında konuya dair zikredilen 11 rivayetten biri olan bu haber delalet bakımından gayet açıktır ve bu, bir seçim kriteri olabilir; ancak aynı mahiyette Evzâî (ö. 157/774) ve Ebû Hanîfe'den (ö. 150/767) de rivayetler bulunmasına rağmen Şâfiî rivayetinin zikredilmesi, herhâlde müellifin mezhebî kimliği ile de irtibatlandırılabilir. Hocaya arz edilen haberlerin naklinde *haddesenâ* sigasının kullanılıp kullanılmayacağı meselesinde ise Hatîb ikisi Sevrî, ikisi Mâlik'ten gelen dört rivayet zikreder. Aynı konunun işlendiği *el-Kifâye*'deki "Arz İle Alınan Hadislerin Naklinde *Haddesenâ* Demeyi Caiz Gören ve *Semi'tü*, *Haddesenâ* ve *Ahberanâ* Arasında Fark Görmeyenler" başlığı altında, *el-Câmi'*de zikrettiği haberleri de -farklı tariklerle- içeren 27 rivayete yer verilir.[2] İlgili kısımda Sevrî ve Mâlik'in izah ve uygulamalarına dair pek çok örnek yer alması, *el-Câmi'*de sunulan örneklerin de onlarla irtibatlı seçildiğini düşündürmektedir.

Hatîb el-Bağdâdî *el-Câmi'*de "Muhaddisin Doğru Sözlü Olmaya Gayret Etmesi ve İşleri ve Koşullarının Farklılığına Rağmen Bunu Tercih Etmesi" başlıklı 22. bölümün "Râvisi Dil Kaidelerinin Gereklerine Muhalefet Ettiğinde Hadisi Doğru Şekilde Nakletmeye Dair Görüşler" şeklindeki 4. başlığı altında 13 rivayete yer verir.[3] Burada Hatîb önce "Lafzen rivayeti gerekli görenlerin bazısı hadisi işittiği şekilde herhangi bir değişiklik yapmadan dil hatasıyla nakleder." deyip bazı isimlere yer verir ve onların bu tutumunu gösteren rivayetlerden beşini zikreder. Evzâî hakkındaki sonuncu rivayetin ardından onun dil hatası yapmasının nedeninin teknik olarak bu görüşte olmasından değil, dilinin sürçmesinden kaynaklandığını söyler ve hata üzere nakledenlere iki örnek daha verir. Hatîb genel olarak "rivayeti işittiği gibi nakletme hassasiyetine dayanan" hatalı aktarım meselesine dair örnekleri verdikten sonra şöyle der:

---

1 Hatîb, *el-Kifâye*, II, 252.
2 Hatîb, *el-Kifâye*, II, 255-264.
3 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 21-4.

> Bizim görüşümüz hatalı şekilde işitilmiş olsa da hatayı terk edip hadisi doğru şekilde nakletmektir. Zira ahkâmı değiştirecek, haramı helal, helali haram yapacak dil hataları vardır. Bu durumda olan rivayetlerde işitilene aynen ittiba edilmez. Benimsediğimiz görüş muhaddislerin tahkik ehli ve âlimlerinin görüşüdür.[1]

Hatîb el-Bağdâdî bu görüşe örnek olacak beş rivayet zikrettikten sonra "muhaddisin, rivayetinde dil hatasından kaçınması gerektiğini, bunu ise ancak nahiv eğitimi alıp Arapçayla uzun süre hemhâl olduktan sonra başarılabileceğini" belirtir, konuyu Ahmed b. Hanbel'in genel bir tavsiyesiyle bitirir.

Aynı konu *el-Kifâye*'de farklı rivayetlere de yer verilerek şu iki başlık altında işlenir: "Hadisteki Dil Hatasını Değiştirmeyi Uygun Görmeyenlere Dair Rivayetler" ve "Muhaddis Hata Etse ve Dil Kaidelerinin Gereklerini Terk Etse de Hadisi Doğru Şekliyle Nakletmek Gerektiğini Söyleyenlere Dair Rivayetler".[2] Hatîb el-Bağdâdî ilk başlıkta 13, ikinci başlık altında ise 21 rivayete yer verir. Konunun bir yönü mana/muhteva rivayeti ile de ilgili olduğu için Hatîb'in her iki anlatısında da metinleri kendilerine ulaştığı gibi, yani bazen hata üzere aktaranların daha ziyade lafzen rivayeti önceleyenler (*ashâbü'l-hurûf*), dil hatalarını tashih ederek aktaranların ise muhteva nakli yapanlar olduğu görülür. Anlaşıldığı üzere Hatîb *el-Kifâye*'de iki başlık altında ve pek çok örnekle incelediği konuyu *el-Câmi'*de aynı başlık altında sunmuş, metni ise herhangi bir alt başlık koyarak değil, araya girip akışı farklılaştıracak bir izah yaparak organize etmiştir. Böylece okuyucu önce *ashâbü'l-hurûf*un uygulamalarını görmüş, sonra da Hatîb'in izahı çerçevesinde metni düzelterek nakletme tavrını benimseyenleri tanımıştır.

İki metne içerdikleri rivayetler açısından bakıldığında *el-Kifâye*'nin *el-Câmi'*deki birçok örneği içerdiği söylenebilir. Ancak Hatîb el-Bağdâdî'nin Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî (ö. 162/778) hakkındaki "rivayeti işittiği gibi nakletmek için dil hatası yapan kimselerdendir" izahının ardından zikrettiği "Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî, Hasan [el-Basrî]'den nakilde bulunduğunda dil hatası yapmaz, Muhammed [b. Sîrîn]'den naklettiği zaman yapardı." rivayeti ile Muhammed b. Beşşâr Bündâr'ın (ö. 252/876) "[Hadisi] dil ka-

---

1 Hatîb, *el-Câmi'* (Tahhân), II, 23.
2 Sırasıyla bk. Hatîb, *el-Kifâye*, I, 551-7 ve 569-576.

idelerine uydurarak aktaran kişi [*men a‘rebe*] seçkin olamaz." ifadesi, ayrıca İbn Sîrîn'in dil hatası yaptığına dair İbn Avn'ın ifadesi, Evzâî'nin dil hatası yaptığına dair Abdüla‘lâ b. Müshir'in (ö. 218/833) ifadesi, Abdullah b. Saîd er-Rahabî'nin [ö. ?] ve başlığın son rivayeti olan Ahmed b. Hanbel'in sözü *el-Kifâye*'de yer almaz. Evzâî'den gelen hadisteki dil kusuru, hata ve tashifi düzeltmekte sakınca olmadığı anlamındaki rivayetler ise *el-Kifâye*'de ilgili başlıklar altında değil, başka bir yerde zikredilir.[1] Dolayısıyla incelenen bir önceki konunun aksine dil hatası barındıran rivayeti olduğu gibi veya düzelterek aktarma konusu hakkındaki bir bölüm *el-Kifâye*'de olmayan bazı rivayetleri içermesinden dolayı önem arz etmektedir.

Sonuç olarak *el-Câmi‘* bir usul metni olarak okunmaya ancak bazı açılardan elverişlidir ve bazı noktalarda dikkate değerdir. Bu noktalar ise usul kitabında yer vermediği bazı rivayetleri içermek, okuyucu için temsil gücü yüksek örneklerin seçimi ile özet bir anlatı sunmak, bizzat Hatîb el-Bağdâdî'nin görüşlerini görmek şeklinde özetlenebilir. Edep bahisleri usul kitaplarına büyük oranda *el-Câmi‘* üzerinden girdiği için eserin bu açıdan önemi ortadadır. Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ‘*sında ayrıntıları takip edilebilecek olan tahammül ve eda yöntemleri ile nüsha kurulumu ve tashihi çerçevesindeki bilgiler açısından ise eser kimi açılardan önemli bilgiler içermektedir ve anlaşıldığı kadarıyla bu yönüyle de sonraki eserleri beslemiştir. *el-Câmi‘*nin usul kitaplarında müstakil olarak işlenen âlî isnâd, bid‘atçıdan hadis rivayeti, tashîf-tahrif bahisleri çerçevesinde incelenmesi de mümkün olup bu tarz bir araştırmanın burada örnek olarak sunulan hususlar ile ana hatlarıyla örtüşeceği öngörülmektedir.

VI. *el-Câmi‘* Tercümesi Üzerine

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi‘*si özellikle klasik dönem İslâm toplumundaki eğitim pratiklerinin ortadan kalktığı veya ancak bir düzeyde ve çeşitli tasarruflarla uygulanabildiği günümüzde nostaljik bir metin gibi düşünülebilir. Zira eser en temel ilim elde etme tarzı ve ders kuralları, hoca-talebe ilişkileri, ilim elde etmedeki motivasyonlar hakkındaki zengin muhtevasıyla eski bir dünyadaki pratiklere ışık tutar. Öte yandan eser zaman ve

1 Hatîb, *el-Kifâye*, II, 135.

mekândan bağımsız olarak mevcut İslâmi ilimler tahsili açısından örnek alınabilecek pek çok hususu da içerir. Muhtemelen her iki yönden de eser modern dönemde revaçtadır. Yani eski bir dünyanın pratiklerini bugün aynen var etmek isteyen çevreler de çağdaş İslâmi ilimlerin elde edilme tarzından memnun olmayanlar da eseri gündemlerine alırlar. Hatta kimi edep kitaplarını talebeye okutup klasik bir âlimin gördüğü hürmeti/muameleyi öğrencilerinden aynen bekleyen akademisyenler de vardır. Yazının önceki kısımlarında sunulan izahlardan anlaşılacağı üzere eser kendisine yüklenen misyonlardan bağımsız olarak, yani bizatihi kendi mahiyetiyle pek çok açıdan önem arz eder ve eserin tercümesini gerektiren en temel husus da budur. Gerek yazarının haklı şöhreti ve iç kurgusu, gerekse muhtevası ve kaynakları esere erken dönem hadis çalışmaları içerisinde ayrıcalıklı bir konum vermeyi gerektirir. Bizzat metinde farklı bağlamlarda yer alan pek çok haber de çağdaş hadis tarihi anlatılarını bazı açılardan gözden geçirmeyi gerektirecek, isnâd ve kaynak kullanımının yanı sıra bazı veriler ise Hatîb'in dönemindeki hadisçilik faaliyeti hakkındaki bilgilerimizi artıracaktır.

Çeviri esnasında eserin mevcut neşirlerinden üçü aktif olarak kullanılmıştır. Mahmûd Tahhân ile Muhammed Acâc el-Hatîb'in neşirlerine nispetle pek çok tahkik sorununu çözen İbn Ebi'l-Ayneyn'in tahkiki sadece bu niteliğiyle değil, dipnotlarında verdiği râvi tercemeleri açısından da önem arz etmektedir. Bununla birlikte bazen doğru ifade diğer neşirlerde ya da üç tahkikin dışındaki bir kaynaktan hareketle tespit edilebilmiştir. Bu gibi durumlarda hangi neşirde hangi ifadenin yer aldığı gösterilmiştir. Rivayetleri numaralandırma açısından da bu tercümeye en yakın rakam ise İbn Ebi'l-Ayneyn'in neşrinde verilmiştir.

Bazı açılardan tercümesi güçlük arz eden bir metin olan *el-Câmi'* çevirisinde izlenen yöntem ve bazı tercihlere temas edilmesi okuyuculara kolaylık sağlayacaktır:

1. Tercümede harfî tercüme yapılmadığı gibi metni bozacak şekilde serbest bir üslup da benimsenmemiştir.
2. Tercümede Türkçeleşmiş bazı kelime ve kavramlar ile genel imlada Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Genel Türkçe Sözlük'ündeki kul-

lanımı benimsenmiş olup İslâmi ilimlere dair kitap, müellif, râvi isimlerinin tespitinde ise genelde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin (*DİA*) yazım kriterleri benimsenmiştir (*Kitâbü'l-Aded*, *Kitâbü'l-Arz ale'l-Muhaddis*, Câbir b. Abdullah gibi). Künyeye nispet edilen isimlerin yazımında ise *DİA*'dan farklı olarak Arapça kullanım esas alınmıştır (İbn Ebî Şeybe gibi).

3. Eserin mevcut neşirlerinden farklı olarak sıfırdan rivayet numaralandırması yapılmıştır. Nihai olarak numaralandırmanın İbn Ebi'l-Ayneyn neşriyle büyük oranda örtüştüğü görülmüştür.
4. Râvi ya da âlimlerin isimlerinin ilk geçtiği yerde vefat tarihleri hicri/miladi olarak köşeli parantezle verilmiş, bağlamda tekrarı gerekmedikçe tarihler tekrar edilmemiştir. İsnâd içindeki ilk geçmeler bu kurala dâhil edilmemiş olup o râvi/âlimin *metin*de ilk geçtiği yer esas alınmıştır. Metinde hicri tarihlerin mukabili olarak tek bir miladi tarih verildiğinde bu durum o tarihin hicri ay (bazen de gün) olarak bilindiği anlamına gelir. Hicri tarih iki miladi tarihle karşılandığı zaman ise eldeki tek bilginin hicri tarih bilgisi olduğu düşünülmelidir. Bu şekilde metne 1380 kadar ismin vefatı girilmiştir.
5. Metinde ve isnâdlarda ismi kapalılık arz eden râvi/âlimler bazı ilavelerle tasrih edilmiştir (Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled], [Muhammed b. Saîd] b. el-Isfahânî vb.). Tam bir belirlemenin yapılamadığı durumlar dipnotta belirtilmiştir.
6. Eserin tercümesinde Mahmûd Tahhân neşri esas alınmışsa da Muhammed Acâc el-Hatîb ve İbn Ebi'l-Ayneyn tahkikleri de tercümede el altında bulundurulmuş ve nüshalar arasındaki farklılıklar olabildiğince dipnotlara kaydedilmiştir. Bu incelemenin gösterdiği üzere modern dönemde çokça kullanılan bir metin olmasına rağmen *el-Câmi‘* neşirlerinde birçok hata vardır. Bundan dolayı tercümede "çevirenin notu" ifadesinin kullanıldığı 500 kadar yerin büyük bir kısmı neşirlerden herhangi birindeki hataları düzeltme amacına matuftur. Ayrıca tüm neşirlerde hatalı olan yerler de sayıca az değildir.
7. Hadislerin tahrîcinde muhakkiklerin dipnotları birebir aktarılmak yerine her bir rivayet için yeniden tahrîc yapılmış ve merfû rivayetler Türk okuyucusunun aşina olduğu tarzda *Concordance* usulüne göre kaydedilmiştir.

8. İsnâdlardan hareketle Hatîb el-Bağdâdî'nin kullandığı erken kaynakların tespiti ve bunlardan matbu olanların dipnotlara eklenmesi hedeflenmişse de faaliyet ancak bir ölçüde uygulanabilmiştir ve ayrı/etraflı bir çalışma gerektirmektedir.
9. İsnâd içindeki bilgiler olabildiğince muhafaza edilmiş ve iki tire içerisinde kaydedilmiştir. Çünkü bu kayıtlar genelde Hatîb el-Bağdâdî'nin bilgi aldığı şehirlere dair ilk elden bilgi temin etmektedir.
10. Tahvîller, yani isnâd değişimleri her defasında iki veya daha fazla isnâd bölünerek açıkça gösterilmiş ve ayrıca köşeli parantezle bu durum gösterilmiştir ([*tahvîl*]). Çünkü bu işlem yapılmadığı takdirde olası lafız değişimlerinde hangi isnâdın hangi metni taşıdığı netleştirilememektedir. Ayrıca tahvîlin birleşme noktasındaki isim, eğer ilk isnâdda açıkça yer almamışsa ikinci isnâdın sonunda italik olarak vurgulanmıştır.
11. Dikkat çeken ifadeler, kavramlar ve kullanımlar karşı sayfada Arapça metin bulunmasına rağmen tercümenin yanında köşeli parantezle verilmiştir ("özel hoca [*müeddib*]", "Düzeltmede hoş görülen kazımak [*hak*] değil, üstünü çizmektir [*darb*]" vb.).
12. Rivayetler verilirken, zaten karşı sayfada Arapçaları yer aldığı için tahdîs ve ihbâr lafızları tercüme edilmemiş, bunun yerine ilgili sîgayı ifade etmek üzere "→" simgesi kullanılmıştır ("Mâlik → Nâfi' → İbn Ömer" gibi).
13. Metne yapılan tüm ilaveler köşeli parantezle gösterilmiş, yer yer yapılan metni anlamaya yönelik ilaveler "[çevirenin notu]" şeklinde dipnotlarda gösterilmiştir.
14. Çeviri metnin karşısına İbn Ebi'l-Ayneyn'in tahkik ettiği Arapça metin yerleştirilmiştir. Ancak bu metin de yer yer düzeltilmiştir.
15. Eserin sonuna etraflı bir indeks eklenmiştir.
16. Tercüme üç ayrı mütercimin elinden çıkmışsa da gerek şekil özellikleri gerekse üslup birliği açısından metin baştan sona birden fazla kere gözden geçirilmiş ve mümkün mertebe standart bir üslup ve yazım tarzının temin edilmesi hedeflenmiştir. Bu noktada Ön Söz'de isimleri zikredilen araştırmacıların da ciddi katkıları olmuştur.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî. *el-Musannef*. Neşreden Habîburrahman el-A'zamî. I-XI, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Neşreden Şuayb el-Arnaût v.dğr. I-LII. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1436/2015

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-Müfred*. Neşreden Muhammed Fuâd Abdülbaki. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989.

Çakan. İsmail L. *Hadis Öğrenimi: Tarihî ve Güncel Boyut*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.

ed-Dîneverî, Ebû Bekir Ahmed b. Mervân. *el-Mücâlese ve Cevâhiru'l-İlm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.

Eren, Mehmet. "Hadis Edebiyatında Mu'cem-Meşyaha Türü Kitaplar (Muhaddislerin Kaynak Eserlerin Korunmasına Yönelik Çalışmaları)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2005) 20: 19-28.

Eşer, Ahmet. "Hadis İlminde Fehrese Literatürü". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* (2022) 15: 227-261.

Eşit, Davut. "Hatib el-Bağdadi'nin el-Fakih ve'l-Mutefakkih Adlı Eserinin Özgünlüğü Üzerine Bir Değerlendirme". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* (2020) 12/26: 230-247.

el-Fesevî, Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fârisî. *el-Ma'rife ve't-Târîh*. Neşreden Ekrem Ziya el-Ömerî. I-III. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1410/1989.

Göktaş, Recep Gürkan. "Hadis Cüzlerinin Hadis Literatür Tarihini Anlamaya Katkısı: Muccāʿa İbn Ez-Zubeyr Örneği". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2023.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*. Neşreden Acâc el-Hatîb. I-II. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi‘ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘*. Neşreden Mahmud et-Tahhân. I-II. Riyad: Mektebetü’l-Ma‘ârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1428/2007.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi‘ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘*. Neşreden Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebi’l-Ayneyn. Mansûre: Dâru’l-Lü’lüe, 1440/2019.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî Ma‘rifeti İlmi’r-Rivâye*. Neşreden Ebû İshak İbrahim b. Mustafa ed-Dimyâtî. I-II. Semenud: Mektebetü İbn Abbas, 2002.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Müttefik ve’l-Müfterik*. Neşreden Muhammed Sadık Aydın el-Hâmidî. I-III. 1417/1997.

Hatîb el-Bağdâdî. *Şerefu Ashâbi’l-Hadîs*. Neşreden Mehmed Saîd Hatîboğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1972.

el-Hatîb, Muhammed Acâc. “Mukaddimetü’t-tahkîk.” *el-Câmi‘ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘*. Neşreden Muhammed Acâc el-Hatîb. I-II. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1416/1996, s. 15-111.

İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullâh. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. Neşreden Muhibüddîn Ebû Saîd el-Amrevî. I-LXXX. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1415-1421/1995-2001.

İbn Beşküvâl, Ebü’l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Beşkүvâl. *es-Sıle fî Târîhi Eimmeti’l-Endelüs ve Ulemâihim ve Muhaddîsihim ve Fukahâihim ve Üdebâihim*. Neşreden Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. I-II. Tunus: Dâru Garbi’l-İslâmî, 2010.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Şeybe. *el-Musannef*. Neşreden Muhammed Avvâme. I-XXVI. Cidde – Beyrut: Dâru’l-Kıbleti’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye – Müessesetü Ulûmi’l-Kur’ân, 1431/2010.

İbn Hacer. *el-Mu‘cemü’l-Müfehres ev Tecrîdü Esânîdi’l-Kütübi’l-Meşhûre ve’l-Eczâi’l-Mensûre*. Neşreden Muhammed Şekûr el-Meyâdinî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1418/1998.

İbn Hallikân, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikân. *Vefeyâtü’l-A‘yân ve Enbâü Ebnâi’z-Zamân*. Neşreden İhsan Abbas. I-VII. Beyrut: Dâru Sâdır, 1900-1994.

İbn Hayr, Ebû Bekir Muhammed b. Hayr. *Fihristü İbn Hayr el-İşbîlî*. Neşreden Beşşâr Avvâd Ma‘rûf – Mahmûd Beşşâr Avvâd. Tunus: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2009.

İbn Kadı Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü’ş-Şâfiiyye.* Neşreden Abdülalîm Han. I-IV. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1407.

İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mülük ve’l-Ümem*. I-X, Beyrut: Dâru Sâdır, 1358.

İbnü’d-Dimyâtî, Ahmed b. Aybek. *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd.* Neşreden Muhammed Mevlûb Halef. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1406/1986.

İbnü’l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtü’z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb.* Neşreden Abdülkadir el-Arnaût – Mahmûd el-Arnaût. IX. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1406.

İbnü’s-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmü’l-Hadîs* (nşr. Nureddin Itr). Dımaşk: Dâru’l-Fikr ve Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, 1427/2006.

Kandemir, M. Yaşar. “Hatîb el-Bağdâdî.” *DİA*. 16: 452-60. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Kaya, Mehmet Fatih. “Ebû Bekr el-Beyhakî’nin Hadis Usulü Anlayışı (el-Medhal İlâ Kitâbi’s-Sünen Özelinde)”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023.

Kırbaşoğlu, M. Hayri. *Ehl-i Sünnet’in Kurucu Ataları*. Ankara: OTTO, 2011.

Malik, Habeeb Ahmed. “The Educational Theory of al-Khaṭīb al-Baghdādī”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania, 1993.

el-Mâlikî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. *Cüz’ fîhi Tesmiyetü mâ Verade bihî eş-Şeyh Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî Dımaşka mine’l-Kütübi ve min Rivâyetihî mine’l-Eczâi’l-Mesmû‘ati ve’l-Kibâri’l-Musannefâti ve mâ Cerâ Mecrâhâ Sive’l-Fevâid ve’l-Emâlî ve’l-Mensûr ve fîhi Eydan Zikru Musannefâtihî.* Neşreden Muhammed b. Nâsır el-Acemî. ts.

Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. "el-Hatîb ve kitâbuhû Târîhu medîneti's-selâm." Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Medineti's-Selâm ve Ahbâru Muhaddisîhâ ve Zikru Kuttâniha'l-Ulemâ min Gayri Ehlihâ ve Vâridîhâ.* Neşreden Beşşâr Avvâd Ma'rûf. I-XVII. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1436/2015, I, 11-290.

Muhammed b. Abdülganî, Ebû Bekir el-Bağdâdî. *Tekmiletü'l-İkmâl.* Neşreden Abdülkayyûm Abdürabbinnebî. I-IV. Mekke: Câmi'tü Ümmi'l-Kurâ, 1410.

Muhammed b. Abdülganî. *et-Takyîd li-Ma'rifeti Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd.* Neşreden Kemâl Yusuf el-Hût. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408.

Nassâr, Mahmûd. "[Mukaddime]." *el-Fasl li'l-Vasli'l-Müdrec fi'n-Nakl.* Neşreden Mahmûd Nassâr. I-II. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, s. 3-66.

Oruç, Muhammed Ferruh. "Hanefî Fakihi Olarak Burhânülislâm ez-Zernûcî ve Ta'lîmü'l-Müte'allim Tarîka't-Te'âllüm Başlıklı Eseri." *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* (2021) 13: 305-319.

el-Ömerî, Ekrem Ziya. *Mevâridü'l-Hatîb el-Bağdâdî fî Târîhi Bağdâd*. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985

Pellat, Charles. *The Life and Works of Jāḥiẓ.* Çeviren D. M. Hawke). Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1969.

er-Râmehürmüzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î.* Neşreden Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1391/1971.

es-Safedî, Salâhuddin Halil b. Aybek. *el-Vâfî bi'l-Vefeyât.* Neşreden Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.

es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed et-Temîmî. *el-Ensâb.* Neşreden Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî v.dğr. I-XIII. Haydârâbâd, Dâiretü'l-Me'ârifi'l-Osmâniyye, ts.

es-Sübkî, Tâcüddin Abdülvehhâb b. Ali. *Tâbakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-Kübrâ.* Neşreden Mahmûd Muhammed et-Tanâhî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. I-X. Kahire: Dâru Hecer, 1413.

Tahhân, Mahmûd. “Mukaddimetü’t-Tahkîk”. *el-Câmi‘ li-Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘.* Neşreden Mahmud et-Tahhân. Riyad: Mektebetü’l-Ma‘ârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 1428/2007, s. 13-70.

Tavukçuoğlu, Mustafa. “İbni Sahnun’un (Ölm. H 240/854) Âdâbu’l-Muallimîn’i Üzerine Bir Çalışma”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1997) 7: 267-288.

Topgül, Muhammed Enes. *İsnâdı Okumak: Hadis Tarihini Anlamada İsnâdın Rolü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2022.

Topgül, Muhammed Enes. *Muhaddislere Rehber: Hatîb el-Bağdâdî ve el-Câmi‘ Adlı Eseri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2025.

el-Uş, Yusuf. *el-Hatîb el-Bağdâdî Müerrihu Bağdâd ve Muhaddisühâ*. Dımaşk: el-Mektebetü’l-Arabiyye, 1364/1945.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah. *Mu‘cemü’l-Üdebâ/İrşâdü’l-Erîb ilâ Ma‘rifeti’l-Edîb.* Neşreden İhsan Abbas. I-VII. Beyrut: Dâru Garbi’l-İslâmî, 1414/1993.

Yılmaz, Fatih Mehmet. “İlk Hadis Usulü Eserinde Râmhürmüzî’nin Fıkhü’l-Hadîs Denemesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2020) 19/1: 369-404.

Yılmaz, Harun. “Bir 7./13. Yüzyıl Âliminin Gözünden Eğitim: Nevevî’nin Hoca ve Talebe Âdâbına Dair Görüşleri.” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2020) 58: 1-23.

Yücel, Ahmet. “İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmi Ortam”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (2004) 13: 241-261.

ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ.* Neşreden Şuayb el-Arnaût v.dğr. I-XXX. Beyrut: Müessessetü’r-Risâle, 1432/2011.

ez-Zehebî. *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A‘lâm.* Neşreden Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407/1987.

EL-CÂMİ‘ Lİ-AHLÂKİ’R-RÂVÎ VE ÂDÂBİ’S-SÂMİ‘

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ

Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun.

الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع

الخطيب البغدادي

رحمة الله عليه

[Mukaddime]

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hamd, kendisini tanıtmakla bize lütufta bulunan, bize rubûbiyetini kabullenme yollarını açan, bizi peygamberlerin sonuncusu, fazlıyla sair âlemlere üstün kıldığı, tertemiz nesepli, seçkin ahlâklı -ki Allah Teâlâ Kur'an-ı Hakîm'inde ona hitaben "Sen seçkin bir ahlâk sahibisin."[1] buyurmuştur- [Allah Resûlü'nün] ümmetinden kılan, kudret ve celal, sınırsız nimet sahibi Allah'adır. Allah Teâlâ ona -ki onun kendi katındaki makamını yüceltsin-, arkadaşlarına, akrabalarına, seçkin sahâbesine ve ona tabi olanların tamamına kıyamet gününe kadar ebediyen salât eylesin.

Şerefü Ashâbi'l-Hadîs'te himmet sahibi kimseleri Allah Resûlü'nün (sav) rivayetlerini araştırmaya, onları talep etme gayreti göstermeye, sema etmeyi arzulamaya, cem etmeye özen göstermeye ve kendini onlara atıfla tanımlamaya teşvik eden haberlere yer vermiştim. Her bir ilim dalının, o ilimle iştigal eden kimselerin takip etmesi gereken bir metodu ve edinip uygulamaları gereken birtakım araçları vardır.

İçinde bulunduğumuz dönemde hadis ilmine aidiyetinden söz edilen bir grup insan gördüm; kendilerini hadisin semâsı ve nakli konusunda uzmanlaşmış kimselerden kabul ediyorlardı. Hâlbuki onlar iddia ettikleri şeye insanların en uzağı ve kendilerine nispet ettikleri ilmi en az bilenidirler! Onlardan biri cüzlerden az bir miktar hadis yazıp kısacık bir süre hadis semâsı ile meşgul olunca kendisini tam bir muhaddis [*sâhibü hadîs*] olarak görüyor! Hâlbuki hadis talebinde henüz kendisini zorlayıp yormamış, onun türleri ve alt başlıklarını ezberleme zahmetine girmemiş bile! Nitekim;

1- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî[2] el-Hâfız -Nişabur'da imla ile- → Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd → Muhammed b. İshak es-Sekafî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. Sehl b. Asker [ö. 251/865] şöyle demiştir: Misis'te [Halife] Me'mûn'un [hs. 198-218/813-833] yanındaydım. Elinde hokka bulunan bir adam kalkıp [kendisini kastederek] "Müminlerin emîri! İşte hadis ehli [*sâhibü hadîs*], ona bağlı biri" dedi. Me'mûn bir süre bekledikten sonra o zata yönelip

1 Kalem, 68/4.

2 Bu nisbe Tahhân neşrinde (I, 76) ve diğer pek çok yerde "el-Abdevî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

[المقدمة]

بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ

الحَمد لِلَّهِ ذِي القُدرَةِ وَالجَلَالِ، وَالنِّعَمِ السَّابِغَةِ وَالإِفضَالِ، الَّذِي مَنَّ عَلَينَا بِمَعرِفَتِهِ، وَهَدَانَا إِلَى الإِقرَارِ بِرُبوبِيَّتِهِ، وَجَعَلَنَا مِن أُمَّةِ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ، السَّامِي بِفَضلِهِ عَلَى سَائِرِ العَالَمِينَ، الطَّاهِرِ الأَعرَاقِ، الشَّرِيفِ الأَخلَاقِ، الَّذِي قَالَ اللَّه الكَرِيم مخَاطِبًا لَه فِي الذِّكرِ الحَكِيمِ: {وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ} [سورة: القلم، آية رقم: ٤] صَلَّى اللَّه عَلَيهِ وَسَلَّمِ، وَأَزلَفَ مَنزِلَته لَدَيهِ، وَعَلَى إِخوَانِهِ وَأَقرَبِيهِ وَصَحَابَتِهِ الأَخيَارِ وَتَابِعِيهِ، وَسَلَّمَ عَلَيهِ وَعَلَيهِم أَجمَعِينَ، دَائِمًا أَبَدًا إِلَى يَومِ الدِّينِ.

أَمَّا بَعد: فَقَد ذَكَرت فِي كِتَابِ «شَرَفُ أَصحَابِ الحَدِيثِ» مَا يَحدو ذَا الهِمَّةِ عَلَى تَتَبّعِ آثَارِ رَسولِ اللهِ صَلَّى اللَّه عَلَيهِ وَسَلَّمِ، وَالِاجتِهَادِ فِي طَلَبِهَا، وَالحِرصِ عَلَى سَمَاعِهَا، وَالِاهتِمَامِ بِجَمعِهَا وَالِانتِسَابِ إِلَيهَا. وَلِكلِّ عِلمٍ طَرِيقَةٌ يَنبَغِي لِأَهلِهِ أَن يَسلكوهَا، وَآلَاتٌ يَجِب عَلَيهِم أَن يَأخذوا بِهَا وَيَستَعمِلوهَا.

وَقَد رَأَيت خَلقًا مِن أَهلِ هَذَا الزَّمَانِ يَنتَسِبونَ إِلَى الحَدِيثِ، وَيَعدّونَ أَنفسَهم مِن أَهلِهِ المتَخَصِّصِينَ بِسَمَاعِهِ وَنَقلِهِ، وَهم أَبعَد النَّاسِ مِمَّا يَدَّعونَ، وَأَقَلُّهُم مَعرِفَةً بِمَا إِلَيهِ يَنتَسِبُونَ، يَرَى الوَاحِدُ مِنهُم إِذَا كَتَبَ عَدَدًا قَلِيلًا مِنَ الأَجزَاءِ، وَاشتَغَلَ بِالسَّمَاعِ بُرهَةً يَسِيرَةً مِنَ الدَّهرِ، أَنَّهُ صَاحِبُ حَدِيثٍ عَلَى الإِطلَاقِ، وَلَمَّا يُجهِد نَفسَهُ وَيُتعِبهَا فِي طِلَابِهِ، وَلَا لَحِقَتهُ مَشَقَّةُ الحِفظِ لِصُنُوفِهِ وَأَبوَابِهِ.

١ - كَمَا نا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ العَبدُوِيي الحَافِظُ إِملَاءً بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زِيَادٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الثَّقَفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، قَالَ: حَضَرتُ المَأمُونَ بِالمِصِّيصَةِ، فَقَامَ إِلَيهِ رَجُلٌ بِيَدِهِ مَحبَرَةٌ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، صَاحِبُ حَدِيثٍ مُنقَطِعٌ بِهِ. قَالَ: فَوَقَفَ المَأمُونُ، فَقَالَ لَهُ:

"Şu şu konularda hangi hadisleri biliyorsun?" diye sordu. Adam ağzını açamadı. Me'mûn "[İsmail] İbn Uleyye'nin [ö. 193/809] bize falandan, onun da filancadan rivayet ettiğine göre; Haccâc [b. Muhammed] el-A'ver [el-Mıssîsî]'nin [ö. 206/821] bize İbn Cüreyc'den [ö. 150/767] rivayet ettiğine göre" diyerek bazı hadisleri nakletti. Sonra "Şu şu konularda hangi hadisleri biliyorsun?" diye sordu. Adam yine bir şey diyemedi. Me'mûn o konuda da bazı hadisleri serdedip şöyle dedi: "Biri çıkıp üç gün hadis talebinde bulunuyor, sonra da kalkıp 'Ben hadis ehliyim' diyor! [Başından savarcasına] şuna üç dirhem verin [de çekip gitsin]!"

2- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân'da- → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ali b. el-Mukrî -Isfahan'da- → Ebü'l-Hasan Gassân b. Rıdvan b. Şuayb el-Bezzâz -Bağdat'ta-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. el-Abbas en-Nesâî [ö. ?] şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel'e [ö. 241/855] "Ezberinde 100.000 hadis bulunan bir adama hadis ehli [*sâhibü hadîs*] denilebilir mi?" diye sordum. "Hayır." cevabını verdi. "Peki ya 200.000 hadis bulunan kimseye muhaddis denilebilir mi?" deyince yine "Hayır." dedi. Ben "300.000 hadis?" diye üsteleyince elini ["Eh işte" anlamında] bir sağa bir sola sola döndürdü. [İsnâddaki] Gassân [ö. ?] da elini çevirerek bunu gösterdi.

3- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî -Basra'da- → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Hasan b. Osman et-Tüsterî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Zür'a er-Râzî [ö. 264/878] Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe'yi [ö. 235/849] şöyle derken işitmiştir: "20.000 hadisi imla ile yazmayan kişi muhaddis olarak kabul edilmez."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlar az hadis yazmalarına ve hadis konusundaki bilgisizliklerine rağmen insanların en bilgiçlik taslayanları, halkın en kibirlisi ve kendini beğenmişleridir. Hadis hocalarına hürmet etmez, ilim taliplerini gözetmezler. Râvileri tahrif ederler, ilim öğrenenlere kaba davranırlar. Hâlbuki işittikleri ilmin/hadisin gerektirdiği ve yapmakla yükümlü oldukları şeyler bunun tam tersidir. Bu gibileri selef âlimleri aşağıdaki şekillerde nitelediler.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 377.

إِيشِ تَحفَظُ فِي بَابِ كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ: فَسَكَتَ الرَّجُلُ، فَقَالَ المَأمُونُ: نا ابنُ عُلَيَّةَ، عَن فُلَانٍ عَن فُلَانٍ، عَن فُلَانٍ، وَحَدَّثَنَا حَجَّاجٌ الأَعوَرُ عَنِ ابنِ جُرَيجٍ كَذَا حَتَّى عَدَّدَ لَهُ كَذَا حَدِيثًا، ثُمَّ قَالَ: إِيشِ تَحفَظُ فِي بَابِ كَذَا؟ قَالَ: فَسَكَتَ، فَسَرَدَ فِيهِ كَذَا حَدِيثًا، ثُمَّ قَالَ: أَحَدُهُم يَطلُبُ الحَدِيثَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، يَقُولُ: أَنَا صَاحِبُ حَدِيثٍ، أَعطُوهُ ثَلَاثَةَ دَرَاهِمَ.

٢ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الطِّيبُ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا بِحُلوَانَ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَلِيّ بنِ المُقرِئِ بِأَصبَهَانَ، نا غَسَّانُ بنُ رِضوَانَ بنِ شُعَيبٍ أَبُو الحَسَنِ البَزَّازُ، بِبَغدَادَ، نا أَحمَدُ بنُ العَبَّاسِ النَّسَائِيُّ، قَالَ: سَأَلتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ مَعَهُ مِائَةُ أَلفِ حَدِيثٍ، يُقَالُ: إِنَّهُ صَاحِبُ حَدِيثٍ؟ قَالَ: لَا، قُلتُ لَهُ: عِندَهُ مِائَتَا أَلفِ حَدِيثٍ، يُقَالُ: إِنَّهُ صَاحِبُ حَدِيثٍ؟ قَالَ: لَا، قُلتُ: لَهُ: ثَلَاثُمِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ؟ فَقَالَ بِيَدِهِ كَذَا، يُرَوِّحُ يمنَةً وَيَسرَةً، وَأَومَأَ غَسَّانُ بِيَدِهِ كَذَا وَكَذَا، يُقَلِّبُهَا.

٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَسَنُ بنُ عُثمَانَ التُّستَرِيُّ، نا أَبُو زُرعَةَ الرَّازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنِ أَبِي شَيبَةَ، يَقُولُ: «مَن لَم يَكتُب عِشرِينَ أَلفَ حَدِيثٍ إِملَاءً، لَم يُعَدَّ صَاحِبَ حَدِيثٍ»

وَهُم مَعَ قِلَّةِ كُتُبِهِم لَهُ، وَعَدَمِ مَعرِفَتِهِم بِهِ أَعظَمُ النَّاسِ كِبرًا، وَأَشَدُّ الخَلقِ تِيهًا وَعُجبًا، لَا يُرَاعُونَ لِشَيخٍ حُرمَةً، وَلَا يُوجِبُونَ لِطَالِبٍ ذِمَّةً، يَخرِقُونَ بِالرَّاوِينَ، وَيُعَنِّفُونَ عَلَى المُتَعَلِّمِينَ، خِلَافَ مَا يَقتَضِيهِ العِلمُ الَّذِي سَمِعُوهُ، وَضِدَّ الوَاجِبِ مِمَّا يَلزَمُهُم أَن يَفعَلُوهُ، وَقَد وَصَفَ أَمثَالَهُم بَعضُ السَّلَفِ فِيمَا:

4- "Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Muhammed es-Saymerî → Ali b. el-Hasan er-Râzî → Muhammed b. el-Hüseyin ez-Za'ferânî → Ahmed b. Züheyr → Muhammed b. Sellâm" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Amr b. el-Hâris [ö. 148/765] şöyle demiştir: "İlmi şerefli olup ehli ahmak olanlar içerisinde Ashâbü'l-hadîs gibisini görmedim."

5- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Osman b. Yahyâ → Ali b. el-Hüseyin el-Isfahânî → Muhammed b. Halef Vekî' → Muhammed b. İsmail b. Ya'kûb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. Sellâm [el-Cumahî] [ö. 231/845-6] Hammâd b. Seleme'yi [ö. 167/784] şöyle derken işitmiştir: "Hadisten daha şerefli ilim, Ashâbü'l-hadîs'ten daha ahmak topluluk göremezsin."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis taliplerinin, edep bakımından insanların en olgunu, halkın en mütevazısı, onların en zarif ve dindarı, en az taşkınlık gösterip öfkeleneni olmaları gereklidir. Çünkü onların kulağı her daim Allah Resûlü'nün ahlâk ve edebinin güzelliklerini içeren haberlerle ve onun, seçkin selef-i sâlihînden olan Ehl-i beyt'inin ve ashâbının yaşantıları, muhaddislerin davranışları ve eskilerin tavırları ile doludur ki, onların en iyisini ve güzelini almalı, seviyesiz ve çirkin olanlarından ise yüz çevirmelidirler.

6- "Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak el-Hâfız -Isfahan'da- → Ebû Muhammed [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân[1] → Ahmed b. Ali b. el-Cârûd → Muhammed b. İsa ez-Zeccâc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled en-Nebîl]'i [ö. 212/828] şöyle derken işitmiştir: "Hadis talebinde bulunan kişi dünyadaki en değerli şeye talip olmaktadır. Bu yüzden onun, insanların en hayırlısı olması icap eder."

7- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî] -Nişabur'da- → Ebû Ali Hüseyin b. Ali el-Hâfız → Muhammed b. Saîd er-Râzî → Muhammed b. Abdullah el-Müzenî -Aynüzirbe'de- → Ma'n b. İsa → Mâlik b. Enes" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Şihâb [ez-Zührî] [ö. 124/742] şöyle demiştir: "Bu ilim Allah'ın edebidir ki, onunla peygamberini eğitmiş,

1 İsnâdda Tahhân (I, 78) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 46) neşirleri dikkate alınmıştır [çevirenin notu].

٤ - أَخبَرَني القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عَلِيّ بنِ مُحَمَّدٍ الصَّيمَرِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ الرَّازِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الزَّعفَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ زُهَيرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ الجُمَحِيُّ، قَالَ: قَالَ عَمرُو بنُ الحَارِثِ: «مَا رَأَيتُ عِلمًا أَشرَفَ وَلَا أَهلًا أَسخَفَ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ»

٥ - وَحَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ بنِ يَحيَى، أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ يَعقُوبَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، قَالَ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ، يَقُولُ: «لَا تَرَى صِنَاعَةً أَشرَفَ، وَلَا قَومًا أَسخَفَ مِنَ الحَدِيثِ وَأَصحَابِهِ»

وَالوَاجِبُ أَن يَكُونَ طَلَبَةُ الحَدِيثِ أَكمَلَ النَّاسِ أَدَبًا، وَأَشَدَّ الخَلقِ تَوَاضُعًا، وَأَعظَمَهُم نَزَاهَةً وَتَدَيُّنًا، وَأَقَلَّهُم طَيشًا وَغَضَبًا، لِدَوَامِ قَرعِ أَسمَاعِهِم بِالأَخبَارِ المُشتَمِلَةِ عَلَى مَحَاسِنِ أَخلَاقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَآدَابِهِ وَسِيرَةِ السَّلَفِ الأَخيَارِ مِن أَهلِ بَيتِهِ وَأَصحَابِهِ، وَطَرَائِقِ المُحَدِّثِينَ، وَمَآثِرِ المَاضِينَ، فَيَأخُذُوا بِأَجمَلِهَا وَأَحسَنِهَا، وَيَصدِفُوا عَن أَرذَلِهَا وَأَدوَنِهَا.

٦ - أَخبَرَنَا أَبُو نُعَيمٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ الحَافِظُ بِأَصبَهَانَ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ حَيَّانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عَلِيّ بنِ الجَارُودِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عِيسَى الزَّجَّاجَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ هَذَا الحَدِيثَ فَقَد طَلَبَ أَعلَى أُمُورِ الدُّنيَا، فَيَجِبُ أَن يَكُونَ خَيرَ النَّاسِ»

٧ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَرورُوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو عَلِيٍّ الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ المُزَنِيُّ، بِعَينِ زِربَةَ، نا مَعنُ بنُ عِيسَى، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا العِلمَ أَدَبُ اللهِ الَّذِي أَدَّبَ بِهِ نَبِيَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ،

peygamberi de ümmetini eğitmiştir. Allah'ın, kendisine verildiği şekliyle ulaştırsın diye peygamberine verdiği emanetidir. Bu sebeple ilmi işiten kimse onu kendisi ile Allah Teâlâ arasında bir delil olarak göz önüne alsın."

8- "Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → Mufaddal b. Gassân el-Gallâbî[1] → babası [Gassân b. el-Mufaddal] ya da İbn Mis'ar" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân b. Uyeyne [ö. 198/814] şöyle derdi: "Allah Resûlü en büyük ölçüttür/mizandır. Her türlü husus o mizana, yani onun karakterine, yaşantısına, sünnetine arz edilir. Onunla uyum arz eden, doğru; ona aykırı düşen ise bâtıldır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah'ın izniyle bu eserimde hadis râvilerinin hadis dinleyip almada, aktarıp nakletmede, hadisten çıkan sünnet ve kurallarda, hadis türleri ve ilimlerinin ismini belirlemede bilmeleri ve uygulamaları gereken nezih davranışların benimsenmesi ve kabul görmüş yöntemlere uyulmasını anlatacağım. Selef imamlarımızın peşinden giden hafızların belirlediği bu hususlarda onların rehberliğine uysunlar, Allah'ın yönlendirmesiyle onların yollarını takip etsinler. Allah'tan razı olacağı hususlarda yardım etmesini, bâtıla ve arzulara uymaktan da muhafaza etmesini isteriz.

9- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Gâlib el-Hârezmî → Ebü'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Muâfâ [b. İmrân] → Mâlik b. Enes" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Muhammed] b. Sîrîn [ö. 110/729] şöyle demiştir:[2] "[Selef], ilmi (hadisi) öğrendikleri gibi örnek yaşantıyı [*hüdâ*] da öğrenirlerdi." Nitekim İbn Sîrîn, Kâsım [b. Muhammed b. Ebî Bekir]'in [ö. 107/725 [?]] örnek yaşantısı ve ahvalinin nasıl olduğuna bakması için birini yollamıştı.

10- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → İbnü'l-Gallâbî → babası [Mufaddal b. Gassân el-Gallâbî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim b. Habîb b. eş-Şehîd [ö. 203/818-9] şöyle demiştir:

1 Acâc neşrinde (I, 120) "el-Alâî" şeklinde ise de doğrusu Tahhân (I, 79) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 47) neşirlerinde kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Açıkçası bu rivayetin isnâdı tüm neşirlerinde bu şekilde olsa da ne Muâfâ b. İmrân'ın (ö. 186/802 [?]) Mâlik b. Enes ne de Mâlik'in İbn Sîrîn ile irtibatı bulunmaktadır. Ayrıca Muâfâ'nın Mâlik adlı başka bir hocası ve Mâlik'in Muâfâ adlı bir talebesi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu isnâd, tarihî bakımdan sorunlu olmakla birlikte doğrusu tespit edilememiştir [çevirenin notu].

وَأَدَبُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أُمَّتَهُ، أَمَانَةُ اللهِ إِلَى رَسُولِهِ لِيُؤَدِّيَهُ عَلَى مَا أُدِّيَ إِلَيهِ، فَمَن سَمِعَ عِلمًا فَليَجعَلهُ أَمَامَهُ حُجَّةً فِيمَا بَينَهُ وَبَينَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»

٨ - أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا المُفَضَّلُ بنُ غَسَّانَ الغَلَّابِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي أَوِ ابنُ مِسعَرٍ، عَن سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ هُوَ المِيزَانُ الأَكبَرُ، فَعَلَيهِ تُعرَضُ الأَشيَاءُ، عَلَى خُلُقِهِ وَسِيرَتِهِ وَهَديِهِ، فَمَا وَافَقَهَا فَهُوَ الحَقُّ، وَمَا خَالَفَهَا فَهُوَ البَاطِلُ»

وَأَنَا أَذكُرُ فِي كِتَابِي هَذَا بِمَشِيئَةِ اللهِ مَا بِنَقَلَةِ الحَدِيثِ وَحُمَّالِهِ حَاجَةٌ إِلَى مَعرِفَتِهِ وَاستِعمَالِهِ، مِنَ الأَخذِ بِالخَلَائِقِ الزَّكِيَّةِ، وَالسُّلُوكِ لِلطَّرَائِقِ الرَّضِيَّةِ، فِي السَّمَاعِ وَالحَملِ وَالأَدَاءِ وَالنَّقلِ، وَسُنَنِ الحَدِيثِ وَرُسُومِهِ، وَتَسمِيَةِ أَنوَاعِهِ وَعُلُومِهِ، عَلَى مَا ضَبَطَهُ حُفَّاظُ أَخلَافِنَا عَنِ الأَئِمَّةِ مِن شُيُوخِنَا وَأَسلَافِنَا، لِيَتَّبِعُوا فِي ذَلِكَ دَلِيلَهُم، وَيَسلُكُوا بِتَوفِيقِ اللهِ سَبِيلَهُم، وَنَسأَلُ اللَّهَ المَعُونَةَ عَلَى مَا يَرضَى وَالعِصمَةَ مِنِ اتِّبَاعِ البَاطِلِ وَالهَوَى:

٩ - أَخبَرَنَا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ غَالِبٍ الخُوَارِزمِيُّ، أنا أَبُو الفَضلِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، نا المُعَافَى، عَن مَالِكِ بنِ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ ابنُ سِيرِينَ: «كَانُوا يَتَعَلَّمُونَ الهَديَ كَمَا يَتَعَلَّمُونَ العِلمَ» قَالَ: وَبَعَثَ ابنُ سِيرِينَ رَجُلًا فَنَظَرَ كَيفَ هَديُ القَاسِمِ وَحَالُهُ.

١٠ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَابِيِّ، نا أَبِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ حَبِيبِ بنِ الشَّهِيدِ، قَالَ:

Babam [Habîb] [ö. 145/762-3] bana şöyle demişti: "Evladım, fakihlere ve âlimlere git! Onlardan ilim tahsil et! Onların edebini, ahlâkını, örnek yaşantılarını al! Çünkü bu senin için çokça hadis [toplamaktan] daha çok iyidir."

11- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Ca'fer Ahmed b. Ya'kûb el-Isfahânî -imla ile- → Abdullah b. Salih el-Buhârî → İbrahim b. Saîd → Ebû Tevbe [Rebî' b. Nâfi'] → [Abdullah] b. el-Mübârek" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mahled b. el-Hüseyin [ö. 191/806-7] şöyle demiştir: "Çok edebe olan ihtiyacımız çok hadise olan ihtiyacımızdan daha fazladır."

12- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Muhammed] el-Anberî'yi [ö. 344/956] şöyle derken işitmiştir: "Edep olmadan ilim, odunsuz ateş; ilimsiz edep de bedensiz ruh gibidir. Süfyân b. Uyeyne'den rivayet edilen sözden hareketle ilmi ateşe benzettim. Zira o 'İlme ateş kadar benzeyen bir şey görmedim; ateşten alıyoruz ama onu eksiltemiyoruz' demiştir."

I. Hadis Talebinde Niyet

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talibi, hadis talebinde halis bir niyete sahip olmalı ve hadis talebiyle sadece Allah'ın rızasını arzulamalıdır.

13- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb b. Şeybe → dedesi [Ya'kûb b. Şeybe] → Yezîd b. Harun → Yahyâ b. Saîd", [*tahvîl*] "Dedesi [Ya'kûb b. Şeybe] → Ebû Bekir Şücâ' b. el-Velîd → Yahyâ b. Saîd" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir et-Tırâzî -Nişabur'da- -ki rivayetin lafzı ona aittir- → Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Hasnûye el-Mukrî → Ebû Ca'fer Ahmed b. el-Fazl el-Askalânî es-Sâiğ -Askalan'da- -aslen Mervlidir- ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hişâm b. Müllâs -Dımaşk'ta- → Mervân b. Muâviye el-Fezârî → Yahyâ b. Saîd [el-Ensârî] → Muhammed b. İbrahim" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Alkame [b. Vakkâs] [ö. 81-90/700-709 arası] şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb'ı [ö. 23/644] minberde şöyle derken işittim: "Allah Resûlü 'Ameller niyetlere göredir. Kişiye niyetinin karşılığı vardır' buyurdu."[1]

1 Buhârî, Bedü'l-Vahy 1.

قَالَ لِي أَبِي: «يَا بُنَيَّ، إِيتِ الفُقَهَاءَ وَالعُلَمَاءَ، وَتَعَلَّم مِنهُم، وَخُذ مِن أَدَبِهِم وَأَخلَاقِهِم وَهَديِهِم، فَإِنَّ ذَاكَ أَحَبُّ إِلَيَّ لَكَ مِن كَثِيرٍ مِنَ الحَدِيثِ»

١١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا أَبُو جعفَرٍ أَحمَدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصبَهَانِيُّ إِملَاءً، نا عَبدُ اللهِ بنُ صَالِحٍ البُخَارِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، نا أَبُو تَوبَةَ، عَنِ ابنِ المُبَارَكِ، قَالَ: قَالَ لِي مَخلَدُ بنُ الحُسَينِ: «نَحنُ إِلَى كَثِيرٍ مِنَ الأَدَبِ أَحوَجُ مِنَّا إِلَى كَثِيرٍ مِنَ الحَدِيثِ»

١٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زَكَرِيَّا العَنبَرِيَّ، يَقُولُ: عِلمٌ بِلَا أَدَبٍ كَنَارٍ بِلَا حَطَبٍ، وَأَدَبٌ بِلَا عِلمٍ كَرُوحٍ بِلَا جِسمٍ. وَإِنَّمَا شَبَّهتُ العِلمَ بِالنَّارِ لِمَا رُوِّينَا عَن سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ أَنَّهُ قَالَ: مَا وَجَدتُ لِلعِلمِ شَبَهًا إِلَّا النَّارَ، نَقتَبِسُ مِنهَا وَلَا نَنتَقِصُ عَنهَا.

بَابُ النِّيَّةِ فِي طَلَبِ الحَدِيثِ

يَجِبُ عَلَى طَالِبِ الحَدِيثِ أَن يُخلِصَ نِيَّتَهُ فِي طَلَبِهِ، وَيَكُونَ قَصدُهُ بِذَلِكَ وَجهَ اللهِ سُبحَانَهُ.

١٣ - فَقَد أَرنَا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ بنِ شَيبَةَ، نا جَدِّي، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، قَالَ جَدِّي، وَحَدَّثَنَا أَبُو بَدرٍ شُجَاعُ بنُ الوَلِيدِ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، وأنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَبِي بَكرٍ الطِّرَازِيُّ بِنَيسَابُورَ - وَاللَّفظُ لَهُ قَالَ: - أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حَسنُويَه المُقرِئُ، نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ الفَضلِ العَسقَلَانِيُّ الصَّائِغُ بِعَسقَلَانَ، وَأَصلُهُ مِن مَروٍ، وَأَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ هِشَامِ بنِ مُلَاسٍ بِدِمَشقَ قَالَا: نا مَروَانُ بنُ مُعَاوِيَةَ الفَزَارِيُّ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ عَلَى المِنبَرِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا الأَعمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامرِئٍ مَا نَوَى»

14- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Ali b. Hakîm → Vekî' [b. el-Cerrâh]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] [ö. 161/778] şöyle demiştir: "Kendi adıma hadisten daha fazla endişe ettiğim bir şey yok ve herhangi bir şeyle Allah rızasını kazanmayı isteyen kimse için de hadisin dengi yok!"

15- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Buhârî → İshak b. Ahmed b. Halef el-Ezdî el-Hâfız → Muhammed b. Ebî Hâşim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdülaziz b. Ebî Rizme [ö. 206/821] şöyle demiştir: "Horasanlı bir grupla İsrail [b. Yunus]'a [ö. 162/778-9] gittik. Bize [nereli olduğumuzu] sordu, 'Biz Mervliyiz' dedik. Cevaben 'Merv, Horasan'ın merkezidir [*ümm*]. Herhangi birinin işittiklerinizden dolayı sizden daha mesut olmamasını temin edebiliyorsanız bunu yapın. Bu ilmi Allah rızası için arzulayan kişi dünya ve ahirette şeref bulur, mesut olur. Onu Allah rızası için arzulamayan ise dünya ve ahirette hüsrana düçar olur.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi hadisi herhangi bir dünyevi gayeye erişmek için vesile ve maddi bir gelir için aracı kılmaktan kaçınmalıdır. Zira ilmiyle bu tarz şeyleri hedefleyen kimseler hakkında tehdit içerikli hadisler rivayet edilmiştir.

16- "Ebû Saîd İbn Musa b. el-Fazl b. Şâzân es-Sayrafî -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → İbrahim b. Munkız el-Havlânî -Mısır'da- → İdris b. Yahyâ → İbn Ayyâş el-Kıtbânî → Hâlid b. Yezîd → Müsennâ b. es-Sabbâh → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kendisiyle ahirette fayda umulacak olan bir ilmi öğrenip onunla dünyevi bir şey elde etmek isteyen kimse cennetin kokusunu alamaz."[1]

17- "Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Hâfız → Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mukrî → Ebû Şuayb el-Harrânî → Saîd b. Mansur" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah es-Serrâc -Nişabur'da- → Ebû Amr İbn Matar → Muhammed b. Yahyâ b. Süleyman → Bişr b. el-Velîd → Füleyh b. Süleyman → Abdullah b. Abdurrahman

1 Rivayet bu lafızlarla tespit edilememiştir. Yakın bir lafız için bk. bir sonraki hadisin tahrici.

١٤ - نا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ البَزَّازُ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ حَكِيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «مَا شَيءٌ أَخوَفُ عِندِي مِنهُ يَعنِي الحَدِيثَ، وَمَا مِن شَيءٍ يَعدِلُهُ لِمَن أَرَادَ اللَّهَ بِهِ»

١٥ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ البُخَارِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ أَحمَدَ بنِ خَلَفٍ الأَزدِيُّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ أَبِي هَاشِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ العَزِيزِ بنَ أَبِي رِزمَةَ، قَالَ: أَتَينَا إِسرَائِيلَ مَعَ نَفَرٍ مِن أَهلِ خُرَاسَانَ، فَسَأَلَنَا، قُلنَا: نَحنُ مِن أَهلِ مَروَ، فَقَالَ: «مَروٌ أُمُّ خُرَاسَانَ؟ فَإِنِ استَطَعتُم أَن لَا يَكُونَ أَحَدٌ أَسعَدَ بِمَا سَمِعتُم مِنكُم فَافعَلُوا، مَن طَلَبَ هَذَا العِلمَ لِلَّهِ تَعَالَى شَرُفَ وَسَعِدَ فِي الدُّنيَا وَالآخِرَةِ، وَمَن لَم يَطلُبهُ لِلَّهِ خَسِرَ الدُّنيَا وَالآخِرَةَ»

وَليَحذَر أَن يَجعَلَهُ سَبِيلًا إِلَى نَيلِ الأَعرَاضِ، وَطَرِيقًا إِلَى أَخذِ الأَعوَاضِ، فَقَد جَاءَ الوَعِيدُ لِمَنِ ابتَغَى ذَلِكَ بِعِلمِهِ.

١٦ - أنا أَبُو سَعِيدِ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ بنِ شَاذَانَ الصَّيرَفِيُّ، بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُنقِذٍ الخَولَانِيُّ، بِمِصرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِدرِيسُ بنُ يَحيَى، عَنِ ابنِ عَيَّاشٍ القِتبَانِيِّ، عَن خَالِدِ بنِ يَزِيدَ، عَنِ المُثَنَّى بنِ الصَّبَّاحِ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن تَعَلَّمَ عِلمًا يَنتَفِعُ بِهِ فِي الأَخِرَةِ يُرِيدُ بِهِ عَرَضَ شَيءٍ مِنَ الدُّنيَا لَم يَرِح رَائِحَةَ الجَنَّةِ»

١٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، أنا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُقرِئُ، نا أَبُو شُعَيبٍ الحَرَّانِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ مَنصُورٍ، وأنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو عَمرِو بنُ مَطَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى بنِ سُلَيمَانَ، نا بِشرُ بنُ الوَلِيدِ، قَالَا: نا فُلَيحُ بنُ سُلَيمَانَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ

b. Ma'mer → Saîd b. Yesâr → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Sadece Allah rızası için öğrenilmesi gereken bir ilmi, dünyevi bir amaç için edinen kimse kıyamet günü cennetin kokusunu duyamaz."[1]

18- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Salih el-Mâlikî → Muhammed b. Sehl b. Beydâz -Übülle'de- → Şeybân b. Ferrûh → Ebû Hürmüz Nâfi' → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Hadisi ya da ilmi dünyevi bir şey için isteyen kimse cennet ekinine erişemez."[2]

19- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebü'l-Abbas İbn Sâbûr ed-Dekkâk → Süleyman b. Abdülcebbâr → İshak b. İsa b. et-Tabbâ'" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir: "Hadisi Allah rızası dışında bir gaye için talep eden kimse beklemediği bir sonuçla karşılaşır."

20- "Ebû Osman Saîd b. el-Abbas b. Muhammed el-Kureşî el-Herevî → Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed es-Saffâr → Ebü'l-Hasan[3] [Ahmed b. Nasr b. Muhammed] ez-Zühri[4] → Ali b. Haşrem → Hasnûn el-Attâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah] b. el-Mübârek [ö. 181/797] şöyle demiştir: Süfyân [es-Sevrî]'ye "Gerçek anlamda insanlar kimlerdir?" diye soruldu, "Âlimlerdir." dedi. "Sefiller kimlerdir?" denilince "Zalimlerdir." cevabını verdi. "Ayaktakımı [*ğavğâ*] kimlerdir?" sorusuna cevaben "Hadisi yazıp onun sayesinde insanlardan geçinenlerdir." dedi. "Sultanlar kimlerdir?" denildiğinde ise "Zahitlerdir." cevabını verdi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi hadisle övünmekten ve kibirlenmekten; hadis talebindeki amacının ilmî önderlik, takipçiler edinme ve meclisler akdetme olmasından sakınmalıdır. Âlimlerin başına gelen felaket ekseriyetle bu kabildendir.

1 Ebû Dâvud, İlm 12.
2 Rivayet bu lafızlarla tespit edilememiştir. Yakın bir lafız için bk. bir önceki hadisin tahrici
3 Acâc neşrinde (I, 126) "Hüseyin" şeklinde ise de diğer iki neşir isabetlidir [çevirenin notu].
4 Tahhân (I, 85) ve Acâc (I, 126) neşirlerinde "ez-Züheyrî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

بنِ مَعمَرٍ، عَن سَعِيدِ بنِ يَسَارٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَن تَعَلَّمَ عِلمًا مِمَّا يُبتَغَى بِهِ وَجهُ اللهِ، لَا يَتَعَلَّمُهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضَ الدُّنيَا - وَقَالَ أَبُو نُعَيمٍ: عَرَضًا مِنَ الدُّنيَا - لَم يَجِد عَرفَ الجَنَّةِ يَومَ القِيَامَةِ.

١٨ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ صَالِحٍ المَالِكِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَهلِ بنِ بَيدَاذٍ، بِالأُبُلَّةِ، نا شَيبَانُ بنُ فَرُّوخَ، قَالَ: نا نَافِعٌ أَبُو هُرمُزٍ، عَن أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ أَوِ العِلمَ، يُرِيدُ بِهِ الدُّنيَا لَم يَجِد حَرثَ الآخِرَةِ»

١٩ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو العَبَّاسِ بنُ سَابُورَ الدَّقَّاقُ، نا سُلَيمَانُ بنُ عَبدِ الجَبَّارِ، قَالَ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ عِيسَى بنِ الطَّبَّاعِ، يَقُولُ: قَالَ حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ لِغَيرِ اللهِ، مَكَرَ بِهِ»

٢٠ - أنا أَبُو عُثمَانَ سَعِيدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ مُحَمَّدٍ القُرَشِيُّ الهَرَوِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، قَالَ: أنا أَبُو الحَسَنِ الزُّهرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: عَن حَسنُونَ العَطَّارِ، يَروِي عَنِ ابنِ المُبَارَكِ، قَالَ: قِيلَ لِسُفيَانَ مَنِ النَّاسُ؟ قَالَ: «العُلَمَاءُ» قِيلَ: فَمَنِ السَّفَلَةُ؟ قَالَ: «الظَّلَمَةُ» قِيلَ: فَمَنِ الغَوغَاءُ؟ قَالَ: «الَّذِينَ يَكتُبُونَ الحَدِيثَ، يَأكُلُونَ بِهِ النَّاسَ» قِيلَ: فَمَنِ المُلُوكُ؟ قَالَ: «الزُّهَّادُ»

وَليَتَّقِ المُفَاخَرَةَ وَالمُبَاهَاةَ بِهِ، وَأَن يَكُونَ قَصدُهُ فِي طَلَبِ الحَدِيثِ نَيلَ الرِّئَاسَةِ وَاتِّخَاذَ الأَتبَاعِ وَعَقدَ المَجَالِسِ، فَإِنَّ الآفَةَ الدَّاخِلَةَ عَلَى العُلَمَاءِ أَكثَرُهَا مِن هَذَا الوَجهِ.

21- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed el-Haraşî[1] -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Ümeyye et-Tarasûsî → Velîd b. Salih en-Nehhâs → Ebû Bekir ed-Dâhirî[2] → Atâ b. Aclân → Nuaym b. Ebî Hind → Rib'î b. Hirâş → Huzeyfe b. el-Yemân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi âlimlere karşı gururlanmak, cahillerle münazara etmek ya da insanların ilgisinin kendisine yönelmesi için arzulayan kimseye cehennem vardır."[3]

22- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ebî Nasr en-Nersî → Ali b. Ömer el-Huttelî → Ebû Hubeyb Abbas b. Ahmed b. Muhammed el-Birtî → Ebû Salih Ahmed b. Âsım el-Abbâdânî → Ebû Sayfî Büşeyr b. Meymûn → Eş'as b. Sevvâr → İbn Sîrîn → Huzeyfe [b. el-Yemân]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi âlimlere karşı gururlanmak, cahillerle münazara etmek ya da insanların ilgisini kazanmak için öğrenmeyin. Böyle yapan kişi cehennemdedir. Böyle davrandığını öğrendiğiniz kimseyi taşlayın!"[4]

23- "Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Esrem → Ali b. Dâvud el-Kantarî → Saîd b. el-Hakem → Yahyâ b. Eyyûb → İbn Cüreyc → Ebü'z-Zübeyr [Müslim b. Tedrüs el-Mekkî] → Câbir b. Abdullah" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi âlimlere karşı gururlanmak, cahillerle münazara etmek ve meclisler içerisinde seçkin görülmek için talep etmeyin! Böyle yapan kimseye cehennem vardır cehennem!"[5]

24- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Buhârî → İshak b. Ahmed b. Halef el-Ezdî → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → İsmail b. Ebî Üveys → kardeşi [Abdülhamîd] → Süleyman b. Bilal → İshak b. Yahyâ → İbn Ka'b b. Mâlik → babası [Ka'b b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi âlimlere karşı gururlanmak, cahillerle münazara etmek ya da insanların gönüllerinin kendisine yönelmesi için isteyen kimse cehenneme gider!"[6]

---

1 Acâc neşrinde (I, 127) "el-Harasî" şeklinde ise de diğer iki neşir isabetlidir [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (I, 127) "ed-Dehrî" şeklinde ise de diğer iki neşir isabetlidir [çevirenin notu].
3 İbn Mâce, Mukaddime 23.
4 Son cümle olmaksızın bk. İbn Mâce, Mukaddime 23.
5 İbn Mâce, Mukaddime 23.
6 İbn Mâce, Mukaddime 23.

٢١ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنُ أَحمَدَ الحَرَشِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرَسُوسِيُّ، نا الوَلِيدُ بنُ صَالِحٍ النَّخَّاسُ، نا أَبُو بَكرٍ الدَّاهِرِيُّ، نا عَطَاءُ بنُ عَجلَانَ، عَن نُعَيمِ بنِ أَبِي هِندَ، عَن رِبعِيّ بنِ حِرَاشٍ، عَن حُذَيفَةَ بنِ اليَمَانِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن طَلَبَ العِلمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ العُلَمَاءَ، أَو لِيُمَارِيَ بِهِ الجُهَلَاءَ، وَلِيُقبِلَ النَّاس إِلَيهِ بِوُجُوهِهِم فَلَهُ النَّارُ»

٢٢ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ أَبِي نَصرٍ النَّرسِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الخُتَّلِي، نا أَبُو خُبَيبٍ العَبَّاسُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ البَرتِيُّ، نا أَبُو صَالِحٍ أَحمَدُ بنُ عَاصِمٍ العَبَّادَانِيُّ، نا بَشِيرُ بنُ مَيمُونٍ أَبُو صَيفِيٍّ، قَالَ: سَمِعتُ أَشعَثَ بنَ سَوَّارٍ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، عَن حُذَيفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَعَلَّمُوا العِلمَ لِتُبَاهُوا بِهِ العُلَمَاءَ، وَلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَلِتَصرِفُوا بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيكُم، فَمَن فَعَلَ هَذَا فَهُوَ فِي النَّارِ، وَمَن عَلِمتُم هَذَا مِنهُ فَارجُمُوهُ بِالحِجَارَةِ»

٢٣ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الأَثرَمُ، نا عَلِيُّ بنُ دَاوُدَ القَنطَرِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ الحَكَمِ، نا يَحيَى بنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَطلُبُوا العِلمَ لِتُبَاهُوا بِهِ العُلَمَاءَ، وَتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَتَخَيَّرُوا بِهِ المَجَالِسَ، فَمَن فَعَلَ ذَلِكَ فَالنَّارُ النَّارُ»

٢٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ البُخَارِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ أَحمَدَ بنِ خَلَفٍ الأَزدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي أُوَيسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَن سُلَيمَانَ بنِ بِلَالٍ، عَن إِسحَاقَ بنِ يَحيَى، عَنِ ابنِ كَعبِ بنِ مَالِكٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ ابتَغَى العِلمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ العُلَمَاءَ، أَو لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَو يُقبِلَ بِأَفئِدَةِ النَّاسِ إِلَيهِ فَإِلَى النَّارِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi hadis ezberini onun hakkını vermek için yapmalıdır, sadece rivayet etmek için değil. Nitekim ilimleri nakleden çoktur da onların gereğini yerine getirenler azdır. Nice huzurda olan var ki, orada yok gibidir. Nice âlim de cahil gibidir. Hadisi taşıyan nice insanda o hadisten hiçbir şey yoktur: Onun hükmünü terk etmiş durumda ise ondan bilgisi ve ilmi gitmiş gibidir.

25- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî → Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin er-Râzî → Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Tarhân → Zekeriyyâ b. Yahyâ et-Tavîl → Havşeb b. Abdülkerim el-Kindî → Ebû Recâ Abdullah b. Vâkıd el-Herevî → Behz b. Hakîm → babası → dedesi [Muâviye b. Hayde]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Hadisi, sadece insanlara aktarmak için öğrenen kimse cennetin kokusunu alamaz. Hâlbuki onun kokusunu 500 yıllık mesafeden alabilir."[1]

26- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân'da- → Abdullah b. Muhammed b. Abdullah ed-Dâmegânî -Dâmegan'da- → babası → Hasan b. Süfyân → Hibbân b. Musa es-Sülemî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. el-Mübârek el-Mervezî şöyle demiştir: "Hadisi, sırf kendisinden hadis nakledilip yazılsın diye talep edip yazan kimse cennetin kokusunu alamaz."

27- "Muhammed b. Ebî Nasr en-Nersî → Ali b. Ömer el-Huttelî → Ebû Bekir Muhammed b. Harun b. Humeyd b. el-Mücedder el-Beyyi' → Muhammed b. Süleyman b. Habîb el-Esedî Lüveyn → Ebû Muhammed el-Atrâbulusî → Ebû Ma'mer [Şebîb b. Şeybe] → Hasan [el-Basrî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Âlimlerin gayreti [hadisin] hakkını vermek, cahillerin gayreti ise [onu] rivayet etmektir."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi, ilmi ne amaçla talep ettiğini Allah Teâlâ'nın kendisine soracağını ve kendisine onunla ameline göre muamele edeceğini bilmelidir.

28- "Ebü'l-Hasan Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Mufaddal b. Muhammed el-Cenedî → Sâmit b. Muâz → Abdülmecîd b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd → Süfyân es-Sevrî → Safvân b. Süleym → Adî b. Adî → Sunâbihî → Muâz b. Cebel" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur:

1 Hatîb el-Bağdâdî'den önceki kaynaklarda bu lafızlarla tespit edilemeyen rivayet Cevrekânî'ye (Cûzekânî) (ö. 543/1148) göre bâtıldır (*el-Ebâtîl*, I, 101-2).

2 Rivayet Hasan el-Basrî'nin sözü olarak nakledilmektedir.

وَليَجعَل حِفظَهُ لِلحَدِيثِ حِفظَ رِعَايَةٍ، لَا حِفظَ رِوَايَةٍ، فَإِنَّ رُوَاةَ العُلُومِ كَثِيرٌ، وَرُعَاتَهَا قَلِيلٌ، وَرُبَّ حَاضِرٍ كَالغَائِبِ وَعَالِمٍ كَالجَاهِلِ، وَحَامِلٍ لِلحَدِيثِ لَيسَ مَعَهُ مِنهُ شَيءٌ، إِذ كَانَ فِي اطِّرَاحِهِ لِحُكمِهِ بِمَنزِلَةِ الذَّاهِبِ عَن مَعرِفَتِهِ وَعِلمِهِ.

٢٥ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ الرَّازِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيِّ بنِ طَرخَانَ، نا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى الطَّوِيلُ، قَالَ: نا حَوشَبُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ الكِندِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَاقِدٍ أَبُو رَجَاءٍ الهَرَوِيُّ، عَن بَهزِ بنِ حَكِيمٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن تَعَلَّمَ الحَدِيثَ لِيُحَدِّثَ بِهِ النَّاسَ لَم يَرَح رَائِحَةَ الجَنَّةِ، وَإِنَّهُ لَيُصِيبُ رِيحَهَا مِن مَسِيرَةِ خَمسِمِائَةِ عَامٍ»

٢٦ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا بِحُلوَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الدَّامِغَانِيُّ، بِهَا، قَالَ: سَمِعتُ وَالِدِيَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ سُفيَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ حِبَّانَ بنَ مُوسَى السُّلَمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ المَروَزِيَّ، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ وَكَتَبَ لِيُكتَبَ عَنهُ فَلَا يَجِدُ رَائِحَةَ الجَنَّةِ»

٢٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي نَصرٍ النَّرسِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الخُتَّلِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ بنِ حُمَيدِ بنِ المُجَدَّرِ البَيِّعُ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ حَبِيبٍ الأَسَدِيُّ، لُوَينٌ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ الأَطرَابُلُسِيُّ، عَن أَبِي مَعمَرٍ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «هِمَّةُ العُلَمَاءِ الرِّعَايَةُ، وَهِمَّةُ السُّفَهَاءِ الرِّوَايَةُ»

وَليَعلَم أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَائِلُهُ عَن عَمَلِهِ فِيمَ طَلَبَهُ، وَمُجَازِيهِ عَلَى عَمَلِهِ بِهِ.

٢٨ - كَمَا أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جَعفَرٍ الإِمَامُ بِأَصبَهَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا المُفَضَّلُ بنُ مُحَمَّدٍ الجَندِيُّ، نا صَامِتُ بنُ مُعَاذٍ، نا عَبدُ المَجِيدِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي رَوَّادٍ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن صَفوَانَ بنِ سُلَيمٍ، عَن عَدِيِّ بنِ عَدِيٍّ، عَنِ الصُّنَابِحِيِّ، عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ:

“Kıyamet günü kulun ayakları, şu dört şeyden hesaba çekilmedikçe yerinden ayrılamaz: Ömrünü nerede harcadığı, gençliğini nerede tükettiği, malını nereden kazanıp nereye harcadığı ve ilmiyle ne amel işlediği.”[1]

29- “Kadı Ebü’l-Alâ Muhammed b. Ali b. Ya‘kûb el-Vâsıtî → Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Müzenî → Abdân el-Ehvâzî → Zeyd b. el-Harîş[2] → Abdullah b. Hirâş → Avvâm b. Havşeb → Ebû Sâdık [Abdullah b. Nâcid]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Ali [ö. 40/661] şöyle demiştir: Adamın biri “Allah’ın Resûlü! Cehaletin sorumluluğunu benden kaldıracak olan şey nedir?” dedi. Allah Resûlü “İlim” cevabını verdi. Adam “Peki, ilmin sorumluluğunu benden kaldıracak olan şey ne?” diye sorunca Allah Resûlü “Amel” buyurdu.

30- “Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca‘fer el-Berzaî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî → Ebû Ya‘kûb İshak b. Muhammed b. el-Akkî el-Fârikî -Âmid’de- → Muhammed b. el-Mugîre b. Bessâm el-Cermî eş-Şehrezûrî -Şimşât’ta- → Amr b. Abdülcebbâr b. Hassân es-Sincârî → Sevr b. Yezîd er-Rahabî → Hâlid b. Ma‘dân → Enes b. Mâlik” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Şeytan sizi ilimle avlar!” Ashâb “Bizi nasıl ilimle avlar ey Allah’ın Resûlü?” diye sorunca o şöyle cevap verir: “Kişi ölümü gelinceye değin ilmi talep eden ama ilimle ameli terk eden biri olur. [İşte böyle!]”[3]

31- “Ebû Tahir Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Ahmed b. Ca‘fer el-Fakîh → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Ömer b. el-Hasan b. Ali b. Mâlik → Salih b. İmrân ed-Da“â → Hasan b. Bişr → babası [Bişr b. Selm] → Süfyân es-Sevrî → Süveyr b. Ebî Fâhıte → Yahyâ b. Ca‘de” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: “İlim ehli! İlimle amel edin! Gerçek anlamda âlim, bildiği ile amel eden ve ameli ilmi ile örtüşen kimsedir. İleride ilimleri boğazlarından aşağıya geçmeyen, gizli hâlleri aşikâr kıldıkları ile örtüşmeyen, amelleri bilgileriyle çelişen, ilim halkaları kuran ancak birbirlerine karşı övünen, hatta arkadaşı bir başka halkaya gittiğinde öfkeyle onu terk eden bazı topluluklar gelecek. Onların bu meclislerindeki amelleri Allah katına asla yükselmeyecektir.”

---

1 Bu meşhur rivayetin Muâz tariki için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIX, 215.

2 Acâc neşrinde (I, 131) “el-Haraş” şeklinde ise de doğrusu diğer iki neşirden hareketle metne yansıtılmıştır [çevirenin notu].

3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî’den önceki kaynaklarda bu lafızlarla tespit edilememiştir.

لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبدٍ يَومَ القِيَامَةِ حَتَّى يُسأَلَ عَن أَربَعِ خِصَالٍ: عَن عُمرِهِ فِيمَا أَفنَاهُ، وَشَبَابِهِ فِيمَا أَبلَاهُ، وَعَن مَالِهِ مِن أَينَ اكتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنفَقَهُ، وَعَن عِلمِهِ مَاذَا عَمِلَ فِيهِ.

٢٩ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَعقُوبَ الوَاسِطِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ المُزَنِيُّ، نا عَبدَانُ، يَعنِي الأَهوَازِيَّ، نا زَيدُ بنُ الحَرِيشِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ خِرَاشٍ، عَنِ العَوَّامِ بنِ حَوشَبٍ، عَن أَبِي صَادِقٍ، عَن عَلِيٍّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا يَنفِي عَنِّي حُجَّةَ الجَهلِ؟ قَالَ: «العِلمُ»قَالَ: فَمَا يَنفِي عَنِّي حُجَّةَ العِلمِ؟ قَالَ: «العَمَلُ»

٣٠ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ العَكِّيُّ أَبُو يَعقُوبَ الفَارِقِيُّ، بِآمِدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُغِيرَةِ بنِ بَسَّامٍ الجَرمِيُّ الشِّهرَزُرِيُّ، بِشِمشَاطَ، نا عَمرُو بنُ عَبدِ الجَبَّارِ بنِ حَسَّانَ السِّنجَارِيُّ، عَن ثَورِ بنِ يَزِيدَ الرَّحَبِيِّ، عَن خَالِدِ بنِ مَعدَانَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الشَّيطَانَ لَيَسبَعُكُم بِالعِلمِ» قَالُوا: كَيفَ يَسبَعُنَا بِهِ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «لَا يَزَالُ العَبدُ لِلعِلمِ طَالِبًا، وَلِلعَمَلِ تَارِكًا حَتَّى يَأُمَّهُ المَوتُ»

٣١ - أَخبَرَنِي أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ جَعفَرٍ الفَقِيهُ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عُمَرُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ مَالِكٍ، نا صَالِحُ بنُ عِمرَانَ الدَّعَّاءُ، نا الحَسَنُ بنُ بِشرٍ، عَن أَبِيهِ، عَن سُفيَانَ الثَّورِيِّ، عَن ثُوَيرِ بنِ أَبِي فَاخِتَةَ، عَن يَحيَى بنِ جَعدَةَ، عَن عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّهُ قَالَ: «يَا حَمَلَةَ العِلمِ، اعمَلُوا بِهِ، فَإِنَّمَا العَالِمُ مَن عَمِلَ بِمَا عَلِمَ، وَوَافَقَ عَمَلُهُ عِلمَهُ، وَسَيَكُونُ أَقوَامٌ يَحمِلُونَ العِلمَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُم، تُخَالِفُ سَرِيرَتُهُم عَلَانِيَتَهُم، وَيُخَالِفُ عَمَلُهُم عِلمَهُم، يَجلِسُونَ حِلَقًا، فَيُبَاهِي بَعضُهُم بَعضًا، حَتَّى أَنَّ أَحَدَهُم لَيَغضَبُ عَلَى جَلِيسِهِ حِينَ يَجلِسُ إِلَى غَيرِهِ وَيَدَعُهُ، أُولَئِكَ لَا تَصعَدُ أَعمَالُهُم فِي مَجَالِسِهِم تِلكَ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»

32- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Abdûs et-Tarâifî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Zekeriyyâ b. Nâfi' el-Filistînî → Abbâd b. Abbâd el-Havvâs er-Remlî → İbn Şevzeb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Matar [b. Tahmân el-Varrâk] [ö. 129/746-7] şöyle demiştir: "İlmin en iyisi[1] fayda verendir. Allah Teâlâ ilim edinen sonra da onunla amel edene ilmi faydalı kılar. Onu öğrenen ancak uygulamayan kimseye ise faydalı kılmaz."

33- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → İshak b. Sa'd b. el-Hasan b. Süfyân en-Nesevî → dedesi [Hasan b. Süfyân] → Harmele b. Yahyâ → [Abdullah] b. Vehb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "İlme talip olup onunla fayda gören kimse, efendisinin yanında hoşlanmayacağı bir şeyle karşılaşmamak için onu razı edecek şeyleri gözeten; onun muhabbetini, ona yakın olmayı, onun nezdinde seçkin bir konum elde etmeyi isteyen köle konumundadır." Süfyân şöyle demiştir: "Eğer bildiğimle amel edersem ben insanların en bilgilisiyim. Bildiğim ile amel etmezsem dünyada benden daha cahil kimse yok demektir."

34- "Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Yezdâd el-Kâri → Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim b. Abdülmelik el-Isfahânî → Muhammed b. Ali b. Mahled el-Ferkadî → İsmail b. Amr el-Becelî → Abdullah b. el-Mübârek → Sevr b. Yezîd → Hâlid b. Ma'dân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebü'd-Derdâ [ö. 32/652 {?}] şöyle demiştir: "Bildiğinin onda biriyle amel edene Allah bilmediklerini öğretir."

35- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Harun b. Süleyman el-Isfahânî → Abdurrahman b. Mehdî → Bişr b. Mansur → Sevr b. Yezîd → Abdülaziz b. Zabyân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. İsa şöyle demiştir: "İlim öğrenen, onunla amel eden ve onu öğreten kimse göklerin hükümranlığında 'yüce' diye adlandırılır."

36- "Kadı Ebü'l-Kâsım Hasan b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Enbârî -bana Mısır'dan yazdığı mektubunda şöyle dedi: "İkinci ilim yolculuğumda yol arkadaşım olan Ali b. Abdülgâlib de bana bu rivayeti nakletti"

1 Acâc neşrinde (I, 133) "huz/al" kelimesi yer alıyorsa da daha anlamlı bir çeviri için diğer iki neşirdeki "hayr" kelimesi tercümeye yansıtılmıştır [çevirenin notu].

٣٢ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ الطَّرَائِفِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، نا زَكَرِيَّا بنُ نَافِعٍ الفِلَسطِينِيُّ، نا عَبَّادُ بنُ عَبَّادٍ، هُوَ الخَوَّاصُ الرَّملِيُّ عَنِ ابنِ شَوذَبٍ، عَن مَطَرٍ، قَالَ: «خَيرُ العِلمِ مَا نَفَعَ، وَإِنَّما يَنفَعُ اللَّهُ بِالعِلمِ مَن عَلِمَهُ ثُمَّ عَمِلَ بِهِ، وَلَا يَنفَعُ بِهِ مَن عَلِمَهُ ثُمَّ تَرَكَهُ»

٣٣ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ النَّسَوِيُّ، نا جَدِّي، نا حَرمَلَةُ بنُ يَحيَى، أنا ابنُ وَهبٍ، نا سُفيَانُ وَهُوَ ابنُ عُيَينَةَ، قَالَ: «إِنَّمَا مَنزِلَةُ الَّذِي يَطلُبُ العِلمَ يَنتَفِعُ بِهِ بِمَنزِلَةِ العَبدِ يَطلُبُ كُلَّ شَيءٍ يُرضِي سَيِّدَهُ، يَطلُبُ التَّحَبُّبَ إِلَيهِ، وَالتَّقَرُّبَ إِلَيهِ وَالمَنزِلَةَ عِندَهُ؛ لِئَلَّا يَجِدَ عِندَهُ شَيئًا يَكرَهُهُ»

وَقَالَ: قَالَ سُفيَانُ: «إِن أَنَا عَمِلتُ بِمَا أَعلَمُ فَأَنَا أَعلَمُ النَّاسِ، وَإِن لَم أَعمَل بِمَا أَعلَمُ فَلَيسَ فِي الدُّنيَا أَحَدٌ أَجهَلَ مِنِّي»

٣٤ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَزدَادَ القَارِئُ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَبدِ المَلِكِ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الفَرقَدِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَمرٍو البَجَلِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، عَن ثَورِ بنِ يَزِيدَ، عَن خَالِدِ بنِ مَعدَانَ، قَالَ: قَالَ أَبُو الدَّردَاءِ: «مَن عَمِلَ بِعُشرِ مَا يَعلَمُ عَلَّمَهُ اللَّهُ مَا يَجهَلُ»

٣٥ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا هَارُونُ بنُ سُلَيمَانَ الأَصبَهَانِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، عَن بِشرِ بنِ مَنصُورٍ، عَن ثَورِ بنِ يَزِيدَ، عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ ظَبيَانَ، قَالَ: «قَالَ المَسِيحُ عَلَيهِ السَّلَامُ مَن تَعَلَّمَ وَعَمِلَ، وَعَلِمَ فَذَاكَ يُسَمَّى عَظِيمًا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاءِ»

٣٦ - أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو القَاسِمِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الأَنبَارِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ مِن مِصرَ، وَحَدَّثَنِيهِ رَفِيقِي فِي الرِّحلَةِ الثَّانِيَةِ عَلِيُّ بنُ عَبدِ الغَالِبِ، عَنهُ قَالَ:

→ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. el-Misver → Mikdâm b. Dâvud er-Ruaynî → Ali b. Ma'bed b. Şeddâd el-Abdî → Hammâd b. Ubeydullah b. Amr → Abdülhamîd b. Yusuf → Yahyâ b. el-Muhtâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hasan [el-Basrî] [ö. 110/728] şöyle demiştir: İstediğiniz şeyi öğrenin! Allah, siz kendisiyle amel edinceye kadar sizi bu bilgiden dolayı mükâfatlandırmaz. Cahillerin himmeti rivayete, âlimlerin himmeti ise [bilgiye] riayetedir.

37- "Ebü'l-Feth Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr → Muhammed b. Humeyd b. Süheyl el-Muharrimî → Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsılî → Hüzeyl b. İbrahim el-Cümmânî[1] → Mücâşi' b. Yusuf → Yezîd b. Rebîa ed-Dımaşkî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Vâsile b. el-Eska' el-Leysî [ö. 85/704 {?}], Allah Resûlü'nü (sav) şöyle buyururken işitmiştir: "İlmin peşine düşüp onu idrak edene Allah iki yük sevap verir. İlmin peşine düşüp onu idrak edemeyene ise bir yük sevap verir."[2] Bunu şöyle açıkladı: "İlmin peşine düşüp onu idrak edene Allah hem öğrendiği hem de amel ettiği kadar sevap verir. İlmin peşine düşüp onu idrak edemeyene ise öğrendiğinin sevabını verir, amel etmesinden doğacak sevap ise ondan düşer."

II. Râvinin ve Hadis Dinleyenin Özelliği Olması Gereken Seçkin Ahlâk

38- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da-[3] → Ahmed b. Amr b. Fehdân → İbrahim b. Fehd[4] → Abdullah b. İbrahim el-Gifârî[5] → Abdullah b. Ebî Bekir b. el-Münkedir → amcası Muhammed b. el-Münkedir → Câbir b. Abdullah" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ yüce ahlâkı sever, kötü ahlâktan ise hoşlanmaz."[6]

1 Acâc neşrinde (I, 135) "el-Himmânî" şeklinde ise de doğrusu diğer iki neşirde olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].
2 Yakın bir lafızla nakledilen bir rivayet için bk. Dârimî, Mukaddime 14.
3 Acâc neşrinde (I, 136) "el-Basrî" olsa da doğrusu diğer isnâdlarda geçtiği ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].
4 Tahhân neşrinde (I, 92) "Kahd" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].
5 Tahhân neşrinde (I, 92) "el-Gadâirî" şeklinde ise de doğrusu diğer iki neşirde olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].
6 Câbir b. Abdullah rivayeti olarak en erken İbn Ebi'd-Dünya'nın (ö. 281/894) *Mekârimü'l-Ahlâk*'ında tespit edilebilmiştir (s. 19).

أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدِ بنِ المِسوَرِ، نا المِقدَامُ بنُ دَاوُدَ الرُّعَينِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مَعبَدِ بنِ شَدَّادٍ العَبدِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، عَن عَبدِ الحَمِيدِ بنِ يُوسُفَ، عَن يَحيَى بنِ المُختَارِ، عَنِ الحَسَنِ قَالَ: «تَعَلَّمُوا مَا شِئتُم أَن تَعَلَّمُوا، فَلَن يُجَازِيَكُمُ اللَّهُ عَلَى العِلمِ حَتَّى تَعمَلُوا، فَإِنَّ السُّفَهَاءَ هِمَّتُهُمُ الرِّوَايَةُ، وَإِنَّ العُلَمَاءَ هِمَّتُهُمُ الرِّعَايَةُ»

٣٧ - أنا أَبُو الفَتحِ هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الحَفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدِ بنِ سُهَيلٍ المُخَرِّمِيُّ، نا أَبُو يَعلَى أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ المُثَنَّى المَوصِلِيُّ، نا هُذَيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ الجُمَّانِيُّ، نا مُجَاشِعُ بنُ يُوسُفَ، نا يَزِيدُ بنُ رَبِيعَةَ الدِّمَشقِيُّ، عَن وَاثِلَةَ بنِ الأَسقَعِ اللَّيثِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَن طَلَبَ عِلمًا فَأَدرَكَهُ، أَعطَاهُ اللَّهُ كِفلَينِ مِنَ الأَجرِ، وَمَن طَلَبَ عِلمًا فَلَم يُدرِكهُ، أَعطَاهُ اللَّهُ كِفلًا مِنَ الأَجرِ» فَفَسَّرَهُ، قَالَ: «مَن طَلَبَ عِلمًا فَأَدرَكَهُ، أَعطَاهُ اللَّهُ أَجرَ مَا عَلِمَ وَأَجرَ مَا عَمِلَ، وَمَن طَلَبَ عِلمًا فَلَم يُدرِكهُ أَعطَاهُ اللَّهُ أَجرَ مَا عَلِمَ وَسَقَطَ عَنهُ أَجرَ مَا لَم يَعمَل»

بَابُ ذِكرِ مَا يَنبَغِي لِلرَّاوِي وَالسَّامِعِ أَن يَتَمَيَّزَا بِهِ مِنَ الأَخلَاقِ الشَّرِيفَةِ

٣٨ - أَخبَرَنَا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ عَمرِو بنِ فَهدَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ فَهدٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ الغِفَارِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن عَمِّهِ مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الأَخلَاقِ وَيَكرَهُ سَفسَافَهَا»

39- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc en-Neysâbûrî → Ahmed b. Muhammed b. Abdûs et-Tarâifî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Ka'nebî → Hâlid b. İlyas → Muhammed b. Abdullah → Fâtıma bint el-Hüseyin → Hüseyin b. Ali" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ ahlâkın yüce olanını, değerlisini sever, kötü ahlâktan hoşlanmaz."

40- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sabûrî[1] -Basra'da- → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Bühlûl b. İshak el-Enbârî → İbrahim b. Hamza → Abdülaziz [b. Muhammed]" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Ferec Ahmed b. Ömer b. Osman el-Gadârî → Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk → Muhammed b. İshak es-Sehmî → Abdülaziz b. Muhammed → Muhammed b. Aclân → Ka'kâ' b. Hakîm → Ebû Salih [es-Semmân] → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İyi ahlâkı tamamlamak için gönderildim."[2] Bühlûl [b. İshak] [ö. 298/911] ise şöyle demiştir: "Güzel ahlâkı."

41- "Ahmed b. Ali b. Yezdâd el-Kâri → Abdullah b. İbrahim b. Abdülmelik el-Isfahânî → Muhammed b. Ali b. Mahled el-Ferkadî → İsmail b. Amr → Şerîk [b. Abdullah] ve Hafs b. Gıyâs → Alâ b. el-Müseyyeb → babası [Müseyyeb b. Râfi']" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: "İlim öğrenin ve ilim için de sükûnet ve ağırbaşlılığı öğrenin. Öğrettiğiniz kimselere karşı da kendilerinden ilim öğrendiğiniz kimselere karşı da mütevazı olun. Bilginlerin zorbalarından olmayın. İlminiz cahilliğiniz [cahilce davranışlarınız] üzerine yükselmesin."

42- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim b. İsmail el-Bezzâz -Basra'da- → Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Abdân b. Osman el-Mervezî → Abdullah b. el-Mübârek" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Habî b. Hucr el-Kaysî [ö. 160-170/776-787 arası] şöyle demiştir: "Şöyle denirdi: İlmin süslediği iman… Amelin süslediği ilim… Yumuşaklığın süslediği amel ne güzeldir. Ağırbaşlılığın ilme yakıştığı gibi hiçbir şey başka bir şeye yakışmamıştır."

---

1 Acâc neşri (I, 137) ve ilgili âlimin Nişaburlu olması dikkate alınarak burada "en-Neysâbûrî" nisbesinin uygun olduğu düşünülebilir ancak bu nisbe metnin kalanında ve Tahhân ile İbn Ebi'l-Ayneyn neşirlerinde de metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 512.

٣٩ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجِ النَّيسَابُورِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ الطَّرَائِفِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، نا القَعنَبِيُّ، نا خَالِدُ بنُ إِليَاسَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَن فَاطِمَةَ بِنتِ الحُسَينِ، عَنِ الحُسَينِ بنِ عَلِيٍّ، عَلَيهِمَا السَّلَامُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الأَخلَاقِ وَأَشرَافَهَا وَيَكرَهُ سَفسَافَهَا»

٤٠ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا بُهلُولُ بنُ إِسحَاقَ الأَنبَارِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ حَمزَةَ، نا عَبدُ العَزِيزِ، وَأَخبَرَنَا أَبُو الفَرَجِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ عُثمَانَ الغَضَارِيُّ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَسرُوقٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّهمِيُّ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَجلَانَ، عَنِ القَعقَاعِ بنِ حَكِيمٍ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا بُعِثتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الأَخلَاقِ» وَقَالَ بُهلُولٌ: «مَحَاسِنَ الأَخلَاقِ»

٤١ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَزدَادَ القَارِئُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَبدِ المَلِكِ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الفَرقَدِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَمرٍو، نا شَرِيكٌ، وَحَفصُ بنُ غِيَاثٍ، عَنِ العَلَاءِ بنِ المُسَيَّبِ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ: «تَعَلَّمُوا العِلمَ، وَتَعَلَّمُوا لِلعِلمِ السَّكِينَةَ وَالحِلمَ، وَتَوَاضَعُوا لِمَن تُعَلِّمُونَ، وَتَوَاضَعُوا لِمَن تَعَلَّمُونَ مِنهُ، وَلَا تَكُونُوا جَبَابِرَةَ العُلَمَاءِ، فَلَا يَقُومُ عِلمُكُم بِجَهلِكُم»

٤٢ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ إِسمَاعِيلَ البَزَّازُ بِالبَصرَةِ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا ابنُ عُثمَانَ، يَعنِي عَبدَانَ المَروَزِيَّ، أنا عَبدُ اللهِ وَهُوَ ابنُ المُبَارَكِ، أنا حَبِيبُ بنُ حُجرٍ القَيسِيُّ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: مَا أَحسَنَ الإِيمَانَ وَيُزَيِّنُهُ العِلمُ وَمَا أَحسَنَ العِلمَ وَيُزَيِّنُهُ العَمَلُ وَمَا أَحسَنَ العَمَلَ وَيُزَيِّنُهُ الرِّفقُ وَمَا أُضِيفَ شَيءٌ إِلَى شَيءٍ مِثلَ حِلمٍ إِلَى عِلمٍ.

43- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Muhammed b. Ahmed el-Müfîd → Ahmed b. el-Hasan b. Harun → Muhammed b. Abdullah ez-Züheyrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ya'lâ b. Ubeyd [ö. 209/825], Süfyân es-Sevrî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadisi kendinizle [ahlâkınızla] süsleyin, hadis[in getirdiği şöhret]le süslenmeyin!"

44- "Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm→ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Muhammed b. el-Muâfâ b. Ebî Hanzale el-Beyrûtî → Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Vakâr → Abdullah b. Vehb -ki ona okundu, ben de dinliyordum- → [Süfyân] es-Sevrî → Mücâlid [b. Saîd] → Ebü'l-Veddâk [Cebr b. Nevf] → Ebû Saîd el-Hudrî → Ömer b. el-Hattâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kardeşim Musa 'Rabbim! Kendimi gemide iken gördüm. Bana bunu göster.' dedi. Allah da ona 'İleride göreceksin.' diye vahyetti. Çok geçmedi Hızır, Musa'ya geldi. O, beyaz elbise giymiş, güzel kokulu bir genç suretindeydi. 'Selam sana Musa b. İmrân! Rabbim sana selam söylüyor.' dedi. Musa 'O, selamdır; selam O'ndandır; selam O'nadır. Övgüler, nimetlerini sayamayacağım, O'nun yardımı olmadan şükrünü eda edemeyeceğim âlemlerin Rabbinedir!' deyip sözlerine 'Bana bir tavsiyede bulun ki, Allah beni onunla faydalandırsın.' diye devam etti. Hızır cevaben şöyle dedi: 'İlme talip olan kişi! Konuşan dinleyenden daha az usanır. Kendilerine hitap ettiğinde meclistekileri bıktırma! Bil ki kalbin bir kaptır. Kabını neyle doldurduğuna dikkat et! Kendini dünyadan uzak tut, onu gündemine alma! Çünkü dünya sana gerçek bir mesken olamaz. Orada senin kalacağın bir yer yok. Dünya kullara yetecek kadar ve insanlar ahiret adına kendisinden faydalansınlar diye var edilmiştir. Musa! Nefsini suskunluğa alıştır ki sana hikmetler verilsin, kalbini takvaya ısındır ki ilme erişesin, nefsini sabra alıştır ki günahtan kurtulasın. Musa! İlme sahip olmak istiyorsan kendini ona ada! Çünkü ilim, kendisini ilme adayanındır. Boş konuşan geveze biri olma! Çok konuşmak ulemanın itibarını zedeler, ahmakların rezilliklerini ortaya çıkarır. Orta yolu tut; ancak böyle muvaffak olur ve doğruluğu bulursun. Cahillerden yüz çevir! Ayaktakımına karşı vakur dur! Böyle davranmak hikmetli kişilerin tarzı, ulemanın tavrıdır. Cahilin biri sana hakaret ettiğinde ağırbaşlılıkla ondan geri dur, kararlılıkla ondan uzaklaş! Zira [onda] sana cahilce davranışı ve hakaret edişinden daha fazlası ve kötüsü de vardır. İmrân'ın oğlu! Kendine ilimden çok az bir şey verildiğini görmüyor musun?

٤٣ - نا عَبدُ العَزيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، لَفظًا، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ المُفِيدُ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ هَارُونَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الزُّهَيرِيُّ، نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «زَيِّنُوا الحَدِيثَ بِأَنفُسِكُم، وَلَا تَزَيَّنُوا بِالحَدِيثِ»

٤٤ - أَنا عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جَعفَرٍ الإِمَامُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُعَافَى بنِ أَبِي حَنظَلَةَ البَيرُوتِيُّ، نا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى الوَقَارُ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ وَهبٍ وَأَنَا أَسمَعُ، قَالَ الثَّورِيُّ: قَالَ مُجَالِدٌ: قَالَ أَبُو الوَدَّاكِ: قَالَ أَبُو سَعِيدٍ الخُدرِيُّ: قَالَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: قَالَ أَخِي مُوسَى عَلَيهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ أَرِنِي الَّذِي كُنتُ أَرَى فِي السَّفِينَةِ، فَأَوحَى اللهُ إِلَيهِ يَا مُوسَى إِنَّكَ سَتَرَاهُ، فَلَم يَلبَث مُوسَى إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى أَتَاهُ الخَضِرُ، وَهُوَ فَتًى طَيِّبُ الرِّيحِ، حَسَنُ بَيَاضِ الثِّيَابِ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيكَ يَا مُوسَى بنَ عِمرَانَ، إِنَّ رَبَّكَ يَقرَأُ عَلَيكَ السَّلَامَ وَرَحمَةَ اللهِ، قَالَ مُوسَى: هُوَ السَّلَامُ، وَمِنهُ السَّلَامُ، وَإِلَيهِ السَّلَامُ، وَالحَمدُ لِلَّهِ رَبِّ العَالَمِينَ الَّذِي لَا أُحصِي نِعَمَهُ، وَلَا أَقدِرُ عَلَى أَدَاءِ شُكرِهِ إِلَّا بِمَعُونَتِهِ، ثُمَّ قَالَ مُوسَى: أُرِيدُ أَن تُوصِيَنِي بِوَصِيَّةٍ يَنفَعُنِي اللهُ بِهَا، فَقَالَ الخَضِرُ: يَا طَالِبَ العِلمِ، إِنَّ القَائِلَ أَقَلُّ مَلَالَةً مِنَ المُستَمِعِ، فَلَا تُمِلَّ جُلَسَاءَكَ إِذَا حَدَّثتَهُم، وَاعلَم أَنَّ قَلبَكَ وِعَاءٌ، فَانظُر مَاذَا تَحشُو بِهِ وِعَاءَكَ، وَاعزِف نَفسَكَ عَنِ الدُّنيَا، وَانبِذهَا وَرَاءَكَ، فَإِنَّهَا لَيسَت لَكَ بِدَارٍ وَلَا لَكَ فِيهَا مَحَلُّ قَرَارٍ، فَإِنَّهَا إِنَّمَا جُعِلَت بُلغَةً لِلعِبَادِ، لِيَتَزَوَّدُوا مِنهَا لِلمَعَادِ، يَا مُوسَى وَطِّن نَفسَكَ عَلَى الصَّمتِ تُلَقَّ الحُكمَ، وَأَشعِر قَلبَكَ التَّقوَى تَنَلِ العِلمَ، وَرُض نَفسَكَ عَلَى الصَّبرِ تَخلُص مِنَ الإِثمِ، يَا مُوسَى تَفَرَّغ لِلعِلمِ، إِن كُنتَ تُرِيدُهُ، فَإِنَّمَا العِلمُ لِمَن تَفَرَّغَ لَهُ، وَلَا تَكُونَنَّ مِكثَارَ المَنطِقِ مِهذَارًا، فَإِنَّ كَثرَةَ المَنطِقِ تُشِينُ العُلَمَاءَ، وَتُبدِي مَسَاوِئَ السُّخَفَاءِ، وَلَكِن عَلَيكَ بِالِاقتِصَادِ فَإِنَّ ذَلِكَ مِنَ التَّوفِيقِ وَالسَّدَادِ، وَأَعرِض عَنِ الجُهَّالِ، وَاحلُم عَنِ السُّفَهَاءِ، فَإِنَّ ذَلِكَ فِعلُ الحُكَمَاءِ وَزَينُ العُلَمَاءِ، إِذَا شَتَمَكَ الجَاهِلُ فَاسكُت عَنهُ حِلمًا، وَجَانِبهُ حَزمًا، فَإِنَّ مَا بَقِيَ مِن جَهلِهِ عَلَيكَ وَشَتمِهِ إِيَّاكَ أَكثَرُ وَأَعظَمُ، يَا ابنَ عِمرَانَ، لَا تَرَى أَنَّكَ أُوتِيتَ مِنَ العِلمِ إِلَّا قَلِيلًا،

Hâlbuki zulüm, gereksiz zorlama ve sorumluluk almaktan kaynaklanır. İmrân'ın oğlu! Kilidini bilmediğin kapıyı sakın açma; anahtarını bilmediğin kapıyı sakın kilitleme! İbn İmrân! Dünyaya olan iştahı tükenmeyen, ona yönelik arzuları kesilmeyen biri nasıl âbid olabilir ki! Durumunu hakir gören, Allah'ın kendisi hakkında yazgısından dolayı O'nu itham eden biri nasıl zahit olabilir ki! Kendisine hevâ ve hevesleri baskın olan kimse arzulardan geri durabilir mi ya da cehaletin sarmaladığı kimseye ilim talebi fayda verir mi? Çünkü yolculuğu ahirete doğru olsa da o, dünyasına yönelmiştir. Musa! Öğrendiğini amel etmek için öğren, nakletmek için değil! Böyle yapmazsan o senin için yokluk, başkaları için nur olur. Musa b. İmrân! Züht ve takvayı elbise edin! İlim ve zikir sözün olsun! Çokça iyilik yap! Zira her hâlükârda kötülükler seni bulacak. Gönlünü Allah korkusuyla sars! Çünkü bu Rabbini razı eder. İyiliği çoğalt! Zira her hâlükârda kötü şeyler de yapacaksın. Eğer bunları bellersen nasihati aldın demektir.' Bunun ardından Hızır ayrıldı, Musa ise üzgün ve kederli bir şekilde kalakaldı."[1]

45- "Ebû Ali Hasan b. Ali b. Abdullah el-Mukrî → Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî el-Kûfî → Ebû Ahmed el-Cülûdî → İbn Zekkûye → Utbî → babası[2]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "İlme talip olan kişi! İlim pek çok fazilet içerir. Bunların başı tevazu, gözü hasetten uzak durmak, kulağı kavrayış, dili doğruluk, hafızası araştırma, kalbi hüsn-i niyet, aklı eşyanın ve gerekli hususların bilgisi, eli merhamet, ayağı âlimleri ziyaret, gayreti selamet, hikmeti dindarlık, varacağı yer kurtuluş, yönlendiricisi afiyet, bineği vefa, silahı yumuşak söz, kılıcı rıza, yayı idare etmek, ordusu âlimlerle müzakere, malı edep, hazinesi günahlardan kaçınmak, gıdası iyilik, suyu uzlaşı, yol göstericisi hidayet, dostu iyilerle beraber olmaktır."

1. İlim Talibinin Ailesi İçin Meslek Edinmesi ve Helalinden Kazanması Gerektiği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibinin ailesi varsa ve kendisi dışında onların geçimini temin edecek biri bulunmuyorsa, onun maişetini kazanmayı bırakıp onlar için mesleğini icra etmek yerine hadisle meşgul olması hoş görülmez. Bu konuda şu rivayetler nakledilmiştir:

---

1 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 78.

2 İsnâddaki İbn Zekkûye, Utbî ve babasının kimler olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Babasından nakilde bulunan bir Zekeriyyâ b. Sellâm el-Utbî vardır ve tabaka olarak da bu isnâdla örtüşür. Ancak onun İbn Zekkûye isimli biriyle irtibatı belirlenememiştir. İbn Zekkûye'nin Ebû İkrime olma ihtimalini gösteren benzer bir isnâd için bk. no. 1826 [çevirenin notu].

فَإِنَّ التَّعسُّفَ مِنَ الِاقتِحَامِ وَالتَّكَلُّفِ، يَا ابنَ عِمرَانَ لَا تَفتَحَنَّ بَابًا لَا تَدرِي مَا غَلَقُهُ، وَلَا تُغلِقَنَّ بَابًا لَا تَدرِي مَا مِفتَاحُهُ، يَا ابنَ عِمرَانَ مَن لَا تَنتَهِي مِنَ الدُّنيَا نَهمَتُهُ، وَلَا تَنقَضِي مِنهَا رَغبَتُهُ، كَيفَ يَكُونُ عَابِدًا مَن يَحقِرُ حَالَهُ، وَيَتَّهِمُ اللَّهَ بِمَا قَضَى لَهُ؟ كَيفَ يَكُونُ زَاهِدًا؟ هَل يَكُفُّ عَنِ الشَّهَوَاتِ مَن قَد غَلَبَ عَلَيهِ هَوَاهُ، أَو يَنفَعُهُ طَلَبُ العِلمِ وَالجَهلُ قَد حَوَاهُ؟ لِأَنَّ سَفرَتَهُ إِلَى آخِرَتِهِ وَهُوَ مُقبِلٌ عَلَى دُنيَاهُ، يَا مُوسَى تَعَلَّم مَا تَعَلَّمتَ لِتَعمَلَ بِهِ، وَلَا تَعلَمهُ لِتُحَدِّثَ بِهِ فَيَكُونُ عَلَيكَ بورُهُ، وَيَكُونُ لِغَيرِكَ نُورُهُ، يَا مُوسَى بنَ عِمرَانَ اجعَلِ الزُّهدَ وَالتَّقوَى لِبَاسَكَ، وَالعِلمَ وَالذِّكرَ كَلَامَكَ، وَاستَكثِر مِنَ الحَسَنَاتِ فَإِنَّكَ مُصِيبُ السَّيِّئَاتِ، وَزَعزِع بِالخَوفِ قَلبَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ يُرضِي رَبَّكَ، وَاعمَل خَيرًا فَإِنَّكَ لَا بُدَّ عَامِلٌ شَرًّا، وَقَد وُعِظتَ إِن حَفِظتَ، ثُمَّ تَوَلَّى الخَضِرُ وَبَقِيَ مُوسَى حَزِينًا مَكرُوبًا.

٤٥ - أَخبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ التَّمِيمِيُّ الكُوفِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ الجُلُودِيُّ، عَنِ ابنِ زَكُّويه، عَنِ العُتبِيِّ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: يَا طَالِبَ العِلمِ، «إِنَّ العِلمَ ذُو فَضَائِلَ كَثِيرَةٍ، فَرَأسُهُ التَّوَاضُعُ، وَعَينُهُ البَرَاءَةُ مِنَ الحَسَدِ، وَأُذُنُهُ الفَهمُ، وَلِسَانُهُ الصِّدقُ، وَحَفِظُهُ الفَحصُ، وَقَلبُهُ حُسنُ النِّيَّةِ، وَعَقلُهُ مَعرِفَةُ الأَشيَاءِ وَالأُمُورِ الوَاجِبَةِ، وَيَدُهُ الرَّحمَةُ، وَرِجلُهُ زِيَارَةُ العُلَمَاءِ، وَهِمَّتُهُ السَّلَامَةُ، وَحِكمَتُهُ الوَرَعُ، وَمُستَقَرُّهُ النَّجَاةُ، وَقَائِدُهُ العَافِيَةُ، وَمَركَبُهُ الوَفَاءُ، وَسِلَاحُهُ لِينُ الكَلِمَةِ، وَسَيفُهُ الرِّضَى، وَقَوسُهُ المُدَارَاةُ، وَجَيشُهُ مُجَاوَرَةُ العُلَمَاءِ، وَمَالُهُ الأَدَبُ، وَذَخِيرَتُهُ اجتِنَابُ الذُّنُوبِ، وَزَادُهُ المَعرُوفُ، وَمَاؤُهُ المُوَادَعَةُ، وَدَلِيلُهُ الهُدَى، وَرَفِيقُهُ صُحبَةُ الأَخيَارِ»

ذِكرُ مَا يَجِبُ عَلَى طَالِبِ الحَدِيثِ مِنَ الِاحتِرَافِ لِلعِيَالِ وَاكتِسَابِ الحَلَالِ

إِذَا كَانَ لِلطَّالِبِ عِيَالٌ لَا كَاسِبَ لَهُم غَيرُهُ، فَيُكرَهُ لَهُ أَن يَنقَطِعَ عَن مَعِيشَتِهِ وَيَشتَغِلَ بِالحَدِيثِ عَنِ الِاحتِرَافِ لَهُم، وَالأَصلُ فِي ذَلِكَ مَا:

46- "Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ebû İshak [es-Sebîî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Vehb b. Câbir el-Hayvânî'yi [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: Beytü'l-Makdis'te Abdullah b. Amr'ı [ö. 65/684-5] gördüm. Kölesi gelip Ramazan ayını kastederek "Bu ayı burada geçirmek istiyorum." dedi. Abdullah ona "Ailenin maişetini karşıladın mı?" diye sordu, o "Hayır." cevabını verdi. Bunun üzerine Abdullah "O zaman olmaz. Dön ve onların ihtiyaçlarını temin et. Zira ben Allah Resûlü'nün (sav) 'Bakmakla sorumlu olduğu kimseyi mağdur etmek kişiye günah olarak yeter.' buyurduğunu işittim." dedi.[1]

47- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin[2] el-Ezdî el-Hâfız → Ahmed b. Muhammed el-Berzaî → Abdullah b. Muhammed → [Muhammed b. Yusuf] el-Firyâbî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Süfyân] es-Sevrî şöyle demiştir: "Kahramanlar gibi davranmalısın! Helalinden kazanmak ve ailene harcamak."

48- "Kadı Ebû Muhammed Hasan b. el-Hüseyin b. Râmîn el-Esterâbâdî → Halef b. Muhammed el-Hayyâm → İlyas b. Harun → Hafs b. Dâvud → Îsâ el-Guncâr → İsmail b. Ebî Ziyâd → İbn Cüreyc → Atâ [b. Ebî Rebâh] → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü adamın birine bakıp onun hâlinden hoşnut olduğunda "Onun mesleği var mı?" diye sorar, "Yok." derlerse Hz. Peygamber "O zaman gözümden düştü" buyururdu. Ashâb "Bu nasıl olur Allah'ın Resûlü?" diye sorduklarında şöyle buyururdu: "Çünkü bir mümin meslek sahibi olmadığında dininden taviz vererek yaşayabilir [*te'ayyeşe bi-dînihî*]."[3]

49- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ebü'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân → Ebû Hâtim er-Râzî → Süveyd b. Saîd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdürrahim b. Süleyman er-Râzî [ö. 187/803] şöyle demiştir: "Süfyân es-Sevrî'nin yanındaydık. Kendisine ilim talebi için gelen kişiye 'Geçimini sağlayacak imkânın var mı?' diye soruyordu. Eğer o kişi kendi kendisine yetecek durumda olduğunu bildirirse ona ilme devam etmesini salık veriyor, eğer durumu olmadığını söylüyorsa ona maişetini temin etmesini söylüyordu."

1 Rivayetin özet bir metni için bk. Ebû Dâvud, Zekât 45.
2 Acâc neşrinde (I, 143) "Hasan" şeklinde ise de büyük bir hadis hafızı olan Ezdî'nin (ö. 374/985) babasının adı metne yansıtıldığı gibi Hüseyin'dir [çevirenin notu].
3 Rivayet bu lafızla tespit edilememiştir.

٤٦ - أَخبَرَنَا أَبُو نُعَيمٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، حَدَّثَنَا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، قَالَ: سَمِعتُ وَهبَ بنَ جَابِرٍ الخَيوَانِيَّ، يَقُولُ: شَهِدتُ عَبدَ اللهِ بنَ عَمرٍو فِي بَيتِ المَقدِسِ، وَأَتَاهُ مَولًى لَهُ، فَقَالَ: إِنِّي أُرِيدُ أَن أُقِيمَ هَذَا الشَّهرَ هَهُنَا - يَعنِي رَمَضَانَ - قَالَ لَهُ عَبدُ اللهِ: هَل تَرَكتَ لِأَهلِكَ مَا يَقُوتُهُم؟ قَالَ: لَا، قَالَ: أَمَّا لَا فَارجِع فَدَع لَهُم مَا يَقُوتُهُم، فَإِنِّي سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كَفَى بِالمَرءِ إِثمًا أَن يُضَيِّعَ مَن يَقُوتُ»

٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا الفِريَابِيُّ، قَالَ: قَالَ الثَّورِيُّ: عَلَيكَ بِعَمَلِ الأَبطَالِ: الكَسبُ مِنَ الحَلَالِ، وَالإِنفَاقُ عَلَى العِيَالِ.

٤٨ - أنا القَاضِي أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنُ رَامِينَ الإِستِرَابَاذِيُّ، أنا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ الخَيَّامُ، نا إِليَاسُ بنُ هَارُونَ، نا حَفصُ بنُ دَاوُدَ، أنا عِيسَى يَعنِي الغُنجَارَ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ فَأَعجَبَهُ، قَالَ: «هَل لَهُ حِرفَةٌ؟» فَإِن قَالُوا: لَا، قَالَ: «سَقَطَ مِن عَينِي» قِيلَ: وَكَيفَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «لِأَنَّ المُؤمِنَ إِذَا لَم يَكُن ذَا حِرفَةٍ تَعَيَّشَ بِدِينِهِ»

٤٩ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي سُوَيدُ بنُ سَعِيدٍ، عَن عَبدِ الرَّحِيمِ بنِ سُلَيمَانَ الرَّازِيِّ، قَالَ: كُنَّا عِندَ سُفيَانَ الثَّورِيِّ، فَكَانَ إِذَا أَتَاهُ الرَّجُلُ يَطلُبُ العِلمَ سَأَلَهُ: هَل لَكَ وَجهُ مَعِيشَةٍ؟ فَإِن أَخبَرَهُ أَنَّهُ فِي كِفَايَةٍ، أَمَرَهُ بِطَلَبِ العِلمِ، وَإِن لَم يَكُن فِي كِفَايَةٍ، أَمَرَهُ بِطَلَبِ المَعَاشِ.

50- "Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Adl → Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Müemmel [b. Hişâm]'ı [ö. 253/867] şöyle derken işitmiştir: "Ubeyd b. Cennâd'ın [ö. 231/845-6] Ashâbü'l-hadîs'e 'Kişi yiyeceğinin, giyeceğinin, barınağının vs. nereden geldiğini, [yani helal] bilmeli, sonra ilme talip olmalıdır.' dediğini işittim."

51- "Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Şuayb er-Rûyânî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb → Muhammed b. es-Sımt b. el-Hasan el-Esedî → Ebû Nasr Recâ b. Sehl es-Sâgânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir] [ö. 218/833] şöyle demiştir: "Hakem b. Hişâm el-Akîlî'nin [ö. 160-170/776-787 arası] yanındaydık, onun yanında Ashâbü'l-hadîs'ten bir grup vardı. 'Kendisini tamamen hadise veren kişi, fakirlik çekmemek için [bir miktar] malı hazır etsin. Herhangi biriniz gücü nispetinde hadis alsın ve yokluk görme tehlikesini dikkate alarak meslek edinsin' dedi."

52- "Ebû İshak İbrahim b. Mahled b. Ca'fer el-Muaddel → Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Ca'fer b. Muhammed es-Sâiğ → Saîd b. Süleyman → Ebü'r-Rebî' Eş'as" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] [ö. 160/776], [Ebü'r-Rebî'] Eş'as [b. Saîd]'e [ö. 160-170/776-787 arası] şöyle demiştir: "Sen çarşı-pazara devam ettin, kurtuldun ve başardın. Bense hadise devam ettim, sonuçta [mali olarak] iflas ettim."

53- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Avâne Muhammed b. el-Hasan b. Nâfi' el-Basrî → İbrahim b. Beşşâr er-Ramâdî → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdülaziz [b. Rufey'] et-Tâifî[1] [ö. 130/747-8] şöyle demiştir: "Hadise talip olan [mali olarak] iflas eder."

54- "Ebû Sa'd[2] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Hafs b. el-Halil el-Mâlînî → Ebû Ahmed Abdullah b. Adî[3] el-Hâfız el-Cürcânî → Ahmed b. Hafs[4] → Ebû Bekir el-A'yen ve Ahmed b. Âdem → İbn Uyeyne'nin müstemlîsi[5] Abdurrahman b. Yunus" isnâdıyla rivayet edildiğine göre

1 Bu nisbe *el-Câmi'* neşirlerinde "et-Tâî" şeklinde kayıtlı ise de doğrusu metinde zabt edildiği gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (I, 100) "Saîd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (I, 100) "Ali" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

4 Tahhân neşrinde (I, 100) "Cafer" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 92) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

5 Müstemlî: Hadis hocasının kalabalık bir yerde yazdırdığı hadisleri yüksek sesle tekrarlayarak uzaktakilere duyuran kimse (Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 239) [çevirenin notu].

٥٠ - أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ العَدلُ، أنا أَبُو العَبَّاسِ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ مُؤَمَّلًا، يَقُولُ: سَمِعتُ عُبَيدَ بنَ جَنَّادٍ، يَقُولُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «يَنبَغِي لِلرَّجُلِ أَن يَعرِفَ مِن أَينَ مَطعَمُهُ وَمَلبَسُهُ وَمَسكَنُهُ، وَكَذَا وَكَذَا ثُمَّ يَطلُبُ العِلمَ»

٥١ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ شُعَيبٍ الرُّويَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ، نا مُحَمَّدُ بنُ السِّمطِ بنِ الحَسَنِ الأَسَدِيُّ، نا أَبُو نَصرٍ رَجَاءُ بنُ سَهلٍ الصَّغَانِيُّ، نا أَبُو مُسهِرٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ الحَكَمِ بنِ هِشَامٍ العُقَيلِيِّ وَعِندَهُ جَمَاعَةٌ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ، قَالَ: فَقَالَ: «إِنَّهُ مَن أَغرَقَ فِي الحَدِيثِ فَليُعِدَّ لِلفَقرِ جِلبَابًا، فَليَأخُذ أَحَدُكُم مِنَ الحَدِيثِ بِقَدرِ الطَّاقَةِ، وَلِيَحتَرِف حَذَرًا مِنَ الفَاقَةِ»

٥٢ - أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جَعفَرٍ المُعَدِّلُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّائِغُ، نا سَعِيدُ بنُ سُلَيمَانَ، نا أَشعَثُ أَبُو الرَّبِيعِ، قَالَ: قَالَ لِي شُعبَةُ: «لَزِمتَ سُوقَكَ فَأَفلَحتَ وَأَنجَحتَ، وَلَزِمتُ أَنَا الحَدِيثَ فَأَفلَستُ»

٥٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو عَوَانَةَ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنُ نَافِعٍ البَصرِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ بَشَّارٍ الرَّمَادِيُّ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، عَن عَبدِ العَزِيزِ الطَّائِفِيِّ، قَالَ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ أَفلَسَ»

٥٤ - نا أَبُو سَعدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حَفصِ بنِ الخَلِيلِ المَالِينِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ الجُرجَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ حَفصٍ، نا أَبُو بَكرٍ الأَعيَنُ، وَأَحمَدُ بنُ آدَمَ، قَالَا: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يُونُسَ، مُستَملِي ابنِ عُيَينَةَ،

İbn Uyeyne, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadise talip olan iflas eder. Ben de iflas ettim. Öyle ki anneme ait bir kabı yedi dinara satmak durumunda kaldım."

55- "Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. Şâzân el-Bezzâz → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. Bişr el-Mersedî → Ebû Müslim Abdurrahman b. Yunus el-Müstemlî → İbn Uyeyne" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadise talip olan iflas eder. Ben de anneme ait bir kabı yedi dinara satmak durumunda kaldım."

56- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî → İbrahim b. Ahmed b. Recâ → Hüseyin b. Abdullah b. Mahled → Ali b. Haşrem" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi adamın birisine "Mesleğin ne?" derken işitmiştir. Adam "Hadis talebi" cevabını verince Süfyân "O hâlde ailene fakirlik müjdesi ver!" demiştir.

57- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] → Ebû Saîd Muhammed b. el-Fazl el-Müzekkir → Muhammed b. İshak b. Huzeyme → Ebû Ammâr Hüseyin b. Hureys" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Fazl b. Musa es-Sînânî[1] [ö. 192/808] şöyle demiştir: "Hadis talebi, müflislerin mesleğidir. Ashâbü'l-hadîs'ten daha biçare olanları görmedim."

58- "Ebû Nuaym el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ en-Neysâbûrî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Muhammed b. Sehl b. Asker → Humeydî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbn Uyeyne'nin şöyle dediğini işitmiştir: "Şu hokkalar bir kişinin evine girdiğinde mutlaka onun ailesini ve çocuklarını sıkıntıya sokuyordur."

59- "Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Abdullah et-Taberî → Ahmed b. el-Ferec b. Mansur b. el-Haccâc → Ahmed b. Abdullah b. Ali el-Ferâizî → Ebû İsa Muhammed b. Mâlik el-Huzâî → Hâşim oğullarının mevlâsı Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Nuh [Abdurrahman b. Gazvân] Kurâd [ö. 207/822-3], Şu'be'yi şöyle derken işitmiştir: "Evinde hokka gördüğün kişiye acı! Eğer yanında bir şey varsa ona ikram et."

1 Tahhân neşrinde (I, 100) "eş-Şeybânî" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 95) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

نا ابنُ عُيَينَةَ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ أَفلَسَ، لَقَد أَفلَستُ حَتَّى بِعتُ طِستًا لِأُمِّي بِسَبعَةِ دَنَانِيرَ»

٥٥ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ أَحمَدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ البَزَّازُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ بِشرٍ المَرثَدِيُّ، نا أَبُو مُسلِمٍ المُستَملِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يُونُسَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: قَالَ شُعبَةُ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ أَفلَسَ، بِعتُ طِستًا لِأُمِّي بِسَبعَةِ دَنَانِيرَ»

٥٦ - نا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدِ بنِ إِبرَاهِيمَ العَبدُويِي لَفظًا، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ أَحمَدَ بنِ رَجَاءٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ مَخلَدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَسأَلُ رَجُلًا مَا حِرفَتُكَ؟ قَالَ: طَلَبُ الحَدِيثِ، قَالَ: بَشِّر أَهلَكَ بِالإِفلَاسِ.

٥٧ - وأنا أَبُو حَازِمٍ، أَيضًا قِرَاءَةً عَلَيهِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ المُذَكِّرُ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَمَّارٍ الحُسَينُ بنُ حُرَيثٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ مُوسَى السِّينَانِيَّ، يَقُولُ: «طَلَبُ الحَدِيثِ حِرفَةُ المَفَالِيسِ، وَمَا رَأَيتُ أَذَلَّ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ»

٥٨ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحُمَيدِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: «لَا تَدخُلُ هَذِهِ المَحَابِرُ بَيتَ رَجُلٍ إِلَّا أَشقَى أَهلَهُ وَوَلَدَهُ»

٥٩ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ الطَّبَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ الفَرَجِ بنُ مَنصُورِ بنِ الحَجَّاجِ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَلِيٍّ الفَرَائِضِيُّ، نا أَبُو عِيسَى مُحَمَّدُ بنُ مَالِكٍ الخُزَاعِيُّ، نا عَبَّاسٌ، مَولَى بَنِي هَاشِمٍ، نا قُرَادٌ أَبُو نُوحٍ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «إِذَا رَأَيتَ المَحبَرَةَ فِي بَيتِ إِنسَانٍ فَارحَمهُ، وَإِن كَانَ فِي كُمِّكَ شَيءٌ فَأَطعِمهُ»

60- “Ebû Tahir Abdülvâhid b. el-Hüseyin el-Hazzâ → İsmail b. Saîd el-Muaddel → Hüseyin b. el-Kâsım el-Kevkebî → Muhammed b. Musa el-Mâristânî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Zübeyr b. Ebî Bekir [Bekkâr] [ö. 256/870] şöyle demiştir: “Kız kardeşimin kızı eşime ‘Dayım ailesine karşı ne de hayırlı! Ne kuma ediniyor ne cariyesi var!’ demiş. Bunun üzerine hanım ona ‘Vallahi şu kitaplar bana üç kumadan ağır geliyor!’ cevabını vermiş.”

2. İlim Talibinin Bekârlığı Tercihi ve Evliliği Terk Etmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ailesinin hakları ile meşguliyet ve maişetini temin etmeye gösterdiği özenin kendisini ilim talebinden alıkoymaması için ilim talibinin mümkün olduğunca bekâr kalması daha uygundur.

61- “Ebû Abdullah Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl → Ebû Ali İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas b. Abdullah et-Terkufî → Ravvâd b. el-Cerrâh → Süfyân [es-Sevrî] → Mansur [b. el-Mu‘temir] → Rib‘î [b. Hirâş] → Huzeyfe [b. el-Yemân]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “200’lü senelerde en hayırlınız ‘hafîfü’l-hâz’ olanınızdır.” Ashâb “Allah’ın Resûlü! ‘Hafîfü’l-hâz’ da nedir?” diye sorduklarında o “Eşi ve çocuğu olmayandır.” cevabını vermiştir.[1]

62- “Ebü’l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. el-Mugallis” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o Bişr b. el-Hâris [el-Hâfî]’yi [ö. 227/841] şöyle derken işitmiştir: “Yalnızlığınızın üstüne bir şey koymaya heveslenmeyin! Eğer tek bir tavuğun bakımını üstlenmek sorumluluğu bana yüklenseydi [mecbur kalıp] köprüde bekçi olmaktan korkardım. Hanımlara [başka bir sebepten] ihtiyacı olmayan kimse [onlara duyacağı arzular için] Allah’tan korksun ve onların baldırlarına heveslenmesin.”

63- “[Ali b. Muhammed] İbn Bişrân → Osman b. Ahmed” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hasan b. Amr eş-Şiî[2] el-Mervezî [ö. 288/900-1], Bişr b. el-Hâris’i şöyle derken işitmiştir: “İbrahim b. Edhem [ö. 161/778{?}] ‘Hanımların bacaklarına alışan iflah olmaz/kurtuluşa eremez’ derdi.”

---

1 Rivayet bu lafızla muteber kaynaklarda tespit edilememiştir.

2 Acâc neşrinde (I, 151) “eş-Şibğî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٦٠ - أَخبَرَنِي أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ الحُسَينِ الحَذَّاءُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ سَعِيدٍ المُعَدَّلُ، نا الحُسَينُ بنُ القَاسِمِ الكَوكَبِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى المَارِستَانِيُّ، نا الزُّبَيرُ بنُ أَبِي بَكرٍ، قَالَ: قَالَتِ ابنَةُ أُختِي لِأَهلِنَا: خَالِي خَيرُ رَجُلٍ لِأَهلِهِ، لَا يَتَّخِذُ ضَرَّةً وَلَا يَشتَرِي جَارِيَةً، قَالَ: تَقُولُ المَرأَةُ: وَاللهِ لَهَذِهِ الكُتُبُ أَشَدُّ عَلَيَّ مِن ثَلَاثِ ضَرَائِرَ.

إِيثَارُ العُزُوبَةِ لِلطَّالِبِ وَتَركُهُ التَّزوِيجَ

المُستَحَبُّ لِطَالِبِ الحَدِيثِ أَن يَكُونَ عَزَبًا مَا أَمكَنَهُ ذَلِكَ؛ لِئَلَّا يَقتَطِعَهُ الِاشتِغَالُ بِحُقُوقِ الزَّوجَةِ وَالِاهتِمَامِ بِالمَعِيشَةِ عَنِ الطَّلَبِ.

٦١ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عُمَرَ بنِ بَرهَانٍ الغَزَّالُ، أنا أَبُو عَلِيٍّ إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، نا رَوَّادُ بنُ الجَرَّاحِ، عَن سُفيَانَ، عَن مَنصُورٍ، عَن رِبعِيٍّ، عَن حُذَيفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُكُم فِي المِائَتَينِ كُلُّ خَفِيفِ الحَاذِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا خَفِيفُ الحَاذِ؟ قَالَ: «الَّذِي لَا أَهلَ لَهُ وَلَا وَلَدَ»

٦٢ - نا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ المُغَلِّسِ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: «لَا تُؤثِرُوا عَلَى حَذفِ العَلَائِقِ شَيئًا، فَإِنِّي لَو كُلِّفتُ أَن أَعُولَ دَجَاجَةً لَخِفتُ أَن أَصِيرَ شُرَطِيًّا فِي الجِسرِ، وَمَن لَم يَحتَج إِلَى النِّسَاءِ فَليَتَّقِ اللهَ وَلَا يَألَف أَفخَاذَهُنَّ»

٦٣ - وأنا ابنُ بِشرَانَ، أَيضًا، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا الحَسَنُ بنُ عَمرٍو الشِّيعِيُّ المَروَزِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: قَالَ إِبرَاهِيمُ بنُ أَدهَمَ: «مَا أَفلَحَ مَن أَحَبَّ أَفخَاذَ النِّسَاءِ»

64- "İbrahim b. Mahled b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Halef b. Temîm [ö. 213/828-9], İbrahim b. Edhem'i şöyle derken işitmiştir: "Hanımların baldırlarına alışan iflah olmaz/kurtuluşa eremez."

65- "Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. el-Abbas b. Hasnûye ed-Dellâl -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Osman el-Âmirî el-Kûfî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah] b. Nümeyr [ö. 199/814-5] şöyle demiştir: Süfyân [es-Sevrî] bana "Evli misin?" diye sordu, "Hayır." dedim. Şöyle devam etti: "Ne rahat olduğunu bilemezsin!"

66- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fazl el-Kattân → Ahmed b. Selman b. el-Hasan en-Neccâd → Muhammed b. Süleyman el-Vâsıtî → Ebû Mansur Hâris b. Mansur" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Süfyân es-Sevrî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bir kişi evlendiğinde denize açılmış demektir, bir de çocuğu olursa bu da onun gemisinin hasar aldığı anlamına gelir."

67- "Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Vâiz → Da'lec b. Ahmed el-Muaddel → Abdullah b. Süleyman → Abdullah b. Hubeyk → Yusuf b. Esbât" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "Denir ki, evlenen kişi denize açılmış demektir, bir de çocuğu olursa bu da onun gemisinin kırıldığı anlamına gelir."

68- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Yezîd b. İsmail el-Hallâl" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abbas b. Abdullah et-Terkufî [ö. 268/881] şöyle demiştir: Ebû Amr diye künyelenen ve kendisinin Kebâs b. Mus'ab [ö. ?] olduğu söylenen birinin şöyle dediğini işittim: "Bedeviye 'Neden evlenmiyorsun?' diye sorulduğunda 'İffeti idare etmenin hanımların maslahatı için hile yapmaktan daha kolay olduğunu fark ettim.' demiş."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi hadis için bekâr kalıp da ilim talebini meslek sahibi olmaya tercih ederse Allah onun karşılığını verir, hiç ummadığı yerden ona rızkını gönderir.

٦٤ - أنا إبراهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جعفَرٍ، نا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبراهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحمَّدٍ الدُّورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ خَلَفَ بنَ تَمِيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ إِبراهِيمَ بنَ أَدهَمَ، يَقُولُ: «مَن تَعَوَّدَ أَفخَاذَ النِّسَاءِ لَم يُفلِح»

٦٥ - أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ العَبَّاسِ بنِ حَسنُويَه الدَّلَّالُ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ عَلِيٍّ - يَعنِي ابنَ عَفَّانَ العَامِرِيَّ الكُوفِيَّ - يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ نُمَيرٍ، يَقُولُ: قَالَ لِي سُفيَانُ: تَزَوَّجتَ؟ قُلتُ: لَا، قَالَ: مَا تَدرِي مَا أَنتَ فِيهِ مِنَ العَافِيَةِ.

٦٦ - نا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ بنِ الحَسَنِ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مَنصُورٍ الحَارِثَ بنَ مَنصُورٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ رَكِبَ البَحرَ، فَإِذَا وُلِدَ لَهُ كُسِرَ بِهِ»

٦٧ - وأنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ الوَاعِظُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ المُعَدِّلُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ خُبَيقٍ، نا يُوسُفُ بنُ أَسبَاطٍ، قَالَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ بنُ أَدهَمَ: كَانَ يُقَالُ: مَن تَزَوَّجَ فَقَد رَكِبَ البَحرَ، فَإِذَا وُلِدَ لَهُ فَقَد كُسِرَ بِهِ.

٦٨ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّارُ، بِالبَصرَةِ قَالَ: نا يَزِيدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الخَلَّالُ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شَيخًا يُكنَى أَبَا عَمرٍو يُقَالُ لَهُ كَبَاثُ بنُ مُصعَبٍ، قَالَ: قِيلَ لِأَعرَابِيٍّ: لِمَ لَا تَزَوَّجُ؟ قَالَ: إِنِّي وَجَدتُ مُدَارَاةَ العِفَّةِ أَيسَرَ مِنَ الِاحتِيَالِ لِمَصلَحَةِ النِّسَاءِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا كَانَ الطَّالِبُ لِلحَدِيثِ عَزَبًا فَآثَرَ الطَّلَبَ عَلَى الِاحتِرَافِ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يُعَوِّضُهُ وَيَأتِيهِ بِالرِّزقِ مِن حَيثُ لَا يَحتَسِبُ كَمَا:

69- "Ebû Ca'fer Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ömer b. Ahmed b. Yusuf ed-Dellâl → Muhammed b. el-Kâsım b. Hâşim es-Simsâr → babası → Yunus b. Atâ → Süfyân es-Sevrî → babası [Saîd b. Mesrûk] → dedesi [Mesrûk] → Ziyâd b. el-Hâris es-Sudâî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlme talip olan kişinin rızkını Allah üstlenir."[1]

70- "Ahmed b. Ali b. Yezdâd → Abdullah b. İbrahim b. Abdülmelik el-Isfahânî → Muhammed b. Ali el-Ferkadî → İsmail b. Amr → Cerîr b. Abdühamîd → Hasan b. Amr el-Fukaymî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim en-Nehaî [ö. 96/714] şöyle demiştir: "İlmi, Allah'ın rızasını elde etmek için arzulayan kimseye Allah Teâlâ ilim adına ona yetecek kadarını verir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Vaktinin sınırlı bir kısmını kâtiplik gibi bir mesleğe tahsis etmesi daha uygundur.

71- "Ebû Tahir Abdülgaffâr b. Muhammed b. Ca'fer el-Müeddib → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Bekir [Ahmed b. Muhammed] el-Esrem" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işitmiştir: "Bir meslek sahibi olacak olsaydım kâtip olmayı isterdim." [Esrem] [ö. 273/886-7] "Ebû Abdullah! Hangisinden daha çok hoşlanırsın: yaprak sayısını mı yazalım, hadis sayısını mı?" diye sorunca Ahmed şu cevabı vermiştir: "Hadis sayısı meselesinde, hadisin uzun veya kısa olma ihtimali var. Yaprak sayısını yazarsın ve buna göre değerlendirme yaparsın [*yuvâsafü aleyhi*]."

Bununla birlikte Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî [ö. 204/820] şöyle demiştir: "Taleb-i ilim ancak iflas eden kimse için mümkündür."

72- Nitekim bu haber "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin es-Selîtî -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Rebî' b. Süleyman [el-Murâdî]" isnâdıyla bize ulaşmıştır. Rebî' [ö. 270/884], Şâfiî'nin şöyle dediğini işitmiştir: "Taleb-i ilim ancak iflas eden kimse için mümkündür." Ona "Sadece yetecek kadarına sahip olsan da mı [bu ilim için uygun değildir] [*ve in kâne mekfiyyen*]?" denilince "Sadece yetecek kadarına sahip olsa da." cevabını vermiştir. [Râvi] şöyle demiştir: "Sanıyorum bunu başkasından nakletti."

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

٦٩ - أَخبَرَنَا أَبُو جعفرٍ مُحمَّدُ بنُ جعفرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الدَّلَّالُ، نا مُحمَّدُ بنُ القَاسِمِ بنِ هَاشِمٍ السِّمسَارُ، نا أَبِي، نا يُونُسُ بنُ عَطَاءٍ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن أَبِيهِ، عَن جدِّهِ، عَن زِيَادِ بنِ الحَارِثِ الصُّدَائِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَن طَلَبَ العِلمَ تَكَفَّلَ اللَّهُ بِرِزقِهِ»

٧٠ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَزدَادَ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَبدِ المَلِكِ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ عَلِيِّ الفَرقَدِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَمرٍو، نا جَرِيرُ بنُ عَبدِ الحَمِيدِ، عَنِ الحَسَنِ بنِ عَمرٍو الفُقَيمِيِّ، عَن إِبرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، قَالَ: «مَنَ ابتَغَى شَيئًا مِنَ العِلمِ يَبتَغِي بِهِ وَجهَ اللهِ، أَتَاهُ اللَّهُ مِنهُ بِمَا يَكفِيهِ» وَإِن جَعَلَ مِن وَقتِهِ جُزءًا يَسِيرًا لِلِاحتِرَافِ كَالتَّورِيقِ وَمَا أَشبَهَهُ، كَانَ أَفضَلَ.

٧١ - أَخبَرَنِي أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحمَّدِ بنِ جعفرٍ المُؤَدِّبُ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو بَكرٍ الأَثرَمُ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «لَو كُنتُ صَانِعًا صِنَاعَةً، كُنتُ أُحِبُّ أَن أَكُونَ وَرَّاقًا» قُلتُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ، أَيُّمَا أَحَبُّ إِلَيكَ: نَكتُبُ عَدَدَ حَدِيثٍ أَو عَدَدَ وَرِقٍ؟ فَقَالَ: عَدَدُ الحَدِيثِ يَقَعُ الطَّوِيلُ وَالقَصِيرُ، وَلَكِن يُكتَبُ عَدَدُ وَرِقٍ وَيُواصَفُ عَلَيهِ، مَعَ أَنَّ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحمَّدَ بنَ إِدرِيسَ الشَّافِعِيَّ قَد قَالَ: «لَا يَصلُحُ طَلَبُ العِلمِ إِلَا لِمُفلِسٍ»

٧٢ - أَخبَرَنَا بِذَلِكَ أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ الحُسَينِ السَّلِيطِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، قَالَ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: لَا يَصلُحُ طَلَبُ العِلمِ إِلَا لِمُفلِسٍ، قِيلَ: وَإِن كَانَ مَكفِيًّا؟ قَالَ: وَإِن كَانَ مَكفِيًّا، قَالَ: وَأَحسَبُهُ حَكَاهُ عَن غَيرِهِ.

73- "Rıdvan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dîneverî → Ebû Abdullah Hüseyin b. Ca'fer el-Anezî → Ahmed b. el-Hüseyin eş-Şürûtî → Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem → Şâfiî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. el-Hasan [eş-Şeybânî] [ö. 189/805] şöyle demiştir: "Ancak turşu [*el-bünn*][1] yemekten içleri yara olan kimse bu işte -yani ilimde- maksuduna erişebilir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Zorluklara ancak ilmi başka şeylere üstün tutan ve her şeyden vazgeçerek ona razı olan kimse dayanabilir.

74- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Abdullah b. Ahmed b. Şebbûye → Ebü'l-Velîd [et-Tayâlisî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Yanımda biraz un ve [yazı için] bir miktar kamış olduğunda dünya adına kaçırdıklarımı önemsemem."

75- "Ebû Recâ Hibetullah b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî → Ebû Saîd Muhammed b. Ali b. Amr b. Mehdî en-Nakkâş -Isfahan'da imla ile- → Ebü'l-Kâsım Zeyd b. Abdullah b. Abdülkebîr en-Basrî[2] -Râmehürmüz'de- → Hüseyin b. Ebî Tâlib el-Mıssîsî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Muhammed b. Harun ed-Dımaşkî'yi [ö. ?] şu şiiri okurken işitmiştir:

"Gündüzleri benimle olan mürekkep hokkası
Dostun yârenliğinden daha hoş bana

Evimde, yanı başımda bulunan kâğıt balyası
Yarım yük undan daha iyi bana

Bir âlimin yanağıma vuracağı tokat
Leziz içeceklerden daha tatlı bana…"

76- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî → Musa b. Muhammed b. Hâşim el-Fakîh -Antakya'daki mescidinde- → Ebû İbrahim el-Müzenî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şâfiî'yi şöyle derken işitmiştir: "Seleften birine 'İlimle meşguliyetin hangi noktaya vardı?' diye soruldu." O da "İlim, dertlendiğimde tesellim, teselli bulduğumda da lezzetimdir." cevabını verdi. Bunun üzerine Şâfiî bana kendisinin şu şiirini okudu:

---

1 Tahhân neşrinde (I, 105) "el-bürr" ifadesi kayıtlıysa da doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 105) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (I, 106) "en-Nasrî" olsa da doğrusu diğer iki neşirde olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

٧٣ - أنا رِضوَانُ بنُ مُحمَّدِ بنِ الحَسَنِ الدِّينَوَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ الحُسَينَ بنَ جعفرٍ العَنَزِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ الحُسَينِ، يَعنِي الشُّرُوطِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الحَكَمِ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الحَسَنِ، يَقُولُ: «لَا يُفلِحُ فِي هَذَا الشَّأنِ - يَعنِي العِلمَ - إِلَا مَن أَقرَحَ البُنّ قَلبَهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَلَن يَصبِرَ عَلَى الحَالِ الصَّعبَةِ إِلَّا مَن آثَرَ العِلمَ عَلَى مَا عَدَاهُ، وَرَضِيَ بِهِ عِوَضًا مِن كُلِّ شَيءٍ سِوَاهُ.

٧٤ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ شَبُّويَه، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «إِذَا كَانَ عِندِي شَيءٌ مِن دَقِيقٍ وَطُنٌّ مِن قَصَبٍ، فَلَا أُبَالِي مَا فَاتَنِي مِنَ الدُّنيَا»

٧٥ - حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ هِبَةُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ الشِّيرَازِيُّ، نا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَمرِو بنِ مَهدِيٍّ النَّقَّاشُ إِملَاءً بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو القَاسِمِ زَيدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الكَبِيرِ البَصرِيُّ بِرَامَهُرمُزَ، نا الحُسَينُ بنُ أَبِي طَالِبٍ المِصِّيصِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ هَارُونَ الدِّمَشقِيَّ، يُنشِدُ:

لَمَحبَرَةٌ تُجَالِسُنِي نَهَارِي ... أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أُنسِ الصَّدِيقِ
وَرِزمَةُ كَاغِدٍ فِي البَيتِ عِندِي ... أَحَبُّ إِلَيَّ مِن عِدلِ الدَّقِيقِ
وَلَطمَةُ عَالِمٍ فِي الخَدِّ مِنِّي ... أَلَذُّ لَدَيَّ مِن شُربِ الرَّحِيقِ

٧٦ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيُّ، نا مُوسَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ هَاشِمٍ الفَقِيهُ، بِأَنطَاكِيَّةَ فِي مَسجِدِهِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِبرَاهِيمَ المُزَنِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: سُئِلَ بَعضُ السَّلَفِ: مَا بَلَغَ مِنَ اشتِغَالِكَ بِالعِلمِ؟ قَالَ: هُوَ سُلُوِّي إِذَا اهتَمَمتُ، وَلَذَّتِي إِذَا سَلَوتُ، قَالَ: وَأَنشَدَنِي الشَّافِعِيُّ شِعرَ نَفسِهِ:

"Yaratılışı gereği kıskanç olan kimselerden ayrı olarak herhangi bir
şeye karşı kıskanç sayılmam
Eğer ilmime karşı son derece kıskanç biri olamamışsam
(Zira ilim) otuz yıldır gönlümün tabibi, zihnimin cilası
Ondadır dertlerimin her türlü devası"

77- "Ebû Ali Hasan b. el-Hüseyin b. el-Abbas en-Niâlî → Ebû Bekir Ahmed b. Nasr b. Abdullah ez-Zâri'[1] → İsmail b. Meymûn b. Hâlid" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Vehb b. Süleyman ed-Deyr'âkûlî [ö. ?], Serî es-Sakatî'yi [ö. 251/865] şöyle derken işitmiştir: "Ne istediğini bilen kimseye, harcadığı şeyler basit gelir."

3. Hadisten Önce Ezberlenmesi Gerekenler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talebi ilim serüvenine Allah'ın Kitabı'nı ezberleyerek başlamalıdır. Çünkü bu, ilimlerin en değerlisi ve öncelenmeye en layık olanıdır.

78- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Fârisî → Ebû Abdullah Muhammed b. Mahled ed-Dûrî → Muhammed b. Ahmed b. el-Cüneyd → Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] → Süfyân [es-Sevrî] → Atâ b. es-Sâib → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]→ Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an okuyun. Zira siz bundan dolayı mükafat elde edeceksiniz. Dikkat edin! Ben 'Elif-lâm-mîm bir harftir' demiyorum. Bilakis 'Elif 10, lâm 10 ve mîm 10; tamamı 30' diyorum."[2]

79- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz[3] → Osman b. Ahmed b. Abdullah ed-Dekkâk → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî → Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim] → İbrahim [b. Müslim] el-Hecerî → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]→ Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu Kur'an Allah'ın ziyafetidir. O'nun ziyafetini gücünüz yettiği oranda öğreniniz.

---

1 Acâc neşrinde (I, 158) "Zirâ'" şeklinde ise de doğrusu diğer iki neşirde olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 17.

3 Tahhân neşrinde (I, 107) "el-Bezzâr" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

وَمَا أَنَا بِالغَيرَانِ مِن دُونِ أَهلِهِ   إِذَا أَنَا لَم أَصحَ غَيُورًا عَلَى عِلمِي
طَبِيبُ فُؤَادِي مُذ ثَلَاثِينَ حَجَّةً   وَصَيقَلُ ذِهنِي وَالمُفَرِّجُ عَن هَمِّي

٧٧ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ نَصرِ بنِ عَبدِ اللهِ الذَّارِعُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مَيمُونِ بنِ خَالِدٍ، نا وَهبُ بنُ سُلَيمَانَ الدَّيرُ عَاقُولِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سَرِيًّا السَّقَطِيَّ، يَقُولُ: «مَن عَلِمَ مَا طَلَبَ هَانَ عَلَيهِ مَا بَذلَ»

ذِكرُ مَا يَجِبُ تَقدِيمُ حِفظِهِ عَلَى الحَدِيثِ

يَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَبدَأَ بِحِفظِ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِذ كَانَ أَجَلَّ العُلُومِ وَأَولَاهَا بِالسَّبقِ وَالتَّقدِيمِ وَقَد

٧٨ - أَخبَرَنَا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ الفَارِسِيُّ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ الدُّورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الجُنَيدِ، نا أَبُو عَاصِمٍ، عَن سُفيَانَ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: اقرَءُوا القُرآنَ فَإِنَّكُم تُؤجَرُونَ عَلَيهِ، أَمَا إِنِّي لَا أَقُولُ: الم حَرفٌ، وَلَكِن أَلِفٌ عَشرٌ، وَلَامٌ عَشرٌ، وَمِيمٌ عَشرٌ، فَتِلكَ ثَلَاثُونَ.

٧٩ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ البَزَّازُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ الحَمِيدِ الحِمَّانِيُّ، نا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَن إِبرَاهِيمَ الهَجَرِيِّ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هَذَا القُرآنَ مَأدُبَةُ اللهِ، فَتَعَلَّمُوا مَأدُبَتَهُ مَا استَطَعتُم،

Bu Kur'an Allah'ın ipidir, apaçık nurdur, faydalı şifadır, kendisine sımsıkı tutunanların koruyucusu ve izinden gidenlerin kurtuluşudur. O, eğrilmez ki düzeltilsin. Doğrudan sapmaz ki doğruya dönmesi istensin. Onun hayret verici özellikleri tükenmez. Çokça tekrarlanmaktan dolayı da eskimez."[1]

80- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Ahmed ed-Dakîkî → Ahmed b. Muhammed b. Bekir el-Varrâk → Kâsım b. Osman ed-Dımaşkî" isnâdıyla rivayet edildiğine Velîd b. Müslim [ö. 195/810] şöyle demiştir: Evzâî'nin [ö. 157/774] meclisinde iken aramızda yaşı küçük birini gördüğünde "Evlat! Kur'an'ı hıfzettin mi?" diye sorardı. Genç "Evet" cevabını verirse "Oku bakalım 'Allah evlatlarınızın mirastaki payları hakkında şunu emreder.'[2] ayetini." derdi. "Hayır" cevabını verirse de "Git bakalım, hadis talep etmeden önce Kur'an'ı öğren." derdi.

81- "Ebû Mansur Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Mukrî → Ömer b. İbrahim b. Ahmed → Ahmed b. Ali ed-Dîbâcî → Muhammed b. Musa en-Nehritîrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Hişâm [Muhammed b. Yezîd] er-Rifâî'yi [ö. 248/862] şöyle derken işitmiştir: "Yahyâ b. Yemân [ö. 189/804-5] kendisine bıyıkları terlememiş bir genç geldiğinde ondan A'râf suresinin başından 70, Yusuf suresinin başından da 70 ayet ve biraz da hadis okumasını isterdi. Eğer okursa hadis rivayet eder, okuyamazsa hadis rivayet etmezdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Eğer Allah Teâlâ ilim talibine Kur'an'ı ezberlemeyi lütfetmişse, bu durumda onun ezberini yitirmesine sebep olacak şekilde hadis ilmiyle veya daha başka ilimlerle meşgul olmaktan kaçınması gereklidir. Nitekim

82- "Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Saydalânî -Isfahan'da- → Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → İshak b. İbrahim ed-Deberî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → İbn Cüreyc → adamın biri → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetin sevapları bana, bir kişinin mescitten çıkardığı bir toz ve pisliğe varıncaya kadar arz edildi. Ümmetimin günahları da bana arz edildi. Kişinin ezberleyip de sonradan unuttuğu bir ayet ya da sureden daha büyük bir günah görmedim."[3]

1 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XV, 462.
2 Nisâ, 4/11.
3 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 361.

وَإِنَّ هَذَا القُرآنَ هُوَ حَبلُ اللهِ، وَهُوَ النُّورُ البَيِّنُ، وَالشِّفَاءُ النَّافِعُ، عِصمَةٌ لِمَن تَمَسَّكَ بِهِ، وَنَجَاةٌ لِمَن تَبِعَهُ، لَا يَعوَجُّ فَيُقَوَّمُ، وَلَا يَزِيغُ فَيُستَعتَبُ، وَلَا تَنقَضِي عَجَائِبُهُ، وَلَا يَخلَقُ عَن كَثرَةِ الرَّدِّ»

٨٠ - قَرَأتُ عَلَى الحَسَنِ بنِ أَبِي بَكرٍ، عَن عُثمَانَ بنِ أَحمَدَ الدَّقِيقِيِّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بَكرٍ الوَرَّاقُ، نا القَاسِمُ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، نا الوَلِيدُ، يَعنِي ابنَ مُسلِمٍ، قَالَ: كُنَّا إِذَا جَالَسنَا الأَوزَاعِيَّ فَرَأَى فِينَا حَدَثًا، قَالَ: يَا غُلَامُ، قَرَأتَ القُرآنَ؟ فَإِن قَالَ: نَعَم، قَالَ: اقرَأ: {يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَولَادِكُم} [النساء: ١١] وَإِن قَالَ: لَا، قَالَ: اذهَب، تَعَلَّمِ القُرآنَ قَبلَ أَن تَطلُبَ العِلمَ.

٨١ - أَخبَرَنِي أَبُو مَنصُورٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ المُقرِئُ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الدِّيبَاجِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى النَّهرَتِيرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا هِشَامٍ الرِّفَاعِيَّ، يَقُولُ: «كَانَ يَحيَى بنُ يَمَانٍ إِذَا جَاءَهُ غُلَامٌ أَمرَدَ استَقرَأَهُ، رَأسَ سَبعِينَ مِنَ» الأَعرَافِ «، وَرَأسَ سَبعِينَ مِن» يُوسُفَ «، وَأَوَّلَ الحَدِيثِ، فَإِن قَرَأَهُ حَدَّثَهُ، وَإِلَّا لَم يُحَدِّثهُ»

فَإِذَا رَزَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى حِفظَ كِتَابِهِ، فَليَحذَر أَن يَشتَغِلَ عَنهُ بِالحَدِيثِ، أَو غَيرِهِ مِنَ العُلُومِ اشتَغَالًا يُؤَدِّي إِلَى نِسيَانِهِ. فَقَد

٨٢ - أَخبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الصَّيدَلَانِيُّ بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو القَاسِمِ سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّبَرِيُّ، عَن عَبدِ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن رَجُلٍ، عَن أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عُرِضَت عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى القَذَاةُ أَوِ البَعرَةُ يُخرِجُهَا الإِنسَانُ مِنَ المَسجِدِ، وَعُرِضَ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَم أَرَ ذَنبًا أَكبَرَ مِن آيَةٍ أَو سُورَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ فَنَسِيَهَا»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi Abdürrezzâk b. Hemmâm [ö. 211/827] “İbn Cüreyc → ismini veremediği bir adam” şeklinde rivayet etmiş, Abdülmecîd b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd [ö. 206/821-2] ise İbn Cüreyc’den naklinde onun adını vermiş ancak bu ismin kim olduğu ondan nakledilirken ihtilaf söz konusu olmuştur. Nitekim Abdülvehhâb b. Abdülhakem’in [ö. 251/865] Abdülmecîd’den aktardığına göre o kişi [Ebû Meysere] Muttalib b. Abdullah b. Hantab’dır [ö. 110-120/728-738 arası]. Abdülmecîd’den nakilde bulunan daha başkalarının rivayetinde ise bu kişi Zührî’dir. Muttalib’in zikredildiği haber şudur:

83- “Ebü’l-Fazl Ömer b. Ebî Sa‘d el-Herevî → Ebü’l-Hasan Muhammed b. Mahmûd el-Fakîh -Merv’de- → Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hâfız → Ebû Ali Abdülvehhâb b. Abdülhakem el-Bağdâdî el-Varrâk → Abdülmecîd b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd → İbn Cüreyc → Muttalib b. Hantab → Enes b. Mâlik” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir kişinin mescitten çıkardığı çerçöpe varıncaya kadar ümmetimin sevapları bana arz edildi. Bana ümmetimin günahları da arz edildi. Bir kişinin Kur’an’dan ezberlediği bir sure ya da ayeti unutmasından daha büyük bir günah görmedim.”[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Dâvud es-Sicistânî [ö. 275/889] de Abdülvehhâb [b. Abdülhakem]’den hadisi bu şekliyle rivayet etmiştir. Zührî’nin zikredildiği haber ise şudur:

84- “Ebû Nuaym el-Hâfız -imla ile- → Ahmed b. Ubeydullah b. Mahmûd → Muhammed b. İbrahim b. Ziyâd → Muhammed b. Rebâh → Abdülmecîd b. Abdülaziz → İbn Cüreyc → Zührî → Enes [b. Mâlik]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir kişinin mescitten çıkardığı çerçöpe varıncaya kadar ümmetimin sevapları bana arz edildi. Bana ümmetimin günahları da arz edildi. Bir kişinin ezberlediği bir sure ya da ayeti unutmasından daha büyük bir günah görmedim.”[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhammed b. Yezîd el-Edemî [ö. 245/869] de haberi Abdülmecîd [b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd]’dan bu şekilde nakletmiştir.

---

1 Ebû Dâvud, Salât 16; Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’an 20.

2 Bk. önceki tahrîc.

هَكَذَا رَوَى هَذَا الحَدِيثَ عَبدُ الرَّزَّاقِ بنُ هَمَّامٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن رَجُلٍ غَيرِ مُسَمًّى، وَقَد سَمَّاهُ عَبدُ المَجِيدِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي رَوَّادٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، وَاختُلِفَ عَنهُ فَقَالَ عَبدُ الوَهَّابِ بنُ عَبدِ الحَكَمِ، عَن عَبدِ المَجِيدِ: هُوَ المُطَّلِبُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ حَنطَبٍ، وَقَالَ غَيرُهُ عَن عَبدِ المَجِيدِ: هُوَ الزُّهرِيُّ، أَمَّا حَدِيثُ المُطَّلِبِ:

٨٣ - فَأَخبَرَنَاهُ أَبُو الفَضلِ عُمَرُ بنُ أَبِي سَعدٍ الهَرَوِيُّ، أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ مَحمُودٍ الفَقِيهُ بِمَروَ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَافِظُ، نا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الوَهَّابِ بنُ عَبدِ الحَكَمِ البَغدَادِيُّ الوَرَّاقُ، نا عَبدُ المَجِيدِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي رَوَّادٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَنِ المُطَّلِبِ بنِ حَنطَبٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «عُرِضَت عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي، حَتَّى القَذَاةُ يُخرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ المَسجِدِ، وَعُرِضَت عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَم أَرَ ذَنبًا أَعظَمَ مِن سُورَةٍ مِنَ القُرآنِ أَو آيَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا»

وَهَكَذَا رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ السِّجِستَانِيُّ، عَن عَبدِ الوَهَّابِ. وَأَمَّا حَدِيثُ الزُّهرِيّ:

٨٤ - فَحَدَّثنَاهُ أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، إِملَاءً، نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مَحمُودٍ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ زِيَادٍ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ رَبَاحٍ، قَالَ: نا عَبدُ المَجِيدِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَنِ الزُّهرِيّ، عَن أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عُرِضَت عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى القَذَاةُ يُخرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ المَسجِدِ، وَعُرِضَت عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَم أَرَ ذَنبًا أَعظَمَ مِن آيَةٍ أَو سُورَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا»

وَهَكَذَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ الأَدَمِيُّ عَن عَبدِ المَجِيدِ.

85- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî → Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lü'lü'î → Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as → Muhammed b. el-Alâ → [Abdullah] b. İdris → Yezîd b. Ebî Ziyâd → İsa b. Fâid → Sa'd b. Ubâde" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı [öğrenip] okuyan, sonra da unutan kimse kıyamet gününde Allah Teâlâ ile çolak[1] olarak karşılaşır."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şu'be bu hadisin isnâdında [Abdullah] b. İdris'e [ö. 192/807] muhalefet etmiştir.

86- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl as-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → İbrahim b. Merzûk el-Basrî -Mısır'da- → Saîd b. Âmir → Şu'be [b. el-Haccâc] → Yezîd b. Ebî Ziyâd → İsa b. Lakît ya da İyâd b. Lakît → adamın biri → Sa'd b. Ubâde" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı öğrenip sonra unutan kimse kıyamet gününde Allah Teâlâ ile çolak olarak karşılaşır."[3]

87- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ebû Bekir [Muhammed b. el-Hasan] en-Nakkâş → İdris b. Abdülkerim el-Haddâd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Harun b. Ma'rûf [ö. 231/846] şöyle demiştir: "Rüyamda, hadislerle Kur'an'dan daha fazla iştigal eden kimselerin azaba uğradıklarını gördüm. Nitekim ben de hadislere Kur'an'dan fazla değer verdim de gözlerimi kaybettim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim bakımından Kur'an'dan sonra Allah Resûlü'nün (sav) hadisleri ve sünnetleri gelir. İlim talipleri onları öğrenmekle yükümlüdür. Çünkü onlar şeriatın esası ve temelidir. Nitekim Allah Teâlâ "Resûl size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa da onu bırakın.",[4] "Resûle itaat eden kimse Allah'a itaat etmiştir."[5] ve "O, hevâsından konuşmaz."[6] buyurmuştur.

---

1 Bu kelimeye cüzzamlı anlamı da verilmiştir [çevirenin notu].
2 Ebû Dâvud, Salât 356.
3 Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 3.
4 Haşr, 59/8.
5 Nisâ, 4/80.
6 Necm, 53/3.

٨٥ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَمرٍو اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَوادَ سُلَيمَانُ بنُ الأَشعَثِ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَلَاءِ، نا ابنُ إِدرِيسَ، عَن يَزِيدَ بنِ أَبِي زِيَادٍ، عَن عِيسَى بنِ فَائِدٍ، عَن سَعدِ بنِ عُبَادَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِن امرِئٍ يَقرَأُ القُرآنَ ثُمَّ يَنسَاهُ إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى يَومَ القِيَامَةِ أَجذَمَ»

خَالَفَ ابنُ إِدرِيسَ شُعبَةَ بنَ الحَجَّاجِ فِي إِسنَادِهِ.

٨٦ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنُ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مَرزُوقٍ البَصرِيُّ، بِمِصرَ، نا سَعِيدُ بنُ عَامِرٍ، نا شُعبَةُ، عَن يَزِيدَ بنِ أَبِي زِيَادٍ، عَن عِيسَى بنِ لَقِيطٍ، أَو إِيَادِ بنِ لَقِيطٍ، عَن رَجُلٍ، عَن سَعدِ بنِ عُبَادَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِن رَجُلٍ تَعَلَّمَ القُرآنَ ثُمَّ نَسِيَهُ إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ يَومَ القِيَامَةِ وَهُوَ أَجذَمُ»

٨٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ النَّقَّاشَ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِدرِيسَ بنَ عَبدِ الكَرِيمِ الحَدَّادَ، يَقُولُ: سَمِعتُ هَارُونَ بنَ مَعرُوفٍ، يَقُولُ: «رَأَيتُ فِي المَنَامِ أَنَّ مَن آثَرَ الحَدِيثَ عَلَى القُرآنِ عُذِّبَ، فَآثَرتُ الحَدِيثَ عَلَى القُرآنِ، فَذَهَبَ بَصَرِي»

ثُمَّ الَّذِي يَتلُو القُرآنَ مِنَ العُلُومِ أَحَادِيثُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَسُنَنُهُ، فَيَجِبُ عَلَى النَّاسِ طَلَبُهَا إِذ كَانَت أُسَّ الشَّرِيعَةِ وَقَاعِدَتَهَا، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُم عَنهُ فَانتَهُوا} [الحشر: ٧] وَقَالَ تَعَالَى {مَن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَد أَطَاعَ اللَّهَ} [النساء: ٨٠] وَقَالَ: {وَمَا يَنطِقُ عَنِ الهَوَى} [النجم: ٣]

88- "Hasan b. el-Hüseyin b. el-Abbas en-Niâlî → Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. Selm[1] el-Huttelî → Musa b. İshak el-Kâdî → Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî → Salih b. Musa → Abdülaziz b. Rufey' → Ebû Salih, Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Habîbe'nin mevlâsı → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Size iki şey bırakıyorum; onlara tutunur ve onların gereği ile amel ederseniz asla yoldan çıkmazsınız: Allah'ın Kitabı ve sünnetim. Onlar havzın başında yanıma gelinceye kadar birbirlerinden ayrılmaz."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İçinde bulunduğumuz dönemde kişinin sünnetleri semâ etmesi ve hadis talebinde bulunması yeterlidir.

89- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh el-Fârisî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Zencûye el-Muaddel -Isfahan'da- → Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Muhammed el-Mukrî el-Kabbâb → Ali b. Cebele b. Rüste → *İsmail b. Ebî Üveys* → Kesîr b. Abdullah → babası [Abdullah b. Amr] → dedesi [Amr b. Avf]" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Din kimsesiz [*garîb*] başladı, kimsesiz hâline dönecek. Benden sonra insanların sünnetimden ifsat ettiklerini düzeltecek olan gariplere ne mutlu!"[3]

90- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Muhammed b. Yusuf b. Reyhân → babası [Ebû Ya'kûb Yusuf b. Reyhân]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî'yi [ö. 256/870] şöyle derken işitmiştir: "Müslümanların en faziletlisi Allah Resûlü'nün (sav) ölmüş olan bir sünnetini dirilten kimsedir. Sabırlı olun Ashâbü's-sünen! Siz azınlıksınız."

Üstat Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Buhârî "Ashâbü's-sünen azınlıktadır." şeklindeki ifadesi ile hadis tariklerini bilen ve onların sahihini zayıfından ayırabilen hadis hafızlarını kastetmiştir. Gerçekten de onun sözü isabetlidir. Zira İslam beldelerini araştırdığında onların her birinde bölge halkının kendisine başvurabileceği ve fetva ihtiyaçları için kendisine gittikleri bir fakih ya da mütefakkih olduğunu görürsün.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 111) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Klasik kaynaklarda farklı isnâdlarla yer alan bu rivayetin Ebû Hüreyre tariki için bk. Dârekutnî, *es-Sünen*, IV, 245.

3 Tirmizî, İman 14.

٨٨ - أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا مُوسَى بنُ إِسحَاقَ القَاضِي، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدٍ يَعنِي المُحَارِبِيَّ، نا صَالِحُ بنُ مُوسَى، عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ رُفَيعٍ، عَن أَبِي صَالِحٍ، مَولَى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي قَد خَلَّفتُ فِيكُم شَيئَينِ، لَن تَضِلُّوا أَبَدًا مَا أَخَذتُم بِهِمَا وَعَمِلتُم بِمَا فِيهِمَا: كِتَابَ اللهِ وَسُنَّتِي، وَلَن يَتَفَرَّقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الحَوضَ.

وَبِحَسبِ المَرءِ أَن يَشتَغِلَ فِي هَذَا الزَّمَانِ بِسَمَاعِ السُّنَنِ وَطَلَبِ الحَدِيثِ فَقَد

٨٩ - أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويَه الفَارِسِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، وأنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ الحُسَينِ بنِ زَنجُويَه المُعَدَّلُ بِأَصبَهَانَ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ القَبَّابُ، نا عَلِيُّ بنُ جَبَلَةَ بنِ رُستَةَ، قَالَا: نا إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي أُوَيسٍ، حَدَّثَنِي كَثِيرُ بنُ عَبدِ اللهِ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَيَرجِعُ غَرِيبًا، فَطُوبَى لِلغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصلِحُونَ مَا أَفسَدَ النَّاسُ بَعدِي مِن سُنَّتِي»

٩٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ بنِ رَيحَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ،: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ، يَعنِي البُخَارِيَّ - يَقُولُ: «أَفضَلُ المُسلِمِينَ رَجُلٌ أَحيَا سُنَّةً مِن سُنَنِ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَد أُمِيتَت، فَاصبِرُوا يَا أَصحَابَ السُّنَنِ رَحِمَكُمُ اللَّهُ فَإِنَّكُم أَقَلُّ النَّاسِ»

قَالَ الشَّيخُ أَبُو بَكرٍ: قَولُ البُخَارِيِّ إِنَّ أَصحَابَ السُّنَنِ أَقَلُّ النَّاسِ، عَنى بِهِ الحُفَّاظَ لِلحَدِيثِ، العَالِمِينَ بِطُرُقِهِ، المُمَيِّزِينَ لِصَحِيحِهِ مِن سَقِيمِهِ، وَقَد صَدَقَ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي قَولِهِ، لِأَنَّكَ إِذَا اعتَبَرتَ لَم تَجِد بَلَدًا مِن بُلدَانِ الإِسلَامِ يَخلُو مِن فَقِيهٍ، أَو مُتَفَقِّهٍ يَرجِعُ أَهلُ مِصرِهِ إِلَيهِ، وَيُعَوِّلُونَ فِي فَتَاوِيهِم عَلَيهِ،

Hâlbuki pek çok İslam şehrinin hadisten anlayan, bu konuda uzmanlığı olan bir muhaddise sahip olmadığını görürsün. Bunun sebebi hadis tahsilinin zorluğu ve ağırlığı, dinleyenleri ve yazanlarıyla bu konuda öne çıkmış kimselerin azlığıdır. Buhârî zamanında ilim henüz taptazeydi, bu ilimle anılmak hoşa giden ve arzulanan bir şeydi, bu ilme yönlendiren etkenler önemliydi, ona rağbet çoktu. Buna rağmen Buhârî böyle bir zaman dilimi içinde söz konusu ifadelerini dile getirdi. Peki, taliplerin yokluğu ve bu ilme yönelenlerin azlığını dikkate alarak içinde bulunduğumuz zaman için ne demeli? Sanki şair şu sözüyle yaşadığımız zamanda bu ilimle ihtisas düzeyinde meşgul olanların azlığını anlatmıştır: “Biz onları sayıca az görürdük, artık azın da azı hâline gelmişler!”

91- “Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. Osman el-Edemî → Ahmed b. Saîd → Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] → Şerîk [b. Abdullah] → Eş‘as [b. Sevvâr]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Sîrîn şöyle demiştir: “Kûfe’de 4.000 gencin hadis talebinde bulunduğu bir devre eriştim.”

92- “Ebû Abdurrahman İsmail b. Ahmed b. Abdullah el-Hîrî ed-Darîr → Zâhir b. Ahmed es-Serahsî → Ebû Abdullah Muhammed b. el-Müseyyeb → Abdullah b. Hubeyk → Musa b. Tarîf” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şuayb b. Harb [ö. 197/812-3] şöyle demiştir: “Hadis talebiyle uğraşan 4.000 kişiydik. Ancak içimizden sadece dört kişi sıyrılabildi.”

93- “Ebü’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Süleyman es-Selîtî -Nişabur’da- → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Yahyâ b. Ebî Tâlib” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Dâvud et-Tayâlisî [ö. 204/819-20] şöyle demiştir: “Bir gün Şu‘be’nin kapısındaydım. Mescit de doluydu. Şu‘be dışarı çıktı ve bana dayanıp ‘Süleyman, bunların tamamının muhaddis olacağı kanaatinde misin?’ diye sordu. ‘Hayır.’ cevabını verdim. ‘Doğru söyledin, beş kişi bile çıkmaz!’ dedi. Ben ‘Beş mi?’ deyince şöyle dedi: ‘Evet, içlerinden biri henüz küçük yaşta iken hadis yazar, yetiştiğinde ise onu terk eder. İçlerinden biri de küçüklüğünde hadis yazar, yetişkin olduğunda ise fesatla meşgul olur.’ [Benzer ifadelerle] bana tekrar edip durdu. Sonrasında gözlemledim, onların içerisinde beş kişi bile çıkmadı.”

وَتَجِدُ الأَمصَارَ الكَثِيرَةَ خَالِيَةً مِن صَاحِبِ حَدِيثٍ عَارِفٍ بِهِ مُجتَهِدٍ فِيهِ، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِصُعُوبَةِ عِلمِهِ وَعِزَّتِهِ وَقِلَّةِ مَن يَنجُبُ فِيهِ مِن سَامِعِيهِ وَكَتَبَتِهِ، وَقَد كَانَ العِلمُ فِي وَقتِ البُخَارِيِّ غَضًّا طَرِيًّا، وَالِارتِسَامُ بِهِ مَحبُوبًا شَهِيًّا، وَالدَّوَاعِي إِلَيهِ أَكثَرُ، وَالرَّغبَةُ فِيهِ أَكثَرُ، وَقَالَ هَذَا القَولَ الَّذِي حَكَينَاهُ عَنهُ، فَكَيفَ نَقُولُ فِي هَذَا الزَّمَانِ مَعَ عَدَمِ الطَّالِبِ، وَقِلَّةِ الرَّاغِبِ وَكَانَ الشَّاعِرُ وَصَفَ قِلَّةَ المُتَخَصِّصِينَ مِن أَهلِ زَمَانِنَا فِي قَولِهِ: وَقَد كُنَّا نَعُدُّهُم قَلِيلًا، فَقَد صَارُوا أَقَلَّ مِنَ القَلِيلِ.

٩١ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ أَبِي طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ عُثمَانَ الأَدَمِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا شَرِيكٌ، عَن أَشعَثَ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، قَالَ: «أَدرَكتُ بِالكُوفَةِ أَربَعَةَ آلَافِ شَابٍّ يَطلُبُونَ العِلمَ»

٩٢ - أنا أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ إِسمَاعِيلُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللَّهِ الحِيرِيُّ الضَّرِيرُ، أنا زَاهِرُ بنُ أَحمَدَ السَّرَخسِيُّ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ المُسَيَّبِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ خُبَيقٍ، نا مُوسَى بنُ طَرِيفٍ، عَن شُعَيبِ بنِ حَربٍ، قَالَ: «كُنَّا نَطلُبُ الحَدِيثَ أَربَعَةَ آلَافٍ، فَمَا أَنجَبَ مِنَّا إِلَّا أَربَعَةٌ»

٩٣ - أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ بنِ سُلَيمَانَ السَّلِيطِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ أَبِي طَالِبٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: كُنتُ يَومًا بِبَابِ شُعبَةَ، وَكَانَ المَسجِدُ مَلآنَ، قَالَ: فَخَرَجَ شُعبَةُ فَاتَّكَأَ عَلَيَّ، وَقَالَ: يَا سُلَيمَانُ، تُرَى هَؤُلَاءِ كُلُّهُم يَخرُجُونَ مُحَدِّثِينَ؟ قُلتُ: لَا، قَالَ: صَدَقتَ، وَلَا خَمسَةٌ؟ قُلتُ: خَمسَةٌ؟ قَالَ: نَعَم، يَكتُبُ أَحَدُهُم فِي صِغَرِهِ ثُمَّ إِذَا كَبِرَ تَرَكَهُ، وَيَكتُبُ أَحَدُهُم فِي صِغَرِهِ ثُمَّ إِذَا كَبِرَ يَشتَغِلُ بِالفَسَادِ، قَالَ: فَجَعَلَ يُرَدِّدُ عَلَيَّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: ثُمَّ نَظَرتُ بَعدُ، فَمَا خَرَجَ مِنهُم خَمسَةٌ.

94- "Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas b. Abdullah et-Terkufî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o [Muhammed b. Yusuf] el-Firyâbî'nin [ö. 212/827] şöyle dediğini işitmiştir: "İlim taliplerinin etrafını sardığı bir gün Süfyân es-Sevrî bana 'Muhammed, bunların sayıca çok olduklarını görüyorsun. Ama üçte biri ölecek, üçte biri işittiğiniz şeyleri terk edecek. Son üçte birlik kısımdan ise ne kadar azı sıyrılacak!' dedi."

95- "Ebû Ya'lâ Ahmed b. Abdülvâhid el-Vekîl → Ali b. Ömer ed-Dârekutnî → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas [b. Muhammed] ed-Dûrî → Esved b. Âmir Şâzân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İsrail [b. Yunus] şöyle demiştir: [Süleyman b. Mihrân] el-A'meş [ö. 148/765] zamanında hadis talebi ile uğraşan kimselerin sayısı arttı. Ona 'Ebû Muhammed, onların çokluğu hakkında ne düşünüyorsun?' diye sorulduğunda A'meş 'Onların çokluğuna bakmayın. Üçte biri ölür, üçte biri maişet kaygısına düşer, üçte biri içerisinde ise her 100 kişide bir kişi başarılı olur.' cevabını verdi."

III. Âlî İsnâd

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah Teâlâ bir kimseye hadis dinleme azmi verdiğinde ve o kişi hadisle meşgul olmaya ciddi bir surette niyetlendiğinde öncelikle Allah'ın, kendisini o işte başarılı kılmasını ve bu hususta kendisine yardım etmesini dilemeli, ardından hadis dinlemeye girişmeli ve herhangi bir duraksama ve erteleme yapmayacak şekilde bunu arzulamalıdır. Nitekim,

96- "Ebû Ali Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân → Ebû Bekir Ahmed b. Süleyman b. Eyyûb el-Abbâdânî → Ali b. Harb et-Tâî → Abdullah b. İdris → Rebîa b. Osman → Muhammed b. Yahyâ b. Habbân → A'rec → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kuvvetli mümin Allah nezdinde zayıf müminden daha hayırlı ve daha hoştur. [Fakat] hepsinde bir hayır vardır. Sana fayda veren şeyi arzula, Allah'tan yardım dile ve acziyet gösterme!"[1]

97- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → Hasan b. Ali b. Şebîb → Tâlût b. Abbâd → Abdülvâhid b. Ziyâd → A'meş → Mâlik b. el-Hâris -A'meş şöyle demiştir: Onların şöyle dediklerini işittim- → Mus'ab b. Sa'd → babası [Sa'd b. Ebî Vakkâs]"

1 Müslim, Kader 34.

٩٤ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الفِريَابِيَّ، يَقُولُ: قَالَ لِي سُفيَانُ الثَّورِيُّ يَومًا - وَقَدِ اجتَمَعَ النَّاسُ عَلَيهِ - فَقَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ، «تُرَى هَؤُلَاءِ مَا أَكثَرَهُم، ثُلُثٌ يَمُوتُونَ، وَثُلُثٌ يَترُكُونَ هَذَا الَّذِي تَسمَعُونَهُ، وَمِنَ الثُّلُثِ الآخَرِ مَا أَقَلَّ مَن يَنجُبُ»

٩٥ - حَدَّثَنِي أَبُو يَعلَى أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الوَكِيلُ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الدَّارَقُطنِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسٌ، يَعنِي الدُّورِيَّ نا أَسوَدُ بنُ عَامِرٍ شَاذَانَ، عَن إِسرَائِيلَ، قَالَ: كَثُرَ مَن يَطلُبُ الحَدِيثَ فِي زَمَنِ الأَعمَشِ، فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، مَا تَرَى مَا أَكثَرَهُم؟ قَالَ: «لَا، تَنظُرُوا إِلَى كَثرَتِهِم، ثُلُثُهُم يَمُوتُونَ، وَثُلُثُهُم يَلحَقُونَ بِالأَعمَالِ، وَثُلُثُهُم مِن كُلِّ مِائَةٍ يُفلِحُ وَاحِدٌ»

بَابُ القَولِ فِي الأَسَانِيدِ العَالِيَةِ

إِذَا عَزَمَ اللَّهُ تَعَالَى لِامرِئٍ عَلَى سَمَاعِ الحَدِيثِ وَحَضَرَتهُ نِيَّةٌ فِي الِاشتِغَالِ بِهِ، فَيَنبَغِي أَن يُقَدِّمَ المَسأَلَةَ لِلَّهِ أَن يُوَفِّقَهُ فِيهِ وَيُعِينَهُ عَلَيهِ، ثُمَّ يُبَادِرَ إِلَى السَّمَاعِ، وَيَحرِصَ عَلَى ذَلِكَ مِن غَيرِ تَوَقُّفٍ وَلَا تَأخِيرٍ **فَقَد**

٩٦ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ أَيُّوبَ العَبَّادَانِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ حَربٍ الطَّائِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ، عَن رَبِيعَةَ بنِ عُثمَانَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى بنِ حَبَّانَ، عَنِ الأَعرَجِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «المُؤمِنُ القَوِيُّ خَيرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ المُؤمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِي كُلٍّ خَيرٌ، فَاحرِص عَلَى مَا يَنفَعُكَ وَاستَعِن بِاللهِ وَلَا تَعجِز»

٩٧ - وَأَخبَرَنَا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ شَبِيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي طَالُوتُ هُوَ ابنُ عَبَّادٍ، نا عَبدُ الوَاحِدِ بنُ زِيَادٍ، نا الأَعمَشُ، عَن مَالِكِ بنِ الحَارِثِ، قَالَ: سَمِعتُهُم يَذكُرُونَهُ عَن مُصعَبِ بنِ سَعدٍ، عَن أَبِيهِ،

-A‘meş şöyle demiştir: Hatırladığım kadarıyla Hz. Peygamber'den- isnâdıyla rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Her bir işte teenni ile hareket etmek en hayırlı yoldur, ahirette müteallik mevzular ise bunun dışındadır."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi kendi şehrindeki isnâdı en âlî ve semâsı en erken olan muhaddise yönelmeli, ona düzenli olarak gidip gelmeli ve bağlılığını sürdürmelidir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu hususta ilim taliplerinin tutumları farklılık arz etmektedir. Bazıları âlî isnâda sahip biri bulunmasına rağmen nâzil isnâdlı rivayeti dinlemeyi yeterli görürken bazıları bununla kanaat etmez ve âlî isnâdı bulabilecekken nâzil isnâdla yetinmez. Konunun teorisine dair görüş beyan eden âlimler de (*ehlü'n-nazar*) bu konuda farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları nâzil isnâdlı rivayeti dinlemenin daha faziletli olduğunu söyler. Onlara göre râvi, kendisinden nakilde bulunduğu kimsenin cerh-ta‘dîl açısından durumunu bilmeye gayret etmekle yükümlüdür. Nâzil isnâdda daha fazla sayıda râvinin durumunu tespit etmek için çalışacağı için ondaki sevap daha fazladır. Bazı âlimler ise âlî isnâdlı bir hadis dinlemenin daha faziletli olduğu görüşündedir. Çünkü [râvilerin durumunu belirleme] gayreti gösteren kimse türlü zorluklarla karşı karşıyadır ve isnâddaki râvi sayısının azlığı doğal olarak onların durumlarını belirlemek için yapılacak çalışmanın da azalacağı anlamına gelir. Bu da hatadan korunmak için daha elverişli ve önceliklidir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Biz ise âlî isnâdın peşine düşülmesini daha uygun görüyoruz. Çünkü nâzil isnâdla yetinilmesi rihlenin işlevsiz kalmasına ve terk edilmesine sebep olacaktır. Eski ve yeni birçok ilim talibi âlî isnâd arzusuyla uzak bölgelere yolculuklar yaptılar. İnşallah kitabın ilerleyen kısımlarında gerek duyulan yerde onlara dair bazı anlatılara yer vereceğiz.[2]

1. Bir Muhaddisin Kendisinden Nakilde Bulunduğu Kimse Hayatta Olduğu Hâlde O Muhaddisin Rivayetiyle Yetinmeyi [Yani Hadise Nâzil Olarak Ulaşmayı] Yeterli Görenler

98- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan el-Basrî → Ebü'l-Hasan Ali b. İshak el-Mâderâî → Ahmed b. Abdülcebbâr el-Utâridî → Ebû Bekir b. Ayyâş" [*tahvîl*] ve "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Ebû Ömer Ahmed b. Abdülcebbâr el-Utâridî → Ebû Bekir b. Ayyâş → Ebû Hasîn [Osman b. Âsım]

1 Tâlût b. Abbâd, *Nüshatü Tâlût*, s. 31; Ebû Dâvud, Edeb 11.

2 Hatîb'in bu iki paragraftaki yorumları Tahhân'ın da işaret ettiği ettiği (I, 116) üzere Râmehürmüzî'nin ifadeleri ile neredeyse birebir aynıdır (*el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 216) [çevirenin notu].

قَالَ: وَلَا أَعلَمُهُ إِلَّا ذَكَرَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ التُّؤَدَةَ فِي كُلِّ شَيءٍ خَيرٌ، إِلَّا فِي عَمَلِ الآخِرَةِ»

وَيَعمِدُ إِلَى أَسنَدِ شُيُوخِ مِصرِهِ وَأَقدَمِهِم سَمَاعًا، فَيُدِيمُ الِاختِلَافَ إِلَيهِ، وَيُوَاصِلُ العُكُوفَ عَلَيهِ.

وَمَذَاهِبُ النَّاسِ تَختَلِفُ فِي ذَلِكَ، فَمِنهُم مَن يَكتَفِي بِسَمَاعِ الحَدِيثِ نَازِلًا مَعَ وُجُودِ مَن يَروِيهِ عَالِيًا، وَمِنهُم مَن لَا يَقتَنِعُ بِذَلِكَ، وَلَا يَقتَصِرُ عَلَى النُّزُولِ وَهُوَ يَجِدُ العُلُوَّ، وَأَهلُ النَّظَرِ أَيضًا مُختَلِفُونَ فِي ذَلِكَ، فَمِنهُم مَن يَرَى أَنَّ السَّمَاعَ النَّازِلَ أَفضَلُ؛ لِأَنَّهُ يَجِبُ عَلَى الرَّاوِي أَن يَجتَهِدَ فِي مَعرِفَةِ جَرحِ مَن يَروِي عَنهُ وَتَعدِيلِهِ، وَالِاجتِهَادُ فِي أَحوَالِ رُوَاةِ النَّازِلِ أَكثَرُ، وَكَانَ الثَّوَابُ فِيهِ أَوفَرَ، وَمِنهُم مَا يَرَى أَنَّ سَمَاعَ العَالِي أَفضَلُ لِأَنَّ المُجتَهِدَ مُخَاطِرٌ وَسُقُوطُ بَعضِ الإِسنَادِ مُسقِطٌ لِبَعضِ الِاجتِهَادِ، وَذَلِكَ أَقرَبُ إِلَى السَّلَامَةِ.

فَكَانَ أَولَى، وَالَّذِي نَستَحِبُّهُ طَلَبُ العَالِي؛ إِذ فِي الِاقتِصَارِ عَلَى النَّازِلِ إِبطَالُ الرِّحلَةِ وَتَركُهَا، فَقَد رَحَلَ خَلقٌ مِن أَهلِ العِلمِ قَدِيمًا وَحَدِيثًا إِلَى الأَقطَارِ البَعِيدَةِ، طَلَبًا لِعُلُوِّ الإِسنَادِ، وَلَعَلَّنَا نَذكُرُ شَيئًا مِن أَخبَارِهِم فِي هَذَا الكِتَابِ بَعدُ إِذَا انتَهَينَا إِلَى المَوضِعِ المُقتَضِي لِذِكرِ ذَلِكَ إِن شَاءَ اللهُ.

مَنِ اجتَزَأَ بِالسَّمَاعِ النَّازِلِ مَعَ كَونِ الَّذِي حَدَّثَ عَنهُ مَوجُودًا

٩٨ – أَخبَرَنَا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ البَصرِيُّ، نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الجَبَّارِ العُطَارِدِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ، يَعنِي ابنَ عَيَّاشٍ وَأَخبَرَنَا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الجَبَّارِ العُطَارِدِيُّ أَبُو عُمَرَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ عَن أَبِي حُصَينٍ،

→ Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Habîb es-Sülemî]" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Ben, mezisi çok olan biriydim. Kızının benim nikâhım altında olması sebebiyle bu durumumu Hz. Peygamber'e sormaktan hicap ettim. Başka bir kimseden bu durumu Hz. Peygamber'e sormasını rica ettim, o da sordu. Allah Resûlü 'Abdest alman gerekir.' buyurdu."[1] Bu, [Ali b. İshak] el-Mâderâî'nin [ö. 334/945-6] rivayetindeki metindir.

99- "Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasnûye el-Kâtib -Isfahan'da- → Ebû Ca'fer Ahmed b. Ca'fer b. Ahmed b. Ma'bed es-Simsâr → Ebû Bekir İbn Ebî Âsım → Abdullah b. Muhammed b. Salim → İbrahim b. Yusuf → babası [Yusuf b. İshak] → Ebû İshak [es-Sebîî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Berâ b. Âzib [ö. 71/690 {?}] şöyle demiştir: "Her birimiz Allah Resûlü'nün (sav) sözlerini dinleme imkânı bulamazdık. Çünkü birtakım işlerimiz ve meşguliyetlerimiz olurdu. Ne var ki o zaman insanlar yalan söylemezdi. Orada olan olmayana anlatırdı."[2]

100- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî[3] → Ubeydullah b. Muhammed b. Süleyman el-Muharrimî → Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî → İbrahim b. el-Haccâc es-Sâmî → Hammâd b. Seleme → Humeyd [et-Tavîl]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik [ö. 93/711-2], Allah Resûlü'nden (sav) bir hadis nakletmiş, birinin "Bunu Allah Resûlü'nden işittin mi?" diye sormasına haylice öfkelenip şöyle demiştir: "Yeminle söylüyorum ki size naklettiklerimizin tamamını Allah Resûlü'nden dinlemiş değiliz. Bunları birbirimize aktarırdık, hiç kimse de başkasını itham etmezdi."

101- "Hasan b. Ebî Bekir → Da'lec b. Ahmed → Ali b. Muhammed b. İsa el-Herevî → Âdem [b. Ebî İyâs] → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hakem [b. Uteybe] [ö. 113/731-2] şöyle demiştir: "Tâvûs [b. Keysân]'ın [ö. 106/724-5] namaza başladığında, rükû edeceğinde ve rükûdan kalktığında iki elini kaldırdığını gördüm. Talebelerinden birine bu durumu sordum. Onun 'İbn Ömer → Ömer → Hz. Peygamber' isnâdıyla bunu [yani elleri kaldırma hususundaki hadisi] rivayet ettiği söylendi."

---

1 Buhârî, Gusül 13; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 234.

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 235.

3 Tahhân neşrinde (I, 117) "en-Nasrî" şeklinde ise de kitaptaki diğer isnâdlar dikkate alınarak ifade metindeki gibi düzeltilmiştir [çevirenin notu].

عَن أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: كُنتُ رَجُلًا مَذَّاءً، فَاستَحيَيتُ أَن أَسأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتِ ابنَتُهُ تَحتِي، فَسَأَلتُ رَجُلًا يَسأَلُهُ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ: عَلَيكَ بِالوُضُوءِ، وَاللَّفظُ لِلمَادَرَائِيِّ.

٩٩ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ بنِ حَسنُويَه الكَاتِبُ بِأَصبَهَانَ، نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ مَعبَدٍ السِّمسَارُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي عَاصِمٍ، حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَالِمٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ يُوسُفَ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَنِ البَرَاءِ بنِ عَازِبٍ، قَالَ: «لَيسَ كُلُّنَا كَانَ يَسمَعُ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، كَانَت لَنَا ضَيعَةٌ وَأَشغَالٌ، وَلَكِنَّ النَّاسَ لَم يَكُونُوا يَكذِبُونَ يَومَئِذٍ فَيُحَدِّثُ الشَّاهِدُ الغَائِبَ»

١٠٠ - أَخبَرَنَا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُخَرِّمِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِريَابِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ الحَجَّاجِ السَّامِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، عَن حُمَيدٍ، أَنَّ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ، حَدَّثَ بِحَدِيثٍ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَجُلٌ: أَنتَ سَمِعتَهُ مِن رَسُولِ اللهِ؟ فَغَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا، وَقَالَ: «وَاللهِ مَا كُلُّ مَا نُحَدِّثُكُم سَمِعنَاهُ مِن رَسُولِ اللهِ، وَلَكِن كَانَ يُحَدِّثُ بَعضُنَا بَعضًا وَلَا يَتَّهِمُ بَعضُنَا بَعضًا»

١٠١ - أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى الهَرَوِيُّ، نا آدَمُ، نا شُعبَةُ، عَنِ الحَكَمِ، قَالَ: رَأَيتُ طَاوُسًا، يَرفَعُ يَدَيهِ إِذَا افتَتَحَ الصَّلَاةَ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا، فَسَأَلتُ بَعضَ أَصحَابِهِ، فَقِيلَ: إِنَّهُ يُحَدِّثُهُ عَنِ ابنِ عُمَرَ، عَن عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

102- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Seleme b. Şebîb → Ahmed b. Hanbel → Muhammed b. Ca'fer Gunder" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Müyesser[1] b. İmrân b. Umeyr'i [ö. ?] işittim. Babası aracılığıyla dedesinin, kendisine ait bir katırla yol arkadaşı olmak üzere Abdullah [b. Mes'ûd] [ö. 32/652-3] ile yola çıktığını, mesafenin dört fersah olduğu bu yolculukta Abdullah'ın öğleyi ve ikindiyi iki rekât olarak kıldığını nakletti." Şu'be "[Müseyyer] bu hadisi bana babası [İmrân b. Umeyr] [ö. 110-120/728-738 arası] de aynı mecliste iken nakletti." demiştir.

103- "Ahmed b. Ali b. Yezdâd el-Kâri → [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Isfahânî -Isfahan'da- → Abdullah b. Muhammed b. Zekeriyyâ → İsmail b. Amr el-Becelî → Kays b. er-Rebî'" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hasîn [Osman b. Âsım] [ö. 127/744-5] şöyle demiştir: Kaza'a [b. Yahyâ] [ö. 90-100/708-719 arası] yanımıza uğradı. Mugîre b. Abdullah el-Yeşkürî'ye [ö. 90-100/708-719 arası] ona [hadis] sormasını söyledik. O da gidip sordu. Sonrasında gelip 'Kaza'a [b. Yahyâ] → Ebû Saîd [el-Hudrî]' isnâdıyla Allah Resûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu haber verdi: "Sadece şu üç mescide gitmek amacıyla yolculuk yapılmalıdır: Mescid-i Haram, benim mescidim ve Mescid-i Aksâ. Yanında mahremi, yani babası, eşi ya da kardeşi olmayan bir hanım üç günden fazla süren yolculuk yapamaz. İki vakitten sonra namaz kılınmaz: Güneş yükselinceye kadar sabahtan sonra, güneş batıncaya kadar ikindiden sonra. Şu iki günde oruç tutulmaz: Ramazan ve Kurban Bayramı günleri."[2]

104- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → amcası Muhammed b. el-Eş'as → Ömer b. Hafs b. Gıyâs → babası → Hûd b. el-A'meş -ki o sırada A'meş orada oturuyordu- → A'meş → İbrahim" isnâdıyla rivayet edildiğine Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "Bir sefer esnasında Hz. Peygamber ile birlikte idik. İçerisinde su bulunan bir bardak getirildi…"[3] Hadisi nakletti.

---

1 Eserin farklı neşirlerinde "Meysere" şeklinde kayıtlı ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 133) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

2 Yakın bir lafızla bk. Buhârî, Fazlü's-salât fi mescidi Mekke ve'l-Medine 14; İhsâr 37.

3 Rivayet A'meş tarikiyle tespit edilememiştir.

١٠٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا سَلَمَةُ، يَعنِي ابنَ شَبِيبٍ نا أَحمَدُ هُوَ ابنُ حَنبَلٍ نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ، غُندَرٌ نا شُعبَةُ، قَالَ: سَمِعتُ مُيَسَّر بنَ عِمرَانَ بنِ عُمَيرٍ، يُحَدِّثُ عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّهُ «خَرَجَ مَعَ عَبدِ اللهِ - وَهُوَ رَدِيفُهُ عَلَى بَغلَةٍ لَهُ مَسِيرَةَ أَربَعَةِ فَرَاسِخَ - فَصَلَّى الظُّهرَ رَكعَتَينِ وَالعَصرَ رَكعَتَينِ» قَالَ شُعبَةُ: حَدَّثَنِي مَيسَرَةُ وَأَبُوهُ شَاهِدٌ.

١٠٣ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَزدَادَ القَارِئُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الأَصبَهَانِيُّ، بِهَا، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زَكَرِيَّا، نا إِسمَاعِيلُ هُوَ ابنُ عَمرٍو البَجَلِيُّ، نا قَيسٌ، يَعنِي ابنَ الرَّبِيعِ، عَن أَبِي حُصَينٍ، قَالَ: مَرَّ بِنَا قَزَعَةُ، فَأَمَرنَا المُغِيرَةِ بنَ عَبدِ اللهِ اليَشكُرِيَّ أَن يَسأَلَهُ، فَقَامَ فَسَأَلَهُ ثُمَّ جَاءَ، فَحَدَّثَنَا عَنهُ عَن أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: إِلَى المَسجِدِ الحَرَامِ، وَمَسجِدِي هَذَا، وَمَسجِدِ الأَقصَى، وَلَا تُسَافِرُ المَرأَةُ فَوقَ ثَلَاثٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحرَمٍ: أَبُوهَا أَو زَوجُهَا أَو أَخُوهَا، وَلَا صَلَاةَ بَعدَ سَاعَتَينِ بَعدَ الصُّبحِ حَتَّى تَطلُعَ الشَّمسُ، وَبَعدَ العَصرِ حَتَّى تَغرُبَ الشَّمسُ، وَلَا صَومَ يَومَينِ: يَومَ الفِطرِ وَيَومَ النَّحرِ.

١٠٤ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا عَمِّي مُحَمَّدُ بنُ الأَشعَثِ، نا عُمَرُ بنُ حَفصِ بنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا هُودُ بنُ الأَعمَشِ، - وَالأَعمَشُ جَالِسٌ - عَنِ الأَعمَشِ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: كُنتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَأُتِيَ بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ، وَسَاقَ الحَدِيثَ.

105- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Abdân el-Ehvâzî → İbrahim b. Saîd el-Cevherî → Hâlid b. Hidâş" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Zeyd [ö. 179/795] şöyle demiştir: "Eyyûb [es-Sahtiyânî]'nin [ö. 131/749] meclisinde iken birinin Eyyûb'dan hadis naklettiğini işitir ancak onu Eyyûb'a sormazdık."[1]

106- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir İbn Abdülmelik → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Hüseyin → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hüseyin b. Muhammed el-Cerîrî el-Belhî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Ma'mer [b. Râşid] [ö. 153/770] şöyle demiştir: "Nâfi' [mevlâ İbn Ömer] [ö. 117/735] hayatta iken Eyyûb bize ondan hadis naklederdi. Bununla yetinirdik."

107- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Ali b. Sâbit" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. Ebî Arûbe [ö. 156/772-3] ona şöyle demiştir: "Katâde [b. Diâme] [ö. 117/735-6] ile birlikte Hasan [el-Basrî]'ye gider, [o içeride iken] merkebini tutardım. Dışarı çıktığında [Hasan'dan aldığı hadisleri] bana nakleder, ben de ezberlerdim."

108- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İsa b. Muhammed" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Muhammed b. Yusuf] el-Firyâbî şöyle demiştir: "Mekke'de idim. Bir kişi hakkında istişare etmek üzere Süfyân'a gittim -burada hadiseyi uzunca anlattı, sonunda şöyle dedi:- Onunla yolculuğa çıktım, aynı odada ya da yakınında konakladım. Bana hadis yazdırırdı. Bazen bana 'Şu hocaya gitmek istiyorum, benimle gel' derdi. Ben de 'Sen git, dinle. Döndüğünde bana nakledersin' derdim. O da böyle yapardı."

2. Nâzil İsnâdlı Bir Hadis Dinleyip Sonra Onun Âlî Hâlini Elde Etmeyi İsteyen Kimse

109- "Ali b. el-Kâsım eş-Şâhid → Ali b. İshak el-Mâderâî → Bekir b. Abdülvehhâb → Muhammed b. Abdülmelik → Yusuf b. el-Mâcişûn → Muhammed b. el-Münkedir → Saîd b. el-Müseyyeb → Âmir b. Sa'd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkâs [ö. 55/674-5] şöyle demiştir:

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 236.

١٠٥ - أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا عَبدَانُ هُوَ الأَهوَازِيُّ نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ الجَوهَرِيُّ، نا خَالِدُ بنُ خِدَاشٍ، عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، قَالَ: «كُنَّا نَكُونُ فِي مَجلِسِ أَيُّوبَ فَنَسمَعُ رَجُلًا يُحَدِّثُنَا عَن أَيُّوبَ فَنَسمَعُهُ مِنهُ، وَلَا نَسأَلُ أَيُّوبَ عَنهُ»

١٠٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَبدِ المَلِكِ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أَيضًا، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الجُرَيرِيُّ البَلخِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: قَالَ مَعمَرٌ: «كَانَ أَيُّوبُ يُحَدِّثُنَا عَن نَافِعٍ - وَنَافِعٌ حَيٌّ - فَاكتَفَينَا بِهِ»

١٠٧ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، نا أَبِي، نا عَلِيُّ بنُ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ لِي سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ: «كُنتُ أَذهَبُ مَعَ قَتَادَةَ إِلَى الحَسَنِ فَأُمسِكُ حِمَارَهُ، فَيَخرُجُ فَيُحَدِّثُنِي وَأَحفَظُ عَنهُ»

١٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، قَالَ: نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: سَمِعتُ عِيسَى بنَ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ الفِريَابِيُّ: كُنتُ بِمَكَّةَ فَجِئتُ إِلَى سُفيَانَ أَستَشِيرُهُ فِي أَمرِي - وَسَاقَ قِصَّةً طَوِيلَةً - إِلَى أَن قَالَ: فَخَرَجتُ مَعَهُ فَنَزَلتُ مَعَهُ أَو بِقُربِهِ، فَكَانَ يُملِي عَلَيَّ، وَرُبَّمَا قَالَ: أُرِيدُ أَن أَذهَبَ إِلَى شَيخٍ، فَتَعَالَ مَعِي، فَأَقُولُ لَهُ: اذهَب فَاسمَع فَإِذَا رَجَعتَ فَحَدِّثنِي عَنهُ، قَالَ فَكَانَ يَفعَلُ ذَلِكَ.

مَن سَمِعَ حَدِيثًا نَازِلًا فَطَلَبَهُ عَالِيًا

١٠٩ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ الشَّاهِدُ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا بَكرُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ، نا يُوسُفُ المَاجِشُونُ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ المُنكَدِرِ، عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ، عَن عَامِرِ بنِ سَعدٍ، عَن سَعدِ بنِ أَبِي وَقَّاصٍ، قَالَ:

"Allah Resûlü'nün (sav) Ali'ye 'Benim nezdimdeki konumun Musa nezdindeki Harun'un konumu gibidir. Ne var ki benden sonra peygamber gelmeyecektir.' buyurduğunu işittim." Saîd "Bu hadisi bizzat Sa'd'ın ağzından işitmeyi arzuladım. Onun yanına varıp Âmir [b. Sa'd]'ın [ö. 104/722-3] bana söylediği haberi ona ilettim. Bana 'Evet.' dedi. 'Bunu işittin mi?' diye sordum. Elini kulağına koyup 'Evet, böyle değilse kulaklarım sağır olsun!' cevabını verdi."[1]

110- "Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Isfahânî el-Hâfız -Nişabur'da- → Ebû Amr Muhammed b. Ahmed b. Hamdân → Hasan b. Süfyân → İshak b. Ebî[2] İsrail" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Amr b. Dînâr [ö. 126/744 {?}] bize 'Ka'kâ' [b. Hakîm] → Ebû Salih → Atâ b. Yezîd' isnâdıyla bir hadis nakletti." Süfyân sözlerine şöyle devam etti: "Onun oğluyla, yani Süheyl b. Ebî Salih [ö. 138/755-6] ile karşılaştım ve ona 'Amr'ın bize Ka'kâ' [ö. 100-110/718-729 arası] vasıtasıyla [Zekvân] Ebû Salih'ten [ö. 101/719-720] naklettiği hadisi işittin mi?' diye sordum. Şu cevabı verdi: 'Onu babama nakleden kimseden işittim. Nitekim Atâ b. Yezîd el-Leysî'nin [ö. 107/725-6] Temîm ed-Dârî [ö. 40/660-1] vasıtasıyla Allah Resûlü'nün (sav) üç kez 'Din samimiyettir.' buyurduğunu, kendisine 'Allah'ın Resûlü, kime karşı?' diye sorulduğunda ise 'Allah'a, Kitâbına, peygamberine, müminlerin yöneticilerine ve geneline.' cevabını verdiğini işittim.'"[3]

111- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân [b. Uyeyne], Temîm ed-Dârî'nin Hz. Peygamber'den naklettiği "Din samimiyettir." hadisi ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Amr b. Dînâr bu hadisi bize 'Ka'kâ' b. Hakîm → Ebû Salih' isnâdıyla mürsel olarak nakletmişti. Süheyl [b. Ebî Salih] ile karşılaştığımda içimden 'Hadisi ona sorsam, belki de onu bana babasından nakleder, böylece hadisi almada Amr ile aynı konumda olurum.' dedim ve hadisi ona sordum. Süheyl 'Ben hadisi, babamın kendisinden işittiği kişiden dinledim. Bana onu babamın Şamlı arkadaşı Atâ b. Yezîd el-Leysî haber verdi.' diye cevap verdi."

---

1 Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*, II, 633.
2 Acâc neşrinde "Ebî" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].
3 Müslim, İman 95.

سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِعَلِيٍّ: «أَنتَ مِنِّي بِمَنزِلَةِ هَارُونَ مِن مُوسَى، إِلَّا أَنَّهُ لَيسَ بَعدِي نَبِيٌّ» قَالَ سَعِيدٌ: فَأَحبَبتُ أَن أُشَافِهَ بِهِ سَعدًا، فَأَتَيتُهُ فَذَكَرتُ لَهُ مَا ذَكَرَ لِي عَامِرٌ، فَقَالَ لِي: نَعَم، فَقُلتُ: أَنتَ سَمِعتَهُ؟ فَأَدخَلَ يَدَهُ فِي أُذُنِهِ فَقَالَ: نَعَم، وَإِلَّا اصطَكَّتَا.

١١٠ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الأَصبَهَانِيُّ الحَافِظُ بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو عَمرٍو مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ حَمدَانَ، أنا الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا إِسحَاقُ بنُ أَبِي إِسرَائِيلَ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، قَالَ: كَانَ عَمرُو بنُ دِينَارٍ حَدَّثَنَاهُ عَنِ القَعقَاعِ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن عَطَاءِ بنِ يَزِيدَ، قَالَ سُفيَانُ: فَلَقِيتُ ابنَهُ - يَعنِي سُهَيلَ بنَ أَبِي صَالِحٍ - فَقُلتُ: سَمِعتُ حَدِيثًا نا عَمرٌو، عَنِ القَعقَاعِ، عَن أَبِي صَالِحٍ،؟ قَالَ: سَمِعتُهُ مِنَ الَّذِي حَدَّثَ أَبِي، سَمِعتُ عَطَاءَ بنَ يَزِيدَ اللَّيثِيَّ، يُحَدِّثُ عَن تَمِيمٍ الدَّارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «الدِّينُ النَّصِيحَةُ ثَلَاثًا» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، لِمَن؟ قَالَ: «لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِنَبِيِّهِ وَلِأَئِمَّةِ المُسلِمِينَ وَعَامَّتِهِم»

١١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ، يَعنِي الحُمَيدِيَّ - قَالَ: قَالَ سُفيَانُ فِي حَدِيثِ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الدِّينُ النَّصِيحَةُ» - قَالَ: كَانَ عَمرُو بنُ دِينَارٍ نَاهُ أَوَّلًا عَنِ القَعقَاعِ بنِ حَكِيمٍ، عَن أَبِي صَالِحٍ مُرسَلًا، فَلَقِيتُ سُهَيلًا، فَقُلتُ: لَو سَأَلتَهُ عَنهُ لَعَلَّهُ يُحَدِّثُنِيهِ عَن أَبِيهِ، فَأَكُونُ أَنَا وَعَمرٌو فِيهِ سَوَاءً، فَسَأَلتُهُ فَقَالَ سُهَيلٌ: أَنَا سَمِعتُهُ مِنَ الَّذِي سَمِعَهُ مِنهُ أَبِي، أَخبَرَنِيهِ عَطَاءُ بنُ يَزِيدَ اللَّيثِيُّ صَدِيقٌ كَانَ لِأَبِي مِن أَهلِ الشَّامِ.

112- "Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasnûye el-Isfahânî → Ebû Muhammed Abdullah b. el-Hasan b. Bündâr el-Medînî → Ali b. Muhammed b. Saîd es-Sekafî el-Kûfî → Mincâb b. el-Hâris → [Abdüla'lâ] b. Müshir → A'meş → İbrahim [en-Nehaî] → Abdurrahman b. Yezîd → Alkame b. Kays → Ebû Mes'ûd el-Ensârî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim geceleyin Bakara suresinin sonundaki şu iki ayeti okursa [geceyi ihya hususunda] yeterli olur." [Bu rivayeti Alkame'den nakleden] Abdurrahman [b. Yezîd] [ö. 83/702-3] şöyle demiştir: "Kâbe'yi tavaf ederken Ebû Mes'ûd [el-Ensârî] [ö. 40/660-1] ile karşılaştım ve bu rivayeti sordum. Hadisi bana Allah Resûlü'nden (sav) nakletti."

113- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak b. İbrahim el-Begavî → Abdullah b. el-Hasan el-Hâşimî → Şebâbe b. Sevvâr → Şu'be [b. el-Haccâc] → Humeyd b. Nâfi' → Zeyneb bint Ümmi Seleme" isnâdıyla rivayet edildiğine Ümmü Seleme [ö. 62/681] şöyle demiştir: "Eşi vefat eden bir kadının gözü rahatsızlanmıştı. Göz rahatsızlığından dolayı onun hakkında endişe ettiler. Hz. Peygamber'e 'Sürme çekse?' diye sordum. Şu cevabı verdi: 'İçinizden biri [eşi vefat ettiğinde] evinde en kötü elbisesiyle ya da elbisesiyle evin en kötü yerinde bir sene beklerdi. Sonra bir köpek geçtiğinde deve pisliği atar ve böylece iddeti biterdi veya yastan çıkardı. Dört ay on gün beklemeden sürme çekemez.'"[1] Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Bu hadisi bana Humeyd [et-Tavîl]'den [ö. 110-120/728-738 arası] Yahyâ b. Saîd [el-Ensârî] [ö. 143/760] nakletmişti. Humeyd ile görüştüğümde hadisi ona sordum, o da bana rivayet etti."

114- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk[2] → Ahmed b. Süleyman b. Eyyûb el-Abbâdânî → Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî → Ebû Âsım Dahhâk b. Mahled → Yezîd b. Zürey' → Ravh b. el-Kâsım → Muhammed b. Aclân → [Saîd] el-Makburî → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İçinizden biri bir topluluğa vardığında selam versin. Oturmayı istiyorsa otursun. Eğer topluluk oturmaya devam ederken oradan ayrılacaksa yine selam versin. Birinci selam ikinci selamdan daha önemli değil."[3] [Muhammed b. Abdülmelik] ed-Dakîkî [ö. 266/880] şöyle demiştir: "Ebû Âsım'a 'Senin bu hadisi doğrudan [Muhammed] b. Aclân'dan [ö. 148/765] naklettiğin isnâdı istiyoruz.' denildi. Bunun üzerine o, 'Hadisi bize 'Muhammed b. Aclân → Makburî → Ebû Hüreyre' isnâdıyla nakletti.' dedi."

---

1 Buhârî, Megâzî 9.
2 Tahhân neşrinde (I, 122) "Ruzeyk" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tirmizî, İsti'zân 16.

١١٢ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حَسنُويَه الأَصبَهَانِيُّ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ بُندَارٍ المَدِينِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ الكُوفِيُّ، نا المِنجَابُ بنُ الحَارِثِ، أنا ابنُ مُسهِرٍ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ يَزِيدَ، عَن عَلقَمَةَ بنِ قَيسٍ، عَن أَبِي مَسعُودٍ الأَنصَارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن قَرَأَ بِهَاتَينِ الآيَتَينِ مِن آخِرِ سُورَةِ البَقَرَةِ فِي لَيلَةٍ كَفَتَاهُ» قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: فَلَقِيتُ أَبَا مَسعُودٍ وَهُوَ يَطُوفُ بِالبَيتِ فَسَأَلتُهُ فَحَدَّثَنِي بِهِ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

١١٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَغَوِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ الحَسَنِ الهَاشِمِيُّ، نا شَبَابَةُ بنُ سَوَّارٍ، نا شُعبَةُ، عَن حُمَيدِ بنِ نَافِعٍ، عَن زَينَبَ بِنتِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَن أُمِّهَا، أَنَّ امرَأَةً تُوُفِّيَ عَنهَا زَوجُهَا، فَرَمَدَت فَاشتَكَت عَينُهَا حَتَّى خَشَوا عَلَيهَا، فَسَأَلتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: أَتَكتَحِلُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «قَد كَانَت إِحدَاكُنَّ تَمكُثُ فِي بَيتِهَا فِي شَرِّ أَحلَاسِهَا أَو فِي أَحلَاسِهَا فِي شَرِّ بَيتِهَا حَولًا، فَإِذَا مَرَّ كَلبٌ رَمَت بِبَعرَةٍ، ثُمَّ خَرَجَت، فَلَا أَربَعَةُ أَشهُرٍ وَعَشرًا» قَالَ شُعبَةُ: كَانَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنِي بِهَذَا الحَدِيثِ عَن حُمَيدٍ، فَلَقِيتُ حُمَيدًا فَسَأَلتُهُ فَحَدَّثَنِي بِهِ.

١١٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٌ، أنا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ أَيُّوبَ العَبَّادَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، نا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بنُ مَخلَدٍ، نا يَزِيدُ بنُ زُرَيعٍ، عَن رَوحِ بنِ القَاسِمِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَجلَانَ، عَنِ المَقبُرِيِّ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا انتَهَى أَحَدُكُم إِلَى مَجلِسٍ فَليُسَلِّم، فَإِن أَرَادَ أَن يَجلِسَ فَليَجلِس، فَإِن قَامَ وَالقَومُ جُلُوسٌ فَليُسَلِّم، فَإِنَّ الأُولَى لَيسَت بِأَحَقَّ مِنَ الآخِرَةِ» قَالَ الدَّقِيقِيُّ: فَقِيلَ لِأَبِي عَاصِمٍ: إِنَّمَا نُرِيدُ حَدِيثَكَ أَنتَ عَنِ ابنِ عَجلَانَ، فَقَالَ: نَاهُ مُحَمَّدُ بنُ عَجلَانَ، عَنِ المَقبُرِيِّ عَن أَبِي هُرَيرَةَ.

3. Âlî İsnâdı Övüp Nâzil İsnâdı Yerenler

115- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Yezdî -Isfahan'da- → Ömer b. Abdullah b. Ahmed → Ya'rub b. Hayrân → Muhammed b. Ca'fer en-Neysâbûrî → Ebû Abdurrahman [Temîm b. Muhammed] et-Tûsî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. Eslem et-Tûsî [ö. 242/856] şöyle demiştir: "Âlî [*kurb*] isnâd Allah'a yakınlıktır."

116- "Ubeydullah[1] b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed el-İdrisî → Ebû Ahmed İbn Adî → Abdülmümin b. Ahmed b. Havsere el-Cürcânî → Ammâr b. Recâ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Âlî isnâd talebi sünnettendir."

117- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî → Ebû Bekir Ahmed b.[2] Muhammed b. Harun el-Hallâl → Harb b. İsmail el-Kirmânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed [b. Hanbel]'e âlî isnâd talebinde bulunan biri soruldu, o şu cevabı verdi: "Âlî isnâd talebi seleften gelen bir sünnettir. Nitekim Abdullah [b. Mes'ûd]'un ashâbı Kûfe'den Medine'ye yolculuk yaparlar, Ömer'den ilim alırlar, ondan hadis dinlerlerdi."

118- "Ebü'l-Kâsım İbn Muhammed b. Süleyman el-Müeddib -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Hasan b. Habîb ed-Dımaşkî -Bâbü'l-Câbiye [Mescidi]'nin imamı- Allân b. el-Mugîre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i [ö. 233/847] şöyle derken işitmiştir: "Nâzil bir isnâdla elde edilen bir hadis yüzde çıban gibidir."

119- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Ebû Ahmed İbn Adî → Bekir b. Muhammed el-Kâtib → İsmail b. İshak" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. el-Medînî [ö. 234/849] şöyle demiştir: "Nâzil bir isnâdla hadis elde etmek uğursuzluktur."

120- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle en-Neysâbûrî el-Hâfız -Rey'de- → Tahir b. Muhammed el-Muaddel -Nişabur'da-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb b. Yusuf[3] el-Hâfız'ı [ö. 344/955] şöyle derken işitmiştir: "Ebû Amr [Ahmed b. el-Mübârek] el-Müstemlî [ö. 284/897], Ali b. Hucr'a [ö. 244/858] gitmek için Muhammed b. Yahyâ [ez-Zühlî]'den [ö. 258/872] izin istedi.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 123) Abdullah ise de doğrusu Acâc neşrinde (I, 184) kaydedildiği gibi "Ubeydullah" olmalıdır [çevirenin notu]

2 "İbn" ifadesi Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

3 Acâc neşrinin (I, 187) aksine Tahhân (I, 124) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 144) neşirlerinde bu isim tam şekliyle "Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb b. Yusuf" olarak kayıtlıdır ve bu zat "İbnü'l-Ahram" olarak bilinen ünlü bir hadis hafızıdır [çevirenin notu].

مَن مَدَحَ العُلُوَّ وَذَمَّ النُّزُولَ

١١٥ - أَنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ اليَزدِيُّ بِأَصبَهانَ، نا عُمَرُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ، نا يَعرُبُ بنُ خَيرانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ جعفرٍ النَّيسابُورِيُّ، قالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ الطُّوسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ أَسلَمَ الطُّوسِيَّ، يَقُولُ: «قُربُ الإِسنَادِ قُربَةٌ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»

١١٦ - حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعدٍ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مُحَمَّدٍ الإِدرِيسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ بنِ عَدِيٍّ، يَقُولُ: نا عَبدُ المُؤمِنِ بنُ أَحمَدَ بنُ حَوثَرَةَ الجُرجَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَمَّارَ بنَ رَجاءٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «طَلَبُ إِسنَادِ العُلُوِّ مِنَ السُّنَّةِ»

١١٧ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفرٍ الحَنبَلِيِّ، قَالَ: أَنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ الخَلَّالُ، نا حَربُ بنُ إِسمَاعِيلَ الكِرمَانِيُّ، قَالَ: سُئِلَ أَحمَدُ عَنِ الرَّجُلِ يَطلُبُ الإِسنَادَ العَالِيَ، قَالَ: «طَلَبُ الإِسنَادِ العَالِي سُنَّةٌ عَمَّن سَلَفَ، لِأَنَّ أَصحَابَ عَبدِ اللهِ كَانُوا يَرحَلُونَ مِنَ الكُوفَةِ إِلَى المَدِينَةِ فَيَتَعَلَّمُونَ مِن عُمَرَ وَيَسمَعُونَ مِنهُ»

١١٨ - أَنا أَبُو القَاسِمِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُؤَدِّبُ، بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئُ، نا الحَسَنُ بنُ حَبِيبٍ الدِّمَشقِيُّ، إِمَامُ بَابِ الجَابِيَةِ، نا عَلَّانُ بنُ المُغِيرَةِ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «الحَدِيثُ بِنُزُولٍ كَالقُرحَةِ فِي الوَجهِ»

١١٩ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعدٍ الإِدرِيسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ بنَ عَدِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعتُ بَكرَ بنَ مُحَمَّدٍ الكَاتِبَ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ إِسحَاقَ يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «النُّزُولُ شُؤمٌ»

١٢٠ - أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ النَّيسَابُورِيُّ الحَافِظُ، بِالرَّيِّ، أَنا طَاهِرُ بنُ مُحَمَّدٍ المُعَدِّلُ، بِنَيسَابُورَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ بنِ يُوسُفَ الحَافِظُ يَقُولُ: استَأذَنَ أَبُو عَمرٍو المُستَملِي مُحَمَّدَ بنَ يَحيَى الخُرُوجَ إِلَى عَلِيِّ بنِ حُجرٍ،

Ona 'Ebû Amr, varsın isnâdın nâzil olsun, dilediğini [benden] yaz.' dedi. Ebû Abdullah ise şöyle demiştir: "Nâzil bir isnâdla hadis elde etmek uğursuzluktur."

4. Sika Râvilerin Nâzil İsnâdını Sika Olmayanların Âlî İsnâdına Tercih Etmek

121- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ali b. Abdullah b. el-Hasan el-Hemedânî -Mekke'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Halef el-Usfurî → Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Züfer →[1] Abdullah en-Nâkıd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Sağlam [*sebt*] birinden gelen nâzil isnâd sebt olmayan birinden gelen âlî isnâddan daha hayırlıdır."

122- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Abdurrahman b. Osman et-Temîmî -Dımaşk'ta- → Yusuf b. el-Kâsım el-Meyânecî → Ömer b. Eyyûd es-Sakatî → Ya'kûb b. İbrahim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'nin [ö. 198/814] âlî isnâdı kastederek şöyle dediğini işitmiştir: "Kişi âlî isnâd talebinde bulunmadığı sürece dini adına rahatlıktadır."[2]

123- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz -Hemedan'da- → Ebü'l-Fazl Salih b. Ahmed b. Muhammed et-Temîmî → Hasan[3] b. Ali → Abdurrahman b. Muhammed el-Hanzalî er-Râzî → babası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. Ma'bed'i [ö. 218/833] şöyle derken işitmiştir: "Ubeydullah b. Amr'a [ö. 180/796-7] âlî isnâddan bahsedilince 'Nâzil isnâdlı sahih hadis, sakîm ya da zayıf isnâdlı âlî hadisten daha hayırlıdır.' demişti."

124- Hasan b. Ebî Tâlib'in [ö. 439/1047] rivayet ettiğine göre Ebû Amr Osman b. İsa es-Samût el-Âbid [ö. 402/1012] şöyle demiştir: Kitabımda Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin [ö. 328/940] söylediği şu şiiri bulunmaktadır:

---

1 Tahhân neşrinde (I, 124) "b. Abdullah" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibi "an" olmalıdır [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 236.

3 Tahhân neşrinde (I, 124) "Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

فَقَالَ: يَا أَبَا عَمرٍو، انزِل دَرَجَةً، وَاكتُب مَا شِئتَ، قَالَ: فَقَالَ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ، النُّزُولُ شُؤمٌ.

اختِيَارُ النُّزُولِ عَنِ الثِّقَاتِ عَلَى العُلُوِّ عَن غَيرِ الثِّقَاتِ

١٢١ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفرٍ القُطَيعِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الحَسَنِ الهَمَذَانِيُّ، بِمَكَّةَ، نا أَبُو بكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَفٍ العُصفُرِيُّ، نا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ زُفَرَ عنِ عَبدِ اللهِ النَّاقِدُ، عَن يَحيَى بنِ مَعِينٍ، قَالَ: «الحَدِيثُ النُّزُولُ عَن ثَبتٍ خَيرٌ مِن عُلُوٍّ عَن غَيرِ ذِي ثَبتٍ»

١٢٢ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ عُثمَانَ التَّمِيمِيُّ بِدِمَشق، أنا يُوسُفُ بنُ القَاسِمِ المَيَانَجِيُّ، قَالَ: نا عُمَرُ بنُ أَيُّوبَ السَّقَطِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «لَا يَزَالُ العَبدُ فِي فُسحَةٍ مِن دِينِهِ مَا لَم يَطلُبِ الإِسنَادَ - يَعنِي التَّعَالِيَ فِيهِ -»

١٢٣ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَزَّازُ بِهَمَذَانَ، نا أَبُو الفَضلِ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدٍ، يَعنِي الحَنظَلِيَّ الرَّازِيَّ، نا أَبِي، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ مَعبَدٍ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ اللهِ بنَ عَمرٍو وَذُكِرَ لَهُ قُربُ الإِسنَادِ، فَقَالَ: «حَدِيثٌ بَعِيدُ الإِسنَادِ صَحِيحٌ، خَيرٌ مِن حَدِيثٍ قَرِيبِ الإِسنَادِ سَقِيمٌ، أَو قَالَ ضَعِيفٌ»

١٢٤ - نا الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ عِيسَى الصُّمُوتُ العَابِدُ، قَالَ: فِي كِتَابِي عَن أَبِي بَكرِ بنِ الأَنبَارِيِّ، أَنَّهُ أَنشَدَ:

Nâzil isnâdlı rivayeti yazın zira o size fayda verir
Onu yazmayı bırakmanız ise bir tür sıkıntıdır

Sika birinden geldiği takdirde nâzil isnâdlı haber
Sika olmayan birinden alınan âlî isnâdlı haberden daha muteber

125- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Velîd b. Bekir el-Endelüsî → Abdülaziz b. Ebi'l-Hasan el-Kırmîsînî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. Ubeydullah el-Âmirî [ö. ?] kendisine ait şöyle bir şiir söylemiştir:

Kendilerine rıza gösterdiğim kimselerden nâzil [isnâdlı] olarak elde ettiğim kitabım
Boş kimselerden elde ettiğim âlî [isnâdlı] kitabımdan daha hayırlıdır

IV. [Nitelikleri Farklılık Arz Ettiği Takdirde] Hadis Hocaları Arasında Seçim Yapma

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvilerin dereceleri ilim bakımından aynı değildir. Nitekim zikrettiğimiz üzere âlî isnâd sahibi olan kimsenin semâsı öncelenir. Bir grup hadis hocasının isnâdları âlî olmak açısından eşit olduğunda ve hadis talibi onlardan birinin semâsı ile yetinmeyi arzuladığında onlar içerisinde hadis talebiyle meşhur, bundaki titizliği ve bilgisiyle şöhret bulmuş hocayı tercih etmelidir.

126- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ömer b. Nuh el-Becelî → İbn Ebî Dâvud → Muhammed b. Musaffâ → Bakıyye b. el-Velîd" [*tahvîl*] ve "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Ömer b. Muhammed b. İbrahim el-Kâdî → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → Muhammed b. Musaffâ" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Bakıyye [b. el-Velîd] [ö. 197/812-3], Şu'be [b. el-Haccâc]'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Meşhur kimselerden meşhur hadisleri yazınız."

127- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Abdülaziz b. İmrân → İbn Vehb → Üsâme b. Zeyd" [*tahvîl*] ve "Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Ürmevî -Nişabur'da- -hadisin lafzı ona aittir- → Muhammed b. Abdullah b. Zekeriyyâ el-Cevzekî → Mekkî b. Abdân" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Müslim b. el-Haccâc [ö. 261/875], Muhammed b. Mihrân er-Râzî'ye [ö. 239/853] şöyle demiştir: "Hâtim b. İsmail'in [ö. 187/802-3] size Üsâme b. Zeyd [ö. 153/770] isnâdıyla rivayet ettiğine göre Ebû Bekir [Abdullah] b. Hafs b. Ömer b. Sa'd [ö. 120-130/737-747 arası] şöyle demiştir:

عِلمُ النُّزُولِ اكتُبُوهُ فَهُوَ يَنفَعُكُم وَتَركُكُم كَتبَهُ ضَربٌ مِنَ العَنَتِ
إِنَّ النُّزُولَ إِذَا مَا كَانَ عَن ثَبتٍ أَعلَى لَكُم مِن عُلُوٍّ غَيرِ ذِي ثَبَتِ

١٢٥ - أَنشَدَنَا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا الوَلِيدُ بنُ بَكرٍ الأَندَلُسِيُّ، وَأَنشَدَنَا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي الحَسَنِ القِرمِيسِينِيُّ، قَالَ: أَنشدنِي مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ العَامِرِيُّ لِنَفسِهِ:

لَكِتَابِي عَن رِجَالٍ أَرتَضِيهِم بِنُزُولِ
هُوَ خَيرٌ مِن كِتَابِي بِعُلُوٍّ عَن طُبُولِ

بَابُ القَولِ فِي تَخَيُّرِ الشُّيُوخِ

إِذَا تَبَايَنَت أَوصَافُهُم دَرَجَاتُ الرُّوَاةِ لَا تَتَسَاوَى فِي العِلمِ، فَيُقَدَّمُ السَّمَاعُ مِمَّن عَلَا إِسنَادُهُ عَلَى مَا ذَكَرنَا، فَإِن تَكَافَأَت أَسَانِيدُ جَمَاعَةٍ مِنَ الشُّيُوخِ فِي العُلُوِّ، وَأَرَادَ الطَّالِبُ أَن يَقتَصِرَ عَلَى السَّمَاعِ مِن بَعضِهِم فَيَنبَغِي أَن يَتَخَيَّرَ المَشهُورَ مِنهُم بِطَلَبِ الحَدِيثِ، المُشَارِ إِلَيهِ بِالإِتقَانِ لَهُ وَالمَعرِفَةِ بِهِ

١٢٦ - لِمَا أَخبَرَنَا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى عُمَرَ بنِ نُوحٍ البَجَلِيِّ وَأَنَا أَسمَعُ، حَدَّثَكُم ابنُ أَبِي دَاوُدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُصَفًّى، قَالَ: سَمِعتُ بَقِيَّةَ بنَ الوَلِيدِ، وَأَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ القَاضِي، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، إِملَاءً، نا مُحَمَّدُ بنُ مُصَفًّى، قَالَ: سَمِعتُ بَقِيَّةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «اكتُبُوا المَشهُورَ عَنِ المَشهُورِ»

١٢٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عِمرَانَ، نا ابنُ وَهبٍ، أنا أُسَامَةُ بنُ زَيدٍ، وأنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأُرمَوِيُّ بِنَيسَابُورَ، وَاللَّفظُ لَهُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ زَكَرِيَّا الجَوزَقِيُّ، أنا مَكِّيُّ بنُ عَبدَانَ، نا مُسلِمُ بنُ الحَجَّاجِ، قَالَ: قُلتُ لِمُحَمَّدِ بنِ مِهرَانَ الرَّازِيِّ، حَدَّثَكُم حَاتِمُ بنُ إِسمَاعِيلَ، قَالَ: نا أُسَامَةُ بنُ زَيدٍ، عَن أَبِي بَكرِ بنِ حَفصِ بنِ عُمَرَ بنِ سَعدٍ، قَالَ:

Salim b. Abdullah'a [ö. 106/725] [Abdullah] b. Ömer'in [ö. 73/692-3] kurbanlık devesinin hangi tarafına işaret koyduğunu [*işʻâr*] sordum, sağ tarafına işaret koyduğunu söyledi. Nâfi'ye gidip ona 'İbn Ömer [hacda] kurbanlığının hangi tarafına işaret koyardı?' diye sordum, o ise 'Sol tarafına.' cevabını verdi. 'Ama Salim bana sağ tarafına işaret koyduğunu söyledi.' deyince, 'Salim'in hafızası zayıflamış. İbn Ömer'e kontrolü zor olan iki kurbanlık yan yana getirildi, o da aralarına girmek için onları ayırdı da birinin sağına, diğerinin ise soluna işaret koydu.' dedi. Salim'e dönüp Nâfi'nin ifadelerini kendisine bildirdim. O da 'Nâfi' doğru söyledi. Nâfi'nin [derslerine] devam etmenizi tavsiye ederim. Çünkü o, Abdullah b. Ömer'in hadislerini daha iyi bilir (*ahfaz*).' dedi." Muhammed b. Mihrân da bunu onayladı.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis hocaları isnâd ve bilgi bakımından aynı seviyede oldukları takdirde eşraftan olan ve nesep bakımından daha önde olan hoca, kendisinden hadis dinlenilmesine daha layıktır.

128- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak el-Begavî → Ahmed b. İshak el-Vezzân → Ebû Ya'lâ Muhammed b. es-Salt → İbn Recâ → Yunus [b. Yezîd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Nâfi'yi şöyle derken işitmiştir: "Şu Zührî'nize hayret! Gelip bana bir şeyler soruyor, ben de ona Abdullah [b. Ömer]'den hadis naklediyorum. Sonra Salim'e gidip 'Babandan şöyle bir şey işittin mi?' diye soruyor, o, 'Evet' deyince hadisi ondan naklediyor, beni bırakıyor!"

129- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" [*tahvîl*] ve "İbn Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Ma'mer [b. Râşid] şöyle demiştir: "Zührî'ye 'Söylendiğine göre mevâlîden hadis nakletmiyormuşsun.' denildi. O ise 'Aslında onlardan rivayette bulunuyorum. Ancak [aynı hadisi] muhâcir ve ensârın çocuklarında bulduğumda onlara itimat ediyorum. Onların dışındakileri ne yapayım!' cevabını verdi."[1]

130- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → İbn Zencûye → Muhammed b. Ebî Gâlib → Hüşeym [b. Beşîr]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Seçkin kimselerden (*ehlü'ş-şeref*) hadis rivayet edin. Çünkü onlar yalan söylemez."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 409.

قُلتُ لِسَالِمِ بنِ عَبدِ اللهِ: فِي أَيِّ الشِّقِّ كَانَ ابنُ عُمَرَ يُشعِرُ بُدنَهُ؟ قَالَ: فِي الشِّقِّ الأَيمَنِ، قَالَ: فَأَتَيتُ نَافِعًا فَقُلتُ: فِي أَيِّ الشِّقِّ كَانَ ابنُ عُمَرَ يُشعِرُ بُدنَهُ؟ قَالَ: فِي الشِّقِّ الأَيسَرِ، فَقُلتُ: إِنَّ سَالِمًا أَخبَرَنِي أَنَّهُ كَانَ يُشعِرُ فِي الشِّقِّ الأَيمَنِ، قَالَ نَافِعٌ: وَهَل سَالِمٌ، إِنَّمَا أُتِيَ بِبَدنَتَينِ مَقرُونَتَينِ صَعبَتَينِ، فَفَرِقَ أَن يَدخُلَ بَينَهُمَا، فَأَشعَرَ هَذِهِ فِي الأَيمَنِ وَهَذِهِ فِي الأَيسَرِ، فَرَجَعتُ إِلَى سَالِمٍ فَأَخبَرتُهُ بِقَولِ نَافِعٍ فَقَالَ: صَدَقَ نَافِعٌ، عَلَيكُم بِنَافِعٍ فَإِنَّهُ أَحفَظُ لِحَدِيثِ عَبدِ اللهِ، فَأَقَرَّ بِهِ مُحَمَّدُ بنُ مِهرَانَ.

وَإِذَا تَسَاوَوا فِي الإِسنَادِ وَالمَعرِفَةِ فَمَن كَانَ مِنَ الأَشرَافِ وَذَوِي الأَنسَابِ فَهُوَ أَولَى بِأَن يُسمَعَ مِنهُ.

١٢٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ البَغَوِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ الوَزَّانُ، نا أَبُو يَعلَى مُحَمَّدُ بنُ الصَّلتِ، نا ابنُ رَجَاءٍ، عَن يُونُسَ، قَالَ: سَمِعتُ نَافِعًا، يَقُولُ: يَا عَجَبًا لِزُهرِيِّكُم هَذَا، يَجِيءُ فَيَسأَلُنِي، فَأُحَدِّثَهُ عَن عَبدِ اللهِ، ثُمَّ يَأتِي سَالِمًا فَيَقُولُ: سَمِعتَ مِنَ أَبِيكَ كَذَا وَكَذَا؟، فَيَقُولُ: نَعَم، فَيُحَدِّثُ عَنهُ وَيَترُكُنِي.

١٢٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، وأنا ابنُ رِزقٍ، أَيضًا، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: قِيلَ لِلزُّهرِيِّ: زَعَمُوا أَنَّكَ لَا تُحَدِّثُ عَنِ المَوَالِي، قَالَ: إِنِّي لَأُحَدِّثُ عَنهُم، وَلَكِن إِذَا وَجَدتُ أَبنَاءَ المُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ أَتَّكِئُ عَلَيهِم فَمَا أَصنَعُ بِغَيرِهِم.

١٣٠ - نا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، حَدَّثَنِي ابنُ زَنجُويَه، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي غَالِبٍ، أنا هُشَيمٌ، أنا شُعبَةُ، قَالَ: «حَدِّثُوا عَن أَهلِ الشُّرَفِ، فَإِنَّهُم لَا يَكذِبُونَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu hususların tamamı istikamet üzere bir hayat, adaletin varlığı ve bid'attan uzak olmanın ardından gelir. Söz konusu nitelikleri taşımayan kimseden ise yüz çevirmek ve hadis dinlememek gereklidir.

131- "Ebü'l-Alâ Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed el-Varrâk → Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Ebû İsmail [Muhammed b. İsmail] et-Tirmizî → Muhammed b. Amr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Züneyc lakaplı Ebû Gassân [Muhammed b. Amr] er-Râzî et-Tayâlisî [ö. 240/855] şöyle demiştir: "Bir adamın bir başkasına on dirhem borcu olsa ve bunu inkâr etse o bu parayı ancak iki adil şahit sayesinde alma imkânı bulabilir. Allah'ın dini hususunda şahitlik edecek kimselerde ise adalet hayli hayli aranır." O, isnâdı sahih olan bir hadise gelince "Elden ele, yani kendilerinden razı olunan kimselerin şahitlikleri sayesinde [aktarılmıştır]." der; isnâdında herhangi bir sorun olan bir hadise geldiğinde ise "Bu isnâdda sorumluluk var (*hâzâ fîhi uhde*)."[1] derdi.

132- "Muhammed b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b.[2] İshak en-Nehâvendî → Ebû Muhammed İbn Hallâd → Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî → Ahmed b. Muhammed el-Ezrak" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Hadise erişmeyi temin eden hususlar doğruluk, tanınırlık, hadis talebinde bulunmak, bid'atı terk etmek ve büyük günahlardan kaçınmaktır."[3]

133- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Muhammed b. İshak es-Sâgânî → Ebü'l-Ahvas Muhammed b. Hayyân → Hüşeym [b. Beşîr] → Mugîre [b. Miksem]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "[Muhaddisler/râviler] herhangi birinden hadis almaya gittiklerinde onun oturup kalkmasına, namazına ve hâline bakar, bundan sonra ondan hadis alırlardı."

134- "Ebü'l-Ferec Abdüsselam b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kureşî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Ahmed b. el-Muallâ ed-Dımaşkî → Mesleme b. Uley → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Ali b. Müslim el-Bekrî → Ebû Salih el-Eş'arî → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur:

1 Bununla kastedilen husus, isnâddaki sorunlu yerin açıklanması yükümlülüğüdür.
2 "İbn" ifadesi Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 406.

هَذَا كُلُّهُ بَعدَ استِقَامَةِ الطَّرِيقَةِ وَثُبُوتِ العَدَالَةِ وَالسَّلَامَةِ مِنَ البِدعَةِ، فَأَمَّا مَن لَم يَكُن عَلَى هَذِهِ الصِّفَةِ فَيَجِبُ العُدُولُ عَنهُ وَاجتِنَابُ السَّمَاعِ مِنهُ.

١٣١ - أنا أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الوَرَّاقِ أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَمرٍو، أَبَا غَسَّانَ الرَّازِيَّ الطَّيَالِسِيَّ، لَقَبُهُ زُنَيجٌ يَقُولُ: لَو أَنَّ لِرَجُلٍ عَلَى رَجُلٍ عَشَرَةَ دَرَاهِمَ ثُمَّ جَحَدَهَا، لَم تَستَطِع أَن تَأخُذَهَا مِنهُ إِلَّا بِشَاهِدَينِ عَدلَينِ، فَدِينُ اللهِ أَحَقُّ أَن نَطلُبَ عَلَيهِ العُدُولَ، وَكَانَ إِذَا مَرَّ بِالحَدِيثِ الصَّحِيحِ الإِسنَادِ، قَالَ: دَستٌ بِدَستٍ - يَعنِي يَدًا بِيَدٍ - شَهَادَاتُ المَرضِيِّينَ بَعضُهُم عَلَى بَعضٍ، وَإِذَا مَرَّ بِالحَدِيثِ فِي إِسنَادِهِ شَيءٌ قَالَ: هَذَا فِيهِ عُهدَةٌ.

١٣٢ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاق النَّهَاوَندِيُّ، نا أَبُو مُحَمَّدِ بنُ الخَلَّادِ، نا السَّاجِيُّ، يَعنِي زَكَرِيَّا بنَ يَحيَى نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَزرَقُ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «آلَةُ الحَدِيثِ الصِّدقُ، وَالشُّهرَةُ، وَالطَّلَبُ، وَتَركُ البِدَعِ، وَاجتِنَابُ الكَبَائِرِ»

١٣٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّغَانِيُّ، أنا أَبُو الأَحوَصِ مُحَمَّدُ بنُ حَيَّانَ، نا هُشَيمٌ، أنا مُغِيرَةُ، عَن إِبرَاهِيمَ، قَالَ: «كَانُوا إِذَا أَتَوا الرَّجُلَ لِيَأخُذُوا عَنهُ نَظَرُوا إِلَى سَمتِهِ وَإِلَى صَلَاتِهِ وَإِلَى حَالِهِ، ثُمَّ يَأخُذُونَ عَنهُ»

١٣٤ - أَخبَرَنَا أَبُو الفَرَجِ عَبدُ السَّلَامِ بنِ عَبدِ الوَهَّابِ بنِ مُحَمَّدٍ القُرَشِيُّ، بِأَصبَهَانَ، أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ المُعَلَّى الدِّمَشقِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الدِّمَشقِيُّ، نا مَسلَمَةُ بنُ عُلَيٍّ، قَالَ: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يَزِيدَ بنِ جَابِرٍ، عَن عَلِيِّ بنِ مُسلِمٍ البَكرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ الأَشعَرِيُّ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

"Bu ilmi her bir nesilde adil olan kimseler öğrenip nakleder. O zevat haddi hududu aşan kimselerin tahriflerini, sapkınların yönelişlerini ve cahillerin tevillerini bu ilimden uzak tutarlar."[1]

135- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah b. Saîd el-Askerî → Muhammed b. Ömer es-Saymerî → amcası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Musa İsa b. Sabîh'i [ö. 226/840-1] şöyle derken işitmiştir: "Hz. Peygamber'in 'Bu ilmi her bir nesilde adil olan kimseler öğrenip nakleder. O zevat haddi hududu aşan kimselerin tahriflerini, cahillerin tevillerini ve sapkınların saptırmalarını bu ilimden uzak tutarlar.' buyurduğu doğrudur." O "İlmi, yaşantısı ve niteliği ilme yaraşan kimselerden onu edinmenin gereğidir." demiştir.

136- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. Ahmed b. el-Hattâb → Yusuf b. Musa el-Merverrûzî → Muhaymir b. Saîd → Ravh b. Abdülvâhid → Huleyd b. Da'lec → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu ilim [rivayet/hadis], dindir. Herhangi biriniz dinini kimden aldığını araştırsın."[2]

137- "Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ömer b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim b. el-Vâsıkbillâh → dedesi → Ebû Abdullah [Ahmed b. el-Hasan] es-Sûfî → Süreyc [b. Yunus] → Asrem b. Gıyâs → Saîd b. Sinan → Harun b. Antere" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hüreyre [ö. 58/677-8] şöyle demiştir: "Bu ilim, dindir. Onu kimden aldığınızı araştırın."

138- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Ebû Bekir Yezîd b. İsmail b. Ömer b. Yezîd el-Hallâl → Hasan b. Mükrem → Ravh b. Ubâde → [Abdullah] b. Avn" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed [b. Sîrîn] şöyle demiştir: "Bu ilim, dindir. Dininizi kimden aldığınızı araştırın."

139- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk ve Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Süleyman el-Abbâdânî" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Alâ Muhammed b. el-Hasan el-Varrâk → İsmail b. Muhammed es-Saffâr [ikisi] → Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî → Muhammed b. İsmail es-Sükkerî el-Kûfî" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "Hastalığı esnasında Enes b. Sîrîn'in [ö. 120/737-8] yanına girdik. Bize 'Gençler, Allah'tan sakının! Hadisleri kimden aldığınızı araştırın. Çünkü onlar sizin dininizdendir.' dedi."[3]

---

1 Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, X, 17.

2 Rivayet merfû olarak erken dönem rivayet kaynaklarında yer almaz. Tespit edilebilen en erken merfû rivayet için bk. Hamza b. Yusuf el-Cürcânî, *Târîhu Cürcân*, s. 473.

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 414-5.

«يَحمِلُ هَذَا العِلمَ مِن كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنفُونَ عَنهُ تَحرِيفَ الغَالِينَ، وَانتِحَالَ المُبطِلِينَ، وَتَأوِيلَ الجَاهِلِينَ»

١٣٥ - أَخبَرَنِي أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، نا أَبُو أَحمَدَ الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَعِيدٍ العَسكَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الصَّيمَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَمِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ عِيسَى بنَ صُبَيحٍ أَبَا مُوسَى، يَقُولُ: قَد صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَحمِلُ هَذَا العِلمَ مِن كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنفُونَ عَنهُ تَحرِيفَ الغَالِينَ، وَتَأوِيلَ الجَاهِلِينَ، وَانتِحَالَ المُبطِلِينَ» قَالَ: فَسَبِيلُ العِلمِ أَن يُحمَلَ عَمَّن هَذِهِ سَبِيلُهُ وَوَصفُهُ.

١٣٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الخَطَّابِ، نا يُوسُفُ بنُ مُوسَى المَروَرُّذِيُّ، أنا مُخَيمَرُ بنُ سَعِيدٍ، نا رَوحُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، نا خُلَيدُ بنُ دَعلَجٍ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هَذَا العِلمَ دِينٌ فَلينظُرْ أَحَدُكُم مِمَّن يَأخُذُ دِينَهُ»

١٣٧ - أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ عَبدِ العَزِيزِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ الوَاثِقِ بِاللهِ، حَدَّثَنِي جَدِّي، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الصُّوفِيُّ، نا سُرَيجٌ، نا أَصرَمُ بنُ غِيَاثٍ، عَن سَعِيدِ بنِ سِنَانٍ، عَن هَارُونَ بنِ عَنتَرَةَ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا العِلمَ دِينٌ فَانظُرُوا عَمَّن تَأخُذُونَهُ»

١٣٨ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو بَكرٍ يَزِيدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ عُمَرَ بنِ يَزِيدَ الخَلَّالُ، نا الحَسَنُ بنُ مُكرَمٍ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، نا ابنُ عَونٍ، عَن مُحَمَّدٍ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا العِلمَ دِينٌ، فَانظُرُوا مِمَّن تَأخُذُونَ دِينَكُم»

١٣٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَالحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ العَبَّادَانِيُّ، وأنا أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الوَرَّاقُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، إِملَاءً، قَالَا: نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ السُّكَّرِيُّ الكُوفِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: دَخَلنَا عَلَى أَنَسِ بنِ سِيرِينَ فِي مَرَضِهِ، فَقَالَ: «اتَّقُوا اللَّهَ يَا مَعشَرَ الشَّبَابِ، انظُرُوا مِمَّن تَأخُذُونَ هَذِهِ الأَحَادِيثَ، فَإِنَّهَا مِن دِينِكُم»

140- "Hasan b. Ahmed b. Şâzân → Ahmed b. İshak b. Vehb el-Bündâr[1] → Musa b. İshak el-Ensârî → Mincâb b. el-Hâris → İbn Müshir → Zekeriyyâ b. Ebî Zâide" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Sa'd b. İbrahim [ö. 125/742-3] şöyle demiştir: "'Hadisi sika kimselerden alın.' derlerdi."

1. Kendisinden Hadis Dinlenilmemesi Gereken Kimse

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ehl-i ilm, fasık olduğu tespit edilen bir kimseden hadis dinlemenin caiz olmadığı hususunda ittifak etmiştir. Fasıklık ise râvinin sadece hadis kapsamındaki faaliyetleri ile değil, pek çok durumla tespit edilir. Hadis ilmi çerçevesine giren hususlara örnek olarak, kişinin Hz. Peygamber'e nispetle hadis metinleri ya da metinlere isnâd uydurması verilebilir. Râvilerin durumlarını araştırmanın asıl nedeninin de bu olduğu söylenmiştir.

141- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Ebû Saîd [Hasan b. el-Hüseyin] es-Sükkerî → [Abbas b. el-Ferec] er-Riyâşî → İbn Ebî Recâ → Heysem b. Adî → A'meş" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hayseme[2] b. Abdurrahman [ö. 80-82/699-702 arası] şöyle demiştir: "İnsanlar Muhtâr [es-Sekafî] [ö. 67/687] zamanına değin isnâd sormazlardı. Ondan sonra insanları itham ettiler."

142- "Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî → Muhammed b. el-Muallâ b. Abdullah el-Ezdî -Basra'da imla ile- → Ebû Cez' Muhammed b. [Ahmed b.] Hamdân el-Kuşeyrî → Ebü'l-Aynâ [Muhammed b. el-Kâsım]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Enes el-Harrânî [ö. ?] şöyle demiştir: "Muhtâr, Ashâbü'l-hadîs'ten birine 'Bana Hz. Peygamber'den benim ondan sonra halife olacağıma ve onun oğlu [Hz. Hüseyin'in] öcünü alacağıma dair bir hadis uydur.[3] İşte 10.000 dirhem, bir ipek giysi, bir binek ve bir hizmetli!' dedi. O kişi ise 'Hz. Peygamber'den dersen, bu olmaz. Ancak istediğin sahâbîyi seçersin, fiyatta da dilediğin kadar indirim yaparım.' cevabını verdi. Muhtâr 'Ama Hz. Peygamber'den gelse daha etkili olur.' deyince adam 'Ne var ki bunun azabı da daha şiddetli!' diye mukabele etti."

---

1 Acâc neşrinde (I, 196) "el-Bezzâr" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (I, 130) "Hayşeme" şeklinde ise de doğrusu Acâc'ın kaydettiği (I, 197) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

3 İfadenin ikinci kısmının çevirisinde Nureddin Boyacılar'ın İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzûât*'ındaki rivayet için düştüğü not dikkate alınmıştır (I, 21, dp. 7) [çevirenin notu].

١٤٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَحمَدَ بنِ شَاذَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ وَهبٍ البُندَارُ، نا مُوسَى بنُ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، نا مِنجَابُ بنُ الحَارِثِ، أنا ابنُ مُسهِرٍ، عَن زَكَرِيَّا بنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَن سَعدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: خُذُوا الحَدِيثَ مِنَ الثِّقَاتِ.

ذِكرُ مَن يُجتَنَبُ السَّمَاعُ مِنهُ

اتَّفَقَ أَهلُ العِلمِ عَلَى أَنَّ السَّمَاعَ مِمَّن ثَبَتَ فِسقُهُ لَا يَجُوزُ، وَيَثبُتُ الفِسقُ بِأُمُورٍ كَثِيرَةٍ لَا تَختَصُّ بِالحَدِيثِ، فَأَمَّا مَا يَختَصُّ بِالحَدِيثِ مِنهَا، فَمِثلُ أَن يَضَعَ مُتُونَ الأَحَادِيثِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، أَو أَسَانِيدَ المُتُونِ، وَيُقَالُ: إِنَّ الأَصلَ فِي التَّفتِيشِ عَن حَالِ الرُّوَاةِ كَانَ لِهَذَا السَّبَبِ.

١٤١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا أَبُو سَعِيدٍ السُّكَّرِيُّ، أنا الرِّيَاشِيُّ، نا ابنُ أَبِي رَجَاءٍ، نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن خَيثَمَةَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: «لَم يَكُنِ النَّاسُ يَسأَلُونَ عَنِ الإِسنَادِ حَتَّى كَانَ زَمَنُ المُختَارِ فَاتَّهَمُوا النَّاسَ»

١٤٢ - أنا القَاضِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَبِيبٍ البَصرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُعَلَّى بنِ عَبدِ اللهِ الأَزدِيُّ، إِملَاءً بِالبَصرَةِ، أنا أَبُو جَزءٍ مُحَمَّدُ بنُ حَمدَانَ القُشَيرِيُّ، نا أَبُو العِينَاءِ، عَن أَبِي أَنَسٍ الحَرَّانِيِّ، قَالَ: قَالَ المُختَارُ لِرَجُلٍ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ: «ضَع لِي حَدِيثًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنِّي كَائِنٌ بَعدَهُ خَلِيفَةً، وَطَالِبَ لَهُ بِتِرَةِ وَلَدِهِ، وَهَذِهِ عَشَرَةُ آلَافِ دِرهَمٍ وَخُلعَةٌ وَمَركُوبٌ وَخَادِمٌ» فَقَالَ الرَّجُلُ: أَمَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَلَا، وَلَكِنِ اختَر مَن شِئتَ مِنَ الصَّحَابَةِ، وَأَحُطُّكَ مِنَ الثَّمَنِ مَا شِئتَ، قَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَوكَدُ قَالَ: وَالعَذَابُ عَلَيهِ أَشَدُّ

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis ilmi çerçevesine giren bir diğer husus râvinin görüşmediği kimseden hadis dinlediği iddiasında bulunmasıdır. Söz konusu problemden dolayı muhaddisler râvilerin doğum ve vefat tarihlerini kaydetmiştir. Böylece bazı râvilerin yaşlarının küçüklüğü nedeniyle erişemedikleri hocalardan rivayette bulundukları tespit edilmiştir.

143- "Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed el-Ekber → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Muhammed Süleyman b. Dâvud b. Kesîr et-Tûsî → Ebû Hassân [Hasan b. Osman] ez-Ziyâdî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Hammâd b. Zeyd'i şöyle derken işitmiştir:[1] "Yalancılara karşı tarih gibi bir yardımcımız olmadı. Râvinin birine 'Ne zaman dünyaya geldin?' diye sorar ve kendisi bize doğum tarihini bildirdiğinde onun yalanını doğrusunu anlarız." Ebû Hassân [Hasan b. Osman ez-Ziyâdî] "Ben de [bu söz üzerine] tarihe dikkat etmeye başladım, 60 senedir de bunu uyguluyorum." demiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ashâbü'l-hadîs bundan dolayı âlimlerin niteliklerini, tavırlarını ve ahvâlini de kaydetmiştir. Bu gibi hususlarda [verdikleri çelişkili bilgiler dolayısıyla] pek çok râvi rezil olmuştur.

2. Râvinin, Hadisi Dinlediği Zaman Açısından İmtihan Edilmesi

144- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Yusuf b. Ahmed b. Yusuf es-Saydalânî -Mekke'de-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. Amr b. Musa el-Ukaylî [ö. 326/937] şöyle demiştir: "Muhammed b. Müslim b. Vâre'nin [ö. 270/884] kitabında -ki onu bana Rey'de oğlu göstermişti- şöyle bir ifade gördüm: 'Ebü'l-Velîd [et-Tayâlisî]'ye [ö. 227/842] Âmir b. Ebî Âmir el-Hazzâz'ı [ö. 190-200/805-816 arası] sordum. Şöyle dedi: 'Ondan Eyyûb b. Musa'nın [ö. 133/750-1], babası → dedesi aracılığıyla Hz. Peygamber'den naklettiği şu hadisi yazdım: Bir baba evladına güzel edepten daha hayırlı bir şey bırakamaz.' Bir ara onun yanında iken 'Bize Atâ b. Ebî Rebâh [ö. 114/732-3] haber verdi ya da Atâ b. Ebî Rebâh'ı işittim. Ona birtakım meseleler sorulmuştu.' dedi. Ben 'Kaç senesinde?' dedim. '[Hicri] 124 senesinde.' cevabını verdi. Bunun üzerine ona 'Atâ [hicri] 110 küsurlarda vefat etti.' dedik."

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de bu isim "Hassân b. Zeyd" olarak kayıtlı olup ifade şöyledir: "'(…) → Ebû Hassân ez-Ziyâdî' isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hassân b. Zeyd şöyle demiştir: (…)" Ancak bu isimde bir râvi olmadığı gibi Süyûtî'nin *Tedrîb*'indeki (V, 503) "Hassân b. Yezîd" kaydı da anlamlı değildir, çünkü o isimde bir râvi de bulunmakmaktadır. Avvâme de oraya düştüğü notta meseleyi çözüme kavuşturamamıştır. Kanaatimizce bu ifadenin doğrusu metinde kaydedildiği gibi olmalıdır. Yani Hammâd b. Zeyd, Hassân b. Zeyd'e dönüşmüş, böylece söz, aslında olmayan bir şahsa nispet edilmiştir. İbn Asâkir de buradaki ismin Hammâd b. Zeyd olabileceğine dikkat çekmiştir (*Târîh*, I, 54-5) [çevirenin notu].

وَمِنهَا أَن يَدَّعِيَ السَّمَاعَ مِمَّن لَم يَلقَهُ، وَلِهَذِهِ العِلَّةِ قَيَّدَ النَّاسُ مَوَالِيدَ الرُّوَاةِ، وَتَارِيخَ مَوتِهِم، فَوُجِدَت رِوَايَاتٌ لِقَومٍ عَن شُيُوخٍ قَصَّرَت أَسنَانُهُم عَنِ إِدرَاكِهِم.

١٤٣ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدٍ الأَكبَرُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ سُلَيمَانُ بنُ دَاوُدَ بنِ كَثِيرٍ الطُّوسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَسَّانَ الزِّيَادِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ حَمّاد بنَ زَيدٍ، يَقُولُ: لَم نَستَعِن عَلَى الكَذَّابِينَ بِمِثلِ التَّارِيخِ، نَقُولُ لِلشَّيخِ: سَنَةَ كَم وُلِدتَ؟ فَإِذَا أَخبَرَ بِمَولِدِهِ عَرَفنَا كَذِبَهُ مِن صِدقِهِ، قَالَ أَبُو حَسَّانَ: «فَأَخَذتُ فِي التَّارِيخِ فَأَنَا أَعمَلُهُ مِن سِتِّينَ سَنَةً»

وَضَبَطَ أَصحَابُ الحَدِيثِ صِفَاتَ العُلَمَاءِ وَهَيئَاتِهِم وَأَحوَالَهُم أَيضًا؛ لِهَذِهِ العِلَّةِ، وَقَدِ افتُضِحَ غَيرُ وَاحِدٍ مِنَ الرُّوَاةِ فِي مِثلِ ذَلِكَ.

امتِحَانُ الرَّاوِي بِالسُّؤَالِ عَن وَقتِ سَمَاعِهِ

١٤٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيدَلَانِيُّ، بِمَكَّةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ مُوسَى العُقَيلِيُّ، قَالَ: رَأَيتُ فِي كِتَابِ مُحَمَّدِ بنِ مُسلِمِ بنِ وَارَةَ - أَخرَجَهُ إِلَى ابنِهِ بِالرِّيِّ -: سَأَلتُ أَبَا الوَلِيدِ عَن عَامِرِ بنِ أَبِي عَامِرٍ الخَزَّازِ فَقَالَ: كَتَبتُ عَنهُ حَدِيث أَيُّوبَ بنِ مُوسَى عَن أَبِيهِ عَن جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَا نَحلَ - يَعنِي وَلَدًا وَالِدٌ أَفضَلَ مِن أَدَبٍ حَسَنٍ» - فَبَينَا نَحنُ عِندَهُ يَومًا إِذ قَالَ: نا عَطَاءُ بنُ أَبِي رَبَاحٍ أَو سَمِعتُ عَطَاءَ بنَ أَبِي رَبَاحٍ وَسُئِلَ عَن كَذَا وَكَذَا فَقُلتُ: فِي سَنَةِ كَم؟ قَالَ: فِي سَنَةِ أَربَعٍ وَعِشرِينَ، قُلنَا: فَإِنَّ عَطَاءَ تُوُفِّيَ سَنَةَ بِضعَ عَشرَةَ.

145- "Ebû Abdurrahman Muhammed b. Yusuf el-Kattân en-Neysâbûrî → Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdûye ed-Dabbî → Ebû Ali el-Hâfız → Muhammed b. Abdullah el-Beyrûtî → Süleyman b. Abdülhamîd el-Behrânî → Yahyâ b. Salih" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İsmail b. Ayyâş [ö. 182/798-9] şöyle demiştir: "Irak'taydım. Ehl-i hadis bana gelip 'Şurada Hâlid b. Ma'dân'dan [ö. 106/724-5] hadis nakleden bir adam var.' dedi. Hemen adamın yanına varıp 'Hâlid b. Ma'dân'dan hangi sene hadis yazdın?' diye sordum. '[Hicri] 113 senesi.' cevabını verdi. Bunun üzerine ben 'Yani ölümünden yedi sene sonra Hâlid b. Ma'dân'dan hadis işittiğini iddia ediyorsun öyle mi!' dedim." Yine İsmail b. Ayyâş şöyle demiştir: "Hâlid [hicri] 106 senesinde vefat etti."

146- "Muhammed b. Yusuf → Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Ali [Hüseyin b. Ali] el-Hâfız [en-Neysâbûrî]'yi [ö. 349/960] şöyle derken işitmiştir: "Abdullah b. İshak el-Kirmânî [ö. ?] Muhammed b. Ebî Ya'kûb'dan [ö. 244/858-9] hadis naklettiğinde onun yanına gidip doğum tarihini sordum. O da bana [hicri] 251 senesinde doğduğunu söyledi. Bunun üzerine ben 'Bil ki Muhammed b. Ebî Ya'kûb sen doğmadan yedi[1] sene önce vefat etti' dedim." Ebû Abdullah [Muhammed b. Abdullah el-Hâkim] [ö. 405/1014] şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâtim el-Keşşî [ö. 339/951] bize geldiğinde Abd b. Humeyd'den [ö. 249/863-4] hadis nakletti. Kendisine doğum tarihini sorduğumda [hicri] 260 senesinde dünyaya geldiğini söyledi. Bunun üzerine ben arkadaşlarımıza 'Bu hoca, vefatından 13 sene sonra Abd b. Humeyd'den hadis işitmiş!' dedim."

3. Râvinin, Hadisi Dinlediği Kişinin Özelliği Üzerinden İmtihan Edilmesi

147- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Ali b. İbrahim el-Müstemlî → Muhammed b. Süleyman b. Fâris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. İsmail el-Buhârî şöyle demiştir: "Ebü's-Sindî Süheyl b. Zekvân el-Mekkî [ö. 140-150/757-768 arası] 'Âişe'yi [ö. 58/678] işittim.' dedi. Abbâd b. el-Avvâm [ö. 183-187/799-803 arası] ise 'Biz onu yalan söylemekle itham ederdik.' demiştir. Abbâd ona 'Bana Âişe'yi tarif etsene' deyince o 'Esmerdi.' demişti." [Buhârî şöyle demiştir:] "Abbâd dışındakilerin de bildirdiğine göre Hz. Âişe beyaza yakın kızıl tenliydi."

1 Eserin neşirlerinde "dokuz" şeklinde kayıtlı ise de hem maruf vefat tarihi hem de İbn Hacer'in kaydı dikkate alındığında "yedi" olmalıdır (*Lisânü'l-Mîzân*, IV, 433) [çevirenin notu].

١٤٥ - نا أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ النَّيسَابُورِيُّ لَفظًا، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَمدُويَه أَبُو عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ البَيرُوتِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عَبدِ الحَمِيدِ البَهرَانِيُّ، نا يَحيَى بنُ صَالِحٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، قَالَ: كُنتُ بِالعِرَاقِ فَأَتَانِي أَهلُ الحَدِيثِ، فَقَالُوا: هَهُنَا رَجُلٌ يُحَدِّثُ عَن خَالِدِ بنِ مَعدَانَ؟ فَأَتَيتُهُ فَقُلتُ: أَيُّ سَنَةٍ كَتَبتَ عَن خَالِدِ بنِ مَعدَانَ؟ قَالَ: سَنَةَ ثَلَاثَ عَشرَةَ، فَقُلتُ: أَنتَ تَزعُمُ أَنَّكَ سَمِعتَ مِنَ خَالِدِ بنِ مَعدَانَ بَعدَ مَوتِهِ بِسَبعِ سِنِينَ، قَالَ إِسمَاعِيلُ: مَاتَ خَالِدٌ سَنَةَ سِتٍّ وَمِائَةٍ.

١٤٦ - وَنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ أَبُو عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ الحَافِظَ، يَقُولُ: لَمَّا حَدَّثَ عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ الكِرمَانِيُّ عَن مُحَمَّدِ بنِ أَبِي يَعقُوبَ، أَتَيتُهُ فَسَأَلتُهُ عَن مَولِدِهِ، فَذَكَرَ أَنَّهُ وُلِدَ سَنَةَ إِحدَى وَخَمسِينَ وَمِائَتَينِ، فَقُلتُ لَهُ: مَاتَ مُحَمَّدُ بنُ أَبِي يَعقُوبَ قَبلَ أَن تُولَدَ بِسَبعِ سِنِينَ، فَأَعلَمَهُ، قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ: وَلَمَّا قَدِمَ عَلَينَا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ حَاتِمٍ الكِسِّيُّ، وَحَدَّثَ عَن عَبدِ بنِ حُمَيدٍ، سَأَلتُهُ عَن مَولِدِهِ فَذَكَرَ أَنَّهُ وُلِدَ سَنَةَ سِتِّينَ وَمِائَتَينِ، فَقُلتُ لِأَصحَابِنَا: سَمِعَ هَذَا الشَّيخُ مِن عَبدِ بنِ حُمَيدٍ بَعدَ مَوتِهِ بِثَلَاثَ عَشرَةَ سَنَةً.

امتِحَانُ الرَّاوِي بِالسُّؤَالِ عَن صِفَةِ مَن رَوَى عَنهُ

١٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ المُستَملِي، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ فَارِسٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ، قَالَ سُهَيلُ بنُ ذَكوَانَ أَبُو السِّندِيِّ المَكِّيُّ: سَمِعتُ عَائِشَةَ - وَقَالَ عَبَّادُ بنُ العَوَّامِ: كُنَّا نَتَّهِمُهُ بِالكَذِبِ، قُلتُ لَهُ: صِف لِي عَائِشَةَ، قَالَ: كَانَت أَدمَاءَ، وَقَالَ غَيرُ عَبَّادٍ: كَانَت شَقرَاءَ بَيضَاءَ.

148- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Hârizmî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr [ö. 242/856-7] şöyle demiştir: "Vekî' [b. el-Cerrâh]'a [ö. 197/812] Ümmü Dâvud el-Vâbişiyye [ö. ?] sorulmuş, o da 'Zeki bir hanımdır.' demişti. Aynı soru Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'a [ö. 198/813] sorulduğunda şöyle demiştir: Adamın biri ona [Kadı] Şüreyh'i [ö. 80/699 {?}] sormuştu. O ise '[Şüreyh] annen gibiydi.' cevabını vermişti." [Hüseyin b. İdris {ö. 301/913-4} şöyle demiştir:] "İbn Ammâr'a 'Bu ne demek?' diye sordum, 'O hanım, Şüreyh'in sakalı olmayan bir köse olduğunu kasetti.' dedi." Yine İbn Ammâr şöyle demiştir: Abdullah b. Üzeyne el-Üzeynî'nin [ö. 170-180/786-797 arası] hadisi yazılmaz. Buraya uğramıştı. Musul'a gelmiş ve Ebû Ali Harb [b. Muhammed el-Mevsılî et-Tâî]'ye [ö. 226/840-1] konuk olmuştu. [Zeyd] b. Ebi'z-Zerkâ [ö. 197/812-3] ve Kâsım [b. Yezîd] el-Cermî [ö. 194/809-10] ondan hadis dinlemişlerdi. Ben de ona gittim. Bize Muhammed b. Salim'den [ö. ?] hadis nakletti. Bunu Kâsım'a söyledim ve "Bu adamın yalancı olmasından endişe ediyorum." dedim. Kâsım bana "Süfyân es-Sevrî'nin bize söylediğine göre Muhammed b. Salim âmâ idi. İstersen ona Muhammed'in âmâ mı yoksa gören biri mi olduğunu sor." dedi. Ben de meseleyi karıştırdım ve ona "Muhammed b. Salim tek gözü görmeyen biri miydi, yoksa sağlam biri miydi?" diye sordum, "Sağlam biriydi. Vallahi senden iyi görüyordu." cevabını verdi. Bunu Kâsım'a bildirdiğimde ondan dinledikleri hadisleri kaldırıp attılar.

4. Râvinin, Hadisi Dinlediği Yer Üzerinden İmtihan Edilmesi

149- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl b. Şâzân es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Ebû Ahmed [Muhammed b. Abdullah] ez-Zübeyrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şerîk [b. Abdullah] [ö. 177/794] şöyle demiştir: "Ebû İshak es-Sebîî [ö. 127/745] Hubşî b. Cünâde'den [ö. 61-70/680-690 arası] nakilde bulunduğunda ona 'Hubşî'den nerede hadis işittin?' diye sordum. Ebû İshak 'Sebî' mezarlığında bir mecliste iken atıyla yanımıza gelmişti' cevabını verdi."

150- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Ali el-Ebbâr [ö. 290/903] şöyle demiştir: "Mücâhid b. Musa'ya [ö. 244/858] [bir seferinde 'Yezîd b. Ebî Habîb [ö. 128/745-6] bize haber verdi' diyen] Ebû Dâvud [Süleyman b. Amr] en-Nehaî'yi [ö. 180-190/796-806 arası] sormuştum. Mücâhid şöyle dedi:

١٤٨ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ غَالِبٍ الخُوَارِزمِيُّ، أنا مُحمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، قَالَ: قَالَ ابنُ عَمَّارٍ: سُئِلَ وَكِيعٌ عَن أُمِّ دَاوُدَ الوَابِشِيَّةِ، فَقَالَ: امرَأَةٌ كَانَت ذَكِيَّةَ الفُؤَادِ، قَالَ: وَسُئِلَ عَنهَا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ فَقَالَ: سَأَلَهَا رَجُلٌ عَن شُرَيحٍ قَالَ: فَقَالَت: كَانَ مِثلَ أُمِّكَ، قُلتُ لِابنِ عَمَّارٍ: مَا مَعناهُ فَقَالَ: كَانَ أَثَطَّ - تَعنِي كَوسَجًا لَم تَكُن لَهُ لِحيَةٌ - وَقَالَ ابنُ عَمَّارٍ: عَبدُ اللهِ بنُ أُذَينَةَ الأُذَينِيُّ لَا تَكتُب حَدِيثَهُ، مَرَّ هَهُنَا، فَقَدِمَ المَوصِلَ، فَنَزَلَ عَلَى حَربٍ أَبِي عَلِيٍّ، قَالَ: فَسَمِعَ مِنهُ ابنُ أَبِي الزَّرقَاءِ، وَقَاسِمٌ الجَرمِيُّ، قَالَ: فَذَهَبتُ إِلَيهِ، قَالَ: فَحَدَّثَنَا عَن مُحمَّدِ بنِ سَالِمٍ، قَالَ: فَذَكَرتُ ذَلِكَ لِلقَاسِمِ، قَالَ: وَقُلتُ: إِنِّي أَخَافُ أَن يَكُونَ هَذَا كَذَّابًا، قَالَ: فَقَالَ لِي قَاسِمٌ: إِنَّ سُفيَانَ الثَّورِيَّ أَخبَرَنَا أَنَّ مُحمَّدَ بنَ سَالِمٍ كَانَ أَعمَى، فَسَلهُ أَصَحِيحًا كَانَ أَم أَعمَى؟ قَالَ: فَأَقلَبتُ المَسأَلَةَ، فَقُلتُ: مُحمَّدُ بنُ سَالِمٍ كَانَ أَعوَرَ أَم صَحِيحًا؟ فَقَالَ: صَحِيحٌ وَاللهِ أَصَحُّ بَصَرًا مِنكَ. قَالَ: فَأَخبَرتُ قَاسِمًا بِذَلِكَ فَأَلقَوا حَدِيثَهُ.

امتِحَانُ الرَّاوِي بِالسُّؤَالِ عَنِ المَوضِعِ الَّذِي سَمِعَ فِيهِ

١٤٩ - أَخبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ مُحمَّدُ بنُ مُوسَى بنُ الفَضلِ بنِ شَاذَانَ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، نا أَبِي، نا أَبُو أَحمَدَ الزُّبَيرِيُّ، نا شَرِيكٌ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَن حَبَشِيّ بنِ جُنَادَةَ، قُلتُ لِأَبِي إِسحَاقَ: أَينَ سَمِعتَهُ مِنهُ؟ قَالَ: وَقَفَ عَلَينَا عَلَى فَرَسٍ لَهُ فِي مَجلِسٍ فِي جَبَّانَةِ السَّبِيعِ.

١٥٠ - أَخبَرَنِي مُحمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَ: سَأَلتُ مُجَاهِدَ بنَ مُوسَى عَن أَبِي دَاوُدَ، يَعنِي النَّخَعِيَّ، قَالَ:

Ona (Ebû Dâvud'a) 'Yezîd b. Ebî Habîb ile nerede karşılaştın?' dedim. Ebû Dâvud 'Bu tarz bir soru için bir cevap hazırlamadan ondan hadis nakledeceğimi mi sandın? Onunla şurada, şuralarda karşılaştım.' cevabını verdi. Mücâhid 'Beni erişemeyeceğim bir mekâna yönlendirdi.' dedi."[1]

151- "Ali b. Muhammed b. el-Hasan es-Simsâr → Abdullah b. Osman es-Saffâr → Muhammed b. İmrân es-Sayrafî → Abdullah b. Ali b. el-Medînî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, babası Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: Sika biri olan Muhammed b. el-Hasan el-Vâsıtî [ö. 190-200/805-816 arası] A'meş'ten pek çok şey nakletmişti. Yine o bize zayıf biri olan [Vâsıtlı] Süheyl b. Zekvân'ın Hz. Âişe'den naklettiği bir haber aktarmıştı. Bu rivayetin üzerine Süheyl'e "Âişe ile nerede karşılaştın?" diye sorulduğunda o "Vâsıt'ta." demiş.

5. Yalancılığı, Hocasından Gayet İyi Bilinen [Rivayetinin] Aksine Bir Şeyi Anlatmasıyla Ortaya Çıkan Kimse

152- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali b. el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Süleyman b. Harb [→ Hammâd b. Zeyd][2]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre adamın biri Eyyûb [es-Sahtiyânî]'ye "Amr [b. Ubeyd] Hasan [el-Basrî]'den nebizden dolayı sarhoş olan kimseye celde vurulmayacağını naklediyor." deyince Eyyûb şu cevabı vermiştir: "Yalan söylemiş. Ben Hasan'ı 'Nebizden dolayı sarhoş olan kimseye celde vurulur.' derken işittim."

153- "Hasan b. Muhammed el-Belhî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız -Buhara'da- → Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Huzâî → Ebû Ali Hüseyin b. İsmail b. Süleyman el-Fârisî → Ebû Ma'şer Hamdûye b. el-Hattâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] ve Muhammed b. Yusuf b. el-Hakem [ö. ?] şöyle demişlerdir: "Abdullah b. Abdurrahman el-Üsâmî el-Medînî [ö. 225/839'dan sonra] Buhara'ya geldiğinde onun yanına gidip gelirdik, o da bize hadis naklederdi. Bir gün bize Hz. Peygamber'in cumartesi günleri hacamat yaptırdığına dair bir hadis nakletti. Ardından da 'Pek çok kereler Süfyân b. Uyeyne'nin cumartesi günü hacamat yaptırdığını gördüm' dedi."

---

1 Rivayetin tercümesinde Ahmed b. Hanbel'in *el-İlel*'indeki ifade dikkate alınmıştır (II, 542) [çevirenin notu].

2 İlave Ahmed b. Hanbel *el-İlel*'inden (I, 407) yapılmıştır [çevirenin notu].

قُلتُ لَهُ: يَزِيدُ بنُ أَبِي حَبِيبٍ أَينَ لَقِيتَهُ؟ فَقَالَ: مَا حَدَّثتُ عَنهُ حَتَّى هَيَّأتُ لَهُ الجَوَّابَ، لَقِيتُهُ بِالبَابِ وَالأَبوَابِ. قَالَ مُجَاهِدٌ: دَلَّنِي عَلَى مَكَانٍ لَا أَقدِرُ عَلَيهِ.

١٥١ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ السِّمسَارُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الصَّفَّارُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ الصَّيرَفِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِيَ، يَقُولُ: مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الوَاسِطِيُّ رَوَى عَنِ الأَعمَشِ، غَيرَ شَيءٍ، وَهُوَ ثِقَةٌ، وَنا عَن سُهَيلِ بنِ ذَكوَانَ وَكَانَ ضَعِيفًا عَن عَائِشَةَ، وَقِيلَ لَهُ: أَينَ لَقِيتَ عَائِشَةَ؟ قَالَ: بِوَاسِطَ.

مَن بَانَ كَذِبُهُ بِحِكَايَتِهِ عَن شَيخِهِ خِلَافَ المَحفُوظِ عَنهُ

١٥٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيِّ بنِ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِأَيُّوبَ: إِنَّ عَمرًا رَوَى عَنِ الحَسَنِ: لَا يُجلَدُ السَّكرَانُ مِنَ النَّبِيذِ، قَالَ أَيُّوبُ: كَذَبَ، أَنَا سَمِعتُ الحَسَنَ يَقُولُ: «يُجلَدُ السَّكرَانُ مِنَ النَّبِيذِ»

١٥٣ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ البَلخِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ، بِبُخَارَى قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ مَحمُودٍ الخُزَاعِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ الحُسَينَ بنَ إِسمَاعِيلَ بنِ سُلَيمَانَ الفَارِسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مَعشَرٍ حَمدُويَه بنَ الخَطَّابِ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ، وَمُحَمَّدَ بنَ يُوسُفَ بنِ الحَكَمِ، يَقُولَانِ: لَمَّا قَدِمَ عَبدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الأُسَامِيُّ المَدِينِيُّ بُخَارَى كُنَّا نَختَلِفُ إِلَيهِ وَهُوَ يُحَدِّثُنَا: فَحَدَّثَنَا يَومًا بِحَدِيثٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ كَانَ يَحتَجِمُ يَومَ السَّبتِ، ثُمَّ قَالَ: رَأَيتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ يَحتَجِمُ يَومَ السَّبتِ غَيرَ مَرَّةٍ،

Muhammed b. Yusuf şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer [Abdullah b. Muhammed] el-Müsnedî'ye [ö. 229/844] gidip ona bunu söyledik. Bunun üzerine o 'Doğrultun beni, doğrultun beni! Süfyân b. Uyeyne'nin: Tek bir sefer hacamat yaptırdım, onda da bayıldım, dediğini işittim.' dedi. O zaman onun [Üsâmî'nin] yalancı olduğunu anladık." Ebû Ma'şer [Hamdûye] [ö. 270-280/883-894 arası] şöyle demiştir: "Bundan dolayı onu yalancı kabul ettiler. O, Ka'nebî'nin [ö. 221/835] ve Kuteybe [b. Saîd]'in [ö. 240/855] kitaplarını alır, onları incelerdi. Sonra da talebelere [bu isimleri aradan çıkararak hadisleri] Leys b. Sa'd [ö. 175/791] ve başkalarından naklederdi."

Ebû Bekir Hatîb [el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Hadis uydurmaktan ve karşılaşmadığı kimselerden hadis dinleme iddiasından uzak olan ve adalete halel getirecek fiillerden kaçınan biri şayet dinlediklerini içeren yazılı bir şeye sahip değilse ve hadisleri ezberinden naklediyorsa, bu durumda, rivayetleri bilen ve anlayanlar onun hadis için uğraşıp zorluklara katlandığına ve hadisleri tam anlayıp ezberlediğine şahitlik etmedikçe rivayetlerini delil olarak kullanmak uygun değildir. Onun itkân ve zabt sahibi olup olmadığı, birtakım hadislerin ters yüz edilerek kendisine sunulması ile tespit edilir.

6. Hadislerin Ters Yüz Edilip (*Kalb*) Kendi Hadisleri Gibi Sunulması Suretiyle Râvinin Denenmesi

154- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ → Ali b. Abdullah el-Medînî → Behz [b. Esed]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir: "Vaizlerin, hadisleri ezberlemedikleri söylendiği için Sâbit el-Bünânî'nin [ö. 123/740-1] hadislerini ters yüz ederek kendisine sunardım. Nitekim Enes [b. Mâlik]'ten naklettiği hadisleri için 'Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan [ö. 83/702] naklettiğin şu hadis nasıldı?' derdim, o da 'Hayır, onu bize Enes nakletti' diye mukabele ederdi. Ben Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan naklettiği hadis için 'Enes'ten rivayet ettiğin şu hadis nasıldı?' derdim, ona da 'Hayır, onu bize Abdurrahman b. Ebî Leylâ rivayet etti' cevabını verirdi."

155- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Mahmûd el-Mervezî -Merv'de- → Muhammed b. Ali el-Hâfız → Ziyâd b. Yahyâ → Behz b. Esed" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir:

قَالَ مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ: فَأَتَينَا أَبَا جَعفَرٍ المُسنَدِيَّ، فَذَكَرنَا لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: أَقِيمُونِي أَقِيمُونِي، سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ يَقُولُ: مَا احتَجَمتُ قَطُّ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً، فَغُشِيَ عَلَيَّ، قَالَ: فَعَلِمنَا حِينَئِذٍ أَنَّهُ كَذَّابٌ، قَالَ أَبُو مَعشَرٍ: فَلِذَلِكَ كَذَّبُوهُ، كَانَ يَأخُذُ كِتَابَ القَعنَبِيِّ وَكِتَابَ قُتَيبَةَ فَيَنظُرُ فِيهِ فَيَروِي لَهُم عَنِ اللَّيثِ بنِ سَعدٍ وَغَيرِهِ أَو كَمَا قَالَ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ الخَطِيبُ: وَإِذَا سَلِمَ الرَّاوِي مِن وَضعِ الحَدِيثِ وَادِّعَاءِ السَّمَاعِ مِمَّن لَم يَلقَهُ، وَجَانَبَ الأَفعَالَ الَّتِي تَسقُطُ بِهَا العَدَالَةُ، غَيرَ أَنَّهُ لَم يَكُن لَهُ كِتَابٌ بِمَا سَمِعَهُ فَحَدَّثَ مِن حِفظِهِ، لَم يَصِحَّ الِاحتِجَاجُ بِحَدِيثِهِ حَتَّى يَشهَدَ لَهُ أَهلُ العِلمِ بِالأَثَرِ وَالعَارِفُونَ بِهِ أَنَّهُ مِمَّن قَد طَلَبَ الحَدِيثَ وَعَانَاهُ وَضَبَطَهُ وَحَفِظَهُ، وَيُعتَبَرُ إِتقَانُهُ وَضَبطُهُ بِقَلبِ الأَحَادِيثِ عَلَيهِ.

امتِحَانُ الرَّاوِي بِقَلبِ الأَحَادِيثِ وَإِدخَالِهَا عَلَيهِ

١٥٤ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدِّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ البَرَاءِ: وَأَنَا حَاضِرٌ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ المَدِينِيُّ عَن بَهزٍ، عَن حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ، قَالَ: كُنتُ أُقَلِّبُ عَلَى ثَابِتٍ البُنَانِيِّ حَدِيثَهُ، وَكَانُوا يَقُولُونَ: القُصَّاصَ لَا يَحفَظُونَ، وَكُنتُ أَقُولُ لِحَدِيثِ أَنَسٍ: كَيفَ حَدَّثَكَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي لَيلَى؟ فَيَقُولُ: لَا إِنَّمَا حَدَّثَنَاهُ أَنَسٌ، وَأَقُولُ لِحَدِيثِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي لَيلَى: كَيفَ حَدَّثَكَ أَنَسٌ؟ فَيَقُولُ: لَا إِنَّمَا حَدَّثَنَاهُ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي لَيلَى.

١٥٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ مَحمُودٍ المَروَزِيِّ، بِهَا، حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَافِظُ، نا زِيَادُ بنُ يَحيَى، نا بَهزُ بنُ أَسَدٍ، عَن حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ، قَالَ:

"Birtakım hadisleri ters yüz ederek Sâbit el-Bünânî'ye arz ettim ancak o, bu değişikliği kabul etmedi. [Bazı hadislerin] kalb ederek Ebân b. Ebî Ayyâş'a [ö. 141-151/759-769 arası] arz ettiğimde ise o bunları değiştirilmiş olarak kabul etti."

156- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Yusuf b. Ahmed es-Saydalânî → Muhammed b. Amr el-Ukaylî → Muhammed b. Saîd b. Belc → Abdurrahman b. el-Hakem b. Beşîr b. Süleyman[1]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Behz [b. Esed] [ö.197/812-3], Haramî [b. Umâre] [ö. 201/816-7][2] kendisine Ebân b. Ebî Ayyâş'ı sorduğunda Şu'be'den şunu nakletmiştir: '[Onun rivayet ettiği] Enes [b. Mâlik] hadislerini Hasan [el-Basrî]'den, Hasan'ın hadislerini de Enes'ten naklederek yazdım ve Ebân b. Ebî Ayyâş'a verdim. O da onları bana okudu.' Bunun üzerine Haramî '[Şu'be] ne kötü şey yapmış! Helal mi şimdi bu!' dedi."

157- "Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mücâhid b. Musa şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî'nin yanına, evine girdik. Hâris [b. Şüreyh] en-Nakkâl [ö. 230/844-5] içerisinde kalb edilmiş bir hadis olan bir notu ona sundu. İbn Mehdî onu nakletmeye başladı ve neredeyse bitiriyordu. Sonrasında hadisin durumunu fark edip inceler bir ifade ile baktı ve fırlatıp attı. Ardından iki kere 'Vallahi neredeyse okunup geçilecekti!' dedi."

158- "Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. Harun ed-Dabbî → Kadı Ebü'l-Hasan Muhammed b. Salih el-Hâşimî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebü'l-Abbas İbn Ukde [ö. 332/944] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medînî Kûfe'ye Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn]'in [ö. 219/834] yanına gitmişlerdi. Yahyâ b. Maîn [onun rivayetleri içine] dört hadis karıştırdı. Hadisleri bitirdiklerinde [Ebû Nuaym], Yahyâ b. Maîn'e tekme atıp onu yere düşürdü. Ardından da 'Ahmed'in takvası böyle bir şey yapmasına engeldir. -Ali'yi kastederek- bunun konumu da kendisini bu tarz bir şey yapmaktan alıkoyar. Bu senin işin!' dedi. Yahyâ 'O tekme bana her şeyden güzel gelirdi.' demiştir."

1 Eserin tüm neşirlerinde "Selman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır. Ancak bu düzelti râvinin adının mevcut, yani eserde kaydedilen hâlini dikkate almaktadır. Öte yandan bu ismin Behz'in talebeleri içerisinde yer alan Abdurrahman b. Bişr b. el-Hakem (ö. 260/874) olması daha muhtemeldir [çevirenin notu].

2 Bu zatın yine Basralı olan Haramî b. Hafs (ö. 322/837-8) olması da ihtimal dâhilindedir [çevirenin notu].

«قَلبتُ أَحَادِيثَ عَلَى ثَابِتٍ البُنَانِيِّ فَلَم تَنقَلِب، وَقَلبتُ عَلَى أَبَانَ بنِ أَبِي عَيَّاشٍ فَانقَلَبَت»

١٥٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا يُوسُفُ بنُ أَحمَدَ الصَّيدَلَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو العُقَيلِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدِ بنِ بَلجٍ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ الحَكَمِ بنِ بَشِيرِ بنِ سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ بَهزًا وَسَأَلَهُ حَرَمِيٌّ عَن أَبَانَ بنِ أَبِي عَيَّاشٍ، فَذَكَرَ عَن شُعبَةَ، قَالَ: كَتَبتُ حَدِيثَ أَنَسٍ عَنِ الحَسَنِ، وَحَدِيثَ الحَسَنِ عَن أَنَسٍ، فَدَفَعتُهَا إِلَيهِ فَقَرَأَهَا عَلَيَّ، فَقَالَ حَرَمِيٌّ: «بِئسَ مَا صَنَعَ وَهَذَا يَحِلُّ؟»

١٥٧ - قَرَأتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقِ، عَن دَعلَجِ بنِ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ مُجَاهِدًا وَهُوَ ابنُ مُوسَى يَقُولُ: دَخَلنَا عَلَى عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ فِي بَيتِهِ فَدَفَعَ إِلَيهِ - يَعنِي حَارِثًا النَّقَّالَ - رُقعَةً فِيهَا حَدِيثٌ مَقلُوبٌ فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُ حَتَّى كَادَ أَن يَفرُغَ، ثُمَّ فَطِنَ، فَنَقَدَهُ فَرَمَى بِهِ، وَقَالَ: «كَادَت وَاللهِ تَمضِي، كَادَت وَاللهِ تَمضِي»

١٥٨ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ قَالَ: سَمِعتُ القَاضِيَ أَبَا عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ هَارُونَ الضَّبِّيُّ، يَقُولُ: سَمِعتُ القَاضِيَ أَبَا الحَسَنِ مُحَمَّدَ بنَ صَالِحٍ الهَاشِمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ بنَ عُقدَةَ، يَقُولُ: خَرَجَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ، وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ، وَعَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ إِلَى الكُوفَةِ إِلَى أَبِي نُعَيمٍ، فَدَلَّسَ عَلَيهِ يَحيَى بنُ مَعِينٍ أَربَعَةَ أَحَادِيثَ، فَلَمَّا فَرَغُوا رَفَسَ يَحيَى بنَ مَعِينٍ حَتَّى أَقلَبَهُ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا أَحمَدُ فَيَمنَعُهُ وَرَعُهُ مِن هَذَا، وَأَمَّا هَذَا - يَعنِي عَلِيًّا - فَتَحنِيثُهُ يَمنَعُهُ مِن ذَلِكَ، وَأَمَّا أَنتَ فَهَذَا مِن عَمَلِكَ، قَالَ يَحيَى: فَكَانَت تِلكَ الرَّفسَةُ أَحَبَّ إِلَيَّ مِن كُلِّ شَيءٍ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi heva ehli ve hakikate muhalif olan mezheplerden ise isterse ilim talebi ve hafızası ile meşhur olsun kendisinden hadis dinlenmez.

7. Bid'at ve Hevâ Ehlinden Hadis Dinlemenin Terkine Dair

159- "Ebü'l-Hasan[1] Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm -Isfahan'da- → Abdullah b. el-Hasan b. Bündâr el-Medînî → Ahmed b. Mehdî → Nuaym b. Hammâd → İbnü'l-Mübârek → [Abdullah] b. Lehîa → Bekir b. Sevâde" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Muhammed b. Muhammed b. Süleyman → Süveyd b. Saîd → Abdullah b. Yezîd el-Mukrî → Saîd b. Ebî Eyyûb → Bekir b. Sevâde → Ebû Ümeyye [el-Cumahî]" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmin küçüklerde aranması kıyamet alametlerindedir."[2]

160- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Sekafî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mahmûd b. Muhammed el-Halebî [ö. 282/895-6] şöyle demiştir: "Ebû Salih Mahbûb b. Musa'yı [ö. 231/845-6] İbnü'l-Mübârek'in kıyamet alametleri hakkındaki 'ilmin küçüklerde aranması' rivayetinden bahsedip şöyle dediğini işittim: 'İbnü'l-Mübârek'e küçüklerin kim olduğunu sordum, Ehl-i bid'at olduğunu söyledi.'"

161- "Ali b. Ebî Ali el-Muaddel[3] → Ubeydullah b. Muhammed b. Süleyman el-Muharrimî → Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî → Yusuf b. el-Ferec -Keş'te [hicri] 228'te-, Ebû Nuaym el-Halebî -Halep'te [hicri] 233'te- ve İshak b. Bühlûl el-Enbârî → Abdullah b. Yezîd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah] b. Lehîa [ö. 174/790] şöyle demiştir: "Hâricîlerden olup tövbe eden ve o görüşlerinden dönen bir hadis hocasını 'Bu hadisler dindir. Dininizi kimden aldığınıza bakın. Çünkü biz hoşumuza giden bir şeyi hadise dönüştürürdük.' derken işittim."[4]

1 Acâc neşrinde (I, 208) "Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Rivayet tespit edilebildiği kadarıyla en erken İbnü'l-Mübârek'in *ez-Zühd*'ünde yer alır (s. 21). Bir sonraki rivayet de onun bu haberi aktardığını teyit eder [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 137) "Ali b. Ebi'l-Muaddel" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Abdullah b. Lehîa'dan gelen benzer bir rivayet için bk. Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 415.

وَإِذَا كَانَ الرَّاوِي مِن أَهلِ الأَهوَاءِ وَالمَذَاهِبِ الَّتِي تُخَالِفُ الحَقَّ لَم يُسمَع مِنهُ، وَإِن عُرِفَ بِالطَّلَبِ وَالحِفظِ

فِي تَركِ السَّمَاعِ مِن أَهلِ الأَهوَاءِ وَالبِدَعِ

١٥٩ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنُ جَعفَرٍ الإِمَامُ بِأَصبَهَانَ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ بُندَارِ المَدِينِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مَهدِيٍّ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، نا ابنُ المُبَارَكِ، أنا ابنُ لَهِيعَةَ، نا بَكرُ بنُ سَوَادَةَ، وَحَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ، نا سُوَيدُ بنُ سَعِيدٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ يَزِيدَ المُقرِئُ، عَن سَعِيدِ بنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَن بَكرِ بنِ سَوَادَةَ، عَن أَبِي أُمَيَّةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مِن أَشرَاطِ السَّاعَةِ أَن يُلتَمَسَ العِلمُ عِندَ الأَصَاغِرِ»

١٦٠ - قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهِ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مَحمُودَ بنَ مُحَمَّدٍ الحَلَبِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا صَالِحٍ مَحبُوبَ بنَ مُوسَى، وَذَكَرَ الحَدِيثَ عَنِ ابنِ المُبَارَكِ، فِي أَشرَاطِ السَّاعَةِ: «أَن يُلتَمَسَ العِلمُ عِندَ الأَصَاغِرِ» قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَسَأَلتُ ابنَ المُبَارَكِ: مَنِ الأَصَاغِرُ؟ قَالَ: «أَهلُ البِدَعِ»

١٦١ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِي المُعَدَّلِ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُخَرِّمِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِيرِيَابِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ الفَرَجِ، بِكِيسٍ سَنَةَ ثَمَانٍ وَعِشرِينَ، ثُمَّ حَدَّثَنِي أَبُو نُعَيمٍ الحَلَبِيُّ، بِحَلَبَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ، ثُمَّ حَدَّثَنِي إِسحَاقُ بنُ بُهلُولٍ الأَنبَارِيُّ قَالُوا جَمِيعًا: نا عَبدُ اللهِ بنُ يَزِيدَ المُقرِئُ، نا ابنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: سَمِعتُ شَيخًا مِنَ الخَوَارِجِ تَابَ وَرَجَعَ وَهُوَ يَقُولُ: «إِنَّ هَذِهِ الأَحَادِيثَ دِينٌ فَانظُرُوا عَمَّن تَأخُذُونَ دِينَكُم، فَإِنَّا كُنَّا إِذَا هَوِينَا أَمرًا صَيَّرنَاهُ حَدِيثًا»

162- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Yezîd b. İsmail el-Hallâl → Ebû Avf [Abdurrahman b. Merzûk] el-Büzûrî → Abdullah b. Ebî Ümeyye" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir: "Bana Râfızîlerden olup tövbe eden bir hadis hocası 'Bir araya gelip de bir şeyi güzel gördüğümüzde onu hadis yapardık.' dedi."

163- "Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî -Nehrevân'da- → Talha b. Ahmed b. el-Hasan es-Sûfî → Muhammed b. Ahmed b. Ebî Mehzûl → Ahmed b. Abdullah → Şuayb b. Harb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Süfyân] es-Sevrî şöyle demiştir: "Allah, bid'atçı birinden hadis işiten kimseyi o hadisten faydalandırmaz. Bir bid'atçı ile musafaha eden kimse İslam'ın kulplarını tek tek sökmüştür."

8. İyi Bir Yaşantı ve Dindarlık ile Meşhur Olsa da Rivayet Ahkâmını Bilmeyen Kimseden Hadis Dinlenilmemesi

164- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf el-Abdî → Ebû Halife [Fazl b. el-Hubâb] el-Cumahî → babası [Hubâb b. Muhammed]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Bu ilmin usulüne uygun olmayan bir şekilde yazıldığı ve ehli olmayan kimselerden elde edildiği kanaatindeyim."

165- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Ubeydullah b. Muhammed b. İshak el-Mettûsî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "Basra'da bir komşum var; Basra'da neredeyse hiç kimseyi ondan üstnü görmem. [Fakat] benim nezdimde iki kuruşa ya da hurmaya şahitlik etse dahi şahitliğini geçerli saymam."

166- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Abdullah b. Muhammed b. Hayyân[1] → Muhammed b. Ebân el-Belhî → Hasan b. Abdurrahman el-Hârisî → İbn Avn" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Recâ b. Hayve [ö. 112/730-1] adamın birine "Bize hadis naklet ancak sofuluktan bitkin gözükenler ve sövenlerden nakletme" demiştir.

1 Tahhân neşrinde (I, 139) "Hibbân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٦٢ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إبرَاهِيمَ البَزَّازُ بِالبَصرَةِ، نا يَزِيدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الخَلَّالُ، نا أَبُو عَوفٍ البُزُورِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَمَّادُ بنُ أَبِي سَلَمَةَ، حَدَّثَنِي شَيخٌ، لَهُم - يَعنِي الرَّافِضَةَ - تَابَ قَالَ: «كُنَّا إِذَا اجتَمَعنَا وَاستَحسَنَّا شَيئًا جَعَلنَاهُ حَدِيثًا»

١٦٣ - أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ بِهَا، أنا طَلحَةُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصُّوفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي مَهزُولٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عَبدِ اللهِ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعَيبَ بنَ حَربٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «مَن سَمِعَ مِن مُبتَدِعٍ لَم يَنفَعهُ اللَّهُ بِمَا سَمِعَ، وَمَن صَافَحَهُ فَقَد نَقَضَ الإِسلَامَ عُروَةً عُروَةً»

تَركُ السَّمَاعِ مِمَّن لَا يَعرِفُ أَحكَامَ الرِّوَايَةِ، وَإِن كَانَ مَشهُورًا بِالصَّلَاحِ وَالعِبَادَةِ

١٦٤ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيي، أنا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ العَبدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا خَلِيفَةَ يَعنِي الجُمَحِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «أَرَى هَذَا الأَمرَ يُكتَبُ مِن غَيرِ وَجهِهِ وَيُحمَلُ عَن غَيرِ أَهلِهِ»

١٦٥ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ المَتُّوثِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ القَوَارِيرِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَيُّوبَ، يَقُولُ: «إِنَّ لِيَ لَجَارًا بِالبَصرَةِ مَا أَكَادُ أُقَدِّمُ عَلَيهِ بِالبَصرَةِ أَحَدًا، لَو شَهِدَ عِندِي عَلَى فِلسَينِ أَو تَمرَتَينِ لَم أُجِز شَهَادَتَهُ»

١٦٦ - نا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حيّان، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبَانَ البَلخِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الحَارِثِيُّ، عَن ابنِ عَونٍ، عَن رَجَاءٍ، يَعنِي ابنَ حَيوَةَ، أَنَّهُ قَالَ لِرَجُلٍ: «حَدِّثنَا وَلَا تُحَدِّثنَا عَن مُتَمَاوِتٍ، وَلَا طَعَّانٍ»

167- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Hüseyin b. Mahmî b. Behrâm el-Muharrimî → Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Saîd el-Kattân şöyle demiştir: "İyilik ve zahitliğinden bahsedilen kimsede gördüğüm yalanı başkasında görmedim!"

168- "Muhammed b. el-Hüseyin[1] el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh el-Fârisî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İbrahim b. el-Münzir" [*tahvîl*] ve "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ali b. Harun es-Simsâr → Ca'fer [b. Muhammed] el-Firyâbî → İbrahim b. el-Münzir" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Ma'n b. İsa [ö. 198/814] şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes [ö. 179/795] şöyle derdi: 'Dört kişiden ilim alınmaz, onların dışındakilerden alınır. İsterse en fazla rivayette bulunan kimse olsun ahlâksızlığını açığa vuran birinden ilim alınmaz. Allah Resûlü adına yalan söylemekle itham edilmemiş olsa da günlük yaşantısında yalan söylediği tespit edilen kimseden ilim alma. Bid'at sahibi olup insanlara bunun propagandasını yapan kimseden ilim alma. Naklettiği şeyin mahiyetini bilmediği takdirde fazilet ve dindarlık sahibi kimseden ilim alma.'" İbrahim b. el-Münzir [ö. 236/850] şöyle demiştir: Bu sözü Zeyd b. Eslem'in [ö. 136/754] mevlâsı Mutarrif b. Abdullah el-Yesârî'ye [ö. 220/835] söylediğimde "Mâlik'in bu ifadeyle ne kastettiğini bilmiyorum. Ama Mâlik'in 'Şu şehirde -Medine'yi kastediyor- fazilet, dindarlık ve ibadet ehli olup hadis nakleden bazı hocalarla karşılaştım. Ancak onların herhangi birinden tek bir hadis bile dinlemedim.' dediğini, kendisine 'Neden Ebû Abdullah?' denildiğinde ise 'Ne naklettikleri bilmiyorlardı.' cevabını verdiğini işittim." dedi. Burada rivayetin Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] [ö. 277/890] tarikiyle gelen lafzı esas alınmıştır.

9. Zayıf Râvilerden Hadis Dinlemenin Hoş Görülmemesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi muteber bir yolla hadis dinlemiş biri olmasına rağmen hadis naklederken dikkatli davranmayan ve dalgınlığı ile tanınan biri ise ondan hadis dinlemek caizdir ama iyi bir şey değildir ve râvi belirttiğimiz hususlar sebebiyle zayıf kabul edilir.

169- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → Ahmed b. Ali el-Ebbâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Nuh b. Habîb el-Kûmisî [ö. 242/856], Vekî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadisle uğraşan birinin, kendisini zayıf kabul ettiği muhaddise yazık!"

---

1 Tahhân neşrinde (I, 139) "el-Hasan" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٦٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جعفَرِ بن عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ مَحمِيّ بنِ بَهرَامَ المُخَرِّمِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ القَوَارِيرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ القَطَّانَ، يَقُولُ: «مَا رَأَيتُ الكَذِبَ فِي أَحَدٍ أَكثَرَ مِنهُ فِيمَن يُنسَبُ إِلَى الخَيرِ وَالزُّهدِ»

١٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَين القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويه الفَارِسِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ، وَنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، إِملَاءً، نا عَلِيُّ بنُ هَارُونَ السِّمسَارُ، نا جَعفَرٌ الفِريَابِيُّ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ، حَدَّثَنِي مَعنُ بنُ عِيسَى، قَالَ: كَانَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ يَقُولُ: لَا يُؤخَذُ العِلمُ مِن أَربَعَةٍ، وَيُؤخَذُ مِمَّن سِوَى ذَلِكَ: لَا تَأخُذ مِن سَفِيهٍ مُعلِنٍ بِالسَّفَهِ وَإِن كَانَ أَروَى النَّاسِ، وَلَا تَأخُذ مِن كَذَّابٍ يَكذِبُ فِي أَحَادِيثِ النَّاسِ إِذَا جُرِّبَ ذَلِكَ عَلَيهِ، وَإِن كَانَ لَا يُتَّهَمُ أَن يَكذِبَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَلَا مِن صَاحِبِ هَوًى يَدعُو النَّاسَ إِلَى هَوَاهُ، وَلَا مِن شَيخٍ لَهُ فَضلٌ وَعِبَادَةٌ إِذَا كَانَ لَا يَعرِفُ مَا يُحَدِّثُ. قَالَ إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ: فَذَكَرتُ هَذَا الحَدِيثَ لِمُطَرِّفِ بنِ عَبدِ اللهِ اليَسَارِيِّ مَولَى زَيدِ بنِ أَسلَمَ فَقَالَ: مَا أَدرِي مَا هَذَا، وَلَكِن أَشهَدُ لَسَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ يَقُولُ: «لَقَد أَدرَكتُ بِهَذَا البَلَدِ - يَعنِي المَدِينَةَ - مَشيَخَةً لَهُم فَضلٌ وَصَلَاحٌ وَعِبَادَةٌ يُحَدِّثُونَ مَا سَمِعتُ مِنَ وَاحِدٍ مِنهُم حَدِيثًا قَطُّ» قِيلَ: وَلِمُ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ؟ قَالَ: «لَم يَكُونُوا يَعرِفُونَ مَا يُحَدِّثُونَ» وَاللَّفظُ لِحَدِيثِ يَعقُوبَ بنِ سُفيَانَ.

كَرَاهَةُ السَّمَاعِ مِنَ الضُّعَفَاءِ

إِذَا كَانَ الرَّاوِي صَحِيحَ السَّمَاعِ، غَيرَ أَنَّهُ مُتَسَاهِلٌ فِي الرِّوَايَةِ، وَمَعرُوفٌ بِالغَفلَةِ، فَالسَّمَاعُ مِنهُ جَائِزٌ، غَيرَ أَنَّهُ مَكرُوهٌ وَيُضَعَّفُ حَالُهُ بِمَا ذَكَرنَا.

١٦٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ القَطَّانُ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا نُوحُ بنُ حَبِيبٍ القُومَسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: «وَيلٌ لِلمُحَدِّثِ إِذَا استَضعَفَهُ صَاحِبُ حَدِيثٍ»

170- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Abdülvehhâb b. el-Hasan ed-Dımaşkî -Dımaşk'ta- → Ebü'l-Cehm Ahmed b. el-Hüseyin b. Tullâb → Ahmed b. Ebi'l-Havârî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Ashâbü'l-hadîs'in, kendisini zayıf kabul ettiği muhaddise yazık!"

171- "Abdülaziz b. Ebi'l-Hasan → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → İbn Ebî Dâvud → babası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Müsedded [b. Müserhed] [ö. 228/843], Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ı şöyle derken işitmiştir: "Bir muhaddisi zayıf düşürdüğümüzde onu bitirirdik. O da bizi zayıf düşürdüğünde işimizi bitirirdi."

172- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mücehhiz → Abdurrahman b. Ömer el-Hâfız -Dımaşk'ta- → Ali b. Ahmed el-Mekâbirî el-Bağdâdî → Bişr b. Musa" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Ashâbü'l-hadîs'in zayıf düşürdüğü muhaddise yazık!" [Bişr b. Musa {ö. 288/901} şöyle demiştir:] Ona, "Bu kişiye ne yaparlar?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Yalancı biriyse onun kitaplarını çalar, hadislerini bozarlar, tuvaleti varken onu ev hapsinde tutarlar, [dışarıya çıkıp tuvaletini yapamadığından] tıkanıklık hâline gelir ve böylece onu en kötü şekilde öldürürlerdi. Şayet güçlü bir erkekse [Ehl-i hadis onu zayıf düşüremez], o onları zayıf düşürür, böylece onun adamı olurlar." Ona "Bu nasıl olurdu?" diye sorduğumda "Ağzından çıkanı bilir ve bu durum onun işi olur. Ebû Bekir el-Hüzelî'nin [ö. 166/782-3] ne dediğini işitmedin mi? O şöyle demiştir: Zührî bana 'Hadisi seviyor musun?' dedi, ben de 'Evet.' cevabını verdim. O 'Hadis, er kişilere hoş gelir, adamlığı sorunlu olanlar ondan hoşlanmaz.' dedi. Er kişiler, hadis ve ilim talebinde bulunanlar, onun kadrini bilenlerdir. Adamlığı sorunlu olanlar ise 'Neden Kur'an'ı bırakıp hadisle meşgul olalım ki!' diyenlerdir. Sünnetin Kur'an üzerindeki belirleyici konumunu da mı bilmiyorlar? Allah bizi ve onları ıslah etsin."

V. İlim Talebinin Âdâbı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talibinin tüm işlerinde, Allah Resûlü'nün (sav) hadislerini imkân ölçüsünde kullanarak ve sünnetleri kendi yaşantısında uygulayarak avamın hareket tarzından farklı olması gerekmektedir. Nitekim Allah Teâlâ "Allah Resûlü'nde sizin için güzel bir örneklik bulunmaktadır"[1] buyurmuştur.

1 Ahzâb, 33/21.

١٧٠ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفرٍ، نا عَبدُ الوَهَّابِ بنُ الحَسَنِ الدِّمَشقِيُّ، بِهَا، نا أَبُو الجَهمِ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بنُ طَلَّابٍ، نا أَحمَدُ بنُ أَبِي الحَوارِيِّ، قَالَ: قَالَ وَكِيعٌ: «وَيلٌ لِلمُحَدِّثِ إِذَا استَضعَفَهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ»

١٧١ - أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي الحَسَنِ، قَالَ: سَمِعتُ عُمَرَ بنَ أَحمَدَ الوَاعِظَ، يَقُولُ: قَالَ سَمِعتُ ابنَ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِيَ، قَالَ: سَمِعتُ مُسَدَّدًا، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «كُنَّا إِذَا استَضعَفنَا مُحَدِّثًا أَكَلنَاهُ، وَإِذَا استَضعَفَنَا أَكَلَنَا»

١٧٢ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُجَهِّزُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، بِدِمَشقَ مِن لَفظِهِ، نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المَقَابِرِيُّ البَغدَادِيُّ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «وَيلٌ لِلمُحَدِّثِ إِنِ استَضعَفَهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ» قُلتُ لَهُ: يَعمَلُونَ بِهِ مَاذَا؟ قَالَ: إِن كَانَ كَذُوبًا سَرَقُوا كُتُبَهُ، وَأَفسَدُوا حَدِيثَهُ، وَحَبَسُوهُ وَهُوَ حَاقِنٌ حَتَّى يَأخُذَهُ الحَصرُ، فَيَقتُلُوهُ شَرَّ قِتلَةٍ، وَإِن كَانَ ذَكَرًا فَحلًا استَضعَفَهُم وَكَانُوا بَينَ أَمرِهِ وَنَهيِهِ، قُلتُ: وَكَيفَ يَكُونُ ذَلِكَ؟ قَالَ: يَعرِفُ مَا يَخرُجُ مِن رَأسِهِ وَيَكُونُ هَذَا الشَّأنُ صَنعَتَهُ، أَمَا سَمِعتَ أَبَا بَكرٍ الهُذَلِيَّ كَيفَ يَقُولُ: قَالَ لِي الزُّهرِيُّ: أَيُعجِبُكَ الحَدِيثُ؟ قُلتُ: نَعَم، قَالَ: أَمَا إِنَّهُ يُعجِبُ ذُكُورَ الرِّجَالِ وَيَكرَهُهُ مُؤَنَّثُهُم، أَمَّا ذُكُورُ الرِّجَالِ فَهُمُ الَّذِينَ يَطلُبُونَ الحَدِيثَ وَالعِلمَ وَعَرَفُوا قَدرَهُ، وَأَمَّا مُؤَنَّثُهُم فَهُم هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَقُولُونَ: إِيش نَعمَلُ بِالحَدِيثِ، وَنَدَعُ القُرآنَ؟ أَوَمَا عَلِمُوا أَنَّ السُّنَّةَ تَقضِي عَلَى الكِتَابِ، أَصلَحَنَا اللهُ وَإِيَّاهُم.

بَابُ آدَابِ الطَّلَبِ

يَنبَغِي لِطَالِبِ الحَدِيثِ أَن يَتَمَيَّزَ فِي عَامَّةِ أُمُورِهِ عَن طَرَائِقِ القَوَّامِ، بِاستِعمَالِ آثَارِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَا أَمكَنَهُ، وَتَوظِيفِ السُّنَنِ عَلَى نَفسِهِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: {لَقَد كَانَ لَكُم فِي رَسُولِ اللهِ أُسوَةٌ حَسَنَةٌ} [الأحزاب: ٢١]

173- “Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak el-Cellâb[1] [ö. 334/945-6] şöyle demiştir: “İbrahim [b. İshak] el-Harbî [ö. 285/899] bana ‘Kişi Hz. Peygamber’in âdâbına dair bir şey dinlediğinde ona sımsıkı tutunmak durumundadır.’ dedi.”

174- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed el-Hinnâî → Ca‘fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk → Muhammed b. el-Hüseyin” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Sâbit b. Muhammed [ö. 215/831], [Süfyân] es-Sevrî’yi şöyle derken işitmiştir: “Başını kaşımayı bile bir rivayete göre yapamayı becerebilirsen bunu yap!”

175- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ubeydullah b. el-Münâdî → Ravh b. Ubâde → Hişâm [b. Hassân]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hasan [el-Basrî] şöyle demiştir: “Kişi ilim talep eder ve çok geçmeden onun maneviyatında, davranışında, dilinde, gözünde, elinde ilmin etkisi görülürdü.”

176- “Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Ebü’l-Abbas İsa b. İshak el-Ensârî” isnâdıyla nakledildiğine göre onun babası [İshak b. Musa] [ö. 244/858-9], İbn Uyeyne’yi şöyle derken işitmiştir: “Bir genç kendisini hadis ilmine verdiğinde ailesi ondan umudunu kesip sevabını Allah’tan beklerdi.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Yani o bütün güç ve takatini ibadete veriyor ve bu durum onun ailesi ile irtibatını kesiyor. Onlar da onun bu durumundan dolayı Allah’tan sevap umuyorlar.

177- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ca‘fer b. Muhammed el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Mahmûd b. Gaylân → Vekî‘ [b. el-Cerrâh]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim b. İsmail [b. Mücemma‘] [ö. 150-160/767-777 arası] şöyle demiştir: “Dostlarımız hadis talebi hususunda [yemek meşguliyetini kesip himmeti hadise hasretme imkânı verdiği için] orucun yardımına müracaat ederlerdi.”

1 Acâc neşrinde (I, 215) “Cellâd” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٣ - وَقَد أَخبَرَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الرُّويَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيمَانُ بنُ إِسحَاقَ الجَلَّابُ، قَالَ: قَالَ لِي إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ: «يَنبَغِي لِلرَّجُلِ إِذَا سَمِعَ شَيئًا مِن آدَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن يَتَمَسَّكَ بِهِ»

١٧٤ - أَنبَأَنَا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِنَّائِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَسرُوقٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الحُسَينِ، يَقُولُ: سَمِعتُ ثَابِتَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «إِنِ استَطَعتَ، أَلَّا تَحُكَّ رَأسَكَ إِلَّا بِأَثَرٍ فَافعَل»

١٧٥ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ المُنَادِيُّ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، عَن هِشَامٍ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: «كَانَ الرَّجُلُ يَطلُبُ العِلمَ فَلَا يَلبَثُ أَن يَرَى ذَلِكَ فِي تَخَشُّعِهِ وَهَديِهِ وَلِسَانِهِ وَبَصَرِهِ وَيَدِهِ»

١٧٦ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، حَدَّثَنِي عِيسَى بنُ إِسحَاقَ أَبُو العَبَّاسِ الأَنصَارِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: «كَانَ الشَّابُّ إِذَا وَقَعَ فِي الحَدِيثِ احتَسَبَهُ أَهلُهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: يَعنِي أَنَّهُ كَانَ يَجتَهِدُ فِي العِبَادَةِ اجتِهَادًا يَقتَطِعُهُ عَن أَهلِهِ فَيَحتَسِبُونَهُ عِندَ ذَلِكَ.

١٧٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الخُلدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا وَكِيعٌ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ إِسمَاعِيلَ، قَالَ: «كَانَ أَصحَابُنَا يَستَعِينُونَ عَلَى طَلَبِ الحَدِيثِ بِالصَّومِ»

178- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym → Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Fakîh → İbrahim b. Muhammed b. Süfyân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Isme Âsım b. Isâm el-Beyhakî [ö. 261/874-5] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'in yanında bir gece geçirdim. [Yanıma abdest için] su getirip koydu. Sabah olduğunda suya baktı, su bıraktığı gibiydi. Bunun üzerine 'Subhânallah! Adamın biri hem ilim talep etsin hem de gece virdi olmasın!' dedi."

179- Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî'nin [ö. 417/1027] imla yöntemiyle naklettiğine göre Ebû Amr İbn Hamdân [ö. 376/987] babası [Ebû Ca'fer Ahmed b. Hamdân b. Ali el-Hîrî]'nin [ö. 311/923-4] şöyle dediğini işitmiştir: "Ebû Abdullah [Muhammed b. Nasr] el-Mervezî'nin [ö. 294/906] meclisindeydim. Öğle namazı vakti geldi. Ebû Abdullah ezan okudu, bense mescitten çıktım. Bana 'Ebû Ca'fer, nereye?' diye sordu. 'Namaz için abdest alacağım.' dedim. Bunun üzerine 'Seni başka türlü düşünmüştüm! Namaz vakti geliyor, senin ise abdestin yok!' dedi."

180- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Harrânî, Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî ve Abdülaziz b. Ali el-Ezcî → Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Abdurrahman ez-Zührî → İbrahim b. Abdullah b. Eyyûb el-Muharrimî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Kâsım b. İsmail b. Ali [ö. ?] şöyle demiştir: "Bişr b. el-Hâris'in kapısındaydık. Yanımıza çıktı. Ona 'Ebû Nasr, bize hadis naklet.' dedik. O 'Hadisin zekâtını veriyor musunuz?' diye sordu. Ona 'Ebû Nasr, hadisin bir zekâtı mı var?' dedim. O 'Evet, bir hadisi işittiğinizde o hadiste bir amel, namaz ya da tesbih varsa onu yapmanız hadisin zekâtıdır.' cevabını verdi."

181- "Hasan b. Ali b. Muhammed el-Vâiz → Hüseyin b. İsmail → Ubeydullah b. Muhammed el-Varrâk" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Bişr b. el-Hâris "Ashâbü'l-hadîs! Şu hadisin zekâtını verin!" demiş, ona "Ebû Nasr, hadisin zekâtını nasıl vereceğiz?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Her 200 hadiste beş hadisle amel edin."

182- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Yusuf [b. Muhammed] es-Saffâr → Muhammed b. Abdullah el-Esedî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hâlid [Süleyman b. Hayyân] el-Ahmer [ö. 189/804-5], Amr b. Kays el-Mülâî'yi [ö. 146/763-4] şöyle derken işitmiştir: "Sana iyilik namına bir şey ulaştığında onunla bir sefer de olsa amel et. Böylece sen de hayır ehlinden olursun."

١٧٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعِيدٍ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الفَقِيهَ يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ سُفيَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عِصمَةَ عَاصِمَ بنَ عِصَامٍ البَيهَقِيَّ يَقُولُ: بِتُّ لَيلَةً عِندَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ فَجَاءَ بِالمَاءِ فَوَضَعَهُ، فَلَمَّا أَصبَحَ نَظَرَ إِلَى المَاءِ فَإِذَا هُوَ كَمَا كَانَ، فَقَالَ: «سُبحَانَ اللهِ رَجُلٌ يَطلُبُ العِلمَ لَا يَكُونُ لَهُ وِردٌ مِنَ اللَّيلِ»

١٧٩ - نا أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي، إِملَاءً، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَمرِو بنِ حَمدَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: كُنتُ فِي مَجلِسِ أَبِي عَبدِ اللهِ المَروَزِيِّ، فَحَضَرَت صَلَاةُ الظُّهرِ، فَأَذَّنَ أَبُو عَبدِ اللهِ فَخَرَجتُ مِنَ المَسجِدِ، فَقَالَ: يَا أَبَا جَعفَرٍ، إِلَى أَينَ؟ قُلتُ: أَتَطَهَّرُ لِلصَّلَاةِ، قَالَ: كَانَ ظَنِّي بِكَ غَيرَ هَذَا، يَدخُلُ عَلَيكَ وَقتُ الصَّلَاةِ وَأَنتَ عَلَى غَيرِ طَهَارَةٍ.

١٨٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ الحَرَّانِيُّ، وَعُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، وَعَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الأَزَجِيُّ، قَالُوا: أنا أَبُو الفَضلِ عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الزُّهرِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَيُّوبَ المُخَرِّمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي قَاسِمُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ عَلِيٍّ، قَالَ: كُنَّا بِبَابِ بِشرِ بنِ الحَارِثِ فَخَرَجَ إِلَينَا فَقُلنَا: يَا أَبَا نَصرٍ، حَدِّثنَا، فَقَالَ: أَتُؤَدُّونَ زَكَاةَ الحَدِيثِ؟ قَالَ: قُلتُ لَهُ: يَا أَبَا نَصرٍ، وَلِلحَدِيثِ زَكَاةٌ؟ قَالَ: نَعَم، إِذَا سَمِعتُمُ الحَدِيثَ فَمَا كَانَ فِي ذَلِكَ مِن عَمَلٍ أَو صَلَاةٍ أَو تَسبِيحٍ استَعمَلتُمُوهُ.

١٨١ - حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الوَاعِظُ، نا الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا عُبَيدُ بنُ مُحَمَّدٍ الوَرَّاقُ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: يَا أَصحَابَ الحَدِيثِ، أَدُّوا زَكَاةَ هَذَا الحَدِيثِ، قَالُوا: يَا أَبَا نَصرٍ، كَيفَ نُؤَدِّي زَكَاتَهُ؟ قَالَ: «اعمَلُوا مِن كُلِّ مِائَتَي حَدِيثٍ بِخَمسَةِ أَحَادِيثَ»

١٨٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، أنا يُوسُفُ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَسَدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا خَالِدٍ الأَحمَرَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَمرَو بنَ قَيسٍ المُلَائِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا بَلَغَكَ شَيءٌ مِنَ الخَيرِ فَاعمَل بِهِ وَلَو مَرَّةً تَكُن مِن أَهلِهِ»

183- Muhammed b. Ahmed b. Rizk'ın [ö. 412/1021] naklettiğine göre Ebû Ca'fer Muhammed b. Yusuf b. Hamdân el-Hemedânî [ö. 349/961] Ebü'l-Kâsım [Abdullah b. Muhammed] b. Menî' [el-Begavî]'yi [ö. 317/929] şöyle derken işitmiştir: "Süveyd b. Saîd'e [ö. 240/855] gitmeye niyetlendim ve ona vermek üzere Ahmed b. Hanbel'e bana bir [referans mektubu] yazmasını söyledim. O da 'Bu kişi hadis yazan biridir.' diye yazdı. Ona 'Ebû Abdullah, sana hizmetim ve yakınlığım? Bari bu kişi Ashâbü'l-hadîs'tendir, diye yazsaydın ya?' dedim. Bunun üzerine 'Bize göre sâhibü'l-hadîs, hadisle amel eden kişidir.' cevabını verdi."

184- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî[1] → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hallâl" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Merrûzî [ö. 275/888] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel bana 'Hz. Peygamber'den yazdığım her hadisle mutlaka amel ettim. Hatta bana Hz. Peygamber'in hacamat yaptırıp [bunu yapan] Ebû Taybe [Meysere/Nâfi']ye [ö. ?] bir dinar verdiğine dair bir rivayet ulaştı. Ben de hacamatçıya bir dinar vererek hacamat yaptırdım.' dedi."

185- Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Hâfız, Ebû Amr Muhammed b. Ebî Ca'fer b. Hamdân'ı şöyle derken işitmiştir: "Babam Ebû Ca'fer [Ahmed b. Hamdân b. Ali] akşam namazını Ebû Osman Saîd b. İsmail [ö. 298/910] ile birlikte eda ederdi. [Bazen yatsı vakti gelir], bazı geceler ise biz yatsı namazını da onunla kılana kadar kalırdı. Babamın bize dönüşü geciktiğinde Ebû Osman'ın mescidine çıkardım. Bir gece yine Ebû Osman'ın mescidine çıktım. Yatsı namazı için yanımıza geldi, üzerinde bir izar ve rida vardı. Bize namazı kıldırdı, sonra evine girdi. Ben de babamla birlikte eve döndüm. Babama 'Babacığım, Ebû Osman ihrama mı girdi?' diye sordum. Şu cevabı verdi: 'Hayır. O benden Müslim'in kitabı üzerine yaptığım müstahrec çalışması *el-Müsnedü's-Sahîh*'i dinliyor. Orada daha önce amel etmediği bir sünnet işittiğinde hemen o gün ve gece mezkûr hadisle amel etmekten hoşlanıyor. Bana [bugün] arz edilen hadisler içerisinde yer alan Hz. Peygamber'in bir izar ve rida ile namaz kıldığı hadisini işitti ve sabah olmadan önce o hadisle amel etmeyi uygun gördü.'"

186- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Muhammed b. Abdullah el-Hâfız[2]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İsmail b. Nüceyd [ö. 365/975], Ebû Osman Saîd b. İsmail ez-Zâhid'i şöyle derken işitmiştir: "Söz ve davranış olarak sünneti yaşantısında uygulamayı prensip edinen kimse hikmetle konuşur.

1 Tahhân neşrinde (I, 144) "el-Huttelî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (I, 221) "el-Hâvî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٨٣ - أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا أَبُو جعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ بنِ حَمدَانَ الهَمَذَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا القَاسِمِ بنَ مَنِيعٍ، يَقُولُ: أَرَدتُ الخُرُوجَ إِلَى سُوَيدِ بنِ سَعِيدٍ، فَقُلتُ لِأَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ: يَكتُبُ لِي إِلَيهِ، فَكَتَبَ: وَهَذَا رَجُلٌ يَكتُبُ الحَدِيثَ، فَقُلتُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ لَكَ وَلُزُومِي لَو كَتَبتَ: هَذَا رَجُلٌ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ. قَالَ: «صَاحِبُ الحَدِيثِ عِندَنَا مَن يَستَعمِلُ الحَدِيثَ»

١٨٤ - وَحُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ الحَنبَلِيِّ، قَالَ: نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ هَارُونَ الخَلَّالُ، نا المَرُّوذِيُّ، قَالَ: قَالَ لِي أَحمَدُ: «مَا كَتَبتُ حَدِيثًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَقَد عَمِلتُ بِهِ، حَتَّى مَرَّ بِي الحَدِيثُ» أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ احتَجَمَ وَأَعطَى أَبَا طَيبَةَ دِينَارًا «، فَأَعطَيتُ الحَجَّامَ دِينَارًا حَتَّى احتَجَمتُ»

١٨٥ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَمرٍو مُحَمَّدَ بنَ أَبِي جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ يَقُولُ: كَانَ وَالِدِي أَبُو جَعفَرٍ يُصَلِّي صَلَاةَ المَغرِبِ مَعَ أَبِي عُثمَانَ يَعنِي سَعِيدَ بنَ إِسمَاعِيلَ، وَرُبَّمَا أَقَامَ فِي بَعضِ اللَّيَالِي حَتَّى يُصَلِّيَ مَعَهُ صَلَاةَ العِشَاءِ الآخِرَةِ، فَإِذَا أَبطَأَ عَلَينَا خَرَجتُ إِلَى مَسجِدِ أَبِي عُثمَانَ فَخَرَجتُ لَيلَةً مِنَ اللَّيَالِيَ إِلَى مَسجِدِ أَبِي عُثمَانَ، فَخَرَجَ عَلَينَا لِصَلَاةِ العِشَاءِ الآخِرَةِ وَعَلَيهِ إِزَارٌ وَرِدَاءٌ، فَصَلَّى بِنَا ثُمَّ دَخَلَ دَارَهُ، وَرَجَعتُ مَعَ أَبِي إِلَى البَيتِ، فَقُلتُ لِأَبِي: يَا أَبَةَ، أَبُو عُثمَانَ قَد أَحرَمَ؟ فَقَالَ: لَا، وَلَكِنَّهُ هُوَ ذَا يَسمَعُ مِنِّي المُسنَدَ الصَّحِيحَ الَّذِي خَرَّجتُهُ عَلَى كِتَابِ مُسلِمٍ، فَإِذَا سَمِعَ بِسُنَّةٍ لَم يَكُن استَعمَلَهَا فِيمَا مَضَى أَحَبَّ أَن يَستَعمِلَهَا فِي يَومِهِ وَلَيلَتِهِ، وَإِنَّهُ سَمِعَ فِي جُملَةِ مَا قُرِئَ عَلَيَّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ فَأَحَبَّ أَن يَستَعمِلَ تِلكَ السُّنَّةَ قَبلَ أَن يُصبِحَ.

١٨٦ - سَمِعتُ أَبَا الفَتحِ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ الحَافِظَ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ نُجَيدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عُثمَانَ سَعِيدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الزَّاهِدُ يَقُولُ: مَن أَمَّرَ السُّنَّةَ عَلَى نَفسِهِ قَولًا وَفِعلًا نَطَقَ بِالحِكمَةِ،

Hevâ ve hevesi hareket tarzı olarak benimseyen kimse ise bid'at konuşur. Çünkü Allah Teâlâ 'Ona itaat ederseniz doğruya erişirsiniz.'[1] buyurmaktadır."

1. Hadis Meclislerine Erken Gitmek

187- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım eş-Şâhid -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → Muhammed b. Râşid → Ubeydullah b. Âişe → Abdülvâhid b. Ziyâd → Abdurrahman b. İshak → Nu'mân b. Sa'd → Hz. Ali" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Ümmetime erken vakitleri bereketli kıl!"[2]

188- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan[3] b. Ahmed el-Haraşî -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → İbrahim b. İshak es-Savvâf → Ca'fer b. Ebî Hamza → Ahmed b. Beşîr → Şebîb [b. Bişr] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Ümmetime erken vakitleri bereketli kıl!"[4]

189- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. es-Serî en-Nehrevânî → Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer el-Askerî → Yusuf b. Ahmed b. el-Hakem en-Nasrî → Abdullah b. Mesleme → Mâlik b. Enes" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Nâfi' şöyle demiştir: "İbn Ömer'e Hz. Peygamber'in 'Allah'ım! Ümmetime erken vakitleri bereketli kıl!' şeklindeki sözünü sordum, 'İlim talebi ve ilk safa gelme konularında' cevabını verdi."[5]

190- "Ebü'l-Feth Mansur b. Rebîa b. Ahmed ez-Zührî el-Hatîb -Dîne-ver'de- → Ali b. Ahmed b. Ali b. Râşid → Ahmed b. Yahyâ b. el-Cârûd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "Şerîk [b. Abdullah] 'Ebû İshak [es-Sebîî] ile birlikte bin sabah namazı kıldım.' dedi."

191- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî -Hulvân'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî -Isfahan'da- → Ubeydullah b. Ahmed el-Haşşâb → Hüseyin b. Muâz → Seleme b. Şebîb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Muhammed b. Saîd] b. el-Isfahânî [ö. 220/835] şöyle demiştir: "Şerîk'e 'Ebû Abdullah, hadisin nasıl bu kadar sorunsuz[6] oldu?' denildi, o ise 'Çünkü sabahın erken vakitlerinde asîde[7] hazırlamakla uğraşmadım.' cevabını verdi."[8]

---

1 Nûr, 24/54.
2 Rivayetin Hz. Ali tariki için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XVIII, 203; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 439.
3 Tahhân neşrinde (I, 150) "el-Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Rivayetin Enes tariki için bk. İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, s. 985.
5 Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, I, 244.
6 Metindeki "müntekad" ifadesi Râmehürmüzî'deki "müntekâ" ifadesi dikkate alınarak tercüme edilmiştir (*el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 202) [çevirenin notu].
7 Yağ ve unla hazırlanan bir tür yemek [çevirenin notu].
8 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 202.

وَمَن أَمَّرَ الهَوَى عَلَى نَفسِهِ نَطَقَ بِالبِدعَةِ، لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ {وَإِن تُطِيعُوهُ تَهتَدُوا} [النور: ٥٤]

البُكُورُ إِلَى مَجَالِسِ الحَدِيثِ

١٨٧ - أَخبَرَنَا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ رَاشِدٍ، نا عُبَيدُ اللهِ يَعنِي ابنَ عَائِشَةَ، نا عَبدُ الوَاحِدِ هُوَ ابنُ زِيَادٍ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ إِسحَاقَ، عَنِ النُّعمَانِ بنِ سَعدٍ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ بَارِك لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا»

١٨٨ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الحَرَشِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الصَّوَّافُ، نا جَعفَرُ بنُ أَبِي حَمزَةَ، عَن أَحمَدَ بنِ بَشِيرٍ، عَن شَبِيبٍ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ بَارِك لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا»

١٨٩ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ السَّرِيِّ النَّهرَوَانِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ العَسكَرِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَكَمِ النَّصرِيُّ، قَدِمَ عَلَينَا مُجتَازًا، نا عَبدُ اللهِ بنُ مَسلَمَةَ، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، عَن نَافِعٍ، قَالَ: سَأَلتُ ابنَ عُمَرَ عَن قَولِ النَّبِيِّ، صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ بَارِك لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا» فَقَالَ: فِي طَلَبِ العِلمِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ.

١٩٠ - أنا أَبُو الفَتحِ مَنصُورُ بنُ رَبِيعَةَ بنِ أَحمَدَ الزُّهرِيُّ الخَطِيبُ بِالدِّينَوَرِ، أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ بنِ رَاشِدٍ، أنا أَحمَدُ بنُ يَحيَى بنِ الجَارُودِ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ: إِنَّ شَرِيكًا قَالَ: «صَلَّيتُ مَعَ أَبِي إِسحَاقَ أَلفَ غَدَاةٍ»

١٩١ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ بِحُلوَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، بِأَصبَهَانَ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ الخَشَّابُ، نا الحُسَينُ بنُ مُعَاذٍ، نا سَلَمَةُ بنُ شَبِيبٍ، نا ابنُ الأَصبَهَانِيِّ، قَالَ: قِيلَ لِشَرِيكٍ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ، مَا بَالُ حَدِيثِكَ مُنتَقَدٌ؟ قَالَ: «لِتَركِي العَصَائِدَ بِالغَدَوَاتِ»

192- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. Abdullah b. Ca'fer el-Medînî, hadis talebinden bahsedildiği zaman Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Sabah namazından önce evden çıkar, yatsıya kadar dönmezdim."

193- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî[1] → İsmail b. Ali el-Hutabî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel [ö. 290/903] babası [Ahmed b. Hanbel]'i şöyle derken işitmiştir: "Bazen hadis için erkenden çıkmayı isterdim. Annemse elbisemi alıp 'Ezan okununcaya kadar, sabah oluncaya kadar bekle' derdi. Bazen de erkenden Ebû Bekir b. Ayyâş [ö. 193/809] ve daha başkalarının meclisine giderdim."

194- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ömer b. Bişrân → Ahmed b. el-Hüseyin b. Abdülcebbâr es-Sûfî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî [ö. 246/860] Seleme b. Akkâr'ı [ö. 191-200/806-816 arası] şöyle derken işitmiştir: "Adamın biri hadis talebinde bulunuyor ancak [yemek ve malzeme] çantası elindeyken son meclise bile gelmiyorsa ondan gelecek hayırdan umudu kes!"

2. Talebenin Acele Etmeksizin Ağırbaşlılıkla Yürümesi

195- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da- → Ebû Ali Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Amr el-Lü'lüî → Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as [es-Sicistânî] → Vehb b. Bakıyye → Hâlid [b. Abdullah] → Humeyd [et-Tavîl]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Allah Resûlü sanki [bastonla] destek alır gibi [sakince] yürürdü."[2]

196- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed el-Kattân → Muhammed b. Yunus → Yusuf b. Kâmil → Abdüsselam b. Süleyman el-Ezdî → Ebân [b. Ebî Ayyâş] → Enes b. Mâlik" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Süratli yürümek saygınlığı götürür."[3]

---

1 Tahhân neşrinde (I, 151) "Ali b. Ahmed b. el-Mukri" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Edeb 35.

3 *el-Câmi*'nin üç neşrinde de "tezhebü bi-mâi'l-vech" gibi bir ifade bulunmakla birlikte doğrusu metne yansıtıldığı gibi "tüzhibü behâe'l-vech" şeklinde olmalıdır. Rivayet ise erken dönem kaynaklarında yer almamaktadır [çevirenin notu].

١٩٢ - نا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ المَدِينِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ القَطَّانَ، - وَذَكَرُوا طَلَبَ الحَدِيثِ - فَقَالَ: «كُنتُ أَخرُجُ مِنَ البَيتِ قَبلَ الغَدَاةِ فَلَا أَرجِعُ إِلَى العَتَمَةِ»

١٩٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَر المُقرِئِ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِيَ، يَقُولُ: كُنتُ رُبَّمَا أَردتُ البُكُورَ إِلَى الحَدِيثِ، فَتَأخُذُ أُمِّي ثِيَابِي وَتَقُولُ: حَتَّى يُؤَذِّنَ النَّاسُ، وَحَتَّى يُصبِحُوا، وَكُنتُ رُبَّمَا بَكَّرتُ إِلَى مَجلِسِ أَبِي بَكرِ بنِ عَيَّاشٍ وَغَيرِهِ.

١٩٤ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ بِشرَانَ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَبدِ الجَبَّارِ الصُّوفِيُّ، نا أَحمَدُ، يَعنِي ابنَ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ سَلَمَةَ بنَ عَقَّارٍ، يَقُولُ: «إِذَا جَاءَ الرَّجُلُ يَطلُبُ الحَدِيثَ وَلَم يَجِيء فِي المَجلِسِ الآخِرِ - وَنَعلُهُ مُعَلَّقَةٌ فِي يَدِهِ - فَايأَس مِن خَيرِهِ»

مَشيُ الطَّالِبِ عَلَى تُؤَدَةٍ مِن غَيرِ عَجَلَةٍ

١٩٥ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَمرٍو اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ سُلَيمَانُ بنُ الأَشعَثِ، نا وَهبُ بنُ بَقِيَّةَ، أنا خَالِدٌ، عَن حُمَيدٍ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَشَى كَأَنَّهُ يَتَوَكَّأُ»

١٩٦ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ القَطَّانُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا يُوسُفُ بنُ كَامِلٍ، نا عَبدُ السَّلَامِ بنُ سُلَيمَانَ الأَزدِيُّ، عَن أَبَانَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «سُرعَةُ المَشيِ تُذهِبُ بَهَاءَ الوَجهِ»

197- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû Ya'lâ et-Tûsî[1] → Ahmed b. Muhammed b. el-Mugîre b. Hakîm → Ebû Bekir [Ahmed b. İshak] el-Vezzân → Müslim b. İbrahim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Ne zaman koşturan birini görsem 'Bir deli ya da hadis talebesi [*sâhibü hadîs*]' derim."

198- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle el-Hâfız en-Neysâbûrî -Rey'de- → Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah b. Nuaym es-Serahsî -Herat'ta- → Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Mus'ab es-Sebehî → Kâsım b. Muhammed el-Mühellebî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled], Şu'be'yi şöyle derken işitmiştir: "Binek üstünde hadis talebinde bulunan kimse ilimde derinleşemez."

3. Elbisesini Toparlaması ve Hâlindeki Pejmürdelik

199- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân → Hasan b. Atıyye → Hasan b. Salih → Müslim [b. Keysân] → Mücâhid → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü yenleri ve boyu kısa olan bir gömlek giyerdi.[2]

200- "Hasan b. Ebî Bekir → Da'lec b. Ahmed → Muâz b. el-Müsennâ → Amr b. Merzûk → Şu'be [b. el-Haccâc] → Eş'as b. Süleym → halası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre halasının amcası şöyle demiştir: "Eteklerini sürüdüğüm bir cübbe ile yürüyordum. Biri bana 'Elbiseni topla. Böylesi takvaya daha uygun ve daha temiz olur.' dedi. Baktım ki, Allah Resûlü imiş. 'Ama bu [kendisiyle iftihar edilecek şaşaalı bir elbise değil ki] sadece üzeri siyah-beyaz çizgili bir cübbe.' dedim. Bunun üzerine 'Ben senin için bir numune-yi imtisâl değil miyim?' diye sordu. Baktım ki izarı bacağının yarısına kadar iniyor."[3]

201- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Üşnânî -Nişabur'da- → Ahmed b. Muhammed b. Abdûs et-Tarâifî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî → Muhammed b. Seleme → Muhammed b. İshak → Abdullah b. Ebî Ümâme → Abdullah b. Ka'b b. Mâlik" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Ümâme [ö. 86/705] şöyle demiştir: "Bir gün ashâbı Hz. Peygamber'in huzurunda dünyadan bahsettiler. Bunun üzerine Allah Resûlü 'İşitmiyor musunuz, işitmez misiniz! Basit/eski kıyafetli olmak (*el-bezâze*) imandandır.' buyurdu."[4]

---

1 Tahhân neşrinde (I, 152) "et-Tuveytî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, V, 154.
3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 177.
4 Ebû Dâvud, Tereccül 1.

١٩٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو يعلَى الطُّوسي، نا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ المُغِيرَةِ بنِ حكِيمٍ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ الوَزَّانُ، نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: قَالَ شُعبَةُ: مَا رَأَيتُ أَحَدًا قطُّ يَعدُو إِلَّا قُلتُ: مَجنُونٌ أَو صَاحِبُ حَدِيثٍ.

١٩٨ - أنا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ الحَافِظُ النَّيسابُورِيُّ، بِالرِّيِّ، أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ نُعَيمٍ السَّرَخسِيُّ بِهَرَاةَ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحُسَينُ بنُ مُحمَّدِ بنِ مُصعَبٍ السَّبخِيُّ، نا القَاسِمُ بنُ مُحمَّدٍ المُهَلَّبِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «مَا فَقِهَ رَجُلٌ طَلَبَ الحَدِيثَ عَلَى دَابَّةٍ»

تَشمِيرُهُ ثِيَابَهُ وَبَذَاذَتُهُ فِي الهَيئَةِ

١٩٩ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ، نا حَسَنُ بنُ عَطِيَّةَ، نا حَسَنٌ، يَعنِي ابنَ صَالِحٍ عَن مُسلِمٍ، عَن مُجاهِدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَلبَسُ قَمِيصًا قَصِيرَ الكُمَّينِ وَالطُّولِ»

٢٠٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا عَمرُو بنُ مَرزُوقٍ، أنا شُعبَةُ، عَنِ الأَشعَثِ بنِ سُلَيمٍ، عَن عَمَّتِهِ، عَن عَمِّهَا، قَالَ: كُنتُ أَمشِي وَعَلَيَّ بُردٌ أَجُرُّهُ، قَالَ: فَقَالَ لِي رَجُلٌ: «ارفَع ثَوبَكَ، فَإِنَّهُ أَتقَى وَأَنقَى» قَالَ: فَنَظَرتُ فَإِذَا هُوَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَقُلتُ: إِنَّمَا هِيَ بُردَةٌ لِي مَلحَاءُ، فَقَالَ: «أَمَا لَكَ فِيَّ أُسوَةٌ؟» قَالَ: فَنَظَرتُ فَإِذَا إِزَارُهُ إِلَى نِصفِ سَاقِهِ.

٢٠١ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ مُحمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الأُشنَانِيُّ بِنَيسَابُورَ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ الطَّرَائِفِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدٍ النُّفَيلِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ سَلَمَةَ، عَن مُحمَّدِ بنِ إِسحَاقَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي أُمَامَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ كَعبِ بنِ مَالِكٍ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: ذَكَرَ أَصحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَومًا عِندَهُ الدُّنيَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا تَسمَعُونَ؟ أَلَا تَسمَعُونَ؟ إِنَّ البَذَاذَةَ مِنَ الإِيمَانِ»

202- "Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî] → Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer el-Müzekkî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Abdullah [Muhammed b. İbrahim] el-Bûşencî [ö. 291/903] şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) imandan olduğunu söylediği şey, [yani *bezâze*] elbise ve döşeğin eski püskü olmasıdır. Bu, değerli elbise, pahalı giysi ve yatak kullanmayarak tevazu göstermek anlamındadır. Ayrıca bu, dünyaya değer vermeyenlerin [zahitlerin] elbiseleridir. Nitekim 'Falanca pejmürde görünümlü, eski elbiseli' denir."

203- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Süleyman Muhammed b. el-Hasan el-Harrânî → Abdullah b. Muhammed b. Salim[1] -Beytülmakdis'te- ve Musa b. el-Hasan el-Kûfî -Mısır'da- → Harmele b. Yahyâ → İbn Vehb → İbn Lehîa → Ukayl [b. Hâlid] → Ya'kûb b. Utbe b. el-Mugîre b. el-Ahnes → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ ne giydiğini önemsemeyen pejmürde kimseyi sever."

204- "Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî et-Tağlebî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Muhammed b. Abdûs" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süreyc b. Yunus [ö. 235/849] Yahyâ b. Yemân'ı şöyle derken işitmiştir: "Benim zamanımda hadisi elbisesi yırtık pırtık olan kimseler talep ederdi. [Süfyân] es-Sevrî'nin ilmi ve onu talep edeni ayıpladığını hiç işitmedim. Kendisine 'Onların niyeti yok' dediklerinde 'Bizzat talepte bulunmaları niyet anlamına gelir' cevabını vermiştir."

205- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Ali es-Sâbûnî → Ebû Ali İbnü's-Savvâf" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Babama Abdullah b. Dâvud el-Hureybî'yi [ö. 213/828] sordum, "Evladım, o saygınlık sahibi biriydi." dedi. Ben "Babacığım, saygınlığının nedeni neydi?" dediğimde "Onun gömleği yamalıydı." cevabını verdi.

206- "Ebû Tâlib Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Abdullah b. Bükeyr et-Tâcir → Abdullah b. İbrahim b. Eyyûb → Ebû Ahmed Muhammed b. Abdûs b. Kâmil" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Ma'mer [İsmail b. İbrahim el-Hüzelî] [ö. 236/850], babası [İbrahim b. Ma'mer]'in [ö. ?] şöyle dediğini söylemiştir: "Ben Mis'ar [b. Kidâm]'ın [ö. 155/772] yanında iken adamın biri ona geldi, üzerinde iyi bir elbise vardı.

1 Acâc neşrinde (I, 229) "Selm" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٢٠٢ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَرورُوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ جَعفَرٍ المُزَكِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ البُوشَنجِيُّ، يَقُولُ: وَأَمَّا البَذَاذَةُ الَّتِي قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِنَّهَا مِنَ الإِيمَانِ فَهِيَ رَثَاثَةُ الثِّيَابِ فِي المَلبَسِ وَالمَفرَشِ، وَذَلِكَ تَوَاضُعٌ عَن رَفِيعِ الثِّيَابِ وَثَمِينِ المَلَابِسِ وَالمُفتَرَشِ، وَهِيَ مَلَابِسُ أَهلِ الزُّهدِ فِي الدُّنيَا، يُقَالُ: فُلَانٌ بَذِيُّ الهَيئَةِ، رَثُّ المَلبَسِ، وَاللَّهُ أَعلَمُ.

٢٠٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سُلَيمَانَ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَّانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَالِمٍ، بِبَيتِ المَقدِسِ وَمُوسَى بنُ الحَسَنِ الكُوفِيُّ بِمِصرَ، قَالَا: نا حَرمَلَةُ بنُ يَحيَى، قَالَ: نا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي ابنُ لَهِيعَةَ، عَن عَقِيلٍ، عَن يَعقُوبَ بنِ عُتبَةَ بنِ المُغِيرَةِ بنِ الأَخنَسِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ المُتَبَذِّلَ الَّذِي لَا يُبَالِي مَا لَبِسَ»

٢٠٤ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ التَّغلِبِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدُوسٍ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ يَمَانٍ، يَقُولُ: عَهدِي بِالحَدِيثِ لَا يَطلُبُهُ إِلَّا مُخَرَّقَ الثَّوبِ، وَمَا سَمِعتُ الثَّورِيَّ يَعِيبُ العِلمَ قَطُّ، وَلَا مَن يَطلُبُهُ، قَالُوا: «لَيسَت لَهُم فِيهِ نِيَّةٌ» قَالَ: «إِنَّ طَلَبَهُم لِلعِلمِ نِيَّةٌ»

٢٠٥ - سَمِعتُ أَبَا الحَسَنِ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ بنِ عَلِيٍّ الصَّابُونِيَّ يَقُولُ: نا أَبُو عَلِيٍّ بنُ الصَّوَّافِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَأَلتُ أَبِي عَن عَبدِ اللهِ بنِ دَاوُدَ الخُرَيبِيِّ، فَقَالَ: «يَا بُنَيَّ، كَانَ رَجُلًا لَهُ هَيئَةٌ» فَقُلتُ لَهُ: يَا أَبَه، وَمَا كَانَت هَيئَتُهُ؟ قَالَ: كَانَ قَمِيصُهُ مُقَبَّبًا.

٢٠٦ - أنا أَبُو طَالِبٍ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ التَّاجِرُ، قَالَ: أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَيُّوبَ، أنا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ عَبدُوسِ بنِ كَامِلٍ، نا أَبُو مَعمَرٍ، حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى مِسعَرٍ وَأَنَا عِندَهُ، وَعَلَيهِ، ثِيَابٌ جِيَادٌ،

Mis'ar ona 'Ashâbü'l-hadîs'ten misin?' diye sordu, adam 'Evet.' cevabını verince Mis'ar 'Bu giyim-kuşam Ashâbü'l-hadîs'inkilerden değil. İlim talep eden kimse kaba şeyler giymeli, yalın ayak yürümelidir.' dedi."

4. Saygın Bir Duruşa ve Düzgün Bir Yaşantıya Sahip Olması

207- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî → Ebû Ali Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as [es-Sicistânî] → [Abdullah b. Muhammed] en-Nüfeylî → Züheyr [b. Muâviye] → Kâbûs b. Ebî Zabyân → babası [Husayn b. Cündeb] → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İyi bir yaşantı, saygın bir duruş ve orta yollu davranmak nübüvvetin yirmi beş parçasından biridir."[1]

208- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Attâb → Yahyâ b. Ebî Tâlib → Dâvud b. el-Muhabber → Yezîd b. İyâz b. Cu'dübe → A'rec → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir adamın saygınlığını beğenen kimse aynen onun gibidir."[2]

209- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî → Muhammed b. Mahled el-Attâr → Ahmed b. Mansur → Harmele [b. Yahyâ]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah] b. Vehb [ö. 197/813] Mâlik [b. Enes]'i şöyle derken işitmiştir: "Vakar, sükûnet ve Allah korkusuna sahip olmak ve kendisinden öncekilerin yaşam izini takip etmek ilim talibinin boynunun borcudur."

210- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Kabîsa [b. Ukbe] → Hasan b. Salih → ashâbımız" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "İlim öğrendiğinizde onu güzelce muhafaza edin, gülmeyi ve bâtıl şeyleri ona bulaştırmayın. Yoksa kalpler onu dışarı atar."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talibinin oyundan, boş işlerden ve meclislerde basit davranışlar, gülmek, kahkaha atmak, çokça fıkra anlatmak, devamlı ve çokça şaka yapmak gibi seviyesiz hareketlerden kaçınması gereklidir. Şakanın ancak az, nadir ve incelikli olanı, edep sınırının ve ilim yolunun dışına çıkmayanı caiz görülür.

1 Ebû Dâvud, Edeb 2.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi kaynaklarda tespit edilememiştir.

فَقَالَ: أَنتَ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ؟ فَقَالَ: نَعَم، فَقَالَ مِسعَرٌ: «لَيسَ هَذَا مِن آلَةِ أَصحَابِ الحَدِيثِ، مَن طَلَبَ الحَدِيثَ فَليَتَقَشَّف، وَليَمشِ حَافِيًا»

استِعمَالُهُ السَّمتَ وَحُسنَ الهَديِ

٢٠٧ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ سُلَيمَانُ بنُ الأَشعَثِ، نا النُّفَيلِيُّ، نا زُهَيرٌ، نا قَابُوسُ بنُ أَبِي ظَبيَانَ، أَنَّ أَبَاهُ، حَدَّثَهُ قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ عَبَّاسٍ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الهَديَ الصَّالِحَ وَالسَّمتَ الصَّالِحَ وَالِاقتِصَادَ جُزءٌ مِن خَمسَةٍ وَعِشرِينَ جُزءًا مِنَ النُّبُوَّةِ»

٢٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَتَّابٍ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، أنا دَاوُدُ بنُ مُحَبَّرٍ، نا يَزِيدُ بنُ عِيَاضِ بنِ جُعدُبَةَ، عَنِ الأَعرَجِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَعجَبَهُ سَمتُ رَجُلٍ، فَهُوَ مِثلُهُ»

٢٠٩ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ، نا حَرمَلَةُ، نا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكًا، يَقُولُ: «إِنَّ حَقًّا عَلَى مَن طَلَبَ العِلمَ أَن يَكُونَ لَهُ وَقَارٌ وَسَكِينَةٌ وَخَشيَةٌ، وَأَن يَكُونَ مُتَّبِعًا لِأَثَرِ مَن مَضَى قَبلَهُ»

٢١٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا قَبِيصَةُ، نا حَسَنُ بنُ صَالِحٍ، نا أَصحَابُنَا، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: «إِذَا تَعَلَّمتُمُ العِلمَ فَاكظِمُوا عَلَيهِ، وَلَا تَخلِطُوهُ بِضَحِكٍ وَبَاطِلٍ؛ فَتَمُجُّهُ القُلُوبُ»

يَجِبُ عَلَى طَالِبِ الحَدِيثِ أَن يَتَجَنَّبَ اللَّعِبَ وَالعَبَثَ وَالتَّبَذُّلَ فِي المَجَالِسِ بِالسُّخفِ، وَالضَّحِكِ، وَالقَهقَهَةِ، وَكَثرَةِ التَّنَادُرِ، وَإِدمَانِ المِزَاحِ وَالإِكثَارِ مِنهُ، فَإِنَّمَا يُستَجَازُ مِنَ المِزَاحِ يَسِيرُهُ وَنَادِرُهُ وَطَرِيفُهُ الَّذِي لَا يَخرُجُ عَن حَدِّ الأَدَبِ وَطَرِيقَةِ العِلمِ،

Sürekli, edepsiz ve niteliksiz olan, söylendiğinde kızgınlığı körükleyecek, kötülük meydana getirecek şakalar ise kötü görülmüştür. Çok şaka ve gülmek kıymeti düşürür, insanlık onurunu yok eder.

211- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ca'fer b. Muhammed el-Havvâs → İbn Mesrûk → Muhammed b. el-Hüseyin" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. Âmir [ö. 208/824] şöyle demiştir: "Hişâm ed-Destüvâî'nin [ö. 153/770] yanındaydık, içimizden biri güldü. Hişâm ed-Destüvâî ona 'Hadis talep ederken bir de gülüyor musun!' dedi."

212- "Ebû Bekir el-Berkânî → Zâhir b. Ahmed es-Serahsî → Hafız Züheyr'in kardeşi Saîd b. Muhammed b. Ahmed → İshak b. Ebî İsrail" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: "Adamın biri Hişâm ed-Destüvâî'nin yanında güldü. Hişâm ona 'Delikanlı, hem hadis talep ediyor hem gülüyorsun!' dedi. Adam 'Güldüren de ağlatan da Allah değil mi?' diye mukabele edince 'O zaman ağla!' dedi."

213- "Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Mukrî el-Hazzâ -bana kitabını verdi- → Ahmed b. Ca'fer b. Selm[1] → Ahmed b. Muhammed b. Abdülhâlik → Ebû Yusuf Ya'kûb b. Yusuf → Ahmed b. Abdullah el-Cezerî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İsmail b. Yahyâ [ö. ?] [2] şöyle demiştir: "Ben Kâbe'nin yanında Şeybe oğullarından bir adama şaka ile takılırken güldüğümü gören [hocam] Süfyân [es-Sevrî] bana dönüp 'Bu mekânda mı gülüyorsun? Adamın biri tek bir hadis işitse o hadisin ağırlığı ve rehberliği [en azından] üç gün onun üzerinde görülür!'[3] dedi."

VI. Muhaddisin Yanına Girmek İçin İzin İsteme Âdâbı

214- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî → Ahmed b. İbrahim → Ahmed b. Mervân el-Mâlikî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. İsa el-Müeddib [ö. ?], Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ı [ö. 224/838] şöyle derken işitmiştir: "Bir muhaddisin yanına girmek için asla izin istemedim. O benim yanıma çıkıncaya kadar beklerdim. Allah Teâlâ'nın 'Sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi kendileri için daha iyi olurdu.'[4] ayetini böyle yorumladım."

---

1 Metnin farklı yerlerinde "Salim" şeklinde kayıtlar olsa da Hatîb'in hocasının hocası olan bu ismin dede adı metindeki gibi "Selm" olmalıdır [çevirenin notu].

2 Buradaki isim, Ahmed b. Abdullah'ın hocası olan ve Süfyân es-Sevrî'den de nakli bulunan İsmail b. Ayyâş olsa gerektir. Zira herhangi bir İsmail b. Yahya'nın Ahmed b. Abdullah ve Süfyâneyn'den biri ile irtibatı tespit edilememiştir [çevirenin notu].

3 İfade Acâc neşri dikkate alınarak meçhul tercüme edilmiştir (I, 234) [çevirenin notu].

4 Hucürât, 49/5.

فَأَمَّا مُتَّصِلُهُ وَفَاحِشُهُ وَسَخِيفُهُ وَمَا أَوغَرَ مِنهُ الصُّدُورَ وَجَلَبَ الشَّرَّ؛ فَإِنَّهُ مَذمُومٌ وَكَثرَةُ المِزَاحِ وَالضَّحِكِ يَضَعُ مِنَ القَدرِ، وَيُزِيلُ المُرُوءَةَ.

٢١١ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الخَوَّاصُ، نا ابنُ مَسرُوقٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بنُ عَامِرٍ: كُنَّا عِندَ هِشَامٍ الدَّستُوَائِيِّ فَضَحِكَ رَجُلٌ مِنَّا فَقَالَ لَهُ هِشَامٌ الدَّستُوَائِيُّ: «تَضحَكُ وَأَنتَ تَطلُبُ الحَدِيثَ»

٢١٢ - نا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى زَاهِرِ بنِ أَحمَدَ السَّرَخسِيِّ، أَخبَرَكُم سَعِيدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ، أَخُو زُهَيرٍ الحَافِظُ، نا إِسحَاقُ بنُ أَبِي إِسرَائِيلَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، قَالَ: ضَحِكَ رَجُلٌ عِندَ هِشَامٍ الدَّستُوَائِيِّ، فَقَالَ لَهُ هِشَامٌ: يَا فَتَى تَطلُبُ العِلمَ وَتَضحَكُ قَالَ: فَقَالَ: أَلَيسَ اللَّهُ أَضحَكَ وَأَبكَى؟ فَقَالَ هِشَامٌ: فَابكِ إِذَن.

٢١٣ - دَفَعَ إِلَيَّ أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُقرِئُ الحَذَّاءُ كِتَابَهُ، فَوَجَدتُ فِيهِ أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الخَالِقِ قَالَ: حَدَّثَنِي يَعقُوبُ بنُ يُوسُفَ أَبُو يُوسُفَ، حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الجَزَرِيُّ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ يَحيَى، قَالَ: رَآنِي سُفيَانُ وَأَنَا أُمَازِحُ رَجُلًا مِن بَنِي شَيبَةَ عِندَ البَيتِ، فَتَبَسَّمتُ فَالتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: «تبتَسِمُ فِي هَذَا المَوضِعِ إِن كَانَ الرَّجُلُ لَيَسمَعُ الحَدِيثَ الوَاحِدَ فَنَرَى عَلَيهِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ سَمتَهُ وَهَديَهُ»

بَابُ أَدَبِ الِاستِئذَانِ عَلَى المُحَدِّثِ

٢١٤ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا أَحمَدُ بنُ مَروَانَ المَالِكِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عِيسَى المُؤَدِّبُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُبَيدٍ القَاسِمَ بنَ سَلَّامٍ، يَقُولُ: مَا استَأذَنتُ قَطُّ عَلَى مُحَدِّثٍ، كُنتُ أَنتَظِرُهُ حَتَّى يَخرُجَ إِلَيَّ، وَتَأَوَّلتُ قَولَهُ تَعَالَى: {وَلَو أَنَّهُم صَبَرُوا حَتَّى تَخرُجَ إِلَيهِم لَكَانَ خَيرًا لَهُم} [الحجرات: ٥]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: İlim talibi, râviyi uyurken bulmuşsa ondan izin istemesi uygun olmaz. Bilakis dilerse oturur ve uyanmasını bekler, dilerse de gider.

215- "Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Ebû Bahr Muhammed b. el-Hasan b. Kevser → Ali b. el-Fazl el-Vâsıtî" [*tahvîl*], "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ahmed b. Menî'" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ahmed b. Rizk -lafız ona aittir- → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → babası İshak b. Hanbel → *Yezîd b. Hârûn* → Cerîr b. Hâzim → Ya'lâ b. Hakîm → İkrime" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah] b. Abbas [ö. 68/687-8] şöyle demiştir: "Allah Resûlü vefat ettiklerinde ensârdan birine 'Gel de Allah Resûlü'nün (sav) ashâbına sorup [öğrenelim]. Bu zamanda onların çoğu hayatta.' dedim. O ise 'Hayret sana İbn Abbas! İçlerinde Allah Resûlü'nün ashâbından kimseler olduğu hâlde insanların sana ihtiyaç duyacağını mı düşünüyorsun?' cevabını verdi. [İbn Abbas devamla şöyle dedi:] Teklifi kabul etmedi, ben de Allah Resûlü'nün ashâbına hadis sormaya yöneldim. Bana bir adamdan hadis ulaştığında o daha kaylûle yaparken onun kapısına gider, hırkamı yastık yapıp kapısının önünde yatardım. Rüzgâr üzerime toprak serperdi. O kişi çıkıp 'Allah Resûlü'nün amcasının oğlu, neden geldin? Haberci gönderseydin de ben gelseydim.' der, ben de 'Benim sana gelmem daha doğru.' cevabını verir ve ona hadis sorardım. Bahsettiğim ensârlı adam, insanların etrafıma toplanıp bana sorular sorduğunu görecek kadar yaşadı. 'Bu genç benden akıllıymış.' derdi."

216- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ b. Enes el-Ensârî" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Harbî -lafız ona aittir- → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Muhammed b. Abdullah el-Ensârî → Muhammed b. Amr b. Alkame → Ebû Seleme" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün ilminin çoğunu ensârın şu mahallesinde buldum. Onlardan birinin kapısında öğle uykusuna yatardım. İzin istesem yanına girmek için bana kesinlikle izin verilirdi. Ancak ben böyle davranarak o kişinin gönlünü hoş tutmaya çalışırdım."

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا وَجَدَ الطَّالِبُ الرَّاوِيَ نَائِمًا، فَلَا يَنبَغِي لَهُ أَن يَستَأذِنَ عَلَيهِ، بَل يَجلِسُ وَيَنتَظِرُ استِيقَاظَهُ، أَو يَنصَرِفُ إِن شَاءَ.

٢١٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الوَاعِظُ، أنا أَبُو بَحرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ كَوثَرٍ، نا عَلِيُّ بنُ الفَضلِ الوَاسِطِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَحمَدُ بنُ مَنِيعٍ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَاللَّفظُ لَهُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبِي إِسحَاقُ بنُ حَنبَلٍ، قَالُوا: نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ، عَن يَعلَى بنِ حَكِيمٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قُلتُ لِرَجُلٍ مِنَ الأَنصَارِ: هَلُمَّ فَلنَسأَل أَصحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَإِنَّهُمُ اليَومَ كَثِيرٌ، قَالَ: وَاعَجَبًا لَكَ يَا ابنَ عَبَّاسٍ، أَتَرَى النَّاسَ يَفتَقِرُونَ إِلَيكَ وَفِي النَّاسِ مِن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَن فِيهِم؟ قَالَ: فَتَرَكَ ذَاكَ، وَأَقبَلتُ أَنَا أَسأَلُ أَصحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ الحَدِيثِ، فَإِن كَانَ لَيَبلُغُنِيَ الحَدِيثُ عَنِ الرَّجُلِ فَآتِي بَابَهُ، وَهُوَ قَائِلٌ فَأَتَوَسَّدُ رِدَائِي عَلَى بَابِهِ تُسفِي الرِّيحُ عَلَيَّ مِنَ التُّرَابِ؛ فَيَخرُجُ فَيَقُولُ: يَا ابنَ عَمِّ رَسُولِ اللهِ، مَا جَاءَ بِكَ، أَلَا أَرسَلتَ إِلَيَّ فَآتِيكَ، فَأَقُولُ: أَنَا أَحَقُّ أَن آتِيَكَ، فَأَسأَلُهُ عَنِ الحَدِيثِ، قَالَ: فَعَاشَ ذَلِكَ الرَّجُلُ الأَنصَارِيُّ حَتَّى رَآنِي وَقَدِ اجتَمَعَ النَّاسُ حَولِي يَسأَلُونِي فَيَقُولُ: «هَذَا الفَتَى كَانَ أَعقَلَ مِنِّي»

٢١٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُثَنَّى بنِ أَنَسٍ الأَنصَارِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الفَتحِ الحَربِيُّ، وَاللَّفظُ لَهُ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَنصَارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ عَلقَمَةَ، نا أَبُو سَلَمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «وَجَدتُ عَامَّةَ عِلمِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عِندَ هَذَا الحَيِّ مِنَ الأَنصَارِ، إِن كُنتُ لَأَقِيلُ بِبَابِ أَحَدِهِم وَلَو شِئتُ أَن يُؤذَنَ لِي عَلَيهِ لَأُذِنَ لِي عَلَيهِ، وَلَكِن أَبتَغِي بِذَاكَ طِيبَ نَفسِهِ»

217- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → İshak b. Sa'd b. el-Hasan b. Süfyân → dedesi → Harmele b. Yahyâ → İbn Vehb → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla rivayet edildiğine göre [Abdullah b. Abdurrahman] b. Ebî Hüseyin [ö. 121-130/739-748 arası] şöyle demiştir: "İbn Abbas, hadis sormak amacıyla Hz. Peygamber'in ashâbından birine giderdi. Kendisine o kişinin uyuduğu söylenince İbn Abbas onun kapısına kıvrılırdı. Bunun üzerine 'Onu uyandıralım mı?' diye sorduklarında İbn Abbas 'Hayır.' cevabını verirdi."

218- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ma'mer [b. Râşid], Zührî'yi şöyle derken işitmiştir: "Urve [b. ez-Zübeyr]'in [ö. 94/713] kapısına gidip otururdum. Ardından oradan ayrılır, istesem içeri girebileceğim hâlde ona hürmet ettiğim için içeri girmezdim."

1. İzin İçin Muhaddisin Kapısında Nasıl Beklenileceği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin evinin kapısı açıksa ilim talibi kapıya yakın bir yerde bekleyip [girmek için] izin istemelidir.

219- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Rebî' b. Süleyman el-Murâdî → Abdullah b. Vehb → Süleyman b. Bilal → Kesîr [b. Zeyd] → Velîd [b. Rebâh] → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İçerisi görülebiliyorsa izne gerek yoktur."[1]

220- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lü'î → Ebû Dâvud → başkalarının yanı sıra Müemmel b. el-Fazl el-Harrânî → Bakıyye [b. el-Velîd] → Muhammed b. Abdurrahman" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Büsr şöyle demiştir: "Allah Resûlü bir topluluğun kapısına geldiğinde doğrudan yüzünü kapıya yöneltmez, kapının sağ veya sol yanına geçer ve 'Selam aleyküm, selam aleyküm' derdi. O zamanlar evlerin [kapılarında] örtüleri olmadığından böyle yapardı."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Kapı kapalıysa istediği yerde durur ve izin ister.

1 Ebû Dâvud, Edeb 136.
2 Ebû Dâvud, Edeb 138.

٢١٧ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ، نا جَدِّي، نا حَرمَلَةُ بنُ يَحيَى، أنا ابنُ وَهبٍ، نا سُفيَانُ وَهُوَ ابنُ عُيَينَةَ، عَنِ ابنِ أَبِي حُسَينٍ، قَالَ: كَانَ ابنُ عَبَّاسٍ يَأتِي الرَّجُلَ مِن أَصحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَن يَسأَلَهُ عَنِ الحَدِيثِ، فَيُقَالُ لَهُ: إِنَّهُ نَائِمٌ، فَيَضطَجِعُ عَلَى البَابِ فَيُقَالُ لَهُ: أَلَا نُوقِظُهُ؟ فَيَقُولُ: لَا.

٢١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «إِن كُنتُ لَآتِي بَابَ عُروَةَ فَأَجلِسُ، ثُمَّ أَنصَرِفُ فَلَا أَدخُلُ، وَلَو شِئتُ أَن أَدخُلَ لَدَخَلتُ إِعظَامًا لَهُ»

كَيفِيَّةِ الوقُوفِ عَلَى بَابِ المُحَدِّثِ لِلِاستِئذَانِ

إِذَا كَانَ بَابُ دَارِ المُحَدِّثِ مَفتُوحًا فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَقِفَ قَرِيبًا مِنهُ وَيَستَأذِنَ.

٢١٩ - لِمَا أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ المُرَادِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، أنا سُلَيمَانُ، يَعنِي ابنَ بِلَالٍ عَن كَثِيرٍ، عَن وَلِيدٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ البَصَرُ فَلَا إِذنَ»

٢٢٠ - وأنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُؤَمَّلُ بنُ الفَضلِ الحَرَّانِيُّ، فِي آخَرِينَ، قَالُوا: نا بَقِيَّةُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ بُسرٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى بَابَ قَومٍ لَم يَستَقبِلِ البَابَ مِن تِلقَاءِ وَجهِهِ، وَلَكِن مِن رُكنِهِ الأَيمَنِ أَوِ الأَيسَرِ وَيَقُولُ: «السَّلَامُ عَلَيكُم، السَّلَامُ عَلَيكُم» وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَم يَكُن عَلَيهَا يَومَئِذٍ سُتُورٌ.

وَإِن كَانَ البَابُ مَردُودًا فَلَهُ أَن يَقِفَ حَيثُ شَاءَ مِنهُ وَيَستَأذِنَ.

2. Kapı Çalma İzni ve Bunun Nasıl Olacağı

221- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Fârisî → Ebû Ali İsmail b. Muhammed es-Saffâr" [*tahvîl*] ve "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Muhammed b. Abdullah el-Münâdî → Ebû Bedr Şücâ' → *Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd* → babası [Ebü'z-Zinâd] → Ebû Seleme İbn Abdurrahman → Abdurrahman b. Nâfi' b. Abdülhâris → Ebû Musa el-Eş'arî" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü Medine bahçelerinden birinde, bir kuyunun kenarındaydı ve ayaklarını kuyuya sallamıştı. O sırada Ebû Bekir [ö. 13/634] kapıyı çaldı, Allah Resûlü, [Ebû Musa'ya] [ö. 42/662-3] "Ona izin ver ve onu cennetle müjdele!" buyurdu.[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd [ö. 174/790] bu şekilde rivayet etmiş, Salih b. Keysân [ö. 140-145/757-763 arası] ve Yunus b. Yezîd [ö. 159/775-6] de ona mütâbaat ederek tamamı hadisi 'Ebü'z-Zinâd → Ebû Seleme → Abdurrahman b. Nâfi' → Ebû Musa [el-Eş'arî]" şeklinde aktarmışlardır. Muhammed b. Amr el-Leysî [ö. 145/762-3] ise onlardan ayrı olarak hadisi "Ebü'z-Zinâd → Ebû Seleme → Nâfi' b. Abdülhâris → Hz. Peygamber" isnâdıyla aynı şekilde nakletmiştir.

222- "Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd → Muhammed b. Rebâh[2] el-Bezzâz → Yezîd b. Harun → Muhammed b. Amr b. Alkame → Ebû Seleme" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Nâfi' b. Abdülhâris [ö. 30-40/650-660 {?}] şöyle demiştir: "Allah Resûlü bana 'Nâfi', kapıyı benim için bekle.' buyurdu ve gidip kuyunun kenarına oturdu, ayaklarını kuyuya salladı. Kapı vuruldu, 'Kim o?' diye sordum, 'Ebû Bekir.' dedi. 'Allah'ın Resûlü, Ebû Bekir'miş.' dedim, 'Ona izin ver ve onu cennetle müjdele!' buyurdu."[3] Sonra hadisin kalan kısmını zikretti. İlk isnâd daha sahihtir.

223- "Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. el-Kâsım en-Nersî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → İshak b. el-Hasan → Ebû Gassân [Mâlik b. İsmail] → Muttalib b. Ziyâd → Ebû Bekir İbn Abdullah b. el-Isfahânî → Muhammed b. Mâlik b. el-Muntasır" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in kapıları tırnaklarla tıklatılırdı."[4]

---

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXII, 268.

2 Acâc neşrinde (I, 239) "Rumh" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 87-8.

4 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 371.

جَوَازُ طَرقِ البَابِ وَصِفَتُهُ

٢٢١ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ الفَارِسِيُّ، أنا أَبُو عَلِيٍّ إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، وأنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ المُنَادِي، نا شُجَاعٌ أَبُو بَدرٍ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ - وَقَالَ الأَصَمُّ: عَن عَبدِ الرَّحمَنِ - قَالَا: نا ابنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: شَهِدَ عِندِي أَبُو سَلَمَةَ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ لَأَخبَرَهُ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ نَافِعِ بنِ عَبدِ الحَارِثِ أَنَّ أَبَا مُوسَى الأَشعَرِيَّ، أَخبَرَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي حَائِطٍ بِالمَدِينَةِ عَلَى قُفِّ البِئرِ، مُدَلِّيَ رِجلَيهِ فِي البِئرِ فَدَقَّ البَابَ أَبُو بَكرٍ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «ائذَن لَهُ وَبَشِّرهُ بِالجَنَّةِ»

هَكَذَا رَوَاهُ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي الزِّنَادِ، وَتَابَعَهُ صَالِحُ بنُ كَيسَانَ، وَيُونُسُ بنُ يَزِيدَ فَرَوَوهُ جَمِيعًا عَن أَبِي الزِّنَادِ عَن أَبِي سَلَمَةَ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ نَافِعٍ، عَن أَبِي مُوسَى، وَخَالَفَهُم مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو اللَّيثِيُّ، فَرَوَاهُ عَن أَبِي الزِّنَادِ عَن أَبِي سَلَمَةَ، عَن نَافِعِ بنِ عَبدِ الحَارِثِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ.

٢٢٢ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الوَاعِظُ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ رَبَاحٍ البَزَّازُ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ عَلقَمَةَ، عَن أَبِي سَلَمَةَ، عَن نَافِعِ بنِ عَبدِ الحَارِثِ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَا نَافِعُ، أَمسِك عَلَيَّ البَابَ» وَجَاءَ فَجَلَسَ عَلَى القُفِّ وَدَلَّى رِجلَيهِ فِي البِئرِ، وَضَرَبَ البَابُ، فَقُلتُ: مَن هَذَا؟ قَالَ: هَذَا أَبُو بَكرٍ، قُلتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، هَذَا أَبُو بَكرٍ، قَالَ: «ائذَن لَهُ وَبَشِّرهُ بِالجَنَّةِ» وَسَاقَ بَقِيَّةَ الحَدِيثِ، وَإِسنَادُ الأَوَّلِ أَصَحُّ وَاللهُ أَعلَمُ.

٢٢٣ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ القَاسِمِ النَّرسِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ الحَسَنِ، نا أَبُو غَسَّانَ، نا المُطَّلِبُ بنُ زِيَادٍ، أَخبَرَنِي أَبُو بَكرِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الأَصبَهَانِيِّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ مَالِكِ بنِ المُنتَصِرِ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كَانَت أَبوَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تُقرَعُ بِالأَظَافِيرِ»

224- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Ahmed b. Ömer b. el-Abbas el-Kazvînî → Ahmed b. Musa el-Hulvânî → Humeyd b. er-Rebî‘ → Muttalib b. Ziyâd es-Sekafî → Ömer b. Süveyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün kapısı tırnaklarla tıklatılırdı."

3. İzin İstenirken Kullanılan İfade ve İlim Talibinin Kendisini Tanıtması

225- "Ebû İshak İbrahim b. Mahled b. Ca‘fer el-Muaddel → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî → Abdullah b. es-Sabbâh → Mu‘temir b. Süleyman → Mekkeli biri olan Ebû İsmail İbrahim → Ebü'z-Zübeyr[1] [el-Mekkî] → Câbir [b. Abdullah]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Selamla başlamayana [içeri girme] izni vermeyin."[2]

226- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Buhârî → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail el-Buhârî → Muhammed b. Selam → Mahled b. Yezîd → İbn Cüreyc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Atâ [b. Ebî Rebâh] şöyle demiştir: Ebû Hüreyre'yi "[Birisi] sana selam vermeden 'Girebilir miyim?' derse anahtarı getirinceye kadar 'Hayır' de." derken işittim. Atâ "Yani selam mı?" diye sorunca Ebû Hüreyre "Evet." cevabını vermiştir.

227- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma‘mer [b. Râşid] → Saîd [b. İyâs] el-Cüreyrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Temîme [Tarîf b. Mücâlid] el-Hüceymî [ö. 95/713-4 {?}] şöyle demiştir: "Ebû Cürey [Câbir b. Süleym el-Hüceymî] [ö. 50-60/670-680 arası {?}], Hz. Peygamber'e 'Aleyküm selam' diyerek selam verince o 'Aleyküm selam ölü selamıdır, sen, selâmün aleyküm, de.' buyurdu."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talibi izin isteyip de kendisine "Kim o?" diye sorulunca ismini zikretmeksizin "Benim" demesi hoş karşılanmamıştır.

1 Tahhân metninde "İbnü'z-Zübeyr" şeklinde kaydedilmişse de doğrusunun metindeki gibi olması gerektiğine isabetli bir şekilde işaret edilmiştir (I, 162, dp. 1) [çevirenin notu].

2 Rivayet kaynaklarında bu lafızla tespit edilemeyen hadisin yakın bir metni için bk. Bahşel, *Târîhu Vâsıt*, s. 367.

3 Tirmizî, İsti'zân 28.

٢٢٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ العَبَّاسِ القَزوِينيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الحُلوَانِيُّ، نا حُمَيدُ بنُ الرَّبيعِ، نا المُطَّلِبُ بنُ زِيَادٍ الثَّقَفِيُّ، نا عُمَرُ بنُ سُوَيدٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كَانَ بَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُقرَعُ بِالأَظَافِيرِ»

لَفظُ الِاستِئذَانِ وَتَعرِيفُ الطَّالِبِ نَفسَهُ

٢٢٥ - أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جَعفَرٍ المُعَدَّلُ، نا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا أَبُو جعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ جَرِيرٍ الطَّبَرِيُّ، حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ الصَّبَّاحِ، نا المُعتَمِرُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ أَبَا إِسمَاعِيلَ، رَجُلًا مِن أَهلِ مَكَّةَ، عَنِ أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرٍ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن لَم يَبدَأ بِالسَّلَامِ فَلَا تَأذَنُوا لَهُ»

٢٢٦ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ، أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ البُخَارِيُّ، نا أَبُو الخَيرِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، أَخبَرَنِي مَخلَدُ بنُ يَزِيدَ، أنا ابنُ جُرَيجٍ، أَخبَرَنِي عَطَاءٌ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا هُرَيرَةَ، يَقُولُ: إِذَا قَالَ: أَأَدخُلُ وَلَم يُسَلِّم، فَقُل: لَا حَتَّى يَأتِيَ بِالمِفتَاحِ، قُلتُ: السَّلَامُ؟ قَالَ: «نَعَم»

٢٢٧ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا معمَرٌ، عَن سَعِيدٍ الجُرَيرِيِّ، عَن أَبِي تَمِيمَةَ الهُجَيمِيِّ، قَالَ: سَلَّمَ أَبُو جُرَيٍّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: عَلَيكُمُ السَّلَامُ، فَقَالَ: عَلَيكُمُ السَّلَامُ تَحِيَّةُ المَوتَى وَلَكِن قُل: «سَلَامٌ عَلَيكُم»

وَيُكرَهُ لِلطَّالِبِ إِذَا استَأذَنَ فَقِيلَ: مَن ذَا؟ أَن يَقُولَ: أَنَا مِن غَيرِ أَن يُسَمِّيَ نَفسَهُ.

228- "Hasan b. Ebî Bekir → Da'lec b. Ahmed → Ebü'l-Abbas Hasan b. Süfyân en-Nesâî → Habbân b. Musa → Abdullah b. el-Mübârek → Şu'be [b. el-Haccâc] → Muhammed b. el-Münkedir" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Câbir [b. Abdullah] [ö. 78/697-8] şöyle demiştir: "Babamın bir borcu için yanına girmek üzere Hz. Peygamber'den izin istedim. 'Kim o?' diye sordu. 'Ben.' dedim. Hz. Peygamber sanki hoşlanmamış gibi 'Ben, ben!' buyurdu."[1]

229- "Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. Abdullah el-Muttalib → Ömer b. İshak b. Ebî Hammâd el-Cüveynî el-Kâdî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hasan b. Mahbûb b. Ebî Ümeyye [ö. 261/874-5] şöyle demiştir: Ali b. Âsım el-Vâsıtî [ö. 201/816] bize, Bağdat'a geldi ve meclislerinin birinde şöyle bir şey anlattı: "Basra'ya varıp Şu'be'nin evine gittim, kapısını çaldım. 'Kim o?' diye sordu. 'Benim.' dedim. [İçeriden] 'Filanca kişi, benim adı *ben* olan bir arkadaşım yok.' cevabını verdi. Sonra dışarı çıkıp şöyle dedi: 'Bize Muhammed b. el-Münkedir'in [ö. 130/747-8] naklettiğine göre Câbir, bir ihtiyacı dolayısıyla Hz. Peygamber gitti, onun kapısını çaldı. Hz. Peygamber kim olduğunu sorduğunda, ben, dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü -onun sözünden- hoşlanmamış gibi, ben, ben, buyurdu.'"[2]

230- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Vezzân → dedesi → Muhammed b. Ubeydullah b. el-Fazl el-Keyyâl → Muhammed b. Yahyâ en-Nedîm" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Yahyâ [ö. ?] şöyle demiştir: "Adamın biri bir başkasının kapısını çaldı. O da 'Kim o?' diye sordu, diğeri 'İşte geldim (*hâ ene zâ: he'nezâ*)' cevabını verdi. Bunun üzerine adam 'He'nezâ, buyur.' dedi. Bu adamın lakabı 'he'nezâ' olarak kaldı."

231- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ubeydullah b. el-Mühtedî el-Hatîb → Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl b. el-Me'mûn → Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî → Muhammed b. [Halef b.] el-Merzübân → Ömer b. Şebbe → Muhammed b. Selam" isnâdıyla rivayet edildiğine göre babası Selam [b. el-Ferec] [ö. ?] şöyle demiştir: "Amr b. Ubeyd'in [ö. 144/761-2] kapısını çaldım. 'Kim o?' diye sordu, 'Ben.' cevabını verdim. Bunun üzerine 'Gaybı Allah'tan başkası bilmez!' dedi."

232- Ali b. el-Muhsin el-Kâdî'nin [ö. 447/1055] naklettiğine göre hocalardan birinin kapısı vurulmuş, o da "Kim o?" diye sormuş, kapıyı vuran kimse "Ben (*ene*)." deyince hoca "Onların [ismi] 'Ben' olanı kapıyı vurmuş!" cevabını vermiş.

---

1 Buhârî, İsti'zân 17.

2 Bk. üstteki tahric.

٢٢٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَبُو العَبَّاسِ الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ النَّسَائِيُّ، نا حِبَّانُ بنُ مُوسَى، أنا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، عَن شُعبَةَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرٍ، قَالَ: استَأذَنتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي دَينٍ كَانَ عَلَى أَبِي، فَقَالَ: «مَن هَذَا؟» فَقُلتُ: أَنَا، فَقَالَ: «أَنَا أَنَا» كَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ.

٢٢٩ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ، نا عُمَرُ بنُ إِسحَاقَ بنِ أَبِي حَمَّادٍ الجُوَينِيُّ القَاضِي، نا الحَسَنُ بنُ مَحبُوبِ بنِ أَبِي أُمَيَّةَ، قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا عَلِيُّ بنُ عَاصِمٍ الوَاسِطِيُّ بِبَغدَادَ، فَحَدَّثَنَا فِي بَعضِ مَجَالِسِهِ، قَالَ: قَدِمتُ البَصرَةَ، فَأَتَيتُ مَنزِلَ شُعبَةَ، فَدَقَقتُ عَلَيهِ البَابَ، فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَنَا، فَقَالَ: يَا هَذَا مَا لِي صِدِّيقٌ يُقَالُ لَهُ: أَنَا ثُمَّ خَرَجَ إِلَيَّ فَقَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: أَتَيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ لِي فَضَرَبتُ عَلَيهِ البَابَ فَقَالَ: «مَن هَذَا؟» قُلتُ: أَنَا، فَقَالَ: «أَنَا أَنَا» كَأَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَرِهَ قَولِي هَذَا أَو قَولَهُ هَذَا.

٢٣٠ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الوَزَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَدِّي، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ الفَضلِ الكَيَّالُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى النَّدِيمُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى، قَالَ: دَقَّ رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ البَابَ، فَقَالَ: مَن ذَا؟ قَالَ: هَا أَنَا ذَا، قَالَ: يَا هَا أَنَا ذَا ادخُل، قَالَ: فَبَقِيَ لَقَبُ الرَّجُلِ هَا أَنَا ذَا.

٢٣١ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ بنِ المُهتَدِي الخَطِيبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ الفَضلِ بنِ المَأمُونِ، نا أَبُو بَكرِ بنُ الأَنبَارِيِّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المَرزُبَانِ، نا عُمَرُ بنُ شَبَّةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: دَقَقتُ عَلَى عَمرِو بنِ عُبَيدٍ البَابَ فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَنَا، فَقَالَ: «لَا يَعلَمُ الغَيبَ إِلَّا اللَّهَ»

٢٣٢ - سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المُحسِنِ القَاضِي، يَحكِي عَن بَعضِ الشُّيُوخِ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا دُقَّ بَابُهُ، فَقَالَ: مَن ذَا؟ فَقَالَ الَّذِي عَلَى البَابِ: أَنَا، يَقُولُ الشَّيخُ: أَنَا هُم دَقَّ؟

233- "Ali b. el-Kâsım el-Basrî → Ali b. İshak el-Mâderâî → Ca'fer b. Muhammed b. Şakir es-Sâiğ → Yahyâ b. İsmail el-Vâsıtî → İbn Ebî Zâide → Salih b. Salih → Seleme b. Küheyl → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb, Hz. Peygamber'e gitti, o esnada Hz. Peygamber odasındaydı. Ömer ona "es-Selâmü aleyke Allah'ın Resûlü, es-selâmü aleyküm." dedi. Yahyâ bir başka sefer şöyle dedi: "Allah'ın Peygamber'i, es-selâmü aleyke ve rahmetüllâhi ve berekâtühû, es-selâmü aleyküm! Ömer girebilir mi?"[1]

234- "Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd → Ömer b. Ca'fer b. Selm[2] el-Huttelî → İbrahim b. İshak el-Harbî → Ubeydullah b. Âişe → Nuh b. Kays" isnâdıyla rivayet edildiğine Avn b. Ebî Şeddâd [ö. 120-130/737-747 arası] şöyle demiştir: "İbn Abbas otururken adamın biri gelip 'es-Selâmü aleyküm ve rahmetüllâhi ve berekâtühû ve mağfiretühû' dedi. Bunun üzerine İbn Abbas 'Berekât ifadesiyle selamı bitirin. Zira o, [Hz. İbrahim'in evini ve Hûd suresi 73. ayeti kastederek] salih bir ev ahalisine yapılan selamdır.' cevabını verdi."

235- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail el-Buhârî → Ali b. el-Hasan → Hüseyin b. Vâkıd → Abdullah b. Büreyde" isnâdıyla rivayet edildiğine babası Büreyde [b. el-Husayb] [ö. 63/682-3 {?}] şöyle demiştir: "Ebû Musa [el-Eş'arî] Kur'an okuduğu esnada Hz. Peygamber mescide geldi ve [bana] 'Kimsin?' diye sordu. Ben de 'Ben, Büreyde.' dedikten sonra Allah Resûlü, Ebû Musa'yı işaret ederek 'Ona Dâvud ailesinin mizmarlarından biri verilmiş.' buyurdu."[3]

4. Selamı Yaymanın Fazileti ve Selam Verilirken Sesin Yükseltilmesi Uygun Görülen Oran

236- "Ali b. el-Kâsım eş-Şâhid → Ali b. İshak → Ahmed b. Abdülcebbâr el-Utâridî → Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim] → Abdurrahman b. İshak → Nu'mân b. Sa'd → Hz. Ali" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü "Cennette içi dışından, dışı içinden görünen odalar vardır" buyurmuş, bunun üzerine bedevinin biri

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 482-3.
2 Tahhân neşrinde (I, 164) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Rivayet farklı ve muteber kaynaklarda yer almakla birlikte daha yakın bir metin için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVIII, 141.

٢٣٣ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ البَصرِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرائِيُّ، نا جعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بن شَاكِرٍ الصَّائِغُ، نا يَحيَى بنُ إِسمَاعِيلَ الوَاسِطِيُّ، نا ابنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَن صَالِحِ بنِ صَالِحٍ، عَن سَلَمَةَ بنِ كُهَيلٍ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، عَن عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ، أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي مَشرُبَةٍ لَهُ، فَقَالَ: «السَّلَامُ عَلَيكَ يَا رَسُولَ اللهِ السَّلَامُ عَلَيكُم» وَقَالَ يَحيَى بنُ إِسمَاعِيلَ مَرَّةً أُخرَى، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيكُم، أَيدخُلُ عُمَرُ؟

٢٣٤ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، أنا عُمَرُ بنُ جعفَرِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ ابنُ عَائِشَةَ، نا نُوحُ بنُ قَيسٍ، نا عَونُ بنُ أَبِي شَدَّادٍ، قَالَ: كَانَ ابنُ عَبَّاسٍ قَاعِدًا فَجَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيكُم وَرَحمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ وَمَغفِرَتُهُ، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: «انتَهُوا إِلَى البَرَكَاتِ فَإِنَّهَا تَحِيَّةُ أَهلِ البَيتِ الصَّالِحِينَ»

٢٣٥ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، أنا أَبُو الخَيرِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ، نا الحُسَينُ، يَعنِي ابنَ وَاقِدٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ بُرَيدَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَى المَسجِدِ - وَأَبُو مُوسَى يَقرَأُ - فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَنَا بُرَيدَةُ، فَقَالَ: «قَد أُعطِيَ هَذَا مِزمَارًا مِن مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ»

فَضلُ إِفشَاءِ السَّلَامِ، وَالقَدرُ المُستَحَبُّ مِن رَفعِ الصَّوتِ بِهِ

٢٣٦ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ الشَّاهِدُ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الجَبَّارِ العُطَارِدِيُّ، نا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ إِسحَاقَ، عَنِ النُّعمَانِ بنِ سَعدٍ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ فِي الجَنَّةِ غُرَفًا يُرَى بُطُونُهَا مِن ظُهُورِهَا، وَظُهُورُهَا مِن بُطُونِهَا» فَقَالَ أَعرَابِيٌّ:

“Onlar kimin için Allah’ın Resûlü?” diye sorunca, Hz. Peygamber “Güzelce konuşan, selamı yaygınlaştıran ve insanlar uykudayken gece namaz kılan kimseler içindir.” cevabını vermiştir.[1]

237- “Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî → Ebû Abdullah Hüseyin b. Yahyâ b. Ayyâş el-Kattân → Hasan b. Muhammed b. es-Sabbâh ez-Za‘ferânî → Affân [b. Müslim] → Hammâd [b. Seleme] → Sâbit [el-Bünânî] → İbn Ebî Leylâ” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mikdâd [b. el-Esved/Amr] [ö. 33/653-4] şöyle demiştir: “Hz. Peygamber gelip uyanık olanın işiteceği, uyuyanı ise uyandıramayacak şekilde selam verdi.”[2]

238- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca‘fer b. Ahmed b. Fâris → İsmail b. Abdullah b. Mes‘ûd el-Abdî → Saîd[3] b. Süleyman → Süleyman b. el-Mugîre → Sâbit [el-Bünânî] → Abdurrahman b. Ebî Leylâ” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mikdâd şöyle demiştir: “Allah Resûlü uyuyanı uyandırmayan, uyanık olanın ise işitebileceği şekilde selam verirdi.”

5. Farsça İzin İstemek

239- “Kadı Ebü’l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü’l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → Abdurrahman b. el-Mübârek → Abdülvâris [b. Saîd] → Ali b. el-Alâ el-Huzâî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Abdülmelik mevlâ Ümmü Miskîn bint Âsım b. Ömer b. el-Hattâb [ö. 100-110/718-729 arası] şöyle demiştir: “Hanımefendim [Ümmü Miskîn] [ö. 90-100/708-719 arası] beni Ebû Hüreyre’ye gönderdi. Ebû Hüreyre benime birlikte geldi. Kapıya varınca ‘Enderâyem/Girebilir miyim?’ diye sordu, o da ‘Enderûn/Girebilirsin’ cevabını verdi.”[4]

240- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Rişdîn [ö. 292/904], Ahmed b. Salih’i [ö. 248/862] şöyle derken işitmiştir: “[Abdülaziz b. Muhammed] ed-Derâverdî [ö. 187/802-3] Isfahanlıydı. Medine’ye yerleşti. Biri yanına girme izni istediğinde ‘Enderûn’ derdi. Bundan dolayı Medineliler ona ‘ed-Derâverdî’ lakabını verdiler.”

1 Tirmizî, Sıfetü’l-cenne 4.
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 228-9.
3 Tahhân neşrinde (I, 166) “Sa‘d” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 377.

لِمَن هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «هِيَ لِمَن طَيَّبَ الكَلَامَ، وَأَفشَى السَّلَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ»

٢٣٧ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ يَحيَى بنِ عَيَّاشٍ القَطَّانُ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الصَّبَّاحِ الزَّعفَرَانِيُّ، نا عَفَّانُ، نا حَمَّادٌ، عَن ثَابِتٍ، عَنِ ابنِ أَبِي لَيلَى، عَنِ المِقدَادِ، قَالَ: «وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ تَسلِيمًا يُسمِعُ اليَقظَانَ، وَلَا يُوقِظُ النَّائِمَ»

٢٣٨ - أَنَاهُ أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ العَبدِيُّ، نا سَعيدُ بنُ سُلَيمَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ المُغِيرَةِ، عَن ثَابِتٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي لَيلَى، عَنِ المِقدَادِ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ تَسلِيمًا لَا يُنَبِّهُ النَّائِمَ، وَيُسمِعُ اليَقظَانَ»

الِاستِئذَانُ بِالفَارِسِيَّةِ

٢٣٩ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا أَبُو الخَيرِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ المُبَارَكِ، نا عَبدُ الوَارِثِ، نا عَلِيُّ بنُ العَلَاءِ الخُزَاعِيُّ، عَن أَبِي عَبدِ المَلِكِ، مَولَى أُمِّ مِسكِينَ بِنتِ عَاصِمِ بنِ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ، قَالَ: أَرسَلَتنِي مَولَاتِي إِلَى أَبِي هُرَيرَةَ، فَجَاءَ مَعِي، فَلَمَّا قَامَ بِالبَابِ، فَقَالَ: «أَندرايم» قَالَت: «أَندرون»

٢٤٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ رِشدِينَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ صَالِحٍ، يَقُولُ: كَانَ الدَّرَاوَردِيُّ مِن أَهلِ أَصبَهَانَ، نَزَلَ المَدِينَةَ وَكَانَ يَقُولُ لِلرَّجُلِ إِذَا أَرَادَ أَن يَدخُلَ: أندرون، فَلَقَّبَهُ أَهلُ المَدِينَةِ الدَّرَاوَردِيَّ.

6. Girme İzni İsteyen İlim Talibine Beklemesi Söylendiğinde Nereye Oturacağı

241- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → Abdullah b. Salih → Ebû Şüreyh Abdurrahman → Vâhib b. Abdullah el-Meʻâfirî → Abdurrahman b. Muâviye b. Hudeyc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muâviye b. Hudeyc [ö. 52/762] şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattâb'a gidip yanına girmek için izin istedim. Bana 'Yanına çıkıncaya kadar orada bekle.' dediler. Ben de kapısına yakın bir yere oturdum. Sonra dışarı çıktı."

7. İzin İstemenin Üçte Son Bulması ve Kendisine İzin Verilmeyen Kimsenin Oradan Ayrılması

242- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Muhammed b. Amr b. el-Bahterî er-Rezzâz → Ali b. İbrahim el-Vâsıtî → Yezîd b. Harun → Dâvud b. Ebî Hind → Ebû Nadre [Münzir b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Saîd [el-Hudrî] [ö. 74/693-4] şöyle demiştir: "Ebû Musa, Ömer b. el-Hattâb'ın yanına girmek için üç kez izin istedi. Ancak ona izin verilmedi. Bunun üzerine oradan ayrıldı. Ömer bir haberci gönderip onu çağırdı ve 'Neden dönüp gittin?' diye sordu. Ebû Musa, Allah Resûlü'nün 'Üç kez izin isteyip de kendisine izin verilmeyen kimse oradan ayrılsın.' buyurduğunu işittiğini söyledi. Ömer ise 'Ya bana buna dair delil/şahit getirirsin ya da sana yapacağımı bilirim.' dedi. Arkadaşlarının yanına gelen Ebû Musa, Allah'ın adını vererek onlardan kendisine şahitlik etmelerini istedi. Bunun üzerine ben [Ebû Saîd] 'Seninleyim.' dedim." O, Ebû Musa lehine şahitlik yapınca Ömer onu bıraktı.[1]

243- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yaʻkûb el-Esam → Ebü'l-Hasan Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî → Ravh b. Ubâde → Eşʻas [b. Abdülmelik] → Muhammed [b. Sîrîn]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebü'l-Alâniye [ö. 80-90/700-710 arası] şöyle demiştir: "Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanına girmek için üç kez izin istedim, ardından kapının kenarına oturdum. Cariye evden çıkıp bana izin verdi. Ben 'Üç kez izin istedim, ama bana izin verilmedi.' deyince Ebû Saîd 'Daha fazla istemiş olsaydın sana izin vermezdik.' cevabını verdi."

---

1 Benzer bir lafızla bk. Buhârî, İsti'zân 13.

إِذَا استَأذَنَ الطَّالِبُ فَأُمِرَ بِالِانتِظَارِ أَينَ يَقعُدُ

٢٤١ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا أَبُو الخَيرِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي أَبُو شُرَيحٍ عَبدُ الرَّحمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ وَاهِبَ بنَ عَبدِ اللهِ المَعَافِرِيَّ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُعَاوِيَةَ بنِ حُدَيجٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَدِمتُ عَلَى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ فَاستَأذَنتُ عَلَيهِ، فَقَالُوا لِي: مَكَانَكَ، حَتَّى يَخرُجَ إِلَيكَ، فَقَعَدتُ قَرِيبًا مِن بَابِهِ فَخَرَجَ إِلَيَّ.

انتِهَاءُ الِاستِئذَانِ إِلَى ثَلَاثٍ، وَالِانصِرَافُ بَعدَهَا لِمَن لَم يُؤذَن لَهُ

٢٤٢ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدِّلُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ البَختَرِيِّ الرَّزَّازُ، نا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ الوَاسِطِيُّ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا دَاوُدُ بنُ أَبِي هِندَ، عَن أَبِي نَضرَةَ، عَن أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: استَأذَنَ أَبُو مُوسَى عَلَى عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ ثَلَاثًا، فَلَم يُؤذَن لَهُ، فَانصَرَفَ، فَأَرسَلَ إِلَيهِ عُمَرُ فَدَعَاهُ، فَقَالَ: مَا شَأنُكَ رَجَعتَ؟ قَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنِ استَأذَنَ ثَلَاثًا فَلَم يُؤذَن لَهُ فَليَرجِع» فَقَالَ عُمَرُ: لَتَأتِيَنِّي عَلَى هَذَا - يَعنِي بَيِّنَةً - أَو لَأَفعَلَنَّ، فَأَتَى مَجلِسَ قَومِهِ فَنَاشَدَهُم بِاللهِ، فَقُلتُ: أَنَا مَعَكَ، قَالَ فَشَهِدَ لَهُ بِذَلِكَ فَخَلَّى عَنهُ.

٢٤٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو الحَسَنِ عَبدُ المَلِكِ بنُ عَبدِ الحَمِيدِ الرَّقِّيُّ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، نا أَشعَثُ، عَن مُحَمَّدٍ، عَن أَبِي العَلَانِيَةِ، قَالَ: استَأذَنتُ عَلَى أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ ثَلَاثًا، ثُمَّ جَلَستُ عَلَى البَابِ فَخَرَجَتِ الجَارِيَةُ فَأَذِنَت، فَقُلتُ: إِنِّي استَأذَنتُ ثَلَاثًا، فَلَم يُؤذَن لِي، فَقَالَ: «لَو زِدتَ لَم نَأذَن لَكَ»

244- "Muhammed b. Ubeydullah el-Hinnâî → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → İshak b. İbrahim b. Süneyn el-Huttelî → Selm b. Hammâd b. İsa b. Atâ es-Serahsî[1] → Hüşeym [b. Beşîr]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mugîre [b. Miksem] [ö. 136/753-4] şöyle demiştir: "Adamın biri [Ebû İmrân] İbrahim en-Nehaî['nin bulunduğu yere] gelip 'Ebû İmrân burada mısın?' diye sordu ki, İbrahim onu işitiyordu. Adam bir kez daha 'Ebû İmrân burada mısın?' dedi. Bunun üzerine İbrahim 'Üçüncü kez izin iste ve gir.' cevabını verdi."

VII. Muhaddisin Yanına Girmenin Âdâbı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: İzin almaksızın muhaddisin yanına girmek caiz değildir. Böyle yapan kimsenin dışarı çıkması ve gelecekteki tavırları açısından onu eğitmek amacıyla izin istemesi emredilir.

245- "Ebü'l-Feth Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd ve Ebû Ali Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd el-Attâr → Hâris b. Muhammed et-Temîmî → Ravh b. Ubâde → İbn Cüreyc → Amr b. Ebî Süfyân → Amr b. Ubeydullah b. Safvân -Ebû Bekir 'Metinde böyledir ancak doğrusu Amr b. Abdullah olmalıdır' der-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Kelede b. el-Hanbel [ö. 40-50/660-671{?}] şöyle demiştir: Safvân b. Ümeyye [ö. 41/661 {?}] [Mekke'nin] fethinde ağız sütü, geyik yavrusu, badem salatalık sundu -İbn Şâzân [ö. 426/1034] rivayetinde "bunlarla Kelede'yi gönderdi"-. Hz. Peygamber o sırada vadinin üst tarafındaydı. Kelede şöyle dedi: Onun yanına girdim, ancak selam vermedim. Bana izin vermedi. Hz. Peygamber "Geri dön, 'Es-selâmü aleyküm, girebilir miyim, de.' buyurdu." Bu hadise Safvân'ın Müslüman olmasından sonraydı.[2]

Amr [b. Ebî Süfyân] [ö. ?] şöyle demiştir: Bana bu olayı Ümeyye b. Safvân [ö. 121-130/739-748 arası] da haber verdi ancak "Kelede'den işittim." demedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Bir grup talebe hocasının kapısına gelip de kendilerine içeri girme izni verildiğinde yaş bakımından en büyük olana öncelik vermeleri ve önlerinde onu içeri sokmaları gerekir. Çünkü sünnet olan budur.

---

1 İsnâdın bu kısmı Tahhân neşrinde (I, 168) "Salim b. Hammâd b. İsa → Atâ es-Serhî", Acâc (I, 240) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 245) neşirlerinde ise "Selm b. Hammâd b. İsa b. Atâ es-Serahsî" şeklindedir. Metne bu ikinci tercih yansıtılmışsa da bu isnâd mevcut hâliyle sorunludur. Zira ne İshak b. İbrahim b. Süneyn'in hocaları ne de Hüşeym'in talebeleri içerisinde bu isimleri çağrıştıracak biri tespit edilebilmiştir [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Edeb 137.

٢٤٤ - نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحِنَّائِيُّ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سِنِينَ الخُتَّلِي، نا سَلمُ بنُ حَمَّادِ بنِ عِيسَى بن عَطَاءٍ السَّرخِيّ، نا هُشَيمٌ، عَن مُغِيرَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى إِبرَاهِيمَ النَّخعِيّ، فَقَالَ: أَهَاهُنَا أَبَا عِمرَانَ؟ - وَإِبرَاهِيمُ يَسمَعُ - ثُمَّ قَالَ: أَهُنَا أَبِي عِمرَانَ، قَالَ: يَقُولُ لَهُ إِبرَاهِيمُ: «قُلِ الثَّالِثَةَ وَادخُل»

بَابُ أَدَبِ الدُّخُولِ عَلَى المُحَدِّثِ

لَا يَجُوزُ الدُّخُولُ عَلَى المُحَدِّثِ مِن غَيرِ استِئذَانٍ، فَمَن فَعَلَ ذَلِكَ أُمِرَ بِالخُرُوجِ، وَأَن يَستَأذِنَ لِيَكُونَ تَأدِيبًا لَهُ فِي المُستَقبَلِ.

٢٤٥ - كَمَا أنا أَبُو الفَتحِ هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الحَفَّارُ، وَأَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، وَأَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، قَالُوا: أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ العَطَّارُ، نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، نا رَوحٌ هُوَ ابنُ عُبَادَةَ، نا ابنُ جُرَيجٍ، أَخبَرَنِي عَمرُو بنُ أَبِي سُفيَانَ، أَنَّ عَمرَو بنَ عَبدِ اللهِ بنِ صَفوَانَ - قَالَ: أَبُو بَكرٍ: هَكَذَا فِي الكِتَابِ، وَإِنَّمَا هُوَ عَمرُو بنُ عَبدِ اللهِ - أَخبَرَهُ أَنَّ كَلَدَةَ بنَ الحَنبَلِ أَخبَرَهُ أَنَّ صَفوَانَ بنَ أُمَيَّةَ قَدِمَ فِي الفَتحِ - وَقَالَ ابنُ شَاذَانَ: بَعَثَهُ فِي الفَتحِ - بِلِبَأٍ وَجَدَايَةٍ وَصَغَابِيسَ - وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِأَعلَى الوَادِي، قَالَ: فَدَخَلتُ عَلَيهِ وَلَم أُسَلِّم وَلَم أَستَأذِن، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: ارجِع فَقُلِ: السَّلَامُ عَلَيكُم أَأَدخُلُ؟ «وَذَلِكَ بَعدَ مَا أَسلَمَ صَفوَانُ»

قَالَ عَمرٌو: وَأَخبَرَنِي بِهَذَا الخَبَرِ أُمَيَّةُ بنُ صَفوَانَ، وَلَم يَقُل سَمِعتُهُ مِن كَلَدَةَ

وَإِذَا حَضَرَ جَمَاعَةٌ مِنَ الطَّلَبَةِ بَابَ المُحَدِّثِ، وَأَذِنَ لَهُم فِي الدُّخُولِ، فَيَنبَغِي أَن يُقَدِّمُوا أَسَنَّهُم وَيُدخِلُوهُ أَمَامَهُم، فَإِنَّ ذَلِكَ هُوَ السُّنَّةُ.

1. İçeriye Girişte Yaşça Büyük Olanları Öne Geçirmek

246- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Abdullah Muhammed b. Mahled el-Attâr → İsa b. Abdullah → Velîd b. Müslim → İbnü'l-Mübârek → Hâlid [el-Hazzâ] → İkrime → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bereket büyüklerinizle birliktedir."[1]

247- "Ebü'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah el-Isfahânî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Bekir b. Sehl ed-Dimyâtî → Nuaym b. Hammâd → Abdullah b. el-Mübârek → Üsâme b. Zeyd → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü "Cibril bana yaşı büyükleri öncelememi emretti" ya da "Yaşı büyükleri öne almayı emretti" buyurmuştur.[2]

248- "Ebû Bekir Muhammed b. el-Muzaffer b. Ali b. Harb ed-Dîneverî → Ebû Ali İbn Habeş → Abdullah b. Hamdân b. Vehb → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec → Abdullah b. İdris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mâlik b. Miğvel [ö. 159/775-6] şöyle demiştir: "Talha b. Musarrif [ö. 112/731] ile yürüyordum. Dar bir yerden geçmek durumunda kaldık. Benim önüme geçti ve 'Benden bir gün dahi yaşlı olduğunu bilsem önüne geçmezdim.' dedi."

249- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Ammâr [Hüseyin b. Hureys]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Fazl b. Musa şöyle demiştir: "Ben ve Abdullah b. el-Mübârek bir köprüye vardık. Ona 'Buyur, öne geç' dedim. O ise 'Sen buyur' dedi. Hesapladım, ondan iki yaş büyükmüşüm."

250- "Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, Hallâl'ın kardeşi → İshak b. Muhammed b. Hamdân el-Mühellebî -Buhara'da- → Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ya'kûb → Kays b. Ebî Kays → Muhammed b. Harb el-Mervezî → İsmail b. Hammâd b. Ebî Hanîfe" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Ebî Hanîfe [ö. 165/781-2] şöyle demiştir: "Hasan b. Umâre [ö. 153/770] ve babamın bir köprüye vardıklarını gördüm. Babam ona 'Buyur, öne geç.' dedi. O da 'Öne mi geçeyim! Sen buyur. Çünkü sen en fakihimiz, en bilgilimiz ve en faziletlimizsin.' cevabını verdi."

1 İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 319.
2 Rivayet klasik kaynaklarda bu lafızla tespit edilememiştir.

تَقدِيمُ الأَكَابِرِ فِي الدُّخُولِ

٢٤٦ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيِّ البَزَّازُ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا عِيسَى بنُ عَبدِ اللهِ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، عَنِ ابنِ المُبَارَكِ، عَن خَالِدٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «البَرَكَةُ مَعَ أَكَابِرِكُم»

٢٤٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ الأَصبَهَانِيُّ، بِهَا، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا بَكرُ بنُ سَهلٍ الدِّمياطِيُّ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، عَن أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَمَرَنِي جِبرِيلُ أَن أُكَبِّرَ، أَو قَالَ: قَدِّمُوا الكُبرَ.

٢٤٨ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ بنِ عَلِيِّ بنِ حَربٍ الدِّينَوَرِيُّ، نا أَبُو عَلِيِّ بنُ حَبَشٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ حَمدَانَ بنِ وَهبٍ، نا أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ، نا مَالِكُ بنُ مِغوَلٍ، قَالَ: كُنتُ أَمشِي مَعَ طَلحَةَ بنِ مُصَرِّفٍ، فَصِرنَا إِلَى مَضِيقٍ فَتَقَدَّمَنِي ثُمَّ قَالَ لِي: «لَو كُنتُ أَعلَمُ أَنَّكَ أَكبَرُ مِنِّي بِيَومٍ مَا تَقَدَّمتُكَ»

٢٤٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ الأَبَّارُ، نا أَبُو عَمَّارٍ، عَنِ الفَضلِ بنِ مُوسَى، قَالَ: انتَهَيتُ أَنَا وَعَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، إِلَى قَنطَرَةٍ، فَقُلتُ لَهُ: تَقَدَّم، وَقَالَ لِي: تَقَدَّم فَحَاسَبتُهُ، فَإِذَا أَنَا أَكبَرُ مِنهُ بِسَنَتَينِ.

٢٥٠ - وأنا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، أَخُو الخَلَّالِ، نا إِسحَاقُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ المُهَلَّبِيُّ، بِبُخَارَى، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ، نا قَيسُ بنُ أَبِي قَيسٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ حَربٍ المَروَزِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ حَمَّادِ بنِ أَبِي حَنِيفَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيتُ الحَسَنَ بنَ عُمَارَةَ وَأَبِي انتَهَيَا إِلَى قَنطَرَةٍ، فَقَالَ لَهُ أَبِي: تَقَدَّم، فَقَالَ: أَتَقَدَّمُ؟ تَقَدَّم أَنتَ فَإِنَّكَ أَفقَهُنَا وَأَعلَمُنَا وَأَفضَلُنَا.

251- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre Salih [b. Salih b. Hay]'ın oğulları Hasan [ö. 169/785-6] ile Ali [ö. 154/770-1] ikizlerdi, ancak Hasan Ali'den önce doğmuştu. Hasan ile Ali aynı mecliste bulundular mı Ali illa daha aşağıda otururdu. İkisi aynı mecliste iken Ali'nin konuştuğu görülmezdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Yaşça büyük olanın, kendisinden daha bilgili olan kimseyi öne alması caiz ve hoş bir davranıştır.

252- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Muhammed Hasan b. İbrahim b. Yezîd el-Eslemî → Muhammed b. İshak b. Meymûn el-Fârisî → Muhammed b. Abdülvehhâb el-Ferrâ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Hüseyin b. Mansur'u [ö. 238/852] şöyle derken işitmiştir: "Bir gün bir hasta ziyareti için Yahyâ b. Yahyâ [en-Neysâbûrî] [ö. 226/841] ve İshak b. Râhûye [ö. 238/853] ile birlikteydik. Kapıya varınca İshak geri durup Yahyâ'ya 'Buyur.' dedi. Yahyâ ise İshak'a 'Sen buyur.' diye mukabele etti. İshak 'Ebû Zekeriyyâ, senin yaşın benden büyük.' deyince Yahyâ 'Senden büyüğüm ama sen benden daha bilgilisin.' cevabını verdi. Bunun üzerine İshak öne geçti."

2. Toplum İçinde Bir Kişiye Selam Vermenin İyi Olmayışı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: İlim talibi hadis nakleden kimsenin yanına girdiğinde, onun yanında başkaları da varsa selamı herkese vermelidir.

253- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mısrî → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → Ebû Salih [Abdullah b. Salih] → Leys [b. Sa'd] → Yezîd b. Ebî Habîb → Ebü'l-Hayr [Mersed b. Abdullah]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Adamın biri Allah Resûlü'ne İslam'ın en iyi uygulamasının hangisi olduğunu sordu, Allah Resûlü 'İnsanları yedirmen, tanıdığın tanımadığın herkese selam vermen.' cevabını verdi."[1]

254- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail el-Buhârî → Ebû Nuaym → Beşîr b. Selman[2] → Ebü'l-Hakem Seyyâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Tarık [b. Şihâb] [ö. 83/702-3 {?}] şöyle demiştir: Abdullah [b. Mes'ûd]'un yanında oturuyorduk. "Kad kâmeti's-salât" diye [müezzin] ona haber verince

1 Buhârî, İman 5.
2 Acâc neşrinde (I, 256) "Beşîr b. Selman → Selman" şeklinde ise bu hatalıdır [çevirenin notu].

٢٥١ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بن إبراهِيمَ البَزَّارُ، بِالبَصرَةِ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ الحَسَنَ، وَعلِيًّا، ابنَي صَالِحٍ كَانَا تَوأَمَينِ، خَرَجَ الحَسَنُ قَبلَ عَلِيٍّ، فَلَم يُرَ قَطُّ الحَسَنُ مَعَ عَلِيٍّ فِي مَجلِسٍ إِلَّا جَلَسَ عَلِيٌّ دُونَهُ، وَلَم يَكُن يَتَكَلَّمُ مَعَ الحَسَنِ إِذَا اجتَمَعَا فِي مَجلِسٍ.

وَإِن قَدَّمَ الأَكبَرُ عَلَى نَفسِهِ مَن كَانَ أَعلَمَ مِنهُ جَازَ ذَلِكَ، وَكَانَ حَسَنًا.

٢٥٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدِ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الحَسَنَ بنَ إِبرَاهِيمَ بنِ يَزِيدَ الأَسلَمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنَ مَيمُونٍ الفَارِسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الوَهَّابِ الفَرَّاءَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ مَنصُورٍ، يَقُولُ: كُنتُ مَعَ يَحيَى بنِ يَحيَى وَإِسحَاقَ، يَعنِي ابنَ رَاهُويَه يَومًا نَعُودُ مَرِيضًا، فَلَمَّا حَاذَينَا البَابَ تَأَخَّرَ إِسحَاقُ، وَقَالَ لِيَحيَى: تَقَدَّم، فَقَالَ يَحيَى لِإِسحَاقَ: تَقَدَّم أَنتَ، قَالَ: يَا أَبَا زَكَرِيَّا، أَنتَ أَكبَرُ مِنِّي؟ قَالَ: نَعَم أَنَا أَكبَرُ مِنكَ، وَأَنتَ أَعلَمُ مِنِّي، فَتَقَدَّمَ إِسحَاقُ.

كَرَاهَةُ تَسلِيمِ الخَاصَّةِ

إِذَا دَخَلَ الطَّالِبُ عَلَى الرَّاوِي، فَوَجَدَ عِندَهُ جَمَاعَةٌ فَيَجِبُ أَن يَعُمَّهُم بِالسَّلَامِ.

٢٥٣ - لَمَّا أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أَنَّ أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المِصرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا أَبُو صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَن أَبِي الخَيرِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الإِسلَامِ خَيرٌ؟ قَالَ: «تُطعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَن عَرَفتَ وَعَلَى مَن لَم تَعرِف»

٢٥٤ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ أَبُو الخَيرِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ، نا أَبُو نُعَيمٍ، عَن بَشِيرِ بنِ سَلمَانَ، عَن سَيَّارٍ أَبِي الحَكَمِ، عَن طَارِقٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ عَبدِ اللهِ جُلُوسًا فَجَاءَ أُذُنُهُ «قَد قَامَتِ الصَّلَاةُ»

kalktı, biz de onunla kalktık, mescide girdik. Mescidin ön tarafında insanların rükûya vardıklarını gördü. Tekbir getirdi, rükûya gitti ve yürüdü. Biz de onun yaptığını yaptık. Adamın biri gelip "Aleyküm selâm Ebû Abdurrahman!" dedi. O "Allah doğru söyledi, Resûlü de tebliğ etti." diye mukabele etti. Namazı kılınca döndü ve ailesinin yanına girdi. Biz ise yerlerimizde oturup çıkmasını bekledik. Birbirimize "Hanginiz bunu soracak?" dedik. Tarık "Ben sorarım." dedi ve sordu. O, Hz. Peygamber'in "Kıyametin öncesinde özel kişilere selam vermeler olur." buyurduğunu söyledi.[1]

255- "Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd → Ömer b. Ca'fer el-Huttelî → İbrahim el-Harbî → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Kesîr b. Hişâm → Ca'fer b. Bürkân → Ziyâd b. Beyân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Meymûn b. Mihrân [ö. 117/735-6] şöyle demiştir: Adamın biri Ebû Bekir'e selam vererek "es-Selâmü aleyke Allah Resûlü'nün halifesi!" dedi. O ise "Bunca kişi arasında mı?" cevabını verdi.

3. Halı Üzerinde Çıplak Ayak Yürümenin İyi Oluşu

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Hadis talibinin, ayakkabıya necaset bulaşıp bulaşmadığından emin olamayacağı için ayakkabılarını ayağından çıkarmadan muhaddisin bulunduğu halının üzerinde yürümemesi güzel bir davranış olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda tevazu ve güzel ahlâkın bir gereğidir.

256- "Ebû Ömer İbn Mehdî → Ebû Abdullah Hüseyin b. Yahyâ b. Ayyâş el-Kattân" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → Muhammed b. Amr er-Rezzâz → *Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî* → Müslim b. İbrahim → Ferkad b. el-Haccâc" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Ukbe [b. Ebî Hasnâ] [ö. 161-170/777-787 arası] şöyle demiştir: "Ebû Hüreyre'yi evime davet ettim. Evimde yere yayılmış bir halı vardı. Ayakkabısını çıkarmadan oturmadı. Ayakkabısını çıkardıktan sonra halının üzerinde yürüdü."

257- "[Ali b. Muhammed] İbn Bişrân → Muhammed b. Amr → Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî → Ebû Ali el-Hanefî → Ubeydullah b. Abdülmecîd → Ferkad b. el-Haccâc el-Kureşî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ukbe b. Ebî Hasnâ el-Yemâmî'yi şöyle derken işitmiştir: "Ebû Hüreyre'nin içerisinde halı olan bir eve girdiğinde ayakkabılarıyla halının üzerinde yürümediğini, önce ayakkabılarını çıkarıp ardından halı üzerinde yürüdüğünü gördüm."

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 415-6.

فَقَامَ وَقُمنَا مَعَهُ، فَدَخَلنَا المَسجِدَ، فَرَأَى النَّاسَ رُكُوعًا فِي مُقَدَّمِ المَسجِدِ فكَبَّرَ وَرَكَعَ وَمَشَى، وَفَعَلنَا مِثلَ مَا فعَلَ، فَمَرَّ رَجُلٌ فَقَالَ: عَلَيكُمُ السَّلَامُ يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ، فَقَالَ: صَدَقَ اللَّهُ وَبَلَّغَ رَسُولُهُ، فَلَمَّا صَلَّينَا رَجَعَ، فَوَلَجَ عَلَى أَهلِهِ وَجَلَسنَا فِي مَكَانِنَا نَنتَظِرُهُ، حَتَّى يَخرُجَ، فَقَالَ بَعضُنَا لِبَعضٍ: أَيُّكُم يَسأَلُهُ؟ قَالَ طَارِقٌ: أَنَا أَسأَلُهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَينَ يَدَيِ السَّاعَةِ تَسلِيمُ الخَاصَّةِ»

٢٥٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، أنا عُمَرُ بنُ جَعفَرٍ الخُتَّلِي، نا إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ - يَعنِي ابنَ أَبِي شَيبَةَ نا كَثِيرُ بنُ هِشَامٍ، عَن جَعفَرِ بنِ بُرقَانَ، عَن زِيَادِ بنِ بَيَانٍ، عَن مَيمُونِ بنِ مِهرَانَ أَنَّ رَجُلًا سَلَّمَ عَلَى أَبِي بَكرٍ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيكَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللّهِ، قَالَ: مِن بَينِ هَؤُلَاءِ أَجمَعِينَ.

استِحبَابُ المَشيِ عَلَى البِسَاطِ حَافِيًا

يُستَحَبُّ لِلطَّالِبِ أَن لَا يَمشِيَ عَلَى بِسَاطِ المُحَدِّثِ إِلَّا بَعدَ نَزعِ نَعلَيهِ مِن قَدَمَيهِ، لِمَا لَا يُؤمَنُ أَن يَكُونَ فِي النَّعلَينِ مِنَ الأَقذَارِ، وَذَلِكَ أَيضًا مِنَ التَّوَاضُعِ وَحُسنِ الأَدَبِ.

٢٥٦ - أنا أَبُو عُمَرَ بنُ مَهدِيٍّ، أنا أَبُو عَبدِ اللّهِ الحُسَينُ بنُ يَحيَى بنِ عَيَّاشٍ القَطَّانُ، وأنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللّهِ بنِ بِشرَانَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو الرَّزَّازُ، قَالَا: نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا فَرقَدُ بنُ الحَجَّاجِ، نا عُقبَةُ، قَالَ: «دَعَوتُ أَبَا هُرَيرَةَ إِلَى مَنزِلِي، وَفِي مَنزِلِي بِسَاطٌ مَبسُوطٌ، فَلَم يَجلِس حَتَّى خَلَعَ نَعلَيهِ ثُمَّ مَشَى عَلَى البِسَاطِ»

٢٥٧ - وأنا ابنُ بِشرَانَ، أَيضًا، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَنَفِيُّ عُبَيدُ اللّهِ بنُ عَبدِ المَجِيدِ، نا فَرقَدُ بنُ الحَجَّاجِ القُرَشِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُقبَةَ بنَ أَبِي حَسنَاءَ اليَمَامِيَّ، قَالَ: «رَأَيتُ أَبَا هُرَيرَةَ إِذَا دَخَلَ البَيتَ وَفِيهِ بِسَاطٌ لَا يَمشِي عَلَى البِسَاطِ وَعَلَيهِ نَعلَيهِ، يَخلَعُ نَعلَيهِ ثُمَّ يَمشِي عَلَى البِسَاطِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: [Hadis talibinin] ayakkabılarını çıkarmaya sağdan değil, soldan başlaması gereklidir.

258- "Osman b. Muhammed b. Yusuf el-Allâf → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → İshak b. el-Hasan el-Harbî → Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî → Mâlik [b. Enes] → Ebü'z-Zinâd → A'rec → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İçinizden biri ayakkabısını giyerken sağla, çıkarırken solla başlasın. Giyilirken sağ ayak ile başlanmalı, çıkarırken de sağ ayak sona bırakılmalıdır."[1]

4. İlim Talibinin Meclis Nerede Bitiyorsa Oraya Oturması ve İnsanların Omzuna Basarak Öne Geçmesinin Yasak Oluşu

259- "Ebü's-Sahbâ Vellâd b. Ali b. Sehl et-Temîmî el-Kûfî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Duhaym eş-Şeybânî → Ahmed b. Hâzim → Muhammed b. Saîd b. el-Isfahânî → Şerîk [b. Abdullah] → Simâk [b. Harb]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Câbir b. Semüre [ö. 66/685-6 {?}] şöyle demiştir: "Bizden biri Hz. Peygamber'in huzuruna vardığında meclis nereye ulaşmışsa oraya otururdu."[2]

260- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ahmed b. Yunus → Züheyr [b. Muâviye]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû İshak [es-Sebîî] şöyle demiştir: "Biz Berâ [b. Âzib]'in yanında kimimiz kimimizin arkasına gelecek şekilde otururduk."

261- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Allân b. Abdüssamed → Ömer b. Muhammed b. el-Hasan → babası → İbrahim b. Tahmân → Ca'fer b. ez-Zübeyr → Kâsım [b. Abdurrahman eş-Şâmî] → Ebû Ümâme" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir topluluğun meclisinde onların izni olmadan öne geçen kimse asidir."[3]

5. Talibin Birini Kaldırıp Yerine Oturmasının İyi Görülmeyişi

262- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ömer b. İsa el-Beledî → İbrahim b. Ahmed b. el-Hasan el-Kırmîsînî → Hüseyin b. Humeyd b. Musa el-Akkî → Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr → Leys [b. Sa'd] → Nâfi' → Abdullah [b. Ömer]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Herhangi biriniz bir adamı oturduğu yerden kaldırıp da yerine oturmasın."[4]

---

1 Buhârî, Libâs 38.
2 Ebû Dâvud, Edeb 16.
3 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 246.
4 Buhârî, İsti'zân 31.

وَيَجِبُ أَن يَبتَدِئَ بِنزعِ اليُسرَى مِن نَعلَيهِ دُونَ اليُمنَى.

٢٥٨ - فَقَد أَخبَرَنَا عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ العَلَّافُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا إِسحَاقُ بنُ الحَسَنِ الحَربِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مَسلَمَةَ القَعنَبِيُّ، عَن مَالِكٍ، عَن أَبِي الزِّنَادِ، عَن الأَعرَجِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا انتَعَلَ أَحَدُكُم فَليَبدَأ بِاليَمِينِ، وَإِذَا نَزَعَ فَليَبدَأ بِالشِّمَالِ، وَلتَكُنِ اليُمنَى أَوَّلَهُمَا تُنعَلُ، وَآخِرَهُمَا تُنزَعُ»

جُلُوسُ الطَّالِبِ حَيثُ يَنتَهِي بِهِ المَجلِسُ وَالنَّهيُ عَن تَخَطِّي الرِّقَابِ

٢٥٩ - أنا أَبُو الصَّهبَاءِ وَلَّادُ بنُ عَلِيِّ بنِ سَهلٍ التَّمِيمِيُّ الكُوفِيُّ، أنا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ دُحَيمٍ الشَّيبَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ حَازِمٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدٍ هُوَ ابنُ الأَصبَهَانِيِّ، أنا شَرِيكٌ، عَن سِمَاكٍ، عَن جَابِرِ بنِ سَمُرَةَ، قَالَ: «كُنَّا إِذَا انتَهَينَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيثُ يَنتَهِي»

٢٦٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَحمَدُ بنُ يُونُسَ، نا زُهَيرٌ، نا أَبُو إِسحَاقَ، قَالَ: «كُنَّا نَجلِسُ عِندَ البَرَاءِ بَعضُنَا خَلفَ بَعضٍ»

٢٦١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا عَلَّانُ بنُ عَبدِ الصَّمَدِ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا أَبِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ طَهمَانَ، عَن جَعفَرِ بنِ الزُّبَيرِ، عَنِ القَاسِمِ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن تَخَطَّى حَلقَةَ قَومٍ بِغَيرِ إِذنِهِم فَهُوَ عَاصٍ»

الكَرَاهَةُ لَهُ أَن يُقِيمَ رَجُلًا وَيَجلِسَ مَكَانَهُ

٢٦٢ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ عِيسَى البَلَدِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ القِرمِيسِينِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ حُمَيدِ بنِ مُوسَى العَكِّيُّ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ، حَدَّثَنِي اللَّيثُ، عَن نَافِعٍ، عَن عَبدِ اللهِ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمُ الرَّجُلَ مِن مَجلِسِهِ ثُمَّ يَجلِسُ فِيهِ»

263- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak el-Begavî → Ahmed b. Mülâib → Ebû Nuaym → İbrahim b. İsmail → Amr[1] b. Dînâr → İbn Ömer" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Herhangi biriniz kardeşini, yerine oturmak kastıyla oturduğu yerden kaldırmasın."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Aynı şekilde isterse bir kişi kendi isteği ile yer vermiş olsun, talibin o yere oturması da hoş karşılanmamıştır.

264- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Ca'fer b. Muhammed el-Kalânisî → Âdem b. Ebî İyâs → Şu'be [b. el-Haccâc] → Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ın kardeşi Abdürabbih b. Saîd → Ebû Musa el-Eş'arî ailesinden Ebû Abdullah künyeli bir mevlâ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. Ebi'l-Hasan [ö. 100/718-9] bir şahitlik için çağrılmış, adamın biri ona yer vermek için kalkınca Ebû Bekre [Nüfey b. el-Hâris es-Sekafî]'den [ö. 51/671-2] şu hadisi nakletmiştir: "Allah Resûlü, kendisine yer verilen kimsenin o yere oturmasını ve kişinin sahibi olmadığı elbiseye dokunmasını yasaklamıştır."

265- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Osman b. Ebî Şeybe → Muhammed b. Ca'fer → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ukayl b. Talha → Ebü'l-Hasîb[3] [Ziyâd b. Abdurrahman]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Allah Resûlü'ne birisi geldi. Bir başkası ona yer vermek maksadıyla ayağa kalkınca onun yerine oturmak üzere oraya gitti. Allah Resûlü ise böyle yapmasını engelledi." Ebû Dâvud [es-Sicistânî] "Ebü'l-Hasîb, Ziyâd b. Abdurrahman'dır [ö. 100-110/718-729 arası]." demiştir.[4]

6. Halkanın Ortasına ve Baş Tarafına Oturmanın Uygun Olmayışı

266- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Hüseyin b. Yahyâ b. Ayyâş el-Mettûsî → Ali b. Müslim → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Katâde [b. Diâme]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd'i [ö. 100-2/718-721 arası] şöyle derken işitmiştir: "Adamın biri halkanın ortasına oturmuştu. Bunun üzerine Huzeyfe [b. el-Yemân] [ö. 36/656] 'Hz. Peygamber'in beyanına göre lanetli kişi' veya 'Allah Resûlü halkanın başına oturana lanet etmiştir.' dedi."[5]

1 Acâc neşrinde (I, 260) "Ömer" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Bk. üstteki rivayet.
3 Acâc neşrinde (I, 262) "Ebü'l-Hatîb" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Ebû Dâvud, Edeb 18.
5 Ebû Dâvud, Edeb 17.

٢٦٣ - وأنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ البَغَوِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُلَاعِبٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ دِينَارٍ، أَنَّ ابنَ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُقِيمَنَّ أَحَدُكُم أَخَاهُ مِن مَجلِسِهِ وَيَجلِسُ فِي مَكَانِهِ»

وَهَكَذَا يُكرَهُ أَن يَجلِسَ فِي مَوضِعٍ، وَإِن قَامَ لَهُ عَن مَجلِسِهِ بِاختِيَارِهِ.

٢٦٤ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ القَلَانِسِيُّ، نا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسَ، نا شُعبَةُ، عَن عَبدِ رَبِّهِ بنِ سَعِيدٍ، أَخِي يَحيَى بنِ سَعِيدٍ قَالَ: سَمِعتُ مَولًى لِآلِ أَبِي مُوسَى الأَشعَرِيِّ يُكنَى أَبَا عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ أَبِي الحَسَنِ، يُخبِرُ أَنَّهُ دُعِيَ إِلَى شَهَادَةٍ فَقَامَ لَهُ رَجُلٌ مِن مَجلِسِهِ، فَحَدَّثَ سَعِيدَ بنَ أَبِي الحَسَنِ أَنَّ أَبَا بَكرَةَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ مِن مَجلِسِهِ أَن يَقعُدَ فِيهِ، وَأَن يَمسَحَ الرَّجُلُ يَدَهُ بِثَوبِ مَن لَا يَملِكُ»

٢٦٥ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ، أَنَّ مُحَمَّدَ بنَ جَعفَرٍ، حَدَّثَهُم عَن شُعبَةَ، عَن عَقِيلِ بنِ طَلحَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الخَصِيبِ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ لَهُ رَجُلٌ عَن مَجلِسِهِ، فَذَهَبَ لِيَجلِسَ فِيهِ فَنَهَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الخَصِيبِ زِيَادُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ.

كَرَاهَةُ الجُلُوسِ وَسطَ الحَلقَةِ وَفِي صَدرِهَا

٢٦٦ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ يَحيَى بنِ عَيَّاشٍ المَتُّوثِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُسلِمٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، أنا شُعبَةُ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مِجلَزٍ لَاحِقَ بنَ حُمَيدٍ يَقُولُ: إِنَّ رَجُلًا، قَعَدَ وَسطَ الحَلقَةِ قَالَ: فَقَالَ حُذَيفَةُ: مَلعُونٌ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَو قَالَ: رَسُولُ اللهِ لَعَنَ الَّذِي يَجلِسُ وَسطَ الحَلقَةِ.

267- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris el-Hâfız → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez [ö. 296/908] şöyle demiştir: "Meclisteki en dikkat çekici yere ulaşmak için acele etme! [Sonradan] çıkartıldığın bir yer [sonradan] indirileceğin bir yerden iyidir."

268- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer el-Müzekkî → Abdullah b. Seleme el-Müeddib → Muhammed b. Abdülvehhâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Emir Abdullah b. Tahir'in [ö. 230/844] özel hocası [*müeddib*] olan Ebü'l-Minhâl künyeli Uyeyne [b. Abdurrahman] el-Mühellebî [ö. 170/787'den önce] şöyle demiştir: "Baş tarafa ya gerçekten hak eden geçer ya da tam anlamıyla ahmak olan."

269- "Kadı Ebû Muhammed Hasan b. el-Hüseyin b. Râmîn el-Esterâbâdî → Abdullah b. Adî el-Hâfız el-Cürcânî -Cürcan'da- → Muhammed b. Halef b. el-Merzübân → Ebû Ya'lâ Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Hallâd → Asmaî → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla rivayet edildiğine göre birisi Süfyân'a şöyle demiştir: "Ka'b [el-Ahbâr] [ö. 32/652-3 {?}], Ömer b. el-Hattâb'ın yanındaydı. Onun meclisinde uzak bir yere oturdu. Ömer bunu yadırgadı. Ka'b ise şöyle dedi: Emîru'l-müminîn! Şu, Lokman'ın hikmetli beyanlarından ve oğluna nasihatlerindendir: 'Evladım, güç/otorite sahibi birinin meclisine oturacağında onunla senin aranda bir kişilik boş yer olsun. Çünkü onun nezdinden senden daha önemli biri geldiğinde oradan uzaklaştırılabilirsin. Bu ise senin için bir eksiklik nedeni olur.'"

270- "Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kâtib → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf → Bişr b. Musa → Hallâd b. Yahyâ → Abdülaziz b. Ebî Ravvâd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre şöyle denirdi: "Tevazuun başı meclisin en alt derecedeki yerine razı olmaktır."

7. İzin Almadan İki Kişinin Arasına Oturmanın Uygun Olmayışı

271- "Hasan b. Ali es-Sâbûrî → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → İmrân b. Musa b. Eyyûb en-Nasîbî → Abde b. Süleyman → İbnü'l-Mübârek → Üsâme b. Zeyd → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr b. el-Âs]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Birinin -bir mecliste- izinlerini almaksızın iki kişinin arasını ayırması helal değildir."[1]

1 Ebû Dâvud, Edeb 42.

٢٦٧ - أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ الحَافِظُ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «لَا تُسرِع إِلَى أَرفَعِ مَوضِعٍ فِي المَجلِسِ، فَالمَوضِعُ الَّذِي تُرفَعُ إِلَيهِ خَيرٌ مِنَ المَوضِعِ الَّذِي تُحَطُّ عَنهُ»

٢٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، نا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ جَعفَرٍ المُزَكِّي يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ سَلَمَةَ المُؤَدِّبَ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الوَهَّابِ، يَقُولُ: سَمِعتُ عُيَينَةَ المُهَلَّبِيَّ، وَكَانَ مُؤَدِّبَ الأَمِيرِ عَبدِ اللهِ بنِ طَاهِرٍ وَيُكنَى أَبَا المِنهَالِ - يَقُولُ: «كَانَ يُقَالُ لَا يَتَصَدَّرُ إِلَّا فَائِقٌ أَو مَائِقٌ»

٢٦٩ - أنا القَاضِي أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ رَامِينَ الإِستَر آبَادِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ الجُرجَانِيُّ، بِهَا أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ مَرزُبَانٍ، نا أَبُو يَعلَى زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى بنِ خَلَّادٍ، نا الأَصمَعِيُّ، عَن سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ، عَمَّن أَخبَرَهُ قَالَ: كَانَ كَعبٌ عِندَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ فَتَبَاعَدَ فِي مَجلِسِهِ، فَأَنكَرَ عُمَرُ ذَلِكَ عَلَيهِ، فَقَالَ كَعبٌ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، إِنَّ فِي حِكمَةِ لُقمَانَ وَوَصِيَّتِهِ لِابنِهِ: يَا بُنَيَّ، إِذَا جَلَستَ إِلَى ذِي سُلطَانٍ فَلَيكُن بَينَكَ وَبَينَهُ مَقعَدُ رَجُلٍ، فَلَعَلَّهُ يَأتِيهِ مَن هُوَ آثَرُ عِندَهُ مِنكَ، فَتُنَحَّى عَنهُ فَيَكُونُ ذَلِكَ نَقصًا عَلَيكَ.

٢٧٠ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا خَلَّادُ بنُ يَحيَى، عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي رَوَّادٍ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: مِن رَأسِ التَّوَاضُعِ الرِّضَى بِالدُّونِ مِن شَرَفِ المَجلِسِ.

كَرَاهِيَةُ الجُلُوسِ بَينَ اثنَينِ بِغَيرِ إِذنِهِمَا

٢٧١ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ السَّابُورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا عِمرَانُ بنُ مُوسَى بنِ أَيُّوبَ النَّصِيبِيُّ، نا عَبدَةُ بنُ سُلَيمَانَ، نا ابنُ المُبَارَكِ، عَن أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَن يُفَرِّقَ بَينَ اثنَينِ إِلَّا بِإِذنِهِمَا» يَعنِي فِي المَجلِسِ.

272- "Kâsım b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Muhammed b. Ubeyd ve Ahmed b. Abde -aynı anlama gelecek şekilde- → Hammâd [b. Zeyd] → Âmir el-Ahvel → Amr b. Şuayb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre -Abde ise "Amr b. Şuayb → babası → dedesi" demiştir- Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İki kişinin arasına ancak izinleri alınarak oturulabilir."[1]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: İki kişi, gelene yer açtıklarında aralarına oturur. Çünkü bu, o ikisinin ona bir ikramıdır, reddedilmesi uygun olmaz.

273- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Mahled el-Bezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman el-Absî → Abdülcebbâr b. Âsım → Ubeydullah b. Amr → Abdülmelik b. Umeyr → Mus'ab b. Şeybe" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer bir topluluk mecliste yerlerini aldıktan sonra [içlerinden] biri [sonradan gelen] bir kardeşini davet edip onun için mecliste yer açarsa, o kişi oraya geçsin. Çünkü bu ona yönelik bir ikramdır. İkram edilen yere otursun."[2]

274- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. el-Velîd el-Beyrûtî → babası [Velîd b. Mezyed] → [Abdurrahman b. Yezîd] b. Câbir" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süleym b. Âmir [ö. 130/747-8] şöyle demiştir: "Kişi, bir topluluğun yanına gittiğinde ona yer açarlarsa oraya oturmayı kabul etsin. Çünkü bu kendisine yönelik bir ikramdır. Aksi takdirde onlarla oturmasın."

275- "Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed[3] b. Musa el-Bezzâz → Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mısrî → Musa b. Cumhûr → Muhammed b. el-Abbas el-Yezîdî → amcası [Ubeydullah b. Muhammed]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Muhammed [Yahyâ b. el-Mübârek] el-Yezîdî [ö. 202/817-8] şöyle demiştir: "Bir ihtiyacım için Halil b. Ahmed'e [ö. 175/791 {?}] gittim. Bana 'Şöyle buyur Ebû Muhammed' dedi. 'Seni sıkıştırmayayım' cevabını verdim. Bunun üzerine 'Dünya birbirinden nefret eden iki kişi sebebiyle bütün genişliğine rağmen daralır. Bir karışlık yer ise birbirine muhabbet besleyen iki kişi için dar gelmez.' dedi."

1 Ebû Dâvud, Edeb 42.
2 Rivayet erken dönem kaynaklarında tespit edilememiştir.
3 Acâc neşrinde (I, 266) "Mücemma'" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٢٧٢ - أنا القَاسِمُ بنُ جعفرٍ، نا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُحمَّدُ بنُ عُبَيدٍ، وَأَحمَدُ بنُ عَبدَةَ المَعنِيُّ، قَالَا: نا حَمَّادٌ، نا عَامِرٌ الأَحوَلُ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، قَالَ ابنُ عَبدَةَ عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يُجلَس بَينَ رَجُلَينِ إِلَّا بِإِذنِهِمَا»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَمَتَى فَسَحَ لَهُ اثنَانِ لِيَجلِسَ بَينَهُمَا فَعَلَ ذَلِكَ، لِأَنَّهَا كَرَامَةٌ أَكرَمَاهُ بِهَا، فَلَا يَنبَغِي أَن يَرُدَّهَا.

٢٧٣ - وَقَد أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ مَخلَدٍ البَزَّازُ، نا جعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ العَبسِيُّ، نا عَبدُ الجَبَّارِ بنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ عَمرٍو، عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ عُمَيرٍ، عَن مُصعَبِ بنِ شَيبَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَخَذَ القَومُ مَجَالِسَهُم، فَإِن دَعَا رَجُلٌ أَخَاهُ فَأَوسَعَ فِي مَجلِسِهِ فَليَأتِهِ، فَإِنَّمَا هِيَ كَرَامَةٌ أَكرَمَهُ، فَليَجلِس فِيهِ»

٢٧٤ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، أنا العَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ البَيرُوتِيُّ، أَخبَرَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ جَابِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيمُ بنُ عَامِرٍ، قَالَ: «مَن أَتَى قَومًا فَوَسَّعُوا لَهُ، فَليَقبَل فَإِنَّمَا هِيَ كَرَامَةٌ أُهدِيَت لَهُ وَإِلَّا فَلَا يُجَالِسهُم»

٢٧٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُوسَى البَزَّازُ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المِصرِيُّ، نا مُوسَى بنُ جُمهُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ اليَزِيدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي، عَن أَبِي مُحَمَّدٍ اليَزِيدِيِّ، قَالَ: أَتَيتُ الخَلِيلَ بنَ أَحمَدَ فِي حَاجَةٍ فَقَالَ لِي: هَهُنَا يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، فَقُلتُ: أُضَيِّقُ عَلَيكَ، قَالَ: فَقَالَ لِي: «إِنَّ الدُّنيَا بِحَذَافِيرِهَا تَضِيقُ عَن مُتَبَاغِضَينِ، وَإِنَّ شِبرًا فِي شِبرٍ لَا يَضِيقُ عَن مُتَحَابَّينِ»

276- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Ebû Bekir Muhammed b. Saîd b. Hamza es-Serahsî → Ebû Bekir Muhammed b. Hasnûye → Eyyûb b. Gassân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî [ö. 190/805] şöyle demiştir: "Bir karışlık yer, birbirine muhabbet besleyen iki kişi için dar; dünya da birbirinde nefret eden iki kişi için geniş değildir."

277- Muhammed b. Ali b. Abdullah'ın [ö. ?] naklettiğine göre Muhammed b. Ma'kil el-Ezdî [ö. ?] Humus'ta kendisine ait şu şiiri söylemiştir:

> Muhabbet ehlinin meclisi kesinlikle dar olmaz; aksine geniştir, ferahtır
>
> Fazilet, onların arasına gönüllerini birleştirecek bir muhabbet yaygısı sermiştir

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Kendisine iki kişi tarafından yer açılan ve onların arasına oturan kimse toparlanarak oturmalıdır.

278- "Ebû Bekir Abdullah b. Ali b. Hammûye b. Ebrak el-Hemedânî -Hemedan'da- → Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî → Sinc'de[1] hatiplik yapan Hasan b. Ahmed b. Bündâr el-Cürcânî → Muhammed b. Nasr el-Hûrekânî → Ebû Dâvud [Süleyman b. Ma'bed] es-Sincî → İbnü'l-A'rabî" isnâdıyla rivayet edildiğine hekimlerden biri şöyle demiştir: "Şu iki kişi zalimdir: Kendisine verilen nasihati bir kabahat olarak gören kimse, kendisine dar bir mekânda yer açıldığı hâlde orada [rahatça] bağdaş kurarak oturan kimse."

8. Yeniden Meclise Dönme Niyetiyle Yerinden Kalkan Kimsenin Yerine Oturmanın Uygun Olmayışı

279- "Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Ahmed b. İshak b. Vehb el-Bündâr → Musa b. İshak el-Ensârî → Mincâb b. el-Hâris → İbn Müshir → Muhammed b. İshak → Nâfi'" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Allah Resûlü, üç kişinin bulunduğu bir ortamda iki kişinin gizli konuşmasını ve yerinden [geçici olarak] kalkan birinin yerine başkasının oturmasını -çünkü döndüğü zaman oraya oturma hakkı onundur- yasakladı."[2]

280- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Attâb → Yahyâ b. Ebî Tâlib → Ali b. Âsım → Süheyl b. Ebî Salih → babası → Ebû Hüreyre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre

1 Merv'in köylerinden biri.
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VIII, 478-9.

٢٧٦ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا أَبُو سَعدٍ الإِدرِيسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ سَعِيدِ بنِ حَمزَةَ السَّرَخسِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ حَسنُويَه، يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بنُ غَسَّانَ، عَن يَحيَى بنِ خَالِدٍ البَرمَكِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَضِيقُ شِبرٌ عَن مُتَحَابَّينِ، وَلَا تَتَّسِعُ الدُّنيَا لِمُتَبَاغِضَينِ»

٢٧٧ - أَنشَدَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: أَنشَدَنِي مُحَمَّدُ بنُ مَعقِلٍ الأَزدِيُّ بِحِمصَ لِنَفسِهِ:

لَم يَضِق مَجلِسٌ بِأَهلِ وِدَا ... دٍ قَطُّ لَكِنَّهُ فَسِيحٌ رَحِيبُ
بَسَطَ الفَضلُ بَينَهُم مِن بِسَاطِ ال ... وُدِّ مَا استَجمَعَت عَلَيهِ القُلُوبُ

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَيَجِبُ عَلَى مَن فَسَحَ لَهُ اثنَانِ فَجَلَسَ بَينَهُمَا أَن يَجمَعَ نَفسَهُ

٢٧٨ - فَقَد أَخبَرَنَا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيِّ بنِ حَمُّويَه بنِ أَبرَكَ الهَمَذَانِيُّ، بِهَا، قَالَ: أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الشِّيرَازِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ أَحمَدَ بنِ بُندَارٍ الجُرجَانِيُّ الخَطِيبُ، بِسُنجَ، نا مُحَمَّدُ بنُ نَصرٍ الهُورَقَانِيُّ، قَالَ سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ السِّنجِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ الأَعرَابِيِّ، يَقُولُ: قَالَ بَعضُ الحُكَمَاءِ: اثنَانِ ظَالِمَانِ: رَجُلٌ أُهدِيَت إِلَيهِ النَّصِيحَةُ فَاتَّخَذَهَا ذَنبًا، وَرَجُلٌ وُسِّعَ لَهُ فِي مَكَانٍ ضَيِّقٍ فَقَعَدَ مُتَرَبِّعًا.

كَرَاهَةُ القُعُودِ فِي مَوضِعِ مَن قَامَ وَهُوَ يُرِيدُ العَودَ إِلَى المَجلِسِ

٢٧٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ وَهبٍ البُندَارُ، نا مُوسَى بنُ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، نا مِنجَابُ بنُ الحَارِثِ، أنا ابنُ مُسهِرٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن يَتَنَاجَى اثنَانِ دُونَ الثَّالِثِ، إِذَا لَم يَكُن مَعَهُم غَيرُهُم، أَو أَن يَخلُفَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي مَجلِسِهِ» قَالَ: «وَإِذَا رَجَعَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ»

٢٨٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَتَّابٍ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عَاصِمٍ، أنا سُهَيلُ بنُ أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ:

Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İçinizden biri oturduğu yerden kalkmış, sonra da oraya dönmüşse oraya oturma hakkı öncelikle onundur."[1]

281- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak el-Begavî → Ahmed b. Mülâib → Ebû Nuaym → İbrahim b. İsmail" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Amr b. Dînâr şöyle demiştir: "Biri oturduğu yerden kalktığı zaman Abdullah b. Ömer onun yeniden döneceğini düşündüğünde yerine oturmazdı."

9. İlim Talibinin Meclisten Ayrılmaya Niyetlendiğinde Meclistekilere Selam Vermesinin Uygun Görülmesi

282- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh el-Hârizmî → Muhammed b. Ca'fer el-Enbârî → Muhammed b. Ebi'l-Avvâm" [*tahvîl*] ve "Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Osman el-Bündâr[2] → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Basrî → *Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled]* → İbn Aclân → [Saîd] el-Makburî → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Herhangi biriniz meclise geldiğinde selam versin. Topluluk otururken kalkarsa yine selam versin. İlki sonuncusundan daha önemli değildir."[3]

283- "Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd → Ömer b. Ca'fer el-Huttelî → İbrahim b. İshak el-Harbî → Ubeydullah b. Ömer [el-Kavârîrî] → Ca'fer b. Süleyman → Bistâm [b. Müslim] → Muâviye b. Kurre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Kurre [b. İyâs] [ö. 64/683-4] şöyle demiştir: "Allah'ı anan bir toplulukla beraberken bir ihtiyacın ortaya çıkarsa kalktığında onlara selam ver. Böylece o mecliste oturdukları sürece sen de onlarla birlikteymiş gibi olursun."

VIII. Muhaddise Tazim ve Hürmet Etme

284- "Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim b. Mahmûd en-Neysâbûrî el-Vâiz → Ebü'l-Fazl Muhammed b. el-Hüseyin el-Kâdî[4] -Merv'de- → Abdullah b. Mahmûd es-Sa'dî → Sahr b. Muhammed el-Hâcibî → Leys b. Sa'd → Zührî → Enes b. Mâlik" isnâdıyla rivayet edildiğine göre

1 Ebû Dâvud, Edeb 30.
2 Acâc neşrinde (I, 269) "el-Bezzâr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tirmizî, İsti'zân 15.
4 Tahhân neşrinde (I, 181) isnâd "Ebü'l-Fazl → Muhammed b. el-Hüseyin" şeklinde olup hatalıdır. Düzelti Acâc neşrinden yapılmıştır (I, 270) [çevirenin notu].

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُم مِن مَجلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ»

٢٨١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ البَغَوِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُلَاعِبٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ دِينَارٍ، قَالَ: «كَانَ عَبدُ اللهِ يَعنِي ابنَ عُمَرَ، إِذَا قَامَ الرَّجُلُ مِن مَجلِسِهِ لَم يَجلِس فِي مَكَانِهِ، إِذَا ظَنَّ أَنَّ الرَّجُلَ رَاجِعٌ إِلَيهِ»

الِاستِحبَابُ لِلطَّالِبِ أَن يُسَلِّمَ عَلَى أَهلِ المَجلِسِ إِذَا أَرَادَ الِانصِرَافَ قَبلَهُم

٢٨٢ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ الخُوَارِزمِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ الأَنبَارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي العَوَّامِ، وأنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ البُندَارُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا أَبُو مُسلِمٍ إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ البَصرِيُّ، قَالَا: نا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابنِ عَجلَانَ، عَنِ المَقبُرِيِّ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ المَجلِسَ فَليُسَلِّم، فَإِن قَامَ وَالقَومُ جُلُوسٌ فَليُسَلِّم، فَإِنَّ الأُولَى لَيسَت بِأَحَقَّ مِنَ الآخِرَةِ»

٢٨٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، أنا عُمَرُ بنُ جَعفَرٍ الخُتَّلِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، نا جَعفَرُ بنُ سُلَيمَانَ، نا بِسطَامٌ، عَن مُعَاوِيَةَ بنِ قُرَّةَ، قَالَ: قَالَ أَبِي: «إِذَا كُنتُ فِي قَومٍ فَذَكَرُوا اللهَ فَبَدَت لَكَ حَاجَةٌ، فَسَلِّم عَلَيهِم إِذَا قُمتَ، فَإِنَّكَ لَا تَزَالُ لَهُم شَرِيكًا مَا دَامُوا جُلُوسًا»

بَابُ تَعظِيمِ المُحَدِّثِ وَتَبجِيلِهِ

٢٨٤ - نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مَحمُودٍ النَّيسَابُورِيُّ الوَاعِظُ، أنا أَبُو الفَضلِ حَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَاضِي، بِمَرو، نا عَبدُ اللهِ بنُ مَحمُودٍ السَّعدِيُّ، نا صَخرُ بنُ مُحَمَّدٍ الحَاجِبِيُّ، نا اللَّيثُ بنُ سَعدٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ،

Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Büyüklere hürmet edin. Çünkü büyüklere hürmet Allah Teâlâ'ya tazim mesabesindedir."[1]

285- "Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → Ca'fer b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hakem el-Vâsıtî → Ebû Yusuf Ya'kûb b. İshak el-Vâsıtî → Yezîd b. Harun → Humeyd et-Tavîl → Enes b. Mâlik" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin ihtiyarlarına hürmet, bana tazimin bir nişanesidir."[2]

286- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Attâb → Ebü'l-Ahvas Muhammed b. el-Heysem → Vaddâh b. Yahyâ en-Nehşelî → Ebû Bekir b. Ayyâş → Âsım [b. Behdele] → Zir [b. Hubeyş] → Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Büyüklerimize hürmet, küçüklerimize merhamet göstermeyen bizden değildir."[3]

287- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî[4] → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Yusuf b. Muhammed es-Saffâr → İbn Ebî Füdeyk → Hişâm b. Sa'd → Zeyd b. Eslem" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ka'b el-Ahbâr şöyle demiştir: "Kitapta kendilerine ikramda bulunmak, onurlandırmak ve meclislerde yer açmak sorumluluğunu taşıdığımız üç tür insan olduğunu görüyoruz: Yaşlı, yetki sahibi, ilim sahibi."

288- "Muhammed b. Muhammed b. Osman es-Sevvâk → İsa b. Hâmid b. Bişr er-Ruhhacî → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Bükeyr b. Muhammed b. Esma b. Ubeyd → Hammâd b. Zeyd → Eyyûb [es-Sahtiyânî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed [b. Sîrîn] şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Ebî Leylâ'yı gördüm. Talebeleri onu sultan gibi tazim ediyor, önder biliyor ve ona hürmet ediyorlardı."

289- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Abdullah Yahyâ b. Abdülmelik el-Mevsılî [ö. ?] şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes'i pek çok kere gördüm. Ashâbının ona hürmeti ve saygısı üst düzeydeydi. Onun yanında biri sesini yükselttiğinde ona bağırırlardı. Mâlik epeyce esmerdi."

---

1 Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır.
2 Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır.
3 Tahhân neşrinde rivayetin metninde düşme vardır. Rivayet için bk. Tirmizî, el-Birr ve's-sıle 15.
4 Tahhân neşrinde (I, 182) "en-Nasrî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَجِّلُوا المَشَايِخَ، فَإِنَّ تبجِيلَ المَشَايِخِ مِن إِجلَالِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»

٢٨٥ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ أَحمَدُ بنُ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ إِسحَاقَ أَبُو يُوسُفَ الوَاسِطِيُّ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، نا حُمَيدٌ الطَّوِيلُ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِن إِجلَالِي تَوقِيرَ الشَّيخِ مِن أُمَّتِي»

٢٨٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَتَّابٍ، نا أَبُو الأَحوَصِ مُحَمَّدُ بنُ الهَيثَمِ، نا الوَضَّاحُ بنُ يَحيَى النَّهشَلِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ، عَن عَاصِمٍ، عَن زِرٍّ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَيسَ مِنَّا مَن لَم يُوَقِّر كَبِيرَنَا وَيَرحَم صَغِيرَنَا»

٢٨٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا يُوسُفُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا ابنُ أَبِي فُدَيكٍ، عَن هِشَامِ بنِ سَعدٍ، عَن زَيدِ بنِ أَسلَمَ، عَن كَعبِ الأَحبَارِ، قَالَ: ثَلَاثَةٌ نَجِدُ فِي الكِتَابِ يَحِقُّ عَلَينَا أَن نُكرِمَهُم وَأَن نُشَرِّفَهُم، وَأَن نُوسِعَ عَلَيهِم فِي المَجَالِسِ: ذُو السِّنِّ، وَذُو السُّلطَانِ لِسُلطَانِهِ، وَحَامِلُ الكِتَابِ.

٢٨٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ السَّوَّاقُ، نا عِيسَى بنُ حَامِدِ بنِ بِشرٍ الرُّخَّجِيُّ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، حَدَّثَنِي بُكَيرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَسمَاءَ بنِ عُبَيدٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن أَيُّوبَ، عَن مُحَمَّدٍ، قَالَ: «رَأَيتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ أَبِي لَيلَى وَأَصحَابُهُ يُعَظِّمُونَهُ وَيُسَوِّدُونَهُ وَيُشَرِّفُونَهُ مِثلَ الأَمِيرِ»

٢٨٩ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ يَحيَى بنُ عَبدِ المَلِكِ المَوصِلِيُّ، قَالَ: «رَأَيتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ غَيرَ مَرَّةٍ، وَكَانَ بِأَصحَابِهِ مِنَ الإِعظَامِ لَهُ وَالتَّوقِيرِ لَهُ، وَإِذَا رَفَعَ أَحَدٌ صَوتَهُ صَاحُوا بِهِ، وَكَانَ إِلَى الأُدمَةِ مَا هُوَ»

290- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Ali b. İbrahim el-Müstemlî → Muhammed b. Süleyman b. Fâris” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Muhammed b. İsmail el-Buhârî’yi şöyle derken işitmiştir: “Muhaddislere Yahyâ b. Maîn kadar hürmet eden birini görmedim.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: İlim talibi, muhaddise hitap ederken onun ilmî konumunu anarak “âlim, hafız” gibi ifadelerle onu tazim etmelidir.

291- “Ebû Nasr Muhammed b. Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Hasan b. el-Kâsım el-Hallâl → Ebû Sahre’nin yakını Ahmed b. Abdullah → Ali b. Müslim → Yusuf b. el-Mâcişûn” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. el-Münkedir şöyle demiştir: “Biz sadece şiir nakleden kimseyi ‘râviye’ diye anarız. Hadis ve özlü sözler nakleden kimseye ise ‘âlim’ deriz.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: İlim talibinin muhaddise “Efendim” diye hitap etmesi caizdir.

292- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ahmed b. Osman b. Yahyâ el-Edemî → Muhammed b. Mesleme el-Vâsıtî → Yezîd b. Harun → Muhammed b. Amr → babası [Amr b. Alkame] → dedesi [Alkame b. Vakkâs]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Âişe “Hendek günü insanların peşinden gitmek üzere çıktım” deyip hadisi aktarmış. Sonra söz Hz. Peygamber’in Kurayza oğullarını kuşatması hadisesine ve onların “Sa‘d b. Muâz’ın [ö. 5/627] hükmüne razıyız” şeklindeki ifadelerine gelmişti. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: “Allah Resûlü, Sa‘d b. Muâz’ın kendisine doğru geldiğini görünce ‘Efendiniz için ayağa kalkın ve onu yerleştirin.’ buyurdu.”[1]

1. İlim Talibinin Muhaddisten Çekinmesi

293- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Kabîsa” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer b. Dürüsteveyh → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] ve Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî]” isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Mugîre [b. Miksem] şöyle demiştir: “İbrahim’den devlet başkanından çekinildiği gibi çekinirdik.”

1 Buhârî, İsti’zân 26.

٢٩٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَلِيُّ بنُ إبرَاهِيمَ المُستَملِي، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ فَارِسٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إسمَاعِيلَ البُخَارِيَّ، يَقُولُ: «مَا رَأَيتُ أَحَدًا أَوقَرَ لِلمُحَدِّثِينَ مِن يَحيَى بنِ مَعِينٍ» وَإِذَا خَاطَبَ الطَّالِبُ المُحَدِّثَ عَظَّمَهُ فِي خِطَابِهِ بِنسبَتِهِ إِيَّاهُ إِلَى العِلمِ، مِثلَ أَن يَقُولَ لَهُ: أَيُّهَا العَالِمُ، أَو أَيُّهَا الحَافِظُ، وَنَحوَ ذَلِكَ.

٢٩١ - فَقَد أَخبَرَنِي أَبُو نَصرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا الحَسَنُ بنُ القَاسِمِ الخَلَّالُ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ، صَاحِبُ أَبِي صَخرَةَ، نا عَلِيُّ بنُ مُسلِمٍ، نا يُوسُفُ بنُ المَاجِشُونِ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ المُنكَدِرِ، قَالَ: مَا كُنَّا نَدعُو الرَّاوِيَةَ إِلَّا رَاوِيَةَ الشِّعرِ، وَكُنَّا نَقُولُ لِلَّذِي يَروِي الحَدِيثَ وَالحِكمَةَ: عَالِمٌ، وَإِذَا قَالَ الطَّالِبُ لِلمُحَدِّثِ فِي خِطَابِهِ لَهُ: يَا سَيِّدِي، كَانَ ذَلِكَ جَائِزًا.

٢٩٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رزقٍ، أنا أَحمَدُ بنُ عُثمَانَ بنِ يَحيَى الآدَمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَسلَمَةَ الوَاسِطِيُّ، أنا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: أَخبَرَتنِي عَائِشَةُ، قَالَت: خَرَجتُ أَقفُو آثَارَ النَّاسِ يَومَ الخَندَقِ، وَسَاقَ الحَدِيثَ، إِلَى أَن ذَكَرَ قِصَّةَ حَصرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بَنِي قُرَيظَةَ، وَقَولَهُم: نَنزِلُ عَلَى حُكمِ سَعدِ بنِ مُعَاذٍ، قَالَ أَبُو سَعِيدٍ الخُدرِيُّ: فَلَمَّا طَلَعَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَعنِي سَعدَ بنَ مُعَاذٍ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُم فَأَنزِلُوهُ»

هَيئَةُ الطَّالِبِ لِلمُحَدِّثِ

٢٩٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا قَبِيصَةُ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو نُعَيمٍ، وَقَبِيصَةُ، قَالَا: نا سُفيَانُ، عَن مُغِيرَةَ، قَالَ: «كُنَّا نَهَابُ إِبرَاهِيمَ كَمَا يُهَابُ الأَمِيرُ»

294- "Muhammed b. Muhammed b. Osman es-Sevvâk → İsa b. Hâmid er-Ruhhacî[1] → Heysem[2] b. Halef → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Abdurrahman b. el-Mübârek et-Tufâvî → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "Kişi, Hasan [el-Basrî]'nin yanında üç sene oturur da mehabetinden dolayı ona hiçbir şey soramaz."

295- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → babası → İsmail b. Ayyâş" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî [ö. 145/762-3] şöyle demiştir: "Herhangi biri, devlet başkanından izin alındığı gibi kendisinden izin almadıkça Saîd b. el-Müseyyeb'e [ö. 94/712-3] bir şey sormaya cesaret edemezdi."

296- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → İshak b. Saîd b. el-Hasan b. Süfyân → dedesi → Harmele [b. Yahyâ] → İbn Vehb → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Şihâb şöyle derdi: "Altı[3] sene Saîd b. el-Müseyyeb'in meclisinde bulundum. Dizlerim dizlerinin dibindeydi. Ondan hadis isteyemezdim de 'Bugün şöyle dediler', 'Bugün böyle dediler' derdim, o da konuşurdu."

297- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → İbnü'l-Gallâbî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbnü'l-Hayyât [el-Medînî] [ö. ?], Mâlik b. Enes'i şöyle methediyordu:

> Cevap vermese de heybetinden dolayı soru tekrarlanmazdı
> Soranların boyunları bükük kalırdı
>
> Vakarın nuru, takva saltanatının onuru
> İktidar sahibi olmadığı hâlde kendisinden çekinilen biriydi

298- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb el-Kâtib → dedesi Muhammed b. Ubeydullah b. el-Fazl b. Kafercel → Muhammed b. Yahyâ en-Nedîm → Muhammed b. Yunus" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] şöyle demiştir: "[Abdullah] b. Avn'ın [ö. 151/768-9] yanındaydık, o hadis naklediyordu. İbrahim b. Abdullah b. el-Hasan [ö. 145/763] maiyetiyle bize uğradı.

---

1 Acâc neşrinde (I, 275) "Rumhî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (I, 275) "Hüşeym" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 "Altı" ifadesi Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

٢٩٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ السَّوَّاقُ، نا عِيسَى بنُ حَامِدٍ الرُّخَّجِيُّ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ المُبَارَكِ الطُّفَاوِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن أَيُّوبَ، قَالَ: «كَانَ الرَّجُلُ يَجلِسُ إِلَى الحَسَنِ ثَلَاثَ سِنِينَ فَلَا يَسأَلُهُ عَن شَيءٍ، هَيبَةً لَهُ»

٢٩٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا أَبِي، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ حَرمَلَةَ الأَسلَمِيُّ، قَالَ: «مَا كَانَ إِنسَانٌ يَجتَرِئُ عَلَى سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ يَسأَلُهُ عَن شَيءٍ حَتَّى يَستَأذِنَهُ كَمَا يُستَأذَنُ الأَمِيرُ»

٢٩٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعِيدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ، نا جَدِّي، نا حَرمَلَةُ، أنا ابنُ وَهبٍ، أنا سُفيَانُ، قَالَ: كَانَ ابنُ شِهَابٍ يَقُولُ: جَالَستُ سَعِيدَ بنَ المُسَيِّبِ سِتَّ سِنِينَ تُحَاكُّ رُكبَتِي رُكبَتَهُ، لَا أَقدِرُ مِنهُ عَلَى حَدِيثٍ إِلَّا أَنِّي أَقُولُ: قَالُوا اليَومَ كَذَا وَقَالُوا اليَومَ كَذَا، فَيَتَكَلَّمُ.

٢٩٧ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَّابِيُّ، قَالَ: قَالَ ابنُ الخَيَّاطِ يَمدَحُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ:

يَدَعُ الجَوَابَ فَلَا يُرَاجِعُ هَيبَةً ... وَالسَّائِلُونَ نَوَاكِسُ الأَذقَانِ

نُورُ الوَقَارِ وَعِزُّ سُلطَانِ التُّقَى ... فَهُوَ المُهِيبُ وَلَيسَ ذَا سُلطَانِ

٢٩٨ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ الكَاتِبُ، حَدَّثَنِي جَدِّي مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ الفَضلِ بنِ قفرجل، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى النَّدِيمُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: «كُنَّا عِندَ ابنِ عَونٍ وَهُوَ يُحَدِّثُ، فَمَرَّ بِنَا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ حَسَنٍ فِي مَوكِبِهِ،

Kendisi, kardeşi Muhammed [b. Abdullah el-Mehdî]'nin öldürülmesinin ardından imam diye anılıyordu. İbn Avn'a saygılarından dolayı bırak ayağa kalkmayı, hiç kimse ona dönüp bakmaya bile cesaret edemedi."

299- "Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Bekir es-Sûlî → İshak b. İbrahim el-Kazzâz" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İshak [b. İbrahim] eş-Şehîdî [ö. 257/871] şöyle demiştir: "Yahyâ el-Kattân'ın ikindi namazını eda ettikten sonra mescidin minaresinin dibine yaslandığını gördüm. Ali b. el-Medînî, [Süleyman b. Dâvud] eş-Şâzekûnî [ö. 234/848], Amr b. Ali [el-Fellâs] [ö. 249/864], Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve daha başkaları önündeydi. Ona hadis soruyorlardı. Hepsi de akşam namazı gelinceye kadar ayaklarının üzerinde dikildiler. Hiçbirine 'Otur' demedi. Onlar da Yahyâ'ya olan saygı ve hürmetlerinden oturmuyorlardı."

2. Hoca İçin Ayağa Kalkmanın Cevazı

300- "Ebü'l-Alâ Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed el-Varrâk → Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Ebû Kılâbe er-Rakâşî → Bişr b. Ömer → Şu'be [b. el-Haccâc] → Sa'd b. İbrahim → Ebû Ümâme [Es'ad] b. Sehl b. Huneyf" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Kurayza oğulları Sa'd b. Muâz'ın [vereceği] hükmü kabul edince, Allah Resûlü kendisine haber gönderdi. Bir eşeğin üzerinde çıkageldi. Mescide yaklaşınca Allah Resûlü, 'Efendiniz -ya da en hayırlınız- için ayağa kalkın.' buyurdu."[1]

301- "Ali b. Muhammed b. Bişrân → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Muhammed b. Gâlib b. Harb → Muallâ b. Mehdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "Eyyûb [es-Sahtiyânî]'nin yanındaydık. Yunus [b. Ubeyd] [ö. 139/756-7] geldi. Bunun üzerine Hammâd [b. Zeyd],[2] 'Efendiniz -ya da efendimiz- için ayağa kalkın.' dedi."

302- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Hüseyin b. Muhammed b. Süleyman el-Kâtib → Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Ezher el-Ensârî -imla ile-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Hişâm[3] [Muhammed b. Yezîd] er-Rifâî'yi şöyle derken işitmiştir: Vekî', Süfyân [es-Sevrî] için ayağa kalktı. Bu durum Süfyân'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine Vekî',

1 Buhârî, İsti'zân 26.
2 Burada ifade "Eyyûb" olsa daha doğru olurdu [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 186) "Hâşim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

وَهُوَ إِذ ذَاكَ يُدعَى إِمَامًا، بَعدَ قَتلِ أَخِيهِ مُحَمَّدٍ، فَمَا جَسَرَ أَحَدٌ أَن يَلتَفِتَ فَيَنظُرَ إِلَيهِ، فَضلًا عَن أَن يَقُومَ هَيبَةً لِابنِ عَونٍ»

٢٩٩ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الجَوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو بَكرٍ الصُّولِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ القَزَّازُ، نا إِسحَاقُ الشَّهِيدِيُّ، قَالَ: «كُنتُ أَرَى يَحيَى القَطَّانَ يُصَلِّي العَصرَ ثُمَّ يَستَنِدُ إِلَى أَصلِ مَنَارَةِ مَسجِدِهِ فَيَقِفُ بَينَ يَدَيهِ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ، وَالشَّاذَكُونِيُّ، وَعَمرُو بنُ عَلِيٍّ، وَأَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ، وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ وَغَيرُهُم؛ يَسأَلُونَهُ عَنِ الحَدِيثِ، وَهُم قِيَامٌ عَلَى أَرجُلِهِم إِلَى أَن تَحِينَ صَلَاةُ المَغرِبِ، لَا يَقُولُ لِوَاحِدٍ مِنهُم اجلِس، وَلَا يَجلِسُونَ هَيبَةً وَإِعظَامًا»

جَوَازُ القِيَامِ لِلمُحَدِّثِ

٣٠٠ - أنا أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الوَرَّاقُ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا أَبُو قِلَابَةَ الرَّقَاشِيُّ، نا بِشرُ بنُ عُمَرَ، نا شُعبَةُ، عَن سَعدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أُمَامَةَ بنَ سَهلِ بنِ حُنَيفٍ، يُحَدِّثُ عَن أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ، أَنَّ بَنِي قُرَيظَةَ لَمَّا نَزَلُوا عَلَى حُكمِ سَعدِ بنِ مُعَاذٍ أَرسَلَ إِلَيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ عَلَى حِمَارٍ، فَلَمَّا دَنَا مِنَ المَسجِدِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُم، أَو إِلَى خَيرِكُم»

٣٠١ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بِشرَانَ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبِ بنِ حَربٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَلَّى بنُ مَهدِيٍّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ أَيُّوبَ فَجَاءَ يُونُسُ فَقَالَ حَمَّادٌ: قُومُوا لِسَيِّدِكُم، أَو قَالَ: لِسَيِّدِنَا.

٣٠٢ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الكَاتِبُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الأَزهَرِ الأَنصَارِيُّ أَبُو عَبدِ اللهِ، إِملَاءً، مِن لَفظِهِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا هِشَامٍ الرِّفَاعِيَّ، يَقُولُ: قَامَ وَكِيعٌ لِسُفيَانَ، فَأَنكَرَ عَلَيهِ قِيَامَهُ إِلَيهِ فَقَالَ:

"Bana 'Amr b. Dînâr → İbn Abbas' kanalıyla Allah Resûlü'nün (sav) 'Müslüman bir ihtiyara duyulan saygı, Allah'a duyulan saygıdandır.' buyurduğunu[1] rivayet eden sensin. Şimdi neden senin için ayağa kalkmama kızıyorsun?" deyince Süfyân, Vekî'nin elini tutup onu yanına oturttu.

303- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. el-Mugallis → Katan b. Nüseyr Ebû Abbâd el-Guberî → Hammâd b. Seleme → Yunus [b. Ubeyd] → Hasan [el-Basrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Sahâbeye Allah Resûlü'nden daha sevimli gelen kimse olmadığı hâlde, hoşlanmadığını bildiklerinden onun için ayağa kalkmazlardı."

304- Ahmed [b. Muhammed b. el-Mugallis]'in [ö. 318/930] naklettiğine göre Ebû Nasr Bişr b. el-Hâris şöyle demiştir: "Kibir sebebiyle ayağa kalkmak hoş görülmemiştir, sevgi göstergesi olarak ayağa kalkmanın bir sakıncası yoktur. Nitekim Hz. Peygamber, İkrime b. Ebî Cehl [ö. 13/634] için ayağa kalkmış,[2] elbisesini sütannesi için yaygı olarak kullanmış,[3] [Sa'd b. Muâz hakkında] 'Efendiniz için ayağa kalkın' buyurmuştur. Öte yandan 'İnsanların kendisi için ayağa kalkmalarını isteyen kişi [cehennemdeki yerine hazırlansın]' buyurmuştur.[4] Kendisi için ayağa kalkmandan hoşlanan herhangi biri için ayağa kalkma. [Ama] kim için ayağa kalksan bu senin için bir ferahlıktır."

305- "Muhammed b. Ömer el-Vekîl → Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Dâvud el-Umânî [ö. 331/942-3] şöyle demiştir: "Bir gün, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ Sa'leb'in [ö. 291/904] kapısına vardım. Şehrin önde gelenleri ve kadıları da oradaydı. Çıkmasını bekliyorduk. Onu görünce [hep birlikte] ayağa kalktık. Bu durumdan hoşnut olmadı. Yanımıza oturunca şu şiiri okuduk:

> Ne zaman ki geldiğini gördük
> Oturmayı bırakıp süratle ayağa kalktık
>
> Onun için ayağa kalkışımı çok görme
> Zira asil kimse asillere saygı gösterir

---

1 Ebû Dâvud, Edeb 23.
2 Mâlik, Nikâh 94.
3 Tirmizî, Radâ' 6.
4 Tirmizî, Edeb 31.

أَتُنكِرُ عَلَيَّ قِيَامِي إِلَيكَ وَأَنتَ حَدَّثتَنِي عَن عَمرِو بنِ دِينَارٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنَ إِجلَالِ اللهِ إِجلَالَ ذِي الشَّيبَةِ المُسلِمِ» قَالَ: فَأَخَذَ سُفيَانُ بِيَدِهِ فَأَقعَدَهُ إِلَى جَانِبِه.

٣٠٣ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ المُغَلِّسِ، نا قَطَنُ بنُ نُسَيرٍ أَبُو عَبَّادٍ الغُبَرِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، عَن يُونُسَ، عَنِ الحَسَنِ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: «مَا كَانَ شَخصٌ أَحَبَّ إِلَيهِم مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَكَانُوا لَا يَقُومُونَ إِلَيهِ لِمَا يَعلَمُونَ مِن كُرهِهِ لِذَلِكَ»

٣٠٤ - قَالَ أَحمَدُ: وَقَالَ أَبُو نَصرٍ بِشرُ بنُ الحَارِثِ، وَقَد ذَكَرتُ هَذَا الحَدِيثَ بَينَ يَدَيهِ فَقَالَ: إِنَّمَا كَرِهَ القِيَامَ عَلَى طَرِيقِ الكِبرِ، فَأَمَّا عَلَى طَرِيقِ المَوَدَّةِ فَلَا، قَد قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَى عِكرِمَةَ بنِ أَبِي جَهلٍ وَأَلقَى ثَوبَهُ لِظِئرِهِ، وَقَالَ: «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُم» وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَن أَحَبَّ أَن يَمثُلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَامًا فَكُلُّ مَن أَحَبَّ أَن تَقُومَ لَهُ فَلَا تَقُم، وَكُلُّ مَن قُمتَ إِلَيهِ لَكَ فِيهِ تَفَرُّجٌ.

٣٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الوَكِيلُ، نا أَبُو عُبَيدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، حَدَّثَنِي عُمَرُ بنُ دَاوُدَ العُمَانِيُّ، قَالَ: حَضَرتُ بَابَ أَبِي العَبَّاسِ أَحمَدَ بنِ يَحيَى ثَعلَبٍ فِي يَومٍ مِن أَيَّامِهِ، وَقَد حَضَرَ بَابَهُ وُجُوهُ البَلَدِ وَقُضَاتُهُ، وَنَحنُ نَنتَظِرُ خُرُوجَهُ، فَلَمَّا بَصُرنَا بِهِ قُمنَا، فَأَنكَرَ أَبُو العَبَّاسِ قِيَامَنَا، فَلَمَّا جَلَسَ أَنشَدَنَا:

فَلَمَّا بَصُرنَا بِهِ مُقبِلًا ... حَلَلنَا الحُبَى وَابتَدَرنَا القِيَامَا

فَلَا تُنكِرَنَّ قِيَامِي لَهُ ... فَإِنَّ الكَرِيمَ يُجِلُّ الكِرَامَا

3. Hocanın Binitinin Yularını Tutmak

306- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Üşnânî -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rakâşî → Ömer Ebû Hafs et-Temmâr -Basralıdır- → Ca'fer b. Süleyman b. Ali" [*tahvîl*] ve "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → İbn Ebî Sa'd → Muhammed b. Merzûk → Ömer b. Âmir Ebû Hafs es-Sa'dî → *Basra emiri Ca'fer b. Süleyman* → babası [Süleyman b. Ali] → dedesi Ali b. Abdullah → İbn Abbas" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir beklenti ve korku olmaksızın birinin binitinin yularını tutan kimsenin günahları affedilir."[1]

307- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Kabîsa b. Ukbe → Süfyân [es-Sevrî] → Rezîn [b. Habîb]" isnâdıyla nakledildiğine göre [Âmir b. Şerâhîl] eş-Şa'bî [ö. 104/722-3] şöyle demiştir: "İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit'in [ö. 45/665 {?}] binitinin yularını tuttu. Zeyd'in 'Allah Resûlü'nün amcazadesi nasıl olur da benim hayvanımın yularını tutar?' deyince 'Biz âlimlere bu şekilde davranırız.' cevabını verdi."

308- "Ebû Ali Hasan b. Gâlib el-Mukrî → Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ca'fer b. Harun et-Temîmî -Kûfe'de- → İshak b. Muhammed b. Mervân el-Gazzâl → babası → İbrahim b. Herâse → Süfyân [es-Sevrî] → Rezîn [b. Habîb]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit'in binitinin yularını tuttu. Zeyd'in 'Allah Resûlü'nün amcaoğlu olduğun hâlde, binitimin yularını mı tutuyorsun?' sorusuna o 'Ya sen? Sen de Zeyd'sin.' şeklinde cevap verdi."

309- "Ebü'l-Feth Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr → Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mısrî -[hicri] 332 senesinde- → Mikdâm[2] b. Dâvud → Abdullah b. Yusuf → İbn Lehîa → Süleyman b. Râfi'" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî] şöyle demiştir: "İbn Abbas, Übey b. Ka'b'ın [ö. 33/654 {?}] binitinin yularını tutarken görüldü.[3] Kendisine 'Allah Resûlü'nün amcaoğlu olduğun hâlde, ensârdan birinin binitinin yularını mı tutuyorsun?' diye sorulunca 'Âlimlerin yüceltilmesi ve onurlandırılması gerekir.' diyerek cevap verdi."

1 Muteber hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivayet uydurmadır (Zehebî, *Mîzân*, III, 218).
2 Acâc neşrinde (I, 284) "Mikdâd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Acâc neşrinde (I, 284) ifade "ruiye" değil, "etâ" şeklindedir [çevirenin notu].

الأَخذُ بِركَابِ المُحدِّثِ

٣٠٦ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ إبرَاهِيمَ الأُشنَانِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو قِلَابَةَ عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ، نا عُمَرُ أَبُو حَفصٍ التَّمَّارُ، بَصرِيٌّ، نا جَعفَرُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ عَلِيٍّ، وأنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا ابنُ أَبِي سَعدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحمَّدُ بنُ مَرزُوقٍ، حَدَّثَنِي عُمَرُ بنُ عَامِرٍ أَبُو حَفصٍ السَّعدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ سُلَيمَانَ، أَمِيرَ البَصرَةِ يُحدِّثُ عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَخَذَ بِرِكَابِ رَجُلٍ لَا يَرجُوهُ وَلَا يَخَافُهُ غُفِرَ لَهُ»

٣٠٧ - أنا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ البَزَّازُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا قَبِيصَةُ بنُ عُقبَةَ، نا سُفيَانُ، عَن رَزِينٍ، عَنِ الشَّعبِيِّ، قَالَ: أَمسَكَ ابنُ عَبَّاسٍ بِركَابِ زَيدِ بنِ ثَابِتٍ، فَقَالَ: «أَتَمسِكُ لِي وَأَنتَ ابنُ عَمِّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ» ؟ قَالَ: «إِنَّا هَكَذَا نَصنَعُ بِالعُلَمَاءِ»

٣٠٨ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ غَالِبٍ المُقرِئُ، نا أَبُو الحَسَنِ مُحمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ هَارُونَ التَّمِيمِيُّ بِالكُوفَةِ، نا إِسحَاقُ بنُ مُحمَّدِ بنِ مَروَانَ الغَزَّالُ، حَدَّثَنِي أَبِي، أَخبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ هَرَاسَةَ، عَن سُفيَانَ، عَن رَزِينٍ، عَنِ الشَّعبِيِّ، أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ، أَخَذَ بِركَابِ زَيدِ بنِ ثَابِتٍ فَقَالَ لَهُ زَيدٌ: أَنتَ ابنُ عَمِّ رَسُولِ اللهِ، فَقَالَ لَهُ ابنُ عَبَّاسٍ: «وَأَنتَ وَأَنتَ»

٣٠٩ - أنا أَبُو الفَتحِ هِلَالُ بنُ مُحمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الحَفَّارُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَحمَدَ المِصرِيُّ، فِي سَنَةِ اثنَتَينِ وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ، نا مِقدَامُ بنُ دَاوُدَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ، نا ابنُ لَهِيعَةَ، عَن سُلَيمَانَ بنِ رَافِعٍ، عَنِ الحَسَنِ قَالَ: رُئِيَ ابنُ عَبَّاسٍ يَأخُذُ بِركَابِ أُبَيِّ بنِ كَعبٍ، فَقِيلَ لَهُ: «أَنتَ ابنُ عَمِّ رَسُولِ اللهِ تَأخُذُ بِرِكَابِ رَجُلٍ مِنَ الأَنصَارِ» فَقَالَ: «إِنَّهُ يَنبَغِي لِلحَبرِ أَن يُعَظَّمَ وَيُشَرَّفَ»

310- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Esrem → Abbas b. Abdullah et-Terkufî → Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî → Süfyân [es-Sevrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Kays [Abdurrahman b. Servân] [ö. 120/737-8] şöyle demiştir: "Saçları kazınmış bir delikanlı olarak İbrahim [en-Nehaî]'yi Alkame [b. Kays]'ın [ö. 62/681-2] binitinin yularını tutarken gördüm."

311- "Hasan b. el-Hüseyin b. el-Abbas en-Niâlî[1] → Ahmed b. Nasr b. Abdullah ez-Zâri' → Muhammed b. Halef → İshak b. Muhammed -en-Nehaî- → Abdullah b. Muhammed el-Kûfî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ma'şer [Yusuf b. Yezîd] [ö. 171-180/787-797 arası] şöyle demiştir: "Hammâd b. Zeyd'in yanına gittim. Binitime binmek için ayaklanınca kalkıp yuları tuttu. Bu hareketten dolayı ürperdim ve binitime binmedim. Bunun üzerine bana '[Müslüman] kardeşinin binitinin yularını karşılıksız tutanın günahları affedilir, rivayeti sana ulaşmadı mı?' dedi. Bir zaman sonra Hammâd b. Zeyd yanıma geldi. Binitine binmek için ayaklanınca kalkıp [bu sefer ben] yuları tuttum fakat o binmedi. Bana 'Kardeşinin ağırına gidecek şekilde ikramda bulunmaktan kaçın, rivayetini işitmedin mi?' dedi." Bu durum karşısında Ebû Ma'şer şaşırdı kaldı.

312- "Ahmed b. Ali b. el-Hüseyin el-Muhtesib → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Ebû Bekir es-Sûlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Aynâ Muhammed b. el-Kâsım [ö. 283/896] şöyle demiştir: "[Hicri] 207 veya 208 senesinde Basra kadısı Yahyâ b. Eksem [ö. 242/857] ile Osman b. Ömer b. Fâris'in [ö. 209/824][2] cenazesindeydik. Ehl-i hadis, Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled]'in ardına sığınmışlardı. Yahyâ b. Eksem, Ebû Âsım'a 'Şunlara bir şeyler ikram etsene.' deyince, Ebû Âsım 'Bu sütün yarısı senindir.' dedi. Osman b. Ömer defnedilinceye kadar oturdular. Sonra Yahyâ gitmek için ayaklandı. Ebû Âsım da binitine binmek için geldi, ben de yularından tuttum. Eyerin üzerinde doğrulunca 'Evlâdım, Osman b. el-Esved'i [ö. 147/764-5 {?}], Mücâhid [b. Cebr]'den [ö. 103/721-2] 'Yapılan tüm iyilikler sadakadır.' hadisini naklederken işittim.' dedi. O gün Ebû Âsım'dan benim dışında herhangi bir şey alabilen olmadı."

---

1 Acâc neşrinde (I, 284) "es-Se'âlebî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebü'l-Aynâ oldukça uzun süre öncesine atıf yaptığından şüphe ederek hicri 207 veya 208 senesini vermişse de Osman b. Ömer b. Fâris'in vefatı kaydedildiği gibidir [çevirenin notu].

٣١٠ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الأَثرَمُ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الفِريَابِيُّ، عَن سُفيَانَ، عَن أَبِي قَيسٍ، قَالَ: «رَأَيتُ إِبرَاهِيمَ غُلَامًا مَحلُوقًا آخِذًا بِرِكَابِ عَلقَمَةَ»

٣١١ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ نَصرِ بنِ عَبدِ اللهِ الذَّارِعُ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ، نا إِسحَاقُ بنُ مُحَمَّدٍ، يَعنِي النَّخَعِيَّ نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ الكُوفِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو مَعشَرٍ: أَتَيتُ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ فَلَمَّا قُمتُ لِأَركَبَ، أَمسَكَ بِرِكَابِي، فَاقشَعرَرتُ مِن ذَلِكَ وَلَم أَركَب، فَقَالَ: مَا بَلَغَكَ أَنَّهُ رُوِيَ فِي الحَدِيثِ: «مَن أَمسَكَ بِرِكَابِ أَخِيهِ لِغَيرِ صَنِيعِهِ غُفِرَ لَهُ» ثُمَّ جَاءَنِي حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، فَلَمَّا قَامَ لِيَركَبَ أَمسَكتُ بِرِكَابِهِ فَامتَنَعَ مِنَ الرُّكُوبِ وَقَالَ: أَمَا سَمِعتَ الخَبَرَ المَروِيَّ: لَا تُكرِم أَخَاكَ بِمَا يَشُقُّ عَلَيهِ «فَجَعَلَ أَبُو مَعشَرٍ يَقُومُ وَيَقعُدُ»

٣١٢ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ المُحتَسِبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الصُّولِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ أَبُو العَينَاءِ، قَالَ: كُنَّا فِي جَنَازَةِ عُثمَانَ بنِ عُمَرَ بنِ فَارِسٍ سَنَةَ سَبعٍ وَمِائَتَينِ أَو ثَمَانٍ وَمِائَتَينِ، وَمَعَنَا يَحيَى بنُ أَكثَمَ قَاضِي البَصرَةِ، فَلَاذَ أَصحَابُ الحَدِيثِ بِأَبِي عَاصِمٍ، فَقَالَ لَهُ يَحيَى بنُ أَكثَمَ: لَو لَمَظتَ هَؤُلَاءِ بِشَيءٍ، فَقَالَ لَهُ أَبُو عَاصِمٍ: هَذَا حَلَبٌ لَكَ شَطرُهُ، ثُمَّ جَلَسُوا حَتَّى دُفِنَ، ثُمَّ وَثَبَ لِلِانصِرَافِ، فَجَاءَ أَبُو عَاصِمٍ لِيَركَبَ فَأَمسَكتُ بِرِكَابِهِ، فَلَمَّا استَوَى فِي سَرجِهِ قَالَ لِي: يَا بُنَيَّ، سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ الأَسوَدِ يَقُولُ: سَمِعتُ مُجَاهِدًا يَقُولُ: «كُلُّ مَعرُوفٍ صَدَقَةٌ» قَالَ: فَمَا انصَرَفَ أَحَدٌ فِي ذَلِكَ اليَومِ بِشَيءٍ عَن أَبِي عَاصِمٍ غَيرِي.

4. Hocanın El, Baş ve Gözlerinin[1] Öpülmesi

313- "Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd ve Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd → Hâris b. Muhammed et-Temîmî → Hasan b. Musa el-Eşyeb → Züheyr [b. Muâviye] → Yezîd b. Ebî Ziyâd → Abdurrahman b. Ebî Leylâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün [gönderdiği] seriyyelerinden birindeydim. [Dönünce] ona gidip elini öptük."[2]

314- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Ubeydullah b. Abdullah b. Ebî Semüre el-Begavî → Abdurrahman b. el-Hasan ez-Zencî → Ebû Hişâm er-Rifâî → Saîd b. Âmir → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ziyâd b. İlâka" isnâdıyla nakledildiğine göre Üsâme b. Şerîk [ö. 70-80/689-700 arası {?}] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in yanına gidip elini öptük."[3]

315- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Buhârî → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → İbn Ebî Meryem → Attâf b. Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Rezîn [ö. 130-140/747-758 arası] şöyle demiştir: "Rebeze'ye uğradık. Seleme b. el-Ekva' [ö. 74/693-4] orada [oturuyor] dendi. Yanına gidip selam verdik. Ellerini uzatarak 'Hz. Peygamber'e şu iki elimle biat ettim.' dedi. Ellerinin ayası deve toynağı gibi büyüktü. Kalkıp onları öptük."[4]

316- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Süfyân [b. Uyeyne] → Abdülkerim[5]" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Cübeyr [ö. 94/712-3{?}] şöyle demiştir: "İbn Abbas bana hadis nakledерdi. Başını öpmeme izin verseydi muhakkak öperdim."

1 Acâc neşrinde (I, 286) "ayneyhi" yerine "yemînihî" ifadesi yer almaktadır, metinde zaten el ifadesi geçtiğinden doğrusu göz olmalıdır [çevirenin notu].
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IX, 282; İbn Mâce, Edeb 16; Ebû Dâvud, Edeb 159.
3 Bu rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
4 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 83.
5 Bu ismin Abdülkerim b. Mâlik mi yoksa Abdülkerim b. Ebi'l-Muhârik mi olduğu netleştirilememiştir [çevirenin notu].

تَقبِيلُ يَدِ المُحَدِّثِ وَرَأسِهِ وَعَينَيهِ

٣١٣ - قَالَ الشَّيخُ الحَافِظُ أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ ثَابِتٍ الخَطِيبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، وَمُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، وَالحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، قَالُوا: أَخبَرَنَا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُوسَى الأَشيَبُ، نا زُهَيرٌ، نا يَزِيدُ بنُ أَبِي زِيَادٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي لَيلَى، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ، قَالَ: «كُنتُ فِي سَرِيَّةٍ مِن سَرَايَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَأَتَينَاهُ حَتَّى قَبَّلنَا يَدَهُ»

٣١٤ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي سَمُرَةَ البَغَوِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ الحَسَنِ الزَّنجِيُّ، نا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ عَامِرٍ، نا شُعبَةُ، عَن زِيَادِ بنِ عِلَاقَةَ، عَن أُسَامَةَ بنِ شَرِيكٍ، قَالَ: «قُمنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَبَّلنَا يَدَهُ»

٣١٥ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ، أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ البُخَارِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ أَبُو الخَيرِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، نا عَطَّافُ بنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ رَزِينٍ، قَالَ: مَرَرنَا بِالرَّبَذَةِ فَقِيلَ لَنَا: هَهُنَا سَلَمَةُ بنُ الأَكوَعِ، فَأَتَيتُهُ مُسَلِّمًا عَلَيهِ، فَأَخرَجَ يَدَيهِ فَقَالَ: «بَايَعتُ بِهَاتَينِ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَأَخرَجَ كَفًّا لَهُ ضَخمَةً كَأَنَّهَا كَفُّ بَعِيرٍ، فَقُمنَا إِلَيهَا فَقَبَّلنَاهَا»

٣١٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، نا عَبدُ الكَرِيمِ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، قَالَ: «كَانَ ابنُ عَبَّاسٍ يُحَدِّثُنِي بِالحَدِيثِ، فَلَو يَأذَنُ لِي أُقَبِّلُ رَأسَهُ لَقَبَّلتُ»

317- “Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Muhammed b. Ahmed el-Müfîd → Hasan b. Ali el-Ma‘merî → Hüdbe b. Hâlid → Hazm [b. Mihrân/Abdullah]” isnâdıyla nakledildiğine göre Sâbit [el-Bünânî], Enes [b. Mâlik]’e, “Allah Resûlü’nü gördüğün o gözlerini ver de bir öpeyim.” dedi.

5. Muhaddisin Hakkını Teslim Etmek

318- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dakîkî → Muhammed b. Yunus” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. Ahmed b. Ebî Tahir ed-Dekkâk → Ebû Bekir Ahmed b. Selman en-Neccâd → Muhammed b. Yunus el-Kureşî → Asmaî” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şu‘be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: “Hadis dinlediğim kişinin yaşadığı müddetçe hizmetkârı olurum. Ne zaman onunla karşılaşsam ona hadis sorardım.” Rivayetin lafzı Neccâd’a [ö. 348/960] aittir.[1]

319- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ca‘fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Osman b. Ahmed b. Sem‘ân er-Rezzâz → Heysem b. Halef ed-Dûrî -lafız Hadramî’ye aittir- → *Mahmud b. Gaylân* → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]” isnâdlarıyla nakledildiğine Şu‘be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: “Üç hadisi bulunan kişinin ölünceye kadar hizmetkârı olurum. Hadis dinlediğim kimsenin yanına dinlediğim hadis sayısından daha fazla gitmişimdir.”

320- “Ebû Bekir[2] el-Berkânî → Ebû Hâmid Ahmed b. Ömer b. Hafs b. Mükrem el-Mervezî -Merv’de- → Abdullah b. Mahmud → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd] → Abdurrahman b. Mehdî” isnâdıyla nakledildiğine göre Şu‘be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: “Hadis dinlediğim kimsenin yanına dinlediğim hadis miktarından daha fazla gitmişimdir.”[3]

6. Hadis Meclisine İhtiram Göstermek

321- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî -Nişabur’da- → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Rebî‘ b. Süleyman → Ammâr b. Nuh → Abdülmelik [b. Humeyd] → İsmail b. Recâ ez-Zübeydî → babası [Recâ b. Rebîa]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: “Mescitte oturuyorduk. Allah Resûlü çıkıp yanımıza oturdu. Başlarımızın üzerinde kuş varmışçasına bizden hiç kimse konuşmuyordu.”[4]

1 Krş. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 154.
2 Acâc neşrinde (I, 289) bu ifade hatalı olarak “Ebü’l-Berkânî” şeklinde kaydedilmiştir [çevirenin notu].
3 Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 148.
4 Buhârî, Cihâd 37.

٣١٧ - أنا عَبدُ العَزيزِ بنُ عَليٍّ الوَرَّاقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ المُفِيدُ، نا الحَسَنُ بنُ عَليٍّ المَعمَرِيُّ، نا هُدبَةُ بنُ خَالِدٍ، نا حَزمٌ، عَن ثَابِتٍ، قَالَ: قُلتُ لِأَنَسٍ: أَعطِنِي عَينَيكَ الَّتِي رَأَيتَ بِهِمَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أُقَبِّلَهُمَا.

الِاعتِرَافُ بِحَقِّ المُحَدِّثِ

٣١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقِيقِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ ح وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ القُرَشِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «كُنتُ إِذَا سَمِعتُ مِنَ الرَّجُلِ الحَدِيثَ، كُنتُ لَهُ عَبدًا مَا حَيِيَ، فَكُلَّمَا لَقِيتُهُ سَأَلتُهُ عَنهُ» وَاللَّفظُ لِلنَّجَّادِ.

٣١٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ ح وأنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَمعَانَ الرَّزَّازُ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ - وَاللَّفظُ لِلحَضرَمِيِّ - قَالَا: نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «مَا أَحَدٌ عِندَهُ ثَلَاثَةُ أَحَادِيثَ إِلَّا وَأَنَا عَبدُهُ حَتَّى يَمُوتَ، وَمَا سَمِعتُ مِن أَحَدٍ شَيئًا إِلَّا وَاختَلَفتُ إِلَيهِ أَكثَرَ مِمَّا سَمِعتُ مِنهُ»

٣٢٠ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي حَامِدٍ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ بنِ حَفصِ بنِ مُكرَمٍ المَروَزِيِّ بِهَا، حَدَّثَكُم عَبدُ اللهِ بنُ مَحمُودٍ، نا أَبُو قُدَامَةَ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: قَالَ شُعبَةُ: «مَا سَمِعتُ مِن أَحَدٍ عَدَدَ حَدِيثٍ إِلَّا وَاختَلَفتُ إِلَيهِ أَكثَرَ مِن عَدَدِ مَا سَمِعتُ مِنهُ الحَدِيثَ»

تَوقِيرُ مَجلِسِ الحَدِيثِ

٣٢١ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، نا عَمَّارُ بنُ نُوحٍ، عَن عَبدِ المَلِكِ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ رَجَاءٍ الزُّبَيدِيِّ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ، قَالَ: «كُنَّا جُلُوسًا فِي المَسجِدِ، إِذ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَجَلَسَ إِلَينَا، فَكَأَنَّ عَلَى رُءُوسِنَا الطَّيرُ لَا يَتَكَلَّمُ أَحَدٌ مِنَّا»

322- “Hasan b. Ebî Bekir[1] → Ebû Bekir Muhammed b. el-Abbas b. Necîh el-Bezzâz → Abdülmelik b. Muhammed → Bişr b. Ömer ve Saîd b. Âmir → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Ziyâd b. İlâka” isnâdıyla nakledildiğine göre Üsâme b. Şerîk şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in yanına gittim. Ashâbı başlarında kuş varmış gibiydi.”[2]

323- “Ali b. Ebî Ali el-Basrî → İsmail b. Saîd el-Muaddel” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî [ö. 328/940] şöyle demiştir: Başlarında kuş varmışçasına oturmaları hakkında iki görüş bulunmaktadır: 1. Bakışlarını yere indirerek hareket etmeden sakince durmaları. [Çünkü] kuş ancak hareketsiz bir şeyin üzerinde durur. Yumuşak huylu ve vakur birine uçan kuşun konağı (*innehû le sâkinü’t-tayri’t-tâiri*) denir. Yani sakinliğinden dolayı sanki başında kuş var. 2. Süleyman b. Dâvud rüzgâra “Bizi serinlet”, kuşlara “Bize gölge yap” derdi. Onlar da emirlerine uyardı. [Bunu gören] ashâbı saygı ve hürmetlerinden bakışlarını yere indirir, kendilerine soru sormadıkça konuşmaz, hareket etmeden dururlardı. Bir [âlim] topluluğu hareketsiz durduğu zaman Hz. Süleyman’ın ashâbına benzetilerek, sanki bu âlimlerin ve kurrâların başlarında kuşlar var, denir. “Allah Resûlü konuştuğu zaman, çevresindekiler başlarında kuşlar varmış gibi başlarını öne eğip susardı” hadisi de bu anlamdadır.

324- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim → Hüseyin[3] [b. Muhammed] b. Muhammed b. Ufeyr” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Sinan el-Kattân [ö. 260/873-4 {?}] şöyle demiştir: “Abdurrahman b. Mehdî’nin meclisinde konuşulmaz, kalem açılmaz, tebessüm bile edilmezdi. Biri konuşur yahut kalemini açarsa, sinirlenir ve ayakkabılarını giyip [odasına] girerdi. [Abdullah] b. Nümeyr de böyle yapardı. Hadis konusunda insanların en sertlerindendi. Vekî‘nin meclisinde de talebeler namazdaymış gibi dururlardı. Talebelerin bir hareketi hoşuna gitmezse terliğini giyer ve [odasına] geçerdi. İbn Nümeyr kızar bağırırdı. [Ders esnasında] kalem açan birini gördüğü zaman yüzünün rengi değişirdi.”[4]

1 Acâc neşrinde (I, 289) bu ifade hatalı olarak “Ebû Bekre” şeklinde kaydedilmiştir [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Tıb 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 394.

3 Tahhân neşrinde (I, 192) “Hasan” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

4 Bu rivayet okunduğunda sert ve tahammülsüz bir tablo görülse de muhaddisler hadis meclislerinde Allah Resûlü’nün meclisindeymişçesine bulunulması gerektiğini düşündüklerinden meclisteki hürmetsizliklerin Allah Resûlü’ne hürmetsizlik olduğunu düşünüp buna tepki göstermişlerdir [çevirenin notu].

٣٢٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ نَجِيحٍ البَزَّازُ، نا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا بِشرُ بنُ عُمَرَ، وَسَعِيدُ بنُ عَامِرٍ، قَالَا: نا شُعبَةُ، عَن زِيَادِ بنِ عِلَاقَةَ، عَن أُسَامَةَ بنِ شَرِيكٍ، قَالَ: «أَتَيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَصحَابَهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيرُ»

٣٢٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ سَعِيدٍ المُعَدَّلُ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكرِ بنُ الأَنبَارِيِّ: قَولُهُم: جُلَسَاءُ فُلَانٍ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيرُ، فِي هَذَا قَولَانِ، أَحَدُهُمَا: أَن يَكُونَ المَعنَى أَنَّهُم يَسكُنُونَ فَلَا يَتَحَرَّكُونَ، وَيَغُضُّونَ أَبصَارَهُم، وَالطَّيرُ لَا يَقَعُ إِلَّا عَلَى سَاكِنٍ، يُقَالُ لِلرَّجُلِ إِذَا كَانَ حَلِيمًا وَقُورًا: إِنَّهُ لَسَاكِنُ الطَّيرِ الطَّائِرِ، أَي كَأَنَّ عَلَى رَأسِهِ طَيرًا لِسُكُونِهِ، وَالقَولُ الثَّانِي: إِنَّ الأَصلَ فِي قَولِهِم: كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيرُ أَنَّ سُلَيمَانَ بنَ دَاوُدَ كَانَ يَقُولُ لِلرِّيحِ: أَقِلِّينَا، وَلِلطَّيرِ: أَظِلِّينَا، فَتُقِلُّهُ وَأَصحَابَهُ الرِّيحُ، وَتُظِلُّهُمُ الطَّيرُ، وَكَانَ أَصحَابُهُ يَغُضُّونَ أَبصَارَهُم هَيبَةً لَهُ وَإِعظَامًا، وَيَسكُنُونَ فَلَا يَتَحَرَّكُونَ وَلَا يَتَكَلَّمُونَ بِشَيءٍ إِلَّا أَن يَسأَلَهُم عَنهُ فَيُجِيبُوا، فَقِيلَ لِلقَومِ إِذَا سَكَنُوا: هُم عُلَمَاءُ وَقُرَّاءُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيرُ، تَشبِيهًا بِأَصحَابِ سُلَيمَانَ عَلَيهِ السَّلَامُ، وَمِن ذَلِكَ الحَدِيثُ الَّذِي يُروَى: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَكَلَّمَ أَطرَقَ جُلَسَاؤُهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيرُ»

٣٢٤ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُفَيرٍ، نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ القَطَّانُ، قَالَ: «كَانَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ لَا يُتَحَدَّثُ فِي مَجلِسِهِ، وَلَا يُبرَى فِيهِ قَلَمٌ، وَلَا يَبتَسِمُ أَحَدٌ، فَإِن تَحَدَّثَ أَو بَرَى قَلَمًا، صَاحَ وَلَبِسَ نَعلَيهِ وَدَخَلَ، وَكَذَا يَفعَلُ ابنُ نُمَيرٍ، وَكَانَ مِن أَشَدِّ النَّاسِ فِي هَذَا، وَكَانَ وَكِيعٌ أَيضًا فِي مَجلِسِهِ كَأَنَّهُم فِي صَلَاةٍ، فَإِن أَنكَرَ مِن أَمرِهِم شَيئًا انتَعَلَ وَدَخَلَ، وَكَانَ ابنُ نُمَيرٍ يَغضَبُ وَيَصِيحُ، وَكَانَ إِذَا رَأَى مَن يَبرِي قَلَمًا، تَغَيَّرَ وَجهُهُ»

325- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa el-Bezzâz -Hemedan'da- → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Ali b. İbrahim el-Kazvînî → Ebû Ali Hasan b. Eyyûb" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Ömer [el-Isfahânî Rüste] [ö. 250/864-5] şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî'nin meclisinde biri güldü. 'Kim güldü?' diye sordu gösterdiler. 'Hem hadis talep ediyorsun hem gülüyorsun. Size bir ay hadis nakletmeyeceğim.' dedi."

IX. Semâ Edebi[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Semâ meclisinde talebenin öncelikle susması ve bütün dikkatini hocanın okuduğu hadise vermesi gerekir.

326- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel → Muammer b. Süleyman er-Rakkî → Abîde b. Hassân" isnâdıyla nakledildiğine göre Dahhâk b. Müzâhim [ö. 102/720-1 {?}] şöyle demiştir: "İlimden öğrenileceklerin ilki susmak, ikincisi dinlemek, üçüncüsü onunla amel etmek, dördüncüsü onu yaymak ve öğretmektir."

327- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Ebü'l-Cehm Abdülkuddûs b. Bekir b. Hüneys" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. en-Nadr el-Hârisî [ö. 150/767-8 {?}] şöyle demiştir: "İlmin başı susmak, sonra sırasıyla onu dinlemek ve ezberlemek, onunla amel etmek ve onu yaymaktır denirdi."

328- "Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Ya'kûb Ebû İshak → Muhammed b. Yunus b. Kahtabe el-Mıssîsî → Muhammed b. Kesîr → Ma'mer [b. Râşid] → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Allah Resûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Konuştuğunda güzel konuşması, başkası konuşurken dikkatlice dinlemesi, biriyle karşılaştığında güler yüzlü davranması ve söz verdiğinde sözünde durması müminin ahlâkındandır."[2]

329- "Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. Ca'fer en-Neccâr → İshak b. Ya'kûb el-Müezzin → Hirâş b. Abdullah → efendisi Enes b. Mâlik" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman kardeşi konuşurken diğerinin susup [dikkatlice dinlemesi] saygınlık göstergesidir (*murûe*)."[3]

1 Acâc neşrinde (I, 292) bu ifade "âdâb" şeklindedir [çevirenin notu].
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

٣٢٥ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى البَزَّازُ بِهَمَذَانَ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ أَيُّوبَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ، قَالَ: ضَحِكَ رَجُلٌ فِي مَجلِسِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ فَقَالَ: مَن ضَحِكَ؟ فَأَشَارُوا إِلَى رَجُلٍ، فَقَالَ: «تَطلُبُ العِلمَ وَأَنتَ تَضحَكُ، لَا حَدَّثتُكُم شَهرًا»

بَابُ أَدَبِ السَّمَاعِ

أَوَّلُ مَا يَلزَمُ الطَّالِبَ عِندَ السَّمَاعِ أَن يَصمُتَ وَيُصغِيَ إِلَى استِمَاعِ مَا يَروِيهِ المُحَدِّثُ.

٣٢٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ نا مَعمَرُ بنُ سُلَيمَانَ الرَّقِّيُّ، نا عُبَيدَةُ بنُ حَسَّانَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بنِ مُزَاحِمٍ، قَالَ: أَوَّلُ بَابٍ مِنَ العِلمِ: الصَّمتُ، وَالثَّانِي: استِمَاعُهُ، وَالثَّالِثُ: العَمَلُ بِهِ، وَالرَّابِعُ: نَشرُهُ وَتَعلِيمُهُ.

٣٢٧ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا أَبُو الجَهمِ عَبدُ القُدُّوسِ بنُ بَكرِ بنِ خُنَيسٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ النَّضرِ الحَارِثِيِّ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: أَوَّلُ العِلمِ الإِنصَاتُ لَهُ، ثُمَّ الِاستِمَاعُ لَهُ، ثُمَّ حِفظُهُ، ثُمَّ العَمَلُ بِهِ ثُمَّ نَثُّهُ.

٣٢٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ أَبُو إِسحَاقَ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ بنِ قَحطَبَةَ المِصِّيصِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ، نا مَعمَرٌ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مِن أَخلَاقِ المُؤمِنِ حُسنُ الحَدِيثِ، إِذَا حَدَّثَ، وَحُسنُ الِاستِمَاعِ إِذَا حُدِّثَ، وَحُسنُ البِشرِ إِذَا لَقِيَ، وَوَفَاءُ الوَعدِ إِذَا وَعَدَ»

٣٢٩ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ النَّجَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسحَاقُ بنُ يَعقُوبَ المُؤَذِّنُ، حَدَّثَنِي خِرَاشُ بنُ عَبدِ اللهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَولَايَ أَنَسُ بنُ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مِنَ المُرُوءَةِ أَن يُنصِتَ الأَخُ لِأَخِيهِ إِذَا حَدَّثَهُ»

330- “Ubeydullah b. Ömer b. Ahmed el-Vâiz → babası → Ubeydullah b. Abdurrahman → Zekeriyyâ b. Yahyâ → Asmaî” isnâdıyla nakledildiğine göre bedevinin biri şöyle demiştir: “Dinlemeyi bilmeyen bir adam güzel bir söz duysa bile ondan faydalanamaz.”

331- “Ali b. el-Muhsin b. Ali et-Tenûhî → dedesinin kitabından → Ahmed b. Ebi’l-‘Alâ el-Mekkî → İshak b. Muhammed b. Ebân en-Nehaî → İshak b. Abdülaziz → Medâinî” isnâdıyla nakledildiğine göre Evzâî şöyle demiştir: “Dikkatli dinleme muhaddis için güçtür.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis meclisinde talebenin bir şey söyleme ihtiyacı hasıl olursa, kendisinin veya başkalarının semâsına zarar vermemek için kısık sesle söylemelidir.

332- “Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. el-Abbas b. Necîh → Muhammed b. Hişâm b. el-Bahterî → Süleyman b. Harb” isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: “Eyyûb [es-Sahtiyânî]’nin yanındaydık. Bir gürültü işitti ve ‘Bu gürültü de ne? Allah Resûlü’nün hadisi okunurken ses yükseltmenin o hayattayken ses yükseltmek gibi olduğu bilgisi bunlara ulaşmadı mı?’ dedi.”

333- “Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü’l-Hasan el-Kürâî → Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Bistâmî → İbn Kuhzâz” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süleyman b. Harb’in [ö. 224/839] şöyle dediğini işitmiştir: “Hammâd b. Zeyd, Allah Resûlü’nden bir hadis naklederken biri sesini yükseltse, o kişiye hadis nakletmezdi.”

334- “Ebû Osman Saîd b. el-Abbas b. Muhammed el-Kureşî el-Herevî → Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezher el-Ezherî -imla ile- → Ali b. Muhammed b. Hâtim el-Bezeşî -Bezeş’te- → Ebû Zür‘a er-Râzî → Süleyman b. Harb” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hammâd b. Zeyd’in “İman edenler, seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin” ayeti[1] hakkında şöyle dediğini işitmiştir: “Vefatından sonra ses yükseltmek hayattayken yükseltmek gibidir. Hadis okunurken Kur’an dinliyormuşçasına bütün dikkatinle dinlemelisin.”

---

1 Hucurât, 49/2.

٣٣٠ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بن أَحمَدَ الوَاعِظُ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَعرَابِيًّا، يَقُولُ: «لَا يَنتَفِعُ الرَّجُلُ بِالقَولِ وَإِن كَانَ بَلِيغًا مَعَ سُوءِ الِاستِمَاعِ»

٣٣١ - أنا عَلِيُّ بنُ المُحسِنِ بن عَلِيٍّ التَّنُوخِيُّ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ جَدِّي حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ أَبِي العَلَاءِ المَكِّيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبَانَ النَّخَعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسحَاقُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَنِ المَدَائِنِيِّ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ قَالَ: «حُسنُ الِاستِمَاعِ قُوَّةٌ لِلمُحَدِّثِ»

وَإِن عَرَضَ لِلطَّالِبِ أَمرٌ احتَاجَ أَن يَذكُرَهُ فِي مَجلِسِ الحَدِيثِ، وَجَبَ عَلَيهِ أَن يُخفِضَ صَوتَهُ؛ لِئَلَّا يُفسِدَ السَّمَاعَ عَلَيهِ أَو عَلَى غَيرِهِ.

٣٣٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ نَجِيحٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ هِشَامِ بنِ البَختَرِيِّ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ أَيُّوبَ فَسَمِعَ لَغَطًا، فَقَالَ: «مَا هَذَا اللَّغَطُ؟ أَمَا بَلَغَهُم أَنَّ رَفعَ الصَّوتِ عِندَ الحَدِيثِ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَرَفعِ الصَّوتِ عَلَيهِ فِي حَيَاتِهِ»

٣٣٣ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي الحَسَنِ الكُرَاعِيِّ، حَدَّثَكُم أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ البِسطَامِيُّ، نا ابنُ قُهزَاذَ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، قَالَ: سَمِعتُهُ يَقُولُ: «كَانَ حَمَّادُ بنُ زَيدٍ إِذَا حَدَّثَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَرَفَعَ إِنسَانٌ صَوتَهُ لَم يُحَدِّثهُ»

٣٣٤ - أنا أَبُو عُثمَانَ سَعِيدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ مُحَمَّدٍ القُرَشِيُّ الهَرَوِيُّ، نا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الأَزهَرِ الأَزهَرِيُّ إِملَاءً، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَاتِمٍ البَذَشِيُّ، بِبَذَش، نا أَبُو زُرعَةَ الرَّازِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، قَالَ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ، يَقُولُ: فِي قَولِ اللهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرفَعُوا أَصوَاتَكُم فَوقَ صَوتِ النَّبِيِّ} [الحجرات: ٢] قَالَ: «أَرَى رَفعَ الصَّوتِ عَلَيهِ بَعدَ مَوتِهِ كَرَفعِ الصَّوتِ عَلَيهِ فِي حَيَاتِهِ، إِذَا قُرِئَ حَدِيثٌ وَجَبَ عَلَيكَ أَن تُنصِتَ لَهُ كَمَا تُنصِتُ لِلقُرآنِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Uzaklık sebebiyle râvinin sesi kendisine ulaşmıyorsa sesini yükseltmesini nahoş ve kaba şekilde değil, kibarca talep eder.

335- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî → Ebû Bekir el-Havzî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdurrahman el-Havzî [ö. ?][1] şöyle demiştir: "Adamın biri Affân b. Müslim'e [ö. 220/834] bir hadis sordu. O da hadisi nakletti. Adam "Sesini yükselt. Zira ben ağır işitiyorum." deyince Affân "Sadece işitmende değil, ağırlık senin her şeyinde." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kişi anladığını tekrar sormaktan kaçınmalıdır. İşitip anladığı şeyleri tekrardan sormak hocaları sıkıntıya sokabilir.

336- "İbrahim b. Mahled → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Ebû Kılâbe" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ömer [Hafs b. Ömer] el-Havzî [ö. 225/840] şöyle demiştir: "Şu'be b. el-Haccâc'ı hadisleri defaatle tekrar ettirdiği için Affân'ı meclisinden kovarken gördüm."

337- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Ca'fer b. Muhammed b. Şakir es-Sâiğ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, -sika ve me'mûn bir râvi olan- Halil b. Küreyz'in [ö. ?] şöyle dediğini işitmiştir: Adamın biri Şerîk'e "Ebû Abdullah, iyice anlamamı sağla." deyince o, "Sana rivayet etmekle sorumluyum, anlamanı sağlamakla değil." dedi.

338- "Ebû Bekir el-Berkânî → Abdullah b. İbrahim b. Eyyûb b. Mâsî → Muhammed b. Ali b. Şuayb → Şüca' b. Mahled" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Anladığı hâlde tekrar soran, 'Bakın hadisi ne kadar da sağlam alıyorum.' demek istiyordur."

339- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah eş-Şafiî → Muâz b. el-Müsennâ → Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' şöyle demiştir: "Anladığı hâlde tekrar soran, riyada bulunuyor demektir."

Üstat Hatîb [el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ebân el-Kûfî'dir [ö. 239/853].

---

1 Ne İsmâîlî'nin hocaları ne de Affân'ın talebeleri arasında "el-Havdî" nisbeli biri tespit edilebilmiştir. Hat bakımından benzerlik arz edebilecek lafızlarla yapılan taramalar da herhangi bir sonuç vermemiştir [çevirenin notu].

وَإِن لَم يَبلُغهُ صَوتُ الرَّاوِي لِبُعدِهِ عَنهُ، سَأَلَهُ أَن يَرفَعَ صَوتَهُ سُؤَالًا لَطِيفًا، لَا سَمِجًا وَلَا عَنِيفًا.

٣٣٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الإِسمَاعِيلِيُّ، أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ الحَوضِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ الحَوضِيُّ، قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ عَفَّانَ بنَ مُسلِمٍ عَن حَدِيثٍ، فَحَدَّثَهُ فَقَالَ: زِدنِي فِي السَّمَاعِ فَإِنَّ فِي سَمعِي ثِقَلًا، فَقَالَ لَهُ عَفَّانُ: «الثِّقَلُ فِي كُلِّ شَيءٍ مِنكَ، لَيسَ هُوَ فِي سَمعِكَ بَس»

وَلِيَتَّقِ إِعَادَةَ الِاستِفهَامِ لِمَا قَد فَهِمَهُ، وَسُؤَالَ التَّكرَارِ لِمَا قَد سَمِعَهُ وَعَلِمَهُ؛ فَإِنَّ ذَلِكَ يُؤَدِّي إِلَى إِضجَارِ الشُّيُوخِ.

٣٣٦ - وَقَد أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكَمِيُّ، نا أَبُو قِلَابَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُمَرَ الحَوضِيَّ، يَقُولُ: «رَأَيتُ شُعبَةَ بنَ الحَجَّاجِ أَقَامَ عَفَّانَ مِن مَجلِسِهِ مِرَارًا، مِن كَثرَةِ مَا يُكَرِّرُ عَلَيهِ»

٣٣٧ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، قَالَ سَمِعتُ جعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ شَاكِرٍ الصَّائِغَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الخَلِيلَ بنَ كُرَيزٍ، - وَكَانَ ثِقَةً مَأمُونًا - يَقُولُ: قَالَ رَجُلٌ لِشَرِيكٍ: أَفهِمنِي يَا أَبَا عَبدِ اللهِ، قَالَ: «لَيسَ عَلَيَّ أَن أُفهِمَكَ، إِنَّمَا عَلَيَّ أَن أُحَدِّثَكَ»

٣٣٨ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ أَيُّوبَ بنِ مَاسِيٍّ وَأَنَا أَسمَعُ: حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ شُعَيبٍ، نا شُجَاعُ بنُ مَخلَدٍ، قَالَ: قَالَ وَكِيعٌ: مَن فَهِمَ ثُمَّ استَفهَمَ فَإِنَّمَا يَقُولُ: اعرِفُونِي إِنِّي أُجِيدُ أَخذَ الحَدِيثِ.

٣٣٩ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: «مَنِ استَفهَمَ وَهُوَ يَفهَمُ، فَهُوَ طَرَفٌ مِنَ الرِّيَاءِ»

قَالَ الشَّيخُ الخَطِيبُ: أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ هُوَ عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبَانَ الكُوفِيُّ.

340- "Berkânî → İshak [b. Muhammed] en-Niâlî → Abdullah b. İshak el-Medâinî → Ahmed b. Sinan" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Saîd [Ahmed b. Dâvud] el-Haddâd'ın [ö. 221/835-6 {?}] şöyle dediğini işitmiştir: "Bir gün Abdurrahman b. Mehdî'ye bir hadisi tekrar sordum. Bana 'Ne çok soruyorsun!' deyince ben de 'Her şeyin bir belirgin özelliği vardır. Hadisin önceliği de sormaktır.' dedim. Bunun üzerine Abdurrahman güldü." [Haddâd] buna benzer bir şey söylemiş de olabilir.

341- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Muhammed b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî'ye "Hadisi tekrar eder misin?" diye sorulunca "Bir kayayı taşımak, hadisi tekrar etmekten daha kolaydır." cevabını vermiştir.[1]

342- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas el-Esam → Muhammed b. Ali el-Varrâk → Musa b. Dâvud → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî'ye "Hadisi tekrar eder misin?" diye sorulunca "Hadisi tekrar etmek bir kaya taşımaktan daha zordur." cevabını vermiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebenin hocası karşısındaki konumu, küçük çocuğun muallimi karşısındaki konumu gibi olmalıdır.

343- "Muhammed b. Ali b. Ya'kûb el-Muaddel → Muhammed b. Ca'fer en-Nahvî → [Muhammed b. Yahyâ] es-Sûlî → Müberred" isnâdıyla nakledildiğine göre [Muhammed b. Saîd] Hamdân İbnü'l-Isfahânî şöyle demiştir: "Şerîk [b. Abdullah]'ın yanındaydım. [Halife] Mehdî'nin [hs. 158-169/775-785] çocuklarından biri geldi, duvara yaslanıp kendisine hadis nakletmesini istedi. Şerîk dönüp bakmadı. Çocuk tekrar istedi, Şerîk yine bakmayınca çocuk 'Halifenin çocuklarını hafife mi alıyorsun?' dedi. Şerîk 'Hayır fakat ehli nazarında hadis, zayi edilmekten daha gösterişlidir.' diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine çocuk dizlerinin üzerine oturup bu şekilde hadis isteyince Şerîk 'İşte hadis böyle talep edilir.' dedi."

344- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî en-Nakkâş" isnâdıyla nakledildiğine göre İdris b. Abdülkerim [ö. 292/905] şöyle demiştir: "Seleme b. Âsım [ö. 270/883'ten sonra] bana Halef [b. Hişâm]'ın [ö. 229/844] *Kitâbü'l-Aded*'ini dinlemek istediğini söyledi. Bu durumu Halef'e haber verince 'Buyursun gelsin' dedi. Seleme gelince Halef onu meclisin başında olacak şekilde itibarlı bir yere oturtmaya çalıştı.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 566-7.

٣٤٠ - أنا البَرقَانِيُّ، قَالَ قَرَأتُ عَلَى إِسحَاقَ النِّعَالِيّ، حَدَّثَكُم عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ المَدَائِنِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعِيدٍ الحَدَّادَ، يَقُولُ: استَفهَمتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيّ يومًا، فَقَالَ لِي: كَم تَستَفهِمُ فَقُلتُ لَهُ: إِنَّ لِكُلِّ شَيءٍ رُجحَانًا، وَرُجحَانُ الحَدِيثِ الِاستِفهَامُ، فَضَحِكَ عَبدُ الرَّحمَنِ، أَو كَمَا قَالَ.

٣٤١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ، قَالَ: قِيلَ لِلزُّهرِيِّ: أَعِد عَلَينَا الحَدِيثَ، قَالَ: «نَقلُ الصَّخرِ أَهوَنُ مِن تكرَارِ الحَدِيثِ»

٣٤٢ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ الأَصَمُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ الوَرَّاقُ، نا مُوسَى بنُ دَاوُدَ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، قَالَ: قِيلَ لِلزُّهرِيِّ: أَعِد عَلَينَا الحَدِيثَ، قَالَ: «إِعَادَةُ الحَدِيثِ أَشَدُّ مِن نَقلِ الصَّخرِ»

وَيَنبَغِي أَن يَكُونَ مَقعَدُ الطَّالِبِ مِنَ المُحَدِّثِ بِمَنزِلَةِ مَقعَدِ الصَّبِيّ مِنَ المُعَلِّمِ.

٣٤٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَعقُوبَ المُعَدَّلُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ النَّحوِيُّ، أنا الصُّولِيُّ، عَنِ المُبَرِّدِ، عَن حَمدَانَ بنِ الأَصبَهَانِيّ، قَالَ: كُنتُ عِندَ شَرِيكٍ فَأَتَاهُ بَعضُ وَلَدِ المَهدِيّ، فَاستَنَدَ إِلَى الحَائِطِ وَسَأَلَهُ عَن حَدِيثٍ فَلَم يَلتَفِت إِلَيهِ، فَأَعَادَ عَلَيهِ فَلَم يَلتَفِت إِلَيهِ، فَقَالَ: كَأَنَّكَ تَستَخِفُّ بِأَولَادِ الخِلَافَةِ. قَالَ: لَا، وَلَكِنَّ العِلمَ أَزيَنُ عِندَ أَهلِهِ مِن أَن يُضَيِّعُوهُ، قَالَ: فَجَثَا عَلَى رُكبَتَيهِ ثُمَّ سَأَلَهُ، فَقَالَ شَرِيكٌ: «هَكَذَا يُطلَبُ العِلمُ»

٣٤٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ النَّقَّاشُ، نا إِدرِيسُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ، قَالَ: قَالَ لِي سَلَمَةُ بنُ عَاصِمٍ: أُرِيدُ أَن أَسمَعَ كِتَابَ العَدَدِ مِن خَلَفٍ، فَقُلتُ لِخَلَفٍ: قَالَ: فَلَيَجِئ، فَلَمَّا دَخَلَ رَفَعَهُ لِأَن يَجلِسَ فِي الصَّدرِ،

Seleme bunu reddedip ‘Ancak karşına otururum. Bu öğreten kimsenin hakkıdır.’ deyince Halef şöyle karşılık verdi: ‘Ahmed b. Hanbel, Ebû Avâne [Vaddâh b. Abdullah]’ın [ö. 176/792] hadislerini işitmek için yanıma gelmişti. Onu itibarlı bir yere oturtmaya çalıştım, reddedip ‘Ancak karşına otururum. Kendisinden ilim öğrendiklerimize karşı mütevazı olmakla emrolunduk.’ dedi.”

345- “Muhammed b. Ahmed b. Ebi’l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu‘tez şöyle demiştir: “Mütevazı ilim talipleri yer yüzünde alçak yerler nasıl daha fazla su topluyorsa öyle daha çok ilme sahip olurlar.”

346- “Ömer b. İbrahim el-Fakîh → Ubeydullah b. Osman ed-Dekkâk → İsa b. Musa el-Hâşimî → Muhammed b. Halef b. el-Merzübân” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü’l-Abbas [Abdullah b. el-Leys] el-Mervezî [ö. 260-270/873-884 arası] şöyle demiştir: “Bir gün Ebû Hayseme Züheyr b. Harb’ın [ö. 234/849] yanındaydık. Çiçek hastalığına yakalanmış şaşı bir genç geldi ve oturdu. Ebû Hayseme’nin huzurunda ayaklarını uzatıp ah vah etmeye başladı. Ebû Hayseme ‘Evladım, [durumun] ağır. Sana ne oldu?’ deyince kızdı, kalktı ve atına binip babasının yanına gitti. Bana ulaştığına göre babasına [Ebû Hayseme’yi] şikâyet etmiş, babası da ‘Evladım hocanın da dediği gibi durumun ağır. Bunu ben de biliyorum. Kızmanı gerektirecek bir sebep olmasını isterdim.’ demiş.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi yüzünü hocaya dönmeli, yüzünü ondan çevirmemelidir. Meclisinde kimseyle fısıldaşmamalı ve hocanın rivayetinin zıddına başka birinin rivayetini nakletmemelidir.

347- “Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî → Zübeyr b. Bekkâr → Muhammed b. Sellâm el-Cumahî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib şöyle dedi: “Bir topluluğa selam verdikten sonra hocaya ayrı selam vermen ve önüne oturman âlimin üzerindeki haklarındandır. Hocanın huzurunda elinle bir şeyi işaret etme, kaş göz işareti yapma, hocanın sözünün zıddına ‘Falan şöyle dedi’ deme, başka birinin gıybetini yapma, fısıldaşma, elbisesinden tutma, yorulduysa ısrar etme, uzunca sohbetinden yüz çevirme. Çünkü hoca, meyvesinin düşmesini beklediğin hurma ağacı gibidir.

فَأَبى، وَقَالَ: لا أَجلِسُ إِلَّا بينَ يَدَيكَ، وَقَالَ: هَذَا حَقُّ التَّعلِيمِ، فَقَالَ لَهُ خَلَفٌ: جاءَنِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ يَسمَعُ حَدِيثَ أَبِي عَوانَةَ، فَاجتَهَدتُ أَن أَرفَعَهُ، فَأَبى وَقَالَ: «لَا أَجلِسُ إِلَّا بَينَ يَدَيكَ، أُمِرنَا أَن نَتَوَاضَعَ لِمَن نَتَعَلَّمُ مِنهُ»

٣٤٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «المُتَوَاضِعُ فِي طِلَابِ العِلمِ أَكثَرُهُم عِلمًا، كَمَا أَنَّ المَكَانَ المُنخَفِضَ أَكثَرُ البِقَاعِ مَاءً»

٣٤٦ - أَخبَرَنِي عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ الفَقِيهُ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الدَّقَّاقُ، أَنَّ عِيسَى بنَ مُوسَى الهَاشِمِيَّ، أَخبَرَهُم، أنا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ المَرزُبَانِ، حَدَّثَنِي أَبُو العَبَّاسِ المَروَزِيُّ، قَالَ:كُنَّا يَومًا عِندَ أَبِي خَيثَمَةَ زُهَيرِ بنِ حَربٍ، فَجَاءَهُ فَتًى أَحوَلُ مَجدُورٌ فَجَلَسَ، وَمَدَّ رِجلَيهِ بِحَضرَةِ أَبِي خَيثَمَةَ، وَجَعَلَ يَتَأَوَّهُ، فَقَالَ لَهُ أَبُو خَيثَمَةَ: يَا بُنَيَّ، أَنتَ ثَقِيلٌ فَمَا شَأنُكَ؟ قَالَ: فَغَضِبَ وَقَامَ فَرَكِبَ وَمَضَى إِلَى أَبِيهِ، فَبَلَغَنِي أَنَّهُ شَكَاهُ فَقَالَ لَهُ أَبُوهُ: يَا بُنَيَّ أَنتَ ثَقِيلٌ كَمَا قَالَ، وَقَد عَلِمتُ ذَلِكَ، وَلَكِن أَحبَبتُ أَن يَكُونَ بُغضُكَ بِإِسنَادٍ.

وَيَجِبُ أَن يُقبِلَ عَلَى المُحَدِّثِ بِوَجهِهِ، وَلَا يَلتَفِتَ عَنهُ، وَلَا يُسَارَّ أَحَدًا فِي مَجلِسِهِ، وَلَا يَحكِيَ عَن غَيرِهِ خِلَافَ رِوَايَتِهِ

٣٤٧ - فَقَد أَنبَأَنَا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ بنِ بَرهَانٍ الغَزَّالُ، أَنَّ إِسمَاعِيلَ بنَ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارَ، أَخبَرَهُم، قَالَ: نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، نا الزُّبَيرُ يَعنِي ابنَ بَكَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سَلَّامٍ الجُمَحِيَّ، يَقُولُ: قَالَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ: مِن حَقِّ العَالِمِ عَلَيكَ أَن تُسَلِّمَ عَلَى القَومِ عَامَّةً وَتَخُصَّهُ دُونَهُم بِالتَّحِيَّةِ، وَأَن تَجلِسَ أَمَامَهُ، وَلَا تُشِيرَنَّ عِندَهُ بِيَدِكَ، وَلَا تَغمِزَنَّ بِعَينَيكَ، وَلَا تَقُولَنَّ: قَالَ فُلَانٌ خِلَافًا لِقَولِهِ، وَلَا تَغتَابَنَّ عِندَهُ أَحَدًا، وَلَا تُسَارَّ فِي مَجلِسِهِ، وَلَا تَأخُذ بِثَوبِهِ، وَلَا تُلِحَّ عَلَيهِ إِذَا كَسِلَ، وَلَا تُعرِض مِن طُولِ صُحبَتِهِ؛ فَإِنَّمَا هُوَ بِمَنزِلَةِ النَّخلَةِ تَنتَظِرُ مَتَى يَسقُطُ عَلَيكَ مِنهَا شَيءٌ،

Âlim kimsenin sevabı gündüz oruç tutup gece ibadet eden Allah yolunda savaşan kimseden daha çoktur. Bir âlim vefat ettiğinde İslam'da kıyamet gününe kadar hiçbir şeyin kapayamayacağı bir yara açılmış olur."

348- "Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed el-Allâf → Ali b. İshak b. Zâtiyâ → İbrahim b. Saîd el-Cevherî → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla nakledildiğine göre Mis'ar [b. Kidâm] şöyle demiştir: "Bir ders halkasındaydım. Başka bir halkaya bakmaya başladım. O halkadakilerden biri bana '[Daha fazla ilim için baktın ama böyle yapmakla] kaçırdığın ilim daha çoktur.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Semâ esnasında Allah Resûlü'nün (sav) hadisine kendi görüşünle karşılık vermekten sakın. Zira bu mahzurludur.

349- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ahmed b. Isâm b. Abdülmecîd el-Isfahânî → Ebû İshak -İsmail b. Abdülmelik el-Hazzâz- → Hâlid b. Rebâh → Ebü's-Sevvâr el-Adevî → İmrân b. Husayn" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Hayânın her türlüsü hayırlıdır." İmrân [b. Husayn]'ın [ö. 52/672] yanında bulunan bir adam "Hayânın bir kısmında zaaf veya acziyet vardır." deyince İmrân "Ben sana Allah Resûlü'nden hadis naklediyorum. Sen kalkmış böyle söylüyorsun. İçimden seninle ömür boyu konuşmamak üzerine yemin etmek geçti." dedi.[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Aynı şekilde hadislere Kur'an'ın umumi ayetleriyle de karşılık vermemek gerekir, zira o hadis Allah'ın kitabının tahsis edildiği hususlardan biri olabilir.

350- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb et-Tîbî → Hasan b. el-Müsennâ → Affân [b. Müslim] → Hammâd b. Seleme → Ya'lâ b. Hakîm" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Cübeyr Allah Resûlü'nün (sav) bir hadisini aktardı. Bunun üzerine Mekkeli bir adam "[Ama] Allah, kitabında şöyle şöyle buyuruyor." dedi. Bu söze çok kızan Saîd "Allah Resûlü, Allah'ın kitabını senden daha iyi biliyorken Allah'ın kitabıyla O'nun Resûlü'nün sözlerinde bir tenakuz olacağını mı iddia ediyorsun?" dedi.

1 Müslim, İman 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIII, 183.

وَإِنَّ المُؤمِنَ العَالِمَ لَأَعظَمُ أَجرًا مِنَ الصَّائِمِ القَائِمِ الغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ، وَإِذَا مَاتَ العَالِمُ انثَلَمَت فِي الإِسلَامِ ثُلمَةٌ لَا يَسُدُّهَا شَيءٌ إِلَى يَومِ القِيَامَةِ.

٣٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ، نا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ العَلَّافِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ بنِ زَاطَيَا، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ الجَوهَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: قَالَ مِسعَرٌ: كُنتُ فِي حَلقَةٍ فَجَعَلتُ أَلتَفِتُ إِلَى حَلقَةٍ أُخرَى، فَقَالَ لِي رَجُلٌ مِنهُم: مَا فَاتَكَ مِنَ العِلمِ أَكثَرُ.

وَليَحذَر أَن يَعتَرِضَ عَلَى حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عِندَ سَمَاعِهِ مِنَ المُحَدِّثِ بِرَأيِهِ، فَإِنَّ ذَلِكَ مَحظُورٌ عَلَيهِ.

٣٤٩ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَحمَدُ بنُ عِصَامِ بنِ عَبدِ المَجِيدِ الأَصبَهَانِيُّ، نا أَبُو إِسحَاقَ يَعنِي إِسمَاعِيلَ بنَ عَبدِ المَلِكِ الخَزَّازَ نا خَالِدُ بنُ رَبَاحٍ، عَن أَبِي السَّوَّارِ العَدَوِيُّ، عَن عِمرَانَ بنِ حُصَينٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «الحَيَاءُ خَيرٌ كُلُّهُ» فَقَالَ رَجُلٌ عِندَ عِمرَانَ: إِنَّ مِنَ الحَيَاءِ ضَعفًا أَو قَالَ: عَجزًا، فَقَالَ: أُحَدِّثُكَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَتَقُولُ كَذَا، لَقَد هَمَمتُ أَن أَحلِفَ بِاللهِ أَن لَا أُكَلِّمَكَ أَبَدًا.

وَكَذَلِكَ يَجِبُ أَن لَا يَعتَرِضَ عَلَيهِ بِعُمُومِ القُرآنِ، لِجَوَازِ أَن يَكُونَ ذَلِكَ الحَدِيثُ مِمَّا خُصَّ بِهِ كِتَابُ اللهِ، عَزَّ وَجَلَّ.

٣٥٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ المُثَنَّى، نا عَفَّانُ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، أنا يَعلَى بنُ حَكِيمٍ، أَنَّ سَعِيدَ بنَ جُبَيرٍ حَدَّثَ حَدِيثًا عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ مِن أَهلِ مَكَّةَ: إِنَّ اللهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ كَذَا وَكَذَا، فَغَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا، وَقَالَ: «أَلَا أَرَاكَ تُعَارِضُ كِتَابَ اللهِ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَرَسُولُ اللهِ أَعلَمُ بِكِتَابِ اللهِ مِنكَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hoca daha önce geçen bir hadisi naklediyorsa, talebenin hadisi bildiğini göstermek adına söze karışmaması gerekir. Çünkü bu tür bir şey yapan kimse kötü edepli sayılır.

351- "Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Ca'fer el-Hırakî → Ahmed b. Ca'fer b. Selm → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Muhammed b. Abdullah el-Buhârî → Ebû Kâmil → Mehdî b. Meymûn" isnâdıyla nakledildiğine göre Muâz b. Saîd [el-A'ver] [ö. 140-150/757-768 arası] şöyle demiştir: Atâ b. Ebî Rebâh'ın yanındaydık. Biri bir hadis nakletti. Bir başkası onun hadisine itiraz etti. Bunun üzerine Atâ, "Bu nasıl ahlâk, bu nasıl huy? Ben birinden daha iyi bildiğim bir hadisi işitirdim o kişiye de onunla ilgili hiçbir şey bilmiyormuşum gibi davranırdım." dedi.

352- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa el-Hemedânî -Hemedan'da- → Muhammed b. Ca'fer el-Kâdî -Nehâvend'de- → Şebîb b. Muhammed → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec → Hafs b. Gıyâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ'nın talebelerinden biri Atâ'nın şu sözünü nakletti: "Gencin biri hadis naklettiğinde, hiç bilmiyormuş gibi dinlerdim. Hâlbuki ilgili hadisi o doğmadan önce işitmiştim."

353- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân ve Muhammed b. Abdurrahman el-Muhallis -lafız Ahmed'e ait- → Ubeydullah b. Abdurrahman es-Sükkerî → Ebû Ya'lâ el-Minkârî → Asmaî → Alâ b. Harîz" isnâdıyla nakledildiğine göre Hâlid b. Safvân [ö. 121-130/739-748 arası] şöyle demiştir: "İşittiğin bir hadisi veya bildiğin bir haberi nakleden bir muhaddis gördüğünde, çevrendekilere hadisi bildiğini göstermek maksadıyla rivayete karışma. Çünkü bu bir çiğlik ve kötü ahlâktır."

354- "İbrahim b. Ömer el-Bermekî → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Fakîh → Ebü'l-Hüseyin el-Harbî → Ahmed b. Mesrûk → İbrahim b. el-Cüneyd" isnâdıyla nakledildiğine göre bir filozof şöyle demiştir: Konuyu daha iyi bilse dahi kişinin, konuşanın sözüne karışmaması edeptendir. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

> Biri konuşurken söze karışma
> konunun aslını faslını [her türlü ayrıntısı] bilsen dahi'

وَإِذَا رَوَى المُحَدِّثُ خَبَرًا قَد تَقَدَّمَت مَعرِفَتُهُ، فَيَنبَغِي لَهُ أَن لَا يُدَاخِلَهُ فِي رِوَايَتِهِ، لِيُرِيَهُ أَنَّهُ يَعرِفُ ذَلِكَ الحَدِيثَ، فَإِنَّ مَن فَعَلَ مِثلَ هَذَا كَانَ مَنسُوبًا إِلَى سُوءِ الأَدَبِ.

٣٥١ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ جَعفَرٍ الخِرَقِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ البُخَارِيُّ، نا أَبُو كَامِلٍ، نا مَهدِيُّ بنُ مَيمُونٍ، نا مُعَاذُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ عَطَاءِ بنِ أَبِي رَبَاحٍ، فَتَحَدَّثَ رَجُلٌ بِحَدِيثٍ فَاعتَرَضَ لَهُ آخَرُ فِي حَدِيثِهِ، فَقَالَ عَطَاءٌ: «سُبحَانَ اللهِ مَا هَذِهِ الأَخلَاقُ؟ مَا هَذِهِ الأَحلَامُ؟ إِنِّي لَأَسمَعُ الحَدِيثَ مِنَ الرَّجُلِ وَأَنَا أَعلَمُ مِنهُ، فَأُرِيهِم مِن نَفسِي أَنِّي لَا أُحسِنُ مِنهُ شَيئًا»

٣٥٢ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ بِهَا، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ القَاضِي، بِنَهَاوَندَ، نا شَبِيبُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، نا حَفصٌ، يَعنِي ابنَ غِيَاثٍ، نا بَعضُ، أَصحَابِ عَطَاءٍ عَن عَطَاءٍ، قَالَ: «إِنَّ الشَّابَّ لَيَتَحَدَّثُ بِحَدِيثٍ فَأَستَمِعُ لَهُ كَأَنِّي لَم أَسمَع، وَلَقَد سَمِعتُهُ قَبلَ أَن يُولَدَ»

٣٥٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ المُخلِصُ - وَاللَّفظُ لِأَحمَدَ - قَالَا: نا عُبَيدُ اللهِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ السُّكَّرِيُّ، نا أَبُو يَعلَى المِنقَرِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، نا العَلَاءُ بنُ حَرِيزٍ، قَالَ، قَالَ خَالِدُ بنُ صَفوَانَ: «إِذَا رَأَيتَ مُحَدِّثًا يُحَدِّثُ حَدِيثًا قَد سَمِعتَهُ، أَو يُخبِرُ خَبَرًا قَد عَلِمتَهُ، فَلَا تُشَارِكهُ فِيهِ، حِرصًا عَلَى أَن تُعلِمَ مَن حَضَرَكَ أَنَّكَ قَد عَلِمتَهُ، فَإِنَّ ذَلِكَ خِفَّةٌ وَسُوءُ أَدَبٍ»

٣٥٤ - أَخبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ عُمَرَ البَرمَكِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ الفَقِيهُ، نا أَبُو الحُسَينِ الحَربِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مَسرُوقٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ الجُنَيدِ، قَالَ: كَانَ بَعضُ الحُكَمَاءِ يَقُولُ: إِنَّ مِنَ الأَدَبِ أَن لَا يُشَارِكَ الرَّجُلُ غَيرَهُ فِي حَدِيثِهِ، وَإِن كَانَ أَعلَمَ بِهِ مِنهُ، وَأَنشَدَ:

وَلَا تُشَارِك فِي الحَدِيثِ أَهلَهُ ... وَإِن عَرَفتَ فَرعَهُ وَأَصلَهُ

355- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Bekir İbn Hallâd → Hüseyin b. Süleyman ed-Dârimî → İbrahim b. el-Hasan → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Haccâc b. Ertât [ö. 145/762-3] şöyle demiştir: "Sizden birinizin güzel ahlâka ihtiyacı, 50 hadise olan ihtiyacından daha fazladır."

356- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Mansur b. Abdullah eş-Şeybânî → Ali b. el-Hüseyin ed-Dakîkî → babası [Hüseyin b. İshak] → İbrahim b. Muhammed → Mehdî b. İbrahim el-Kureşî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "İhtiyarların bulunduğu bir mescitte konuşan bir genç gördüğümüzde ondan ümidimizi keserdik."

X. Hocadan [Rivayet] İsteme Edebi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddislerin rivayet konusundaki temayülleri farklıdır. Kimisi kendisinden talep edilmeden sırf Allah rızası için hadis nakletmiştir.

357- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Muhammed [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân → İbrahim b. Muhammed b. el-Hasan → Ahmed b. Saîd → İbn Vehb" [*tahvîl*] ve "Abdülaziz b. Ali er-Varrâk → Muhammed b. Ahmed el-Müfîd → Saîd b. Abdullah b. Aceb el-Enbârî → Ahmed b. Abdurrahman → amcası Abdullah b. Vehb → Yahyâ b. Eyyûb → Ubeydullah b. Zehr → Leys b. Ebî Süleym" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şehr b. Havşeb [ö. 112/730-1] şöyle demiştir: "Çocukken Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanına gidip soru sorardık. -Buradan itibaren Ebû Nuaym'ın rivayetidir- Şöyle derdi: 'Allah Resûlü'nün vasiyeti [olan ilim talebeleri] hoş geldiniz. Allah Resûlü'nü 'Size ilim talebinde bulunan kimseler gelecek, onları okutun. Eğitimlerini iyi yapın' buyururken işittim.' Ebû Saîd sorularımıza cevap verirdi. Sorularımız bittiğinde biz bıkana kadar hadis naklederdi."[1]

358- "Ebü'l-Ferec Abdüsselam b. Abdülvehhâb el-Kureşî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Ebû Zür'a [Abdurrahman b. Amr] ed-Dımaşkî → Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Abdülaziz [ö. 167/783-4] şöyle demiştir: "Atâ el-Horasânî [ö. 135/752-3] hadis rivayet edecek kimse bulamadığında kimsesizlere gider, onlara rivayet ederdi."

1 Tirmizî, İlm 4; İbn Mâce, Mukaddime 22.

٣٥٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو بكرِ بنُ خَلَّادٍ، نا الحُسَينُ بنُ سُلَيمَانَ الدَّارِمِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ الحَسَنِ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَنِ الحَجَّاجِ بنِ أَرطَاةَ، قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُم إِلَى أَدَبٍ حَسَنٍ أَحوَجُ مِنهُ إِلَى خَمسِينَ حَدِيثًا»

٣٥٦ - نا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيِي إِملَاءً، أَخبَرَنِي مَنصُورُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّيبَانِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ الدَّقِيقِيُّ، نا أَبِي، قَالَ: نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مَهدِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ القُرَشِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ أَدهَمَ، يَقُولُ «كُنَّا إِذَا رَأَينَا الشَّابَّ يَتَكَلَّمُ مَعَ المَشَايِخِ فِي المَسجِدِ أَيِسنَا مِن كُلِّ خَيرٍ عِندَهُ»

بَابُ أَدَبِ السُّؤَالِ لِلمُحَدِّثِ

مَذَاهِبُ المُحَدِّثِينَ فِي الرِّوَايَةِ تَختَلِفُ، فَمِنهُم مَن يَبتَدِئُ بِهَا احتِسَابًا مِن غَيرِ أَن يُسأَلَ.

٣٥٧ - كَمَا أَخبَرَنَا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرِ بنِ حَيَّانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، نا ابنُ وَهبٍ، ح وَأَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ المُفِيدُ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَجَبٍ الأَنبَارِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا عَمِّي عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، حَدَّثَنِي يَحيَى بنَ أَيُّوبَ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ زَحرٍ، عَن لَيثِ بنِ أَبِي سُلَيمٍ، عَن شَهرِ بنِ حَوشَبٍ، قَالَ كُنَّا نَأتِي أَبَا سَعِيدٍ الخُدرِيَّ وَنَحنُ غِلمَانٌ نَسأَلُهُ، فَكَانَ - وَفِي حَدِيثِ أَبِي نُعَيمٍ، قَالَ فَكَانَ يَقُولُ: مَرحَبًا بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «سَيَأتِيكُم نَاسٌ يَتَفَقَّهُونَ فَفَقِّهُوهُم وَأَحسِنُوا تَعلِيمَهُم» فَكَانَ يُجِيبُنَا بِمَسَائِلِنَا، وَفِي حَدِيثِ أَبِي نُعَيمٍ قَالَ: فَكَانَ يُجِيبُنَا لِمَسَائِلِنَا، فَإِذَا نَفِدَت مَسَائِلِنَا نَا بَعدُ حَتَّى نَمَلَّ.

٣٥٨ - أنا أَبُو الفَرَجِ عَبدُ السَّلَامِ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ القُرَشِيُّ، بِأَصبَهَانَ، أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَبُو زُرعَةَ الدِّمَشقِيُّ، نا أَبُو مُسهِرٍ، عَن سَعِيدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، قَالَ: «كَانَ عَطَاءٌ الخُرَاسَانِيُّ إِذَا لَم يَجِد أَحَدًا يُحَدِّثُهُ أَتَى المَسَاكِينَ فَحَدَّثَهُم»

359- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] ve Ebû Saîd [Ubeydullah b. Ömer b. Meysere] → İbn Fudayl" isnâdıyla nakledildiğine göre A'meş şöyle demiştir: "İsmail b. Recâ [ö. 111-120/729-738 arası] çocukları toplayıp onlara hadis nakledерdi."

360- "Hasan b. Ebî Bekir → babası → Ebü't-Tayyib Muhammed b. el-Hüseyin el-Lahmî → babası [Hüseyin b. Humeyd] → Vekî'nin çocuklarından birisi" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] öğlen sıcağında -develerin kaylûle vaktinde [yani suları taşıyan develerin istirahatı sebebiyle sucuların iş yapmadıkları bir zamanda]- sucuların yanına gider "Bunlar gelip hadis dinlemeye imkânı olmayan işinde gücünde kimselerdir." diyerek onlara hadis nakleder, tevazu gösterirdi.

361- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mücehhiz → Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kâtib -Mısır'da- → Hasan b. Habîb -Dımaşk'ta-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah Muhammed b. Firâs el-Attâr [ö. 245/859-60] şöyle demiştir: Velîd b. Utbe [ö. 240/854], Bâbü'l-Câbiyye mescidinde bize Velîd b. Müslim'in eserlerini okuyordu. Dersin üçte birini, dörtte birini, daha azını veya fazlasını kaçırmış bir adam gelirdi. Hoca ona dersi tekrar okurdu. Bu durum çokça tekrar edince Velîd "Seni geciktiren ne? Allah'a yemin olsun ki, diğer insanlarla birlikte dersin başında gelmezsen bir daha sana dersi tekrar etmeyeceğim." dedi. Adam "Ebü'l-Abbas, ben aile geçindiren bir adamım. Beyt-i Lihyâ'da bir dükkânım var. Erkenden dükkân için birkaç malzemeyi alıp da dükkânı kapatıp koşa koşa gelmezsem olmaz, yoksa rızkımdan endişe ederim." deyince Velîd b. Utbe "Bir daha seni burada görmeyeyim." dedi. O günden sonra Velîd b. Utbe gelip bize dersi okur, ardından kitabını alıp Beyt-i Lihyâ'ya gider ve dersi dükkânda o adama okurdu.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kimi muhaddisler de ancak kendilerinden talep edildiği vakit rivayet etmişlerdir. Mütekaddim âlimlerden İbrahim en-Nehaî ve Abdullah b. Tâvûs'tan [ö. 132/749-50] benzer tavırlar nakledilmiştir.

362- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî → Süreyc b. Yunus → Hüşeym [b. Beşîr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Mugîre [b. Miksem] şöyle demiştir: "İbrahim istenmeden rivayet etmezdi."

٣٥٩ - أنا حمزَةُ بنُ مُحمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، وَأَبُو سَعِيدٍ قَالَا: نا ابنُ فُضَيلٍ، عَنِ الأَعمَشِ، قَالَ: «كَانَ إِسمَاعِيلُ بنُ رَجَاءٍ يَجمَعُ الصِّبيَانَ فَيُحَدِّثُهُم»

٣٦٠ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أَخبَرَنِي أَبِي قِرَاءَةً عَلَيهِ، نا أَبُو الطَّيِّبِ مُحمَّدُ بنُ الحُسَينِ اللَّخمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: أَخبَرَنِي بَعضُ وَلَدِ وَكِيعٍ أَنَّ وَكِيعًا كَانَ يَمضِي فِي الحَرِّ وَقتَ القَيلُولَةِ لِلجِمَالِ إِلَى قَومٍ سَقَّائِينَ يُحَدِّثُهُم وَيَقُولُ: «هَؤُلَاءِ قَومٌ لَهُم مَعَاشٌ، لَا يَقدِرُونَ يَأتُونِي، فَيُحَدِّثُهُم يَتَوَاضَعُ بِذَلِكَ»

٣٦١ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُجَهِّزُ، نا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الكَاتِبُ، بِمِصرَ، أنا الحَسَنُ بنُ حَبِيبٍ، بِدِمَشقَ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحمَّدُ بنُ فِرَاسٍ العَطَّارُ، قَالَ: كَانَ الوَلِيدُ بنُ عُتبَةَ يَقرَأُ عَلَينَا فِي مَسجِدِ بَابِ الجَابِيَةِ مُصَنَّفَاتِ الوَلِيدِ بنِ مُسلِمٍ، وَكَانَ رَجُلٌ يَجِيءُ وَقَد فَاتَهُ ثُلُثُ المَجلِسِ، رُبعُ المَجلِسِ أَو أَقَلُّ أَو أَكثَرُ، وَكَانَ الشَّيخُ يُعِيدُهُ عَلَيهِ، فَلَمَّا كَثُرَ ذَلِكَ عَلَى الوَلِيدِ بنِ عُتبَةَ مِنهُ قَالَ لَهُ: يَا هَذَا أَيُّ شَيءٍ بُلِيتُ بِكَ، اللهُ مَحمُودٌ، لَئِن لَم تَجِئ مَعَ النَّاسِ مِن أَوَّلِ المَجلِسِ لَا أَعَدتُ عَلَيكَ شَيئًا، قَالَ: يَا أَبَا العَبَّاسِ، أَنَا رَجُلٌ مُعِيلٌ، وَلِي دُكَّانٌ فِي بَيتِ لِهيَا، فَإِن لَم أَشتَرِ لَهَا حُوَيجَاتِهَا مِن غُدوَةٍ، ثُمَّ أُغلِقُ وَأَجِيءُ أَعدُو، وَإِلَّا خَشِيتُ أَن يَفُوتَنِي مَعَاشِي، فَقَالَ لَهُ الوَلِيدُ بنُ عُتبَةَ: لَا أَرَاكُ هَهُنَا مَرَّةً أُخرَى، فَكَانَ الوَلِيدُ بنُ عُتبَةَ يَقرَأُ عَلَينَا المَجلِسَ، وَيَأخُذُ الكِتَابَ وَيَمُرُّ إِلَى بَيتِ لِهيَا حَتَّى يَقرَأَ عَلَيهِ المَجلِسَ فِي دُكَّانِهِ.

وَمِنَ المُحَدِّثِينَ مَن لَا يَروِي شَيئًا إِلَّا بَعدَ أَن يُسأَلَ، وَيُحكَى مِثلُ هَذَا مِنَ المُتَقَدِّمِينَ عَن إِبرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، وَعَبدِ اللهِ بنِ طَاوُسٍ.

٣٦٢ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ شُعَيبٍ البَلخِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، عَن مُغِيرَةَ، قَالَ «كَانَ إِبرَاهِيمُ لَا يُحَدِّثُ حَتَّى يُسأَلَ»

363- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Seleme b. Şebîb → Ahmed b. Hanbel → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ümeyye b. Şibl [ö. 171-180/787-797 arası] şöyle demiştir: İbn Tâvûs yanımıza geldi ve oturdu. Adamın biri ona "Hadis nakletmeyecek misin?" deyince "Merak ettiğiniz bir şey varsa onu söyleyeyim yoksa [ilmi] heder etmiş olurum." dedi.

364- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak es-Saffâr" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [İshak es-Saffâr] [ö. ?] şöyle demiştir: Vehb b. Cerîr [ö. 206/820-1] ile Mekke yolunda karşılaştık. "Bize nakilde bulun" deyince, "Buyrun sorun" dedi. Soracak bir şeyimiz olmadığını söyledik. Bunun üzerine "Hadis rivayetine gelişigüzel başlanmaz." deyip "Şu'be [b. el-Haccâc] → Ebû Hasîn [Osman b. Âsım] → Yahyâ b. Vessâb → Ebû Abdurrahman es-Sülemî → Ümmü Habîbe" isnâdıyla "Hz. Peygamber küçük bir seccade üzerinde namaz kılardı." hadisini aktardı.[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kimisi de Şu'be b. el-Haccâc'ın şu sözüne dayanarak istense dahi rivayetten kaçınmıştır:

365- "Abdülaziz b. Ali → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → İbn Ebî Dâvud → Muhammed b. Musaffâ → Bakıyye b. el-Velîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "En çok hoşuna gidenden kaçın."

366- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Ebû Zühl Muhammed b. Muhammed b. el-Abbas es-Usmî → Halef b. Muhammed → Salih b. Muhammed → Muhammed b. Hâtim b. Meymûn" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî[2] şöyle demiştir: "Hocanın kusurlarını üç şey örter: Zor rivayet eden biri olması, ezber gücü ve evinin uzak olması."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Seleften bazısı talebe ilme ehil değilse rivayetten kaçınmıştır.

367- "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Harun b. es-Salt el-Ehvâzî → Ebû Abdullah Muhammed b. Mahled el-Attâr → Abdullah b. Eyyûb el-Muharrimî → Ebû Süfyân [Saîd b. Yahyâ] el-Himyerî[3]" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. el-Hüseyin [ö. 151-160/768-777 arası] şöyle demiştir: A'meş Sevâd'da bir yere geldi.

1 Buhârî, Salât 20; Müslim, Mesâcid 270.
2 Acâc neşrinde (I, 310) "Adî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 205) "el-Humeydî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٣٦٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا سَلَمَةُ، يَعنِي ابنَ شَبِيبٍ نا أَحمَدُ هُوَ ابنُ حَنبَلٍ، أنا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن أُمَيَّةَ بنِ شِبلٍ، قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا ابنُ طَاوُسٍ فَجَلَسَ فَقَالَ لَهُ إِنسَانٌ: أَلَا تُحَدِّثُنَا، فَقَالَ: إِن سَأَلتُمُونِي عَن شَيءٍ ذَكَرتُهُ، وَإِلَّا فَأُهدِرَ عَلَيكُم.

٣٦٤ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّفَّارُ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: لَقِيَنِي وَهبُ بنُ جَرِيرٍ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ فَقُلنَا: حَدِّثنَا، فَقَالَ: سَلُوا، فَقُلنَا: لَيسَ مَعَنَا، فَقَالَ: الحَدِيثُ لَا يُبتَدَأُ، ثُمَّ قَالَ: نا شُعبَةُ، عَن أَبِي حُصَينٍ، عَن يَحيَى بنِ وَثَّابٍ، عَن أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ السُّلَمِيِّ، عَن أُمِّ حَبِيبَةَ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى الخُمرَةِ»

وَمِنهُم مَن يَتَمَنَّعُ وَإِن سُئِلَ، اعتِمَادًا عَلَى قَولِ شُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ.

٣٦٥ - أَخبَرَنَا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ سَمِعتُ عُمَرَ بنَ أَحمَدَ الوَاعِظَ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ أَبِي دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ مُصَفًّى، يَقُولُ: سَمِعتُ بَقِيَّةَ بنَ الوَلِيدِ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «تَمَنَّع أَشهَى لَكَ»

٣٦٦ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُوِيِ، قَالَ سَمِعتُ أَبَا ذُهلٍ مُحَمَّدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ العَبَّاسِ العُصمِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ خَلَفَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: نا مُحَمَّدُ بنُ حَاتِمِ بنِ مَيمُونٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ، يَعنِي ابنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: يُغَطِّي عِيُوبَ الشَّيخِ ثَلَاثَةُ أَشيَاءَ: عُسرَتُهُ، وَحِفظُهُ، وَبُعدُ مَنزِلِهِ.

وَكَانَ بَعضُ السَّلَفِ يَتَمَنَّعُ مِنَ التَّحدِيثِ إِذَا كَانَ السَّامِعُ لَيسَ مِن أَهلِ العِلمِ.

٣٦٧ - كَمَا أَخبَرَنَا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ مُوسَى بنِ هَارُونَ بنِ الصَّلتِ الأَهوَازِيُّ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَيُّوبَ المُخَرِّمِيُّ، نا أَبُو سُفيَانَ الحِميَرِيُّ، عَن سُفيَانَ بنِ حُسَينٍ، قَالَ: قَدِمَ الأَعمَشُ بَعضَ السَّوَادِ

İnsanlar onun bulunduğu mecliste bir araya geldiler fakat o, rivayette bulunmak istemedi. Sonradan kendisine "Ebû Muhammed, keşke onlara nakletseydin." denildiğinde "İnci gerdanlığı hınzırların boynuna kim asar ki?" dedi.

368- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak" [*tahvîl*] ve "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → *Ali b. Abdullah el-Medînî* → Yahyâ b. Saîd" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şu'be şöyle demiştir: "A'meş beni bir topluluğa rivayet ederken görüp 'Yazık sana Şu'be! İnciyi hınzırların boynuna asıyorsun.' dedi."[1]

369- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf el-Abdî[2] -Cürcân'da- → Ebü'l-Abbas [Abdullah] b. es-Sakr → Ebû Dâvud es-Sicistânî → Abbas b. el-Velîd b. Mezyed → Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Enes şöyle demiştir: "Her isteyene rivayet etmen ilmi küçük düşürür."

370- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle el-Hâfız en-Neysâbûrî -Rey'de- → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî → Abdullah b. Ebî Dâvud → Muhammed b. Kudâme" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]'nin [ö. 201/817] şöyle dediğini işitmiştir: "Güzel bir câriyeyi kıskanır gibi hadisin üstüne titriyorum."[3]

371- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Mukrî el-Hazzâ -bana kitabını verdi- → Ahmed b. Ca'fer b. Selm → Ahmed b. Muhammed b. Abdülhâlik → Ebû Yusuf Ya'kûb b. Yusuf" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Abdülvehhâb es-Sükkerî [ö. 212/827-8] şöyle demiştir: Süfyân es-Sevrî Nabatîleri hadis yazarken görünce yüzü kızarır, sinirlenirdi. Kendisine "Ebû Abdullah, bu adamları hadis yazarken görünce sinirleniyorsun." dedim. Bana "Eskiden ilim Araplarda ve insanların efendilerindeydi. Sonra bu herifler ortaya çıktı ve ilim bunların eline geçti -ayak takımından olan Nabatîler-. Bunlar da dini değiştirdiler." dedi.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 573.

2 Acâc neşrinde (I, 312) "el-Kabadî" gibi bir nisbe varsa da doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 578.

فَاجتَمَعُوا إِلَيهِ فَأَبَى أَن يُحدِّثَهُم، فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا مُحمَّدٍ، لَو حدَّثتَهُم، فَقَالَ: «مَن يُعلِّقُ الدُّرَّ عَلَى الخَنَازِيرِ»

٣٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، ح وأنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، قَالَا: نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ المَدِينِيُّ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، نا شُعبَةُ، قَالَ رَآنِي الأَعمَشُ وَأَنَا أُحدِّثُ قومًا، فَقَالَ: «وَيحكَ، أَو وَيلَكَ يَا شُعبَةُ، تُعلِّقُ اللُّؤلُؤَ فِي أَعنَاقِ الخَنَازِيرِ»

٣٦٩ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ العَبدِيُّ، بِجُرجَانَ، نا أَبُو العَبَّاسِ بنُ الصَّقرِ، نا أَبُو دَاوُدَ السِّجِستَانِيُّ، قَالَ سَمِعتُ العَبَّاسَ بنَ الوَلِيدِ بنِ مَزيَدَ، يَقُولُ سَمِعتُ أَبَا مُسهِرٍ، يَقُولُ سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: «مِن إِهَانَةِ العِلمِ أَن تُحدِّثَ كُلَّ مَن سَأَلَكَ»

٣٧٠ - أنا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ الحَافِظُ النَّيسَابُورِيُّ، بِالرِّيِّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ قُدَامَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أُسَامَةَ، يَقُولُ: «إِنِّي لَأَغَارُ عَلَى الحَدِيثِ كَمَا يُغَارُ عَلَى الجَارِيَةِ الحَسنَاءِ»

٣٧١ - دَفَعَ إِلَيَّ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُقرِئُ الحَذَّاءُ كِتَابَهُ فَقَرَأتُ فِيهِ: أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الخَالِقِ، حَدَّثَنِي يَعقُوبُ بنُ يُوسُفَ أَبُو يُوسُفَ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ السُّكَّرِيُّ: كَانَ سُفيَانُ إِذَا رَأَى هَؤُلَاءِ النَّبَطَ يَكتُبُونَ الحَدِيثَ تَغَيَّرَ وَجهُهُ وَيَشتَدُّ عَلَيهِ، قَالَ فَقُلتُ: لَهُ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ نَرَاكَ إِذَا رَأَيتَ هَؤُلَاءِ يَكتُبُونَ العِلمَ يَشتَدُّ عَلَيكَ، قَالَ: فَيَقُولُ: «كَانَ العِلمُ فِي العَرَبِ وَسَادَةِ النَّاسِ، فَإِذَا خَرَجَ مِن هَؤُلَاءِ وَصَارَ فِي هَؤُلَاءِ - يَعنِي النَّبَطَ وَالسَّفلَ - غَيَّرُوا الدِّينَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mütekaddim âlimlerden pek çoğu az miktarda hadis rivayet etmekle yetinir, çok sayıda rivayet etmezlerdi.

372- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebû Muhammed İsmail b. Ali ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Affân [b. Müslim] → Bişr b. el-Mufaddal" isnâdıyla nakledildiğine göre Hâlid el-Hazzâ [ö. 142/759-60 {?}] şöyle demiştir: "Ebû Kılâbe'nin [ö. 104/722-3] yanına giderdik. Üç hadis naklettiğinde 'Çok oldu.' derdi."

373- "Ebû Amr[1] Osman b. Muhammed b. Yusuf el-Allâf → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ca'fer b. Kezzâl[2] → Affân [b. Müslim] → Bişr b. el-Mufaddal" isnâdıyla nakledildiğine göre Hâlid el-Hazzâ şöyle demiştir: "Ebû Kılâbe üç hadis naklettiğinde 'Çok oldu.' derdi."[3]

374- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → Muhammed b. Yezîd el-Kûfî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Bekir b. Ayyâş'ın şöyle dediğini işitmiştir: "A'meş üç hadis naklettiğinde 'Size sel gibi aktı' derdi. Ben de A'meş gibi düşünüyorum."[4]

375- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî -Basra'da- → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Hasan b. Ali es-Serrâc → Ebû Hamza [Enes b. Hâlid] el-Enesî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Dâvud [el-Hureybî] [ö. 213/828-9] şöyle demiştir: "A'meş'e bir fersahlık yoldan gelirdim. Ondan bir mecliste dört hadisi ancak bir kere işittim."[5]

376- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Ebî Süleyman el-Harrânî → Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Osman ed-Dîneverî -Mekke'de- → Abdullah b. Vehb → İbrahim b. Saîd el-Cevherî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'nin şöyle dediğini işitmiştir: "A'meş'in yanına giderdim, bana hadis naklederdi. Yanına gelen insanlar çoğalınca daha dikkatli davranmaya başladı. Sonradan[6] kendisinden hadis istediğimde rivayetten kaçındı ve 'Alışveriş bitti, çarşı kapandı.' dedi."

---

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Ömer" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (I, 314) "Kerâl" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 583.

4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 583.

5 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 579.

6 Acâc neşrindeki (I, 315) ifade "*felemmâ kesüra aleyhi'n-nâs eteytühü fe-seeltühû*" şeklinde ise de cümlenin siyak-sibakı dikkate alınarak Tahhân (I, 208) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 338) neşirlerindeki "*felemmâ kesüra aleyhi'n-nâs intebehe fe-seeltühû*" ifadesi dikkate alınmıştır [çevirenin notu].

وَكَانَ غَيرُ وَاحِدٍ مِنَ المُتَقَدِّمِينَ يَقتَصِرَ عَلَى رِوَايَةِ الشَّيءِ اليَسِيرِ، وَلَا يَتَوَسَّعُ فِي التَّحدِيثِ.

٣٧٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، نا أَبِي، نا عَفَّانُ، نا بِشرُ بنُ المُفَضَّلِ، عَن خَالِدٍ الحَذَّاءِ، قَالَ: كُنَّا نَأتِي أَبَا قِلَابَةَ فَإِذَا حَدَّثَنَا بِثَلَاثَةِ أَحَادِيثَ، قَالَ: قَد أَكثَرتُ.

٣٧٣ - أنا أَبُو عَمرو عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ العَلَّافُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ كَزَالٍ، نا عَفَّانُ، قَالَ، نا بِشرُ بنُ المُفَضَّلِ، عَن خَالِدٍ الحَذَّاءِ، قَالَ: كَانَ أَبُو قِلَابَةَ إِذَا حَدَّثَنَا بِثَلَاثَةِ أَحَادِيثَ قَالَ: «قَد أَكثَرتُ»

٣٧٤ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ الكُوفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ عَيَّاشٍ، قَالَ: كَانَ الأَعمَشُ إِذَا حَدَّثَ بِثَلَاثَةِ أَحَادِيثَ قَالَ: «قَد جَاءَكُمُ السَّيلُ» قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَأَنَا مِثلُ الأَعمَشِ.

٣٧٥ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ السَّرَّاجُ، نا أَبُو حَمزَةَ الأَنسِيُّ، قَالَ، قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ دَاوُدَ: «كُنتُ آتِي الأَعمَشَ مِن فَرسَخٍ، وَلَم أَسمَع مِنهُ فِي مَجلِسٍ قَطُّ أَربَعَةَ أَحَادِيثَ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً»

٣٧٦ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ أَبِي سُلَيمَانَ الحَرَّانِيُّ، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الدِّينَوَرِيُّ بِمَكَّةَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ الجَوهَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: كُنتُ آتِي الأَعمَشَ فَيُحَدِّثُنِي، فَلَمَّا كَثُرَ عَلَيهِ النَّاسُ انتَبَهَ فَسَأَلتُهُ فَامتَنَعَ عَلَيَّ، وَقَالَ لِي: «إِنَّ السُّوقَ قَد نَفَقَ»

377- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî ve Ebû Âmir Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Muhammed b. İbrahim b. Ebi'l-Cühaym[1] -Basra'da- → Humeydî'nin kâtibi Muhammed b. İdris → Humeydî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Kûfe'ye gittim. A'meş ile karşılaştım. Bana 'Sen bana Zührî'den bir hadis naklet, ben sana İbrahim'den iki hadis nakledeyim.' dedi. Ben reddedince 'Üç hadis nakledeyim.' dedi. Ben yine reddettim. 'Dört hadis nakledeyim.' dedi. Yedi hadis karşılığında bir hadis nakletmem üzerine anlaştık. Sonra Kûfe'den ayrıldım. İki yıl sonra döndüm. A'meş'in meclisine gittim. Bir de baktım insanlar çevresini sarmış. Ona 'Ebû Muhammed, ben Süfyân b. Uyeyne. Aramızdaki anlaşmayla ilgili ne düşünüyorsun?' deyince 'Heyhat! Alışveriş bitti, çarşı kapandı.' dedi."

378- "Ebü'l-Velîd Hasan b. Muhammed el-Belhî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız -Buhara'da- → Halef b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Cezera lakabıyla tanınan Salih b. Muhammed'in [ö. 293/906] şöyle -ya da benzer bir şey- dediğini işitmiştir: "Ali b. el-Ca'd'ın [ö. 230/845] dersine dört sene gidip geldim. Her gün sadece üç hadis naklederdi."

379- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hasan b. el-Müsennâ'nın [ö. 294/907] şöyle dediğini işitmiştir: "Ebü'l-Velîd [et-Tayâlisî] yanına gittiğimizde bize üç hadis nakleder, daha fazla nakletmezdi."[2]

380- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebü'l-Hüseyin İsa b. Hâmid b. Bişr b. İsa er-Ruhhacî -Bağdat'ta- → dedesi → Muhammed b. Hassân → Saîd b. Harb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Amr b. Dînâr'ın yanına 500 sefer gidip geldim, her beş mecliste bir hadis olmak üzere ancak 100 hadis dinlemişimdir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Eğer hoca rivayetten kaçınıyor veya zor rivayet ediyorsa talebenin isterken nazik ve kibar olması, hocasına hürmette kusur etmeyecek tarzda konuşması ve onun için devamlı dua etmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde ondan umduklarına erişebilir.

1 Tahhân neşrinde (I, 208) "الجهيم" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn'in (I, 339) kaydettiği ve metn yanısıtıldığı gibidir (الجحيم) [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 583.

٣٧٧ - وَحَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، وَأَبُو عَامِرٍ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ القُرَشِيُّ، قَالَا: نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَبِي الجُحَيمِ، بِالبَصرَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ وَرَّاقُ الحُمَيدِيُّ قَالَ: نا الحُمَيدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ عُيَينَةَ، قَالَ: دَخلتُ الكُوفَةَ فَلَقِيَنِي الأَعمَشُ فَقَالَ: تُحَدِّثُنِي بِحَدِيثٍ عَنِ الزُّهرِيِّ، وَأُحَدِّثُكَ بِحَدِيثَينِ عَن إِبرَاهِيمَ؟ قَالَ، قُلتُ: لَا، قَالَ: فَبِثَلَاثَةٍ؟ قَالَ، قُلتُ: لَا، قَالَ: فَبِأَربَعَةٍ؟ حَتَّى وَقَفنَا عَلَى سَبعَةٍ بِوَاحِدٍ، قَالَ: ثُمَّ خَرَجتُ وَتَرَكتُهُ، وَرَجَعتُ إِلَى الكُوفَةِ بَعدَ سَنَتَينِ، قَالَ فَأَتَيتُ مَجلِسَهُ، وَإِذَا النَّاسُ عَلَيهِ، قَالَ، فَقُلتُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ أنا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، إِيش رَأيَكَ فِيمَا كَانَ بَينِي وَبَينِكَ؟ قَالَ: هَيهَاتَ قَد نَفَقَتِ السُّوقُ.

٣٧٨ - أَخبَرَنِي أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ البَلخِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ، بِبُخَارَى، نا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعتُ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ المَعرُوفُ بِجَزَرَةَ يَقُولُ: «اختَلَفتُ إِلَى الجَعدِ أَربَعَ سِنِينَ، وَكَانَ لَا يَقرَأُ إِلَّا ثَلَاثَةَ أَحَادِيثَ كُلَّ يَومٍ أَو كَمَا قَالَ»

٣٧٩ - وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ المُثَنَّى، يَقُولُ: «كَانَ أَبُو الوَلِيدِ يُحَدِّثُنَا بِثَلَاثَةِ أَحَادِيثَ إِذَا صِرنَا إِلَيهِ، لَا يَزِيدُنَا عَلَى ثَلَاثَةٍ»

٣٨٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو الحُسَينِ عِيسَى بنُ حَامِدِ بنِ بِشرِ بنِ عِيسَى الرُّخَّجِيُّ بِبَغدَادَ، نا جَدِّي، نا مُحَمَّدُ بنُ حَسَّانَ، نا سَعِيدُ بنُ حَربٍ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «اختَلَفتُ إِلَى عَمرِو بنِ دِينَارٍ خَمسَمِائَةِ مَرَّةٍ، وَمَا سَمِعتُ مِنهُ إِلَّا مِائَةَ حَدِيثٍ، فِي كُلِّ خَمسَةِ مَجَالِسَ حَدِيثٌ»

فَإِذَا كَانَ المُحَدِّثُ مِمَّن يَتَمَنَّعُ بِالرِّوَايَةِ، وَيَتَعَسَّرُ فِي التَّحدِيثِ، فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يُلَاطِفَهُ فِي المَسأَلَةِ، وَيَرفُقَ بِهِ وَيُخَاطِبَهُ بِالسُّؤدَدِ، وَالتَّفدِيَةِ، وَيُدِيمُ الدُّعَاءَ لَهُ، فَإِنَّ ذَلِكَ سَبِيلٌ إِلَى بُلُوغِ أَغرَاضِهِ مِنهُ.

381- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Yunus [b. Muhammed b. Müslim] → Hammâd [b. Zeyd] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Ebû Seleme [İbn Abdurrahman] [ö. 94/712-3] İbn Abbas'tan ilim talep eder, İbn Abbas ise bazı hadislerini ona nakletmezdi. Ubeydullah b. Abdullah [ö. 99/717-8 {?}] ise İbn Abbas'a kibar davranır ve onu bir şekilde ikna ederdi."

382- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Zührî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Seleme şöyle demiştir: "Eğer İbn Abbas'a kibar davransaydım ondan nice hadis alırdım." Süfyân bir başka rivayette "birçok hadis" ifadesini kullanmıştır.

383- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ahmed b. İbrahim → Hasan b. Ali el-Basrî → Osman b. Tâlût" isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî [ö. 215/830-1 {?}] şu şiiri söylemiştir:

Nezaket gibisini görmedim
Genç kızı çadırından çıkarır

İşinde nezaketten yardım alan,
Yılanı deliğinden çıkarır

384- "Ebû Nasr Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan b. Zekeriyyâ el-Mukrî -Dînever'de- → Ömer b. Muhammed b. Ali ez-Zeyyât -Bağdat'ta- → Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Nasr el-Kâğıdî → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. İdris şöyle demiştir: "A'meş'ten bir hadisi rivayet etmesi istendi. O ise bundan kaçındı. Ancak sonunda hadis rivayet ettirdiler. A'meş hadisi nakledince şu atasözünü aktardı: 'Tırnakçının biri birkaç dirhemi kontrol ettirmek için kuyumcuya götürmüş. Kuyumcu parayı inceleyince yetmiş birim eksik olduğunu fark etmiş. Bunun üzerine tırnakçı şu şiiri okumuş:

Doğrusu çok şaşırdım alçak bir kurdun
Ormanın aslanına ait bir avı çaldığına

Tırnakçılık marifetiyle yetmişini araklamış
Siyah renkli ve sert olanlarından seçerek

Tufaya gelip dolandırılmışsam eğer
Bulutlardaki şahin bile tufaya düşer[1]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 579.

٣٨١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا يُونُسُ، نا حَمَّادٌ، عَن مَعمَرٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: كَانَ أَبُو سَلَمَةَ يَسأَلُ ابنَ عَبَّاسٍ قَالَ: فَكَانَ يَخزُنُ عَنهُ، قَالَ: وَكَانَ عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ اللهِ يُلَاطِفُهُ فَكَانَ يَغُرُّهُ غَرًّا.

٣٨٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يُحَدِّثُ عَن أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: «لَو رَفَقتَ بِابنِ عَبَّاسٍ لَاستَخرَجتَ مِنهُ عِلمًا كَثِيرًا» وَقَالَ سُفيَانُ: «مَرَّةً عِلمًا جَمًّا»

٣٨٣ - نا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ طَالُوتَ، قَالَ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يُنشِدُ:

لَم أَر مِثلَ الرِّفقِ فِي أَمرِهِ ... أَخرَجَ العَذرَاءَ مِن خِدرِهَا
مَن يَستَعِن بِالرِّفقِ فِي أَمرِهِ ... قَد يُخرِجُ الحَيَّةَ مِن حُجرِهَا

٣٨٤ - أنا أَبُو نَصرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الحَسَنِ بنِ زَكَرِيَّا المُقرِئُ بِالدِّينَوَرِ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ الزَّيَّاتُ، بِبَغدَادَ، نا أَبُو حَفصٍ عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نَصرٍ الكَاغِدِيُّ، نا أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ، قَالَ: سُئِلَ الأَعمَشُ عَن حَدِيثٍ، فَامتَنَعَ، فَلَم يَزَالُوا بِهِ حَتَّى استَخرَجُوهُ، فَلَمَّا حَدَّثَ بِهِ ضَرَبَ مَثَلًا، فَقَالَ: جَاءَ قَفَّافٌ إِلَى صَيرَفِيٍّ بِدَرَاهِمَ يُرِيهِ إِيَّاهَا، فَوَزَنَهَا فَوَجَدَهَا تَنقُصُ سَبعِينَ، فَأَنشَأَ القَفَّافُ يَقُولُ:

عَجِبتُ عَجِيبَةً مِن ذِئبِ سُوءٍ ... أَصَابَ فَرِيسَةً مِن لَيثِ غَابِ
فَقَفَّ بِكَفِّهِ سُبعِينَ مِنهَا ... تَنَقَّاهَا مِنَ السُّودِ الصِّلَابِ
فَإِن أُخدَع فَقَد يُخدَعُ وَيُؤخَذُ ... عَتِيقُ الطَّيرِ مِن جَوِّ السَّحَابِ

385- “Hasan b. Ebî Tâlib → Yahyâ b. Ali el-Ma‘merî → Hasan b. Abdurrahman b. Cübeyr el-Bezzâz → Ebû Muhammed Abdülkerim b. el-Heysem → Süneyd b. Dâvud” isnâdıyla nakledildiğine göre Haccâc [b. Muhammed] şöyle demiştir: “Amr b. Kays el-Mülâî’ye [yaşayan] birinden hadis ulaşınca o hadisi [bizzat o kişiden] dinlemek istediğinde adamın yanına gider, önüne oturur, kibarca ‘Allah sana merhamet etsin, Allah’ın sana öğrettiğini bana da öğret’ derdi.”

386- “Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib el-İclî -Hulvân’da- → Ebü’l-Abbas Ahmed b. Amr el-Hemedânî” isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Abdurrahman et-Tarâifî [ö. ?] şöyle demiştir: Dımaşk’a İbn Cevsâ’nın [ö. 320/932] yanına gittim. Ona iltifat etmeye başladım ve şöyle dedim: “Hocaefendi senin durumun Küseyyiru Azze’nin [ö. 105/723] şu şiirinde söylediğine benziyor:

Her ne kadar inci güzel yüze süs olsa da
Senin güzel yüzün inciye süs olur

En nefis koku bile daha güzelleşir
Bir değersen. Senin gibisi nerede?

[İbn Cevsâ] dedi ki: Kendini yorma! İbrahim b. Saîd el-Cevherî’nin [ö. 247/861-2 {?}] haber verdiğine göre Süfyân b. Uyeyne ‘Kendini bileni övgü aldatamaz’ demiş, yine onun işittiğine göre Süfyân ‘Cahiller için ilim ehlinin ölümünden daha büyük bir ceza ne olabilir!’ demiştir.”

387- “Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Abdullah et-Taberî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Muhammed b. İbrahim b. Hafs → Ali b. Harb” isnâdıyla nakledildiğine göre babası Harb [b. Muhammed et-Tâî] [ö. 226/840-1] şöyle demiştir: Süfyân b. Uyeyne’nin meclisindeydik. Bir şeye kızdı ve oturduğu yerden kalktı. Meclisin arka taraflarında bulunan biri gelip “Ebû Muhammed, insanlar buraya senin için geliyor. Buraya gelenlerden bazısı hacca sırf seninle bir araya gelmek için geliyor” dedi. Bu söz üzerine oturdu ve şu şiiri okudu:

“Memleket boşaldı, öne çıkaran olmadan öne çıktım
Tek başına öne çıkmam da bir bedbahtlıktır.”

٣٨٥ - حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا يَحيَى بنُ عَلِيٍّ المَعمَرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ جُبَيرٍ البَزَّازُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الكَرِيمِ بنُ الهَيثَمِ، نا سُنَيدُ بنُ دَاوُدَ، نا حَجَّاجٌ، قَالَ: كَانَ عَمرُو بنُ قَيسٍ المُلَائِيُّ إِذَا بَلَغَهُ الحَدِيثُ عَنِ الرَّجُلِ، فَأَرَادَ أَن يَسمَعَهُ، أَتَاهُ حَتَّى يَجلِسَ بَينَ يَدَيهِ وَيَخفِضَ جَنَاحَهُ، وَيَقُولُ: «عَلِّمنِي رَحِمَكَ اللَّهُ مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ»

٣٨٦ - أنا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ العِجلِيُّ بِحُلوَانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ أَحمَدَ بنَ عَمرٍو الهَمَذَانِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ الطَّرَائِفِيَّ، يَقُولُ: حَضَرتُ بِدِمَشقَ عِندَ ابنِ جَوصَا فَجَعَلتُ أَتَمَلَّقُهُ فَقُلتُ: أَيُّهَا الشَّيخُ، مِثلُكَ مِثلُ مَا قَالَ كُثَيِّرُ عَزَّةَ:

وَإِذَا الدُّرُّ زَانَ حُسنَ وُجُوهٍ ... كَانَ لِلدُرِّ حُسنُ وَجهِكِ زَينَا

وَتَزِيدِينَ أَطيَبَ الطِّيبِ طِيبًا ... إِن لَمَستِيهِ أَينَ مِثلُكِ أَينَا

فَقَالَ: «هَوِّن عَلَيكَ» نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ الجَوهَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ يَقُولُ: «لَا يَغُرُّ المَدحُ مَن عَرَفَ نَفسَهُ» قَالَ: وَسَمِعتُهُ يَقُولُ: «وَأَيُّ عُقُوبَةٍ عَلَى أَهلِ الجَهلِ أَشَدُّ مِن مَوتِ أَهلِ العِلمِ»

٣٨٧ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ الطَّبَرِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ حَفصٍ، قَالَ سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ حَربٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: كُنَّا فِي مَجلِسِ سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ فَضَجِرَ، فَقَامَ مِن مَجلِسِهِ فَقَامَ إِلَيهِ رَجُلٌ مِن أَقصَى المَجلِسِ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، أَنتَ غَايَةُ النَّاسِ وَطِلبَتُهُم، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُرِيدُ الحَجَّ وَمَا يَنشَطُ إِلَّا إِلَى لِقَائِكَ، فَجَلَسَ، وَأَنشَأَ يَقُولُ:

خَلَتِ الدِّيَارُ فَسُدتُ غَيرَ مُسَوَّدِ ... وَمِنَ الشَّقَاءِ تَفَرُّدِي بِالسُّؤدَدِ

388- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Sehl b. Ahmed ed-Dîbâcî → Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kûfî -Mısır'da- → Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed → babası → babası [Musa el-Kâzım] → dedesi Ca'fer [es-Sâdık] → babasından [Muhammed el-Bâkır] → babalarından" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Yaranmak ve kıskançlık, ilim talebi dışında bir müminin ahlâkı olamaz."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebenin uyması gereken kurallardan bir diğeri şudur: Hoca bir hadis naklederken aklına bir soru geldiği takdirde hocası rivayeti bitirene kadar bekledikten sonra sormasıdır.

389- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Cezzâr → Yahyâ b. Muhammed b. Sâid → Hüseyin b. el-Hasan → İbnü'l-Mübârek → Abdülaziz b. Ebî Ravvâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi' şöyle demiştir: Temîm ed-Dârî [ö. 40/660-1] kıssacılık yapmak için Ömer b. el-Hattâb'dan izin istedi. Ömer "Bana göre kıssacılığın bir faydası yoktur." deyince, Temîm "Bunun karşılığında hayır umuyorum." dedi. Ömer de ona izin verdi. Temîm vaaz verirken Ömer meclise gelip oturdu. Temîm vaaz esnasında "Âlimin sürçmesinden sakının." dedi. Ömer sohbeti bölüp bu cümlenin anlamını sormak istemedi. Kalkmak istediğinde İbn Abbas'a "Vaazı bitirince sor bakalım âlimin sürçmesi ne demekmiş." dedi ve kalkıp gitti. İbn Abbas oturdu ama dalıp gitti. Temîm vaazı bitirdi ve namaza durdu. Namazı uzatınca İbn Abbas kendi kendine "Gideyim biraz kaylûle yapayım sonra gelir sorarım.[1]" dedi, dönüp gitti. Çok vakit geçince Ömer, İbn Abbas'a geldi ve durumu sordu, İbn Abbas özür beyan edince, Ömer elini tutup Temîm'e götürdü. Temîm'e "Âlimin sürçmesi nedir?" dedi. Temîm "Âlim, insanları yanıltır ve bundan da sorumlu olur. İnsanlar bunu sürdürürler. Belki de âlim bu fiilden tövbe eder ancak insanlar bunu sürdürürler." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hoca başka bir işle meşgulse talebe hadis talebinden kaçınmalıdır.

390- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî[2] → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû İshak İbrahim b. Ahmed es-Sahhâf[3] el-Kûfî → İsa b. Abdurrahman → Abîde b. Humeyd → Muhammed b. Ali es-Sülemî → Abdullah b. Muhammed b. Akîl" isnâdıyla nakledildiğine göre

1 Tercümede Tahhân (I, 211) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 347) neşirleri dikkate alınmıştır, yani Acâc neşrindeki "ileyhi" ifadesi (I, 322) fazlalık gibi durmaktadır ve bu yüzden metne yansıtılmamıştır [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (I, 322) "el-Harsî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (I, 212) "es-Savvâf" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir. Bu zat isnâdlarda "el-Verrâk" olarak da geçer [çevirenin notu].

٣٨٨ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا سَهلُ بنُ أَحمَدَ الدِّيبَاجِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَشعَثِ الكُوفِيُّ، بِمِصرَ، نا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى بنِ جعفرِ بنِ مُحَمَّدٍ، نا أَبِي، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ جعفرٍ، عَن أَبِيهِ، عَن آبَائِهِ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: «لَيسَ مِن أَخلَاقِ المُؤمِنِ التَّمَلُّقُ، وَلَا الحَسَدُ، إِلَّا فِي طَلَبِ العِلمِ»

قَالَ الشَّيخُ الخَطِيبُ: وَمِنَ الأَدَبِ إِذَا رَوَى المُحَدِّثُ حَدِيثًا، فَعَرَضَ لِلطَّالِبِ فِي خِلَالِهِ شَيءٌ أَرَادَ السُّؤَالَ عَنهُ، أَن لَا يَسأَلَ عَنهُ فِي تِلكَ الحَالِ، بَل يَصبِرُ حَتَّى يُنهِيَ الرَّاوِي حَدِيثَهُ، ثُمَّ يَسأَلَ عَمَّا عَرَضَ لَهُ.

٣٨٩ - وَقَد أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الجَزَّارُ، نا يَحيَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ صَاعِدٍ، نا الحُسَينُ بنُ الحَسَنِ، أنا ابنُ المُبَارَكِ، أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي رَوَّادٍ، عَن نَافِعٍ، أَن تَمِيمًا الدَّارِيَّ، استَأذَنَ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ فِي القَصَصِ، فَقَالَ: إِنَّهُ عَلَى مِثلِ الرِّيحِ، قَالَ: إِنِّي أَرجُو العَاقِبَةَ، فَأَذِنَ لَهُ عُمَرَ، فَجَلَسَ إِلَيهِ عُمَرُ، فَقَالَ: تَمِيمٌ فِي قَولِهِ: اتَّقُوا زَلَّةَ العَالِمِ، فَكَرِهَ عُمَرُ أَن يَسأَلَهُ عَنهُ فَيَقطَعَ عَلَى القَومِ، وَحَضَرَ مِنهُ قِيَامٌ فَقَالَ لِابنِ عَبَّاسٍ: إِذَا فَرَغَ فَاسأَلهُ مَا زَلَّةُ العَالِمِ؟ ثُمَّ قَامَ عُمَرُ فَجَلَسَ ابنُ عَبَّاسٍ فَغَفَلَ غَفلَةً، وَفَرَغَ تَمِيمٌ، وَقَامَ يُصَلِّي وَكَانَ يُطِيلُ الصَّلَاةَ، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: لَو رَجَعتُ فَقُلتُ ثُمَّ أَتَيتُهُ، فَرَجَعَ وَطَالَ عَلَى عُمَرَ فَأَتَى ابنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: مَا صَنَعتَ؟ فَاعتَذَرَ إِلَيهِ، فَقَالَ: انطَلِق، وَأَخَذَ بِيَدِهِ حَتَّى أَتَى تَمِيمًا الدَّارِيَّ فَقَالَ: لَهُ مَا زَلَّةُ العَالِمِ؟ قَالَ: «العَالِمُ يَزِلُّ بِالنَّاسِ فَيُؤخَذُ بِهِ، فَعَسَى أَن يَتُوبَ مِنهُ العَالِمُ، وَالنَّاسُ يَأخُذُونَ بِهِ»

وَليَتَجَنَّبِ الطَّالِبُ سُؤَالَ المُحَدِّثِ إِذَا كَانَ قَلبُهُ مَشغُولًا.

٣٩٠ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ الصَّحَّافُ الكُوفِيُّ، نا عِيسَى بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا عَبِيدَةُ بنُ حُمَيدٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ السُّلَمِيُّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَقِيلٍ،

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün ashâbından birinin yanına gider de onu uyur bulursam uyandırmazdım, üzüntülü veya meşgul olduğunu görürsem soru sormazdım."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ayakta veya yürüyorken hadis rivayet etmesini istememelidir. Çünkü her bir yer için [uygun] bir söz vardır. Hadisin özel mekânları vardır, yollar ve alelade yerler değil.

391- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî → Hüseyin b. Yahyâ b. Ayyâş el-Mettûsî → Ali b. Müslim → Vehb b. Cerîr → Şu'be" [*tahvîl*] ve "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. el-Abbas b. Necîh el-Bezzâz → Ahmed b. Harb b. Müsmi' -sika sika- → Müslim b. İbrahim → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Katâde şöyle demiştir: "Ebü't-Tufeyl [Âmir b. Vâsile]'ye [ö. 110/728-9 {?}] bir hadis sordum, 'Her bir yer için [uygun] bir söz vardır.' dedi." Vehb rivayetinde ifade "Muhakkak her bir yer için [uygun] bir söz vardır." şeklindedir.

392- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Abdurrahman b. Mehdî → Zâide [b. Kudâme]" isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ b. es-Sâib [ö. 136/753-4] şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Ebî Leylâ yürürken kendisine hadis sorulmasından hoşlanmazdı."

393- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû İshak el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Sekafî → Ubeyd b. Muhammed el-Varrâk" isnâdıyla nakledildiğine göre Bişr b. el-Hâris şöyle demiştir: "Adamın biri İbnü'l-Mübârek'e, yürürken bir hadis sorunca 'Yaptığın ilme saygı değildir.' dedi. Bu söz çok hoşuma gitti."

1. Sorunun Keyfiyeti ve Sorulacak Hadisin Belirlenmesi

394- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım[1] b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ebû Ravk [Ahmed b. Muhammed] el-Hizzânî → Yahyâ b. Ebî Tâlib → Zeyd b. el-Hubâb → Mehdî b. Meymûn → Yunus b. Ubeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Meymûn b. Mihrân şöyle demiştir: "İnsanlarla iyi geçinmek aklın, güzel soru sormak anlayışın yarısıdır."

---

1 Tahhân neşrinde (I, 213) "Ebû Ali b. el-Kâsım" şeklinde ise de doğrusu metindek gibi olmalıdır [çevirenin notu].

عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِن كُنتُ لَآتِي الرَّجُلَ مِن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا رَأَيتُهُ نَائِمًا لَم أُوقِظهُ، وَإِذَا رَأَيتُهُ مَغمُومًا لَم أَسأَلهُ، وَإِذَا رَأَيتُهُ مَشغُولًا لَم أَسأَلهُ»

وَلَا يَنبَغِي أَن يَسأَلَهُ التَّحدِيثَ وَهُوَ قَائِمٌ، وَلَا وَهُوَ يَمشِي؛ لِأَنَّ لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالًا، وَلِلحَدِيثِ مَوَاضِعَ مَخصُوصَةً دُونَ الطُّرُقَاتِ وَالأَمَاكِنِ الدَّنِيَّةِ.

٣٩١ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرٍ الهَاشِمِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ يَحيَى بنِ عَيَّاشٍ المَتُّوثِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُسلِمٍ، نا وَهبٌ، يَعنِي ابنَ جَرِيرٍ أنا شُعبَةُ، وأنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ نَجِيحٍ البَزَّازُ، نا أَحمَدُ بنُ حَربِ بنِ مِسمَعٍ، - ثِقَةٌ ثِقَةٌ - نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا شُعبَةُ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: سَأَلتُ أَبَا الطُّفَيلِ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ: لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ «وَفِي رِوَايَةِ وَهبٍ أَنَّ لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالًا»

٣٩٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ، يَعنِي ابنَ مَهدِيٍّ عَن زَائِدَةَ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ، قَالَ: «كَانَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي لَيلَى يَكرَهُ أَن يُسأَلَ وَهُوَ يَمشِي»

٣٩٣ - قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، عَن أَبِي إِسحَاقَ المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ بنَ مُحَمَّدٍ الوَرَّاقَ، قَالَ: قَالَ بِشرُ بنُ الحَارِثِ: سَأَلَ رَجُلٌ ابنَ المُبَارَكِ عَن حَدِيثٍ وَهُوَ يَمشِي، فَقَالَ: «لَيسَ هَذَا مِن تَوقِيرِ العِلمِ» قَالَ بِشرٌ: فَاستَحسَنتُهُ جِدًّا.

كَيفِيَّةُ السُّؤَالِ، وَتَعيِينُ الحَدِيثِ المَسئُولِ عَنهُ

٣٩٤ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو رَوقٍ الهِزَّانِيُّ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، أنا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، أنا مَهدِيُّ بنُ مَيمُونٍ، عَن يُونُسَ بنِ عُبَيدٍ، عَن مَيمُونِ بنِ مِهرَانَ، قَالَ: «التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصفُ العَقلِ، وَحُسنُ المَسأَلَةِ نِصفُ الفِقهِ»

395- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Muhammed b. İsrail → Recâ b.[1] es-Sindî → Abdullah b. Vehb" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Enes şöyle demiştir: "İbn Aclân bir şey sormak için Zeyd b. Eslem'e geldi. Fakat soracağını karıştırdı. Bunun üzerine Zeyd 'Git, nasıl soru sorulur öğren, öyle gel.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Öğrenmek istediği hadisin başını veya bir kısmını [*taraf*] hocaya söylemesi gerekir. Hadislerin birçok tariki varsa bunların en iyisini sormalı ve kendisine fayda sağlayacak olanı belirlemelidir.

396- "Ali b. el-Hüseyin sâhibü'l-Abbâsî → Abdurrahman b. Ömer el-Hallâl → Muhammed b. İsmail el-Fârisî → Osman b. Hurrezâz" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süleyman b. Harb ve Ebü'l-Velîd [et-Tayâlisî]'nin şöyle dediklerini işitmiştir: Bir gün Şu'be "En küçüğünüz sorsun." dedi. Sehl b. Bekkâr [ö. 227/841-2] kalktı ve sordu. Süleyman şöyle dedi: "Ama soruyu doğru düzgün soramadı." "Osman b. Hurrezâz → hocalarından biri → İbnü'l-Medînî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Hammâd [ö. 215/830-1] şöyle dedi: Bir gün Şu'be "Bugün sadece en küçüğünüz sorsun." dedi. Sehl b. Bekkâr kalktı. Ebû Amr Osman b. Hurrezâz [ö. 281/895] şöyle dedi: Sehl b. Bekkâr'a "O gün Şu'be'ye ne sordun?" dedim. "'İsmail b. Recâ → Evs b. Dam'ac → Ebû Mes'ûd [el-Ensârî]' isnâdıyla nakledilen 'Bir topluluğa Kur'an'ı en çok bileni imam olsun' hadisini[2] ve Alkame b. Mersed'in [ö. 120/737-8] 'En hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir'[3] şeklindeki Hz. Osman [ö. 35/656] hadisini sordum." dedi.

397- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Muhammed b. Hişâm" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Uyeyne şöyle demiştir: Babam beni alıp Ma'mer [b. Râşid]'in yanına verdi. Ma'mer, Zührî'ye hadis dinlemeye giderdi, ben de dışarıda onun binitini tutardım. Bir gün Ma'mer yine Zührî'nin yanına girdi. Çevredeki birine "Şu hayvanı biraz tut." dedim ve yanlarına girdim. Kureyş'in önde gelenleri Zührî'nin çevresini sarmıştı. Ona "Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in 'Yemeklerin en kötüsü zenginlerinkidir.' hadisi hakkında ne dersin?" dedim. Bunun üzerine orada bulunanlar beni uyardılar.

1 Acâc neşrinde "ibn" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].
2 Buhârî, Ezan 54; Müslim, Mesâcid 289.
3 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 20.

٣٩٥ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسرَائِيلَ، نا رَجَاءُ بنُ السِّندِيِّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، قَالَ: جَاءَ ابنُ عَجلَانَ إِلَى زَيدِ بنِ أَسلَمَ فَسَأَلَهُ عَن شَيءٍ فَخَلَطَ عَلَيهِ فَقَالَ لَهُ زَيدٌ: «اذهَب فَتَعَلَّم كَيفَ تَسأَلُ، ثُمَّ تَعَالَ فَسَل»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: يَجِبُ أَن يَذكُرَ السَّائِلُ لِلمُحَدِّثِ طَرَفَ الحَدِيثِ الَّذِي يُرِيدُ أَن يُحَدِّثَهُ بِهِ، فَإِن كَانَ لِلحَدِيثِ طُرُقٌ مُتَّسِعَةٌ نَصَّ السَّائِلُ عَلَى أَحسَنِهَا، وَعَيَّنَ مَا يَستَفِيدُ سَمَاعَهُ مِنهَا.

٣٩٦ - أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ، صَاحِبُ العَبَّاسِيِّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ الخَلَّالُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الفَارِسِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ خُرَّزَاذَ، قَالَ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ حَربٍ، وَأَبَا الوَلِيدِ، يَقُولَانِ: قَالَ لَنَا شُعبَةُ يَومًا: «لَا يَسأَلُنِي إِلَّا أَصغَرُكُم» قَالَا: فَقَامَ سَهلُ بنُ بَكَّارٍ فَسَأَلَهُ، قَالَ سُلَيمَانُ: فَلَم يُحسِن يَسأَلُ، قَالَ عُثمَانُ بنُ خُرَّزَاذَ، وَقَالَ لِي بَعضُ أَصحَابِنَا، قَالَ لَنَا ابنُ المَدِينِيِّ: قَالَ لَنَا يَحيَى بنُ حَمَّادٍ: قَالَ لَنَا شُعبَةُ: لَا يَسأَلُنِي اليَومَ إِلَّا أَصغَرُكُم، فَقَامَ سَهلُ بنُ بَكَّارٍ، قَالَ أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ خُرَّزَاذَ: فَقُلتُ لِسَهلِ بنِ بَكَّارٍ: أَيَّ شَيءٍ سَأَلتَ شُعبَةَ يَومَئِذٍ؟ قَالَ: سَأَلتُهُ عَن حَدِيثِ إِسمَاعِيلَ بنِ رَجَاءٍ عَن أَوسِ بنِ ضَمعَجٍ، عَن أَبِي مَسعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَؤُمُّ القَومَ أَقرَؤُهُم» وَسَأَلتُهُ عَن حَدِيثِ عَلقَمَةَ بنِ مَرثَدٍ، حَدِيثِ عُثمَانَ: «خَيرُكُم مَن تَعَلَّمَ القُرآنَ وَعَلَّمَهُ»

٣٩٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ هِشَامٍ، قَالَ، قَالَ ابنُ عُيَينَةَ: ضَمَّنِي أَبِي إِلَى مَعمَرٍ، قَالَ: وَكَانَ يَجِيءُ إِلَى الزُّهرِيِّ يَسمَعُ مِنهُ، فَأُمسِكُ لَهُ دَابَّتَهُ، قَالَ: فَجِئتُ يَومًا فَدَخَلَ مَعمَرٌ فَقُلتُ لِإِنسَانٍ: أَمسِكِ الدَّابَّةَ، فَدَخَلتُ وَإِذَا مَشيَخَةُ قُرَيشٍ حَولَهُ، فَقُلتُ لَهُ: يَا أَبَا بَكرٍ كَيفَ حَدِيثُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «بِئسَ الطَّعَامُ طَعَامُ الأَغنِيَاءِ» ؟ قَالَ: فَصَاحُوا بِي،

Zührî ise “Gel bakalım. O hadis öyle değil. ‘A‘rec → Ebû Hüreyre’ isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) ‘Yemeklerin en kötüsü zenginlerin çağırılıp fakirlerin çağrılmadığı düğün yemeğidir. Kim davete icabet etmezse Allah’a ve Resûlü’ne isyan etmiş olur.’ Buyurmuştur.”[1] dedi. İşte Zührî’den dinlediğim ilk hadis buydu.

2. Hocayı Usandırmanın Keraheti

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hoca, talebenin sorusuna olumlu cevap verir de nakilde bulunursa hocanın gönlünden kopanla yetinmeli, onu sıkıştırmamalıdır.

398- “Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan’da- → Ebû Bekir İbnü’l-Mukrî → Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Bahr → Ebû Hafs Amr b. Ali” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ı şöyle derken işitmiştir: “Hocanın gönlünden gelen miktarda hadisle yetinirdim.”

399- “Ebü’l-Abbas Fazl b. Abdurrahman el-Ebherî → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ali -Isfahan’da- → Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe → Muhammed b. Halef” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ravvâd [b. el-Cerrâh]’ı [ö. 211-220/826-835 arası] şöyle derken işitmiştir: “Mâlik [b. Enes]’e dört hadis sordum. Beşinciyi sorunca bana ‘Bak işte, bu insaflıca olmadı!’ dedi.”

400- “Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. İshak es-Sevtî → Ali b. el-Hüseyin en-Nedîm → Muhammed b. Cerîr et-Taberî” isnâdıyla nakledildiğine göre İsmail b. Musa İbn bint es-Süddî [ö. 245/859-60] şöyle demiştir: Kûfe’den bir grup olarak Mâlik [b. Enes]’in yanına girdik. Bize yedi hadis nakletti, daha fazla nakletmesini talep ettik. Bunun üzerine “Dini olan ayrılsın.” dedi. Bir grup kalktı. Kalan grubun içinde ben de vardım. Ardından “Hayâ sahibi olan ayrılsın.” dedi. Bir grup kalktı. Kalan grubun içinde ben de vardım. Bu sefer “İnsaniyeti [*mürûet*] olan ayrılsın.” dedi. Yine kalkanlar oldu ama ben ve bir grup kimse kaldık. En sonunda [iyice kızan Mâlik] “Görevliler, şunları dışarı çıkarın! Dini, hayâsı ve mürûeti olmayanlarla bir arada kalınmaz.” dedi.

---

1 Buhârî, Nikâh 71; Müslim, Nikâh 107.

قَالَ، فَقَالَ هُوَ: «تَعَالَ لَيسَ كَذَا» الأَعرَجُ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الوَلِيمَةِ؛ يُدعَى إِلَيهِ الأَغنِيَاءُ، وَيُترَكُ الفُقَرَاءُ، وَمَن لَم يُجِب فَقَد عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ» قَالَ: فَهَذَا أَوَّلُ شَيءٍ سَمِعتُ مِنَ الزُّهرِيِّ.

كَرَاهَةُ إِملَالِ الشُّيُوخِ

إِذَا أَجَابَ المُحَدِّثُ الطَّالِبَ إِلَى مَسأَلَتِهِ وَحَدَّثَهُ، فَيَجِبُ أَن يَأخُذَ مِنهُ العَفوَ وَلَا يُضجِرَهُ.

٣٩٨ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ بَحرٍ، نا أَبُو حَفصٍ عَمرُو بنُ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «كُنتُ آخُذُ العَفوَ فِي الحَدِيثِ»

٣٩٩ - أنا أَبُو العَبَّاسِ الفَضلُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الأَبهَرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَلِيٍّ بِأَصبَهَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ قُتَيبَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ، قَالَ: سَمِعتُ رَوَّادًا، يَقُولُ: سَأَلتُ مَالِكًا عَن أَربَعَةِ أَحَادِيثَ، فَلَمَّا سَأَلتُهُ عَنِ الخَامِسِ، قَالَ: يَا هَذَا، مَا هَذَا بِإِنصَافٍ.

٤٠٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، نا أَبُو القَاسِمِ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السَّوطِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ النَّدِيمُ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَرِيرٍ الطَّبَرِيُّ، قَالَ: نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُوسَى بنِ بِنتِ السُّدِّيِّ، قَالَ: دَخَلنَا إِلَى مَالِكِ بنِ أَنَسٍ وَنَحنُ جَمِيعًا مِن أَهلِ الكُوفَةِ، فَحَدَّثَنَا بِسَبعَةِ أَحَادِيثَ، فَاستَزَدنَاهُ، فَقَالَ: مَن كَانَ لَهُ دِينٌ فَلْيَنصَرِف، فَانصَرَفَت جَمَاعَةٌ، وَبَقِيَت جَمَاعَةٌ أَنَا فِيهِم ثُمَّ قَالَ: مَن كَانَ لَهُ حَيَاءٌ فَلْيَنصَرِف فَانصَرَفَت جَمَاعَةٌ، وَبَقِيَت جَمَاعَةٌ أَنَا فِيهِم، ثُمَّ قَالَ: مَن كَانَت لَهُ مُرُوءَةٌ فَلْيَنصَرِف، فَانصَرَفَت جَمَاعَةٌ، وَبَقِيَت جَمَاعَةٌ أَنَا فِيهِم، فَقَالَ: يَا غِلمَانُ افقَأهُم فَإِنَّهُ لَا بُقيَا عَلَى قَومٍ لَا دِينَ لَهُم، وَلَا حَيَاءَ، وَلَا مُرُوءَةَ.

401- "Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid → Ebû Ravk [Ahmed b. Muhammed] el-Hizzânî → Ebü'l-Abbas İbnü'l-Ferec er-Riyâşî → Hüseyin b. Muhammed ez-Zâri' el-Ahvel → Ömer b. Harun el-Belhî" isnâdıyla nakledildiğine göre Kurre b. Hâlid [ö. 154/770-1] şöyle demiştir: "Muhammed b. Sîrîn'in kalkacağı esnada adamın biri kendisine bir hadis sordu. Bunun üzerine İbn Sîrîn şu şiiri söyledi:

'Gücümün yetmeyeceği şeyi bana yüklersen
Hoşuna giden huyum, seni üzen bir şeye dönüşür'"

402- "Ali b. Ebî Ali → Ahmed b. İbrahim → Ebû Saîd Hasan b. Ali el-Adevî → Ebü'r-Rebî' [Süleyman b. Dâvud]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi şöyle derken işitmiştir: "Seni Müstalik oğulları konusunda uyarmış şöyle demiştim:

'Ey adam! Sözümü tut ve yoluna git!

Gücümün yetmeyeceği şeyi bana yüklersen
Hoşuna giden huyum, seni üzen bir şeye dönüşür'"

403- "Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî [ö. 325/937] kendisine ait şu şiiri söyledi:

"İlim elde ederken ulemayı hiç bıktırmadım ben
Sen de benim yaptığım gibi yapmalısın

Öyle değilse de benden öncekilere yönelik tavrım sana dert olmasın
Zira ben söylediğim şeylerde mazur sayıldım"

404- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd[1] [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Ebû Ahmed İbn Adî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. Süfyân [ö. 303/916] şöyle demiştir: Ehl-i hadis, Ali b. Hucr'dan rivayeti artırmasını talep etti. Bunun üzerine Ali şu şiiri okudu:

"Size her gün tek tek yüz hadis nakledeceğim, bir harf bile fazlası olmaz

Eğer içlerinde uzun bir hadis varsa sizden hadisi uzunluğuna göre değerlendirmenizi isterim

Eğer ikna olduysanız buyurun rahatlıkla dinleyin, olmadıysanız
size bin hadis nakledecek başka birine gidin"

---

1 Tahhân neşrinde (I, 216) "Saîd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٤٠١ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ، نا أَبُو رَوقٍ الهِزَّانِيُّ، أنا العَبَّاسُ بنُ الفَرَجِ هُوَ الرِّيَاشِيُّ نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الذَّارِعُ الأَحوَلُ، نا عُمَرُ بنُ هَارُونَ البَلخِيُّ، عَن قُرَّةَ بنِ خَالِدٍ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ مُحَمَّدَ بنَ سِيرِينَ عَن حَدِيثٍ، وَقَد أَرَادَ أَن يَقُومَ، فَقَالَ:

«إِنَّكَ إِن كَلَّفتَنِي مَا لَم أُطِق ... سَاءَكَ مَا سَرَّكَ مِنِّي مِن خُلُقٍ»

٤٠٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ العَدَوِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الرَّبِيعِ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: قَد كُنتُ حَذَّرتُكَ آلَ المُصطَلِقِ، وَقُلتُ:

يَا هَذَا أَطِعنِي وَانطَلِق،

إِنَّكَ إِن كَلَّفتَنِي مَا لَم أَطِق ... سَاءَكَ مَا سَرَّكَ مِنِّي مِن خُلُقٍ.

٤٠٣ - أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ، قَالَ: أَخبَرَنَا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيُّ لِنَفسِهِ:

لَم أَكرَهِ العُلَمَاءَ فِيمَا نِلتُهُ ... فَاستَعمِلَنَّ مَعِيَ الَّذِي استَعمَلتُهُ

أَو لَا فَلَا تَتَعَنَّ فِي قَصدِي لِمَا ... قَبلِي فَقَد أَعذَرتُ فِيمَا قُلتُهُ

٤٠٤ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَعدٍ الإِدرِيسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ بنَ عَدِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ سُفيَانَ، يَقُولُ: سَأَلَ أَصحَابُ الحَدِيثِ الزِّيَادَةَ مِن عَلِيِّ بنِ حُجرٍ، فَأَنشَأَ يَقُولُ:

لَكُم مِائَةٌ فِي كُلِّ يَومٍ أَعُدُّهَا ... حَدِيثًا حَدِيثًا لَستُ زَائِدَكُم حَرفَا

وَمَا طَالَ فِيهَا مِن حَدِيثٍ فَإِنَّنِي ... طَالِبٌ مِنكُم عَلَى قَدرِهِ صَرفَا

فَإِن أَقنَعتُكُم فَاسمَعُوهَا سَرِيحَةً ... وَإِلَّا فَجِيئُوا مَن يُحَدِّثُكُم أَلفَا

405- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî[1] el-Hâfız → Hasan b. Süfyân" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Hucr şu şiiri okudu:

"Vazifemiz dışarıdan gelenlere her gün tekrarsız

Şerîk [b. Abdullah] ve Hüşeym [b. Beşîr] [ö. 183/799] hadisi, kısa ve güzel yüz adet fıkıh hadisi [nakletmek]"

3. Ashâbü'l-Hadîs'in Bıktırması Sebebiyle Dilini Tutmayan Kimseler

406- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebü'l-Ezher el-Horasânî → Zeyd b. el-Hubâb → Ebû Hâlid [Süleyman b. Hayyân] el-Ahmer" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be, Ehl-i hadis'e hitaben şöyle demiştir: "Kalkın yanımdan! Yahudi ve Hristiyanlarla oturup kalkmak sizinle olmaktan daha iyidir. Çünkü siz Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoyuyorsunuz."

407- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Mücâhid b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Uyeyne şöyle demiştir: "Kimlerle oturup kalktığımıza bir bak: Her bir kuştan bir tüy, her bir elbiseden yırtık bir parça [misali çer çöp]. Çünkü sizin bana uymanız ile şu değneğe uymanız arasında sizin için hiçbir fark yoktur. Kırk senedir sizden kurtulmak ister dururum."

408- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → Muhammed b. İsmail et-Tirmizî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süveyd [b. Saîd] şöyle demiştir: "Fudayl b. İyâz [ö. 187/803] Ehl-i hadis'in kendisine doğru geldiğini fark edince elini göğsüne koyup [gelmeyin der gibi] hareket ettirir ve 'Sizden Allah'a sığınırım.' derdi."

409- "Ebü'l-Hasan[2] Ali b. Hamza b. Ahmed el-Müezzin -Basra Mescidi'nde- → Ömer b. Ahmed b. İshak ed-Dekkâk -Ehvâz'da- → Ahmed b. Abdullah → İbrahim b. Muhammed → Abdullah b. Amr → Recâ b. Sehl[3] → Hammâd b. Hâlid el-Hayyât → Muâviye b. Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'z-Zâhiriyye [Hudeyr b. Küreyb] [ö. 100/718-9 {?}] şöyle demiştir: "Ehl-i hadis'ten daha tuhaf bir topluluk görmedim. Çağrılmadan gelirler, hoca istemese de ziyaret ederler, uzun oturup bıktırırlar ve çok soru sorup daraltırlar."

1 Tahhân neşrinde (I, 216) "Ali" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (I, 217) "el-Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 217) "Seleme" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٤٠٥ - أَنبَأَنَا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَديّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ سُفيَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ حُجرٍ، يَقُولُ:

وَظِيفَتُنَا مِائَةٌ لِلغَرِيبِ فِي   كُلِّ يَومٍ سِوَى مَا يُعَادُ
شَرِيكِيَّةٌ أَو هُشَيمِيَّةٌ أَحَادِيثُ   فِقهٍ قِصَارٌ جِيَادُ

مَنَ أَضجَرَهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ فَأَطلَقَ لِسَانَهُ بِذَمِّهِم

٤٠٦ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيّ الأَبَّارُ، نا أَبُو الأَزهَرِ الخُرَاسَانِيُّ، نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، عَن أَبِي خَالِدٍ الأَحمَرِ، قَالَ: قَالَ شُعبَةُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «قُومُوا عَنِّي، مُجَالَسَةُ اليَهُودِ وَالنَّصَارَى أَحَبُّ إِلَيَّ مِن مُجَالَسَتِكُم، إِنَّكُم لَتَصُدُّونَ عَن ذِكرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ»

٤٠٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيّ الأَبَّارُ، نا مُجَاهِدُ بنُ مُوسَى، قَالَ: قَالَ ابنُ عُيَينَةَ: «انظُر مَن نُجَالِسُ، مِن كُلِّ طَيرٍ رِيشَةٌ وَمِن كُلِّ ثَوبٍ خِرقَةٌ، سَوَاءٌ عَلَيكُم إِيَّايَ اتَّبَعتُم، أَم هَذِهِ العَصَا، إِنِّي لَأَرغَبُ عَن مُجَالَسَتِكُم مُنذُ أَربَعِينَ سَنَةً»

٤٠٨ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا التِّرمِذِيُّ، يَعنِي مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ نا سُوَيدٌ، قَالَ: كَانَ الفُضَيلُ بنُ عِيَاضٍ إِذَا رَأَى أَصحَابَ الحَدِيثِ قَد أَقبَلُوا نَحوَهُ وَضَعَ يَدَيهِ فِي صَدرِهِ وَحَرَّكَ يَدَيهِ، وَقَالَ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنكُم.

٤٠٩ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ حَمزَةَ بنِ أَحمَدَ المُؤَذِّنُ فِي جَامِعِ البَصرَةِ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ الدَّقَّاقُ، بِالأَهوَازِ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَمرٍو، نا رَجَاءُ بنُ سَهلٍ، نا حَمَّادُ بنُ خَالِدٍ الخَيَّاطُ، عَن مُعَاوِيَةَ بنِ صَالِحٍ، عَن أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ، قَالَ: «مَا رَأَيتُ أَعجَبَ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ، يَأتُونَ مِن غَيرِ أَن يُدعَوا، وَيَزُورُونَ مِن غَيرِ شَوقٍ، وَيُمِلُّونَ بِالمُجَالَسَةِ، وَيُبرِمُونَ بِطُولِ المُسَاءَلَةِ»

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Sık boğaz etmek anlayışı köreltir, ahlâkı bozup huyları değiştirir.

410- "Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Fazl → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Şücâ' b. Mahled → kardeşi[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüşeym [b. Beşîr] şöyle demiştir: "İsmail b. Ebî Hâlid [ö. 146/763-4] insanların en ahlâklılarındandı. [Ehl-i hadis] yanına gidip gelerek [ona huzur vermediler], sonunda kötü huylu biri oldu."

411- "[Ebü'l-Hüseyin] İbnü'l-Fazl → Da'lec [b. Ahmed] → Ebbâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mücâhid b. Musa'yı şöyle derken işitmiştir: "Bir gün Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim ed-Darîr] [ö. 195/810-1] bize 'A'meş → Zir' isnâdıyla gelen bir hadis naklediyordu. Bânûce'den bir grup 'A'meş kimden almıştı?' diye tekrar tekrar sormaya başladı. Ebû Muâviye defalarca söylemesine rağmen anlamadıklarını görünce bunalıp 'İblis'ten!' dedi."

412- "Ebü'l-Abbas Fazl b. Abdurrahman el-Ebherî → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî → Mufaddal b. Muhammed b. İbrahim el-Cenedî" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Şebîb [ö. 247/861] şöyle demiştir: "Abdürrezzâk [b. Hemmâm]'ın kapısındaydık. Ondaki her şeyi yazmış durumdaydım. Dışarı çıktığını fark edip 'Nasılsın Ebû Bekir?' deyince 'Yüzünü gördükçe kötü.' dedi."

413- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Şebîb şöyle demiştir: "Abdürrezzâk'ı Mekke'de gördüm. Ona 'Nasılsın?' diye sorunca 'Yüzünü gördüm kötü oldum. Ne bıktırıcı adamsın!' dedi."

414- "Ebû Nuaym → Süleyman b. Ahmed b. Salih b. el-Velîd en-Nersî" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Ali [el-Fellâs] şöyle demiştir: "Adamın biri Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'a gelip birkaç hadis sordu. İşi uzatınca Yahyâ 'Seni benden daha hayırlı biri olarak görüyorum ama anlayışı kıt birisin!' dedi."

415- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Mücâhid b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Şu'be b. el-Haccâc'ın yanındaydık. Bir grup 'Ebû Bistâm, Ebû Bistâm!' diye [ısrar etmeye] başladı. Buna kızan Şu'be 'Bugün Ebû Bistâm diyen kimseye hadis nakletmeyeceğim.' dedi."

---

1 Normalde Şücâ'nın doğrudan Hüşeym'den nakilleri varsa da burada kimliği tespit edilemeyen kardeşi vasıtasıyla hocasına erişmiştir [çevirenin notu].

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَالإِضجَارُ يُغَيِّرُ الأَفهَامِ، وَيُفسِدُ الأَخلاقَ، وَيُحِيلُ الطِّبَاعَ.

٤١٠ - وَقَد أَخبَرَنَا أَبُو الحُسَينِ بنُ الفَضلِ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا شُجَاعُ بنُ مَخلَدٍ، حَدَّثَنِي أَخِي، عَن هُشَيمٍ، قَالَ: «كَانَ إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي خَالِدٍ مِن أَحسَنِ النَّاسِ خُلُقًا، فَلَم يَزَالُوا بِهِ حَتَّى سَاءَ خُلُقُهُ»

٤١١ - قَرَأتُ عَلَى ابنِ الفَضلِ: عَن دَعلَجٍ، قَالَ أنا الأَبَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ مُجَاهِدًا، يَعنِي ابنَ مُوسَى، يَقُولُ: كَانَ أَبُو مُعَاوِيَةَ يُحَدِّثُنَا يومًا بِحَدِيثِ الأَعمَشِ عَن ذَرٍّ، وَكَانَ ثَمَّ أَهلُ البَاتُوجَةِ، فَجَعَلُوا يَرُدُّونَ عَلَيهِ: الأَعمَشُ عَمَّن؟ فَلَمَّا رَآهُم لَا يَفهَمُونَ قَالَ: «الأَعمَشُ، عَن إِبلِيسَ، مِنَ الضَّجَرِ»

٤١٢ - أنا أَبُو العَبَّاسِ الفَضلُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الأَبهَرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ المُقرِئِ، نا مُفَضَّلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الجَندِيُّ، نا سَلَمَةُ بنُ شَبِيبٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ عَبدِ الرَّزَّاقِ، فَكُنتُ قَد أَوعَيتُ مَا عِندَهُ، فَإِذَا خَرَجَ قُلتُ لَهُ: كَيفَ أَصبَحتَ يَا أَبَا بَكرٍ؟ قَالَ: بِشَرٍّ مَا رَأَيتُ وَجهَكَ.

٤١٣ - قَالَ الشَّيخُ أَبُو بَكرٍ الحَافِظُ الخَطِيبُ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ، أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، نا سَلَمَةُ بنُ شَبِيبٍ، قَالَ: رَأَيتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ وَهُوَ بِمَكَّةَ فَقُلتُ لَهُ: كَيفَ أَصبَحتَ؟ قَالَ: «بِشَرٍّ مَا رَأَيتُ وَجهَكَ، فَإِنَّكَ مُبرِمٌ»

٤١٤ - وأنا أَبُو نُعَيمٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ صَالِحِ بنِ الوَلِيدِ النَّرسِيُّ، نا عَمرُو بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى يَحيَى بنِ سَعِيدٍ يَسأَلُهُ عَن أَحَادِيثَ وَطَوَّلَ عَلَيهِ، فَقَالَ لَهُ يَحيَى: «مَا أَرَاكَ إِلَّا خَيرًا مِنِّي، وَلَكِنَّكَ ثَقِيلٌ»

٤١٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُجَاهِدُ بنُ مُوسَى، نا عَفَّانُ، قَالَ: كُنَّا عِندَ شُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ، فَجَعَلُوا يَقُولُونَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ، يَا أَبَا بِسطَامٍ، فَقَالَ: لَا أُحَدِّثُ اليَومَ مَن قَالَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ.

416- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî -imla ile- → Abdülaziz b. Muhammed el-Fakîh → Ali b. Muhammed → İsa b. Muhammed b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre Utbe b. Abdullah [ö. 244/859] şöyle demiştir: "Abdullah b. el-Mübârek'i gördüm, hadis talebeleri ısrarla onu sıkıştırıyorlardı. Bir vakit sonra sıkıldı. Bunun üzerine biri 'Ebû Abdurrahman, bunun karşılığında sevap alıyorsun.' deyince o 'Sevap çok; ama Ebû Abdurrahman tek başına!' cevabını verdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Selef âlimlerinden bir topluluk hadisi nakledip sevabını Allah'tan bekliyor ve insanları bunun için topluyorlardı. Sonra talebelerin duyarsızlığını, soru sorarak kendileri yıldırmalarını ve edebin gereklerini terk ettiklerini görünce rivayetten soğudular. Onlardan bu konuda nakledilen bazı haberler vardır. Nitekim;

417- "Ebû Ca'fer Muhammed b. Ca'fer b. Allân → İsa b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer et-Tûmârî → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → Süfyân b. Vekî'" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Süfyân [es-Sevrî]'ye niçin hadis rivayetinde bulunmadığını sordum. 'Kim naklettiyse insanların maskarası oldu.' dedi."

418- "[Muhammed b. Ca'fer] İbn Allân → Tûmârî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed b. Ebî Osman et-Tayâlisî'yi [ö. 282/895] şöyle derken işitmiştir: "Yahyâ b. Maîn'e 'Neden hadis rivayetinde bulunmuyorsun?' dedim, 'Ben hürüm. Köle mi olayım?' cevabını verdi."

419- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ali b. Meymûn el-Attâr" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Uyeyne şöyle demiştir: "Bu zamanda hadis nakleden ahmaktır."

420- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hızır b. Ebân el-Hâşimî → Muhammed b. Bişr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mis'ar [b. Kidâm]'ı -veya ashâbımızdan biri vasıtasıyla Mis'ar'ı- şöyle derken işitmiştir: "Benim kötülüğümü isteyeni Allah ya müftü ya da muhaddis yapsın."

٤١٦ - نا أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي، إِملَاءً، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُحَمَّدٍ الفَقِيهُ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ، نا عِيسَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا عُتبَةُ بنُ عَبدِ اللهِ، قَالَ: رَأَيتُ ابنَ المُبَارَكِ، وَقَد أَلَحَّ عَلَيهِ أَصحَابُ الحَدِيثِ فَضَجِرَ، فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ تُؤجَرُ، فَقَالَ: «الأَجرُ كَثِيرٌ، وَأَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ وَحدَهُ»

وَكَانَ جَمَاعَةٌ مِنَ السَّلَفِ يَحتَسِبُونَ فِي بَذلِ الحَدِيثِ، وَيَتَأَلَّفُونَ النَّاسَ عَلَيهِ، ثُمَّ جَاءَ عَنهُم كَرَاهَةُ الرِّوَايَةِ عِندَمَا رَأَوا مِن قِلَّةِ رِعَةِ الطَّلَبَةِ، وَإِبرَامِهِم فِي المَسأَلَةِ، وَاطِّرَاحِهِم حِكَمَ الأَدَبِ.

٤١٧ - فَمِنَ المَحفُوظِ عَنهُم فِي ذَلِكَ مَا أَخبَرَنِي أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ، أنا عِيسَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ الطُّومَارِيُّ قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ يَقُولُ: نا سُفيَانُ بنُ وَكِيعٍ عَن أَبِيهِ قَالَ: قُلتُ: لِسُفيَانَ الثَّورِيِّ: لِمَ لَا تُحَدِّثُ؟ قَالَ: «مَن حَدَّثَ ذَلَّ»

٤١٨ - نا ابنُ عَلَّانَ، أنا الطُّومَارِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الفَضلِ جَعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عُثمَانَ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: قُلتُ لِيَحيَى بنَ مَعِينٍ: لِمَ لَا تُحَدِّثُ؟ قَالَ: «أَنَا حُرٌّ، أَذهَبُ أَكُونُ عَبدًا»

٤١٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا - وَفِي حَدِيثِ ابنِ الفَضلِ: أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ مَيمُونٍ العَطَّارَ، يَقُولُ: قَالَ ابنُ عُيَينَةَ: «مَن حَدَّثَ فِي هَذَا الزَّمَانِ فَهُوَ أَحمَقُ»

٤٢٠ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الخَضِرُ بنُ أَبَانَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ بِشرٍ، قَالَ: سَمِعتُ مِسعَرًا، - أَو حَدَّثَنِي بَعضُ، أَصحَابِنَا عَنهُ - قَالَ: «مَن أَرَادَ بِيَ السُّوءَ فَجَعَلَهُ اللَّهُ مُفتِيًا أَو مُحَدِّثًا»

4. Hocaya Karşı Nezaket Gösterip Öfkesine Tahammül Etmek

421- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan Ziyâd el-Mukrî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Kadı Ebû Yusuf'u [ö. 182/798] şöyle derken işitmiştir:[1] "İdare edilmesi gereken beş sınıf vardır: Zalim hükümdar, [objektif olmayan] tevilci kadı, hasta, kadın ve ilminden faydalanılacak âlim." [Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir:] "Bu söz benim de hoşuma gitti."

422- "Ebü'l-Fazl Ömer b. Ebî Sa'd el-Herevî → Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Gıtrîfî -Cürcan'da- → Ebû Avâne el-İsferâyînî → Yunus b. Abdüla'lâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Biri hadis ehlinden olan, diğeri olmayan iki kişi A'meş'in yanına gelip giderdi. A'meş bir gün hadis ehlinden olana kızdı. Diğer adam 'Sana sinirlendiği gibi bana sinirlense bir daha yanına gelmezdim.' deyince A'meş 'O zaman o da senin gibi ahmak olur, huysuzluğum yüzünden faydasına olanı terk ederdi.' dedi."

423- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Rebî' b. Süleyman → Şâfiî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne'ye "İnsanlar uzak beldelerden sana geliyorlar. Neden onlara kızıyorsun? Çok geçmez bırakıp giderler." denildiğinde o, "O zaman faydalarına olan şeyi kötü huyum yüzünden terk ederek senin gibi ahmak olurlar." cevabını verdi.

424- "Ali b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Harcânî -bana Isfahan'dan yazdığı mektubunda- → Hasan b. Ali el-Kirmânî -Mekke'de- → Muhammed b. Ubeydullah el-Kilâî → Ebû Humeyd[2]" isnâdıyla nakledildiğine göre Muâfâ b. İmrân [ö. 186/802 {?}] şöyle demiştir: "Âlime kızan kimse caminin sütunlarına kızan kimse gibidir."

5. Hocadan İstenmesi Gereken Hadisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Birçok muhaddis huysuzluğundan ötürü bilinçli olarak nâzil isnâdlı hadisleri ve zayıf hocalarından rivayetleri naklederler.

1 Acâc neşrinde (I, 338) Ebû Yusuf bu sözü babasından naklediyor görünse de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Bu isim *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Ebû Humeyd" şeklinde olmakla birlikte bu ismin kim olduğunu belirlemek üzere yapılan taramalar bir sonuç vermemiştir. Bazı kaynaklardaki Ebû Humeyd İbn Sevvâr kaydı da problemi çözmeye yardımcı olmamıştır [çevirenin notu].

الرِّفقُ بِالمُحَدِّثِ، وَاحتِمَالُهُ عِندَ الغَضَبِ

٤٢١ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، أَخبَرَهُم، قَالَ: أنا أَبِي، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا يُوسُفَ القَاضِي، يَقُولُ: خَمسَةٌ يَجِبُ عَلَى النَّاسِ مُدَارَاتُهُم: المَلِكُ المُتَسَلِّطُ، وَالقَاضِي المُتَأَوِّلُ، وَالمَرِيضُ، وَالمَرأَةُ، وَالعَالِمُ لِيُقتَبَسَ مِن عِلمِهِ. فَاستَحسَنتُ ذَلِكَ مِنهُ.

٤٢٢ - أنا أَبُو الفَضلِ عُمَرُ بنُ أَبِي سَعدٍ الهَرَوِيُّ، نا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الغِطرِيفِيُّ بِجُرجَانَ، نا أَبُو عَوَانَةَ، يَعنِي الإِسفَرَايِينِيَّ - قَالَ: سَمِعتُ يُونُسَ بنَ عَبدِ الأَعلَى، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: كَانَ يَختَلِفُ إِلَى الأَعمَشِ رَجُلَانِ، أَحَدُهُمَا كَانَ الحَدِيثُ مِن شَأنِهِ، وَالآخَرُ لَم يَكُنِ الحَدِيثُ مِن شَأنِهِ، فَغَضِبَ الأَعمَشُ يَومًا عَلَى الَّذِي مِن شَأنِهِ الحَدِيثُ فَقَالَ الآخَرُ: لَو غَضِبَ عَلَيَّ كَمَا غَضِبَ عَلَيكَ لَم أَعُد إِلَيهِ، فَقَالَ الأَعمَشُ: «إِذَن هُوَ أَحمَقُ مِثلُكَ، يَترُكُ مَا يَنفَعُهُ لِسُوءِ خُلُقِي»

٤٢٣ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قَالَ الشَّافِعِيُّ: قِيلَ لِسُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ: إِنَّ قَومًا يَأتُونَكَ مِن أَقطَارِ الأَرضِ تَغضَبُ عَلَيهِم، يُوشِكُ أَن يَذهَبُوا وَيَترُكُوكَ قَالَ: «هُم حَمقَى إِذَن مِثلُكَ أَن يَترُكُوا مَا يَنفَعُهُم لِسُوءِ خُلُقِي»

٤٢٤ - نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ الخَرجَانِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ مِن أَصبَهَانَ، أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الكِرمَانِيُّ بِمَكَّةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الكَلَاعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حُمَيدٍ قَالَ: سَمِعتُ مُعَافَى بنَ عِمرَانَ يَقُولُ: «مَثَلُ الَّذِي يَغضَبُ عَلَى العَالِمِ، مَثَلُ الَّذِي يَغضَبُ عَلَى أَسَاطِينِ الجَامِعِ»

مَا يَنبَغِي أَن يُسأَلَ الرَّاوِي عَنهُ مِن أَحَادِيثِهِ

غَيرُ وَاحِدٍ مِنَ المُحَدِّثِينَ يَتَعَمَّدُ لِنَكدِهِ رِوَايَةَ نَازِلِ حَدِيثِهِ، وَعَنِ الضُّعَفَاءِ مِن شُيُوخِهِ.

425- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. el-Cehm [ö. 277/890] şöyle demiştir: "Yezîd b. Harun [ö. 206/821] bize Şerîk b. Abdullah'tan bir hadis nakletti. Bu hadisi naklettiği gün adamın biri ayağa kalkıp 'Ebû Hâlid, uzak bölgelerden yanına geliyoruz. Şerîk'in dışındakilerden rivayet etsen olmaz mı?' deyince Yezîd 'Bu hadisi Şerîk'ten 60 sene önce işittim.' cevabını verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yezîd semâsının bu denli eski olduğunu söylese de Şerîk onun hadis aldığı hocaların en eskisi ve güveniliri değildir. Çünkü Yezîd, İsmail b. Ebî Hâlid, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Süleyman [b. Tarhân] et-Teymî [ö. 143/760-1], Âsım el-Ahvel [ö. 142/759-60] ve Humeyd et-Tavîl [ö. 143/760] gibi bir grup tâbiîden ve Abdullah b. Avn, Saîd [b. İyâs] el-Cüreyrî [ö. 144/761-2], Abdülmelik b. Ebî Süleyman [ö. 145/762-3], Ebû Gassân Muhammed b. Mutarrif [ö. 161-170/777-787 arası], Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. el-Haccâc'dan nakilde bulunmuştur. Bu sayılanların hepsi Şerîk'ten daha sağlam, vefatı daha eski ve âli isnâd sahibidir.

426- "Hasan b. Ebî Tâlib → Hüseyin b. Ahmed b. Dînâr → Ahmed b. Ali b. İsa er-Râzî → Yahyâ b. Abdek" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Yezîd] el-Mukrî [ö. 213/828-9], Ebû Hanîfe'den [ö. 150/767] "Mürciî idi." diyerek nakilde bulundu. [Öğrencileri] "Mürciî birinden niçin hadis nakilediyorsun?" diye sorunca "Eti size kemikli satıyorum." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe, hocadan isnâdları sağlam ve semâsı erken olan belli hadisleri istemelidir.

427- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → İbnü'l-Gallâbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] şöyle demiştir: Adamın biri oğlunu Şu'be'ye getirip "Ebû Bistâm, oğluma beş hadis naklet." dedi. Şu'be "Gel bakalım. Bükeyr b. Atâ'dan[1] [ö. 110-120/728-738 arası] nakledildiğine göre Abdurrahman b. Ya'mer [ö. 70-80/689-700 arası {?}] Allah Resûlü'ne hac sorulunca onun şöyle buyurduğunu nakletmiştir: 'Hac Arafat'ta vakfe yapmaktır',[2]

---

1 Acâc neşrinde (I, 343) "Bükeyr → Atâ" şeklinde ise de doğrusu metndeki gibidir. Zira Bükeyr b. Atâ, Abdurrahman b. Ya'mer'in bilinen tek talebesidir [çevirenin notu].

2 Tirmizî, Tefsîr 3; Ebû Dâvud, Menâsik 68.

٤٢٥ - كَمَا أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الجَهمِ: نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ عَن شَرِيكِ بنِ عَبدِ اللهِ، بِحَدِيثٍ ذَكَرَهُ فِي مَحِلَّةٍ بِأَصبَهَانَ أَو جُرجَانَ، قَالَ مُحَمَّدُ بنُ الجَهمِ: قَامَ رَجُلٌ فِي مَجلِسِ يَزِيدَ يَومَ حَدَّثَنَا هَذَا الحَدِيثَ، فَقَالَ: يَا أَبَا خَالِدٍ، إِنَّا نَأتِيكَ مِن مَوَاضِعَ بَعِيدَةٍ، فَحَدِّثنَا عَن غَيرِ شَرِيكٍ، فَقَالَ يَزِيدُ: «سَمِعتُ هَذَا الحَدِيثَ مِن شَرِيكٍ مُنذُ سِتِّينَ سَنَةٍ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَإِن كَانَ يَزِيدُ قَد أَخبَرَ عَن تَقَدُّمِ سَمَاعِهِ هَذَا الحَدِيثَ، فَإِنَّ شَرِيكًا لَيسَ مِن قُدَمَاءِ شُيُوخِهِ، وَلَا أَثبَاتِهِم؛ لِأَنَّ يَزِيدَ يَروِي عَن جَمَاعَةٍ مِنَ التَّابِعِينَ مِثلِ: إِسمَاعِيلَ بنَ أَبِي خَالِدٍ، وَيَحيَى بنِ سَعِيدٍ الأَنصَارِيِّ، وَسُلَيمَانَ التَّيمِيِّ، وَعَاصِمٍ الأَحوَلِ، وَحُمَيدٍ الطَّوِيلِ، وَيَروِي أَيضًا عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَونٍ، وَسَعِيدٍ الجُرَيرِيِّ، وَعَبدِ المَلِكِ بنِ أَبِي سُلَيمَانَ، وَمُحَمَّدِ بنِ مُطَرِّفٍ أَبِي غَسَّانَ، وَسُفيَانَ الثَّورِيِّ، وَشُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ، وَكُلُّ وَاحِدٍ مِن هَؤُلَاءِ أَثبَتُ مِن شَرِيكٍ، وَأَقدَمُ مَوتًا، وَأَعلَى إِسنَادًا.

٤٢٦ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ دِينَارٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عِيسَى الرَّازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ عَبدَكٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ المُقرِئَ أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ، يَقُولُ: نا أَبُو حَنِيفَةَ - وَكَانَ مُرجِئًا - فَقِيلَ لَهُ: لِمَ تُحَدِّثُ عَنهُ وَهُوَ مُرجِئٌ؟ فَقَالَ: أَبِيعُكُمُ اللَّحمَ مَعَ العِظَامِ.

فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَسأَلَ الرَّاوِيَ عَن عُيُونِ أَحَادِيثِهِ الَّتِي ثَبَتَت أَسَانِيدُهَا، وَتَقَدَّمَ سَمَاعُهُ لَهَا.

٤٢٧ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَابِيِّ، نا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: شَهِدتُ شُعبَةَ بنَ الحَجَّاجِ، وَأَتَاهُ رَجُلٌ بِابنٍ لَهُ - فَقَالَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ حَدِّثِ ابنِي هَذَا بِخَمسَةِ أَحَادِيثَ، قَالَ: هَلُمَّ، قَالَ: بِحَدِيثِ بُكَيرِ بنِ عَطَاءٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ يَعمَرَ، قَالَ: شَهِدتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الحَجِّ فَقَالَ: «الحَجُّ عَرَفَةُ»

'Ebû Avn es-Sekafî → Hâris b. Avn b. Ehi'l-Mugîre' isnâdıyla nakledildiğine göre Muâz [b. Cebel]'in [ö. 17/638-9] Humuslu talebeleri şöyle dediler: 'Hz. Peygamber onu Yemen'e yollarken bir dava getirildiğinde ne ile hükmedeceksin buyurdu. Muâz, Allah'ın kitabıyla diye cevap verdi',[1] 'İbn Avn → İbn Ebî Leylâ[2]' isnâdıyla nakledildiğine ensârdan bir grup gazaya çıktı ve remel yaptılar,[3] Ubeyd b. Feyrûz [ö. 80-90/699-709 arası] şöyle demiştir: 'Berâ [b. Âzib]'e Allah Resûlü hangi hayvanların kurban edilmesini yasaklamıştı?',[4] Evs b. Dam'ac'dan [ö. 73/692-3 {?}] nakledildiğine göre Ebû Mes'ûd [el-Ensârî] 'Bir topluluğa Kur'an'ı en iyi bilen imamlık yapsın' demiştir.[5] Şu'be hadisleri bitirince adama dönüp "Senin şu oğlun cenazemin ne zaman kaldırılacağını önemsemez. [Ama ben yine de yaşına rağmen ona nakilde bulundum.]" dedi.

428- "Hasan b. Ebî Bekir → İsmail b. Ali el-Hutabî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Bekir el-A'yen → Ebû Zeyd el-Herevî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: Hadisten sermayem şu dört hadistir: Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin naklettiği "Bir topluluğa Kur'an'ı en iyi bilen imamlık yapsın." hadisi, Abdullah b. Dînâr'ın [ö. 127/744-5] naklettiği "Hz. Peygamber velânın satılmasını ve bağışlanmasını yasakladı." hadisi, Berâ'nın kurbanlık hayvanlara dair naklettiği hadis. Hadisin râvilerinden Ebû Zeyd [Saîd b. er-Rebî' el-Herevî] [ö. 211/827] "Dördüncüyü unuttum." demiştir.

429- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî -Kûfe'de- → Tarafe b. Kesîr b. Şeccâc Ebû Kesîr el-Basrî -Erdebil'e yerleşti- → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik et-Tayâlisî şöyle demiştir: Bir gün Şu'be'nin yanındaydım. Yabancı bir adam geldi ve "Ebû Bistâm, 'Hammâd[6] [b. Ebî Süleyman] → İbrahim [en-Nehaî]' isnâdıyla aktarılan 'İlim talebesinin, bağcıkları demirden olan bir ayakkabı giymesi' rivayetini bana naklet." dedi. Şu'be oralı olmadı. Bunun üzerine adam "Ebû Bistâm, ben Mağrip'ten gelen biriyim. Altı aylık mesafeden bu hadisi senden dinlemek için geldim." deyince Şu'be "Şunun hâline bakın! Altı aylık mesafeden haramı helal, helali haram yapmayan bir hadisi sormak için gelmiş.

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 382, 417; Ebû Dâvud, Akziye 11.
2 Acâc neşrinde (I, 343) "Ebû Leylâ" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Buhârî, Şerike 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, 278.
4 Mâlik, Dahâyâ 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 468, 513, 514, 611, 615.
5 Ebû Dâvud, Salât 61; Tirmizî, Salât 60.
6 Acâc neşrinde "Hammâd" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

وَحَدِيثِ أَبِي عَونٍ الثَّقَفِيِّ، عَنِ الحَارِثِ بنِ عَمرِو بنِ أَخِي المُغِيرَةِ، عَن أَصحَابِ مُعَاذٍ مِن أَهلِ حِمصٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى اليَمَنِ قَالَ: «كَيفَ تَقضِي إِن عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟» قَالَ: أَقضِي بِكِتَابِ اللهِ وَحَدِيثِ أَبِي عَونٍ، عَنِ ابنِ أَبِي لَيلَى: سَافَرَ نَاسٌ مِنَ الأَنصارِ فَأَرمَلُوا وَحَدِيثِ عُبَيدِ بنِ فَيرُوزَ، سَأَلتُ البَرَاءَ: مَا نَهَى عَنهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ سَلَّمَ مِنَ الضَّحَايَا؟ وَحَدِيثِ أَوسِ بنِ ضَمعَجٍ، عَن أَبِي مَسعُودٍ قَالَ: «يَؤُمُّ القَومَ أَقرَؤُهُم» فَلَمَّا فَرَغَ شُعبَةُ مِن هَذِهِ الأَحَادِيثِ أَقبَلَ عَلَى الرَّجُلِ فَقَالَ: مَا يُبَالِي ابنُكَ هَذَا مَتَى رُفِعَت جَنَازَتِي.

٤٢٨ - أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو بَكرٍ الأَعيَنُ، نا أَبُو زَيدٍ الهَرَوِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: رَأسمَالِي فِي الحَدِيثِ أَربَعَةُ أَحَادِيثَ: «يَؤُمُّ القَومَ أَقرَؤُهُم لِكِتَابِ اللهِ» حَدِيثُ أَبِي مَسعُودٍ الأَنصَارِيِّ، وَحَدِيثُ عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ: «نَهَى عَن بَيعِ الوَلَاءِ، وَعَن هِبَتِهِ» وَحَدِيثُ البَرَاءِ فِي الأَضَاحِي، قَالَ أَبُو زَيدٍ: «وَنَسِيتُ الرَّابِعَ»

٤٢٩ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيُّ، بِالكُوفَةِ، نا طَرَفَةُ بنُ كَثِيرِ بنِ شَحَّاجٍ أَبُو كَثِيرٍ البَصرِيُّ، - نَزَلَ أَردُبِيلَ - مِن أَصلِ كِتَابِ أَبِيهِ، نا أَبِي، نا أَبُو الوَلِيدِ هِشَامُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: بَينَا أَنَا عِندَ شُعبَةَ ذَاتَ يَومٍ، إِذ جَاءَهُ رَجُلٌ غَرِيبٌ، فَقَالَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ، حَدِّثنِي بِحَدِيثِ حَمَّادٍ عَن إِبرَاهِيمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَأَن يَلبَسَ الرَّجُلُ فِي طَلَبِ العِلمِ النَّعلَينِ زِمَامُهُمَا مِن حَدِيدٍ» فَلَم يُحَدِّثهُ شُعبَةُ بِهِ، فَقَالَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ، أَنَا رَجُلٌ مِن أَهلِ المَغرِبِ، أَتَيتُكَ لِهَذَا الحَدِيثِ مِن مَسِيرَةِ سِتَّةِ أَشهُرٍ، فَقَالَ: أَلَا تَعجَبُونَ مِن هَذَا، جَاءَ مِن مَسِيرَةِ سِتَّةِ أَشهُرٍ يَسأَلُنِي عَن حَدِيثٍ لَا يُحِلُّ حَرَامًا، وَلَا يُحَرِّمُ حَلَالًا،

Yazın: 'Katâde → Enes b. Mâlik' isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü 'Uyku veya unutma sebebiyle namazını kılamayan kimse hatırlayınca kılsın.' buyurdu.[1] Mağripli kardeşim, eğer hadis isteyeceksen bu tarz hadisleri iste. Yoksa bu kadar yolu boşuna gelmiş olursun." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe, hocaya sorduğu hadisi bilmiyorsa meclise devamlı gelen, ezberi ve bilgisi olan ehli birinden yardım alıp kendisi için hocaya sormasını talep eder.

430- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Mu'temir [b. Süleyman]" isnâdıyla nakledildiğine göre Bürd [b. Sinan] [ö. 135/752-3] şöyle demiştir: "Hac mevsiminde talebeler Atâ [b. Ebî Rebâh]'ın yanına gelirlerdi. Süleyman b. Musa [ö. 119/737 {?}] onlar için hadisleri nakletmesini talep ederdi."

431- "Ali b. Talha el-Mukrî → Salih b. Ahmed el-Hemedânî el-Hâfız → Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin es-Saydenânî → Muhammed b. Salih el-Eşec" isnâdıyla nakledildiğine göre Kuteybe b. Saîd'e "Leys [b. Sa'd]'ın yanında bulunduğunuzda hadisleri sizin için kim sorardı?" diye sorulunca o "Zeyd b. el-Hubâb [ö. 203/818-9] isminde bir muhaddisti." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hocanın yanında ilim ehli biri yoksa talebe derse gelmeden önce bir hadis hafızından istimdat ederek yazacağı hadisleri hazırlamalı ve hadislerin başlarını [*etrâf*] hocaya sormak üzere kayıt altına almalıdır.

432- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla nakledildiğine göre [Hişâm] b. Ammâr [ö. 245/859], Süfyân es-Sevrî'nin vefatına şahit olan Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Süfyân'ı yıkamak için [gasilhaneye] soktuklarında izarını bağlama yerinde -[başkalarına] sormak için- hadislerin başlarını yazdığı pusulalar bulduk."

433- "Hamza b. Muhammed b. Tahir → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → dedesi → Muhammed b. Abdullah el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Avn şöyle demiştir: "Bir gün Hammâd [b. Ebî Süleyman]'ı [ö. 120/738] elinde hadislerin başlarının yazıldığı bir pusula ile İbrahim [en-Nehaî]'nin yanına girerken gördüm. Sonrasında hadisleri İbrahim'e sormaya başladı."

---

1 Nesâî, Mevâkît 35.

اكتُبُوا: حَدَّثَنِي قَتَادَةُ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَن نَامَ عَن صَلَاةٍ أَو نَسِيَهَا فَليُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا» ثُمَّ قَالَ لَهُ: إِذَا سَأَلتَ يَا أَخَا أَهلِ المَغرِبِ فَسَل عَن مِثلِ هَذَا، وَإِلَّا فَقَد ذَهَبَت رِحلَتُكَ بَاطِلًا

وَإِذَا لَم يَكُنِ الطَّالِبُ مِمَّن يَعرِفُ الأَحَادِيثَ الَّتِي يَسأَلُ المُحَدِّثَ عَنهَا، استَعَانَ بِمَن حَضَرَ المَجلِسَ مِن أَهلِ الحِفظِ، وَالمَعرِفَةِ، وَطَلَبَ إِلَيهِ أَن يَسأَلَ لَهُ الشَّيخَ عَن ذَلِكَ.

٤٣٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا مُعتَمِرٌ، عَن بُردٍ، قَالَ: «كَانُوا يَجتَمِعُونَ عَلَى عَطَاءٍ فِي المَوسِمِ، وَكَانَ سُلَيمَانُ بنُ مُوسَى هُوَ الَّذِي يَسأَلُ لَهُم»

٤٣١ - أنا عَلِيُّ بنُ طَلحَةَ المُقرِئُ، أنا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الهَمَذَانِيُّ الحَافِظُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ الصَّيدَنَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ صَالِحٍ الأَشَجَّ، يَقُولُ: سُئِلَ قُتَيبَةُ بنُ سَعِيدٍ: مَن أَخرَجَ لَكُم هَذِهِ الأَحَادِيثَ مِن عِندِ اللَّيثِ؟ فَقَالَ: شَيخٌ كَانَ يُقَالُ لَهُ زَيدُ بنُ الحُبَابِ. فَإِن لَم يَحضُرِ الشَّيخَ أَحَدٌ مِن أَهلِ المَعرِفَةِ،

فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يُقَدِّمَ الِاستِخبَارَ عَن ذَلِكَ بَعضَ حُفَّاظِ الحَدِيثِ قَبلَ حُضُورِهِ المَجلِسَ، وَيُعَلِّقَ أَطرَافَ الأَحَادِيثِ حَتَّى يَسأَلَ الرَّاوِيَ عَنهَا.

٤٣٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، وَشَهِدَ مَوتَ سُفيَانَ الثَّورِيِّ، قَالَ حِينَ أَدخَلُوهُ لِيُغَسَّلَ: «وَجَدنَا فِي حُجزَتِهِ رِقَاعًا فِيهَا أَطرَافٌ لِيَسأَلَ عَنهَا»

٤٣٣ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا جَدِّي، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَنصَارِيُّ، نا ابنُ عَونٍ، قَالَ: «رَأَيتُ حَمَّادًا يَومًا دَخَلَ عَلَى إِبرَاهِيمَ وَمَعَهُ أَطرَافٌ، فَجَعَلَ يَسأَلُ إِبرَاهِيمَ عَنهَا»

434- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Kureyş [b. İbrahim]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Avn şöyle demiştir: Hammâd [b. Ebî Süleyman], İbrahim'e hadis sormaya başladı. İbrahim, "Bunlar da ne?" deyince Hammâd "Allah hayrını versin, bunlar hadislerin başlarıdır." dedi.[1]

435- "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Cerîr [b. Abdülhamîd] → Mansur [b. el-Mu'temir]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim şöyle demiştir: "Hadislerin başından bir parçasını yazmakta sakınca yoktur."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İbrahim'in bunu söylemesinin sebebi selef âlimlerinden bir grubun hadislerin yazımını hoş görmemesidir. Bu kişiler hadislerin ezberlenmesini talep ederlerdi. İbrahim de sormak maksadıyla hadislerin başlarının yazılmasına ruhsat verir, bunun dışındakileri yazmaya müsaade etmezdi.

436- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak b. İbrahim el-Begavî → Muhammed b. el-Abbas el-Kâbülî → Âsım b. Ali → Şu'be b. el-Haccâc → Süleyman b. el-Mugîre → Humeyd b. Hilal" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bürde [İbn Ebî Musa el-Eş'arî] [ö. 104/722-3] şöyle demiştir: "Babam beni hadis yazarken gördü. Yazdığım şeyi imha etti."

437- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → İbrahim b. Mehdî el-Mıssîsî → Mu'temir [b. Süleyman] → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid] → İbn Tâvûs" isnâdıyla nakledildiğine göre Tâvûs [hadis yazılı olan] defterlerin yakılmasını emrederdi.

438- "[İbn Rizk → Osman b. Ahmed →] Hanbel [b. İshak] → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Haccâc b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: Gaylân [b. Câmi'] [ö. 132/749-50] ve Heysem [b. Habîb] [ö. 121-130/739-748 arası], Câbir [b. Yezîd] el-Cu'fî'nin [ö. 128/745-6] yanında hadis yazıyorlardı. Câbir "Yazıyor musunuz!" dedi ve kalkıp evine girdi. Heysem [arkasından] "Ne yazması?" deyince Gaylân "Neden 'Ne yazması?' diyorsun, 'Kim yazıyor?' desene!" dedi.

1 *el-Câmi'* neşirlerindeki ifade "İbrahim şöyle dedi: 'Allah hayrını versin, bunlar da ne? Bunlar hadislerin başlarıdır." şeklinde olsa da doğrusu İbn Sa'd (*et-Tabakât*, VI, 272) ve Fesevî'nin *(el-Ma'rife*, II, 285) naklettiği ve metne yansıtıldığı şekliyle olmalıdır [çevirenin notu].

٤٣٤ - أنا مُحَمَّدُ أَحمَدُ بنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا قُرَيشٌ، عَنِ ابنِ عَونٍ، قَالَ: جَعَلَ حَمَّادٌ يَسأَلُ إِبرَاهِيمَ فَقَالَ: «مَا هَذَا» قَالَ: «أَصلَحَكَ اللَّهُ، إِنَّمَا هِيَ أَطرَافٌ»

٤٣٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا جَرِيرٌ، عَن مَنصُورٍ، عَن إِبرَاهِيمَ، قَالَ: «لَا بَأسَ بِكِتَابَةِ الأَطرَافِ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِنَّمَا قَالَ هَذَا؛ لِأَنَّ جَمَاعَةً مِنَ السَّلَفِ كَانُوا يَكرَهُونَ كِتَابَةَ العِلمِ فِي الصُّحُفِ، وَيَأمُرُونَ بِحِفظِهِ عَنِ العُلَمَاءِ، فَرَخَّصَ إِبرَاهِيمُ فِي كِتَابَةِ الأَطرَافِ، لِلسُّؤَالِ عَنِ الأَحَادِيثِ، وَلَم يُرَخِّص فِي كِتَابَةِ غَيرِ ذَلِكَ.

٤٣٦ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَغَوِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الكَابِلِيُّ، نا عَاصِمُ بنُ عَلِيٍّ، نا شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ، عَن سُلَيمَانَ بنِ المُغِيرَةِ، عَن حُمَيدِ بنِ هِلَالٍ، عَن أَبِي بُردَةَ، قَالَ: «رَآنِي أَبِي وَأَنَا أَكتُبُ، فَمَحَاهُ»

٤٣٧ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مَهدِيٍّ المِصِّيصِيُّ، نا مُعتَمِرٌ، عَن عَبدِ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، عَنِ ابنِ طَاوُسٍ، عَن أَبِيهِ، «أَنَّهُ كَانَ يَأمُرُ بِإِحرَاقِ الكُتُبِ»

٤٣٨ - وَقَالَ حَنبَلٌ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا حَجَّاجُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا شُعبَةُ، قَالَ: كَانَ غَيلَانُ وَالهَيثَمُ يَكتُبَانِ عِندَ جَابِرٍ الجُعفِيِّ فَقَالَ جَابِرٌ: أَتَكتُبَانِ؟ وَقَامَ فَدَخَلَ فَقَالَ الهَيثَمُ: مَا نَكتُبُ، فَقَالَ غَيلَانُ: لِمَ تَقُولُ: مَا نَكتُبُ؟ قُل: مَن يَكتُبُ؟ مَن يَكتُبُ؟

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah Resûlü'nden (sav), sahâbe ve tâbiûnun bir grubundan hadislerin yazılıp tedvin edilmesinin mübah olduğu nakledilmiştir.

439- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Süreyc b. en-Nu'mân → Abdullah b. el-Müemmel → İbn Ebî Müleyke" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr b. el-Âs "Allah'ın Resûlü, ilmi yazıyla kaydedebilir miyim?" deyince Hz. Peygamber "Evet." buyurdu.[1]

440- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → İsmail b. Abdullah b. Mes'ûd → Muhammed b. Süleyman → Abdülhamîd b. Süleyman → Abdullah b. el-Müsennâ → amcası Sümâme [b. Abdullah b. Enes] → [babası] Enes b. Mâlik" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi yazı ile kayıt altına alınız."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlmin yazı ile kayıt altına alınabileceği ve alınamayacağına ve bunların yorumlarına dair müstakil bir kitabımız bulunmaktadır.[3] O kitapta yer alanları burada tekrar etmeyi gerekli görmüyoruz.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mütekaddim âlimlerin bir kısmı hadisleri sahifelere [*suhuf*] değil, levhalara yazıyordu.

441- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Ali [b. el-Medînî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ [el-Kattân]'ı şöyle derken işitmiştir: "İmrân [b. Müslim] el-Kasîr'i [ö. 151-160/768-777 arası] bazen İbn Ebî Arûbe'nin[4] yanında diz üstü oturup levhalara yazarken görürdüm."

442- "Ebû Recâ Hibetullah b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî → Fazl b. Ubeydullah → Abdullah b. Ca'fer → Esîd b. Âsım → Ebû Rebîa Zeyd b. Avf" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be şöyle demiştir: "Ehl-i hadis'ten birinin defterindeki şirazeyi güzel [yani çok kullanılmamış] görürsen bil ki o iflah olmaz."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 364.
2 Dârimî, Mukaddime 43; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 368.
3 Hatîb el-Bağdâdî *Takyîdü'l-İlm* adlı eserine atıfta bulunmaktadır [çevirenin notu].
4 Tahhân neşrinde (I, 229) hatalı olarak "Ebû Arûbe" şeklindedir [çevirenin notu].

وَقد رُوِيَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَعَن جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ إِبَاحَةُ كِتَابَةِ العِلمِ وَتَدوِينِهِ.

٤٣٩ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ النُّعمَانِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ المُؤَمَّلِ، عَنِ ابنِ أَبِي مُلَيكَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرِو بنِ العَاصِ، قَالَ: قُلتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أُقَيِّدُ العِلمَ؟ قَالَ: «نَعَم»

٤٤٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ، نا عَبدُ الحَمِيدِ بنُ سُلَيمَانَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ المُثَنَّى، عَن عَمِّهِ ثُمَامَةَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «قَيِّدُوا العِلمَ بِالكِتَابِ» وَلَنَا فِي تَقيِيدِ العِلمِ بِالخَطِّ،

وَمَا جَاءَ فِيهِ مِنَ الإِبَاحَةِ وَالحظرِ، وَبَيَانُ وَجهَيهِمَا كِتَابٌ مُفرَدٌ، غَنِينَا بِمَا ضَمَّنَّاهُ عَن إِعَادَتِهِ فِي هَذَا الكِتَابِ،

وَكَانَ فِي المُتَقَدِّمِينَ مَن يَكتُبُ الحَدِيثَ فِي الأَلوَاحِ دُونَ الصُّحُفِ.

٤٤١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا عَلِيٌّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى، يَقُولُ: «رُبَّمَا رَأَيتُ عِمرَانَ القَصِيرَ عِندَ ابنِ أَبِي عَرُوبَةَ قَد جَثَا يَكتُبُ فِي الأَلوَاحِ»

٤٤٢ - حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ هِبَةُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ الشِّيرَازِيُّ، أنا الفَضلُ بنُ عُبَيدِ اللهِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا أَسِيدُ بنُ عَاصِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا رَبِيعَةَ زَيدَ بنَ عَوفٍ، قَالَ، قَالَ: شُعبَةُ: «إِذَا رَأَيتَ صَاحِبَ الحَدِيثِ سَيرُ أَلوَاحِهِ جَيِّدٌ، فَاعلَم أَنَّهُ لَا يُفلِحُ»

443- “Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü’l-Abbas İbn Hamdân → Temîm b. Muhammed → Nasr b. Ali” isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî şöyle demiştir: Bir defasında Şu‘be’nin yanındaydık. Hadis rivayet ettiği esnada [yazı] levhalarının sesini işitti ve durup “Yağmur mu yağıyor?” dedi. Topluluk hayır cevabını verince rivayete devam etti ve yine aynı sesi işitti. “Yağmur mu?” diye sordu, yine “Hayır.” dediler. Bunun üzerine Şu‘be “Vallahi bugün körler hariç kimseye nakilde bulunmayacağım.” deyince topluluktan tek gözü gören bir adam kalktı ve “Ebû Bistâm! Peki, bana da izin verir misin?” dedi.

444- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Ca‘fer → Ömer b. Muhammed en-Nâkıd → Ahmed b. el-Hasan b. Abdülcebbâr es-Sûfî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Yusuf ez-Zemmî [ö. 229/843-4] şöyle demiştir: Süfyân [b. Uyeyne]’nin yanındaydık. Belhli biri yanına gelip yazmaya başladı. Süfyân kalemin levha üzerinde çıkardığı sesi duydu. Ona dönüp levhasını aldı ve “Yanımda hadis mi yazıyorsun?” dedi. Biz adama “Sus!” dedik. Süfyân hadisi bitirip kalkacağı zaman adama yönelip “Belhli kardeşim, ikimizin durumu neye benziyor biliyor musun?” dedi. Adam bilmediğini söyleyince konuşmasına şöyle devam etti: “‘Amr b. Dînâr → Ebû Fâhıte Saîd b. İlâka’ isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Fâhıte’nin [ö. 81-90/700-709 arası] bir komşusu şöyle demiştir: Sıffîn günü Ali’ye bir esir götürdüm. Adam ‘Beni aç bırakarak öldürme’ dedi. Ali ‘Seni aç bırakarak öldürmeyeceğim. Ben âlemlerin Rabbi Allah’tan korkarım. Biat eder misin? Sende hayır var mı?’ diye sordu. Adam ‘Evet.’ cevabını verdi. Ali, esiri getirene ‘Silahını al.’ dedi. -Hadisi nakleden Süfyân şöyle demiştir: Müslüman kişinin malını ganimet olarak almak helal değildi. O yüzden ‘Silahını al.’ dedi- ‘Aramızdaki savaş bitene kadar bir daha bizimle savaşamasın.’ dedi. İşte ben de senin silahını, yani kâğıtlarını aldım. Şimdi geri veriyorum.”[1]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Levhalara sadece ezberlemek için yazıyorlar, ezberledikten sonra yazdıkları şeyleri imha ediyorlardı. Kalıcı olması için işittiklerini yazmayı düşünen ve yazmadaki amacı rivayetlerini geleceğe taşımak olan kimse için bu yazımın sayfalarda olması daha iyidir ve bu sayfaların da dosyalar içinde bulunması daha korunaklı ve kalıcıdır.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 580.

٤٤٣ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي العَبَّاسِ بنِ حَمدَانَ، حَدَّثَكُم تَمِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا نَصرُ بنُ عَلِيٍّ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: كُنَّا مَرَّةً - يَعنِي عِندَ شُعبَةَ، فَجَعَلَ يَسمَعُ إِذَا حَدَثَ صَوتُ الأَلوَاحِ، قَالَ: فَأَقبَلَ، قَالَ: السَّمَاءُ تُمطِرُ؟ قَالُوا: لَا، ثُمَّ عَادَ لِلحَدِيثِ فَسَمِعَ مِثلَ ذَلِكَ، فَقَالَ: المَطَرُ؟ فَقَالُوا: لَا، فَقَالَ: «وَاللهِ لَا أُحَدِّثُ اليَومَ إِلَّا أَعمَى» قَالَ: فَقَامَ رَجُلٌ أَعوَرُ، فَقَالَ: يَا أَبَا بِسطَامٍ، تُجِيزُنِي أَنَا.

٤٤٤ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ، أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَبدِ الجَبَّارِ الصُّوفِيُّ، قَالَ، قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا يَحيَى بنُ يُوسُفَ الزِّمِّيُّ: كُنَّا عِندَ سُفيَانَ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِن أَهلِ بَلخٍ، فَجَعَلَ يَكتُبُ، فَسَمِعَ سُفيَانَ وَقعَ المِيلِ عَلَى اللَّوحِ، فَالتَفَتَ إِلَيهِ فَأَخَذَ لَوحَهُ، فَقَالَ: تُكتَبُ عِندِي؟ فَقُلنَا لَهُ: اسكُت، فَلَمَّا فَرَغَ مِن حَدِيثِهِ وَأَرَادَ أَن يَقُومَ مِن مَجلِسِهِ، قَالَ لَهُ: يَا بَلخِيُّ، أَتَدرِي مَا مَثَلِي وَمَثَلُكَ؟ قَالَ: لَا أَدرِي، قَالَ: نا عَمرُو بنُ دِينَارٍ، سَمِعَ أَبَا فَاخِتَةَ سَعِيدَ بنَ عِلَاقَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَارٌ لِي، قَالَ: أَتَيتُ عَلِيًّا عَلَيهِ السَّلَامُ بِأَسِيرٍ يَومَ صِفِّينَ، فَقَالَ: «لَا تَقتُلنِي صَبرًا» قَالَ: لَا أَقتُلُكَ صَبرًا، إِنِّي أَخَافُ اللهَ رَبَّ العَالَمِينَ، أَتُبَايِعُ؟ أَفِيكَ خَيرٌ؟ قَالَ: «نَعَم» قَالَ لِلَّذِي جَاءَ بِهِ: «خُذ سِلَاحَهُ» قَالَ سُفيَانُ: لَم يُنَفِّلهُ، إِنَّهُ لَا يَحِلُّ مَالُ امرِئٍ مُسلِمٍ، وَلَكِن قَالَ: «خُذ سِلَاحَهُ، لَا يُقَاتِلُنَا بِهِ مَرَّةً أُخرَى حَتَّى يَنقَطِعَ الحَربُ فِيمَا بَينَنَا وَبَينَهُم» وَقَد أَخَذتُ سِلَاحَكَ - يَعنِي أَلوَاحَهُ - وَقَد رَدَدتُهُ عَلَيكَ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَإِنَّمَا كَانُوا يَكتُبُونَ فِي الأَلوَاحِ؛ لِكَي يَحفَظُوا المَكتُوبَ، ثُمَّ يَمحُونَ الكِتَابَةَ، فَمَن أَرَادَ رَسمَ المَسمُوعِ لِلتَّأبِيدِ وَمَالَ فِي كِتَابَتِهِ إِلَى البَقَاءِ وَالتَّخلِيدِ فَكَونُهُ فِي الصُّحُفِ أَولَى، وَتَضمِينُهُ الكَرَارِيسَ أَحفَظُ لَهُ وَأَبقَى.

XI. Hocadan Hadis Ezberinin Nasıl Olacağı

445- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. el-Velîd b. Mezyed el-Üzrî el-Beyrûtî → İbn Şuayb → Abdülkuddûs b. Habîb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hasan [el-Basrî]'yi "Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır." ayeti[1] hakkında şöyle derken işitmiştir: "Dinlerken kalbin orada olması kastedilmiştir. Çünkü [dinlerken] kalp orada olursa denileni kavrar. Kalbi orada değilse ona söyleneni kavrayamaz."

446- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Hasan b. Ali → İbrahim b. Muhammed et-Teymî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadis için birçok özellik gerekir. Ehl-i hadis'ten olanın zaptı iyi olmalı, söyleneni anlamalı, râvilerin durumunu bilmeli ve daima bu konularda zihnini yoklamalıdır."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Talebe takatinin üstündekini almaya zorlamamalı, kaydedeceği ve sağlamca ezberleyebileceği kadarıyla yetinmelidir.

447- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Mücâhid b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre [İsmail] b. Uleyye şöyle demiştir: "Eyyûb [es-Sahtiyânî]'den beş hadis dinlerdim. Bundan fazla rivayet edecek olursa istemezdim."

448- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali → Ya'kûb [b. İbrahim] ed-Devrakî[2] → Abdurrahman b. Mehdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "A'meş ve Mansur [b. el-Mu'temir]'e [ö. 132/749-50] hadis dinlemeye gider, çok dinleyip kafam karışır diye dört beş hadis dinleyip dönerdim."

449- "Ebû Bekir Ahmed b. Ali et-Taberî → Ubeydullah b. Muhammed b. Ahmed el-Mukrî → Osman b. Ahmed → Ca'fer b. Hâşim → Ebü'l-Velîd [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Katâde'ye gider iki hadis talep ederdim. Hadisleri naklettikten sonra 'Daha fazla nakledeyim mi?' derdi. Ben öğrendiklerimi iyice ezberlemek için 'Hayır' derdim."

---

1 Kaf, 50/37.

2 Eserin tüm neşirlerinde "Ya'kûb b. ed-Devrakî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

بَابُ كَيفِيَّةِ الحِفظِ عَنِ المُحَدِّثِ

٤٤٥ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، أنا العَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ بنِ مَزيَدَ العُذرِيُّ البَيرُوتِيُّ، أَخبَرَنِي ابنُ شُعَيبٍ، أنا عَبدُ القُدُّوسِ يَعنِي ابنَ حَبِيبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ الحَسَنَ، يَقُولُ فِي هَذِهِ الآيَةِ {إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكرَى لِمَن كَانَ لَهُ قَلبٌ أَو أَلقَى السَّمعَ وَهُوَ شَهِيدٌ} [ق: ٣٧] يَقُولُ: «استَمَعَ وَقَلبُهُ شَاهِدٌ، فَإِنَّ قَلبَهُ إِذَا حَضَرَ عَقِلَ مَا يُقَالُ، وَإِذَا غَابَ القَلبُ لَم يَعقِل مَا يُقَالُ لَهُ»

٤٤٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جعفَرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ التَّيمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «يَنبَغِي فِي الحَدِيثِ غَيرَ خَصلَةٍ، يَنبَغِي لِصَاحِبِ الحَدِيثِ تَثَبُّتٌ فِي الأَخذِ، وَيَكُونُ يَفهَمُ مَا يُقَالُ لَهُ، وَيُبصِرُ الرِّجَالَ، وَيَتَعَاهَدُ ذَلِكَ مِن نَفسِهِ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَلَا يَأخُذُ الطَّالِبُ نَفسَهُ بِمَا لَا يُطِيقُهُ، بَل يَقتَصِرُ عَلَى اليَسِيرِ الَّذِي يَضبِطُهُ وَيُحكِمُ حِفظَهُ وَيُتقِنُهُ.

٤٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُجَاهِدُ بنُ مُوسَى، قَالَ، قَالَ ابنُ عُلَيَّةَ: «كُنتُ أَسمَعُ مِن أَيُّوبَ خَمسَةً، وَلَو حَدَّثَنِي بِأَكثَرَ مِن ذَلِكَ مَا أَرَدتُ»

٤٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ، نا يَعقُوبُ الدَّورَقِيّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيّ، قَالَ، قَالَ سُفيَانُ: «كُنتُ آتِي الأَعمَشَ وَمَنصُورًا، فَأَسمَعُ أَربَعَةَ أَحَادِيثَ، خَمسَةً ثُمَّ أَنصَرِفُ، كَرَاهَةَ أَن تَكثُرَ وَتَفلِتَ»

٤٤٩ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الطَّبَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُقرِئُ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا جعفَرُ بنُ هَاشِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: كُنتُ آتِي قَتَادَةَ فَأَسأَلُهُ عَن حَدِيثَينِ، فَيُحَدِّثُنِي ثُمَّ يَقُولُ: أَزِيدُكَ؟ فَأَقُولُ: لَا حَتَّى أَحفَظَهُمَا وَأُتقِنَهُمَا.

450- "Abdülaziz b. Ali → Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Hârisî el-Mekkî → Ebû Bekir [Muhammed b. Ahmed] et-Tûsî -Mekke'de- → İshak b. İbrahim ed-Deberî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Zührî'yi şöyle derken işitmiştir: "İlmi bir seferde elde etmek isteyen onu bir seferde yitirir. İlim birer, ikişer hadisle elde edilir."

451- "Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Mufaddal [b. Muhammed] el-Cenedî → Ebû Hume [Muhammed b. Yusuf] → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ma'mer [b. Râşid]'i şöyle derken işitmiştir: "Hadisi toptan arzulayan, ondan toptan mahrum kalır. Biz [daha iyi kavramak maksadıyla] bir-iki hadis talep ederdik."

452- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman b. Sîmâ el-Mücebbir → Muhammed b. İsa b. es-Seken → Süleyman b. Eyyûb el-Vâsıtî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi İbn Vehb'e şöyle derken işitmiştir: "Yunus b. Yezîd'den nasıl dinlemiştin?" İbn Vehb "Yunus b. Yezîd'den Zührî'nin 'Bu ilmi, ona galip gelmek niyetiyle almaya kalkarsan mağlup olursun. Gece-gündüz yavaş yavaş alırsan kazanırsın.' dediğini işittim." cevabını verdi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebenin bir kısmının ezberi yavaşsa hocadan hadisleri ezberlemek için hızlı ve iyi ezberlediğini bildikleri birini öne çıkarırlar. Sonra bu kişi hadisleri onlara iyice ezberletinceye kadar tekrar eder.

453- "İbnü'l-Fazl el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hasan b. Ali → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Kays şöyle demiştir: "Atâ b. Ebî Rebâh ve talebeleri[1] Câbir b. Abdullah'a [ö. 78/697-8] geldiklerinde Ebü'z-Zübeyr [Müslim b. Tedrüs el-Mekkî]'yi [ö. 126/743-4] hadisleri ezberlemesi için öne geçirirlerdi."

454- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb b. Şeybe b. es-Salt → dedesi [Ya'kûb b. Şeybe] → Ali b. Abdullah [el-Medînî] → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] şöyle demiştir: "Atâ kendileri için hadisleri ezberlemem üzere beni Câbir [b. Abdullah]'a gönderirdi."

---

1 Acâc neşrinde "ve ashâbuhû" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

٤٥٠ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، نا أَبُو طَالِبٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَطِيَّةَ الحَارِثِيُّ المَكِّيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ الطُّوسِيُّ، بِمَكَّةَ، قَالَ سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ إِبرَاهِيمَ الدَّبَرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مَعمَرًا، يَقُولُ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ العِلمَ جُملَةً فَاتَهُ جُملَةً، وَإِنَّمَا يُدرِكُ العِلمُ حَدِيثٌ وَحَدِيثَانِ»

٤٥١ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا المُفَضَّلُ الجَندِيُّ، نا أَبُو حُمَةَ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: سَمِعتُ مَعمَرًا، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ جُملَةً ذَهَبَ مِنهُ جُملَةً، إِنَّمَا كُنَّا نَطلُبُ حَدِيثًا وَحَدِيثَينِ»

٤٥٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو الحُسَينِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ سِيمَا المُجَبِّرُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ السَّكَنِ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَيُّوبَ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ لِابنِ وَهبٍ: كَيفَ سَمِعتَ يُونُسَ بنَ يَزِيدَ؟ قَالَ: سَمِعتُ يُونُسَ بنَ يَزِيدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «إِنَّ هَذَا العِلمَ إِن أَخَذتَهُ بِالمُكَابَرَةِ لَهُ غَلَبَكَ، وَلَكِن خُذهُ مَعَ الأَيَّامِ وَاللَّيَالِي أَخذًا رَفِيقًا تَظفَر بِهِ»

وَإِذَا كَانَ فِي حِفظِ بَعضِ الطَّلَبَةِ إِبطَاءٌ قَدَّمُوا مَن عَرَفُوهُ بِسُرعَةِ الحِفظِ وَجَودَتِهِ، حَتَّى يَحفَظَ لَهُم عَنِ الرَّاوِي، ثُمَّ يُعِيدُ ذَلِكَ عَلَيهِم حَتَّى يُتقِنُوا حِفظَهُ عَنهُ.

٤٥٣ - أنا ابنُ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، نا عُمَرُ بنُ قَيسٍ، قَالَ: «كَانَ عَطَاءُ بنُ أَبِي رَبَاحٍ وَأَصحَابُهُ إِذَا قَدِمَ جَابِرُ بنُ عَبدِ اللهِ قَدَّمُوا أَبَا الزُّبَيرِ يَتَحَفَّظُ لَهُم»

٤٥٤ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ بنِ شَيبَةَ بنِ الصَّلتِ، نا جَدِّي، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ، نا سُفيَانُ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، قَالَ: «كَانَ عَطَاءٌ يُقَدِّمُنِي إِلَى جَابِرٍ أَحفَظُ لَهُمُ الحَدِيثَ»

Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebelerden birinin hadisleri yazıp da ezberleyinceye kadar diğerleriyle müzakere etmesinde bir beis yoktur.

455- "Abdurrahman b. Ubeydullah el-Harbî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Ebû İsmail Muhammed b. İsmail → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Zührî → Ebû İdris el-Havlânî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ubâde b. es-Sâmit'i [ö. 34/654-5] şöyle derken işitmiştir: Bir mecliste Allah Resûlü ile birlikteydik. Şöyle buyurdu: "Allah'a şirk koşmayacağınıza, hırsızlık yapmayacağınıza ve zina etmeyeceğinize dair bana biat edin. Kim sözüne sadık kalırsa ecrini Allah verecektir. Kimin bu saydıklarımdan biri başına gelir de bunun karşılığında cezalandırılırsa bu onun için kefaret yerine geçer. Kim de bu günahlardan birini işler de Allah ayıbını örterse onun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse bağışlar, dilerse azap eder."[1] Süfyân [b. Uyeyne] şöyle demiştir: "Zührî'nin yanındaydık. Bu hadisi okuyunca Ebû Bekir el-Hüzelî bana hadisi ezberlemem için işaret etti. Ben de hadisi yazdım. Zührî kalkınca hadisi Ebû Bekir'e naklettim."

1. Rivayet Esnasında Ezberlenmesi İçin Hocanın Hadisi Tekrar Etmesi

456- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî → Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lü'lüî → Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as [es-Sicistânî] → Amr b. Merzûk → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ebû Akîl Hâşim b. Bilal → Sâbık b. Nâciye → Ebû Sellâm [Memtûr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber'e hizmet etmiş biri şöyle demiştir: "Hz. Peygamber önemli şeylerden bahsettiğinde üç defa tekrarlardı."[2]

457- "Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan b. İsa en-Nâkıd → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî → Ubeydullah b. Muâz → babası [Muâz b. Muâz] → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Müdrik [ö. 120/737-8] şöyle demiştir: "Adamın birini Ebû Hüreyre'nin bir hadis naklettiğinde üç defa tekrarladığını söylerken işittim."

458- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → İshak el-Harbî → Musa b. Dâvud → İbn Lehîa → Huneyn b. Ebî Hakîm → Nâfi'" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den bir hadis nakleden üç defa tekrar etsin."

1 Buhârî, İman 9; Müslim, Hudûd 41.
2 Buhârî, İlim, 30; Ebû Dâvud, İlim 6.

وَإِن كَتَبَهُ بَعضُ الطَّلَبَةِ، وَذَاكَرَ بِهِ البَاقِينَ حَتَّى يَحفَظُوهُ جَمِيعًا، لَم يَكُن بِهِ بَأسٌ.

٤٥٥ - أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحَربِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سلمَانَ النَّجَّادُ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: أَخبَرَنِي أَبُو إِدرِيسَ الخَولَانِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ، يَقُولُ: كُنَّا عِندَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي مَجلِسٍ فَقَالَ: «تُبَايِعُونِي عَلَى أَن لَا تُشرِكُوا بِاللهِ شَيئًا، وَلَا تَسرِقُوا، وَلَا تَزنُوا، فَمَن وَفَى مِنكُم فَأَجرُهُ عَلَى اللهِ وَمَن أَصَابَ شَيئًا مِن ذَلِكَ فَعُوقِبَ فَهُوَ كَفَّارَةٌ، وَمَن أَصَابَ شَيئًا فَسَتَرَهُ اللهُ عَلَيهِ فَهُوَ إِلَى اللهِ إِن شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِن شَاءَ عَذَّبَهُ» قَالَ سُفيَانُ: كُنَّا عِندَ الزُّهرِيِّ، فَلَمَّا حَدَّثَ بِهَذَا الحَدِيثِ أَشَارَ إِلَيَّ أَبُو بَكرٍ الهُذَلِيُّ احفَظهُ فَكَتَبتُهُ، فَلَمَّا قَامَ أَخبَرتُ بِهِ أَبَا بَكرٍ.

إِعَادَةُ المُحَدِّثِ الحَدِيثَ حَالَ الرِّوَايَةِ لِيُحفَظَ

٤٥٦ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَمرٍو اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ سُلَيمَانُ بنُ الأَشعَثِ، نا عَمرُو بنُ مَرزُوقٍ، أنا شُعبَةُ، عَن أَبِي عَقِيلٍ هَاشِمُ بنُ بِلَالٍ، عَن سَابِقِ بنِ نَاجِيَةَ، عَن أَبِي سَلَّامٍ، عَن رَجُلٍ، خَدَمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، «أَنَّ النَّبِيَّ كَانَ إِذَا حَدَّثَ حَدِيثًا أَعَادَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ»

٤٥٧ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عِيسَى النَّاقِدُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِيريَابِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُعَاذٍ، نا أَبِي، عَن شُعبَةَ، عَن عَلِيِّ بنِ مُدرِكٍ، سَمِعَ رَجُلًا، يُحَدِّثُ عَن أَبِي هُرَيرَةَ، أَنَّهُ «كَانَ إِذَا حَدَّثَ حَدِيثًا أَعَادَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ»

٤٥٨ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا إِسحَاقُ الحَربِيُّ، نا مُوسَى بنُ دَاوُدَ، نا ابنُ لَهِيعَةَ، عَن حُنَينِ بنِ أَبِي حَكِيمٍ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: «مَن رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا فَليُرَدِّدهُ ثَلَاثًا»

459- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → İbn Şübrüme" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî, Şibâk [ed-Dabbî]'ye [ö. 130-140/747-758 arası] şöyle demiştir: "Hadisi tekrar mı okuyayım? Ben hiç kimseden bana hadisi tekrar etmesini istemedim."

460- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → İshak b. İsa" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] şöyle demiştir: "Cenâiz Bölgesi'nde İbn Şihâb'ı katırının üstünde gördüm ve kendisine uzun bir hadis sordum. Hadisi bana nakletti. Katırının yularını tutup [onu durdurduysam da] hadisi ezberleyemedim. 'Ebû Bekir! Hadisi bana tekrar nakletsen?' dedim, ama reddetti. Bu sefer 'Hadisin sana tekrar edilmesi hoşuna gitmez mi?' deyince hadisi tekrar okudu. Ben de ezberledim."

461- "İbn Rizk → İsmail el-Hutabî" [*tahvîl*] ve "Ebû Bekir Muhammed b. el-Ferec b. Ali el-Bezzâz → Ahmed b. Ca'fer el-Katîî → *Abdullah b. Ahmed* → babası [Ahmed b. Hanbel] → Affân [b. Müslim] → İsmail b. İbrahim → Ravh b. el-Kâsım" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Matar[1] [b. Tahmân] şöyle demiştir: "Katâde bir hadis işittiğinde onu hemen kapardı. Şayet [ilk duyduğundan] ezberleyemez ise ezberleyinceye kadar didinip dururdu."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] "Hadis bir derste ezberlenemeyecek kadar uzunsa yarısını ezberler, bir dahaki derste kalanını ezberler."

462- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak el-Begavî → Hasan b. Uleyl → Amr b. Ali [el-Fellâs] → Yezîd b. Zürey'" isnâdıyla nakledildiğine göre Hişâm b. Ebî Abdullah [ed-Destüvâî] şöyle demiştir: "Katâde'nin yanından bir hadisin yarısıyla döndüğümüz olurdu. Hadisi nakleder, biz onu ezberlemeye çalışır [fakat] yarısını ezberler, sonraki gün diğer yarısını ezberlerdik."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hocadan bir hadis dinleyen bir kimsenin hadisi tashih etmesi ve önceden ezberlemiş olduğu bir yanlışın düzeltilmesi için hocaya arz etmesi hoş görülmüştür.

1 Tahhân neşrinde (I, 235) "Mutarrif" şeklindeyse de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 395) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٤٥٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ - يَعنِي الحُمَيدِيَّ نا سُفيَانُ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ شُبرُمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّعبِيَّ، يَقُولُ لِشِبَاكٍ: أَرُدُّ عَلَيكَ مَا قُلتُ لِأَحَدٍ قَطُّ: رُدَّ عَلَيَّ.

٤٦٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا إِسحَاقُ بنُ عِيسَى، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، قَالَ: لَقِيتُ ابنَ شِهَابٍ يَومًا فِي مَوضِعِ الجَنَائِزِ - وَهُوَ عَلَى بَغلَةٍ لَهُ - فَسَأَلتُهُ عَن حَدِيثٍ فِيهِ طُولٌ فَحَدَّثَنِي بِهِ، قَالَ: أَخَذتُ بِلِجَامِ بَغلَتِهِ فَلَم أَحفَظهُ، قُلتُ: يَا أَبَا بَكرٍ، أَعِدهُ عَلَيَّ، فَأَبَى، فَقُلتُ: أَمَا تُحِبُّ أَن يُعَادَ عَلَيكَ الحَدِيثَ فَأَعَادَهُ عَلَيَّ فَحَفِظتُهُ.

٤٦١ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ الخُطَبِيُّ، وأنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَفَّانُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ، عَن رَوحِ بنِ القَاسِمِ، عَن مَطَر، قَالَ: «كَانَ قَتَادَةُ إِذَا سَمِعَ الحَدِيثَ يَختَطِفُهُ اختِطَافًا، وَكَانَ إِذَا سَمِعَ الحَدِيثَ لَم يَحفَظهُ أَخَذَهُ العَوِيلُ وَالزَّوِيلُ حَتَّى يَحفَظَهُ»

وَإِن كَانَ الحَدِيثُ طَوِيلًا، بِحَيثُ لَا يُمكِنُ حِفظُهُ فِي مَجلِسٍ وَاحِدٍ، حَفِظَ نِصفَهُ ثُمَّ عَادَ فِي مَجلِسٍ آخَرَ فَحَفِظَ بَقِيَّتَهُ.

٤٦٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ البَغَوِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيلٍ، نا عَمرُو بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنِ زُرَيعٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ هِشَامَ بنَ أَبِي عَبدِ اللهِ، يَقُولُ: «كُنَّا رُبَّمَا رَجَعنَا مِن عِندِ قَتَادَةَ بِنِصفِ حَدِيثٍ، يُحَدِّثُنَا بِالحَدِيثِ فَنَتَحَفَّظُهُ، فَنَحفَظُ نِصفَهُ ثُمَّ نَعُودُ فَنَحفَظُ نِصفَهُ مِنَ الغَدِ»

وَيُستَحَبُّ لِمَن حَفِظَ عَن شَيخٍ حَدِيثًا أَن يَعرِضَهُ عَلَيهِ، لِيُصَحِّحَهُ لَهُ، وَيَرُدَّهُ عَن خَطَأٍ إِن كَانَ سَبَقَ إِلَى حِفظِهِ إِيَّاهُ.

463- "Hasan b. Dâvud el-Mısrî → Abdurrahman b. Ömer et-Tücîbî → Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd → Hassân b. el-Hasan el-Mücâşiî → Ali b. el-Medînî" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Şu'be haricinde, birinden hadis dinlediğim zaman ona hadisi mutlaka arz ederdim. Çünkü o arz etmeme müsaade etmezdi." Bir gün Ali b. el-Medînî'nin yanında Affân'dan bahsedildi, o şöyle dedi: "Bir harften şüphe edince beş satırın üzerini çizen birini nasıl anlatayım?" [Mücâşiî] [ö. ?][1] şöyle demiştir: "Ali b. el-Medînî'den işittiğime göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: Ebû Avâne'nin evine gittik. 'Kapıdaki kim?' diye sordu. 'Affân, Behz [b. Esed], Habbân [b. Hilal] [ö. 216/831].' dedik. Bunun üzerine 'Bunlar başımın belası! Hadisleri dinlediler [şimdi de] arz etmek istiyorlar.' dedi."

2. Talebenin Ezberlediği Hadisi Sağlamlaştırmak İçin Müzakere Etmesi

464- "Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân → Ahmed b. İshak b. Nîhâb et-Tîbî → Hasan b. Ali b. Ziyâd → Ebû Nuaym Dırâr b. Surad → Nuh b. Kays → Yezîd er-Rakâşî" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in huzurunda bulunur, ondan hadis dinlerdik. Sonradan hadisleri ezberlemek için kendi aramızda müzakere yapardık."

465- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Muhammed b. İsmail → Muhammed b. Abdullah el-Ensârî → Kehmes b. el-Hasan → Abdullah b. Büreyde" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Birbirinizi ziyaret edip hadis müzakeresi yapın. Bir kenara bırakırsanız silinir gider."[2]

466- "Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Cessâs → Ebû Bekir Ahmed b. Yusuf b. Hallâd el-Attâr → Saîd b. Nasr et-Taberî → Muhammed b. İsa ed-Dâmegânî → Zâfir b. Süleyman → İsrail [b. Yunus] → Kehmes [b. el-Hasan] → İbn Büreyde" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Birbirinizi ziyaret edip hadis müzakeresi yapın. Böyle yapmazsanız silinir gider."

1 Ali b. el-Medînî'den aktarımda bulunan Hassân b. el-Hasan el-Mücâşiî'nin kim olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 545.

٤٦٣ - نا الحَسَنُ بنُ دَاوُدَ المِصرِيُّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ التُّجِيبِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زِيَادٍ، نا حَسَّانُ بنُ الحَسَنِ المُجَاشِعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيًّا، يَعنِي ابنَ المَدِينِيِّ - يَقُولُ، قَالَ عَفَّانُ: مَا سَمِعتُ مِن أَحَدٍ حَدِيثًا إِلَّا عَرَضتُهُ عَلَيهِ، غَيرَ شُعبَةَ، فَإِنَّهُ لَم يُمَكِّنِّي أَن أَعرِضَ عَلَيهِ، وَذُكِرَ عِندَهُ عَفَّانُ فَقَالَ: كَيفَ أَذكُرُ رَجُلًا يَشُكُّ فِي حَرفٍ، فَيَضرِبُ عَلَى خَمسَةِ أَسطُرٍ. قَالَ: وَسَمِعتُ عَلِيًّا يَقُولُ، قَالَ: عَبدُ الرَّحمَنِ: أَتَينَا أَبَا عَوَانَةَ فَقَالَ: مَن عَلَى البَابِ فَقُلنَا: عَفَّانُ وَبهزٌ وَحِبَّانُ، فَقَالَ: هَؤُلَاءِ بَلَاءٌ مِنَ البَلَاءِ، قَد سَمِعُوا يُرِيدُونَ أَن يَعرِضُوا.

مُذَاكَرَةُ الطَّلَبَةِ بِالحَدِيثِ بَعدَ حِفظِهِ لِيَثبُتَ

٤٦٤ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ زِيَادٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ ضِرَارُ بنُ صُرَدٍ، نا نُوحُ بنُ قَيسٍ، نا يَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كُنَّا نَكُونُ عِندَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَنَسمَعُ مِنهُ الحَدِيثَ، فَإِذَا قُمنَا تَذَاكَرنَاهُ فِيمَا بَينَنَا حَتَّى نَحفَظَهُ»

٤٦٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَنصَارِيُّ، نا كَهمَسُ بنُ الحَسَنِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ بُرَيدَةَ، عَن عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: «تَزَاوَرُوا وَتَدَارَسُوا الحَدِيثَ وَلَا تَترُكُوهُ يَدرُسُ»

٤٦٦ - أنا أَبُو الفَرَجِ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ مُحَمَّدٍ الجَصَّاصُ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ العَطَّارُ، نا سَعِيدُ بنُ نَصرٍ الطَّبَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الدَّامِغَانِيُّ، نا زَافِرُ بنُ سُلَيمَانَ، عَن إِسرَائِيلَ، عَن كَهمَسٍ، عَنِ ابنِ بُرَيدَةَ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: «تَزَاوَرُوا وَتَحَدَّثُوا، فَإِن لَم تَفعَلُوا فَإِنَّهُ يَدرُسُ»

467- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hasan b. Sellâm → Ebû Gassân [Mâlik b. İsmail] → Abdüsselam [b. Harb] → Haccâc [b. Ertât] → Atâ [b. Ebî Rebâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Benden bir hadis dinlediğinizde aranızda müzakeresini yapın."[1]

468- "Muhammed b. Ömer el-Cessâs → Ebû Bekir İbn Hallâd → Saîd b. Nasr → Muhammed b. İsa ed-Dâmegânî → Zâfir b. Süleyman → İsrail [b. Yunus] → Kehmes [b. el-Hasan] → Abdullah b. Büreyde" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: "Aranızda hadis müzakeresi yapın. Çünkü hadislerin bir kısmı diğerlerini hatırda tutar."[2]

469- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel]" [*tahvîl*], "İbn Rizk → İsmail el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Hüşeym [b. Beşîr] → Haccâc [b. Ertât] ve [Muhammed] İbn Ebî Leylâ" -burada verilecek lafız Ahmed b. Hanbel'e aittir- isnâdlarıyla nakledildiğine göre Atâ [b. Ebî Rebâh] şöyle demiştir: "Câbir b. Abdullah'ın huzurunda bulunurduk. Bize hadis naklederdi. Yanından çıktığımızda o hadisi müzakere ederdik. Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] hadisleri en iyi ezberleyenimizdi."

470- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Muhammed b. Saîd b. el-Isfahânî → İbn Fudayl → Yezîd b. Ebî Ziyâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Ebî Leylâ "Hadisin canlılığı müzakere iledir. Aranızda müzakere yapın." deyince Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd [ö. 82/701] "Allah sana merhamet etsin, içimde ölmüş olan nice hadisi [bu hatırlatman sayesinde] diriltmiş oldun!" dedi.[3]

471- "[İbn Rizk → Osman b. Ahmed →] Hanbel [b. İshak] → Muhammed b. el-Isfahânî → Cerîr [b. Abdülhamîd] → Mugîre [b. Miksem] → İbrahim [en-Nehaî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Alkame şöyle demiştir: "Hadisi sürekli tekrar edin ki silinip gitmesin."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 547.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 545.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 546.

٤٦٧ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ، نا أَبُو غَسَّانَ، نا عَبدُ السَّلَامِ، عَن حَجَّاجٍ، عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِذَا سَمِعتُم مِنِّي حَدِيثًا فَتَذَاكَرُوهُ بَينَكُم»

٤٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الجَصَّاصُ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ خَلَّادٍ، نا سَعِيدُ بنُ نَصرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الدَّامِغَانِيُّ، نا زَافِرُ بنُ سُلَيمَانَ، عَن إِسرَائِيلَ، عَن كَهمَسٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ بُرَيدَةَ، عَن أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ، قَالَ: «تَحَدَّثُوا وَتَذَاكَرُوا، فَإِنَّ الحَدِيثَ يُذَكِّرُ بَعضُهُ بَعضًا»

٤٦٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، قَالَ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، وأنا ابنُ رِزقٍ، أَيضًا، أنا إِسمَاعِيلُ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، - وَاللَّفظُ لِابنِ حَنبَلٍ - قَالَا: نا هُشَيمٌ، أنا الحَجَّاجُ، وَابنُ أَبِي لَيلَى، عَن عَطَاءٍ، قَالَ: كُنَّا نَكُونُ عِندَ جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ فَيُحَدِّثُنَا، فَإِذَا خَرَجنَا مِن عِندِهِ تَذَاكَرنَا حَدِيثَهُ، قَالَ: فَكَانَ أَبُو الزُّبَيرِ أَحفَظَنَا لِلحَدِيثِ.

٤٧٠ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَعِيد بنِ الأصبَهَانِيِّ، أنا ابنُ فُضَيلٍ، عَن يَزِيدَ بنِ أَبِي زِيَادٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي لَيلَى، أَنَّهُ قَالَ: «إِحيَاءُ الحَدِيثِ مُذَاكَرَتُهُ، فَتَذَاكَرُوا» فَقَالَ لَهُ عَبدُ اللهِ بنُ شَدَّادِ بنِ الهَادِ: «رَحِمَكَ اللَّهُ، كَم مِن حَدِيثٍ أَحيَيتَهُ فِي صَدرِي قَد كَانَ مَاتَ»

٤٧١ - وَقَالَ حَنبَلٌ: نا مُحَمَّدُ بنُ الأَصبَهَانِيِّ، نا جَرِيرٌ، عَن مُغِيرَةَ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، قَالَ: «أَطِيلُوا ذِكرَ الحَدِيثِ لَا يَدرُسُ»

472- "Kadı Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin ed-Dîneverî -Dînever'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî el-Hâfız → Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Kazvînî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim el-Isfahânî [ö. 280-290/893-903 arası] şöyle demiştir: "Bir hadis ezberleyip onu müzakere etmeyen kimseden hadis kaçar gider."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe müzakere edecek kimseyi bulamazsa hadisi kendi kendine tekrar etmeli ve zihninde taze tutmalıdır.

473- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî el-Hâfız -Nişabur'da imla ile- → Ebû Amr İbn Matar → Ebû Ümeyye Ahvas b. el-Mufaddal b. Gassân el-Gallâbî" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → *İbrahim b. Saîd*" isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Muâz b. Muâz'ı [ö. 196/211-2] şöyle derken işitmiştir: "İbn Avn'ın kapısındaydık. Şu'be içeriden çıktı, parmaklarını [ezber sayısına işaret için] içe doğru kapamıştı. Aramızdan biri onunla konuşamaya kalkınca 'Benimle konuşma. İbn Avn'dan on hadis ezberledim. Unutmaktan korkuyorum' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hoca uzun bir hadis naklettiğinde talebe bunu iyi ezberleyemezse hocadan hadisi kendisine yazdırmasını talep etmesinde veya kitabını hadisi yazıp ezberleyerek geri vermek üzere ödünç istemesinde bir beis yoktur.

474- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Saîd'e "Hişâm b. Urve [ö. 146/763-4] yazdırıyor muydu?" diye sordu. Yahyâ "Hayır, hadisleri kendisinden ezberlerdik. Fakat bana iki hadisi yazmam için izin verdi." cevabını verdi. Ali onların hangi hadisler olduğunu sorunca, Yahyâ "Abdullah b. Amr'ın naklettiği 'Allah ilmi söküp almaz…' hadisi[1] ve Hz. Âişe'nin naklettiği uzun 'Hz. Peygamberle hac yolculuğuna çıktım' hadisi[2]" dedi.

475- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel [b. İshak] → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: "Ma'mer [b. Râşid] ancak uzun hadisler için defter tutardı. Uzun hadisleri bir defterin içerisinden naklederdi."

1 Buhârî, İlm 34; Müslim, İlm 13.
2 Buhârî, Ebvâbü'l-Umre 7.

٤٧٢ - أنا القَاضِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ الدِّينَوَرِيُّ بِهَا، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السُّنِّيُّ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ القَزوِينِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ الأَصبَهَانِيَّ، يَقُولُ: «كُلُّ مَن حَفِظَ حَدِيثًا فَلَم يُذَاكِر بِهِ تَفَلَّتَ مِنهُ»

وَإِذَا لَم يَجِدِ الطَّالِبُ مَن يُذَاكِرُهُ أَدَامَ ذِكرَ الحَدِيثِ مَعَ نَفسِهِ وَكَرَّرَهُ عَلَى قَلبِهِ.

٤٧٣ - كَمَا نا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ العَبدُويِي الحَافِظُ إِملَاءً بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو عَمرِو بنُ مَطَرٍ، نا أَبُو أُمَيَّةَ الأَحوَصُ بنُ المُفَضَّلِ بنِ غَسَّانَ الغَلَّابِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَا: نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُعَاذَ بنَ مُعَاذٍ، يَقُولُ: كُنَّا بِبَابِ ابنِ عَونٍ، فَخَرَجَ عَلَينَا شُعبَةُ وَقَد عَقَدَ بِيَدَيهِ جَمِيعًا فَكَلَّمَهُ بَعضُنَا، فَقَالَ: «لَا تُكَلِّمنِي فَإِنِّي قَد حَفِظتُ عَنِ ابنِ عَونٍ عَشَرَةَ أَحَادِيثَ أَخَافُ أَن أَنسَاهَا»

وَإِذَا رَوَى المُحَدِّثُ حَدِيثًا طَوِيلًا فَلَم يَقُمِ الطَّالِبُ بِحِفظِهِ، وَسَأَلَ المُحَدِّثَ أَن يُملِيَهُ عَلَيهِ أَو يُعِيرَهُ كِتَابَهُ لِيَنقُلَهُ مِنهُ وَيَحفَظَهُ بَعدُ مِن نُسخَتِهِ، فَلَا بَأسَ بِذَلِكَ.

٤٧٤ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ، قَالَ: قُلتُ لِيَحيَى بنَ سَعِيدٍ: كَانَ هِشَامُ بنُ عُروَةَ يُملِي؟ قَالَ: لَا، كُنَّا نَحفَظُ عَنهُ، قَالَ: وَلَكِنَّهُ تَرَكَنِي أَكتُبُ عِندَهُ حَدِيثَينِ، قُلتُ: مَا هُمَا قَالَ: حَدِيثُ عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو أَنَّ اللهَ لَا يَقبِضُ العِلمَ، وَحَدِيثُ عَائِشَةَ الطَّوِيلَ خَرَجنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي الحَجِّ.

٤٧٥ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: «مَا رَأَينَا لِمَعمَرٍ كِتَابًا إِلَّا هَذِهِ الطِّوَالَ، فَإِنَّهُ كَانَ يُخرِجُهَا فِي صَكٍّ»

XII. Semâsı Olan Kitapları Ödünç Vermeye Teşvik ve Bu Konuda Cimrilik Yapıp Geri Duran Kimselerin Yerilmesi

476- "Ebü'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Süleyman el-Müeddîb -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe → Hüseyin b. Ebi's-Serî" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Hadisin ilk bereketi kitapların ödünç verilmesidir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bir kimsenin hayatta olan hocasından dinlediği hadislerin yazılı olduğu bir kitabı bulunur da bu kitap o hocadan hadis dinlemek üzere kendisinden talep edilirse onu ödünç vermekten geri durmaması güzeldir. Zira bu iyilik, ecir ve mükâfat kazanmaya vesiledir. Aynı şekilde kitabında birtakım kimselerin vefat etmiş hocalarından rivayetlerine dair kayıtlar bulunur da talebe onları istinsah etme arzusundaysa o kitabı talebeye ödünç vermek de güzeldir, bundan geri durmak ise hoş değildir.

477- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Tâlib Abdülcebbâr b. Âsım" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Hadiste cimrilik edip insanların hadis dinlemesine engel olan kişi iflah olmaz."

478- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ali b. Muhammed b. Nusayr → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Kâdî → Osman b. Saîd → Ebû Salih Mahbûb b. Musa el-Antâkî → Ebû İshak el-Fezârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: "Bildiklerinde cimrilik yapanın başına şu üç şey gelir: Ya öğrendiklerini unutur da aklında tutamaz ya vefat eder de bir faydasını göremez ya da kitapları ortadan kaybolur."

479- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre kardeşlerinden biri Ebü'l-Atâhiyye [İsmail b. el-Kâsım]'a [ö. 211/826] gelerek "Falan ve filanın defterini bana ödünç verir misin?" dedi. Onun "Ödünç vermekten hoşlanmıyorum." demesi üzerine kardeşi "İyiliklere hoşlanılmayan şeylerle ulaşılacağını bilmiyor musun?" dedi. Bunun üzerine defteri kardeşine verdi.

بَابُ التَّرغِيبِ فِي إِعَارَةِ كُتُبِ السَّمَاعِ وَذَمِّ مَن سَلَكَ فِي ذَلِكَ طَرِيقَ البُخلِ وَالامتِنَاعِ

٤٧٦ - أنا أَبُو القَاسِمِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُؤَدِّبُ بِأَصبهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ قُتَيبَةَ، نا حُسَينُ بنُ أَبِي السَّرِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: «أَوَّلُ بَرَكَةِ الحَدِيثِ إِعَارَةُ الكُتُبِ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا كَانَ لِرَجُلٍ كِتَابٌ مَسمُوعٌ مِن بَعضِ الشُّيُوخِ الأَحيَاءِ، فَطُلِبَ مِنهُ لِيُسمَعَ مِن ذَلِكَ الشَّيخِ، فَيُستَحَبُّ أَن لَا يَمتَنِعَ مِنَ إِعَارَتِهِ؛ لِمَا فِي ذَلِكَ مِنَ البِرِّ وَاكتِسَابِ المَثُوبَةِ وَالأَجرِ، وَهَكَذَا إِذَا كَانَ فِي كِتَابِهِ سَمَاعٌ لِبَعضِ الطَّلَبَةِ مِن شَيخٍ قَد مَاتَ فَابتَغَى الطَّالِبُ نَسخَهُ، استُحِبَّ لَهُ إِعَارَتُهُ إِيَّاهُ، وَكُرِهَ أَن يَمنَعَهُ مِنهُ.

٤٧٧ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو طَالِبٍ عَبدُ الجَبَّارِ بنُ عَاصِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «مَن بَخِلَ بِالحَدِيثِ، وَكَسَرَ عَلَى النَّاسِ سَمَاعَهُم لَم يُفلِح»

٤٧٨ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانٍ الوَرَّاقُ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ القَاضِي، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ، نا أَبُو صَالِحٍ مَحبُوبُ بنُ مُوسَى الأَنطَاكِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ الفَزَارِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: مَن بَخِلَ بِعِلمِهِ ابتُلِيَ بِثَلَاثٍ: إِمَّا أَن يَنسَاهُ وَلَا يَحفَظُ، وَإِمَّا أَن يَمُوتَ وَلَا يَنتَفِعُ بِهِ، وَإِمَّا أَن تَذهَبَ كُتُبُهُ.

٤٧٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ، أَنَّ أَحمَدَ بنَ يَحيَى بنِ زَيدٍ، أَخبَرَهُم قَالَ: أَتَى أَبَا العَتَاهِيَةِ بَعضُ إِخوَانِهِ فَقَالَ لَهُ: أَعِرنِي دفتَرَ كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ: إِنِّي أَكرَهُ ذَاكَ، فَقَالَ لَهُ: أَمَا عَلِمتُ أَنَّ المَكَارِمَ مُوصَّلَةٌ بِالمَكَارِهِ؟ فَدَفَعَ إِلَيهِ الدَّفتَرَ.

480- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Hasan b. Osman et-Tüsterî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zür'a er-Râzî şöyle demiştir: Kûfe'de adamın biri bir başkasından semâsı olduğunu fakat adamın bu kaydı vermediğini iddia etti. O zamanın Kûfe kadısı olan Hafs b. Gıyâs'ın [ö. 194/810] huzuruna çıktılar. Hafs, kitap sahibine "Çıkar bakalım kitaplarını. Eğer bu adamın semâsına dair el yazınla yazılmış bir bilgi görürsem seni [kaydı vermeye] mecbur tutarız. Eğer yazı onunsa seni bundan muaf kılarız." dedi. Ebû Zür'a'ya bu bilgiyi kimden dinlediği sorulunca "İshak b. Musa el-Ensârî'den." dedi. [Rivayeti nakleden] İbn Hallâd [er-Râmehürmüzî] [ö. 360/970-1], Ebû Abdullah [Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman] ez-Zübeyrî'ye [ö. 320/932'den önce][1] bu durumu sorunca o "Bundan daha iyi hükmedilemezdi. Çünkü kitap sahibinin yazısı, adamın semâsına rıza gösterdiğine işaret eder." dedi. Başka biri bu hükmün bir değeri olmadığını ifade etti.[2]

481- Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hasan el-Cerrâhî'den [ö. 376/986] nakledildiğine göre Muhammed b. Ya'kûb b. Şeybe b. es-Salt [ö. ?] şöyle demiştir: Adamın biri, Kadı İsmail b. İshak'a [ö. 282/896] bir adam getirip bunun kitabında kendisinden hadis semâsı olduğuna dair kayıt bulunduğunu, buna rağmen adamın kitabını ödünç olarak vermeyi reddettiğini iddia etti. İsmail, davalıya durumu sordu. Adam da "Kitabımda semâ kaydı var ama bunu ona ödünç verecek değilim!" diyerek anlatılanın doğru olduğunu söyledi. İsmail biraz düşündü. Sonra davalıya dönüp "Allah afiyetini versin, kitabında el yazınla bu adamın semâsı olduğu bilgisi varsa ödünç vermek durumundasın. Bilgiyi başkası yazdıysa o zaman sen bilirsin." dedi. Adam "Semâsını kitabıma ben yazdım ama bu adam ödünç aldığı kitabı geri verirken ağırdan alıyor." deyince İsmail davalıya "Din kardeşin senden onu ödünç istemiş!", davacıya da "Sana ödünç bir şey verdiğinde bunu geciktirme tamam mı?" dedi.

---

1 Râmehürmüzî ile burada kaydedilen zat arasında hoca-talebe ilişkisi belirlenememiş olsa da dönem olarak onun görüşmesi mümkün olan başka bir Ebû Abdullah ez-Zübeyrî de tespit edilememiştir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 589.

٤٨٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بن عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَسَنُ بنُ عُثمَانَ التُّستَرِيُّ، نا أَبُو زُرعَةَ الرَّازِيُّ، قَالَ: ادَّعَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ بِالكُوفَةِ سَمَاعًا مَنَعَهُ إِيَّاهُ، فَتَحَاكَمَا إِلَى حَفصِ بنِ غِيَاثٍ، وَكَانَ عَلَى قَضَاءِ الكُوفَةِ فَقَالَ حَفصٌ: لِصَاحِبِ الكِتَابِ: أَخرِج إِلَينَا كُتُبَكَ، فَمَا كَانَ مِن سَمَاعِ هَذَا الرَّجُلِ بِخَطِّ يَدِكَ أَلزَمنَاكَ، وَمَا كَانَ بِخَطِّهِ أَعفَينَاكَ مِنهُ، فَقِيلَ لِأَبِي زُرعَةَ: مِمَّن سَمِعتَهُ؟ قَالَ: مِن إِسحَاقَ بنِ مُوسَى الأَنصَارِيِّ، قَالَ ابنُ خَلَّادٍ: سَأَلتُ أَبَا عَبدِ اللهِ الزُّبَيرِيَّ عَن هَذَا، فَقَالَ: لَا يَجِيءُ فِي هَذَا البَابِ حُكمٌ أَحسَنُ مِن هَذَا؛ لِأَنَّ خَطَّ صَاحِبِ الكِتَابِ دَالٌّ عَلَى رِضَاهُ بِاستِمَاعِ صَاحِبِهِ مَعَهُ، وَقَالَ غَيرُهُ: لَيسَ بِشَيءٍ.

٤٨١ - حُدِّثتُ عَنِ القَاضِي أَبِي الحَسَنِ عَلِيِّ بنِ الحَسَنِ الجَرَّاحِيِّ، قَالَ: أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ بنِ شَيبَةَ بنِ الصَّلتِ، قَالَ: رَأَيتُ رَجُلًا قَدَّمَ رَجُلًا إِلَى إِسمَاعِيلَ بنِ إِسحَاقَ القَاضِي، فَادَّعَى عَلَيهِ أَنَّ لَهُ سَمَاعًا فِي الحَدِيثِ فِي كِتَابِهِ، وَأَنَّهُ قَد أَبَى أَن يُعِيرَهُ، فَسَأَلَ إِسمَاعِيلُ المُدَّعَى عَلَيهِ، فَصَدَّقَهُ فَقَالَ: فِي كِتَابِي سَمَاعٌ وَلَستُ أُعِيرُهُ، فَأَطرَقَ إِسمَاعِيلُ مَلِيًّا، ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ إِلَى المُدَّعَى عَلَيهِ فَقَالَ لَهُ: عَافَاكَ اللَّهُ، إِن كَانَ سَمَاعُهُ فِي كِتَابِكَ بِخَطِّكَ، فَيَلزَمُكَ أَن تُعِيرَهُ، وَإِن كَانَ سَمَاعُهُ فِي كِتَابِكَ بِخَطِّ غَيرِكَ فَأَنتَ أَعلَمُ، قَالَ: سَمَاعُهُ فِي كِتَابِي بِخَطِّي وَلَكِنَّهُ يُبطِئُ بِرَدِّهِ عَلَيَّ، فَقَالَ: أَخُوكَ فِي الدِّينِ أُحِبُّ أَن تُعِيرَهُ، وَأَقبَلَ عَلَى الرَّجُلِ، فَقَالَ: «إِذَا أَعَارَكَ شَيئًا فَلَا تُبطِئ بِهِ»

1. Ödünç Alınan Kitapların Sahibine İade Edilmeyip Alıkonmasının Hoş Olmadığı ve Bir An Evvel İade Edilmesine Dair Rivayetler

482- "Abdülaziz b. Ebi'l-Hasan el-Kırmîsînî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Müfîd -Cerceraŷâ'da- → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Hasan b. Şâzân el-Vâsıtî → Eyyûb b. Süveyd → Yunus b. Yezîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî Yunus'a "Aman ha kitap hırsızlığı yapma!" dedi. Yunus'un "Kitap hırsızlığı nedir?" diye sorması üzerine "Onu sahibine geri vermemektir." dedi.

483- "Hasan b. el-Hüseyin en-Niâlî → Ahmed b. Nasr ez-Zâri'→ Ebû Şuayb [Abdullah b. el-Hasan] el-Harrânî → Ebû Zeyd [Ömer b. Ebî Muâz] → Harun b. Ma'rûf → Damre [b. Rebîa]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yunus b. Yezîd şöyle demiştir: "Zührî 'Aman ha kitap hırsızlığı yapma!' dedi. 'Kitap hırsızlığı nedir?' diye sorduğumda 'Onu sahibine geri vermemektir.' cevabını verdi."

484- "Ebû Sa'd[1] el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → İbn Kuteybe → Muhammed b. Ebi's-Serî → Kuteybe b. Bessâm → İsmail [b. Uleyye] → Leys [b. Ebî Süleym] → Mücâhid [b. Cebr]" [*tahvîl*] ve "[İsmail →] Ca'fer [es-Sâdık] → babası [Muhammed el-Bâkır]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Mücâhid ve Bâkır [ö. 114/733 {?}] şöyle demişlerdir: "Hadis sahifelerini çalmak, dinar ve dirhem çalmak gibidir."

485- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Mahled el-Bezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî -imla ile- → Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk → İbrahim b. Abdullah → Abdüssamed b. Yezîd → Fudayl b. İyâz" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → Mufaddal b. Muhammed b. İbrahim → İshak b. İbrahim et-Taberî" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "Birinin semâsını alıp geri vermemen verâ ehlinin ve hikmet sahiplerinin yapacağı iş değildir. Bunu yapan kendine yazık etmiş demektir." Lafız [Ebü'l-Hasan] İbn Mahled'e [ö. 419/1028] aittir.

---

1 Acâc neşrinde (I, 373) "Saîd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

كَرَاهَةُ حَبسِ الكُتُبِ المُستَعَارَةِ عَن أَصحَابِهَا وَمَا جَاءَ فِي الأَمرِ بِتَعجِيلِ رَدِّهَا إِلَى أَربَابِهَا

٤٨٢ - أَخبَرَنَا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي الحَسَنِ القِرمِيسِينِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ المُفِيدُ، بِجَرجَرَايَا، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ شَاذَانَ الوَاسِطِيُّ، نا أَيُّوبُ بنُ سُوَيدٍ، عَن يُونُسَ بنِ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ لِي الزُّهرِيُّ: يَا يُونُس إِيَّاكَ وَغُلُولَ الكُتُبِ قَالَ: قُلتُ: وَمَا غُلُولُ الكُتُبِ؟ قَالَ: «حَبسُهَا عَلَى أَصحَابِهَا»

٤٨٣ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ النِّعَالِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ نَصرٍ الذَّارِعُ، نا أَبُو شُعَيبٍ الحَرَّانِيُّ، نا أَبُو زَيدٍ، نا هَارُونُ بنُ مَعرُوفٍ، عَن ضَمرَةَ، عَن يُونُسَ بنِ يَزِيدَ، قَالَ، قَالَ الزُّهرِيُّ: إِيَّاكَ وَغُلُولَ الكُتُبِ، قُلتُ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: حَبسُهَا.

٤٨٤ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا ابنُ قُتَيبَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي السَّرِيِّ، نا قُتَيبَةُ بنُ بَسَّامٍ، نا إِسمَاعِيلُ، عَن لَيثٍ، عَن مُجَاهِدٍ، وَجَعفَرٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَا: «سَرِقَةُ صُحُفِ العِلمِ مِثلُ سَرِقَةِ الدَّنَانِيرِ وَالدَّرَاهِمِ»

٤٨٥ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ مَخلَدٍ البَزَّازُ، حَدَّثَنَا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، إِملَاءً، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَسرُوقٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ، نا عَبدُ الصَّمَدِ بنُ يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعتُ فُضَيلَ بنَ عِيَاضٍ، يَقُولُ، وأنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا المُفَضَّلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الطَّبَرِيُّ، قَالَ، قَالَ الفُضَيلُ: «لَيسَ مِن فِعَالِ أَهلِ الوَرَعِ، وَلَا مِن فِعَالِ الحُكَمَاءِ أَن تَأخُذَ سَمَاعَ رَجُلٍ فَتَحبِسَهُ عَنهُ، وَمَن فَعَلَ ذَلِكَ فَقَد ظَلَمَ نَفسَهُ» وَاللَّفظُ لِابنِ مَخلَدٍ.

486- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Süfyân el-Muallim → Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ -Musul'da- → Abdüssamed b. Yezîd Merdûye es-Sâiğ[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "Birinin semâsını alıp geri vermemen verâ ehlinin ve hikmet sahiplerinin yapacağı iş değildir. Bunu yapan kendine yazık etmiş demektir."

487- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd → Muhammed b. Yusuf el-Askerî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Harb [ö. 282/895-6'dan sonra] şöyle demiştir: "Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî'nin yanında birinin semâsını alıkoyan bir kimseye karşı yardım istendiğinde onu Basra'nın dört bölgesinden birinin güvenlik sorumlusuna gönderip onu hapsettirirdi. Ebü'l-Velîd sorumluya yüzüğünü gönderirdi. Bu onların arasında bir işaretti."[2]

488- "Ebü'l-Kâsım Rıdvan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dîneverî → Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Lâl -Hemedan'da- → Kâsım b. Ebî Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre o, kendisi talebesinden, talebesi de kendisinden bir kitabı ödünç alan Amr b. Bahr el-Câhiz'in [ö. 255/869][3] kitabı iade ederken şöyle dediğini işitmiştir:

> "Benden ödünç kitap isteyen kimse!
> Kendin için arzu ettiğini benim için de iste
> Ödünç verdiğimi geri vermeyi nafile
> Ödünç aldığımı vermeyi ise farz görme"

[Kitap râvisi:] Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] bize şöyle demiştir: Kitapların alıkonmasından dolayı birçok kimse ödünç vermekten kaçınmış, kimisi de kitap karşılığında dostlarından rehin almayı hoş görüp bu konuda şiirler söylemiştir.

489- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Gassân [Muhammed b. Amr] er-Râzî → Cerîr [b. Abdülhamîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hamza [b. Habîb] ez-Zeyyât [ö. 156/773] şöyle demiştir: "Sahife [ödünç verme] konusunda okuyucuya güvenme, ip konusunda da hamala!"

1 Acâc neşrinde (I, 374) hatalı olarak "Abdüssamed b. Yezîd b. Merdûye es-Sâiğ" şeklindedir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 589.

3 Eserin neşirlerinde buradaki ifade "Ömer b. Bahr'ın 'Câhiz'i şöyle derken işittim' dediğini duydum" şeklinde kaydedilmişse de doğrusu Acâc'ın işaret ettiği (I, 375, dp. 3) ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır. Yani hem isimde hem de ibarede düzeltme gereklidir [çevirenin notu].

٤٨٦ – أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ سُفيَانَ المُعَلِّمُ، نا أَبُو يَعلَى أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ المُثَنَّى بِالمَوصِلِ، نا عَبدُ الصَّمَدِ بنُ يَزِيدَ مَردُويَه الصَّائِغُ، قَالَ: سَمِعتُ الفُضَيلَ بنَ عِيَاضٍ، يَقُولُ: «لَيسَ مِن فِعلِ أَهلِ الوَرَعِ، وَلَا مِن فِعَالِ العُلَمَاءِ أَن تَأخُذَ سَمَاعَ رَجُلٍ وَكِتَابَهُ فَتَحبِسَهُ عَلَيهِ، وَمَن فَعَلَ ذَلِكَ فَقَد ظَلَمَ نَفسَهُ»

٤٨٧ – أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ العَسكَرِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ حَربٍ، قَالَ: «كَانَ أَبُو الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ إِذَا استُعدِيَ عِندَهُ أَنَّ فُلَانًا حَبَسَ عَن فُلَانٍ سَمَاعَهُ، تَقَدَّمَ إِلَى صَاحِبِ الرُّبعِ فَحَبَسَهُ، وَكَانَ يَبعَثُ بِخَاتَمِهِ إِلَيهِ، وَهُوَ العَلَامَةُ بَينَهُ وَبَينَهُ»

٤٨٨ – أنا أَبُو القَاسِمِ رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الدِّينَوَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ أَحمَدَ بنَ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ لَالٍ بِهَمَذَانَ يَقُولُ: سَمِعتُ القَاسِمَ بنَ أَبِي صَالِحٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَمرَو بنَ بَحرِ الجَاحِظَ، يَقُولُ: وَقَد تَقَاضَى تِلمِيذًا لَهُ كِتَابًا، وَتَقَاضَى التِّلمِيذُ أَيضًا كِتَابًا لَهُ، فَرَدَّ الكِتَابَ عَلَيهِ، ثُمَّ أَنشَأَ الجَاحِظُ يَقُولُ:

أَيُّهَا المُستَعِيرُ مِنِّي كِتَابًا ارضَ لِي فِيهِ مَا لِنَفسِكَ تَرضَى
لَا تَرَى رَدَّ مَا أَعَرتُكَ نَفلًا وَتَرَى رَدَّ مَا استَعَرتُكَ فَرضَا

قَالَ لَنَا أَبُو بَكرٍ: وَلِأَجلِ حَبسِ الكُتُبِ امتَنَعَ غَيرُ وَاحِدٍ مِنَ إِعَارَتِهَا، وَاستَحسَنَ آخَرُونَ أَخذَ الرُّهُونِ عَلَيهَا مِنَ الأَصدِقَاءِ، وَقَالُوا الأَشعَارَ فِي ذَلِكَ.

٤٨٩ – أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو غَسَّانَ الرَّازِيُّ، نا جَرِيرٌ، عَن حَمزَةَ الزَّيَّاتِ، قَالَ: «لَا تَأمَنَنَّ قَارِئًا عَلَى صَحِيفَةٍ، وَلَا جَمَّالًا عَلَى حَبلٍ»

490- "Ali b. Ebî Ali → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî → Ebû Hasîn [Muhammed b. el-Hüseyin] el-Kâdî → Ubeyd b. Ya'îş → Ali b. Kâdim" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Kimseye kitabını ödünç verme."

491- "Ubeydullah b. Ömer b. Ahmed el-Vâiz → babası → Ahmed b. İbrahim b. Abdülvehhâb eş-Şeybânî -Dımaşk'ta-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Rebî' b. Süleyman'ı şöyle derken işitmiştir: "Büveytî [ö. 231/846] bana 'Kitaplarını koru. Birini yitirirsen benzerini bulamazsın.' diye yazdı.

492- Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan el-Katîî'ye [ö. 306/918] ait şu şiiri bize söylemiştir:

Başımda dırdırlanıp duran kimse, kitabın değeri gözümde arttı, o mücevherlerden daha değerlidir

Zarar vereceği endişesiyle onu arkadaşıma, hatta kardeşime bile bir gün ödünç verecek değilim.

Onu koruyan asla kınanamaz, bilakis onun gizli ve açık yeterince özrü vadır

Kitabımı ancak rehin karşılığı ödünç veririm ki o rehin altın ve incidendir

493- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Halef b. el-Merzübân'a [ö. 309/921-2] şu şiir okunmuştur:

Defterini dostuna dahi değerli bir rehin karşılığı ödünç ver
Dosttan rehin almak ayıp değildir

494- "[Ebü'l-Kâsım] el-Ezherî[1] → Muhammed b. el-Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Halef şu şiiri söyledi:

Benden ödünç kitap isteyen kimse, kitabı iade etsen ne iyi olur

Allah'a yemin olsun ki sana verilen kitabı iade etsen yeni bir kitap alabilirsin

495- Ebû Hâzim Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ [ö. 430/1038], [Kari] Ebü'l-Hasan[2] Ali b. Ahmed b. Yahyâ el-Cûrdekî'nin [ö. ?] Basra'da söylediği şu şiiri aktardı:

---

1 Acâc neşrinde (I, 377) "el-Ebherî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (I, 245) "Ebü'l-Hüseyin" şeklinde olan künyenin doğrusu Acâc neşrindeki (I, 378) gibi "Ebü'l-Hasan" olmalıdır [çevirenin notu].

٤٩٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ الأَنبَارِيُّ، نا أَبُو حُصَينٍ القَاضِي، نا عُبَيدُ بنُ يَعِيشَ، نا عَلِيُّ بنُ قَادِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «لَا تُعِر أَحَدًا كِتَابًا»

٤٩١ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الوَاعِظُ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَبدِ الوَهَّابِ الشَّيبَانِيُّ، بِدِمَشق قَالَ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: كَتَبَ إِلَيَّ البُوَيطِيُّ: «احفَظ كُتُبَكَ، فَإِنَّهُ إِن ذَهَبَ لَكَ كِتَابٌ لَم تَجِد بَدَلَهُ»

٤٩٢ - أَنشَدَنَا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ لِأَبِي القَاسِمِ عَلِيّ بنِ الحَسَنِ القَطِيعِيّ:

جَلَّ قَدرُ الكِتَابِ يَا صَاحِ عِندِي ... فَهوَ أَغلَى مِنَ الجَوَاهِرِ قَدرَا
لَستُ يَومًا مُعِيرَهُ مِن صِدّيقٍ ... لَا وَلَا مِن أَخٍ أُحَاذِرُ غَدرَا
مَا عَلَى مَن يَصُونُهُ مِن مَلَامٍ ... بَل لَهُ العُذرُ فِيهِ سِرًّا وَجَهرَا
لَن أُعِيرَ الكِتَابَ إِلَّا بِرَهنٍ ... مِن نَفِيسِ الرُّهُونِ تِبرًا وَدُرَّا

٤٩٣ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ قَالَ: أُنشِدتُ:

أَعِرِ الدَّفتَرَ لِلصَّاحِبِ بِالرَّهنِ الوَثِيقِ ... إِنَّهُ لَيسَ قَبِيحًا أَخذُ رَهنٍ مِن صِدّيق

٤٩٤ - وَأَخبَرَنِي الأَزهَرِيُّ، أَيضًا، قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ، قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ قَالَ: أُنشِدتُ:

أَيُّهَا المُستَعِيرُ مِنّي كِتَابًا ... إِن رَدَدتَ الكِتَابَ كَانَ صَوَابَا
أَنتَ وَاللهِ إِن رَدَدتَ كِتَابًا ... كُنتَ أُعطِيتَهُ أَخَذتَ كِتَابَا

٤٩٥ - ذَكَرَ أَبُو خَازِمٍ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ الفَرَّاءُ، أَنَّ أَبَا الحَسَنِ عَلِيَّ بنَ أَحمَدَ بنِ يَحيَى الجُورَدكِيُّ، أَنشَدَهُم لِنَفسِهِ بِالبَصرَةِ:

Kitabımı istinsah etmek veya göz atıp bilgisini artırmak için isteyen kimse!

Onu karalanmaktan ve bozulmaktan koru

Muradına tefekkür ve tekrar ile ulaş

İlim kişinin nefsini ve gönlünü canlandırır

Emaneti gerdanlık gibi düşünüp ağırdan alma

İşin bittiğinde hemen iade et

Asıl nüshamı özürsüz geciktirmeni neredeyse haram kıldım

Onu alıkoymak çirkin bir iştir

Onu süratle iade etmek ise âdettir ki

Ehil bir hoca bunu ‘Ma‘mer →[1] Katâde’ isnâdıyla nakletmiştir

496- Ebû Hâzim’den naklettiğine göre Cûrdekî onlara şu şiiri de söylemiştir:

Şüphesiz haysiyet, bir hadis cüzü’nü alıkoymaya engeldir

Asil insanda itidal vardır; niyeti sadece o cüzü istinsah etmektir, bununla yetinir

Ve (o cüzü sahibine) iade etmek için acele eder ki başkasına da faydası dokunsun

Şahsiyetsiz insan ise tamahkâr davranır ve asil insanın hakkını gasp ederek savsaklama hevesindedir

Böylesinin her daim işi gücü hile ve kurnazlıktır; asla doymak bilmez

Gerektiğinde iftira bile atar; yalan dolanla ve savsaklayarak (tepkileri) püskürtür

Onu kınamanın bir faydası olmadığı gibi, ondan bir şey istemenin de bir anlamı yoktur

Allah gün yüzü göstermesin böylesine! Yaptığı şey ne kötüdür!

497- “Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî → Ebû Ahmed Abdüsselam b. Ali el-Müeddib” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî [ö. 325/937] şu şiiri söyledi:

---

1 Acâc neşrinde (I, 379) “an” yerine “ve” ifadesi yer alsa da doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

يَا مَن يَرُومُ كِتَابِي ... لِنَسخِهِ إِن أَرَادَه
أَو رَغبَةً فِي اطِّلَاعٍ ... يَبغِي بِذَاكَ الزِّيَادَه
تَوَقِّ فِيهِ خِصَالًا ... تَسوِيدَهُ وَفَسَادَهُ
وَنِل مُرَادَكَ مِنهُ ... بِالفِكرِ وَالِاستِعَادَه
فَالعِلمُ لِلمَرءِ يُحيِي ... تَامُورَهُ وَفُؤَادَه
لَا تَقصِدَنَّ التَّوَانِي ... أَمَانَةً كَالقِلَادَه
إِذَا فَرَغتَ فَأَسرِع ... بِهِ إِلَى الإِعَادَه
حَرَّمتُ تَأخِيرَ أَصلِي ... مِن غَيرِ عُذرٍ أَكَادَه
فَحَبسُهُ فِعلُ سُوءٍ ... وَسُرعَةُ الرَّدِّ عَادَه
رَوَاهُ شَيخٌ مُفنٍ ... عَن مَعمَرٍ عَن قَتَادَة

٤٩٦ - وَذَكَرَ أَبُو خَازِمٍ، أَنَّ الجُوردَكِيَّ أَنشَدَهُم لِنَفسِهِ أَيضًا:

إِنَّ المُرُوءَةَ تَدفَعُ ... عَن حَبسِ جُزءٍ وَتَمنَع
وَالحُرُّ فِيهِ اقتِصَادٌ ... يَرُومُ نَسخًا وَيَقنَع
يُعَجِّلُ الرَّدَّ حَتَّى ... يَصِيرَ فِي الغَيرِ يَشفَع
وَالنَّذلُ يَبغِي التَّوَانِي ... فِي الغَصبِ لِلحُرِّ يَطمَع
فَدَهرُهُ فِي احتِيَالٍ ... مِن خَيرِهِ لَيسَ يَشبَع
إِذَا اقتَضَى أَمَّ بهتًا ... بِالمَطلِ وَالمَينِ يَدفَع
لَا العَتبُ يَنجَعُ فِيهِ ... وَالِاقتِضَا لَيسَ يَنفَع
لَا بَارَكَ اللهُ فِيهِ ... وَبِئسَ مَا هُوَ يَصنَع

٤٩٧ - أَنشِدنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ الصَّيرَفِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو أَحمَدَ عَبدُ السَّلَامِ بنُ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيُّ:

Defterimizi alıkoyarak rahata eremezsin
Aksine onu alıkoymakla çok büyük sıkıntı çekeceksin

Kitabımı alıkoyarak bana rahatsızlık verdin
Görüyorum ki özür ve bahanen de yok!

Bize söylemekten geri durdun
Çirkin ahlâkını ortaya çıkaran bu durumu

Ancak dininde müstakim olmayan biri verdiği sözü çiğner
Dürüst insanların dininde çelişki ise olmaz

Artık bu sözümden sonra kim cüzümü alıkoyarsa
Kalbimde iyi bir yeri olan biri değildir

498- [Kitap râvisi:] Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] bize şöyle demiştir: Hocamız Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Kattân'ın kitabında şu şiiri okudum:

Kitabımı ödünç almak isteyen kimse!
O, sevilenin kalplere bağlı olduğu gibi kalbime bağlıdır

İstinsah et ve zamanında geri ver
Onu alıkoyduğunda büyük sıkıntıya düşersin

2. Ödünç Alanın Kitabı Verene Teşekkür Etmesi

499- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Abdullah Muhammed b. Mahled el-Attâr → Ahmed b. Muhammed et-Tübbe'î → Kâsım b. el-Hakem → Şuayb b. Safvân → İbn Şübrüme → Ebû Zür'a [İbn Amr] → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükretmez."[1]

500- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir Fehd b. Hayyân ve Ebû Gassân Mâlik b. İsmail → Muhammed b. Talha b. Musarrif → Abdullah b. Şerîk el-Âmirî → Abdurrahman b. Adî el-Kindî → Eş'as b. Kays el-Kindî" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'a en çok şükreden kişi, insanlara en çok teşekkür edendir."[2]

---

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 322, 392; XV, 13; Ebû Dâvud, Edeb 12; Tirmizî, Bir ve's-sıle 35.
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI,166.

مَا أَنتَ فِي سَعَةٍ مِن حَبسِ دَفتَرِنَا ... بَل أَنتَ مِن حَبسِهِ فِي أَضيَقِ الحَرَجِ
عَذَّبتَ قَلبِي بِالتَّعلِيقِ مِنكَ لَهُ ... وَمَا أَرَى لَكَ مِن عُذرٍ وَلَا حِجَجِ
قَد كُنتَ مُستَعِينًا عَن أَن تُبَيِّنَ لَنَا ... مَا أَنتَ بَيَّنتَهُ مِن خُلُقِكَ السَّمِجِ
يَلقَاكَ بِالخُلفِ مَن فِي دِينِهِ عِوَجٌ ... وَلَيسَ فِي دِينِ أَهلِ الصِّدقِ مِن عِوَجِ
مَن يَحبِسِ الجُزءَ عَمدًا بَعدَ قَولِي ذَا ... فَهوَ امرُؤٌ مَا بِهِ قَلبِي بِمُبتَهِجِ

٤٩٨ - قَالَ لَنَا الشَّيخُ أَبُو بَكرٍ: قَرَأتُ عَلَى ظَهرِ كِتَابٍ لِصَاحِبِنَا أَبِي بَكرٍ أَحمَدَ بنِ الحُسَينِ القَطَّانِ بِخَطِّهِ:

يَا مُستَعِيرَ كِتَابِي إِنَّهُ عَلِقٌ ... بِمُهجَتِي عَلَقَ المَحبُوبِ بِالمُهَجِ
انسَخهُ وَاردُدهُ فِي حِلٍّ وَفِي سَعَةٍ ... وَأَنتَ مِن حَبسِهِ فِي أَضيَقِ الحَرَجِ

شُكرُ المُستَعِيرِ لِلمُعِيرِ

٤٩٩ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ التُّبَّعِيُّ، نا القَاسِمُ بنُ الحَكَمِ، نا شُعَيبُ بنُ صَفوَانَ، عَنِ ابنِ شُبرُمَةَ، عَن أَبِي زُرعَةَ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَشكُرِ اللَّهَ مَن لَا يَشكُرُ النَّاسَ»

٥٠٠ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ بِهَا، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ فَهدُ بنُ حَيَّانَ، وَأَبُو غَسَّانَ مَالِكُ بنُ إِسمَاعِيلَ، قَالَا: نا مُحَمَّدُ بنُ طَلحَةَ بنِ مُصَرِّفٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ شَرِيكٍ العَامِرِيُّ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ عَدِيٍّ الكِندِيِّ، عَنِ الأَشعَثِ بنِ قَيسٍ الكِندِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَشكَرَ النَّاسِ لِلَّهِ أَشكَرُهُم لِلنَّاسِ»

501- "Ebü'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah el-Isfahânî -Isfahan'da- → Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Ahmed b. Abdülvehhâb b. Necde el-Havtî → Abdülvehhâb b. ed-Dahhâk → İsmail b. Ayyâş → Velîd b. Abbâd → Urfuta [b. Ebi'l-Hâris] → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Size bir iyilik yapıldığında karşılığını verin, eğer buna gücünüz yetmezse o kişilere dua edin ki teşekkür ettiğiniz bilinsin. Allah şâkirdir, şükredenleri sever."[1]

502- Muhammed b. Ahmed b. Rizk hocalarından birinin şu şiiri söylediğini işitmiştir:

> Senden ödünç aldığımızı teşekkür ederek iade ediyoruz, Allah hayrını versin
>
> Görüyorum ki kitabın bendeyken insanların en sabırlısı ve tahammüllüsü idin

XIII. Hadislerin Kitaplarda Tedvini ve Buna Dair Çeşitli Kurallar

503- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Dâvud er-Râzzâz → Ali b. Ahmed b. Ali el-Varrâk → Heysem b. Hâlid el-Mıssîsî → Dâvud b. Mansur → Leys b. Sa'd → Halil b. Mürre → Yahyâ [b. Saîd el-Ensârî] → Ebû Salih es-Semmân" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Ensârdan biri Hz. Peygamber'in yanında onun konuşmasını dinliyordu. Anlatılanlar hoşuna gidiyor ama ezberleyemiyordu. Bunun üzerine durumunu Allah Resûlü'ne (sav) arz etti ve "Allah'ın Resûlü! Senden bazı sözler işitiyorum ve bunlar hoşuma gidiyor ama ezberleyemiyorum" dedi. Allah Resûlü yazıyı kastederek "Sağ elinden yardım al." buyurdu.[2]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: [Öncelikle] hadisin siyah mürekkeple yazılması gerekir. Çünkü siyah, renklerin en belirginidir. [İkinci olarak] özellikle *hibr* ile yazılmalıdır, *midâd* ile değil.[3] Zira uzun zaman geçmesine rağmen kalıcılığı en fazla olan hibrdir. Hibr ilim ehlinin aleti, marifet ehlinin malzemesidir.

---

1 Ebû Dâvud, Zekât 38; Nesâî, Zekât 73.

2 Tirmizî, İlim 12.

3 Teknik olarak günümüzde mürekkep yer altı madeni kullanılarak meydana getirilmiş bir pigment maddeye dayanan ve bitkisel kök boyar maddelere dayanan olmak üzere temel bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Akabinde ilgili mürekkebin durumuna göre kâğıda selüloz takviyesi yapılarak yazma nüshalarda onarımlara gidilmektedir. Hatîb'in ifadelerindeki mürekkeplere bir karşılık aranırken birden fazla hususu dikkate almak gerekir. Mesela yazının parşömene mi yoksa kâğıda mı yazıldığı meselesi önemlidir. O dönemde kâğıt hayli yaygın ve ulaşılabilir olduğu için Hatîb'in de kâğıdı

٥٠١ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ الأَصبَهَانِيُّ، بِهَا، نا أَبُو القَاسِمِ سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ بنِ نَجدَةَ الحَوطِيُّ، نا عَبدُ الوَهَّابِ بنُ الضَّحَّاكِ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الوَلِيدِ بنِ عَبَّادٍ، عَن عُرفُطَةَ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ اصطَنَعَ إِلَيكُم مَعرُوفًا فَجَازُوهُ، فَإِن عَجَزتُم عَن مُجَازَاتِهِ فَادعُوا لَهُ حَتَّى يَعلَمَ أَنَّكُم قَد شَكَرتُم، فَإِنَّ اللهَ شَاكِرٌ يُحِبُّ الشَّاكِرِينَ»

٥٠٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، قَالَ: سَمِعتُ بَعضَ شُيُوخِنَا يَقُولُ:

قَد رَددنَا إِلَيكَ أَصلَحَكَ اللهُ ... مَعَ الشُّكرِ مَا استَعَرنَاهُ مِنكَا
وَرَأَينَاكَ أَحسَنَ النَّاسِ صَبرًا ... وَاحتِمَالًا لِمَا حَبَسنَاهُ عَنكَا

بَابُ تَدوِينِ الحَدِيثِ فِي الكُتُبِ، وَمَا يَتَعَلَّقُ بِذَلِكَ مِن أَنوَاعِ الأَدَبِ

٥٠٣ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ الرَّزَّازُ، أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، نا الهَيثَمُ بنُ خَالِدٍ المِصِّيصِيُّ، نا دَاوُدُ بنُ مَنصُورٍ، نا اللَّيثُ بنُ سَعدٍ، عَنِ الخَلِيلِ بنِ مُرَّةَ، عَن يَحيَى، عَن أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنَ الأَنصَارِ يَجلِسُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، يَسمَعُ مِنهُ الحَدِيثَ وَيُعجِبُهُ، وَلَا يَحفَظُهُ، فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي أَسمَعُ مِنكَ الحَدِيثَ فَيُعجِبُنِي وَلَا أَحفَظُهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «استَعِن بِيَمِينِكَ» وَأَومَأَ إِلَى الخَطِّ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: يَنبَغِي أَن يُكتَبَ الحَدِيثُ بِالسَّوَادِ ثُمَّ بِالحِبرِ خَاصَّةً دُونَ المِدَادِ؛ لِأَنَّ السَّوَادَ أَصبَغُ الأَلوَانِ، وَالحِبرَ أَبقَاهَا عَلَى مَرِّ الدُّهُورِ وَالأَزمَانِ، وَهُوَ آلَةُ ذَوِي العِلمِ، وَعِدَّةُ أَهلِ المَعرِفَةِ وَالفَهمِ.

504- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân'da- → Nasr b. Abdülmelik el-Endelüsî → Abdülkâhir b. Tahir el-Fakîh -Nişabur'da- → Ebû Muhammed el-Mâlikî → Abdullah b. Dırâr eş-Şeybânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Eksem şöyle demiştir: [Harun] er-Reşîd'in [hs. 170-193/786-809] yanında renklerden bahsedildi. Biri en güzel rengin beyaz olduğunu, bir diğeri cennet rengi olan yeşil olduğunu, bir başkası ise altın renginin en güzel renk olduğunu söyledi. Muhammed b. el-Hasan [eş-Şeybânî] hiçbir şey dememişti. Reşîd ona "Niçin konuşmuyorsun?" diye sorunca o "Siyahtan daha güzel bir renk olsaydı, Allah'ın kitapları onunla yazılırdı." dedi. Bu söz Reşîd'in hoşuna gitti ve onu etrafına yaydı.

505- "Ebû Tâlib ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî el-Isfahânî → Musa b. el-Hasan er-Ruhâmî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Mehdî [ö. 272/886] şöyle demiştir: "Ebû Ubeyd [Kâsım b. Sellâm]'ın *Kitâbü'l-Emvâl*'ini yazmak istedim. Altın suyu almak için çıktım. Yolda Ebû Ubeyd ile karşılaştım ve ona 'Ebû Ubeyd, Allah iyiliğini versin. *Kitâbü'l-Emvâl* isimli kitabını altın suyuyla yazmak istiyorum.' dedim. Bana 'Hibr ile yaz. Bu daha kalıcıdır.' dedi."

506- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. Ca'fer el-Esam → Mansur b. Ca'fer es-Sayrafî → Abdullah b. Ca'fer en-Nahvî → Abdullah b. Müslim b. Kuteybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Allân el-Varrâk [ö. 218/833'ten sonra] şöyle demiştir: "Defterlerinizi siyah mürekkep ile güzelleştirin.

Hasan b. Sehl [ö. 236/851], mürekkebin hibr ismini almasının sebebi şu şekilde açıklamıştır: Beliğ kimse lafızlarını güzelleştirip ifade tarzını süslediğinde sana güzel kumaş ve ince nakışlardan daha zarif hikmetli manaları ulaştırır."

---

esas aldığı varsayılmalıdır. Ancak normal şartlarda ilim taliplerine parşömen üzerine yazarken *hibr*in önerilmesi onun silinebilir olmasından ileri gelir. Yani hatayı gidermek için *hibr* tercih edilir çünkü o, su ile silinebilir. *Midâd* ise katkılı bir mürekkep olup parşömenden ve kâğıttan silinmesi daha zordur. Hatta *midâd*a yapılacak fazla mineral madde ilavesi kâğıda zarar verebilmekte, diğer sayfalarla yapışma riski oluşturulabilmektedir. Bu anlamda *hibr* silinebilen bir yazı aracı olan kurşun kaleme, *midâd* ise tükenmez kaleme benzetilebilir. Hatîb ise *hibr* için "uzun zaman geçmesine rağmen kalıcılığı en fazla olan" derken sanki onun kâğıt üzerindeki kullanımını kastetmiştir. Yine de bu iki tip mürekkebin net karşılıkları için ileri çalışmalara ihtiyaç vardır. İki madde hakkında giriş mahiyetinde bilgi için Eymen Fuad Seyyid'in *el-Kitâbü'l-Arabiyyi'l-Mahtût ve İlmi'l-Mahtûtât* adlı kitabının "el-Hibr ve'l-midâd" başlıklı kısmına bakılabilir (I, 32-6). Bu paragraftaki bilgi ve yönlendirmeler için Mehmet Fatih Kaya ve Arafat Aydın'a müteşekkiriz [çevirenin notu].

1 Acâc neşrinde (I, 383) "Musa b. el-Hasan b. ez-Zühâvî", Tahhân neşrinde (I, 250) "Musa b. el-Hüseyin b. er-Ruhâvî", İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 426) ise "Musa b. el-Hüseyin b. er-Ruhâmî" şeklinde kaydedilen ismin doğrusu metinde zabtedildiği üzere "Musa b. el-Hasan er-Ruhâmî" olmalıdır [çevirenin notu].

٥٠٤ - حَدَّثَنِي أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ بِحُلوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي نَصرُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الأَندَلُسِيُّ، حَدَّثَنِي عَبدُ القَاهِرِ بنُ طَاهِرٍ الفَقِيهُ، بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ المَالِكِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ ضِرَارٍ الشَّيبَانِيُّ، نا يَحيَى بنُ أَكثَمَ، قَالَ: تَذَكَّرُوا الأَلوَانَ عِندَ الرَّشِيدِ، فَقَالَ بَعضُهُم: أَحسَنُهَا البَيَاضُ، وَقَالَ آخَرُ: أَحسَنُهَا الخُضرَةُ لَونُ الجَنَّةِ، وَقَالَ آخَرُ: أَحسَنُهَا لَونُ الذَّهَبِ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ سَاكِتٌ، فَقَالَ لَهُ الرَّشِيدُ: لِمَ لَا تَتَكَلَّمُ؟ فَقَالَ: «لَو كَانَ صِبغٌ أَحسَنُ مِنَ السَّوَادِ لَكُتِبَ بِهِ كُتُبُ اللهِ المُنَزَّلَةُ، فَاستَحسَنَ الرَّشِيدُ قَولَهُ، وَوَصَلَهُ مِن بَينِهِم»

٥٠٥ - وَنا أَبُو طَالِبٍ الدَّسكَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ بنُ المُقرِئِ الأَصبَهَانِيُّ، قَالَ سَمِعتُ مُوسَى بنَ الحَسَنِ بنِ الرُّهَامِيّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: أَرَدتُ أَن أَكتُبَ كِتَابَ الأَموَالِ لِأَبِي عُبَيدٍ، فَخَرَجتُ لِأَشتَرِيَ مَاءَ الذَّهَبِ، فَلَقِيتُ أَبَا عُبَيدٍ فَقُلتُ: يَا أَبَا عُبَيدٍ، رَحِمَكَ اللهُ، أُرِيدُ أَن أَكتُبَ كِتَابَ الأَموَالِ بِمَاءِ الذَّهَبِ، فَقَالَ: «اكتُب بِالحِبرِ فَإِنَّهُ أَبقَى»

٥٠٦ - نا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الأَصَمُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مَنصُورِ بنِ جَعفَرٍ الصَّيرَفِيّ، قَالَ: قَرَأنَا عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ النَّحوِيّ قَالَ: قَرَأنَا عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ مُسلِمِ بنِ قُتَيبَةَ، قَالَ عَلَّانُ الوَرَّاقُ: «عَطِّرُوا دَفَاتِرَكُم بِسَوَادِ الحِبرِ»

وَقَالَ قَالَ الحَسَنُ بنُ سَهلٍ «إِنَّمَا سُمِّيَ الحِبرُ حِبرًا؛ لِأَنَّ البَلِيغَ إِذَا حَبَّرَ أَلفَاظَهُ، وَنَمنَمَ بَيَانَهُ، أَحضَرَكَ مِن مَعَانِي الحِكَمِ آنَقَ مِن حِبَرَاتِ البَزِّ وَمُفَوَّفَاتِ الوَشيِ»

507- "Ebû Sa'd Hüseyin b. Osman b. Ahmed eş-Şîrâzî → Ebü'n-Nadr Muhammed b. Ahmed b. Süleyman eş-Şermegûlî -Nesâ köylerinden biri olan Şermegûl'da- → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Fîl -Antakya'da- → Ebü'l-Velîd [Muhammed b. Ahmed b. el-Velîd] b. Bürd" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Ahmed b. el-Velîd [ö. 230-240/844-855 arası] şöyle demiştir: "Ehl-i hadis'ten birinin elbisesine bulaşan mürekkep cariyenin boynundaki gerdanlık mesabesindedir."

508- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hasan b. el-Hüseyin el-Fakîh el-Hemedânî → Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Harun ez-Zencânî -Zencân'da- → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Ahmed şöyle demiştir: Şâfiî, meclisinde üzerimde mürekkep damlamış gömleğimi gizlemeye çalışırken beni gördü. Bana "Genç adam! Niye gizlemeye çalışıyorsun? Elbisedeki mürekkep şahsiyettendir. O leke göze siyah görünür ama kalp gözünde bembeyazdır." dedi.

509- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû İshak el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Muhammed b. Sehl b. Asker → Ebû Salih [Mahbûb b. Musa] el-Ferrâ" isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü'l-Mübârek şöyle demiştir: "Elbisedeki mürekkep ulemanın miskidir."

510- "Ebü'l-Hasan[1] Ali b. Hamza b. Ahmed el-Müezzin -Basra'da- → Yusuf b. Ya'kûb en-Necîremî -imla ile- → Abdullah b. Beyân es-Sâmerrî → Ebü'l-Abbas el-Mıssîsî → Yusuf b. Saîd b. Müsellem" isnâdıyla nakledildiğine göre Hâlid b. Yezîd el-Ömerî [ö. 229/843-4] şöyle demiştir: "Ehl-i hadis'ten birinin elbisesindeki mürekkep gelinlikteki güzel koku gibidir."

511- "Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan el-Müeddib → İbrahim b. Abdullah b. İbrahim eş-Şattî -Cürcân'da- → Ebü'l-Kâsım İshak b. Ahmed b. Muhammed b. ez-Zübeyr b. Bekkâr ez-Zübeyrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah el-Belevî [ö. ?] şu şiiri söylemiştir:

Hokkalardaki mürekkep erkeklerin güzel kokusudur
Kadınların güzel kokusu ise safrandan olur

O zaman [bu] mürekkep bunların elbisesine yakışır
Bu da iffetli kadınların elbisesine layıktır

1 Tahhân neşrinde (I, 251) "el-Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٥٠٧ - أَخبَرَنِي أَبُو سَعدٍ الحُسَينُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَحمَدَ الشِّيرَازِيُّ، أنا أَبُو النَّضرِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ سُلَيمَانَ الشَّرمَغُولِيُّ، بِشَرمَغُول قَريَةٌ مِن قُرَى نَسَا قَالَ: أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ فِيلٍ بِأَنطَاكِيَّةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ بنَ بُردٍ قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «مَثَلُ الحِبرِ وَالمِدَادِ فِي ثَوبِ الرَّجُلِ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ مَثَلُ القِلَادَةِ فِي عُنُقِ الجَارِيَةِ»

٥٠٨ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ الفَقِيهُ الهَمَذَانِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ الزَّنجَانِيُّ بِزَنجَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: رَآنِي الشَّافِعِيُّ وَأَنَا فِي مَجلِسِهِ وَعَلَى قَمِيصِي حِبرٌ، وَأَنَا أُخفِيهِ، فَقَالَ: «يَا فَتَى لِمَ تُخفِيهِ وَتَستُرُهُ؟ إِنَّ الحِبرَ عَلَى الثَّوبِ مِنَ المُرُوءَةِ؛ لِأَنَّ صُورَتَهُ فِي الأَبصَارِ سَوَادٌ وَفِي البَصَائِرِ بَيَاضٌ»

٥٠٩ - قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ عَن أَبِي إِسحَاقَ المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا صَالِحٍ الفَرَّاءَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «الحِبرُ فِي الثِّيَابِ خَلُوقُ العُلَمَاءِ»

٥١٠ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ حَمزَةَ بنِ أَحمَدَ المُؤَذِّنُ بِالبَصرَةَ، نا يُوسُفُ بنُ يَعقُوبَ النَّجِيرَمِيُّ، إِملَاءً، نا عَبدُ اللهِ بنُ بَيَانٍ السَّامِرِيُّ، قَالَ سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ المِصِّيصِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ يُوسُفَ بنَ سَعِيدِ بنِ مُسلِمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ العُمَرِيَّ، يَعنِي خَالِدَ بنَ يَزِيدَ، يَقُولُ: «الحِبرُ فِي ثَوبِ صَاحِبِ الحَدِيثِ مِثلُ الخَلُوقِ فِي ثَوبِ العَرُوسِ»

٥١١ - أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ المُؤَدِّبُ، أَخبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّطِّيُّ، بِجُرجَانَ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو القَاسِمِ إِسحَاقُ بنُ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ بنِ بَكَّارٍ الزُّبَيرِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ البَلَوِيُّ:

مِدَادُ المَحَابِرِ طِيبُ الرِّجَالِ ... وَطِيبُ النِّسَاءِ مِنَ الزَّعفَرَانِ
فَهَذَا يَلِيقُ بِأَثوَابِ ذَا ... وَهَذَا يَلِيقُ بِثَوبِ الحَصَانِ

1. İstinsah Araç Gereçleri

A. Hokka

512- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib → Fazl b. Ahmed ez-Zübeydî el-Mukrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel'in yanına ellerinde hokkalar bulunan Ehl-i hadis'ten bir grup geldi. Ahmed hokkaları göstererek "Bunlar İslam'ın kandilleridir" dedi.

513- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Berzendî → Ca'fer b. Ebî Osman" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Hokkanın gösterilmesi izzettir."

514- "Rıdvan b. Muhammed ed-Dîneverî → Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali el-Hemedânî -Hemedan'da- → Muhammed b. Ebî Zekeriyyâ[1] el-Fakîh → Abdullah b. Vehb → Müemmel b. İhâb → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, [Süfyân] es-Sevrî'yi çoğu kere şöyle derken işitmiştir: "Hokka büyük bir sermayedir."

515- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. Abdurrahman er-Râmehürmüzî şöyle demiştir: Şair muhaddislerden biri şu şiiri söyledi -ki Hatîb [el-Bağdâdî] şöyle demiştir: "Bu şiiri Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî [ö. 336/947-8] muhaddislerin birinden nakletmiştir"-:

> Az önce muhaddisin meclisine uğradım; bir de ne göreyim! Huzurunda ceylanlar yayılıyor
>
> İnsî ceylanlar, onun imla ettiğini yazıp söylediklerini işitir ve ezberliyorlar
>
> Yazarken dört askıyla taşınan şeffaf bir hokkadan mürekkep alışverişinde bulunuyorlar
>
> Saf billurdan yapılmıştır o hokka; ancak rengi değiştirilerek âdeta bir karakehribar gibi dikkat çekmekte ve parlamaktadır
>
> Hokkayı lika ile örtecek olsak akmaz; bu sayede sahibi de alelacele mürekkebi alma gayreti içinde olmaz
>
> Ne zaman içindeki bal köpüğünü (mürekkebini) almak için hokka eğilecek olsa, hokkanın ağzı zahmetsizce bu işlemi yerine getirir

---

1 Tahhân neşrinde (I, 252) "Bekir" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

آلَاتُ النَّسخِ

المَحبَرَةُ

٥١٢ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفرٍ القَطِيعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ، يَقُولُ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ أَحمَدَ الزُّبَيدِيَّ المُقرِئَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ، وَقَد أَقبَلَ أَصحَابُ الحَدِيثِ بِأَيدِيهِمُ المَحَابِرُ، فَأَومَأَ إِلَيهَا وَقَالَ: «هَذِهِ سَرجُ الإِسلَامِ»

٥١٣ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، قَالَ سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ أَبِي الحُسَينِ البَرزَندِيَّ، يَذكُرُ عَن جعفَرِ بنِ أَبِي عُثمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «إِظهَارُ المَحبَرَةِ عِزٌّ»

٥١٤ - أَخبَرَنَا رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدٍ الدِّينَوَرِيُّ، أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنَ عَلِيٍّ الهَمَذَانِيُّ بِهَا، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي بَكرٍ الفَقِيهُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، نا مُؤَمَّلُ بنُ إِهَابٍ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: سَمِعتُ الثَّورِيَّ، يَقُولُ غَيرَ مَرَّةٍ «المَحبَرَةُ رَأسُمَالٍ كَبِيرٌ»

٥١٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الرَّامَهُرمُزِيُّ، قَالَ: قَالَ بَعضُ الشُّعَرَاءِ المُحدَّثِينَ: - قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَذَكَرَ هَذَا الشِّعرَ مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى الصُّولِيُّ لِبَعضِهِم -:

وَلَقَد غَدَوتُ إِلَى المُحَدِّثِ آنِفًا ... فَإِذَا بِحَضرَتِهِ ظِبَاءٌ رُتَّعُ
وَإِذَا ظِبَاءُ الإِنسِ تَكتُبُ كُلَّمَا ... يُملِي وَتَحفَظُ مَا يَقُولُ وَتَسمَعُ
يَتَجَاذَبُونَ الحِبرَ مِن مَلمُومَةٍ ... بَيضَاءَ تَحمِلُهَا عَلَائِقُ أَربَعُ
مِن خَالِصِ البِلَّورِ غُيِّرَ لَونُهَا ... فَكَأَنَّهَا سَبَجٌ يَلُوحُ وَيَلمَعُ
إِن نَكسُوهَا لَم تَسِل وَمَلِيكُهَا ... فِيمَا حَوَتهُ عَاجِلًا لَا يَطمَعُ
وَمَتَى أَمَالُوهَا لِرَشفِ رُضَابِهَا ... أَدَّاهُ فُوهَا وَهيَ لَا تَتَمَنَّعُ

Yüreğim gibidir âdeta! İçine ne konulacak olsa onu gizler ve sırrını her zaman gizli tutar

Kamışın keskin ucu avuçluyor onu, kağıtlar meydanında hızlıca koşarak

Kamışın (insî ve vahşi tarafıyla) iki ayağı, baş olur hokkanın yanında, ancak kamış, hokkadan çıkarken mürekkeple titreyerek buluşur

Mürekkep başını boyarken, sanki güzel bir genç kıza kavuşmak isteyen yaşlı bir adam gibi süslenir

Neden ona yüce bir gözle bakmayayım ki? Sonuçta onunla Allah'a sayfalar sunulur

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İkinci, beşinci ve sekizinci beyitleri Râmehürmüzî zikretmemiş, onlar Sûlî'den nakledilmiştir.[1]

516- "Muhammed b. İmrân b. Musa → Muhammed b. Yahyâ → Ahmed b. Yezîd el-Mühellebî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hefân [Abdullah b. Ahmed] [ö. 257/870-2] bir varrâka hâlini hatrını sordu, varrâk şu şekilde cevap verdi: "Yaşamım hokkadan daha dar, bedenim cetvelden daha ince, itibarım camdan daha kırılgan, yüzüm insanlar nezdinde simsiyah boyadan daha siyah, yazım kalem yarığından daha belirsiz, elim kamıştan daha güçsüz, yemeğim mazıdan daha acı, içeceğim mürekkepten daha kara, kötü durumlar bana zamktan daha yapışkan." Bunun üzerine Ebû Hefân "[Vay hâline!] Belayı bela ile açıkladın." dedi.

B. Kalem

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin kaleminin küt ve sert olmaması gerekir. Çünkü bu hızlı bir şekilde yazmasına engel olur. Çok yumuşak da olmamalıdır. Böyle olursa çabuk yıpranır. Kalemi pürüzsüz ve boğumları giderilmiş olmalı, kalemin ağzını açmalı, açılan kısım uzun ve sağa meyilli bırakılmalıdır.

517- "Rıdvan b. Muhammed ed-Dîneverî → Ebû Hâtim Muhammed b. Abdülvâhid eş-Şâhid -Rey'de- → Hasan b. Abdullah b. Saîd → Ebû Bekir Muhammed b. Yahyâ el-Kâtib → Ebû Zekvân Kâsım b. İsmail en-Nahvî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. el-Abbas el-Kâtib [ö. 243/857] şöyle demiştir: "Kötü kalem, isyankâr evlat gibidir."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 221-2.

فَكَأَنَّهَا قَلبِي يَضِنُّ بِسِرِّهِ أَبَدًا وَيَكتُمُ كُلَّمَا يُستَودَعُ
يَمتَاحُهَا مَاضِي الشَّبَاةِ مُذَلَّقٌ يَجرِي بِمَيدَانِ الطُّرُوسِ فَيُسرِعُ
رِجلَاهُ رَأسٌ عِندَهَا لَكِنَّهُ يَلقَاهُ بُرجُفَاهُ سَاعَةَ يَطلُعُ
فَكَأَنَّهُ وَالحِبرُ يَخضِبُ رَأسَهُ شَيخٌ لِوَصلِ خَرِيدَةٍ يَتَصَنَّعُ
لِمَ لَا أُلَاحِظُهُ بِعَينِ جَلَالَةٍ وَبِهِ إِلَى اللهِ الصَّحَائِفُ تُرفَعُ

«البَيتُ الثَّانِي، وَالخَامِسُ، وَالثَّامِنُ لَم يَذكُرهَا الرَّامَهُرمُزِيُّ، وَهِيَ عَنِ الصُّولِيِّ خَاصَّةً»

٥١٦ - حُدِّثتُ عَن مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، عَن مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ يَزِيدَ المُهَلَّبِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو هَفَّانَ، قَالَ: سَأَلتُ وَرَّاقًا عَن حَالِهِ، فَقَالَ: عَيشِي أَضيَقُ مِن مَحبَرَةٍ، وَجِسمِي أَدَقُّ مِن مَسطَرَةٍ، وَجَاهِي أَرَقُّ مِنَ الزُّجَاجِ، وَوَجهِي عِندَ النَّاسِ أَشَدُّ سَوَادًا مِنَ الزَّاجِ، وَخَطِّي أَخفَى مِن شَقِّ القَلَمِ، وَيَدِي أَضعَفُ مِن قَصَبَةٍ، وَطَعَامِي أَمَرُّ مِنَ العَفصِ، وَشَرَابِي أَسوَدُ مِنَ الحِبرِ، وَسُوءُ الحَالِ أَلصَقُ بِي مِنَ الصَّمغِ. فَقُلتُ لَهُ: عَبَّرتَ بَلَاءً بِبَلَاءٍ.

القَلَمُ

يَنبَغِي أَلَّا يَكُونَ قَلَمُ صَاحِبِ الحَدِيثِ أَصَمَّ صَلبًا، فَإِنَّ هَذِهِ الصِّفَةَ تَمنَعُ سُرعَةَ الجَرِي، وَلَا يَكُونُ رِخوًا فَيُسرِعَ إِلَيهِ الحَفَا، وَيُتَّخَذُ أَملَسَ العُودِ مُزَالَ العُقُودِ، وَتُوَسَّعُ فَتحَتُهُ وَتُطَالُ جِلفَتُهُ، وَتُحَرَّفُ قِطَّتُهُ.

٥١٧ - فَقَد أَنَا رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدٍ الدِّينَوَرِيُّ، نَا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الشَّاهِدُ بِالرِّيِّ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ سَعِيدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ يَحيَى الكَاتِبَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا ذَكوَانَ القَاسِمَ بنَ إِسمَاعِيلَ النَّحوِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ العَبَّاسِ الكَاتِبَ، يَقُولُ: «القَلَمُ الرَّدِيءُ كَالوَلَدِ العَاقِّ»

518- "Muhammed b. Ali b. Mahled el-Varrâk ve Muhammed b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → İbrahim b. Muhammed b. Arefe → Yahyâ b. Ebî Tâlib → Abdülvehhâb b. Atâ → Saîd [b. Ebî Arûbe]" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde "Kalemle yazmayı öğretti"[1] ayeti hakkında şöyle demiştir: "Kalem, Allah'ın büyük bir nimetidir. Kalem olmasaydı din ayakta kalmaz, yaşam iyi olmazdı."

519- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Ahmed b. el-Hâris el-Mervezî → Muhammed b. Abdülkerim → Heysem b. Adî → Mücâlid [b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Allah adına yazılan her kitapta kullanılması, kalemin şanının yüceliğindendir."

520- " Ali b. el-Hüseyin sâhibü'l-Abbâsî → Ali b. el-Hasan er-Râzî → Hüseyin b. el-Kâsım el-Kevkebî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Muhammed b. Ahmed b. Râşid] İbn Ma'dân [ö. 309/921-2] şöyle demiştir: "Kâtip olan bir arkadaşım bana bir miktar kalem ve yanında şu şiiri gönderdi:

Herkesin işi için bir aleti vardır
Bizim kendisiyle övündüğümüz aletimiz

Su göletlerinin oluşturduğu iyilik damlalarıdır [kamışlar] ki,
onların içinde titrer [salınır] dururlar

Bunlardan birinin başı yarılıp [da kalem] yapıldığında
İlmin yanağından gözyaşı akar durur

Koşu günü yarış atları yorgunluk nedir bilmez
Düşüncenin seslenişi atı harekete geçirdi mi coşar durur"

521- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebü'l-Hasan Muzaffer b. Yahyâ eş-Şerâbî → Ahmed b. Muhammed el-Mersedî → Ebû İshak [Talha b. Abdullah] et-Talhî → Ebû Hefân → amcası [Muhammed b. Harb b. Halef b. Mihzem]" isnâdıyla nakledildiğine göre dedesi Mihzem b. Hâlid [ö. ?] şöyle demiştir: Kötü bir yazı yazıyorken Benî Ümeyye'nin mevlâsı Abdülhâmid b. Yahyâ el-Kâtib [ö. 132/749-50] beni gördü ve "Yazını güzelleştirmek istiyorsan kaleminin ucunu uzun, dolgun ve sağa meyilli aç." dedi.

---

1 Alak, 96/ 4.

٥١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ بنِ مَخلَدٍ الوَرَّاقُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَردَعِيُّ، قَالَا، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، نا إِبراهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَرَفَةَ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا عَبدُ الوَهَّابِ بنُ عَطَاءٍ، عَن سَعِيدٍ، عَن قَتَادَةَ، فِي قَولِهِ تَعَالَى: {عَلَّمَ بِالقَلَمِ} [العلق: ٤] قَالَ: «إِنَّ القَلَمَ نِعمَةٌ مِنَ اللهِ عَظِيمَةٌ، وَلَولَا ذَلِكَ لَم يَقُم دِينٌ، وَلَم يَصلُح عَيشٌ»

٥١٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ، أَنَّ أَحمَدَ بنَ الحَارِثِ المَروَزِيَّ، حَدَّثَهُم قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ، نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، عَن مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعبِيّ، قَالَ: «مِن جَلَالَةِ شَأنِ القَلَمِ أَنَّهُ لَم يُكتَب لِلَّهِ كِتَابٌ إِلَّا بِهِ»

٥٢٠ - أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ، صَاحِبُ العَبَّاسِيّ، أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ الرَّازِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ القَاسِمِ الكَوكَبِيُّ، أَخبَرَنِي أَبُو بَكرِ بنُ مَعدَانَ، قَالَ: أَهدَى إِلَيَّ صِدِّيقٌ لِي مِنَ الكُتَّابِ أَقلَامًا، وَكَتَبَ إِلَيَّ:

لِكُلِّ أُنَاسٍ آلَةٌ يَعمَلُونَهَا ... وَآلَاتُنَا اللَّاتِي بِهَا نَتَبَجَّحُ
وَشَائِجُ بِرٍّ أَنشَأَتهَا مَغَايِضُ ... مِنَ المَاءِ فِي أَجوَافِهَا تَتَرَشَّحُ
إِذَا شُجَّ مِن إِحدَى الوَشَائِجِ رَأسُهُ ... غَدَا دَمعُهُ مِن وَجنَةِ العِلمِ يَسفَحُ
ضَوَامِرُ يَومَ الجَريِ لَا تَعرِفُ الوَنَا ... إِذَا زَجَرَتهَا هَتفَةُ الفِكرِ تَمرَحُ

٥٢١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا أَبُو الحَسَنِ المُظَفَّرُ بنُ يَحيَى الشَّرَابِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَرثَدِيُّ، عَن أَبِي إِسحَاقَ الطَّلحِيّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هَفَّانَ، حَدَّثَنِي عَمِّي، عَن جَدِّي مُهَزِّمِ بنِ خَالِدٍ، قَالَ: نَظَرَ إِلَيَّ عَبدُ الحَمِيدِ بنُ يَحيَى الكَاتِبُ مَولَى بَنِي أُمَيَّةَ وَأَنَا أَخُطُّ خَطًّا رَدِيئًا - فَقَالَ: «إِن أَرَدتَ أَن تُجَوِّدَ خَطَّكَ فَأَطِل جِلفَتَكَ وَأَسمِنهَا، وَحَرِّف قِطَّتَكَ وَأَيمِنهَا»

522- "Hüseyin b. Muhammed el-Esam → Mansur b. Ca'fer es-Sayrafî → Ebû Muhammed İbn Dürüsteveyh en-Nahvî → Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Vehb [ö. 272/885-6] şöyle demiştir: "Ağzı uzun tutulmayan kalemlerin yazısı güdük olur."

523- Vergi memurlarından birine "Divanınızı en çok kim yazıyor?" diye soruldu. O "Ucu iyi açılmış bir kalem." cevabını verdi.

524- İbn Kuteybe'den [ö. 276/889] nakledildiğine göre İbrahim b. el-Abbas, yanında yazmakta olan bir çocuğa şöyle demiştir: "Kalemini kaba ve hafif arasında bir orta sertlikte seç. Boğumundan açma çünkü bu yazıyı boğabilir. Eğri ve yarık kalemle yazma. Fârisî, Bahrî ve Nabatîlerin kalemlerini kullanmak zorunda kalırsan siyaha çalanı seç. Kalemini açmak için kullandığın bıçağı jiletten daha keskin hâle getir ve onu yalnızca kalem için kullan. Daima bakımını yap. Kesimin düzgün olabilmesi için kesim yaptığın alet en sert ağaçtan olmalıdır. Kalemini eğik ve düz arasında aç. İnan ki, yazı da okuma kadar önemlidir. Okumanın en değerlisi açık olanı olduğu gibi, yazının en değerlisi de açık olanıdır."

C. Bıçak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bıçağı sadece kalem açmak için kullanmalısın. Ucu ince ve çok keskin, saf demirden olmalıdır. Hasan b. Vehb [ö. 247/861'den önce] hediye ettiği bıçağı çok güzel bir şekilde şöyle betimlemiştir:

525- "Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed el-Ekber → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Muhammed b. Halef b. el-Merzübân" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Saîd Muhammed b. Abdurrahman [ö. ?] şöyle demiştir: Hasan b. Vehb, bir dostuna bıçak hediye etti ve yanına şu notu yazdı: "Sana kavuşmadan daha güzel, ayrılmadan daha keskin bir bıçak hediye gönderdim."

526- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. İmrân el-Merzübân → Abdullah b. Muhammed b. Ebî Saîd → Ahmed b. Ebî Tahir" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Hâris Cümmeyn'e[1] [ö. ?] "Bıçağın kesmiyor" denince o, "Allah'a yemin olsun ayrılıktan daha keskindir." dedi.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 257) "Cümeyz" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 440) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٥٢٢ - نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَصَمُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مَنصُورِ بنِ جعفَرٍ الصَّيرَفِيِّ، قَالَ: قَرَأنَا عَلَى أَبِي مُحَمَّدِ بنِ دُرُستُويَه النَّحوِيِّ قَالَ: قَرَأنَا عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ مُسلِمِ بنِ قُتَيبَةَ الدِّينَورِيِّ، قَالَ سُلَيمَانُ بنُ وَهبٍ: «كُلُّ قَلَمٍ لَا تُطِيلُ جلفَتَهُ فَإِنَّ الخَطَّ يَخرُجُ مِنهُ أَوقَص»

٥٢٣ - وَقِيلَ لِبَعضِ العُمَّالِ: مَن فِي دِيوَانِكُم أَكتَبُ؟ قَالَ: القَلَمُ الجَيّدُ البَرِي.

٥٢٤ - وَقَالَ ابنُ قُتَيبَةَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ بنُ العَبَّاسِ لِغُلَامٍ يَكتُبُ بَينَ يَدَيهِ: «لِيَكُن قَلَمُكَ صُلبًا بَينَ الدِّقَّةِ وَالغِلَظِ، وَلَا تَبرِهِ عِندَ عُقدَةٍ، فَإِنَّ مِنهُ تَعقِيدَ الأَمرِ، وَلَا تَكتُب بِقَلَمٍ مُلتَو، وَلَا شَقٍّ غَيرَ مُستَو، فَإِن أَعوَزَكَ القَلَمُ الفَارِسِيُّ وَالبَحرِيُّ وَاضطُرِرتَ إِلَى الأَقلَامِ النَّبَطِيَّةِ، فَاختَر مِنهَا مَا ضَرَبَ إِلَى السُّمرَةِ، وَاجعَل سِكِّينَ قَلَمِكَ أَحَدَّ مِنَ المُوسَى، وَلَا تَبرِ بِهِ غَيرَهُ، وَتَعَهَّدهُ بِالإِصلَاحِ فِي كُلِّ وَقتٍ، وَلِيَكُن مِقَطُّكَ أَصلَبَ الخَشَبِ؛ لِيَخرُجَ القَطُّ مُستَوِيًا، وَابرِ قَلَمَكَ بَينَ التَّحرِيفِ وَالِاستِوَاءِ، وَلِيَعتَقِد فِكرُكَ أَنَّ وَزنَ الخَطِّ وَزنُ القِرَاءَةِ، أَجوَدُ القِرَاءَةِ أَبيَنُهَا، وَأَجوَدُ الخَطِّ أَبيَنُهُ»

السِّكِّينُ

يَنبَغِي أَلَّا تَستَعمِلَ سِكِّينَ الأَقلَامِ إِلَّا فِي بَريِهَا، وَتَكُونُ رَقِيقَةُ الشَّفرَةِ مَاضِيَةُ الحَدِّ صَافِيَةُ الحَدِيدِ، وَقَد وَصَفَ الحَسَنُ بنُ وَهبٍ سِكِّينًا أَهدَاهَا، فَأَحسَنَ وَصفَهَا.

٥٢٥ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدٍ الأَكبَرُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ المَرزُبَانِ، أَخبَرَنِي أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ قَالَ: أَهدَى الحَسَنُ بنُ وَهبٍ إِلَى صَدِيقٍ لَهُ سِكِّينًا، وَكَتَبَ إِلَيهِ: قَد أَهدَيتُ إِلَيكَ سِكِّينًا: أَملَحَ مِنَ الوَصلِ، وَأَقطَعَ مِنَ البَينِ.

٥٢٦ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ المَرزُبَانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي سَعِيدٍ، أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي طَاهِرٍ، قَالَ: قِيلَ لِأَبِي الحَارِثِ جُمَّين: سِكِّينَتُكَ لَا تَقطَعُ؟ قَالَ: لَهِيَ وَاللهِ أَقطَعُ مِنَ البَينِ.

527- Muhammed b. Ubeydullah b. Tevbe el-Edîb [ö. ?] şöyle demiştir: "Varrâkın biri eşiyle ağız dalaşına girdi. Kadın 'Allah kötü kalem, paslı bıçak, kalitesiz kâğıt, rutubetli bir gün[1] ve sönen bir lamba ile belanı versin.' diyerek kocasına beddua etti."

D. Mürekkep ve Kâğıt

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mürekkebin berrak ve akışkan, kâğıdın temiz ve pürüzsüz olması makbul görülmüştür.

528- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib el-Kûfî → Ebû Sa'd Dâvud b. el-Heysem -Enbâr'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Müberred [ö. 286/900] şöyle demiştir: Câhiz'in bir şey yazarken tebessüm ettiğini gördüm. "Seni böyle güldüren nedir?" dedim. "Kâğıt pürüzsüz, mürekkep canlı, kalem düz, zihin boş olmazsa neden dikkatli ve titiz davranasın ki?" diyerek cevap verdi.

529- "Hüseyin b. Muhammed b. Ca'fer el-Esam → Mansur b. Ca'fer → Ebû Muhammed İbn Dürüsteveyh → İbn Kuteybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Hişâm b. el-Hakem [ö. 179/795 {?}] şöyle demiştir: "Mürekkebin parıltısı zihinleri hikmetlerin gizemlerine götürür."

530- "… → Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî → Muhammed b. Ahmed el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre varrâkın birine "Gönlün ne ister?" dendi. Varrâk "Akıcı yazan kalem, berrak mürekkep, ince deri." diyerek soruyu cevapladı.

531- Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hasan el-Basrî [ö. 431-440/1039-1049 arası] Nişabur'da kendisinden hediye mürekkep isteyen bir edibe şu beyitlerle cevap verdi:

> Sana gecenin karanlığına veya aciz adamın himmetine benzeyen bir mürekkep yolladım
>
> Sayfada aktığında deri üzerindeki siyahlığı küfrün karanlığı içerisindeki hakikatın nuru sanırsın
>
> İsteğin hakkı için, [mürekkep] gözümün siyahı ve kalbimin parçası olsaydı benim nezdimde ona da layıktın!

1 Tahhân neşrinde (I, 258) "nevm" kelimesi yer alıyorsa da Acâc (I, 396) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 440) neşirlerindeki "yevm" ifadesi daha doğru bulunarak tercümeye yansıtılmıştır [çevirenin notu].

٥٢٧ – حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ تَوبَةَ الأَدِيبُ، قَالَ: خَاصَمَ بَعضُ الوَرَّاقِينَ امرَأَتَهُ فَدَعَت عَلَيهِ وَقَالَت: أَبلَاكَ اللَّهُ بِقَلَمٍ حَفِيٍّ، وَسِكِّينٍ صَدِيٍّ، وَوَرَقٍ رَدِيٍّ، وَيَومٍ نَدِيٍّ، وَسِرَاجٍ يَنطَفِي.

الحِبرُ وَالكَاغِدُ

يُستَحَبُّ أَن يَكُونَ الحِبرُ بَرَّاقًا جَارِيًا، وَالقِرطَاسُ نَقِيًّا صَافِيًا

٥٢٨ – كَمَا أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الكُوفِيُّ، نا أَبُو سَعدٍ دَاوُدُ بنُ الهَيثَمِ بِالأَنبَارِ، نا المُبَرِّدُ، قَالَ: رَأَيتُ الجَاحِظَ يَكتُبُ شَيئًا فَتَبَسَّمَ فَقُلتُ: مَا يُضحِكُكَ؟ فَقَالَ: «إِذَا لَم يَكُنِ القِرطَاسُ صَافِيًا، وَالحِبرُ نَامِيًا، وَالقَلَمُ مُوَاتِيًا، وَالقَلبُ خَالِيًا، فَلَا عَلَيكَ أَن يَكُونَ عَانِيًا»

٥٢٩ – نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرٍ الأَصَمُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مَنصُورِ بنِ جَعفَرٍ قَالَ: قَرَأنَا عَلَى أَبِي مُحَمَّدِ بنِ دُرُستُويه قَالَ: قَرَأنَا عَلَى ابنِ قُتَيبَةَ، قَالَ هِشَامُ بنُ الحَكَمِ: «بِبَرِيقِ الحِبرِ تَهتَدِي العُقُولُ إِلَى خَبَايَا الحِكَمِ»

٥٣٠ – بَلَغَنِي عَن مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى الصُّولِيِّ، قَالَ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الأَنصَارِيُّ، قَالَ: قِيلَ لِوَرَّاقٍ مَرَّةً: مَا تَشتَهِي؟ قَالَ: «قَلَمًا مَشَّاقًا، وَحِبرًا بَرَّاقًا، وَجُلُودًا رِقَاقًا»

٥٣١ – كَتَبَ شَيخُنَا أَبُو يَعلَى مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ البَصرِيُّ وَهُوَ بِنَيسَابُورَ إِلَى بَعضِ الأُدَبَاءِ يَستَهدِيهِ حِبرًا، فَأَجَابَهُ إِلَى مَا طَلَبَ وَعَمَّا كَتَبَ، بِأَبيَاتٍ مِنهَا:

وَبعدُ فَقَد أَنفذتُ حِبرًا كَأَنَّهُ ... يُحَاكِي ظَلَامَ اللَّيلِ أَو مِنَّةَ الوَغدِ

إِذَا مَا جَرَى فِي الطِّرسِ خِلتُ سَوَادَهُ ... عَلَى الرَّقِّ نُورَ الحَقِّ فِي ظُلمَةِ الجَحدِ

وَحَقِّ الهَوَى لَو كَانَ أَسوَدَ نَاظِرِي ... وَحَبَّةَ قَلبِي كُنتَ أَهلًا لَهَا عِندِي

XIV. Yazının İyileştirilmesi ve Güzelleştirilmesi

532- “Ebü’l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah[1] el-Isfahânî → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Ahmed b. Huleyd el-Halebî → Musa b. Eyyûb en-Nasîbî → Yahyâ b. Saîd → Amr b. el-Ezher → İbn Avn → Şa‘bî” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas ayette geçen “bilgi kalıntısı”nın[2] güzel yazı olduğunu söyledi.

533- “Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Ubeyd en-Nâkıd → Recâ b. Sehl es-Sâgânî → Ebü’l-Yemân → Âsım b. Muhâcir” [*tahvîl*] ve “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ali b. Muhammed el-Varrâk → Muhammed b. Halef Vekî‘ → Kâsım b. Hişâm es-Simsâr → Ebü’l-Yemân Hakem b. Nâfi‘ → Âsım b. Muhâcir el-Kilâî → Hasan [el-Basrî] → Enes [b. Mâlik]” isnâdlarıyla -Ezherî ise “Âsım b. Muhâcir [ö. ?], babasından” demiştir. Bundan sonrasını iki râvi de aynı şekilde aktarmıştır- nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Güzel yazı hakikati açığa kavuşturur.”[3]

534- “Ahmed b. Ebî Ca‘fer → İshak b. Sa‘d en-Nesevî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. İshak es-Serrâc es-Sekafî → Ahmed b. Saîd er-Ribâtî → Hafs b. Ömer el-Adenî[4] → İsa b. ed-Dahhâk → İsmail b. Ebî Hâlid → Kays b. Ebî Hâzim” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: “Adamın biri besmeleyi özene bezene yazdı ve bundan dolayı bağışlandı.”

1. Kalın Yazının Hoş, İnce Yazının Kötü Görülmesi

535- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebû Bekir Ahmed b. İsa b. el-Heysem et-Temmâr → Musa b. İshak el-Ensârî → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Vekî‘ [b. el-Cerrâh] → Abdülmelik b. Şeddâd el-Evdî → Ubeydullah b. Süleyman el-Abdî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hukeyme [Isme] [ö. 90-100/708-719 arası] şöyle demiştir: “Kûfe’de mushafları yazıyorduk. Biz yazarken Ali -selam üzerine olsun- yanımıza geldi. Durdu ve ‘Kaleminin ağzını geniş aç.’ dedi. Kalemi kestim, sonra yazdım. Bunun üzerine ‘İşte böyle. Allah’ın nurlandırdığını nurlandırın.’ dedi.”

---

1 *el-Câmi‘*nin üç neşrinde de “Abdullah” şeklinde kaydedilen ismin doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Ahkâf, 46/4.
3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
4 Acâc neşrinde (I, 399) “el-Adî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

بَابُ تَحسِينِ الخَطِّ وَتَجوِيدِهِ

٥٣٢ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ الأَصبَهَانِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ خُلَيدٍ الحَلَبِيُّ، نا مُوسَى بنُ أَيُّوبَ النَّصِيبِيُّ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، عَن عَمرِو بنِ الأَزهَرِ، عَنِ ابنِ عَونٍ، عَنِ الشَّعبِيّ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، فِي قَولِهِ تَعَالَى: {أَو أَثَارَةٍ مِن عِلمٍ} [الأحقاف: ٤] قَالَ: «جَودَةُ الخَطِّ»

٥٣٣ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو عُبَيدٍ النَّاقِدُ، نا رَجَاءُ بنُ سَهلٍ الصَّغَانِيُّ، نا أَبُو اليَمَانِ، عَن عَاصِمِ بنِ مُهَاجِرٍ، وَحَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ الوَرَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ وَكِيعٍ، حَدَّثَنِي القَاسِمُ بنُ هَاشِمٍ السِّمسَارُ، نا أَبُو يَمَانٍ الحَكَمُ بنُ نَافِعٍ، نا عَاصِمُ بنُ مُهَاجِرٍ الكَلَاعِيُّ، قَالَ الحَسَنُ عَن أَنَسٍ، وَقَالَ الأَزهَرِيُّ: عَن أَبِيهِ، ثُمَّ اتَّفَقَا قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «الخَطُّ الحَسَنُ يَزِيدُ الحَقَّ وُضُوحًا»

٥٣٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدٍ النَّسَوِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ الثَّقَفِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الرِّبَاطِيُّ، نا حَفصُ بنُ عُمَرَ العَدَنِيُّ، حَدَّثَنِي عِيسَى بنُ الضَّحَّاكِ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ أَبِي خَالِدٍ، عَن قَيسِ بنِ أَبِي حَازِمٍ، عَن عَلِيّ بنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: «تَنَوَّقُ رَجُلٌ فِي بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ فَغُفِرَ لَهُ»

استِحبَابُ الخَطِّ الغَلِيظِ وَكَرَاهَةُ الدَّقِيقِ مِنهُ

٥٣٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عِيسَى بنِ الهَيثَمِ التَّمَّارُ، نا مُوسَى بنُ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا وَكِيعٌ، نا عَبدُ المَلِكِ بنُ شَدَّادٍ الأَزدِيُّ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ العَبدِيّ، عَن أَبِي حُكَيمَةَ، قَالَ: كُنَّا نَكتُبُ المَصَاحِفَ بِالكُوفَةِ فَيَمُرُّ عَلَينَا عَلِيٌّ عَلَيهِ السَّلَامُ وَنَحنُ نَكتُبُ فَيَقُومُ، فَيَقُولُ: «أَجِلَّ قَلَمَكَ» قَالَ: فَقَطَطتُ مِنهُ ثُمَّ كَتَبتُ، فَقَالَ: «هَكَذَا نَوِّرُوا مَا نَوَّرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ»

536- "Muhammed b. Ali b. Mahled ve Muhammed b. Abdülaziz b. Ca'fer → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Ali b. Muhammed b. Ali el-Ammî -Basra'da- → Yemût b. el-Müzerri' → Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz" isnâdıyla nakledildiğine göre Müminlerin emiri Ali şöyle demiştir: "Yazı işarettir. Ne kadar belirgin olursa o kadar güzelleşir."

537- "Ali b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Ebî Hâmid el-Isfahânî -bana yazdığı mektubunda- → Muhammed b. el-Hasan el-Âcurrî → Muhammed b. Mahled" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hanbel b. İshak'ı [ö. 272/886] şöyle derken işitmiştir: "İnce bir hatla yazarken Ahmed b. Hanbel beni gördü ve 'Böyle yapma. En çok ihtiyacın olduğunda [metin] sana ihanet eder [ne yazdığını okuyamazsın]' dedi."

538- Rivayet edildiğine göre üstatlardan biri ince bir yazı gördüğünde "Bu, Allah'ın, peşinden gelenler var edeceğinden emin olmayan [yani geleceği düşünmeyen] bir adamın yazısıdır."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Talebe sadece fakirlikten dolayı kâğıt alacak durumu olmaması veya yolcu olduğundan kitaplarının daha hafif olması gibi bir mazereti varken ince hatla yazabilir. Rihle yapanların çoğu ince hatla yazmada bu iki özrü yaşamaktadır.

539- "Muhammed b. Yusuf el-Kattân en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah el-Hâfız → Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. el-Müseyyeb el-Ergiyânî'yi [ö. 315/927] şöyle derken işitmiştir: "Mısır'da yürürdüm de elbisemin yeninde her birinde bin hadis bulunan yüz cüz olurdu [yani ince yazıldığından o kadar hadisi taşıyabilirdim]."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Rihle yapanlar çokça tekrar edilen "haddesenâ"nın yerine yazıyı kısaltmak amacıyla "nâ" yazmışlardır. Bu [zamanla] bütün ilim taliplerinin âdeti hâline gelmiştir. Selef âlimlerinden buna benzer uygulamaları olanlar bulunmaktadır.

540- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî'yi şöyle derken işitmiştir: "Şu'be'ye yanımda levhalarla giderdim. 'Ahberanâ' dediğinde 'ha (خ)', 'semi'tü' dediğinde 'sin (س)', 'haddesenâ' dediğinde 'ha (ح)' yazardım. İstinsah için [eve] geldiğimde hadisleri kodladığım üzere yazardım."

٥٣٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ العَمِّيُّ، بِالبَصرَةِ، نا يَمُوتُ بنُ المُزَرِّعِ، عَن أَبِي عُثمَانَ عَمرِو بنِ بَحرٍ الجَاحِظِ قَالَ: قَالَ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ: «الخَطُّ عَلَامَةٌ، فَكُلَّمَا كَانَ أَبيَنَ كَانَ أَحسَنَ»

٥٣٧ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ بنِ أَبِي حَامِدٍ الأَصبَهَانِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الآجُرِّيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، قَالَ: سَمِعتُ حَنبَلَ بنَ إِسحَاقَ، يَقُولُ: رَآنِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَأَنَا أَكتُبُ خَطًّا دَقِيقًا، فَقَالَ: لَا تَفعَل، أَحوَجُ مَا تَكُونُ إِلَيهِ يَخُونُكَ.

٥٣٨ - بَلَغَنِي عَن بَعضِ الشُّيُوخِ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا رَأَى خَطًّا دَقِيقًا قَالَ: هَذَا خَطُّ مَن لَا يُوقِنُ بِالخَلَفِ مِنَ اللهِ، قَالَ أَبُو بَكرٍ: لَا يَنبَغِي أَن يَكتُبَ الطَّالِبُ خَطًّا دَقِيقًا إِلَّا فِي حَالِ العُذرِ، مِثلَ أَن يَكُونَ فَقِيرًا لَا يَجِدُ مِنَ الكَاغِدِ سَعَةً، أَو يَكُونَ مُسَافِرًا فَيُدَقِّقَ خَطَّهُ لِيَخِفَّ حَملُ كِتَابِهِ، وَأَكثَرُ الرَّحَّالِينَ يَجتَمِعُ فِي حَالِهِ الصِّفَتَانِ اللَّتَانِ يَقُومُ بِهِمَا لَهُ العُذرُ فِي تَدقِيقِ الخَطِّ.

٥٣٩ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ إِبرَاهِيمَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ المُسَيَّبِ الأَرغِيَانِيَّ، يَقُولُ: «كُنتُ أَمشِي بِمِصرَ فِي كُمِّي مِائَةُ جُزءٍ، فِي كُلِّ جُزءٍ أَلفُ حَدِيثٍ»

وَكَذَلِكَ المُسَافِرُونَ يَكتُبُونَ «نا» بَدَلَ «حَدَّثَنَا» اختِصَارًا فِي الكِتَابَةِ لِكَثرَةِ تَكَرُّرِهَا، وَصَارَ ذَلِكَ عَادَةً لِعَامَّةِ الطَّلَبَةِ، وَقَد كَانَ فِي السَّلَفِ مَن يَفعَلُ نَحوًا مِن هَذَا.

٥٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: كُنتُ آتِي شُعبَةَ وَمَعِيَ أَلوَاحٌ، فَإِذَا قَالَ، أَخبَرَنَا، كَتَبتُ خ، وَإِذَا قَالَ: سَمِعتُ، كَتَبتُ س، وَإِذَا قَالَ: حَدَّثَنَا، كَتَبتُ ح، فَإِذَا جِئتُ نَسَختُهَا كَتَبتُ الأَخبَارَ عَلَى ذَلِكَ.

2. Harfleri Çok Uzatıp Kısaltmadan Tahkik Üzere Yazmak

541- "Hüseyin b. Muhammed el-Esam → Mansur b. Ca'fer → Ebû Muhammed İbn Dürüsteveyh → İbn Kuteybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: "Yazının en kötüsü harfleri uzatarak yazmak, okumanın en kötüsü ise hızlı olanıdır. En güzel yazı en açık olanıdır."

542- [İbn Kuteybe şöyle demiştir:] Ali b. Ebî Tâlib kâtibi Ubeydullah b. Ebî Râfi'ye [ö. 70-80/689-700 arası] şöyle demiştir: "Mürekkebin içine lika [ipek parçası] koy, kaleminin ağzını uzun tut, satır aralarını aç, harfleri birbirine yakın yaz."

543- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Ahmed b. el-Hâris el-Mervezî → dedesi [Ahmed b. Abdullah] → Heysem b. Adî → Avâne b. el-Hakem" isnâdıyla nakledildiğine göre müminlerin emîri Ali b. Ebî Tâlib kâtibine -sanıyorum İbn Ebî Râfi'- şöyle demiştir: "Kalemin ağzını uzun ve enli tut. Ayrıca ucunu da sağ tarafa yakın olacak şekilde katt eyle (yar). Yazarken 'nûn' harfinin tınısını, (noktalı) 'hâ' harfinin de su gibi akışını duymamı sağla. 'Sâd' harfini enli yap, 'ayn' harfinin kaşını yukarıda tut. 'Kef' harfini şakk eyle, 'fe' harfinin de gözünü büyüt. 'Lâm' harfinin çanağını yay, 'be', 'te' ve 'se' harflerini açık şekilde yaz. 'Vâv' harfinin kuyruğunu ise başının hizasına getir."[1]

544- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebû Saîd es-Sîrâfî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muktedir'in [hs. 295-320/908-932] kâtiplerinden birine "Bir yazıya ne zaman güzel demek uygundur?" şeklinde bir soru soruldu. "Harflerin yerli yerinde olduğu, elif ve lâm'ın uzun, gözlerin açık yazıldığı, râ'nın[2] nûn'a benzemediği, kâğıdın parladığı, mürekkebin kapkara olduğu ve bir karışıklığın olmadığı, gözlerin hemen ona odaklandığı, bilginin hemen akıllara ulaştığı, harflerin birleştiği ve ayrıldığı yerlerin belli olduğu, varrâkların hilesinden ve ehliyetsiz kişilerin müdahalelerinden uzak olduğu zaman" cevabını verdi. Ve ekledi "İşte o zaman güzel yazıyla ilgili söylediğim [şu şiir] gibi olur:

> Kâğıdın büyük olduğu ve alacalı kalemin kâğıda atıldığı zaman
> Yazıda dinarlarda olandan daha nakışlı bir süs oluşur
> Harfleri yorgun düşmüş göze canlılık verir, Görmesi az olan okuyabilir"

---

1 Hat sanatıyla ilgili rivayetin çevirisindeki yardımlarından ötürü Mahmud Sami Kanbaş'a teşekkür ederiz [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (I, 404) "zâ" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

اختِيَارُ التَّحقِيقِ دُونَ المَشقِ وَالتَّعلِيقِ

٥٤١ - حَدَّثَنَا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ الأَصَمُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مَنصُورِ بنِ جَعفَرٍ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي مُحَمَّدِ بنِ دُرُستُويَه، قَالَ: قَرَأنَا عَلَى ابنِ قُتَيبَةَ، قَالَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ: «شَرُّ الكِتَابَةِ المَشقُ، وَشَرُّ القِرَاءَةِ الهَذرَمَةُ، وَأَجوَدُ الخَطِّ أَبيَنُهُ»

٥٤٢ - وَقَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ لِكَاتِبِهِ عُبَيدِ اللهِ بنِ أَبِي رَافِعٍ: «أَلقِ دَوَاتَكَ، وَأَطِل سِنَّ قَلَمِكَ، وَافرِج بَينَ السُّطُورِ، وَقَرمِط بَينَ الحُرُوفِ»

٥٤٣ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ، أَنَّ أَحمَدَ بنَ الحَارِثِ المَروَزِيَّ، حَدَّثَهُم، نا جَدِّي، نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، عَن عَوَانَةَ بنِ الحَكَمِ، قَالَ: قَالَ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ لِكَاتِبِهِ وَأَحسَبُهُ ابنَ أَبِي رَافِعٍ: «أَطِل جِلفَةَ قَلَمِكَ وَأَسمِنهَا، وَأَيمِن قِطَّتَكَ، وَأَسمِعنِي طَنِينَ النُّونِ وَخَرِيرَ الخَاءِ، أَسمِنِ الصَّادَ، وَعَرِّجِ العَينَ، وَاشقُقِ الكَافَ، وَعَظِّمِ الفَاءَ، وَرَتِّلِ اللَّامَ، وَاسلِسِ البَاءَ وَالتَّاءَ وَالثَّا، وَأَقِمِ الوَاوَ عَلَى ذَنبِهَا، وَاجعَل قَلَمَكَ خَلفَ أُذُنِكَ يَكُن أَذكَرَ لَكَ»

٥٤٤ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: ذَكَرَ أَبُو سَعِيدٍ السِّيرَافِيُّ أَنَّ بَعضَ كُتَّابِ المُقتَدِرِ سُئِلَ: مَتَى يَجُوزُ أَن يُوصَفَ الخَطُّ بِالجَودَةِ؟ قَالَ: إِذَا اعتَدَلَت أَقسَامُهُ، وَطَالَت أَلِفُهُ وَلَامُهُ، وَتَفَتَّحَت عُيُونُهُ، وَلَم تَشتَبِه رَاؤُهُ وَنُونُهُ، وَأَشرَقَ قِرطَاسُهُ، وَأَظلَمَت أَنقَاشُهُ، وَلَم تَختَلِف أَجنَاسُهُ، أَسرَعَ إِلَى العُيُونِ بِصِوَرِهِ، وَإِلَى العُقُولِ بِثَمَرِهِ، قَدَّرت فُصُولَهُ وَأَينَعت وُصُولَهُ، وَبَعُدَ عَن حِيَلِ الوَرَّاقِينَ، وَعَن تَصَنُّعِ المُتَصَنِّعِينَ، كَانَ حِينَئِذٍ كَمَا قُلتُ فِي حُسنِ الخَطِّ:

إِذَا مَا تَجَلَّلَ قِرطَاسُهُ . وَسَاوَرَهُ القَلَمُ الأَبرَشُ
تَضَمَّنَ مِن خَطِّهِ حُلَّةً كَنَقشِ الدَّنَانِيرِ بَل أَنقَشُ
حُرُوفٌ تُعِيدُ لِعَينِ الكَلِيـ لِ نَشَاطًا وَيَقرؤُهَا الأَخفَشُ

3. Yazıya Ne ile Başlanacağı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Herhangi bir ilme dair yazılan her kitaba besmele ile başlanmalıdır. Şiir kitaplarında ise görüş ayrılığı bulunmaktadır.

545- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → İsmail b. Abdullah b. Mes'ûd → Abdullah [b. Muhammed] en-Nüfeylî → Câbir b. Semüre'nin çocuklarından Cünâde b. Selm → Mücâlid [b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Âlimler şiirin başına besmele yazılmayacağı konusunda icmâ etmiştir."

546- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ → Müsedded [b. Müserhed] → Hafs b. Gıyâs" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali el-Varrâk → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → Ebü's-Sâib Selm b. Cünâde, Sehl b. Salih ve İshak b. İbrahim b. Habîb b. eş-Şehîd → Hafs b. Gıyâs → Mücâlid [b. Saîd]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Âlimler şiirin başına besmele yazmayı hoş görmezlerdi." [Hoş görmezlerdi ifadesi] İshak [b. İbrahim]'in [ö. 257/871] rivayetinde "hoş görülmezdi", Selm [b. Cünâde]'nin [ö. 254/868] rivayetinde "Besmele yazılmayacağı konusunda ortak görüş vardır." şeklinde geçmektedir.

547- "Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. Urve → Ömer b. el-Hasan b. Ali b. Mâlik → Muhammed b. el-Kâsım b. Hallâd → Ya'kûb b. Muhammed b. ez-Zührî → Abdülaziz b. İmrân ez-Zührî → İbn Şihâb'ın yeğeni" isnâdıyla nakledildiğine göre amcası Zührî şöyle demiştir: "Şiirin başına besmelenin yazılmaması âdet hâline gelmiştir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Saîd b. Cübeyr şiir kitaplarının başına besmele yazılabileceği görüşünde olanlardandır. Müteahhir âlimlerin çoğu bu görüştedir. Bizim de tercih ettiğimiz ve hoşumuza giden görüş budur.

548- "Muhammed b. Ali el-Varrâk → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → Hâşim oğullarının mevlâsı Muhammed b. Zekeriyyâ → Ravh b. Abdülmümin → Muhammed b. Mus'ab el-Kurkusânî → Cebele b. Ebî Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: "Şiir kitabı dahi olsa bir kitabın başında besmele olmaması doğru değildir."

أَوَّلُ مَا يُبتَدَأُ بِهِ فِي الكِتَابَةِ

يَنبَغِي أَن يُبتَدَأَ بِبِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ فِي كُلِّ كِتَابٍ مِن كُتُبِ العِلمِ؛ فَإِن كَانَ الكِتَابُ دِيوَانَ شِعرٍ فَقَدِ اختُلِفَ فِيهِ

٥٤٥ - فَأَنَا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ، نا عَبدُ اللهِ النُّفَيلِيُّ، نا جُنَادَةُ بنُ سَلمٍ، مِن وَلَدِ جَابِرِ بنِ سَمُرَةَ، أنا مُجَالِدٌ، عَنِ الشَّعبِيِّ، قَالَ: أَجمَعُوا أَن لَا يَكتُبُوا أَمَامَ الشِّعرِ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ.

٥٤٦ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا مُسَدَّدٌ، نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا سَلمُ بنُ جُنَادَةَ أَبُو السَّائِبِ، وَسَهلُ بنُ صَالِحٍ، وَإِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ حَبِيبِ بنِ الشَّهِيدِ، قَالُوا: نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، عَن مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعبِيِّ، قَالَ: «كَانُوا يَكرَهُونَ أَن يَكتُبُوا أَمَامَ الشِّعرِ» بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ. وَقَالَ إِسحَاقُ: «كَانَ يُكرَهُ» وَقَالَ سَلمٌ: «أَجمَعُوا أَن لَا يَكتُبُوا»

٥٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَردَعِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُروَةَ، نا عُمَرُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ مَالِكٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ بنِ خَلَّادٍ، نا يَعقُوبُ بنُ مُحَمَّدٍ الزُّهرِيُّ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عِمرَانَ الزُّهرِيُّ، عَنِ ابنِ أَخِي ابنِ شِهَابٍ، عَن عَمِّهِ، قَالَ: «مَضَتِ السُّنَّةُ أَلَّا يُكتَبَ فِي الشِّعرِ» بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ

وَمِمَّن ذَهَبَ إِلَى رَسمِ التَّسمِيَةِ فِي أَوَّلِ كِتَابِ الشِّعرِ سَعِيدُ بنُ جُبَيرٍ، وَتَابَعَهُ عَلَى ذَلِكَ أَكثَرُ المُتَأَخِّرِينَ، وَهُوَ الَّذِي نَختَارُهُ وَنَستَحِبُّهُ.

٥٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا مُحَمَّدُ بنُ زَكَرِيَّا، مَولَى بَنِي هَاشِمٍ، نا رَوحُ بنُ عَبدِ المُؤمِنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُصعَبٍ القَرقَسَانِيُّ، عَن جَبَلَةَ بنِ أَبِي سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ جُبَيرٍ، يَقُولُ: «لَا يَصلُحُ كِتَابٌ إِلَّا أَوَّلُهُ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ، وَإِن كَانَ شِعرًا»

549- "Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. Urve → Dayısı İbrahim b. Ahmed b. İshak → Ali b. el-Abbas → Abbâd b. Ya'kûb → Ömer b. Mus'ab → Furât b. Ahnef → Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali [el-Bâkır]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Besmele her kitabın başlangıcıdır."[1]

4. Besmele Nasıl Yazılır?

550- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Ebû Abdullah Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Fakîh el-Ukberî → Ebû Abdullah İbn Mahled → Muhammed b. İshak es-Sâğânî" isnâdıyla nakledildiğine göre [Ebû Salih] Abdullah b. Salih [ö. 223/837] şöyle demiştir: "Besmeleyi ba'yı uzatarak yazdım. Bunu garipseyip hoş karşılamadı ve 'Manayı değiştirdin' dedi." İbn Hamdân [ö. 387/997] şu açıklamada bulundu: "Çünkü ifade lismillah'a dönüştü."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ba'nın boyunu sin dişlerinden ayırt edecek şekilde hafif farklı yazmak gerekmektedir. Ba ile sin birleştirilerek yazılıp sin keşideli şekilde mim harfine birleştirilir. Birçok kâtibin yaptığı gibi sin dişlerini yazmadan be ve mim harfini yazmak uygun değildir. Selef âlimlerinden pek çoğu bunu doğru bulmamıştır.

551- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed er-Rezzâz ve Hasan b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâr → Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. ez-Zübeyr el-Kûfî → Hasan b. Ali b. Affân → Ebû İsmail [İshak b. er-Rebî'] el-Usfurî → Dâvud b. Ebî Hind" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Besmelenin başında sin'i [açıkça] yazmadan mim'i yazma."

552- " Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Süreyc b. en-Nu'mân → Hammâd [b. Seleme]" isnâdıyla nakledildiğine göre Habîb b. eş-Şehîd şöyle demiştir: "İbn Sîrîn sin'in [açıkça] yazılmayıp min'in [be'ye] uzatılmasını hoş görmezdi."

553- "Muhammed b. Ali el-Varrâk ve Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Kadı Ahmed b. İshak b. el-Bühlûl → babası → Abâe [b. Küleyb]" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Amr el-Ensârî [ö. 161-170/777-787 arası] şöyle demiştir: "İbn Sîrîn besmelenin başında ba ve mim'in sin olmadan yazılmasını hoş karşılamazdı." Kadı [Ahmed b. İshak] [ö. 318/930] "Babam [İshak b. el-Bühlûl] [ö. 252/866] besmeleyi sin olmaksızın yazmazdı." demiştir.

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

٥٤٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُروَةَ، حَدَّثَنِي خَالِي إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ، نا عَلِيُّ بنُ العَبَّاسِ، نا عَبَّادُ بنُ يَعقُوبَ، نا عُمَرُ بنُ مُصعَبٍ، عَن فُرَاتِ بنِ أَحنَفَ، عَن أَبِي جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ مِفتَاحُ كُلِّ كِتَابٍ»

كَيفَ يُكتَبُ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ

٥٥٠ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ الفَقِيهُ العُكبَرِيُّ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ مَخلَدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّاغَانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ صَالِحٍ، قَالَ: «كَتَبتُ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ، وَرَفَعتُ البَاءَ فَطَالَت» فَأَنكَرَ ذَلِكَ اللَّيثُ وَكَرِهَهُ، وَقَالَ: «غَيَّرتَ المَعنَى» قَالَ ابنُ حَمدَانَ: لِأَنَّهُ يَصِيرُ «لسم»

قَالَ لَنَا أَبُو بَكرٍ: فَيَنبَغِي أَن يُجعَلَ بَينَ طُولِ البَاءِ وَحُرُوفِ السِّينِ فَرقٌ يَسِيرٌ لِلتَّمييزِ بَينَهُمَا، وَيُجمَعَ بَينَ البَاءِ وَالسِّينِ ثُمَّ يَمُدَّ مَدَّةً إِلَى المِيمِ، وَلَا يَجُوزُ أَن يُمَدَّ مَا بَينَ البَاءِ وَالمِيمِ، وَيُسقِطَ السِّينَ كَمَا يَفعَلُ كَثِيرٌ مِنَ الكُتَّابِ، فَإِنَّ غَيرَ وَاحِدٍ مِنَ السَّلَفِ قَد كَرِهَ ذَلِكَ.

٥٥١ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الرَّزَّازُ، وَالحَسَنُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، قَالَا: نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ الكُوفِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ العُصفُرِيُّ، عَن دَاوُدَ بنِ أَبِي هِندَ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، قَالَ: «إِذَا كَتَبتَ بِسمِ فَلَا تَكتُبِ المِيمَ حَتَّى تَكتُبَ السِّينَ»

٥٥٢ - أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا سُرَيجٌ، يَعنِي ابنَ النُّعمَانِ نا حَمَّادٌ، عَن حَبِيبِ بنِ الشَّهِيدِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ، أَنَّهُ «كَانَ يَكرَهُ أَن يَمُدَّ المِيمَ حَتَّى يَكتُبَ السِّينَ»

٥٥٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، نا القَاضِي أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ البُهلُولِ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبَاءَةُ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَمرٍو الأَنصَارِيِّ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، أَنَّهُ كَانَ يَكرَهُ أَن يَكتُبَ البَاءَ وَالمِيمَ فِي بِسمِ بِلَا سِينٍ، قَالَ القَاضِي: كَانَ أَبِي لَا يَكتُبُ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ بِلَا سِينٍ.

554- "Abdülaziz b. Ali → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân → Ebû Zer Ahmed b. Muhammed el-Bâgendî → Sa'dân b. Nasr el-Bezzâz" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. Urve → Kadı Ebû Saîd Hasan b. Ahmed el-Istahrî → Hafs b. Ömer er-Rabâlî[1]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre *Muâz b. Muâz* şöyle demiştir: Sevvâr [b. Abdullah]'ın [ö. 156/772-3] yanında besmelenin başındaki sin'i yazmadan ba'yı uzattım. Elimi tuttu ve "Hasan [el-Basrî] ve Muhammed [b. Sîrîn] bundan hoşlanmazdı." dedi.

555- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebû Muhammed Kâsım b. Gânim b. Hammûye el-Mühellebî → Muhammed b. İbrahim el-Bûşencî → [Yahyâ b. Abdullah] b. Bükeyr → Mesleme b. Ali[2] → Sinan b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber besmelenin uzun yazılmasını yasakladı."

556- Abdülaziz b. Ali [b. Ahmed]'in [ö. 444/1052] bana söylediğine göre Ebû Abdullah İbn Batta el-Fakîh [ö. 387/997] besmeleyi yazarken sin ile mim harfleri arasını uzun tutan kimseler hakkında kendilerine şöyle demiştir: "Bu olmaması gereken bir iştir. Çünkü okunurken uzatılması uygun olmayanın yazılırken uzatılması da uygun değildir. Allah lafzının uzun okunmayacağı veya yazılmayacağı konusunda âlimlerin görüş birliği vardır. Rahman ve Rahîm lafızları ise hem okunurken hem de yazılırken uzatılabilir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Abdullah [İbn Batta]'nın yazıyı okunmayla kıyaslaması doğru değildir. Çünkü mushafta yazıldığı hâlde okunmayan ve okunduğu hâlde yazılmayan harfler bulunmaktadır. Harflerin düşürülmesi ve sabit bırakılması itibara alınmayacaksa iraba hiç bakılmaz. Ayrıca biz önceki ve sonraki Ehl-i hadis'in besmele yazımlarının Ebû Abdullah'ın söylediğinden farklı olduğuna şahit olduk. Bu konuda âlimlerin genelini destekler mahiyette Hz. Peygamber'den bir hadis gelmiştir.

557- "Muhammed b. Ali el-Varrâk ve Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Ahmed b. Enes el-Vâsıtî → Ahmed b. es-Sabbâh → Ali b. el-Hasan → Hüseyin b. Vâkıd" isnâdıyla nakledildiğine göre Matar [b. Tahmân] el-Varrâk şöyle demiştir:

---

1 Tahhân neşrinde (I, 266) "ez-Zibâlî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Bu isim "Uley" şeklinde de okunmuş olmakla birlikte Mesleme babasının adının ism-i tasgir ile okunmasını hoş karşılamazmış [çevirenin notu].

٥٥٤ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ، نا أَبُو ذَرٍّ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ البَاغَندِيُّ، نا سَعدَانُ بنُ نَصرٍ البَزَّازُ ح وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُروَةَ، نا القَاضِي أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ أَحمَدَ الإِصطَخرِيُّ، نا حَفصُ بنُ عُمَرَ الرَّبَالِيُّ، قَالَا: نا مُعَاذُ بنُ مُعَاذٍ، قَالَ: كَتَبتُ عِندَ سَوَّارٍ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ فَمَدَدتُ البَاءَ، وَلَم أَكتُبِ السِّينَ، فَأَمسَكَ يَدَيَّ وَقَالَ: «كَانَ الحَسَنُ وَمُحَمَّدٌ يَكرَهَانِ هَذَا»

٥٥٥ - أَخبَرَنَا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيِي، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ القَاسِمُ بنُ غَانِمِ بنِ حَمُّويَه المُهَلَّبِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البُوشَنجِيُّ، نا ابنُ بُكَيرٍ، نا مَسلَمَةُ بنُ عَلِيٍّ، عَن سِنَانِ بنِ سَعِيدٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن يُمَدَّ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ»

٥٥٦ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ لَنَا أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ بَطَّةَ الفَقِيهُ: وَ«فِي النَّاسِ مَن يَكتُبُ بِسمِ اللهِ، فَيَمُدُّ بَينَ السِّينِ وَالمِيمِ، وَهَذَا مَا لَا يَنبَغِي؛ لِأَنَّ مَا لَا يَجُوزُ مَدُّهُ فِي اللَّفظِ لَا يَجُوزُ مَدُّهُ فِي الخَطِّ» وَأَجمَعُوا أَنَّ اللهَ لَا يُمَدُّ فِي اللَّفظِ، وَلَا فِي الخَطِّ، وَجَائِزٌ أَن يُمَدَّ الرَّحمَنُ الرَّحِيمُ فِي اللَّفظِ وَالخَطِّ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: اعتِبَارُ أَبِي عَبدِ اللهِ الخَطَّ بِاللَّفظِ غَيرُ صَحِيحٍ؛ لِأَنَّ فِي المُصحَفِ حُرُوفًا ثَابِتَةً فِي الخَطِّ سَاقِطَةً فِي اللَّفظِ، وَقَد أُسقِطَ أَيضًا فِي خَطِّ المُصحَفِ حُرُوفٌ هِيَ ثَابِتَةٌ فِي اللَّفظِ، فَإِذَا لَم تُعتَبَرِ الحُرُوفُ فِي الإِسقَاطِ وَالإِثبَاتِ، فَالإِعرَابُ أَولَى أَن لَا يُعتَبَرَ، عَلَى أَنَّا قَد شَاهَدنَا التَّسمِيَةَ مَرسُومَةً بِخَطِّ جَمَاعَةٍ مِن أَهلِ العِلمِ المُتَقَدِّمِينَ وَالمُتَأَخِّرِينَ، عَلَى خِلَافِ الَّذِي ذَهَبَ إِلَيهِ أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ بَطَّةَ، وَجَاءَ فِي ذَلِكَ أَيضًا خَبَرٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مُوَافِقٌ لِمَا عَلَيهِ جُمهُورُ النَّاسِ.

٥٥٧ - أَخبَرَنَاهُ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ أَنَسٍ الوَاسِطِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ الصَّبَّاحِ، أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ، أنا الحُسَينُ بنُ وَاقِدٍ، عَن مَطَرٍ الوَرَّاقِ، قَالَ:

“Muâviye b. Ebî Süfyân [ö. 60/680], Allah Resûlü’nün (sav) kâtibiydi. Ona besmeleyi yazarken ba ve sin’i bitişik yazıp mim’e kadar keşideli yazmasını, geri kalan ifadeleri bitişik yazarak Allah’ın Rahman ve Rahîm isimlerinin yazarken ve okurken uzatılmamasını emretmişti.”[1]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Lafzatullah’ın harflerinin bitişik yazılması âdettendir. Rahman ve Rahîm lafızlarını ilim adamlarının çoğu bitişik yazmakta fakat ayrı yazanlar da bulunmaktadır. Bunların hepsi mubahtır. Kâtip hangisi hoşuna giderse yapabilir. Bu konuda nakledilen hoş görme ve görmeme tavırları ise sadece istihsan kabilindendir.

558- “Hasan b. Ebî Bekir → Hâmid b. Muhammed b. Abdullah el-Herevî → Ebû Avâne Ahmed b. Eyyûb b. Ali → Muhammed b. Abbâd Ebû Harb el-Herevî -Bezeş’te- → Abdüssamed b. Muhammed → Müstağfir b. Muhammed el-Hımsî → Ca‘fer b. Bürkân → Meymûn b. Mihrân → Enes [b. Mâlik]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Sizden biri besmeleyi yazdığı vakit Rahman kelimesini uzatsın.”[2]

5. Hocanın ve Semâ Meclisinde Bulunanların İsimlerinin Nasıl Yazılacağı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe besmeleden sonra, kendisinden kitabını dinlediği hocanın ismini, künyesini ve nisbesini şu şekilde yazar: “Ebû Falan Falan b. Falan b. Falan el-Fülânî şöyle dedi: Falan bana tahdis etti.” Ardından hocasından duyduğu hadisi aynı lafızla yazar.

559- Abdülaziz b. Ali’nin bana bildirdiğine göre Ebû Abdullah İbn Batta, Abdullah terkibinin ilk kelimesi olan Abd’ı satırın sonuna, Allah’ı İbn Falan ile birlikte bir sonraki satırın başına veya Abd’ı satır sonuna, Rahman’ı İbn Falan ile birlikte bir sonraki satırın başına yazan kâtipler hakkında şöyle demiştir: “Bunların hepsi fahiş hatalardır. Kâtibin dikkatli ve tedbirli olması ve bundan kaçınması gerekir.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Abdullah’ın bu görüşü doğrudur. Bundan kaçınmak gerekir. Resûl’ün satır sonuna, Allah sallallahu aleyhi’nin bir sonraki satır başına yazılmasını da hoş görmem. Bundan da kaçınmak gerekir.

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

«كَانَ مُعَاوِيَةُ بنُ أَبِي سُفيَانَ كَاتِبَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهُ أَن يَجمَعَ بَينَ حُرُوفِ البَاءِ وَالسِّينِ، ثُمَّ يَمُدَّهُ إِلَى المِيمِ، ثُمَّ يَجمَعَ حُرُوفَ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ، وَلَا يَمُدَّ شَيئًا مِن أَسمَاءِ اللهِ فِي كِتَابَةٍ وَلَا قِرَاءَةٍ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: أَمَا اسمُ اللهِ تَعَالَى فَقَد جَرَتِ العَادَةُ بِالجَمعِ بَينَ حُرُوفِهِ فِي الخَطِّ، وَأَمَّا الرَّحمَنُ الرَّحِيمُ فَأَكثَرُ النَّاسِ يَجمَعُونَ بَينَ حُرُوفِهِمَا أَيضًا، وَفِيهِم مَن يُفَرِّقُ بَينَهَا، وَكُلُّ ذَلِكَ مُبَاحٌ، أَيَّهُ استَحسَنَ الكَاتِبُ فَعَلَهُ، وَمَا رُوِيَ مِنَ الكَرَاهَةِ وَالِاستِحبَابِ فَإِنَّمَا هُوَ عَلَى وَجهِ الِاستِحسَانِ لَا غَيرُ.

٥٥٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الهَرَوِيُّ، نا أَبُو عَوَانَةَ أَحمَدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ عَلِيٍّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبَّادٍ أَبُو حَربٍ الهَرَوِيُّ، بِبَذَش، نا عَبدُ الصَّمَدِ بنُ مُحَمَّدٍ، عَن مُستَغفِرِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِمصِيِّ، عَن جَعفَرِ بنِ بُرقَانَ، عَن مَيمُونِ بنِ مِهرَانَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا كَتَبَ أَحَدُكُم بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ فَليَمُدَّ الرَّحمَنَ»

رَسمُ تَسمِيَةِ الرَّاوِي فِي المَنقُولِ عَنهُ وَتَسمِيَةِ مَن حَضَرَ سَمَاعَهُ مِنهُ

يَكتُبُ الطَّالِبُ بَعدَ التَّسمِيَةِ اسمَ الشَّيخِ الَّذِي سَمِعَ الكِتَابَ مِنهُ، وَكُنيَتَهُ، وَنَسَبَهُ، وَصُورَةُ مَا يَنبَغِي أَن يَكتُبَهُ: حَدَّثَنَا أَبُو فُلَانٍ فُلَانُ بنُ فُلَانِ بنِ فُلَانٍ الفُلَانِيُّ، قَالَ: نا فُلَانٌ، وَيَسُوقُ مَا سَمِعَهُ مِنَ الشَّيخِ عَلَى لَفظِهِ

٥٥٩ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ لَنَا أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ بَطَّةَ، وَ «فِي الكُتَّابِ مَن يَكتُبُ» عَبدُ اللهِ «فَيَكتُبُ» عَبدُ «فِي آخِرِ السَّطرِ وَيَكتُبُ» اللهِ بنُ فُلَانٍ «فِي أَوَّلِ السَّطرِ الآخَرِ، أَو» عَبدُ «فِي سَطرٍ وَ» الرَّحمَنِ «فِي سَطرٍ، وَيَكتُبُ بَعدَهُ» ابنُ «، وَهَذَا كُلُّهُ غَلَطٌ قَبِيحٌ، فَيَجِبُ عَلَى الكَاتِبِ أَن يَتَوَقَّاهُ وَيَتَأَمَّلَهُ وَيَتَحَفَّظَ مِنهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَهَذَا الَّذِي ذَكَرَهُ أَبُو عَبدِ اللهِ صَحِيحٌ، فَيَجِبُ اجتِنَابُهُ، وَمِمَّا أَكرَهُهُ أَيضًا أَن يُكتَبَ: قَالَ رَسُولُ فِي آخِرِ السَّطرِ، وَيُكتَبَ فِي أَوَّلِ السَّطرِ الَّذِي يَلِيهِ: اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ، فَيَنبَغِي التَّحَفُّظُ مِن ذَلِكَ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe işitilmiş bir kitabı yazıyorsa, besmeleyi yazdığı satırın üstüne kendisiyle beraber semâ edenlerin isimlerini ve semâ tarihlerini yazması gerekir. İsterse bu bilgileri kitabın ilk sayfasının haşiyesine (sayfa kenarları) yazabilir. Hocalarımız iki yöntemi de uygulamıştır. Kitabı birden fazla oturumda dinlediyse her mecliste dinlediği yerin sonuna belağ ["burada kaldık"] işareti koyar ve arkasından, kitabın başında yaptığı gibi, [dinleyenleri zikreden] semâ kaydını ve tarihini yazar. Hocalarımızdan bir kısmının asıllarının bu şekilde işaretlenmiş olduğunu gözlemledim. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b.[1] Hanbel'in kendi hattıyla yazılmış ve oğlu Abdullah tarafından dinlenmiş bir kitap gördüm. Kitabın bir sayfasının haşiyesinde "Abdullah burada kaldı" kaydı vardı.

6. Tashif ve Yanlış Anlaşılma İhtimallerinden Sakınmak İçin İsimleri Harekelemek ve Noktasını Koymak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis râvileri arasında isim ve nisbelerinin yazılışı benzeyen, okunuşu farklı olan kimseler bulunmaktadır. Bişr-Büsr, Büreyd-Berîd-Birind[2]-Yezîd, Ayyâş-Abbas, Hayyân-Hibbân-Habbân[3]-Hanân, Ubeyde-Abîde ve bunların dışında *et-Telhîs*'te[4] zikrettiklerimiz örnek olarak söylenebilir. Hadis ilminde mahir olmayan kimsenin bu isimlerde tashif ve tahrif yapmayacağından emin olunmaz. Noktalanması ve harekelenmesi durumunda hatadan kaçınılabilir, rivayetleri alan ve nakleden de hataya düşmekten kurtulabilir.

560- "Muhammed b. Ali b. el-Feth el-Harbî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Muhammed b. Mahled b. Hafs el-Attâr → Recâ b. Sehl es-Sâgânî → Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir] → Saîd b. Abdülaziz et-Tenûhî → Kays b. Ubâd → Muâviye'nin kâtibi Muhammed b. Ubeyd b. Evs el-Gassânî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Ubeyd [b. Evs] [ö. ?] şöyle demiştir: Muâviye'nin yanında bir mektup yazdım. Bana "Ubeyd! Mektubunu süsle. Ben Allah Resûlü'nün yanında bir mektup yazdım ve onu süsledim." dedi. "Emîrü'l-Müminîn! Onun süsü nedir?" diye sorunca "Her harfe, kendisini gösterecek noktaları vermendir." cevabını verdi.

---

1 Acâc neşrinde "Muhammed b." ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Tahhân bu ifadenin de "Berîd" şeklinde olacağını söylese de (I, 269) diğer neşirlerindeki "Birind" ifadesi bağlama daha uygun görülmüştür [çevirenin notu].

3 Bu ifade Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

4 Hatîb el-Bağdâdî'nin matbu olan kitabının tam adı şöyledir: *Telhîsu'l-Müteşâbih fi'r-Resm ve Himâyetü mâ Eşkele minhü an Bevâdiri't-Tashîf ve'l-Vehm* [çevirenin notu].

وَإِذَا كَتَبَ الطَّالِبُ الكِتَابَ المَسمُوعَ فَيَنبَغِي أَن يَكتُبَ فَوقَ سَطرِ التَّسمِيَةِ أَسمَاءَ مَن سَمِعَ مَعَهُ، وَتَارِيخَ وَقتِ السَّمَاعِ، وَإِن أَحَبَّ كَتَبَ ذَلِكَ فِي حَاشِيَةِ أَوَّلِ وَرَقَةٍ مِنَ الكِتَابِ، فَكُلًّا قَد فَعَلَهُ شُيُوخُنَا، وَإِن كَانَ سَمَاعُهُ الكِتَابَ فِي مَجَالِسَ عِدَّةٍ، كَتَبَ عِندَ انتِهَاءِ السَّمَاعِ فِي كُلِّ مَجلِسٍ عَلَامَةَ البَلَاغِ، وَيَكتُبُ فِي الَّذِي يَلِيهِ التَّسمِيعَ وَالتَّارِيخَ كَمَا يَكتُبُ فِي أَوَّلِ الكِتَابِ، فَعَلَى هَذَا شَاهَدتُ أُصُولَ جَمَاعَةٍ مِن شُيُوخِنَا مَرسُومَةً، وَرَأَيتُ كِتَابًا بِخَطِّ أَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَنبَلٍ مِمَّا سَمِعَهُ مِنهُ ابنُهُ عَبدُ اللهِ، وَفِي حَاشِيَةِ وَرَقَةٍ مِنهُ: بَلَغَ عَبدَ اللهِ.

تَقيِيدُ الأَسمَاءِ بِالشَّكلِ وَالإِعجَامِ حَذَرًا مِن بَوَادِرِ التَّصحِيفِ وَالإِيهَامِ

فِي رُوَاةِ العِلمِ جَمَاعَةٌ تَشتَبِهُ أَسمَاؤُهُم وَأَنسَابُهُم فِي الخَطِّ، وَتَختَلِفُ فِي اللَّفظِ، مِثلَ بِشرٍ وَبُسرٍ، وَبُرَيدٍ وَبَرِيدٍ، وَبِرِندٍ وَيَزِيدَ، وَعَيَّاشٍ وَعَبَّاسٍ، وَحَيَّانَ وَحِبَّانَ، وَحِبَّانَ وَحَنَّانٍ، وَعُبَيدَةَ وَعَبِيدَةَ، وَغَيرِ ذَلِكَ مِمَّا قَد ذَكَرنَاهُ فِي كِتَابِ التَّلخِيصِ، فَلَا يُؤمَنُ عَلَى مَن لَم يَتَمَهَّر فِي صَنعَةِ الحَدِيثِ تَصحِيفُ هَذِهِ الأَسمَاءِ، وَتَحرِيفُهَا، إِلَّا أَن تُنقَطَ وَتُشكَلَ، فَيُؤمَنَ دُخُولُ الوَهمِ فِيهَا وَيَسلَمَ مِن ذَلِكَ حَامِلُهَا وَرَاوِيهَا.

٥٦٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الفَتحِ الحَربِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدِ بنِ حَفصٍ العَطَّارُ، نا رَجَاءُ بنُ سَهلٍ الصَّاغَانِيُّ، نا أَبُو مُسهِرٍ، عَن سَعِيدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ التَّنُوخِيِّ، عَن قَيسِ بنِ عَبَّادٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ بنِ أَوسٍ الغَسَّانِيِّ، كَاتِبِ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: كَتَبتُ بَينَ يَدَي مُعَاوِيَةَ كِتَابًا فَقَالَ لِي: يَا عُبَيدُ ارقُش كِتَابَكَ، فَإِنِّي كَتَبتُ بَينَ يَدَي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كِتَابًا رَقَشتُهُ، قَالَ: قُلتُ وَمَا رَقشُهُ يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ؟ قَالَ: أَعطِ كُلَّ حَرفٍ مَا يَنُوبُهُ مِنَ النُّقَطِ.

561- "Muhammed b. Ali b. Abdullah → Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd b. Ali el-Ezdî -Mısır'da- → Ebû İmrân Musa b. İsa el-Hanefî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû İshak İbrahim b. Abdullah en-Necîrimî'yi [ö. 350/960 {?}] şöyle derken işitmiştir: "Noktalama ve harekeleme yapılması gereken en önemli ibare özel isimlerdir. Zira bunlarda kıyasa mahal yoktur. Ne öncesinde ne de sonrasında bunu gösterecek bir şey vardır."

562- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Üstüvâî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. Mahled b. Hafs → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe" isnâdıyla nakledildiğine göre o, [Abdullah] b. İdris'i şöyle derken işitmiştir: "Ebü'l-Havrâ'nın [ö. ?] hadisini yazdım. Hata edip tahsifle 'Ebü'l-Cevzâ' demekten çekindiğim için ifadenin altına 'hûrun 'în' yazdım."

563- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî → Ebû Bekir el-Hallâl → Hasan b. Abdülvehhâb → Fazl b. Ziyâd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işitmiştir: "Tashiften kim kurtulabilir? Yahyâ b. Saîd [el-Kattân] şeddeli harfleri harekelerdi. Bunun dışındakileri harekelemezdi. Affân [b. Müslim], Behz [b. Esed] ve Habbân [b. Hilal] harfleri harekeleyip kayıt altına alan kimselerdendir."[2]

7. Kitapta Hz. Peygamber'e Salavatı Yazmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hz. Peygamber'in (sav) ismi yazıldığında, onunla birlikte salavat da yazılmalıdır.

564- "Ebû Tâlib Mekkî b. Ali b. Abdürrezzâk el-Harîrî → Ebû Süleyman Muhammed b. el-Hasan el-Harrânî → Ebü'l-Hasan Musa b. el-Hasan b. Musa el-Kûfî -Mısır'da- → Abbâd b. Ya'kûb el-Esedî → Ebû Dâvud [Süleyman b. Amr] en-Nehaî → Eyyûb b. Musa → Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk → babası → dedesi [Hz. Ebû Bekir]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Benden bir bilgi yazan onunla birlikte bana salavat da yazsın ki kitap okundukça sevap kazanabilsin."[3]

---

1 Tahhân neşrinde (I, 269) "el-Hanefî", Acâc neşrinde (I, 417) -hataya dikkat çekip doğrusunun muhtemelen "el-Hanefî" olduğunu söylemekle birlikte- "el-Hama'î" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 465) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı şekliyle olmalıdır [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 608.

3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

٥٦١ - أَخبَرَني مُحمَّدُ بنُ عَليِّ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي مُحمَّدٍ عَبدِ الغَنيِّ بنِ سَعِيدِ بنِ عَليِّ الأَزدِيّ بِمِصرَ، قُلتُ: حَدَّثكُم أَبُو عِمرَانَ مُوسَى بنُ عِيسَى الحَنفِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ النَّجِيرَمِيَّ إِبرَاهِيمَ بنَ عَبدِ اللهِ يَقُولُ: «أَولَى الأَشيَاءِ بِالضَّبطِ أَسمَاءُ النَّاسِ؛ لِأَنَّهُ شَيءٌ لَا يَدخُلُهُ القِيَاسُ، وَلَا قَبلَهُ شَيءٌ يَدُلُّ عَلَيهِ، وَلَا بَعدَهُ شَيءٌ يَدُلُّ عَلَيهِ»

٥٦٢ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَحمَدَ الأُستُوَائِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا مُحمَّدُ بنُ مَخلَدِ بنِ حَفصٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ إِدرِيسَ، يَقُولُ: كَتَبتُ حَدِيثَ أَبِي الحَورَاءِ فَخِفتُ أَن أُصَحِّفَ فِيهِ، فَأَقُولَ: أَبُو الجَوزَاءِ، فَكَتَبتُ أَسفَلَهُ: «حُورٌ عِينٌ»

٥٦٣ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ الحَنبَلِيّ، أنا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ، نا الفَضلُ بنُ زِيَادٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ، يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: مَن تَفَلَّتَ مِنَ التَّصحِيفِ؟ كَانَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ يُشَكِّلُ الحَرفَ إِذَا كَانَ شَدِيدًا، وَغَيرُ ذَاكَ لَا، وَكَانَ هَؤُلَاءِ أَصحَابُ الشَّكلِ وَالتَّقيِيدِ: عَفَّانُ، وَبَهزٌ، وَحِبَّانُ.

رَسمُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي الكِتَابِ

يَنبَغِي إِذَا كُتِبَ اسمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن يُكتَبَ مَعَهُ الصَّلَاةُ عَلَيهِ

٥٦٤ - فَقَد أَخبَرَنَا أَبُو طَالِبٍ مَكِّيُّ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ الرَّزَّاقِ الحَرِيرِيُّ، نا أَبُو سُلَيمَانَ مُحمَّدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَّانِيُّ، نا أَبُو الحَسَنِ مُوسَى بنُ الحَسَنِ بنِ مُوسَى الكُوفِيُّ بِمِصرَ، نا عَبَّادُ بنُ يَعقُوبَ الأَسَدِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ النَّخَعِيُّ، عَن أَيُّوبَ بنِ مُوسَى، عَنِ القَاسِمِ بنِ مُحمَّدِ بنِ أَبِي بَكرٍ الصِّدِّيقِ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن كَتَبَ عَنِّي عِلمًا وَكَتَبَ مَعَهُ صَلَاةً عَلَيَّ، لَم يَزَل فِي أَجرٍ مَا قُرِئَ ذَلِكَ الكِتَابُ»

565- “Abdülaziz b. Ebi’l-Hasan el-Kırmîsînî → Yusuf b. Ömer ez-Zâhid → Ebû Abdullah Ahmed b. Musa b. İshak -imla ile-” [*tahvîl*] ve “Hasan b. Muhammed b. İsmail el-Bezzâz → Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Varrâk → Kadı Ahmed b. Musa b. İshak el-Ensârî → Süleyman b. Muhammed b. Mirdâs el-Ensârî -Basralıdır. Abdülaziz b. Suheyb’in neslindendir- → Ali b. Kâdim” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: Hadis konusunda bana dostluk yapan bir kardeşim vardı. Vefat etti. Rüyamda onu gördüm. Ona “Allah sana nasıl muamele etti?” dedim. “Affetti” dedi. “Neyin karşılığında?” dedim. “Hadis yazarken Hz. Peygamber’in ismi geçtiğinde sevap umarak ‘salât onun üzerine olsun’ yazıyordum. Allah bunun karşılığında beni bağışladı.” dedi.

566- “Ahmed b. Ebî Ca‘fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kûfî → Ahmed b. Muhammed b. Abdülhâlik → Hüseyin b. Ali b. Yezîd es-Sudâî → bir şeyh” isnâdıyla nakledildiğine göre Sâhibü’l-Hulkân Halef[1] [ö. ?] şöyle demiştir: Hadis talebesi bir dostum vardı vefat etti. Rüyamda onu üzerinde yeşil bir elbise varken gördüm. Övünçle yürüyordu. Ona “Sen benimle hadis derslerine iştirak eden dostum falan kişi değil misin?” dedim. “Evet” dedi. “Bu dereceye nasıl nail oldun?” diye sorunca “Hz. Peygamber’in anıldığı her hadis için ‘salât ve selam onun üzerine olsun’ yazdım. Allah da bu şekilde bana mükâfat verdi.” dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel’in hattında Hz. Peygamber’in isminin geçtiği [fakat] Ahmed’in salavat yazmadığı birçok hadis gördüm. Bana ulaştığına göre o, Hz. Peygamber’e yazıyla değil, sözlü olarak salavat getirirdi. Önceki âlimlerden bu konuda onun gibi düşünmeyenler vardır.

567- “Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî → Ahmed b. Ali b. Lâl el-Fakîh → Ömer b. Yahyâ → Abdullah b. Sinan” isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Ebî Süleyman el-Varrâk [ö. ?] şöyle demiştir: Babamı rüyamda gördüm. “Allah sana nasıl muamele etti?” dedim. “Beni affetti.” dedi. “Neden dolayı?” deyince “Her hadis için Allah Resûlü’ne salavat yazdığım için.” cevabını verdi.

1 Tahhân (I, 271) ve Acâc (I, 421) neşirlerinde “Hâlid” şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi’l-Ayneyn neşrinde (I, 469) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

٥٦٥ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي الحَسَنِ القِرمِيسِينِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ عُمَرَ الزَّاهِدُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُوسَى بنِ إِسحَاقَ إِملاءً، وَأَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ البَزَّازُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الوَرَّاقُ، نا القَاضِي أَحمَدُ بنُ مُوسَى بنِ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مِردَاسٍ الأَنصَارِيُّ، - بَصرِيٌّ مِن وَلَدِ عَبدِ العَزِيزِ بنِ صُهَيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ قَادِمٍ، حَدَّثَنِي سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ قَالَ: كَانَ لِي أَخٌ مُؤَاخٍ فِي الحَدِيثِ فَمَاتَ فَرَأَيتُهُ فِي النَّومِ، فَقُلتُ: مَا فَعَلَ اللَّهُ بِكَ؟ قَالَ: غَفَرَ لِي. قُلتُ: بِمَاذَا. قَالَ: كُنتُ أَكتُبُ الحَدِيثَ فَإِذَا جَاءَ ذِكرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَتَبتُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ، أَبتَغِي بِذَلِكَ الثَّوَابَ، فَغَفَرَ اللَّهُ لِي بِذَلِكَ.

٥٦٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الكُوفِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الخَالِقِ، نا الحُسَينُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَزِيدَ الصُّدَائِيُّ، حَدَّثَنِي شَيخٌ، ذَكَرَهُ عَن خَلَفٍ، صَاحِبِ الخُلقَانِ قَالَ: كَانَ لِي صَدِيقٌ يَطلُبُ الحَدِيثَ فَتُوُفِّيَ، فَرَأَيتُهُ فِي مَنَامِي عَلَيهِ ثِيَابٌ خُضرٌ يَرفُلُ فِيهَا، فَقُلتُ لَهُ: أَلَيسَ كُنتَ يَا فُلَانُ صَدِيقًا لِي، وَطَلَبتَ مَعِيَ الحَدِيثَ؟ قَالَ: بَلَى، قُلتُ: فَبِمَ نِلتَ هَذَا؟ قَالَ: لَم يَكُن يَمُرُّ حَدِيثٌ فِيهِ ذِكرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَتَبتُ فِيهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَكَافَأَنِي بِهَذَا

رَأَيتُ بِخَطِّ أَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَنبَلٍ فِي عِدَّةِ أَحَادِيثَ اسمَ النَّبِيِّ، وَلَم يَكتُبِ الصَّلَاةَ عَلَيهِ، وَبَلَغَنِي أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نُطقًا لَا خَطًّا، وَقَد خَالَفَهُ غَيرُهُ مِنَ الأَئِمَّةِ المُتَقَدِّمِينَ فِي ذَلِكَ.

٥٦٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ لَالٍ الفَقِيهُ، نا عُمَرُ بنُ يَحيَى، نا عَبدُ اللهِ بنُ سِنَانٍ، نا عُمَرُ بنُ أَبِي سُلَيمَانَ الوَرَّاقُ، قَالَ: رَأَيتُ أَبِي فِي النَّومِ، فَقُلتُ: مَا فَعَلَ اللَّهُ بِكَ؟ قَالَ: غَفَرَ لِي، قُلتُ: بِمَاذَا؟ قَالَ: بِكِتَابَتِي الصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللهِ فِي كُلِّ حَدِيثٍ.

568- Yine [Abdullah] b. Sinan [ö. ?] şöyle demiştir: Abbas [b. Abdülazîm] el-Anberî [ö. 240/854-5] ve Ali b. el-Medînî şöyle demişlerdir: "İşittiğimiz hiçbir hadiste Hz. Peygamber'e salavatı terk etmedik. Bazen acelemiz olur, geri dönmek üzere her hadiste boş bir yer bırakırdık."

569- Mekkî b. Ali el-Harîrî'nin [ö. 422/1030-1] naklettiğine göre Ebû Süleyman Muhammed b. el-Hüseyin b. Ali b. İbrahim el-Harrânî [ö. 357/968] şöyle demiştir: Komşularımdan Fazl denen çokça oruç tutan ve namaz kılan biri bana şöyle dedi: "Hadisi yazar, Hz. Peygamber için salavat yazmazdım. Bir gün onu rüyamda gördüm. Bana 'İsmim yazıldığında veya anıldığında niçin bana salavat getirmiyorsun?' dedi. Daha sonra onu bir defa daha gördüm. Bana 'Salavatın bana ulaştı. Salavat getireceğin zaman veya adım anıldığında, salat ve selam onun üzerine olsun, de' buyurdu."

8. Hadislerin Sonundaki Daire

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Her iki hadisin arasına onları ayıracak ve temyiz edecek bir daire yazılmalıdır.

570- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "Muhammed b. Sîrîn'in neslinden biri bana İbn Sîrîn'in Ebû Hüreyre'den aldığı hadisleri içeren bir kitap getirdi. Eski bir deriye yazılmıştı ve Yahyâ b. Sîrîn'in [ö. 90/710 {?}] yanında bulunuyordu. Zira Muhammed kendisinde yazılı bir şey olmasını uygun görmezdi. Hz. Peygamber'in hadisinin bittiği yerin altında 'Bu, Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir.' ifadesi bulunuyordu. Sonraki hadisle arasında boşluk bulunuyor ve sonra 'Ebû Hüreyre şöyle dedi' yazıyordu. Her on hadiste daire gibi noktalar bulunuyordu."

571- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Muhammed b. Atıyye es-Sâmî → Ebû Hâtim [Sehl b. Muhammed] es-Sicistânî → Asmaî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ebi'z-Zinâd şöyle demiştir: Babam [Ebü'z-Zinâd]'ın [ö. 131/748-9] kitabında "Bu, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'den [ö. 117/735-6] işittiğimdir." ifadesi vardı. Bir hadis bittiğinde bir daire koyardı. Bütün kitap bu şekildeydi.[1]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 606.

٥٦٨ - قَالَ ابنُ سِنَانٍ: سَمِعتُ عَبَّاسًا العَنبَرِيَّ، وَعَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولَانِ: «مَا تَركنَا الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي كُلِّ حَدِيثٍ سَمِعنَاهُ، وَرُبَّمَا عَجَّلنَا فَنُبَيِّضُ الكِتَابَ فِي كُلِّ حَدِيثٍ حَتَّى نَرجِعَ إِلَيهِ»

٥٦٩ - أَخبَرَنِي مَكِّيُّ بنُ عَلِيِّ الحَرِيرِيُّ، نا أَبُو سُلَيمَانَ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ عَلِيِّ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَرَّانِيُّ قَالَ: قَالَ لِي رَجُلٌ مِن جِوَارِي يُقَالُ لَهُ الفَضلُ، وَكَانَ كَثِيرَ الصَّومِ وَالصَّلَاةِ -: كُنتُ أَكتُبُ الحَدِيثَ وَلَا أُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ، إِذ رَأَيتُهُ فِي المَنَامِ فَقَالَ لِي: إِذَا كَتَبتَ أَو ذَكَرتَ لِمَ لَا تُصَلِّي عَلَيَّ؟ ثُمَّ رَأَيتُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مِنَ الزَّمَانِ، فَقَالَ لِي: قَد بَلَغَنِي صَلَاتُكَ عَلَيَّ، فَإِذَا صَلَّيتَ عَلَيَّ أَو ذَكَرتَ فَقُل: «صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

الدَّارَةُ فِي آخِرَةِ كُلِّ حَدِيثٍ

يَنبَغِي أَن يَجعَلَ بَينَ كُلِّ حَدِيثَينِ دَارَةً تَفصِلُ بَينَهُمَا، وَتُمَيِّزُ أَحَدَهُمَا مِنَ الآخَرِ

٥٧٠ - فَقَد أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، قَالَ: أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دَستُورَيهِ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ: أَتَانِي رَجُلٌ مِن وَلَدِ مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ بِكِتَابِ مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ عَن أَبِي هُرَيرَةَ، كَانَ كِتَابًا فِي رَقٍّ عَتِيقٍ، وَكَانَ عِندَ يَحيَى بنِ سِيرِينَ، كَانَ مُحَمَّدٌ لَا يَرَى أَن يَكُونَ عِندَهُ كِتَابٌ، وَكَانَ فِي أَسفَلِ حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَيثُ فَرَغَ مِنهُ: هَذَا حَدِيثُ أَبِي هُرَيرَةَ، بَينَهُمَا فَصلٌ: قَالَ أَبُو هُرَيرَةَ كَذَا، وَقَالَ فِي فَصلِ كُلِّ حَدِيثٍ عَاشِرٍ حَولَهُ نُقَطٌ كَمَا تَدُورُ.

٥٧١ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَطِيَّةَ السَّامِيُّ، نا أَبُو حَاتِمٍ السِّجِستَانِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، نا ابنُ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: فِي كِتَابِ أَبِي: هَذَا مَا سَمِعتُهُ مِن عَبدِ الرَّحمَنِ ابنِ هُرمُزَ الأَعرَجِ، قَالَ: فَكُلَّمَا انقَضَى حَدِيثٌ أَدَارَ دَارَةً، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا كُلُّ الكِتَابِ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in hattıyla yazılan kitapta her iki hadis arasında daire olduğunu gördüm. Bazı dairelerin içinde bir nokta bulunmaktaydı. Bazılarında ise nokta yoktu. İbrahim el-Harbî ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin [ö. 310/923] hatlarıyla olan kitaplarında da benzer bir uygulama gördüm.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Dairelerin boş olması hoş görülmüştür. Her hadis sonradan kontrol edildiğinde kendisinden sonraki daireye bir nokta koyar veya ortasına bir çizgi çeker. Ehl-i hadis'ten birtakım kimseler kendi semâsını ancak böyle veya buna benzer bir durumda geçerli sayarlardı.

572- "Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd b. Süheyl el-Muharrimî → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Gunder [Muhammed b. Ca'fer] [ö. 193/809] salih ve şahsiyetli bir adamdı. Üzerinde ayın işareti bulunmayan bütün Şu'be hadisleri, Şu'be'den işittikten sonra ona tekrar arz etmediği hadislerdir. Ve [Gunder] bu hadislerde 'haddesenâ' demezdi."

573- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid → Ubeydullah el-Havşebî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud [ö. 316/929] "Muhammed b. Yahyâ [ez-Zühlî]'den icazetsiz aldığım kitabımda 'Ya'kûb [b. İbrahim b. Sa'd] → babası [İbrahim b. Sa'd] → Salih [b. Keysân] → İbn Şihâb' ibaresi geçmektedir." deyip hadisi okudu.

574- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî → Ebû Bekir el-Hallâl" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Babamın kitabında üç veya iki ya da en azından bir daire görüyordum. "Bunlarla ne yapıyorsun?" dedim. "Bunlarla biliyorum ki, birisi bana muhalefet ettiğinde ona, 'Bunu üç kez dinledim' diyebilirim." dedi.

575- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Eyyûb el-Âbid" isnâdıyla nakledildiğine göre Humeyd b. Abdurrahman [er-Ruâsî] [ö. 192/808] şöyle demiştir: "Züheyr b. Muâviye [ö. 173/789] bir hadisi iki defa dinlediğinde üstüne 'Bitirdim' yazardı."

1 Acâc neşrinde (I, 425) "Hayyân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

رَأَيتُ فِيَ كِتَابِ أَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَنبَلٍ بِخَطِّهِ بَينَ كُلِّ حَدِيثَينِ دَارَةٌ، وَبَعضُ الدَّارَاتِ قَد نُقِطَ فِي كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنهَا نُقطَةٌ، وَبَعضُهَا لَا نُقطَةَ فِيهِ، وَكَذَلِكَ رَأَيتُ فِيَ كِتَابَي: إِبرَاهِيمَ الحَربِيِّ، وَمُحَمَّدِ بنِ جَرِيرٍ الطَّبَرِيِّ بِخَطِّيهِمَا،

فَاستُحِبَّ أَن تَكُونَ الدَّارَاتُ غُفلًا، فَإِذَا عُورِضَ بِكُلِّ حَدِيثٍ نَقَطَ فِي الدَّارَةِ الَّتِي تَلِيهِ نُقطَةً، أَو خَطَّ فِي وَسَطِهَا خَطًّا، وَقَد كَانَ بَعضُ أَهلِ العِلمِ لَا يَعتَدُّ مِن سَمَاعِهِ إِلَّا بِمَا كَانَ كَذَلِكَ أَو فِي مَعنَاهُ.

٥٧٢ - أَنبَأَنَا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الكَاتِبُ قَالَ: أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدِ بنِ سُهَيلٍ المُخَرِّمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ: قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا، يَعنِي يَحيَى بنَ مَعِينٍ: كَانَ غُندَرٌ رَجُلًا صَالِحًا سَلِيمَ النَّاحِيَةِ، وَكُلُّ حَدِيثٍ مِن حَدِيثِ شُعبَةَ لَيسَ عَلَيهِ عَلَامَةُ عَينٍ لَم يَعرِضهُ عَلَى شُعبَةَ بَعدَ مَا سَمِعَهُ، فَلَا يَقُولُ فِيهِ: حَدَّثَنَا.

٥٧٣ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، نا عُبَيدُ اللهِ الحَوشَبِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: «وَفِي كِتَابِي عَن مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى، بِغَيرِ إِجَازَةٍ، نا يَعقُوبُ، حَدَّثَنِي أَبِي عَن صَالِحٍ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، فَذَكَرَ حَدِيثًا»

٥٧٤ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ الحَنبَلِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: كُنتُ أَرَى فِي كِتَابِ أَبِي إِجَازَةً - يَعنِي دَارَةً - ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَمَرَّتَينِ، وَوَاحِدَةٌ أَقَلُّهُ، فَقُلتُ لَهُ: إِيش تَصنَعُ بِهَا؟ فَقَالَ: أَعرِفُهُ إِذَا خَالَفَنِي إِنسَانٌ، قُلتُ لَهُ: قَد سَمِعتُهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

٥٧٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو زَكَرِيَّا يَحيَى بنُ أَيُّوبَ العَابِدُ قَالَ: سَمِعتُ حُمَيدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ، يَقُولُ: كَانَ زُهَيرُ بنُ مُعَاوِيَةَ إِذَا سَمِعَ الحَدِيثَ مَرَّتَينِ كَتَبَ عَلَيهِ: قَد فَرَغتُ.

XV. Doğruluğunu Sağlamak ve Şek ve Şüpheyi Ortadan Kaldırmak İçin Kitabı Mukabele Etmenin Gerekliliği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Üstatlardan birinin aslından bir nüsha yazan kişinin nüshasını asılla karşılaştırması/mukabele etmesi [*muâraza*] gerekir. Bu, dinlenilen kitaptan rivayetin sıhhatinin şartıdır.

576- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî → Abdullah b. Ahmed → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → İsmail b. Ayyâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Hişâm b. Urve şöyle demiştir: Babam bana "Yazdın mı?" diye sordu. "Evet" dedim. "Muaraza ettin mi?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Öyleyse yazmış olmadın." dedi.[1]

577- "Ali b. Ahmed b. Muhammed er-Rezzâz ve Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân → Abdülhâlik b. el-Hasan b. Ebî Rûbâ[2] → Muhammed b. Süleyman b. el-Hâris el-Vâsıtî → Muhammed b. Musa b. Ebî Nuaym → Ebân b. Yezîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Ebî Kesîr [ö. 129/747] şöyle demiştir: "Yazıp da muaraza etmeyen kimse, ihtiyacını giderip su ile istinca yapmayan kimse gibidir."[3]

578- "Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Abdüsselam b. Ahmed b. Ca'fer ed-Dekkâk → Muhammed b. Harun el-Hadramî → İshak b. İbrahim b. Habîb b. eş-Şehîd → Kureyş b. Enes" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Halil b. Ahmed'i şöyle derken işitmiştir: "Bir kitap üçüncü kez istinsah edildiğinde, düşen ifadelerden dolayı artık Farsçaya dönüşür [yani anlaşılmaz bir hâl alır]."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muaraza için özel bir kalem bulundurmalıdır.

579- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. İshak el-Kâdî → Halef b. Amr el-Ukberî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] kendisiyle hadis hakkında ısrarla tartışan bir adama şöyle demiştir: "Sus! Tashih kaleminden daha sevimsizsin."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kayıt altına alınmamış bir isme rastlarsa onu noktalar, sorun oluşturan bir ifade gördüğünde onu harekeler ve zapt altına alır.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 544.

2 Bu isim Tahhân neşrinde (I, 275) "Zûbâ", İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 476) "Ru'be" şeklinde ise de doğrusu Acâc'ın kaydettiği (I, 429) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 544.

بَابُ وُجُوبِ المُعَارَضَةِ بِالكِتَابِ لِتَصحِيحِهِ وَإِزَالَةِ الشَّكِّ وَالارتِيَابِ

يَجِبُ عَلَى مَن كَتَبَ نُسخَةً مِن أَصلِ بَعضِ الشُّيُوخِ أَن يُعَارِضَ نُسخَتَهُ بِالأَصلِ، فَإِنَّ ذَلِكَ شَرطٌ فِي صِحَّةِ الرِّوَايَةِ مِنَ الكِتَابِ المَسمُوعِ.

٥٧٦ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، عَن أَبِي مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيِّ، قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، عَن هِشَامِ بنِ عُروَةَ، قَالَ: قَالَ لِي أَبِي: «أَكَتَبتَ» ؟ قَالَ، قُلتُ: نَعَم، قَالَ «عَارَضتَ» ؟ قُلتُ: لَا، قَالَ: «فَلَم تَكتُب»

٥٧٧ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الرَّزَّازُ، وَالحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، قَالَا: أنا عَبدُ الخَالِقِ بنُ الحَسَنِ بنِ أَبِي رُوبَا، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الحَارِثِ الوَاسِطِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ أَبِي نُعَيمٍ، نا أَبَانُ بنُ يَزِيدَ، قَالَ سَمِعتُ يَحيَى بنَ أَبِي كَثِيرٍ، يَقُولُ: «مَثَلُ الَّذِي يَكتُبُ وَلَا يُعَارِضُ مَثَلُ الَّذِي يَقضِي حَاجَتَهُ وَلَا يَستَنجِي بِالمَاءِ»

٥٧٨ - أنا الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، نا عَبدُ السَّلَامِ بنُ أَحمَدَ بنِ جَعفَرٍ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ الحَضرَمِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ حَبِيبِ بنِ الشَّهِيدِ، نا قُرَيشُ بنُ أَنَسٍ، قَالَ: سَمِعتُ الخَلِيلَ بنَ أَحمَدَ، يَقُولُ: «إِذَا نُسِخَ الكِتَابُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَحَوَّلَ بِالفَارِسِيَّةِ مِن كَثرَةِ سَقطِهِ»

وَيَجعَلُ لِلعَرضِ قَلَمًا مُعَدًّا.

٥٧٩ - فَقَد أَخبَرَنَا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ القَاضِي، يَقُولُ: سَمِعتُ خَلَفَ بنَ عَمرٍو العُكبَرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ، يَقُولُ: - وَلَاجَّهُ رَجُلٌ فِي أَمرِ الحَدِيثِ - فَقَالَ: «اسكُت فَإِنَّكَ أَبغَضُ مِن قَلَمِ العَرضِ»

وَإِذَا وَجَدَ اسمًا عَاطِلًا مِنَ التَّقيِيدِ نَقَطَهُ، وَإِن رَأَى حَرفًا مُشكِلًا شَكَّلَهُ وَضَبَطَهُ.

580- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Amr b. Ebî Tahir b. es-Serh el-Mısrî → babası → Bişr b. Bekir → Evzâî " isnâdıyla nakledildiğine göre o, Sâbit b. Ma'bed'i [ö. 110-120/728-738 arası] şöyle derken işitmiştir: "Noktalama kitabın nurudur."[1]

581- "Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Muhammed b. Ubeyd b. eş-Şıhhîr es-Sayrafî → Ebû Bekir [Muhammed b. Ahmed] b. en-Nehhâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü's-Sâib [Selm b. Cünâde] [ö. 254/868] şöyle demiştir: "Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn]'e bir adamdan bahsedildi, o da "Bunun kitabında noktalama yoktur." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yazıda tekrar edilmemesi gereken bir ifade tekrar ediliyorsa ikisini de yazar, birinin üstünü çizer. Birincinin mi yoksa ikincinin mi üstünün çizilmesi gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

582- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Muhammed İbn Hallâd [er-Râmehürmüzî] şöyle demiştir: Ashâbımızdan biri şöyle dedi: "Bir harf veya kelime iki defa yazıldığında doğru olan ikinciyi iptal etmektir. Çünkü birinci doğru olarak, ikinci hatayla yazılmıştır. Hatalı olan iptal edilmeye daha layıktır." Daha başka kimseler ise şöyle demiştir: "Yazı okunmak için bir semboldür. İki harften kalmayı en çok hak eden, harfe delaleti en iyi olan ve en güzel yazılmış olandır."[2]

583- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Abdülvâhid b. Ali el-Bezzâz → Muhammed b. İmrân b. Musa → Abdülvâhid b. Muhammed el-Hasîbî → Meymûn b. Harun → Muhammed b. Ömer el-Cürcânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zeyd [Saîd b. Evs] en-Nahvî [el-Ensârî] [ö. 215/830-1] şöyle demiştir: "Kitap [tashih notlarıyla] kararmadan ortaya çıkıp parlamaz."

584- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Ömer [Muhammed b. Abdülvâhid] ez-Zâhid → Ahmed b. Yahyâ → [Muhammed b. el-Hüseyin] İbn Necde" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zeyd [Saîd b. Evs] şöyle demiştir: "Kitap kararmadan parlamaz -yani hataları giderilmez-."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Tahrifin giderilmesi, hatanın ve tashifin düzeltilmesi gerekmektedir.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 609. Evzâî'nin sözü olarak kaydedilmiştir.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 606.

٥٨٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا عَمرُو بنُ أَبِي طَاهِرِ بنِ السَّرحِ المِصرِيُّ، نا أَبِي، نا بِشرُ بنُ بَكرٍ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ ثَابِتَ بنَ مَعبَدٍ، يَقُولُ: «نُورُ الكِتَابِ العَجمُ»

٥٨١ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ بنِ الشِّخِّيرِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ النَّخَّاسِ، قَالَ، قَالَ أَبُو السَّائِبِ: ذُكِرَ لِأَبِي نُعَيمٍ رَجُلٌ فَقَالَ: «ذَاكَ لَيسَ فِي كِتَابِهِ شِجَاجٌ يَعنِي النُّقَطَ»

وَإِذَا كَرَّرَ فِي الخَطِّ كَلِمَةً لَيسَ مِن شَأنِهَا التَّكرَارُ، فَكَتَبَهَا مَرَّتَينِ ضُرِبَ عَلَى إِحدَاهُمَا، وَقَدِ اختُلِفَ فِي المُستَحِقِّ مِنهُمَا لِأَن يُضرَبَ عَلَيهِ الأُولَى أَمِ الثَّانِيَةُ.

٥٨٢ - فَأَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، أنا أَبُو مُحَمَّدِ بنُ خَلَّادٍ، قَالَ، قَالَ بَعضُ أَصحَابِنَا: «إِذَا كُتِبَ حَرفٌ وَاحِدٌ أَو كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ مَرَّتَينِ، فَأَولَاهُمَا بِأَن يُبطَلَ الثَّانِي؛ لِأَنَّ الأَوَّلَ كُتِبَ عَلَى صَوَابٍ، وَالثَّانِي كُتِبَ عَلَى الخَطَأِ، فَالخَطَأُ أَولَى بِالإِبطَالِ» وَقَالَ آخَرُونَ: إِنَّمَا الكِتَابُ عَلَامَةٌ لِمَا يُقرَأُ، فَأَولَى الحَرفَينِ بِالإِبقَاءِ أَدَلُّهُمَا عَلَيهِ، وَأَجوَدُهُمَا صُورَةً.

٥٨٣ - أَخبَرَنَا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، نا عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدٍ الخَصِيبِيُّ، نا مَيمُونُ بنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الجُرجَانِيُّ، قَالَ: قَالَ لِي أَبُو زَيدٍ النَّحوِيُّ: «لَا يُضِيءُ الكِتَابُ حَتَّى يُظلَمَ»

٥٨٤ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو عُمَرَ الزَّاهِدُ، فِيمَا أَجَازَ لَنَا، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ يَحيَى، يَقُولُ عَنِ ابنِ نَجدَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زَيدٍ، يَقُولُ: «لَا يُنِيرُ الكِتَابُ حَتَّى يُظلَمَ، يَعنِي الإِصلَاحَ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: يَجِبُ أَن يُزِيلَ التَّحرِيفَ، وَيُغَيِّرَ الخَطَأَ وَالتَّصحِيفَ.

585- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah Ahmed [b. Hanbel] → Abdurrahman b. Mehdî → Abdülvâhid [b. Ziyâd]” isnâdıyla nakledildiğine göre Vikâ [b. İyâs] [ö. 141-150/758-768 arası] şöyle demiştir: “Azre [b. Yahyâ]’yı [ö. 110-120/728-738 arası] içinde tefsir rivayetlerinin bulunduğu bir kitap ve düzeltme yaptığı bir divitle Saîd b. Cübeyr’in yanına gidip gelirken gördüm.”

586- “Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdığı mektubunda- → Ebü’l-Meymûn [Abdurrahman b. Râşid] el-Becelî → Ebû Zür‘a Abdurrahman b. Amr en-Nasrî → Affân b. Müslim” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hammâd b. Seleme’yi Ehl-i hadis’e şöyle derken işitmiştir: “Aman ha aman! Düzeltin. Yani kayıt altına alın ve zapt edin. Affân’ı kendisinden alınan hadislerin doğru düzgün olması için kelimeleri netleştirme ve düzeltme konusunda Ehl-i hadis’i teşvik ederken gördüm.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muaraza ettiği her varağı, düzeltilmiş ifadenin kaybolmaması için açarak kurumaya bırakmalı ve yazıların üzerine sac ağacının talaşı veya başka ağaçların talaşlarından serpmeli, toprak kullanmamalıdır.

587- “Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ebû Bekir Ahmed b. Abdurrahman ed-Dekkâk el-Veliyyulillâh → Ebû İsa İbn Katan es-Simsâr” isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdullah] b.[1] Abdülvehhâb el-Hacebî [ö. 228/842-3] şöyle demiştir: Bir muhaddisin meclisindeydim. Yahyâ b. Maîn de yanımdaydı. Bir sayfa yazdım ve ona toprak serpmeye gittim. Yahyâ bana “Böyle yapma! Yoksa üzerine güveler doluşur.” dedi. Ben “Hz. Peygamber’den nakledilen ‘Yazıyı topraklayın. Çünkü toprak mübarektir. İhtiyacı en çok giderendir.’ hadisi ne olacak?” deyince Yahyâ “Bu, değersiz bir isnâddır.” dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Düzeltmede hoş görülen kazımak [*hakk*] değil, üstünü çizmektir [*darb*].

588- “Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak ” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Muhammed İbn Hallâd şöyle demiştir: “Hocalarımız ‘Kazımak töhmettir.’ derdi. Üstü çizmenin en iyisi, çizilen yeri okunamaz hâle getirmemektir. İfadenin iptal edildiğine delalet edecek şekilde üstü açıkça çizilir. Böylece üstü çizilmiş ifade çizginin altından okunabilir.”[2]

---

1 Eserin farklı neşirlerinde ibare “İbnü İbni Abdülvehhâb el-Hacebî” şeklinde ise de buradaki “İbn”lerden biri hatalı olsa gerektir. Dolayısıyla bu kişi İbn Ebi’l-Ayneyn (I, 483) neşrinde kaydedildiği ve yukarıda zabt edildiği gibi Yahya b. Maîn akranı Abdullah b. Abdülvehhâb olmalıdır [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 606.

٥٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ، قَالَ: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، عَن عَبدِ الوَاحِدِ، عَن وِقَاءٍ، قَالَ: «رَأَيتُ عَزرَةَ يَختَلِفُ إِلَى سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ مَعَهُ التَّفسِيرُ فِي كِتَابٍ، وَمَعَهُ دَوَاةٌ يُغَيِّرُ»

٥٨٦ - أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ، أنا أَبُو المَيمُونِ البَجَلِيُّ، أنا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو النَّصرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَفَّانَ بنَ مُسلِمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ، يَقُولُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «وَيحَكُم غَيِّرُوا» يَعنِي قَيِّدُوا وَاضبِطُوا. وَرَأَيتُ عَفَّانَ يَحُضُّ أَصحَابَ الحَدِيثِ عَلَى الضَّبطِ وَالتَّغيِيرِ لِيُصَحِّحُوا مَا أَخَذُوا عَنهُ مِنَ الحَدِيثِ.

وَيَنبَغِي كُلَّمَا عَارَضَ بِوَرَقَةٍ أَن يَنشُرَهَا؛ لِئَلَّا يَنطَمِسَ المُصَلَّحُ، وَيَكُونَ مَا يَنشُرُ بِهِ نُحَاتَةَ السَّاجِ أَو غَيرَهُ مِنَ الخَشَبِ، وَيَتَّقِي استِعمَالَ التُّرَابِ.

٥٨٧ - فَقَد أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الدَّقَّاقُ الوَلِيُّ لِلَّهِ، حَدَّثَنِي أَبُو عِيسَى بنُ قَطَنٍ السِّمسَارُ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ عَبدِ الوَهَّابِ الحَجَبِيُّ، قَالَ: كُنتُ فِي مَجلِسِ بَعضِ المُحَدِّثِينَ، وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ إِلَى جَنبِي، فَكَتَبتُ صُحُفًا، فَذَهَبتُ لِأُتَرِّبَهُ، فَقَالَ لِي: لَا تَفعَل فَإِنَّ الأَرَضَةَ تُسرِعُ إِلَيهِ، قَالَ فَقُلتُ لَهُ: الحَدِيثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَترِبُوا الكِتَابَ فَإِنَّ التُّرَابَ مُبَارَكٌ، وَهُوَ أَنجَحُ لِلحَاجَةِ» قَالَ: ذَاكَ إِسنَادٌ لَا يَسوِي فَلسًا.

وَالمُستَحَبُّ فِي التَّغيِيرِ الضَّربُ، دُونَ الحَكِّ.

٥٨٨ - لِمَا أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، أنا أَبُو مُحَمَّدِ بنُ خَلَّادٍ، قَالَ: قَالَ أَصحَابُنَا: «الحَكُّ تُهمَةٌ» وَأَجوَدُ الضَّربِ أَن لَا يُطمَسَ المَضرُوبُ عَلَيهِ، بَل يَخُطُّ مِن فَوقِهِ خَطًّا جَيِّدًا بَيِّنًا يَدُلُّ عَلَى إِبطَالِهِ، وَيُقرَأُ مِن تَحتِهِ مَا خَطَّ عَلَيهِ.

589- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Muʻtez şöyle demiştir: "Kitaptan üstü çizilmiş bir satırı okuyan kimse, ihanet etmiştir. Çünkü çizgi, altındaki ifadenin okunmasını engellemek için çekilir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisin isnâdı veya metninden bir ifade düşerse [yeterli] genişlik varsa ifadenin düştüğü yere iki satır arasına, yoksa ifadenin düştüğü satırın hizasına haşiyeye yazar.

590- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Hallâd şöyle demiştir: "Haşiyeye çıkartma yapmanın [*tahrîc*] en güzel yolu kelimenin düştüğü yerden bir çizgi çıkarıp düşen kelimenin ilk harfini ona bitiştirerek yazmak, metinde sonrasında bulunan kelimenin de ilk harfini yazarak metnin doğru düzene girdiğine işaret etmektir."[1]

1. Darb ve Tahrîci Kitabın Doğruluğuna Delil Sayma

591- "Ubeydullah b. Ahmed b. Ali es-Sayrafî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud → Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Bir kitapta ilave ve düzeltmeler gördüğünde kitabın doğruluğuna hükmet."

592- "Hasan b. Ebî Bekir → babası → Muhammed b. el-Hüseyin b. Humeyd → Muhammed b. Halef et-Teymî → Muhammed b. Kerâme el-İclî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Nuaym'ı şöyle derken işitmiştir: "Ehl-i hadis'ten birinin kitabını kazınmış -yani çokça değişiklik yapılmış- olarak gördüğünde o kitabın doğru yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir."

593- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât [ö. 233/847-8] bir defteri şöyle tavsif etti:

> [Dövme izi gibi] izler görüyorum kitabında; ne müşkülpesentin ne de [nasıl okuyacağını] düşünenin kuşkusuna mahal bırakan
>
> Satırlar arasında beliren noktalar ve harekeler; âdeta çizik ve sıyrık izlerine benzeyen
>
> Kelamın merfû ve mecrûr olanıyla birlikte (irap açısından) hâl olması durumunda mansûb oluşunu ve masdarları bildirir sana

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 606.

٥٨٩ - أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «مَن قَرَأَ سَطرًا قَد ضُرِبَ عَلَيهِ مِن كِتَابٍ فَقَد خَانَ؛ لِأَنَّ الخَطَّ يَخزُنُ عَنهُ مَا تَحتَهُ»

وَإِن سَقَطَت كَلِمَةٌ مِن إِسنَادِ حَدِيثٍ أَو مَتنِهِ كَتَبَهَا بَينَ السَّطرَينِ أَمَامَ المَوضِعَ الَّذِي سَقَطَت مِنهُ، إِن كَانَ هُنَاكَ وَاسِعًا وَإِلَّا كَتَبَهَا فِي الحَاشِيَةِ بِحِذَاءِ السَّطرِ الَّذِي سَقَطَت مِنهُ.

٥٩٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: «التَّخرِيجُ عَلَى الحَوَاشِي أَجوَدُهُ أَن يُخَرَّجَ مِن مَوضِعِهِ مَدًّا حَتَّى يَلحَقَ بِهِ طَرَفُ الحَرفِ المُبتَدَأُ بِهِ مِن كَلِمَةِ السَّاقِطَةِ فِي الحَاشِيَةِ، وَيُكتَبُ فِي الطَّرَفِ الثَّانِي حَرفٌ وَاحِدٌ مِمَّا يَتَّصِلُ بِهِ فِي الدَّفتَرِ؛ لِيَدُلَّ أَنَّ الكَلَامَ قَدِ انتَظَمَ»

الِاستِدلَالُ بِالضَّربِ وَالتَّخرِيجِ عَلَى صِحَّةِ الكِتَابِ

٥٩١ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الصَّيرَفِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ وَهبٍ، قَالَ، قَالَ الشَّافِعِيُّ: «إِذ رَأَيتَ الكِتَابَ فِيهِ إِلحَاقٌ وَإِصلَاحٌ، فَاشهَد لَهُ بِالصِّحَّةِ»

٥٩٢ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ حَدَّثَنِي أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ حُمَيدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ التَّيمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ كَرَامَةَ العِجلِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ، يَقُولُ: «إِذَا رَأَيتَ كِتَابَ صَاحِبِ الحَدِيثِ مُسَحَّجًا - يَعنِي كَثِيرَ التَّغيِيرِ، فَأَقرِب بِهِ مِنَ الصِّحَّةِ»

٥٩٣ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الزَّيَّاتُ يَصِفُ دَفتَرًا:

«وَأَرَى وُشُومًا فِي كِتَابِكَ لَم تَدَع ... شَكًّا لِمُرتَابٍ وَلَا لِمُفَكِّرِ
نُقَطٌ وَأَشكَالٌ تَلُوحُ كَأَنَّهَا ... نَدَبُ الخُدُوشِ تَلُوحُ بَينَ الأَسطُرِ
تُنبِيكَ عَن رَفعِ الكَلَامِ وَخَفضِهِ ... النَّصبُ فِيهِ لِحَالِهِ وَالمَصدَرِ

İlgilendiğin şeyin mahiyetini gösterir sana; uzağının yakınından farkı yoktur, öncesinin sonrasından bir farkı olmadığı gibi[1]

XVI. Hadisi Hocaya Okumak, Bunun Âdâbı ve Bununla İlgili Seçilmiş Bahisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hocanın kendisi okursa bu daha iyidir, sevabı daha fazladır. Okuyamıyorsa ve başkasının okumasını istemişse bu da geçerlidir. Çünkü hocaya okumak, hocanın kendi okuması mesabesindedir.

594- "Ebü'l-Hüseyin Ferec b. Muhammed b. Ca'fer el-Kâdî -bana Tikrit'ten yazdı- → Ebû Muhammed Ubeydullah b. Abdullah b. Ebî Semüre el-Begavî -onlara Tikrit'te imla ile nakletti- → Muhammed b. Ca'fer b. Mühelleb → İbrahim b. el-Ka'kâ' el-Begavî → Saîd b. Hübeyre → Udeys b. Enes b. Mâlik el-Ka'bî el-Âmirî → Fazl b. Musa → Hüseyin b. Vâkıd → Yezîd en-Nahvî → İkrime → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Âlime okuman ile âlimin sana okuması aynıdır."[2]

595- "Ebû Nuaym el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Hâtim b. el-Leys → İbrahim b. el-Münzir el-Hizâmî → Dâvud b. Atâ Müzenîlerin mevlâsı → Hişâm b. Urve" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Urve b. ez-Zübeyr] şöyle demiştir: "[Kontrol amacıyla] kitabın ve hadisin arz edilmesi aynıdır."[3]

596- "Hasan b. Ebî Bekir → Ca'fer b. Muhammed b. Ahmed el-Hakem el-Vâsıtî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel[4] → babası → Muhammed b. el-Hasan el-Vâsıtî" isnâdıyla nakledildiğine göre Avf [b. Ebî Cemîle el-A'râbî] [ö. 146/763-4] şöyle demiştir: Adamın biri Hasan [el-Basrî]'ye "Ebû Saîd! Evim uzakta. Gidip gelmek zor geliyor. [Defterimde senin naklettiğin] bazı hadisler var. Okumayı sorun olarak görmüyorsan sana okuyayım." dedi. Bunun üzerine Hasan "Hadisi bana okumuşsun da onun benim hadisim olduğunu söylemişim ya da hadisi sana bizzat nakletmişim, fark etmez." dedi. Adam "Ebû Saîd! Peki, 'Hasan bana tahdis etti.' diyeyim mi?" diye sorunca Hasan "Evet. 'Hasan bana tahdis etti.' de" cevabını verdi.[5]

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 539-40.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 423.
4 Eserin nüshalarında "Halef" şeklinde ise de her üç muhakkikin işaret ettiği üzere doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
5 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 426-7.

وَتُرِيكَ مَا تُعنَى بِهِ فَبَعِيدُهُ كَقَرِيبِهِ وَمُقَدَّمًا كَمُؤَخَّرِ»

بَابُ القِرَاءَةِ عَلَى المُحَدِّثِ وَأَدَبُهَا، وَمَا يُختَارُ مِنَ الأُمُورِ المُتَعَلِّقَةِ بِهَا

إِذَا قَرَأَ المُحَدِّثُ بِنَفسِهِ كَانَ أَفضَلَ، وَثَوَابُهُ فِي ذَلِكَ أَكمَلُ، وَإِن عَجَزَ عَنِ القِرَاءَةِ فَأَمَرَ بِهَا غَيرَهُ جَازَ، لِأَنَّ القِرَاءَةَ عَلَيهِ بِمَنزِلَةِ قِرَاءَتِهِ بِنَفسِهِ

٥٩٤ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو الحُسَينِ الفَرَجُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ القَاضِي مِن تكرِيتَ، يَذكُرُ أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ عُبَيدَ اللهِ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي سَمُرَةَ البَغَوِيَّ حَدَّثَهُم إِملَاءً بِتَكرِيتَ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ جعفَرِ بنِ المُهَلَّبِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ القَعقَاعِ البَغَوِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ هُبَيرَةَ، عَن عُدَيسِ بنِ أَنَسِ بنِ مَالِكٍ الكَعبِيّ العَامِرِيّ، نا الفَضلُ بنُ مُوسَى، عَنِ الحُسَينِ بنِ وَاقِدٍ، عَن يَزِيدَ النَّحوِيّ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «قِرَاءَتُكَ عَلَى العَالِمِ وَقِرَاءَةُ العَالِمِ عَلَيكَ سَوَاءٌ»

٥٩٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، نا حَاتِمُ بنُ اللَّيثِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ الحِزَامِيُّ، نا دَاوُدُ بنُ عَطَاءٍ، مَولَى المُزَنِيِّينَ، نا هِشَامُ بنُ عُروَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: «عَرضُ الكِتَابِ وَالحَدِيثِ سَوَاءٌ»

٥٩٦ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا جعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، نا أَبِي، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الوَاسِطِيُّ، أنا عَوفٌ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ الحَسَنَ فَقَالَ: يَا أَبَا سَعِيدٍ، إِنَّ مَنزِلِي نَاءٍ، وَالِاختِلَافُ يَشُقُّ عَلَيَّ وَمَعِي أَحَادِيثُ، فَإِن لَم تَكُن تَرَى بِالقِرَاءَةِ بَأسًا قَرَأتُ عَلَيكَ، فَقَالَ: مَا أُبَالِي قَرَأتَ عَلَيَّ فَأَخبَرتُكَ أَنَّهُ حَدَّثَنِي، أَو حَدَّثتُكَ بِهِ، قَالَ: يَا أَبَا سَعِيدٍ، فَأَقُولُ: حَدَّثَنِي الحَسَنُ؟ فَقَالَ: نَعَم، فَقُل: حَدَّثَنِي الحَسَنُ.

597- "Muhammed b. el-Ferec b. Ali el-Bezzâz → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Eyyûb [es-Sahtiyânî] ve Mansur [b. el-Mu'temir]'e kıraati sordum. 'Olur' dediler."

598- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir İbn Abdülmelik → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Mansur, Eyyûb ve Zührî arza müsaade ederlerdi.

599- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ma'mer [b. Râşid] şöyle demiştir: "Kendisinden işittiğime göre Ümeyye oğullarından İbrahim b. el-Velîd'in [ö. 132/750] Zührî'ye bir hadis kitabı arz edip 'Bu hadisleri senden nakledebilir miyim Ebû Bekir?' diye sorduğunu, Zührî'nin de 'Evet, edebilirsin. Bu hadisleri size benden başka kim nakledebilir ki?' cevabını verdiğini işittim." Ma'mer şöyle demiştir: "Eyyûb [es-Sahtiyânî]'ye de hadislerin arz edildiğini, onun da buna izin verdiğini gördüm."[1] Ayrıca Ma'mer "Mansur b. el-Mu'temir [hadisleri hocaya] arz etmekte bir beis görmezdi" demiştir.

600- "Muhammed b. el-Hüseyin → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî] → Ali b. Osman b. Nüfeyl → Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Abdülaziz şöyle demiştir: "Hadisleri Yezîd b. Yezîd b. Câbir'in [ö. 134/751-2] Zührî'ye, Abdülaziz b. Ebi's-Sâib'in [ö. 130-140/747-758 arası] Mekhûl [eş-Şâmî]'ye [ö. 112/730] arz ettiğini gördüm."

601- "Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî[2] → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → İbnü'l-Gallâbî → Yahyâ b. Maîn → Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Abdülaziz şöyle demiştir: "Yezîd b. Yezîd'in Zührî'ye, Abdülaziz b. Ebi's-Sâib'in Mekhûl'e hadisleri arz ettiğini gördüm." Ebû Müshir şöyle demiştir: "Şamlılar arasında durumu en iyi olan kişi, hadisleri[ni kontrol için hocaya] arz edendir."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 428.

2 Acâc neşrinde (I, 440) "eş-Şükrî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٥٩٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ بن عَلِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، عَن شُعبَةَ، قَالَ: سَأَلتُ أَيُّوبَ وَمَنصُورًا عَنِ القِرَاءَةِ، فَقَالَا: «جيّدٌ»

٥٩٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَبدِ المَلِكِ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَن مَنصُورٍ، وَأَيُّوبَ، وَالزُّهرِيِّ، أَنَّهُم «كَانُوا يَرَونَ العَرضَ»

٥٩٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ الوَلِيدِ، - رَجُلًا مِن بَنِي أُمَيَّةَ يَسأَلُ الزُّهرِيَّ: - وَعَرَضَ عَلَيهِ كِتَابًا مِن عِلمٍ - فَقَالَ: أُحَدِّثُ بِهَذَا عَنكَ يَا أَبَا بَكرٍ؟ قَالَ: نَعَم، فَمَن يُحَدِّثُكُمُوهُ غَيرِي، قَالَ مَعمَرٌ: «وَرَأَيتُ أَيُّوبَ يَعرِضُ عَلَيهِ العِلمَ فَيُجِيزُهُ» قَالَ مَعمَرٌ: «وَكَانَ مَنصُورُ بنُ المُعتَمِرِ لَا يَرَى بِالعَرَاضَةِ بَأسًا»

٦٠٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا عَبدُ اللّهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ عُثمَانَ بنِ نُفَيلٍ، نا أَبُو مُسهِرٍ، نا سَعِيدٌ، قَالَ: رَأَيتُ يَزِيدَ بنِ يَزِيدَ بنِ جَابِرٍ يَعرِضُ عَلَى الزُّهرِيِّ، وَقَالَ: نا أَبُو مُسهِرٍ، عَن سَعِيدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، قَالَ: «رَأَيتُ عَبدَ العَزِيزِ بنَ أَبِي السَّائِبِ يَعرِضُ عَلَى مَكحُولٍ»

٦٠١ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَابِيِّ، نا يَحيَى بنُ مَعِينٍ، نا أَبُو مُسهِرٍ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، قَالَ: رَأَيتُ يَزِيدَ بنِ أَبِي يَزِيدَ يَعرِضُ عَلَى الزُّهرِيِّ، وَرَأَيتُ عَبدَ العَزِيزِ بنَ أَبِي السَّائِبِ يَعرِضُ عَلَى مَكحُولٍ، وَقَالَ أَبُو مُسهِرٍ: أَحسَنُ أَهلِ الشَّامِ حَالًا مَن عَرَضَ.

602- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → İsmail b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre İsmail b. Ebî Üveys [ö. 227/842] şöyle demiştir: Mâlik b. Enes'e hadisinin semâ ile mi yoksa arz ile mi olduğu soruldu. O "Bir kısmı semâ, bir kısmı arz yoluluyladır. Bizce arzın semâdan aşağı kalır yanı yoktur." cevabını verdi.

603- "Ebû Bekir el-Berkânî → Bişr b. Ahmed el-İsferâyînî → Abdullah b. Muhammed b. Seyyâr → Abdullah b. Ebî Ziyâd el-Katavânî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Osman b. Ömer [b. Fâris]'i şöyle derken işitmiştir: Şu'be'ye "Mâlik b. Enes ve İbn Cüreyc hadisleri onlara okumamı istediler. Ben reddettim." dedim. O "Acziyetinden dolayıdır." cevabını verdi.

604- "Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan el-Müeddib → İsmail b. Muhammed b. Ahmed b. Hâcib el-Küşânî → Muhammed b. Yusuf el-Firebrî → Muhammed b. İsmail el-Buhârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] şöyle demiştir: "Süfyân es-Sevrî ve Mâlik [b. Enes] kıraat ve semânın her ikisini de caiz görüyordu."[1]

605- "Muhammed b. Abdülvâhid el-Ekber → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ahmed b. Saîd b. Merâbâ → Abbas b. Muhammed [ed-Dûrî] → Yahyâ b. Maîn" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: "'İşittik' [diyerek hadis nakletmek] ile 'arz ettik' [diyerek hadis nakletmek kuvvet bakımından] eşittir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kendilerinden bu ve benzeri görüşler kaydedilen kişilerden yapılan rivayetler uzar gider. Bunlara vâkıf olmak isteyen *el-Kifâye* isimli kitabımıza baksın. Orada bu konuda geniş bilgi bulacaktır.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Okunanı [yani kıraat meclisinde hocaya arz edilen hadisleri] dinlemek için meclise gelen kimsenin yanında kendisine ait nüshasını bulundurması güzeldir.

606- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan b. Miksem → Ebû Bekir el-Hallâl[2] → Rebî' [b. Süleyman]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Nüsha olmadan meclise gelmek zillettir."

---

1 Bu rivayet Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin "İlim" bölümünün baş kısmında mevcuttur ve Hatîb el-Bağdâdî bunu oradan nakletmektedir. Ancak bu nakilde Firebrî'nin (ö. 320/932) günümüzde pek bilinmeyen Küşânî tarikini kullanmıştır [çevirenin notu].

2 Tahhân (I, 284) ve Acâc (I, 443) neşirlerinde "el-Hılâlî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٦٠٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي أُوَيسٍ، قَالَ: سُئِلَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ عَن حَدِيثِهِ، أَعَرضٌ هُوَ أَم سَمَاعٌ؟ فقَالَ: «مِنهُ سَمَاعٌ، وَمِنهُ عَرضٌ، وَلَيسَ العَرضُ عِندَنَا بِأَدنى مِنَ السَّمَاعِ»

٦٠٣ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا بِشرُ بنُ أَحمَدَ الإِسفَرَايِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَيَّارٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي زِيَادٍ القَطَوَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ عُمَرَ، يَقُولُ: قُلتُ لِشُعبَةَ: «إِنَّ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، وَابنَ جُرَيجٍ عَرَضَا عَلَيَّ أَن أَقرَأَ عَلَيهِمَا فَأَبَيتُ» فَقَالَ: «ذَاكَ لِعِجزِكَ»

٦٠٤ - أنا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ المُؤَدِّبُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَاجِبٍ الكُشَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الفَربَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، يَذكُرُ عَن سُفيَانَ الثَّورِيّ، وَمَالِكٍ، أَنَّهُمَا «كَانَا يَرَيَانِ القِرَاءَةَ وَالسَّمَاعَ جَائِزًا»

٦٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الأَكبَرُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ سَعِيدِ بنِ مَرَابَا، نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: «سَمِعنَا وَعَرَضنَا، وَكُلٌّ سَوَاءٌ»

وَالرِّوَايَاتُ عَن جَمِيعِ مَن حُفِظَ عَنهُ مِثلُ هَذَا القَولِ، أَو فِي مَعنَاهُ تَطُولُ، فَمَن أَحَبَّ الوقُوفَ عَلَيهَا بِكَمَالِهَا فَلينظُر فِي كِتَابِنَا المُسَمَّى «بِالكِفَايَةِ» فَإِنَّهُ يَجِدُهَا فِيهِ مُستَقصَاةً إِن شَاءَ اللَّهُ، وَاستُحِبَّ لِمَن حَضَرَ سَمعَ مَا يُقرَأُ أَن تَكُونَ لَهُ بِهِ نُسخَةٌ وَيَصطَحِبَهَا مَعَهُ.

٦٠٦ - فَقَد أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ الخَلَّال، يَقُولُ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: «حُضُورُ المَجلِسِ بِلَا نُسخَةٍ ذُلٌّ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] [Hoca hadisleri kendisine] okumak üzere mecliste bulunanların en fasihini, konuşması en açık olanı ve ifadeleri en doğru ve en güzel okuyanı seçmelidir.

607- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ebû Bekir Muhammed b. İsmail er-Rakkî → Rebî' b. Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şâfiî'yi şöyle derken işitmiştir: "Mâlik'e geldim. *el-Muvatta*'yı ezberlemiştim. Ona 'Sana *el-Muvatta*'yı okumak istiyorum.' dedim. Bana 'Senin yerine okuyacak başka birisini buluver.' cevabını verdi. Bunun üzerine 'Okumamı bir dinle, beğenmezsen okuyacak birini bulurum.' dedim ve [okumamı beğenmesi üzerine] ona okudum."

608- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'k'ub el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Ahmed b. Hanbel] şöyle demiştir: "Şâfiî insanların en fasihlerindendi." Abdullah "Yaşı var mıydı?" deyince Ahmed "İhtiyar değildi." demiş, Abdullah "Mus'ab [b. Abdullah] ez-Zübeyrî [ö. 236/851] '[Şâfiî] benden dört veya beş yaş büyüktür.' der." deyince Ahmed "Evet, yaşlı değildi." dedi.[1] Babam ayrıca şunu söyledi: "Şâfiî 'Mâlik [b. Enes]'e okudum. Okuyuşumu beğenirdi.' demiştir." Babam dedi ki "Çünkü Şâfiî fasihti."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi okuyan, hadise aşinalığı bulunan ve tamamen olmasa da onunla bir miktar iştigal etmiş kişilerden olmalıdır.

609- "Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Hasan b. Abdullah b. Saîd el-Askerî → Ebû Bekir İbn Abdân" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ [ö. 291/904] şöyle demiştir: "Vâsıt'ta edebiyat ve şiirle ilgilenen ve hadisten anlamayan bir kâtip vardı. Amr b. Avn el-Vâsıtî'nin [ö. 225/839-40] de hadisleri okuttuğu bir kâtibi vardı ve okurken çok irap hatası yapardı. Bir gün Amr 'Onu kenara alın.' dedi ve edebiyatla ilgilenen kâtibe mecliste hadisleri okuma teklifinde bulundu, o da başladı ve şöyle okudu: 'Size Heşîm tahdîs etti.' dedi. [Amr araya girerek] 'Yazıklar olsun! Hüşeym.' dedi. Kâtip devamla 'O, Hasîn'den.' deyince Amr b. Avn 'Husayn'dan olacak, yazık sana!' deyip sözlerine şöyle devam etti: 'Önceki kâtiple devam edelim. İrap hatası yapıyordu ama hiç değilse bir insanı başka bir insan yapmıyordu [yani en azından râvilere aşinaydı].'"

---

1 Mus'ab ez-Zübeyrî 156/772-3 doğumludur [çevirenin notu].

وَيَنبَغِي أَن يَتَخَيَّرَ لِلقِرَاءَةِ أَفصَحَ الحَاضِرِينَ لِسَانًا، وَأَوضَحَهُم بيَانًا، وَأَحسَنَهُم عِبَارَةً، وَأَجوَدَهُم أَدَاءً.

٦٠٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الرَّقِّيُّ، حَدَّثَنِي الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: جِئتُ إِلَى مَالِكٍ، وَقَد حَفِظتُ المُوَطَّأَ فَقُلتُ لَهُ: إِنِّي أُرِيدُ أَن أَقرَأَ عَلَيكَ المُوَطَّأَ، فَقَالَ: اطلُب إِنسَانًا يَقرَأُ لَكَ، فَقُلتُ لَهُ: اسمَع قِرَاءَتِي، فَإِن لَم تُعجِبكَ أَخَذتُ إِنسَانًا يَقرَأُ لِي فَقَرَأتُ عَلَيهِ.

٦٠٨ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «كَانَ الشَّافِعِيُّ مِن أَفصَحِ النَّاسِ» قُلتُ لَهُ: كَانَ لَهُ سِنٌّ؟ قَالَ: لَم يَكُن بِالكَبِيرِ، قُلتُ لَهُ: إِنَّ مُصعَبًا الزُّبَيرِيَّ قَالَ: هُوَ أَسَنُّ مِنِّي بِأَربَعٍ أَو خَمسِ سِنِينَ، قَالَ: كَذَا كَانَ، لَم يَكُن بِالكَبِيرِ، قَالَ أَبِي قَالَ الشَّافِعِيُّ: «أَنَا قَرَأتُ عَلَى مَالِكٍ، فَكَانَ تُعجِبُهُ قِرَاءَتِي» قَالَ أَبِي: «لِأَنَّهُ كَانَ فَصِيحًا»

وَيَنبَغِي أَن يَكُونَ القَارِئُ مِمَّن قَد أَنِسَ بِالحَدِيثِ وَاشتَغَلَ بِهِ بَعضَ الشُّغلِ، إِن لَم يَكُنِ الكَلَّ.

٦٠٩ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَعِيدٍ العَسكَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ عَبدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ البَرَاءِ، قَالَ: كَانَ بِوَاسِطٍ وَرَّاقٌ يَنظُرُ فِي الأَدَبِ وَالشِّعرِ، وَلَا يَعرِفُ شَيئًا مِنَ الحَدِيثِ، وَكَانَ لِعَمرِو بنِ عَونٍ الوَاسِطِيِّ وَرَّاقٌ مُستَملٍ يَلحَنُ كَثِيرًا فَقَالَ: أَخِّرُوهُ وَتَقَدَّمَ إِلَى الوَرَّاقِ الَّذِي كَانَ يَنظُرُ فِي الأَدَبِ أَن يَقرَأَ عَلَيهِ، فَبَدَأَ فَقَالَ: حَدَّثَكُم هُشَيمٌ، فَقَالَ هُشَيمٌ: وَيحَكَ، فَقَالَ: عَن حَصِينٍ، فَقَالَ: عَن حُصَينٍ وَيلَكَ، ثُمَّ قَالَ عَمرُو بنُ عَونٍ: رُدُّونَا إِلَى الوَرَّاقِ الأَوَّلِ، فَإِنَّهُ وَإِن كَانَ يُلحِنُ، فَلَيسَ يَمسَخُ.

610- "Muhammed b. el-Hasan → Ebû Ahmed [Hasan b. Abdullah] el-Askerî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ehl-i ilim ve hadis'ten orta yaşta biri olan Ali b. Muhammed et-Tüsterî şöyle demiştir: "Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr et-Tüsterî'nin [ö. 310/922-3] yanına gittim. Ehl-i hadis'ten bir adam ona 'Zübeyr b. Hareyt'in [*harayte*] hadisi nasıldı?' diye sordu. İbn Züheyr [Hırrît ismini "pisledin" anlamına gelecek bir şekilde okumasına hiddetlenerek] 'Ne pisleyebilesin ne de anlayabilesin [*lâ harayte ve lâ derayte*]!' dedi.'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Doğrusu Zübeyr b. Hırrît'tir [ö. 121-130/739-748 arası]. Hadis talebelerinin bir kısmı hadis sened ve metinlerinde yaptıkları bu tashiften dolayı ayıplanmış ve yaptıkları hatalar derlenerek kitap hâline getirilmiştir. Ben de haberdar olan kimselerin Allah'ın izniyle benzer hatalardan sakınmaları için bunların bir kısmını zikredeceğim.

1. Vehm ve Tahrîf Ehlinin Kimi Haberleri ve Tespit Edilen Hata ve Tashifleri

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İsnâdlarda tashif yapanlarla başlayacağız. Ardından Allah'ın izniyle metinlerde tashif yapanların haberlerini aktaracağız.

611- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Avvâm b. İsmail [ö. 247/861-2] şöyle demiştir: "Mâlik [b. Enes]'in kâtibi Habîb [b. Ebî Habîb] [ö. 218/833-4], Süfyân b. Uyeyne'ye hadis okumak için geldi ve '[Abdurrahman b. Abdullah] el-Mes'ûdî [ö. 160/776-7] size Cerâb et-Teymî'den tahdîs etti.' dedi. Süfyân 'Cerâb değil, Cevvâb [ö. 111-120/729-738 arası]!' dedi. Habîb 'Eyyûb size İbn Şîrîn'den tahdîs etti.' deyince Süfyân yine 'İbn Şîrîn değil, İbn Sîrîn!' dedi."

612- "Hasan b. Ebî Bekir → İsmail b. Ali el-Hutabî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah'ın hocalarından biri şöyle demiştir: "Adamın biri Hüşeym'e 'Ebû Muâviye! Ebû Cerre, Hüseyin'den size nakletti mi?' deyince Hüşeym 'Ebû Hurre [Hanîfe b. Merzûk] [ö. ?], Hasan'dan nakletti.'[1] dedi." Abdullah "Hocamız, Hüşeym'in kahkahayla güldüğünü haber verdi." demiştir.

1 Yani râvi Ebû Hurre'yi Ebû Cerra, Hasan'ı da Hüseyin olarak telaffuz etmiştir [çevirenin notu].

٦١٠ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ، أَيضًا أنا أَبُو أَحمَدَ العَسكَرِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ التُّستَرِيُّ - كَهلٌ مِن أَهلِ العِلمِ وَالحَدِيثِ - قَالَ: حَضرتُ أَحمَدَ بنَ يَحيَى بنِ زُهَيرٍ التُّستَرِيَّ، وَرَجُلٌ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ يَقُولُ لَهُ: كَيفَ حَدَّثتَ الزُّبَيرَ بنَ خَرَيتٍ؟ فَقَالَ ابنُ زُهَيرٍ: «لَا خَرَيتَ وَلَا دَرَيتَ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: هُوَ الزُّبَيرُ بنُ خِرِّيتٍ، بِكَسرِ الخَاءِ وَتَشدِيدِ الرَّاءِ، وَقَد عِيبَ جَمَاعَةٌ مِنَ الطَّلَبَةِ بِتَصحِيفِهِم فِي الأَسَانِيدِ وَالمُتُونِ وَدُوِّنَ عَنهُم مَا صَحَّفُوهُ، وَأَنَا أَذكُرُ بَعضَ ذَلِكَ؛ لِيَكُونَ دَاعِيًا لِمَن وَقَفَ عَلَيهِ إِلَى التَّحفُّظِ مِن مِثلِهِ إِن شَاءَ اللَّهُ.

بَعضُ أَخبَارِ أَهلِ الوَهمِ وَالتَّحرِيفِ وَالمَحفُوظِ عَنهُم مِنَ الخَطَأِ وَالتَّصحِيفِ

نَبتَدِئُ بِأَخبَارِ مَن صَحَّفَ فِي الأَسَانِيدِ، ثُمَّ نُتبِعُهَا بِأَخبَارِ مَن صَحَّفَ فِي المُتُونِ بِمَشِيئَةِ اللهِ.

٦١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عَوَّامُ بنُ إِسمَاعِيلَ، قَالَ: جَاءَ حَبِيبٌ كَاتِبُ مَالِكٍ يَقرَأُ عَلَى سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ فَقَالَ: حَدَّثَكُمُ المَسعُودِيُّ عَن جِرَابِ التَّيمِيِّ، قَالَ سُفيَانُ: لَيسَ هُوَ جِرَابٌ، جَوَّابٌ، وَقَرَأَ عَلَيهِ: حَدَّثَكُم أَيُّوبُ عَنِ ابنِ شِيرِينَ، فَقَالَ سُفيَانُ: لَيسَ هُوَ ابنُ شِيرِينَ، ابنُ سِيرِينَ.

٦١٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، يَحكِي عَن بَعضِ شُيُوخِهِ قَالَ، قَالَ رَجُلٌ لِهُشَيمٍ: يَا أَبَا مُعَاوِيَةَ أَخبَرَكُم أَبُو جَرَّةَ، عَنِ الحُسَينِ، فَقَالَ هُشَيمٌ: أنا أَبُو حُرَّةَ عَنِ الحَسَنِ وَوَصَفَ شَيخَنَا ضَحِكَ هُشَيمٍ هَه هَه.

613- "Ebû Bekir Abdullah b. Ali b. Hammûye el-Hemedânî -Hemedan'da- → Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî → Ebü'l-Hasan Ahmed b. İsa el-Vekîl -Cürcân'da- → Saîd b. Muhammed ez-Zühlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Yunus el-Küdeymî [ö. 296/909] şöyle demiştir: "Müemmel b. İsmail'in [ö. 206/822] meclisine geldim. Meclisteki biri ona şöyle okudu: 'Size *seb'a ve seb'în* tahdîs etti.' Bunun üzerine Müemmel gülüp 'Delikanlı nerelisin?' dedi. Adam Mısırlı olduğunu söyleyince Müemmel '*Şu'be* b. el-Haccâc ve *Süfyân* b. Saîd es-Sevrî bize aktardı.' diye düzeltti."

614- "Abdullah b. Ali → Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî → Ebû Bekir Ahmed b. Ya'kûb el-Emevî → Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl b. Hâtim et-Taberî" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. Râhûye şöyle demiştir: "Cerîr [b. Abdülhamîd]'in [ö. 188/804] yanındaydık. Adamın biri bir kâğıt parçası getirdi ve ona 'Ebû Abdullah! Bu hadisi bana oku.' dedi. Cerîr 'Hangi hadis?' diye sordu. Adam 'Hırbiz'in Rakabe [b. Maskale]'den [ö. 129/746-7] [rivayeti].' deyince [Cerîr] 'Yazıklar olsun! Ben Cerîr. Cerîr → Rakabe olacak' diye mukabele etti."

615- "Ahmed b. Muhammed b. Ebî Amr el-Üstüvâî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ahmed b. Muhammed b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Fazl b. Yusuf el-Cu'fî'yi [ö. 275/888-9] şöyle derken işitmiştir: "Adamın birinin Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn]'e 'Ümey [b. Rebîa] es-Sayrafî [ö. 141-150/758-768 arası] sana aktardı ki…' diyeceğine 'Annen sana aktardı ki…' dediğini işittim.[1] Bunun üzerine Ebû Nuaym 'Ağır ol! Annem ne zaman bu işe girdi ki?'[2] dedi."

616- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebü'l-Hüseyin Ya'kûb b. Musa el-Erdebîlî → Ahmed b. Tahir b. en-Necm el-Meyânicî → Saîd b. Amr el-Berzaî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hâtim, yani Muhammed b. İdris [ö. 277/890] şöyle demiştir: "İbnü't-Tel yani Ömer b. Muhammed b. el-Hasan [ö. 250/864] tashif yaparak 'Muâz b. Hayl, Haccâc b. Kurâfisa ve Alkame b. Mürted' derdi.[3] Ona 'Baban seni ilkokula [*küttâb*] göndermedi mi?' deyince 'Bizim bir tarlamız vardı da bizi hadisle uğraşmaktan alıkoydu.' cevabını verdi."

---

1 Ebû Nuaym'ın "Ümey" diye naklettiği ismi "ümmî (annem)" şeklinde anladığından bu rivayeti ona arz ederken böyle demiştir [çevirenin notu].

2 İfadenin lafzi tercümesi "Annemin eli ne zamandan beri bal kavanozunda?" şeklindedir [çevirenin notu].

3 Doğruları sırasıyla Muâz b. Cebel, Haccâc b. Ferâfisa ve Alkame b. Mersed olacak. Kelimelerin yazılış bakımından benzerliği için karşı sayfadaki Arapça ifadelere bakılabilir [çevirenin notu].

٦١٣ - أنا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيّ بنِ حَمُّويه الهَمَدَانِيُّ بِهَا، أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الشِّيرَازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الحَسَنِ أَحمَدَ بنَ مُوسَى بنِ عِيسَى الوَكِيلَ بِجُرجَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ مُحَمَّدٍ الذُّهلِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يُونُسَ الكُدَيمِيَّ، قَالَ: حَضَرتُ مَجلِسَ مُؤَمَّلِ بنِ إِسمَاعِيلَ فَقَرَأَ عَلَيهِ رَجُلٌ مِنَ المَجلِسِ: حَدَّثَكُم سَبعَةٌ وَسَبعِينَ، فَضَحِكَ مُؤَمَّلٌ وَقَالَ: الفَتَى مِن أَينَ؟ فَقَالَ: مِن أَهلِ مِصرَ، فَقَالَ: شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ، وَسُفيَانُ بنُ سَعِيدٍ الثَّورِيُّ.

٦١٤ - وأنا عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيٍّ، أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الشِّيرَازِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ يَعقُوبَ الأُمَوِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ بنِ حَاتِمٍ الطَّبَرِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ رَاهُويَه، قَالَ: كُنَّا عِندَ جَرِيرٍ فَأَتَاهُ رَجُلٌ بِرُقعَةٍ فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ تَقرَأُ عَلَيَّ هَذَا الحَدِيثَ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: خِربِزٌ عَن رَقَبَةَ، قَالَ: «وَيحَكَ، أنا جَرِيرٌ، حَدَّثَنَا رَقَبَةُ»

٦١٥ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عَمرٍو الأُستُوَائِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ يُوسُفَ الجُعفِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ رَجُلًا، يَقُولُ لِأَبِي نُعَيمٍ: حَدَّثَتكَ أُمُّكَ، - يُرِيدُ حَدَّثَكَ أُمَيُّ الصَّيرَفِيُّ، فَقَالَ لَهُ أَبُو نُعَيمٍ: «سُنَينَكَ سُنَينَكَ، مَتَى كَانَت أُمِّي تُدخِلُ يَدَهَا فِي جَرَّةِ العَسَلِ»

٦١٦ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، نا أَبُو الحُسَينِ يَعقُوبُ بنُ مُوسَى الأَردُبِيلِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ طَاهِرِ بنِ النَّجمِ المَيَانَجِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ عَمرٍو البَرذَعِيُّ، قَالَ، قَالَ لِي أَبُو حَاتِمٍ، يَعنِي مُحَمَّدَ بنَ إِدرِيسَ كَانَ ابنُ التَّلِّ، يَعنِي عُمَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، يُصَحِّفُ فَيَقُولُ: مُعَاذُ بنُ خَيلٍ، وَحَجَّاجُ بنُ قَرَافِصَةَ، وَعَلقَمَةُ بنُ مُرتَدٍّ، فَقُلتُ لَهُ: أَبُوكَ لَم يُسَلِّمكَ إِلَى الكُتَّابِ؟ فَقَالَ: «كَانَ لَنَا ضِبنَةٌ أَشغَلَتنَا عَنِ الحَدِيثِ»

617- "Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin el-Kâdî -Dînever'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî el-Hâfız → Ebû Bekir İbn Mükrem" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Hafs Amr b. Ali [el-Fellâs]'ı şöyle derken işitmiştir: "[Süfyân] es-Sevrî'nin ashâbı arasında hafızası Ebû Huzeyfe [Musa b. Mes'ûd]'dan [ö. 220/835] daha kötü olanını görmedim. Bir gün Hureys [b. Ebî Matar]'ı [ö. 141-150/758-768 arası] kastederek 'Süfyân Hureyş'ten [nakletti]' demişti." Amr b. Ali sözlerine şöyle devam etti: "Sevrî'den nakleden gençler arasında hafıza bakımından [Muhammed] b. Kesîr [el-Abdî]'den [ö. 223/837-8] daha kuvvetli birini görmedim."

618- "Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî -Hemedan'da- → Ebü'l-Fazl Salih b. Ahmed el-Hâfız et-Temîmî → Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir Kesîr b. es-Şahhâc el-Erdebîlî el-Bezzâz [ö. ?] [hicri] 271 senesinde şöyle demiştir: "Ali b. el-Medînî 'Büsr b. Râî el-Ayr' hadisini [yanlış] nakletti ve 'Bişr b. Râî el-Anz' dedi. Bu durum Yahyâ b. Maîn'e ulaşınca o, Ali b. el-Medînî de hata ettikten sonra tek bir hadis bile nakletmeyeceğine dair yemin etti ve ölene kadar da hadis nakletmedi."

619- Bize [Ebû Bekir] Ahmed b. Muhammed b. Gâlib [el-Berkânî]'nin [ö. 425/1034] naklettiğine göre Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî [ö. 371/982] şöyle demiştir: "Bişr [b. Gıyâs] el-Merîsî [ö. 218/833] talebelerini Ehl-i hadis'in meclislerine katılmalarından dolayı azarladı. Onlar 'Kur'an ve hadisi öğrenmek durumundayız. Siz ise hadis nakletmiyorsunuz.' deyince Bişr 'Ben de naklederim.' deyip ilk hadisi 'Hammâd b. Zeyd → Zübeyr b. Hureys' şekilde nakletti. Bunun üzerine talebeleri '[İbn Hureys değil] İbnü'l-Hırrît olmalı.' deyince 'Gidin onlardan dinleyin.' cevabını verdi."

2. Hadis Metinlerde Tashif Yapanlar

620- "Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf → Bişr b. Musa → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Zührî → Urve b. ez-Zübeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Allah Resûlü bir gün yanıma mutlu bir şekilde gelip şöyle buyurdu: Biliyor musun, Mücezziz el-Müdlicî yanıma geldi. Zeyd [b. el-Hârise] [ö. 8/629] ve Üsâme [b. Zeyd]'i [ö. 54/674] kadife elbiselerle gördü. Başlarını örtmüşlerdi ve ayakları çıplaktı. 'Bunlar birbirinden olan ayaklardır [yani bunlar baba-oğul]' dedi."[1] Süfyân [b. Uyeyne] şöyle demiştir: "İbn[2] Cüreyc'i Zührî'den 'Biliyor musun, Muhriz el-Müdlicî…' derken işitip ona 'Ebü'l-Velîd! Mücezziz el-Müdlici olacak.' deyince bozuldu."

---

1 Buhârî, Ferâiz 31; Menâkib 22; Fezâilü's-sahâbe 17; Müslim, Radâ' 39.

2 Bu ifade Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

٦١٧ - أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ القَاضِي بِالدِّينَوَرِ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السُّنِّيُّ الحَافِظُ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ مُكرَمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَفصٍ عَمرَو بنَ عَلِيٍّ يَقُولُ: مَا رَأَيتُ أَحَدًا مِن أَصحَابِ الثَّورِيِّ أَسوَأَ حِفظًا مِن أَبِي حُذَيفَةَ، قَالَ يَومًا: نا سُفيَانُ عَن خِرِيشٍ، وَإِنَّمَا أَرَادَ حُرَيسٍ، قَالَ: «وَمَا رَأَيتُ أَحَدًا مِنَ الأَحدَاثِ أَحسَنَ حِفظًا عَنِ الثَّورِيِّ مِنَ ابنِ كَثِيرٍ»

٦١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، بِهَا، نا أَبُو الفَضلِ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ التَّمِيمِيُّ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعفَرُ بنُ أَحمَدَ، نا كَثِيرُ بنُ الشَّحَّاجِ أَبُو بَكرٍ الأَردُبِيلِيُّ البَزَّازُ، سَنَةَ إِحدَى وَسَبعِينَ وَمِائَتَينِ أَنَّ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ رَوَى حَدِيثَ بُسرِ بنِ رَاعِي العِيرِ فَقَالَ: بِشرُ بنُ رَاعِي العَنزِ، فَبَلَغَ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، فَحَلَفَ أَلَّا يَروِيَ حَدِيثًا بَعدَمَا غَلَطَ عَلَى ابنِ المَدِينِيِّ، فَلَم يُحَدِّث حَتَّى مَاتَ.

٦١٩ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: حَكَى لَنَا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الإِسمَاعِيلِيُّ أَنَّ بِشرًا المَرِيسِيَّ، نَقَمَ عَلَى أَصحَابِهِ فِي حُضُورِهِم مَجَالِسَ أَصحَابِ الحَدِيثِ، فَقَالُوا: إِنَّهُ لَا بُدَّ لَنَا مِن تَعَلُّمِ القُرآنِ وَالحَدِيثِ، وَأَنتُم لَا تُحَدِّثُونَا، قَالَ: فَأَنَا أُحَدِّثُكُم، فَأَوَّلَ مَا حَدَّثَ قَالَ: نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، نا الزُّبَيرُ بنُ حُرَيثٍ، فَقَالُوا لَهُ: إِنَّمَا هُوَ ابنُ الخِرِّيتِ، فَقَالَ: «ارجِعُوا إِلَى هَؤُلَاءِ»

مَن صَحَّفَ فِي مُتُونِ الأَحَادِيثِ

٦٢٠ - أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا الزُّهرِيُّ، أَخبَرَنِي عُروَةُ بنُ الزُّبَيرِ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَومٍ مَسرُورًا، فَقَالَ: أَلَم تَرَي أَنَّ مُجَزِّزًا المُدلِجِيَّ دَخَلَ عَلَيَّ فَرَأَى زَيدًا وَأُسَامَةَ وَعَلَيهِمَا قَطِيفَةٌ وَقَد غَطَّيَا رُءُوسَهُمَا وَبَدَت أَقدَامُهُمَا، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الأَقدَامَ بَعضُهَا مِن بَعضٍ؟ قَالَ سُفيَانُ: وَسَمِعتُ ابنَ جُرَيجٍ يُحَدِّثُ عَنِ الزُّهرِيِّ فَقَالَ فِيهِ: أَلَم تَرَي أَنَّ مُحرِزًا المُدلِجِيَّ، قُلتُ: يَا أَبَا الوَلِيدِ، إِنَّمَا هُوَ مُجَزِّزٌ المُدلِجِيُّ، فَانكَسَرَ.

621- "Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî → Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî → Muhammed b. el-Merzübân → Mugîre el-Mühellebî → Harun b. Musa el-Fervî → kardeşi İmrân b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre amcası Süleyman b. Füleyh [ö. ?] şöyle demiştir: "Harun er-Reşîd'in meclisine vardım, [Kadı] Ebû Yusuf da bizimleydi. Harun at yarışından bahsedince Ebû Yusuf 'Allah Resûlü Gâbe'den Beniyye-i Vedâ'ya yarış yaptı.' dedi. Ben ise 'Müminlerin emiri! Allah'a yemin olsun ki tashif yaptı. Doğrusu Gâbe'den Seniyye-i Vedâ'ya yarış yaptı olacak.' dedim. Ebû Yusuf bunun dışında da çok fazla tashif yapardı."

622- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. Mahled → Hamdân b. Ali el-Varrâk Ebû Ca'fer → Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn → Süfyân [es-Sevrî] → Câbir [el-Cu'fî] → Amr b. Yahyâ el-Kureşî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muâviye b. Ebî Süfyân'ı şöyle derken işitmiştir: "Allah Resûlü [ayrıntılı anlatımla] şiirlerin uzatıldığı gibi konuşmalarını [خطب] uzatan kimselere lanet etti." Ebû Nuaym şöyle demiştir: "Vekî'yi bir defasında hutab [خطب] yerine hatab [حطب] derken gördüm. [Yanlışını düzelterek] 'ha [خ] ile' dedim."

623- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî'yi [ö. 235/850] şöyle derken işitmiştir: "Bir genç Hammâd b. Zeyd'e 'Ebû İsmail! Amr sana Câbir kanalıyla Hz. Peygamber'in ekmeği [*hubz*] yasakladığına dair hadisi nakletti mi?' diyerek soru sordu. Hammâd gülümseyip 'Evladım! Allah Resûlü ekmeği yasaklamış olsaydı bu insanlar neyle yaşardı? Doğrusu Hz. Peygamber habr'ı[1] yasakladı olacak.'[2] dedi."

624- "Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî → Muhammed b. İmrân b. Musa → Abdülvâhid b. Muhammed el-Hasîbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ali [Ahmed] b. İsmail [ö. 290/902-3] şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre Müşküdâne [lakaplı Abdullah b. Ömer b. Ebân] [ö. 239/853] kitabında 'Hz. Peygamber yaş hurmanın ezilerek suyunun çıkarılmasını [*kas'*] yasakladı' şeklinde olan hadisi, sâd harfinin üstüne [yanlışlıkla] denk gelen çizgi sebebiyle [قصع kelimesini] قطع şeklinde okuyarak nakletmiş, böylece hadis "Hz. Peygamber yaş hurmanın kesilmesini yasakladı." şeklini almıştı.

1 Muhâbere: İslam hukukunda zirai ortakçılık anlamında kullanılan bir terim [çevirenin notu].
2 Benzer bir rivayet için bk. Müslim, Büyû' 106.

٦٢١ - أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوانِيُّ، أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ الأَنبَارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المَرزُبَانِ، نا المُغِيرَةُ المُهَلَّبِيُّ، نا هَارُونُ بنُ مُوسَى الفَروِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي عِمرَانُ بنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي سُلَيمَانُ بنُ فُلَيحٍ قَالَ: حَضَرتُ مَجلِسَ هَارُونَ الرَّشِيدَ وَمَعَنَا أَبُو يُوسُفَ فَذَكَرَ سِبَاقَ الخَيلِ، فَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: سَابَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِنَ الغَابَةِ إِلَى بَنِيَّةِ الوَدَاعِ، فَقُلتُ: «يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ صَحَّفَ وَاللهِ، إِنَّمَا هُوَ مِنَ الغَابَةِ إِلَى ثَنِيَّةِ الوَدَاعِ وَهُوَ فِي غَيرِ هَذَا أَشَدُّ تَصحِيفًا»

٦٢٢ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا حَمدَانُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ أَبُو جعفرٍ، نا الفَضلُ بنُ دُكَينٍ أَبُو نُعَيمٍ، نا سُفيَانُ، عَن جَابِرٍ، عَن عَمرِو بنِ يَحيَى القُرَشِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ مُعَاوِيَةَ بنَ أَبِي سُفيَانَ، قَالَ: «لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ الَّذِينَ يُشَقِّقُونَ الخُطَبَ تَشقِيقَ الشِّعرِ» قَالَ أَبُو نُعَيمٍ: شَهِدتُ وَكِيعًا مَرَّةً قَالَ: يُشَقِّقُونَ الحَطَبَ تَشقِيقَ الشِّعرِ قَالَ، فَقُلتُ: بِالخَاءِ.

٦٢٣ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ اللهِ بنَ عُمَرَ القَوَارِيرِيَّ، يَقُولُ: سَأَلَ غُلَامٌ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ فَقَالَ: يَا أَبَا إِسمَاعِيلَ، حَدَّثَكَ عَمرٌو، عَن جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الخُبزِ، قَالَ: فَتَبَسَّمَ حَمَّادٌ فَقَالَ: يَا بُنَيَّ، إِذَا نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ الخُبزِ فَمِن إِيش هَذِهِ النَّاسُ، إِنَّمَا هُوَ: «نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ الخَبرِ»

٦٢٤ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الجَوهَرِيُّ، أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، نا عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدٍ الخَصِيبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيِّ بنُ إِسمَاعِيلَ، قَالَ: بَلَغَنِي عَن مُشكَدَانَةَ، أَنَّهُ كَانَ فِي كِتَابِهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَن قَصعِ الرُّطَبَةِ، فَقَرَأَهَا - وَقَد كَانَت شَكلَةٌ وَقَعَت عَلَى الصَّادِ فَصَارَت كَأَنَّهَا طَاءٌ - أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَن قَطعِ الرَّطبَةِ،

Toprak sahipleri ve insanlar büyük gürültüyle başına toplandılar. Ancak sonradan rivayet araştırılınca doğrusuna vâkıf olundu."

625- "Hasan b. Ebî Bekir → babası → Muhammed b. el-Hüseyin b. Humeyd b. er-Rebî' el-Lahmî → Hasan b. Ali el-Âmirî → Osman b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Ziyâd [ö. 228/843] şöyle demiştir: "Adamın biri Ömer b. el-Hattâb'a '[İhramlı iken] avladığım ceylan [ضبي] için kurban gerekir mi?' diye sorunca Ömer '[Asıl telaffuzu olan] zaby [ظبي] desen ne olur ki?' diye azarlayınca adam 'Bu, bir lehçedir' dedi. Bunun üzerine Ömer 'Azarlama iptal oldu' diye mukabele etti."

626- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. Mahled → Abbas b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Dâvud b. Ebî Hind [ö. 139/756-7], Kûfe'ye gitti. Kûfelilerin müstemlîsi kalkıp 'Çocuk (صبي) elbise ile kefenlenir.' hadisini kastederek 'Saîd [b. el-Müseyyeb]'in naklettiği 'Geyik (ضبي) elbise ile kefenlenir' hadisi nasıldı?' dedi."

627- "Ahmed b. Muhammed ed-Dillûvî → Ali b. Ömer ed-Dârekutnî → Hasan[1] b. Reşîk -Mısır'da- → Ebü'l-Hadîd Abdülvehhâb b. Sa'd → Ravh b. el-Ferec" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. [Abdullah b.] Bükeyr [ö. 231/845] şöyle demiştir: "Adamın biri Leys b. Sa'd'ın yanına gelip [noktasız olması sebebiyle metni yanlış okuyarak] 'Nâfi'nin sana Hz. Peygamber'den naklettiği *nüşirat fî ebîhi el-kıssa* hadisi nasıldır?' diye sordu. Leys ise 'Yazıklar olsun sana! [Doğrusu] *yeşrabu fî âniyeti'l-fiddati yücercirü fî batnihî nâra cehennem* olacak.'[2] dedi."

628- "Dillûvî → Dârekutnî → Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Aynâ [Muhammed b. el-Kâsım] şöyle demiştir: "Dalgın bir muhaddisin meclisinde bulundum. İsnâdıyla bir hadisi nakledip 'Allah Resûlü → Cibril → Allah → adamın biri' dedi. Bunun üzerine şöyle dedim: Allah'ın hocası olmaya layık bu adam da kimdir? [Noktasız olan] 'Azze ve celle' ifadesini [an racülin şeklinde] tashif etmişti."

1 Bu ifade İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde yer almaz [çevirenin notu].
2 Buhârî, Eşribe 27. Anlamı şöyledir: "Gümüş kaptan meşrubat içen kimsenin karnına cehennem ateşi dolmuştur."

قَالَ: فَصارَ إِلَيهِ أَربابُ الضِّيَاعِ وَالنَّاسُ يَضحَكُونَ، ثُمَّ فَتَّشَ عَنِ الخَبَرِ حَتَّى وَقَفَ عَلَى صِحَّتِهِ.

٦٢٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أَخبَرَنِي أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ حُمَيدِ بنِ الرَّبِيعِ اللَّخمِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، يَعنِي العَامِرِيَّ نا عُثمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ زِيَادٍ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ: مَا عَلَيَّ بِالضَّبيِ؟ قَالَ: وَمَا عَلَيكَ لَو قُلتَ بِالظَّبيِ؟ قَالَ: إِنَّهَا لُغَةٌ، قَالَ: «انقَطَعَ العِتَابُ»

٦٢٦ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: قَدِمَ دَاوُدُ بنُ أَبِي هِندَ عَلَيهِمُ الكُوفَةَ، فَقَامَ مُستَملِي أَهلِ الكُوفَةِ فَقَالَ: كَيفَ حَدِيثُ سَعِيدٍ: «يُكَفَّنُ الضَّبِيُّ فِي ثَوبٍ» ؟ يُرِيدُ: «يُكَفَّنُ الصَّبِيُّ فِي ثَوبٍ»

٦٢٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّلوِيُّ، نا عَلِيُّ عُمَرُ الدَّارَقُطنِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ رَشِيقٍ، بِمِصرَ، نا أَبُو الحُدَيدِ عَبدُ الوَهَّابِ بنُ سَعدٍ، نا رَوحُ بنُ الفَرَجِ، نا يَحيَى بنُ بُكَيرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى اللَّيثِ بنِ سَعدٍ فَقَالَ: كَيفَ حَدَّثَكَ نَافِعٌ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِي نُشِرَت فِي أَبِيهِ القِصَّةُ؟ فَقَالَ: اللَّيثُ وَيحَكَ، إِنَّمَا هُوَ: فِي الَّذِي يَشرَبُ فِي آنِيَةِ الفِضَّةِ يُجَرجِرُ فِي بَطنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ.

٦٢٨ - وأنا الدِلُّوِيُّ، أنا الدَّارَقُطنِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى الصُّولِيُّ، نا أَبُو العَينَاءِ، قَالَ: حَضَرتُ مَجلِسَ بَعضِ المُحَدِّثِينَ المُغَفَّلِينَ، فَأَسنَدَ حَدِيثًا، فَقَالَ: عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى عَلَيهِ وَسَلَّمَ، عَن جِبرِيلَ، عَنِ اللهِ عَن رَجُلٍ، فَقُلتُ: مَن هَذَا الَّذِي يَصلُحُ أَن يَكُونَ شَيخَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؟ فَإِذَا هُوَ قَد صَحَّفَهُ، وَإِذَا هُوَ: عَزَّ وَجَلَّ.

629- "Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah b. Saîd[1] el-Askerî → Ebü'l-Abbas [Ahmed b. Ubeydullah] b. Ammâr → [Abdullah] b. Ebî Sa'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Fazl [Ahmed] b. [Ebî][2] Tahir [ö. 280/893] şöyle demiştir: "Adamın biri Hz. Peygamber'in 'Kişinin amcası baba yarısıdır (صنو أبيه).'[3] hadisini tashif edip 'Kişinin derdi babasının da sıkıntısıdır (ضيق أبيه).' demiştir."

630- İbn Ebî Sa'd'ın diğer bir nakline göre Zekeriyyâ b. Mihrân [ö. ?][4] şöyle demiştir: "Adamın biri tashif yaparak '*lâ yûrasü hamîlün illâ bi-beyyinetin*'[5] ifadesini '*lâ yerisü Cemîlün illâ Büseynete*'[6] şeklinde okumuştur."

631- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. Hamdân[7]" isnâdıyla nakledildiğine göre Salih Cezera şöyle demiştir: "Bir hoca Şam'dan bize geldi. Yanında Harîz b. Osman'dan [ö. 163/779-80] nakledilen bir rivayet vardı. Rivayeti ona şöyle okudum: 'Harîz b. Osman'ın size tahdîs ettiğine göre Ebû Ümâme'nin hastalara rukye yaptığı bir boncuğu (خرزة) vardı.' Ben boncuğu (خرزة) tashif ederek 'Ebû Ümâme'nin [hastalara rukye yaptığı] bir havucu (جزرة) vardı.' şeklinde okudum."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bu olay sebebiyle Salih'e Cezera lakabı verildi.

632- Ahmed b. Muhammed b. Gâlib bize şöyle demiştir: "Herat'ta Ebû Hâtim İbn Ebi'l-Fazl el-Herevî'ye [ö. ?] 'Salih el-Bağdâdî'ye neden Cezera denildi?' diye sordum. 'Babamın anlattığına göre o, hocanın birine Abdullah b. Büsr'ün [ö. 88/706-7 {?}] oğluna bir boncuk ile rukye yaptığını okudu. Fakat dili sürçerek boncuğu (خرزة) havuç (جزرة) şeklinde okudu. Bundan dolayı kendisine bu lakap verilmiş.' cevabını verdi."

---

1 Tahhân neşrinde (I, 294) "Sa'd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Bu ifade Acâc (I, 455) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 513) neşirlerinde yer alır ve doğru olduğu için eklenmiştir [çevirenin notu]

3 Müslim, Zekât 11.

4 Bu isimde biri tespit edilmememiştir. İbn Ebi'l-Ayneyn'in işaret ettiği (I, 513-4) üzere bu isim Reyli Yahya b. Zekeriyyâ b. Mihrân olabilir [çevirenin notu].

5 Dârimî, Ferâiz 44. Anlamı şöyledir: "Esir kadının kucağında olan ve kendisinden olduğunu iddia ettiği çocuğa (*hamîl*) ancak açık bir delil olduğunda mirasçı olunabilir."

6 Mevcut hâliyle ifade Büseyne'ye âşık olan şair Cemîl b. Abdullah ile ilişkilendirilmiş olmaktadır [çevirenin notu].

7 Tahhân neşrinde (I, 294) "b. Hamdân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٦٢٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَعيدٍ العَسكَرِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ بنُ عَمَّارٍ، نا ابنُ أَبِي سَعدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الفَضلِ بنُ أَبي طَاهِرٍ، قَالَ: صَحَّفَ رَجُلٌ فِي قَولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «عَمُّ الرَّجُلِ صِنوُ أَبِيهِ» فَقَالَ: «عَمُّ الرَّجُلِ ضِيقُ أَبِيهِ»

٦٣٠ - وَقَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ أَبِي سَعدٍ، عَن زَكَرِيَّا بنِ مِهرَانَ، قَالَ: صَحَّفَ بَعضُهُم: «لَا يُوَرَّثُ حَمِيلٌ إِلَّا بِبَيِّنَةٍ» فَقَالَ: لَا يَرِثُ جَمِيلٌ إِلَّا بُثَينَةَ.

٦٣١ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ حَمدَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ صَالِحًا، يَعنِي جَزَرَةَ يَقُولُ: قَدِمَ عَلَينَا بَعضُ الشُّيُوخِ مِنَ الشَّامِ وَكَانَ عِندَهُ عَن حَرِيزِ بنِ عُثمَانَ، فَقَرَأتُ أَنَا عَلَيهِ: حَدَّثَكُم حَرِيزُ بنُ عُثمَانَ قَالَ: كَانَ لِأَبِي أُمَامَةَ خَرَزَةٌ يَرقِي بِهَا المَرِيضَ، فَصَحَّفتُ أَنَا الخَرَزَةَ، فَقُلتُ: وَكَانَ لِأَبِي أُمَامَةَ جَزَرَةٌ، وَإِنَّمَا هُوَ خَرَزَةٌ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَبِهَذَا لُقِّبَ صَالِحٌ جَزَرَةٌ.

٦٣٢ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَاتِمِ بنَ أَبِي الفَضلِ الهَرَوِيَّ، بِهَا يَقُولُ: وَسَأَلتُهُ: لِمَ قِيلَ لِصَالِحٍ البَغدَادِيِّ جَزَرَةٌ؟ فَقَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي «أَنَّهُ كَانَ يَقرَأُ عَلَى شَيخٍ أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ بُسرٍ كَانَ يَرقِي وَلَدَهُ بِخَرَزَةٍ فَجَرَى عَلَى لِسَانِهِ بِجَزَرَةٍ، فَلُقِّبَ بِذَلِكَ»

633- “Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Hasan b. Abdullah el-Askerî → Ahmed b. Ubeydullah b. Ammâr → Abdullah b. Ebî Sa‘d” isnâdıyla nakledildiğine göre Tâbi‘ diye anılan Abbas b. Meymûn [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: “Ebû Musa ez-Zemin Muhammed b. el-Müsennâ [ö. 252/866] Hz. Peygamber’e elinde meleyen (تيعر) bir kuzu ile gelen bir bedevîye dair hadiste tashif edip “bağıran (تنعر)” şeklinde okudu. Asmaî melemek (تيعر) ifadesiyle ilgili şu beyti söyledi:

‘Hünsâların en cesuruna gelince, salın
[O] keçiyi Hicaz’a melesin dursun’”

Askerî [ö. 382/992] rivayeti böyle nakletti.

634- Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid’in [ö. 442/1050] naklettiğine göre ise Ebü’l-Hasan ed-Dârekutnî şöyle demiştir: “Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ el-Anezî Hz. Peygamber’den nakledilen ‘Kıyamet günü sizden hiç kimse [zekât olarak verilmemiş] böğüren bir dana yahut meleyen (تيعر) bir koyunla gelmesin!’[1] hadisini “bağıran (تنعر)” şeklinde rivayet etti.”

635- Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ el-Anezî bir gün arkadaşlarına Hz. Peygamber’in anezeye doğru namaz kıldığı şeklindeki rivayet sebebiyle[2] onun Aneze kabilesine doğru namaz kıldığını zannederek “Biz şerefli bir topluluğuz, Aneze’deniz. Hz. Peygamber bize doğru namaz kılmıştır” dedi. Aslında Hz. Peygamber’in kendisine doğru namaz kıldığı aneze, önü sıra taşınan ve [sütre olarak] yere dikilip de Hz. Peygamber’in ona doğru namaz kıldığı bir mızraktı.

636- Bize Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ebî Amr el-Üstüvâî’nin [ö. 434/1042] naklettiğine göre Hafız Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] şöyle demiştir: “Ebû Bekir [Muhammed b. Yahyâ] es-Sûlî, camide Ömer b. Sâbit’in [ö. 111-120/729-738 arası] Ebû Eyyûb [el-Ensârî] [ö. 49/669] tarikiyle Hz. Peygamber’den naklettiği ‘Ramazan orucunu tutup ona Şevvâl’den altı gün [*sitten*] ekleyen kimse bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibidir’[3] hadisini “ona Şevvâl’den bir şey [*şey’en*] eklerse” şeklinde yazdırdı.”

1 Buhârî, Hibe 61.
2 Buhârî, Ebvâbü’s-Salât 16.
3 Müslim, Sıyâm 204.

٦٣٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَازِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ العَسكَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ عَمَّارٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي سَعدٍ، عَنِ العَبَّاسِ بنِ مَيمُونٍ، يُعرَفُ بِطَابَعٍ قَالَ: «صَحَّفَ أَبُو مُوسَى الزَّمِنُ مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى فِي حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَيثُ» أَتَاهُ أَعرَابِيٌّ وَعَلَى يَدَيهِ سَخلَةٌ تَيعَر، فَقَالَ: أَبُو مُوسَى: تَنعَرُ، قَالَ العَبَّاسُ: وَأَنشَدَنَا الأَصمَعِيُّ فِي تَيعَرُ:

وَأَمَّا أَشجَعُ الخُنثَى فَوَلَّوا   تُيُوسًا بِالحِجَازِ لَهَا يُعَار

هَكَذَا رَوَى العَسكَرِيُّ هَذَا الخَبَرَ

٦٣٤ - وَقَد أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، قَالَ: أنا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ، أَنَّ أَبَا مُوسَى مُحَمَّدَ بنَ المُثَنَّى العَنَزِيَّ يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَأتِي أَحَدُكُم يَومَ القِيَامَةِ بِبَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ، فَقَالَ: أَو شَاةٍ تَنعَرُ، بِالنُّونِ، وَإِنَّمَا هُوَ: تَيعَرُ بِاليَاءِ.

٦٣٥ - قَالَ: وَقَالَ لَهُم يَومًا: نَحنُ قَومٌ لَنَا شَرَفٌ، نَحنُ مِن عَنَزَةَ، قَد صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَينَا، لِمَا رُوِيَ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ صَلَّى إِلَى عَنَزَةٍ» تَوَهَّمَ أَنَّهُ صَلَّى إِلَى قَبِيلَتِهِم، وَإِنَّمَا العَنَزَةُ الَّتِي صَلَّى إِلَيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ هِيَ حَربَةٌ كَانَت تُحمَلُ بَينَ يَدَيهِ فَتُنصَبُ فَيُصَلِّي إِلَيهَا.

٦٣٦ - أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عَمرٍو الأُستُوَائِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، قَالَ: أَملَى أَبُو بَكرٍ الصُّولِيُّ فِي الجَامِعِ حَدِيثَ عُمَرَ بنِ ثَابِتٍ عَن أَبِي أَيُّوبَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن صَامَ رَمَضَانَ وَأَتبَعَهُ سِتًّا مِن شَوَّالٍ فَكَأَنَّمَا صَامَ الدَّهرَ» فَقَالَ الصُّولِيُّ: وَأَتبَعَهُ شَيئًا مِن شَوَّالٍ بِالشِّينِ وَاليَاءِ.

637- Bana Ubeydullah[1] b. Ebi'l-Feth'in [ö. 435/1043] naklettiğine göre Ebû Hafs İbn Şahin [ö. 385/996] Hz. Peygamber'in hadislerini içeren *Emâlî*'sinde "Yakında [hevdecindeki] bir kadın yanında koruyucusu olmaksızın [*bilâ hafîr*] yolculuk yapabilecektir"[2] hadisini tashif ederek "çarıkları olmaksızın [*bilâ huffeyn*]" şeklinde rivayet etmiştir.

638- Bize Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid'in naklettiğine göre Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî şöyle demiştir: "Abdülvâhid b. Ali b. Haşîş el-Varrâk [ö. 377/987], Ebû Bekir [Ahmed b. Selman] en-Neccâd'a [ö. 348/960] Ka'b b. Mâlik'in [ö. 50/670-1] 'Uhud günü Allah Resûlü'nün yüzünü ilk tanıyan bendim. Miğferin altında Uteybe b. Hizzân'ı [ö. ?] gördüm.' hadisini okudu. Hadisi herhangi bir şüphe belirtmeden bitirdi. Ona 'Yazıklar olsun sana! [Noktaları olmadığından "Uteybe b. Hizzân [عتيبة بن هزان]" diye okuduğun yer] aslında "عينيه تزهران" (gözlerini parlıyorken) şeklinde olacak.' dediğimde bundan dolayı insanlar ona güldü."[3]

639- "Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Ebû Ahmed [Hasan b. Abdullah] el-Askerî" isnâdıyla nakledildiğine göre orta yaşlı bir hadis ve siyer âlimi olan Ebû Ali [Ahmed b. Ali b. Muhammed] b. Abdürrahim er-Râzî [ö. 350-360/961-971 arası] şöyle demiştir: "Dindar ama hadiste çokça hata yapan [*mugaffel*] bir hocamız 'Hz. Peygamber hacamat yaptırdı ve hacamatçıya bir kiremit [آجرة][4] verdi.' demişti."

640- Bana ulaştığına göre bizimle hadis meclislerinde bulunan ve pek çok hadis işiten Ebü'l-Alâ Muhammed b. el-Hasan el-Varrâk [ö. 412/1021][5] hocalardan birine Hz. Peygamber'in hadisini "Allah dünya semasına iner ve 'İsteyen yok mu vereyim, el-Evzâî yok mu icabet edeyim?' der." şeklinde okumuş. Aslında "el-Evzâî" [الأوزاعي] ifadesi "Dua eden yok mu [ألا داعي], icabet edeyim?" şeklindedir.[6] O bunu tashif etmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi okuyan kimsenin bunu yanlış okumaması için okuduğu şeyi düşünmesi gerekir. Kişi Allah'ın kitabını ezbere bilmediğinde Kur'an'da da tashif yapmayacağından -ki bu en çirkin kabul edilen şeylerdendir- emin olunmaz. Bu hususla ilgili muhaddislerden aktarılan şu tarz rivayetler bulunmaktadır:

1 Tahhân (I, 296) ve Acâc (I, 458) neşirlerinde "Abdullah" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 517) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı şekliyle olmalıdır [çevirenin notu].

2 Rivayet bu lafızla Hatîb el-Bağdâdî öncesi kaynaklarda tespit edilememiştir.

3 Rivayet için bk. Taberânî, *el-Mu'cem'l-evsat*, II, 23.

4 İfadenin doğrusu "ecrahû" şeklindedir [çevirenin notu]. Rivayet için bk. Müslim, Müsâkât 65.

5 Eserin Tahhân (I, 297) ve Acâc (I, 459) neşirlerinde bu isim "Muhammed b. el-Hasan b. Ebi'l-Alâ" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 518) işaret edildiği gibi "Muhammed b. el-Hasan Ebi'l-Alâ" olmalıdır [çevirenin notu].

6 Buhârî, Da'avât 13.

٦٣٧ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، قَالَ: حَدَّثَ أَبُو حَفصِ بنُ شَاهِينَ، فِي أَمَالِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «يُوشِكُ أَن تَسِيرَ الظَّعِينَةُ بِلَا خَفِيرٍ» فَصَحَّفَ فِيهِ فَقَالَ: «بِلَا خُفَّينِ».

٦٣٨ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، أنا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ، قَالَ: قَرَأَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ عَلِيِّ بنِ خُشَيشٍ الوَرَّاقُ عَلَى أَبِي بَكرٍ النَّجَّادِ حَدِيثَ كَعبِ بنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنتُ أَوَّلَ مَن عَرَفَ وَجهَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يومَ أُحُدٍ، رَأَيتُ عُتَيبَةَ بنَ هَزَّانَ تَحتَ المِغفَرِ، وَمَرَّ فِي الحَدِيثِ وَلَم تُشَكَّل، فَقُلتُ لَهُ: وَيحَكَ إِنَّمَا هُوَ: فَرَأَيتُ عَينَيهِ تُزهِرَانِ، فَضَحِكَ النَّاسُ مِنهُ حِينَئِذٍ.

٦٣٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَازِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ العَسكَرِيُّ، قَالَ: حَكَى لِي أَبُو عَلِيِّ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ الرَّازِيُّ، كَهلٌ مِن أَهلِ المَعرفَةِ بِالحَدِيثِ وَالسِّيَرِ - قَالَ: رَوَى شَيخٌ لَنَا مَستُورٌ، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ مُغفَّلًا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ احتَجَمَ، وَأَعطَى الحَجَّامَ آجُرَّةً، بِضَمِّ الجِيمِ، وَتَشدِيدِ الرَّاءِ.

٦٤٠ - بَلَغَنِي عَن مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ أَبِي العَلَاءِ الوَرَّاقِ، وَكَانَ يَحضُرُ مَعَنَا مَجَالِسَ الحَدِيثِ، وَقَد سَمِعَ شَيئًا كَثِيرًا، أَنَّهُ قَرَأَ عَلَى بَعضِ الشُّيُوخِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَنزِلُ إِلَى سَمَاءِ الدُّنيَا فَيَقُولُ: أَلَا سَائِلٌ فَأُعطِيَهُ الأَوزَاعِيُّ فَأَستَجِيبَ لَهُ، وَهُوَ: «أَلَا دَاعِي فَأَستَجِيبَ لَهُ» فَصَحَّفَهُ.

فَيَنبَغِي لِقَارِئِ الحَدِيثِ أَنَّ يَتَفَكَّرَ فِيمَا يَقرَأُهُ حَتَّى يَسلَمَ مِن تَصحِيفِهِ، وَمَتَى لَم يَكُن حَافِظًا لِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى لَم يُؤمَن عَلَيهِ التَّصحِيفُ فِي القُرآنِ أَيضًا، وَهُوَ مِن أَقبَحِ الأَشيَاءِ، وَقَد حُكِيَ عَن جَمَاعَةٍ مِنَ المُحَدِّثِينَ ذَلِكَ.

3. Kur'an Okurken Tashif Yapanlara Dair Haberler

641- "Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Abbas İbn Ammâr el-Kâtib [ö. 314/926] şöyle demiştir: "[Hicri] 236 senesinde, Müşküdâne olarak tanınan muhaddis Abdullah b. Ömer b. Ebân el-Kureşî'nin meclisinden ayrıldığımda Muhammed b. Abbâd b. Musa Sendûle [ö. 231-240/846-855 arası] ile karşılaştım. Bana 'Nereden geliyorsun?' dedi. Ona 'Ebû Abdurrahman Müşküdâne'nin yanından.' deyince [**وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا** ayetini[1]] **وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَبشرًا** okumasını kastederek bana 'Şu, Cibril'in [naklettiğine] tashif yapan kişi!' dedi."

642- "Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed ed-Dillûvî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ahmed b. Kâmil" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. el-Hubâb el-Mukrî [ö. 231/846] şöyle demiştir: "Abdullah b. Ömer b. Ebân Müşküdâne tefsir naklederken وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَبشرًا şeklinde okudu. Kendisine 'Doğrusu وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا şeklinde olacak'[2] dediklerinde 'Üstten üç nokta ile yazılmış.' cevabını verdi. 'Noktalar hatalı.' denilince 'Asıl nüshaya bir bakayım.' dedi."

643- Kadı Ebû Bekir [Ahmed] b. Kâmil'den [ö. 350/961] nakledildiğine göre Muhammed b. Cerîr et-Taberî şöyle demiştir: "Muhammed b. Humeyd er-Râzî [ö. 248/862-3] [وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ **يُخْرِجُوكَ** ayetinin sonunu[3]] 'أَوْ يجرحوكَ' şeklinde okudu."

644- "Dillûvî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî]" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Ebû Bekir el-Bâgandî [ö. 312/925] onlara camide hadis yazdırırken [وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ **هَوْنًا** ayetini[4]] وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ **هُوِيًّا** şeklinde okuduğunu işitmiştir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisler içerisinde Kur'an okurken tashif yaptığı bilgisi, Osman b. Ebî Şeybe'den [ö. 239/846] nakledildiği kadar kimseden nakledilmemiştir. Bazı örnekleri şu şekildedir:

---

1 Nuh, 71/23.
2 Nuh, 71/23.
3 Enfâl, 8/30.
4 Furkân, 25/63.

مِن أَخبَارِ المُصَحِّفِينَ فِي القُرآنِ

٦٤١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَزِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ العَسكَرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ بنُ عَمَّارٍ الكَاتِبُ، قَالَ: انصَرفتُ مِن مَجلِسِ عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ بنِ أَبَانَ القُرَشِيِّ المَعرُوفِ بِمُشكَدَانَةَ المُحَدِّثِ، فِي سَنَةِ سِتٍ وَثَلاثِينَ وَمِائَتَينِ، فَمَرَرتُ بِمُحَمَّدِ بنِ عَبَّادِ بنِ مُوسَى سَندُولَه فَقَالَ: مِن أَينَ أَقبَلتَ؟ فَقُلتُ: مِن عِندِ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ مُشكَدَانَةَ فَقَالَ: ذَاكَ الَّذِي يُصَحِّفُ عَلَى جِبرِيلَ، يُرِيدُ قِرَاءَتَهُ: وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَبِشرًا، وَكَانَت حُكِيَت عَنهُ.

٦٤٢ - أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الدِلُّوويُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ الحُبَابِ المُقرِئُ، أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ عُمَرَ بنِ أَبَانَ مُشكَدَانَةَ، قَرَأَ عَلَيهِم فِي التَّفسِيرِ: وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَبِشرًا، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّمَا هُوَ {وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسرًا} [نوح: ٢٣] فَقَالَ: هِيَ مَنقُوطَةٌ بِثَلَاثَةٍ مِن فَوقٍ، فَقِيلَ لَهُ: النَّقطُ غَلَطٌ، فَقَالَ: فَأَرجِعُ إِلَى الأَصلِ.

٦٤٣ - وَقَالَ: نا القَاضِي أَبُو بَكرِ بنُ كَامِلٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَرِيرٍ الطَّبَرِيُّ، قَالَ: قَرَأَ عَلَينَا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ الرَّازِيُّ: «وَإِذ يَمكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثبِتُوكَ أَو يَقتُلُوكَ أَو يَجرَحُوكَ»

٦٤٤ - أنا الدلوِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ، حَدَّثَنِي أَبِي، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَكرٍ البَاغَندِيَّ، أَملَى عَلَيهِم فِي الجَامِعِ فِي حَدِيثٍ ذَكَرَهُ: «وَعِبَادُ الرَّحمَنِ الَّذِينَ يَمشُونَ عَلَى الأَرضِ هُوِيًّا، بِضَمِّ الهَاءِ وَبِاليَاءِ، قَالَهَا»

وَلَم يُحكَ عَن أَحَدٍ مِنَ المُحَدِّثِينَ مِنَ التَّصحِيفِ فِي القُرآنِ أَكثَرَ مِمَّا حُكِيَ عَن عُثمَانَ بنَ أَبِي شَيبَةَ، فَمِن ذَلِكَ.

645- "Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Ebû Ahmed [Hasan b. Abdullah] el-Askerî → Ebü'l-Abbas İbn Ammâr → İbn Ebî Sa'd → Muhammed b. Yusuf" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İsmail b. Muhammed es-Sebrî'yi [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: "Osman b. Ebî Şeybe'yi [فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ayetini[1]] فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَظَل şeklinde okurken duydum. Bir defasında da [الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ ayetini[2]] الْخَوَارِج مُكَلِّبِينَ şeklinde okumuştu."

646- "Ebû Hâmid ed-Dillûvî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Kadı Ahmed b. Kâmil" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Şeyh Muhammed b. el-Hasan el-Isfahânî [ö. 290/902-3] şöyle demiştir: "Osman b. Ebî Şeybe tefsir naklederken "وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ" ayetini[3] "وإذا بطاسيم بطاسيم خبازين" şeklinde okudu."

647- [Yine Dârekutnî'nin] "İbn Kâmil → Ahmed b. Ali el-Hallâl" isnâdıyla naklettiğine göre o, Muhammed b. Ubeydullah el-Münâdî'yi [ö. 272/886] şöyle derken işitmiştir: "Osman b. Ebî Şeybe'nin sofasındaydık. Yanımıza geldi ve 'ن والقلم ayeti[4] hangi surede idi?'dedi."

648- "Muhammed b. el-Hasan → Ebû Ahmed [Hasan b. Abdullah] el-Askerî → Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî → Kadı el-Mukaddemî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Ûrme el-Isfahânî [ö. 266/880] şöyle demiştir: "Osman b. Ebî Şeybe ayeti جعل السقاية في رجل أخيه şeklinde okuyunca kendisine 'في رحل أخيه şeklinde olacak'[5] dendi. Bunun üzerine 'Cim şeklinde yazılmış.' dedi."

649- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid → Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî → Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Kâs en-Nehaî el-Kâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Abdullah el-Hassâf [ö. 260-270/873-884 arası {?}] şöyle demiştir: "Osman b. Ebî Şeybe tefsir yaparken ayeti فلما جهزهم بجهازهم جعل السفينة في رجل أخيه şeklinde okuyunca, 'جعل السقاية في رحل أخيه şeklinde olacak.' dendi. Bunun üzerine şöyle cevap verdi: 'Ben ve kardeşim Ebû Bekir, Âsım [b. Behdele] [ö. 128/745-6] kıraatine göre okumuyoruz.'"

---

1 Bakara, 2/265.
2 Mâide, 5/4.
3 Şuarâ, 26/130.
4 Kalem, 86/1.
5 Yusuf, 21/70.

٦٤٥ - مَا أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَازِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدُ العَسكَرِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ بنُ عَمَّارٍ، أنا ابنُ أَبِي سَعدٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ السَّبرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ أَبِي شَيبَةَ، يَقرَأُ: «فَإِن لَم يُصِبهَا وَابِلٌ فَظِلٌّ» قَالَ: وَقَرَأَ: مَرَّةً «الخَوَارِجُ مُكَلِّبِينَ»

٦٤٦ - أنا أَبُو حَامِدٍ الدِلُّوِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا القَاضِي أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ، نا أَبُو شَيخٍ الأَصبَهَانِيُّ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ، قَالَ: قَرَأَ عَلَينَا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ فِي التَّفسِيرِ: وَإِذَا بِطَاسِيمْ بِطَاسِيمْ خَبَازِينَ، يُرِيدُ قَولَهُ تَعَالَى: {وَإِذَا بَطَشتُم بَطَشتُم جَبَّارِينَ} [الشعراء: ١٣٠]

٦٤٧ - وَقَالَ ابنُ كَامِلٍ: نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الخَلَّالُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عُبَيدِ اللهِ المُنَادِيَّ، يَقُولُ: كُنَّا فِي دِهلِيزِ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، فَخَرَجَ إِلَينَا فَقَالَ: {ن وَالقَلَمِ} [القلم: ١] فِي أَيِّ سُورَةٍ هُوَ.

٦٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ، أنا أَبُو أَحمَدَ العَسكَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ الأَنبَارِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ القَاضِيَ المُقَدَّمِيَّ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ أُورُمَةَ الأَصبَهَانِيِّ، قَالَ: قَرَأَ عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ: جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رِجلِ أَخِيهِ، فَقِيلَ لَهُ: {فِي رَحلِ أَخِيهِ} [يوسف: ٧٠] فَقَالَ: تحتَ الجِيمِ وَاحِدَةٌ.

٦٤٩ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، أنا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ، نا أَبُو القَاسِمِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ كَاسٍ النَّخَعِيُّ القَاضِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ الخَصَّافُ، قَالَ: قَرَأَ عَلَينَا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ فِي التَّفسِيرِ: «فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجِهَازِهِم جَعَلَ السَّفِينَةَ فِي رِجلِ أَخِيهِ» فَقِيلَ لَهُ: إِنَّمَا {جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحلِ أَخِيهِ} [يوسف: ٧٠] فَقَالَ: أَنَا وَأَخِي أَبُو بَكرٍ لَا نَقرَأُ لِعَاصِمٍ.

650- “Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Hâfız → Abdullah b. Yahyâ et-Talhî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî [Mutayyen]’i [ö. 297/909-910] şöyle derken işitmiştir: “Osman b. Ebî Şeybe ayeti فضرب بينهم بسنور له ناب şeklinde okudu. Bunun üzerine talebelerinden biri ‘بسور له باب şeklinde olacak’[1] dedi. Bunun üzerine Osman ‘Ben Hamza [b. Habîb] kıraatına göre okumuyorum. Hamza kıraatı bize göre bid‘attır’ cevabını verdi.”

Muhaddislerden kaynaklanmasa da benzer bir rivayet de şudur:

651- “Ahmed b. Ebî Ca‘fer el-Katîî → Muhammed b. Ca‘fer et-Temîmî -Kûfe’de-” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Bekir el-Muaytî’yi [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: “Bir hocanın yanına gittim. Önündeki bir çocuğa ayeti قريق في الحبة وقريق في الشعير şeklinde yazdırıyordu. Adama ‘Falanca! Allah böyle bir söz söylemedi. Doğrusu فريق في الجنة وفريق في السعير olacak’[2] dedim. Bana ‘Sen, Ebû Âsım İbnü’l-Alâ el-Kisâî’nin kıraatine göre okuyorsun. Ben ise Ebû Hamza İbn Âsım el-Medenî’nin kıraatine göre okuyorum.’ dedi. Bunun üzerine ona ‘Kurrâlara dair bilgin hoşuma gitti!’ dedim ve dönüp gittim.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: “Söz dallanıp budaklandı” şeklinde bir deyim vardır. Bu bölüm bizi tashiften çıkarıp eğlenceye sürükledi. Konumuz olan hocaya hadis okumanın edebine dönelim. Allah’tan hatalarımızı affetmesini ve iyi söz ve amele muvaffak kılmasını dileriz.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Hadisi okuyan kimse hocasının asıl nüshasından okumalı ve ona ancak abdestli olarak dokunmalıdır.

652- “Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → İbn Zencûye → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma‘mer [b. Râşid]” isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerin sadece abdestli bir şekilde okunması hoş görülürdü.”[3]

653- “Rıdvan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dîneverî → Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Lâl -Hemedan’da- → Hâmid b. Ahmed el-Mervezî → Muhammed b. Yunus es-Serahsî → Ali b. Haşrem” isnâdıyla nakledildiğine göre Fazl b. Musa şöyle demiştir: “Allah Resûlü’nün (sav) hadisine hürmeten abdestsiz hiçbir kitaba dokunmadım.”[4]

1 Hadîd, 57/13.
2 Şûrâ, 42/7.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 586.
4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 586.

٦٥٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ يَحيَى الطَّلحِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ الحَضرَمِيَّ، يَقُولُ: قَرَأَ عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ: فَضُرِبَ بَينَهُم بِسِنَّورٍ لَهُ نَابٌ، فَقَالَ لَهُ بَعضُ أَصحَابِهِ: إِنَّمَا هُوَ {بِسُورٍ لَهُ بَابٌ} [الحديد: ١٣] فَقَالَ: «أَنَا لَا أَقرَأُ قِرَاءَةَ حَمزَةَ، قِرَاءَةُ حَمزَةَ عِندَنَا بِدعَةٌ»

وَشَبِيهُ هَذِهِ الحِكَايَةِ - وَإِن لَم يَكُن مِن تَصحِيفِ المُحَدِّثِينَ:

٦٥١ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ التَّمِيمِيُّ بِالكُوفَةِ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ المُعَيطِيَّ يَقُولُ: عَبَرتُ بِمُؤَدِّبٍ، وَهُوَ يُملِي عَلَى غُلَامٍ بَينَ يَدَيهِ: قُرَّيقٌ فِي الحَبَّةِ وَقُرَّيقٌ فِي الشَّعِيرِ، فَقُلتُ لَهُ: يَا هَذَا، مَا قَالَ اللَّهُ مِن هَذَا شَيئًا، إِنَّمَا هُوَ: {فَرِيقٌ فِي الجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ} [الشورى: ٧] فَقَالَ: أَنتَ تَقرَأُ عَلَى حَرفِ أَبِي عَاصِمِ بنِ العَلَاءِ الكِسَائِيِّ، وَأَنَا أَقرَأُ عَلَى حَرفِ أَبِي حَمزَةَ بنِ عَاصِمٍ المَدَنِيِّ، فَقُلتُ: مَعرِفَتُكَ بِالقُرَّاءِ أَعجَبُ إِلَيَّ، وَانصَرَفتُ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: يُقَالُ فِي المَثَلِ: الحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ، وَقَد أَخرَجنَا هَذَا النَّوعَ مِنَ التَّصحِيفِ إِلَى طَرِيقَةِ الهَزلِ، فَنَعُودُ إِلَى أَصلِ مَا كُنَّا فِيهِ مِن أَدَبِ القِرَاءَةِ عَلَى المُحَدِّثِ، وَنَسأَلُ اللَّهَ العَفوَ عَنِ الزَّلَلِ، وَالتَّوفِيقَ لِصَالِحِ القَولِ وَالعَمَلِ.

يُستَحَبُّ لِلقَارِئِ أَن يَقرَأَ مِن أَصلِ المُحَدِّثِ، وَأَن لَا يَمَسَّهُ إِلَّا عَلَى طَهَارَةٍ.

٦٥٢ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ زَنجُويَه، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: «لَقَد كَانَ يُستَحَبُّ أَن لَا تُقرَأَ الأَحَادِيثُ الَّتِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى طُهرٍ»

٦٥٣ - أنا رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الدِّينَوَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ لَالٍ بِهَمَذَانَ، نا حَامِدُ بنُ أَحمَدَ المَروَزِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يُونُسَ السَّرَخسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ مُوسَى، يَقُولُ: «مَا مَسِستُ كِتَابًا إِلَّا وَأَنَا مُتَوَضِّئٌ، تَعظِيمًا لِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi okuyan kimse Allah'ı anarak başlar. Allah Resûlü'ne salât ile sonlandırır.

654- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân → Ebû Hâtim Muhammed b. İdris el-Hanzalî → Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi'] → İsmail b. Ayyâş → Yahyâ b. el-Hâris → Kâsım [b. Abdurrahman] → Ebû Ümâme" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir topluluk bir mecliste buluşup da Allah'ın adını anmadan ve Hz. Peygamber'e salât etmeden dağılırlarsa bu meclis kendileri için Allah'tan gelen bir mahrumiyettir."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi okuyan kimse okuma bittikten sonra hocasına dua eder. Talebe arkadaşlarımızın okuma sonunda şöyle dediğini duyardım: "Allah hocamızdan, onun ebeveyninden ve bütün Müslümanlardan razı olsun."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ehl-i hadis'in hocaya dua etmesine itibar etmez ve bunun halis olmayan bir niyetten kaynaklandığını düşünürdü.

655- "Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah el-Kâdî -Dînever'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî el-Hâfız → Abdân [el-Ehvâzî] → Muhammed b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân" isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Yahyâ el-Kattân]'ı şöyle derken işitmiştir: "Ehl-i hadis'in hocaya duası bekçinin [uyarı amacıyla ve düşünmeden] tekbir getirmesi gibidir."

656- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Müzenî el-Hâfız → Abdân [el-Ehvâzî] → Abbas b. Abdülazîm → Muhammed b. Yahyâ b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Yahyâ el-Kattân] şöyle demiştir: "Ehl-i hadis'in duası ile bekçinin narası aynı şeydir."

657- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → İsmail b. Ali el-Hutabî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Babama uzun ömür duası edildiğinde hoşuna gitmez ve 'Bu [benim için] artık yapılmaması gereken bir duadır.' derdi."

---

1 Rivayet Ebû Ümâme'den tespit edilememişse de farklı sahâbîlerden gelmektedir. Örnek olmak üzere Ebû Hüreyre rivayeti için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 633.

وَيَبْتَدِئُ القَارِئُ بِالذِّكرِ لِلَّهِ، وَيَختِمُ بِالصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

٦٥٤ - فَقَد أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ الحَنظَلِيُّ، نا أَبُو اليَمَانِ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، عَن يَحيَى بنِ الحَارِثِ، عَنِ القَاسِمِ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَا مِن قَومٍ يَجلِسُونَ مَجلِسًا يَقُومُونَ مِنهُ، وَلَم يَذكُرُوا اللهَ وَلَم يُصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، إِلَّا كَانَ ذَلِكَ المَجلِسُ تِرَةً عَلَيهِم مِنَ اللهِ»

وَيَدعُو القَارِئُ لِلمُحَدِّثِ عِندَ فَرَاغِهِ مِنَ القِرَاءَةِ عَلَيهِ، وَكُنتُ أَسمَعُ أَصحَابَنَا يَقُولُونَ فِي آخِرِ القِرَاءَةِ: وَرَضِيَ اللهُ عَنِ الشَّيخِ، وَعَن وَالِدَيهِ، وَعَن جَمِيعِ المُسلِمِينَ،

وَكَانَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ لَا يَعتَدُّ بِدُعَاءِ أَصحَابِ الحَدِيثِ لِلمُحَدِّثِ، وَيَرَاهُ صَادِرًا عَن غَيرِ نِيَّةٍ صَحِيحَةٍ.

٦٥٥ - فَأَخبَرَنَا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَاضِي، بِالدِّينَوَرِ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السُّنِّيُّ الحَافِظُ، نا عَبدَانُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ القَطَّانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «دُعَاءُ أَصحَابِ الحَدِيثِ لِلمُحَدِّثِ كَتَكبِيرَةِ الحَارِسِ»

٦٥٦ - ثُمَّ أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ المُزَنِيُّ الحَافِظُ، نا عَبدَانُ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ العَظِيمِ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ أَبِي: «دُعَاءُ أَصحَابِ الحَدِيثِ وَصِيَاحُ الحَارِسِ وَاحِدٌ»

٦٥٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: رَأَيتُ أَبِي إِذَا دُعِيَ لَهُ بِالبَقَاءِ يَكرَهُهُ، وَيَقُولُ: «هَذَا شَيءٌ قَد فُرِغَ مِنهُ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi talebelerine okuyan hoca ise kendine ve derste bulunanlara bağışlanma temennisinde bulunur. Duaya kendisi ile başlayabilir.

658- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. İsmail el-Varrâk → Yahyâ b. Muhammed -imla ile-" [*tahvîl*] ve "Ebû Bekir el-Berkânî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Yahyâ b. Muhammed b. Sâid → *Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî*" isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Hızır b. Muhammed b. Şücâ' el-Harrânî'yi [ö. 221/835-6] şöyle derken işitmiştir: Kûfe'ye Abdullah b. el-Mübârek'in yanına gittik. Biz yanındayken bir adam geldi ve "Duaya kendisinden başlayan bir kişi hakkında ne dersin?" dedi. Abdullah şu cevabı verdi: "'Süfyân [es-Sevrî] → [Ebû İshak] eş-Şeybânî → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbas' isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'Allah bize ve Âd'ın peygamberi [Hud]'a merhametiyle muamele etsin.'"[1]

4. [Meclise] Önce Gelenlere Öncelik Verilmesi Hakkını Kullanmanın Gerekliliği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebelerin semâdaki gayeleri farklı farklı olup talebelerin bir kısmı kendilerinden başkasına faydası olmayan hadisleri okumak isterse hoca meclise önce geleni diğerlerine takdim etmelidir.

659- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Abdullah b. Ravh → Sellâm b. Süleyman → Sellâm b. Selm/Süleym[2] et-Tavîl → Ziyâd [b. Abdullah]" [*tahvîl*] ve "Verkâ b. Ömer → Leys [b. Ebî Süleym] → Kâsım b. Ebî Bezze" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Ensârdan biri gelip Hz. Peygamber'e bir soru sordu. [Ardından] Sakîfli biri geldi [ve o da bir soru sordu]. Bunun üzerine Allah Resûlü 'Sakîfli! Ensârlı senden önce soru sordu. Biraz bekle, önce onun meselesini halledelim, sonra seninkini.' buyurdu. Sakîflinin yüzü değişti. Bunun üzerine ensârlı kalkıp 'Allah Resûlü! Benim meselemden önce Sakîfli'nin meselesine bak. Çünkü ben onun yüzünün değiştiğini gördüm. Sana karşı bir kırgınlık hissetmesinden endişe ediyorum. Benim falan ihtiyacım var diye birinin size kırılması hoşuma gitmez.' dedi."[3]

---

1 İbn Mâce, Dua 6.

2 Acâc neşrinde (I, 469) "Salim" şeklinde olsa da doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi kaynaklarda tespit edilememiştir.

وَإِن كَانَ المُحدِّثُ هُوَ الَّذِي يَقرَأُ عَلَى أَصحَابِهِ دَعَا لِنَفسِهِ وَلِلحَاضِرِينَ بِالرَّحمَةِ، وَيَجُوزُ أَن يَبدَأَ بِنَفسِهِ فِي الدُّعَاءِ

٦٥٨ - كَمَا أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الوَرَّاقُ، نا يَحيَى بنُ مُحَمَّدٍ، إِملَاءً، وأنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا يَحيَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ صَاعِدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى بنِ كَثِيرٍ الحَرَّانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الخَضِرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ شُجَاعٍ الحَرَّانِيَّ، يَقُولُ: أَتَينَا عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ بِالكُوفَةِ فَكُنَّا عِندَهُ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَرَأَيتَ الرَّجُلَ يَدعُو فَيَبدَأُ بِنَفسِهِ؟ فَقَالَ: أَرِنَا سُفيَانَ عَنِ الشَّيبَانِيِّ عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَرحَمُنَا اللَّهُ وَأَخَا عَادٍ»

وُجُوبُ استِعمَالِ الحَقِّ فِي تَقدِيمِ أُولِي السَّبقِ

إِذَا اختَلَفَت أَغرَاضُ الطَّلَبَةِ فِي السَّمَاعِ، وَأَرَادَ بَعضُهُمُ القِرَاءَةَ لِمَا لَا يَستَفِيدُهُ غَيرُهُ، فَعَلَى المُحَدِّثِ أَن يُقَدِّمَ السَّابِقَ مِنهُم إِلَى المَجلِسِ

٦٥٩ - لِمَا أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا عَبدُ اللهِ بنُ رَوحٍ، نا سَلَّامُ بنُ سُلَيمَانَ، نا سَلَّامُ بنُ سَلمٍ الطَّوِيلُ، عَن زِيَادٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، وَوَرقَاءِ بنِ عُمَرَ، عَن لَيثٍ، عَنِ القَاسِمِ بنِ أَبِي بَزَّةَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنصَارِ يَسأَلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَجَاءَ رَجُلٌ مِن ثَقِيفٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَخَا ثَقِيفٍ» إِنَّ أَخَا الأَنصَارِ قَد سَبَقَكَ بِالمَسأَلَةِ فَاجلِس كَيمَا نَبدَأَ بِحَاجَةِ الأَنصَارِيِّ قَبلَ حَاجَتِكَ فَتَغَيَّرَ وَجهُ الثَّقَفِيِّ، فَقَامَ الأَنصَارِيُّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، ابدَأ بِحَاجَةِ الثَّقَفِيِّ قَبلَ حَاجَتِي، فَإِنِّي رَأَيتُهُ تَغَيَّرَ وَجهُهُ، أَخَافُ أَن يَكُونَ وَجَدَ عَلَيكَ، مَا يَسُرُّنِي أَنَّ أَحَدًا وَجَدَ عَلَيكَ وَأَنَّ لِي كَذَا وَكَذَا.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hocası izin verene kadar talebenin hadis okumaması gerekir.

660- Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle el-Hâfız en-Neysâbûrî'nin bize Rey'de naklettiğine göre o, Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî'yi [ö. 387/997] şöyle derken işitmiştir: "Ebû Bekir [Ahmed b. Musa] b. Mücâhid'e [ö. 324/936] [Kur'an kıraati] arz etmek için gitmiştim. Gür sakallı, iri kafalı bir adam öne çıktı ve okumaya başladı. Bunun üzerine Ebû Bekir 'Ağır ol dostum! Muhammed b. el-Cehm es-Semerrî'den [ö. 324/936] duyduğuma göre o, Ferrâ'nın [ö. 207/822] '[Önce] nefs terbiyesi, daha sonra ders âdâbı.' dediğini işitmiş.'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Geç kaldığı takdirde kaçıracağından endişe ettiği bir ihtiyacı onu acele davranmaya itiyorsa, önce gelen kişiden sırasını kendisine vermesini ve ondan önce okumasına müsaade etmesini rica eder.

661- "Ebû Nuaym el-Hâfız → İbn Ahmed el-Gıtrîfî → Musa b. el-Abbas → Ca'fer b. Âmir el-Bağdâdî → Sa'd b. Abdülhakem -Ebû Nuaym böyle dese de bence doğrusu Sa'd b. Abdülhamîd'dir- → İbn Ebi'z-Zinâd → Musa b. Ukbe → Tev'eme'nin mevlâsı Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü'ne biri Sakîfli diğeri ensârdan iki kişi geldi. Sakîfli olan diğerine 'Sen başkasını kendilerine tercih eden bir topluluktansın. Allah Resûlü ile konuşma konusunda bana öncelik verir misin?' dedi. Bunun üzerine ensârdan olan ona sırasını verdi."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Önce gelenin, dışarıdan gelen kimseye hürmeti hak ettiği için ve [misafirlikten doğan] zimmetinin gereği olarak öncelik hakkını vermesi hoş görülmüştür.

662- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → İshak b. Sa'd en-Nesevî → Abdullah b. Zeydân → Muhammmed b. Ömer b. Heyyâc → Yahyâ b. Abdurrahman → Ubeyde b. el-Esved → Kâsım b. el-Velîd → Sinan b. el-Hâris b. Musarrif el-Yâmî[2] → Talha b. Musarrif → Mücâhid [b. Cebr]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Ensârdan bir adam Hz. Peygamber'e gelip 'Allah Resûlü! Öğretmenizi arzu ettiğim bazı meseleleri size arz edeceğim.' dedi. Hz. Peygamber "Buyur otur!" diye mukabele etti.

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi kaynaklarda tespit edilememiştir.

2 *el-Câmi'* neşirlerinde "el-İyâmî" şeklinde ise de yaygın olan şekli metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَيَجِبَ عَلَى الطَّالِبِ أَن لَا يَقرَأَ حَتَّى يَأذَنَ لَهُ المُحَدِّث.

٦٦٠ - أنا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ الحَافِظُ النَّيسَابُورِيُّ، بِالرِّيِّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيَّ، يَقُولُ: تَقَدَّمتُ إِلَى أَبِي بَكرِ بنِ مُجَاهِدٍ لِأَقرَأَ عَلَيهِ، فَتَقَدَّمَ إِلَيهِ رَجُلٌ وَافِرُ اللِّحيَةِ، كَبِيرُ الهَامَةِ فَابتَدَأَ لِيَقرَأَ، فَقَالَ: تَرَفَّق يَا خَلِيلِي، سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الجَهمِ السِّمَّرِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ الفَرَّاءَ يَقُولُ: «أَدَبُ النَّفسِ ثُمَّ أَدَبُ الدَّرسِ»

فَإِن أَعجَلَتهُ حَاجَةٌ خَشِيَ فَوَاتَهَا بِتَأخِيرِهَا، سَأَلَ مَن سَبَقَهُ أَن يَهَبَ لَهُ سَبقَهُ، وَيُسَامِحَهُ فِي القِرَاءَةِ قَبلَهُ.

٦٦١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا ابنُ أَحمَدَ الغِطرِيفِيُّ مُوسَى بنُ العَبَّاسِ، نا جَعفَرُ بنُ عَامِرٍ البَغدَادِيُّ، نا سَعدُ بنُ عَبدِ الحَكَمِ، كَذَا قَالَ أَبُو نُعَيمٍ وَأَحسَبُهُ سَعدَ بنَ عَبدِ الحَمِيدِ عَنِ ابنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَن مُوسَى بنِ عُقبَةَ، عَن صَالِحٍ، مَولَى التَّوأَمَةِ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَتَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا ثَقَفِيٌّ، وَالآخَرُ أَنصَارِيٌّ فَقَالَ الثَّقَفِيُّ لِلأَنصَارِيِّ: إِنَّكَ مِن قَومٍ يُؤثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِم فَمَا تَرَى فِي التَّقَدُّمِ فِي كَلَامِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَقَدَّمَهُ.

وَيُستَحَبُّ لِلسَابِقِ أَن يُقَدِّمَ عَلَى نَفسِهِ مَن كَانَ غَرِيبًا، لِتَأَكُّدِ حُرمَتِهِ وَوُجُوبِ ذِمَّتِهِ.

٦٦٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ سَعدٍ النَّسَوِيُّ، عَبدُ اللهِ بنُ زَيدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ هَيَّاجٍ، نا يَحيَى، هُوَ ابنُ عَبدِ الرَّحمَنِ حَدَّثَنِي عُبَيدَةُ بنُ الأَسوَدِ، نا القَاسِمُ بنُ الوَلِيدِ، عَن سِنَانِ بنِ الحَارِثِ بنِ مُصَرِّفٍ اليَامِيُّ، عَن طَلحَةَ بنِ مُصَرِّفٍ، عَن مُجَاهِدٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنصَارِ إِلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَلِمَاتٌ أَسأَلُكَ عَنهُنَّ تُعَلِّمُنِيهُنَّ، قَالَ: «اجلِس»

O oturana kadar Sakîf'ten başka bir adam geldi ve 'Allah Resûlü! Bana öğretmeni isteyeceğim birtakım sorular soracağım.' dedi. Hz. Peygamber 'Ensârlı senden önce geldi.' buyurdu. Bunun üzerine ensârlı 'O dışardan gelen biridir. Dışardan gelenin hakkı vardır. Ondan başlayınız.' buyurdu."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hoca belirlemiş olduğu hadisleri okumak için izin verdiyse talebenin daha fazlasını talep ederek hocanın belirlediği hadis sayısını geçmemesi gerekir.

663- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. Abdurrahman b. Hoşnam → Bekir b. Ahmed eş-Şa'rânî → Ebû Humeyd İbn Seyyâr → Ali b. Ayyâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Bakıyye şöyle demiştir: "Evzâî'nin yanındaydık. Bir genç geldi ve 'Ebû Amr! Yanımda [sana arz etmek istediğim] 30 hadis var.' dedi. Evzâî [onun arz ettiği] hadisleri [metinden kontrol edip] nakletmeye başladı. Bir yandan da hadisleri sayıyordu. 30'u geçince 'Yeğenim! Hadis öğrenmeden önce doğru sözlülüğü öğren.' dedi."

664- "Hasan b. el-Hüseyin en-Niâlî → Ahmed b. Abdullah b. Nasr ez-Zâri' → Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. el-Merzübân" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Harun [es-Savvâf] [ö. 305/918] şöyle demiştir: "Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî'nin yanına gidip 'Bana beş hadis naklet.' dedim. 'Getir kitabını.' dedi, ben de hadisleri ona okumaya başladım. Meğer ben fark etmeden saymaya başlamış. Altıncıya başladığımda bana 'Sen git önce doğruluğu öğren, sonra hadis yaz.' dedi."

665- "Hasan b. Ali el-Mukanna'î → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Ubeyd Ali b. el-Hüseyin b. Harbûye el-Kâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Hüseyin b. Harbûye] [ö. ?] şöyle demiştir: "Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'a 'İki soru sorabilir miyim?' dedim. 'Soruların neler?' dedi. داود ذا الأيد[2] ayetindeki الأيد ne anlama geliyor?' dedim. 'Kuvvet' cevabını verdi. 'أولي الأيدي و الأبصار[3] ne anlama gelir?' dedim. 'Kuvvet ve akıl. Ayetin tefsirinde bu şekilde nakledilmiştir.' dedi. 'Birisinin sonunda ya harfi varken diğerinin sonunda neden düşürülmüş?' dedim. 'Kâtibin işidir.' dedi. Başka bir soru sormaya yeltendim. 'Allah sana merhametiyle muamele etsin. İki soru demiştin?' dedi. 'Bu meclise gelenlerden benden daha uzak bir evde oturan kimsenin olduğunu zannetmiyorum.' dedim. 'Allah sana merhametiyle muamele etsin. Bu doğru olsa bile, önce doğru sözlülük!' diye mukabele etti."

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî'den önceki kaynaklarda tespit edilememiştir.
2 Sa'd, 38/17.
3 Sa'd, 38/45.

حَتَّى جَاءَ رَجُلٌ مِن ثَقِيفٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَلِمَاتٌ أَسأَلُكَ عَنهُنَّ تُعَلِّمُنِيهُنَّ، قَالَ: «سَبَقَكَ الأَنصَارِيُّ» فَقَالَ الأَنصَارِيُّ: إِنَّهُ رَجُلٌ غَرِيبٌ وَإِنَّ لِلغَرِيبِ حَقًّا فَابدَأ بِهِ.

وَإِذَا أَذِنَ لَهُ المُحَدِّثُ فِي قِرَاءَةِ أَحَادِيثَ عَيَّنَهَا لَهُ فَيَنبَغِي أَن لَا يَتعَدَّاهَا طَلَبًا لِلزِّيَادَةِ عَلَيهَا.

٦٦٣ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خُشنَامٍ، نا بَكرُ بنُ أَحمَدَ هُوَ الشَّعرَانِيُّ نا أَبُو حُمَيدِ بنُ سَيَّارٍ، نا عَلِيُّ بنُ عَيَّاشٍ، نا بَقِيَّةُ، قَالَ: كُنَّا عِندَ الأَوزَاعِيِّ فَجَاءَ شَابٌّ فَقَالَ: يَا أَبَا عَمرٍو مَعِيَ ثَلَاثُونَ حَدِيثًا، قَالَ: فَجَعَلَ الأَوزَاعِيُّ يُحَدِّثُهُ وَيَعُدُّهَا، قَالَ: فَلَمَّا جَازَ الثَّلَاثِينَ قَالَ لَهُ: «يَا ابنَ أَخِي، تَعَلَّمِ الصِّدقَ قَبلَ أَن تَعَلَّمَ الحَدِيثَ»

٦٦٤ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ النِّعَالِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ نَصرٍ الذَّارِعُ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ المَرزُبَانِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ هَارُونَ، قَالَ: أَتَيتُ مُحَمَّدَ بنَ يُوسُفَ الفِريَابِيَّ، فَقُلتُ لَهُ: حَدِّثنِي خَمسَةَ أَحَادِيثَ، فَقَالَ: هَاتِ، فَجَعَلتُ أَقرَأُ عَلَيهِ، فَجَعَلَ يَعُدُّ، وَأَنَا لَا أَعلَمُ، فَلَمَّا بَدَأتُ بِالسَّادِسِ، قَالَ: «اذهَب فَتَعَلَّمِ الصِّدقَ، ثُمَّ اكتُبِ الحَدِيثَ»

٦٦٥ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ المُقَنَّعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَبِي عُبَيدٍ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ بنِ حَربُويَه القَاضِي، وَأَنَا أَسمَعُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: سَأَلتُ أَبَا عُبَيدٍ القَاسِمَ بنَ سَلَّامٍ قُلتُ: أَسأَلُ عَن مَسأَلَتَينِ، قَالَ: مَا هُمَا؟ قَالَ، قُلتُ: {دَاوُدَ ذَا الأَيدِ} مَا الأَيدِ؟ قَالَ: القُوَّةُ، قُلتُ {أُولِي الأَيدِي وَالأَبصَارِ} قَالَ: القُوَّةُ وَالأَبصَارُ، العُقُولُ، هَكَذَا يُروَى فِي التَّفسِيرِ، قَالَ: قُلتُ: مَا بَالُ إِحدَاهُمَا ثَبَتَت فِيهِ اليَاءُ وَالأُخرَى حُذِفَت؟ قَالَ: عَمَلُ الكَاتِبِ، قَالَ: فَاندَفَعتُ أَسأَلُ عَن مَسأَلَةٍ أُخرَى، قَالَ: قُلتَ مَسأَلَتَينِ يَرحَمُكَ اللَّهُ، قَالَ: قُلتُ «مَا أَحسَبُ حَضَرَ المَجلِسَ أَحَدٌ أَبعَدُ مَنزِلًا مِنِّي» قَالَ: «وَإِن كَانَ يَرحَمُكَ اللَّهُ فَالصِّدقُ»

5. Talebelere Eşit Şekilde Muamele Etmeyi Gerekli Görüp Birini Diğerine Tercih Etmeyi Kerih Sayan Kimseye Dair Bölüm

666- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → *Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz* → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Hüşeym [b. Beşîr] → İsmail b. Salim" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit [ö. 119/737] şöyle demiştir: "Kişinin bir topluluğa hadis rivayet ederken/konuşurken tek bir kişiye değil, cemaatin tamamına yönelmesi sünnettendir."

667- "Ali b. el-Muhsin b. Ali el-Kâdî -dedesinin kitabından- → Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Fehm → Haramî b. Ebi'l-Alâ → Zübeyr b. Bekkâr → Muhammed b. İsmail b. Ca'fer b. İbrahim" isnâdıyla nakledildiğine göre amcası Muhammed b. Ca'fer b. İbrahim [ö. ?] şöyle demiştir: "Babamın bir dostu Mâlik [b. Enes]'in derslerine katılabilmem için onunla konuştu. Mâlik 'Söyle gelsin.' demiş. Yanına gidip geliyordum. Konumum ve Hz. Peygamber'in neslinden biri olmanın getirdiği şımarıklıkla ona gidiyor ve insanların üstünden atlayıp Mâlik'in oturduğu mindere geçiyordum. O ise hiç kıpırdamıyor ve beni hakir gördüğünü bana göstererek bakmıyordu. Bu durum beni öylesine mutsuz etti ki babama ve yakınlarımdan bir gruba onu şikâyet ettim. Mâlik'e birini gönderip böyle davranmaması, bana ikramda bulunması ve mecliste kayırmasını istediler. Mâlik gönderdikleri kişiye 'Onunla diğerleri arasında bir fark yoktur. Allah seni bağışlasın. Burası ilim meclisidir. Kim önce gelirse, en çok hak eden o olur.' dedi. Allah'a yemin olsun ki buna göre davrandım. Derse gittiğimde herkes yerlerini almış olur ve bana kimse yer vermezse bulduğum yere yanaşırdım."

668- "Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Muhammed b. Humeyd el-Muharrimî → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân -babasının elyazısıyla olan kitabından-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Maîn] şöyle demiştir: "Yahyâ b. Saîd el-Kattân Ehl-i hadis'in değerini bilir ve onlara nakilde bulunurdu. Ehl-i hadis'in dışında bir kimse geldiğinde Ehl-i hadis'ten daha faziletli olsalar bile nakilde bulunmazdı. Bunun dışında kendisine bağlılık gösteren ve ona devam eden kişilere nakilde bulunur, diğer kimselere nakilde bulunmazdı. Hadisi sadece belli kimselere nakletmesi en güzel fiillerinden değildi. Bu adaletli bir davranış değildir.

مَن رَأَى وُجُوبَ التَّسوِيَةِ بَينَ الأَصحَابِ، وَكَرِهَ إِيثَارَ بَعضِهِم عَلَى بَعضٍ

٦٦٦ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، ح وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا هُشَيمٌ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ سَالِمٍ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: «مِنَ السُّنَّةِ إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ القَومَ، أَن يُقبِلَ عَلَيهِم جَمِيعًا، وَلَا يَخُصَّ أَحَدًا دُونَ أَحَدٍ»

٦٦٧ - أنا عَلِيُّ بنُ المُحسِنِ بنِ عَلِيٍّ القَاضِي، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ جَدِّي أَبِي القَاسِمِ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الفَهمِ سَمَاعَهُ مِن حَرَمِيِّ بنِ أَبِي العَلَاءِ قَالَ: نا الزُّبَيرُ بنُ بَكَّارٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ جَعفَرِ بنِ إِبرَاهِيمَ عَن عَمِّهِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: كَلَّمَ صَدِيقٌ لِأَبِي مَالِكًا فِي أَن أَسمَعَ مِنهُ، فَقَالَ: قُل لَهُ فَليَأتِ، قَالَ: فَكُنتُ أَختَلِفُ إِلَيهِ فَآتِي وَأَنَا مُدِلٌ بِمَوضِعِي وَنَسَبِي مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَخَطَّى النَّاسَ إِلَى وِسَادَةِ مَالِكٍ، وَهُوَ عَلَيهَا مُتَّكِئٌ، فَمَا يَتَزَحزَحُ وَيُرِينِي أَنَّهُ لَم يَرَنِي احتِقَارًا لِي، فَسَاءَنِي ذَلِكَ مِنهُ حَتَّى شَكَوتُهُ بِذَلِكَ إِلَى أَبِي وَإِلَى جَمَاعَةٍ أَصحَابِي، فَبَعَثُوا إِلَيهِ يَستَبطُونَهُ فِي ذَلِكَ، وَيَسأَلُونَهُ إِكرَامِي وَأَثَرَتِي فِي المَجلِسِ، فَقَالَ لِلرَّسُولِ: مَا هُوَ عِندَنَا وَغَيرُهُ إِلَّا سَوَاءٌ، إِنَّمَا هِيَ عَافَاكَ اللَّهُ مَجَالِسُ العِلمِ، السَّابِقُ إِلَيهَا أَحَقُّ بِهَا، قَالَ: فَجَرَيتُ وَاللهِ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى كُنتُ آتِي وَقَد أَخَذُوا المَجَالِسَ فَمَا يُوَسِّعُ لِي أَحَدٌ فَأَستَدنِي حَيثُ وَجَدتُ.

٦٦٨ - ذَكَرَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ أَنَّ مُحَمَّدَ بنَ حُمَيدٍ المُخَرِّمِيَّ أَخبَرَهُم قَالَ: نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ: قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: «وَكَانَ يَحيَى، يَعنِي ابنَ سَعِيدٍ القَطَّانَ، يَعرِفُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ قَدرَهُم وَيُحَدِّثُهُم، فَإِذَا جَاءَ غَيرُ أَصحَابِ الحَدِيثِ وَلَعَلَّهُم خَيرٌ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ لَا يُحَدِّثُهُم، وَيُحَدِّثُ قَومًا أُخَرَ عَلَى الصَّدَاقَةِ وَالمُلَازَمَةِ لَهُ، وَلَا يُحَدِّثُ سَائِرَ النَّاسِ، وَلَم تَكُن هَذِهِ مِن أَحسَنِ أَفعَالِهِ أَن يَخُصَّ بِالحَدِيثِ، وَلَيسَ هَذَا مِنَ العَدلِ

Hadiste insanların tamamı onun nezdinde eşit olmalıydı. Bunun yanında ne sultana ne de sultan tarafından yönlendirilmiş birine nakilde bulundu. Gözünde bu tarz kişilerin değeri yoktu."

669- "Ahmed b. Ali el-Muhtesib → Yusuf b. Ömer el-Kavvâs → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Âdemî el-Hamzî" isnâdıyla nakledildiğine göre Fazl b. Ziyâd [ö. 231-240/846-855 arası] şöyle demiştir: "Ebû Abdullah'a -yani Ahmed b. Hanbel- 'Bir kişinin hadiste kayırdığı kardeşleri varsa, bunu doğru bulmaz mısın?' dedim. 'İnsaf ne güzel bir şeydir! Ehl-i hadis'in de bundan muaf olduğunu zannetmiyorum.' cevabını verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: En doğru olan, talebeler arasında kimseyi kayırmayıp hepsine adil davranmak olsa bile hoca hafız talebeleri ile anlayış ve bilgisiyle ön plana çıkanlara özel davranabilir.

6. Rivayette Bilgi ve Anlayış Sahiplerinin Öncelenebileceği

670- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → İbrahim b. Muhammed el-Kindî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ şöyle demiştir: "[Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ] el-Ensârî'ye [ö. 215/830] 'Kişi hadiste birini önceleyebilir mi?' dedim. 'Evet. Hadis ve ilim ehlini önceleyebilir.' cevabını verdi."

671- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Muhammed b. Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre İsa b. Yunus [ö. 188/804] şöyle demiştir: "Bazen Süfyân es-Sevrî'nin A'meş'e 'Selamün aleyküm' dedikten sonra [gözleri iyi görmeyen] A'meş'in 'Süfyân b. Saîd [sen misin]?' dediğini, Süfyân'ın 'Evet.' demesi üzerine onun 'Elimi tut.' deyip elini tuttuğunu ve onu içeri aldığını, bizi bırakıp ona nakilde bulunduğunu görürdüm."

672- "Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-Erdestânî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ebû Saîd [Hasan b. Ali] el-Adevî → Abdülvâhid b. Gıyâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Hafs b. Gıyâs şöyle demiştir: "A'meş'e geldim. 'Yarın gel de sana bulamaç ikram edip on seçkin hadis nakledeyim.

1 Acâc neşrinde (I, 476) "el-Kündürî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

إِلَّا أَن يَكُونَ النَّاسُ فِي الحَدِيثِ عِندَهُ وَاحِدًا، إِلَّا أَنَّهُ كَانَ لَا يُحَدِّثُ السُّلطَانَ، وَلَا أَحَدًا مِن قِبَلِ السُّلطَانِ، وَلَا كَانَ لِأَحَدٍ مِن هَؤُلَاءِ عِندَهُ قَدرٌ»

٦٦٩ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ المُحتَسِبُ، أنا يُوسُفُ بنُ عُمَرَ القَوَّاسُ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَبِي بَكرٍ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الآدَمِيِّ الحَمزِيِّ، وَأَنَا أَسمَعُ، قِيلَ لَهُ: حَدَّثَكُمُ الفَضلُ، يَعنِي ابنَ زِيَادٍ، قَالَ: سَأَلتُ أَبَا عَبدِ اللهِ وَهُوَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ قُلتُ: فَإِن كَانَ رَجُلٌ لَهُ إِخوَانٌ يَخُصُّهُم بِالحَدِيثِ لَا تَرَى ذَلِكَ؟ قَالَ: «مَا أَحسَنَ الإِنصَافَ مَا أَرَى يَسلَمُ أَصحَابُ الحَدِيثِ مِن هَذَا»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَمُبَاحٌ لِلمُحَدِّثِ أَن يُؤثِرَ حُفَّاظَ الطَّلَبَةِ وَأَهلَ المَعرِفَةِ وَالفَهمِ مِنهُم، وَإِن كَانَ الأَفضَلُ أَن يَعدِلَ بَينَهُم، وَلَا يُؤثِرَ بَعضَهُم عَلَى بَعضٍ.

جَوَازُ الأَثَرَةِ بِالرِّوَايَةِ لِأَهلِ المَعرِفَةِ وَالدِّرَايَةِ

٦٧٠ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الكِندِيُّ، نا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قَالَ: سَأَلتُ الأَنصَارِيَّ فَقُلتُ: تَرَى أَن يُؤثِرَ الرَّجُلُ فِي الحَدِيثِ؟ قَالَ: نَعَم، يُؤثِرُ أَهلَ الحَدِيثِ وَأَهلَ العِلمِ.

٦٧١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا مُحَمَّدُ، يَعنِي ابنَ دَاوُدَ نا عِيسَى بنُ يُونُسَ، قَالَ: رُبَّمَا رَأَيتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ يَجِيءُ إِلَى الأَعمَشِ فَيَقُولُ: سَلَامٌ عَلَيكُم، فَيَقُولُ: سُفيَانُ بنُ سَعِيدٍ: فَيَقُولُ: نَعَم، فَيَقُولُ: خُذ بِيَدِي، فَيَأخُذُ بِيَدِهِ فَيُدخِلُهُ فَيُحَدِّثُهُ وَيَدَعُنَا.

٦٧٢ - وَحَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَحمَدَ الأَردَستَانِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَبُو سَعِيدٍ العَدَوِيُّ، نا عَبدُ الوَاحِدِ بنُ غِيَاثٍ، نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، قَالَ: أَتَيتُ الأَعمَشَ فَقَالَ: «إِذَا كَانَ غَدًا فَأتِنِي أُطعِمُكَ عَصِيدَةً، وَأُحَدِّثُكَ بِعَشَرَةِ أَحَادِيثَ نُخَبٍ،

Ama yanında kimseyi getirme.' dedi. Sabah olunca, Abdullah b. İdris beni gördü, konuştuk. A'meş'in yanına gidince bana 'Yanındaki kim?' dedi. 'Abdullah b. İdris.' cevabını verince 'Cevizden başka bir şey yiyemeyeceksin.' dedi ve içeri girdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Bekir [Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan] b. Şâzân [ö. 383/993] ve Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed b. Osman] el-Ezherî [ö. 435/1043] bu rivayeti [Ebû Saîd Hasan b. Ali b. Zekeriyyâ] el-Adevî'den [ö. 319/931] daha tam olarak nakletti.

673- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî ve Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Ebû Saîd Hasan b. Ali b. Zekeriyyâ el-Basrî → Abdülvâhid b. Gıyâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Hafs b. Gıyâs şöyle demiştir: "Süleyman el-A'meş bana 'Yarın sabah bana gel. Sana on seçkin hadis nakledeyim ve bulamaç ikram edeyim ama yanında kimseyi getirme.' dedi. Yarın olunca, kalktım ve erkenden gittim. İbn İdris karşıma çıktı. Bana 'Hafs sen misin?' dedi. 'Evet' dedim. 'Nereye gidiyorsun?' dedi. 'A'meş'e' dedim. 'Dur! Ben de seninle geleyim.' dedi. A'meş bizi görünce kalktı, evine girdi ve kapının arkasında durdu. Kapayı çalınca 'Kimsin?' diye sordu. 'Hafs.' dedim. 'Sen cevizsiz bulamaç yiyemez misin! Ben sana yanında kimseyi getirme demedim mi?' dedi ve evden dışarı çıkmadı. Akşam olunca evine gittim ve kapıyı çaldım. Hizmetçisine 'Ebû Muhammed evde mi?' dedim. İçeri girdi. A'meş ona 'Yok de' dedi. Ertesi gün eve gidip kapıyı çaldım. Hizmetçisine 'Ebû Muhammed evde mi?' dedim. Eve girdi. A'meş ona 'Yok de' dedi. Bir ay sonra yolda onunla karşılaştım. Ona 'Ebû Muhammed! Yanına gelmek eziyet, senden ayrı kalmak hasretmiş.' dedim. Şöyle cevap verdi: 'Hak ettiğin ve benim isteğim zaten buydu.' Sonra ayrıldı."

674- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → İbrahim b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân [es-Sevrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Mis'ar [b. Kidâm]'a 'Falana naklediyorsun, bize [neden] nakletmiyorsun?' denildi. 'Birine rivayet edip diğerine etmemek benim için daha rahat oluyor.' dedi."

675- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Mühezzeb b. Muhammed el-Mevsılî" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. Seyyâr en-Nasîbî [ö. 271-280/884-894 arası]

وَلَا تَحمِل مَعَكَ ثَقِيلًا» فَلَمَّا أَصبَحتُ رَآنِي عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ فَتَحَدَّثنَا، فَلَمَّا صِرنَا إِلَى الأَعمَشِ قَالَ لِي: مَن مَعَكَ؟ فَقُلتُ: ابنُ إِدرِيسَ، فَقَالَ لِي: «لَا تَأكُل إِلَّا بِجَوزٍ، وَدَخَلَ»

سَاقَ أَبُو بَكرِ بنُ شَاذَانَ هَذَا الخَبَرَ، وَأَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ عَنِ العَدَوِيِّ أَتَمَّ مِن هَذِهِ السِّيَاقَةِ.

٦٧٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، وَأَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، قَالَا: نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، نا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ زَكَرِيَّا البَصرِيُّ، نا عَبدُ الوَاحِدِ بنُ غِيَاثٍ، نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، قَالَ، قَالَ لِي سُلَيمَانُ الأَعمَشُ: «إِذَا كَانَ غَدًا فَبَكِّر عَلَيَّ حَتَّى أُحَدِّثَكَ بِعَشَرَةِ أَحَادِيثَ نُخَبٍ، وَأُطعِمَكَ عَصِيدَةً، وَاحذَر أَن تَجِيئَنِي مَعَكَ بِثَقِيلٍ» قَالَ فَلَمَّا كَانَ مِن غَدٍ ثُمَّ أَصبَحتُ غَدَوتُ إِلَيهِ فَتَلَقَّانِي ابنُ إِدرِيسَ فَقَالَ: حَفصٌ: قُلتُ: «نَعَم» قَالَ: أَينَ تُرِيدُ؟ قُلتُ: الأَعمَشَ، قَالَ: مَكَانَكَ حَتَّى أَجِيءَ مَعَكَ، قَالَ: فَلَمَّا بَصُرَ بِنَا قَامَ وَدَخَلَ، وَقَامَ وَرَاءَ البَابِ، فَلَمَّا دَقَقتُ البَابَ قَالَ: مَن هَذَا؟ قُلتُ: حَفصٌ، قَالَ: يَا حَفصُ: لَا تَأكُلِ العَصِيدَ إِلَّا بِجَوزٍ، أَلَم أَقُل لَكَ: لَا تَجِيئَنِي مَعَكَ بِثَقِيلٍ، قَالَ: وَلَم يَخرُج، فَلَمَّا كَانَ العَشِيُّ جِئتُ فَدَقَقتُ البَابَ قُلتُ: يَا جَارِيَةُ، أَبُو مُحَمَّدٍ فِي الدَّارِ، قَالَ: فَدَخَلَ البَيتَ وَقَالَ: قُولِي لَهُ: لَا، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ مِن غَدٍ، جِئتُ فَدَقَقتُ البَابَ فَقُلتُ: يَا جَارِيَةُ، أَبُو مُحَمَّدٍ فِي البَيتِ فَخَرَجَ إِلَى الدَّارِ، وَقَالَ: قُولِي لَهُ: لَا، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ بَعدَ شَهرٍ لَقِيتُهُ فِي الطَّرِيقِ فَقُلتُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، إِنَّ إِتيَانَكَ لَذُلٌّ، وَإِنَّ تَركَكَ لَحَسرَةٌ، قَالَ: «كَذَا وَحَقِّكَ أَشتَهِي، فَانصَرَفَ»

٦٧٤ - قَرَأتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ القَطَّانُ عَن دَعلَجِ بنِ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: قِيلَ لِمِسعَرٍ: تُحَدِّثُ فُلَانًا وَلَا تُحَدِّثُنَا قَالَ: «يَخِفُّ عَلَيَّ أَن أُحَدِّثَ وَاحِدًا وَأَدَعَ الآخَرَ»

٦٧٥ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا مُهَذَّبُ بنُ مُحَمَّدٍ المَوصِلِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ سَيَّارٍ النَّصِيبِيُّ،

Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled]'i şöyle derken işitmiştir: "Talebeler otururken Süfyân [es-Sevrî]'nin halkadan bir adamı çekip yirmi hadis naklettiğini gördüm." Talebeler "Herhâlde zayıf birisiydi." dediler, [Ebû Âsım] "Hayır." cevabını verdi. [Nasîbî] sözlerine şöyle devam etti: "Yine Ebû Âsım'ı şöyle derken işittim: 'Süfyân, Şu'be, İbn Avn, Mâlik [b. Enes] ve İbn Cüreyc'in bir talebeyi çağırıp ona aşağı yukarı 400 hadis naklettiklerini, diğerlerine nakletmediklerini gördüm. Şu'be'nin kendisini takip eden iki kişiden birini çağırıp diğerine gelmemesini söylediğini gördüm.'"[1]

676- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî ve Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî -imla ile-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Âsım en-Nebîl şöyle demiştir: "Şu'be'nin Horasanlı birine yönelip ona naklettiğini gördüm. Basralılar ona 'Şu adama yöneliyorsun da bizi bırakıyorsun öyle mi?' dediler. Şu'be 'Belki de bu adamın karnımı deşeceği bir hançeri vardır. Siz nereden bileceksiniz!' dedi."

677- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Abbas el-Usmî → Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. Yunus el-Hâfız" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Saîd Osman b. Saîd ed-Dârimî [ö. 280/894], adamın biri kendisine az sayıda rivayette bulunduğu için serzenişte bulunup "Bana dört, şu yabancıya 30 hadis naklettin!" deyince [Abdullah b. Muhammed] en-Nüfeylî'nin [ö. 234/848] şu cevabı verdiğini işitmiştir: "Talebelere kaldırabilecekleri kadar nakilde bulunuyorum. Bu adamda naklettiğimi alacak istidat gördüm. Sende ise dört hadisten fazla istidat göremedim." Ebû İshak [Ahmed b. Muhammed] [ö. ?] şöyle dedi: "Rivayette geçen yabancı, Osman b. Saîd'dir."

678- Ebû Bekir el-Berkânî yanımda Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Isfahânî el-Hâfız'a [ö. 430/1038] bir mektup yazdı. Mektubun bir kısmı şöyledir: "Kardeşimiz Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit [Hatîb] -Allah yardımcısı olsun ve onu selamete kavuştursun- bilinçli ve istekli bir şekilde ilminden nasiplenmek ve hadisinden istifade etmek için yanına geldi. O -Allah'a hamdolsun- ilimde behresi olan, gelecek vadeden ve zeki biridir. İlim talebiyle yolculuğa çıkmış ve benzeri birçok talebenin elde edemediği bir ilim tahsil etmiştir.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 965.

قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، يَقُولُ: رَأَيتُ سُفيَانَ يَجذِبُ الرَّجُلَ مِن وَسَطِ الحَلقَةِ فَيُحَدِّثُهُ بِعِشرِينَ حَدِيثًا، وَالنَّاسُ قُعُودٌ، قَالُوا: لَعَلَّهُ كَانَ ضَعِيفًا، قَالَ: لَا، قَالَ: وَسَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ يَقُولُ: رَأَيتُ سُفيَانَ وَشُعبَةَ وَابنَ عَونٍ وَمَالِكًا وَابنَ جُرَيجٍ يَدعُو أَحَدُهُم الرَّجُلَ فَيُحَدِّثُهُ بِأَربَعِمِائَةِ حَدِيثٍ، أَو أَقَلَّ، أَو أَكثَرَ، وَيَدَعُ أَصحَابَهُ، وَرَأَيتُ شُعبَةَ تَبِعَهُ اثنَانِ فَدَعَا أَحَدَهُمَا، وَقَالَ: «لِلآخَرِ لَا تَجِئ»

٦٧٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، وَأَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ قَالَا: نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، إِملَاءً، نا أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ، قَالَ: رَأَيتُ شُعبَةَ يُقبِلُ عَلَى إِنسَانٍ خُرَاسَانِيٍّ يُحَدِّثُهُ، فَقَالَ لَهُ أَهلُ البَصرَةِ: تُقبِلُ عَلَى هَذَا وَتَدَعُنَا؟ فَقَالَ شُعبَةُ: «وَمَا عَلَيكُم، لَعَلَّ مَعَ هَذَا خِنجَرًا يَشُقُّ بِهِ بَطنِي»

٦٧٧ - أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ العُصمِيُّ، نا أَبُو إِسحَاقَ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُونُسَ الحَافِظُ، نا أَبُو سَعِيدٍ عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ النُّفَيلِيَّ، - وَعَاتَبَهُ رَجُلٌ فِي قِلَّةِ مَا حَدَّثَهُ فَقَالَ: حَدَّثتَنِي بِأَربَعَةٍ، وَحَدَّثتَ هَذَا الغَرِيبَ بِثَلَاثِينَ - فَقَالَ النُّفَيلِيُّ: «إِنَّمَا أُحَدِّثُ النَّاسَ عَلَى قَدرِ مَا يَحتَمِلُونَ، رَأَيتُ هَذَا مَوضِعًا لِمَا حَدَّثتُهُ، وَلَم أَرَ فِيكَ مَوضِعًا لِأَكثَرَ مِن أَربَعَةِ أَحَادِيثَ أَو نَحوِهِ» قَالَ أَبُو إِسحَاقَ: «أَرَادَ بِالغَرِيبِ عُثمَانَ بنَ سَعِيدٍ»

٦٧٨ - وَكَتَبَ مَعِي أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ إِلَى أَبِي نُعَيمٍ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ الأَصبَهَانِيِّ الحَافِظِ كِتَابًا يَقُولُ فِي فَصلٍ مِنهُ: وَقَد نَفَذَ إِلَى مَا عِندَكَ عَمدًا مُتَعَمِّدًا أَخُونَا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ ثَابِتٍ أَيَّدَهُ اللهُ وَسَلَّمَهُ لِيَقتَبِسَ مِن عُلُومِكَ، وَيَستَفِيدَ مِن حَدِيثِكَ، وَهُوَ بِحَمدِ اللهِ مِمَّن لَهُ فِي هَذَا الشَّأنِ سَابِقَةٌ حَسَنَةٌ، وَقَدَمٌ ثَابِتٌ، وَفَهمٌ بِهِ حَسَنٌ، وَقَد رَحَلَ فِيهِ وَفِي طَلَبِهِ، وَحَصَلَ لَهُ مِنهُ مَا لَم يَحصُل لِكَثِيرٍ مِن أَمثَالِهِ الطَّالِبِينَ لَهُ،

Buluştuğunuzda bu durumu fark edeceksin. Veraı, takvası ve iyi öğrenmesiyle yanında iyi bir mevkii olur, değeri yükselir. Dilerim ki -bu özellikleri sence doğruluk kazanırsa- ona iyi davranıp yamacına alasın ve bolca ilim veresin. Senden çokça istifade etmek isteyerek sana sıkıntı verdiğinde ona tahammül edesin ve fazlaca sabredesin. Eskiden selef âlimleri zaman zaman talebeleri tarafından sıkıntıda bırakılır ve buna tahammül ederlerdi. Onlar hak eden talebelere diğerlerinin elde edemediği şekilde özel muamelede bulunarak, onları diğerlerine takdim ederek ve öncelik tanıyarak bol bol ilim verirlerdi."

7. Hadis Rivayetini Gençlere Tahsis Edip Onları İhtiyar ve Yaşlı Kimselere Tercih Eden Kimseye Dair

679- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → İmrân b. Musa en-Nasîbî → Ebü't-Tahir [Musa b. Muhammed] → Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî → Zührî → Kabîsa [b. Züeyb]" isnâdıyla nakledildiğine göre Zeyd b. Sâbit şöyle demiştir: "Allah Resûlü 'Kendilerinden razı olduğunuz takdirde ilmi gençlere tevdi edin' buyurdu.[1]

680- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ali b. Hucr → Eyyûb b. Câbir el-Hanefî → Atâ b. es-Sâib" isnâdıyla nakledildiğine göre adamın biri şöyle demiştir: "Huzeyfe ile oturuyorduk. Adamın biri geçti. Huzeyfe ona 'Falanca! Neden bizimle oturmuyorsun?' diye sorunca adam 'Allah'a yemin olsun ki, yanında gençlerin dolaşması beni engelliyor.' dedi. Bu sözün üzerine Huzeyfe kızdı ve Allah'ın 'Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler.'[2] ve 'Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi.'[3] ayetlerini işitmedin mi? Hayır ancak gençlerdedir' dedi."

681- "Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Mukrî el-Hazzâ → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İsmail el-Bezzâz → Muhammed b. Ahmed b. Harun el-Fakîh → İbrahim b. Abdullah b. el-Cüneyd → Abdullah b. Ebî Bekir el-Mukaddemî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ca'fer b. Süleyman [ed-Duba'î] [ö. 178/794-5] şöyle demiştir: "Mâlik b. Dînâr [ö. 127/744-5 {?}] 'Muhakkak ki hayır gençlerdedir' dedi."

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Enbiyâ, 21/60.
3 Kehf, 18/13.

وَسَيَظهَرُ لَكَ مِنهُ عِندَ الِاجتِمَاعِ مِن ذَلِكَ، مَعَ التَّوَرُّعِ وَالتَّحَفُّظِ، وَصِحَّةِ التَّحصِيلِ، مَا يَحسُنُ لَدَيكَ مَوقِعُهُ، وَتَجمُلُ عِندَكَ مَنزِلَتُهُ، وَأَنَا أَرجُو إِذَا صَحَّت لَدَيكَ مِنهُ هَذِهِ الصِّفَةُ أَن تُلِينَ لَهُ جَانِبَكَ، وَأَن تَتَوَفَّرَ عَلَيهِ، وَتَحتَمِلَ مِنهُ مَا عَسَاهُ يُورِدُهُ مِن تَثقِيلٍ فِي الِاستِكثَارِ، أَو زِيَادَةٍ فِي الِاصطِبَارِ، فَقِدَمًا حَمَلَ السَّلَفُ مِنَ الخَلَفِ مَا رُبَّمَا ثَقُلَ، وَتَوَفَّرُوا عَلَى المُستَحِقِّ مِنهُم بِالتَّخصِيصِ وَالتَّقدِيمِ وَالتَّفضِيلِ مَا لَم يَنَلهُ الكُلُّ مِنهُم.

مَن كَانَ يَخُصُّ بِالتَّحدِيثِ الشُّبَّانَ وَيُؤثِرُهُم عَلَى المَشَايِخِ وَذَوِي الأَسنَانِ

٦٧٩ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا عِمرَانُ بنُ مُوسَى، يَعنِي النَّصِيبِيَّ، نا أَبُو الطَّاهِرِ، نا الوَلِيدُ هُوَ بنُ مُحَمَّدٍ المُوَقَّرِيُّ، نا الزُّهرِيُّ، أَخبَرَنِي قَبِيصَةُ، قَالَ: قَالَ لَنَا زَيدٌ يَعنِي ابنَ ثَابِتٍ، قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «استَودِعُوا العِلمَ الأَحدَاثَ إِذَا رَضِيتُمُوهُم»

٦٨٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عَلِيُّ بنُ حُجرٍ، نا أَيُّوبُ بنُ جَابِرٍ الحَنَفِيُّ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ، عَن رَجُلٍ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا مَعَ حُذَيفَةَ قَالَ: فَمَرَّ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ حُذَيفَةَ: يَا فُلَانُ، مَا يَمنَعُكَ أَن تُجَالِسَنَا؟ قَالَ: وَاللهِ مَا يَمنَعُنِي مِن ذَاكَ إِلَّا هَؤُلَاءِ الشَّبَابُ الَّذِينَ هُم حَولَكَ، قَالَ: فَغَضِبَ حُذَيفَةُ وَقَالَ: أَمَا سَمِعتَ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: {قَالُوا سَمِعنَا فَتًى يَذكُرُهُم يُقَالُ لَهُ إِبرَاهِيمُ} [الأنبياء: ٦٠] وَ {إِنَّهُم فِتيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِم} [الكهف: ١٣] وَهَلِ الخَيرُ إِلَّا فِي الشَّبَابِ.

٦٨١ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُقرِئُ الحَذَّاءُ، قَالَ: أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ البَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ هَارُونَ الفَقِيهُ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الجُنَيدِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرٍ المُقَدَّمِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قَالَ مَالِكُ بنُ دِينَارٍ: «إِنَّمَا الخَيرُ فِي الشَّبَابِ»

682- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Muhammed b. el-Isfahânî → İbn Fudayl" isnâdıyla nakledildiğine göre A'meş şöyle demiştir: "İsmail b. Recâ küttâba gelir oradaki çocukları toplar, hadisi unutulmasın diye onlara hadis rivayet ederdi."[1]

683- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Müzenî -Vâsıt'ta- → [Ebû Ya'lâ] Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ [el-Mevsılî] → Sehl b. Zencele → İbn Fudayl" isnâdıyla nakledildiğine göre A'meş şöyle demiştir: "İsmail b. Recâ'yı sıbyân mektebine giderken gördüm. Hadisi unutulmasın diye onlara rivayet ediyordu."

684- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebü'l-Abbas İshak b. Muhammed b. Mervân el-Gazzâl → babası → İshak b. Vezîr → Abdülmelik b. Musa → Zührî → Ubeydullah b. Abdullah → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Küçük çocuğun ezberi taşa işlenmiş nakış gibidir. Yetişkin olduktan sonra kişinin ezberi ise su üzerinde yazı gibidir."[2]

685- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Muhammed [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân → Muhammed b. el-Hasan b. Semâ'a → Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] → A'meş → İbrahim [en-Nehaî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Alkame şöyle demiştir: "Çocukken ezberlediklerimi sanki bir sahife veya kâğıt üzerinde görür gibiyim."

686- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ahmed b. Menî' → Hüşeym [b. Beşîr] → Ebû Bişr [Ca'fer b. İyâs] → Saîd b. Cübeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Ömer, Bedir ehlinin katıldığı toplantılara benim de iştirak etmeme müsaade ederdi. Onlardan biri 'Bu gence müsaade ediyorsun ama bizim de onun gibi çocuklarımız var!' deyince Ömer şöyle cevap verdi: 'O sizin bildiğiniz kimselerdendir.' Bir gün onlarla bir araya gelince bana da müsaade verdi. Onlara [Nasr] suresinin 'Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde…'[3] ayetlerinin anlamını sordu. 'Allah, Peygamber'ine fethi nasip ettikten sonra istiğfar etmesini ve bağışlanma dilemesini emretmiştir.' dediler.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 194.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
3 Nasr, 110/1-2.

٦٨٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا مُحَمَّدُ بنُ الأَصبَهَانِيّ، أنا ابنُ فُضَيلٍ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ رَجَاءٍ، قَالَ: «كَانَ يَأتِي الكُتَّابُ فَيَجمَعُ صِبيَانَ الكُتَّابِ فَيُحَدِّثُهُم لِكَي لَا يَنسَى حَدِيثَهُ»

٦٨٣ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ المُزَنِيُّ، بِوَاسِطَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ المُثَنَّى، نا سَهلُ بنُ زَنجَلَةَ، نا ابنُ فُضَيلٍ، عَنِ الأَعمَشِ، قَالَ: «رَأَيتُ إِسمَاعِيلَ بنَ رَجَاءٍ يَأتِي صِبيَانَ الكُتَّابِ فَيُحَدِّثُهُم لِكَي لَا يَنسَى حَدِيثَهُ»

٦٨٤ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو العَبَّاسِ إِسحَاقُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَروَانَ الغَزَّالُ، نا أَبِي، نا إِسحَاقُ بنُ وَزِيرٍ، عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ مُوسَى، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «حِفظُ الغُلَامِ الصَّغِيرِ كَالنَّقشِ فِي الحَجَرِ، وَحِفظُ الرَّجُلِ بَعدَ مَا يَكبُرُ كَالكِتَابِ عَلَى المَاءِ»

٦٨٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ حَيَّانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ سَمَاعَةَ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا الأَعمَشُ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، قَالَ: «مَا حَفِظتُ وَأَنَا شَابٌّ كَأَنِّي أَنظُرُ إِلَيهِ فِي قِرطَاسٍ أَو وَرَقَةٍ»

٦٧٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَحمَدُ بنُ مَنِيعٍ، نا هُشَيمٌ، أنا أَبُو بِشرٍ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ يَأذَنُ لِأَهلِ بَدرٍ وَيَأذَنُ لِي مَعَهُم، فَقَالَ بَعضُهُم: أَتَأذَنُ لِهَذَا الفَتَى وَمِن أَبنَائِنَا مَن هُوَ مِثلُهُ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ مِمَّن قَد عَلِمتُم، فَأَذِنَ لَهُم يَومًا وَأَذِنَ لِي مَعَهُم، فَسَأَلَهُم عَن هَذِهِ السُّورَةِ: {إِذَا جَاءَ نَصرُ اللهِ وَالفَتحِ وَرَأَيتَ النَّاسَ يَدخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفوَاجًا} [النصر: ٢] فَقَالُوا: أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ إِذَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيهِ أَن يَستَغفِرَ وَأَن يَتُوبَ إِلَيهِ،

Ömer, 'Ne dersin İbn Abbas?' dedi. Şöyle cevap verdim: 'Ben öyle anlamadım. [Surede] Allah, Peygamber'ine vefatının yaklaştığını haber vermiştir. 'Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde…' [ayetindeki fetih,] Mekke'nin fethidir. 'Ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, …' yani bu durum vefatının işaretidir. [Bu durumda] 'Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile, şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.' Bunun üzerine Ömer meclistekilere 'Gördüklerinizden sonra, onun meclise katılması konusunda nasıl beni kınarsınız?' dedi."

687- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Abdurrahman b. Ömer el-Hallâl → Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → dedesi [Ya'kûb b. Şeybe] → Süveyd [b. Saîd] → Dımâm b. İsmail → Yezîd b. Ebî Habîb" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî] şöyle demiştir: "Bize gençlerinizi yönlendirin. Zira onlar zihinleri berrak olan ve işittiklerini en iyi ezberleyenlerdir. Kemâle ermek isteyeni Allah erdirir."[1]

688- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Ehvâzî -eş-Şa'rânî olarak tanınır- Ahmed b. Abdülvehhâb b. Necde -Cebele'de- → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İsmail b. Ayyâş'ı şöyle derken işitmiştir: "[Abdullah b. Abdurrahman] b. Ebî Hüseyin el-Mekkî beni yakın çevresinde bulundururdu. Bundan dolayı Ehl-i hadis 'Bu Şamlı gence hususi muamelede bulunduğunu ve bize tercih ettiğini görüyoruz.' dediler. 'Çünkü ondan umutluyum.' diyerek cevap verdi. [Başka] bir gün ona Şehr [b. Havşeb]'den nakletmiş olduğu 'Şu dört şey bir araya geldiğinde yemekten [bereket] hasıl olur.' hadisini sordular. Üçünü söyledi, dördüncüyü unuttu. Bana 'Size nasıl rivayet etmiştim?' diye sordu. Şöyle dedim: 'Bizlere Şehr'den şöyle nakletmiştin: Şu dört şey bir araya geldiğinde yemekten [bereket] hasıl olur: Öncesi helal olduğunda, sofraya konulduğu vakit besmele çekildiğinde, yemeğe uzanan ellerin sayısı fazla olduğunda ve sofra kaldırıldığı vakit Allah'a hamdedildiğinde.' Bunun üzerine oradaki topluluğa yönelip 'Şimdi ne diyorsunuz?' dedi."[2]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 192.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 195-6.

فَقَالَ لِي: مَا تَقُولُ يَا ابنَ عَبَّاسٍ: فَقُلتُ: لَيسَ كَذَلِكَ، وَلَكِنَّهُ أَخبَرَ نَبِيَّهُ بِحُضُورِ أَجَلِهِ، فَقَالَ: {إِذَا جَاءَ نَصرُ اللهِ وَالفَتحُ} [النصر: ١] فَتحُ مَكَّةَ {وَرَأَيتَ النَّاسَ يَدخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفوَاجًا} [النصر: ٢] أَي فَعِندَ ذَلِكَ عَلامَةٌ مَوتِكَ {فَسَبِّح بِحَمدِ رَبِّكَ وَاستَغفِرهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا} [النصر: ٣] قَالَ: فَقَالَ لَهُم: «كَيفَ تَلُومُونِي عَلَيهِ بَعدَمَا تَرَونَ»

٦٨٧ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ الخَلَّالُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، نا جَدِّي، حَدَّثَنِي سُوَيدٌ، نا ضِمَامُ بنُ إِسمَاعِيلَ، عَن يَزِيدَ بنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ الحَسَنَ، قَالَ: «قَدِّمُوا إِلَينَا أَحدَاثَكُم، فَإِنَّهُم أَفرَغُ قُلُوبًا، وَأَحفَظُ لِمَا سَمِعُوا، فَمَن أَرَادَ اللَّهُ أَن يُتِمَّهُ لَهُ أَتَمَّهُ»

٦٨٨ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ الأَهوَازِيُّ، وَيُعرَفُ بِالشَّعرَانِيِّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ بنِ نَجدَةَ، بِجَبلَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ عَيَّاشٍ، يَقُولُ: كَانَ ابنُ أَبِي حُسَينٍ المَكِّيُّ يُدنِينِي، فَقَالَ لَهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ: نَرَاكَ تُقَدِّمُ هَذَا الغُلَامَ الشَّامِيَّ وَتُؤثِرُهُ عَلَينَا، فَقَالَ: إِنِّي أُؤَمِّلُهُ، فَسَأَلُوهُ يَومًا عَن حَدِيثٍ حَدَّثَ بِهِ عَن شَهرٍ، إِذَا جَمَعَ الطَّعَامُ أَربَعًا فَقَد كَمُلَ، فَذَكَرَ ثَلَاثًا وَنَسِيَ الرَّابِعَةَ، فَسَأَلَنِي عَن ذَلِكَ، فَقَالَ لِي: كَيفَ حَدَّثتُكُم؟ فَقُلتُ: حَدَّثتَنَا عَن شَهرٍ أَنَّهُ إِذَا جَمَعَ الطَّعَامُ أَربَعًا فَقَد كَمُلَ: إِذَا كَانَ أَوَّلُهُ حَلَالًا، وَسُمِّيَ عَلَيهِ اللَّهُ حِينَ يُوضَعُ، وَكَثُرَت عَلَيهِ الأَيدِي، وَحُمِدَ اللَّهُ حِينَ يُرفَعُ، فَأَقبَلَ عَلَى القَومِ فَقَالَ: «كَيفَ تَرَونَ»

689- "Ali b. Ahmed → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd → Abdullah b. Ahmed b. Ma'dân" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Rahme el-Asbahî [ö. 251-260/865-874 arası] şöyle demiştir: "Geceleri Abdullah b. el-Mübârek'in meclisine ilk ben giderdim. Onun dersinde akranlarım da bulunsa da beni geçen olmazdı. Sonrasında Abdullah yaşlı talebeleriyle gelirdi. [Bir gün] ona 'Şu gençler bizi geçtiler.' denilince şöyle dedi: 'Onlardan daha çok umutluyum. Siz daha ne kadar yaşayacaksınız? Ümit ederim ki Allah Teâlâ bunlara uzun ömür ihsan eder.' O gençlerden geriye benden başka kimse kalmadı."[1]

690- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Hüseyin b. Ahmed b. Bistâm → Abdullah b. Muâviye el-Cumahî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Humeyd et-Tavîl [ö. 201-210/816-826 arası] ya da başka biri şöyle demiştir: "Bir gün Hammâd b. Seleme'nin yanına gittik. Dizinin dibinde çocuklar bulunuyor, onlara hadis naklediyordu. Bitirene kadar oturduk. Ardından ona 'Ebû Seleme! Biz senin yaşını başını almış talebeleriniz. Yanına geldik. Bizi bırakıp şu çocuklarla ilgilendin.' dediler. Hammâd 'Rüyamda bir nehrin kenarındaydım. Küçük bir kovayla bir fideyi suluyordum. Rüyamı bu çocuklara yordum.' cevabını verdi."

691- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Rebîa Fehd b. Avf [ö. 218/833] şöyle demiştir: "Çok sıcak bir günde Hammâd b. Seleme'nin yanına gittik. Birlikte öğle namazını kıldık. Hammâd gece ibadeti olan biriydi. [Bundan dolayı gündüz de] oruçlu olduğunu düşündük. Gayretinden dolayı ona kıyamadık. Kendisine hiçbir şey sormadan dönmeye karar verdik. Biz dağıldık, yanında bazı kimseler kaldı. Hammâd farzdan sonra nafile namaz kıldı ve mescitten çıktı. Güneşin alnında yola koyuldu. [Yolda] karşısına bir çocuk çıktı ve ona bir şey sordu. Hammâd güneşin altında onun sorusuna cevap verdi ve [konuyla ilgili] hadisleri nakletti. [Camide soru sormaktan imtina eden] yaşlı bir talebesi 'Ebû Seleme! Talebe arkadaşlarımız yorgun olduğunuzu gördükleri için gittiler. Siz ise şu gence hadis naklederek güneşin altında kaldınız' deyince Hammâd şöyle dedi: 'Dün gece rüyamda bir fideyi suluyor, suyu fidenin köklerine döküyordum. Soru sorduğu vakit gördüklerimi bu çocuğa yordum."

692- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Hallâd şöyle demiştir: "Bağdatlı ashâbımız bize şu şiiri söylediler:

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 194.

٦٨٩ - وَأَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ مَعدَانَ، نا سَعِيدُ بنُ رَحمَةَ الأَصبَحِيُّ، قَالَ: كُنتُ أَسبِقُ إِلَى مَجلِسِ عَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ بِلَيلٍ مَعِي أَقرَانِي، لَا يَسبِقُنِي أَحَدٌ وَيَجِيءُ هُوَ مَعَ الأَشيَاخِ، فَقِيلَ لَهُ: قَد غَلَبَنَا عَلَيكَ هَؤُلَاءِ الصِّبيَانُ، فَقَالَ: هَؤُلَاءِ أَرجَى عِندِي مِنكُم؛ أَنتُم كَم تَعِيشُونَ، وَهَؤُلَاءِ عَسَى اللَّهُ أَن يَبلُغَ بِهِم، قَالَ سَعِيدٌ: فَمَا بَقِيَ أَحَدٌ غَيرِي.

٦٩٠ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ بِسطَامٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُعَاوِيَةَ الجُمَحِيُّ، نا يَحيَى بنُ حُمَيدٍ الطَّوِيلُ، أَو غَيرُهُ قَالَ: أَتَينَا يَومًا حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ وَبَينَ يَدَيهِ صِبيَانٌ يُحَدِّثُهُم، فَجَلَسنَا إِلَيهِ حَتَّى فَرَغَ فَقُلنَا لَهُ: يَا أَبَا سَلَمَةَ، نَحنُ مَشَايِخُ أَهلِكَ قَد جِئنَاكَ، تَرَكتَنَا وَأَقبَلتَ عَلَى هَؤُلَاءِ الصِّبيَانِ، قَالَ: «رَأَيتُ فِيمَا يَرَى النَّائِمُ كَأَنِّي عَلَى شَطِّ نَهرٍ وَمَعِي دُلَيَّةٌ أَسقِي فَسِيلًا، فَتَأَوَّلتُهُ هَؤُلَاءِ الصِّبيَانَ»

٦٩١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو رَبِيعَةَ، فَهدُ بنُ عَوفٍ قَالَ: جِئنَا إِلَى حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ فِي يَومٍ حَارٍّ شَدِيدِ الحَرِّ، وَصَلَّينَا مَعَهُ الظُّهرَ، وَكَانَ حَمَّادٌ صَاحِبَ لَيلٍ، وَظَنَنَّا أَنَّهُ صَائِمٌ قَالَ: فَرَحِمنَاهُ مِمَّا بِهِ مِنَ الجَهدِ، وَأَجمَعنَا عَلَى أَن نَنصَرِفَ عَنهُ لَا نَسأَلُهُ عَن شَيءٍ، فَتَفَرَّقنَا وَبَقِيَ مَن بَقِيَ، قَالَ: فَرَكَعَ بَعدَ الفَرِيضَةِ وَخَرَجَ مِنَ المَسجِدِ، وَسَارَ فِي الطَّرِيقِ فِي الشَّمسِ، فَانبَرَى لَهُ غُلَامٌ حَدَثٌ فَسَأَلَهُ عَن شَيءٍ مَعَهُ فَوَقَفَ فِي الشَّمسِ مَعَهُ يُسَائِلُهُ وَيُحَدِّثُهُ، قَالَ: فَقَالَ لَهُ بَعضُ مَشيَخَةِ المَسجِدِ: يَا أَبَا سَلَمَةَ، انصَرَفَ أَصحَابُنَا عَنكَ لِمَا رَأَوا بِكَ مِنَ الضَّعفِ، وَوَقَفتَ مَعَ هَذَا الغُلَامِ فِي الشَّمسِ تُحَدِّثُهُ، قَالَ: «رَأَيتُ فِيَ هَذِهِ اللَّيلَةِ كَأَنِّي أَسقِي فَسِيلَةً أَصُبُّ المَاءَ فِي أَصلِهَا، فَتَأَوَّلتُ رُؤيَايَ هَذَا الغُلَامَ حِينَ سَأَلَنِي»

٦٩٢ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: أَنشَدَنَا ابنُ خَلَّادٍ قَالَ: أَنشَدَنَا أَصحَابُنَا البَغدَادِيُّونَ:

Gençlik, kendisine düşünme becerisi lütfedilen gencin değerini düşürmez
Aksine onun zihnini parlatır, bu sayede o, yaşça kendinden büyük olana üstün gelir."[1]

693- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ebû Bekir İbn Şâzân → Süleyman b. Ahmed el-Malatî → Abdullah b. Humeyd b. el-Bennâ → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi şöyle derken işitmiştir: "30'unda hadis yazana 'tîr', 40'ında yazana ise 'tîrmâh' denir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Tîr ve tîrmâh Farsçada yaz sıcağının en şiddetli olduğu ve kalplere en çok sıkıntı veren aylardandır. Süfyân, şunu kastetmiştir: Genç yaşta hadis talebi, kişinin gençliğini tamamlayıp olgunluk çağına vardıktan sonra o hâliyle hadis talebine başlamasından daha kolaydır. Çünkü geç başlamak kişiye ağır gelmesi açısından tîrmâh konumundadır. En doğrusunu Allah bilir.

XVII. Muhaddisin Ahlâk ve Âdâbına ve Takipçileri ile Ashâbına Yönelik Yapması Gerekenlere Dair

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis rivayetine [başlama] kararı veren kişinin niyeti öncelemesi ve niyetinde Allah'ın rızasını umması gerekir.

694- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Utbe Ahmed b. el-Ferec el-Hımsî → Bakıyye [b. el-Velîd] → İsmail b. Abdullah → Ebân [b. Ebî Ayyâş] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah sözü amelle, sözü ve ameli niyetle kabul eder. Niyetle yapılan söz ve ameli de ancak sünnete ittiba olduğunda kabul eder."[2]

695- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Muhammed b. Amr b. el-Bahterî er-Rezzâz → Ahmed b. Züheyr → Hâlid b. Hidâş → Ebü'l-Ensârî Abdullah b. el-Müsennâ → aile efradından biri → Enes b. Mâlik" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Niyeti olmayanın ameli, Allah rızasını gözetmeyenin de sevabı yoktur."[3]

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 193.
2 Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır.
3 İbn Batta, *el-İbâne*, I, 315.

إِنَّ الحَدَاثَةَ لَا تُقَصِّرُ بِالفَتَى المَرزُوقِ ذِهنَا
لَكِن تُذَكِّي قَلبَهُ فَيَفُوقُ أَكبَرَ مِنهُ سِنَّا

٦٩٣ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ شَاذَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ المَلَطِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ حُمَيدِ بنِ البَنَّا، نا أَبُو خَيثَمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: «إِذَا كَتَبَ الرَّجُلُ الحَدِيثَ وَهُوَ ابنُ ثَلَاثِينَ سَنَةً سُمِّيَ تير، وَإِذَا كَتَبَ وَهُوَ ابنُ أَربَعِينَ سَنَةً سُمِّيَ تيرماه»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: تير وَتيرماه بِالفَارِسِيَّةِ مِن أَشَدِّ شُهُورِ القَيظِ حَرًّا، وَأَثقَلِهَا عَلَى القُلُوبِ كَربًا، وَأَرَادَ سُفيَانُ بِذَلِكَ أَنَّ طَلَبَ الحَدِيثِ فِي الحَدَاثَةِ أَسهَلُ مِن أَن يَترُكَهُ الإِنسَانُ حَتَّى يَتَكَامَلَ شَبَابُهُ، وَيَدخُلَ فِي الكُهُولَةِ، ثُمَّ يَبتَدِئُ بِطَلَبِهِ فِي تِلكَ الحَالِ، فَيَكُونُ بِمَثَابَةِ تيرماه فِي الثِّقَلِ، وَاللَّهُ أَعلَمُ.

بَابُ ذِكرِ أَخلَاقِ الرَّاوِي وَآدَابِهِ وَمَا يَنبَغِي لَهُ استِعمَالُهُ مَعَ أَتبَاعِهِ وَأَصحَابِهِ

يَنبَغِي لِمَن عَزَمَ عَلَى التَّحدِيثِ أَن يُقَدِّمَ لَهُ النِّيَّةَ، وَيَبتَغِي فِيهِ الحِسبَةَ

٦٩٤ - لِمَا أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو عُتبَةَ أَحمَدُ بنُ الفَرَجِ الحِمصِيُّ، نا بَقِيَّةُ، قَالَ: نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ، عَن أَبَانَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقبَلُ اللَّهُ قَولًا إِلَّا بِعَمَلٍ، وَلَا يَقبَلُ قَولًا وَعَمَلًا إِلَّا بِنِيَّةٍ، وَلَا يَقبَلُ قَولًا وَعَمَلًا بِنِيَّةٍ إِلَّا بِإِصَابَةِ السُّنَّةِ»

٦٩٥ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ البَختَرِيِّ الرَّزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ زُهَيرٍ، نا خَالِدُ بنُ خِدَاشٍ، قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ المُثَنَّى أَبُو الأَنصَارِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَعضُ، أَهلِ بَيتِي، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا عَمَلَ لِمَن لَا نِيَّةَ لَهُ، وَلَا أَجرَ لِمَن لَا حِسبَةَ لَهُ»

696- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Ahvas Sellâm b. Süleym'e [ö. 179/795-6] "Bize hadis rivayet et" denildi. [Ebü'l-Ahvas'ın] "Hiç niyetim yok" demesi üzerine "Bunun karşılığında sevap kazanacaksın ama!" diye mukabele ettiler. Cevaben şu şiiri okudu:

"Bana çok ecir vaat ediyorsunuz
Ne aleyhime ne lehime; keşke ucu ucuna kurtarabilsem!"

697- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → İbn Hallâd → Yahyâ [el-Kattân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Niyet etmedikçe hiçbir işe atılma!"

698- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İbn Osman -Abdân el-Mervezî- → Abdullah b. el-Mübârek → Süfyân" isnâdıyla nakledildiğine göre Zübeyd [el-Yâmî] [ö. 123/740-1 {?}] şöyle demiştir: "Yemek ve uykuya varıncaya kadar her işimde niyetimin olması beni mutlu eder."

699- "Ebû Saîd es-Sayrafî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ca'fer b. Muhammed b. Şakir es-Sâiğ → Muhammed b. es-Salt → İbnü'l-Mübârek → Süfyân [es-Sevrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Zübeyd [el-Yâmî] şöyle demiştir: "Uyku ve yemeğe varıncaya kadar her işimde niyetimin olması beni memnun eder."

700- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ali b. Muhammed b. Lü'lü' el-Varrâk → Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec → Hüşeym b. Ebî Sâsân [Hişâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: "Habîb b. Ebî Sâbit'e 'Bize hadis rivayet et' deyince 'Ancak [Allah rızası için yapma] niyeti hasıl olunca!' dedi."

701- "Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî et-Tağlebî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → İshak b. Hâcib → Halil b. Amr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, [Ebü'l-Abbas Muhammed b. Sabîh] b. es-Semmâk'ı [ö. 183/799] şöyle derken işitmiştir: "Süfyân es-Sevrî'yi 'Niyetimi düzeltirken zorlandığım gibi hiçbir meselede zorlanmadım. Zira o sürekli taraf değiştiriyor [yani Allah rızasından gayrı tarafa yönelip aleyhime dönüşüyor].' derken işittim."

٦٩٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ العَبَّاسِ الخَزَّازَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيَّ، يَقُولُ: قِيلَ لِأَبِي الأَحوَصِ سَلَّامِ بنِ سُلَيمٍ: حَدِّثنَا، فَقَالَ: لَيسَت لِي نِيَّةٌ، فَقَالُوا لَهُ: إِنَّكَ تُؤجَرُ، فَقَالَ:

تَمُنُّونِي الخَيرَ الكَثِيرَ وَلَيتَنِي ... نَجوتُ كَفَافًا لَا عَلَيَّ وَلَا لِيَا

٦٩٧ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى، يَقُولُ: قَالَ سُفيَانُ: «لَا تَدخُل فِي شَيءٍ إِلَّا فِي شَيءٍ لَكَ فِيهِ نِيَّةٌ»

٦٩٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا ابنُ عُثمَانَ، يَعنِي عَبدَانَ المَروَزِيَّ نا عَبدُ اللهِ، وَهُوَ ابنُ المُبَارَكِ، نا سُفيَانُ، عَن زُبَيدٍ، قَالَ: «يَسُرُّنِي أَن يَكُونَ لِي فِي كُلِّ شَيءٍ نِيَّةٌ حَتَّى فِي الأَكلِ وَالنَّومِ»

٦٩٩ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الصَّيرَفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَاكِرٍ الصَّائِغُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الصَّلتِ، نا ابنُ المُبَارَكِ، عَن سُفيَانَ، قَالَ: قَالَ زُبَيدٌ: «إِنَّهُ لَيُعجِبُنِي أَن يَكُونَ لِي فِي كُلِّ شَيءٍ نِيَّةٌ حَتَّى فِي النَّومِ وَالأَكلِ»

٧٠٠ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ لُؤلُؤٍ الوَرَّاقُ، نا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى السَّاجِيُّ، نا الأَشَجُّ، يَعنِي أَبَا سَعِيدٍ نا هُشَيمُ بنُ أَبِي سَاسَانَ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، قَالَ: قُلتُ لِحَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ: حَدِّثنَا، قَالَ: «حَتَّى تَجِيءَ النِّيَّةُ»

٧٠١ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ التَّغلِبِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا إِسحَاقُ بنُ حَاجِبٍ، نا الخَلِيلُ بنُ عَمرٍو، قَالَ: قَالَ ابنُ السَّمَّاكِ: سَمِعتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «مَا عَالَجتُ شَيئًا أَشَدَّ عَلَيَّ مِن نِيَّتِي، إِنَّهَا تَقَلَّبُ عَلَيَّ»

702- "Ali b. Muhammed b. el-Hasan es-Simsâr → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc → Ca'fer b. Nuh → Muhammed b. İsa[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yezîd b. Harun'u şöyle derken işitmiştir: "Hadiste niyet sahibi olmanın önemi hadisin şerefi sebebiyledir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şehrinde veya başka bir yerde isnâdı daha âli biri varsa talebeyi ona yönlendirir.

703- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Muhammed b. Yunus → Asmaî → Mâlik b. Enes" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Şihâb şöyle demiştir: "Sa'lebe b. Ebî Su'ayr'ın [ö. ?] meclisine gidip geliyordum. Bana 'Bakıyorum da ilmi seviyorsun' dedi. Ben 'Evet' cevabını verince şöyle dedi: 'O zaman -Saîd b. el-Müseyyeb'i kastederek- şu hocaya git.' Bunun üzerine Saîd'e yedi sene mülazemet ettim. Saîd'den sonra Urve b. ez-Zübeyr'e yöneldim. Ondan deniz [gibi ilim] elde ettim."

704- "Ebü'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Süleyman el-Müeddib -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Ebû Talha Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan et-Temmâr -Mescid-i Haram'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Hamdân b. Ali el-Varrâk [ö. 272/885] şöyle demiştir: "[Hicri] 213 senesinde Ahmed b. Hanbel'in yanına gittik ve bize hadis rivayet etmesini istedik. Bize 'Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] gibi biri hayattayken benden mi hadis dinleyeceksiniz? Ona gidin.' dedi."

705- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Feth b. Şühruf [ö. 273/887], Tirmiz'de Musa b. Hizâm et-Tirmizî'nin [ö. 250-260/864-874 arası] şöyle dediğini işitmiştir: "Muhammed b. el-Hasan [eş-Şeybânî'nin] kitapları için Ebû Süleyman [Musa b. Süleyman] el-Cûzcânî'ye [ö. 211-220/826-835 arası] gidip geliyordum. Köprüde, Ahmed b. Hanbel'le karşılaştım. Bana 'Nereye?' diye sordu. 'Ebû Süleyman'a.' dedim. Bunun üzerine 'Hayret size! Üç râviyle Hz. Peygamber'e ulaşmak varken iki[2] râviyle Ebû Hanîfe'ye ulaşmaya çalışıyorsunuz.' dedi. Ben, 'Nasıl yani Ebû Abdullah?' deyince şu cevabı verdi:

1 Bu zatın, her ikisi de Yezîd b. Harun'dan nakilde bulunan Muhammed b. İsa b. Hayyân mı yoksa Muhammed b. İsa el-Attâr mı olduğu tespit edilememiştir [çevirenin notu].

2 Eserin farklı neşirlerinde "üç" rakamı geçse de makul olan metindeki gibi olmasıdır [çevirenin notu].

٧٠٢ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ السِّمسَارُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحَجَّاجِ، نا جعفَرُ بنُ نُوحٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عِيسَى، يَقُولُ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ، يَقُولُ: «مَا عَزَّتِ النِّيَّةُ فِي الحَدِيثِ إِلَّا لِشَرَفِهِ»

وَإِن كَانَ فِي بَلَدِهِ أَو بِغَيرِهِ مَن هُوَ أَعلَى إِسنَادًا مِنهُ، دَلَّ عَلَيهِ، وَأَرشَدَ الطَّلَبَةَ إِلَيهِ.

٧٠٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا الأَصمَعِيُّ، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، قَالَ: جَلَستُ إِلَى ثَعلَبَةَ بنِ أَبِي صُعَيرٍ فَقَالَ لِي: «أَرَاكَ تُحِبُّ العِلمَ» قُلتُ: نَعَم، قَالَ: فَعَلَيكَ بِذَاكَ الشَّيخِ - يَعنِي سَعِيدَ بنَ المُسَيِّبِ، قَالَ: «فَلَزِمتُ سَعِيدًا سَبعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَحَوَّلتُ مِن عِندِهِ إِلَى عُروَةَ بنِ الزُّبَيرِ فَتَفَجَّرتُ بِهِ بَحرًا»

٧٠٤ - أنا أَبُو القَاسِمِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُؤَدِّبُ بِأَصبهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا أَبُو طَلحَةَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ التَّمَّارُ فِي مَسجِدِ الحَرَامِ، نا حَمدَانُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، قَالَ: ذَهبنَا إِلَى أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ سَنَةَ ثَلَاث عَشرَةَ فَسَأَلنَاهُ أَن يُحَدِّثَنَا فَقَالَ: «تَسمَعُونَ مِنِّي وَمِثلُ أَبِي عَاصِمٍ فِي الحَيَاةِ؟ اخرُجُوا إِلَيهِ»

٧٠٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ الفَتحُ بنُ شُخرُفٍ يَذكُرُ أَنَّهُ سَمِعَ مُوسَى بنَ حِزَامٍ التِّرمِذِيَّ، بِترمِذَ يَقُولُ: كُنتُ أَختَلِفُ إِلَى أَبِي سُلَيمَانَ الجُوزَجَانِيِّ فِي كُتُبِ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، فَاستَقبَلَنِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ عِندَ الجِسرِ فَقَالَ لِي: إِلَى أَينَ؟ فَقُلتُ: إِلَى أَبِي سُلَيمَانَ، فَقَالَ: العَجَبُ مِنكُم، تَركتُم إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةً، وَأَقبَلتُم عَلَى ثَانة إِلَى أَبِي حَنِيفَةَ فَقُلتُ: كَيفَ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ؟ قَالَ:

'Vâsıt'ta Yezîd b. Harun, Humeyd → Enes vasıtasıyla Allah Resûlü'nden (sav) hadis naklederken şu adam [Ebû Süleyman], Muhammed b. el-Hasan kanalıyla Ebû Hanîfe'den nakilde bulunuyor.' Ahmed'in bu sözleri gönlüme dokundu. Hemen bir sandal kiralayıp Vâsıt'a gittim ve Yezîd b. Harun'dan hadis dinledim."

1. Kendisinden Yaşça Büyük Muhaddislerin Bulunduğu Şehirde Rivayette Bulunmaktan Kaçınan Kişiye Dair

706- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Hüseyin b. İsmail → Muhammed b. el-Müsennâ → İbn Ebî Adî → Hüseyin el-Muallim" isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdullah] b. Büreyde [ö. 115/733-4] şöyle demiştir: Semüre b. Cündeb'i [ö. 60/680 {?}] şöyle derken işittim: "Allah Resûlü zamanında çocuktum. Ondan duyduklarımı ezberliyordum. [Şu anda] beni konuşmaktan alıkoyan tek şey benden yaşça büyük insanların bulunmasıdır."

707- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebû Sahr Muhammed b. Mâlik b. el-Hasan es-Sa'dî el-Mervezî → Hasan b. Muhammed b. Mus'ab → Ebû Büceyr Muhammed b. Câbir el-Muhâribî → Hasan b. Kuteybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne'ye "Niçin rivayette bulunmuyorsun?" deyince İbn Uyeyne "Sen hayatta olduğun müddetçe olmaz." cevabını verdi.[1]

708- "Ebû Saîd es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin b. el-Velîd en-Neysâbûrî [ö. 202/817-8] şöyle demiştir: "Bana sika birinin haber verdiğine göre Abdullah b. Ömer -el-Ömerî'den- [ö. 171/787-8] hadis nakletmesi istendiğinde '[Abim] Ebû Osman -Ubeydullah [b. Ömer]- [ö. 147/764-5] hayattayken olmaz.' dedi."

709- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc -Nişabur'da- → Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî es-Saffâr → Ebü'l-Cehm Ahmed b. el-Hüseyin el-Kureşî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ebi'l-Havârî [ö. 246/860-1], "Yahyâ b. Maîn'i 'Bir beldede kendisinden daha evla biri olduğu hâlde rivayette bulunan adam ahmaktır.' derken işittiğini söylemiştir.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 352.

يَزِيدُ بنُ هَارُونَ بِوَاسِطَ يَقُولُ: حَدَّثَنَا حُمَيدٌ عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَهَذَا يَقُولُ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ، عَن أَبِي حَنِيفَةَ قَالَ مُوسَى بنُ حِزَامٍ: فَوَقَعَ قَولُهُ فِي قَلبِي، فَاكتَرَيتُ زَورَقًا مِن سَاعَتِي، فَانحَدَرتُ إِلَى وَاسِطَ فَسَمِعتُ مِنَ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ.

مَن كَرِهَ الرِّوَايَةَ بِبَلَدٍ فِيهِ مِنَ المُحَدِّثِينَ مَن هُوَ أَسَنُّ مِنهُ

٧٠٦ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى، نا ابنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَن حُسَينِ المُعَلِّمِ، عَنِ ابنِ بُرَيدَةَ، قَالَ: لَقَد سَمِعتُ سَمُرَةَ بنَ جُندُبٍ، يَقُولُ: «لَقَد كُنتُ عَلَى عَهدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا فَكُنتُ أَحفَظُ عَنهُ، وَمَا يَمنَعُنِي مِنَ القَولِ إِلَّا أَنَّ هَهُنَا رِجَالًا هُم أَسَنُّ مِنِّي»

٧٠٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، نا أَبُو صَخرٍ مُحَمَّدُ بنُ مَالِكِ بنِ الحَسَنِ السَّعدِيُّ المَروَزِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُصعَبٍ، نا أَبُو بُجَيرٍ مُحَمَّدُ بنُ جَابِرٍ المُحَارِبِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ قُتَيبَةَ، قَالَ: قَالَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ لِسُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ: مَا لَكَ لَا تُحَدِّثُ؟ فَقَالَ: أَمَا وَأَنتَ حَيٌّ فَلَا.

٧٠٨ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي حُسَينُ بنُ الوَلِيدِ النَّيسَابُورِيُّ، قَالَ: أَنِي ثِقَةٌ، أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ عُمَرَ، يَعنِي العُمَرِيَّ سُئِلَ عَن شَيءٍ مِنَ الحَدِيثِ فَقَالَ: «أَمَا وَأَبُو عُثمَانَ حَيٌّ فَلَا، يَعنِي عُبَيدَ اللهِ»

٧٠٩ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، بِنَيسَابُورَ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الهَرَوِيُّ الصَّفَّارُ، نا أَبُو الجَهمِ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ القُرَشِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ أَبِي الحَوَارِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «إِنَّ الَّذِي يُحَدِّثُ بِالبَلدَةِ وَبِهَا مَن هُوَ أَولَى بِالتَّحدِيثِ مِنهُ أَحمَقُ»

710- “Ebû Sa‘d Ahmed b. Muhammed el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. el-Abbas b. el-Velîd ed-Dımaşkî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ebi’l-Havârî şöyle demiştir: “Yahyâ b. Maîn’i, ‘Ebû Müshir [Abdüla‘lâ b. Müshir] gibi birinin bulunduğu şehirde rivayette bulunursam sakalımın kazınması gerekir’ derken işittim.” Ahmed b. Ebi’l-Havârî şöyle demiştir: “Ebü’l-Velîd Hişâm b. Ammâr [ö. 245/859] gibi birinin bulunduğu şehirde rivayette bulunursam benim de sakalımın kazınması gerekir.”

2. Kendisinden Yaşça ve İlmen Büyük Olan Birinin Huzurunda Rivayette Bulunmaktan Kaçınan Kişi

711- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Câmi‘ b. Subeyh er-Remlî” [tahvîl] ve “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali ve Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası → Yahyâ[1] b. Âdem → Ebû Bekir b. Ayyâş” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Âsım [b. Behdele] şöyle demiştir: “Zir [b. Hubeyş] [ö. 82/701-2], Ebû Vâil [Şakîk b. Seleme]’den [ö. 82/701-2] büyüktü. Bir araya geldiklerinde Ebû Vâil, Zir’in yanında ağzını açmazdı.”

712- “İbn Rizk → Ca‘fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman ed-Hadramî → Muhammed b. Yezîd → İbn Ebî Zâide → babası” isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Küheyl [ö. 121/738] şöyle demiştir: “İbrahim ve Şa‘bî bir araya geldiğinde, İbrahim Şa‘bî’nin yaşına hürmetle hiç konuşmazdı.[2]”

713- “İbnü’l-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Abdülaziz b. İmrân → İbn Vehb → Leys -Ya‘kûb, Leys’e İbn Ebî Bükeyr vasıtasıyla da ulaşır-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ubeydullah b. Ömer şöyle demiştir: “Yahyâ b. Saîd [el-Ensârî] bize nakilde bulunurdu. -Ubeydullah burada bir elini diğerini üzerine koyarak işaret etti- Üzerimize sanki inci dökülürdü. Ancak Rebîa [b. Ebî Abdurrahman] [ö. 136/753 {?}] göründüğünde Yahyâ ona olan saygısından dolayı konuşmayı keserdi.”

---

1 Acâc neşrinde (I, 501) “ve haddesenâ Yahya” şeklinde ise de buradaki “ve” ifadesi hatayla eklenmiştir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde ifade “lem yetekellem bi-şeyin (mine)’s-sünne” şeklinde (I, 502) ise de cümlenin tercümesinde Tahhân (I, 320) ve İbn Ebi’l-Ayneyn (I, 570) neşirlerindeki ifade dikkate alınmıştır [çevirenin notu].

٧١٠ - أنا أَبُو سَعدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ العَبَّاسِ بنِ الوَلِيدِ الدِّمَشقِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ أَبِي الحَوَارِيِّ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «إِذَا حَدَّثتُ فِي بَلدَةٍ فِيهَا مِثلُ أَبِي مُسهِرٍ فَيَجِبُ لِحيَتِي أَن تُحلَقَ» قَالَ أَحمَدُ بنُ أَبِي الحَوَارِيِّ: «وَأَنَا إِذَا حَدَّثتُ فِي بَلدَةٍ فِيهَا مِثلُ أَبِي الوَلِيدِ هِشَامِ بنِ عَمَّارٍ فَيَجِبُ لِحيَتِي أَن تُحلَقَ»

مَن كَرِهَ التَّحدِيثَ بِحَضرَةِ مَن هُوَ أَسَنُّ أَو أَعلَمُ مِنهُ

٧١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا جَامِعُ بنُ صُبَيحٍ الرَّملِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبِي، نا يَحيَى بنُ آدَمَ، قَالَا: نا أَبُو بَكرٍ، يَعنِيَانِ ابنَ عَيَّاشٍ عَن عَاصِمٍ، قَالَ: «كَانَ زِرٌّ أَكبَرَ مِن أَبِي وَائِلٍ، فَكَانَا إِذَا جَلَسَا جَمِيعًا لَم يُحَدِّث أَبُو وَائِلٍ مَعَ زِرٍّ»

٧١٢ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ، نا ابنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن سَلَمَةَ بنِ كُهَيلٍ، قَالَ: «كَانَ إِبرَاهِيمُ وَالشَّعبِيُّ إِذَا اجتَمَعَا لَم يَتَكَلَّم إِبرَاهِيمُ بِشَيءٍ لِسِنِّهِ»

٧١٣ - أنا ابنُ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عِمرَانَ، نا ابنُ وَهبٍ، حَدَّثَنِي اللَّيثُ، قَالَ يَعقُوبُ: وَسَمِعتُ ابنَ أَبِي بُكَيرٍ، يُحَدِّثُ عَنِ اللَّيثِ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ يُحَدِّثُنَا فَيَسِحُّ عَلَينَا مِثلَ اللُّؤلُؤِ، وَيُشِيرُ عُبَيدُ اللهِ بِيَدَيهِ إِحدَاهُمَا عَلَى الأُخرَى، قَالَ عُبَيدُ اللهِ: فَإِذَا طَلَعَ رَبِيعَةُ قَطَعَ يَحيَى حَدِيثَهُ إِجلَالًا لِرَبِيعَةَ وَإِعظَامًا لَهُ.

714- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb b. Şeybe" isnâdıyla nakledildiğine göre dedesi [Ya'kûb b. Şeybe] "Ebû Abdullah [Muhammed b. Ömer] el-Muaytî'yi [ö. 222/837] şöyle derken işittim." demiştir: "Ebû Bekir b. Ayyâş'ı Mekke'de gördüm. Süfyân b. Uyeyne onun yanına geldi ve diz çökerek önüne oturdu. Ebû Bekir şöyle demeye başladı: 'Süfyân, nasılsın? Babanlar nasıl, babanın ailesi nasıl?' Ardından bir adam gelerek Süfyân'a bir hadis sordu. Süfyân 'Bu hoca burada durduğu sürece bana hiçbir şey sormayın.' diyerek cevap verdi."

715- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Muhammed b. el-Hüseyin b. Ömer el-Yemenî -Mısır'da- → Ahmed b. Mervân b. Muhammed el-Kâdî → İbrahim b. Sehlûye ed-Dîneverî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. Ali el-Hallâl [ö. 242/857] şöyle demiştir: "Mu'temir b. Süleyman'ın [ö. 187/803] yanındaydık, bize hadis naklediyordu. İbnü'l-Mübârek çıkageldi. Bunun üzerine Mu'temir rivayeti kesti. Kendisine '[Hocam] bize hadis naklet[meye devam et] sen?' denildiğinde şöyle dedi: 'Biz büyüklerimizin yanında asla konuşmayız.'"

3. Vaktinden Önce İlmî Önderlik [*Riyaset*] Talebine Dair Söylenenler ve Ehliyetsiz Olduğu Hâlde Buna Heves Eden Kimsenin Ayıplanması

716- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin b. Ebî Süleyman el-Muaddel → İbrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ed-Dîneverî → Abdullah b. Vehb el-Hâfız → İbrahim b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre İsmail b. Uleyye kâtibine şöyle demiştir: "Yazık sana! Riyasette zahmet ve sıkıntı vardır."

Yine İbrahim b. Saîd [el-Cevherî]'nin [ö. 253/867] Ebû Salih [Mahbûb b. Musa] el-Ferrâ'dan [ö. 231/845-6 {?}] naklettiğine göre Ebû İshak [İbrahim b. Muhammed] el-Fezârî [ö. 185/801-2], Süfyân es-Sevrî'nin ona şöyle dediğini nakletmiştir: "Riyaseti mi istiyorsun? Tokuşmaya hazır ol. 'Riyaset talep eden kişi ayak altına düşüp ezilir [zillete düşer].' denirdi."

717- "Ebû Bekir el-Berkânî → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Sekafî → Abdullah b. Eyyûb el-Muharrimî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şuayb b. Harb şöyle demiştir: "Riyaset talep edeni koçlar boynuzlar [da ayaklar altına düşer]. Kim de geri durup riyasete heveslenmezse Allah Teâlâ onu öne çıkarır, geri kalmasına razı gelmez."

٧١٤ - أَخبَرَنَا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ بنِ شَيبَةَ، نا جَدِّي، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ المُعَيطِيَّ، يَقُولُ: رَأَيتُ أَبَا بَكرِ بنَ عَيَّاشٍ بِمَكَّةَ فَأَتَاهُ سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ فَبَرَكَ بَينَ يَدَيهِ فَجَعَلَ أَبُو بَكرٍ يَقُولُ لَهُ: يَا سُفيَانُ كَيفَ أَنتَ؟ يَا سُفيَانُ كَيفَ عِيَالُ أَبِيكَ؟ قَالَ: فَجَاءَ رَجُلٌ يَسأَلُ سُفيَانَ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ سُفيَانُ: لَا تَسأَلنِي مَا دَامَ هَذَا الشَّيخُ قَاعِدًا.

٧١٥ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ عُمَرَ اليَمَنِيُّ، بِمِصرَ، أنا أَحمَدُ بنُ مَروَانَ بنِ مُحَمَّدٍ القَاضِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَهلُويَه الدِّينَوَرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الخَلَّالُ، قَالَ: كُنَّا عِندَ مُعتَمِرِ بنِ سُلَيمَانَ يُحَدِّثُنَا إِذ أَقبَلَ ابنُ المُبَارَكِ فَقَطَعَ مُعتَمِرٌ حَدِيثَهُ، فَقِيلَ لَهُ: حَدِّثنَا، فَقَالَ: «إِنَّا لَا نَتَكَلَّمُ عِندَ كُبَرَائِنَا»

مَا قِيلَ فِي طَلَبِ الرِّئَاسَةِ قَبلَ وَقتِهَا وَذَمِّ المُثَابِرِ عَلَيهَا وَهُوَ غَيرُ مُستَحِقِّهَا

٧١٦ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ أَبِي سُلَيمَانَ المُعَدِّلُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ الدِّينَوَرِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، عَن إِسمَاعِيلَ يَعنِي ابنَ عُلَيَّةَ، أَنَّهُ قَالَ لِوَرَّاقِهِ: «وَيحَكَ إِنَّ الرِّئَاسَةَ مُؤُونَةٌ ثَقِيلَةٌ»

وَقَالَ: نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ عَن إِسمَاعِيلَ، يَعنِي ابنَ عُلَيَّةَ، نا أَبُو صَالِحٍ الفَرَّاءُ، أنا أَبُو إِسحَاقَ الفَزَارِيُّ قَالَ: قَالَ لِي سُفيَانُ الثَّورِيُّ: تُحِبُّ الرِّئَاسَةَ؟ تَهَيَّأ لِلنِطَاحِ، كَانَ يُقَالُ: مَن طَلَبَ الرِّئَاسَةَ وَقَعَ فِي الدِّيَاسَةِ.

٧١٧ - قَرَأتُ عَلَى أَبِي بَكرٍ البَرقَانِيِّ عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَيُّوبَ المُخَرِّمِيَّ، يَقُولُ: قَالَ شُعَيبُ بنُ حَربٍ: «مَن طَلَبَ الرِّئَاسَةَ نَاطَحَتهُ الكِبَاشُ، وَمَن رَضِيَ بِأَن يَكُونَ ذَنَبًا أَبَى اللهُ إِلَّا أَن يَجعَلَهُ رَأسًا»

718- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → İsmail b. İbrahim et-Tercümânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Bakıyye b. el-Velîd şöyle demiştir: "İbrahim b. Edhem bana, 'Bakıyye! Kuyruk ol, baş olma. Zira kuyruk kurtulur, baş gider.' dedi."

719- "Muhammed b. Ahmed b. Ebî Tahir[1] ed-Dekkâk → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Ebü'l-Abbas İbn Mesrûk" isnâdıyla nakledildiğine göre Ya'kûb b. Sivâk [ö. 272/885-6 {?}], "Bişr b. el-Hâris'i şöyle derken işittim." dedi: "Riyaset semadan inip onu arzu etmeyen kimsenin başına konar."

720- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî -Isfahan'da- → İbrahim b. Arefe Niftaveyh" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İbrahim b. el-Hakem [ö. ?] Yezîd b. Harun'u şöyle derken işittiğini söylemiştir: "Vakitsiz riyaset talep eden kimseye vakti geldiğinde de riyaset nasip olmaz Allah Teâlâ onu mahrum eder."

721- "Muhammed b. Yusuf en-Neysâbûrî → Salih b. İbrahim b. Muhammed b. Rişdîn el-Mısrî → Muhammed b. Muhammed el-Muaytî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mansur [b. İsmail] el-Fakîh [ö. 306/918-9] kendisine ait şu şiiri söyledi:

"Köpekle dostluk -ki o son derece aşağılıktır-
Vaktinden önce riyaset yarışına giren kimseyle dostluktan daha iyidir"

722- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebû Saîd b. Rumeyh → Ömer b. Saîd b. Hâtim → Ali b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Cemâhir Muhammed b. Osman → Saîd b. Beşîr" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde şöyle demiştir: "Vaktinden [yani yeterli birikimi elde etmeden] önce [kendisini göstermek amacıyla] hadis nakleden kimse vakti gelince rezil olur."

4. Hadis Rivayetinin Uygun Görüldüğü Yaş Sınırı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin, yaşını aldıktan sonra rivayette bulunması gerekir. Gençlikteki rivayetleri hoş karşılanmaz.

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Tahir" şeklinde kaydedilen ismin doğrusu metindeki gibi "Ebî Tahir" olmalıdır [çevirenin notu].

٧١٨ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إبرَاهِيمَ التَّرجُمَانِيُّ، نا بَقِيَّةُ بنُ الوَلِيدِ، قَالَ: قَالَ لِي إِبرَاهِيمُ بنُ أَدهَمَ: «يَا بَقِيَّةُ كُن ذَنَبًا، وَلَا تَكُن رَأسًا؛ فَإِنَّ الذَّنَبَ يَنجُو وَالرَّأسُ يَذهَبُ»

٧١٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخُلدِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ بنُ مَسرُوقٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سِوَاكٍ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: «إِنَّ الرِّئَاسَةَ تَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ فَلَا تُصِيبُ إِلَّا رَأسَ مَن لَا يُرِيدُهَا»

٧٢٠ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ بِحُلوَانَ، أنا أَبُو بَكرٍ المُقرِئُ، بِأَصبَهَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَرَفَةَ نِفطَوَيهِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ الحَكَمِ، قَالَ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ، يَقُولُ: «مَن طَلَبَ الرِّئَاسَةَ فِي غَيرِ أَوَانِهِ حَرَمَهُ اللَّهُ فِي أَوَانِهِ»

٧٢١ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ النَّيسَابُورِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا صَالِحُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ رِشدِينَ المِصرِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدٍ المُعَيطِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي مَنصُورٌ الفَقِيهُ لِنَفسِهِ:

الكَلبُ أَهوَنُ عِشرَةً ... وَهُوَ النِّهَايَةُ فِي الخَسَاسَة
مِمَّن يُنَافِسُ فِي الرِّئَا ... سَةِ قَبلَ أَوقَاتِ الرِّئَاسَة

٧٢٢ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، أنا أَبُو سَعِيدِ بنُ رُمَيحٍ، نا عُمَرُ بنُ سَعِيدِ بنِ حَاتِمٍ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ أَبُو الجُمَاهِرِ، أنا سَعِيدُ بنُ بَشِيرٍ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: «مَن حَدَّثَ قَبلَ حِينِهِ، افتَضَحَ فِي حِينِهِ»

مَبلَغُ السِّنِّ الَّذِي يُستَحسَنُ التَّحدِيثُ مَعَهُ

لَا يَنبَغِي أَن يَتَصَدَّى صَاحِبُ الحَدِيثِ لِلرِّوَايَةِ إِلَّا بَعدَ دُخُولِهِ فِي السِّنِّ، وَأَمَّا فِي الحَدَاثَةِ فَذَلِكَ غَيرُ مُستَحسَنٍ

723- "Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Gençlerin cehaleti mazur, bilmişliği hakir görülür."

724- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Abdullah b. Ali b. Mehdî -Râmehürmüz'deki Sefhu'l-Cebel'e gelirdi- → İbrahim b. Bistâm" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süleyman b. Harb'i şöyle derken işitmiştir: "Hammâd b. Zeyd'e 'Hâlid rivayette bulunuyor.' denilince o, şu cevabı verdi: 'Hâlid acele etmiş.'"[1]

725- İbn Hallâd [Râmehürmüzî] şöyle demiştir: "Rivayet ve dirayet açısından râvinin ulaştığında hadis rivayet etmesinin güzel olacağı yaş bana göre 50'dir. Çünkü 50, orta yaşın sonudur ve fiziksel erişkinlik yaşıdır. 40 yaşını doldurduğunda nakilde bulunması da reddedilmez. Zira bu istikrar ve olgunluk yaşıdır. Allah Resûlü'ne 40 yaşındayken vahyedilmişti. Ayrıca 40 yaşında insanın azmi ve gücü zirveye çıkar, aklı olgunlaşır ve görüş [kabiliyeti] artar."[2]

726- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah[3] b. Muhammed el-Hinnâî → Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. ez-Zübeyr el-Kûfî → İbrahim b. İshak b. Ebi'l-Anbes el-Kâdî → Ya'lâ b. Ubeyd → Süfyân [es-Sevrî] → Osman b. el-Esved → Mücâhid [b. Cebr]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas, ayetteki "Musa yetişip [*belağa eşüddehû*]"[4] kısmının "33", "olgunlaşınca [*ve'stevâ*]" kısmının ise "40 yaş" olduğunu söylemiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yaşına varmadan kişinin hadis rivayetine ihtiyaç duyulursa nakilde bulunması gerekir, bundan kaçınmamalıdır. Zira ihtiyaç hâlinde ilmin yayılması zorunluluktur. Bundan yüz çeviren asi ve günahkârdır.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 351-2. Burada bahsi geçen Hâlid, Basra çevrelerinde o yıllarda, yani genç sayılabilecek yaşlarında nakilde bulunması Hammâd tarafından yadırganabilecek olan Hâlid b. Kays (ö. 180-190/796-806), Hâlid b. Yezîd (ö. 182-3/798-800) veya Hâlid b. el-Hâris'ten (ö. 186/802) biri olabilir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 352-3.

3 Tahhân neşrinde (I, 323) bu isim "Abdullah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

4 Kasas, 28/14.

٧٢٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «جَهلُ الشَّبَابِ مَعذُورٌ، وَعِلمُهُ مَحقُورٌ»

٧٢٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، قَالَ: نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيِّ بنِ مَهدِيٍّ، يَنزِلُ فِي سَفحِ الجَبَلِ مِن رَامَهُرمُزَ نا إِبرَاهِيمُ بنُ بِسطَامٍ قَالَ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ حَربٍ يَقُولُ: قِيلَ لِحَمَّادِ بنِ زَيدٍ: إِنَّ خَالِدًا يُحَدِّثُ فَقَالَ: «عَجَّلَ خَالِدٌ»

٧٢٥ - قَالَ ابنُ خَلَّادٍ: الَّذِي يَصِحُّ عِندِي مِن طَرِيقِ الأَثَرِ وَالنَّظَرِ فِي الحَدِّ الَّذِي إِذَا بَلَغَهُ النَّاقِلُ حَسُنَ بِهِ أَن يُحَدِّثَ: هُوَ أَن يَستَوفِيَ الخَمسِينَ؛ لِأَنَّهَا انتِهَاءُ الكُهُولَةِ وَفِيهَا مُجتَمَعُ الأَشَدِّ، وَلَيسَ بِمُستَنكَرٍ أَن يُحَدِّثَ عِندَ استِيفَاءِ الأَربَعِينَ؛ لِأَنَّهَا حَدُّ الِاستِوَاءِ، وَمُنتَهَى الكَمَالِ، نُبِّئَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ ابنُ أَربَعِينَ، وَفِي الأَربَعِينَ تَتَنَاهَى عَزِيمَةُ الإِنسَانِ وَقُوَّتُهُ، وَيَتَوَفَّرُ عَقلُهُ، وَيَجُودُ رَأيُهُ.

٧٢٦ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِنَّائِيُّ، أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ الكُوفِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ بنِ أَبِي العَنبَسِ القَاضِي، نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ، عَن سُفيَانَ، عَن عُثمَانَ بنِ الأَسوَدِ، عَن مُجَاهِدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَرَأَ: {حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ} [الأحقاف: ١٥] قَالَ: ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ {وَاستَوَى} [القصص: ١٤] قَالَ: أَربَعُونَ سَنَةً.

فَإِنِ احتِيجَ إِلَيهِ فِي رِوَايَةِ الحَدِيثِ قَبلَ أَن تَعلُوَ سِنُّهُ، فَيَجِبُ عَلَيهِ أَن يُحَدِّثَ وَلَا يَمتَنِعَ؛ لِأَنَّ نَشرَ العِلمِ عِندَ الحَاجَةِ إِلَيهِ لَازِمٌ، وَالمُمتَنِعُ مِن ذَلِكَ عَاصٍ آثِمٌ.

727- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da- → Abdurrahman b. Ahmed el-Hâfız → Ebü'l-Âzân Ömer b. İbrahim → Kâsım b. Saîd b. el-Müseyyeb b. Şerîk → Ebü'n-Nadr el-Ekfânî → Süfyân es-Sevrî → Câbir el-Cu'fî → Atâ [b. Ebî Rebâh] → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kendisine faydalı bir ilim sorulup bunu gizleyen kimse kıyamet günü ağzında ateşten bir gemle gelir."[1]

728- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ebî Avn en-Nehrevânî → Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Mâlik el-İskâfî → Ubeyd b. Abdülvâhid b. Şerîk el-Bezzâr → İbn Ebî Meryem → İbn Lehîa → Ebü's-Semh [Derrâc b. Sem'ân] → İbn Huceyre el-Ekber → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir ilim öğrenip başkalarına nakletmeyen kimse Allah'ın kendisine verdiği malı saklayıp infak etmeyen kimse gibidir."[2]

729- "Ebû Bekir Muhammed b. el-Muzaffer b. Ali b. Harb el-Mukrî ed-Dîneverî → Ebû Ali İbn Habeş → Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec → [Yahyâ] b. Yemân → Eş'as [b. İshak] → Ca'fer [b. Ebi'l-Mugîre]" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd [b. el-Müseyyeb], "Onlar kendileri cimrilik yaptıkları gibi insanlara da cimrilik telkin ederler."[3] ayeti hakkında şöyle demiştir: "Ayet ilim hakkındadır. Dünyalıkla alakası yoktur."

730- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ali b. Hubeyş → İshak b. Abdullah b. Seleme → Muhammed b. Sehl b. Asker → Ebû Salih el-Ferrâ" isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü'l-Mübârek şöyle demiştir: "İlimde cimrilik yapan şu üç şeyden biriyle karşılaşır: Ölür, böylece ilmi yok olur gider veya bildiklerini unutur ya da devlet adamlarının peşine düşer."

731- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Bâğendî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. Harb'i [ö. 265/878-9] şöyle derken işitmiştir: "Gördüğü şu rüya Hüseyin b. Ali el-Cu'fî'yi [ö. 203/819] hadis nakletmeye itti: Rüyasında kendini birtakım sandalyelerin yer aldığı yeşil bir bahçede gördü. Sandalyelerin birinde Zâide [b. Kudâme] [ö. 160/776-7 {?}], diğerinde Fudayl [b. İyâz],

---

1 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 458. Rivayetin daha yaygın olan Ebû Hüreyre tariki için bk. Ebû Dâvud, İlm 9.

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi kaynaklarda tespit edilememiştir.

3 Nisâ, 4/37.

٧٢٧ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا عُمَرُ بنُ إِبراهِيمَ أَبُو الآذَانِ، قَالَ: نا القَاسِمُ بنُ سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ بنِ شَرِيكٍ، نا أَبُو النَّضرِ الأَكفَانِيُّ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن جَابِرٍ، يَعنِي الجُعفِيَّ عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن سُئِلَ عَن عِلمٍ نَافِعٍ فَكَتَمَهُ، جَاءَ يَومَ القِيَامَةِ مُلَجَّمًا بِلِجَامٍ مِن نَارٍ»

٧٢٨ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي عَونٍ النَّهرَوَانِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ مَالِكٍ الإِسكَافِيُّ، نا عُبَيدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ شَرِيكٍ البَزَّارُ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، نا ابنُ لَهِيعَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو السَّمحِ، عَنِ ابنِ حُجَيرَةَ الأَكبَرِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَثَلُ الَّذِي يَتَعَلَّمُ عِلمًا ثُمَّ لَا يُحَدِّثُ بِهِ، مَثَلُ رَجلٍ رَزَقَهُ اللهُ مَالًا فَكَنَزَهُ فَلَم يُنفِق مِنهُ»

٧٢٩ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ بنِ عَلِيِّ بنِ حَربٍ المُقرِئُ الدِّينَورِيُّ، نا أَبُو عَلِيِّ بنُ حَبَشٍ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، نا أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، نا ابنُ يَمَانٍ، عَن أَشعَثَ، عَن جعفَرٍ، عَن سَعِيدٍ: {الَّذِينَ يَبخَلُونَ وَيَأمُرُونَ النَّاسَ بِالبُخلِ} [النساء: ٣٧] قَالَ: «هَذَا فِي العِلمِ لَيسَ لِلدُّنيَا مِنهُ شَيءٌ»

٧٣٠ - نا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حُبَيشٍ، نا إِسحَاقُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَلَمَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، نا أَبُو صَالِحٍ الفَرَّاءُ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: مَن بَخِلَ بِالعِلمِ ابتُلِيَ بِثَلَاثٍ: إِمَّا أَن يَمُوتَ فَيَذهَبَ عِلمُهُ، أَو يَنسَاهُ، أَو يَتبَعَ سُلطَانًا.

٧٣١ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ البَاغَندِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ حَربٍ، يَقُولُ: إِنَّمَا حَمَلَ حُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الجُعفِيُّ عَلَى الحَدِيثِ أَنَّهُ رَأَى فِي النَّومِ كَأَنَّهُ فِي رَوضَةٍ خَضرَاءَ، وَفِيهَا كَرَاسِيُّ مَوضُوعَةٌ عَلَى كُرسِيٍّ مِنهَا زَائِدَةُ، وَعَلَى الآخَرِ الفُضَيلُ،

diğerlerinde de başka kimseler vardı. Sandalyelerin biri boştu. 'Ona doğru yöneldim.' dedi. Kendisine 'Oturma!' denince, 'Bunlar benim hocalarım, [bırak] onlarla oturayım.' dedi. Bunun üzerine o kişi, 'Bu kişiler kendilerine emanet edileni verdiler. Sense geri durdun.' dedi. Bundan dolayı hadis rivayet etmeye başladı."

732- "Ebû Ali İbn Fedâle en-Neysâbûrî → Ebû Ahmed Yusuf b. Muhammed et-Tûsî → Muhammed b. el-Müseyyeb" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Beşşâr [ö. 252/876] şöyle demiştir: "Beş nesil benden hadis yazdı. 18'imde benden hadis nakletmem istendi. Şehir içinde nakletmekten çekindim de onları bir bahçeye götürdüm. Yaş hurma ikram ettim ve hadis rivayetinde bulundum."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ben de 20 yaşımda hadis rivayet ettim. Basra'dan geldiğimde hocamız Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî benden epey malumat aldı ve bunları eserlerine de koydu. Benden bu bilgileri istedi, ben de ona okudum. Bu söylediğim [hicri] 412 senesinde gerçekleşti.

733- "Hasan b. Muhammed ed-Derbendî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız –Buhara'da- → Halef b. Muhammed → Ebü'l-Abbas Fazl b. İshak b. el-Fazl el-Bezzâz → Ahmed b. el-Minhâl el-Âbid" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Muhammed b. Ebî Attâb] el-A'yen [ö. 240/854] şöyle demiştir: "Muhammed b. İsmail, yani Buhârî'den Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî'nin kapısında hadis yazdık. Yüzünde tek bir tüy yoktu. Ona 'Kaç yaşındaydın?' diye sordum. '17' cevabını verdi."

734- "Muhammed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Cahil ihtiyar olsa da küçük, âlim genç olsa da büyüktür."

735- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Ebû İsmail [Muhammed b. İsmail] et-Tirmizî → Abdülaziz el-Üveysî → Mâlik [b. Enes]" isnâdıyla nakledildiğine göre Rebîa b. Ebî Abdurrahman şöyle derdi: "İlmi olduğunu bilen kimsenin kendini zayi etmemesi gerekir."

وَذَكَر رِجَالًا، وَكُرسِيٌّ مِنهَا لَيسَ عَلَيهِ أَحَدٌ، قَالَ: فَأَهوَيتُ نَحوَهُ، فَقِيلَ: لَا تَجلِس، فَقُلتُ: هَؤُلَاءِ أَصحَابِي أَجلِسُ إِلَيهِم، قَالَ: «إِنَّ هَؤُلَاءِ بَذَلُوا مَا استُودِعُوا وَإِنَّكَ مَنعتَهُ فَأَصبَحَ يُحَدِّثُ»

٧٣٢ - أنا أَبُو عَلِيِّ بنُ فَضَالَةَ النَّيسابُورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ يُوسُفَ بنَ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ المُسَيَّبِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ بَشَّارٍ، يَقُولُ: «قَد كَتَبَ عَنِّي خَمسَةُ قُرُونٍ، وَسَأَلُونِي الحَدِيثَ وَأَنَا ابنُ ثَمَانِي عَشرَةَ، فَاستَحيَيتُ أَن أُحَدِّثَهُم فِي المَدِينَةِ، فَأَخرَجتُهُم إِلَى البُستَانِ فَأَطعَمتُهُمُ الرُّطَبَ وَحَدَّثتُهُم»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَقَد حَدَّثتُ أَنَا وَلِي عِشرُونَ سَنَةً، حِينَ قَدِمتُ مِنَ البَصرَةِ، كَتَبَ عَنِّي شَيخُنَا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ أَشيَاءَ أَدخَلَهَا فِي تَصَانِيفِهِ، وَسَأَلَنِي فَقَرَأتُهَا عَلَيهِ، وَذَلِكَ فِي سَنَةِ اثنَتَي عَشرَةَ وَأَربَعِمائَةٍ.

٧٣٣ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّربَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ، بِبُخَارَى، أنا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ الفَضلَ بنَ إِسحَاقَ بنِ الفَضلِ البَزَّازَ، يَقُولُ: نا أَحمَدُ بنُ المِنهَالِ العَابِدُ، نا أَبُو بَكرٍ الأَعيَنُ، قَالَ: كَتَبنَا عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ، يَعنِي البُخَارِيَّ، عَلَى بَابِ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ الفِريَابِيِّ وَمَا فِي وَجهِهِ شَعرَةٌ، فَقُلتُ: ابنُ كَم كُنتَ؟ قَالَ: ابنُ سَبعَ عَشرَةَ سَنَةً.

٧٣٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «الجَاهِلُ صَغِيرٌ وَإِن كَانَ شَيخًا، وَالعَالِمُ كَبِيرٌ وَإِن كَانَ حَدَثًا»

٧٣٥ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ، نا عَبدُ العَزِيزِ الأُوَيسِيُّ، نا مَالِكٌ، عَن رَبِيعَةَ بنِ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «لَا يَنبَغِي لِأَحَدٍ يَعلَمُ أَنَّ عِندَهُ شَيئًا مِنَ العِلمِ يُضَيِّعُ نَفسَهُ»

XVIII. İstemeyene Hadis Rivayet Etmenin Keraheti ve Ehil Olmayana Hadis Nakletmenin Onu Zayi Etmek Olduğu

736- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel]" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel → Muhammed b. Ca'fer → Şu'be [b. el-Haccâc] → Süleyman [el-A'meş] → Ebü'd-Duhâ [Müslim b. Subeyh]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Mesrûk [b. el-Ecda'] [ö. 63/683 {?}] şöyle demiştir: "Sofranı sadece arzu edenlerin önünde aç." Abdullah [b. Ahmed], babasının hadisi kastettiğini söylemiştir.[1]

737- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülaziz b. İsmail et-Tikekî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → İbrahim b. İshak el-Harbî → İsmail b. Ebi'l-Hâris → Şebâbe [b. Sevvâr] → Kays [b. er-Rebî'] → Abdülmelik b. Umeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Mesrûk şöyle demiştir: "Hadisin hayırsızlığı yalan, afeti unutmak, ziyanı ise ehli olmayana rivayette bulunmandır."[2]

738- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Kadı Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. el-Ci'âbî → İbrahim b. Ali el-Ömerî → Muallâ b. Mehdî → Yezîd b. Zürey' → Haccâc es-Savvâf → Ertât b. Ebî Ertât" isnâdıyla nakledildiğine göre İkrime [mevlâ İbn Abbas] [ö. 105/723 {?}], "Bu hadisin bir bedeli vardır." dedi. "Bedeli nedir?" diye sordular. "İyi ezberleyecek ve zayi etmeyecek birine verilmesidir." dedi.[3]

739- "Hasan b. Ali et-Temîmî → Ahmed b. Ca'fer el-Katîî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası [Ahmed b. Hanbel] → Abdülvehhâb es-Sekafî → Eyyûb [es-Sahtiyânî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Kılâbe şöyle demiştir: "Hadisi [kıymetini] bilmeyene nakletme. Zira bilmeyen ona fayda değil, zarar verir."[4]

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 591.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 571. Rivayet burada Zührî'den gelir.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 575.
4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 571.

بَابُ كَرَاهَةِ التَّحدِيثِ لِمَن لَا يَبتَغِيه وَأَنَّ مِن ضَيَاعِهِ بَذلُهُ لِغَيرِ أَهلِيهِ

٧٣٦ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، وَهُوَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ، نا شُعبَةُ، عَن سُلَيمَانَ، عَن أَبِي الضُّحَى - وَفِي حَدِيثِ عَبدِ اللهِ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الضُّحَى، يُحَدِّثُ - عَن مَسرُوقٍ، قَالَ: لَا تَنشُر بَزَّكَ إِلَّا عِندَ مَن يَبغِيهِ، قَالَ عَبدُ اللهِ: قَالَ أَبِي: يَعنِي الحَدِيثَ.

٧٣٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ إِسمَاعِيلَ التِّكَكِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي الحَارِثِ، نا شَبَابَةُ، نا قَيسٌ، عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ عُمَيرٍ، عَن مَسرُوقٍ، قَالَ: «نَكَدُ الحَدِيثِ الكَذِبُ، وَآفَتُهُ النِّسيَانُ، وَإِضَاعَتُهُ أَن تُحَدِّثَ بِهِ غَيرَ أَهلِهِ»

٧٣٨ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا القَاضِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ الجِعَابِيّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَلِيّ العُمَرِيُّ، نا مُعَلَّى بنُ مَهدِيّ، نا يَزِيدُ بنُ زُرَيعٍ، نا حَجَّاجٌ الصَّوَّافُ، عَن أَرطَاةَ بنِ أَبِي أَرطَاةَ، عَن عِكرِمَةَ، قَالَ: إِنَّ لِهَذَا الحَدِيثِ ثَمَنًا، قَالُوا: وَمَا ثَمَنُهُ؟ قَالَ: أَن يُوضَعَ عِندَ مَن يُحسِنُ حِفظَهُ وَلَا يُضَيِّعُهُ.

٧٣٩ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيّ التَّمِيمِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ الوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَن أَيُّوبَ، عَن أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: «لَا تُحَدِّثِ الحَدِيثَ مَن لَا يَعرِفُهُ، فَإِنَّ مَن لَا يَعرِفُهُ يَضُرُّهُ وَلَا يَنفَعُهُ»

740- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ubeydullah b. Muhammed b. İshak el-Bezzâz → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Hüdbe b. Hâlid → Mehdî b. Meymûn → Gaylân [b. Cerîr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Mutarrif [b. Abdullah b. eş-Şihhîr] [ö. 95/713-4] şöyle demiştir: "Yemeğini, arzu etmeyene verme." Yani istemeyene hadis nakletme.[1]

741- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk ve Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Muhammed b. Yahyâ → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdülmelik b. Umeyr [ö. 136/754] şöyle demiştir: "Ehil olmayan kimseye nakledilmesi ilmi zayi eden şeylerdendir."

742- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Müzenî → İshak b. Hâlûye el-Mukrî -Vâsıt'ta-" [*tahvîl*] ve "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → İsmail b. Abdullah b. Mes'ûd → Ali b. Bahr → Hişâm b. Yusuf → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Abdülmelik b. Umeyr şöyle demiştir: "Ehli dışında birine nakledilmesi ilmi -Ebû Nuaym: hadisi- ortadan kaldıran şeylerdendir."

743- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel → Süleyman b. Ebî Şeyh" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Süfyân [Saîd b. Yahyâ] el-Himyerî [ö. 202/818] şöyle demiştir: "A'meş, Sevâd'a geldi. Hadis rivayet etmesini istediler, reddetti. 'Onlara rivayette bulunsan ya?' dendiğinde şöyle dedi: 'İnciyi domuzların boynuna kim asar ki?'"

744- "Hamza b. Muhammed b. Tahir → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec → Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, A'meş'i -hadisi kastederek- şöyle derken işitmiştir: "Bu dinarları kiliselere harcamamaya dikkat edin." Humeyd şöyle demiştir: "Babam [Abdurrahman b. Humeyd]'i [ö. 137/754-5] şöyle derken işittim: 'A'meş'i, 'İnciyi domuzların toynakları altına saçmayın.' derken işittim."[2]

745- "Hamza [b. Muhammed b. Tahir] → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed → Dâvud b. Amr → Cerîr [b. Abdülhamîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mugîre [b. Miksem]'i şöyle derken işitmiştir: "Sizin hadis rivayet ederken sevap umduğunuz gibi ben de rivayet etmekten geri durarak sevap umuyorum."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 591.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 573.

٧٤٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ البَزَّازُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا هُدبَةُ بنُ خَالِدٍ، نا مَهدِيُّ بنُ مَيمُونٍ، نا غَيلَانُ، عَن مُطَرِّفٍ، قَالَ: لَا تُطعِم طَعَامَكَ مَن لَا يَشتَهِيهِ، أَي: لَا تُحَدِّث بِالحَدِيثِ مَن لَا يُرِيدُهُ.

٧٤١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، قَالَا: أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، قَالَ: نا وَفِي حَدِيثِ ابنِ الفَضلِ: أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ عُمَيرٍ، قَالَ: «إِنَّ مِنَ إِضَاعَةِ العِلمِ أَن يُحَدَّثَ بِهِ مَن لَيسَ لَهُ بِأَهلٍ»

٧٤٢ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ المُزَنِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ خَالُويَه المُقرِئُ، بِوَاسِطَ ح وأنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ، قَالَا: نا عَلِيُّ بنُ بَحرٍ، نا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ، نا مَعمَرٌ، عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ عُمَيرٍ، قَالَ: مِن إِضَاعَةِ العِلمِ - وَقَالَ أَبُو نُعَيمٍ: الحَدِيثِ - أَن يُحَدَّثَ بِهِ غَيرُ أَهلِهِ.

٧٤٣ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، حَدَّثَنِي سُلَيمَانُ بنُ أَبِي شَيخٍ، نا أَبُو سُفيَانَ الحِميَرِيُّ، قَالَ: قَدِمَ الأَعمَشُ السَّوَادَ فَسَأَلُوهُ أَن يُحَدِّثَهُم فَأَبَى فَقِيلَ لَهُ: لَو حَدَّثتَهُم، قَالَ: وَمَن يُعَلِّقُ الدُّرَّ عَلَى الخَنَازِيرِ.

٧٤٤ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، قَالَ: نا حُمَيدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الرُّؤَاسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الأَعمَشَ، يَقُولُ: «انظُرُوا أَن لَا تَنثُرُوا هَذِهِ الدَّنَانِيرَ عَلَى الكَنَايِسَ يَعنِي الحَدِيث» قَالَ حُمَيدٌ: وَسَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعتُ الأَعمَشَ يَقُولُ: «لَا تَنثُرُوا اللُّؤلُؤَ تَحتَ أَظلَافِ الخَنَازِيرِ»

٧٤٥ - وأنا حَمزَةُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا دَاوُدُ بنُ عَمرٍو، نا جَرِيرٌ، قَالَ: سَمِعتُ مُغِيرَةَ، يَقُولُ: «إِنِّي لَأَحتَسِبُ فِي مَنعِي الحَدِيثَ كَمَا تَحتَسِبُونَ فِي بَذلِهِ»

746- "Ebû Ali Hasan b. Gâlib el-Mukrî → Ebü'l-Kâsım Abdullah b. el-Hasan b. Muhammed -İbnü'l-Matbû' diye tanınır- el-Bezzâz → Hayseme b. Süleyman el-Atrâbulusî → Abbas b. el-Velîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir], Mâlik b. Enes'i şöyle derken işitmiştir: "Ehli dışındakine ilmi sunan, domuzlara zeberced sunan kişi gibidir."

747- "Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdığı mektubunda- → Muhammed b. Yusuf en-Neysâbûrî → Ebü'l-Meymûn [Abdurrahman b. Râşid] el-Becelî → Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir], Saîd b. Abdülaziz'in hadisleri ehli dışındakine nakledenler hakkında "İlim, ahmakların [eline] düştü." dediğini işitmiştir.

1. Tembellik ve İlgisizlik Gösteren Kimseye Hadis Naklinin Keraheti

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bilgi yalnızca isteyene sevk edilmeli ve arzu edene sunulmalıdır. Muhaddis, dinleyicide biraz bıkkınlık gördüğünde susmalıdır. Nitekim bir edip şöyle demiştir: Konuşanın gayreti, dinleyicinin anlama [kabiliyeti] ölçüsündedir.

748- "Mekkî b. Ali b. Abdürrezzâk el-Harîrî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Muhammed b. Gâlib → Amr b. Avn → Hâlid [b. Abdullah] → Yezîd b. Ebî Ziyâd → Zeyd b. Vehb" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "Pür dikkat dinledikleri müddetçe bir topluluğa anlatmaya devam et. İlgisizlik gördüğünde ise anlatmayı bırak."

749- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → Hüseyin b. Safvân el-Berzaî → Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya → Ubeydullah b. Ömer el-Cüşemî → Abdurrahman b. Mehdî → Süfyân [es-Sevrî] → Âsım el-Ahvel → Sümeyt → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "Bir topluluğa dikkatlerini sana teksif ettikleri müddetçe anlat. Dikkatleri dağıldığında nakilde bulunma." Ona "bunun işareti nedir?" diye soruldu. "Dikkatlice sana baktıklarında [dinliyorlardır]. Esneyip birbirlerine yaslandıklarında ise dikkatleri dağılmıştır. Böyle bir durumda onlara anlatma" dedi.

٧٤٦ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ غَالِبٍ المُقرِئُ، نا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ المَعرُوفُ بِابنِ المَطبُوعِ البَزَّازُ، نا خَيثَمَةُ بنُ سُلَيمَانَ الأَطرَابُلُسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ العَبَّاسَ بنَ الوَلِيدِ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مُسهِرٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: «طَارِحُ العِلمِ عِندَ غَيرِ أَهلِهِ كَطَارِحِ الزِّبَرجَدِ لِلخَنَازِيرِ»

٧٤٧ - أَخبَرَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَى مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ النَّيسَابُورِيِّ، عَنهُ قَالَ: أنا أَبُو المَيمُونِ البَجَلِيُّ، أنا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو، نا أَبُو مُسهِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ عَبدِ العَزِيزِ، يَقُولُ فِي الَّذِينَ يَضَعُونَ الأَحَادِيثَ عِندَ غَيرِ أَهلِهَا: وَقَعَ العِلمُ عِندَ الحَمقَى.

كَرَاهَةُ التَّحدِيثِ لِمَن عَارَضَهُ الكَسَلُ وَالفُتُورُ

حَقُّ الفَائِدَةِ أَن لَا تُسَاقَ إِلَّا إِلَى مُبتَغِيهَا، وَلَا تُعرَضُ إِلَّا عَلَى الرَّاغِبِ فِيهَا، فَإِذَا رَأَى المُحَدِّثُ بَعضَ الفُتُورِ مِنَ المُستَمِعِ فَلَيَسكُت، فَإِنَّ بَعضَ الأُدَبَاءِ قَالَ: نَشَاطُ القَائِلِ عَلَى قَدرِ فَهمِ المُستَمِعِ.

٧٤٨ - أنا مَكِّيُّ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ الرَّزَّاقِ الحَرِيرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبٍ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ عَونٍ، نا خَالِدٌ، عَن يَزِيدَ بنِ أَبِي زِيَادٍ، عَن زَيدِ بنِ وَهبٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ: «حَدِّثِ القَومَ مَا رَمَقُوكَ بِأَبصَارِهِم، فَإِذَا رَأَيتَ مِنهُم فَترَةً فَانزِع»

٧٤٩ - نا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ، أَخبَرَنَا الحُسَينُ بنُ صَفوَانَ البَرذَعِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الدُّنيَا، نا عُبَيدُ اللهِ بنِ عُمَرَ الجُشَمِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، نا سُفيَانُ، عَن عَاصِمٍ الأَحوَلِ، عَنِ السُّمَيطِ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: «حَدِّثِ القَومَ مَا أَقبَلَت عَلَيكَ قُلُوبُهُم، فَإِذَا انصَرَفَت قُلُوبُهُم فَلَا تُحَدِّثهُم» قِيلَ لَهُ: مَا عَلَامَةُ ذَلِكَ؟ قَالَ: إِذَا حَدَّقُوكَ بِأَبصَارِهِم فَإِذَا تَثَاءَبُوا، وَاتَّكَأَ بَعضُهُم عَلَى بَعضٍ فَقَدِ انصَرَفَت قُلُوبُهُم فَلَا تُحَدِّثهُم.

750- "Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kâtib → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Bişr b. Musa → Hallâd b. Yahyâ → Mis'ar → Ma'n [b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "Gönüllerin şevk ve rağbeti olduğu gibi durgunluk ve isteksizliği de vardır. Şevk anlarında ondan faydalanın. Durgunluk ve isteksizlikte ise kendi hâline bırakın."

751- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Abdülvehhâb b. Ahmed b. Muhammed es-Sükkerî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ca'fer b. Ahmed el-Mervezî → İsmail b. Muhammed b. İsmail b. Hammâd -Kûfe'de- → İbn Fudayl → Eş'as → Kurdûs [b. el-Abbas]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "Gönüllerin gayret ve rağbeti de vardır, ilgisizlik ve isteksizliği de. Size rağbet ettikleri sürece insanlara anlatın."

752- "Ebü'l-Hüseyin İbn Bişrân → Hüseyin b. Safvân → Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya → Ubeydullah b. Ömer [el-Kavârîrî] → Abdurrahman b. Mehdî" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Abdurrahman [b. Mehdî] → Ebû Halde [Hâlid b. Dînâr]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Âliye [Rufey' b. Mihrân er-Riyâhî]'yi [ö. 90/708-9] şöyle derken işitmiştir: "Topluluğa kaldırabileceği şeyi anlat." Ona "Kaldırabileceği şey nedir?" dedim. "İstekli olduğu şeydir." dedi.

2. Ehl-i Bid'ata Nakilde Bulunmayan Kimse

753- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Berkânî → Ebû Ali İbnü's-Savvâf → Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî → Fazl b. Mukâtil el-Belhî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Nadr b. Şümeyl'i [ö. 204/820] şöyle derken işitmiştir: "Süleyman [b. Tarhân] et-Teymî'ye, Basra ehlinden tanımadığı biri geldiğinde ona 'Şakînin anne karnına şakî, saîdin de başkalarının başına gelen kötü şeyleri dikkate alıp aynı duruma düşmekten kaçınan kimse[1] olduğuna iman ediyor musun?' derdi. Kabul ederse rivayette bulunur, etmezse bulunmazdı." Nadr b. Şümeyl'i şöyle derken de işittim: "İbn Avn kimseye surat asıp kaş çatmazdı. Ancak bir Kaderî yahut Mürciî ona geldiğinde yüz çevirirdi."

---

1 Saîd kimse için kullanılan ifade "men vuiza bi-gayrihî" şeklinde olup Arapçada bir meseldir ve tefsirî tercümesi metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٧٥٠ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا خَلَّادُ بنُ يَحيَى، نا مِسعَرٌ، عَن مَعنٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ: «إِنَّ لِلقُلُوبِ شَهوَةً وَإِقبَالًا، وَإِنَّ لِلقُلُوبِ فَترَةً وَإِدبَارًا، فَاغتَنِمُوهَا عِندَ شَهوَتِهَا، وَدَعُوهَا عِندَ فَترَتِهَا وَإِدبَارِهَا»

٧٥١ - أَخبَرَنِي أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ بنِ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ السُّكَّرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا جَعفَرُ بنُ أَحمَدَ المَروَزِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ بنِ حَمَّادٍ، بِالكُوفَةِ، نا ابنُ فُضَيلٍ، عَن أَشعَثَ، عَن كُردُوسٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ: «إِنَّ لِلقُلُوبِ نَشَاطًا وَإِقبَالًا، وَإِنَّ لَهَا تَولِيَةً وَإِدبَارًا، فَحَدِّثُوا النَّاسَ مَا أَقبَلُوا عَلَيكُم»

٧٥٢ - أنا أَبُو الحُسَينِ بنُ بِشرَانَ، أنا الحُسَينُ بنُ صَفوَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الدُّنيَا، نا عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، نا أَبُو خَلدَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَالِيَةِ، يَقُولُ: «حَدِّثِ القَومَ مَا حَمَلُوا» قَالَ، قُلتُ: مَا مَا حَمَلُوا؟ قَالَ: مَا نَشَطُوا.

مَن كَانَ لَا يُحَدِّثُ أَهلَ البِدَعِ

٧٥٣ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ البَرقَانِيُّ قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَبِي عَلِيِّ بنِ الصَّوَّافِ وَأَنَا أَسمَعُ، أَخبَرَكُم جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِريَابِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ مُقَاتِلٍ البَلخَمِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ النَّضرَ بنَ شُمَيلٍ، يَقُولُ: كَانَ سُلَيمَانُ التَّيمِيُّ إِذَا جَاءَهُ مَن لَا يَعرِفُهُ مِن أَهلِ البَصرَةِ قَالَ: أَتَشهَدُ أَنَّ الشَّقِيَّ مَن شَقِيَ فِي بَطنِ أُمِّهِ، وَأَنَّ السَّعِيدَ مَن وُعِظَ بِغَيرِهِ؟ فَإِن أَقَرَّ وَإِلَّا لَم يُحَدِّثهُ. وَقَالَ: سَمِعتُ النَّضرَ بنَ شُمَيلٍ يَقُولُ: «كَانَ ابنُ عَونٍ لَا يَقبِضُ مَا بَينَ عَينَيهِ لِأَحَدٍ، فَإِذَا جَاءَهُ القَدَرِيُّ أَوِ المُرجِئُ صَرَفَ بِوَجهِهِ عَنهُ»

754- “Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ → Sevvâr b. Abdullah” isnâdıyla nakledildiğine göre Muâz b. Muâz şöyle demiştir: “İkrime b. Ammâr [ö. 159/776] geldiğinde, Hâlid b. el-Hâris [ö. 186/802] bana gelip ‘Bu adam gelmiş. Bizi ona götürsen.’ dedi. Birlikte gittik. İkrime’den işittiğim ilk kelime -insanlar Ebû Rûmî Mescidi’nde etrafına toplanmıştı- şuydu: ‘Kader görüşünde olan kimseye meclisi terk edene kadar zorluk çıkarırım.’”

755- “Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris” isnâdıyla nakledildiğine göre [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr şöyle demiştir: “Muâz b. Muâz’ın yanına gittik. Adamın biri onun yanına girebilmemiz için bize aracılık yapıp ‘Bunlar sünnet ehlidir onlara hadis naklediniz.’ dedi. Yanına vardığımızda bize ‘Ashâb-ı sünne’siniz öyle mi?’ dedi, sonra Muâz ağlamaya başlayıp ‘Ashâb-ı sünne olduğunuzu bilseydim, rivayet etmek için evlerinize kadar gelirdim.’ dedi.”

756- “Muhammed b. Abdülvâhid b. Ali el-Bezzâz → Ömer b. Muhammed b. Seyf → Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî → babası” isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin el-Cu‘fî şöyle demiştir: “Zâide, sorgu suale çekmeden kimseye nakilde bulunmazdı. Birine rivayette bulunması için ona ricada bulundum. ‘Sâhibu sünne mi?’ diye sordu. ‘Sâhibu sünne ne ki, Ebû Bekir es-Sıddîk’in soyundan geliyor!’ dedim. Bunun üzerine ‘Vallahi Osman’ı da Ebû Bekir es-Sıddîk’in soyundan gelen biri öldürmüştü!’ dedi.”[1]

757- “Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Ahmed b. Osman b. Şîtâ el-Bezzâz → Ali b. Muhammed b. el-Muallâ eş-Şûnîzî” [*tahvîl*] ve “Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Bükeyr en-Neccâr → Musa b. Ali b. Musa el-Bezzâz el-Ahvel → Ca‘fer b. Muhammed el-Firyâbî → Abbas [b. Abdülazîm] el-Anberî[2]” isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. [Abdullah b.] Yunus’u [ö. 227/842] şöyle derken işitmiştir: “Züheyr b. Muâviye’nin Zâide b. Kudâme’ye gelerek, birine rivayette bulunması için ricada bulunduğunu gördüm. Zâide, ‘Ehl-i sünnet’ten mi?’ diye sordu. Züheyr, ‘Bir bid‘atı olduğunu bilmiyorum.’ dedi. Zâide, ‘Bırak şimdi! Ehl-i sünnet’ten mi?’ diye sordu. Züheyr, ‘İnsanlar ne zaman bu hâle geldi?’ deyince Zâide ‘Ebû Bekir ve Ömer hakkında ileri geri konuşmaya başladıklarında.’ cevabını verdi.”

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 574.

2 Acâc neşrinde (I, 523) “Abbas b. el-Anberî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٧٥٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، أَنَّ مُعَاذَ بنَ المُثَنَّى حَدَّثَهُم، نا سَوَّارُ بنُ عَبدِ اللهِ، نا مُعَاذُ بنُ مُعَاذٍ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عِكرِمَةُ بنُ عَمَّارٍ أَتَانِي خَالِدُ بنُ الحَارِثِ فَقَالَ: قَد قَدِمَ هَذَا الرَّجُلُ فَانطَلِق بِنَا إِلَيهِ، قَالَ: فَمَضَيتُ مَعَهُ، فَكَانَ أَوَّلُ كَلِمَةٍ سَمِعتُهَا مِنهُ وَقَدِ اجتَمَعَ النَّاسُ عِندَهُ فِي مَسجِدِ أَبِي رُومِيٍّ قَالَ: «أُحَرِّجُ عَلَى رَجُلٍ كَانَ يَرَى القَدَرَ إِلَّا خَرَجَ عَنِّي»

٧٥٥ - أنا البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويهِ الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ مُعَاذِ بنِ مُعَاذٍ وَقَد تَشَفَّعَ لَنَا إِلَيهِ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ هَؤُلَاءِ أَهلُ سُنَّةٍ فَحَدِّثهُم، فَلَمَّا جِئنَا إِلَيهِ، قَالَ لَنَا: أَنتُم أَصحَابُ سُنَّةٍ، ثُمَّ بَكَى مُعَاذٌ وَقَالَ: «لَو أَعلَمُ أَنَّكُم أَصحَابُ سُنَّةٍ لَأَتَيتُكُم فِي بِيُوتِكُم حَتَّى أُحَدِّثَكُم»

٧٥٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ، أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَيفٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي دَاوُدَ السِّجستَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي، يَقُولُ: قَالَ حُسَينٌ الجُعفِيُّ: كَانَ زَائِدَةُ لَا يُحَدِّثُ أَحَدًا حَتَّى يَمتَحِنَهُ، فَكَلَّمتُهُ فِي رَجُلٍ أَن يُحَدِّثَهُ فَقَالَ: هُوَ صَاحِبُ سُنَّةٍ؟ قُلتُ: إِيش صَاحِبُ سُنَّةٍ؟ هُوَ مِن وَلَدِ أَبِي بَكرٍ الصِّدِّيقِ، قَالَ: «وَاللهِ مَا قَتَلَ عُثمَانَ إِلَّا رَجُلٌ مِن وَلَدِ أَبِي بَكرٍ الصِّدِّيقِ»

٧٥٧ - أنا أَبُو القَاسِمِ الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ بنِ شِيطَا البَزَّازُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ المُعَلَّى الشُّونِيزِيُّ، وأنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ النَّجَّارُ، أنا مُوسَى بنُ عَلِيِّ بنِ مُوسَى البَزَّازُ الأَحوَلُ، قَالَا: نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِريَابِيُّ، حَدَّثَنِي عَبَّاسٌ العَنبَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ يُونُسَ، يَقُولُ: رَأَيتُ زُهَيرَ بنَ مُعَاوِيَةَ جَاءَ إِلَى زَائِدَةَ بنِ قُدَامَةَ فَكَلَّمَهُ فِي رَجُلٍ يُحَدِّثُهُ، فَقَالَ: مِن أَهلِ السُّنَّةِ هُوَ؟ قَالَ: مَا أَعرِفُهُ بِبِدعَةٍ، قَالَ: هَيهَاتَ، أَمِن أَهلِ السُّنَّةِ هُوَ؟ فَقَالَ: زُهَيرٌ: مَتَى كَانَ النَّاسُ هَكَذَا؟ فَقَالَ زَائِدَةُ: مَتَى كَانَ النَّاسُ يَشتِمُونَ أَبَا بَكرٍ وَعُمَرَ.

758- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Abdullah b. Yunus, Zâide'den bahisle şöyle demiştir: "Râfızîlere nakilde bulunmazdı. el-A'ver el-Kindî olan Ubeydullah [ö. ?],[1] hileyle gitti geldi ve ondan iki hadis işitti. Meşayih ile Zâide'ye gittik. -[Râvi şöyle dedi:] meşayih ile Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] ve daha başkalarını kastettiğini sanıyorum.- Ona selam verdim ve gitmek için kalktım. Gömleğimin eteğini tutup 'Otur da talebeye okumak istediğim hadisi dinle.' dedi."

759- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud [et-Tayâlisî], Zâide b. Kudâme es-Sekafî'yi kastederek şöyle demiştir: "Hiçbir Kaderî'ye ve tanıdığı hiçbir bid'atçıya nakilde bulunmazdı."

760- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → babası → Ca'fer b. Muhammed b. Şakir" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Ya'lâ'yı [ö. 216/831-2] şöyle derken işitmiştir: "Zâide bizim hepimize, yani Hüseyin el-Cu'fî, Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme], Ali b. Gurâb [ö. 184/800-1] ve Muâviye b. Amr'a [ö. 214/829] Râfızîlere hadis nakletmeyip yalnızca hadis ehline nakledeceğimize dair yemin ettirdi."

761- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf el-Abdî → Hasan b. Süfyân → Abdülaziz b. Münîb → Muhammed b. Ali b. Harb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Dâvud et-Tayâlisî'yi şöyle derken işitmiştir: "Vekî', Zâide vefat edene kadar ondan bir hadis dinlemek için didindi durdu ama bir hadis bile dinleyemedi." Muhammed b. Ali b. Harb [ö. ?] şöyle dedi: Ebû Dâvud'a "Peki, sen nasıl dinledin?" deyince şu cevabı verdi: "Zâide, [rivayet isteyen kimsenin] sâhibu cemâa[2] olup bid'atçı olmadığına dair adil iki kişi şahit getirmesini isterdi. Adil iki kişi şahitlik yaparsa nakilde bulunurdu." Şöyle devam etti: "Mina'daydım. Süfyân [es-Sevrî] de geldi. Bana iyi muamelede bulunurdu. Ebû Bistâm [Şu'be b. el-Haccâc]'ın hadisini kendisiyle müzakere etmemi söyledi. Ben ise durumumu arz edip bana rivayette bulunması için Zâide'yle görüşmesini arzu ettiğimi söyledim. Bunun üzerine Zâide'ye gidip 'Ebü's-Salt, bu arkadaşıma nakilde bulunur musun? Zira o sâhibu sünne ve cemâadır.' dedi. Zâide de 'Evet Ebû Abdullah [bulunurum].' dedi."

---

1 Burada kastedilen isim Zâide'den sadece birkaç rivayeti bulunan ve Şiî eğilimlere sahip olmakla itham edilen Ubeydullah b. Musa el-Absî (ö. 213/829) olabilir [çevirenin notu].

2 Bu kavram ve rivayetin devamında gelecek olan "sahibu sünne" ifadesi teknik olarak Ehl-i sünnet manasına gelmese de genel dinî inanışları benimseyen, yani Ehl-i hadis itikadını benimseyen kimseler için kullanılmaktadır [çevirenin notu].

٧٥٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ يُونُسَ - وَذَكَرَ زَائِدَةَ، فَقَالَ: كَانَ لَا يُحَدِّثُ الرَّافِضَةَ، قَالَ: وَعُبَيدُ اللهِ هَذَا الأَعوَرُ الكِندِيُّ احتَالَ وَجَاءَ وَذَهَبَ حَتَّى سَمِعَ مِنهُ حَدِيثَينِ، وَلَقَد ذَهَبتُ مَعَ المَشَايِخِ إِلَيهِ - وَأَظُنُّ قَد ذَكَرَ أَبَا أُسَامَةَ وَغَيرَهُ - قَالَ: فَسَلَّمتُ عَلَيهِ وَقُمتُ لِأَنصَرِفَ فَأَخَذَ بِأَسفَلِ قَمِيصِي فَقَالَ: اجلِس حَتَّى تَسمَعَ هَذَا الَّذِي أُرِيدُ أَن أَقرَأَهُ عَلَيهِم.

٧٥٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا زَائِدَةُ بنُ قُدَامَةَ الثَّقَفِيُّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: «وَكَانَ لَا يُحَدِّثُ قَدَرِيًّا، وَلَا صَاحِبَ بِدعَةٍ يَعرِفُهُ»

٧٦٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا جَعفَرٌ، يَعنِي ابنَ مُحَمَّدِ بنَ شَاكِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ يَعلَى، يَقُولُ: «حَلَّفَنَا زَائِدَةُ، حَلَّفَ حُسَينًا الجُعفِيَّ، وَأَبَا أُسَامَةَ، وَعَلِيَّ بنَ غُرَابٍ، وَمُعَاوِيَةَ بنَ عُمَرَ وَكُلَّنَا أَن لَا نُحَدِّثَ الرَّافِضَةَ وَلَا نُحَدِّثَهُ إِلَّا أَهلَهُ»

٧٦١ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيي، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ العَبدِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا عَبدُ العَزِيزِ، يَعنِي ابنَ مُنِيبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حَربٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ الطَّيَالِسِيَّ، قَالَ: جَهِدَ وَكِيعٌ أَن يَسمَعَ مِن زَائِدَةَ حَدِيثًا وَاحِدًا، فَلَم يَسمَع حَتَّى خَرَجَ مِنَ الدُّنيَا، قَالَ: فَقُلتُ لِأَبِي دَاوُدَ: وَكَيفَ سَمِعتَ أَنتَ؟ قَالَ: كَانَ يَستَشهِدُ رَجُلَينِ عَدلَينِ عَلَى أَنَّ هَذَا صَاحِبَ جَمَاعَةٍ وَلَيسَ بِصَاحِبِ بِدعَةٍ، فَإِذَا شَهِدَ عَدلَانِ حَدَّثَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكُنتُ بِمِنًى وَحَضَرَ سُفيَانُ فَكَانَ يُكرِمُنِي وَيَقُولُ: ذَاكِرنِي بِحَدِيثِ أَبِي بِسطَامٍ، فَقُلتُ لِسُفيَانَ: أُحِبُّ أَن تُكَلِّمَ زَائِدَةَ فِي أَمرِي حَتَّى يُحَدِّثَنِي، فَجَاءَ إِلَى زَائِدَةَ فَقَالَ: يَا أَبَا الصَّلتِ حَدِّث صَاحِبِي هَذَا فَإِنَّهُ صَاحِبُ سُنَّةٍ وَجَمَاعَةٍ، فَقَالَ: نَعَم يَا أَبَا عَبدِ اللهِ.

762- "Ebû Bekir el-Berkânî → İshak [b. Muhammed] en-Niâlî → Abdullah b. İshak el-Medâinî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abbas b. Muhammed [b. Hâtim ed-Dûrî] [ö. 271/884] şöyle demiştir: "Ya'lâ b. Ubeyd'i işittim. Ona bir adam geldi. Ya'la, o adama nakilde bulunacağına dair söz verdi. Adam meclisten kalkıp gidince, Ya'lâ'ya 'Bu adam Cehmî' dediler. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Bir Cehmî bana ve meclisime geliyor öyle mi? Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki, ne bu adama ne de onun bulunduğu bir topluluğa hadis nakledermi!'"

3. Rivayete Yalanlamayla Muhalefet Edene Hadis Naklini Terk Etmek

763- "Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Tırâzî -Nişabur'da- → Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Hasnûye el-Mukrî → Muhammed b. Yezîd → Yahyâ b. Ebî Bükeyr → Harîz b. Osman → Selman b. Sümeyr[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kesîr b. Mürre el-Hadramî [ö. 80/700'ler] şöyle demiştir: "Cahillerin yanında hakikatten bahsetme, seni yalanlarlar. Hikmet ehlinin yanında ise yalan-yanlış konuşma, sana buğzederler."[2]

764- "Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî → Muhammed b. Mezyed el-Huzâî → Zübeyr b. Bekkâr → amcası Mus'ab b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre dedesi Abdullah b. Mu'sab [ö. 184/800] şöyle demiştir: "Ebû Ubeydullah'ın meclisine Şerîk [b. Abdullah]'ın yanına geldim. Hasan b. Zeyd b. el-Hasan [b. Ali] b. Ebî Tâlib [ö. 168/784-5] ve Cerîrî -Cerîr soyundan biridir ve sultanın hatibidir- de yanındaydı. Nebîze dair hadisi ve ulemanın konu hakkındaki ihtilaflarını müzakere ediyorlardı. Şerîk şöyle dedi: 'Ebû İshak → Amr b. Meymûn el-Evdî isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi: Şu develerin etini yer, üzerine mide ve karınlarımızdan bunları hazmettirmesi için nebîz içeriz.' Hasan b. Zeyd [ayete telmih yaparak], 'Biz bunu dinde hiç işitmedik. Bu sadece bir uydurmadır.'[3] dedi. Bunun üzerine Şerîk 'Doğru, vallahi işitmemişsin! Seni meclislerin baş köşelerinde halılarda oturmak bundan alıkoydu.' deyip sustu. Sonra meclistekiler nebîzle ilgili hadisi müzakere ettiler. Ebû Ubeydullah, 'Ebû Abdullah [Şerîk], nebîze dair işittiğin hadisi topluluğa naklet' deyince

1 Tahhân neşrinde (I, 334) "Şümeyr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 575.
3 Sâd, 83/7.

٧٦٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى إِسحَاقَ النِّعَالِيِّ: أَخبَرَكُم عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ المَدَائِنِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَمِعتُ يَعلَى بنَ عُبَيدٍ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَوَعَدَهُ أَن يُحَدِّثَهُ، فَلَمَّا قَامَ قَالُوا لِيَعلَى: إِنَّ هَذَا جَهمِيٌّ، قَالَ: «جَهمِيٌّ يَجِيءُ إِلَيَّ وَإِلَى مَجلِسِي، لَا وَاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا حَدَّثتُ هَذَا بِحَدِيثٍ أَبَدًا، وَلَا حَدَّثتُ قَومًا هُوَ فِيهِم»

تَركُ التَّحدِيثِ لِمَن عَارَضَ الرِّوَايَةَ بِالتَّكذِيبِ

٧٦٣ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ الطَّرَّازِيُّ بِسَابُورَ، أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حَسنُويَه المُقرِئُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ، نا يَحيَى بنُ أَبِي بُكَيرٍ، نا حَرِيزُ بنُ عُثمَانَ، عَن سَلمَانَ بنِ سُمَيرٍ، عَن كَثِيرِ بنِ مُرَّةَ الحَضرَمِيِّ، قَالَ: «لَا تُحَدِّث بِالحَقِّ عِندَ السُّفَهَاءِ فَيُكَذِّبُوكَ، وَلَا تُحَدِّث بِالبَاطِلِ عِندَ الحُكَمَاءِ فَيَمقُتُوكَ»

٧٦٤ - أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ، أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَزيَدَ الخُزَاعِيُّ، نا الزُّبَيرُ هُوَ ابنُ بَكَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي مُصعَبُ بنُ عَبدِ اللهِ، عَن جَدِّي عَبدِ اللهِ بنِ مُصعَبٍ، قَالَ: حَضَرتُ شَرِيكًا فِي مَجلِسِ أَبِي عُبَيدِ اللهِ وَعِندَهُ الحَسَنُ بنُ زَيدِ بنِ الحَسَنِ بنِ أَبِي طَالِبٍ، وَالجُرَيرِيُّ رَجُلٌ مِن وَلَدِ جَرِيرٍ، وَكَانَ خَطِيبًا لِلسُّلطَانِ، فَتَذَاكَرُوا الحَدِيثَ فِي النَّبِيذِ وَاختِلَافِهِم فِيهِ، فَقَالَ شَرِيكٌ: نا أَبُو إِسحَاقَ عَن عَمرِو بنِ مَيمُونٍ الأَودِيِّ، عَن عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ قَالَ: «إِنَّا نَأكُلُ مِن لُحُومِ هَذِهِ الإِبِلِ، وَنَشرَبُ عَلَيهَا مِنَ النَّبِيذِ لِيُقَطِّعَهَا فِي أَجوَافِنَا وَبُطُونِنَا» فَقَالَ الحَسَنُ بنُ زَيدٍ: ﴿مَا سَمِعنَا بِهَذَا فِي المِلَّةِ الآخِرَةِ إِن هَذَا إِلَّا اختِلَاقٌ﴾ فَقَالَ شَرِيكٌ: أَجَل، وَاللهِ مَا سَمِعتَهُ، شَغَلَكَ عَن ذَلِكَ الجُلُوسُ عَلَى الطَّنَافِسِ فِي صُدُورِ المَجَالِسِ، ثُمَّ سَكَتَ، فَتَذَاكَرَ القَومُ الحَدِيثَ فِي النَّبِيذِ، فَقَالَ أَبُو عُبَيدِ اللهِ: أَبَا عَبدِ اللهِ، حَدِّثِ القَومَ بِمَا سَمِعتَ فِي النَّبِيذِ،

o, 'Asla! Hadis, ehli nazarında tekzibe maruz kalmaktan daha yücedir. Kime itiraz edilecek, kime? Ebû İshak el-Hemdânî [es-Sebîî]'ye mi Amr b. Meymûn el-Evdî'ye [ö. 74/693-4] mi?' demiştir."

765- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd → İbrahim el-Gazzâl → Ebû Hişâm er-Rifâî → Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]" isnâdıyla nakledildiğine göre Mücâlid [b. Saîd] [ö. 144/761-2] şöyle dedi: "Şa'bî bana öldükten sonra yaşayan eşek hadisini tahdîs etti. Ben de ondan rivayette bulundum. Ardından bir topluluk Şa'bî'ye gidip bu hadisi sordular. "Ben asla böyle bir hadis nakletmedim." dedi. Bunun üzerine bana geldiler. Ben de Şa'bî'ye gidip '[Hadisi] bana nakletmemiş miydin?' dedim. 'Ben sana hakîmlerin anlayacağı bir hadis naklediyorum, sen gidip onu cahillere rivayet ediyorsun.' dedi."[1]

4. Ashâb-ı Rey'e Nakilde Bulunmayanlar

766- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû Ali İbnü's-Savvâf → Ca'fer el-Firyâbî → Riyâh b. el-Ferec ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]'i şöyle derken işitmiştir: "[Ebû İshak] İbrahim b. Muhammed el-Fezârî bize geldi. İnsanlar da ondan hadis dinlemek için toplandılar. İbrahim bana insanlara gidip 'Kaderî olanlar meclisimize gelmesin, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini benimseyenler meclisimize gelmesin, sultana gidenler meclisimize gelmesin!' duyurusu yapmamı söyledi. Ben de çıkıp insanlara bunu bildirdim."

767- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Mansur b. Ebî Müzâhim[2] → Şerîk [b. Abdullah] → Âsım b. Ubeydullah → Abdullah b. Âmir b. Rebîa" isnâdıyla nakledildiğine göre Zeyd b. Sâbit şöyle demiştir: "[Satın alınacak malda] her tür kusurdan uzak olması [şartını ileri sürmek] caizdir." Mansur [b. Ebî Müzâhim] [ö. 235/850] şöyle dedi: "Ebû Yusuf, Şerîk [b. Abdullah]'a gitti. Ona bu hadisi nakletmesini istedi. Şerîk ise rivayette bulunmayı reddetti."

768- [Ahmed b. Ali] el-Ebbâr ayrıca "Ali b. Hucr'u şöyle derken işittim" dedi: "Bir gün Şerîk [b. Abdullah]'ın yanındaydık. 'Ya'kûb'un ashâbından olanları dersten çıkarın.' dedi. Ebû Yusuf'u kastediyordu."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 572.

2 Bu isim Acâc neşrinde (I, 530) "Mansur b. el-Mu'temir b. Ebî Müzâhim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

فَقَالَ: كَلَّا، الحَدِيثُ أَعَزُّ عَلَى أَهلِهِ مِن أَن يُعَرَّضَ لِلتَّكذِيبِ عَلَى مَن يَرُدَّ؟ عَلَى مَن يَرُدَّ؟ عَلَى أَبِي إِسحَاقَ الهَمَذَانِيِّ أَملَى عَمرِو بنِ مَيمُونٍ الأَودِيِّ.

٧٦٥ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ الغَزَّالُ، نا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ، نا أَبُو أُسَامَةَ، نا مُجَالِدٌ، حَدَّثَنِي الشَّعبِيُّ، بِحَدِيثِ الحِمَارِ الَّذِي عَاشَ بَعدَ مَا مَاتَ، فَرَوَيتُهُ عَنهُ، فَأَتَاهُ قَومٌ فَسَأَلُوهُ عَنهُ، فَقَالَ: مَا حَدَّثتُ بِهَذَا الحَدِيثِ قَطُّ، فَأَتَونِي، فَأَتَيتُهُ فَقُلتُ: أَوَمَا حَدَّثتَنِي؟ فَقَالَ: «أُحَدِّثُكَ بِحَدِيثِ الحُلَمَاءِ وَتُحَدِّثُ بِهِ السُّفَهَاءَ»

مَن كَانَ لَا يُحَدِّثُ أَصحَابَ الرَّأيِ

٧٦٦ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَبِي عَلِيِّ بنِ الصَّوَّافِ وَأَنَا أَسمَعُ، حَدَّثَكُم جعفَرٌ الفِريَابِيُّ، نا رِيَاحُ بنُ الفَرَجِ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُسهِرٍ، يَقُولُ: قَدِمَ عَلَينَا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الفَزَارِيُّ قَالَ: فَاجتَمَعَ النَّاسُ يَستَمِعُونَ مِنهُ قَالَ: فَقَالَ لِي: اخرُج إِلَى النَّاسِ فَقُل لَهُم: مَن كَانَ يَرَى رَأيَ القَدَرِ فَلَا يَحضُر مَجلِسَنَا، وَمَن كَانَ يَرَى رَأيَ أَبِي حَنِيفَةَ فَلَا يَحضُر مَجلِسَنَا، وَمَن كَانَ يَأتِي السُّلطَانَ فَلَا يَحضُر مَجلِسَنَا، قَالَ: «فَخَرَجتُ فَأَخبَرتُ النَّاسَ»

٧٦٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مَنصُورُ بنُ أَبِي مُزَاحِمٍ، نا شَرِيكٌ، عَن عَاصِمِ بنِ عُبَيدِ اللهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَامِرِ بنِ رَبِيعَةَ، عَن زَيدِ بنِ ثَابِتٍ، قَالَ: «البَرَاءَةُ مِن كُلِّ عَيبٍ جَائِزٌ» قَالَ مَنصُورٌ: جَاءَ أَبُو يُوسُفَ إِلَى شَرِيكٍ فَسَأَلَهُ أَن يُحَدِّثَهُ بِهَذَا الحَدِيثِ فَأَبَى شَرِيكٌ أَن يُحَدِّثَهُ.

٧٦٨ - وَقَالَ الأَبَّارُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ حُجرٍ، يَقُولُ: كُنَّا يَومًا عِندَ شَرِيكٍ فَقَالَ: «مَن كَانَ هَهُنَا مِن أَصحَابِ يَعقُوبَ فَأَخرِجُوهُ» قَالَ: «يَعنِي أَبَا يُوسُفَ»

5. Yöneticilere Nakilde Bulunmayanlar

769- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Muhammed b. Abdülvâhid el-Huzâî → Abdurrahman b. İbrahim el-Bezzâz" isnâdıyla nakledildiğine göre Haccâc b. Hamza [ö. 251-260/865-874 arası] şöyle demiştir: "Horasan valisinin oğlu İbnü'l-Mübârek'e geldi ve kendisine nakilde bulunmasını istedi. İbnü'l-Mübârek reddedip nakilde bulunmadı. Çıkarken İbnü'l-Mübârek evin kapısına kadar onu geçirdi. Adam İbnü'l-Mübârek'e 'Ebû Abdurrahman, bana nakilde bulunmanı istedim. Kabul etmedin. [O zaman neden] beni kapıya kadar geçirdin?' deyince İbnü'l-Mübârek 'Mesele nefsimse senin için onu ezerim. Ancak mesele Allah Resûlü'nün hadisi ise onu senden yükseğe koyarım.' cevabını verdi."

770- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Ebû Salih Merzûk b. Ahmed es-Sakatî → Abdullah b. Muhammed el-Kureşî → Muhammed b. Harun" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Salih [Mahbûb b. Musa] el-Ferrâ şöyle demiştir: "Fudayl b. İyâz'a 'Ca'fer b. Yahyâ [el-Bermekî]'ye [ö. 187/803] neden nakilde bulunmuyorsun?' diye sorulduğunda 'Allah Resûlü'nün hadisini, Ca'fer b. Yahyâ'ya nakletmekten daha üstün tutarım.' dedi."

771- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî -Hemedan'da- → Salih b. Ahmed b. Muhammed el-Hâfız → Kâsım b. Ebî Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre Ca'fer b. Hamdûye [ö. ?] şöyle demiştir: "Kûfe'de Kabîsa b. Ukbe'nin [ö. 215/830] kapısındaydık. Yanımızda hizmetlileriyle Dülef b. Abdülaziz b. Ebî Dülef [ö. 265/878-9][1] de vardı. Kabîsa dışarı çıkmada ağır davrandı. Hizmetlilerden biri yaklaşıp 'Cebel [bölgesinin] kralının oğlu kapında, sen hâlâ ağırdan alıyorsun?' dedi. Bunun üzerine Kabîsa bir tarafı paralanmış bir izarla dışarı çıkıp 'Bu şekilde bir dünyalığa razı olanın Cebel [bölgesinin] kralının oğluyla ne işi olur? Vallahi ona nakilde bulunmayacağım.' dedi ve eve girip kapıyı kapattı."

772- "Muhammed b. el-Hüseyin → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ali b. Haşrem → Abdullah b. Vehb → Abdullah b. Kâmil" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] veya başka biri şöyle demiştir:

---

1 Eserin neşirlerinde bu isim "Dülef b. Ebî Dülef b. Abdülaziz" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

مَن كَانَ لَا يُحَدِّثُ السَّلَاطِينَ

٧٦٩ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُوِيِي، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الخُزَاعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، عَنِ الحَجَّاجِ بنِ حَمزَةَ، قَالَ: أَتَى ابنَ المُبَارَكِ ابنُ وَالِي خُرَاسَانَ فَسَأَلَهُ أَن يُحَدِّثَهُ، فَأَبَى عَلَيهِ وَلَم يُحَدِّثهُ، فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَ مَعَهُ ابنُ المُبَارَكِ إِلَى بَابِ الدَّارِ، فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ سَأَلتُكَ أَن تُحَدِّثَنِي فَلَم تُحَدِّثنِي، وَخَرَجتَ مَعِي إِلَى بَابِ الدَّارِ، فَقَالَ: «أَمَّا نَفسِي فَأَهَنتُهَا لَكَ، وَأَمَّا حَدِيثُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُجِلُّهُ عَنكَ»

٧٧٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، نا أَبُو صَالِحٍ مَرزُوقُ بنُ أَحمَدَ السَّقَطِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ القُرَشِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ، نا أَبُو صَالِحٍ الفَرَّاءُ، قَالَ: قِيلَ لِفُضَيلِ بنِ عِيَاضٍ: لِمَ لَا تُحَدِّثُ جَعفَرَ بنَ يَحيَى؟ قَالَ: أَنَا أُجِلُّ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن أُحَدِّثَ بِهِ جَعفَرَ بنَ يَحيَى.

٧٧١ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ بِهَا، قَالَ: سَمِعتُ صَالِحَ بنَ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الحَافِظُ، يَقُولُ: أنا القَاسِمُ بنُ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ حَمدُويَه، يَقُولُ: كُنَّا بِالكُوفَةِ عَلَى بَابِ قَبِيصَةَ بنِ عُقبَةَ، وَمَعَنَا دُلَفُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي دُلَفَ، وَمَعَهُ الخَدَمُ، فَأَبطَأَ قَبِيصَةُ بِالخُرُوجِ، فَدَنَا خَادِمٌ وَقَالَ: ابنُ مَلِكِ الجَبَلِ عَلَى البَابِ وَأَنتَ تُبطِئُ فَخَرَجَ وَعَلَيهِ إِزَارٌ وَفِي طَرفِهِ كِسَرٌ، فَقَالَ: «مَن رَضِيَ مِنَ الدُّنيَا بِهَذَا إِيش يَعمَلُ بِابنِ مَلِكِ الجَبَلِ، وَاللهِ لَا حَدَّثتُهُ، وَدَخَلَ وَرَدَّ البَابَ»

٧٧٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عَلِيُّ بنُ خَشرَمٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ كَامِلٍ، عَن مَالِكٍ، أَو غَيرِهِ، قَالَ:

“Rebîa [b. Ebî Abdurrahman], -halife- Velîd b. Yezîd’in [hs. 125-126/743-744] yanına girdiğinde Velîd, ‘Bize nakilde bulun.’ dedi. Rebîa ise ‘Hiçbir şey nakletmem.’ dedi. Velîd’in yanından çıkınca da ‘Bir şarkıcı kadından talepte bulunur gibi, Rebîa bize nakilde bulun, diyerek benden [rivayet] isteyen şu adama da bakın hele!’”

773- “Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ca‘fer el-Fakîh -Karmîsîn’de- → İshak b. Sa‘d b. el-Hasan b. Süfyân en-Nesâî → Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî → babası → Muhammed b. İmrân Ebû Ca‘fer ed-Dabbî → Ya‘kûb b. Ebî Ya‘kûb” isnâdıyla nakledildiğine göre Şerîk [b. Abdullah] şöyle demiştir: “Ebû Ca‘fer el-Mansur [hs. 136-158/754-775] bir adamın yanında gizlenmiş adam da ona ikramda bulunmuştu. Hilafet kendisine geçince adam tebrik için Mansur’a geldi. Ebû Ca‘fer ona ikramda bulup ‘İhtiyacın [neyse] iste.’ deyince adam ‘Biliyorsun ki Allah’ın lütfu sayesinde varlık içindeyim. Bir ihtiyacım yok. Yalnızca A‘meş’in bana hadis naklinde bulunmasını arzuluyorum. Ona bir mektup yazsan da bana rivayette bulunsa.’ dedi. Bunun üzerine Ebû Ca‘fer, A‘meş’e durumu ifade edip adamın kendisi üzerindeki hakkından bahsederek ona rivayette bulunmasını isteyen bir mektubu bizzat kendisi yazdı. Adam mektubu alıp A‘meş’in kapısına geldi ve kapıyı çaldı. A‘meş kapısının çalınmasından hoşlanmazdı. ‘Kim o? Gel içeri!’ dedi. Adam içeri girdi. [O sırada] A‘meş, koyunlar için küspe çıkarıyordu. ‘Neden geldin?’ diye sorunca adam ‘Bu, müminlerin emirinin sana [yazdığı] mektubudur.’ dedi. A‘meş ‘Getir.’ dedi ve mektubu alıp -koyunu kastederek- ‘Büsra’ dedi. Koyun kafasını kaldırdı. A‘meş de mektubu büküp yesin diye koyuna uzattı. Sonra ‘İçinde ne vardı?’ dedi. Adam ‘Bana rivayet etmene [dair bir buyruk] vardı.’ deyince A‘meş ‘Sana tek harf bile rivayet etmem!’ Bunun üzerine adam ‘Subhanallah! Müminlerin emiri sana mektup yazıyor ve sen onun isteğini yerine getirmiyorsun öyle mi?’ dedi. A‘meş ise ‘Vallahi ne sana ne de senin içinde bulunduğun bir topluluğa nakilde bulunurum.’ cevabını verdi.”

6. Kibir Olmaması İçin Nakilde Bulunmayı Hoş Görmeyenler

774- “Ebü’l-Hüseyin Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer b. Dürüsteveyh → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne]” isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdullah] b. Şübrüme [ö. 144/761-2] şöyle demiştir: “[Bir seferinde] Abdullah [b. Mes‘ûd] konuşuyor, Temîm b. Hazlem [ö. 61-70/680-690 arası] ise susuyordu. Bu sebeple Abdullah ona ‘Konuşan kişi olma durumun varsa [yani bu konuda diyeceğin bir şey varsa] konuş!’ dedi.”

لَمَّا دَخَلَ رَبِيعَةُ عَلَى الوَلِيدِ بنِ يَزِيدَ وَهُوَ خَلِيفَةٌ، قَالَ: يَا رَبِيعَةُ حَدِّثنا قَالَ: «مَا أُحَدِّثُ شَيئًا» قَالَ: «فَلَمَّا خَرَجَ مِن عِندِهِ» قَالَ: أَلَا تَعجَبُونَ مِن هَذَا الَّذِي يَقتَرِحُ عَلَيَّ كَمَا يَقتَرِحُ عَلَى المُغَنِّيَةِ: حَدِّثنَا يَا رَبِيعَةُ.

٧٧٣ - أنا أَبُو جعفرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الفَقِيهُ بِقرمِيسِينَ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ النَّسَائِيُّ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ الأَنبَارِيِّ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ أَبُو جَعفَرٍ الضَّبِّيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ أَبِي يَعقُوبَ، نا شَرِيكٌ، قَالَ: كَانَ أَبُو جَعفَرٍ المَنصُورُ قَدِ استَخفَى عِندَ رَجُلٍ فَأَكرَمَهُ، فَلَمَّا أَفضَتِ الخِلَافَةُ إِلَيهِ قَدِمَ عَلَيهِ ذَلِكَ الرَّجُلُ يُهَنِّئُهُ فَأَكرَمَهُ أَبُو جَعفَرٍ، وَقَالَ لَهُ: «سَل حَاجَتَكَ» فَقَالَ لَهُ: أَنتَ تَعلَمُ أَنِّي مِنَ اللهِ فِي نِعمَةٍ، مَا لِي حَاجَةٌ إِلَّا أَنِّي أَشتَهِي أَن يُحَدِّثَنِي الأَعمَشُ، فَاكتُب إِلَيهِ كِتَابًا لِيُحَدِّثَنِي، فَكَتَبَ لَهُ أَبُو جَعفَرٍ كِتَابًا بِخَطِّهِ إِلَى الأَعمَشِ يُعَرِّفُهُ فِيهِ وُجُوبَ حَقِّهِ عَلَيهِ، وَيَأمُرُهُ بِأَن يُحَدِّثَهُ، فَلَمَّا مَضَى الرَّجُلُ بِالكِتَابِ وَافَى بَابَ الأَعمَشِ فَدَقَّهُ، وَكَانَ الأَعمَشُ يَكرَهُ أَن يُدَقَّ عَلَيهِ بَابُهُ فَقَالَ: مَن ذَا؟ ادخُل، فَدَخَلَ وَالأَعمَشُ، يَلخَفُ كُسبًا لِلشَّاةِ - فَقَالَ لَهُ: مَا لَكَ؟ فَقَالَ: هَذَا كِتَابُ أَمِيرِ المُؤمِنِينَ إِلَيكَ، فَقَالَ: هَاتِهِ فَأَخَذَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا بُسرَةُ - يَعنِي أَنَّ اسمَ الشَّاةِ بُسرَةُ - فَرَفَعَت رَأسَهَا، فَجَعَلَ يُضَفِّرُهَا الكِتَابَ حَتَّى أَكَلَتهُ، ثُمَّ قَالَ: إِيش فِيهِ؟ قَالَ: فِيهِ أَن تُحَدِّثَنِي، فَقَالَ: مَا أُحَدِّثُكَ بِحَرفٍ، فَقَالَ: سُبحَانَ اللهِ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ يَكتُبُ إِلَيكَ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ فِي شَيءٍ فَلَا تَفعَلهُ، فَقَالَ: «وَاللهِ مَا أُحَدِّثُكَ وَلَا أُحَدِّثُ قَومًا أَنتَ فِيهِم»

مَن كَرِهَ التَّحدِيثَ عَلَى سَبِيلِ المُبَاهَاةِ

٧٧٤ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا ابنُ شُبرُمَةَ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ يُحَدِّثُ وَتَمِيمُ بنُ حَذلَمٍ سَاكِتٌ، فَقَالَ لَهُ عَبدُ اللهِ: «إِنِ استَطَعتَ أَن تَكُونَ أَنتَ المُحَدَّثَ فَافعَل»

775- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. Muhammed et-Tûsî → Eyyûb el-Attâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, [ilk dönem sufilerinden olan] Bişr b. el-Hâris'i "Hammâd b. Zeyd bize tahdîs etti" deyip ardından şunu eklerken işitmiştir: "Estağfurullah, isnâdı zikretmek kalpte böbürlenme hissine yol açar."

776- "Ali b. Muhammed → Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Havzî → Ebû Bekir İbn Ebi'd-Dünya → Hamza b. el-Abbas → Abdân b. Osman → Abdullah [b. el-Mübârek] → Rişdîn[1] b. Sa'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Haccâc b. Şeddâd [ö. 129/746-7], Ubeydullah b. Ebî Ca'fer'i [ö. 136/753-4 {?}] -hikmet ehlindedi- şöyle derken işitti: "Kişi, bir mecliste konuştuğunda bu durumdan hoşnut kalırsa sussun. Eğer susuyorsa ve bu durumdan hoşnut kalırsa da konuşsun."

7. Hadis Rivayetinde Halis Niyet Taşımayan Kimseye Nakilde Bulunmaktan Kaçınanlar

777- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî el-Hâfız → İmâm Ebû Bekir el-İsmâîlî → Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk → Harun b. Sevvâr el-Mukrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Fudayl b. İyâz'a "Bize nakilde bulunup sevap kazansan ya?" denilince şöyle dedi: "Neyden sevap alacakmışım? Meclislerde [rivayet edip de] keyif alacağınız şeyler için mi?"

778- "Ebü't-Tahir Abdülgaffâr b. Muhammed b. Ca'fer el-Müeddib → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ca'fer es-Sâiğ → Ebû Nuaym en-Nehaî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şerîk [b. Abdullah] şöyle demiştir: "Şu Ashâbü'l-hadîs'i görüyor musun? Hadisi Allah rızası için talep etmiyor, aksine öğrendikleri hadislerle [gösteriş yapıp öne çıkmaya çalışarak] aşırıya gidiyorlar."

779- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ömer b. Ca'fer b. Selm[2] → Ahmed b. Ali el-Muharrimî → Muhammed b. Râfi' en-Neysâbûrî → Zeyd b. el-Hubâb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân es-Sevrî'yi şöyle derken işitmiştir: "Birinin halisane bir niyetle hadis talep ettiğini bilsem peşinden gider, ona evinde bile nakilde bulunurum."[3]

---

1 Tahhân (I, 338) ve Acâc (I, 536) neşirlerindeki "Rüşd" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 610) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (I, 338) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 183-4.

٧٧٥ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيُّ، نا أَيُّوبُ العَطَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، ثُمَّ قَالَ: «أَستَغفِرُ اللَّهَ، إِنَّ لِذِكرِ الإِسنَادِ فِي القَلبِ خُيَلَاءَ»

٧٧٦ - وأنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ، أَيضًا، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرٍ الحَوزِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الدُّنيَا، حَدَّثَنِي حَمزَةُ بنُ العَبَّاسِ، أنا عَبدَانُ بنُ عُثمَانَ، أنا عَبدُ اللهِ، أنا رِشدين بنُ سَعدٍ، نا الحَجَّاجُ بنُ شَدَّادٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيدَ اللهِ بنَ أَبِي جعفَرٍ، وَكَانَ أَحَدُ الحُكَمَاءِ يَقُولُ فِي بَعضِ قَولِهِ: «إِذَا كَانَ المَرءُ يُحَدِّثُ فِي المَجلِسِ فَأَعجَبَهُ الحَدِيثُ فَليَسكُت، وَإِن كَانَ سَاكِتًا فَأَعجَبَهُ السُّكُوتُ فَليُحَدِّث»

مَن كَانَ يَمتَنِعُ أَن يُحَدِّثَ مَن لَا نِيَّةَ صَحِيحَةَ لَهُ فِي الحَدِيثِ

٧٧٧ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ العَبدُويِي الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ الإِمَامَ أَبَا بَكرٍ الإِسمَاعِيلِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ مَسرُوقٍ يَقُولُ: نا هَارُونُ بنُ سَوَّارٍ المُقرِئُ، قَالَ: سَمِعتُ الفُضَيلَ بنَ عِيَاضٍ وَقِيلَ لَهُ: أَلَا تَحَدِّثُنَا تُؤجَرُ قَالَ «عَلَى أَيِّ شَيءٍ أُؤجَرُ؟ عَلَى شَيءٍ تَتَفَكَّهُونَ بِهِ فِي المَجَالِسِ»

٧٧٨ - أنا أَبُو الطَّاهِرِ عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرٍ المُؤَدِّبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جعفَرًا الصَّائِغَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ النَّخَعِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ شَرِيكًا، يَقُولُ: «تَرَى أَصحَابَ الحَدِيثِ هَؤُلَاءِ لَيسَ يَطلُبُونَهُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّمَا يَتَطَرَّفُونَ بِهِ»

٧٧٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا عُمَرُ بنُ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ المُخَرِّمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ رَافِعٍ النَّيسَابُورِيُّ، نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَعنِي الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «لَو عَلِمتُ أَنَّ أَحَدًا يَطلُبُهُ بِنِيَّةٍ - يَعنِي الحَدِيثَ - لَاتَّبَعتُهُ حَتَّى أُحَدِّثَهُ فِي بَيتِهِ»

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Muhaddisin talep eden kimseyi reddetmeyip kendisinden isteyen herkese rivayette bulunmasını uygun görürürüz. Nitekim Süfyân es-Sevrî başka bir haberde "Hadisi talep etmeleri niyettir." derken[1] Habîb b. Ebî Sâbit ve Maʿmer b. Râşid "Hâlis bir niyetimiz olmadığı hâlde hadis talebinde bulunduk. Daha sonra Allah [bize] onu ihsan etti." demişlerdir.

780- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. el-Hasan b. el-Mühelleb → Abdullah b. Muhammed b. Sellâm → Abdullah b. Ömer el-Isfahânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân [es-Sevrî]'yi "İnsanlar içinde hadis talebelerinden faziletlisi yoktur." derken işitmiş ve "Ebû Abdullah! Hadisi halis bir niyet olmaksızın talep ediyorlar!" deyince de Süfyân "Hadise talip olmaları niyetin ta kendisidir." cevabını vermiştir.

781- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl → Daʿlec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Süreyc b. Yunus" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Yemân şöyle demiştir: "Süfyân [es-Sevrî]'yi ne ilmi ne de onu talep edeni ayıplarken duydum. [Bazı kimseler için] 'Hadise niyetleri yok.' dediklerinde, 'Hadisi talep etmeleri niyettir.' demişti."

782- "Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan b. Zeyd el-Alevî -Rey'de- → Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Sehl el-Bezzâz → Muhammed b. Eyyûb → Hasan b. Muhammed → Ebû Bekir b. Ayyâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit şöyle demiştir: "Halis bir niyetim yokken hadis talep ettim. Niyet sonradan geldi."

783- "Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz → Daʿlec b. Ahmed → Muhammed b. Nuaym → Ebû Caʿfer Mahled b. Mâlik el-Cemmâl[2] → Ebû Süfyân Muhammed b. Humeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Maʿmer [b. Râşid] şöyle demiştir: "Halis bir niyetimiz yokken hadis talebinde bulunduk. Daha sonra Allah onunla bizi rızıklandırdı."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 183.

2 Bu isim Tahhân (I, 339) ve Acâc (I, 539) neşirlerinde "Ebû Cafer Mahled b. Mâlik b. el-Cevzâ", İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 614) ise "Ebû Cafer Mahled b. Mâlik b. el-Cemmâl" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَالَّذِي نَستَحِبُّهُ أَن يَروِيَ المُحَدِّثُ لِكُلِّ أَحَدٍ سَأَلَهُ التَّحدِيثَ وَلَا يَمنَعَ أَحَدًا مِنَ الطَّلَبَةِ، فَقَد قَالَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ فِي خَبَرٍ آخَرَ: طَلَبُهُمُ الحَدِيثَ نِيَّةٌ، وَقَالَ حَبِيبُ بنُ أَبِي ثَابِتٍ، وَمَعمَرُ بنُ رَاشِدٍ: طَلَبنَا الحَدِيثَ وَمَا لَنَا فِيهِ نِيَّةٌ، ثُمَّ رَزَقَ اللَّهُ النِّيَّةَ بَعدُ.

٧٨٠ - أنا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ المُهَلَّبِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَلَّامٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ عُمَرَ الأَصبَهَانِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «مَا كَانَ فِي النَّاسِ أَفضَلُ مِن طَلَبَةِ الحَدِيثِ» قَالَ: قُلتُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ: يَطلُبُونَهُ بِغَيرِ نِيَّةٍ، قَالَ: «طَلَبُهُم إِيَّاهُ نِيَّةٌ»

٧٨١ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا يَحيَى بنُ يَمَانٍ، قَالَ: «مَا سَمِعتُ سُفيَانَ يَعِيبُ العِلمَ قَطُّ، وَلَا مَن يَطلُبُهُ» قَالُوا: لَيسَت لَهُم نِيَّةٌ، قَالَ: طَلَبُهُمُ العِلمَ نِيَّةٌ.

٧٨٢ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زَيدٍ العَلَوِيُّ بِالرِّيِّ، نا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَهلٍ البَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ، أنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ، قَالَ: قَالَ حَبِيبٌ، يَعنِي ابنَ أَبِي ثَابِتٍ: «طَلَبتُ الحَدِيثَ وَمَا لِي فِيهِ نِيَّةٌ، ثُمَّ إِنَّ النِّيَّةَ جَاءَت مِن بَعدُ»

٧٨٣ - أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الوَاعِظُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، نا أَبُو جعفرٍ مَخلَدُ بنُ مَالِكٍ الجَمّال، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ أَبُو سُفيَانَ، قَالَ: قَالَ مَعمَرٌ: «لَقَد طَلَبنَا هَذَا الشَّأنَ وَمَا لَنَا فِيهِ نِيَّةٌ، ثُمَّ رَزَقَنَا اللَّهُ بَعدُ»

784- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî" [*tahvîl*] ve "İsmail b. Ahmed el-Hîrî → Zâhir b. Ahmed es-Serahsî → Ebû Lebîd Muhammed b. İdris eş-Şâmî → Mahmud b. Gaylân" isnâdlarıyla nakledildiğine göre *Abdürrezzâk [b. Hemmâm]*, Ma'mer [b. Râşid]'in kendilerine şunu haber verdiğini söylemiştir: "Denilmiştir ki, kişi Allah rızası dışında bir niyetle ilim talep ederse o kişinin niyeti Allah rızası oluncaya kadar ilim ondan uzak durur."

785- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Ali b. Abdurrahman el-Kûfî → Ahmed b. Hâzim → Hasan b. Kuteybe" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İshak [ö. 150/768] şöyle demiştir: "Bir topluluk hadis talebiyle Simâk b. Harb'e [ö. 123/740-1] geldi. Meclisinde bulunanlar 'Bunlara nakilde bulunmana hacet yok. Zira ne ilgileri ne de halis niyetleri var.' deyince Simâk 'Hayır konuşun. Biz de bu işi talep ettiğimizde Allah rızasını gözetmiyorduk. Ondan ihtiyacım olanı elde edince hadis beni faydalı olana yönlendirip zararlı olandan sakındırdı.' diye mukabele etti."[1]

786- "Ebü'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Süleyman el-Isfahânî -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Selâme b. Mahmûd el-Kaysî -Askalân'da- → Ebû Tevbe Ahmed b. Salim el-Müezzin" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hüseyin b. Ali el-Cu'fî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadis rivayet etmekten kaçınırdım. Bir gün rüyama biri girip 'Neden rivayette bulunmuyorsun?' dedi. Ona 'İnsanlar hadisi Allah rızası için talep etmiyor.' cevabını verince 'Naklet. Faydalanan faydalanır, zarar görecek olan zarar görür.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Selef âlimleri arasında hadislerin yaygınlaşmasından sevap umarak insanları hadisini almaya yönlendiren ve bunu hadisin hakkı olarak gören kimseler vardı.

787- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel]" [*tahvîl*] ve "İbn Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî,[2] Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Urve [b. ez-Zübeyr], insanları hadisini almaya yönlendirirdi."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 182.

2 Acâc neşrinde (I, 540) "el-Hutamî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٧٨٤ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، وأنا إِسمَاعِيلُ بنُ أَحمَدَ الحِيرِيُّ، أنا زَاهِرُ بنُ أَحمَدَ السَّرَخسِيُّ، نا أَبُو لَبِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ الشَّامِيُّ، نا مَحمُودٌ، يَعنِي ابنَ غَيلَانَ، قَالَا: نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ - وَفِي حَدِيثِ الرَّمَادِيِّ قَالَ: كَانَ يُقَالُ: إِنَّ الرَّجُلَ - لَيَطلُبُ العِلمَ لِغَيرِ اللهِ فَيَأبَى عَلَيهِ العِلمُ حَتَّى يَكُونَ لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ.

٧٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الكُوفِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ حَازِمٍ، نا حَسَنُ بنُ قُتَيبَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: جَاءَ قَومٌ إِلَى سِمَاكِ بنِ حَربٍ يَطلُبُونَ الحَدِيثَ، فَقَالَ جُلَسَاؤُهُ: مَا يَنبَغِي لَكَ أَن تُحَدِّثَ هَؤُلَاءِ، مَا لِهَؤُلَاءِ رَغبَةٌ وَلَا نِيَّةٌ، فَقَالَ سِمَاكٌ: قُولُوا خَيرًا، قَد طَلَبنَا هَذَا الأَمرَ وَنَحنُ لَا نُرِيدُ اللَّهَ بِهِ، فَلَمَّا بَلَغَت مِنهُ حَاجَتِي دَلَّنِي عَلَى مَا يَنفَعُنِي وَحَجَزَنِي عَمَّا يَضُرُّنِي.

٧٨٦ - أنا أَبُو القَاسِمِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الأَصبَهَانِيُّ بِهَا، نا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا سَلَامَةُ بنُ مَحمُودٍ القَيسِيُّ، بِعَسقَلَانَ، نا أَبُو تَوبَةَ أَحمَدُ بنُ سَالِمٍ المُؤَذِّنُ، قَالَ: سَمِعتُ حُسَينَ بنَ عَلِيٍّ الجُعفِيَّ، يَقُولُ: كُنتُ قَدِ امتَنَعتُ أَن أُحَدِّثَ فَأَتَانِي آتٍ فِي النَّومِ فَقَالَ: مَا لَكَ لَا تُحَدِّثُ؟ قُلتُ: إِنَّهُم لَيسُوا يَطلُبُونَ بِهِ اللَّهَ، فَقَالَ: حَدِّث، يَنفَعُ مَن نَفَعَ، وَيَضُرُّ مَن ضَرَّ.

وَكَانَ فِي السَّلَفِ مَن يَتَأَلَّفُ النَّاسَ عَلَى حَدِيثِهِ ابتِغَاءَ المَثُوبَةِ فِي نَشرِهِ، وَيَرَى أَنَّ ذَلِكَ مِن وَاجِبِ حَقِّهِ.

٧٨٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ، ح وأنا ابنُ رِزقٍ، أَيضًا، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: «كَانَ عُروَةُ يَتَأَلَّفُ النَّاسَ عَلَى حَدِيثِهِ»

788- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kabîsa [b. Ukbe] şöyle demiştir: "Bizzat kendisinden duymadım ama Süfyân [es-Sevrî] 'Bu ilmi öğrenin. Öğrendiğiniz vakit ezberleyin. Ezberlediğinizde onunla amel edin. Amel ettiğinizde ise onu yayın.' demiş."

8. Hadisi Ehline Nakletmekten Kaçınmanın Keraheti

789- "Hasan b. Ebî Bekir b. Şâzân ve Osman b. Yusuf el-Allâf → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → İsmail b. el-Fazl → Muhammed b. Ebî Bekir → Yahyâ b. Osman → İbrahim el-Hecerî → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]→ Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Ehli olduğu hâlde onlara [ilmi] aktarmayan kimse sanki ehil olmayanlara aktarmış gibidir."[1]

790- "Hasan [b. Ebî Bekir] ve Osman [b. Yusuf] → [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → İsmail [b. el-Fazl] → Kuteybe [b. Saîd] → Cerîr" [*tahvîl*] ve "İsmail → Abdurrahman b. Salih → Abdurrahim b. Süleyman → Hecerî → Ebû İyâz → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla Hz. Peygamber'den benzer bir rivayet nakledilmiştir.

791- "Ali b. Ebî Bekir et-Tırâzî -Nişabur'da- → Ahmed b. Ali b. Hasnûye el-Mukrî → Muhammed b. Yezîd → Yahyâ b. Ebî Bükeyr → Harîz[2] b. Osman → Selman b. Şümeyr[3]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kesîr b. Mürre el-Hadramî şöyle demiştir: "İlmin ehline ulaşmasına engel olma, günaha girersin. Ehil olmayana nakletme, cahillik yaparsın. Malının sende hakkı olduğu gibi ilminin de üzerinde hakkı vardır, bunu bil."[4]

792- "Ubeydullah b. Ömer b. Ahmed el-Vâiz → babası → Abdullah b. Muhammed → Muhammed b. Ziyâd b. Ferve → Ebû Şihâb [Abdürrabbih b. Nâfi']" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Kays el-Mülâî şöyle demiştir: [Hz.] İsa b. Meryem şöyle buyurmuştur: "Hikmeti ehlinden sakınırsan de ehli olmayana nakledersen de cahillik yapmış olursun. Tedavi eden doktor gibi ol ki o, gerektiğinde ilaç kullanır, gerekli olmadığında kullanmaz."

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Acâc neşrinde (I, 542) "Cerîr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Acâc neşrinde (I, 542) "Sümeyr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 575.

٧٨٨ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا قَبِيصَةُ، قَالَ: قَالَ سُفيَانُ، وَلَم أَسمَعهُ مِن سُفيَانَ: «تعَلَّمُوا هَذَا العِلمَ، فَإِذَا عَلِمتُمُوهُ فَتَحَفَّظُوهُ، فَإِذَا حَفِظتُمُوهُ فَاعمَلُوا بِهِ، فَإِذَا عَمِلتُم بِهِ فَانشُرُوهُ»

كَرَاهَةُ الِامتِنَاعِ مِن بَذلِ الحَدِيثِ لِأَهلِهِ

٧٨٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، وَعُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ العَلَّافُ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ الفَضلِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا يَحيَى بنُ عُثمَانَ، عَن إِبرَاهِيمَ الهَجَرِيِّ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَانِعُ الحَدِيثِ أَهلَهُ كَمُحَدِّثِهِ غَيرَ أَهلِهِ»

٧٩٠ - وأنا الحَسَنُ، وَعُثمَانُ، قَالَا: أنا الشَّافِعِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ، نا قُتَيبَةُ، نا جَرِيرٌ، قَالَ: وَنا إِسمَاعِيلُ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ صَالِحٍ، نا عَبدُ الرَّحِيمِ بنُ سُلَيمَانَ، جَمِيعًا، عَنِ الهَجَرِيِّ، عَن أَبِي عِيَاضٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَحوَهُ.

٧٩١ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي بَكرٍ الطَّرَّازِيُّ، بِنَيسَابُورَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حَسنُويَه المُقرِئُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ، نا يَحيَى بنُ أَبِي بُكَيرٍ، نا حَرِيزُ بنُ عُثمَانَ، عَن سَلمَانَ بنِ شُمَيرٍ، عَن كَثِيرِ بنِ مُرَّةَ الحَضرَمِيِّ، قَالَ: «لَا تَمنَعِ العِلمَ أَهلَهُ فَتَأثَمَ، وَلَا تُحَدِّث بِهِ غَيرَ أَهلِهِ فَتَجهَلَ، وَاعلَم أَنَّ عَلَيكَ فِي عِلمِكَ حَقًّا كَمَا أَنَّ عَلَيكَ فِي مَالِكَ حَقًّا»

٧٩٢ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الوَاعِظُ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ زِيَادِ بنِ فَروَةَ، نا أَبُو شِهَابٍ، عَن عَمرِو بنِ قَيسٍ المُلَائِيِّ، قَالَ: قَالَ عِيسَى ابنُ مَريَمَ عَلَيهِ السَّلَامُ: إِن مَنَعتَ الحِكمَةَ أَهلَهَا جَهِلتَ، وَإِن أَبَحتَهَا غَيرَ أَهلِهَا جَهِلتَ، كُن كَالطَّبِيبِ المُدَاوِي، إِن رَأَى مَوضِعًا لِلدَّوَاءِ وَإِلَّا أَمسَكَ.

XIX. Muhaddisin İlim Talebelerine Hürmet Etmesi ve Onlara Hüsn-i Tahammül Gösterip Sabretmeye Gayret Etmesi

793- "Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Ubeyd Muhammed b. Ahmed b. el-Müemmel es-Sayrafî → Kâsım b. Hâşim el-Bezzâz → Yahyâ b. Salih → Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kendisinden ilim tahsil ettiğiniz kimselere hürmet edin. İlim öğrettiğiniz kimselere de hürmet edin."[1]

794- "Hasan b. Ebî Tâlib → İsmail b. Muhammed b. Zencî el-Kâtib → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd → Ebû Hâtim [Sehl b. Osman]" isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî şöyle demiştir: "Âlimde şu dört haslet ve talebede de şu dört özellik bulunursa durumları örtüşür ve maksat hâsıl olur. Bu özelliklerden biri bile bulunmazsa olmaz. Âlimdeki özellikler akıl, sabır, güzel muamele ve öğretme aşkı; öğrencideki özellikler ise hırs, meşguliyetsizlik, ezber yeteneği ve akıldır. Zira âlim aklıyla öğrencinin [eğitiminin] idaresinde başarılı olamazsa öğrencinin eğitimi bozulur. Öğrenciye sabretmezse ondan bıkar. Güzel muamelede bulunmazsa ilimden nefret etmesine sebep olur. İlmini ona aktarmazsa kendisi de istifade edemez. Öğrencinin aklı yoksa anlamaz. Hırsı yoksa öğrenemez. İlgisini ilme teksif etmezse hocasından istifade edemez ve ezber yeteneği kötüleşir. Ezberi kötü olursa da ilimle arasındaki ilişki su üzerindeki yazı gibi olur."

795- "Ebû Bekir el-Berkânî → İshak [b. Muhammed] en-Niâlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. İshak el-Medâinî [ö. 311/924] şöyle demiştir: "Mücâhid b. Musa'nın yanındaydım. Müstemlî, Ashâbü'l-hadîs'ten çektikleri hususunda şikâyetlenince Mücâhid şöyle demiştir:

> 'Devem yolculuğun uzunluğundan şikâyet etti. Güzelce sabret! İkimiz de sınanıyoruz.'

796- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Yunus b. Abdüla'lâ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şâfiî'yi şöyle derken işitmiştir: "İnsanların idaresi hayvanlarınkinden daha çetindir."

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

بَابُ تَوقِيرِ المُحَدِّثِ طَلَبَةَ العِلمِ وَأَخذِهِ نَفسَهُ بِحُسنِ الاِحتِمَالِ لَهُم وَالحِلمِ

٧٩٣ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الجوهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو عُبَيدٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ المُؤَمَّلِ الصَّيرَفِيُّ، نا القَاسِمُ بنُ هَاشِمٍ البَزَّازُ، نا يَحيَى بنُ صَالِحٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الأَنصَارِيُّ، نا نَافِعٌ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «وَقِّرُوا مَن تَعلَمُونَ مِنهُ العِلمَ، وَوَقِّرُوا مَن تُعَلِّمُونَهُ العِلمَ»

٧٩٤ - حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زَنجِيٍّ الكَاتِبُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ دُرَيدٍ قَالَ: قَالَ أَبُو حَاتِمٍ: قَالَ الأَصمَعِيُّ: إِذَا كَانَت فِي العَالِمِ خِصَالٌ أَربَعٌ، وَفِي المُتَعَلِّمِ خِصَالٌ أَربَعٌ اتَّفَقَ أَمرُهُمَا وَتَمَّ، فَإِن نَقَصَت مِن وَاحِدٍ مِنهُمَا خَصلَةٌ لَم يَتِمَّ أَمرُهُمَا، أَمَّا اللَّوَاتِي فِي العَالِمِ: فَالعَقلُ، وَالصَّبرُ، وَالرِّفقُ، وَالبَذلُ، وَأَمَّا اللَّوَاتِي فِي المُتَعَلِّمِ: فَالحِرصُ، وَالفَرَاغُ، وَالحِفظُ، وَالعَقلُ؛ لِأَنَّ العَالِمَ إِن لَم يُحسِن تَدبِيرَ المُتَعَلِّمِ بِعَقلِهِ خُلِطَ عَلَيهِ أَمرُهُ، وَإِن لَم يَكُن لَهُ صَبرٌ عَلَيهِ مَلَّهُ، وَإِن لَم يَرفُق بِهِ بَغَّضَ إِلَيهِ العِلمَ، وَإِن لَم يَبذُل لَهُ عِلمَهُ لَم يَنتَفِع بِهِ، وَأَمَّا المُتَعَلِّمُ فَإِن لَم يَكُن لَهُ عَقلٌ لَم يَفهَم، وَإِن لَم يَكُن لَهُ حِرصٌ لَم يَتَعَلَّم، وَإِن لَم يُفَرِّغ لِلعِلمِ قَلبَهُ لَم يَعقِل عَن مُعَلِّمِهِ، وَسَاءَ حِفظُهُ، وَإِذَا سَاءَ حِفظُهُ كَانَ مَا يَكُونُ بَينَهُمَا مِثلَ الكِتَابِ عَلَى المَاءِ.

٧٩٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى إِسحَاقَ النِّعَالِيِّ قَالَ لَكُم عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ المَدَائِنِيُّ: كُنتُ عِندَ مُجَاهِدِ بنِ مُوسَى فَشَكَا إِلَيهِ المُستَملِي مَا يَمُرُّ بِهِ مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ، فَقَالَ مُجَاهِدٌ:

شَكَا إِلَيَّ جَمَلِي طُولَ السُّرَى   صَبرًا جَمِيلًا فَكِلَانَا مُبتَلَى

٧٩٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا يُونُسُ بنُ عَبدِ الأَعلَى، قَالَ: سَمِعتَ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: «سِيَاسَةُ النَّاسِ أَشَدُّ مِن سِيَاسَةِ الدَّوَابِّ»

1. Muhaddisin Yaşlılara ve Marifet Ehline İkramda Bulunması

797- "Ebü'l-Hasan Büşra b. Abdullah er-Rûmî → Ömer b. Ali b. İbrahim el-Kâtib → Ebû Abdullah İbn Ufeyr → Ebû Hemmâm Velîd b. Şücâ' → Bakıyye b. el-Velîd → Yahyâ b. Müslim → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî]→ Câbir b. Abdullah el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman kardeşine ikramda bulunan, Allah'a ikramda bulunmuş demektir."[1]

798- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ali b. Ömer b. Ahmed [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. Ali b. İsmail el-Übüllî → Yahyâ b. Osman b. Salih → İsmail b. Mesleme b. Ka'neb" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Muhammed Abbâd el-Basrî [ö. ?] şöyle demiştir: "Meclislerde şu üçü için yer açılır: Kur'an hafızı, hadis hafızı ve ihtiyarlamış Müslüman."

799- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Muhammed b. Ebî Zükeyr → İbn Vehb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mâlik [b. Enes]'i şöyle derken işitmiştir: "Rebîa [b. Ebî Abdurrahman] ve daha başkalarının meclislerine katılırdık. Yaşlı ve fazilet sahibi birisi geldiğinde yakınlarına oturması için 'Buraya buyurun' derlerdi." Mâlik sözlerine şöyle devam etti: "Rebîa, bazen çok yaşlı olmayan biri geldiğinde de 'Buraya buyurun' derdi ve yalnızca yamacına oturmasına razı olurdu. Sanki bunu o adamın kendi nazarındaki değerinden dolayı yapıyordu."

800- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî[2] → Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz ve Muhammed b. Abdurrahman ez-Zehebî -lafız Ahmed'e ait- → Ubeydullah b. Abdurrahman es-Sükkerî → Ebû Ya'la Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Minkarî → Alâ b. el-Fazl" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Fazl [b. Abdülmelik] [ö. ?] şöyle demiştir: "Ahnef [b. Kays] [ö. 67/686-7 {?}] yanına biri geldiğinde ona yer açar, şayet yer yoksa sanki yer açar gibi yapardı."

2. Muhaddisin Eşrafa ve Soylu Kimselere Hürmet Etmesi

801- "Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Vâiz → Ebû Bekir Yusuf b. Ya'kûb b. İshak b. el-Bühlûl el-Ezrak -imla ile- → Ebû Hâtim Mugîre b. el-Mühelleb → Abdülgaffâr b. Muhammed el-Kilâbî → Ömer b. Heysem er-Rakâşî → Şu'be [b. el-Haccâc] → Amr b. Mürre →

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Tahhân neşrinde (I, 345) "en-Nasrî" şeklinde ise de kitaptaki diğer isnâdlar dikkate alınarak ifade metindeki gibi düzeltilmiştir [çevirenin notu].

إِكرَامُهُ المَشَايِخَ وَأَهلَ المَعرِفَةِ

٧٩٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ بُشرَى بنُ عَبدِ اللهِ الرُّومِيُّ، نا عُمَرُ بنُ عَلِيِّ بنِ إِبرَاهِيمَ الكَاتِبُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ عُفَيرٍ، نا أَبُو هَمَّامٍ الوَلِيدُ بنُ شُجَاعٍ، نا بَقِيَّةُ بنُ الوَلِيدِ، نا يَحيَى بنُ مُسلِمٍ، نا أَبُو الزُّبَيرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ الأَنصَارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَكرَمَ أَخَاهُ المُسلِمَ فَإِنَّمَا يُكرِمُ اللَّهَ»

٧٩٨ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ إِسمَاعِيلَ الأُبُلِّيُّ، نا يَحيَى بنُ عُثمَانَ بنِ صَالِحٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مَسلَمَةَ بنِ قَعنَبٍ، نا عَبَّادٌ أَبُو مُحَمَّدٍ البَصرِيُّ، قَالَ: تُوَسَّعُ المَجَالِسُ لِثَلَاثَةٍ: لِحَامِلِ القُرآنِ، وَلِحَامِلِ الحَدِيثِ، وَلِذِي الشَّيبَةِ فِي الإِسلَامِ.

٧٩٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي زُكَيرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكًا، يَقُولُ: كُنَّا نَجلِسُ إِلَى رَبِيعَةَ وَغَيرِهِ فَإِذَا أَتَى ذُو السِّنِّ وَالفَضلِ قَالُوا لَهُ: هَهُنَا حَتَّى يَجلِسَ قَرِيبًا مِنهُم، قَالَ: وَكَانَ رَبِيعَةُ رُبَّمَا أَتَاهُ الرَّجُلُ لَيسَ لَهُ ذَلِكَ السِّنُّ فَيَقُولُ لَهُ: هَهُنَا فَلَا يَرضَى رَبِيعَةُ حَتَّى يُجلِسَهُ إِلَى جَانِبِهِ، كَأَنَّهُ يَفعَلُ ذَلِكَ لِفَضلِهِ عِندَهُ.

٨٠٠ - أَخبَرَنَا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الذَّهَبِيُّ - وَاللَّفظُ لِأَحمَدَ، - قَالَا: نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ السُّكَّرِيُّ، نا أَبُو يَعلَى زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى المِنقَرِيُّ، نا العَلَاءُ بنُ الفَضلِ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: «كَانَ الأَحنَفُ إِذَا أَتَاهُ رَجُلٌ أَوسَعَ لَهُ، فَإِن لَم يَكُن لَهُ سَعَةٌ أَرَاهُ كَأَنَّهُ يُوَسِّعُ لَهُ»

تَعظِيمُ المُحَدِّثِ الأَشرَافَ ذَوِي الأَنسَابِ

٨٠١ - أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَمَّادٍ الوَاعِظُ، نا أَبُو بَكرٍ يُوسُفُ بنُ يَعقُوبَ بنِ إِسحَاقَ بنِ البُهلُولِ الأَزرَقُ إِملَاءً، نا أَبُو حَاتِمٍ المُغِيرَةُ بنُ المُهَلَّبِ، نا عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحَمَّدٍ الكِلَابِيُّ، عَن عُمَرَ بنِ الهَيثَمِ الرَّقَاشِيِّ، عَن شُعبَةَ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ،

Salim b. Ebi'l-Ca'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Osman şöyle demiştir: "Allah Resûlü Hâşim oğullarına ikramda bulunurdu."[1]

802- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → İsmail b. Ali el-Hutabî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Babama Kureyş'ten veya eşraftan yaşlı-genç birileri geldiğinde onlar mescitten çıkmadan babamın da çıkmadığını görürdüm. Böylece onlar ondan önce çıkmış olur, ardından babam çıkardı."

803- "Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hasnûn en-Nersî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. el-Bahterî er-Rezzâz → Ahmed b. el-Ferec el-Cüşemî el-Mukrî → Abbâd b. Abbâd el-Mühellebî → Ca'fer b. ez-Zübeyr → Kâsım [b. Abdurrahman eş-Şâmî] → Ebû Ümâme" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişiler birbirleri için ayağa kalkar. Hâşim oğulları ise kimse için ayağa kalkmaz."[2]

804- "Kadı Ebû Muhammed Hasan b. el-Hüseyin b. Râmîn el-Estrâbâdî → Ahmed b. Ca'fer el-Katîî → Hâşim oğullarının mevlâsı Abbas b. Yusuf" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Yezîd Ahmed b. Ravh el-Kureşî [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: "Ahmed b. el-Muazzel'in [ö. 231-240/846-855 arası][3] yanındaydık. Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî geldi. İbnü'l-Muazzel onun için ayağa kalktı. Hâşimî 'Ebü'l-Fazl, lütfen kalkma' deyince İbnü'l-Muazzel şu şiiri söyledi:

> 'Gördüğümde onun için ayağa kalkar, ikramda bulunur ve selam veririm
>
> Aceleci davranmamı garipseme, zira onun gibisi için ayağa kalkmak gerekir.'"[4]

---

1 Ebû Bekir İbn Bühlûl, *Sittetü mecâlis min Emâlî Ebî Bekir İbni'l-Bühlûl el-Enbârî*, no. 17.

2 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VIII, 242.

3 Tahhân (I, 346) ve Acâc (I, 547) neşirlerinde bu isim "Ahmed b. el-Muaddel" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 626) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır. Acâc'ın bu zatın isminin "Ahmed b. el-Muaddel" olduğuna dair verilen referansta bahsedilen kimse de İbnü'l-Muazzel'dir. Bununla birlikte Mâlikî fıkhının Basra temsilcisi olarak öne çıkan İbnü'l-Muazzel'in künye bilgisi hakkında kaynaklarda ihtilaf bulunmaktadır. Onun 173/789'da vefat eden Basra Valisi Muhammed b. Süleyman ile görüşmesi tarihen zor olduğundan burada kendisi için ayağa kalkılan ismin bir başkası olması ya da metinde hata bulunması ihtimal dâhilindedir. İbnü'l-Muazzel'in fıkhi faaliyetleri için bk. Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü*, s. 164-75 [çevirenin notu].

4 *Câmi'* neşirlerinin tamamının tamamında rivayet bittikten sonra Humeydî adlı birinin şu yorumuna yer verilir: "Bu iki beytin lafızları hatalıdır. Böyle bir şiir, İbnü'l-Muazzel'e ait olamaz. Şiiri söyleyen 'Onun için saygı ve istekle ayağa kalkar, ikramda bulunur ve selam veririm. Aceleci davranmamı garipseme.

عَن سَالِمِ بنِ أَبِي الجَعدِ، قَالَ: قَالَ عُثمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكرِمُ بَنِي هَاشِمٍ»

٨٠٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: «رَأَيتُ أَبِي إِذَا جَاءَهُ الشَّيخُ وَالحَدَثُ مِن قُرَيشٍ أَو غَيرِهِم مِنَ الأَشرَافِ لَا يَخرُجُ مِن بَابِ المَسجِدِ حَتَّى يُخرِجَهُم، فَيَكُونُ هُم يَتَقَدَّمُونَهُ ثُمَّ يَخرُجُ بَعدَهُم»

٨٠٣ - أَخبَرَنِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَسنُونٍ النَّرسِيُّ، نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ البَختَرِيّ الرَّزَّازُ، نا أَحمَدُ بنُ الفَرَجِ الجُشَمِيُّ المُقرِئُ، نا عَبَّادُ بنُ عَبَّادٍ المُهَلَّبِيُّ، عَن جَعفَرِ بنِ الزُّبَيرِ، عَنِ القَاسِمِ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَقُومُ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ إِلَّا بَنِي هَاشِمٍ فَإِنَّهُم لَا يَقُومُونَ لِأَحَدٍ»

٨٠٤ - أنا القَاضِي أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ رَامِينَ الإِستِرَابَاذِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، قَالَ: نا العَبَّاسُ بنُ يُوسُفَ، مَولَى بَنِي هَاشِمٍ، نا أَبُو يَزِيدَ أَحمَدُ بنُ رَوحٍ القُرَشِيُّ، قَالَ: كُنَّا عِندَ أَحمَدَ بنِ المُعَذَّلِ إِذ دَخَلَ مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ الهَاشِمِيُّ، فَقَامَ إِلَيهِ ابنُ المُعَذَّلِ فَقَالَ لَهُ الهَاشِمِيُّ: عَلَى مَكَانَتِكَ يَا أَبَا الفَضلِ، فَأَنشَأَ ابنُ المُعَذَّلِ يَقُولُ:

أَقُومُ إِلَيهِ إِذَا بَدَا لِي ... فَأُكرِمُهُ وَأَمنَحُهُ السَّلَامَا
فَلَا تَعجَب لِإِسرَاعِي إِلَيهِ ... فَإِنَّ لِمِثلِهِ وَجَبَ القِيَامَا

805- "İbn Bişrân olarak tanınan Şeyh Ebû Gâlib Muhammed b. Ahmed b. Sehl en-Nahvî -Vâsıt'ta- → Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. el-Cellâb[1] en-Nahvî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Ahfeş [el-Asğar] [ö. 316/928 {?}] şöyle demiştir: "Ebü'l-Abbas el-Müberred'in yanındaydık. Ebû Ubâde [Velîd b. Ubeyd] el-Buhtürî [ö. 285/898] geldi. Ebü'l-Abbas onun için ayağa kalktı. Buhtürî bu durumundan rahatsız olunca Ebü'l-Abbas şu şiiri söyledi:

'Hişâm bile ona hürmet etmişken bir gün ona ikramda bulunup yüceltmek için ayağa kalkmam mı yadırganıyor?

Aceleci davranmamı garipseme. Zira ayağa kalkma [eylemi] onun gibisi için yaratılmıştır'"

806- Ahfeş şöyle demiştir: "Bir gün Müberred'in meclisindeydik. Kadı İsmail b. İshak [ö. 282/896] oraya yöneldi. Ebü'l-Abbas ayağa kalktı. İsmail'in 'Ebü'l-Abbas yapma. Üzerindeki hakkım için söylüyorum lütfen otur' demesi üzerine şu şiiri söyledi:

'Gelişini gördüğümüzde ayaklarımızı toplar ayağa kalkarız.

Onun için kalkamamı yadırgama, zira soylu kimse, soyluları yüceltir'"

3. Kendi Topluluğunda Önde Gelenlere ve Mezhebinin Büyüğü Olanlara Hürmet Etmesi

807- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. İshak el-Attâr → Ahmed b. Esed -Kûfelidir, Mâlik b. Miğvel'in akrabası- → Yahyâ b. Yemân → Süfyân [es-Sevrî] → Üsâme b. Zeyd → Ömer b. Mihrâk" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Allah Resûlü bize insanlara seviyelerine göre muamelede bulunmamızı emretti."[2]

Zira onun gibisi için seve seve ayağa kalkarım' deseydi vezin tam olurdu. Ancak biz İbnü'l-Muazzel'in bu şiiri nasıl söylediğini bilmiyoruz." Ancak bu ifade normal şartlarda hâmişte kalması gereken bir kitap râvisi yorumudur ve hatalı olarak muhakkiklerce metne taşınmıştır. Zira bahsi geçen Humeydî, kitabın semâ kaydından kendisinden bahsedilen ve kitabı bizzat Hatîb el-Bağdâdî'den dinleyenlerden biri olan Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî olmalıdır (Acâc, I, 101). Şiire yönelik itiraz ise vezinle ilgili olup anlama ilişkin değildir [çevirenin notu].

1 Acâc neşrinde (I, 548) "el-Hallâb" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Edeb 32.

٨٠٥ - وَقد أَخبَرَنَا عَلَى وَجهٍ آخَرَ الشَّيخُ أَبُو غَالِبٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَهلٍ النَّحوِيُّ المَعرُوفُ بِابنِ بِشرَانَ بِوَاسِطَ قَالَ: نا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ أَحمَدَ بنِ الجَلَّابِ النَّحوِيُّ قَالَ: نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ سُلَيمَانَ الأَخفَشُ، قَالَ: كُنَّا عِندَ أَبِي العَبَّاسِ المُبَرِّدِ إِذ جَاءَ أَبُو عُبَادَةَ البَحتَرِيُّ فَقَامَ أَبُو العَبَّاسِ إِلَيهِ، فَتَفَاظَعَ ذَلِكَ مِنهُ البَحتَرِيُّ فَأَنشَدَ أَبُو العَبَّاسِ:

أَيُنكِرُ أَن أَقُومَ إِلَيهِ يَومًا لِأُكرِمَهُ وَأُعظِمَهُ هِشَامُ
فَلَا تَعجَب لِإِسرَاعِي إِلَيهِ فَإِنَّ لِمِثلِهِ خُلِقَ القِيَامُ

٨٠٦ - قَالَ : وَكُنَّا فِي مَجلِسِهِ يَومًا إِذَا أَقبَلَ إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ القَاضِي، فَقَامَ أَبُو العَبَّاسِ، فَقَالَ لَهُ إِسمَاعِيلُ: لَا تَفعَل يَا أَبَا العَبَّاسِ، بِحَقِّي عَلَيكَ إِلَّا جَلَستَ فَأَنشَدَ أَبُو العَبَّاسِ:

وَلَمَّا بَصُرنَا بِهِ طَالِعًا حَلَلنَا الحُبَى وَابتَدَرنَا القِيَامَا
فَلَا تُنكِرَنَّ قِيَامِي لَهُ فَإِنَّ الكَرِيمَ يُجِلُّ الكِرَامَا

تَعظِيمُهُ مَن كَانَ رَأسًا فِي طَائِفَتِهِ وَكَبِيرًا عِندَ أَهلِ نِحلَتِهِ

٨٠٧ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الحَسَنُ بنُ إِسحَاقَ العَطَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ أَسَدٍ، كُوفِيُّ قَرَابَةُ مَالِكِ بنِ مِغوَلٍ نا يَحيَى بنُ اليَمَانِ، عَن سُفيَانَ، عَن أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ، عَن عُمَرَ بنِ مِخرَاقٍ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: «أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن نُنزِلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُم»

808- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Dâvud er-Rezzâz → Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman et-Temîmî el-Müeddib → Muhammed b. Abdullah el-Hadramî → Muhammed[1] b. Ebî Halef el-Bağdâdî → Husayn b. Ömer → İsmail → Kays" isnâdıyla nakledildiğine göre Cerîr [b. Abdullah] [ö. 51/671-2] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e risâlet nasip olduğunda ona biat etmeye gittim. Benim için elbisesini yere serip 'Kavminin bir önde geleni size geldiğinde ona hürmet gösterin.' buyurdu."[2]

809- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Nuh b. el-Heysem el-Askalânî ve Eyyûb b. Muhammed er-Rakkî → Mervân b. Muâviye → Mâlik b. Ebi'l-Hasan → Utbe -Fezâre'den bir râvi- → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr [ö. 30/650 {?}], Hz. Peygamber'in huzuruna girdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Allah Resûlü'nün yanındaydı ve yerde oturuyorlardı. Hz. Peygamber bir minder getirilmesini istedi ve Uyeyne'yi ona oturtup şöyle buyurdu: 'Bir kavmin önde geleni size geldiğinde ona hürmet gösterin.'"[3]

810- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî[4] -Basra'da- → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Ca'fer b. Muhammed el-Kalânisî → Âdem b. Ebî İyâs → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İmrân Abdülmelik b. Habîb el-Ezdî el-Cevnî [ö. 128/745-6 {?}] şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattâb, Ebû Musa el-Eş'arî'ye şunları yazdı: 'İnsanların ihtiyaçlarını [liderlere] arz eden kanaat önderleri olagelmiştir. Bu kanaat önderlerine hürmet edin."

4. Gurbetteki Talebeye İkramda Bulunmak ve Onlara Yakın Davranmak

811- "Yahyâ b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Müeddib → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed eş-Şeybânî → Muhammed b. Abdülmelik b. Mervân -Harran'da- → Ahmed b. Abdurrahman b. el-Mufaddal el-Küzbürânî → Osman b. Abdurrahman et-Tarâifî → Abdülaziz b. Husayn b. et-Tercümân" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Harun [Umâre b. Cüveyn] el-Abdî [ö. 134/751-2] şöyle demiştir: "Ebû Saîd el-Hudrî'ye gittiğimizde

1 Tahhân neşrinde (I, 347) "Ahmed" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 630) yer aldığı ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].
2 İbn Mâce, Edeb 91.
3 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVII, 160.
4 Acâc neşrinde (I, 551) "eş-Şâbûrî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٨٠٨ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ الرَّزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ التَّمِيمِيُّ المُؤَدِّبُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَضرَمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي خَلَفٍ البَغدَادِيُّ، نا حُصَينُ بنُ عُمَرَ، عَن إِسمَاعِيلَ، عَن قَيسٍ، عَن جَرِيرٍ، قَالَ: لَمَّا بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَتَيتُهُ لِأُبَايِعَهُ فَبَسَطَ إِلَيَّ كِسَاءً لَهُ وَقَالَ: «إِذَا أَتَاكُم كَرِيمُ قَومٍ فَأَكرِمُوهُ»

٨٠٩ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ بِالبَصرَةِ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا نُوحُ بنُ الهَيثَمِ العَسقَلَانِيُّ، وَأَيُّوبُ بنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ، قَالَا: نا مَروَانُ بنُ مُعَاوِيَةَ، عَن مَالِكِ بنِ أَبِي الحَسَنِ، عَن عُتبَةَ، شَيخٍ مِن فَزَارَةَ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلَ عُيَينَةُ بنُ حِصنِ بنِ حُذَيفَةَ بنِ بَدرٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَعِندَهُ أَبُو بَكرٍ وَعُمَرُ وَهُم جُلُوسٌ عَلَى الأَرضِ، فَأَمَرَ لَهُ بِنُمرُقَةٍ فَأَجلَسَهُ عَلَيهَا، وَقَالَ: «إِذَا أَتَاكُم كَرِيمُ قَومٍ فَأَكرِمُوهُ»

٨١٠ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ القَلَانِسِيُّ، نا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسَ، نا شُعبَةُ، عَن أَبِي عِمرَانَ الجَونِيِّ عَبدِ المَلِكِ بنِ حَبِيبٍ الأَزدِيِّ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ إِلَى أَبِي مُوسَى الأَشعَرِيِّ: «أَنَّهُ لَم يَزَل لِلنَّاسِ وُجُوهٌ يَرفَعُونَ حَوَائِجَ النَّاسِ، فَأَكرِم وُجُوهَ النَّاسِ»

إِكرَامُهُ الغُرَبَاءَ مِنَ الطَّلَبَةِ وَتَقرِيبُهُم

٨١١ - أنا يَحيَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ المُؤَدِّبُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الشَّيبَانِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ بنِ مَروَانَ، بِحَرَّانَ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ المُفَضَّلِ الكُزبُرَانِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الطَّرَائِفِيُّ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ حُصَينِ بنِ التَّرجُمَانِ، نا أَبُو هَارُونَ العَبدِيُّ، قَالَ: كُنَّا إِذَا جِئنَا أَبَا سَعِيدٍ الخُدرِيَّ

elbisesini bizim için yere serip şöyle derdi: 'Buna oturun. Ben Allah Resû-lü'nü (sav) şöyle buyururken işittim: Çeşitli bölgelerden topluluklar dini öğrenmek ve hadisimi talep etmek için size gelecek. Geldiklerinde onlara ikramda bulunun.'"[1]

812- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → Hasan[2] b. Yezîd → Abdüsselam [b. Harb] → Leys [b. Ebî Süleym] → Talha [b. Musarrif] → İbrahim [en-Nehaî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Alkame şöyle demiştir: "Abdullah b. Mes'ûd kendisine gelen talebeye yakın davranıp şöyle derdi: Siz gönlümün şifasısınız."

813- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Rebî' b. Süleyman'ı şöyle derken işitmiştir: "Ebû Ya'kûb el-Büveytî bana şunları yazdı: 'Gurbetçilere karşı sabırlı ol. Halkandaki insanlara da güzel davran. Şâfiî'nin çokça okuduğu şu beyti hâlâ duyar gibiyim:

Onlar için nefsimi hor görürüm ki ona ikramda bulunsunlar
Zira horlanmayan nefse ikramda bulunulmaz'"

5. Talebeyi "Merhaba" Diyerek Karşılamak

814- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî → babası Ca'fer ve amcası Muhammed → dedeleri Abbas b. Abdülvâhid -bizim de bulunduğumuz bir ortam- → babasının halası Ümmü'l-Hüseyin bint Süleyman b. Ali → dayısı Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan → babası Hasan b. el-Hasan → babası Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Dışarıdan gelenin bir şaşkınlığı vardır. Onu 'Merhaba' diyerek karşılayın."[3]

815- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ca'fer b. Muhammed el-Ahmesî → Ebû Hasîn el-Vâdi'î → Yahyâ b. Abdülhamîd" [*tahvîl*] ve "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb → Hasan b. Ali el-Ma'merî → Ebû Musa İshak b. İbrahim el-Herevî, [Süfyân] b. Vekî' ve Hasan b. Hammâd ed-Dabbî → Ebû Muâviye [ed-Darîr] → Haccâc [b. Ertât]

---

1 Rivayet bu lafızlarla muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Tahhân neşrinde (I, 349) "Hasan" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

3 Rivayet muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

يَبسُطُ لَنَا رِدَاءَهُ فَيَقُولُ: اجلِسُوا عَلَى هَذَا، سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّهُ سَيَأتِيكُم أَقوَامٌ مِن أَقطَارِ الأَرضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ وَيَطلُبُونَ حَدِيثِي، فَإِذَا جَاءُوكُم فَأَكرِمُوهُم»

٨١٢ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا الحَسَنُ بنُ يَزِيدَ، نا عَبدُ السَّلَامِ، عَن لَيثٍ، عَن طَلحَةَ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ، يَعنِي ابنَ مَسعُودٍ، يُقَرِّبُهُم إِذَا أَتَوهُ وَيَقُولُ: «أَنتُم دَوَاءُ قَلبِي»

٨١٣ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ قَالَ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو يَعقُوبَ البُوَيطِيُّ: أَن أَصبِر نَفسَكَ لِلغُرَبَاءِ، وَأَحسِن خُلُقَكَ لِأَهلِ حَلقَتِكَ، فَإِنِّي لَم أَزَل أَسمَعُ الشَّافِعِيَّ يُكثِرُ أَن يَتَمَثَّلَ بِهَذَا البَيتِ:

أُهِينُ لَهُم نَفسِي لِكَي يُكرِمُوهَا ... وَلَن تُكرَمَ النَّفسُ الَّتِي لَا تُهِينُهَا

استِقبَالُهُ لَهُم بِالتَّرحِيبِ

٨١٤ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، نا أَبِي وَعَمَّايَ جَعفَرٌ وَمُحَمَّدٌ، قَالُوا: قُرِئَ عَلَى جَدِّنَا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ وَنَحنُ حُضُورٌ نَسمَعُ، قَالَ: سَمِعتُ عَمَّةَ أَبِي أُمَّ الحَسَنِ بِنتَ سُلَيمَانَ بنِ عَلِيٍّ تَقُولُ: حَدَّثَنِي خَالِي عَبدُ اللهِ بنُ حَسَنِ بنِ حَسَنٍ، عَن أَبِيهِ حَسَنِ بنِ حَسَنٍ عَن أَبِيهِ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لِلدَّاخِلِ دَهشَةٌ فَتَلَقَّوهُ بِالمَرحَبَا»

٨١٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَحمَسِيُّ، نا أَبُو حُصَينٍ الوَادِعِيُّ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ الحَمِيدِ، وَأَخبَرَنَا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ المَعمَرِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ أَبُو مُوسَى الهَرَوِيُّ، وَابنُ وَكِيعٍ، وَالحَسَنُ بنُ حَمَّادٍ الضَّبِّيُّ، قَالُوا: نا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَن حَجَّاجٍ،

→ Avn b. Ebî Cuheyfe" isnâdlarıyla nakledildiğine göre babası Ebû Cuheyfe [ö. 74/693-4] şöyle demiştir: "Âmir oğullarından bir adamla Hz. Peygamber'in yanına girdik. Bize 'İkinize de merhaba. Siz bendensiniz' buyurdu."[1]

816- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → [Ebû İshak] el-Fezârî → İsmail [b. Ebî Hâlid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kays [b. Ebî Hâzim] [ö. 98/716-7] şöyle demiştir: "Kûfe'ye geldiğinde Ebû Hüreyre'ye gittik, bize 'Merhaba, hoş geldiniz' dedi."

817- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân → Yahyâ b. Fudayl[2] → Hasan b. Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Harun [el-Abdî] şöyle demiştir: "Ebû Saîd el-Hudrî'ye geldiğimize bize 'Allah Resûlü'nün vasiyeti olan kimseler, merhaba!' derdi."

818- "Ali b. Ebî Ali → Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz ve Muhammed b. Abdurrahman ez-Zehebî → Ubeydullah b. Abdurrahman → Ebû Ya'lâ el-Minkârî → Asmaî" isnâdıyla nakledildiğine göre bir bedevi şöyle demiştir: "Dili yumuşak olanı sevmek icap eder."

6. Talebeye Karşı Mütevazı Olmak

819- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed -imla ile- → Amr b. Sevr el-Cüzâmî → Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî → Abbâd b. Kesîr → Ebü'z-Zinâd → A'rec → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İlim öğrendiklerinize ve öğrettiklerinize karşı mütevazı olun. Zorba bilginler olmayın."[3]

820- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. Gâlib b. Harb → Affân b. Müslim" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "Âlim, Allah'a olan tevazuundan dolayı [O'nun kullarına karşı] mütevazı olmalıdır."

---

1 Rivayet muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Tahhân neşrinde (I, 350) bu isim "Yahya b. Fasîl" diye kaydedilip bir dipnotla bu durum izah edilmişse de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

3 Rivayet muteber hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

عَن عَونِ بنِ أَبِي جُحَيفَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: دَخَلتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَرَجُلٌ مِن بَنِي عَامِرٍ فَقَالَ: «مَرحَبًا بِكُمَا أَنتُمَا مِنِّي»

٨١٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، قَالَ: أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ، نا الفَزَارِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ، عَن قَيسٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: أَتَينَاهُ حِينَ قَدِمَ الكُوفَةَ فَقَالَ لَنَا: «مَرحَبًا بِكُم وَأَهلًا»

٨١٧ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ، نا يَحيَى بنُ فُضَيلٍ، نا حَسَنُ بنُ صَالِحٍ، عَن أَبِي هَارُونَ، قَالَ: كُنَّا إِذَا أَتَينَا أَبَا سَعِيدٍ الخُدرِيَّ قَالَ: «مَرحَبًا بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

٨١٨ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الذَّهَبِيُّ، قَالَا: نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا أَبُو يَعلَى المِنقَرِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: قَالَ أَعرَابِيٌّ: «مَن لَانَت كَلِمَتُهُ وَجَبَت مَحَبَّتُهُ»

تَوَاضُعُهُ لَهُم

٨١٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ، إِملَاءً، نا عَمرُو بنُ ثَورٍ الجُذَامِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الفِريَابِيُّ، نا عَبَّادُ بنُ كَثِيرٍ، عَن أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعرَجِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «تَوَاضَعُوا لِمَن تَعَلَّمُونَ مِنهُ، وَتَوَاضَعُوا لِمَن تُعَلِّمُونَ، وَلَا تَكُونُوا جَبَابِرَةَ العُلَمَاءِ»

٨٢٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبِ بنِ حَربٍ، نا عَفَّانُ بنُ مُسلِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ، يَقُولُ: «يَنبَغِي لِلعَالِمِ أَن يَضَعَ التُّرَابَ عَلَى رَأسِهِ تَوَاضُعًا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»

821- "Ebü'l-Fazl Harun b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Harun el-Kâtib -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Ali b. Abdülaziz → Ebû Nuaym → Ubâde b. Müslim el-Fezârî → Yunus b. Habbâb → Saîd b. Ebi'l-Bahterî et-Tâî → Ebû Kebşe el-Enmârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Sadakadan dolayı mal eksilmez. Allah tevazusu sebebiyle kişiyi yüceltir."[1]

822- "Ahmed b. Muhammed el-Atîkî → Muhammed b. Ahmed b. Osman es-Sülemî -Dımaşk'ta-" isnâdıyla nakledildiğine göre Mısır'da Muhammed b. Bişr el-Akerî [ö. 332/944] şöyle demiştir: "Müzenî'ye [ö. 264/878] gittim. Bir adam gelip Müzenî'nin başını öptü. Müzenî de onun elini tutup öptü. Meclistekiler 'Subhanallah Ebû İbrahim!' deyince Müzenî 'Bu tepkiniz hakkını takdir edemeyişinizdendir. Hürmet etmek hususunda hakkı vermekte kusur etmeyiniz.' diye mukabele etti."

823- "Muhammed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Tevazu kişiyi seçkin bir konuma götüren bir basamaktır."

7. Talebeye Karşı Güzel Davranma

824- "Ebû Nuaym → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud → Şu'be ve Mes'ûdî → Ziyâd b. İlâka → Üsâme b. Şerîk" isnâdıyla nakledildiğine Hz. Peygamber'e "İnsanlara verilen en hayırlı şey nedir?" diye soruldu. "Güzel ahlâktır." buyurdu.[2]

825- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ubeydullah el-Kâğıdî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî → İshak b. İbrahim ed-Deberî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid] → Zeyd b. Eslem → Ümmü'd-Derdâ → Ebü'd-Derdâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü teraziye güzel ahlâktan daha ağır bir şey koyulmayacaktır."[3]

---

1 Müslim, el-Birr ve's-sıla 69.
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 395.
3 Tirmizî, el-Birr ve's-sıla 62.

٨٢١ - أنا أَبُو الفَضلِ هَارُونُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ هَارُونَ الكَاتِبُ بِأَصبَهَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا عُبَادَةُ بنُ مُسلِمٍ الفَزَارِيُّ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بنُ خَبَّابٍ، عَن سَعِيدٍ أَبِي البَختَرِيِّ الطَّائِيِّ، قَالَ: أَخبَرَنِي أَبُو كَبشَةَ الأَنمَارِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا نَقَصَ مَالٌ مِن صَدَقَةٍ، وَلَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

٨٢٢ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ العَتِيقِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ السُّلَمِيَّ، بِدِمَشقَ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ بِشرٍ العَكَرِيُّ، بِمِصرَ يَقُولُ: حَضَرتُ المُزَنِيَّ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَبَّلَ رَأسَهُ، فَأَخَذَ المُزَنِيُّ يَدَ الرَّجُلِ فَقَبَّلَهَا، فَقَالُوا: سُبحَانَ اللهِ يَا أَبَا إِبرَاهِيمَ فَقَالَ: «هَذَا مِنَ التَّطفِيفِ، إِيَّاكُم وَالتَّطفِيفَ»

٨٢٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «التَّوَاضُعُ سُلَّمُ الشَّرَفِ»

تَحسِينُ خُلُقِهِ مَعَهُم

٨٢٤ - أنا أَبُو نُعَيمٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، وَالمَسعُودِيُّ، نا زِيَادُ بنُ عِلَاقَةَ، عَن أُسَامَةَ بنِ شَرِيكٍ، قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَا خَيرُ مَا أُعطِيَ النَّاسُ؟ قَالَ: خُلُقٌ حَسَنٌ.

٨٢٥ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ عُبَيدِ اللهِ الكَاغِدِيُّ بِأَصبَهَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ اللَّخمِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّبَرِيُّ، أنا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَن زَيدِ بنِ أَسلَمَ، عَن أُمِّ الدَّردَاءِ، عَن أَبِي الدَّردَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُوضَعُ فِي المِيزَانِ يَومَ القِيَامَةِ أَثقَلُ مِن حُسنِ الخُلُقِ»

826- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr → Abdullah b. Lehîa → Hâris b. Yezîd → İbn Hucre → Abdullah b. Amr b. el-Âs" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Dosdoğru Müslüman güzel ahlâkı ve soylu tabiatıyla kıyamet günü Allah katında gündüzü oruç geceyi ibadetle geçiren kimselerin derecesine erişir."[1]

827- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → Hüseyin b. Safvân el-Berzaî → Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya → Ebû Hüreyre Muhammed b. Firâs es-Sayrafî -Basralı sika- → Müemmel b. İsmail → Süfyân [es-Sevrî] → Ebû Abbâd [Abdullah] b. Saîd el-Makburî → babası → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlara mallarınızla yetemezsiniz. Ancak sizin güzel ahlâk ve güler yüzünüz onlara yetebilir."[2]

828- "Ahmed b. Abdullah b. el-Hüseyin el-Mehâmilî → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî en-Neysâbûrî → Ebû Ahmed Muhammed b. Süleyman b. Fâris *-et-Târîh* sahibi- → Ahmed b. Saîd ed-Dârimî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled], Ehl-i hadis'e şöyle demiştir: "Siz gelmeseniz bile biz size geliriz."

8. Talebeden Tabiatı İtibarıyla Kaba Olanlara Hoşgörüyle Yaklaşma

829- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Süleyman b. Harb → Süleyman b. el-Mugîre ve Hammâd b. Zeyd → Sâbit [el-Bünânî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e 10 yıl hizmet ettim. Bana asla 'Öf' demedi. Ne yaptığım bir şey için 'Neden böyle yaptın' ne de yapmadığım bir şey için 'Şöyle yapsaydın ya' dedi."[3]

830- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz → Hasan b. Muhammed el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Ömer en-Nemerî → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ebû İshak [es-Sebîî] → Ebû Abdullah el-Cedelî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Allah Resûlü kaba söz ve davranışta bulunan, çarşı pazarda bağırıp çağıran ve kötülüğe misliyle karşılık veren biri değildi, aksine affedip bağışlardı."[4]

---

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 229.
2 Yakın bir lafızla gelen bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 38.
3 Müslim, Fezâil 51.
4 Buhârî, Menâkıb 20; Müslim, Fezâil 68.

٨٢٦ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ، قَالَ: نا الحَسَنُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ لَهِيعَةَ، حَدَّثَنِي الحَارِثُ بنُ يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ حُجَيرَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ عَمرِو بنِ العَاصِ، يَقُولُ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «المُسلِمُ المُسَدَّدُ يُدرِكُ عِندَ اللهِ دَرَجَةَ الصَّوَّامِ القَوَّامِ يَومَ القِيَامَةِ بِحُسنِ خُلُقِهِ وَكَرَمِ ضَرِيبَتِهِ»

٨٢٧ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ، أنا الحُسَينُ بنُ صَفوَانَ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الدُّنيَا، حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيرَةَ الصَّيرَفِيُّ مُحَمَّدُ بنُ فِرَاسٍ - بَصرِيٌّ ثِقَةٌ - نا مُؤَمَّلُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا سُفيَانُ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبَّادِ بنُ سَعِيدٍ المَقبُرِيُّ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّكُم لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَموَالِكُم، وَلَكِن لِيَسَعهُم مِنكُم حُسنُ الخُلُقِ وَطَلَاقَةُ الوَجهِ»

٨٢٨ - أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الحُسَينِ المَحَامِلِيُّ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي النَّيسَابُورِيُّ، نا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ فَارِسٍ، صَاحِبُ التَّارِيخِ - قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ سَعِيدٍ الدَّارِمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، يَقُولُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «لَو لَم تَجِيئُونَا لَجِئنَاكُم»

الرِّفقُ بِمَن جَفَا طَبعُهُ مِنهُم

٨٢٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ المُغِيرَةِ، وَحَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن ثَابِتٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «خَدَمتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَشرَ سِنِينَ فَمَا قَالَ لِي أُفًّا قَطُّ، وَلَا قَالَ لِشَيءٍ فَعَلتُهُ لِمَ فَعَلتَ كَذَا وَكَذَا، وَلَا لِشَيءٍ لَم أَفعَلهُ أَلَا كُنتَ فَعَلتَ كَذَا وَكَذَا»

٨٣٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو عُمَرَ النَّمَرِيُّ، نا شُعبَةُ، قَالَ: أَنبَأَنِي أَبُو إِسحَاقَ، عَن أَبِي عَبدِ اللهِ الجَدَلِيِّ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: «لَم يَكُن رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِفَاحِشٍ، وَلَا مُتَفَحِّشٍ، وَلَا سَخَّابٍ فِي الأَسوَاقِ، وَلَا يُجزِئُ بِالسَّيِّئَةِ مِثلَهَا، وَلَكِن يَعفُو وَيَصفَحُ»

831- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → İbrahim b. Abdurrahim b. Denûkâ → Ahvas b. Cevvâb → Ammâr b. Ruzeyk → A'meş → Temîm b. Seleme → Abdurrahman b. Hilal → Cerîr b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Hoşgörüden mahrum kalan, hayırdan mahrum kalır."[1]

832- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Sehl b. İsmail et-Tarsûsî → Ahmed b. Dâvud b. Ebî Salih el-Harrânî → Ebû Mus'ab el-Medenî → Mâlik [b. Enes] → Yahyâ b. Saîd → Urve → Hz. Âişe" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kızdırıldığı hâlde sakin kalan kimseyi muhakkak ki Allah Teâlâ sever."[2]

833- "Yahyâ b. Ali ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. Süleyman el-Edîb → Muhammed b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Harb şöyle demiştir: "İlim ehlinin anlayışlı olması bu ilmin süsüdür."

834- "Ali b. Eyyûb el-Kâtib → Muhammed b. İmrân b. Musa → Ebû Bekir İbn Düreyd → Abdurrahman -Asmaî'nin yeğeni- → amcası [Asmaî]" isnâdıyla nakledildiğine göre bir bedeviye "Zeki, aklı başında kimse kimdir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Kıvrak zekâlı olduğu hâlde [bazı şeyleri] görmezden gelen kimsedir."

835- "Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Muhammed b. İshak el-Kâdî → Saîd b. Ca'fer" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Osman [Saîd b. Nusayr] el-Varrâk [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: "Ashâbü'l-hadîs, Vekî'nin yanında toplandı." Ebû Osman sözlerine şöyle devam etti: "Vekî'nin üzerinde beyaz bir elbise vardı. Mürekkep hokkası elbisenin üzerine devrildi. Bir vakit sessiz kaldı, ardından 'Beyaz üzerindeki bu siyahlık ne de güzel.' dedi."

836- "Hüseyin b. Şücâ' es-Sûfî → Habîb b. el-Hasan el-Kazzâz → Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk → Süfyân b. Vekî'" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Vekî'] şöyle demiştir: "Hadis rivayet etmek isteyen sabretsin. Yoksa sussun."

837- "Muhammed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "İnsanları idare eden kimse övgü ve esenlik içinde olur."

---

1 Müslim, el-Birr ve's-sıle 74-6.

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

٨٣١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ بنِ دَنُوقَا، نا أَحوَصُ بنُ جَوَّابٍ، نا عَمَّارُ بنُ رُزَيقٍ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن تَمِيمِ بنِ سَلَمَةَ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ هِلَالٍ، عَن جَرِيرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن يُحرَمِ الرِّفقَ يُحرَمِ الخَيرَ»

٨٣٢ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا سَهلُ بنُ إِسمَاعِيلَ الطَّرَسُوسِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ دَاوُدَ بنِ أَبِي صَالِحٍ الحَرَّانِيُّ، نا أَبُو مُصعَبٍ المَدَنِيُّ، نا مَالِكٌ، عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ، عَن عُروَةَ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «وَجَبَت مَحَبَّةُ اللهِ عَلَى مَن أُغضِبَ فَحَلِمَ»

٨٣٣ - نا يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ، قَالَ: أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سُلَيمَانَ الأَدِيبَ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ حَربٍ، يَقُولُ: «زَينُ هَذَا العِلمَ حِلمُ أَهلِهِ»

٨٣٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَيُّوبَ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، أنا أَبُو بَكرِ بنُ دُرَيدٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ يَعنِي ابنَ أَخِي الأَصمَعِيِّ، عَن عَمِّهِ، قَالَ: قِيلَ لِأَعرَابِيٍّ: مَنِ الأَرِيبُ العَاقِلُ؟ قَالَ: «الفَطِنُ المُتَغَافِلُ»

٨٣٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ القَاضِي، نا سَعِيدُ بنُ جَعفَرٍ، نا أَبُو عُثمَانَ الوَرَّاقُ، قَالَ: اجتَمَعَ أَصحَابُ الحَدِيثِ عِندَ وَكِيعٍ قَالَ: وَعَلَيهِ ثَوبٌ أَبيَضُ، فَانقَلَبَتِ المَحبَرَةُ عَلَى ثَوبِهِ، فَسَكَتَ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ: «مَا أَحسَنَ السَّوَادَ فِي البَيَاضِ»

٨٣٦ - أنا الحُسَينُ بنُ شُجَاعٍ الصُّوفِيُّ، نا حَبِيبُ بنُ الحَسَنِ القَزَّازُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَسرُوقٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ وَكِيعٍ، قَالَ: قَالَ أَبِي: «مَن أَرَادَ أَن يُحَدِّثَ فَلْيَصبِرَ، وَإِلَّا فَلْيَسكُت»

٨٣٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «مَن حَسُنَت مُدَارَتُهُ كَانَ فِي ذِمَّةِ الحَمدِ وَالسَّلَامَةِ»

XX. Muhaddisin Hadis Karşılığında Ücret Almaktan Sakınması Gerektiğine İlişkin Rivayetler

838- “Ebü’l-Hasan Ali b. İbrahim el-Basrî → Ebû Bekir Yezîd b. İsmail b. Ömer el-Hallâl → Abbas b. Abdullah b. Ebî İsa et-Terkufî → Cübâre b. el-Mugallis → Muallâ b. Hilal el-Ahmer → Leys → Mücâhid [b. Cebr]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: “Hadis (*ilim*) ve Kur’an ehli! İlim ve Kur’an karşılığında ücret almayın. Yoksa alt seviyedekiler sizden önce cennete girer.”

839- “Ali b. Talha b. Muhammed el-Mukrî → Muhammed b. İbrahim b. Muhammed et-Tarsûsî → Muhammed b. Muhammed b. Dâvud el-Kerecî → Abdurrahman b. Yusuf b. Hirâş” isnâdıyla nakledildiğine göre Hafs b. Gıyâs’ın şöyle dediği belirtilmiştir: “Kûfe valisi Abbas b. Musa [ö. ?], A‘meş’e 1000 dirhem ve bir sahife gönderip şöyle yazdı: ‘Bu sahifeye benim için hadislerinden [birkaçını] yazıver.’ A‘meş ise 1000 dirhemi aldı, kâğıda Fatiha’yı yazıp gönderdi. Bunun üzerine vali ‘Sana kötü Kur’an okuduğumuz bilgisi mi geldi?’ diye haber gönderince A‘meş ‘Sana ilmi sattığımız bilgisi mi geldi?’ cevabını verdi.”

840- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Muhammed b. Dâvud” isnâdıyla nakledildiğine göre İsa b. Yunus şöyle demiştir: “Zenginleri ve yöneticileri A‘meş gibi fakir u zaruret sahibinden başkasının yanında böylesine hakir görmedim.”

841-“Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan b. Zeyd el-Alevî -Rey’de- → Ebü’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Sehl el-Bezzâz → Muhammed b. Eyyûb → Ebû Gassân[1]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ermeniyye ehlinden ve onların âlimi olan Ebû Ömer [Ahmed b. Muhammed] el-Ezrak [ö. 217-22/832-37 arası],[2] İbn Uyeyne’nin Cerîr [b. Abdülhamîd]’e şöyle dediğini işitmiştir: “Şu hadiseyi işittiğimden beri seni çok seviyorum: İbn Şübrüme sana ‘Her ay sana 100 [dirhem] verilmesi için talimat verdim.’ dediğinde sen ‘Kendinden mi yoksa Müslümanların parasından mı?’ diye sordun. Onun ‘Müslümanların parasından.’ demesi üzerine sen ‘O zaman ihtiyacım yok.’ dedin.”

1 Bu ismin Muhammed b. Amr olduğu düşünülebilirse de onun hoca ve talebeleri içerisinde isnâddaki isimler tespit edilememiştir [çevirenin notu].

2 *el-Câmi‘* isnâdları “Ebû Gassân → Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed → Ebû Ömer el-Ezrak” şeklinde ise de ikinci isim olan Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed ile bir sonraki isim aynı kişi gibidir. Zira hem künye hem isim benzerliği söz konusudur. Ancak el-Ezrakî nisbesiyle tanınan Mekkeli Ebû Ömer’in Ermîniyye ile irtibatı tespit edilememiştir [çevirenin notu].

بَابُ ذِكرِ مَا يَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن يَصُونَ نَفسَهُ عَنهُ مِن أَخذِ الأَعوَاضِ عَلَى الحَدِيثِ

٨٣٨ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ يَزِيدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ عُمَرَ الخَلَّالُ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي عِيسَى التَّرقُفِيُّ، نا جُبَارَةُ بنُ المُغَلِّسِ، نا المُعَلَّى بنُ هِلَالٍ الأَحمَرُ، عَن لَيثٍ، عَن مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ: يَا أَهلَ العِلمِ وَالقُرآنِ، «لَا تَأخُذُوا لِلعِلمِ وَالقُرآنِ ثَمَنًا، فَيَسبِقَكُمُ الدُّنَاةُ إِلَى الجَنَّةِ»

٨٣٩ - أنا عَلِيُّ بنُ طَلحَةَ بنِ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدٍ الطَّرَسُوسِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ الكَرجِيُّ، حَدَّثَنَا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يُوسُفَ بنِ خِرَاشٍ، قَالَ: بَلَغَنِي عَن حَفصِ بنِ غِيَاثٍ، قَالَ: بَعَثَ العَبَّاسُ بنُ مُوسَى أَمِيرُ الكُوفَةِ إِلَى الأَعمَشِ بِأَلفِ دِرهَمٍ وَصَحِيفَةٍ، فَقَالَ: اكتُب لِي فِيهَا مِن حَدِيثِكَ، فَأَخَذَ الأَلفَ دِرهَمٍ وَكَتَبَ لَهُ فَاتِحَةَ الكِتَابِ فَبَعَثَ بِهَا إِلَيهِ، فَبَعَثَ إِلَيهِ: أَبَلَغَكَ أَنَّا لَا نُحسِنُ القُرآنَ؟ فَبَعَثَ إِلَيهِ: أَبَلَغَكَ أَنَّا نَبِيعُ العِلمَ.

٨٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا مُحَمَّدُ بنُ دَاوُدَ، نا عِيسَى بنُ يُونُسَ، قَالَ: «مَا رَأَيتُ الأَغنِيَاءَ وَالسَّلَاطِينَ عِندَ أَحَدٍ أَحقَرَ مِنهُم عِندَ الأَعمَشِ مَعَ فَقرِهِ وَحَاجَتِهِ»

٨٤١ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زَيدٍ العَلَوِيُّ بِالرِّيِّ، نا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَهلٍ البَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ، أنا أَبُو غَسَّانَ، نا أَبُو عُمَرَ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو عُمَرَ الأَزرَقُ، - مِن أَهلِ أَرمِينِيَّةَ وَهُوَ عَالِمُهُم - قَالَ: سَمِعتُ ابنَ عُيَينَةَ يَقُولُ لِجَرِيرٍ: مَا زِلتُ أُحِبُّكَ مُنذُ سَمِعتُ ابنَ شُبرُمَةَ يَقُولُ لَكَ: قَد أَجرَيتُ عَلَيكَ مِائَةً فِي كُلِّ شَهرٍ، فَقُلتَ: أَمِن مَالِكَ أَم مَالِ المُسلِمِينَ؟ فَقَالَ: مِن مَالِ المُسلِمِينَ، فَقُلتَ: «لَا حَاجَةَ لِي فِيهَا»

842- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Hasîb b. Abdullah el-Kâdî -Mısır'da- → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân et-Tarsûsî → Abdullah b. Câbir b. Abdullah el-Bezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. İsa b. Nuh" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ' [ö. 224/838-9] şöyle demiştir: "Ashâbü'l-hadîs, Evzâî'ye bir hediye verdi. Bir araya geldiklerinde Evzâî onlara 'Seçim sizin, isterseniz hediyenizi kabul eder size hadis rivayet etmem, isterseniz de nakilde bulunup hediyenizi iade ederim.' dedi."

843- "Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Hâlid el-Kâtib → Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. Abdurrahman ed-Degûlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ca'fer b. Hâkân el-Mervezî [ö. 296/908] şöyle demiştir: "Merv meşâyihinden biri Ali b. Hucr'a bir miktar şeker, pirinç ve elbise yolladı. Ali bunları geri çevirip şu şiiri söyledi:

> 'Bir elçi bana senden rahatsızlık veren ve mahcup eden ifadeler içeren bir söz getirdi
>
> Şaşırdım ardından şöyle dedim: Yüce Rabbimiz! Bu, büyük işlerindendir
>
> 90 yıldan sonra nasibimi dünyalık kırıntı karşılığında satsam tüm çabam zayi olacak
>
> Kardeşlerime karşı olan sabır ve tahammülümle cennete girmeyi umuyorum
>
> Bana gönderdiğin şey benim gibi birini akıl ve anlayış sahibi kişiler yanında küçük düşürür'"

1. Yöneticilerin Hediyelerini Kabulden Kaçınan Muhaddisler

844- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Muhammed b. Ebî Zükeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Vehb, Mâlik [b. Enes]'i şöyle derken işitmiştir: "Devlet görevlilerinden biri Saîd b. el-Müseyyeb'e 5.000 dirhem gönderdi. Elçi, Saîd'e 'Sana bunu -Allah işlerini yoluna koysun-, infak etmen ve ihtiyaçlarını karşılaman için gönderdi.' dedi. Saîd ciddi, titiz biriydi. O sırada hizmetçisi 'Bende sana ait bir şey yok.' dediği hâlde onda var olduğunu iddia ettiği yarım dirhem için onu sorguya çekiyordu. Elçiye 'Sen artık işine bakabilirsin' dedi. Daha sonra elçi parayı tekrar kendisine sundu. Saîd 'Benden uzak dur!' deyip parayı almayı reddetti. Birisi bıraktığı parayı alması konusunda onunla konuşunca Saîd 'Bu yarım dirhem bana o paradan daha sevimlidir' dedi."

٨٤٢ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا الخَصِيبُ بنُ عَبدِ اللهِ القَاضِي، بِمِصرَ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ الطَّرَسُوسِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ البَزَّازُ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ نُوحٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عِيسَى بنِ الطَّبَّاعِ، يَقُولُ: أَهدَوا لِلأَوزَاعِيِّ هَدِيَّةً أَصحَابُ الحَدِيثِ، فَلَمَّا اجتَمَعُوا قَالَ لَهُم: «أَنتُم بِالخِيَارِ إِن شِئتُم قَبِلتُ هَدِيَّتَكُم وَلَم أُحَدِّثكُم، وَإِن شِئتُم حَدَّثتُكُم وَرَدَدتُ هَدِيَّتَكُم»

٨٤٣ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ خَالِدٍ الكَاتِبُ، أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الدَّغُولِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ خَاقَانَ المَروَزِيُّ، قَالَ: وَجَّهَ بَعضُ مَشَايِخِ مَروَ إِلَى عَلِيِّ بنِ حُجرٍ بِشَيءٍ مِنَ السُّكَّرِ وَالأَرُزِّ وَثَوبٍ، فَرَدَّ عَلَيهِ وَقَالَ هَذِهِ القَصِيدَةَ:

جَاءَنِي عَنكَ مُرسَلٌ بِكَلَامٍ ... فِيهِ بَعضُ الإِيحَاشِ وَالإِحشَامِ
فَتَعَجَّبتُ ثُمَّ قُلتُ تَعَالَى ... رَبَّنَا ذَا مِنَ الأُمُورِ العِظَامِ
خَابَ سَعيِي لَئِن شَرِيتُ خَلَاقِي ... بَعدَ تِسعِينَ حَجَّةٍ بِحُطَامِ
أَنَا بِالصَّبرِ وَاحتِمَالِي لِإِخوَانِي ... أُرَجِّي حُلُولَ دَارِ السَّلَامِ
وَالَّذِي سُمتَنِيهِ يُزرِي بِمِثلِي ... عِندَ أَهلِ العُقُولِ وَالأَحلَامِ

مَن نَزَّهَ نَفسَهُ مِنَ المُحَدِّثِينَ عَن قَبُولِ أَموَالِ السَّلَاطِينِ

٨٤٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي زُكَيرٍ، أنا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكًا، يُحَدِّثُ أَنَّ عَامِلًا مِنَ العُمَّالِ بَعَثَ إِلَى سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ بِخَمسَةِ آلَافِ دِرهَمٍ، فَقَالَ لَهُ الرَّسُولُ: بُعِثَ بِهَذَا إِلَيكَ - أَصلَحَكَ اللهُ - لِتُنفِقَهَا وَتَجعَلَهَا فِي حَاجَتِكَ، قَالَ: وَسَعِيدٌ جَادٌّ مُجِدٌّ يُحَاسِبُ غُلَامَهُ فِي نِصفِ دِرهَمٍ يَدَّعِيهِ قِبَلَهُ، وَالغُلَامُ يَقُولُ: لَيسَ لَكَ عِندِي شَيءٌ، قَالَ سَعِيدٌ لِلرَّسُولِ: اذهَب إِلَى عَمَلِكَ، ثُمَّ عَرَضَهَا عَلَيهِ الرَّسُولُ أَيضًا، فَقَالَ: اغرُب عَنِّي، وَأَبَى أَن يَأخُذَهَا مِنهُ، وَكَلَّمَهُ إِنسَانٌ فِي تَركِهِ أَن يَأخُذَهَا، فَقَالَ لَهُ ابنُ المُسَيِّبِ: هَذَا النِّصفُ دِرهَمٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنهَا.

845- "Muhammed b. el-Hüseyin → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî] → Ebû Bekir İbn Abdülmelik → Abdürezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğinde göre o, Nu'mân b. ez-Zübeyr'i [ö. 150-160/767-777 arası] şöyle derken işitmiştir: "Muhammed b. Yusuf [ö. ?] ve Eyyûb b. Yahyâ [ö. ?], Tâvûs'a 500 dinar gönderip elçiye 'Eğer bunları senden alırsa emirin onu giydirip ona iyi muamelede bulunacağını söyle.' dediler. Elçi parayı alıp yola çıktı Cened'deki Tâvûs'un yanında varınca ona 'Ebû Abdurrahman, [bu], emirin sana gönderdiği paradır.' dedi. Tâvûs, 'Benim ona ihtiyacım yok.' dedi." Nu'mân sözlerine şöyle devam etti: "Elçi, Tâvûs'un parayı almasını istemişti ama o reddetti. Tâvûs bir an dalgınlaştı. Elçi de parayı evin baca deliğine bıraktı. Sonra da gidip Muhammed ve Eyyûb'a 'Parayı aldı.' dedi. Bu hâl üzere bir vakit geçirdiler. Sonra Tâvûs'un hoşlarına gitmeyen bir sözü onlara ulaştı ve 'Birini ona gönderin de paramızı bize iade etsin.' dediler. Elçi, Tâvûs'a geldi ve 'Emir'in sana gönderdiği para[yı geri ver].' dedi. Tâvûs'un 'Ben o parayı almadım ki!' demesi üzerine adam geri dönüp onlara olan biteni haber verdi. Tâvûs'un doğru söylediğini anladılar. Bunun üzerine 'Parayı ona götüren adamı gönderin.' denildi. Adam, Tâvûs'a gelip 'Emir'in sana gönderdiği para[yı geri ver].' deyince Tâvûs, 'Ben senden bir şey aldım mı?' dedi. Adam 'Hayır.' deyince Tâvûs 'Peki, nereye koyduğunu hatırlıyor musun?' dedi. Adam 'Evet, şu çatıda.' diye cevap verince Tâvûs, 'Nereye koyduysan oraya bak.' dedi." Nu'mân sözlerine şöyle devam etti: "Adam elini uzattı. Kese oradaydı, üzerine örümcekler yuva yapmıştı. Aldı ve sahiplerine götürdü."

846- "Ebü'l-Fazl Ömer b. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Herevî → babası → Ebû Osman Amr b. Abdullah el-Basrî → Muhammed b. Abdülvehhâb el-Ferrâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin b. Mansur şöyle demiştir: "Ma'n b. Zâide [ö. 152/769-70], Süfyân [es-Sevrî]'ye 300 dinar gönderdi." Hüseyin sözlerine şöyle devam etti: "Süfyân elçiye 'Kalk da şu pencerenin önüne bir bak' dedi. Adam [kalkıp baktı] dört dânik[1] buldu.' Bunun üzerine Süfyân 'Bu para üç aydır bende. Onunla ne yapacağımı bilemiyorum. Senin dinarlarını ne yapayım ben?' dedi."

1 Bir dirhemin altıda birine tekabül eden para [çevirenin notu].

٨٤٥ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفرٍ، نا يَعقُوبُ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرِ بنُ عَبدِ المَلِكِ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: سَمِعتُ النُّعمَانَ بنَ الزُّبَيرِ، يُحَدِّثُ أَنَّ مُحَمَّدَ بنَ يُوسُفَ، وَأَيُّوبَ بنَ يَحيَى، بَعَثَا إِلَى طَاوُسٍ بِخَمسِمِائَةِ دِينَارٍ، وَقَالُوا لِلرَّسُولِ: إِن أَخَذَهَا مِنكَ فَإِنَّ الأَمِيرَ سَيَكسُوكَ وَيُحسِنُ إِلَيكَ، فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى قَدِمَ عَلَى طَاوُسٍ الجَنَدَ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ نَفَقَةٌ بَعَثَ بِهَا إِلَيكَ الأَمِيرُ، فَقَالَ: مَالِي بِهَا حَاجَةٌ، قَالَ: فَأَرَادَهُ عَلَى قَبضِهَا فَأَبَى، فَغَفَلَ طَاوُسٌ، فَرَمَى بِهَا فِي كَوَّةِ البَيتِ ثُمَّ ذَهَبَ، فَقَالَ لَهُم: قَد أَخَذَهَا، فَلَبِثُوا حِينًا ثُمَّ بَلَغَهُم عَن طَاوُسٍ شَيءٌ كَرِهُوهُ، قَالَ: ابعَثُوا إِلَيهِ فَلَيَبعَث إِلَينَا بِمَالِنَا، فَجَاءَهُ الرَّسُولُ فَقَالَ: المَالُ الَّذِي بَعَثَ بِهِ إِلَيكَ الأَمِيرُ، قَالَ: مَا قَبَضتُ مِنهُ شَيئًا، فَرَجَعَ الرَّسُولُ فَأَخبَرَهُم فَعَرَفُوا أَنَّهُ صَادِقٌ، قِيلَ: الرَّجُلُ الَّذِي ذَهَبَ بِهَا فَابعَثُوهُ إِلَيهِ، فَقَالَ: المَالُ الَّذِي جِئتُكَ بِهِ يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: هَل قَبَضتُ مِنكَ شَيئًا؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَهَل تَدرِي أَينَ وَضَعتَهُ؟ قَالَ: نَعَم، فِي تِلكَ الكُوَّةِ، قَالَ: فَأَبصِرهُ حَيثُ وَضَعتَهُ، قَالَ: فَيَمُدُّ يَدَهُ فَإِذَا هُوَ بِالصُّرَّةِ قَد بَنَت عَلَيهَا العَنكَبُوتُ، قَالَ: فَأَخَذَهَا، فَذَهَبَ بِهَا إِلَيهِم.

٨٤٦ - أنا أَبُو الفَضلِ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ إِسمَاعِيلَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ الهَرَوِيُّ، نا أَبِي، نا أَبُو عُثمَانَ عَمرُو بنُ عَبدِ اللهِ البَصرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ الفَرَّاءُ، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ مَنصُورٍ، يَقُولُ: بَعَثَ مَعنُ بنُ زَائِدَةَ إِلَى سُفيَانَ بِثَلَاثِمِائَةِ دِينَارٍ، قَالَ: فَقَالَ لِلرَّسُولِ: قُم إِلَى ذَلِكَ الطَّاقِ انظُر مَا عَلَيهِ؟ قَالَ: فَوَجَدَ أَربَعَةَ دَوَانِيقَ، قَالَ: «هَذِهِ عِندِي مُنذُ ثَلَاثَةِ أَشهُرٍ لَا أَدرِي مَا أَصنَعُ بِهِ فَمَا أَصنَعُ بِدَنَانِيرِكَ»

847- "Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülmelik b. Şübâne[1] ed-Dîneverî → Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. İshak er-Râzî el-Hâfız → Kazvîn'e yerleşen Ahmed b. Muhammed b. Mehdî -Rey'de- → Hüseyin b. Amr el-Mervezî -Bağdat'ta-" isnâdıyla nakledildiğine göre Humeydî'nin [ö. 219/834] yakını Mukâtil b. Salih el-Horasânî [ö. 210-220/825-835 arası] Mekke'de şöyle demiştir: "Hammâd b. Seleme'nin yanına girdim. Evinde sadece bir hasır -üzerinde oturuyordu-, okuduğu bir mushaf, içinde hadislerinin olduğu bir torba ve abdest aldığı bir kap vardı. Yanında otururken, biri kapıyı çaldı. Hammâd, 'Kızım, çık bak gelen kimmiş?' dedi. Kız, 'Muhammed b. Süleyman'ın [ö. 173/789-90] elçisi.' deyince Hammâd, 'Söyle, yalnız gelsin.' dedi. Elçi girdi, selam verdi ve mektubu Hammâd'a teslim etti. Hammâd 'Oku' dedi. Mektubun içeriği şöyleydi: 'Bismillahirrahmanirrahim, Muhammed b. Süleyman'dan Hammâd b. Seleme'ye, Allah sevdiği kullarına ve itaat ehline yaptığı gibi senin sabahını da hayırlı eylesin. Bir mesele var. Bize gel de sana soralım.' [Mektubu dinleyen] Hammâd 'Kızım, hokkayı getir' dedi, sonra sözlerine şöyle devam etti: 'Kâğıdı çevir ve yaz: Allah sevdiği kullarına ve itaat ehline yaptığı gibi senin de sabahını hayırlı eylesin. Bizim yetiştiğimiz âlimler kimsenin ayağına gitmezdi. Eğer bir mesele varsa sen gel, derdin neyse bize sor. Gelirsen de yalnız gel. Atlarını, adamlarını getirme. Ne sana ne de nefsime nasihatte bulunuyorum. Selametle.' Yanında otururken biri kapıyı çaldı. Hammâd, 'Kızım, çık bak gelen kimmiş?' dedi. Kız, 'Muhammed b. Süleyman.' deyince Hammâd, 'Söyle yalnız gelsin' dedi. Muhammed girdi, selam verdi, Hammâd'ın önüne oturup şöyle dedi: 'Sana baktığımda içim korkuyla doluyor, neden?' Hammâd şöyle cevap verdi: 'Sâbit el-Bünânî'nin Enes b. Mâlik'ten işittiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: Âlim, ilmiyle Allah'ın rızasını talep ederse her şey ondan çekinir. İlmiyle hazineler biriktirmeyi isterse her şeyden korkar hâle gelir.'[2] Bunun üzerine Muhammed 'İki oğlu olup birinden razı olan ve yaşarken malının üçte birini ona vermek isteyen bir adam hakkında ne dersin?' sorusunu sorunca Hammâd şöyle dedi: 'Allah sana merhamet etsin, böyle yapma. Zira Sâbit el-Bünânî'nin Enes b. Mâlik'ten işittiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: Allah kuluna malıyla azap etmek istediğinde, ölüm anında zalimane bir vasiyette bulunmasını sağlar.' [Daha sonra ikili arasında şu konuşma geçti:]

1 Tahhân neşrinde (I, 362) "Şebâbe" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

٨٤٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ عَبدِ المَلِكِ بنِ شُبَانةَ الدِّينَوَرِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ الرَّازِيُّ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَهدِيٍّ، - نَزِيلُ قَزوِينَ بِالرِّيِّ، أنا الحُسَينُ بنُ عَمرٍو المَروَزِيُّ، بِبَغدَادَ، قَالَ: نا مُقَاتِلُ بنُ صَالِحٍ الخُرَاسَانِيُّ - صَاحِبُ الحُمَيدِيِّ - بِمَكَّةَ، قَالَ: دَخَلتُ عَلَى حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ فَإِذَا لَيسَ فِي البَيتِ إِلَّا حَصِيرٌ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَيهِ وَمُصحَفٌ يَقرَأُ فِيهِ وَجِرَابٌ فِيهِ عِلمُهُ، وَمِطهَرَةٌ يَتَوَضَّأُ فِيهَا، فَبينَا أَنَا عِندَهُ جَالِسٌ إِذ دَقَّ عَلَيهِ دَاقٌّ البَابَ، فَقَالَ: يَا صَبِيَّةُ اخرُجِي فَانظُرِي مَن هَذَا، قَالَت: هَذَا رَسُولُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ، قَالَ: قُولِي لَهُ يَدخُلُ وَحدَهُ، فَدَخَلَ، فَسَلَّمَ، وَنَاوَلَهُ كِتَابَهُ، فَقَالَ: اقرَأهُ، فَإِذَا فِيهِ: بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ، مِن مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ إِلَى حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ، أَمَا بَعدُ: فَصَبَّحَكَ اللَّهُ بِمَا صَبَّحَ بِهِ أَولِيَاءَهُ وَأَهلَ طَاعَتِهِ، وَقَعَت مَسأَلَةٌ، فَأتِنَا نَسأَلُكَ عَنهَا، قَالَ: يَا صَبِيَّةُ هَلُمِّي الدَّوَاةَ، ثُمَّ قَالَ لِي: اقلِبِ الكِتَابَ وَاكتُب: أَمَا بَعدُ: وَأَنتَ فَصَبَّحَكَ اللَّهُ بِمَا صَبَّحَ بِهِ أَولِيَاءَهُ، وَأَهلَ طَاعَتِهِ، إِنَّا أَدرَكنَا العُلَمَاءَ وَهُم لَا يَأتُونَ أَحَدًا، فَإِن وَقَعَت مَسأَلَةٌ فَأتِنَا فَسَلنَا عَمَّا بَدَا لَكَ، وَإِن أَتَيتَنِي فَلَا تَأتِنِي إِلَّا وَحدَكَ، وَلَا تَأتِنِي بِخَيلِكَ وَرَجِلِكَ، فَلَا أَنصَحُكَ وَلَا أَنصَحُ نَفسِي وَالسَّلَامُ، فَبينَا أَنَا عِندَهُ جَالِسٌ إِذ دَقَّ دَاقٌّ البَابَ، فَقَالَ: يَا صَبِيَّةُ اخرُجِي فَانظُرِي مَن هَذَا، قَالَت: هَذَا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قُولِي لَهُ يَدخُل وَحدَهُ، فَدَخَلَ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ بَينَ يَدَيهِ، ثُمَّ ابتَدَأَ فَقَالَ: مَا لِيَ إِذَا نَظَرتُ إِلَيكَ امتَلَأتُ رُعبًا فَقَالَ حَمَّادٌ: سَمِعتُ ثَابِتًا البُنَانِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ العَالِمَ إِذَا أَرَادَ بِعِلمِهِ وَجهَ اللهِ هَابَهُ كُلُّ شَيءٍ، وَإِذَا أَرَادَ أَن يَكنِزَ بِهِ الكُنُوزَ هَابَ مِن كُلِّ شَيءٍ» فَقَالَ: مَا تَقُولُ يَرحَمُكَ اللَّهُ فِي رَجُلٍ لَهُ ابنَانِ وَهُوَ عَن أَحَدِهِمَا أَرضَى، فَأَرَادَ أَن يَجعَلَ لَهُ فِي حَيَاتِهِ ثُلُثَي مَالِهِ، قَالَ: لَا تَفعَل رَحِمَكَ اللَّهُ، فَإِنِّي سَمِعتُ ثَابِتًا البُنَانِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ أَن يُعَذِّبَ عَبدَهُ بِمَالِهِ وَفَّقَهُ عِندَ مَوتِهِ لِوَصِيَّةٍ جَائِرَةٍ»

"Muhammed: Bu meselede yardımına ihtiyacım var.

Hammâd: Dinen bir sakıncası olmadığı müddetçe buyur.

M: Şu 40.000 dirhemi al da ihtiyacın nispetinde kullan.

H: Parayı onunla zulmettiğin kimselere ver.

M: Vallahi, sadece miras olarak aldığımı sana veriyorum.

H: Benim paraya ihtiyacım yok. Onu benden uzak tut. Allah da senden günahlarını uzaklaştırsın.

M: Peki, meseleyi farklı bir şekilde çözsek?

H: Dinen bir sakıncası olmadığı müddetçe buyur.

M: Parayı al ve dağıt.

H: Ben taksimde adil davransam bile, ondan pay alamayanlar 'Taksimde adaletli davranmadı.' deyip günaha girecekler. Bu sebeple onu benden uzak tut. Allah da senden günahlarını uzaklaştırsın."

848- "Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ → Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî → babası → Musa b. Abdurrahman b. Mesrûk el-Kindî el-Kûfî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. el-Münzir el-Kindî [ö. 190-200/805-816 arası] -Abdullah b. İdris'in komşusuydu- şöyle demiştir: "Harun er-Reşîd, [oğulları] Emin [hs. 193-198/809-813] ve Me'mûn ile haccetti. Kûfe'ye girdi ve [Kadı] Ebû Yusuf'a 'Muhaddislere söyle de gelip bize nakilde bulunsunlar.' dedi. Kûfe muhaddislerinden yalnızca şu ikisi emri yerine getirmedi: Abdullah b. İdris ve İsa b. Yunus. Bunun üzerine Emin ve Me'mûn atlarına binip Abdullah b. İdris'e gittiler. Abdullah onlara 100 hadis nakletti. Me'mûn, Abdullah'a 'Amca, rivayetleri sana ezberimden tekrar etmeme izin verir misin?' diye sorunca Abdullah 'Tekrar et.' dedi. Me'mûn hadisleri işittiği gibi rivayet etti. İbn İdris hadisleri ezberleyen kimselerdendi ve şöyle derdi: 'Kur'an'ın hafızamdan silineceğinden endişe etmeseydim kesinlikle hadis yazardım.'[1] Bu sebeple Me'mûn'un ezberi Abdullah b. İdris'in hoşuna gitti. Ardından Me'mûn 'Amca, mescidinin yanında iki ev var. İzin verirsen onları satın alıp mescidini genişletelim.' teklifinde bulununca Abdullah 'Buna ihtiyacım yok.

---

1 *el-Câmi'* nüshalarındaki ifade "لولا أني أخشى أن يتفلت مني القرآن ما دونت العلم" şeklindedir ve bu hâliyle cümle makul bir anlama sahip değildir. Bundan dolayı İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*'da kaydettiği (IX, 205) "لولا أني أخشى أن ينفلت مني القرآن لدونت العلم" ifadesi metne yansıtılmıştır. Abdullah b. İdris bu ifadesiyle hadisle meşguliyetin kendisini Kur'an'dan uzaklaştıracağı endişesini taşımamış olsa hadisleri yazacağını kastetmiş olmalıdır [çevirenin notu].

قَالَ: فَحَاجَةٌ إِلَيكَ.

قَالَ: هَاتِ، مَا لَم تَكُن رَزِيَّةٌ فِي دِينٍ.

قَالَ: أَربَعِينَ أَلف دِرهَمٍ تَأخُذُهَا تَستَعِينُ بِهَا عَلَى مَا أَنتَ عَلَيهِ.

قَالَ: اردُدهَا عَلَى مَن ظَلَمتَهُ بِهَا.

قَالَ: وَاللهِ مَا أُعطِيكَ إِلَّا مَا وَرِثتُهُ.

قَالَ: لَا حَاجَةَ لِي فِيهَا، ازوِهَا عَنِّي زَوَى اللَّهُ عَنكَ أَوزَارَكَ.

قَالَ: فَغَيرَ هَذَا.

قَالَ: هَاتِ، مَا لَم يَكُن رَزِيَّةٌ فِي دِينٍ.

قَالَ تَأخُذُهَا فَتَقسِمَهَا.

قَالَ: فَلَعَلِّي إِن عَدَلتُ فِي قَسمِهَا أَن يَقُولَ بَعضُ مَن لَم يُرزَق مِنهَا: إِنَّهُ لَم يَعدِل فِي قَسمِهَا فَيَأثَم ازوِهَا عَنِّي زَوَى اللَّهُ عَنكَ أَوزَارَكَ.

٨٤٨ - أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ، أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا، نا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ الأَنبَارِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا مُوسَى بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَسرُوقٍ الكِندِيُّ الكُوفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُنذِرِ الكِندِيُّ وَكَانَ جَارًا لِعَبدِ اللهِ بنِ إِدرِيسَ، قَالَ: حَجَّ الرَّشِيدُ وَمَعَهُ الأَمِينُ وَالمَأمُونُ، فَدَخَلَ الكُوفَةَ فَقَالَ لِأَبِي يُوسُفَ: قُل لِلمُحَدِّثِينَ يَأتُونَا يُحَدِّثُونَا، فَلَم يَتَخَلَّف عَنهُ مِن شُيُوخِ الكُوفَةِ إِلَّا اثنَانِ: عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ، وَعِيسَى بنُ يُونُسَ فَرَكِبَ الأَمِينُ وَالمَأمُونُ إِلَى عَبدِ اللهِ بنِ إِدرِيسَ فَحَدَّثَهُمَا بِمِائَةِ حَدِيثٍ، فَقَالَ المَأمُونُ لِعَبدِ اللهِ: يَا عَمِّ، أَتَأذَنُ لِي أَن أُعِيدَهَا عَلَيكَ مِن حِفظِي، قَالَ: افعَل، فَأَعَادَهَا كَمَا سَمِعَهَا، وَكَانَ ابنُ إِدرِيسَ مِن أَهلِ الحِفظِ يَقُولُ: لَولَا أَنِّي أَخشَى أَن يَتَفَلَّتَ مِنِّي القُرآنُ مَا دَوَّنتُ العِلمَ، فَعَجِبَ عَبدُ اللهِ بنُ إِدرِيسَ مِن حَفِظِ المَأمُونِ وَقَالَ المَأمُونُ: يَا عَمِّ، إِلَى جَانِبِ مَسجِدِكَ دَارَانِ إِذَا أَذِنتَ لَنَا اشتَرَينَاهَا وَوَسَّعنَا بِهَا المَسجِدَ، فَقَالَ: مَا بِي إِلَى هَذَا حَاجَةٌ،

Bu mescit benden öncekilere yetti, bana da yeter.' cevabını verdi. Me'mûn, hocasının dirseğindeki bir yaraya bakıp 'Yanımızda doktorlar ve ilaçlar var. Seni tedavi edecek birini getirmeme izin verir misin?' dedi. Abdullah 'Daha önce de benzer bir yara çıkmıştı, geçti.' dedi. Me'mûn ona hediye olarak verilmek üzere bir miktar mal getirilmesini emretti. Abdullah [bunu da] kabul etmedi. Bunun üzerine Emin ve Me'mûn İsa b. Yunus'a gittiler. İsa, onlara nakilde bulundu. Me'mûn, İsa'ya 10.000 [dirhem] verilmesini emretti. İsa kabul etmedi. Me'mûn onun parayı az bulduğunu zannedip 20.000 verilmesini emredince İsa şöyle dedi: 'Hayır, Allah Resûlü'nün (sav) hadisi karşılığında ne bir ihlîlec[1] ne de bir yudum su kabul ederim. Hatta şu mescidi tavana kadar altınla doldursan bile olmaz.' Daha sonra onun yanından ayrıldılar."

849- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî -hafızasından imla ederek- → Muhammed b. Yunus el-Küdeymî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abde b. Abdürrahim el-Mervezî [ö. 244/859] şöyle demiştir: "Fudayl b. İyâz'ın yanındaydım. Abdullah b. el-Mübârek de oradaydı. Fudayl [Abdullah'a] şöyle dedi: 'Ailen ve bakmakla yükümlü olduğun kimseler perişan, bu mala ihtiyaç duyuyorlar. Allah'tan kork ve halifelerin verdiklerinden alıver.' Bu söz üzerine Abdullah b. el-Mübârek ona çıkışıp şu şiiri söyledi:

'Öğütülmüş tahılı, pirinci ve arpa ekmeğini al
Ve helal say ki şiddetli ateşten kurtulasın
Allah seni hidayete erdirsin, imkân nispetinde Halife'nin sarayından uzak dur
Orayı ziyaret etme ve oradan kaçın
Zira orası kötü bir ziyaretgâhtır
Dinini zayıflatır, seni büyük günaha yaklaştırır
Bu işlerle meşgul olursan sende din namına bir şey kalmaz
O sana maldan ve ondan daha değersiz olan sultandan daha çok kazanç sağlar
Dikkat et ve kuyuya düşmeden önce ahiret gününü hatırla mağrur kimse!
Rızkı arşın sahibi çokça bağışlayıcı Rab'den talep et
Vah sana! Az bir dünyalığa rıza göster

1 Halile bitkisinin meyvesi [çevirenin notu].

قَد أَجزَأَ مَن كَانَ قَبلِي، وَهُوَ يُجزِئُنِي فَيَنظُرُ إِلَى قَرحٍ فِي ذِرَاعِ الشَّيخِ فَقَالَ: إِنَّ مَعَنَا مُتَطَبِّبِينَ وَأَدوِيَةً، أَفَتَأذَنُ لِي أَن يَجِيئَكَ مَن يُعَالِجُكَ؟ قَالَ: لَا، قَد ظَهرَ بِي مِثلَ هَذَا وَبَرَأَ، فَأَمَرَ لَهُ بِمَالٍ جَائِزَةً فَأَبَى أَن يَقبَلَهُ، وَصَارَا إِلَى عِيسَى بنِ يُونُس فَحَدَّثَهُمَا، فَأَمَرَ لَهُ المَأمُونُ بِعَشَرَةِ آلَافٍ، فَأَبَى أَن يَقبَلَهَا، فَظَنَّ أَنَّهُ استَقَلَّهَا فَأَمَرَ لَهُ بِعِشرِينَ أَلفًا، فَقَالَ عِيسَى: لَا وَلَا إِهلِيلِجَة وَلَا شَربَةَ مَاءٍ عَلَى حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَلَو مَلَأتَ لِي هَذَا المَسجِدِ ذَهَبًا إِلَى السَّقفِ فَانصَرَفَا مِن عِندِهِ.

٨٤٩ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، إِملَاءً، مِن حِفظِهِ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ الكُدَيمِيُّ، نا عَبدَةُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ المَروَزِيُّ، قَالَ: كُنتُ عِندَ فُضَيلِ بنِ عِيَاضٍ وَعِندَهُ عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ فَقَالَ: إِنَّ أَهلَكَ وَعِيَالَكَ قَد أَصبَحُوا مَجهُودِينَ مُحتَاجِينَ إِلَى هَذَا المَالِ، فَاتَّقِ اللهَ وَخُذ مِن هَؤُلَاءِ القَومِ - يَعنِي الخُلَفَاءَ - فَزَجَرَهُ عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، ثُمَّ أَنشَأَ يَقُولُ:

خُذ مِنَ الجَاوَدِسِ وَالأُرزِ ... وَالخُبزِ الشَّعِيرِ
وَاجعَلَن ذَاكَ حَلَالًا ... تَنجُ مِن حَرِّ السَّعِيرِ
وَأَنَا مَا استَطَعتُ هَدَاكَ ... اللَّهُ عَن دَارِ الأَمِيرِ
لَا تَزُرهَا وَاجتَنِبهَا . ... إِنَّهَا شَرُّ مَزُورِ
تُوهِنُ الدِّينَ وَتُدنِيكَ ... مِنَ الحُوبِ الكَبِيرِ
وَلِمَا تَترُكُ مِن دِينِكِ ... فِي تِلكَ الأُمُورِ
هُوَ أَجزَأُ لَكَ مِن ... مَالٍ وَسَلطَانٍ يَسِيرُ
مِنهُ بِالدُّونِ فَأَبصِر ... وَاذكُرَن يَومَ المَصِيرِ
قَبلَ أَن تَسقُطَ يَا مَغرُورُ ... فِي حُفرَةِ بِيرِ
وَاطلُبِ الرِّزقَ إِلَى ذِي العَرشِ ... وَالرَّبِّ الغَفُورِ
وَارضَ يَا وَيحَكَ مِن ... دُنيَاكَ بِالقُوتِ اليَسِيرِ

Zira dünya imtihan, yokluk ve aldanma diyarıdır
Ne çok görürsün yere çaldığını! Senden önceki saray sahiplerini,
Ve meclislerde ve kalabalıklar içerisindeki itibarlı kimseleri
İstemedikleri hâlde oradan zorla çıkarıldılar
Yerin altı ne çok soylu, vezirlerle doludur
Ve kenarda köşede kalmış adı sanı duyulmamış hakir kimselerle
Parlak bir günde halkın yüzlerini incelersen
Onları birbirinden ayıramaz, zengini fakiri tanıyamazsın
Söndüler! Çünkü kayaların parçalarının altında yere serilmişler
Kusurlarını bilen bir Melik'in huzurunda hepsi eşit oldu
Öyleyse ayak kaydıran zamanın darbesinden sakın!
[Zamanlarının] kaplanları Firavun, Hâmân, Nemrut nerede?
Seni helak eden bir ölüme çarptırmasından korkmuyor musun?
Veya öfkeli ve çetin bir günden endişe etmiyor musun?
Ki o gün zemheri bir azapla şerrin şiddetlenmiştir'"

Mervezî sözlerine şöyle devam etti: "Bunun üzerine Fudayl bayıldı ve hiçbir şey almadan parayı geri verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: "[Ali b. Ahmed] er-Rezzâz [ö. 419/1028] haberi bana bu şekilde nakletti. Ancak İbnü'l-Mübârek'in hâli vakti yerinde, çok çeşitli malların ticaretiyle meşgul biri olduğu bilinir. Fudayl ise fakirlerden olup zahit ve evliyadan sayılır. Fakir ve muhtaç olmasına rağmen sultanın ve başkalarının parasını kabul etmekten kaçınmıştır. Sanıyorum [Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî [ö. 354/965] bu hikâyeyi iyi ezberleyememiş ve ezberinden rivayet ederken bazı yerleri karıştırmış olmalıdır."

850- "Muhammed b. Ubeydullah el-Hinnâî → Ahmed b. Selman en-Neccâd[1] -imla ile-→ Muhammed b. Yunus" isnâdıyla nakledildiğine göre Abde b. Abdürrahim el-Horasânî şöyle demiştir: "[Ebû Ali] Fudayl b. İyâz'ın yanındaydım. Abdullah b. el-Mübârek de oradaydı. Bir adam gelip 'Ebû Ali, bakmakla yükümlü oldukların perişan hâldeler!' dedi." Abde rivayetin kalan kısmını nakletti ve sonunda şöyle dedi: "Bunun üzerine Fudayl bayıldı." [Râvi] bu ifadeden sonra başka bir şey demedi.

1 Acâc neşrinde (I, 575) "en-Neccâr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

إِنَّهَا دَارُ بَلَاءٍ وَزَوَالٍ وَغُرُورِ
كَم تَرَى قَد صَرَعَت قَبلَكَ أَصحَابَ القُصُورِ
وَذَوِي الهَيئَةِ فِي المَجلِسِ وَالجَمعِ الكَثِيرِ
أُخرِجُوا كَرهًا فَمَا كَانَ لَدَيهِم مِن نَكِيرِ
كَم بِبَطنِ الأَرضِ ثَاوٍ مِن شَرِيفٍ وَوَزِيرِ
وَصَغِيرِ الشَّأنِ عَبدٌ خَامِلُ الذِّكرِ حَقِيرٌ
لَو تَصَفَّحتَ وَجُوهَ القَومِ فِي يَومٍ نَضِيرِ
لَم تُمَيِّزهُم وَلَم تَعرِف غَنِيًّا مِن فَقِيرِ
جَمِدُوا فَالقَومُ صَرعَى تَحتَ أَسقَافِ الصُّخُورِ
فَاستَوُوا عِندَ مَلِيكٍ بِمَسَاوِيهِم خَبِيرٌ
فَاحذَرِ الصَّرعَةَ يَا وَيحَكَ مِن دَهرٍ عَثُورِ
أَينَ فِرعَونُ وَهَامَانُ وَنَمرُودُ النُّسُورُ
أَوَ مَا تَخشَاهُ أَن يَرمِيَكَ بِالمَوتِ المُبِيرِ
أَوَ مَا تَحذَرُ مِن يَومٍ عَبُوسٍ قَمطَرِيرِ
اقمَطَرَّ الشَّرُّ فِيهِ بِالعَذَابِ الزَّمهَرِيرِ

قَالَ: فَغُشِيَ عَلَى الفُضَيلِ فَرَدَّهُ وَلَم يَأخُذهُ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: هَكَذَا رَوَى لِي الرَّزَّازُ هَذَا الخَبَرَ، وَالمَعرُوفُ أَنَّ ابنَ المُبَارَكِ كَانَ مِن ذَوِي الأَحوَالِ وَالتِّجَارَاتِ بِصُنُوفِ الأَموَالِ، وَأَنَّ فُضَيلًا كَانَ مِنَ الفُقَرَاءِ وَأَحِدِ المَعدُودِينَ فِي الزُّهَّادِ وَالأَولِيَاءِ، وَكَانَ مَعَ فَقرِهِ وَحَاجَتِهِ يَتَوَرَّعُ عَن قَبُولِ مَالِ السُّلطَانِ وَغَيرِهِ، وَأَحسَبُ الشَّافِعِيَّ لَم يَضبطِ الحِكَايَةَ، وَدَخَلَ عَلَيهِ الوَهمُ حَتَّى رَوَاهَا مِن حِفظِهِ.

٨٥٠ – أنا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحِنَّائِيُّ، إِجَازَةً، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، إِملَاءً، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا عَبدَةُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ الخُرَاسَانِيُّ، قَالَ: كُنتُ عِندَ فُضَيلِ بنِ عِيَاضٍ وَعِندَهُ عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ إِذ جَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَلِيٍّ، إِنَّ عِيَالَكَ قَد أَصبَحُوا مَجهُودِينَ، وَذَكَرَ الخَبَرَ بِطُولِهِ، وَقَالَ فِي آخِرِهِ: فَغُشِيَ عَلَى الفُضَيلِ وَلَم يَذكُر بَعدَ ذَلِكَ شَيئًا.

851- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ömer b. Ahmed b. Osman el-Merverrûzî → Muhammed b. Zekeriyyâ b. İbrahim el-Askerî → Abbas b. Abdullah et-Terkufî → Hasan b. Yusuf el-Vâsıtî → Ebû Ömer Muhammed b. Ali en-Nahvî" isnâdıyla nakledildiğine göre Fazl b. er-Rebî' [ö. 208/824] şöyle demiştir: "Müminlerin emiri Harun [er-Reşîd] haccetti. Bir gece Mekke'de uykudayken kapının çalındığını işittim. 'Kim o?' diye sordum, 'Müminlerin emirine icabet et!' dedi. Apar topar dışarı çıktım ve 'Müminlerin emiri, birini yollasaydın ben sana gelirdim.' dedim. 'İçimi sıkan bir şey var. Bana birini söyle de ona sorayım.' dedi. 'Şurada Süfyân b. Uyeyne var.' dedim, 'Bizi ona götür.' dedi. Süfyân'a gittik. Kapıyı çaldım. 'Kim o?' dedi. 'Müminlerin emirine icabet et!' dedim. Apar topar dışarı çıktı ve 'Müminlerin emiri, birini yollasaydın ben sana gelirdim.' dedi. Halife 'Kendisi için geldiğimiz meseleye bir bakıver.' dedi ve bir vakit Süfyân'la konuştu. Ardından Süfyân'a 'Borcun var mı?' diye sordu. Süfyân'ın 'Evet.' demesi üzerine 'Ebü'l-Abbas,[1] Süfyân'ın borcunu öde.' dedi. Sonra oradan çıktık. Bana 'Arkadaşın derdime derman olmadı. Başka birini söyle de ona sorayım' dedi. Ona 'Şurada Abdürrezzâk b. Hemmâm var.' dedim. 'Bizi ona götür.' dedi. Abdürrezzâk'a gittik. Kapıyı çaldım. 'Kim o?' dedi. 'Müminlerin emirine icabet et!' dedim. Apar topar dışarı çıktı ve 'Müminlerin emiri, birini yollasaydın ben sana gelirdim.' dedi. Halife, 'Kendisi için geldiğimiz meseleye bir bakıver.' dedi ve bir vakit Abdürrezzâk'la konuştu. Ardından ona 'Borcun var mı?' diye sordu. Onun 'Evet.' demesi üzerine 'Ebü'l-Abbas,[2] onun da borcunu öde.' dedi. Sonra oradan da çıktık. Bana [yine] 'Arkadaşın derdime derman olmadı. Başka birini söyle de ona sorayım.' dedi. 'Şurada Fudayl b. İyâz var.' dedim. 'Bizi ona götür.' dedi. Ona gittik. Ayaktaydı, namaz kılıyor ve bir ayeti tekrar tekrar okuyordu. Halife 'Kapıyı çal.' dedi. Çaldım. Fudayl 'Kim o?' dedi. 'Aç, müminlerin emiri!' dedim. 'Benim müminlerin emiri ile ne işim olur?' dedi. 'Sübhanallah! Sana itaat düşmez mi? Mümin nefsini zelil etmez, sözü Hz. Peygamber'den nakledilmedi mi?' dedim. Bunun üzerine durdu ve kapıyı açtı.'" Fazl b. er-Rebî' rivayetin devamını, Fudayl'ın Harun er-Reşîd'e öğüdünü nakletti ve şunları söyledi: "Harun şiddetli bir şekilde ağladı ve bayıldı.

---

1 *el-Câmi'* neşirlerinde "Abbâsî" şeklinde ise de doğrusu Tahhân'ın da işaret ettiği (I, 366) üzere metindeki gibi olmalıdır. Zira İbnü'l-Cevzî'de *el-Muntazam*'da bu şekilde kaydetmiştir (IX, 149) [çevirenin notu].

2 *el-Câmi'* neşirlerinde "Abbâsî" şeklinde ise de doğrusu Tahhân'ın da işaret ettiği (I, 366) üzere metindeki gibi olmalıdır. Zira İbnü'l-Cevzî'de *el-Muntazam*'da bu şekilde kaydetmiştir (IX, 149) [çevirenin notu].

٨٥١ – أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ المَروَرُوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ زَكَرِيَّا بنِ إبرَاهِيمَ العَسكَرِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ يُوسُفَ الوَاسِطِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ أَبُو عُمَرَ النَّحوِيُّ، نا الفَضلُ بنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: حَجَّ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ هَارُونُ، فَبَينَا أَنَا لَيلَةٌ نَائِمٌ بِمَكَّةَ إِذ سَمِعتُ قَرعَ البَابِ فَقُلتُ: مَن هَذَا؟ فَقَالَ: أَجِب أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، فَخَرَجتُ مُسرِعًا، فَقُلتُ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، لَو أَرسَلتَ أَتَيتُكَ، فَقَالَ: وَيحَكَ، إِنَّهُ قَد حَكَّ فِي نَفسِي شَيءٌ فَانظُر لِي رَجُلًا أَسأَلُهُ فَقُلتُ: هَهُنَا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، فَقَالَ: امضِ بِنَا إِلَيهِ، فَأَتَينَاهُ فَقَرَعتُ عَلَيهِ البَابَ، فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَجِب أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، فَخَرَجَ مُسرِعًا، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، لَو أَرسَلتَ إِلَيَّ أَتَيتُكَ، فَقَالَ: خُذ لِمَا جِئنَا لَهُ رَحِمَكَ اللَّهُ، فَحَادَثَهُ سَاعَةً، ثُمَّ قَالَ: أَعَلَيكَ دَينٌ؟ قَالَ: نَعَم، فَقَالَ أَبُو العَبَّاس اقضِ دَينَهُ، ثُمَّ انصَرَفنَا، فَقَالَ: مَا أَغنَى عَنِّي صَاحِبُكَ شَيئًا، فَانظُر لِي رَجُلًا أَسأَلُهُ، فَقُلتُ: هَهُنَا عَبدُ الرَّزَّاقِ بنُ هَمَّامٍ قَالَ: امضِ بِنَا إِلَيهِ، فَأَتَينَاهُ فَقَرَعتُ عَلَيهِ البَابَ فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَجِب أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، فَخَرَجَ مُسرِعًا، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، لَو أَرسَلتَ إِلَيَّ أَتَيتُكَ، فَقَالَ: خُذ لِمَا جِئنَا لَهُ رَحِمَكَ اللَّهُ فَحَادَثَهُ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ: أَعَلَيكَ دَينٌ، قَالَ: نَعَم، قَالَ أَبُو العَبَّاس اقضِ دَينَهُ، ثُمَّ انصَرَفنَا، فَقَالَ: مَا أَغنَى عَنِّي صَاحِبُكَ شَيئًا، انظُر لِي رَجُلًا فَقُلتُ: هَهُنَا الفُضَيلُ بنُ عِيَاضٍ فَقَالَ: امضِ بِنَا إِلَيهِ، فَأَتَينَاهُ فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَتلُو آيَةً يُرَدِّدُهَا، فَقَالَ لِي: اقرَع فَقَرَعتُ فَقَالَ: مَن هَذَا؟ فَقُلتُ: أَجِب أَمِيرَ المُؤمِنِينَ فَقَالَ: مَا لِي وَلِأَمِيرِ المُؤمِنِينَ فَقُلتُ: سُبحَانَ اللهِ، أَوَ مَا عَلَيكَ طَاعَةٌ، أَوَ لَيسَ قَد رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «لَيسَ لِلمُؤمِنِ أَن يُذِلَّ نَفسَهُ» قَالَ: فَنَزَلَ فَفَتَحَ البَابَ وَسَاقَ الخَبَرَ بِطُولِهِ، وَمَوعِظَةَ الفُضَيلِ لِهَارُونَ الرَّشِيدِ إِلَى أَن قَالَ: فَبَكَى هَارُونُ بُكَاءً شَدِيدًا حَتَّى غُشِيَ عَلَيهِ،

Ardından Fudayl'a 'Borcun var mı?' diye sordu. Fudayl 'Evet, Rabbime henüz hesabını görmediği bir borcum var. İsteyecek olursa yandım. O konuda benimle konuşacak olursa yandım. Bana bir savunma ilham edilmezse yandım.' cevabını verdi. Halife 'Kullara olan borçları kastediyorum.' deyince Fudayl 'Rabbim bana bunu emretmedi. Vaadine inanmamı ve emrine itaat etmemi emretti' deyip şu ayeti okudu: 'Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım. Onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istiyor değilim. Şüphesiz rızkı veren, [sarsılmaz gücün sahibi olan] yalnızca Allah'tır.'[1] Bunun üzerine Harun 'Bu 1.000 dinarı al, bakmakla yükümlü olduklarına harca, Rabbine ibadet için onunla güçlen.' deyince Fudayl 'Sübhanallah! Ben sana kurtuluşu gösteriyorum. Karşılığında bunu mu veriyorsun? Allah seni kurtarsın ve sana başarı ihsan etsin!' dedi. Sonra sustu ve tek kelime etmedi. Bunun üzerine yanından ayrıldık. Kapıya varınca Harun 'Abbâsî, bana birini göstereceğinde böylesi birini göster. Zira o, bugün Müslümanların en zahididir.' dedi veya buna benzer sözler söyledi."

852- Ebû Ömer [Muhammed b. Ali en-Nahvî]'den [ö. ?] başkası bu hadisin rivayetinde şöyle demiştir: "Eşlerinden biri Fudayl'ın yanına girdi ve 'Bey! Hâlimizin ne denli kötü olduğunu görüyorsun. Bu parayı kabul etsen rahatlayacağız.' dedi. Fudayl şöyle cevap verdi: 'Sizin ve benim hâlimiz bir deveden kazandıklarını yiyen bir topluluğa benziyor. Deve ihtiyarladığında kesip etini yerler.' Konuşmayı işiten Harun [Fazl b. er-Rebî'ye] 'Gir içeri [şimdi] parayı kabul edebilir.' dedi." Fazl konuşmasına şöyle devam etti: "İçeri girdik. Fudayl durumu fark edince dışarı çıktı ve yere toprağın üzerine oturdu. Harun da gelip yanına oturdu ve onunla konuşmaya başladı. Ama Fudayl cevap vermedi. Biz bu hâl üzere iken siyahi bir cariye çıkıp 'Baksana buraya! Geceden beri ihtiyara rahatsızlık verdin. Allah sana merhamet etsin, bırak artık.' dedi. Bunun üzerine oradan ayrıldık."[2]

853- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. el-Feth el-Hanbelî → Abbas b. Yusuf eş-Şeklî → Bişr b. Matar" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi Ashâbü'l-hadîs'e şöyle derken işitmiştir: "Biliyor musunuz, bana Kur'an'ı anlama kabiliyeti bahşedilmişti. Ebû Ca'fer [Mansur]'dan gelen bir keseyi kabul edince benden çekip alındı."

1 Zâriyât, 51/56-58.
2 Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 105-8.

ثُمَّ قَالَ: عَلَيكَ دَينٌ؟ قَالَ: نَعَم، دَينٌ لِرَبِّي لَم يُحَاسِبنِي عَلَيهِ، فَالوَيلُ لِي إِن سَاءَلَنِي، وَالوَيلُ لِي إِن نَاقَشَنِي، وَالوَيلُ لِي إِن لَم أُلهَم حُجَّتِي، فَقَالَ: إِنَّمَا أَعنِي مِن دَينِ العِبَادِ، قَالَ: فَقَالَ: إِنَّ رَبِّي لَم يَأمُرنِي بِهَذَا، أَمَرَنِي أَن أُصدِقَ وَعدَهُ، وَأَن أُطِيعَ أَمرَهُ، فَقَالَ: {وَمَا خَلَقتُ الجِنَّ وَالإِنسَ إِلَّا لِيَعبُدُونِ مَا أُرِيدُ مِنهُم مِن رِزقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطعِمُونِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ} [الذاريات: ٥٧] قَالَ: فَقَالَ لَهُ: هَذِهِ أَلفُ دِينَارٍ خُذهَا فَأَنفِقهَا عَلَى عِيَالِكَ وَتَقَوَّ بِهَا عَلَى عِبَادَةِ رَبِّكَ، فَقَالَ: سُبحَانَ اللهِ، أَنَا أَدُلُّكَ عَلَى النَّجَاةِ وَتُكَافِئُنِي بِمِثلِ هَذَا سَلَّمَكَ اللَّهُ وَوَفَّقَكَ، ثُمَّ صَمتَ فَلَم يُكَلِّمنَا، فَخَرَجنَا مِن عِندِهِ، فَلَمَّا صِرنَا عَلَى البَابِ قَالَ لِي هَارُونُ: يَا عَبَّاسِيُّ إِذَا دَلَلتَنِي عَلَى رَجُلٍ فَدُلَّنِي عَلَى مِثلِ هَذَا؛ هَذَا أَزهَدُ المُسلِمِينَ اليَومَ، أَو كَلِمَةٍ نَحوَهَا.

٨٥٢ - وَقَالَ غَيرُ أَبِي عُمَرَ فِي هَذَا الحَدِيثِ: فَدَخَلَت عَلَيهِ امرَأَةٌ مِن نِسَائِهِ فَقَالَت: يَا هَذَا، تَرَى سُوءَ مَا نَحنُ فِيهِ مِن ضِيقِ الحَالِ، فَلَو قَبِلتَ هَذَا المَالَ تَفَرَّجنَا بِهِ، فَقَالَ لَهَا: مَثَلِي وَمَثَلُكُم كَمَثَلِ قَومٍ كَانَ لَهُم بَعِيرٌ يَأكُلُونَ مِن كَسبِهِ، فَلَمَّا كَبِرَ نَحَرُوهُ فَأَكَلُوا لَحمَهُ، فَلَمَّا سَمِعَ هَارُونُ الكَلَامَ قَالَ: أَدخُلُ فَعَسَى أَن يَقبَلَ المَالَ، قَالَ: فَدَخَلنَا فَلَمَّا عَلِمَ بِهِ الفُضَيلُ خَرَجَ فَجَلَسَ عَلَى تُرَابٍ فِي السَّطحِ، وَجَاءَ هَارُونُ فَجَلَسَ إِلَى جَنبِهِ، فَجَعَلَ يُكَلِّمُهُ فَلَم يُجِبهُ، فَبَينَا نَحنُ كَذَلِكَ إِذ خَرَجَت جَارِيَةٌ سَودَاءُ، فَقَالَت: يَا هَذَا، قَد آذَيتَ الشَّيخَ مُنذُ اللَّيلَةِ فَانصَرِف رَحِمَكَ اللَّهُ قَالَ: فَانصَرَفنَا.

٨٥٣ - أَنَا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نَا مُحَمَّدُ بنُ الفَتحِ الحَنبَلِيُّ، نَا عَبَّاسُ بنُ يُوسُفَ الشِّكلِيُّ، نَا بِشرُ بنُ مَطَرٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «أَعَلِمتُم أَنِّي كُنتُ قَد أُوتِيتُ فَهمَ القُرآنِ، فَلَمَّا قَبِلتُ الصُّرَّةَ مِن أَبِي جَعفَرٍ سُلِبتُهُ»

854- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Saîd el-Müzekkir" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Zekeriyyâ b. Dellûye'yi [ö. 291-300/903-913 arası] şöyle derken işitmiştir: "[Horasan Valisi] Tahir b. Abdullah b. Tahir [ö. 248/862], bir elçisiyle Muhammed b. Râfi'ye [ö. 245/860] 5.000 dirhem gönderdi. Elçi, ikindi namazından sonra Muhammed'in yanına girdi. Ekmekle turp yiyordu. Elçi keseyi önüne bırakıp 'Emir Tahir bu parayı ailene harcaman için sana gönderdi.' dedi. Bunun üzerine Muhammed 'Al [şunu] al! Güneş duvarların üzerine indi, bir müddet sonra gün batacak. 80'i aştım. Daha ne kadar yaşarım ki?' deyip parayı kabul etmeden geri verdi. Elçi parayı aldı ve gitti. Ardından oğlu, Muhammed'in yanına girip 'Babacığım, bu gece için bile ekmeğimiz yok.' dedi." Zekeriyyâ sözlerine şöyle devam etti: "Bunun üzerine oğlunun elçinin ardından girip parayı almasından endişe ettiğinden Muhammed, parayı sahibine iade ettiğini kontrol için ashâbından birini elçinin arkasından yolladı." Zekeriyyâ şöyle demiştir: "Muhammed b. Râfi' dondurucu kış günlerinde yanımıza geceleyin örtündüğü battaniyeye sarınmış bir şekilde çıkardı."

2. Talebesinden Dünyalık Talebinde Bulunmaktan Kaçınanlar

855- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Muâfâ [b. İmrân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Şuayb [ö. 171-180/787-797 arası] şöyle demiştir: "Mansur [b. el-Mu'temir] yanına gelip gidenlerden herhangi bir ihtiyacı için yardım istemezdi. Kimsenin kendisiyle yolda yürümesine müsaade etmez ve 'Ben zaten [ders için] sizinle oturacağım.' derdi."

856- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyin el-Âcurrî -Mekke'de- → Ebü'l-Fazl Abbas b. Yusuf eş-Şeklî → İshak b. el-Cerrâh el-Ezenî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. er-Rebî' el-Bûrânî[1] [ö. 220/835] şöyle demiştir: "Abdullah b. İdris'in yanındaydım. Kalktığımda bana 'Çöven otunun fiyatını sorar mısın?' dedi. Yürümeye başlayınca geri çağırıp şöyle dedi: 'Sorma. Zira sen benden hadis yazıyorsun. Benden hadis işiten kimselerden bir şey istemekten hoşlanmam.'"

1 Bu nisbe Tahhân neşrinde "el-Bûrây" (I, 369), Acâc neşrinde (I, 580) "el-Bevâdî" şeklinde yazılmakla birlikte doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 674) yer aldığı ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٨٥٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا جَعفَرٍ مُحَمَّدَ بنَ سَعِيدٍ المُذَكِّرَ يَقُولُ: سَمِعتُ زَكَرِيَّا بنَ دَلُّويَه، يَقُولُ: بَعَثَ طَاهِرُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ طَاهِرٍ إِلَى مُحَمَّدِ بنِ رَافِعٍ بِخَمسَةِ آلَافِ دِرهَمٍ عَلَى يَدَي رَسُولٍ لَهُ، فَدَخَلَ عَلَيهِ بَعدَ صَلَاةِ العَصرِ وَهُوَ يَأكُلُ الخُبزَ مَعَ الفِجلِ، فَوَضَعَ الكِيسَ بَينَ يَدَيهِ، فَقَالَ: بَعَثَ الأَمِيرُ طَاهِرٌ هَذَا المَالَ إِلَيكَ لِتُنفِقَهُ عَلَى أَهلِكَ، فَقَالَ: خُذ خُذ لَا أَحتَاجُ إِلَيهِ، فَإِنَّ الشَّمسَ قَد بَلَغَت رَأسَ الحِيطَانِ، إِنَّمَا تَغرُبُ بَعدَ سَاعَةٍ، فَقَد جَاوَزتُ الثَّمَانِينَ إِلَى مَتَى أَعِيشُ؟ وَرَدَّ المَالَ وَلَم يَقبَل، فَأَخَذَ الرَّسُولُ المَالَ وَذَهَبَ فَدَخَلَ عَلَيهِ ابنُهُ، فَقَالَ: يَا أَبَه لَيسَ لَنَا اللَّيلَةَ خُبزٌ، قَالَ: فَذَهَبَ بِبَعضِ أَصحَابِهِ خَلفَ الرَّسُولِ لِيَرُدَّ المَالَ إِلَى حَضرَةِ صَاحِبِهِ فَزَعًا مِن أَن يَذهَبَ ابنُهُ خَلفَ الرَّسُولِ فَيَأخُذَ المَالَ، قَالَ زَكَرِيَّا: وَرُبَّمَا كَانَ يَخرُجُ إِلَينَا مُحَمَّدُ بنُ رَافِعٍ فِي الشِّتَاءِ الشَّاتِي وَقَد لَبِسَ لِحَافَهُ الَّذِي يَلبَسهُ بِاللَّيلِ.

مَن تَوَرَّعَ أَن يَستَقضِيَ سَامِعَ الحَدِيثِ مِنهُ حَاجَةً

٨٥٥ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، عَنِ المُعَافَى، عَن حَمَّادِ بنِ شُعَيبٍ، قَالَ: كَانَ مَنصُورٌ لَا يَستَعِينُ بِأَحَدٍ يَختَلِفُ إِلَيهِ فِي حَاجَةٍ، وَلَا يَدَعُ أَحَدًا يَمشِي مَعَهُ فِي الطَّرِيقِ، يَقُولُ: هُوَ ذَا أَجلِسُ إِلَيكُم.

٨٥٦ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الآجُرِّيُّ بِمَكَّةَ، نا أَبُو الفَضلِ العَبَّاسُ بنُ يُوسُفَ الشِّكلِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ الجَرَّاحِ الأَذَنِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ الرَّبِيعِ البُورَانِيُّ، قَالَ: كُنتُ عِندَ عَبدِ اللهِ بنِ إِدرِيسَ فَلَمَّا قُمتُ قَالَ لِي: سَل عَن سِعرِ الأُشنَانِ، فَلَمَّا مَشَيتُ رَدَّنِي، فَقَالَ لِي: «لَا تَسَل عَنهُ، فَإِنَّكَ تَكتُبُ مِنِّي الحَدِيثَ، وَأَنَا أَكرَهُ أَن أَسأَلَ مَن يَسمَعُ مِنِّي الحَدِيثَ حَاجَةً»

857- "Hasan[1] b. Ali et-Temîmî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Burada yaşlı biri vardı. Şöyle dedi: Ebû Abdullah'ın [Ahmed b. Hanbel] elinde bir yara gördüm. Bir ilaç getirip 'Bunu üzerine sür.' dedim. İlacı aldı, sonra geri verdi. Ona 'Neden geri verdin?' deyince '[Çünkü] siz benden hadis işitiyorsunuz.' cevabını verdi."

858- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebû Ca'fer Ahmed b. Ya'kûb el-Isfahânî Bezrûyeh → Ali b. Rüstem → Abdurrahman b. Ömer Rüste" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Cerîr b. Abdülhamîd'i şöyle derken işitmiştir: "Hamza [b. Habîb] ez-Zeyyât bize uğradı. Su istedi ve oturdu. Eve girdim. Suyu ona vermek istediğimde bana bakıp 'Sen o musun?' dedi. 'Evet.' dedim. 'Kıraat için bize gelmiyor musun?' dedi. 'Evet.' dedim. 'Suyu geri götür.' dedi, içmekten kaçındı ve kalkıp gitti."

3. Muhaddisin Kendisinden Hadis Dinlemek İsteyen Kimsenin Evine Gitmeyerek İzzet ve Saygınlığını Koruması

859- "Ebü'l-Hasan Mekkî b. İbrahim eş-Şîrâzî → Abdurrahman b. Ömer el-Mısrî → Ahmed b. Seleme b. ed-Dahhâk → Muhammed b. Meymûn b. Kâmil ez-Zeyyât → Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr → Mâlik b. Enes" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Âlimin, ilmi talebenin ayağına götürmesi ilim için bir zillet ve hakarettir."

860- "Ebû Nasr Mansur b. el-Hüseyin[2] b. Muhammed b. Ahmed el-Müfessir -Nişabur'da imla ile- → Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. Hamdûn → Müsedded b. Katan" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Katan b. İbrahim] [ö. 261/874-5] şöyle demiştir: "Süleyman b. Harb'in yanındaydım. Tahir b. Abdullah b. Tahir önünde yol açan kimselerle geldi. Oturduğunda Süleyman ona dönüp sakalından tuttu ve 'Sübhanallah! Benim gibi yaşlı birini hafife alıyorsun, öyle mi?' dedi. Tahir, 'Ne oldu ki Ebû Eyyûb?' deyince Süleyman 'Gelip sana hadis nakletmem için birini göndermişsin. Âlim mi gider, ona mı gelinir?' dedi. Tahir 'Bir daha yapmam Ebû Eyyûb.' deyince Süleyman 'Bu tarz bir şeyi bir daha asla yapma. Hadis istiyorsan meclisim burası.' diye mukabele etti."

1 Tahhân neşrinde (I, 369) "el-Hüseyin" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (I, 370) "el-Hasan" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٨٥٧ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: كَانَ هَهُنَا شَيخٌ قَالَ: رَأَيتُ عَلَى يَدِ أَبِي عَبدِ اللهِ جَرَبًا، فَجِئتُ بِدَوَاءٍ فَقُلتُ: ضَع هَذَا عَلَيهِ، فَأَخَذَهُ ثُمَّ رَدَّهُ، فَقُلتُ لَهُ: لِمَ رَدَدتَهُ؟ فَقَالَ: «أَنتُم تَسمَعُونَ يَعنِي مِنِّي»

٨٥٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا أَبُو جعفَرٍ أَحمَدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصبَهَانِيُّ بَزرُويَه، نا عَلِيُّ بنُ رُستُمَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ رُستَه، قَالَ: سَمِعتُ جَرِيرَ بنَ عَبدِ الحَمِيدِ، يَقُولُ: مَرَّ بِنَا حَمزَةُ الزَّيَّاتُ فَاستَسقَى المَاءَ وَقَعَدَ، وَدَخَلتُ البَيتَ فَلَمَّا أَرَدتُ أَن أُنَاوِلَهُ نَظَرَ إِلَيَّ فَقَالَ: أَنتَ هُوَ؟ قُلتُ: نَعَم، قَالَ: أَلَيسَ تَحضُرُنَا فِي القِرَاءَةِ؟ قُلتُ: نَعَم، قَالَ: رُدَّهُ، وَأَبَى أَن يَشرَبَ، وَقَامَ وَمَضَى.

إِعزَازُ المُحَدِّثِ نَفسَهُ وَتَرَفُّعُهُ عَن مُضِيِّهِ إِلَى مَنزِلِ مَن يُرِيدُ السَّمَاعَ مِنهُ

٨٥٩ - حَدَّثَنِي أَبُو الحَسَنِ مَكِّيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ الشِّيرَازِيُّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ المِصرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ سَلَمَةَ بنِ الضَّحَّاكِ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَيمُونِ بنِ كَامِلٍ الزَّيَّاتُ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «هَوَانٌ بِالعِلمِ، وَذِلَّةٌ أَن يَحمِلَهُ العَالِمُ إِلَى بَيتِ المُتَعَلِّمِ»

٨٦٠ - أنا أَبُو نَصرٍ مَنصُورُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُفَسِّرُ إِملَاءً بِنَيسَابُور قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الطَّيِّبِ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ حَمدُونَ يَقُولُ: سَمِعتُ مُسَدَّدًا، يَعنِي ابنَ قَطَنٍ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: كُنتُ عِندَ سُلَيمَانَ بنِ حَربٍ إِذ أَقبَلَ طَاهِرُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ طَاهِرٍ وَالمِطرَقَةُ بَينَ يَدَيهِ، فَلَمَّا جَلَسَ أَقبَلَ عَلَيهِ سُلَيمَانُ فَقَبَضَ عَلَى لِحيَتِهِ، فَقَالَ: سُبحَانَ اللهِ يُستَخَفُّ بِشَيخٍ مِثلِي قَالَ: وَمَا ذَاكَ يَا أَبَا أَيُّوبَ؟ قَالَ: بَعَثتَ إِلَيَّ أَن تَعَالَ فَحَدِّثنِي، العَالِمُ يَأتِي أَو يُؤتَى؟ قَالَ: لَا أَعُودُ يَا أَبَا أَيُّوبَ، قَالَ: لَا تَعُودَنَّ لِشَيءٍ مِن هَذَا، إِن أَرَدتَ الحَدِيثَ فَهَذَا مَجلِسِي.

861- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî → Abdullah b. Muhammed b. Seyyâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbn Ar'ara'yı şöyle derken işitmiştir: "Tahir b. Abdullah, Bağdat'taydı. Ebû Ubeyd [Kâsım b. Sellâm]'dan hadis dinlemek üzere onun kendi evine gelmesini istedi. Ancak Ebû Ubeyd bunu yapmadı. Bunun üzerine Tahir onun evine geldi. [Başka bir zamanda] Ali b. el-Medînî ve Abbas [b. Abdülazîm] el-Anberî ona gelip [onun] *Garîbü'l-Hadîs*'ini dinlemek istediler. Bu sebeple o her gün kitabını yanına alır, ikisinin evlerine gider ve kitabı onlara okurdu."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Ubeyd, ilme olan hürmetinden Tahir'in evine gitmekten kaçındı. İbnü'l-Medînî ve Abbas'ın evine ise tevazu ve sevap umarak gitti. Bu tavrından dolayı ayıplanmaz. Zira o ikisi fazilet ehli olup ilimde yüksek bir konuma sahiptir. Süfyân es-Sevrî, İbrahim b. Edhem'e benzer bir muamelede bulunmuştur.

862- "Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Rıdvan b. Ahmed b. Gazvân er-Rakkî → Leys b. Yunus → Yusuf b. Musa el-Merverrûzî → İbn Hubeyk" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Abdurrahman [ö. ?] şöyle demiştir: "İbrahim b. Edhem, gelip kendisine hadis nakletmesi için Süfyân'a haber yolladı. İbrahim'e 'Gelip sana rivayet etmesi için ona haber mi yolluyorsun?' denince 'Tevazusunu görmek istedim.' dedi." Abdullah sözlerine şöyle devam etti: "Süfyân geldi ve ona nakilde bulundu."

863- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Merzûk b. Ahmed es-Sakatî → Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Osman b. Ebî Şeybe'yi şöyle derken işitmiştir: "Günler ve geceler geçecek, bir muhaddis gelip insanların kapısını çalacak ve 'Size hadis nakledecek bir muhaddis ister misiniz?' diye soracak, onlarsa 'Hayır.' diyecekler."

864- "Abdullah b. Ali b. Hammûye el-Hemedânî -Hemedan'da- → Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî" [*tahvîl*] ve "Ebû Sa'd Hüseyin b. Osman eş-Şîrâzî" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Cürcânî [ö. 392/1002] şu şiiri söyledi:

> "Bana 'sende bir içe kapanıklık var' diyorlar
> Aslında onlar zelil olmaktan kaçınan birini gördüler

٨٦١ - أنا أَبُو بكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إبرَاهِيمَ الإسمَاعِيلِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدِ بنِ سَيَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ عَرعَرَةَ، يَقُولُ: «كَانَ طَاهِرُ بنُ عَبدِ اللهِ بِبَغدَادَ، فَطَمِعَ فِي أَن يَسمَعَ مِن أَبِي عُبَيدٍ، وَطَمِعَ أَن يَأتِيَهُ فِي مَنزِلِهِ فَلَم يَفعَل أَبُو عُبَيدٍ حَتَّى كَانَ هَذَا يَأتِيهِ، فَقَدِمَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ وَعَبَّاسٌ العَنبَرِيُّ، فَأَرَادَا أَن يَسمَعَا غَرِيبَ الحَدِيثِ، فَكَانَ يَحمِلُ كُلَّ يَومٍ كِتَابَهُ وَيَأتِيهِمَا فِي مَنزِلِهِمَا فَيُحَدِّثُهُمَا فِيهِ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِنَّمَا امتَنَعَ أَبُو عُبَيدٍ مِنَ المُضِيِّ إِلَى مَنزِلِ طَاهِرٍ تَوقِيرًا لِلعِلمِ، وَمَضَى إِلَى مَنزِلِ ابنِ المَدِينِيِّ، وَعَبَّاسٍ تَوَاضُعًا وَتَدَيُّنًا، وَلَا وَكَفَ عَلَيهِ فِي ذَلِكَ، إِذ كَانَا مِن أَهلِ الفَضلِ وَالمَنزِلَةِ العَالِيَةِ فِي العِلمِ، وَقَد فَعَلَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ مَعَ إِبرَاهِيمَ بنِ أَدهَمَ مِثلَ هَذَا.

٨٦٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ، نا رِضوَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ غَزوَانَ الرَّقِّيُّ، قَالَ: قَالَ لِي لَيثُ بنُ يُونُسَ: حَدَّثَنِي يُوسُفُ، يَعنِي ابنَ مُوسَى المَروَرُوذِيَّ نا ابنُ خُبَيقٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: بَعَثَ إِبرَاهِيمُ بنُ أَدهَمَ إِلَى سُفيَانَ يَجِيءُ يُحَدِّثُهُ، فَقِيلَ لِإِبرَاهِيمَ: تَبعَثُ إِلَيهِ حَتَّى يُحَدِّثَكَ؟ قَالَ: أَرَدتُ أَن أَعلَمَ تَوَاضُعَهُ، قَالَ: فَجَاءَ فَحَدَّثَهُ.

٨٦٣ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، نا مَرزُوقُ بنُ أَحمَدَ السَّقَطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدٍ البَاغَندِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ أَبِي شَيبَةَ، يَقُولُ: لَا تَذهَبُ الأَيَّامُ وَاللَّيَالِي حَتَّى يَجِيءَ المُحَدِّثُ يَدُقُّ أَبوَابَ النَّاسِ يَقُولُ: تُرِيدُونَ مُحَدِّثًا يُحَدِّثُكُم؟ فَيَقُولُونَ لَهُ: لَا.

٨٦٤ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيِّ بنِ حَمُّويَه الهَمَدَانِيُّ، بِهَا، أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الشِّيرَازِيُّ، قَالَ: أَنشَدَنَا القَاضِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ الجُرجَانِيُّ لِنَفسِهِ، ثُمَّ أَنشَدَنِي أَبُو سَعدٍ الحُسَينُ بنُ عُثمَانَ الشِّيرَازِيُّ قَالَ: أَنشَدَنَا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ الجُرجَانِيُّ لِنَفسِهِ:

يَقُولُونَ لِي فِيكَ انقِبَاضٌ وَإِنَّمَا ... رَأَوا رَجُلًا عَن مَوقِفِ الذُّلِّ أَحجَمَا

İnsanlara yakın durmak isteyenler onların yanında zelil duruma düşüyor
kime de izzet-i nefs verilmişse muhakkak onlar da yüceltiliyor

Canımın her istediği için ilmi basamak yapsam onun hakkını vermemiş olurum

'Bu bir su kaynağıdır' dendiği vakit şöyle diyorum:
'Biliyorum ancak hür nefis susuzluğa katlanır'

Ben her karşıma çıkana hizmet etmek için değil, hizmet görmek için ilim yolunda hayatımı harcadım

Sıkıntıyla diktiğimi zilletle mi toplayacağım?
O vakit [en başından] cehalete uymak daha doğrudur

İlim ehli onu korursa ilim de onları korur
İnsanlar arasında onun konumunu yüceltirlerse, muhakkak onlar da yüceltilir

Ancak ilmi ayağa düşürdüler. Değersiz hâle geldi
Ve dünyalık isteklerle ilmin çehresini asık suratla karşılanacak şekilde kirlettiler"

XXI. Muhaddisin Görünüşünü Düzeltmesi ve Hadis Rivayeti İçin Güzel Elbiseler Giymesi

865- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → bir muhaddis → Mugîre b. Abdurrahman → Hâlid b. İlyâs → Muhâcir b. Mismâr → Âmir b. Sa'd → babası [Sa'd b. Ebî Vakkâs]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah güzeldir güzelliği sever, temizdir temizliği sever, kerimdir ikramı sever, cömerttir cömertliği sever."[1]

866- "Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân el-Bezzâz → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → Muhammed b. Gâlib → Abdüssamed b. en-Nu'mân → Verkâ [b. Ömer] → Müslim [b. Keysân] → Mücâhid [b. Cebr] → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre adamın biri Hz. Peygamber'e "Güzelliği o kadar çok seviyorum ki kırbacımın askısının bile güzel olmasını istiyorum." dedi. Allah Resûlü (sav) şöyle cevap verdi: "Hakikati görmezden gelip insanları küçümsemediğin sürece güzellik hoş bir şeydir. Zira Allah güzeldir, güzeli sever."[2]

1 Tirmizî, Edeb 41.
2 Müslim, İman 147.

أَرَى النَّاسَ مَن دَانَاهُمِ هَانَ عِندَهُم ... وَمَن أَكرَمَتهُ عِزَّةُ النَّفسِ أُكرِمَا
وَلَم أَقضِ حَقَّ العِلمَ إِن كَانَ كُلَّمَا ... بَدَا طَمعٌ صَيَّرتُهُ لِي سُلَّمَا
إِذَا قِيلَ هَذَا مَنهَلٌ قُلتُ قَد أَرَى ... وَلَكِنَّ نَفسَ الحُرِّ تَحتَمِلُ الظَّمَا
وَلَم أَبتَذِل فِي خِدمَةِ العِلمِ مُهجَتِي ... لِأَخدُمَ مَن لَاقَيتُ لَكِن لِأُخدَمَا
أَأَشقَى بِهِ غَرسًا وَأَجنِيهِ ذِلَّةً ... إِذَن فَاتِّبَاعُ الجَهلِ قَد كَانَ أَحزَمَا
وَلَو أَنَّ أَهلَ العِلمِ صَانُوهُ صَانَهُم ... وَلَو عَظَّمُوهُ فِي النُّفُوسِ لَعُظِّمَا
وَلَكِن أَذَلُّوهُ فَهَانَ وَدَنَّسُوا ... مُحَيَّاهُ بِالأَطمَاعِ حَتَّى تَجَهَّمَا

بَابُ إِصلَاحِ المُحَدِّثِ هَيئَتَهُ وَأَخذِهِ لِرِوَايَةِ الحَدِيثِ زِينَتَهُ

٨٦٥ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَدِّثٌ، عَنِ المُغِيرَةِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن خَالِدِ بنِ إِليَاسَ، عَن مُهَاجِرِ بنِ مِسمَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَامِرُ بنُ سَعدٍ، عَن أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطِّيبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الجُودَ»

٨٦٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ غَيلَانَ البَزَّازُ، نا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبٍ، حَدَّثَنِي عَبدُ الصَّمَدِ يَعنِي ابنَ النُّعمَانِ نا وَرقَاءُ، عَن مُسلِمٍ، عَن مُجَاهِدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأُحِبُّ الجَمَالَ حَتَّى أَنِّي لَأُحِبُّ أَن يَكُونَ فِي عِلَاقَةِ سَوطِي، قَالَ: «إِنَّكَ مَا لَم تُسَفِّهِ الحَقَّ وَتَغمِصِ النَّاسَ فَإِنَّ الجَمَالَ حَسَنٌ، إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الجَمَالَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Rivayet esnasında muhaddisin görünüşü düzgün, elbiseleri ise en güzeli olmalıdır. Dersten önce hâzirundan görüşlerini onaylayan ve karşı çıkan herkesin nazarında güzel görünmesini sağlayacak şekilde her şeyine çeki düzen vermeye karar vermelidir.

1. Misvakla Başlamalıdır

867- "Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris ve Muhammed b. Ahmed b. Yusuf es-Sayyâd → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd → Hâris b. Muhammed → Yezîd b. Harun → Şerîk b. Abdullah → Ebû İshak → Temîmî → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Misvak kullanmam o kadar çok emredildi ki hakkında bana ayet inecek sandım veya ineceğinden endişe ettim."[1]

868- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ahmed b. Selman b. el-Hasan en-Neccâd[2] → Muhammed b. Gâlib b. Harb ve İbrahim b. İshak el-Harbî → Yahyâ b. Abdülhamîd → Kays b. er-Rebî‘ → İsa ez-Zerrâd → Temmâm b. Ma‘bed → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Misvak kullanın. Bana sararmış dişlerle gelmeyin. Ümmetime ağır geleceğini bilmesem her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."

869- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdurrahman b. Sîmâ el-Mücebbir → Muhammed b. Yunus → Ahmed b. Ubeydullah[3] el-Guddânî → Muallâ b. Meymûn → Yezîd b. Sinan → babası → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Misvak güzel konuşma becerisini arttırır."[4]

2. Uzadıysa Tırnaklarını Kessin

870- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Üşnânî -Nişabur'da- → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Abbas b. el-Velîd → Muhammed b. Şuayb → İsa b. Abdullah → Osman b. Abdurrahman → Muhammed b. el-Münkedir → Câbir b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Parmaklarınızı arasından geçirerek sakallarınızı temizleyin. Tırnaklarınızı kısaltın. Zira şeytan et ve tırnak arasında gezer."[5]

---

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 29.
2 Bu nisbe Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 373) "Abdullah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 334.
5 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

يَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن يَكُونَ فِي حَالِ رِوَايَتِهِ عَلَى أَكمَلِ هَيئَتِهِ، وَأَفضَلِ زِينَتِهِ، وَيَتَعَاهَدَ نَفسَهُ قَبلَ ذَلِكَ بِإِصلَاحِ أُمُورِهِ الَّتِي تُجَمِّلُهُ عِندَ الحَاضِرِينَ مِنَ المُوَافِقِينَ وَالمُخَالِفِينَ.

وَليَبتَدِئ بِالسِّوَاكِ

٨٦٧ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، وَمُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيَّادُ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا شَرِيكُ بنُ عَبدِ اللهِ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَنِ التَّمِيمِيِّ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أُمِرتُ بِالسِّوَاكِ حَتَّى ظَنَنتُ أَو خَشِيتُ أَنَّهُ سَيَنزِلُ عَلَيَّ فِيهِ قُرآنٌ»

٨٦٨ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ سلمَانَ بنِ الحَسَنِ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبِ بنِ حَربٍ، وَإِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، قَالَا: نا يَحيَى بنُ عَبدِ الحَمِيدِ، نا قَيسُ بنُ الرَّبِيعِ، عَن عِيسَى الزَّرَّادِ، عَن تَمَامِ بنِ مَعبَدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «استَاكُوا، لَا تَأتُونِي قُلحًا، لَولَا أَن أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرتُهُم بِالسِّوَاكِ عِندَ كُلِّ صَلَاةٍ»

٨٦٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ سِيَّمَا المُجَبِّرُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الغُدَّانِيُّ، نا مُعَلَّى بنُ مَيمُونٍ، عَن يَزِيدَ بنِ سِنَانٍ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «السِّوَاكُ يَزِيدُ فِي الفَصَاحَةِ»

وَليَقُصَّ أَظَافِيرَهُ إِذَا طَالَت

٨٧٠ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الأُشنَانِيُّ بِنَيسَابُورَ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا العَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ شُعَيبٍ، أنا عِيسَى بنُ عَبدِ اللهِ، عَن عُثمَانَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، أَنَّهُ أَخبَرَهُ عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «خَلِّلُوا لِحَاكُم، وَقُصُّوا أَظَافِيرَكُم، فَإِنَّ الشَّيطَانَ يَجرِي مَا بَينَ اللَّحمِ وَالظُّفرِ»

871- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed → Yusuf el-Kâdî ve Hasan b. Sehl el-Mücevviz → Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî → Kureyş b. Hayyân el-İclî → Süleyman b. Ferrûh" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Eyyûb el-Ensârî şöyle demiştir: "Adamın biri Hz. Peygamber'e geldi ve gökyüzü ile ilgili bir soru sordu. Hz. Peygamber cevaben 'Tırnaklarını, içi kir ve pislik tutmuş kuş pençesi gibi bırakıyorsun, sonra da gökyüzünü mü soruyorsun?' buyurdu."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi "Ebû Eyyûb el-Ensârî'den" demiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise doğrusunun "Ebû Eyyûb el-Ezdî" olduğunu iddia etmiştir. O, tâbiûndan Yahyâ b. Mâlik el-Atekî'dir [ö. 81-90/700-709 arası].

872- "Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Muhammed b. Salih el-Enmâtî → Abbas b. Osman el-Muallim → Velîd [b. Müslim] → Abdülaziz b. Ebî Ravvâd → Nâfi'" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber ayda bir etek tıraşı olur, 15 günde bir tırnaklarını keserdi."

3. Bıyıklarının Uçlarından Alır

873- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → İsmail b. İshak → Abdullah b. Mesleme → Mâlik [b. Enes] → Ebû Bekir İbn Nâfi' → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: "Allah Resûlü bıyığı kısaltmayı, sakalı salıvermeyi emretti."[2]

874- "Ebû Mansur Abdullah b. İsa b. İbrahim el-Muhtesib -Hemedan'da- → Ebü't-Tayyib Ahmed b. Muhammed b. el-Abbas b. Hâşim en-Nehâvendî → Muhammed b. Abd b. Âmir es-Semerkandî → Isâm b. Yusuf → Şu'be [b. el-Haccâc] → Yusuf b. Süheyb → Habîb b. Yesâr → Zeyd b. Erkam" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bıyığını kısaltmayan bizden değildir."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Tırnaklarını ve bıyığını 40 günden fazla kesmeden bırakması caiz değildir.

---

1 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 184.
2 Müslim, Tahâre 53.
3 Tirmizî, Edeb 16.

٨٧١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا يُوسُفُ القَاضِي، وَالحَسَنُ بنُ سَهلٍ المُجَوِّزُ، قَالَا: نا أَبُو الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، نا قُرَيشُ بنُ حَيَّانَ العِجلِيُّ، عَن سُلَيمَانَ بنِ فَرُّوخَ، عَن أَبِي أَيُّوبَ الأَنصَارِيِّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَن خَبَرِ السَّمَاءِ فَقَالَ: «تُسَائِلُنِي عَن خَبَرِ السَّمَاءِ وَتَدَعُ أَظفَارَكَ كَأَظفَارِ الطَّيرِ، تَجتَمِعُ فِيهَا الجَنَابَةُ وَالتَّفَثُ»

كَذَا قَالَ: عَن أَبِي أَيُّوبَ الأَنصَارِيِّ، وَزَعَمَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ أَنَّ صَوَابَهُ عَن أَبِي أَيُّوبَ الأَزدِيِّ، وَهُوَ يَحيَى بنُ مَالِكٍ العَتَكِيُّ مِنَ التَّابِعِينَ.

٨٧٢ - أنا هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الحَفَّارُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحٍ الأَنمَاطِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ عُثمَانَ المُعَلِّمُ، حَدَّثَنِي الوَلِيدُ، عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ أَبِي رَوَّادٍ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَنَوَّرُ فِي كُلِّ شَهرٍ، وَيُقَلِّمُ أَظفَارَهُ فِي كُلِّ خَمسَ عَشرَةَ»

وَيَأخُذُ مِن شَارِبِهِ

٨٧٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مَسلَمَةَ، عَن مَالِكٍ، عَن أَبِي بَكرِ بنِ نَافِعٍ، عَن أَبِيهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ، «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِإِحفَاءِ الشَّارِبِ، وَإِعفَاءِ اللِّحيَةِ»

٨٧٤ - أنا أَبُو مَنصُورٍ عَبدُ اللهِ بنُ عِيسَى بنِ إِبرَاهِيمَ المُحتَسِبُ، بِهَمَذَانَ، نا أَبُو الطَّيِّبِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ العَبَّاسِ بنِ هَاشِمٍ النَّهَاوَندِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ بنِ عَامِرٍ السَّمَرقَندِيُّ، نا عِصَامُ بنُ يُوسُفَ، نا شُعبَةُ، أنا يُوسُفُ بنُ صُهَيبٍ، عَن حَبِيبِ بنِ يَسَارٍ، عَن زَيدِ بنِ أَرقَمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن لَم يَأخُذ شَارِبَهُ فَلَيسَ مِنَّا»

وَلَا يَجُوزُ أَن يَترُكَ أَظفَارَهُ وَشَارِبَهُ أَكثَرَ مِن أَربَعِينَ يَومًا.

875- “Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca‘fer → Muhammed b. Ahmed el-Lü’lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Müslim b. İbrahim → Sadaka ed-Dakîkî → Ebû İmrân el-Cevnî” isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Allah Resûlü etek tıraşının, tırnakların kesiminin, bıyıkların kısaltılmasının ve koltuk altı kıllarını yolmanın vaktini bizim için 40 günde bir olarak belirledi.”[1]

4. Dağınık Saçlarını Düzeltir

876- “Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Ebû Nuaym Abdurrahman b. Hâni → Ebû Mâlik en-Nehaî → Muhammed b. el-Münkedir” isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: “Allah Resûlü, saçları dağınık bir kişiye baktı ve ‘Sizden birine ne oluyor da kendini çirkinleştiriyor?’ buyurdu.”[2]

877- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ahmed b. İsa b. el-Heysem et-Temmâr → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Ahmed b. Muhammed b. Hanbel → Vekî‘ [b. el-Cerrâh] → Evzâî → Hassân b. Atıyye → Muhammed b. el-Münkedir” isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: “Allah Resûlü saçları dağınık birini gördü ve şöyle buyurdu: ‘Bu adam saçlarını düzeltecek bir şey bulamadı mı?’”[3]

5. Elbisesi Kirlendiğinde Yıkar

878- “Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân → Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ -Mekke’de- → Muhammed b. Bişr et-Tinnîsî[4] → Evzâî → Hassân b. Atıyye → Muhammed b. el-Münkedir ” isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: “Allah Resûlü ziyaret maksadıyla evimize geldi. Üstü başı dağınık bir adam gördü ve ‘Bu adam elbisesini yıkayacak ve dağınıklığını giderecek bir şey bulamıyor mu?’ buyurdu.”[5]

---

1 Müslim, Tahâre 51.
2 Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-Sağîr*, VIII, 166.
3 Ebû Dâvud, Libâs 17.
4 Acâc neşrinde isnâdda düşme vardır [çevirenin notu].
5 Ebû Dâvud, Libâs 17.

٨٧٥ - لِمَا أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا صَدَقَةُ الدَّقِيقِيُّ، أنا أَبُو عِمرَانَ الجونيُّ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «وَقَّتَ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حلقَ العَانَةِ، وَتَقلِيمَ الأَظفَارِ، وَقَصَّ الشَّارِبِ، وَنَتفَ الإِبطِ، أَربَعِينَ يومًا مَرَّةً»

وَيُسَكِّنُ شَعَثَ رَأسِهِ

٨٧٦ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، أنا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا أَبُو نُعَيمٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ هَانِئٍ، نا أَبُو مَالِكٍ النَّخعِيُّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: نَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ مُجفَلُ الشَّعرِ فَقَالَ: «مَا بَالُ أَحَدُكُم يُشَوِّهُ نَفسَهُ» أَو قَالَ: «يُشَوِّهُ بِنَفسِهِ»

٨٧٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا أَحمَدُ بنُ عِيسَى بنِ الهَيثَمِ التَّمَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَنبَلٍ، نا وَكِيعٌ، نا الأَوزَاعِيُّ، عَن حَسَّانَ بنِ عَطِيَّةَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا شَعَثَ الرَّأسِ، فَقَالَ: «أَمَا وَجَدَ هَذَا شَيئًا يُسَكِّنُ بِهِ شَعرَهُ»

وَإِذَا اتَّسَخَ ثَوبُهُ غَسَلَهُ

٨٧٨ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنِ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ زَيدٍ الصَّائِغُ، بِمَكَّةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ بِشرٍ التِّنِّيسِيُّ، نا الأَوزَاعِيُّ، عَن حَسَّانَ بنِ عَطِيَّةَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرٍ، قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ زَائِرًا فِي مَنزِلِنَا، فَرَأَى رَجُلًا شَعِثًا فَقَالَ: «مَا كَانَ هَذَا يَجِدُ مَا يَغسِلُ ثَوبَهُ، وَيَلُمُّ شَعَثَهُ»

6. Yağlı Bir Şey Yediğinde Ellerini Yağdan Arındırır

879- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Ümeyye et-Tarsûsî → Süleyman b. Ubeydullah er-Rakkî" [*tahvîl*] ve "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk -hadisin lafzı ona aittir- → Muhammed b. Ahmed el-Müfîd → Hasan b. Ali el-Ma'merî → Amr b. Muhammed en-Nâkıd → Süleyman b. Ubeydullah Ebû Eyyûb → Ubeydullah b. Amr → Abdülkerim [b. Mâlik] → İkrime" isnâdlarıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber namaz kılarken bir adamdan et kokusu aldı. Namazı bitirdiğinde 'Yıkayıp et kokusunu giderseydin [çok güzel olurdu]!' buyurdu."[1]

7. Kötü Kokulu Yiyeceklerden Kaçınır

880- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Yahyâ b. Ebî Tâlib → Abdülvehhâb b. Atâ → Hişâm ed-Destüvâî → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir Abdullah şöyle demiştir: "Allah Resûlü soğan ve pırasayı yasakladı. Ancak zaruret hâli oldu ve onlardan yedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Kim bu pis [kokulu] sebzelerden yerse mescidimize yanaşmasın. Zira melekler insanların rahatsızlık duyduğu şeylerden rahatsız olurlar.' buyurdu."[2]

8. Ehl-i Kitap'ın Ameline Muhalefet İçin Ağarmış Saçlarını Boyar

881- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Ebû Abdullah Muhammed b. Mahled el-Attâr → Fazl b. Ya'kûb → [Muhammed b. Yusuf] el-Firyâbî → Evzâî → Zührî → Saîd [b. el-Müseyyeb], Ebû Seleme ve Süleyman b. Yesâr → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yahudi ve Hristiyanlar saçlarını boyamaz. Bu yüzden [bu konuda] onlara muhalefet edin."[3]

882- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Bahr b. Nasr → İbn Vehb → Amr b. el-Hâris ve Leys b. Sa'd → Yahyâ b. Saîd → Muhammed b. İbrahim" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Seleme İbn Abdurrahman şöyle demiştir: "Abdurrahman b. el-Esved b. Abdiyegûs'un [ö. 90-100/708-719 arası] saç ve sakalı bembeyazdı ve onları boyamazdı.

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Müslim, Mesâcid 72.
3 Buhârî, Enbiyâ 51.

وَإِذَا أَكَلَ طَعَامًا زُهمًا أَنقَى يَدَيهِ مِن غَمرِهِ

٨٧٩ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو أُمَيَّةَ الطَّرَسُوسِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عُبَيدُ اللهِ الرَّقِّيُّ، ح وأنا عَبدُ العَزِيزِ بنِ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ - وَاللَّفظُ لَهُ أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ المُفِيدُ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ المَعمَرِيُّ، نا عَمرُو بنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، نا سُلَيمَانُ بنُ عُبَيدِ اللهِ أَبُو أَيُّوبَ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَمرٍو، عَن عَبدِ الكَرِيمِ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ مِن رَجُلٍ رِيحَ لَحمٍ وَهُوَ يُصَلِّي، فَلَمَّا انصَرَفَ قَالَ: «أَلَا غَسلتَ عَنكَ رِيحَ اللَّحمِ»

وَيَجتَنِبُ مِنَ الأَطعِمَةِ مَا كُرِهَ رِيحُهُ.

٨٨٠ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، أنا عَبدُ الوَهَّابِ، يَعنِي ابنَ عَطَاءٍ أنا هِشَامٌ الدَّستُوَائِيُّ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ البَصَلِ وَالكُرَّاثِ، فَغَلَبَتنَا الحَاجَةُ فَأَكَلنَا مِنهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَكَلَ مِن هَذِهِ الشَّجَرَةِ الخَبِيثَةِ فَلَا يَقرَبَنَّ مَسجِدَنَا؛ فَإِنَّ المَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى بِمَا يَتَأَذَّى مِنهُ الإِنسُ»

تَغيِيرُ شَيبِهِ بِالخِضَابِ مُخَالَفَةً لِطَرِيقَةِ أَهلِ الكِتَابِ

٨٨١ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا الفَضلُ بنُ يَعقُوبَ، نا الفِريَابِيُّ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن سَعِيدٍ، وَأَبِي سَلَمَةَ وَسُلَيمَانَ بنِ يَسَارٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اليَهُودَ وَالنَّصَارَى لَا يَصبُغُونَ فَخَالِفُوهُم»

٨٨٢ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا بَحرُ بنُ نَصرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي عَمرُو بنُ الحَارِثِ، وَاللَّيثُ بنُ سَعدٍ، عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، عَن أَبِي سَلَمَةَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، أَنَّ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ الأَسوَدِ بنِ عَبدِ يَغُوثَ كَانَ شَدِيدَ بَيَاضِ الرَّأسِ وَاللِّحيَةِ، وَكَانَ لَا يَصبُغُ،

Bir gün insanların karşısına kırmızı bir yakut gibi saç ve sakalı boyalı hâlde çıktı. Bunun nedeni kendisine sorulduğunda 'Müminlerin annesi Âişe, Hz. Ebû Bekir'in de böyle yaptığını haber vererek saç ve sakalımı kesin boyamam gerektiğiyle ilgili bana bir haber yolladı' dedi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Sakal boyamak salihlerin süsü ve faziletli dindar kimselerin ziyneti olagelmiştir. Hoş görülen kına (*hinnâ*) ve çivit otuyla (*ketem*) boyanmasıdır.

883- "Ali b. Yahyâ b. Ca'fer -Isfahan'da imamdır- → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Hafs b. Ömer er-Rakkî → Kabîsa [b. Ukbe]" [*tahvîl*] ve "Ali b. Yahyâ b. Ca'fer → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → İsmail b. el-Hasan el-Haffâf → Züheyr b. Abbâd → Mus'ab b. Mâhân → *Süfyân [es-Sevrî]* → Eclah [b. Abdullah] → Abdullah b. Büreyde → Ebü'l-Esved ed-Düelî → Ebû Zer" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Beyaz saçlarınızı boyayacağınız en güzel şey kına ve çivit otudur."[1]

884- "Ali b. el-Hasan b. Muhammed ed-Dekkâk → Abdülaziz b. Ca'fer el-Hırakî → Kâsım b. Zekeriyyâ el-Mutarriz → İbrahim b. Yusuf es-Sayrafî ve Hüseyin b. İsa el-Bistâmî → Hafs b. Gıyâs -İbrahim ondan nakleder- ve Ebû Damre Enes b. İyâz -Hüseyin ondan nakleder-" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Humeyd et-Tavîl şöyle demiştir: "Enes b. Mâlik'e Hz. Peygamber'in boyasını sorduk. 'Beyazları bundan daha azdı. Ebû Bekir saçlarını kına ve çivit otuyla, Hz. Ömer [ise sadece] kına ile boyardı.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Safran ve versle sarıya boyarsa bu da güzeldir.

885- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Osman b. Ebî Şeybe → İshak b. Mansur → Muhammed b. Talha → Humeyd b. Vehb → İbn Tâvûs → Tâvûs [b. Keysân]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Kına yakmış bir adam Hz. Peygamber'e geldi. Allah Resûlü 'Ne güzel olmuş.' buyurdu. Kına ve çivit otuyla boyanmış başka biri geldi. Allah Resûlü ona da 'Ne güzel olmuş.' buyurdu. Saçlarını sarıya boyamış başka bir adam geldi. Allah Resûlü 'Bu hepsinden güzel olmuş.' buyurdu."[2]

---

1 Ebû Dâvud, Tereccül 18.
2 Ebû Dâvud, Tereccül 19.

فَخَرَجَ عَلَيهِم كَأَنَّ رَأسَهُ وَلِحيَتَهُ يَاقُوتَتَانِ حُمرَةً، فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ: إِنَّ أُمِّي عَائِشَةَ أَرسَلَت إِلَيَّ بِعَزِيمَةٍ أَنِ اصبُغ، وَأَخبَرَتنِي أَنَّ أَبَا بَكرٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُ كَانَ يَصبُغُ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: لَم يَزَل صَبغُ اللِّحيَةِ مِن زِيِّ الصَّالِحِينَ، وَزِينَةِ الفُضَلَاءِ المُتَدَيِّنِينَ، وَالمُستَحَبُّ أَن يَكُونَ بِالحِنَّاءِ وَالكَتَمِ.

٨٨٣ - لِمَا أنا عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جَعفَرٍ الإِمَامُ، بِأَصبَهَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا حَفصُ بنُ عُمَرَ الرَّقِّيُّ، نا قَبِيصَةُ، قَالَ سُلَيمَانُ: وَحَدَّثَنَا إِسمَاعِيلُ بنُ الحَسَنِ الخَفَّافُ، نا زُهَيرُ بنُ عَبَّادٍ، نا مُصعَبُ بنُ مَاهَانَ، قَالَا: نا سُفيَانُ، عَنِ الأَجلَحِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ بُرَيدَةَ، عَن أَبِي الأَسوَدِ الدِّيلِيِّ، عَن أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَحسَنَ مَا غَيَّرتُم بِهِ الشَّيبَ الحِنَّاءُ وَالكَتَمُ»

٨٨٤ - نا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الدَّقَّاقُ، لَفظًا، أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ جَعفَرٍ الخِرَقِيُّ، قَالَ قَاسِمُ بنُ زَكَرِيَّا المُطَرِّزُ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ يُوسُفَ الصَّيرَفِيُّ مِن كِتَابِهِ، وَحَدَّثَنِي حُسَينُ بنُ عِيسَى البِسطَامِيُّ، قَالَ إِبرَاهِيمُ: نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، وَقَالَ حُسَينٌ: نا أَنَسُ بنُ عِيَاضٍ أَبُو ضَمرَةَ، عَن حُمَيدٍ الطَّوِيلِ، قَالَ: سَأَلنَا أَنَسَ بنَ مَالِكٍ عَن خِضَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كَانَ شَيبُهُ أَقَلَّ مِن ذَلِكَ، وَكَانَ أَبُو بَكرٍ يَخضِبُ رَأسَهُ بِالحِنَّاءِ وَالكَتَمِ، وَكَانَ عُمَرُ يَخضِبُ رَأسَهُ بِالحِنَّاءِ»

وَإِن صُفِّرَ الشَّيبُ بِالزَّعفَرَانِ وَالوَرسِ كَانَ ذَلِكَ حَسَنًا.

٨٨٥ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا إِسحَاقُ بنُ مَنصُورٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ طَلحَةَ، عَن حُمَيدِ بنِ وَهبٍ، عَنِ ابنِ طَاوُسٍ، عَن طَاوُسٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ قَد خَضَبَ بِالحِنَّاءِ، فَقَالَ: «مَا أَحسَنَ هَذَا» قَالَ: فَمَرَّ آخَرُ قَد خَضَبَ بِالحِنَّاءِ وَالكَتَمِ فَقَالَ: «هَذَا أَحسَنُ مِن هَذَا» قَالَ فَمَرَّ آخَرُ قَد خَضَبَ بِالصُّفرَةِ فَقَالَ: «هَذَا أَحسَنُ مِن هَذَا كُلِّهِ»

886- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → [Bahr][1] İbn Nasr → İbn Vehb → Muâviye b. Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre Hudeyr b. Küreyb ile İbn Abdullah b. Büsr [ö. 110-120/728-738 arası] Abdullah b. Büsr, Ebû Ümâme ve Allah Resûlü'nün (sav) ashâbından daha başka kimselerin sakallarını sarıya boyadıklarını gördüler. Muâviye [b. Salih] [ö. 158/774-5] şöyle demiştir: Ebü'r-Rebî' [Süleyman b. Abdurrahman] [ö. 119/737 {?}] bana naklettiğine göre Muâviye'nin mevlâsı Kâsım [b. Abdurrahman] [ö. 112/730-1] şöyle demiş: "Cuma günü öğlen vakti Dımaşk Mescidi'ne gittim. Muâviye o zaman Şam'da halifeydi. Orada insanlara bir şeyler anlatan birini gördüm. Yaklaştım ve onun sakallarını sarıya boyamış ihtiyar biri olduğunu gördüm. 'Bu kim?' dedim. 'Hz. Peygamber'in sahâbîsi Sehl b. el-Hanzaliyye [ö. 41-50/661-671 arası]' denildi."

9. Siyaha Boyamanın Hoş Görülmemesi

887- "Ebû Ömer İbn Mehdî → Muhammed b. Mahled → Ali b. Ahmed es-Sevvâk → Âdem b. Ebî İyâs → Ebû Ömer [Hafs b. Ebî Dâvud] el-Bezzâz[2] → Süleyman [b. Feyrûz] eş-Şeybânî → Ebû Süfyân[3] [Talha b. Nâfi']" isnâdıyla nakledildiğine göre] şöyle dedi: "Ebû Kuhâfe [ö. 14/635], Allah Resûlü'ne getirildi. Saç ve sakalı seğâme gibi [bembeyazdı]. Allah Resûlü 'Onları boyayın ancak siyahtan kaçının.' buyurdu."[4]

888- "Muhammed b. Ahmed es-Sayyâd → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd → Hâris b. Muhammed → Muhammed b. Bekkâr → Muhammed b. Müslim -Mehdî'nin özel hocası- → Muhammed b. Ubeydullah → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Beyazı siyahla değiştirene, Allah kıyamet günü bakmaz."[5]

889- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Bahr b. Nasr → İbn Vehb → Mesleme b. Uley" isnâdıyla nakledildiğine göre Ufeyr b. Ma'dân el-Hımsî [ö. 166/782-3 {?}] veya başka biri şöyle demiştir: "Sarı imanın boyası, kırmızı islamın boyası, siyah da Firavun ailesinin boyasıdır."

---

1 Bu ibare Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (I, 380) "el-Bezzâr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (I, 380) "Ebû Süleyman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Müslim, Libâs 79.
5 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

٨٨٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا ابنُ نَصرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي مُعَاوِيَةُ بنُ صَالِحٍ، عَن حُدَيرِ بنِ كُرَيبٍ، وَابنِ عَبدِ اللهِ بنِ بُسرٍ، «أَنَّهُمَا رَأَيَا عَبدَ اللهِ بنَ بُسرٍ، وَأَبَا أُمَامَةَ وَغيرَهُمَا مِن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُصَفِّرُونَ لِحَاهُم» قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَحَدَّثَنِي أَبُو الرَّبِيعِ عَنِ القَاسِمِ مولَى مُعَاوِيَةَ قَالَ: هَجَّرتُ الرَّوَاحَ يَومَ الجُمُعَةِ فِي مَسجِدِ دِمَشقَ، وَمُعَاوِيَةُ يَومَئِذٍ عَلَى الشَّامِ فِي خِلَافَتِهِ، فَرَأَيتُ رَجُلًا بَينَ النَّاسِ يُحَدِّثُهُم، فَاطَّلَعتُ فَإِذَا شَيخٌ مُصَفِّرُ اللِّحيَةَ، فَقُلتُ: مَن هَذَا؟ فَقِيلَ: سَهلُ بنُ الحَنظَلِيَّةَ صَاحِبُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

كَرَاهَةُ الخِضَابِ بِالسَّوَادِ

٨٨٧ - أنا أَبُو عُمَرَ بنُ مَهدِيٍّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ السَّوَّاقُ، نا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسَ، نا أَبُو عُمَرَ البَزَّاز، عَن سُلَيمَانَ الشَّيبَانِيِّ، عَن أَبِي سُفيانَ، عَن جَابِرٍ، قَالَ: جِيءَ بَأَبِي قُحَافَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَكَأَنَّ رَأسَهُ وَلِحيَتَهُ ثَغَامَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «غَيِّرُوهُ، وَجَنِّبُوهُ السَّوَادَ»

٨٨٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الصَّيَّادُ، أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ، نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٌ، نا مُحَمَّدُ بنُ بَكَّارٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُسلِمٍ، - مُؤَدِّبُ المَهدِيِّ نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن غَيَّرَ البَيَاضَ بِسَوَادٍ لَم يَنظُرِ اللهُ إِلَيهِ يَومَ القِيَامَةِ»

٨٨٩ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا بَحرُ بنُ نَصرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: نا مَسلَمَةُ بنُ عُلَيٍّ، عَن عُفَيرِ بنِ مَعدَانَ، أَو غَيرِهِ قَالَ: «الصُّفرَةُ خِضَابُ الإِيمَانِ، وَالحُمرَةُ صِبَاغُ الإِسلَامِ، وَالسَّوادُ صِبَاغُ آلِ فِرعَونَ»

10. Muhaddisin Hoş Görülen Elbisesi

890- “Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed en-Neysâbûrî → Ebû Abdullah Muhammed b. Ya‘kûb el-Hâfız” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Muhammed eş-Şehîd’i [ö. 267/881] şöyle derken işitmiştir: “Yahyâ b. Yahyâ [en-Neysâbûrî]’den daha takvalı ve güzel giyimli bir muhaddis görmedim.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Beyaz elbiseler giymesi hoş görülür.

891- “Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hakem el-Vâsıtî → Bişr b. Musa → Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] → Süfyân [es-Sevrî] → Habîb b. Ebî Sâbit → Meymûn b. Ebî Şebîb → Semüre b. Cündeb” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Bu beyaz elbiseleri giyin. Zira onlar daha temiz ve güzeldir. Ölülerinizi de onunla kefenleyin.”[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yenisini alma imkânı varken eski elbise giymesi yadırganır.

892- “Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü’lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → [Abdullah b. Muhammed] en-Nüfeylî → Züheyr [b. Muâviye] → Ebû İshak [es-Sebîî] → Ebü’l-Ahvas [Avf b. Mâlik]” isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Mâlik b. Nadle] [ö. 50-60/670-680 arası {?}] şöyle demiştir: “Eski bir elbiseyle Hz. Peygamber’e geldim. ‘Malın var mı?’ diye sordu. ‘Evet.’ dedim. ‘Ne çeşit?’ buyurdu. Ben ‘Allah bana deve, koyun, at ve köle ihsan etti.’ deyince ‘Allah Teâlâ sana bir ikramda bulunduğu vakit O’nın nimetinin ve ikramının eseri üzerinde görülsün.’ buyurdu.”[2]

893- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. Yusuf b. Hamdân el-Hemedânî → Hasan b. Yezîd ed-Dekkâk → Ömer b. Ca‘fer et-Taberî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Ca‘fer el-Varrâk [ö. ?], Ali b. Ebî Tâlib’e ait şu şiiri söyledi:

> Giyineceğinde iyi elbise giy. Zira onlar
> Erkeklerin süsüdür, onlarla şerefli ve saygın olursun
>
> Giyim kuşamda günah korkusuyla tevazuyu bırak
> Zira Allah gizlediğini ve sakladığını bilir

1 Ebû Dâvud, Tıb 14.
2 Ebû Dâvud, Libâs 71.

لِبَاسُ المُحَدِّثِ المُستَحَبُّ لَهُ

٨٩٠ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ النَّيسابُورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ يَعقُوبَ الحَافِظَ يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مُحَمَّدٍ الشَّهِيدَ، يَقُولُ: «مَا رَأَيتُ مُحَدِّثًا أَورَعَ مِن يَحيَى بنِ يَحيَى، وَلَا أَحسَنَ لِبَاسًا مِنهُ»

يُستَحَبُّ لَهُ لِبَاسُ الثِّيَابِ البِيضِ.

٨٩١ - لِمَا أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، أنا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا سُفيَانُ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَن مَيمُونِ بنِ أَبِي شَبِيبٍ، عَن سَمُرَةَ بنِ جُندُبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «البِسُوا هَذِهِ الثِّيَابَ البِيضَ؛ فَإِنَّهَا أَطهَرُ وَأَطيَبُ، وَكَفِّنُوا بِهَا مَوتَاكُم»

وَيُكرَهُ لَهُ أَن يَلبَسَ الثَّوبَ الخَلِقَ وَهُوَ يَقدِرُ عَلَى الجَدِيدِ.

٨٩٢ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا النُّفَيلِيُّ، نا زُهَيرٌ، نا أَبُو إِسحَاقَ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: أَتَيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي ثَوبٍ دُونٍ، فَقَالَ: «أَلَكَ مَالٌ؟» قَالَ: نَعَم، قَالَ: «مِن أَيِّ المَالِ؟» قَالَ: قَد أَتَانِي اللَّهُ مِنَ الإِبِلِ وَالغَنَمِ وَالخَيلِ وَالرَّقِيقِ، قَالَ: «فَإِذَا أَتَاكَ اللَّهُ مَالًا فَليُرَ أَثَرُ نِعمَةِ اللهِ عَلَيكَ وَكَرَامَتُهُ»

٨٩٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، قَالَ أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ بنِ حَمدَانَ الهَمَذَانِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي الحَسَنُ بنُ يَزِيدَ الدَّقَّاقُ قَالَ: أَنشَدَنِي عُمَرُ بنُ جَعفَرٍ الطَّبَرِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي عَلِيُّ بنُ جَعفَرٍ الوَرَّاقُ لِعَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيهِ السَّلَامُ:

أَجِدِ الثِّيَابَ إِذَا اكتَسَيتَ فَإِنَّهَا ... زَينُ الرِّجَالِ بِهَا تُعَزُّ وَتُكرَمُ
وَدَعِ التَّوَاضُعَ فِي الثِّيَابِ تَحَوُّبًا ... فَاللَّهُ يَعلَمُ مَا تُجِنُّ وَتَكتُمُ

Elbisendeki yıpranmışlık yakınlığını artırmaz İlah katında
Sen günahkâr bir kul iken

Ve elbisenin güzelliği sana zarar vermez
İlahtan korkup yasakladıklarından sakındıktan sonra

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Pespaye elbiseler giymesi yadırganır. Kötü nama sebep olacağı ve insanların bakışlarını üzerine çekeceği endişesiyle cafcaflı elbiseler giymek de aynı şekilde yadırganır.

894- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Bahr b. Nasr → İbn Vehb → Amr b. el-Hâris → Saîd [b. Ebî Hilal] → Harun [b. Riâb] → Kinâne[1] [b. Nuaym]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöhret sebebi olacak şu iki şeyi yasakladı: Kendisine baktıracak kadar güzel ya da kalitesiz veya eski elbiseler giymek. Amr [b. el-Hâris] şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İki ucun arasında. İşlerin en hayırlısı orta yollusudur."[2]

895- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hasan b. Sellâm → Ebû Gassân [Mâlik b. İsmail] → Ca'fer b. Ziyâd el-Ahmer → Alâ b. el-Müseyyeb" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "Fakihler arasında adını çıkarmayacak ve ayak takımının seni hor göremeyeceği elbiseler giy."

896- "Ebû Tahir[3] Muhammed b. el-Hasan b. Zeyd el-Alevî -Rey'de- → Ahmed b. Muhammed b. Sehl → Muhammed b. Ubeydullah el-Bağdâdî el-Mukrî → İbn Ebi'd-Dünya → Hüseyin b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre adamın biri şöyle demiştir: "Zenginlerin seni kötü elbiselerle görmesinden endişe ettiğin gibi fakirlerin seni gösterişli elbiselerle görmesinden de endişe et."

11. Kamîsinin Özelliği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kamîsinin paçaları ayak bileklerinin üstünde olmalı [*müşemmer*]. Zira bu, elbisenin dayanıklılığı ve kibrin ortadan kalkması için en uygun olandır.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 382) "Harun b. Kinâne" şeklinde ise de doğrusu metinde olduğu ve İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (I, 710-1) kaydedildiği gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

3 Tahhân neşrinde (I, 383) "Tâlib" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

فَرَثَاثُ ثَوبِكَ لَا يَزِيدُكَ زُلفَةً   عِندَ الإِلَهِ وَأَنتَ عَبدٌ مُجرِمُ
وَبَهَاءُ ثَوبِكَ لَا يَضُرُّكُ بَعدَ أَن   تَخشَى الإِلَهَ وَتَتَّقِي مَا يَحرُمُ

وَكَمَا يُكرَهُ لَهُ لُبسُ أَدوَنِ الثِّيَابِ، فَكَذَلِكَ لَكَ يُكرَهُ لَهُ لُبسُ أَرفَعِهَا، خَوفًا مِنَ الِاشتَهَارِ بِهَا، وَأَن تَسمُوَ إِلَيهِ الأَبصَارُ فِيهَا.

٨٩٤ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا بَحرُ بنُ نَصرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي عَمرُو بنُ الحَارِثِ، عَن سَعِيدٍ، عَن هَارُونَ عَن كِنَانَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الشُّهرَتَينِ، أَن يَلبَسَ الثِّيَابَ الحَسَنَةَ الَّتِي يُنظَرُ إِلَيهِ فِيهَا، أَوِ الدَّنِيَّةَ أَوِ الرَّثَّةَ الَّتِي يُنظَرُ إِلَيهِ فِيهَا» قَالَ عمرو: وَبَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَمرًا بَينَ الأَمرَينِ، وَخَيرُ الأُمُورِ أَوسَاطُهَا»

٨٩٥ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ، نا أَبُو غَسَّانَ، نا جَعفَرُ بنُ زِيَادٍ الأَحمَرُ، عَنِ العَلَاءِ بنِ المُسَيَّبِ، قَالَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ: «البَس مِنَ الثِّيَابِ مَا لَا يَشتَهِرُكَ الفُقَهَاءُ، وَلَا يَزدَرِيكَ السُّفَهَاءُ»

٨٩٦ - أنا أَبُو طَاهِر مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زَيدٍ العَلَوِيُّ بِالرِّيِّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَهلٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ البَغدَادِيُّ المُقرِئُ، نا ابنُ أَبِي الدُّنيَا، قَالَ: حَدَّثَنِي الحُسَينُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ بَعضُ النَّاسِ: «كَمَا تَكرَهُ أَن يَرَاكَ الأَغنِيَاءُ فِي الثِّيَابِ الدُّونِ، فَكَذَلِكَ فَاكرَه أَن يَرَاكَ الفُقَرَاءُ فِي الثِّيَابِ المُرتَفِعَةِ»

صِفَةُ قَمِيصِهِ

يَجِبُ أَن يَكُونَ قَمِيصُهُ مُشَمَّرًا؛ فَإِنَّهُ أَبقَى لِلثَّوبِ، وَأَنفَى لِلكِبرِ.

897- “Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Üşnânî → Ebü’l-Abbas el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân → Muâviye b. Hişâm → Ali b. Salih → Müslim [b. Keysân] → Mücâhid [b. Cebr]” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (sav) yenleri parmaklarının etrafında olup paçaları bilekten bir el yukarıda bulunan bir kamîs giyerdi.”

898- “Ebû Ömer İbn Mehdî → Muhammed b. Mahled → Hamza b. el-Abbas → Abdân [Abdullah b. Osman] → Ebû Hamza [Muhammed b. Meymûn] -kıraat ile- → Câbir [el-Cu‘fî] → Şibl b. Ali → Abdülhamîd b. Abdurrahman → Miksem [b. Bücre] → İbn Abbas” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Paçaları bileğin altında olan her izar ve kamîs ateştedir.”[1]

12. Takke Giymesi ve Sarık Sarması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin takke takması ve üzerine sarık sarması hoş karşılanır.

899- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş -imla ile- → Fazl b. Muhammed el-Antâkî → Yezîd b. Abdürabbih -Humus Mescidi’nin müezzini- → Ahmed b. Ebi’n-Nadr → Mufaddal b. Fedâle → Hişâm b. Urve → babası [Urve b. ez-Zübeyr]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Hz. Peygamber, kulakları örten başlık [*kalansüve*] giyerdi.”

900- “Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü’lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Kuteybe b. Saîd es-Sekafî → Muhammed b. Rebîa → Ebü’l-Hasan el-Askalânî → Ebû Ca‘fer b. Muhammed b. Ali b. Rukâne → babası” isnâdıyla nakledildiğine göre Rukâne [b. Abdüyezîd] [ö. 42/662 {?}] Hz. Peygamber’le güreşmiş ve Allah Resûlü onu yenmişti. Rukâne “Hz. Peygamber’i ‘Müşriklerle farkımız takke üzerindeki sarıklardır.’ buyururken işittim.” demiştir.[2]

901- “Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd → Musa b. Zekeriyyâ et-Tüsterî → Ahmed b. Abdurrahman el-Mısrî → Mutarrif [b. Abdullah]” isnâdıyla nakledildiğine göre

1 Buhârî, Libâs 3.
2 Ebû Dâvud, Libâs 24.

٨٩٧ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الأُشنَانِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ الأَصَمُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيّ بنِ عَفَّانَ، نا مُعَاوِيَةُ بنُ هِشَامٍ، عَن عَلِيّ بنِ صَالِحٍ، عَن مُسلِمٍ، عَن مُجَاهِدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَلبَسُ قَمِيصًا فَوقَ الكَعبَينِ، مُستَوِي الكُمَّينِ بِأَطرَافِ أَصَابِعِهِ»

٨٩٨ - أنا أَبُو عُمَرَ بنُ مَهدِيّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا حَمزَةُ بنُ العَبَّاسِ، نا عَبدَانُ، عَن أَبِي حَمزَةَ، قِرَاءَةً عَن جَابِرٍ، عَن شِبلِ بنِ عَلِيّ، عَن عَبدِ الحَمِيدِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن مِقسَمٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مَا تَحتَ الكَعبَينِ مِنَ الإِزَارِ وَالقَمِيصِ فَفِي النَّارِ»

لُبسُهُ القَلَنسُوَةَ وَالعِمَامَةَ

يُستَحَبُّ لَهُ أَن يَلبَسَ القَلَنسُوَةَ وَيَعتَمَّ مِن فَوقِهَا بِالعِمَامَةِ.

٨٩٩ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ أَبُو بَكرٍ النَّقَّاشُ، إِملَاءً، نا الفَضلُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَنطَاكِيُّ، نا يَزِيدُ بنُ عَبدِ رَبِّهِ، مُؤَذِّنُ مَسجِدِ حِمصَ، نا أَحمَدُ بنُ أَبِي النَّضرِ، نا المُفَضَّلُ بنُ فَضَالَةَ، عَن هِشَامِ بنِ عُروَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن عَائِشَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلبَسُ مِنَ القَلَانِسِ ذَاتَ الآذَانِ»

٩٠٠ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا قُتَيبَةُ بنُ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ رَبِيعَةَ، نا أَبُو الحَسَنِ العَسقَلَانِيُّ، عَن أَبِي جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيّ بنِ رُكَانَةَ، عَن أَبِيهِ، أَنَّ رُكَانَةَ، صَارَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَصَرَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ رُكَانَةُ: وَسَمِعتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «فَرقُ مَا بَينَنَا وَبَينَ المُشرِكِينَ العَمَائِمُ عَلَى القَلَانِسِ»

٩٠١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا مُوسَى بنُ زَكَرِيَّا هُوَ التُّستَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ المِصرِيُّ، نا مُطَرِّفٌ،

o, Mâlik [b. Enes]'i şöyle derken işitmiştir: "Anneme 'Gidip hadis yazabilir miyim?' diye sordum. 'Gel de âlimlerin elbisesini giy, sonra gidip yazarsın.' dedi." Mâlik sözlerine şöyle devam etti: "Beni tutup paçaları ayak bileklerine gelen bir elbise giydirdi. Başıma uzun bir takke koyup sarığımı sardı ve 'İşte şimdi gidip yaz.' dedi."[1]

902- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb et-Tîbî → Hasan b. Ali es-Sürrî → Abdülaziz el-Üveysî el-Medenî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] şöyle demiştir: "Sarıklar terk edilmemelidir. Yüzümde tüy yokken sarık sardım. Rebîa [b. Ebî Abdurrahman]'ın meclisinde otuz küsur sarıklı kişi gördüm." Mâlik sözlerine şöyle devam etti: "Abdülaziz b. el-Muttalib [ö. 167/783-4] bir gün bu mescide sarıksız girdiğini ve babası [Muttalib b. Abdullah]'ın ona çok ağır konuştuğunu -Abdülaziz bana dedi ki: Onun neler söylediğini aktarmak istemiyorum- söyledi ve dedi ki: 'Mescide başı açık sarıksız hâlde giriyorsun öyle mi?' dedi." Mâlik sözlerini şöyle bitirdi: "Sarık [sarıp] ve nalın giymek geçmiş Arapların âdetlerindendir. Acemler neredeyse hiç böyle davranmaz."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Sarığın bir ucunun arkadan sarkık olması hoş karşılanır.

903- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Bahr b. Nasr → İbn Vehb → Osman b. Atâ el-Horasânî → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre bir adam Minâ Mescidi'nde bulunan İbn Ömer'e gelip sarığın ucunun sarkıtılmasını sordu. Abdullah şöyle cevap verdi: "Sana bunu anlatayım inşallah. Allah Resûlü bir seriyye gönderip Abdurrahman b. Avf'ı [ö. 32/652] emir tayin etti. Ona bir sancak gösterip 'Bunu Allah adı ve bereketiyle al.' buyurdu ve Bilal [el-Habeşî]'ye [ö. 20/641] sancağı Abdurrahman'a teslim etmesini söyledi. Ardından gönderilen birliğe şunları söyledi: 'Hepiniz Allah'ın adına savaşın. Ganimetten çalmayın, müsle yapmayın ve korkaklık göstermeyin. Allah ve Resûlü'nün sünneti bu şekildedir.' Abdurrahman b. Avf'ın başında siyaha boyanmış pamuklu kumaştan bir sarık vardı. Allah Resûlü onu çağırdı ve sarığını çözüp elleriyle yeniden sardı. Ucundan dört parmak yahut ona yakın bir fazlalık bıraktı ve şöyle buyurdu: 'Sarığı bu şekilde sarın. Zira bu daha iyi ve daha güzeldir.'"

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 201.

قَالَ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: قُلتُ لِأُمِّي: أَذهَبُ فَأَكتُبَ العِلمَ؟ فَقَالَت لِي أُمِّي: تَعَالَ فَالبِس ثِيَابَ العُلَمَاءِ، ثُمَّ اذهَب فَاكتُب، قَالَ: فَأَخَذَتنِي فَأَلبَسَتنِي ثِيَابًا مُشَمَّرَةً، وَوَضَعَتِ الطَّوِيلَةَ عَلَى رَأسِي وَعَمَّمَتنِي فَوقَهَا، ثُمَّ قَالَتِ: اذهَبِ الآنَ فَاكتُب.

٩٠٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ السَّرِيُّ، نا عَبدُ العَزِيزِ الأُوَيسِيُّ المَدَنِيُّ، قَالَ: قَالَ مَالِكٌ: «لَا يَنبَغِي أَن تُترَكَ العَمَائِمُ، وَلَقَدِ اعتَمَمتُ وَمَا فِي وَجهِي شَعرَةٌ، وَلَقَد رَأَيتُ فِي مَجلِسِ رَبِيعَةَ بِضعَةً وَثَلَاثِينَ رَجُلًا مُعتَمًّا»

وَقَالَ مَالِكٌ: وَأَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ المُطَّلِبِ أَنَّهُ دَخَلَ هَذَا المَسجِدَ ذَاتَ يَومٍ بِغَيرِ عِمَامَةٍ، قَالَ: فَسَبَّنِي أَبِي سِبَابًا شَدِيدًا، قَالَ: فَقَالَ لِي: إِنِّي أَكرَهُ أَن أَذكُرَ سِبَابَهُ إِيَّايَ، وَقَالَ: أَتَدخُلُ المَسجِدَ مُنحَسِرًا لَيسَ عَلَيكَ عِمَامَةٌ، قَالَ مَالِكٌ: وَالعَمَائِمُ وَالِانتِعَالُ مِن عَمَلِ العَرَبِ المَاضِينَ لَا تَكَادُ تَعمَلَهُ الأَعَاجِمُ.

وَيُستَحَبُّ أَن يَكُونَ أَحَدُ طَرَفَي العِمَامَةِ مَسدُولًا.

٩٠٣ - لِمَا أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا بَحرُ بنُ نَصرٍ، نا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي عُثمَانُ بنُ عَطَاءٍ الخُرَاسَانِيُّ، عَن أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى ابنَ عُمَرَ وَهُوَ فِي مَسجِدِ مِنًى، فَسَأَلَهُ عَن إِرخَاءِ طَرَفِ العِمَامَةِ، فَقَالَ لَهُ عَبدُ اللهِ: أُحَدِّثُكَ عَنهُ إِن شَاءَ اللهُ تَعلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ سَرِيَّةً وَأَمَّرَ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ عَوفٍ عَلَيهَا، وَعَقَدَ لَهُ لِوَاءً، فَقَالَ: «خُذهُ بِسمِ اللهِ وَبَرَكَتِهِ» وَأَمَرَ بِلَالًا فَدَفَعَهُ إِلَيهِ فَقَالَ لَهُم: «اغزُوا بِسمِ اللهِ جَمِيعًا، وَلَا تَغُلُّوا، وَلَا تُمَثِّلُوا، وَلَا تَجبُنُوا، هَذِهِ سُنَّةُ اللهِ، وَسُنَّةُ رَسُولِهِ» وَعَلَى عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ عَوفٍ عِمَامَةٌ مِن كَرَابِيسَ مَصبُوغَةٌ بِسَوَادٍ، فَدَعَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَحَلَّ عِمَامَتَهُ، ثُمَّ عَمَّمَهُ بِيَدِهِ وَأَفضَلَ عِمَامَتِهِ مَوضِعَ أَربَعِ أَصَابِعٍ أَو نَحوِ ذَلِكَ، فَقَالَ: «هَكَذَا فَاعتَمَّ، فَإِنَّهُ أَحسَنُ وَأَجمَلُ»

13. Taylesân Giymesi[1]

904- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebû Amr Muhammed b. Ahmed b. Hamdân → İbrahim b. Abdullah b. Cebele → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr şöyle demiştir: "Mâlik [b. Enes]'e *el-Muvatta* arz edileceği zaman hazırlanır, elbisesini giyer, tacını veya taylesânını alır,[2] sarığını sarar, ardından başını eğip susardı. Allah Resûlü'nün (sav) hadisine olan saygısından [hadis naklederken sümkürmez, boğazına gelen şeyleri] tükürmez ve kıraat bitene kadar sakalıyla oynamazdı."

905- "Ebû Bekir Muhammed b. el-Müemmel el-Enbârî → Ebû Hâmid Ahmed b. el-Hüseyin el-Hemedânî → Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Münkedirî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud Süleyman b. Seyf [ö. 272/886] şöyle demiştir: "Ebû Âsım en-Nebîl'leydim. Üstünde bir taylesân vardı ve yürüyordu. Taylesânı düştü. Alıp düzeltip geri verdim. Bana dönüp 'Her iyilik bir sadakadır.' dedi. 'Allah sana merhametiyle muamele etsin. Bu sözü kim söyledi?' diye sordum. 'İbn Cüreyc → Atâ → Câbir → Hz. Peygamber' isnâdıyla 'Zengine yahut fakire yaptığın tüm iyilikler sadakadır.' hadisini nakletti."

14. Yüzük Takması

906- "Ebü'l-Feth Hilal b. Muhammed el-Haffâr → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî → Yezîd b. Harun → Humeyd et-Tavîl" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik]'e "Allah Resûlü yüzük kullandı mı?" diye soruldu. Enes şöyle cevap verdi: "Evet. Bir gece Allah Resûlü yatsı namazını gecesinin yarısına kadar erteledi, sonra namazı kıldırdı. Namazdan sonra yüzünü bize çevirdi ve şöyle buyurdu: 'İnsanlar namazlarını kılıp yattılar. Siz ise namaz için beklediğiniz sürece namazdaymış gibi sevaba nail olursunuz.'" Enes sözlerini şöyle sürdürdü: "Sanki yüzüğünün parlaklığına bakıyor gibiyim."[3]

---

1 Taylesân, başı ve omuzları örten sarığın üstüne atılan ve genelde seçkinlerin giydiği yeşil bir elbisedir [çevirenin notu].

2 Metinde geçen "lebise siyâbehu ve tâcehu ev sâcehû" ifadesindeki *tâc*, uzun saçları düzenlemek için kullanılan taç, *sâc* ise taylesân anlamındadır [çevirenin notu].

3 Buhârî, Cemâa ve imâme 8.

لِبَاسُهُ الطَّيلَسَانُ

٩٠٤ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُويِي قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَمرٍو مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ حَمدَانَ يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ جَبَلَةَ، يَقُولُ: حَدَّثَ أَبِي، عَن يَحيَى بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ، قَالَ: «كَانَ مَالِكٌ إِذَا عُرِضَ عَلَيهِ المُوَطَّأُ تَهَيَّأَ وَلَبِسَ ثِيَابَهُ وَتَاجَهُ أَو سَاجَهُ وَعِمَامَتَهُ، ثُمَّ أَطرَقَ فَلَا يَتَنَخَّمُ وَلَا يَبزُقُ، وَلَا يَعبَثُ بِشَيءٍ مِن لِحيَتِهِ حَتَّى يَفرُغَ مِنَ القِرَاءَةِ، إِعظَامًا لِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

٩٠٥ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ المُؤَمَّلِ الأَنبَارِيُّ، أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ الهَمَذَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ المُنكَدِرِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ سُلَيمَانُ بنُ سَيفٍ، قَالَ: كُنتُ مَعَ أَبِي عَاصِمٍ النَّبِيلِ وَهُوَ يَمشِي وَعَلَيهِ طَيلَسَانٌ، فَسَقَطَ عَنهُ طَيلَسَانُهُ فَسَوَّيتُهُ عَلَيهِ، فَالتَفَتَ إِلَيَّ وَقَالَ: «كُلُّ مَعرُوفٍ صَدَقَةٌ» فَقُلتُ: مَن ذَكَرَهُ رَحِمَكَ اللهُ؟ قَالَ: أنا ابنُ جُرَيجٍ عَن عَطَاءٍ عَن جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ مَعرُوفٍ صَنَعتَهُ إِلَى غَنِيٍّ أَو فَقِيرٍ فَهُوَ صَدَقَةٌ»

لِبَاسُ المُحَدِّثِ الخَاتَمَ

٩٠٦ - أنا أَبُو الفَتحِ هِلَالُ بنُ مُحَمَّدٍ الحَفَّارُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا حُمَيدٌ الطَّوِيلُ، عَن أَنَسٍ، أَنَّهُ سُئِلَ: هَلِ اصطَنَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ خَاتَمًا؟ فَقَالَ: نَعَم، أَخَّرَ ذَاتَ لَيلَةٍ رَسُولُ اللهِ صَلَاةَ العِشَاءِ الآخِرَةِ إِلَى شَطرِ اللَّيلِ، ثُمَّ صَلَّى، فَلَمَّا صَلَّى أَقبَلَ بِوَجهِهِ عَلَينَا فَقَالَ: «إِنَّ النَّاسَ قَد صَلُّوا وَنَامُوا، وَإِنَّكُم لَن تَزَالُوا فِي صَلَاةٍ مَا انتَظَرتُمُ الصَّلَاةَ» قَالَ: فَكَأَنِّي أَنظُرُ إِلَى وَبِيصِ خَاتَمِهِ.

907- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Rebî' b. Süleyman → Abdullah b. Vehb → Süleyman b. Bilal → Şerîk b. Ebî Nemir → İbrahim b. Abdullah b. Huneyn → babası → Ali b. Ebî Tâlib" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) yüzüğünü sağ eline takardı. Şerîk [b. Abdullah b. Ebî Nemir] [ö. 141-150/758-768 arası], "Hadisi bana Ebû Seleme de nakletti." dedi.

908- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Nasr b. Ali → babası [Ali b. Nasr] → Abdülaziz b. Ebî Ravvâd → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav) yüzüğü soluna takardı. Yüzüğün taşı avucunun içine dönüktü."

909- Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber yüzüğü soluna takardı. Enes'ten sağına taktığına dair bir rivayet daha nakledilmiştir. İkisi de mubahtır. Hangisi yapılırsa yapılsın bir beis yoktur.

15. Sakalını Taraması

910- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Muhammed b. Bişr el-Beyyi' → İbrahim b. Ahmed[1] b. Mervân el-Vâsıtî → Muhammed b. Ukbe b. Herim es-Sedûsî → Ebû Ümeyye İbn Ya'la es-Sekafî → Hişâm b. Urve → babası [Urve b. ez-Zübeyr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Hz. Peygamber şu beş şeyi ne yolculukta ne de mukimken bırakmıştır: Ayna, sürmedanlık, tarak, fırça ve misvak."

911- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Zer el-Haddâd Sakr b. el-Hüseyin -Basralıdır- → Ebû Bekir el-Hanefî → Mis'ar b. Kidâm → Leys [b. Ebî Süleym]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hakem [b. Uteybe] şöyle demiştir: "Allah Resûlü sakalını tarakla tarardı."

912- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Osman b. Ca'fer b. el-Lebbân → Muhammed b. Nasr el-Mervezî → Ebû Bekir el-A'yen" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Seleme [Mansur b. Seleme] el-Huzâî [ö. 210/825-6] şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes hadis rivayet etmek için evden çıkmak istediğinde abdest alır,

---

1 Acâc neşrinde (I, 609) "Muhammed" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٩٠٧ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ بِلَالٍ، عَن شَرِيكِ بنِ أَبِي نَمِرٍ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حُنَينٍ، عَن أَبِيهِ، عَن عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، قَالَ شَرِيكٌ: وَحَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلبَسُ خَاتَمَهُ فِي يَمِينِهِ»

٩٠٨ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرٍ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا نَصرُ بنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي رَوَّادٍ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَخَتَّمُ فِي يَسارِهِ، وَكَانَ فَصُّهُ فِي بَاطِنِ كَفِّهِ»

٩٠٩ - وَرُوِيَ عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَخَتَّمُ فِي يَسَارِهِ، وَعَن أَنَسٍ أَيضًا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَخَتَّمَ فِي يَمِينِهِ، وَكُلُّ ذَلِكَ مُبَاحٌ فَأَيُّهُمَا فَعَلَ لَم يَكُن بِهِ بَأسٌ

تَسرِيحُهُ لِحيَتَهُ

٩١٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بِشرٍ البَيعُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَروَانَ الوَاسِطِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُقبَةَ بنِ هَرِمٍ السَّدُوسِيُّ، نا أَبُو أُمَيَّةَ بنُ يَعلَى الثَّقَفِيُّ، نا هِشَامُ بنُ عُروَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: خَمسٌ لَم يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَدَعُهُنَّ فِي سَفَرٍ وَلَا حَضَرٍ: المِرآةُ، وَالمُكحُلَةُ، وَالمُشطُ، وَالمِدرَى، وَالسِّوَاكُ.

٩١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، أنا أَبُو ذَرٍّ الحَدَّادُ الصَّقرُ بنُ حُسَينٍ، بَصرِيٌّ نا أَبُو بَكرٍ الحَنَفِيُّ، عَن مِسعَرِ بنِ كِدَامٍ، عَن لَيثٍ، عَنِ الحَكَمِ، «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَرِّحُ لِحيَتَهُ بِالمُشطِ»

٩١٢ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا عُثمَانُ بنُ جَعفَرِ بنِ اللَّبَّانِ، نا مُحَمَّدُ بنُ نَصرٍ المَروَزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ الأَعيَنُ، نا أَبُو سَلَمَةَ يَعنِي الخُزَاعِيَّ، قَالَ: كَانَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ إِذَا أَرَادَ أَن يَخرُجَ يُحَدِّثُ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ،

en güzel elbisesini giyer, takkesini takar ve sakalını tarardı. Kendisine neden böyle yaptığı sorulunca ‘Böyle yaparak Allah Resûlü’nün hadisini tazim ediyorum’ derdi.”

16. Tütsü ve Koku Sürünmesi

913- “Muhammed b. Ebi’l-Kâsım el-Ezrak ve Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Abdullah b. Amrûye es-Saffâr → Ebû Bekir İbn Ebî Hayseme → Musa b. İsmail → Ebû Bişr -sâhibü’l-Basrî, lakabı Müzellik’tir- → Yezîd er-Rakâşî → Hasan [el-Basrî]” isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik[1] şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in [evinden] hücresinden çıkışını güzel kokusundan anlardık.”

914- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid → Ömer b. Muhammed b. Ali en-Nâkıd → Ahmed b. el-Hasan b. Abdülcebbâr es-Sûfî → Muhammed b. Yusuf el-Gadîdî → İbn Vehb → Mahreme b. Bükeyr” isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi‘ şöyle demiştir: “Abdullah b. Ömer buhur yakacağı zaman başka bir kokuyla karıştırılmamış öd ağacı ve kâfura bandırılmış öd ağacını yakıp ‘Allah Resûlü de böyle buhur yakardı.’ derdi.”

915- “Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân’da lafzen- → Ebû Bekir İbnü’l-Mukrî -Isfahan’da-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Şeybe Dâvud b. İbrahim b. Rûzbe [ö. 315/927] şöyle demiştir: “Abdullah b.[2] Ömer b. Ebân yanımıza gelirdi. Hoş kokulu ve güzel elbiseli olarak bize hadis naklederdi. Horasanlılar onu güzel kokusu sebebiyle ‘Müşküdâne’ diye isimlendirdi.” Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: “Müşküdâne onların dilinde misk kabıdır.”

17. Aynaya Bakması

916- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed el-Hinnâî → Ahmed b. Süleyman en-Neccâd -imla ile- → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman → Harun b. İdris → Ebû Yahyâ el-Himmânî → Ebû Saîd eş-Şâmî → Mekhûl [eş-Şâmî]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe “Hz. Peygamber içinde su bulunan bir kap gördü. [Aynaya bakar gibi] içine baktı. Başını, kulaklarından aşağı sarkan saçlarını ve yüzünü gördü.”

---

1 Acâc neşrinde isnâdda düşme vardır [çevirenin notu].
2 “Abdullah b.” ibaresi Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

وَلَبِسَ أَحسَنَ ثِيَابِهِ، وَلَبِسَ قَلَنسُوَتَهُ وَمَشَّطَ لِحيَتَهُ، فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: «أُوَقِّرُ بِهِ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

بَخُورُهُ وَمَسُّهُ مِنَ الطِّيبِ

٩١٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، وَالحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَمرُويَه الصَّفَّارُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي خَيثَمَةَ، نا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ، نا أَبُو بِشرٍ، صَاحِبُ البَصرِيُّ وَكَانَ لَقَبُهُ المُزَلِّقُ، نا يَزِيدُ - وَقَالَ الحَسَنُ: - عَن يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كُنَّا نَعرِفُ خُرُوجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِرِيحِ الطِّيبِ»

٩١٤ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ النَّاقِدُ، أنا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَبدِ الجَبَّارِ الصُّوفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الغَضِيضِيُّ، نا ابنُ وَهبٍ، عَن مَخرَمَةَ بنِ بُكَيرٍ، عَن نَافِعٍ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ إِذَا استَجمَرَ، استَجمَرَ بِالأَلُوَّةِ غَيرَ مُطَرَّاةٍ، وَكَافُورٍ يَطرَحُهُ مَعَ الأَلُوَّةِ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا كَانَ يَستَجمِرُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

٩١٥ - أنا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا بِحُلوَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، بِأَصبَهَانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا شَيبَةَ دَاوُدَ بنَ إِبرَاهِيمَ بنِ رُوزِبَةَ، يَقُولُ: «كَانَ عَبد اللهِ بنُ عُمَر بن أَبَانَ يَخرُجُ إِلَينَا فَيَمُرُّ بِنَا وَهُوَ طَيِّبُ الرِّيحِ حَسَنُ الثِّيَابِ، فَسَمَّوهُ أَهلُ خُرَاسَانَ مُشكَدَانَةَ لِطِيبِ رِيحِهِ» قَالَ أَبُو بَكرٍ: مُشكَدَانَةُ بَلُغَتِهِم وِعَاءُ المِسكِ.

نَظَرُهُ فِي المِرآةِ

٩١٦ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِنَّائِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ النَّجَّادُ، إِملَاءً، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ، نا هَارُونُ بنُ إِدرِيسَ، نا أَبُو يَحيَى الحِمَّانِيُّ، عَن أَبِي سَعِيدٍ الشَّامِيِّ، عَن مَكحُولٍ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: أَبصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رَكوَةً فِيهَا مَاءٌ فَاطَّلَعَ فِيهَا فَرَأَى رَأسَهُ وَلُمَّتَهُ وَوَجهَهُ،

Hz. Âişe sözlerine şöyle devam etti: "Bu durumu ona sordum, 'Kişi, kardeşlerinin yanına çıkacağı zaman kendisine çekidüzen versin hazırlasın. Zira Allah güzeldir. Güzelliği sever.' cevabını verdi."[1]

917- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî ve Muhammed b. el-Hüseyin el-Enmâtî → Selm[2] b. Kâdim → Hâşim b. İsa el-Yezenî → Hâris b. Müslim → Zührî" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Allah Resûlü (sav) aynada yüzüne baktığında 'Yaratılışımı düzeltip doğrultan, yüzümün suretini yüceltip güzelleştiren ve beni Müslümanlardan kılan Allah'a hamd olsun.' buyururdu."[3]

918- "Ali b. Muhammed b. Abdullah es-Sükkerî ve Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah es-Sükkerî → Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrahim el-Kindî -Mekke'de- → Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî" isnâdıyla nakledildiğine göre hikmet ehli biri şöyle demiştir: "Âkil kimsenin her gün aynada yüzüne bakması gerekir. Yüzü güzelse kötü bir fiille onu lekelememeli, çirkinse [kötülük yaparak] iki çirkinliği yan yana getirmemelidir."

18. Nalın/Sandalet Giymesi

919- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî → Zeyd b. el-Muhtedî -Merverrûz'da- → Saîd b. Ya'kûb → Ömer[4] b. Harun → Yunus b. Yezîd el-Eylî → Zührî → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüzük ve nalın kullanılmakla emrolundum."[5]

920- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Mahled el-Bezzâz → Muhammed b. Amr b. el-Bahterî er-Rezzâz -imla ile- → Ebû Hâlid Abdülaziz b. Muâviye el-Kureşî → Muhammed b. Mahled el-Hadramî → Abbâd b. Cüveyriye → Evzâî → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber "Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin"[6] ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Nalınlarınızla namaz kılın."[7]

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Tahhân neşrinde (I, 389) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
4 Tahhân neşrinde (I, 390) "Amr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
5 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
6 A'râf, 7/31.
7 Ebû Cafer İbnü'l-Bahterî, *Cüz*, s. 208-9.

فَقَالَت عَائِشَةُ: فَقُلتُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ: «إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى إِخوَانِهِ فَليُهَيِّئ مِن نَفسِهِ، فَإِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الجَمَالَ»

٩١٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَنمَاطِيُّ، قَالَا: نا سَلمُ بنُ قَادِمٍ، نا هَاشِمُ بنُ عِيسَى اليَزَنِيُّ، عَنِ الحَارِثِ بنِ مُسلِمٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَظَرَ وَجهَهُ فِي المِرآةِ قَالَ: «الحَمدُ لِلَّهِ الَّذِي سَوَّى خَلقِي فَعَدَّلَهُ، وَكَرَّمَ صُورَةَ وَجهِي فَحَسَّنَهَا، وَجَعَلَنِي مِنَ المُسلِمِينَ»

٩١٨ - أنا عَلِيٌّ، وَعَبدُ المَلِكِ، ابنَا مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السُّكَّرِيّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الكِندِيُّ بِمَكَّةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ الخَرَائِطِيُّ، قَالَ: قَالَ بَعضُ الحُكَمَاءِ «يَنبَغِي لِلعَاقِلِ أَن يَنظُرَ كُلَّ يَومٍ إِلَى وَجهِهِ فِي المِرآةِ، فَإِن كَانَ حَسَنًا لَم يَشِنهُ بِفَعلٍ قَبِيحٍ، وَإِن كَانَ قَبِيحًا لَم يَجمَع بَينَ قَبِيحَينِ»

لِبَاسُهُ النَّعلَينِ

٩١٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، نا زَيدُ بنُ المُهتَدِي، بِمَروَرُّوذَ، نا سَعِيدُ بنُ يَعقُوبَ، نا عُمر بنُ هَارُونَ، نا يُونُسُ بنُ يَزِيدَ الأَيلِيُّ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أُمِرتُ بِالخَاتَمِ وَالنَّعلَينِ»

٩٢٠ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ مَخلَدٍ البَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ البَختَرِيِّ الرَّزَّازُ، إِملَاءً، نا أَبُو خَالِدٍ عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُعَاوِيَةَ القُرَشِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ الحَضرَمِيُّ، نا عَبَّادُ بنُ جُوَيرِيَةَ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي قَولِهِ تَعَالَى: {خُذُوا زِينَتَكُم عِندَ كُلِّ مَسجِدٍ} [الأعراف: ٣١] قَالَ: «صَلُّوا فِي نِعَالِكُم»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Nalınların her birinin iki bağı olması hoş karşılanır. Zira Hz. Peygamber'in nalınları böyleydi.

921- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. Gâlib b. Harb → Affân [b. Müslim] → Hemmâm [b. Yahyâ] → Katâde [b. Diâme]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in nalınlarının iki bağı vardı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Nalınlar ayağa uygun ve sarı renkli olur.

922- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdülmelik b. el-Hasan b. Yusuf el-Muaddel → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Feyz b. Vesîk → Ebû Ümeyye İbn Ya'lâ → Saîd el-Makburî → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü, Amr b. Cüd'ân'a [ö. ?] şöyle buyurmuştur: "Amr b. Cüd'ân, nalın ve elbise alacağında kaliteli olanları al."

923- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → İbn Kuteybe → Muhammed b. Eyyûb b. Süveyd → babası → Nevfel b. el-Fürât → Kâsım b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Ca'fer'in oğullarından biri Allah Resûlü'ne gelip şöyle dedi: 'Anam babam sana feda olsun Allah'ın Resûlü! Nalın ve yüzük almama yardımcı olacak birini yanıma verir misin?' Allah Resûlü, Bilal b. Rebâh [el-Habeşî]'yi çağırıp şöyle buyurdu: 'Çarşıya git. Ona bir nalın al. Kaliteli olsun, siyah olmasın. Bir de yüzük al, taşı akik olsun. Zira akik yüzük takanın başına yalnızca onu en mutlu edecek bir şey gelir.'"[1]

924- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebû Mansur el-Ezherî el-Edîb → Hüseyin b. İdris el-Ensârî → Ebû Mes'ûd Sehl b. Osman el-Askerî er-Râzî → İbnü'l-Azrâ → İbn Cüreyc → Atâ [b. Ebî Rebâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Sarı nalın giyen kimse onu giydiği müddetçe mutluluk içinde olur. Allah'ın 'Rengi parlak sarı, bakanların içini açan' sözünde olduğu gibi."[2]

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Bakara, 2/69.

وَيُستَحَبُّ أَن يَكُونَ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِن نَعلَيهِ قِبالَانِ، فَإِنَّ نَعلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَت كَذَلِكَ.

٩٢١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبِ بنِ حَربٍ، نا عَفَّانُ، نا هَمَّامُ، نا قَتَادَةُ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: «كَانَ لِنَعلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قِبَالَانِ»

وَتَكُونُ جَيِّدَةُ الحِذوِ، صَفرَاءُ اللَّونِ.

٩٢٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ الحَسَنِ بنِ يُوسُفَ المُعَدَّلُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، نا الفَيضُ بنُ وَثِيقٍ، نا أَبُو أُمَيَّةَ بنُ يَعلَى، نا سَعِيدٌ المَقبُرِيُّ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لِعَمرِو بنِ جُدعَانَ: «يَا عَمرُو بنَ جُدعَانَ» إِذَا اشتَرَيتَ نَعلًا فَاستَجِدهَا، وَإِذَا اشتَرَيتَ ثَوبًا فَاستَجِدهُ.

٩٢٣ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا ابنُ قُتَيبَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ سُوَيدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي نَوفَلُ بنُ الفُرَاتِ، عَنِ القَاسِمِ بنِ مُحَمَّدٍ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: أَتَى بَعضُ بَنِي جعفَرٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: بِأَبِي أَنتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ، أَرسَل مَعِي مَن يَشتَرِي لِي نَعلًا وَخَاتَمًا، فَدَعَا لَهُ بِلَالَ بنَ رَبَاحٍ فَقَالَ: «انطَلِق إِلَى السُّوقِ فَاشتَرِ لَهُ نَعلًا وَاستَجِدهَا، وَلَا تَكُن سَودَاءَ، وَاشتَرِ لَهُ خَاتَمًا، وَليَكُن فَصُّهُ عَقِيقًا؛ فَإِنَّهُ مَن تَخَتَّمَ بِالعَقِيقِ لَم يُقضَ لَهُ إِلَّا بِالَّذِي هُوَ أَسعَدُ»

٩٢٤ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، أنا أَبُو مَنصُورٍ الأَزهَرِيُّ الأَدِيبُ، نا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ الأَنصَارِيُّ، نا أَبُو مَسعُودٍ سَهلُ بنُ عُثمَانَ العَسكَرِيُّ الرَّازِيُّ، نا ابنُ العَذرَاءِ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَن لَبِسَ نَعلًا صَفرَاءَ لَم يَزَل فِي سُرُورٍ مَا دَامَ لَابِسُهَا، وَذَلِكَ قَولُ اللهِ: صَفرَاءُ فَاقِعٌ لَونُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Nalınlarını sağdan giymeye başlar. Zira sünnet böyledir.

925- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ravh b. el-Ferec el-Mısrî → Amr b. Hâlid → Züheyr b. Muâviye → A'meş → Ebû Salih [es-Semmân] → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Giyinirken ve abdest alırken sağınızdan başlayın."[1]

926- "Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân el-Bezzâz → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak es-Sekafî → İshak b. İbrahim el-Hanzalî → Nadr [b. Şümeyl] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ → babası [Süleym b. Esved] → Mesrûk" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Nalın giymek, adımını atmak ve temizlik gibi her hâl ve fiilinde sağdan başlamayı severdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ayakta [çömelmeden] nalınını giymez. Zira bu yasaklanmıştır.

927- "Gaylân b. Muhammed b. İbrahim es-Simsâr → Abdülhâlik b. el-Hasan → Ca'fer b. Ahmed b. Muhammed b. es-Sabbâh → Muhammed b. Sudrân → Anbese b. Salim → Ubeydullah b. Ebî Bekir b. Enes" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Allah Resûlü (sav), kişinin ayakta iken nalın giymesinden hoşlanmazdı."

928- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdülmelik b. el-Hasan el-Muaddel → Abdullah b. es-Sakr es-Sükkerî → Ebû Ma'mer İsmail b. İbrahim el-Katîî → Ebû Muhammed es-Sülemî[2] → Husayf [b. Abdurrahman] → Miksem [b. Bücre]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) zamanında bir adam ayakta nalın giydi ve abdesti bozuldu. Bu sebeple Allah Resûlü kişinin ayakta iken nalın giymesini yasakladı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yürürken nalınlarından biri koparsa onu tamir edene kadar oturmalı ve tek nalınla yürümemelidir.

---

1 Ebû Dâvud, Libâs 44.

2 Bu isim Haccâc b. el-Minhâl olabilirse de hoca-talebe irtibatlarından hareketle bir doğrulama yapılamamıştır [çevirenin notu].

وَيَبتَدِئُ فِي لُبسِ نَعلَيهِ بِاليُمنَى مِنهُمَا، فَإِنَّ السُّنَّةَ ذَلِكَ.

٩٢٥ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا رَوحُ بنُ الفَرَجِ المِصرِيُّ، نا عَمرُو بنُ خَالِدٍ، نا زُهَيرُ بنُ مُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا لَبِستُم وَإِذَا تَوَضَّأتُم فَابدَءُوا بِمَيَامِنِكُم»

٩٢٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ غَيلَانَ البَزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الثَّقَفِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الحَنظَلِيُّ، أنا النَّضرُ، نا شُعبَةُ، عَن أَشعَثَ بنِ أَبِي الشَّعثَاءِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَن مَسرُوقٍ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ التَّيَمُّنَ فِي أَمرِهِ أَو شَأنِهِ، فِي تَنَعُّلِهِ وَفِي تَرَجُّلِهِ وَطَهُورِهِ»

وَلَا يَلبَسُ نَعلَهُ وَهُوَ قَائِمٌ، فَإِنَّهُ مَنهِيٌّ عَن ذَلِكَ.

٩٢٧ - أنا غَيلَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ السِّمسَارُ، أنا عَبدُ الخَالِقِ بنُ الحَسَنِ، نا جَعفَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الصَّبَّاحِ، نا مُحَمَّدُ بنُ صُدرَانَ، نا عَنبَسَةُ بنُ سَالِمٍ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ أَنَسٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَكرَهُ أَن يَنتَعِلَ الرَّجُلُ وَهُوَ قَائِمٌ»

٩٢٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ الحَسَنِ المُعَدَّلُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ الصَّقرِ السُّكَّرِيُّ، نا أَبُو مَعمَرٍ القَطِيعِيُّ إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ السُّلَمِيُّ، عَن خُصَيفٍ، عَن مِقسَمٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «انتَعَلَ رَجُلٌ عَلَى عَهدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قَائِمٌ فَأَحدَثَ، فَنَهَى رَسُولُ اللهِ أَن يَنتَعِلَ الرَّجُلُ وَهُوَ قَائِمٌ»

وَإِذَا انقَطَعَت إِحدَى نَعلَيهِ وَهُوَ يَمشِي فَيَنبَغِي أَن يَجلِسَ حَتَّى يُصلِحَهَا، وَلَا يَمشِي فِي الأُخرَى عَلَى انفِرَادِهَا

929- "Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Yusuf b. Dost el-Bezzâz → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abdülkerîm[1] b. el-Heysem → Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi'] → Şuayb [b. Ebî Hamza] → Ebü'z-Zinâd → A'rec → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri tek nalınla yürümesin. Ya her ikisini çıkarsın ya da her ikisini giysin."[2]

19. Yürüşünde Ölçülü Olması

930- "Ebû Tahir Abdülgaffâr b. Muhammed b. Ca'fer el-Müeddib → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Şuayb es-Simsâr → Ebû Bekir İbn Ebi'l-Esved -Abdurrahman b. Mehdî'nin kızdan torunu- → Nuh b. Kays → Abdullah b. İmrân → Âsım el-Ahvel → Abdullah b. Sercis" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Temkin, ölçülü olma ve olgun davranma nübüvvetin 24 cüzünden [hususiyetinden] biridir."

931- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Muhammed b. İshak es-Sâgânî → Velîd b. Seleme → Ömer b. Muhammed b. Suhbân → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: "Hızlı yürümek müminin heybetini yok eder."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebelerinin, arkasında yürümesine engel olmalıdır. Zira bu takip edilen için fitne, takip eden için zillettir.

932- "Abdülaziz b. Ali → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb → Hasan b. Ali el-Ma'merî → Hüdbe b. Hâlid → Hammâd b. Seleme → Sâbit [el-Bünânî] → Şuayb b. Abdullah b. Amr" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Abdullah b. Amr] şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün dayanarak yemek yediğini ve peşinden birinin gittiğini görmedim."

933- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Muhammed b. el-Fazl es-Sakatî → Hüseyin b. Abdülevvel → Yahyâ b. Ya'lâ → A'meş" isnâdıyla nakledildiğine göre Zeyd b. Vehb [ö. 96/714-5] şöyle demiştir: "Hz. Ömer, Übey [b. Ka'b]'ın peşinden giden bir topluluk gördü."

1 Tahhân neşrinde (I, 394) "Abdülkebîr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Ebû Dâvud, Libâs 44.
3 Haber, İbn Ömer'in rivayeti olarak Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Ebû Hüreyre'den gelen bir tariki için bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 290.

٩٢٩ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ بن دُوسَتٍ البَزَّازُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبدُ الكَرِيم بنُ الهَيثَمِ، نا أَبُو اليَمَانِ، نا شُعَيبُ، عَن أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: سَمِعتُ الأَعرَجَ، يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيرَةَ، يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَمشِ أَحَدُكُم فِي النَّعلِ الوَاحِدَةِ، لِيَخلَعهُمَا جَمِيعًا أَو لِيَنتَعِلهُمَا جَمِيعًا»

اقتِصَادِهِ فِي مَشيِهِ

٩٣٠ - أنا أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الغَفَّارِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ المُؤَدِّبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ شُعَيبٍ السِّمسَارُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الأَسوَدِ ابنُ أُختِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، نا نُوحُ بنُ قَيسٍ، قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ عِمرَانَ، عَن عَاصِمٍ الأَحوَلِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ سَرجِسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «التُّؤَدَةُ وَالِاقتِصَادُ وَالسَّمتُ الحَسَنُ جُزءٌ مِن أَربَعَةٍ وَعِشرِينَ جُزءًا مِنَ النُّبُوَّةِ»

٩٣١ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّغَانِيُّ، نا الوَلِيدُ بنُ سَلَمَةَ، أَخبَرَنِي عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ صُهبَانَ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سُرعَةُ المَشيِ تُذهِبُ بَهَاءَ المُؤمِنِ»

وَيَنبَغِي أَن يَمنَعَ أَصحَابَهُ مِنَ المَشيِ وَرَاءَهُ، فَإِنَّ ذَلِكَ فِتنَةً لِلمَتبُوعِ، وَذِلَّةً لِلمُتَّبِعِ.

٩٣٢ - أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ المَعمَرِيُّ، نا هُدبَةُ بنُ خَالِدٍ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، عَن ثَابِتٍ، عَن شُعَيبِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، عَن أَبِيهِ، قَالَ: «مَا رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ أَكَلَ مُتَّكِئًا، وَلَا يَطَأُ عَقِبَهُ رَجُلَانِ»

٩٣٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقِ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ السَّقَطِيُّ، نا حُسَينُ بنُ عَبدِ الأَوَّلِ، نا يَحيَى بنُ يَعلَى، نا الأَعمَشُ، عَن زَيدِ بنِ وَهبٍ، قَالَ: رَأَى عُمَرُ قَومًا يَتَّبِعُونَ أُبَيًّا

Zeyd sözlerine şöyle devam etti: "Ömer onlara kırbacını kaldırdı. Übey 'Müminlerin emiri, Allah'tan kork!' diye karşılık verince Ömer 'Sen bu davranışının takip edilen için fitne, takip eden içinse zillet olduğunu bilmiyor musun?' dedi."

934- "Hasan b. Ali b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Ca'fer b. Muhammed el-Kalânisî → Âdem [b. Ebî İyâs] → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Heysem [b. Habîb] şöyle demiştir: "Âsım b. Damre [ö. 74/693-4], bir topluluğun Saîd b. Cübeyr'in peşinden gittiğini gördü. Bundan onları sakındırıp şöyle dedi: 'Bu yaptığınız yahut bu şekilde yürümeniz takip eden için zillet, takip edilen için de fitnedir.'"

935- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla nakledildiğine göre Basralılardan biri şöyle demiştir: "Bir grup Hasan [el-Basrî]'nin arkasından yürüdü. Hasan onlara dönüp 'Allah size merhametiyle muamele etsin, bu yaptığınız zayıf mümin[in imanından] bir şey bırakmaz.' dedi."

936- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Osman b. Yahyâ el-Edemî → İsmail b. İshak → Süleyman b. Harb → Hammâd b. Zeyd → Yezîd b. Hâzim" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hasan [el-Basrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Arkasından [gelen] ayak sesleri nice saf kimsenin aklını çeler."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Birlikte yol gittiklerinden yanında yürümesini ister.

937- "Ebû Abdullah Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kasrî → amcası Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali → Abdullah b. İbrahim b. Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî ed-Darîr el-Mukrî → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Haccâc [b. Muhammed] → İbn Cüreyc → Hüseyin b. Abdullah → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün arkasından yürüdüm. Bundan hoşlanıp hoşlanmadığına görmek için bakındım." İbn Abbas sözlerine şöyle devam etti: "Elini uzatıp beni tuttu ve yanında yürüyeceğim şekilde yanına aldı. Daha sonra ikinci kez gerisinde kalıp arkasından yürüdüm. Yine beni tutup yanına aldı. Anladım ki arkasından yürümemden hoşlanmıyor."

---

1 Asıl metinde geçen "ahmak" kelimesi "saf" olarak karşılanmış olup burada kastedilen husus çevresine üç beş kişi toplanan birinin "oldum" havalarına girmesidir [çevirenin notu].

قَالَ: فَرفَعَ عَلَيهِمُ الدِّرَّةَ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، اتَّقِ اللَّهَ، فَقَالَ: «أَمَا عَلِمتَ أَنَّهَا فِتنَةٌ لِلمَتبُوعِ، مَذَلَّةٌ لِلتَّابِعِ»

٩٣٤ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ القَلَانِسِيُّ، نا آدَمُ، نا شُعبَةُ، نا الهَيثَمُ، قَالَ: رَأَى عَاصِمُ بنُ ضَمرَةَ نَاسًا يَتَّبِعُونَ سَعِيدَ بنَ جُبَيرٍ فَنَهَاهُم عَن ذَلِكَ، وَقَالَ «إِنَّ صَنِيعَكُم، أَو مَشيَكُم هَذَا مَذَلَّةٌ لِلتَّابِعِ، وَفِتنَةٌ لِلمَتبُوعِ»

٩٣٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، عَن بَعضِ البَصرِيِّينَ، عَنِ الحَسَنِ، مَشَوا خَلفَهُ فَالتَفَتَ إِلَيهِم فَقَالَ: «رَحِمَكُمُ اللَّهُ، مَا يُبقِي هَذَا مِن مُؤمِنٍ ضَعِيفٍ»

٩٣٦ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ عُثمَانَ بنِ يَحيَى الآدَمِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن يَزِيدَ بنِ حَازِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ، يَقُولُ: «خَفقُ النِّعَالِ خَلفَ الرِّجَالِ قَلَّ مَا يَلبَثُ الحَمقَى»

وَيَأمُرُ مَن صَحِبَهُ أَن يَمشِيَ إِلَى جَنبِهِ.

٩٣٧ - لِمَا أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ القِصرِيُّ، نا عَمِّي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الأَزدِيُّ الضَّرِيرُ المُقرِئُ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، يَعنِي الدَّورَقِيَّ، نا حَجَّاجٌ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن حُسَينِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَشَيتُ وَرَاءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَختَبِرُهُ فَأَنظُرُ يَكرَهُ أَن أَمشِيَ وَرَاءَهُ أَو يُحِبَّ ذَلِكَ؟ قَالَ: فَالتَمَسنِي بِيَدِهِ فَأَلحَقَنِي بِهِ حَتَّى مَشَيتُ بِجَنبِهِ، ثُمَّ تَخَلَّفتُ الثَّانِيَةَ أَمشِي وَرَاءَهُ فَالتَمَسنِي بِيَدِهِ فَأَلحَقَنِي بِهِ، فَعَرَفتُ أَنَّهُ يَكرَهُ ذَلِكَ.

938- "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Abdurrahman [b. Mehdî] → Süleyman b. el-Mugîre → Sâbit [el-Bünânî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Şuayb [ö. 118/736-7] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, arkasından yürünmesinden hoşlanmaz, sağında ve solunda yürünmesini isterdi."

20. Karşılaştığı Müslümanlara İlk Kendisinin Selam Vermesi

939- "Hasan b. Ebî Bekir → Da'lec b. Ahmed → Abbas b. el-Fazl el-Esfâtî → Rüste el-Isfahânî → Abdurrahman b. Mehdî → Süfyân [es-Sevrî] → Ebû İshak [es-Sebîî] → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]→ Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Önce selam verende kibir yoktur."[1]

940- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebû Ali İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas b. Muhammed → Esved b. Âmir Şâzân → Hasan b. Salih → Ebü'l-Mühelleb [Mutarrih b. Yezîd] → Ubeydullah b. Zehr → Ali b. Yezîd → Kâsım [b. Abdurrahman eş-Şâmî] → Ebû Ümâme" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İlk selam veren Allah ve Resûlü'ne daha yakındır."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bir zimmî ile karşılaştığında ondan önce selam vermesi caiz değildir.

941- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid] → Süheyl b. Ebî Salih → babası → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Yahudi ve Hristiyanlara önce siz selam vermeyin. Yolda karşılaştığınızda onların yolun en dar kısmından geçmelerini sağlayın."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Zimmî ona selam verdiğinde selamını almak durumundadır.

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 530.
3 Müslim, Selam 13.

٩٣٨ - أنا مُحمَّدُ بنُ عَلِيِّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، عَن سُلَيمَانَ بنِ المُغِيرَةِ، عَن ثَابِتٍ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَكرَهُ أَن تُوطَأَ عَقِبَيهِ وَلَكِن عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ»

ابتِدَاؤُهُ بِالسَّلَامِ لِمَن لَقِيَهُ مِنَ المُسلِمِينَ

٩٣٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا العَبَّاسُ بنُ الفَضلِ الأَسفَاطِيُّ، نا رُستَهُ الأَصبَهَانِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيِّ، عَن سُفيَانَ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «البَادِئُ بِالسَّلَامِ بَرِيءٌ مِنَ الكِبرِ»

٩٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا أَبُو عَلِيِّ إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا الأَسوَدُ بنُ عَامِرٍ شَاذَانُ، نا الحَسَنُ بنُ صَالِحٍ، عَن أَبِي المُهَلَّبِ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ زَحرٍ، عَن عَلِيِّ بنِ يَزِيدَ، عَنِ القَاسِمِ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن بَدَأَ بِالسَّلَامِ فَهُوَ أَولَى بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ»

وَلَا يَجُوزُ لَهُ إِذَا لَقِيَهُ ذِمِّيٌّ أَن يَبدَأَهُ بِالسَّلَامِ.

٩٤١ - لِمَا أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا معمَرٌ، عَن سُهَيلِ بنِ أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَبتَدِئُوا اليَهُودَ وَالنَّصَارَى بِالسَّلَامِ، وَإِذَا لَقِيتُمُوهُم فِي طَرِيقٍ فَاضطَرُّوهُم إِلَى أَضيَقِهَا»

فَإِن سَلَّمَ الذِّمِّيُّ عَلَيهِ لَزِمَهُ الرَّدُّ.

942- “Ebü’l-Hüseyin[1] İbn Bişrân → Ahmed b. Muhammed b. Ca‘fer el-Cevzî → Ebû Bekir İbn Ebi’d-Dünya → Ya‘kûb b. İbrahim → Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî → Hasan b. Salih → Simâk [b. Harb] → İkrime” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: “Allah’ın bir kulu sana selam verdiğinde Mecûsî de olsa selamını al. Zira Allah Teâlâ ‘Size bir selam verildiğinde ya daha güzeliyle veya dengiyle cevap verin.’ buyurur.”[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bir zimmînin selamına karşılık verirken “Size de selam olsun”dan fazlasını söylemesin. Zira sünnet böyledir.

943- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca‘fer → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik]” isnâdıyla nakledildiğine göre ashâb, Hz. Peygamber’e “Allah’ın Resûlü, Ehl-i kitap bize selam veriyor, onlara nasıl karşılık verelim?” diye sorunca Hz. Peygamber “‘Size de selam olsun’ deyin.” buyurdu.[3]

944- “Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Hasan b. Mükrem → Osman b. Ömer → İbn Avn → Humeyd b. Zâzûye” isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Ehl-i kitap’a [selama karşılık verirken] ‘Size de selam olsun’dan fazla şey söylememekle emrolunduk.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Selamı buluğa ermemiş küçük çocuklar dâhil tüm Müslümanlara verir.

945- “Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Üşnânî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → [Muhammed b. İshak] es-Sâgânî → Ebü’n-Nadr [Hişâm b. el-Kâsım] → Şu‘be [b. el-Haccâc]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü’l-Hakem Seyyâr [ö. 122/739-40] şöyle demiştir: “Sâbit el-Bünânî ile yürüyorduk. Bir grup çocukla karşılaştı, onlara selam verip ‘Enes, Hz. Peygamber’le birlikte bir grup çocukla karşılaştıklarını ve Hz. Peygamber’in onlara selam verdiğini bana haber verdi.’ dedi.”

21. Talebelerinin Yanına Girişi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebelerinin yanına girdiğinde yanlarına varıncaya kadar selam vermez.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 398) “Hasan” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Nisâ, 4/86.

3 Müslim, Selam 7.

٩٤٢ - أنا أَبُو الحُسَينِ بنُ بِشرَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرٍ الجَوزِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الدُّنيا، نا يَعقُوبُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا حُمَيدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الرُّؤَاسِيُّ، نا حَسَنُ بنُ صَالِحٍ، عَن سِمَاكٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَن سَلَّمَ عَلَيكَ مِن خَلقِ اللهِ فَاردُد عَلَيهِ وَإِن كَانَ مَجُوسِيًّا؛ وَذَلِكَ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ {وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحسَنَ مِنهَا أَو رُدُّوهَا} [النساء: ٨٦]

فَإِذَا رَدَّ السَّلَامَ عَلَى الذِّمِّيِّ لَم يَزِد عَلَى أَن يَقُولَ: وَعَلَيكُم؛ لِأَنَّ ذَلِكَ هُوَ السُّنَّةُ.

٩٤٣ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، أنا شُعبَةُ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ أَصحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لِلنَّبِيِّ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أَهلَ الكِتَابِ يُسَلِّمُونَ عَلَينَا فَكَيفَ نَرُدُّ عَلَيهِم؟ قَالَ: قُولُوا: عَلَيكُم.

٩٤٤ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُكرَمٍ، نا عُثمَانُ بنُ عُمَرَ، أنا ابنُ عَونٍ، عَن حُمَيدِ بنِ زَاذُويَه، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: أُمِرنَا أَن لَا نَزِيدَ أَهلَ الكِتَابِ عَلَى: وَعَلَيكُم.

وَيَعُمُّ بِالسَّلَامِ كَافَّةَ المُسلِمِينَ حَتَّى الصِّبيَانِ غَيرِ البَالِغِينَ.

٩٤٥ - فَقَد أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدٍ الأُشنَانِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا الصَّغَانِيُّ، نا أَبُو النَّضرِ، نا شُعبَةُ، عَن سَيَّارٍ أَبِي الحَكَمِ، قَالَ: كُنتُ أَمشِي مَعَ ثَابِتٍ البُنَانِيِّ فَمَرَّ عَلَى الصِّبيَانِ فَسَلَّمَ عَلَيهِم، ثُمَّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسٌ «أَنَّهُ مَرَّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَلَى صِبيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيهِم»

دُخُولُهُ عَلَى أَهلِ مَجلِسِهِ

إِذَا دَخَلَ عَلَى أَهلِ المَجلِسِ فَلَا يُسَلِّم عَلَيهِم حَتَّى يَنتَهِيَ إِلَيهِم.

946- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şakîk [b. Seleme] şöyle demiştir: "Enes b. Mâlik'in evine gittim. Oturup onu bekledik. Geldiğinde tamamen eve girinceye kadar selam vermedi. Oturacağı yerde durdu. Bize döndü ve 'Selam üzerinize olsun' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kendisi için ayağa kalkanlara engel olur. Zira böyle bir fiile razı olmak nefsin hastalıklarındandır.

947- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Abdullah b. Nümeyr → Mis'ar [b. Kidâm] → Ebü'l-Anbes [Hâris b. Ubeyd] → Ebü'l-Adebbes [Tübey' b. Süleyman] → Ebû Merzûk → Ebû Gâlib [el-Basrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ümâme şöyle demiştir: "Allah Resûlü asasına dayanarak yanımıza geldi. Ayağa kalktık. Bunun üzerine 'Birbirini ayağa kalkarak tazim eden Acemler gibi ayağa kalkmayın.' buyurdu."[1]

948- "Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân → İbrahim b. Muhammed el-Müzekkî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Mâsercisî → İshak b. İbrahim el-Hanzalî → Müemmel b. İsmail -sikadır- → Hammâd b. Seleme → Sâbit [el-Bünânî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Yeryüzünde ashâba Allah Resûlü'den (sav) daha sevgili kimse yoktu. [Buna rağmen], hoşlanmadığını bildiklerinden onun için ayağa kalkmazlardı."

949- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Osman el-Edemî → Ebû İsmail Muhammed b. İsmail → Saîd b. Anbese er-Râzî → Basra Kadısi Ömer b. Habîb → Saîd b. Ebî Arûbe → Katâde [b. Diâme] → Ebû Şeyh el-Hünâî → Abdullah b. ez-Zübeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanların kendisi için ayağa kalkmasından hoşlanan kimse cehennemdeki yerine hazırlansın."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Oturmadan önce iki rekât namaz kılması hoş karşılanır.

1 Ebû Dâvud, Edeb 165.
2 Ebû Dâvud, Edeb 165.

٩٤٦ - لِمَا أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جعفرِ بنِ حمدَانَ، قَالُوا: أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، حدَّثَنِي شَقِيقٌ، قَالَ: أَتيتُ مَنزِلَ أَنَسِ بنِ مَالِكٍ قَالَ: فَجَلسنَا فِي بَيتٍ نَنتَظِرُهُ، قَالَ: فَلَمَّا دَخَلَ البَيتَ لَم يُسَلِّم حَتَّى دَخَلَ فَقَامَ فِي مَوضِعِ مَجلِسِهِ، قَالَ: فَاستَقبَلَنَا فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيكُم.

وَيُمنَعُ مَن كَانَ جَالِسًا مِنَ القِيَامِ لَهُ، فَإِنَّ السُّكُونَ إِلَى ذَلِكَ مِنَ آفَاتِ النَّفسِ.

٩٤٧ - وَقَد أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ نُمَيرٍ، عَن مِسعَرٍ، عَن أَبِي العَنبَسِ، عَن أَبِي العَدَبَّسِ، عَن أَبِي مَرزُوقٍ، عَن أَبِي غَالِبٍ، عَن أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: خَرَجَ عَلَينَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مُتَوَكِّئًا عَلَى عَصَاهُ فَقُمنَا إِلَيهِ فَقَالَ: «لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الأَعَاجِمُ يُعَظِّمُ بَعضُهَا بَعضًا»

٩٤٨ - نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ غَيلَانَ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ المُزَكِّي، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ المَاسَرجِسِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الحَنظَلِيُّ، أنا المُؤَمَّلُ بنُ إِسمَاعِيلَ - وَكَانَ ثِقَةً - نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، عَن ثَابِتٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «مَا كَانَ عَلَى ظَهرِ الأَرضِ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَى أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِن رَسُولِ اللهِ، وَكَانُوا لَا يَقُومُونَ لَهُ، لِمَا يَعرِفُونَ مِن كَرَاهِيَتِهِ لِذَلِكَ»

٩٤٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ عُثمَانَ الأَدَمِيُّ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا سَعِيدُ بنُ عَنبَسَةَ الرَّازِيُّ، نا عُمَرُ بنُ حَبِيبٍ، قَاضِي البَصرَةِ، نا سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَبِي شَيخٍ الهُنَائِيِّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ الزُّبَيرِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن سَرَّهُ أَن يُمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ قِيَامًا فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

وَيُستَحَبُّ لَهُ أَن يُصَلِّيَ رَكعَتَينِ قَبلَ جُلُوسِهِ.

950- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebû Muhammed Kâsım b. Gânim b. Hammûye el-Mühellebî → Muhammed b. İbrahim b. Sa'd el-Bûşencî → [Yahyâ b. Abdullah] b. Bükeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Leys [b. Sa'd] şöyle demiştir: "Saîd b. el-Müseyyeb iki rekât kılar, sonra otururdu. Muhâcir ve ensârdan olan ashâb çocukları yanında toplanır, o konuşmaya başlamadan kimse bir şey sormaya veya o sormadan cevap vermeye cüret edemezdi. Herkes onu dinlerdi."

22. Huşu ile Bağdaş Kurup Oturmasının Hoş Karşılanması

951- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Osman b. Ebî Şeybe → Ebû Dâvud [Ömer b. Saîd] el-Haferî → Süfyân es-Sevrî → Simâk b. Harb" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Semüre şöyle demiştir: "Allah Resûlü sabah namazını kıldığında güneş iyice doğana kadar olduğu yerde bağdaş kurup otururdu."

952- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Buhârî[1] → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail → Muhammed b. Ebî Bekir → Muhammed b. Osman el-Kureşî → Zeyyâl b. Ubeyd b. Hanzale" isnâdıyla nakledildiğine göre dedesi Hanzale b. Hizyem [ö. 60-70/679-690 arası] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e (sav) gittim ve onu bağdaş kurmuş otururken gördüm."

953- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ el-Anberî → Ebû Sevvâr Abdullah b. Sevvâr el-Anberî ve Ali b. Osman b. Abdülhamîd el-Lâhikî -hadisin lafzı Abdullah b. Sevvâr'a aittir- → Ebü'l-Cüneyd Abdullah b. Hassân → neneleri Safiyye bint Uleybe ve Duheybe bint Uleybe -Kayle bint Mahreme'nin evlatlıklarıydılar-" isnâdıyla nakledildiğine göre Kayle [ö. 50-60/670-680 arası {?}] Allah Resûlü'nü (sav) bağdaş kurmuş hâlde otururken görmüştü. Bu hadiseyle ilgili şöyle dedi: "Allah Resûlü'nün huşu ile oturduğunu görünce korkudan titredim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Elini arka tarafa koyup ona yaslanması yadırganır.

---

1 Tahhân neşrinde (I, 401) "en-Neccâdî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٩٥٠ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيِي، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ القَاسِمُ بنُ غَانِمِ بنِ حَمُّويَه المُهَلَّبِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعدٍ البُوشَنجِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ بُكَيرٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ اللَّيثَ، يَقُولُ: «كَانَ سَعِيدُ بنُ المُسَيِّبِ يَركَعُ رَكعَتَينِ ثُمَّ يَجلِسُ فَيَجتَمِعُ إِلَيهِ أَبنَاءُ أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ مِنَ المُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ، فَلَا يَجتَرِئُ أَحَدٌ مِنهُم أَن يَسأَلَهُ عَن شَيءٍ إِلَّا أَن يَبتَدِئَهُم بِحَدِيثٍ أَو يَجِيئَهُ سَائِلٌ فَيَسأَلَ فَيَسمَعُونَ»

استِحبَابُ جُلُوسِهِ مُتَرَبِّعًا مَعَ كَونِهِ مُتَخَشِّعًا

٩٥١ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا أَبُو دَاوُدَ الحَفَرِيُّ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن سِمَاكِ بنِ حَربٍ، عَن جَابِرِ بنِ سَمُرَةَ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى الفَجرَ تَرَبَّعَ فِي مَجلِسِهِ حَتَّى تَطلُعَ الشَّمسُ حَسنَاءَ»

٩٥٢ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ البخاريُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ أَبُو الخَيرِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي بَكرٍ نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ القُرَشِيُّ، نا ذَيَّالُ بنُ عُبَيدِ بنِ حَنظَلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَدِّي حَنظَلَةُ بنُ حِذيَمٍ قَالَ: «أَتَيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيتُهُ جَالِسًا مُتَرَبِّعًا»

٩٥٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى العَنبَرِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سَوَّارٍ أَبُو السَّوَّارِ العَنبَرِيُّ، وَعَلِيُّ بنُ عُثمَانَ بنِ عَبدِ الحَمِيدِ اللَّاحِقِيُّ، - وَاللَّفظُ لِعَبدِ اللهِ بنِ سَوَّارٍ - قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ حَسَّانَ أَبُو الجُنَيدِ، قَالَ: حَدَّثَتنِي جَدَّتَايَ صَفِيَّةُ، وَدُحَيبَةُ بِنتَا عُلَيبَةَ - وَكَانَتَا رَبِيبَتَي قَيلَةَ بِنتِ مَخرَمَةَ - أَنَّ قَيلَةَ، حَدَّثَتهُمَا «أَنَّهَا رَأَت رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قَاعِدٌ القُرفُصَاءَ، فَلَمَّا رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ المُتَخَشِّعَ فِي الجِلسَةِ أُرعِدتُ مِنَ الفَرَقِ»

وَيُكرَهُ أَن يَجعَلَ يَدَهُ وَرَاءَ ظَهرِهِ وَيَتَّكِئُ عَلَيهَا.

954- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → İsmail b. Muhammed b. İsmail el-Kâtib → Ahmed b. Muhammed b. Nasr ed-Dubaî → Süleyman b. Ömer er-Rakkî → İsa b. Yunus → İbn Cüreyc → İbrahim b. Meysere → Amr b. eş-Şerîd" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Şerîd b. Süveyd es-Sekafî [ö. 60-70/679-690 arası] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber beni sol elimi arkama koyup ona dayanmışken gördü ve 'Gazaba uğramış kimseler gibi mi oturuyorsun?' buyurdu."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Otururken nalınlarını çıkarmalıdır. Zira bu ayaklarını daha çok rahatlatır.

955- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Ali b. Muhammed b. Ahmed ed-Varrâk → Ebû Yezîd Hâlid b. en-Nadr → Nasr b. Ali → Safvân b. İsa → Abdullah b. Harun → Ebû Nehîk [Osman b. Nehîk]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Kişinin oturacağı zaman nalınlarını çıkarıp yanına koyması sünnettendir."

956- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb → Süreyc b. Yunus → Hüşeym [b. Beşîr] → Mansur [b. Zâzân]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Nalınlar çıkarıldığında ayaklar rahatlar."

957- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ömer b. Ca'fer b. Selm[2] → Ömer es-Sezzâbî → Abbas b. Muhammed → Harun b. İsmail el-Hazzâz → Ali b. el-Mübârek → Âsım el-Ahvel" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. Sîrîn'i şöyle derken işitmiştir: "Ayaklarındaki nalınlara oturan kimse, semeriyle duran eşeğe benzer [çünkü o, sıkıntı ve ağırlık yapar]."

958- "Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Muhammed b. Gassân b. Cebele" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: "Bir yaz günü Hammâd b. Zeyd'e gidip yanına girdik. Bize dönüp 'Nalınlarınızı çıkarın. Zira bunda rahatlık vardır. Eyyûb kişinin ayağındaki nalının bineğin sırtındaki semer gibi olduğunu söylerdi.' dedi."

1 Ebû Dâvud, Edeb 62.
2 Tahhân neşrinde (I, 402) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٩٥٤ - لِمَا أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الكَاتِبُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نَصرٍ الضُّبَعِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عُمَرَ الرَّقِّيُّ، نا عِيسَى بنُ يُونُسَ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مَيسَرَةَ، عَن عَمرِو بنِ الشَّرِيدِ، عَن أَبِيهِ الشَّرِيدِ بنِ سُوَيدٍ الثَّقَفِيِّ، قَالَ: مَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَقَد وَضَعتُ يَدِي اليُسرَى خَلفَ ظَهرِي وَاتَّكَأتُ عَلَيهَا فَقَالَ لِي: «أَتَقعُدُ قِعدَةَ المَغضُوبِ عَلَيهِم»

وَيَنبَغِي لَهُ أَن يَنزِعَ نَعلَيهِ، فَإِنَّ ذَلِكَ أَروَحُ لِقَدَمَيهِ.

٩٥٥ - وَقَد أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الوَرَّاقُ، نا أَبُو يَزِيدَ خَالِدُ بنُ النَّضرِ، نا نَصرُ بنُ عَلِيٍّ، نا صَفوَانُ بنُ عِيسَى، عَن عَبدِ اللهِ بنِ هَارُونَ، عَن أَبِي نَهِيكٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ،: «مِنَ السُّنَّةِ إِذَا جَلَسَ الرَّجُلُ أَن يَخلَعَ نَعلَيهِ فَيَضَعَهُمَا إِلَى جَنبِهِ»

٩٥٦ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، عَن مَنصُورٍ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، قَالَ: «إِذَا نُزِعَتِ النَّعلَانِ استَرَاحَتِ القَدَمَانِ»

٩٥٧ - أَخبَرَنِي ابنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا عُمَرُ بنُ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا عُمَرُ السَّذَابِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا هَارُونُ بنُ إِسمَاعِيلَ الخَزَّازُ، نا عَلِيُّ بنُ المُبَارَكِ، عَن عَاصِمٍ الأَحوَلِ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سِيرِينَ، يَقُولُ: «مَثَلُ النَّعلَينِ فِي الرِّجلَينِ وَأَنتَ جَالِسٌ مَثَلُ الإِكَافِ عَلَى ظَهرِ الحِمَارِ»

٩٥٨ - أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ غَسَّانَ بنِ جَبَلَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ زِيَادٍ الزِّيَادِيُّ، قَالَ: أَتَينَا حَمَّادَ بنَ زَيدٍ فِي الصَّيفِ فَدَخَلنَا عَلَيهِ، فَأَقبَلَ عَلَينَا فَقَالَ: «اخلَعُوا نِعَالَكُم فَإِنَّ فِيهَا رَاحَةً» فَإِنَّ أَيُّوبَ كَانَ يَقُولُ: «إِنَّ النَّعلَ فِي رِجلِ الرَّجُلِ بِمَنزِلَةِ الإِكَافِ عَلَى ظَهرِ الدَّابَّةِ»

23. Nezih Bir Dil Kullanması ve Konuşurken Temkinli Olması

959- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Sehl b. Ahmed ed-Dîbâcî → Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kûfî -Mısır'da- → Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed → babası → dedesi Ca'fer [es-Sâdık] → babası [Muhammed el-Bâkır] → dedesi Ali b. el-Hüseyin → babası → Hz. Ali" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman kardeşini taltif edecek söz söyleyen veya ona saygı gösterip ikramda bulunacağı bir meclis sunan kimse böyle yaptığı sürece Allah'ın gölgesinde rahmetle kuşanmış hâldedir."[1]

960- "Ebû Tâlib İbn Gaylân el-Bezzâz → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Bişr b. Musa → Hallâd b. Yahyâ → Süfyân [es-Sevrî] → Hişâm b. Urve → Urve [b. ez-Zübeyr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Ebî Seleme[2] [ö. 83/702-3] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in yanına girdim. 'Otur evladım.' buyurdu."[3]

961- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Cevzî → Ebû Bekir İbn Ebi'd-Dünya → Muhammed b. Abbâd b. Musa el-Uklî → Yahyâ b. Süleym" isnâdıyla nakledildiğine göre Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman [ö. 130/747] şöyle demiştir: "Ömer b. Abdülaziz'in [ö. 101/720] yanındaydık. Adamın biri başka birine 'Koltuğunun altında.' dedi. Bunun üzerine Ömer 'Sizden birine ne oluyor da güç yetirebileceği en güzel şekilde konuşmuyor?' dedi. Meclistekiler 'Nasıl yani?' diye sorunca Ömer 'Elinin altında, deseydi daha güzel olurdu.' dedi."

24. Talebeleriyle Şakalaşmaktan Kaçınması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Meclisinde şakalaşmaktan kaçınmalıdır. Zira bu, saygınlığı ortadan kaldırır, heybeti azaltır.

962- "Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. Ali el-İyâdî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Hamdûn b. Ahmed b. Selm[4] es-Simsâr → Ubeydullah b. Muhammed b. Âişe → Düreyd[5] b. Mücâşi' el-Eşcaî → Gâlib el-Kattân → Mâlik b. Dînâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahnef b. Kays şöyle demiştir:

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Acâc neşrinde (I, 631) "Ebû Seleme" şeklinde ise de doğrusu Tahhân (I, 403) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 761) neşirlerinde geçtiği ve metne kaydedildiği şekilde olmalıdır [çevirenin notu].

3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVI, 257.

4 Tahhân neşrinde (I, 404) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

5 Tahhân neşrinde (I, 404) "Yezîd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

استِعمَالُهُ لَطِيفُ الخِطَابِ وَتَحَفُّظُهُ فِي مَنطِقِهِ

٩٥٩ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا سَهلُ بنُ أَحمَدَ الدِّيبَاجِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ الأَشعَثُ الكُوفِيُّ، بِمِصرَ، نا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى بنِ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ، نا أَبِي، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ جَعفَرٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ عَلِيِّ بنِ حُسَينٍ، عَن أَبِيهِ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَكرَمَ أَخَاهُ المُسلِمَ بِكَلِمَةٍ يُلَطِّفُهُ بِهَا، أَو مَجلِسٍ يُكرِمُهُ بِهِ، لَم يَزَل فِي ظِلِّ اللهِ مَمدُودٌ عَلَيهِ الرَّحمَةُ مَا كَانَ فِي ذَلِكَ»

٩٦٠ - أنا أَبُو طَالِبِ بنُ غَيلَانَ البَزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا خَلَّادُ بنُ يَحيَى، نا سُفيَانُ، عَن هِشَامِ بنِ عُروَةَ، عَن عُروَةَ، عَن عُمَرَ بنِ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: دَخَلتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «اجلِس يَا بُنَيَّ»

٩٦١ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الجَوزِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الدُّنيَا، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبَّادِ بنِ مُوسَى العُكلِيُّ، نا يَحيَى بنُ سُلَيمٍ، عَن أُمَيَّةَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ عَمرِو بنِ عُثمَانَ، قَالَ: كُنَّا عِندَ عُمَرَ بنِ عَبدِ العَزِيزِ فَقَالَ رَجُلٌ لِرَجُلٍ: تَحتَ إِبِطِكَ، فَقَالَ عُمَرُ: وَمَا عَلَى أَحَدِكُم أَن يَتَكَلَّمَ بِأَجمَلِ مَا يَقدِرُ عَلَيهِ، قَالُوا: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: لَو قَالَ: تَحتَ يَدِكَ، كَانَ أَجمَلَ.

تَجَنُّبُهُ المِزَاحَ مَعَ أَهلِ المَجلِسِ

يَجِبُ أَن يَتَّقِيَ المِزَاحَ فِي مَجلِسِهِ؛ فَإِنَّهُ يُسقِطُ الحِشمَةَ، وَيُقِلُّ الهَيبَةَ.

٩٦٢ - وَقَد أنا أَبُو القَاسِمِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ الإِيَادِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنِي حَمدُونُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَلمٍ السِّمسَارُ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَائِشَةَ، نا دُرَيدُ بنُ مُجَاشِعٍ الأَشجَعِيُّ، عَن غَالِبٍ القَطَّانُ، عَن مَالِكِ بنِ دِينَارٍ، عَنِ الأَحنَفِ بنِ قَيسٍ، قَالَ:

Ömer b. el-Hattâb bana ‘Ahnef, gülmesi çok olanın heybeti az olur. Kimde ne fazlaysa onunla tanınır. Şaka yapan bununla hor görülür.’ dedi.”

963- “Ali b. Muhammed el-Muaddel → Ahmed b. Muhammed el-Cevzî → Ebû Bekir İbn Ebi’d-Dünya → Ebû Salih el-Mervezî → Abdülaziz b. Ebî Rizme → Abdullah b. el-Mübârek” isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. el-Âs [ö. 59/678-9] oğluna şöyle demiştir: “Evladım, saygın bir kimseyle şakalaşma, sana kin besler; ayak takımından biriyle de şakalaşma, [seviyesizce] karşılık verme cüretinde bulunur.”

964- “Mekkî b. Ali b. Abdürrezzâk el-Harîrî[1] → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Hüseyin b. Harun el-Merâgî → Abdurrahman b. Bahr en-Neysâbûrî → Muhammed b. Ebî Ömer → Süfyân b. Uyeyne” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. el-Münkedir’i şöyle derken işitmiştir: “Annem bana ‘Evladım, çocuklarla [çok fazla] şakalaşma, onların gözünde değersizleşirsin’ dedi.”

965- “Muhammed b. Ebi’l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu‘tez şöyle demiştir: “Şakalaşma ateşin odunu yediği gibi heybeti yer bitirir.”

966- “Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ebî Amr el-Hîrî → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân -Bağdat’ta- → Ya‘kûb b. İshak el-Muharrimî → Yahyâ b. Süleyman[2] el-Muhâribî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mis‘ar [b. Kidâm]’ın oğlu Kidâm’a [ö. ?] şu şiiri söylediğini işitmiştir:

> Kidâm sana nasihatimi verdim
> Sana karşı şefkatli olan bir babanın sözünü iyi dinle
>
> Şakalaşma ve münakaşadan uzak dur
> Zira bunlar bir dost için razı olmadığım hasletlerdir
>
> Ben onları tecrübe ettim ve uygun görmedim
> Ne komşu ne dost kimse için
>
> Kabalık, kavmi içinde genci rezil eder
> Soyu kime dayanırsa dayansın

---

1 Tahhân neşrinde (I, 404) “el-Cerîrî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (I, 633) “Süleym” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

قَالَ لِي عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ: يَا أَحنَفُ «مَن كَثُرَ ضَحِكُهُ قَلَّت هَيبَتُهُ، وَمَن أَكثَرَ مِن شَيءٍ عُرِفَ بِهِ، وَمَن مَزَحَ استُخِفَّ بِهِ»

٩٦٣ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ المُعَدَّلُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الجَوزِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الدُّنيَا، حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ المَروَزِيُّ، حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي رِزمَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ، قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بنُ العَاصِ لِابنِهِ: يَا بُنَيَّ «لَا تُمَازِحِ الشَّرِيفَ فَيَحقِدَ عَلَيكَ، وَلَا تُمَازِحِ الدَّنِيءَ فَيَجتَرِئَ عَلَيكَ»

٩٦٤ - أَخبَرَنِي مَكِّيُّ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ الرَّزَّاقِ الحرِيرِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ هَارُونَ المَرَاغِيَّ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ بَحرٍ النَّيسَابُورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ المُنكَدِرِ، يَقُولُ: قَالَت لِي أُمِّي: يَا بُنَيَّ لَا تُمَازِحِ الصِّبيَانَ فَتَهُونُ عَلَيهِم.

٩٦٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «المِزَاحُ يَأكُلُ الهَيبَةَ، كَمَا تَأكُلُ النَّارُ الحَطَبَ»

٩٦٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَبِي عَمرٍو الحِيرِيُّ، نا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ بِبَغدَادَ، نا يَعقُوبُ بنُ إِسحَاقَ المُخَرِّمِيُّ، نا يَحيَى بنُ سُلَيمَانَ المُحَارِبِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مِسعَرًا، يَقُولُ لِابنِهِ كِدَامٍ:

إِنِّي مَنَحتُكَ يَا كِدَامُ نَصِيحَتِي ... فَاسمَع لِقَولِ أَبٍ عَلَيكَ شَفِيقِ
أَمَّا المِزَاحُ وَالمِرَاءُ فَدَعهُمَا ... خُلُقَانِ لَا أَرضَاهُمَا لِصَدِّيقِ
إِنِّي بَلَوتُهُمَا فَلَم أَحِدهُمَا ... لِمُجَاوِرٍ جَارًا وَلَا لِرَفِيقِ
وَالخُرقُ يُزرِي بِالفَتَى فِي قَومِهِ ... وَعُرُوقِهِ فِي النَّاسِ أَيَّ عُرُوقِ

25. Huzurunda Vakarı Terk Eden Kimseyi Eleştirmesinin Caiz Oluşu

967- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ömer b. Nuh el-Becelî → Ca'fer el-Firyâbî → Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi şöyle derken işitmiştir: "Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî], Kûfe'ye yanımıza geldi. Uzun zaman önceydi. Ashâbü'l-hadîs'in kaba hâllerini görünce 'İlmi de ehlini de lekelediniz. Şayet Ömer bana ve size yetişmiş olsaydı döverek canımızı yakardı.' dedi."

968- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Humeydî" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İbrahim b. el-Münzîr -hadisin lafzı ona aittir-" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Kendisinden hadis talep etmeye gittiğimiz Ubeydullah b. Ömer bize 'Hadisi lekeleyip nurunu götürdünüz. Şayet Ömer beni ve sizi görseydi kırbaçla canımızı yakardı.' dedi."

969- "İshak b. İbrahim b. Mahled el-Fârisî → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Salih el-Ebherî → İbn Ebî Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre İsa b. Hammâd Züğbe[1] [ö. 248/863] şöyle demiştir: "Leys b. Sa'd, Ashâbü'l-hadîs'e baktı ve onlarda hoş olmayan bazı şeyler görüp 'Bu ne hal? Siz az bir edebe çok ilimden daha muhtaçsınız.' dedi."

970- "Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Yahyâ el-Attâr -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî -imla ile- → Ebû Sa'd Yahyâ b. Mansur el-Herevî -Mekke'de- → İbrahim b. el-Münzir el-Hizâmî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ma'n b. İsa el-Kazzâz şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes hadis rivayet etmek istediğinde gusül alıp tütsü yakar ve koku sürünürdü. Mecliste biri sesini yükseltirse onu azarlayıp 'Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla çıkarmayın.'[2] ayetini okur ve 'Allah Resûlü'nün hadisi okunurken sesini yükselten sanki onun yanında sesini yükseltmiş gibidir.' derdi."

---

1 Bu doğru okunuş Acâc (I, 635) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (I, 769) neşirlerinde yer alır [çevirenin notu].

2 Hucurât, 49/2.

فِي أَنَّهُ يَجُوزُ لَهُ الإِنكَارُ عَلَى مَن تَرَكَ بِحَضرَتِهِ الوَقَارَ

٩٦٧ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ نُوحٍ البَجَلِيُّ، نا جَعفَرٌ الفِريَابِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ القَوَارِيرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: قَدِمَ عَلَينَا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ الكُوفَةَ، وَذَلِكَ مُنذُ زَمَانٍ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى أَصحَابِ الحَدِيثِ، وَسُوءِ رَعَتِهِم، قَالَ: «شِنتُمُ العِلمَ وَأَهلِهِ، لَو أَدرَكَنِي وَإِيَّاكُم عُمَرُ لَأَوجَعَنَا ضَربًا»

٩٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا الحُمَيدِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا إِبرَاهِيمُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ - وَاللَّفظُ لِحَدِيثِهِ - قَالَا: نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، قَالَ: قَالَ لَنَا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، وَجِئنَاهُ نَطلُبُ الحَدِيثَ مِنهُ - «قَد شِنتُمُ الحَدِيثَ وَأَذهَبتُم نُورَهُ، لَو رَآنِي عُمَرُ وَإِيَّاكُم لَأَوجَعَنَا بِالدِّرَّةِ»

٩٦٩ - نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مَخلَدٍ الفَارِسِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ صَالِحٍ الأَبهَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ أَبِي دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عِيسَى بنَ حَمَّادِ بنِ زُغبَةَ، قَالَ: سَمِعتُ اللَّيثَ، يَقُولُ: - وَقَد أَشرَفَ عَلَى أَصحَابِ الحَدِيثِ فَرَأَى مِنهُم شَيئًا - فَقَالَ: «أَنتُم إِلَى يَسِيرٍ مِنَ الأَدَبِ أَحوَجُ مِنكُم إِلَى كَثِيرٍ مِنَ العِلمِ»

٩٧٠ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ يَحيَى العَطَّارُ بِأَصبَهَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، إِملَاءً، نا أَبُو سَعدٍ يَحيَى بنُ مَنصُورٍ الهَرَوِيُّ بِمَكَّةَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ الحِزَامِيُّ، نا مَعنُ بنُ عِيسَى القَزَّازُ، قَالَ: كَانَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ إِذَا أَرَادَ أَن يَجلِسَ لِلحَدِيثِ اغتَسَلَ، وَتَبَخَّرَ، وَتُطَيَّبَ، فَإِن رَفَعَ أَحَدٌ صَوتَهُ فِي مَجلِسِهِ زَبَرَهُ، وَقَالَ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينُ آمَنُوا لَا تَرفَعُوا أَصوَاتَكُم فَوقَ صَوتِ النَّبِيِّ} [الحجرات: ٢] فَمَن رَفَعَ صَوتَهُ عِندَ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ فَكَأَنَّمَا رَفَعَ صَوتَهُ فَوقَ صَوتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

26. Kabalık ve Sertlik Olmaksızın Kibarca Eleştirmenin Hoş Karşılanması

971- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân → Ebû Hâtim Muhammed b. İdris el-Hanzalî → Bekir b. el-Esved el-Kûfî -Basra'da- → Ebû Bekir b. Ayyâş → A'meş → Ebû Salih [es-Semmân] → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah kibardır, kibarlığı sever. Kabalık karşılığında vermediği sevabı kibarlık karşılığında verir."[1]

972- "Ebü'l-Kâsım Talha b. Ali b. es-Sakr el-Kettânî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muhammed b. Yunus → Muallâ b. Esed → Kesîr b. Habîb el-Leysî → Sâbit [el-Bünânî] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle burumuştur: "Kibar olun. Zira Allah kibarlığı sever."[2]

973- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Amr [b. Dînâr] → İbn Ebî Müleyke → Ya'lâ b. Memlek → Ümmü'd-Derdâ → Ebü'd-Derdâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kibarlıktan nasibi olanın hayırdan nasibi vardır. Kibarlıktan mahrum kalan ise hayırdan mahrum kalmıştır."[3]

27. Hadis Rivayetinin Hoş Görülmediği Durumlar

974- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Müslim b. İbrahim → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde [b. Diâme] şöyle demiştir: "Ebü't-Tufeyl [Âmir b. Vâsile]'ye bir hadis sordum. 'Her bir yer için [uygun] bir söz vardır.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi ve talebe birlikte oturup yerleşene kadar yürürken ve ayakta hadis rivayeti hoş görülmez. Zira bu hâl akıl için daha elverişli, anlayış için de daha uygundur.

---

1 İbn Mâce, Edeb 9. Rivayet yakın lafızlarla Hz. Âişe'den de gelir (Buhârî, İstitâbe 4).
2 Rivayet bu lafızla Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
3 Tirmizî, el-Birr ve's-sıle 76.

اسْتِحبَابُ النَّكِيرِ بِالرِّفقِ دُونَ الإِغلَاظِ وَالخَرقِ

٩٧١ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ الحَنظَلِيُّ، نا بَكرُ بنُ الأَسوَدِ الكُوفِيُّ، بِالبَصرَةِ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفقَ، وَيُعطِي عَلَى الرِّفقِ مَا لَا يُعطِي عَلَى الخُرقِ»

٩٧٢ - أنا أَبُو القَاسِمِ طَلحَةُ بنُ عَلِيِّ بنِ الصَّقرِ الكِتَابِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا المُعَلَّى بنُ أَسَدٍ، نا كَثِيرُ بنُ حَبِيبٍ اللَّيثِيُّ، عَن ثَابِتٍ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «عَلَيكُم بِالرِّفقِ، فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرِّفقَ»

٩٧٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، بِالبَصرَةِ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا عَمرٌو، عَنِ ابنِ أَبِي مُلَيكَةَ، عَن يَعلَى بنِ مَملَكٍ، عَن أُمِّ الدَّردَاءِ، عَن أَبِي الدَّردَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن أُعطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفقِ فَقَد أُعطِيَ حَظَّهُ مِنَ الخَيرِ، وَمَن حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفقِ فَقَد حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الخَيرِ»

الأَحوَالُ الَّتِي يُكرَهُ التَّحدِيثُ فِيهَا

٩٧٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا شُعبَةُ، نا قَتَادَةُ، قَالَ: سَأَلتُ أَبَا الطُّفَيلِ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ: لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ.

يُكرَهُ التَّحدِيثُ فِي حَالَتَيِ المَشيِ وَالقِيَامِ حَتَّى يَجلِسَ الرَّاوِي وَالسَّامِعُ مَعًا، وَيَستَوطِنَا فَيَكُونَ ذَلِكَ أَحضَرَ لِلقَلبِ، وَأَجمَعَ لِلفَهمِ.

975- “İbn Rizk → İsmail b. Ali, Ebû Ali İbnü’s-Savvâf ve Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne]” isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ b. es-Sâib şöyle demiştir: “Bir şey sormaya Saîd -yani İbn Cübeyr’e- gittik. Bunu o ayaktayken -veya biz ayaktayken- yaptık.”

976- “Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → İbn Ammâr → İsmail [b. Uleyye]” isnâdıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: “Meclisinden kalktıktan sonra Saîd b. Cübeyr’e bir hadis sordum, ‘Her vakit sağılıp içirecek değilim.’ dedi.”[1]

977- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Ali İbnü’s-Savvâf → Ca‘fer el-Firyâbî → İshak b. Musa el-Ensârî” isnâdıyla nakledildiğine göre Medine kadısı İbrahim b. Abdullah b. Kureym el-Ensârî [ö. ?] şöyle demiştir: “Mâlik b. Enes, Ebû Hâzim [Seleme b. Dînâr]’a [ö. 144/761-2 {?}] uğradı. Hadis naklediyordu. Durmayıp yoluna devam edince Mâlik’e bu durum soruldu. ‘Oturacak yer bulamadım. Ayaktayken Allah Resûlü’nün (sav) hadisini almayı istemem.’ dedi.”

978- “Ebü’l-Hasan Ali b. Hamza b. Ahmed -Basra’da müezzin- → Ebü’l-Ferec Muhammed b. et-Tayyib el-Bellûtî -Ehvâz’da- → İbn Ebî Dâvud → Hâris b. Miskîn → İbnü’l-Kâsım veya başkası” isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes]’e “Amr b. Dînâr’dan neden hadis yazmadın?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Gittim. İnsanlar ondan ayakta yazıyordu. Allah Resûlü’nün (sav) hadisini ayakta yazmak ağırıma gitti.”

979- “Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz -Hemedan’da- → Salih b. Ahmed b. Muhammed el-Hâfız → Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Mukrî → Abdurrahim b. Abdurrahman el-Anberî el-Basrî → Ebû Bekir İbn Hallâd” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî’yi şöyle derken işitmiştir: “Yolda yürürken Mâlik b. Enes’e bir hadis sordum. ‘Bu Allah Resûlü’nün (sav) hadisidir. Yolda giderken sana nakilde bulunmaktan hoşlanmam. Oturup nakletmemi istersen onu yapayım ya da evime kadar gelip orada nakletmemi istersen onu da yaparım.’ dedi. Evine gittik. Oturup yerine yerleşti ve bana o hadisi nakletti.”

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 567.

٩٧٥ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي سُفيَانُ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ، قَالَ: «أَتَينَا سَعِيدًا، يَعنِي ابنَ حَيَّانَ، نَسأَلُهُ عَن شَيءٍ، فَوَافَقنَاهُ قَائِمًا، أَو نَحنُ قِيَامٌ»

٩٧٦ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، نا إِسمَاعِيلُ، نا أَيُّوبُ، قَالَ: سَأَلتُ سَعِيدَ بنَ جُبَيرٍ عَن حَدِيثٍ، بَعدَ مَا قَامَ مِن مَجلِسِهِ فَقَالَ: «إِنَّهُ لَيسَ كُلُّ حِينٍ أَحلِبُ فَأَشرَبُ»

٩٧٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، نا جَعفَرٌ الفِريَابِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ مُوسَى الأَنصَارِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ قُرَيمٍ الأَنصَارِيُّ، قَاضِي المَدِينَةِ قَالَ: مَرَّ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ عَلَى أَبِي حَازِمٍ وَهُوَ يُحَدِّثُ فَجَازَهُ، فَقَالَ: «إِنِّي لَم أَجِد مَوضِعًا أَجلِسُ فِيهِ فَكَرِهتُ أَن آخُذَ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا قَائِمٌ»

٩٧٨ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ حَمزَةَ بنِ أَحمَدَ المُؤَذِّنُ بِالبَصرَةِ، نا أَبُو الفَرَجِ مُحَمَّدُ بنُ الطَّيِّبِ البَلُّوطِيُّ بِالأَهوَازِ، حَدَّثَنِي ابنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى الحَارِثِ بنِ مِسكِينٍ وَأَنَا أَسمَعُ، حَدَّثَكُم ابنُ القَاسِمِ، أَو غَيرُهُ، قَالَ: قِيلَ لِمَالِكٍ: لِمَ لَم تَكتُب عَن عَمرِو بنِ دِينَارٍ؟ قَالَ: «أَتَيتُهُ وَالنَّاسُ يَكتُبُونَ عَنهُ قِيَامًا، فَأَجلَلتُ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَن أَكتُبَهُ وَأَنَا قَائِمٌ»

٩٧٩ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَزَّازُ بِهَمَذَانَ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الحَافِظُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ، نا عَبدُ الرَّحِيمِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ العَنبَرِيُّ البَصرِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ خَلَّادٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: سَأَلتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ عَن حَدِيثٍ وَأَنَا أَصحَبُهُ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَأَكرَهُ أَن أُحَدِّثَكَ وَنَحنُ نَستَطرِقُ الطَّرِيقَ، فَإِن شِئتَ أَن أَجلِسَ وَأُحَدِّثَكَ بِهِ فَعَلتُ، وَإِن شِئتَ أَن تَصحَبَنِي إِلَى مَنزِلِي وَأُحَدِّثَكَ بِهِ فَعَلتُ، قَالَ: فَصَحِبتُهُ إِلَى مَنزِلِهِ فَجَلَسَ وَتُمَكَّنَ ثُمَّ حَدَّثَنِي بِهِ.

980- “Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Abdurrahman b. Mehdî → Zâide [b. Kudâme]” isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ b. es-Sâib şöyle demiştir: “Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Habîb es-Sülemî] [ö. 71-80/690-699 arası] yürürken hadis sorulmasından hoşlanmazdı.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin uzanarak hadis naklinde bulunması da hoş karşılanmaz.

981- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Zeyd b. Bişr ve Abdülaziz b. İmrân → İbn Vehb” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ebi’z-Zinâd şöyle demiştir: “Saîd b. el-Müseyyeb hastayken ‘Beni oturtun. Zira Allah Resûlü’nün hadisini uzanarak nakletmek bana ağır gelir.’ derdi.”

982- “Muhammed b. el-Hüseyin → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb [b. Süfyân el-Fesevî] → Muhammed b. Ebî Zükeyr → İbn Vehb” isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] şöyle demiştir: “Adamın biri hastayken Saîd b. el-Müseyyeb’e gelip Saîd uzanırken ona bir hadis sordu. Bunun üzerine Saîd oturup ona nakilde bulundu. Adam ‘Seni rahatsız etmek istemezdim.’ deyince ‘Sana uzanarak Allah Resûlü’nden (sav) nakilde bulunmayı hoş görmedim.’ cevabını verdi.”[1]

983- “Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Ubeydullah b. Muhammed b. Süleyman el-Muharrimî → Ebû Bekir Ca‘fer b. Muhammed el-Firyâbî → Ahmed b. İsa → Abdullah b. Vehb → Mâlik b. Enes” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü’z-Zinâd şöyle demiştir: “Saîd b. el-Müseyyeb hastayken ‘Beni oturtun. Zira Allah Resûlü’nün (sav) hadisini uzanarak nakletmek bana ağır gelir.’ derdi.”[2]

28. Abdestsiz Hadis Nakletmeyi Hoş Karşılamayanlar

984- “Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Osman b. Ahmed b. Sem‘ân er-Rezzâz → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Mahmûd b. Gaylân → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ma‘mer [b. Râşid] şöyle demiştir: “Katâde [b. Diâme], kişinin Allah Resûlü’nden (sav) olan bu hadisleri abdestsiz nakletmesini yadırgardı.”

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 586.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 585.

٩٨٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، قَالَ: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، عَن زَائِدَةَ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ، قَالَ: «كَانَ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ يَكرَهُ أَن يُسأَلَ وَهُوَ يَمشِي»

وَهَكَذَا يُكرَهُ لِلمُحَدِّثِ أَن يَروِيَ وَهُوَ مُضطَجِعٌ.

٩٨١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، حَدَّثَنِي زَيدُ بنُ بِشرٍ، وَعَبدُ العَزِيزِ، يَعنِي ابنَ عِمرَانَ، قَالَا: أنا ابنُ وَهبٍ، حَدَّثَنِي ابنُ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: كَانَ سَعِيدُ بنُ المُسَيِّبِ وَهُوَ مَرِيضٌ يَقُولُ: «أَقعِدُونِي فَإِنِّي أُعَظِّمُ أَن أُحَدِّثَ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُضطَجِعٌ»

٩٨٢ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي زُكَيرٍ، أنا ابنُ وَهبٍ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ وَهُوَ مَرِيضٌ، فَسَأَلَهُ عَن حَدِيثٍ وَهُوَ مُضطَجِعٌ، فَجَلَسَ فَحَدَّثَهُ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: وَدِدتُ أَنَّكَ لَم تَتَعَنَّ، فَقَالَ: «إِنِّي كَرِهتُ أَن أُحَدِّثَكَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُضطَجِعٌ»

٩٨٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُخَرِّمِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الفِيريَابِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عِيسَى، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، عَن مَالِكِ بنِ أَنَسٍ، عَن أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: «كَانَ سَعِيدُ بنُ المُسَيِّبِ وَهُوَ مَرِيضٌ يَقُولُ» أَقعِدُونِي، فَإِنِّي أُعَظِّمُ أَن أُحَدِّثَ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُضطَجِعٌ.

مَن كَرِهَ التَّحَدُّثَ عَلَى غَيرِ طَهَارَةٍ

٩٨٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَمعَانَ الرَّزَّازُ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: «كَانَ قَتَادَةُ يَكرَهُ لِلرَّجُلِ أَن يُحَدِّثَ بِهَذِهِ الأَحَادِيثِ الَّتِي عَن رَسُولِ اللهِ إِلَّا وَهُوَ عَلَى وُضُوءٍ»

985- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Osman b. Ca'fer b. el-Lebbân → Muhammed b. Nasr el-Mervezî → Yahyâ b. Yahyâ → Muhammed b. Humeyd → Ma'mer" [*tahvîl*] ve "Ali b. Ebî Ali → Ca'fer b. Muhammed b. Ahmed b. el-Bühlûl ve Ubeydullah b. Muhammed b. İshak → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → İbn Zencûye → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Katâde [b. Diâme] şöyle demiştir: "Yalnızca abdestliyken (*vudû*) Hz. Peygamber'den hadis nakli hoş karşılanırdı." Abdürrezzâk'ın naklinde "abdestliyken (*tahâret*)" ifadesi yer alır.

986- "Ebü'l-Feth Ali b. Muhammed b. Abdüssamed ed-Düleylî -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Ebû Saîd Mufaddal b. Muhammed el-Cenedî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Mus'ab [Ahmed b. Ebî Bekir ez-Zührî]'yi [ö. 242/857] şöyle derken işitmiştir: "Mâlik [b. Enes], Allah Resûlü'nün (sav) hadisine olan hürmetinden dolayı yalnızca abdestliyken nakilde bulunurdu."

29. Abdestsiz Nakilde Bulunmak İsteyince Teyemmüm Yapan Kimse

987- "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Enmâtî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Ali b. el-Hasan b. Süleyman [el-Kâfilâî] → [Muhammed b. İsmail] el-Ahmesî" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. er-Rebî' [ö. 191-200/806-816 arası] şöyle demiştir: "A'meş'i abdesti yokken hadis rivayet edeceği vakit teyemmüm ederken gördüm."

988- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf → [Ali b. el-Hasan] el-Kâfilâî[1] → [Muhammed b. İsmail] el-Ahmesî" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. er-Rebî' el-Usfurî şöyle demiştir: "A'meş'i abdestsiz nakilde bulunmak istediğinde teyemmüm yaparken gördüm. Ayrıca o, Dırâr b. Mürre'nin [ö. 132/749-50] 'Ulema abdestsiz hadis nakletmeyi yadırgardı.' dediğini nakletti."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bahsettiğimiz yürürken, ayakta, uzanarak ve abdestsiz olma gibi hâllerde hadis naklini hoş karşılamayanların durumu hadise karşı hürmet ve saygıdan ve onu diğer sözlerden ayrı tutma isteğinden kaynaklanır. Ancak bir muhaddis bu hâllerde rivayette bulunursa da günaha girmez ve yanlış bir şey yapmış olmaz.

1 Acâc neşrinde (I, 643) "el-Kâmilâî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

٩٨٥ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا عُثمَانُ بنُ جَعفَرِ بنِ اللَّبَّانِ، نا مُحَمَّدُ بنُ نَصرٍ المَروَزِيُّ، نا يَحيَى بنُ يَحيَى، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ، عَن مَعمَرٍ، وأنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ البُهلُولِ، وَعُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، حَدَّثَنِي ابنُ زَنجُويه، حَدَّثَنَا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: «لَقَد كَانَ يُستَحَبُّ أَلَّا تُقرَأَ الأَحَادِيثُ الَّتِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى وُضُوءٍ، وَفِي حَدِيثِ عَبدِ الرَّزَّاقِ إِلَّا عَلَى طَهَارَةٍ»

٩٨٦ - أنا أَبُو الفَتحِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الصَّمَدِ الدَّلِيلِيُّ بِأَصبَهَانَ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا أَبُو سَعِيدٍ مُفَضَّلُ بنُ مُحَمَّدٍ الجَنَدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُصعَبٍ، يَقُولُ: «كَانَ مَالِكٌ لَا يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَهُوَ عَلَى طَهَارَةٍ، إِجلَالًا لِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ»

مَن كَانَ إِذَا أَرَادَ التَّحدِيثَ عَلَى غَيرِ طَهَارَةٍ تَيَمَّمَ

٩٨٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الأَنمَاطِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ بنِ سُلَيمَانَ، نا الأَحمَسِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: «رَأَيتُ الأَعمَشَ إِذَا أَرَادَ أَن يُحَدِّثَ عَلَى غَيرِ طُهُورٍ تَيَمَّمَ»

٩٨٨ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ، نا القَافِلَائِيُّ، نا الأَحمَسِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ الرَّبِيعِ العُصفُرِيُّ، قَالَ: رَأَيتُ الأَعمَشَ إِذَا أَرَادَ أَن يُحَدِّثَ عَلَى غَيرِ طُهُورٍ تَيَمَّمَ، وَقَالَ الأَعمَشُ: عَن ضِرَارِ بنِ مُرَّةَ قَالَ: «كَانُوا يَكرَهُونَ أَن يُحَدِّثُوا عَلَى غَيرِ طُهرٍ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: كَرَاهَةُ مَن كَرِهَ التَّحدِيثَ فِي الأَحوَالِ الَّتِي ذَكَرنَاهَا مِنَ المَشيِ، وَالقِيَامِ، وَالِاضطِجَاعِ، وَعَلَى غَيرِ طَهَارَةٍ، إِنَّمَا هِيَ عَلَى سَبِيلِ التَّوقِيرِ لِلحَدِيثِ وَالتَّعظِيمِ وَالتَّنزِيهِ لَهُ، وَلَو حَدَّثَ مُحَدِّثٌ فِي هَذِهِ الأَحوَالِ لَم يَكُن مَأثُومًا، وَلَا فَعَلَ أَمرًا مَحظُورًا،

Zira kitapların en değerlisi. Allah'ın kitabını bu hâllerde okumak caizken hadislerin okunması hayli hayli caizdir.

30. Muhaddisin Ashâbı İçin Meclisini Düzenlemesi ve Yüzünü Tamamına Dönmesi

989- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Muhammed b. Ali b. Duhaym eş-Şeybânî -Kûfe'de- → Muhammed b. el-Hüseyin el-Huneynî → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Abbâd b. el-Avvâm → Nu'mân b. Sâbit → İbrahim b. Muhammed b. el-Münteşir" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Allah Resûlü hiçbir zaman önünde oturan birine doğru ayaklarını uzatmadı."

990- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb → Süreyc b. Yunus → Hüşeym [b. Beşîr] → İsmail b. Salim" isnâdıyla nakledildiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit şöyle demiştir: "Bir topluluğa konuşurken onların hepsine dönmek sünnettir."

991- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Buhârî[1] → Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed → Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] → Muhammed b. Selam → Hüşeym [b. Beşîr] → İsmail b. Salim" isnâdıyla nakledildiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit şöyle demiştir: " [Selef] âlimleri kişinin nakilde bulunurken birine değil, herkese dönmesinden hoşlanırdı."

992- "Ebû Sa'd Hüseyin b. Osman eş-Şîrâzî → Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-Hâfız -Isfahan'da- → Ömer b. el-Hasan b. Ali b. Mâlik → Ebû Amr Osman b. Muhammed b. Belec → İsa b. Şâzân'ın dayısı Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hafs → Yahyâ b. Saîd el-Kattân → Süfyân [es-Sevrî] → Alkame b. Mersed → Süleyman b. Büreyde → babası [Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Cibril, Bedir günü Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Sen gölgedesin, ashâbınsa güneşte."[2]

---

1 Tahhân neşrinde (I, 411) "en-Neccârî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

وَأَجَلُّ الكُتُبِ كِتَابُ اللهِ وَقِرَاءَتُهُ فِي هَذِهِ الأَحوَالِ جَائِزَةٌ، فَقِرَاءَةُ الحَدِيثِ فِيهَا بِالجَوَازِ أَولَى.

تَعدِيلُ المُحَدِّثِ مَجلِسَهُ مَعَ أَصحَابِهِ وَإِقبَالُهُ عَلَى جَمَاعَتِهِم بِوَجهِهِ

٩٨٩ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ دُحَيمٍ الشَّيبَانِيُّ، بِالكُوفَةِ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الحُنَينِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ - يَعنِي ابنَ أَبِي شَيبَةَ نا عَبَّادُ بنُ العَوَّامِ، عَنِ النُّعمَانِ بنِ ثَابِتٍ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ المُنتَشِرِ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «مَا أَخرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رُكبَتَيهِ بَينَ يَدَي جَلِيسٍ قَطُّ»

٩٩٠ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ سَالِمٍ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: «إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ إِذَا حَدَّثَ القَومَ أَن يُقبِلَ عَلَيهِم جَمِيعًا»

٩٩١ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ البُخَارِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ أَبُو الخَيرِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، نا هُشَيمٌ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ سَالِمٍ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: «كَانُوا يُحِبُّونَ إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ أَن لَا يُقبِلَ عَلَى الرَّجُلِ الوَاحِدِ، وَلَكِن لِيَعُمَّهُم»

٩٩٢ - أنا أَبُو سَعدٍ الحُسَينُ بنُ عُثمَانَ الشِّيرَازِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى بنِ مَندَهِ الحَافِظُ، بِأَصبَهَانَ، أنا عُمَرُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ مَالِكٍ، نا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بَلجٍ، نا أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ مُحَمَّدُ بنُ حَفصٍ خَالُ عِيسَى بنِ شَاذَانَ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ، عَن سُفيَانَ، عَن عَلقَمَةَ بنِ مَرثَدٍ، عَن سُلَيمَانَ بنِ بُرَيدَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ جِبرِيلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَومَ بَدرٍ: «أَنتَ وَاقِفٌ فِي الظِّلِّ وَأَصحَابُكَ فِي الشَّمسِ»

993- "Abdülgaffâr b. Muhammed b. Ca'fer el-Müeddib → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → komşumuz Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Fazl el-Müezzin" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Harun b. Abdullah el-Hammâl'i [ö. 243/858] şöyle derken işitmiştir: "Ahmed b. Hanbel bir gece bana gelip kapımı çaldı. 'Kim o?' diye sordum. 'Ben Ahmed.' cevabını verince hemen yanına çıktım. Birbirimize iyi akşamlar diledik. 'Ebû Abdullah bir şey mi oldu?' dedim. 'Evet, bugün gönlümü meşgul ettin.' dedi. 'Neden Ebû Abdullah?' diye sorunca 'Bugün sana rastladım. Ellerinde kalem ve defterlerle güneşin altında duran talebeye gölgede [oturmuş] hadis naklediyordun. Bir daha böyle yapma. Oturacaksan talebeyle beraber otur.' cevabını verdi."

31. Rivayet Esnasında Huşulu Olmak

994- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ[1] → Müsedded [b. Müserhed] → Yezîd b. Zürey'" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin [b. Zekvân] el-Muallim [ö. 141-150/758-768 arası] şöyle demiştir: "Muhammed b. Sîrîn sohbet eder ve gülerdi. Ancak hadise geldiğinde huşulu olurdu."

32. Sesini Alçaltmasının Hoş Karşılanması

995- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Muhammed b. Abdullah el-Hadramî → Cübâre → Osman b. Abdurrahman → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah kısık sesi sever, yüksek sesten hoşlanmaz."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin sesi ne meclisi aşmalı ne de meclistekilerin anlamayacağı kadar kısık olmalıdır.

996- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. İbrahim es-Selîtî → İbrahim b. Ali ez-Zühlî → İbrahim b. Ya'kûb → Safvân [b. Salih] → Damre b. Rebîa → Osman[3] b. Atâ" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Atâ el-Horâsânî] [ö. 135/752-3] şöyle demiştir: "Âlimin sesi meclisini aşmamalıdır."

---

1 Acâc neşrinde (I, 646) "el-Müsî" gibi bir şey yazılmışsa da doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

3 Tahhân neşrinde (I, 412) "İbn Osman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

٩٩٣ - أَخبَرَنِي عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ المُؤَدِّبُ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ أَبُو العَبَّاسِ المُؤَذِّنُ، جَارُنَا، قَالَ: سَمِعتُ هَارُونَ بنَ عَبدِ اللهِ الحَمَّالَ، يَقُولُ: جَاءَنِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ بِاللَّيلِ فَدَقَّ عَلَيَّ البَابَ، فَقُلتُ: مَن هَذَا؟ فَقَالَ: أَنَا أَحمَدُ، فَبَادَرتُ أَن خَرَجتُ إِلَيهِ، فَمَسَّانِي وَمَسَّيتُهُ، قُلتُ: حَاجَةٌ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ؟ قَالَ: نَعَم، شَغَلَتِ اليَومَ قَلبِي، قُلتُ: بِمَاذَا يَا أَبَا عَبدِ اللهِ؟ قَالَ: جُزتُ عَلَيكَ اليَومَ وَأَنتَ قَاعِدٌ تُحَدِّثُ النَّاسَ فِي الفَيءِ، وَالنَّاسُ فِي الشَّمسِ بِأَيدِيهِمُ الأَقلَامُ وَالدَّفَاتِرُ، لَا تَفعَل مَرَّةً أُخرَى، إِذَا قَعَدتَ فَاقعُد مَعَ النَّاسِ.

خُشُوعُهُ فِي حَالِ الرِّوَايَةِ

٩٩٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا مُسَدَّدٌ، نا يَزِيدُ بنُ زُرَيعٍ، نا حُسَينٌ المُعَلِّمُ، قَالَ: «كَانَ مُحَمَّدُ بنُ سِيرِينَ يَتَحَدَّثُ فَيَضحَكُ، فَإِذَا جَاءَ الحَدِيثُ خَشَعَ»

استِحبَابُ خَفضِ صَوتِهِ

٩٩٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ، يَعنِي الحَضرَمِيَّ نا جُبَارَةُ، نا عُثمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الصَّوتَ الخَفِيضَ، وَيُبغِضُ الصَّوتَ الرَّفِيعَ»

وَيَجِبُ أَن لَا يُجَاوِزَ صَوتُ المُحَدِّثِ مَجلِسَهُ، وَلَا يَقصُرَ عَنِ الحَاضِرِينَ.

٩٩٦ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُوِيِي، أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ السَّلِيطِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَلِيٍّ الذُّهلِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ يَعقُوبَ، نا صَفوَانُ، نا ضَمرَةُ بنُ رَبِيعَةَ، نا عُثمَانُ بنُ عَطَاءٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: «يَنبَغِي لِلعَالِمِ أَن لَا يَعدُوَ صَوتُهُ مَجلِسَهُ»

997- "Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Hasan b. Ali b. Amr b. ed-Dukm -Rakka'da- → Muhammed b. Abdullah el-Hadramî → İbn Nümeyr → Talk b. Gannâm" isnâdıyla nakledildiğine göre Şerîk [b. Abdullah] şöyle demiştir: "A'meş ilme olan hürmetinden sesini yalnızca meclistekilerin anlayacağı kadar yükseltirdi."

998- "Ebû Abdullah Ahmed b. Abdullah el-Mehâmilî → dedesi Hüseyin b. İsmail'in kendi hattıyla yazdığı kitabından → Ebû Hişâm er-Rifâî → Ebû Bekir b. Ayyâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Âsım [b. Behdele] şöyle demiştir: "Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna girdim. Yanında biri vardı. Adam konuştu ve sesini yükseltti. Bunun üzerine Ömer 'Sakin ol. Kişiye sesini karşısındakine duyurması yeter.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Meclise iyi duyamayan biri geldiğinde muhaddisin hadisi ona duyurabilmesi için sesini yükseltmesi gerekir.

999- "Ebû Tâlib Mekkî b. Abdürrezzâk el-Harîrî → Osman b. Ömer b. Hafîf ed-Derrâc → Ahmed b. Habîb en-Nehrevânî → Ebû Eyyûb Ahmed b. Abdüssamed → İsmail b. Kays b. Sa'd → Ebû Hâzim [Seleme b. Dînâr] → Sehl b. Sa'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Ağır işiten kimseye sesini duyurmak sadakadır."[1]

1000- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Abdullah b. Ahmed b. Ebî Salih el-Hemedânî → Zeyd b. Ebî Zeyd el-Hemedânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ [ö. 209/824 {?}] şöyle demiştir: "Adam biri A'meş'e geldi. A'meş nakilde bulunmaya başlayınca adam 'Biraz yüksek sesle tahdis eder misin? Zira ben ağır işitiyorum.' dedi. A'meş 'Senin için bunu yapamam.' diyerek karşılık verince adam 'İlk gelen kimse aramızda hakem olsun.' dedi. Ardından Rakabe b. Maskale çıkageldi. Ona olayı anlattılar. Rakabe, A'meş'e 'Sesini yükseltmelisin.' dedi. A'meş 'Neden?' diye sorunca şu cevabı verdi: 'Çünkü senin sesini yükseltmeye gücün yeter. Ancak onun duyma yetisini artırmaya gücü yetmez.' Bu cevap üzerine A'meş 'Haklısın.' dedi."[2]

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 588.

٩٩٧ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَمرِو بنِ الدَّقِمِ، بِالرَّقَّةِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَضرَمِيُّ، نا ابنُ نُمَيرٍ، نا طَلقُ بنُ غَنَّامٍ، عَن شَرِيكٍ، قَالَ: «كَانَ الأَعمَشُ لَا يَرفَعُ صَوتَهُ بِالحَدِيثِ إِلَّا قَدرَ مَا يَجُوزُ جُلَسَاءَهُ إِعظَامًا لِلعِلمِ»

٩٩٨ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ المَحَامِلِيُّ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ جَدِّي الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ بِخَطِّ يَدِهِ، نا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ، يَعنِي ابنَ عَيَّاشٍ، نا عَاصِمٌ، قَالَ: دَخَلتُ عَلَى عُمَرَ بنِ عَبدِ العَزِيزِ وَعِندَهُ رَجُلٌ فَتَكَلَّمَ الرَّجُلُ فَرَفَعَ صَوتَهُ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «مَه فَإِنَّمَا يَكفِي الرَّجُلَ مِنَ الكَلَامِ أَن يُسمِعَ جَلِيسَهُ»

فَإِن حَضَرَ المَجلِسَ سَيِّئُ السَّمعِ وَجَبَ عَلَى المُحَدِّثِ أَن يَرفَعَ صَوتَهُ بِالحَدِيثِ حَتَّى يَسمَعَهُ.

٩٩٩ - أَخبَرَنِي أَبُو طَالِبٍ مَكِّيُّ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ الرَّزَّاقِ الحَرِيرِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ عُمَرَ بنِ خَفِيفٍ الدَّرَّاجُ، نا أَحمَدُ بنُ حَبِيبٍ النَّهرَوَانِيُّ، نا أَبُو أَيُّوبَ أَحمَدُ بنُ عَبدِ الصَّمَدِ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ قَيسِ بنِ سَعدٍ، عَن أَبِي حَازِمٍ، عَن سَهلِ بنِ سَعدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِسمَاعُ الأَصَمِّ صَدَقَةٌ»

١٠٠٠ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي صَالِحٍ الهَمَذَانِيُّ، نا زَيدُ بنُ أَبِي زَيدٍ الهَمَذَانِيُّ، عَن أَبِي عُبَيدَةَ مَعمَرِ بنِ المُثَنَّى، قَالَ: أَتَى رَجُلٌ الأَعمَشَ، فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُ، فَقَالَ الرَّجُلُ: زِدنِي فِي السَّمَاعِ فَإِنِّي أَصَمُّ، قَالَ: لَيسَ ذَاكَ لَكَ، فَقَالَ: بَينِي وَبَينَكَ أَوَّلُ طَالِعٍ، فَطَلَعَ رَقَبَةُ بنُ مَسقَلَةَ فَأَخبَرَاهُ القِصَّةَ، فَقَالَ لِلأَعمَشِ: عَلَيكَ أَن تُزِيدَهُ، قَالَ: وَلِمَ؟ قَالَ: لِأَنَّكَ تَقدِرُ أَن تَزِيدَ فِي صَوتِكَ، وَهُوَ لَا يَقدِرُ أَن يَزِيدَ فِي سَمعِهِ، فَقَالَ الأَعمَشُ: «صَدَقتَ»

33. Minber ve Benzeri Bir Yere Oturması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Semâ için gelenlerin sayısı hocanın sesi kendilerine ulaşamayacak ve onu göremeyecek kadar çok olduğunda, yüzünün görünmesi ve sesinin onlara ulaşabilmesi için muhaddisin minber veya başka bir yere oturması hoş karşılanır.

1001- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Muhammed b. Âsım → Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] → Osman b. Gıyâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü's-Selîl [Durayb b. Nukayr] el-Kaysî [ö. 128-135/745-753 arası] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in ashâbından biri bize geldi. İnsanlar onu dinlemeye gelirlerdi. Zaman oldu sayıları o kadar çoğaldı ki artık evinin damına çıkıp oradan insanlara anlatmaya başladı."

1002- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Ferec b. Ali el-Bezzâz → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → İbrahim b. Hâlid es-San'ânî el-Müezzin -Hanbel rivayetinde 'Yemen ehlinin en âbididir' ziyadesi vardır- → *Ümeyye b. Şibl* → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "İkrime bize geldi. O kadar çok insan toplandı ki evin damına çıktı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddislerin bazısı yüzünü görmediği kimseden hadis dinlemeyi hoş karşılamazdı.

1003- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Ebû Nuh [Abdurrahman b. Gazvân] Kurâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Yüzünü görmediğin hâlde bir muhaddis sana nakilde bulunursa ondan rivayet etme. Belki de onun kılığına girmiş ve 'Haddesenâ ve ahberanâ' diyen bir şeytandır."

34. Hadisleri Hızlıca Sıralamanın Hoş Görülmemesi ve Acele Etmeden Okumanın Hoş Karşılanması

1004- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Süleyman b. Dâvud el-Mehrî → İbn Vehb → Yunus [b. Yezîd] → İbn Şihâb → Urve b. ez-Zübeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe şöyle demiştir:

جُلُوسُهُ عَلَى المِنبَرِ وَنَحوِهِ

إِذَا كَثُرَ عَدَدُ مَن يَحضُرُ لِلسَمَاعِ، وَكَانُوا بِحَيثُ لَا يَبلُغُهُم صَوتُ الرَّاوِي وَلَا يَرَونَهُ، استُحِبَّ لَهُ أَن يَجلِسَ عَلَى مِنبَرٍ أَو غَيرِهِ حَتَّى يَبدُوَ لِلجَمَاعَةِ وَجهُهُ وَيَبلُغَهُم صَوتُهُ

١٠٠١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَاصِمٍ، نا أَبُو أُسَامَةَ، عَن عُثمَانَ بنِ غِيَاثٍ، عَن أَبِي السَّلِيلِ القَيسِيِّ، قَالَ: «قَدِمَ عَلَينَا رَجُلٌ مِن أَصحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَكَانُوا يَجتَمِعُونَ عَلَيهِ، فَإِذَا كَثُرُوا صَعِدَ عَلَى ظَهرِ بَيتِهِ فَحَدَّثَهُم مِنهُ»

١٠٠٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا إِبرَاهِيمُ بنُ خَالِدٍ الصَّنعَانِيُّ المُؤَذِّنُ، - زَادَ حَنبَلٌ قَالَ: وَكَانَ مِنَ أَعبَدِ أَهلِ اليَمَنِ، ثُمَّ اتَّفَقَا عَن أُمَيَّةَ بنِ شِبلٍ، عَن مَعمَرٍ، عَن أَيُّوبَ قَالَ: «قَدِمَ عَلَينَا عِكرِمَةُ، فَاجتَمَعَ النَّاسُ عَلَيهِ حَتَّى أُصعِدَ فَوقَ ظَهرِ بَيتٍ»

وَكَانَ بَعضُهُم يَكرَهُ السَّمَاعَ مِمَّن لَا يَرَى وَجهَهُ.

١٠٠٣ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا قُرَادُ أَبُو نُوحٍ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: إِذَا حَدَّثَكَ المُحَدِّثُ وَلَم تَرَ وَجهَهُ، فَلَا تَروِ عَنهُ؛ لَعَلَّهُ شَيطَانٌ قَد تَصَوَّرَ فِي صُورَتِهِ، يَقُولُ: نا، وَأنا.

كَرَاهَةُ سَردِ الحَدِيثِ وَاستِحبَابُ التَّمَهُّلِ فِيهِ

١٠٠٤ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا سُلَيمَانُ بنُ دَاوُدَ المَهرِيُّ، أنا ابنُ وَهبٍ، أَخبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، أَنَّ عُروَةَ بنَ الزُّبَيرِ، حَدَّثَهُ أَنَّ عَائِشَةَ زَوجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَت:

"Şu Ebû Hüreyre'nin yaptığını görüyor musun? Gelip odamın yanına oturdu. Allah Resûlü'nden rivayette bulunup bunu bana duyurdu. Ben namaz kılıyordum, bitirmeden kalkıp gitti. Şayet yetişebilseydim ona 'Allah Resûlü sizin gibi hadisleri hızlıca sıralamazdı.' derdim."

1005- "Osman b. Muhammed b. Yusuf el-Allâf → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muhammed b. Süleyman → Hallâd b. Yahyâ → Süfyân es-Sevrî → Üsâme b. Zeyd → Zührî → Urve [b. ez-Zübeyr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Allah Resûlü konuşmasını sizin gibi hızlıca sıralamazdı. Konuştuğu zaman dinleyenin ezberleyebileceği gibi belirgin bir şekilde konuşurdu."

35. Ders Arasında Yapılan Zikirler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis ders esnasında dinlenmek için rivayete ara verdiğinde an hâliyle Allah Teâlâ'yı zikreder. Nitekim selefin büyüklerinden bir topluluk da böyle yapardı.

1006- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd → Sehl b. Musa → Abdullah b. es-Sabbâh el-Attâr → Ebû Ali [Ubeydullah b. Abülmecîd] el-Hanefî" isnâdıyla nakledildiğine göre Kurre b. Hâlid şöyle demiştir: "Hasan [el-Basrî]'nin suskunluk anlarında -yani hadise ara verdiğinde- '*Sübhanallahi ve bi-hamdihi subhanallahi'l-azîm*' demesi âdetiydi. Muhammed b. Sîrîn'in ise hadise ara verdiğinde 'Allah'ım sana şükür olsun (*Allahümme leke'ş-şükr*)' demesi âdetiydi."[1]

1007- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ → Müsedded [b. Müserhed] → İsmail b. Uleyye → [Saîd b. İyâs] el-Cüreyrî" isnâdıyla nakledildiğine göre bir adam şöyle demiştir: "Mekke'de bir fakihe -Hasan [el-Basrî]'yi kastederek- 'Bizde bir fakih var. Konuşmaya ara verdiğinde '*Sübhanallahi ve bi-hamdihi sübhanallahi'l-azîm*' demek âdeti.' dedim. Bana 'Bu dostun gerçek bir fakihmiş. Bu sözü yedi defa söyleyene cennette bir ev inşa edilir.' cevabını verdi."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 586.

«أَلَا يُعجِبُكَ أَبُو هُرَيرَةَ؟ جَاءَ فَجَلَسَ إِلَى جَانِبِ حُجرَتِي يُحَدِّثُ عَن رَسُولِ اللهِ، يُسمِعُنِي ذَلِكَ، وَكُنتُ أُسَبِّحُ، فَقَامَ قَبلَ أَن أَقضِيَ سُبحَتِي، وَلَو أَدرَكتُهُ لَرَدَدتُ عَلَيهِ، إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَم يَكُن يَسرُدُ الحَدِيثَ سَردَكُم»

١٠٠٥ - أنا عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ العَلَّافُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ، نا خَلَّادُ بنُ يَحيَى، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن عُروَةَ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَا يَسرُدُ الكَلَامَ كَسَردِكُم، وَلَكِن كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ فَصلٍ يَحفَظُهُ مَن سَمِعَهُ»

مَا يُقَالُ فِي خِلَالِ المَجلِسِ مِنَ الذِّكرِ

إِذَا أَمسَكَ عَنِ الرِّوَايَةِ فِي خِلَالِ المَجلِسِ لِلاستِرَاحَةِ، ذَكَرَ اللهَ تَعَالَى فِي تِلكَ الحَالِ، وَقَد كَانَ جَمَاعَةٌ مِنَ أَكَابِرِ السَّلَفِ يَفعَلُونَ ذَلِكَ

١٠٠٦ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا سَهلُ بنُ مُوسَى، نا عَبدُ اللهِ بنُ الصَّبَّاحِ العَطَّارُ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَنَفِيُّ، نا قُرَّةُ بنُ خَالِدٍ، قَالَ: كَانَ الحَسَنُ عِندَ السَّكتَةِ - يَعنِي إِذَا سَكَتَ عَنِ الحَدِيثِ - يَكُونُ هِجِّيرَاهُ: سُبحَانَ اللهِ وَبِحَمدِهِ، سُبحَانَ اللهِ العَظِيمِ، وَكَانَ هِجِّيرَا مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ إِذَا سَكَتَ عَنِ الحَدِيثِ أَن يَقُولَ: اللَّهُمَّ لَكَ الشُّكرُ.

١٠٠٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا مُسَدَّدٌ، نا إِسمَاعِيلُ، يَعنِي ابنَ عُلَيَّةَ عَنِ الجُرَيرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ، قَالَ: قُلتُ لِفَقِيهٍ بِمَكَّةَ: إِنَّ لَنَا فَقِيهًا - أَعنِي الحَسَنَ، إِذَا سَكَتَ فَإِنَّمَا هِجِّيرَاهُ: سُبحَانَ اللهِ وَبِحَمدِهِ، سُبحَانَ اللهِ العَظِيمِ، فَقَالَ: إِنَّ صَاحِبَكُم هَذَا لَفَقِيهٌ، مَا قَالَهَا عَبدٌ سَبعَ مَرَّاتٍ، إِلَّا بُنِيَ لَهُ بَيتٌ فِي الجَنَّةِ.

1008- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Ebû Muhammed Hasan b. el-Kâsım b. el-Hasan b. el-Alâ el-Hallâl → Ahmed b. Abdullah b. Muhammed -Ebû Sahre'nin vekili-[1] → Ali b. Müslim → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kurre [b. Hâlid] şöyle demiştir: "Katâde, topluluğun sustuğu vakitlerde 'Evet, tüm işler Allah'a döner (*elâ ilallahi tesîru'l-umûr*)' [ayetini] okurdu." Kurre sözlerine şöyle devam etti: "Dahhâk [b. Müzâhim], topluluğun sustuğu anlarda '*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah*' derdi."[2]

1009- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk ve Muhammed b. el-Fazl → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Osman b. Tâlût → Ârim [Muhammed b. el-Fazl]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "Yunus [b. Ubeyd], hadis nakleder sonra 'Estağfurullah, estağfurullah.' diyerek [tespih] ederdi."

1010- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → Ebû Ali Hüseyin b. Safvân el-Berzaî → Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya → Muhammed b. el-Hüseyin → Fudayl[3] b. Abdülvehhâb → Ebû Ömer [Abdullah b. Ömer] el-Hattâbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mu'temir b. Süleyman şöyle demiştir: "Babam [Süleyman b. Tarhân] [ö. 143/760-1] beş hadis nakledip 'Biraz müsaade edin' der ve şöyle zikir ve tespih ederdi: 'Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd O'nadır. O'ndan başka ilah yoktur, O en büyüktür. Allah'tan başkasında güç ve kudret de yoktur. Yarattığı ve yaratacağı sayısınca ve ağırlığınca, yarattığı, yaratacağı, gökler ve yer dolusu, bir bu kadar ve daha kat kat fazla miktarda hamd O'nadır. Mahlukatın sayısınca, arşının ağırlığınca, sınırsız rahmetiyle, kelimelerinin miktarınca, rızasını kazanmayı sağlayacak -razıysa da O'nu daha fazla razı edecek- sayıda hamd O'nadır. Mahlukatın daha önce O'nu zikrettikleri ve bundan sonra yaşayacakları dünya hayatından sonsuza kadar her sene, ay, cuma, gün, gece ve saatte her soluk ve nefeste zikredecekleri sayısınca, öncesi kesilmeyip sonrası tükenmeyecek kadar hamd yine O'nadır.'"

---

1 Ahmed b. Abdullah b. Muhammed kaynaklarda "Vekîlü Ebî Sahre" diye geçer. Metindeki ifade ise "Sâhibü Ebî Sahre" şeklindedir. Ebû Sahre ise Ali b. el-Medînî'den de rivayetleri olan Abdurrahman b. Muhammed'dir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 587.

3 Tahhân neşrinde (II, 5) "Fazl" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٠٠٨ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ بنِ العَلَاءِ الخَلَّالُ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ، صَاحِبُ أَبِي صَخرَةَ، نا عَلِيُّ بنُ مُسلِمٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، عَن قُرَّةَ، قَالَ: كَانَ قَتَادَةُ يَقُولُ عِندَ سَكتَةِ القَومِ: أَلَا إِلَى اللهِ تَصِيرُ الأُمُورُ.

وَقَالَ قُرَّةُ: كَانَ الضَّحَّاكُ يَقُولُ عِندَ سَكتَةِ القَومِ: لَا حَولَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

١٠٠٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، قَالَ: نا - وَقَالَ ابنُ الفَضلِ: - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عُثمَانُ بنُ طَالُوتَ، نا عَارِمٌ، عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، قَالَ: كَانَ يُونُسُ يُحدِّثُ ثُمَّ يَقُولُ: «أَستَغفِرُ اللهَ أَستَغفِرُ اللهَ»

١٠١٠ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ، أنا أَبُو عَلِيٍّ الحُسَينُ بنُ صَفوَانَ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الدُّنيَا، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، حَدَّثَنِي الفُضَيلُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ، حَدَّثَنِي أَبُو عُمَرَ الخَطَّابِيُّ، عَنِ المُعتَمِرِ بنِ سُلَيمَانَ، قَالَ: كَانَ أَبِي يُحَدِّثُ بِخَمسَةِ أَحَادِيثَ ثُمَّ يَقُولُ: «أَمهِلُوا، سُبحَانَ اللهِ وَالحَمدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكبَرُ وَلَا حَولَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَعَدَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَزِنَةَ مَا خَلَقَ وَزِنَةَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلءَ مَا خَلَقَ وَمِلءَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلءَ سَمَاوَاتِهِ وَمِلءَ أَرضِهِ وَمَثَلَ ذَلِكَ وَأَضعَافَ ذَلِكَ وَعَدَدَ خَلقِهِ وَزِنَةَ عَرشِهِ وَمُنتَهَى رَحمَتِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ وَمَبلَغَ رِضَاهُ وَحَتَّى يَرضَى وَإِذَا رَضِيَ وَعَدَدَ مَا ذَكَرَهُ بِهِ خَلقُهُ فِي جَمِيعِ مَا مَضَى وَعَدَدَ مَا هُم ذَاكِرُوهُ فِيمَا بَقِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَشَهرٍ وَجُمُعَةٍ وَيَومٍ وَلَيلَةٍ وَسَاعَةٍ مِنَ السَّاعَاتِ وَشَمٍّ وَنَفَسٍ مِن أَبَدٍ إِلَى الأَبَدِ أَبَدِ الدُّنيَا وَأَبَدِ الآخِرَةِ أَمرٌ مِن ذَلِكَ لَا يَنقَطِعُ أُولَاهُ وَلَا يَنفَدُ أُخرَاهُ»

1011- "İbn Bişrân → Berzaî → İbn Ebi'd-Dünya → Muhammed b. el-Hüseyin" isnâdıyla nakledildiğine göre Basra ehlinden biri şöyle demiştir: "Yunus b. Ubeyd, rüyasında Rum topraklarında şehit düşen birini görüp 'Orada amellerin en faziletlisi olarak neyi gördün?' diye sordu. Adam 'Mu'temir'in babası [Süleyman]'ın tesbihatının Allah nezdinde bir değeri olduğunu gördüm.' cevabını verdi."

36. Hadisi Tekrar Etmenin ve Ettirmenin Hoş Karşılanmaması

1012- "Kadı Ebû Zür'a Ravh b. Muhammed b. Ahmed er-Râzî → Ebû Ya'kûb İshak b. Sa'd b. el-Hasan b. Süfyân → Abdullah b. Zeydân → Hasan b. Ali el-Hulvânî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde şöyle demiştir: "Hadisi tekrar etmek onun nurunu götürür."[1]

1013- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde şöyle demiştir: "Hadisi bir mecliste tekrar edersen nurunu götürürsün. Ben kimseye hadis tekrar ettirmedim." Abdürrezzâk aynı rivayeti başka bir sefer anlattığında Ma'mer [b. Râşid]'in Katâde'den şunu naklettiğini söylemiştir: "Hiç kimseye 'Tekrar et.' demedim." Ma'mer sözlerini şöyle tamamladı: "Katâde 'Bir mecliste hadis tekrar edildiğinde nuru gider.' derdi."[2]

1014- "İbn Rizk → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî en-Nakkâş → Ahmed b. Ali el-Büzûrî → Yusuf b. Müslim → İshak b. İsa → Abbâd b. el-Avvâm → Saîd b. Ebî Arûbe" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde [b. Diâme] şöyle demiştir: "Zebur'da 'Bir söz bir günde yalnızca bir defa söylenir.' yazar."[3]

1015- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Bekir el-Umânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin b. el-Fazl el-Becelî [ö. 282/895-6] şöyle demiştir: "Muhammed b. [Sabîh b.] es-Semmâk el-Vâiz bir gün konuşuyor, bir eşi [*câre*] de konuşmasını dinliyordu. Muhammed ona dönüp 'Konuşmamı nasıl buldun?' diye sorunca

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 567.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 567.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 568.

١٠١١ - وَأنا ابنُ بِشرَانَ، أنا البَرذَعِيُّ، نا ابنُ أَبِي الدُّنيَا، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، حَدَّثَنِي بَعضُ البَصرِيِّينَ، أَنَّ يُونُسَ بنَ عُبَيدٍ، رَأَى رَجُلًا فِيمَا يَرَى النَّائِمُ كَانَ قَد أُصِيبَ بِبِلَادِ الرُّومِ قَالَ: مَا أَفضَلَ مَا رَأَيتَ ثَمَّ مِنَ الأَعمَالِ قَالَ: رَأَيتُ تَسبِيحَاتِ أَبِي المُعتَمِرِ مِنَ اللهِ بِمَكَانٍ.

كَرَاهَةُ تَكرِيرِ الحَدِيثِ وَإِعَادَتِهِ

١٠١٢ - أنا القَاضِي أَبُو زُرعَةَ رَوحُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الرَّازِيُّ أنا أَبُو يَعقُوبَ إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ نا عَبدُ اللهِ بنُ زِيدَانَ، حَدَّثَنَا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الحُلوَانِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: «تَكرِيرُ الحَدِيثِ يَذهَبُ بِنُورِهِ»

١٠١٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو عَلِيّ بنُ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبِي، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، قَالَ: قَالَ قَتَادَةُ: «إِذَا أَعدتَ الحَدِيثَ فِي مَجلِسٍ أَذهَبتَ نُورَهُ» قَالَ: «وَمَا أَعدتُ عَلَى أَحَدٍ» وَقَالَ مَرَّةً أُخرَى: أَنَا مَعمَرٌ عَن قَتَادَةَ قَالَ: «مَا قُلتُ لِرَجُلٍ قَطُّ أَعِد عَلَيَّ» قَالَ: وَكَانَ قَتَادَةُ يَقُولُ: «إِذَا أُعِيدَ الحَدِيثُ فِي مَجلِسٍ ذَهَبَ نُورُهُ»

١٠١٤ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ النَّقَّاشُ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ البُزُورِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ مُسلِمٍ، نا إِسحَاقُ بنُ عِيسَى، نا عَبَّادُ بنُ العَوَّامِ، عَن سَعِيدِ بنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَن قَتَادَةَ، قَالَ: «فِي الزَّبُورِ مَكتُوبٌ لَا يُحَدَّثُ بِالحَدِيثِ فِي اليَومِ إِلَّا مَرَّةً»

١٠١٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ العَمَّانِيَّ، يَقُولُ سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ الفَضلِ البَجلِيَّ، يَقُولُ: كَانَ مُحَمَّدُ بنُ السَّمَّاكِ الوَاعِظُ يَتَكَلَّمُ يومًا وَجَارَةٌ لَهُ تَسمَعُ كَلَامَهُ فَلَمَّا انصرَفَ إِلَيهَا قَالَ لَهَا: كَيفَ سَمِعتِ كَلَامِي

eşi 'Ne güzel konuştun. Ancak çok tekrara düşüyorsun.' dedi. Muhammed 'Anlamayanlar bellesin diye tekrar ediyorum.' karşılığını verince eşi 'Anlamayanlar belleyene kadar anlayanlar sıkıldı.' dedi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Talebe ders esnasında muhaddisin kitabından işittiği hadisleri [ona] metinden arz ediyorsa hadisi tekrar ettirmenin ve etmenin bir anlamı yoktur. Ancak hadisleri hocaya ezberinden arz ediyorsa doğru olan, talebe iyice ezberleyinceye ve hadisi belleyip anlayıncaya kadar hocanın rivayetleri tekrar etmesidir. Bunları "Hocadan Ezberlemenin Keyfiyeti" bölümünün hemen ardından zikretmiş ve burada tekrarına gerek olmayan bilgileri orada nakletmiştik.

XXII. Muhaddisin Doğru Sözlülüğe Gayret Etmesi ve İşleri ve Koşullarının Farklılığına Rağmen Bunu Tercih Etmesi

1016- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed el-Hinnâî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Ebû Bekir Yahyâ b. Ebî Tâlib → Ebû Âmir el-Akadî → Şu'be [b. el-Haccâc] → Mansur [b. el-Mu'temir] → Ebû Vâil [Şakîk] → Abdullah b. Mes'ûd" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri doğru sözlü olur ve böyle olmaya gayret ederse sıddîk olarak yazılır, yalan söyler ve yalanın peşine düşerse yalancı olarak yazılır."[1]

1017- "Ebû Ca'fer Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî -kitabından- → Muhammed b. Abdurrahman b. Salih el-Ezdî → İshak b. İbrahim → Mutarrif [b. Abdullah]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mâlik b. Enes'i şöyle derken işitmiştir: "Yalancı olmayıp doğru sözlü olan az sayıdaki kimse aklından fayda görür. Diğerlerinin başına gelen ihtiyarlık ve bunama onun başına gelmez."

1018- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. İbrahim b. Ali → Abdullah b. Câbir et-Tarsûsî → Abdullah b. Hubeyk" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Bu yalnızca doğru sözlü olanın yükseleceği bir ilimdir."

---

1 Buhârî, Edeb 96; Müslim, el-Birr ve's-sıle 103-5.

قَالَت: مَا أَحسَنَهُ إِلَّا أَنَّكَ تُكثِرُ تَردَادِهِ قَالَ: أُرَدِّدُهُ حَتَّى يَفهَمَهُ مَن لَم يَفهَمهُ قَالَت: إِلَى أَن يَفهَمَهُ مَن لَم يَفهَمهُ قَد مَلَّهُ مَن فَهِمَهُ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا كَانَ تَعوِيلُ السَّامِعِ عَلَى النَّقلِ مِن كِتَابِ المُحَدِّثِ مَا سَمِعَهُ فَلَا وَجهَ لِإِعَادَتِهِ وَتَكرِيرِهِ وَأَمَّا إِن كَانَ مُعَوَّلُهُ عَلَى حِفظِهِ عَنِ الرَّاوِي فَالأَولَى بِالمُحَدِّثِ تَكرِيرُ مَا يَروِيهِ حَتَّى يَتقِنَ السَّامِعُ حِفظَهُ وَيَقَعَ لَهُ مَعرِفَتُهُ وَفَهمُهُ وَقَد ذَكَرنَا ذَلِكَ إِثرَ بَابِ كَيفِيَّةِ الحِفظِ عَنِ المُحَدِّثِ وَسُقنَا فِيهِ مَا لَا حَاجَةَ بِنَا إِلَى إِعَادَتِهِ.

بَابُ تَحَرِّي المُحَدِّثِ الصِّدقَ فِي مَقَالِهِ وَإِيثَارِهِ ذَلِكَ عَلَى اختِلَافِ أُمُورِهِ وَأَحوَالِهِ

١٠١٦ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِنَّائِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، إِملَاءً، أنا أَبُو بَكرٍ يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ قِرَاءَةً عَلَيهِ وأنا أَسمَعُ، نا أَبُو عَامِرٍ العَقَدِيُّ، نا شُعبَةُ، عَن مَنصُورٍ، عَن أَبِي وَائِلٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُم لَيَصدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدقَ حَتَّى يُكتَبَ صَدِيقًا، وَيَكذِبُ وَيَتَحَرَّى الكَذِبَ حَتَّى يُكتَبَ كَذَّابًا»

١٠١٧ - أنا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ أنا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى السَّاجِيُّ، فِي كِتَابِهِ نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ صَالِحٍ الأَزدِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا مُطَرِّفٌ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: «قَلَّ مَا كَانَ رَجُلٌ صَادِقًا لَيسَ بِكَاذِبٍ إِلَّا مُتِّعَ بِعَقلِهِ وَلَم يُصِبهُ مَا يُصِيبُ غَيرَهُ مِنَ الهِرَمِ وَالخَرَفِ»

١٠١٨ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَلِيٍّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَابِرٍ الطَّرَسُوسِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ خُبَيقٍ، قَالَ: قَالَ وَكِيعٌ: «هَذِهِ صَنَاعَةٌ لَا يَرتَفِعُ فِيهَا إِلَّا صَادِقٌ»

1019- "Abdülgaffâr b. Muhammed el-Müeddib → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Ahmed b. Zekeriyyâ b. Yahyâ er-Ravvâs[1] → Ebû Bekir el-Merrûzî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel'e "Bir topluluk hangi vasfıyla insanlar tarafından övülür hâle gelir?" diye sorulduğunda onun "Doğru sözle" cevabını verdiğini işitmiştir.

1020- "Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Ahmed b. Muhammed b. Şahin → Velîd b. Şücâ' → [Ubeydullah b. Ubeydurrahman] el-Eşcaî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Bir kimsenin kendi kendine söyleyeceği yalanın bile onun yalancı olarak bilinmesine kifayet edeceğini zannediyorum."

1021- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. Ca'fer el-İmâm" isnâdıyla nakledildiğine göre Müemmel b. İhâb [ö. 254/868] şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre Abdurrahman b. Mehdî 'Bir kimse hadiste yalan söylemeyi içinden geçirse bile Allah onu perişan eder.' demiştir."

1. Hadis Nakledeceği Zaman Hata ve Vehme Düşme Endişesiyle Dikkatli ve Tedbirli Olması

1022- "Ebü's-Sahbâ Vellâd b. Ali b. Sehl el-Kûfî → Muhammed b. Ali b. Dühaym eş-Şeybânî → Ahmed b. Hâzim → Fazl b. Dükeyn → Mâlik b. Miğvel → Şa'bî" isnâdıyla nakledildiğine Abdullah [b. Mes'ûd] "Allah Resûlü böyle buyurdu." dedi. Ardından titreyip sarsıldı ve "Buna benzer veya buna yakın veya aşağı yukarı böyle buyurdu." dedi.[2]

1023- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Ca'fer → İbrahim b. Ahmed b. Bişrân es-Sayrafî → Züheyr[3] el-Hâfız'ın kardeşi Saîd b. Muhammed → İbn Ebî Mez'ûr → Nadr b. Şümeyl → İbn Avn → Ebû Abdullah Müslim → İbrahim [b. Yezîd] et-Teymî → babası [Yezîd b. Şerîk]" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Meymûn şöyle demiştir: "Abdullah b. Mes'ûd her perşembe [insanların içinde] ayağa kalkar ve 'Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabı, sünnetlerin en güzeliyse Muhammed'in sünnetidir. İşlerin en kötüsü sonradan uydurulanlarıdır. Akıllılığın en ileri derecesi takva, ahmaklığın en ileri derecesi ise günahkârlıktır.' derdi."

---

1 Tahhân (II, 7) ve Acâc (I, 657) neşirlerinde bu ifade "er-Râvî" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 11) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 549.

3 Acâc neşrinde (I, 658) "Zübeyr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٠١٩ - أَخبَرَنِي عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحَمَّدٍ المُؤَدِّبُ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا أَحمَدُ بنُ زَكَرِيَّا بنِ يَحيَى الرَّاوَّاس، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ المَرُّوذِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، وَسُئِلَ: «بِمَ بَلَغَ القَومُ حَتَّى مُدِحُوا» قَالَ: «بِالصِّدقِ»

١٠٢٠ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَاهِينَ، نا الوَلِيدُ يَعنِي ابنَ شُجَاعٍ، نا الأَشجَعِيُّ، عَن سُفيَانَ، قَالَ: «إِنِّي لَأَحسَبُ رَجُلًا لَو حَدَّثَ نَفسَهُ بِالكَذِبِ فِي الحَدِيثِ لَعُرِفَ بِهِ»

١٠٢١ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ الإِمَامُ، نا مُؤَمَّلُ بنُ إِهَابٍ، قَالَ: بَلَغَنِي عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، قَالَ: «لَو أَنَّ رَجُلًا هَمَّ أَن يَكذِبَ فِي الحَدِيثِ أَسقَطَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

حِذرُهُ إِذَا رَوَى الحَدِيثَ وَتَوَقِّيهِ خَوفًا مِن وُقُوعِ الزَّلَلِ وَالوَهمِ فِيهِ

١٠٢٢ - أنا أَبُو الصَّهبَاءِ وَلَّادُ بنُ عَلِيِّ بنِ سَهلٍ الكُوفِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ دُحَيمٍ الشَّيبَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ حَازِمٍ، أنا الفَضلُ بنُ دُكَينٍ، نا مَالِكُ بنُ مِغوَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّعبِيَّ، يَقُولُ: قَالَ: عَبدُ اللهِ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَأَرعَدَ وَارتَعَدَ ثُمَّ قَالَ: «نَحوًا مِن ذَا أَو قَرِيبًا مِن ذَا أَو فَوقَ ذَا أَو دُونَ ذَا»

١٠٢٣ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ أنا إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ بِشرَانَ الصَّيرَفِيُّ، أنا سَعِيدُ بنُ مُحَمَّدٍ، أَخُو زُهَيرٍ الحَافِظِ، نا ابنُ أَبِي مَذعُورٍ، نا النَّضرُ بنُ شُمَيلٍ، عَنِ ابنِ عَونٍ، عَن مُسلِمٍ أَبِي عَبدِ اللهِ، عَن إِبرَاهِيمَ التَّيمِيِّ، عَن أَبِيهِ، عَن عَمرِو بنِ مَيمُونٍ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ بنُ مَسعُودٍ يَقُومُ كُلَّ خَمِيسٍ فَيَقُولُ: إِنَّ أَحسَنَ الحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ وَخَيرَ السُّنَنِ سُنَنُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَشَرَّ الأُمُورِ مُحدَثَاتُهَا وَإِنَّ أَكيَسَ الكَيسِ التُّقَى وَإِنَّ أَحمَقَ الحُمقِ الفُجُورُ

Amr b. Meymûn sözlerine şöyle devam etti: "Her perşembe akşamı ona gitmeyi kaçırmazdım. Bir kez hariç 'Allah Resûlü böyle buyurdu' dediğini duymadım. Onda da izarını çözdü, şahdamarları kabardı ve gözleri doldu. Hemen ardından 'Aşağı yukarı böyle veya buna yakın veya buna benzer şekilde buyurdu.' dedi."

1024- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Şücâ' b. el-Hasan b. Musa es-Sûfî → Ömer b. Ca'fer b. Muhammed b. Selm[1] el-Huttelî → İbrahim el-Harbî → Rebî' el-Üşnânî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Süleyman [b. Tarhân] et-Teymî'den daha doğru sözlü kimseyi görmedim. Hz. Peygamber'den hadis nakledeceğinde beti benzi atardı."[2]

1025- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Hasan b. Ali → Muhammed b. el-Alâ → Hafs [b. Gıyâs] → Âsım [el-Ahvel] ve İbn Avn" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî insanlara konuşurken rahat olur, konu özellikle helal ve harama geldiğinde ise öncekinden farklı olarak temkinli davranırdı.

1026- "Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan b. İsa en-Nâkıd → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî → Meymûn b. el-Esbağ → Vehb b. Cerîr b. Hâzim → Şu'be [b. el-Haccâc] → Hâlid el-Hazzâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Âliye Rufey' şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nden (sav) nakilde bulunacağın zaman neşelen."[3]

1027- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İbn Ebî Zükeyr → İbn Vehb → Mâlik [b. Enes]" isnâdıyla nakledildiğine göre Rebîa [b. Ebî Abdurrahman] ilimle ilgili bir meselede İbn Şihâb'la konuşup ona şöyle demiştir: "İbn Şihâb, insanlara Allah Resûlü'nün (sav) hadislerini aktarıyorsun, ama dikkat et! Ben ise kendi görüşlerimi bildiriyorum. [Böyle olunca onlar benim görüşümü] ister alır ister terk ederler. İnsanlara ne naklettiğine dikkat et!"

---

1 Tahhân neşrinde (II, 9) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 551.

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 585.

قَالَ: وَكَانَ لَا تُخطِئُنِي عَشِيَّةُ خَمِيسٍ إِلَّا أَتَيتُهُ فِيهَا وَمَا سَمِعتُهُ قَطُّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مَرَّةً، فَنَظَرتُ إِلَيهِ وَقَد حَلَّ إِزارَهُ وَانتَفَخَت أَوداجُهُ وَاغرَورَقَت عَينَاهُ فَقَالَ أَو فَوقَ ذَلِكَ أَو دُونَ ذَلِكَ أَو قَرِيبًا مِن ذَلِكَ أَو شِبهَ ذَلِكَ.

١٠٢٤ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ شُجَاعِ بنِ الحَسَنِ بنِ مُوسَى الصُّوفِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ، نا الرَّبِيعُ الأَشنَانِيُّ، نا شُعبَةُ، قَالَ: سَمِعتُهُ يَقُولُ: «لَم أَرَ أَحَدًا أَصدَقَ مِن سُلَيمَانَ التَّيمِيِّ كَانَ إِذَا حَدَّثَ بِالحَدِيثِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَغَيَّرَ وَجهُهُ»

١٠٢٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، فِيمَا أَجَازَ لَنَا قَالَ: قُرِئَ عَلَى الحَسَنِ بنِ عَلِيٍّ حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ العَلَاءِ نا حَفصٌ نا عَاصِمٌ وَابنُ عَونٍ «أَنَّ الشَّعبِيَّ كَانَ إِذَا حَدَّثَ النَّاسَ انبَسَطَ فِي الحَدِيثِ فَإِذَا جَاءَ الحَلَالُ وَالحَرَامُ خَاصَّةً تَوَقَّى غَيرَ الَّذِي كَانَ»

١٠٢٦ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عِيسَى النَّاقِدُ أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الفِيريَابِيُّ، حَدَّثَنِي مَيمُونُ بنُ الأَصبَغِ، نا وَهبُ بنُ جَرِيرِ بنِ حَازِمٍ، نا شُعبَةُ، عَن خَالِدٍ الحَذَّاءِ، عَن رُفَيعٍ أَبِي العَالِيَةِ، قَالَ: «إِذَا حَدَّثتَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَازدَهِر»

١٠٢٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، حَدَّثَنِي ابنُ أَبِي زُكَيرٍ، قَالَ: قَالَ ابنُ وَهبٍ وَحَدَّثَنِي مَالِكٌ، أَنَّ رَبِيعَةَ، قَالَ لِابنِ شِهَابٍ وَكَلَّمَهُ فِي شَيءٍ مِنَ العِلمِ فَقَالَ: «يَا ابنَ شِهَابٍ إِنَّكَ تُحَدِّثُ النَّاسَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أُخبِرُهُم بِرَأيِي فَإِن شَاءُوا أَخَذُوهُ وَإِن شَاءُوا تَرَكُوهُ فَانظُر مَا تُحَدِّثُ بِهِ النَّاسَ»

1028- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → İsmail b. Saîd b. Süveyd → Ebû Bekir en-Neysâbûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yusuf b. Saîd [ö. ?] şöyle demiştir: "[Muhammed b. el-Hüseyin] el-Huneynî [ö. 277/890], üç kez Allah Teâlâ'dan bu işin hayırlı olup olmadığına dair kalbine bir sekinet ve ilham vermesini niyaz etmeden [*hattâ yestehîra'llâhe*] tek bir hadis rivayet etmezdi." Yusuf sözlerine şöyle devam etti: "Bir gün onun yanındaydık. Kendisine bir hadis sorulunca bir vakit dudaklarını hareket ettirip üç kez istiharede bulundu. Sonra hadisi nakletti."

1029- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Ahmed b. Muhammed el-Mukrî → İbrahim b. el-Hüseyin" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî'yi şöyle derken işitmiştir: "[Hicri] 162 veya 163 senesinde dört kişi hâlinde Ebû Bekir b. Ayyâş'a gittik. Ona 'Bize nakilde bulun.' deyince 'Size nakilde bulunmamı engelleyen tek şey, gündüz size nakilde bulunup gece ziyade ve eksiklik endişesiyle gönlümün -ya da bedenimin- rahatsızlanmasıdır.' cevabını verdi."

1030- "Ebû Bekir Ahmed b. Ömer b. Ahmed ed-Dellâl → Ahmed b. Selman en-Neccâd -imla ile- → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → [Mufaddal b. Gassân] el-Gallâbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Bir hadis naklederim. Sonra hata yapmış olma endişesiyle gözüme uyku girmez."

1031- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî → Ya'kûb b. İshak b. İbrahim b. Yezîd → Ayyâş b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Halef b. Salim'i [ö. 231/846] şöyle derken işitmiştir: "Hadisleri dinlemek kolay, nakletmek ise zor bir meseledir."

2. Hatadan En Uzak, Doğruya En Yakın Olması Sebebiyle Yazılı Nüshadan Rivayeti Tercih Etmek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis için ihtiyatlı ve en doğru olan onun vehim ve hatadan kurtulması ve [böylece] yanlıştan uzak kalmaya ehil olabilmesi için kitabından nakletmesidir.

1032- "Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî → Ebü'l-Meymûn Abdurrahman b. Râşid el-Becelî → Ebû Zür'a Abdurrahman b. Amr el-Basrî" [*tahvîl*] ve "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Osman b. Abdullah → Ebû Meymûn el-Becelî → Ebû Zür'a [er-Râzî]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre

١٠٢٨ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ سَعِيدِ بنِ سُوَيدٍ، نا أَبُو بَكرٍ النَّيسَابُورِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: كَانَ الحُنَينِيُّ لَا يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ حَتَّى يَستَخِيرَ اللَّهَ ثَلَاثَ مِرَارٍ قَالَ: فَكُنَّا عِندَهُ يَومًا فَسُئِلَ عَن حَدِيثٍ فَجَعَلَ يُحَرِّكُ شَفَتَيهِ سَاعَةً يَستَخِيرُ اللَّهَ ثَلَاثًا ثُمَّ حَدَّثَ.

١٠٢٩ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمدَانِيُّ نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ الحُسَينِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: أَتَيتُ أَبَا بَكرِ بنِ عَيَّاشٍ سَنَةَ ثِنتَينِ وَسِتِّينَ أَو ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ وَنَحنُ أَربَعَةُ أَنفُسٍ فَقُلنَا: حَدِّثنَا فَقَالَ: مَا يَمنَعُنِي أَن أُحَدِّثَكُم إِلَّا أَنِّي أُحَدِّثُكُم مِنَ النَّهَارِ فَيَمرُضُ قَلبِي أَو قَالَ: يَدمَى مِنَ اللَّيلِ مَخَافَةَ الزِّيَادَةِ وَالنُّقصَانِ.

١٠٣٠ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الدَّلَّالُ نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، إِملَاءً نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا الغَلَّابِيُّ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: «إِنِّي لَأُحَدِّثُ بِالحَدِيثِ فَأَسهَرُ لَهُ مَخَافَةَ أَن أَكُونَ قَد أَخطَأتُ فِيهِ»

١٠٣١ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ، قَالَ: سَمِعتُ يَعقُوبَ بنَ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ يَزِيدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَيَّاشَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ خَلَفَ بنَ سَالِمٍ، يَقُولُ: «سَمَاعُ الحَدِيثِ هَيِّنٌ وَالخُرُوجُ مِنهُ شَدِيدٌ»

اختِيَارُ الرِّوَايَةِ مِن أَصلِ الكِتَابِ لِأَنَّهُ أَبعَدُ مِنَ الخَطَأِ وَأَقرَبُ لِلصَّوَابِ

الِاحتِيَاطُ لِلمُحَدِّثِ وَالأَولَى بِهِ أَن يَروِيَ مِن كِتَابِهِ لِيَسلَمَ مِنَ الوَهمِ وَالغَلَطِ وَيَكُونَ جَدِيرًا بِالبُعدِ مِنَ الزَّلَلِ.

١٠٣٢ - فَقَد أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، فِي كِتَابِهِ أنا أَبُو المَيمُونِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ رَاشِدٍ البَجَلِيُّ، أنا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو البَصرِيُّ، وأنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ عَبدِ اللهِ، أنا أَبُو المَيمُونِ البَجَلِيُّ، نا أَبُو زُرعَةَ، قَالَ:

Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn]'in yanında [Eyyûb es-Sahtiyânî'nin önemli râvileri] Hammâd b. Zeyd ve İbn Uleyye'den bahsedildi. Hammâd, Eyyûb'dan rivayetleri ezberleyerek İbn Uleyye ise yazarak almıştı. Ebû Nuaym şöyle demiştir: "Seni temin ederim ki kitaba müracaat etmeyen hiç kimsenin hata etmeyeceğinden emin olunmaz."

1033- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Fazl b. Ziyâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "İbnü'l-Mübârek'ten[1] daha az hata eden biri yoktu. Çünkü o, kitaptan nakleden biriydi. Kitaptan nakleden kimsenin büyük hatası neredeyse olmaz. Vekî' hafızasından nakledip kitabına bakmazdı. [Bu sebeple] hata ederdi. Kişinin hafızası ne kadar kuvvetli olabilir ki?"

1034- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] şöyle demiştir: "Vekî' [b. el-Cerrâh] ve Abdurrahman [b. Mehdî] ihtilaf ettiğinde, Abdurrahman daha sağlamdır. Zira o, daha yakın zamanda kitaba bakmıştır."

1035- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû Bekir el-İsmâîlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Muhammed b. Seyyâr el-Ferheyânî [ö. 300-310/912-923 arası] şöyle demiştir: "'Hadislerimin tamamını biliyorum' diyeni itham ederim. Zira dünyanın sayılı hafızlarından olmasına rağmen İshak b. İbrahim [İbn Râhûye]'nin insanlara ezberden okuduklarında 700 kadar hatalı hadis bulunduğu bilgisi bana ulaştı."

1036- "İbn Rizk → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Hemmâm [b. Yahyâ] [ö. 163/780] bir gün bize nakilde bulundu. Ona 'Yezîd b. Zürey' → Saîd → Katâde' isnâdıyla tam tersi bir rivayet aktarınca gidip kitaba baktı, sonra aradığını bulup 'Affân, farkında olmadan hata etmişim görüyor musun?' dedi." Affân şöyle dedi: "Hemmâm yakın zamanda kitaba bakıp da bize naklettiğinde nadiren hata yapardı." Babam sözlerine şöyle devam etti:[2] "Hemmâm'dan son zamanlarında hadis işiten kimseler daha sağlamdır. Zira Hemmâm hayatının sonlarında yaşlılıktan dolayı rahatsızlanıp daha çok kitaba bakar oldu. Bu sebeple daha az hata yaptı."

1 Tahhân neşrinde "İbn" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 11) "kâle ebî ve men semi'a" ifadesi tashifli olarak "kâle innî ve men semi'a" şeklinde kaydedilmiş ve bu durumda sözün faili Affân olmuştur. Tercümede ise Acâc (I, 664) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 22) neşirlerindeki ifade dikkate alınarak söz Ahmed b. Hanbel'e nispet edilmiştir [çevirenin notu].

سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ، وَذُكِرَ، عِندَهُ حَمَّادُ بنُ زَيدٍ وَابنُ عُلَيَّةَ وَأَنَّ حَمَّادًا حَفِظَ عَن أَيُّوبَ وَابنَ عُلَيَّةَ كَتَبَ، فَقَالَ: «ضَمِنتُ لَكَ أَنَّ كُلَّ مَن لَا يَرجِعُ إِلَى كِتَابٍ لَا يُؤمَنُ عَلَيهِ الزَّلَلُ»

١٠٣٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، حَدَّثَنِي الفَضلُ بنُ زِيَادٍ، قَالَ: قَالَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: «مَا كَانَ أَحَدٌ أَقَلَّ سَقطًا مِنَ بن المُبَارَكِ كَانَ رَجُلًا يُحَدِّثُ مِن كِتَابٍ وَمَن حَدَّثَ مِن كِتَابٍ لَا يَكَادُ يَكُونُ لَهُ سَقطُ كَبِيرِ شَيءٍ وَكَانَ وَكِيعٌ يُحَدِّثُ مِن حِفظِهِ وَلَم يَكُن يَنظُرُ فِي كِتَابٍ وَكَانَ يَكُونُ لَهُ سَقطٌ كَم يَكُونُ حَفِظَ الرَّجُلُ»

١٠٣٤ - أنا ابنُ رِزقٍ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ: «إِذَا اختَلَفَ وَكِيعٌ وَعَبدُ الرَّحمَنِ فَعَبدُ الرَّحمَنِ أَثبَتُ لِأَنَّهُ أَقرَبُ عَهدًا بِالكِتَابِ»

١٠٣٥ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، أنا أَبُو بَكرٍ الإِسمَاعِيلِيُّ، قَالَ: قَالَ لَنَا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَيَّارٍ الفَرهَيَانِيُّ: «كُلُّ مَن يَقُولُ أَعرِفُ حَدِيثِي كُلَّهُ فَأَنَا أَتَّهِمُهُ وَبَلَغَنِي أَنَّ إِسحَاقَ بنَ إِبرَاهِيمَ وَكَانَ مِن أَحفَظِ أَهلِ الدُّنيَا وُجِدَ لَهُ سَبعُمِائَةِ حَدِيثٍ خَطَأٍ مِمَّا سَمِعَ النَّاسُ مِنهُ مِن ظَهرِ قَلبِهِ»

١٠٣٦ - وأنا ابنُ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ، قَالَ عَفَّانُ: نَا يَومًا، هَمَّامٌ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ إِنَّ يَزِيدَ بنَ زُرَيعٍ نَا عَن سَعِيدٍ عَن قَتَادَةَ ذَكَرَ خِلَافَ ذَلِكَ الحَدِيثِ قَالَ: فَذَهَبَ فَنَظَرَ فِي الكِتَابِ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: يَا عَفَّانُ أَلَا تَرَانِي أُخطِئُ وَأَنَا لَا أَعلَمُ قَالَ عَفَّانُ: فَكَانَ هَمَّامٌ إِذَا حَدَّثَنَا بِقُربِ عَهدٍ بِالكِتَابِ فَقَلَّمَا كَانَ يُخطِئُ قَالَ أَبِي وَمَن سَمِعَ مِن هَمَّامٍ بِأَخَرَةٍ فَهُوَ أَجوَدُ لِأَنَّ هَمَّامًا كَانَ فِي آخِرِ عُمُرِهِ أَصَابَتهُ زَمَانَةٌ فَكَانَ يَقرُبُ عَهدُهُ بِالكِتَابِ فَقَلَّمَا كَانَ يُخطِئُ.

1037- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Varrâk → Muhammed b. el-Hüseyin b. Mükrem → Ebû Hafs Amr b. Ali → Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] → Osman b. el-Esved" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ebî Müleyke [ö. 117/735-6] şöyle demiştir: "Allah Resûlü ihramlıyken Meymûne [ö. 51/671] ile evlendi." Ebû Hafs [el-Fellâs] şöyle demiştir: "Ebû Âsım daha sonraki bir naklinde 'Hz. Âişe'den' diyerek nakletti. Bunun üzerine ona 'Bu rivayeti bize defterden sen yazdırmıştın. Orada Âişe yoktu.' deyince 'Âişe'yi [şimdilik] bir kenara bırakın, bir kontrol edeyim.' dedi."

1038- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Abdürrezzâk b. Hemmâm bana 'Bir tane de olsa benden kitaptan olmayan bir hadis yaz.' deyince ona 'Hayır, bir harf dahi yazmam.' şeklinde karşılık verdim."

1039- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Hüseyin b. el-Hasan er-Râzî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Ashâbımız içinde Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'den daha hafızı yoktur. Bana onun yalnızca kitaptan nakilde bulunduğu haberi ulaştı. O bizim için iyi bir örnektir."

1040- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Muhammed b. Salih b. Hâni → Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bildiğime göre ashâbımızın en hafızı Ahmed b. Hanbel'dir. Buna rağmen bir hadis nakletme ihtiyacı hasıl olduğunda neredeyse sadece kitaptan naklederdi."

1041- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf → Ahmed b. Fâris eş-Şîrâzî → Ebû Ya'lâ Abdülmümin b. Halef → Sehl b. el-Mütevekkil el-Buhârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "Dostum Ahmed b. Hanbel bana 'Yalnızca kitaptan naklet.' dedi."

١٠٣٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيِّ البَصرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الوَرَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُكرَمٍ، نا أَبُو حَفصٍ عَمرُو بنُ عَلِيّ نا أَبُو عَاصِمٍ، نا عُثمَانُ بنُ الأَسوَدِ، عَنِ ابنِ أَبِي مُلَيكَةَ، : أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ مَيمُونَةَ وَهُوَ مُحرِمٌ قَالَ أَبُو حَفصٍ: فَلَمَّا كَانَ بَعدُ قَالَ عَن عَائِشَةَ فَقُلتُ لِأَبِي عَاصِمٍ: أَنتَ أَملَلتَهُ عَلَينَا مِنَ الدَّفترِ وَلَيسَ فِيهِ عَائِشَةُ فَقَالَ: دَعُوا عَائِشَةَ حَتَّى أَنظُرَ فِيهِ.

١٠٣٨ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَحمَدَ بنِ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ وَأَنَا أَسمَعُ حَدَّثَكُم عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: قَالَ لِي عَبدُ الرَّزَّاقِ: اكتُب عَنِّي وَلَو حَدِيثًا وَاحِدًا مِن غَيرِ كِتَابٍ فَقُلتُ: «لَا وَلَا حَرفًا»

١٠٣٩ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيِّ الوَرَّاقُ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَردَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا الحُسَينُ بنُ الحَسَنِ الرَّازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «لَيسَ فِي أَصحَابِنَا أَحفَظُ مِن أَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ وَبَلَغَنِي أَنَّهُ لَا يُحَدِّثُ إِلَّا مِن كِتَابٍ وَلَنَا فِيهِ أُسوَةٌ»

١٠٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحِ بنِ هَانِئٍ، نا يَحيَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «عَهدِي بِأَصحَابِنَا وَأَحفَظُهُم أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ فَلَمَّا احتَاجَ أَن يُحَدِّثَ، لَا يَكَادُ يُحَدِّثُ إِلَّا مِن كِتَابٍ»

١٠٤١ - أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، نا أَحمَدُ بنُ فَارِسٍ الشِّيرَازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا يَعلَى عَبدَ المُؤمِنِ بنَ خَلَفٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ سَهلَ بنَ المُتَوَكِّلِ البُخَارِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: قَالَ لِي سَيِّدِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: لَا تُحَدِّثنِي إِلَّا مِن كِتَابٍ.

1042- "Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan'da- → Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Fakîh → Muhammed b. Abdullah b. Esîd → Ali b. Ravhân" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Câbir el-Mervezî [ö. 251-260/865-874 arası] "Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'le beraber otururduk" demiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Hadisi zikreder, ezberler ve ezberi sağlamlaştırırdık. Yazmaya sıra gelince o 'Kitap daha iyi hafızdır' der ve hemen oturduğu yerden sıçrayıp [hadisin bulunduğu] kitabı getirirdi."

1043- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Ali İbnü's-Savvâf" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işitmiştir: "Babamın kitap olmadan ezberden naklettiğini gördüğüm hadis sayısı 100'den azdır."

1044- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî -Kûfe'de- → Hasan b. Muhammed b. Şu'be" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İbrahim Murabba' el-Hâfız [ö. 286/899-900] şöyle demiştir: "Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe bize geldi. Bağdat ayağa kalktı. Rusâfe Mescidi'nde onun için bir minber hazırlandı. Meclisine oturdu, hafızasından 'Şerîk [b. Abdullah] bize tahdîs etti' diye söze başladı, sonrasında 'Burası Bağdat, ayağımın kaymasından endişe ederim. Ebû Şeybe [ö. ?], kitabı getir.' dedi.

1045- "İbn Ali b. el-Hasan el-Alevî -bana Kûfe'den yazdı- -bunu ayrıca Mekkî b. İbrahim eş-Şîrâzî de bana ondan nakletmiştir → Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî → Ebû Muhammed Hasan b. İbrahim -Şiraz'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ca'fer b. Dürüsteveyh [ö. 270-280/883-894 arası] şöyle demiştir: "Ali b. el-Medînî Sâmerrâ'da bir minbere oturtuldu. Ardından 'Bu meclise oturan kimsenin kitaptan nakilde bulunması yadırganır.' dedi. Hafızasından naklettiği ilk hadiste hata etti. Daha sonra yedi sene hafızasından nakilde bulundu, tek bir hadiste hata etmedi."

3. Muhaddisin Hafızasından Nakilde Bulunabileceği ve Hadisin Lafzıyla Değil, Manasıyla Rivayet Edilmesine Dair Görüşler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisi iyi belleyip ezberlemiş kimse için hafızadan rivayet caizdir.

١٠٤٢ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، لَفظًا بِأَصبَهَانَ نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الفَقِيهُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أُسَيدٍ، نا عَلِيُّ بنُ رَوحَانَ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ جَابِرٍ المَروَزِيُّ، قَالَ: كُنَّا نُجَالِسُ أَبَا عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ قَالَ: فَيَذكُرُ الحَدِيثَ وَنَحفَظُهُ وَنُتقِنُهُ فَإِذَا أَردنَا أَن نكتُبَهُ قَالَ: الكِتَابُ أَحفَظُ قَالَ: فَنكتُبُ صَفحَةً وَيَجِيءُ بِالكِتَابِ.

١٠٤٣ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيِّ بنِ الصَّوَّافِ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «مَا رَأَيتُ أَبِي فِي حِفظِهِ حَدَّثَ مِن، غَيرِ كِتَابٍ إِلَّا بِأَقَلَّ مِن مِائَةِ حَدِيثٍ»

١٠٤٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الشَّيبَانِيُّ، بِالكُوفَةِ نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعبَةَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ مُرَبَّعٌ الحَافِظُ قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ فَانقَلَبَت بِهِ بَغدَادُ وَنُصِبَ لَهُ المِنبَرُ فِي مَسجِدِ الرَّصَافَةِ فَجَلَسَ عَلَيهِ فَقَالَ مِن حِفظِهِ نا شَرِيكٌ ثُمَّ قَالَ: «هِيَ بَغدَادُ وَأَخَافُ أَن تَزَلَّ قَدَمٌ بَعدَ ثُبُوتِهَا يَا أَبَا شَيبَةَ هَاتِ الكِتَابَ»

١٠٤٥ - كَتَبَ إِلَيَّ ابنُ عَلِيِّ بنِ الحَسَنِ العَلَوِيُّ مِنَ الكُوفَةِ، وَحَدَّثَنِيهِ مَكِّيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ الشِّيرَازِيُّ عَنهُ قَالَ: أنا أَبُو الفَضلِ مُحَمَّدُ بنُ جعفَرٍ الخُزَاعِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ إِبرَاهِيمَ، بِشِيرَازَ يَقُولُ: سَمِعتُ جعفَرَ بنَ دُرُستُويه يَقُولُ: أُقعِدَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ بِسَامُرَّا عَلَى مِنبَرٍ فَقَالَ: يَقبُحُ بِمَن جَلَسَ هَذَا المَجلِسَ أَن يُحَدِّثَ مِن كِتَابٍ فَأَوَّلُ حَدِيثٍ حَدَّثَ مِن حِفظِهِ غَلَطَ فِيهِ، ثُمَّ حَدَّثَ سَبعَ سِنِينَ مِن حِفظِهِ لَم يُخطِئ فِي حَدِيثٍ وَاحِدٍ.

جَوَازُ رِوَايَةِ المُحَدِّثِ مِن حِفظِهِ، وَالقَولُ فِي تَأدِيَةِ مَعنَى الحَدِيثِ دُونَ لَفظِهِ

الرِّوَايَةُ عَنِ الحِفظِ جَائِزَةٌ لِمَن كَانَ مُتقِنًا لَهَا مُتَحَفِّظًا فِيهَا.

1046- “Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Fârisî → Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî → Fazl b. Sehl el-A‘rec → Ali b. Abdullah → Eyyûb b. el-Mütevekkil” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: “Ezberlemek demek hadisi iyi bellemek (*itkân*) demektir.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bununla birlikte râvinin kitabını mütalaa etmeyi ve devamlı gözden geçirmeyi ihmal etmemesi gerekmektedir.

1047- “Muhammed b. Ubeydullah el-Hinnâî → Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. es-Sıddîk el-Mervezî → Ebû Recâ Muhammed b. Hamdûye es-Sincî → Rukâd b. İbrahim → Ebû Isme [Nuh b. Ebî Meryem] → İbrahim b. Meymûn es-Sâiğ” isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi‘ şöyle demiştir: “İbn Ömer yazdıklarına bakmadan evden çıkmazdı.”

1048- “Hallâl’ın kardeşi Hüseyin b. Muhammed → Ebû Sâdık Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Kazzâz -Estereâbâd’da- → Ebû Nuaym [Abdülmelik b. Muhammed] b. Adî el-Hâfız → Ammâr b. Recâ → Ali b. [el-Hasan b.] Şakîk[1] → Ebû Hamza [Muhammmed b. Meymûn] → İbrahim [b. Meymûn] es-Sâiğ” isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi‘ şöyle demiştir: “İbn Ömer çarşıya çıkacağı zaman yazdıklarına bakardı.” Ammâr [b. Recâ] [ö. 268/881-2] Ali [b. el-Hasan b. Şakîk]’e [ö. 215/830] “Hadis için mi bakardı?” diye sordu. Ali “Evet.” cevabını verdi.

1049- “Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Cerîr [b. Abdülhamîd] → A‘meş” isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî][2] şöyle demiştir: “Sürekli gözden geçirdiğimiz yazılı notlarımız var.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ezberlediği şeyler için kitaplarına bakması gerekir. Çünkü ezberi tekrar etmek daha doğru olup onlara ihtimam göstermek daha faydalıdır.

1050- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Osman ed-Dekkâk → Ali b. el-Hüseyin el-Isfahânî → Muhammed b. Halef Vekî‘ → Muhammed b. Yezîd → Amr b. Bahr → Asmaî” isnâdıyla nakledildiğine göre Halil b. Ahmed şöyle demiştir: “Ezberindekini tekrarlaman, senin için kitaplarındakini korumaktan daha evladır.”

---

1 Tahhân neşrinde (II, 14) “Ali b. Şefîk” şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı ve Acâc’ın da zapt ettiği (I, 669) gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 14) şeklinde “Hüseyin” şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı ve Acâc’ın da zapt ettiği (I, 669) gibi olmalıdır [çevirenin notu].

١٠٤٦ - وَقَد أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ الفَارِسِيُّ، نا القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ المَحَامِلِيُّ، نا فَضلٌ يَعنِي ابنَ سَهلٍ الأَعرَجَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بنُ المُتَوَكِّلِ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، قَالَ: «الحِفظُ الإِتقَانُ»

وَيَنبَغِي مَعَ هَذِهِ الحَالِ أَن لَا يَغفُلَ الرَّاوِي عَن مُطَالَعَةِ كُتُبِهِ وَتَعَاهُدِهَا وَالنَّظَرِ فِيهَا.

١٠٤٧ - فَقَد أَخبَرَنَا مُحمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحِنَّائِيُّ، أنا أَبُو مُحمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ الصِّدِّيقِ المَروَزِيُّ، أنا أَبُو رَجَاءٍ مُحمَّدُ بنُ حَمدُويَه السِّنجِيُّ أنا رُقَادُ بنُ إِبرَاهِيمَ، عَن أَبِي عِصمَةَ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مَيمُونٍ الصَّائِغِ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، «أَنَّهُ كَانَ لَا يَخرُجُ كُلَّ غَدَاةٍ حَتَّى يَنظُرَ فِي كُتُبِهِ»

١٠٤٨ - وَأَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ مُحمَّدٍ، أَخُو الخَلَّالِ نا أَبُو صَادِقٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عُمَرَ القَزَّازُ بِإِستِرَابَاذَ أنا أَبُو نُعَيمِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا عَمَّارُ بنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ شَقِيقٍ، أنا أَبُو حَمزَةَ، أنا إِبرَاهِيمُ الصَّائِغُ، أنا نَافِعٌ، أَنَّ ابنَ عُمَرَ، كَانَ إِذَا خَرَجَ إِلَى السُّوقِ نَظَرَ فِي كُتُبِهِ قَالَ عَمَّارٌ: قُلتُ لِعَلِيٍّ فِي الحَدِيثِ قَالَ: «نَعَم»

١٠٤٩ - أنا مُحمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا جَرِيرٌ، عَنِ الأَعمَشِ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: «إِنَّ لَنَا كُتُبًا نَتَعَاهَدُهَا»

وَيَجِبُ أَن يَنظُرَ مِن كُتُبِهِ فِيمَا عَلِقَ بِحِفظِهِ قُلتُ وَيَتَعَاهَدُ المَحفُوظَ أَولَى وَالمُرَاعَاةُ لَهُ أَعَمُّ نَفعًا.

١٠٥٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الدَّقَّاقُ، أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ خَلَفٍ وَكِيعٌ، أَخبَرَنِي مُحمَّدُ بنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ بَحرٍ، حَدَّثَنِي الأَصمَعِيُّ، عَنِ الخَلِيلِ بنِ أَحمَدَ، قَالَ: «تَعَهُّدُ مَا فِي صَدرِكَ أَولَى بِكَ مِن تَحَفُّظِ مَا فِي كُتُبِكَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şüphe etmediği şeyleri nakleder. Ezberinde şüpheye düştüğü şeyleri rivayet etmekten kaçınmalıdır.

1051- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî -Cürcân'da- → Hadramî -Mutayyen- → Dırâr b. Surad → Abdullah b. Vehb → Amr b. el-Hâris → Yahyâ b. Meymûn -ki İbn Vehb onun Mısırlıların kadısı[1] olduğunu söylemiştir- → Ebû Musa el-Gâfikî" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Benden sonra bir topluluk size gelip hadisimi soracak. Yalnızca ezberlediklerinizi onlara nakledin. Bilinçli olarak benim adıma yalan söyleyen kimse cehennemdeki yerine hazırlansın."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Musa'nın ismi Mâlik b. Ubâde'dir. Bu hadisi Mısırlı iki râvi Ahmed b. Salih ve Yunus b. Abdüla'lâ [ö. 264/877], "İbn Vehb → Yahyâ b. Meymûn → Vedâ'a el-Hamdî" kanalıyla Ebû Musa [İsa b. İbrahim] el-Gâfikî'den [ö. 261/874] nakletti. İbn Lehîa da rivayeti Amr b. el-Hâris'ten aynı şekilde nakletti. Ancak o, Ebû Musa'nın nisbesinde hata etti.

1052- "Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed b. İsa b. Musa el-Bezzâr → Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mısrî → Bekir[2] b. Sehl → Abdullah b. Yusuf → İbn Lehîa → Amr b. el-Hâris → Yahyâ b. Meymûn" isnâdıyla nakledildiğine göre Vedâ'a el-Hamdî kendisinin Ukbe b. Âmir [ö. 58/678] hadis naklederken Mâlik b. Atâhiyye el-Gâfikî'nin [ö. ?] yanında olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: "Arkadaşınız gafil veya helak olmuş biri! Allah Resûlü veda haccında şöyle buyurarak bizleri sorumlu kıldı: Kur'an'a yapışın. Benden hadis nakletmek isteyen bir toplulukla karşılaşacaksınız. Bir şeyi iyi anlayan onu nakletsin. Söylemediğim bir şeyi nakledip bana iftira atan cehennemdeki yerine veya evine -Allah Resûlü'nün hangisini söylediğini hatırlamıyorum- hazırlansın."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mâlik b. Atâhiyye, Gâfikî değil, Tücîbî'dir. Hz. Peygamber'le sohbeti olup ondan rivayeti vardır. Tanınan biridir. Ancak bu hadisin râvisi tartışmasız Mâlik b. Ubâde Ebû Musa el-Gâfikî'dir.

---

1 Tahhân neşrinde (II, 15) "kâs/kıssacı" şeklinde ise de doğrusu metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (I, 671) "Zekeriyyâ" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Oldukça yaygın bir isnâd ağıyla aktarılan "*men kezebe*" hadisinin bu tariki için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 296.

وَيُحَدِّثُ بِمَا لَا يُدَاخِلُهُ فِيهِ الشَّكُّ وَمَا شَكَّ فِي حِفظِهِ لَزِمَهُ أَن يُمسِكَ عَنهُ.

١٠٥١ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الإِسمَاعِيلِيُّ، بِجُرجَانَ أنا الحَضرَمِيُّ يَعنِي مُطَيَّنًا، نا ضِرَارُ بنُ صُرَدٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ، عَن عَمرِو بنِ الحَارِثِ، عَن يَحيَى بنِ مَيمُونٍ، قَالَ ابنُ وَهبٍ: قَاضِي كَانَ لِأَهلِ مِصرَ عَن أَبِي مُوسَى الغَافِقِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «سَيَأتِيكُم قَومٌ مِن بَعدِي يَسأَلُونَكُم عَن حَدِيثِي فَلَا تُحَدِّثُوهُم إِلَّا بِمَا تَحفَظُونَ فَمَن كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

اسمُ أَبِي مُوسَى: مَالِكُ بنُ عُبَادَةَ وَقَد رَوَى هَذَا الحَدِيثَ أَحمَدُ بنُ صَالِحٍ وَيُونُسُ بنُ عَبدِ الأَعلَى المِصرِيَّانِ عَنِ ابنِ وَهبٍ فَقَالَ عَن يَحيَى بنِ مَيمُونٍ عَن وَدَاعَةَ الحَمدِيِّ عَن أَبِي مُوسَى الغَافِقِيِّ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ ابنُ لَهِيعَةَ عَن عَمرِو بنِ الحَارِثِ إِلَّا أَنَّهُ وَهِمَ فِي نَسَبِ أَبِي مُوسَى.

١٠٥٢ - أَنَاهُ أَبُو القَاسِمِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ مُوسَى البَزَّازُ نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المِصرِيُّ نا بَكرُ بنُ سَهلٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ، نا ابنُ لَهِيعَةَ، عَن عَمرِو بنِ الحَارِثِ، عَن يَحيَى بنِ مَيمُونٍ، أَنَّ وَدَاعَةَ الحَمدِيَّ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ كَانَ بِجَنبِ مَالِكِ بنِ عَتَاهِيَةَ الغَافِقِيِّ وَعُقبَةَ بنِ عَامِرٍ يَعنِي يُحَدِّثُ فَقَالَ مَالِكٌ: «إِنَّ صَاحِبَكُم غَافِلٌ أَو هَالِكٌ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَهِدَ إِلَينَا فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ» فَقَالَ: «عَلَيكُم بِالقُرآنِ فَإِنَّكُم سَتُؤَخَّرُونَ إِلَى قَومٍ يَشتَهُونَ الحَدِيثَ عَنِّي فَمَن عَقَلَ شَيئًا فَليُحَدِّث بِهِ وَمَنِ افتَرَى عَلَيَّ فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ أَو بَيتًا مِن جَهَنَّمَ لَا أَدرِي أَيُّهُمَا قَالَ»

مَالِكُ بنُ عَتَاهِيَةَ تُجِيبِيٌّ وَلَيسَ بِغَافِقِيٍّ وَلَهُ صُحبَةٌ وَرِوَايَةٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَعرُوفَةٌ وَأَمَّا هَذَا الحَدِيثُ فَإِنَّ رَاوِيَهُ مَالِكُ بنُ عُبَادَةَ أَبُو مُوسَى الغَافِقِيُّ مِن غَيرِ خِلَافٍ فِيهِ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis zinde değilse talebe onu hafızasından rivayet etmeye zorlamamalıdır.

1053- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Ezher → İbnü'l-Gallâbî → İbrahim b. el-Münzir → Abdullah b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre bir adama bir hadis soruldu, "O hadisi çok iyi bilmiyorum. Ancak Câbir b. Abdullah'ın hadis nakletmeye zorlandığını ve bu sebeple istediği şekilde nakledemediğini gördüm."

1054- "İbnü'l-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî] → Hüseyin b. el-Hasan" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: "Süfyân [es-Sevrî]'ye hadis sorardım, 'Bunu sonra sor, şunu da. Dört yıldır kitaplarımı mütalaa edemedim.' derdi."

1055- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Abdurrahman ez-Zührî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Abdullah b. Sâbûr [ed-Dakîkî] [ö. 313/925], adamın biri "Bana hafızandan naklet." deyince Ebû Nuaym [Ubeyd b. Hişâm] el-Halebî'nin [ö. 241-250/855-865 arası] şu cevabı verdiğini işitmiştir: "Bir adama soru sorup 'Bize hafızandan naklet.' dersen bildiğini de unutur."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Zannederim A'meş Ashâbü'l-hadîs'e yönelik şu sözleriyle de bunu kastediyordu: "Çevresini sardığınız kimseyi yalana itiyorsunuz."

1056- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Rumeyh en-Nesevî → Musa b. el-Hasan el-Mısrî → Selm[1] b. Cünâde → babası [Cünâde b. Selm]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, A'meş'i şöyle derken işitmiştir: "Çevresini sardığınız kimseyi yalana itiyorsunuz."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis ezberi iki şekilde olur: İlki lafızlarını ezberleyip harfiyen tekrarlamaktır. Ötekisi lafza bakmaksızın manalarını ezberlemektir. Râvinin hadisleri duyduğu şekilde lafızlarıyla nakletmesi en güzel olanıdır. Zira bu, cevaz ve sıhhatine dair ittifak bulunmasının yanında kişi için en uygun olanıdır.

1 Acâc neşrinde (II, 673) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن لَا يُكرِهَ المُحَدِّثَ عَلَى الرِّوَايَةِ مِن حِفظِهِ إِذَا لَم يَحضُرهُ النَّشَاطُ لِذَلِكَ.

١٠٥٣ - فَقَد أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَابِيِّ، نا إِبرَاهِيمُ هُوَ ابنُ المُنذِرِ نا عَبدُ اللهِ بنُ مُوسَى، قَالَ: قِيلَ لِرَجُلٍ وَسُئِلَ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ: «لَا أُثبِتُهُ لَقَد رَأَيتُ جَابِرَ بنَ عَبدِ اللهِ أُكرِهَ عَلَى حَدِيثٍ فَجَاءَ بِهِ عَلَى غَيرِ مَا يُرِيدُ»

١٠٥٤ - أنا بَانُ الفَضلُ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ الحَسَنِ، قَالَ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ كُنتُ أَسأَلُ سُفيَانَ فَيَقُولُ: «أَخِّر هَذَا أَخِّر هَذَا لَم أُطَالِع كُتُبِي مُنذُ أَربَعَ سِنِينَ»

١٠٥٥ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الزُّهرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَابُورَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ يَعنِي الحَلَبِيَّ، وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: حَدِّثنِي مِن، حِفظِكَ فَقَالَ: إِذَا سَأَلتَ الرَّجُلَ فَقُلتَ لَهُ: حَدِّثنَا مِن حِفظِكَ طَارَ حِفظُهُ.

وَلَا أَحسِبُ الأَعمَشَ عَنَى إِلَّا هَذَا بِقَولِهِ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «مَا أَطفَتُم بِأَحَدٍ إِلَّا حَمَلتُمُوهُ عَلَى الكَذِبِ»

١٠٥٦ - أَنَاهُ أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ أنا أَبُو سَعِيدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ رُمَيحٍ النَّسَوِيّ نا مُوسَى بنُ الحَسَنِ المِصرِيُّ، نا سَلمُ بنُ جُنَادَةَ، نا أَبِي قَالَ: سَمِعتُ الأَعمَشَ، يَقُولُ: «مَا أَطفَتُم بِأَحَدٍ إِلَّا حَمَلتُمُوهُ عَلَى الكَذِبِ»

وَالحِفظُ لِلحَدِيثِ عَلَى ضِربَينِ: أَحَدُهُمَا حِفظُ أَلفَاظِهِ وَعَدِّ حُرُوفِهِ، وَالآخَرُ حِفظُ مَعَانِيهِ دُونَ اعتِبَارِ لَفظِهِ وَالمُستَحَبُّ لِلرَّاوِي أَن يُورِدَ الأَحَادِيثَ بِأَلفَاظِهَا الَّتِي سَمِعَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ أَسلَمُ لَهُ مَعَ الِاتِّفَاقِ عَلَى جَوَازِهِ وَصِحَّتِهِ.

1057- “Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Ubeydullah b. Muhammed b. İshak el-Bezzâz → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ali b. el-Ca‘d → Mübârek b. Fedâle” isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî], kişinin hadisi işittiği gibi nakletmesinden hoşlanırdı.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hasan hadislerin lafızla değil, manayla rivayet edilmesine cevaz verenlerdendir. Bununla birlikte görüşü hadisin işitildiği gibi nakledilmesidir. Hadislerin harfiyen nakledilmesi hususunda tavizsiz olup mana ile rivayete cevaze vermeyenler ise mütekaddim ulemanın büyüklerinden ve selefin önde gelenlerinden bir topluluktur.

1058- “Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Basrî → Asmaî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbn Avn’ı şöyle derken işitmiştir: “Harfi harfine rivayet konusunda tavizsiz olan üç kişiyle karşılaştım ve yine mana ile rivayete ruhsat veren üç kişiyle karşılaştım. [Ruhsat verenler] Hasan [el-Basrî], Şa‘bî ve [İbrahim] en-Nehaî; Ashâbü’l-hurûf [yani lafızlara dikkat edenler] ise Kâsım b. Muhammed [ö. 107/725 {?}], Recâ b. Hayve ve Muhammed b. Sîrîn’dir.”

1059- “Ebû Bekir el-Berkânî → Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Yahyâ et-Temîmî → Ebû Avâne Ya‘kûb b. İshak el-İsferâyînî → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc el-Merrûzî -Tarsus’ta-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Hâlid b. el-Hâris hadis işittiği gibi nakledip ‘Buna yakın veya buna benzer.’ derdi. İbn Mehdî de hadisi işittiği gibi naklederdi. Vekî‘ ise böyle yapmaya çalışırdı. Bazen bazı harf ve lafızlarda ‘Yani bunun gibi bir şey.’ derdi.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadislerin lafzen rivayet edilmesi gerektiği görüşünde olan birinin, sadece kendisinden hadisi yazarak alanlara nakilde bulunduğu, hadisi kendisinden ezberleyerek alanlara nakilde bulunmayı ise talebenin rivayet ederken hataya düşmesi endişesinden dolayı hoş karşılamadığı nakledilir.

1060- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da‘lec → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → İbrahim b. Saîd → İbn Uyeyne” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd → Abdullah b. Ahmed el-Gazzâ → İbrahim b. Saîd el-Cevherî → İbn Uyeyne” isnâdlarıyla nakledildiğine göre

١٠٥٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ البَزَّازُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا عَلِيُّ بنُ الجَعدِ، أنا مُبَارَكٌ هُوَ ابنُ فَضَالَةَ عَنِ الحَسَنِ، «أَنَّهُ كَانَ يَستَحِبُّ أَن يُحَدِّثَ الرَّجُلُ الحَدِيثَ كَمَا سَمِعَ»

وَكَانَ الحَسَنُ مِمَّن يَذهَبُ إِلَى جَوَازِ الرِّوَايَةِ عَلَى المَعنَى دُونَ اللَّفظِ وَرَأيُهُ مَعَ هَذَا استِحبَابُ الأَدَاءِ كَمَا سَمِعَ فَأَمَّا مَن شَدَّدَ فِي الحُرُوفِ وَرَأَى أَنَّ تَغيِيرَ اللَّفظِ غَيرُ جَائِزٍ فَجَمَاعَةٌ مِن أَعيَانِ السَّلَفِ وَكِبَارِ المُتَقَدِّمِينَ.

١٠٥٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ نا أَبُو مُسلِمٍ إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ البَصرِيُّ قَالَ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ عَونٍ، يَقُولُ: أَدرَكتُ ثَلَاثَةً يُشَدِّدُونَ فِي الحُرُوفِ وَثَلَاثَةً يُرَخِّصُونَ فِي المَعَانِي فَأَمَّا أَصحَابُ المَعَانِي: فَالحَسَنُ وَالشَّعبِيُّ وَالنَّخَعِيُّ، وَأَمَّا أَصحَابُ الحُرُوفِ: فَالقَاسِمُ بنُ مُحَمَّدٍ وَرَجَاءُ بنُ حَيوَةَ وَمُحَمَّدُ بنُ سِيرِينَ.

١٠٥٩ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أَخبَرَنَا الحُسَينُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى التَّمِيمِيُّ، نا أَبُو عَوَانَةَ يَعقُوبُ بنُ إِسحَاقَ الإِسفَرَايِينِيُّ نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَجَّاجِ أَبُو بَكرٍ المَرُّوذِيُّ، بِطَرَسُوسَ قَالَ: وَقَالَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: كَانَ خَالِدُ بنُ الحَارِثِ يَجِيءُ بِالحَدِيثِ كَمَا سَمِعَ وَيَقُولُ، نَحوَ هَذَا أَو شِبهَ هَذَا وَكَانَ ابنُ مَهدِيٍّ يَجِيءُ بِالحَدِيثِ كَمَا سَمِعَ وَكَانَ وَكِيعٌ يَجهَدُ أَن يَجِيءَ بِالحَدِيثِ كَمَا سَمِعَ فَكَانَ رُبَّمَا قَالَ: فِي الحَرفِ أَوِ الشَّيءِ يَعنِي كَذَا.

وَيُروَى عَن بَعضِ مَن كَانَ يَذهَبُ إِلَى وُجُوبِ اتِّبَاعِ اللَّفظِ أَنَّهُ كَانَ لَا يُحَدِّثُ إِلَّا لِمَن يَكتُبُ عَنهُ وَيَكرَهُ أَن يَحفَظَ عَنهُ حَدِيثَهُ خَوفًا مِنَ الوَهمِ عَلَيهِ وَالغَلَطِ حَالَ رِوَايَتِهِ.

١٠٦٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابنِ عُيَينَةَ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ الغَزَّاءُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ الجَوهَرِيُّ، أنا ابنُ عُيَينَةَ، قَالَ:

Muhammed b. Amr şöyle demiştir: "Hayır, vallahi yazıncaya kadar size nakilde bulunmam. Bana yalan izafe etmenizden endişe ediyorum." Gazzâ'nın [ö. ?] rivayetinde "Benden hatayla nakletmenizden" ifadesi yer alır.[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Daha başka muhaddisler ise ihtiyaten ve daha güvenilir olması için kendilerinden alınan hadislerin levhalara değil, sahifelere yazılmasını emrederlerdi.

1061- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ubeydullah b. Ömer [el-Kavârîrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hammâd b. Zeyd'i şöyle derken işitmiştir: "Ebû Cemre [Nasr b. İmrân] [ö. 127/745][2] kendisine levhaya [*sebbûrace*] yazmak üzere biri geldiği zaman 'Levhada [yazacaksan] sana nakletmem.' derdi. 'Neden?' diye sorulduğunda 'Çünkü istersen onu silebilirsin. Eğer sahifede olsa silemezdin.' cevabını verirdi."

4. Râvisi Dil Kaidelerinin Gereklerine Muhalefet Ettiğinde Hadisi Doğru Şekilde Nakletmeye Dair Görüşler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Lafzen rivayeti gerekli görenlerin bazısı hadisi işittiği şekilde herhangi bir değişiklik yapmadan dil hatasıyla nakleder. Bu tutum tâbiûndan Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbera [ö. 61-70/680-690 arası], İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi' ve Muhammed b. Sîrîn'den nakledilir.

1062- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Muhammed b. Sa'd -İbnü'l-Isfahânî- → Mervân b. Muâviye → A'meş" isnâdıyla nakledildiğine göre Umâre [b. Umeyr et-Teymî] [ö. 98/716-7] şöyle demiştir: "Ebû Ma'mer [Abdullah b. Sahbera] işittiği şekilde naklederek hadiste dil hatası yapardı."[3]

1063- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ebû Süleyman Muhammed b. el-Hüseyin b. Ali el-Harrânî → Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe -Askalan'da- → İbrahim b. Halef er-Remlî → Abdülcebbâr [b. el-Abbas] → A'meş[4]" isnâdıyla nakledildiğine göre Umâre b. Umeyr şöyle demiştir: "Ebû Ma'mer [Abdullah b. Sahbera] işittiği gibi nakletmek için hadiste dil hatası yapardı."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 389.

2 Bu isim Tahhân (II, 18) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 38) neşirlerinde "Ebû Cebele", Acâc'da ise "Ebû Hayle" (I, 676) şeklindedir. Ancak Hammâd b. Zeyd'in bu künyelere sahip hocalarının olmaması, buraya en uygun ismin Ebû Cemre olduğunu düşündürmektedir [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 540.

4 İbrahim, Abdülcebbâr ve A'meş'in görüşmeleri tarihen mümkünse de irtibatları ricâl kaynaklarından hareketle tespit edilememiştir [çevirenin notu].

قَالَ مُحَمَّدُ بنُ عمرٍو: «لَا وَاللهِ لَا أُحدِّثُكُم حَتَّى تكتبُوهُ إِنِّي أَخَافُ أَن تكذِبُوا عَلَيَّ وَفِي حَدِيثِ الغَزَّاءِ أَخَافُ أَن تَغلُطُوا عَلَيَّ»

وَكَانَ غيرُهُ يَأمُرُ بِالكِتَابَةِ عَنهُ فِي الصُّحُفِ دُونَ الأَلوَاحِ احتِيَاطًا وَتَوَثُّقًا.

١٠٦١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٍ، أنا دَعلَجٌ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، قَالَ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ، يَقُولُ: كَانَ أَبُو جمرة إِذَا أَتَاهُ إِنسَانٌ يَكتُبُ فِي سَبُّورَجَةٍ قَالَ: أَنَا لَا أُحدِّثُكَ فِي سَبُّورَجَةٍ قَالَ: لِمَه؟ قَالَ: لِأَنَّكَ إِذَا أَردتَ مَحَوتَهُ وَإِذَا كَانَ فِي صَحِيفَةٍ لَم تَمحُهُ.

القَولُ فِي رَدِّ الحَدِيثِ إِلَى الصَّوَابِ إِذَا كَانَ رَاوِيهِ قَد خَالَفَ مُوجِبَ الإِعرَابِ

بَعضُ مَن أَوجَبَ رِوَايَةَ الحَدِيثِ عَلَى لَفظِهِ كَانَ يَروِي الحَدِيثَ مَلحُونًا إِذَا كَانَ قَد سَمِعَهُ كَذَلِكَ وَلَا يُغَيِّرُهُ وَيُحكَى ذَلِكَ مِنَ التَّابِعِينَ عَن أَبِي مَعمَرٍ عَبدِ اللهِ بنِ سَخبَرَةَ وَنَافِعٍ مَولَى ابنِ عُمَرَ وَمُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ

١٠٦٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَعدٍ يَعنِي ابنَ الأَصبَهَانِيِّ، نا مَروَانُ بنُ مُعَاوِيَةَ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن عُمَارَةَ، قَالَ: «كَانَ أَبُو مَعمَرٍ يَلحَنُ فِي الحَدِيثِ يَتَّبِعُ مَا سَمِعَ»

١٠٦٣ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا أَبُو سُلَيمَانَ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ عَلِيٍّ الحَرَّانِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ قُتَيبَةَ بِعَسقَلَانَ نا إِبرَاهِيمُ بنُ خَلَفٍ الرَّملِيُّ، نا عَبدُ الجَبَّارِ، نا الأَعمَشُ، عَن عُمَارَةَ بنِ عُمَيرٍ: «أَنَّ أَبَانَ أَبَا مَعمَرٍ، كَانَ يَلحَنُ فِي الحَدِيثِ اقتِدَاءً بِمَا سَمِعَ»

1064- "Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hasnûn en-Nersî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → İshak b. Ebî İsrail → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla nakledildiğine göre İsmail b. Ümeyye [ö. 139-756-7] şöyle demiştir: "Nâfi'yi dil hatasından döndürmeye çalışırdık. Reddedip 'Dinlediğim neyse o!' derdi."

1065- "Ebû Nuaym el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Ubeydullah b. Sa'd ez-Zührî → Esved b. Âmir Şâzân → İsmail b. Uleyye" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Avn şöyle demiştir: "İbn Sîrîn hadiste dil hatası yapardı."

1066- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ebû Tahir İbn Ebî Hâşim → Musa b. Ubeydullah → İbn Ebî Sa'd → Mufaddal [b. Gassân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir] şöyle demiştir: "Evzâî dil hatası yapardı."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Evzâî, bu görüşte olduğu için değil, dili sürçtüğü için hata yapardı. Zira onunla ilgili asıl bilgi hadiste dil kusurunu düzeltmeye cevaz vediği şeklindedir. Daha sonra bu bilgiyi nakledeceğiz inşallah.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî [ö. 162/778], rivayeti işittiği gibi nakletmek için dil hatası yapan kimselerdendir.

1067- "Ali b. Ebî Ali → Ubeydullah b. Muhammed b. İshak el-Bezzâr → Abdullah[1] b. Muhammed → Ömer b. Şebbe" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî, Hasan [el-Basrî]'den nakilde bulunduğunda dil hatası yapmaz, Muhammed [b. Sîrîn]'den naklettiği zaman yapardı."

1068- "Muhammed b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Sehl b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre o, [Muhammed b. Beşşâr]'ı Bündâr [ö. 252/876] şöyle derken işitmiştir: "[Hadisi] dil kaidelerine uydurarak aktaran kişi [*men a'rebe*] [hadis ilminde] seçkin biri olamaz."[2]

---

1 Acâc neşrinde (II, 6) "Ubeydullah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 257-8.

١٠٦٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَسنُونَ النَّرسِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا إِسحَاقُ يَعنِي ابنَ أَبِي إِسرَائِيلَ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ أُمَيَّةَ، قَالَ: كُنَّا نَرُدُّ نَافِعًا عَنِ اللَّحنِ، فَيَأبَى يَقُولُ: إِلَّا الَّذِي سَمِعتُهُ.

١٠٦٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ سَعدٍ الزُّهرِيُّ، نا الأَسوَدُ بنُ عَامِرٍ شَاذَانُ نا إِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ، عَنِ ابنِ عَونٍ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ «أَنَّهُ كَانَ يَلحَنُ فِي الحَدِيثِ»

١٠٦٦ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، نا أَبُو طَاهِرِ بنُ أَبِي هَاشِمٍ نَامُوسُ بنُ عُبَيدِ اللهِ نا ابنُ أَبِي سَعدٍ، نا المُفَضَّلُ، قَالَ: قَالَ: أَبُو مُسهِرٍ: «كَانَ الأَوزَاعِيُّ يَلحَنُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: كَانَ الأَوزَاعِيُّ يَسبِقُهُ لِسَانُهُ إِلَى اللَّحنِ لَا أَنَّهُ كَانَ يَرَاهُ مَذهَبًا لِأَنَّ المَحفُوظَ عَنهُ إِجَازَةُ إِصلَاحِ اللَّحنِ فِي الحَدِيثِ وَسَنَذكُرُ الرِّوَايَةَ عَنهُ بِذَلِكَ بَعدُ إِن شَاءَ اللَّهُ.

وَمِمَّن كَانَ يَلحَنُ اتِّبَاعًا لِمَا سَمِعَ فِي الرِّوَايَةِ يَزِيدُ بنُ إِبرَاهِيمَ التُّستَرِيُّ.

١٠٦٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ البَزَّارُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا عُمَرُ بنُ شَبَّةَ، نا عَفَّانُ، قَالَ: «كَانَ يَزِيدُ بنُ إِبرَاهِيمَ التُّستَرِيُّ إِذَا حَدَّثَ عَنِ الحَسَنِ، لَم يَلحَن وَإِذَا حَدَّثَ عَن مُحَمَّدٍ لَحَنَ»

١٠٦٨ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: سَمِعتُ سَهلَ بنَ مُوسَى، يَقُولُ: سَمِعتُ بُندَارًا، يَقُولُ: «مَن أَعرَبَ لَم يَنبُل»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bizim görüşümüz hatalı şekilde işitilmiş olsa da hatayı terk edip hadisi doğru şekilde nakletmektir. Zira ahkâmı değiştirecek, haramı helal, helali haram yapacak dil hataları vardır. Bu durumda olan rivayetlerde işitilene aynen ittiba edilmez. Benimsediğimiz görüş muhaddislerden ve tahkik ehli ve bilginlerin görüşüdür.

1069- "Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. el-Kâsım en-Nersî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ubeyd b. Şerîk → Hişâm b. Ammâr → Velîd b. Müslim" isnâdıyla nakledildiğine göre Evzâî şöyle demiştir: "Hadisteki dil kusuru, hata ve tashifi düzeltmekte bir sakınca yoktur."

1070- "Hasan b. Ebî Tâlib → Ömer b. Muhammed b. Ali en-Nâkıd → Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Nasr b. el-Hakem el-Kâğıdî → Ebü'l-Velîd el-Kureşî → Velîd b. Müslim" isnâdıyla nakledildiğine göre Evzâî şöyle demiştir: "Hadisteki dil kusuru, hata ve tahrif düzeltilir."

1071- "Muhammed b. Ebî Ali el-Isfahânî → Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed eş-Şâfiî -Ehvâz'da- → Ebû Ubeyd Muhammed b. Ali el-Âcurrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as'ı şöyle derken işitmiştir: "Ahmed b. Salih, hadisteki her türlü hatayı düzeltirdi."

1072- "Muhammed b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak b. Bühlûl şöyle demiştir: "Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî'ye [ö. 260/874] 'Dil kusuru bulunan bir hadisi işiten kimse onu düzeltebilir mi?' diye sordum, 'Evet.' cevabını verdi."[2]

1073- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Müemmeş b. Gudeyr et-Tenûhî → Hasan b. Mansur el-Kindî → Nasr b. Mansur" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Saîd er-Rahabî [ö. ?] şöyle demiştir: "Ashâbımızdan birini 'Çok dil hatası yapan biri [*lahhân*] bir hadisi yazıp ondan bir başka lahhân, ondan da bir başka lahhân yazarsa hadis Farsçaya dönüşür [yani anlaşılmaz bir hâl alır]' derken işittim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Belirttiğimiz sebeple muhaddis rivayetinde dil hatasından kaçınmalıdır. Buna ancak nahiv eğitimi alıp Arapçayla uzun süre hemhâl olduktan sonra güç yetirebilir.

---

1 Acâc neşrinde (II, 8) "Ahmed b. İshak b. Hallâd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 197.

وَالَّذِي نَذهَبُ إِلَيهِ رِوَايَةَ الحَدِيثِ عَلَى الصَّوَابِ وَتَركَ اللَّحنِ فِيهِ وَإِن كَانَ قَد سُمِعَ مَلحُونًا لِأَنَّ مِنَ اللَّحنِ مَا يُحِيلُ الأَحكَامَ وَيُصَيِّرُ الحَرَامَ حَلَالًا وَالحَلَالَ حَرَامًا فَلَا يَلزَمُ اتِّبَاعَ السَّمَاعِ فِيمَا هَذِهِ سَبِيلُهُ وَالَّذِي ذَهَبنَا إِلَيهِ قَولَ المُحَصِّلِينَ وَالعُلَمَاءِ مِنَ المُحَدِّثِينَ.

١٠٦٩ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ القَاسِمِ النَّرسِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا عُبَيدُ بنُ شَرِيكٍ، نا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ الأَوزَاعِيَّ، يَقُولُ: «لَا بَأسَ بِإِصلَاحِ الخَطَأ وَاللَّحنِ وَالتَّصحِيفِ فِي الحَدِيثِ»

١٠٧٠ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ النَّاقِدُ، نا أَبُو حَفصٍ عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نَصرِ بنِ الحَكَمِ الكَاغِدِيُّ نا أَبُو الوَلِيدِ القُرَشِيُّ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، قَالَ: قَالَ الأَوزَاعِيُّ: «يُصلَحُ اللَّحنُ وَالخَطَأُ وَالتَّحرِيفُ فِي الحَدِيثِ»

١٠٧١ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي عَلِيٍّ الأَصبَهَانِيُّ، أنا أَبُو عَلِيٍّ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الشَّافِعِيُّ، بِالأَهوَازِ أنا أَبُو عُبَيدٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الآجُرِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ سُلَيمَانَ بنَ الأَشعَثِ يَقُولُ: «كَانَ أَحمَدُ بنُ صَالِحٍ يُقَوِّمُ كُلَّ لَحنٍ فِي الحَدِيثِ»

١٠٧٢ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ بُهلُولٍ قَالَ: سَأَلتُ الحَسَنَ بنَ مُحَمَّدٍ الزَّعفَرَانِيَّ عَنِ الرَّجُلِ يَسمَعُ الحَدِيثَ مَلحُونًا أَيُعرِبُهُ؟ قَالَ: «نَعَم»

١٠٧٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا المُؤَمَّلُ بنُ غَدِيرٍ التَّنُوخِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مَنصُورٍ الكِندِيُّ، نا نَصرُ بنُ مَنصُورٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سَعِيدٍ الرَّحبِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ بَعضَ، أَصحَابِنَا يَقُولُ: «إِذَا كَتَبَ لَحَّانٌ فَكَتَبَ عَنِ اللَّحَّانِ لَحَّانٌ آخَرُ فَكَتَبَ عَنِ اللَّحَّانِ لَحَّانٌ آخَرُ صَارَ الحَدِيثُ بِالفَارِسِيَّةِ»

فَيَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن يَتَّقِيَ اللَّحنَ فِي رِوَايَتِهِ لِلعِلَّةِ الَّتِي ذَكَرنَاهَا وَلَن يَقدِرَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا بَعدَ دَرسِهِ النَّحوَ وَمُطَالَعَتِهِ عِلمَ العَرَبِيَّةِ.

1074- “Ebü’l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra’da- → Ebü’l-Hasan el-Mâderâî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının “Sakınacağı şeyi bilmeyen kendini koruyamaz” dediğini işitmiştir.

5. Hadisi Doğru Şekilde Nakledebilmek İçin Nahiv ve Arapça Eğitimine Teşvik Etme

1075- “Ebü’l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → Ebû Ali İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Muhammed b. İsa el-Attâr → Kesîr b. Hişâm → İsa b. İbrahim → Hakem b. Abdullah → Zührî → Salim [b. Abdullah]” isnâdıyla nakledildiğine göre babası [İbn Ömer] şöyle demiştir: “Ömer b. el-Hattâb okçuluk müsabakası [*reşk*] yapan bir toplulukla karşılaştı. Onlara ‘Ne kadar kötü ok atıyorsunuz!’ deyince onlar ‘Müminlerin emiri, öğrenme aşamasında bir topluluğuz.’ cevabını verdi. Bunun üzerine Ömer ‘Vallahi yaptığınız dil hatasındaki kusurunuz bana ok atmadaki eksikliğinizden daha ağır geldi. Allah Resûlü’nü, Allah dilini düzelten kişiye merhametiyle muamele etsin, buyururken işittim.’ dedi.”[1]

1076- “Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Ubeydullah[2] el-Harbî → Ali b. Muhammed b. ez-Zübeyr el-Mekkî el-Kûfî → Hasan b. Ali b. Affân el-Âmirî → Zeyd b. el-Hubâb → Abdülvâris b. Saîd el-Anberî → Ebû Müslim -50 sene önce-[3]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: “Arapçayı öğrenin. Zira o saygınlığı artırır.”

1077- “Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Hâfız -Isfahan’da- → Muhammed b. Ali b. Hubeyş → Hibbân b. İshak el-Belhî → Muhammed b. el-Fudayl → Esrem b. Havşeb → Hazrec[4] b. Eşyem → Abdullah b. Büreyde” isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Büreyde b. el-Husayb] “Önce Kur’an’ı, sonra sünneti, sonra ferâizi, sonra da Arapçayı, üç harfi öğrenmemiz istenirdi.” dedi. Biz “Bu üç harf nedir?” deyince “Cer, raf‘ ve nasb’dır” cevabını verdi.

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Hz. Ömer’in eleştirisinin sebebi ise karşısındaki kişinin “müteallimûn” yerine “müteallimîn” demesidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 9) “Abdullah” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Bu zat el-Havlânî olabilirse de Abdülvâris’in onunla irtibatı tespit edilememiştir [çevirenin notu].

4 Acâc emin olmamakla birlikte “er-Rebî‘” şeklinde kaydetmişse (II, 10) de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٠٧٤ - فَقَد أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بن الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ أنا أَبُو الحَسَنِ المَادَرَائِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «لَيسَ يَتَّقِي مَن لَا يَدرِي مَا يَتَّقِي»

التَّرغِيبُ فِي تَعَلُّمِ النَّحوِ وَالعَرَبِيَّةِ لِأَدَاءِ الحَدِيثِ بِالعِبَارَةِ السَّوِيَّةِ

١٠٧٥ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ نا أَبُو عَلِيٍّ إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى العَطَّارُ، نا كَثِيرُ بنُ هِشَامٍ، نا عِيسَى بنُ إِبرَاهِيمَ، عَنِ الحَكَمِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن سَالِمٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: مَرَّ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ عَلَى قَومٍ يَرمُونَ رَشقًا فَقَالَ: «بِئسَ مَا رَمَيتُم» فَقَالُوا يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ، إِنَّا قَومٌ مُتَعَلِّمِينَ، فَقَالَ: وَاللهِ لَذَنبُكُم فِي لَحنِكُم أَشَدُّ عَلَيَّ مِن لَحنِكُم فِي رَمِيكُم سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا أَصلَحَ مِن لِسَانِهِ»

١٠٧٦ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحَربِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ المَكِّيُّ الكُوفِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ العَامِرِيُّ، نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، حَدَّثَنِي عَبدُ الوَارِثِ بنُ سَعِيدٍ العَنبَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو مُسلِمٍ، مُنذُ خَمسِينَ سَنَةً أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ، قَالَ: «تَعَلَّمُوا العَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا تَزِيدُ فِي المُرُوءَةِ»

١٠٧٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حُبَيشٍ، حَدَّثَنَا حِبَّانُ بنُ إِسحَاقَ البَلخِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الفُضَيلِ، نا أَصرَمُ بنُ حَوشَبٍ، نا الخَزرَجُ بنُ أَشيَمَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ بُرَيدَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: كَانُوا الحُرُوفَ الثَّلَاثَةَ قَالَ: قُلنَا وَمَا الحُرُوفُ الثَّلَاثَةُ قَالَ: الجَرُّ وَالرَّفعُ وَالنُّصبُ.

1078- “Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Kâtib → Hasan b. Hâmid el-Edîb → Ali b. Muhammed b. Saîd el-Mevsılî → Hasan b. Uleyl → Ebû Hayseme Züheyr b. Harb -kitabından oğlu Ebû Bekir’e yazdırırken işittim. Öne çıktım, bana “Askerî, oğluma verdiğim derse davetsiz katıldın. Otur yaz” dedi- → Abdullah b. Bekir es-Sehmî → babası [Bekir b. Habîb]” isnâdıyla nakledildiğine göre Salim b. Kuteybe [ö. 150-160/767-777 arası {?}] şöyle demiştir: “İbn Hübeyre el-Ekber’in [ö. 110/728] yanındaydım. Bir muhabbet ortamı vardı. Mesele Arapçaya gelince ‘Dinî hususta hasebi bir ve şahsiyet hususunda da eşit olan ancak birisi dil hatası yapıp diğeri yapmayan iki kişi vallahi aynı seviyede değildir. Dil hatası yapmayan dünya ve ahirette daha faziletlidir.’ dedi. Ona ‘Ey emir, Allah senin işlerini yoluna koysun. Bu kişi fesahati ve Arapçasıyla dünyada daha faziletlidir. Peki, ahirette onu faziletli kılan şey nedir?’ diye sordum. O ‘Çünkü o Allah’ın kitabını onun indirdiği şekliyle okur. Dil hatası yapanın hatası onu kitapta olmayanı eklemeye, kitapta olanı ise çıkarmaya götürür.’ cevabını verdi.” Salim b. Kuteybe sözlerini şöyle tamamladı: “Emir doğru ve güzel söyledi.”

1079- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim → Ahmed b. Süleyman et-Tûsî → Zübeyr b. Bekkâr → Ayyâş b. el-Mugîre b. Abdurrahman” isnâdıyla nakledildiğine göre babası Mugîre [b. Abdurrahman] [ö. 186/802 {?}] şöyle demiştir: “Derâverdî -Abdülaziz b. Muhammed- babama [Abdurrahman b. el-Hâris el-Mahzûmî’ye] [ö. 143/760-1] hadis arz etmeye geldi. Okumaya başlayıp fahiş dil hataları yapınca babam ‘Ne oluyor Derâverdî? Hadis okumaya başlamadan önce dilini düzeltmen daha iyiydi.’ dedi.”

1080- “Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed b. İbrahim el-Abdûyî -Nişabur’da imla ile-→ Ebü’l-Fazl Nasr b. Muhammed b. Ya‘kûb → Ahmed b. Yusuf el-Menbecî → Hâcib b. Süleyman” isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî‘ [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: “Hadis dinlemek için A‘meş’e geldim. Galiba bir dil hatası yaptım. Bana ‘Ebû Süfyân, senin için hadisten daha önemli bir şeyi terk ettin.’ dedi. Ben ‘Benim için hadisten daha önemli olan şey nedir?’ diye sorunca ‘Nahiv.’ cevabını verdi. Sonra bana önce nahiv, daha sonra hadis imla etti.”

١٠٧٨ - حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الكَاتِبُ أنا الحَسَنُ بنُ حَامِدٍ الأَدِيبُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَعِيدٍ المَوصِلِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيلٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ زُهَيرُ بنُ حَربٍ مِن كِتَابِهِ سَمِعتُهُ يُملِيهِ عَلَى ابنِهِ أَبِي بَكرٍ فَتَقَدَّمتُ، قَالَ: يَا عَسكَرِيُّ طَفَّلت عَلَى ابنِي اقعُدِ اكتُب قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ بَكرٍ السَّهمِيُّ نا أَبِي نا سَالِمُ بنُ قُتَيبَةَ قَالَ: كُنتُ عِندَ ابنِ هُبَيرَةَ الأَكبَرِ فَجَرَى الحَدِيثُ حَتَّى جَرَى ذِكرُ العَرَبِيَّةِ فَقَالَ: وَاللهِ مَا استَوَى رَجُلَانِ دِينُهُمَا وَاحِدٌ وَحَسبُهُمَا وَاحِدٌ وَمُرُوءَتُهُمَا وَاحِدَةٌ أَحَدُهُمَا يَلحَنُ وَالآخَرُ لَا يَلحَنُ إِنَّ أَفضَلَهُمَا فِي الدُّنيَا وَالآخِرَةِ الَّذِي لَا يَلحَنُ قُلتُ أَصلَحَ اللَّهُ الأَمِيرَ هَذَا أَفضَلُ فِي الدُّنيَا لِفَضلِ فَصَاحَتِهِ وَعَرَبِيَّتِهِ أَرَأَيتَ الآخِرَةَ مَا بَالُهُ فُضِّلَ فِيهَا قَالَ: إِنَّهُ يَقرَأُ كِتَابَ اللهِ عَلَى مَا أَنزَلَهُ اللَّهُ وَإِنَّ الَّذِي يَلحَنُ يَحمِلُهُ لَحنُهُ عَلَى أَن يُدخِلَ فِي كِتَابِ اللهِ مَا لَيسَ فِيهِ وَيُخرِجَ مِنهُ مَا هُوَ فِيهِ قَالَ: قُلتُ صَدَقَ الأَمِيرُ وَبَرَّ.

١٠٧٩ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ الطُّوسِيُّ، نا الزُّبَيرُ بنُ بَكَّارٍ، حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بنُ المُغِيرَةِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: جَاءَ الدَّرَاوَردِيُّ يَعنِي عَبدَ العَزِيزِ بنَ مُحَمَّدٍ إِلَى أَبِي يَعرِضُ عَلَيهِ الحَدِيثَ فَجَعَلَ يَقرَأُ وَيَلحَنُ لَحنًا مُنكَرًا فَقَالَ لَهُ أَبِي: وَيحَكَ يَا دَرَاوَردِيُّ أَنتَ كُنتَ بِإِقَامَةِ لِسَانِكَ قَبلَ هَذَا الشَّأنِ أَحرَى.

١٠٨٠ - قَالَ أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ العَبدُويِي إِملَاءً بِنَيسَابُورَ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الفَضلِ نَصرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ يُوسُفَ المَنبِجِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ حَاجِبَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: أَتَيتُ الأَعمَشَ أَسمَعُ مِنهُ الحَدِيثَ وَكُنتُ رُبَّمَا لَحَنتُ فَقَالَ لِي: يَا أَبَا سُفيَانَ تَرَكتَ مَا هُوَ أَولَى بِكَ مِنَ الحَدِيثِ فَقُلتُ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ وَأَيُّ شَيءٍ أَولَى مِنَ الحَدِيثِ؟ فَقَالَ: النَّحوُ فَأَملَى عَلَيَّ الأَعمَشُ النَّحوَ ثُمَّ أَملَى عَلَيَّ الحَدِيثَ.

1081- "Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî → Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî → Ömer b. Abdurrahman es-Sülemî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâzinî [ö. ?] şöyle demiştir: "Ebû Amr [İbnü'l-Alâ] [ö. 154/770-1], Ebû Hanîfe'nin fıkhi bir mesele hakkında konuşurken dil hatası yaptığını işitti. Görüşünü beğenip hatasını yadırgadı ve 'Doğru konuşabilseydi acayip hatip olurdu!' deyip ardından Ebû Hanîfe'ye 'Dilini düzeltmeye herkesten daha çok ihtiyacın var.' dedi."

1082- "Ahmed b. Ali b. Abdullah et-Taberî → Ubeydullah b. Ahmed b. Ali el-Mukrî → Hüseyin b. İsmail → Fazl [b. Sehl] el-A'rec → Ebû Nuh [Abdurrahman b. Gazvân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Hadis talep edip Arapçada iyi olmayan, dış elbisesinin başlığı bulunmayan [yani baş yeri açılmamış elbiseyi giymeye çalışan] adama benzer."

1083- "Ebû Mansur Muhammed b. Ali b. İshak el-Kâtib → Muhammed b. el-Hasan b. Miksem el-Mukrî → Ahmed b. Yahyâ Sa'leb → Muhammed b. Selam → Abdullah b. el-Hâris" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir: "Hadis talep edip nahiv bilmeyen, sırtında yük torbası olup içinde arpa bulunmayan eşeğin durumuna benzer."

1084- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Sûlî[1] → Anezî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ubeydullah b. Muâz el-Anberî [ö. 237/852] şöyle demiştir: "Sîbeveyh [ö. 180/796-7], Halil b. Ahmed'e gelip şöyle diyerek Hammâd b. Seleme'yi şikâyet etti: 'Ona, Hişâm b. Urve'nin burnu kanayan [*ra'ufe*] kişiye dair babasından naklettiği hadisi sordum. Önce beni bir payladı sonra, hata ettiğimi, doğrusunun *ra'afe* olması gerektiğini söyledi.' Halil ona 'Doğru söylemiş, sen Ebû Seleme'nin karşısına bu konuşmayla mı çıkıyorsun?' cevabını verdi."

1085- "Hüseyin b. Muhammed b. Ca'fer el-Hâli' → Ali b. Muhammed b. es-Serî el-Hemdânî → Vekî' Muhammed b. Halef[2] → Ebü'l-Aynâ [Muhammed b. el-Kâsım]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Zeyd [Saîd b. Evs] en-Nahvî'yi şöyle derken işitmiştir: "Beni edebiyat ve nahiv eğitimine yönlendiren şey şuydu: Ca'fer b. Süleyman'ın yanına girdim. Bana 'Yaklaş' dedi. Ben de ona '*Denî*'yim [aşağılık biriyim]' dedim. Bunun üzerine 'Evladım, *denî*'yim deme, *dânin* [yaklaşayım] de.' diye mukabele etti."[3]

1 Acâc neşrinde (II, 13) "el-Vaslî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 14) "Vekî' b. Muhammed b. Halef" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Kelimenin hem "yakın" hem de "aşağı" anlamları vardır. Bu yüzden "aşağılık" anlamına gelmeyecek kalıbı kullanması istenmiştir [çevirenin notu].

١٠٨١ - أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ، أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى الصُّولِيُّ، نا عُمَرُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ السُّلَمِيُّ، نا المَازِنِيُّ، قَالَ: سَمِعَ أَبُو عَمرٍو أَبَا حَنِيفَةَ يَتَكَلَّمُ فِي الفِقهِ وَيَلحَنُ فَأَعجَبَهُ كَلَامَهُ وَاستَقبَحَ لَحنَهُ فَقَالَ: إِنَّهُ لَخِطَابٌ لَو سَاعَدَهُ صَوَابٌ ثُمَّ قَالَ لِأَبِي حَنِيفَةَ: «إِنَّكَ لَأَحوَجُ إِلَى إِصلَاحِ لِسَانِكَ مِن جَمِيعِ النَّاسِ»

١٠٨٢ - أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ الطَّبَرِيُّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُقرِئُ، نا الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا فَضلٌ الأَعرَجُ، نا أَبُو نُوحٍ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ يَقُولُ: «مَن طَلَبَ الحَدِيثَ فَلَم يُبصِرِ العَرَبِيَّةَ فَمَثَلُهُ مَثَلُ رَجُلٍ عَلَيهِ بُرنُسٌ وَلَيسَ لَهُ رَأسٌ»

١٠٨٣ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ إِسحَاقَ الكَاتِبُ نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ المُقرِئُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى ثَعلَبٌ نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ الحَارِثِ، قَالَ: قَالَ حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ: «مَثَلُ الَّذِي يَطلُبُ الحَدِيثَ وَلَا يَعرِفُ النَّحوَ مَثَلُ الحِمَارِ عَلَيهِ مِخلَاةٌ لَا شَعِيرَ فِيهَا»

١٠٨٤ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا الصُّولِيُّ، نا العَنَزِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُعَاذٍ العَنبَرِيُّ، قَالَ: جَاءَ سِيبَوَيهِ إِلَى الخَلِيلِ بنِ أَحمَدَ فَشَكَا إِلَيهِ حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ قَالَ: سَأَلتُهُ عَن حَدِيثِ هِشَامِ بنِ عُروَةَ عَن أَبِيهِ فِي رَجُلٍ رَعُفَ فَانتَهَرَنِي وَقَالَ لِي: أَخطَأتَ إِنَّمَا هُوَ رَعَفَ فَقَالَ لَهُ الخَلِيلُ: «صَدَقَ أَتَلقَى بِهَذَا الكَلَامِ أَبَا سَلَمَةَ»

١٠٨٥ - أَنبَأَنَا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الخَالِعُ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ السَّرِيِّ الهَمَدَانِيُّ، نا وَكِيعٌ مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ نا أَبُو العَينَاءِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زَيدٍ النَّحوِيَّ، يَقُولُ: كَانَ الَّذِي حَدَانِي عَلَى طَلَبِ الأَدَبِ وَالنَّحوِ أَنِّي دَخَلتُ عَلَى جَعفَرِ بنِ سُلَيمَانَ فَقَالَ: ادنُه فَقُلتُ: أَنَا دَنِيٌّ فَقَالَ: «لَا تَقُل يَا بُنَيَّ أَنَا دَنِيٌّ وَلَكِن قُل أَنَا دَانٍ»

1086- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî -Kûfe'de- → Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ubeyd [ö. ?], Halil [b. Ahmed]'e ait şu şiiri söyledi:

Şerefli asil insan alçak gibi değildir asla; zeki insan da aptal gibi olamaz

Münazarada ustaca laf ebeliği yapan yaman kimse de cahil beceriksiz gibi olamaz

İmâm Ali hüküm vermiştir 'Kişinin değeri, kişiyi iyi ve güzel yapan her şeydir' diye

Sır sahibinin üzerinde büyüleyici sözlerden daha şık duran hangi kıyafet olabilir ki?

Hedy kurbanın boynundaki gerdanlık gibi dağınık delilleri söz ipine diziverir

Soylu ve itibarlı birinin dil hatasının, kılıç üzerindeki pas gibi olduğunu görürsün

Kuralına uygun konuşmak[1] ve şiirler için ve rivayet edilen senedli (müsned) haberler için nahiv ilmini öğren

Peygambere duydukları kin ve nefretten[2] dolayı hadisten uzaklaşıp onu ayıplayan değersiz insanlardan nakilde bulunmayı reddet!

1087- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → Ebû Ömer Muhammed b. Abdülvâhid ez-Zâhid [Gulâmü Sa'leb] → [Ebü'l-Hasan Ahmed b. İbrahim] es-Seyyârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Müberred şu şiiri söyledi:

Kekemenin dilinden nahiv dökülür
Dil hatası yapmazsa kişi onu yüceltir

İlimlerin en yücesini istersen
Onların en yücesi dilleri düzeltendir

1088- "İbn Bişrân → Ebû Ömer [Muhammed b. Abdülvâhid] ez-Zâhid → Hüdhüd" isnâdıyla nakledildiğine göre Müberred şu şiiri söyledi:

Nahiv süstür ve aranan bir güzelliktir
Her ilmin en güzelini alır

Ona sahip olana nerde olsa hürmet edilir
Eşek ve at sahibi aynı seviyede midir?

---

1 Buradaki "hadis" kelimesi, terim anlamıyla olmayıp fasih ve düzgün konuşmak anlamında olmalıdır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrindeki (II, 28) anlamsız görünen "بفضة" kelimesi yerine İbn Ebi'l-Ayneyn neşrindeki (II, 58) "بغضة" kelimesi çeviriye yansıtılmıştır [çevirenin notu].

١٠٨٦ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ جعفرٍ التَّمِيمِيُّ بِالكُوفَةِ قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ يَعنِي عَن أَبِيهِ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَحمَدُ بنُ عُبَيدٍ لِلخَلِيلِ:

لَا يَكُونُ السَّرِيُّ مِثلَ الدَّنِيّ　　لَا وَلَا ذُو الذَّكَاءِ مِثلَ الغَبِيّ
لَا يَكُونُ الأَلَدُّ ذُو المَقُولِ المُرهَفِ　　عِندَ الحِجَاجِ مِثلَ العَيِيّ
قِيمَةُ المَرءِ كُلُّ مَا يُحسِنُ المَرءُ　　قَضَاءً مِنَ الإِمَامِ عَلِيِّ
أَيُّ شَيءٍ مِنَ اللِّبَاسِ عَلَى ذِي السِّرّ　　وَأَبهَى مِنَ اللِّسَانِ البَهِيّ
يَنظُمُ الحُجَّةَ الشَّتِيتَةَ فِي السِّلكِ　　مِنَ القَولِ مِثلَ عِقدِ الهَدِيّ
وَتَرَى اللَّحنَ بِالحَسِيبِ أَخِي الهَيئَةِ　　مِثلَ الصَّدَى عَلَى المَشرَفِيّ
فَاطلُبِ النَّحوَ لِلحَدِيثِ وَلِلشِّعرِ　　مُقِيمًا وَالمُسنَدِ المَروِيّ
وَارفُضِ القَولَ عَن طَغَامٍ جَفَوا　　عَنهُ وَعَابُوهُ بُغضَةً لِلنَّبِيّ

١٠٨٧ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو عُمَرَ الزَّاهِدُ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ قَالَ: أَنشَدَنِي السَّيَّارِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي المُبَرِّدُ:

النَّحوُ يَبسُطُ مِن لِسَانِ الأَلكَنِ　　وَالمَرءُ يُعَظِّمُهُ إِذَا لَم يَلحَنِ
فَإِذَا أَرَدتَ مِنَ العُلُومِ أَجَلَّهَا　　فَأَجَلُّهَا مِنهَا مُقِيمُ الأَلسُنِ

١٠٨٨ - وأنا ابنُ بِشرَانَ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو عُمَرَ الزَّاهِدُ، قَالَ: أَنشَدَنِي الهُدهُدُ قَالَ: أَنشَدَنِي المُبَرِّدُ:

النَّحوُ زَينٌ وَجَمَالٌ يُلتَمَس　　يَأخُذُ مِن كُلِّ العُلُومِ بِالنَّفَس
صَاحِبُهُ مُكَرَّمٌ حَيثُ جَلَس　　هَل يَستَوِي رَبُّ الحِمَارِ وَالفَرَس؟

6. Dil Hatasını Kınayıp Bu Hususta Sert Davrananlar

1089- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî ve Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Musa b. Ubeydullah[1] el-Hâkânî → İbn Ebî Sa'd → Muhammed b. Abdullah b. Tahmân → Ahmed b. Abdüla'lâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdülmelik b. Mervân [hs. 65-86/685-705] "Soylu kişinin dil hatası yüzdeki bir leke gibidir."; Şa'bî de "İlimde nahiv, yemekteki tuz gibidir. Onsuz olmaz." derdi.

1090- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk[2] → Muzaffer b. Yahyâ eş-Şerâbî → Ahmed b. Muhammed el-Mersedî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İshak [İbrahim b. İsmail] et-Talhî [ö. ?] şöyle demiştir: "Ali b. Ebî Tâlib, dil kaidelerine uymadan konuştuklarında Hasan ve Hüseyin'e [hafifçe] vururdu."

1091- "Abdurrahman b. Ubeydullah el-Harbî → Ali b. Muhammed b. ez-Zübeyr el-Kûfî → Hasan b. Ali b. Affân → Zeyd b. el-Hubâb → Ebü'r-Rebî' [Eş'as b. Saîd] es-Semmân" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Dînâr şöyle demiştir: "İbn Ömer ve İbn Abbas dil hatası yaptıklarında çocuklarına [hafifçe] vururdu."

1092- "Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Beyzâvî → Hüseyin b. Muhammed b. Ubeyd ed-Dekkâk → Hamza b. Muhammed b. İsa el-Kâtib → Nuaym b. Hammâd → İbnü'l-Mübârek → Ubeydullah el-Ömerî" isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi' şöyle demiştir: "İbn Ömer kuralsız konuştukları vakit çocuklarına [hafifçe] vururdu, onun dışında yaptıkları hataların hiçbirinde böyle davranmazdı."

1093- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → İsmail b. Ali → Yahyâ b. Abdülbâkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mes'ade [ö. ?] şöyle demiştir: "Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]'nin yanındaydık. Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî]'nin Nâfi' vasıtasıyla İbn Ömer'in çocuklarına dil hatası sebebiyle [hafifçe] vurduğu bilgisini bize nakletti. Ona 'Ebû Üsâme, eğer bu hadise göre amel edersek başın beladan kurtulmaz.' dedi."

---

1 Tahhân neşrinde (II, 28) "Abdullah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân (II, 28) ve Acâc (II, 17) neşirlerinde "Ravk" şeklinde kaydedilmişse de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

مَن عَابَ اللَّحنَ وَشَدَّدَ فِيهِ

١٠٨٩ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، وَالحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، قَالَا: نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا مُوسَى بنُ عُبَيدِ اللهِ الخَاقَانِيُّ، نا ابنُ أَبِي سَعدٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ طَهمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ عَبدِ الأَعلَى، قَالَ: كَانَ عَبدُ المَلِكِ بنُ مَروَانَ يَقُولُ: «اللَّحنُ فِي الرَّجُلِ السَّرِيِّ كَالجُدَرِيِّ فِي الوَجهِ» وَقَالَ: الشَّعبِيُّ «النَّحوُ فِي العِلمِ كَالمِلحِ فِي الطَّعَامِ لَا يُستَغنَى عَنهُ»

١٠٩٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا المُظَفَّرُ بنُ يَحيَى الشَّرَّابِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَرثَدِيُّ، عَن أَبِي إِسحَاقَ الطَّلحِيِّ: «أَنَّ عَلِيَّ بنَ أَبِي طَالِبٍ، كَانَ يَضرِبُ الحَسَنَ وَالحُسَينَ عَلَى اللَّحنِ»

١٠٩١ - أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحَربِيُّ أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ الكُوفِيُّ نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ حَدَّثَنِي أَبُو الرَّبِيعِ السَّمَّانُ نا عَمرُو بنُ دِينَارٍ: «أَنَّ ابنَ عُمَرَ وَابنَ عَبَّاسٍ كَانَا يَضرِبَانِ أَولَادَهُمَا عَلَى اللَّحنِ»

١٠٩٢ - أنا القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ البَيضَاوِيُّ أنا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدٍ الدَّقَّاقُ، نا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى الكَاتِبُ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، نا ابنُ المُبَارَكِ، عَن عُبَيدِ اللهِ العُمَرِيِّ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ: «أَنَّهُ كَانَ يَضرِبُ وَلَدَهُ عَلَى اللَّحنِ وَلَا يَضرِبُهُم عَلَى الخَطَأِ»

١٠٩٣ - أَخبَرَنِي حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ البَاقِي، نا مَسعَدَةُ، قَالَ: كُنَّا عِندَ أَبِي أُسَامَهَ فَقَالَ: نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ: أَنَّهُ كَانَ يَضرِبُ بَنِيهِ عَلَى اللَّحنِ، قَالَ: فَقُلتُ: يَا أَبَا أُسَامَةَ إِن أَخَذنَا بِهَذَا الحَدِيثِ لَم تُزَايِل الدُّرَّةُ إِستَكَ.

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Üsâme, dil hatası yapmakla tanınırdı. Ebû Şeybe İbrahim b. Osman el-Absî [ö. 169/785-6] de aynı durumdaydı.

1094- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî → Hüseyin b. Fehm → Süleyman b. Ebî Şeyh" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Muvaffak [Seyf b. Câbir] [ö. 220/835] şöyle demiştir: "Ebû Şeybe'nin yanındaydım, Rakabe [b. Maskale] de oradaydı. Ebû Şeybe fahiş bir dil hatası yapınca Rakabe 'Yaptığın hata günahtan sayılsaydı, kebairden olurdu.' dedi."

1095- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Talha b. Muhammed b. Ca'fer el-Muaddel → Dübeys el-Mukrî → Hâris b. Muhammed et-Temîmî → Ahmed b. Sehl → Ebü'l-Hasan eş-Şeybânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Heysem b. Adî [ö. 207/822] şöyle demiştir: "Kadı Ebû Şeybe'nin yanındaydım. 'Ebû İshak, Fihr oğullarının kardeşi olan Müstevrid' diye sözle başladı. Bunun üzerine Rakabe b. Maskale 'Yaptığın dil hatası günahtan sayılsaydı, kebairden olurdu.' demiştir."[1]

1096- "Muhammed b. Ahmed b. Muhammed en-Nersî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → İshak b. Ebî İsrail" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Hammâd b. Seleme'yi birine 'Hadisimi naklederken dil hatası yaparsan bana yalan izafe etmiş olursun. Zira ben dil hatası yapmam.' derken işittim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hafız olmayan ve Arapça bilmeyen kimsenin Kur'an okurken de dil hatası yapmayacağından emin olunmaz. Birçok râvi hakkında da bu tarz hatalara dair rivayetler bulunmaktadır.

1097- "Kadı Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ebî Amr el-Üstüvâî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız[2] → Ali b. Musa er-Rezzâz → Kâsım b. Muhammed el-Enbârî → Hasan b. Uleyl" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Muhammed] b. Hallâd [ö. 240/854-5] şöyle demiştir: "Ebû Dâvud et-Tayâlisî bize 'Güzel söz ve salih amel ona yükselir.' ayetini[3] *yerfe'ihî* şeklinde ayın harfinin kesresiyle imla etti. Bunun üzerine Ammâr el-Müstemlî[4] ona 'Ebû Dâvud ifade *yerfe'uhû* olmalı' deyince 'Durulunca böyle okunur.' cevabını verdi."

1 Ebû Şeybe'nin hatası *enne*'nin isminin sıfatı olan kardeş (أخ) lafzını mensub (أخا) değil, merfu (أخو) olarak zikretmesidir [çevirenin notu].

2 Bu isim *el-Câmi*'nin üç neşrinde de "Ömer b. Ali" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir ve bu kişi Dârekutnî'dir [çevirenin notu].

3 Fâtır, 35/10.

4 Bu zat her ikisi de "Müstemlî" olarak anılan Ebû Yâsir Ammâr b. Harun (ö. 211-220/826-835 arası) ya da Ammâr b. Abdülmelik (ö. 205/820-1) olabilir [çevirenin notu].

قَالَ أَبُو بَكرٍ: كَانَ أَبُو أُسَامَةَ مَوصُوفًا بِاللَّحنِ وَكَذَلِكَ أَبُو شَيبَةَ إِبرَاهِيمُ بنُ عُثمَانَ العَبسِيُّ.

١٠٩٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ فَهمٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَبِي شَيخٍ، نا أَبُو المُوَفَّقِ، قَالَ: كُنتُ عِندَ أَبِي شَيبَةَ وَعِندَهُ رَقَبَةُ وَكَانَ يَلحَنُ لَحنًا شَدِيدًا فَقَالَ رَقَبَةُ: «لَو كَانَ لَحنُكَ مِنَ الذُّنُوبِ كَانَ مِنَ العَظَائِمِ»

١٠٩٥ -حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا طَلحَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ المُعَدَّلُ، أَنَّ دُبَيسًا المُقرِئَ، حَدَّثَهُم نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، قَالَ: نا أَحمَدُ بنُ سَهلٍ، عَن أَبِي الحَسَنِ الشَّيبَانِيِّ، نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، قَالَ: كُنتُ عِندَ أَبِي شَيبَةَ القَاضِي فَقَالَ: يَا أَبَا إِسحَاقَ إِنَّ المُستَورِدَ أَخُو بَنِي فِهرٍ فَقَالَ لَهُ رَقَبَةُ بنُ مِصقَلَةَ: «لَو كَانَ لَحنُكَ مِنَ الذُّنُوبِ كَانَ مِنَ الكَبَائِرِ»

١٠٩٦ -أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنُ مُحَمَّدٌ النَّرسِيُّ أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ البَغَوِيُّ، نا إِسحَاقُ يَعنِي ابنَ أَبِي إِسرَائِيلَ، نا عَفَّانُ، قَالَ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ يَقُولُ لِإِنسَانٍ: «إِن لَحنتَ فِي حَدِيثِي فَقَد كَذَبتَ عَلَيَّ فَإِنِّي لَا أَلحَنُ»

وَاللَّحنُ فِي القُرآنِ أَيضًا غَيرُ مَأمُونٍ عَلَى مَن لَم يَكُن حَافِظًا لَهُ وَلَا عَالِمًا بِالعَرَبِيَّةِ وَقَد حُفِظَ ذَلِكَ عَلَى غَيرِ وَاحِدٍ مِنَ الرُّوَاةِ.

١٠٩٧ - أنا القَاضِي أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عَمرٍو الأُستُوَائِيُّ أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرُ الحَافِظُ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ مُوسَى الرَّزَّازُ، نا القَاسِمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَنبَارِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيلٍ، نا أَبُو بَكرِ بنُ خَلَّادٍ، قَالَ: أَملَى عَلَينَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ فِي حَدِيثٍ: {إِلَيهِ يَصعَدُ الكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالعَمَلُ الصَّالِحُ يَرفَعُهُ} [فاطر: ١٠] بِكَسرِ العَينِ فَقَالَ لَهُ عَمَّارٌ المُستَملِي: يَا أَبَا دَاوُدَ إِنَّمَا هُوَ يَرفَعُهُ فَقَالَ: «هَكَذَا الوَقفُ عَلَيهِ»

1098- "Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Hasan b. Abdullah b. Saîd el-Askerî → Ebü'l-Abbas İbn Ammâr → İbn Ebî Sa'd" isnâdıyla nakledildiğine göre İsmail b. es-Salt b. Hakîm [ö. 286/899'dan sonra] şöyle demiştir: "Osman b. Ebî Şeybe'yi 'Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular.' ayetindeki[1] *ve't-tebe'û* ifadesini *ve't-tebi'û* şeklinde okudu. Ben '[Doğrusu] *ve't-tebe'û*' deyince '*ve't-tebe'û* ve *ve't-tebi'û* aynı şeydir' cevabını verdi."

1099- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] → Ali b. Musa er-Rezzâz" isnâdıyla nakledildiğine göre Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî [ö. 305/917] şöyle demiştir: "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in müstemlîsi, Abdullah Kur'an'dan bir ayeti imla ettiğinde tersinin doğru olacağına kanaat getirmişti. Abdullah b. Ahmed 'Çevrelerinde bulunan kanıtlarımızı onlara göstereceğiz.' ayetindeki[2] *âyâtinâ* ifadesini *âyâtünâ* şeklinde merfû olarak okudu. Bunun üzerine orada bulunanlar güldü ve mecliste gürültü çıktı. Ardından müstemlî 'Susun!' deyip ifadeyi fethayla *âyâtenâ* şeklinde okudu.[3]"

7. Hadisin Mana ile Rivayetini Caiz Görenler ve Bu Konuda Kendilerinden Nakledilen Bazı Nakiller

1100- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muhammed b. İsmail et-Tirmizî → Ebû Salih [Abdullah b. Salih] → Muâviye b. Salih → Alâ b. el-Hâris" isnâdıyla nakledildiğine göre Mekhûl şöyle demiştir: "Ebü'l-Ezher [el-Enmârî] [ö. ?] ile birlikte Vâsile b. el-Eska'ın yanına gidip 'Ebü'l-Eska'! Allah Resûlü'nden duyduğun ve içerisinde vehim, fazlalık ve unutma bulunmayan bir hadis naklet.' dedik. O, 'Siz Kur'an'dan bir şey okudunuz mu?' diye sordu. 'Evet, fakat onu tam olarak ezberlemiş değiliz. Bazen bir vâv ve elif harfi ekleyip çıkardığımız oluyor.' şeklinde cevap verdik. Bunun üzerine o 'Elinizde Kur'an'ın bulunmasına ve onu ezberlemekte gevşek davranmamanıza rağmen bazen ekleme ve çıkarma yaptığınızı söylüyorsunuz. Durum böyle iken bizim Allah Resûlü'nden sadece bir defa duyduğumuz hadisler nasıldır [sizce]? Size mana ile rivayet edersek yeter.'"[4]

---

1 Bakara, 2/102.
2 Fussilet, 41/53.
3 Yani Arap dili açısından mümkün olamayacak bir şekilde okudu [çevirenin notu].
4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 533.

١٠٩٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَازِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَعِيدٍ العَسكَرِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ بنُ عَمَّارٍ، نا ابنُ أَبِي سَعدٍ، حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ الصَّلتِ بنِ حَكِيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ أَبِي شَيبَةَ يَقرَأُ «وَاتَّبِعُوا مَا تَتلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلكِ سُلَيمَانَ» فَقُلتُ: وَاتَّبَعُوا فَقَالَ: «وَاتَّبَعُوا» «وَاتَّبِعُوا» وَاحِدٌ.

١٠٩٩ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ مُوسَى الرَّزَّازُ، قَالَ: حَدَّثَنِي القَاسِمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بَشَّارٍ الأَنبَارِيُّ، قَالَ: «كَانَ مُستَملِي عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ قَد عَوَّلَ عَلَى أَنَّهُ إِذَا أَملَى حَرفًا مِنَ القُرآنِ كَانَ الصَّوَابُ فِي خِلَافِهِ فَأَملَى عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ فِي حَدِيثٍ» سَنُرِيهِم آيَاتُنَا فِي الآفَاقِ، قَالَهَا بِالرَّفعِ فَضَحِكَ النَّاسُ وَضَجَّ المَجلِسُ فَقَالَ المُستَملِي: اسكُتُوا «سُنُرِيهِم آيَاتَنَا» قَالَهَا بِفَتحِ التَّاءِ.

ذِكرُ مَن كَانَ يَذهَبُ إِلَى جَوَازِ رِوَايَةِ الحَدِيثِ عَلَى المَعنَى وَبَعضُ المَحفُوظِ عَنهُ فِي ذَلِكَ

١١٠٠ - أنا الَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ، نا أَبُو صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ يَعنِي ابنَ صَالِحٍ، عَنِ العَلَاءِ بنِ الحَارِثِ، عَن مَكحُولٍ، قَالَ: دَخَلتُ أَنَا وَأَبُو الأَزهَرِ، عَلَى وَاثِلَةَ بنِ الأَسقَعِ فَقُلنَا لَهُ: يَا أَبَا الأَسقَعِ حَدِّثنَا بِحَدِيثٍ سَمِعتَهُ مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَيسَ فِيهِ وَهمٌ وَلَا تَزَيُّدٌ وَلَا نِسيَانٌ قَالَ: هَل قَرَأَ أَحَدٌ مِنكُم مِنَ القُرآنِ شَيئًا؟ قَالَ: فَقُلنَا: نَعَم وَمَا نَحنُ لَهُ بِحَافِظِينَ جِدًّا إِنَّا لَنُزِيدُ الوَاوَ وَالأَلِفَ وَنُنقِصُ قَالَ: فَهَذَا القُرآنُ مَكتُوبٌ بَينَ أَظهُرِكُم لَا تَأْلُونَ حِفظًا وَأَنتُم تَزعُمُونَ أَنَّكُم تُزِيدُونَ وَتُنقِصُونَ فَكَيفَ بِأَحَادِيثَ سَمِعنَاهَا مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ غَيرَ أَن لَا يَكُونَ سَمِعنَاهَا مِنهُ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً حَسبُكُم إِذَا حَدَّثنَاكُمُ الحَدِيثَ عَلَى المَعنَى.

1101- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Müslim b. İbrahim” [*tahvîl*] ve “Ahmed b. Abdullah el-Mehâmilî ve Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Mâlik el-İskâfî → Ebü’l-Ahvas Muhammed b. el-Heysem el-Kâdî → Müslim [b. İbrahim]” isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Cerîr b. Hâzim’i [ö. 170/787] şöyle derken işitmiştir: “Hasan [el-Basrî]’nin hadis naklederken hadisin aslının bir olduğunu ama ifadelerin farklı olduğunu duydum.” [İkinci isnâddaki] Ebü’l-Ahvas [Muhammed b. el-Heysem] [ö. 298/911] bunu şöyle aktarmıştır: “Hadisin aslı bir, lafız ise muhtelifti.”

1102- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Hilal b. el-Alâ er-Rakkî → Musa b. Mervân → Süveyd” isnâdıyla rivayet edildiğine göre İmrân el-Kasîr Hasan el-Basrî’ye “Biz bir hadis işitiyor fakat daha sonra onu işittiğimiz gibi nakledemiyoruz.” deyince Hasan “Biz size sadece işittiğimiz şekilde nakledecek olsak, iki hadis dahi rivayet edemeyiz. Fakat helal ve haramı [bozmayacak şekilde] rivayet edilirse bir beis olmaz.” cevabını vermiştir.

1103- “Hasan b. Ebî Bekir → Ali b. Muhammed b. ez-Zübeyr el-Kûfî → Hasan b. Ali b. Affân → Zeyd b. el-Hubâb → Büşeyr b. Talha → Umeyr[1]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî] [mana ile hadis rivayeti hakkında] şöyle demiştir: “Hadisin manasında isabet edersen bir beis yoktur.”

1104- “İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [b. Uyeyne] → İbn Cüreyc → Atâ [b. Ebî Rebâh]” ve “… Süfyân → Rebî‘ → Hasan [el-Basrî]”[2] isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ ve Hasan [mana ile hadis rivayeti hakkında] şöyle demişlerdir: “Hadisin manasında isabet edersen, bir beis yoktur.”[3]

---

1 Bu isnâdda bir tuhaflık vardır. Zira Zeyd’in hocaları arasında Büşeyr diye biri olmadığı gibi Umeyr’in kim olduğunu tespit etmek de mümkün olmamıştır. Ne Büşeyr’in hocaları ne de Hasan’ın talebeleri arasında böyle biri vardır [çevirenin notu].

2 İsnâd *el-Câmi‘*nin üç neşrinde de “… Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [b. Uyeyne] → İbn Cüreyc → Atâ ve Rebî‘” şeklinde olmakla birlikte tercih edilip metne yansıtılan ve İbn Ebi’l-Ayneyn’in de işaret ettiği (II, 68) tevcih daha doğru gibidir. Ancak yine de Hasan’ın talebeleri ve İbn Uyeyne’nin hocalarında ortak bir Rebî‘ tespit edilememiştir. Tercih edilmeyen isnâdda da aynı problem İbn Cüreyc’in hocaları içerisinde Rebî‘ olmaması ile söz konusudur [çevirenin notu].

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 533.

١١٠١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، قَالَ: نا مُسلِمُ بنُ إِبرَاهِيمَ، وأنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ المَحَامِلِيُّ، وَالحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ مَالِكٍ الإِسكَافِيُّ، نا أَبُو الأَحوَصِ مُحَمَّدُ بنُ الهَيثَمِ القَاضِي نا مُسلِمٌ، نا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ يُحَدِّثُ بِالحَدِيثِ، الأَصلُ وَاحِدٌ وَالكَلَامُ مُختَلِفٌ، وَقَالَ أَبُو الأَحوَصِ: أَصلُهُ وَاحِدٌ وَاللَّفظُ مُختَلِفٌ.

١١٠٢ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ، مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا هِلَالُ بنُ العَلَاءِ الرَّقِّيُّ، نا مُوسَى بنُ مَروَانَ، نا سُوَيدٌ، عَن عِمرَانَ القَصِيرِ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: قُلتُ لَهُ : إِنَّا نَسمَعُ الحَدِيثَ، فَلَا نَجِيءُ بِهِ عَلَى مَا سَمِعنَاهُ قَالَ: «لَو كُنَّا لَا نُحَدِّثُكُم إِلَّا كَمَا سَمِعنَاهُ مَا حَدَّثنَاكُم بِحَدِيثَينِ وَلَكِن إِذَا جَاءَ حَلَالُهُ وَحَرَامُهُ فَلَا بَأسَ»

١١٠٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الزُّبَيرِ الكُوفِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ، نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، عَن بَشِيرِ بنِ طَلحَةَ، عَن عُمَيرٍ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: «لَا بَأسَ إِذَا أَصَبتَ مَعنَى الحَدِيثِ»

١١٠٤ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن عَطَاءٍ، وَالرَّبِيعِ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَا: «إِذَا أَصَبتَ مَعنَى الحَدِيثِ فَلَا بَأسَ»

1105- "Muhammed b. Ali el-Harbî[1] → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Ma'n [b. İsa] → Mâlik b. Enes'in amcasının oğlu Ebû Üveys" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî [mana ile hadis rivayeti hakkında] şöyle demiştir: "Hadisin manasında isabet edersen, bir beis yoktur."

1106- "Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas b. Abdullah et-Terkufî → [Muhammed b. Yusuf] el-Firyâbî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân [es-Sevrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Biz hadisi işittiğimiz gibi size nakletmek istesek tek bir hadis bile rivayet edemeyiz."

1107- "Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Muhammed b. Abdûs b. Kâmil → Ahmed b. Abdüssamed" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Vekî' [b. el-Cerrâh]'ı şöyle derken işitmiştir: "Bir adam Süfyân [es-Sevrî]'ye bir hadis hakkında soru sordu. Süfyân 'Eğer isnâdı tam bir şekilde naklettiysen, gerisini önemseme.' cevabını verdi."

1108- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Hüseyin b. el-Hasan" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: "Birisi Süfyân [es-Sevrî]'yi hadis naklederken görse 'Bu, ilim erbabından değil.' derdi. O, hadiste takdim-tehir yapar, lafızları değiştirirdi. Fakat onu hadisin manasından farklı bir şekilde rivayet ettirmeye var gücünle uğraşsan bunu yapamazdın."

1109- "Ebû Nuaym el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ → Muhammed b. İshak es-Serrâc" isnâdıyla nakledildiğine göre Kuteybe [b. Saîd] şöyle demiştir: "Hadis âlimleri 'Hadis hafızları şu dört kişidir: İsmail b. Uleyye, Abdülvâris [b. Saîd] [ö. 180/796], Yezîd b. Zürey' [ö. 182/798-9] ve Vüheyb [b. Hâlid] [ö. 165/781]' derlerdi. Bunlar hadisleri lafızlarını değiştirmeden naklederlerdi." Ebû Recâ Kuteybe devamla şöyle der: "Hammâd b. Zeyd ise mana ile naklederdi. Ona [gece naklettiği bir hadis] gündüz sorulduğunda lafzı değişik olarak rivayet ederdi."

1110- "Ebü'l-Velîd Hasan b. Muhammed b. Ali ed-Derbendî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Buhârî -Buhara'da- → Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. İsa el-Mutavvi'î → İbrahim b. el-Mühtedî b. Yunus → Ebû Tahir Esbât b. Elyesa'" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hafs Ahmed b. Hafs [ö. 217/832] şöyle demiştir: "Vekî' b. el-Cerrâh'ın yanındaydık,

1 Tahhân neşrinde "el-Harbî" nisbesi yer almaz [çevirenin notu].

١١٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِي، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا مَعنٌ، نا أَبُو أُوَيسٍ ابنُ عَمِّ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا أَصبتَ المَعنَى فَلَا بَأسَ»

١١٠٦ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الفِريَابِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «لَو أَرَدنَا أَن نُحَدِّثَكُم بِالحَدِيثِ كَمَا سَمِعنَاهُ مَا حَدَّثنَاكُم بِحَدِيثٍ وَاحِدٍ»

١١٠٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدُوسِ بنِ كَامِلٍ، نا أَحمَدُ هُوَ ابنُ عَبدِ الصَّمَدِ قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ : سَأَلَ رَجُلٌ سُفيَانَ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ لَهُ سُفيَانُ: «إِذَا أَصَبتَ الإِسنَادَ فَلَا تُبَالِ كَيفَ حُدِّثتَ بِهِ»

١١٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ الحَسَنِ، يَقُولُ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ: وَلَو رَأَى إِنسَانٌ سُفيَانَ يُحَدِّثُ لَقَالَ: «لَيسَ هَذَا مِن أَهلِ العِلمِ يُقَدِّمُ وَيُؤَخِّرُ وَيُتَبِّعُ وَلَكِن لَو جَهِدتَ جُهدَكَ أَن تُزِيلَهُ عَنِ المَعنَى لَم يَفعَل»

١١٠٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، أنا قُتَيبَةُ، قَالَ: كَانُوا يَقُولُونَ الحُفَّاظُ أَربَعَةٌ: إِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ، وَعَبدُ الوَارِثِ، وَيَزِيدُ بنُ زُرَيعٍ، وَوُهَيبٌ، كَانُوا يُؤَدُّونَ اللَّفظَ قَالَ أَبُو رَجَاءٍ قُتَيبَةُ: «وَكَانَ حَمَّادُ بنُ زَيدٍ يُحَدِّثُ عَلَى المَعنَى يُسأَلُ عَن حَدِيثٍ فِي النَّهَارِ كَذَا وَكَذَا يُغَيِّرُ اللَّفظَ»

١١١٠ - أنا أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ الدَّربَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ البُخَارِيُّ، بِهَا، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ عِيسَى المُطَّوِّعِيُّ قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ المُهتَدِيَّ بنِ يُونُسَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا طَاهِرٍ أَسبَاطَ بنَ اليَسَعِ يَقُولُ: قَالَ لَنَا أَبُو حَفصٍ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَفصٍ: كُنَّا عِندَ وَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ

bize hadis okuyordu. Naklettiği hadislerin lafızları farklı farklı oluyordu. Bir ara bize 'Sizin kitabınızda nasıl? Bakayım da sizin kitabınızdaki gibi okuyayım.' demişti." Ebû Hafs, Vekî'nin şöyle dediğini de nakletmiştir: "Mana aynıysa [kitabınızda yazılı olan] hadis lafızlarını [benim farklı lafzım sebebiyle] değiştirmeyin."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Abdullah b. Mes'ûd, Ebü'd-Derdâ, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Amr b. Dînâr, Âmir eş-Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, İbn Ebî Necîh [ö. 131/748-9], Amr b. Mürre [ö. 116/734-5], Ca'fer b. Muhammed b. Ali [es-Sâdık] [ö. 148/765], Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi kimselerin mana ile hadis rivayetine izin verdikleri nakledilmiştir. Biz konuyla ilgili bu kimselerin tamamından nakledilen rivayetleri *el-Kifâye*'de zikrettiğimiz için, söz konusu rivayetlere burada ayrıca yer vermeye gerek duymuyoruz.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mâlik b. Enes ise lafızların değiştirilmesini Allah Resûlü'nün (sav) hadislerinde caiz görmez, diğer kimselerin sözlerinde ise mana doğru ifade edildiğinde caiz görürdü.

1111- "Abdülaziz b. Ali → Abdullah b. Muhammed el-Esedî → Hasan b. Ca'fer ez-Zeyyât → Yahyâ b. Eyyûb" isnâdıyla nakledildiğine göre [Saîd] b. Ufeyr [ö. 226/841] şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes'e hadisi işitip daha sonra mana ile rivayet eden kimsenin durumunu sordum. O da 'Bunda bir sakınca yoktur. Fakat Allah Resûlü'nün (sav) hadisleri hariç. Zira ben onun hadislerinin lafızlarıyla nakledilmesini uygun görürüm.' cevabını verdi."

1112- "Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. Bekrân → Muhammed b. Mahled → Ebû Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Ufeyr şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes'e mana ile rivayet edilen hadis hakkında sordum. O da 'Bu, Allah Resûlü'nün (sav) hadisi ise işittiğin gibi naklet. Eğer başka birisinin sözü ise manayı ifade edersen bunda bir sakınca yoktur.' cevabını verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Eğer râvi sözün anlamını ve konusunu biliyor, Arap dilinin lehçeleri ve ifade biçimleri hakkında dikkat sahibi, fıkıh ve ahkâmın farklılıkları konularında bilgisi bulunuyor, manayı bozan ve bozmayan şeyleri ayırt edebiliyorsa, ayrıca mana da açık ve bilinen [*zâhiran ve ma'lûmen*] bir şeyse bize göre Allah Resûlü'nün (sav) hadisleri ve başkalarının sözlerini mana ile rivayet etmek caizdir. Fakat hadisin anlamı kapalı ve farklı anlamlara gelebilecek bir şekilde ise

وَكَانَ يَقرَأُ عَلَينَا فكَانَ الأَلفَاظُ تَختَلِفُ فقَالَ لَنَا وَكِيعٌ: كَيفَ فِي كِتَابِكُم حَتَّى أَقرَأَ كَمَا فِي كِتَابِكُم؟ قَالَ: وَقَالَ وَكِيعٌ: لَا تُغَيِّرُوا الأَلفَاظَ إِذَا كَانَ المَعنَى وَاحِدًا.

وَرُوِيَ إِجَازَةَ التَّحدِيثُ عَلَى المَعنَى عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ وَأَبِي الدَّردَاءِ وَأَنَسِ بنِ مَالِكٍ وَعَائِشَةَ أُمِّ المُؤمِنِينَ وَعَمرِو بنِ دِينَارٍ وَعَامِرٍ الشَّعبِيّ وَإِبرَاهِيمَ النَّخَعِيّ وَابنِ أَبِي نَجِيحٍ وَعَمرِو بنِ مُرَّةَ وَجَعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ وَسُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ وَيَحيَى بنِ سَعِيدٍ القَطَّانِ وَقَد ذَكَرنَا الرِّوَايَاتِ عَن جَمِيعِهِم بِذَلِكَ فِي كِتَابِ الكِفَايَةِ فَغَنَينَا عَن إِيرَادِهَا فِي هَذَا الكِتَابِ.

وَأَمَّا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ فَكَانَ يَرَى أَنَّ لَفظَ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَا يَجُوزُ تَغيِيرُهُ وَيَجُوزُ تَغيِيرُ غَيرِهِ إِذَا أُصِيبَ المَعنَى.

١١١١ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ الأَسَدِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ جَعفَرٍ الزَّيَّاتُ، نا يَحيَى بنُ أَيُّوبَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ عُفَيرٍ، يَقُولُ: سَأَلتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ عَنِ الرَّجُلِ يَسمَعُ الحَدِيثَ فَيَأتِي بِهِ عَلَى مَعنَاهُ فَقَالَ: «لَا بَأسَ بِهِ إِلَّا حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُحِبُّ أَن يُؤتَى بِهِ عَلَى أَلفَاظِهِ»

١١١٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ بِكرَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ عُفَيرٍ، قَالَ: سَأَلتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ عَنِ الحَدِيثِ يُحَدِّثُ بِهِ عَلَى المَعنَى فَقَالَ: «إِذَا كَانَ حَدِيثُ رَسُولِ اللهِ فَحَدِّث بِهِ كَمَا سَمِعتَهُ وَإِذَا كَانَ حَدِيثُ غَيرِهِ وَأَصَبتَ المَعنَى فَلَا بَأسَ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَرِوَايَةُ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَحَدِيثُ غَيرِهِ عَلَى المَعنَى جَائِزَةٌ عِندَنَا إِذَا كَانَ الرَّاوِي عَالِمًا بِمَعنَى الكَلَامِ وَمَوضُوعِهِ بَصِيرًا بِلُغَاتِ العَرَبِ وَوُجُوهِ خُطَّابِهَا عَارِفًا بِالفِقهِ وَاختِلَافِ الأَحكَامِ مُمَيِّزًا لِمَا يُحِيلُ المَعنَى وَمَا لَا يُحِيلُهُ وَكَانَ المَعنَى أَيضًا ظَاهِرًا مَعلُومًا وَأَمَّا إِذَا كَانَ غَامِضًا مُحتَمِلًا

bu durumda hadisi mana ile rivayet etmek caiz değildir. Böyle bir durumda lafzın bizzat kendisini ve sözün siyâkını olduğu gibi aktarmak gerekir. Nitekim Hz. Peygamber'den naklettikleri rivayetlerin ardından "Ya da bunun gibi", "Veya buna benzer", "Ya da Allah Resûlü'nün buyurduğu gibi" sözlerini ekleyen sahâbîler bulunuyordu, sahâbe ise dil ustaları ve sözün anlamını en iyi bilen kimselerdir. Onlar bu ifadeleri, manayla rivayetteki tehlikeyi bildikleri için hataya düşmekten korkmaları sebebiyle söylüyorlardı. Allah en doğrusunu bilendir.

8. Biraz Önce Zikrettiğimiz Hususların Kendilerinden Nakledildiği Sahâbîlerin İsimleri

1113- "Hasan b. el-Hüseyin el-Abbas en-Niâlî → Kadı Ebü'l-Hüseyin İsa b. Hâmid b. Bişr el-Kunnebîtî → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Ebû Küreyb, İbn Fudayl'ın rivayetlerini içeren kitabından → [Muhammed] b. Fudayl → Beyân [b. Bişr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Âmir [eş-Şa'bî] şöyle demiştir: "Abdullah [b. Mes'ûd] [genelde] 'Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu' demezdi. Dediğinde ise 'Böyle', 'Buna benzer' veya 'Buna yakın' derdi. Ayrıca o [hadis naklederken] titrerdi."

1114- "Ebü'l-Ferec[1] Abdüsselam b. Abdülvehhâb el-Kureşî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → Verd b. Ahmed b. Lebîd el-Beyrûtî → Safvân b. Salih → Velîd b. Müslim → Abdullah b. el-Alâ b. Zebr → Büsr b. Ubeydullah" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İdris el-Havlânî [ö. 80/699-700] şöyle demiştir: "Ebü'd-Derdâ'nın Allah Resûlü'nden hadis naklettikten sonra 'Böyle', 'Buna benzer' veya 'Bunun gibi' dediğini gördüm."

1115- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Abdurrahman [b. Mehdî] → Muâviye [b. Salih]" [*tahvîl*], "Muhammed b. el-Hasan b. İsa en-Nâkıd → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Hasan el-Firyâbî → Kuteybe b. Saîd → Ma'n b. İsa" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Ma'n [b. İsa] → Muâviye b. Salih" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Rebîa b. Yezîd [ö. 123/740-1] şöyle demiştir: "Ebü'd-Derdâ, Allah Resûlü'nden hadis naklettiğinde 'Hay Allah, böyle olmalı' veya 'Buna benzer' derdi." Rivayetin lafzı Ma'n'a aittir.

---

1 Tahhân neşrinde (II, 35) "Ebü'l-Ferah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

فَإِنَّهُ لَا يَجُوزُ رِوَايَةُ الحَدِيثِ عَلَى المَعنَى وَيُلزِمُ إِيرَادُ اللَّفظِ بِعَينِهِ وَسِيَاقِهِ عَلَى وَجهِهِ وَقَد كَانَ فِي الصَّحَابَةِ رِضوَانُ اللهِ عَلَيهِم مَن يُتبِعُ رِوَايَتَهُ الحَدِيثَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِأَن يَقُولَ: أَو نَحوهِ أَو شَكلِهِ أَو كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَالصَّحَابَةُ، أَربَابُ اللِّسَانِ وَأَعلَمُ الخَلقِ بِمَعَانِي الكَلَامِ وَلَم يَكُونُوا يَقُولُونَ ذَلِكَ إِلَّا تَخَوُّفًا مِنَ الزَّلَلِ لِمَعرِفَتِهِم بِمَا فِي الرِّوَايَةِ عَلَى المَعنَى مِنَ الخَطَرِ وَاللهُ أَعلَمُ.

ذِكرُ تَسمِيَةِ الصَّحَابَةِ الَّذِينَ رُوِيَ عَنهُم مَا ذَكَرنَاهُ آنِفًا

١١١٣ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا القَاضِي أَبُو الحُسَينِ عِيسَى بنُ حَامِدِ بنِ بِشرٍ القُنَّبِيطِيُّ نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا أَبُو كُرَيبٍ، مِن كِتَابِهِ فِي حَدِيثِ ابنِ فُضَيلٍ قَالَ: نا ابنُ فُضَيلٍ، عَن بَيَانٍ، عَن عَامِرٍ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ لَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللهِ فَإِذَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ قَالَ: هَكَذَا أَو نَحوًا مِن هَذَا أَو قَرِيبًا مِن هَذَا وَكَانَ يَرتَعِدُ.

١١١٤ - أنا أَبُو الفَرَجِ عَبدُ السَّلَامِ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ القُرَشِيُّ، بِأَصبَهَانَ أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا وَردُ بنُ أَحمَدَ بنِ لَبِيدٍ البَيرُوتِيُّ، نا صَفوَانُ بنُ صَالِحٍ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ العَلَاءِ بنِ زَبرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي بُسرُ بنُ عُبَيدِ اللهِ، عَن أَبِي إِدرِيسَ الخَولَانِيِّ، قَالَ: رَأَيتُ أَبَا الدَّردَاءِ إِذَا فَرَغَ مِنَ الحَدِيثِ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: هَذَا أَو نَحوِ هَذَا أَو شَكلَهُ.

١١١٥ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدِّلُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، عَن مُعَاوِيَةَ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عِيسَى النَّاقِدُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الفِريَابِيُّ، نا قُتَيبَةُ بنُ سَعِيدٍ، نا مَعنُ بنُ عِيسَى، وأنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا مَعنٌ، نا مُعَاوِيَةُ بنُ صَالِحٍ، عَن رَبِيعَةَ بنِ يَزِيدَ، عَن أَبِي الدَّردَاءِ، قَالَ: كَانَ إِذَا حَدَّثَ بِالحَدِيثِ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اللَّهُمَّ إِلَّا هَكَذَا فَكَشكلِهِ» وَاللَّفظُ لِحَدِيثِ مَعنٍ.

1116- “Abdullah b. Ali el-Kureşî → Ebû Ca‘fer Muhammed b. el-Hasan el-Yaktînî → [Ebû Ya‘lâ] Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ [el-Mevsılî] → Musa b. Muhammed b. Hayyân → Abdurrahman b. Mehdî → Hammâd b. Zeyd → Eyyûb [es-Sahtiyânî]” isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed [b. Sîrîn] şöyle demiştir: “Enes b. Mâlik, Allah Resûlü’nden az hadis nakletmiştir.” Muhammed devamla şöyle der: “O, Hz. Peygamber’den bir şey naklettiğinde ‘Ya da onun buyurduğu gibi’ derdi.”

1117- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Muhammed b. Muhammed b. Süleyman → İbrahim b. Abdullah el-Herevî → Ebû Katan [Amr b. el-Heysem] → Abdullah b. Avn” isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed [b. Sîrîn] şöyle demiştir: “Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’den hadis nakledip rivayet etmeyi bitirdiğinde ‘Ya da Allah Resûlü’nün buyurduğu gibi’ derdi.”

9. Müzakere Meclisinde Muhaddisten Hadis Yazmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis müzakere esnasında hadis zikrettiğinde onu kendisinden işiten kimse söz konusu hadisi yazmak isterse hadisin lafzını düzgün bir şekilde nakletmesi ve manasını kapsayacak bir şekilde ifade edebilmesi için bunu muhaddise bildirmelidir.

1118- “Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca‘fer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü’lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Müsedded ve Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Yahyâ → Ubeydullah b. el-Ahnes → Velîd b. Abdullah → Yusuf b. Mâhek” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: “Ben, Allah Resûlü’nden duyduğum her şeyi ezberlemek için yazıyordum. Kureyş[liler] beni bundan sakındırıp ‘Allah Resûlü kızgın zamanında da hoşnutluk anında da konuşan bir beşer olduğu hâlde ondan duyduğun her şeyi yazıyor musun?’ dediler. Ben de yazmaktan geri durdum. Bunu Allah Resûlü’ne haber verince o, parmağıyla ağzını işaret ederek ‘Yaz, canımı elinde tutan Allah’a yemin ederim ki buradan ancak hak [sözler] çıkar.’ buyurdu.”[1]

---

1 Hadisi Ahmed b. Hanbel, bazı küçük lafız farklılıklarıyla nakletmiştir (*el-Müsned*, III, 126). Ayrıca bk. Ebû Dâvud, İlim 3; Dârimî, Mukaddime 17.

١١١٦ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيٍّ القُرَشِيُّ، أنا أَبُو جعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ اليَقطِينِيُّ نا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ المُثَنَّى، نا مُوسَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَيَّانَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن أَيُّوبَ، عَن مُحَمَّدٍ، قَالَ: كَانَ أَنَسُ بنُ مَالِكٍ قَلِيلَ الحَدِيثِ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَكَانَ مِمَّا إِذَا حَدَّثَ عَنهُ قَالَ: أَو كَمَا قَالَ.

١١١٧ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ الهَرَوِيُّ، نا أَبُو قَطَنٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَونٍ، عَن مُحَمَّدٍ، قَالَ: كَانَ أَنَسُ بنُ مَالِكٍ إِذَا حَدَّثَ حَدِيثًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَفَرَغَ مِنهُ قَالَ: أَو كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

الكِتَابَةُ عَنِ المُحَدِّثِ فِي المُذَاكَرَةِ

إِذَا أَورَدَ المُحَدِّثُ فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا أَرَادَ السَّامِعُ لَهُ أَن يُدَوِّنَهُ عَنهُ فَيَنبَغِي لَهُ إِعلَامُ المُحَدِّثِ ذَلِكَ لِيَتَحَرَّى فِي تَأدِيَةِ لَفظِهِ وَحَصرِ مَعنَاهُ.

١١١٨ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ قَالَا: نا يَحيَى، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ الأَخنَسِ، عَنِ الوَلِيدِ بنِ عَبدِ اللهِ، عَن يُوسُفَ بنِ مَاهَكَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، قَالَ: كُنتُ أَكتُبُ كُلَّ شَيءٍ أَسمَعُهُ مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ حِفظَهُ فَنَهَتنِي قُرَيشٌ وَقَالُوا: تَكتُبُ كُلَّ شَيءٍ وَرَسُولُ اللهِ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الغَضَبِ وَالرِّضَا فَأَمسَكتُ عَنِ الكِتَابِ فَذَكَرتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَأَومَأَ بِإِصبَعِهِ إِلَى فِيهِ فَقَالَ: «اكتُب فَوَالَّذِي نَفسِي بِيَدِهِ مَا يَخرُجُ مِنهُ إِلَّا حَقٌّ»

1119- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → İbrahim b. Muhammed el-Kindî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ şöyle demiştir: "Abdurrahman [b. Mehdî]'nin yanında bir topluluk varken ona bir hadisi sordum, o da hadisi nakletti. Hadisi yazmaya başlayınca 'Ne yapıyorsun?' diye sordu. 'Yazıyorum' deyince 'Yazmayı bırak, çünkü [hadisi tam nakledemediğime dair] içimde bir şüphe var.' dedi. Ben 'Fakat hadisi zikrettin.' deyince o, 'Tek başına olsaydın hadisi naklederdim, fakat bunlar yanımdayken nasıl naklederim?' cevabını verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Musa, Abdurrahman'ın sürekli yanında bulunan kimselerdendi. O "Tek başına olsaydın hadisi naklederdim." sözüyle, hadisin naklettiği gibi olmadığını fark ettiği zaman yanlışını düzeltmek için kendisine bilgi verebileceğini kastetmiştir. Fakat yanında bulunan misafirlere [bu yanlışını daha sonra] haber veremezdi. Allah en doğrusunu bilendir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Abdurrahman b. Mehdî, müzakere esnasında yakın talebelerinin kendisinden hadis yazmasını yasaklardı.

1120- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Şuayb b. Ali el-Kâdî → Kâsım b. Muhammed el-Attâr → Ebû Ali Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Belhî el-Hâfız → Bekir[1] b. Halef" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Müzakere esnasında benden hadis almanız haramdır. Zira müzakere ettiğimde hadiste gevşek davranırım."

1121- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Muhammed b. el-Hasan el-Hâşimî → Ahmed b. el-Hasan b. Osman el-Kâdî → Ahmed b. Muhammed b. Süleyman et-Tüsterî → Ebû Zür'a er-Râzî → İbrahim b. Musa → Abdurrahman b. el-Hakem el-Mervezî → Nevfel b. el-Mutahhar" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mübârek şöyle demiştir: "Müzakere [meclisin]de benden hadis almayın." Ebû Zür'a, İbrahim [b. Musa]'nın [ö. 221-230/835-845 arası] da "Müzakere [meclisin]de benden hadis almayın." dediğini nakletmiştir. Ahmed [b. Muhammed et-Tüsterî] [ö. ?], Ebû Zür'a'nın da "Müzakere [meclisin]de benden hadis almayın." dediğini nakletmiştir.

1 Acâc neşrinde (II, 29) "Bekre" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١١١٩ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفتحِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الكِندِيُّ، نا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قَالَ: سَأَلتُ عَبدَ الرَّحمَنِ يَعنِي ابنَ مَهدِيٍّ عَن حَدِيثٍ وَعِندَهُ قَومٌ فَسَاقَهُ فَذَهَبتُ أَكتُبُهُ فَقَالَ: أَيُّ شَيءٍ تَصنَعُ؟ فَقُلتُ: أَكتُبُهُ. فَقَالَ: دَعهُ فَإِنَّ فِي نَفسِي مِنهُ شَيئًا. فَقُلتُ: قَد جِئتَ بِهِ فَقَالَ: لَو كُنتَ وَحدَكَ لَحَدَّثتُكَ بِهِ فَكَيفَ أَصنَعُ بِهَؤُلَاءِ.

قَالَ: أَبُو بَكرٍ: كَانَ أَبُو مُوسَى مِنَ المُلَازِمِينَ لِعَبدِ الرَّحمَنِ فَقَولُهُ لَو كُنتَ وَحدَكَ لَحَدَّثتُكَ بِهِ أَرَادَ أَنَّهُ مَتَى بَانَ لَهُ أَنَّ الحَدِيثَ عَلَى غَيرِ مَا حَدَّثَهُ بِهِ أَمكَنَهُ استِدرَاكُهُ لِإِصلَاحِ غَلَطِهِ وَلَا يُمكِنُهُ ذَلِكَ مَعَ الغُرَبَاءِ الَّذِينَ حَضَرُوا عِندَهُ وَاللَّهُ أَعلَمُ.

وَكَانَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ يُحَرِّجُ عَلَى أَصحَابِهِ أَن يَكتُبُوا عَنهُ فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا.

١١٢٠ - أنا بِذَلِكَ أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ نا شُعَيبُ بنُ عَلِيٍّ القَاضِي، نا القَاسِمُ بنُ مُحَمَّدٍ العَطَّارُ، نا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ البَلخِيُّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ بَكرَ بنَ خَلَفٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «حَرَامٌ عَلَيكُم أَن تَأخُذُوا، عَنِّي فِي المُذَاكَرَةِ حَدِيثًا لِأَنِّي إِذَا ذَاكَرتُ تَسَاهَلتُ فِي الحَدِيثِ»

١١٢١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الهَاشِمِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عُثمَانَ القَاضِي، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ التُّستَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو زُرعَةَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ مُوسَى، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ الحَكَمِ المَروَزِيُّ، عَن نَوفَلِ بنِ المُطَهَّرِ، قَالَ: قَالَ لَنَا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ: «لَا تَحمِلُوا عَنِّي فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا» قَالَ أَبُو زُرعَةَ: وَقَالَ إِبرَاهِيمُ: لَا تَحمِلُوا عَنِّي فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا قَالَ أَحمَدُ: وَقَالَ لِي أَبُو زُرعَةَ: لَا تَحمِلُوا عَنِّي فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا.

1122- “Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Abdullah b. İshak b. Seyâmerd” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Zür‘a’yı, Ebû Hâtim’in evindeyken [ona] “Müzakere esnasında benden hadis yazanı bir şekilde sıkıştır/zorla.”[1] derken işitmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bazı hocalarından müzakere esnasında hadis ezberleyip daha sonra bunu nakletmek isteyen kişinin “Bize bu hadisi müzakere meclisinde nakletti [*haddesenâhu fi’l-müzâkere*].” demesi uygundur. Zira önceki âlimlerin birçoğu bunu yapardı.

XXIII. Hafızasından Bir Hadis Nakledip Daha Sonra Kendisine Muhalefet Edilen Kişi Hakkındaki Hüküm

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râviye, rivayet ettiği hadiste başka bir râvi muhalefet ederse kitabının aslına müracaat edip gözden geçirmeli ve oraya bakıp [hadisin doğru olup olmadığını kontrol ederek] emin olmalıdır.

1123- “Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Haccâc b. Muhammed et-Tirmizî → İbn Cüreyc” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ali [el-Bâkır] şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim vefat ettiğinde kabrine götürülürken atın ön tarafında taşındı.” Abdullah [b. Ahmed b. Hanbel], babasının şöyle dediğini nakleder: “Yahyâ [b. Saîd] ve Abdurrahman [b. Mehdî] onun bu rivayetini [yani İbn Cüreyc’in bunu Muhammed’den nakletmiş olmasını] yadırgadılar. Daha sonra [Haccâc b. Muhammed et-Tirmizî el-Mıssîsî] asıl/orijinal nüshası olan kâğıdı çıkarıp ‘İşte burada ‘Bana Muhammed b. Ali haber verdi’ [yazıyor].’ dedi.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Haccâc’ın asıl nüshasını çıkarması Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî’ye karşı bir delil olup onların itiraz ettiği husustaki sorumluluk böylece ortadan kalkmıştır. Hafızasından naklettiği kısma itiraz edilen ve kendisinden kabul edilmeyen herkes -asıl nüshaya erişme imkânı varsa- böyle yapmalıdır. Eğer kişi, asıl nüshaya erişemiyorsa rivayet etmekten vazgeçer.

1 İbarenin tercümesinde İbn Ebi’l-Ayneyn neşrindeki (II, 79) yönlendirme dikkate alınmıştır [çevirenin notu].

١١٢٢ - أَرنَا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللّٰهِ بنَ إِسحَاقَ بنِ سَيَامَردَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ، فِي مَنزِلِ أَبِي حَاتِمٍ يَقُولُ: «أُحَرِّجُ عَلَى مَن كَتَبَ عَلَيَّ فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا»

وَاستَحِبُّ لِمَن حَفِظَ عَن بَعضِ شُيُوخِهِ فِي المُذَاكَرَةِ شَيئًا وَأَرَادَ رِوَايَتَهُ عَنهُ أَن يَقُولَ حَدَّثَنَاهُ فِي المُذَاكَرَةِ فَقَد كَانَ غَيرُ وَاحِدٍ مِن مُتَقَدِّمِي العُلَمَاءِ يَفعَلُ ذَلِكَ.

بَابُ ذِكرِ الحُكمِ فِيمَن رَوَى مِن حِفظِهِ حَدِيثًا فَخُولِفَ فِيهِ

يَلزَمُ الرَّاوِي إِذَا خَالَفَهُ فِيمَا رَوَاهُ رَاوٍ غَيرُهُ أَن يَرجِعَ إِلَى أَصلِ كِتَابِهِ فَيُطَالِعَهُ وَيَستَثبِتَ مِنهُ

١١٢٣ - فَقَد أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا حَجَّاجُ بنُ مُحَمَّدٍ التِّرمِذِيُّ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، قَالَ: أَخبَرَنِي أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ «أَنَّ إِبرَاهِيمَ ابنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَمَّا مَاتَ حُمِلَ إِلَى قَبرِهِ عَلَى مِنسَجِ الفَرَسِ» قَالَ عَبدُ اللهِ: قَالَ أَبِي: كَانَ يَحيَى وَعَبدُ الرَّحمَنِ أَنكَرَاهُ عَلَيهِ فَأَخرَجَ إِلَينَا كِتَابَهُ الأَصلُ قِرطَاسٌ فَقَالَ: «هَا أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَكَانَ إِخرَاجُ حَجَّاجٍ أَصلَ كِتَابِهِ حُجَّةً لَهُ عَلَى يَحيَى بنِ سَعِيدٍ وَعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ وَزَالَتِ العُهُودُ عَنهُ فِيمَا أَنكَرَاهُ عَلَيهِ وَكَذَلِكَ يُلزِمُ كُلَّ مَن رَوَى مِن حِفظِهِ مَا خُولِفَ فِيهِ وَأُنكِرَ عَلَيهِ أَن يَفعَلَ إِذَا كَانَ قَادِرًا عَلَى الأَصلِ أَو يُمسِكَ عَنِ الرِّوَايَةِ إِذَا تَعَذَّرَ ذَلِكَ عَلَيهِ.

1124- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Muzaffer → Hasan b. Âdem → İsmail b. Muhammed el-Cibrînî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "[Hadisi muhafaza etmek] iki şekilde olur: Hafıza ve kitap ile." İsmail [b. Muhammed] [ö. 240-250/854-865 arası] kendisine "Ebû Zekeriyyâ, hafızayla mı yoksa kitapla muhafaza etmeyi mi tercih edersin?" diye sorunca "Kitap ile muhafaza etmeyi" cevabını vermiştir.

1125- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hüseyin b. el-Hasan el-Mervezî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Ebû Avâne'nin yanındayken A'meş'ten bir hadis nakletti. Ona 'Bu senin hadisin değil.' dedim. O 'Hayır, benim hadisim.' dedi. Ben, 'Hayır.' dedim. O 'Selâme [ö. ?]! Kitabı getir.' dedi. Kitabı getirince ve Ebû Avâne bakıp hadisin orada olmadığını görünce 'Doğru söyledin, doğru söyledin Ebû Saîd. O hâlde nereden naklettim bunu?' diye sordu. Ben de 'Gençken bu hadis yanında müzakere edildi, sen de işittiğin hadislerden zannettin.' cevabını verdim.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Aynı şekilde kişi hafızasından değil de onun bir kopyasından nakledip de başkaları bunu ondan farklı aktarmışsa asıl nüshaya müracaat etmelidir. Çünkü kâtibin nakil esnasında hata etmesi imkân dâhilindedir.

1126- "Abdullah b. Yahyâ b. Abdülcebbâr es-Sükkerî → Ebû Ya'lâ et-Tarsûsî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] şu şiiri söylemiştir:

> Ehl-i ilim bir nakilde tartıştığında
> Birbirlerinden asıl nüshaları istesin
>
> Senin kitabın aslını çıkarman salih kimselerin fiillerindendir
> Eğer aslı çıkarmazsan onların yolunu tutmamış olursun
>
> Hakkı söyle, onlara karşı samimi olmayı bırakma
> Kitabın aslını çıkar, zira fer' hata ile itham edilir

1127- "Ali b. Ebî Ali → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman [İbn Ebî Dâvud]'u şöyle derken işitmiştir: "Ebû Muhammed [Yahyâ b. Muhammed] b. Sâid [ö. 318/930] bazen Ebû Bekir [İbn Ebî Dâvud]'un hata yaptığını söyler, o da kitabının aslını çıkarıp [mecliste] bulunanlara gösterir ve kendine ait şu şiiri okurdu:

١١٢٤ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ، نا الحَسَنُ بنُ آدَمَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ مُحمَّدٍ الجِبرِينِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: هُمَا ثَبتُ حِفظٍ وَثَبتُ كِتَابٍ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ يَا أَبَا زَكَرِيَّا أَيُّهُمَا أَحَبُّ إِلَيكَ ثَبتُ حِفظٍ أَو ثَبتُ كِتَابٍ قَالَ: ثَبتُ كِتَابٍ.

١١٢٥ - أنا مُحمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ نا الحُسَينُ بنُ الحَسَنِ المَروَزِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ يَقُولُ: كُنتُ عِندَ أَبِي عَوَانَةَ فَحدَّثَ بِحَدِيثٍ عَنِ الأَعمَشِ، فَقُلتُ: لَيسَ هَذَا مِن حَدِيثِكَ قَالَ: بَلَى، قُلتُ: لَا. قَالَ يَا سَلَّامَةُ هَاتِي الدَّرجَ، فَأَخرَجَتِ الدَّرجَ فَنَظَرَ فِيهِ فَإِذَا لَيسَ الحَدِيثُ فِيهِ فَقَالَ: صَدَقتَ يَا أَبَا سَعِيدٍ صَدَقتَ يَا أَبَا سَعِيدٍ فَمِن أَينَ أُتِيتُ؟ قُلتُ: ذُكِرتَ بِهِ وَأَنتَ شَابٌّ فَظَنَنتَ أَنَّكَ سَمِعتَهُ.

وَهَكَذَا لَو لَم يُحَدِّث مِن حِفظِهِ لَكِنَّهُ رَوَى مِن فَرعٍ لَهُ شَيئًا خُولِفَ فِيهِ فَإِنَّهُ يَلزَمُهُ الرُّجُوعُ إِلَى الأَصلِ لِجَوَازِ دُخُولِ الخَطَأَ عَلَى النَّاقِلِ فِي حَالِ النَّقلِ.

١١٢٦ - أَنشَدَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى بنِ عَبدِ الجَبَّارِ السُّكَّرِيُّ قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو يَعلَى الطَّرَسُوسِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ:

إِذَا تَشَاجَرَ أَهلُ العِلمِ فِي خَبَرٍ ... فَليَطلُبِ البَعضُ مِن بَعضٍ أُصُولَهُمُ
إِخرَاجُكَ الأَصلَ فِعلُ الصَّالِحِينَ فَإِن ... لَم تُخرِجِ الأَصلَ لَم تَسلُك سَبِيلَهُمُ
فَاصدَع بِحَقٍّ وَلَا تَأبَى نَصِيحَتَهُم ... وَاخرِج أُصُولَكَ إِنَّ الفَرعَ مُتَّهَمُ

١١٢٧ - أَخبَرَنَا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ عَبدَ اللهِ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: وَكَانَ رُبَّمَا غَلَّطَهُ أَبُو مُحمَّدِ بنُ صَاعِدٍ فَيُخرِجُ أَبُو بَكرٍ أَصلَهُ فَيَطرَحُهُ إِلَى الحَاضِرِينَ وَيَقُولُ - وَالأَبيَاتُ لَهُ -:

Yalancının üzerine Hak Teâlâ'dan bir lanet ve sürekli artan ebedi bir alçaklık insin!

Sahtekâr 'Biz yalan söylemedik' derse eğer; [ona] 'Yeni [kopyayı] değil, eski aslı getir bakalım.' [deriz]

Eğer getirirsen o nüshadadır asıl açıklama, aksi takdirde sen kasten yalan söyleyen bir yalancısın!

Dostuma dedim ki: "Onu bir süre terk et", zira Ahmed b. Hanbel'in çizgisinden şaşmamak lazım

Senin tuttuğun yol Hanbelî olduktan sonra, yolunun düzeni mübarek olsun sana ey kutlu kişi!"

1128- "Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah el-Hâfız en-Neysâbûrî → Muhammed b. Salih b. Hâni → Muhammed b. Nuaym → Amr b. Ali [el-Fellâs] → Ezher [b. Sa'd] → İbn Avn → İbrahim [en-Nehaî] → Abîde [es-Selmânî] → Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü "İnsanların en hayırlısı benim zamanımda yaşayanlardır." buyurmuştur.[1] [Fellâs] şöyle demiştir: Bunu Yahyâ b. Saîd'e nakledince o, "İbn Avn'ın hadisinde *an Abdillah* kısmı yoktur." dedi. Ben "Bilakis onda vardır." karşılığını verdim. O, "Hayır." dedi. Ona "Bu hadisi Ezher [b. Sa'd]'ın [ö. 203/818-9] bize 'İbn Avn → İbrahim → Abîde → Abdullah' isnâdıyla naklettiğini duydum." dedim. O, "Ezher'in kitabını getirdiğini ve onda '*an Abdillah*' kısmının olmadığını gördüm." dedi. Amr b. Ali [el-Fellâs] devamla şöyle der: "Kitabına bakması [yönünde ikna etmek] için Ezher'in yanına bir ay kadar gidip geldim. Sonunda kitabına baktı ve çıkıp 'Sadece Abîde [es-Selmânî]'nin [ö. 72/691-2] [başka bir râvi zikretmeden] Allah Resûlü'nden nakli şeklindedir.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hatası ortaya çıkarsa muhaddisin hatasından dönmesi gerekir. Eğer bunu yapmazsa muhaddis günaha girer. Hadis talebesinin de [böyle bir hadisle] ihticâc etmemesi gerekir.

1129- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb el-Hâfız" isnâdıyla nakledildiğine göre o, kendisine "Niçin Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb'den [ö. 264/877-8] hadis nakledip Süfyân b. Vekî'nin [ö. 247/861] hadislerini terk ettin?" diye sorulan Ebû Bekir Muhammed b. İshak [İbn Huzeyme]'nin [ö. 311/924] şöyle dediğini işitmiştir:

---

1 Buhârî, Şehâdât 9; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 212; Tirmizî, Fiten 44; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 76.

عَلَى الكَذَّابِ لَعنَةُ مَن تَعالَى وَخِزيٌ دَائِمٌ أَبَدًا يَزِيدُ
فَإِن قَالَ المُزَوِّرُ مَا كَذَبنَا فَهاتِ الأَصلَ رِمًّا لَا جَدِيدُ
فَفِيهِ إِن أَتيتَ بِهِ بَيَانٌ وَإِلَّا أَنتَ كَذَّابٌ عَمِيدٌ
وَقُلتُ لِصَاحِبِي اهجُرهُ مَلِيًّا فَعَن رَسمِ ابنِ حَنبَلٍ لَا مَحِيدُ
إِذَا مَا كَانَ سِلكُكَ حَنبَلِيًا فَبورِكَ نَظمُ سِلكِكَ يَا سَعِيدُ

١١٢٨ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُّوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ النَّيسَابُورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحِ بنِ هَانِئٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، نا عَمرُو بنُ عَلِيٍّ، نا أَزهَرُ، نا ابنُ عَونٍ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَبِيدَةَ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُ النَّاسِ قَرنِي» قَالَ: فَحَدَّثتُ بِهِ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ فَقَالَ: لَيسَ فِي حَدِيثِ ابنِ عَونٍ عَن عَبدِ اللهِ فَقُلتُ لَهُ بَلَى فِيهِ قَالَ: لَا قُلتُ إِنَّ أَزهَرَ حَدَّثَنَا عَنِ ابنِ عَونٍ عَن إِبرَاهِيمَ عَن عُبَيدَةَ عَن عَبدِ اللهِ قَالَ: رَأَيتُ أَزهَرَ جَاءَ بِكِتَابِهِ لَيسَ فِيهِ عَن عَبدِ اللهِ قَالَ عَمرُو بنُ عَلِيٍّ فَاختَلَفتُ إِلَى أَزهَرَ قَرِيبًا مِن شَهرٍ لِيَنظُرَ فِيهِ فَنَظَرَ فِي كِتَابِهِ ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ لَم أَجِدهُ إِلَّا عَن عُبَيدَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

فَيَجِبُ عَلَى المُحَدِّثِ الرُّجُوعُ عَمَّا رَوَاهُ إِذَا تَبَيَّنَ أَنَّهُ أَخطَأَ فِيهِ فَإِذَا لَم يَفعَل كَانَ آثِمًا وَعَلَى الطَّالِبِ الإِمسَاكُ عَنِ الاحتِجَاجِ بِهِ.

١١٢٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ يَعقُوبَ الحَافِظَ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ وَقِيلَ لَهُ: لِمَ رَوَيتَ عَن أَحمَدَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ وَهبٍ وَتَرَكتَ سُفيَانَ بنَ وَكِيعٍ؟ فَقَالَ:

“Ahmed b. Abdurrahman’a naklettiği hadislerde itiraz edilince, ‘Mâlik → Zührî → Enes’ isnâdıyla nakledilen ‘Akşam yemeği yatsı namazı ile…’[1] hadisi hariç diğer bütün hadislerinden vazgeçmiştir. [Bu hadisten vazgeçmemesi hakkında ise] bu hadisi amcasının kitaplarının bulunduğu bir sandıktaki bir sahifede gördüğünü zikreder. Süfyân b. Vekî‘nin kâtibi ise hadislerine eklemeler yapardı. Bu hadisleri nakledince onunla bu konuda konuştuk fakat hadisleri nakletmekten vazgeçmedi. Ben de Allah’tan hayır dileyip [*istihâre*] ondan hadis nakletmeyi terk ettim.”

1130- “Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Mahmud el-Mervezî → Muhammed b. Ali el-Hâfız” isnâdıyla nakledildiğine göre o, İshak b. Mansur’u [ö. 251/865] şöyle derken işitmiştir: “Horosanlı ve Basralı iki kişi ile Vehb b. Cerîr’in yanına gittim. Bize hatalı bir hadis nakletti. Evimdeyken ilgili hadisteki hatasını düzeltmiş olarak bana gelip “Sen Horasanlıya doğrusunu söyle, ben de Basralıya söyleyeyim.” dedi.

1131- “Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. Ca‘fer b. el-Heysem → Muhammed b. İsmail es-Sülemî → Ebû Saîd [Ahmed b. Dâvud] el-Haddâd” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî’yi şöyle derken işitmiştir: “Âlim, şu üç şeyi yapmadıkça hadiste [*el-ilm*] imam olamaz: Kimden naklettiğini [tam olarak] bilecek, her önüne gelenden hadis nakletmeyecek, hatasında -ya da buna benzer şeylerde- ısrarcı olmayacak.”

1132- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid → Ahmed b. İbrahim → Muhammed b. el-Hüseyin el-Lahmî → Ebû Üsâme Abdullah b. Üsâme el-Kelbî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: “Süfyân [es-Sevrî] naklettiği hadislerde hata ederdi, hatasından aynı gün dönerdi. Şu‘be ise hadiste hata eder, günler geçer, hatası kendisine söylenince dönerdi.”

1133- “Abdullah b. Ebî Bekir b. Şâzân → Ahmed b. Ali b. Muhammed b. el-Cehm el-Kâtib → Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Kureyş → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn’i şöyle derken işitmiştir: “‘Hadiste hiç hata yapmam’ diyen yalancıdır.”

---

1 Söz konusu hadisin tamamı şu şekildedir: “Akşam yemeği hazır olduğunda kamet de getirildiyse ilk önce yemekten başlayın” (Tirmizî, Salât 262) [çevirenin notu].

«لِأَنَّ أَحمَدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ لَمَّا أَنكَرُوا عَلَيهِ تِلكَ الأَحَادِيثَ رَجَعَ عَنهَا عَن آخِرِهَا إِلَّا حَدِيثَ مَالِكٍ عَنِ الزُّهرِيِّ عَن أَنَسٍ إِذَا احضِرَ العِشَاءُ فَإِنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَهُ فِي دَرجٍ مِن كُتُبِ عَمِّهِ فِي قِرطَاسٍ وَأَمَّا سُفيَانُ بنُ وَكِيعٍ فَإِنَّ وَرَّاقَهُ أَدخَلَ عَلَيهِ أَحَادِيثَ فَرَوَاهَا وَكَلَّمنَاهُ فِيهَا فَلَم يَرجِع عَنهَا فَاستَخَرتُ اللهَ وَتَرَكتُ الرِّوَايَةَ عَنهُ»

١١٣٠ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ مَحمُودٍ المَروَزِيِّ حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ مَنصُورٍ يَقُولُ: صِرتُ أَنَا وَرَجُلٌ خُرَاسَانِيٌّ وَآخَرُ بَصرِيٌّ إِلَى وَهبِ بنِ جَرِيرٍ فَحَدَّثَنَا بِحَدِيثٍ وَهِمَ فِيهِ فَإِذَا أَنَا فِي المَنزِلِ، إِذ أَتَانِي فَقَالَ لِي وَأَصلَحَ ذَلِكَ الحَدِيثَ: «اكفِنِي الخُرَاسَانِيَّ وَأَنَا أَكفِيكَ البَصرِيَّ»

١١٣١ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّذَّاذُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ الهَيثَمِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ السُّلَمِيُّ، نا أَبُو سَعِيدٍ الحَدَّادُ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «لَا يَكُونُ العَالِمُ إِمَامًا فِي العِلمِ حَتَّى يَعرِفَ عَمَّن يُحَدِّثُ وَلَا يُحَدِّثُ عَن كُلِّ وَاحِدٍ وَلَا يُقِيمُ عَلَى الغَلَطِ أَو نَحوَ هَذَا»

١١٣٢ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ أَبُو الحَسَنِ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ اللَّخمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أُسَامَةَ وَهُوَ عَبدُ اللهِ بنُ أُسَامَةَ الكَلبِيُّ يَقُولُ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ: «كَانَ سُفيَانُ يُخطِئُ فَيَرجِعُ مِن يَومِهِ وَكَانَ شُعبَةُ يُخطِئُ فَيَمكُثُ الأَيَّامَ حَتَّى يُقَالَ لَهُ فَيَرجِعُ عَنهُ»

١١٣٣ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرِ بنِ شَاذَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الجَهمِ الكَاتِبُ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ قُرَيشٍ نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: مَن قَالَ: إِنِّي لَا أُخطِئُ فِي الحَدِيثِ فَهُوَ كَذَّابٌ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talebesi, kendisine hafızasından nakleden muhaddisin hadislerini yazıya geçirdiyse, hata olma ihtimaline binaen bu töhmetten kurtulması için söz konusu hadisleri rivayet ederken bunun ezberden olduğunu açıklaması gerekir. Zira hafıza ile rivayette hata çok çabuk meydana gelebilmektedir.

1134- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Yahyâ b. Musa b. İshak el-Übüllî → Muhammed b. el-Müsennâ →[1] İbn Ebî Adî → Muhammed b. Amr b. Alkame → İbn Şihâb → Urve b. ez-Zübeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Fâtıma bint Ebî Hubeyş'ten [ö. 40-50/660-671 arası {?}] istihâze kanı geliyordu. Hz. Peygamber ona "Gelen kan hayız kanı ise bu, siyah olur ve bilinir. Eğer böyle olursa namazı terk et. Eğer diğeri [istihâze] ise abdest alıp namaz kıl. Zira o, bir damar[dan gelen kan]dır." demiştir. Ebû Musa [Muhammed b. el-Müsennâ] şöyle der: "Bize bu hadisi [Muhammed b. İbrahim] b. Ebî Adî [ö. 194/809-10] kitabından nakletti. Başka bir zaman bu hadisi hafızasından şöyle aktardı: 'Muhammed b. Amr → İbn Şihâb → Urve → Hz. Âişe' isnâdıyla nakledildiğine göre Fâtıma bint Ebî Hubeyş'ten istihâze kanı geliyordu. Allah Resûlü ona 'Gelen kan hayız kanı ise bu, siyah olur ve bilinir. Eğer böyle olursa namazı terk et. Eğer diğeri [yani istihâze] ise abdest alıp namaz kıl.' buyurdu."[2]

1. Daha Hafız Birisinin Farklı Nakli Sonrasında Onun Görüşüne Dönen Kimse

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis kitabından olmayan bir hadisi hafızasından rivayet ettiğinde, daha sağlam ve hafızası daha kuvvetli birisi farklı naklederse onun görüşüne dönmesi gerekir.

1135- "Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Ürmevî -Nişabur'da- → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Zekeriyyâ el-Cevzakî → Mekkî b. Abdân → Müslim b. el-Haccâc → [Hasan b. Ali] el-Hulvânî → Süleyman b. Harb" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "İbn Avn bana Eyyûb [es-Sahtiyânî]'nin nasıl rivayet ettiğine sorar ben de ona söylerdim. Eğer farklı rivayet etmişse, İbn Avn o hadisi terk ederdi. Ona 'Niçin hadis nakletmeyi bıraktın?' diye sorardım. O da 'Eyyûb hadis konusunda bizim en bilgilimizdi.' cevabını verirdi."

---

1 İlgili râviler "Muhammed b. el-Müsennâ b. Ebî Adî" şeklinde yazılmışsa da doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 87) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Buhârî, Vudû' 64; Müslim, Hayz 63; Nesâî, Tahâret 138.

وَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ إِذَا دَوَّنَ عَنِ المُحَدِّثِ مَا رَوَاهُ لَهُ مِن حِفظِهِ أَن يُبَيِّنَ ذَلِكَ حَالَ تَأدِيَتِهِ لِتَبرَأَ عُهدَتُهُ مِن وَهمٍ إِن كَانَ حَصَلَ فِيهِ فَإِنَّ الوَهمَ يُسرِعُ كَثِيرًا إِلَى الرِّوَايَةِ عَنِ الحِفظِ.

١١٣٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا يَحيَى بنُ مُوسَى بنِ إِسحَاقَ الأُبُلِّيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى، نا ابنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَمرِو بنِ عَلقَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ شِهَابٍ، عَن عُروَةَ بنِ الزُّبَيرِ، عَن فَاطِمَةَ بِنتِ أَبِي حُبَيشٍ أَنَّهَا كَانَت تُستَحَاضُ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ الحِضَةُ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسوَدُ يُعرَفُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ فَإِن كَانَ الآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي فَإِنَّمَا هُوَ عِرقٌ» قَالَ أَبُو مُوسَى نَابَهُ بنُ أَبِي عَدِيٍّ مِن كِتَابِهِ ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ حِفظًا قَالَ: نَا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو عَنِ ابنِ شِهَابٍ عَن عُروَةَ عَن عَائِشَةَ: أَنَّ فَاطِمَةَ بِنتَ أَبِي حُبَيشٍ كَانَت تُستَحَاضُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ دَمَ الحَيضَةِ أَسوَدَ يُعرَفُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ وَإِذَا كَانَ الآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي»

مَن خَالَفَهُ آخَرُ أَحفَظُ مِنهُ فَرَجَعَ إِلَى قَولِهِ

إِذَا رَوَى المُحَدِّثُ مِن حِفظِهِ مَا لَيسَ لَهُ بِهِ كِتَابٌ فَخَالَفَهُ فِيهِ مَن هُوَ أَثبَتُ أَو أَحفَظُ مِنهُ لَزِمَهُ الرُّجُوعُ إِلَى قَولِهِ.

١١٣٥ - أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَرَمَوِيُّ بِنَيسَابُورَ أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ زَكَرِيَّا الجَوزَقِيُّ أنا مَكِّيُّ بنُ عَبدَانَ، نا مُسلِمُ بنُ الحَجَّاجِ، نا الحُلوَانِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: كَانَ ابنُ عَونٍ يَسأَلُنِي كَيفَ قَالَ أَيُّوبُ كَذَا فَأُخبِرُهُ، فَإِن كَانَ خَالَفَهُ تَرَكَ ابنُ عَونٍ ذَلِكَ الحَدِيثَ فَأَقُولُ لَهُ: لِمَ تَترُكُهُ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ أَيُّوبَ كَانَ أَعلَمَنَا بِالحَدِيثِ.

1136- "Ebû Bekir el-Berkânî → Abdullah b. Ömer b. Ahmed b. Ali b. el-Mervezî → Ebû Abdullah Muhammed b. Musa en-Nehretîrî → Abdullah b. Ahmed b. Şebbûye -Bağdat'ta- → Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: "Şu'be bir hadiste bana muhalefet ettiğinde, ezberimde olan o hadisi nakletmeyi bırakırdım. Çünkü o, bir hadisi bir kere işitmeye razı gelmez, onu mutlaka ikinci defa dinlerdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Süfyân es-Sevrî ise kendisine güveni, hadis almadaki sağlamlığı ve zabtına olan itimadı sebebiyle bir hadisi ezberlediğinde kendisine muhalefet edenlere aldırış etmezdi.

1137- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Abdurrahman b. Osman et-Temîmî -Dımaşk'ta- → Kadı Ebû Bekir Yusuf el-Kâsım el-Meyânicî → Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî → Ahmed b. Sinan el-Vâsıtî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: "[Süfyân] es-Sevrî 'Hammâd [b. Ebî Süleyman] → Amr b. Atıyye et-Teymî → Selman [el-Fârisî]' isnâdıyla 'Vücudunu ovalarsan, tükürükle ovalama. Zira o, temiz değildir.' rivayetini zikrettiğinde ona 'Ebû Abdullah [Sevrî]! Diğer râviler bu rivayette sana muhalefet ediyor.' dedim. O 'Kim muhalefet ediyor?' dedi." [İbn Mehdî devamla] şöyle der: "'Şu'be, 'Hammâd → Rib'î' isnâdıyla nakletti' dedim.[1] O, 'Onu geç' dedi. 'Hammâd b. Seleme, 'Hammâd → Rib'î' isnâdıyla nakletti' dedim. O, 'Onu da geç' dedi. Hişâm, 'Hammâd → Rib'î' isnâdıyla nakletti' dedim. O 'Hişâm mı?' diye sorup bir müddet bekledi. Sonrasında 'Hammâd'ı, 'Bize Amr b. Atıyye [ö. 70-80/689-700 arası], Selman'dan [ö. 36/656 {?}] nakletti' derken işitir gibiyim.' dedi." Abdurrahman şöyle der: "Bir müddet hatanın Süfyân'dan kaynaklandığını düşündüm. Daha sonra Gunder'in, Şu'be'den naklettiği rivayetleri içeren kitabına baktığımda orada rivayetin 'Şu'be → Hammâd → Rib'î → Selman' isnâdıyla nakledildiğini, fakat Şu'be'nin 'Bir defasında Hammâd, [rivayeti Rib'î'den değil], Amr b. Atıyye'den nakletti.' dediğini gördüm ve anladım ki Sevrî bir hadisi ezberlerse kendisine muhalefet edenlere aldırış etmiyor."

1 Buradaki "Der (*kâle*)" kelimesi, yazma nüshada iki satırın arasında yer alır, fakat tam olmayıp "*kâ*..." şeklindedir. Muhtemelen bu, nâsihten kaynaklanan bir hatadır veya nüshanın ilgili bölümüne bir şey olmuştur. Her hâlükârda ifadenin akışı söz konusu kelimenin, yani "kultü" fiilinin bulunmasını gerektirir [çevirenin notu].

١١٣٦ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المَروَزِيِّ بِهَا حَدَّثَكُم أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى النَّهرَتِيرِيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ شَبُّويَه بِبَغدَادَ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ يَقُولُ: «إِنَّ شُعبَةَ إِذَا خَالَفَنِي تَركتُ مَا فِي يَدِي لِأَنَّهُ لَم يَكُن يَرضَى أَن يَسمَعَ الشَّيءَ مَرَّةً حَتَّى يَعُودَ فِيهِ مَرَّتَينِ.

وَكَانَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ إِذَا حَفِظَ شَيئًا لَم يَلتَفِت إِلَى خِلَافِ مَن خَالَفَهُ فِيهِ ثِقَةٌ مِنهُ بِنَفسِهِ وَاعتِمَادًا عَلَى إِتقَانِهِ وَضَبطِهِ»

١١٣٧ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ عُثمَانَ التَّمِيمِيُّ بِدِمَشقَ نا القَاضِي أَبُو بَكرٍ يُوسُفُ بنُ القَاسِمِ المَيَانَجِيُّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، بِالرَّيِّ نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ الوَاسِطِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، قَالَ: لَمَّا حَدَّثَ الثَّورِيُّ، عَن حَمَّادٍ، عَن عَمرِو بنِ عَطِيَّةَ التَّيمِيِّ، عَن سَلمَانَ: إِذَا حَكَكتَ جَسَدَكَ فَلَا تَمسَحهُ بِبُزَاقٍ فَإِنَّهُ لَيسَ بِطَهُورٍ قُلتُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ خَالَفَكَ النَّاسُ فِي هَذَا قَالَ: مَن؟ قَالَ: قَالَ شُعبَةُ عَن حَمَّادٍ عَن رِبعِيٍّ قَالَ: امضِهِ قُلتُ: نَا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ عَن حَمَّادٍ عَن رِبعِيٍّ قَالَ: امضِهِ قُلتُ: نَا هِشَامٌ عَن حَمَّادٍ عَن رِبعِيٍّ قَالَ هِشَامٌ فَتَوَقَّفَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ: كَأَنِّي أَسمَعُ حَمَّادًا يَقُولُ: نَا عَمرُو بنُ عَطِيَّةَ عَن سَلمَانَ قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: فَمَكَثتُ زَمَانًا أَحمِلُ الخَطَأَ فِيهِ عَلَى سُفيَانَ حَتَّى نَظَرتُ فِي كِتَابِ غُندَرٍ عَن شُعبَةَ فَإِذَا فِيهِ نَا شُعبَةُ قَالَ: نَا حَمَّادٌ عَن رِبعِيٍّ عَن سَلمَانَ، قَالَ شُعبَةُ: وَكَانَ حَمَّادٌ قَالَ مَرَّةً عَن عَمرِو بنِ عَطِيَّةَ فَعَلِمتُ أَنَّ الثَّورِيَّ كَانَ إِذَا حَفِظَ الشَّيءَ لَم يُبَالِ مَن خَالَفَهُ.

1138- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim el-Fakîh → Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Ferec el-Hallâl → Ebû Saîd Hemmâm b. İdris b. Muhammed el-Buhârî → Ebû Amr Hüseyin b. Amr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Vekî' [b. el-Cerrâh]'ı şöyle derken işitmiştir: "Şu'be bir hadis nakletti. Kendisine 'Sana bu hadiste muhalefet ediliyor.' denilince 'Kim bana muhalefet ediyor?' diye sordu. Orada bulunanlar 'Süfyân.' cevabını verince '[Benim naklettiğimi] bırakın, çünkü Süfyân benden daha hafızdır.' dedi."

1139- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü'l-Abbas İbn Hamdân → Muhammed b. Eyyûb → Yusuf b. Musa → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Süfyân bana bir hadiste muhalefet ederse, hadis onun dediği gibidir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kendisinden farklı olarak nakledilen rivayet doğru ise muhaddisin tartışmayı bırakması gerekir. Nitekim Şebâbe b. Sevvâr [ö. 206/821-2], Şu'be'den yaptığı bir rivayetle tanındı ve muhaddisler nezdinde bu rivayeti Şu'be'den aktarmada tek kalmasıyla meşhur oldu. Daha sonra Ebû Dâvud et-Tayâlisî bu rivayeti Şu'be'den nakledince Ashâbü'l-hadîs buna itiraz etti. O da onlara hadisi bırakmalarını emretti. Ebû Dâvud'un hadis ilmindeki birikimi bilinmektedir ve o hıfz ve doğrulukla nitelenmiş biridir. Fakat o, söz konusu hadisin bırakılmasını şüpheye meyletmekten daha uzak, töhmetten kurtulmak için daha uygun görüp rivayeti terk etti. Nitekim Allah Resûlü "Seni şüphelendireni bırak, şüphelendirmeyeni al. Zira sen Allah rızası için bıraktığın bir şeyin yokluğunu hissetmezsin."[1] buyurmuştur.

1140- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. İbrahim b. Yusuf el-Mervezî → Ali b. el-Hasan b. Şakîk → İbnü'l-Mübârek → Muhammed b. Süleym → Humeyd b. Hilal" isnâdıyla nakledildiğine göre İmrân b. Husayn şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den işittiğim hadisleri nakletmemi engelleyen şey, benim rivayet edeceğim hadislere muhalif rivayetle mukabelede bulunacakların olmasıdır."

---

1 Hadisin ilk bölümü için bk. Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 249. Ayrıca hadisi Ebû Nuaym *Hilye*'de (VI, 352) Abdullah b. Ömer tarikiyle yukarıdaki lafızla nakletmiş ve "Mâlik'in garîb hadislerindendir. İbn Ebî Rûmân, İbn Vehb'den teferrüd etmiştir." demiştir. Ebû Nuaym aynı eserin bir başka yerinde (VIII, 264) hadisi Tirmizî'nin lafzıyla Hasan b. Ali tarikiyle nakletmiştir. Ayrıca bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 13; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 498.

١١٣٨ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ الفَقِيهُ أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الفَرَجِ الخَلَّالُ، نا أَبُو سَعِيدٍ هَمَّامُ بنُ إِدرِيسَ بنِ مُحَمَّدٍ البُخَارِيُّ نا أَبُو عَمرٍو الحُسَينُ بنُ عَمرٍو، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: رَوَى شُعبَةُ حَدِيثًا فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ تُخَالَفُ فِي هَذَا الحَدِيثِ قَالَ: مَن يُخَالِفُنِي قَالُوا: سُفيَانُ قَالَ: دَعُوهُ سُفيَانُ أَحفَظُ مِنِّي.

١١٣٩ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، نا أَبُو العَبَّاسِ بنُ حَمدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ أنا يُوسُفُ بنُ مُوسَى، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «إِذَا خَالَفَنِي سُفيَانُ فِي حَدِيثٍ فَالحَدِيثُ حَدِيثُهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: أَستَحِبُّ لِلرَّاوِي أَن يَدَعَ المِرَاءَ فِيمَا خُولِفَ فِيهِ وَإِن كَانَ مُحِقًّا فَقَد كَانَ شَبَابَةُ بنُ سَوَّارٍ يَروِي عَن شُعبَةَ حَدِيثًا عُرِفَ بِهِ وَاشتَهَرَ عِندَ النَّاسِ أَنَّهُ يَتَفَرَّدُ بِرِوَايَتِهِ فَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ عَن شُعبَةَ فَأَنكَرَهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ عَلَيهِ فَأَمَرَهُم أَن يَترُكُوهُ وَتَحَمُّلُ أَبِي دَاوُدَ مِنَ العِلمِ مَعرُوفٌ فَهُوَ بِالحِفظِ وَالصِّدقِ مَوصُوفٌ إِلَّا أَنَّهُ رَأَى تَركَ ذَلِكَ الحَدِيثِ أَبعَدَ مِنَ الظِّنَّةِ وَأَنفَى لِلتُّهمَةِ فَتَرَكَهُ وَقَد قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «دَع مَا يَرِيبُكَ لِمَا لَا يَرِيبُكُ فَإِنَّكَ لَن تَجِدَ فَقدَ شَيءٍ تَرَكتَهُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»

١١٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ يُوسُفَ المَروَزِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ، عَنِ ابنِ المُبَارَكِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمٍ، عَن حُمَيدِ بنِ هِلَالٍ، قَالَ: قَالَ عِمرَانُ بنُ حُصَينٍ: «سَمِعتُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَحَادِيثَ مَا يَمنَعُنِي أَن أُحدِّثَ بِهَا إِلَّا أُنَاسٌ يُخَالِفُونِي فِيهَا»

1141- “Hilal b. Muhammed b. Ca‘fer el-Haffâr → İsmail b. Muhammed b. İsmail es-Saffâr → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Şebâbe [b. Sevvâr] → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Abdullah b. Dînâr → İbn Ömer” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber çocuğun saçının ortasının kesilip ön ve arka gibi etraflarının bırakılmasını yasaklamıştır [*nehâ ani’l-kaza‘*]. Daha sonra [Dûrî] [ö. 271/884] hadisle ilgili şöyle demiştir: “Ebû Dâvud et-Tayâlisî bize bu rivayeti bir hadis meclisinde nakletti. Mecliste bulunan kişiler ‘Ebû Dâvud! Bu senin naklettiğin bir hadis değil, Şebâbe’nin rivayet ettiği bir hadistir.’ şeklinde itiraz edince Ebû Dâvud ‘O hâlde bırakın bu hadisi, yazmayın.’ dedi, onlar da bıraktılar.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ahmed b. Mansur er-Ramâdî [ö. 265/878], bu hadisle ilgili Ebû Dâvud’un başından geçen olayı başka bir şekilde nakletmiştir.

1142- “Kadı Ebü’l-Alâ el-Vâsıtî → Ebû Ya‘kûb Yusuf b. İbrahim b. Musa el-Cürcânî → Ebû Nuaym el-Cürcânî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Mansur er-Ramâdî şöyle demiştir: “Bize Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] ‘Şu‘be → Abdullah b. Dînâr → İbn Ömer’ isnâdıyla Hz. Peygamber’in çocuğun saçının ortasının kesilip ön ve arka gibi etraflarının bırakılmasını yasakladığını [*nehâ ani’l-kaza‘*] nakletti.” Ramâdî şöyle der: “Ali [b.][1] el-Medînî’nin ‘Şu‘be bu hadisi Abdullah b. Dînâr’dan asla nakletmedi. Abdullah b. Dînâr’ın hadisleri sayılıdır.’ dediğine şahit oldum.” Ramâdî devamla şöyle demiştir: “[Ali b. el-Medînî’nin] sözü kendisine ulaşınca Ebû Dâvud’un ‘Rivayetin üstünü çizin! Bize Ömerî’nin, ‘Nâfi‘ → İbn Ömer’ isnâdıyla naklettiğine göre Allah Resûlü çocuğun saçının ortasının kesilip ön ve arka gibi etraflarının bırakılmasını yasaklamıştır.’ dediğine şahit oldum. Sonra Şu‘be’nin bu rivayetini Şebâbe’de de buldular ve bu durumu Ebû Dâvud’a yazdılar.”

1143- “Hasan b. Ebî Bekir → babası → Muhammed b. el-Hüseyin b. Humeyd b. er-Rebî‘ → Ebû Üsâme Abdullah b. Üsâme el-Kelbî” isnâdıyla nakledildiğine göre [Muhammed b. Abdullah] b. Nümeyr [ö. 234/849] şöyle demiştir: “Vekî‘, kitabında yadırgadığı bir rivayet olduğunda hadisi rivayet etmekten sakınır, onu nakletmezdi. Yanına İbn Ebî Şeybe kardeşler [Abdullah ve Osman] ve diğer hafızlar geldiğinde kendisinde bulunan hadisleri müzakere eder, eğer onlar hadisleri zikredip ‘Bize filan kişi bu hadisi nakletti.’ derlerse rivayet ederdi. Eğer onlar da hadisten şüphe ederlerse onu rivayet etmezdi.”

1 “İbn” ifadesi *el-Câmi‘* nüshasında düşmüştür [çevirenin notu].

١١٤١ - أنا هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ الحَفَّارُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الصَّفَّارُ، نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا شَبَابَةُ، عَن شُعبَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ القَزَعِ» قَالَ: ثُمَّ قَالَ فِي هَذَا الحَدِيثِ فَحَدَّثَنَا بِهِ أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ فِي المَجلِسِ فَصَاحَ بِهِ النَّاسُ فِي المَجلِسِ يَا أَبَا دَاوُدَ لَيسَ هَذَا مِن حَدِيثِكَ هَذَا حَدِيثُ شَبَابَةَ قَالَ: أَبُو دَاوُدَ فَدَعُوهُ إِذَن فَدَعُوهُ.

حَكَى أَحمَدَ بنَ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ قِصَّةَ أَبِي دَاوُدَ فِي هَذَا الحَدِيثِ عَلَى وَجهٍ آخَرَ.

١١٤٢ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، نا أَبُو يَعقُوبَ يُوسُفُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُوسَى الجُرجَانِيُّ نا أَبُو نُعَيمٍ الجُرجَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، قَالَ: كَانَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا قَالَ: نا شُعبَةُ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ القَزَعِ» قَالَ الرَّمَادِيُّ: فَشَهِدتُ عَلَى المَدِينِيّ يَقُولُ مَا رَوَى شُعبَةُ قَطُّ عَن عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ يَعنِي هَذَا الحَدِيثَ وَأَحَادِيثُ عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ مَعدُودَةٌ قَالَ الرَّمَادِيُّ: وَشَهِدتُ أَبَا دَاوُدَ وَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: اضرِبُوا عَلَيهِ نَا العُمَرِيُّ عَن نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ القَزَعِ فَوَجَدُوهُ عِندَ شَبَابَةَ فَكَتَبُوا بِهِ إِلَى أَبِي دَاوُدَ.

١١٤٣ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، قَالَ: أَخبَرَنِي أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ حُمَيدِ بنِ الرَّبِيعِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أُسَامَةَ وَهُوَ عَبدُ اللهِ بنُ أُسَامَةَ الكَلبِيُّ قَالَ: وَقَالَ لِي ابنُ نُمَيرٍ: «كَانَ وَكِيعٌ إِذَا كَانَ فِي كِتَابِهِ حَدِيثٌ يُنكِرُهُ أَمسَكَ عَنهُ لَم يُحَدِّث بِهِ فَإِذَا جَاءَ إِلَيهِ بَنُو أَبِي شَيبَةَ وَالحُفَّاظُ ذَاكَرَهُم بِشَيءٍ مِنهُ فَإِن ذَكَرُوهُ وَقَالُوا نَا بِهِ عَن فُلَانٍ، ذَكَرَهُ وَإِن شَكُّوا فِيهِ أَمسَكَ عَنهُ»

2. Rivayetinde Şüphe Duyulduğunda Muhaddise Tekrar Sorup Onu Bu Durumdan Haberdar Etmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talebesinin, muhaddisin rivayet ettiği şeyi bilmediğinde veya onu işitip işitmediği hususunda gönlünde bir şüphe duyduğunda, muhaddise itiraz etmesi uygun değildir. Fakat bunu muhaddise haber vermeli ve rivayetten emin olup olmadığını sormalıdır. O kimse özünde güvenilir ve hadisinde adil biri olduğundan onun verdiği bilgiyi kabul etmelidir.

1144- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abbas b. Muhammed b. Hâtim ed-Dûrî → Muhammed b. Ubeyd → Bükeyr b. Âmir → Abdurrahman b. Ebî Nu'm" isnâdıyla nakledildiğine göre Mugîre b. Şu'be [ö. 50/670], Allah Resûlü (sav) ile birlikte bir yolculuk yaptığını, Allah Resûlü'nün bir vadiye girip def-i hacetini gördüğünü, ardından abdest alıp mest üzerine mesh yaptığını rivayet etmiştir. [Mugîre devamla şöyle der:] "Sonra ben 'Allah'ın Resûlü! Herhâlde unuttun da [mesti] çıkarmadın?' dedim. O ise 'Hayır, bilakis sen unuttun, Allah bana böyle emretti.' cevabını verdi."[1]

1145- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdülhâlık b. el-Hasan b. Muhammed es-Sakatî → İshak b. el-Hasan el-Harbî → Affân [b. Müslim] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Süleyman [el-A'meş], Mansur [b. el-Mu'temir] ve Zübeyd [el-Yâmî] → Ebû Vâil [Şakîk] → Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslümana sövmek fısk, onunla savaşmak ise küfürdür."[2] Zübeyd [el-Yâmî] şöyle demiştir: "Ebû Vâil [Şakîk b. Seleme]'ye iki defa 'Bunu Abdullah [b. Mes'ûd]'dan bizzat sen mi işittin?' diye sordum, o da 'Evet.' cevabını verdi."

1146- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Bana Kureyşli biri olan Ca'de b. Ümmü Hâni'nin [ö. 100-110/718-729 arası] -ki Simâk b. Harb 'Bana İbn Hâni'nin iki torunu[3] haber verdi.' derdi. Ben o iki çocuğun en faziletli olanı Ca'de ile karşılaştım- Ümmü Hâni'den [ö. 50/670'ten sonra] naklettiğine göre Allah Resûlü, Ümmü Hâni'nin yanına girmiş, o da ona içecek hazırlamış. Allah Resûlü içmiş.

1 Ebû Dâvud, Tahâret 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 77.

2 Buhârî, İman 35; Müslim, İman 116; Nesâî, Tahrîmü'd-Dem 27; Tirmizî, el-Birr ve's-sıle 52; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 157.

3 Burada bahis konusu olan Ca'de, Hz. Ali'nin kız kardeşi olan Ümmü Hâni'nin torunudur çünkü Ümmü Hâni'nin oğlu olan Ca'de b. Hübeyre'ye erişememiştir. Zaten Ümmü Hâni onun annesi olsa Şu'be rivayetin sonundaki soruyu sormaz, o da "Bana ailesi haber verdi." demezdi. Bundan dolayı ifadenin tercümesinde oğlu yerine torunu kelimesi tercih edilmiştir [çevirenin notu].

مُرَاجَعَةُ المُحدِّثِ وَتَوقِيفُهُ عِندَمَا يَتَخَالَجُ فِي النَّفسِ مِن رِوَايَتِهِ

لَا يَجُوزُ لِلطَّالِبِ أَن يُنكِرَ عَلَى المُحَدِّثِ شَيئًا رَوَاهُ إِذَا لَم يَعرِفهُ أَو وَقَعَ فِي نَفسِهِ شَيءٌ مِن سَمَاعِهِ إِيَّاهُ لَكِن يَنبَغِي لَهُ أَن يُوقِفَهُ عَلَيهِ وَيَستَثبِتَهُ فِيهِ فَمَا أَخبَرَهُ بِهِ قَبِلَهُ مِنهُ لِكَونِهِ أَمِينًا فِي نَفسِهِ عَدلًا فِي حَدِيثِهِ

١١٤٤ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَاتِمٍ الدُّورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدٍ، نا بُكَيرُ بنُ عَامِرٍ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي نَعمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي المُغِيرَةُ بنُ شُعبَةَ: أَنَّهُ سَافَرَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ رَسُولُ اللهِ فِي وَادٍ فَقَضَى حَاجَتَهُ ثُمَّ خَرَجَ فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيهِ فَقُلتُ يَا رَسُولَ اللهِ: نَسِيتَ لَم تَخلَع قَالَ: «كَلَّا بَل أَنتَ نَسِيتَ بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ»

١١٤٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا عَبدُ الخَالِقِ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ السَّقَطِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ الحَسَنِ الحَربِيُّ، نا عَفَّانُ، نا شُعبَةُ، قَالَ سُلَيمَانُ وَمَنصُورٌ وَزُبَيدٌ: حَدَّثُونِي عَن أَبِي وَائِلٍ، عَن عَبدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سِبَابُ المُسلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفرٌ» قَالَ زُبَيدٌ: قُلتُ لِأَبِي وَائِلٍ مَرَّتَينِ أَنتَ سَمِعتَهُ عَن عَبدِ اللهِ؟ قَالَ: «نَعَم»

١١٤٦ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، أَخبَرَنِي جعدَةُ رَجُلٌ مِن قُرَيشٍ وَهُوَ ابنُ أُمِّ هَانِئٍ وَكَانَ سِمَاكُ بنُ حَربٍ يُحَدِّثُهُ يَقُولُ: أَخبَرَنِي ابنَا أُمِّ هَانِئٍ، قَالَ شُعبَةُ: فَلَقِيتُ أَنَا أَفضَلَهُمَا جعدَةَ فَحَدَّثَنِي عَن أُمِّ هَانِئٍ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيهَا فَنَاوَلَتهُ شَرَابًا فَشَرِبَ

Sonra Hz. Peygamber ona uzatmış, o da içmiş. Ardından da "Allah'ın Resûlü! Oruçluydum!" demiş. Bunun üzerine Allah Resûlü "Nafile oruç tutan kimse arzu ettiği gibi davranır. İster tutar, isterse bozar." buyurmuş. Şu'be şöyle demiştir: "Ca'de'ye 'Bunu Ümmü Hâni'den işittin mi?' diye sordum, 'Bana ailesi haber verdi, ayrıca Ebû Salih mevlâ Ümmü Hâni, Ümmü Hâni'den nakletti.' dedi."[1]

1147- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Affân [b. Müslim]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Seleme şöyle demiştir: "Şu'be, Humeyd [et-Tavîl]'in yanına gelip ona bir hadisi sordu. Humeyd hadisi nakledince Şu'be, 'Bunu sen mi işittin?' diye sordu, o, 'Sanırım.' dedi. Bunun üzerine Şu'be eliyle 'O zaman istemiyorum.' anlamına gelecek bir hareket yaptı." [Hammâd devamla şöyle] der: "Şu'be kalkıp gidince Humeyd, 'Söz konusu hadisi Enes'ten bizzat işittim. Fakat o baskı yapınca ben de işi yokuşa sürmek istedim.' dedi."

1148- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → İshak b. Sa'd b. el-Hasan b. Süfyân en-Nesevî → dedesi [Hasan b. Süfyân] → Harmele b. Yahyâ → İbn Vehb → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Cüreyc şöyle demiştir: "Atâ [b. Ebî Rebâh] bize hadis naklettiğinde 'İbn Abbas şöyle dedi.' derdi. Ona 'Bunu İbn Abbas'tan işittin mi?' diye sorduğumda, 'Onun yanında bulunan ashâbımız bize nakletti.' cevabını verirdi."

1149- "Hasan b. Ebî Bekir → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ en-Neysâbûrî → Ahmed b. Muhammed b. el-Ezher → Ali b. Hucr → Muhammed b. Ammâr → Saîd[2] b. Ebî Saîd el-Makburî → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "En hayırlı kazanç, dürüst davrandığı müddetçe işçinin kendi eliyle kazandığı kazançtır."[3] Ali b. Hucr şöyle demiştir: "Bu hadisi bana Mervân [b. Muhammed] et-Tâtarî ed-Dımaşkî [ö. 210/825-6] de nakletti [*efâdenî*]. Onun yanına girdiğimde bu hadisi bana aktarmıştı. Rivayet edince ona 'Sana Saîd [b. Ebî Saîd el-Makburî] [ö. 126/743-4 {?}] mi nakletti?' diye sorduğumda ise 'Neredeyse eşimle boşanmam üzerine yemin ettireceksiniz.' cevabını vermişti."

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLIV, 463.
2 Tahhân neşrinde (II, 47) "Sa'd" şeklinde olsa da doğrusu metnin kalanından anlaşıldığı üzere "Saîd"dir [çevirenin notu].
3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 136.

ثُمَّ نَاوَلَهَا فَشَرِبَت فَقُلتُ: يَا رَسُولَ اللهِ كُنتُ صَائِمَةً فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «الصَّائِمُ المُتَطَوِّعُ أَمِيرُ نَفسِهِ إِن شَاءَ صَامَ وَإِن شَاءَ أَفطَرَ» . قَالَ شُعبَةُ: فَقُلتُ لِجَعدَةَ: أَسَمِعتَهُ أَنتَ مِن أُمِّ هَانِئٍ قَالَ: أَخبَرَنِي أَهلُنَا وَأَبُو صَالِحٍ مَولَى أُمِّ هَانِئٍ عَن أُمِّ هَانِئٍ.

١١٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيِّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَفَّانُ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، قَالَ: جَاءَ شُعبَةُ إِلَى حُمَيدٍ فَسَأَلَهُ عَن حَدِيثٍ فَحَدَّثَهُ بِهِ قَالَ: أَسَمِعتَهُ قَالَ: أَحسِبُ قَالَ: فَقَالَ شُعبَةُ بِيَدِهِ هَكَذَا أَي لَا أُرِيدُهُ قَالَ: فَلَمَّا قَامَ فَذَهَبَ قَالَ: قَد سَمِعتُهُ مِن أَنَسٍ وَلَكِنَّهُ شَدَّدَ عَلَيَّ فَأَحبَبتُ أَن أُشَدِّدَ عَلَيهِ.

١١٤٨ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ النَّسَوِيُّ، نا جَدِّي، نا حَرمَلَةُ بنُ يَحيَى، أنا ابنُ وَهبٍ، نا سُفيَانُ هُوَ ابنُ عُيَينَةَ عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، قَالَ: كَانَ عَطَاءٌ يُحَدِّثُنَا بِالحَدِيثِ فَيَقُولُ: قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَأَقُولُ لَهُ أَسَمِعتَهُ مِنَ ابنِ عَبَّاسٍ؟ فَيَقُولُ: «خَرَجَ بِهِ إِلَينَا أَصحَابُنَا مِن عِندِهِ»

١١٤٩ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى النَّيسَابُورِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، نا عَلِيُّ بنُ حُجرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بنُ أَبِي سَعِيدٍ المَقبُرِيُّ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُ الكَسبِ كَسبُ يَدِ العَامِلِ إِذَا نَصَحَ» . قَالَ عَلِيُّ بنُ حُجرٍ: أَفَادَنِي هَذَا الحَدِيثَ مَروَانُ الطَّاطَرِيُّ الدِّمَشقِيُّ فَدَخَلتُ عَلَيهِ فَحَدَّثَنِي بِهِ فَلَمَّا فَرَغَ قُلتُ لَهُ: حَدَّثَكَ سَعِيدٌ قَالَ: «تُوشِكُونَ أَن تُحَلِّفُونَا بِالطَّلَاقِ»

1150- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî -Hulvân'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî -Isfahan'da- → Hasan b. el-Kâsım b. Duhaym ed-Dımaşkî -Mısır'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Süleyman [Lüveyn] [ö. 246/860-1] şöyle demiştir: "Yahyâ b. Maîn Basra'ya yanımıza geldiğinde Ebû Seleme [Musa b. İsmail et-Tebûzekî]'den [ö. 223/838] hadis yazmıştı. Ona 'Ebû Seleme, sana bir şey söylemek istiyorum fakat kızma.' dedi. Ebû Seleme 'Söyle.' dedi. Yahyâ 'Hemmâm [b. Yahyâ]'dan 'Sâbit [el-Bünâî] → Enes [b. Mâlik] → Ebû Bekir' isnâdıyla naklettiğin hadisi ashâbından hiç kimse nakletmiyor. Bu hadisi Behz [b. Esed], Habbân [b. Hilal] ve Affân rivayet etti. Fakat bunu senin kitabının içerisinde [*fî sadri kitâbik*] göremedim, kitabın sonuna yazılmış [*alâ zahrih*] buldum.' dedi. Ebû Seleme 'O zaman ne yapmamı söylüyorsun?' deyince, Yahyâ 'Bunu Hemmâm'dan işittiğine dair yemin edeceksin.' karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebû Seleme 'Benden 20.000 hadis yazdığını söyledin. Eğer senin gözünde ben doğru sözlü biriysem bir hadis sebebiyle beni yalanlamamalısın. Eğer sana göre hadiste yalan söyleyen birisiysem, hadis konusunda beni tasdik etmeyip benden bir şey yazmaman [ve yazdıklarını] atman gerekir. Bu hadisi Hemmâm'dan duymadıysam [eşim] Berre bint Ebî Âsım üç kere boş olsun! Allah'a yemin ederim ki bir daha seninle konuşmayacağım!' dedi."

3. Hadis Rivayet Etmemeye Yemin Eden Kimsenin Rivayet Edip Kefaret Ödemesinin Uygun Görülmesi

1151- "Abdülbaki b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyyâ et-Tahhân → Ebû Ali b. es-Savvâf → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel -icazetle- → Nasr b. Ali → Hüseyin b. Urve → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "İkrime bize hadis nakletmeyeceğine dair yemin eder, ardından hadis rivayet ederdi. Ona bu durumu söyleyince 'Bu [yani rivayet etmem], diğerinin kefaretidir.' derdi."

1152- "Abdülbaki [b. Muhammed] → İbnü's-Savvâf → İbrahim b. Hâşim -hafızasından- → Ali b. el-Ca'd → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ezd kabilesinden bir adam şöyle demiştir: "İkrime bize hadis nakletmeyeceğine dair yemin eder, ardından hadis rivayet edip 'Bu, yeminin kefaretidir.' derdi."

١١٥٠ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا بِحُلوَانَ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئُ، بِأَصبَهَانَ نا حَسَنُ بنُ القَاسِمِ بنِ دُحَيمٍ الدِّمَشقِيُّ، بِمِصرَ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا يَحيَى بنُ مَعِينٍ البَصرَةَ فَكَتَبَ عَن أَبِي سَلَمَةَ، فَقَالَ: يَا أَبَا سَلَمَةَ إِنِّي أُرِيدُ أَن أَذكُرَ لَكَ شَيئًا وَلَا تَغضَب قَالَ: هَاتِ قَالَ: حَدِيثُ هَمَّامٍ عَن ثَابِتٍ عَن أَنَسٍ عَن أَبِي بَكرٍ الغَارِ لَم يَروِهِ أَحَدٌ مِن أَصحَابِكَ وَإِنَّمَا رَوَاهُ بَهزٌ وَحِبَّانُ وَعَفَّانُ وَلَم أَجِدهُ فِي صَدرِ كِتَابِكَ إِنَّمَا وَجَدتُهُ عَلَى ظَهرِهِ قَالَ: فَنَقُولُ مَاذَا؟ قَالَ: تَحلِفُ لِي أَنَّكَ سَمِعتَهُ مِن هَمَّامٍ قَالَ: ذَكَرتُ أَنَّكَ كَتَبتَ عِشرِينَ أَلفًا فَإِن كُنتُ عِندَكَ فِيهَا صَادِقًا فَمَا يَنبَغِي أَن تُكَذِّبَنِي فِي حَدِيثٍ وَإِن كُنتُ عِندَكَ كَاذِبًا فِي حَدِيثٍ فَمَا يَنبَغِي أَن تُصَدِّقَنِي فِيهَا وَلَا تَكتُب مِنهَا شَيئًا وَتَرمِي بِهَا بَرَّةُ بِنتُ أَبِي عَاصِمٍ طَالِقٌ ثَلَاثًا إِن لَم أَكُن سَمِعتُهُ مِن هَمَّامٍ وَاللهِ لَا كَلَّمتُكَ أَبَدًا.

استِحبَابُ التَّحدِيثِ وَالتَّكفِيرِ لِمَن حَلَفَ أَن لَا يُحَدِّثَ

١١٥١ - أنا عَبدُ البَاقِي بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ زَكَرِيَّا الطَّحَّانُ، أنا أَبُو عَلِيّ بنِ الصَّوَّافِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ حَنبَلٍ، فِيمَا أَجَازَهُ لَنَا قَالَ: حَدَّثَنِي نَصرُ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنِي حُسَينُ بنُ عُروَةَ، عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، عَن أَيُّوبَ، قَالَ: كَانَ عِكرِمَةُ يَحلِفُ أَن لَا يُحَدِّثَنَا ثُمَّ يُحَدِّثُنَا فَنَقُولُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَيَقُولُ: «هَذَا كَفَّارَةٌ هَذَا»

١١٥٢ -وَأنا عَبدُ البَاقِي أنا ابنُ الصَّوَّافِ نا إِبرَاهِيمُ بنُ هَاشِمٍ مِن حِفظِهِ نا عَلِيُّ بنُ الجَعدِ أنا شُعبَةُ عَن رَجُلٍ مِنَ الأَزدِ قَالَ: «كَانَ عِكرِمَةُ يَحلِفُ أَن لَا يُحَدِّثَنَا ثُمَّ يُحَدِّثُنَا فَيَقُولُ هَذَا كَفَّارَتُهُ»

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kişi, hadis nakletmeyeceğine dair Allah Teâlâ'ya yemin edip sonra hadis naklederse yemini bozulmuş olur ve yemin kefareti vermesi gerekir. İkrime'nin, hadis rivayetinin yeminin kefareti olacağı şeklindeki görüşü ise hatalıdır. Fakihler bunun aksi yönünde ittifak etmişlerdir.

1153- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Ya'kûb el-Mûrî -Rey'de- → Muhammed b. el-Hasan b. el-Feth es-Saffâr el-Kazvînî → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → amcası Muhammed b. el-Eş'as" isnâdıyla nakledildiğine göre babası Eş'as b. İshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân [ö. 230-240/844-855 arası] şöyle demiştir: "Biz Hammâd b. Zeyd'in yanına gidip gelirdik. Bize hadis nakledilmeyeceğine dair yemin ettiğinde hadis nakleder,[1] 'Size hadis nakletmeyeceğim' dediğinde ise rivayet etmezdi."

1154- "Ahmed b. Ali b. Abdullah et-Taberî → Ahmed b. el-Ferec b. Mansur → Ahmed b. Ali er-Râzî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hâtim [er-Râzî] şöyle demiştir: "Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî hadis nakletmeyeceğine dair yemin ettiğinde kefaret öder sonra hadis naklederdi. 'Hadis nakletmeyeceğim' dediğinde ise nakletmezdi. Kendisine [niçin böyle yaptığı] sorulunca Hz. Peygamber'in 'Kim bir yemin eder daha sonrasında başka bir şeyin daha hayırlı olduğunu görürse, yeminin kefaretini versin [ve daha hayırlı olanı yapsın]'[2] buyurduğunu söyledi."

1155- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Kadı Ebû Nuaym Abdülmelik b. Ahmed b. Nuaym b. Abdülmelik el-Esterâbâdî → Kadı Ebû Ömer Muhammed b. Muhammed b. İshak es-Serrâc -Cürcân'da- → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Matar [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: "Bize hadis nakletmesi için İbn Uyeyne'nin yanına geldik. Bize hadis nakletmeyi kabul etmeyip reddedince evine izinsiz girdik. Bizi gördüğünde 'Şuna bak! Evime izinsiz girdiniz! Bize Zührî'nin Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den [ö. 91/709-710] naklettiğine göre Allah Resûlü 'Kim izni olmadan başkalarının evine bakarsa onun gözünü oyun. Kısas ve diyet de gerekmez'[3] buyurmuştur' dedi. Biz 'Pişman olduk Ebû Muhammed!' dedik.

---

1 Metin biraz tasarrufla çevrilmiştir. Muhtemelen Hammâd "Yeminle söylüyorum ki, size hadis nakledilmez!" gibi bir ifade kullandığında hadis nakletmeye devam ederdi [çevirenin notu].

2 Müslim, Eymân 11; Nesâî, Eymân 15.

3 Buhârî, Diyât 15; Müslim, Âdâb 43; Ebû Dâvud, Edeb 137; Nesâî, Kasâme 48; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 483.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا حَلَفَ بِاللهِ تَعَالَى أَن لَا يُحَدِّثَ ثُمَّ حَدَّثَ فَقَد حَنِثَ وَيلزَمُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ، وَالَّذِي ذَهَبَ إِلَيهِ عِكرِمَةُ مِن أَنَّ التَّحدِيثَ يُجزِيهِ فِي التَّكفِيرِ خَطَأٌ، وَالفُقَهَاءُ مُجمِعُونَ عَلَى خِلَافِهِ.

١١٥٣ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عَلِيِّ بنِ يَعقُوبَ المُورِيُّ بِالرَّيِّ نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ الفَتحِ الصَّفَّارُ القَزوِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا عَمِّي مُحَمَّدُ بنُ الأَشعَثِ نا أَبِي الأَشعَثُ بنُ إِسحَاقَ بنِ بَشِيرِ بنِ شَدَّادِ بنِ عَمرِو بنِ عِمرَانَ، قَالَ: كُنَّا نَختَلِفُ إِلَى حَمَّادِ بنِ زَيدٍ فَكَانَ إِذَا حَلَفَ أَن لَا، يُحَدِّثَنَا حَدَّثَنَا وَإِذَا قَالَ: لَا أُحَدِّثُكُم لَم يُحَدِّثنَا.

١١٥٤ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ الطَّبَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ الفَرَجِ بنِ مَنصُورٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الرَّازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَاتِمٍ، يَقُولُ: كَانَ أَبُو الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ إِذَا حَلَفَ أَلَّا يُحَدِّثَ كَفَّرَ عَن يَمِينِهِ وَحَدَّثَ وَإِذَا قَالَ: لَا أُحَدِّثُ كَانَ لَا يُحَدِّثُ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيرَهَا خَيرًا مِنهَا فَليُكَفِّر عَن يَمِينِهِ»

١١٥٥ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا القَاضِي أَبُو نُعَيمٍ عَبدُ المَلِكِ بنُ أَحمَدَ بنِ نُعَيمِ بنِ عَبدِ المَلِكِ الإِستِرَابَاذِيُّ، نا القَاضِي أَبُو عُمَرَ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ بِجُرجَانَ قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ مَطَرٍ، يَقُولُ: أَتَينَا ابنَ عُيَينَةَ لِيُحَدِّثَنَا فَأَبَى وَامتَنَعَ فَهَجَمنَا دَارَهُ فَلَمَّا وَقَعَ بَصَرُهُ عَلَينَا قَالَ: وَيحَكُم دَخَلتُم دَارِي بِغَيرِ إِذنِي وَقَد حَدَّثَنَا الزُّهرِيُّ، عَن سَهلِ بنِ سَعدٍ السَّاعِدِيِّ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنِ اطَّلَعَ فِي دَارِ قَومٍ بِغَيرِ إِذنِهِم فَفَقَئُوا عَينَهُ فَلَا قِصَاصَ وَلَا دِيَةَ» فَقُلنَا نَدِمنَا يَا أَبَا مُحَمَّدٍ

O, 'Bize Abdülkerim [b. Mâlik] el-Cezerî'nin [ö. 127/744-5] 'Abdullah b. Ma'kil → Abdullah b. Mes'ûd' isnâdıyla naklettiğine göre Allah Resûlü 'Pişmanlık tövbedir.'[1] buyurmuştur.' dedi. Biz 'Hadis rivayet etmeyeceğine dair yemin ettin ardından da hadis naklettin.' deyince o, Abdurrahman b. Semüre'nin [ö. 50/670-1 {?}] Hz. Peygamber'den naklettiği 'Bir söz üzerine yemin ederseniz…' hadisini nakletti." [Süleyman b. Matar] şöyle der: "Böylece yanından çıktığımızda sermaye olarak üç hadisimiz oldu."

4. Muhaddisin *Haddesenâ* ve *Ahberenâ* Demesi

1156- "Hasan b. Ebî Bekir ve Osman b. Muhammed el-Allâf → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muhammed b. Süleyman → Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] → İbn Cüreyc → Amr b. Dînâr → Tâvûs [b. Keysân] → Hucr b. Kays → Zeyd b. Sâbit (tahdîs etti veya haber verdi [*haddesehu ev ahberahu*])" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kişiye ömrü boyunca verilmiş olan hibe [*el-umrâ*] mirastır."[2]

1157- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî → Rebî' b. Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Hadisi muhaddis sana okuduysa [naklederken] *haddesenâ*; sen muhaddise okuduysan *ahberanâ* de."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şâfiî'nin söylediği, hadisçilerin bir grubunun görüşüdür. Önceki nesillerden Abdülmelik b. Cüreyc el-Mekkî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî'nin bu görüşte olduğu nakledilmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hammâd b. Seleme, Hüşeym b. Beşîr, Abdullah b. el-Mübârek, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Yezîd b. Harun, Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî, İshak b. Râhûye, Amr b. Avn, Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât [ö. 258/872] ve Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ b. ed-Durays [er-Râzî] [ö. 294/906] ise rivayet ettikleri hadislerin çoğunda *ahberanâ* lafzını kullanır, neredeyse hiç *haddesenâ* demezlerdi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Diğerleri ise şöyle derler: "Hadis semâsının nasıl gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Muhaddisten işitilen hadiste *haddesenâ* denir. Muhaddise okunan rivayetlerde eğer dinleme kendi okumasıyla olmuşsa *kara'tü*, başkası tarafından [muhaddise] okunan hadisi işitmişse 'Ben de dinlerken şu hadis okundu.' der."

---

1 İbn Mâce, Zühd 30; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VII, 115; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 243.

2 Müslim, Hibât 31; Tirmizî, Ahkâm 15; Nesâî, Rukbâ 2.

فَقَالَ: لَقَد حَدَّثَنَا عَبدُ الكَرِيمِ الجَزَرِيُّ عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَعقِلٍ عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «النَّدَمُ تَوبَةٌ» فَقُلنَا: قَد حَلَفتَ أَن لَا تُحَدِّثَنَا وَقَد حَدَّثتَنَا قَالَ: فَحَدَّثَ بِحَدِيثِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ سَمُرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَلَفتُم عَلَى يَمِينٍ، الحَدِيثَ... قَالَ: «فَخَرَجنَا مِن عِندِهِ وَمَعَنَا ثَلَاثَةُ أَحَادِيثَ رَأسُ مَالٍ»

قَولُ المُحَدِّثِ حَدَّثَنَا وَأَخبَرَنَا

١١٥٦ - أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، وَعُثمَانُ بنُ مُحَمَّدٍ العَلَّافُ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ، نا أَبُو عَاصِمٍ، نا ابنُ جُرَيجٍ، أَنَّ عَمرَو بنَ دِينَارٍ، أَخبَرَهُ أَنَّ طَاوُسًا حَدَّثَهُ أَنَّ حُجرَ بنَ قَيسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ زَيدَ بنَ ثَابِتٍ حَدَّثَهُ أَو أَخبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «العُمرَى مِيرَاثٌ»

١١٥٧ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قَالَ الشَّافِعِيُّ: إِذَا قَرَأَ عَلَيكَ المُحَدِّثُ فَقُل: حَدِّثنَا وَإِذَا قَرَأتَ عَلَيهِ فَقُل أَخبَرَنَا.

وَهَذَا الَّذِي قَالَهُ الشَّافِعِيُّ مَذهَبُ جَمَاعَةٍ مِن أَهلِ العِلمِ وَرُوِيَ مِنَ المُتَقَدِّمِينَ عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ جُرَيجٍ المَكِّيِّ وَعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ عَمرٍو الأَوزَاعِيُّ.

وَكَانَ حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ وَهُشَيمُ بنُ بَشِيرٍ وَعَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ وَعَبدُ الرَّزَّاقِ بنُ هَمَّامٍ وَيَزِيدُ بنُ هَارُونَ وَيَحيَى بنُ يَحيَى النَّيسَابُورِيُّ وَإِسحَاقُ بنُ رَاهُويَه وَعَمرُو بنُ عَونٍ وَأَبُو مَسعُودٍ أَحمَدُ بنُ الفُرَاتِ وَمُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ يَحيَى بنِ الضُّرَيسِ يَقُولُونَ فِي غَالِبِ حَدِيثِهِمُ الَّذِي يَروونَهُ: أَخبَرَنَا وَلَا يَكَادُونَ يَقُولُونَ حَدَّثَنَا.

وَكَانَ غَيرُهُم يَقُولُ: يَنبَغِي أَن يُبَيِّنَ السَّمَاعَ كَيفَ كَانَ، فَمَا سُمِعَ مِن لَفظِ المُحَدِّثِ قِيلَ فِيهِ حَدَّثَنَا وَمَا قُرِئَ عَلَيهِ قَالَ الرَّاوِي فِيهِ: قَرَأتُ إِن كَانَ سَمِعَهُ بِقِرَاءَتِهِ وَيَقُولُ فِيمَا سَمِعَهُ بِقِرَاءَةِ غَيرِهِ قُرِئَ وَأَنَا أَسمَعُ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis asıl nüshada işitilmiş olarak kayıtlıysa hadisçilerin [*ehlü'l-ilm*] çoğunluğu, söz konusu hadisin râvisinin *haddesenâ* ve *ahberanâ* lafızlarından istediğini kullanabileceğini söylemişler, ikisi arasında bir fark görmemişlerdir.

1158- "Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Serhâbâzî -Rey'de- → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî -Isfahan'da- → Selâme b. Mahmûd → Muhammed b. Hammâd et-Tahrânî → Ubeydullah b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre [Süfyân] es-Sevrî şöyle demiştir: "Hadis âlimine hadisi sen okuduysan [bile] *haddesenâ* demende bir sakınca yoktur."

1159- "Muhammed b. Ömer en-Nersî → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → Heysem b. Mücâhid → Ahmed b. ed-Devrakî → İbn Mehdî" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ahmed b. İbrahim" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Abdurrahman [b. Mehdî] şöyle demiştir: "Bir kişi Mâlik [b. Enes]'e hadis okuyup 'Bize Mâlik tahdîs etti [*haddesenâ*] diyeyim mi?' şeklinde sorduğunda 'Evet, [bir sakınca yoktur] inşallah.' derdi."

1160- "Ahmed b. Ömer b. Ravh en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ → İbrahim b. Fazl b. Hayyân el-Hulvânî → Muhammed b. Abdurrahman b. Yunus es-Serrâc" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr şöyle demiştir: "*el-Muvatta*'yı Mâlik [b. Enes]'e okumayı bitirdiğimizde Mağripli bir adam önüne oturup 'Ebû Abdurrahman, sana okunan bu *el-Muvatta*'yı rivayet ederken 'Bize Mâlik tahdîs etti.' diyeyim mi?' diye sordu. O, 'Evet, bu benim hadis[ler]im değil mi? Bunu dinleyen, hatasını ve eksiğini düzelten ben değil miyim? 'Bize Mâlik tahdîs etti.' de. Bunlar benim hadisimdir.' karşılığını verdi."

1161- "Ebû Bekir el-Berkânî → İsmail b. Hişâm es-Sarsarî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Atekî → Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Haccâc b. Rişdîn b. Sa'd el-Mehrî -Mısır'da- → Züheyr b. Abbâd" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mugîre [ö. ?] şöyle demiştir: "Süfyân es-Sevrî, Mis'ar b. Kidâm, Mâlik b. Miğvel'e hadis âlimine hadis okunması hakkında sordum. Onlar da bunun hadis hocasının kendisinin okuması ile aynı olduğunu söylediler. Süfyân es-Sevrî 'Bana hadis okuyup daha sonra onları rivayet etmek istediğinde 'Bana Sevrî tahdîs etti.' de' dedi."

وَقَالَ أَكثَرُ أَهلِ العِلمِ: إِذَا كَانَ الحَدِيثُ فِي الأَصلِ مَسمُوعًا فَلِرَاوِيهِ أَن يَقُولَ مَا شَاءَ مِن حَدَّثَنَا وَأَخبَرَنَا وَلَم يَرَوا فِي ذَلِكَ فَرقًا.

١١٥٨ - أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ السِّرخَابَاذِيُّ بِالرَّيِّ أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ المُقرِئِ بِأَصبَهَانَ نا سَلَامَةُ بنُ مَحمُودٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ حَمَّادٍ الطِّهرَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ اللهِ بنَ مُوسَى، يَقُولُ: سَمِعتُ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا قَرَأتَ عَلَى العَالِمِ فَلَا بَأسَ أَن تَقُولَ نَا»

١١٥٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ النَّرسِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، نا الهَيثَمُ بنُ مُجَاهِدٍ، نا أَحمَدُ بنُ الدَّورَقِيِّ، قَالَ: قَالَ ابنُ مَهدِيٍّ وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: كَانَ الرَّجُلُ يَقرَأُ عَلَى مَالِكٍ فَيَقُولُ: أَقُولُ نَا مَالِكٌ؟ فَيَقُولُ: «نَعَم إِن شَاءَ اللَّهُ»

١١٦٠ - أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ رَوحٍ النَّهرَوَانِيُّ، أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا، نا إِبرَاهِيمُ بنُ الفَضلِ بنِ حَيَّانَ الحُلوَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ يُونُسَ السَّرَّاجُ، إِملَاءً قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ عَبدِ اللهِ بنِ بُكَيرٍ يَقُولُ: لَمَّا فَرَغنَا مِن قِرَاءَةِ المُوَطَّأِ عَلَى مَالِكِ بنِ أَنَسٍ جَثَا بَينَ يَدَيهِ رَجُلٌ مِن أَهلِ المَغرِبِ فَقَالَ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ أَرَأَيتَ مَا قُرِئَ عَلَيكَ مِن هَذَا المُوَطَّأِ أَقُولُ نَا مَالِكٌ؟ فَقَالَ: نَعَم أَوَلَيسَ هُوَ حَدِيثِي أَوَلَيسَ قَد أَنصِتُ لَهُ فَقَوَّمتُ خَطَأَهُ وَرَدَدتُ زَلَلَهُ؟ فَقُل: نَا مَالِكٌ إِنَّهُ حَدِيثِي.

١١٦١ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى إِسمَاعِيلَ بنِ هِشَامٍ الصَّرصَرِيِّ حَدَّثَكُم أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَمرِو بنِ عَبدِ الخَالِقِ العَتَكِيُّ نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَجَّاجِ بنِ رِشدِينَ بنِ سَعدٍ المَهرِيُّ بِمِصرَ حَدَّثَنِي زُهَيرُ بنُ عَبَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ المُغِيرَةِ، قَالَ: سَأَلتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ وَمِسعَرَ بنَ كِدَامٍ وَمَالِكَ بنَ مِغوَلٍ عَن قِرَاءَةِ الحَدِيثِ عَلَى العَالِمِ فَقَالُوا: هُوَ بِمَنزِلَةِ الحَدِيثِ مِنهُ قَالَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ: إِذَا قَرَأتَ عَلَيَّ أَحَادِيثَ ثُمَّ أَردتَ أَن تُحَدِّثَ بِهَا فَقُل: حَدَّثَنِي الثَّورِيُّ.

İbn Rişdîn şöyle demiştir: [Yahyâ b. Abdullah] b. Bükeyr bize "*el-Muvatta*'yı Mâlik b. Enes'e okuduğumuzda ona 'Ebû Abdullah!' *el-Muvatta*'yı sana arz ettik, onu naklederken ne diyeceğiz?' diye sorduk. O 'Bitirinceye kadar sizi dinlemedim mi? *Haddesenâ Mâlik* diyebilirsiniz.' dedi." İbn Bükeyr bize *el-Muvatta*'yı naklederken hep "*Haddesenâ Mâlik*", "*Kâle Mâlik*" ifadelerini kullanırdı. [Yine o şöyle derdi:] "Ben, İbn Vehb, Abdurrahman b. el-Kâsım ve Saîd b. Ebî Meryem olmak üzere dört arkadaştık. *el-Muvatta*'yı Mâlik'e İbn Ya'kûb'un evinde ikinci kez arz ettik…"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ardından kendisinin Mâlik [b. Enes] nezdindeki öneminden bahsetti. Biz bu konuyu *el-Kifâye*'de kapsamlı olarak ele aldık. Burada ise o kitaptaki bilgilerden "anlayana yetecek kadarını" sunmayı uygun gördük.

XXIV. Hadis İmla Etme ve İmla Meclisi Kurma

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis imla etmek için meclisler kurmak müstehaptır. Çünkü bu, hadis râvilerinin erişeceği en yüksek mertebe ve muhaddislerin izleyeceği en güzel metotlardan biridir. Ayrıca hadis meclisi kurmada dinin letafeti ve selef-i sâlihîne ittibâ vardır. Nitekim Halife Me'mûn şöyle demiştir:

1162- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. Osman → Ahmed b. Mansur Zâc" isnâdıyla nakledildiğine göre Nadr b. Şümeyl, Müminlerin Emiri Me'mûn'u şöyle derken işitmiştir: "Dünya lezzetlerinden sadece Ashâbü'l-hadîs'in yanımda toplanmasını ve müstemlînin gelip 'Allah sana hayır versin, kimi zikrettin [yani kimden hadis naklediyorsun]?' demesini talep ediyorum."

1163- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hişâm b. Ammâr" isnâdıyla nakledildiğine Ma'rûf [b. Abdullah] el-Hayyât [ö. 80-90/699-709 arası] şöyle demiştir: "Vâsile b. el-Eska'ı râvilere hadis imla ederken, râvileri de onun önünde hadisleri yazarken gördüm."

1164- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali → Hüseyin b. Ali el-Hulvânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân şöyle demiştir: "Hemmâm [b. Yahyâ] iki kitapçık [*kürrâseteyn*] çıkartıp bize oradan yedi hadis imla etti."

قَالَ ابنُ رِشدِينَ: قَالَ لَنَا ابنُ بُكَيرٍ لَمَّا قَرَأنَا المُوطَّأَ عَلَى مَالِكِ بنِ أَنَسٍ قُلنَا يَا أَبَا عَبدِ اللهِ: قَد عَرَضنَا المُوطَّأَ عَلَيكَ فَكَيفَ نَقُولُ فِيهِ؟ فَقَالَ: أَلَيسَ قَد أَنصَتُّ لَكُم حَتَّى فَرَغتُم قُولُوا: نَا مَالِكٌ وَكَانَ ابنُ بُكَيرٍ يَقُولُ لَنَا فِي المُوطَّأِ كُلِّهِ: نَا مَالِكٌ قَالَ مَالِكٌ وَكُنَّا أَربَعَةً رُفَقَاءَ أَنَا وَابنُ وَهبٍ وَابنُ القَاسِمِ يَعنِي عَبدَ الرَّحمَنِ وَسَعِيدُ بنُ أَبِي مَريَمَ وَعَرَضنَا المُوطَّأَ عَلَى مَالِكٍ عَرضَةً ثَانِيَةً فِي بَيتِ ابنِ يَعقُوبَ.

وَذَكَرَ مِن قَدرِهِ عِندَ مَالِكٍ وَفَضلِهِ. وَقَد ذَكَرنَا هَذَا البَابَ فِي كِتَابِ الكِفَايَةِ عَلَى الِاستِقصَاءِ وَأَورَدنَا هُنَاكَ مَا فِيهِ غُنيَةٌ لِمَن وَقَفَ عَلَيهِ.

بَابُ إِملَاءِ الحَدِيثِ وَعَقدِ المَجلِسِ لَهُ

يُستَحَبُّ عَقدُ المَجَالِسِ لِإِملَاءِ الحَدِيثِ لِأَنَّ ذَلِكَ أَعلَى مَرَاتِبِ الرَّاوِينَ وَمِن أَحسَنِ مَذَاهِبِ المُحَدِّثِينَ مَعَ مَا فِيهِ مِن جَمَالِ الدِّينِ وَالِاقتِدَاءِ بِسُنَنِ السَّلَفِ الصَّالِحِينَ وَقَد قَالَ الخَلِيفَةُ المَأمُونُ فِيمَا:

١١٦٢ - أَنبَأَنَا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مَنصُورٍ زَاجٌ يَقُولُ سَمِعتُ النَّضرَ بنَ شُمَيلٍ، يَقُولُ سَمِعتُ المَأمُونَ أَمِيرَ المُؤمِنِينَ يَقُولُ: «مَا أَشتَهِي مِن لَذَّاتِ الدُّنيَا إِلَّا أَن يَجتَمِعَ أَصحَابُ الحَدِيثِ عِندِي وَيَجِيءُ المُستَملِي فَيَقُولُ مَن ذَكَرتَ أَصلَحَكَ اللهُ»

١١٦٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ، نا مَعرُوفٌ الخَيَّاطُ، قَالَ: «رَأَيتُ وَاثِلَةَ بنَ الأَسقَعِ يُملِي عَلَى النَّاسِ الأَحَادِيثَ فَهُم يَكتُبُونَهَا بَينَ يَدَيهِ»

١١٦٤ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا دَعلَجٌ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ هُوَ الحُلوَانِيُّ أنا عَفَّانُ قَالَ: «أَخرَجَ إِلَينَا هَمَّامٌ كَرَّاسَتَينِ فَأَملَى عَلَينَا مِنهَا سَبعَةَ أَحَادِيثَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Önceki âlimlerden imla meclisi kuran bir grup âlim vardır. Onlardan birisi Şu'be b. el-Haccâc'dır ve o, [bu konuda] ne cömertti! Ondan sonraki tabakada Yezîd b. Harun el-Vâsıtî, Âsım b. Ali b. Âsım et-Teymî[1] [ö. 221/836] ve Amr b. Merzûk el-Bâhilî [ö. 224/838] vardır. Üçüncü tabakada ise Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Basrî [ö. 292/904] ve Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî [ö. 301/913] vardır.

1165- "Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Şuayb er-Rûyânî → Muhammed b. Nasr b. Mükrem eş-Şâhid → Hüseyin b. el-Hüseyin el-Antâkî → Yusuf b. Bahr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işitmiştir: "Şu'be Bağdat'ta hadis nakletmek için oturduğunda meclisinde sadece Âdem b. Ebî İyâs [ö. 220/835] yazardı. O, ayaktayken sesi uzaktakilere duyuruyor [*yestemlî*] ve yazıyordu."

1166- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan[2] el-Haraşî ve Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Ebî Tâlib [ö. 275/889] şöyle demiştir: "Yezîd b. Harun'un Bağdat'taki meclisinde hadis dinledim. Onun meclisinde 70.000 kişinin olduğu söylenirdi."

1167- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. Musa el-Kureşî[3]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. Ubeydullah [İbnü]'l-Münâdî [ö. 336/947] şöyle demiştir: "Ebü'l-Hüseyin[4] Âsım b. Ali el-Vâsıtî Rusâfe Mescidi'nde hadis naklederdi. Onun hadis meclisinde 100.000'den fazla kişi bulunurdu. Mecliste Harun [b. Süfyân] ed-Dîk [ö. 251/865-6] ve Harun [b. Süfyân] Mükhule [ö. 247/861] müstemlîlik yapardı."

1168- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. Saîd el-Harrânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ubeydullah b. Muhammed er-Rakkî [ö. ?] şöyle demiştir: "Ben, Yahyâ b. Maîn'e 'Allah'a şükret, insanların efendisi hâline geldin' deyince o 'Haşa, sus! Meclisinde 30.000 kişi bulunan Âsım b. Ali insanların efendisi oldu [ben değil]!' cevabını verdi."

1 Tahhân neşrinde (II, 56) ve eserin yazmalarında "et-Temîmî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (II, 56) "el-Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Acâc neşrinde (II, 59) "el-Kazvînî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 111) "Ebü'l-Hasan" şeklinde ise de daha yaygın olan künye metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَفِي المُتَقَدِّمِينَ جَمَاعَةٌ كَانُوا يَعقِدُونَ المَجَالِسَ لِلإِملَاءِ مِنهُم شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ وَأَكرِم بِهِ. وَمِنَ الطَّبَقَةِ الَّتِي تَلِيهِ يَزِيدُ بنُ هَارُونَ الوَاسِطِيُّ وَعَاصِمُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَاصِمٍ التَّيمِيُّ وَعَمرُو بنُ مَرزُوقٍ البَاهِلِيُّ وَمِنَ الطَّبَقَةِ الثَّالِثَةِ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ وَأَبُو مُسلِمٍ إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ البَصرِيُّ وَجَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الفِريَابِيُّ.

١١٦٥ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ شُعَيبٍ الرُّويَانِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ نَصرِ بنِ مُكرَمٍ الشَّاهِدُ، أنا الحُسَينُ بنُ الحُسَينِ الأَنطَاكِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ بَحرٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «جَلَسَ شُعبَةُ بِبَغدَادَ وَلَيسَ فِي مَجلِسِهِ أَحَدٌ يَكتُبُ إِلَّا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسَ فَهُوَ يَستَملِي وَيَكتُبُ وَهُوَ قَائِمٌ»

١١٦٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ وَأَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ قَالَا: نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ «سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ هَارُونَ، فِي المَجلِسِ بِبَغدَادَ وَكَانَ يُقَالُ إِنَّ فِي المَجلِسِ سَبعِينَ أَلفًا»

١١٦٧ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُوسَى، القُرَشِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ المُنَادِي وَعَاصِمُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَاصِمٍ: «أَبُو الحُسَينِ الوَاسِطِيُّ حَدَّثَ فِي مَسجِدِ الرَّصَافَةِ وَكَانَ مَجلِسُهُ يُحزَرُ بِأَكثَرَ مِن مِائَةِ أَلفِ إِنسَانٍ كَانَ يَستَملِي عَلَيهِ هَارُونُ الدِّيكُ وَهَارُونُ مُكحُلَةٌ»

١١٦٨ - أَنبَأَنَا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدٍ الحَرَّانِيُّ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيِّ، قَالَ: قُلتُ لِيَحيَى بنِ مَعِينٍ: احمَدِ اللهَ، قَد أَصبَحتَ سَيِّدَ النَّاسِ، فَقَالَ لِيَ: اسكُت، أَصبَحَ سَيِّدَ النَّاسِ عَاصِمُ بنُ عَلِيٍّ، فِي مَجلِسِهِ ثَلَاثُونَ أَلفَ رَجُلٍ.

1169- "Ebü'l-Velîd Hasan b. Muhammed ed-Derbendî → Muhammed b. Ahmed b. Süleyman el-Buhârî → Ebû Nasr Ahmed b. Ebî Hâmid el-Bâhilî → İshak b. Ahmed b. Halef" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ali Salih b. Muhammed el-Bağdâdî [Cezera] şöyle demişir: "Muhammed b. İsmail [el-Buhârî] Bağdat'ta hadis meclisi kurar ben de ona müstemlîlik yapardım. Onun meclisine 20.000'den fazla kişi katılırdı."

1170- Büşra b. Abdullah el-Fâtinî'nin [ö. 431/1039-40] -ki kendisi doğru sözlü ve salih biridir- işittiğine göre Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer b. [Muhammed b.] Selm[1] [ö. 365/975] şöyle demiştir: "Ebû Müslim [İbrahim b. Abdullah] el-Keccî [ö. 292/904] yanımıza geldiğinde Gassân Meydanı'nda hadis imla etti. Onun meclisinde yedi müstemlî bulunmaktaydı ve her biri bir sonraki müstemlîye sesi ulaştırıyordu. İnsanlar ellerinde hokkalarıyla ayakta hadisleri yazıyorlardı. Daha sonra alan tarandı ve hokkayla gelen kimseler sayıldı. Rakam izleyenler dışında 40.000'i aşıyordu." İbn Selm[2] şöyle demiştir: "Bana ulaştığına göre Ebû Müslim hadis naklettiğinde 10.000 dirhem tasaddukta bulunmayı adamıştı."

1171- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → İbn Adî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Muhammed b. Ahmed b. Hâlid'i [ö. 291-300/903-913 arası] şöyle derken işitmiştir: "Basra'da Amr b. Merzûk'un meclisinden daha kalabalık bir meclis yoktu. Orada 10.000 kişi olurdu." İbn Adî şöyle demiştir: "[Ca'fer b. Muhammed] el-Firyâbî'nin meclisinden 10.000 veya daha fazla kişinin olduğuna şahit olurduk."

1172- Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî'nin [ö. 441/1049][3] bize aktardığına göre o, Ebü'l-Fazl [Ubeydullah b. Abdurrahman] ez-Zührî'yi [ö. 381/991] şöyle derken işitmiştir: "Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî'nin meclisinde bulundum, orada 10.000 kişi vardı."

1173- Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî'nin [ö. 450/1058] naklettiğine göre babası şöyle demiştir: "Hadis için Ebû İshak İbrahim b. Ali el-Hüceymî'nin [ö. 351/963] meclisindeydik.

1 Acâc neşrinde (II, 60) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 60) "Eslem" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Tahhân (II, 53) ve Acâc (II, 61) neşirlerinde bu isim "Ebî Hafs", İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 114) ise "Ebî Cafer" şeklindedir. Doğrusu ikincisidir. Bu zatın Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Mansur olduğu, Hatîb'in ise bu hocasını "Ahmed b. Ebî Cafer el-Katî'î" şeklinde andığı bilgisi için bk. Zehebî, *Siyer*, XVII, 603 [çevirenin notu].

١١٦٩ - أَخبَرَنِي أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّربَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنُ سُلَيمَانَ البُخَارِيُّ نا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ أَبِي حَامِدٍ البَاهِلِيُّ قَالَ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ أَحمَدَ بنِ خَلَفٍ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ البَغدَادِيَّ يَقُولُ: «كَانَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ يَجلِسُ بِبَغدَادَ وَكُنتُ استَملِي لَهُ وَيَجتَمِعُ فِي مَجلِسِهِ أَكثَرُ مِن عِشرِينَ أَلفًا»

١١٧٠ - نا بُشرَى بنُ عَبدِ اللهِ الفَاتِنِيُّ وَكَانَ شَيخًا صَدُوقًا صَالِحًا قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ أَحمَدَ بنَ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ يَقُولُ: لَمَّا قَدِمَ عَلَينَا أَبُو مُسلِمٍ الكَجِّيُّ أَملَى الحَدِيثَ فِي رَحبَةِ غَسَّانَ وَكَانَ فِي مَجلِسِهِ سَبعَةٌ مُستَملِينَ يُبَلِّغُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنهُم صَاحِبَهُ الَّذِي يَلِيهِ وَكَتَبَ النَّاسُ عَنهُ قِيَامًا بِأَيدِيهِمُ المَحَابِرُ ثُمَّ مُسِحَتِ الرَّحبَةُ وَحُسِبَ مَن حَضَرَ بِمَحبَرَةٍ فَبَلَغَ ذَلِكَ نِيفًا وَأَربَعِينَ أَلفَ مَحبَرَةٍ سِوَى النَّظَّارَةِ قَالَ ابنُ سَلمٍ: وَبَلَغَنِي أَنَّ أَبَا مُسلِمٍ كَانَ نَذَرَ أَن يَتَصَدَّقَ إِذَا حَدَّثَ بِعَشَرَةِ آلَافِ دِرهَمٍ.

١١٧١ - أَنبَأَنَا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، نا ابنُ عَدِيٍّ، سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ خَالِدٍ، يَقُولُ: لَم يَكُن بِالبَصرَةِ مَجلِسٌ أَكبَرُ مِن مَجلِسِ عَمرِو بنِ مَرزُوقٍ كَانَ فِيهِ عَشَرَةُ آلَافِ رَجُلٍ، قَالَ ابنُ عَدِيٍّ: وَقَد كُنَّا نَشهَدُ مَجلِسَ الفِريَابِيِّ وَفِيهِ عَشَرَةُ آلَافٍ أَو أَكثَرَ.

١١٧٢ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرِ القَطِيعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الفَضلِ الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «حَضَرتُ مَجلِسَ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ الفِريَابِيِّ وَفِيهِ عَشَرَةُ آلَافِ رَجُلٍ»

١١٧٣ - أنا القَاضِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَبِيبٍ البَصرِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: كُنَّا نَحضُرُ مَجلِسَ أَبِي إِسحَاقَ إِبرَاهِيمَ بنِ عَلِيٍّ الهُجَيمِيِّ لِلحَدِيثِ

O damda oturuyordu. Belhüceym yolu hadis semâ etmek için gelen insanlarla doluydu. Müstemlîler Hüceymî'nin hadislerini duyuruyorlardı. Ben seher vakti kalkardım, [buna rağmen] insanların benden önce yerlerini aldıklarını görürdüm. İnsanların oturdukları yerler hesaplanınca yaklaşık 30.000 kişinin oturduğu tespit edildi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kendilerine eriştiğimiz hocalarımızın tamamına hadisler arz edilirdi. Onların bazısı haftada bir günü imla dersine, diğer günleri ise arza tahsis ederlerdi. Kendilerine eriştiğimiz ve imla derslerine iştirak ettiğimiz hocalarımızdan bazıları şunlardır: Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizkûye, Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân [ö. 415/1024] ve [kardeşi] Ebü'l-Kâsım Abdülmelik [ö. 430/1039], Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris [ö. 412/1022], Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ubeydullah el-Harbî [ö. 423/1032]. Bunlar cuma günleri hadis imla ederlerdi. Yine Nişabur'da Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî [ö. 421/1030], Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed es-Serrâc [ö. 418/1027] ve Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî'nin [ö. 418/1027] imla meclislerine cuma günleri iştirak ettim. İsa b. Gassân [ö. ?] ve Muhammed b. Ali b. Habîb el-Mettûsî'nin [ö. ?] Basra'daki imla meclislerinde de bulundum. Ebû Tahir Hüseyin b. Ali b. Seleme [ö. ?] ve Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz'ın [ö. 430/1039] da Hemedan'daki imla meclislerine iştirak ettim.

1. Perşembe Günü Meclis Düzenleyenler

1174- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî → Ali b. İshak el-Mâderâî → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Ahmed b. Yunus → Fudayl b. İyâz → Mansur [b. el-Mu'temir]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şakîk [b. Seleme] şöyle demiştir: "Abdullah [b. Mes'ûd] her perşembe bize sohbet ederdi."

1175- "Ebü'l-Kâsım Hasan b. el-Hasan b. Ali b. el-Münzir el-Kâdî → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ebû Bekir Muhammed b. İshak → Ravh b. Ubâde → Şu'be [b. el-Haccâc] → Hâlid el-Hazzâ → Muhammed b. Sîrîn" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hüreyre onlara her perşembe hadis naklederdi.

وَكَانَ يَجلِسُ عَلَى سَطحٍ لَهُ وَيَمتَلِئُ شَارِعُ الهُجَيمِ بِالنَّاسِ الَّذِينَ يَحضُرُونَ لِلسَّمَاعِ وَيُبَلِّغُ المُستَملُونَ عَنِ الهُجَيمِيِّ قَالَ: وَكُنتُ أَقُومُ فِي السَّحَرِ فَأَجِدُ النَّاسَ قَد سَبَقُونِي وَأَخَذُوا مَوَاضِعَهُم وَحُسِبَ المَوضِعُ الَّذِي يَجلِسُ النَّاسُ فِيهِ وَكُسِّرَ فَوُجِدَ مَقعَدُ ثَلَاثِينَ أَلفَ رَجُلٍ.

وَكَانَ كَافَّةُ مَن أَدرَكنَاهُ مِنَ الشُّيُوخِ نَقرَأُ عَلَيهِمُ الحَدِيثَ قِرَاءَةً وَبَعضُهُم كَانَ يَجعَلُ فِي كُلِّ أُسبُوعٍ يَومًا لِلإِملَاءِ خَاصَّةً وَبَقِيَّةُ الأَيَّامِ لِلقِرَاءَةِ فَمِن شُيُوخِنَا الَّذِينَ أَدرَكنَاهُم وَحَضَرنَا مَجَالِسَهُم لِلأَمَالِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقُويه وَأَبُو الحُسَينِ، وَأَبُو القَاسِمِ عَلِيٌّ، وَعَبدُ المَلِكِ ابنَا مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ وَأَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ وَأَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ الحَربِيُّ وَكَانُوا يُملِونَ فِي أَيَّامِ الجُمُعَاتِ وَكَذَلِكَ القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحِيرِيُّ وَأَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدٍ السَّرَّاجُ وَأَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الإِسفَرَايِينِيُّ حَضَرتُ أَمَالِيَهُم بِنَيسَابُورَ أَيَّامَ الجُمُعَاتِ وَكَذَلِكَ حَضَرتُ إِملَاءَ عِيسَى بنِ غَسَّانَ وَمُحَمَّدِ بنِ عَلِيِّ بنِ حَبِيبٍ المَتُّوثِيِّ جَمِيعًا بِالبَصرَةِ وَإِملَاءَ أَبِي طَاهِرٍ الحُسَينِ بنِ عَلِيِّ بنِ سَلَمَةَ وَأَبِي مَنصُورٍ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَزَّازِ كِلَاهُمَا بِهَمَذَانَ.

مَن كَانَ يَعقِدُ المَجلِسَ فِي يَومِ الخَمِيسِ

١١٧٤ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ الهَاشِمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ يُونُسَ، نا فُضَيلُ بنُ عِيَاضٍ عَن مَنصُورٍ، عَن شَقِيقٍ، قَالَ: «كَانَ عَبدُ اللهِ يُذَكِّرُنَا كُلَّ يَومِ خَمِيسٍ»

١١٧٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ الحَسَنُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ المُنذِرِ القَاضِي، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ أَبُو بَكرٍ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، نا شُعبَةُ عَن خَالِدٍ الحَذَّاءِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ: عَن أَبِي هُرَيرَةَ: أَنَّهُ كَانَ يَقُومُ كُلَّ خَمِيسٍ فَيُحَدِّثُهُم.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Nuaym [el-Isfahânî] her perşembe imla meclisi düzenlerdi. Ben de Isfahan'da kaldığım süre boyunca bu derslere katıldım.

1176- Bize Ebû Ömer [Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah] b. Mehdî'nin [ö. 410/1019] naklettiğine göre Kadı Ebû Abdullah [Hüseyin b. İsmail] el-Mehâmilî [ö. 330/942], biri perşembe, diğeri ise pazar günü olmak üzere onlara haftada iki defa hadis imla meclisi kuruyormuş. Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. İshak el-Mısrî el-Cevherî [ö. 332/943] ise her çarşamba günü onlara hadis imla edermiş.

1177- Bize Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Vâiz'in [ö. 409/1018] naklettiğine göre Ebû Bekir Yusuf b. Ya'kûb b. İshak b. el-Bühlûl el-Ezrak [ö. 329/941], Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ubeyd el-Hâfız [ö. 330/942] ve Ebû Ömer Hamza b. el-Kâsım el-Hâşimî [ö. 335/946] cuma günleri hadis imla ederlerdi. Ayrıca Ahmed b. Muhammed onların meclislerine Rusâfe mescidinde katılıyordu.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Cuma günü şu isimler de hadis imla ederdi: Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mısrî [ö. 351/962] -bize bunu Ebü'l-Hüseyin İbn Bişrân nakletti-, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr er-Rezzâz [ö. 339/951], Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh [ö. 347/958]. Son iki kişinin [cuma günü hadis imla ettiğini] Ebü'l-Hasan İbn Rizkûye zikretmiş ve kendisinin onlardan hadis yazdığını söylemiştir. Ayrıca o, "İsmail b. Muhammed es-Saffâr'dan [ö. 341/952] imla yoluyla çarşamba günü hadis yazdım." demiştir.

1178- Kadı Ebü'l-Kâsım [Hasan b. el-Hasan] b. el-Münzir'in [ö. 411/1020] bize bildirdiğine göre Abdüssamed b. Ali et-Tastî [ö. 346/957] onlara cuma günü hadis imla etmiştir.

1179- Ebû Ali [Hasan b. İbrahim] İbn Şâzân'ın bize bildirdiğine göre Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî Medine Camii'nde onlara cuma günü hadis imla ederdi. Ayrıca Derbü'l-kassârîn'deki mescidinde de salı günleri hadis imla ederdi. Ebû Sehl [Ahmed b. Muhammed b. Abdullah] b. Ziyâd el-Kattân [ö. 350/961] ise Dâru'l-Kutn'da pazartesi günleri hadis imla ederdi.

وَكَانَ أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ يعقِدُ مَجلِسَ الإِملَاءِ فِي كُلِّ يومِ خَمِيسٍ كَذَلِكَ حضَرتهُ مُدَّةَ مَقَامِي بِأَصبَهَانَ.

١١٧٦ - وَذكَرَ لَنَا أَبُو عُمَرَ بنُ مَهدِيٍّ أَنَّ القَاضِيَ أَبَا عَبدِ اللهِ المَحَامِلِيَّ كَانَ يُملِي عَلَيهِم فِي كُلِّ أُسبُوعٍ مَجلِسَينِ أَحَدُهُمَا يومَ الخَمِيسِ وَالآخَرُ يومَ الأَحَدِ وَأَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ المِصرِيَّ الجوهَرِيَّ كَانَ يُملِي عَلَيهِم فِي كُلِّ أَربِعَاءَ.

١١٧٧ - وَذكَرَ لَنَا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَمَّادٍ الوَاعِظُ أَنَّ أَبَا بَكرٍ يُوسُفَ بنَ يَعقُوبَ بنِ إِسحَاقَ بنِ البُهلُولِ الأَزرَقَ وَأَبَا الحَسَنِ عَلِيَّ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدٍ الحَافِظَ وَأَبَاعُمَرَ حَمزَةَ بنَ القَاسِمِ الهَاشِمِيَّ كَانُوا يُملُونَ أَيَّامَ الجُمُعَاتِ وَأَنَّهُ حضَرَ مَجَالِسَهُم فِي جَامِعِ الرَّصَافَةِ.

وَمِمَّن كَانَ يُملِي فِي الجُمُعَاتِ أَيضًا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ المِصرِيُّ، ذَكَرَ ذَلِكَ لَنَا أَبُو الحُسَينِ بنُ بِشرَانَ عَنهُ وَأَبُو جعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عمرٍو الرَّزَّازُ وَأَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويه فِيمَا ذَكَرَ لَنَا أَبُو الحَسَنِ بنُ رِزقُويَه أَنَّهُ كَتَبَ عَنهُمَا جَمِيعًا قَالَ: وَكَتَبتُ عَن إِسمَاعِيلَ بنِ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارِ إِملَاءً فِي يومِ أَربِعَاءَ.

١١٧٨ - وَذكَرَ لَنَا القَاضِي أَبُو القَاسِمِ بنُ المُنذِرِ أَنَّ عَبدَ الصَّمَدِ بنَ عَلِيٍّ الطِّستِيَّ أَملَى عَلَيهِم فِي يومِ الجُمُعَةِ.

١١٧٩ - ونا أَبُو عَلِيِّ بنُ شَاذَانَ: أَنَّ أَبَا بَكرٍ الشَّافِعِيَّ، كَانَ يُملِي عَلَيهِم فِي جَامِعِ المَدِينَةِ يومَ الجُمُعَةِ وَفِي مَسجِدِهِ بِدَربِ القَصَّارِينَ يومَ الثُّلَاثَاءِ وَأَنَّ أَبَا سَهلِ بنَ زِيَادٍ القَطَّانَ أَملَى عَلَيهِم يومَ الِاثنَينِ فِي دَارِ القُطنِ.

1180- Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hasnûn en-Nersî [ö. 411/1021] ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl'in [ö. 412/1022] bize bildirdiğine göre Ahmed b. Selman en-Neccâd salı günleri hadis imla ederdi.

1181- İbn Burhân ve Ebü'l-Kâsım Abdülaziz b. Muhammed b. Nasr es-Setûrî [ö. 408/1018] bana şöyle dedi: "İbnü's-Semmâk diye bilinen Ebû Amr Osman b. Ahmed ed-Dekkâk [ö. 344/955] bize cuma günü imla yoluyla hadis nakletti."

2. Gündüz Vakti Hadis Nakline Vakit Ayıramayıp Gece Hadis Nakleden Muhaddisler

1182- "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Velîd b. Müslim → Saîd b. Abdülaziz" isnâdıyla nakledildiğine göre Mekhûl [eş-Şâmî] şöyle demiştir: "İnsanlar Muâviye [b. Ebî Süfyân]'ın [sarayının] odalarından birisinde bir gece buluşmak için sözleşip toplandılar. Ardından Ebû Hüreyre kalkıp sabah oluncaya kadar onlara Allah Resûlü'nden (sav) hadis nakletti."

1183- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Muâz b. el-Müsennâ → Müsedded [b. Müserhed] → Hammâd [b. Zeyd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Selm[1] [b. Kays] el-Alevî [ö. 141-151/759-769 arası] şöyle demiştir: "Ebân b. Ebî Ayyâş'ı geceleyin Enes [b. Mâlik]'in yanında levhalara hadis yazarken gördüm."

1184- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ → İbrahim b. Abdullah el-Herevî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüşeym [b. Beşîr] şöyle demiştir: "Mansur b. Zâzân'a [ö. 131/749] 'Azrail kapına dayanmış!' denilse amellerine bir fazlalık ekleyemezdi." Hüşeym şöyle devam eder: "O, evinden çıkıp sabah namazını cemaatle kılar, ardından güneş doğana kadar tesbih eder, daha sonra kuşluk namazını kılardı. Ardından öğle namazını kılar, sonra da ikindi namazını kılardı. Sonra akşama kadar oturup tesbih eder ve akşam namazını kılardı. Sonra yatsı namazını kılıp evine giderdi. Ondan hadis bu vakitte yazılırdı."

1 Acâc neşrinde (II, 67) "Müslim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١١٨٠ - وَذَكَرَ لنَا أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَسنُونٍ النَّرسِيُّ وَأَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عُمَرَ بُرهَانٌ الغَزَّالُ: «أَنَّ أَحمَدَ بنَ سَلمَانَ النَّجَّادَ كَانَ يُملِي عَلَيهِم فِي يَومِ الثُّلَاثَاءِ»

١١٨١ - وَقَالَ لِي ابنُ بُرهَانٍ أَيضًا وَأَبُو القَاسِمِ عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نَصرٍ السَّتُورِيُّ نَا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ المَعرُوفُ بِابنِ السَّمَّاكِ إِملَاءً فِي يَومِ الجُمُعَةِ.

مَن لَم يَتَفَرَّغ لِلحَدِيثِ نَهَارًا فَحَدَّثَ لَيلًا

١١٨٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، أنا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَن مَكحُولٍ، قَالَ: «تَوَاعَدَ النَّاسُ لَيلَةً مِنَ اللَّيَالِي قُبَّةً مِن قِبَابِ مُعَاوِيَةَ وَاجتَمَعُوا فِيهَا فَقَامَ فِيهِم أَبُو هُرَيرَةَ يُحَدِّثُهُم عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَصبَحُوا»

١١٨٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا مُسَدَّدٌ، نا حَمَّادٌ، عَن سَلمٍ العَلَوِيِّ، قَالَ: «رَأَيتُ أَبَانَ بنَ أَبِي عَيَّاشٍ عِندَ أَنَسٍ يَكتُبُ بِاللَّيلِ فِي سَبُّورَجَةٍ»

١١٨٤ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ البَرَّاءُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ الهَرَوِيُّ، قَالَ: قَالَ هُشَيمٌ: لَو قِيلَ لِمَنصُورِ بنِ زَاذَانَ إِنَّ مَلَكَ المَوتِ عَلَى البَابِ مَا كَانَ عِندَهُ زِيَادَةٌ فِي العَمَلِ قَالَ: وَذَلِكَ أَنَّهُ يَخرُجُ فَيُصَلِّي الغَدَاةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ يَجلِسُ فَيُسَبِّحُ حَتَّى تَطلُعَ الشَّمسُ ثُمَّ يُصَلِّي إِلَى الزَّوَالِ ثُمَّ يُصَلِّي الظُّهرَ ثُمَّ يُصَلِّي إِلَى العَصرِ ثُمَّ يَجلِسُ فَيُسَبِّحُ إِلَى المَغرِبِ ثُمَّ يُصَلِّي المَغرِبَ ثُمَّ يُصَلِّي إِلَى العِشَاءِ الآخِرَةِ ثُمَّ يَنصَرِفُ إِلَى بَيتِهِ فَيُكتَبُ عَنهُ فِي ذَلِكَ الوَقتِ.

1185- “Muhammed b. Ali el-Mukrî → Ebû Müslim Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Mihrân → Abdülmümin b. Halef en-Nesefî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Salih b. Muhammed [Cezera]’yı şöyle derken işitmiştir: “İbrahim b. el-Münzir, bize yatsı namazından sabaha kadar hadis okudu.”

3. Muhaddisin Öğrenciler İçin Hadis Meclisi Gününü Tayin Etmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis, diğer meşgalelerinden geri kalmamaları, meclise gelmek için hazır olmaları ve birbirlerini davet edebilmeleri için talebelerine belli bir gün tayin etmelidir. Bu konuya esas teşkil eden şu rivayettir:

1186- “Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb[1] et-Tîbî → Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ b. ed-Durays → Müsedded [b. Müserhed] → Yahyâ [b. Saîd el-Kattân] → Yezîd b. Keysân → Ebû Hâzim [Selman] → Ebû Hüreyre” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü “Toplanın -bir başkası “Yarın” ifadesini ekledi-! Çünkü size Kur’an’ın üçte birini okuyacağım.” buyurmuştur. Daha sonra [gelebilen kimseler] toplanınca Hz. Peygamber [evinden] çıkıp İhlâs suresini okudu ve tekrar [evine] girdi. Bazımız “Semadan bir haber geldiği için evine girdi.” dedi. Daha sonra Hz. Peygamber çıktı ve “Size Kur’an’ın üçte birini okuyacağımı söylemiştim. İşte bu, Kur’an’ın üçte birine eşittir.” buyurdu.[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis, öğrencilerine günü tayin edip hadis imlası için söz verdiğinde, geçerli bir mazareti olmadığı sürece bu sözünden dönmemelidir.

1187- “Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Ebû Bişr İsa b. İbrahim b. İsa es-Saydalânî → Kâsım b. Nasr → Sehl b. Osman → [Abdurrahman b. Muhammed] el-Muhâribî → Leys [b. Ebî Süleym] → Abdülmelik [b. Ebî Beşîr] → İkrime → İbn Abbas” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Kardeşinle buluşma vakti tayin ettikten sonra sözünden dönme.”[3]

---

1 Acâc neşrinde (II, 69) “Bencâb” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’an 11.
3 Tirmizî, el-Birr ve’s-sıle 58.

١١٨٥ - أنا مُحمَّدُ بنُ عَلِيِّ المُقرِئُ، أنا أَبُو مُسلِمٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مِهرَانَ، أنا عَبدُ المُؤمِنِ بنُ خَلَفٍ النَّسَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ صَالِحَ بنَ مُحمَّدٍ، يَقُولُ: «وَإِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ قَرَأَ عَلَينَا بَعدَ العِشَاءِ الآخِرَةِ إِلَى الصُّبحِ»

تَعيِينُ المُحَدِّثِ لِلطَّلَبَةِ يَومَ المَجلِسِ

يَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن يُعَيِّنَ لِأَصحَابِهِ يَومَ المَجلِسِ لِئَلَّا يَنقَطِعُوا عَن أَشغَالِهِم وَلِيَستَعِدُّوا لِإِتيَانِهِ وَيَعِدَ بَعضُهُم بَعضًا بِهِ وَالأَصلُ فِي ذَلِكَ

١١٨٦ - مَا أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ يَحيَى بنِ الضِّرِيسِ، أنا مُسَدَّدٌ، نا يَحيَى، عَن يَزِيدَ بنِ كَيسَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: يَعنِي احشُدُوا زَادَ غَيرِهِ غَدًا فَإِنِّي سَأَقرَأُ عَلَيكُم ثُلُثَ القُرآنِ قَالَ: فَحُشِدَ مَن حُشِدَ ثُمَّ خَرَجَ نَبِيُّ اللهِ فَقَرَأَ بِقُل هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ دَخَلَ فَقَالَ بَعضُنَا لِبَعضٍ إِنِّي أَرَى هَذَا خَبَرًا جَاءَ مِنَ السَّمَاءِ فَذَاكَ الَّذِي أَدخَلَهُ ثُمَّ خَرَجَ نَبِيُّ اللهِ فَقَالَ إِنِّي قُلتُ لَكُم إِنِّي أَقرَأُ عَلَيكُم ثُلُثَ القُرآنِ أَلَا وَإِنَّهَا تَعدِلُ ثُلُثَ القُرآنِ.

وَإِذَا عَيَّنَ لَهُمُ اليَومَ وَوَعَدَهُم بِالإِملَاءِ فِيهِ فَلَا يَنبَغِي لَهُ إِخلَافُ مَوعِدِهِ إِلَّا أَن يَقتَطِعَهُ عَن ذَلِكَ أَمرٌ يَقُومُ عُذرُهُ بِهِ.

١١٨٧ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو بِشرٍ عِيسَى بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عِيسَى الصَّيدَلَانِيُّ نا القَاسِمُ بنُ نَصرٍ، نا سَهلُ بنُ عُثمَانَ، نا المُحَارِبِيُّ، عَن لَيثٍ، عَن عَبدِ المَلِكِ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَعِد أَخَاكَ مَوعِدًا فَتُخلِفَهُ»

1188- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Muhammed b. Yunus → İshak b. İdris → Hüşeym [b. Beşîr] → Avvâm b. Havşeb → Leheb b. el-Handek" isnâdıyla nakledildiğine göre Avf b. en-Nu'mân [ö. ?] şöyle demiştir: "Görüşme için verdiğim sözden dönmektense susuzluktan ölmeyi tercih ederim."

1189- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Cevzî → Ebû Bekir İbn Ebi'd-Dünyâ → Ahmed b. İbrahim → Musa b. İsmail [et-Tebûzekî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Avâne şöyle demiştir: "Rakabe hadis rivayet etmek için bize gün verir, sonra 'Benimle sizin aranızda terkinden dolayı günaha gireceğimiz bir sözleşme yok.' derdi. Fakat buna rağmen bizden önce orada olurdu."

1190- "Muhammed b. Abdülaziz b. İsmail et-Tikekî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → İbrahim b. İshak el-Harbî → Süreyc b. en-Nu'mân → Muâfâ [b. İmrân] → İbrahim b. Tahmân → İbrahim b. Fülân veya Abdüla'lâ b. Fülân → Zeyd b. Erkam" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişinin, yerine getirmeyi düşündüğü sözünü tutamaması sözünden dönmek değildir. Fakat sözünde durmamak, yerine getirmemeyi düşündüğü hâlde kişinin bir başkasına söz vermesidir."[1]

4. Mescitlerde Hadis Meclisi Kurmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin mescitte hadis nakletmesi ve [bulunduğu yerin] merkez camisinde cuma günü hadis imlasını boşlamaması müstehaptır.

1191- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → İbrahim b. Bekir b. Abdurrahman el-Mervezî -Beytü'l-Makdis'te yazdık- → Ya'lâ b. Ubeyd → İsmail b. Ebî Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre Ka'b [el-Ahbâr] şöyle demiştir: "Allah gündüz ve gecenin saatleri arasında seçim yapmış [ve bazı vakitlerde] farz namazları belirlemiştir. Günler arasında da seçim yapmış ve cuma gününü seçmiştir. Aylar arasında seçim yapmış ve Ramazan ayını belirlemiştir. Geceler arasında seçim yapmış ve kadir gecesini seçmiştir. Yerler arasında da seçim yapmış ve mescitleri seçmiştir."

---

1 Rivayet bu lafızla Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Benzer bir rivayet için bk. Ebû Dâvud, Edeb 90.

١١٨٨ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ نا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ نا إِسحَاقُ بنُ إِدرِيسَ نا هُشَيمٌ عَنِ العَوَّامِ بنِ حَوشَبٍ، عَن لَهَبِ بنِ الخَندَقِ قَالَ: قَالَ عَوفُ بنُ النُّعمَانِ: «لَأَن أَمُوتَ عَطشَانَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن أَكُونَ مِخلَافًا لِمَوعِدٍ»

١١٨٩ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدِّلُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ الجَوزِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الدُّنيَا، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ، نا أَبُو عَوَانَةَ، قَالَ: «كَانَ رَقَبَةُ يَعِدُنَا فِي الحَدِيثِ ثُمَّ يَقُولُ لَيسَ بَينِي وَبَينَكُم موعِدٌ نَأثَمُ مِن تَركِهِ فَيَسبِقُنَا إِلَيهِ»

١١٩٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ إِسمَاعِيلَ التِّكَكِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ النُّعمَانِ، نا مُعَافًى، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ طَهمَانَ، عَن إِبرَاهِيمَ بنِ فُلَانٍ، أَو عَبدِ الأَعلَى بنِ فُلَانٍ عَن زَيدِ بنِ أَرقَمَ، أَنَّ الرَّسُولَ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيسَ الخُلفُ أَن يَعِدَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ وَمِن نِيَّتِهِ أَن يَفِيَ لَهُ وَلَكِنَّ الخُلفَ أَن يَعِدَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ وَمِن نِيَّتِهِ أَن لَا يَفِيَ لَهُ»

عَقدُ المَجَالِسِ فِي المَسَاجِدِ

يُستَحَبُّ لِلمُحَدِّثِ أَن يَجعَلَ تَحدِيثَهُ فِي المَسجِدِ وَأَن لَا يُخَلِّيَ يومَ الجُمُعَةِ مِنَ الإِملَاءِ فِي مَسجِدِ الجَامِعِ.

١١٩١ - فَقَد أَخبَرَنَا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا إِبرَاهِيمُ بنُ بَكرِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ المَروَزِيُّ، كَتَبنَا عَنهُ بِبَيتِ المَقدِسِ نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ نا إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي خَالِدٍ: عَن كَعبٍ: «أَنَّ اللَّهَ اختَارَ سَاعَاتِ اللَّيلِ وَالنَّهارِ فَجَعَلَ مِنهُنَّ الصَّلَوَاتِ المَكتُوبَةَ وَاختَارَ الأَيَّامَ فَجَعَلَ مِنهُنَّ الجُمُعَةَ وَاختَارَ الشُّهُورَ فَجَعَلَ مِنهُنَّ شَهرَ رَمَضَانَ وَاختَارَ اللَّيَالِي فَجَعَلَ مِنهُنَّ لَيلَةَ القَدرِ وَاختَارَ البِقَاعَ فَجَعَلَ مِنهُنَّ المَسَاجِدَ»

1192- "Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan'da- → Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende → Muhammed b. Ebî Hâmid el-Buhârî → -Vâil b. Hucr'un oğullarından olan- Ebû Hind Yahyâ b. Abdullah b. Hucr → Ebû Yahyâ Abdülhamîd b. Sabîh el-Basrî → Nadr b. İsmail → A'meş → Hayseme b. Abdurrahman" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Mescitler, peygamberlerin meclisleri ve şeytandan korunaklı yerlerdir."

1193- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Ebû Salih Sehl b. İsmail et-Tarsûsî → Ebû Bekir Abdurrahman b. el-Kâsım ed-Dımaşkî → Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir → Saîd b. Abdülaziz et-Tenûhî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İdris el-Havlânî şöyle demiştir: "Mescitler seçkin kimselerin meclisleridir."

1194- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Bahr İbnü'l-Berrî → Abbas b. Abdülazîm → Nadr [b. Muhammed]" isnâdıyla nakledildiğine göre İkrime b. Ammâr, Ömer b. Abdülaziz'in mektubunda şöyle yazdığını işitmiştir: "*Emmâ ba'd*, ilim ehline, hadisi [*el-ilm*] mescitlerde yaymasını emret. Zira sünnet öldürülmüş [yani terk edilmiş] durumdadır."[1]

1195- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail el-Hutabî, Ebû Ali b. es-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süleyman b. Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Ebû İshak [es-Sebîî]'ye, Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]'in [ö. 73/692-3] nasıl hadis naklettiğini sordum. O da 'Mescitte üzerimize [hadisleri] yağdırır gibi nakleder ve 'Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle dedi, Abdullah böyle dedi.' derdi.' karşılığını verdi."[2]

5. Muhaddisin Kıbleye Doğru Oturması

1196- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî → Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. İshak el-Mısrî el-Cevherî -imla yoluyla- → Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. el-Hakem → Nuaym b. Hammâd → Abdülaziz b. Abdüssamed el-Basrî → Ebü'l-Mikdâm [Hişâm b. Ziyâd] → Muhammed b. Ka'b el-Kurazî → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her şeyin bir değeri vardır. Meclislerin de en değerlisi kıbleye doğru olandır."[3]

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 603.

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 603.

3 Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 269. Bu, uzun bir hadisin bir bölümüdür. Hâkim hadisi naklettikten sonra şöyle der: "Bu, hadisin küçük farklarla bir başka isnâdı daha vardır." Zehebî, Hâkim'in

١١٩٢ - نا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، لَفظًا بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى بنِ مَندَهٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي حَامِدٍ البُخَارِيُّ، نا أَبُو هِندَ يَحيَى بنُ عَبدِ اللهِ بنِ حُجرٍ مِن وَلَدِ وَائِلُ بنُ حُجرٍ نا أَبُو يَحيَى عَبدُ الحَمِيدِ بنُ صُبَيحٍ البَصرِيُّ، نا النَّضرُ بنُ إِسمَاعِيلَ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن خَيثَمَةَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ: «المَسَاجِدُ مَجَالِسُ الأَنبِيَاءِ وَحِرزٌ مِنَ الشَّيطَانِ»

١١٩٣ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا أَبُو صَالِحٍ سَهلُ بنُ إِسمَاعِيلَ الطَّرَسُوسِيُّ نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ القَاسِمِ الدِّمَشقِيُّ، نا أَبُو مُسهِرٍ عَبدُ الأَعلَى بنُ مُسهِرٍ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ التَّنُوخِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو إِدرِيسَ الخَولَانِيُّ: «المَسَاجِدُ مَجَالِسُ الكِرَامِ»

١١٩٤ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا ابنُ البُرِّيّ يَعنِي مُحَمَّدَ بنَ الحَسَنِ بنِ عَلِيّ بنِ بَحرٍ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ العَظِيمِ، نا النَّضرُ، نا عِكرِمَةُ بنُ عَمَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ كِتَابَ عُمَرَ بنِ عَبدِ العَزِيزِ يَقُولُ: أَمَّا بَعدُ فَأمُر أَهلَ العِلمِ أَن يَنشُرُوا العِلمَ فِي مَسَاجِدِهِم فَإِنَّ السُّنَّةَ كَانَت قَد أُمِيتَت.

١١٩٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيٍّ بنُ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيمَانُ بنُ دَاوُدَ، أنا شُعبَةُ، قَالَ: قُلتُ لِأَبِي إِسحَاقَ: كَيفَ كَانَ أَبُو الأَحوَصِ يُحَدِّثُ؟ قَالَ: «كَانَ يَسكُبُهَا عَلَينَا فِي المَسجِدِ» يَقُولُ: قَالَ عَبدُ اللهِ قَالَ عَبدُ اللهِ.

جُلُوسُ المُحَدِّثِ تُجَاهَ القِبلَةِ

١١٩٦ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ المِصرِيُّ الجَوهَرِيُّ إِملَاءً نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَعِيدِ بنِ الحَكَمِ نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَبدِ الصَّمَدِ البَصرِيُّ عَن أَبِي المِقدَامِ عَن مُحَمَّدِ بنِ كَعبٍ القُرَظِيّ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِكُلِّ شَيءٍ شَرَفًا وَإِنَّ أَشرَفَ المَجَالِسِ مَا استُقبِلَ بِهِ القِبلَةَ»

1197- "Muhammed b. el-Ferec b. Ali el-Bezzâz ve Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Abdülaziz b. Ca'fer b. Muhammed el-Hırakî → Muhammed b. Salih b. Züreyh → Hüseyin b. Yezîd et-Tahhân → Âiz b. Habîb → Salih b. Hassân → Muhammed b. Ka'b → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her şeyin bir değeri vardır. Meclislerin de en değerlisi kıbleye doğru olandır."[1]

1198- "Ubeydullah b. Ömer el-Vâiz → babası → Ahmed b. Süleyman b. Zebbân el-Kindî → Hişâm b. Ammâr → Sadaka [b. Hâlid]" isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdurrahman b. Yezîd] b. Câbir [ö. 156/772-3 {?}] şöyle demiştir: "Mugîs b. Sümey [ö. 101-110/719-729 arası], Mekhûl'un yanına geldiğinde, Mekhûl ona yanında yer açmıştı. O ise gidip kıbleye doğru oturdu ve 'Bu, yerlerin en değerlisidir.' dedi.

6. Cuma Namazından Önce Ders Halkası Kurmak

1199- "Ebû Ali Hasan b. Şihâb b. el-Hasan el-Ukberî -Ukberâ'da- → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd el-Attâr → Ubeyd b. Şerîk el-Bezzâr → İbn Ebî Meryem → Yahyâ b. Eyyûb → İbn Aclân → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü mescitte alışverişi, şiir söylemeyi ve cuma günü namazdan önce halka kurmayı yasaklamıştır.[2]

1200- "Ebû Abdullah Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kasrî → Abdullah b. İbrahim b. Ca'fer el-Zebîbî[3] → Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan b. el-Müstefâz el-Firyâbî el-Kâdî → Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî → Hâtim b. İsmail → Muhammed b. Aclân → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü mescitte bir şey almayı ve satmayı, kayıp eşyayı duyurmayı, şiir söylemeyi ve cuma günü namazdan önce halka kurmayı yasakladı.[4]

---

bu sözünün ardından şunları söyler: "[İsnâdda geçen] Hişâm metrûk bir râvidir. Muhammed b. Muâviye'yi ise Dârekutnî, yalan söylediği gerekçesiyle cerh etmiştir. Dolayısıyla hadis bâtıl olmuştur." Zehebî'nin kastı, hadisin iki tarikinin de bâtıl olduğudur. Çünkü bir tarikinde Ebü'l-Mikdâm Hişâm b. Ziyâd, ikinci tarikinde ise Muhammed b. Muâviye en-Neysâbûrî vardır.

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesi hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 257; Nesâî, Mesâcid 22.

3 Tahhân neşrinde (II, 62) "el-Harbî" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

4 Bk. bir önceki tahrîc.

١١٩٧ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ بن عَلِيٍّ البَزَّازُ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، قَالَا: أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ الخَرَقِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحِ بنِ ذَرِيحٍ، نا الحُسَينُ بنُ يَزِيدَ الطَّحَّانُ، نا عَائِذُ بنُ حَبِيبٍ، عَن صَالِحِ بنِ حَسَّانَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ كَعبٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِكُلِّ مَجلِسٍ شَرَفًا وَإِنَّ أَشرَفَ المَجَالِسِ مَا استُقبِلَ بِهِ القِبلَةَ»

١١٩٨ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ الوَاعِظُ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ زَبَّانٍ الكِندِيُّ، نا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ، نا صَدَقَةُ، نا ابنُ جَابِرٍ، قَالَ: أَقبَلَ مُغِيثُ بنُ سُمَيٍّ إِلَى مَكحُولٍ فَأَوسَعَ لَهُ إِلَى جَنبِهِ فَأَتَى وَجَلَسَ مُقَابِلَ القِبلَةِ وَقَالَ: «هَذَا أَشرَفُ المَجَالِسِ»

التَّحلِيقُ قَبلَ صَلَاةِ الجُمُعَةِ

١١٩٩ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ شِهَابِ بنِ الحَسَنِ العُكبَرِيُّ، بِهَا أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ العَطَّارُ، نا عُبَيدُ بنُ شَرِيكٍ البَزَّارُ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، نا يَحيَى بنُ أَيُّوبَ، حَدَّثَنِي ابنُ عَجلَانَ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ «نَهَى عَنِ البَيعِ وَالِاشتِرَاءِ فِي المَسجِدِ وَعَن مُنَاشَدَةِ الأَشعَارِ فِيهِ وَيُحَلَّقُ المَجلِسُ فِي المَسجِدِ يَومَ الجُمُعَةِ قَبلَ الصَّلَاةِ»

١٢٠٠ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ القَصرِيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ جَعفَرٍ الذَّبِيبِي، نا أَبُو بَكرٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ بنِ المِشفَاضِ الفِريَابِيُّ القَاضِي نا هِشَامُ بنُ عَمَّارٍ الدِّمَشقِيُّ، نا حَاتِمُ بنُ إِسمَاعِيلَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَجلَانَ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «نَهَى أَن يُبَاعَ فِي المَسجِدِ أَو يَبتَاعَ فِيهِ أَو تُعرَفَ فِيهِ الضَّالَّةُ أَو تُنشَدَ فِيهِ الأَشعَارُ أَو تُحَلَّقَ الحُلَقُ يَومَ الجُمُعَةِ قَبلَ الصَّلَاةِ»

1201- “Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca‘fer el-Berzaî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Ebü’l-Fazl Abbas b. İbrahim el-Karâtîsî → Ebû Hafs Amr b. Ali b. Bahr b. Kenîz[1] [el-Fellâs] → Mu‘temir b. Süleyman et-Teymî → Yahyâ b. Saîd el-Kattân → İbn Aclân → Amr b. Şuayb → babası → dedesi [Abdullah b. Amr]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber imamın [hutbeye] çıkmasından önce [mescitte] halka kurulmasını yasaklamıştır.[2] Ebû Hafs şöyle demiştir: “Abdurrahman b. Mehdî’nin Yahyâ b. Saîd ve Muâz b. Muâz el-Anberî’nin halkasına geldiğini gördüm. Halkanın dışına oturunca Yahyâ ona ‘Halkaya gir.’ dedi. Abdurrahman ‘Bana sen İbn Aclân → Amr b. Şuayb → babası → dedesi isnâdıyla Hz. Peygamber’in cuma günü imamın [hutbeye] çıkmasından önce [mescitte] halka kurulmasını yasakladığını rivayet etmiştin.’ dedi. Yahyâ b. Saîd buna cevaben şöyle dedi: -Ebû Hafs [el-Fellâs]’ın demesine göre- ‘Habîb b. Hassân’ın’, -bir başkasının rivayetinde ise- ‘Hişâm b. Hassân [ö. 148/765], Habîb b. eş-Şehîd [ö. 145/762-3] ve Saîd b. Ebî Arûbe’nin cuma günü imamın [hutbeye] çıkmasından önce halka kurduğunu gördüm.’ Abdurrahman b. Mehdî ise ‘Hz. Peygamber’in bunu nehyettiğine dair hadis onlara ulaştığı hâlde böyle mi yapıyorlar, vah vah!’ cevabını vermiştir.

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Amr b. Şuayb bu hadiste teferrüd etmiş, ona hiç kimse mütâbaât etmemiştir. Bu hadisle ihticâc edilmesi de problemlidir. Yahyâ b. Saîd ve onun görüşünde olanlar söz konusu hadisle amel etmeyi bu sebeple bırakmış olabilirler. Ya da söz konusu yasak, hutbeyi dinlemekten alıkoyar endişesiyle imama yakın olanlara yöneliktir. Fakat sesinin ulaşamayacağı derecede imama uzak olanlar için hutbe vaktinde hadis müzakeresi caizdir. Allah en doğrusunu bilendir.

1202- “Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd el-Muharrimî → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân -babasının kitabından-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: “Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Muâz b. Muâz ve Hammâd b. Mes‘ade’nin [ö. 202/818] cuma günü namazdan önce halka kurduğunu, yanlarında 30’a yakın kişinin bulunup birbirlerine hadis naklettiklerini gördüm. İnsanlar nafile namaz kılıyor, Muâz ise hadis nakrediyordu.

---

1 Tahhân neşrinde (II, 63) “Kesîr” şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, VI, 358. Mu‘temir b. Süleyman’ın yaşça kendisinden küçük olan Yahyâ el-Kattân’dan rivayeti biraz garip dursa da anlaşıldığı kadarıyla -rivayetin kendisinden dağıldığı- İbn Aclân ile doğrudan görüşemediği için bu rivayeti Yahyâ’dan almıştır [çevirenin notu].

١٢٠١ - أَخبَرَني عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جعفرٍ البَرذَعِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا أَبُو الفَضلِ العَبَّاسُ بنُ إِبراهِيمَ القَراطِيسِيُّ، نا عَمرُو بنُ عَلِيِّ بنِ بَحرِ بنِ كَنِيز أَبُو حَفصٍ، نا المُعتَمِرُ بنُ سُلَيمَانَ التَّيمِيُّ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ، عَنِ ابنِ عَجلَانَ، عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «نَهَى عَنِ التَّحَلُّقِ يومَ الجُمُعَةِ قَبلَ خُرُوجِ الإِمَامِ» قَالَ أَبُو حَفصٍ: وَرَأَيتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيّ جَاءَ إِلَى حَلقَةِ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ وَمُعَاذِ بنِ مُعَاذٍ العَنبَرِيّ فَقَعَدَ خَارِجًا مِنَ الحَلقَةِ فَقَالَ لَهُ يَحيَى: ادخُل فِي الحَلقَةِ فَقَالَ لَهُ عَبدُ الرَّحمَنِ: أَنتَ حَدَّثتَنِي عَنِ ابنِ عَجلَانَ عَن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ عَن أَبِيهِ عَن جَدِّهِ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ التَّحَلُّقِ يومَ الجُمُعَةِ قَبلَ خُرُوجِ الإِمَامِ» فَقَالَ لَهُ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ: فَأَنَا رَأَيتُ حَبِيبَ بنَ حَسَّانَ كَذَا قَالَ: وَفِي رِوَايَةِ غَيرِهِ أَنَا رَأَيتُ هِشَامَ بنَ حَسَّانَ وَحَبِيبَ بنَ الشَّهِيدِ وَسَعِيدَ بنَ أَبِي عَرُوبَةَ يَتَحَلَّقُونَ يومَ الجُمُعَةِ قَبلَ خُرُوجِ الإِمَامِ فَقَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: فَهَؤُلَاءِ بَلَغَهُم أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنهُ فَفَعَلُوهُ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَهَذَا الحَدِيثُ يَتَفَرَّدُ بِرِوَايَتِهِ عَمرُو بنُ شُعَيبٍ وَلَم يُتَابِعهُ أَحمَدُ عَلَيهِ وَفِي الاحتِجَاجِ بِهِ مَقَالٌ فَيُحتَمَلُ أَن يَكُونَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ وَمَن وَافَقَهُ تَرَكُوا العَمَلَ بِهِ لِذَلِكَ أَو يَكُونَ النَّهيُ مَصرُوفًا إِلَى مَن قَارَبَ مِنَ الإِمَامِ خَوفًا أَن يُشغَلَ عَن سَمَاعِ الخُطبَةِ فَأَمَّا مَن بَعُدَ مِنهُ بِحَيثُ لَا يَبلُغُهُ صَوتُهُ فَتَجُوزُ لَهُ المُذَاكَرَةُ بِالعِلمِ فِي وَقتِ الخُطبَةِ وَاللَّهُ أَعلَمُ.

١٢٠٢ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ المُخَرِّمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي قَالَ: أَبُو زَكَرِيَّا يَعنِي يَحيَى بنَ مَعِينٍ: رَأَيتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ القَطَّانَ وَمُعَاذَ بنَ مُعَاذٍ وَحَمَّادَ بنَ مَسعَدَةَ يَتَحَلَّقُونَ يومَ الجُمُعَةِ قَبلَ الصَّلَاةِ وَمَعَهُم نَحوٌ مِن ثَلَاثِينَ رَجُلًا يَتَحَدَّثُونَ وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ وَمُعَاذٌ يُحَدِّثُ

Hadisi naklettikten sonra Yahyâ'ya 'Böyle değil mi Ebû Saîd?' diye soruyor, o da 'Evet.' cevabını veriyordu. Onlar kâmet getiriline kadar hiç namaz kılmıyorlardı." Ebû Zekeriyyâ şöyle devam eder: "[Ebû Ömer] Hafs b. Gıyâs ve ashâbı da cuma günü namazdan önce halka kuruyordu. Dediklerine göre Süfyân es-Sevrî ona 'Halkanız ne durumda Ebû Ömer?' diye sormuş, o da 'Olduğu gibi [devam ediyor].' cevabını vermiştir."

7. Halkanın Geniş Olması

1203- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Abdullah b. Ahmed → Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî → Abdülaziz b. Muhammed → Mus'ab b. Sâbit ki kendisi Mus'ab b. Abdullah'ın dedesidir → [İshak b.][1] Abdullah b. Ebî Talha → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü "Meclislerin en hayırlısı en geniş olanıdır." buyurmuştur.[2]

1204- "Ebû Nasr Muhammed b. Abdullah[3] b. el-Hasan b. Zekeriyyâ el-Mukrî -Dînever'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî → Ebû Bekir İbn Mükrem → Mansur b. Ebî Müzâhim → Abdurrahman b. Ebi'l-Mevâlî → Abdurrahman b. Ebî Amre → Ebû Saîd el-Hudrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Meclislerin en hayırlısı en geniş olandır."[4]

1205- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne] → İbn Şübrüme → Şa'bî" [*tahvîl*] ve "Ahmed b. Ebî Ca'fer → İshak b. Sa'd b. el-Hasan b. Süfyân → dedesi [Hasan b. Süfyân] → Harmele [b. Yahyâ] → İbn Vehb → Süfyân [es-Sevrî]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Halka genişlediğinde o meclis sadece sesler ve fısıldaşmalardan ibaret bir hâl alır."

---

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Abdullah b. Ebî Talha" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir. Çünkü Enes ile sıkı irtibatı olan isim İshak'tır [çevirenin notu].

2 Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 269. Hâkim hadis hakkında "Bu, Müslim'in şartına uygun sahih bir hadistir, fakat o bunu eserinde tahrîç etmemiştir." demiş, Zehebî de *Telhîsu'l-Müstedrek*'te onun bu ifadesini onaylamıştır.

3 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Ubeydullah" şeklinde kaydedilen ismin doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

4 Ebû Dâvud, Edeb 14.

فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الحَدِيثِ قَالَ لِيَحيَى: أَلَيسَ هَكَذَا يَا أَبَا سَعِيدٍ؟ فَيَقُولُ لَهُ: نَعم وَمَا يُصَلُّونَ البَتَّةَ حَتَّى تُقَامَ الصَّلَاةُ، قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: وَكَانَ حَفصُ بنُ غِيَاثٍ وَأَصحَابُهُ يَتَحَلَّقُونَ أَيضًا يَومَ الجُمُعَةِ قَبلَ الصَّلَاةِ فَقَالَ لَهُ سُفيَانُ الثَّورِيُّ: زَعمُوا مَا فَعلَت حَلقَتُكُم يَا أَبَا عُمَرَ قَالَ: «هِيَ عَلَى حَالَتِهَا»

سَعَةُ الحَلقَةِ

١٢٠٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا مُصعَبٌ يَعنِي ابنَ عَبدِ اللهِ الزُّبَيرِيَّ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُحَمَّدٍ، عَن مُصعَبِ بنِ ثَابِتٍ، وَهُوَ جَدُّ مُصعَبِ بنِ عَبدِ اللهِ عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي طَلحَةَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُ المَجَالِسِ أَوسَعُهَا»

١٢٠٤ - أنا أَبُو نَصرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الحَسَنِ بنِ زَكَرِيَّا المُقرِئُ بِالدِّينَوَرِ أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السِّنِّيُّ أنا أَبُو بَكرِ بنُ مُكرَمٍ نا مَنصُورُ بنُ أَبِي مُزَاحِمٍ نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي المَوَالِي عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي عَمرَةَ عَن أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَيرُ المَجَالِسِ أَوسَعُهَا»

١٢٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، عَنِ ابنِ شُبرُمَةَ، عَنِ الشَّعبِيِّ، وأنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدِ بنِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ، نا جَدِّي، نا حَرمَلَةُ، نا ابنُ وَهبٍ، نا سُفيَانُ، قَالَ: قَالَ الشَّعبِيُّ: «إِذَا عَظُمَتِ الحَلقَةُ فَإِنَّمَا هُوَ نِدَاءٌ أَو نِجَاءٌ»

XXV. Müstemlî Edinmek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Halkanın uzaklarında olanlara hadis imlasını ulaştırması için muhaddisin müstemlî edinmesi gerekir.

1206- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebû Bekir el-İsmâîlî → Hasan b. Süfyân → Saîd b. Yahyâ[1] el-Vâsıtî → Mervân b. Muâviye → Hilal b. Âmir el-Müzenî el-Kûfî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Râfi' b. Amr el-Müzenî'yi [ö. 50/670-1] şöyle derken işitmiştir: "Hz. Peygamber'i Kurban Bayramı günü kırçıl bir katırın üzerinde Mina'da kuşluk vaktinde insanlara hutbe verirken gördüm. Ali de onun sesini uzaktakilere duyuruyordu."[2]

1207- "Ebû Nuaym el-Hâfız ve Heysem b. Muhammed b. Abdullah el-Harrât → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Ahmed b. Ebî Yahyâ el-Hadramî el-Mısrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Şebîb şöyle demiştir: "Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]'nin yanındayken o 'Bana gönülleri sıkmayacak, ifadesi rahat bir müstemlî getirin. [Hâli ve ifadesi insanlara] ağır gelenler benden uzak olsun!' dedi.

1208- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Bize ulaştığına göre Abdülvehhâb b. Atâ [ö. 204/820], Saîd b. Ebî Arûbe'ye müstemlîlik yapıyordu"

1209- "Ebü'l-Muzaffer Muhammed b. el-Hasan el-Mervezî → Muhammed b. Abdurrahman ez-Zehebî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Muhammed b. Ebân [b. Vezîr] [ö. 244/858], Vekî'nin yanında bize müstemlîlik yapıyordu."

1210- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak → İbn Hallâd[3] → Muhammed b. Atıyye -sonradan Râmehürmüz'e yerleşmiştir-" isnâdıyla nakledildiğine göre Abbas b. el-Ferec er-Riyâşî [ö. 257/870] şöyle demiştir: "Yahyâ b. Râşid [ö. 211/826-7], Ebû Âsım [en-Nebîl]'e müstemlîlik yapıyordu."[4]

---

1 Tahhân neşrinde (II, 65) "Bahr" şeklinde ise doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn'in zapt ettiği (II, 136) ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Menâsik 74.

3 Acâc neşrinde (II, 80) "Ahmed b. İshak b. Hallâd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

4 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 603.

بَابُ اتِّخَاذِ المُستَملِي

يَنبَغِي لِلمُحدِّثِ أَن يَتَّخِذَ مَن يُبَلِّغُ عَنهُ الإِملَاءَ إِلَى مَن بَعُدَ فِي الحَلقَةِ.

١٢٠٦ - فَقَد أَخبَرَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، نا أَبُو بَكرٍ الإِسمَاعِيلِيُّ، قَالَ: أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا سَعِيدُ بنُ يَحيَى الوَاسِطِيُّ، نا مَروَانُ بنُ مُعَاوِيَةَ، نا هِلَالُ بنُ عَامِرٍ المُزَنِيُّ الكوفيُّ، قَالَ: سَمِعتُ رَافِعَ بنَ عَمرٍو المُزَنِيَّ، يَقُولُ: «رَأَيتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَومَ النَّحرِ بِمِنًى يَخطُبُ النَّاسَ حِينَ ارتَفَعَ الضُّحَى عَلَى بَغلَةٍ شَهبَاءَ وَعَلِيٌّ يُعَبِّرُ عَنهُ»

١٢٠٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، وَالهَيثَمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الخَرَّاطُ، قَالَا: نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ أَبِي يَحيَى الحَضرَمِيُّ المِصرِيُّ، نا سَلَمَةُ بنُ شَبِيبٍ، قَالَ: كُنتُ عِندَ أَبِي أُسَامَةَ فَقَالَ: «ايتُونِي بِمُستَملٍ خَفِيفٍ عَلَى الفُؤَادِ خَفِيفٍ عَلَى اللِّسَانِ وَإِيَّايَ وَالثُّقَلَاءَ وَإِيَّايَ وَالثُّقَلَاءَ»

١٢٠٨ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا يَحيَى بنُ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ عَبدَ الوَهَّابِ وَهُوَ ابنُ عَطَاءٍ كَانَ مُستَملِي سَعِيدٍ يَعنِي ابنَ أَبِي عَرُوبَةَ.

١٢٠٩ - أنا أَبُو المُظَفَّرِ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ المَروَزِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الذَّهَبِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: «كَانَ مُحَمَّدُ بنُ أَبَانَ يَستَملِي لَنَا عِندَ وَكِيعٍ»

١٢١٠ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَطِيَّةَ، نَزَلَ رَامَهُرمُزَ نا العَبَّاسُ بنُ الفَرَجِ الرِّيَاشِيُّ، قَالَ: «كَانَ يَحيَى بنُ رَاشِدٍ يَستَملِي لِأَبِي عَاصِمٍ»

1211- “Kadı Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin[1] b. Muhammed ed-Dîneverî -Dînever’de- → Ebû Bekir es-Sünnî el-Hâfız → Abdullah b. Muhammed b. Ca‘fer el-Kazvînî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Rebî‘ b. Süleyman el-Murâdî’yi şöyle derken işitmiştir: “İbn Vehb’den sonra Mısır’da hadis nakleden bütün hadisçilerin müstemlîsi bendim.”

1212- “Ebû Bekir el-Berkânî → Ömer b. Muhammed b. Ali → İbrahim b. Abdullah el-Muharrimî” isnâdıyla nakledildiğine göre Dâvud b. Rüşeyd [ö. 239/854] şöyle demiştir: “Biz [Ebû Bişr] İbn Uleyye’nin yanındayken müstemlî “Ebû Bişr, insanların sayısı çok. Sesini yükselt ki seni duysunlar.’ dedi. O ‘Sen kimsin?’ deyince [müstemlî] ‘Ben müstemlîyim.’ cevabını verdi. Bunun üzerine o ‘Ders halkasını idare etmenin de bir zorluğu var. Ben muhaddisim, sen ise müstemlîsin [yani duyuracak olan sensin, ben değil!]” karşılığını verdi.

1. Müstemlînin İnsanlardan Yüksekte Durması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlînin sesi uzaktakilere ulaştırırken yüksek bir yere veya kürsüye oturması müstehaptır. Eğer böyle bir yer bulamazsa ayakta durarak sesi uzaktakilere ulaştırır.

1213- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Yezîd er-Riyâhî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Ahmed b. Yezîd]’i şöyle derken işitmiştir: “Mâlik b. Enes’in yanında hadis yazıyorduk. İsmail b. Uleyye de ayakta müstemlîlik yapıyordu.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunun benzeri Şu‘be b. el-Haccâc’ın müstemlîsi Âdem b. Ebî İyâs’tan nakledilmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlî dikkatli ve bilgili olmalı, Yezîd b. Harun’un müstemlîsine dair nakledildiği gibi anlayışsız ve gafil olmamalıdır.

1214- “Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî → İbnü’l-Mugallis” isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. Vehb [ö. 259/872-3] şöyle demiştir: “Yezîd b. Harun’un yanındaydık. Onun Berbah adında bir müstemlîsi vardı. Birisi kendisine bir hadis sorunca Yezîd ‘Bize onu birden fazla kişi [*‘idde*] nakletti’ diye rivayete başladı. Müstemlî ‘Ebû Hâlid! Kimin oğlu idde?’ diye bağırınca Yezîd ‘Seni kaybedenin oğlu idde!’ cevabını verdi.

1 Tahhân neşrinde (II, 66) “el-Hasan” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

١٢١١ - أنا القَاضِي أَبُو نصرٍ أَحمَدُ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الدِّينَوَرِيُّ بِهَا نا أَبُو بَكرٍ السِّنِّيُّ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفرٍ القَزوِينِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ يَعنِي ابنَ سُلَيمَانَ المُرَادِيَّ، يَقُولُ: «كُلُّ مُحَدِّثٍ حَدَّثَ بِمِصرَ، بَعدَ ابنِ وَهبٍ كُنتُ مُستَملِيهِ»

١٢١٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ المُخَرِّمِيُّ، نا دَاوُدُ بنُ رُشَيدٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ ابنِ عُلَيَّةَ فَقَالَ المُستَملِي: يَا أَبَا بِشرٍ: الزِّحَامُ كَثِيرٌ فَارفَع صَوتَكَ حَتَّى يَسمَعُوا قَالَ: وَمَن أَنتَ؟ قَالَ: أَنَا المُستَملِي قَالَ: الرِّئَاسَةُ لَهَا مَؤُونَةٌ أَنَا المُحَدِّثُ وَأَنتَ المُستَملِي.

إِشرَافُ المُستَملِي عَلَى النَّاسِ

يُستَحَبُّ لِلمُستَملِي أَن يَستَملِيَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى مَوضِعٍ مُرتَفِعٍ أَو عَلَى كُرسِيٍّ فَإِن لَم يَجِدِ استَملَى قَائِمًا

١٢١٣ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ يَزِيدَ الرِّيَاحِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبِي: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «كُنَّا عِندَ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ نَكتُبُ وَإِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ قَائِمٌ عَلَى رِجلَيهِ يَستَملِي»

وَقَد ذَكَرنَا نَحوَ ذَلِكَ عَن آدَمَ بنِ أَبِي إِيَاسٍ فِي استِملَائِهِ عَلَى شُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ.

وَيَجِبُ أَن يَكُونَ المُستَملِي مُتَيَقِّظًا مُحَصِّلًا وَلَا يَكُونُ بَلِيدًا مُغَفَّلًا كَمَا حُكِيَ عَن مُستَملِي يَزِيدَ بنِ هَارُونَ.

١٢١٤ - فِيمَا أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ حَسَنُ بنُ عَبدِ اللهِ العَسكَرِيُّ، نا ابنُ المُغَلِّسِ، نا إِسحَاقُ بنُ وَهبٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ وَكَانَ لَهُ مُستَملٍ يُقَالُ لَهُ بَربَخُ فَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِن حَدِيثٍ فَقَالَ يَزِيدُ: نَابَهُ عِدَّةٌ قَالَ: فَصَاحَ بِهِ المُستَملِي يَا أَبَا خَالِدٍ: عِدَّةُ بنُ مَن؟ قَالَ: عِدَّةُ ابنُ فَقَدَتكَ.

1215- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Muhammed b. İmrân b. Musa es-Sayrafî → Hasan b. Uleyl" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Muhammed] b. Hallâd b. Kesîr b. Kuteybe b. Müslim [ö. 240/854-5] şöyle demiştir: "Cemmâz [ö. ?], [Ebû Osman] Hâlid b. el-Hâris'e müstemlîlik yaptı." [İbn Hallâd] şöyle devam eder: [Hâlid] bize Humeyd [et-Tavîl]'den rivayetlerini içeren nüshayı imla ederdi. "Bize Humeyd'in Enes [b. Mâlik]'ten naklettiğine göre o, 'Resûl şöyle buyurdu' demiştir. [Nüshamdaki] ifade 'Resûl' şeklinde." Kendisine "Allah'ın izniyle o, Allah Resûlü'dür" denildi. Cemmâz [Hâlid'in bu sözünü kalabalığa tekrarlarken] 'Ebû Osman! Size Humeyd'in Enes'ten naklettiğine göre Resûl -ki Ebû Osman, Allah [lafzı] hakkında şüphe etmiştir- şöyle dedi değil mi?' deyince Hâlid 'Allah'ın düşmanı! Yalan söylüyorsun, Allah hakkında asla şüphe etmedim.' cevabını verdi."

2. Müstemlînin Muhaddisin İfadesine Uyması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlînin hadisi kendisinden iletirken râvinin lafzına muhalefet etmemesi müstehaptır, hatta gereklidir. Özellikle de râvi dirayet ve rivayet hükümlerini bilen bir kimse ise [müstemlînin buna daha fazla dikkat etmesi gerekir].

1216- "Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Abdülvâhid b. Ali el-Bezzâz → Muhammed b. İmrân el-Kâtib → Ali b. Süleyman el-Ahfeş" isnâdıyla nakledildiğine göre Müberred şöyle demiştir: Sîbeveyh [bir zamanlar] Hammâd b. Seleme'ye müstemlîlik yapıyordu. Bir gün Hammâd ona "Allah Resûlü '[İstesem] Ebü'd-Derdâ hariç [*leyse Eba'd-Derdâ*] ashâbımdan her birinin [karakterinde] kınayacak bir şey bulabilirim.' buyurdu." dedi. Sîbeveyh, "İfade 'leyse Ebü'd-Derdâ' olacak" deyince Hammâd 'Hata yaptın Sîbeveyh' dedi. Bunun üzerine Sîbeveyh 'Peki, beni hatayla itham edemeyeceğin bir ilmi öğreneceğim.' deyip nahiv öğrenmeye başladı ve Halil [b. Ahmed]'in yanına gitti."

1217- "Ali b. Ebî Ali → Talha b. Muhammed b. Ca'fer el-Muaddel → Ömer b. el-Hasan" isnâdıyla nakledildiğine göre [Ca'fer b. Ahmed b. Ali] b. el-Medînî el-Isfahânî [ö. 282/895-6] şöyle demiştir: "Hayyân b. Bişr [ö. 238/852-3 {?}] bulunduğumuz bölgede kadıydı. Bir gün hadis nakledip insanlara Arfece b. Es'ad'ın [ö. ?] Külâb Savaşı'nda burnunun kesildiğini imla etti.

١٢١٥ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيلٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرِ بنُ خَلَّادِ بنِ كَثِيرِ بنِ قُتَيبَةَ بنِ مُسلِمٍ، قَالَ: استَملَى الجَمَّازُ لِخَالِدِ بنِ الحَارِثِ قَالَ وَكَانَ يُملِي عَلَينَا كِتَابَ حُمَيدٍ فَقَالَ: نَا حُمَيدٌ عَن أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ كَذَا وَقِيلَ وَهُوَ رَسُولُ اللهِ إِن شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ الجُمَّازُ: يَا أَبَا عُثمَانَ حَدَّثَكُم حُمَيدٌ عَن أَنَسٍ قَالَ رَسُولٌ وَشَكَّ أَبُو عُثمَانَ فِي اللهِ قَالَ: فَقَالَ لَهُ: كَذَبتَ يَا عَدُوَّ اللهِ مَا شَكَكتُ فِي اللهِ قَطُّ.

اتِّبَاعُ المُستَملِي لَفظَ المُحَدِّثِ

يُستَحَبُّ لَهُ أَن لَا يُخَالِفَ لَفظَ الرَّاوِي فِي التَّبلِيغِ عَنهُ بَل يُلزِمُهُ ذَلِكَ وَخَاصَّةً إِذَا كَانَ الرَّاوِي مِن أَهلِ الدِّرَايَةِ وَالمَعرِفَةِ بِأَحكَامِ الرِّوَايَةِ.

١٢١٦ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ قَالَ: أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ الكَاتِبُ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ سُلَيمَانَ الأَخفَشُ: نا المُبَرِّدُ: أَنَّ سِيبَوَيهِ، كَانَ يَستَملِي عَلَى حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ فَقَالَ لَهُ حَمَّادٌ يَومًا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَحَدٌ مِن أَصحَابِي إِلَّا وَقَد أَخَذتُ عَلَيهِ لَيسَ أَبَا الدَّردَاءِ» فَقَالَ سِيبَوَيهِ: لَيسَ أَبُو الدَّردَاءِ فَقَالَ حَمَّادٌ: لَحَنتَ يَا سِيبَوَيهِ فَقَالَ سِيبَوَيهِ: لَا جَرَمَ لَأَطلُبَنَّ عِلمًا لَا تَلحَنُنِي فِيهِ فَطَلَبَ النَّحوَ وَلَزِمَ الخَلِيلَ.

١٢١٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أَنَّ طَلحَةَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ المُعَدَّلُ أَخبَرَنِي عُمَرُ بنُ الحَسَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ المَدِينِيِّ الأَصبَهَانِيُّ، قَالَ: كَانَ عِندَنَا حَيَّانُ بنُ بِشرٍ عَلَى الحُكمِ فَحَدَّثَ يَومًا وَهُوَ يُملِي عَلَى النَّاسِ أَنَّ عرفَجَةَ بنَ أَسعَدَ جُدِعَ أَنفُهُ يَومَ الكُلَابِ

Müstemlî ise 'Kilâb Savaşı' dedi. Kadı cevap verinceye kadar sabredemeyen bir adam kalkıp bağırıp çağırarak 'Bu savaşın ismi Külâb Savaşı!' dedi. Bunun üzerine [Hayyân b. Bişr] adamın hapsedilmesini emretti. Adam 'Allah'ım yardım et! Arfece'nin burnu Külâb günü gitti, ben ise şimdi hapsediliyorum!' diye bağırınca, kadı onun bırakılmasını emretti."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şu'be bir gün kendisinden farklı bir şey söylediği için müstemlîsine kızmış ve şöyle demişti:

1218- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Muhammed b. Muhammed b. Süleyman → Ahmed b. Muâviye el-Bâhilî → Asmaî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Ancak değersiz kişiler müstemlîlik yapar."

1219- Bize Ebü'l-Hüseyin İbn Bişrân'ın naklettiğine göre bir muhaddisin çok dalgın bir müstemlîsi vardı. Bir gün muhaddis şöyle demişti: "Bu müstemlî benim söylediğimden farklı bir şey işitiyor, işittiğinden farklı bir şey yazıyor ve yazdığından farklı bir şeyi insanlara ulaştırıyor."

1220- "Ebü'l-Velîd Hasan b. Muhammed el-Belhî → Ebü'l-Hasan İbn Hemmâm -Übülle Kadısı-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Abbas [Ahmed b. el-Hasan b. Muhammed] b. Bitâne'yi [ö. 320-330/932-942 arası {?}] şöyle derken işitmiştir: "Hocalarımızdan birinin şöyle dediğini işittim: 'Harun ed-Dîk el-Basrî, Dâvud b. Rüşeyd'e müstemlîlik yapıyordu. [Dâvud] 'Hammâd b. Hâlid' dediğinde o, kitabına 'Hammâd b. Zeyd' diye yazıyor, insanlara ise 'Hammâd b. Seleme' olarak okuyordu. Daha sonra eve gelip yazdıklarını okumaya çalışıyor fakat düzgün bir şekilde okuyamayınca Dâvud b. Rüşeyd'den yardım istemesi için kalkıp eşini dövüyordu."

3. Müstemlînin Söze Neyle Başlayacağı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis meclisinde imlaya başlamadan önce Kur'an'dan bir sure okumalıdır.

1221- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hasan b. Sellâm es-Sevvâk → Affân [b. Müslim] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ali b. el-Hakem" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Nadre [Münzir b. Mâlik] [ö. 108/726-7] şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) ashâbı bir araya geldiklerinde ilim müzakere ederler ve [Kur'an'dan] bir sure okurlardı."

فَقَالَ المُستَملِي يومَ الكِلَابِ فَقَامَ رَجُلٌ إِلَيهِ فَقَالَ: هَذَا يَومُ الكُلَابِ بِصِيَاحٍ وَانتِهَارٍ وَلَم يَصبِر حَتَّى يَرُدَّ القَاضِي عَلَيهِ فَأَمَرَ بِهِ إِلَى الحَبسِ فَصَاحَ الرَّجُلُ وَاغوَثَاهُ بِاللّٰهِ يَذهَبُ أَنفُ عَرفَجَةَ يومَ الكُلَابِ وَأُحبَسُ أَنَا اليَومُ فَأَمَرَ بِرَدِّهِ.

وَقَد كَانَ شُعبَةُ غَاضِبًا يومًا عَلَى مُستَملِيهِ فِي خِلَافِهِ لَهُ فَقَالَ لَهُ.

١٢١٨ - مَا أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُظهِرِ الحَافِظُ، قَالَ نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ، نا أَحمَدُ بنُ مُعَاوِيَةَ البَاهِلِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ يَقُولُ: «لَا يَستَملِي إِلَّا نَذلٌ»

١٢١٩ - حَكَى لَنَا أَبُو الحُسَينِ بنُ بِشرَانَ أَنَّ بَعضَ المُحَدِّثِينَ كَانَ لَهُ مُستَملٍ مُغَفَّلٌ جِدًّا فَقَالَ المُحَدِّثُ: «إِنَّ هَذَا المُستَملِي يَسمَعُ غَيرَ مَا أَقُولُ وَيَكتُبُ غَيرَ مَا يَسمَعُ وَيُبَلِّغُ غَيرَ مَا يَكتُبُ»

١٢٢٠ - حَدَّثَنِي أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ البَلخِيُّ، قَالَ سَمِعتُ أَبَا الحَسَنِ بنَ هَمَّامٍ القَاضِيَ، بِالأُبُلَّةِ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ بنَ رَطَانَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ بَعضَ شُيُوخِنَا يَقُولُ: كَانَ هَارُونُ الدِّيكُ البَصرِيُّ يَستَملِي عَلَى دَاوُدَ بنِ رَشِيدٍ فَإِذَا قَالَ: نَا حَمَّادُ بنُ خَالِدٍ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ حَمَّادَ بنَ زَيدٍ وَيَستَملِي لِلنَّاسِ حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ وَيَجِيءُ إِلَى بَيتِهِ يَقرَأُ مَا كَتَبَ لَا يُحسِنُ يَقرَأُهُ يَقُومُ يَضرِبُ امرَأَتَهُ تَستَغِيثُ إِلَى دَاوُدَ بنِ رَشِيدٍ.

مَا يَبتَدِئُ بِهِ المُستَملِي مِنَ القَولِ

يَنبَغِي أَن يَقرَأَ فِي المَجلِسِ سُورَةً مِنَ القُرآنِ قَبلَ الأَخذِ فِي الإِملَاءِ.

١٢٢١ - لِمَا أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ السَّوَّاقُ، نا عَفَّانُ، نا شُعبَةُ، عَن عَلِيِّ بنِ الحَكَمِ، عَن أَبِي نَضرَةَ قَالَ: «كَانَ أَصحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا اجتَمَعُوا تَذَاكَرُوا العِلمَ وَقَرَءُوا سُورَةً»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ardından oradakiler gürültü yapıyorsa müstemlî onları susturur.

1222- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ali b. Müdrik → Ebû Zür'a İbn Amr b. Cerîr → Cerîr b. Abdullah el-Becelî" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü -Veda Haccı'nda- şöyle buyurmuştur: "Cerîr! Sükûneti sağla" Ardından sözlerine şöyle devam etmiştir: "Benim ardımdan birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayınız."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İnsanlar sustuğunda, [müstemlî] "Bismillahirrahmânirrahîm, el-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn" der. Ben onun böyle yapmasını müstehap görürürüm. Nitekim Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Besmele ile başlamayan her önemli iş bereketsizdir." Ayrıca onun "Allah'a hamd ederek başlanılmayan her önemli iş bereketsizdir."[2] buyurduğu da nakledilmiştir. Bu iki ifadenin her ikisini de söyler, yani iki haberle de amel ederse iki fazilete de erişmiş olur.

1223- "Muhammed b. Ali b. Mahled el-Varrâk ve Muhammed b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Muhammed b. Salih el-Basrî -Basra'da- → Ubeyd b. Abdülvâhid b. Şerîk → Ya'kûb b. Ka'b el-Antâkî → Mübeşşir b. İsmail → Evzâî → Zührî → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Besmele ile başlamayan her önemli iş bereketsizdir."[3]

1224- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk -imla ile- → Hasan b. Sellâm es-Sevvâk" [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ubeydullah b. Musa → Evzâî → Kurre b. Abdurrahman[4] → Zührî → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Hamd ile başlamayan her iş bereketsizdir."[5]

---

1 Buhârî, İlim 43; Müslim, Müslim, İman 118; Nesâî, Tahrîmü'd-Dem 29; İbn Mâce, Fiten 5.

2 İlgili rivayetler için bk. Ebû Dâvud, Edeb 21; İbn Mâce, Nikâh 19; Hibbân, *Sahîh*, I, 173.

3 Hadisin besmele lafzıyla gelen bu metni Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki rivayet kaynaklarında tespit edilememiştir.

4 Acâc neşrinde (II, 87) "Abdürrahim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

5 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 575.

ثُمَّ يستَنصِتُ المُستَملِي النَّاسَ إِن سَمِعَ مِنهُم لَغَطًا.

١٢٢٢ - فَقَد أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، عَن عَلِيِّ بنِ مُدرِكٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ بنَ عَمرِو بنِ جَرِيرٍ، يُحَدِّثُ عَن جَرِيرِ بنِ عَبدِ اللهِ البَجَلِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَا جَرِيرُ استَنصِتِ النَّاسَ» . يَعنِي فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ قَالَ: «لَا تَرجِعُوا بَعدِي كُفَّارًا يَضرِبُ بَعضُكُم رِقَابَ بَعضٍ»

فَإِذَا أَنصَتَ النَّاسُ قَالَ: بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ وَالحَمدُ لِلَّهِ رَبِّ العَالَمِينَ. وَإِنَّمَا استَحبَبتُ لَهُ ذَلِكَ لِمَا رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «كُلُّ أَمرٍ ذِي بَالٍ لَم يُبدَأ فِيهِ بِبِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ أَقطَعُ» وَرُوِيَ «لَم يَبدَأ فِيهِ بِالحَمدِ لِلَّهِ أَقطَعُ» فَإِذَا جَمَعَ بَينَ اللَّفظَينِ استَعمَلَ الخَبَرَينِ وَحَازَ الفَضِيلَتَينِ.

١٢٢٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الوَرَّاقُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحٍ البَصرِيُّ، بِهَا، نا عُبَيدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ شَرِيكٍ، نا يَعقُوبُ بنُ كَعبٍ الأَنطَاكِيُّ، نا مُبَشِّرُ بنُ إِسمَاعِيلَ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَبِي سَلَمَةَ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ أَمرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبدَأُ فِيهِ بِبِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ أَقطَعُ»

١٢٢٤ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ إِملَاءً نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ السَّوَّاقُ وَأَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ بِهَا، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ قَالَا: نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُوسَى أنا الأَوزَاعِيُّ عَن قُرَّةَ زَادَ يَعقُوبُ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ. ثُمَّ اتَّفَقَا عَنِ الزُّهرِيِّ عَن أَبِي سَلَمَةَ عَن أَبِي هُرَيرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ أَمرٍ لَا يُبدَأُ» وَقَالَ يَعقُوبُ: «لَم يُبدَأ فِيهِ بِالحَمدِ لِلَّهِ أَقطَعُ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Daha sonra Hz. Peygamber'i anıp ona salât eder. Çünkü Allah'ı zikrettikten sonra Hz. Peygamber'in anılması vaciptir ve bu durumda Allah Resûlü'ne salât edilmesi gereklidir.

1225- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. es-Serî en-Nehrevânî → Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Mâlik el-İskâfî → Ubeyd b. Abdülvâhid b. Şerîk el-Bezzâz → İbn Ebî Meryem → Rişdîn [b. Sa'd] → Amr b. el-Hâris → Ebü's-Semh [Derrâc b. Sem'ân] → Ebü'l-Heysem [Süleyman b. Amr] → Ebû Saîd [el-Hudrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Cibril bana gelip 'Benim ve senin Rabbin, 'Senin ismini nasıl yücelttim biliyor musun?' buyuruyor.' deyince, o 'Allah daha iyi bilir.' dedi. Bunun üzerine [Cibril, Allah'ın] 'Ben anılınca sen de benimle birlikte anılırsın.' buyurduğunu söyledi."[1]

1226- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Rebî' b. Süleyman → Şâfiî → İbn Uyeyne → İbn Ebî Necîh" isnâdıyla nakledildiğine göre Mücâhid "Senin şanını yükseltmedik mi?"[2] ayetinin "'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şahitlik ederim' sözünde olduğu gibi ben her zikredildiğimde sen de anılırsın." anlamına geldiğini söylemiştir.

1227- "Ebû Muhammed Hasan b. Ubeydullah b. Yahyâ el-Hümânî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muhammed b. Mesleme el-Vâsıtî → Yezîd b. Harun → Şu'be [b. el-Haccâc] → Süleyman [el-A'meş] → Zekvân → Ebû Saîd el-Hudrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir mecliste oturup Peygamber'e salât etmeyen topluluk cennete girse bile [salavatın karşılığı olarak verilen] sevabı görünce pişmanlık duyarlar."[3]

4. Müstemlînin, Muhaddise "Kimden [Hadis] Zikredeceksin?" Demesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlî Hz. Peygamber'e salât ettikten sonra muhaddise dönüp "Sana kim rivayet etti?" veya "Allah sana rahmet eylesin, kimi söyledin?" der.

---

1 İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 175; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, II, 522.
2 İnşirâh, 94/4.
3 Benzer bir lafızla gelen bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 43.

ثُمَّ يذكُرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَيُصَلِّي عَلَيهِ فَإِنَّ إِتبَاعَ ذِكرَ اللهِ بِذِكرِهِ وَاجِبٌ وَالصَّلَاةَ عَلَيهِ فِي تِلكَ الحَالِ أَمرٌ لَازِمٌ.

١٢٢٥ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ السَّرِيِّ النَّهرَوَانِيُّ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ مَالِكٍ الإِسكَافِيُّ نا عُبَيدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ شَرِيكٍ البَزَّازُ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، نا رِشدِينُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ الحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو السَّمحِ، عَن أَبِي الهَيثَمِ، عَن أَبِي سَعِيدٍ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَتَانِي جِبرِيلُ فَقَالَ: إِنَّ رَبِّي وَرَبَّكَ يَقُولُ: تَدرِي كَيفَ رَفعتُ ذِكرَكَ؟ قَالَ: اللَّهُ أَعلَمُ، قَالَ: إِذَا ذُكِرتُ ذُكِرتَ مَعِي.

١٢٢٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ أنا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ، أنا الشَّافِعِيُّ، أنا ابنُ عُيَينَةَ، عَنِ ابنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَن مُجَاهِدٍ فِي قَولِهِ تَعَالَى {وَرَفَعنَا لَكَ ذِكرَكَ} [انشراح: ٤] «لَا أُذكَرُ إِلَّا ذُكِرتَ، أَشهَدُ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ»

١٢٢٧ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ يَحيَى الهُمَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَسلَمَةَ الوَاسِطِيُّ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا شُعبَةُ، عَن سُلَيمَانَ، عَن ذَكوَانَ، عَن أَبِي سَعِيدٍ الخُدرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَجلِسُ قَومٌ مَجلِسًا لَا يُصَلُّونَ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ إِلَّا كَانَ عَلَيهِم حَسرَةً وَإِن دَخَلُوا الجَنَّةَ لِمَا يَرَونَ مِنَ الثَّوَابِ»

قَولُهُ لِلمُحَدِّثِ مَن ذَكَرتَ

إِذَا صَلَّى المُستَملِي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَقبَلَ عَلَى المُحَدِّثِ فَقَالَ لَهُ مَن حَدَّثَكَ؟ أَو مَن ذَكَرتَ رَحِمَكَ اللَّهُ؟

1228- "Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Ürmevî -Nişabur'da- → Muhammed b. Abdullah el-Cevzakî → Mekkî b. Abdân → Müslim b. el-Haccâc → [Hasan b. Ali] el-Hulvânî" isnâdıyla nakledildiğine göre [müstemlî tarafından] Muhammed b. Bişr [el-Abdî]'ye [ö. 203/818] "Ebû Abdullah, kimden hadis nakledeceksin?" denilince o, şu karşılığı verdi: "İshak b. Saîd'in [ö. 170/786-7] kardeşi, sika, doğru sözlü, güvenilir Hâlid b. Saîd'den [ö. 171-180/787-797 arası]."

1229- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hâris b. Ebî Üsâme'yi [ö. 282/896] şöyle derken işitmiştir: Bana Yahyâ b. Eksem'in şöyle dediği aktarıldı: "Kadılık, kadılkudâtlık, vezirlik ve diğer pek çok makama eriştim. Fakat beni hiçbiri müstemlînin 'Allah sana merhamet eylesin, kimden [hadis] zikredeceksin?' sözü kadar mutlu etmedi."

5. Muhaddisin Müstemlîye Cevap Vermesi ve Rivayet Ettiğini Söylemesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlî söylediğim şeyi yapınca, râvi "Bize filan kişi tahdis etti" der, ismini söylediği hocasının nisbesini söyler ve şu isnâdda olduğu gibi nisbeyi sonuna kadar [bütün ayrıntısıyla] belirtir:

1230- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebü'l-Abbas İbn Muhammed ed-Dûrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Şâzân [Esved b. Âmir] şöyle demiştir: "Bize Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî -Temîm oğulları kabilesinin Sevr kolundan-, Ebû Bistâm Şu'be b. el-Haccâc -Ezd'in mevlâsıdır-, Şerîk b. Abdullah b. Şerîk el-Hâris en-Nehaî, Abdullah b. el-Mübârek el-Horasânî ve Hasan b. Salih b. Hay el-Hemdânî, sonra es-Sevrî -Hemdân kabilesinin Sevr kolundan- haber verdi ki…"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hocanın ismi ve künyesini beraber söylemek onu tazim etmede daha beliğ, kendisine saygı gösterme hususunda daha güzeldir.

١٢٢٨ - فَقَد أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأُرمَوِيُّ بِنَيسَابُورَ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الجَوزَقِيُّ، أنا مَكِّيُّ بنُ عَبدَانَ، نا مُسلِمُ بنُ الحَجَّاجِ، نا الحُلوَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ بِشرٍ، نا خَالِدُ بنُ سَعِيدٍ: قِيلَ لِمُحَمَّدٍ: مَن ذَكَرتَ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ قَالَ: الثِّقَةُ الصَّدُوقُ المَأمُونُ خَالِدُ بنُ سَعِيدٍ أَخُو إِسحَاقَ بنِ سَعِيدٍ.

١٢٢٩ - وأنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الحَارِثَ بنَ أَبِي أُسَامَةَ، يَقُولُ: حُدِّثتُ عَن يَحيَى بنِ أَكثَمَ أَنَّهُ قَالَ: نِلتُ القَضَاءَ وَقَضَاءَ القُضَاةِ وَالوَزَارَةِ وَكَذَا وَكَذَا مَا سُرِرتُ بِشَيءٍ مِثلَ قَولِ المُستَملِي: «مَن ذَكَرتَ رَحِمَكَ اللَّهُ»

جَوَابُ المُحَدِّثِ لِمُستَملِيهِ وَتَلَفُّظُهُ بِمَا يَروِيهِ

إِذَا فَعَلَ المُستَملِي مَا ذَكَرتُهُ قَالَ الرَّاوِي: نَا فُلَانٌ ثُمَّ نَسَبَ شَيخَهُ الَّذِي سَمَّاهُ حَتَّى يَبلُغَ بِنَسَبِهِ مُنتَهَاهُ

١٢٣٠ - كَمَا أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا أَبُو العَبَّاسِ هُوَ ابنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ نا شَاذَانُ: «نَا سُفيَانُ بنُ سَعِيدِ بنِ مَسرُوقٍ الثَّورِيُّ، ثَورِ بَنِي تَمِيمٍ، وَنَا شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ أَبُو بِسطَامٍ، مَولَى الأَزدِ، وَنَا شَرِيكُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ شَرِيكِ بنِ الحَارِثِ النَّخَعِيُّ، وَنَا عَبدُ اللهِ بنِ المُبَارَكِ الخُرَاسَانِيُّ، وَنَا الحَسَنُ بنُ صَالِحِ بنِ حَيٍّ الهَمدَانِيُّ ثُمَّ الثَّورِيُّ، ثَورَ هَمدَانَ»

وَالجَمعُ بَينَ اسمِ الشَّيخِ وَكُنيَتِهِ أَبلَغُ فِي إِعظَامِهِ وَأَحسَنُ فِي تَكرِمَتِهِ.

1231- "Da'lec b. Ahmed → Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Ebî Dârim → Kâmil b. Talha → Ebû Ma'mer [Abbâd b. Abdüssamed] el-Hazzâz" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hasan [el-Basrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Bir âlim için şu üç şey yapılmalıdır: Ona özel olarak merhaba dedikten sonra o da dâhil herkese selam vermelisin, 'Bize falan kişi tahdis etti' değil, 'Bize Ebû fülân tahdis etti' demelisin ve hadis okuyup da yorulunca onu sıkıştırmamalısın."

1232- "Ebû Saîd es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb" isnâdıyla nakledildiğine göre Abbas ed-Dûrî şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'i [hicri] 205 senesinde Ravh b. Ubâde'nin [ö. 205/820] meclisinde gördüm. Yahyâ b. Maîn'e bazı hadisler hakkında soru soruyor, 'Ebû Zekeriyyâ, sana nasıl naklettiler, şu hadisi nasıl naklettiler?' diyordu. Ahmed bununla dinledikleri hadislerden emin olmak istiyordu. Yahyâ'nın her dediğini Ahmed yazıyordu. Ahmed b. Hanbel'in, Yahyâ b. Maîn'i ismiyle andığını az duymuşumdur. O [Yahyâ b. Maîn'den bahsedeceği zaman] 'Ebû Zekeriyyâ şöyle dedi, Ebû Zekeriyyâ böyle dedi.' derdi.

6. Sadece İsim veya Nesebi Zikretmek ya da Künye veya Lakapla Yetinmek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddislerin bir kısmı rivayet ettikleri zevatın isimlerinin başkalarıyla karışma ihtimalinin olmaması ve hadis ilmindeki mertebeleri sebebiyle meşhur olmalarından dolayı nisbelerini söylemeksizin sadece isimleriyle hitap etmektedirler. Onlardan bazıları şunlardır: Eyyûb es-Sahtiyânî, Yunus b. Ubeyd, Saîd b. Ebî Arûbe, Hişâm b. Ebî Abdullah [ed-Destüvâî], Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd ve bu tabakadaki benzer kimseler. Bunlardan sonra ise Abdullah b. el-Mübârek vardır. Bütün yakın talebeleri kendisinden hadis naklettiklerinde ismini söyleyip nisbesini söylemezler.

1233- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebü'l-Hasan Muhammed b. el-Hasan el-Kârizî → Abdullah b. Ahmed b. Büveyh el-Attâr → Ebû Muhammed Ahmed b. İsa el-Haffâf eş-Şeyh es-Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Süleyman [ö. 196/811-2 {?}] "Bize Abdullah haber verdi." dediğinde bir adam "Kimin oğlu?" diye sordu. Bunun üzerine o "Subhanallah! Her hadiste ille de 'Bize, evi Suğd sokağında olan Ebû Abdurrahman Abdullah b. el-Mübârek el-Hanzalî nakletti.' dememi mi istiyorsunuz!" dedi. Seleme ardından şöyle devam eder:

١٢٣١ - حُدِّثتُ عَن دَعلَجِ بنِ أَحمَدَ، قَالَ: نا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَبِي دَارِمٍ قَالَ: سَمِعتُ كَامِلَ بنَ طَلحَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مَعمَرٍ الخَزَّازُ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ، يَقُولُ: تَجِبُ لِلعَالِمِ ثَلَاثَ خِصَالٍ: تَخُصُّهُ بِالتَّحِيَّةِ وَتَعُمُّهُ بِالسَّلَامِ مَعَ الجَمَاعَةِ، وَلَا تَقُل نَا فُلَانٌ تَقُولُ نَا أَبُو فُلَانٍ، وَإِذَا قَرَأَ فَمَلَّ لَا تُضجِرهُ.

١٢٣٢ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الصَّيرَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ مُحَمَّدَ بنَ يَعقُوبَ يَقُولُ: سَمِعتُ العَبَّاسَ الدُّورِيَّ، يَقُولُ: رَأَيتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ فِي مَجلِسِ رَوحِ بنِ عُبَادَةَ سَنَةَ خَمسٍ وَمِائَتَينِ يَسأَلُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ عَن أَشيَاءَ يَقُولُ لَهُ: يَا أَبَا زَكَرِيَّا كَيفَ حَدَّثتَ كَذَا، وَكَيفَ، حَدَّثتَ كَذَا، يُرِيدُ أَحمَدُ أَن يَستَثبِتَهُ فِي أَحَادِيثَ قَد سَمِعُوهَا فَلَمَّا قَالَ يَحيَى كَتَبَهُ أَحمَدُ. وَقَلَّ مَا سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ يُسَمِّي يَحيَى بنَ مَعِينٍ بِاسمِهِ إِنَّمَا كَانَ يَقُولُ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا.

الِاقتِصَارُ عَلَى الِاسمِ أَوِ النَّسَبِ وَالِاكتِفَاءُ بِذِكرِ الكُنيَةِ أَوِ اللَّقَبِ

جَمَاعَةٌ مِنَ المُحَدِّثِينَ تَقتَصِرُ فِي الرِّوَايَةِ عَنهُم عَلَى ذِكرِ أَسمَائِهِم دُونَ أَنسَابِهِم إِذ كَانَ أَمرُهُم لَا يُشكِلُ وَمَنزِلَتُهُم مِنَ العِلمِ لَا تُجهَلُ فَمِنهُم أَيُّوبُ بنُ أَبِي تَمِيمَةَ السِّختِيَانِيُّ وَيُونُس بنُ عُبَيدٍ وَسَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ وَهِشَامُ بنُ أَبِي عَبدِ اللهِ وَمَالِكُ بنُ أَنَسٍ وَلَيثُ بنُ سَعدٍ وَنَحوُهُم مِن أَهلِ طَبَقَتِهِم وَأَمَّا مِمَّن كَانَ بَعدَهُم فَعَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ يَروِي عَنهُ عَامَّةُ أَصحَابِهِ فَيُسَمُّونَهُ وَلَا يُنسِبُونَهُ.

١٢٣٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الحَسَنِ مُحَمَّدَ بنَ الحَسَنِ الكَارِزِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ بُوَيهٍ العَطَّارَ، يَقُولُ سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ أَحمَدَ بنَ عِيسَى الخَفَّافَ الشَّيخَ الصَّالِحَ يَقُولُ: سَمِعتُ سَلَمَةَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: أَنَا عَبدُ اللهِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: ابنَ مَن؟ فَقَالَ: يَا سُبحَانَ اللهِ أَمَا تَرضَونَ فِي كُلِّ حَدِيثٍ حَتَّى أَقُولَ نَا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ الحَنظَلِيُّ الَّذِي مَنزِلُهُ فِي سِكَّةِ صُغدَ ثُمَّ قَالَ سَلَمَةُ:

“Mekke’de Abdullah denilince İbnü’z-Zübeyr, Medine’de Abdullah denilince İbn Ömer, Kûfe’de Abdullah denilince İbn Mes‘ûd, Basra’da Abdullah denilince İbn Abbas, Horasan’da Abdullah denilince İbnü’l-Mübârek anlaşılır.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kendi tabakasında ismi tek olduğunda, hata meydana gelmeyeceği için muhaddisin nisbesi söylenmeyebilir. Bu duruma Katâde b. Diâme es-Sedûsî, Mis‘ar b. Kidâm el-Hilalî, Şu‘be b. el-Haccâc, Vekî‘ b. el-Cerrâh, Hüşeym b. Beşîr, Affân b. Müslim, Müsedded b. Müserhed, Ârim b. el-Fazl [ö. 224/839], Kuteybe b. Saîd ve diğerleri örnek teşkil eder. Babasına veya kabilesine nispet edilerek meşhur olan râvi de böyledir. Nitekim pek çok rivayette ismi söylenmeyip sadece meşhur olduğu kısımla anılmıştır. Bu duruma İbn Avn, İbn Cüreyc, İbn Lehîa, İbn Uyeyne, İbn İdris, İbn Vehb, İbn Ebî Necîh, İbn Ebî Zi’b ve İbn Ebî Üveys’ten yapılan rivayetler örnek verilebilir. Ayrıca şu kimselerden yapılan rivayetler de böyledir: Şa‘bî, [İbrahim] en-Nehaî, Zührî, [Süleyman] et-Teymî, [Süfyân] Sevrî, Evzâî, Şâfiî, Ka‘nebî, Humeydî, [Yahyâ b. Abdülhamîd] el-Himmânî [ö. 228/842-3], Zencî -ismi Müslim b. Hâlid el-Mekkî [ö. 180/796-7] olup Zencî ifadesi lakabıdır-.

1234- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hasan b. el-Hüseyin el-Hemedânî el-Fakîh → Fazl b. el-Fazl el-Kindî” isnâdıyla nakledildiğine göre Müslim b. Hâlid el-Mekkî [ö. 327/938] şöyle demiştir: “Müslim b. Hâlid ez-Zencî fıkıh ve hadiste [*el-ilm*] imamdır. Teni kırmızıya çalan beyaz renkteydi. Zencî diye lakaplandırılması ise hurmayı çok sevmesinden dolayıdır. Hurma yemesinden dolayı bir gün cariyesi ona ‘Sen tam bir zencisin’ dedi ve daha sonrasında bu lakap üstünde kaldı.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Süveyd b. Saîd ise Müslim b. Hâlid’i bundan farklı bir şekilde nitelemiştir.

1235- “Hasan b. Ali el-Cevherî → Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel” isnâdıyla nakledildiğine göre Süveyd b. Saîd “Bize Müslim b. Hâlid tahdis etti.” dediğinde Ebû Abdurrahman, yani Abdullah b. Ahmed, Süveyd’e “Niçin ona zenci diyorlar?” diye sormuş, o da “[Ten rengi] çok siyahtı.” cevabını vermiştir.

إِذَا قِيلَ بِمَكَّةَ عَبدُ اللهِ فَهُوَ ابنُ الزُّبَيرِ وَإِذَا قِيلَ بِالمَدِينَةِ عَبدُ اللهِ فَهُوَ ابنُ عُمَرَ وَإِذَا قِيلَ بِالكُوفَةِ عَبدُ اللهِ فَهُوَ ابنُ مَسعُودٍ وَإِذَا قِيلَ بِالبَصرَةِ عَبدُ اللهِ فَهُوَ ابنُ عَبَّاسٍ وَإِذَا قِيلَ بِخُرَاسَانَ عَبدُ اللهِ فَهُوَ ابنُ المُبَارَكِ.

وَرُبَّمَا لَم يُنسَبِ المُحَدِّثُ إِذَا كَانَ اسمُهُ مُفرَدًا عَن أَهلِ طَبَقَتِهِ لِحُصُولِ الأَمَانِ مِن دُخُولِ الوَهمِ فِي تَسمِيَتِهِ وَذَلِكَ مِثلُ قَتَادَةَ بنِ دِعَامَةَ السَّدُوسِيِّ وَمِسعَرِ بنِ كِدَامٍ الهِلَالِيِّ وَشُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ وَوَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ وَهُشَيمِ بنِ بَشِيرٍ وَعَفَّانَ بنِ مُسلِمٍ وَمُسَدَّدِ بنِ مُسَرهَدٍ وَعَارِمِ بنِ الفَضلِ وَقُتَيبَةَ بنِ سَعِيدٍ وَغَيرِهِم وَهَكَذَا مَن كَانَ مَشهُورًا بِنِسبَتِهِ إِلَى أَبِيهِ أَو قَبِيلَتِهِ فَقَدِ اكتُفِيَ فِي كَثِيرٍ مِنَ الرِّوَايَاتِ عَنهُ بِذِكرِ مَا اشتُهِرَ بِهِ وَإِن لَم يُسَمَّ هُوَ فِيهِ وَذَلِكَ نَحوُ الرِّوَايَةِ عَنِ ابنِ عَونٍ وَابنِ جُرَيجٍ وَابنِ لَهِيعَةَ وَابنِ عُيَينَةَ وَابنِ إِدرِيسَ وَابنِ وَهبٍ وَابنِ أَبِي نَجِيحٍ وَابنِ أَبِي ذِئبٍ وَابنِ أَبِي أُوَيسٍ وَكَنَحوِ الرِّوَايَةِ عَنِ الشَّعبِيِّ وَالنَّخَعِيِّ وَالزُّهرِيِّ وَالتَّيمِيِّ وَالثَّورِيِّ وَالأَوزَاعِيِّ وَالشَّافِعِيِّ وَالقَعنَبِيِّ وَالحُمَيدِيِّ وَالحِمَّانِيِّ وَالزِّنجِيِّ وَهُوَ مُسلِمُ بنُ خَالِدٍ المَكِّيُّ وَكَانَ الزِّنجِيُّ لَقَبًا لُقِّبَ بِهِ.

١٢٣٤ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ الهَمَذَانِيُّ الفَقِيهُ، نا الفَضلُ بنُ الفَضلِ الكِندِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ: مُسلِمُ بنُ خَالِدٍ الزَّنجِيُّ إِمَامٌ فِي الفِقهِ وَالعِلمِ وَكَانَ أَبيَضُ مُشَرَّبًا حُمرَةً وَإِنَّمَا لُقِّبَ بِالزِّنجِيِّ لِمَحَبَّتِهِ التَّمرَ قَالَت جَارِيَتُهُ لَهُ ذَاتَ يَومٍ: «مَا أَنتَ إِلَّا زِنجِيٌّ لِأَكلِ التَّمرِ فَبَقِيَ عَلَيهِ هَذَا اللَّقَبُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَصَفَ سُوَيدُ بنُ سَعِيدٍ مُسلِمَ بنَ خَالِدٍ بِخِلَافِ هَذِهِ الصِّفَةِ.

١٢٣٥ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي سُوَيدُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: نا مُسلِمُ بنُ خَالِدٍ الزَّنجِيُّ، قَالَ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ يَعنِي عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ: قُلتُ لِسُوَيدٍ: وَلِمَ سُمِّيَ الزَّنجِيُّ قَالَ: «كَانَ شَدِيدُ السَّوَادِ»

1236- "Ahmed b. Muhammed el-Atîkî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak el-Cellâb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbrahim el-Harbî'yi şöyle derken işitmiştir: "Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Mekke'nin fakihidir. Kendisine zenci denilmesinin sebebi ise soğan gibi kumral renkte olmasıdır."

1237- "İbrahim b. Ömer el-Bermekî → Muhammed b. Abdullah b. Halef ed-Dekkâk → Ömer b. Muhammed b. İsa el-Cevherî → Ebû Bekir [Ahmed b. Muhammed] el-Esrem" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'e lakabıyla tanınan râviden [sadece lakabını zikrederek hadis nakletme meselesi] soruldu. O da "Sadece lakabıyla tanınıyorsa [rivayet edilir]." dedi. Ardından Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] sözlerine şöyle devam etti: "A'meş'i insanlar bu lakapla bilirler. Eğer böyle meşhur olduysa bunun söylenmesi normaldir."

7. Lakaplarıyla Tanınanlar

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis erbabından bazılarının lakapları isimlerinden daha fazla yaygındır. Dolayısıyla râviler de böyle kimselerden hadis naklederken sadece lakaplarıyla yetinmişlerdir. İsmi Muhammed b. Ca'fer olan Gunder, onlardan birisidir.

1238- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Kılâbe er-Rakâşî → Ubeydullah b. Âişe el-Ayşî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Bekir b. Kulsûm es-Sülemî [ö. ?] -Ebû Kılâbe [Abdülmelik b. Muhammed] [ö. 276/890] onun, annesinin babası olduğunu belirtmiştir- şöyle demiştir: "İbn Cüreyc Basra'ya yanımıza gelmişti. İnsanlar onun etrafında toplandılar. Hasan el-Basrî'den bir hadis nakledince oradakiler [bilmedikleri] bu hadis sebebiyle onu yadırgadılar. Bunun üzerine o 'Bu hadisten dolayı beni niye yadırgıyorlar ki? Atâ'nın yanında 20 sene bulundum. Buna rağmen ondan işitmediğim bir şeyi başkasının bana ondan naklettiği oluyor' karşılığını verdi. [Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs] b. Âişe [ö. 228/843] şöyle der: "İbn Cüreyc [Muhammed b. Ca'fer'i] Gunder olarak o gün isimlendirildi. O [İbn Cüreyc'le] çok tartışınca ona 'Sus, Gunder!' dedi. Hicazlılar çok münakaşa edene Gunder derler."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Lüveyn olup onun asıl ismi Muhammed b. Süleyman b. Habîb el-Mıssîsî'dir.

1 Tahhân (II, 74) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 159) neşirlerinde "el-Kureşî" şeklinde ise de doğrusu Acâc'ın işaret ettiği üzere (II, 96) metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٢٣٦ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ العَتِيقِيُّ، قَالَ: نا مُحمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، قَالَ: أنا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيمَانُ بنُ إِسحَاقَ الجَلَّابُ قَالَ: وَسَمِعتُهُ يَعنِي إِبرَاهِيمَ الحَربِيَّ، يَقُولُ: «كَانَ مُسلِمُ بنُ خَالِدٍ الزَّنجِيُّ فَقِيهُ مَكَّةَ وَإِنَّمَا سُمِّيَ الزَّنجِيُّ لِأَنَّهُ كَانَ أَشقَرَ مِثلَ البَصَلَةِ»

١٢٣٧ - وأنا إِبرَاهِيمُ بنُ عُمَرَ البَرمَكِيُّ، أنا مُحمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَلَفٍ الدَّقَّاقُ، نا عُمَرُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عِيسَى الجَوهَرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ الأَثرَمُ، قَالَ: وَسَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يُسأَلُ عَنِ الرَّجُلِ، يُعرَفُ بِلَقَبِهِ فَقَالَ: «إِذَا لَم يُعرَف إِلَّا بِهِ» ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ: الأَعمَشُ إِنَّمَا يَعرِفُهُ النَّاسُ هَكَذَا فَسَهُلَ فِي مِثلِ هَذَا إِذَا شُهِرَ بِهِ

أَصحَابُ الأَلقَابِ

قَد غَلَبَت أَلقَابُ جَمَاعَةٍ مِن أَهلِ العِلمِ عَلَى أَسمَائِهِم فَاقتَصَرَ النَّاسُ عَلَى ذِكرِ أَلقَابِهِم فِي الرِّوَايَةِ عَنهُم فَمِنهُم غُندَرٌ وَاسمُهُ مُحمَّدُ بنُ جَعفَرٍ.

١٢٣٨ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ، نا أَبُو قِلَابَةَ هُوَ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ ابنُ عَائِشَةَ العَيشِيُّ، نا بَكرُ بنُ كُلثُومٍ السُّلَمِيُّ، قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: وَهُوَ جَدِّي أَبُو أُمِّي قَالَ: قَدِمَ عَلَينَا ابنُ جُرَيجٍ البَصرَةَ قَالَ: فَاجتَمَعَ النَّاسُ عَلَيهِ قَالَ: فَحَدَّثَ عَنِ الحَسَنِ البَصرِيِّ بِحَدِيثٍ فَأَنكَرَهُ النَّاسُ عَلَيهِ فَقَالَ: مَا تُنكِرُونَ عَلَيَّ فِيهِ لَزِمتُ عَطَاءَ عِشرِينَ سَنَةَ رُبَّمَا حَدَّثَنِي عَنهُ الرَّجُلُ بِالشَّيءِ الَّذِي لَم أَسمَعهُ مِنهُ قَالَ ابنُ عَائِشَةَ إِنَّمَا سَمَّى غُندَرًا ابنُ جُرَيجٍ فِي ذَلِكَ اليَومِ كَانَ يُكثِرُ الشَّغبَ عَلَيهِ فَقَالَ: «اسكُت يَا غُندَرُ وَأَهلُ الحِجَازِ يُسَمُّونَ المُشَغِّبَ غُندَرًا»

وَمِنهُم لُوَينٌ وَهُوَ: مُحمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ حَبِيبٍ المِصِّيصِيُّ.

1239- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Abdullah [Hâkim] en-Neysâbûrî -kitabından- → Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Müzekkir → Ebû Muhammed el-Belâzürî” isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Cerîr [et-Taberî] şöyle demiştir: “Muhammed b. Süleyman el-Mıssîsî, ‘Bağdat’ta hayvan satması sebebiyle ‘Lüveyn’ diye lakaplandırılmıştır. Çünkü o ‘Bu atın hafif bir rengi [*lüveyn*] var’, ‘Şu atın hafif bir çizgisi var’ diyerek satardı.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Müşküdâne’dir. Onun asıl ismi Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ebân el-Kûfî’dir.

1240- “Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hüseyin b. Muhammed b. Abdurrahman b. Fehm’i [ö. 289/902] şöyle derken işitmiştir: “Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ömer el-Cu‘fî’ye ‘Ebû Abdurrahman! Sana Müşküdâne lakabını kim verdi?’ diye sorunca ‘O muhannes [kadınsı davranışlar sergileyen kişi]!’ cevabını verdi. Ona ‘O kim?’ diye sordum. O da ‘Ebû Nuaym. O muhanneslerle birlikte bulunurdu.’ karşılığını verdi. ‘Niçin sana bu lakabı verdi?’ diye sorunca o, ‘Elbisemin temiz, kokumun da güzel olduğunu görünce bana ‘Sen içerisine koku konulan şişe [müşküdâne] gibisin!’ dedi ve bu lakap üzerimde kaldı.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Ârim’dir. Asıl ismi Muhammed b. el-Fazl es-Sedûsî’dir. Bir görüşe göreyse Ârim onun lakabı değil, ismidir.

1241- “Ebû Nuaym →[1] Ebû Saîd Muhammed b. Ali b. Amr[2] → Ebû Ömer Muhammed b. el-Hüseyin el-Kaysî → İbrahim b. Hemmâm el-Bâhilî → Ebû Dâvud [Süleyman b. Seyf]” isnâdıyla nakledildiğine göre Ârim b. el-Fazl şöyle demiştir: “Babam bana Ârim ismini verdi. Bense kendimi Muhammed olarak isimlendirdim. Kardeşimin ismi ise Şağab’dır.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Meşhur olan görüşe göre Ârim’in kardeşinin ismi Bistâm’dır. Belki babası ona Şağab ismini vermiş, o ise kendisini Bistâm olarak isimlendirmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Sa‘dûye’dir [ö. 225/840]. Onun asıl ismi ise Saîd b. Süleyman el-Vâsıtî olup daha sonra Bağdat’a yerleşmiştir.

---

1 Buradaki tahdis sigası Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

2 İsnâd Acâc neşrinde (II, 97) hatalı olarak “Ebû Nuaym Muhammed b. Ali b. Ömer ve Ebû Saîd” şeklindedir [çevirenin notu].

١٢٣٩ -أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ النَّيسَابُورِيُّ فِي كِتَابِهِ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ مُحَمَّدٍ المُذَكِّرُ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ البَلَاذُرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ جَرِيرٍ، يَقُولُ: «إِنَّمَا لُقِّبَ مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ المِصِّيصِيُّ بِلُوَينٍ لِأَنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الدَّوَابَّ بِبَغدَادَ فَيَقُولُ هَذَا الفَرَسُ لَهُ لُوَينٌ هَذَا الفَرَسُ لَهُ قُدَيدٌ فَلُقِّبَ بِلُوَينٌ»

وَمِنهُم مُشكدَانَه وَهُوَ: عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبَانَ الكُوفِيُّ.

١٢٤٠ - قَرَأتُ عَلَى الحَسَنِ بنِ أَبِي بَكرٍ عَن أَحمَدَ بنِ كَامِلٍ القَاضِي، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ فَهمٍ، يَقُولُ: قُلتُ لِأَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ الجُعفِيِّ يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ مَن سَمَّاكَ مُشكَدَانَه؟ قَالَ: ذَاكَ المُخَنَّثُ قُلتُ مَن هُوَ؟ قَالَ أَبُو نُعَيمٍ وَاللهِ مَا كَانَ إِلَّا زَامِلَةَ المُخَنَّثِينَ قُلتُ: لِمَ سَمَّاكَ؟ قَالَ: «رَآنِي وَثِيَابِي نَظِيفَةٌ وَرَائِحَتِي طَيِّبَةٌ» فَقَالَ: «مَا أَنتَ إِلَّا مُشكَدَانَه فَبَقِيت عَلَيَّ»

وَمِنهُم عَارِمٌ وَهُوَ: مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ السَّدُوسِيُّ وَقِيلَ إِنَّ عَارِمًا اسمُهُ وَلَيسَ بِلَقَبٍ لَهُ.

١٢٤١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَمرٍو أَبُو سَعِيدٍ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُمَرَ مُحَمَّدَ بنَ الحُسَينِ القَيسِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ هَمَّامٍ البَاهِلِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَارِمَ بنَ الفَضلِ يَقُولُ: «سَمَّانِي أَبِي عَارِمًا وَسَمَّيتَ نَفسِي مُحَمَّدًا، وَكَانَ اسمُ أَخِي شَغبًا»

وَالمَشهُورُ أَنَّ اسمَ أَخِي عَارِمٍ بِسطَامٌ وَلَعَلَّ أَبَاهُ أَيضًا سَمَّاهُ شَغبًا وَتَسَمَّى هُوَ بِسطَامًا.

وَمِنهُم سَعدُويه وَهُوَ: سَعِيدُ بنُ سُلَيمَانَ الوَاسِطِيُّ نَزِيلُ بَغدَادَ.

1242- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Ebû Amr Osman b. Ahmed İbnü's-Semmâk → Muhammed b. Ahmed b. el-Mehdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Yunus b. Sinan er-Rakkî [ö. ?] şöyle demiştir: "Hadis talep etmek için Irak'a gelmiştim. Hemen Basra'ya gittim, ardından Bağdat'a, daha sonra da Ebû Nuaym'ın yanına Kûfe'ye gittim." [Ahmed b. Yunus] şöyle devam eder: "Ebû Nuaym bana 'Kimlerdensin?' diye sordu. Ona 'Rakka'danım' dedim. Bana 'Niçin geldin?' diye sordu. 'Irak'a hadis talebi için geldim.' dedim. Bana 'Nerelere gittin?' diye sordu. Ona 'Basra'ya.' dedim. 'Basra'nın muhaddisi kimdir?' dedi. Ona 'Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Erbed el-Esedî'dir.' dedim. Bana 'Eğer bu nisbede besmele de olsaydı akrepten korunma duası olurdu!' dedi. 'Daha sonra nereye gittin?' deyince 'Bağdat'a.' cevabını verdim. 'Bağdat'ın muhaddisi kimdir?' diye sordu. Ona 'Sa'dûye' karşılığını verdim. 'Kadısı kimdir?' diye sordu. '[Şuayb b. Sehl] Şa'bûye [ö. 240/854-5].' cevabını verdim. 'Kıssacısı kimdir?' diye sordu. 'Seyfûye [ö. ?].' cevabını verince 'Yazıklar olsun! Başlarına taş yağacak!' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Sâ'ika'dır [ö. 255/869]. Onun asıl ismi ise Ebû Yahyâ Muhammed b. Abdürrahim el-Bağdâdî'dir.

1243- "Ali b. Talha b. Muhammed el-Mukrî → Ebü'l-Feth Muhammed b. İbrahim et-Tarasûsî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Muhammed b. Dâvud b. İsa el-Kerecî [ö. ?], "Abdurrahman b. Yusuf b. Hirâş → Ebû Yahyâ Sâika" isnâdını zikredip şöyle demiştir: "Hafızasının iyi olması sebebiyle [Ebû Yahyâ] Sâika olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca o İbn Hirâş'ın [ö. 283/896] hocasıydı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Mutayyen'dir. Onun asıl ismi ise Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah el-Hadramî el-Kûfî'dir.

1244- Ebû Nuaym el-Hâfız, kendisine Ebû Ca'fer el-Hadramî'nin şöyle dediğinin nakledildiğini söylemiştir: "Ben çocuklarla birlikte çamurda oynuyordum. Üzerim çamur olmuştu. Daha çocuktum ve hadis semâsına başlamamıştım. Bu hâldeyken yanımızdan Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn geçti. Babamla arasında dostluk vardı. Bana bakıp "Çamurlu [Mutayyen]! Senin semâ için hadis meclisine katılma vaktin gelmiş." dedi. Bu olaydan birkaç gün sonra onun yanına götürüldüğümde o, vefat etmişti.

١٢٤٢ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ المُعَدِّلُ، نا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ السَّمَّاكِ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ المَهدِيّ، نا أَحمَدُ بنُ يُونُسَ بنِ سِنَانٍ الرَّقِّيُّ، قَالَ: قَدِمتُ العِرَاقَ فِي طَلَبِ العِلمِ فَصِرتُ إِلَى البَصرَةِ ثُمَّ صِرتُ إِلَى بَغدَادَ ثُمَّ صِرتُ إِلَى أَبِي نُعَيمٍ إِلَى الكُوفَةِ قَالَ: فَقَالَ لِي أَبُو نُعَيمٍ: مِمَّن أَنتَ؟ قَالَ: قُلتُ: مِن أَهلِ الرِّقَّةِ قَالَ: فَقَالَ لِي: وَفِيمَا قَدِمتَ؟ قَالَ: قَدِمتُ إِلَى العِرَاقِ فِي طَلَبِ العِلمِ. قَالَ: فَقَالَ لِي: وَإِلَى أَينَ صِرتَ؟ قَالَ: قُلتُ لَهُ: إِلَى البَصرَةِ قَالَ: فَمَن مُحَدِّثُ البَصرَةِ؟ قَالَ: قُلتُ لَهُ: مُسَدَّدُ بنُ مُسَرهَدِ بنِ مُسَربِلِ بنِ أَربَدَ الأَسَدِيُّ قَالَ: فَقَالَ لِي: «لَو كَانَ فِي هَذِهِ النِّسبَةِ بِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ كَانَت رُقيَةُ العَقرَبِ» قَالَ: ثُمَّ قَالَ لِي: وَإِلَى أَينَ صِرتَ؟ قَالَ: إِلَى بَغدَادَ قَالَ: فَمَن مُحَدِّثُ بَغدَادَ؟ قَالَ: قُلتُ لَهُ: سَعدُويَه قَالَ: فَمَن قَاضِيهِم؟ قُلتُ: شَعبُويَه قَالَ: فَمَن قَاصُّهُم؟ قُلتُ: سَيفُويَه قَالَ: وَيحَكَ وَيُمطَرُونَ.

وَمِنهُم صَاعِقَةُ وَهُوَ: أَبُو يَحيَى مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ البَغدَادِيُّ.

١٢٤٣ - أنا عَلِيُّ بنُ طَلحَةَ بنِ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الطَّرَسُوسِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ بنِ عِيسَى الكُرجِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يُوسُفَ بنِ خِرَاشٍ، نا أَبُو يَحيَى صَاعِقَةُ قَالَ الكُرجِيُّ: «سُمِّيَ صَاعِقَةَ لِأَنَّهُ كَانَ جَيِّدُ الحِفظِ وَكَانَ أُستَاذُ ابنِ خِرَاشٍ»

وَمِنهُم مُطَيَّنٌ وَهُوَ: أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَضرَمِيُّ الكُوفِيُّ.

١٢٤٤ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ بَلَغَنِي عَن أَبِي جَعفَرٍ الحَضرَمِيّ، قَالَ: كُنتُ أَلعَبُ مَعَ الصِّبيَانِ فِي الطِّينِ وَقَد تَطَيَّنتُ وَأَنَا صَبِيٌّ لَم أَسمَعِ الحَدِيثَ إِذ مَرَّ بِنَا أَبُو نُعَيمٍ الفَضلُ بنُ دُكَينٍ وَكَانَ بَينَهُ وَبَينَ أَبِي مَوَدَّةٌ فَنَظَرُ إِلَيَّ فَقَالَ: «يَا مُطَيَّنُ قَد آنَ لَكَ أَن تَحضُرَ المَجلِسَ لِسَمَاعِ الحَدِيثِ ثُمَّ حُمِلتُ إِلَيهِ بَعدَ ذَلِكَ بِأَيَّامٍ فَإِذَا هُوَ قَد مَاتَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Niftaveyh'tir [ö. 323/935]. Onun asıl ismi ise Ebû Abdullah İbrahim b. Muhammed b. Arefe en-Nahvî'dir.

1245- Muhammed b. Ubeydullah b. Tevbe el-Edîb bana bir şairin Niftaveyh'i hicveden şu şiirini okumuştur:

Kim kâfir görmek[1] isterse
Niftaveyh'i görmeyi istesin

Allah onu isminin yarısıyla [nift] yakmış
Diğer yarısını [veyh] ise onu kınama yapmıştır"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onlardan birisi de Ebü'l-Aynâ'dır. Onun asıl ismi ise Muhammed b. el-Kâsım b. Hallâd el-Basrî'dir.

1246- "Hallâl'ın kardeşi Hüseyin[2] b. Muhammed b. el-Hasan → Ebü'l-Kâsım İsmail b. Abbâd es-Sâhib → Kadı Ebû Bekir İbn Kâmil" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Aynâ'yı şöyle derken işitmiştir: "Benim künyem Ebû Abdullah'tı. Küçükken Ebû Zeyd [Saîd b. Evs el-Ensârî]'ye 'Aynâ' kelimesinin ism-i tasğiri ne?' diye sordum. Bana 'Uyeynâdır Ebü'l-Aynâ'!' cevabını verdi. Birden mescitte bu künyeyle bağrışmalar yükseldi."

8. Künyesiyle Tanınanlar

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddislerin bazılarından hadis nakleden râviler, onların isim ve neseblerini söylemeden daha çok bilinmesi, meşhur olması ve karışma ihtimalinin bulunmaması sebebiyle sadece künyelerini zikretmekle yetinmişlerdir. Onların bazıları şunlardır: Ebü'z-Zinâd, ismi Abdullah b. Zekvân'dır. Künyesinin Ebû Abdurrahman olduğu, Ebü'z-Zinâd'ın ise lakabı olup daha çok öne çıktığı da söylenmiştir. Ebû Bişr, ismi Ca'fer b. Ebî Vahşiyye'dir [ö. 124/741-2 {?}]. Ebû Muâviye, ismi Muhammed b. Hâzim'dir. Ebû Müshir, ismi Abdüla'lâ b. Müshir'dir. Ebü'l-Yemân, ismi Hakem b. Nâfi'dir [ö. 220/835]. Ebü'n-Nadr, ismi Hâşim b. el-Kâsım'dır [ö. 207/822-3]. Ebü'l-Velîd, ismi Hişâm b. Abdülmelik'tir. Ebû Hayseme, ismi Züheyr b. Harb'dır. Ebû Küreyb, ismi Muhammed b. el-Alâ'dır [ö. 247/861-2]. Ebû Nuaym, ismi Fazl b. Dükeyn'dir.

---

1 Tahhân neşrinde (II, 76) burada yer alan kelime ile anlam doğru olmadığından Acâc neşri (II, 100) esas alınmıştır [çevirenin notu].

2 Bu isim Tahhân (II, 77) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 165) neşirlerde "el-Hasan" şeklinde ise de doğrusu Acâc'da (II, 101) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

وَمِنهُم نِفطَوَيهِ وَهُوَ: أَبُو عَبدِ اللهِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُروَةَ النَّحوِيُّ.

١٢٤٥ - أَنشدنِي مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ تَوبَةَ الأَدِيبُ لِبَعضِ الشُّعَرَاءِ يَهجُوهُ:

مَن كَانَ يَرجُو أَن يَرى كَافِرًا فَليَتَمَنَّى أَن يَرَى نفطَوَيهِ
أَحرَقَهُ اللَّهُ بِنِصفِ اسمِهِ وَصَيَّرَ البَاقِي صُرَاخًا عَلَيهِ

وَمِنهُم أَبُو العَينَاءِ وَهُوَ: مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ بنِ خَلَّادٍ البَصرِيُّ

١٢٤٦ - أنا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ، أَخُو الخَلَّالِ نا أَبُو القَاسِمِ إِسمَاعِيلُ بنُ عَبَّادٍ الصَّاحِبُ قَالَ: سَمِعتُ القَاضِيَ أَبَا بَكرِ بنِ كَامِلٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَينَاءِ يَقُولُ: أَنَا أَبُو عَبدِ اللهِ، وَإِنَّمَا سَأَلتُ أَبَا زَيدٍ وَأَنَا صَغِيرٌ: مَا تَصغِيرُ عَينَاءَ؟ فَقَالَ: عُيَينَاءُ يَا أَبَا العَينَاءِ فَلَجَّت بِي فِي المَسجِدِ.

أَصحَابُ الكُنَى

وَفِي المُحَدِّثِينَ جَمَاعَةٌ اكتَفَى الرُّوَاةُ عَنهُم بِذِكرِ كُنَاهُم دُونَ أَسمَائِهِم وَأَنسَابِهِم لِغَلَبَتِهَا عَلَيهِم وَاشتِهَارِهِم بِهَا وَالأَمنِ مِن دُخُولِ اللَّبسِ فِيهَا فَمِنهُم أَبُو الزِّنَادِ وَهُوَ: عَبدُ اللهِ بنُ ذَكوَانَ وَقِيلَ إِنَّ كُنيَتَهُ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ وَكَانَ يُلَقَّبُ أَبَا الزِّنَادِ فَغُلِبَ عَلَيهِ، وَأَبُو بِشرٍ وَهُوَ: جَعفَرُ بنُ أَبِي وَحشِيَّةَ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ وَهُوَ: مُحَمَّدُ بنُ خَازِمٍ، وَأَبُو مُسهِرٍ وَهُوَ: عَبدُ الأَعلَى بنُ مُسهِرٍ، وَأَبُو اليَمَانِ وَهُوَ: الحَكَمُ بنُ نَافِعٍ، وَأَبُو النَّضرِ وَهُوَ: هَاشِمُ بنُ القَاسِمِ، وَأَبُو الوَلِيدِ وَهُوَ: هِشَامُ بنُ عَبدِ المَلِكِ، وَأَبُو خَيثَمَةَ وَهُوَ: زُهَيرُ بنُ حَربٍ، وَأَبُو كُرَيبٍ: وَهُوَ مُحَمَّدُ بنُ العَلَاءِ، وَأَبُو نُعَيمٍ وَهُوَ: الفَضلُ بنُ دُكَينٍ

Kûfe'de Ebû Nuaym'ın tabakasında Ebû Nuaym künyeli bir başka râvi daha bulunmaktadır. Onun ismi ise Abdurrahman b. Hâni en-Nehaî'dir [ö. 216/831-2]. Fakat kendisinden nakledilen rivayetlerde ismi veya nisbesinin söylenmemesi nadirdir. Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn'den nakledilen çoğu rivayette ise ismi ve nisbesi söylenmeden künyesi ile yetinilir.

1247- "Ebû Ali Abdurrahman b. Ahmed b. Fedâle el-Hâfız en-Neysâbûrî -Rey'de- → İbrahim b. Ahmed el-Müstemlî -Belh'te- → Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bîkendî → Muhammed b. Süleyman b. el-Hâris el-Bâgendî" isnâdıyla nakledildiğine göre Vâsıtlı biri Ebû Nuaym'a "Ebû Nuaym, ismin ne?" diye sormuş, o da şöyle karşılık vermiştir: "Annenin yanına gittiğinde ona benden çok selam söyle. Ben Vâsile b. el-Eska' b. Şerîk b. Nemir'im! Kinde Mezarlığı'nda taze balık diye bağırıyor gibisin!"

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ebû Nuaym çok şakacı birisiydi. Şu [rivayet] da onun soru soran kişiye yaptığı şakalardan birisidir:

1248- Bana "Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ali b. el-Kâsım ed-Dabbî → Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Medâinî" isnâdıyla nakledildiğine göre bir adam Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn'e "Ebû Nuaym! İsmini senin ağzından duyup yazmak istiyorum." deyince o, "Yaz: Vâsile b. el-Eska'" karşılığını verdi. [Râvi] Ali b. el-Kâsım [ö. 296/908-9] şöyle demiştir: "Ashâbımızdan bir hoca "Mekke'de Horasanlı bir hadis hocasının 'Bana Vâsile b. el-Eska' Süfyân'dan nakletti.' diyerek hadis naklettiğini gördüm" dedi. Bunun üzerine ben "İşte bu kişi [Vâsile b. el-Eska'ın sadece sahâbeden birisi olduğunu bilmediğinden], Ebû Nuaym'ın şakasının kendisine yapılacağı kişilerden." dedim.

9. Muhaddisin İsmi ve Nesebini Sorarken Kibar Davranmak

1249- "Ebü'l-Kâsım Talha b. Ali b. es-Sakr el-Kettânî → Sevâbe b. Ahmed el-Mevsılî → Tâlib Oğullarından biri" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. İbrahim el-Mevsılî [ö. 235/849-50] şöyle demiştir: "Bir gün [hadis dinlemek için] yanıma Medineli birisi geldi. Ben de ona hadis naklettim. Gitmek istediği zaman bana '[İsmini] öğrenmek istiyorum fakat sormaktan da çekiniyorum.' dedi. Ben de ona 'Ben İshak b. İbrahim el-Mevsılî'yim.' karşılığını verdim."

وَقد كَانَ بِالكُوفَةِ فِي طَبَقَةِ أَبِي نُعَيمٍ مُحَدِّثٌ آخرُ يُكنَى أَبَا نُعَيمٍ أَيضًا واسمُهُ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ هَانِئٍ النَّخعِيُّ إِلَّا أَنَّهُ قَلَّ مَا تَجِيءُ الرِّوَايَةُ عَنهُ إِلَّا وَهُوَ مُسَمًّى فِيهَا أَو مَنسُوبٌ وَأَكثَرُ الرِّوَايَاتِ عَن أَبِي نُعَيمٍ الفَضلِ بنِ دُكَينٍ تَجِيءُ مَقصُورَةٌ عَلَى كُنيَتِهِ دُونَ اسمِهِ وَنِسبَتِهِ.

١٢٤٧ - أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ الحَافِظُ النَّيسابُورِيُّ بِالرَّيِّ أنا إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ المُستَملِي، بِبَلخَ نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ البِيكَندِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الحَارِثِ البَاغَندِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ، وَقَالَ، لَهُ رَجُلٌ مِنَ الوَاسِطِيِّينَ يَا أَبَا نُعَيمٍ: مَا الِاسمُ؟ قَالَ إِذَا أَتَيتَ أُمَّكَ فَأَقرِئهَا مِنِّي السَّلَامَ كَثِيرًا وَأَنَا وَاثِلَةُ بنُ الأَسقَعِ بنِ شَرِيكِ بنِ نَمرٍ كَأَنَّكَ تُصَوِّتُ فِي جَبَّانَةِ كِندَةَ سَمَكًا طَرِيًّا.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: كَانَ أَبُو نُعَيمٍ كَثِيرَ المِزَاحِ وَهَذَا مِمَّا مَزَحَ بِهِ مَعَ السَّائِلِ.

١٢٤٨ - حُدِّثتُ عَن عُثمَانَ بنِ أَحمَدَ الدَّقَّاقِ، قَالَ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ الضَّبِّيُّ: حَدَّثَنِي زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى المَدَائِنِيُّ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِأَبِي نُعَيمٍ الفَضلِ بنِ دُكَينٍ: يَا أَبَا نُعَيمٍ أَشتَهِي أَن أَكتُبَ اسمَكَ مِن فِيكَ قَالَ: اكتُب: وَاثِلَةُ بنُ الأَسقَعِ قَالَ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ: فَحَدَّثَنِي أَنَا شَيخٌ مِن أَصحَابِنَا قَالَ: رَأَيتُ شَيخًا خُرَاسَانِيًّا بِمَكَّةَ يُحَدِّثُ يَقُولُ: نَا وَاثِلَةُ بنُ الأَسقَعِ عَن سُفيَانَ فَقُلتُ: هَذَا مِمَّن جَازَ عَلَيهِ عَبَثُ أَبِي نُعَيمٍ.

التَّلَطُّفُ لِسُؤَالِ المُحَدِّثِ عَنِ اسمِهِ وَنَسَبِهِ

١٢٤٩ - أنا القَاسِمُ طَلحَةُ بنُ عَلِيِّ بنِ الصَّقرِ الكَتَّانِيُّ قَالَ: نا ثَوَابَةُ بنُ أَحمَدَ المَوصِلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَعضُ الطَّالِبِيِّينَ، عَن إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ المَوصِلِيِّ، قَالَ: جَلَسَ إِلَيَّ مَدَنِيٌّ مَرَّةً فَحَدَّثتُهُ فَلَمَّا أَرَادَ الِانصِرَافَ قَالَ لِي: أُحِبُّ المَعرِفَةَ وَأُجِلُّكَ عَنِ المَسأَلَةِ فَقُلتُ: أَنَا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ المَوصِلِيُّ.

1250- "Ebû Bişr Muhammed b. Ömer el-Vekîl → Muhammed b. İmrân b. Musa el-Kâtib → Abdullah b. Muhammed b. Ebî Saîd el-Bezzâz ve Abdülvâhid b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Aynâ Muhammed b. el-Kâsım şöyle demiştir: "Ebü'l-Hüzeyl [el-Allâf]'ı [ö. 235/849-50 {?}] gördüğüm ilk gün yanına gidip onunla konuştum. Bana "Ebû kim? Daha önce hiç olmayan bir künye!" dedi, ben de [künyemin hikâyesini] anlattım. Bana 'İsim sorulurken kaba davranıldığı oluyor ama tanıma da onunla gerçekleşiyor.' dedi."

10. Muhaddisin Annesine Nispet Edilmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi, annesinin ismine nispet edilmekle biliniyor ve ismi bu şekilde daha yaygınsa annesine nisbet edilmesi caizdir. Buna şu isimler örnek verilebilir: İbn Buhayne [ö. 56/675-6], ismi Abdullah b. Mâlik b. el-Kışb el-Esedî olup annesi Buhayne bint el-Hâris b. el-Muttalib b. Abdümenâf'tır [ö. ?]. Abdullah b. Ümmi Mektûm el-A'mâ [ö. 15/636], ismi Abdullah b. Amr b. Şüreyh b. Kays b. Zâide b. el-Esam el-Âmirî'dir. Ya'lâ b. Münye [ö. 51-60/671-680 arası], ismi Ya'lâ b. Ümeyye et-Temîmî olup Münye anne tarafından nenesidir. Onun tam ismiyse Münye bint el-Hâris b. Câbir'dir. Hâris b. el-Bersâ [ö. 60-70/679-690 arası], ismi Hâris b. Mâlik olup Bersâ' annesidir. Muâz b. Afrâ [ö. 30-40/650-1 arası], ismi Muâz b. el-Hâris b. Rifâa olup annesinin ismi Afrâ bint Ubeyd'dir. Benî Neccâr kabilesindendir. Beşîr b. el-Hasâsiyye [ö. 51-60/671-680 arası {?}], ismi Beşîr b. Ma'bed b. Şerâhîl b. Sa'd b. Dabârî es-Sedûsî'dir. Hasâsiyye ise nesebini zikrettiğimz Dabârî'nin annesidir. Şürahbîl b. Hasene [ö. 18/639], ismi Şürahbîl b. Ubeydullah b. el-Mutâ' b. Amr el-Kindî'dir. Hasene ise Ma'mer b. Habîb b. Huzâfe el-Cumahî'nin azatlı cariyesidir. Bir görüşe göreyse Hasene onu doğurmamış, onu azat edip evlatlık edinmiş, bu sebeple de ona nispet edilmiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu zikredilenlerin tamamı sahâbe tabakasındandır. Onlardan sonraki tabakada ise şu isimler vardır: Mansur b. Safiyye [ö. 137/754-5 {?}], ismi Mansur b. Abdurrahman b. Talha el-Hacebî'dir. Annesi ise Safiyye bint Şeybe b. Osman el-Kureşî'dir.

İsmail b. Uleyye, ismi Ebû Bişr İsmail b. İbrahim el-Esedî'dir.

1251- "Ebü'l-Hasan Tahir b. Abdülaziz b. İsa ed-De'â → İshak b. Sa'd en-Nesevî → Muhammed b. İshak b. Huzeyme" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Hucr şöyle demiştir: "İsmail b. Uleyye, İsmail b. İbrahim'dir. Uleyye ise annesidir.[1]"

---

1 *el-Câmi*'nin üç neşrinde de "ümmü ümmihî", yani annanesi şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٢٥٠ - أنا أَبُو بِشرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الوَكِيلُ نا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى الكَاتِبُ، حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي سَعِيدٍ البَزَّازُ، وَعَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: نا أَبُو العَيناءِ مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ قَالَ: أَتَيتُ أَبَا الهُذَيلِ فِي أَوَّلِ يَومٍ لَقِيتُهُ فَتَكَلَّمتُ فَقَالَ: أَبُو مَن لَا عُدِمتُ كَانِيًا فَخَبَّرتُهُ فَقَالَ لِي: فِي المَسأَلَةِ عَنِ الِاسمِ بَشَاعَةٌ وَبِهِ تَقَعُ المَعرِفَةُ.

نِسبَةُ المُحَدِّثِ إِلَى أُمِّهِ

إِذَا كَانَ الرَّاوِي مَعرُوفًا بِاسمِ أُمِّهِ وَهُوَ الغَالِبُ عَلَيهِ جَازَ نِسبَتُهُ إِلَيهِ وَذَلِكَ مِثلُ ابنِ بُحَينَةَ وَهُوَ: عَبدُ اللهِ بنُ مَالِكِ بنِ القِشبِ الأَسَرِيُّ وَأُمُّهُ بُحَينَةُ بِنتُ الحَارِثِ بنِ المُطَّلِبِ بنِ عَبدِ مَنَافٍ، وَعَبدِ اللهِ ابنِ أُمِّ مَكتُومٍ الأَعمَى وَهُوَ: عَبدُ اللهِ بنُ عَمرِو بنِ شُرَيحِ بنِ قَيسِ بنِ زَائِدَةَ بنِ الأَصَمِّ العَامِرِيُّ، وَيَعلَى ابنِ مُنيَةَ وَهُوَ: يَعلَى بنُ أُمَيَّةَ التَّمِيمِيُّ وَمُنيَةُ جَدَّتُهُ أُمِّ أَبِيهِ وَهِيَ مُنيَةُ بِنتُ الحَارِثِ بنِ جَابِرٍ وَالحَارِثِ ابنِ البَرصَاءِ وَهُوَ: الحَارِثُ بنُ مَالِكٍ وَالبَرصَاءُ أُمُّهُ، وَمُعَاذِ ابنِ عَفرَاءَ وَهُوَ: مُعَاذُ بنُ الحَارِثِ بنِ رِفَاعَةَ وَأُمُّهُ عَفرَاءُ بِنتُ عُبَيدٍ مِن بَنِي النَّجَّارِ، وَبَشِيرِ ابنِ الخَصَاصِيَّةِ وَهُوَ: بَشِيرُ بنُ مَعبَدِ بنِ شَرَاحِيلَ بنِ سَعدِ بنِ ضَبَارِي السَّدُوسِيُّ وَالخَصَاصِيَّةُ هِيَ أُمُّ ضَبَارِيٍّ الَّذِي سُقنَا نَسَبَهُ إِلَيهِ، وَشُرَحبِيلُ ابنِ حَسَنَةَ وَهُوَ: شُرَحبِيلُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ المُطَاعِ بنِ عَمرٍو الكِندِيُّ وَحَسَنَةُ مَولَاةُ مَعمَرِ بنِ حَبِيبِ بنِ حُذَافَةَ الجُمَحِيِّ وَقِيلَ إِنَّ حَسَنَةَ لَم تَلِدهُ وَإِنَّمَا أَعتَقَتهُ وَتَبَنَّتهُ فَنُسِبَ إِلَيهَا.

وَهَؤُلَاءِ المَذكُورُونَ كُلُّهُم مِنَ الصَّحَابَةِ فَأَمَّا مِمَّن بَعدَهُم فَمَنصُورُ ابنُ صَفِيَّةَ وَهُوَ: مَنصُورُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ طَلحَةَ الحَجَبِيُّ وَأُمُّهُ صَفِيَّةُ بِنتُ شَيبَةَ بنِ عُثمَانَ القُرَشِيِّ.

وَإِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ وَهُوَ: إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ أَبُو بِشرٍ الأَسَدِيُّ.

١٢٥١ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ طَاهِرُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ عِيسَى الدَّعَّاءُ قَالَ: أنا إِسحَاقُ بنُ سَعدٍ النَّسَوِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ حُجرٍ، يَقُولُ: «إِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ هُوَ إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ وَعُلَيَّةُ أُمُّه»

1252- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → İsmail b. Ömer b. el-Hasan el-Mukrî -Mekke'de- → Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Havlânî → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdullah'ın] babası [Ahmed b. Hanbel], Yahyâ b. Maîn'e "Ebû Zekeriyyâ, senin 'Bize İsmail b. Uleyye nakletti.' dediğini duydum." demiş, Yahyâ da "Evet, böyle söylüyorum." cevabını vermiştir. Ahmed "Böyle deme, 'İsmail b. İbrahim' şeklinde söyle. Çünkü onun annesine nisbet edilmesini istemediğini duydum." deyince Yahyâ, babam [Ahmed b. Hanbel]'e "Ey hayrın öğreticisi, dediğini kabul ettik." cevabını vermiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Âsım b. Behdele'nin ismiyse Âsım b. Ebi'n-Necûd'dur. Behdele hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre o babasının ismi, bir başka görüşe göreyse annesinin ismidir. Onun babasının ismi olduğunu söyleyenler daha fazladır ve daha doğrudur. Allah en iyisini bilendir.

11. Körlük, Tek Gözlülük ve Diğer Musibetler Gibi Muhaddisi Kusurlarla Tarif Etmek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Âlimler, hadis hocasını uzunluk, mavilik, kumrallık, kızıllık ve sarılık gibi kusur olmayan, yaratılışına dair sıfatlarla zikretme ve tarif etmenin caiz olduğunda ihtilaf etmemişlerdir. Humeyd et-Tavîl [uzun], İshak b. Yusuf el-Ezrak [mavi] [ö. 195/810-1], Hüseyin b. el-Hasan el-Eşkar [kızıl] [ö. 208/823-4], Ca'fer b. Ziyâd el-Ahmer [kırmızı] [ö. 167/783-4] ve Mervân el-Esfar'dan [sarı] [ö. 110-120/728-738 arası] rivayetler nakledilmiştir. Aynı şekilde [râviyi], topallık, kısalık, körlük, tek gözü görmek, zayıf görmek, şaşılık, yatalak ve felç olmakla nitelemek caizdir. Kendisinden rivayette bulunulurken bu niteliklerle anılan bazı kimseler şunlardır: İmrân el-Kasîr [kısa], Ebû Muâviye ed-Darîr [âmâ], Harun b. Musa el-A'ver [tek gözü gören] [ö. 170-180/786-797 arası], Süleyman el-A'meş [zayıf gören], Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec [topal], Âsım el-Ahvel [şaşı], Ebû Ma'mer [Abdullah b. Amr] el-Mük'ad [yatalak] [ö. 224/838-9], Mansur b. Abdurrahman el-Eşel [felçli] [ö. 131-140/748-758 arası] ve bunların dışında birçok kimse olup biz sadece bunları zikretmekle yetindik.

1253- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Hasan b. Süfyân → İbn Ebî Şeybe → Vekî' [b. el-Cerrâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre A'meş şöyle demiştir: "Ben zayıf görürüm [*ene a'meş*], İbrahim tek gözlüdür, Alkame topaldır, Mugîre [b. Miksem] âmâdır, Mesrûk felçli, Kadı Şüreyh ise kösedir."

١٢٥٢ - أَنبَأَنَا أَبُو سَعِيدٍ المَالِينِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عُمَرَ بنِ الحَسَنِ المُقرِئُ، بِمَكَّةَ نا مُحَمَّدُ بنُ صَالِحِ بنِ مُحَمَّدٍ الخَولَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ، لِيَحيَى بنِ مَعِينٍ: يَا أَبَا زَكَرِيَّا بَلَغَنِي أَنَّكَ تَقُولُ: نَا إِسمَاعِيلُ ابنُ عُلَيَّةَ، فَقَالَ يَحيَى: نَعَم أَقُولُ هَكَذَا قَالَ أَحمَدُ فَلَا تَقُلهُ قُل: إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ فَإِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّهُ كَانَ يَكرَهُ أَن يُنسَبَ إِلَى أُمِّهِ قَالَ يَحيَى لِأَبِي: قَد قَبِلنَا مِنكَ يَا مُعَلِّمَ الخَيرِ.

وَأَمَّا عَاصِمُ بنُ بَهدَلَةَ وَهُوَ عَاصِمُ بنُ أَبِي النَّجُودِ فَقَدِ اختُلِفَ فِي بَهدَلَةَ فَقِيلَ هُوَ اسمُ أَبِيهِ وَقِيلَ بَل هُوَ اسمُ أُمِّهِ وَمَن قَالَ هُوَ اسمُ أَبِيهِ أَكثَرُ وَقَولُهُ أَصَحُّ وَاللَّهُ أَعلَمُ.

تَعرِيفُ المُحَدِّثِ بِالنَّقصِ كَالعَمَى وَالعَوَرِ وَنَحوِهِمَا مِنَ الآفَاتِ

لَم يَختَلِفِ العُلَمَاءُ أَنَّهُ يَجُوزُ ذِكرُ الشَّيخِ وَتَعرِيفِهِ بِصِفَتِهِ الَّتِي لَيسَت نَقصًا فِي خِلقَتِهِ كَالطُّولِ وَالزُّرقَةِ وَالشُّقرَةِ وَالحُمرَةِ وَالصُّفرَةِ وَقَد جَاءَتِ الرِّوَايَةُ عَن حُمَيدٍ الطَّوِيلِ وَإِسحَاقَ بنِ يُوسُفَ الأَزرَقِ وَحُسَينِ بنِ الحَسَنِ الأَشقَرِ وَجَعفَرِ بنِ زِيَادٍ الأَحمَرِ وَمَروَانَ الأَصفَرِ وَكَذَلِكَ يَجُوزُ وَصفُهُ بِالعَرَجِ وَالقِصَرِ وَالعَمَى وَالعَوَرِ وَالعَمَشِ وَالحَوَلِ وَالإِقعَادِ وَالشَّلَلِ فَمِمَّن ذُكِرَ بِذَلِكَ فِي الرِّوَايَةِ عَنهُ عِمرَانُ القَصِيرُ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ وَهَارُونُ بنُ مُوسَى الأَعوَرُ وَسُلَيمَانُ الأَعمَشُ وَعَبدُ الرَّحمَنِ بنُ هُرمُزَ الأَعرَجُ وَعَاصِمٌ الأَحوَلُ وَأَبُو مَعمَرٍ المُقعَدُ وَمَنصُورُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الأَشَلُّ وَجَمَاعَةٌ يَطُولُ ذِكرُهُم فَاكتَفَينَا بِذِكرِ هَؤُلَاءِ مِنهُم.

١٢٥٣ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ، أَنَّ الحَسَنَ بنَ سُفيَانُ، أَخبَرَهُم قَالَ: أنا ابنُ أَبِي شَيبَةَ، عَن وَكِيعٍ، قَالَ: سَمِعتُ الأَعمَشَ، يَقُولُ: «أَنَا أَعمَشُ وَإِبرَاهِيمُ أَعوَرُ وَعَلقَمَةُ أَعرَجُ وَالمُغِيرَةُ أَعمَى وَمَسرُوقٌ مَفلُوجٌ وَالقَاضِي شُرَيحٌ سَنُوطٌ»

1254- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf → Ahmed b.[1] el-Mugallis → Mincâb [b. el-Hâris] → Şerîk [b. Abdullah]” isnâdıyla nakledildiğine göre o, A‘meş’i şöyle derken işitmiştir: “Abdullah [b. Mes‘ûd’un] ashâbından Şüreyh köse, Alkame topal, Mesrûk kambur, Abîde ve İbrahim tek gözü gören, Mugîre ise âmâydı. Ben onları seviyorum ve benim de görmemde kusur var.”

1255- “Talha b. Ali el-Kettânî → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd en-Nasîbî → Muhammed b. Yusuf et-Tirmizî → Muhammed b. Ahmed” isnâdıyla nakledildiğine göre İsrail b. Ziyâd[2] şöyle demiştir: “Saîd b. Ebî Arûbe elimde kâğıtlarla [*el-elvâh*] beni görünce ‘Ne yapıyorsun?’ diye sordu. ‘Hadis yazıyorum.’ cevabını verince ‘Yaz: Bana topal olan âmâdan, o da topaldan, o da âmâdan nakletti.’ dedi. Saîd b. Ebî Arûbe topaldı, Katâde âmâydı, Ebû Hassân [Müslim b. Abdullah] [ö. 130/747-8][3] topaldı, İbn Abbas âmâydı.”

1256- “Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf el-Abdî → Hasan b. Süfyân → Ali b. Seleme el-Labakî[4] → Hafs b. Abdurrahman” isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Ebî Arûbe şöyle demiştir: “Benden hadis naklettiğinde ‘Bana topal Saîd, âmâ Katâde’den o da kambur Hasan’dan nakletti.’ de.”

1257- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Bekir Abdullah b. Yahyâ et-Talhî → Ebû Saîd el-Isfahânî → Muhammed b. Musa → Abbas b. Mâsûyeh el-Antâkî -ki o kamburdur- → Abdullah b. Nasr -ki o sağırdır- → Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim] -o âmâdır- → Süleyman [el-A‘meş] -onun gözleri az görür [*el-a‘meş*] → İbrahim [en-Nehaî] -o tek gözlüdür- → Hakem [b. Uteybe] -o topaldır- → İbn Abbas -o âmâdır-” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber abdestte [uzuvlarını] üçer defa yıkamıştır.[5]

---

1 Tahhân neşrinde “İbn” ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Bu isimde biri tespit edilememiştir. Bu ismin İsrail b. Yunus olma ihtimali varsa da bu da düşük bir ihtimaldir. Muhammed b. İsmail b. Yusuf’un hocası olarak görünen Muhammed b. Ahmed’in kim olduğu da belirsizdir. Bu durum da İsrail olarak kaydedilen ismin doğrusunu belirlemeyi engellemiştir. Muhammed’in Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Meddûye olduğu çıkarımı (İbn Ebi’l-Ayneyn neşri, II, 183) ise tabaka uyuşmazlığından dolayı hatalıdır [çevirenin notu].

3 Vefat tarihlerine bakılınca hicri 117’de vefat eden Katâde’nin ondan rivayeti yadırganabilirse de ikili arasında yoğun bir bilgi alışverişi vardır [çevirenin notu].

4 Bu isim Tahhân neşrinde (II, 80) “Ali b. el-Hasan el-Lîfî” şeklindedir. Doğrusu ise aynı haberi Hasan b. Süfyân’dan aktaran İbn Adî’nin kaydettiği (IV, 351) ve metne yansıtıldığı gibi olmalıdır [çevirenin notu].

5 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 465; İbn Mâce, Tahâre 46.

١٢٥٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، نا أَحمَدُ بنُ المُغَلِّسِ، نا مِنجَابٌ، قَالَ: سَمِعتُ شَرِيكًا، يَقُولُ: سَمِعتُ الأَعمَشَ، يَقُولُ: «كَانَ فِي أَصحَابِ عَبدِ اللهِ شُرَيحٌ كَوسَجٌ وَعَلقَمَةُ أَعرَجُ وَمَسرُوقٌ أَحدَبُ وَعُبَيدَةُ أَعوَرُ وَإِبرَاهِيمُ أَعوَرُ وَمُغِيرَةُ أَعمَى وَأَنَا أُحِبُّهُم وَأَنَا أَعمَشُ»

١٢٥٥ - أنا طَلحَةُ بنُ عَلِيٍّ الكَتَّانِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ النَّصِيبِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ التِّرمِذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ، نا إِسرَائِيلُ بنُ زِيَادٍ، قَالَ: كَانَ سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ إِذَا لَقِيَنِي وَمَعِيَ أَلوَاحٌ يَقُولُ: مَا تُرِيدُ؟ قُلتُ: أَكتُبُ الحَدِيثَ قَالَ: اكتُب نَا الأَعرَجُ عَنِ الأَعمَى عَنِ الأَعرَجِ عَنِ الأَعمَى سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ الأَعرَجُ، وَقَتَادَةُ الأَعمَى، وَأَبُو حَسَّانَ الأَعرَجُ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ الأَعمَى.

١٢٥٦ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيِي أنا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ العَبدِيُّ أنا الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا عَلِيُّ بنُ سَلَمَةَ اللَّبَقِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ حَفصَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ: إِذَا حُدِّثتَ عَنِّي فَقُل: حَدَّثَنِي سَعِيدٌ الأَعرَجُ، عَن قَتَادَةَ الأَعمَى، عَن حَسَنٍ الأَحدَبِ.

١٢٥٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى الطَّلحِيُّ، نا أَبُو سَعِيدٍ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى، نا عَبَّاسُ بنُ مَاسُويَه الأَنطَاكِيُّ وَهُوَ الأَحدَبُ نا عَبدُ اللهِ بنُ نَصرٍ وَهُوَ الأَصَمُّ نا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَهُوَ الضَّرِيرُ عَن سُلَيمَانَ وَهُوَ الأَعمَشُ عَن إِبرَاهِيمَ وَهُوَ الأَعوَرُ عَنِ الحَكَمِ وَهُوَ الأَعرَجُ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ وَهُوَ الأَعمَى: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا»

1258- “Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca‘fer → Muhammed b. Ahmed el-Esrem → Ebû İsmail [Muhammed b. İsmail] et-Tirmizî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ârim bir gün hadis nakletmiş “Bize şaşı [*el-ahvel*] Ebû Zeyd Sâbit b. Yezîd [ö. 169/785-6], şaşı Âsım’dan nakletmiştir.” deyip güldü. Ardından sözlerine şöyle devam etti: “Ben şaşıyım, Sâbit b. Yezîd şaşıdır, Âsım da şaşıdır. Üç tane şaşı bir araya toplandık.”

1259- “Muhammed b. Ahmed b. Ya‘kûb → Muhammed b. Nuaym → Hüseyin b. el-Hasan b. Eyyûb → Ebû Hâtim er-Râzî → Abde b. Süleyman” isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü’l-Mübârek’e “Filan kişi kısa boyludur, filan kimse topaldır, filanca sarıdır, Humeyd uzundur.” gibi [râvilerin kusurlarını onları tanıtmak amacıyla söylenip söylenmeyeceği] hakkında soruldu, o da “Bununla onun aybını ortaya çıkarmak değil de onu nitelemek istiyorsan bir sakınca yoktur.” cevabını verdi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis hocası ilim ve faziletle biliniyor, saygın ve üstün bir kimse olarak niteleniyorsa kendisinden rivayette bulunurken bunları söylemek yerinde olur. Meşhur değilse -ona göre adilse- râvi onu tezkiye eder ve “Bize filanca nakletti -ki o sikadır-” der.

12. Bir Hadis Hocasından Rivayette Bulunup Onu Öven, Metheden ve Yücelten Kimse ile İlgili Bâb

1260- “Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Ali b. İshak el-Mâderâî → Ahmed b. Züheyr → Hakem b. Musa → Attâb b. Beşîr → İbn Cüreyc” isnâdıyla nakledildiğine göre Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Abbas’tan hadis naklettiğinde “Bana ilim deryası şöyle nakletti [*haddesenî el-bahr*]” derdi.

1261- “Ebû Ömer Abdülvâhid b. Abdullah b. Mehdî → Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî → Mahmûd b. Hidâş[1]” [*tahvîl*], “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ömer b. İsa el-Beledî → Muhammed b. el-Abbas b. el-Fazl -Musul’da- → Muhammed b. Ahmed b. Ebi’l-Müsennâ → Muhammed b. Ubeyd” [*tahvîl*] ve “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah b. Muhammed b. el-Hinnâî → Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr er-Rezzâz -imla ile- → Yahyâ b. Ca‘fer b. ez-Zibrikân → Muhammed b. Ubeyd → A‘meş → Müslim b. Subeyh” isnâdlarıyla nakledildiğine göre

1 Acâc neşrinde (II, 111) “Hirâş” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٢٥٨ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الأَثرَمُ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ، نا عَارِمٌ، يومًا فَقَالَ: «نَا ثَابِتُ بنُ يَزِيدَ أَبُو زَيدٍ الأَحوَلُ، نَا عَاصِمٌ الأَحوَلُ، ثُمَّ تَبَسَّمَ وَضَحِكَ يَعنِي عَارِمًا وَقَالَ أَنَا أَحوَلُ وَثَابِتُ بنُ يَزِيدَ أَحوَلُ وَعَاصِمٌ أَحوَلُ فَاجتَمَعنَا ثَلَاثَتُنَا حَولًا»

١٢٥٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، أنا الحُسَينُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَيُّوبَ، أنا أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ، نا عَبدَةُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، وَسُئِلَ عَن: فُلَانٍ القَصِيرِ، وَفُلَانٍ الأَعرَجِ، وَفُلَانٍ الأَصفَرِ، وَحُمَيدٍ الطَّوِيلِ قَالَ: «إِذَا أَرَادَ صِفَتَهُ وَلَم يُرِد عَيبَهُ فَلَا بَأسَ»

وَإِذَا كَانَ الشَّيخُ مَعرُوفًا بِالعِلمِ وَالفَضلِ مَوصُوفًا بِالجَلَالَةِ وَالنُّبلِ حَسُنَ ذِكرُ ذَلِكَ فِي حَالِ الرِّوَايَةِ عَنهُ، وَإِن لَم يَكُن مَشهُورًا زَكَّاهُ الرَّاوِي إِن كَانَ عَدلًا عِندَهُ فَيَقُولُ نَا فُلَانٌ وَكَانَ ثِقَةً.

مَن رَوَى عَن شَيخٍ فَأَثنَى عَلَيهِ وَمَدَحَهُ وَعَظَّمَهُ

١٢٦٠ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ زُهَيرٍ، نا الحَكَمُ بنُ مُوسَى، نا عَتَّابُ بنُ بَشِيرٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، أَنَّ عَطَاءَ بنَ أَبِي رَبَاحٍ كَانَ إِذَا حَدَّثَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي البَحرُ.

١٢٦١ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيّ، نا القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ المَحَامِلِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ خِدَاشٍ، وأنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ عِيسَى البَلَدِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ الفَضلِ، بِالمَوصِلِ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي المُثَنَّى، قَالَا: نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدٍ، وأنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِنَّائِيُّ نا أَبُو جعفَرٍ مُحَمَّدُ عَمرٌو الرَّزَّازُ إِملَاءً نا يَحيَى بنُ جعفَرِ بنِ الزِّبرِقَانِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدٍ، نا الأَعمَشُ، عَن مُسلِمِ بنِ صُبَيحٍ،

Mesrûk, Hz. Âişe'den rivayette bulunacağı zaman "Bana dosdoğru kimsenin dosdoğru kızı, suçsuz olduğu ayetle sâbit [*el-mübre'e*] Allah'ın habibinin habibi nakletti." derdi. [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] "Beledî, isnâdında Müslim b. Subeyh'i [ö. 100/718-9] zikretmedi."

1262- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Ebû Ali b. es-Savvâf → Bişr b. Musa → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Amr b. Dînâr → Ebû Ma'bed -ki o İbn Abbas'ın en doğru sözlü mevlalarındandır.-

1263- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Muhammed b. Ebî Ömer → Süfyân [b. Uyeyne] → Mis'ar → Amr b. Mürre" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şa'bî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bize Rebî' b. Huseym [ö. 65/684-5 {?}] nakletti -ki o doğruluğun kaynaklarındandır-." Amr b. Mürre şöyle devam eder: "Şa'bî de doğruluğun kaynaklarındandır." Süfyân "Mis'ar [b. Kidâm] da doğruluğun kaynaklarındandır." demiştir. [Muhammed b. Yahyâ] b. Ebî Ömer [ö. 243/858] "Süfyân da doğruluğun kaynaklarındandır." demiştir.

1264- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Abdullah b. İbrahim b. Eyyûb → Ebû Berze el-Hâsib → Ebü'l-Asbağ[1] Muhammed b. Semâ'a er-Remlî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân b. Uyeyne'yi şöyle derken işitmiştir: "Bize insanların en güvenilir Eyyûb [es-Sahtiyânî], Muhammed [b. Sîrîn]'den nakletti."

1265- "İbrahim b. Mahled b. Ca'fer → Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Ahmed b. Muhammed el-Birtî → Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Bana fakihlerin efendisi Eyyûb [es-Sahtiyânî] nakletti."

1266- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Abbas b. Muhammed → Avn b. Umâre" isnâdıyla nakledildiğine göre Hişâm b. Hassân şöyle demiştir: "Gördüğüm insanların en doğru sözlü olanı Muhammed b. Sîrîn bana nakletti."

---

1 Tahhân (II, 86) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 181) neşirlerinde "Ebü'l-İsba'" şeklinde ise de doğrusu Acâc neşrinde kaydedildiği (II, 113) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

عَن مَسرُوقٍ أَنَّهُ كَانَ إِذَا حَدَّثَ عَن عَائِشَةَ، قَالَ: «حَدَّثَتنِي الصِّدِّيقَةُ بِنتُ الصِّدِّيقِ حَبِيبَةُ حَبِيبِ اللهِ المُبَرَّأَةُ» لَم يَذكُر البَلَدِيُّ فِي الإِسنَادِ مُسلِمَ بنَ صُبَيحٍ.

١٢٦٢ - أنا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا أَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا عَمرٌو وَهُوَ ابنُ دِينَارٍ، أَخبَرَنِي أَبُو مَعبَدٍ، وَكَانَ مِن أَصدَقِ مَوَالِي ابنِ عَبَّاسٍ

١٢٦٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي عُمَرَ، نا سُفيَانُ، عَن مِسعَرٍ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّعبِيَّ، يَقُولُ: نا الرَّبِيعُ بنُ خُثَيمٍ، «وَكَانَ مِن مَعَادِنِ الصِّدقِ» قَالَ عَمرُو بنُ مُرَّةَ: «وَكَانَ الشَّعبِيُّ مِن مَعَادِنِ الصِّدقِ» قَالَ سُفيَانُ: «وَكَانَ مِسعَرٌ مِن مَعَادِنِ الصِّدقِ» قَالَ ابنُ أَبِي عُمَرَ: «وَكَانَ سُفيَانُ مِن مَعَادِنِ الصِّدقِ»

١٢٦٤ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَيُّوبَ، نا أَبُو بَرزَةَ الحَاسِبُ، نا أَبُو الأَصبَغِ يَعنِي مُحَمَّدَ بنَ سَمَاعَةَ الرَّملِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: «نَا أَوثَقُ النَّاسِ أَيُّوبُ عَن مُحَمَّدٍ »

١٢٦٥ - أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جَعفَرٍ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ البِرتِيُّ، نا أَبُو الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «حَدَّثَنِي سَيِّدُ الفُقَهَاءِ أَيُّوبُ»

١٢٦٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، حَدَّثَنِي العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا عَونُ بنُ عُمَارَةَ، نا هِشَامُ بنُ حَسَّانَ، قَالَ: «حَدَّثَنِي أَصدَقُ مَن أَدرَكتُ مِنَ البَشَرِ مُحَمَّدُ بنُ سِيرِينَ»

1267- "Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Ahmed b. Selman[1] en-Neccâd → Saîd b. Müslim b. Ahmed -Tarsus'ta- → Muhammed b. Ya'kûb → Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' "Bize hadiste Müslümanların emîri Süfyân [es-Sevrî] nakletti." demiştir.

1268- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. Ca'fer b. el-Heysem el-Enbârî → Ebû İsmail Muhammed b. İsmail es-Sülemî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. es-Sabbâh el-Bezzâr [ö. 249/863] "Bize hocamız ve efendimiz Ahmed b. Hanbel nakletti." demiştir.

1269- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Basrî → Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Haffâf -Nişabur'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak b. İbrahim es-Sekafî es-Serrâc [ö. 313/925] "Bize şehinşâh [şahlar şahı] Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim [İbn Râhûye] nakletti." demiştir.

1270- "İbnü'l-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer" isnâdıyla nakledildiğine göre Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî] "Bize Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Humeydî nakletti. Kendisinden daha çok İslam'a bağlı ve Müslümanlara daha yararlı birisiyle karşılaşmadım." demiştir.

1271- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû İshak el-Müzekkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Muhammed b. Eslem'den rivayette bulunurken daima "Gözlerimin, bir benzerini görmediği Ebü'l-Hasan Muhammed b. Eslem et-Tûsî bize nakletti." derdi. Zencûye b. Muhammed [ö. 318/930-1] de Muhammed b. Eslem'den hadis naklettiğinde "Bize zahit, rabbânî âlim Muhammed b. Eslem nakletti." derdi.

1272- "Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Yezîd es-Saffâr → Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Kazvînî -Mısır'da- → Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Zekeriyyâ] el-A'rec en-Neysâbûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. Râhûye, Ebû Âmir [Abdülmelik b. Amr el-Akadî]'den [ö. 204/819-20] hadis naklettiğinde "Bize sika ve güvenilir olan Ebû Âmir nakletti." derdi.

1 Acâc neşrinde (II, 114) "Süleyman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٢٦٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا سَعِيدُ بنُ مُسلِمِ بنِ أَحمَدَ، بِطَرَسُوسَ نا مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ نُمَيرٍ، نا وَكِيعٌ: «نَا سُفيَانُ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ فِي الحَدِيثِ»

١٢٦٨ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جعفَرِ بنِ الهَيثَمِ الأَنبَارِيُّ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ السُّلَمِيُّ نا الحَسَنُ بنُ الصَّبَّاحِ البَزَّارُ: «نَا أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ، شَيخُنَا وَسَيِّدُنَا»

١٢٦٩ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ البَصرِيُّ أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ الخَفَّافُ، بِنَيسَابُورَ أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ الثَّقَفِيُّ السَّرَّاجُ: «نَا أَبُو يَعقُوبَ إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ شَاهِنشَاه»

١٢٧٠ - أنا ابنُ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ: «نَا عَبدُ اللهِ بنُ الزُّبَيرِ بنِ عِيسَى الحُمَيدِيُّ أَبُو بَكرٍ، وَمَا لَقِيتُ أَنصَحَ لِلإِسلَامِ وَأَهلِ الإِسلَامِ مِنهُ»

١٢٧١ - نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ المُزَكِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، يَقُولُ: عَودًا وَبَدءًا إِذَا حَدَّثَنَا عَن مُحَمَّدِ بنِ أَسلَمَ، يَقُولُ: نَا مَن لَم تَرَ عَينَايَ مِثلَهُ أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَسلَمَ الطُّوسِيُّ، وَكَانَ زَنجُويَه بنِ مُحَمَّدٍ إِذَا حَدَّثَ عَن مُحَمَّدِ بنِ أَسلَمَ، يَقُولُ: نَا مُحَمَّدُ بنُ أَسلَمَ الزَّاهِدُ الرَّبَّانِيُّ.

١٢٧٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ يَزِيدَ الصَّفَّارُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ القَزوِينِيُّ بِمِصرَ نا أَبُو زَكَرِيَّا الأَعرَجُ النَّيسَابُورِيُّ قَالَ: كَانَ إِسحَاقُ بنُ رَاهُويَه إِذَا حَدَّثَنَا عَن أَبِي عَامِرٍ، قَالَ: نا أَبُو عَامِرٍ الثِّقَةُ الأَمِينُ.

1273- Bize Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî'nin [ö. ?] naklettiğine göre Ebû Bekir [Muhammed b. İbrahim b. Ali] el-Mukrî [ö. 381/991] şöyle demiştir: "Bize, hafız, salih, muhaddislerin tacı Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr et-Tüsterî nakletti."

1274- Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizkûye'yi birçok defa şöyle derken işittim: "Bize beyaz şahin Ebû Amr İbnü's-Semmâk nakletti." Yine onu "Bize Kadı Ahmed b. Kâmil nakletti ki, gözlerim onun gibisini görmedi." derken işittim.

13. Birçok Kimseden Hadis Rivayet Etmenin İyi Olduğu ve Tek Bir Hocayla Yetinilmemesi Gerektiği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvinin hadis imlasında hocaları arasında sadece bir hocayla yetinmemesi daha iyidir. Bilakis birçok kimseden hadis rivayet etmesi ve onların arasından isnâdı âlî olanı öncelemesi gerekir.

1275- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → İsmail b. Abdullah b. Mes'ûd el-Abdî → Hasan b. Vâki' → Damre [b. Rebîa] → İbn Şevzeb" isnâdıyla nakledildiğine göre Matar [el-Varrâk] şöyle demiştir: "İlim gökyüzünün yağmurundan fazladır. Bir âlimle yetinen kimse, tek eşli kimse gibidir. Zira o, kadın hayız gördüğünde ortada kalır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi her bir hocadan sadece bir hadis imla eder. Bu, daha faydalı ve daha yararlıdır. [İmla ettiği hadislerde] isnâdı âlî, metni kısa olan hadisleri esas alır.

1276- "Kadı Ebü't-Tayyib Tahir b. Abdullah b. Tahir et-Taberî ve Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ömer en-Nehrevânî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî → İbrahim b. Muhammed el-Ezdî → Muhammed b. Yunus" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] bazı kısa hadisleri zikretmiş, sonrasında "Bunlar incidir." demiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi hadis, hadislerin illeti, farklı vecihleri, tarikleri ve hadis ilminin diğer konularında bilgi sahibi değilse, hadis meclisinden önce imla etmeyi istediği hadislerin tahrîci konusunda zamanın hafızlarının birinden yardım istemelidir. Nitekim hocalarımızdan bir grup bunu yaparlardı. Onlardan birisi Ebü'l-Hüseyin İbn Bişrân'dır. Muhammed b. Ebi'l-Fevâris ona imla edeceği hadislerin tahrîclerini yapardı.

١٢٧٣ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ أنا أَبُو بَكرٍ المُقرِئُ: «نَا أَحمَدُ بنُ يَحيى بنِ زُهَيرٍ التُّستَرِيُّ الشَّيخُ الصَّالِحُ الحَافِظُ تَاجُ المُحَدِّثِينَ»

١٢٧٤ - سَمِعتُ أَبَا الحَسَنِ مُحمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ رِزقُويَه غيرَ مَرَّةٍ يَقُولُ: نَا البَازُ الأَبيَضُ أَبُو عَمرِو بنِ السَّمَّاكِ، وَسَمِعتُهُ أَيضًا يَقُولُ: نَا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي وَلَم تَرَ عينَايَ مِثلَهُ.

استِحبَابُ الرِّوَايَةِ عَن جَمَاعَةٍ وَأَلَّا يُقتَصَرَ عَلَى شَيخٍ وَاحِدٍ

يُستَحَبُّ لِلرَّاوِي أَن لَا يَقتَصِرَ فِي إِملَائِهِ عَلَى الرِّوَايَةِ عَن شَيخٍ وَاحِدٍ مِن شُيُوخِهِ بَل يَروِي عَن جَمَاعَتِهِم وَيُقَدِّمُ مَن عَلَا إِسنَادُهُ مِنهُم.

١٢٧٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جعفرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ العَبدِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ وَاقِعٍ، نا ضَمرَةُ، عَنِ ابنِ شَوذَبٍ، عَن مَطَرٍ، قَالَ: «العِلمُ أَكثَرُ مِن مَطَرِ السَّمَاءِ وَمَثَلُ الرَّجُلِ الَّذِي يَروِي عَن عَالِمٍ وَاحِدٍ كَرَجُلٍ لَهُ امرَأَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا حَاضَت هِيَ»

وَيَكُونُ إِملَاؤُهُ عَن كُلِّ شَيخٍ حَدِيثًا وَاحِدًا فَإِنَّهُ أَعَمُّ لِلفَائِدَةِ وَأَكثَرُ لِلمَنفَعَةِ وَيَتَعَمَّدُ مَا عَلَا سَنَدُهُ وَقَصُرَ مَتنُهُ.

١٢٧٦ - فَقَد أنا القَاضِي أَبُو الطَّيِّبِ طَاهِرُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ طَاهِرٍ الطَّبَرِيُّ وَأَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ النَّهرَوَانِيُّ قَالَا: أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَزدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يُونُسَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ، وَذَكَرَ هَذِهِ الأَحَادِيثَ القِصَارَ فَقَالَ: «هَذِهِ اللُّؤلُؤُ»

وَإِن لَم يَكُنِ الرَّاوِي مِن أَهلِ المَعرِفَةِ بِالحَدِيثِ وَعِلَلِهِ وَاختِلَافِ وُجُوهِهِ وَطُرُقِهِ وَغَيرَ ذَلِكَ مِن أَنوَاعِ عُلُومِهِ فَيَنبَغِي لَهُ أَن يَستَعِينَ بِبَعضِ حُفَّاظِ وَقتِهِ فِي تَخرِيجِ الأَحَادِيثِ الَّتِي يُرِيدُ إِملَاءَهَا قَبلَ يَومِ مَجلِسِهِ فَقَد كَانَ جَمَاعَةٌ مِن شُيُوخِنَا يَفعَلُونَ ذَلِكَ فَمِنهُم: أَبُو الحُسَينِ بنُ بِشرَانَ كَانَ مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ يُخَرِّجُ لَهُ الإِملَاءَ،

Ebü'l-Hüseyin [Muhammed] b. Gassân [ö. ?], Kadı Ebû Ömer [Kâsım b. Ca'fer] b. Abdülvâhid el-Hâşimî el-Basrî'ye [ö. 414/1024] hadislerin tahrîcini yapardı. Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed es-Serrâc en-Neysâbûrî'ye hadislerin tahrîcini yapardı. Ahmed b. Ali el-Isfahânî [ö. 428/1036], Nişabur'daki Ehl-i rey'in fakihi Sâid b. Muhammed el-Üstüvâî'ye [ö. 432/1040-1] hadislerin tahrîcini yapardı. Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizkûye gözlerini kaybedene kadar kendisi hadislerin tahrîcini yapardı. Daha sonra ise ona hadislerin bazen Ebû Muhammed [Hasan b. Muhammed] el-Hallâl [ö. 439/1047] tahrîcini yapar, bazen de ben yapardım.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi dilerse mecliste imla edeceği hadisleri kendisi tahrîc eder ve onları ana nüshadan fer' nüshaya bizzat kendisi taşır, ardından onu bilgisine ve anlayışına itimat ettiği birine arz eder, o da tespit ettiği eksiklikleri giderir ve telafisi mümkün olan hataları düzeltir.

1277- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak b. İbrahim el-Halil el-Cellâb" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim el-Harbî şöyle demiştir: "Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled], İbn Cüreyc ve diğer yakın hocalarından hadis naklettiğinde doğru naklederdi. Süfyân'dan hadis naklettiğinde ise hata yapardı. Çünkü onun hadislerinin zabtını [kontrolünü] yapmamıştı. Hadis meclisi için hazırladığı rivayetleri Ali b. el-Medînî'ye gönderip hadislerine baktırır ve hatalarını düzelttirirdi. Bazıları ona 'Niçin kitabını ona gönderiyorsun? Duyduğun gibi nakletsene.' dedi." [İbrahim] şöyle devam eder: "O da böyle yapınca her hadis meclisinde Süfyân'ın hadislerinin ikisi veya üçünde hata yapardı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvinin hadis imla ederken hocalarından sika olanlarının [hadislerini] esas alması gerekir. Yalancı, bid'atının propagandasını yapan, fısk ile bilinen kimselerden nakletmemesi gerekir. Bilakis doğru yolda olan ve adaleti bilinen kimselerden rivayette bulunması gerekir.

وَالقَاضِي أَبُو عُمَرَ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ البَصرِيُّ كَانَ أَبُو الحُسَينِ بنُ غَسَّانَ يُخَرِّجُ لَهُ، وَأَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدٍ السَّرَّاجُ النَّيسَابُورِيُّ كَانَ أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي يُخَرِّجُ لَهُ، وَصَاعِدُ بنُ مُحَمَّدٍ الإِستِوَائِيُّ فَقِيهُ أَصحَابِ الرَّأيِ بِنَيسَابُور كَانَ أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَصبَهَانِيُّ يُخَرِّجُ لَهُ وَكَانَ أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقُويَه يُخَرِّجُ الإِملَاءَ لِنَفسِهِ إِلَى أَن كُفَّ بَصَرُهُ ثُمَّ كَانَ أَبُو مُحَمَّدٍ الخَلَّالُ يُخَرِّجُ لَهُ أَحيَانًا وَأَحيَانًا كُنتُ أَنَا أُخَرِّجُ لَهُ.

فَإِن أَحَبَّ الرَّاوِي خَرَّجَ أَحَادِيثَ المَجلِسِ لِنَفسِهِ وَنَقَلَهَا مِن أُصُولِهِ إِلَى فَرعِهِ بِخَطِّهِ ثُمَّ عَرَضَهَا عَلَى مَن يَثِقُ بِمَعرِفَتِهِ وَفَهمِهِ لِيُصلِحَ خَلَلًا إِن وَجَدَهُ فِيهَا وَيَتَلَافَى مِنَ الأَخطِيَةِ مَا أَمكَنَ تَلَافِيَهَا.

١٢٧٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الرُّويَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيمَانُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ الخَلِيلِ الجَلَّابُ قَالَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ: كَانَ أَبُو عَاصِمٍ إِذَا حَدَّثَ عَنِ ابنِ جُرَيجٍ وَغَيرِهِ مِن أَصحَابِهِ جَاءَ مُستَوِيًا وَإِذَا حَدَّثَ عَن سُفيَانَ أَخطَأَ لِأَنَّهُ لَم يَضبِط عَنهُ فَكَانَ إِذَا أَخرَجَ المَجلِسَ وَجَّهَ بِهِ إِلَى عَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ لِيَنظُرَ فِيهِ وَيُصلِحَ خَطَأَهُ فَقَالَ لَهُ بَعضُ مَن قَالَ لَهُ: إِيش تُوَجِّهُ بِكِتَابِكَ إِلَى هَذَا؟ حَدّث كَمَا سَمِعتَ قَالَ: «فَفَعَلَ وَكَانَ يُخطِئُ كُلَّ مَجلِسٍ فِي اثنَينِ ثَلَاثَةٍ مِن حَدِيثِ سُفيَانَ»

وَيَنبَغِي لِلرَّاوِي أَن يَعتَمِدَ فِي إِملَائِهِ الرِّوَايَةَ عَن ثِقَاتِ شُيُوخِهِ وَلَا يَروِي عَن كَذَّابٍ وَلَا مُتَظَاهِرٍ بِبِدعَةٍ وَلَا مَعرُوفٍ بِالفِسقِ بَل تَكُونُ رِوَايَتُهُ عَمَّن حَسُنَت طَرِيقَتُهُ وَظَهَرَت عَدَالَتُهُ.

14. Zayıf Râvilerden ve Aykırı Görüşlere Sahip Bid'atçılardan Rivayet Etmekten Kaçınma

1278- "Hasan b. Ebî Bekir → İsmail b. Ali el-Hutabî → Ahmed b. Ali el-Hazzâz → Muhammed b. İbrahim eş-Şâmî → Süveyd b. Abdülaziz → Evzâî → Yahyâ b. Ebî Kesîr → Abdullah b. Ebî Katâde → babası [Ebû Katâde Hâris b. Rib'î]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin helaki üç şeydedir: Kaderiyye, kabile taassubu ve sika olmayanlardan rivayet."[1]

1279- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Saîd şöyle demiştir: "Abdullah b. Ömer'in oğullarından birine bir mesele soruldu. Ancak onun konu hakkında bir bilgisi yoktu. Adamın biri ona 'Senin gibi bir hidayet imamının oğluna bir şey sorulup da onun nezdinde buna cevap olmamasını gerçekten büyük bir ayıp olarak gördüm!' dedi. O da buna cevaben 'Allah nezdinde ve Allah'ı tanıyanlar nezdinde bundan daha büyük ayıp, ilimsiz konuşmam ya da güvenilir olmayan birinden nakilde bulunmamdır.' dedi."

1280- "Muhammed b. el-Hüseyin → Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ömer b. el-Abbas el-Kazvînî → Muhammed b. Musa el-Hulvânî → Ahmed b. Sinan" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Her türlü kişiden nakleden [hadiste] imam olamaz."

1281- "Kadı Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin ed-Dîneverî -Dîneverde- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî el-Hâfız → Ahmed b. Abdullah → Ahmed b. Sinan" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Her türlü kişiden nakleden [hadiste] asl imam olamaz. Hadislerin kaynaklarını [*mehâric*] bilmeyen kişi de kesinlikle hadiste imam olmaz."

1282- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Abdullah b. Muhammed b. Yasin → Ebû Hâtim [es-Sicistânî]" isnâdıyla nakledildiğine Asmaî şöyle demiştir: "Bir kişi [hadis uydurmakla] itham ediliyordu. Şu'be'ye 'Filanca kişiden hadis nakletmiyor musun?' diye soruldu. O da 'Bana göre zina etmem filanca kişiden hadis nakletmekten daha iyidir.' cevabını verdi. Şu'be devamla 'Yalan söylediğini zannettiği kişiden hadis nakleden kimse yalancılardan birisidir.' dedi."

1 Rivayet uydurmadır.

تَجَنُّبُ الرِّوَايَةِ عَنِ الضُّعَفَاءِ وَالمُخَالِفِينَ مِن أَهلِ البِدَعِ وَالأَهوَاءِ

١٢٧٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الخَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الشَّامِيُّ، حَدَّثَنَا سُوَيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، عَن يَحيَى بنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: هَلَاكُ أُمَّتِي فِي ثَلَاثٍ: فِي القَدَرِيَّةِ وَفِي العَصَبِيَّةِ وَفِي الرِّوَايَةِ عَن غَيرِ ثَبتٍ.

١٢٧٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ نا سُفيَانُ عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ قَالَ: سُئِلَ ابنٌ لِابنِ عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ عَن شَيءٍ فَلَم يَكُن عِندَهُ فِيهِ شَيءٌ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: إِنِّي لَأُعظِمُ أَن يَكُونَ مِثلُكَ ابنَ إِمَامِ هُدًى يُسأَلُ عَن شَيءٍ لَا يَكُونُ عِندَهُ فِيهِ عِلمٌ، قَالَ: «أَعظَمُ مِن ذَلِكَ وَاللهِ عِندَ اللهِ وَعِندَ مَن عَقِلَ عَنِ اللهِ أَن أَقُولَ بِغَيرِ عِلمٍ أَو أُحَدِّثَ عَن غَيرِ ثِقَةٍ»

١٢٨٠ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ العَبَّاسِ القَزوِينِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الحُلوَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «لَا يَكُونُ إِمَامًا مَن يُحَدِّثُ عَن كُلِّ أَحَدٍ»

١٢٨١ - أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينُ الدِّينَوَرِيُّ بِهَا أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السِّنِّيُّ الحَافِظُ أنا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ، نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ يَقُولُ: «لَا يَكُونُ إِمَامًا أَبَدًا رَجُلٌ يُحَدِّثُ عَن كُلِّ أَحَدٍ وَلَا يَكُونُ إِمَامًا أَبَدًا رَجُلٌ لَا يُعرَفُ مَخَارِجَ الحَدِيثِ»

١٢٨٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَاسِينَ، نا أَبُو حَاتِمٍ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يُتَّهَمُ فِي الحَدِيثِ فَقِيلَ لِشُعبَةَ: أَلَا تُحَدِّثُ عَن فُلَانٍ فَقَالَ: «لَأَن أَزنِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن أُحَدِّثَ عَن فُلَانٍ» قَالَ شُعبَةُ: مَن حَدَّثَ عَن رَجُلٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ يَكذِبُ فَهُوَ أَحَدُ الكَاذِبِينَ.

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Fasık olduğu tespit edilen, yalanı ortaya çıkan kişiden rivayet doğru değildir. Fakat hadiste doğru sözlü olduğu, özünde güvenilir biri olduğu bilinen, bununla birlikte izlediği farklı bir yol/görüş olan kimseye gelince, onun dışındaki düzgün mezheplere ve doğru inanışlara sahip kimseden rivayette bulunmak daha uygundur. Ancak ondan da rivayette bulunulsa bu caizdir. İtikadı sağlam, doğruluğu sabit olup da hadisinde hataları bulunan kimsenin hükmü de böyledir.

1283- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → İbrahim b. Muhammed el-Kindî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî bana 'Sen her türlü kişiden hadis naklediyor musun?' dedi. Ben de 'Ebû Saîd! Onlar senin her türlü râviden naklettiğini söylüyor.' cevabını verdim. [İbn Mehdî] 'Kimden naklediyormuşum?' diye sorunca ona Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî'yi [ö. 161-170/777-787 arası] söyledim. Bunun üzerine o şöyle dedi: 'Şunu iyi belle: Râviler üç kısımdır. Hafız ve mutkin olan râvi ki böyle birisi hakkında ihtilaf edilmez. Bir diğeri hata yapan fakat hadislerinin çoğu sahih olan râvidir. Böyle bir râvinin hadisi terk edilmez. Eğer böyle birisinin hadisi terk edilseydi birçok kimsenin hadisi zayi olurdu. Bir diğeri ise hata yapan ve hadislerinin çoğu hatalı olan râvidir. Böyle birinin hadisi terk edilir.'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin helal ve haramın birbirinden ayrıldığı ahkâm hadislerinde ince eleyip sık dokuması gerekir. [Böyle hadisleri] ancak bilgili [*ehlü'l-ma'rife*], hafız, itkân ve zabt sahibi kimselerden nakletmesi gerekir. Ancak fezâil-i amel ve benzer konularda hadis hocalarının çoğundan nakledebilir.

1284- "Ebû Tâlib Ömer b. Muhammed b. Ubeydullah el-Müeddib → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Ahmed b. İbrahim → Muhammed b. Avf[1] et-Tâî → Muhammed b. Amr el-Gazzî → Ravvâd [b. el-Cerrâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân es-Sevrî'yi şöyle derken işitmiştir: "Fezâil ve benzeri hadisleri şeyhlerden alın. Ancak helal ve haramla ilgili hadisleri sadece ziyâde yapılmış hadisi yapılmamıştan ayırabilen kimselerden alın."

---

1 Acâc neşrinde (II, 122) "Avn" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

قَالَ أَبُو بَكرٍ: أَمَّا مَن ثَبُتَ فِسقُهُ وَظَهَر كَذِبُهُ فَلَا تَصِحُّ الرِّوَايَةُ عَنهُ وَأَمَّا مَن كَانَ مَعرُوفًا بِالصِّدقِ فِي حَدِيثِهِ وَالأَمَانَةِ فِي نَفسِهِ وَلَهُ رَأيٌ يَذهَبُ إِلَيهِ فَالرِّوَايَةُ عَن غَيرِهِ مِن أَهلِ المَذَاهِبِ القَوِيمَةِ وَالِاعتِقَادَاتِ السَّلِيمَةِ أَولَى وَإِن رَوَى عَنهُ جَازَ ذَلِكَ، وَحُكمُ مَن صَحَّ اعتِقَادُهُ وَثَبُتَ صِدقُهُ إِلَّا أَنَّهُ يَهِمُ فِي حَدِيثِهِ هَذَا الحُكمُ أَيضًا.

١٢٨٣ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الكِندِيُّ، نا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى قَالَ: قَالَ لِي عَبدُ الرَّحمَنِ يَعنِي ابنَ مَهدِيٍّ: إِنَّكَ تُحَدِّثُ عَن كُلِّ أَحَدٍ قُلتُ: يَا أَبَا سَعِيدٍ هُم يَقُولُونَ إِنَّكَ تُحَدِّثُ عَن كُلِّ أَحَدٍ قَالَ: عَمَّن أُحَدِّثُ؟ قَالَ: فَذَكَرتُ لَهُ مُحَمَّدَ بنَ رَاشِدٍ المَكحُولِيَّ فَقَالَ لِي: احفَظ عَنِّي: النَّاسُ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ حَافِظٌ مُتقِنٌ فَهَذَا لَا يُختَلَفُ فِيهِ، وَآخَرُ يَهِمُ وَالغَالِبُ عَلَى حَدِيثِهِ الصِّحَّةُ فَهَذَا لَا يُترَكُ حَدِيثُهُ لَو تُرِكَ حَدِيثُ مِثلِ هَذَا لَذَهَبَ حَدِيثُ النَّاسِ، وَآخَرُ يَهِمُ وَالغَالِبُ عَلَى حَدِيثِهِ الوَهمُ فَهَذَا يُترَكُ حَدِيثُهُ.

وَيَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن يَتَشَدَّدَ فِي أَحَادِيثِ الأَحكَامِ الَّتِي يَفصِلُ بِهَا بَينَ الحَلَالِ وَالحَرَامِ فَلَا يَروِيهَا إِلَّا عَن أَهلِ المَعرِفَةِ وَالحِفظِ، وَذَوِي الإِتقَانِ وَالضَّبطِ، وَأَمَّا الأَحَادِيثُ الَّتِي تَتَعَلَّقُ بِفَضَائِلِ الأَعمَالِ وَمَا فِي مَعنَاهَا فَيُحتَمَلُ رِوَايَتُهَا عَن عَامَّةِ الشُّيُوخِ.

١٢٨٤ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ المُؤَدِّبُ أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَوفٍ الطَّائِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو الغَزِّيُّ، نا رَوَّادٌ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ الثَّورِيَّ، يَقُولُ: «خُذُوا هَذِهِ الرَّغَائِبَ وَهَذِهِ الفَضَائِلَ مِنَ المَشيَخَةِ فَأَمَّا الحَلَالُ وَالحَرَامُ فَلَا تَأخُذُوهُ إِلَّا عَمَّن يَعرِفُ الزِّيَادَةَ فِيهِ مِنَ النَّقصِ»

1285- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym → Yahyâ b. Muhammed el-Anberî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İshak b. Râhûye şöyle demiştir: "Babam, Abdurrahman b. Mehdî'nin 'Sevap, günah ve fezâil-i amel konularında naklettiğimizde isnâdlar ve ricâlde müsamahakâr davrandık. Helal, haram ve ahkâm konusunda naklettiğimizde ise ricâl konusunda sıkı davrandık."

1286- "Ebû Hâzim Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ → Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyin ed-Dekkâk → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz el-Begavî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir Muhammed b. Hallâd el-Bâhilî [ö. 240/854-5] şöyle demiştir: "Bir gün Yahyâ [el-Kattân]'ın yanına gelmiştim. Bana 'Neredeydin?' diye sordu. 'İbn Dâvud'un yanındaydım. O, hadislerini terk ettiği kişiler sebebiyle sana acıdığını söyledi.' cevabını verdim. Bunun üzerine Yahyâ ağladı ve 'Kendisinde şüphe ederek terk ettiğim sıradan bir adamın hasmım olmasını, Hz. Peygamber'in hasmım olup da [kıyamet günü] 'Benden sana hatalı olabileceğini düşündüğün bir hadis ulaştı da onu niçin naklettin?' demesine yeğlerim.' dedi."

15. Önceden İşitme Konusunda Doğru Yolda Olan Kimseleri İzlemek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Önceden işitme daha sonradan işitmeye göre bir üstünlüktür. Zira sonradan işiten kimse için râvinin yaşlanması, [hafıza] durumunun değişmesi, organlarının zayıflaması, hafızasının bozulması ve hadisi işitmesinin üzerinden uzun süre geçmesi sebebiyle [çeşitli] riskler ve [hafızaya] aldanmaktan emin olamama durumları söz konusudur. Râvi ilerleyen yaşında ve ömrünün sonunda rivayetinde hataya düşmese bile önceden işiten kimsenin bu durumdayken işiten kimseye üstünlüğü vardır. Görmüyor musun, Abdullah b. Mes'ûd Allah Resûlü'nden (sav) Kur'an'ı Zeyd b. Sâbit'ten önce ezberlediğini iftihar edip övünerek zikretmiştir.

1287- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Ali b. İshak el-Mâderâî → Hâris b. Ebî Üsâme → Medâinî[1] → Muhammed b. el-Fazl → A'meş → Şakîk [b. Seleme]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Benim Zeyd kıraatini tercih etmemi mi istiyorsunuz? Zeyd küttâba giderken ben Hz. Peygamber'in ağzından 70 sure okuyup ezberlemiştim."

---

1 Bu nisbenin sahibinin Hasan b. Kuteybe mi yoksa Muhammed b. İsa mı olduğunu netleştirmek mümkün olmamıştır. Çünkü her ikisinde de ya hoca ya da talebede, isnâdda zikredilen isimlerden biri yer almaz [çevirenin notu].

١٢٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مُحَمَّدٍ العَنبَرِيَّ، يَقُولُ: نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ رَاهُويَه، قَالَ: كَانَ أَبِي يَحكِي عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بن مَهدِيٍّ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «إِذَا رَوِينَا فِي الثَّوَابِ وَالعِقَابِ وَفَضَائِلِ الأَعمَالِ، تَسَاهَلنَا فِي الأَسَانِيدِ وَالرِّجَالِ، وَإِذَا رَوِينَا فِي الحَلَالِ وَالحَرَامِ وَالأَحكَامِ تَشَدَّدنَا فِي الرِّجَالِ»

١٢٨٦ - نا أَبُو خَازِمٍ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ الفَرَّاءُ بِلَفظِهِ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ الحُسَينِ الدَّقَّاقُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَغَوِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ خَلَّادٍ البَاهِلِيُّ قَالَ: أَتَيتُ يَحيَى مَرَّةً فَقَالَ لِي: أَينَ كُنتَ؟ فَقُلتُ: كُنتُ عِندَ ابنِ دَاوُدَ فَقَالَ: إِنِّي لَأُشفِقُ عَلَى يَحيَى مِن تركِ هَؤُلَاءِ الرِّجَالِ الَّذِينَ تَرَكَهُم فَبَكَى يَحيَى وَقَالَ: لَأَن يَكُونَ خَصمِي رَجُلٌ مِن عُرضِ النَّاسِ شَكَكتُ فِيهِ فَتَرَكتُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن يَكُونَ خَصمِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَيَقُولُ: بَلَغَكَ عَنِّي حَدِيثٌ سَبَقَ إِلَى قَلبِكَ أَنَّهُ وَهمٌ فَلِمَ حَدَّثت بِهِ؟

الِاقتِدَاءُ بِذَوِي السَنَنِ المُستَقِيمِ فِي ذِكرِ تَارِيخِ السَّمَاعِ القَدِيمِ لِلسَّمَاعِ

المُتَقَدِّمِ مَزِيَّةٌ عَلَى مَا تَأَخَّرَ عَنهُ لِأَنَّ المُتَأَخِّرَ يَكُونُ بِعَرَضِ الخَطَرِ وَعَدَمِ أَمَانِ الغَرَرِ لِكِبَرِ سِنِّ الرَّاوِي وَتَغَيُّرِ أَحوَالِهِ وَتَنَاقُصِ آلَاتِهِ وَاختِلَالِ حِفظِهِ وَبُعدِ ذِكرِهِ وَلَو سَلِمَ الرَّاوِي عِندَ كِبَرِ السِّنِّ وَتَنَاهِي العُمُرِ مِن دُخُولِ الوَهمِ عَلَيهِ فِي رِوَايَتِهِ لَكَانَ لِمَن تَقَدَّمَ سَمَاعُهُ مِنهُ الفَضِيلَةُ عَلَى مَن سَمِعَ مِنهُ فِي تِلكَ الحَالِ أَلَا تَرَى أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ مَسعُودٍ ذَكَرَ تَقَدُّمَ حِفظِهِ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ القُرآنَ عَلَى حِفظِ زَيدِ بنِ ثَابِتٍ مُفتَخِرًا بِذَلِكَ وَمُتَبَجِّحًا بِهِ.

١٢٨٧ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا الحَارِثُ بنُ أَبِي أُسَامَةَ، أنا المَدَائِنِيُّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ ابنُ مَسعُودٍ: «تُرِيدُونِي عَلَى قِرَاءَةِ زَيدٍ؟ قَرَأتُ مِن فِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سَبعِينَ سُورَةً وَإِنَّ زَيدًا لَيَختَلِفُ إِلَى الكُتَّابِ»

1288- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî] → Ebû İshak [es-Sebîî] → Hamr b. Mâlik” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes‘ûd] şöyle demiştir: “Bukleleri olan Zeyd b. Sâbit çocuklarla oynarken ben Allah Resûlü’nün ağzından 70 sure [dinleyip] okudum.”

1289- “Muhammed b. Ebi’l-Kâsım el-Ezrak → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → Muhammed b. Yunus → Ezher b. Sa‘d → İbn Avn → Uleyle [Rebî‘ b. Bedr] → Ebü’z-Zübeyr [el-Mekkî] → Câbir [b. Abdullah]” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Yeni doğan çocuk ağlar [da ölür] ise mirasçı olur ve namazı kılınır.”[1] Bir adam ona “Ebû Avn! Bu hadisi Uleyle [Rebî‘ b. Bedr] [ö. 178/794-5] bize de nakletti.” deyince İbn Avn “Kendisinden benim işitmemle senin işitmen arasında 40 sene var.” cevabını verdi.

1290- “Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Hüşeym [b. Beşîr] → Abbâd b. Râşid” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. [Vehb] Ebî Hayre [ö. 176/792-3] şöyle demiştir: “Bize Hasan 40 veya 50 sene önce Ebû Hüreyre’nin şöyle dediğini nakletti: ‘Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: Bir zaman gelecek insanlar faiz yiyecekler. Faizi yemeyene de tozu bulaşacak.’”[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Teferrüd etmesi sebebiyle hocasından nakletmesi hususunda râviye bir başkası ortak olmazsa semâ tarihini zikretmesi daha güzel olur ve Allah’ın kendisine özel kıldığı fazileti daha açıkça ortaya koymuş olur.

1291- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel]” [*tahvîl*] ve “İbn Rizk → İsmail b. Ali ve Ebû Bekir İbn Mâlik → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Süfyân [b. Uyeyne] şöyle demiştir: “Ona -yani Ebû İshak [es-Sebîî]’ye- bir hadisi sorunca o ‘Sıla [b. Züfer] [ö. 72/691-2] 70 yıl önce bana nakletti.’ cevabını verdi. O [Ebû İshak] da bana 70 sene önce bunu nakletmiştir.”

---

1 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 529; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 319; Ebû Dâvud, Cihâd 15; İbn Mâce, Ferâiz 17.

2 Ebû Dâvud, Büyû‘ 3; Nesâî Büyû‘ 2.

١٢٨٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَن خمرِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ: «لَقَد قَرَأتُ مِن فِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سَبعِينَ سُورَةً وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ لَهُ ذُؤابَتَانِ يَلعَبُ مَعَ الصِّبيَانِ»

١٢٨٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ نا أَزهَرُ بنُ سَعدٍ، نا ابنُ عَونٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُلَيلَةُ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «المَولُودُ إِذَا استَهَلَّ وُرِّثَ وَصُلِّيَ عَلَيهِ» فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا عَونٍ نَاهُ عُلَيلَةُ قَالَ: «بَينَ سَمَاعِي وَسَمَاعِكَ مِنهُ أَربَعُونَ سَنَةً»

١٢٩٠ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنُ خَمِيرُويه الهَرَوِيُّ أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، عَن هُشَيمٍ، أنا عَبَّادُ بنُ رَاشِدٍ، عَن سَعِيدِ بنِ أَبِي خَيرَةَ، قَالَ: نا الحَسَنُ، مُنذُ أَربَعِينَ سَنَةً أَو خَمسِينَ سَنَةً عَن أَبِي هُرَيرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَأتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَأكُلُونَ الرِّبَا، فَمَن لَم يَأكُلهُ مِنهُم نَالَهُ مِن غُبَارِهِ»

فَإِذَا لَم يُشَارِكِ الرَّاوِي غَيرَهُ فِي التَّحدِيثِ عَن شَيخِهِ لِتَفَرُّدِهِ بِهِ كَانَ ذِكرُهُ تَارِيخَ سَمَاعِهِ أَحسَنَ وَلِإِظهَارِ مَا خَصَّهُ اللهُ بِهِ مِن تِلكَ الفَضِيلَةِ أَبيَنَ.

١٢٩١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، وأنا ابنُ رِزقٍ، أَيضًا أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو بَكرِ بنُ مَالِكٍ قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، قَالَ: سَأَلتُهُ عَن حَدِيثٍ يَعنِي أَبَا إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي صِلَةُ، مُنذُ سَبعِينَ سَنَةً قَالَ سُفيَانُ: وَحَدَّثَنِي هُوَ هَذَا مِن سَبعِينَ سَنَةً.

1292- "İbnü'l-Fazl → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Süleyman el-Cu'fî [ö. 237/851-2 {?}] şöyle der: [Hicri] 172 senesinde bize Süfyân [b. Uyeyne] nakledip şöyle demiştir: "Bize Ebû İshak 70 sene evvel nakletmiş ve şöyle demiştir: bize Sıla b. Züfer 70 sene önce nakletmiş ve 'Abdullah'ın yanında oturuyordum…' demiştir."

16. Bir Hadis Nakledip Onu Önce Nâzil Olarak Sonra da Âlî Olarak İşittiğini Zikreden Kişi

1293- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî → Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ma'kil el-Meydânî -[hicri] 336 senesinde- → Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud et-Tayâlisî "Bize Şu'be, Verkâ [b. Ömer]'den [ö. 161-170/777-787 arası] nakletti. Daha sonra ben Verkâ ile karşılaştım ve o bana 'Sa'd b. Saîd → Ömer b. Saîd → Ömer b. Sâbit → Ebû Eyyûb [el-Ensârî]' isnâdıyla Allah Resûlü'nün (sav) 'Kim Ramazan orucunu tutar, sonra da Şevval'den ona altı gün eklerse, bütün sene oruç tutmuş gibidir.' buyurduğunu nakletti."[1]

1294- "Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf → Bişr b. Musa → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → -Zührî ile karşılaşmadan önce ilk olarak- Amr b. Dînâr → İbn Şihâb ez-Zührî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Evs b. el-Hadesân [ö. 92/710-1] şöyle demiştir: "100 dinarı değiştirmek için gelmiştim…" Süfyân şöyle demiştir: Zührî geldiğinde bu ifadeyi zikretmedi. Ben Zührî'nin şöyle dediğini işittim: Mâlik b. Evs b. el-Hadesân en-Nasrî, Ömer b. el-Hattâb'dan Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu işittiğini nakletmiştir: "Altını altınla [değiştirmek] peşin olmazsa ribadır. Buğdayı buğdayla [değiştirmek] peşin olmazsa ribadır. Arpayı arpayla [değiştirmek] peşin olmazsa ribadır. Kuru hurmayı kuru hurmayla [değiştirmek] peşin olmazsa ribadır."[2] Humeydî'nin naklettiğine göre Süfyân şöyle demiştir: "Bu, konu hakkında -yani sarf akdi- Hz. Peygamber'den nakledilmiş en sahih hadistir."

---

1 Müslim, Sıyâm 204.

2 Buhârî, Büyû' 54.

١٢٩٢ - أنا ابنُ الفَضلِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يَعقُوبُ، نا يَحيَى بنُ سُلَيمَانَ الجُعفِيُّ، نا سُفيَانُ، سَنَةَ ثِنتَينِ وَسَبعِينَ وَمِائَةٍ نا أَبُو إِسحَاقَ، مُنذُ سَبعِينَ سَنَةً قَالَ: نا صِلَةُ بنُ زُفَرٍ، مُنذُ سَبعِينَ سَنَةً قَالَ: «كُنتُ جَالِسًا عِندَ عَبدِ اللهِ»

مَن رَوَى حَدِيثًا ذَكَرَ أَنَّهُ سَمِعَهُ أَوَّلًا نَازِلًا وَآخِرًا عَالِيًا

١٢٩٣ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحِيرِيُّ أنا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ مَعقِلٍ المَيدَانِيُّ فِي سَنَةِ سِتٍّ وَثَلَاثِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ نا مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى هُوَ الذُّهلِيُّ نا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ نا شُعبَةُ عَن وَرقَاءَ فَلَقِيتُ وَرقَاءَ فَحَدَّثَنِي عَن سَعدِ بنِ سَعِيدٍ عَن عُمَرَ بنِ ثَابِتٍ عَن أَبِي أَيُّوبَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتبَعَهُ بِستٍّ مِن شَوَّالٍ كَانَ كَمَن صَامَ السَّنَةَ»

١٢٩٤ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا عَمرُو بنُ دِينَارٍ، أَوَّلًا قَبلَ أَن يَلقَى الزُّهرِيَّ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ الزُّهرِيِّ، عَن مَالِكِ بنِ أَوسِ بنِ الحَدَثَانِ، قَالَ: أَقبَلتُ بِمِائَةِ دِينَارٍ أَبغِي بِهَا صَرفًا وَسَاقَ الحَدِيثَ قَالَ سُفيَانُ: فَلَمَّا جَاءَ الزُّهرِيُّ لَم يَذكُر هَذَا الكَلَامَ وَسَمِعتُ الزُّهرِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَوسِ بنِ الحَدَثَانِ النَّصرِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ يَقُولُ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ، وَالبُرُّ بِالبُرِّ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمرُ بِالتَّمرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ» . قَالَ سُفيَانُ: «وَهَذَا أَصَحُّ حَدِيثٍ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا يَعنِي الصَّرفَ»

1295- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb eş-Şeybânî el-Hâfız → Muhammed b. Şâzân → Bişr b. el-Hakem → Süfyân [b. Uyeyne] → Yahyâ [b. Saîd el-Ensârî] → Dâvud [b. Ebî Hind]" isnâdıyla nakledildiğine göre -ki [Süfyân] "Ben sonradan Dâvud'la karşılaştım. O da bana Saîd b. el-Müseyyeb'in bunu söylediğini aktardı" der- Saîd şöyle demiştir: "[Helal olan bir şeyi kişi kendisine] haram [kılarsa] yemin [kefareti ödemesi gerekir] [*el-harâmu yemîn*]."

1296- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî → Muhammed b. el-Attâr → Süleyman b. Hallâd → Yunus b. Muhammed → Hammâd b. Zeyd → Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî] → Ebû Hâzim [Seleme b. Dînâr] → Sehl b. Sa'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Namazda bir durum meydana gelirse erkekler 'sübhanallah' desin, kadınlar da ellerini çırpsın."[1] Hammâd şöyle demiştir: "[Daha sonra] Ebû Hâzim'le karşılaştığımda bu hadisi bana nakletti ve [Ubeydullah'ın bana naklettiğinden] farklı hiçbir şey söylemedi."

1297- "Muhammed b. Ebî Ali el-Isfahânî → Muhammed b. İshak b. İbrahim el-Kâdî -Ehvâz'da- → Abdullah b. Zeydân → Muhammed b. el-Alâ → [Abdullah] b. İdris → A'meş → İbrahim [en-Nehaî] → Alkame [b. Kays]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: "'İman edip de imanlarına zulmü karıştırmayanlar…'[2] ayeti nâzil olunca bu Allah Resûlü'nün ashâbına zor geldi. Bunun üzerine Allah Resûlü 'Lokman'ın 'Şirk büyük bir zulümdür'[3] sözünü görmüyor musunuz?' buyurdu."[4] [Abdullah] b. İdris şöyle demiştir: "Bunu ilk önce bana babam "Ebân b. Tağlib → A'meş" tarikiyle nakletmişti. Sonra ben [doğrudan A'meş'ten] işittim."

1298- "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Ali b. el-Hasan el-Bâdâ → Ahmed b. Yusuf b. Hallâd el-Attâr → Muhammed b. Yunus b. Musa el-Basrî → Yahyâ b. Kesîr el-Anberî → Selm[5] b. Ca'fer → Hakem b. Ebân → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre -ki Muhammed b. Yunus şöyle demiştir: "Hadisi bize Yahyâ b. Kesîr'den beş sene sonra 'Yezîd b. Ebî Hakîm → Hakem b. Ebân → İkrime" isnâdıyla nakletti- İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Muhammed Rabbini görmüştür." [İkrime] şöyle der:

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, 495-6.
2 En'âm, 8/82.
3 Lokman, 31/13.
4 Buhârî, İman 22.
5 Acâc neşrinde (II, 129) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٢٩٥ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الشَّيبَانِيُّ الحَافِظُ نا مُحَمَّدُ بنُ شَاذَانَ، نا بِشرُ بنُ الحَكَمِ، نا سُفيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحيَى، عَن دَاوُدَ، عَن سَعِيدٍ، ثُمَّ لَقِيتُ دَاوُدَ فَحَدَّثَنِي عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ، قَالَ: «الحَرَامُ يَمِينٌ»

١٢٩٦ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَطَّارِ، نا سُلَيمَانُ بنُ خَلَّادٍ، نا يُونُسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ عُمَرَ، عَن أَبِي حَازِمٍ، عَن سَهلِ بنِ سَعدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا نَابَكُم شَيءٌ فِي صَلَاتِكُم فَليُسَبِّحِ الرِّجَالُ وَلتُصَفِّقِ النِّسَاءُ» قَالَ حَمَّادٌ لَقِيتُ أَبَا حَازِمٍ فَحَدَّثَنِي بِهِ فَلَم أُنكِر شَيئًا

١٢٩٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي عَلِيٍّ الأَصبَهَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَاضِي، بِالأَهوَازِ نا عَبدُ اللهِ بنُ زِيدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَلَاءِ، نا ابنُ إِدرِيسَ، أنا الأَعمَشُ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَت هَذِهِ الآيَةُ {الَّذِينَ آمَنُوا وَلَم يَلبِسُوا} [الأنعام: ٨٢] إِيمَانَهُم بِظُلمٍ شَقَّ ذَلِكَ عَلَى أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ: أَلَا تَرَونَ إِلَى قَولِ لُقمَانَ {إِنَّ الشِّركَ} [لقمان: ١٣] لَظُلمٌ عَظِيمٌ. قَالَ ابنُ إِدرِيسَ: حَدَّثَنِيهِ أَولًا أَبِي عَن أَبَانَ بنِ تَغلِبَ عَنِ الأَعمَشِ ثُمَّ سَمِعتُهُ

١٢٩٨ - أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الحَسَنِ البَادَا أنا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ بنِ خَلَّادٍ العَطَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ بنِ مُوسَى البَصرِيُّ، نا يَحيَى بنُ كَثِيرٍ العَنبَرِيُّ، نا سَلمُ بنُ جَعفَرٍ، عَنِ الحَكَمِ بنِ أَبَانَ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ: وَنَاهُ يَزِيدُ بنُ أَبِي حَكِيمٍ بَعدَمَا نَاهُ يَحيَى بنُ كَثِيرٍ بِخَمسِ سِنِينَ قَالَ: نا الحَكَمُ بنُ أَبَانَ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «رَأَى مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ» قَالَ:

“Ben İbn Abbas’a ‘Allah, ‘Onu gözler idrak edemez, o gözleri idrak eder’[1] buyurmuyor mu?’ dedim. O da ‘Sus, anasız kalasıca! Bu [ayette zikredilen] Allah’ın nuruyla tecelli ettiği zaman için geçerlidir. Onun nuruna hiçbir şey direnemez.’ karşılığını verdi.”

17. Naklettiği Hadisi Hocasından Israrla İstediğini Söyleyen Kişi

1299- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca‘fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]” isnâdıyla nakledildiğine göre Şu‘be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: “Talha b. Musarrif’e bu hadisi 20 defadan fazla sordum. Bir başkası olsa 30 defa derdi. O ‘Abdurrahman b. Avsece → Berâ b. Âzib’ isnâdıyla Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletti: ‘Kim bir gümüş [dirhem] veya deri bir kap ya da süt için koyunu [kardeşi faydalansın diye] geçici olarak ona verirse[2] bir can veya köle azat etmiş gibidir. Kim de 10 defa ‘*Lâ ilâhe illallah vahdehû lâ şerîke lehû, lehü’l-mülk ve lehü’l-hamd ve hüve alâ külli şey’in kadîr*’ derse bir can ya da köle azat etmiş sevabı alır.”[3]

1300- “Muhammed b. Ömer b. el-Kasım en-Nersî → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muhammed b. Yunus” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Abbâd b. Suheyb] el-Küleybî[4] [ö. 212/828] şöyle demiştir: “Vallahi ben Şu‘be’ye sordum. O da ‘Süfyân b. Saîd → Alkame b. Mersed → Süleyman b. Büreyde → babası” isnâdıyla Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Cibril bana imamlık yaptı…” Sonrasında namaz vakitleri konusundaki hadisi zikretti.[5]

1301- “Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ali b. İbrahim b. Seleme b. el-Kattân → Ebû Muhammed Ca‘fer b. Muhammed b. Şakir es-Sâiğ -[Kabîsa’dan hadisi nakletmesini] istedim- → Kabîsa [b. Ukbe] → Fıtr [b. Halîfe] → Atâ [b. Ebî Rebâh] → İbn Abbas” isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber “Hacamat yapan ve yaptıranın orucu bozulmuştur.” buyurmuştur.[6]

---

1 En‘âm, 8/103. Hz. Musa’nın Allah’ın tecellisi karşısında bayılmasından bahseden ayet bu bağlama daha uygun olsa gerektir (A‘râf, 7/143) [çevirenin notu].

2 Sahih bir rivayette geçtiği gibi *meniha*nın, yani geçici olarak vermenin aslı koyunla ilgilidir [çevirenin notu].

3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXX, 482.

4 Acâc neşrinde (II, 131) “el-Küleynî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

5 Ebû Dâvud, Salât 2.

6 Rivayeti bu lafızla İbn Abbas’tan Nesâî nakletmiştir (*es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 229).

فَقُلتُ لِابنِ عَبَّاسٍ: أَلَيسَ اللَّهُ يَقُولُ {لَا تُدرِكُهُ الأَبصَارُ وَهُوَ يُدرِكُ الأَبصَارَ} [الأنعام: ١٠٣] فقَالَ: «اسكُت لَا أُمَّ لَكَ إِنَّمَا ذَلِكَ إِذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ فَلَم يَقُم لِنُورِهِ شَيءٌ»

مَن رَوَى حَدِيثًا ذَكَرَ أَنَّهُ سَأَلَ شَيخَهُ عَنهُ حَتَّى حَدَّثَهُ بِهِ

١٢٩٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، قَالَ: سَأَلتُ طَلحَةَ بنَ مُصَرِّفٍ عَن هَذَا الحَدِيثِ، أَكثَرَ مِن عِشرِينَ مَرَّةً وَلَو كَانَ غَيرِي قَالَ ثَلَاثِينَ مَرَّةً قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ عَوسَجَةَ يُحَدِّثُ عَنِ البَرَّاءِ بنِ عَازِبٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَن مَنَحَ مَنِيحَةَ وَرِقٍ أَو قَالَ وَرِقًا أَو هَدَى زُقَاقًا أَو سَقَى لَبَنًا كَانَ لَهُ كَعَدلِ نَسَمَةٍ أَو رَقَبَةٍ وَمَن قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلكُ وَلَهُ الحَمدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ عَشرَ مَرَّاتٍ كَانَ لَهُ عَدلَ نَسَمَةٍ أَو رَقَبَةٍ.

١٣٠٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ القَاسِمِ النَّرسِيُّ أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا أَبُو بَكرٍ الكُلَيبِيُّ، قَالَ: أَنَا وَاللهِ، سَأَلتُ شُعبَةَ فَقَالَ: حَدَّثَنِي سُفيَانُ بنُ سَعِيدٍ، عَن عَلقَمَةَ بنِ مَرثَدٍ، عَن سُلَيمَانَ بنِ بُرَيدَةَ، عَن أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَمَّنِي جِبرِيلُ. . . حَدِيثَ المَوَاقِيتِ»

١٣٠١ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ القَزوِينِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَاكِرٍ الصَّائِغُ قَالَ حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ، وَأَنَا سَأَلتُهُ، نا فِطرٌ، عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَفطَرَ الحَاجِمُ وَالمَحجُومُ»

18. Rivayetinde Teferrüd Ettiği Bir Hadisi Nakledip O Hadisin Yalnızca Kendisinde Bulunduğunu Zikreden Kimse

1302- "Ahmed b. Osman b. Meyyâh b. Ahmed es-Sükkerî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muhammed b. Şeddâd Ebû Ya'lâ → Ebû Âmir [Abdülmelik b. Amr] el-Akadî → Hişâm [ed-Destüvâî] → Katâde [b. Diâme]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Size Allah Resûlü'nden işittiğim bir hadisi nakledeceğim ki onu benden sonra Allah Resûlü'nden duyan hiç kimse nakledemez. Allah Resûlü'nün 'İlmin yok olması, cehaletin ve zinanın yaygınlaşması, içki içilmesi, 50 kadına bir erkeğin bakacağı kadar erkeklerin azalıp kadınların çoğalması kıyamet alametlerindendir.' buyurduğunu işittim."[1]

19. Sorumluluğun Kendisinde Olmaması Şartıyla Hadis Nakleden Kimse

1303- "Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân el-Bezzâz[2] → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → İbn Huzeyme → Ebû Ca'fer Muhammed b. Sudrân → Ebü'l-Halil Bezî' [b. Hassân] -hadisin sorumluluğu ondadır- → A'meş → İbn[3] Seleme, yani Şakîk → İbn Mes'ûd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar öyle bir zamana varacaklar ki, orada mescitte halkalar hâlinde oturacaklar ancak gayeleri dünya olacak. Onlarla oturmayın. Allah onlardan müstağnidir."[4]

1304- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî[5] → Ali b. İbrahim el-Müstemlî → İbn Cehm → Ahmed b. Abde → Yusuf b. Hâlid → Yahyâ b. Ebî Üneyse -hadisin sorumluluğunu almayarak- → Zübeyd el-Yâmî → Abdurrahman b. Ebî Leylâ" insnâdıyla rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir: "Cuma namazı iki rekâttır, bayram namazı iki rekâttır, yolcunun namazı iki rekâttır. Bu peygamberinizin diliyle böyle kılınmıştır."

---

1 Buhârî, İlm 21.
2 Tahhân neşrinde (II, 98) "el-Bezzâr" şeklinde ise de kitaptaki diğer isnâdlar doğrusunun metindeki gibi olması gerektiğini gösterir [çevirenin notu].
3 Tahhân neşrinde (II, 98) "Ebû" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd*, s. 142.
5 Acâc neşrinde (II, 133) "el-Mültevî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

مَن رَوَى حَدِيثًا يَتَفَرَّدُ بِرِوَايَتِهِ فَذَكَرَ أَنَّهُ لَا يُوجَدُ إِلَّا عِندَهُ

١٣٠٢ - أنا أَحمَدُ بنُ عُثمَانَ بنِ مَيَّاحِ بنِ أَحمَدَ السُّكَّرِيُّ، أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ شَدَّادٍ أَبُو يَعلَى، نا أَبُو عَامِرٍ العَقَدِيُّ، نا هِشَامٌ، عَن قَتَادَةَ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: لَأُحَدِّثَنَّكُم حَدِيثًا سَمِعتُهُ مِن رَسُولِ اللهِ لَا يُحَدِّثُكُمُوهُ أَحَدٌ سَمِعَهُ مِن رَسُولِ اللهِ بَعدِي: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ مِن أَشرَاطِ السَّاعَةِ أَن يُرفَعَ العِلمُ وَيَظهَرَ الجَهلُ وَيَظهَرَ الزِّنَا وَيُشرَبَ الخَمرُ وَيَقِلَّ الرِّجَالُ وَتَكثُرَ النِّسَاءُ حَتَّى يَكُونَ فِي الخَمسِينَ امرَأَةً القَيِّمُ الوَاحِدُ»

مَن رَوَى حَدِيثًا اشتَرَطَ فِي رِوَايَتِهِ البَرَاءَةَ مِن عُهدَتِهِ

١٣٠٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ غَيلَانَ البَزَّازُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، أنا ابنُ خُزَيمَةَ، نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ صُدرَانَ نا بَزِيعٌ أَبُو الخَلِيلِ، مَعَ بَرَاءَتِي مِن عُهدَتِهِ نا الأَعمَشُ، عَن ابنِ سَلَمَةَ يَعنِي شَقِيقًا، عَنِ ابنِ مَسعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «سَيَأتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَقعُدُونَ فِي المَسَاجِدِ حِلَقًا حِلَقًا مُنَاهُمُ الدُّنيَا لَا تُجَالِسهُم لَيسَ لِلَّهِ فِيهِم حَاجَةٌ»

١٣٠٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أَقرَأَنَا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ المُستَمِلِي حَدَّثَنَا ابنُ جَهمٍ، حَدَّثَنَا أَحمَدُ بنُ عَبدَةَ، نا يُوسُفُ بنُ خَالِدٍ، نا يَحيَى بنُ أَبِي أُنَيسَةَ، مَعَ بَرَاءَتِي مِن عُهدَتِهِ عَن زُبَيدٍ اليَامِيِّ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي لَيلَى، أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ، قَالَ: «صَلَاةُ الجُمُعَةِ رَكعَتَانِ وَصَلَاةُ العِيدِ رَكعَتَانِ وَصَلَاةُ المُسَافِرِ رَكعَتَانِ فَرِيضَةً عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُم صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

20. Yalan Haberlerin Nakledilmesinin Haram Oluşu ve Bâtıl Hadislerin Nakledilmemesi Gerektiği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin uydurma haberleri ve bâtıl, mevzû hadisleri nakletmemesi gerekir. Böyle bir şeyi yapan kimse açık bir günaha girmiş olur ve Allah Resûlü'nün (sav) bildirdiği üzere yalancılar zümresine dâhil olur.

1305- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb → İbrahim b. Merzûk → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] ve Bişr b. Ömer → Şu'be [b. el-Haccâc] → Habîb b. Ebî Sâbit → Meymûn b. Ebî Şebîb → Mugîre b. Şu'be" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim yalan olduğu düşünülen bir hadisi benden naklederse, o yalancılardan birisidir."[1]

1306- "Muhammed b. Abdülaziz et-Tikekî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → İbrahim b. İshak el-Harbî → Muhammed b. es-Sabbâh → Ferec b. Fedâle → Abdullah b. Âmir → Süleyman b. Habîb el-Muhâribî → Abdülvâhid en-Nasrî → Vâsile [b. el-Eska']" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "İftiraların en büyüğü demediğim şeyin bana nispet edilmesidir."[2]

1307- "Ebü'l-Ferec Abdüsselam b. Abdülvehhâb el-Kureşî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî → Ebû Zür'a [Abdurrahman b. Amr] ed-Dımaşkî → Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi']" [*tahvîl*] ve "Süleyman [et-Taberânî] → Ahmed b. Abdülvehhâb → Ali b. Ayyâş el-Hımsî → Harîz b. Osman → Abdülvâhid b. Abdullah en-Nasrî → Vâsile b. el-Eska'" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İftiraların en büyüğü bir kişinin, kendini babası dışındaki birisine nispet etmesi veya rüyasında görmediği bir şeyi gördüğünü söylemesi ya da demediğim bir şeyi benim adıma uydurmasıdır."[3]

1308- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Muhammed b. Mahled → Muhammed b. Saîd b. Gâlib → İsmail b. Yahyâ et-Teymî → [Süfyân] es-Sevrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit şöyle demiştir: "Yalan bir şeyi nakleden kimse yalancıdır."

1 İbn Mâce, Mukaddime 5.
2 Yakın bir lafızla bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVIII, 190.
3 Buhârî, Menâkıb 4.

تَحرِيمُ رِوَايَةِ الأَخبَارِ الكَاذِبَةِ وَوُجُوبُ إِسقَاطِ الأَحَادِيثِ البَاطِلَةِ

يَجِبُ عَلَى المُحَدِّثِ أَن لَا يَروِيَ شَيئًا مِنَ الأَخبَارِ المَصنُوعَةِ وَالأَحَادِيثِ البَاطِلَةِ المَوضُوعَةِ فَمَن فَعَلَ ذَلِكَ بَاءَ بِالإِثمِ المُبِينِ وَدَخَلَ فِي جُملَةِ الكَذَّابِينَ كَمَا أَخبَرَ الرَّسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ

١٣٠٥ - فِيمَا أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ نا إِبرَاهِيمُ بنُ مَرزُوقٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، وَبِشرُ بنُ عُمَرَ، قَالَا: نا شُعبَةُ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَن مَيمُونِ بنِ أَبِي شَبِيبٍ، عَنِ المُغِيرَةِ بنِ شُعبَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَن رَوَى عَنِّي حَدِيثًا يَرَى أَنَّهُ كَذِب فَهُوَ أَحَدُ الكَاذِبِينَ»

١٣٠٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ التِّكَكِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الصَّبَّاحِ، نا فَرَجُ بنُ فَضَالَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَامِرٍ، عَن سُلَيمَانَ بنِ حَبِيبٍ المُحَارِبِيّ، عَن عَبدِ الوَاحِدِ النَّصرِيّ، عَن وَاثِلَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَفرَى الفِرَى أَن يُتَقَوَّلَ عَلَيَّ مَا لَم أَقُل»

١٣٠٧ - أنا أَبُو الفَرَجِ عَبدُ السَّلَامِ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ القُرَشِيُّ، بِأَصبَهَانَ أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيُّ، نا أَبُو زُرعَةَ الدِّمَشقِيُّ، نا أَبُو اليَمَانِ، قَالَ سُلَيمَانُ: ونا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ، نا عَلِيُّ بنُ عَيَّاشٍ الحِمصِيُّ، قَالَا: نا حَرِيزُ بنُ عُثمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الوَاحِدِ بنُ عَبدِ اللهِ النَّصرِيُّ، عَن وَاثِلَةَ بنِ الأَسقَعِ، قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِن أَعظَمِ الفِرَى أَن يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إِلَى غَيرِ أَبِيهِ أَو يُرِيَ عَينَهُ فِي المَنَامِ مَا لَم تَرَ أَو يَقُولُ عَلَيَّ مَا لَم أَقُل»

١٣٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدِ بنِ غَالِبٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ يَحيَى التَّيمِيُّ، عَنِ الثَّورِيِّ، قَالَ: قَالَ حَبِيبُ بنُ أَبِي ثَابِتٍ: «مَن رَوَى الكَذِبَ، فَهُوَ الكَذَّابُ»

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bir kimse mevzû bir hadisi ancak onu uyduranın durumunu açıklama, hadis nakledenin ne büyük bir günah işlediğine delil getirme, hayret ettirme ve ondan sakındırmak amacıyla nakledebilir. Bu, şahidin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulan ayıbının faş edilmesi ve onun durumunun gösterilmesi mesabesindedir.

21. Meşhur Hadisleri Nakletmenin Müstehap Oluşu ve Garib ve Münker Hadislerden Sakınma

1309- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Yusuf b. Ahmed b. Yusuf es-Saydalânî -Mekke'de- → Muhammed b. Amr b. Musa el-Ukaylî → Muhammed b. Amr b. Hâlid → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Züheyr [b. Muâviye]'yi İsa b. Yunus'a şöyle derken işitmiştir: "Kişi garîb hadisleri rivayet etmeyi terk etmelidir. Ben günde 100 rekât namaz kılan birisini tanıyordum. İnsanların onun hakkındaki kanaatinin olumsuz olması yalnızca garîb hadisler nakletmesi sebebiyledir." O kişinin Muallâ b. Hilal [ö. 171-180/787-797 arası] olduğunu düşünüyoruz.

1310- "Hasan b. Muhammed b. Ali el-Belhî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız -Buhara'da- → Ahmed b. Sehl b. Hamdûye → Sehl b. el-Mütevekkil → Muhammed b. Ömer et-Teymî -Basra'da ikamet eder-" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Enes şöyle demiştir: "İlmin en şerlisi garîb olan; en hayırlısı ise zahir olup insanların naklettiğidir."

1311- "Muhammed b. el-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan [b.] Ziyâd en-Nakkâş → Abdullah b. Mahmûd → Hibbân b. Musa" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Nadr b. Muhammed'i şöyle derken işitmiştir: "İlmin en faziletlisi meşhur olandır."

1312- "Kadı Ebû Muhammed Hasan b. el-Hüseyin b. Râmîn el-Esterâbâdî → Halef b. Muhammed b. İsmail el-Hayyâm -Buhara'da- → Ebû Abdurrahman b. Ebi'l-Leys → Abdurrahman b. Bişr b. el-Hakem" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdürrezzâk [b. Hemmâm]'ı şöyle derken işitmiştir: "Biz garîb hadisin hayırlı olduğunu zannediyorduk, fakat sonra gördük ki o şermiş."

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَمَن رَوَى حَدِيثًا مَوضُوعًا عَلَى سَبِيلِ البَيَانِ لِحَالِ وَاضِعِهِ وَالِاستِشهَادِ عَلَى عَظِيمِ مَا جَاءَ بِهِ وَالتَّعَجِيبِ مِنهُ وَالتَّنفِيرِ عَنهُ سَاغَ لَهُ ذَلِكَ وَكَانَ بِمَثَابَةِ إِظهَارِ جُرحِ الشَّاهِدِ فِي الحَاجَةِ إِلَى كَشفِهِ وَالإِبَانَةِ عَنهُ.

استِحبَابُ رِوَايَةِ المَشَاهِيرِ وَالصُّدُوفِ عَنِ الغَرَائِبِ وَالمَنَاكِيرِ

١٣٠٩ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا يُوسُفُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ الصَّيدَلَانِيُّ، بِمَكَّةَ نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ مُوسَى العُقَيلِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرِو بنِ خَالِدٍ، نا أَبِي قَالَ،: سَمِعتُ زُهَيرًا، يَقُولُ لِعِيسَى بنِ يُونُسَ: «يَنبَغِي لِلرَّجُلِ أَن يَدَعَ رِوَايَةَ غَرِيبِ الحَدِيثِ فَإِنِّي أَعرِفُ رَجُلًا كَانَ يُصَلِّي فِي يَومِهِ مِائَةَ رَكعَةٍ مَا أَفسَدَهُ عِندَ النَّاسِ إِلَّا رِوَايَةُ غَرِيبِ الحَدِيثِ. فَظَنَنَّاهُ يَعنِي مُعَلَّى بنَ هِلَالٍ»

١٣١٠ - أنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ البَلخِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ، بِبُخَارَى قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ سَهلِ بنِ حَمدُويَه، يَقُولُ: سَمِعتُ سَهلَ بنَ المُتَوَكِّلِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عُمَرَ التَّيمِيَّ، يَسكُنُ البَصرَةَ قَالَ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: «شَرُّ العِلمِ الغَرِيبُ وَخَيرُ العِلمِ الظَّاهِرُ الَّذِي قَد رَوَاهُ النَّاسُ»

١٣١١ - قَرَأنَا عَلَى مُحَمَّدِ بنِ القَاسِمِ الأَزرَقِ عَن مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشِ، قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ مَحمُودٍ، نا حِبَّانُ بنُ مُوسَى، قَالَ: سَمِعتُ النَّضرَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: «أَفضَلُ العِلمِ المَشهُورُ»

١٣١٢ - أنا القَاضِي أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ رَامِينَ الإِستِرَابَاذِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ خَلَفَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الخَيَّامَ، بِبُخَارَى يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ بنَ أَبِي اللَّيثِ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ بِشرِ بنِ الحَكَمِ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: «كُنَّا نَرَى أَنَّ غَرِيبَ الحَدِيثِ خَيرٌ فَإِذَا هُوَ شَرٌّ»

1313- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî → Ravh b. Ubâde → Ebû Avn -Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: Bu, Abdullah b. Avn b. Ertabân'dır-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "[Muhaddisler] toplandıkları zaman birisinin en iyi ya da kendisinde bulunan en güzel hadisini nakletmesini hoş karşılamıyorlardı."[1]

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir]: İbrahim "en iyi [*ahsen*]" ifadesiyle garîbi kastetmiştir. Zira garîb ve alışık olunmayan, meşhur ve bilinen hadise göre daha çok beğenilir [*yustahsenü*]. Ashâbü'l-hadîs münker hadisler için de bu ibareyi kullanmıştır. Bu sebeple Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle der:

1314- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Ca'fer → İbrahim b. Ahmed b. Bişrân es-Sayrafî → Abdullah b. Süleyman → Muhammed b. Osman b. Ebî Safvân es-Sekafî → Ümeyye b. Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be'ye "Niçin hadisleri güzel olan Abdülmelik b. Ebî Süleyman'dan nakletmiyorsun?" diye sorulunca o "Güzel olmasından dolayı terk ettim." karşılığını vermiştir.

22. İsnâd ve Metinlerinde İllet Bulunmayan Sahih ve Güzel Hadisleri Tercih Etme

1315- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdurrahman b. Muhammed b. Siyâh → Muhammed b. Abdullah b. Mus'ab ve Muhammed b. Yahyâ → Muhammed b. İsa el-Mukrî → İshak b. Beşîr er-Râzî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü'l-Mübârek şöyle demiştir: "Hadisin kalitesi isnâdının [Hz. Peygamber'e] yakın olmasıyla ilgili değildir. Hadisin güzelliği ricâlinin sahih olmasıyla ilgilidir."

1316- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Mahmud b. Gaylân → Şebâbe [b. Sevvâr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc]'ın yanında Evs b. Dam'ac zikredilmiş o da şöyle demiştir: "Zannederim onda şeytan tüyü var." Hadisinin sağlam olması sebebiyle [böyle demiştir].

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 561.

١٣١٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا عَبدُ المَلِكِ بنُ عَبدِ الحَمِيدِ الرَّقِّيُّ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، نا ابنُ عَونٍ، قَالَ أَبُو بَكرٍ وَهُوَ عَبدُ اللهِ بنُ عَونِ بنِ أَرطَبَانَ عَن إِبرَاهِيمَ، قَالَ: «كَانُوا يَكرَهُونَ إِذَا اجتَمَعُوا أَن يُخرِجَ الرَّجُلُ أَحسَنَ حَدِيثِهِ أَو أَحسَنَ مَا عِندَهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: عَنَى إِبرَاهِيمُ بِالأَحسَنِ الغَرِيبِ لِأَنَّ الغَرِيبَ غَيرَ المَألُوفِ يُستَحسَنُ أَكثَرَ مِنَ المَشهُورِ المَعرُوفِ وَأَصحَابِ الحَدِيثِ يُعَبِّرُونَ عَنِ المَنَاكِيرِ بِهَذِهِ العِبَارَةِ وَلِهَذَا قَالَ شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ.

١٣١٤ - فِيمَا أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ أنا إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ بِشرَانَ الصَّيرَفِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي صَفوَانَ الثَّقَفِيُّ، نا أُمَيَّةُ بنُ خَالِدٍ، قَالَ: قِيلَ لِشُعبَةَ: مَا لَكَ لَا تَروِي عَن عَبدِ المَلِكِ بنِ أَبِي سُلَيمَانَ وَهُوَ حَسَنُ الحَدِيثِ؟ فَقَالَ: مِن حُسنِهَا فَرَرتُ.

اختِيَارُ جِيَادِ الأَحَادِيثِ وَعُيُونِهَا الَّتِي لَا يَدخُلُ عَلَيهَا التَّعلِيلُ فِي أَسَانِيدِهَا وَلَا مُتُونِهَا

١٣١٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سِيَاهٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُصعَبٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ يَحيَى، قَالَا: نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى المُقرِئُ، نا إِسحَاقُ بنُ بَشِيرٍ الرَّازِيُّ، قَالَ: قَالَ ابنُ المُبَارَكِ: «لَيسَ جَودَةُ الحَدِيثِ فِي قُربِ الإِسنَادِ وَلَكِنَّ جَودَةَ الحَدِيثِ صِحَّةُ الرِّجَالِ»

١٣١٦ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا شَبَابَةُ، نا شُعبَةُ، وَذُكِرَ عِندَهُ أَوسُ بنُ ضَمعَجٍ فَقَالَ: «وَاللهِ مَا أُرَاهُ كَانَ إِلَّا شَيطَانًا يَعنِي لِجَودَةِ حَدِيثِهِ»

1317- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Ahmed b. Muhammed b. Şâzân et-Tüsterî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. Sellâm şöyle demiştir: "Abdullah b. Dâvud bize sahih bir hadis nakledeceğinde 'Bu hadis mücevher gibidir. Bozulmamıştır.' derdi."[1]

1318- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk[2] → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ali b. Abdullah [el-Medînî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ı şöyle derken işitmiştir: "A'meş sahih isnâdlı bir hadis nakledeceğinde yüzü neşeden parıldardı. Başka türlüsünü naklettiğinde ise [yüzünün ne hâlde olduğunu] Allah daha iyi bilir."

1319- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Saîd [el-Kattân] şöyle demiştir: "Hadis[in metnine] bakmayın. Hadisin isnâdına bakın. İsnâd sahihse [onu alın]. Ancak isnâd sahih değilse hadis sizi aldatmasın."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlletli bir hadis naklettiğinde râvinin hadisin illetini açıklaması güzel olur:

1320- "Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur et-Taberî → Muhammed b. el-Hüseyin er-Fârisî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim" [*tahvîl*], "Ebû Sa'd İsmail b. Ali b. el-Hüseyin es-Semmân -Rey'de lafzen nakletmiştir- → Ali b. Muhammed el-Mervezî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim" [*tahvîl*] ve "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ebû Zür'a Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali er-Râzî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî -Rey'de- → Abdülmelik b. Ebî Abdurrahman el-Mukrî → Abdurrahman b. el-Hakem b. Beşîr → babası" isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Amr b. Kays'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadisçi [*sâhibü'l-hadîs*] dirhemleri kontrol eden kişi gibi olmalıdır. Zira dirhemlerin sahte ve uydurma olanları olduğu gibi hadislerin de vardır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hayyân'a benzeyen Hibbân adı gibi isnâdda yazılış bakımından bir başkasıyla karıştırılmasından endişe edilen bir isim varsa râvinin isminin doğru tespiti için noktalamasını ve i'râbını zikretmesini hoş görürüm.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 316.

2 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Ahmed b. Muhammed b. Rizk" şeklinde kaydedilen ismin doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

١٣١٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَاذَانَ التُّستَرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ، قَالَ: كَانَ عَبدُ اللهِ بنُ دَاوُدَ إِذَا حَدَّثَنَا بِحَدِيثٍ، جَيِّدٍ قَالَ: «هَذَا الحَدِيثُ كَالجَوهَرِ هَذَا لَم يَتَغَيَّر»

١٣١٨ – أنا مُحَمَّدِ بنُ أَحمَدُ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ، قَالَ: «كَانَ الأَعمَشُ إِذَا جَاءَ بِإِسنَادٍ جَيِّدٍ تَهَلَّلَ وَجهُهُ وَإِذَا جَاءَ بِذَاكَ الآخَرِ فَاللَّهُ أَعلَمُ»

١٣١٩ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ: «لَا تَنظُرُوا إِلَى الحَدِيثِ وَلَكِنِ انظُرُوا إِلَى الإِسنَادِ فَإِن صَحَّ الإِسنَادُ وَإِلَّا فَلَا تَغتَرَّ بِالحَدِيثِ إِذَا لَم يَصِحَّ الإِسنَادُ»

وَيُستَحَبُّ لِلرَّاوِي إِن رَوَى حَدِيثًا مَعلُولًا أَن يُبَيِّنَ عِلَّتَهُ فَقَد.

١٣٢٠ - أنا هِبَةُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ مَنصُورٍ الطَّبَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الفَارِسِيُّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا أَبُو سَعدٍ إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ السَّمَّانُ لَفظًا بِالرَّيِّ قَالَ: قَرَأتُ عَلَى عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ المَرزِيِّ حَدَّثَكُم عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ وأنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ أنا أَبُو زُرعَةَ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بنِ عَلِيٍّ الرَّازِيُّ نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ بِالرَّيِّ نا عَبدُ المَلِكِ بنُ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ المُقرِئُ نا عَبدُ الرَّحمَنِ يَعنِي ابنَ الحَكَمِ بنَ بَشِيرٍ نا أَبِي قَالَ: سَمِعتُ عَمرَو بنَ قَيسٍ يَقُولُ: «يَنبَغِي لِصَاحِبِ الحَدِيثِ أَن يَكُونَ مِثلُ الَّذِي يَنتَقِدُ الدَّرَاهِمِ فَإِنَّ الدَّرَاهِمَ فِيهَا الزَّيفُ وَالبَهرَجُ وَكَذَلِكَ الحَدِيثُ»

وَإِذَا كَانَ فِي الإِسنَادِ اسمٌ يُشَاكِلُ غَيرَهُ فِي الصُّورَةِ كَحِبَّانَ المُشَابِهِ لِحيَانَ وَنَحوُ ذَلِكَ مِمَّا يُخشَى التِبَاسُهُ استَحبَبتُ لِلرَّاوِي أَن يَذكُرَ صُورَةَ اعجَامِهِ وَإِعرَابِهِ لِيُقَيَّدَ عَنهُ.

1321- “Muhammed b. el-Hüseyin[1] el-Kattân → İbn Dürüsteveyh → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne]” isnâdıyla nakledildiğine göre Humeyd b. Habbân b. Erbed el-Ca‘ferî [ö. ?] “Salim b. Abdullah Hacerülesved’i selamladığında” deyip eliyle nasıl yaptığını gösterdi. [Hadisi nakleden] Süfyân elini alnına koymuş ve “Habbân, ha ve ba harflerinin fethasıyla okunur.” demiştir.

23. Her Zikredildiğinde Hz. Peygamber’e Salât Etmek, Sahâbeye de Rahmet Dilemek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müstemlî isnâdda Hz. Peygamber’in [isminin] bulunduğu kısma geldiğinde, sesinin yükselterek ona salât etmesi güzel olur. Hz. Peygamber’in isminin geçtiği her hadiste böyle yapar.

1322- “Ebû İshak İbrahim b. Mahled b. Ca‘fer el-Muaddel → Ebû Ömer Hamza b. Kâsım b. Abdülaziz el-Hâşimî -imla ile- → Muhammed b. İshak es-Sâgânî → Hâlid b. Mahled el-Katavânî → Musa b. Ya‘kûb ez-Zem‘î → Abdullah b. Keysân → Abdullah b. Şeddâd → babası [Şeddâd b. el-Hâd] → Abdullah b. Mes‘ûd” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Bana en yakın olanlar bana en çok salât edenlerdir.”[2]

1323- “Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Gaylân → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → Muhammed b. el-Hasan el-Hemedânî → Muhammed b. Ubeyd el-Hemedânî → Ebû Nuaym Abdurrahman b. Hâni en-Nehaî → Ebû Mâlik [Abdülmelik b. Ebi’l-Hüseyin] en-Nehaî → Âsım b. Ubeydullah → Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir → Hz. Âişe” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim bana salât ederse salât ettiği sürece melekler de ona salât eder. [Bu durumda] isteyen çok, isteyen az salât etsin.”[3]

1324- “Ali b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Harcânî -bana yazdığı mektubunda- → Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Mekkî el-Cürcânî → Muhammed b. Yusuf el-Firebrî → Ali b. Haşrem” isnâdıyla nakledildiğine göre Fazl b. Musa bir adama “Künyen nedir?” diye sormuş, o da “Ebû Muhammed sallallahu aleyh” demiştir. Bunun üzerine o “Yazıklar olsun, Hz. Peygamber’e yanlış bir yerde salat getirdin.” demiştir.

---

1 Tahhân neşrinde (II, 102) “el-Hasan” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tirmizî, Vitr 23.
3 İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât 25.

١٣٢١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا ابنُ دُرُستُويه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيدُ بنُ حَبَّانَ بنِ أَزبَدَ الجعفَرِيُّ، قَالَ: رَأَيتُ سَالِمَ بنَ عَبدِ اللهِ إِذَا استَلَمَ الحَجرَ قَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ وَوَضَعَ سُفيَانُ يَدَهُ عَلَى جَبهَتِهِ، وَقَالَ: «حَبَّانُ بِفَتحِ الحَاءِ وَالبَاءِ»

الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كُلَّمَا ذُكِرَ وَالتَّرَحُّمُ عَلَى الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللهُ عَنهُم

إِذَا انتَهَى المُستَملِي فِي الإِسنَادِ إِلَى ذِكرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ استُحِبَّ لَهُ الصَّلَاةَ عَلَيهِ رَافِعًا صَوتَهُ بِذَلِكَ وَهَكَذَا يَفعَلُ فِي كُلِّ حَدِيثٍ عَادَ فِيهِ ذِكرُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ

١٣٢٢ - أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جعفَرٍ المُعَدَّلُ نا أَبُو عُمَرَ حَمزَةُ بنُ القَاسِمِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَاشِمِيُّ إِملَاءً نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّاغَانِيُّ، نا خَالِدُ بنُ مَخلَدٍ القَطَوَانِيُّ، نا مُوسَى بنُ يَعقُوبَ الزَّمعِيُّ، أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ كَيسَانَ، أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ شَدَّادٍ، عَن أَبِيهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَولَى النَّاسِ بِي أَكثَرُهُم عَلَيَّ صَلَاةً»

١٣٢٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ غَيلَانَ، أنا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الهَمذَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدٍ الهَمَذَانِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ هَانِئٍ أَبُو نُعَيمٍ النَّخَعِيُّ، نا أَبُو مَالِكٍ يَعنِي النَّخَعِيَّ، عَن عَاصِمِ بنِ عُبَيدِ اللهِ، عَنِ القَاسِمِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي بَكرٍ، عَن عَائِشَةَ، قَالَت: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَن صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّت عَلَيهِ المَلَائِكَةُ مَا صَلَّى عَلَيَّ فَليُكثِر عَبدٌ أَو لِيَقِل: صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

١٣٢٤ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ الخَرجَانِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ نا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَكِّيٍّ الجُرجَانِيُّ قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يُوسُفَ الفَرَبرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ مُوسَى، قَالَ لِرَجُلٍ: «مَا كُنيَتُكَ؟» قَالَ: أَبُو مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «وَيحَكَ، وَضَعتَ الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ فِي غَيرِ مَوضِعِهَا»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] [Müstemlî], bir sahâbînin adını zikrettiğinde "rıdvânullahi aleyh" der. Bu konuya delil olan rivayetler şunlardır:

1325- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Yusuf b. Muhammed b. el-Hakem Ebû Ali el-Hayyât → Muhammed b. Hâlid el-Huttelî → Kesîr b. Hişâm el-Kilâbî → Ca'fer b. Bürkân → Muhammed b. Sûka → Muhammed b. el-Münkedir" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Biz Hz. Peygamber'in yanındaydık. O, Ebû Bekir'e dönüp 'Ebû Bekir! Allah sana en büyük rıza makamını lütfetmiştir' buyurdu."[1]

1326- "Abdurrahman b. Ubeydullah b. Muhammed el-Harbî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Ebû Amr Feyz b. Vesîk es-Sekafî → Amr b. Ebî Halife → Ebû Bedr [Beşşâr b. el-Hakem] → Sâbit el-Bünânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Biz Allah Resûlü ile birlikte oturuyorduk. Allah Resûlü kalkınca bir çocuk da kalktı. Nalınlarını alıp ona verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü 'Rabbinin rızasını istedin, Allah da senden razı oldu.' buyurdu. [Sonra bu çocuk] şehit oldu."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İbn Abbas şöyle demiştir: "Salâtın Hz. Peygamber dışında hiç kimseye getirilmesi istenemez."

1327- "Ebü'l-Hasan Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb → Ali b. Abdülaziz → Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] → Süfyân [b. Uyeyne][3] → Osman b. Hakîm → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Kimseden Hz. Peygamber dışında herhangi birine salât getirmesi istenemez."

1328- "Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Harun el-Muaddel -Nehrevan'da- → Ebû Ca'fer Muhammed b. Yahyâ b. Ömer b. Ali b. Harb et-Tâî → Ali b. Harb → Süfyân b. Uyeyne → Osman b. Hakîm → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas Hz. Peygamber dışında bir başkasına salât getirmeyi kerih görmüştür.

---

1 Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 78. Zehebî rivayetin uydurma olduğu kanaatindedir.

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

3 Bu tasrih bir sonraki isnâddan hareketle yapılmışsa da İbn Uyeyne'nin Osman b. Hakîm'den rivayeti tespit edilememiştir. Bundan dolayı her iki isnâddaki Süfyânların es-Sevrî olması ihtimali akla gelmekle birlikte Ali b. Harb de Sevrî'ye erişememiş biri olup İbn Uyeyne'den nakilleri vardır [çevirenin notu].

وَإِذَا انتَهَى إِلَى ذِكرِ بَعضِ الصَّحَابَةِ قَالَ: رِضوَانُ اللهِ عَلَيهِ وَالأَصلُ فِي ذَلِكَ.

١٣٢٥ - مَا أَخبَرَنَا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ كَامِلٍ القَاضِي، نا يُوسُفُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَكَمِ أَبُو عَلِيّ الخَيَّاطُ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَالِدٍ الخُتَّلِي، نا كَثِيرُ بنُ هِشَامٍ الكِلَابِيُّ، عَن جعفَرِ بنِ بُرقَانَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ سُوقَةَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا عِندَ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَالتَفَتَ إِلَى أَبِي بَكرٍ فَقَالَ: «يَا أَبَا بَكرٍ أَعطَاكَ اللهُ الرِّضوَانَ الأَكبَرَ»

١٣٢٦ - أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحَربِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى يَعنِي الحُلوَانِيَّ، نا أَبُو عَمرٍو فَيضُ بنُ وَثِيقٍ الثَّقَفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بنُ أَبِي خَلِيفَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَدرٍ، قَالَ: سَمِعتُ ثَابِتًا البُنَانِيَّ، يُحَدِّثُ عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ فَقَامَ غُلَامٌ فَأَخَذَ نَعلَهُ فَنَاوَلَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَرَدتَ رِضَا رَبِّكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنكَ» قَالَ: فَاستُشهِدَ.

وَكَانَ ابنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: لَا تَنبَغِي الصَّلَاةُ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

١٣٢٧ - أنا بِذَلِكَ أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جَعفَرٍ الإِمَامُ بِأَصبَهَانَ نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا سُفيَانُ، عَن عُثمَانَ بنِ حَكِيمٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَا تَنبَغِي الصَّلَاةُ مِن أَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

١٣٢٨ - وأنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ هَارُونَ المُعَدَّلُ بِالنَّهرَوَانِ نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى بنِ عُمَرَ عَلِيُّ بنُ حَربٍ الطَّائِيُّ نا عَلِيُّ بنُ حَربٍ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، عَن عُثمَانَ بنِ حَكِيمٍ، عَن عِكرِمَةَ: «أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ كَرِهَ أَن يُصَلِّيَ أَحَدٌ عَلَى غَيرِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hâlbuki Allah Resûlü'nün (sav) "Allah'ım, Ebû Evfâ ailesine salât et." buyurduğu sabittir. Câbir b. Abdullah'ın eşi de Allah Resûlü'ne "Bana ve eşime salât et." demiştir.

1329- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Amr b. Mürre" isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdullah] b. Ebî Evfâ [ö. 86/705] şöyle demiştir: "Allah Resûlü'ne bir aile sadaka getirdiğinde onlara salât ederdi. Babam da bir sadaka getirmişti ve o 'Allah'ım Ebû Evfâ ailesine salât et.' buyurmuştu."[1]

1330- "Kadı Ebû Ömer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Muhammed b. İsa → Ebû Avâne [Vaddâh b. Abdullah] → Esved b. Kays → Nübeyh [b. Abdullah] el-Anezî" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Bir kadın Hz. Peygamber'e 'Bana ve eşime salât et' demiş, Hz. Peygamber de 'Allah sana ve eşine salât etsin' buyurmuştu."[2]

1331- "Ahmed b. Muhammed el-Atîkî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ebû Hâmid Muhammed b. Harun el-Hadramî → Ya'kûb b. İbrahim ed-Devrakî → Süfyân b. Uyeyne → Ca'fer b. Muhammed [es-Sâdık] → babası [Muhammed el-Bâkır]" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Ali, Ömer b. el-Hattâb kefenlenmişken ona 'Allah sana salât etsin' deyip dua etmiş ve 'İnsanlardan onun dışında amel defteriyle [*sahîfetihî*] Allah'a varmayı isteyeceğim herhangi birini göremiyorum.' demiştir." Süfyân şöyle demiştir: "Ca'fer b. Muhammed'e 'Hz. Peygamber dışında birine salât getirilmeyeceği söylenmiyor mu?' diye sorulunca, o 'Ben böyle işittim.' cevabını vermiştir."

1332- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim el-Fakîh → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Şeybe el-Bezzâz → Ziyâd b. Eyyûb → Ya'lâ b. Ubeyd et-Tanâfisî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hâlid [Süleyman b. Hayyân] el-Ahmer şöyle demiştir: "Abdullah b. el-Hasan'a [ö. 145/762] Ebû Bekir ve Ömer'i sordum. O da 'Allah ikisine de salât etsin, ikisine salât etmeyene de salât etmesin.' karşılığını verdi."

1 İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 197.
2 Ebû Dâvud, Salât 363.

وَقد ثَبَتَ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوفَى» وَقَالَتِ امرَأَةُ جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ لِرَسُولِ اللهِ: صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوجِي.

١٣٢٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرٍ، نا يُونُس بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ، سَمِعَ ابنَ أَبِي أَوفَى، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ أَهلُ بَيتٍ بِصَدَقَةٍ صَلَّى عَلَيهِم فَتَصَدَّقَ أَبِي بِصَدَقَةٍ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوفَى»

١٣٣٠ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى، نا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الأَسوَدِ بنِ قَيسٍ، عَن نُبيحٍ العَنزِيّ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، أَنَّ امرَأَةً قَالَت لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوجِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «صَلَّى اللَّهُ عَلَيكِ وَعَلَى زَوجِكِ»

١٣٣١ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ العَتِيقِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَبُو حَامِدٍ مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ الحَضرَمِيُّ نا يَعقُوبُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ، عَن جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ لِعُمَرَ بنَ الخَطَّابِ وَهُوَ مُسَجًّى: صَلَّى اللَّهُ عَلَيكَ وَدَعَا لَهُ، وَقَالَ: مَا أَجِدُ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيَّ أَن أَلقَى اللَّهَ بِصَحِيفَتِهِ مِن هَذَا قَالَ سُفيَانُ قِيلَ لِجَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ أَلَيسَ قِيلَ لَا يُصَلَّى عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «هَكَذَا سَمِعتُ»

١٣٣٢ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ الفَقِيهُ أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَيبَةَ البَزَّازُ نا زِيَادُ بنُ أَيُّوبَ، نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ الطَّنَافِسِيُّ، نا أَبُو خَالِدٍ الأَحمَرُ، قَالَ: سَأَلتُ عَبدَ اللهِ بنَ حَسَنٍ عَن أَبِي بَكرٍ وَعُمَرَ، فَقَالَ: «صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِمَا وَلَا صَلَّى عَلَى مَن لَم يُصَلِّ عَلَيهِمَا»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah'ın salâtı, rızası ve rahmeti aynı anlamdadır. Bu durum böyle olsa da biz sahâbî için "radiyallahu anh" denilmesini, yüceltmek ve tazim etmek için de Hz. Peygamber için "sallallahu aleyi ve sellem" denilmesini hoş görmekteyiz.

1333- "Ebû Ali Hasan b. Ali b. Muhammed el-Vahşî → Abdurrahman b. Ömer et-Tücîbî -Mısır'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Fazl Abbas b. Rehb b. Osman es-Sayyâd [ö. ?] şöyle demiştir: "Kendisine [hadis] okunurken Rebî' b. Süleyman'ı işittim. Ona 'Size Şâfiî'nin naklettiğine göre' [denilip hadis okunuyordu]. Okuyan kişi hata edip [sahâbî ismi zikredilen yerde] 'radıyallahu anh' demedi. Bunun üzerine Rebî' 'Radıyallahu anh denilmedikçe tek bir harf bile yok!' dedi." Ebü'l-Fazl şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün adının geçtiği hadiste 'Sallallahu aleyhi ve sellem', ashâbından birinin isminin geçtiğinde ise 'radiyallahu anh' denilmesi gerekir."

24. İmla Esnasında Herkes İçin Rivayeti Uygun Görülen Şeylerin ve Şüphe Oluşması Çekincesiyle Uygun Görülmeyen Şeylerin Açıklaması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] [Muhaddisin] ilim ve dinî hususların temellerine dair, farklı görüşlerin ve inanışların sıhhati hakkında deliller içeren hadisleri imla etmesi gerekir. Çünkü bunlar şeriatın temeli ve direği, her tür dinî teklifin aslı ve dayanağıdır.

1334- "Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Ürmevî -Nişabur'da- → Abdullah b. Ahmed el-Fakîh -Nesâ'da imla ile- → Hasan b. Süfyân → Ümeyye b. Bistâm → Yezîd b. Zürey' → Ravh b. el-Kâsım → İsmail b. Ümeyye → Yahyâ b. Abdullah b. Sayfî → Ebû Ma'bed [Nâfiz]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Resûlü, Muâz [b. Cebel]'i Yemen'e gönderirken şöyle buyurmuştur: 'Sen kitap ehli bir topluluğa gidiyorsun. Onları davet ettiğin ilk şey Allah'a kulluk olsun. Allah'ı tanıdıktan sonra Allah'ın onlara gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Bunu yaptıktan sonra Allah'ın onların mallarından alınıp fakirlere verilecek zekâtı farz kıldığını haber ver. İtaat ederlerse [zekâtı] onlardan al ancak alırken insanların en güzel mallarını almaktan da kaçın.'"[1]

1 Buhârî, Zekât 40.

وَالصَّلَاةُ وَالرِّضوَانُ وَالرَّحمَةُ مِنَ اللهِ بِمَعنًى وَاحِدٍ إِلَّا أَنَّهَا وَإِن كَانَت كَذَلِكَ فَإِنَّا نَستَحِبُّ أَن يُقَالَ لِلصَّحَابِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ وَلِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَشرِيفًا لَهُ وَتَعظِيمًا.

١٣٣٣ - حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الوَخشِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ عُمَرَ التُّجِيبِيَّ، بِمِصرَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا الفَضلِ العَبَّاسَ بنَ رَهبِ بنِ عُثمَانَ الصَّيَّادَ، وَيَقُولُ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، وَهُوَ يَقرَأُ عَلَيهِ حَدَّثَكُم الشَّافِعِيُّ، فَغَلَطَ القَارِئُ فَلَم يَقُل رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ فَقَالَ الرَّبِيعُ: «وَلَا حَرفٌ حَتَّى يُقَالُ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ» قَالَ أَبُو الفَضلِ: فَيَنبَغِي أَن لَا يَمُرَّ حَدِيثٌ فِيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا قِيلَ: صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَلَا يُذكَرَ أَحَدٌ مِن أَصحَابِهِ إِلَّا قِيلَ رَضِيَ اللَّهُ عَنهُ.

ذِكرُ مَا يُستَحَبُّ فِي الإِملَاءِ رِوَايَتَهُ لِكَافَّةِ النَّاسِ وَمَا يُكرَهُ مِن ذَلِكَ خَوفَ دُخُولِ الشُّبهَةِ فِيهِ وَالإِلبَاسُ

يَنبَغِي أَن يُمَلَّى مِنَ الأَحَادِيثِ مَا تَعَلَّقَ بِأُصُولِ المَعَارِفِ وَالدِّيَانَاتِ وَتَضَمَّنَ الدَّلَائِلَ عَلَى صِحَّةِ المَذَاهِبِ وَالِاعتِقَادَاتِ إِذ كَانَ ذَلِكَ أُسَّ الشَّرعِ وَدُعَامَتَهُ وَأَصلَ كُلِّ نَوعٍ مِنَ التَّكلِيفِ وَقَاعِدَتِهِ.

١٣٣٤ - وَقَد أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَرمَوِيُّ بِنَيسَابُورَ أنا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ الفَقِيهُ بِنَسَا إِملَاءً نا الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا أُمَيَّةُ بنُ بِسطَامٍ، نا يَزِيدُ بنُ زُرَيعٍ، نا رَوحُ بنُ القَاسِمِ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ أُمَيَّةَ، عَن يَحيَى بنِ عَبدِ اللهِ بنِ صَيفِيٍّ، عَن أَبِي مَعبَدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى اليَمَنِ قَالَ: «إِنَّكَ تَقدُمُ عَلَى قَومٍ أَهلِ كِتَابٍ فَلَيَكُن أَوَّلُ مَا تَدعُوهُم إِلَيهِ عِبَادَةَ اللهِ فَإِذَا عَرَفُوا اللَّهَ فَأَخبِرهُم أَنَّ اللهَ فَرَضَ عَلَيهِم خَمسَ صَلَوَاتٍ فِي يَومِهِم وَلَيلَتِهِم فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَأَخبِرهُم أَنَّ اللَّهَ قَد فَرَضَ عَلَيهِم زَكَاةً تُؤخَذُ مِن أَموَالِهِم فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِم فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا فَخُذ مِنهُم وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَموَالِ النَّاسِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin, imlalarında avamın aklının almayacağı şeyleri rivayetten kaçınması gerekir. Zira onların hata ve vehme düşmelerinden, Allah'ı yaratılmışlara benzetmelerinden ve ona müstahil vasıfları atfetmelerinden emin olunamaz. Bunlar zahirî anlamı teşbih ve tecsimi, ezelî ve kadim olana organ ve uzuv nispet etmeyi çağrıştıran hadislerdir. [Bu konudaki] hadisler sahih olup farklı tevil yolları ve vecihleri de olsa bunların anlamlarını bilmeyen kimselerin sapıtmasından çekinerek yalnızca ehli için nakledilmelidirler. [Zira bu cahil kimseler ilgili hadisleri] zahirî anlamına hamledebilir veya garipseyerek reddedip onları nakleden ve rivayet edenleri yalanlayabilirler.

1335- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû İshak İbrahim b. Abdullah b. Ali el-Ezdî el-Kûfî → Ahmed b. Hâzim b. Ebî Garze[1] → Ubeydullah b. Musa → Maʻrûf b. Harrabûz → Ebü't-Tufeyl [Âmir b. Vâsile]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hz. Ali'yi şöyle derken işitmiştir: "İnsanlar! Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını mı istiyorsunuz! İnsanlara alışık oldukları [*bi-mâ yaʻrifûn*] şeyleri nakledin, garipseyecekleri [*yünkirûn*] şeyleri nakletmeyin."

1336- "Kadı Ebû Muhammed Hasan b. el-Hüseyin b. Râmîn[2] el-Esterbâdî → Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî -Cürcân'da- → Ebü'l-Hasan[3] Ahmed b. el-Hasan es-Sûfî → Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe → Ali b. Hafs el-Medâînî → Şuʻbe [b. el-Haccâc] → Hubeyb b. Abdurrahman → Hafs b. Âsım → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişiye yalan olarak her duyduğunu nakletmesi yeter."[4]

1337- "Muhammed b. Abdülaziz et-Tikekî → Ahmed b. Caʻfer b. Hamdân → İbrahim el-Harbî → Ali [b. el-Caʻd]" [*tahvîl*] ve "Hamza b. Muhammed ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → Ali b. el-Caʻd → Şuʻbe [b. el-Haccâc] → İbrahim el-Hecerî → Ebü'l-Ahvas [Avf b. Mâlik]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mesʻûd] şöyle demiştir: "Kişiye günah olarak her duyduğunu nakletmesi yeter."

1 İsim Acâc (II, 147) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 233) neşirlerinden alınmıştır [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (II, 147) "Zâmîn" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Bu zatın bilinen künyesi Ebû Abdullah'tır [çevirenin notu].
4 Ebû Dâvud, Edeb 88.

وَيَتَجَنَّبُ المُحَدِّثُ فِي أَمَالِيهِ رِوَايَةِ مَا لَا تَحتَمِلُهُ عُقُولُ العَوَامِّ لِمَا لَا يُؤمَنُ عَلَيهِم فِيهِ مِن دُخُولِ الخَطَأِ وَالأَوهَامِ وَأَن يُشَبِّهُوا اللَّهَ تَعَالَى بِخَلقِهِ وَيُلحِقُوا بِهِ مَا يَستَحِيلُ فِي وَصفِهِ وَذَلِكَ نَحوُ أَحَادِيثِ الصِّفَاتِ الَّتِي ظَاهِرُهَا يَقتَضِي التَّشبِيهَ وَالتَّجسِيمَ وَإِثبَاتَ الجَوَارِحِ وَالأَعضَاءِ لِلأَزَلِيِّ القَدِيمِ وَإِن كَانَتِ الأَحَادِيثُ صِحَاحًا وَلَهَا فِي التَّأوِيلِ طُرُقٌ وَوُجُوهٌ إِلَّا أَنَّ مِنَ حَقِّهَا أَن لَا تُروَى إِلَّا لِأَهلِهَا خَوفًا مِن أَن يُضَلَّ بِهَا مَن جَهِلَ مَعَانِيَهَا فَيَحمِلُهَا عَلَى ظَاهِرِهَا أَو يَستَنكِرُهَا فَيَرُدَّهَا وَيُكَذِّبُ رِوَاتِهَا وَنَقَلَتَهَا.

١٣٣٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَلِيٍّ الأَزدِيُّ الكُوفِيُّ نا أَحمَدُ بنُ حَازِمِ بنِ أَبِي غَرزَةَ، نا عُبَيدُ اللهِ يَعنِي ابنَ مُوسَى، عَن مَعرُوفِ بنِ خَرَّبُوذَ، عَن أَبِي الطُّفَيلِ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيًّا، يَقُولُ: «أَيُّهَا النَّاسُ تُحِبُّونَ أَن يُكَذَّبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعرِفُونَ وَدَعُوا مَا يُنكِرُونَ»

١٣٣٦ - أنا القَاضِي أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ رَامِينَ الإِستِرَبَاذِيُّ، نا أَبُو أَحمَدَ عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الجُرجَانِيُّ، بِهَا نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ أَبُو الحَسَنِ الصُّوفِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي شَيبَةَ، نا عَلِيُّ بنُ حَفصٍ المَدَائِنِيُّ، نا شُعبَةُ، عَن خُبَيبِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن حَفصِ بنِ عَاصِمٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «كَفَى بِالمَرءِ كَذِبًا أَن يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ»

١٣٣٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ التِّكَكِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ، نا عَلِيٌّ، وأنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الجَعدِ، أنا شُعبَةُ، عَن إِبرَاهِيمَ الهَجَرِيِّ، عَن أَبِي الأَحوَصِ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: «كَفَى بِالمَرءِ كَذِبًا أَن يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ»

1338- “Ali b. Muhammed b.[1] Abdullah el-Muaddel → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma‘mer [b. Râşid] → Zührî → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Mes‘ûd şöyle demiştir: “Kişi bir hadis naklettiğinde o hadisi kavrayamayacak birisi işitebilir ve onun için bir fitne olabilir.”

1339- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî” [*tahvîl*], “Hasan b. Ebî Bekir → Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hakem el-Vâsıtî” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. el-Ferec el-Bezzâz → Ebû Bekir İbn Mâlik → *Abdullah b. Ahmed b. Hanbel* → babası → Affân [b. Müslim] → Hammâd b. Zeyd” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: “İnsanlara bilmediği şeyleri nakletmeyin. [Böyle yaparsanız] onlara zarar verirsiniz.”

1340- “Ahmed b. Ebî Ca‘fer el-Katîî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → babası [Ebû Hâtim er-Râzî] → Ahmed b. Hâlid el-Hallâl” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şâfiî’yi şöyle derken işitmiştir: “Mâlik b. Enes’e ‘İbn Uyeyne’nin Zührî’den naklettiği bazı şeyler sende yok.’ denilince Mâlik ‘Ben her işittiğim hadisi insanlara naklediyor muyum? Böyle yaparsam insanları saptırmak istemiş olurum.’ karşılığını verdi.”

1341- “Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdı- → Ebü’l-Meymûn [Abdurrahman b. Râşid] el-Becelî → Ebû Zür‘a Abdurrahman b. Amr → Muhammed b. Ebî Üsâme → Damre [b. Rebîa]” isnâdıyla nakledildiğine göre Recâ b. Ebî Seleme [ö. 161/777-8] şöyle demiştir: “Mekhûl’ün yanında ilim ehlinden birinden bahsedildi. O ‘Adam mı? Her işittiğine nakleden kişi adam mıdır?’ dedi.”

1342- “Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Mehdî → Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî -imla ile- → Fazl b. Sehl A‘rec- → Ali b. Abdullah [el-Medînî] → Eyyûb b. el-Mütevekkil” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: “Her gördüğü kişiden ve her işittiği şeyi nakleden kimse [hadiste] imam olamaz.”

---

1 Tahhân neşrinde “Muhammed b.” kısmı düşmüştür [çevirenin notu].

١٣٣٨ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ عُتبَةَ، قَالَ: قَالَ ابنُ مَسعُودٍ: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيُحَدِّثُ بِالحَدِيثِ فَيَسمَعُهُ مَن لَا يَبلُغُ عَقلَهُ فَهمُ ذَلِكَ الحَدِيثِ فَيَكُونُ عَلَيهِ فِتنَةً»

١٣٣٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وأنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا جعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ البَزَّازُ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ مَالِكٍ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَفَّانُ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: قَالَ أَيُّوبُ: «لَا تُحدِثُوا النَّاسَ بِمَا لَا يَعلَمُونَ فَتَضُرُّوهُم»

١٣٤٠ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَردَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا أَبِي، نا أَحمَدُ بنُ خَالِدٍ الخَلَّالُ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: قِيلَ لِمَالِكِ بنِ أَنَسٍ: إِنَّ عِندَ ابنِ عُيَينَةَ عَنِ الزُّهرِيِّ، أَشيَاءَ لَيسَت عِندَكَ فَقَالَ مَالِكٌ: «وَأَنَا كُلُّ مَا سَمِعتُهُ مِنَ الحَدِيثِ أُحَدِّثُ بِهِ النَّاسَ؟ أَنَا إِذًا أُرِيدُ أَن أُضِلَّهُم»

١٣٤١ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ يَذكُرُ أَنَّ أَبَا المَيمُونِ البَجَلِيَّ أَخبَرَهُم قَالَ: نا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي أُسَامَةَ، نا ضَمرَةُ، عَن رَجَاءِ بنِ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: ذُكِرَ عِندَ مَكحُولٍ رَجُلٌ مِن أَهلِ العِلمِ فَقَالَ: إِنَّهُ لَرَجُلٌ مَن رَجُلٌ يُحَدِّثُ بِكُلِّ مَا سَمِعَ؟

١٣٤٢ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَهدِيٍّ، أنا القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ المَحَامِلِيُّ، إِملَاءً نا فَضلٌ يَعنِي ابنَ سَهلٍ الأَعرَجَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بنُ المُتَوَكِّلِ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، قَالَ: «وَلَا يَكُونُ إِمَامًا مَن حَدَّثَ عَن كُلِّ مَن رَأَى وَلَا حَدَّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ»

1343- "Hasan b. Ebî Tâlib → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Ya'kûb b. Abdurrahman Ebû Yusuf → Muhammed b. Ahmed el-Abdî → Abdülmün'im b. İdris → babası [İdris b. Sinan]" isnâdıyla nakledildiğine göre Vehb b. Münebbih [ö. 114/732] şöyle demiştir: "Âlim, mahir bir aşçı gibi olmalıdır. [Böyle bir aşçı] her gruba sevdikleri yemeği yapar. Aynı şekilde âlim de her gruba akıl ve kalplerinin kaldırabileceği ilmi nakletmelidir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Dinin asıllarından olmayıp ihtilaf edilen fürû' meselelerden de olsa âlimler ruhsat hadislerinin avama nakledilmemesini daha uygun görmüşlerdir.

1344- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Muhammed b. es-Sabbâh" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Velîd b. Müslim'i şöyle derken işitmiştir: "Ebû İshak el-Fezârî, Abdullah b. el-Mübârek, İsa b. Yunus ve Mahled b. el-Hüseyin'in bulunduğu bir meclise katıldım. Bu isimler meşrık âlimlerinin bugün yaşayan en faziletli kişileriydi. Onlar nebîz konusunda ruhsat veren rivayetlerin gizlenmesi, bu konuda sıkı davranan ve kerih gördüğünü belirten rivayetlerin ise yayılması [*izhâr*] konusunda görüş birliğinde bulundular."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İmla edilmesi en faydalı olanlar şer'î hükümleri bilmeyi sağlayan fıkhi hadislerdir ki, bunlar temizlik ve namaz konuları, oruç hadisleri, zekât ve diğer ibadetler ile muamelât hukukuyla ilgili olanlardır.

1345- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Mahled el-Cevherî → Ahmed b. el-Heysem el-Bezzâz → Hâni b. Yahyâ → Yezîd b. İyâz → Safvân b. Süleym → Atâ b. Yesâr → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'a dinde fıkıh [sahibi] olmak kadar daha faziletli bir şeyle ibadet edilmemiştir."[1] Ebû Hüreyre şöyle der: "Bir müddet fıkıh yapmayı sabah oluncaya kadar namaz kılarak geceyi ihya etmeye tercih ederim. Şeytan için bir fakih bin âbidden daha zor gelir. Her şeyin bir direği vardır, dinin direği de fıkıhtır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Amellerin faziletlerine dair teşvikler içeren ve [Kur'an] kıraatine ve diğer zikirlere yönlendiren hadisleri imla etmek de güzel görülmüştür.

---

1 Dârekutnî, *Sünen*, III, 79.

١٣٤٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عِمرَانَ، نا يَعقُوبُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ أَبُو يُوسُفَ، نا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ العَبدِيُّ، نا عَبدُ المُنعِمِ بنُ إِدرِيسَ، عَن أَبِيهِ، عَن وَهبِ بنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: «يَنبَغِي لِلعَالِمِ أَن يَكُونَ بِمَنزِلَةِ الطَّبَّاخِ الحَاذِقِ يَعمَلُ لِكُلِّ قَومٍ مَا يَشتَهُونَ مِنَ الطَّعَامِ وَكَذَلِكَ يَنبَغِي لِلعَالِمِ أَن يُحدِّثَ كُلَّ قَومٍ بِمَا تَحتَمِلُهُ قُلُوبُهُم وَعُقُولُهُم مِنَ العِلمِ»

وَمِمَّا رَأَى العُلَمَاءُ أَنَّ الصُّدُوفَ عَن رِوَايَتِهِ لِلعَوَامِّ أَولَى أَحَادِيثُ الرُّخَصِ وَإِن تَعَلَّقَت بِالفُرُوعِ المُختَلَفِ فِيهَا دُونَ الأُصُولِ.

١٣٤٤ - كَمَا أنا مُحمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُحمَّدُ بنُ الصَّبَّاحِ، قَالَ: سَمِعتُ الوَلِيدَ بنَ مُسلِمٍ، يَقُولُ: «شَهِدتُ مَجلِسًا فِيهِ أَبُو إِسحَاقَ الفَزَارِيُّ وَعَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ وَعِيسَى بنُ يُونُسَ وَمَخلَدُ بنُ الحُسَينِ وَهَؤُلَاءِ أَفَاضِلُ مَن بَقِيَ مِن عُلَمَاءِ المَشرِقِ فَأَجمَعَ رَأيُهُم عَلَى كِتمَانِ الحَدِيثِ فِي الرُّخصَةِ فِي النَّبِيذِ وَإِظهَارِ الحَدِيثِ فِي التَّشدِيدِ فِيهِ وَالكَرَاهِيَةِ»

وَمِن أَنفَعِ مَا تُملَى: الأَحَادِيثُ الفِقهِيَّةُ الَّتِي تُفِيدُ مَعرِفَةَ الأَحكَامِ السَّمعِيَّةِ كَسُنَنِ الطَّهَارَةِ وَالصَّلَاةِ وَأَحَادِيثِ الصِّيَامِ وَالزَّكَاةِ وَغَيرِ ذَلِكَ مِنَ العِبَادَاتِ وَمَا تَعَلَّقَ بِحُقُوقِ المُعَامَلَاتِ.

١٣٤٥ - فَقَد أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الجَوهَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ الهَيثَمِ البَزَّازُ، نا هَانِئُ بنُ يَحيَى، نا يَزِيدُ بنُ عِيَاضٍ، نا صَفوَانُ بنُ سُلَيمٍ، عَن عَطَاءِ بنِ يَسَارٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَا عُبِدَ اللهُ بِشَيءٍ أَفضَلَ مِن فِقهٍ فِي الدِّينِ» وَقَالَ أَبُو هُرَيرَةَ: «لَأَن أَفقَهَ سَاعَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن أُحيِيَ لَيلَةً أُصَلِّيهَا حَتَّى أُصبِحَ وَالفَقِيهُ أَشَدُّ عَلَى الشَّيطَانِ مِن أَلفِ عَابِدٍ وَلِكُلِّ شَيءٍ دِعَامَةٌ وَدِعَامَةُ الدِّينِ الفِقهُ»

وَيُستَحَبُّ أَيضًا إِملَاءُ أَحَادِيثِ التَّرغِيبِ فِي فَضَائِلِ الأَعمَالِ وَمَا يَحُثُّ عَلَى القِرَاءَةِ وَغَيرِهَا مِنَ الأَذكَارِ.

1346- “Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ebü’l-Abbas Velîd b. Bekir el-Endelüsî → Ali b. Ahmed b. Zekeriyyâ el-Hâşimî -Mağrip’deki Trablusgarb’da- → Ebû Müslim Salih b. Ahmed b. Abdullah b. Salih b. Müslim el-İclî → babası Ahmed → babası Abdullah [b. Salih]” isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Kays şöyle demiştir: “Bizim için en yararlı hadislerin ahirette bize fayda sağlayan hadisler olduğunu gördük. [Bu hadislerde şöyle denir:] Kim şu işi yaparsa ona şu verilir.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis bir hadis naklettiğinde içerisinde pek bilinemeyen [*garîb*] bir kelime varsa onun anlamını söyler, manası kapalı bir ifade varsa onu izah eder, anlamını belirtir.

1347- “Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan’da- → Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Tarasûsî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Muhammed b. Beşşâr” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: “Şimdiki aklım olsa her hadisin yanına tefsirini yazardım.”

1348- “Muhammed b. Ahmed b. Ya‘kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → İsmail b. Muhammed b. el-Fazl eş-Şa‘rânî → dedesi [Fazl b. Musa] → Yahyâ b. Eksem” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] şöyle demiştir: “Hadisin izahı, onu dinlemekten daha hayırlıdır.”

1349- “Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz → Da‘lec b. Ahmed → Ebû Bekir [Ömer b. Hafs] es-Sedûsî → Âsım [b. Ali] → [Abdurrahman b. Abdullah] el-Mes‘ûdî → Câmi‘ b. Şeddâd → Temîm b. Seleme” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ma‘mer [Abdullah b. Sahbera] şöyle demiştir: “Biz Abdullah [b. Mes‘ûd]’dan hoşumuza gitmeyecek bir haber işittiğimiz zaman onu bize açıklayana kadar susardık. Abdullah bir gün bize ‘Hastalık sahibine sevap kazandırmaz.’ dedi. Bu bize hatalı geldi ve zorumuza gitti. O ‘Ancak onunla günahları silinir.’ dedi.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvinin ancak anlamını bildiği hadisleri tefsir etmesi gerekir. Anlamını bilmediklerinde ise susması gerekir.

١٣٤٦ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، نا أَبُو العَبَّاسِ الوَلِيدُ بنُ بَكرٍ الأَندَلُسِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ زَكَرِيَّا الهَاشِمِيُّ، بِأَطرَابُلُسَ المَغرِبِ نا أَبُو مُسلِمٍ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ صَالِحِ بنِ مُسلِمٍ العِجلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي أَحمَدُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي عَبدُ اللهِ، قَالَ عَمرُو بنُ قَيسٍ: وَجَدنَا أَنفَعَ الحَدِيثِ لَنَا مَا نَفَعَنَا فِي أَمرِ آخِرَتِنَا مَن قَالَ: كَذَا فَلَهُ كَذَا.

وَإِذَا رَوَى المُحَدِّثُ حَدِيثًا فِيهِ كَلَامٌ غَرِيبٌ فَسَّرَهُ أَو مَعنًى غَامِضٌ بَيَّنَهُ وَأَظهَرَهُ.

١٣٤٧ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى بنِ مَندَهٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الطَّرَسُوسِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ: «لَوِ استَقبَلتُ مِن أَمرِي مَا استَدبَرتُ لَكَتَبتُ بِجَنبِ كُلِّ حَدِيثٍ تَفسِيرَهُ»

١٣٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ الشَّعرَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ جَدِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ أَكثَمَ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو أُسَامَةَ: «تَفسِيرُ الحَدِيثِ خَيرٌ مِن سَمَاعِهِ»

١٣٤٩ - أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الوَاعِظُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَبُو بَكرٍ السَّدُوسِيُّ، نا عَاصِمٌ، نا المَسعُودِيُّ، عَن جَامِعِ بنِ شَدَّادٍ، عَن تَمِيمِ بنِ سَلَمَةَ، عَن أَبِي مَعمَرٍ، قَالَ: كُنَّا إِذَا سَمِعنَا مِن عَبدِ اللهِ، شَيئًا نَكرَهُهُ سَكَتنَا حَتَّى يُفَسِّرَهُ لَنَا فَقَالَ لَنَا عَبدُ اللهِ ذَاتَ يَومٍ: إِنَّ السُّقمَ لَا يُكتَبُ لِصَاحِبِهِ أَجرٌ فَسَاءَنَا ذَلِكَ وَكَبُرَ عَلَينَا قَالَ: وَلَكِن يُكَفَّرُ بِهِ الخَطَايَا.

وَلَا يَجُوزُ لِلرَّاوِي أَن يُفَسِّرَ إِلَّا مَا عَرَفَ مَعنَاهُ وَأَمَّا مَا لَم يَعرِف مَعنَاهُ فَيَلزَمُهُ السُّكُوتُ عَنهُ.

1350- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Humeydî” isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [b. Uyeyne] şöyle demiştir: “Bir adam Zührî’ye ‘Ebû Bekir, Hz. Peygamber’in ‘Feryat ederek elini yüzüne vuran ve büyüklerine saygı göstermeyen bizden değildir.’ sözünün anlamı nedir?’ diye sorunca Zührî ‘İlim Allah’tan, onun tebliği ise Resûl’dendir. Bize ise teslim olmak düşer.’ karşılığını verdi.”

1351- “İbn Rizk → Osman → Hanbel → Harun b. Ma‘rûf → Damre [b. Rebîa] → İbn Şevzeb” isnâdıyla nakledildiğine göre Matar [el-Varrâk]’tan bir adam hadis nakletmesini istedi, o da hadisi nakletti. Adam onun açıklamasını isteyince o, “Bilmiyorum. Ben yalnızca taşıyıcıyım [*zâmile*].” karşılığını verdi. Bunun üzerine adam “Allah taşıyıcı olman sebebiyle sana hayırla karşılık versin. Ama sana hoşlandığın da, hoşlanmadığın da lazımdır [sana tatlı da lazım, ekşi de!]” dedi.

1352- “Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Bükeyr en-Neccâr → Osman b. Ahmed b. Sem‘ân er-Rezzâz → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Mahmud b. Gaylân → Müemmel [b. İsmail]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir: “Eyyûb [es-Sahtiyânî]’ye bir hadisin açıklaması sorulduğunda ‘Neredeyse hadisleri bile işittiğimiz gibi nakledemiyorken açıklamasını nasıl yapalım!’ karşılığını verdi.”

1353- “Ali b. Ebî Ali el-Basrî → İsmail b. Muhammed b. Zencî el-Kâtib → Kadı Ahmed b. İshak b. el-Bühlûl[1] → babası → İsmail b. Ebân el-Varrâk → Şerîk [b. Abdullah] → Simâk [b. Harb]” isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Semüre şöyle demiştir: “Harre Bölgesi’nde bir deve öldü. Yanında da muhtaç durumda olan bir aile bulunuyordu. Allah Resûlü yemeleri konusunda onlara ruhsat verdi. Onlar da kış boyunca deveyi yediler.” “Kadı Ebû Ca‘fer [Ahmed b. İshak] babasının şöyle dediğini nakleder: “Ahmed b. Hanbel’e ‘Bu hadis hakkında ne biliyorsun?’ diye sordum, o da ‘Hadis sahihtir ancak manasını bilmiyorum.’ karşılığını verdi.”

1354- “İbrahim b. Ömer el-Bermekî → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Ukberî → Muhammed b. Eyyûb b. el-Muâfâ” isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim el-Harbî şöyle demiştir: “Ahmed [b. Hanbel]’e ‘Hadislerde anlamını bilmediklerimiz var.’ denilince o ‘Evet, çok var. Kim anlamıyla uğraşırsa rivayet olmadığı sürece çok yanılır.’ karşılığını verdi.”

1 Tercümeye esas alınan Tahhân neşrinde (II, 112) bu isim “İbn el-Lühûl” şeklinde kaydedilmişse de doğrusu Acâc neşrinde (II, 154) kaydedildiği üzere “İbnü’l-Bühlûl” olmalıdır [çevirenin notu].

١٣٥٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ رِزقٌ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلزُّهرِيِّ: يَا أَبَا بَكرٍ: قَولُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَيسَ مِنَّا مَن لَطَمَ الخُدُودَ، وَلَيسَ مِنَّا مَن لَم يُوَقِّر كَبِيرَنَا» مَا مَعنَاهُ؟ فَقَالَ الزُّهرِيُّ: مِنَ اللهِ العِلمُ، وَعَلَى الرَّسُولِ البَلَاغُ، وَعَلَينَا التَّسلِيمُ.

١٣٥١ - وأنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ، نا حَنبَلٌ، نا هَارُونُ بنُ مَعرُوفٍ، نا ضَمرَةُ، عَنِ ابنِ شَوذَبٍ، عَن مَطَرٍ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَن حَدِيثٍ فَحَدَّثَهُ فَسَأَلَهُ عَن تَفسِيرِهِ، فَقَالَ: لَا أَدرِي إِنَّمَا أَنَا زَامِلَةٌ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: جَزَاكَ اللَّهُ مِن زَامِلَةٍ خَيرًا فَإِنَّ عَلَيكَ مِن كُلِّ حُلوٍ وَحَامِضٍ.

١٣٥٢ - أَخبَرَنَا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ النَّجَّارُ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَمعَانَ الرَّزَّازُ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا مُؤَمَّلٌ، عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، قَالَ: سُئِلَ أَيُّوبُ عَن تَفسِيرِ حَدِيثٍ فَقَالَ: «لَيتَنَا نَقدِرُ أَن نُحَدِّثَ كَمَا سَمِعنَا فَكَيفَ نُفَسِّرُ»

١٣٥٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زِنجِيٍّ الكَاتِبُ، أنا القَاضِي أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ يَعنِي ابنَ البَهلُولِ حَدَّثَنِي أَبِي، نا إِسمَاعِيلُ بنُ أَبَانَ الوَرَّاقُ، عَن شَرِيكٍ، عَن سِمَاكٍ، عَن جَابِرِ بنِ سَمُرَةَ، قَالَ: «مَاتَت نَاقَةٌ بِالحَرَّةِ وَإِلَى جَنبِهَا أَهلُ بَيتٍ مَحوُجُونَ فَرَخَّصَ لَهُم رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي أَكلِهَا فَأَكَلُوهَا شَتوَتَهُم» قَالَ أَبُو جَعفَرٍ القَاضِي قَالَ أَبِي: قُلتُ لِأَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ: أَبِي شَيءٌ عِندَكَ فِي هَذَا الحَدِيثِ؟ قَالَ: الحَدِيثُ صَحِيحٌ وَلَا أَعرِفُ مَعنَاهُ.

١٣٥٤ - أَخبَرَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ عُمَرَ البَرمَكِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حمدَانَ العُكبَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ المُعَافَى، قَالَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ: قِيلَ لِأَحمَدَ: فِي الحَدِيثِ مَا لَا نَدرِي أَيشِ مَعنَاهُ قَالَ: «نَعَم كَثِيرٌ وَمَن يُتَعَاطَى مَعنَى ذَلِكَ يُخطِئُ كَثِيرًا إِلَّا بِأَثَرٍ»

25. Ehl-i Kitap'tan Rivayet Edilen Benî İsrail'e Dair Hadislerin Naklinin Kerih Olması

1355- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvînî → Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattân → Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir el-Hanzalî [er-Râzî] → Âdem b. Ebî İyâs → Verkâ b. Ömer → Câbir el-Cu'fî → Âmir eş-Şa'bî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in hizmetlisi Abdullah b. Sâbit [ö. ?] şöyle demiştir: "Ömer bir sahifeyle gelip 'Allah'ın Resûlü! Benî Kurayza'dan bir adam bana bu sahifeyi gönderdi. İçerisinde Tevrat'tan bölümler var, size okuyayım.' dedi ve ardından okumaya başladı. Allah Resûlü'nün yüzü de [huzursuz olduğu için] değişmeye başladı. Bunun üzerine Ömer sahifeyi sol eliyle fırlatıp 'Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, Resûl olarak da Muhammed'den razı oldum.' dedi. Allah Resûlü'nün yüzü parlayana kadar söylemeye devam etti. Sonrasında Hz. Peygamber 'Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki Musa bugün sizin aranızda olsa bile ona uyup beni terk etseniz sapıtmış olursunuz. Siz ümmetler içerisindeki benim payımsınız, ben de nebîler içerisindeki sizin payınızım.' buyurdu."[1]

1356- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb et-Tîbî → Muhammed b. Eyyûb el-Becelî -Rey'de- → Muhammed b. Kesîr → Süfyân [es-Sevrî] → Câbir [el-Cu'fî] → Şa'bî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Sâbit el-Ensârî şöyle demiştir: "Hz. Ömer, Tevrat'tan vecizeler içeren bir kısımla Hz. Peygamber'in yanına gelip 'Benî Kurayza'dan bir arkadaşımın yanına uğramıştım. Bana Tevrat'tan vecizeler yazdı. Sana bunları okuyayım mı?' dedi. Hz. Peygamber'in surat ifadesi değişti. [Abdullah b. Sâbit] şöyle dedi: 'Allah Resûlü'nün yüzünü görmüyor musun!' Bunun üzerine Hz. Ömer 'Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan ve peygamber olarak Muhammed'den razıyım.' dedi.[2] Bunun üzerine Allah Resûlü'nün yüzündeki hâl ortadan kalktı. Sonrasında Allah Resûlü 'Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki bugün Musa yanınızda olsa, siz de beni bırakıp ona uysanız sapıtmış olursunuz. Ümmetler içerisinde siz benim payımsınız, peygamberler içerisinde de ben sizin payınızım.' buyurdu."[3]

---

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXV, 198.

2 *el-Câmi'* muhakkikleri bu ifadeden sonra yazma nüshalarda tam anlaşılamayan kelimeler bulunduğunu belirtirler (Tahhân, II, 113; Acâc, II, 156; İbn Ebi'l-Ayneyn, II, 247). Ancak İbn Ebi'l-Ayneyn'e göre başka metinler ve yazmanın haşiyesindeki ifadeler metnin çeviriye yansıtıldığı gibi olmasını gerektirir [çevirenin notu].

3 Bk. bir önceki tahrîc.

كَرَاهَةُ رِوَايَةِ أَحَادِيثِ بَنِي إِسرَائِيلَ المَأثُورَةِ عَن أَهلِ الكِتَابِ

١٣٥٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنِ أَحمَدَ بن إِبرَاهِيمَ القَزوِينيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَلَمَةَ القَطَّانُ، نا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ بنِ المُنذِرِ الحَنظَلِيُّ نا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسٍ، نا وَرقَاءُ بنُ عُمَرَ، عَن جَابِرٍ الجُعفِيِّ، عَن عَامِرٍ الشَّعبِيِّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ ثَابِتٍ، خَادِمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: جَاءَ عُمَرُ بِصَحِيفَةٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ بَعَثَ إِلَيَّ بِهَذِهِ الصَّحِيفَةِ رَجُلٌ مِن بَنِي قُرَيظَةَ فِيهَا جَوَامِعُ مِنَ التَّورَاةِ أَقرَأُهَا عَلَيكَ فَجَعَلَ عُمَرُ يَقرَأُ وَجَعَلَ وَجهُ رَسُولِ اللهِ يَتَغَيَّرُ فَرَمَى عُمَرُ بِالصَّحِيفَةِ بِشِمَالِهِ وَقَالَ: رَضِينَا بِاللهِ رَبًّا وَبِالإِسلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا فَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى أَسفَرَ وَجهُ رَسُولِ اللهِ ثُمَّ قَالَ: «وَالَّذِي نَفسِي بِيَدِهِ لَو أَصبَحَ اليَومَ فِيكُم مُوسَى ثُمَّ اتَّبَعتُمُوهُ وَتَرَكتُمُونِي لَضَلَلتُم، أَنتُم حَظِّي مِنَ الأُمَمِ وَأَنَا حَظُّكُم مِنَ الأَنبِيَاءِ»

١٣٥٦ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ البَجَلِيُّ بِالرَّيِّ نا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ، أنا سُفيَانُ، عَن جَابِرٍ، عَنِ الشَّعبِيِّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ ثَابِتٍ الأَنصَارِيِّ، قَالَ: جَاءَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ جَوَامِعُ مِنَ التَّورَاةِ فَقَالَ مَرَرتُ عَلَى أَخٍ لِي مِن قُرَيظَةَ فَكَتَبَ لِي جَوَامِعَ مِنَ التَّورَاةِ أَفَلَا أَعرِضُهَا عَلَيكَ قَالَ: فَتَغَيَّرَ وَجهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَمَا تَرَى مَا بِوَجهِ رَسُولِ اللهِ؟ فَقَالَ عُمَرُ: رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالإِسلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفسِي بِيَدِهِ لَو أَنَّ مُوسَى أَصبَحَ فِيكُم ثُمَّ اتَّبَعتُمُوهُ وَتَرَكتُمُونِي لَضَلَلتُم، أَنتُم حَظِّي مِنَ الأُمَمِ وَأَنَا حَظُّكُم مِنَ النَّبِيِّينَ»

1357- "Ebû Ali Hasan b. Şihâb el-Ukberî -Ukberâ'da- → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Fakîh → Ebû Bekir Muhammed b. Eyyûb el-Bezzâz" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû İshak İbrahim b. İshak el-Harbî'yi şöyle derken işitmiştir: "[Zübeyr] b. Bekkâr'a içerisinde 'Ebû Ma'şer [Necîh b. Abdurrahman] → Muhammed b. Ka'b' isnâdıyla nakledilen Hz. Musa'ya dair kıssa bulunan bir kâğıt parçası verdim. Bana 'Bugün içerisinde bulunduğumuz durumla ilgili şeylere ihtiyacımız var. Musa'nın devri bitmiştir. Peygamberimizin bize ilettiği, bugün için geçerli olan şeyleri getir.' karşılığını verdi."

1358- "Hasan b. Şihâb → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân → İbn Ebî Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre Rebî' b. Süleyman şöyle demiştir: "Hz. Nuh hakkında bir adam Şâfiî'ye bir şey sordu o da şöyle karşılık verdi: 'Keşke bizimle Peygamberimiz arasında sahih bir şeyler bulabilsem! Nuh ile bizim aramızda nasıl [olur da sahih bir şey bulabilirim].'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Âlimler [geçmiş] peygamberlere ve Benî İsrail'in kıssalarına dair sahifelerden nakledilen rivayetleri hoş karşılamamışlardır. Vehb b. Münebbih'in naklettikleri buna örnek verilebilir. O [naklettiği rivayetleri] geçmiş [ümmetlerin] sahifelerinde bulduğunu söylerdi. Bu sahifelere güvenip itimat edilemez.

1359- "Ali b. el-Hüseyin sâhibü'l-Abbâsî → Abdurrahman b. Ömer el-Hallâl → Muhammed b. İsmail el-Fârisî → Bekir b. Sehl → Abdülhâlık b. Mansur" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Vehb b. Münebbih, kardeşi [Hemmâm b. Münebbih'i] [ö. 132/749-50] Şam'a gönderip kitap aldırtıyor, o da bunları getiriyordu. Daha sonra bunları Arapçayla açıklıyordu."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Sahifelerden alınmayıp bizzat Ehl-i kitap'tan nakledilen rivayetler de böyledir. Onları dikkate almamak ve onlardan yüz çevirmek gereklidir. *es-Sîre* sahibi Muhammed b. İshak, kitabını bu türden birçok rivayetle doldurmuştur.

1360- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Yusuf b. Ahmed es-Saydalânî → Muhammed b. Amr el-Ukaylî → [Ca'fer b. Muhammed b. Şakir] es-Sâiğ → [İbrahim b. el-Münzir] el-Hizâmî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İsmail b. [Müslim b.] Ebî Füdeyk [ö. 200/815-6] şöyle demiştir: "Muhammed b. İshak'ı Ehl-i kitap'tan birisinden yazarken gördüm."

١٣٥٧ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ شِهَابٍ العُكبَرِيُّ، بِهَا، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ الفَقِيهُ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ البَزَّازُ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ إِبرَاهِيمَ بنَ إِسحَاقَ الحَربِيَّ يَقُولُ: دَفَعتُ إِلَى ابنِ بَكَّارٍ رُقعَةً فِيهَا: عَن أَبِي مَعشَرٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ كَعبٍ، قِصَّةٌ لِمُوسَى فَقَالَ لِي: «نَحتَاجُ السَّاعَةَ إِلَى مَا نَحنُ فِيهِ، مُوسَى قَد ذَهَبَ، هَاتِ مَا نَحنُ فِيهِ السَّاعَةَ مِمَّا جَاءَ بِهِ نَبِيُّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

١٣٥٨ - وأنا الحَسَنُ بنُ شِهَابٍ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ أَبِي دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَن شَيءٍ، مِن أَمرِ نُوحٍ فَقَالَ الشَّافِعِيُّ: «لَيتَ أَنَّا نَجِدُ بَينَنَا وَبَينَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ شَيئًا يَصِحُّ فَكَيفَ بَينَنَا وَبَينَ نُوحٍ»

وَإِنَّمَا كَرِهَ العُلَمَاءُ رِوَايَةَ أَحَادِيثِ الأَنبِيَاءِ وَأَقَاصِيص بَنِي إِسرَائِيلَ المَأخُوذَةِ عَنِ الصُّحُفِ مِثلَ مَا رَوَاهُ وَهبُ بنُ مُنَبِّهٍ وَكَانَ يَذكُرُ أَنَّهُ وَجَدَهُ فِي كُتُبِ المُتَقَدِّمِينَ وَتِلكَ الصُّحُفُ لَا يُوثَقُ بِهَا وَلَا يُعتَمَدُ عَلَيهَا.

١٣٥٩ - أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ، صَاحِبُ العَبَّاسِيِّ أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ الخَلَّالُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الفَارِسِيُّ، نا بَكرُ بنُ سَهلٍ، نا عَبدُ الخَالِقِ بنُ مَنصُورٍ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: «كَانَ وَهبُ بنُ مُنَبِّهٍ يُرسِلُ أَخَاهُ إِلَى الشَّامِ يَشتَرِي لَهُ الكُتُبَ وَيَجِيءُ بِهَا إِلَيهِ فَيُفَسِّرُهَا بِالعَرَبِيَّةِ»

وَكَذَلِكَ مَا نُقِلَ عَن أَهلِ الكِتَابِ أَنفُسِهِم دُونَ أَخذِهِ مِن صُحُفِهِم فَإِنَّ اطِّرَاحَهُ وَاجِبٌ وَالصُّدُوفُ عَنهُ لَازِمٌ، وَقَد كَانَ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ صَاحِبُ السِّيرَةِ ضَمَّنَ كُتُبَهُ مِن ذَلِكَ أَشيَاءَ كَثِيرَةً.

١٣٦٠ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا يُوسُفُ بنُ أَحمَدَ الصَّيدَلَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو العُقَيلِيُّ، نا الصَّائِغُ، عَنِ الحِزَامِيِّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ بنِ أَبِي فُدَيكٍ، قَالَ: «رَأَيتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ يَكتُبُ عَن رَجُلٍ، مِن أَهلِ الكِتَابِ»

1361- "Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Osman es-Sevvâk → İsa b. Hâmid er-Ruhhacî → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] şöyle demiştir: Muhammed b. İshak'ın hadis imla ettiği biri bana şöyle dedi: "Hadis hoşuma gidince 'Bunu sana kim nakletti?' dedim, [İbn İshak] da 'Sormayı bırak [*meh*], sika birisi, İbrahim el-Yahûdî nakletti.' karşılığını verdi."

1362- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Müzenî → Ali b. Muhammed b. İsa el-Cekkânî → Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi‘] → Şuayb [b. Ebî Hamza] → Zührî → Ubeydullah b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: "Müslümanlar, Ehl-i kitap'a nasıl bir şeyler sorarsınız! Allah'ın, Resûlüne indirdiği kitap Allah hakkındaki en yeni bilgilerdir. Apaçık bir şekilde bunu biliyorsunuz. Allah size Ehl-i kitap'ın kitaplarını bir başka şekle soktuklarını, değiştirdiklerini, kendi elleriyle kitaplar yazıp az bir karşılık almak için 'Bu Allah katındandır' dediklerini de nakletmiştir. Size gönderilen ilim, sizi, onlara bir şeyler sormaktan alıkoyması gerekmez miydi? Allah'a yemin ederim ki onlardan hiçbirini size indirilen şeyler hakkında soru sorarken görmedim."

1363- "Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasnûye el-Isfahânî -Isfahan'da- → Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. İsa b. Mezyed el-Haşşâb → Ebû Ca‘fer Ahmed b. Mehdî b. Rüstem → Haccâc b. Ebî Menî‘ → dedesi [Ubeydullah b. Ebî Ziyâd] → Zührî → İbn Ebî Nemle[1] el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Nemle el-Ensârî [ö. 70-80/689-700 arası] bir gün Allah Resûlü'nün yanında otururken Yahudilerden bir adam gelip "Bu cenaze konuşur mu?" deyince Allah Resûlü "Allah bilir" karşılığını verir. Yahudi "Onun konuştuğuna ben şahitlik ederim." deyince Allah Resûlü (sav) şöyle buyurur: "Ehl-i kitap'ın size naklettiği şeyleri ne doğrulayın ne de yalanlayın. 'Biz Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine iman ettik.' deyin. Doğruysa yalanlamamış, bâtılsa doğrulamamış olursunuz."[2]

1 Tahhân (II, 115) ve Acâc (II, 159) neşirlerinde "Nahle" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Ebû Dâvud, İlm 2.

١٣٦١ - وأنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ السَّوَّاقُ نا عِيسَى بنُ حَامِدٍ الرُّخَّجِيُّ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّورَقِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ: أَملَى عَلَى مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ حَدِيثًا فَأَعجَبَنِي قَالَ: فَقُلتُ: مَن حَدَّثَكَ؟ قَالَ: فَقَالَ: مه ثِقَةٌ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ اليَهُودِيُّ.

١٣٦٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ المُزَنِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى الجَكَّانِيُّ، نا أَبُو اليَمَانِ، أَخبَرَنِي شُعَيبٌ، عَنِ الزُّهرِيِّ، أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ اللهِ أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ عَبَّاسٍ قَالَ: «يَا مَعشَرَ المُسلِمِينَ كَيفَ تَسأَلُونَ أَهلَ الكِتَابِ عَن شَيءٍ كِتَابِكُمُ الَّذِي أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ أَحدَثُ الأَخبَارِ بِاللهِ تَعرِفُونَهُ مَحضًا لَم يُشَب، وَقَد حَدَّثَكُمُ اللَّهُ أَنَّ أَهلَ الكِتَابِ قَد بَدَّلُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ وَغَيَّرُوا وَكَتَبُوا بِأَيدِيهِمُ الكُتُبَ وَقَالُوا هَذَا مِن عِندِ اللهِ لِيَشتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أَفَلَا يَنهَاكُم مَا جَاءَكُم مِنَ العِلمِ عَن مَسأَلَتِهِم فَلَا وَاللهِ مَا رَأَينَا رَجُلًا مِنهُم قَطُّ يَسأَلُكُم عَنِ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيكُم»

١٣٦٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حَسنُويَه الأَصبَهَانِيُّ، بِهَا، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ مَزيَدٍ الخَشَّابُ، نا أَحمَدُ بنُ مَهدِيِّ بنِ رُستُمَ أَبُو جعفَرٍ، نا الحَجَّاجُ بنُ أَبِي مَنِيعٍ، نا جَدِّي، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: قَالَ ابنُ أَبِي نَخلَةَ الأَنصَارِي: إِنَّ أَبَا نَملَةَ الأَنصَارِيَّ أَخبَرَهُ أَنَّهُ بَينَمَا هُوَ جَالِسٌ عِندَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ رَجُلٌ مِنَ اليَهُودِ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ هَل تَكَلَّمُ هَذِهِ الجَنَازَةُ قَالَ: رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُ أَعلَمُ. قَالَ اليَهُودِيُّ أَنَا أَشهَدُ أَنَّهَا تَكَلَّمُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَا حَدَّثَكُم أَهلُ الكِتَابِ فَلَا تُصَدِّقُوهُم وَلَا تُكَذِّبُوهُم وَقُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ فَإِن كَانَ حَقًّا لَم تكذِبُوا وَإِن كَانَ بَاطِلًا لَم تُصَدِّقُوا بِهِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Benî İsrail gibi geçmiş [ümmetlere dair] Allah'ın peygamberinden, onun seçkin hayırlı ashâbından, Müslümanların ilk nesillerinin [*selef*] âlimlerinden ezberlenen haberleri rivayet etmek caiz, nakletmek uygundur.

1364- "Hasan b. Ali et-Temîmî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Behz [b. Hakîm] → Ebû Hilal [Muhammed b. Süleym er-Râsibî] → Katâde [b. Diâme] → Ebû Hassân [Müslim b. Abdullah]" isnâdıyla nakledildiğine göre İmrân b. Husayn şöyle demiştir: "Allah Resûlü gecesinin çoğunluğunda bize İsrail oğullarından bahseder, yalnızca farz namazları [*uzm salât*] için kalkardı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunu Hişâm ed-Destüvâî, Katâde'den nakletmiş, İmrân b. Husayn yerine Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet etmiştir.

1365- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer el-Hâşimî → Muhammed b. Ahmed el-Lü'lüî → Ebû Dâvud [es-Sicistânî] → Muhammed b. el-Müsennâ → Muâz [b. Hişâm] → babası [Hişâm ed-Destüvâî] → Katâde [b. Diâme] → Ebû Hassân [Müslim b. Abdullah]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Hz. Peygamber sabahlayana kadar bize İsrail oğullarından bahseder, yalnızca farz namazları için kalkardı."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu, denildiğine göre Ebû Hilal [Muhammed b. Süleym] [ö. 167/783-4] rivayetinden daha sahihtir.

1366- "İbrahim b. Mahled b. Ca'fer → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Hüseyin b. Muhammed b. Ebî Ma'şer → Vekî' [b. el-Cerrâh] → Rebî' b. Sa'd el-Cu'fî → [Abdurrahman] b. Sâbıt → Câbir b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü "Benî İsrail'den nakledin. Zira onlarda ilginç rivayetler vardır." buyurmuş ve şöyle nakletmiştir: "Benî İsrail'den bir grup [yolculuğa] çıktı. Kendilerine ait bir kabristanlığa gelince 'İbadet edip [*salleynâ*] ölülerden birisini çıkartması için Allah'a dua edelim de ona ölüm hakkında sorarız.' dediler. Ardından bu dediklerini yaptılar. Onlar bu hâldeyken kabirden alnında secde izi olan esmer birisi kalkıp 'Ne istiyorsunuz? Yüz sene önce öldüm fakat hâlâ ölümün harareti dinmedi. Allah'a beni eski hâlime döndürmesi için dua edin.' dedi."[2]

1 Ebû Dâvud, İlm 11.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

وَأَمَّا مَا حُفِظَ مِن أَخبَارِ بَنِي إِسرَائِيلَ وَغيرِهم مِنَ المُتَقَدِّمِينَ عَن رَسُولِ رَبِّ العَالَمِينَ وَعَن صَحَابَتِهِ الأَخيَارِ المُنتَخَبِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَعَلَيهِم أَجمَعِينَ وَعَنِ العُلَمَاءِ مِن سَلَفِ المُسلِمِينَ فَإِنَّ رِوَايَتَهُ تَجُوزُ وَنَقلَهُ غَيرُ مَحظُورٍ.

١٣٦٤ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ التَّمِيمِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا بَهزٌ، نا أَبُو هِلَالٍ، نا قَتَادَةُ، عَن أَبِي حَسَّانَ، عَن عِمرَانَ بنِ حُصَينٍ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُنَا عَامَّةَ لَيلِهِ عَن بَنِي إِسرَائِيلَ لَا يَقُومُ إِلَّا إِلَى عُظمِ صَلَاةٍ»

رَوَاهُ هِشَامٌ الدَّستُوَائِيُّ عَن قَتَادَةَ فَجَعَلَ مَكَانَ عِمرَانَ بنَ حُصَينٍ عَبدَ اللهِ بنَ عَمرِو بنِ العَاصِ.

١٣٦٥ - أَنَاهُ القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ الهَاشِمِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ اللُّؤلُؤِيُّ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى، نا مُعَاذٌ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَن قَتَادَةَ، عَن أَبِي حَسَّانَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، قَالَ: «كَانَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُحَدِّثُنَا عَن بَنِي إِسرَائِيلَ حَتَّى يُصبِحَ مَا يَقُومُ إِلَّا إِلَى عُظمِ صَلَاةٍ»

وَهَذَا فِيمَا قِيلَ أَصَحُّ مِن رِوَايَةِ أَبِي هِلَالٍ وَاللَّهُ أَعلَمُ.

١٣٦٦ - أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي مَعشَرٍ، نا وَكِيعٌ، عَنِ الرَّبِيعِ بنِ سَعدٍ الجُعفِيِّ، عَنِ ابنِ سَابِطٍ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: حَدِّثُوا عَن بَنِي إِسرَائِيلَ فَإِنَّهُ كَانَ فِيهِمُ الأَعَاجِيبُ وَأَنشَأَ يُحَدِّثُ قَالَ: خَرَجَت طَائِفَةٌ مِن بَنِي إِسرَائِيلَ حَتَّى أَتَوا مَقبَرَةً مِن مَقَابِرِهِم فَقَالُوا: لَو صَلَّينَا وَدَعَونَا اللَّهَ تَعَالَى يُخرِجُ لَنَا رَجُلًا مِمَّن مَاتَ نُسَائِلُهُ عَنِ المَوتِ، فَفَعَلُوا، فَبَينَا هُم كَذَلِكَ إِذَا اطَّلَعَ رَأسَهُ مِن قَبرٍ مِن تِلكَ المَقَابِرِ خِلَاسِيٌّ بَينَ عَينَيهِ أَثَرُ السُّجُودِ فَقَالَ: يَا هَؤُلَاءِ مَا أَرَدتُم؟ إِنِّي قَد مُتُّ مُنذُ مِائَةِ عَامٍ وَمَا سَكَنَت عَنِّي حَرَارَةُ المَوتِ إِلَى الآنَ فَادعُوا اللَّهَ أَن يُعِيدَنِي كَمَا كُنتُ.

1367- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Attâb el-Abdî → Muhammed b. İbrahim es-Sûrî → Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî → İbn Sevbân → Hassân b. Atıyye → Ebû Kebşe es-Selûlî → Abdullah b. Amr" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir ayet dahi olsa benden tebliğ edin. İsrail oğullarından da nakledebilirsiniz, bunda bir sakınca yoktur. Kim kasten benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın."[1]

1368- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → babası [Ebû Hâtim er-Râzî] → Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in 'İsrail oğullarından nakledebilirsiniz, bunda bir sakınca yoktur.' hadisinin anlamı şudur: Yani elbiselerinin uzaması, gökten bir ateş inip kurbanlarını yok etmesi gibi bu ümmet için mümkün olmayan hususlar olsa dahi duyduklarınızı onlardan nakletmenizde bir sakınca yoktur. [Yoksa bu hadis] onlardan yalan şeyleri nakletmeniz [anlamına gelmez]."

26. Sahâbenin Fazilet ve Menkıbelerini İmla Etme, Onların Güzel Amellerini ve Öncelikli Konumlarını Yayma

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah Teâlâ, peygamberi için yardımcılar seçmiş ve onları yaratılmışların en faziletlileri ve iman bakımından en güçlüleri kılmış, dini onlarla kuvvetlendirmiş, müminlerin söylemini onlarla izhar etmiş, onlara büyük sevabı gerekli kılmış, ümmeti de onları güzelce anmakla zorunlu tutmuştur.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râfızîler Allah'ın onlar hakkındaki emrine muhalefet etmiş, onların yaptıklarını ve çabalarını silmeye çalışmış, onlardan ayrı olduklarını açıklamış ve onlara sövmeyi dindarlık kabul etmiştir. Onlar, geçmişte benzerlerinin arzuladığı gibi "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler." Fakat "Kâfirler hoşlanmasa da Allah nurunu tamamlayacaktır",[2] "Zulmedenler nasıl bir dönüşüm geçireceklerini [başlarına nelerin geleceğini] yakında öğrenecekler."[3]

---

1 Buhârî, Enbiyâ 51.
2 Saf, 61/8.
3 Şuarâ, 26/227.

١٣٦٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ بنِ عَتَّابٍ العَبدِيُّ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الصُّورِيُّ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الفِريَابِيُّ، نا ابنُ ثَوبَانَ، عَن حَسَّانَ بنِ عَطِيَّةَ، عَن أَبِي كَبشَةَ السَّلُولِيِّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «بَلِّغُوا عَنِّي وَلَو آيَةً وَحَدِّثُوا عَن بَنِي إِسرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ وَمَن كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

١٣٦٨ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الحَكَمِ، قَالَ: قَالَ الشَّافِعِيُّ: مَعنَى حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «حَدِّثُوا عَن بَنِي إِسرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ» : أَي لَا بَأسَ أَن تُحَدِّثُوا عَنهُم مِمَّا سَمِعتُم وَإِنِ استَحَالَ أَن يَكُونَ فِي هَذِهِ الأُمَّةِ مِثلَ مَا رُوِيَ أَنَّ ثِيَابَهُم تَطُولُ وَالنَّارُ الَّتِي تَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأكُلُ القُربَانَ لَيسَ أَن يُحَدِّثَ عَنهُم بِالكَذِبِ.

إِملَاءُ فَضَائِلِ الصَّحَابَةِ وَمَنَاقِبِهِم وَالنَّشرُ لِمَحَاسِنِ أَعمَالِهِم وَسَوَابِقِهِم

إِنَّ اللهَ تَعَالَى اختَارَ لِنَبِيِّهِ أَعوَانًا جَعَلَهُم أَفضَلَ الخَلقِ وَأَقوَاهُم إِيمانًا وَشَدَّ بِهِم أَزرَ الدِّينِ وَأَظهَرَ بِهِم كَلِمَةَ المُؤمِنِينَ وَأَوجَبَ لَهُمُ الثَّوَابَ الجَزِيلَ وَأَلزَمَ أَهلَ المِلَّةِ ذِكرَهُم بِالجَمِيلِ.

فَخَالَفَتِ الرَّافِضَةُ أَمرَ اللهِ فِيهِم وَعَمَدَت لِمَحوِ مَآثِرِهِم وَمَسَاعِيهِم وَأَظهَرَتِ البَرَاءَةَ مِنهُم وَتَدَيَّنَت بِالسَّبِّ لَهُم {يُرِيدُونَ لِيُطفِئُوا نُورَ اللهِ بِأَفوَاهِهِم} كَمَا رَامَ ذَلِكَ المُتَقَدِّمُونَ مِن أَشبَاهِهِم {وَاللهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَو كَرِهَ الكَافِرُونَ} [الصف: ٨] {وَسَيَعلَمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ} [الشعراء: ٢٢٧] فَلَزِمَ النَاقِلِينَ لِلأَخبَارِ وَالمُشَخصَصِينَ بِحَملِ الآثَارِ نَشرَ مَنَاقِبِ الصَّحَابَةِ الكِرَامِ وَإِظهَارِ مَنزِلَتِهِم وَمَحَلِّهِم مِنَ الإِسلَامِ عِندَ ظُهُورِ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu ciddi mesele ve büyük sorun ortaya çıkıp doğru yoldan sapan baskın çıkınca haberleri nakleden, âsâr konusunda mütehassıs kimselerin sahâbe-i kiramın menakıbını nakletmeleri gerekli olmuştur. "Böylece helak olan bir delille helak olur, yaşayan da bir delille yaşar. Allah her şeyi duyan ve bilendir."[1]

1369- "Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî el-Bezzâz → Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî -imla ile- → Ahmed b. İsmail es-Sehmî → Muhammed b. Talha et-Teymî → Abdurrahman b. Salim → babası [Salim b. Utbe] → dedesi [Utbe b. Uveym'den ya da onun babası Uveym b. Sâide'den]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah beni seçmiş, benim için de ashâbımı seçmiştir. Onlar içerisinde bana vezirler, yardımcılar ve hısımlar (yani evlilik yoluyla akrabalık) vermiştir. Kim onlara sebbederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Kıyamete günü Allah o kimseden hiçbir karşılık ve bedel [*sarf ve adl*] kabul etmeyecektir."[2]

1370- "Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Tahir ed-Dekkâk → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muhammed b. Gâlib b. Harb → Bişr b. Âdem el-Belhî → İbrahim b. Sa'd → Ubeyde b. Ebî Râite → Ömer b. Bişr el-Hanefî → Ebân [b. Ebî Ayyâş] → Enes b. Mâlik" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ beni seçmiş ve ashâbımı da seçmiştir. Bir kavim gelecek ve onları kusurlu görecek, ayıplayacak, onlara hakaret edecektir. Onlarla beraber oturmayın, yemek yeyip içmeyin, onlarla namaz kılmayın, onların [cenaze] namazını da kılmayın."[3]

1371- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Hubeyş b. Ahmed b. İsa b. Hâkân en-Nâkıd -hem bizzat metinden okuyarak hem de hafızasından naklederek- → Ahmed b. el-Kâsım[4] b. Müsâvir el-Cevherî → Muhammed b. Abdülmecîd el-Meflûc → Velîd b. Müslim → Sevr b. Yezîd → Hâlid b. Ma'dân → Muâz b. Cebel" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur:

---

1 el-Enfâl, 8/42.

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda bu lafızla tespit edilememişse de benzer muhtevalı bir haber için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 84.

3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

4 Acâc neşrinde "el-Kâsım" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

هَذَا الأَمرِ العَظِيمِ وَالخَطبِ الجَسِيمِ وَاستِعلَاءِ الحَائِدِينَ عَن سُلُوكِ الطَّرِيقِ المُستَقِيمِ {لِيَهلِكَ مَن هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحيَى مَن حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ} [الأنفال: ٤٢]

١٣٦٩ - أنا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مَهدِيٍّ البَزَّازُ، نا القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ إِسمَاعِيلَ المَحَامِلِيُّ، إِملَاءً نا أَحمَدُ بنُ إِسمَاعِيلَ السَّهمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ طَلحَةَ التَّيمِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ سَالِمٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ اختَارَنِي وَاختَارَ لِي أَصحَابًا فَجَعَلَ لِي مِنهُم وُزَرَاءَ وَأَنصَارًا وَأَصهَارًا فَمَن سَبَّهُم فَعَلَيهِ لَعنَةُ اللهِ وَالمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجمَعِينَ، لَا يَقبَلُ اللَّهُ مِنهُ يَومَ القِيَامَةِ صَرفًا وَلَا عَدلًا»

١٣٧٠ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ أَبِي طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ غَالِبِ بنِ حَربٍ، نا بِشرُ بنُ آدَمَ البَلخِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعدٍ، عَن عُبَيدَةَ بنِ أَبِي رَائِطَةَ، عَن عُمَرَ بنِ بِشرٍ الحَنَفِيِّ، عَن أَبَانَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللَّهَ اختَارَنِي وَاختَارَ أَصحَابِي وَإِنَّهُ سَيَجِيءُ قَومٌ يَنتَقِصُونَهُم وَيُعِيبُونَهُم وَيَسُبُّونَهُم فَلَا تُجَالِسُوهُم وَلَا تُؤَاكِلُوهُم وَلَا تُشَارِبُوهُم وَلَا تُصَلُّوا مَعَهُم وَلَا تُصَلُّوا عَلَيهِم»

١٣٧١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حُبَيشِ بنِ أَحمَدَ بنِ عِيسَى بنِ خَاقَانَ النَّاقِدُ مِن لَفظِهِ وَمَن حِفظِهِ نا أَحمَدُ بنُ القَاسِمِ بنِ المُسَاوِرِ الجَوهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَجِيدِ المَفلُوجُ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، عَن ثَورِ بنِ يَزِيدَ، عَن خَالِدِ بنِ مَعدَانَ، عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ:

"Fitneler -râvi 'bid'atlar' demiş de olabilir- ortaya çıktığında ve ashâbıma sövüldüğünde, âlim kişi ilmini aşikâr etsin. Kim bunu yapmazsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah [kıyamet günü] ondan hiçbir karşılık ve bedel kabul etmeyecektir."[1]

1372- "İbn Rizk → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Abdullah b. Hubeyk[2] → Yusuf b. Esbât" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Şam'daysan Ali'nin, Kûfe'deysen Osman'ın faziletlerini naklet."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Eğer her bir hadis sahâbeden yalnızca birinin faziletine dairse bu durumda önce Ebû Bekir'in fazileti hakkındaki hadisi yazdırmak, ardından Ömer['in faziletiyle ilgili hadisi imla etmek] müstehaptır. Daha sonra ashâbın konumlarına ve ilmin gerektirdiği derece ve liyakatlarına göre hadisler sıralanır.

1373- "İbrahim b. Mahled → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Musa b. Harun b. İshak el-Kûfî → babası → Yahyâ b. Yemân → Rebî' b. el-Münzir → [İsmail b. Abdurrahman] es-Süddî" isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Cübeyr'e bir adam Ali'nin fazileti hakkında sorunca o "Ömer'in faziletinden önce onun faziletinden bahsetmeyi bir kusur görürüm." cevabını vermiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis sahâbe arasında çıkan olaylarla ilgili nakilden kaçınmalı, aralarındaki hadiseleri zikretmemelidir. Bütün hepsine dua etmeli ve onlar için istiğfar etmelidir.

1374- "Ebû Ömer İbn Mehdî ve Muhammed b. Ahmed b. Rizk ve Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl ve Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî ve Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Mahled el-Bezzâz → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Hasan b. Arefe → Selm b. Salim el-Belhî → Abdürrahim b. Zeyd el-Ammî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Zeyd b. el-Havârî el-Ammî] [ö. 131-140/748-758 arası] şöyle demiştir: "Tâbiûndan 40 hocaya yetiştim. Hepsi sahâbîlerin Allah Resûlü'nden (sav) 'Kim ashâbımın tamamını severse, onlara yakınlık gösterirse ve onlar için istiğfar ederse, Allah kıyamet günü o kimseyi ashâbla beraber cennetine koyar.'[3] buyurduğunu naklediyorlardı."

---

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

2 Acâc neşrinde (II, 166) "Hubuk/Hubk" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

إِذَا ظَهَرَتِ الفِتَنُ أَو قَالَ: البِدَعُ وَسُبَّ أَصحَابِي فَليُظهِرِ العَالِمُ عِلمَهُ فَمَن لَم يَفعَل ذَلِكَ فَعَلَيهِ لَعنَةُ اللهِ وَالمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجمَعِينَ لَا يَقبَلُ اللهُ لَهُ صَرفًا وَلَا عَدلًا.

١٣٧٢ - وأنا ابنُ رِزقٍ، أنا جعفرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخَلَدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ خُبَيقٍ، نا يُوسُفُ بنُ أَسبَاطٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «إِذَا كُنتَ فِي الشَّامِ فَحَدِّث بِفَضَائِلِ عَلِيٍّ وَإِذَا كُنتَ بِالكُوفَةِ فَحَدِّث بِفَضَائِلِ عُثمَانَ»

وَإِذَا كَانَ كُلُّ حَدِيثٍ يَتَضَمَّنُ فَضِيلَةَ وَاحِدٍ مِنَ الصَّحَابَةِ بِانفِرَادِهِ فَأَستَحِبُّ أَن يُقَدِّمَ إِملَاءَ فَضَائِلِ أَبِي بَكرٍ ثُمَّ عُمَرَ ثُمَّ كَذَلِكَ يُرَتِّبُ الأَحَادِيثَ عَلَى قَدرِ مَنَازِلِ أَصحَابِهَا وَمَا يَقتَضِيهِ العِلمُ مِن مُوجِبِ دَرَجَاتِهِم وَاستِحقَاقِهَا.

١٣٧٣ - أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا مُوسَى بنُ هَارُونَ يَعنِي ابنَ إِسحَاقَ الكُوفِيَّ، نا أَبِي، نا يَحيَى بنُ يَمَانٍ، عَنِ الرَّبِيعِ بنِ المُنذِرِ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ عَن مَنقَبَةِ عَلِيٍّ فَقَالَ: «إِنِّي لَأَجِدُ ضَعَةً أَن أَبدَأَ بِمَنقَبَتِهِ قَبلُ مَنقَبَةِ عُمَرُ»

وَليَجتَنِبِ المُحَدِّثُ رِوَايَةَ مَا شَجَرَ بَينَ الصَّحَابَةِ وَيُمسِكُ عَن ذِكرِ الحَوَادِثِ الَّتِي كَانَت مِنهُم وَيُعِمُّ جَمِيعَهُم بِالصَّلَاةِ عَلَيهِم وَالِاستِغفَارِ لَهُم.

١٣٧٤ - أنا أَبُو عُمَرَ بنُ مَهدِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، وَعَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، وَمُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ مَخلَدٍ البَزَّازُ، قَالُوا: أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا الحَسَنُ بنُ عَرَفَةَ، حَدَّثَنِي سَلمُ بنُ سَالِمٍ البَلخِيُّ، عَن عَبدِ الرَّحِيمِ بنِ زَيدٍ العَمِّيِّ، قَالَ: أَخبَرَنِي أَبِي قَالَ: أَدرَكنَا أَربَعِينَ شَيخًا مِنَ التَّابِعِينَ كُلُّهُم يُحَدِّثُونَا عَن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ قَالَ: «مَن أَحَبَّ جَمِيعَ أَصحَابِي وَتَوَلَّاهُم وَاستَغفَرَ لَهُم جَعَلَهُ اللهُ يَومَ القِيَامَةِ مَعَهُم فِي الجَنَّةِ»

1375- "Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm ve Ebü'l-Ferec Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah el-Büzânî -Isfahan'da- → Abdullah b. el-Hüseyin b. Bündâr el-Medînî → Muhammed b. İsmail es-Sâiğ → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî] → Cüveybir [b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Dahhâk [b. Müzâhim] şöyle demiştir: "Allah onların ileride birtakım şeyler yapacaklarını bildiği hâlde insanlara onlar [ashâb] için istiğfar etmelerini emretmiştir."

1376- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Heysem b. Hârice → Şihâb b. Hirâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Avvâm b. Havşeb [ö. 148/765-6] şöyle demiştir: "Bu ümmetin en hayırlılarına yetiştim. Onlar birbirlerine 'Kalplerin ülfet ve muhabbet edebilmesi için ashab-ı Muhammed'in güzelliklerinden bahsedin.' derlerdi."

1377- "İbn Rizk → İsmail b. Muhammed es-Saffâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Muhammed Abdullah b. [Muhammed b.] Eyyûb el-Muharrimî [ö. 265/879] şöyle demiştir: "Bir hadiste Ehl-i bid'atın sevineceği bir şey varsa Allah onu nakledenin işini kolaylaştırmasın. Onu (zannederim şöyle dedi:) dinleyene de ecir vermesin."

27. Muhaddisin Hadis Hakkında Konuşması ve Onu Sabit, Sahih ve Diğer Vasıflarla Nitelemesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvinin naklettiği rivayetin üstünlüğüne dikkat çekmesi ve ancak kendisi gibi hafızların bilebileceği manaları açıklaması iyi olur. Hadis ciddi derecede âli ise bunu da açıklar.

1378- "Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz → Da'lec b. Ahmed → Musa b. Harun → İshak b. Râhûye → Süleyman b. Nâfi' el-Abdî -Halep'te-" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Nâfi' el-Abdî] [ö. ?] şöyle demiştir: "Münzir b. Sâvâ beraberinde insanlarla birlikte Bahreyn'den yola çıkıp Allah Resûlü'nün (sav) Medine'sine gelmişti. Ben de aklı ermeyen küçük bir çocuktum ve onların develerini tutuyordum. Silahlarıyla birlikte gidip Allah Resûlü'ne selam verdiler. Münzir ise silahını bırakıp yanında bulunan elbiseleri giydi, sakalını yağladı, Hz. Peygamber'in yanına gelip ona selam verdi. Ben develerin yanında, Hz. Peygamber'e bakıyordum. Münzir [gerisini] şöyle anlattı: 'Allah Resûlü bana arkadaşlarımda görmediği hususları yaptığımı söyledi.

١٣٧٥ - أنا عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جعفَرٍ الإِمَامُ، وَأَبُو الفَرَجِ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ البُزَانِيُّ، جَمِيعًا بِأَصفَهَانَ قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ الحُسَينِ بنِ بُندَارٍ المَدِينِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الصَّائِغُ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، عَن جُوَيبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: «أَمَرَهُم بِالِاستِغفَارِ لَهُم وَهُوَ يَعلَمُ أَنَّهُم سَيُحدِثُونَ مَا أَحدَثُوا»

١٣٧٦ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا الهَيثَمُ بنُ خَارِجَةَ، نا شِهَابُ بنُ خِرَاشٍ، عَنِ العَوَّامِ بنِ حَوشَبٍ، قَالَ: «أَدرَكتُ مِن خِيَارِ هَذِهِ الأُمَّةِ وَبَعضُهُم يَقُولُ لِبَعضٍ اذكُرُوا مَحَاسِنَ أَصحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لِتَأتَلِفَ عَلَيهِ القُلُوبُ»

١٣٧٧ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، قَالَ: قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ أَيُّوبَ المُخَرِّمِيُّ: إِذَا كَانَ حَدِيثٌ لِأَهلِ البِدَعِ فِيهِ قَدحٌ فَلَا يَسَّرَ اللَّهُ لِمَن يُحَدِّثُ وَلَا أَجرَ أَرَاهُ قَالَ: «مَن سَمِعَ»

كَلَامُ المُحَدِّثِ عَلَى الحَدِيثِ وَوَصفُهُ إِيَّاهُ بِالصِّحَّةِ وَالثُّبُوتِ وَغَيرُ ذَلِكَ مِنَ الصِّفَاتِ وَالنُّعُوتِ

يُستَحَبُّ لِلرَّاوِي أَن يُنَبِّهَ عَلَى فَضلِ مَا يَروِيهِ وَيُبَيِّنَ المَعَانِي الَّتِي لَا يَعرِفُهَا إِلَّا الحُفَّاظُ مِن أَمثَالِهِ وَذَوِيهِ فَإِن كَانَ الحَدِيثُ عَالِيًا عُلُوًّا مُتَفَاوِتًا وَصَفَهُ بِذَلِكَ.

١٣٧٨ - كَمَا أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الوَاعِظُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا مُوسَى بنُ هَارُونَ، نا إِسحَاقُ بنُ رَاهُويَه، قَالَ: أَخبَرَنِي سُلَيمَانُ بنُ نَافِعٍ العَبدِيُّ، بِحَلَبَ قَالَ: قَالَ أَبِي: وَفَدَ المُنذِرُ بنُ سَاوَى مِنَ البَحرَينِ حَتَّى أَتَى مَدِينَةَ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَمَعَ المُنذِرِ أُنَاسٌ وَأَنَا غُلَيِّمٌ لَا أَعقِلُ أَمسِكُ جِمَالَهُم، قَالَ: فَذَهَبُوا مَعَ سِلَاحِهِم فَسَلَّمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَوَضَعَ المُنذِرُ سِلَاحَهُ وَلَبِسَ ثِيَابًا كَانَ مَعَهُ وَمَسَحَ لِحيَتَهُ بِدُهنٍ فَأَتَى نَبِيَّ اللهِ فَسَلَّمَ عَلَيهِ وَأَنَا مَعَ الجِمَالِ أَنظُرُ إِلَى نَبِيِّ اللهِ فَقَالَ المُنذِرُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «رَأَيتُ مِنكَ مَا لَم أَرَ مِن أَصحَابِكَ».

Ben de Allah'ın Peygamberi'ne yaptığımı sordum. O, 'Silahını bıraktın, [düzgün] elbiseni giydin ve [sakalını] yağladın.' dedi. Ben 'Allah'ın Peygamberi, bu benim karakterim mi yoksa bunun dışında bir şey mi yapmış oldum?' dedim, o 'Sen tabiatın icabı bunu yaptın.' buyurdu.' [Nâfi' şöyle devam eder:] İnsanlar Hz. Peygamber'e selam verdiler. Hz. Peygamber de onlara 'Abdülkays isteyerek, diğer bazı insanlar ise kerhen İslam'a girdiler. Allah, Abdülkays'ı ve Kays'ın mevlalarını mübarek kılsın (ya da Abdülkays'ın mevlalarını demiştir. Hangisini söylediğine dair şüphe duyuyorum)' buyurmuştur."[1] [Süleyman b. Nâfi'] şöyle der: "[Sonrasında babam] bana 'Sana baktığım gibi Hz. Peygamber'e bakıyordum, fakat aklım ermiyordu' dedi. Babam 120 yaşlarında vefat etti." Musa b. Harun [el-Hammâl] [ö. 294/907] şöyle demiştir: "İshak b. Râhûye'de bundan daha âlî bir hadis yoktu."

Bu söz doğrudur. Zira İshak, bu adam dışında Allah Resûlü'nü (sav) müşahede edenlerden nakilde bulunan kimselerden rivayet etmemiştir. Dolayısıyla İshak da üçüncü nesle dâhil olmuş, Hz. Peygamber'in "İnsanların en hayırlıları benim dönemimdekiler, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenler" hadisindeki fazilete sahip olmuştur.

1379- "Ebû Hâtim Ahmed b. el-Hasan b. Muhammed el-Vâiz -bana Rey'den yazdı- → Hüseyin b. Ali b. Muhammed el-Kattân → Ebû Dâvud Süleyman b. Yezîd el-Kazvînî → Ebû Hâtim [er-Râzî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Âdem [b. Ebî İyâs] şöyle demiştir: "Ben ve bir adam -Ebû Hâtim o kişinin ismini zikretmiştir- Bahreyn'e gittik. Yaşlı bir Yahudi gördük ve ona İslam'a girmesini söyledik. O ise bunu reddedip 'Çocuklar! Sizin peygamberiniz bana İslam'ı teklif etti de kabul etmedim, sizin sözünüzle mi Müslüman olacağım?' dedi." Ebû Hâtim şöyle dedi: "Âdem'e 'O adam Müslüman olsaydı sen tâbiûndan olurdun.' dedim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis sünnetin önemli konularındansa ve ahkâmın asıllarındansa [muhaddis] bunu zikreder.

1380- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne] → Mis'ar [b. Kidâm] ve Şu'be [b. el-Haccâc] → Amr b. Mürre → Abdullah b. Seleme" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Cünüp olması dışında hiçbir şey Allah Resûlü'nü Kur'an okumaktan alıkoymazdı." [Süfyân b. Uyeyne] şöyle demiştir: "Şu'be bana 'Bundan daha güzel bir hadis nakletmedim.' dedi."

---

1 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 171.

قُلتُ: وَمَا رَأَيتَ مِنِّي يَا نَبِيَّ اللهِ؟ قَالَ: «وَضَعتَ سِلَاحَكَ، وَلَبِستَ ثِيَابَكَ، وَتَدَهَّنتَ» قُلتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ، أَشَيءٌ جُبلتُ عَلَيهِ أَم شَيءٌ أَحدَثتُهُ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «بَل شَيءٌ جُبِلتَ عَلَيهِ» قَالَ: فَسَلَّمُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ: «أَسلَمَت عَبدُ القَيسِ طَوعًا وَأَسلَمَ النَّاسُ كُرهًا، فَبَارَكَ اللهُ فِي عَبدِ القَيسِ وَمَوَالِي القَيسِ» أَو قَالَ: مَوَالِي عَبدِ القَيسِ أَنَا أَشُكُّ فَقَالَ لِي: إِنِّي نَظَرتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَمَا أَنِّي أَنظُرُ إِلَيكَ وَلَكِنِّي لَم أَعقِل، قَالَ: وَمَاتَ أَبِي وَهُوَ ابنُ عِشرِينَ وَمِائَةِ سَنَةٍ. قَالَ مُوسَى بنُ هَارُونَ: لَيسَ عِندَ إِسحَاقَ بنِ رَاهُويَه حَدِيثٌ أَرفَعُ مِن هَذَا.

وَهَذَا القَولُ صَحِيحٌ لِأَنَّ إِسحَاقَ لَم يَلقَ مَن حَدَّثَهُ عَمَّن شَاهَدَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ غَيرَ هَذَا الرَّجُلِ فَقَد دَخَلَ بِهِ إِسحَاقُ فِي جُملَةِ القَرنِ الثَّالِثِ وَحَصَلَ لَهُ فَضِيلَةُ قَولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُ النَّاسِ قَرنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُم ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُم»

١٣٧٩ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو حَاتِمٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الوَاعِظُ مِنَ الرَّيِّ يَذكُرُ أَنَّهُ سَمِعَ الحُسَينَ بنَ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ القَطَّانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ سُلَيمَانَ بنَ يَزِيدَ القَزوِينِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا حَاتِمٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ آدَمَ، يَقُولُ: دَخَلتُ أَنَا وَرَجُلٌ، قَد سَمَّاهُ أَبُو حَاتِمٍ إِلَى البَحرَينِ فَرَأَينَا شَيخًا يَهُودِيًّا فَعَرَضنَا عَلَيهِ الإِسلَامَ فَأَبَى وَقَالَ: «يَا صِبيَانُ عَرَضَ عَلَيَّ نَبِيُّكُمُ الإِسلَامَ فَلَم أُسلِم أَبِقَولِكُم أُسلِمُ؟» قَالَ أَبُو حَاتِمٍ: قُلتُ لِآدَامَ: «لَو أَسلَمَ ذَاكَ الرَّجُلُ لَكُنتَ مِنَ التَّابِعِينَ»

وَإِن كَانَ الحَدِيثُ مِن عُيُونِ السُّنَنِ وَأُصُولِ الأَحكَامِ ذَكَرَ ذَلِكَ.

١٣٨٠ - كَمَا أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا سُفيَانُ، عَن مِسعَرٍ، وَشُعبَةَ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ سَلِمَةَ، عَن عَلِيٍّ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَا يَحجُبُهُ عَن قِرَاءَةِ القُرآنِ شَيءٌ إِلَّا أَن يَكُونَ جُنُبًا» قَالَ: قَالَ لِي شُعبَةُ: «لَيسَ أُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ أَجوَدَ مِن هَذَا»

1381- "Hamza b. Muhammed b. Tahir → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ali b. Abdullah b. Mübeşşir → Ebü'l-Eş'as [Ahmed b. el-Mikdâm] → Ebû Zeyd Saîd b. er-Rebî'" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc], Ebû Mes'ûd [el-Ensârî]'nin "Bir topluluğa içlerinden Allah'ın Kitabı'nı en iyi okuyan kimse imamlık yapar." hadisini [isnâdıyla] nakledip şöyle demiştir: "Bu, sermayemin üçte biridir." Ardından Abdullah b. Dînâr'ın "[Hz. Peygamber] velâ hakkının satışını ve hibe edilmesini yasakladı." hadisini nakledip "Bu sermayemin üçte biridir." dedi. "Amr b. Mürre → Abdullah b. Seleme → Hz. Ali" isnâdıyla nakledilen "[Hz. Peygamber'i] cünüp olması dışında Kur'an okumaktan hiçbir şey alıkoymazdı." hadisini de zikredip "Bu, sermayemin üçte biridir." dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis az önce bahsettiğimiz vasıftaysa ve bir de râvileri fıkıh ve fetva ehli ise bundan ve benzer hadislerden şaşma. Süfyân es-Sevrî'nin zikrettiği şu rivayet bunun örneğidir:

1382- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü'l-Abbas İbn Hamdân → Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc → Muhammed b. Sehl b. Asker" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: "Süfyân [es-Sevrî] bir gün 'Mansur [b. el-Mu'temir] → İbrahim [en-Nehaî] → Alkame [b. Kays] → Abdullah [b. Mes'ûd]' isnâdıyla bir hadis nakledip 'Bu [hadis, nakledilen] kürsü için bir şereftir.' dedi."

1383- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Velîd b. Bekir el-Endelüsî → Ali b. Ahmed b. Zekeriyyâ el-Hâşimî → Ebû Müslim Salih b. Ahmed b. Abdullah el-İclî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Ahmed b. Abdullah el-İclî] [ö. 261/874-5] şöyle demiştir: "Kûfe'nin en güzel isnâdı 'Süfyân es-Sevrî → Mansur → İbrahim → Alkame → Abdullah' isnâdıdır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Rivayetin [râvileri] güvenilirlik[1] ve adalette üst seviyede ise ve rivayeti sağlam aldıkları herkesçe biliniyor ise aynı şekilde [belirtilir]. "Ubeydullah b. Ömer → Kâsım b. Muhammed → Hz. Âişe" ve yine "Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî] ve Mâlik b. Enes → Nâfi' → İbn Ömer" gibi isnâdlar bunun örnekleridir.

1 Acâc neşrinde (II, 172) "es-sika" kelimesi yerine "el-fıkh" ifadesi yer almaktadır [çevirenin notu].

١٣٨١ - أَخبَرَنِي حَمزَةُ بنُ مُحمَّدِ بنِ طَاهِرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُبَشِّرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الأَشعَثِ، نا أَبُو زَيدٍ سَعِيدُ بنُ الرَّبِيعِ عَن شُعبَةَ بِحَدِيثِ أَبِي مَسعُودٍ: «يَؤُمُّ القَومَ أَقرَأُهُم لِكِتَابِ اللهِ» قَالَ شُعبَةُ: هَذَا ثُلُثُ رَأسِ مَالِي وَحَدِيثُ عَبدِ اللهِ بنِ دِينَارٍ: «نَهَى عَن بَيعِ الوَلَاءِ وَعَن هِبَتِهِ» . قَالَ شُعبَةُ: هَذَا ثُلُثُ رَأسِ مَالِي، وَحَدِيثُ عَمرِو بنِ مُرَّةَ عَن عَبدِ اللهِ بنِ سَلَمَةَ عَن عَلِيٍّ: «لَا يَحجُبُهُ عَن قِرَاءَةِ القُرآنِ إِلَّا الجَنَابَةُ» . قَالَ شُعبَةُ: «وَهَذَا ثُلُثُ رَأسِ مَالِي»

وَإِن كَانَ عَلَى الوَصفِ الَّذِي ذَكَرنَا آنِفًا وَانضَافَ إِلَيهِ أَن يَكُونَ رُوَاتُهُ مِن أَهلِ الفِقهِ وَالفُتيَا فَنَاهِيكَ بِهِ وَمِثلِهِ كَمَا قَالَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ فِيمَا.

١٣٨٢ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي العَبَّاسِ بنِ حَمدَانَ: حَدَّثَكُم أَبُو العَبَّاسِ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: حَدَّثَ سُفيَانُ يَومًا بِحَدِيثٍ عَن مَنصُورٍ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، عَن عَبدِ اللهِ: فَقَالَ «هَذَا الشَّرَفُ عَلَى الكُرسِيِّ»

١٣٨٣ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، نا الوَلِيدُ بنُ بَكرٍ الأَندَلُسِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ زَكَرِيَّا الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو مُسلِمٍ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ العِجلِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: «أَحسَنُ إِسنَادِ الكُوفَةِ سُفيَانُ الثَّورِيُّ، عَن مَنصُورٍ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، عَن عَبدِ اللهِ»

وَهَكَذَا إِذَا كَانَ رُوَاتُهُ غَايَةً فِي الثِّقَةِ وَالعَدَالَةِ مَشهُورِينَ عِندَ الكَافَّةِ بِضَبطِ الرِّوَايَةِ نَحوُ رِوَايَةِ عُبَيدِ اللهِ بنِ عُمَرَ عَنِ القَاسِمِ بنِ مُحَمَّدٍ عَن عَائِشَةَ، وَرِوَايَةِ عُبَيدِ اللهِ أَيضًا وَمَالِكِ بنِ أَنَسٍ جَمِيعًا عَن نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ وَمَا شَاكَلَ ذَلِكَ.

1384- "Ebü'l-Feth Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ca'fer b. Muhammed et-Tayâlisî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "'Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî] → Kâsım [b. Muhammed]' isnâdı altın zincirdir [*müşebbek*]." Yahyâ'ya "Bunu mu yoksa 'Zührî → Urve [b. ez-Zübeyr]' isnâdını mı tercih edersin?" diye sorunca "Bunu tercih ederim." karşılığını verdi.

1385- "Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî → Ebû Müslim İbn Şehdil → Ebû Amr İbn Hakîm" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hâtim er-Râzî "Müsedded [b. Müserhed] → Yahyâ b. Saîd [el-Kattân] → Ubeydullah [b. Ömer] → Nâfi' → İbn Ömer" isnâdıyla ilgili "Bu isnâd altın para [*dînâr*] gibidir." demiş ardından şunu eklemiştir: "[Bu isnâdla gelen hadisi] sanki Hz. Peygamber'den işitmiş gibi olursun."

1386- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim → Ahmed b. İsmail b. Âsım el-Mısrî → Ubeyd b. Ricâl [Ubeyd b. Muhammed b. Musa][1]" isnâdıyla nakledildiğine göre [Yahyâ b. Abdullah] b. Bükeyr, Ebû Zür'a er-Râzî'ye şöyle demiştir: "Ebû Zür'a, bu kuru gürültü değil! [Şu anda] sen sadece örtüyü kaldırıyor ve Hz. Peygamber ile ashâbına bakıyorsun! Bize Mâlik Nâfi'den, o da İbn Ömer'den haber verdi."

1387- "Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib el-İclî -Hulvân'da- → Ebû Tahir Muhammed b. el-Fazl b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Neysâbûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak es-Sekafî'yi şöyle derken işitmiştir: "Muhammed b. İsmail'e -yani Buhârî'ye- en sahih isnâdı sordum, o da 'Mâlik → Nâfi' → İbn Ömer' dedi."

1388- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım el-Muaddel → Hasan b. Reşîk" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdurrahman en-Nesâî [ö. 303/915] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den nakledilen en sahih isnâdlar dört tanedir: 'Zührî → Ali b. el-Hüseyin [Zeynelâbidîn] → Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib → Allah Resûlü" isnâdı; 'Zührî → Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd → İbn Abbas → Hz. Ömer → Hz. Peygamber' isnâdı;

---

1 Bu ilave İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinden (II, 221) hareketle yapılmıştır. Acâc neşrinde (II, 173) ise "Ubeyd b. Rahhâl" ismi metin içerisinde "Abdullah b. Ahmed b. Osman" şeklinde tasrih edilmiştir. Ubeyd lakaplı bu zatın tam adı Muhammed b. Muhammed b. Musa olup İbn Bükeyr ile irtibatı bilinmemektedir. Dolayısıyla Acâc ilavesi isabetli görünmemektedir [çevirenin notu].

١٣٨٤ - فَقَد أنا أَبُو الفَتحِ هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جعفَرٍ الحَفَّارُ نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ عَنِ القَاسِمِ مُشَبَّكٌ بِذَهَبٍ فَقُلتُ لَهُ: هُوَ أَحَبُّ إِلَيكَ أَوِ الزُّهرِيُّ عَن عُروَةَ فَقَالَ: هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ.

١٣٨٥ - نا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، نا أَبُو مُسلِمِ بنُ شَهدِلٍ، نا أَبُو عَمرِو بنُ حَكِيمٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ: فِي أَحَادِيثِ مُسَدَّدٍ عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ عَن عُبَيدِ اللهِ، عَن نَافِعٍ، عَنِ ابنِ عُمَرَ كَأَنَّهَا الدَّنَانِيرُ، ثُمَّ قَالَ: كَأَنَّكَ تَسمَعُهَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

١٣٨٦ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا أَحمَدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ عَاصِمٍ المِصرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ بنَ رِجَالٍ يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ بُكَيرٍ، يَقُولُ لِأَبِي زُرعَةَ الرَّازِيِّ: «يَا أَبَا زُرعَةَ لَيسَ ذَا زَعزَعَةٍ عَن زَوبَعَةٍ، إِنَّمَا تَرفَعُ السِّترَ تَنظُرُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَصحَابُهُ بَينَ يَدَيهِ» نَا مَالِكٌ عَن نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ.

١٣٨٧ - نا يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ العِجلِيُّ، بِحُلوَانَ أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ النَّيسَابُورِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ الثَّقَفِيَّ يَقُولُ: سَأَلتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ يَعنِي البُخَارِيَّ عَن أَصَحِّ الإِسنَادِ، فَقَالَ: مَالِكٌ عَن نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ.

١٣٨٨ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ القَاسِمِ المُعَدَّلُ، أنا الحَسَنُ بنُ رَشِيقٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ النَّسَائِيُّ: أَحسَنُ أَسَانِيدَ تُروَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَربَعَةٌ مِنهَا: الزُّهرِيُّ عَن عَلِيِّ بنِ حُسَينٍ عَن حُسَينِ بنِ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَالزُّهرِيُّ عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ عُقبَةَ بنِ مَسعُودٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَن عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ،

'Eyyûb [es-Sahtiyânî] → Muhammed b. Sîrîn → Abîde [es-Selmânî] → Hz. Ali → Hz. Peygamber' isnâdı ve 'Mansur [b. el-Mu'temir] → İbrahim [en-Nehaî] → Alkame [b. Kays] → Abdullah [b. Mes'ûd] → Hz. Peygamber' isnâdı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Meşhur hafızlardan ve önde gelen şeyhlerden biri, kimin bir hadisini güzel görüp yazarsa o hadisi naklettiğinde râvinin bunu söylemesini tercih ederim.

1389- "Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Hamza b. Ahmed b. Mahled el-Kattân → Ebû Ali Hasan b. et-Tayyib b. Hamza el-Belhî → Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Tarîf b. Abdullah es-Sekafî -[hicri] 231 senesinde- → Yahyâ b. Zekeriyyâ b. Ebî Zâide → Muhammed b. İshak → Zührî → Urve [b. ez-Zübeyr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Üsâme b. Zeyd [ö. 54/673-4] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'le birlikte Abdullah b. Übey'in [ö. 9/631] yanına hasta ziyareti için gittik. Allah Resûlü ona 'Allah'a yemin olsun ki, seni Yahudileri sevmekten nehyetmiştim.' buyurdu. Abdullah b. Übey 'Es'ad b. Zürâre [ö. 1/623] onları sevmiyordu da ne oldu; öldü!' karşılığını verdi." Kuteybe b. Saîd şöyle dedi: "Bu hadisi benden Ahmed b. Hanbel, Ebû Şeybe'nin iki oğlu [Abdullah ve Osman], Yahyâ b. Maîn ve diğer kimseler aldı. Onlar 'Bu hadis garîbdir.' dediler."

1390- "Ali b. Ahmed b. er-Rezzâz → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak b. İbrahim es-Serrâc es-Sekafî → Hüseyin b. Ebî Zeyd → Hasan b. el-Hakem b. Ebî İzze ed-Debbâğ → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ebû Isâm[1] [Sümâme/Hâlid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Enes [b. Mâlik] şöyle demiştir: "Allah Resûlü bir şey içtiğinde üç defa nefes alır ve 'Bu daha sağlıklı, içimi daha kolay ve hastalıktan korunmak için daha uygundur.' buyururdu." [İbrahim] el-Müzekkî [ö. 362/973] şöyle demiştir: "Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc 'Bu hadisi benden Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Müslim b. el-Haccâc ve Ahmed b. Ebî Sehl el-İsferâyinî [ö. ?] yazdı.' demiştir."

1391- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Amr İbn Hamdân -ki Ebû Nuaym'a verdiği bir kitapta- → Ebû Bekir İbn Huzeyme → Ahmed b. Saîd ed-Dârimî → Abdüssamed b. Abdülvâris → babası [Abdülvâris b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüseyin [b. Zekvân] el-Muallim şöyle demiştir: Abdullah b. Büreyde [ö. 115/733-4] bize geldiğinde

1 Acâc neşrinde (II, 175) "Âsım" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَأَيُّوبُ عَن مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ عَن عُبَيدَةَ عَن عَلِيٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، وَمَنصُورٌ عَن إِبرَاهِيمَ عَن عَلقَمَةَ عَن عَبدِ اللهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِثلَهُ.

وَمَن كَتَبَ عَنهُ بَعضُ الحُفَّاظِ المُبَرِّزِينَ وَأَحَدُ الشُّيُوخِ المُتَقَدِّمِينَ حَدِيثًا كَانَ استَحسَنَهُ أَحبَبتُ لَهُ ذِكرَ ذَلِكَ إِذَا أَورَدَهُ.

١٣٨٩ - كَمَا نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ أنا حَمزَةُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَخلَدٍ القَطَّانُ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ الطَّيِّبِ بنِ حَمزَةَ البَلخِيُّ، نا قُتَيبَةُ بنُ سَعِيدِ بنِ جَمِيلِ بنِ طَرِيفِ بنِ عَبدِ اللهِ الثَّقَفِيُّ، سَنَةَ إِحدَى وَثَلَاثِينَ وَمِائَتَينِ نا يَحيَى بنُ زَكَرِيَّا بنِ أَبِي زَائِدَةَ عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ عَنِ الزُّهرِيِّ عَن عُروَةَ عَن أُسَامَةَ بنِ زَيدٍ قَالَ: دَخَلتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَبدِ اللهِ بنِ أُبَيٍّ فِي مَرَضِهِ يَعُودُهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا اللهِ لَقَد كُنتُ أَنهَاكَ عَن حُبِّ يَهُودَ» فَقَالَ عَبدُ اللهِ بنُ أَبَيٍّ: فَقَد أَبغَضَهُم أَسعَدُ بنُ زُرَارَةَ فَمَاتَ فَمَه، قَالَ قُتَيبَةُ بنُ سَعِيدٍ: هَذَا الحَدِيثُ كَتَبَهُ عَنِّي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَابنَا أَبِي شَيبَةَ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ وَغَيرُهُم وَقَالُوا: هُوَ حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

١٣٩٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ السَّرَّاجُ الثَّقَفِيُّ نا الحُسَينُ بنُ أَبِي زَيدٍ، نا الحَسَنُ بنُ الحَكَمِ بنِ أَبِي عَزَّةَ الدِّبَاغُ، نا شُعبَةُ، عَن أَبِي عِصَامٍ، عَن أَنَسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا شَرِبَ تَنَفَّسَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَقَالَ: هُوَ أَهنَأُ وَأَمرَأُ وَأَبرَأُ. قَالَ المُزَكِّي: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ السَّرَّاجَ يَقُولُ: كَتَبَ عَنِّي هَذَا الحَدِيثَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ وَمُسلِمُ بنُ الحَجَّاجِ وَأَحمَدُ بنُ أَبِي سَهلٍ الإِسفَرَايِينِيُّ.

١٣٩١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، أنا أَبُو عَمرِو بنُ حَمدَانَ، وَدَفَعَ، إِلَيَّ كِتَابًا فِيهِ: نا أَبُو بَكرِ بنُ خُزَيمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ الدَّارِمِيَّ أَحمَدَ بنَ سَعِيدٍ يَقُولُ: نا عَبدُ الصَّمَدِ بنُ عَبدِ الوَارِثِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَن حُسَينٍ المُعَلِّمِ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَلَينَا عَبدُ اللهِ بنُ بُرَيدَةَ

Matar [b. Tahmân] el-Varrâk'ı bana gönderip "Sahifeyi ve diviti alıp gel." dedi. Sahifeyi ve diviti alıp onun yanına gidince "Bana babam ve Abdullah b. Ma'kil [ö. 88/706-7] rivayet etti" diyerek hadis nakletmeye başladı. Yahyâ b. Ebî Kesîr de geldiğinde Matar'ı gönderip "Sahife ve diviti alıp gel." dedi. Ben de sahife ile diviti aldım ve gittik. Bize Ebû Sellâm [Memtûr el-Esved]'in [ö. 101-110/719-729 arası] kitabını çıkardı. Ben "Bunu Ebû Sellâm'dan işittin mi?" diye sordum, "Hayır." dedi. Biz "Ebû Sellâm'dan alan kişiden işittin mi?" dedik, "Hayır." dedi. Ona "Hadisi nakledenden ya da ondan rivayet edenden duymadığın bu tarz hadisleri mi naklediyorsun?" deyince "Sahife ve divit getirip de Hz. Peygamber'in hadislerini bu şekilde yalan olarak yazan biri, öyle mi?" dedi. İbn Ebî Kesîr bunu temsil olarak söyledi. İbn Huzeyme şöyle demiştir: "[Hocam] Müslim b. el-Haccâc bu hadisi benden yazmıştır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bazen hadis, isnâdının sağlam olmasıyla birlikte metni açısından güzel bulunmuş olabilir. Bunun örnekleri şunlardır:

1392- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca'fer b. Ahmed b. Fâris → Muhammed b. Âsım → Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] → Talha b. Yahyâ → Ebû Bürde İbn Ebî Musa → Ebû Musa [el-Eş'arî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde her mümin kişiye diğer ümmetlerden bir kişi verilir ve 'Bu senin cehennemden kurtuluş fidyendir.' denilir."[1] Muhammed b. Âsım [ö. 262/875], Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu hadis dünya ve içindekilerinden daha hayırlıdır. İsnâdı da sanki [Hz. Peygamber'e] bakıyormuşsun [gibi sağlamdır]."

1393- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → İbn Behân → İsa b. Ebî Harb" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "Biz Süfyân b. Uyeyne'nin meclisindeyken bize Hz. Peygamber'den bir hadis nakletti. Bir adam "Ne kadar güzel" deyince, Süfyân "Hz. Peygamber'in hadisi için [sadece] 'Ne kadar güzel' mi diyorsun! 'Mücevherden daha güzel, inciden daha güzel, yakuttan daha güzel, dünyanın tamamından daha güzel.' deseydin ya!" karşılığını verdi.[2]

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXII, 446.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 875.

بعَثَ إِلَيَّ مطَرٌ الوَرَّاقُ: احمِلِ الصَّحِيفَةَ وَالدَّوَاةَ وَتَعَالَ فَحَمَلتُ الصَّحِيفَةَ وَالدَّوَاةَ فَأَتَينَاهُ فَجَعَلَ يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَبِي وَحَدَّثَنَا عَبدُ اللهِ بنُ مَعقِلٍ، فَلَمَّا قَدِمَ يَحيَى بنُ أَبِي كَثِيرٍ، بعَثَ إِلَيَّ مَطَرٌ الوَرَّاقُ احمِلِ الصَّحِيفَةَ وَالدَّوَاةَ وَتَعَالَ، فَحَمَلتُ الصَّحِيفَةَ وَالدَّوَاةَ فَأَتَينَاهُ، فَأَخرَجَ إِلَينَا كِتَابَ أَبِي سَلَّامٍ فَقُلتُ: أَسَمِعتَ هَذَا مِن أَبِي سَلَّامٍ قَالَ: لَا، قُلنَا: فَمِن رَجُلٍ سَمِعَهُ مِن أَبِي سَلَّامٍ؟ قَالَ: لَا، قُلنَا لَهُ: تُحَدِّثُ بِأَحَادِيثَ مِثلِ هَذِهِ لَم تَسمَعهَا مِنَ الرَّجُلِ وَلَا مِن رَجُلٍ سَمِعَهَا مِنهُ فَقَالَ: أَتَرَى رَجُلًا جَاءَ بِصَحِيفَةٍ وَدَوَاةٍ كَتَبَ أَحَادِيثَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِثلَ هَذِهِ كَذِبًا. هَذَا مَعنَى الحِكَايَةِ قَالَ ابنُ خُزَيمَةَ: كَتَبَ عَنِّي مُسلِمُ بنُ الحَجَّاجِ هَذَا الحَدِيثَ.

وَرُبَّمَا كَانَ مَا يُستَحسَنُ مِنَ الحَدِيثِ رَاجِعًا إِلَى مَتنِهِ مَعَ سَلَامَةِ إِسنَادِهِ مِثَالُ ذَلِكَ:

١٣٩٢ - مَا أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَاصِمٍ، نا أَبُو أُسَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي طَلحَةُ بنُ يَحيَى، حَدَّثَنِي أَبُو بُردَةَ بنُ أَبِي مُوسَى، عَن أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ يَومُ القِيَامَةِ دُفِعَ إِلَى كُلِّ مُؤمِنٍ رَجُلٌ مِن أَهلِ المِلَلِ فَقِيلَ: هَذَا فِدَاؤُكَ مِنَ النَّارِ. قَالَ مُحَمَّدُ بنُ عَاصِمٍ: وَسَمِعتُ أَبَا أُسَامَةَ يَقُولُ: «هَذَا خَيرٌ مِنَ الدُّنيَا وَمَا فِيهَا وَإِسنَادُهُ كَأَنَّكَ تَنظُرُ إِلَيهِ»

١٣٩٣ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا ابنُ بَهَانٍ، نا عِيسَى بنُ أَبِي حَربٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: كُنَّا فِي مَجلِسِ سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ فَحَدَّثَ بِحَدِيثٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ: مَا أَحسَنَهُ فَقَالَ سُفيَانُ: أَتَقُولُ لِحَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَا أَحسَنَهُ؟ أَلَا قُلتَ: هُوَ أَحسَنُ مِنَ الجَوهَرِ أَحسَنُ مِنَ الدُّرِّ أَحسَنُ مِنَ اليَاقُوتِ أَحسَنُ مِنَ الدُّنيَا كُلِّهَا.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Az önce zikrettiğimiz türden hadislere garîb denilebilir. Bu şekilde nitelenen hadislerin genelinde râvilerinden birisi isnâd ve metninde başkasının zikretmediği bir hususta tek kalır. Güzel görülen hadise garîb denilmesi ise ilk olarak Abdullah b. Abbas'ın şu hadise dair yorumunda görülmüştür:

1394- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Yahyâ b. Ca'fer ve Muhammed b. İsa b. Hayyân el-Medâinî → Ali b. Âsım → Ebû Ali [Hüseyin b. Kays] er-Rahabî → İkrime → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Müslümanlardan bir yetimi alıp Allah Teâlâ'nın, o yetimi bakıcısından müstağni kılacağı vakte kadar yedirip içirirse affedilmeyecek bir günah işlemediği sürece Allah ona mutlaka cenneti zorunlu kılar. İki değerlisini [*kerîme*] aldığı kişiye de Allah mutlaka cenneti zorunlu kılar." "Allah'ın Resûlü 'değerlisi' nedir?" diye sorulunca "Gözleridir." buyurdu. [Devamında Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:] "Kim üç kız çocuğuna bakıp onlara merhamet eder, ihtiyaçları kalmayıncaya kadar onlara ihsanda bulunursa, affedilmeyecek bir günah işlemediği sürece Allah ona cenneti zorunlu kılar." Bedevilerden birisi "Allah'ın Resûlü iki çocuk da olmaz mı?" deyince "İki çocuk da olur." buyurdu.[1] İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki bu, hadislerin garîb ve en güzellerindendir."

1395- "Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah el-Vâiz → Ahmed b. İshak b. Nîhâb et-Tîbî → Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Sâkin → İbn Ebî Kebşe -kitapta İbn Ebî Taybe şeklindedir- → Abdurrahman b. Mehdî → Mâlik [b. Enes] → Zührî → Sâib b. Yezîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber Bahreyn'in Mecûsîlerinden cizye almış, Ömer de Farslardan, Osman da Berberîlerden almıştır. Ebû Abdullah İbn Sâkin [ö. 300/912-3 {?}] şöyle demiştir: "Hoca[mız] bu hadisi senenin hadisi olarak isimlendirirdi [*hadîsü's-sene*]. Çünkü bu hadisin garîb olduğunu söylerdi ve senede yalnızca bir defa naklederdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Begavî de aynı şekilde hadislerinden belirli bir kısmını yılda sadece bir defa nakleder ve onları senelik hadisler olarak isimlendirirdi [*ehâdîsü's-sene*].

---

1 Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 209.

وَقد يُعَبَّرُ عَن مِثلِ مَا ذَكَرنَاهُ آنِفًا بِأَنَّهُ غَرِيبٌ وَأَكثَرُ مَا يُوصَفُ بِذَلِكَ الحَدِيثُ الَّذِي يَنفَرِدُ بِهِ بَعضُ الرُّوَاةِ بِمَعنًى فِيهِ لَا يَذكُرُهُ غَيرُهُ إِمَّا فِي إِسنَادِهِ أَو فِي مَتنِهِ فَأَمَّا العِبَارَةُ عَنِ الحَدِيثِ المُستَحسَنِ بِأَنَّهُ غَرِيبٌ فَأَوَّلُ مَن حَفِظتُ عَنهُ عَبدُ اللهِ بنُ عَبَّاسٍ فِي حَدِيثٍ:

١٣٩٤ - أَخبَرَنَاهُ الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا يَحيَى بنُ جعفَرٍ وَمُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ حَيَّانَ المَدَائِنِيُّ قَالَا: أنا عَلِيُّ بنُ عَاصِمٍ، أنا أَبُو عَلِيٍّ الرَّحَبِيُّ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَن قَبَضَ يَتِيمًا مِن بَينِ مُسلِمِينَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ حَتَّى يُغنِيَهُ اللَّهُ عَنهُ أَوجَبَ اللهُ لَهُ الجَنَّةَ أَلبَتَّةَ إِلَّا أَن يَعمَلَ عَمَلًا لَا يُغفَرُ لَهُ وَمَن أَذهَبَ اللَّهُ كَرِيمَتَيهِ أَوجَبَ اللهُ لَهُ الجَنَّةَ البَتَّةَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: وَمَا كَرِيمَتَيهِ؟ قَالَ: عُيَينَهِ وَمَن عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ فَرَحَمَهُنَّ وَأَحسَنَ إِلَيهِنَّ حَتَّى يَستَغنِينَ عَنهُ أَوجَبَ اللهُ لَهُ الجَنَّةَ البَتَّةَ إِلَّا أَن يَعمَلَ عَمَلًا لَا يُغفَرُ لَهُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الأَعرَابِ: يَا رَسُولَ اللهِ أَوِ اثنَتَينِ قَالَ: أَوِ اثنَتَينِ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: هَذَا وَاللهِ مِن غَرَائِبِ الحَدِيثِ وَغُرَرِه.

١٣٩٥ - أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الوَاعِظُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَاكِنٍ نا ابنُ أَبِي كَبشَةَ، وَفِي الكِتَابِ ابنُ أَبِي طَيبَةَ قَالَ: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، نا مَالِكٌ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَنِ السَّائِبِ بنِ يَزِيدَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ الجِزيَةَ مِن مَجُوسِ البَحرَينِ وَأَخَذَ عُمَرُ مِن فَارِسَ وَأَخَذَ عُثمَانُ مِن بَربَرٍ» قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ سَاكِنٍ كَانَ الشَّيخُ سَمَّى هَذَا الحَدِيثَ حَدِيثَ السَّنَةِ لِأَنَّهُ قَالَ: «هُوَ حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَكَانَ لَا يُحَدِّثُ بِهِ فِي السَّنَةِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً»

قَالَ الشَّيخُ أَبُو بَكرٍ: وَهَكَذَا كَانَ أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ يَروِي أَحَادِيثَ مَخصُوصَةً مِن حَدِيثِهِ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً وَاحِدَةً وَيُسَمِّيهَا: أَحَادِيثُ السَّنَةِ

Mâlik [b. Enes]'in zikrettiğimiz hadisinde garîb olan husus muttasıl olmasıdır. Zira bu hadisi muttasıl olarak yalnızca Hüseyin [b. Seleme b. İsmail] b. Ebî Kebşe el-Basrî [ö. 240-250/854-865 arası] Abdurrahman b. Mehdî aracılığıyla Mâlik'ten nakletmiştir. Diğer râviler ise Mâlik'ten "Zührî → Hz. Peygamber" isnâdıyla mürsel olarak nakletmişlerdir; [onların isnâdında] Sâib b. Yezîd yoktur. Allah en doğrusunu bilendir.

28. Muhaddisin İmlayı Uzun Tutup Çok Fazla Yaparak Dinleyeni Bıkıp Usandırmasının Kerih Olması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisin hadis naklettiği meclisi uzatmaması gerekir. Bilakis dinleyicinin [hadis] talebini terk etmesi ve tembelliğine sebep olacak bıkkınlık ve usanmasından çekinerek orta hâlli bir meclis akdedip mutedil davranır.

1396- Bana ulaştığına göre Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred şöyle demiştir: "Kim hadis nakletme işini uzatır ve üzerinde çok fazla konuşursa ashâbını bıkkınlığa ve dikkatsiz dinlemeyle itmiş olur. Hocanın daha sonra başvurulacak fazladan bir hadisi nakletmekten vazgeçmesi, talebenin istek ve şevki olmasa da işitmesi gereken ilave hadisler nakletmesinden daha iyidir.

1397- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Ali b. İshak el-Mâderâî → Abbas b. Muhammed → Muhâdır [b. el-Müverri'] → A'meş" isnâdıyla nakledildiğine göre Şakîk [b. Seleme] şöyle demiştir: "Abdullah [b. Mes'ûd] şöyle demiştir: 'Burada olduğunuz bana haber veriliyor fakat sizi bıktırmamak için [kimi zaman] yanınıza çıkmıyorum. Allah Resûlü bıkmamızdan çekinerek vaazı sadece belli günler yapardı."

1398- "Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid] → Abdullah b. Osman b. Huseym → İbn Ebî Müleyke" isnâdıyla nakledildiğine göre Ubeyd b. Umeyr [ö. 68/687-8 {?}] Hz. Âişe'nin yanına gelince o "Kim bu?" diye sordu. Onlar "Ubeyd b. Umeyr." deyince "Umeyr b. Katâde'nin [oğlu] mu?" dedi. Onlar "Evet." deyince "Bana senin meclis kurup insanların da o meclise katıldığı söylendi [doğru mu]?" dedi. O "Doğru." deyince Hz. Âişe "İnsanları bıktırmaktan ve onların ümitlerini kırmaktan sakın." dedi.

وَالمُستغرَبِ مِن حَدِيثِ مَالِكٍ الَّذِي ذَكَرنَاهُ اتِّصَالَ إِسنَادِهِ فَإِنَّهُ لَم يَروِهِ مُتَّصِلًا إِلَّا الحُسَينُ بنُ أَبِي كَبشَةَ البَصرِيُّ عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ عَن مَالِكٍ وَرَوَاهُ النَّاسُ عَن مَالِكٍ عَنِ الزُّهرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مُرسَلًا لَيسَ فِيهِ السَّائِبُ بنُ يَزِيدَ وَاللهُ أَعلَمُ.

كَرَاهَةُ إِملَالِ السَّامِعِ وَإِضجَارِهِ بِطُولِ إِملَاءِ المُحَدِّثِ وَإِكثَارِهِ

يَنبَغِي لِلمُحَدِّثِ أَن لَا يُطِيلَ المَجلِسَ الَّذِي يَروِيهِ بَل يَجعَلُهُ مُتَوَسِّطًا وَيَقتَصِدُ فِيهِ حَذَرًا مِن سَآمَةِ السَّامِعِ وَمَلَلِهِ وَأَن يُؤَدِّيَ ذَلِكَ إِلَى فُتُورِهِ عَنِ الطَّلَبِ وَكَسَلِهِ.

١٣٩٦ - فَقَد قَالَ أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَزِيدَ المُبَرِّدُ فِيمَا بَلَغَنِي عَنهُ: مَن أَطَالَ الحَدِيثَ وَأَكثَرَ القَولَ فَقَد عَرَّضَ أَصحَابَهُ لِلمُلَالِ وَسُوءِ الِاستِمَاعِ وَلَأَن يَدَعَ مِن حَدِيثِهِ فَضلَةً يُعَادُ إِلَيهَا أَصلَحُ مِن أَن يَفضُلَ عَنهُ مَا يُلزِمُ الطَّالِبَ استِمَاعَهُ مِن غَيرِ رَغبَةٍ فِيهِ وَلَا نَشَاطٍ لَهُ.

١٣٩٧ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرٍ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا مُحَاضِرٌ، نا الأَعمَشُ، عَن شَقِيقٍ، قَالَ: خَرَجَ إِلَينَا عَبدُ اللهِ فَقَالَ: «أَمَا أَنِّي أُخبَرُ بِمَكَانِكُم فَأَترُكُكُم كَرَاهِيَةَ أَن أُمِلَّكُم» إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَخَوَّلُنَا بِالمَوعِظَةِ بَينَ الأَيَّامِ مَخَافَةَ السَّأمِ عَلَينَا أَو قَالَ: السَّآمَةِ عَلَينَا.

١٣٩٨ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُثمَانَ بنِ خُثَيمٍ عَنِ ابنِ أَبِي مُلَيكَةَ، أَنَّ عُبَيدَ بنَ عُمَيرٍ، دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَقَالَت: مَن هَذَا؟ فَقَالُوا: عُبَيدُ بنُ عُمَيرٍ فَقَالَت: أَعُمَيرُ بنُ قَتَادَةَ؟ قَالُوا: نَعَم قَالَت: أَلَم أُحَدَّث أَنَّكَ تَجلِسُ وَيُجلَسُ إِلَيكَ قَالَ: بَلَى قَالَت: فَإِيَّاكَ وَإِملَالَ النَّاسِ وَتَقنِيطَهُم.

1399- “Ebû Ya‘lâ Ahmed b. Abdülvâhid el-Vekîl → İsmail b. Saîd el-Muaddel → Hüseyin b. el-Kâsım el-Kevkebî → Ahmed b. Sadaka” isnâdıyla nakledildiğine göre Câhiz şöyle demiştir: “Şevkle [dinlenen] az vaaz, kulakların dinlemek istemediği kalplerin ise bıktığı çok vaazdan daha iyidir.”

1400- “Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Abdurrahman [b. Mehdî] → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Ebû İshak [es-Sebîî]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebü’l-Ahvas [Avf b. Mâlik]’i şöyle derken işitmiştir: “Abdullah [b. Mes‘ûd] ‘İnsanları bıktırmayın.’ derdi.”

1401- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Abbas b. el-Velîd b. Mezyed el-Beyrûtî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Velîd b. Mezyed]’i [ö. 207/822-3] şöyle derken işitmiştir: “Dinleyen, konuşandan daha çabuk sıkılır.”

1402- “Ali b. Muhammed b. el-Hasan es-Simsâr → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Ebherî → İbn Ebî Dâvud” [*tahvîl*] ve “Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud → Seleme b. Şebîb → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma‘mer [b. Râşid]” isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Zührî’yi şöyle derken işitmiştir: “Meclis uzadığında şeytanın o meclisten bir nasibi olur.”

1403- “Abdullah b. Yahyâ es-Sükkerî → Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] eş-Şâfiî → Ca‘fer b. Muhammed el-Ezher → İbnü’l-Gallâbî” isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: “Meclis uzadığında şeytanın mutlaka o mecliste bir nasibi olur.”

1404- “Ebü’l-Hüseyin Ahmed b. Ömer b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim b. el-Vâsıkbillah → dedesi [Abdülaziz b. Muhammed] → Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Muhammed → Süleyman b. Eyyûb sâhibu’l-Basrî” [*tahvîl*] ve “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Süleyman b. Muhammed el-Muaddel -imla ile- → İbn Menî‘” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Eyyûb [ö. 235/849-50] şöyle demiştir: “Bişr b. Mansur’un [ö. 180/796-7] yanına gelip ona hadisler sorduk. O da bize ‘Bu kadarı size yeter. Meclis uzadığında şeytanın o mecliste bir nasibi olur.’ dedi.”

١٣٩٩ - أنا أَبُو يَعلَى أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الوَكِيلُ أنا إِسمَاعِيلُ بنُ سَعِيدٍ المُعَدَّلُ، نا الحُسَينُ بنُ القَاسِمِ الكَوكَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ صَدَقَةَ، قَالَ: سَمِعتُ الجَاحِظَ يَقُولُ: «قَلِيلُ المَوعِظَةِ مَعَ نَشَاطِ المَوعُوظِ خَيرٌ مِن كَثِيرٍ وَافَقَ مِنَ الأَسمَاعِ نَبوَةً وَمِنَ القُلُوبِ مَلَالَةً»

١٤٠٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، عَن شُعبَةَ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الأَحوَصِ يَقُولُ: كَانَ عَبدُ اللهِ يَقُولُ: «لَا تُمِلُّوا النَّاسَ»

١٤٠١ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ قَالَ: سَمِعتُ العَبَّاسَ بنَ الوَلِيدِ بنِ مَزيَدَ البَيرُوتِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «المُستَمِعُ أَسرَعُ مَلَالًا مِنَ المُتَكَلِّمِ»

١٤٠٢ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ السِّمسَارُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَبهَرِيُّ نا ابنُ أَبِي دَاوُدَ، وَأَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، نا سَلَمَةُ بنُ شَبِيبٍ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا معمَرٌ، قَالَ: سَمِعتُ الزُّهرِيَّ يَقُولُ: «إِذَا طَالَ المَجلِسُ كَانَ لِلشَّيطَانِ فِيهِ نَصِيبٌ»

١٤٠٣ - أَخبَرَنِي عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى السُّكَّرِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ الشَّافِعِيُّ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَزهَرِ، نا ابنُ الغَلَابِيِّ، قَالَ: قَالَ سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ: «مَا طَالَ مَجلِسٌ قَطُّ إِلَّا كَانَ لِلشَّيطَانِ فِيهِ نَصِيبٌ»

١٤٠٤ - أنا أَبُو الحُسَينِ أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ عَبدِ العَزِيزِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ الوَاثِقِ بِاللهِ حَدَّثَنِي جَدِّي، نا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَيُّوبَ صَاحِبُ البَصرِيِّ وَحَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ مُحَمَّدٍ المُعَدَّلُ، إِملَاءً نا ابنُ مَنِيعٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَيُّوبَ، قَالَ: أَتَينَا بِشرَ بنَ مَنصُورٍ فَسَأَلنَاهُ عَن أَحَادِيثَ، فَقَالَ لَنَا: «حَسبُكُم فَمَا طَالَ مَجلِسٌ إِلَّا كَانَ لِلشَّيطَانِ فِيهِ نَصِيبٌ»

1405- “Muhammed b. Ahmed b. Ebi’l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu‘tez şöyle demiştir: “Muhaddisler içerisinde güzelce semâ ettiren ve eden, bir miktar az nakilde bulunarak bıktırmaktan sakınan, kendisinden önemli rivayetleri daha fazla yazdırması istendiğinde bunu yapan, nerede durup, nerede devam edeceğini bilen, hikâyeler anlatıp bazı ince noktalara işaretlerde bulunan kimseler vardır. Sen nasıl edeple güzelleşiyorsan onlar da edebi öyle güzelleştirirler.”

29. Meclisi Hikâye, Güzel Nükte ve Şiirle Bitirmek

1406- “Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî -Nişabur’da ona kıraat ile- ve Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî -Hulvân’da şifahen- -Ebû Hâzim “ahbarenâ”, diğeri “haddesenâ” dedi- → Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf → Ali b. İshak b. Zâtıyâ → Ebû Hemmâm [Velîd b. Şücâ‘] → Muhammed b. Himyer → Necîb b. es-Serî” isnâdıyla naklettiğine görer Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: “Kalpleri rahatlatın ve onun için hikmetli latifeler arayın. Çünkü onlar bedenler gibi yorulurlar.”

1407- “Ebü’l-Hasan[1] Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra’da- → Ebû Ravk el-Hizzânî → Ebû Muhammed es-Sedûsî Abdullah b. el-Fazl -Gannûye[2] olarak bilinir- → Asmaî → Hammâd b. Zeyd” isnâdıyla nakledildiğine göre Kasâme b. Züheyr [ö. 91-100/709-719 arası] şöyle demiştir: “Kalpleri rahatlatın ki zikri kavrayabilsin.”

1408- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Zafer Abdüsselam b. Mutahhir → Cerîr b. Hâzim → Yunus b. Yezîd” isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: “Bir adam Allah Resûlü’nün (sav) ashâbıyla oturur, onlarla [ilmî konuları] müzakere ederdi. Konuşma uzayıp da ona ağır geldiğinde ‘Kulaklar artık duymuyor, kalpte de bir hoşnutsuzluk var. Şiirlerinizden ve hikâyelerinizden de anlatsanız!’ derdi.”

1409- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Süleyman b. Harb → Hammâd [b. Zeyd] → bir adam” isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî ashâbına şöyle derdi: “Şiirlerinizi ve hikâyelerinizi anlatın. Çünkü kulak artık duymuyor, kalpte de bir hoşnutsuzluk var.”

---

1 Acâc neşrinde “Ebû” ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Eserin Tahhân (II, 129) ve Acâc (II, 184) neşirlerinde hatalı olarak “Abbûye” şeklindedir. Düzelti için bk. İbn Ebi’l-Ayneyn, II, 284 [çevirenin notu].

١٤٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «مِنَ المُحَدِّثِينَ مَن يُحسِنُ أَن يَسمَعَ وَيَستَمِعَ وَيَتَّقِيَ الإِملَالَ بِبَعضِ الإِقلَالِ وَيَزِيدَ إِذَا استَملَى مِنَ العُيُونِ الِاستِزَادَةَ وَيَدرِيَ كَيفَ يَفصِلُ وَيَصِلُ وَيَحكِي وَيُشِيرُ فَذَاكَ يُزَيِّنُ الأَدَبَ كَمَا يَتَزَيَّنُ بِالأَدَبِ»

خَتمُ المَجلِسِ بِالحِكَايَاتِ وَمُستَحسَنِ النَّوَادِرِ وَالإِنشَادَاتِ

١٤٠٦ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيِّ بِنَيسَابُورَ قِرَاءَةً عَلَيهِ ونا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ بِحُلوَانَ مِن لَفظِهِ قَالَ أَبُو حَازِمٍ: أنا وَقَالَ الآخَرُ نا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ قَالَ: حَدَّثَنِي وَفِي حَدِيثِ أَبِي حَازِمٍ نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ بنِ زَاطِيَّا، نا أَبُو هَمَّامٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ حِميَرٍ، عَنِ النَّجِيبِ بنِ السَّرِيِّ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ: «رَوِّحُوا القُلُوبَ وَابتَغُوا لَهَا طُرَفَ الحِكمَةِ فَإِنَّهَا تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الأَبدَانُ»

١٤٠٧ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ بِالبَصرَةِ نا أَبُو رَوقٍ الهِزَّانِيُّ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ السَّدُوسِيُّ عَبدُ اللهِ بنُ الفَضلِ وَيُعرَفُ بِغَنُّويَة قَالَ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يُحَدِّثُ عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، قَالَ: قَالَ قَسَامَةُ بنُ زُهَيرٍ: «رَوِّحُوا القُلُوبَ تَعِ الذِّكرَ»

١٤٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبُو ظُفَرَ عَبدُ السَّلَامِ بنُ مُطَهَّرٍ، نا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ، عَن يُونُسَ بنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يُجَالِسُ أَصحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَيُذَاكِرُهُم فَإِذَا كَثُرَ وَثَقُلَ عَلَيهِ الحَدِيثُ قَالَ: «إِنَّ الأُذُنَ مَجَّاجَةٌ وَإِنَّ لِلقَلبِ حَمضَةً أَلَا فَهَاتُوا مِن أَشعَارِكُم وَأَحَادِيثِكُم»

١٤٠٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادٌ، عَن رَجُلٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: كَانَ يَقُولُ لِأَصحَابِهِ: «هَاتُوا مِن أَشعَارِكُم هَاتُوا مِن حَدِيثِكُم فَإِنَّ الأُذُنَ مَجَّةٌ وَالقَلبَ حَمِضٌ»

1410- Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî → Ebû Ya'lâ el-Mevsılî → Süleyman b. Ömer b. Hâlid er-Rakkî → Yahyâ b. Saîd [b. Ebân] → [Muhammed b. es-Sâib] el-Kelbî → Ebû Salih [es-Semmân]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in yanında Kur'an okundu, sonra şiir söylendi. Ona 'Senin meclisinde hem Kur'an hem şiir mi okunuyor?' denilince o da 'Evet.' cevabını verdi."

1411- "Ebü'l-Kâsım Abdülaziz b. Muhammed b. Ca'fer el-Attâr → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Abdülaziz b. Muâviye → Muhammed b. Ubeydullah el-Utbî → babası [Ubeydullah b. Amr] → Müseyyeb b. Şerîk → Abdülvehhâb b. Ubeydullah → babası [Ubeydullah b. Ebî Bekre]" isnâdıyla nakledildiğine göre [babası] Ebû Bekre [es-Sekafî] şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in yanına geldim. Onun yanında şiir okuyan bir bedevi vardı. Ben 'Allah'ın Resûlü, Kur'an mı, şiir mi?' dedim. O da 'Ebû Bekre, bazen o, bazen bu.' cevabını verdi."

1412- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed b. Ahmed b. Keysân en-Nahvî → İsmail b. İshak el-Kâdî → İsmail b. Ebî Üveys → kardeşi [Ebû Bekir Abdülhamîd b. Ebî Üveys] → Süleyman b. Bilal → Muhammed b. Ebî Atîk → İbn Şihâb → Ebû Bekir[1] b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm → Mervân b. el-Hakem → Abdurrahman b. el-Esved b. Abdüyeğûs → Übey b. Ka'b" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Şiirin bir kısmı hikmettir."[2]

1413- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Ebû Bişr İsmail b. İbrahim -İbn Uleyye'dir- → Eyyûb [es-Sahtiyânî] → Muhammed [b. Sîrîn]" isnâdıyla nakledildiğine göre Kesîr b. Eflah [ö. 61-70/680-690 arası] şöyle demiştir: "Zeyd b. Sâbit ile oturduğumuz son mecliste birbirimize şiirler okuduk."

1414- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Ebü'l-Fazl Ahmed b. Abdullah el-Cülûdî → Abdüsselam b. Muhammed el-Bağdâdî → Ahmed b. Ca'fer → Muhammed b. Abdülmecîd → Meymûn b. el-Esbağ → Seyyâr [b. Hâtim] → Ca'fer b. Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Dînâr şöyle demiştir: "Hikâyeler cennet hediyesidir [yani sanki cennette yaşıyormuşsun hissiyatını verir]."

---

1 Acâc neşrinde (II, 185) "Bekre" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Nuaym, *Müntehab min Kitâbi'ş-Şuarâ*, s. 43.

١٤١٠ - نا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ المُقرِئِ نا أَبُو يَعلَى المَوصِلِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عُمَرَ بنِ خَالِدٍ الرَّقِّيُّ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ، عَنِ الكَلبِيّ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قُرِئَ عِندَ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قُرآنٌ وَأُنشِدَ شِعرٌ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَقُرآنٌ وَشِعرٌ فِي مَجلِسِكَ؟ قَالَ: «نَعَم»

١٤١١ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ العَطَّارُ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ مُعَاوِيَةَ، نا العُتبِيُّ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ نا أَبِي، عَنِ المُسَيَّبِ بنِ شَرِيكٍ، عَن عَبدِ الوَهَّابِ بنِ عُبَيدِ اللهِ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي بَكرَةَ، قَالَ: أَتَيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَعِندَهُ أَعرَابِيٌّ يُنشِدُهُ الشِّعرَ فَقُلتُ: يَا رَسُولَ اللهِ القُرآنُ أَمِ الشِّعرُ؟ فَقَالَ: «يَا أَبَا بَكرَةَ » هَذَا مَرَّةً وَهَذَا مَرَّةً.

١٤١٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ كَيسَانَ النَّحوِيُّ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ القَاضِي، نا إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي أُوَيسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَن سُلَيمَانَ بنِ بِلَالٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عَتِيقٍ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، عَن أَبِي بَكرِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ الحَارِثِ بنِ هِشَامٍ، أَخبَرَهُ عَن مَروَانَ بنِ الحَكَمِ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ الأَسوَدِ بنِ عَبدِ يَغُوثٍ أَنَّ أُبَيَّ بنَ كَعبٍ، أَخبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ مِنَ الشِّعرِ حِكمَةٌ»

١٤١٣ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ أَبُو بِشرٍ وَهُوَ: ابنُ عُلَيَّةَ عَن أَيُّوبَ، عَن مُحَمَّدٍ، عَن كَثِيرِ بنِ أَفلَحَ، قَالَ: «آخِرُ مَجلِسٍ جَالَسنَا فِيهِ زَيدَ بنَ ثَابِتٍ تَنَاشَدنَا فِيهِ الشِّعرَ»

١٤١٤ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي، أنا أَبُو الفَضلِ أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ الجُلُودِيُّ أنا عَبدُ السَّلَامِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغدَادِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ المَجِيدِ، نا مَيمُونُ بنُ الأَصبَغِ، عَن سَيَّارٍ، عَن جَعفَرِ بنِ سُلَيمَانَ، عَن مَالِكِ بنِ دِينَارٍ، قَالَ: «الحِكَايَاتُ تُحَفُ الجَنَّةِ»

1415- "Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî[1] → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Ahmed b. Mervân el-Mâlikî el-Kâdî -Mısır'da- → İbrahim el-Harbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Harb şöyle demiştir: "Hammâd b. Zeyd'in yanındaydık, bize çok fazla hadis nakledip 'Cennetin tohumlarından alın.' demiş ve bize hikâyeler nakletmişti."

30. Meclis Bitiminde İstiğfar Etmek ve Allah Teâlâ'ya Nimetlerine Karşılık Hamd ü Sena Etmenin Sünnet Oluşu

1416- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ömer b. Bişrân[2] → Muhammed b. İsmail el-Bündâr → Ebû Gassân Mâlik b. Sa'd el-Kaysî → Ravh [b. Ubâde] → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Katâde "Kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et"[3] ayetiyle ilgili şöyle demiştir: "Her meclisten [kalktığında tesbih et anlamındadır]."

1417- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Amr b. Dînâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Ubeyd b. Umeyr şöyle demiştir: "[Ayette geçen] '*el-evvâbü'l-hafîz*'[4] 'Allah Teâlâ'dan bağışlanma talep etmeden bir meclisten kalkmayan kimse'dir."

1418- "Ebû Saîd es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Muhammed b. İshak es-Sagânî[5] → Haccâc [b. Muhammed] → İbn Cüreyc → Musa b. Ukbe → Süheyl[6] b. Ebî Salih → babası → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir meclise oturup orada faydasız sözleri çokça söyler de kalkmadan önce '*Subhâneke rabbenâ ve bi-hamdik, lâ ilâhe illâ ente, estağfiruke sümme etûbu ileyke* (Rabbimiz sen noksanlardan münezzehsin, sana hamdederiz, senden başka ilah yoktur, senden bağışlanma diler, sana tövbe ederim)' derse, o meclisteki [günahları] affedilir."[7]

---

1 Acâc neşrinde (II, 186) "el-Berde'î" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (II, 187) "Şîrân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Tûr, 52/48.
4 Kaf, 50/32. Ayette harf-i tarifsiz olarak geçer.
5 Tahhân neşrinde (II, 132) "el-Kettânî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
6 Acâc neşrinde (II, 188) "Sehl" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
7 Tirmizî, Deavât 39.

١٤١٥ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، أنا أَحمَدُ بنُ مَروَانَ المَالِكِيُّ القَاضِي، بِمِصرَ نا إِبرَاهِيمُ الحَربِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ حَمَّادِ بنِ زَيدٍ يُحَدِّثُنَا بِأَحَادِيثَ كَثِيرَةٍ ثُمَّ قَالَ لَنَا: «خُذُوا فِي أَبرَازِ الجَنَّةِ فَحَدَّثَنَا بِالحِكَايَاتِ»

مَا سُنَّ فِي المَجلِسِ عِندَ انقِضَائِهِ مِنَ الِاستِغفَارِ وَالحَمدِ لِلَّهِ عَلَى آلَائِهِ

١٤١٦ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأنَا عَلَى عُمَرَ بنِ بِشرَانَ حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البِندَارُ، نا أَبُو غَسَّانَ يَعنِي مَالِكَ بنَ سَعدٍ القَيسِيَّ، نا رَوحٌ، نا شُعبَةُ، عَن قَتَادَةَ فِي قَولِهِ {وَسَبِّح بِحَمدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ} [الطور: ٤٨] قَالَ: مِن كُلِّ مَجلِسٍ.

١٤١٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ الحُمَيدِيُّ، قَالَ: قَالَ سُفيَانُ: بَلَغَنِي عَن عَمرٍو يَعنِي ابنَ دِينَارٍ، عَن عُبَيدِ بنِ عُمَيرٍ، قَالَ: «الأَوَّابُ الحَفِيظُ الَّذِي لَا يَقُومُ مِن مَجلِسٍ إِلَّا استَغفَرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»

١٤١٨ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ الصَّغَانِي، نا حَجَّاجٌ، قَالَ: قَالَ ابنُ جُرَيجٍ: أَخبَرَنِي مُوسَى بنُ عُقبَةَ، عَن سُهَيلِ بنِ أَبِي صَالِحٍ عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَن جَلَسَ فِي مَجلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ وَقَالَ قَبلَ أَن يَقُومَ: «سُبحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ أَستَغفِرُكَ ثُمَّ أَتُوبُ إِلَيكَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجلِسِهِ ذَلِكَ»

1419- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Şücâ' es-Sûfî → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Muhammed b. el-Cehm es-Semerrî → Ya'lâ b. Ubeyd → Haccâc b. Dînâr → Ebû Hâşim [Yahyâ b. Dînâr] → Ebü'l-Âliye Rufey'" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Berze el-Eslemî [ö. 65/685 {?}] şöyle demiştir: "Allah Resûlü bir meclise oturduktan sonra kalkmak istediğinde '*Subhâneke allahümme ve bi-hamdike, eşhedu en lâ ilâhe illa ente, estağfiruke ve etûbu ileyke*' derdi. Oradakiler 'Allah'ın Resûlü, sen daha önce [bu mecliste] söylemediğin şeyler söylüyorsun.' deyince, o 'Bu mecliste olanların kefaretidir.' buyurdu."[1]

1420- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Abdullah b. İbrahim b. Eyyûb → Ebû Şuayb [Abdullah b. el-Hasan] el-Harrânî → Hâlid b. Yezîd el-Ömerî → Dâvud b. Kays el-Ferrâ → Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Meclisin kefareti kalkmadan önce '*Subhâneke ve bi-hamdike, lâ ilâhe illâ ente, tub aleyye,ve'ğfir lî*' duasını üç kere söylemektir. Mecliste faydasız sözler söylendiyse bu onun kefareti olur. Eğer meclis zikir meclisiyse bu onun mührü olur."[2]

1421- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. el-Hasan b. Miksem el-Mukrî → Ebû Amr Ahmed b. Hâlid b. Amr el-Hımsî → babası → Ebû Hafs Ömer b. Salih el-Ezdî ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Dînâr, hadis nakledip kalkmak istediğinde şu duayı okurdu: "*Allahümme ehyinâ sâdıkîn ve emitnâ sâdıkîn, ve'b-asnâ sâdıkîn, ve'czinâ yevme nelkâke kemâ teczî ibâdeke es-sâdıkîn* (Allah'ım, bize sâdık olarak yaşamayı, sâdık olarak ölmeyi nasip eyle! Bize, Sana ulaştığımız gün sâdık kullarına yaptığın muameleyi yap)."

1422- "Ahmed b. Ali et-Taberî → Ubeydullah b. Muhammed b. el-Bezzâz → Muhammed b. Yahyâ en-Nedîm → Fazl b. el-Hubâb" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Sellâm [el-Cumahî] şöyle demiştir: "Biz Yunus [b. Ubeyd]'in meclisine oturduğumuzda, onun meclisinde övgüler, yergiler, mersiyeler ve gazeller okunurdu. Meclis bittiğinde '[Burada] geçen bâtıllar üzerine şu yok edici [zikirleri] okuyacağım' deyip şöyle devam ederdi: '*Subhânallah, ve'l-hamdulillah ve lâ ilâhe illallah, va'llahu ekber.*'"

1 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIII, 15.
2 Ufak lafız farklılıklarıyla bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 112.

١٤١٩ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ شُجَاعٍ الصُّوفِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الجَهمِ السِّمَّرِيُّ، نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ، نا الحَجَّاجُ بنُ دِينَارٍ، عَن أَبِي هَاشِمٍ، عَن رُفَيعٍ أَبِي العَالِيَةِ، عَن أَبِي بَرزَةَ الأَسلَمِيّ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ فَأَرَادَ أَن يَقُومَ قَالَ: «سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمدِكَ أَشهَدُ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ أَستَغفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيكَ» قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّكَ تَقُولُ كَلَامًا مَا كُنتَ تَقُولُهُ فِيمَا خَلَا قَالَ: «هَذَا كَفَّارَةُ مَا يَكُونُ فِي المَجلِسِ»

١٤٢٠ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ أَيُّوبَ، نا أَبُو شُعَيبٍ الحَرَّانِيُّ، نا خَالِدُ بنُ يَزِيدَ العُمَرِيُّ، نا دَاوُدُ بنُ قَيسٍ الفَرَّاءُ، عَن نَافِعِ بنِ جُبَيرِ بنِ مُطعِمٍ، عَن أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كَفَّارَةُ المَجلِسِ أَلَّا تَبرَحَ حَتَّى تَقُولَ: سُبحَانَكَ وَبِحَمدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ تُب عَلَيَّ وَاغفِر لِي يَقُولُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِن كَانَ مَجلِسُ لَغطٍ كَانَت كَفَّارَتُهُ وَإِن كَانَ مَجلِسُ ذِكرٍ كَانَت طَابَعًا عَلَيهِ.

١٤٢١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ المُقرِئُ، نا أَبُو عَمرٍو أَحمَدُ بنُ خَالِدِ بنِ عُمَرَ الحِمصِيُّ نا أَبِي، نا عُمَرُ بنُ صَالِحٍ الأَزدِيُّ أَبُو حَفصٍ الدِّمَشقِيُّ، نا مَالِكُ بنُ دِينَارٍ وَكَانَ إِذَا حَدَّثَ فَأَرَادَ أَن يَنهَضَ دَعَا بِهَذَا الدُّعَاءِ: «اللَّهُمَّ أَحيِنَا صَادِقِينَ وَأَمِتنَا صَادِقِينَ وَابعَثنَا صَادِقِينَ وَاجزِنَا يَومَ نَلقَاكَ كَمَا تَجزِي عِبَادَكَ الصَّادِقِينَ»

١٤٢٢ - أنا أَحمَدَ بنِ عَلِيّ ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ البَزَّازُ، نا الفَضلُ بنُ الحُبَابِ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَّامٍ، قَالَ: كُنَّا إِذَا جَلَسنَا إِلَى يُونُسَ مَضَت فِي مَجلِسِهِ مَدَائِحُ وَمَثَالِبُ وَمَرَاثِي وَغَزَلٌ وَكَانَ إِذَا فَرَغَ يَقُولُ: وَاللهِ لَأُلقِيَنَّ عَلَى مَا مَضَى الدَّامِغَاتِ: سُبحَانَ اللهِ وَالحَمدُ للهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكبَرُ.

31. Yazılı Malzemeyi Mecliste Muâraza Etmek, Onu Sağlamlaştırmak, Yazı Hatalarını ve Yanlışlarını Düzeltmek

1423- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → Ebû İsmail Muhammed b. İsmail et-Tirmizî → Duhaym [Abdurrahman b. İbrahim] → Abdullah b. Yahyâ el-Meâfirî -Mısırlıdır- → Nâfi' b. Yezîd → Ukayl b. Hâlid → Zührî → İbn[1] Süleyman b. Zeyd b. Sâbit" isnâdıyla nakledildiğine göre [İbn Süleyman'ın] dedesi Zeyd b. Sâbit şöyle demiştir: Ben Allah Resûlü'nün yanında vahyi yazıyordum. Onun nefesi hızlanır, inci gibi terlerdi. Sonra rahatlar, bana imla eder, ben de yazardım. Bitirmeden yine ağırlaşırdı. [En son] bitirdiğimde "Oku." buyururdu. Bir eksiklik varsa onu düzeltirdi, sonra onu insanlara sunardı."[2]

1424- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Muâz b. el-Müsennâ → Müsedded [b. Müserhed] → Yahyâ b. Saîd el-Kattân → İmrân b. Hudeyr → Ebû Miclez [Lâhık b. Humeyd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Beşîr b. Nehîk [ö. 91-100/709-719 arası] şöyle demiştir: "Ebû Hüreyre'ye kendisinden yazdığım kitabı getirip okudum ve 'Bu senden işittim bir şey değil mi?' diye sordum, 'Evet.' cevabını verdi."

1425- "Ebû Bekir el-Berkânî → İbn Hamîrûye → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → İbn Ebî Adî → İmrân [b. Hudeyr] → Ebû Miclez [Lâhık b. Humeyd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Beşîr b. Nehîk, Ebû Hüreyre'nin yanından ayrılmak istediğinde ondan yazdığı kitapları getirip ona okudu ve "Bunlar senden dinlediğim şeyler mi?" diye sordu, o da "Evet" dedi.

1426- "Ali b. Ebî Ali → Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz ve Muhammed b. Abdurrahman ez-Zehebî -lafız Ahmed'e aittir- → Ubeydullah b. Abdurrahman es-Sükkerî → Ebû Ya'lâ [Zekeriyyâ b. Yahyâ] el-Minkarî → Asmaî → Nâfi' b. Ebî Nuaym" isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi' mevlâ İbn Ömer'e "Senin ilmini yazdılar." denildi. O da "Yazdılar mı?" deyince "Evet." denildi. Nâfi' "Getirsinler de düzelteyim." karşılığını verdi.

---

1 Bu ifade Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

2 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II, 257. İbarenin son kısmı Taberânî metnine göre tercüme edilmiştir.

المُعَارَضَةُ بِالمَجلِسِ المَكتُوبِ وَإِتقَانُهُ وَإِصلَاحُ مَا أَفسَدَ مِنهُ زَيغُ القَلَمِ وَطُغيَانُهُ

١٤٢٣ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ نا أَبُو إِسمَاعِيلَ مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ نا دُحَيمٌ، نا عَبدُ اللهِ بنُ يَحيَى المَعَافِرِيُّ، هَذَا مِصرِيٌّ عَن نَافِعِ بنِ يَزِيدَ، عَن عُقَيلِ بنِ خَالِدٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَنِ ابنِ سُلَيمَانَ بنِ زَيدِ بنِ ثَابِتٍ، عَن جَدِّهِ زَيدِ بنِ ثَابِتٍ قَالَ: كُنتُ أَكتُبُ الوَحيَ عِندَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ يَشتَدُّ نَفَسُهُ وَيَعرَقُ عَرَقًا مِثلَ الجُمَانِ ثُمَّ يُسَرَّى عَنهُ فَأَكتُبُ وَهُوَ يُملِي عَلَيَّ فَمَا أَفرُغُ حَتَّى يَثقُلَ وَإِذَا فَرَغتُ قَالَ: «اقرَأهُ» فَإِن كَانَ فِيهِ سَقطٌ أَقَامَهُ ثُمَّ يَخرُجُ بِهِ.

١٤٢٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا مُعَاذُ بنُ المُثَنَّى، نا مُسَدَّدٌ، نا يَحيَى، هُوَ ابنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ عَن عِمرَانَ بنِ حُدَيرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو مِجلَزٍ، عَن بَشِيرِ بنِ نَهِيكٍ، قَالَ: أَتَيتُ أَبَا هُرَيرَةَ بِكِتَابِي الَّذِي كَتَبتُهُ عَنهُ فَقَرَأتُهُ عَلَيهِ فَقُلتُ: هَذَا سَمِعتُهُ مِنكَ؟ قَالَ: نَعَم.

١٤٢٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا ابنُ خَمِيرُويَه، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، نا ابنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَن عِمرَانَ، عَن أَبِي مِجلَزٍ، عَن بَشِيرِ بنِ نَهِيكٍ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ أَن يَنصَرِفَ عَن أَبِي هُرَيرَةَ، أَتَاهُ بِكُتُبِهِ الَّتِي كَتَبَهَا عَنهُ فَقَرَأَهَا عَلَيهِ فَقَالَ: هَذِهِ سَمِعتُهَا مِنكَ؟ قَالَ: نَعَم.

١٤٢٦ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الذَّهَبِيُّ، وَاللَّفظُ، لِأَحمَدَ قَالَا: نا عَبدُ اللهِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ السُّكَّرِيُّ، نا أَبُو يَعلَى المِنقَرِيُّ، نا الأَصمَعِيُّ، نا نَافِعُ بنُ أَبِي نُعَيمٍ، عَن نَافِعٍ، مَولَى ابنِ عُمَرَ: أَنَّهُ قِيلَ لَهُ: قَد كَتَبُوا عِلمَكَ فَقَالَ: كَتَبُوا؟ فَقِيلَ لَهُ: نَعَم فَقَالَ نَافِعٌ: فَليَأتُوا بِهِ حَتَّى أُقَوِّمَهُ.

1427- "Muhammed b. Ömer b. Bükeyr en-Neccâr → Osman b. Ahmed b. Sem'ân er-Rezzâz → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Mahmûd b. Gaylân" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: Zâide [b. Kudâme]'yi kitaplarını Süfyân [es-Sevrî]'ye arz ederken gördüm."

1428- "Muhammed b. el-Hüseyin → İbn Dürüsteveyh → Ya'kûb [b. Süfyân el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir el-Humeydî şöyle demiştir: "Süfyân bize Hızır hadisini naklediyordu, biz bir kısmını yazıyor, bir kısmını ise kaçırıyorduk. Sonra bize [tekrar] naklediyor, kaçırdıklarımızı yazıyorduk. Bitirdiğimizde bunu ona söyledik, biz kitaba bakıp [kontrol ederken] bize onu [tekrar] nakletti."

32. Meclise Yetişememe, [Kaçırılan Kısmı] Tekrar Ettirme ve Tekrar Ettirilmesi Mümkün Olmayan Yerleri İcazetle Telafi Etme Hakkında Söylenenler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis [naklindeki] yerleşik uygulamada, geçen hadisin tekrar ettirilmesi hoş görülmemiş ve kaçıran kimse için hadisin tekrar ettirilmesi yük olarak görülmüştür.

1429- "Ali b. Ebî Ali → Ahmed b. İbrahim → Niftaveyh" isnâdıyla nakledildiğine göre şairlerden biri eli yavaşlardan birine seslenerek şu beyitleri söylemiştir:

> Bizi bir bırak! Sen bizim içimizde ancak
> Amr'daki vav harfi gibi [görüntüsü olan ama karşılığı olmayan] ya da tekrarlanan hadis gibi [yük] bir konumdasın

İbn Şihâb'ın yaklaşımı şu rivayetteki gibidir:

1430- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Dırâr b. Surad → Süfyân b. Uyeyne" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Kayayı taşımak hadisi tekrar etmekten daha kolay gelir."[1]

1431- "İbn Rizk → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Muhammed b. Huzeyme → Abbas b. Abdülazîm → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir:

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 566.

١٤٢٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ النَّجَّارُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَمعَانَ الرَّزَّازُ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا وَكِيعٌ، قَالَ: «رَأَيتُ زَائِدَةَ يَعرِضُ كُتُبَهُ عَلَى سُفيَانَ»

١٤٢٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا ابنُ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكرٍ يَعنِي الحُمَيدِيَّ: «كَانَ سُفيَانُ يُحَدِّثُنَا بِحَدِيثِ الخِضرِ فَنَكتُبُ بَعضَهُ وَيَذهَبُ عَلَينَا بَعضُهُ ثُمَّ يُحَدِّثُنَا بِهِ فَنَكتُبُ مَا سَقَطَ عَلَينَا فَلَمَّا تَمَّ كَلَّمنَاهُ فِيهِ فَحَدَّثَنَا بِهِ وَنَحنُ نَنظُرُ فِي الكِتَابِ»

مَا قِيلَ فِي فَوَاتِ المَجلِسِ وَالإِعَادَةِ وَالِاعتِيَاضِ مَن تَعَذَّرَ استِدرَاكُهُ بِالإِجَازَةِ

قَد جَرَتِ العَادَةُ فِي الحَدِيثِ بِكَرَاهَةِ تَكرِيرِ مَاضِيهِ وَاستِثقَالِ الإِعَادَةِ لِفَائِتِهِ وَمُنقَضِيهِ حَتَّى قَالَ بَعضُ الشُّعَرَاءِ يُخَاطِبُ أَحَدَ الثُّقَلَاءِ.

١٤٢٩ - فِيمَا أَنشَدَنِي عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ قَالَ: أَنشَدَنَا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ قَالَ: أَنشَدَنَا نَفطَوَيهِ مِن أَبيَاتٍ:

خَلِّ عَنَّا فَإِنَّمَا أَنتَ فِينَا وَاوُ عَمرٍو أَو كَالحَدِيثِ المُعَادِ

وَالمَحفُوظُ عَنِ ابنِ شِهَابٍ الزُّهرِيِّ:

١٤٣٠ - مَا أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخَلَدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا ضِرَارُ بنُ صُرَدٍ، قَالَ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ قَالَ الزُّهرِيُّ: «نَقلُ الصَّخرِ أَهوَنُ مِن إِعَادَةِ الحَدِيثِ»

١٤٣١ - وأنا ابنُ رِزقٍ، أَيضًا أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ، نا مُحَمَّدُ بنُ خُزَيمَةَ، نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ العَظِيمِ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، عَن مَعمَرٍ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ:

"Hadisi tekrar etmek, kayayı taşımaktan daha zor gelir."[1] Katâde [b. Diâme] de şöyle demiştir: "Hadisi tekrar edersen nuru gider. Ben hiç kimseye 'Bana tekrar et' demedim."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İmlayı dinlemek isteyen kimse, geç gelip meclisi kaçırmaktan çekinerek erken gelmelidir. Çünkü bu duruma genelde rıza göstermeyen bir hocanın bu kısmı tekrar etmesi mümkün değildir. Hoca bu davranışında Süfyân b. Uyeyne ve Yezîd b. Harun'dan, onlardan önce de bir gruptan nakledilen şu tavırları örnek alıyor olabilir:

1432- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Herevî el-Adl → Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Münkedirî → Yahyâ b. Abdek el-Kazvînî" Hassân b. Hassân [ö. 213/828-9] isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be'yi şöyle derken işitmiştir: "[Tekrarı] kabul etme, bu senin için daha kârlıdır."

1433- "Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr → Süleyman b. Harb → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "Bir gün Saîd b. Cübeyr bir hadis nakletti. Ona doğru kalkıp hadisi tekrar etmesini istedim. O da 'Ben her an [süt] sağıp içiremem.' dedi."[3]

1434- "Ebû Tâlib Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Bükeyr → Kadı Ebû Hâmid Ahmed b. el-Hüseyin el-Hemedânî → Ahmed b. el-Hâris b. Muhammed b. Abdülkerim → dedesi Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdülkerim el-Abdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Heysem b. Adî şöyle dedi: "Rakabe b. Meskale, A'meş'in yanına geldi. Nalını parmağına asılıydı. Ona 'Ebû Muhammed, nasıl sabahladın?' diye sordu. O da 'Allah sana merhamet etsin, iyi.' dedi. O 'Ebû Muhammed, az önce dâru'l-attârdaydım. Bir adam senden yeni bir hadis nakletti [*etrafenî*]. Bu durum beni küçük düşürdüğü için ben de ayağım çıplak, nalınım elimde sana geldim.' dedi. O [A'meş] 'Bugün güzel koku koklamayasın, [dersi tekrar edemem], geldiğin gibi geri git.' deyip güldü. O da "Ebû Muhammed, bu sefer bizi görmezden gel.' dedi. O da 'Nefsimin vurdumduymazlığına alışmasını istemem.' dedi. O 'Ebû Muhammed, bunda sevap var.' deyince A'meş 'Her sevabı elde etmeye güç yetiremem.' dedi.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 566.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 567.
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 567.

«إِعَادَةُ الحَدِيثِ أَشَدُّ مِن نَقلِ الصَّخرِ» قَالَ: وَقَالَ قَتَادَةُ: «إِذَا أَعَدتَ الحَدِيثَ ذَهَبَ نُورُهُ وَمَا قُلتَ لِأَحَدٍ أَعِد عَلَيَّ»

فَيَنبَغِي لِمَن أَرَادَ سَمَاعَ الإِملَاءِ البُكُورَ خَوفًا مِن فَوَاتِ المَجلِسِ بِتَأخِيرِ الحُضُورِ وَأَن يَتَعَذَّرَ عَلَيهِ مَعَ ذَلِكَ إِعَادَتُهُ مِن قِبَلِ شَيخٍ لَعَلَّ التَّمَنُّعَ عَادَتُهُ مُستَعمِلًا فِي فِعلِهِ مَا يَأثِرُهُ الرَّاوُونَ عَن سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ وَيَزِيدَ بنِ هَارُونَ وَجَمَاعَةٍ مِمَّن كَانَ قَبلِهِمَا رَحمَةُ اللهِ عَلَيهِم وَعَلَيهِمَا.

١٤٣٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الهَرَوِيُّ العَدلُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ المُنكَدِرِيُّ، نا يَحيَى بنُ عَبدَكٍ القَزوِينِيُّ، نا حَسَّانُ يَعنِي ابنَ حَسَّانَ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «تَمَنَّع فَإِنَّهُ أَنفَقُ لَكَ»

١٤٣٣ - وأنا البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويه، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن أَيُّوبَ، قَالَ: حَدَّثَ سَعِيدُ بنُ جُبَيرٍ، يَومًا حَدِيثًا فَقُمتُ إِلَيهِ فَاستَعَدتُهُ الحَدِيثَ فَقَالَ: «مَا كُلُّ سَاعَةٍ أَحلِبُ فَأَشرَبُ»

١٤٣٤ - أنا أَبُو طَالِبٍ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ أَحمَدَ بنِ بُكَيرٍ أنا القَاضِي أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ الهَمَذَانِيُّ نا أَحمَدُ بنُ الحَارِثِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الكَرِيمِ، نا جَدِّي أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ العَبدِيُّ نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، قَالَ: أَتَى رَقَبَةُ بنُ مَسقَلَةَ الأَعمَشَ وَهُوَ مُعَلِّقٌ نَعلَهُ فِي إِصبَعِهِ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ كَيفَ أَصبَحتَ؟ قَالَ: بِخَيرٍ رَحِمَكَ اللهُ قَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ كُنتُ السَّاعَةَ فِي دَارِ العَطَّارِ فَأَطرَفَنِي رَجُلٌ عَنكَ حَدِيثًا فَاستَخفَنِي ذَاكَ حَتَّى أَتَيتُكَ حَافِيًا مُعَلِّقًا نَعلِي فِي إِصبَعِي فَقَالَ: لَا تَشَمَّهُ بِأَنفِكَ اليَومَ فَارجِع مِن حَيثُ جِئتَ فَضَحِكَ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ تَغَافَل لَنَا هَذِهِ المَرَّةَ قَالَ: أَكرَهُ أَن أُعَوِّدَ نَفسِي الغَفلَةَ قَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ أَجرًا قَالَ: مَا كُلُّ الأَجرِ أُطِيقُ

O ‘Ebû Muhammed! Sen bildiğim kadarıyla kötü huylu, somurtkan, daima çatıkkaşlı, ziyaretçilerin hukukunu hafife alan birisin; senden hikmet istendiğinde sanki hardalı burnundan çekiyorsun!’ diye mukabele edince A‘meş de ‘Biz herhangi bir konuda secili konuşan kimselerden değiliz, ait olduğun yere git.’ cevabını verdi.”

1435- “Ömer b. İbrahim el-Fakîh → Ubeydullah b. Osman ed-Dekkâk → İsa b. Ebî Muhammed el-Hâşimî → Muhammed b. Halef b. el-Merzübân → Ebû Muhammed [Hâris b. Ebî Üsâme] et-Temîmî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü’l-Hasan [Ali b. Muhammed b. Abdullah] el-Medâinî [ö. 228/842-3] şöyle dedi: “Bir adam A‘meş’e gelip ‘Ebû Muhammed, yarım dinara bir eşek kiralayıp falanca hadisleri sormak için senin yanına geldim.’ dedi. O da ‘Diğer yarısıyla bir daha kirala ve geri dön.’ karşılığını verdi.”

1436- “Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü’l-Kâsım [Abdullah b. İbrahim] el-Âbendûnî → Hâcib b. Erkîn [*kurie alâ*] → İshak b. Seyyâr” isnâdıyla nakledildiğine göre Kabîsa [b. Ukbe] şöyle dedi: “Mâlik b. Miğvel’e bir hadis sordum. O da [hadis nakletmeye isteksiz olduğundan] ‘Senden Rahmân’a sığınırım. Şayet Allah’tan sakınan biri isen [bana ilişme]’[1] [ayetiyle] karşılık verdi. Mis‘ar [b. Kidâm] için azı dişinin çeklimesi -[Kabîsa] benzer bir şey demiş de olabilir- hadis nakletmeye yeğdi. Onun yanında 10 kişi görmedim. Altı yedi kişi oluyorlardı.”

1437- “Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Abdullah b. el-Hasan b. İdris el-Huveyzî → Ahmed b. Muhammed et-Tûsî → Ömer b. Muhammed” isnâdıyla nakledildiğine göre Nuh b. Habîb şöyle dedi: “Ebû Bekir b. Ayyâş’a bir adam ‘Bana bir hadis naklet.’ dedi. O da ‘Sen ancak rüyanda görürsün!’ cevabını verdi. Adam ‘Altı üstü bir hadis’ deyince Ebû Bekir [İbn Ayyâş ‘Uğruna ölmek lazım.’ dedi, bunun üzerine adam ‘O zaten hatalı bir hadis.’ dediğinde][2] ise ‘Çok beklersin [yani öyleyse onu benden hayatta alamazsın]!’ diye mukabele etti.”[3]

---

1 Meryem, 19/18.

2 Köşeli parantez için bk. Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 576.

3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 576. Metindeki “teltemisü’s-semâ” ifadesi imkânsız bir şeyin talep edilmesi anlamında olup lafzen “Öncelikle gökyüzüne tutunmalısın!” şeklinde karşılanabilirse de Türkçe bir deyim olarak “Sen ancak rüyanda görürsün!” diye tercüme edilmiştir. Yine metinde yer alan “hüve’l-mevtü’l-ahmer fî cevâlika sûd” ifadesi formel olarak “Öyleyse o, kara çuvallardaki feci bir ölümdür!” diye karşılanabilir. Ancak kastedilen husus talebin gerçekleşmeyeceği olduğundan ifade metindeki gibi karşılanmıştır [çevirenin notu]

قَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّكَ مَا عَلِمتُ لَشَرِسُ الخَلِيقَةِ دَائِمُ القُطُوبِ مُكفَهِرُّ الوَجهِ مُستَخِفٌ بِحَقِّ الزُّورِ كَأَنَّمَا تَسعِطُ الخَردَلَ إِذَا سُئِلتَ الحِكمَةَ قَالَ: «لَسنَا مِنَ السَّجَّاعِينَ فِي شَيءٍ فَالحَق بِأَهلِكَ»

١٤٣٥ - أَخبَرَنِي عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ الفَقِيهُ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الدَّقَّاقُ، أَنَّ عِيسَى بنَ أَبِي مُحَمَّدٍ الهَاشِمِيُّ، أَخبَرَهُم قَالَ: أنا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ المَرزُبَانِ، أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، عَنِ ابنِ الحَسَنِ المَدَائِنِيُّ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى الأَعمَشِ فَقَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ اكتَرَيتُ حِمَارًا بِنِصفِ دِرهَمٍ وَأَتَيتُكَ لِأَسأَلَكَ عَن حَدِيثِ كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ: «اكتَرِ بِالنِّصفِ الآخَرِ وَارجِع»

١٤٣٦ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا القَاسِمِ الآبَندُونِيَّ، يَقُولُ: قُرِئَ عَلَى حَاجِبِ بنِ أَركِينَ سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ سَيَّارٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ قَبِيصَةَ، يَقُولُ: سَأَلتُ مَالِكَ بنَ مِغوَلٍ عَن حَدِيثٍ، فَقَالَ: أَعُوذُ بِالرَّحمَنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا قَالَ: فَأَمَّا مَالِكٌ فَكَانَ لَأَن يُقلَعَ ضِرسُهُ أَو كَمَا قَالَ أَحَبُّ إِلَيهِ مِن أَن يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ قَالَ: وَمَا رَأَيتُ عِندَهُ عَشَرَةً قَطُّ كَانُوا يَكُونُونَ سِتَّةً سَبعَةً.

١٤٣٧ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ إِدرِيسَ الحُوَيزِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيُّ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا نُوحُ بنُ حَبِيبٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ عَيَّاشٍ، وَقَالَ، لَهُ رَجُلٌ: حَدِّثنِي بِحَدِيثٍ، قَالَ: «تَلتَمِسُ السَّمَاءَ قَبلَ ذَلِكَ» قَالَ: إِنَّمَا هُوَ حَدِيثٌ فَقَالَ: هُوَ المَوتُ الأَحمَرُ فِي جَوَالِيقَ سُودٍ.

1438- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Abdurrahman b. Ömer el-Mısrî → Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd → Ebû Abdullah el-Hayyât[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Biz İbn Uyeyne'nin yanındaydık. Bir adam geldiğinde bir hadisin isnâd kısmına yetişememişti. 'İsnâdı?' diye sordu. İbn Uyeyne '[Hadisin] hikmet kısmı sana ulaştı, gereğini yapman da senin sorumluluğunda!' deyip [isnâdını tekrar] nakletmedi."

1439- "Ebû Müslim Ca'fer b. Bây[2] el-Cîlî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî -Isfahan'da- → Ahmed b. Amr b. Câbir er-Remlî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hâris b. [Muhammed b.] Ebî Üsâme [ö. 282/896] şöyle demiştir: "Birisi meclisi kaçırdığında Yezîd b. Harun 'Genç! Şuna [göz yaşlarını silmek üzere] bir mendil ver.' derdi."

1440- "Ali b. Hamza el-Basrî -Basra'da- → Muhammed b. Abdullah b. Hallâd el-Ehvâzî -Ehvâz'da- → Ahmed b. İbrahim b. Muhammed el-Ensârî → Hüseyin b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre Harun el-Hammâl şöyle demiştir: "Yezîd b. Harun, meclisi kaçırıp ondan hadis nakletmesini isteyen Ömer b. el-Hattâb'ın soyundan olan bir adama 'Ebû Fülân, [meclise] gelmeyen kaybeder, nasibini de [meclis] ashâbı alır, bilmiyor musun?' dedi."

1441- "Hilal b. Muhammed el-Haffâr → Ömer b. Ahmed el-Merverrûzî → Ubeydullah b. Ahmed b. Vüheyb ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ebi'l-Hanâcir'e [ö. 274/887] "Meclisin başındaki hadisleri tekrar et." denilince şöyle karşılık vermiştir: "Yezîd b. Harun'un, ashâbına 'Gelmeyen kaybeder, nasibini de [meclis] ashâbı alır.' dediğini işittim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ali b. el-Medînî zamanında Basra'daki bir grup talebe, imla gecesinde onun meclisinde yerlerini alır, semâya karşı düşkünlüklerinden ve [meclisi] kaçırma korkusundan geceyi orada geçirirlerdi. Bununla ilgili haber şu şekildedir:

1442- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. Ubeydullah es-Sayrafî → Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ca'fer b. Dürüsteveyh şöyle demiştir:

---

1 Bu ismin kim olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 137) "Bâbî" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 304) olduğu ve metne kaydedildiği gibidir [çevirenin notu].

١٤٣٨ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ المِصرِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زِيَادٍ أَبُو سَعِيدٍ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ الخَيَّاطُ، نا يَحيَى بنُ مَعِينٍ، قَالَ: كُنَّا عِندَ ابنِ عُيَينَةَ فَجَاءَ رَجُلٌ وَقَد فَاتَهُ إِسنَادُ حَدِيثٍ فَقَالَ: إِسنَادُهُ فَقَالَ: «قَد بَلَغَتكَ حِكمَتُهُ وَلَزِمَتكَ حُجَّتُهُ وَلَم يُحَدِّثهُ»

١٤٣٩ - أنا أَبُو مُسلِمٍ جَعفَرُ بنُ بَاي الجِيلِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ المُقرِئِ، بِأَصبَهَانَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عَمرِو بنَ جَابِرٍ الرَّملِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الحَارِثَ بنَ أَبِي أُسَامَةَ يَقُولُ: كَانَ يَزِيدُ بنُ هَارُونَ إِذَا جَاءَهُ مَن فَاتَهُ المَجلِسُ قَالَ: يَا غُلَامُ نَاوِلهُ المِندِيلَ.

١٤٤٠ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ حَمزَةَ البَصرِيُّ، بِهَا، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَلَّادٍ الأَهوَازِيُّ، بِهَا، نا أَحمَدُ يَعنِي ابنَ إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدٍ الأَنصَارِيَّ، نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ، عَن هَارُونَ الحَمَّالِ، قَالَ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ هَارُونَ، يَقُولُ لِرَجُلٍ مِن وَلَدِ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ وَفَاتَهُ المَجلِسُ فَسَأَلَهُ أَن يُحَدِّثَ، بِهِ فَقَالَ لَهُ يَا أَبَا فُلَانٍ: «أَمَا عَلِمتَ أَنَّهُ مَن غَابَ خَابَ وَأَكَلَ نَصِيبَهُ الأَصحَابُ»

١٤٤١ - أَخبَرَنِي هِلَالُ بنُ مُحَمَّدٍ الحَفَّارُ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ المَروَرُّوذِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ وُهَيبٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ أَبِي الخَنَاجِرِ، وَقِيلَ لَهُ: أَعِد عَلَينَا مِن أَوَّلِ المَجلِسِ أَحَادِيثَ فَقَالَ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ هَارُونَ يَقُولُ لِأَصحَابِهِ: «مَن غَابَ خَابَ وَأَكَلَ نَصِيبَهُ الأَصحَابُ»

وَقَد كَانَ خَلقٌ مِن طَلَبَةِ العِلمِ بِالبَصرَةِ فِي زَمَنِ عَلِيِّ بنِ المَدِينِيّ يَأخُذُونَ مَوَاضِعَهُم فِي مَجلِسِهِ فِي لَيلَةِ الإِملَاءِ وَيَبِيتُونَ هُنَاكَ حِرصًا عَلَى السَّمَاعِ وَتَخَوُّفًا مِنَ الفَوَاتِ.

١٤٤٢ - أَخبَرَنِي بِذَلِكَ أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الصَّيرَفِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ دُرُستُويَه، يَقُولُ:

"Ali b. el-Medînî'yi kitaptan hadis rivayet ederken görmedim. Sadece kendisinden Süfyân b. Uyeyne rivayetleri lafzi olarak nakletmesi talep edildiğinde kitaptan rivayet ederdi. Ali b. el-Medînî'nin yapacağı ders için önceki günün ikindi vaktinde ders mahallinde olurduk ve ertesi gün işitebilecek bir yer bulamayız korkusuyla bütün gece boyunca otururduk. Bir ihtiyarın küçük abdesti için kalktığında yerinin alınacağından korkarak taylasânına idrarını yapıp sonra bitene kadar taylasânını katladığını gördüm."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Dersin, semâsına etki edecek oranda bir kısmını kaçıran ve tekrar dinlemesi de hocanın zor tabiatı ve tekrardan kaçınması nedeniyle mümkün olmayan kişi, icazet talebine ve hocanın kendisine rivayet izni vermesine yönelmelidir. Çünkü icazetin semânın peşi sıra bir konumu vardır; semâ birinci, diğeri ikinci kabul edilir. *el-Kifâye* adlı kitapta biz bunun kısımlarına, çeşitlerine ve hükmü hakkında âlimlerin farklı görüşlerine yer verdik. Ayrıca geçerli olacağına ve onunla amel edilmesinin doğru olacağına dair inşallah okuyana yeterli olacak kadar delillendirdik.

33. İcazet Örneği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebü'l-Hasan İbn Rizkûye'ye gözlerini kaybettiği dönemden sonra icazet isteyen bir grup kimsenin isimlerinin bulunduğu bir kâğıdı arz ettim. Bana isimlerinin [bulunduğu kısmın] altına yazmamı söyleyip şunu yazdırdı: "Bu kâğıtta zikredilen her bir kişiye benim ona yazılı olarak verdiğim ve farklı ilimlere dair benden alınan şeylerin tamamı içerisinden dilediğini nakletme izni verdim. Merviyyâtım onun elinde sahih olarak mevcuttur, yanlışlar ve sorunlar giderilmiştir. Allah bize de, ona da ilmin ve kitapların faydasını nasip eylesin."

XXVI. Talebelerin Kendi Aralarında Hadis Konusunda Rekabet Etmeleri ve Sadece Kendilerinin Faydalanması İçin Birbirlerinden İlmi Gizlemeleri

1443- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Hâfız → İshak b. İbrahim b. Yunus → Muhammed b. Ali b. Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Bir ev dolusu kitabı olan sika bir hocaya rastgelmeyi ve ondan tek başıma hadis yazmayı o kadar çok arzu ederim ki!"

مَا رَأَيتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ يَروِي مِن كِتَابٍ قَطُّ إِلَّا أَن يُسأَلَ أَن يَروِيَ أَلفَاظَ سُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ عَلَى وَجهِهِ كَمَا سَمِعَ قَالَ: وَكُنَّا نَأخُذُ المَجلِسَ فِي مَجلِسِ عَلِيّ بنِ المَدِينِيِّ وَقتَ العَصرِ اليَومَ لِمَجلِسِ غَدٍ فَنَقعُدُ طُولَ اللَّيلِ مَخَافَةَ أَن لَا يَلحَقَ مِنَ الغَدِ مَوضِعًا يَسمَعُ فِيهِ وَرَأَيتُ شَيخًا فِي المَجلِسِ يَبُولُ فِي طَيلَسَانِهِ وَيُدرِجُ الطَّيلَسَانَ حَتَّى فَرَغَ مَخَافَةَ أَن يُؤخَذَ مَكَانُهُ إِن قَامَ لِلبَولِ.

فَمَن فَاتَهُ شَيءٌ كَانَ يُؤثِرُ سَمَاعَهُ وَحَالَ بَينَهُ وَبينَ إِعَادَتِهِ تَعَسُّرُ رَاوِيهِ وَامتِنَاعُهُ فَلْيَتَوَصَّل إِلَى استِجَازَتِهِ وَإِذنِ الرَّاوِي لَهُ فِي رِوَايَتِهِ فَإِنَّ الإِجَازَةَ مَنزِلَةٌ لِلسَّمَاعِ تَالِيَةٌ يُعَدُّ هُوَ الأُولَى وَهِيَ الثَّانِيَةُ وَقَد أَوردنَا فِي كِتَابِ الكِفَايَةِ ذِكرَ ضُرُوبِهَا وَأَنوَاعِهَا وَاختِلَافِ العُلَمَاءِ فِي أَحكَامِهَا وَدَلَّلنَا عَلَى ثُبُوتِهَا وَصِحَّةِ العَمَلِ بِهَا بِمَا فِيهِ غُنيَةٌ لِمَن وَقَفَ عَلَيهِ إِن شَاءَ اللَّهُ.

صُورَةُ الإِجَازَةِ

عَرَضتُ عَلَى أَبِي الحَسَنِ بنِ رِزقُويَه فِي وَرَقَةٍ أَسمَاءَ جَمَاعَةٍ سَأَلُوهُ الإِجَازَةَ وَذَلِكَ لِأَنَّهُ كُفَّ بَصَرُهُ فَأَمَرَنِي أَن أَكتُبَ تَحتَ أَسمَائِهِم وَأَملَى عَلَيَّ: قَد أَجَزتُ لِكُلِّ شَخصٍ مِمَّن ذُكِرَ فِي هَذِهِ الوَرَقَةِ أَن يَروِيَ عَن كِتَابِي إِلَيهِ جَمِيعَ مَا أَحَبَّ رِوَايَتَهُ مِمَّا حُمِلَ عَنِّي مِن سَائِرِ العُلُومِ وَصَحَّ عِندَهُ وَزَالَ عَنهُ التَّصحِيفُ وَالإِشكَالُ نَفَعَنَا اللَّهُ وَإِيَّاهُم بِالعِلمِ. وَكَتَبَ

بَابُ المُنَافَسَةِ فِي الحَدِيثِ بَينَ طَلَبَتِهِ وَكِتمَانِ بَعضِهِم بَعضًا لِلضَّنِّ بِإِفَادَتِهِ

١٤٤٣ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا أَبُو أَحمَدَ عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ يُونُسَ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ دَاوُدَ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «أَشتَهِي أَن أَقَعَ عَلَى شَيخٍ ثِقَةٍ عِندَهُ بَيتٌ مَلآنُ كُتُبًا أَكتُبُ عَنهُ وَحدِي»

1444- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî ve Hamza b. Muhammed ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî [*huddistü*] → Abdân [Abdullah b. Osman] → babası [Osman b. Cebele]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şu'be [b. el-Haccâc]'ı şöyle derken işitmiştir: "Büyük muhaddislerle karşılaşmış bir hocayla bir gölgelikte bir araya gelmekten daha lezzetli ne olur!"

1445- "Ahmed b. Muhammed el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd el-Muharrimî → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân -babasının elyazısıyla olan kitabından- → babası → Yahyâ b. Maîn" isnâdıyla nakledildiğine göre Haccâc [b. Muhammed] şöyle demiştir: "Gönlüm kimseye bir hadis için aracılık yapmaya ve benimle birlikte kimsenin dinlemediği bir hadisi vermeye hiç razı olmadı."

1446- "Hallâl'ın kardeşi Hüseyin b. Muhammed → Ebû Sa'd [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Musa el-Buhârî -Buhara'da- → Abdullah b. Muhammed b. Ya'kûb el-Buhârî → Muhammed b. İsa et-Tarsûsî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi']'yi şöyle derken işitmiştir: "[Ebü'l-Hasan] Ahmed [b. Muhammed] b. Şebbûye [ö. 230/844-5] bana bazı hadisleri getirdi, oğlu [Abdullah] da yanındaydı. Bana 'Ebü'l-Yemân, sana ihtiyacım var' dedi. Ben de 'Nedir?' dedim. O 'Oğluma şu hadisleri duyurma!' dedi." Ebü'l-Yemân şöyle demiştir: "Ne garip! Hiç oğlunu kıskanan baba gördün mü!"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu rivayet bana haset hakkındaki şu ilginç haberi hatırlattı:

1447- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâburî -Basra'da- → Ebü'l-Hüseyin Yusuf b. Muhammed b. Hakkâm → Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Yunus [ö. 270-280/883-894 arası] şöyle dedi: "Duyduğuma göre üç kişi toplanmış ve birisi arkadaşına 'Çekememezlikte hangi dereceye vardın?' demiştir. [Arkadaşı] 'Hiç kimseye bir iyilik yapmak istemedim.' karşılığını vermiştir. İkinci kişi 'Sen iyi birisin. Ben birinin bir başkasına iyilik yapmasını asla istemedim.' cevabını vermiş, üçüncü kişi ise 'Yeryüzünde sizden daha iyi biri yok. Ben birinin bana iyilik yapmasını asla istemedim.' karşılığını vermiştir."

١٤٤٤ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، وَحَمزَةُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّقَّاقُ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغوِيُّ، قَالَ: حُدِّثتُ عَن عَبدَانَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: قَالَ شُعبَةُ: «وَأَيُّ شَيءٍ أَلَذُّ مِن أَن تَلقَى شَيخًا فِي فَيءٍ قَد لَقِيَ النَّاسَ وَأَنتَ تَستَثِيرُهُ وَتُخرِجُ مِنهُ العِلمَ قَد خَلَوتَ بِهِ»

١٤٤٥ - أَنبَأَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ المُخَرِّمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا يَعنِي يَحيَى بنَ مَعِينٍ: سَمِعتُ حَجَّاجًا، يَقُولُ: «مَا طَابَت نَفسِي أَن أُفِيدَ إِنسَانًا حَدِيثًا قَطُّ وَلَا سَمِعَ مَعِي أَحَدٌ قَطُّ فَأَعطَيتُهُ»

١٤٤٦ - قَرَأتُ عَلَى الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ أَخِي الخَلَّالِ عَن أَبِي سَعدٍ الإِدرِيسِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ مُوسَى البُخَارِيُّ، بِهَا، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ البُخَارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الطَّرَسُوسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا اليَمَانِ، يَقُولُ: جَاءَنِي أَحمَدُ بنُ شَبُّويَه بِأَحَادِيثَ وَمَعَهُ ابنُهُ فَقَالَ: يَا أَبَا اليَمَانِ إِنَّ لِي إِلَيكَ حَاجَةً قُلتُ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: «لَا تُسمِعِ ابنِي هَذِهِ الأَحَادِيثَ» قَالَ أَبُو اليَمَانِ: «يَا عَجَبِي هَل رَأَيتَ أَبًا يَحسِدُ ابنَهُ؟»

وَأَذكَرَتنِي هَذِهِ الحِكَايَةُ خَبَرًا فِي الحَسَدِ طَرِيفًا.

١٤٤٧ - أَنَاهُ أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ بِالبَصرَةِ أنا أَبُو الحُسَينِ يُوسُفُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَكَّامٍ نا أَبُو يَحيَى زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى السَّاجِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحيَى بنُ يُونُسَ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ ثَلَاثَةً، اجتَمَعُوا فَقَالَ أَحَدُهُم لِصَاحِبِهِ: مَا بَلَغَ مِن حَسَدِكَ قَالَ: مَا اشتَهَيتُ أَن أَفعَلَ بِأَحَدٍ خَيرًا قَطُّ قَالَ الثَّانِي: أَنتَ رَجُلٌ صَالِحٌ وَلَكِنِّي مَا اشتَهَيتُ أَن يَفعَلَ أَحَدٌ بِأَحَدٍ خَيرًا قَطُّ قَالَ الثَّالِثُ: مَا فِي الأَرضِ خَيرٌ مِنكُمَا مَا اشتَهَيتُ أَن يَفعَلَ بِي أَحَدٌ خَيرًا قَطُّ.

1448- “Muhammed b. Ebi’l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan[1] b. Ziyâd en-Nakkâş → Muhammed b. el-Fazl el-Kâdî el-Belhî -Belh’te- → Abdülmecîd b. İbrahim → Muhammed b. Tevbe → Ebû Vehb [Muhammed b. Müzâhim]” isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü’l-Mübârek şöyle demiştir: “Merv’e bir kadı atandı. İnsanların en hasetçisiydi. Bir gün onu idam edilmiş bir adamı bineğinin üstünden izlerken gördüm. Başbaşa kaldığımızda ona ‘Kadı, seni idam edilmiş adama bakarken gördüm, ona da mı haset ediyorsun?’ dedim. O da ‘Vallahi evet, çok fazla insanın onun etrafına toplanması zoruma gitti!’ karşılığını verdi.” Abdullah [b. el-Mübârek] “Ben o zamanlar gençtim.” demiştir.

1449- “Ebû Bekir el-Berkânî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Hamdân → Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ b. Durays → Amr b. el-Husayn → [Muhammed b. Abdullah] b. Ulâse → Evzâî → Zührî → Ebû Seleme → Ebû Hüreyre” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “[Normal şartlarda kötü ahlâk belirtisi olan] haset ve dalkavukluk etmek ancak ilim için söz konusu olabilir.”

1450- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Süleyman b. Ahmed et-Taberânî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Abdülaziz [el-Begavî] [ö. 286/899] şöyle demiştir: “Abimle birlikte Ravh b. Ubâde’nin meclisine girdik. Abim hasedinden hocadan bir şeyler dinlememe rıza göstermedi de beni bir mesele için Kutrabbul’a gönderdi. Böylece Ravh’ın meclisini kaçırdım ve ondan hiçbir şey işitmedim.”

1451- “Ubeydullah b. Ebi’l-Feth → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî → Süreyc b. Yunus” isnâdıyla nakledildiğine göre Hüşeym [b. Beşîr] şöyle demiştir: “Şu‘be [b. el-Haccâc]’a ‘Seyyâr’dan bana [çok bilinmeyen] bir hadis söyle [*efidnî*]’ dedim. O da bana Seyyâr’ın Ebû Vâil [Şakîk b. Seleme]’den naklettiği şu hadisi söyledi: Huzeyfe [b. el-Yemân] haccetmiş ve saçını tıraş etmişti. Geri döndüğünde ‘Medâinliler! Cizyenizi verin, kim cizyesini vermezse saçını tıraş ederiz’ demiştir.” Hüşeym [devamla] şöyle dedi: “Elinde bundan daha kötü bir şey olsa bana onu söylerdi!”

1 Tahhân neşrinde (II, 140) “el-Hüseyin” şeklinde ise de kitaptaki diğer isnâdlar çerçevesinde doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

١٤٤٨ - وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بن زِيَادٍ النَّقَّاشُ، أَنَّ مُحَمَّدَ بنَ الفَضلِ القَاضِي البَلخِيُّ، أَخبَرَهُم بِبَلخَ، أنا عَبدُ المَجِيدِ بنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ تَوبَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا وَهبٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: استُقضِيَ عَلَى مَروٍ قَاضٍ، وَكَانَ مِن أَحسَدِ النَّاسِ لِلنَّاسِ، فَلَمَّا كَانَ فِي بَعضِ الأَيَّامِ رَأَيتُهُ وَاقِفًا عَلَى دَابَّتِهِ يَنظُرُ إِلَى مَصلُوبٍ، فَلَمَّا خَلَوتُ بِهِ قُلتُ لَهُ: أَيُّهَا القَاضِي رَأَيتُكَ تَنظُرُ إِلَى ذَلِكَ المَصلُوبِ أَفَحَسَدتَهُ؟ قَالَ: إِي وَاللهِ حَسَدتُهُ عَلَى كَثرَةِ اجتِمَاعِ النَّاسِ عَلَيهِ قَالَ عَبدُ اللهِ: «وَكُنتُ فِي ذَلِكَ الوَقتِ حَدَثًا»

١٤٤٩ - أنا أَبُو بَكرٍ البُرقَانِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ حَمدَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ يَحيَى بنِ ضُرَيسٍ، أنا عَمرُو بنُ الحُصَينِ، نا ابنُ عُلَاثَةَ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَبِي سَلَمَةَ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَا حَسَدَ وَلَا مَلَقَ إِلَّا فِي طَلَبِ العِلمِ»

١٤٥٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ عَبدِ العَزِيزِ، يَقُولُ: «دَخَلتُ مَعَ أَخِي مَجلِسَ رَوحِ بنِ عُبَادَةَ فَبَعَثَنِي أَخِي فِي حَاجَةٍ إِلَى قُطرُبُّلٍ حَسَدًا أَن أَسمَعَ مِنهُ شَيئًا حَتَّى فَاتَنِي وَلَم أَسمَع مِنهُ شَيئًا»

١٤٥١ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ البَلخِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، قَالَ: قُلتُ لِشُعبَةَ: أَفِدنِي عَن سَيَّارٍ، حَدِيثًا فَأَفَادَنِي، سَيَّارٌ عَن أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: حَجَّ حُذَيفَةُ فَحَلَقَ رَأسَهُ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ: يَا أَهلَ المَدَائِنِ أَدُّوا الجِزيَةَ فَمَن لَم يُؤَدِّ حَلَقنَا رَأسَهُ. قَالَ هُشَيمٌ: «لَو أَصَابَ شَرًّا مِن ذَا كَانَ يُفِيدُنِي»

1452- "Ebû Tâlib Ömer b. İbrahim b. Saîd el-Fakîh → Ubeydullah b. Abdullah b. Muhammed b. Ebî Semüre el-Begavî → Nehşel b. Dârim → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Ebû İshak İbrahim b. İshak et-Tâlekânî → Ömer b. Harun" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Bana Seleme b. Küheyl'in -Süfyân'ın bunu işitmesine imkân vermeyen Allah'a şükürler olsun- Ebû Amr [Sa'd b. İyâs] eş-Şeybânî'den [ö. 101/719-20] naklettiğine göre Abdullah [b. Mes'ûd] 'Azat edilen köle malını arzu ettiği gibi kullanır.' demiştir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Süfyân, Seleme b. Küheyl'den hadis işitmiş ve ondan hadisler nakletmiştir. Şu'be ise Sevrî'nin özellikle sâibe hadisini işitmemesi nedeniyle Allah'a şükretmiştir.

1453- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Hasîb b. Abdullah el-Kâdî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân et-Tarsûsî → Abdullah b. Câbir → Ca'fer b. Muhammed b. İsa b. Nuh" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ' şöyle demiştir: "Şu'be [b. el-Haccâc] Amr b. Mürre ile birlikteyken Ebû Avâne [el-Vâsıtî] bir şey sormak için yanlarına uğramıştı. [Amr b. Mürre'yi tanımayan] Ebû Avâne 'Bu kim?' diye [Şu'be]'ye sormuş, o da 'Şairdir.' karşılığını vermişti. Sonra Şu'be, Amr b. Mürre'den hadis nakledince Ebû Avâne 'Ne zaman ondan naklettin?' diye sormuş, o da 'Yanıma uğradığında saçı iki tarafından örülü biri vardı ya, işte o Amr'dı.' karşılığını vermişti."

1454- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz → Ali b. Muhammed es-Sevvâk → Ca'fer b. Mükrem ed-Dekkâk → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Hüşeym'le birlikte Mekke'ye yolculuğa çıktık. Kûfe'ye geldiğimizde [bir gün] benim Ebû İshak [es-Sebîî] ile oturduğumu gördü. Bana 'Bu kim?' dedi. Ben de 'Sebî' kabilesinin şairi.' dedim. [Kûfe'den] çıktığımızda ona 'Bize Ebû İshak şöyle nakletti' demeye başladım. Bana 'Onu nerede gördün?' diye sordu. Ben de 'Sana Sebî' kabilesinin şairi dediğim kişi Ebû İshak'tı' dedim. Mekke'ye geldiğimizde [bir gün] onun yanına uğradım. Zührî ile oturuyordu. Ona 'Ebû Muâviye, kim bu adam?' dedim. O da 'Benî Ümeyye'nin şurtasından biri.' dedi. Geri döndüğümüzde 'Bize Zührî şöyle nakletti' demeye başladı. Ona 'Zührî'yi nerede gördün?' dedim. O da 'Benim yanımda gördüğün, sana 'Benî Ümeyye'nin güvenlik görevlisi [*şurtî*]' dediğim kişi.' cevabını verdi. Ona 'Kitabı göster.' dedim. Kitabı çıkartınca onu yırttım."

١٤٥٢ - أنا أَبُو طَالِبٍ عُمَرُ بنُ إبراهِيمَ بنِ سَعِيدٍ الفَقِيهُ أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي سَمُرَةَ البَغَوِيُّ، نا نَهشَلُ بنُ دَارِمٍ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الطَّالَقَانِيُّ نا عُمَرُ بنُ هَارُونَ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: نا سَلَمَةُ بنُ كُهَيلٍ، وَالحَمدُ لِلهِ الَّذِي لَم يُسمِع سُفيَانَ مِنهُ عَن أَبِي عَمرٍو الشَّيبَانِيِّ عَن عَبدِ اللهِ قَالَ: «السَّائِبَةُ يَضَعُ مَالَهُ حَيثُ شَاءَ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: قَد سَمِعَ سُفيَانُ مِن سَلَمَةَ بنِ كُهَيلٍ وَأَسنَدَ عَنهُ وَإِنَّمَا حَمِدَ اللَّهَ شُعبَةُ عَلَى أَن لَم يُسمِع سُفيَانَ مِنهُ حَدِيثَ السَّائِبَةِ خَاصَّةً.

١٤٥٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا الحُصَيبُ بنُ عَبدِ اللهِ القَاضِي، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ الطَّرَسُوسِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَابِرٍ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ نُوحٍ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ الطَّبَّاعِ: مَرَّ أَبُو عَوَانَةَ بِشُعبَةَ وَهُوَ مَعَ عَمرِو بنِ مُرَّةَ يَسأَلُهُ فَقَالَ أَبُو عَوَانَةَ: مَن هَذَا؟ قَالَ: هَذَا شَاعِرٌ قَالَ: ثُمَّ حَدَّث شُعبَةُ عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَوَانَةَ: مَتَى رَوَيتَ عَنهُ؟ قَالَ: يَومَ مَرَرتَ بِي وَمَعِي صَاحِبُ الضَّفرَتَينِ ذَاكَ عَمرٌو.

١٤٥٤ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ السَّوَّاقُ، نا جَعفَرُ بنُ مُكرَمٍ الدَّقَّاقُ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، قَالَ: خَرَجتُ أَنَا وَهُشَيمٌ، إِلَى مَكَّةَ فَلَمَّا قَدِمنَا الكُوفَةَ رَآنِي وَأَنَا قَاعِدٌ مَعَ أَبِي إِسحَاقَ فَقَالَ لِي: مَن هَذَا؟ قَالَ: قُلتُ: شَاعِرُ السَّبِيعِ فَلَمَّا خَرَجنَا جَعَلتُ أَقُولُ لَهُ نَا أَبُو إِسحَاقَ فَقَالَ لِي: وَأَينَ رَأَيتَهُ؟ فَقُلتُ: الَّذِي قُلتُ لَكَ: شَاعِرُ السَّبِيعِ هُوَ أَبُو إِسحَاقَ قَالَ: فَلَمَّا قَدِمنَا مَكَّةَ مَرَرتُ بِهِ وَهُوَ قَاعِدٌ مَعَ الزُّهرِيِّ فَقُلتُ: يَا أَبَا مُعَاوِيَةَ: مَن هَذَا الرَّجُلُ: فَقَالَ شُرَطِيٌّ لِبَنِي أُمَيَّةَ فَلَمَّا قَفَلنَا جَعَلَ يَقُولُ نَا الزُّهرِيُّ قَالَ: قُلتُ أَيُّ مَكَانٍ رَأَيتَ الزُّهرِيَّ قَالَ: الَّذِي رَأَيتَهُ مَعِي قُلتُ لَكَ: شُرَطِيٌّ لِبَنِي أُمَيَّةَ قُلتُ: «أَرِنِي الكِتَابَ فَأَخرَجَ إِلَيَّ فَحَرَقتُهُ»

1455- "Ali b. Muhammed b. Nasr ed-Dîneverî → Hamza b. Yusuf es-Sehmî -Cürcân'da- → Ahmed b. Abdân el-Hâfız → Ömer el-Basrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Muhammed el-Begavî şöyle demiştir: "Bir gün içimde bir sıkıntı vardı. [Dicle] kenarına gidip oturdum. Elimde de Yahyâ b. Maîn'den [dinlediğim] bir cüz vardı, onu inceliyordum. Musa b. Harun el-Hammâl gelip 'Ebü'l-Kâsım, yanındaki ne?' dedi. Ben de 'Yahyâ b. Maîn'in bir cüzü' dedim. Elimden alıp Dicle'ye attı. Sonra 'Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medînî'nin [rivayetlerini] derlemeyi istiyorsun ha?' dedi. Sonrasında zihnimde ondan hiçbir şey kalmadı, ondan bir şey bile hatırlamıyorum."

1456- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Habîb b. el-Hasan el-Kazzâz → Hızır b. Ubeyd el-Ekfânî → İsa b. Hammâd Zuğbe" isnâdıyla nakledildiğine göre Leys [b. Sa'd] şöyle demiştir: "İbn Lehîa ile birlikte haccettik. Mekke'ye gittiğimde Nâfi'yi gördüm. Yem satan birinin dükkânında oturduk. Bana hadis nakletti. İbn Lehîa uğradı ve 'Yanında gördüğüm kişi kimdi?' dedi. Ben de 'Bir mevlamız.' dedim. Mısır'a gittiğimizde 'Nâfi' bana nakletti' dedim. İbn Lehîa bana doğru sıçrayıp 'Subhanallah!' dedi. Ben 'Mekke'de yem dükkânındaki kara adamı hatırlıyor musun?' dedim. O da 'Evet.' dedi. Ben 'O Nâfi' idi.' dedim. [İbn Lehîa] bir sonraki sene haccetti fakat [Nâfi'] vefat etmişti. A'rec İskenderiye'ye gitmek niyetiyle gelmişti. İbn Lehîa onu gördü ve ona yapıştı. Uzun süre hadis naklederken onun yanında kaldı, öyle ki onun için bir gemi kiraladı ve onu İskenderiye'ye götürdü. A'rec İskenderiye'ye çıkıp [orada kaldı]. İbn Lehîa oturup hadis nakletmeye başlayınca 'Bana A'rec, Ebû Hüreyre'den şöyle nakletti.' dedi. Ona 'A'rec'i ne zaman gördün?' dedim. O da 'Eğer görüşmeyi istersen o İskenderiye'de.' dedi." Leys, İskenderiye'ye gitti fakat o vefat etmişti. Cenaze namazına katıldığını söylerdi.

1457- "Ebû Bekir el-Berkânî → İbn Hamîruye → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Eyyûb [ö. 188/803-4] şöyle demiştir: "Muâfâ [b. İmrân] ile birlikte Medine'deydim. Bir süre onu kaybettim. Geri geldiğinde ona 'Ebû Mes'ûd, neredeydin?' dedim. O 'Gidip [hadis] dinledim.' dedi. Ona 'Arkadaşların olmadın mı gittin?' dedim. O da 'İlimde -ya da hadiste- beklemek yoktur.' karşılığını verdi. Ben de sustum. Sonra bir gün Eflah b. Humeyd'in [ö. 158/774-5] yanına gidip ondan hadis işittim.

١٤٥٥ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نَصرٍ الدِّينَوَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ حَمزَةَ بنِ يُوسُفَ السَّهمِيَّ، بِجُرجَانَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عَبدَانَ الحَافِظَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عُمَرَ البَصرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ مُحَمَّدٍ البَغَوِيَّ، يَقُولُ: كُنتُ يَومًا ضَيِّقَ الصَّدرِ فَخَرَجتُ إِلَى الشَّطِّ وَقَعَدتُ وَفِي يَدِي جُزءٌ عَن يَحيَى بنِ مَعِينٍ أَنظُرُ فِيهِ فَإِذَا بِمُوسَى بنِ هَارُونَ الحَمَّالِ فَقَالَ: يَا أَبَا القَاسِمِ إِيش مَعَكَ؟ قُلتُ: جُزءٌ عَن يَحيَى بنِ مَعِينٍ قَالَ: فَأَخَذَهُ مِن يَدِي وَطَرَحَهُ فِي دِجلَةَ وَقَالَ: تُرِيدُ أَن تَجمَعَ بَينَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنِ مَعِينٍ وَعَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ. قَالَ عَبدُ اللهِ: «فَمَا عَلِقَ فِي قَلبِي مِنهُ شَيءٌ وَلَا أَذكَرُ عَنهُ شَيئًا»

١٤٥٦ - أَنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا حَبِيبُ بنُ الحَسَنِ القَزَّازُ، نا الخَضِرُ بنُ عُبَيدٍ الأَكفَانِيُّ، عِيسَى بنُ حَمَّادٍ زُغبَةُ نا اللَّيثُ، قَالَ: حَجَجتُ أَنَا وَابنُ لَهِيعَةَ فَلَمَّا صِرتُ بِمَكَّةَ رَأَيتُ نَافِعًا فَأَقعَدتُهُ فِي دُكَّانِ عَلَّافٍ فَحَدَّثَنِي فَمَرَّ بِي ابنُ لَهِيعَةَ فَقَالَ: مَن هَذَا الَّذِي رَأَيتُهُ مَعَكَ؟ فَقُلتُ: مَولًى لَنَا فَلَمَّا قَدِمنَا مِصرَ قُلتُ حَدَّثَنِي نَافِعٌ فَوَثَبَ إِلَيَّ ابنُ لَهِيعَةَ فَقَالَ: يَا سُبحَانَ اللهِ فَقُلتُ أَلَم تَرَ الأَسوَدَ مَعِي فِي دُكَّانِ العَلَّافِ بِمَكَّةَ؟ فَقَالَ لِي: نَعَم فَقُلتُ: ذَاكَ نَافِعٌ فَحَجَّ قَابِلَ فَوَجَدَهُ قَد تُوُفِّيَ، وَقَدِمَ الأَعرَجُ يُرِيدُ الإِسكَندَرِيَّةَ فَرَآهُ ابنُ لَهِيعَةَ فَأَخذَخَ فَمَا زَالَ عِندَهُ يُحَدِّثُهُ حَتَّى اكتَرَى لَهُ سَفِينَةً وَأَحدَرَهُ إِلَى الإِسكَندَرِيَّةِ فَخَرَجَ إِلَى الإِسكَندَرِيَّةِ فَقَعَدَ يُحَدِّثُ فَقَالَ: حَدَّثَنِي الأَعرَجُ عَن أَبِي هُرَيرَةَ فَقُلتُ: الأَعرَجُ مَتَى رَأَيتَهُ؟ قَالَ: إِن أَردتَهُ فَهُوَ بِالإِسكَندَرِيَّةِ فَخَرَجَ اللَّيثُ إِلَى الإِسكَندَرِيَّةِ فَوَجَدَهُ قَد مَاتَ فَذَكَرَ أَنَّهُ صَلَّى عَلَيهِ.

١٤٥٧ - أَنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أَنا ابنُ خَمِيرُويه، أَنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، قَالَ: قَالَ ابنُ عَمَّارٍ: قَالَ عُمَرُ بنُ أَيُّوبَ: كُنتُ بِالمَدِينَةِ مَعَ المُعَافَى قَالَ: فَافتَقَدتُهُ فَلَمَّا جَاءَ قُلتُ: أَينَ كُنتَ يَا أَبَا مَسعُودٍ؟ قَالَ: ذَهَبتُ فَسَمِعتُ قَالَ: فَقُلتُ: ذَهَبتَ دُونَ أَصحَابِكَ أَو نَحوَهُ؟ فَقَالَ: لَيسَ فِي العِلمِ أَو فِي الحَدِيثِ انتِظَارٌ قَالَ: فَسَكَتَ فَذَهَبتُ يَومًا إِلَى أَفلَحَ بنِ حُمَيدٌ فَسَمِعتُ مِنهُ

Muâfâ bana 'Ebû Hafs, neredeydin?' dedi. Ben de 'Gidip [hadis] dinledim.' dedim. O 'Biz olmadan mı gittin?' dedi. Ben de 'Hani ilimde beklemek yoktu?' deyince Muâfâ güldü ve 'Karşılığımı verdin -ya da hakkımı verdin' gibi bir ifadeyle- mukabele etti."

1458- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir el-Humeydî, Sâib b. Hallâd'ın [ö. 77/696-7] Hz. Peygamber'den naklettiği "Cibril benim yanıma gelip 'Ashâbına emret tehlil ve telbiye getirirken seslerini yükseltsinler.' dedi" hadisi hakkında Süfyân'ın şöyle dediğini nakleder: "İbn Cüreyc bir hadisi benden gizledi. Ben de Abdullah b. Ebî Bekir [ö. 120-130/737-747 arası {?}] bizim yanımıza geldiğinde ona haber vermedim. [Abdullah] Medine'ye [gitmek üzere Mekke'den] çıktığında İbn Cüreyc'e [onun bu hadisini] naklettim. Bana 'Rezil herif! Bizden hadis gizliyor, sahipleri gittiğinde mi naklediyorsun! O hadisi senden nakletmeyeceğim, yoksa senden nakletmemi mi istiyorsun!' dedi. Sonra bu hadis için Abdullah b. Ebî Bekir'e mektup yazdı. Abdullah b. Ebî Bekir de cevaben hadisi yazdı. İbn Cüreyc bu hadisi onun el yazısından 'Bana Abdullah b. Ebî Bekir şöyle yazdı.' diye naklederdi."

1459- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali, Ebû Ali b. es-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel]" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [b. Uyeyne] şöyle demiştir: "Ben İbn Cüreyc'in yanına gider ona 'Şunu biliyor musun?' diye [yeni dinlediğim hadisleri sorardım]. O da bazen bana 'Sen Müslüman değil misin? Sahipleri gidinceye kadar benden hadisleri gizliyorsun!' derdi."

1460- "İbnü'l-Fazl el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Abdurrahman b. Bişr en-Neysâbûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Uyeyne şöyle demiştir: "Bana İbn Cüreyc 'Hac için geldiklerinde hadis âlimlerini [*meşâyih*] göster ki ben de sana göstereyim.' dedi. Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî [ö. 133/751] geldi, ben de ondan hadis dinledim ve [İbn Cüreyc'e] haber vermedim. Hac dönemi bittiğinde, toplanıp müzakere ettik. Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî'yi zikrettiğimde 'Ondan ne zaman işittin?' dedi. Ona 'Hac için gelmişti.' dedim. O 'Bana da falanca nakletti, filanca aktardı' deyip 'Kim Yahyâ b. Yahyâ'yı gizlerse [*hanese*] bunlardan mahrum kalır [*hunise*].' karşılığını verdi."

فَقَالَ لِي المُعَافَى: يَا أَبَا حَفصٍ أَينَ كُنتَ؟ قُلتُ: ذَهَبتُ فَسَمِعتُ قَالَ: ذَهَبتَ دُونَنَا؟ قَالَ: فَقُلتُ لَيسَ فِي العِلمِ انتِظَارٌ قَالَ: فَضَحِكَ المُعَافَى وَقَالَ: «قَضَيتَنِي أَو كَافَيتَنِي أَو نَحوَهُ»

١٤٥٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكرٍ يَعنِي الحُمَيدِيَّ فِي حَدِيثِ السَّائِبِ بنِ خَلَّادٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَتَانِي جِبرِيلُ فَقَالَ مُر أَصحَابَكَ فَلَيرفَعُوا أَصوَاتَهُم بِالإِهلَالِ وَالتَّلبِيَةِ» قَالَ: قَالَ سُفيَانُ: كَانَ ابنُ جُرَيجٍ كَتَمَنِي حَدِيثًا فَلَمَّا قَدِمَ عَلَينَا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرٍ لَم أُخبِرهُ فَلَمَّا خَرَجَ إِلَى المَدِينَةِ حَدَّثتُهُ فَقَالَ: يَا عَودُ تُخبِئُ عَنَّا الأَحَادِيثَ فَإِذَا ذَهَبَ أَهلُهَا أَخبَرتَنَا بِهَا؟ لَا أَروِيهِ عَنكَ أَو تُرِيدُ أَن أَروِيَهُ عَنكَ فَكَتَبَ إِلَى عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي بَكرٍ فِيهِ فَكَتَبَ إِلَيهِ عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرٍ وَكَانَ ابنُ جُرَيجٍ يُحَدِّثُ بِهِ مِن كِتَابِهِ كَتَبَ إِلَيَّ عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي بَكرٍ.

١٤٥٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنِ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا سُفيَانُ، قَالَ: كُنتُ آتِي ابنَ جُرَيجٍ فَأَقُولُ: تَحفَظُ كَذَا فَرُبَّمَا قَالَ لِي: أَمَا أَنتَ مُسلِمٌ فَيَقُولُ تُخبِئُ عَنِّي الأَحَادِيثَ حَتَّى يَذهَبُوا.

١٤٦٠ - أنا ابنُ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ بِشرٍ النَّيسَابُورِيُّ، نا ابنُ عُيَينَةَ: قَالَ لِي ابنُ جُرَيجٍ: دُلَّنِي وَأَدُلُّكَ عَلَى المَشَايِخِ إِذَا قَدِمُوا المَوسِمَ فَقَدِمَ يَحيَى بنُ يَحيَى الغَسَّانِيُّ فَسَمِعتُ مِنهُ وَلَم أُعلِمهُ فَلَمَّا انقَضَى المَوسِمُ اجتَمَعنَا نَتَذَاكَرُ فَذَكَرتُ يَحيَى بنَ يَحيَى الغَسَّانِيَّ فَقَالَ: مَتَى سَمِعتَ مِنهُ؟ قُلتُ: كَانَ حَضرَ المَوسِمَ فَقَالَ: حَدَّثَنِي فُلَانٌ وَحَدَّثَنِي فُلَانٌ وَقَالَ: مَن خَنَسَ يَحيَى بنَ يَحيَى خُنِسَ مِنهُ مِثلَ هَؤُلَاءِ.

1461- “Ebû Bekir İbn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin el-Isfahânî -Feyc olarak bilinir. Ondan Hemedan’da işittim- → Ahmed b. Abdân b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Hâfız -Ehvâz’da- → Muhammed b. İshak b. İbrahim b. Meymûn → Ahmed b. Yusuf es-Sülemî en-Neysâbûrî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: “Ben âlimden hadisi dinliyor, sonra o âlim ölene kadar gizliyordum.” Ahmed b. Yusuf es-Sülemî [ö. 264/877-8], Abdürrezzâk’ın Ali b. Abdullah el-Medînî’yi yolcu ederken ona şöyle dediğini nakleder: “Sana benden bilmediğin bir hadis nakledilirse inkâr etme. Sana onu nakletmemiş olabilirim.”

1462- “Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Muhammed b. el-Hüseyin b. Humeyd b. er-Rebî‘ el-Hazzâz → Osman b. Saîd → Sellâm b. Süleyman” isnâdıyla nakledildiğine göre Kays b. er-Rebî‘ [ö. 167, 168/783-4, 784-5] şöyle dedi: “Hocaların [*meşâyih*] yanına gittiğimizde Süfyân es-Sevrî’yi öne geçirirdik o da bizim için yazardı. En hızlı yazanımız oydu [*fe kâne ehaffenâ kitâbeten*]. Kısa ve güzel bir hadise gelince onu iyi ezberler ve yazmazdı. Bunu fark edince ona bu görevi vermedik.”

1463- “Hasan b. el-Hüseyin b. el-Abbas en-Niâlî → Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Rumeyh en-Nesevî → Ravh b. Abdülmecîd[1] -Belde’de-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ömer b. Yunus şöyle demiştir: “Süfyân es-Sevrî Mekke’de Sevr b. Yezîd’in [ö. 153/770 {?}] elini tutup bir dükkâna götürmüş ve üzerine kapıyı kapatmıştı. Ondan hadis yazmaya başladı. Sonra çıktıklarında Sevrî yün giyen [*sûfî*] bir adam gördü ve ‘Bu elbisen bid‘attır.’ dedi. Sufi adam da ‘Asıl senin Sevr b. Yezîd’i dükkâna götürüp kapıyı kitlemen bid‘attır.’ karşılığını verdi.”

1464- “Muhammed b. Ebi’l-Hasan → Hasîb b. Abdullah el-Kâdî → Ahmed b. Ca‘fer et-Tarsûsî → Abdullah b. Câbir el-Bezzâz → Ca‘fer b. Muhammed[2] b. İsa b. Nuh” [*tahvîl*] ve “Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Abdullah b. Ahmed b. Ma‘dân → Ca‘fer b. Muhammed el-Ezenî → *Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ‘*” isnâdlarıyla nakledildiğine göre İsmail b. Ayyâş şöyle dedi: “Kûfe’ye gelmiştim. Bir gün sıcak bir zamanda dışarı çıktım.

1 Tahhân neşrinde (II, 145) “Abdülmecîd” şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi’l-Ayneyn’in kaydettiği (II, 320) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 145) “b. Muhammed” ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

١٤٦١ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ الحُسَينِ الأَصبَهَانِيِّ وَيُعرَفُ بِالفَيجِ سَمِعتُ مِنهُ، بِهَمَذَانَ أنا أَحمَدُ بنُ عَبدَانَ بنِ مُحَمَّدٍ الشِّيرَازِيُّ الحَافِظُ، بِالأَهوَازِ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ مَيمُونٍ، نا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ النَّيسَابُورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: كُنتُ أَسمَعُ الحَدِيثَ مِنَ العَالِمِ فَأَكتُمُهُ حَتَّى يَمُوتَ العَالِمُ، وَقَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ يَقُولُ لِعَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ المَدِينِيِّ حَيثُ وَدَّعَهُ: إِذَا وَرَدَ حَدِيثٌ عَنِّي لَا تَعرِفُهُ فَلَا تُنكِرهُ فَإِنَّهُ رُبَّمَا لَم أُحَدِّثكَ بِهِ.

١٤٦٢ - أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ حُمَيدِ بنِ الرَّبِيعِ الخَزَّازُ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ سَلَّامَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ قَيسَ بنَ الرَّبِيعِ، يَقُولُ: «كُنَّا إِذَا أَتَينَا المَشَايِخَ قَدَّمنَا سُفيَانَ الثَّورِيَّ فَكَتَبَ لَنَا فَكَانَ أَخَفَّنَا كِتَابَةً فَكَانَ إِذَا مَرَّ بِحَدِيثٍ صَغِيرٍ حَسَنٍ حَفِظَهُ فَلَم يَكتُبهُ فَفَطِنَّا لَهُ فَعَزَلنَاهُ»

١٤٦٣ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا أَبُو سَعِيدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ رُمَيحٍ النَّسَوِيُّ نا رَوحُ بنُ عَبدِ المَجِيدِ، بِبَلَدٍ نا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ يُونُسَ، قَالَ: أَخَذَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ بِيَدِ ثَورِ بنِ يَزِيدَ بِمَكَّةَ فَأَدخَلَهُ حَانُوتًا وَأَغلَقَ عَلَيهِ بَابَهُ وَجَعَلَ يَكتُبُ عَنهُ ثُمَّ خَرَجَا فَأَبصَرَ الثَّورِيُّ رَجُلًا صُوفِيًا فَقَالَ لَهُ الثَّورِيُّ: «لِبَاسُكَ هَذَا بِدعَةٌ» فَقَالَ الصُّوفِيُّ: «وَإِدخَالُكَ ثَورَ بنَ يَزِيدَ الحَانُوتَ وَإِغلَاقُكَ عَلَيهِ بِدعَةٌ»

١٤٦٤ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا الخَطِيبُ بنُ عَبدِ اللهِ القَاضِي، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ الطَّرَسُوسِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَابِرٍ البَزَّازُ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ نُوحٍ، يَقُولُ: وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ مَعدَانَ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الأُذُنِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عِيسَى بنِ الطَّبَّاعِ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ عَيَّاشٍ، يَقُولُ: قَدِمتُ الكُوفَةَ فَلَمَّا أَن كَانَ ذَاتَ يَومٍ خَرَجتُ فِي وَقتٍ حَارٍّ

Süfyân es-Sevrî'yi başı örtülü bir şekilde gördüm. Patika bir yola girmişti. Onu takip ettim. Patikada ilerleyince arkasına döndü. Kenara çekildiğimden beni görmedi. Bir kapının önüne gelip kapıdan girdi, baktım ki bir hocanın yanına gelmiş. Ben de girdim. O yazdı, ben de onunla birlikte yazdım. Kalktığımızda bana 'İsmail, şimdi git de Kûfe'de bu hadisleri aldığını haber vermediğin kimseyi bırakma!' dedi." Bu rivayetin lafzı İbn Hallâd [er-Râmehürmüzî]'ye aittir ve o daha eksiksizdir. Tarsûsî'nin rivayetinde ise şöyle geçer: "Ben de gittim. Karşılaştığım herkese naklettim."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bizim güzel gördüğümüz şey hadisi işitmemiş herkese nakletmek, hocalara yönlendirmek, onların rivayetlerine dikkat çekmektir. Zira bununla büyük bir ecir ve güzel bir şekilde yad edilmenin yanı sıra en azından ilmi arayana iyilik yapma, aranan ilmi de koruma elde edilir. Bu konuda seleften nakledilen rivayetleri zikredeceğiz inşallah.

XXVII. Nakledilen Rivayetler Konusunda İçtenlikli Davranmanın Gerekliliği ve Talebelerin Birbirlerine Yardımcı Olmaları Konusu

1465- "Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed er-Rezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hakem el-Vâsıtî → Ahmed b. Ali b. Müslim el-Ebbâr → Âmir b. Seyyâr[2] el-Halebî → Abdülkuddûs b. Habîb" [*tahvîl*] ve "Ahmed b. Ali b. el-Hüseyin et-Tevvezî → Ali b. Muhammed b. Lü'lü' el-Varrâk → Musa b. Harun b. Saîd et-Tevvezî -Sâmerrâ'da- → İshak b. Ebî İsrail → Abdülkuddûs b. Habîb el-Kilâî → İkrime → İbn Abbas" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kardeşlerim! -Ebbâr'ın rivayetinde: 'Kardeşler topluluğu!'- İlimde birbirinize karşı içtenlikli olun, birbirinizden gizlemeyin. Çünkü kişinin ilminde aldatması, malı konusunda aldatmasından kötüdür -İshak [b. Ebî İsrail] [ö. 245/859] rivayetinde 'Allah size bundan soracaktır.' ziyadesi vardır.-"[3]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 775.
2 Acâc neşrinde (II, 211) "Seyyâd" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 İbn Ebi'd-Dünya, *el-Akl ve Fazluhû*, s. 32.

فَإِذَا أَنَا بِسُفيَانَ الثَّورِيّ مُقَنِّعٌ رَأسَهُ قَد دَخَلَ دربًا فَتبعتُهُ فَلَمَّا أَن أَمعَنَ فِي الدَّربِ التَفَتَ قَالَ: وَتَنَحَّيتُ فَلَم يَرنِي قَالَ: فَأَتَى بَابًا فَدَخَلَ فَإِذَا هُوَ قَد وَقَعَ عَلَى شَيخٍ قَالَ: فَدَخَلتُ عَلَيهِ فَكَتَبَ عَنهُ وَكَتَبتُ مَعَهُ فَلَمَّا قُمنَا قَالَ لِي: يَا إِسمَاعِيلُ اذهَبِ الآنَ فَلَا تَدَع حَائِكًا فِي الكُوفَةِ إِلَّا أَفدتَهُ هَذِهِ الأَحَادِيثَ وَاللَّفظُ لِابنِ خَلَّادٍ وَهُوَ أَتَمُّ وَفِي حَدِيثِ الطَّرَسُوسِيِّ قَالَ: «فَذَهَبتُ فَمَا لَقِيتُ أَحَدًا إِلَّا أَفَدتُهُ»

وَالَّذِي نَستَحِبُّهُ إِفَادَةَ الحَدِيثِ لِمَن لَم يَسمَعهُ وَالدَّلَالَةَ عَلَى الشُّيُوخِ وَالتَّنبِيهِ عَلَى رِوَايَاتِهِم فَإِنَّ أَقَلَّ مَا فِي ذَلِكَ النُّصحُ لِلطَّالِبِ وَالحِفظُ لِلمَطلُوبِ مَعَ مَا يُكتَسَبُ بِهِ مِن جَزِيلِ الأَجرِ وَجَمِيلِ الذِّكرِ وَنَحنُ نَذكُرُ مَا وَرَدَ عَنِ السَّلَفِ فِي ذَلِكَ إِن شَاءَ اللَّهُ.

بَابُ وُجُوبِ المُنَاصَحَةِ فِيمَا يُروَى وَذِكرِ إِفَادَةِ الطَّلَبَةِ بَعضُهُم بَعضًا

١٤٦٥ - أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدٍ الرَّزَّازُ نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيّ بنِ مُسلِمٍ الأَبَّارُ، نا عَامِرُ بنُ سَيَّارٍ الحَلَبِيُّ، نا عَبدُ القُدُّوسِ بنُ حَبِيبٍ، وَأَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ عَلِيّ بنِ الحُسَينِ التُّوزِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ لُؤلُؤٍ الوَرَّاقُ، نا مُوسَى بنُ هَارُونَ بنِ سَعِيدٍ التُّوزِيُّ، بِسُرَّ مَن رَأَى نا إِسحَاقُ بنُ أَبِي إِسرَائِيلَ، نا عَبدُ القُدُّوسِ بنُ حَبِيبٍ الكَلَاعِيُّ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَا إِخوَانِي» وَفِي حَدِيثِ الأَبَّارِ: «يَا مَعشَرَ إِخوَانِي تَنَاصَحُوا فِي العِلمِ وَلَا يَكتُم بَعضُكُم بَعضًا فَإِنَّ خِيَانَةَ الرَّجُلِ فِي عِلمِهِ أَشَدُّ مِن خِيَانَتِهِ فِي مَالِهِ» . زَادَ إِسحَاقُ «وَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُكُم عَنهُ»

1466- "Muhammed b. el-Ferec b. Ali el-Bezzâz ve Ali b. Ebî Ali el-Muaddel → Abdülaziz b. Ca'fer el-Hırakî → Ebû Abdullah Ahmed b. el-Hasan b. Abdülcebbâr es-Sûfî → Abdurrahman b. Salih → İbrahim b. Herâse → Ebû Sa'd [Saîd b. el-Merzübân] → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas merfû olarak şunu nakleder: "Kardeşlerim! İlimde birbirinize karşı içtenlikli olun. Kişinin ilimde aldatması, mal konusunda aldatmasından daha kötüdür."

1467- "Ahmed b. Ali el-Muhtesib → Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Musa el-Kâdî → Muhammed b. Mahled → Ebû Bekir İbn Ebî Saîd → Ahmed b. Ebi'l-Havârî → Ebû Şu'be[1] Abdülkerim [el-Mevsılî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ [ö. 197/812-3] şöyle demiştir: "Biz Süfyân es-Sevrî'nin kapısında gençken o 'Gençler! Bu ilmin bereketi[ni[2] elde etmek için] acele edin. Belki siz umduğunuz şeye yetişemeyeceksiniz, [o yüzden] birbirinize yardım edin.' dedi."

1468- "Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Ebû Şakir Osman b. Hamd[3] b. el-Haccâc en-Neysâbûrî → Muhammed b. İbrahim b. Ziyâd er-Râzî → Hediyye b. Abdülvehhâb → Muâz b. Hâlid b. Şakîk" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdullah b. el-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Hadisin ilk faydası birbirinize yardım etmenizdir."

1469- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. el-Hüseyin b. es-Seken -Hâmid b. Şuayb'ın meclisinde- → Ca'fer [b. Muhammed] et-Tayâlisî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Hadisin bereketinin başlangıcı onunla ilgili başkalarına bilgi vermektir."

1470- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali b. es-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Şu'be [b. el-Haccâc] bize Muhammed b. Ziyâd'dan [ö. 120-130/737-747 arası] bir hadis nakledip Hammâd b. Seleme'yi kastederek 'Humeyd'in yeğeni hayırla karşılaşsın. O bana onun hadisleriyle ilgili bilgi verirdi."

---

1 *el-Câmi'* nüsha ve neşirlerinde "Ebû Sa'd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır. Bu hususa İbn Ebi'l-Ayneyn de dikkat çekmiştir (II, 327) [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 212) "tereke" kelimesi geçer, "bereke" olmsı daha muhtemeldir [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (II, 150) "Hamd" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn'in kaydettiği (II, 327) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

١٤٦٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ بن عَلِيّ البَزَّازُ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ المُعَدَّلُ، قَالَا: أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ جعفرٍ الخَرَقِيُّ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بن عَبدِ الجَبَّارِ الصُّوفِيُّ نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ صَالِحٍ، نا إِبرَاهِيمُ ابنُ هِرَاسَةَ، عَن أَبِي سَعدٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَن ابنِ عَبَّاسٍ، رَفَعَهُ قَالَ: «إِخوَانِي تَنَاصَحُوا فِي العِلمِ فَإِنَّ خِيَانَةَ الرَّجُلِ فِي العِلمِ أَشَدُّ مِن خِيَانَتِهِ فِي المَالِ»

١٤٦٧ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ عَلِيّ المُحتَسِبُ، نا أَبُو عُمَرَ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُوسَى القَاضِي نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي سَعِيدٍ، نا أَحمَدُ بنُ أَبِي الحَوَارِيّ، نا أَبُو شُعبَة عَبدُ الكَرِيمِ، عَن زَيدِ بنِ أَبِي الزَّرقَاءِ، نا سُفيَانُ الثَّورِيُّ، وَنَحنُ شَبَابٌ عَلَى بَابِهِ فَقَالَ: يَا مَعشَرَ الشَّبَابِ تَعَجَّلُوا بَرَكَةَ هَذَا العِلمِ فَإِنَّكُم لَا تَدرُونَ لَعَلَّكُم لَا تَبلُغُونَ مَا تُؤَمِّلُونَ مِنهُ لِيُفِد بَعضُكُم بَعضًا.

١٤٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ، أنا أَبُو شَاكِرٍ عُثمَانُ بنُ حَمدِ بنِ الحَجَّاجِ النَّيسَابُورِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ زِيَادٍ الرَّازِيُّ، نا هَدِيَّةُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ، نا مُعَاذُ بنُ خَالِدِ بنِ شَقِيقٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «إِنَّ أَوَّلَ مَنفَعَةِ الحَدِيثِ أَن يُفِيدَ بَعضُكُم بَعضًا»

١٤٦٩ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الحُسَينِ بنِ السَّكَنِ، فِي مَجلِسِ حَامِدِ بنِ شُعَيبٍ قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرًا الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «أَوَّلُ بَرَكَةِ الحَدِيثِ إِفَادَتُهُ»

١٤٧٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيّ بنُ الصَّوَّافِ وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَفَّانُ، نا شُعبَةُ: وَنَا بِحَدِيثٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ زِيَادٍ، فَقَالَ: ابنُ أُختِ حُمَيدٍ جُزِيَ خَيرًا كَانَ يُفِيدُنِي عَنهُ يَعنِي حَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ.

1471- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → Ali b. Abdullah el-Medînî → Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Hammâd b. Seleme bana Ammâr b. Ebî Ammâr'ın [ö. 121-130/739-748 arası] hadisleriyle ilgili bilgilendirirdi." [Ali b. el-Medînî şöyle demiştir:] "Yahyâ [el-Kattân]'a '[Gerçekten] bilgilendirir miydi?' dedim. O da 'Bildiğim kadarıyla [bilgilendirirdi].' karşılığını verdi."

1472- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → İsa b. Âmir → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "Size dediğim şey şu: Süfyân hafız birisiydi. Hangi hocanın hadislerini bana anlattıysa o hoca, hadisleri aynen onun anlattığı gibi nakletmiştir."

1473- "İbnü'l-Fazl → Da'lec [b. Ahmed] → Ebbâr → Avvâm b. İsmail" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Âsım şöyle demiştir: "Hâlid el-Hazzâ bana 'Şu deli Şu'be'ye [hadislerimle ilgili] bilgi verme. Akşam yanıma gelip kapıyı çalıyor, dışarı çıkana kadar da gitmiyor.' dedi."

1474- "Muhammed b. el-Ferec el-Bezzâz → Ebû Bekir İbn Mâlik → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] "Amr, falancadan ne nakletti?" der, ben de ona bildirir ve "Yazmamı ister misin?' cevabını verirdim, "Evet." derdi.

1475- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla nakledildiğine göre [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr şöyle demiştir: "Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Hammâd b. Zeyd'in hadislerini Süleyman b. Harb'den semâ etmemde bana rehber oldu. Yine o, Hammâd b. Seleme'nin hadislerini Mühennâ [b. Abdülhamîd]'den [ö. ?] [dinlememem için] rehberlik etti."

1476- "Abdülmelik b. Ömer er-Rezzâz → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. Abdurrahman el-Hemedânî → Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: "İbnü'l-Mübârek ile birlikte yürüyor, ona hocaların hadisleri konusunda bilgi veriyordum. Bir hadis naklettiğimde 'Bunu senden yazmadan bir yere gitmem.' diyordu."

١٤٧١ - أنا أَبُو نُعيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ المَدِينِيُّ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ قَالَ شُعبَةُ: كَانَ حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ يُفِيدُنِي عَن عَمَّارِ بنِ أَبِي عَمَّارٍ، فَقُلتُ لِيَحيَى كَانَ يُفِيدُهُ؟ قَالَ: فِيمَا أَعلَمُ.

١٤٧٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عِيسَى بنُ عَامِرٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ شُعبَةُ: إِنَّمَا قُلتُ لَكُم: إِنَّ سُفيَانَ كَانَ حَافِظًا لَم يُفِدنِي حَدِيثًا قَطُّ إِلَّا حَدَّثُونِيهِ كَمَا أَفَادَنِي.

١٤٧٣ - قَرَأتُ عَلَى ابنِ الفَضلِ عَن دَعلَجٍ، قَالَ: أنا الأَبَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ عَوَّامَ بنَ إِسمَاعِيلَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ عَاصِمٍ، يَقُولُ: قَالَ لِي خَالِدٌ الحَذَّاءُ: «لَا تُفِد شُعبَةَ هَذَا المَجنُونَ فَإِنَّهُ يَجِيئُنِي عِندَ المَغرِبِ وَبَعدُ فَيَدُقُّ البَابَ فَلَا يَبرَحُ حَتَّى أَخرُجَ إِلَيهِ»

١٤٧٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ البَزَّازُ، أنا أَبُو بَكرِ بنُ مَالِكٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبِي، نا سُفيَانُ، قَالَ: كَانَ أَيُّوبُ يَقُولُ: أَيُّ شَيءٍ يُحَدِّثُ عَمرٌو عَن فُلَانٍ فَأُخبِرُهُ فَأَقُولُ تُرِيدُ أَن أَكتُبَهُ؟ فَيَقُولُ: نَعَم.

١٤٧٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويه الهَرَوِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، قَالَ: قَالَ ابنُ عَمَّارٍ: «دَلَّنِي يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ عَلَى سُلَيمَانَ بنِ حَربٍ فِي سَمَاعِ حَدِيثِ حَمَّادِ بنِ زَيدٍ وَدَلَّنِي عَلَى مُهَنَّأٍ أَبِي شِبلٍ فِي حَدِيثِ حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ»

١٤٧٦ - أَخبَرَنِي عَبدُ المَلِكِ بنُ عُمَرَ الرَّزَّازُ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الهَمَذَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ السَّرَّاجَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا قُدَامَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «كُنتُ أَمشِي مَعَ ابنِ المُبَارَكِ أُفِيدُهُ عَنِ الشُّيُوخِ، فَأَذكُرُ الحَدِيثَ فِي الطَّرِيقِ فَيَقُولُ لَا أَبرَحُ حَتَّى أَكتُبَهُ عَنكَ»

1477- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebû Zeyd el-Fakîh el-Merrûzî → Ebû Ahmed İbn Rizâm el-Fakîh → Ebû Bekir Muhammed b. İsa et-Tarsûsî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ârim şöyle demiştir: "Abdullah b. el-Mübârek bana 'Niçin Yahyâ ve Abdurrahman'ın yaptığı gibi bana hocalar hakkında yardım etmiyorsun?' dedi. Ben de ona 'Beni Hammâd b. Zeyd meşgul etti.' dedim. O elimi tutup şu şiiri okudu:

Ey ilim talibi
Hammâd b. Zeyd'e git
Ondan ilim ve hüküm alırsın
Sonra da kaydedersin"

1478- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Talha b. Muhammed en-Niâlî → Ebû Hâmid Ahmed b. İbrahim b. Muhammed el-Müzekkî → Ebû Amr Osman b. Abdullah el-Basrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdülvehhâb [el-Ferrâ]'yı [ö. 272/886] şöyle derken işitmiştir: "Ahmed b. Hanbel bana 'Nereye gideceksin?' diye sordu. Ona 'Kûfe'ye.' deyince 'Ca'fer b. Avn'a [ö. 207/822] git.' karşılığını verdi."

1479- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd → Hüseyin b. Muhammed b. el-Hüseyin eş-Şerîkî → Muhammed b. İshak el-Bekkâî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hüseyin[1] b. Abdülevvel'i [ö. 229/843-4] şöyle derken işitmiştir: "Yahyâ b. Âdem bana 'Süfyân [b. Uyeyne]'nin 'İbn Cüreyc → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] → Câbir [b. Abdullah]' isnâdıyla naklettiği 'Allah Resûlü ölçüsü ne kadar olduğu belli olmayan bir miktar yiyeceğin, yine ne kadar olduğu belli olmayan bir ölçek yemek ile satışını yasakladı.' hadisini biliyor musun?' dedi. Ben de 'Hayır.' deyince o 'Yazık! Kabîsa'ya git.' dedi. Ben de onun yanına gittim ve ondan bu hadisi dinledim." Muhammed b. İshak el-Bekkâî [ö. 264/877-8] şöyle dedi: "Bize Kabîsa [b. Ukbe] bu hadisi nakletti."[2]

1480- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Abbas b. Ahmed b. el-Fazl el-Hâşimî → İbrahim b. Ali el-Hüceymî → İsmail b. İshak el-Kâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hassân [Hasan b. Osman] ez-Ziyâdî şöyle demiştir: "İsmail b. Hammâd b. Zeyd'in [ö. ?] Ashâbü'l-hadîs'e babasının hadisleri hakkında yardım ettiğini gördüm. Ona 'Niçin böyle yapıyor?' dedim." [İsmail el-Kâdî şöyle demiştir:] "'Hadisi bir grubun bilmesi, tek kişinin bilmesinden daha iyidir.' karşılığını verdi."

1 Acâc neşrinde (II, 215) "Huneyn" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 214-5.

١٤٧٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ غَالِبٍ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي زَيدٍ الفَقِيهِ المَرْوَذِيّ: حَدَّثَكُم أَبُو أَحمَدَ بنُ رِذَامٍ الفَقِيهُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ عِيسَى الطَّرَسُوسِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ عَارِمًا، يَقُولُ: قَالَ لِي عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ: مَا لَكَ لَا تُفِيدُنِي عَنِ الشُّيُوخِ، كَمَا يُفِيدُنِي يَحيَى وَعَبدُ الرَّحمَنِ؟ قُلتُ: شَغَلَنِي حَمَّادُ بنُ زَيدٍ فَأَخَذَ بِيَدِي وَقَالَ:

أَيُّهَا الطَّالِبُ عِلمًا ... إِيتِ حَمَّادَ بنَ زَيدِ

تَقتَبِس عِلمًا وَحُكمًا ... ثُمَّ قَيِّدهُ بِقَيدِ

١٤٧٨ - أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ طَلحَةَ بنِ مُحَمَّدٍ النِّعَالِيُّ نا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُحَمَّدٍ المُزَكِّي نا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ عَبدِ اللهِ البَصرِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الوَهَّابِ يَقُولُ: قَالَ لِي أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: أَينَ تُرِيدُ؟ قُلتُ: الكُوفَةَ قَالَ: عَلَيكَ بِجَعفَرِ بنِ عَونٍ.

١٤٧٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ الشَّرِيكِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ البَكَّائِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ حُسَينَ بنَ عَبدِ الأَوَّلِ، يَقُولُ: قَالَ لِي يَحيَى بنُ آدَمَ: تحفَظُ عَن سُفيَانَ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرٍ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصُّبرَةِ مِنَ الطَّعَامِ بِالصُّبرَةِ لَا يُدرَى مَا كَيلُهَا» ؟ قُلتُ: لَا فَقَالَ: الحَق وَيحَكَ قَبِيصَةَ قَالَ: فَذَهَبتُ فَسَمِعتُهُ قَالَ مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ البَكَّائِيُّ: وَحَدَّثَنَاهُ قَبِيصَةُ.

١٤٨٠ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، نا العَبَّاسُ بنُ أَحمَدَ بنِ الفَضلِ الهَاشِمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ عَلِيٍّ الهُجَيمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ إِسحَاقَ القَاضِي، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا حَسَّانَ الزِّيَادِيَّ، يَقُولُ: رَأَيتُ إِسمَاعِيلَ بنَ حَمَّادِ بنِ زَيدٍ يُفِيدُ أَصحَابَ الحَدِيثِ عَن أَبِيهِ، قُلتُ: لِمَ تَفعَلُ هَذَا؟ قَالَ: يَكُونُ الحَدِيثُ عِندَ جَمَاعَةٍ خَيرٌ مِن أَن يَكُونَ عِندَ وَاحِدٍ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bir hocadan kendisine hadis almada yardım edilen kişinin o hadisi rivayet ederken falancanın kendisine yardım ettiğini söylemesi gerekir. Tıpkı şu rivayette olduğu gibi:

1481- "İbrahim b. Mahled b. Ca'fer el-Muaddel → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Muhammed b. Yunus → Muallâ b. el-Fazl → Şu'be [b. el-Haccâc] -"Beni ona yönlendiren Ebû İshak es-Sebîî'dir." [diyerek]- → Yahyâ b. Ubeyd el-Behrânî" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e bir kırba içerisinde nebiz yapılır, o da yapıldığı gün ve ertesi günü onu içerdi. Üçüncü gün hizmetçilere verir, içerlerse [onlar tüketirlerdi], içmezlerse dökülmesini emrederdi." Şu'be [b. el-Haccâc] şöyle demiştir: "A'meş ile karşılaşıp bu hadisi ona naklettim. O da bunun kuru üzüm[den yapılmış] olduğunu haber verdi."

1482- "Ebû Nuaym el-Hâfız -imla ile- → Muhammed b. Ali b. Hubeyş" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. el-Kâsım b. Müsâvir [ö. 293/905] "Ebû Ma'mer [Abdullah b. Amr b. Ebi'l-Haccâc] [ö. 224/838-9] bize bu hadisi aktarmıştır. Beni ona Ahmed b. el-Hasan b. Hirâş [ö. 242/856-7] yönlendirdi ve 'Ebû Ma'mer'e bunu sor.' dedi." demiştir. Buna göre Ebû Ma'mer şöyle demiştir: "İbn Vehb -hafızasından imla etti- → Yunus [b. Yezîd] → Zührî → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Yağmacı, kapkaççı [*muhtelis*] ve hainin eli kesilmez."[1]

1483- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî → Ebû Bekir el-Hallâl → Abbas [b. Muhammed] ed-Dûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ı şöyle derken işitmiştir: "İlmin şükrü, bilmediğin konuda birisiyle oturup müzakere etmendir. O kimse sana ilgili konuda bir şey söyler. Sonra sen o adamdan duyduğun şeyi zikrettiğinde 'Bu konuda falanca kimse şöyle şöyle diyene kadar bir şey bilmiyordum' dersin. Bunu yaptığında ilmin şükrünü yerine getirmiş olursun. Söylediğin şeyi kendi bilginmiş gibi gösterme."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bilgisizliği ve kendini aşırı beğenme sebebiyle yanlışı savunmaya, doğruda inatlaşmaya giden kimse, bu yönüyle kınanmış ve günaha bulaşmıştır, ondan bilgiyi engelleyen kimse ise kınanmaz ve yerilmez.

---

1 Ebû Dâvud, Hudûd 13.

وَيَنبَغِي لِمَن أُفِيدَ حَدِيثًا عَن شَيخٍ أَن يَذكُرَ فِي حَالِ رِوَايَتِهِ ذَلِكَ الحَدِيثَ أَنَّ فُلَانًا أَفَادَهُ إِيَّاهُ.

١٤٨١ - كَمَا أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جعفرٍ المُعَدَّلُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا المُعَلَّى بنُ الفَضلِ، نا شُعبَةُ، أَخبَرَنِي يَحيَى بنُ عُبَيدٍ البَهرَانِيُّ، وَأَفَادَنِيهِ أَبُو إِسحَاقَ السَّبِيعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: «كَانَ يُنبَذُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي سِقَاءٍ فَيَشرَبُ مِنهُ يَومَهُ وَالثَّانِي فَإِذَا كَانَ الثَّالِثُ عَرَضَهُ عَلَى الخَدَمِ، فَإِن شَرِبُوا وَإِلَّا أَمَرَ بِهِ فَصُبَّ» قَالَ شُعبَةُ: فَلَقِيتُ الأَعمَشَ فَأَخبَرتُهُ بِذَلِكَ فَأَخبَرَنِي أَنَّهُ كَانَ زَبِيبًا.

١٤٨٢ - نا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، إِملَاءً نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ حُبَيشٍ، نا أَحمَدُ بنُ القَاسِمِ بنِ مُسَاوِرٍ، نا أَبُو معمرٍ، وَأَفَادَنِيهِ، أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ خِرَاشٍ وَقَالَ لِي: سَل أَبَا معمرٍ عَنهُ فَسَأَلتُهُ فَقَالَ: أَملَاهُ عَلَيَّ ابنُ وَهبٍ مِن حِفظِهِ عَن يُونُسَ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن أَنَسٍ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «لَيسَ عَلَى مُنتَهِبٍ وَلَا مُختَلِسٍ وَلَا خَائِنٍ قَطعٌ»

١٤٨٣ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جعفرٍ الحَنبَلِيِّ، نا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، أنا عَبَّاسٌ الدُّورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُبَيدٍ القَاسِمَ بنَ سَلَّامٍ، يَقُولُ: إِنَّ مِن شُكرِ العِلمِ أَن تَجلِسَ مَعَ الرَّجُلِ فَتُذَاكِرُهُ بِشَيءٍ لَا تعرِفُهُ فَيَذكُرُ لَكَ الحَرفَ عِندَ ذَلِكَ فَتَذكُرُ ذَلِكَ الحَرفَ الَّذِي سَمِعتَهُ مِن ذَلِكَ الرَّجُلِ فَتَقُولُ: مَا كَانَ عِندِي فِي هَذَا شَيءٌ حَتَّى سَمِعتُ فُلَانًا يَقُولُ فِيهِ كَذَا وَكَذَا فَإِذَا فَعَلتَ ذَلِكَ فَقَد شَكَرتَ العِلمَ وَلَا تُوهِمهُم أَنَّكَ قُلتَ هَذَا مِن نَفسِكَ.

وَمَن أَدَّاهُ لِجَهلِهِ فَرطُ التِّيهِ وَالإِعجَابِ إِلَى المُحَامَاةِ عَنِ الخَطَأِ وَالمُمَارَاةِ فِي الصَّوَابِ فَهُوَ بِذَلِكَ الوَصفِ مَذمُومٌ مَأثُومٌ وَمُحتَجِزُ الفَائِدَةِ عَنهُ غَيرُ مُؤَنَّبٍ وَلَا مَلُومٍ.

1484- "Ubeydullah b. Abdülaziz el-Berzaî ve Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Muhammed b. Abdullah b. Hemmâm el-Kûfî → Muhammed b. el-Abbas el-Yezîdî[1] en-Nahvî → Abbas b. el-Ferec[2] er-Riyâşî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ubeyde Maʿmer b. el-Müsennâ'yı şöyle derken işitmiştir: "Halil b. Ahmed bana 'Kendini beğenmiş kişinin hatasına cevap verme. Çünkü hem senden ilim elde eder hem de seni düşman beller.' dedi." Riyâşî şöyle demiştir: "Bunu Câhiz'a söyleyince 'Subhanallah! Bu adam bir tane! Benzeri yok!' dedi."

XXVIII. Tamamını Yazamayan ve Toplayamayan Kişinin [Hocadan Alacağı] Hadisleri Seçip Ayırması

1485- "Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdı- → Ebü'l-Meymûn [Abdurrahman b. Râşid] el-Becelî → Ebû Zürʿa Abdurrahman b. Amr en-Nasrî → Ebû Müshir [Abdülaʿlâ b. Müshir] → Saîd b. Abdülaziz" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Musa şöyle demiştir: "Bir âlimin yanına üç kişi oturur: Her işittiğini yazan, yazmayıp dinleyen -ki buna 'âlimin sohbet arkadaşı' [*celîsü'l-âlim*] denir- ve seçen kişi. Bu [sonuncusu] en hayırlı olandır."

1486- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle en-Neysâbûrî -Rey'de- → Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Abdî → Hasan b. Süfyân → Abbas b. el-Velîd → Mervân b. Muâviye → Saîd b. Abdülaziz" isnâdıyla nakledildiğine göre Süleyman b. Musa şöyle demiştir: "Âlimlerle üç kişi oturur: Dinleyen ama ne yazan ne de ezberleyen kişi, bunun bir değeri yoktur. Duyduğu her şeyi yazan kişi, bu çer çöpçüdür. Bir de ilmi dinleyip seçen ve yazan kişi, bu âlimdir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddis hadisi çok olmasına rağmen rivayette sıkı biriyse, öğrencinin o kimsenin hadisini gözden geçirip seçmesi, ondan bir başkasında bulamadığı hadisleri yazması, tekrarlayan rivayetlerden ise kaçınması gereklidir. Bu durum, uzun süre ikamet edip kalacak vakti bulamayan gurbetten gelen kimseler içindir. Hocanın naklettiği hadislerden tekrar edip etmeyenleri ve onun başkalarıyla ortak olduğu hadisler ile sadece onun naklettiklerini ayıramayan öğrencinin, o hocanın hadislerini herhangi bir seçme yapmadan tamamen yazması daha uygundur.

1 Tahhân neşrinde (II, 154) "el-Yezdî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (II, 154) "Ferah" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٤٨٤ - أَخبَرَني عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزيزِ البَرذَعِيُّ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ هَمَّامٍ الكُوفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ اليَزِيدِيُّ النَّحوِيُّ، نا العَبَّاسُ بنُ الفَرَجِ الرِّيَاشِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُبَيدَةَ مَعمَرَ بنَ المُثَنَّى يَقُولُ: قَالَ لِي الخَلِيلُ بنُ أَحمَدَ: «لَا تَرُدَّنَ عَلَى مُعجَبٍ خَطَأً فَيَستَفِيدَ مِنكَ عِلمًا وَيَتَّخِذَكَ بِهِ عَدُوًّا» قَالَ الرِّيَاشِيُّ فَذَكَرتُهُ لِلجَاحِظِ فَقَالَ لِي: «سُبحَانَ اللهِ هَذَا وَاحِدٌ فَردٌ وَيَتِيمٌ فَذٌّ»

بَابُ القَولِ فِي انتِقَاءِ الحَدِيثِ وَانتِخَابِهِ لِمَن عَجَزَ عَن كَتبِهِ عَلَى الوَجهِ وَاستِيعَابِهِ

١٤٨٥ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ يَذكُرُ أَنَّ أَبَا المَيمُونِ البَجَلِيَّ أَخبَرَهُم قَالَ: نا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو النَّصرِيُّ، نا أَبُو مُسهِرٍ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَن سُلَيمَانَ بنِ مُوسَى، قَالَ: يَجلِسُ إِلَى العَالِمِ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ يَكتُبُ كُلَّ مَا يَسمَعُ، وَرَجُلٌ لَا يَكتُبُ وَيَسمَعُ فَذَلِكَ يُقَالُ لَهُ: جَلِيسُ العَالِمِ، وَرَجُلٌ يَنتَقِي وَهُوَ خَيرُهُم.

١٤٨٦ - أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ النَّيسَابُورِيُّ، بِالرَّيِّ أنا أَبُو أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ العَبدِيُّ أنا الحَسَنُ بنُ سُفيَانَ، نا العَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ، نا مَروَانُ بنُ مُعَاوِيَةَ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَن سُلَيمَانَ بنِ مُوسَى، قَالَ: يُجَالِسُ العُلَمَاءَ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ يَسمَعُ وَلَا يَكتُبُ وَلَا يَحفَظُ فَذَاكَ لَا شَيءَ، وَرَجُلٌ يَكتُبُ كُلَّ شَيءٍ سَمِعَهُ فَذَلِكَ الحَاطِبُ، وَرَجُلٌ يَسمَعُ العِلمَ فَيَتَخَيَّرُهُ وَيَكتُبُ فَذَاكَ العَالِمُ.

إِذَا كَانَ المُحَدِّثُ مُكثِرًا وَفِي الرِّوَايَةِ مُتَعَسِّرًا فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَنتَقِيَ حَدِيثَهُ وَيَنتَخِبَهُ فَيَكتُبَ عَنهُ مَا لَا يَجِدُهُ عِندَ غَيرِهِ وَيَتَجَنَّبَ المُعَادَ مِن رِوَايَاتِهِ وَهَذَا حُكمُ الوَارِدِينَ مِنَ الغُرَبَاءِ الَّذِينَ لَا يُمكِنُهُم طُولَ الإِقَامَةِ وَالثَّوَاءِ. وَأَمَّا مَن لَم يَتَمَيَّز لِلطَّالِبِ مُعَادُ حَدِيثِهِ مِن غَيرِهِ وَمَا يُشَارِكُ فِي رِوَايَتِهِ مِمَّا يَتَفَرَّدُ بِهِ فَالأَولَى أَن يَكتُبَ حَدِيثَهُ عَلَى الِاستِيعَابِ دُونَ الِانتِقَاءِ وَالِانتِخَابِ.

1487- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ali Hubeyş → İshak b. Abdullah b. Seleme → Muhammed b. Sehl b. Asker → Ebû Salih [Mahbûb b. Musa] el-Ferrâ” isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbnü’l-Mübârek’i şöyle derken işitmiştir: “[Hadislerini] seçerek yazdığım her âlimde pişman oldum.”

1488- “Ahmed b. Muhammed el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd el-Muharrimî → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân -babasının kitabından-” isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: “İbn Vehb bana Muâviye b. Salih’ten naklettiği 500 ya da 600 rivayet içeren iki kitap verdi. Kötülerini seçip [yazdım] ve iki kitabı ona geri verdim.” Ebû Zekeriyyâ’ya [İbn Maîn] “Niçin kötülerini ayırdın? Öncesinde bir başkasından mı duydun?” deyince “Hayır, fakat o zamanlar bilgim yoktu.” cevabını verdi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bilgi olarak yüksek bir seviyede olmayan, hadisi seçip ayırmak için yeterli donanımı olmayan kimsenin dinleyip yazma amacında olduğu hadisler konusunda zamanının hafızlarından yardım alması gerekir.

1489- “Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî el-Hâfız → Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hâris” isnâdıyla nakledildiğine göre Me’mûn [lakabıyla tanınan Hüseyin b. Muhammed b. Dâvud] el-Mısrî el-Hâfız [ö. 323/934-5] şöyle demiştir: “Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesevî [en-Nesâî] ile birlikte esirler senesinde [*senetü’l-fidâ*] [yani hicri 246’da] Tarsus’a gitmiştik. Bir grup İslam âlimi toplandı. Hafızlardan Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İbrahim Murabba‘, Ebü’l-Âzân [Ömer b. İbrahim] [ö. 290/902] ve başkaları da bir araya geldiler. Muhaddislerle [arz edecekleri hadisleri] kimin seçeceği konusunda istişare ettiler. Ebû Abdurrahman en-Nesevî konusunda hemfikir oldular ve tamamı onun seçkisini yazdı.”

1490- “Ebû Sa‘d el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ya‘lâ [Ahmed b. Ali] el-Mevsılî’yi [ö. 307/919] şöyle derken işitmiştir: “Hafızasını duyduğumuz her kişinin ismi/ünü kendisinden daha büyük çıkmıştı. Ebû Zür‘a er-Râzî hariç. Onu görmek, ismini bilmekten daha büyüktür. O bâblar[a göre hadisleri], şeyhler[e göre hadisleri], tefsir [ile ilgili hadisleri] ve başka konuları ezberlemişti. Vâsıt’ta onun seçkisinden 6.000 hadis yazdık.”

١٤٨٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ حُبَيشٍ، نا إِسحَاقُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سَلَمَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَهلِ بنِ عَسكَرٍ، نا أَبُو صَالِحٍ الفَرَّاءُ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «مَا انتَخَبتُ عَلَى عَالِمٍ قَطُّ إِلَّا نَدِمتُ»

١٤٨٨ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ المُخَرِّمِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا يَعنِي يَحيَى بنَ مَعِينٍ: دَفَعَ إِلَيَّ ابنُ وَهبٍ كِتَابَينِ عَن مُعَاوِيَةَ بنِ صَالِحٍ خَمسَمِائَةِ أَو سِتَّمِائَةِ حَدِيثٍ فَانتَقَيتُ مِنهَا شِرَارَهَا وَرَدَدتُ عَلَيهِ الكِتَابَينِ، قُلتُ لِأَبِي زَكَرِيَّا: لِمَ أَخَذتَ شِرَارَهَا؟ قَد كُنتَ سَمِعتَهَا مِن إِنسَانٍ قَبلَهُ؟ قَالَ: «لَا وَلَكِن لَم يَكُن لِي بِهَا يَومَئِذٍ مَعرِفَةٌ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: مَن لَم تَعلُ فِي المَعرِفَةِ دَرَجَتُهُ وَلَا كَمُلَت لِانتِخَابِ الحَدِيثِ آلَتُهُ فَينبَغِي أَن يَستَعِينَ بِبَعضِ حُفَّاظِ وَقتِهِ عَلَى انتِقَاءِ مَا لَهُ غَرَضٌ فِي سَمَاعِهِ وَكَتبِهِ.

١٤٨٩ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُّوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ النَّيسَابُورِيُّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ الحَارِثِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مَأمُونًا المِصرِيَّ الحَافِظَ، يَقُولُ: «خَرَجنَا مَعَ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ شُعَيبٍ النَّسَوِيَّ إِلَى طَرَسُوسَ سَنَةً لِلفِدَاءِ وَاجتَمَعَ جَمَاعَةٌ مِن مَشَايِخِ الإِسلَامِ وَاجتَمَعَ مِنَ الحُفَّاظِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ وَمُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ مُرَبَّعٌ وَأَبُو الآذَانِ وَمَشيَخَةٌ غَيرُهُم فَتَشَاوَرُوا مَن يَنتَقِي لَهُم عَلَى الشُّيُوخِ فَأَجمَعُوا عَلَى أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ النَّسَوِيِّ وَكَتَبُوا كُلُّهُم بِانتِخَابِهِ»

١٤٩٠ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيِّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا يَعلَى المَوصِلِيَّ، يَقُولُ: «مَا سَمِعنَا بِذِكرِ أَحَدٍ فِي الحِفظِ إِلَّا كَانَ اسمُهُ أَكثَرَ مِن رُؤيَتِهِ إِلَّا أَبُو زُرعَةَ الرَّازِيُّ فَإِنَّ مُشَاهَدَتَهُ كَانَ أَعظَمُ مِنَ اسمِهِ وَكَانَ قَد جَمَعَ حِفظَ الأَبوَابِ وَالشُّيُوخِ وَالتَّفسِيرِ وَغَيرِ ذَلِكَ وَكَتَبنَا بِانتِخَابِهِ بِوَاسِطَ سِتَّةَ آلَافٍ»

1491- Ebû Sa'd [el-Mâlînî] [ö. 412/1022], İbn Adî'nin şöyle dediğini nakleder: "Ebû İshak İbrahim b. Ûrme el-Isfahânî [ö. 266/880] insanların hafızlarından olup hadisleri ezberlemede, seçme yapmada ve başkalarında olan hadislere yönlendirmek suretiyle insanların ondan çokça istifade etmesi gibi konularda ön plana çıkmıştır.

1492- [Yine üstteki isnâdla] İbn Adî şöyle de demiştir: "Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. Hâtim Ubeyd el-İcl [ö. 294/906] iyi seçki yapmasıyla bilinir. Hafızlar onun seçkisiyle yazarlardı."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bağdat'ta yetiştiğimiz kişiler arasında hocalardan [hangi hadislerin alınması gerektiğine dair] seçki yapan kişiler şunlardır: Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan et-Taberî [ö. 408/1018]. Önceki dönemlerde yaşayıp kendilerine yetişmediğimiz fakat onlardan nakilde bulunanlara yetiştiğimiz kimseler içerisinde, talebelerin onların seçkilerinden yararlandığı ve insanların onların belirlediklerini yazdığı bir grup vardı. Ebû Bekir İbnü'l-Ciâbî [ö. 355/966], Ömer [b. Ca'fer b. Abdullah] el-Basrî [ö. 357/968], Muhammed[1] b. el-Muzaffer [ö. 379/989], Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî ve başkaları gibi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Birçok hocamızın "'Ömer [b. Ca'fer b. Abdullah] el-Basrî'nin seçkisi sonradan Müslüman olmuş bir Yahudiye yeter.' denilirdi." dediğini duydum. Bunun anlamı, Ömer'in seçkilerinin çoğu garîb ve ferd kitaplardan seçen münekkitlerin aksine meşhur hadislerden, bilinen rivayetlerden oluşuyordu. Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî'nin seçkisi ise sahih, meşhur ve garîb, münker olmak üzere iki türden oluşurdu. Bunun daha faydalı ve yararlı olduğunu düşünürdü. Onun bu yöntemindeki faydayı detaylıca sonra açıklayacağız inşallah.

1. Hafızın Seçkisine İşaret Koyması

1493- "Ahmed b. Muhammed el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd → [Ali b. el-Hüseyin] b. Hibbân -kitabında el yazısıyla- → babası [Hüseyin b. Hibbân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Maîn] şöyle demiştir: "Haccâc [b. Muhammed] [ö. 206/821] bana işaretli kitabını gösterdi ve 'Bunlar Ebû Hâlid [Süleyman b. Hayyân] el-Ahmer'in [ö. 189/804-5] işaretleridir, onları benden yazdı [ve dinledi]' dedi."

---

1 Tahhân (II, 157) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 342) neşirlerinde "Ömer" şeklinde ise de Acâc isabetli bir şekilde bu ismin metindeki gibi olması gerektiğini belirtmiştir (II, 223) [çevirenin notu].

١٤٩١ - وأنا أَبُو سَعدٍ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابنُ عَدِيٍّ: «أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ أُرمَةَ الأَصبَهَانِيُّ مِن حُفَّاظِ النَّاسِ وَمِنَ المُقَدَّمِينَ فِيهِ وَفِي الِانتِخَابِ وَكَثرَةِ مَا استَفَادَ النَّاسُ مِن حَدِيثِهِ مَا يُفِيدُهُم عَن غَيرِهِ»

١٤٩٢ - وَقَالَ ابنُ عَدِيٍّ أَيضًا: «عُبَيدٌ العِجلُ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَاتِمٍ أَبُو عَبدِ اللهِ كَانَ مَوصُوفًا بِحُسنِ الِانتِخَابِ يَكتُبُ الحُفَّاظُ بِانتِقَائِهِ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَكَانَ يَنتَقِي عَلَى الشُّيُوخِ بِبَغدَادَ، مِمَّن أَدرَكنَاهُ أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ وَأَبُو القَاسِمِ هِبَةُ اللهِ بنُ الحَسَنِ الطَّبَرِيُّ، فَأَمَّا المُتَقَدِّمُونَ الَّذِينَ لَم نُدرِكهُم وَقَد لَقِينَا مَن حَدَّثَنَا عَنهُم وَكَانَ فِيهِم جَمَاعَةٌ يَستَفِيدُ الطَّلَبَةُ بِانتِقَائِهِم وَيُكتَبُ النَّاسُ بِانتِخَابِهِم كَأَبِي بَكرِ بنِ الجِعَابِيِّ وَعُمَرَ البَصرِيِّ وَمُحَمَّد بنِ المُظَفَّرِ وَأَبِي الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيِّ وَغَيرِهِم.

سَمِعتُ غَيرَ وَاحِدٍ مِن شُيُوخِنَا يَقُولُ: كَانَ يُقَالُ: «إِنَّ انتِقَاءَ عُمَرَ البَصرِيِّ يَصلُحُ لِيَهُودِيٍّ قَد أَسلَمَ» وَمَعنَى ذَلِكَ أَنَّ عُمَرَ كَانَ مُعظَمُ انتِخَابِهِ الأَحَادِيثَ المَشهُورَةَ وَالرِّوَايَاتِ المَعرُوفَةَ خِلَافُ مَا يَتَخَيَّرُهُ أَكثَرُ النُّقَّادِ مِن كُتُبِ الغَرَائِبِ وَالأَفرَادِ. وَأَمَّا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ فَكَانَ انتِخَابُهُ يَشتَمِلُ عَلَى النَّوعَينِ مِنَ الصِّحَاحِ وَالمَشَاهِيرِ وَالغَرَائِبِ وَالمَنَاكِيرِ وَيَرَى أَنَّ ذَلِكَ أَجمَعُ لِلفَائِدَةِ وَأَكثَرُ لِلمَنفَعَةِ وَسَنُبَيِّنُ وَجهَ الفَائِدَةِ فِيمَا ذَهَبَ إِلَيهِ عَلَى التَّفصِيلِ بَعدُ إِن شَاءَ اللَّهُ.

رَسمُ الحَافِظِ العَلَامَةَ عَلَى مَا يَنتَخِبُهُ

١٤٩٣ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الكَاتِبُ، نا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ، نا ابنُ حَبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: «أَرَانِي حَجَّاجٌ كِتَابَهُ مُعَلَّمٌ وَقَالَ هَذِهِ عَلَامَاتُ أَبِي خَالِدٍ الأَحمَرِ كَتَبَهَا عَنِّي»

1494- "Ebû Rüşeyd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Edemî ez-Zâhid -Nişabur'da- → Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman es-Su'lûkî -imla ile- → Ebû Kureyş Muhammed b. Cum'a el-Hâfız → Nadr b. Seleme → Nadr b. Şümeyl → Kurre [b. Hâlid] → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] → Ebü't-Tufeyl [Âmir b. Vâsile]" isnâdıyla nakledildiğine göre Muâz b. Cebel şöyle demiştir: "Hz. Peygamber Tebük Gazvesi'nde öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem etmiştir."

1495- "Ebû Rüşeyd → Ebû Sehl es-Su'lûkî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Kuteybe [b. Saîd] → Leys [b. Sa'd] → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] → Ebü't-Tufeyl [Âmir b. Vâsile]→ Muâz b. Cebel → Hz. Peygamber" isnâdıyla bir benzeri nakledilmiştir. Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc şöyle demiştir: "Kuteybe'nin kitabında bu hadiste altı işaret görmüştüm. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe ve başkalarının işaretleri vardı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nuaymî [ö. 423/1032] şeyhlerin asıllarından yaptığı seçkilere son kısmı uzatılmış bir sâd harfi koyardı. Ebû Muhammed [Hasan b. Muhammed] el-Hallâl ise son kısmı uzatılmış bir tı harfi koyardı. Muhammed b. Talha en-Niâlî'nin [ö. 413/1022] işareti ise birbirine yakın iki ha harfiydi. Nişabur'a yerleşen Ebü'l-Fazl Ali b. el-Hüseyin el-Felekî el-Hemedânî'nin [ö. 427/1036] işareti iki hemzeydi. Hepsi varağın sağ tarafına mürekkeple işaret koyardı. Bir hocanın asıl nüshasında, sol köşede Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî'nin kırmızı geniş bir çizgiyle işareti olduğunu gördüm. Hibetullah b. el-Hasan et-Taberî de kırmızıyla işaret koyardı. Ancak o hadisin isnâdının başında küçük bir işaret şeklindeydi.

2. Seçki Yaparken Uzak Durulması Gereken Şeyler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Seçkiyi yapan kişi âli isnâdları, açık tarikleri, sahih hadisleri, doğru rivayetleri seçmeye yönelmelidir. Bâtıl ve mevzû hadisleri araştırıp garîb ve münker hadisleri isteyerek vaktini boş şeylerle öldürmemelidir.

١٤٩٤ - أنا أَبُو رُشَيدٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ الأَدَمِيُّ الزَّاهِدُ بِنَيسَابُورَ نا أَبُو سَهلٍ مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ الصُّعلُوكِيُّ إِملاءً نا أَبُو قُرَيشٍ مُحَمَّدُ بنُ جُمُعَةَ الحَافِظُ نا النَّضرُ بنُ سَلَمَةَ، نا النَّضرُ بنُ شُمَيلٍ، نا قُرَّةُ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن أَبِي الطُّفَيلِ، عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ بَينَ الظُّهرِ وَالعَصرِ وَالمَغرِبِ وَالعِشَاءَ فِي غَزوَةِ تَبُوكَ»

١٤٩٥ - وأنا أَبُو رُشَيدٍ، نا أَبُو سَهلٍ الصُّعلُوكِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، نا قُتَيبَةُ، نا اللَّيثُ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن أَبِي الطُّفَيلِ، عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِمِثلِهِ قَالَ أَبُو العَبَّاسِ السَّرَّاجُ: رَأَيتُ عَلَى هَذَا الحَدِيثِ فِي كِتَابِ قُتَيبَةَ سِتَّ عَلَامَاتٍ مِنهَا عَلَامَةُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنِ مَعِينٍ وَعَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ وَأَبِي بَكرِ بنِ أَبِي شَيبَةَ وَغَيرِهِم.

كَانَ أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ النَّعِيمِيُّ يُعَلِّمُ عَلَى مَا يَنتَخِبُهُ فِي أُصُولِ الشُّيُوخِ صَادًا مَمدُودَةً وَكَانَ أَبُو مُحَمَّدٍ الخَلَّالُ يُعَلِّمُ طَاءً مَمدُودَةً أَيضًا وَكَانَت عَلَامَةُ مُحَمَّدِ بنِ طَلحَةَ النِّعَالِيِّ حَاءَينِ إِحدَاهُمَا إِلَى جُنبِ الأُخرَى، وَكَانَت عَلَامَةُ أَبِي الفَضلِ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ بنِ الفَلَكِيِّ الهَمَذَانِيِّ نَزِيلِ نَيسَابُورَ صُورَةَ هَمزَتَينِ وَكُلُّهُم كَانَ يُعَلِّمُ فِي الحَاشِيَةِ اليُمنَى مِنَ الوَرَقَةِ بِحِبرٍ وَرَأَيتُ عَلَامَةَ أَبِي الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيِّ فِي أَصلٍ لِبَعضِ الشُّيُوخِ فِي الحَاشِيَةِ اليُسرَى خَطًّا عَرِيضًا بِالحُمرَةِ وَكَذَلِكَ كَانَ هِبَةُ اللهِ بنُ الحَسَنِ الطَّبَرِيُّ يُعَلِّمُ بِالحُمرَةِ إِلَّا أَنَّهَا كَانَت خَطًّا صَغِيرًا عَلَى أَوَّلِ إِسنَادِ الحَدِيثِ.

مَا يَنبَغِي أَن يُصدَفَ عَنِ الِاشتِغَالِ بِهِ فِي الِانتِقَاءِ

يَنبَغِي لِلمُنتَخِبِ أَن يَقصِدَ تَخَيُّرَ الأَسَانِيدِ العَالِيَةِ وَالطُّرُقِ الوَاضِحَةِ وَالأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ وَالرِّوَايَاتِ المُستَقِيمَةِ وَلَا يُذهِبُ وَقتَهُ فِي التُّرَّهَاتِ مِن تَتَبُّعِ الأَبَاطِيلِ وَالمَوضُوعَاتِ وَتَطَلُّبِ الغَرَائِبِ وَالمُنكَرَاتِ.

1496- "Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Ca'fer el-Hırakî → Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. Selm[1] el-Huttelî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Yunus b. Ahmed → Hilal b. Yahyâ → Ebû Yusuf el-Kâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Kim simya ile mal elde etmeye çalışırsa iflas eder. Cidâl ile din talep eden zındıklaşır. Garîb hadisi talep eden de yalanlanır."

1497- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî el-Hâfız -Nişabur'da imla ile- → Ebû Muhammed[2] Abdullah b. Muhammed el-Adl → Ahmed b. Muhammed b. el-Ezher → Abdullah b. el-Halil b. İbrahim el-Ammî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdullah b. el-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Hadislerin sahih olanıyla meşgul olunursa zayıflarına gerek kalmaz."

1498- "Hasan b. el-Hüseyin en-Niâlî ve Muhammed b. Ömer el-Hırakî → Ahmed b. Ca'fer b. Selm" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ali el-Ebbâr şöyle demiştir: "Ebû Hemmâm [Velîd b. Şücâ']ya [ö. 243/857] münker hadisleri sordum. O da 'Yazma.' dedi. Mücâhid b. Musa'ya sordum. O da 'Niçin yazacaksın?' dedi. 'Tanımak için.' deyince 'Sünenleri tanı.' karşılığını verdi."

1499- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî → Ebû Bekir İbn Ebi'l-Esved → İbrahim b. İsa → Muhammed b. Himyer" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "Âlimlerin şâz [görüşlerini] alırsan birçok şer almış olursun."

1500- "Ali b. Eyyûb el-Kummî → Muhammed b. İmrân b. Musa el-Kâtib → İbn Düreyd → Ebû Osman [Saîd b. Harun] el-Üşnândânî → [Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed] et-Tevvezî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ubeyde [Ma'mer b. el-Müsennâ]'yı şöyle derken işitmiştir: "Kendisini önemli olmayan şeyle meşgul eden daha mühim olana zarar vermiş olur."

---

1 Acâc neşrinde (II, 226) "Salim" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 159) fazladan "el-Ezherî kâle" ifadesi varsa da doğrusu metindeki gibidir. İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 347) ise künye yer almaz [çevirenin notu].

١٤٩٦ - فَقَد أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ جعفَرٍ الخَرَقِيُّ أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا يُونُس بنُ أَحمَدَ، نا هِلَالٌ يَعنِي ابنَ يَحيَى، نا أَبُو يُوسُفَ القَاضِي، قَالَ: قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: «مَن طَلَبَ المَالَ بِالكِيمِيَاءِ أَفلَسَ وَمَن طَلَبَ الدِّينَ بِالجِدَالِ تَزَندَقَ وَمَن طَلَبَ غَرِيبَ الحَدِيثِ كَذَبَ»

١٤٩٧ - ونا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُوِيي الحَافِظُ إِملَاءً بِنَيسَابُورَ أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدَ اللهِ بنَ مُحَمَّدٍ العَدلَ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَزهَرِ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ الخَلِيلِ بنِ إِبرَاهِيمَ العَمِّيَّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «لَنَا فِي صَحِيحِ الحَدِيثِ شُغُلٌ عَن سَقِيمِهِ»

١٤٩٨ - أنا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ النِّعَالِيُّ، وَمُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الخَرَقِيُّ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ سَلمٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَ سَأَلتُ أَبَا هَمَّامٍ عَنِ المَنَاكِيرِ فَقَالَ: «لَا تَكتُبهَا» وَسَأَلتُ مُجَاهِدًا يَعنِي ابنَ مُوسَى فَقَالَ: إِيش تَكتُبُهَا؟ قُلتُ: أَعرِفُهَا قَالَ: «تَعَرَّف السُّنَنَ»

١٤٩٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الأَسوَدِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عِيسَى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ حِميَرٍ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ أَدهَمَ، قَالَ: «إِذَا حَملتَ شَاذَّ العُلَمَاءِ حَملتَ شَرًّا كَثِيرًا»

١٥٠٠ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَيُّوبَ القُمِّيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى الكَاتِبُ، نا ابنُ دُرَيدٍ، نا أَبُو عُثمَانَ الأُشنَاندَانِيُّ، عَنِ التُّوزِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُبَيدَةَ، يَقُولُ: «مَن شَغَلَ نَفسَهُ بِغَيرِ المُهِمِّ أَضَرَّ بِالمُهِمِّ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Âlimlerin meşgul olmayı, vakti onları talep etmekle geçirmeyi kerih gördüğü garîb hadisler, râvilerinin hadis uyduran ya da [duymadığı hâlde] semâ iddia eden kişiler olması sebebiyle marifet ehlinin bâtıl olduğuna hükmettiği rivayetlerdir. Fakat sıdk ve emanet ehlinden olup râvisinin teferrüd etmesi sebebiyle garîb olan rivayetler yazılmalı, dinlenip ezberlenmelidir.

1501- “Ebü’l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr er-Rezzâz → Abbas b. Muhammed → Ya‘lâ b. Ubeyd → A‘meş → Ebû Süfyân [Talha b. Nâfi‘]” isnâdıyla nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Muâz [b. Cebel] ile karşılaşıp ona ‘Bize Allah Resûlü’nün garîb hadislerini naklet.’ dedik.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Seçki yapan kişi “Kitâbü’l-Mübtede” gibi öncekilerin haberlerini de terk etmelidir. Çünkü bunlarla uğraşmak yararlı değildir ve daha önemli olan şeylerle ilgilenmeyi engeller.

1502- “Hasan b. Şihâb el-Ukberî → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Fakîh → Ebû Bekir Muhammed b. Eyyûb → Ebû Yahyâ [Zekeriyyâ b. Yahyâ] en-Nâkıd” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Bu gibi kadim haberlerle uğraşmak, talep etmemizin farz kılındığı ilimle uğraşmamızı engeller.”

1503- “Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb → Muhammed b. Eyyûb → Musa b. İsmail → Cerîr [b. Hâzim]” isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan [el-Basrî] şöyle demiştir: “Ömer b. el-Hattâb, Allah Resûlü’ne ‘Allah’ın Resûlü, Ehl-i kitap bizim dikkatimizi çeken rivayetler naklediyor, onları yazmak istiyoruz’ dedi. Hz. Peygamber de ‘Siz de Yahudi ve Hristiyanlar gibi tereddüt mü ediyorsunuz! Muhammed’in canı elinde olana yemin ederim ki size bembeyaz tertemiz [bir vahiy] getirdim. Fakat bana cevâmi‘u’l-kelim verildi ve sözlerim[i] öz söyleme [yeteneği] bahşedildi.’ karşılığını verdi.”[1]

1504- “Hasan b. Şihâb → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân → Ebû Bekir Muhammed b. Eyyûb → İsmail b. İshak el-Ezdî” isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ebî Üveys şöyle demiştir: “Dayım Mâlik b. Enes’e bir adam Dâvud’un Zebur’unu sorunca o ‘Ne cahilsin, ne boş bir insansın!

1 Krş. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 349.

وَالغَرَائِبُ الَّتِي كَرِهَ العُلَمَاءُ الِاشتِغَالَ بِهَا وَقَطعَ الأَوقَاتِ فِي طَلَبِهَا إِنَّمَا هِيَ مَا حَكَمَ أَهلُ المَعرِفَةِ بِبُطُولِهِ لِكَونِ رِوَاتُهُ مِمَّن يَضَعُ الحَدِيثَ أَو يَدَّعِي السَّمَاعَ فَأَمَّا مَا استُغرِبَ لِتَفَرُّدِ رَاوِيهِ بِهِ وَهُوَ مِن أَهلِ الصِّدقِ وَالأَمَانَةِ فَذَلِكَ يَلزَمُ كَتبُهُ وَيَجِبُ سَمَاعُهُ وَحِفظُهُ.

١٥٠١ - وَقَد أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ أنا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَمرٍو الرَّزَّازُ نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا يَعلَى بنُ عُبَيدٍ، نا الأَعمَشُ، عَن أَبِي سُفيَانَ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «لَقِينَا مُعَاذًا فَقُلنَا حَدِّثنَا مِن غَرَائِبِ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

وَيَترُكُ المُنتَخِبُ أَيضًا الِاشتِغَالَ بِأَخبَارِ الأَوَائِلِ مِثلَ كِتَابِ المُبتَدَأِ وَنَحوِهِ فَإِنِ الشُّغلَ بِذَلِكَ غَيرُ نَافِعٍ وَهُوَ عَنِ التَّوَقُّرِ عَلَى مَا هُوَ أَولَى قَاطِعٌ.

١٥٠٢ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ شِهَابٍ العُكبَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ الفَقِيهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا يَحيَى النَّاقِدَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «الِاشتِغَالُ بِهَذِهِ الأَخبَارِ القَدِيمَةِ يَقطَعُ عَنِ العِلمِ الَّذِي فُرِضَ عَلَينَا طَلَبُهُ»

١٥٠٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ، أنا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ، نا جَرِيرٌ، عَنِ الحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَهلَ الكِتَابِ يُحَدِّثُونَا بِأَحَادِيثَ قَد أَخَذَت بِقُلُوبِنَا وَقَد هَمَمنَا أَن نَكتُبَهَا فَقَالَ: «أَمُتَهَوِّكُونَ أَنتُم كَمَا يَتَهَوَّكُ اليَهُودُ وَالنَّصَارَى أَمَا وَالَّذِي نَفسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَقَد جِئتُكُم بِهَا بَيضَاءَ نَقِيَّةً وَلَكِنِّي أُعطِيتُ جَوَامِعَ الكَلِمِ وَاختُصِرَ لِي الحَدِيثُ اختِصَارًا»

١٥٠٤ - أنا الحَسَنُ بنُ شِهَابٍ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ الأَزدِيُّ، نا ابنُ أَبِي أُوَيسٍ، قَالَ: سَمِعتُ خَالِي مَالِكَ بنَ أَنَسٍ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَن زَبُورِ دَاوُدَ فَقَالَ لَهُ مَالِكٌ: «مَا أَجهَلَكَ مَا أَفرَغَكَ

'Nâfi' → İbn Ömer → Peygamberimiz' isnâdıyla aktarılan sahih rivayetlerimizde bizimle Hz. Dâvud arasında [kim olduğunu bilmediğimiz onlarca insan tarafından] nakledilenlerden alıkoyacak şeyler yok mu?' karşılığını verdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Az önce söylediğimizin benzeri melâhim ve bazı [ilginç] olaylara dair rivayetlerdir. Danyal'a nispet edilen kitap ve Ali b. Ebî Tâlib'den nakledilen hutbeler [*Nehcü'l-Belâğa*] gibi ki, bunların çoğu uydurmadır.

1505- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb → Muhammed b. Eyyûb → Abdüla'lâ b. Hammâd → Vüheyb [b. Hâlid] → İbn Avn" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "Ömer bir adamın Danyal'ın kitabını yazdığını duyunca adamı yanına çağıran bir mektup yazdı. Adam gelince Ömer avuç içine vurmaya başladı ve 'Elif lâm râ. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. Biz Kur'an'ı Arapça indirdik, umulur ki akledersiniz. Biz sana en güzel kıssaları anlatıyoruz'[1] ayetini okudu. Ardından Ömer 'Allah'ın kitabından daha iyi kıssalar öyle mi!' dedi. Adam 'Müminlerin emiri, beni affet, vallahi onu imha edeceğim.' dedi."

1506- "Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan b. İsa en-Nâkıd → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî → Kuteybe [b. Saîd] → Süfyân [b. Uyeyne] → Sadaka b. Yesâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Meymûn şöyle demiştir: "Biz Kûfe mescidinde oturuyorduk. Oraya ilk yerleşildiği zamanlardı. Köprü tarafından elinde kitapla bir adam geldi. Ona 'Bu nedir?' dedik. O 'Kitap.' dedi. Biz 'Hangi kitap?' deyince adam 'Danyal'ın kitabı.' dedi. Oradaki topluluk engellemeseydi onu öldüreceklerdi. 'Kur'an'dan başka kitap mı! Kur'an'dan başka kitap mı!' diyorlardı."

1507- "Ahmed b. Muhammed el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd → Ali b. el-Hüseyin b. Hibbân -babasının kitabında onun el yazısıyla- → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Ebü'l-Yemân bize 'Levhaları getirin. Çünkü birazdan Selemye'de bir halife ortaya çıkacak. Sonra buradaki şu Kureyşlinin kızıyla evlenecek. Böylece ona burada bir kapı açılmış olacak ve büyük bir fitne çıkacak.' dedi."

1 Yusuf, 12/1-3.

أَمَا لَنَا فِي نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ عَن نَبِيِّنَا مَا شَغَلَنَا بِصَحِيحِهِ عَمَّا بَينَنَا وَبَينَ دَاوُدَ عَلَيهِ السَّلَامُ؟»

وَنَظِيرُ مَا ذَكَرنَاهُ آنِفًا أَحَادِيثُ المَلَاحِمِ وَمَا يَكُونُ مِنَ الحَوَادِثِ فَإِنَّ أَكثَرَهَا مَوضُوعٌ وَجُلَّهَا مَصنُوعٌ كَالكِتَابِ المَنسُوبِ إِلَى دَانيَالَ وَالخُطَبِ المَروِيَّةِ عَن عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ.

١٥٠٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ، أنا عَبدَ الأَعلَى بنَ حَمَّادٍ، نا وُهَيبٌ، أنا ابنُ عَونٍ، عَن إِبرَاهِيمَ: أَنَّ عُمَرَ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا كَتَبَ كِتَابَ دَانيَالَ قَالَ: فَكَتَبَ إِلَيهِ يَرتَفِعُ إِلَيهِ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيهِ جَعَلَ عُمَرُ يَضرِبُ بَطنَ كَفِّهِ بِيَدَيهِ وَيَقُولُ {الر تِلكَ آيَاتُ الكِتَابِ المُبِينِ إِنَّا أَنزَلنَاهُ قُرآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُم تَعقِلُونَ نَحنُ نَقُصُّ عَلَيكَ أَحسَنَ القَصَصِ} [يوسف: ٢] فَقَالَ عُمَرُ اقصُص أَحسَنَ مِن كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَقَالَ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ أَعفِنِي فَوَاللهِ لَأَمحُوَنَّهُ.

١٥٠٦ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عِيسَى النَّاقِدُ أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الفِريَابِيُّ، نا قُتَيبَةُ، نا سُفيَانُ، عَن صَدَقَةَ بنِ يَسَارٍ، سَمِعَ عَمرَو بنَ مَيمُونٍ، يَقُولُ: كُنَّا جُلُوسًا فِي مَسجِدِ الكُوفَةِ وَذَاكَ أَوَّلُ مَا نُزِلَ فَأَقبَلَ مِن نَحوِ الجِسرِ رَجُلٌ مَعَهُ كِتَابٌ قُلنَا: مَا هَذَا؟ قَالَ هَذَا كِتَابٌ. قُلنَا: وَمَا كِتَابٌ؟ قَالَ: كِتَابُ دَانيَالَ فَلَولَا أَنَّ القَومَ تَحَاجَزُوا لَقَتَلُوهُ وَقَالُوا: «كِتَابٌ سِوَى القُرآنِ؟ أَكِتَابٌ سِوَى القُرآنِ؟»

١٥٠٧ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ حِبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا يَعنِي يَحيَى بنَ مَعِينٍ: كَانَ أَبُو اليَمَانِ يَقُولُ لَنَا: الحِقُوا أَلوَاحًا فَإِنَّهُ يَجِيءُ هَهُنَا الآنَ خَلِيفَةٌ بِسَلَمِيَةَ فَيَتَزَوَّجُ ابنَةَ هَذَا القُرَشِيِّ الَّذِي عِندَنَا وَيَفتَحُ بَابًا هَهُنَا وَتَكُونُ فِتنَةٌ عَظِيمَةٌ

Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Maîn] şöyle dedi: “Bunların hiçbirinin değeri yoktur, hepsi bâtıldır. Halifeler ve fitnelere dair naklettikleri bu hadislerin tamamı yalandır, boştur [*rîh*]. Bunları kişi ancak vahiyle bilebilir.”

1508- “Ebû Sa‘d el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Muhammed b. Saîd el-Harrânî → Abdülmelik [b. Abdülhamîd] el-Meymûnî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel’i şöyle derken işitmiştir: “Üç kitabın aslı yoktur: Megâzî, melâhim ve tefsir.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu söz [uygun] bir şekilde yorumlanmalıdır: Bu sözle, bu üç alandaki güven vermeyen, sağlam olmayan özel kitaplar kastedilmiştir. Çünkü musanniflerinin nitelikleri iyi değildir, bunları nakledenler güvenilir değildir ve bunlarda kıssacıların eklemeleri mevcuttur. Melâhim kitaplarının tamamı bu niteliktedir. Olması beklenen melâhim ve fitene dair Allah Resûlü’ne (sav) güvenilir ve apaçık tariklerle ulaşan az sayıdaki rivayetler dışında sahih bir hadis yoktur. Kur’an’ın tefsirine dair kitaplar içerisinde ise en meşhurları [Muhammed b. es-Sâib] el-Kelbî [ö. 146/763-4] ve Mukâtil b. Süleyman’ın [ö. 150/767-8] kitaplarıdır.[1]

1509- “Ebû Tahir Abdülgaffâr b. Muhammed b. Ca‘fer el-Müeddib → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Abdullah b. Ma‘mer el-Belhî” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdüssamed b. el-Fazl [ö. ?] şöyle demiştir: “Ahmed b. Hanbel’e Kelbî’nin *Tefsîr*’i sorulunca ‘Başından sonuna kadar yalandır.’ dedi. Ona ‘Onu incelemek caiz mi?’ diye soruldu. O da ‘Hayır.’ karşılığını verdi.”

1510- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan → Ebû İsmail [Muhammed b. İsmail] et-Tirmizî → [Abdülaziz b. Abdullah] el-Üveysî” isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] şöyle demiştir: “Mukâtil b. Süleyman’a birisi gelip ‘Bir kimse bana ‘Ashâbü’l-kehf’in köpeğinin rengi ne?’ diye sordu. Ben de ne cevap vereceğimi bilemedim.’ dedi. Mukâtil de ona ‘Benekli diyemedin mi? Böyle deseydin sana kim cevap verebilirdi?’ demiştir.”

1511- [Yine] Ebû İsmail [Muhammed b. İsmail et-Tirmizî] [ö. 280/893], Nuaym b. Hammâd’ı [ö. 228/843] şöyle derken işitmiştir: “Mukâtil’in ilk yalan söylediği husus budur. O adama ‘Sarı, ya da şöyle şöyle deseydin sana cevap verecek birini bulamazdın.’ demiştir.”

1 Buradaki izahlara bakılırsa ilgili sözle Kelbî ve Mukâtil’in *Tefsîr*leri, Vâkıdî’nin *el-Megâzî*’si ve Ebû Nuaym’ın *el-Fiten*’i kastedilmiştir [çevirenin notu].

قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: فَمَا كَانَ مِن هَذَا شَيءٍ وَكَانَ كُلُّهُ بَاطِلٌ، قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: وَهَذِهِ الأَحَادِيثُ كُلُّهَا الَّتِي يُحَدِّثُونَ بِهَا فِي الفِتَنِ وَفِي الخُلَفَاءِ تَكُونُ كُلُّهَا كَذِبٌ وَرِيحٌ لَا يَعلَمُ هَذَا أَحَدٌ إِلَّا بِوَحيٍ مِنَ السَّمَاءِ.

١٥٠٨ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سَعِيدٍ الحَرَّانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ المَلِكِ المَيمُونِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: ثَلَاثَةُ كُتُبٍ لَيسَ لَهَا أُصُولٌ: المَغَازِي وَالمَلَاحِمُ وَالتَّفسِيرُ.

وَهَذَا الكَلَامُ مَحمُولٌ عَلَى وَجهٍ وَهُوَ أَنَّ المُرَادَ بِهِ كُتُبٌ مَخصُوصَةٌ فِي هَذِهِ المَعَانِي الثَّلَاثَةِ غَيرُ مُعتَمَدٍ عَلَيهَا وَلَا مَوثُوقٍ بِصِحَّتِهَا لِسُوءِ أَحوَالِ مُصَنِّفِيهَا وَعَدَمِ عَدَالَةِ نَاقِلِيهَا وَزِيَادَاتِ القُصَّاصِ فِيهَا. فَأَمَّا كُتُبُ المَلَاحِمِ فَجَمِيعُهَا بِهَذِهِ الصِّفَّةِ وَلَيسَ يَصِحُّ فِي ذِكرِ المَلَاحِمِ المُرتَقَبَةِ وَالفِتَنِ المُنتَظَرَةِ غَيرُ أَحَادِيثَ يَسِيرَةٍ اتَّصَلَت أَسَانِيدُهَا إِلَى الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِن وُجُوهٍ مَرضِيَّةٍ وَطُرُقٍ وَاضِحَةٍ جَلِيَّةٍ. وَأَمَّا الكُتُبُ المُصَنَّفَةُ فِي تَفسِيرِ القُرآنِ فَمِن أَشهَرِهَا كِتَابَا الكَلبِيِّ وَمُقَاتِلِ بنِ سُلَيمَانَ.

١٥٠٩ - وَقَد أَخبَرَنِي أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الغَفَّارِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ المُؤَدِّبُ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مَعمَرٍ البَلخِيُّ، نا عَبدُ الصَّمَدِ بنُ الفَضلِ، قَالَ: سُئِلَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ عَن تَفسِيرِ الكَلبِيِّ، فَقَالَ أَحمَدُ: مِن أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ كَذِبٌ فَقِيلَ لَهُ: فَيَحِلُّ النَّظَرُ فِيهِ؟ قَالَ: لَا.

١٥١٠ - ونا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ، نا أَبُو إِسمَاعِيلَ التِّرمِذِيُّ، نا الأُوَيسِيُّ، عَن مَالِكٍ: أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مُقَاتِلَ بنَ سُلَيمَانَ، جَاءَهُ إِنسَانٌ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ إِنسَانًا سَأَلَنِي مَا لَونُ كَلبِ أَصحَابِ الكَهفِ فَلَم أَدرِ مَا أَقُولُ لَهُ قَالَ: فَقَالَ لَهُ مُقَاتِلٌ: أَلَا قُلتَ هُوَ أَبقَعُ فَلَو قُلتَ لَم تَجِد أَحَدًا يَرُدُّ عَلَيكَ.

١٥١١ - قَالَ أَبُو إِسمَاعِيلَ وَسَمِعتُ نُعَيمَ بنَ حَمَّادٍ، يَقُولُ: «أَوَّلُ مَا ظَهرَ مِن مُقَاتِلٍ الكَذِبُ هَذَا، قَالَ لِلرَّجُلِ أَمَا لَو قُلتَ أَصفَرُ أَو كَذَا أَو كَذَا مَن كَانَ يَرُدُّ عَلَيكَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Herhangi bir illeti olmayan, eleştiriden kurtulmuş bir tefsir kitabı bilmiyorum. Megâzî sahasında ise Muhammed b. İshak el-Muttalibî ve Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî [ö. 207/823] tasnifleri ve ilgilerini bu alana yöneltmeleriyle meşhur olmuş kimselerdendir. İbn İshak hakkında daha önce onun Ehl-i kitap'tan haberler aldığına ve bunları kitaplarına eklediğine dair anlatıları zikretmiştik. Yine onun şairlere megâzî rivayetlerini anlattığı ve kitabına eklemek üzere bu olaylara dair onlardan şiir söylemelerini istediği şöyle rivayet edilmektedir:

1512- "Muhammed b. Abdülvâhid b. Ali el-Bezzâz → Ömer b. Muhammed b. Seyf el-Kâtib → Abdullah b. Ebî Dâvud → babası [Ebû Dâvud ed-Sicistânî] → İbn Ebî Amr eş-Şeybânî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Ebû Amr eş-Şeybânî]'yi şöyle derken işitmiştir:[1] "Muhammed b. İshak şairlere olaylar anlatıyor, onlar da o konularda şiir söylüyorlardı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Vâkıdî hakkında ise muhaddislerin kötü yargıları meşhur, ulemanın onun hakkındaki eleştirileri çok ve ayrıntılıdır.

1513- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Yunus b. Abdüla'lâ" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Vâkıdî'nin kitapları yalandır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hacminin küçük olmasına ve diğer kitaplarda zikredilen birçok bilgiyi içermemesine rağmen megâzî konusunda Musa b. Ukbe'nin [ö. 141/758-9] kitabından daha sahih bir kitap yoktur. Bu konularda tasnifi ile meşhur olmuş, derleme ve telifi ile bilinen kimselere dair rivayetler böyleyken kıssacıların meclislerinde nakledip süslü [sözleriyle] avamın gönlünü çelen rivayetlerin durumuna ne demeli! Bu münker rivayetlerden acayip şeyleri nakletmek ve vakti bu gibi şeylerle öldürmek en zararlı ticaretlerdendir.

1514- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Hasan b. Ali el-Varrâk → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Kâsım b. Ahmed b. Ma'rûf → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdıyla nakledildiğine göre Eyyûb [es-Sahtiyânî] şöyle demiştir: "İnsanların hadislerini kıssacılar ifsat etmiştir."

---

1 Bu rivayetteki isim takdirleri doğru ise isnâdda bazı kopukluklar olduğu varsayılmalıdır. Değilse İbn Ebî Amr ve babasının tespitini yapmak mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

وَلا أَعلَمُ فِي التَّفسِيرِ كِتَابًا مُصَنَّفًا سَلِمَ مِن عِلَّةٍ فِيهِ أَو عَرِيَ مِن مَطعَنٍ عَلَيهِ. وَأَمَّا المَغَازِي فَمِنَ المُشتَهِرِينَ بِتَصنِيفِهَا وَصرفِ العِنَايَةِ إِلَيهَا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ المُطَّلِبِيُّ وَمُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ الوَاقِدِيُّ فَأَمَّا ابنُ إِسحَاقَ فَقَد تَقَدَّمت مِنَّا الحِكَايَةُ عَنهُ أَنَّهُ كَانَ يَأخُذُ عَن أَهلِ الكِتَابِ أَخبَارَهُم وَيُضَمِّنُهَا كَتَبَهُ وَرُوِيَ عَنهُ أَيضًا أَنَّهُ كَانَ يَدفَعُ إِلَى شُعَرَاءِ وَقتِهِ أَخبَارَ المَغَازِي، وَيَسأَلُهُم أَن يَقُولُوا فِيهَا الأَشعَارَ لِيُلحِقَهَا بِهَا.

١٥١٢ - أنا ذَلِكَ، مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ عَلِيٍّ البَزَّازُ أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَيفٍ الكَاتِبُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، نا ابنُ أَبِي عَمرٍو الشَّيبَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «رَأَيتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ يُعطِي الشُّعَرَاءَ الأَحَادِيثَ يَقُولُونَ عَلَيهَا الشِّعرَ»

وَأَمَّا الوَاقِدِيُّ فَسُوءُ ثَنَاءِ المُحَدِّثِينَ عَلَيهِ مُستَفِيضٌ وَكَلَامُ أَئِمَّتِهِم فِيهِ طَوِيلٌ عَرِيضٌ.

١٥١٣ - وَقَد أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ نا عَلِيّ بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا يُونُسُ بنُ عَبدِ الأَعلَى، قَالَ: قَالَ لِي الشَّافِعِيُّ: «كُتُبُ الوَاقِدِيِّ كَذِبٌ»

وَلَيسَ فِي المَغَازِي أَصَحُّ مِن كِتَابِ مُوسَى بنِ عُقبَةَ مَعَ صِغَرِهِ وَخُلُوِّهِ مِن أَكثَرِ مَا يُذكَرُ فِي كُتُبِ غَيرِهِ. فَمَا رُوِيَ مِن هَذِهِ الأَشيَاءِ عَمَّن اشتُهِرَ تَصنِيفُهُ وَعُرِفَ بِجَمعِهِ وَتَألِيفِهِ هَذَا حُكمُهُ فَكَيفَ بِمَا يُورِدُهُ القُصَّاصُ فِي مَجَالِسِهِم وَيَستَمِيلُونَ بِهِ قُلُوبَ العَوَامِّ مِن زَخَارِفِهِم؟ إِنَّ النَّقلَ لِمِثلِ تِلكَ العَجَائِبِ مِنَ المُنكَرَاتِ وَذَهَابِ الوَقتِ فِي الشُّغلِ بِأَمثَالِهَا مِن أَخسَرِ التِّجَارَاتِ.

١٥١٤ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، نا الهَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا قَاسِمُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَعرُوفٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ عَن أَيُّوبَ، قَالَ: «مَا أَفسَدَ عَلَى النَّاسِ حَدِيثَهُم إِلَّا القُصَّاصُ»

1515- "Ebû Ömer Hasan b. Osman b. Ahmed el-Vâiz → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Abdullah b. Ahmed el-Fustâtî → Ali b. Sehl → Affân [b. Müslim] → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Eyyûb [es-Sahtiyânî]'yi şöyle derken işitmiştir: "İlmi kıssacılardan başkası öldürmemiştir. Kişi uzun bir dönem kıssacının yanına oturur da ondan [faydalı] bir şey aklında kalmaz. Âlim birisinin yanına [sadece] bir vakit oturduğunda ise yanından faydalı şeylerle kalkar." [Muhammed b. el-Hasan] en-Nakkâş [ö. 351/962], Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî'den şunun nakledildiğini söyler: "Ben Şu'be ile birlikteydim. Uzun boyunlu bir genç ona yaklaşıp bir hadis sordu. Şu'be ona 'Kıssacı mısın sen?' dedi. Şu'be'nin sezgisi kötüydü, o gün nasıl doğru bildi anlamadım. Genç 'Evet.' deyince o 'Git, biz kıssacılara nakletmiyoruz.' dedi. Ona 'Ebû Bistâm, niçin?' dedim. O da 'Bizden bir karışı alır bir kol boyu yaparlar!' karşılığını verdi."

1516- "Abdullah b. Ahmed es-Sûzercânî -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Ali b. Muhammed b. Salih → Ebû Kılâbe [Abdülmelik b. Muhammed]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "İnsanların en yalancıları şu kimselerdir: Kıssacılar, dilenciler ve seçkin kimseler." Ona "Seçkinler ne alaka?" dediğimde "Meclislerinde yalan söylenir, onlara itiraz etmezler." cevabını verdi.

1517- "Ebü'l-Feth Abdürrezzâk b. Muhammed b. Ebî Şeyh el-Isfahânî -Isfahan'da- → dedesi [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân[1] → Ebü'l-Abbas [Ahmed b. Muhammed] el-Cemmâl[2] → Münzir b. Muhammed → Amr [b. Muhammed] en-Nâkıd'dan duyan biri" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr en-Nâkıd [ö. 232/847] şöyle demiştir: "Kıssa anlatan bir kıssacının yanına gittim. 'Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim] → A'meş' isnâdıyla yalan bir hadis naklediyordu. Onu bundan nehyettim, bana karşı geldi. Hadisi kıssacıdan dört dirheme satın aldım." Amr şöyle dedi: "Sonra o adamla Şam'da karşılaştım, aynı hadisi naklediyordu. Ona 'Senden dört dirheme almıştım!' deyince 'Sana Irak'ta satmıştım.' cevabını verdi."

---

1 Tahhân neşrinde (II, 165) "Hibbân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (II, 165) "el-Hammâl" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn'in kaydettiği (II, 359) ve metne yansıtıldığı metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥١٥ - قَرأتُ عَلَى أَبِي عُمَرَ الحَسَنِ بن عُثمَانَ بنِ أَحمَدَ الوَاعِظِ عَن مُحمَّدِ بنِ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشِ، قَالَ: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ الفُسطَاطِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ سَهلٍ، نا عَفَّانُ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَيُّوبَ، يَقُولُ: «مَا أَمَاتَ العِلمُ إِلَّا القُصَّاصُ، إِنَّ الرَّجُلَ لِيَجلِسُ إِلَى القَاصِّ بُرهَةً مِن دَهرِهِ فَلَا يَتَعَلَّقُ مِنهُ بِشَيءٍ وَإِنَّهُ لِيَجلِسُ إِلَى الرَّجُلِ العَالِمِ السَّاعَةَ فَمَا يَقُومُ حَتَّى يُفِيدَ مِنهُ شَيئًا» وَقَالَ النَّقَّاشُ حُدِّثتُ عَن أَبِي الوَلِيدِ الطَّيَالِسِيِّ قَالَ: كُنتُ مَعَ شُعبَةَ فَدَنَا مِنهُ شَابٌّ رَقبَانِيٌّ فَسَأَلَهُ عَن حَدِيثٍ فَقَالَ لَهُ شُعبَةُ: أَقَاصٌّ أَنتَ؟ قَالَ: وَكَانَ شُعبَةُ سَيِّئَ الفَرَاسَةِ فَلَا أَدرِي كَيفَ أَصَابَ يَومَئِذٍ قَالَ: فَقَالَ الشَّابُّ: نَعَم قَالَ: اذهَب فَإِنَّا لَا نُحَدِّثُ القُصَّاصَ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ: لِمَ يَا أَبَا بِسطَامٍ؟ قَالَ: يَأخُذُونَ الحَدِيثَ مِنَّا شِبرًا فَيَجعَلُونَهُ ذِرَاعًا.

١٥١٦ - نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ السُّوذَرجَانِيُّ، لَفظًا بِأَصبَهَانَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا عَلِيُّ بنُ مُحمَّدِ بنِ صَالِحٍ، عَن أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: أَكذَبُ النَّاسِ ثَلَاثَةٌ: القُصَّاصُ، وَالسُّؤَّالُ، وَالوُجُوهُ، قُلتُ: فَمَا بَالُ الوُجُوهِ؟ قَالَ: يَكذِبُونَ فِي مَجَالِسِهِم وَلَا يُرَدُّ عَلَيهِم.

١٥١٧ - أَخبَرَنِي أَبُو الفَتحِ عَبدُ الرَّزَّاقِ بنُ مُحمَّدِ بنِ أَبِي شَيخٍ الأَصبَهَانِيُّ، بِهَا، نا جَدِّي عَبدُ اللهِ بنُ مُحمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ حَيَّانَ، نا أَبُو العَبَّاسِ الجمَّالُ، قَالَ: حَدَّثَنِي المُنذِرُ بنُ مُحمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَن، سَمِعَ عَمرًا النَّاقِدَ، يَقُولُ: مَرَرتُ بِقَاصٍّ يَقُصُّ وَهُوَ يَقُولُ: نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعمَشِ بِحَدِيثٍ كَذِبٍ فَنَهَيتُهُ فَأَبَى عَلَيَّ فَاشتَرَيتُهُ مِنهُ بِأَربَعَةِ دَرَاهِمَ، قَالَ عَمرٌو: ثُمَّ لَقِيتُ ذَلِكَ الرَّجُلَ بِالشَّامِ وَهُوَ يَذكُرُ ذَلِكَ الحَدِيثَ بِعَينِهِ فَقُلتُ: بِعتَهُ مِنِّي بِأَربَعَةِ دَرَاهِمَ. فَقَالَ: إِنَّمَا بِعتُكَ بِالعِرَاقِ.

1518- "Muhammed b. Ahmed b. Hasnûn en-Nersî → "İbnü'l-İmâm" olarak tanınan Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Muhammed b. el-Hüseyin b. İbrahim b. el-Muzaffer → Allah Resûlü'nün (sav) sahâbîsi olan Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'nin soyundan gelen Ebü'l-Fazl Abbas b. Musa b. Ebî Musa İshak b. Musa el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Yunus el-Küdeymî şöyle demiştir: "Biz Ehvâz'daydık. Bir şeyhin 'Hz. Peygamber, Ali'yi evlendirdiğinde Tûbâ ağacına taze inci çıkarmasını emretti. Cennet ehli de onu tabaklarda birbirlerine hediye ediyorlardı.' şeklinde kıssa anlattığını duydum. Ona 'Şeyh! Bu Allah Resûlü'ne yalan atfetmektir.' dedim. O da bana 'Yazıklar olsun, sus, bana bunu insanlar nakletti.' dedi. Ona 'Kim nakletti sana?' dedim. O da 'Bana Yemân el-Bahrî et-Tüsterî, Vekî' b. el-Cerrâh → Abdullah b. Mes'ûd → A'meş → Atâ [b. Ebî Rebâh] → İbn Abbas isnâdıyla nakletti.' dedi."

1519- "Ebû Bekir Abdullah b. Ali b. Hammûye b. Ebrak[1] el-Hemedânî -Hemedan'da- → Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî → Ebû Amr Saîd b. el-Kâsım → Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Hâfız" isnâdıyla nakledildiğine göre ashâbımızdan bir genç olan Muhammed b. Yusuf en-Nesevî [ö. ?] şöyle demiştir: "Cezîre'de Bâcervân denilen bir şehre girmiştik. Ulu camiide kıssa anlatan bir genç gördüm. Bir köşedeydim, ona kulak verdim. Onun 'Ebû Halife [Fazl b. el-Hubâb] [ö. 305/917] bize Ebü'l-Velîd → Saîd [b. Ebî Arûbe] → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik] isnâdıyla Allah Resûlü'nün (sav) 'Bir Müslümanın ihtiyacını gideren ömrü boyunca Allah'a hizmet eden gibidir.' buyurduğunu nakletti.' dediğini duydum. Kıssasını bitirip insanlar dağılınca bana doğru geldi ve selam verdikten sonra önüme oturdu. Ona [nereli olduğunu] sordum. 'Berza'a'danım' dedi. Ona 'Ebû Halife'den ne zaman hadis yazdın?' dedim. 'Ondan bir şey yazmadım.' cevabını verdi. Ona 'Gördün mü?' dedim. 'Hayır.' dedi. 'O zaman nasıl olur da görmediğin hâlde 'Bize Ebû Halife nakletti.' diyorsun?' dedim. O da 'Bizim gibilerle münakaşa mürûetin azlığındandır. Ben yalnızca bu isnâdı ezberledim. Rastladığım her şeye bu isnâdı ekliyorum. Bana göre onun Peygamber'in sözü olmasıyla Câhiz'in sözü olması aynıdır.' karşılığını verdi. Ona bütün gayretimle nasihatte bulundum, fakat dinlemedi. Ben de nalınlarını aldım ve kalktım."

---

1 Acâc neşrinde (II, 238) "Ebzek" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ حَسنُونٍ النَّرسِيُّ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الوَهَّابِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ المُظَفَّرِ المَعرُوفُ بِابنِ الإِمَامِ أنا أَبُو الفَضلِ العَبَّاسُ بنُ مُوسَى بنِ أَبِي مُوسَى إِسحَاقُ بنُ مُوسَى الأَنصَارِيُّ مِن وَلَدِ عَبدِ اللهِ بنِ يَزِيدَ الخَطمِيّ صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ الكُدَيمِيُّ قَالَ: كُنتُ بِالأَهوَازِ فَسَمِعتُ شَيخًا يَقُصُّ فَقَالَ: لَمَّا أَن زَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَمَرَ شَجَرَةَ طُوبَى أَن تَنثُرَ اللُّؤلُؤَ الرَّطبَ فَيَتَهَادَاهُ أَهلُ الجَنَّةِ بَينَهُم فِي الأَطبَاقِ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ: يَا شَيخُ هَذَا كَذِبٌ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَقَالَ لِي: وَيحَكَ اسكُت حَدَّثَنِيهِ النَّاسُ قُلتُ: مَن حَدَّثَكَ؟ قَالَ: حَدَّثَنِي يَمَانٌ البَحرِيُّ التُّستَرِي عَن وَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ عَنِ الأَعمَشِ عَن عَطَاءٍ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ.

١٥١٩ - أنا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ عَلِيِّ بنِ حَمُّوَيهِ بنِ أَبرَكَ الهَمَذَانِيُّ، بِهَا، أنا أَحمَدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ الشِّيرَازِيَّ، أنا أَبُو عَمرٍو سَعِيدُ بنُ القَاسِمِ نا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ النَّسوِيُّ، فَتًى مِن أَصحَابِنَا قَالَ: دَخَلتُ مَدِينَةً بِالجَزِيرَةِ يُقَالُ لَهَا: بَاجَروَانُ فَرَأَيتُ فِي مَسجِدِ الجَامِعِ شَابًّا يَقُصُّ عَلَيهِم فَتَسَمَّعتُ عَلَيهِ وَأَنَا فِي نَاحِيَةٍ فَسَمِعتُهُ يَقُولُ: نَا أَبُو خَلِيفَةَ نَا أَبُو الوَلِيدِ نَا سَعِيدٌ عَن قَتَادَةَ عَن أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن قَضَى لِمُسلِمٍ حَاجَةً كَانَ كَمَن خَدَمَ اللَّهَ عُمرَهُ» . فَمَا فَرَغَ مِن قَصَصِهِ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ أَتَانِي وَقَعَدَ بَينَ يَدَيَّ بَعدَ أَن سَلَّمَ فَسَأَلتُهُ فَقَالَ: أَنَا مِن بَرذَعَةَ قُلتُ: مَتَى كَتَبتَ عَن أَبِي خَلِيفَةَ؟ قَالَ: مَا كَتَبتُ عَنهُ شَيئًا قُلتُ: فَرَأَيتَهُ؟ قَالَ: لَا قُلتُ: فَكَيفَ تَقُولُ: نَا أَبُو خَلِيفَةَ وَلَم تَرَهُ؟ قَالَ: المُنَاقَشَةُ مَعَ أَمثَالِنَا مِن قِلَّةِ المُرُوءَةِ إِنَّا قَومٌ جَعَلنَا جَعَلنَا الإِسنَادَ مَكسَبَةً نَتَسَلَّقُ يَعنِي بِهِ إِلَى أَخذِ القِطَاعِ وَأَمَّا أَنَا فَحَفِظتُ هَذَا الإِسنَادَ الوَاحِدَ فَأَيُّ شَيءٍ أَصَبتُ أَضَفتُ إِلَى هَذَا الإِسنَادِ سَوَاءً عَلَيَّ كَانَ ذَلِكَ مِن كَلَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَو مِن كَلَامِ الجَاحِظِ فَوَعَظتُهُ جُهدِي فَلَم يَتَّعِظ فَأَخَذتُ نَعلِي وَقُمتُ.

1520- "Muhammed b. Yusuf el-Kattân en-Neysâbûrî -lafzen- → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdûye ed-Dabbî → Zübeyr b. Abdülvâhid el-Hâfız → İbrahim b. Abdülvâhid el-Beledî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ca'fer b. Muhammed et-Tayâlisî'yi şöyle derken işitmiştir: Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn Rusâfe Mescidi'nde namaz kıldılar. Önlerinden bir kıssacı kalktı ve "Bize Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn, 'Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid] → Katâde [b. Diâme] → Enes [b. Mâlik]' isnâdıyla Allah Resûlü'nün (sav) 'Kim *lâ ilâhe illallah* derse, her bir kelimesi karşılığında bir kuş yaratılır. Gagası altından, tüyü mercandandır… -kıssa 20 varak kadardı-' buyurduğunu naklettiler." dedi. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn'e; Yahyâ b. Maîn de Ahmed b. Hanbel'e baktı. Ona "Bunu sen mi naklettin?" diye sordu. O da "Vallahi bunu ilk defa şimdi duydum." cevabını verdi. İkisi de kıssacı kıssasını bitirinceye kadar sustular. Kıssacı parasını aldı ve gelecek diğer paraları beklemek üzere oturdu. Yahyâ b. Maîn ona eliyle "Gel!" işareti yaptı. Adam para alacağını zannederek geldi. Yahyâ ona "Sana bu hadisi kim nakletti?" dedi. O da "Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn." dedi. O "Ben Yahyâ b. Maîn'im, bu da Ahmed b. Hanbel. Biz bunu Allah Resûlü'nün (sav) hadisi olarak duymadık. İlla yalan söyleyeceksen başkaları üzerinden söyle!" dedi. Adam "Sen Yahyâ b. Maîn misin?" diye sordu. O da "Evet." cevabını verdi. Adam "Yahyâ b. Maîn'in ahmak olduğunu duyardım, şimdi [niye olduğunu] anladım!" dedi. Yahyâ ona "Benim ahmak olduğumu nasıl anladın?" dedi. Adam da "Sanki dünyada sizden başka Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel yok. Ben bundan başka 17 Ahmed b. Hanbel'den daha hadis yazdım" dedi. Ahmed, yenini yüzüne götürdü ve "Bırak, kalksın." dedi. Adam da ikisiyle alay eder gibi kalktı.

1521- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebû Ömer İbn Hayyûye → Ebû Bekir İbn Seyf → Abbas [b. Muhammed] ed-Dûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işitmiştir: "İnsanlar istirahat yerlerinde, evlerinin kapılarında Hz. Peygamber'den öyle hadisler naklederler ki, biz onlardan hiçbir şey duymamışızdır."

---

1 Acâc neşrinde (II, 239) "el-Bekrî" şeklinde düzeltilmişse de râvi her iki nisbeyle de bilinmektedir [çevirenin notu].

١٥٢٠ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ النَّيسابُورِيُّ، بِلَفظِهِ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَمدُويه الضَّبِّيُّ، أنا الزُّبَيرُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ البَلَدِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جعفرَ بنَ مُحَمَّدٍ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: صَلَّى أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ فِي مَسجِدَ الرَّصَافَةِ فَقَامَ بَينَ أَيدِيهِم قَاصٌّ فَقَالَ: نَا أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ قَالَا: نَا عَبدُ الرَّزَّاقِ أَنَا معمَرٌ عَن قَتَادَةَ عَن أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مَن قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُخلَقُ مِن كُلِّ كَلِمَةٍ مِنهَا طَيرٌ مِنقَارُهُ مِن ذَهَبٍ وَرِيشُهُ مِن مَرجَانٍ وَأَخَذَ فِي قِصَّةٍ نَحوًا مِن عِشرِينَ وَرَقَةً وَجَعَلَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ يَنظُرُ إِلَى يَحيَى بنِ مَعِينٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ يَنظُرُ إِلَى أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ فَقَالَ: أَنتَ حَدَّثتَهُ بِهَذَا؟ فَيَقُولُ: وَاللهِ مَا سَمِعتُ بِهِ إِلَّا هَذِهِ السَّاعَةَ قَالَ: فَسَكَتَا جَمِيعًا حَتَّى فَرَغَ مِن قَصَصِهِ وَأَخَذَ قِطَاعَهُ، ثُمَّ قَعَدَ يَنتَظِرُ بَقِيَّتَهُ فَقَالَ لَهُ يَحيَى بنُ مَعِينٍ بِيَدِهِ تَعَالَ فَجَاءَ مُتَوَهِّمًا لِنَوَالٍ يُجِيزُهُ فَقَالَ لَهُ يَحيَى: مَن حَدَّثَكَ بِهَذَا الحَدِيثِ؟ فَقَالَ: أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ فَقَالَ: أَنَا يَحيَى بنُ مَعِينٍ وَهَذَا أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ مَا سَمِعنَا بِهَذَا قَطُّ فِي حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَإِن كَانَ لَا بُدَّ وَالكَذِبَ فَعَلَى غَيرِنَا، فَقَالَ لَهُ: أَنتَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ؟ قَالَ: نَعَم قَالَ: لَم أَزَل أَسمَعُ أَنَّ يَحيَى بنَ مَعِينٍ أَحمَقُ مَا عَلِمتُهُ إِلَّا السَّاعَةَ فَقَالَ لَهُ يَحيَى: وَكَيفَ عَلِمتَ أَنِّي أَحمَقُ؟ قَالَ: كَأَنَّهُ لَيسَ فِي الدُّنيَا يَحيَى بنُ مَعِينٍ وَأَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ غَيرَكُمَا، كَتَبتُ عَن سَبعَةَ عَشَرَ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ غَيرَ هَذَا قَالَ: فَوَضَعَ أَحمَدُ كُمَّهُ عَلَى وَجهِهِ وَقَالَ: دَعهُ يَقُومُ فَقَامَ كَالمُستَهزِئِ بِهِمَا.

١٥٢١ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، نا أَبُو عُمَرَ بنُ حَيُّويه، نا أَبُو بَكرِ بنُ سَيفٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبَّاسًا الدُّورِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «إِنَّ لِلنَّاسِ فِي أَربَاضِهِم وَعَلَى بَابِ دُورِهِم أَحَادِيثَ يَتَحَدَّثُونَ بِهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَم نَسمَع نَحنُ مِنهَا شَيئًا»

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: İşte avam bu hadisleri kıssacılardan duyar. Bunları aktararak onları eğlendirirler ve onlardan mükâfat alırlar. Avamın kalbi de onları ezberler, güzel gördükleri için sürekli tekrar ederler. Kıssacıları bunu yapmaya teşvik eden şey, avamın eksikliğini ve cahilliğini bilmeleridir. Onlar, avama naklettikleri şeyde Allah'a karşı dürüst olsalardı daha hayırlı olurdu.

1522- "Ebû Ali Hasan b. el-Hüseyin b. el-Abbas en-Niâlî → Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyin el-Isfahânî → Hasan b. Ali → İbn Mehrûye → Ahmed b. Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre Allân el-Varrâk şöyle demiştir: "[Kulsûm b. Amr] el-Attâbî'nin [ö. 220/835] Şam kapısının orada yolda ekmek yediğini gördüm. Ona 'Yazıklar olsun, utanmıyor musun?' dedim. Bana 'Sığırların olduğu bir evde olsaydık onlar seni gördüğü için yemek yemeye utanır mıydın?' dedi. Ben de 'Hayır.' dedim. O 'Dur, sana onların inek olduğunu göstereyim.' deyip kalktı ve vaaz etti. Kıssa anlatıp dua etti. Etrafında büyük bir kalabalık oldu. Sonra onlara 'Birçok tarikten bize 'Kimin dili burnunun ucuna yetişirse cehenneme girmez.' sözü nakledildi.' dedi. Oradaki herkes dilini çıkartıp burnunun ucuna götürdü ve ulaşıp ulaşmadığını ölçtü. İnsanlar dağılınca [Kulsûm b. Amr] el-Attâbî bana 'Sana onların sığır olduklarını söylemedim mi?' dedi."

1523- "Ubeydullah b. Abdülaziz el-Berzaî ve Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Muhammed b. Abdullah b. Hemmâm → Abdullah b. Muhammed b. Aclân el-Yemânî el-Âbid -Dâliye'de-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. Muhammed b. [Ali] er-Rızâ'yı [ö. 254/868] Sâmerrâ'da şöyle derken işitmiştir: "Ayaktakımı peygamberlerin katilleridir. Avam [*el-âmme*] ise körlük kelimesinden türemiş bir isimdir. Allah onları hayvanlara benzetmekle kalmamış 'Daha da beterdirler [*bel hüm edal*]'[1] buyurmuştur."

3. Hadis Hafızlarının, Yalancıların Durumlarını Açıklaması, Onlara Şiddetle Karşı Çıkması ve Durumlarını Sultanlara Ulaştırmasının Gerekliliği

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvi şüphe duyulacak ve âlimlerin o yoldan gidenler hakkında töhmet işaretleri gördüğü bir yola girdiyse, yalan söylediği kesin olmasa bile onunla ihticâc edilmemesi için marifet ehlinin onun durumunu açıklaması, hâlini ifşa etmesi, onu duyurması gerekir.

1 Furkan, 25/44.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَتِلكَ الأَحَادِيثُ إِنَّمَا يسمَعُهَا العَوَامُّ مِنَ القُصَّاصِ يُطرِفُونَهُم بِهَا وَيَتَوَصَّلُونَ إِلَى نَيلِ مَا فِي أَيدِيهِم بِرِوَايَتِهَا فَيَعلَقُ بِقُلُوبِ العَوَامِّ حَفظُهَا وَيُبدِئُونَ وَيُعِيدُونَ فِيهَا استِحسَانًا مِنهُم لَهَا وَبَاعِثُ القُصَّاصِ عَلَى ذَلِكَ مَعرِفَتُهُم نَقصَ العَوَامِّ وَجَهلِهِم وَلَو صَدَقُوا اللهَ فِيمَا يُلقُونَهُ إِلَيهِم لَكَانَ خَيرًا لَهُم.

١٥٢٢ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ بنِ العَبَّاسِ النِّعَالِيُّ، أنا أَبُو الفَرَجِ عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ الأَصبَهَانِيُّ أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، قَالَ نا ابنُ مَهرُويَه، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ خَالِدٍ، قَالَ: وَحَدَّثَنِي عَلَّانُ الوَرَّاقُ، قَالَ: رَأَيتُ العَتَّابِيَّ يَأكُلُ خُبزًا عَلَى الطَّرِيقِ بِبَابِ الشَّامِ فَقُلتُ لَهُ: وَيحَكَ أَمَا تَستَحِي؟ فَقَالَ لِي: أَرَأَيت لَو كُنَّا فِي دَارٍ فِيهَا بَقَرٌ أَكُنتَ تَحتَشِمُ أَن تَأكُلَ وَهِيَ تَرَاكَ؟ فَقُلتُ: لَا قَالَ: فَاصبِر حَتَّى أُعَلِّمَكَ أَنَّهُم بَقَرٌ ثُمَّ قَامَ فَوَعَظَ وَقَصَّ وَدَعَا حَتَّى كَثُرَ الزِّحَامُ عَلَيهِ ثُمَّ قَالَ لَهُم: رُوِيَ لَنَا مِن غَيرِ وَجهٍ أَنَّ مَن بَلَغَ لِسَانُهُ أَرنَبَةَ أَنفِهِ لَم يَدخُلِ النَّارَ قَالَ: فَمَا بَقِيَ مِنهُم أَحَدٌ إِلَّا أَخرَجَ لِسَانَهُ يُومِيءُ بِهِ نَحوَ أَرنَبَتِهِ وَيُقَدِّرُهُ هَل يَبلُغُهَا؟ فَلَمَّا تَفَرَّقُوا. قَالَ لِي العَتَّابِيُّ: «أَلَم أُخبِركَ أَنَّهُم بَقَرٌ»

١٥٢٣ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ هَمَّامٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَجلَانَ اليَمَانِيُّ العَابِدُ، بِالدَّالِيَةِ قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ مُحَمَّدِ بنِ الرِّضَا، بِسُرَّ مَن رَأَى يَقُولُ: «الغَوغَاءُ قَتَلَةُ الأَنبِيَاءِ وَالعَامَّةُ اسمٌ مُشتَقٌّ مِنَ العَمَى مَا رَضِيَ اللهُ لَهُم أَن شَبَّهَهُم بِالأَنعَامِ حَتَّى قَالَ بَل هُم أَضَلُّ»

ذِكرُ مَا يَجِبُ عَلَى الحُفَّاظِ مِن بَيَانِ أَحوَالِ الكَذَّابِينَ وَالنَّكِيرِ عَلَيهِم وَإِنهَاءِ أَمرِهِم إِلَى السَّلَاطِينِ

إِذَا سَلَكَ الرَّاوِي طَرِيقًا تَلحَقُ بِهِ الظِّنَّةُ وَتَلُوحُ مِمَّن سَلَكَهَا لِلعُلَمَاءِ أَمَارَاتُ التُّهمَةِ لَزِمَ أَهلَ المَعرِفَةِ بَيَانُ أَمرِهِ وَإِظهَارُ حَالِهِ وَإِشَادَةُ ذِكرِهِ لِيُتَوَقَّفَ عَنِ الاحتِجَاجِ بِهِ وَإِن كَانَ غَيرُ مَقطُوعٍ عَلَى كَذِبِهِ.

1524- "Ebû Bekir Ahmed b. Talha b. Ahmed b. Harun el-Vâiz ve Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ubeydullah b. Muhammed el-Harbî → Ahmed b. Selman en-Neccâd → Ca'fer es-Sâiğ -Harbî'nin hadisinde Ca'fer b. Muhammed b. Şakir şeklindedir- → Affân [b. Müslim]" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Ahmed b. Rizk -lafız ona aittir- → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed] b. Hanbel → Affân" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Saîd [el-Kattân] şöyle demiştir: "Şu'be [b. el-Haccâc], Süfyân b. Saîd [es-Sevrî], Süfyân b. Uyeyne ve Mâlik b. Enes'e '[Hadisi] ezberleyememiş veya [yalancılıkla] itham edilmiş birini[n durumunu açıklamanın caiz olup olmadığını] sordum. Onların tamamı 'Durumunu açıkla.' cevabını verdiler."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ancak râvi maskesini indirir, yalan söyleme konusunda haya duymazsa onun durumunu sultana bildirmek, avanesiyle birlikte ona karşı çıkmak gerekir.

1525- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Sehl b. Ahmed el-Vâsıtî → Ebû Hafs Ömer b. Ali" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Amr el-Enmâtî'yi [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: Hammâd [b. Mâlik] el-Mâlikî'nin [ö. 228/842-3] yanına geldim. O, Hasan [el-Basrî]'nin şöyle dediğini nakletti: "Ömer b. el-Hattâb'a bir hırsız getirildi. Elini kesti ve 'Bunu yapmana ne sebep oldu?' dedi. Adam 'Kader.' dedi. Ona 40 kırbaç vurup 'Hırsızlığın sebebiyle elini kestim, Allah'a iftira attığın için de dövdüm.' dedi." Ona [Hammâd el-Mâlikî'ye] "Ömer'e itftira atsaydı kaç kırbaç vuracaktı?" dedim. O da "80" dedi. Ona "Allah'a iftira atınca 40 vuruyor da Ömer'e iftira atınca 80 mi vuruyor! Hayır, vallahi seni yetkili makamlara şikâyet edene kadar yanımdan ayrılmayacaksın!" dedim. Sonra Hasan'dan duymadığını itiraf etti ve nakletmeyeceğine yemin etti. Bir sayfaya [*kitâb*] bunu yazdım ve şahit tuttum. Sonra da onu bıraktım.

1526- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz -Hemedan'da- → Ebü'l-Fazl Salih b. Ahmed b. Muhammed et-Temîmî el-Hâfız → Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed -imla ile-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Hâtim er-Râzî'ye Hüşeym'in "Ebü'l-Hakem Seyyâr → Ebû Ca'fer [Umeyr b. Yezîd] el-Hatmî[1] → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla aktarılan Allah Resûlü'nün (sav) "Ümmetimden iki sınıfa şefaatim ulaşmaz:

1 Acâc neşrinde (II, 244) "el-Hamtî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٢٤ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ طَلحَةَ بنِ أَحمَدَ بنِ هَارُونَ الوَاعِظُ وَأَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحِزبِيُّ قَالَ أَحمَدُ: نا وَقَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: أَخبَرَنَا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا جَعفَرٌ الصَّائِغُ، وَفِي حَدِيثِ الحِزبِيِّ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شَاكِرٍ نا عَفَّانُ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ وَاللَّفظُ لَهُ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ يَعنِي ابنَ حَنبَلٍ، نا عَفَّانُ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ: سَأَلتُ شُعبَةَ وَسُفيَانَ بنَ سَعِيدٍ وَسُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ وَمَالِكَ بنَ أَنَسٍ عَنِ الرَّجُلِ، لَا يَحفَظُ أَو يُتَّهَمُ فِي الحَدِيثِ فَقَالُوا جَمِيعًا: «بَيِّنْ أَمرَهُ»

وَأَمَّا إِذَا كَشَفَ الرَّاوِي قِنَاعَهُ وَأَسقَطَ فِي تَخَرُّصِ الكَذِبِ حَيَاءَهُ فَيَجِبُ إِنهَاءُ أَمرِهِ إِلَى السُّلطَانِ وَالِاستِعَانَةُ فِي النَّكِيرِ عَلَيهِ بِمَن وُجِدَ مِنَ الأَعوَانِ.

١٥٢٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا سَهلُ بنُ أَحمَدَ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو حَفصٍ عَمرُو بنُ عَلِيٍّ سَمِعتُ عَمرًا الأَنمَاطِيَّ، يَقُولُ: أَتَيتُ حَمَّادًا المَالِكِيَّ فَسَمِعتُهُ يَقُولُ: نا الحَسَنُ، أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ أُتِيَ بِسَارِقٍ فَقَطَعَ يَدَهُ فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى هَذَا؟ قَالَ: القَدَرُ قَالَ: فَضَرَبَهُ أَربَعِينَ سَوطًا ثُمَّ قَالَ: «قَطَعتُ يَدَكَ لِسَرِقَتِكَ وَضَرَبتُكَ لِفِريَتِكَ عَلَى اللهِ» فَقُلتُ لَهُ: لَو كَانَ افتَرَى عَلَى عُمَرَ كَم كَانَ يَضرِبُهُ؟ قَالَ: ثَمَانِينَ قُلتُ: يَفتَرِي عَلَى اللهِ يَضرِبُهُ أَربَعِينَ وَيَفتَرِي عَلَى عُمَرَ يَضرِبُهُ ثَمَانِينَ لَا وَاللهِ لَا تُفَارِقُنِي حَتَّى أَستَعدِيَ عَلَيكَ فَأَقَرَّ أَنَّهُ لَم يَسمَع مِنَ الحَسَنِ وَحَلَفَ أَنَّهُ لَا يُحَدِّثُ وَكَتَبتُ عَلَيهِ كِتَابًا وَأَشهَدتُ عَلَيهِ شُهُودًا وَتَرَكتُهُ.

١٥٢٦ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَزَّازُ بِهَمَذَانَ نا أَبُو الفَضلِ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ الحَافِظُ نا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعفَرُ بنُ أَحمَدَ إِملَاءً قَالَ: سُئِلَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ عَن حَدِيثِ هُشَيمٍ عَن سَيَّارٍ أَبِي الحَكَمِ عَن أَبِي جَعفَرٍ الخَطمِيِّ عَن أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صِنفَانِ مِن أُمَّتِي لَا تَنَالُهُم شَفَاعَتِي:

Mürcie ve Kaderiyye" hadisi ve Hammâd b. Kîrât'ın [ö. 202/817-8] İbn Aclân'dan naklettiği "Ebû Yezîd [Süheyl b. Ebî Salih] el-Medenî 'Hz. Peygamber'in ashâbından dokuz kişi imamın arkasında kıraat yapmamıştır. Onlar şunlardır: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Ömer, Câbir ve Ebû Saîd el-Hudrî.' demiştir." rivayeti ve [diğer] mevzû rivayetler soruldu. Ebû Hâtim de yazıyla şöyle cevap verdi: "Bu hadisleri ancak yalancı nakleder."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu adamın naklettiği hadisler, aslı bulunmayan mevzû hadisler olduğu için bunların zayıflığının açıklanması gerekir. Adam [nakletmekten] vazgeçerse ne âlâ, aksi takdirde sultanın adamın bu hadisleri nakletmesini yasaklaması gerekir. Adam vazgeçerse [bir ceza verilmez], böyle yapmazsa onu dilediği gibi cezalandırır.

1527- "Ebû Müslim Ca'fer b. Bây el-Fakîh el-Cîlî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî -Isfahan'da- → Ebû Bişr ed-Dûlâbî → Ahmed b. Abdullah b. Ebî Bezze el-Mekkî" isnâdıyla nakledildiğine göre sika ve güvenilir olan Abdülmelik b. İbrahim el-Cüddî şöyle demiştir: "Şu'be'yi kızgın ve acele ile bir yere giderken gördüm. Ona 'Yavaş ol Ebû Bistâm!' deyince bana elindeki taşı gösterdi ve 'Allah Resûlü adına yalan uyduran Ca'fer b. ez-Zübeyr'i [ö. 140-150/757-768 arası] şikâyet etmeye gidiyorum.' dedi."

1528- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → babası [Ebû Hâtim er-Râzî] → Harmele b. Yahyâ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Şâfiî'yi şöyle derken işitmiştir: "Şu'be [b. el-Haccâc] olmasaydı, Irak'ta hadis bilinmezdi. O [yalancı] birisinin yanına gidip 'Nakletme, yoksa seni [durdurması] için sultana şikâyet ederim.' derdi."

1529- "Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Ahmed b. Ömer b. el-Abbas el-Kazvînî → Muhammed b. Musa el-Hulvânî → Ahmed b. Sinan" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "İsa b. Meymûn'u [ö. 161-170/777-787 arası] Kâsım [b. Muhammed]'den naklettiği şu hadislerden dolayı [sultana] şikâyet etmekle tehdit ettim, bunun üzerine 'Bir daha nakletmeyeceğim.' dedi."

المُرجِئَةُ وَالقَدَرِيَّةُ. وَعَن حَدِيثِ حَمَّادِ بنِ قِيرَاطٍ عَنِ ابنِ عَجلَانَ عَن أَبِي يَزِيدَ المَدَنِيّ قَالَ: لَم يَقرَأ خَلفَ الإِمَامِ تِسعَةٌ مِن أَصحَابِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِنهُم أَبُو بَكرٍ وَعُمَرُ وَعُثمَانُ وَعَلِيٌّ وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ وَمُعَاذُ بنُ جَبَلٍ وَعَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ وَجَابِرٌ وَأَبُو سَعِيدٍ الخُدرِيّ وَأَحَادِيثُ مَوضُوعَةٌ فَأَجَابَ أَبُو حَاتِمٍ بِخَطِّهِ «مَا رَوَى هَذِهِ الأَحَادِيثَ إِلَّا كَذَّابٌ»

وَيُحتَاجُ أَن يُبَيِّنَ ضَعفَ هَذِهِ الأَحَادِيثِ لِهَذَا الرَّجُلِ الَّذِي حَدَّثَ بِهَا أَنَّهَا مَوضُوعَةٌ لَا أَصلَ لَهَا فَإِن رَجَعَ عَنهَا وَإِلَّا عَلَى السُّلطَانِ أَن يَنهَاهُ عَن رِوَايَتِهَا فَإِنِ انتَهَى وَإِلَّا عَاقَبَهُ بِمَا يَرَاهُ.

١٥٢٧ - أنا أَبُو مُسلِمٍ جعفَرُ بنُ بَايَ الفَقِيهُ الجِيلِيُّ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، بِأَصبهَانَ نا أَبُو بِشرٍ الدُّولَابِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي بَزَّةَ المَكِّيُّ، نا عَبدُ المَلِكِ بنُ إِبرَاهِيمَ الجُدِّيُّ الثِّقَةُ المَأمُونُ، قَالَ: رَأَيتُ شُعبَةَ مُغضَبًا مُبَادِرًا فَقُلتُ: مَه يَا أَبَا بِسطَامٍ فَأَرَانِي طِينَةً فِي يَدِهِ وَقَالَ: «أَستَعدِي عَلَى جعفَرِ بنِ الزُّبَيرِ يَكذِبُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

١٥٢٨ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا أَبِي قَالَ: حَدَّثَنِي حَرمَلَةُ بنُ يَحيَى، قَالَ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: «لَولَا شُعبَةُ مَا عُرِفَ الحَدِيثُ بِالعِرَاقِ كَانَ يَجِيءُ إِلَى الرَّجُلِ فَيَقُولُ لَا تُحَدِّث وَإِلَّا استَعدَيتُ عَلَيكَ السُّلطَانَ»

١٥٢٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا أَحمَدُ بنُ عُمَرَ بنِ العَبَّاسِ القَزوِينِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الحُلوَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سِنَانٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيّ، يَقُولُ: استَعدَيتُ عَلَى عِيسَى بنِ مَيمُونٍ فِي هَذِهِ الأَحَادِيثِ الَّتِي يُحَدِّثُهَا عَنِ القَاسِمِ، فَقَالَ: «لَا أَعُودُ»

1530- "Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Ebû İshak İbrahim b. Muhammed" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. el-Fazl el-Kustânî [ö. 281-290/894-903] şöyle demiştir: Bir şeyh -[hicri] 230 senesinden önce- bize 'Hammâd b. Zeyd → Enes' isnâdıyla Hz. Peygamber'in 'Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da misafir odasıdır' buyurduğunu nakletti. Bunun üzerine Ebû Hâtim, Ebû Hafs [Ömer b. Müdrik] el-Kâs [ö. 270/883-4] ve Ebû Abdullah Muhammed b. es-Sindî [ö. ?] onu İbrahim b. Ma'rûf'a [ö. ?] şikâyet ettiler. O da 'Şeyh! Eğer hacca gidiyor olmasaydın senin hapsini uzatırdım.' dedi ve hacca giderken ve hacdan döndüğünde bunu bir daha nakletmeyeceğine dair yemin ettirdi. Bir şeyh de 'Mâlik b. Enes → Yahyâ b. Saîd' isnâdıyla Saîd b. el-Müseyyeb'in "[Arpadan üretilen bir alkollü içki olan] el-Fukâ' haramdır." dediğini nakletti. Onu da Serî b. Muâz'a [ö. 240/854-5] şikâyet ettiler. Muhammed b. Humeyd de 'Yalan söylediğini ikrar ettir.' deyip şöyle devam etti: 'Şeyh! Bunu Mâlik'ten mi duydun?' O da 'Evet.' dedi. [Muhammed b. Humeyd] 'Şam'da İbn Lehîa'dan mı yazdın?' dedi. Şeyh de 'Evet.' dedi. O 'Mısır'da Leys b. Sa'd'dan, Humus'ta da Kurre b. Du'mûs'tan [ö. ?] mı yazdın?' dedi. O da 'Evet.' dedi. Bunun üzerine [Muhammed b. Humeyd] 'Onu tanıyın, Allah Resûlü'nün (sav) ashâbı içerisinde bir adamdan yazdığını iddia ediyor' dedi." [Muhammed b. el-Fazl] şöyle dedi: "Onu İbn Lehîa'da başlayıp adım adım [sahâbî olan] Kurre b. Du'mûs'a çıkardı."

1531- "Muhammed b. İsa → Salih b. Ahmed → Ebû Amr Ahmed b. el-Hasan b. Azzûn et-Tahirî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Harb el-Mevsılî şöyle demiştir: "Babam [Harb b. Muhammed], Humeydî'ye bizim bölgemizde [Abdullah b. Eyyûb] b. Ebî Allâc [el-Mevsılî] [ö. 205/820-1] denilen bir adamın 'İbn Uyeyne → Zührî → Salim [b. Abdullah] → babası [İbn Ömer]' isnâdıyla Hz. Peygamber'den 'Allah gazaplanmaz. Gazaplandığında ise melekler silahlanır. [Fakat] Rabbimiz yeryüzüne muttali olduğunda çocukların Kur'an okuduğunu görünce çok hoşnut olur.' dediğini naklettiğine dair bir mektup yazmış ve 'Senin bu hadise dair bir bilgin var mı?' demişti. O da [babama] şöyle bir cevap yazmıştı: 'Ebû Muhammed, İbn Ebî Allâc'ın tövbe etmesi istenir, tövbe ederse [bir şey yapılmaz], etmezse haddi bildirilir [*uhsine edebühû*].'" Ebû Amr [Ahmed b. el-Hasan] [ö. ?] şöyle demiştir: "Ali b. Harb [rivayeti naklederken] 'boynu vurulur' demek istediyse de Ebû Bekir İbn Hasnûye [ö. ?] ona itiraz edip 'Haddi bildirilir [*uhsine edebühû*]' demiştir."

١٥٣٠ - أنا مُحَمَّدٌ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ القِسطَانِيُّ، قَالَ: نَا شَيخٌ، قَبلَ ثَلَاثِينَ وَمِائَتَينِ عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ عَن ثَابِتٍ، عَن أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِكُلِّ شَيءٍ زَكَاةٌ، وَزَكَاةُ الدَّارِ بَيتُ الضِّيَافَةِ» فاستعدى عَلَيهِ أَبُو حَاتِمٍ وَأَبُو حفصٍ القَاصُّ وَأَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ السِّندِيّ إِلَى إِبرَاهِيمَ بنِ مَعرُوفٍ فَقَالَ: يَا شَيخُ لَولَا أَنَّكَ حَاجٌّ لَأَطَلتُ حبسَكَ، فَأَحلَفَهُ أَلَّا يُحَدِّثُ حَاجًّا وَلَا قَافِلًا مِن حَجِّهِ. قَالَ: وَحَدَّثَ شَيخٌ عَن مَالِكِ بنِ أَنَسٍ عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ قَالَ: «الفُقَّاعُ حَرَامٌ» فَاستَعدَوا عَلَيهِ إِلَى السَّرِيّ بنِ مُعَاذٍ فَقَالَ مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ: أَقِرهُ بِالكَذِبِ، فَقَالَ: يَا شَيخُ، سَمِعتَ عَن مَالِكٍ؟ قَالَ: نَعَم، وَكَتَبتَ بِالشَّامِ عَنِ ابنِ لَهِيعَةَ؟ قَالَ: نَعَم، وَكَتَبتَ بِمِصرَ عَنِ اللَّيثِ بنِ سَعدٍ وَكَتَبتَ بِحِمصَ عَن قُرَّةَ بنِ دُعمُوصٍ؟ قَالَ نَعَم، قَالَ: «اعرِفُوهُ، فَإِنَّهُ يَزعُمُ أَنَّهُ كَتَبَ عَن رَجُلٍ مِن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ، قَالَ وَإِنَّمَا درَّجَهُ مِنَ ابنِ لَهِيعَةَ إِلَى قُرَّةَ بنِ دُعمُوصٍ»

١٥٣١ - وَأَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ، نا أَبُو عَمرٍو أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَزُّونَ الطَّاهِرِيُّ قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ حَربٍ المَوصِلِيُّ: كَتَبَ أَبِي إِلَى الحُمَيدِيّ أَنَّ رَجُلًا، قِبَلَنَا يُقَالُ لَهُ: ابنُ أَبِي عِلَاجٍ يَروِي عَنِ ابنِ عُيَينَةَ عَنِ الزُّهرِيّ عَن سَالِمٍ عَن أَبِيهِ عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّ اللَّهَ لَا يَغضَبُ فَإِذَا غَضِبَ تَسَلَّحَتِ المَلَائِكَةُ فَإِذَا اطَّلَعَ إِلَى الأَرضِ سَمِعَ الوِلدَانَ يَقرَأُونَ القُرآنَ تَمَلَّأَ رَبُّنَا رِضوَانًا» . أَفَعِندَكَ مِن هَذَا الحَدِيثِ عِلمٌ فَكَتَبَ إِلَيهِ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ يُستَتَابُ ابنُ أَبِي عِلَاجٍ فَإِن تَابَ وَإِلَّا أَحسِن أَدَبَهُ. قَالَ أَبُو عُمَرَ: وَأَرَادَ عَلِيُّ بنُ حَربٍ أَن يَقُولَ: ضَربتُ عُنُقَهُ فَرَدَّ عَلَيهِ أَبُو بَكرِ بنُ حَسنُويَه فَقَالَ: «أَحسِن أَدبُهُ»

1532- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Bekir İbn Bâlûye" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme şöyle demiştir: "Ben emir İsmail b. Ahmed [es-Sâmânî]'nin [hs. 279-295/892-907] yanındaydım. Babasından bir hadis nakledip isnâdında hata yaptı. Ona bunun yanlış olduğunu söyledim. Onun yanından çıktığımızda Kadı Ebû Zer [Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Buhârî] [ö. 314/926-7] bana 'Bu hadisin hatalı olduğunu 20 senedir biliyorduk. Fakat hiçbirimiz ona karşı çıkmaya cesaret edemedi' dedi. Ben de 'Allah Resûlü'ne (sav) ait hata ve tahrif içeren bir hadisi duyup da karşı çıkmamam helal değildir.' dedim."

4. Hıfz ile Mutlak Olarak Nitelenip İsimlendirilebilmesi Uygun Olan Kimseler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hıfz ile nitelendirilmek özellikle Ehl-i hadis için geçerlidir. Bu [hıfz niteliği] onların alameti olup onların haricindekiler için [geçerli] değildir. Onlar dışında bir başkası böyle nitelenemez. Çünkü bir râvi "Bize falan hafız tahdis etti" der. Bu durumun da makul olması için onların örfünde bu kelimenin rivayet ehli ve üstatları için kullanılıyor olması gerekir. Bir kıraatçı 'bana falan hafız [Kur'an'ı] öğretti [*lakkanenî*]', bir fakih 'Bana falan hafız ders verdi' veya bir nahivci 'Bana falan hafız öğretti' demez. Bu [hafızlık sıfatı] muhaddislerin en yüce sıfatı, nâkillerin en yüksek mertebesidir. Bu niteliğe sahip olanın sözleri kabul edilir, onun bir hadisi tashih veya ta'lîl etmesine güvenilir. Ancak bu sıfatı hak eden kişilerin sayısı azdır, nadirdir, hatta bulunması zordur. Onların, [Ehl-i hadis'in] söylemlerine nispet edilenler içerisindeki azlığı Sünni mezhebe bağlı [*mezhebi's-sünne*] kimselerin, diğer görüş ve mezheplere bağlı kimseler içerisindeki azlığı ve İslam'ın diğer bütün dinlere mensup kimseler karşısındaki azlığı gibidir.

1533- "Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasnûye el-Kâtib -Isfahan'da- → Ahmed b. Ca'fer b. Ma'bed es-Simsâr → Ömer b. Ahmed es-Sünnî → Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ca'fer b. Abdülvâhid[1] el-Hâşimî → [Muhammed b. İsa] İbnü't-Tabbâ'" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir b. Ayyâş şöyle demiştir: "İslam içerisinde sünnet [mezhebine uyanların sayısı] şirk [dinlerinin] içerisinde İslam['a uyanların sayısı] gibidir."

1 Tahhân neşrinde (II, 172) "Abdülvehhâb" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٣٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يعقُوبَ، أنا مُحَمَّدٌ نُعيمٌ الضَّبِّيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ بَالُويَه، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ يَعنِي ابنَ خُزَيمَةَ يَقُولُ: كُنتُ عِندَ الأَمِيرِ إِسمَاعِيلَ بنِ أَحمَدَ فَحَدَّثَ عَن أَبِيهِ، بِحَدِيثٍ وَهِمَ فِي إِسنَادِهِ فَرَدَدتُهُ عَلَيهِ فَلَمَّا خَرَجتُ مِن عِندِهِ قَالَ لِي أَبُو ذَرٍّ القَاضِي: قَد كُنَّا نَعرِفُ أَنَّ هَذَا الحَدِيثَ خَطَأٌ مِن عِشرِينَ سَنَةً فَلَم يَقدِر وَاحِدٌ مِنَّا أَن يَرُدَّهُ عَلَيهِ فَقُلتُ لَا يَحِلُّ لِي أَنَّ أَسمَعَ حَدِيثًا لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِيهِ خَطَأٌ وَتَحرِيفٌ فَلَا أَرُدُّهُ.

مَن يَجُوزُ إِطلَاقُ اللَّفظِ فِي وَصفِهِ وَتَسمِيَتُهُ بِالحِفظِ

الوَصفُ بِالحِفظِ عَلَى الإِطلَاقِ يَنصَرِفُ إِلَى أَهلِ الحَدِيثِ خَاصَّةً وَهُوَ سِمَةٌ لَهُم لَا يَتَعَدَّاهُم وَلَا يُوصَفُ بِهَا أَحَدٌ سِوَاهُم لِأَنَّ الرَّاوِي يَقُولُ نَا فُلَانٌ الحَافِظُ فَيُحسَنُ مِنهُ إِطلَاقُ ذَلِكَ إِذ كَانَ مُستَعمَلًا عِندَهُم يُوصَفُ بِهِ عُلَمَاءُ أَهلِ النَّقلِ وَنُقَّادُهُم. وَلَا يَقُولُ القَارِئُ لَقَّنَنِي فُلَانٌ الحَافِظُ وَلَا يَقُولُ الفَقِيهُ دَرَّسَنِي فُلَانٌ الحَافِظُ وَلَا يَقُولُ النَّحوِيُّ عَلَّمَنِي. فُلَانٌ الحَافِظُ فَهِيَ أَعلَى صِفَاتِ المُحَدِّثِينَ وَأَسمَى دَرَجَاتِ النَاقِلِينَ مَن وُجِدَت فِيهِ قُبِلَت أَقَاوِيلُهُ وَسُلِّمَ لَهُ تَصحِيحُ الحَدِيثِ وَتَعلِيلُهُ غَيرَ أَنَّ المُستَحِقِّينَ لَهَا يَقِلُّ مَعدُودُهُم وَيَعِزُّ بَل يَتَعَذَّرُ وُجُودُهُم فَهُم فِي قِلَّتِهِم بَينَ المُنتَسِبِينَ إِلَى مَقَالَتِهِم أَعَزُّ مِن مَذهَبِ السُّنَّةِ بَينَ سَائِرِ الآرَاءِ وَالنِّحَلِ وَأَقَلُّ مِن عَدَدِ المُسلِمِينَ فِي مُقَابَلَةِ جَمِيعِ أَهلِ المِلَلِ.

١٥٣٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حَسنُويَه الكَاتِبُ بِأَصبَهَانَ نا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ مَعبَدٍ السِّمسَارُ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ السُّنِّيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ، نا جَعفَرُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ الطَّبَّاعِ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ عَيَّاشٍ، يَقُولُ: «السُّنَّةُ فِي الإِسلَامِ كَالإِسلَامِ فِي الشِّركِ»

1534- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris el-Hâfız → Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ebî Osman en-Neysâbûrî → Ebû Avâne Ya'kûb b. İshak el- İsferâyinî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî'yi [ö. 258/871-2] şöyle derken işitmiştir: "Ebû Bekir b. Ayyâş'ın oğlu [İbrahim] bize babasının 'İslam içerisinde sünnet [mezhebine uyanlar], diğer dinler içerisinde İslam['a uyanlar]dan daha azdır' dediğini söylemiştir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hıfz ve itkân sahibi kimselerin az olması sebebiyle şu [aşağıdaki] rivayette olduğu gibi "Bu vasıflara sahip birisi belirli zaman aralıklarıyla doğar" denilmiştir.

1535- "Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Mâlînî → Abdullah b. Adî → Ömer b. Sinan → İbrahim b. Saîd → Musa b. Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ma'şer [Necîh b. Abdurrahman] [ö. 170/787] şöyle demiştir: "Hafız, belirli bir zaman [aralığıyla] doğar."

1536- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Hasîb b. Abdullah el-Kâdî -Mısır'da- → Ahmed b. Ca'fer et-Tarsûsî → Abdullah b. Câbir el-Bezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. İsa b. Nuh → Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ'" isnâdıyla nakledildiğine göre Hüşeym [b. Beşîr] "Hadisi ezberleyenler azdır." deyip sonrasında "Bu [söylediğimden] de azdır." demiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu [hafız] lafzının mutlak olarak kullanılabileceği hafızın özellikleri şunlardır: Allah Resûlü'nün (sav) sünnetini bilen, isnâdlarını kavrayabilip ayırt edebilen, bunlardan marifet ehlinin sahih olduğunda ittifak ettiklerini ve râvileri hakkında içtihatlarının farklılığından dolayı ihtilaf ettiklerini ezberleyen birisi olmalı. Onların "Falan hüccet, filan sika, makbul, vasat, lâ be'se bihi, sadûk, salih, şeyh, leyyin, zayıf, metrûk ve zâhibü'l-hadîs" gibi ifadeleri arasındaki farkları bilmeli. "An fülân" ile "Enne fülân" ifadeleri arasındaki gibi ibarelerin değiştiği rivayetleri ayırt edebilmeli. Bu konuda söz konusu kimsenin sahâbî ya da tâbiî olması ile bir [başka] râvinin "Fülân an fülân" ve "enne [fülân]" demesi arasındaki hüküm değişikliğini bilmeli. Çünkü bu, kesin olarak semâ sabit olmadıkça müdellis râvilerden kabul edilmez. Hadisteki lafızlardan hangisinin vehim, hangisinin sahih olduğunu bilmeli, metinlere sokuşturulup [metnin lafzına] bitişik olduğu için onun bir parçası hâline gelen [*müdrec*] lafızları seçebilmeli.

١٥٣٤ - وأنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ الحَافِظُ نا أَبُو سَعِيدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي عُثمَانَ النَّيسَابُورِيُّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَوَانَةَ يَعقُوبَ بنَ إِسحَاقَ الإِسفَرَايِينِيَّ قَالَ: سَمِعتُ جعفرَ بنَ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيَّ، يَقُولُ: قَالَ لَنَا ابنُ أَبِي بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ: سَمِعتُ أَبِيَ يَقُولُ: «السُّنَّةُ فِي الإِسلَامِ أَعَزُّ مِنَ الإِسلَامِ فِي سَائِرِ الأَديَانِ»

وَلِقِلَّةِ مَن يُوجَدُ مِن أَهلِ الحِفظِ وَالإِتقَانِ قِيلَ إِنَّ أَحَدَهُم يُولَدُ بَعدَ بُرهَةٍ مِنَ الزَّمَانِ.

١٥٣٥ - كَمَا أَخبَرَنَا أَبُو سَعدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَالِينِيُّ أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ، أنا عُمَرُ بنُ سِنَانٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُعَيدٍ، نا مُوسَى بنُ دَاوُدَ، عَن أَبِي مَعشَرٍ، قَالَ: «الحَافِظُ يُولَدُ فِي الزَّمَانِ»

١٥٣٦ - وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، أنا الخَصِيبُ بنُ عَبدِ اللهِ القَاضِي، بِمِصرَ أنا أَحمَدُ بنُ جعفرٍ الطَّرَسُوسِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَابِرٍ البَزَّازُ، قَالَ: سَمِعتُ جعفَرَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى بنِ نُوحٍ، قَالَ: قَالَ لَنَا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ الطَّبَّاعِ: سَمِعتُ هُشَيمًا، يَقُولُ: مَن يَحفَظُ الحَدِيثَ قَلِيلٌ ثُمَّ قَالَ: «هُم أَقَلُّ مِن ذَاكِ»

فَمِن صِفَاتِ الحَافِظِ الَّذِي يَجُوزُ إِطلَاقُ هَذَا اللَّفظِ فِي تَسمِيَتِهِ: أَن يَكُونَ عَارِفًا بِسُنَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بَصِيرًا مُمَيِّزًا لِأَسَانِيدِهَا يَحفَظُ مِنهَا مَا أَجمَعَ أَهلُ المَعرِفَةِ عَلَى صِحَّتِهِ وَمَا اختَلَفُوا فِيهِ لِلاجتِهَادِ فِي حَالِ نَقَلَتِهِ يَعرِفُ فَرقَ مَا بَينَ قَولِهِم: فُلَانٌ حُجَّةٌ وَفُلَانٌ ثِقَةٌ وَمَقبُولٌ وَوَسَطٌ وَلَا بَأسَ بِهِ وَصَدُوقٌ وَصَالِحٌ وَشَيخٌ وَلَيِّنٌ وَضَعِيفٌ وَمَترُوكٌ وَذَاهِبُ الحَدِيثِ، وَيُمَيِّزُ الرِّوَايَاتِ بِتَغَايُرِ العِبَارَاتِ نَحوَ عَن فُلَانٍ وَأَنَّ فُلَانًا وَيَعرِفُ اختِلَافَ الحُكمِ فِي ذَلِكَ بَينَ أَن يَكُونَ المُسَمَّى صَحَابِيًّا أَو تَابِعِيًا وَالحُكمَ فِي قَولِ الرَّاوِي قَالَ فُلَانٌ وَعَن فُلَانٍ وَأَنَّ ذَلِكَ غَيرُ مَقبُولٍ مِنَ المُدَلِّسِينَ دُونَ إِثبَاتِ السَّمَاعِ عَلَى اليَقِينِ. وَيَعرِفُ اللَّفظَةَ فِي الحَدِيثِ تَكُونُ وَهمًا وَمَا عَدَاهَا صَحِيحًا وَيُمَيِّزُ الأَلفَاظَ الَّتِي أُدرِجَت فِي المُتُونِ فَصَارَت بَعضَهَا لِاتِّصَالِهَا بِهَا

Diğerlerini bırakıp sadece hadis ilmiyle uğraşmak suretiyle râvilerin durumlarını iyice araştırmış olmalı. Çünkü şu [aşağıdaki] rivayette olduğu gibi hadis ilmi yalnızca kendisini ona adayan ve başka bir ilmi ona ortak etmeyenlerde kalacak bir ilimdir.

1537- "Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur et-Taberî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Abdullah b. Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Rebî' b. Süleyman'ı şöyle derken işitmiştir: "Şâfiî hadisteki bir ayrıntıdan bahsetmekte olan Yusuf b. Amr b. Yezîd'in [ö. 260/874] yanına uğradı. Ona 'Yusuf! Hem hadisi hem de fıkhı mı ezberlemeye çalışıyorsun; çok zor!' dedi."

1538- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş → Muhammed b. Abdurrahman es-Sâmî -Herât'ta- → Ali b. el-Ca'd" isnâdıyla nakledildiğine göre Kadılkudât, yani Ebû Yusuf şöyle demiştir: "İlim öyle bir şeydir ki, sen kendini ona tamamen vermedikçe, sana bir kısmını vermez. Sen kendini tamamen ona verdiğinde de o sana kendisinin bir kısmını ancak beklediğinin tersine verir."

1539- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Fedâle en-Neysâbûrî -Rey'de- → Ebû Nasr Azîz b. Nâsih el-Fakîh -Îlâk'ta-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ahmed Nasr b. Ahmed el-İyâzî el-Fakîh es-Semerkandî [ö. ?] şöyle demiştir: "Bu ilme ancak dükkânını batıran, bostanını bakımsız bırakan, kardeşlerini terk eden ve ailesinden en yakını vefat edip de cenazesine katılmayan kimseler ulaşabilir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Tartışmalı bir hadiste onun söz ve fetvasına ihtiyaç duyulursa [aşağıdaki rivayette de söylenilen bilgiye sahip olmalıdır]:

1540- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → İsmail b. Muhammed b. el-Fazl → dedesi [Fazl b. Muhammed]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn'e "100.000 hadis bilen kişi fetva verebilir mi?" diye sorulmuş o da "Hayır." demiştir. Ona "200.000 hadis?" dedim. O da "Hayır." dedi. Ona "300.000?" dedim. "Hayır." dedi. "500.000?" deyince "Umarım." karşılığını verdi.

وَيَكُونُ قَد أَنعَمَ النَّظَرَ فِي حَالِ الرُّوَاةِ. بِمُعَانَاةِ عِلمِ الحَدِيثِ دُونَ مَا سِوَاهُ لِأَنَّهُ عِلمٌ لَا يَعلَقُ إِلَّا بِمَن وَقَفَ نَفسَهُ عَلَيهِ وَلَم يَضُمَّ غَيرَهُ مِنَ العُلُومِ إِلَيهِ.

١٥٣٧ - كَمَا أنا أَبُو القَاسِمِ هِبَةُ اللهِ بنُ الحَسَنِ بنِ مَنصُورٍ الطَّبَرِيُّ أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: مَرَّ الشَّافِعِيُّ بِيُوسُفَ بنَ عَمرِو بنِ يَزِيدَ وَهُوَ يَذكُرُ شَيئًا مِنَ الحَدِيثِ فَقَالَ: يَا يُوسُفُ تُرِيدُ أَن تَحفَظَ الحَدِيثَ وَتَحفَظَ الفِقهَ؟ هَيهَاتَ.

١٥٣٨ - وَأَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ النَّقَّاشُ أَنَّ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ السَّامِيَّ، أَخبَرَهُم بِهَرَاةَ، قَالَ: أنا عَلِيُّ بنُ الجَهدِ، قَالَ: سَمِعتُ قَاضِيَ القُضَاةِ يَعنِي أَبَا يُوسُفَ، يَقُولُ: «العِلمُ شَيءٌ لَا يُعطِيكَ بَعضَهُ حَتَّى تُعطِيَهُ كُلَّكَ وَأَنتَ إِذَا أَعطَيتَهُ كُلَّكَ مِن إِعطَائِهِ البَعضَ عَلَى غَرَرٍ»

١٥٣٩ - سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مُحَمَّدِ بنِ فَضَالَةَ النَّيسَابُورِيَّ، بِالرَّيِّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا نَصرٍ عَزِيزَ بنَ نَاصِحٍ الفَقِيهَ بِأَيلَاقَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ نَصرَ بنَ أَحمَدَ العِيَاضِيَّ الفَقِيهَ السَّمَرقَندِيَّ يَقُولُ: «لَا يَنَالُ هَذَا العِلمَ إِلَّا مَن عُطِّلَ دُكَّانُهُ وَخُرِّبَ بُستَانُهُ وَهَجَرَ إِخوَانَهُ وَمَاتَ أَقرَبُ أَهلِهِ إِلَيهِ فَلَم يَشهَد جَنَازَتَهُ»

فَإِنِ احتِيجَ إِلَى أَقَاوِيلِهِ وَفَتَاوِيهِ فِي حَدِيثٍ وَقَعَ التَّنَازُعُ فِيهِ.

١٥٤٠ - فَقَد أَرنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ، يَقُولُ: سَمِعتُ جَدِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، وَسُئِلَ: أَيُفتِي الرَّجُلُ مِن مِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ؟ قَالَ: لَا قُلتُ وَمِن مِائَتَي أَلفٍ؟ قَالَ: لَا، قُلتُ ثَلَاثِمِائَةٍ؟ قَالَ: لَا، قُلتُ: خَمسِمِائَةِ أَلفٍ؟ قَالَ: أَرجُو.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Fetva vermeye kalktığında iyice bilmeden, incelemeden ve özümsemeden Yahyâ'nın zikrettiği miktarı kitaplarda toplaması yeterli değildir. Çünkü ilim rivayeti çoğaltıp arttırmak değil, anlayış ve kavrayıştır.

1541- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî -imla ile- → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Ebherî → Ebû Muhammed Ubeydullah b. el-Hüseyin es-Sâbûnî el-Kâdî -Antakya'da- → Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem → İbn Vehb" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik [b. Enes] şöyle demiştir: "İlim rivayeti çoğaltmakla olmaz. Asıl ilim Allah'ın kalbe yerleştirdiği bir nurdur."

1542- "Ali b. el-Muhsin el-Kâdî → İsmail b. Muhammed b. İsmail el-Kâtib → Ebû Abdullah İbn Ufeyr → Ebû Hemmâm [Velîd b. Şücâ']" isnâdıyla nakledildiğine göre Şerîk [b. Abdullah]'a, Allah Teâlâ'nın "Dilediğine hikmeti verir"[1] ayeti[ndeki hikmet lafzı] sorulmuş, o da "İdrak [*fehm*]" demiştir.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Semâ ve kitâbet olarak hadislerini artırmış olmalı, ilmini incelemek ve mütalaa etmek için kendini zorlamalıdır. Bunu eksiksiz bir şekilde sürekli yapmalı, bu işi için bütün gayretini toplamalıdır. Çünkü bu Allah'ın nimetlendirdiği ve ödüllendirdiği kimse için [ilmi] ezberleme ve bilmenin sebebidir.

5. Hadisi Çokça Yazma ve Semâ Etmeyle Nitelenen Kimseler Hakkında Bazı Rivayetler

1543- "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası [Ahmed b. Hanbel]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] şöyle demiştir: "Bu elimle 100.000 hadis yazdım."

1544- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye el-Herevî → Hüseyin b. İdris → [Muhammed b. Abdullah] b. Ammâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]'yi şöyle derken işitmiştir: "Şu iki parmağımla -İbn Ammâr iki parmağına işaret etmiştir- 100.000 hadis yazdım."

1 el-Bakara, 2/269.

وَلَيسَ يكفِيهِ إِذَا نَصبَ نَفسَهُ لِلفُتيَا أَن يَجمَعَ فِي الكُتُبِ مَا ذَكَرَهُ يَحيَى دُونَ مَعرِفَتِهِ بِهِ وَنَظَرِهِ فِيهِ وَإِتقَانِهِ لَهُ، فَإِنَّ العِلمَ هُوَ الفَهمُ وَالدِّرَايَةُ وَلَيسَ بِالإِكثَارِ وَالتَّوَسُّعِ فِي الرِّوَايَةِ.

١٥٤١ - نا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، إِملَاءً نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الأَبهَرِيُّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ عُبَيدُ اللهِ بنُ الحُسَينِ الصَّابُونِيُّ القَاضِي بِأَنطَاكِيَّةَ نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الحَكَمِ، نا ابنُ وَهبٍ، عَن مَالِكٍ، قَالَ: «إِنَّ العِلمَ لَيسَ بِكَثرَةِ الرِّوَايَةِ إِنَّمَا العِلمُ نُورٌ يَجعَلُهُ اللهُ فِي القَلبِ»

١٥٤٢ - وأنا عَلِيُّ بنُ المُحسِنُ القَاضِي، قَالَ: أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الكَاتِبُ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ بنُ عُفَيرٍ، نا أَبُو هَمَّامٍ، قَالَ: سَمِعتُ شَرِيكًا. سُئِلَ عَن قَولِهِ تَعَالَى {يُؤتِي الحِكمَةَ مَن يَشَاءِ} [البقرة: ٢٦٩] قَالَ: الفَهمَ.

فَيَنبَغِي لَهُ أَن يَكُونَ قَد أَكثَرَ مِنَ الحَدِيثِ كِتَابَةً وَسَمَاعًا وَيُلزِمُ نَفسَهُ نَظَرًا فِي عِلمِهِ وَاطِّلَاعًا مُدِيمًا ذَلِكَ، مِن غَيرِ تَقصِيرٍ وَمُشَمِّرًا فِيهِ غَايَةَ التَّشمِيرِ فَإِنَّ ذَاكَ سَبَبُ حِفظِهِ وَمَعرِفَتِهِ لِمَن رَزَقَهُ اللهُ وَمَنَّ عَلَيهِ بِمَوهِبَتِهِ.

ذِكرُ بَعضِ أَخبَارِ المَوصُوفِينَ بِالإِكثَارِ مِن كَتبِ الحَدِيثِ وَسَمَاعِهِ

١٥٤٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: قَالَ أَبُو أُسَامَةَ: «كَتَبتُ بِيَدِي هَذِهِ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ»

١٥٤٤ - وأنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه الهَرَوِيِّ: أُخبَرَكُمُ الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أُسَامَةَ، يَقُولُ: «كَتَبتُ بِإِصبَعَيَّ هَاتَينِ وَأَشَارَ ابنُ عَمَّارٍ بِإِصبَعَيهِ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ»

1545- “Abdülaziz b. Ca‘fer el-Hanbelî [*huddistü*] → Ebû Bekir el-Hallâl → Abbas b. Muhammed → Ca‘fer [b. Muhammed] et-Tayâlisî” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Affân [b. Müslim]’i şöyle derken işitmiştir: “Bazılarında hadis olur da onu sopayla zor nakleder. Hammâd b. Seleme’den 10.000 hadis yazdım, onların 2.000’ini nakletmedim. Vüheyb’den 4.000 hadis yazdım, 1.000’ini nakletmedim. Abdülvâhid b. Ziyâd’dan 6.000 hadis yazdım, 1.000’ini nakletmedim. Bazılarında hadis olur da sopa zoruyla [*yesûkuhu bi’l-mikra‘a*] nakleder.”

1546- “Ebû Nuaym el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî → Muhammed b. İshak es-Serrâc → Muhammed b. Yunus” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: “Hadislerim içerisinde 100.000 hadisi nakletmedim. Onların 30.000’i Abbâd b. Suheyb’in hadisleridir.”

1547- “Ebû Sa‘d el-Mâlînî → Abdullah b. Adî → Muhammed b. Sâbit → Musa b. Hamdûn” isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Ukbe [el-Isfahânî] [ö. 282/895-6], Yahyâ b. Maîn’e “Ebû Zekeriyyâ, ne kadar hadis yazdın?” diye sormuş. O da “Şu elimle 600.000 hadis yazdım.” demiştir. Ahmed şöyle demişir: “Tahminimce muhaddisler elleriyle onun 1.200.000 hadisini yazmışlardır.”

1548- “Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, babası Abdullah [b. Abdurrahman b. Ziyâd]’ı [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: “Yahyâ [b. Maîn] geride tamamen kitapla dolu 114 sandık [*kımatr*] ve dört büyük küp bıraktı.”

1549- “Ebü’l-Velîd Hasan b. Muhammed ed-Derbendî[1] → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız -Buhara’da- → Halef b. Muhammed → Ebû Ali Salih b. Muhammed” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Zür‘a er-Râzî’yi şöyle derken işitmiştir: “İbrahim b. Musa er-Râzî’den 100.000 hadis yazdım. Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe’den 100.000 hadis yazdım.” [Salih b. Muhammed {Cezera} şöyle demiştir:] “Ona ‘Senin 100.000 hadis ezberlediğini duydum, bana hafızandan 1.000 hadis imla edebilir misin?’ dedim. O da ‘Hayır, fakat bana okunduğunda bilirim.’ karşılığını verdi.”

1 Acâc neşrinde (II, 256) “ed-Dürneydî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٤٥ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزيزِ بن جعفرِ الحَنبَلِيّ، قَالَ: أنا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، أنا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: نا جَعفرٌ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَفَّانَ، يَقُولُ: «يَكُونُ عِندَ أَحَدِهِمُ الحَدِيثَ فَيُخرِجُهُ بِالمَقرعَةِ كَتَبتُ عَن حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ عَشَرَةِ آلَافِ حَدِيثٍ وَمَا حَدَّثتُ مِنهَا بِأَلفَي حَدِيثٍ وَكَتَبتُ عَن وُهَيبٍ أَربعَةَ آلَافٍ مَا حَدَّثتُ مِنهَا بِأَلفِ حَدِيثٍ وَكَتَبتُ عَن عَبدِ الوَاحِدِ بنِ زِيَادٍ سِتَّةَ آلَافٍ مَا حَدَّثتُ مِنهَا بِأَلفٍ وَأَحَدُهُم يَكُونُ عِندَهُ الحَدِيثُ يَسُوقُهُ بِالمَقرعَةِ حَتَّى يُخرِجَهُ»

١٥٤٦ - وأنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى المُزَكِّي، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يُونُسَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «تَرَكتُ مِن حَدِيثِي مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ فِيهَا ثَلَاثُونَ أَلفًا لِعَبَّادِ بنِ صُهَيبٍ»

١٥٤٧ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ، نا مُحَمَّدُ بنُ ثَابِتٍ، نا مُوسَى بنُ حَمدُونَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عُقبَةَ، قَالَ: سَأَلتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ كَم كَتَبتَ مِنَ الحَدِيثِ يَا أَبَا زَكَرِيَّا؟ قَالَ: كَتَبتُ بِيَدِي هَذِهِ سِتَّمِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ. قَالَ أَحمَدُ: «وَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّ المُحَدِّثِينَ قَد كَتَبُوا لَهُ بِأَيدِيهِم سِتَّمِائَةِ أَلفٍ وَسِتَّمِائَةِ أَلفٍ»

١٥٤٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «خَلَّفَ يَحيَى مِنَ الكُتُبِ مِائَةَ قِمَطرٍ وَأَربعَةَ عَشَرَ قِمَطرًا وَأَربعَةَ حُبَابٍ شَرَّابِيَّةٍ مَملُوءَةً كُتُبًا»

١٥٤٩ - أنا أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّربَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ، بِبُخَارَى أنا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ الرَّازِيَّ، يَقُولُ: كَتَبتُ عَن إِبرَاهِيمَ بنِ مُوسَى الرَّازِيِّ، مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ وَعَن أَبِي بَكرِ بنِ أَبِي شَيبَةَ، مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ فَقُلتُ لَهُ: بَلَغَنِي أَنَّكَ تَحفَظُ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ تَقدِرُ أَن تُمِلَّ عَلَيَّ أَلفَ حَدِيثٍ مِن حِفظِكَ؟ قَالَ: لَا وَلَكِن إِذَا أُلقِيَ عَلَيَّ عَرَفتُ.

1550- "Ebû Hâtim Ahmed b. el-Hasan b. Muhammed el-Vâiz -bana Rey'den yazdı- → Ahmed b. el-Hasan b. Muhammed el-Attâr → Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer es-Sayrafî → Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Süleyman et-Tüsterî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zür'a [er-Râzî]'ye "Ebû Zür'a 100.000 hadisi tam olarak ezbere bil[m]iyorsa eşini boşayacağına yemin eden" bir adamın durumu soruldu. Bu soruyu cevaplamadı. Adam Ebû Hâtim'in yanına gidip ona sordu. O da "Bu, boşanma ile ilgili önemli bir mesele. Ebû Zür'a'ya dön ve [cevap vermesi için] ısrar et." dedi. Adam böyle yapınca Ebû Zür'a "Adam! Saymadım, fakat evimde beyaz üzerine siyah[la yazılmış] ne varsa ezberimde." dedi. Ebû Hâtim adama "Ebû Zür'a'nın evinde 300.000'den fazla hadis var. Git, yeminin sorumluluğundan kurtuldun." demiştir. Yine Ebû Zür'a'ya "Muhaddis hocalardan en hafız kimi gördün?" diye soruldu. O da "Ahmed b. Hanbel'i. Vefat ettiği zaman kitapları hesaplandı, yaklaşık 12 deve yüküne ulaştı. Hiçbir kitabın başında [vicâdeye delalet eden] 'Falancadan bana aktarıldı', içinde de [icazete delalet eden] 'Falan bana haber verdi' yazmıyordu. Bütün bunları ezbere biliyordu." cevabını verdi.

1551- "Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed → ashâbımızdan biri" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Vehb ed-Dîneverî [ö. 308/920-1] şöyle demiştir: "Biz İbrahim b. el-Hüseyin -yani İbn Deyzîl- [ö. 281/894] ile hadis müzakere ederdik. Bize bir sandık [dolusu] hadisi müzakere ederdi. Bir hadisi müzakere eder sonra da 'Bende buna dair bir sandık var' derdi."

1552- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Osman b. Yahyâ → Ebû Ali Hâmid b. Muhammed el-Herevî → Hasan b. Muhammed el-Müeddib → Yahyâ b. Ahmed b. Abdullah b. Cebele" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Huzâfe [Ahmed b. İsmail] [ö. 259/873] şöyle demiştir: "Vâkıdî'nin 600 sandık kitabı vardı."

1553- "Muhammed b. Yusuf el-Kattân en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî] → Ebû Ali [Hüseyin b. Ali] el-Hâfız" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Abbas [Ahmed b. Muhammed] b. Saîd [İbn Ukde]'yi [ö. 322/944] şöyle derken işitmiştir: "Kûfe'de Ebû Küreyb [Muhammed b. el-Alâ]'ya ait 300.000 hadis vardı."

١٥٥٠ -كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو حَاتِمٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الوَاعِظُ مِنَ الرَّيِّ بِخَطِّهِ يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ العَطَّار يَذكُرُ عَن مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ جَعفَرٍ الصَّيرَفِيِّ، قَالَ: نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ التُّستَرِيُّ قَالَ: سُئِلَ أَبُو زُرعَةَ أَنَّ رَجُلًا حَلَفَ بِطَلَاقِ امرَأَتِهِ أَنَّ أَبَا زُرعَةَ يَحفَظُ مِن ظَهرِ قَلبِهِ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ فَلَم يُجِبهُ عَن ذَلِكَ فَذَهَبَ الرَّجُلُ إِلَى أَبِي حَاتِمٍ فَسَأَلَهُ فَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ: هَذَا بَابُ الطَّلَاقِ ارجِع إِلَى أَبِي زُرعَةَ فَأَلِحَّ عَلَيهِ فَفَعَلَ الرَّجُلُ فَقَالَ أَبُو زُرعَةَ: أَيُّهَا الرَّجُلُ مَا عَدَدتُهُ وَلَكِن مَا فِي بَيتِي سَوَادٌ عَلَى بَيَاضٍ إِلَّا وَأَحفَظُهُ فَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ لِلرَّجُلِ: فَفِي بَيتِ أَبِي زُرعَةَ أَكثَرُ مِن مِائَةِ أَلفٍ وَمِائَةِ أَلفٍ وَمِائَةِ أَلفٍ اذهَب فَأَنتَ بَارٌّ فِي يَمِينِكَ قَالَ: وَقِيلَ لِأَبِي زُرعَةَ: مَن رَأَيتَ مِنَ المَشَايِخِ المُحَدِّثِينَ أَحفَظُ فَقَالَ: أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ حُزِرَ كُتُبُهُ اليَومَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ فَبَلَغَ اثنَي عَشَرَ حِملًا مَا عَلَى ظَهرِ كِتَابٍ مِنهَا حَدِيثُ فُلَانٍ وَلَا فِي بَطنِهِ نَا فُلَانٌ وَكُلُّ ذَلِكَ كَانَ يَحفَظُهُ مِن ظَهرِ قَلبِهِ.

١٥٥١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ، قَالَ: سَمِعتُ بَعضَ، أَصحَابِنَا يَحكِي عَن عَبدِ اللهِ بنِ وَهبٍ الدِّينَوَرِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: كُنَّا نُذَاكِرُ إِبرَاهِيمَ بنَ الحُسَينِ يَعنِي ابنَ دِيزِيلَ بِالحَدِيثِ فَيُذَاكِرُنَا بِالقِمَطرِ كَانَ يُذَاكَرُ بِالحَدِيثِ الوَاحِدِ فَيَقُولُ: «عِندِي مِنهُ قِمَطرٌ»

١٥٥٢ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ بنِ يَحيَى، نا أَبُو عَلِيٍّ حَامِدُ بنُ مُحَمَّدٍ الهَرَوِيُّ قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ مُحَمَّدٍ المُؤَدِّبَ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ جَبَلَةَ، يَحكِي عَن أَبِي حُذَافَةَ، قَالَ: «كَانَ لِلوَاقِدِيِّ سِتُّمِائَةِ قِمَطرٍ كُتُبٍ»

١٥٥٣ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ الحَافِظَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «ظَهَرَ لِأَبِي كُرَيبٍ بِالكُوفَةِ ثَلَاثُمِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ»

1554- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Kâmil el-Kâdî → Ahmed b. Musa b. İshak el-Ensârî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası[1] [Musa b. İshak] [ö. 297/909] şöyle demiştir: "Ebû Küreyb'den 300.000 hadis işittim."

1555- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebü'l-Fazl b. el-Me'mûn el-Hâşimî → Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Yahyâ [Sa'leb]'i şöyle derken işitmiştir: "Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî'den 100.000 hadis işittim."

1556- "Muhammed b. Yusuf el-Kattân → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Bekir İbn Ebî Dârim'i [ö. 352/963] şöyle derken işitmiştir: "Ebû Ca'fer el-Hadramî Mutayyen'den ellerimle 100.000 hadis yazdım."

1557- Muhammed b. Ali b. Mahled el-Varrâk'ın [ö. 422/1030-1] Ebû Bekir el-Berkânî'nin yanında bize naklettiğine göre o, Abdullah el-Fârisî'yi [ö. ?] -ki Berkânî onu tanırdı- şöyle derken işitmiştir: "Kardeşlerimle Kûfe'de birkaç sene kaldık, İbn Ukde'den hadis yazıyorduk. Ayrılmak istediğimizde onunla vedalaştık. İbn Ukde bize "Benden duyduklarınız yetti mi? Kendisinden en az hadis duyduğum hocadan 100.000 hadis işitmişimdir." dedi. Ben de ona "Şeyh, biz dört kardeşiz, her birimiz senden 100.000 hadis yazdı." dedim.

1558- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî -imla ile- → Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Hâfız → Muhammed b. İbrahim b. Nâsıh → Ammâr b. Recâ'" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ubeyd b. Ya'îş'i [ö. 229/844] şöyle derken işitmiştir: "30 sene boyunca geceleri kendim bir şey yemedim. Kız kardeşim bana yemek yediriyor, ben de yazıyordum."

Fasıl

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hafızlık payesinin hadisin en yüksek ve en yüce mertebesi olduğunu, rivayetin en değerli ve kıymetli merhalesi olduğunu, bunu elde edenlerin az bulunduğunu söylemiştik. Ancak bu, onu isteme ve talep etmeye mâni değildir.

---

1 Acâc neşrinde "babam [Ebî]" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

١٥٥٤ - قَرَأتُ عَلَى الحَسَنِ بنِ أَبِي بَكرٍ عَنِ أَحمَدَ بنِ كَامِلٍ القَاضِي، قَالَ: أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُوسَى بنِ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبِي: «سَمِعتُ مِن أَبِي كُرَيبٍ ثَلَاثَمِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ»

١٥٥٥ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا أَبُو الفَضلِ بنُ المَأمُونِ الهَاشِمِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ الأَنبَارِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ يَحيَى، يَقُولُ: «سَمِعتُ مِنَ عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ القَوَارِيرِيِّ، مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ»

١٥٥٦ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنِ أَبِي دَارِمٍ، يَقُولُ: «كَتَبتُ بِأَصَابِعِي عَن أَبِي جَعفَرٍ الحَضرَمِيِّ مُطَيَّنٍ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ»

١٥٥٧ - نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الوَرَّاقُ، بِحَضرَةِ أَبِي بَكرٍ البَرقَانِيِّ قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ الفَارِسِيَّ، وَعَرَفَهُ البَرقَانِيُّ، يَقُولُ: أَقَمتُ مَعَ إِخوَتِي بِالكُوفَةِ عِدَّةَ سِنِينَ نَكتُبُ عَنِ ابنِ عُقدَةَ فَلَمَّا أَرَدنَا الِانصِرَافَ وَدَّعنَاهُ فَقَالَ ابنُ عُقدَةَ: قَدِ اكتَفَيتُم بِمَا سَمِعتُم مِنِّي؟ أَقَلُّ شَيخٍ سَمِعتُ مِنهُ عِندِي عَنهُ مِائَةُ أَلفِ حَدِيثٍ قَالَ: فَقُلتُ: أَيُّهَا الشَّيخُ نَحنُ أُخوَةٌ أَربَعَةٌ قَد كَتَبَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا عَنكَ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ.

١٥٥٨ - نا أَبُو حَازِمٍ العَبدُوِيِي، إِملَاءً نا أَبُو عَلِيٍّ الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ نَاصِحٍ، نا عَمَّارُ بنُ رَجَاءٍ، قَالَ: سَمِعتُ عُبَيدَ بنَ يَعِيشٍ، يَقُولُ: «أَقَمتُ ثَلَاثِينَ سَنَةً مَا أَكَلتُ بِيَدِي يَعنِي بِاللَّيلِ كَانَت أُختِي تُلقِمُنِي وَأَنَا أَكتُبُ»

فَصلٌ

قَد ذَكَرنَا أَنَّ الحِفظَ أَرفَعُ دَرَجَاتِ الحَدِيثِ وَأَعلَاهَا وَأَشرَفُ مَنَازِلِ الرِّوَايَةِ وَأَسمَاهَا وَأَبَنَّا عِزَّةَ وُجُودِ المَتَحَقِّقِينَ بِهِ وَذَلِكَ غَيرُ مَانِعٍ مِن ابتِغَائِهِ وَطَلَبِهِ

1559- Ebü'n-Necîb Abdülgaffâr b. Abdülvâhid b. Muhammed el-Ürmevî'nin [ö. 433/1042] naklettiğine göre Ebü'l-Muzaffer İbrahim b. Ahmed b. el-Leys[1] el-Kâtib [ö. 432/1040'tan sonra] Ebü'l-Ferec İbn Hindû'nun [ö. 423/1030-1] şu şiirini okumuştur:

İzzetin uzakta olması seni ümitsizliğe düşürmesin
Çünkü izzetin basamakları ve bir sırası vardır

Nitekim yükselmesine şahit olduğun
Su kanalı peyderpey yükselir

1560- "Ebü'l-Fazl Abdüssamed b. Muhammed b. el-Hatîb → Hasan b. el-Hüseyin el-Fakîh el-Hemedânî → Ca'fer [b. Muhammed b. Nusayr] el-Huldî" isnâdıyla nakledildiğine göre Cüneyd [b. Muhammed el-Bağdâdî] [ö. 297/910] şöyle demiştir: "Ciddiyet ve samimiyetle bir şeyi isteyen kimse ona mutlaka ulaşır. Hepsine ulaşamazsa da bir kısmına ulaşır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebenin [ilim] talebinde niyetini halis kılması, sabrederek kararlılığını [sürekli] tazelemesi gerekir. Bunu yaptığında ilimdeki emeline ulaşmaya layık olur.

1561- "Ebû Mansur Muhammed b. Ali b. İshak -Dâru'l-ilm'in hâzin-i kütüb'ü- → Muhammed b. el-Hasan b. Miksem el-Mukrî → Ebü'l-Abbas [Ahmed b. Yahyâ] Sa'leb" isnâdıyla nakledildiğine göre Fazl b. Saîd b. Selm[2] [ö. ?] şöyle demiştir: "Bir adam ilim talep etmişse de ona güç yetirememiş ve [ilim yolunu] terk etmeye niyet etmiş. Sonra dağın tepesinden [aşağıdaki] bir kayaya dökülen ve taşı aşındırmış olan bir suyun başına gelmiş. Adam [kendi kendine] 'Yumuşak olmasına rağmen su, sert kayanın üstünde iz bırakmış. Vallahi ilim talebine devam edeceğim!' demiş. Sonra da ilim talep edip onu elde etmiş."

1562- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "İhtiyacın olan şeye nezaket ve devamlılıkla ulaşamazsan, neyle ulaşabilirsin ki!"

---

1 *Câmi'* neşirlerinde bu isim İbrahim b. Ahmed b. Ebi'l-Leys şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 262) "Salim" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٥٩ - فَقَد أَنشَدَنِي أَبُو النَّجِيبِ عَبدُ الغَفَّارِ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدٍ الأَرَمَوِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي أَبُو المُظَفَّرِ إِبرَاهِيمُ بنُ أَحمَدَ بنِ اللَّيثِ الكَاتِبُ لِأَبِي الفَرَجِ بنِ هَندُوا:

لَا يُؤيِسَنَّكَ مِن مَجدٍ تبَاعُدُهُ ... فَإِنَّ لِلمُجدِ تَدرِيجًا وَتَرتِيبَا

إِنَّ القنَاةَ الَّتِي شَاهَدتَ رَفعَتَهَا ... تَسمُو فَتُنبِتُ أُنبُوبًا فَأُنبُوبَا

١٥٦٠ - وَحَدَّثَنِي أَبُو الفَضلِ عَبدُ الصَّمَدِ بنُ مُحَمَّدٍ الخَطِيبُ، نا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ الفَقِيهُ الهَمَذَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرًا الخَلَدِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الجُنَيدَ، يَقُولُ: «مَا طَلَبَ أَحَدٌ شَيئًا بِجِدٍّ وَصِدقٍ إِلَّا نَالَهُ فَإِن لَم يَنَلهُ كُلَّهُ نَالَ بَعضَهُ»

فَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَخلُصَ فِي الطَّلَبِ نِيَّتَهُ وَيُجَدِّدُ لِلصَّبرِ عَلَيهِ عَزِيمَتَهُ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ كَانَ جَدِيرًا أَن يَنَالَ مِنهُ بُغيَتَهُ.

١٥٦١ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ إِسحَاقَ خَازِنُ دَارِ العِلمِ نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ المُقرِئُ، نا أَبُو العَبَّاسِ ثَعلَبٌ قَالَ: حَدَّثَنِي الفَضلُ بنُ سَعِيدِ بنِ سَلمٍ، قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يَطلُبُ العِلمَ فَلَا يَقدِرُ عَلَيهِ فَعَزَمَ عَلَى تَركِهِ فَمَرَّ بِمَاءٍ يَنحَدِرُ مِن رَأسِ جَبَلٍ عَلَى صَخرَةٍ قَد أَثَّرَ المَاءُ فِيهَا فَقَالَ: المَاءُ عَلَى لَطَافَتِهِ قَد أَثَّرَ فِي صَخرَةٍ عَلَى كَثَافَتِهَا وَاللهِ لَأَطلُبَنَّ العِلمَ فَطَلَبَ فَأَدرَكَ.

١٥٦٢ - أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «إِن لَم تُدرِكِ الحَاجَةَ بِالرِّفقِ وَالدَّوَامِ فَبِأَيِّ شَيءٍ تُدرِكُ»

1563- “Abdüssamed b. Muhammed → Hasan b. el-Hüseyin el-Fakîh → Ca‘fer el-Huldî” isnâdıyla nakledildiğine göre Cüneyd b. Muhammed [el-Bağdâdî] şöyle demiştir: “Değerli ve seçkin her tür ilim kapısının anahtarı, gayreti âli tutmaktır.”

1564- “Ebû Tahir Abdülkerim b. Abdülvâhid b. Muhammed es-Sûfî -Isfahan’da- → Muhammed b. İbrahim b. Ali b. el-Mukrî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî şu şiiri okumuştur:

> Seher vaktinde, akşam ve sabahın erken saatlerinde ilim talebi için yola revan olmanın çilesine sabret
>
> Sakın acizlik gösterme ve ilim talebi seni bıktırıp usandırmasın. Zira başarı, acziyet ile bıkkınlık arasında heba olup gider
>
> Kuşkusuz geçmiş günlerin tecrübesiyle sabittir ki, sabrın sonunun selamet olduğunu gördüm ben
>
> Sabrı kuşanarak arzuladığı bir işe ciddiyetle yönelen bir kimsenin başarı ile zafer elde edememesi pek nadirdir

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisin sahihi ve fasidini ayırmaksızın, tariklerinin farklılıklarına vâkıf olmaksızın ve hadis ilimleri hakkında bilgi sahibi olmaksızın sadece hadis semâsı ile yetinmek ve hadislerin sahifelerdeki devamlılığını temin etmede [olumsuz durum olarak sadece] Mu‘tezilî-Kaderîlerin bu yola giren kimselere Haşeviyye lakabını takmalarından başka bir şey olmasaydı bile ilim talebesinin onurlu davranması ve bu tarz ithamları kendisinden ve kendisi gibilerden uzaklaştırması gerekirdi. Nasıl [gerekmesin] ki, bu konuda şöyle bir rivayet vardır:

1565- “Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Abbas b. el-Hasan el-Bağdâdî → Ahmed b. Muhammed b. Bekir en-Neysâbûrî → Ebü’l-Abbas el-Harrânî[1]” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Âsım en-Nebîl’i şöyle derken işitmiştir: “Dirâyet olmadan hadisteki önderlik basit bir önderliktir.”[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled]’in işaret ettiği önderlik, yaşlılığında ve ömrünün sonlarında râvinin etrafına talebelerin semâ için toplanmasıdır. Belki de bu dileği yerine gelmeden ölüm gelecektir ki, bu durum pişmanlığı artıracak, musibeti katlayacaktır.

---

1 Bu şahsın kim olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 253.

١٥٦٣ - حَدَّثَنِي عَبدُ الصَّمَدِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ الفَقِيهُ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرًا الخَلَدِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الجُنَيدَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: «بَابُ كُلِّ عِلمٍ نَفِيسٌ جَلِيلُ مُفتَاحِهِ بَذلُ المَجهُودِ»

١٥٦٤ - أَخبَرَنِي أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الكَرِيمِ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدٍ الصُّوفِيُّ، بِأَصبَهَانَ قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ عَلِيِّ بنِ المُقرِئِ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو يَعلَى المَوصِلِيُّ:

اصبِر عَلَى مَضَضِ الإِدلَاجِ بِالسَّحَرِ وَبِالرَّوَاحِ عَلَى الحَاجَاتِ وَالبُكَرِ
لَا تَعجِزَنَّ وَلَا يُضجِركَ مَطلَبُهَا فَالنُّجحَ يَتلُفَ بَينَ العَجزِ وَالضَّجَرِ
إِنِّي رَأَيتُ وَفِي الأَيَّامِ تَجرُبَةٌ لِلصَّبرِ عَاقِبَةً مَحمُودَةَ الأَثَرِ
وَقَلَّ مَن جَدَّ فِي أَمرٍ يُطَالِبُهُ وَاستَصحَبَ الصَّبرَ إِلَّا فَازَ بِالظَّفُرِ

وَلَو لَم يَكُن فِي الاقتِصَارِ عَلَى سَمَاعِ الحَدِيثِ وَتَخلِيدِهِ الصُّحُفَ دُونَ التَّمَيُّزِ بِمَعرِفَةِ صَحِيحِهِ مِن فَاسِدِهِ وَالوُقُوفِ عَلَى اختِلَافِ وُجُوهِهِ وَالتَّصَرُّفِ فِي أَنوَاعِ عُلُومِهِ إِلَّا تَلقِيبُ المُعتَزِلَةِ لِلقَدَرِيَّةِ مَن سَلَكَ تِلكَ الطَّرِيقَةَ بِالحَشوِيَّةِ لَوَجَبَ عَلَى الطَّالِبِ الأَنَفَةُ لِنَفسِهِ وَدَفعُ ذَلِكَ عَنهُ وَعَن أَبنَاءِ جِنسِهِ.

١٥٦٥ - فَكَيفَ وَقَد حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي العَبَّاسُ بنُ الحَسَنِ البَغدَادِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بَكرٍ النَّيسَابُورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ الحَرَّانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَاصِمٍ النَّبِيلَ، يَقُولُ: «الرِّئَاسَةُ فِي الحَدِيثِ بِلَا دِرَايَةٍ رِئَاسَةٌ نَذِلَةٌ»

وَالرِّئَاسَةُ الَّتِي أَشَارَ إِلَيهَا أَبُو عَاصِمٍ إِنَّمَا هِيَ اجتِمَاعُ الطَّلَبَةِ عَلَى الرَّاوِي لِلسَّمَاعِ مِنهُ عِندَ عُلُوِّ سِنِّهِ وَانصِرَامِ عُمرِهُ وَرُبَّمَا عَاجَلَتهُ المَنِيَّةُ قَبلَ بُلُوغِ تِلكَ الأُمنِيَةِ فَتَكُونُ أَعظَمُ لِحَسرَتِهِ وَأَشَدُّ لِمُصِيبَتِهِ.

1566- "Rıdvan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dîneverî → Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. Musa es-Semmâk -Rey'de- → Ebû Muhammed [Abdullah b. Muhammed] İbn Sa'dûye → [Zekeriyyâ b. Yahyâ] es-Sâcî" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme b. Şebîb şöyle demiştir: "San'a'da Abdürrezzâk [b. Hemmâm]'ın yanında 40 sene kaldım. Nişabur'a dönmek istediğimde ona yaklaştım. Evinin dışarısındaydı. Ona selam verip 'Hoca nasıl sabahladı acaba?' dedim. O da 'Senin yüzünü görene kadar iyiydi.' deyip sözlerine şöyle devam etti: 'Ancak 80 yaşından sonra revaç bulunan mesleğe [*san'a*] Allah lanet etsin.'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe hadisi idrak edip marifet sahibi olursa bunun bereketini gençliğinde elde eder. Bunun yolu da zikrettiğimiz gibi semâya devam edip çokça yapmak, onu talep edip araştırmak, rivayetleri inceleyip müzakeresini yapmak ve ihtimam göstermektir. Bu konuları güzel bir şekilde sıralayacağım ki, bunları okuyan inşallah faydalanacaktır.

XXIX. Hadisleri Olduğu Gibi ve Tam Olarak Yazma Hakkındaki Sözler ve Farklı Hadis İlimlerini Biraraya Getirmek İçin Buna Duyulan İhtiyaç

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebenin ilk olarak yapmak istemesi gereken şey semâya yüksek bir gayret göstermek, semâ için acele etmek ve hocalara mülâzemet etmektir.

1567- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Abbas b. İdris → Şuayb b. Bekkâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. Kesîr el-Abdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Süfyân es-Sevrî Basra'ya geldi. Hammâd b. Seleme'ye baktığında 'Bana Ebü'l-Uşerâ [Üsâme b. Mâlik]'in [ö. ?], babasından naklettiği hadisi rivayet et.' dedi. Hammâd b. Seleme de 'Bana Ebü'l-Uşerâ babasından nakletti.' diyerek hadisi nakletti. Hadisi bitirdiğinde Süfyân ona doğru yöneldi, selam verip sarıldı. Sonra ona 'Sen kimsin?' dedi. O da 'Ben Süfyân'ım.' dedi. O 'İbn Saîd mi?' dedi. O da 'Evet.' dedi. O 'Sevrî mi?' dedi. O da 'Evet.' dedi. 'Ebû Abdullah mı?' diye sordu. O da 'Evet.' dedi. Sonra [Hammâd] 'Niçin önce selam verip sonra hadisi sormadın?' dedi. O da 'Senden hadisi işitmeden ölmenden korktum.' cevabını verdi."

١٥٦٦ - أنا رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الدِّينَوَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الطَّيِّبِ مُحَمَّدَ بنَ أَحمَدَ بنِ مُوسَى السَّمَّاكَ بِالرَّيِّ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدِ بنِ سَعدُويَه، يَقُولُ: سَمِعتُ السَّاجِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ سَلَمَةَ بنَ شَبِيبٍ، يَقُولُ: أَقَمتُ عَلَى عَبدِ الرَّزَّاقِ بِصَنعَاءَ أَربَعِينَ سَنَةً فَلَمَّا أَردتُ الرُّجُوعَ إِلَى نَيسَابُور دَنَوتُ مِنهُ وَهُوَ خَارِجٌ مِن مَنزِلِهِ سَلَّمتُ عَلَيهِ وَقُلتُ: كَيفَ أَصبَحَ الشَّيخُ؟ فَقَالَ: بِخَيرٍ مُنذُ لَم أَرَ وَجهَكَ ثُمَّ قَالَ: لَعَنِ اللَّهُ صَنعَةً لَا تُرَوَّجُ إِلَّا بَعدَ ثَمَانِينَ سَنَةً.

وَإِذَا تَمَيَّزَ الطَّالِبُ بِفَهمِ الحَدِيثِ وَمَعرِفَتِهِ تَعَجَّلَ بَرَكَةَ ذَلِكَ فِي شَبِيبَتِهِ وَالطَّرِيقُ إِلَيهِ مَا ذَكَرنَاهُ مِن دَاوَمِ السَّمَاعِ وَالإِكثَارِ مِنهُ وَالمُطَالَبَةِ لَهُ وَالنَّظَرِ فِيهِ وَالمُذَاكَرَةِ بِهِ وَصَرفِ العِنَايَةِ إِلَيهِ وَسَنُرَتِّبُ ذَلِكَ تَرتِيبًا يَنتَفِعُ بِهِ مَن وَقَفَ عَلَيهِ إِن شَاءَ اللَّهُ.

بَابُ القَولِ فِي كَتبِ الحَدِيثِ عَلَى وَجهِهِ وَعُمُومِهِ وَذِكرِ الحَاجَةِ إِلَى ذَلِكَ فِي الجَمعِ لِأَصنَافِ عُلُومِهِ

مِن أَوَّلِ مَا يَنبَغِي أَن يَستَعمِلَهُ الطَّالِبُ شِدَّةُ الحِرصِ عَلَى السَّمَاعِ وَالمُسَارَعَةِ إِلَيهِ وَالمُلَازَمَةِ لِلشُّيُوخِ.

١٥٦٧ - فَقَد أَخبَرَنَا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ بنِ إِدرِيسَ نا شُعَيبُ بنُ بَكَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ كَثِيرٍ العَبدِيَّ، يَقُولُ: قَدِمَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ البَصرَةَ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى حَمَّادِ بنِ سَلَمَةَ قَالَ لَهُ: حَدِّثنِي حَدِيثَ أَبِي العُشَرَاءِ عَن أَبِيهِ فَقَالَ حَمَّادٌ: حَدَّثَنِي أَبُو العُشَرَاءِ عَن أَبِيهِ الحَدِيثَ قَالَ: فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الحَدِيثِ أَقبَلَ عَلَيهِ سُفيَانُ فَسَلَّمَ عَلَيهِ وَاعتَنَقَهُ فَقَالَ: مَن أَنتَ؟ قَالَ: أَنَا سُفيَانُ. قَالَ ابنُ سَعِيدٍ؟ قَالَ: نَعَم قَالَ: الثَّورِيُّ؟ قَالَ: نَعَم قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ؟ قَالَ: نَعَم قَالَ: فَمَا مَنَعَكَ أَن تُسَلِّمَ عَلَيَّ ثُمَّ تَسأَلُ عَنِ الحَدِيثِ؟ قَالَ: خَشِيتُ أَن تَمُوتَ قَبلَ أَن أَسمَعَ الحَدِيثَ مِنكَ.

1568- "Muhammed b. Abdülbâkî et-Tenûhî -Dımaşk'ta- → Abdurrahman b. Osman et-Temîmî → İshak b. İbrahim el-Ezru'î → Muhammed b. el-Hızır b. Ali" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ca'fer [Abdullah b. Muhammed] b. Nüfeyl'i şöyle derken işitmiştir: "Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn bizim yanımıza geldiler. Yahyâ bana sarılırken 'Ebû Ca'fer, sen Ma'kil b. Ubeydullah'a [ö. 166/782-3] Atâ [b. Ebî Rebâh]'ın 'Hayızlının en kısa [hayız] vakti bir gündür' hadisini [onay almak için] okudun mu?' diye sordu. Ebû Abdullah -yani Ahmed b. Hanbel-[1] '[Yahyâ önce bir] otursaydın' dedi. O da 'Bu hadisi duymadan ölmesini ya da dünyadan ayrılmasını hiç istemem.' cevabını verdi."

1569- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ebû Hâmid Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Mervezî el-Hâkim → Ebü'l-Abbas Ahmed b. el-Hâris b. Muhammed b. Abdülkerim el-Abdî → dedesi [Muhammed b. Abdülkerim] → Heysem b. Adî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hammâd er-Râviye [ö. 160/776-77 {?}] şöyle demiştir: "Araplar 'Şu dört şeye şaşırdık: Karga, domuz, köpek ve kedi. Kargaya [şaşırmamız] hızlıca erkenden kalkıp gitmesi ve geceden önce hızlıca gelmesindendir. Köpeğe [şaşırmamız] bilgisinin ona fayda vermesidir. Domuza [şaşırmamız] bir şeyi küçük gördüğünde onu köküne kadar gitmeden bırakmayışındandır. Kediye [şaşırmamız] ise şundandır ki, bir şeyi elde edene kadar sürekli çabalar. Kim bir şeyi isterse kedininki gibi istesin.' derlerdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yazmaya ihtiyacı olduğu hadisi nakleden birisinin çıkıp da [bu fırsatı kaçırmaması için] talebenin hokkasını ve sahifelerini yanından ayırmaması gerekir.

1570- "Kadı Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali es-Saymerî → Muhammed b. İmrân b. Musa → Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî → Muhammed b. Yunus → Süleyman b. Harb el-Vâşihî → Seleme b. Abâye → Serî b. Yahyâ" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Hasan [el-Basrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Levhaları olmadan âlimin yanına gelen, silahı olmadan savaşa gelen gibidir."

---

1 Tahhân (II, 182) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 397) neşirlerinde "fe-kâle lehû Ebâ Abdillah" şeklinde ise de doğrusu İbn Asâkir'in (*Târîh*, XXXI, 353) naklettiği, Acâc el-Hatîb'in (II, 267) kaydettiği ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

١٥٦٨ - وَأَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ البَاقِي التَّنُوخِيُّ، بِدِمَشق أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ التَّمِيمِيُّ، أنا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الأَذرَعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الخَضِرِ بنِ عَلِيٍّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا جعفرِ بنَ نُفَيلٍ، يَقُولُ: قَدِمَ عَلَينَا أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ فَسَأَلَنِي يَحيَى وَهُوَ يُعَانِقُنِي قَالَ: يَا أَبَا جعفرٍ قَرَأتَ عَلَى معقِلِ بنِ عُبَيدِ اللهِ عَن عَطَاءٍ: أَدنَى وَقتِ الحَائِضِ يَومٌ فَقَالَ لَهُ: أَبَا عَبدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ: لَو جَلَستَ قَالَ: أَكرَهُ أَن تَمُوتَ أَو تُفَارِقَ الدُّنيَا قَبلَ أَن أَسمَعَهُ.

١٥٦٩ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفرٍ القَطِيعِيُّ، أنا الحَاكِمُ أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بن عَلِيٍّ المَروَزِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ الحَارِثِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الكَرِيمِ العَبدِيُّ نا جَدِّي، نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، نا حَمَّادٌ الرَّاوِيَةُ، قَالَ: كَانَتِ العَرَبُ تَقُولُ: تَعَجَّبنَا مِن أَربَعَةِ أَشيَاءَ: مِنَ الغُرَابِ وَالخِنزِيرِ وَالكَلبِ وَالسِّنَّورِ فَأَمَّا الغُرَابُ فَسُرعَةُ بُكُورِهِ وَسُرعَةُ إِيَابِهِ قَبلَ اللَّيلِ، وَأَمَّا الكَلبُ فَالمَعرِفَةُ تَنفَعُ عِندَهُ، وَأَمَّا الخِنزِيرُ فَإِنَّهُ إِذَا احتَقَرَ شَيئًا لَم يَدَعهُ حَتَّى يَأتِيَ عَلَى أَصلِهِ، وَأَمَّا السِّنَّورُ فَإِنَّهُ يُوَاظِبُ عَلَى الشَّيءِ فَلَا يَبرَحُ حَتَّى يَأخُذَهُ.

فَمَن طَلَبَ حَاجَةً فَليَطلُبهَا طَلَبَ الهِرِّ. وَيَنبَغِي لَهُ أَن لَا تُفَارِقَهُ مَحبَرَتُهُ وَصُحُفُهُ لِئَلَّا يَعرِضَ لَهُ مَن يُحَدِّثُهُ بِمَا يَحتَاجُ إِلَى كَتبِهِ.

١٥٧٠ - أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الصَّيمَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ بنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى الصُّولِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ الوَاشِحِيُّ، نا سَلَمَةُ بنُ عَبَايَةَ، نا السَّرِيُّ بنُ يَحيَى، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ، يَقُولُ: «الجَائِي إِلَى العَالِمِ بِلَا أَلوَاحٍ كَالجَائِي إِلَى الحَربِ بِلَا سِلَاحٍ»

1571- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Ebü'l-Kâsım İbn Ebi'z-Zinâd" isnâdıyla nakledildiğine göre kardeşi[1] şöyle demiştir: "Ben ve İbn Şihâb tavaf ediyorduk. İbn Şihâb'ın yanında levha ve sahifeleri vardı. Ona gülüyorduk."

1572- "Ebü'l-Hasan Ali[2] b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin, İbn Ebî Hâmid el-Isfahânî diye tanınır -bana yazdı- → Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Mekkî el-Cürcânî → Ebû Nuaym Abdülmelik b. Muhammed → Abdurrahman b. Hirâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Hadis talep eden kimsenin hokkasını, kalem kutusunu yanından ayırmaması ve işittiği hiçbir şeyi küçümsememesi ve [tamamını] yazması gerekir."

1573- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî → Hüseyin b. Fehm → Yahyâ b. Eyyûb el-Âbid" isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî' [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: "Evinden çıkıp bir muhaddisin meclisine hokkasız giden kimse [bunları başkasından] istemeye niyet etmiş demektir."

1574- "Hallâl'ın kardeşi Hüseyin[3] b. Muhammed → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî → Muhammed b. Ahmed b. Yusuf Ebü't-Tayyib el-Mukrî el-Bağdâdî -Cürcân'da- → İbn Şenebûz → İbn Mesrûk → Abdullah b. Ömer b. Ebân" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir b. Ayyâş şöyle demiştir: "Muhaddisi [*sâhibu hadîs*] hokkasız görürsen, [bil ki] o baltasız marangoz gibidir."

1575- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → İshak b. Musa el-Remlî[4] → Muhammed b. Avf → Hayve [b. Şüreyh]" isnâdıyla nakledildiğine göre Bakiyye [b. el-Velîd] şöyle demiştir: "Biz köydeyken [Abdurrahman b. Sabit] b. Sevbân [ö. 165/781-2] bazen benden bir hadis işitir, ancak yazacak bir şey bulamayınca badem yaprağına ya da çömleğe yazardı."

---

1 Bu isnâdda sorun vardır. Zira burada "kardeş" olarak anılan Abdurrahman, Zührî'nin akranı değildir. Anlatının Zührî'nin akranı olan birinden, yani Ebü'l-Kâsım İbn Ebi'z-Zinâd ve Abdurrahman'ın babasından gelmesi daha makuldür. Çünkü Ebü'z-Zinâd'ın Zührî'nin tutumuna dair rivayetler maruftur ve bunlardan biri ileride gelecektir. Yani buradaki ifade "Ehî" değil, "Ebî" olmalıdır. İbn Ebi'l-Ayneyn ise problemi çözmek için metne "ehî [an ebî]" şeklinde köşeli parantezle ilavede bulunmuştur (II, 399) [çevirenin notu].

2 "Ali" ismi Tahhân neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

3 İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 400) "el-Hasan" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

4 Tahhân neşrinde (II, 184) "el-Melî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٧١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا أَبُو القَاسِمِ بنُ أَبِي الزِّنَادِ، قَالَ: أَخبَرَنِي أَخِي، قَالَ: كُنتُ أَطُوفُ أَنَا وَابنُ شِهَابٍ وَمَعَ ابنِ شِهَابٍ الأَلوَاحَ وَالصُّحُفَ قَالَ: «فَكُنَّا نَضحَكُ بِهِ»

١٥٧٢ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو الحَسَنِ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ المَعرُوفُ بِابنِ أَبِي حَامِدٍ الأَصبَهَانِيّ يَذكُرُ أَنَّ أَبَا أَحمَدَ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَكِّيٍّ الجُرجَانِيَّ حَدَّثَهُم قَالَ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ عَبدَ المَلِكِ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ خِرَاشٍ، يَقُولُ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: «حُكمُ مَن يَطلُبُ الحَدِيثَ أَن لَا يُفَارِقَ مَحبَرَتَهُ وَمَقلَمَتَهُ وَأَن لَا يُحَقِّرَ شَيئًا يَسمَعُهُ فَيَكتُبُهُ»

١٥٧٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ فَهمٍ، نا يَحيَى بنُ أَيُّوبَ العَابِدُ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا يَقُولُ: «مَن خَرَجَ مِن بَيتِهِ إِلَى مَجلِسِ مُحَدِّثٍ بِلَا مَحبَرَةٍ فَقَد تَوِيَ المَسأَلَةَ»

١٥٧٤ - أنا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ أَخُو الخَلَّالِ أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الإِسمَاعِيلِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يُوسُفَ أَبُو الطَّيِّبِ المُقرِئُ البَغدَادِيُّ بِجُرجَانَ نا ابنُ شَنَبُوذَ، نا ابنُ مَسرُوقٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ أَبَانَ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ: «إِذَا رَأَيتَ صَاحِبَ حَدِيثٍ بِلَا مَحبَرَةٍ فَهُوَ مِثلُ النَّجَّارِ بِلَا فَأسٍ»

١٥٧٥ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أَخبَرَنَا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا إِسحَاقُ بنُ مُوسَى الرَملِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَوفٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ حَيوَةَ، يَقُولُ: قَالَ بَقِيَّةُ: «رُبَّمَا سَمِعَ مِنِّي ابنُ ثَوبَانَ الحَدِيثَ وَنَحنُ فِي قَريَةٍ فَلَا يَجِدُ شَيئًا يَكتُبُهُ فَيَكتُبُهُ فِي وَرَقِ اللَّوزِ أَو فِي خَزَفَةٍ»

1576- “Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. İsmail b. Musa er-Râzî → Ebû Âmir Amr b. Temîm et-Taberî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn’e Süfyân’ın hadisi [onay için] okunurken birisi “Ebû Nuaym, sayfa bitti” dedi. [Ebû Nuaym] duymazdan gelince adam ikinci defa söyledi. O da [talebenin ihmalkârlığına kızarak] “Git kazın kulağına yaz, pire avcısı! ” dedi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe ehl-i eserin ana kitaplarından ve sünenleri kapsayan temel eserlerden başlar.

1577- “Ebü’l-Hasan Ali b. Yahyâ b. Ca‘fer el-İmâm -Isfahan’da- → Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ el-Kassâr → Ahmed b. Mehdî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm şöyle demiştir: “Temel konuları bırakıp tali konuları talep edene şaşarım.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunların içerisinde öne alınmasına en layık olan “Câmi‘” ve “Müsned” olup Muhammed b. İsmail el-Buhârî ve Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbûrî’ye ait *Sahîhayn*’dır.

1578- “Hasan b. Muhammed ed-Derbendî[1] → Muhammed b. el-Fazl el-Müfessir → Ebû İshak er-Reyhânî → Abdurrahman b. Resâyin el-Buhârî” isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İsmail el-Buhârî şöyle demiştir: “Kitabım *es-Sıhâh*’ı 16 senede tasnif ettim. 600.000 hadis içerisinden seçtim ve Allah ile aramda hüccet kıldım.”

1579- “Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî → Muhammed b. İshak b. Mende” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ali Hüseyin b. Ali en-Neysâbûrî şöyle demiştir: “Gökyüzünün altında hadis ilminde Müslim b. el-Haccâc’ın kitabından daha sahih bir kitap yoktur.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] *Sahîhayn*’dan sonra Ebû Dâvud es-Sicistânî, Ebû Abdurrahman en-Nesevî [en-Nesâî] ve Ebû İsa et-Tirmizî’nin [ö. 279/892] *es-Sünen*leri; kitabında Hz. Peygamber’e ulaşana kadar adalet sahibi kimsenin adalet sahibi kişiden naklettiği senedi muttasıl rivayetleri tahrîc etmeyi şart koşan Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Neysâbûrî’nin kitabı gelir.

1 Acâc neşrinde (II, 270) “ed-Derbendînî” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٧٦ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى الرَّازِيُّ، نا أَبُو عَامِرٍ عَمرُو بنُ تَمِيمٍ الطَّبَرِيُّ نا أَبُو نُعَيمٍ الفَضلُ بنُ دُكَينٍ: وَهُوَ يَقرَأُ عَلَيهِ حَدِيثَ سُفيَانَ فَقَالَ أَحَدُهُم: يَا أَبَا نُعَيمٍ قَد فَنِيَ البَيَاضُ فَتَغَافَلَ فَكَرَّرَ عَلَيهِ ثَانِيًا، قَالَ: «اذهَب فَاكتُب فِي أُذُنِ بَطَّةٍ يَا صَيَّادَ البَرَاغِيثِ»

وَيَبتَدِئُ بِسَمَاعِ الأُمَّهَاتِ مِن كُتُبِ أَهلِ الأَثَرِ وَالأُصُولِ الجَامِعَةِ لِلسُّنَنِ.

١٥٧٧ - فَقَد أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جعفرٍ الإِمَامُ بِأَصبَهَانَ نا أَبُو عَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى القَصَّارُ نا أَحمَدُ بنُ مَهدِيٍّ، نا أَبُو عُبَيدٍ القَاسِمُ بنُ سَلَّامٍ، قَالَ: «عَجِبتُ لِمَن تَرَكَ الأُصُولَ وَطَلَبَ الفُصُولَ»

وَأَحَقُّهَا بِالتَّقدِيمِ كِتَابُ الجَامِعِ وَالمُسنَدِ الصَّحِيحَانِ لِمُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيِّ وَمُسلِمِ بنِ الحَجَّاجِ النَّيسَابُورِيِّ.

١٥٧٨ - حَدَّثَنِي الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّربَندِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الفَضلِ المُفَسِّرَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا إِسحَاقَ الرَّيحَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ رَسَاينَ البُخَارِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيَّ، يَقُولُ: «صَنَّفتُ كِتَابِي» الصِّحَاحُ «بِستَّ عَشرَةَ سَنَةً خَرَّجتُهُ مِن سِتِّمِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ وَجَعَلتُهُ حُجَّةً فِيمَا بَينِي وَبَينَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»

١٥٧٩ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ مَندَة، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ الحُسَينَ بنَ عَلِيٍّ النَّيسَابُورِيَّ، يَقُولُ: «مَا تَحتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ أَصَحُّ مِن كِتَابِ مُسلِمِ بنِ الحَجَّاجِ فِي عِلمِ الحَدِيثِ»

وَمِمَّا يَتلُو الصَّحِيحَينِ سُنَنُ أَبِي دَاوُدَ السِّجِستَانِيِّ وَأَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ النَّسَوِيِّ وَأَبِي عِيسَى التِّرمِذِيِّ وَكِتَابُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ النَّيسَابُورِيِّ الَّذِي شَرَطَ فِيهِ عَلَى نَفسِهِ إِخرَاجَ مَا اتَّصَلَ سَنَدُهُ بِنَقلِ العَدلِ عَنِ العَدلِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ

Sonrasında Ebû Abdullah Ahmed b. Muhamed b. Hanbel, İbn Râhûye olarak bilinen Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, Ebü'l-Hasan Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî, Abd b. Humeyd el-Keşşî ve Ahmed b. Sinan el-Vâsıtî'nin *Müsned*leri gibi büyük müsned kitapları gelir. Bunlardan sonraki tabakada ise Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî [ö. 262/875], İsmail b. İshak el-Kâdî, Muhammed b. Eyyûb er-Râzî, Hasan b. Süfyân en-Nesevî ve Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsılî'nin *Müsned*leri gelir. Sonrasında İbn Cüreyc, Saîd b. Ebî Arûbe, Abdullah b. el-Mübârek, Süfyân b. Uyeyne, Hüşeym b. Beşîr, Abdullah b. Vehb, Velîd b. Müslim, Vekî' b. el-Cerrâh, Abdülvehhâb b. Atâ, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Saîd b. Mansur [ö. 227/842] ve başkalarının ahkâm konusunda tasnif edilen, müsned ve müsned olmayan hadisleri içeren kitapları gelir. Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta*'ı ise bu bağlamda öncelenmesi ve başkalarına ait tüm kitaplardan önce bahse konu edilmesi gereken bir kitaptır.

1580- "Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Yahyâ b. Osman b. Salih es-Sehmî -kendi hattıyla yazılı kitabından- → Harun b. Muhammed es-Sa'dî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. İdris eş-Şâfiî şöyle demiştir: "Allah'ın Kitabı'ndan sonra Mâlik [b. Enes]'in *el-Muvatta*'ından daha faydalı bir kitap yoktur."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Daha sonra ilelü'l-hadîs'e dair kitaplar gelir. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî [ö. 327/938], Ebû Ali el-Hâfız en-Neysâbûrî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî'nin kitapları ve Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî'nin *et-Temyîz*'i bunlardandır. Sonrasında muhaddislerin tarih/tabakat kitapları ve râviler hakkındaki görüşerini [içeren] kitaplar gelir. Abbas b. Muhammed ed-Dûrî, Mufaddal b. Gassân el-Gallâbî [ö. 246/860-1] ve Hüseyin b. Hibbân el-Bağdâdî'nin [ö. 232/846-7] Yahyâ b. Maîn'den naklettiği kitaplar, Halife b. Hayyât el-Usfurî'nin [ö. 240/854] *Târîh*'i, Ebû Hassân [Hasan b. Osman] ez-Ziyâdî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, Ahmed b. Ebî Hayseme en-Nesâî [ö. 279/892], Ebû Zür'a [Abdurrahman b. Amr] ed-Dımaşkî [ö. 281/894], Hanbel b. İshak eş-Şeybânî [ö. 272/886] ve Muhammed b. İshak es-Serrâc en-Neysâbûrî'nin kitapları ve

ثُمَّ كُتُبُ المَسَانِيدِ الكِبَارِ مِثلُ مُسنَدِ أَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بن مُحَمَّدِ بنِ حَنبَلٍ وَأَبِي يَعقُوبَ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ المَعرُوفُ بِابنِ رَاهُويَه وَأَبِي بَكرٍ عَبدِ اللهِ، وَأَبِي الحَسَنِ عُثمَانَ ابنَي مُحَمَّدِ بنِ أَبِي شَيبَةَ العَبسِيّ وَأَبِي خَيثَمَةَ زُهَيرِ بنِ حَربٍ النَّسَائِيّ وَعَبدِ بنِ حُمَيدٍ الكَشِّيّ وَأَحمَدَ بنِ سِنَانٍ الوَاسِطِيّ وَمِنَ الطَّبَقَةِ الَّتِي بَعدَ هَؤُلَاءِ مَا يُوجَدُ مِن مُسنَدِ يَعقُوبَ بنِ شَيبَةَ السَّدُوسِيّ وَإِسمَاعِيلَ بنِ إِسحَاقَ القَاضِي وَمُحَمَّدِ بنِ أَيُّوبَ الرَّازِيّ وَمُسنَدِ الحَسَنِ بنِ سُفيَانَ النَّسوِيّ وَأَبِي يَعلَى أَحمَدَ بنِ عَلِيّ المَوصِلِيّ ثُمَّ الكُتُبُ المُصَنَّفَةُ فِي الأَحكَامِ الجَامِعَةِ لِلمَسَانِيدِ وَغَيرِ المَسَانِيدِ مِثلُ كُتُبِ ابنِ جُرَيجٍ وَسَعِيدِ بنِ أَبِي عَرُوبَةَ وَعَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ وَسُفيَانَ بنِ عُيَينَةَ وَهُشَيمِ بنِ بَشِيرٍ وَعَبدِ اللهِ بنِ وَهبٍ وَالوَلِيدِ بنِ مُسلِمٍ وَوَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ وَعَبدِ الوَهَّابِ بنِ عَطَاءٍ وَعَبدِ الرَّزَّاقِ بنِ هَمَّامٍ وَسَعِيدِ بنِ مَنصُورٍ وَغَيرِهِم. وَأَمَّا مُوَطَّأُ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ فَهُوَ المُقَدَّمُ فِي هَذَا النَّوعِ وَيَجِبُ أَن يُبتَدَأَ بِذِكرِهِ عَلَى كُلِّ كِتَابٍ لِغَيرِهِ.

١٥٨٠ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عُثمَانَ الصَّيرَفِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، قَالَ: قَرَأتُ فِي كِتَابِ يَحيَى بنِ عُثمَانَ بنِ صَالِحٍ السَّهمِيّ بِخَطِّهِ: حَدَّثَنِي هَارُونُ بنُ مُحَمَّدٍ السَّعدِيُّ قَالَ: قَالَ لِي مُحَمَّدُ بنُ إِدرِيسَ الشَّافِعِيُّ: «مَا كِتَابٌ بَعدَ كِتَابِ اللهِ أَنفَعُ مِن مُوَطَّأِ مَالِكٍ»

ثُمَّ الكُتُبُ المُتَعَلِّقَةُ بِعِلَلِ الحَدِيثِ فَمِنهَا كِتَابُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ وَعَلِيّ بنِ المَدِينِيّ وَعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي حَاتِمٍ الرَّازِيّ وَأَبِي عَلِيّ الحَافِظِ النَّيسَابُورِيّ وَأَبِي الحَسَنِ عَلِيّ بنِ عُمَرَ الدَّارَقُطنِيّ، وَكِتَابُ التَّمييزِ لِمُسلِمِ بنِ الحَجَّاجِ القُشَيرِيّ ثُمَّ تَوَارِيخُ المُحَدِّثِينَ وَكَلَامُهُم فِي أَحوَالِ الرُّوَاةِ مِثلُ كِتَابِ يَحيَى بنِ مَعِينٍ الَّذِي يَروِيهِ عَنهُ عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ وَكِتَابِهِ الَّذِي يَروِيهِ عَنهُ المُفَضَّلُ بنُ غَسَّانَ الغَلَّابِيُّ وَكِتَابِهِ الَّذِي يَروِيهِ عَنهُ الحُسَينُ بنُ حِبَّانَ البَغدَادِيُّ وَتَارِيخُ خَلِيفَةَ بنِ خَيَّاطٍ العُصفُرِيّ وَأَبِي حَسَّانَ الزِّيَادِيّ وَيَعقُوبَ بنِ سُفيَانَ الفَسَوِيّ وَأَحمَدَ بنِ أَبِي خَيثَمَةَ النَّسَائِيّ وَأَبِي زُرعَةَ الدِّمَشقِيّ وَحَنبَلِ بنِ إِسحَاقَ الشَّيبَانِيّ وَمُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السَّرَّاجِ النَّيسَابُورِيّ.

Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî'nin *el-Cerh ve't-Ta'dîl* adlı kitabı gibi. Muhammed b. İsmail el-Buhârî'in *et-Târîh*'i ise bu kitapların tamamından daha üstündür.

1581- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. Humeyd el-Lahmî → Kadı Ebü'l-Hasan Muhammed b. Salih el-Hâşimî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebü'l-Abbas İbn Saîd [İbn Ukde]'yi şöyle derken işitmiştir: "Bir kişi 30.000 hadis yazsa da Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin *et-Târîh* adlı kitabından müstağni kalamaz."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] En başta zikrettiğimiz eserleri elde eden kişinin dağınık bulunan ve bir araya getirilip toplanmamış cüzleri [*fevâid*] semâ etme ve yazmayla uğraşmasına gerek kalmaz. [Başta zikredilenleri] bütün olarak almaya yönelmeli, herhangi biri seçme yapmamalıdır.

1582- "Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdığı mektubunda- ve Mekkî b. İbrahim eş-Şîrâzî -bizzat ondan dinleyerek bize nakletmiştir- → Ca'fer b. Muhammed el-Kindî → Ahmed b. Abdürrahim b. Zeyd → Muhammed b. İsa et-Tabbâ'" isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü'l-Mübârek şöyle demiştir: "Hadisleri seçilen/ayıklanan [yani rivayetlerinin bir kısmı seçilerek alınan] kimseden asla hayır gelmez."

1583- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Abdülmümin b. Ahmed b. Havsera → Ammâr b. Recâ'" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Seçki yapan kişi pişman olur, [sahih zayıf ayırmadan] karmaşık [bir şekilde tamamını] yazan ise pişman olmaz."

1584- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mücehhiz → Abdurrahman b. Ömer b. Nasr b. Muhammed ed-Dımaşkî -Dımaşk'ta- → Ebû Ali İbn Habîb → Hasan b. Cerîr es-Sûrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Hadisi ayıklayan kişi kepeği alıp unu bırakır."

1585- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ahmed b. Muhammed el-Anezî[1] → Osman b. Saîd [ed-Dârimî]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Vekî'nin musannefatını dinledik. Sonra ona bazı eklemeler yaptı. Biz de Kûfe'ye gidip o ziyadelerin peşine düştük. Yahyâ b. Maîn [bizim yaptığımız gibi sadece fazlalılıkları değil], hiçbir hadisi kaçırmamak için [nüshaların] tamamını [yeniden ve olduğu gibi] yazıyordu."

---

1 Tahhân neşrinde (II, 188) "el-Aterî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَكِتَابُ الجَرحِ وَالتَّعدِيلِ لِعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي حَاتِمٍ الرَّازِيِّ وَيُربِي عَلَى هَذِهِ الكُتُبِ كُلِّهَا تَارِيخُ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيِّ.

١٥٨١ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ حُمَيدٍ اللَّخمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ القَاضِي أَبَا الحَسَنِ مُحَمَّدَ بنَ صَالِحٍ الهَاشِمِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «لَو أَنَّ رَجُلًا كَتَبَ ثَلَاثِينَ أَلفَ حَدِيثٍ لَمَا استَغنَى عَن كِتَابِ تَارِيخِ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيِّ»

فَإِذَا أَحرَزَ صَدرًا مِمَّا ذَكَرنَاهُ فَلَا عَلَيهِ أَن يَشتَغِلَ بِالسَّمَاعِ وَالكَتبِ لِلفَوَائِدِ المَنثُورَةِ غَيرُ المُدَوَّنَةِ المَجمُوعَةِ وَيَعمَدُ لِاستِيعَابِهَا دُونَ انتِخَابِهَا.

١٥٨٢ - فَقَد أَخبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَينَا وَحَدَّثَنِيهِ مَكِّيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ الشِّيرَازِيُّ، عَنهُ أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الكِندِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ بنِ زَيدٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الطَّبَّاعُ، قَالَ: قَالَ ابنُ المُبَارَكِ: «مَا جَاءَ مِن مُنتَقِي يَعنِي مُنتَقِي الحَدِيثِ خَيرٌ قَطُّ»

١٥٨٣ - وأنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، نا عَبدُ المُؤمِنِ بنُ أَحمَدَ بنِ حوثَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمَّارُ بنُ رَجَاءٍ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «صَاحِبُ الِانتِخَابِ يَندَمُ وَصَاحِبُ المَشحِ لَا يَندَمُ»

١٥٨٤ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المُجَهِّزُ، قَالَ: نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُمَرَ بنِ نَصرِ بنِ مُحَمَّدٍ الدِّمَشقِيُّ، بِهَا، حَدَّثَنِي أَبُو عَلِيِّ بنُ حَبِيبٍ، نا الحَسَنُ بنُ جَرِيرٍ الصُّورِيُّ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: «الَّذِي يَنتَخِبُ الحَدِيثَ إِنَّمَا يَأخُذُ النُّخَالَةَ وَيَدَعُ الدَّقِيقَ»

١٥٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدٍ العَنَزِي، يَقُولُ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «سَمِعنَا مُصَنَّفَاتِ وَكِيعٍ، وَأَخرَجَ الزِّيَادَاتِ، بَعدُ فَخَرَجنَا إِلَى الكُوفَةِ فَجَعَلنَا نَتَتَبَّعُ تِلكَ الزِّيَادَاتِ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ يَكتُبُ عَلَى الوَجهِ لِئَلَّا يَسقُطَ عَلَيهِ حَدِيثٌ»

1586- "Abdülaziz b. Ebi'l-Hasan el-Varrâk → Yusuf b. Ömer el-Kavvâs", [*tahvîl*] "Hasan b. Ebî Tâlib → Abdullah b. Osman es-Saffâr -Yusuf *haddesenâ*, Saffâr ise *ahberenâ* demiştir- → Abdullah b. Muhammed b. Ebî Saîd el-Bezzâz" [*tahvîl*] ve "Ahmed b. Ebî Ca'fer -lafız ona aittir- → Ubeydullah b. Ahmed b. Ya'kûb el-Mukrî → Ahmed b. Muhammed b. Ebî Saîd → Ca'fer b. Âmir" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Affân şöyle demiştir: "Ebû Avâne'nin yanına geldim. Yanında ona soru soran ve seçip ayıran bir grup vardı. O 'Ne yapıyorsunuz?' dedi. Onlar da 'Ayırıyoruz.' dedi. O da 'Hiçbir şeyi bırakmayın, çünkü her şey mutlaka bir şey için konulmuştur.' dedi."

1587- "Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Muhammed b. Abdurrahman b. el-Abbas ve Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Varrâk → Ahmed b. Süleyman et-Tûsî → Zübeyr b. Bekkâr → Ebû Gaziyye [Muhammed b. Musa] ve başkası → Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Ebü'z-Zinâd] şöyle demiştir: "Biz [yalnızca ahkâm konusundaki] helal ve haramları, Zührî ise duyduğu her şeyi yazardı. Ona ihtiyaç duyulduğunda anladım ki o insanların en bilgilisidir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis [ifadesi] müsned, mevkûf, mürsel, maktû, kuvvetli [*kavî*], zayıf, sahih, illetli ve bunların dışında birbirinden farklılaşıp ayrışan nitelikleri kapsar. Bütün bunları yazmakta yarar vardır. Bunlara işaret edeceğiz. Ayrıca bahsettiğimiz ve etmediğimiz türlere de inşallah detaylı olarak değineceğiz.

1. Hz. Peygamber'e İsnâd Edilen [Müsned] Hadisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunlar şeriatın aslı olup ahkâm onlardan çıkartılır. Bunlardan senedi muttasıl ve ricâlinin adaleti sabit olanların kabul edilmesinin vacip olduğu, amel edilmesinin gerekli olduğu ve reddedenin günahkâr olduğu konusunda âlimler arasında bir ihtilaf yoktur.

1588- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ebû Ali Muhammed b. Süleyman el-Mâlikî -Basra'da- → Amr b. Mâlik er-Râsibî → Câriye b. Herim Ebû Şeyh → Abdullah b. Büsr[1] → Ebû Kebşe el-Enmârî[2] → Ebû Bekir es-Sıddîk" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bana bilerek yalan söyler ya da söylediğim bir şeyi reddederse cehennemdeki yerini hazırlasın."[3]

---

1 Acâc neşrinde (II, 278) "Bişr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Kebşe'nin adının Amr b. Sa'd, Sa'd b. Amr, Ömer b. Sa'd, Âmir b. Sa'd olduğu söylenmiştir [çevirenin notu].

3 Oldukça meşhur olan bu rivayet ilgili lafızla Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

١٥٨٦ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي الحَسَنِ الوَرَّاقُ، نا يُوسُفُ بنُ عُمَرَ القَوَّاسُ، وَأَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الصَّفَّارُ، قَالَ يُوسُفُ: نا وَقَالَ الصَّفَّارُ: أنا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي سَعِيدٍ البَزَّازُ، وَأَخبَرَنَا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفرٍ، وَاللَّفظُ لَهُ قَالَ: أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ المُقرِئُ، قَالَ: نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَا: نا جعفرُ بنُ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ عفَّانَ، قَالَ: حَضرتُ أَبَا عَوَانَةَ وَعِندَهُ قَومٌ يَسأَلُونَهُ يَنتَخِبُونَ فَقَالَ: مَا تَصنَعُونَ؟ قَالُوا: نَنتَخِبُ. قَالَ: لَا تَترُكُوا شَيئًا فَإِنَّهُ لَيسَ شَيءٌ إِلَّا أُرِيدَ بِهِ شَيءٌ.

١٥٨٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ العَبَّاسِ، وَأَحمَدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَحمَدَ الوَرَّاقُ، قَالَا: نا أَحمَدُ بنُ سُلَيمَانَ الطُّوسِيُّ، نا الزُّبَيرُ بنُ بكَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو غَزِيَّةَ، وَغَيرُهُ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: «كُنَّا نكتُبُ الحَلَالَ وَالحَرَامَ وَكَانَ الزُّهرِيُّ يَكتُبُ كُلَّ مَا سَمِعَ فَلَمَّا احتِيجَ إِلَيهِ عَلِمتُ أَنَّهُ أَعلَمُ النَّاسِ»

وَالحَدِيثُ يَشتَمِلُ عَلَى المُسنَدِ وَالموقُوفِ وَالمُرسَلِ وَالمَقطُوعِ وَالقَوِيِّ وَالضَّعِيفِ وَالصَّحِيحِ وَالسَّقِيمِ وَغَيرِ ذَلِكَ مِنَ الأَوصَافِ المُختَلِفَةِ وَالنُّعُوتِ المُتَغَايِرَةِ وَفِي كُتُبِ الكَلِّ فَائِدَةٌ نحنُ نُشِيرُ إِلَيهَا وَنَذكُرُهَا عَلَى التَّفصِيلِ لِلأَنوَاعِ الَّتِي وَصَفنَاهَا وَغَيرِهَا مِمَّا لَم نَصِفهُ إِن شَاءَ اللهُ.

فَأَمَّا الأَحَادِيثُ المُسنَدَاتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ

فَهِيَ أَصلُ الشَّرِيعَةِ وَمِنهَا تُستَفَادُ الأَحكَامُ وَمَا اتَّصَلَ مِنهَا سَنَدُهُ وَثَبَتَت عَدَالَةُ رِجَالِهِ فَلَا خِلَافَ بَينَ العُلَمَاءِ أَنَّ قَبُولَهُ وَاجِبٌ وَالعَمَلَ بِهِ لَازِمٌ وَالرَّادَّ لَهُ آثِمٌ.

١٥٨٨ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ المَالِكِيُّ بِالبَصرَةِ نا عَمرُو بنُ مَالِكٍ الرَّاسِبِيُّ، نا جَارِيَةُ بنُ هَرِمٍ أَبُو شَيخٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ بُسرٍ، عَن أَبِي كَبشَةَ الأَنمَارِيِّ، عَن أَبِي بَكرٍ الصِّدِّيقِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن تَعَمَّدَ عَلَيَّ كَذِبًا أَو رَدَّ شَيئًا قُلتُهُ فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

1589- "Muhammed b. Yusuf en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah el-Hâfız → Muhammed b. el-Müemmel b. el-Hasan b. İsa → Fazl b. Muhammed eş-Şa'rânî → Nuaym b. Hammâd → Bakiyye b. el-Velîd → İsa b. İbrahim el-Kureşî → Musa b. Ebî Habîb → Hakem b. Umeyr es-Sümâlî -ki o Allah Resûlü'nün (sav) sohbetine erişmiştir-" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu Kur'an zordur, onu hoş görmeyenlere zor gelir. Ona uyanlara ise kolaydır. Benim hadisim de zordur, onu hoş görmeyenlere zor gelir, ona uyanlar için kolaydır. Kim benim hadisimi dinler ve ezberler, onunla amel ederse kıyamet günü Kur'an'la birlikte gelecektir. Kim de hadisimi önemsemezse Kur'an'ı önemsememiş olur. Kur'an'ı önemeseyenin ise dünya ve ahireti hüsran olmuştur."[1]

2. [İsnâdı] Sahâbede Bitirilen [Mevkûf] Hadisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Birçok fakih bunları, amel etmenin gerekliliği, kıyasa takdim edilmesi ve sünnet içerisinde sayılması bakımından Hz. Peygamber'e atfedilen merfû haberler derecesinde görmüştür.

1590- "Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → Ma'mer [b. Râşid]" isnâdıyla nakledildiğine göre Salih b. Keysân şöyle demiştir: "Ben ve İbn Şihâb bir araya geldik, ilim talep ediyorduk. Sünenleri yazma konusunda görüş birliğine vardık. Hz. Peygamber'e ait duyduğumuz her şeyi yazdık. Sonra [Zührî] 'Onun ashâbından gelenleri de yazalım.' dedi. Ben 'Hayır, onlar sünnet değil' dedim. O da 'Bilakis, sünnettir.' dedi. O yazdı, ben yazmadım; o başarılı oldu, ben kaybettim."

1591- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Nuaym" isnâdıyla nakledildiğine göre Mâlik b. Miğvel şöyle demiştir: "Şa'bî bana 'Onların Hz. Peygamber'in ashâbından naklettiklerini ezberle, kendi reylerinden söylediklerini ise helaya at.' dedi."

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

١٥٨٩ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُؤَمَّلِ بنِ الحَسَنِ بنِ عِيسَى، نا الفَضلُ بنُ مُحَمَّدٍ الشَّعرَانِيُّ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، نا بَقِيَّةُ بنُ الوَلِيدِ، عَن عِيسَى بنِ إبرَاهِيمَ القُرَشِيُّ، عَن مُوسَى بنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنِ الحَكَمِ بنِ عُمَيرٍ الثُّمَالِيِّ، وَكَانَت لَهُ صُحبَةٌ مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هَذَا القُرآنَ صَعبٌ مُستَصعَبٌ لِمَن كَرِهَهُ مُيَسَّرٌ لِمَن تَبِعَهُ وَإِنَّ حَدِيثِي صَعبٌ مُستَصعَبٌ لِمَن كَرِهَهُ مُيَسَّرٌ لِمَن تَبِعَهُ مَن سَمِعَ حَدِيثِي فَحَفِظَهُ وَعَمِلَ بِهِ جَاءَ يَومَ القِيَامَةِ مَعَ القُرآنِ وَمَن تَهَاوَنَ بِحَدِيثِي فَقَد تَهَاوَنَ بِالقُرآنِ وَمَن تَهَاوَنَ بِالقُرآنِ خَسِرَ الدُّنيَا وَالآخِرَةَ»

وَأَمَّا الأَحَادِيثُ المَوقُوفَاتُ عَلَى الصَّحَابَةِ

فَقَد جَعَلَهَا كَثِيرٌ مِنَ الفُقَهَاءِ بِمَنزِلَةِ المَرفُوعَاتِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي لُزُومِ العَمَلِ بِهَا وَتَقدِيمِهَا عَلَى القِيَاسِ وَإِلحَاقِهَا بِالسُّنَنِ.

١٥٩٠ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، عَن صَالِحِ بنِ كَيسَانَ، قَالَ: اجتَمَعتُ أَنَا وَابنُ شِهَابٍ وَنَحنُ نَطلُبُ العِلمَ فَاجتَمَعنَا عَلَى أَن نَكتُبَ السُّنَنَ فَكَتَبنَا كُلَّ شَيءٍ سَمِعنَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: «نَكتُبُ مَا جَاءَ عَن أَصحَابِهِ» فَقُلتُ: لَا لَيسَ بِسُنَّةٍ فَقَالَ: بَلَى هُوَ سُنَّةٌ قَالَ: فَكَتَبَ وَلَم أَكتُب فَأَنجَحَ وَضَيَّعتُ.

١٥٩١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبُو نُعَيمٍ، نا مَالِكُ بنُ مِغوَلٍ، قَالَ: قَالَ لِي الشَّعبِيُّ: «مَا حَدَّثُوكَ عَن أَصحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَاحفَظهُ وَمَا حَدَّثُوكَ عَن رَأيِهِم فَارمِ بِهِ فِي الحُشِّ»

3. Hz. Peygamber'den Nakledilen Mürsel Hadisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunlar da aynı şekilde bir grup âlime göre kabul edilme ve içeriğiyle amel edilme konusunda müsned muttasıl rivayetler gibidir. Bu tür rivayetleri bu şekilde değerlendirmeyen münekkit ve hafızlar [*nukkâdi'l-âsâr ve huffâzi'l-ahbâr*] ise i'tibâr [yani diğer tariklerini derleyerek hadisin sıhhati hakkında bir hükme varabilmek] için yazarlar ve başka [muttasıl] rivayetleri onunla ta'lîl etmezler.

1592- "İbrahim b. Ömer el-Bermekî → Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî → Ebû Bekir el-Hallâl" isnâdıyla nakledildiğine göre [Abdülmelik b. Abdülhamîd] el-Meymûnî [ö. 274/887] şöyle demiştir: "Ebû Abdullah -yani Ahmed b. Hanbel- bana, muttasıl [*isnâd*] rivayeti yazıp munkatı' rivayeti terk eden kimseye şaşırdığını belirtti ve 'Belki de munkatı' isnâd bakımından daha güçlü ve daha değerlidir.' dedi. Ona 'Nasıl olduğunu bana açıkla.' dedim. O da 'Muttasıl isnâdı yazar; ama o zayıftır. Munkatı' ise ondan daha güçlü bir isnâda sahip olabilir. Hâlbuki o, bu rivayeti merfû-müsned olarak nakletmektedir; çünkü bunu [sadece] muttasıl olarak yazmıştır. Üstelik o, Hz. Peygamber'den [muttasıl olarak] gelenleri yazdığını zanneder. Bunun manası şudur: İki isnâdı da yazsaydı, muttasıl ve munkatı' olanı, yani birisinin zayıflığını, diğerinin de kuvvetli olduğunu bilirdi.' dedi."

1593- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Muhammed [Ebü'ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân[1] → Abdurrahman b. Muhammed b. İdris → Ahmed b. Seleme → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd] es-Serahsî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Benim için bir hadisin illetini bilmem, [bende olmayan] on hadise yönlendirilmemden daha iyidir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mu'dal hadisin hükmü yalnızca i'tibâr konusunda mürsel hadisin hükmü gibidir.

4. İsnâdı Tâbiûnda Bitirilen Maktû Hadisler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onların görüşleri arasında tercih yapıp takip ettikleri yollardan ayrılmamak için bunların da yazılması ve araştırılması gerekir.

1 Tahhân neşrinde (II, 191) "Hannân" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

وَأَمَّا الأَحَادِيثُ المُرسَلَاتُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ

فَهِيَ أَيضًا عِندَ خَلقٍ مِنَ العُلَمَاءِ بِمَنزِلَةِ المُسنَدَاتِ المُتَّصِلَةِ فِي تَقَبُّلِهَا وَالعَمَلِ بِمُتَضَمَّنِهَا وَمَن لَم يَرهَا كَذَلِكَ مِن نُقَّادِ الآثَارِ وَحُفَّاظِ الأَخبَارِ فَإِنَّهُ يَكتُبُهَا لِلاعتِبَارِ بِهَا وَلَن يَجعَلَهَا عِلَّةً لِغَيرِهَا.

١٥٩٢ - قَرَأتُ عَلَى إِبرَاهِيمَ بنِ عُمَرَ البَرمَكِيِّ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ الحَنبَلِيِّ، قَالَ: نا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، قَالَ: أَخبَرَنِي المَيمُونِيُّ، قَالَ: تَعَجَّبَ إِلَيَّ أَبُو عَبدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ مِمَّن يَكتُبُ الإِسنَادَ وَيَدَعُ المُنقَطِعَ ثُمَّ قَالَ: وَرُبَّمَا كَانَ المُنقَطِعُ أَقوَى إِسنَادًا وَأَكبَرُ، قُلتُ: بَيِّنهُ لِي كَيفَ؟ قَالَ: تَكتُبُ الإِسنَادَ مُتَّصِلًا وَهُوَ ضَعِيفٌ وَيَكُونُ المُنقَطِعُ أَقوَى إِسنَادًا مِنهُ وَهُوَ يَرفَعُهُ ثُمَّ يُسنِدُهُ وَقَد كَتَبَهُ هُوَ عَلَى أَنَّهُ مُتَّصِلٌ وَهُوَ يَزعُمُ أَنَّهُ لَا يَكتُبُ إِلَّا مَا جَاءَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ. مَعنَاهُ لَو كَتَبَ الإِسنَادَينِ جَمِيعًا عَرَفَ المُتَّصِلَ مِنَ المُنقَطِعِ يَعنِي ضَعفَ ذَا وَقُوَّةَ ذَا.

١٥٩٣ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ حَيَّانَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِدرِيسَ، نا أَحمَدُ بنُ سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا قُدَامَةَ السَّرَخسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «لَأَن أَعرِفَ عِلَّةَ حَدِيثٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن أَستَفِيدَ عَشَرَةَ أَحَادِيثَ»

وَحُكمُ المُعضَلِ مِثلُ حُكمِ المُرسَلِ فِي الِاعتِبَارِ بِهِ فَقَط.

وَأَمَّا المَقَاطِيعُ فَهِيَ المَوقُوفَاتُ عَلَى التَّابِعِينَ

فَيَلزَمُ كَتبُهَا وَالنَّظَرُ فِيهَا لِتُتَخَيَّرَ مِن أَقوَالِهِم وَلَا تَشُذُّ عَن مَذَاهِبِهِم.

1594- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Kadı Ebû Nasr Ahmed b. Nasr b. Muhammed ez-Za‘ferânî el-Buhârî → Hüseyin b. Muhammed b. Musa el-Kummî → Abdürrahim b. Habîb → Salih b. Beyân → Esed b. Saîd el-Kûfî → Ca‘fer b. Muhammed → babası [Muhammed el-Bâkır] → dedesi[1]” isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ’dan gelenler farzdır. Benden gelenler de farz gibi kesindirler. Sahâbeden gelenler sünnet, tâbiûndan gelenler eserdir. Bundan sonrakilerden gelenler ise bid‘attır.”[2]

5. Zayıf ve Rivayetine Güvenilmeyecek Kişilerin Hadisleri

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunlar, bilgi sahibi olmak için ve sikaların hadislerine karışmaması için yazılır. Aynı zamanda diğer rivayetler için mütâbi‘ olurlar.

1595- “Büşra b. Abdullah er-Rûmî → Ahmed b. Ca‘fer b. Selm[3] el-Huttelî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Hemmâm [Velîd b. Şücâ‘]” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Gassân [Mâlik b. İsmail] el-Kûfî’yi [ö. 219/834] şöyle derken işitmiştir: “Ali b. el-Medînî yanıma gelip benden Abdüsselam b. Harb’ın [ö. 187/802-3] [zayıf bir râvi olan] İshak b. Ebî Ferve’den [ö. 144/761-2] naklettiği hadisleri yazdı. Ona ‘Bunları yazarak ne yapacaksın?’ dedim. O da ‘Tanırız ve [sikaların haberleriyle] karıştırıl[arak bize sunula]maz.’ cevabını verdi.”

1596- “Muhammed b. Yusuf el-Kattân en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî] → Ebû İmrân Musa b. Saîd el-Hanzalî el-Hâfız -Hemedan’da- → Ahmed b. İshak el-Kâdî -Dînever’de-” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir [Ahmed b. Muhammed] el-Esrem [ö. 273/886-7] şöyle demiştir: “San‘a’da bir köşede Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn’i gördü. O, Ma‘mer [b. Râşid]’in ‘Ebân [b. Ebî Ayyâş] → Enes [b. Mâlik]’ isnâdıyla naklettiği sahifeyi yazıyordu. Birisi onu fark ettiğinde gizliyordu. Ahmed b. Hanbel ona ‘Mevzû olduğunu bildiğin hâlde Ma‘mer’in ‘Ebân [b. Ebî Ayyâş] → Enes’ isnâdıyla naklettiği sahifeyi mi yazıyorsun? Biri sana ‘Hem Ebân’ı eleştiriyor hem de olduğu gibi hadislerini yazıyorsun!’ dese [ne diyeceksin?]’ dedi.

---

1 Şekil olarak bu isim Cafer es-Sâdık’ın dedesi Zeynelâbidîn Ali b. el-Hüseyin olmalıdır. Ancak aile isnâdlarında sık karşılaşılan bir durum olarak buradaki dede Hz. Hüseyin de olabilir [çevirenin notu].

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

3 Acâc neşrinde (II, 282) “Salim” şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٥٩٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا القَاضِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ نَصرِ بنِ مُحَمَّدٍ الزَّعفَرَانِيُّ البُخَارِيُّ نا الحُسَينُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُوسَى القُمِّيُّ، نا عَبدُ الرَّحِيمِ بنُ حَبِيبٍ، نا صَالِحُ بنُ بَيَانٍ، عَن أَسَدِ بنِ سَعِيدٍ الكُوفِيُّ، عَن جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ:مَا جَاءَ عَنِ اللهِ تَعَالَى فَهُوَ فَرِيضَةٌ وَمَا جَاءَ عَنِّي فَهُوَ حَتمٌ كَالفَرِيضَةِ وَمَا جَاءَ عَنِ الصَّحَابَةِ فَهُوَ سُنَّةٌ وَمَا جَاءَ عَنِ التَّابِعِينَ فَهُوَ أَثَرٌ وَمَا جَاءَ عَمَّن دُونَهُم فَهُوَ بِدعَةٌ.

وَأَمَّا أَحَادِيثُ الضِّعَافِ وَمَن لَا يُعتَمَدُ عَلَى رِوَايَتِهِ

فَتُكتَبُ لِلمَعرِفَةِ وَأَن لَا تُقلَبَ إِلَى أَحَادِيثِ الثِّقَاتِ وَيُعتَبَرُ بِهَا أَيضًا غَيرُهَا مِنَ الرِّوَايَاتِ.

١٥٩٥ - أنا بُشرَى بنُ عَبدِ اللهِ الرُّومِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو هَمَّامٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا غَسَّانَ الكُوفِيَّ، يَقُولُ: جَاءَنِي عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ وَكَتَبَ عَنِّي أَحَادِيثَ إِسحَاقَ بنِ أَبِي فَروَةَ مِن حَدِيثِ عَبدِ السَّلَامِ بنِ حَربٍ فَقُلتُ: «مَا تَصنَعُ بِكِتَابِ هَذِهِ؟» قَالَ: «نَعرِفُهَا لَا تُقلَبُ عَلَينَا»

١٥٩٦ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ القَطَّانُ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، أَخبَرَنِي أَبُو عِمرَانَ مُوسَى بنُ سَعِيدٍ الحَنظَلِيُّ الحَافِظُ بِهَمَذَانَ نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ القَاضِي بِالدِّينَوَرِ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ الأَثرَمَ، يَقُولُ: رَأَى أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ يَحيَى بنَ مَعِينٍ بِصَنعَاءَ فِي زَاوِيَةٍ وَهُوَ يَكتُبُ صَحِيفَةَ مَعمَرٍ عَن أَبَانَ عَن أَنَسٍ فَإِذَا طَلَعَ عَلَيهِ إِنسَانٌ كَتَمَهُ فَقَالَ لَهُ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ: تُكتُبُ صَحِيفَةَ مَعمَرٍ عَن أَبَانَ عَن أَنَسٍ وَتَعلَمُ أَنَّهَا مَوضُوعَةٌ؟ فَلَو قَالَ لَكَ قَائِلٌ: إِنَّكَ تَتَكَلَّمُ فِي أَبَانَ ثُمَّ تَكتُبُ حَدِيثَهُ عَلَى الوَجهِ؟

O da 'Allah sana merhamet etsin Ebû Abdullah, bu sahifenin tamamını Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivayetiyle yazıyor ve olduğu gibi ezberliyorum. Mevzû olduğunu da biliyorum. Ancak birisi gelip Ebân yerine Sâbit [el-Bünânî]'yi koyup 'Ma'mer → Sâbit [el-Bünânî] → Enes b. Mâlik' isnâdıyla nakletmesin diye [yazıyorum]. Ben de ona 'Yalan söyledin! O rivayet 'Ma'mer → Ebân' isnâdıyla nakledilir, Sâbit değil!' diyebileyim.' karşılığını verdi."

1597- "Muhammed b. Ahmed → Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Ali b. İbrahim el-Müstemlî → Muhammed b. Süleyman b. Fâris" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Râfi' şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'i Yezîd b. Harun'un meclisinde gördüm. Yanında Züheyr [b. Muâviye]'nin Câbir [b. Yezîd el-Cu'fî]'den naklettiği rivayetleri içeren kitabı vardı, onu yazıyordu. Ona 'Ebû Abdullah, sen bizi Câbir'e karşı uyarıyor sonra da yazıyor musun?' dedim. O da 'Bileyim [diye]' karşılığını verdi."

1598- "Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Ahmed b. İbrahim b. Şâzân → Abdülaziz b. Ahmed el-Gâfikî -Mısır'da- → Ali b. Abdurrahman → Nuaym b. Hammâd → Vekî' [b. el-Cerrâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre [Süfyân] es-Sevrî şöyle demiştir: "Ben üç tür hadisi yazıyorum: Bir kısmı, din edindiğimdir. Bir kısmı i'tibâr için yazdığımdır. Bir kısmı ise [zayıf veya uydurma olduğunu] bilmek için yazdığımdır."

1599- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] şöyle demiştir: "İbn Lehîa'nın hadisi hüccet değildir. Yazdığım hadislerin çoğunu i'tibâr için ve bir kısmı diğerini desteklesin diye yazıyorum."

6. Tefsir Rivayetlerinin Yazımı

1600- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Bürd el-Antâkî → Heysem b. Cemîl → Ebû Avâne [Vaddâh b. Abdullah] → Abdüla'lâ [b. Âmir] → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an hakkında ilmi olmadan konuşan cehennemdeki yerini hazırlasın."[1]

---

1 Tirmizî, Tefsir 2.

فَقَالَ: رَحِمَكَ اللَّهُ يَا أَبَا عَبدِ اللهِ أَكتُبُ هَذِهِ الصَّحِيفَةَ عَن عَبدِ الرَّزَّاقِ عَن مَعمَرٍ عَلَى الوَجهِ فَأَحفَظُهَا كُلَّهَا وَأَعلَمُ أَنَّهَا مَوضُوعَةٌ حَتَّى لَا يَجِيءَ بَعدَهُ إِنسَانٌ فَيُجعَلُ بَدَلَ أَبَانَ ثَابِتًا وَيَروِيهَا عَن مَعمَرٍ عَن ثَابِتٍ عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ فَأَقُولُ: «لَهُ كَذَبتَ إِنَّمَا هِيَ عَن مَعمَرٍ عَن أَبَانَ لَا عَن ثَابِتٍ»

١٥٩٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، قَالَ: نا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ المُستَملِي، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ فَارِسٍ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ رَافِعٍ، قَالَ: رَأَيتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ فِي مَجلِسِ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ وَمَعَهُ كِتَابُ زُهَيرٍ عَن جَابِرٍ، وَهُوَ يَكتُبُهُ قُلتُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ أَنتَ تَنهانَا عَن جَابِرٍ وَتَكتُبُهُ، قَالَ: نَعرِفُهُ.

١٥٩٨ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذَانَ، أنا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَحمَدَ الغَافِقِيُّ، بِمِصرَ نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، نا وَكِيعٌ، قَالَ: قَالَ الثَّورِيُّ: إِنِّي لَأَكتُبُ الحَدِيثَ عَلَى ثَلَاثَةِ وُجُوهٍ: فَمِنهُ مَا أَتَدَيَّنُ بِهِ، وَمِنهُ مَا أَعتَبِرُ بِهِ وَمِنهُ مَا أَكتُبُهُ لِأَعرِفَهُ.

١٥٩٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ، يَقُولُ: «مَا حَدِيثُ ابنِ لَهِيعَةَ بِحُجَّةٍ وَإِنِّي لَأَكتُبُ كَثِيرًا مِمَّا أَكتُبُ أَعتَبِرُ بِهِ وَيُقَوِّي بَعضُهُ بَعضًا»

كَتبُ أَحَادِيثِ التَّفسِيرِ

١٦٠٠ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ نا أَبُو الوَلِيدِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ بُردٍ الأَنطَاكِيُّ نا الهَيثَمُ بنُ جَمِيلٍ، نا أَبُو عَوَانَةَ، عَن عَبدِ الأَعلَى، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن قَالَ فِي القُرآنِ بِغَيرِ عِلمٍ فَليَتَبَوَّأ مَقعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

1601- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ahmed b. Yahyâ el-Hulvânî → Yahyâ b. Abdülhamîd el-Hımmânî → İbnü'l-Mübârek → Hasan b. Amr[1] → Âmir eş-Şa'bî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir es-Sıddîk şöyle demiştir: "Bilmediğim hâlde Allah'ın Kitabı hakkında konuşursam beni hangi gökyüzü gölgelendirir, hangi yer beni taşır!"

1602- "… Yahyâ [b. Abdülhamîd] → [Abdullah] b. İdris → Mâlik b. Miğvel → Ebû[2] Hasîn" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Kur'an'ı tefsir etmem. Çünkü tefsirde yalancı olan kimse, Allah Teâlâ'ya yalan söylemekten çekinmez."

1603- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ → Saîd b. Mansur → Hüşeym [b. Beşîr] → Avvâm b. Havşeb" isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim [b. Yezîd] et-Teymî [ö. 92/710-1] şöyle demiştir: "Bir gün Ömer b. el-Hattâb yalnız kaldı ve kendi kendine konuşmaya başladı. İbn Abbas'ı [birisini] gönderip [çağırdı ve] 'Kitabı bir, peygamberi bir, kıblesi bir iken bu ümmet nasıl ihtilaf edecek?' dedi. İbn Abbas da 'Müminlerin emiri, Kur'an bize indirildi, biz de okuduk ve [ayetlerin] hangi konularda indirildiğini bildik. Bizden sonra ise Kur'an'ı okuyan fakat ayetlerin hangi konularda indirildiğini bilmeyen bir topluluk olacak. Her grubun o konuda bir görüşü olacak. Her grubun o konuda bir görüşü olduğunda ihtilaf ederler, ihtilaf ettiklerinde savaşırlar.' dedi. Ömer onu azarlayıp susturdu, İbn Abbas da gitti. Bir süre sonra çağırdı, dediğini anladı ve 'Neydi, bir daha söyle.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bunların hepsi tefsirin ahkâmı içerdiğini gösterir ki, bilinmeleri ancak nakille olur. Bu yüzden tefsirin yazılması gereklidir ve ezberlenmelidir. Ancak âlimler ahkâm konularıyla ilgili müsned hadisleriyle ihticac edilmeyecek kimselerin tefsir [rivayetleriyle] ihticac ettiler. Bunun sebebi bu kimselerin hadis ezberinde kötü olmaları ve tefsirle uğraşmalarıdır. Onlar Âsım b. [Behdele] Ebi'n-Necûd mesabesindedirler. Zira Kur'an ilmiyle daha fazla uğraşması ve bütün ihtimamını ona yöneltmesi sebebiyle müsned hadislerde değil ama kıraat konusunda onunla ihticac edilmiştir.

1 Tahhân neşrinde (II, 193) "Ömer" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Tahhân neşrinde (II, 193) "İbn" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٦٠١ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ يَحيَى الحُلوَانِيُّ، نا يَحيَى بنُ عَبدِ الحَمِيدِ الحِمَّانِيُّ، نا ابنُ المُبَارَكِ، عَنِ الحَسَنِ بنِ عَمرو، عَن عَامِرٍ الشَّعبِيّ، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكرٍ الصِّدِّيقُ: «أَيُّ سَمَاءٍ تُظِلُّنِي وَأَيُّ أَرضٍ تُقِلُّنِي إِذَا قُلتُ فِي كِتَابِ اللهِ مَا لَا أَعلَمُ»

١٦٠٢ - وَقَالَ يَحيَى: نا ابنُ إِدرِيسَ، عَن مَالِكِ بنِ مِغوَلٍ، عَنِ أَبِي حَصِينٍ، عَنِ الشَّعبِيّ، قَالَ: «القُرآنُ لَا أُفَسِّرُهُ فَإِنَّ الكَاذِبَ فِيهِ لَا يَنتَهِي كَذِبُهُ عَنِ اللهِ تَعَالَى»

١٦٠٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ بنِ زَيدٍ الصَّائِغُ، أنا سَعِيدُ بنُ مَنصُورٍ، حَدَّثَهُم قَالَ: نا هُشَيمٌ، أنا العَوَّامُ بنُ حَوشَبٍ، نا إِبرَاهِيمُ التَّمِيمِيُّ، قَالَ: خَلَا عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ ذَاتَ يَومٍ فَجَعَلَ يُحَدِّثُ نَفسَهُ فَأَرسَلَ إِلَى ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَيفَ تَختَلِفُ هَذِهِ الأُمَّةُ وَكِتَابُهَا وَاحِدٌ وَنَبِيُّهَا وَاحِدٌ وَقِبلَتُهَا وَاحِدَةٌ؟ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ إِنَّمَا أُنزِلَ عَلَينَا القُرآنُ فَقَرَأنَاهُ وَعَلِمنَا فِيمَ نَزَلَ وَإِنَّهُ يَكُونُ بَعدَنَا أَقوَامٌ يَقرَأُونَ القُرآنَ وَلَا يَعرِفُونَ فِيمَ نَزَلَ فَيَكُونُ لِكُلِّ قَومٍ فِيهِ رَأيٌ فَإِذَا كَانَ لِكُلِّ قَومٍ فِيهِ رَأيٌ اختَلَفُوا فَإِذَا اختَلَفُوا اقتَتَلُوا فَزَبَرَهُ عُمَرُ وَانتَهَرَهُ فَانصَرَفَ ابنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ دَعَاهُ بَعدُ فَعَرَفَ الَّذِي قَالَ ثُمَّ قَالَ، إِيهِ أَعِد عَلَيَّ.

وَهَذَا كُلُّهُ يَدُلُّ أَنَّ التَّفسِيرَ يَتَضَمَّنُ أَحكَامًا طَرِيقُهَا النَّقلُ فَيَلزَمُ كَتبُهُ وَيَجِبُ حِفظُهُ. إِلَّا أَنَّ العُلَمَاءَ قَدِ احتَجُّوا فِي التَّفسِيرِ بِقَومٍ لَم يَحتَجُّوا بِهِم فِي مُسنَدِ الأَحَادِيثِ المُتَعَلِّقَةِ بِالأَحكَامِ وَذَلِكَ لِسُوءِ حِفظِهِمُ الحَدِيثَ وَشُغُلِهِم بِالتَّفسِيرِ فَهُم بِمَثَابَةِ عَاصِمِ بنِ أَبِي النَّجُودِ حَيثُ احتُجَّ بِهِ فِي القِرَاءَاتِ دُونَ الأَحَادِيثِ المُسنَدَاتِ لِغَلَبَةِ عِلمِ القُرآنِ عَلَيهِ فَصَرَفَ عِنَايَتَهُ إِلَيهِ.

1604- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî -Merv'de- → Ahmed b. Seyyâr → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Saîd şöyle demiştir: "Hadiste tevsik edilmeyen kimselerden tefsir [rivayetlerini] almada mütesahil davranın." Sonrasında "Leys b. Ebî Süleym [ö. 148/765-6], Cüveybir b. Saîd [ö. 141-150/758-768 arası], Dahhâk [b. Müzâhim] ve Muhammed b. es-Sâib"in isimlerini saymış ardından da "Bunların [hadisteki] durumu övülmez, ancak onlardan tefsir yazılır." demiştir.

7. Megâzî Hadislerinin Yazımı

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Allah Resûlü'nün megâzîsiyle birçok ahkâm ilgilidir. Dolayısıyla bunların da yazılması ve ezberlenmesi gerekir.

1605- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş → Ahmed b. Gâlib -Tâlekan'da- → Kâsım b. Abbâd → Muhammed b. Ömer → Muhammed b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre amcası Zührî şöyle demiştir: "Megâzî ilminde, ahiret ve dünya ilmi vardır."

1606- "Hasan [b. Ebî Bekir] → Nakkâş → Ahmed b. Gâlib → Kâsım b. Abbâd → Muhammed b. Ömer → Abdullah b. Ca'fer" isnâdıyla nakedildiğine göre İsmail b. Muhammed b. Sa'd [ö. 134/751-2] şöyle demiştir: "Babam [Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs] [ö. 82/701 {?}] bana Allah Resûlü'nün (sav) megâzîsini ve seriyyelerini öğretir ve tekrar ederdi. O 'Oğlum, bunlar sizin atalarınızın şeref tablosudur [*meâsir*]. Onların hatıralarını zayi etmeyin.' derdi."

1607- "… [Ahmed] İbn Gâlib → Kâsım → Muhammed b. Ömer → Abdullah b. Muhammed b. Ali → babası [Muhammed el-Bâkır]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Hüseyin [Zeynelâbidîn] [ö. 94/712] şöyle demiştir: "Biz Hz. Peygamber'in (sav) megâzî ve seriyyelerini, Kur'an'dan bir sure öğrenir gibi öğrenirdik."

1608- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî → İbn Huzeyme -Nişabur'da- → [İsmail b. Yahyâ] el-Müzenî" isnâdıyla nakledildiğine göre Şâfiî şöyle demiştir: "Kadı Ebû Yusuf, İbn İshak ya da bir başkasından megâzî dinlemeye gitti.

١٦٠٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ المَحبُوبِيُّ بِمَروَ نا أَحمَدُ بنُ سَيَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا قُدَامَةَ، يَقُولُ: قَالَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ: تَسَاهَلُوا فِي أَخذِ التَّفسِيرِ عَن قَومٍ لَا يُوَثِّقُونَهُم فِي الحَدِيثِ ثُمَّ ذَكَرَ لَيثَ بنَ أَبِي سَلمٍ وَجُوَيبِرَ بنَ سَعِيدٍ وَالضَّحَّاكَ وَمُحَمَّدَ بنَ السَّائِبِ وَقَالَ: «هَؤُلَاءِ لَا يُحمَدُ أَمرُهُم وَيُكتَبُ التَّفسِيرُ عَنهُم»

كَتبُ أَحَادِيثِ المَغَازِي

تَتَعَلَّقُ بِمَغَازِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَحكَامٌ كَثِيرَةٌ فَيَجِبُ كَتبُهَا وَالحِفظُ لَهَا

١٦٠٥ - وَقَد أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ النَّقَّاشُ قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ غَالِبٍ بِطَالَقَانَ أَنَّ القَاسِمَ بنَ عَبَّادٍ، حَدَّثَهُم عَن مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ، عَن مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ عَمِّي الزُّهرِيَّ، يَقُولُ: «فِي عِلمِ المَغَازِي عِلمُ الآخِرَةِ وَالدُّنيَا»

١٦٠٦ - أنا الحَسَنُ، أنا النَّقَّاشُ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ غَالِبٍ أَنَّ القَاسِمَ بنَ عَبَّادٍ، حَدَّثَهُم عَن مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَعدٍ، قَالَ: كَانَ أَبِي يُعَلِّمُنَا مَغَازِيَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَيَعُدُّهَا عَلَينَا، وَسَرَايَاهُ وَيَقُولُ: يَا بَنِيَّ هَذِهِ مَآثِرُ آبَائِكُم فَلَا تُضَيِّعُوا ذِكرَهَا.

١٦٠٧ - وَقَالَ: قَرَأتُ عَلَى ابنِ غَالِبٍ أَنَّ القَاسِمَ حَدَّثَهُم عَن مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ الحُسَينِ، يَقُولُ: «كُنَّا نُعَلَّمُ مَغَازِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَسَرَايَاهُ كَمَا نُعَلَّمُ السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ»

١٦٠٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، أَنَّ ابنَ خُزَيمَةَ، أَخبَرَهُم بِنَيسَابُورَ، عَنِ المُزَنِيِّ، عَنِ الشَّافِعِيِّ، قَالَ: مَضَى أَبُو يُوسُفَ القَاضِي لِيَسمَعَ المَغَازِيَ مِنَ ابنِ إِسحَاقَ أَو مِن غَيرِهِ

Birkaç gün Ebû Hanîfe'nin meclisine katılmadı. Geldiğinde Ebû Hanîfe ona [takılarak] 'Ebû Yusuf, Câlût'un sancağı kimdeydi?' diye sordu. Ebû Yusuf 'Sen imamsın, ama böyle davranmaktan vazgeçmezsen vallahi sana insanların önünde Bedir'in mi yoksa Uhud'un mu önce gerçekleştiğini sorarım, biliyorum ki sen bunlardan hangisinin önce olduğunu bilmezsin.' cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Hanîfe ona takılmaktan vazgeçti."

1609- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → İbrahim b. el-Münzir" isnâdıyla nakledildiğine göre Mutarrif [b. Abdullah], Ma'n [b. İsa] ve Muhammed b. ed-Dahhâk [b. Osman el-Hizâmî] [ö. 180-190/796-206 arası] şöyle demiştir: "Mâlik [b. Enes]'e megâzî sorulduğunda 'Salih bir adam olan Musa b. Ukbe'nin megâzîsini alın, çünkü en sahih megâzî [rivayetleri] ondadır.' karşılığını vermiştir."

8. Kıraat Vecihlerini [*Hurûfü'l-Kıraât*] Yazmak

1610- "Ebü's-Sahbâ Vellâd b. Ali b. Sehl el-Kûfî → Muhammed b. Ali b. Duhaym eş-Şeybânî → Ahmed b. Hâzim → Yahyâ -yani b. Abdülhamîd el-Himmânî- → Eyyûb b. Câbir → Ebû İshak [es-Sebîî] → Ebû Ubeyde [b. Abdullah b. Mes'ûd] → [babası] Abdullah [b. Mes'ûd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an yedi harf üzerine inmiştir. Kim o harflerden biri üzerine okursa, onu bırakarak bir başka [kıraate] yönelmesin."[1]

1611- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Muhammed b. Ali es-Sâiğ → Saîd b. Mansur → Süfyân [b. Uyeyne] → Ubeydullah b. Ebî Yezîd → babası → Ümmü Eyyûb [bint Kays]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'an yedi harf üzerine indi. Hangi harfle okursan, isabet edersin."[2]

1612- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd → Muhammed b. Halife ed-Deyr'âkûlî → Saîd b. Mansur → Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd → babası → Hârice b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Zeyd b. Sâbit şöyle demiştir: "Kıraat sünnettir."

1 Hadisin Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen yakın lafızlı bir metni için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VII, 283.

2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV, 431.

فَأَخَلَّ بِمَجلِسِ أَبِي حَنِيفَةَ أَيَّامًا فَلَمَّا أَتَاهُ قَالَ لَهُ أَبُو حَنِيفَةَ: يَا أَبَا يُوسُفَ مَن كَانَ صَاحِبُ رَايَةِ جَالُوتَ؟ قَالَ لَهُ أَبُو يُوسُفَ: «إِنَّكَ إِمَامٌ وَإِن لَم تُمسِك عَن هَذَا سَأَلتُكَ وَاللهِ عَلَى رَءُوسِ المَلَإِ أَيُّمَا كَانَت أَوَّلًا بَدرٌ أَم أُحُدٌ؟ فَإِنِّي أَعلَمُ أَنَّكَ لَا تَدرِي أَيُّهُمَا كَانَ قَبلُ فَأَمسَكَ عَنهُ»

١٦٠٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُطَرِّفٌ، وَمَعنٌ، وَمُحَمَّدُ بنُ الضَّحَّاكِ، قَالُوا: كَانَ مَالِكٌ إِذَا سُئِلَ عَنِ المَغَازِي، قَالَ: عَلَيكَ بِمَغَازِي الرَّجُلِ الصَّالِحِ مُوسَى بنِ عُقبَةَ فَإِنَّهُ أَصَحُّ المَغَازِي.

كَتبُ حُرُوفِ القِرَاءَاتِ

١٦١٠ - أنا أَبُو الصَّهبَاءِ وَلَّادُ بنُ عَلِيِّ بنِ سَهلٍ الكُوفِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ دُحَيمٍ الشَّيبَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ حَازِمٍ، أنا يَحيَى يَعنِي ابنَ عَبدِ الحَمِيدِ الحِمَّانِيَّ، نا أَيُّوبُ بنُ جَابِرٍ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَن أَبِي عُبَيدَةَ، عَن عَبدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «أُنزِلَ القُرآنُ عَلَى سَبعَةِ أَحرُفٍ فَمَن قَرَأَهُ عَلَى حَرفٍ مِنهَا فَلَا يَتَحَوَّل عَنهُ إِلَى غَيرِهِ رَغبَةً عَنهُ»

١٦١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الصَّائِغُ، أَنَّ سَعِيدَ بنَ مَنصُورٍ، حَدَّثَهُم نا سُفيَانُ، عَن عُبَيدِ اللهِ بنِ أَبِي يَزِيدَ، عَن أَبِيهِ، عَن أُمِّ أَيُّوبَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «نَزَلَ القُرآنُ عَلَى سَبعَةِ أَحرُفٍ فَبِأَيِّ حَرفٍ قَرَأتَ أَصَبتَ»

١٦١٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلِيفَةَ الدَّيرَعَاقُولِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ مَنصُورٍ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَن أَبِيهِ، عَن خَارِجَةَ بنِ زَيدٍ، عَن زَيدِ بنِ ثَابِتٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «القِرَاءَةُ سُنَّةٌ»

1613- "Ebû Bekir el-Berkânî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → İdris b. Abdülkerim el-Haddâd → Halef b. Hişâm → İsmail b. Ayyâş → Leys[1] → Şuayb b. Dînâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. el-Münkedir şöyle demiştir: "Kur'an kıraati sonradan gelenin öncekinden aldığı bir sünnettir."

1614- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → Ebû Tahir Abdülvâhid b. Ömer b. Muhammed b. Ebî Hâşim → Ahmed b. Saîd → Ali b. Kutrub" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Kutrub] [ö. 206/821-2] şöyle demiştir: "Kıraat takip edilen bir sünnettir. [Kur'an] ancak âlimlerden nakledildiği şekliyle okunabilir. Arapça açısından caiz olup [hakkında] rivayet olmayanlar okunmaz."

1615- "Ali b. Ahmed → Ebû Tahir İbn Ebî Hâşim → Ahmed b. el-Hasan el-Mukrî → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Hâşimî → Abdülvehhâb [b. Abdülhakem] el-Varrâk → Ahmed b. el-Halil" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Ali [Hasan b. Ömer b. Şakîk el-Basrî] eş-Şakîkî [ö. 230/844-5] şöyle demiştir: "İbnü'l-Mübârek'e '[Ali b. Hamza] el-Kisâî [ö. 189/804-5] i'râbü'l-Kur'an konusunda bir kitap yazdı. 'El-hamdü lillah', 'el-Hamde lillah' ve 'el-Hamdi lillah' gibi [farklı okunuşları inceleyen bir kitap]. Kim merfû okuduysa onun delili şudur, kim mansûb okuduysa delili şudur, kim de mecrûr okuduysa delili şudur [gibi konular içerir]. Bu konudaki görüşün nedir?' dedim. İbnü'l-Mübârek de 'Bu kıraatleri seleften bir kurrâ topluluğu okudu, Kisâî de onların bu kıraatlerinin çıkış noktasını araştırdı ise bunda bir beis yoktur. Ancak bu kıraatler seleften bir kurrâ topluluğunun okumadığı kıraatlerse ve bunu da nahve göre bir izah ihtimaliyle yazdıysa bunu kerih görürüm.' dedi." Ebû Ali şöyle demiştir: "Daha sonra Bağdat'a geldim, Kisâî yaşıyordu, orada Nişabur ehlinden kendisine Hafs b. Abdurrahman'ın [ö. 199/815] kardeşi [Muhammed b. Abdurrahman en-Neysâbûrî] Met [ö. 190-200/805-816 arası] denilen birisiyle karşılaştım. Nahiv ve Arapça konusunda insanların en bilgililerindendi. Ona İbnü'l-Mübârek'in ifadelerini söyledim. O da 'Ebû Abdurrahman iyi söylemiş.' dedi ve onun sözü hoşuna gitti. [Sonrasında şöyle devam etti:] 'Fakat sana Kisâî'nin sözünü nakledeyim, o şöyle dedi: Bu [kıraat] vecihlerinin hepsi selefin kurrâlarının kıraatleridir.'"

1 Tabaka olarak buradaki Leys, Leys b. Ebî Süleym olabilirse de o, ne İsmail b Ayyâş'ın hocaları ne de Şuayb b. Ebî Hamza'nın talebeleri arasında yer alır [çevirenin notu].

١٦١٣ - أنا أَبُو بَكرِ البَرقَانِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا إِدرِيسُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ الحَدَّادُ، نا خَلَفُ بنُ هِشَامٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَيَّاشٍ، عَن لَيثٍ، عَن شُعَيبِ بنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ المُنكَدِرِ، يَقُولُ: «قِرَاءَةُ القُرآنِ سُنَّةٌ يَأخُذُهَا الآخِرُ عَنِ الأَوَّلِ»

١٦١٤ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا أَبُو طَاهِرٍ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ عُمَرَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي هَاشِمٍ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، نا عَلِيُّ بنُ قُطرُبٍ، عَن أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: «القِرَاءَةُ سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ لَا تُقرَأُ إِلَّا بِمَا أُثِرَ عَنِ العُلَمَاءِ وَلَا تُقرَأُ بِمَا يَجُوزُ فِي العَرَبِيَّةِ دُونَ الأَثَرِ»

١٦١٥ - وأنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ، أنا أَبُو طَاهِرِ بنُ أَبِي هَاشِمٍ، حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ المُقرِئُ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الهَاشِمِيُّ أنا عَبدُ الوَهَّابِ الوَرَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ الخَلِيلِ، نا أَبُو عَلِيٍّ الشَّقِيقِيُّ، قَالَ: قُلتُ لِابنِ المُبَارَكِ: إِنَّ الكِسَائِيَّ قَد وَضَعَ كِتَابًا فِي إِعرَابِ القُرآنِ مِثلَ {الحَمدُ لِلَّهِ} [الفاتحة: ٢] وَالحَمدَ لِلَّهِ، وَ (الحَمدِ لِلَّهِ) فَمَن رَفَعَ حُجَّتُهُ كَذَا وَمَن نَصَبَ حُجَّتُهُ كَذَا وَمَن خَفَضَ حُجَّتُهُ كَذَا فَكَيفَ تَرَى فِي ذَلِكَ؟ فَقَالَ ابنُ المُبَارَكِ: إِن كَانَت هَذِهِ القِرَاءَةُ قَرَأَ بِهَا قَومٌ مِنَ السَّلَفِ مِنَ القُرَّاءِ فَالتَمَسَ الكِسَائِيُّ المَخرَجَ لِقِرَاءَتِهِم فَلَا بَأسَ بِهِ، وَإِن كَانَت قِرَاءَةً لَم يَقرَأ بِهَا أَحَدٌ مِنَ السَّلَفِ مِنَ القُرَّاءِ فَاحتَمَلَهَا عَلَى الخُرُوجِ عَلَى النَّحوِ فَأَكرَهُهُ، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: ثُمَّ قَدِمتُ بَعدَ ذَلِكَ بَغدَادَ وَالكِسَائِيُّ حَيٌّ فَلَقِيتُ بِهَا رَجُلًا مِن أَهلِ نَيسَابُورَ يُقَالُ لَهُ: مَتٌّ أَخُو حَفصِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ وَكَانَ مِن أَعلَمِ النَّاسِ بِالنَّحوِ وَالعَرَبِيَّةِ فَأَخبَرتُهُ بِقَولِ ابنِ المُبَارَكِ فَقَالَ: أَحسَنَ أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ وَأَعجَبَهُ قَولُهُ وَلَكِن أُخبِرُكَ أَنَّ الكِسَائِيَّ يَقُولُ: «إِنَّ هَذِهِ الوُجُوهَ كُلَّهَا قِرَاءَةُ القُرَّاءِ مِنَ السَّلَفِ»

1616- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → İbn Yasin → Ebû Hâtim [es-Sicistânî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî şöyle demiştir: "Şu'be [b. el-Haccâc], Ali b. Nasr el-Cehdamî'ye [ö. 187/802-3] 'Ebû Amr [İbnü'l-Alâ]'nın kıraatini al. Çünkü onun bir isnâdı var sayılır.' demiştir."

9. Önceki Nesillerin Şiirlerini Yazmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Şiirde nadir hikmetler, deyimler, tefsirin kanıtları ve tevilin delilleri vardır. O, Arapların divanı, lehçelerinin ve ifade tarzlarının kaydıdır. Buna ihtiyaç olduğundan onun yazımı gereklidir.

1617- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân → Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme] → Amr b. Meymûn → İbn Hâdır -veya Ebû Hâdır, Ezd'den bir kimse-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbn Abbas'ı şöyle derken işitmiştir: "Ben Muâviye [b. Ebî Süfyân]'ın yanındayken o '*vecedehâ tağrubu fî aynin hamiye*'[1] ayetini [*hâmiye* şeklinde] okudu. Ben 'Bu ancak '*hamie*' şeklinde okunur.' dedim. Muâviye, Abdullah b. Amr'a 'Sen nasıl okuyorsun?' diye sordu. O da 'Senin okuduğun gibi, müminlerin emiri.' dedi. Ben 'Kur'an benim evimde indi.' diye mukabele ettim. Muâviye Ka'b [el-Ahbâr]'a bir elçi gönderdi, gelince ona 'Ka'b, Tevrat'ta güneşin nerede battığı geçiyor?' diye sordu. O da 'Arapça konusunda siz daha bilgilisiniz, fakat Tevrat'ta güneşin çamurlu bir suda battığını biliyorum.' deyip eliyle batıyı işaret etti." Ben [Ebû Hâdır Osman b. Hâdır] İbn Abbas'a şöyle dedim: "Eğer yanınızda olsaydım ayette geçen '*hamie*' kelimesi hakkındaki bilincini artırmak için sana destek verirdim." İbn Abbas "Nasıl?" deyince şu cevabı verdim: "Tübba'dan bize ulaşan ve Zülkarneyn'in ilme düşkün olduğu ve ona uyduğu bağlamında söylediği şu şiirle:

> 'Hikmetli bir mürşide götürecek araçlara erişme arzusuyla meşrike
> ve mağribe ulaştı
>
> Gurup ettiğinde güneşin çamur ve kara balçıklı [zî halebin ve
> se'tın harmed] bir suda battığını gördü'"

---

1 el-Kehf, 18/86. Ayette "hamie" şeklindedir.

١٦١٦ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، حَدَّثَنِي ابنُ يَاسِينَ، نا أَبُو حَاتِمٍ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: قَالَ شُعبَةُ لِعَلِيِّ بنِ نَصرٍ الجَهضَمِيِّ: «خُذ قِرَاءَةَ أَبِي عَمرٍو فَإِنَّهَا تُوشِكُ أَن يَكُونَ، لَهَا إِسنَادٌ»

كَتبُ أَشعَارِ المُتَقَدِّمِينَ

فِي الشِّعرِ الحِكَمُ النَّادِرَةُ وَالأَمثَالُ السَّائِرَةُ وَشَوَاهِدُ التَّفسِيرِ وَدَلَائِلُ التَّأوِيلِ فَهُوَ دِيوَانُ العَرَبِ وَالمُقَيِّدُ لِلُغَاتِهَا وَوُجُوهِ خُطَّابِهَا فَلَزِمَ كَتبُهُ لِلحَاجَةِ إِلَى ذَلِكَ.

١٦١٧ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ، نا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ مَيمُونٍ، قَالَ: سَمِعتُ ابنُ حَاضِرٍ أَو أَبَا حَاضِرٍ رَجُلًا مِنَ الأَزدِ يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: «إِنِّي لَجَالِسٌ عِندَ مُعَاوِيَةَ إِذ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ» وَجَدَهَا تَغرُبُ فِي عَينٍ حَامِيَةٍ، فَقُلتُ مَا تُقرَأُ إِلَّا {حَمِئَةٍ} [الكهف: ٨٦] فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِعَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو: كَيفَ تَقرَأُهَا؟ قَالَ: كَمَا قَرَأتَهَا يَا أَمِيرَ المُؤمِنِينَ قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: فَقُلتُ: فِي بَيتِي نَزَلَ القُرآنُ. فَأَرسَلَ مُعَاوِيَةُ إِلَى كَعبٍ فَجَاءَهُ فَقَالَ: أَينَ تَجِدُ الشَّمسَ تَغرُبُ فِي التَّورَاةِ يَا كَعبُ؟ قَالَ: أَمَّا العَرَبِيَّةُ فَأَنتُم أَعلَمُ بِهَا وَأَمَّا الشَّمسُ فَإِنِّي أَجِدُهَا فِي التَّورَاةِ تَغرُبُ فِي مَاءٍ وَطِينٍ، وَأَشَارَ كَعبٌ بِيَدِهِ إِلَى المَغرِبِ، فَقُلتُ لِابنِ عَبَّاسٍ: أَمَا إِنِّي لَو كُنتُ عِندَكُمَا لَرَفَدتُكَ كَيمَا تَزدَادَ بِهِ بَصَرًا فِي قَولِهِ {حَمِئَةٍ} [الكهف: ٨٦] فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: مَا هُوَ؟ فَقُلتُ: فِيمَا نَأثُرُ مِن قَولِ تُبَّعٍ فِيمَا ذَكَرَ بِهِ ذَا القَرنَينِ فِي تَعَلُّقِهِ بِالعِلمِ وَاتِّبَاعِهِ إِيَّاهُ: قَولُهُ

بَلَغَ المَشَارِقَ وَالمَغَارِبَ يَبتَغِي ... أَسبَابَ أَمرٍ مِن حَكِيمٍ مُرشِدِ

فَرَأَى مَعَادَ الشَّمسِ عِندَ غُرُوبِهَا ... فِي عَينِ ذِي خَلَبٍ وَثَأطٍ حَرمَدِ

Bunun üzerine İbn Abbas '*Haleb* nedir?' diye sordu, 'Onların kullanımında çamur.' dedim. '*Se't* nedir?' dedi, '*Ham'e.*' cevabını verdim. 'Peki, *harmed* denir?' deyince de 'Siyahtır.' dedim. İbn Abbas bir adam ya da köle çağırıp 'Şunun dediklerini yaz.' dedi."

1618- "Hasan b. Ebî Bekir → Hasan b. Muhammed b. Ahmed b. Keysân → İsmail b. İshak el-Kâdî → Süleyman b. Harb → Hammâd b. Zeyd → Ali b. Zeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Yusuf b. Mihrân [ö. 100-110/718-729 arası] ve Saîd b. Cübeyr şöyle demişlerdir: "İbn Abbas'a Kur'an'dan bir şey sorulunca onun çokça 'O[nun anlamı] şöyle şöyledir. Şairin şöyle dediğini duymadınız mı?' dediğini işitirdik."

1619- "Talha b. Ali b. es-Sakr el-Kettânî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ubeyd b. Abdülvâhid → İbn Ebî Meryem → [Abdullah] b. Ferrûh → Üsâme [b. Zeyd el-Leysî] → İkrime" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Bana Kur'an'ın Arapçasından sorduğunuzda onu şiirde arayın. Çünkü şiir Arapçanın kaynağıdır."

10. Tarihleri Yazmak

1620- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Muhammed İbn Ziyâd → Ebû Nuaym İbn Adî → Ahmed b. Yusuf et-Tücîbî -Cürcân'da-" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. er-Rebî' şöyle demiştir: "Bağdat'a gelmiştim. Gideceğim zaman Ashâbü'l-hadîs beni uğurladı. Dışarıya çıktığımda Ashâbü'l-hadîs bana 'Dur, Ahmed b. Hanbel geliyor' dedi. Ben de durdum. Ahmed b. Hanbel gelip oturdu, levhalarını çıkardı ve 'Ebû Ali, Abdullah b. el-Mübârek'in hangi senede vefat ettiğini bana imla et.' dedi. Ben de '[hicri] 181 senesinde.' dedim. Ona 'Bu bilgiyle ne murat ediyorsun?' denildi. O da 'Yalancıları [tanımayı] istiyorum.' dedi."

1621- "Hasan b. Muhammed ed-Derbendî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Buhârî → Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Münkedirî → İshak b. Ahmed b. Halef → dayısı Abdullah b. Muhammed b. Ebi's-Serî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Muhammed b. Ebi's-Serî]'yi [ö. 238/853] şöyle derken işitmiştir: "Ebû Huzeyfe [İshak b. Bişr b. Muhammed] el-Buhârî [ö. 206/821] Mekke'ye geldi. İbn Cüreyc ve İbn Tâvûs'tan hadis nakletmeye başladı.

قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: وَمَا الخَلَبُ؟ قُلتُ: الطِّينُ بِكَلَامِهِم قَالَ: فَمَا الثَّأطُ؟ قُلتُ: الحَمَأَةُ قَالَ: وَمَا الحرمَدُ؟ قُلتُ: الأَسوَدُ، قَالَ: فَدَعَا رَجُلًا أَو غُلَامًا فَقَالَ: اكتُب مَا يَقُولُ هَذَا.

١٦١٨ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ كَيسَانَ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ إِسحَاقَ القَاضِي، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَن عَلِيِّ بنِ زَيدٍ، عَن يُوسُفَ بنِ مِهرَانَ، وَسَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، أَنَّهُمَا قَالَا: كُنَّا نَسمَعُ ابنَ عَبَّاسٍ كَثِيرًا يُسأَلُ عَنِ القُرآنِ، فَيَقُولُ: هُوَ كَذَا وَكَذَا أَمَا سَمِعتُمُ الشَّاعِرَ، يَقُولُ: كَذَا وَكَذَا.

١٦١٩ - أنا طَلحَةُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَلِيِّ بنِ الصَّقرِ الكَتَّانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، نا عُبَيدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، أنا ابنُ فَرُّوخَ، أَخبَرَنِي أُسَامَةُ، أَخبَرَنِي عِكرِمَةُ، أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِذَا سَأَلتُمُونِي عَن عَرَبِيَّةِ القُرآنِ، فَالتَمِسُوهُ بِالشِّعرِ فَإِنَّ الشِّعرَ دِيوَانُ العَرَبِ»

كَتبُ التَّوَارِيخِ

١٦٢٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدِ بنُ زِيَادٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ يَعنِي ابنَ عَدِيٍّ، نا أَحمَدُ بنُ يُوسُفَ التُّجِيبِيُّ، بِجُرجَانَ قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ الرَّبِيعِ، يَقُولُ: قَدِمتُ بَغدَادَ فَلَمَّا خَرَجتُ شَيَّعَنِي أَصحَابُ الحَدِيثِ فَلَمَّا بَرَزتُ إِلَى خَارِجٍ قَالَ لِي أَصحَابُ الحَدِيثِ: تَوَقَّف فَإِنَّ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ يَجِيءُ فَتَوَقَّفتُ فَجَاءَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ فَقَعَدَ فَأَخرَجَ أَلوَاحَهُ فَقَالَ يَا أَبَا عَلِيٍّ: أَمِلَّ عَلَيَّ وَفَاةَ عَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ فِي أَيِّ سَنَةٍ مَاتَ؟ فَقُلتُ: سَنَةَ إِحدَى وَثَمَانِينَ فَقِيلَ لَهُ: مَا تُرِيدُ بِهَذَا؟ فَقَالَ: «أُرِيدُ الكَذَّابِينَ»

١٦٢١ - أنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّرِيَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ البُخَارِيُّ، نا أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ المُنكَدِرِيُّ، أنا إِسحَاقُ بنُ أَحمَدَ بنِ خَلَفٍ، قَالَ: سَمِعتُ خَالِي عَبدَ اللهِ بنَ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي السَّرِيِّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: قَدِمَ أَبُو حُذَيفَةَ البُخَارِيُّ مَكَّةَ وَجَعَلَ يَروِي عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، وَابنِ طَاوُسٍ

Süfyân [b. Uyeyne]'ye 'Horasanlı birisi geldi ve İbn Tâvûs'tan hadis naklediyor.' denildi. O da 'Hangi senede işittiğini sorun.' dedi. Ona sorduklarında falanca senede işittiğini söyledi. Süfyân 'Subhanallah! Abdullah b. Tâvûs, onun doğumundan iki sene önce vefat etti.' dedi."

1622- "Ahmed b. Muhammed el-Kâtib → Muhammed b. Humeyd → İbn Hibbân → babası [Hüseyin b. Hibbân]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Zekeriyyâ [Yahyâ b. Maîn] şöyle demiştir: "Kerh'te Ashâbü'l-Halîc Han'ında bir şeyh vardı. Allah biliyor ya, onun dindarlık, vakar, ağırbaşlılık, zor hadis nakletme gibi [güzel] hasletleri vardı. Ona gider gelirdik ancak bize hadis nakletmekten kaçınırdı. Bir gün ona 'Allah sana merhametiyle muamele etsin! Neden hadis nakledip sevaba erişmeyesin, hem senden herhangi bir şey de eksilmez.' dedim. Bir müddet bekledik. Bir de baktık ki, kendisi doğmadan önce vefat etmiş olan Şamlı hocalardan hadis naklediyor. Hadislerini terk ettik."

1623- "Kadı Ebü'l-Kâsım Hasan b. el-Hasan b. Ali b. el-Münzir → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ebû Bekir Muhammed b. İshak → Affân [b. Müslim] → İbn Yahyâ b. Saîd el-Kattân" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Yahyâ b. Saîd el-Kattân] şöyle demiştir: "Salihleri hadisten başka bir şeyde bu kadar yalan söylerken görmedim."

11. Hafızların Cerh-Ta'dîl'e Dair İfadelerini Yazmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ahkâmın çoğuna dair bilgi yalnızca nakille mümkün olduğu için nakledenlerin durumlarını incelemek, râvilerin adaletlerini araştırmak gerekmektedir. Adaleti sabit olan kimseden rivayet caizdir. [Eğer adalet sahibi] değilse terk edilir ve hüküm bir başkasının rivayetinde aranır. Çünkü haberler, şahitlik gibidir, yalnızca sikalardan kabul edilir.

1624- "Muhammed b. el-Hüseyin → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Mis'ar [b. Kidâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Sa'd b. İbrahim şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nden (sav) yalnızca sikalar nakledebilir."

1625- "Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Musa b. Harun b. es-Salt el-Ehvâzî → Muhammed b. Mahled el-Attâr → Musa b. Harun et-Tûsî → Muhammed b. Nuaym el-Heysam[1] → Bişr b. el-Hâris" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân şöyle demiştir: "Hadiste isnâd, şahitlik gibidir."

1 Tahhân neşrinde (II, 200) "el-Heysem [الهيثم]" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 437) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibi "الهيصم" şeklindedir [çevirenin notu].

فَقِيلَ لِسُفيَانَ: إِنَّ رَجُلًا مِن أَهلِ خُرَاسَانَ قَدِمَ يروِي عَنِ ابنِ طَاوُسٍ فَقَالَ: سَلُوهُ فِي أَيِّ سَنَةٍ سَمِعَ؟ قَالَ: فَسَأَلُوهُ فَأَخبَرَ أَنَّهُ سَمِعَ فِي سَنَةِ كَذَا. فَقَالَ سُفيَانُ: سُبحَانَ اللهِ مَاتَ عَبدُ اللهِ بنُ طَاوُسٍ قَبلَ مَولِدِهِ بِسَنَتَينِ.

١٦٢٢ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الكَاتِبُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ، نا ابنُ حَبَّانَ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِخَطِّ يَدِهِ قَالَ أَبُو زَكَرِيَّا: كَانَ عِندَنَا شَيخٌ بِالكَرخِ فِي خَانِ أَصحَابِ الخَلِيجِ شَيخٌ بِهِ مِنَ السَّمتِ وَالهُدُوءِ وَالسُّكُونِ وَالعُسرِ شَيءٌ اللَّهُ بِهِ عَلِيمٌ كُنَّا نَختَلِفُ إِلَيهِ فَيَأبَى أَن يُحَدِّثَنَا فَقُلتُ لَهُ يَومًا: رَحِمَكَ اللَّهُ وَمَا عَلَيكَ أَن تُحَدِّثَ تُؤجَرُ وَلَا يَنقُصُكَ شَيءٌ فَنَظَرنَا بَعدُ فَإِذَا هُوَ يُحَدِّثُ عَن شُيُوخٍ شَامِيِّينَ قَد مَاتُوا قَبلَ أَن يُولَدَ فَتَرَكنَا حَدِيثَهُ.

١٦٢٣ - أنا القَاضِي أَبُو القَاسِمِ الحَسَنُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَلِيِّ بنِ المُنذِرِ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ أَبُو بَكرٍ، نا عَفَّانُ، نا ابنُ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ، قَالَ: قَالَ أَبِي: «مَا رَأَيتُ الصَّالِحِينَ فِي شَيءٍ أَكذَبُ مِنهُم فِي الحَدِيثِ»

كَتبُ كَلَامِ الحُفَّاظِ فِي الجَرحِ وَالتَّعدِيلِ

لَمَّا كَانَ أَكثَرُ الأَحكَامِ لَا سَبِيلَ إِلَى مَعرِفَتِهِ إِلَّا مِن جِهَةِ النَّقلِ لَزِمَ النَّظَرُ فِي حَالِ النَاقِلِينَ وَالبَحثُ عَن عَدَالَةِ الرَّاوِينَ فَمَن ثَبَتَت عَدَالَتُهُ جَازَت رِوَايَتُهُ وَإِلَّا عُدِلَ عَنهُ وَالتُمِسَ مَعرِفَةُ الحُكمِ مِن جِهَةِ غَيرِهِ لِأَنَّ الأَخبَارَ حُكمُهَا حُكمُ الشَّهَادَاتِ فِي أَنَّهَا لَا تُقبَلُ إِلَّا عَنِ الثِّقَاتِ.

١٦٢٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ يَعنِي الحُمَيدِيَّ، نا سُفيَانُ، نا مِسعَرٌ، قَالَ سَعدُ بنُ إِبرَاهِيمَ: «لَا يُحَدِّثُ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الثِّقَاتُ»

١٦٢٥ - أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ مُوسَى بنِ هَارُونَ بنِ الصَّلتِ الأَهوَازِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ العَطَّارُ، نا مُوسَى يَعنِي ابنَ هَارُونَ الطُّوسِيَّ، نا مُحَمَّدٌ هُوَ ابنُ نُعَيمِ بنِ الهَيصَمِ قَالَ: سَمِعتُ بَشَرًا يَعنِي ابنَ الحَارِثِ قَالَ: قَالَ سُفيَانُ: «الإِسنَادُ فِي الحَدِيثِ بِمَنزِلَةِ الشَّهَادَةِ»

1626- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib el-Kûfî → Hasan b. Muhammed b. Şu'be el-Ensârî → Muhammed b.[1] Abdullah b. el-Mübârek el-Hâfız" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn'i şöyle derken işitmiştir: "İlim, şahitliklerdir. Bizim uğraştığımız ise -hadisi kastediyor- şahitliklerin en büyüklerindendir."

1627- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Ebû Zür'a Muhammed b. Yusuf el-Hâfız el-Cürcânî -Mekke'de- → Muhammed b. Abdurrahman ed-Degûlî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Isme Nuh b. Hişâm el-Cüzcânî'yi [ö. ?] şöyle derken işitmiştir: "Müseyyeb b. Vâdıh'ın [ö. 246/861] yanındaydım. Deniz kıyısında Bânyâs[2] denilen bir şehirde murâbıttı. Biz münazara için onun yanında otururken ona 'Ebû Muhammed Horasan'da İbnü'l-Mübârek'in 'İsnâd dindendir. İsnâd olmasaydı dileyen kişi dilediğini söylerdi.' dediği naklediliyor, bunu ondan duydun mu?' dedim. O da 'Hayır, fakat sana bu konuda bir rivayet söyleyeyim de onu yaz. Bu zamanda bunu benden başkasından duyamazsın.' dedi. Ben 'Söyle.' dedim. O şöyle dedi: Abdullah b. el-Mübârek'e bir adam 'İlim talebi konusunda ne düşünüyorsun Ebû Abdurrahman, isnâdlarda sıkı davranılır mı?' diye sordu. O da 'Evet, kim Allah için talep ediyorsa isnâdlarda çok çok sıkı davranması gerekir. Çünkü bir sika bulursun sikadan nakleder, bir başka sika bulursun sika olmayandan nakleder.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Râvilerin durumları hakkında ilk kez hüküm ver[ip cerh-ta'dîl yapanın] Şu'be b. el-Haccâc olduğu söylenir.

1628- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî → Ebû Müslim Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Mihrân → Abdülmümin b. Halef en-Nesefî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ali Salih b. Muhammed'i şöyle derken işitmiştir: "Râviler hakkında ilk hüküm veren kişi Şu'be b. el-Haccâc'dır. Sonra onu Yahyâ b. Saîd el-Kattân takip etmiştir, onu da Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğerleri izlemiştir."

1 Tahhân ve Acâc neşirlerinde "Muhammed b." ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].
2 Acâc neşrinde (II, 298) "Beleynâs" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٦٢٦ - نا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ الكُوفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ شُعبَةَ الأَنصَارِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّد بن عَبد اللهِ بن المُبَارَكِ الحَافِظَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا نُعَيمٍ الفَضلَ بنَ دُكَينٍ، يَقُولُ: «إِنَّمَا هِيَ شَهَادَاتٌ وَهَذَا الَّذِي نَحنُ فِيهِ يَعنِي الحَدِيثَ مِن أَعظَمِ الشَّهَادَاتِ»

١٦٢٧ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ مُحَمَّدَ بنَ يُوسُفَ الحَافِظَ الجُرجَانِيَّ بِمَكَّةَ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ الدَّغُولِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عِصمَةَ نُوحَ بنَ هِشَامٍ الجُوزَجَانِيَّ يَقُولُ: كُنتُ عِندَ المُسَيَّبِ بنِ وَاضِحٍ وَكَانَ مُرَابِطًا بِمَدِينَةٍ مِن مُدُنِ سَوَاحِلِ البَحرِ يُقَالُ لَهَا: بَانيَاس فَبَينَا نَحنُ جُلُوسٌ عِندَهُ لِلمُنَاظَرَةِ فَقُلتُ لَهُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ يُحكَى عِندَنَا بِخُرَاسَانَ عَنِ ابنِ المُبَارَكِ أَنَّهُ قَالَ: الإِسنَادُ مِنَ الدِّينِ وَلَولَا الإِسنَادُ لَحَدَّثَ مَن شَاءَ مِنَ النَّاسِ بِمَا شَاءَ، هَل سَمِعتَهَا مِنهُ؟ قَالَ: لَا وَلَكِنِ اكتُب حَتَّى أُملِيَ عَلَيكَ حِكَايَةً فِي هَذَا البَابِ لَا تَكتُبُهَا اليَومَ عَن أَحَدٍ غَيرِي قُلتُ: هَاتِ قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: مَا تَقُولُ يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ مَن طَلَبَ العِلمَ هَل لَهُ أَن يُشَدِّدَ فِي الإِسنَادِ؟ قَالَ: نَعَم مَن كَانَ طَلَبُهُ لِلَّهِ يَنبَغِي لَهُ أَن يَكُونَ فِي الإِسنَادِ أَشَدُّ وَأَشَدُّ لِأَنَّكَ تَجِدُ ثِقَةً يَروِي عَن ثِقَةٍ وَتَجِدُ ثِقَةً يَروِي عَن غَيرِ ثِقَةٍ.

وَيُقَالُ إِنَّ أَوَّلَ مَن تَكَلَّمَ فِي أَحوَالِ الرُّوَاةِ شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ.

١٦٢٨ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، أنا أَبُو مُسلِمٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مِهرَانَ، أنا عَبدُ المُؤمِنِ بنُ خَلَفٍ النَّسَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: «أَوَّلُ مَن تَكَلَّمَ فِي الرِّجَالِ شُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ ثُمَّ تَبِعَهُ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ القَطَّانُ ثُمَّ بَعدَهُ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ وَيَحيَى بنُ مَعِينٍ وَهَؤُلَاءِ»

1629- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle en-Neysâbûrî → Ebü'r-Rebî' Muhammed b. el-Fazl el-Belhî → Ebû Bekir Muhammed b. Mehrûye b. Sinan er-Râzî → Ali b. el-Hüseyin b. el-Cüneyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Biz belki de 200 seneden fazla bir süredir cennette konaklayan kimseleri eleştiriyoruz." İbn Mehrûye [ö. ?] şöyle dedi: "Abdurrahman b. Ebî Hâtim'in yanına gittim. O öğrencilerine *el-Cerh ve't-Ta'dîl* adlı kitabını okuyordu. Ona bu rivayeti aktarınca ağladı, elleri titredi, hatta elindeki kitap düştü. Ağlamaya devam edip benden rivayeti tekrar etmemi istedi. O kitaptan başka bir şey okuyamadı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yahyâ b. Maîn'in bu sözü şu hususu beyan etmektedir: Şayet râvilerden birinin, rivayetlerinin kabul edilmemesini gerektiren bir durumu varsa bunun ortaya konulması ve izhar edilmesi gereklidir. Çünkü şehadetin kabulünde yeterli olmadığı gibi hadisin kabulü için de yalnızca dindarlık [*salâh*] ve ibadet yeterli değildir.

1630- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Muhammed b. Ahmed b. el-Gıtrîf -Cürcân'da imla ile- → Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî → Nasr b. Ali → Asmaî → Sellâm b. Ebî Mutî'" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Eyyûb [es-Sahtiyânî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Duasını talep ettiğim birçok kardeşim var ki onların şehadetini kabul etmem."

1631- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ahmed b. İbrahim [b. Kesîr] → İbrahim b. Abdurrahman b. Mehdî[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Abdurrahman b. Mehdî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Ashâbü'l-hadîs['ten bazılarına] 1.000 [dirhem/dinar]ı emanet edersin, fakat hadiste güvenmezsin."

1632- "Ebû Bekir el-Berkânî → Bişr b. Ahmed el-İsferâyinî → Abdullah b. Muhammed b. Seyyâr → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Saîd el-Kattân şöyle demiştir: "Altın ve gümüş konusunda [birine] güvenmek hadiste güvenmekten daha kolaydır. Hadis [dinlenildiği şekilde] ifa edilmesi [gereken bir borçtur], hadis emanettir."

1 İsnâd Tahhân (II, 202) ve Acâc (II, 301) neşirlerinde "→ Ahmed b. İbrahim b. Abdurrahman b. Mehdî → babası" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibi olmalıdır [çevirenin notu].

١٦٢٩ - أنا أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ النَّيسَابورِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الرَّبِيعِ مُحَمَّدَ بنَ الفَضلِ البَلخِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ مَهرُويَه بنِ سِنَانٍ الرَّازِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ الحُسَينِ بنِ الجُنَيدِ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: إِنَّا لَنَطعُنُ عَلَى أَقوَامٍ لَعَلَّهُم قَد حَطُّوا رِحَالَهُم فِي الجَنَّةِ مُنذُ أَكثَرَ مِن مِائَتَي سَنَةٍ قَالَ ابنُ مَهرُويَه: فَدَخَلتُ عَلَى عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ أَبِي حَاتِمٍ وَهُوَ يَقرَأُ عَلَى النَّاسِ كِتَابَ الجَرحِ وَالتَّعدِيلِ فَحَدَّثتُهُ بِهَذِهِ الحِكَايَةِ فَبَكَى وَارتَعَدَت يَدَاهُ حَتَّى سَقَطَ الكِتَابُ مِن يَدِهِ وَجَعَلَ يَبكِي وَيَستَعِيدُنِي الحِكَايَةَ وَلَم يَقرَأ فِي ذَلِكَ المَجلِسِ شَيئًا أَو كَمَا قَالَ.

وَكَلَامُ يَحيَى بنُ مَعِينٍ هَذَا فِيهِ بَيَانُ أَنَّ مَن عَلِمَ مِن حَالِ الرُّوَاةِ أَمرًا لَا يَجُوزُ مَعَهُ قَبُولِ رِوَايَتِهِم وَجَبَ عَلَيهِ إِظهَارُهُ لِأَنَّ الحَدِيثَ لَا يُكتَفَى فِي قَبُولِهِ لِمُجَرَّدِ الصَّلَاحِ وَالعِبَادَةِ كَمَا لَا يُكتَفَى بِذَلِكَ فِي قَبُولِ الشَّهَادَةِ.

١٦٣٠ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُويِي أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الغِطرِيفِ بِجُرجَانَ نا السَّاجِيُّ يَعنِي زَكَرِيَّا بنَ يَحيَى، إِملَاءً نا نَصرُ بنُ عَلِيٍّ، أنا الأَصمَعِيُّ، نا سَلَّامُ بنُ أَبِي مُطِيعٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَيُّوبَ، يَقُولُ: «رُبَّ أَخٍ مِن إِخوَانِي أَرجُو دُعَاءَهُ وَلَا أَقبَلُ شَهَادَتَهُ»

١٦٣١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ إِبرَاهِيمَ عن إِبرَاهِيم بن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «تَأتَمِنُهُ عَلَى مِائَةِ أَلفٍ وَلَا تَأمَنُهُ عَلَى حَدِيثٍ» يَعنِي أَصحَابَ الحَدِيثِ

١٦٣٢ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى بِشرِ بنِ أَحمَدَ الإِسفَرَايِينِيِّ: حَدَّثَكُم عَبدُ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَيَّارٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا قُدَامَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ القَطَّانَ، يَقُولُ: الأَمَانَةُ فِي الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ أَيسَرُ مِنَ الأَمَانَةِ فِي الحَدِيثِ إِنَّمَا هِيَ تَأدِيَةٌ إِنَّمَا هِيَ أَمَانَةٌ.

1633- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Osman ed-Dekkâk → Muhammed b. Mahled → Ahmed b. Dâvud → Ahmed b. Seleme b. Abdullah" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. Bündâr[1] es-Sebbâk el-Cürcânî'yi [ö. 260-270/873-884 arası] şöyle derken işitmiştir: "Ahmed b. Hanbel'e 'Ebû Abdullah, birisi hakkında 'Falanca yalancı, filanca zayıf' demek bana zor geliyor' dedim. O da 'Sen susarsan, ben susarsam sahih ile zayıfı cahil nasıl bilebilir?' karşılığını verdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Birisi hakkında güzel ve menakıb türü bilgiler ve kötü ve mesalib türü bilgiler aynı anda bulunuyorsa hepsini beraber yazıp nakletmek, tamamını zikredip yaymak gerekir.

1634- "Muhammed b. el-Hüseyin → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ali b. Meymûn er-Rakkî el-Attâr → Mahled b. el-Hüseyin → Hişâm [b. Hassân]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Sîrîn şöyle demiştir: "Kötülüklerini zikredip iyiliklerini anmazsan kardeşine haksızlık yapmış olursun."

1635- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Hâkim Ebû Hâmid Ahmed b. el-Hüseyin el-Mervezî → Ahmed b. el-Hâris el-Abdî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdülkerim → Heysem b. Adî → [Ebû Bekir] b. Ayyâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Araplar 'Birisinin iyilikleri yanlışlarını geçmişse insan-ı kâmil odur. [İyilik ve yanlışları] eşitse dengelidir [*mütemâsik*]. Yanlışları iyiliklerinden fazlaysa terbiyesizdir [*mütehettik*]' derlerdi."

12. Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî'nin Hadisleri[2]

1636- "Ebü'l-Hüseyin[3] Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Fazl -kıraat ile- → Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh –[hicri] 346 senesinde kıraat ile- → Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî → Ubeydullah b. Muâz → babası" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr → Muhammed b. Ca'fer Gunder → Şu'be [b. el-Haccâc]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Simâk [b. Harb] şöyle demiştir:

1 Tahhân (II, 202) ve Acâc (II, 301) neşirlerinde "Bişrân" şeklinde ise de doğrusu, İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 441) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

2 Fesevî'den aktarılan konuyla ilgisiz bu kısım kitap râvisinin tasarrufu olup *el-Câmi'*nin asıl metnine ait değildir. Yine de eserin neşirlerinde bulunduğu için tercümesine yer verilmiştir. Mesele hakkında bilgi için bk. Topgül, *Muhaddislere Rehber*, s. 93-5 [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (II, 203) "Ebü'l-Hasan" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٦٣٣ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ دَاوُدَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ سَلَمَةَ بنِ عَبدِ اللهِ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ بُندار السَّبَّاكَ الجُرجَانِيَّ، يَقُولُ: قُلتُ لِأَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ إِنَّهُ لَيشتَدُّ عَلَيَّ أَن أَقُولَ: فُلَانٌ كَذَّابٌ وَفُلَانٌ ضَعِيفٌ فَقَالَ لِي: «إِذَا سَكَتَّ أَنتَ وَسَكَتُّ أَنَا فَمَتَى يَعرِفُ الجَاهِلُ الصَّحِيحَ مِنَ السَّقِيمِ؟»

وَإِذَا اجتَمَعَ فِي أَخبَارِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مُعَانٍ مُختَلِفَةٌ مِنَ المَحَاسِنِ وَالمَنَاقِبِ وَالمَطَاعِنِ وَالمَثَالِبِ وَجَبَ كَتبُ الجَمِيعِ وَنَقلُهُ وَذِكرُ الكَلِّ وَنَشرُهُ.

١٦٣٤ - لِمَا أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عَلِيُّ بنُ مَيمُونٍ الرَّقِّيُّ العَطَّارُ، نا مَخلَدُ بنُ حُسَينٍ، عَن هِشَامٍ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، قَالَ: «ظَلَمتَ أَخَاكَ إِذَا ذَكَرتَ مَسَاوِئَهُ وَلَم تَذكُر مَحَاسِنَهُ»

١٦٣٥ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا الحَاكِمُ أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ المَروَزِيُّ نا أَحمَدُ بنُ الحَارِثِ العَبدِيُّ، نا جَدِّي أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الكَرِيمِ نا الهَيثَمُ بنُ عَدِيٍّ، أنا ابنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الشَّعبِيِّ، قَالَ: كَانَتِ العَرَبُ تَقُولُ: «إِذَا كَانَت مَحَاسِنُ الرَّجُلِ تَغلِبُ مَسَاوِئَهُ فَذَاكُمُ الرَّجُلُ الكَامِلُ وَإِذَا كَانَا مُتَقَارِبَينِ فَذَاكُمُ المُتَمَاسِكُ وَإِذَا كَانَتِ المَسَاوِئُ أَكثَرُ مِنَ المَحَاسِنِ فَذَالِكُمُ المُتَهَتِّكُ»

مِن حَدِيثِ يَعقُوبَ بنِ سُفيَانَ الفَسَوِيِّ

١٦٣٦ - أنا أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الفَضلِ قِرَاءَةً عَلَيهِ قَالَ: أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، قِرَاءَةً عَلَيهِ سَنَةَ سِتٍّ وَأَربَعِينَ وَثَلَاثِ مِائَةٍ قَالَ: نا أَبُو يُوسُفَ يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ الفَسَوِيُّ قَالَ: نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُعَاذٍ قَالَ: نا أَبِي وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى وَابنُ بَشَّارٍ قَالَا: نا مُحَمَّدٌ يَعنِي ابنَ جَعفَرٍ غُندَرٌ جَمِيعًا عَن شُعبَةَ عَن سِمَاكٍ قَالَ:

Câbir b. Semüre'yi Hz. Peygamber'i şu şekilde tasvir ederken işittim -diğer tarikte "Hz. Peygamber'in[1] nasıl olduğunu sordum, şöyle dedi"-: "O, dalî'u'l-fem, eşkelü'l-ayneyn ve menhûsü'l-akib'dir." Gunder'in hadisinde ifade şöyle devam eder: "Simâk'e 'Dalî'u'l-fem nedir?' diye sordum, 'Ağzı geniş.' dedi, 'Eşkelü'l-ayneyn ne?' dedim, 'Göz yarığı uzun.' cevabını verdi, 'Menhûsü'l-akib nedir?' dediğimde ise 'Kalçaları etli olmayan.' diye mukabele etti."

1637- "… [Fesevî] → Safvân b. Salih → Velîd b. Müslim → Abdülhamîd b. Adî el-Cühenî → Abdullah b. Humeyd el-Cühenî" isnâdıyla naklettiğine göre Cüheyne kabilesinden Bişr b. Urfuta b. el-Haşhâş isimli bir adam şu şiiri söylemiştir:

> Biz Fetih sabahında Muhammed'in yanında idik, bin kişilik öncü birlik olarak insanların (düşmanın) karşısına çıktık
>
> Daha sonra faziletli insanlarla sayımızı artırdık, ancak bizden önce Müslüman olmuş bin kişiyi bulamadık.
>
> Uçsuz bucaksız arşın sahibinin nimeti sayesindedir bu, Rabbimiz bizi takvasına hidayet etmiş, minnet ve lütufta bulunmuştur.
>
> Çölde çarpışırız Muhammed uğruna, daha asi ve daha zalim olan düşman birlikleriyle
>
> Bir gün cenk için kılıçlarımızı çekecek olursak, bu kılıçlar oluk oluk kan akıtmadan kınlarına girmeyecektir

1638- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → İbrahim b. el-Münzir → Abbas b. Ebî Şemle → Musa b. Ya'kûb → Üseyd b. Ali b. Ubeyd → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Üseyd [Mâlik b. Rebîa] es-Sâidî [ö. 60/679-80 {?}] şöyle demiştir: "Ben Allah Resûlü'nün ashâbının en küçüğü ve ondan en çok hadis işiteniyim. Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: 'Çocuğun, [vefatları akabinde] ebeveyni için yapabileceği şu dört iyilik kalmıştır: 'Bağışlanmasını dilemesi ve ona dua etmesi, kendisinden sonra sözünü yerine getirmesi, akrabalarını ziyaret etmesi ve arkadaşlarına izzet ü ikramda bulunması.'"[2]

---

1 Burada fazladan bir de "gözünün" kelimesi yer alsa da metinde olmaması daha doğrudur [çevirenin notu].

2 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 286-7.

سَمِعتُ جَابِرَ بنَ سَمُرَةَ وَفِي حَدِيثِ عُبَيدِ اللهِ سَأَلتُ جَابِرَ بنَ سَمُرَةَ عَن صِفَةِ عَينِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: كَانَ ضَلِيعَ الفَمِ أَشكَلَ العَينَينِ مَنهُوسَ العَقِبِ. وَفِي حَدِيثِ غُندَرٍ قُلتُ لِسِمَاكٍ: مَا ضَلِيعُ الفَمِ؟ قَالَ: عَظِيمُ الفَمِ قُلتُ: وَمَا أَشكَلُ العَينَينِ؟ قَالَ طَوِيلُ شِقِّ العَينِ. قَالَ: قُلتُ: مَا مَنهُوسُ العَقِبِ؟ قَالَ قَلِيلُ لَحمِ العَقِبِ.

١٦٣٧ - وَبِهِ نا يَعقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنِي صَفوَانُ بنُ صَالِحٍ، قَالَ: نا الوَلِيدُ يَعنِي ابنَ مُسلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الحَمِيدِ بنُ عَدِيٍّ الجُهَنِيُّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ حُمَيدٍ الجُهَنِيِّ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ مِن جُهَينَةَ يُسَمَّى بِشرُ بنُ عُرفُطَةَ بنِ الخَشخَاشِ فِي شِعرٍ لَهُ:

وَنَحنُ غَدَاةُ الفَتحِ عِندَ مُحَمَّدٍ ... طَلَعنَا أَمَامَ النَّاسِ أَلفًا مُقَدَّمَا
وَزِدنَا فُضُولًا مِن رِجَالٍ وَلَم نَجِد ... مِنَ النَّاسِ أَلفًا قَبلَنَا كَانَ أَسلَمَا
بِنِعمَةِ ذِي العَرشِ المَدِيدِ وَرَبُّنَا ... هَدَانَا لِتَقوَاهُ وَمَنَّ فَأَنعَمَا
نُضَارِبُ بِالبَطحَاءِ دُونَ مُحَمَّدٍ ... كَتَائِبَ هُم كَانُوا أَعَقَّ وَأَظلَمَا
إِذَا مَا سَلَلنَاهُنَّ يَومًا لِوَقعَةٍ ... فَلَسنَ بِمَغمُودَاتٍ أَو تُرعَفُ الدِّمَا

١٦٣٨ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ، قَالَ: نا عَبَّاسُ بنُ أَبِي شَملَةَ، عَن مُوسَى بنِ يَعقُوبَ، عَن أُسَيدِ بنِ عَلِيِّ بنِ عُبَيدٍ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي أُسَيدٍ السَّاعِدِيِّ، قَالَ: كُنتُ أَصغَرُ أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَكثَرُهُم مِنهُ سَمَاعًا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: لَا يَبقَى لِلوَلَدِ مِن بِرِّ الوَالِدِ إِلَّا أَربَعٌ: الصَّلَاةُ عَلَيهِ، وَالدُّعَاءُ لَهُ، وَإِنفَاذُ عَهدِهِ مِن بَعدِهِ، وَصِلَةُ رَحِمِهِ، وَإِكرَامُ صَدِيقِهِ.

1639- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Harun b. İshak el-Hemedânî → Muhâribî → Haccâc b. Dînâr el-Vâsıtî → İbn Sîrîn" isnâdıyla nakledildiğine göre Abîde şöyle demiştir: "Uyeyne b. Hısn ve Akra' b. Hâbis [ö. 33/654-5], Ebû Bekir'e geldiler ve 'Allah Resûlü'nün halifesi! Bizim orada elverişsiz [*sebha*] bir arazi var; ot bitmez, fayda vermez. Uygun görürsen orayı bize ver biz de orayı ekip biçeriz, belki Allah bugünden sonra orayı faydalı kılar' dediler. O da 'Orayı size veriyorum' deyip bir yazı yazdı ve [oradakileri] şahit tuttu -Ömer oradaki toplulukta bulunmuyordu-. İkisi şahit olması için Ömer'in yanına gittiler. Devesine yem veriyordu. Ona 'Ebû Bekir seni bu yazıya şahit tuttu, sana okuyalım mı, yoksa sen mi okursun?' dediler. O da 'Gördüğünüz [gibi meşgul bir] durumdayım. İsterseniz siz okuyun, isterseniz bekleyin işimi bitireyim ben okuyayım.' dedi. Onlar da 'Biz okuyalım.' deyip okudular. Yazı[lı belgedekini] duyunca ellerinden aldı, yazıya tükürüp onu sildi. Bunun üzerine onlar kızıp kötü sözler söylediler. Ömer 'İslam zayıf durumdayken Allah Resûlü size iyi davranıyordu, fakat Allah İslam'ı kuvvetlendirdi. Gidin, elinizden geleni yapın. Eğer beni gözetirseniz Allah sizi gözetmesin!' dedi. Onlar kızgın bir şekilde Ebû Bekir'in yanına gidip 'Sen mi halifesin yoksa Ömer mi bilmiyoruz!' deyince o 'İsteseydi o olurdu.' cevabını verdi. Ömer de kızgın bir şekilde gelip Ebû Bekir'in yanında durdu ve 'Şu iki adama verdiğin araziyi söyle bana, sana özel bir arazi mi yoksa Müslümanlara mı ait?' dedi. O da 'Müslümanlara ait.' dedi. Ömer 'O hâlde seni araziyi Müslümanlara değil de bu iki adama vermeye sevk eden sebep ne?' diye sordu. Ebû Bekir 'Çevremdekilerle istişare ettim, onlar da buna yönelttiler.' cevabını verdi. Ömer 'Şu yanındakilerle mi istişare ettin? İstişareyi bütün Müslümanlarla yapsaydın da rızalarını alsaydın ya!' deyince Ebû Bekir de 'Sana senin bu işte benden daha güçlü olduğunu söyledim, fakat sen beni zorladın.' diye mukabele etti."

1640- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Süleyman b. Harb → Cerîr b. Hâzim" isnâdıyla nakledildiğine göre Nâfi' şöyle demiştir: "Ebû Bekir, Akra' b. Hâbis ile Zibrikân [b. Bedr]'e [ö. 45/665 {?}] bir arazi verdi. Buna dair bir de yazı yazdı. Osman onlara 'Ömer'i şahit tutun, o sizin durumunuzu daha iyi bilir. Ondan [Ebû Bekir] sonraki halife de odur.' dedi. Ömer'in yanına gittiler. Onlara 'Bunu size kim yazdı?' dedi.

١٦٣٩ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا هَارُونُ بنُ إِسحَاقَ الهَمَذَانِيُّ، قَالَ: نا المُحَارِبِيُّ، عَنِ الحَجَّاجِ بنِ دِينَارٍ الوَاسِطِيِّ، عَنِ ابنِ سِيرِينَ، عَن عَبِيدَةَ، قَالَ: جَاءَ عُيَينَةُ بنُ حِصنٍ وَالأَقرَعُ بنُ حَابِسٍ إِلَى أَبِي بَكرٍ فَقَالَا: يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللهِ إِنَّ عِندَنَا أَرضًا سَبِخَةً لَيسَ فِيهَا كَلأٌ وَلَا مَنفَعَةٌ فَإِن رَأَيتَ أَن تُقطِعَنَاهَا لَعَلَّنَا نَحرُثُهَا وَنَزرَعُهَا فَلَعَلَّ اللَّهَ يَنفَعُ بِهَا بَعدَ اليَومِ قَالَ: فَأَقطَعَهُمَا إِيَّاهَا وَكَتَبَ لَهُمَا كِتَابًا وَأَشهَدَ وَعُمَرُ لَيسَ فِي القَومِ فَانطَلَقَا إِلَى عُمَرَ لِيُشهِدَاهُ فَوَجَدَاهُ قَائِمًا يَهنَأُ بَعِيرًا لَهُ، فَقَالَا: إِنَّ أَبَا بَكرٍ قَد أَشهَدَكَ عَلَى مَا فِي هَذَا الكِتَابِ أَفَنَقرَأُ عَلَيكَ أَو تَقرَأُ؟ قَالَ أَنَا عَلَى الحَالِ الَّتِي تَرَيَانِي فَإِن شِئتُمَا فَاقرَآ وَإِن شِئتُمَا فَانتَظِرَا حَتَّى أَفرُغَ فَأَقرَأَ قَالَا: بَل نَقرَأُهُ فَقَرَآ فَلَمَّا سَمِعَ مَا فِي الكِتَابِ تَنَاوَلَهُ مِن أَيدِيهِمَا ثُمَّ تَفَلَ فِيهِ فَمَحَاهُ فَتَذَمَّرَا وَقَالَا مَقَالَةً سَيِّئَةً فَقَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَأَلَّفُكُمَا وَالإِسلَامُ يَومَئِذٍ ذَلِيلٌ، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَد أَعَزَّ الإِسلَامَ فَاذهَبَا فَاجهَدَا عَهدَكُمَا لَا أَرعَى اللَّهُ عَلَيكُمَا إِن رَعَيتُمَا» قَالَ: فَأَقبَلَا إِلَى أَبِي بَكرٍ وَهُمَا مُتَذَمِّرَانِ فَقَالَا: وَاللهِ مَا نَدرِي أَنتَ الخَلِيفَةُ أَم عُمَرُ فَقَالَ: بَل هُوَ لَو كَانَ شَاءَ، فَجَاءَ عُمَرُ مُغضَبًا حَتَّى وَقَفَ عَلَى أَبِي بَكرٍ فَقَالَ: أَخبِرنِي عَن هَذِهِ الأَرضِ الَّتِي أَفَأَقطَعتَهَا هَذَينِ الرَّجُلَينِ أَرضٌ لَكَ خَاصَّةً أَم هِيَ بَينَ المُسلِمِينَ عَامَّةً؟ قَالَ: بَل هِيَ بَينَ المُسلِمِينَ عَامَّةً قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أَن تَخُصَّ هَذَينِ بِهَا دُونَ جَمَاعَةِ المُسلِمِينَ قَالَ: استَشَرتُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ حَولِي فَأَشَارُوا عَلَيَّ بِذَلِكَ، قَالَ: آستَشَرتَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ حَولَكَ؟ أَكُلُّ المُسلِمِينَ أَوسَعتَ مَشُورَةً وَرِضًى؟ قَالَ: فَقَالَ أَبُو بَكرٍ: قَد كُنتُ قُلتُ لَكَ: إِنَّكَ أَقوَى عَلَى هَذَا الأَمرِ مِنِّي، وَلَكِنَّكَ غَلَبتَنِي.

١٦٤٠ - نا يَعقُوبُ، نا سُلَيمَانُ بنُ حَربٍ، نا جَرِيرُ بنُ حَازِمٍ، عَن نَافِعٍ: أَنَّ أَبَا بَكرٍ أَقطَعَ الأَقرَعَ بنَ حَابِسٍ وَالزِّبرِقَانَ قَطِيعَةً وَكَتَبَ لَهُمَا كِتَابًا فَقَالَ لَهُمَا عُثمَانُ أَشهِدَا عُمَرَ فَهُوَ أَحوَزُ لِأَمرِكُمَا وَهُوَ الخَلِيفَةُ بَعدَهُ قَالَ فَأَتَيَا عُمَرَ فَقَالَ لَهُمَا: مَن كَتَبَ لَكُمَا هَذَا الكِتَابَ؟

Onlar da ‘Ebû Bekir.’ deyince ‘Hayır, vallahi bunda bir hayır yok, Müslümanların yüzlerini kılıç ve taşlarla tedirgin edeceksiniz, sonra da size bu verilecek ha?’ dedi ve yazıya tükürüp onu sildi. Ebû Bekir’in yanına gelip ‘Sen mi halifesin, yoksa Ömer mi bilmiyoruz!’ dediler ve olayı anlattılar. Ebû Bekir ‘Biz yalnızca Ömer’in izin verdiklerini uygun görürüz.’ dedi.”

1641- “Ya‘kûb [el-Fesevî] → Abbas b. el-Velîd b. Subeyh → Ebû Müshir [Abdüla‘lâ b. Müshir]” isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. Abddülazîz şöyle dedi: “Urve b. Rüveym [hicri] 140 senesinde Zî Huşub’da vefat etti. Medine’ye nakledilip orada defnedildi.”

1642- “…Ya‘kûb [el-Fesevî] → [Yahyâ b. Abdullah] b. Bükeyr → Hubeyş[1] b. Saîd” isnâdıyla nakledildiğine göre Leys b. Sa‘d şöyle demiştir: “Ebü’z-Zübeyr [el-Mekkî]’nin yanına gittim, kitaplar çıkarttı. Ona ‘[Bunlar] Câbir’den semâ [ettiğin kitaplar] mı?’ dedim. O da ‘O ve başkalarından’ dedi. Ona ‘Câbir’den semâ [ettiğin kitabı gösterir misin]?’ dedim. O da bana bu sahifeyi çıkardı.”

1643- Ya‘kûb [el-Fesevî] şöyle demiştir: “Bu senede, yani [hicri] 184 veya 185 senesinde, Vekî‘ b. el-Cerrâh Mekke’de ‘İsmail b. Ebî Hâlid → Behî [Abdullah]’ isnâdıyla ‘Hz. Peygamber vefat ettiğinde karnı şişene, serçe parmağı bükülene kadar gömülmedi.’ hadisini ve başka hadisleri nakletti. [Mekke Valisi] [Muhammed b. Abdullah] el-Osmânî [hs. 184-186/800-802] bu durumdan haberdar oldu, [yakalanması için ona birilerini] gönderdi ve hapsetti. Onu öldürüp asmak istedi ve Harem dışında asmak için bir darağacı kurulmasını emretti. Vekî‘ hapisteyken bundan haberdar oldu.” Hâris b. Sudayk [ö. ?] şöyle demiştir: “Bu haber bana ulaştığında Vekî‘nin yanına gittim. Haber ona önceden ulaşmıştı. Onunla Süfyân arasında o zamanlar soğukluk vardı. O, Süfyân [b. Uyeyne]’yi kastederek ‘Zannederim şu adama mecbur kaldık, ona muhtaç olduk.’ dedi. Ona [Vekî‘ye] ‘Ebû Süfyân, boş ver. Eğer o, müdahale etmezse [Osmânî seni öldürecek].’ dedim. Vekî‘ de haber yollayıp ona iltica etti. Bunun üzerine Süfyân, Osmânî’nin yanına gidip meseleyi görüştü. Osmânî, onun talebini karşılamaktan kaçındı. Süfyân ona ‘Ben senin iyiliğini düşünüyorum. Bu, ilim ehli bir adam, aşireti var. Eğer ona bu muameleyi yaparsan karşılaşacağın şeylerin en azı, onun aşireti ve evlatlarının senin aleyhinde halifenin kapısına gitmeleri olacak ve onlarla yüzleşmek üzere [hilafet merkezine] çağrılacaksın.’ dedi.

1 Acâc’ın “Hâbis” (II, 308), Tahhân’ın “Halbes” şeklinde kaydettiği (II, 205) isim İbn Ebi’l-Ayneyn tarafından metindeki gibi düzeltilmiştir (II, 448) [çevirenin notu].

قَالَا: أَبُو بَكرٍ قَالَ: لَا وَاللهِ وَلَا كَرَامَةَ وَاللهِ لَتُقلِقُنَّ وُجُوهَ المُسلِمِينَ بِالسُّيُوفِ وَالحِجَارَةِ ثُمَّ يَكُونُ لَكُمَا هَذَا قَالَ: فَتَفَلَ فِيهِ فَمَحَاهُ فَأَتَيَا أَبَا بَكرٍ فَقَالَا: مَا نَدرِي أَنتَ الخَلِيفَةُ أَم عُمَرُ قَالَ ثُمَّ أَخبَرَاهُ فَقَالَ: «فَإِنَّا لَا نُجِيزُ إِلَّا مَا أَجَازَهُ عُمَرُ»

١٦٤١ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا العَبَّاسُ بنُ الوَلِيدِ بنِ صُبَيحٍ، نا أَبُو مُسهِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ عَبدِ العَزِيزِ، يَقُولُ: «مَاتَ عُروَةُ بنُ رُوَيمٍ سَنَةَ أَربَعِينَ وَمِائَةٍ بِذِي خُشُبٍ وَحُمِلَ إِلَى المَدِينَةِ وَدُفِنَ بِهَا»

١٦٤٢ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا ابنُ بُكَيرٍ، وَأَخبَرَنِي حُبَيش بنُ سَعِيدٍ، عَنِ اللَّيثِ بنِ سَعدٍ، قَالَ: جِئتُ أَبَا الزُّبَيرِ فَأَخرَجَ إِلَينَا كُتُبًا فَقُلتُ: سَمَاعُكَ مِن جَابِرٍ؟ قَالَ: وَمَن غَيرُهُ قُلتُ: سَمَاعُكَ مِن جَابِرٍ؟ فَأَخرَجَ إِلَيَّ هَذِهِ الصَّحِيفَةَ.

١٦٤٣ - قَالَ يَعقُوبُ: وَفِي هَذِهِ السَّنَةِ يَعنِي سَنَةَ أَربَعٍ وَثَمَانِينَ وَمِائَةٍ أَو سَنَةَ خَمسٍ حَدَّثَ وَكِيعُ بنُ الجَرَّاحِ بِمَكَّةَ عَن إِسمَاعِيلَ بنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ البَهِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَمَّا مَاتَ لَم يُدفَن حَتَّى رِبَا بَطنُهُ وَانثَنَى خِنصَرُهُ وَذَكَرَ غَيرَ هَذَا، فَوَقَعَ إِلَى العُثمَانِيِّ فَأَرسَلَ إِلَيهِ فَحَبَسَهُ وَعَزَمَ عَلَى قَتلِهِ وَصَلبِهِ وَأَمَرَ بِخَشَبَةٍ أَن تُنصَبَ خَارِجًا مِنَ الحَرَمِ فَبَلَغَ وَكِيعًا وَهُوَ فِي الحَبسِ قَالَ الحَارِثُ بنُ صِدِّيقٍ: فَدَخَلتُ عَلَى وَكِيعٍ لَمَّا بَلَغَنِي وَقَد سَبَقَ إِلَيهِ الخَبَرُ قَالَ: وَكَانَ بَينَهُ وَبَينَ سُفيَانَ يَومَئِذٍ مُتَبَاعَدٌ فَقَالَ: مَا أَرَانَا إِلَّا قَدِ اضطُرِرنَا إِلَى هَذَا الرَّجُلِ وَاحتَجنَا إِلَيهِ يَعنِي سُفيَانَ قَالَ: قُلتُ لَهُ: يَا أَبَا سُفيَانَ دَع هَذَا عَنكَ فَإِنَّهُ إِن لَم يُدرِككَ فَقَد قَالَ فَأَرسَلَ إِلَيهِ وَفزِعَ إِلَيهِ فَدَخَلَ سُفيَانُ عَلَى العُثمَانِيِّ فَكَلَّمَهُ فِيهِ وَالعُثمَانِيُّ يَأبَى عَلَيهِ فَقَالَ سُفيَانُ: إِنِّي لَكَ نَاصِحٌ إِنَّ هَذَا رَجُلٌ مِن أَهلِ العِلمِ وَلَهُ عَشِيرَةٌ فَإِن أَنتَ أَقدَمتَ عَلَيهِ أَقَلُّ مَا يَكُونُ أَن تَقُومَ عَلَيكَ عَشِيرَتُهُ وَوَلَدُهُ بِبَابِ أَمِيرِ المُؤمِنِينَ فَتَشخَصَ لِمُنَاظَرَتِهِم

Osmânî, Süfyân'ın sözlerine uyup Vekî'nin hapisten salınmasını emretti." Hâris b. Sudayk şöyle devam etmiştir: "Hapishaneye dönüp bunu Vekî'ye haber verdim. Sonra görevliler gelip onu hapisten çıkardılar. O bir merkebe bindi, eşyalarını taşıdık ve Mekke'den ayrıldı." Hâris şöyle demiştir: "Ertesi gün Osmânî'nin yanına gittim ve 'Seni bu adamla imtihan olmaktan kurtaran Allah'a hamdolsun. Allah seni kurtardı.' dedim. O 'Hâris, bu [adamı öldürmekten vazgeçtiğim] kadar pişman olduğum başka bir şey olmadı! Bu gece aklıma Câbir b. Abdullah'ın şu hadisi geldi: Babamın ve şehitlerin cenazelerinin yerlerini 40 sene sonra değiştirdim. Onları kıvrılmış bir hâlde bulduk ve hiçbir yerleri bozulmamıştı.'" [Fesevî şöyle demiştir:] Saîd b. Mansur'u şöyle derken işittim: "Medine'deydik. Mekkeliler Medinelilere Vekî', Süfyân ve Osmânî arasında geçenleri yazdılar ve 'O, Medine'ye geldiğinde valiye güvenmeyin, öldürünceye kadar onu taşlayın.' dediler. Onlar da buna niyetlendiler. Onların bu niyetinden haberdar olunca Vekî'ye Medine'ye girmemesi ve Rebeze yolundan devam etmesi için bir postacı yolladık. O sırada Medine'ye varan yol ayrımını geçmişti. Postacı gelince Rebeze yoluna döndü ve oradan da Kûfe'ye devam etti."

1644- Önceki isnâdla kendisine erişilen Ya'kûb [el-Fesevî] şöyle demiştir: "[Hicri] 215 senesinde Muhammed b. el-Mübârek es-Sûrî vefat etti." Ebû Yusuf [Ya'kûb el-Fesevî] şöyle demiştir: "[Ebû Zür'a] Abdurrahman b. Amr [ed-Dımaşkî]'nin 'Muhammed b. el-Mübârek'in cenaze namazını Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir] Bâbü'l-Câbiyye'de[1] kıldırdı. Namazı bitirdiğinde onu övdü.' dediğini işittim." Ya'kûb şöyle demiştir: "Abdurrahman 'O, [hicri] 135 senesinde doğmuştu.' dedi."

1645- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Velîd b. Utbe" isnâdıyla nakledildiğine göre Mervân [b. Muhammed] şöyle demiştir: "İçimizde onun gibisi yoktu."

1646- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Abdullah b. Ahmed b. Zekvân" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Muhammed b. el-Mübârek, Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir]'den sonra şehrin şeyhidir." Abdullah b. Ahmed b. Zekvân [ö. 242/857] -ki o, Mervân b. Muhammed et-Tâtarî vefat edinceye kadar Amr b. Vâkıd'dan [ö. 171-180/787-797 arası] hadis nakletmemiştir- şöyle demiştir: "Mervân 'Amr b. Vâkıd yalancıdır.' derdi."

---

1 Tahhân neşrinde (II, 206) "el-Cânibiyye" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

قَالَ فَعَمِلَ فِيهِ كَلَامُ سُفيَانَ وَأَمَرَ بِاطلَاقِهِ مِنَ الحَبسِ قَالَ الحَارِثُ بنُ صِدِّيقٍ: فَرَجَعتُ إِلَيهِ فَأَخبَرتُهُ ثُمَّ جَاءَ الأَعوَانُ فَأَخرَجُوهُ مِنَ السِّجنِ وَرَكِبَ حِمَارًا وَحَمَلنَا مَتَاعَهُ وَخَرَجَ قَالَ الحَارِثُ: فَدَخَلتُ عَلَى العُثمَانِيِّ مِنَ الغَدِ فَقُلتُ: الحَمدُ لِلَّهِ الَّذِي لَم تُبتَلَ بِهَذَا الرَّجُلِ وَسَلَّمَكَ اللَّهُ فَقَالَ: يَا حَارِثُ مَا نَدِمتُ عَلَى شَيءٍ مَا نَدِمتُ عَلَى الكَذَا خَطَرَ بِبَالِي هَذِهِ اللَّيلَةَ حَدِيثُ جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ: حَوَّلَتُ أَبِي وَالشُّهَدَاءَ بَعدَ أَربَعِينَ سَنَةً فَوَجَدنَاهُم رُطَابًا يَنثُنُونَ لَم يَتَغَيَّر مِنهُم شَيءٌ فَسَمِعتُ سَعِيدَ بنَ مَنصُورٍ يَقُولُ: كُنَّا بِالمَدِينَةِ فَكَتَبَ أَهلُ مَكَّةَ إِلَى أَهلِ المَدِينَةِ بِالَّذِي كَانَ مِن وَكِيعٍ وَابنِ عُيَينَةَ وَالعُثمَانِيِّ وَقَالُوا: إِذَا قَدِمَ المَدِينَةَ فَلَا تَتَّكِلُوا عَلَى الوَالِي وَارجُمُوهُ بِالحِجَارَةِ حَتَّى تَقتُلُوهُ فَعَزَمُوا عَلَى ذَلِكَ وَبَلَغَنَا الَّذِي هُم عَلَيهِ فَبَعَثنَا بَرِيدًا إِلَى وَكِيعٍ أَن لَا تَأتِيَ إِلَى المَدِينَةِ وَتَمضِيَ مِن طَرِيقِ الرَّبَذَةِ وَقَد كَانَ جَاوَزَ مَفرِقَ الطَّرِيقَينِ إِلَى المَدِينَةِ فَلَمَّا أَتَاهُ البَرِيدُ رَجَعَ رَاجِعًا إِلَى الرَّبَذَةِ وَمَضَى إِلَى الكُوفَةِ.

١٦٤٤ - وَبِهِ إِلَى يَعقُوبَ قَالَ: سَنَةَ خَمسَ عَشرَةَ وَمِائَتَينِ فِيهَا مَاتَ مُحَمَّدُ بنُ المُبَارَكِ الصُّورِيُّ قَالَ أَبُو يُوسُفَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ عَمرٍو يَقُولُ: صَلَّى عَلَى مُحَمَّدِ بنِ المُبَارَكِ أَبُو مُسهِرٍ بِبَابِ الجَابِيَّةِ فَلَمَّا فَرَغَ أَثنَى عَلَيهِ، قَالَ يَعقُوبُ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ: «وَوُلِدَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَخَمسِينَ وَمِائَةٍ»

١٦٤٥ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنِي الوَلِيدُ بنُ عُتبَةَ، عَن مَروَانَ، قَالَ: «لَيسَ فِينَا مِثلُهُ»

١٦٤٦ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ أَحمَدَ بنَ ذَكوَانَ قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ: قَالَ مُحَمَّدُ بنُ المُبَارَكِ شَيخُ البَلَدِ بَعدَ أَبِي مُسهِرٍ وَقَالَ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ: ذَكوَانُ وَكَانَ لَا يُحَدِّثُ عَن عَمرِو بنِ وَاقِدٍ حَتَّى مَاتَ مَروَانُ بنُ مُحَمَّدٍ الطَّاطَرِيُّ قَالَ: وَكَانَ مَروَانُ يَقُولُ: عَمرُو بنُ وَاقِدٍ كَذَّابٌ.

1647- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Ebû Bişr [Bekir b. Halef] → Mu'temir [b. Süleyman] → Kurre b. Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'd-Dahhâk [ö. ?] şöyle demiştir: "Mus'ab b. ez-Zübeyr [ö. 72/691] Ahnef [b. Kays]'ın cenazesinde ridasız bir şekilde yürüyordu. O zamanlar o -yani Ahnef- insanların seyyidiydi."

1648- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Haccâc → Hammâd b. Ali b. Zeyd → Hasan [el-Basrî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahnef [b. Kays] şöyle demiştir: "Osman b. Affân zamanında Kâbe'yi tavaf ederken Benî Leys'ten bir adam elimi tuttu ve 'Sana müjde vereyim mi?' dedi. Ben de 'Ver' dedim. O 'Allah Resûlü'nün beni senin kavmin Benî Sa'd'a gönderdiğini, benim onlara İslam'ı anlattığımı ve İslam'a davet ettiğimi hatırlıyor musun? Sen de iki defa 'O Cennete çağırıyor ve iyiliği emrediyor.' demiştin. Bu Hz. Peygamber'e ulaşınca 'Allah'ım Ahnef'i affet.' Buyurmuştu.' dedi. Ahnef şöyle diyordu: "Daha fazla umutlu olduğum başka bir amelim yok."[1]

1649- "…Ya'kûb [el-Fesevî] → Ebü'l-Yemân [Hakem b. Nâfi'] → Şuayb [b. Ebî Hamza] → Abdullah b. Ebî Hüseyin → İsa b. Talha" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr b. Mürre el-Cühenî şöyle demiştir: "Kudâa'dan bir adam Allah Resûlü'nün (sav) yanına gelip 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin Allah'ın elçisi olduğuna iman ettim, namazları kıldım, oruç tuttum ve Ramazan'ı ibadetle geçirdim, zekâtı verdim.' dedi. Hz. Peygamber de ona 'Kim bu hâlde ölürse sıddîk ve şehitlerden olur.' buyurmuştur."[2]

13. Tekrarlanan Hadislerin Yazılması

1650- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib → Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî → İbn Mahled → İbrahim b. Mehdî el-Übüllî → Hilal b. Yahyâ er-Re'y[3]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yezîd b. Zürey' şöyle demiştir: "Kitabımda bir hadisi iki defa görmeyi, iki dinardan daha çok severim."

1651- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd → Zencûye b. Muhammed en-Neysâbûrî -Mekke'de- → Muhammed b. İsmail el-Buhârî" isnâdıyla nakledildiğine göre

1 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 50.

2 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 308.

3 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "er-Râî" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir. Bu zat ünlü Hanefî Hilâlürre'y'dir (ö. 245/860) [çevirenin notu].

١٦٤٧ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا أَبُو بِشرٍ، قَالَ: نا المُعتَمِرُ، عَن قُرَّةَ بنِ خَالِدٍ، عَن أَبِي الضَّحَّاكِ، قَالَ: «رَأَيتُ مُصعَبَ بنَ الزُّبَيرِ يَمشِي فِي جَنَازَةِ الأَحنَفِ بِغَيرِ رِدَاءٍ وَكَانَ سَيِّدَ النَّاسِ يَومَئِذٍ يَعنِي الأَحنَفَ»

١٦٤٨ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا الحَجَّاجُ، قَالَ: نا حَمَّادُ عَن عَلِيِّ بنِ زَيدٍ، عَنِ الحَسَنِ، أَنَّ الأَحنَفَ، قَالَ: بَينَا أَطُوفُ بِالبَيتِ زَمَنَ عُثمَانَ بنِ عَفَّانَ إِذ أَخَذَ رَجُلٌ مِن بَنِي لَيثٍ بِيَدِي، فَقَالَ: أَلَا أُبَشِّرُكَ؟ فَقُلتُ: بَلَى، فَقَالَ: هَل تَذكُرُ إِذ بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِلَى قَومِكَ بَنِي سَعدٍ فَجَعَلتُ أَعرِضُ عَلَيهِمُ الإِسلَامَ وَأَدعُوهُم إِلَيهِ، فَقُلتَ أَنتَ: إِنَّهُ يَدعُو إِلَى الجَنَّةِ وَيَأمُرُ بِالخَيرِ مَرَّتَينِ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ اغفِر لِلأَحنَفِ» . وَكَانَ الأَحنَفُ يَقُولُ: «مَا لِي عَمَلٌ أَرجَى لِي مِنهُ»

١٦٤٩ - نا يَعقُوبُ، قَالَ: نا أَبُو اليَمَانِ، قَالَ: أنا شُعَيبٌ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي حُسَينٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عِيسَى بنُ طَلحَةَ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ الجُهَنِيِّ، قَالَ: جَاءَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مِن قُضَاعَةَ فَقَالَ لَهُ: شَهِدتُ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللهِ وَصَلَّيتُ الصَّلَوَاتِ، وَصُمتُ الشَّهرَ، وَقُمتُ رَمَضَانَ، وَآتَيتُ الزَّكَاةَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن مَاتَ عَلَى هَذَا كَانَ مِنَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ» وَالحَمدُ لِلَّهِ وَصَلَاتُهُ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَامُهُ.

كَتبُ الأَحَادِيثِ المُعَادَةِ

١٦٥٠ - قَرَأتُ عَلَى أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ عَن أَبِي الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيِّ، قَالَ: نا ابنُ مَخلَدٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مَهدِيِّ الأُبُلِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ هِلَالَ بنَ يَحيَى الرَّأيِ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ زُرَيعٍ، يَقُولُ: «لَأَن أَرَى فِي كِتَابِي حَدِيثًا مَرَّتَينِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِن دِينَارَينِ»

١٦٥١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا ابنُ خَلَّادٍ، نا زَنجُويه بنُ مُحَمَّدٍ النَّيسَابُورِيُّ، بِمَكَّةَ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ البُخَارِيُّ،

o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadisin [başka tariklerden] tekrarlanması üzerinde düşünmek [ve böylece illeti tespit etmek ya da fıkıh yapmak] ilmin yarısı, ricâl bilgisi de ilmin [diğer] yarısıdır."[1]

1652- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. el-Hasan b. Miksem el-Mukrî → Ebü'l-Fazl el-Abbas b. el-Fazl el-Kattân → Ebû Hafs Amr b. Ali el-Fellâs" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne'ye bir adam "Bu [daha önce naklettiğin] tekrar eden bir hadis" dedi. O da "Vallahi, size şu kadar zaman hadis nakletmeyeceğim. Siz Allah Resûlü'nün (sav) hadisi için 'tekrar' mı diyorsunuz!" dedi.

1653- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî → Abdullah b. Mahmûd" isnâdıyla nakledildiğine göre Mahmûd b. Gaylân [ö. 239/854] şöyle demiştir: "Hüseyin [b. Ali] el-Cu'fî'nin meclisine katıldım. Bize hadis imla ediyordu. Yahyâ b. Eksem 'Bu hadis tekrar etti.' dedi. Hüseyin de 'Onu çıkartın, o sevimsiz birisidir.' dedi. Onlar da onu [meclisten] çıkardı."

1654- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Osman b. Muhammed b. el-Kâsım el-Edemî → Ebü'l-Kâsım İbn Menî'" isnâdıyla nakledildiğine göre İshak b. İbrahim [İbn Râhûye] şöyle demiştir: "Biz Hüseyin [b. Ali] el-Cu'fî'nin meclisindeydik. Bir hadis nakletti, oradaki birisi 'Tekrar etti.' dedi. Bunun üzerine Hüseyin 'Edebin ne kadar kötü! Bırak, onu başkası da dinlesin.' dedi."

1655- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl → Ebû Amr Osman b. Ahmed b. Abdullah ed-Dekkâk → Muhammed b. Ahmed b. Dâvud es-Serrâc" isnâdıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Hadisi 50 defa yazın, çünkü onun birçok afeti vardır."

14. Farklı Tarikleri Yazma

1656- "Ebû Bekir el-Berkânî → İshak [b. Muhammed] en-Niâlî → Abdullah b. İshak el-Medâinî → Abbas b. Muhammed → Yahyâ [b. Maîn]" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. Yusuf en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâfız → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb → Abbas b. Muhammed ed-Dûrî" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Hadisi 30 vecihten yazmasaydık onu anlayamazdık."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 320.

قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «التَّفَقُّهُ فِي مُعَادِ الحَدِيثِ نِصفُ العِلمِ وَمَعرِفَةُ الرِّجَالِ نِصفُ العِلمِ»

١٦٥٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ المُقرِئُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا الفَضلِ العَبَّاسَ بنَ الفَضلِ القَطَّانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الفَلَّاسَ يَعنِي أَبَا حَفصٍ عَمرَو بنَ عَلِيٍّ يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: وَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: هَذَا الحَدِيثُ مُعَادٌ فَقَالَ: وَاللهِ لَا حَدَّثتُكُم كَذَا وَكَذَا أَتَقُولُ لِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ مُعَادٌ؟

١٦٥٣ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، أَنَّ عَبدَ اللهِ بنَ مَحمُودٍ أَخبَرَهُم أنا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، قَالَ: حَضَرنَا مَجلِسَ حُسَينٍ الجُعفِيِّ فَجَعَلَ يُمِلُّ عَلَينَا فَقَالَ يَحيَى بنُ أَكثَمَ: هَذَا الحَدِيثُ مُعَادٌ فَقَالَ حُسَينٌ: «أَخرِجُوهُ فَإِنَّهُ بَغِيضٌ فَأَخرَجُوهُ»

١٦٥٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، أنا عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ القَاسِمِ الأَدَمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا القَاسِمِ بنَ مَنِيعٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ إِبرَاهِيمَ، يَقُولُ: كُنَّا عِندَ حُسَينٍ الجُعفِيِّ فَحَدَّثَ بِحَدِيثٍ، فَقَالَ بَعضُ القَومِ: مُعَادٌ فَقَالَ حُسَينٌ: «مَا أَسوَأَ أَدَبَكَ اترُكْ حَتَّى يَسمَعَهُ غَيرُكَ»

١٦٥٥ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عُمَرَ بنِ بُرهَانٍ الغَزَّالُ، نا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ الدَّقَّاقُ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ دَاوُدَ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «اكتُبِ الحَدِيثَ خَمسِينَ مَرَّةً فَإِنَّ لَهُ آفَاتٍ كَثِيرَةً»

كَتبُ الطُّرُقِ المُختَلِفَةِ

١٦٥٦ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى إِسحَاقَ النِّعَالِيِّ حَدَّثَكُم عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ المَدَائِنِيُّ نا عَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى يَقُولُ: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ النَّيسَابُورِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحَافِظُ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ مُحَمَّدَ بنَ يَعقُوبَ يَقُولُ: سَمِعتُ العَبَّاسَ بنَ مُحَمَّدٍ الدُّورِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ يَقُولُ: «لَو لَم نَكتُبِ الحَدِيثَ مِن ثَلَاثِينَ وَجهًا مَا عَقَلنَاهُ»،

1657- "İbrahim b. Ömer el-Bermekî → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Ukberî → Muhammed b. Eyyûb b. el-Muâfâ → İbrahim el-Harbî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Hadisin tariklerini toplamazsan onu anlayamazsın. Hadis[ler]in bir kısmı diğerlerini açıklar."

1658- İbrahim [el-Harbî] şöyle demiştir: "Adamın biri bana Ali b. el-Medînî'nin 'Bir konudaki [bâb] tarikler toplanmazsa hatası ortaya çıkmaz.' dediğini söyledi.

1659- Ebü'l-Fazl Muhammed b. Abdürrahim b. Merdûye el-Fesevî'nin -Basra'da- naklettiğine göre [*enşedenî*] Ebü'l-Hasan Muhammed b. Muhammed el-Alevî el-Hüseynî[1] el-Allâme kendisine ait şu şiiri söylemiştir:

> Derim ki söz, söyleyeni ile maruftur
> Bir işi bilen o işin cahili gibi değildir
>
> Şüphelendiğin bir haber geldiğinde
> Durumunu anlamazsan onu nakledenlerin tariklerini araştır
>
> Kılıca değil, kılıcın darbe izine bak
> Kılıcın cevheri [yani onu değerli yapan], onu taşıyanın elidir

15. Yazılması İsnâda İhtiyaç Duymayan Şeyler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Daha önce zikredilen hususların tamamı isnâdla yazılmaya muhtaçtır. Eğer isnâdı düşürülüp sadece lafızlarıyla yetinilirse bu bilgiler bir işe yaramaz, hükmü sabit olmaz. Çünkü [bir hadisin] sıhhati ve onunla amel edilebilmesi için muttasıl isnâdlar şarttır.

1660- "Muhammed b. Ömer b. Ca'fer el-Hırakî → Ahmed b. Ca'fer el-Huttelî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Şakîk → Abdân [Abdullah b. Osman]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah -ki o İbnü'l-Mübârek'tir- şöyle demiştir: "Bana göre isnâd dindendir. İsnâd olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi. Ona 'Sana kim nakletti?' denildiğinde ise bakakalırdı."

1661- "Ebû Ya'lâ Ahmed b. Abdülvâhid el-Vekîl → Muhammed b. Ca'fer et-Temîmî el-Kûfî → Ebü'l-Kâsım el-Kindî[2] → Kâsım [b. Muhammed] el-Enbârî → Ahmed b. Ubeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre [Ali b. Muhammed] el-Medâinî şöyle demiştir: "Bir bedevi, bir adamın isnâdı olmayan hadisler naklettiğini duydu. Ona 'Niçin yuları ve dizgini olmadan onları bırakıyorsun?' dedi."

---

1 Acâc neşrinde (II, 316) "el-Hasenî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Bu ismin kim olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

١٦٥٧ - أنا إِبرَاهِيمُ بنُ عُمَرَ بنِ البَرمَكِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ العُكبَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَيُّوبَ بنِ المُعَافَى، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ الحَربِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، يَقُولُ: «الحَدِيثُ إِذَا لَم تَجمَع طُرُقَهُ لَم تَفهَمهُ وَالحَدِيثُ يُفَسِّرُ بَعضُهُ بَعضًا»

١٦٥٨ - قَالَ إِبرَاهِيمُ وَحَدَّثَنِي رَجُلٌ، عَن عَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ، قَالَ: «البَابُ إِذَا لَم تَجمَع طُرُقَهُ لَم يَتَبَيَّن خَطَؤُهُ»

١٦٥٩ - أَنشَدَنِي أَبُو الفَضلِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحِيمِ بنِ مَردُويه الفَسَوِيُّ بِالبَصرَةِ قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدٍ العَلَوِيُّ الحُسَينِيُّ العَلَّامَةُ لِنَفسِهِ:

قَد قُلتَ فَالقَولُ مَعرُوفٌ بِقَائِلِهِ ... وَلَيسَ عَالِمُ أَمرٍ مِثلَ جَاهِلِهِ
إِذَا أَتَى خَبَرٌ تُفرَى الشُّكُوكُ بِهِ ... وَلَم يَبِن لَكَ فَانظُر طُرقَ نَاقِلِهِ
لَا تَنظُرِ السَّيفَ وَانظُر أَثَرَ مَضرِبِهِ ... مَا جَوهَرُ السَّيفِ إِلَّا كَفُّ حَامِلِهِ

مَا لَا يَفتَقِرُ كَتبُهُ إِلَى الإِسنَادِ

كُلُّ مَا تَقَدَّمَ ذِكرُهُ يَفتَقِرُ كَتبُهُ إِلَى الإِسنَادِ فَلَو أُسقِطَت أَسَانِيدُهُ وَاقتُصِرَ عَلَى أَلفَاظِهِ فَسَدَ أَمرُهُ وَلَم يُثبَت حُكمُهُ لِأَنَّ الأَسَانِيدَ المُتَّصِلَةَ شَرطٌ فِي صِحَّتِهِ وَلُزُومِ العَمَلِ بِهِ.

١٦٦٠ - كَمَا أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ جَعفَرٍ الخَرَقِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرٍ الخُتَّلِي، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ الحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَانَ، يَقُولُ: قَالَ عَبدُ اللهِ وَهُوَ ابنُ المُبَارَكِ: الإِسنَادُ عِندِي مِنَ الدِّينِ لَولَا الإِسنَادُ لَقَالَ مَن شَاءَ مَا شَاءَ وَإِذَا قِيلَ لَهُ: مَن حَدَّثَكَ؟ بَقِيَ.

١٦٦١ - وَأَخبَرَنِي أَبُو يعلَى أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الوَكِيلُ أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ التَّمِيمِيُّ الكُوفِيُّ، نا أَبُو القَاسِمِ الكِندِيُّ، نا قَاسِمٌ الأَنبَارِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدٍ، أنا المَدَائِنِيُّ، قَالَ: سَمِعَ أَعرَابِيٌّ، رَجُلًا يُحَدِّثُ بِأَحَادِيثَ غَيرِ مُسنَدَةٍ فَقَالَ: «لِمَ تُرسِلُهَا بِلَا أَزِمَّةٍ وَلَا خُطُمٍ؟»

1662- "Ebû Ali Hasan b. Ali b. Abdullah el-Mukrî → Muhammed b. Ca'fer en-Neccâr → Ebû Ali [Hasan b. Dâvud] en-Nekkâr" isnâdıyla nakledildiğine göre [Yusuf b. Muhammed] el-Usfurî [ö. 221-230/835-845 arası] şöyle şiir okudu:

İnsanların ilim uğruna mücadelesi bir maharet ve asalettir
Aynı zamanda akıl ve zihinlerin aşılanıp tazelenmesidir

Bir hadisi sahibine isnâd etmek
Hem olması gerekendir hem de yüce makamlara daha çok yakışır

Zira eğer hadisi sahibine teslim edersen
O vakit hadisi aktardığın kişiye güzellikte ortak ve denk olursun

Şayet hadis konusunda tenkit edilecek olursan
O zaman o kötü vasıfları o hadisi nakleden ilk kişiye havale etmiş olursun

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Salihlerin haberleri, zahit ve âbidlerin hikâyeleri, beliğ kimselerin vaazları ve ediplerin hikmetli sözlerindeki isnâdlar bir süs olup nakledilirken gerekli değildir.

1663- "Abdüssamed b. Muhammed el-Hatîb → Hasan b. el-Hüseyin el-Fakîh eş-Şâfiî → Abdurrahman b. el-Cellâb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yusuf b. el-Hüseyin[1] er-Râzî'yi [ö. 304/916-7] şöyle derken işitmiştir: "Hikmetli sözün isnâdı, bizatihi varlığıdır."

1664- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa el-Hemedânî → Salih b. Ahmed et-Temîmî → Ahmed b. Musa ed-Dîneverî → Ebû Hafs Ömer b. Muhammed el-Horasânî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Saîd b. Ya'kûb'u [ö. 244/858-9] şöyle derken işitmiştir: "İbnü'l-Mübârek'e 'Kitaplarda vaazlar görüyoruz, bunlara bakmamız [caiz mi]?' dedik. O da 'Bir sakınca yok, duvarda dahi bir vaaz görürsen bakabilirsin, ibret alırsın.' dedi. Ona '[Kitaplardan] fıkıh [öğrenebilir miyiz]?' diye sorulunca 'Ancak semâ ile alınması uygun olur.' cevabını verdi."

1665- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî el-Isfahânî → Zürkân[2] olarak bilinen Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdân el-Vâsıtî → Abbas b. Abdullah et-Terkufî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Abdülhâlik [ö. ?] şöyle demiştir: "Yezîd b. Harun'un yanında oturuyordum.

1 Tahhân (II, 214) ve Acâc (II, 318) neşirlerinde "Hasan" şeklinde ise de doğrusu, İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 464) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

2 Tahhân (II, 314) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 465) neşirlerinde "Rizkân" şeklinde ise de doğrusu, Acâc'ın zapt ettiği (II, 319) ve metne yansıtıldığı gibi olabilir. Ancak bu lakap ilgili isimle irtibatlı olarak tespit edilememiştir [çevirenin notu].

١٦٦٢ - أنا أَبُو عَلِيٍّ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ المُقرِئُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ النَّجَّارُ، قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو عَلِيٍّ النَّقَّارُ قَالَ: أَنشَدَنِي العُصفُرِيُّ:

مُنَازَعَةُ الرِّجَالِ العِلمَ نُبلٌ ... وَتَلقِيحٌ لِأَلبَابِ الرِّجَالِ
وَإِسنَادُ الحَدِيثِ إِلَى ذَوِيهِ ... أَحَقُّ بِهِ وَأَقرَبُ لِلمَعَالِي
لِأَنَّكَ إِن سَلَّمتَ بِهِ شَرِيكٌ ... لِمَن حَدَّثتَ عَدلٌ فِي الجَمَالِ
وَإِن يُطعَن عَلَيكَ رَدَدتَ فِيهِ ... إِلَى البَادِي بِهِ سُوءَ الفِعَالِ

وَأَمَّا أَخبَارُ الصَّالِحِينَ وَحِكَايَاتُ الزُّهَّادِ وَالمُتَعَبدِينَ وَمَوَاعِظُ البُلَغَاءِ وَحِكَمُ الأُدَبَاءِ فَالأَسَانِيدُ زِينَةٌ لَهَا وَلَيسَت شَرطًا فِي تَأدِيَتِهَا

١٦٦٣ - وَقَد أَخبَرَنِي عَبدُ الصَّمَدِ بنُ مُحَمَّدٍ الخَطِيبُ، نا الحَسَنُ بنُ الحُسَينِ الفَقِيهُ الشَّافِعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ الجَلَّابَ، يَقُولُ: سَمِعتُ يُوسُفَ بنَ الحَسَنِ الرَّازِيَّ، يَقُولُ: «إِسنَادُ الحِكمَةِ وُجُودُهَا»

١٦٦٤ - أنا أَبُو مَنصُورٌ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ التَّمِيمِيُّ، أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُوسَى الدِّينَوَرِيُّ، فِيمَا كَتَبَ إِلَيَّ نا أَبُو حَفصٍ عُمَرُ بنُ مُحَمَّدٍ الخُرَاسَانِيُّ عَن سَعِيدِ بنِ يَعقُوبَ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ: وَسَأَلنَاهُ قُلنَا: نَجِدُ المَوَاعِظَ فِي الكُتُبِ فَنَنظُرُ فِيهَا؟ قَالَ: لَا بَأسَ وَإِن وَجَدتَ عَلَى الحَائِطِ موعِظَةً فَانظُر فِيهَا تَتَّعِظ قِيلَ لَهُ: فَالفِقهُ؟ قَالَ: لَا يَستَقِيمُ إِلَّا بِالسَّمَاعِ.

١٦٦٥ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنِ عَلِيِّ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ الأَصبَهَانِيُّ، نا أَبُو جَعفَرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدَانَ المَعرُوفُ بِزُرقَانَ الوَاسِطِيِّ نا العَبَّاسُ بنُ عَبدِ اللهِ التَّرقُفِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الخَالِقِ، قَالَ: كُنتُ جَالِسًا عِندَ يَزِيدَ بنِ هَارُونَ

Bir Horasanlı sözleri yazıyor ama isnâdları yazmıyordu. Ona ‘Niçin isnâdları yazmıyorsun?’ dedim ya da denildi. O da ‘*Ene hâne hâhem ne bâzâr*’[1] dedi. Ebû Tâlib [ed-Deskerî] bunun ‘Ben bunu ev için istiyorum, çarşı için değil.’ anlamına geldiğini söyledi.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bu Horasanlının yazdıkları züht, rekâik, tergib hikâyeleri ve vaazlar gibi hususlar ise bu yaptığında bir beis yoktur. Ancak bunlar ahkâm hadisleriyse, helal ve haramla ilişkililerse isnâdlarını almama konusunda hata etmiştir, çünkü isnâdları bu [rivayetlerden] emin olmanın yoludur. Bu sebeple onun [isnâdlar hakkında] soru sorması, sahihliğini araştırması gerekir.

1666- “Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân el-Âmirî → Ebû Üsâme [Hammâd b. Üsâme]” isnâdıyla nakledildiğine göre A‘meş şöyle demiştir: “İbrahim [en-Nehaî] hadiste sarraf idi. Ben bazı ashâbımızdan hadis işittiğimde ona gelir, onları arz ederdim.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis ister ahkâmla ilgili olsun isterse de başka konularda olsun her hâlükârda isnâdları yazmak daha evlâdır.

1667- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî ve Ahmed b. Abdülvâhid el-Vekîl → Muhammed b. Ca‘fer en-Nahvî → Ebû Ali [Hasan b. Dâvud] en-Nekkâr → Ebû Hâmid [Ahmed b. Muhammed b. Ammâr] el-Müstemlî → Harun b. Müslim Sa‘dân → Muhammed b. Ziyâd b. Zebbâr” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebân b. Tağlib [ö. 140/757-8] şöyle demiştir: “Hadiste isnâd, elbisedeki nişan gibidir.”

16. Bir Hadisi Birkaç Kişiden Dinlemek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ashâbü’l-hadîs’ten bazıları bir hocadan hadisi dinleyince bununla yetinir, bir başkasından dinlemez ve işitmediği hadisleri almayı evla görür. Mütekaddim içerisinde bu tutumu [sergileyenler arasında] İsmail b. Uleyye zikredilir.

---

1 Farsça ifadenin birebir çevirisi “Ben ev istiyorum, pazar değil.” şeklindedir. Cümlenin başındaki “ene” ise Arapça olarak kalmış gibidir [çevirenin notu].

وَخُرَاسَانِيٌّ يكتُبُ الكَلَامَ وَلَا يكتُبُ الإسنَادَ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ أَو قِيلَ لَهُ: مَالَكَ لَا تُكتَبُ الإِسنَادَ؟ فَقَالَ: «أَنَا خَانه خَواهَم نَبَازَار» قَالَ أَبُو طَالِبٍ تَفسِيرَهُ قَالَ: أَنَا لِبَيتٍ أُرِيدُهُ لَا لِلسُّوقِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِن كَانَ الَّذِي كَتَبَهُ الخُرَاسَانِيُّ مِن أَخبَارِ الزُّهدِ وَالرَّقَائِقِ وَحِكَايَاتِ التَّرغِيبِ وَالمَوَاعِظِ فَلَا بَأس بِمَا فَعَلَ وَإِن كَانَ ذَلِك مِن أَحَادِيثِ الأَحكَامِ وَلَهُ تَعَلُّقٌ بِالحَلَالِ وَالحَرَامِ فَقَد أَخطَأَ فِي إِسقَاطِ أَسَانِيدِهِ لِأَنَّهَا هِيَ الطَّرِيقُ إِلَى تَبَيُّنِهِ فَكَانَ يَلزَمُهُ السُّؤَالُ عَن أَمرِهِ وَالبَحثُ عَن صِحَّتِهِ.

١٦٦٦ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَفَّانَ العَامِرِيُّ، نا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الأَعمَشِ، قَالَ: «كَانَ إِبرَاهِيمُ صَيرَفِيًّا فِي الحَدِيثِ فَكُنتُ إِذَا سَمِعتُ الحَدِيثَ مِن بَعضِ أَصحَابِنَا أَتَيتُهُ فَعَرَضتُهُ عَلَيهِ»

وَعَلَى كُلِّ حَالٍ فَإِنَّ كَتبَ الإِسنَادِ أَولَى سَوَاءٌ كَانَ الحَدِيثُ مُتَعَلِّقًا بِالأَحكَامِ أَو بِغَيرِهَا.

١٦٦٧ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، وَأَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الوَكِيلُ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ النَّحوِيُّ، نا أَبُو عَلِيٍّ النَّقَّارُ، نا أَبُو حَامِدٍ المُستَملِي، نا هَارُونُ بنُ مُسلِمِ بنِ سَعدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ زِيَادِ بنِ زَبَّارٍ، قَالَ: قَالَ أَبَانُ بنُ تَغلِبَ: «الإِسنَادُ فِي الحَدِيثِ كَالعَلَمِ فِي الثَّوبِ»

سَمَاعُ الحَدِيثِ الوَاحِدِ مِنَ الجَمَاعَةِ

مِن أَصحَابِ الحَدِيثِ مَن إِذَا سَمِعَ حَدِيثًا مِن بَعضِ الشُّيُوخِ اكتَفَى بِهِ وَلَم يُعِد سَمَاعَهُ مِن غَيرِهِ وَرَأَى أَنَّ استِفَادَةَ مَا لَم يَسمَعهُ أَولَى، وَيُحكَى هَذَا مِنَ المُتَقَدِّمِينَ عَن إِسمَاعِيلَ ابنِ عُلَيَّةَ

1668- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr" isnâdıyla nakledildiğine göre Mücâhid b. Musa şöyle demiştir: "İsmail b. Uleyye Eyyûb [es-Sahtiyânî]'den hadis dinleyince İbn Avn'dan dinlemezdi. İbn Avn'dan dinleyince de Yunus [b. Ubeyd]'den dinlemezdi. Yunus'tan dinleyince ikinci defa Süleyman [b. Tarhân] et-Teymî'den dinlemezdi. O Allah için [hadis] dinler ve [tek kişiyle] yetinirdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bazıları ise tek bir hadisi iki veya daha fazla hocadan dinlemeyi tercih eder, bu faaliyetin daha doğru ve naklin sübût ve sıhhatini belirlemek için daha uygun olduğunu söylerler.

1669- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fârisî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî → Ebü'l-Ahvas [Muhammed b. el-Kâsım] el-Kâdî → Ebû Seleme [Musa b. İsmail] et-Tebûzekî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yezîd b. Zürey' şöyle demiştir: "Hadisi iki hocadan dinlemeyi severim. Böylece onlar [mahkemedeki] iki şahit gibi olurlar."

1670- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş → Ahmed b. el-Leys el-Varrâk -Belh'te- → Muhammed b. Humeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Harun [ö. 194/810] şöyle demiştir: "Ben Süfyân es-Sevrî'nin yanındaydım. Ona bir adam Hz. Ali'nin bevledip abdest aldığı, ardından da nalınlarına ve ayaklarına mesh ettiğine dair hadisi sordu. O da 'Bana A'meş, Ebû Zabyân [Husayn b. Cündeb]'den [ö. 89/707-8 {?}] bu hadisi nakletti. Sonra başkası 'Bize Kâbûs b. Ebî[1] Zabyân [ö. 141-150/758-768 arası], babasından nakletti.' dedi. Başkası sordu, o da 'Bize Abdülaziz b. Rufey' [ö. 130/747-8], Ebû Zabyân'dan nakletti.' dedi. Ona başkası sordu, o da 'Bize Zübeyr b. Adî [ö. 131/748-9], Seleme b. Küheyl[2] → Ebû Zabyân isnâdıyla nakletti.' dedi. Ona başkası sordu, o da 'Bize Vikâ b. İyâs [ö. 141-150/758-768 arası], Ebû Zabyân'dan Hz. Ali'nin bevledip abdest aldığını, sonra da nalınları üzerine mesh ettiğini rivayet etti.' dedi." İbn Humeyd, Ömer b. Harun'un şöyle dediğini nakleder: "Birisi bana Süfyân'dan bunu nakletse ona inanmazdım."

---

1 Tahhân (II, 215) ve Acâc (II, 321) neşirlerinde "Ebî" ifadesi yoksa da doğrusu, İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 468) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

2 Tahhân (II, 215) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 468) neşirlerinde bu ismin yerinde "Ükeyl" ifadesi yer alır. Ancak bu isimde bir râvi bulunmamaktadır. Bu râvi, Ebû Zabyân'ın talebeleri içerisinde yer alan Seleme b. Küheyl olmalıdır. Acâc da bu ismi "İbn Küheyl" şeklinde düzeltmiştir (II, 321) [çevirenin notu].

١٦٦٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا مُجَاهِدُ بنُ مُوسَى، قَالَ: «وَكَانَ يَعنِي إِسمَاعِيلَ ابنَ عُلَيَّةَ إِذَا سَمِعَ مِن، أَيُّوبَ لَم يَسمَع مِنَ ابنِ عَونٍ وَإِذَا سَمِعَ مِنَ ابنِ عَونٍ، لَم يَسمَع مِن يُونُسَ وَإِذَا سَمِعَ مِن، يُونُسَ لَم يُعِدهُ عَلَى سُلَيمَانَ التَّيمِيِّ كَانَ يَسمَعُ لِلَّهِ وَيَجتَزِئُ»

وَمِنهُم مَن يَستَحِبُّ أَن يَسمَعَ الشَّيءَ الوَاحِدَ مِنَ الشَّيخَينِ وَالأَكثَرِ وَيَرَى أَنَّ ذَلِكَ الفِعلَ أَصَوبُ وَإِلَى ثُبُوتِ المَروِيِّ وَصِحَّتِهِ أَقرَبُ.

١٦٦٩ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ الفَارِسِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، عَن أَبِي مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الأَحوَصِ القَاضِي، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا سَلَمَةَ التَّبُوذَكِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ زُرَيعٍ، يَقُولُ: «أُحِبُّ أَن أَسمَعَ الحَدِيثَ، مِنَ الشَّيخَينِ فَيَكُونَا كَالشَّاهِدَينِ»

١٦٧٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ النَّقَّاشُ قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ اللَّيثِ الوَرَّاقَ، بِبَلخَ يَذكُرُ عَن مُحَمَّدِ بنِ حُمَيدٍ، عَن عُمَرَ بنِ هَارُونَ، قَالَ: كُنتُ عِندَ سُفيَانَ الثَّورِيِّ فَسَأَلَهُ رَجُلٌ عَن حَدِيثِ عَلِيٍّ أَنَّهُ بَالَ وَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى النَّعلَينِ وَالقَدَمَينِ فَقَالَ: نا الأَعمَشُ عَن أَبِي ظَبيَانَ ثُمَّ سَأَلَهُ آخَرُ فَقَالَ: نا قَابُوسُ بنُ أَبِي ظَبيَانَ عَن أَبِيهِ ثُمَّ سَأَلَهُ آخَرُ فَقَالَ: نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ رُفَيعٍ عَن أَبِي ظَبيَانَ ثُمَّ سَأَلَهُ آخَرُ فَقَالَ: نا الزُّبَيرُ بنُ عَدِيٍّ عَن كُهَيلٍ عَن أَبِي ظَبيَانَ ثُمَّ سَأَلَهُ آخَرُ فَقَالَ: نا وِقَاءُ بنُ إِيَاسَ عَن أَبِي ظَبيَانَ «أَنَّ عَلِيًّا بَالَ وَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَعلَيهِ» قَالَ ابنُ حُمَيدٍ: سَمِعتُ عُمَرَ بنَ هَارُونَ يَقُولُ: «لَو أَنَّ إِنسَانًا حَدَّثَنِي بِهَذَا عَن سُفيَانَ لَم أُصَدِّق»

17. Akranlardan [Hadis] Yazımı

1671- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî → Ebû Amr [Ahmed b. Muhammed] el-Hîrî -Nişabur'da- → Ebû Bekir Hoşnam b. İsmail es-Sûfî → Osman b. Ebî Şeybe" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Vekî' [b. el-Cerrâh]'ı şöyle derken işitmiştir: "Kişi kendisinden büyük, kendisinden küçük ve yaşıtı kimselerden hadis dinlemedikçe âlim olamaz."

1672- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Harrânî → İbrahim b. Muhammed b. Osman ed-Dîneverî -Mekke'de- → İbrahim b. Muhammed b. Nukayre → Kâsım b. Muhammed el-Mervezî → Ali b. Haşrem" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Vekî'yi şöyle derken işitmiştir: "Kişi kendisinden büyük, kendisinden küçük ve yaşıt kimselerden hadis yazmadıkça âlim olamaz."

1673- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Ca'fer b. Muhammed b. el-Hakem el-Vâsıtî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hüseyin b. Mehdî el-Übüllî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ma'mer [b. Râşid] şöyle demiştir: "Ben ve İbn Cüreyc bir mescide girdik. Benim ve onun yanında levhalar vardı. O benden, ben de ondan hadis yazmaya başladık."

1674- "Ebü'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Süleyman el-Müeddib -Isfahan'da- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Selâme b. Mahmûd el-Kaysî -Askalan'da- → Muhammed b. Hammâd → Abdürrezzâk [b. Hemmâm]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ma'mer şöyle demiştir: "İbn Cüreyc beni elimden tutup evine götürür, sonra benden hadis yazar ben de ondan hadis yazardım."

1675- "Abdülmelik b. Ömer b. Halef er-Rezzâz → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Muhammed b. el-Hasan el-Mevsılî → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Ammâr şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî, tasnif ettiği kitaplara Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ın hadislerinden 2.000 hadisi eklemiştir."

الكِتَابَةُ عَنِ الأَقْرَانِ

١٦٧١ - أَخبَرَنَا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، نا أَبُو عَمرٍو الحِيرِيُّ، بِنَيسَابُورَ نا أَبُو بَكرٍ الصُّوفِيُّ خَشنَامُ بنُ إِسمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنِي عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: «لَا يَكُونُ الرَّجُلُ عَالِمًا حَتَّى يَسمَعَ مِمَّن هُوَ أَسَنُّ مِنهُ وَمِمَّن هُوَ دُونَهُ وَمِمَّن هُوَ مِثلُهُ»

١٦٧٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ الحَرَّانِيُّ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الدِّينَوَرِيُّ، بِمَكَّةَ نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُقَيرَةَ، نا القَاسِمُ بنُ مُحَمَّدٍ المَروَزِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ خَشرَمٍ، قَالَ: سَمِعتُ وَكِيعًا، يَقُولُ: «لَا يَكُونُ الرَّجُلُ عَالِمًا حَتَّى يَكتُبَ عَمَّن هُوَ فَوقَهُ وَعَمَّن هُوَ دُونَهُ وَعَمَّن هُوَ مِثلُهُ»

١٦٧٣ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا الحُسَينُ بنُ مَهدِيٍّ الأُبُلِّيُّ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: «دَخَلتُ أَنَا وَابنُ جُرَيجٍ مَسجِدًا وَمَعِي أَلوَاحٌ وَمَعَهُ أَلوَاحٌ فَجَعَلَ يَكتُبُ عَنِّي وَأَكتُبُ عَنهُ»

١٦٧٤ - أنا أَبُو القَاسِمِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُؤَدِّبُ بِأَصبَهَانَ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا سَلَامَةُ بنُ مَحمُودٍ القَيسِيُّ، بِعَسقَلَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ حَمَّادٍ، أنا عَبدُ الرَّزَّاقِ، أنا مَعمَرٌ، قَالَ: «كَانَ ابنُ جُرَيجٍ يَأخُذُ بِيَدِي فَيَذهَبُ بِي إِلَى مَنزِلِهِ فَيَكتُبُ عَنِّي وَأَكتُبُ عَنهُ»

١٦٧٥ - أَخبَرَنِي عَبدُ المَلِكِ بنُ عُمَرَ بنِ خَلَفٍ الرَّزَّازُ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ المَوصِلِيُّ، نا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، نا ابنُ عَمَّارٍ، قَالَ: «أَدخَلَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ فِي تَصنِيفِهِ مِن حَدِيثِ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ أَلفَي حَدِيثٍ»

1676- "Abdülaziz b. Ca'fer el-Hanbelî [*huddistü*] → Ebû Bekir el-Hallâl" isnâdıyla nakledildiğine göre o, kendisine nâzil isnâdla hadis tahammülünden [*en-nuzûl fi'l-ahz*] bahsedilince İbrahim el-Harbî'nin şöyle dediğini işitmiştir: "Ahmed b. Hanbel'e 'Mâlik [b. Enes], bu kadar büyük [bir âlim] olmasına rağmen akranlarından [*nuzârâ*] hadis alıyor.' denilince 'Bunda bir sakınca yok ki! İlmi artar, ona bir zarar vermez.' demiştir."

1677- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Yezdî[1] -Isfahan'da- → Muhammed b. Ali b. es-Sahhâf" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. el-Heysem ed-Demîrî'yi[2] [ö. 360-370/970-981 arası] şöyle derken işitmiştir: "Ebü'l-Abbas İbn Ukde ile Kûfe'de [hicri] 323 senesinde karşılaştım ve mecliste kaçırdığım [hadisleri] bana tekrarlamasını istedim. Reddedince ısrar ettim. Bana 'Sen hangi şehirdensin?" dedi. Ona 'Isfahan.' deyince 'Allah Resûlü'nün (sav) Ehl-i beyt'ine düşmanlık gösteren Nâsıbîler!' dedi. Ona 'Şeyh! Böyle deme, çünkü Isfahan'da takvalı, faziletli ve müteşeyyi' [Şiîlik eğilimleri taşıyan] kimseler de vardır.' dedim. O da 'Muâviye'nin şîası mı!' dedi. Ben de 'Hayır vallahi, Ali b. Ebî Tâlib'in şîası. Oradaki herkes için Ali, kendisinden, ailesinden ve evlatlarından daha değerlidir.' dedim. Sonra bana hadisleri tekrar etti. Ardından '[Ebü'l-Kâsım] Süleyman b. Ahmed el-Lahmî [et-Taberânî]'den [ö. 360/971] hadis dinledin mi?' dedi. Ben 'Onu tanımıyorum.' deyince 'Subhanallah! Ebü'l-Kâsım sizin memleketinizde ve sen ondan hadis dinlemiyorsun da Kûfe'de bana bu çileyi mi çektiriyorsun? Ebü'l-Kâsım'a denk birisini bilmiyorum. Ben ondan hadis dinledim, o da benden ve bizim hocalarımızdan hadis dinledi. Ebû Dâvud [et-Tayâlisî]'nin *Müsned*'ini dinledin mi?' dedi. Ona 'Hayır.' deyince 'Azim göstermemişsin [*dayya'te el-hazm*]. Çünkü Ebû Dâvud'un *Müsned*'inin kaynağı Isfahan'dır. Muhammed b. Hamza b. Umâre'yi [ö. 321/933] tanıyor musun?" dedi. Ben de 'Dikkatli/dindar, fazilet ehli biri.' dedim. O da 'Oğlu [Ebû İshak] İbrahim'i [ö. 353/964] tanıyor musun?' dedi. Ben 'Evet, bizim yanımızdaydı, hadis hafızıydı. Onun gibi ezberi olan çok az kişi gördüm.' dedim."

1 Acâc neşrinde (II, 324) "el-Berdî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân, asıl nüshada ve diğer iki neşirde (Acâc, II, 324; İbn Ebi'l-Ayneyn, II, 471) "ez-Zimeyretî" şeklinde yer alan nisbenin hatalı olduğunu, doğrusunun ise "ed-Dîmertî" şeklinde olması gerektiğini kaydeder (II, 217). Ancak nisbenin doğrusu İbn Asâkir'deki bir isnâdda da kaydedildiği (*Târîh*, XXII, 167) ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

١٦٧٦ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزيزِ بنِ جعفَرٍ الحَنبَلِيّ، نا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ الحَربِيَّ وَذَاكَرُوهُ النُّزُولَ فِي الأَخذِ فَقَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ يَقُولُ: وَقِيلَ لَهُ: مَالِكٌ عَلَى قَدرِهِ يَسمَعُ مِن نُظَرَائِهِ قَالَ: «وَمَا عَلَيهِ يَزدَادُ بِهِ عِلمًا وَلَم يَضُرَّهُ»

١٦٧٧ - أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ جَعفَرٍ اليَزدِيُّ بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ بنِ الصَّحَّافِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا جَعفَرٍ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ الهَيثَمِ الدَمِيرِيَّ يَقُولُ: لَقِيتُ أَبَا العَبَّاسِ بنَ عُقدَةَ بِالكُوفَةَ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَعِشرِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ فَسَأَلتُهُ أَن يُعِيدَ مَا فَاتَنِي مِنَ المَجلِسِ فَامتَنَعَ فَشَدَدتُ عَلَيهِ فَقَالَ: مِن أَيِّ بَلَدٍ أَنتَ؟ قُلتُ: مِن أَصبَهَانَ فَقَالَ: نَاصِبَةٌ يَنصِبُونَ العَدَاوَةَ لِأَهلِ بَيتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقُلتُ: لَا تَقُل هَذَا يَا شَيخُ لِأَنَّ أَهلَ أَصبَهَانَ فِيهِم مُتَّقُونَ فَاضِلُونَ وَمُتَشَيِّعَةٌ فَقَالَ: شِيعَةُ مُعَاوِيَةَ. قُلتُ: لَا وَاللهِ إِلَّا شِيعَةُ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ وَمَا فِيهِم أَحَدٌ إِلَّا وَعَلِيٌّ أَعَزُّ عَلَيهِ مِن عَينِهِ وَأَهلِهِ وَوَلَدِهِ فَأَعَادَ عَلَيَّ مَا فَاتَنِي ثُمَّ قَالَ لِي: سَمِعتَ مِنَ سُلَيمَانَ بنِ أَحمَدَ اللَّخمِيّ؟ فَقُلتُ: لَا أَعرِفُهُ فَقَالَ: يَا سُبحَانَ اللهِ أَبُو القَاسِمِ بِبَلَدِكُم وَأَنتَ لَا تَسمَعُ مِنهُ وَتُؤذِينِي هَذَا الأَذَى بِالكُوفَةِ مَا أَعرِفُ لِأَبِي القَاسِمِ نَظِيرًا سَمِعتُ مِنهُ وَسَمِعَ مِنِّي وَسَمِعَ مِن مَشَايِخِنَا ثُمَّ قَالَ لِي: سَمِعتَ مُسنَدَ أَبِي دَاوُدَ؟ فَقُلتُ: لَا فَقَالَ لِي: ضَيَّعتَ الحَزمَ لِأَنَّ مُسنَدَ أَبِي دَاوُدَ مَنبَعُهُ مِن أَصبَهَانَ وَقَالَ لِي: تَعرِفُ مُحَمَّدَ بنَ حَمزَةَ بنِ عُمَارَةَ؟ فَقُلتُ: شَدِيدًا رَجُلٌ مِن أَهلِ الفَضلِ قَالَ: فَتَعرِفُ ابنَهُ إِبرَاهِيمَ؟ قُلتُ: نَعَم كَانَ عِندَنَا وَرَأَيتُهُ حَافِظًا لِلحَدِيثِ وَقَلَّ مَا رَأَيتُ مِثلَهُ فِي الحِفظِ.

18. Büyüklerin Küçüklerden Hadis Yazımı

1678- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. İbrahim b. Şâzî el-Hemedânî -hac yolculuğu sırasında yanımıza geldi- → Mansur b. Abdullah el-Herevî -Hemedân'da- → Ebû Ubeydullah el-Mukrî -Mekke'de- → dedesi[1]" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Kişi kendisinden büyük, küçük ve denginden hadis almadıkça hadis ehlinden olmaz."

1679- "Hamza b. Muhammed b. Tahir ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed el-Begavî → Ebû Saîd [Abdullah b. Saîd] el-Eşec" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir b. Ayyâş [ö. 193/809] şöyle demiştir: "Abdülmelik b. Umeyr [ö. 136/754] bazen bana 'Ebû Bekir, bana hadis naklet.' derdi."

1680- "Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Ahmed b. Selman[2] en-Neccâd → Muhammed b. Abdûs → Ahmed b. Abdüssamed" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Süfyân es-Sevrî benden hadis işitmiş ve onu yazmıştır."

1681- "Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî [*huddistü*] → Muhammed b. Mahled → Abbas ed-Dûrî → Yahyâ b. İshak es-Seylehînî → Mübârek b. Fedâle → Abdullah b. Müslim b. Yesâr" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Müslim b. Yesâr] [ö. 100/718-9 {?}] şöyle demiştir: "Ölü kabre konulduğunda düğümler çözülür." Yahyâ [b. İshak] [ö. 210/825-6] şöyle dedi: "Bunu Abdurrahman b. Mehdî'ye naklettim. O da 'Bunu hiç duymadım, otur da yazayım." dedi ve sonra hadisi benden yazdı.

1682- "Abdülmelik b. Ömer er-Rezzâz → Ali b. Ömer [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ebü'l-Hasan Ali b. el-Fazl b. Tahir el-Belhî → Ebû Muhammed Saîd b. Ebî Saîd es-Sülemî el-Belhî → Abdullah b. Ömer b. Meymûn b. er-Remmâh" isnâdıyla nakledildiğine göre Ömer b. Harun el-Belhî ona şöyle demiştir: "Ben ve Halef b. Musa [ö. 221/835-6] -üçüncü bir kişiyi de söyledi fakat hatırlamıyorum- Mâlik b. Enes'in yanına girdik. Ona şöyle dedim: 'İbnü'r-Remmâh -yani Ömer b. Meymûn b. er-Remmâh- → Süheyl b. Ebî Salih isnâdıyla Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini nakletti:

1 Bu isnâddaki Ebû Ubeydullah el-Mukri ve dedesinin kimliğini tespit etmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 326) "Süleyman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

كِتَابَةُ الأَكَابِرِ عَنِ الأَصَاغِرِ

١٦٧٨ - وأنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ شَاذِي الهَمَذَانِيُّ قَدِمَ عَلَينَا حَاجًّا قَالَ: نا مَنصُورُ بنُ عَبدِ اللهِ الهَرَوِيُّ، بِهَمَذَانَ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُبَيدِ اللهِ المُقرِئَ، بِمَكَّةَ يَقُولُ: سَمِعتُ جَدِّي، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ بنَ عُيَينَةَ، يَقُولُ: «لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِن أَهلِ الحَدِيثِ حَتَّى يَأخُذَ عَمَّن فَوقَهُ وَعَمَّن هُوَ دُونَهُ وَعَمَّن هُوَ مِثلُهُ»

١٦٧٩ - أنا حَمزَةُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ طَاهِرٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ البَغَوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الأَشَجُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ، قَالَ: رُبَّمَا قَالَ لِي عَبدُ المَلِكِ بنُ عُمَيرٍ: يَا أَبَا بَكرٍ حَدِّثنِي.

١٦٨٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدُوسٍ، نا أَحمَدُ بنُ عَبدِ الصَّمَدِ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «سَمِعَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ مِنِّي حَدِيثًا فَكَتَبَهُ»

١٦٨١ - حُدِّثتُ عَن أَبِي الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيِّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مَخلَدٍ، نا عَبَّاسٌ الدُّورِيُّ، نا يَحيَى بنُ إِسحَاقَ السَّيلَحِينِيُّ، نا مُبَارَكُ بنُ فَضَالَةَ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مُسلِمِ بنِ يَسَارٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: «إِذَا أُدخِلَ المَيِّتُ القَبرَ حُلَّتِ العُقَدِ» قَالَ يَحيَى فَحَدَّثتُ بِهِ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ فَقَالَ: «مَا سَمِعتُ بِهَذَا قَطُّ اقعُد حَتَّى أُدَشِّنَكَ فَكَتَبَهُ عَنِّي»

١٦٨٢ - أَخبَرَنِي عَبدُ المَلِكِ بنُ عُمَرَ الرَّزَّازُ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَافِظُ، نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ الفَضلِ بنِ طَاهِرٍ البَلخِيُّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ السُّلَمِيُّ سَعِيدُ بنُ أَبِي سَعِيدٍ البَلخِيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ مَيمُونِ بنِ الرَّمَّاحِ، قَالَ عُمَرُ بنُ هَارُونَ البَلخِيُّ: دَخَلتُ عَلَى مَالِكِ بنِ أَنَسٍ أَنَا وَخَلَفُ بنُ مُوسَى وَذَكَرَ ثَالِثًا لَا أَحفَظُهُ فَقُلنَا: نا ابنُ الرَّمَّاحِ يَعنِي عُمَرَ بنَ مَيمُونِ بنِ الرَّمَّاحِ، عَن سُهَيلِ بنِ أَبِي صَالِحٍ، عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ:

'Hz. Peygamber Mina'da üç gün kaldı ve namazlarını kısalttı. Kim Allah Resûlü'nden fazla kalırsa [namazlarını] tamamlasın -ya da tam [kılsın] -.' Mâlik b. Enes 'Cariye! Kâğıt ve hokkayı getir.' dedi. Cariye kâğıt ve hokkayı getirince oradaki birine -ismini söylemişti fakat unuttum- verdi, o da yazdı. Sonra kâğıdı aldı -ya da ona verildi- ve onlardan birine 'İbnü'r-Remmâh [ö. 234/849] sana nasıl nakletti?' diye sordu. O kimse de hadisi nakletti. Sonra ikinciye 'İbnü'r-Remmâh sana nasıl nakletti?' diye sordu, o da hadisi nakletti. Sonra üçüncüye sordu, o da nakletti." Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer b. er-Remmâh dedi ki: "İlk kiminle başladığını, ikinci ve üçüncüde kime sorduğunu söylemişti." [Ömer b. Harun devamla] şöyle dedi: "Mâlik kâğıda bakıyordu. Ben de kendi kendime 'Senin semân böyle ise gerçekten iyi semâ yapmışsın!' dedim." [Râvi] dedi ki: "Ya da bu anlamda bir şeyler dedi." [Saîd b. Ebî Saîd şöyle dedi:] "Zikredilmeyen üçüncü kişi Ebû Mutî'[1] Hakem b. Abdullah [ö. 199/814-5] idi."

1683- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muhammed b. el-Hasen b. Ziyâd el-Mukrî → Cibril b. Müccâ'a es-Semerkandî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Kuteybe b. Saîd'i şöyle derken işitmiştir: "İbnü'l-Mübârek'le birlikte hadis yazdım. Ben ondan yazdım, o da benden hadis yazmıştır."

1684- "Kadı Ebü't-Tayyib Tahir b. Abdullah et-Taberî → Muâfâ b. Zekeriyyâ el-Cerîrî → babası [Zekeriyyâ b. Yahyâ] → Fazl b. Muhammed b. Ukayl" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Hâtim er-Râzî'yi şöyle derken işitmiştir: "Abdullah b. el-Mübârek, Rişdîn b. Sa'd [ö. 188/903-4] ve başkaları gibi kendisinden küçük kimselerden hadis yazardı. Ona 'Ebû Abdurrahman, ne kadar [daha] yazacaksın?' diye sorulunca o "Belki de kurtuluşum olacak ifade henüz bana denk gelmedi." karşılığını verdi."

1685- "Muhammed b. Ahmed[2] b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebü'l-Abbas [Kâsım b. el-Kâsım] es-Seyyârî → [anne tarafından] dedesi Ahmed b. Seyyâr'ın kitabından" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Hasan b. Şakîk'i [ö. 215/830] şöyle derken işitmiştir: "İbnü'l-Mübârek'e 'Ne zamana kadar hadis talep edeceksin?' diye soruldu. O da 'Ölene kadar.' cevabını verdi."

---

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "İbn Mutî'" şeklinde olmakla birlikte doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde "b. Ahmed" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَقَامَ بِمِنًى ثَلَاثًا يُقصِرُ الصَّلَاةَ فَمَن زَادَ عَلَى مَقَامِ رَسُولِ اللهِ فَلَيُتِمَّ وَرُبَّمَا قَالَ: فَالتَّمَامُ قَالَ: فَقَالَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ: يَا جَارِيَةُ هَلُمِّي القِرطَاسَ وَالدَّوَاةَ قَالَ: فَجَاءَتهُ بِالقِرطَاسِ وَالدَّوَاةِ قَالَ عُمَرُ بنُ هَارُونَ: فَدَفَعَهُ إِلَى وَاحِدٍ مِنهُم قَد سَمَّاهُ وَقَد أُنسِيتُهُ فَكَتَبَهُ لَهُ ثُمَّ أَخَذَ القِرطَاسَ أَو دَفَعَهُ إِلَيهِ فَقَالَ لِوَاحِدٍ مِنهُم: كَيفَ حَدَّثَكَ ابنُ الرَّمَّاحِ؟ فَحَدَّثَهُ ثُمَّ قَالَ لِلثَّانِي: كَيفَ حَدَّثَكَ ابنُ الرَّمَّاحِ؟ فَحَدَّثَهُ ثُمَّ قَالَ لِلثَّالِثِ: فَحَدَّثَهُ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ الرَّمَّاحِ: وَقَد فَسَّرَ عُمَرُ بنُ هَارُونَ بِمَن بَدَأَ وَثَنَّى وَثَلَّثَ قَالَ: وَمَالِكٌ يَنظُرُ فِي الرُّقعَةِ فَقُلتُ فِي نَفسِي: إِن كَانَ سَمَاعُكَ مِثلُ هَذَا فَقَد أَجَدتَ السَّمَاعَ أَو مَا هَذَا مَعنَاهُ قَالَ: وَالثَّالِثُ الَّذِي لَم يَذكُرهُ هُوَ أَبُو مُطِيعٍ الحَكَمُ بنُ عَبدِ اللهِ.

١٦٨٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ، قَالَ: سَمِعتُ جِبرِيلَ بنَ مَجَاعَةَ السَّمرقَندِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ قُتَيبَةَ بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «كَتَبتُ الحَدِيثَ مَعَ ابنِ المُبَارَكِ وَكَتَبتُ عَنهُ وَكَتَبَ عَنِّي»

١٦٨٤ - أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو الطَّيِّبِ طَاهِرُ بنُ عَبدِ اللهِ الطَّبَرِيُّ أنا المُعَافَى بنُ زَكَرِيَّا الجُرَيرِيُّ، نا أَبِي، نا الفَضلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَقِيلٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَاتِمٍ الرَّازِيَّ، يَقُولُ: كَانَ عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ يَكتُبُ عَمَّن دُونَهُ مِثلِ رِشدِينَ بنِ سَعدٍ وَغَيرِهِ، فَقِيلَ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ كَم تَكتُبُ؟ قَالَ: فَقَالَ: لَعَلَّ الكَلِمَةَ الَّتِي فِيهَا نَجَاتِي لَم تَقَع إِلَيَّ.

١٦٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ السَّيَّارِيُّ، قَالَ: وَجَدتُ فِي كِتَابِ جَدِّي أَحمَدَ بنِ سَيَّارٍ قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ الحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ يَقُولُ: قِيلَ لِابنِ المُبَارَكِ: إِلَى مَتَى تَطلُبُ الحَدِيثَ؟ قَالَ: «إِلَى أَن أَمُوتَ»

19. "Herkesten [Hadis] Yazılır" Diyen Kimseler

1686- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd → Hadramî -yani Mutayyen-" isnâdıyla nakledildiğine göre Velîd b. Ebân el-Kerâbîsî [ö. 221-230/835-845 arası] şöyle demiştir: "Yezîd b. Harun'a 'Ebû Hâlid, bu senin kendilerinden hadis naklettiğin zayıf şeyhler [de ne?]' dedim. O da 'Ben herkesten yazan kimselere yetiştim. Onlar bir münzara olduğunda ise [iyilerini kötülerinden ayırarak] bir sonuca varırlardı.' karşılığını verdi."[1]

1687- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Muhammed b. el-Fazl el-Belhî -Semarkant'ta- → Süleyman b. Yezîd -Kazvîn'de-" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Hâtim er-Râzî'yi şöyle derken işitmiştir: "Yazacağın vakit ne bulursan al, nakledeceğin vakit ince eleyip sık doku."

1688- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Muzaffer b. Yahyâ eş-Şerâbî → Ahmed b. Muhammed el-Mersedî → Ebû İshak [Talha b. Abdullah] et-Talhî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Bekir b. Ayyâş şöyle demiştir: "Ben, Süfyân es-Sevrî ve Şerîk [b. Abdullah] Hîre ile Kûfe arasında yürüyorduk. Saç ve sakalı ağarmış, güzel görünümlü birini gördük. Onda bazı hadisler bulunabileceğini ve önceki muhaddislere yetişmiş olabileceğini düşündük. Süfyân, aramızda hadis talebi konusunda en gayretlimiz, en çok araştıranımızdı. O adamın yanına gidip 'Sende hadis var mı?' dedi. Adam da 'Bende yeni bir şey [*hadîs*] yok, fakat yıllanmış şeyler var.' dedi. Baktık ki şarap satıcısıymış.[2]"

20. [Hadis Aldığı] Hocaları[n Sayısını] Çoğaltmak

1689- "Ebü'l-Ferec Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → dedesi Ahmed b. Muhammed b. Şahin → Ahmed b. Muhammed b. Rişdîn" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Salih'i şöyle derken işitmiştir: "Süfyân es-Sevrî 130 küsur tâbiîye yetişmiştir. Onun 600 kadar hocasını saydık. Sevrî'den 20.000'den fazla hadis nakledilmiştir."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 417.

2 Acâc neşrinde, içkici anlamına gelen "hammâr" kelimesindeki hı'nın noktası düşmüştür [çevirenin notu].

مَن قَالَ: يُكتَبُ عَن كُلِّ أَحَدٍ

١٦٨٦ - أَخبَرَني عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، أنا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: نا الحَضرَمِيُّ يَعنِي مُطَيَّنًا، نا الوَلِيدُ بنُ أَبَانَ الكَرَابِيسِيُّ، قَالَ: قُلتُ لِيَزِيدَ بنِ هَارُونَ: يَا أَبَا خَالِدٍ هَذِهِ المَشيَخَةُ الضُّعَفَاءُ الَّذِينَ تُحَدِّثُ عَنهُم؟ قَالَ: «أَدرَكتُ النَّاسَ يَكتُبُونَ عَن كُلٍّ فَإِذَا وَقَعَتِ المُنَاظَرَةُ خَصَّلُوا»

١٦٨٧ - أَخبَرَني عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا أَبُو سَعدٍ الإِدرِيسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الفَضلِ البَلخِيَّ، بِسَمرَقَندَ يَقُولُ: سَمِعتُ سُلَيمَانَ بنَ يَزِيدَ، بِقَزوِينَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا حَاتِمٍ الرَّازِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا كَتَبتَ فَقَمِّش وَإِذَا حَدَّثتَ فَفَتِّش»

١٦٨٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا المُظَفَّرُ بنُ يَحيَى الشَّرَابِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَرشَدِيُّ، عَن أَبِي إِسحَاقَ الطَّلحِيِّ، قَالَ: ذَكَرَ أَبُو بَكرِ بنُ عَيَّاشٍ قَالَ: كُنتُ أَنَا وَسُفيَانُ الثَّورِيُّ، وَشَرِيكٌ نَتَمَاشَى بَينَ الحِيرَةِ وَالكُوفَةِ فَرَأَينَا شَيخًا أَبيَضَ الرَّأسِ وَاللِّحيَةِ حَسَنُ السَّمتِ فَظَنَنَا أَنَّ عِندَهُ شَيئًا مِنَ الحَدِيثِ وَأَنَّهُ قَد أَدرَكَ النَّاسَ وَكَانَ سُفيَانُ أَطلَبَنَا لِلحَدِيثِ وَأَشَدَّ بَحثًا عَنهُ فَتَقَدَّمَ إِلَيهِ فَقَالَ: يَا هَذَا عِندَكَ شَيءٌ مِنَ الحَدِيثِ؟ فَقَالَ: أَمَّا حَدِيثٌ فَلَا وَلَكِن عِندِي عَتِيقُ سِنِينَ فَنَظَرنَا فَإِذَا هُوَ خِمَارٌ.

الإِكثَارُ مِنَ الشُّيُوخِ

١٦٨٩ - أنا أَبُو الفَرَجِ الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، قَالَ: قَرَأتُ فِي أَصلِ كِتَابِ جَدِّي أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ شَاهِينَ نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ رِشدِينَ قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ صَالِحٍ يَقُولُ: «أَدرَكَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ مِائَةً وَشَبِيهًا بِثَلَاثِينَ مِنَ التَّابِعِينَ وَأَحصَينَا لَهُ شَبِيهًا بِستِّمِائَةِ شَيخٍ، وَرَوَى عَنِ الثَّورِيِّ أَكثَرُ مِن عِشرِينَ أَلفًا»

1690- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed Ca'fer b. Yusuf → Ahmed b. el-Hüseyin el-Ensârî → Muhammed b. Âmir b. İbrahim → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Dâvud et-Tayâlisî şöyle demiştir: "Kendilerinden hadis yazdığım 1000 hocaya yetiştim."

1691- Ali b. el-Muhsin b. Ali et-Tenûhî'nin aktardığına göre babası [Muhsin b. Ali] [ö. 384/994] şöyle demiştir: "[Hicri] 304 senesinde Bağdat'a geldiğimde hadis dinlemek için orada olan muhaddislerin isimlerini sordum. Benim başvurabileceğim 400 hoca ismi yazıldı."

1692- "Ali b. Ahmed b. İsa el-Hâşimî → dedesi Ebü'l-Fazl İsa b. Musa b. Ebî Muhammed b. el-Mütevekkil-alellah -kitaptan- → Ebû Bekir Muhammed b. Dâvud en-Neysâbûrî → Ömer b. Saîd b. Sinan el-Menbecî → İbn Dihkân" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yunus b. Muhammed el-Müeddib'i [ö. 208/823] şöyle derken işitmiştir: "1001 erkek, 60 da kadın hocadan hadis yazdım."

1693- "Kadı Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Buhârî → Ebû Muhammed İsmail b. el-Hüseyin ez-Zâhid el-Buhârî → Ebû Bekir İbn Hanb" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Muhammed b. Yunus el-Küdeymî'yi şöyle derken işitmiştir: "Basra'da 1186 kişiden hadis yazdım."

1694- Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî'nin [ö. 425/1033-4] naklettiğine göre o, Ebû Abdullah İbn Mende'yi [ö. 395/1005] şöyle derken işitmiştir: "1000 hocadan hadis yazdım. Onlar içerisinde Ebû Ahmed [Muhammed b. Ahmed] el-Assâl [ö. 349/960] kadar mutkin, [Ebû İshak] İbrahim b. [Muhammed b.] Hamza kadar hafızası kuvvetli olanı görmedim."

1695- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd el-Mukrî en-Nakkâş" isnâdıyla nakledildiğine göre Kâsım b. Dâvud el-Bağdâdî [ö. 305/917] şöyle demiştir: "6000 hocadan hadis yazdım." O [Kâsım b. Dâvud] şöyle demiştir: Bize Ahmed b. İshak es-Sükkerî [ö. ?] "Muhammed b. İbrahim eş-Şâmî → Ma'rûf el-Kerhî → Bekir b. Huneys → Dırâr b. Amr → Yezîd er-Rakâşî → Enes [b. Mâlik]" isnâdıyla Hz. Peygamber'in "*Fe-rûhun ve reyhân*"[1] şeklinde okuduğunu aktardı.

1 Vâkıa, 56/89. Ayette "*fe-ravhun*" şeklindedir.

١٦٩٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ جعفَرُ بنُ يُوسُفَ نا أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ الأَنصارِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَامِرِ بنِ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَن أَبِي دَاوُدَ الطَّيَالِسِيِّ، قَالَ: «أَدرَكتُ أَلفَ شَيخٍ كَتَبتُ عَنهُم»

١٦٩١ - نا عَلِيُّ بنُ المُحسِنِ بنِ عَلِيٍّ التَّنُوخِيُّ، قَالَ: قَالَ لِي أَبِي: لَمَّا قَدِمتُ بَغدَادَ فِي سَنَةِ أَربَعٍ وَثَلَاثِمِائَةٍ: سَأَلتَ عَن أَسمَاءِ المُحَدِّثِينَ الَّذِينَ بِهَا لِأَسمَعَ مِنهُم؟ فَكَتَبَ لِي أَسمَاءَ أَربَعِمِائَةِ شَيخٍ.

١٦٩٢ - وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عِيسَى الهَاشِمِيُّ، قَالَ: هَذَا كِتَابُ جَدِّي أَبِي الفَضلِ عِيسَى بنِ مُوسَى بنِ أَبِي مُحَمَّدِ بنِ المُتَوَكِّلِ عَلَى اللهِ: فَقَرَأتُ فِيهِ حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ دَاوُدَ النَّيسَابُورِيُّ أَخبَرَنِي عُمَرُ بنُ سَعِيدِ بنِ سِنَانٍ المَنبِجِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ ابنَ دِهقَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ يُونُسَ بنَ مُحَمَّدٍ المُؤَدِّبَ، يَقُولُ: «كَتَبتُ عَن أَلفِ، شَيخٍ وَشَيخٍ وَسِتِّينَ امرَأَةً»

١٦٩٣ - أنا القَاضِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحُسَينِ البُخَارِيُّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ إِسمَاعِيلُ بنُ الحُسَينِ الزَّاهِدُ البُخَارِيُّ نا أَبُو بَكرِ بنُ خَنبٍ، قَالَ: سَمِعتُ الكُدَيمِيَّ مُحَمَّدَ بنَ يُونُسَ وَهُوَ يَقُولُ: «كَتَبتُ بِالبَصرَةِ عَن أَلفٍ وَمِائَةٍ وَسِتَّةٍ وَثَمَانِينَ رَجُلًا»

١٦٩٤ - حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ السُّوذرجَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ بنَ مَندَهٍ، يَقُولُ: «كَتَبتُ عَن أَلفِ شَيخٍ لَم أَرَ فِيهِم أَيقَنَ مِن أَبِي أَحمَدَ العَسَّالِ وَلَا أَحفَظَ مِن إِبرَاهِيمَ بنِ حَمزَةَ»

١٦٩٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ زِيَادٍ المُقرِئُ النَّقَّاشُ نا القَاسِمُ بنُ دَاوُدَ البَغدَادِيُّ، وَسَمِعتُهُ يَقُولُ: «كَتَبتُ عَن سِتَّةِ آلَافِ شَيخٍ» قَالَ: نا حَمدُ بنُ إِسحَاقَ السُّكَّرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبراهِيمَ الشَّامِيُّ، نا مَعرُوفٌ الكَرخِيُّ، عَن بَكرِ بنِ خُنَيسٍ، عَن ضِرَارِ بنِ عَمرٍو، عَن يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَن أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ {فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ} [الواقعة: ٨٩]

XXX. Hafızlarla Karşılaşmak ve Âlî İsnâdları Elde Etmek İçin Uzak Bölgelere Rihle Yapmak

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis için rihle yapmanın iki amacı vardır: Birincisi, âlî isnâdları ve eski semâyı elde etmek. İkincisi ise hafızlarla karşılaşmak, onlarla müzakere yapmak ve onlardan istifade etmektedir. Bu iki husus hadis talebesinin şehrinde bulunuyor, diğer [şehirlerde] bulunmuyor ise rihlenin bir faydası yoktur. Kendi şehriyle yetinmesi daha uygun olur.

1696- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Saîd b. Dâvud ez-Zenberî'yi[1] [ö. 211-220/826-835 arası] şöyle derken işitmiştir: "Mâlik [b. Enes], İbn Vehb'e 'İbn Vehb! Allah'tan kork ve ilminle yetin. Zira her kim ilmiyle yetinirse hem fayda sağlar hem de faydalanır. Sen talep ettiğin şeyle Allah'ın katındakini istiyorsan istifade edilecek şeyi bulmuşsun demektir. Allah da bununla ümmetleri faydalandırır. Öğrendiklerinle dünyayı talep ediyorsan elinde hiçbir şey yok demektir.' nasihatında bulunmuştur."

1697- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed b. Ya'kûb → Ebû Zür'a [Abdurrahman b. Amr] ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla'lâ b. Müshir] şöyle demiştir: "Kişinin kendi şehrinin ilmi ve âlimiyle yetinmesi gerekir. Ben Saîd b. Abdülaziz'in ilmiyle yetiniyordum, o varken başkasına ihtiyaç duymuyordum."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bahsettiğimiz iki husus [âli isnâd ve semâda öncelik] hadis talebesinin şehrinde ve diğer şehirlerde var, fakat her bir şehrin kendine has özellikleri varsa, örneğin talebe Iraklıdır ve kendi şehrinde Iraklıların âlî isnâdları, hafızlarının rivayetleri ve ihtilafları bilen ulema bulunuyordur ve bir başka yerde bunlar yoktur, yine Şam'da Şamlıların âlî isnâdlarını ve hadislerini bilen kimseler bulunuyordur ve bunlar başkalarında yoktur, bu durumda talebenin kendi şehrinin hadislerini elde edip uzmanlaştıktan sonra iki [şehrin] âlî isnâdlarını ve iki grubun ilmini toplaması için rihle yapması iyidir.

---

1 Tahhân (II, 223) ve Acâc (II, 333) neşirlerinde "ez-Zübeyrî" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 483) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

بَابُ الرِّحلَةِ فِي الحَدِيثِ إِلَى البِلَادِ النَّائِيَةِ لِلِقَاءِ الحُفَّاظِ بِهَا وَتَحصِيلِ الأَسَانِيدِ العَالِيَةِ

المَقصُودُ فِي الرِّحلَةِ فِي الحَدِيثِ أَمرَانِ: أَحَدُهُمَا تَحصِيلُ عُلُوِّ الإِسنَادِ وَقِدَمِ السَّمَاعِ، وَالثَّانِي لِقَاءُ الحُفَّاظِ وَالمُذَاكَرَةُ لَهُم وَالِاستِفَادَةُ عَنهُم. فَإِذَا كَانَ الأَمرَانِ مَوجُودَينِ فِي بَلَدِ الطَّالِبِ وَمَعدُومَينِ فِي غَيرِهِ فَلَا فَائِدَةَ فِي الرِّحلَةِ، وَالِاقتِصَارُ عَلَى مَا فِي البَلَدِ أَولَى.

١٦٩٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ دَاوُدَ الزَّنبَرِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكًا يَقُولُ لِابنِ وَهبٍ: «يَا ابنَ وَهبٍ اتَّقِ اللَّهَ وَاقتَصِر عَلَى عِلمِكَ فَإِنَّهُ لَم يَقتَصِر أَحَدٌ عَلَى عِلمِهِ إِلَّا تَقَعَ وَانتَفَعَ فَإِن كُنتَ تُرِيدُ بِمَا طَلَبتَ مَا عِندَ اللهِ فَقَد أَصَبتَ مَا يُنتَفَعُ بِهِ وَيَنفَعُ اللَّهُ بِهِ أُمَمًا وَإِن كُنتَ إِنَّمَا تُرِيدُ بِمَا تَعَلَّمتَ طَلَبَ الدُّنيَا فَلَيسَ فِي يَدَيكَ شَيءٌ»

١٦٩٧ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ، نا أَبُو زُرعَةَ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو مُسهِرٍ: «يَنبَغِي لِلرَّجُلِ أَن يَقتَصِرَ عَلَى عِلمِ بَلَدِهِ وَعِلمِ عَالِمِهِ فَلَقَد رَأَيتُنِي أَقتَصِرُ عَلَى عِلمِ سَعِيدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ فَمَا أَفتَقِرُ مَعَهُ إِلَى أَحَدٍ»

وَأَمَّا إِذَا كَانَ الأَمرَانِ اللَّذَانِ ذَكَرنَاهُمَا مَوجُودَينِ فِي بَلَدِ الطَّالِبِ وَفِي غَيرِهِ إِلَّا أَنَّ مَا فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ البَلَدَينِ يَختَصُّ بِهِ مِثلُ أَن يَكُونَ الطَّالِبُ عِرَاقِيًّا وَفِي بَلَدِهِ عَالِي أَسَانِيدِ العِرَاقِيِّينَ وَحُفَّاظُ رُوَايَاتِهَا، وَالعُلَمَاءُ بِاختِلَافِهَا وَلَيسَ ذَلِكَ فِي غَيرِهِ وَبِالشَّامِ مِن عُلُوِّ أَسَانِيدِ الشَّامِيِّينَ وَمِن أَهلِ المَعرِفَةِ بِأَحَادِيثِهِم مَا لَيسَ عِندَ غَيرِهِم فَالمُستَحَبُّ لِلطَّالِبِ الرِّحلَةُ لِجَمعِ الفَائِدَتَينِ مِن عُلُوِّ الإِسنَادَينِ وَعِلمِ الطَّائِفَتَينِ لَكِن بَعدَ تَحصِيلِهِ حَدِيثَ بَلَدِهِ وَتَمَهُّرِهِ فِي المَعرِفَةِ بِهِ.

1698- Muhammed b. İsa el-Hemedânî'nin aktardığına göre Ebü'l-Fazl Salih b. Ahmed b. Muhammed et-Temîmî el-Hâfız [ö. 384/994] şöyle demiştir: "Hadis talebesi ve [hadisle] ilgilenen kimsenin şehrinde eski ve yeni âlimler ve ilim varsa kendi şehrinin hadislerini yazmakla, onlardan hadise ehil olanları tanımakla ve hadisi anlayıp kayıt altına almakla başlamalıdır. Böylece hadislerin sahihini ve zayıfını bilir, oradaki hadis ehlini ve onların durumlarını tam olarak bilebilir. Sonrasında [diğer] şehirlerin hadisleriyle iştigal etmeli ve oralara rihle yapmalıdır."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe rihle yapmaya karar verdiğinde kendi şehrindeki hiçbir hocayı bırakmamalı, az da olsa kendisine kolay gelen hadisleri yazmalıdır. Nitekim ben ashâbımızdan birinin "Kâğıdı zayi et ama hocayı zayi etme." dediğini duydum.

1699- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Abdülmelik b. Ahmed b. Nuaym el-Esterâbâdî → Ebû Sehl Harun b. Ahmed b. Harun el-Hanîfî → Muhammed b. Hâlid b. Yezîd el-Berzaî → Nasr b. Merzûk el-Mısrî → Nuaym b. Hammâd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbnü'l-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Bir hocadan yedi hadis işitirsen ne zaman öleceğine aldırış etme."

1700- "Ali b. Ahmed b. Ömer el-Mukrî → İsmail b. Ali el-Hutabî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Babama ilim talep eden kişi hakkında 'Kendi [bölgesinde] bulunan bir kişiye mülazemet edip ondan mı hadis yazmalı, yoksa ilmin bulunduğu bölgelere rihle yapıp oradakilerden mi hadis yazmalı?' diye sordum. O da 'Kûfelilerden, Basralılardan, Medinelilerden ve Mekkelilerden hadis yazmak için rihle yapar, insanları izleyip onlardan [hadis] dinler'[1] karşılığını verdi."

1701- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Ebû Katan [Amr b. el-Heysem] → Ebû Halde [Hâlid b. Dînâr]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü'l-Âliye [er-Riyâhî] şöyle demiştir: "Biz Allah Resûlü'nün (sav) ashâbından gelen bir rivayeti Basra'da işitirdik. Fakat bunla yetinmeyip onların ağzından duymak için Medine'ye giderdik."

1 Tahhân yazmadaki "*bi-şâmi'n-nâs*" ifadesine anlam takdirinde bulunmakta zorlanarak olası bir düşme ihtimaline dikkat çeker (II, 224). Acâc (II, 335) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 486) neşirlerinde ise ifade "*yeşâmü'n-nâs*" şeklindedir. Tercüme Acâc'ın dipnotundaki izah çerçevesinde yapılmıştır [çevirenin notu].

١٦٩٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى الهَمَذَانِيُّ، قَالَ: قَالَ لَنَا أَبُو الفَضلِ صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ الحَافِظُ: «وَيَنبَغِي لِطَالِبِ الحَدِيثِ وَمَن عُنِيَ بِهِ أَن يَبدَأَ بِكَتبِ حَدِيثِ بَلَدِهِ وَمَعرِفَةِ أَهلِهِ مِنهُم وَتَفَهُّمِهِ وَضَبطِهِ حَتَّى يَعلَمَ صَحِيحَهَا وَسَقِيمَهَا وَيَعرِفَ أَهلَ التَّحدِيثِ بِهَا وَأَحوَالِهِم مَعرِفَةً تَامَّةً إِذَا كَانَ فِي بَلَدِهِ عِلمٌ وَعُلَمَاءُ قَدِيمًا وَحَدِيثًا ثُمَّ يَشتَغِلُ بَعدُ بِحَدِيثِ البُلدَانِ، وَالرِّحلَةِ فِيهِ»

وَإِذَا عَزَمَ الطَّالِبُ عَلَى الرِّحلَةِ فَيَنبَغِي لَهُ أَن لَا يَترُكَ فِي بَلَدِهِ مِنَ الرُّوَاةِ أَحَدًا إِلَّا وَيُكتَبُ عَنهُ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الأَحَادِيثِ وَإِن قَلَّت. فَإِنِّي سَمِعتُ بَعضَ، أَصحَابِنَا يَقُولُ: «ضَيِّع وَرَقَةً وَلَا تُضَيِّعَنَّ شَيخًا»

١٦٩٩ - ونا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، نا عَبدُ المَلِكِ بنُ أَحمَدَ بنِ نُعَيمٍ الإِستِرَابَاذِيُّ، نا أَبُو سَهلٍ هَارُونُ بنُ أَحمَدَ بنِ هَارُونَ الحَنِيفِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ خَالِدِ بنِ يَزِيدَ البَرذَعِيُّ، نا نَصرُ بنُ مَرزُوقٍ المِصرِيُّ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «إِذَا سَمِعتَ مِنَ الشَّيخِ، سَبعَةَ أَحَادِيثَ فَلَا تُبَالِ مَتَى مَاتَ؟»

١٧٠٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عُمَرَ المُقرِئُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: سَأَلتُ أَبِي عَمَّن طَلَبَ العِلمَ تَرَى لَهُ أَن يَلزَمَ رَجُلًا عِندَهُ عِلمٌ فَيَكتُبَ عَنهُ أَو تَرَى لَهُ أَن يَرحَلَ إِلَى المَوَاضِعِ الَّتِي فِيهَا العِلمُ فَيَسمَعُ مِنهُم؟ قَالَ: يُرَجِّلُ يَكتُبُ عَنِ الكُوفِيِّينَ وَالبَصرِيِّينَ، وَأَهلِ المَدِينَةِ وَمَكَّةَ بِشَامِ النَّاسِ يَسمَعُ مِنهُم.

١٧٠١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا أَبُو قَطَنٍ، نا أَبُو خَلدَةَ، عَن أَبِي العَالِيَةِ، قَالَ: «كُنَّا نَسمَعُ الرِّوَايَةَ عَن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ بِالبَصرَةِ فَلَم نَرضَ حَتَّى رَكِبنَا إِلَى المَدِينَةِ فَسَمِعنَاهَا مِن أَفوَاهِهِم»

1702- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah el-Hâfız -Nişabur'da- → Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Kureşî → babası → Ca'fer [b. Muhammed] et-Tayâlisî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Dört kişide olgunluk görülmez: Bekçi [*hârisü'd-derb*], kadı mübaşiri, muhaddis çocuğu ve sadece kendi şehrinde yazıp hadis talebi için başka yere gitmeyen kişi."

1. Tek Bir Hadis İçin Rihle Yapan Kimse

1703- "Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Muaddel → Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Mısrî → Mâlik b. Yahyâ → Yezîd b. Harun → Hemmâm b. Yahyâ → İbn Abdülvâhid el-Mekkî -ki bu kişi Kâsım'dır-[1] → Abdullah b. Muhammed b. Ukayl" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nden işitmediğim bir hadis bana ulaştı. Bir deve aldım ve yolculuğa çıktım. Bir ay gidip Şam'a vardım. Abdullah b. Üneys'in [ö. 54/673-4] yanına gittim ve kapıcıya 'Ona Câbir'in kapıda olduğunu söyle' dedim. Onun yanına gidince "Câbir b. Abdullah mı?" dedi. Sonra [kapıcı] benim yanıma geldi ve bana sordu. Ben de 'Evet.' deyince gidip ona haber verdi. Elbisesine basarak benim yanıma geldi. Benimle karşılaşınca bana sarıldı, ben de ona sarıldım. Ona 'Hz. Peygamber'den kısasla ilgili işittiğin, benim duymadığım bir hadis bana ulaştı. Bunu duymadan senin ya da benim ölebileceğimi düşündüm.' dedim. O da 'Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu işittim: İnsanlar çıplak, sünnetsiz ve hiçbir şeyleri yokken [*bühmen*] haşredilecekler -(Allah Resûlü'ne *bühmen* nedir? diye sorduk, o da 'Hiçbir şeyleri yok' cevabını verdi)-. Sonra Rableri uzaktaki kimselerin yakındakiler gibi işiteceği bir şekilde onlara 'Ben Melik'im, ben herkesin hesabını ve hakkını en iyi şekilde verenim [*deyyân*]. Cennet ehlinden hiç kimse cehennem ehlinden birine haksızlık yapmışken ben kısas yapıp [onun hakkını verinceye] kadar cennete giremez.' şeklinde nida edecek. Biz [Hz. Peygamber'e] 'Nasıl [kısas yapılacak]? Biz Allah'ın huzuruna çıplak, sünnetsiz ve hiçbir şeyimiz yokken gideceğiz?' diye sorunca 'İyilikler ve kötülüklerle [kısas yapılacak].' buyurdu."[2]

---

1 Tahhân (II, 225) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 488) neşirlerinin aksine Acâc tahkikinde (II, 336) hatalı olarak İbn Abdülvâhid ve Kâsım iki ayrı kişi olarak kaydedilmiştir [çevirenin notu].

2 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXV, 431-2; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 223.

١٧٠٢ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُّوذِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الحَافِظُ، بِنَيسَابُورَ حَدَّثَنِي أَبُو عُمَرَ عَبدُ الوَاحِدِ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ القُرَشِيُّ، نا أَبِي، نا جَعفَرٌ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: أَربَعَةٌ لَا يُؤنَسُ مِنهُم رُشدًا: حَارِسُ الدَّربِ وَمُنَادِي القَاضِي، وَابنُ المُحَدِّثِ، وَرَجُلٌ يَكتُبُ فِي بَلَدِهِ وَلَا يَرحَلُ فِي طَلَبِ الحَدِيثِ.

مَن رَحَلَ فِي حَدِيثٍ وَاحِدٍ

١٧٠٣ - أنا أَبُو الحُسَينِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ المُعَدَّلُ أنا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ المِصرِيُّ نا مَالِكُ بنُ يَحيَى، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، نا هَمَّامُ بنُ يَحيَى، عَنِ ابنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَكِّيِّ وَهُوَ القَاسِمُ عَن عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَقِيلٍ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: بَلَغَنِي حَدِيثٌ عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَم أَسمَعهُ فَابتَعتُ بَعِيرًا فَشَدَدتُ رَحلِي وَسِرتُ شَهرًا حَتَّى قَدِمتُ الشَّامَ فَأَتَيتُ عَبدَ اللهِ بنَ أُنَيسٍ فَقُلتُ لِلبَوَّابِ: قُل لَهُ: جَابِرٌ عَلَى البَابِ فَأَتَاهُ فَقَالَ: جَابِرُ بنُ عَبدِ اللهِ؟ فَأَتَانِي فَقَالَ لِي: فَقُلتُ: نَعَم فَرَجَعَ فَأَخبَرَهُ فَقَامَ يَطَأُ ثَوبَهُ حَتَّى لَقِيَنِي فَاعتَنَقَنِي وَاعتَنَقتُهُ فَقُلتُ: حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنكَ سَمِعتَهُ مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي القِصَاصِ لَم أَسمَعهُ فَحَسِبتُ أَن تَمُوتَ أَو أَمُوتَ قَبلَ أَن أَسمَعَهُ فَقَالَ: سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: يَحشُرُ اللَّهُ تَعَالَى العِبَادَ أَو قَالَ النَّاسَ عُرَاةً غُرلًا بُهمًا قَالَ: قُلنَا: مَا بُهمًا؟ قَالَ: لَيسَ مَعَهُم شَيءٌ ثُمَّ يُنَادِيهِم رَبُّهُم بِصَوتٍ يَسمَعُهُ مَن بَعُدَ كَمَا يَسمَعُهُ مَن قَرُبَ أَنَا المَلِكُ أَنَا الدَّيَّانُ لَا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِن أَهلِ الجَنَّةِ أَن يَدخُلَ الجَنَّةَ وَلَا لِأَحَدٍ مِن أَهلِ النَّارِ عِندَهُ مَظلَمَةٌ حَتَّى أَقُصَّهُ مِنهُ حَتَّى اللَّطمَةَ قُلنَا: كَيفَ؟ وَإِنَّمَا نَأتِي اللَّهَ عُرَاةً غُرلًا بُهمًا قَالَ: بِالحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ.

1704- “Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Hüşeym [b. Beşîr] → [Ebü’l-Hakem] Seyyâr” isnâdıyla nakledildiğine göre Cerîr b. Hayyân [ö. ?] şöyle demiştir: “Bir adam [Ebû Eyyûb el-Ensârî] ‘Kişi dünyada kardeşinin [ayıbını] örterse Allah da ahirette [onun ayıbını] örter.’[1] hadisi için Mısır’a gidip bineğinin semerini çözmeden evine geri dönmüştür.”

1705- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] → Abdurrahman [b. Mehdî] → Mâlik [b. Enes]” isnâdıyla nakledildiğine göre İbnü’l-Müseyyeb şöyle demiş: “Ben bazen bir hadis için günlerce kaybolurdum.”

1706- “Ahmed b. Ebî Ca‘fer el-Katîî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → İbn Ebî Dâvud → Ahmed b. Salih → Hâlid b. Nizâr → Mâlik b. Enes → Yahyâ b. Saîd” isnâdıyla nakledildiğine göre Saîd b. el-Müseyyeb şöyle demiştir: “Ben bazen bir hadis için günler geceler boyunca yolculuk ederdim.”

1707- “İbn Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî” [*tahvîl*] “Hasan b. Ebî Bekir → Ca‘fer b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hakem el-Vâsıtî” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. el-Ferec el-Bezzâz → Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → babası → Abdurrahman [b. Mehdî] → Hammâd [b. Zeyd] → Eyyûb [es-Sahtiyânî]” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Ebû Kılâbe şöyle demiştir: “Medine’de üç gün bulundum. Hiçbir ihtiyacım yoktu; sadece bir adamda hadis vardı, ondan hadis dinliyordum.”[2]

1708- “Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Abdülkerim b. el-Heysem → Ahmed b. Muhammed b. el-Kâsım b. Ebî Bezze → Ebü’l-Abbas Velîd b. Abdülaziz b. Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc → annesi[3] → dedesi Abdülmelik [İbn Cüreyc] → Atâ b. Ebî Rebâh” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebü’d-Derdâ şöyle demiştir:

---

1 Benzer bir lafızla gelen ve sahâbî râvisinin Mısır ile irtibatı kaydedilen bazı haberler için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 141; XXXVIII, 243.

2 Tahhân neşrinde (II, 227) yer alan “*mâ lî hâce illâ raculün indehû hadîs, yakdemu fe-esma‘uhû minhu*” ibaresindeki “*yakdemu*” ifadesi anlamlı değildir ve hatalı olmalıdır. Nitekim daha erken kaynaklarda bu ifade metinde bulunmaz (Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 223) [çevirenin notu].

3 Acâc neşrinde (II, 340) “babası” şeklinde ise de diğer iki neşir dikkate alınarak metindeki ifade tercih edilmiştir. Ayrıca İbn Asâkir de rivayeti bu isnâdla nakleder (*Târîh*, XXX, 210) [çevirenin notu].

١٧٠٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا هُشَيمٌ، نا سَيَّارٌ، عَن جَرِيرِ بنِ حَيَّانَ: أَنَّ رَجُلًا، رَحَلَ إِلَى مِصرَ فِي هَذَا الحَدِيثِ لَم يَحُلَّ رَحلَهُ حَتَّى رَجَعَ إِلَى بَيتِهِ: مَن سَتَرَ عَلَى أَخِيهِ فِي الدُّنيَا سَتَرَ اللَّهُ عَلَيهِ فِي الآخِرَةِ.

١٧٠٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ رِزقٌ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، قَالَ: سَمِعتُ مَالِكًا، قَالَ: قَالَ ابنُ المُسَيِّبِ: «إِن كُنتُ لَأَغِيبُ الأَيَّامَ وَاللَّيَالِي فِي طَلَبِ الحَدِيثِ الوَاحِدِ»

١٧٠٦ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا ابنُ أَبِي دَاوُدَ، نا أَحمَدُ بنُ صَالِحٍ، نا خَالِدُ بنُ نِزَارٍ، عَن مَالِكِ بنِ أَنَسٍ، عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ، عَن سَعِيدِ بنِ المُسَيِّبِ، قَالَ: «إِن كُنتَ لَأَرحَلُ الأَيَّامَ وَاللَّيَالِي فِي طَلَبِ الحَدِيثِ الوَاحِدِ»

١٧٠٧ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيِّ الخُطَبِيُّ، وأنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، قَالَ: نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ الحَكَمِ الوَاسِطِيُّ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ البَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ الرَّحمَنِ، عَن حَمَّادٍ، عَن أَيُّوبَ، قَالَ: قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: «لَقَد أَقَمتُ بِالمَدِينَةِ ثَلَاثًا مَالِي حَاجَةٌ إِلَّا رَجُلٌ عِندَهُ حَدِيثٌ فَأَسمَعُهُ مِنهُ»

١٧٠٨ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا عَبدُ الكَرِيمِ بنُ الهَيثَمِ، حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ القَاسِمِ بنِ أَبِي بَزَّةَ، نا أَبُو العَبَّاسِ الوَلِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ عَبدِ المَلِكِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جُرَيجٍ، قَالَ: حَدَّثَتنِي أُمِّي، عَن جَدِّي عَبدِ المَلِكِ، عَن عَطَاءِ بنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَن أَبِي الدَّردَاءِ، قَالَ:

"Ebû Bekir ve Ömer'in önünden yürürken Hz. Peygamber'in ağzından şöyle buyurduğunu şu kulaklarımla duydum: 'Ebü'd-Derdâ, senden daha hayırlı olan kimsenin önünden mi yürüyorsun? Güneş, Nebî ve peygamberlerden sonra Ebû Bekir ve Ömer'den daha hayırlı birinin üzerinde doğup batmamıştır.'"[1] [Ebû Osman İbn Ebî Bezze] [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: Bu hadisi Humeydî'ye anlattım. Bana 'Gidelim de kendisinden dinleyelim hadisi.' dedi. Ben de 'Evi Sekabe'dedir, Sekabe ise Mekke'den üç mil uzaklıktadır.' dedim. Ertesi gün olunca erkenden Kureyş'ten bir adamı defnettik. Humeydî bana 'Adamın [yani Ebü'l-Abbas'ın] yanına gidelim mi?' dedi. Ben de 'Evet.' dedim ve o adamın yanına gitmek için çıktık. Dâvud b. İsa'nın sarayının olduğu yere geldiğimizde onun amcasının oğlu ile karşılaştık. O 'Nereye gidiyorsun Ebû Bekir [el-Humeydî]?' dedi. O da 'Ebü'l-Abbas [Velîd b. Abdülaziz]'e' deyince 'Allah Ebü'l-Abbas'a rahmet eylesin, dün vefat etti.' karşılığını verdi. Humeydî 'Yazık [*hâzihi hasre*]!' dedi ve 'Bu hadisi senden dinleyeceğim.' dedi. Sonra hadis naklederken Saîd b. Mansur'un yanına gittik. İnsanlar etrafından ayrıldıktan sonra ona yaklaştı ve bana 'Ebû Osman, Cüreycî'nin hadisini naklet.' dedi. Ben de hadisi naklettim. Saîd [b. Mansur] 'Bu hadis her türlü sorunu ortadan kaldırır.' dedi. [İbn Ebî Bezze] 'Ebû Bekir [el-Humeydî], sorunu ortadan kaldıran ne?' diye sorduğumda o 'İnsanlar Ali'nin de Allah Resûlü'nden (sav) olduğunu ve hiç kimsenin ona kıyas edilemeyeceğini iddia ediyorlar. Ancak Allah Resûlü'nün dediklerinden öğrendik ki o nebî ya da peygamber değil. Böylece her türlü sorun ortadan kalktı.' cevabını verdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Seleften bir grup kimse tek bir hadis için rihle yapmıştır. *er-Rihle fi'l-Hadîs* adlı kitapta onların isimlerini zikredip haberlerini aktardığımız için bu kitapta tekrar etmeye ihtiyaç duymuyoruz.

2. Rihle Hususunda Anne-Babadan İzin Alma

1709- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Yezdî -Isfahan'da- → Muhammed b. Ali b. İmrân → Abdullah b. Ömer b. Şevzeb el-Mukrî → Osman b. Saîd el-Habbâz → Hasan b. Salih" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Dâvud'un şöyle dediğini işitmiştir: "Hadis için rihle yapan kişinin anne-babasına itaat etmesi gerekmez. Ebû Ali [ö. ?] şöyle demiştir:

1 Ebü'd-Derdâ'dan yakın bir lafızla gelen bir haber için bk. Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*, I, 152.

سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مِن فِلقِ فِيهِ إِلَى أُذُنِي هَذِهِ وَرَآنِي أَمشِي بَينَ يَدَي أَبِي بَكرٍ وَعُمَرَ فَقَالَ لِي: يَا أَبَا الدَّردَاءِ أَتَمشِي بَينَ يَدَي مَن هُوَ خَيرٌ مِنكَ؟ مَا طَلَعَتِ الشَّمسُ وَلَا غَرَبَت عَلَى أَحَدٍ بَعدَ النَّبِيِّينَ وَالمُرسَلِينَ خَيرَ مِن أَبِي بَكرٍ وَعُمَرَ قَالَ: فَحَدَّثتُ الحُمَيدِيَّ بِهِ فَقَالَ لِي الحُمَيدِيُّ: اذهَب بِنَا إِلَيهِ حَتَّى أَسمَعَهُ مِنهُ فَقُلتُ لَهُ: مَنزِلُهُ بِالثَّقَبَةِ، وَالثَّقَبَةُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَميَالٍ مِن مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ ذَاتُ يَومٍ دَفَنَا رَجُلًا مِن قُرَيشٍ بَاكِرًا ثُمَّ قَالَ لِي الحُمَيدِيُّ: هَل لَكَ بِنَا فِي الرَّجُلِ؟ قُلتُ: نَعَم فَخَرَجنَا نُرِيدُهُ فَلَمَّا كَانَ بِقَصرِ دَاوُدَ بنِ عِيسَى لَقِينَا ابنُ عَمٍّ لَهُ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكرٍ أَينَ تُرِيدُ؟ قَالَ: أَرَدنَا أَبَا العَبَّاسِ قَالَ: يَرحَمُ اللهُ أَبَا العَبَّاسِ مَاتَ أَمسِ فَقَالَ الحُمَيدِيُّ: هَذِهِ حَسرَةٌ ثُمَّ قَالَ: أَنَا أَسمَعُهُ مِنكَ فَدَخَلنَا عَلَى سَعِيدِ بنِ مَنصُورٍ وَهُوَ يُحَدِّثُ فَلَمَّا افتَرَقَ النَّاسُ دَنَا إِلَيهِ فَقَالَ لِي: حَدِّث أَبَا عُثمَانَ حَدِيثَ الجُرَيجِيِّ فَحَدَّثتُهُ فَقَالَ سَعِيدٌ: قَطَعَ هَذَا كُلَّ عِلَّةٍ فَقُلتُ لِلحُمَيدِيِّ: يَا أَبَا بَكرٍ مَا قَطَعَ كُلَّ عِلَّةٍ؟ فَقَالَ: إِنَّ نَاسًا يَزعُمُونَ أَنَّ عَلِيًّا مِن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عَلِمنَا أَنَّهُ لَيسَ بِنَبِيٍّ وَلَا مُرسَلٍ فَقَطَعَ كُلَّ عِلَّةٍ»

وَقَد رَحَلَ فِي الحَدِيثِ الوَاحِدِ جَمَاعَةٌ مِنَ السَّلَفِ ذَكَرنَا أَسمَاءَهُم وَأَورَدنَا أَخبَارَهُم فِي كِتَابِ الرِّحلَةِ فِي الحَدِيثِ، فَغَنَينَا عَن إِعَادَتِهَا فِي هَذَا الكِتَابِ.

استِئذَانُ الأَبَوَينِ فِي الرِّحلَةِ

١٧٠٩ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ جَعفَرٍ اليَزدِيُّ بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عِمرَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ بنِ شَوذَبٍ المُقرِئَ، قَالَ: أَخبَرَنِي عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الخَبَّازُ، نا الحَسَنُ بنُ صَالِحٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ دَاوُدَ، يَقُولُ: «لَيسَ لِأَبَوَي الرَّجُلِ الَّذِي يَرحَلُ فِي الحَدِيثِ طَاعَةٌ» قَالَ أَبُو عَلِيٍّ:

'Çünkü Allah Teâlâ 'Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır.'[1] buyurmaktadır. İlim talep etmek bütün Müslümanlara farzdır, Allah ilim talebi için rihleyi farz kılmıştır.'"

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bütün Müslümanlara farz olan bilgisiz kalınması caiz olmayan ilimdir. Dolayısıyla anne-baba izni olmadan rihle yapmak öğrencinin şehrinde ahkâmın farzlarını ve İslam'ın kurallarını öğretecek birisi bulunmadığında caizdir. Ancak farz olan ilmi biliyorsa anne-baba izni olmaksızın rihle yapmak hoş değildir.

1710- "Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh → Ebû Bekir İbn İsmail el-Varrâk → Muhammed b. Ahmed b. İshak el-Kâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Esrem el-Müzenî [ö. 285/898] şöyle demiştir: "Bir adamın Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'e 'İlim talep etmek mi yoksa annemin yanına dönmek mi sence daha iyidir?' sorusunu sorduğunu işittim. Soru soran kişi memleketinden uzaktaydı. [Ahmed b. Hanbel] de 'İlim mutlaka öğrenmen gereken bir ilimse, [ailenden uzak kalmanda] bir beis yoktur.' karşılığını verdi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Anne-babası öğrencinin farz olan ilmi öğrenmesine engel olursa gönüllerini hoş edene ve onlara zor gelen hususları kolaylaştırana kadar onlara hoşgörülü ve yumuşak davranmalıdır.

1711- "Abdülaziz b. Ca'fer [*huddistü*] → Ebû Bekir el-Hallâl" isnâdıyla nakledildiğine göre Hasan b. el-Heysem el-Bezzâr[2] [ö. 270-280/883-894 arası {?}] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'e 'Ebû Abdullah, ben hadis talep etmek istiyorum, annem ise buna engel olup benden ticaretle ilgilenmemi istiyor.' dedim. O da 'Ona hoşgörülü davran, razı et ve [hadis] talep etmeyi bırakma.' dedi."

1712- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî" isnâdıyla nakledildiğine göre Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] şöyle demiştir: "Zeyd b. Bişr [ö. 242/856-7] benimle müzakere etti ve 'Sen Mısır'da ikamet ettin. Anne-baban hayatta mı?' dedi. Ben de 'Annem hayattaydı. Ben de o sene haccetmek ve onun yanına gitmeye karar verdim.' dedim.

1 Tevbe, 9/122.

2 Tahhân (II, 228) ve Acâc (II, 343) neşirlerinde ifade "el-Bezzâz" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 496) olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ {فَلَولَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرقَةٍ مِنهُم طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَومَهُم إِذَا رَجَعُوا إِلَيهِم} [التوبة: ١٢٢] فَطَلَبُ العِلمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسلِمٍ وَقَد أَوجَبَ اللَّهُ الرِّحلَةَ فِي طَلَبِ العِلمِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَالطَّلَبُ المَفرُوضُ عَلَى كُلِّ مُسلِمٍ إِنَّمَا هُوَ طَلَبُ العِلمِ الَّذِي لَا يَسَعُ جَهلُهُ فَتَجُوزُ الرِّحلَةُ بِغَيرِ إِذنِ الأَبَوَينِ إِذَا لَم يَكُن بِبَلَدِ الطَّالِبِ مَن يُعَرِّفُهُ وَاجِبَاتِ الأَحكَامِ وَشَرَائِعِ الإِسلَامِ فَأَمَّا إِذَا كَانَ قَد عَرَفَ عِلمَ المُفتَرَضِ عَلَيهِ فَتُكرَهُ لَهُ الرِّحلَةُ إِلَّا بِإِذنِ أَبَوَيهِ.

١٧١٠ - أنا أَحمَدُ بنُ غَالِبٍ الفَقِيهُ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي بَكرِ بنِ إِسمَاعِيلَ الوَرَّاقِ: حَدَّثَكُم مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ القَاضِي نا أَحمَدُ بنُ أَصرَمَ المُزَنِيُّ قَالَ: سَمِعتُهُ يَسأَلُهُ رَجُلٌ يَعنِي لِأَبِي عَبدِ اللهِ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ فَقَالَ: طَلَبُ العِلمِ أَحَبُّ إِلَيكَ أَو أَرجِعُ إِلَى أُمِّي وَكَانَ السَّائِلُ غَرِيبًا عَن بَلَدِهِ فَقَالَ: إِذَا كَانَ العِلمُ فِيمَا لَا بُدَّ مِنهُ أَن تَطلُبَهُ فَلَا بَأسَ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَإِذَا مَنَعَ الطَّالِبَ أَبَوَاهُ عَن تَعَلُّمِ العِلمِ المُفتَرَضِ فَيَجِبُ عَلَيهِ مُدَارَاتُهُمَا وَالرِّفقُ بِهِمَا حَتَّى تَطِيبَ لَهُ أَنفُسُهُمَا وَيَسهُلَ مِن أَمرِهِ مَا يَشُقُّ عَلَيهِمَا.

١٧١١ - حُدِّثتُ عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ، قَالَ: نا أَبُو بَكرٍ الخَلَّالُ، أنا الحَسَنُ بنُ الهَيثَمِ البَزَّار، قَالَ: قُلتُ لِأَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ. إِنِّي أَطلُبُ الحَدِيثَ وَإِنَّ أُمِّي تَمنَعُنِي مِن ذَلِكَ تُرِيدُ مِنِّي أَن أَشتَغِلَ فِي التِّجَارَةِ فَقَالَ لِي: دَارِهَا وَأَرضِهَا وَلَا تَدَعِ الطَّلَبَ.

١٧١٢ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، بِالبَصرَةِ نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: ذَاكَرَنِي زَيدُ بنُ بِشرٍ فَقَالَ: قَد أَقَمتَ بِمِصرَ أَفَحَيٌّ أَبَوَاكَ؟ فَقُلتُ: أَمَّا الأُمُّ فَنَعَم وَقَد عَزَمتُ أَن أَحُجَّ العَامَ وَأَخرُجَ إِلَيهَا

O ‘Sübhanallah! Hac zamanına kadar kaldın, sonra haccettin ve onun yanına mı gittin? Annenin ölmeyeceğinden ve içinde bir ukde kalmayacağından nasıl emin olabildin? Senin ilim talep etmek için bu kadar mesafeyi göze alabileceğini ve anneni bırakabileceğini zannetmezdim.’ dedi. Ben de ‘Onun yanında bulunmayışıma rıza gösterdi.’ dedim. O ‘Böyle deme. Bizim arkadaşlarımız yaşlandığında İskenderiye’de ribata gider, Fustat’ı terk ederlerdi. Bana Ebû Ömer İbn İdris b. Yahyâ el-Havlânî [ö. ?] -onun abdallardan olduğunu söylerdik ki öyleydi- şöyle dedi: ‘Babam yaşlandığında İskenderiye’ye ribat için gidip orada kaldı ve Fustat’ı terk etti. Annem hayattaydı. Ribat günleri geldiğinde ondan izin alırdım, o da bana izin verirdi. İskenderiye’ye gidip orada bir ay veya daha fazla nöbet tutup geri dönüyordum. Babam vefat etti. Ribat günleri geldiğinde annemden izin istedim. O da ‘Oğlum sen kendi kararını verirsin fakat benim hâlimi sana söyleyeyim. Vallahi oğlum sen İskenderiye’ye gittiğin andan itibaren geri dönene kadar kalbim elimde bekliyorum.’ dedi. Ben ona ‘Anneciğim, niçin bunu bana söylemedin, gitmezdim.’ dedim. O da ‘Oğlum, baban hayattaydı. Onun senin üstünde hakkı ve iyiliği olduğunu düşünüyordum. Ben de babanın senin üstünde hakkı ve iyiliği olduğu için kendimi sabretmeye zorluyordum. Baban vefat ettiğine göre sana anlattığım [hâlimi de dikkate alarak] gitmek istiyorsan git.’ dedi. Ben de ‘Senin söylediğin şeye rağmen gitmekten Allah’a sığınırım. Bu durumu daha önceden bilseydim gitmezdim.’ dedim ve annem vefat edene kadar ribatı bıraktım.’”

3. Anne-Babaya İtaat Edip İyilik Yapmanın Gerekliliği ve Hoşlanmayıp Kızmaları Durumunda Rihlenin Terk Edilmesi

1713- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → İbrahim b. Merzûk el-Basrî -Mısır’da- → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] ve Ya‘kûb b. İshak → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Habîb b. Ebî Sâbit → Ebü’l-Abbas [Sâib b. Ferrûh]” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: “Bir adam Hz. Peygamber’in yanına gelip cihat için izin istedi. Hz. Peygamber ‘Anne-baban hayatta mı?’ diye sordu. Adam ‘Evet’ deyince ‘Onlara [iyilik yaparak] cihat et’ buyurdu.”[1]

---

1 Buhârî, Cihâd 631.

فَقَالَ: سُبحَانَ اللهِ وَتُقِيمُ إِلَى إِبَّانِ الحجِّ ثُمَّ تَحُجُّ وَتخرُجُ إِليهَا وَمَا يُؤمِنُكَ أَن تَمُوتَ فَتبقَى غُصَّةً فِي نَفسِكَ؟ ثُمَّ قَالَ: مَا كُنتُ أَظُنُّ أَنَّكَ تَرضَى لِنَفسِكَ هَذِهِ المَنزِلَةَ تَغِيبُ عَن أُمِّكَ فِي طَلَبِ العِلمِ فَقُلتُ: إِنَّهَا رَاضِيَةٌ بِغَيبَتِي عَنهَا فَقَالَ: لَا تَقُل ذَلِكَ فَإِنَّ أَصحَابَنَا كَانُوا إِذَا طَعَنُوا فِي السِّنِّ لَحِقُوا بِالرِّبَاطِ بِالإِسكَندَرِيَّةِ وَرَفَضُوا الفُسطَاطَ قَالَ: فَأَخبَرَنِي أَبُو عُمَرَ بنُ إِدرِيسَ بنِ يَحيَى الخَولَانِيُّ وَكُنَّا نَقُولُ: إِنَّهُ مِنَ الأَبدَالِ بَل كَانَ كَذَلِكَ قَالَ: لَمَّا طَعَنَ أَبِي فِي السِّنِّ لَحِقَ بِالإِسكَندَرِيَّةِ لِلرِّبَاطِ فَأَقَامَ بِهَا وَرَفَضَ الفُسطَاطَ قَالَ: وَكَانَت أُمِّي حَيَّةً فَإِذَا كَانَ أَيَّامُ الرِّبَاطِ استَأذَنتُهَا فَتَأذَنُ لِي فَأَخرَجَ إِلَى الإِسكَندَرِيَّةِ فَأُرَابِطُ بِهَا الشَّهرَ أَوِ الأَكثَرَ ثُمَّ أَقدمُ عَلَيهَا فَمَاتَ أَبِي فَلَمَّا كَانَ أَيَّامُ الرِّبَاطِ استَأذَنتُهَا فِي الرِّبَاطِ فَقَالَت: يَا بُنَيَّ أُخبِرُكَ بِحَالِي وَأَنتَ أَمِيرُ نَفسِكَ وَاللهِ يَا بُنَيَّ مَا خَرَجتُ قَطُّ إِلَى الإِسكَندَرِيَّةِ إِلَّا وَقَلبِي مُعَلَّقٌ بِيَدِي حَتَّى تَرجِعَ إِلَيَّ فَقُلتُ: يَا أُمِّه فَمَا لَكِ لَم تُخبِرِينِي بِهَذَا؟ حَتَّى كُنتُ لَا أَخرُجُ قَالَت: يَا بُنَيَّ كَانَ أَبُوكَ حَيًّا وَكُنتُ أَرَى أَنَّ لَهُ عَلَيكَ حَقًّا وَبِرًّا فَكُنتُ أَرَى وَأُوجِبُ عَلَى نَفسِي أَن أَصبِرَ لِمَا يَجِبُ لِأَبِيكَ عَلَيكَ مِنَ الحَقِّ وَالبِرِّ فَلَمَّا أَن مَاتَ أَبُوكَ فَإِن شِئتَ أَن تَخرُجَ إِلَى الرِّبَاطِ عَلَى مَا أَعلَمتُكَ فَاخرُج قَالَ: فَقُلتُ: «مُعَاذَ اللهِ أَن أَخرُجَ عَلَى مَا تَصِفِينَ وَلَو عَلِمتُ مِن قَبلُ الحَالَ مَا كُنتُ لِأَخرُجَ فَتَرَكتُ الرِّبَاطَ حَتَّى مَاتَت أُمِّي»

ذِكرُ شَيءٍ مِن وُجُوبِ طَاعَةِ الأَبَوَينِ وَبِرِّهِمَا وَتَركِ الرِّحلَةَ مَعَ كَرَاهِتِهِمَا ذَلِكَ وَسُخطِهِمَا

١٧١٣ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا إِبرَاهِيمُ بنُ مَرزُوقٍ البَصرِيُّ، بِمِصرَ نا أَبُو دَاوُدَ، وَيَعقُوبُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَا: نا شُعبَةُ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَن أَبِي العَبَّاسِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو: أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَاستَأذَنَهُ فِي الجِهَادِ فَقَالَ: «أَحَيٌّ وَالِدَاكَ؟» . قَالَ: نَعَم قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِد»

1714- "Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Saydalânî -Isfahan'da- → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî → İshak b. İbrahim ed-Deberî → Abdürrezzâk [b. Hemmâm] → [Süfyân] es-Sevrî → Atâ b. es-Sâib → babası [Sâib es-Sekafî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Bir adam Hz. Peygamber'in yanına gelip 'Hicret hususunda sana biat etmek üzere yanına geldim, anne-babamı da ağlarken bıraktım.' dedi. Hz. Peygamber de 'Yanlarına dön ve onları ağlattığın gibi güldür.' buyurdu."[1]

1715- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî → Süreyc b. Yunus → Hüşeym [b. Beşîr] → Ya'lâ b. Atâ → babası [Atâ el-Âmirî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: "Allah'ın rızası babanın rızasındadır. Allah'ın gazabı da babanın kızgınlığındadır."

1716- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Sehl b. Ahmed ed-Dîbâcî → Muhammed b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kûfî -Mısır'da- → Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed → babası → babası [Musa el-Kâzım] → dedesi Ca'fer [es-Sâdık] → babası [Muhammed el-Bâkır] → dedesi Ali b. el-Hüseyin → babası [Hz. Hüseyin] → Hz. Ali" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim anne-babasını üzerse onlara isyan etmiştir."[2]

1717- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Basrî → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Yahyâ b. Salih el-Vuhâzî → Saîd b. Abdülaziz → Mekhûl [eş-Şâmî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ümmü Eymen [ö. 24/645 {?}] şöyle demiştir: "Allah Resûlü eşlerinden birine 'Anne-babana itaat et. Dünyanı terk etmeni isteseler de yap.' buyurmuştur."[3]

1718- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rakâşî → Ebû Âsım en-Nebîl → İbn Cüreyc → Muhammed b. Talha b. Muâviye b. Câhime es-Sülemî → babası → dedesi [Muâviye b. Câhime]" isnâdıyla nakledildiğine göre Câhime es-Sülemî Hz. Peygamber'in yanına gelip cihat için izin istemiştir. Hz. Peygamber "Annen hayatta mı?" diye sorunca "Evet." demiştir. Hz. Peygamber de "Onun yanında ol, çünkü cennet onun ayaklarının yanındadır." buyurmuştur. Câhime bu soruyu birkaç kez tekrarlamış, [hep aynı cevabı almıştır].[4]

---

1 Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 175; Ebû Dâvud, Cihâd 33.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
4 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 274.

١٧١٤ - أنا أَبُو عَلِيٍّ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبراهِيمَ الصَّيدَلَانِيُّ بِأَصبَهَانَ أنا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ الطَّبَرَانِيُّ، نا إِسحَاقُ بنُ إِبرَاهِيمَ الدَّبَرِيُّ، عَن عَبدِ الرَّزَّاقِ، عَنِ الثَّورِيِّ، عَن عَطَاءِ بنِ السَّائِبِ عَن أَبِيهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنِّي جِئتُ لِأُبَايِعَكَ عَلَى الهِجرَةِ وَتَرَكتُ أَبَوَيَّ يَبكِيَانِ قَالَ: «فَارجِع إِلَيهِمَا فَأَضحِكهُمَا كَمَا أَبكَيتَهُمَا»

١٧١٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ البَلخِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، عَن يَعلَى يَعنِي ابنَ عَطَاءٍ، عَن أَبِيهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عَمرٍو: «رِضَى الرَّبِّ فِي رِضَى الوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الوَالِدِ»

١٧١٦ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا سَهلُ بنُ أَحمَدَ الدِّيبَاجِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الأَشعَثِ الكُوفِيُّ، بِمِصرَ نا مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى بنِ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ، نا أَبِي، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ جَعفَرٍ عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ عَلِيِّ بنِ حُسَينٍ عَن أَبِيهِ، عَن عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن أَحزَنَ وَالِدَيهِ فَقَد عَقَّهُمَا»

١٧١٧ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَصرِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا يَحيَى بنُ صَالِحٍ الوُحَاظِيُّ، نا سَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ، عَن مَكحُولٍ، عَن أُمِّ أَيمَنَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبَعضِ أَهلِهِ: «أَطِع وَالِدَيكَ وَإِن أَمَرَاكَ أَن تَخرُجَ مِن دُنيَاكَ فَافعَل»

١٧١٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا أَبُو قِلَابَةَ عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ، نا أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ، أنا ابنُ جُرَيجٍ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ طَلحَةَ بنِ مُعَاوِيَةَ بنِ جَاهِمَةَ السُّلَمِيُّ، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ: أَنَّ جَاهِمَةَ السُّلَمِيَّ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَستَأذِنُهُ فِي الجِهَادِ قَالَ: «أَلَكَ وَالِدَةٌ؟» . قَالَ: نَعَم قَالَ: «فَالزَمهَا فَإِنَّ عِندَ رِجلَيهَا الجَنَّةَ وَفِي مَقَاعِدَ شَتَّى»

1719- "Hasan[1] b. Ebî Bekir → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Ali b. İbrahim el-Vâsıtî → Mansur b. el-Muhâcir el-Büzûrî → Ebü'n-Nadr el-Ebbâr[2] → Enes b. Mâlik" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennet annelerin ayakları altındadır."[3]

1720- "Ali b. Ahmed b. İbrahim → Hasan b. Muhammed el-Fesevî → Ya'kûb → Ahmed b. Muhammed ez-Zürakî el-Mekkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hubâb b. Fedâle el-Yemânî el-Hanefî [ö. 140-150/757-768 arası] şöyle demiştir: "Basra'ya gelip Enes b. Mâlik'le karşılaştım. Ona 'Ben yolculuğa çıkmak istiyorum. Bu konuda seninle istişare etmek istedim.' dedim. O da 'Nereye gideceksin?' dedi. Ben 'Hindistan.' deyince 'Anne-baban ya da biri hayatta mı?' dedi. Ben 'İkisi de hayatta.' deyince 'Senin gidişinden razılar mı, yoksa kızıyorlar mı?' dedi. Ben 'Kızıyorlar. Babam [emirden] yardım istedi ve sultan beni hapsetti.' deyince 'Dünyayı mı, yoksa ahireti mi istiyorsun?' diye sordu. Ben 'İkisini de.' diye cevap verdim. O 'Sen sadece onları kızdırmışsın. Anne-babanın yanına dön, onlara iyilik yap onlarla bulun. Bundan daha hayırlı bir kazanç elde edemezsin.' dedi."

1721- "Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -Basra'da- → Ebû Ravk [Ahmed b. Muhammed] el-Hizzânî → Ebû Ömer [Muhammed b. Muhammed] b. Hallâd → Kurre b. Süleyman" isnâdıyla nakledildiğine göre Hişâm b. Hassân şöyle demiştir: "Hasan [el-Basrî]'ye 'Ben Kur'an öğreniyorum, annem de akşam yemeğine beni bekliyor.' dedim. Hasan 'Akşam yemeğini annenle ye. Onu mutlu etmen bana göre nafile haccetmenden daha iyidir.' dedi."

4. Eşine Karşı Sorumluluğu Rihle Yapmasına Engel Olan Kimse

1722- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdullah b. İshak b. İbrahim el-Begavî → Ahmed b. İshak b. Salih → Ebû Bekir İbn Ebi'l-Esved" isnâdıyla nakledildiğine göre o, dedesi Humeyd b. el-Esved'i [ö. 181-190/797-806 arası] şöyle derken işitmiştir: "Süfyân bana 'Yunus b. Yezîd el-Eylî'nin yanına gitmek için benimle gelir misin?' dedi. Ben de 'Sen bekârsın, benim ise bakmakla yükümlü olduğum kimseler.' var dedim."

---

1 Acâc neşrinde (II, 347) "Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Bu ismin kimliğini netleştirmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].
3 Ebû Bişr ed-Dûlâbî, *el-Künâ*, III, 1091.

١٧١٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ، نا عَلِيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ الوَاسِطِيُّ، نا مَنصُورُ بنُ المُهَاجِرِ البُزُورِيُّ، نا أَبُو النَّضرِ الأَبَّارُ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «الجَنَّةُ تَحتَ أَقدَامِ الأُمَّهَاتِ»

١٧٢٠ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الزُّرَقِيُّ المَكِّيُّ، نا الحُبَابُ بنُ فَضَالَةَ اليَمَامِيُّ الحَنَفِيُّ، قَالَ: أَتَيتَ البَصرَةَ فَلَقِيتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ فَقُلتُ لَهُ: إِنِّي أَرَدتُ سَفَرًا فَأَرَدتُ أَن أَستَأمِرَكَ قَالَ: وَأَينَ تُرِيدُ؟ قُلتُ: الهِندَ قَالَ: فَحَيٌّ وَالِدَاكَ أَو أَحَدُهُمَا؟ قَالَ: قُلتُ: بَل هُمَا حَيَّانِ قَالَ: فَرَاضِيَانِ هُمَا بِمَخرَجِكَ أَم سَاخِطَانِ؟ قَالَ: قُلتُ: بَل سَاخِطَانِ استعدَى عَلَيَّ أَبِي وَحَبَسَنِي السُّلطَانُ قَالَ: فَالدُّنيَا تُرِيدُ أَوِ الآخِرَةَ؟ قَالَ: قُلتُ: كِلتَاهُمَا قَالَ: «مَا أَرَاكَ إِلَّا سَتُخطِئُهُمَا كِلتَيهِمَا فَارجِع إِلَى أَبَوَيكَ فَبِرَّهُمَا وَأَصحَبهُمَا فَإِنَّكَ لَن تُصِيبَ كَسبًا خَيرًا مِنهُ»

١٧٢١ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ، بِالبَصرَةِ نا أَبُو رَوقٍ الهِزَّانِيُّ، نا أَبُو عُمَرَ بنُ خَلَّادٍ، نا قُرَّةُ بنُ سُلَيمَانَ، قَالَ: قَالَ لِي هِشَامُ بنُ حَسَّانَ: قُلتُ لِلحَسَنِ: إِنِّي أَتَعلَمُ القُرآنَ وَإِنَّ أُمِّي تَنتَظِرُنِي بِالعَشَاءِ قَالَ: فَقَالَ الحَسَنُ: «تَعَشَّ العَشَاءَ مَعَ أُمُّكِ تَقَرَّ بِهِ عَينُهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِن حَجَّةٍ تَحُجُّهَا تَطَوُّعًا»

مَن مَنَعَهُ عَنِ الرِّحلَةِ القِيَامُ بِحُقُوقِ الزَّوجَةِ

١٧٢٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَغَوِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ صَالِحٍ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الأَسوَدِ، قَالَ: سَمِعتُ جَدِّي حُمَيدَ بنَ الأَسوَدِ قَالَ: قَالَ لِي سُفيَانُ: تَجِيءُ حَتَّى نَخرُجَ إِلَى يُونُسَ بنِ يَزِيدَ الأَيلِيِّ قَالَ: قُلتُ أَنتَ فَارِغٌ وَأَنَا عَلَيَّ عِيَالٌ.

5. Nafakası Olmaması Rihle Yapmasına Engel Olan Kimse

1723- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî ve Ali b. Ebî Ali el-Basrî → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Salih b. Ahmed b. Hanbel" isnâdıyla nakledildiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "50 dirhemim olsaydı Rey'e Cerîr b. Abdülhamîd'in yanına giderdim. Bir arkadaşımız gitmişti, bense gidemedim çünkü yanımda hiçbir şeyim yoktu."

1724- "Muhammed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Bişr b. Ahmed b. Bişr el-Mihrecânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Hoşnam b. Sa'd [ö. 270-280/883-894 arası {?}] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'e 'Yahyâ b. Yahyâ [hadiste] imam mıydı?' diye sordum. O da 'Bana göre Yahyâ b. Yahyâ imamdı. Nafakam olsaydı Yahyâ b. Yahyâ'ya rihle yapardım.' karşılığını verdi."

6. Rihle Öncesinde Yol Arkadaşı Arama

1725- "Ebû Saîd Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasnûye el-Kâtib -Isfahan'da- → Ebû Ca'fer Ahmed b. Ca'fer b. Ahmed b. Ma'bed es-Simsâr → Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk el-Havtî → Abdurrahman b. Osman b. Kâsib → Ebân b. el-Muhabber → Saîd b. Râfi' b. Hadîc → babası" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yola çıkmadan önce arkadaş arayın."[1]

1726- "Muhammed b. Ali b. Mahled el-Varrâk ve Muhammed b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Abdülgaffâr b. Ubeydullah b. es-Serî el-Hudaynî → Ahmed b. Nasr el-Bâhilî → İbrahim b. İshak el-Ahmerî → Abdullah b. Hammâd el-Ensârî → Muhammed b. Müslim → Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali → babası Ali b. el-Hüseyin → babası Hüseyin b. Ali → babası Ali b. Ebî Tâlib" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Evden önce komşu, yoldan önce arkadaş, yolculuktan önce azık [arayın]."[2]

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

مَن مَنَعَهُ عَنِ الرِّحلَةِ تَعَذُّرُ النَّفَقَةِ

١٧٢٣ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ القَطِيعِيُّ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ البَصرِيُّ، قَالَا: أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، أَخبَرَنِي صَالِحُ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، قَالَ: قَالَ أَبِي: لَو كَانَت عِندِي خَمسُونَ دِرهَمًا كُنتُ قَد خَرَجتُ إِلَى الرَّيِّ إِلَى جَرِيرِ بنِ عَبدِ الحَمِيدِ فَخَرَجَ بَعضُ أَصحَابِنَا وَلَم يُمكِنِّي الخُرُوجُ لِأَنَّهُ لَم يَكُن عِندِي شَيءٌ.

١٧٢٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ أَحمَدَ بنِ بِشرٍ المِهرَجَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ خشنَامَ بنَ سَعدٍ، يَقُولُ: قُلتُ لِأَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ: أَكَانَ يَحيَى بنُ يَحيَى إِمَامًا؟ قَالَ: كَانَ يَحيَى بنُ يَحيَى عِندِي إِمَامًا وَلَو كَانَت عِندِي نَفَقَةٌ لَرَحَلتُ إِلَى يَحيَى بنِ يَحيَى.

التِمَاسُ الرَّفِيقِ قَبلَ الرِّحلَةِ

١٧٢٥ - أنا أَبُو سَعِيدٍ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ حَسنُويَه الكَاتِبُ، بِأَصبَهَانَ نا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ مَعبَدٍ السِّمسَارُ نا أَحمَدُ بنُ عَمرِو بنِ الضَّحَّاكِ أَبُو بَكرٍ، نا الحَوطِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ بنِ كَاسِبٍ، عَن أَبَانَ بنِ المُحَبَّرِ، عَن سَعِيدِ بنِ رَافِعِ بنِ خَدِيجٍ، عَن أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «التَمِسُوا الرَّفِيقَ قَبلَ الطَّرِيقِ»

١٧٢٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مَخلَدٍ الوَرَّاقُ، وَمُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، نا عَبدُ الغَفَّارِ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ السَّرِيِّ الحُضَينِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ نَصرٍ البَاهِلِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الأَحمَرِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ حَمَّادٍ الأَنصَارِيُّ، عَن مُحَمَّدِ بنِ مُسلِمٍ، عَن أَبِي جَعفَرٍ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ عَن أَبِيهِ عَلِيِّ بنِ الحُسَينِ عَن أَبِيهِ الحُسَينِ بنِ عَلِيٍّ، عَن أَبِيهِ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «الجَارُ قَبلَ الدَّارِ وَالرَّفِيقُ قَبلَ الطَّرِيقِ وَالزَّادُ قَبلَ الرَّحِيلِ»

1727- "Ahmed b. Ebî Ca'fer ve Ali b. Ebî Ali → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Kûfî → Ebû Ubeyd Kâsım b. İsmail ed-Dabbî → Ebû Saîd Abdullah b. Şebîb el-Medînî er-Rebe'î → Muhammed b. İshak b. Hâlid el-Leysî → Abdullah b. Muhammed el-Yemâmî → babası [Muhammed b. Ebi'l-Eş'as] → dedesi [Ebü'l-Eş'as]" isnâdıyla nakledildiğine göre Hufâf b. Nüdbe [ö. 20/640 {?}] şöyle demiştir: Allah Resûlü'nün yanına gelip 'Allah'ın Resûlü, nereye yerleşmemi emredersin? Kureyş'e mi, Ensâr'a mı, Eslem'e mi yoksa Gıfâr'a mı?' dedim. Allah Resûlü de 'Hufâf! Yoldan önce arkadaş ara. Başına bir iş gelirse sana yardım eder, ona ihtiyaç duyarsan sana destek olur.' buyurdu."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe yol arkadaşlığı için görüşüne uygun kimseyi, amacı ve gayesine uyan kimseyi seçmelidir.

1728- "Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Ehvâzî → Velîd b. Ma'n el-Müeddib → Harun b. Muhammed b. Munahhel el-Vâsıtî → Muhammed b. es-Sabbâh → Velîd [b. Müslim]" isnâdıyla nakledildiğine göre Evzaî şöyle demiştir: "Arkadaş elbisedeki yama gibidir. Benzer olmazsa elbiseyi bozar."

1729- "Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Mâlikî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hemmâm eş-Şeybânî → İbrahim b. Muhammed b. Ar'ara es-Sâmî -Nusaybin'de- → Ahmed b. Ubeyd b. Nâsih[2] → Asmaî" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Kureyb el-Asmaî] [ö. ?] şöyle demiştir: "'Dost ve arkadaş gömlekteki yama gibidir.' denirdi. Kiminle yama yapıldığına dikkat edilmeli."

1730- "Hilal b. Muhammed b. Ca'fer el-Haffâr → Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-Dünya → Muhammed b. Hassân" isnâdıyla nakledildiğine göre Mübârek b. Saîd [ö. 180/796] şöyle demiştir: "Yolculuğa çıkmak istediğimde A'meş şöyle dedi: 'Rabbinden sana salih arkadaşlar vermesini iste. Çünkü Mücâhid bana şöyle dedi: 'Vâsıt'tan çıktım. Allah'tan bana dostlar vermesini istemiş, duamda bir kayıt koymamıştım. Beraber gemiye[3] çıktığımızda baktım ki onlar tanbur ehliydi.'"

1 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

2 Acâc neşrinde (II, 352) "Hamd b. Ubeyd b. Nisâh" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Acâc neşrinde (II, 352) "gemi (*sefîne*)" kelimesi yerine "sakîfe" kelimesi geçmektedir. Vâsıt çevresinde deniz yolculuğu yaygın olduğu için diğer iki neşirdeki *sefîne* kelimesi tercümeye yansıtılmıştır [çevirenin notu].

١٧٢٧- أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، وَعَلِيُّ بنُ أَبِي عَلِيٍّ، قَالَا: أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ الكُوفِيُّ نا أَبُو عُبَيدٍ القَاسِمُ بنُ إِسمَاعِيلَ الضَّبِّيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ شَبِيبٍ أَبُو سَعِيدٍ المَدِينِيُّ الرَّبَعِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَقَ بنِ خَالِدٍ اللَّيثِيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ اليَمَامِيُّ عَن أَبِيهِ عَن جَدِّهِ قَالَ: قَالَ خُفَافُ بنُ نُدبَةَ: أَتَيتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقُلتُ: يَا رَسُولَ اللهِ عَلَى مَن تَأمُرُنِي أَن أَنزِلَ أَعلَى قُرَيشٍ أَم عَلَى الأَنصَارِ أَم أَسلَمَ أَم غِفَارَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «يَا خُفَافُ ابتَغِ الرَّفِيقَ قَبلَ الطَّرِيقِ فَإِن عَرَضَ لَكَ أَمرٌ نَصَرَكَ وَإِنِ احتَجتَ إِلَيهِ رَفَدَكَ»

وَيَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يَتَخَيَّرَ لِمُرَافَقَتِهِ مَن يُشَاكِلُهُ فِي مُذهَبِهِ وَيُوَافِقُهُ عَلَى غَرَضِهِ وَمَطلَبِهِ.

١٧٢٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ أَحمَدَ الأَهوَازِيُّ، نا وَلِيدُ بنُ مَعنٍ المُؤَدِّبُ، نا هَارُونُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مَنخَلٍ الوَاسِطِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الصَّبَّاحِ، نا الوَلِيدُ، عَنِ الأَوزَاعِيِّ، قَالَ: «الرَّفِيقُ بِمَنزِلَةِ الرُّقعَةِ فِي الثَّوبِ إِذَا لَم تَكُن مِثلَهُ شَانَتهُ»

١٧٢٩ - أَخبَرَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جعفَرٍ المَالِكِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ هَمَّامٍ الشَّيبَانِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَرعَرَةَ السَّامِيُّ، بِنَصِيبِينَ نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدِ بنِ نَاصِحٍ، قَالَ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: «الصَّاحِبُ وَالرَّفِيقُ رُقعَةٌ فِي قَمِيصِ الرَّجُلِ فَليَنظُر بِمَن يَرقُعُهُ»

١٧٣٠ - أنا هِلَالُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ الحَفَّارُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي الدُّنيَا، نا مُحَمَّدُ بنُ حَسَّانَ، نا مُبَارَكُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَرَدتُ سَفَرًا فَقَالَ لِي الأَعمَشُ: سَل رَبَّكَ أَن يَرزُقَكَ صَحَابَةً صَالِحِينَ فَإِنَّ مُجَاهِدًا حَدَّثَنِي قَالَ: خَرَجتُ مِن وَاسِطَ فَسَأَلتُ رَبِّي أَن يَرزُقَنِي صَحَابَةً وَلَم اشتَرِط فِي دُعَائِي فَاستَوَيتُ أَنَا وَهُم فِي السَّفِينَةِ فَإِذَا هُم أَصحَابُ طَنَابِيرَ.

7. Yolculuğa Çıkma Konusunda İstihare Yapmak

1731- "Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid → Ali b. İshak el-Mâderâî → Muhammed b. Ubeydullah el-Münâdî → Ravh [b. Ubâde]" [*tahvîl*] ve "Ebû Saîd Muhammed b. Musa b. el-Fazl es-Sayrafî → Muhammed b. Abdullah es-Saffâr el-Isfahânî → Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî → Harun b. Süfyân → Ravh b. Ubâde → Muhammed b. Ebî Humeyd → İsmail b. Muhammed b. Sa'd -Harun isnâda "İbn Ebî Vakkâs"ı da eklemiş sonra birleşmişlerdir- → babası → dedesi Sa'd [b. Ebî Vakkâs]" isnâdlarıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ'ya istihare yapmak âdemoğlunun mutluluğu, terki de bedbahtlığıdır." Harun, "Allah Teâlâ'ya istihareyi terki" de demiştir.[1]

1732- "Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ebân el-Hîtî → Ebû Bekir Ahmed b. Selman[2] en-Neccâd -ben dinlerken ona okunmuştur- → Ebû İshak İbrahim b. İshak b. İbrahim el-Harbî -Vekî' ona okurken ben dinledim- → Mansur b. Ebî Müzâhim ve Yahyâ b. Abdülhamîd → İbn Ebi'l-Mevâl → Muhammed b. el-Münkedir" isnâdıyla nakledildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Allah Resûlü bize bir konuda istihare yapmayı Kur'an'dan bir sure gibi öğretir ve 'Sizden birisi bir işe niyet eder veya isterse farz dışında iki rekat namaz kılsın sonra da 'Allah'ım ben senin ilminle bana en hayırlısını göstermeni istiyorum [*estehîruke bi-ilmike*], kudretinden güç istiyorum, senin engin lütfundan istiyorum, çünkü senin kudretin yeter benim ise yetmez, sen bilirsin ben bilmem, sen gaybı en iyi bilensin, eğer bu iş -[kişi burada o işi] söyler- dünyam, ahiretim, hayatım, işimin sonu, bugünüm ve yarınım için hayırlıysa bana onu mümkün kıl ve benim gücümü ona yetir, o işi benim için mübarek kıl. Eğer değilse o işi benden uzaklaştır, beni de o işten uzaklaştır, hayır ne ise benim gücümü ona yetir, sonra da beni ona razı et.' desin buyururdu."[3]

1733- "Ebü'l-Hasan Ahmed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah b. Halef el-Ukberî → dedesi" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû Abdullah Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî [ö. 203/818-9] şöyle demiştir: "Bir kimse istihareyi bırakmamalı, emredildiği gibi onu yapmalı çünkü [istiharede] dua, işi Allah'a havale etmenin yanında Hz. Peygamber'e ittiba etmek ve bununla hayır beklemek vardır."

---

1 Benzer bir lafızla bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 54.

2 Acâc neşrinde (II, 353) "Süleyman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Buhârî, Tevhîd 10.

الِاستِخَارَةُ فِي السَّفَرِ

١٧٣١ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ، نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ المُنَادِي، نا رَوحٌ، وأنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى بنِ الفَضلِ الصَّيرَفِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الصَّفَّارُ الأَصفَهَانِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدٍ القُرَشِيُّ، حَدَّثَنِي هَارُونُ بنُ سُفيَانَ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي حُمَيدٍ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سَعدٍ، زَادَ هَارُونُ: ابنَ أَبِي وَقَّاصٍ ثُمَّ اتَّفَقَا عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ سَعدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: مِن سَعَادَةِ ابنِ آدَمَ استِخَارَتُهُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمِن شِقوَةِ ابنِ آدَمَ تَركُ وَقَالَ هَارُونُ: تَركُهُ استِخَارَةَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.

١٧٣٢ - حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ أَبَانَ الهِيتِيُّ لَفظًا قَالَ: قُرِئَ عَلَى أَبِي بَكرٍ أَحمَدَ بنِ سَلمَانَ النَّجَّادِ وَأَنَا أَسمَعُ، قَالَ: أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَربِيُّ قَرَأَهُ عَلَيهِ وَكِيعٌ وَأَنَا أَسمَعُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَنصُورُ بنُ أَبِي مُزَاحِمٍ، وَيَحيَى بنُ عَبدِ الحَمِيدِ، عَنِ ابنِ أَبِي المَوَالِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ، عَن جَابِرِ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الِاستِخَارَةَ فِي الأَمرِ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ يَقُولُ: إِذَا هَمَّ أَحَدُكُم بِالأَمرِ أَو أَرَادَ الأَمرَ فَليَركَع رَكعَتَينِ مِن غَيرِ الفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَستَخِيرُكَ بِعِلمِكَ وَأَستَقدِرُكَ بِقُدرَتِكَ وَأَسأَلُكَ مِن فَضلِكَ العَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقدِرُ وَلَا أَقدِرُ وَتَعلَمُ وَلَا أَعلَمُ وَأَنتَ عَلَّامُ الغُيُوبِ اللَّهُمَّ فَإِن كَانَ هَذَا الأَمرُ وَيُسَمِّيهِ خَيرًا لِي فِي دُنيَايَ وَمَعَادِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمرِي وَعَاجِلَتِي وَآجِلَتِي فَاقدُرهُ لِي وَيَسِّرهُ لِي ثُمَّ بَارِك لِي فِيهِ وَإِلَّا فَاصرِفهُ عَنِّي وَاصرِفنِي عَنهُ وَاقدُر لِي الخَيرَ حَيثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ.

١٧٣٣ - أنا أَبُو الحَسَنِ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ خَلَفٍ العُكبَرِيُّ أنا جَدِّي، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ الزُّبَيرُ بنُ أَحمَدَ الزُّبَيرِيُّ «وَلَا يَنبَغِي لِأَحَدٍ أَن يَدَعَ الِاستِخَارَةَ وَلِيَستَعمِلهَا كَمَا أُمِرَ فَإِنَّ فِيهَا اتِّبَاعَ أَمرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَالتَّبَرُّكَ بِذَلِكَ مَعَ مَا فِيهَا مِنَ الدُّعَاءِ وَالرَّدِّ إِلَى الرَّبِّ تَعَالَى»

8. Yolculuğa Çıkmak İçin Seçilecek Gün

1734- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî → Hâris b. Muhammed → Osman b. Ömer → Yunus [b. Yezîd] → Zührî → Abdurrahman b. Ka'b" isnâdıyla nakledildiğine göre babası [Ka'b b. Mâlik] şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) yolculuk vakti gelip de perşembe günü çıkmadığı çok az sefer vardır."

1735- "Hasan b. Ebî Tâlib → Ahmed b. Muhammed b. İmrân el-Kâtib → Abdullah b. Süleyman → Ahmed b. el-Hubâb → Mekkî b. İbrahim → naklettiği kişiden [*ammen haddesehû*] → Hasan b. Harun veya Harun b. el-Hasan" isnâdıyla Rukaybe[1] b. Ukaybe veya Ukaybe b. Rukaybe'ye [ö. ?] ulaşan bir isnâdla onun Receb ayının son gününde Hz. Peygamber'in yanına veda etmek için gittiği nakledilir. Hz. Peygamber "Nereye gitmek istiyorsun?" diye sorunca o, "Yolculuğa çıkmak istiyorum." demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Kârını yok etmek, alışverişinde zarar etmek ve bereketini kaçırmak mı istiyorsun?" karşılığını vermiştir. O "İstediğim bu değil Allah'ın Resûlü." deyince Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Hilal görünene kadar kal, sonra pazartesi veya perşembe günü yola çıkarsın, [yanında] bir arkadaşın ile beraber [yola çıkarsın]. Gecenin son vakitlerinde yola çık, zira gece yolda olanlar için görevli melekler vardır."[2]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yolculuk günü erkenden çıkmak müstehaptır.

1736- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî -Basra'da- → Ali b. İshak el-Mâderâî → Muhammed b. Râşid et-Temmâr → Şuays[3] b. Muhriz → Riyâh el-Kaysî'nin yeğeni Avn b. Amr[4] → Ca'fer b. Süleyman b. Ali el-Hâşimî → ataları" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Ümmetimin perşembe günlerinin erken vakitlerini mübarek kıl."[5]

9. Dostlara ve Tanıdıklara Veda Etmek

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibinin, dostlarına ve akrabalarına veda etmesi ve onların duasını alarak yola çıkması gereklidir.

---

1 Acâc neşrinde (II, 355) "Rukayye" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 1125-6.

3 Tahhân neşrinde (II, 238) "Şuayb" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 514) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

4 Bu isim Tahhân (II, 238) ve Acâc (II, 355) neşirlerinde "Osman b. Amr", İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 514) "Uveyn" şeklindedir. Uveyn lakabıyla anılmakla birlikte metne ismi kaydedilmiştir [çevirenin notu].

5 İbn Mâce, Ticârât 41.

اليَومُ الَّذِي يَختَارُ فِيهِ الخُرُوجَ

١٧٣٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا عُثمَانُ بنُ عُمَرَ، أنا يُونُسُ، عَنِ الزُّهرِيِّ، عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ كَعبٍ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَخرُجُ إِذَا آنَ لَهُ سَفَرٌ إِلَّا يَومَ الخَمِيسِ.

١٧٣٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ الكَاتِبُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ، نا أَحمَدُ بنُ الحُبَابِ، نا مَكِّيُّ بنُ إِبرَاهِيمَ، عَمَّن حَدَّثَهُ عَنِ الحَسَنِ بنِ هَارُونَ أَو هَارُونَ بنِ الحَسَنِ يَبلُغُ بِهِ رُقَيبَةَ بنَ عُقَيبَةَ أَو عُقَيبَةَ بنَ رُقَيبَةَ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ يَومٍ مِن رَجَبٍ يُوَدِّعُهُ فَقَالَ: أَينَ تُرِيدُ؟ قَالَ: أُرِيدُ سَفَرًا قَالَ: أَتُرِيدُ أَن يُمحَقَ رِبحُكَ وَتَخسَرَ صَفقَتَكَ وَتَذهَبَ بَرَكَتُكَ؟ قَالَ: وَمَا ذَاكَ أُرِيدُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: «أَقِم حَتَّى يَهِلَّ الهِلَالُ وَتَخرُجُ يَومَ الإِثنَينِ أَوِ الخَمِيسِ وَتصحَبُ وَعَلَيكَ بِالدُّلجَاتِ فَإِنَّ فِيهَا مَلَائِكَةً مُوَكَّلِينَ بِالسَّيَّارَةِ فِي اللَّيلِ»

وَيُستَحَبُّ البُكُورُ فِي يَومِ المَسِيرِ.

١٧٣٦ - لَمَّا أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ الهَاشِمِيُّ، بِالبَصرَةِ نا عَلِيُّ بنُ إِسحَاقَ المَادَرَائِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ رَاشِدٍ التَّمَّارُ، نا شُعَيس بنُ مُحرِزٍ، نا عُونُ بنُ عَمرو ابنِ أَخِي رِيَاحٍ القَيسِيُّ نا جَعفَرُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ عَلِيٍّ الهَاشِمِيُّ، عَن آبَائِهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اللَّهُمَّ بَارِك لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَومَ الخَمِيسِ»

تَودِيعُ الإِخوَانِ وَالمَعَارِفِ

يَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن لَا يَخرُجَ إِلَّا بَعدَ تَودِيعِهِ إِخوَانَهُ وَوُصَاتَهُ إِيَّاهُم بِالدُّعَاءِ لَهُ.

1737- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan b. Ahmed el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Ebû Muhammed Bekir b. Sehl[1] ed-Dimyâtî el-Kureşî → Abdullah b. Yusuf → Müzâhim b. Züfer et-Temîmî → Eyyûb b. Hût → Nüfey' b. el-Hâris → Zeyd b. Erkam" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Biriniz yolculuğa çıkarsa dostlarına veda etsin. Çünkü Allah onların dualarında [yolculuğa çıkan kişi için] bereket ihsan eder."[2]

1738- "Muhammed b. el-Hasan el-Ehvâzî → Ebû Bekir Ahmed b. Mahmûd b. Hurrezâz el-Kâdî -Ehvaz'da- → Musa b. İshak el-Ensârî → Hâlid b. Mirdâs → Muallâ → İbn Ebî Necîh → Atâ [b. Ebî Rebâh]" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Bir adam yolculuğa çıkmak istediği zaman dostlarının yanına gidip onlara selam vermesi, yolculuktan döndüğünde de dostlarının onun yanına gelip selam vermesi sünnettendir."

1739- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim → Hamdûn b. Ahmed es-Simsâr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Maîn'i şöyle derken işitmiştir: "Bir yere gitmeye niyet eden ve öncesinde bizim yanımıza gelip selam veren kimse geri döndüğünde bizim gidip ona selam vermemiz gerekir. Böyle yapmazsak aramıza mesafe girer."

10. Veda Ederken Ne Denileceği

1740- "Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan el-Basrî → Ebû Ravk [Ahmed b. Muhammed] el-Hizzânî → Ebû İyâz [İbn Enes] el-Leysî → babası Enes b. İyâz → Abdülaziz b. Ömer → Yahyâ b. İsmail b. Cerîr" isnâdıyla nakledildiğine göre Kaza'a [b. Yahyâ] şöyle demiştir: "Ben Abdullah b. Ömer'in yanındaydım. [Oradakiler] gitmek isteyince 'Dur, Allah Resûlü beni uğurladığı gibi seni uğurlayacağım.' dedi ve elimi tutup musafaha etti. Sonra da 'Dinini, emanetini ve işlerinin sonucunu Allah'a emanet ettim.' dedi."

1741- "Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî → Ebü'l-Fazl el-İsmâîlî[3] → Musa b. el-Abbas → İshak b. Seyyâr → Ebü'n-Nu'mân [Muhammed b. el-Fazl] → Hammâd [b. Zeyd]" isnâdıyla nakledildiğine göre Amr[4] b. Dînâr, Eyyûb [es-Sahtiyânî]'yi uğurlarken şöyle demiştir: "Allah bunu seninle son görüşmem kılmasın."

1 Acâc neşrinde (II, 356) "Süheyl" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.
3 Acâc neşrinde (II, 358) "el-Eşca'î" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Acâc neşrinde (II, 358) "Ömer" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٣٧ - فَقَد أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بن أَحمَدَ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا أَبُو مُحَمَّدٍ بَكرُ بنُ سَهلٍ الدِّمياطِيُّ القُرَشِيُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ يُوسُفَ، نا مُزَاحِمُ بنُ زُفَرٍ التَّيمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَيُّوبُ بنُ خُوطٍ، عَن نُفَيعِ بنِ الحَارِثِ، عَن زَيدِ بنِ أَرقَمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا خَرَجَ أَحَدُكُم فِي سَفَرٍ فَليُوَدِّع إِخوَانَهُ فَإِنَّ اللهَ جَاعِلٌ لَهُ فِي دُعَائِهِم بَرَكَةً»

١٧٣٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ الأَهوَازِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مَحمُودِ بنِ خَرَّزَاذَ القَاضِي بِالأَهوَازِ نا مُوسَى بنُ إِسحَاقَ الأَنصَارِيُّ، نا خَالِدُ بنُ مِردَاسٍ، نا المُعَلَّى، عَنِ ابنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَن عَطَاءٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «مِنَ السُّنَّةِ إِذَا أَرَادَ الرَّجُلُ السَّفَرَ أَن يَأتِيَ إِخوَانَهُ فَيُسَلِّمَ عَلَيهِم وَإِذَا جَاءَ مِن سَفَرٍ يَأتِيهِ إِخوَانُهُ فَيُسلِمُونَ عَلَيهِ»

١٧٣٩ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ، نا حَمدُونُ بنُ أَحمَدَ السِّمسَارُ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ مَعِينٍ، يَقُولُ: «مِن أَرَادَ الخُرُوجَ إِلَى مَكَانٍ فَجَاءَنَا فَسَلَّمَ عَلَينَا فَإِذَا قَدِمَ وَجَبَ عَلَينَا أَن نَذهَبَ فَنُسَلِّمَ عَلَيهِ وَإِلَّا فَالطُّرُقَاتُ بَينَنَا وَبَينَهُ»

مَا يُقَالُ عِندَ التَّودِيعِ

١٧٤٠ - أنا عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ البَصرِيُّ، نا أَبُو رَوقٍ الهِزَّانِيُّ، نا أَبُو عِيَاضٍ اللَّيثِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي أَنَسُ بنُ عِيَاضٍ، عَن عَبدِ العَزِيزِ بنِ عُمَرَ، عَن يَحيَى بنِ إِسمَاعِيلَ بنِ جَرِيرٍ، عَن قَزَعَةَ، قَالَ: كُنتُ عِندَ عَبدِ اللهِ بنِ عُمَرَ فَأَرَادُوا الِانصِرَافَ فَقَالَ: مَكَانَكَ حَتَّى أُوَدِّعَكَ كَمَا وَدَّعَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَ بِيَدِي فَصَافَحَنِي ثُمَّ قَالَ: أَستَودِعُ اللهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ.

١٧٤١ - أنا أَبُو حَازِمٍ عُمَرُ بنُ أَحمَدَ العَبدُويِي إِملَاءً نا أَبُو الفَضلِ الإِسمَاعِيلِيُّ، أنا مُوسَى بنُ العَبَّاسِ، نا إِسحَاقُ بنُ سَيَّارٍ، نا أَبُو النُّعمَانِ، نا حَمَّادٌ، قَالَ: سَمِعتُ عَمرَو بنَ دِينَارٍ، يُوَدِّعُ أَيُّوبَ فَقَالَ: «لَا جَعَلَهُ اللهُ آخِرَ العَهدِ مِنكَ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kişi devesine binip yolculuğa çıktığında şu rivayetle nakledilen şeyleri söyler:

1742- "Ebû Bekir el-Hîtî → Ahmed b. Selman[1] en-Neccâd → İbrahim b. İshak el-Harbî → Müsedded [b. Müserhed] → Yahyâ [b. Saîd] el-Kattân → Süfyân es-Sevrî → Ebû İshak [es-Sebîî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Rebîa [ö. 91-100/709-719 arası] şöyle demiştir: "Ben Ali b. Ebî Tâlib'in bineğinin arkasındaydım. Bineğe binince üç defa tekbir getirip üç defa hamdetti. Sonra 'Gücümüzün yetmediği bu [bineği] bizim hizmetimize sunan Allah'ı bütün kusurlardan tenzih ederim. Seni bütün kusurlardan tenzih ederim [Allah'ım] senden başka ilah yoktur.' diye dua etti ve ardından 'Ben Allah Resûlü'nün bineğinin arkasındaydım, benim yaptığım gibi yapmıştı.' dedi."[2]

1743- "Kadı Ebû Ömer Kâsım b. Ca'fer → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Esrem → Ahmed b. Mansur er-Ramâdî → Yezîd b. Harun → Âsım el-Ahvel" isnâdıyla nakledildiğine göre -Yezîd [b. Harun] "Hadisi Âsım'dan Kûfe'de işittim, sonra Vâsıt'a geldim. Şu'be de oradaydı, hadisi Âsım'dan naklettiğini işittim. Sonra hadisin Abdullah b. Sercis'ten [ö. 81-90/700-709 arası] nakledildiğini anladım." demiştir- Abdullah b. Sercis şöyle demiştir: "Allah Resûlü yolculuğa çıktığında 'Allah'ım -Ebû Bekir [Ahmed b. Mansur] er-Ramâdî: Zannederim Yezîd şöyle dedi:- yolculuğun zorluğundan, üzücü şeylerle karşılaşmaktan, iyiyken kötü olmaktan, mazlumun bedduasından ve [geri döndüğümde] kendimi, ailemi ve çocuklarımı kötü hâlde bulmaktan sana sığınırım.' buyururdu."

11. Yolculukta İyi Bir Geçim ve Güzel Bir Birliktelik Adına Yapılması Gereken Şeyler

1744- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ → Saîd b. Mansur → Abdullah b. el-Mübârek → Hayve b. Şüreyh → Şürahbîl b. Şerîk → Ebû Abdurrahman el-Hubulî → Abdullah b. Amr b. el-Âs" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah katında dostların en hayırlısı arkadaşına en çok hayırlı olanıdır. Allah katında komşuların en hayırlısı da komşusuna en hayırlı olandır."[3]

---

1 Acâc neşrinde (II, 358) "Süleyman" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Ebû Dâvud, Cihâd 81.

3 Tirmizî, el-Birr ve's-sıle 28.

فَإِذَا استَوَى عَلَى بَعِيرِهِ وَانبَعَثَ فِي مَسِيرَةِ قَالَ:

١٧٤٢ - مَا حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ الهِيتِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ سَلمَانَ النَّجَّادُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الحَربِيُّ، نا مُسَدَّدٌ، نا يَحيَى القَطَّانُ، عَن سُفيَانَ وَهُوَ الثَّورِيُّ عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَن عَلِيّ بنِ رَبِيعَةَ، قَالَ: كُنتُ رِدفَ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ فَلَمَّا رَكِبَ كَبَّرَ ثَلَاثًا وَحَمِدَ ثَلَاثًا وَقَالَ: «سُبحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقرِنِينَ» سُبحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ ثُمَّ قَالَ: كُنتُ رِدفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَفَعَلَ كَمَا فَعَلتُ.

١٧٤٣ - أنا القَاضِي أَبُو عُمَرَ القَاسِمُ بنُ جعفَرٍ، نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ حَمَّادٍ الأَثرَمُ نا أَحمَدُ بنُ مَنصُورٍ الرَّمَادِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا عَاصِمٌ الأَحوَلُ، قَالَ يَزِيدُ: سَمِعتُهُ مِنهُ بِالكُوفَةِ ثُمَّ قَدِمتَ وَاسِطًا وَفِيهَا شُعبَةُ فَسَمِعتُهُ يَذكُرُهُ عَن عَاصِمٍ فَعَرَفتُ الحَدِيثَ عَن عَبدِ اللهِ بنِ سَرجِسَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَافَرَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ - قَالَ أَبُو بَكرٍ الرَّمَادِيُّ أَحسِبُ يَزِيدَ قَالَ -: «مِن وَعثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ المُنقَلَبِ وَالحَورِ بَعدَ الكَورِ وَدَعوَةِ المَظلُومِ وَسُوءِ المَنظَرِ فِي النَّفسِ وَالأَهلِ وَالوَلَدِ»

مَا يَجِبُ استِعمَالُهُ فِي المُرَافَقَةِ مِن حُسنِ المُعَاشَرَةِ وَجَمِيلِ المُوَافَقَةِ

١٧٤٤ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ بنِ زَيدٍ الصَّائِغُ، أَنَّ سَعِيدَ بنَ مَنصُورٍ، حَدَّثَهُم: نا عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ، عَن حَيوَةَ بنِ شُرَيحٍ، عَن شُرَحبِيلَ بنِ شَرِيكٍ، عَن أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ الحُبُلِيّ، عَن عَبدِ اللهِ عَمرٍو يَعنِي ابنَ عَمرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «خَيرُ الأَصحَابِ عِندَ اللهِ خَيرُهُم لِصَاحِبِهِ وَخَيرُ الجِيرَانِ عِندَ اللهِ خَيرُهُم لِجَارِهِ»

1745- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Ca'fer b. Muhammed b. el-Kalânisî → Âdem b. Ebî İyâs → Şu'be [b. el-Haccâc] → Ubeydullah b. İmrân" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Mücâhid'i şöyle derken işitmiştir: "İbn Ömer'e [yolculukta] eşlik ettim, niyetim ona hizmet etmekti, fakat o bana hizmet etti."

1746- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Muhammed b. Abde → Süveyd b. Saîd → Ebû Firâs Müslim b. Ubeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre Rebîa b. Ebî Abdurrahman şöyle demiştir: "Yolculuğun ve mukim olmanın âdâbı [*murûe*] vardır. Yolculuğun âdâbı, yol arkadaşlarına azık konusunda cömert davranmak, onlarla tartışmayı azaltmak ve Allah'ın gazabını celbetmeyecek şekilde esprili olmaktır. Mukim olmanın âdâbı ise mescide devamlı bir şekilde gitmek, Kur'an tilavet etmek, arkadaş ve dostları çoğaltmaktır."

1747- "Muhammed b. Abdülaziz el-Berzaî → Ahmed b. Muhammed b. İmrân → Salih b. Muhammed" isnâdıyla nakledildiğine göre kardeşi Sadaka [b. Muhammed] [ö. ?] şöyle demiştir: "'Yolculuk insanlar için ölçüttür' denirdi. Yolculuğun [*sefer*] bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, insanların ahlâkını ortaya çıkarmasıdır [*yüsfiru*]."

1748- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Osman b. Yahyâ → Ebû Ali el-Berzaî → Abdullah b. Muhammed el-Kureşî → İbrahim b. Saîd → Ravh b. Ubâde → Müsennâ b. Saîd" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İyâs [Muâviye b. Kurre] [ö. 113/731-2] şöyle demiştir: "İki kişi yolculukta birbirine eşlik ettiğinde birisi arkadaşının önüne geçerse kötü bir arkadaşlık yapmış olur."

1749- "… → Abdullah b. Muhammed → Saîd b. Muhammed el-Cermî → Ebû Ubeyde[1] el-Haddâd → Abdullah b. Ebî Dâvud" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Bekir b. Abdullah [el-Müzenî]'yi [ö. 106/724-5] şöyle derken işitmiştir: "Bir arkadaşınla beraber yürüyorkan o küçük abdesti için arkada kalır da ihtiyacını giderene kadar onu beklemezsen arkadaş değilsindir. Ayakkabısı koptuğunda onu tamir ederken sen onu beklemezsen arkadaş değilsindir."

1 Acâc neşrinde (II, 361) "Ubeyd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٤٥ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ نا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ القَلَانِسِيُّ، نا آدَمُ بنُ أَبِي إِيَاسٍ، نا شُعبَةُ، حَدَّثَنَا عُبَيدُ اللهِ بنُ عِمرَانَ، قَالَ: سَمِعتُ مُجَاهِدًا، يَقُولُ: «صَحِبتُ ابنَ عُمَرَ وَأَنَا أُرِيدُ أَن أَخدِمَهُ، فَكَانَ هُوَ الَّذِي يَخدُمُنِي»

١٧٤٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدَةَ، نا سُوَيدُ بنُ سَعِيدٍ، نا مُسلِمُ بنُ عُبَيدٍ أَبُو فِرَاسٍ، عَن رَبِيعَةَ بنِ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: «لِلسَّفَرِ مُرُوءَةٌ وَلِلحَضَرِ مُرُوءَةٌ فَأَمَّا مُرُوءَةُ السَّفَرِ فَبُذلُ الزَّادِ وَقِلَّةُ الخِلَافِ عَلَى أَصحَابِكَ وَكَثرَةُ المُزَاحِ فِي غَيرِ سَخَطِ اللهِ، وَأَمَّا مُرُوءَةُ الحَضَرِ فَإِدمَانُ الِاختِلَافِ إِلَى المَسجِدِ وَتِلَاوَةُ القُرآنِ وَكَثرَةُ الأَصدِقَاءِ وَالإِخوَانِ»

١٧٤٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِمرَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي صَالِحُ بنُ مُحَمَّدٍ، عَن أَخِيهِ، صَدَقَةَ قَالَ: يُقَالُ: «إِنَّ السَّفَرَ مِيزَانُ القَومِ وَإِنَّمَا سُمِّيَ سَفَرًا لِأَنَّهُ يُسفِرُ عَن أَخلَاقِ الرِّجَالِ»

١٧٤٨ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عُثمَانَ بنِ يَحيَى، أنا أَبُو عَلِيٍّ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ القُرَشِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ سَعِيدٍ، نا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ، عَنِ المُثَنَّى بنِ سَعِيدٍ، عَن أَبِي إِيَاسٍ، قَالَ: «إِذَا اصطَحَبَ الرَّجُلَانِ فَتَقَدَّمَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَقَد أَسَاءَ الصُّحبَةَ»

١٧٤٩ - وَقَالَ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ: نا سَعِيدُ بنُ مُحَمَّدٍ الجَرمِيُّ، نا أَبُو عُبَيدَةَ الحَدَّادُ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: سَمِعتُ بَكرَ بنَ عَبدِ اللهِ، يَقُولُ: «إِذَا كُنتَ مَعَ صَاحِبٍ لَكَ تَمشِي فَيُخَلِّفُ يَبُولُ فَلَم تَقُم عَلَيهِ حَتَّى يَقضِيَ بَولَهُ فَلَستَ لَهُ بِصَاحِبٍ وَإِذَا مَا انقَطَعَ شِسعُهُ فَقَامَ يُصلِحُهُ فَلَم تَقُم عَلَيهِ فَلَستَ لَهُ بِصَاحِبٍ»

1750- "Ali b. el-Hüseyin sâhibü'l-Abbâsî → Ali b. el-Hasan er-Râzî → Ebû Ali Hüseyin b. el-Kâsım el-Kevkebî → İbn Ebi'd-Dünya → Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Ahmed] el-Huzâî" isnâdıyla nakledildiğine göre Muhammed b. Münâzir [ö. 198/813-4] şöyle demiştir: "Halil b. Ahmed'le birlikte yürüyordum. Ayakkabım koptu. Bunun üzerine o da ayakkabılarını çıkardı. Ben 'Ne yapıyorsun?' dedim. O da 'Çıplak ayak kalmanda sana eşlik ediyorum.' karşılığını verdi."

1751- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc -Nişabur'da- → Abdullah b. Ebi'l-Hasan es-Serrâc" isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû[1] Abdullah Ahmed b. Atâ er-Rûzbârî [ö. 369/980] şu şiiri okumuştur:

İnsanlara yol arkadaşlığı edersen
Her bir arkadaşının kölesi gibi bir genç ol

Her bir dostun için kavrulmuş ciğer üstüne
Buz gibi soğuk, tatlı suyun tadı gibi ol

1752- "Ebû Ömer Hasan b. Osman el-Vâiz → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân" isnâdıyla nakledildiğine göre Abbas b. Yusuf eş-Şeklî [ö. 314/926] "Ali b. el-Mısrî [ö. ?] bize şu şiiri okudu" deyip üstteki iki beytin aynısını okumuştur.

1753- "Ebû Ali Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle en-Neysâbûrî -Rey'de- → Ebû Bekir İbn Abdân el-Hâfız → Abbas b. Yusuf eş-Şeklî → Ebü'l-Hüseyin er-Râzî[2]" isnâdıyla nakledildiğine göre Yusuf b. Esbât [ö. 195/810-1] şöyle demiştir: "Bir yolculukta Abdullah b. el-Mübârek, hocası [Süfyân] es-Sevrî'ye arkadaşlık etmişti. Korkutucu bir yerde İbnü'l-Mübârek ona 'Ebû Abdullah, burası korkunç bir yer.' deyince Sevrî [dikkat dağıtmak için] ayağa kalkıp şöyle demiştir:

Birisine arkadaşlık yapacaksan
İffet, vefa ve kerem sahibi arkadaşa yap

Sen 'Hayır' dediğinde onun da sözü 'hayır'
Sen 'Evet' dediğinde onun da sözü 'Evet' olsun"

---

1 Bu ifade Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].
2 Bu şahsın kimliğini netleştirmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].

١٧٥٠ - أنا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ، صَاحِبُ العَبَّاسِيِّ أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ الرَّازِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ القَاسِمِ الكَوكَبِيُّ أَبُو عَلِيٍّ، نا ابنُ أَبِي الدُّنيَا، نا أَبُو عَبدِ الرَّحمَنِ الخُزَاعِيُّ، قَالَ مُحَمَّدُ بنُ مَنَاذِرٍ: كُنتُ أَمشِي مَعَ الخَلِيلِ بنِ أَحمَدَ فَانقَطَعَ شَسعِي فَخَلَعَ نعليهِ فَقُلتُ: مَا تَصنَعُ؟ قَالَ: أُوَاسِيكَ فِي الحَفَاءِ.

١٧٥١ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بن عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، بِنَيسَابُورَ قَالَ أَنشَدَنِي عَبدُ اللهِ بنُ أَبِي الحَسَنِ السَّرَّاجُ قَالَ: أَنشَدَنِي أَبُوعَبدِ اللهِ أَحمَدُ بنُ عَطَاءٍ الرُّوذبَارِيُّ:

إِذَا أَنتَ صَاحَبتَ الرِّجَالَ فَكُنَّ فَتًى كَأَنَّكَ مَملُوكٌ لِكُلِّ رَفِيقِ

وَكُن مِثلَ طَعمِ المَاءِ عَذبٌ وَبَارِدٌ عَلَى الكَبِدِ الحَرَّى لِكُلِّ صِدِّيقِ.

١٧٥٢ - أنا أَبُو عُمَرَ الحَسَنُ بنُ عُثمَانَ الوَاعِظُ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ حمدَانَ، نا العَبَّاسُ بنُ يُوسُفَ الشِّكلِيُّ، قَالَ: أُنشِدنَا لِعَلِيِّ بنِ المِصرِيِّ وَذَكَرَ هَذَينِ البَيتَينِ مِثلَ مَا تَقَدَّمَ سَوَاءٌ.

١٧٥٣ - أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَضَالَةَ النَّيسَابُورِيُّ، بِالرَّيِّ أنا أَبُو بَكرِ بنُ عَبدَانَ الحَافِظُ، نا العَبَّاسُ بنُ يُوسُفَ الشِّكلِيُّ، نا أَبُو الحُسَينِ الرَّازِيُّ، قَالَ: قَالَ يُوسُفُ بنُ أَسبَاطٍ: صَحِبَ عَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ سُفيَانَ الثَّورِيَّ فِي سَفَرٍ فِي مَوضِعٍ مُخِيفٍ فَقَالَ لَهُ ابنُ المُبَارَكِ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ هَذَا مَوضِعٌ مُخِيفٌ فَنَهَضَ سُفيَانُ وَهُوَ يَقُولُ:

وَإِذَا صَاحَبتَ فَاصحَب صَاحِبًا ذَا عَفَافٍ وَوَفَاءٍ وَكَرَم

قَولُهُ: لِلشَّيءِ لَا إِن قُلتَ: لَا وَإِذَا قُلتَ: نَعَم قَالَ: نَعَم

12. Gidilmesi Amaçlanan Şehre Varınca Edilecek Dua

1754- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Hüseyin b. Ömer ed-Darrâb → Hâmid b. Muhammed b. Şuayb el-Belhî → Süreyc b. Yunus → Hüşeym [b. Beşîr] → Husayn [b. Abdurrahman]" isnâdıyla nakledildiğine göre Avn b. Abdullah [ö. 110-120/728-738 arası] şöyle demiştir: "Bir adam bir şehre geldiğinde 'Allah'ım, senden bu şehrin hayırlılarının muhabbetini istiyor, zararlılarından sana sığınıyorum' derse, Allah [istediğini] ona verir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Talebe rihle yaptığı şehre vardığında, araya başka olayların girmesinden endişe ederek oradaki hocalarla görüşmeyi öne almalı, onlardan [hadis] işitmek için acele etmelidir.

1755- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Fırsat süratle elden çıkar, çok yavaş geri döner."

1756- "Kadı Ebû Bekir el-Hîrî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hızır b. Ebân el-Hâşimî -Kûfe'de-" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Âsım şöyle demiştir: "Hüşeym ile birlikte Mansur [b. el-Mu'temir]'i [ö. 132/749-50] görmek için Vâsıt'tan Kûfe'ye gitmek için yola çıktık. Vâsıt'tan çıkıp birkaç fersah gidince Ebû Muâviye [ö. ?] ya da bir başkasıyla karşılaştım. 'Nereye gidiyorsun?' dedim. O da 'Borcum[u ödemek için] çalışıyorum.' dedi. Ben de 'Benimle geri dön, benim 4.000 dirhemim var, 2.000'ini sana vereyim.' dedim. Geri [Vâsıt'a] döndüm ve ona 2.000 dirhem verip tekrar yola çıktım. Hüşeym Kûfe'ye sabah, ben ise akşam vardım. Hüşeym gidip Mansur'dan 40 hadis işitti. Ben ise hamama girdim, sabah olunca gittim. Mansur'un kapısına gittiğimde baktım ki cenaze var. 'Bu nedir?' diye sordum. Oradakiler 'Mansur'un cenazesi.' dediler. Ben de oturup ağladım. Oradaki bir ihtiyar bana 'Genç, niye ağlıyorsun?' dedi. Ben de 'Bu şeyhten hadis işitmek için gelmiştim, fakat vefat etti.' dedim. Adam 'Seni bunun annesinin düğününe katılan birisine yönlendireyim mi?' dedi. Ben de 'Evet' dedim. O da 'Yaz 'Bana İkrime, İbn Abbas'tan şöyle nakletti' dedi [ve bu isnâdla hadisler yazdırdı]. Ondan bir ay hadis yazdım. Sonra adama 'Allah sana merhamet etsin, kimsin sen?' dedim.

القَولُ عِندَ الوُرُودِ إِلَى البَلَدِ المَقصُودِ

١٧٥٤ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا الحُسَينُ بنُ عُمَرَ الضَّرَّابُ، نا حَامِدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ البَلخِيُّ، نا سُرَيجُ بنُ يُونُسَ، نا هُشَيمٌ، عَن حُصَينٍ، عَن عَونِ بنِ عَبدِ اللهِ: أَنَّ رَجُلًا كَانَ إِذَا أَتَى بَلَدًا مِنَ البُلدَانِ فَأَشرَفَ عَلَيهِ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسأَلُكَ مَوَدَّةَ خِيَارِهِم وَأَعُوذُ بِكَ مِن شِرَارِهِم فَكَانَ اللَّهُ يُعطِيهِ ذَلِكَ.

يَنبَغِي لِلطَّالِبِ إِذَا نَزَلَ بِالبَلَدِ الَّذِي إِلَيهِ رَحَلَ أَن يُقَدِّمَ لِقَاءَ مَن بِهِ مِنَ المَشَايِخِ وَيَتَعَجَّلَ السَّمَاعَ مِنهُم خَوفَ اعتِرَاضِ الحَوَادِثِ.

١٧٥٥ - فَقَد أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «الفُرصَةُ سَرِيعَةُ الفَوتِ بَطِيئَةُ العَودَةِ»

١٧٥٦ - وأنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ الحِيرِيُّ، أنا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا الخَضِرُ بنُ أَبَانَ الهَاشِمِيُّ، بِالكُوفَةِ قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ عَاصِمٍ، يَقُولُ: خَرَجتُ مِن وَاسِطٍ إِلَى الكُوفَةِ أَنَا وَهُشَيمٌ لِنَلقَى مَنصُورًا، فَلَمَّا خَرَجتُ مِن وَاسِطٍ سِرتُ فَرَاسِخَ لَقِيَنِي إِمَّا أَبُو مُعَاوِيَةَ أَو غَيرُهُ فَقُلتُ: أَينَ تُرِيدُ قَالَ: أَسعَى فِي دَينٍ عَلَيَّ قَالَ: فَقُلتُ: ارجِع مَعِي فَإِنَّ عِندِي أَربَعَةَ آلَافِ دِرهَمٍ أُعطِيكَ مِنهَا أَلفَينِ فَرَجَعتُ فَأَعطَيتُهُ أَلفَينِ ثُمَّ خَرَجتُ فَدَخَلَ هُشَيمٌ الكُوفَةَ بِالغَدَاةِ وَدَخَلتُهَا بِالعَشِيِّ فَذَهَبَ هُشَيمٌ فَسَمِعَ مِن مَنصُورٍ أَربَعِينَ حَدِيثًا وَدَخَلتُ أَنَا الحَمَّامَ فَلَمَّا أَصبَحتُ مَضَيتُ فَأَتَيتُ بَابَ مَنصُورٍ فَإِذ جَنَازَةٌ فَقُلتُ: مَا هَذِهِ؟ قَالُوا: جَنَازَةُ مَنصُورٍ فَقَعَدتُ أَبكِي فَقَالَ لِي شَيخٌ هُنَاكَ: يَا فَتَى مَا يُبكِيكَ؟ قَالَ: قُلتُ: قَدِمتُ عَلَى أَن أَسمَعَ مِن هَذَا الشَّيخِ وَقَد مَاتَ قَالَ: فَأَدُلُّكَ عَلَى مَن شَهِدَ عُرسَ أُمِّ ذَا؟ قُلتُ: نَعَم قَالَ: اكتُب حَدَّثَنِي عِكرِمَةُ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ: فَجَعَلتُ أَكتُبُ عَنهُ شَهرًا قَالَ: فَقُلتُ لَهُ: مَن أَنتَ رَحِمَكَ اللَّهُ؟

O da 'Benden bir aydır hadis yazıyorsun ama beni tanımıyorsun öyle mi? Ben Husayn b. Abdurrahman'ım [ö. 136/753-4]. İbn Abbas'ı görmemi engelleyen şey, sadece yedi ya da dokuz dirhemimin olmasıydı. İkrime ondan dinliyor, sonra gelip bana naklediyordu.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi her şeyhten sadece onda olan hadisleri dinlemeli, şeyhlerin ortak olarak naklettiği hadislerde ise sadece birisinden dinlemekle yetinmelidir.

1757- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → Abdullah b. Ahmed b. Ma'dân → Mezkûr b. Süleyman el-Vâsıtî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Affân [b. Müslim]'in bir grup kimsenin "Falancanın kitaplarını istinsah ettik." dediğini duyunca şöyle dediğini işitmiştir: "Görüyor musun, bu türden kişiler asla iflah olmaz! Biz birisinin yanına gider, diğerinde olmayan hadisleri dinlerdik. Bir başkasının yanına gider, öbüründe olmayanları işitirdik. Kûfe'ye geldik, orada dört ay kaldık. 100.000 hadis yazmak istesek yazardık fakat sadece 5.000 kadar hadis yazdık. Şerîk [b. Abdullah] hariç kimseden imla dışında rivayet kabul etmedik, o ise [imla ile hadis nakletmeyi] reddetti."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi bilmeli ki semâ arzusu bitmez, öğrenmeye olan istek tükenmez, ilim ise ölçülmesi mümkün olmayan deniz, çıkartılması bitmeyen maden gibidir. Bu sebeple gurbette sadece rihle yapmaya değer şeylerle iştigal etmelidir.

1758- "Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Dâvud er-Rezzâz → Muhammed b. İsmail b. Musa b. Harun er-Râzî → Ebû İmrân Musa b. Nasr b. Muhammed el-Mekâni'î → Cerîr [b. Abdülhamîd] → Leys [b. Ebî Süleym] → Mücâhid [b. Cebr] → İbn Abbas" isnâdıyla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İki tutkun vardır ki, ikisinin de tutkunluğu bitmez: İlim talebine tutkun olan ile dünya talebine tutkun olan."[2]

1759- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî → Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî → Osman b. Ebî Şeybe → Fazl b. Dükeyn" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Süfyân [es-Sevrî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadis altın ve gümüş madenleri gibidir, -şöyle derdi- tükenmez."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 559.
2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

قَالَ: أَنتَ تكتُبُ عَنِّي مُنذُ شَهرٍ لَم تَعرِفنِي أَنَا حُصَينُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ وَمَا كَانَ بَينِي وَبَينَ أَن أَلقَى ابنَ عَبَّاسٍ إِلَّا أَن يَكُونَ عِندِي سَبعَةُ دَرَاهِمَ أَو تِسعَةُ دَرَاهِمَ وَكَانَ عِكرِمَةُ يَسمَعُ مِنهُ ثُمَّ يَجِيءُ فَيُحَدِّثُنِي.

وَلِيَسمَع مِن كُلِّ شَيخٍ مَا لَيسَ عِندَ غَيرِهِ وَمَا اشتَرَكَ المَشَايِخُ فِيهِ فَلْيَقتَصِر عَلَى سَمَاعِهِ مِن أَحَدِهِم.

١٧٥٧ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ مَعدَانَ، نا مَذكُورُ بنُ سُلَيمَانَ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ عَفَّانَ، يَقُولُ: وَسَمِعَ قَومًا، يَقُولُونَ: نَسَخنَا كُتُبَ فُلَانٍ وَنَسَخنَا كُتُبَ فُلَانٍ فَسَمِعتُهُ يَقُولُ: «تَرَى هَذَا الضَّربَ مِنَ النَّاسِ لَا يُفلِحُونَ، كُنَّا نَأتِي هَذَا فَنَسمَعُ مِنهُ مَا لَيسَ عِندَ هَذَا وَنَسمَعُ مِن هَذَا مَا لَيسَ عِندَ هَذَا، فَقَدِمنَا الكُوفَةَ فَأَقَمنَا أَربَعَةَ أَشهُرٍ وَلَو أَرَدنَا أَن نكتُبَ مِائَةَ أَلفِ حَدِيثٍ لَكَتَبنَا بِهَا فَمَا كَتَبنَا إِلَّا قدرَ خَمسَةِ آلَافِ حَدِيثٍ وَمَا رَضِينَا مِن أَحَدٍ إِلَّا بِالإِملَاءِ إِلَّا شَرِيكٌ فَإِنَّهُ أَبَى عَلَينَا»

وَلِيَعلَمِ الطَّالِبُ أَنَّ شَهوَةَ السَّمَاعِ لَا تَنتَهِي وَالنَّهمَةَ مِنَ الطَّلَبِ لَا تَنقَضِي وَالعِلمُ كَالبِحَارِ المُتَعَذِّرِ كَيلُهَا وَالمَعَادِنِ الَّتِي لَا يَنقَطِعُ نَيلُهَا فَلَا يَنبَغِي لَهُ أَن يَشتَغِلَ فِي الغُربَةِ إِلَّا بِمَا يَستَحِقُّ لِأَجلِهِ الرِّحلَةَ.

١٧٥٨ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ الرَّزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى بنِ هَارُونَ الرَّازِيُّ، نا أَبُو عِمرَانَ مُوسَى بنُ نَصرِ بنِ مُحَمَّدٍ المَقَانِعِيُّ نا جَرِيرٌ، عَن لَيثٍ، عَن مُجَاهِدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَنهُومَانِ لَا تَنقَضِي وَاحِدٌ مِنهُمَا نَهمَتَهُ مَنهُومٌ فِي طَلَبِ العِلمِ وَمَنهُومٌ فِي طَلَبِ الدُّنيَا»

١٧٥٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ نُصَيرٍ الخَلَدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ سُلَيمَانَ الحَضرَمِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ أَبِي شَيبَةَ، قَالَ: سَمِعتُ الفَضلَ بنَ دُكَينٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: إِنَّمَا الحَدِيثُ مِثلُ مَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ يَقُولُ: لَيسَ يَنفَدُ.

1760- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Müfîd → Ca'fer b. Muhammed b. el-Mugallis → Abdullah b. Saîd el-Kindî → Yahyâ b. Yemân" isnâdıyla nakledildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Hadis bir imtihan sebebidir; imtihanı altın ve gümüş imtihanından daha büyüktür. Ancak bunun farkına varılmaz."

1761- "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Abdurrahman b. Mehdî → Abdullah b. el-Mübârek → Rebâh b. Zeyd → bir adam" isnâdıyla nakledildiğine göre [Vehb] b. Münebbih şöyle demiştir: "Mal konusunda olduğu gibi ilimde de azgınlık/haddi aşma vardır."

13. Öğrencinin Memleketine Geri Dönmesi ve Yolculuğa [Çıktığı Şehirde] İkamet Etmeyi Tercih Etmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi amacına ulaşır ve âli isnâdları dinleme, hocaların fevâidini tahsil etme gibi rihlesindeki gayeleri elde ederse memleketine geri dönmeli, topladığı [hadisleri] incelemeyle meşgul olmalıdır.

1762- "Ebü'l-Hasan Ali b. el-Kâsım b. el-Hasan eş-Şâhid -hafızasından imla etmiştir- → Ebû Ravk Ahmed b. Muhammed b. Bekir el-Hizzânî → Muhammed b. en-Nu'mân b. Şibl[1] el-Bâhilî → Mâlik b. Enes → [Ebû Abdullah] Sümey → Ebû Salih [es-Semmân] → Ebû Hüreyre" isnâdıyla nakledildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Yolculuk azaptan bir parçadır. Sizin yemeğinizi, içeceğinizi ve uykunuzu engeller. Sizden biriniz isteğini tamamen yerine getirdikten sonra ailesinin yanına dönmekte acele etsin."[2]

Üstat Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Allah Resûlü yolculuğu nitelerken ne de doğru söylemiştir ki, o her daim doğru sözlü olan ve doğrulanandır. Zira yolcu korkunç şeylerle, konaklamak ve yolculuk etme meşakkatiyle, bitap düşmeyle, şiddetli yorgunlukla ve zifiri karanlıkta korkuyla yolculuk etme gibi acı bir azap olarak isimlendirilmeyi hak eden [türlü musibetlerle] uğraşır. Hadis için yolculuğa çıkan kimse için [*sâhibu hadîs*] bunlar daha çok bulunur, bu zikrettiğimiz hususlardan aldığı pay bir başkasına göre daha fazladır. Bu sebeple Şu'be'nin alttaki isnâdla şöyle dediği nakledilir:

1 Acâc neşrinde (II, 367) "Şihl/Şehil" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
2 Buhârî, Cihâd ve Siyer 134.

١٧٦٠ - نا عَبدُ العَزيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، لَفظًا نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدٍ المُفِيدُ، نا جعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ المُغَلِّسِ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سَعِيدٍ الكِندِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ يَمَانٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ سُفيَانَ، يَقُولُ: «فِتنَةُ هَذَا الحَدِيثِ أَكبَرُ مِن فِتنَةِ الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ لَيسَ يُدرَكُ»

١٧٦١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ، عَن رَبَاحِ بنِ زَيدٍ، عَن رَجُلٍ، عَنِ ابنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: «إِنَّ لِلعِلمِ طُغيَانًا كَطُغيَانِ المَالِ»

عَودُ الطَّالِبِ إِلَى وَطَنِهِ وَاختِيَارُ إِقَامَتِهِ عَلَى ظَعنِهِ

إِذَا بَلَغَ الطَّالِبُ غَرَضَهُ وَحَازَ فِي الرِّحلَةِ مَا قَصَدَ لَهُ مِن سَمَاعِ عُلُوِّ الأَسَانِيدِ وَتَحصِيلِ فَوَائِدِ الشُّيُوخِ فَيَنبَغِي لَهُ الرُّجُوعُ إِلَى وَطَنِهِ وَالِاشتِغَالُ بِالنَّظَرِ فِيمَا جَمَعَهُ

١٧٦٢ - لِمَا نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ القَاسِمِ بنِ الحَسَنِ الشَّاهِدُ إِملَاءً مِن حِفظِهِ نا أَبُو رَوقٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ بَكرٍ الهِزَّانِيُّ نا مُحَمَّدُ بنُ النُّعمَانِ بنِ شِبلٍ البَاهِلِيُّ، عَن مَالِكِ بنِ أَنَسٍ، عَن سُمَيٍّ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «السَّفَرُ قِطعَةٌ مِنَ العَذَابِ يَمنَعُ أَحَدَكُم طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَمَنَامَهُ فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُم نَهمَتَهُ مِن وَجهِهِ فَليُعَجِّل إِلَى أَهلِهِ»

قَالَ الشَّيخُ أَبُو بَكرٍ: صَدَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي وَصفِهِ السَّفَرَ وَمَا زَالَ صَادِقًا مَصدُوقًا فَإِنَّ المُسَافِرَ يُقَاسِي مِنَ الأَهوَالِ وَمَشَقَّةِ الحِلِّ وَالتِّرحَالِ وَمُعَانَاةِ النَّصبِ وَشِدَّةِ التَّعَبِ وَالسَّيرِ مَعَ الخَوفِ فِي اللَّيلِ البَهِيمِ مَا يَستَحِقُّ وَصفَهُ بِأَنَّهُ العَذَابُ الأَلِيمُ. وَوُجُودُ ذَلِكَ فِي حَقِّ صَاحِبِ الحَدِيثِ أَكثَرُ وَحَظُّهُ مِمَّا ذَكَرنَاهُ أَجزَلُ مِن حَظِّ غَيرِهِ وَأَوفَرُ وَلِهَذَا حُكِيَ عَن شُعبَةَ بنِ الحَجَّاجِ

1763- "Ali b. Ahmed er-Rezzâz → Muhammed b. İsmail er-Râzî → Ebû Âmir Amr b. Temîm b. Seyyâr et-Taberî → İshak b. ed-Dayf" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be b. el-Haccâc şöyle demiştir: "Babam bana 'Şaki [yani bedbaht biri] olmak istiyorsan hadis yaz.' demiştir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibinin kendi memleketine dönmesi daha iyi, [rihlede] tahsil ettiği şeyleri incelemesi ona fayda açısından daha uygun ve geri dönüşü daha fazladır.

1764- "Ebü'l-Velîd Hasan b. Muhammed ed-Derbendî → Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Buhârî → Halef b. Muhammed →[1] Ahmed b. Abdülvâhid b. Rüfeyd" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Musa İmrân b. Abdullah en-Nûrî'yi [ö. 271-280/884-894 arası] şöyle derken işitmiştir: "Merv'den dönüşümde Muhammed b. Selâm [es-Sülemî el-Bîkendî]'nin [ö. 225/839] yanına gittim. Bana 'Duyduklarını ezberle, ezberlediklerini kavra. Bana Ebû Muâviye [Muhammed b. Hâzim] şöyle demiştir: 'Ebû Abdullah, ailenin yanına git. 20 sene [burada] kalsan bile mutlaka duymadığın yeni bir şeyi işitirsin.' dedi."

1765- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. Süleyman el-Bâhilî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Rizkullah b. Musa'yı [ö. 256/870] şöyle derken işitmiştir: "Vekî' b. el-Cerrâh camiye giderken arkasından yürüdüm. Ona bazı hadisleri sordum. O da 'Kendini zorlama, insanların sözlerinin tamamı 200 senedir elde edilemedi.' demiştir."

1766- "Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdı- → Hayseme b. Süleyman el-Atrâbulusî → Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme → Süleyman b. Dâvud el-Hâşimî → Muhammed b. Hâzim" isnâdıyla nakledildiğine göre o, A'meş'in bir gün Ashâbü'l-hadîs'e şöyle dediğini işitmiştir: "Siz kime benziyorsunuz biliyor musunuz? Kendilerine yemek getirilen, tiritten bir lokma alıp arkalarına atan, sonra da 'Bize daha fazla yemek getirin' diyen topluluğa benziyorsunuz. Bunlar ne zaman doyar ki?"

---

1 Tahhân neşrinde (II, 247) "b." şeklinde ise de doğrusu "an" olmalıdır [çevirenin notu].

١٧٦٣ - مَا أَخبَرَنيهِ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ الرَّزَّازُ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الرَّازِيُّ، نا أَبُو عَامِرٍ عَمرُو بنُ تَمِيمِ بنِ سَيَّارٍ الطَّبَرِيُّ نا إِسحَاقُ بنُ الضَّيفِ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ بنَ الحَجَّاجِ، يَقُولُ: قَالَ لِي أَبِي: «إِن أَردتَ أَن تَكُونَ شَقِيًّا فَاكتُبِ الحَدِيثَ»

فَعودُ الطَّالِبِ إِلَى مُستَقَرِّهِ أَحمَدُ وَاشتِغَالُهُ بِالنَّظَرِ فِيمَا حَصَّلَهُ أَجدَى لِلنَّفعِ عَلَيهِ وَأَعوَدُ

١٧٦٤ - وَقَد أنا أَبُو الوَلِيدِ الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ الدَّربَندِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ البُخَارِيُّ، نا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ عَنِ أَحمَدَ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ رُفَيدٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُوسَى عِمرَانَ بنَ عَبدِ اللهِ النُّورِيَّ يَقُولُ: دَخَلتُ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ سَلَامٍ مُنصَرَفِي مِن مَروَ فَقَالَ لِي: احفَظ مَا سَمِعتَ وَعِ مَا عِندَكَ ثُمَّ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو مُعَاوِيَةَ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ الحَق بِأَهلِكِ فَلَو أَقَمتَ عِشرِينَ سَنَةً لَجَاءَكَ شَيءٌ لَم تَسمَع بِهِ.

١٧٦٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سُلَيمَانَ البَاهِلِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ رِزقَ اللهِ بنَ مُوسَى، يَقُولُ: مَشَيتُ خَلفَ وَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ وَهُوَ يُرِيدُ المَسجِدَ الجَامِعَ فَسَأَلتُهُ عَن أَحَادِيثَ، فَقَالَ لِي: هَوِّن عَلَيكَ فَإِنَّ كَلَامَ النَّاسِ مُنذُ مِائَتَي سَنَةٍ لَا يُلحَقُ كُلُّهُ.

١٧٦٦ - كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ يَذكُرُ أَنَّ خَيثَمَةَ بنَ سُلَيمَانَ الأَطرَابُلُسِيَّ أَخبَرَهُم نا الحَارِثُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَبِي أُسَامَةَ، نا سُلَيمَانُ بنُ دَاوُدَ الهَاشِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَازِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ الأَعمَشَ، يَومًا يَقُولُ لِأَصحَابِ الحَدِيثِ: «تَدرُونَ مَا مَثَلُكُم مَثَلُ قَومٍ أُتُوا بِالطَّعَامِ فَجَعَلُوا يَأخُذُونَ الثَّرِيدَ لُقَمًا وَيَرمُونَ بِهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِم وَيَقُولُونَ زِيدُونَا طَعَامًا فَمَتَى يَشبَعُ هَؤُلَاءِ؟»

1767- "Ebû Ali İbn Fedâle en-Neysâbûrî → Muhammed b. Muhammed b. Mücâhid -Şâş'ta- → Hamdân b. Câbir eş-Şâşî → Uceyf b. Âdem et-Tavâvîsî → Muhammed b. Selâm el-Bîkendî → Ebû Muâviye" isnâdıyla nakledildiğine göre A'meş şöyle demiştir: "Topladıklarınızı ezberleyin. Çünkü toplayıp ezberlemeyen kişi, sofraya oturup birer birer lokma alan, sonra da arkasına atan kişiye benzer. Böyle birisinin doyduğunu ne zaman görürsün ki?"

XXXI. Hadisleri Ezberleme, Onlara Derinlemesine Nüfuz Etme, Türlerini ve Farklı Anlamlarını Dikkatli Bir Şekilde İnceleme

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi evine yerleştiğinde, yolculuktan ve gurbetten ihtiyacını karşıladığında, kendisini yazdıklarını incelemeye ve talep ettiği şeyi kavramak için düşünmeye vermeli.

1768- "Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. İshak el-Hâfız en-Neysâbûrî [*huddistü*] → Ebü'l-Hasan[1] Musa b. Muhammed ed-Deylemî -Antakya'da- → Fazl el-A'rec → Ebû Ahmed [Muhammed b. Abdullah] ez-Zübeyrî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İbnü'l-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Kim ilim elde etmeyi seviyorsa kitaplarına/yazdıklarına baksın."

1769- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib -Kûfe'de- → Yahyâ b. Muhammed b. Sâid → Hasan b. İsa b. Mâsercis" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Abdullah b. el-Mübârek'i kendisine "Ebû Abdurrahman, evde tek başına çok fazla oturuyorsun." denilince "Tek başıma değilim. Hz. Peygamber'le ve ashâbıyla ilgileniyorum." cevabını verirken işitmiş ve onun kitaplara bakmayı kastettiğini söylemiştir.

1770- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. İsmail el-Hazzâz → Ebû Müzâhim [Musa b. Ubeydullah] el-Hâkânî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Ferh[2] el-Gassânî" isnâdıyla nakledildiğine göre Seleme [b. Âsım] şöyle demiştir: "İnsanlar kitapları [yazmayı] bitirdi, incelemesi kaldı."

---

1 Tahhân neşrinde (II, 249) "el-Hüseyin" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 249) "Ferec" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٦٧ - أَخبَرَنِي أَبُو عَلِيّ بنُ فَضَالَةَ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُجَاهِدٍ بِالشَّاشِ نا حَمدَانُ بنُ جَابِرٍ الشَّاشِيُّ، نا عُجَيفُ بنُ آدَمَ الطَّوَاوِيسِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ سَلَامٍ البِيكَندِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُعَاوِيَةَ، يَقُولُ: قَالَ لَنَا الأَعمَشُ: احفَظُوا مَا جَمَعتُم فَإِنَّ الَّذِي يَجمَعُ وَلَا يَحفَظُ كَالرَّجُلِ كَانَ جَالِسًا عَلَى خِوَانٍ يَأخُذُ لُقمَةً لُقمَةً فَيُنبِذُهَا وَرَاءَ ظَهرِهِ فَمَتَى تَرَاهُ يَشبَعُ؟

بَابُ حِفظِ الحَدِيثِ وَنَفَاذِ البَصِيرَةِ فِيهِ وَإِنعَامِ النَّظَرِ فِي أَصنَافِهِ وَضُرُوبٍ فِيهِ

إِذَا استَقَرَّت بِالطَّالِبِ دَارُهُ وَانقَضَت مِنَ السَّفَرِ وَالِاغتِرَابِ أَوطَارُهُ فَليَأخُذ نَفسَهُ بِالنَّظَرِ فِيمَا كَتَبَ وَالتَّدَبُّرِ لِعِلمِ مَا طَلَبَ

١٧٦٨ - فَقَد حُدِّثتُ عَن أَبِي أَحمَدَ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ إِسحَاقَ الحَافِظِ النَّيسَابُورِيّ قَالَ: أَخبَرَنِي أَبُو الحَسَنِ مُوسَى بنُ مُحَمَّدٍ الدَّيلَمِيُّ بِأَنطَاكِيَّةَ قَالَ: سَمِعتُ الفَضلَ الأَعرَجَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ الزُّبَيرِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «مَن أَحَبَّ أَن يَستَفِيدَ، فَليَنظُر فِي كُتُبِهِ»

١٧٦٩ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُطَّلِبِ، بِالكُوفَةِ نا يَحيَى بنُ مُحَمَّدِ بنِ صَاعِدٍ، نا الحَسَنُ بنُ عِيسَى بنِ مَاسَرجِسَ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ المُبَارَكِ، وَقَد قِيلَ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ تُكثِرُ القُعُودَ فِي البَيتِ وَحدَكَ؟ قَالَ: لَيسَ أَنَا وَحدِي أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَأَصحَابِهِ بَينَهُم يَعنِي النَّظَرَ فِي الكُتُبِ.

١٧٧٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِسمَاعِيلَ الخَزَّازُ، أَنَّ أَبَا مُزَاحِمٍ الخَاقَانِيَّ، حَدَّثَهُ قَالَ: سَمِعتُ أَبَا جَعفَرٍ مُحَمَّدَ بنَ فَرحٍ الغَسَّانِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ سَلَمَةَ، يَقُولُ: «قَد فَرَغَ النَّاسُ مِنَ الكُتُبِ وَإِنَّمَا بَقِيَ النَّظَرُ فِيهَا»

1771- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Osman b. Ahmed el-Kattân → Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan el-Mukrî" isnâdıyla nakledildiğine göre Kadı [İbrahim b. Muhammed] el-Kelâbizî[1] [ö. 316/928-9] Mekke'de şu şiiri okumuştur:

Takvadan sonra bir gencin öğrendiği en lezzetli şey
Öğrenilmesi [kişiyi] güzelleştiren ilimdir

Her bir lezzet arayan gezer
Âlimin en tatlı/lezzetli gezintisi ise kitaplarıdır

1. Hadis Ezberlemeye Teşvik

1772- "Hasan b. Ebî Bekir → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → İshak b. el-Hasan" isnâdıyla nakledildiğine göre Affân [b. Müslim] şöyle demiştir: "Ubeydullah b. el-Hasan'a [ö. 168/785] bana [Saîd b. İyâs] el-Cüreyrî'nin kitabını çıkarmasını istedim, o da reddetti. Sonra 'Hilal b. Hik'ın [ö. 170-180/786-797 arası] yanına git, onun yanında var. En yararlı ilmin kalbimin ezberlediği ve dilimin tekrarladığı ilim olduğunu gördüm.' dedi."

1773- "Ebü'l-Abbas Fazl b. Abdurrahman b. el-Fazl el-Ebherî → Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî -Isfahan'da- → Mufaddal b. Muhammed b. İbrahim -Mekke'de- → Ebû Hume" isnâdıyla nakledildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: "Sahibiyle birlikte hamama girmeyen ilmi ilimden sayma."

1774- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → İbrahim b. Muhammed b. el-Feth el-Mıssîsî → Ebû Bekir İbn Ebi'l-Hasîb el-Hâfız → Ömer b. Sehl b. Beşîr" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Asmaî'yi şöyle derken işitmiştir: "Benimle birlikte hamama girmeyen ilim, ilim değildir."

1775- "Ubeydullah b. Ebi'l-Feth → Ebû Sa'd [Abdurrahman b. Muhammed] el-İdrisî → Muhammed b. Saîd b. Hamza es-Serahsî → Muhammed b. Leys es-Serahsî → Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdülkerim" isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî şöyle demiştir: "Sahibiyle hamama girmeyen her ilim yalandır."

1 Acâc neşrinde (II, 372) "el-Kelâbâzî" şeklinde ise de doğrusu Tahhân (II, 249) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 536) neşirlerindeki ve metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٧١ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، حدَّثَنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ القَطَّانُ، قَالَ: قَالَ لَنَا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ المُقرِئُ: أَنشَدَنِي القَاضِي الكَلَابِزِيُّ بِمَكَّةَ:

وَأَلَذُّ مَا طَلَبَ الفَتَى بَعدَ التُّقَى ... عِلمٌ هُنَاكَ يُزِينُهُ طَلَبُه

وَلَعَلَّ طَالِبَ لَذَّةٍ مُتَنَزِّهٌ ... وَأَلَذُّ نُزهَةِ عَالِمٍ كُتُبُه

الحَثُّ عَلَى حِفظِ الحَدِيثِ

١٧٧٢ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ نا إِسحَاقُ بنُ الحَسَنِ، نا عَفَّانُ، قَالَ: سَأَلتُ عُبَيدَ اللهِ بنَ الحَسَنِ أَن يُخرِجَ إِلَيَّ كِتَابَ الجُرَيرِيِّ فَأَبَى وَقَالَ: ائتِ هِلَالَ بنَ حِقٍّ فَإِنَّهُ عِندَهُ قَالَ: وَجَدتُ أَحضَرَ العِلمَ مَنفَعَةً مَا وَعَيتُهُ بِقَلبِي وَلُكتُهُ بِلِسَانِي.

١٧٧٣ - أنا أَبُو العَبَّاسِ الفَضلُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ الفَضلِ الأَبهَرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ المُقرِئِ بِأَصبَهَانَ نا مُفَضَّلُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ، بِمَكَّةَ نا أَبُو حُمَةَ، نا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: «كُلُّ عِلمٍ لَا يَدخُلُ مَعَ صَاحِبِهِ الحَمَّامَ فَلَا تَعُدَّهُ عِلمًا»

١٧٧٤ - أَخبَرَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الفَتحِ المِصِّيصِيُّ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي الخَصِيبِ الحَافِظُ، نا عُمَرُ بنُ سَهلِ بنِ بَشِيرٍ، قَالَ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يَقُولُ: «كُلُّ عِلمٍ لَا يَدخُلُ مَعِي الحَمَّامَ فَلَيسَ بِعِلمٍ»

١٧٧٥ - حَدَّثَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَبِي الفَتحِ، أنا أَبُو سَعدٍ الإِدرِيسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ سَعِيدِ بنِ حَمزَةَ السَّرَخسِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ اللَّيثِ يَعنِي السَّرَخسِيَّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا جَعفَرٍ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الكَرِيمِ يَقُولُ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يَقُولُ: «كُلُّ عِلمٍ لَا يَدخُلُ مَعَ صَاحِبِهِ الحَمَّامَ فَهُوَ زُورٌ»

1776- Kadı Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan[1] er-Rahabî'nin [ö. 418/1027] naklettiğine göre Ebü'l-Feth Hibetullah b. Abdülvâhid el-Bağdâdî [ö. ?], Beşşâr [b. Bürd]'e [ö. 167/783-4] ait şu şiiri okumuştur:

Nereye yönelsem ilmim benimledir ve beni takip eder
Benim içim onun kabıdır, sandığın içi değil

Ben evdeysem ilim de benimle evdedir
Ben çarşıdaysam ilim de benimle çarşıda

1777- "Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Muzaffer el-Hayyât → Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Mekkî → Muhammed b. Hâlid el-Kureşî" isnâdıyla nakledildiğine göre Yemût b. el-Müzerra' el-Abdî [ö. 304/916-7] şöyle demiştir:

İlim kitaplıkta olan değildir
İlim aslında kalbin ezberlediğidir

1778- Ubeydullah b. Ahmed es-Sayrafî bana şu şiiri okumuştur:

"Kitaplıktaki ilim değildir
İlim yalnızca kalbin ezberlediğidir

Bunda şeref, övünç
İhtişamlı güzellik ve [yüksek] mertebe vardır

1779- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. Ca'fer b. en-Neccâr el-Kûfî" isnâdıyla nakledildiğine göre bir Basralı şu şiiri okumuştur:

Nice insanlar var ki sepetini
İlim kitaplarıyla doldurur sonra da yazar

Ona ilminden sorsan
Der ki: 'Dostum, ilmim sepette

Güzel kâğıtlarla muhafaza edilmiştir
Ve güzel mi güzel bir hatla'

Ona 'Getir göster' dersen
Bütün çenesini kaşır ve sümkürür

1780- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk ve Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → İbn Hallâd" isnâdıyla nakledildiğine göre [Muhammed] b. Beşîr[2] el-Ezdî [ö. ?] şöyle demiştir:

---

1 *el-Câmi'*nin üç neşrinde de "Hüseyin" olmakla birlikte, ilgili ismin Lâlekâî olduğu kabul edildiği takdirde doğrusu metindeki gibi olmalıdır. Ancak Lâlekâî'nin "er-Rahabî" nisbesi tespit edilememiştir, onun doğrusu da "et-Taberî" olmalıdır [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 251) "Yüseyr" şeklinde ise de doğrusu Acâc (II, 376) ile İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 540) neşirlerinde olduğu ve metne yansıtıldığı şekliyledir [çevirenin notu].

١٧٧٦ - أَنشَدَنِي القَاضِي أَبُو القَاسِمِ هِبَةُ اللهِ بنُ الحَسَن الرَّحَبِيُّ قَالَ أَنشَدَنِي أَبُو الفَتحِ هِبَةُ اللهِ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ البَغدَادِيُّ لِبَشَّارٍ:

عِلمِي مَعِي أَينَمَا يَمَّمتُ يَتبَعُنِي ... بَطنِي وِعَاءٌ لَهُ لَا بَطنُ صُندوقِ

إِن كُنتُ فِي البَيتِ كَانَ العِلمُ فِيهِ مَعِي ... أَو كُنتُ فِي السُّوقِ كَانَ العِلمُ فِي السُّوقِ

١٧٧٧ - أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الخَيَّاطُ نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَطِيَّةَ المَكِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ خَالِدٍ القُرَشِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ يَمُوتَ بنَ المُزَرِّعِ العَبدِيَّ، يَقُولُ:

لَيسَ العِلمُ مَا حَوَاهُ القِمَطرُ ... إِنَّمَا العِلمُ مَا حَوَاهُ الصَّدرُ

١٧٧٨ - أَنشَدَنِي عُبَيدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ الصَّيرَفِيُّ:

لَيسَ بِعِلمٍ مَا حَوَى القِمَطرُ ... مَا العِلمُ إِلَّا مَا حَوَاهُ الصَّدرُ

فَذَاكَ فِيهِ شَرَفٌ وَفَخرُ . ... وَزِينَةٌ جَلِيلَةٌ وَقَدرُ

١٧٧٩ - أَنشَدَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ قَالَ: أَنشَدَنَا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ النَّجَّارِ الكُوفِيُّ قَالَ: أَنشَدَنِي بَعضُ البَصرِيِّينَ:

رُبَّ إِنسَانٍ مَلَأَ أَسفَاطَهُ كُتُبَ الـ ... ـعِلمِ وَهُوَ بَعدُ يَخُطُّ

فَإِذَا فَتَّشتَهُ عَن عِلمِهِ قَالَ ... عِلمِي يَا خَلِيلِي فِي السَّفَطِ

بِكَرَارِيسَ جِيَادٍ أُحرِزَت ... وَبِخَطٍّ أَيِّ خَطٍّ أَيُّ خَطِّ

فَإِذَا قُلتَ لَهُ هَاتِ أَرِنَا ... حَكَّ لَحيَيَنِهِ جَمِيعًا وَامتَخَطَ

١٧٨٠ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ وَعَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ قَالَا: نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، أنا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: قَالَ ابنُ بَشِيرٍ الأَزدِيُّ:

Bir meclise cahil olarak mı iştirak edeceğim
İlmim evde bir mahfazada iken!

Hafız ve kavramış biri değilsen
Kitapları toplaman sana fayda vermez.[1]

1781- Bize Ali b. el-Muhsin el-Kâdî'nin naklettiğine göre Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah en-Nasîbî [ö. 384/994-5], Muhammed b. Beşîr'e ait bu iki beyti diğer bazı mısralar içerisinde okumuştur ki, başlangıcı şöyledir:

Her dinlediğimi kavrasam
Bunlardan topladığımı ezberlesem

Topladıklarımın dışındakilerden istifade etmesem
'Bu ikna edici bir âlim' derler

Fakat gönlüm ilim adına
Her dinlediğime meylediyor.

Ne topladıklarımı ezberliyorum
Ne de toplamaktan doyuyorum

Kavramış ve hafız değilsen
Kitapları toplaman sana fayda etmez

Bir meclise acziyetle katılıyorum
İlmim evde mahfazada iken!

Kimin ilmi böyleyse
Ömrü boyunca gerisin geri gider

1782- Şu beyitlerin "Kuşâcem" olarak meşhur olan Mahmûd b. el-Hüseyin el-Kâtib'e [ö. 360/970 {?}] ait olduğu bana ulaştı:

Ey defterlerin çokluğu ile övünen kişi, o defterlerin içine doldurulanlar, döşek ve yastıkların içine doldurulan malzemeden farksızdır

Eğer ben senin tercihlerinden farklı olarak nadide parçaları toplayacak olsaydım

-Ki bunlar da ya haber/rivayetlerin en kıymetlisi yahut meşhur darbı mesellerden bir ilim olurdu-

O zaman büyük hörgüçlü develerin bile taşırken azımsayamayacağı miktarda bir malzemeyi toplardım.

Dolayısıyla (bir şeyle övünmek istiyorsan eğer) hafıza gücüyle övünmeli ve iftihar etmelisin, zira hafıza gücü iftihar kaynaklarının zirvesidir

Ve bilesin ki ilim ancak gönül sayfalarının içinde sakladıkların (ezberinde olanlar)dır

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 387.

أَأَشهَدُ بِالجَهلِ فِي مَجلِسٍ ... وَعِلمِي فِي البَيتِ مُستَودَعُ

إِذَا لَم تَكُن حَافِظًا وَاعِيًا ... فَجمعُكَ لِلكُتُبِ لَا يَنفَعُ

١٧٨١ - وَقَد أَنشَدَنِي عَلِيُّ بنُ المُحسِنُ القَاضِي قَالَ: أَنشَدَنَا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ النَّصِيبِيُّ هَذَينِ البَيتَينِ لِمُحَمَّدِ بنِ يَسِيرٍ فِي جُملَةِ أَبيَاتٍ وَأَوَّلُهَا:

أَمَا لَو أَعِي كُلَّ مَا أَسمَعُ ... وَأَحفَظُ مِن ذَاكَ مَا أَجمَعُ

وَلَم أَستَفِد غَيرَ مَا قَد جَمَعتُ ... لَقِيلَ هُوَ العَالِمُ المُقَنَّعُ

وَلَكِنَّ نَفسِي إِلَى كُلِّ شَيءٍ ... مِنَ العِلمِ تَسمَعُهُ تَنزِعُ

فَلَا أَنَا أَحفَظُ مَا قَد جَمَعتُ ... وَلَا أَنَا مِن جَمعِهِ أَشبَعُ

إِذَا لَم تَكُن وَاعِيًا حَافِظًا ... فَجمعُكَ لِلكُتُبِ لَا يَنفَعُ

أَشَاهِدٌ بِالعِيِّ فِي مَجلِسٍ ... وَعِلمِي فِي البَيتِ مُستَودَعُ

وَمَن يَكُ فِي عِلمِهِ هَكَذَا ... يَكُن دَهرُهُ القَهقَرَى يَرجِعُ

١٧٨٢ - وَبَلَغَنِي أَنَّ هَذِهِ الأَبيَاتِ لِمَحمُودِ بنِ الحُسَينِ المَعرُوفِ بِكُشَاجِمٍ الكَاتِبِ:

يَا مَن تُكَاثِرُ بِالدَّفَاتِرِ ... حَشوُهَا حَشوَ المُسَاوِرِ

لَو كُنتَ أَجمَعَ غَيرَ مَا ... تَختَارُ مِن غَرَرِ النَّوَادِرِ

عَينٌ مِنَ الأَخبَارِ أَو ... عِلمٌ مِنَ الأَمثَالِ سَائِرِ

لَجَمَعتَ مَا لَا يَستَقِـ ... ـلُ بِحَملِهِ كَومُ الأَبَاعِرِ

فَافخَر وَكَاثِر بِالقَرِ ... يحَةِ إِنَّهَا فَخرُ المَفَاخِرِ

وَاعلَم بِأَنَّ العِلمَ مَا ... أَوعَيتَ فِي صُحُفِ الضَّمَائِرِ

1783- “Muhammed b. Ebi’l-Hasan → Abdülganî b. Saîd el-Mısrî” isnâdıyla nakledildiğine göre Ebû İsa Abdurrahman b. İsmail [ö. 366/976] şöyle demiştir: Babam [topladığım] ilimde dirayet sahibi olmamı için teşvik ederken şöyle dedi: “İki adam birbirine sövdü. Biri diğerine ‘Rafçı [*yâ refefî*]’ dedi. Bunu söylediği kişi cevap veremedi ve karşısındakinin kendisine çok büyük bir şey söylediğini zannetti. Sonra bu kimselerin arasının bulunması için uğraşıldı, onlar da barıştılar. Bir gün şakalaşırlarken adam ‘Biz falanca gün birbirimize hakaret ediyorduk. Sen bana ‘Rafçı dedin. Rafçı ne demek?’ dedi. O da ‘Senin ilmi yazıp sonra da [defterini] rafa koyduğunu gördüm.’ karşılığını verdi.”

2. Kendisini Hafız Olarak Niteleyen Kimse

1784- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Muhammed b. Muhammed b. Süleyman → Şeybân [b. Ferrûh] → Süleyman b. el-Mugîre” isnâdıyla nakledildiğine göre Humeyd b. Hilal [ö. 111-120/729-738 arası] şöyle demiştir: “Hişâm b. Âmir [ö. 51-60/671-680 arası] insanların İmrân b. Husayn’ı ve Allah Resûlü’nün (sav) ashâbından başkalarını kendisine tercih ettiklerini gördü. Buna kızıp ‘Vallahi siz beni geçip Allah Resûlü ile benden daha fazla bulunmamış, onun hadislerini benden daha çok kavrayamamış kimselere yöneliyorsunuz. Ben Allah Resûlü’nün ‘Âdem’in yaratılışıyla kıyamet vakti arasında Deccâl’den daha büyük bir fitne yoktur.’ buyurduğunu işittim.’ dedi.”

1785- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel → Affân [b. Müslim] → Bişr b. el-Mufaddal → Abdurrahman b. İshak” isnâdıyla nakledildiğine göre Zührî şöyle demiştir: “Hiçbir hadisin tekrarlanmasını istemedim, bir hadis hariç hiçbir hadiste şüphe de etmedim. O hadisi de arkadaşıma sordum, ezberlediğim gibiydi.”

1786- “İbn Rizk → İsmail b. Ali ve Ebû Ali es-Savvâf”, [*tahvîl*] “Hasan b. Ebî Bekir → Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hakem el-Müeddib” [*tahvîl*] ve “Muhammed b. el-Ferec el-Bezzâz → Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Muhammed b. Fudayl → İbn Şübrüme” isnâdlarıyla nakledildiğine göre Şa‘bî şöyle demiştir: “Beyaz [kâğıt] üzerine siyah [mürekkeple] bir şey yazmadım. Bir adamdan hadis işitip de sonra onu tekrarlamasını da istemedim.”

١٧٨٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، عَن عَبدِ الغَنِيِّ بنِ سَعِيدٍ المِصرِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عِيسَى عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ إسمَاعِيلَ، يَقُولُ: قَالَ لِي أَبِي وَهُوَ يَحُضُّنِي عَلَى النَّظَرِ فِي عِلمِي: استَبَّ رَجُلَانِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلآخَرِ: يَا رَفِّيُّ فَانخَذَلَ ذَلِكَ الرَّجُلُ وَظَنَّ أَنَّهُ قد قَابَلَهُ بِشَيءٍ عَظِيمٍ ثُمَّ عَمِلَ فِي صَلَاحِ مَا بَينَهُمَا فَاصطَلَحَا فَلَمَّا كَانَ فِي بَعضِ الأَيَّامِ تَمَازَحَا فَقَالَ لَهُ: كُنَّا استَبَبنَا يومَ كَذَا وَكَذَا فَقُلتَ لِي فِيمَا قُلتَ لِي: يَا رَفِّيُّ مَا الرَّفِّيُّ؟ قَالَ: رَأَيتُكَ تَكتُبُ العِلمَ وَتَضَعُهُ عَلَى الرَّفِّ.

مَن وَصَفَ نَفسَهُ بِالحِفظِ

١٧٨٤ - أَخبَرَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ، نا شَيبَانُ، نا سُلَيمَانُ بنُ المُغِيرَةِ، نا حُمَيدُ بنُ هِلَالٍ، قَالَ: كَانَ هِشَامُ بنُ عَامِرٍ يَرَى نَاسًا يَتَخَطُّونَهُ إِلَى عِمرَانَ بنِ حُصَينٍ وَإِلَى غَيرِهِ مِن أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَغَضِبَ وَقَالَ: وَاللهِ إِنَّكُم لَتَخَطُّونِي إِلَى مَن لَم يَكُن أَحضَرَ لِرَسُولِ اللهِ وَلَا أَوعَى لِحَدِيثِهِ مِنِّي لَقَد سَمِعتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا بَينَ خَلقِ آدَمَ إِلَى أَن تَقُومَ السَّاعَةُ فِتنَةٌ أَكبَرُ مِنَ الدَّجَّالِ»

١٧٨٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ، نا عَفَّانُ، نا بِشرُ بنُ المُفَضَّلِ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ إِسحَاقَ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: «مَا استَعَدتُ حَدِيثًا قَطُّ، وَلَا شَكَكتُ فِي حَدِيثٍ إِلَّا حَدِيثًا وَاحِدًا، فَسَأَلتُ صَاحِبِي فَإِذَا هُوَ كَمَا حَفِظتُ»

١٧٨٦ - وأنا ابنُ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ وأنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَكَمِ المُؤَدِّبُ، وأنا مُحَمَّدُ بنُ الفَرَجِ البَزَّازُ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، نا أَبِي، نا مُحَمَّدُ بنُ فُضَيلٍ، عَنِ ابنِ شُبرُمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّعبِيَّ، يَقُولُ: «مَا كَتَبتُ سَودَاءَ فِي بَيضَاءَ قَطُّ وَمَا سَمِعتُ مِنَ رَجُلٍ حَدِيثًا قَطُّ فَأَرَدتُ أَن يُعِيدَهُ عَلَيَّ»

1787- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Ahmed Muhammed b. el-Hüseyin eş-Şeybânî → Muhammed b. İshak b. Huzeyme" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. Haşrem'in [ö. 257/871] şöyle dediğini işitmiştir: "İshak [b. Râhûye]'ye 'İbn Fudayl → İbn Şübrüme' isnâdıyla bize nakledildiğine göre Şa'bî'nin 'Beyaz [kâğıt] üzerine siyah [mürekkeple] yazdığım her şeyi ezberlemişimdir. Bir adamdan hadis işitip de sonra onu tekrarlamasını da istemedim.' dediğini söyledim. Bunun üzerine İshak bana 'Buna şaşırıyor musun Ebü'l-Hasan [Ali b. Haşrem]?' dedi. Ben 'Evet.' cevabını verince 'Sana ancak kendimden bahsedebilirim. Yazdığım her şeyi ezberlerdim. Şu anda ben sanki kitabımdaki 70.000'den fazla hadise bakıyor gibi [ezbere biliyorum].' diye mukabele etti."

1788- "Muhammed b. Yusuf el-A'rec en-Neysâbûrî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdûye el-Hâfız → Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer el-Müzekkî → Muhammed b. İshak b. Huzeyme" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Haşrem şöyle demiştir: "İshak b. Râhûye 70.000 hadisi ezberinden imla edebilirdi."

1789- "Ebû Saîd Muhammed b. Hasnûye b. İbrahim el-Ebîverdî → Hâkim Ebü'l-Fazl Muhammed b. el-Hüseyin el-Haddâdî el-Mervezî -Merv'de- → Ebû Yezîd Muhammed b. Yahyâ b. Hâlid" isnâdıyla nakledildiğine göre o, İshak b. İbrahim el-Hanzalî'yi [hicri] 238 senesinde şöyle derken işitmiştir: "100.000 hadisin [notlarımdaki] yerlerini biliyorum, sanki şu an onlara bakıyor gibiyim. Bunlardan 70.000 sahih hadisi ezbere biliyorum. 4.000 de uydurma hadis biliyorum." Ona "Uydurmaların ezberlemenin anlamı ne?" diye sorulunca "Sahih rivayetlerin içerisinde onlardan biri geldiğinde kolayca onu ayırabilirim." şeklinde karşılık vermiştir.

3. Hadis Bilgisinin Telkin Değil, Allah'ın Kalpte Yarattığı Bir Bilgi Olduğu Hakkında

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis ilmine en yakın şey sarraflık bilgisi, dinar ve dirhemlerin iyisini kötüsünden ayırma sanatıdır. Çünkü dinar ve dirhemlerin iyiliği/orjinalliği renkle, dokunmakla, yumuşaklıkla, lekeyle, nakışla, küçük ya da büyük veya dar ya da geniş olmasıyla anlaşılmaz. İnceleyen kişi bunu kontrol ettiği sırada tanır, gerçek ile sahteyi, saf olanla karışımlı olanı bilir. Aynı şekilde hadisi[n yanlışını doğrusundan] ayırma da böyledir. Bu uzun sürede alışkanlık kazanma ve ilgi göstermenin sonrasında Allah'ın kalpte yarattığı bir ilimdir.

١٧٨٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا أَحمَدَ مُحَمَّدَ بنَ الحُسَينِ الشَّيبَانِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: قُلتُ لِإِسحَاقَ: نا ابنُ فُضَيلٍ، عَنِ ابنِ شُبرُمَةَ، قَالَ: قَالَ الشَّعبِيُّ: مَا كَتَبتُ سَودَاءَ فِي بَيضَاءَ إِلَّا أَنَا أَحفَظُهُ وَلَا حَدَّثَنِي رَجُلٌ بِحَدِيثٍ فَأَحبَبتُ أَن يُعِيدَهُ عَلَيَّ قَالَ: فَقَالَ لِي إِسحَاقُ: أَتَعجَبُ مِن هَذَا يَا أَبَا حَسَنٍ؟ قُلتُ: نَعَم قَالَ: لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا عَن نَفسِي كُنتُ لَا أَكتُبُ شَيئًا إِلَّا حَفِظتُهُ وَإِنِّي الآنَ لَكَأَنِّي أَنظُرُ إِلَى أَكثَرَ مِن سَبعِينَ أَلفِ حَدِيثٍ فِي كِتَابِي.

١٧٨٨ - نا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الأَعرَجُ النَّيسَابُورِيُّ، لَفظًا أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَمدُويَه الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ جَعفَرٍ المُزَكِّي يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، يَقُولُ: «كَانَ إِسحَاقُ بنُ رَاهُويَه يُملِي سَبعِينَ أَلفَ حَدِيثٍ حِفظًا»

١٧٨٩ - أنا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ حَسنُويَه بنِ إِبرَاهِيمَ الأَبِيُورِدِيُّ أنا الحَاكِمُ أَبُو الفَضلِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الحَدَّادِيُّ المَروَزِيُّ بِهَا، قَالَ: قَالَ أَبُو يَزِيدَ مُحَمَّدُ بنُ يَحيَى بنِ خَالِدٍ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ إِبرَاهِيمَ الحَنظَلِيَّ، يَقُولُ فِي سَنَةِ ثَمَانٍ وَثَلَاثِينَ وَمِائَتَينِ: أَعرِفُ مَكَانَ مِائَةِ أَلفِ حَدِيثٍ كَأَنِّي أَنظُرُ إِلَيهَا وَأَحفَظُ مِنهَا سَبعِينَ أَلفَ حَدِيثٍ مِن ظَهرِ قَلبِي صَحِيحَةً وَأَحفَظُ أَربَعَةَ آلَافِ حَدِيثٍ مُزَوَّرَةً فَقِيلَ: مَا مَعنَى حِفظُ المُزَوَّرَةِ؟ قَالَ: إِذَا مَرَّ بِي مِنهَا حَدِيثٌ فِي الأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ فَلَيتُهُ مِنهَا فَليًا.

أَنَّ المَعرِفَةَ بِالحَدِيثِ لَيسَت تَلقِينًا وَإِنَّمَا هُوَ عِلمٌ يُحدِثُهُ اللهُ فِي القَلبِ

أَشبَهُ الأَشيَاءِ بِعِلمِ الحَدِيثِ مَعرِفَةُ الصَّرفِ وَنَقدُ الدَّنَانِيرِ وَالدَّرَاهِمِ فَإِنَّهُ لَا يَعرِفُ جَودَةَ الدِّينَارِ وَالدِّرهَمِ بِلَونٍ وَلَا مَسٍّ وَلَا طَرَاوَةٍ وَلَا دَنَسٍ وَلَا نَقشٍ وَلَا صِفَةٍ تَعُودُ إِلَى صِغَرٍ أَو كِبَرٍ وَلَا إِلَى ضِيقٍ أَو سَعَةٍ وَإِنَّمَا يَعرِفُهُ النَّاقِدُ عِندَ المُعَايَنَةِ فَيَعرِفُ البَهرَجَ وَالزَّائِفَ وَالخَالِصَ وَالمَغشُوشَ وَكَذَلِكَ تَميِيزُ الحَدِيثِ فَإِنَّهُ عِلمٌ يَخلُقُهُ اللهُ تَعَالَى فِي القُلُوبِ بَعدَ طُولِ المُمَارَسَةِ لَهُ وَالِاعتِنَاءِ بِهِ

1790- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da‘lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ahmed b. el-Hasan et-Tirmizî” isnâdıyla nakledildiğine göre Nuaym b. Hammâd şöyle demiştir: “Abdurrahman b. Mehdî’ye ‘Hadisin sahihini diğerlerinden nasıl [ayırt edip] biliyorsun?’ dedim. O da ‘Doktorun deliyi tanıdığı gibi’ karşılığını verdi.”

1791- “Hibetullah b. el-Hasan et-Taberî -kitabından- → Ali b. Muhammed b. Ömer el-Fakîh → Abdurrahman b. Ebî Hâtim” isnâdıyla nakledildiğine göre o, babası [Ebû Hâtim er-Râzî]’yi şöyle derken işitmiştir: “Hadis bilgisi, değeri 100 dinar olan yüzük taşı ile aynı renkte [fakat] değeri 10 dirhem olan taşı [ayırmak] gibidir.”

1792- “Ebû Nuaym el-Hâfız → [Ebü’ş-Şeyh] Abdullah b. Muhammed b. Ca‘fer b. Hayyân → Muhammed b. Ebî Hâtim → Ali b. el-Hüseyin b. el-Cüneyd → İbn Nümeyr” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdurrahman b. Mehdî şöyle demiştir: “Hadis bilgisi ilhamdır.” [Muhammed b. Abdullah] b. Nümeyr şöyle demiştir: “Doğru söyledi. [Hadis münekkidine] ‘Bunu nereden biliyorsun?’ denilse buna verecek bir cevabı yoktur.”

1793- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Ebû Bekir Ahmed b. İshak b. Vehb el-Bündâr → Ebû Gâlib Ali b. Ahmed b. en-Nadr” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Medînî’yi şöyle derken işitmiştir: “Abdurrahman b. Mehdî Basralı birisini [naklettiği] hadis diyemeyeceğim bir hadis sebebiyle eleştirdi. Bunun üzerine bir grup ona kızıp yanına geldi ve ‘Ebû Saîd! Arkadaşımız için bunu neden söyledin?’ dediler. İbn Mehdî de buna kızıp ‘Bir adam sarrafa dinar ile gelip ‘Bunu incele’ deyince o da ‘Bu sahtedir.’ dese ‘Bunun sahte olduğunu nereden çıkardın?’ mı der? Benim bu işime 20 sene sarıl, o zaman benim bildiklerimi bilirsin.’ dedi.”

1794- “Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman el-Isfahânî -bana yazdığı mektubunda- → Muhammed b. Ahmed b. el-Fazl b. Şehriyâr → Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir el-Hanzalî -Rey’de- → babası [Ebû Hâtim er-Râzî] → Mahmûd b. İbrahim b. Sümey‘” isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ahmed b. Salih’i şöyle derken işitmiştir: “Hadis bilgisi, altın bilgisi -zannederim cevher demiştir- gibidir. Onu ehli anlar. İnceleyen kişiye ‘Bunun gerçek mi sahte mi olduğunu nasıl bu kadar rahat söylüyorsun?’ denildiğinde buna bir delili yoktur.”

١٧٩٠ - وَقَد أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ التِرمِذِيُّ، نا نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ، قَالَ: قُلتُ لِعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ: كَيفَ تَعرِفُ صَحِيحَ الحَدِيثِ مِن غَيرِهِ؟ قَالَ: كَمَا يَعرِفُ الطَّبِيبُ المَجنُونَ.

١٧٩١ - قَرَأتُ فِي كِتَابِ هِبَةِ اللهِ بنِ الحَسَنِ الطَّبَرِيِّ بِخَطِّهِ أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُمَرَ الفَقِيهُ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِيَ يَقُولُ: «مَعرِفَةُ الحَدِيثِ كَمَثَلِ فَصٍّ ثَمَنُهُ مِائَةُ دِينَارٍ وَآخَرُ مِثلُهُ عَلَى لَونِهِ ثَمَنُهُ عَشَرَةُ دَرَاهِمَ»

١٧٩٢ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرِ بنِ حَيَّانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا عَلِيُّ بنُ الحُسَينِ بنِ الجُنَيدِ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ نُمَيرٍ، يَقُولُ: قَالَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ: «مَعرِفَةُ الحَدِيثِ إِلهَامٌ» قَالَ ابنُ نُمَيرٍ: صَدَقَ لَو قُلتَ: مِن أَينَ لَم يَكُن لَهُ جَوَّابٌ.

١٧٩٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ زرقٍ، أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ وَهبٍ البندَارُ أنا أَبُو غَالِبٍ عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ النَّضرِ قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: أَخَذَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ عَلَى رَجُلٍ مِن أَهلِ البَصرَةِ لَا أُسَمِّيهِ حَدِيثًا قَالَ: فَغَضِبَ لَهُ جَمَاعَةٌ قَالَ: فَأَتَوهُ فَقَالُوا: يَا أَبَا سَعِيدٍ مِن أَينَ قُلتَ هَذَا فِي صَاحِبِنَا؟ قَالَ: فَغَضِبَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ وَقَالَ: أَرَأَيتَ لَو أَنَّ رَجُلًا أَتَى بِدِينَارٍ إِلَى صَيرَفِيٍّ فَقَالَ: انتَقِد لِي هَذَا فَقَالَ هُوَ بَهرَجٌ يَقُولُ لَهُ: مِن أَينَ قُلتَ لِي إِنَّهُ بَهرَجٌ؟ الزَم عَمَلِي هَذَا عِشرِينَ سَنَةً حَتَّى تَعلَمَ مِنهُ مَا أَعلَمُ.

١٧٩٤ - أَخبَرَنِي أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ الأَصبَهَانِيُّ فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الفَضلِ بنِ شَهرَيَارَ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِدرِيسَ بنِ المُنذِرِ الحَنظَلِيُّ، بِالرَّيِّ حَدَّثَنِي أَبِي، نا مَحمُودُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ سُمَيعٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ صَالِحٍ، يَقُولُ: مَعرِفَةُ الحَدِيثِ بِمَنزِلَةِ مَعرِفَةِ الذَّهَبِ وَأَحسِبُهُ قَالَ: الجَوهَرُ إِنَّمَا يَبصُرُهُ أَهلُهُ وَلَيسَ لِلبَصِيرِ فِيهِ حُجَّةٌ إِذَا قِيلَ لَهُ كَيفَ قُلتَ؟ إِنَّ هَذَا بَائِنٌ يَعنِي جَيِّدًا أَو رَدِيئًا.

1795- Ebû Nuaym el-Hâfız'ın naklettiğine göre Muhammed b. Salih el-Küleynî [ö. ?] [*huddistü*] şöyle demiştir: "Ebû Zür'a'ya bir adamın 'Sizin bir hadisi ta'lîl ederken deliliniz nedir?' diye sorduğunu işittim. O da şöyle cevap verdi: 'Delili şu: Bana illetli bir hadisi sorarsın, ben de illetini söylerim. Sonra Muhammed b. Müslim b. Vâre'ye gider, bana sorduğunu söylemeden ona sorarsın. O da sana illetini söyler. Sonra Ebû Hâtim'e gidersin, o da illetini açıklar. Sonra bizim görüşlerimizi değerlendirirsin. Hadisin illeti konusunda aramızda bir ihtilaf görürsen bil ki hepimiz kendi arzusuna göre konuşmuştur. Eğer söylenilenlerin ortak olduğunu görürsen bu ilmin hakikatini bilirsin.' Adam bu denileni yaptı, [münekkitlerin] yargıları da uyumlu olunca 'Bu ilmin ilham olduğuna şahitlik ederim.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bazı hadislerin illeti gizli olur, bunlar ancak özenli bir inceleme ve uzun bir zamandan sonra fark edilebilir.

1796- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebû Müslim Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Mihrân → Abdülmümin b. Halef en-Nesefî → Ebû Ali Salih b. Muhammed el-Bağdâdî" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bazen bir hadisin illetini 40 sene sonra fark ederim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Bazen hadisin râvisi bu zahmeti ortadan kaldırır ve hadisin illetini ilk başta açığa çıkarır.

1797- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Müsebbih b. Hâtim el-Uklî → Abdülcebbâr b. Abdullah -[Müsebbih b. Hâtim'in] eski bir hocasıdır. Ondan çok fazla olay anlatmıştır-" isnâdıyla nakledildiğine göre Şu'be [b. el-Haccâc]'a "Bu şeyhin yalan söylediğini nereden biliyorsun?" denilince "Hz. Peygamber'den 'Kabağı boğazlamadan yemeyin.' diye bir şey naklederse onun yalan söylediğini anlarım." cevabını vermiştir.[1]

4. Hadis Ezberlemede Yardımcı Olan Etkenler

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talebesinin ezberlemekle amacı Allah'ın rızasını istemek, [dini] açıklama ve beyan etmede Müslümanların iyiliğini düşünmek olmalıdır.

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 613.

١٧٩٥ - أنا أَبُو نُعيمٍ الحَافِظُ، قَالَ: حُدِّثتُ عَن مُحمَّدِ بنِ صَالِحِ الكِيلِينِيِّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ، وَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: مَا الحُجَّةُ فِي تَعلِيلِكُم الحَدِيثَ؟ قَالَ: الحُجَّةُ أَن تَسأَلَنِي عَن حَدِيثٍ لَهُ عِلَّةٌ فَأَذكُرُ عِلَّتَهُ ثُمَّ تَقصِدُ مُحمَّدَ بنَ مُسلِمِ بنِ وَارَةَ فَتَسأَلُهُ عَنهُ وَلَا تُخبِرُهُ بِأَنَّكَ قَد سَأَلتَنِي عَنهُ فَيَذكُرُ عِلَّتَهُ ثُمَّ تَقصِدُ أَبَا حَاتِمٍ فَيُعَلِّلُهُ ثُمَّ تُميِّزُ كَلَامَنَا عَلَى ذَلِكَ فَإِن وَجدتَ بَينَنَا خِلَافًا فِي عِلَّتِهِ فَاعلَم أَنَّ كَلًّا مِنَّا تَكَلَّمَ عَلَى مُرَادِهِ وَإِن وَجدتَ الكَلِمَةَ مُتَّفِقَةً فَاعلَم حَقِيقَةَ هَذَا العِلمِ قَالَ فَفَعَلَ الرَّجُلُ ذَلِكَ فَاتَّفَقَت كَلِمَتُهُم عَلَيهِ فَقَالَ: أَشهَدُ أَنَّ هَذَا العِلمَ إِلهَامٌ.

فَمِنَ الأَحَادِيثِ مَا تَخفَى عِلَّتُهُ فَلَا يُوقَفُ عَلَيهَا إِلَّا بَعدَ النَّظَرِ الشَّدِيدِ وَمُضِيِّ الزَّمَنِ البَعِيدِ.

١٧٩٦ - كَمَا أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ أنا أَبُو مُسلِمٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مِهرَانَ، أنا عَبدُ المُؤمِنِ بنُ خَلَفٍ النَّسَفِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَلِيٍّ صَالِحَ بنَ مُحَمَّدٍ البَغدَادِيَّ يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: «رُبَّمَا أَدرَكتُ عِلَّةَ حَدِيثٍ بَعدَ أَربَعِينَ سَنَةً»

وَمِنهَا مَا قَد كَفَى رَاوِيهِ مُؤُونَتَهُ وَأَبَانَ فِي أَوَّلِ حَالِهِ عِلَّتَهُ.

١٧٩٧ - كَمَا حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، نا مُسَبِّحُ بنُ حَاتِمٍ العُكلِيُّ، نا عَبدُ الجَبَّارِ بنُ عَبدِ اللهِ، شَيخٌ لَهُ قَدِيمٌ كَانَ يُكثِرُ رِوَايَةَ الحِكَايَاتِ عَنهُ قَالَ: قِيلَ لِشُعبَةَ: مِن أَينَ تَعلَمُ أَنَّ الشَّيخَ يَكذِبُ؟ قَالَ: إِذَا رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَا تَأكُلُوا القَرعَةَ حَتَّى تَذبَحُوهَا عَلِمتُ أَنَّهُ يَكذِبُ.

ذِكرَ الأَسبَابِ الَّتِي يُستَعَانُ بِهَا عَلَى حِفظِ الحَدِيثِ

يَنبَغِي أَن يَكُونَ قَصدُ الطَّالِبِ بِالحِفظِ ابتِغَاءَ وَجهِ اللهِ تَعَالَى وَالنَّصِيحَةَ لِلمُسلِمِينَ فِي الإِيضَاحِ وَالتَّبيِينِ

1798- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Osman b. Ebî Şeybe → İbn Nümeyr → Minhâl b. Halife → Matar [b. Tahmân] el-Varrâk → Şehr b. Havşeb" isnâdıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Kişi niyeti ölçüsünde ezberler."

1799- "İbnü'l-Fazl → Abdullah b. Ca'fer b. Dürustûye → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî]" isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: "Süfyân [b. Uyeyne]'ye veda ederken o 'Sen bu işle imtiham olacaksın. İnsanlar sana ihtiyaç duyacak, Allah'tan kork, bu konudaki niyetin iyi olsun.' dedi."

1800- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. Ca'fer en-Neccâr → Muhammed b. Musa el-Berbehârî → Ebü'l-Fazl Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Bâhilî" isnâdıyla nakledildiğine göre kardeşi İbrahim b. Yahyâ b. Saîd [ö. 240-250/854-865 arası] şöyle demiştir: "Ebû Âsım en-Nebîl'i vefatından sonra rüyamda gördüm. Ona 'Allah sana nasıl muamele etti?' dedim. O da 'Beni affetti.' deyip 'Hadisim hakkında ne deniliyor?' diye sordu. Ben de 'Ebû Âsım dediğimizde kimse bize karşı çıkmıyor.' dedim. Bunun üzerine sustu, sonrasında bana döndü ve 'İnsanlara niyeti ölçüsünde [değer] verilir.' dedi."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadis talibi haram işlemekten, sakıncalı durumlara düşmekten kaçınmalıdır.

1801- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali b. et-Tayyib ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Muhammed b. Ahmed b. Zeyrek[1] el-Yezdî → Muhammed b. Amr[2] b. en-Nadr", [*tahvîl*] ve "Ebü'l-Abbas Fazl b. Abdurrahman el-Ebherî → Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî → Ebû Ca'fer er-Râzî Muhammed b. Ahmed b. Zeyrek → Muhammed b. en-Nadr" isnâdlarıyla nakledildiğine göre o, Yahyâ b. Yahyâ'yı şöyle derken işitmiştir: "Bir adam Mâlik b. Enes'e 'Ebû Abdullah, bu hafızaya iyi gelecek bir şey var mı?' diye sordu. O da 'Bir şey düzeltiyorsa o da günahları terk etmektir.' cevabını verdi."

1802- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Vâsıtî → İbn Ebî Dâvud → Ahmed b. el-Feth" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Bişr b. el-Hâris'i şöyle derken işitmiştir: "İlim öğrenmek istiyorsan günaha girme."

1 Tahhân (II, 258) ve Acâc (II, 387) neşirlerinde "Zebrek" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 553) olduğu ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 258) "Ömer" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٧٩٨ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا عُثمَانُ هُوَ ابنُ أَبِي شَيبَةَ نا ابنُ نُمَيرٍ، عَنِ المِنهَالِ بنِ خَلِيفَةَ، عَن مَطَرٍ الوَرَّاقِ، عَن شَهرِ بنِ حَوشَبٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِنَّمَا يَحفَظُ الرَّجُلُ عَلَى قَدرِ نِيَّتِهِ»

١٧٩٩ - وأنا ابنُ الفَضلِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ: لَمَّا وَدَّعتُ سُفيَانَ قَالَ: أَمَا إِنَّكَ سَتُبتَلَى بِهَذَا الأَمرِ وَإِنَّ النَّاسَ سَيَحتَاجُونَ إِلَيكَ فَاتَّقِ اللَّهَ وَلتُحسِن نِيَّتَكَ فِيهِ.

١٨٠٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ النَّجَّارُ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى البَربَهَارِيُّ، نا أَبُو الفَضلِ زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى البَاهِلِيُّ نا أَخِي إِبرَاهِيمُ بنُ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ قَالَ: رَأَيتُ أَبَا عَاصِمٍ النَّبِيلَ فِي مَنَامِي بَعدَ مَوتِهِ فَقُلتُ: مَا فَعَلَ اللَّهُ بِكَ؟ قَالَ: غَفَرَ لِي ثُمَّ قَالَ: كَيفَ حَدِيثِي فِيكُم؟ قُلتُ: إِذَا قُلنَا أَبُو عَاصِمٍ فَلَيسَ أَحَدٌ يَرُدُّ عَلَينَا قَالَ: فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ أَقبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: إِنَّمَا يُعطَى النَّاسُ عَلَى قَدرِ نِيَّاتِهِم.

وَلْيَجتَنِبِ ارتِكَابَ المُحَرَّمَاتِ وَمُوَاقَعَةِ الأُمُورِ المَحظُورَاتِ.

١٨٠١ - فَقَد نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيِّ بنِ الطَّيِّبِ الدَّسكَرِيُّ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ زَيرَكٍ اليَزدِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَمرو بنِ النَّضرِ، وأنا أَبُو العَبَّاسِ الفَضلُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الأَبهَرِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ المُقرِئِ، نا أَبُو جَعفَرٍ الرَّازِيُّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ زَبرَكٍ نا مُحَمَّدُ بنُ النَّضرِ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ يَحيَى، يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ هَل يَصلُحُ لِهَذَا الحِفظِ شَيءٌ؟ قَالَ: إِن كَانَ يَصلُحُ لَهُ شَيءٌ فَتَركُ المَعَاصِي.

١٨٠٢ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، حَدَّثَنَا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الوَاسِطِيُّ، نا ابنُ أَبِي دَاوُدَ، نا أَحمَدُ بنُ الفَتحِ، قَالَ: سَمِعتُ بِشرَ بنَ الحَارِثِ، يَقُولُ: «إِن أَرَدتَ أَن تُلَقَّنَ، العِلمَ فَلَا تَعصِ»

1803- “Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da‘lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr” isnâdıyla nakledildiğine göre Ali b. Haşrem şöyle demiştir: “Vekî‘ [b. el-Cerrâh]’a ‘Ebû Süfyân, hafıza için [iyi gelecek] bir şey biliyor musun?’ diye sordum. O da ‘Görüyorum ki bu yolun yolcususun.’ deyip ‘Günahları terk etmek hafızaya yardımcı olur.’ karşılığını verdi.”

1804- Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî bize birinin şu şiirini okudu:

Vekî‘ye hafızamın kötülüğünden yakındım
Günahları terk etmeye işaret etti

Ve şöyle dedi: Bir şeyi ezberlemek lütuftur
Günahkâr Allah’ın lütfuna erişemez

1805- “Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim → Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Yezîd b. Harun → [Abdurrahman b. Abdullah] el-Mes‘ûdî → Kâsım b. Abdurrahman” isnâdıyla nakledildiğine göre Abdullah [b. Mes‘ûd] şöyle demiştir: “Öyle zannediyorum ki kişi işlediği bir günah sebebiyle öğrendiği ilmi unutur.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi kendisini hadislerdeki emirlere uymaya, onlarla amel etmeye zorlamalıdır.

1806- “Muhammed b. Ömer b. Bükeyr el-Mukrî → Osman b. Ahmed b. Sem‘ân er-Rezzâz → Heysem b. Halef ed-Dûrî → Mahmûd b. Gaylân” isnâdıyla nakledildiğine göre Vekî‘ [b. el-Cerrâh] şöyle demiştir: “İsmail b. İbrahim b. Mücemma‘ b. Câriye ‘Hadisleri ezberlemek için onlarla amel etmenin yardımına başvururduk.’ derdi.” Hasan b. Salih şöyle demiştir: “Hadis talebi için orucun yardımına müracaat ederdik.”

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] [İsnâdda geçen] İsmail b. İbrahim [ismi] hocamız İbn Bükeyr’in [ö. 432/1040] kitabında [*asl*] böyledir. Doğrusu İbrahim b. İsmail b. Mücemma‘dır [ö. 160-170/776-787 arası].

1807- “Ebû Saîd Muhammed b. Musa es-Sayrafî → Ebü’l-Abbas Muhammed b. Ya‘kûb el-Esam → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → Abdullah b. Ömer → Vekî‘ [b. el-Cerrâh]” isnâdıyla nakledildiğine göre İbrahim b. İsmail b. Mücemma‘ şöyle demiştir: “Hadis ezberlemek için [onlarla] amel etmenin yardımına müracaat ederdik.”

١٨٠٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، أَنَّ عَلِيَّ بنَ خَشرَمٍ، حَدَّثَهُم قَالَ: سَأَلتُ وَكِيعًا قُلتُ: يَا أَبَا سُفيَانَ تَعلَمُ شَيئًا لِلحِفظِ؟ قَالَ: أَرَاكَ وَافِدًا ثُمَّ قَالَ: تَركُ المَعَاصِي عَونٌ عَلَى الحِفظِ.

١٨٠٤ - أَنشَدَنَا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ لِبَعضِهِم:

شَكَوتُ إِلَى وَكِيعٍ سُوءَ حِفظِي ... فَأَومَأَ لِي إِلَى تَركِ المَعَاصِي
وَقَالَ بِأَنَّ حَفِظَ الشَّيءِ فَضلٌ ... وَفَضلُ اللهِ لَا يُدرِكُهُ عَاصِي

١٨٠٥ - أنا مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ الحَربِيُّ أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ العَزِيزِ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا يَزِيدُ بنُ هَارُونَ، أنا المَسعُودِيُّ، عَنِ القَاسِمِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ: «إِنِّي لَأَحسَبُ الرَّجُلَ يَنسَى العِلمَ بِالخَطِيئَةِ يَعمَلُهَا»

وَيَأخُذُ نَفسَهُ بِاتِّبَاعِ أُوَامِرِ الحَدِيثِ وَالعَمَلِ بِهِ.

١٨٠٦ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ بُكَيرٍ المُقرِئُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَمعَانَ الرَّزَّازُ، نا هَيثَمُ بنُ خَلَفٍ الدُّورِيُّ، نا مَحمُودُ بنُ غَيلَانَ، نا وَكِيعٌ، قَالَ: كَانَ إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُجَمِّعِ بنِ جَارِيَةَ يَقُولُ: «كُنَّا نَستَعِينُ عَلَى حِفظِ الحَدِيثِ بِالعَمَلِ بِهِ» وَقَالَ الحَسَنُ بنُ صَالِحٍ: «كُنَّا نَستَعِينُ عَلَى طَلَبِهِ بِالصَّومِ»

كَذَا كَانَ فِي أَصلِ شَيخِنَا ابنِ بُكَيرٍ إِسمَاعِيلُ بنُ إِبرَاهِيمَ وَالصَّوَابُ إِبرَاهِيمُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُجَمِّعٍ.

١٨٠٧ - أَنَاهُ أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى الصَّيرَفِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ، نا وَكِيعٌ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُجَمِّعٍ، قَالَ: «كُنَّا نَستَعِينُ بِالحَدِيثِ عَلَى حِفظِهِ بِالعَمَلِ»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kazancını güzelleştirir, yiyeceğini ıslah eder ve yemeğini azaltır.

1808- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc → Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Adl → Ebü'l-Abbas [Muhammed b. İshak] es-Serrâc → Kâsım b. Hâşim → Müseyyeb b. Vâdıh" isnâdıyla nakledildiğine göre o, Ebû Abdurrahman [Abdullah b. Abdülaziz] el-Ömerî'yi [ö. 184/800-1] şöyle derken işitmiştir: "Kul takvalı ise şüpheli şeyleri bırakıp şüpheli olmayan [şeylere yönelir]. Bir adam İsa b. Meryem'e 'Bana tavsiyede bulun Allah'ın ruhu' deyince 'Ekmeğinin nereden geldiğine bak' demiştir."

1809- "Kadı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî ve Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Osman el-Bündâr → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Muhammed b.[1] Yunus" isnâdıyla nakledildiğine göre Asmaî şöyle demiştir: "Bir bedevi, kardeşine şöyle nasihatte bulundu: 'Kardeşim, dünyadan sana yettiği kadarını al, seni yoldan çıkaracak kadar olanlarını da bırak. Çok yemekten sakın, çünkü zekâyı körleştirir.'"

5. Kur'an, Hadis ve Diğer İlim Türlerini Ezberlemek İçin Yapılacak Dua

1810- "Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah es-Serrâc -Nişabur'da- → Ahmed b. Muhammed b. Abdûs et-Tarâifî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Ebû Eyyûb Süleyman b. Abdurrahman ed-Dımaşkî → Velîd b. Müslim → İbn Cüreyc → Atâ b. Ebî Rebâh → İkrime → İbn Abbas" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas, Allah Resûlü'nün (sav) yanında otururken Ali b. Ebî Tâlib gelip "Anam babam sana feda olsun Allah'ın Resûlü, Kur'an ezberimden çıktı, onu muhafaza edemiyorum." dedi. Allah Resûlü cevaben "Ebü'l-Hasan, sana Allah'ın kendileri sayesinde fayda vereceği, senin de öğrettiğin kişilerin de faydalanacağı ve öğrendiğin şeyleri ezberinde tutmana imkân verecek bazı kelimeleri sana öğreteyim mi?" diye sordu. O da "Tabii ki Allah'ın Resûlü, bana onları öğret." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu:

---

1 Tahhân neşrinde "Muhammed b." ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

وَيُطَيِّبُ كَسبَهُ وَيُصلِحُ غِذَاءَهُ وَيُقِلُّ طَعَامَهُ.

١٨٠٨ - فَقَد أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ، أنا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ العَدلُ، أنا أَبُو العَبَّاسِ السَّرَّاجُ، نا القَاسِمُ بنُ هَاشِمٍ، نا المُسَيَّبُ بنُ وَاضِحٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ الرَّحمَنِ العُمَرِيَّ، يَقُولُ: إِذَا كَانَ العَبدُ وَرِعًا تَرَكَ مَا يُرِيبُهُ إِلَى مَا لَا يُرِيبُهُ، وَقَالَ رَجُلٌ لِعِيسَى ابنِ مَريَمَ: يَا رَوحَ اللهِ أَوصِنِي قَالَ: «انظُر خُبزَكَ مِن أَينَ هُوَ»

١٨٠٩ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ الوَاسِطِيُّ، وَأَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ البِندَارُ قَالَا: أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا مُحَمَّدُ بنُ يُونُسَ، نا الأَصمَعِيُّ، قَالَ: وَعَظَ أَعرَابِيٌّ أَخَا لَهُ فَقَالَ لَهُ: يَا أَخِي خُذ مِنَ الدُّنيَا مَا يَكفِيكَ وَدَع مِنهَا مَا يُطغِيكَ وَإِيَّاكَ وَالبَطنَةَ فَإِنَّهَا تُعمِي عَنِ الفِطنَةِ.

١ دُعَاءٌ لِحِفظِ القُرآنِ وَالحَدِيثِ وَأَصنَافِ العُلُومِ

١٨١٠ - أنا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ السَّرَّاجُ بِنَيسَابُورَ أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ الطَّرَائِفِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، نا سُلَيمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الدِّمَشقِيُّ أَبُو أَيُّوبَ، نا الوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ، نا ابنُ جُرَيجٍ، عَن عَطَاءِ بنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ بَينَا هُوَ جَالِسٌ عِندَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذ جَاءَهُ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ بِأَبِي أَنتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ تَفَلَّتَ هَذَا القُرآنُ مِن صَدرِي فَمَا أَجِدُنِي أَقدِرُ عَلَيهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: أَبَا الحَسَنِ أَفَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنفَعُكَ اللهُ بِهِنَّ وَيُنفَعُ بِهِنَّ مَن عَلَّمتَهُ وَيَثبُتُ مَا تَعَلَّمتَ فِي صَدرِكَ؟ فَقَالَ: أَجَل يَا رَسُولَ اللهِ فَعَلِّمنِي قَالَ:

“Cuma gecesi olduğunda gecenin son üçte birlik kısmında uyanabilirsen, o vakit şahitlik edilen bir zaman dilimidir, o vakitte yapılacak dua makbuldür. Nitekim bu, kardeşim Ya‘kûb’un, oğullarına ‘Sizin için Rabbim’den bağışlanma dileyeceğim.’[1] dediği vakittir, o bunu cuma gecesi gelinceye kadar söylemişti. Eğer bu vakitte kalkamazsan gecenin ortasında kalk. Eğer onu da yapamazsan gecenin ilk kısmında kalk. Dört rekât namaz kıl, ilk rekâtta Fatiha’yı ve Yasin suresini, ikinci rekâtta Fatiha’yı ve Duhân suresini, üçüncü rekâtta Fatiha’yı ve Secde suresini, dördüncü rekâtta ise Tebâreke suresini oku. Tahiyyatı bitirince Allah’a hamd et, O’nu ve peygamberleri güzelce öv. Kadın ve erkek müminler için ve iman etme bakımından senin önüne geçen kardeşlerin için bağışlanma dile. Ardından şöyle de: ‘Allah’ım, beni yaşattığın sürece daima kötülükleri terk ettirmekle bana merhamet eyle! Beni ilgilendirmeyen yüklerin altına girmekten beni koru. Hoşnut olacağın hususlara güzellikle bakmakla beni rızıklandır. Ey göklerin ve yerin eşsiz Yaratıcısı, celal, ikram ve karşı gelinemeyecek kuvvet sahibi Allah’ım! Ey Allah, ey Rahman! Celalin ve veçhinin nuru hürmetine gözümü Kitab’ınla nurlandırmanı, dilimi onunla konuşturmanı, aklımı [*kalbî*] onunla feraha çıkarmanı, gönlümü onunla ferahlandırmanı, bedenimi onunla meşgul etmeni istiyorum. Çünkü Allah’ım, senden başka hiç kimse hakikate erişmeme yardımcı olamaz, beni ona senden başkası eriştiremez. Güç ve kudret ancak Yüce Allah’tadır.’ Ebü’l-Hasan, bunu üç, beş veya yedi cuma yaparsan Allah’ın izniyle duana icabet edilir.” [Hadisin râvisi] Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: Beş ya da yedi cuma sonra Ali, yine Allah Resûlü’nün meclisine geldi ve “Allah’ın Resûlü! Önceden dört ayet öğrenirdim de onları kendi kendime tekrar ettiğimde unutmuş olurdum. Şimdi ise kırk kadar ayet öğreniyorum, onları kendi kendime sanki gözlerimin önünde Allah’ın Kitabı varmış gibi okuyorum. Önceden hadisi işitir, ona yeniden ihtiyacım olunca onu unuttuğumu fark ederdim. Şimdi ise bazı hadisleri işitiyorum, onları söyleyince tek bir harfini bile zayi etmediğimi görüyorum.” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: “İşte, Kâbe’nin Rabbine yemin olsun ki bu Ebü’l-Hasan mümindir!”[2]

---

1 Yusuf, 10/98.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 545.

إِذَا كَانَ لَيلَةُ الجُمُعَةِ فَإِنِ استطَعتَ أَن تَقُومَ مِن ثُلُثِ اللَّيلِ الآخِرِ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ مَشهُودَةٌ وَالدُّعَاءُ فِيهَا مُستَجَابٌ وَهُوَ قَولُ أَخِي يَعقُوبَ لِبَنِيهِ سَوفَ استَغفِرُ لَكُم رَبِّي يَقُولُ حَتَّى تَأتِيَ لَيلَةُ الجُمُعَةِ فَإِن لَم تَستَطِع فَقُم فِي وَسَطِهَا فَإِن لَم تَستَطِع فَقُم فِي أَوَّلِهَا فَصلِّ أَربَعَ رَكَعَاتٍ تَقرَأُ فِي الرَّكعَةِ الأُولَى بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَسُورَةِ يس وَفِي الرَّكعَةِ الثَّانِيَةِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَحم الدُّخَانُ وَفِي الرَّكعَةِ الثَّالِثَةِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَالم تَنزِيلُ السَّجدَةِ وَفِي الرَّكعَةِ الرَّابِعَةِ تَبَارَكَ المُفَصَّلُ فَإِذَا فَرَغتَ مِنَ التَّشَهُّدِ فَاحمَدِ اللَّهَ وَأَحسِنِ الثَّنَاءَ عَلَى اللهِ وَعَلَى سَائِرِ النَّبِيِّينَ وَاستَغفِر لِلمُؤمِنِينَ وَالمُؤمِنَاتِ وَلِإِخوَانِكَ الَّذِينَ سَبَقُوكَ بِالإِيمَانِ وَقُلِ اللَّهُمَّ ارحَمنِي بِتَركِ المَعَاصِي أَبَدًا مَا أَبقَيتَنِي وَارحَمنِي أَن أَتَكَلَّفَ مَا لَا يَعنِينِي وَارزُقنِي حُسنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرضِيكَ اللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالأَرضِ ذَا الجَلَالِ وَالإِكرَامِ وَالقُوَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ أَسأَلُكَ يَا اللَّهُ وَيَا رَحمَنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجهِكَ أَن تُنَوِّرَ بِكِتَابِكَ بَصَرِي وَأَن تُطلِقَ بِهِ لِسَانِي وَأَن تُفَرِّجَ بِهِ عَن قَلبِي، وَأَن تَشرَحَ بِهِ صَدرِي وَأَن تُشغِلَ بِهِ بَدَنِي فَإِنَّهُ لَا يُعِينُنِي عَلَى الحَقِّ غَيرُكَ وَلَا يُؤتِينِيهِ إِلَّا أَنتَ وَلَا حَولَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ العَظِيمِ أَبَا الحَسَنِ تَفعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ أَو خَمسًا أَو سَبعًا تُجَابُ بِإِذنِ اللهِ. قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ عَبَّاسٍ فَمَا لَبِثَ عَلِيٌّ إِلَّا خَمسًا أَو سَبعًا حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللهِ فِي ذَلِكَ المَجلِسِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي كُنتُ فِيمَا خَلَا لَأَتَعَلَّمُ أَربَعَ آيَاتٍ أَو نَحوَهُنَّ فَإِذَا قَرَأتُهُنَّ فِي نَفسِي يَتَفَلَّتن وَأَنَا اليَومَ أَتَعَلَّمُ الأَربَعِينَ آيَةً وَنَحوِهَا فَإِذَا قَرَأتُهَا عَلَى نَفسِي فَلَكَأَنَّمَا كِتَابُ اللهِ بَينَ عَينِي وَلَقَد كُنتُ أَسمَعُ الحَدِيثَ فَإِذَا أَردتُهُ تَفَلَّتَ مِنِّي وَأَنَا اليَومَ أَسمَعُ الأَحَادِيثَ فَإِذَا تَحدَّثتُ بِهَا لَم أُخرِم مِنهَا حَرفًا قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «ذَلِكَ مُؤمِنٌ وَربِّ الكَعبَةِ أَبُو الحَسَنِ»

1811- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Muhammed b. Halef b. Abdüsselam → Musa b. İbrahim el-Mervezî → Vekî' [b. el-Cerrâh] → Ubeyde [b. Muattib] → Şakîk [b. Seleme] → İbn Mes'ûd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâla'nın kendisine Kur'an'ı ve ilmi ezberlemeyi nasip etmesini isteyen kimse şu duayı temiz bir kabın içerisine bal ile yazsın, sonra onu yere değmemiş yağmur suyu ile yıkasın, üç gün aç karnına içsin. Allah'ın izniyle artık onları ezberleyebilecektir. Duanın manası şöyledir: Allah'ım! Sen, kendisi gibi yardım istenecek başka bir varlığın bulunmadığı isteme makamı olduğun için senden istiyorum. Senden resûlün ve peygamberin Muhammed, dostun ve yakının İbrahim, açıkça ve gizlice konuştuğun Musa, kelimen ve ruhun İsa hakkı için istiyorum. Senden İbrahim'in kitabı, Musa'nın Tevrat'ı, Dâvud'un Zebur'u, İsa'nın İncil'i, Muhammed'in Kur'an'ı, vahyetmiş olduklarının tamamı, hükmettiğin her bir hakikat, kendisine istediğini lütfettiğin her bir isteyici hürmetine istiyorum. Senden, peygamberlerinin dualarında sana seslenip de senin onlara icabet ettiğin ismin hürmetine istiyorum. Senden, kulların rızıklarını belirlediğin ismin hürmetine istiyorum. Senden, Kitab'ında indirdiğin sana ait her bir ismin hürmetine istiyorum. Senden, arşını ayakta tutan ismin hürmetine istiyorum. Senden, yerlere koyup da yerlerin kendisi sayesinde istikrar bulduğu ismin hürmetine istiyorum. Senden, kendileriyle gökleri sağlam kıldığın ismin hürmetine istiyorum. Senden, gündüze lütfedip de kendisi sayesinde aydınlandığı ismin hürmetine istiyorum. Senden, geceye koyup da kendisi sayesinde karardığı ismin hürmetine istiyorum. Senden, dağlara koyup da onların kendisi sayesinde durabildiği ismin hürmetine istiyorum.[1] Senden, senin el-vâhidü'l-ehad, es-samedü'l-vitr, el-ferdü't-tâhir, ez-zâhiru't-tuhr, el-mübâreků'l-mukaddes, el-hayyü'l-kayyûm, göklerin ve yerin nuru, görünen ve görünmeyeni bilen, el-kebîru'l-müte'âl isimlerinle beni Kur'an ve diğer ilim türlerinin ezberiyle rızıklandırmanı, onları aklıma, her bir zerreme yerleştirmeni, onları kanım canım yapmanı, gecem ve gündüzümde bedenimi onlarla meşgul kılmanı istiyorum. Bana Allah'tan başka güç ve kuvvet verecek yoktur!"[2]

---

1 "Senden, geceye koyup da…" ifadesinden buraya kadarki kısım Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].

2 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

١٨١١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنِ عَبدِ السَّلَامِ، نا مُوسَى بنُ إِبرَاهِيمَ المَروَزِيُّ، نا وَكِيعٌ، عَن عُبَيدَةَ، عَن شَقِيقٍ، عَنِ ابنِ مَسعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَن أَرَادَ أَن يُؤتِيَهُ اللَّهُ حِفظَ القُرآنِ وَحِفظَ العِلمِ، فَليَكتُب هَذَا الدُّعَاءَ فِي إِنَاءٍ نَظِيفٍ بِعَسَلٍ ثُمَّ يَغسِلُهُ بِمَاءِ مَطَرٍ يَأخُذُهُ قَبلَ أَن يَقَعَ إِلَى الأَرضِ، ثُمَّ يَشرَبُهُ عَلَى الرِّيقِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَإِنَّهُ يَحفَظُ بِإِذنِ اللهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسأَلُكَ بِأَنَّكَ مَسئُولٌ لَم يُسأَل مِثلُكَ، أَسأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ رَسُولِكَ وَنَبِيِّكَ، وَإِبرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَصَفِيِّكَ، وَمُوسَى كَلِيمِكَ وَنَجِيِّكَ، وَعِيسَى كَلِمَتِكَ وَرُوحِكَ، وَأَسأَلُكَ بِكِتَابِ إِبرَاهِيمَ، وَتَورَاةِ مُوسَى، وَزَبُورِ دَاوُدَ، وَإِنجِيلِ عِيسَى، وَقُرآنِ مُحَمَّدٍ، وَأَسأَلُكَ بِكُلِّ وَحيٍ أَوحَيتَهُ، وَبِكُلِّ حَقٍّ قَضَيتَهُ، وَبِكُلِّ سَائِلٍ أَعطَيتَهُ، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي دَعَاكَ بِهِ أَنبِيَاؤُكَ فَاستَجَبتَ لَهُم، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي ثَبَتَ بِهِ أَرزَاقُ العِبَادِ، وَأَسأَلُكَ بِكُلِّ اسمٍ هُوَ لَكَ أَنزَلتَهُ فِي كِتَابِكَ، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي استَقَلَّ بِهِ عَرشُكَ، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي وَضَعتَهُ عَلَى الأَرَضِينَ فَاستَقَرَّت، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي دَعَمتَ بِهِ السَّمَاوَاتِ فَاستَقَلَّت، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي وَضَعتَهُ عَلَى النَّهَارِ فَاستَنَارَ، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي وَضَعتَهُ عَلَى اللَّيلِ فَأَظلَمَ، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الَّذِي وَضَعتَهُ عَلَى الجِبَالِ فَرَسَت، وَأَسأَلُكَ بِاسمِكَ الوَاحِدِ الأَحَدِ الصَّمَدِ الوِترِ الفَردِ الطَّاهِرِ الظَّاهِرِ الطُّهرِ المُبَارَكِ المُقَدَّسِ الحَيِّ القَيُّومِ نُورِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرضِ عَالِمِ الغَيبِ وَالشَّهَادَةِ الكَبِيرِ المُتَعَالِ أَن تَرزُقَنِي حِفظَ كِتَابِكَ القُرآنِ وَحِفظَ أَصنَافِ العِلمِ، وَتُثبِتَهُمَا فِي قَلبِي وَشَعرِي وَبَشَرِي وَتُخلِطَهُمَا بِلَحمِي وَدَمِي وَمُخِّي وَتَشغَلَ بِهِمَا جَسَدِي فِي لَيلِي وَنَهَارِي، فَإِنَّهُ لَا حَولَ لِي وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

6. Ezber İçin Yenilmesi İyi, Kaçınılması Emredilmiş Olan Yiyecekler

1812- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Muâz Cârûd b. Muâz et-Tirmizî → Ömer b. Harun → İbn Cüreyc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Sana balı tavsiye ederim. Çünkü o, hafızaya iyi gelir."

1813- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kattân → İsmail b. el-Fazl el-Belhî → Ebû Sâbit el-Hattâb → Ubeydullah b. Temmâm → İsmail b. Müslim" [*tahvîl*] ve "Kadı Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ubeydullah el-Hâşimî el-Hatîb → Ali b. Ömer b. Muhammed el-Harbî → Ebû Bekir Muhammed b. Harun b. Süleyman el-Mâlikî → Hüseyin b. Ebî Zeyd ed-Debbâğ → Ubeydullah b. Temmâm es-Sülemî → İsmail b. Müslim el-Mekkî" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre Zührî şöyle demiştir: "Hadisi ezberlemekten hoşlanan -Hâşimî tarikinde: ezberlemeyi arzulayan- kimse kuru üzüm yesin."

1814- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Süheyl b. Ahmed ed-Dîbâcî → Muhammed b. Muhammed el-Eş'as -Mısır'da- → Musa b. İsmail b. Musa b. Ca'fer b. Muhammed → babası → dedesi Ca'fer b. Muhammed → babası [Muhammed el-Bâkır]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Size tatlı narı tavsiye ederim. Çünkü o mide dostudur.[1]"

1815- "Kadı Ebû Nasr Ahmed b. el-Hüseyin b. Muhammed ed-Dîneverî -Dinever'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî el-Hâfız → Ebû Yezîd el-Kureşî → Abdullah b. Hammâd → Süleyman b. Seleme → Yahyâ b. Saîd el-Attâr → İbrahim b. el-Muhtâr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ca'fer şöyle demiştir: "Adamın biri Ali b. Ebî Tâlib'e geldi ve ona unutkanlıktan şikâyet etti. Ali ona cevaben 'İnek sütünü tavsiye ederim. O aklı kuvvetlendirir, unutkanlığı giderir.' dedi."

---

1 Acâc neşrinde (II, 394) "dost (*nasûh*)" kelimesi yerine "güzel koku (*nadûh*)" kelimesi geçer [çevirenin notu].

المَآكِلُ المُستَحَبُّ تَنَاوُلُهَا وَالمَأمُورُ بِاجتِنَابِهَا لِلحِفظِ

١٨١٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، أنا أَبُو مُعَاذٍ التِّرمِذِيُّ الجَارُودُ بنُ مُعَاذٍ، نا عُمَرُ بنُ هَارُونَ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ قَالَ: قَالَ الزُّهرِيُّ: «عَلَيكَ بِالعَسَلِ فَإِنَّهُ جَيِّدٌ لِلحِفظِ»

١٨١٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ القَطَّانُ، حَدَّثَنَا إِسمَاعِيلُ بنُ الفَضلِ البَلخِيُّ، نا أَبُو ثَابِتٍ الحَطَّابُ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ تَمَّامٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ مُسلِمٍ، وأنا القَاضِي أَبُو الحُسَينِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عُبَيدِ اللهِ الهَاشِمِيُّ الخَطِيبُ أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ بنِ مُحَمَّدٍ الحَربِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ هَارُونَ بنِ سُلَيمَانَ المَالِكِيُّ نا الحُسَينُ بنُ أَبِي زَيدٍ الدَّبَّاغُ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ تَمَّامٍ السُّلَمِيُّ، عَن إِسمَاعِيلَ بنِ مُسلِمٍ المَلَكِيُّ، عَنِ الزُّهرِيِّ، قَالَ: مَن سَرَّهُ وَقَالَ الهَاشِمِيُّ: مَن أَحَبَّ أَن يَحفَظَ الحَدِيثَ فَليَأكُلِ الزَّبِيبَ.

١٨١٤ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا سُهَيلُ بنُ أَحمَدَ الدِّيبَاجِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدٍ الأَشعَثُ، بِمِصرَ أَخبَرَنِي مُوسَى بنُ إِسمَاعِيلَ بنِ مُوسَى بنِ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ، نا أَبِي، عَن أَبِيهِ، عَن جَدِّهِ جَعفَرِ بنِ مُحَمَّدٍ عَن أَبِيهِ، أَنَّ عَلِيًّا، قَالَ: «عَلَيكُم بِالرُّمَّانِ الحُلوِ فَإِنَّهُ نَصُوحُ المَعِدَةِ»

١٨١٥ - أَخبَرَنِي القَاضِي أَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ الدِّينَوَرِيُّ بِهَا أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ السُّنِّيُّ الحَافِظُ نا أَبُو يَزِيدَ القُرَشِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ حَمَّادٍ، نا سُلَيمَانُ بنُ سَلَمَةَ، نا يَحيَى بنُ سَعِيدٍ العَطَّارُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُختَارِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ فَشَكَا إِلَيهِ النِّسيَانَ فَقَالَ: «عَلَيكَ بِأَلبَانِ البَقَرِ فَإِنَّهُ يُشَجِّعُ القَلبَ وَيَذهَبُ بِالنِّسيَانِ»

1816- "Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → İmrân b. Musa en-Nasîbî → Ebü't-Tahir Musa b. Muhammed el-Makdisî → Ebü'l-Hasan el-Horâsânî[1] → Abdullah b. Müslim b. Hürmüz → Saîd b. Cübeyr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Başın arka kısmını tıraş etmek hafızayı kuvvetlendirir."

1817- "Ebû Abdullah Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl → İsmail b. Muhammed es-Saffâr → Ebû Avâne Muhammed b. el-Hasan el-Basrî → Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Darîr → Mu'temir b. Süleyman → Osman b. Sâc → Husayf b. Abdurrahman → İkrime" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Bir tutam şeker ve bir tutam akgünlük sakızını kişi yedi gün boyunca aç karnına yutarsa bu, idrar ve unutkanlık için iyi gelir."

1818- "Kadı Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Haraşî → Ebü'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb el-Esam → Hasan b. Ali b. Affân → [ya da başkası aracılığıyla] Osman b. Abdurrahman el-Harrânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ömer b. Şakir [ö. 171-180/787-797 arası], kendisine unutkanlıktan şikâyet edilen Enes'in şöyle dediğini işitmiştir: "Sana akgünlük sakızını tavsiye ederim. Onu geceden ıslat. Sabaha eriştiğinde ondan aç karnına bir yudum al. Bu unutkanlığa iyi gelir."

1819- "Hasan b. Ebî Tâlib → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud → Ebü't-Tahir [Ahmed b. Amr] → İbn Vehb → Yunus [b. Yezîd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Şihâb şöyle demiştir: "Elma unutkanlığa neden olur."

1820- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân[2] → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali → Muhammed b. Humeyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim b. el-Muhtâr [ö. 182/798-9] şöyle demiştir: "Şu beş şey bende unutkanlık yapar:[3] Elma yemek, fare artığı içeceği içmek, başın arka kısmından hacamat yaptırmak, bit ayıklamak ve durgun suya işemek. Size akgünlük sakızını tavsiye ederim. Çünkü o, aklı kuvvetlendirir, unutkanlığı giderir."

1 İbn Hürmüz'ün talebeleri ve Ebü't-Tahir'in hocaları içerisinde bu künye ve nisbeye sahip olan biri tespit edilememiştir [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 263) "el-Attâr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (II, 263) "tûrisünî" şeklindedir. Tercümede bu hali esas alınmıştır. [çevirenin notu].

١٨١٦ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويَه العَسكَرِيُّ، نا عِمرَانُ بنُ مُوسَى يَعنِي النَّصِيبِيَّ، نا أَبُو الطَّاهِرِ هُوَ مُوسَى بنُ مُحَمَّدٍ المَقدِسِيُّ نا أَبُو الحَسَنِ الخُرَاسَانِيُّ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ مُسلِمِ بنِ هُرمُزَ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «حَلقُ القَفَا يَزِيدُ فِي الحِفظِ»

١٨١٧ - أنا أَبُو عَبدِ اللهِ الحُسَينُ بنُ عُمَرَ بنِ بَرهَانٍ الغَزَّالُ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، نا أَبُو عَوَانَةَ مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ البَصرِيُّ نا أَبُو حَفصِ بنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الضَّرِيرُ نا مُعتَمِرُ بنُ سُلَيمَانَ، عَن عُثمَانَ بنِ سَاجٍ، عَن خُصَيفِ بنِ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «مِثقَالٌ مِن سُكَّرٍ وَمِثقَالٌ مِن كَندَرٍ يَستَفُّهُ الرَّجُلُ سَبعَةَ أَيَّامٍ عَلَى الرِّيقِ جَيِّدٌ لِلبَولِ وَالنِّسيَانِ»

١٨١٨ - أنا القَاضِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ الحَرَشِيُّ نا أَبُو العَبَّاسِ مُحَمَّدُ بنُ يَعقُوبَ الأَصَمُّ نا الحَسَنُ بنُ عَلِيّ بنِ عَفَّانَ، نا عُثمَانُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ الحَرَّانِيُّ، أَو حُدِّثتُ عَنهُ، عَن عُمَرَ بنِ شَاكِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ أَنَسًا: «أَنَّهُ شَكَا إِلَيهِ النِّسيَانَ فَقَالَ عَلَيكَ بِالكُندُرِ انقَعهُ مِنَ اللَّيلِ فَإِذَا أَصبَحتَ فَخُذ مِنهُ شَربَةً عَلَى الرِّيقِ فَإِنَّهُ جَيِّدٌ مِنَ النِّسيَانِ»

١٨١٩ - أَخبَرَنِي الحَسَنُ بنُ أَبِي طَالِبٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا أَبُو بَكرِ بنُ أَبِي دَاوُدَ، نا أَبُو الطَّاهِرِ، نا ابنُ وَهبٍ، عَن يُونُسَ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، قَالَ: «التُّفَّاحُ يُورِثُ النِّسيَانَ»

١٨٢٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانِ، نا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ، نا مُحَمَّدُ بنُ حُمَيدٍ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُختَارِ، قَالَ: خَمسٌ تُورِثُنِي النِّسيَانَ: أَكلُ التُّفَّاحِ وَشُربُ سُؤرِ الفَأرَةِ وَالحِجَامَةُ فِي النُّقرَةِ وَإِلقَاءُ القَملَةِ وَالبَولِ فِي المَاءِ الرَّاكِدِ، وَعَلَيكُم بِاللُّبَّانِ فَإِنَّهُ يُشَجِّعُ القَلبَ وَيَذهَبُ بِالنِّسيَانِ.

1821- "Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Fazl → Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Abdülaziz b. İmrân → İbn Vehb → Leys [b. Sa'd]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Şihâb şöyle derdi: "Hafızama alıp da unuttuğum hiçbir şey olmadı." [Leys] şöyle demiştir: "O, elma yemeyi, fare artığını hoş görmez ve 'O, unutturur.' derdi. Bal [şerbeti] içer ve 'O, hatırlatır.' derdi."

1822- "İbnü'l-Fazl → Abdullah → Ya'kûb" [*tahvîl*] ve "Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî -rivayetin lafzı da ona aittir- → Salih b. Ahmed el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed → Fazl b. Abdüssamed → İbrahim b. el-Münzir → Abdülaziz b. Ebî Sâbit → Muhammed b. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr" isnâdlarıyla rivayet edildiğine göre o, İbn Şihâb'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadis ezberleme işiyle meşgul olduğumdan beri elma ve sirke yemedim."

1823- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak el-Cellâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim el-Harbî'ye "Çörekotu yiyen kimsenin iyi ezberleyeceğini söylerler." denilince şöyle mukabele etmiştir: "Hayır, o, balgama sebep olur. Onu yiyen kimse ezber yapamaz. Safrası olan kimse iyi ezberler [yani ödü artıracak şeyler yenilmelidir]."

7. İlim Talibinin Geceleyin Hadis Mütalaası Yapma ve Derslerine Düzenli Olarak Devam Etme Gibi Üzerine Vazife Görmesi Gereken Şeyler

1824- "Hasan b. Ali b. Muhammed et-Temîmî → Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed b. Hanbel → Ebû Ma'mer [İsmail b. İbrahim] → Hafs b. Gıyâs → İbn Cüreyc → ona nakleden biri" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Geceyi üç kısma ayırdım. Birinde namaz kılarım, ikincisinde uyurum, üçüncüsünde ise Allah Resûlü'nün hadislerini tekrarlarım." Yine Abdullah b. Ahmed'in "Ebû Ma'mer [İsmail b. İbrahim] → Süfyân b. Uyeyne → Sadaka b. Yesâr" isnâdıyla naklettiğin göre Amr b. Dînâr da geceyi üç kısma ayırır. Bir kısmında uyur, bir kısmında namaz kılar ve bir kısmında ise hadis tekrar ederdi.

١٨٢١ - نا أَبُو الحُسَينِ بنُ الفَضلِ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا عَبدُ العَزيزِ بنُ عِمرَانَ، نا ابنُ وَهبٍ، حَدَّثَنِي اللَّيثُ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا استودعتُ قَلبِي قَطُّ شَيئًا فَنَسِيتُهُ قَالَ: وَكَانَ يَكرَهُ أَكلَ التُّفَّاحِ وَسُؤرَ الفَأرِ وَيَقُولُ: إِنَّهُ يُنسِي قَالَ: وَكَانَ يَشرَبُ العَسَلَ وَيَقُولُ: إِنَّهُ يُذَكِّرُ.

١٨٢٢ - وأنا ابنُ الفَضلِ، أنا عَبدُ اللهِ، نا يَعقُوبُ، وَأَخبَرَنَا، مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، وَاللَّفظُ لَهُ أنا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا الفَضلُ بنُ عَبدِ الصَّمَدِ، قَالَا: نا إِبرَاهِيمُ بنُ المُنذِرِ، نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عُبَيدِ بنِ عُمَيرٍ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ شِهَابٍ، يَقُولُ: «مَا أَكَلتُ تُفَّاحًا وَلَا أَكَلتُ خَلًّا مُنذُ عَالَجتُ الحِفظَ»

١٨٢٣ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الرُّويَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيمَانُ بنُ إِسحَاقَ الجَلَّابُ قَالَ: قِيلَ لِإِبرَاهِيمَ الحَربِيِّ: إِنَّهُم يَقُولُونَ: إِنَّ صَاحِبَ السَّودَاءِ يَحفَظُ. قَالَ: «لَا هِيَ أُختُ البَلغَمِ صَاحِبُهَا لَا يَحفَظُ شَيئًا إِنَّمَا يَحفَظُ صَاحِبُ الصَّفرَاءِ»

مَا يَنبَغِي لِلطَّالِبِ أَن يُوَظِّفَهُ عَلَى نَفسِهِ مِن مُطَالَعَةِ الحَدِيثِ فِي اللَّيلِ وَإِدَامَةِ دَرسِهِ

١٨٢٤ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ، نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبُو مَعمَرٍ، نا حَفصُ بنُ غِيَاثٍ، عَنِ ابنِ جُرَيجٍ، عَمَّن حَدَّثَهُ قَالَ أَبُو هُرَيرَةَ: «جَزَّأتُ اللَّيلَ ثَلَاثَةَ أَجزَاءٍ، ثُلُثًا أُصَلِّي وَثُلُثًا أَنَامُ وَثُلُثًا أَذكَرُ فِيهِ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ» وَقَالَ عَبدُ اللهِ: حَدَّثَنِي أَبُو مَعمَرٍ نا سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ عَن صَدَقَةَ بنِ يَسَارٍ قَالَ: «كَانَ عَمرُو بنُ دِينَارٍ يُجَزِّئُ اللَّيلَ ثَلَاثَةَ أَجزَاءٍ ثُلُثًا يَنَامُ وَثُلُثًا يُصَلِّي وَثُلُثًا يَذكُرُ فِيهِ الحَدِيثَ»

1825- "Hennâd b. İbrahim en-Nesefî → Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman el-Hâfız -Buhara'da- → Halef b. Muhammed → Sehl b. Şâdûye → Yusuf b. el-Ferec[1] el-Keşşî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Abdürrezzâk [b. Hemmâm]'ı şöyle derken işitmiştir: "Bir gece Süfyân es-Sevrî bizimle birlikteydi. Onu gece uykuda Kur'an okurken işittim. Sonra kalkıp namaz kıldı. Namazda cüzünü okudu. Sonra oturdu ve 'A'meş', 'A'meş', 'A'meş', 'Mansur', 'Mansur', 'Mansur', 'Mugîre', 'Mugîre', 'Mugîre' demeye başladı. Ona 'Ebû Abdullah, bu da ne?' diye sorunca 'Bu, namazdan virdim, o da hadisten virdim' cevabını verdi."

1826- "Ebû Ya'lâ Ahmed b. Abdülvâhid el-Vekîl → İsmail b. Saîd el-Muaddel → Hüseyin b. el-Kâsım el-Kevkebî → Ebû İkrime → Utbî → babası[2]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Münzir [ö. ?] oğlu Nu'mân'a [ö. 132/749-50] şöyle demiştir: "Evladım, edebiyata geceleyin yoğunlaşmanı isterim. Çünkü akıl [*kalb*] gündüz kuş gibidir [daldan dala konar], gece ise sükûnetlidir. Gece vakti ezberlediğin şey zihnine yerleşir."

Ebû Bekir [el-Hatîb] şöyle demiştir: Zihin meşgul olmadığından geceleyin mütalaa yapmayı tercih etmişlerdir. Zira zihin boş olduğunda daha hızlı ezberler. Bundan dolayı Hammâd b. Zeyd şöyle demiştir:

1827- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Muhammed b. Halef b. el-Merzübân → Abdurrahman b. Muhammed et-Tûsî → İbrahim b. Abdurrahman" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hammâd b. Zeyd'e "Ezbere en çok yardımcı olan şey nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "Fazla tasalanmamak."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Fazla tasalanmamak ancak yalnız kalmak ve zihnin meşguliyetsiz olmasıyla olur. Gece, bunun için en elverişli vakittir.

1828- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Yusuf b. Ahmed es-Saydenânî -Mekke'de- → Ebû Bekir Ahmed b. Saîd b. Ferdah[3]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât'ı şöyle derken işitmiştir:

---

1 Tahhân neşrinde (II, 265) "b. es-Samğ", Acâc neşrinde (II, 400) "b. es-Sağ" şeklinde geçen ismi İbn Ebi'l-Ayneyn metindeki gibi zapt etmiştir (II, 570). Bu zat ve Abdürrezzâk ile ilişkisine dair bilgi tespit edilemese de Abdürrezzâk'tan naklettiği bir başka rivayeti de kaynaklarda yer alır [çevirenin notu].

2 İsnâddaki Ebû İkrime, Utbî ve babasının kimler olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Babasından nakilde bulunan bir Zekeriyyâ b. Sellâm el-Utbî vardır ve tabaka olarak da bu isnâdla örtüşür. Ancak onun Ebû İkrime künyeli biri ile irtibatı belirlenememiştir [çevirenin notu].

3 Tahhân neşrinde (II, 265) "Vâdıh" şeklinde ise de doğrusu İbn Ebi'l-Ayneyn neşrinde (II, 572) kaydedildiği ve metne yansıtıldığı gibidir [çevirenin notu].

١٨٢٥ - أنا هَنَّادُ بنُ إِبرَاهِيمَ النَّسَفِيُّ، أنا أَبُو عَبدِ اللهِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ الحَافِظُ بِبُخَارَى أنا خَلَفُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعتُ سَهلَ بنَ شَاذُويَه، يَقُولُ: سَمِعتُ يُوسُفَ بنَ الفَرَجِ الكَشِّيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّزَّاقِ، يَقُولُ: كَانَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ عِندَنَا لَيلَةً قَالَ: وَسَمِعتُ قَرَأَ القُرآنَ مِنَ اللَّيلِ وَهُوَ نَائِمٌ ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي فَقَضَى جُزأَهُ مِنَ الصَّلَاةِ ثُمَّ قَعَدَ فَجَعَلَ يَقُولُ: الأَعمَشُ وَالأَعمَشُ وَالأَعمَشُ وَمَنصُورٌ وَمَنصُورٌ وَمَنصُورٌ وَمُغِيرَةُ وَمُغِيرَةُ وَمُغِيرَةُ قَالَ: فَقُلتُ لَهُ: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ مَا هَذَا؟ قَالَ: هَذَا جُزئِي مِنَ الصَّلَاةِ وَهَذَا جُزئِي مِنَ الحَدِيث.

١٨٢٦ - أنا أَبُو يَعلَى أَحمَدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الوَكِيلُ أنا إِسمَاعِيلُ بنُ سَعِيدٍ المُعَدَّلُ، نا الحُسَينُ بنُ القَاسِمِ الكوكَبِيُّ، نا أَبُو عِكرِمَةَ، أنا العُتبِيُّ، عَن أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ المُنذِرُ لِلنُّعمَانِ ابنِهِ: «يَا بُنَيَّ أُحِبُّ لَكَ النَّظَرَ فِي الأَدَبِ بِاللَّيلِ فَإِنَّ القَلبَ بِالنَّهَارِ طَائِرٌ وَبِاللَّيلِ سَاكِنٌ فَكُلَّمَا أَوعَيتَ فِيهِ شَيئًا عَلِقَهُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِنَّمَا اختَارُوا المُطَالَعَةَ بِاللَّيلِ لِخُلُوِّ القَلبِ فَإِنَّ خُلُوَّهُ يُسرِعُ إِلَيهِ الحِفظَ وَلِهَذَا قَالَ حَمَّادُ بنُ زَيدٍ:

١٨٢٧ - فِيمَا أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفِ بنُ المَرزُبَانِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدٍ الطُّوسِيُّ، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: قِيلَ لِحَمَّادِ بنِ زَيدٍ: مَا أَعوَنُ الأَشيَاءِ عَلَى الحِفظِ؟ قَالَ: قِلَّةُ الغَمِّ.

وَلَيسَ يَكُونُ قِلَّةُ الغَمِّ إِلَّا مَعَ خُلُوِّ السِّرِّ وَفَرَاغِ القَلبِ. وَاللَّيلُ أَقرَبُ الأَوقَاتِ مِن ذَلِكَ

١٨٢٨ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ، قَالَ: سَمِعتُ يُوسُفَ بنَ أَحمَدَ الصَّيدَنَانِيَّ، بِمَكَّةَ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ أَحمَدَ بنَ سَعِيدِ بنِ فرضحٍ يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا مَسعُودٍ أَحمَدَ بنَ الفُرَاتِ يَقُولُ:

"Hocalarımız hafıza hakkında söylediği şeyleri dinlediğimizde onların hafızaya en faydalı olan şeyin çokça göz atıp [tazelemek] olduğu hususunda ittifak ettiklerini görürdük. Gece ezberi de gündüz ezberinden daha iyidir." İsmail b. Ebî Üveys'in şöyle dediğini işittim: "Bir şeyi ezberlemeyi istediğinde uyu, seher vakti uyan, kandili yak ve ezberleyeceğin şeye bak! Allah'ın izniyle bundan sonra onu unutmazsın."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kitabını mütalaa eden kimsenin, okuma işini işiteceği ölçüde yüksek sesle yapması gereklidir. Nitekim

1829- "Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülaziz et-Tahirî[1] → Ali b. Abdullah b. el-Abbas el-Cevherî → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Zübeyr b. Bekkâr [ö. 256/870] şöyle demiştir: "Babam yanıma geldi. O sırada ben bir defterden sessizce ezber yapıyordum. Ezberi içimden yapıyordum. Bana 'Şu an sen, gözünün zihnine ilettiği rivayetlerini elde ediyorsun. Onları nakletmek istediğinde yeniden onlara [defterden] bak ve sesli olarak oku. Bu durumda hem gözünün zihnine ilettikleri hem de kulaklarının zihnine ilettiklerine erişirsin.' dedi."

8. Ezberlenen Şeylerin Zihinden Tekrarı

1830- "Muhammed b. Ali el-Harbî → Ömer b. İbrahim el-Mukrî → Abdullah b. Muhammed → Ebû Hayseme [Züheyr b. Harb] → Mugîre [b. Miksem] → İbrahim [en-Nehaî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Alkame şöyle demiştir: "Hadisi çokça tekrar edin ki silinip gitmesin."

1831- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Hâmid İbn Cebele → Muhammed b. İshak es-Serrâc → İbn Asker → İbn Ebî Meryem" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, "Leys b. Sa'd'ı şöyle derken işittim" demiştir: "İbn Şihâb'ın önüne bir leğen konuldu. Bir hadisi hatırlamaya çalıştı. Fecr vakti gelip de hadisi doğru olarak hatırlayıncaya kadar eli leğenin içinde kaldı."

1832- "Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. el-Abbas → Abdurrahman b. Muhammed ez-Zührî → Ahmed b. Sa'd → Yahyâ b. Süleyman → Yahyâ b. Yemân" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân [es-Sevrî] şöyle demiştir: "Hadisi kendi sözünüz ve kendi fikriniz yaparsanız onu ezberlersiniz."

---

1 Acâc neşrinde (II, 402) "ez-Zâhirî" şeklinde ise doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

لَم نَزَل نسمَعُ شُيُوخَنَا يَذكُرُونَ أَشيَاءَ فِي الحِفظِ فَأَجمعُوا أَنَّهُ لَيسَ شَيءٌ أَبلَغَ فِيهِ إِلَّا كَثرَةُ النَّظَرِ، وَحِفظُ اللَّيلِ غَالِبٌ عَلَى حِفظِ النَّهارِ. قَالَ: وَسَمِعتُ إِسمَاعِيلَ بنَ أَبِي أُوَيسٍ يَقُولُ: إِذَا هَمَمتَ أَن تَحفَظَ شَيئًا فَنَم وَقُم عِندَ السَّحَرِ فَأَسرِج وَانظُر فِيهِ فَإِنَّكَ لَا تَنسَاهُ بَعدُ إِن شَاءَ اللَّهُ.

وَيَنبَغِي لِمَن طَالَعَ فِي كِتَابِهِ أَن يَجهَرَ بِقِرَاءَتِهِ قَدرَ مَا يُسمِعُهُ.

١٨٢٩ - فَقَد أَخبَرَنَا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ الطَّاهِرِيُّ أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ العَبَّاسِ الجَوهَرِيُّ نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، نا الزُّبَيرُ بنُ بَكَّارٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلَيَّ أَبِي وَأَنَا أُرَوِّي فِي دَفتَرٍ وَلَا أُجَهِّرُ أَروِي فِيمَا بَينِي وَبَينَ نَفسِي فَقَالَ لِي: إِنَّمَا لَكَ مِن رِوَايَتِكَ هَذِهِ مَا أَدَّى بَصَرُكَ إِلَى قَلبِكَ فَإِذَا أَرَدتَ الرِّوَايَةَ فَانظُر إِلَيهَا وَاجهُر بِهَا فَإِنَّهُ يَكُونُ لَكَ مَا أَدَّى بَصَرُكَ إِلَى قَلبِكَ وَمَا أَدَّى سَمعُكَ إِلَى قَلبِكَ.

تَكرِيرُ المَحفُوظِ عَلَى القَلبِ

١٨٣٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الحَربِيُّ، أنا عُمَرُ بنُ إِبرَاهِيمَ المُقرِئُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدٍ، نا أَبُو خَيثَمَةَ، نا جَرِيرٌ، عَن مُغِيرَةَ، عَن إِبرَاهِيمَ عَن عَلقَمَةَ قَالَ: «أَطِيلُوا كَرَّ الحَدِيثِ لَا يَدرُسُ»

١٨٣١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو حَامِدِ بنُ جَبَلَةَ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، نا ابنُ عَسكَرٍ، نا ابنُ أَبِي مَريَمَ، قَالَ: سَمِعتُ اللَّيثَ بنَ سَعدٍ، يَقُولُ: «وُضِعَ طَستٌ بَينَ يَدَي ابنِ شِهَابٍ فَتَذَكَّرَ حَدِيثًا فَلَم تَزَل يَدُهُ فِي الطَّستِ حَتَّى طَلَعَ الفَجرُ حَتَّى صَحَّحَهُ»

١٨٣٢ - نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجَوهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ، أنا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدٍ الزُّهرِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَعدٍ، نا يَحيَى بنُ سُلَيمَانَ، حَدَّثَنِي يَحيَى بنُ يَمَانٍ، نا سُفيَانُ، قَالَ: «اجعَلُوا الحَدِيثَ حَدِيثَ أَنفُسِكُم وَفِكرَ قُلُوبِكُم تَحفَظُوهُ»

1833- “Hasan b. Ali el-Cevherî → Muhammed b. İmrân el-Merzübânî → Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Mekkî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. el-Kâsım b. Hallâd şöyle demiştir: “Denilmiştir ki, kişinin ezberindekini koruması, defterindeki dersini [korumasından] iyidir ve tek bir harfi ezberine alman senin için defterlerindeki bin hadisten faydalıdır.”

1834- “Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. el-Hasan b. Miksem el-Mukrî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebü’l-Abbas Ahmed b. Yahyâ [Sa‘leb] şöyle demiştir: “Asmaî’ye ‘Nasıl oldu da sen ezberledin, arkadaşların unuttu?’ denilince ‘Ben tekrar ettim, onlar etmediler.’ cevabını verdi.”

1835- “Muhammed b. Ahmed b. Ya‘kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ca‘fer [b. Muhammed b. el-Hâris] el-Merâğî’yi [ö. 356/967] şöyle derken işitmiştir: “Tüster’de bir mezarlığa girdim. Uzun bir süre ‘A‘meş → Ebû Salih → Ebû Hüreyre’, ‘A‘meş → Ebû Salih → Ebû Hüreyre’ diye bağıran birini işittim. Sesin peşine düştüm. Sonunda [Ahmed b. Yahyâ] b. Züheyr’i gördüm. Kendi kendine ezberinden A‘meş’in hadislerini tekrar ediyordu.”

9. Hadisleri Diğer İnsanlarla Müzakere Etmek

1836- “Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân el-Vâiz → Da‘lec b. Ahmed → Muhammed b. Nuaym” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İshak b. Râhûye’yi şöyle derken işitmiştir: “Vekî‘ [b. el-Cerrâh]’a hadis talep eden ancak niyetinde onu müzakere etmek, nakletmek olan birinin bu niyetinde günaha girip girmediğini sordum. Bana ‘Yok yeğenim. Bize Süfyân’ın naklettiğine göre Habîb b. Ebî Sâbit şöyle demiştir: Hadis peşine düştüğümüzde henüz niyetimiz istikamet bulmamıştı. Sonra niyet geldi, ardından da amel.’ şeklinde cevap verdi.”

1837- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî] → A‘meş → Ca‘fer b. İyâs → Ebû Nadre [Münzir b. Mâlik]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: “Hadis nakledin! Zira hadis hadisi hatırlatır.”[1]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 546.

١٨٣٣ - وأنا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الجوهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عِمرَانَ المَرزُبَانِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عِيسَى المَكِّيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ بنِ خَلَّادٍ، قَالَ: قِيلَ: الِاحتِفَاظُ بِمَا فِي صَدرِ الرَّجُلِ أَولَى مِن دَرسِ دَفتَرِهِ، وَحَرفٌ تَحفَظُهُ بِقَلبِكَ أَنفَعُ لَكَ مِن أَلفِ حَدِيثٍ فِي دَفَاتِرِكَ.

١٨٣٤ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا مُحَمَّدُ بنُ الحَسَنِ بنِ مِقسَمٍ المُقرِئُ، نا أَبُو العَبَّاسِ أَحمَدُ بنُ يَحيَى قَالَ: قِيلَ لِلأَصمَعِيِّ: كَيفَ حَفِظتَ وَنَسِيَ أَصحَابُكَ؟ قَالَ: دُرُستُ وَتَرَكُوا.

١٨٣٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ جَعفَرًا المَرَاغِيَّ، يَقُولُ: دَخَلتُ مَقبَرَةً بِتُستَرَ فَسَمِعتُ صَائِحًا يَصِيحُ: وَالأَعمَشُ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، وَالأَعمَشُ، عَن أَبِي صَالِحٍ، عَن أَبِي هُرَيرَةَ، سَاعَةً طَوِيلَةً فَكُنتُ أَطلُبُ الصَّوتَ إِلَى أَن رَأَيتُ ابنَ زُهَيرٍ وَهُوَ يَدرُسُ مَعَ نَفسِهِ مِن حِفظِهِ حَدِيثَ الأَعمَشِ.

مُذَاكَرَةُ الحَدِيثِ مَعَ عَامَّةِ النَّاسِ

١٨٣٦ - أنا عَبدُ المَلِكِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ بِشرَانَ الوَاعِظُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، قَالَ: سَمِعتُ إِسحَاقَ بنَ رَاهُويَه يَقُولُ: سَأَلتُ وَكِيعًا عَنِ الرَّجُلِ يَطلُبُ العِلمَ وَمِن نِيَّتِهِ أَن يُذَاكِرَ بِهِ وَيُحَدِّثَ بِهِ أَو نَحوَ ذَلِكَ أَتُرَاهُ يَأثَمُ فِي ذَلِكَ؟ قَالَ: لَا يَا ابنَ أَخِي، نا سُفيَانُ، عَن حَبِيبِ بنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: «طَلَبنَا هَذَا العِلمَ وَمَا لَنَا فِيهِ نِيَّةٌ ثُمَّ جَاءَتِ النِّيَّةُ وَالعَمَلُ بَعدُ»

١٨٣٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، أنا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن جَعفَرِ بنِ إِيَاسٍ، عَن أَبِي نَضرَةَ، عَن أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: «تَحَدَّثُوا فَإِنَّ الحَدِيثَ يُهَيِّجُ الحَدِيثَ»

1838- "Ebû İshak İbrahim b. Mahled b. Ca'fer el-Muaddel → Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Hakîmî → Hasan b. Mükrem → Ebü'n-Nadr [Hişâm b. el-Kâsım] → Şu'be [b. el-Haccâc] → Saîd el-Cüreyrî → Ebû Nadre [Münzir b. Mâlik]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Saîd şöyle demiştir: "Müzakere yapın! Zira hadis [anlatmak] hadisi hatırlatır."[1]

1839- "İbn Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî] → A'meş → İbrahim [en-Nehaî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Alkame [b. Kays] şöyle demiştir: "Hadisleri müzakere edin! Zira onların tekrarlanması hayatta kalmasıdır." Yine "Kabîsa [b. Ukbe] → Fıtr[2] [b. Halîfe] → bir şeyh" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Alkame şöyle demiştir: "Hadisleri müzakere edin! Çünkü onların tekrarlanması hayatta kalmasıdır."[3]

1840- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Ebû Ca'fer Ahmed b. el-Halil el-Bürcülânî[4] → Ebü'n-Nadr [Hişâm b. el-Kâsım] → İsa b. el-Müseyyeb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim en-Nehaî şöyle demiştir: "Hadisi ezberlemeyi isteyen kimse onu nakletsin, isterse naklettiği kişi onu istemeyen biri olsun. Bunu yaptığı zaman hadis âdeta göğsüne yazılmış gibi olur."

1841- "Hasan b. Ebî Bekir → Abdülhâlık b. el-Hasan b. Muhammed el-Muaddel → Muhammed b. Süleyman b. el-Hâris → İbrahim b. Beşşâr er-Ramâdî → Hammâd b. Zeyd → Ebû Abdullah [Seleme b. Temmâm] eş-Şakrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "Hadisi, isteyen istemeyen herkesin yanında söyle, böylece onu çalışıp ezberlediğinde [gözünün] önündeymiş [gibi olur]."

1842- "Hasan b. Ali b. Muhammed el-Cevherî → Muhammed b. el-Muzaffer el-Hâfız → Ali b. Ahmed b. Süleyman → Ahmed b. Saîd el-Hemdânî → İbn Vehb → Ya'kûb b. Abdurrahman → babası [Abdurrahman b. Muhammed]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Şihâb, Urve [b. ez-Zübeyr]'den ve daha başkalarından hadis işitir, ardından uyuyan cariyesinin yanına gidip onu uyandırır ve "Dinle beni 'Bana falan şöyle, filan şöyle haber verdi.'" derdi.

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 545.
2 Acâc neşrinde (II, 405) "Matar" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 546.
4 Tahhân (II, 268) ve Acâc'ın (II, 405) zabıtlarının aksine nisbenin doğru okunuşu böyledir (İbn Ebi'l-Ayneyn, II, 579) [çevirenin notu].

١٨٣٨ - أنا أَبُو إِسحَاقَ إِبرَاهِيمُ بنُ مَخلَدِ بنِ جَعفَرٍ المُعَدَّلُ نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ الحَكِيمِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ مُكرَمٍ، أنا أَبُو النَّضرِ، نا شُعبَةُ، عَن سَعِيدٍ الجُرَيرِيّ، عَن أَبِي نَضرَةَ، عَن أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: «تَذَاكَرُوا فَإِنَّ الحَدِيثَ يُذَكِّرُ الحَدِيثَ»

١٨٣٩ - أنا ابنُ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، عَنِ الأَعمَشِ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَن عَلقَمَةَ، قَالَ: «تَذَاكَرُوا الحَدِيثَ فَإِنَّ حَيَاتَهُ ذِكرُهُ» وَقَالَ: نا قَبِيصَةُ نا فِطرٌ عَن شَيخٍ عَن عَلقَمَةَ قَالَ: «تَذَاكَرُوا الحَدِيثَ فَإِنَّ حَيَاتَهُ ذِكرُهُ»

١٨٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، أنا أَبُو جَعفَرٍ أَحمَدُ بنُ الخَلِيلِ البُرجُلَانِيُّ نا أَبُو النَّضرِ، نا عِيسَى بنُ المُسَيَّبِ، عَن إِبرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، قَالَ: «مَن سَرَّهُ أَن يَحفَظَ الحَدِيثَ فَليُحَدِّث بِهِ وَلَو أَن يُحَدِّثَ بِهِ مَن لَا يَشتَهِيهِ، فَإِنَّهُ إِذَا فَعَلَ ذَلِكَ كَانَ كَالكِتَابِ فِي صَدرِهِ»

١٨٤١ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا عَبدُ الخَالِقِ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ المُعَدَّلُ، نا مُحَمَّدُ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الحَارِثِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ بَشَّارٍ الرَّمَادِيُّ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، نا أَبُو عَبدِ اللهِ الشَّقَرِيُّ، عَن إِبرَاهِيمَ، قَالَ: «اذكُرِ الحَدِيثَ عِندَ مَن يَشتَهِيهِ وَعِندَ مَن لَا يَشتَهِيهِ حَتَّى تَدرُسَهُ ثُمَّ تَحفَظَهُ كَأَنَّهُ إِمَامٌ»

١٨٤٢ - أنا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ الجَوهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ المُظَفَّرِ الحَافِظُ، نا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ سُلَيمَانَ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الهَمدَانِيُّ، أنا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَعقُوبُ يَعنِي ابنَ عَبدِ الرَّحمَنِ، عَن أَبِيهِ، عَنِ ابنِ شِهَابٍ: أَنَّهُ كَانَ يَسمَعُ العِلمَ مِن عُروَةَ وَغَيرِهِ فَيَأتِي إِلَى جَارِيَةٍ لَهُ وَهِيَ نَائِمَةٌ فَيُوقِظُهَا فَيَقُولُ: اسمَعِي حَدَّثَنِي فُلَانٌ كَذَا وَفُلَانٌ كَذَا

Cariyesi "Bana ne hadisten!" deyince şu cevabı verirdi: "Hadisten faydalanamayacağını biliyorum. Ama az önce onları dinledim ve tekrar etmeyi istedim."

1843- "Hasan b. Ebî Bekir → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî -imla ile- → Bişr b. Musa → Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ziyâd b. Sa'd [ö. 141-150/758-768 arası] şöyle demiştir: "Zührî ile birlikte onun Şağb'daki arazisine gittik. Zührî bedevileri toplayıp onlara hadis nakletti. Böylece ezberini sağlamlaştırmayı arzuluyordu."

10. Öğrencilerle ve Arkadaşlarla Müzakere Etmek

1844- "Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz -Hemedan'da- → Salih b. Ahmed et-Temîmî → Abdurrahman b. Hamdân -erken yaşlarında- → Muhammed b. el-Cehm → Hâlid b. Yezîd → Amr b. Ebi'l-Mikdâm → babası [Sâbit b. Hürmüz] → Saîd b. Cübeyr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas "Saîd! Haydi bizi hurmalığa götür." deyip sözlerini şöyle sürdürürdü: "Saîd! Hadis naklet!" Ben "Senin önünde mi hadis nakledeyim?" diye sorunca "Hata edersen düzeltirim." derdi.

1845- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel [b. İshak] → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim [en-Nehaî] şöyle demiştir: "Arkadaşlarımla buluşup müzakere edinceye kadar gece bana uzun gelir."

1846- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ali b. Ömer b. Ahmed [ed-Dârekutnî] el-Hâfız → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Esed el-Herevî → Ca'fer b. Ebî Osman et-Tayâlisî → Yahyâ b. Maîn → Haccâc b. Muhammed → Yunus b. Ebî İshak → Ebû İshak → Berâ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Fâtıma'nın [ö. 11/632] kendisine şunu anlattığını söylemiştir: "Allah Resûlü, Fâtıma'ya ihramdan çıkmasını emretmiş, o da ihramdan çıkmış evin farklı yerlerine koku serpmişti." Ca'fer [et-Tayâlisî] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel bana 'Arkadaşın [Yahyâ b. Maîn]'de Haccâc [b. Muhammed]'den gelen hangi rivayet var?' diye sorunca ona bu hadisi zikrettim. Bunun üzerine o 'Haccâc'ın 400 hadisi yerine bu hadisini dinlemiş olmayı isterdim.' dedi."

فَتَقُولُ: مَالِي وَمَا لِهَذَا الحَدِيثِ؟ فَيَقُولُ: قَد عَلِمتُ أَنَّكِ لَا تَنتَفِعِينَ بِهِ وَلَكِن سَمِعتُهُ الآنَ فَأَرَدتُ أَن أَستَذكِرَهُ.

١٨٤٣ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الشَّافِعِيُّ، إِملَاءً قَالَ: نا بِشرُ بنُ مُوسَى، نا الحُمَيدِيُّ، نا سُفيَانُ، نا زِيَادٌ يَعنِي ابنَ سَعدٍ، قَالَ: ذَهَبنَا مَعَ الزُّهرِيِّ إِلَى أَرضِهِ بِالشَّغبِ قَالَ: فَكَانَ الزُّهرِيُّ يَجمَعُ الأَعَارِيبَ فَيُحَدِّثُهُم يُرِيدُ الحِفظَ.

المُذَاكَرَةُ مَعَ الأَتبَاعِ وَالأَصحَابِ

١٨٤٤ - أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ البَزَّازُ بِهَمَذَانَ نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ التَّمِيمِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ حَمدَانَ، فِي قَدِيمِ دَهرِهِ نا مُحَمَّدُ بنُ الجَهمِ، نا خَالِدُ بنُ يَزِيدَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمرُو بنُ أَبِي المِقدَامِ، عَن أَبِيهِ، عَن سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ: قَالَ كَانَ يَقُولُ: يَا سَعِيدُ اخرُج بِنَا إِلَى النَّخلِ وَيَقُولُ: يَا سَعِيدُ حَدِّث قُلتُ: أُحَدِّثُ وَأَنتَ شَاهِدٌ؟ قَالَ: إِن أَخطَأتَ فَتَحتُ عَلَيكَ.

١٨٤٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلٌ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، قَالَ: قَالَ إِبرَاهِيمُ: «إِنَّهُ لَيَطُولُ عَلَيَّ اللَّيلُ حَتَّى أَلقَى أَصحَابِي فَأُذَاكِرُهُم»

١٨٤٦ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ نا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ بنِ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَسَدٍ الهَرَوِيُّ حَدَّثَنِي جَعفَرُ بنُ أَبِي عُثمَانَ الطَّيَالِسِيُّ، نا يَحيَى بنُ مَعِينٍ، نا حَجَّاجُ بنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ بنُ أَبِي إِسحَاقَ، عَن أَبِي إِسحَاقَ، عَنِ البَرَّاءِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ: «أَنَّ فَاطِمَةَ أَخبَرَتهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهَا أَن تَحِلَّ فَحَلَّت وَنَضَحَتِ البَيتَ بِنَضُوحٍ» قَالَ جَعفَرٌ: وَكَانَ أَحمَدُ بنُ حَنبَلٍ قَالَ لِي: إِيش عِندَ صَاحِبِكَ عَن حَجَّاجٍ فَذَكَرتُ لَهُ هَذَا الحَدِيثَ فَقَالَ: وَدِدتُ أَنِّي سَمِعتُهُ مِن حَجَّاجٍ بِأَربَعِ مِائَةِ حَدِيثٍ مِن حَدِيثِهِ.

1847- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Abdullah ed-Dabbî [Hâkim en-Neysâbûrî] -kitabında- → Fakih Ebû Bekir [Muhammed b. Abdullah] el-Ebherî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud'u Ebû Ali [Hüseyin b. Ali] en-Neysâbûrî'ye şöyle derken işitmiştir: "Ebû Ali! 'İbrahim → İbrahim → İbrahim' isnâdındaki kişiler kim?" Ebû Ali ona "İbrahim b. Tahmân → İbrahim b. Âmir[1] el-Becelî → İbrahim en-Nehaî" cevabını verince "İyi söyledin Ebû Ali." demiştir. [Ebû Bekir el-Ebherî {ö. 375/986} şöyle demiştir:] "İşte böyle dedi."

1848- "Ebü'l-Hasan Ali b. Yahyâ b. Ca'fer el-İmâm -Isfahan'da- → Muhammed b. Ca'fer b. Hafs el-Meğâzilî → Ebû Bekir Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → Yahyâ b. el-Fazl → Ebû Âmir [Abdülmelik b. Amr] el-Akadî → İbrahim → İbrahim → İbrahim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim [b. Yezîd et-Teymî]'nin [ö. 92/710-1] babası [Yezîd b. Şerîk] [ö. 71-80/690-699 arası] ve Hâris b. Süveyd [ö. 71/690-1] şöyle demişlerdir: "Mekke'den döndük ve Ebû Zer'e [ö. 32/653] uğradık. 'Nereden geliyorsunuz?' diye sordu. 'Hacdan' cevabını verdik. 'Muhtemelen umre de yapmışınızdır.' dedi. Biz 'Hayır.' dedik. Bunun üzerine 'Yapmayın! Çünkü o sadece bize has bir uygulamaydı.' diye mukabele etti."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: İsnâddaki İbrahimlerin ilki İbrahim b. Tahmân [ö. 163/779-780], ikincisi İbrahim b. Muhâcir [ö. 121-130/739-748 arası], üçüncüsü ise İbrahim et-Teymî'dir. Bu görüş [yani üçüncü İbrahim'in Nehaî değil, Teymî olduğu görüşü] ilkinden daha doğrudur.

11. Akranlarla ve Yaşıtlarla Müzakere Etmek

1849- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Ebû Bekir el-Humeydî → Süfyân [b. Uyeyne] → Ammâr [b. Muâviye] ed-Dühnî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Müslim [b. İmrân] el-Batîn [ö. 90-100/708-719 arası] şöyle demiştir: "İbn Abbas rivayetleri konusunda bilgili biri olan Ebû Yahyâ [Mısda'] el-A'rec'i [ö. 91-100/709-719 arası] gördüm. O ve Saîd b. Cübeyr, Kûfe Mescidi'nde bir araya gelip İbn Abbas rivayetlerini müzakere ettiler."

---

1 Acâc bu ismin "Muhâcir" olduğu kanaatindedir (II, 408) ve Hatîb'in başlık sonundaki değerlendirmesi de bu yargıyı destekler. Buna göre ya Ebû Ali hata etmiştir ya da metinde tashif vardır. Ayrıca Acâc'ın tashihi isabetli sayıldığı takdirde Hatîb'in, değerlendirmesiyle sadece Nehaî'yi Teymî şeklinde değil, İbn Âmir'i de İbn Muhâcir şeklinde düzelttiği kabul edilmelidir [çevirenin notu].

١٨٤٧ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ الضَّبِّيُّ، فِي كِتَابِهِ قَالَ: سَمِعتُ الفَقِيهَ أَبَا بَكرٍ الأَبهَرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرِ بنَ أَبِي دَاوُدَ، يَقُولُ: لِأَبِي عَلِيٍّ النَّيسَابُورِيِّ الحَافِظِ: يَا أَبَا عَلِيٍّ: إِبرَاهِيمُ عَن إِبرَاهِيمَ عَن إِبرَاهِيمَ مَن هُم؟ فَقَالَ أَبُو عَلِيٍّ: إِبرَاهِيمُ بنُ طَهمَانَ عَن إِبرَاهِيمَ بنِ عَامِرٍ البَجَلِيِّ عَن إِبرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ فَقَالَ: أَحسَنتَ يَا أَبَا عَلِيٍّ هَكَذَا قَالَ.

١٨٤٨ - وَقَد أَخبَرَنِي بِالحَدِيثِ أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ يَحيَى بنِ جَعفَرٍ الإِمَامُ بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَفصٍ المَغَازِلِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا يَحيَى بنُ الفَضلِ، نا أَبُو عَامِرٍ العَقَدِيُّ، نا إِبرَاهِيمُ، عَن إِبرَاهِيمَ عَن إِبرَاهِيمَ، عَن أَبِيهِ، وَالحَارِثِ بنِ سُوَيدٍ، قَالَا: رَجَعنَا مِن مَكَّةَ فَمَرَرنَا بِأَبِي ذَرٍّ فَقَالَ: مِن أَينَ أَقبَلتُمَا؟ قُلنَا: مِنَ الحَجِّ قَالَ: لَعَلَّكُمَا تَمَتعتَمَا قُلنَا: لَا: قَالَ فَلَا تَفعَلَا فَإِنَّهَا لَم تَكُن لِأَحَدٍ غَيرِنَا.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِبرَاهِيمُ الأَوَّلُ ابنُ طَهمَانَ وَالثَّانِي ابنُ مُهَاجِرٍ وَالثَّالِثُ التَّيمِيُّ، قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَهَذَا القَولُ أَصَحُّ مِنَ الأَوَّلِ.

المُذَاكَرَةُ مَعَ الأَقرَانِ وَالأَترَابِ

١٨٤٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، نا أَبُو بَكرٍ يَعنِي الحُمَيدِيَّ، نا سُفيَانُ، نا عَمَّارٌ الدُّهنِيُّ، عَن مُسلِمٍ البَطِينِ، قَالَ: «رَأَيتُ أَبَا يَحيَى الأَعرَجَ وَكَانَ عَالِمًا بِحَدِيثِ ابنِ عَبَّاسٍ اجتَمَعَ هُوَ وَسَعِيدُ بنُ جُبَيرٍ فِي مَسجِدِ الكُوفَةِ فَتَذَاكَرَا حَدِيثَ ابنِ عَبَّاسٍ»

1850- “Muhammed [b. el-Hüseyin] → Abdullah → Ya‘kûb [b. Süfyân el-Fesevî] → Kabîsa [b. Ukbe] → Süfyân [es-Sevrî]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Yezîd b. Ebî Ziyâd’ı [ö. 136/753-4] şöyle derken işitmiştir: “İbn Ebî Leylâ ve Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd buluşup hadis müzakere ettiler. Onlardan birini diğerine ‘Allah sana merhametiyle muamele etsin. Bazen zihnimden silinmiş olan bir hadisi diriltiyorsun.’ derken duydum.”[1]

1851- “Ebû Muhammed Abdurrahman b. Osman ed-Dımaşkî -bana yazdığı mektubunda- → Ebü’l-Meymûn [Abdurrahman b. Râşid] el-Becelî → Ebû Zür‘a Abdurrahman b. Amr” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Müshir [Abdüla‘lâ b. Müshir] şöyle demiştir: “Saîd b. Abdülaziz’i ‘Ne oluyor da bir araya gelmiyorsunuz! Ne oluyor da müzakere yapmıyorsunuz!’ diye Evzâî ashâbını azarlarken gördüm.”[2]

1852- “Rıdvan b. Muhammed b. el-Hasan ed-Dîneverî → Ebû Hâtim Muhammed b. Abdülvâhid eş-Şâhid -Rey’de- → Ebü’l-Hüseyin Muhammed b. Abdullah en-Nahvî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebü’l-Abbas Sa‘leb’i şöyle derken işitmiştir: “Halil b. Ahmed ‘İlmini müzakere et ki, sende olanı zikretmiş, sende olmayandan faydalanmış olursun.’ demiştir.”

1853- “Ebü’l-Kasım el-Ezherî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → İbrahim b. Muhammed el-Kindî → Ebû Musa Muhammed b. el-Müsennâ el-Anezî → Ensârî[3]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Kerâbîs [türü sert elbise] giyenlerden bir adam şöyle demiştir: “Biz Eyyûb [es-Sahtiyânî]’nin yanında çarşıda iken İbn Avn yüzü örtülü olarak yanımıza gelirdi. Eyyûb onun ayakkabıcılar tarafından geldiğini görünce terliklerini alıp giyer ve onu karşılardı. İkisi gidip kabile mescitlerinden birinde namazlarını kılar, ardından oturup hadis müzakere ederlerdi.”

1854- “Ebü’l-Feth Mansur b. Rebîa b. Ahmed ez-Zührî el-Hatîb -Dînever’de- → Ali b. Ahmed b. Ali b. Râşid → Ahmed b. Yahyâ b. el-Cârûd” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ali b. el-Medînî şöyle demiştir:

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 546.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 547.
3 Muhammed b. el-Müsennâ’nın bilgi aldığı “el-Ensârî” nisbeli birçok kimse olduğundan bu şahsın kimliğini netleştirmek zor olsa da bu kişinin nispeten fazla nakilde bulunduğu hocası Muhammed b. Abdullah olma ihtimali kuvvetlidir [çevirenin notu].

١٨٥٠ - وأنا مُحَمَّدٌ، نا عَبدُ اللهِ، نا يَعقُوبُ، نا قَبِيصَةُ، نا سُفيَانُ، قَالَ: سَمِعتُ يَزِيدَ بنَ أَبِي زِيَادٍ، يَقُولُ: التَقَى ابنُ أَبِي لَيلَى وَعَبدُ اللهِ بنُ شَدَّادِ بنِ الهَادِ فَتَذَاكَرَا الحَدِيثَ فَسَمِعتُ أَحَدَهُمَا يَقُولُ لِلآخَرِ: يَرحَمُكَ اللهُ فَرُبَّ حَدِيثٍ أَحيَيتَهُ فِي صَدرِي كَانَ قَد مَاتَ.

١٨٥١ - أَخبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عُثمَانَ الدِّمَشقِيُّ، فِي كِتَابِهِ إِلَيَّ أنا أَبُو المَيمُونِ البَجَلِيُّ، أنا أَبُو زُرعَةَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو، نا أَبُو مُسهِرٍ، قَالَ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ عَبدِ العَزِيزِ، يُعَاتِبُ أَصحَابَ الأَوزَاعِيِّ فَقَالَ: «مَالَكُم لَا تَجتَمِعُونَ مَالَكُم لَا تَتَذَاكَرُونَ؟»

١٨٥٢ - أنا رِضوَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ الحَسَنِ الدِّينَوَرِيُّ، نا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الشَّاهِدُ بِالرَّيِّ أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ أَبُو الحُسَينِ النَّحوِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا العَبَّاسِ ثَعلَبًا قَالَ: قَالَ الخَلِيلُ بنُ أَحمَدَ: «ذَاكِر بِعِلمِكَ تَذكُرُ مَا عِندَكَ وَتَستَفِد مَا لَيسَ عِندَكَ»

١٨٥٣ - أنا أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدٍ الكِندِيُّ، نا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى العَنَزِي قَالَ: قَالَ الأَنصَارِيُّ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِن أَصحَابِ الكَرَابِيسِ قَالَ: «كَانَ ابنُ عَونٍ يَجِيءُ وَنَحنُ عِندَ أَيُّوبَ فِي السُّوقِ مُتَقَنِّعًا فَإِذَا تَرَاءَى لَهُ مِن بَعِيدٍ مِمَّا يَلِي الحَذَّائِينَ أَخَذَ نَعلَيهِ فَانتَعَلَ وَقَامَ إِلَيهِ وَيَذهَبَانِ فَيُصَلِّيَانِ فِي بَعضِ مَسَاجِدِ القَبَائِلِ، ثُمَّ يَجلِسَانِ فَيَتَذَاكَرَانِ الحَدِيثَ»

١٨٥٤ - أنا أَبُو الفَتحِ مَنصُورُ بنُ رَبِيعَةَ بنِ أَحمَدَ الزُّهرِيُّ الخَطِيبُ بِالدِّينَوَرِ أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ بنِ رَاشِدٍ، أنا أَحمَدُ بنُ يَحيَى بنِ الجَارُودِ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ:

“Altı kişi var ki müzakere esnasında âdeta akılları başlarından giderdi: Yahyâ [el-Kattân], Abdurrahman [b. Mehdî], Vekî‘ [b. el-Cerrâh], İbn Uyeyne, Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] ve Abdürrezzâk [b. Hemmâm]. [Müzakereye] olan tutkularından dolayı böyleydi.”

1855- Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: “Vekî‘ [b. el-Cerrâh] ve Abdurrahman [b. Mehdî] bir gece Mescid-i Haram’da müzakere yaptılar. Müezzin sabah ezanını okuyuncaya kadar yerlerinden kalkmadılar.”

1856- “Ebü’n-Necîb Abdülgaffâr b. Abdülvâhid el-Ürmevî -müzakere ile- → Hasna b. Ali el-Mukrî → Ebü’l-Hüseyin İbn Fâris el-Lugavî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Üstat [Ebü’l-Fazl Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed] b. el-Amîd’i [ö. 360/970] şöyle derken işitmiştir: “Süleyman b. Ahmed [b. Eyyûb] et-Taberânî ile Ebû Bekir [İbnü’]l-Ciâbî’nin huzurumda yaptıkları müzakereye şahit oluncaya kadar dünyada, benim içerisinde bulunduğum liderlik ve vezirlik makamından daha hoş bir şey olduğunu sanmazdım. Taberânî ezberinin çokluğuyla Ciâbî’ye galip geliyor, Ciâbî ise kavrayışı ve Bağdatlıların zekâsıyla Taberânî’ye üstün geliyordu. Sonunda sesleri yükseldi, kimse diğerine galip gelemez oldu. Ciâbî ‘Bende öyle bir hadis var ki dünyada sadece bende var.’ dedi. Taberânî ‘Söyle bakalım.’ diye mukabele etti. Bunun üzerine Ciâbî ‘Ebû Halife [Fazl b. el-Hubâb] → Süleyman b. Eyyûb’ isnâdını verip hadisi nakletti. Taberânî ise ‘Süleyman b. Eyyûb benim. Ebû Halife hadisi benden dinledi. İstersen benden dinle de isnâdın âlî olsun. Çünkü sen Ebû Halife aracılığıyla benden nakilde bulunuyorsun.’ cevabını verdi. Ciâbî mahcup oldu ve böylece Taberânî müzakerede galip geldi.” İbnü’l-Amîd sözlerine şöyle devam etmiştir: “Arzuladım ki içerisinde bulunduğum vezirlik ve liderlik bende olmasaydı da Taberânî ben olsaydım ve hadisten dolayı Taberânî’nin elde ettiği hazzı ben yaşasaydım.” Söz konusu hadis şudur:

1857- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Musa el-Mülhamî -imla ile- → Ebû Halife Fazl b. el-Hubâb → Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî → Muhammed b. Ca‘fer → Ali b. el-Medînî → Vehb b. Cerîr → babası [Cerîr b. Hâzim] → Muhammed b. İshak → Hişâm b. Urve → babası [Urve b. ez-Zübeyr]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ca‘fer [ö. 80/699 {?}] şöyle demiştir: “Ebû Tâlib [ö. 620] vefat ettiğinde Allah Resûlü yürüyerek Tâif’e gitmek üzere yola çıktı.

سِتَّةٌ كَادَت تَذهَبُ عُقُولُهُم عِندَ المُذَاكَرَةِ: يَحيَى وَعَبدُ الرَّحمَنِ وَوَكِيعٌ وَابنُ عُيَينَةَ وَأَبُو دَاوُدَ وَعَبدُ الرَّزَّاقِ قَالَ عَلِيٌّ: مِن شِدَّةِ شَهوَتِهِم لَهُ.

١٨٥٥ - قَالَ عَلِيٌّ: «تَذَاكَرَ وَكِيعٌ وَعَبدُ الرَّحمَنِ لَيلَةً فِي مَسجِدِ الحَرَامِ فَلَم يَزَالَا حَتَّى أَذَّنَ المُؤَذِّنُ أَذَانَ الصُّبحِ»

١٨٥٦ - حَدَّثَنِي أَبُو النَّجِيبِ عَبدُ الغَفَّارِ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الأُرمَوِيُّ، مُذَاكَرَةً قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ عَلِيٍّ المُقرِئَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا الحُسَينِ بنَ فَارِسٍ اللُّغَوِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الأُستَاذَ ابنَ العَمِيدِ يَقُولُ: مَا كُنتُ أَظُنُّ أَنَّ فِي الدُّنيَا حَلَاوَةً أَلَذَّ مِنَ الرِّئَاسَةِ وَالوَزَارَةِ الَّتِي أَنَا فِيهَا حَتَّى شَاهَدتُ مُذَاكَرَةَ سُلَيمَانَ بنِ أَحمَدَ الطَّبَرَانِيِّ وَأَبِي بَكرٍ الجِعَابِيِّ بِحَضرَتِي فَكَانَ الطَّبَرَانِيُّ يَغلِبُ الجِعَابِيَّ بِكَثرَةِ حِفظِهِ وَكَانَ الجِعَابِيُّ يَغلِبُ الطَّبَرَانِيَّ بِفِطنَتِهِ وَذَكَاءِ أَهلِ بَغدَادَ حَتَّى ارتَفَعَت أَصوَاتُهَا وَلَا يَكَادُ أَحَدُهُمَا يَغلِبُ صَاحِبَهُ فَقَالَ الجِعَابِيُّ: عِندِي حَدِيثٌ لَيسَ فِي الدُّنيَا إِلَّا عِندِي فَقَالَ: هَاتِهِ فَقَالَ: نَا أَبُو خَلِيفَةَ نَا سُلَيمَانُ بنُ أَيُّوبَ وَحَدَّثَ بِالحَدِيثِ فَقَالَ الطَّبَرَانِيُّ: أَنَا سُلَيمَانُ بنُ أَيُّوبَ وَمِنِّي سَمِعَ أَبُو خَلِيفَةَ فَاسمَع مِنِّي حَتَّى يَعلُوَ إِسنَادُكَ فَإِنَّكَ تَروِي عَن أَبِي خَلِيفَةَ عَنِّي فَخَجَلَ الجِعَابِيُّ وَغَلَبَهُ الطَّبَرَانِيُّ، قَالَ ابنُ العَمِيدِ: فَوَدِدتُ فِي مَكَانِي أَنَّ الوَزَارَةَ وَالرِّئَاسَةَ لَيتَهَا لَم تَكُن لِي وَكُنتُ الطَّبَرَانِيُّ، وَفَرِحتُ مِثلَ الفَرَحِ الَّذِي فَرِحَ بِهِ الطَّبَرَانِيُّ لِأَجلِ الحَدِيثِ أَو كَمَا قَالَ.

١٨٥٧ - وَقَد أَخبَرَنَا بِالحَدِيثِ أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُوسَى المُلحَمِيُّ إِملَاءً، نا أَبُو خَلِيفَةَ الفَضلُ بنُ الحُبَابِ، نا سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ اللَّخمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرٍ، نا عَلِيُّ بنُ المَدِينِيِّ، نا وَهبُ بنُ جَرِيرٍ، عَن أَبِيهِ، عَن مُحَمَّدِ بنِ إِسحَاقَ، عَن هِشَامِ بنِ عُروَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ، قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ أَبُو طَالِبٍ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ مَاشِيًا عَلَى قَدَمَيهِ إِلَى الطَّائِفِ

Onları Allah'ın yoluna davet etti. Ancak onun davetine icabet etmediler. Bir ağacın gölgesine sığınıp iki rekât namaz kıldı ve şu duayı yaptı: Allah'ım, kuvvetimin zayıflığını, becerimin azlığını ve insanlar nezdindeki değersizliğimi sana şikâyet ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Bana kaba ve sert davranan düşmana ya da bana galip gelme gücünü verdiğin yakınlara beni bırakmayacak kadar merhamet sahibisin. Sen bana kızgın değilsen bunların hiçbirini önemsemem. Senin hoşnutluğun benim için en önemli şey. Senin gazabın ve öfkenden kendisiyle karanlıklar aydınlanan ve dünya ile ahiret işleri düzene giren varlığının nuruna sığınıyorum. Benden razı oluncaya kadar senin rızanı talep ediyorum. Senden başka güç ve kuvvet yoktur."[1]

1858- Ahmed b. Muhammed b. Hâmid el-Hemedânî'nin bana söylediğine göre hocamız Ebû Nuaym bu hadisi onlara Lahmî'den bu şekilde aktarıp ardından şöyle demiş: "Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî ile kastedilen Taberânî'dir."

12. Hocalar ve Yaşlılarla Müzakere Etmek

1859- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris el-Hâfız → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Âlimlerle çokça müzakere yapan kimse bildiğini unutmaz, bilmediğinden de istifade eder."

1860- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. İshak b. Nîhâb[2] et-Tîbî →[3] Hasan b. Ali b. Ziyâd → Ebû Nuaym Dırâr b. Surad → Abdülaziz b. Ebî Hâzim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre babası [Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr] şöyle demiştir: "İnsanlar eski zamanlarda şöyleydi: Kişi kendisinden daha bilgili biriyle karşılaştığında 'Bugün benim için ganimet günü.' der ve ondan ilim öğrenirdi. Kendisi gibi biriyle karşılaştığında 'Bugün benim için müzakere günü.' der ve onunla müzakere yapardı. İlim bakımından kendisinden daha alt derecede biriyle karşılaştığında da ona ilim öğretirdi ve ona karşı kibirlenmezdi. Sonra bu günlere geldik. Kişi, kendisinden daha bilgili birine olan ihtiyacını insanlar görmesin diye o bilgili kişiyle irtibatını kesmek için onu ayıplar hâle geldi. İlim bakımından kendisi gibi birini gördüğünde de onunla müzakere etmez oldu. Bundan dolayı insanlar helak oldu."

---

1 Taberânî, *ed-Duâ*, s. 315.
2 Acâc neşrinde (II, 415) "Pencâb" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
3 Acâc neşrinde (II, 415) tahvîl vâv'ı varsa da doğrusu böyledir [çevirenin notu].

فَدَعَاهُم إِلَى اللهِ فَلَم يُجِيبُوهُ فَأَتَى ظِلَّ شَجَرَةٍ فَصَلَّى رَكعَتَينِ ثُمَّ قَالَ: «اللَّهُمَّ إِلَيكَ أَشكُو ضَعفَ قُوَّتِي وَقِلَّةَ حِيلَتِي وَهَوَانِي عَلَى النَّاسِ يَا أَرحَمَ الرَّاحِمِينَ أَنتَ أَرحَمُ بِي مِن أَن تَكِلَنِي إِلَى عَدُوٍّ يَتَجَهَّمُنِي أَو إِلَى قَرِيبٍ مَلَّكتَهُ أَمرِي إِن لَم تَكُن عَلَيَّ غَضبَانًا فَلَا أُبَالِي غَيرَ أَنَّ عَافِيَتَكَ هِيَ أَوسَعُ لِي أَعُوذُ بِنُورِ وَجهِكَ الَّذِي أَشرَقَت لَهُ الظُّلُمَاتُ وَصَلُحَ عَلَيهِ أَمرُ الدُّنيَا وَالآخِرَةِ أَن يَنزِلَ بِي غَضَبُكَ أَو تُحِلَّ عَلَيَّ سَخَطَكَ لَكَ العُتبَى حَتَّى تَرضَى وَلَا حَولَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ»

١٨٥٨ - ذَكَرَ لِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ حَامِدٍ الهَمَذَانِيُّ أَنَّ شَيخَنَا أَبَا نُعَيمٍ حَدَّثَهُم بِهِ، عَنِ المُلحَمِيِّ، هَكَذَا ثُمَّ قَالَ لَهُم: وَنَاهُ سُلَيمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَيُّوبَ اللَّخمِيُّ الطَّبَرَانِيُّ

المُذَاكَرَةُ مَعَ الشُّيُوخِ وَذَوِي الأَسنَانِ

١٨٥٩ - أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ الحَافِظُ أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «مَن أَكثَرَ مُذَاكَرَةَ العُلَمَاءِ لَم يَنسَ مَا عَلِمَ وَاستَفَادَ مَا لَم يَعلَم»

١٨٦٠ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ نِيخَابٍ الطِّيبِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ زِيَادٍ، نا أَبُو نُعَيمٍ ضِرَارُ بنُ صُرَدٍ نا عَبدُ العَزِيزِ بنُ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: قَالَ أَبِي: كَانَ النَّاسُ فِيمَا مَضَى مِنَ الزَّمَانِ الأَوَّلِ إِذَا لَقِيَ الرَّجُلُ مَن هُوَ أَعلَمُ مِنهُ قَالَ: اليَومُ يَومُ غَنمِي فَيَتَعَلَّمُ مِنهُ وَإِذَا لَقِيَ مَن هُوَ مِثلُهُ قَالَ: اليَومُ يَومُ مُذَاكَرَتِي فَيُذَاكِرُهُ وَإِذَا لَقِيَ مَن هُوَ دُونَهُ عَلَّمَهُ وَلَم يَزهُ عَلَيهِ، قَالَ: حَتَّى صَارَ هَذَا الزَّمَانُ فَصَارَ الرَّجُلُ يَعِيبُ مَن فَوقَهُ ابتِغَاءَ أَن يَنقَطِعَ مِنهُ حَتَّى لَا يَرَى النَّاسُ أَنَّ لَهُ إِلَيهِ حَاجَةً وَإِذَا لَقِيَ مَن هُوَ مِثلُهُ لَم يُذَاكِرهُ فَهَلَكَ النَّاسُ عِندَ ذَلِكَ.

1861- "Muhammed b.[1] Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Bekir İsmail b. Muhammed b. İsmail el-Fakîh ed-Darîr -Rey'de- → Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Huvârî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. el-Hasan b. Şakîk'i şöyle derken işitmiştir: "Soğuk bir kış gecesinde mescitte Abdullah b. el-Mübârek ile birlikteydim. Çıkmak üzere ayağa kalktık. Mescidin kapısında iken müzakere etmek için ya o bana bir hadis söyledi, ya da ben de ona bir hadis söyledim. Müezzin gelip de sabah namazı için ezan okuyuncaya kadar müzakereye devam ettik."

1862 - Ebû Sa'd[2] Ahmed b. Muhammed el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî → Ahmed b. Muhammed" isnâdıyla rivayet edildiğine İbn Ar'ara [ö. 231/846] şöyle demiştir: "Yahyâ b. Saîd [el-Kattân]'ın yanındaydım, Bülbül [b. Harb], İbn Ebî Şeybe ve Ali [b. el-Medînî] de oradaydı. [Süleyman b. Dâvud] b. eş-Şâzekûnî [el-Minkarî][3] gelince Ali'nin Yahyâ'ya Tarık [b. Abdurrahman] [ö. 141-150/758-768 arası] ve İbrahim b. Muhâcir hakkındaki kanaatini sorduğunu, Yahyâ'nın da 'İkisi de benzer durumda [*yecriyâni mecran vâhiden*]' cevabını verdiğini işitti ve şöyle dedi: 'Sana bilmediğin bir şeyi soruyor, sen ise iyi beceremediğin bir hususta zorlama yaparak bize cevap vermeye çalışıyorsun![4] Hataların da kayıt altına alınıyor.[5] İbrahim b. Muhâcir'in 500 hadisi var, Tarık'ın ise 200. Sende İbrahim tarikiyle 100, Tarık tarikiyle ise 10 hadis var!' [Yani 'Elindeki malzemeyle nasıl cevap vereceksin ki!'] Biz birbirimize bakıp 'Bu rezillik!' dedik. Bunun üzerine Yahyâ 'Onu bırakın. Eğer onunla tartışacak olursanız bize bundan daha büyük bir bühtan etmesinden çekinirim.' dedi."

1863- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd → babası → Kâsım b. Nasr el-Muharrimî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: Kûfe'ye geldim ve A'meş hadisleriyle ilgilenip onları derledim.

---

1 Tahhân neşrinde "Muhammed b." ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Tahhân (II, 276) ve Acâc (II, 476) neşirlerinde "Saîd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Acâc neşrinde bu isimden sonra bir de "İbn (Meddûye)" adlı biri zikredilir, asıl nüshada ise "merra Haddûye" ifadesinin geçtiği söylenir (II, 416). Yani Acâc, Haddûye'yi Meddûye olarak kaydeder. Ancak diğer neşirler böyle bir ziyade içermez. Rivayetin bir başka naklinde (Hatîb, *Târîh*, X, 59) ise İbn Ebî Haddûye (ö. 207/822-3), Yahya el-Kattân'ın yanındakilerden biridir [çevirenin notu].

4 Çeviri Tahhân (II, 276) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 594) neşirlerindeki zamirler dikkate alınarak yapılmıştır [çevirenin notu].

5 Acâc neşrindeki (II, 416-7) noktalamaya göre anlam şöyle olur: "O [yani Ali b. el-Medînî] ise senin hatalarını yazıyor" [çevirenin notu].

١٨٦١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَد بن يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ إِسمَاعِيلَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ إِسمَاعِيلَ الفَقِيهَ الضَّرِيرَ، بِالرَّيِّ يَقُولُ: سَمِعتُ زَكَرِيَّا بنَ يَحيَى الخُوَارِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ الحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ، يَقُولُ: «كُنتُ مَعَ عَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ فِي المَسجِدِ فِي لَيلَةٍ شِتوِيَّةٍ بَارِدَةٍ فَقُمنَا لِنَخرُجَ فَلَمَّا كَانَ عِندَ بَابِ المَسجِدِ ذَاكَرَنِي بِحَدِيثٍ أَو ذَاكَرتُهُ بِحَدِيثٍ، فَمَا زَالَ يُذَاكِرُنِي وَأُذَاكِرُهُ حَتَّى جَاءَ المُؤَذِّنُ فَأَذَّنَ لِصَلَاةِ الصُّبحِ»

١٨٦٢ - أنا أَبُو سَعدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيٍّ الحَافِظُ، أنا زَكَرِيَّا بنُ يَحيَى يَعنِي السَّاجِيَّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا ابنُ عَرعَرَةَ، قَالَ: كُنتُ عِندَ يَحيَى بنِ سَعِيدٍ وَعِندَهُ بُلبُلٌ وَابنُ أَبِي شَيبَةَ وَعَلِيٌّ فَأَقبَلَ ابنُ الشَّاذَكُونِيِّ فَسَمِعَ عَلِيًّا، يَقُولُ لِيَحيَى القَطَّانِ: طَارِقٌ وَإِبرَاهِيمُ بنُ مُهَاجِرٍ؟ فَقَالَ يَحيَى: يَجرِيَانِ مَجرًى وَاحِدًا فَقَالَ الشَّاذَكُونِيُّ: يَسأَلُكَ عَمَّا لَا تَدرِي وَتَكَلَّفُ لَنَا مَا لَا تُحسِنُ إِنَّمَا تُكتَبُ عَلَيكَ ذُنُوبُكَ. حَدِيثُ إِبرَاهِيمَ بنِ مُهَاجِرٍ خَمسُمِائَةٍ وَحَدِيثُ طَارِقٍ مِائَتَانِ، عِندَكَ عَن إِبرَاهِيمَ مِائَةٌ وَعَن طَارِقٍ عَشَرَةٌ، فَأَقبَلَ بَعضُنَا عَلَى بَعضٍ فَقُلنَا: هَذَا ذُلٌّ فَقَالَ يَحيَى: «دَعُوهُ فَإِن كَلَّمتُمُوهُ لَم آمَن أَن يَقذِفَنَا بِأَعظَمَ مِن هَذَا»

١٨٦٣ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ، أَخبَرَنِي أَبِي أَنَّ القَاسِمَ بنَ نَصرٍ المُخَرِّمِيَّ، حَدَّثَهُم قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: قَدِمتُ الكُوفَةَ فَعُنِيتُ بِحَدِيثِ الأَعمَشِ فَجَمَعتُهَا

Basra'ya geldiğimde Abdurrahman [b. Mehdî] ile karşılaşıp ona selam verdim. Bana "Ali, hadi rivayetlerini söyle bakalım." dedi. Ben "A'meş'ten yeni bir şey aktarabilecek kimse kalmadı!" dedim. Kızıp "Bu ilim ehline [yakışır] bir söz mü? Kim ilmi tam olarak elde etmiş, kim onu ihata edebilmiş ki? Senin gibi biri böyle mi söyler? Yanında yazacağın [kalem-kâğıt gibi] bir şeyler var mı?" dedi. "Evet." cevabını verdim. O da "Yaz bakalım." dedi. Ben "Benimle müzakere et [yani sen bana kendinde bulunan rivayetleri söyle]. Belki de onlar bende vardır." deyince yine "Yaz. Ben sadece sende bulunmayan hadisleri sana imla ederim." diye mukabele etti. Bana 30 hadis imla etti. Onlardan hiçbirini işitmemiştim. Bana "Bir daha böyle yapma." dedi, ben de "Yapmam." cevabını verdim. Bir sene sonra Süleyman [eş-Şâzekûnî] kapıya geldi ve "Hadi, Abdurrahman'a gidelim de bugün onu hac konusunda rezil edeyim." dedi. Süleyman ashâbımız içerisinde haccı en iyi bilen kişiydi. Gidip onun yanına girdik, selam verdik ve önüne oturduk. Bize "Hadi bakalım, heybenizdekileri dökün. Süleyman sanıyorum konuşmayı sen yapacaksın." dedi. O da "Evet. Hac konusunda bize bilmediğimiz bir hadis nakleden kimse yok!" cevabını verdi. Abdurrahman bana döndüğü gibi ona da döndü ve "Peki, haccın Kâbe'yi tavaf dışında tüm gerekliliklerini yerine getirip eşiyle ilişkiye giren biri hakkında ne dersin Süleyman?" sorusunu sordu. O aceleyle "Birleştikleri gibi ayrılırlar, ayrıldıkları gibi birleşirler" [hükmünü] nakletti. Abdurrahman "Bana naklet, ne zaman birleşirler, ne zaman ayrılırlar?" deyince Süleyman sustu. Bunun üzerine Abdurrahman ona "Yaz" deyip birtakım meseleler sundu ve imla etti. Bu şekilde 30 mesele yazdık. Abdurrahman her bir meselede bir ya da iki hadis rivayet ediyor ve "Mâlik [b. Enes]'e sordum, Süfyân [es-Sevrî]'ye ve Ubeydullah b. el-Hasan'a sordum." diyordu. Ben kalkınca "Bunu ikinci kez yapma." dedi. Süleyman da benim dediğim gibi dedi. Kalkıp yanından ayrıldık. Süleyman bana dönüp "Şu adama bak, Mehdî'nin sulbünden gelip başımıza bela oldu! Sanki onlarla beraber oturuyordu da 'Mâlik'i, Süfyân'ı ve Ubeydullah b. el-Hasan'ı işittim.' diyordu." dedi.[1]

1864- "Ali b. Ahmed el-Müeddib → Ahmed b. İshak" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Hallâd [er-Râmehürmüzî] şöyle demiştir: Uzeyz b. Simâk el-Kirmânî [ö. ?] -ki o hadis hafızlarındandı- Abdullah b. el-Mübârek'in şu şiirini nakletti:

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 251-2.

فَلَمَّا قَدِمتُ البَصرَةَ لَقِيتُ عَبدَ الرَّحمَنِ فَسَلَّمتُ عَلَيهِ فَقَالَ: هَاتِ يَا عَلِيُّ مَا عِندَكَ فَقُلتُ: مَا أَحَدٌ يُفِيدُنِي عَنِ الأَعمَشِ شَيئًا قَالَ: فَغَضِبَ فَقَالَ: هَذَا كَلَامُ أَهلِ العِلمِ وَمَن يَضبُطُ العِلمَ وَمَن يُحِيطُ بِهِ مِثلُكَ يَتَكَلَّمُ بِهَذَا أَمَعَكَ شَيءٌ تَكتُبُ فِيهِ؟ قُلتُ: نَعَم قَالَ: اكتُب قُلتُ ذَاكِرنِي فَلَعَلَّهُ عِندِي قَالَ: اكتُب لَستُ أُملِي عَلَيكَ إِلَّا مَا لَيسَ عِندَكَ قَالَ: فَأَملَى عَلَيَّ ثَلَاثِينَ حَدِيثًا لَم أَسمَع مِنهَا حَدِيثًا ثُمَّ قَالَ: لَا تَعُد قُلتُ: لَا أَعُودُ قَالَ عَلِيٌّ: فَلَمَّا كَانَ بَعدُ سَنَةٍ جَاءَ سُلَيمَانُ إِلَى البَابِ فَقَالَ: أَمضِ بِنَا إِلَى عَبدِ الرَّحمَنِ حَتَّى أَفضَحَهُ اليَومَ فِي المَنَاسِكِ قَالَ عَلِيٌّ: وَكَانَ سُلَيمَانُ مِن أَعلَمِ أَصحَابِنَا بِالحَجِّ قَالَ: فَذَهَبنَا فَدَخَلنَا عَلَيهِ فَسَلَّمنَا وَجَلَسنَا بَينَ يَدَيهِ فَقَالَ: هَاتَا مَا عِندَكُمَا وَأَظُنُّكَ يَا سُلَيمَانُ صَاحِبَ الخُطبَةِ قَالَ: نَعَم مَا أَحَدٌ يُفِيدُنَا فِي الحَجِّ شَيئًا فَأَقبَلَ عَلَيهِ بِمِثلِ مَا أَقبَلَ عَلَيَّ ثُمَّ قَالَ: يَا سُلَيمَانُ مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ قَضَى المَنَاسِكَ كُلَّهَا إِلَّا الطَّوَافَ بِالبَيتِ فَوَقَعَ عَلَى أَهلِهِ؟ فَاندَفَعَ سُلَيمَانُ فَرَوَى: يَتَفَرَّقَانِ حَيثُ اجتَمَعَا وَيَجتَمِعَانِ حَيثُ تَفَرَّقَا قَالَ: اروِ وَمَتَى يَجتَمِعَانِ؟ وَمَتَى يَفتَرِقَانِ؟ قَالَ: فَسَكَتَ سُلَيمَانُ فَقَالَ: اكتُب وَأَقبَلَ يُلقِي عَلَيهِ المَسَائِلَ وَيُملِي عَلَيهِ حَتَّى كَتَبنَا ثَلَاثِينَ مَسأَلَةً فِي كُلِّ مَسأَلَةٍ يَروِي الحَدِيثَ وَالحَدِيثَينِ وَيَقُولُ: سَأَلتُ مَالِكًا وَسَأَلتُ سُفيَانَ وَعُبَيدَ اللهِ بنَ الحَسَنِ قَالَ: فَلَمَّا قُمتُ قَالَ: لَا تَعُد ثَانِيًا يَقُولُ مِثلَ مَا قُلتُ فَقُمنَا وَخَرَجنَا قَالَ: فَأَقبَلَ عَلَيَّ سُلَيمَانُ فَقَالَ: إِيش خَرَجَ عَلَينَا مِن صُلبِ مَهدِيٍّ هَذَا كَأَنَّهُ كَانَ قَاعِدًا مَعَهُم سَمِعتُ مَالِكًا وَسُفيَانَ وَعُبَيدَ اللهِ.

١٨٦٤ - حَدَّثَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ، أنا ابنُ خَلَّادٍ، قَالَ: أَنشَدَنَا عَزِيزُ بنُ سِمَاكٍ الكَرمَانِيُّ، وَكَانَ مِن حُفَّاظِ الحَدِيثِ لِعَبدِ اللهِ بنِ المُبَارَكِ:

Bana haz veren tek şey açık lafızlarla kaydedilmiş müsned hadis rivayeti

Ve içerisinde huzurun olduğu meclisler ve seçkin hafızlarla yapılan müzakerelerdir.

Onlar ilme riayet ve ezberlerinden dolayı Rablerinden gelen fazilet, saygınlık ve zekâya eriştiler

Cennetlerin, (Allah'a) sığınanlara mahsus olduğuna kesin kanaat getirince Arşın Rabbine sığındılar[1]

13. Hadis Talebinde ve Onu Müzakerede Devamlı Olmak ve Ondan Bıkmaya Sebep Olacak Şeylerden Sakınmak[2]

1865- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân el-Varrâk → Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Sâmit → İbn Ebi's-Selc[3] → İbrahim b. İshak el-Ahmerî[4] → Abdullah b. Hammâd el-Ensârî → Hişâm b. Salim" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Abdullah Ca'fer b. Muhammed [es-Sâdık] [ö. 148/765] şöyle demiştir: "Gönüller/akıllar toprak, ilim onun fidanıdır. Müzakere ise onun suyudur. Toprağa su gitmediği takdirde fidan kurur."

1866- "Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → Muhammed b. Hamdân[5] b. Süfyân → İbrahim b. Ebî Dâvud el-Bürulüssî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Yahyâ b. Maîn şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî bana 'Hadis talibi komisyoncuya benzer. Nitekim komisyoncu çarşıdan beş gün uzak kalsa ticari becerisi değişir.' dedi."

1867- "Hüseyin b. Ebi'l-Hasan el-Varrâk → Ömer b. Ahmed el-Vaiz → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud] → Muhammed b. Halef el-Askalânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ravvâd b. el-Cerrâh'ı [ö. 211-220/826-835 arası] şöyle derken işitmiştir: "Süfyân es-Sevrî Askalan'a geldi. Orada kendisine hiç kimse bir şey sormadan üç gün kaldı. Sonunda 'Bana bir binek kirala, bu şehirden çıkalım! Bu içerisinde ilmin öleceği bir şehir.' dedi."

---

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 547-8.
2 Başlık Acâc neşrinde düşmüştür [çevirenin notu].
3 Acâc neşrinde (II, 419) "İbn Ebi'l-Belh" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
4 Acâc neşrinde (II, 419) "el-Ahmedî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].
5 Tahhân neşrinde (II, 278) "Hammâd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

مَا لَذَّتِي إِلَّا رِوَايَةُ مُسنَدٍ قَد قُيِّدَت بِفَصَاحَةِ الأَلفَاظِ
وَمَجَالِسٌ فِيهَا تَحِلُّ سَكِينَةٌ وَمُذَاكَرَاتُ مَعَاشِرَ الحُفَّاظِ
نَالُوا الفَضِيلَةَ وَالكَرَامَةَ وَالنُّهَى مِن رَبِّهِم بِرِعَايَةٍ وَحِفَاظِ
لَاظُو بِرَبِّ العَرشِ لَمَّا أَيقَنُوا أَنَّ الجِنَانَ لِعُصبَةٍ لُوَّاظِ

دَوَامُ المُرَاعَاةِ لِلحَدِيثِ وَالمُذَاكَرَةِ بِهِ وَاتِّقَاءِ الفُتُورِ عَنهُ

١٨٦٥ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جعفَرِ بنِ عَلَّانَ الوَرَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الصَّامِتُ، نا ابنُ أَبِي الثَّلجِ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ إِسحَاقَ الأَحمَرِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ حَمَّادٍ الأَنصَارِيُّ، عَن هِشَامِ بنِ سَالِمٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ جَعفَرُ بنُ مُحَمَّدٍ: «القُلُوبُ تُربٌ، وَالعِلمُ غَرسُهَا، وَالمُذَاكَرَةُ مَاؤُهَا، فَإِذَا انقَطَعَ عَنِ التُّربِ مَاؤُهَا جَفَّ غَرسُهَا»

١٨٦٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ حمدان بنِ سُفيَانَ، نا إِبرَاهِيمُ بنُ أَبِي دَاوُدَ البُرُلُّسِيُّ، قَالَ: قَالَ يَحيَى بنُ مَعِينٍ قَالَ لِي عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ: «إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الحَدِيثِ بِمَنزِلَةِ السِّمسَارِ إِذَا غَابَ عَنِ السُّوقِ خَمسَةَ أَيَّامٍ تَغَيَّرَ بَصَرُهُ»

١٨٦٧ - أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ أَبِي الحَسَنِ الوَرَّاقُ، أنا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، نا مُحَمَّدُ بنُ خَلَفٍ العَسقَلَانِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ رَوَّادَ بنَ الجَرَّاحِ، يَقُولُ: قَدِمَ سُفيَانُ الثَّورِيُّ عَسقَلَانَ فَمَكَثَ ثَلَاثًا لَا يَسأَلُهُ إِنسَانٌ عَن شَيءٍ فَقَالَ: «اكتَرِ لِي أَخرُج مِن هَذَا البَلَدِ هَذَا بَلَدٌ يَمُوتُ فِيهِ العِلمُ»

1868- "Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kâtib → Ebû Müslim Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Mihrân → Ebü'l-Hasan Muhammed b. Tâlib b. Ali" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Ali Salih b. Muhammed [Cezera] el-Bağdâdî'ye hafızanın ilacı sorulduğunda o şu cevabı vermiştir: "Yaratılış, hırs, sürekli inceleme, çokça dersten başka bir şey değil! Ancak bunların tamamı insanın tabiatıyla ilgilidir. Kişi hızlı ezberleyen, hızlı unutan biri olabilir. Bu safradan kaynaklanır. Kişi zor ezberleyip zor unutan biri olabilir. Bu sevdâdan kaynaklanır. Yenildiği takdirde balgamı artıran bazı yiyecekler vardır. Balgam ise unutkanlığa sebep olur. Bazı yiyecekler ise balgamı keser, zihni arındırır. Örneğin hardal bunlardandır, balgam için iyidir." Yine Ebû Ali şöyle demiştir: "Eğer ezberleme işi ilaçla ve bazı ürünlerle olsaydı krallar o konuda bize üstün gelirlerdi. Ancak ezber yetisi yaratılış ve tabiattan gelir. Tabiatı ezbere yatkın olan kimsenin yedikleri ezberine zarar vermez. Tabiatı ezbere yatkın olmayan kimseye de tedavi ve ilaçlar fayda vermez. İnsanların çoğu ezber için belazür yerler. Kanaatimce onun bir faydası yoktur, tehlikelidir. Çünkü onun ölüme sebep olmasından korkulur, o bir tür zehirdir."

1869- "Muhammed b. Ebi'l-Hasan → Abdülganî b. Saîd el-Ezdî -Mısır'da- → Saîd b. Muhammed b. İbrahim b. Ubeydullah b. Saîd b. Kesîr b. Ufeyr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbrahim b. Muhammed b. [Ahmed b.] Bessâm [ö. 354/965] şöyle demiştir: "Mansur [b. İsmail] el-Fakîh'i 'Büyük belazür [kullanmak] cahillikten daha berbat bir şeydir.' derken işittim."

XXXII. Derleme ve Tasnifin Faziletinin Açıklanması ve Tanıtımı

1870- "Ebü'l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ali et-Temmâr → Ebû Nasr Muhammed b. el-Fazl el-Mâlikî -bize gelmişti- → Abdullah b. Ahmed el-Buhârî → Ebû Mansur Muhammed b. Abdurrahman el-Mervezî → İbrahim b. Abdullah el-Hallâl" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbnü'l-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Her 1.000 cüzden bir cüz tasnif ettim." Yine Abdullah şöyle demiştir: "Defterlere bakıp da iflah olmayan kimse ebediyen iflah olmaz."

١٨٦٨ - أَنبَأَنَا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الكَاتِبُ، أنا أَبُو مُسلِمٍ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ مِهرَانَ، قَالَ: قَرَأتُ عَلَى أَبِي الحَسَنِ مُحَمَّدِ بنِ طَالِبِ بنِ عَلِيٍّ قَالَ: سُئِلَ أَبُو عَلِيٍّ صَالِحُ بنُ مُحَمَّدٍ البَغدَادِيُّ عَن عِلَاجِ الحِفظِ،؟ فَقَالَ: لَا شَيءَ إِلَّا الطَّبعُ وَالحِرصُ وَمُدَاوَمَةُ النَّظَرِ وَكَثرَةُ الدَّرسِ وَمَرجِعُ هَذَا كُلِّهِ إِلَى الطَّبعِ قَد يَكُونُ الرَّجُلُ سَرِيعَ الحِفظِ سَرِيعَ النِّسيَانِ وَذَلِكَ مِنَ الصَّفرَاءِ وَقَد يَكُونُ بَطِيءَ الحِفظِ بَطِيءَ النِّسيَانِ وَذَلِكَ مِنَ السَّودَاءِ وَإِنَّ مِنَ الأَطعِمَةِ مَا إِذَا أَكَلتَ زَادَت فِي البَلغَمِ وَالبَلغَمُ يُورِثُ النِّسيَانَ وَمِنهَا مَا يَقطَعُ البَلغَمَ وَيُصَفِّي الذِّهنَ مِن ذَلِكَ الخَردَلِ فَهُوَ جَيِّدٌ لِلبَلغَمِ قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: وَلَو كَانَ الحِفظُ بِالعِلَاجِ وَالأَدوِيَةِ لَغَلَبَنَا عَلَيهِ المُلُوكُ وَلَكِنَّهُ خِلقَةٌ وَطَبعٌ فَأَمَّا مَن طُبِعَ عَلَى الحِفظِ فَلَا يَضُرُّ حِفظَهُ مَا أَكَلَ وَمَن طُبِعَ عَلَى غَيرِهِ فَلَا تَنفَعُهُ المُعَالَجَةُ وَلَا الدَّوَاءُ وَقَد يَأكُلُ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ البُلَاذُرَ لِلحِفظِ وَهُوَ لَا شَيءَ عِندِي وَمُخَاطَرَةٌ لِأَنَّهُ يُخَافُ عَلَيهِ مِنَ القَتلِ. هُوَ سُمٌّ.

١٨٦٩ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الحَسَنِ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الغَنِيِّ بنَ سَعِيدٍ الأَزدِيَّ، بِمِصرَ يَقُولُ: سَمِعتُ سَعِيدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ بنِ عُبَيدِ اللهِ بنِ سَعِيدِ بنِ كَثِيرِ بنِ عُفَيرٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ بَسَّامٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ مَنصُورًا الفَقِيهَ، يَقُولُ: «البُلَاذُرُ الأَكبَرُ الأَنَفَةُ مِنَ الجَهلِ»

بَابُ البَيَانِ وَالتَّعرِيفِ لِفَضلِ الجَمعِ وَالتَّصنِيفِ

١٨٧٠ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا أَبُو الحَسَنِ عَلِيُّ بنُ عُمَرَ بنِ عَلِيٍّ التَّمَّارُ نا مُحَمَّدُ بنُ الفَضلِ أَبُو نَصرٍ المَالِكِيُّ، قَدِمَ عَلَينَا نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ البُخَارِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مَنصُورٍ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ المَروَزِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ عَبدِ اللهِ الخَلَّالَ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «صَنَّفتُ مِن أَلفِ جُزءٍ جُزءًا» وَقَالَ عَبدُ اللهِ: «مَن نَظَرَ فِي الدَّفَاتِرِ فَلَم يُفلِح فَلَا أَفلَحَ هُوَ أَبَدًا»

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Farklı rivayetleri derlemeden, dağınık hâldeki hadisleri telif etmeden, onları birbiriyle irtibatlandırmadan, konuları tasnif ve tertip etmeden hiç kimse hadis ilminde uzmanlaşmış, onun derinliklerine vâkıf olmuş ve gizli inceliklerini ortaya koymuş olamaz. Bu eylem kişiyi kuvvetlendirir, hafızayı sabitkadem kılar, zihni keskinleştirir, tabiatı güçlendirir, dil becerisini geliştirir, ifadeyi güzelleştirir, karışık olanları çözümler, anlaşılmaz olanı vuzuha kavuşturur, ayrıca güzelce anılma ve kıyamete dek isminin yaşamasına imkân verir.

1871- Nitekim şair şöyle demiştir:

Bazıları ölür ancak ilim onların hatırda kalmasını sağlar
Cehalet ise ölülere yeni ölüler katar

1872- "Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî [ö. 306/918] şöyle demiştir: "Abdullah b. el-Mu'tez bana 'İlim, insanın sonsuza kadar yaşayacak [yani amel defterini açık tutacak] çocuğudur.' dedi."

1873- Abdülgaffâr b. Abdülvâhid el-Ürmevî bana Ebü'l-Feth Ali b. Muhammed el-Büstî'nin [ö. 401/1010-1] şu şiirini nakletti:

Kişinin namı nesliyle devam eder
Nesil kesildiğinde ise adı anılmaz derler

Ben de onlara derim ki benim neslim hikmetimin incileridir
Neslinin olmasıyla sevinen kimseler, işte biz de bununla teselli oluruz

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisler sahâbe ve tâbiûnun yaşadığı erken dönemlerde derlenip tasnif edilmemiş, bölümlere ve konulara göre telif edilmemişti. Bu faaliyeti onlardan sonrakiler yaptı. Ardından sonraki nesiller onları takip etti. Kitapları tasnif etmeye kimin başladığı, bu işi ilk kimin yaptığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bunu ilk yapanın Saîd b. Ebî Arûbe ya da Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc olduğu söylenmiştir.

1874- "Ali b. Talha b. Muhammed el-Mukrî → Ebü'l-Feth Muhammed b. İbrahim et-Tarasûsî → Muhammed b. Muhammed b. Dâvud el-Kerecî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Yusuf b. Hirâş şöyle demiştir: "Saîd b. Ebî Arûbe -ki o, İbn Mihrân'dır- hafızdı. İhtilata uğradı. Kaderî görüşleri vardı. Künyesi Ebü'n-Nadr'dı. Onun ilk defa kitapları/kitap içi bölümleri tasnif eden kişi olduğu söylenir."

قَلَّ مَا يَتَمَهَّرُ فِي عِلمِ الحَدِيثِ وَيَقِفُ عَلَى غَوَامِضِهِ وَيَستَثِيرُ الخَفِيَّ مِن فَوَائِدِهِ إِلَّا مَن جَمَعَ مُتَفَرِّقَهُ وَأَلَّفَ مُتَشَتِّتَهُ وَضَمَّ بَعضَهُ إِلَى بَعضٍ وَاشتَغَلَ بِتَصنِيفِ أَبوَابِهِ وَتَرتِيبِ أَصنَافِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ الفِعلَ مِمَّا يُقَوِّي النَّفسَ وَيُثَبِّتُ الحِفظَ وَيُذَكِّي القَلبَ وَيَشحَذُ الطَّبعَ وَيَبسُطُ اللِّسَانَ وَيُجِيدُ البَيَانَ وَيَكشِفُ المُشتَبِهَ وَيُوَضِّحُ المُلتَبِسَ وَيُكسِبُ أَيضًا جَمِيلَ الذِّكرِ وَتَخلِيدَهُ إِلَى آخِرِ الدَّهرِ.

١٨٧١ - كَمَا قَالَ الشَّاعِرُ:

يَمُوتُ قَومٌ فَيُحيِي العِلمُ ذِكرَهُمُ ... وَالجَهلُ يُلحِقُ أَموَاتًا بِأَموَاتِ.

١٨٧٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ لِي عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «عِلمُ الإِنسَانِ وَلَدُهُ المُخَلَّدُ»

١٨٧٣ - أَنشَدَنِي عَبدُ الغَفَّارِ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ الأُرمَوِيُّ لِأَبِي الفَتحِ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدٍ البُستِيِّ:

يَقُولُونَ: ذِكرُ المَرءِ يَبقَى بِنَسلِهِ ... وَلَيسَ لَهُ ذِكرٌ إِذَا لَم يَكُن نَسلُ
فَقُلتُ لَهُم: نَسلِي بَدَائِعُ حِكمَتِي ... فَمَن سَرَّهُ نَسلٌ فَإِنَّا بِذَا نَسلُو

وَلَم يَكُنِ العِلمُ مُدَوَّنًا أَصنَافًا وَلَا مُؤَلَّفًا كُتُبًا وَأَبوَابًا فِي زَمَنِ المُتَقَدِّمِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَإِنَّمَا فَعَلَ ذَلِكَ مَن بَعدَهُم ثُمَّ حَذَا المُتَأَخِّرُونَ فِيهِ حَذوَهُم وَاختُلِفَ فِي المُبتَدِئِ بِتَصَانِيفِ الكُتُبِ وَالسَّابِقِ إِلَى ذَلِكَ فَقِيلَ: هُوَ سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ وَقِيلَ: هُوَ عَبدُ المَلِكِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جُرَيجٍ.

١٨٧٤ - أنا عَلِيُّ بنُ طَلحَةَ بنِ مُحَمَّدٍ المُقرِئُ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ الطَّرَسُوسِيُّ أنا مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ دَاوُدَ الكَرَجِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ يُوسُفَ بنِ خِرَاشٍ، قَالَ: «سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ هُوَ ابنُ مِهرَانَ كَانَ حَافِظًا، اختَلَطَ، كَانَ يَرَى القَدَرَ، يُكنَى أَبَا النَّضرِ، يُقَالُ إِنَّهُ أَوَّلُ مَن صَنَّفَ الكُتُبَ»

1875- “Ebü’l-Kâsım İbrahim b. Muhammed b. Süleyman el-Müeddib -Isfahan’da- → Ebû Bekir İbnü’l-Mukrî → Selâme b. Mahmûd el-Kaysî -Askalan’da- → Muhammed b. Hammâd” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdürrezzâk [b. Hemmâm] şöyle demiştir: “İlk defa kitapları tasnif eden kişi İbn Cüreyc’dir. Evzâî de Yahyâ b. Ebî Kesîr’in yanına geldiğinde kitaplarını tasnif etti.”

1876- “Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca‘fer b. Dürüsteveyh → Ya‘kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Muhammed b. Ebî Ömer” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Süfyân [b. Uyeyne], İbn Cüreyc’i “Hiç kimse hadisleri benim gibi derlemedi.” derken işitmiştir. Ya‘kûb [el-Fesevî] şöyle demiştir: Yusuf b. Muhammed [ö. ?] ya da başka bir Mekkeliyi “[İbn Cüreyc] Mekke’nin çevresindeki çöllere çıkıp kitaplarını uşer ağacının[1] yaprakları üzerine yazarak tasnif etmişti. Sonra onları temize çekti. Mekke’ye bir muhaddis geldiğinde kitabını ona götürür ve ‘Bu konulara dair rivayetin varsa bana naklet’ derdi.” derken işittim.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Evzâî ve İbn Ebî Arûbe dışında İbn Cüreyc’in yolunu takip eden, telif anlamında onu izleyen onunla çağdaş ve onun dönemine erişen kimseler şunlardır: Basra’da Rebî‘ b. Sabîh [ö. 160/776-7], Şu‘be b. el-Haccâc ve Hammâd b. Seleme, Yemen’de Ma‘mer b. Râşid, Kûfe’de Süfyân es-Sevrî. İmâm Mâlik [b. Enes] *el-Muvatta*’ını o zamanlar Medine’de tasnif etti. Onlardan sonra Mekke’de Süfyân b. Uyeyne, Vâsıt’ta Hüşeym b. Beşîr, Rey’de Cerîr b. Abdülhamîd, Horasan’da Abdullah b. el-Mübârek, Kûfe’de Vekî‘ b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Zekeriyyâ b. Ebî Zâide, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân [ö. 195/810-1], Mısır’da Abdullah b. Vehb, Dımaşk’ta Velîd b. Müslim. Onların ardından Yemen’de Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Ebû Kurre Musa b. Tarık [ö. 191-200/806-816 arası], Basra’da Ravh b. Ubâde. Sonrasında zamanın geçmesi ile yüzyıllar içerisinde farklı şehirlerde tasnifler çoğaldı ve bu işle meşgul olanların sayısı arttı.[2]

1 Hindistan ve Yemen ve Hicâz’da yetişen ve çiçekleri ile dallarından buruk tada sahip bir tür şeker çıkan bir ağaçtır [çevirenin notu].

2 Hatîb’in verdiği liste Râmehürmüzî’ninki ile karşılaştırılabilir (*el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 611 vd.) [çevirenin notu].

١٨٧٥ - أنا أَبُو القَاسِمِ إِبرَاهِيمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سُلَيمَانَ المُؤَدِّبُ بِأَصبَهَانَ أنا أَبُو بَكرِ بنُ المُقرِئِ، نا سَلَامَةُ بنُ مَحمُودٍ القَيسِيُّ، بِعَسقَلَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ حَمَّادٍ، أنا عَبدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: «أَوَّلُ مَن صَنَّفَ الكُتُبَ ابنُ جُرَيجٍ وَصَنَّفَ الأَوزَاعِيُّ حِينَ قَدِمَ عَلَى يَحيَى عَلِيّ بنِ أَبِي كَثِيرٍ كُتُبَهُ»

١٨٧٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ دُرُستُويَه، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَبِي عُمَرَ، نا سُفيَانُ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ جُرَيجٍ، يَقُولُ: «مَا دَوَّنَ العِلمَ تَدوِينِي أَحَدٌ» قَالَ يَعقُوبُ: وَسَمِعتُ يُوسُفَ بنَ مُحَمَّدٍ أَو غَيرَهُ مِنَ المَكِّيِّينَ قَالَ: خَرَجَ إِلَى بَادِيَتِهِم طَرَفِ مَكَّةَ فَصَنَّفَ كُتُبَهُ عَلَى وَرَقِ العُشرِ ثُمَّ حَوَّلَهَا فِي البَيَاضِ فَكَانَ إِذَا قَدِمَ مَكَّةَ مُحَدِّثٌ حَمَلَ إِلَيهِ كِتَابَهُ فَيَقُولُ: أَفدِنِي مَا كَانَ فِي هَذِهِ الأَبوَابِ.

وَكَانَ مِمَّن سَلَكَ طَرِيقَ ابنِ جُرَيجٍ فِي التَّصنِيفِ وَاقتَفَى أَثَرَهُ فِي التَّأْلِيفِ مِن أَهلِ عَصرِهِ وَالمُدرِكِينَ لِوَقتِهِ سِوَى الأَوزَاعِيّ وَابنِ أَبِي عَرُوبَةَ الرَّبِيعُ بنُ صُبَيحٍ بِالبَصرَةِ وَشُعبَةُ بنُ الحَجَّاجِ وَحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ بِهَا أَيضًا جَمِيعًا وَمَعمَرُ بنُ رَاشِدٍ بِاليَمَنِ وَسُفيَانُ الثَّورِيُّ بِالكُوفَةِ وَصَنَّفَ مَالِكُ بنُ أَنَسٍ مُوَطَّأَهُ فِي ذَلِكَ الوَقتِ بِالمَدِينَةِ ثُمَّ مِن بَعدِ هَؤُلَاءِ سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ بِمَكَّةَ وَهُشَيمُ بنُ بَشِيرٍ بِوَاسِطَ وَجَرِيرُ بنُ عَبدِ الحَمِيدِ بِالرَّيّ وَعَبدُ اللهِ بنُ المُبَارَكِ بِخُرَاسَانَ وَوَكِيعُ بنُ الجَرَّاحِ وَيَحيَى بنُ زَكَرِيَّا بنِ أَبِي زَائِدَةَ وَمُحَمَّدُ بنُ فُضَيلِ بنِ غَزوَانَ جَمِيعًا بِالكُوفَةِ وَعَبدُ اللهِ بنُ وَهبٍ بِمِصرَ وَالوَلِيدُ بنُ مُسلِمٍ بِدِمَشقَ ثُمَّ مِن بَعدِهِم عَبدُ الرَّزَّاقِ بنُ هَمَّامٍ وَأَبُو قُرَّةَ مُوسَى بنُ طَارِقٍ جَمِيعًا بِاليَمَنِ وَرَوحُ بنُ عُبَادَةَ بِالبَصرَةِ ثُمَّ اتَّسَعَتِ التَّصَانِيفُ وَكَثُرَ أَصحَابُهَا فِي سَائِرِ الأَمصَارِ عَلَى تَتَابُعِ الدُّهُورِ وَكَرِّ الأَعصَارِ.

1877- Ahmed b. Muhammed b. Gâlib'in naklettiğine göre Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî şöyle demiştir: "Basralılardan ilk tasnif yapanlar Saîd b. Ebî Arûbe ve Hammâd b. Seleme'dir. İbn Cüreyc ve Mâlik [b. Enes] de tasnif yapmışlardır. İbn Ebî Zi'b bir *Muvatta* tasnif etmişti. Ancak bu eser ortaya çıkmadı.[1] Evzâî, [Süfyân] es-Sevrî ve İbn Uyeyne de tasnif yaptılar. Bunların tamamından ise sadece Ravh b. Ubâde rivayette bulundu."

1878- "Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym → Ebû Ahmed ed-Dârimî → Muhammed b. İshak b. Huzeyme → Ahmed b. Saîd ed-Dârimî → Dahhâk b. Mahled" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Umâre -yani Ravh b. Ubâde- şöyle demiştir: "Tasnifle meşgul olmak beni 20 sene hadis yazmaktan alıkoydu."

Hatîb [el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Musannif zihnini tasnif için hazırlamalı, gayretini ona yöneltmeli, meşguliyetini ona tahsis etmeli, vaktini ona hasretmelidir. Hocalarımızdan biri "Faydaya erişmek isteyen kimse istinsah kalemini kırsın, tahriç kalemini alsın." derdi.

1879- Muhammed b. Ali es-Sûrî [ö. 441/1049] bana şöyle demiştir: "Hafız Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd'i [ö. 409/1018] [hicri] 411 senesinde rüyamda gördüm. Bana 'Ebû Abdullah! Bu durum [yani ölüm] aranıza girmeden önce tahriç yap ve tasnif et. Görüyorsun ki benimle onun arasına bu durum girdi.' dedi. Sonrasında uyandım."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] İlim talibi, tasniflerinden herhangi birini ancak ince işlerini halledip, düzenleyip, üzerinde iyice düşünüp çok kereler tekrar ettikten sonra ortaya çıkarmalıdır.

1880- "Muhammed b. Ebi'l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: "Zihnin düşünmesi gözden daha hızlıdır, ondan daha ileri görüşlü ve kapsamlıdır. Düşünce vadilerinin derinliklerine dalan, muhtemel sonuçları dikkate alan, ortada olan ve olmayanı kuşatan, faydalı ve zararlı olanı gösteren terazi şüphesiz akıldır. Konuşacağında dile sözü, ele yazıyı yazdıran da akıldır. Akıllı adam önce zihninde anlamlara güzel ifadeler giydirir, sonra onu dile döker. Lafızları elbiseler ve en güzel süs gibidir. Cahil ise görünümü alımlı hâle getirmeden, güzelliklerini tamamlamadan anlamları dile getirmeden acele eder."

---

1 Şu hususlardan bir ya da birkaçı kastedilmiş olabilir: 1- Kitap olarak nakledilmedi, sadece içindeki rivayetler aktarıldı, 2- tasnif iyi değildi veya 3- bunu nakledecek yakın bir talebe ya da talebe grubundan mahrumdu [çevirenin notu].

١٨٧٧ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ غَالِبٍ، أنا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ، قَالَ: «أَوَّلُ مَن صَنَّفَ مِنَ البَصرِيِّينَ سَعِيدُ بنُ أَبِي عَرُوبَةَ وَحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ وَصَنَّفَ ابنُ جُرَيجٍ وَمَالِكُ بنُ أَنَسٍ وَكَانَ ابنُ أَبِي ذِئبٍ صَنَّفَ مُوطَّأً فَلَم يَخرُج وَالأَوزَاعِيُّ وَالثَّورِيُّ وَابنُ عُيَينَةَ وَلَم يَروِ عَن جَمِيعِهِم إِلَّا رَوحُ بنُ عُبَادَةَ»

١٨٧٨ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ، أَخبَرَنِي أَبُو أَحمَدَ الدَّارِمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ سَعِيدٍ الدَّارِمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الضَّحَّاكَ بنَ مَخلَدٍ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو عُمَارَةَ يَعنِي رَوحَ بنَ عُبَادَةَ: «مَنَعَنِي التَّصنِيفُ عِشرِينَ سَنَةً مِن كِتَابَةِ الحَدِيثِ»

قَالَ الخَطِيبُ: يَنبَغِي أَن يُفَرِّغَ المُصَنِّفُ لِلتَّصنِيفِ قَلبَهُ وَيَجمَعَ لَهُ هَمَّهُ وَيَصرِفَ إِلَيهِ شُغُلَهُ وَيَقطَعَ بِهِ وَقتَهُ وَكَانَ بَعضُ شُيُوخِنَا يَقُولُ: مَن أَرَادَ الفَائِدَةَ فَليَكسِر قَلَمَ النَّسخِ وَليَأخُذ قَلَمَ التَّخرِيجِ.

١٨٧٩ - وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ الصُّرِّيُّ، قَالَ: رَأَيتُ أَبَا مُحَمَّدٍ عَبدَ الغَنِيِّ بنَ سَعِيدٍ الحَافِظَ فِي المَنَامِ فِي سَنَةِ إِحدَى عَشرَةَ وَأَربَعِمِائَةٍ فَقَالَ لِي: يَا أَبَا عَبدِ اللهِ خَرِّج وَصَنِّف قَبلَ أَن يُحَالَ بَينَكَ وَبَينَهُ هَذَا أَنَا تَرَانِي قَد حِيلَ بَينِي وَبَينَ ذَلِكَ ثُمَّ انتَبَهتُ.

وَلَا يَضَعُ مِن يَدِهِ شَيئًا مِن تَصَانِيفِهِ إِلَّا بَعدَ تَهذِيبِهِ وَتَحرِيرِهِ وَإِعَادَةِ تَدَبُّرِهِ وَتَكرِيرِهِ.

١٨٨٠ - فَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «لَحظَةُ القَلبِ أَسرَعُ خَطرَةً مِن لَحظَةِ العَينِ وَأَبعَدُ غَايَةً وَأَوسَعُ مَجَالًا فَهِيَ الغَائِصَةُ فِي أَعمَاقِ أَودِيَةِ الفِكرِ وَالمُتَأَمِّلَةُ لِوُجُوهِ العَوَاقِبِ وَالجَامِعَةُ بَينَ مَا غَابَ وَحَضَرَ وَالمِيزَانُ الشَّاهِدُ عَلَى مَا نَفَعَ وَضَرَّ، وَالقَلبُ كَالمُمِلِّ لِلكَلَامِ عَلَى اللِّسَانِ إِذَا نَطَقَ وَاليَدُ إِذَا كَتَبَت فَالعَاقِلُ يَكسُو المَعَانِيَ وَشيَ الكَلَامِ فِي قَلبِهِ ثُمَّ يُبدِيهَا فَأَلفَاظُهُ كَوَاسٍ فِي أَحسَنِ زِينَةٍ، وَالجَاهِلُ يَستَعجِلُ بِإِظهَارِ المَعَانِي قَبلَ العِنَايَةِ بِتَزيِينِ مَعَارِضِهَا وَاستِكمَالِ مَحَاسِنِهَا»

1881- "Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Hemedânî → Salih b. Ahmed el-Hâfız → İbrahim b. Muhammed" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Hilal b. el-Alâ'yı [ö. 280/894] şöyle derken işitmiştir: "Vefatından sonra bir kimsenin akıl mahsulü ürünler ortaya koyduğuna şunlar delalet eder: [Rivayetleri] tasnif ettiği kitaplar, söylediği şiirler ve [kurgulayarak] yazdığı kitap."

1882- "Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî → Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Saîd el-Askerî → babası → Abdân [Abdullah b. Ahmed] el-Kâdî → Nasr b. Ali → Asmaî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Amr İbnü'l-Alâ'yı şöyle derken işitmiştir: "İnsan kitap yazmadığı ve şiir söylemediği sürece ilmî durumunun tayini açısından rahat ve insanların diline düşmekten emin olur."

1883- [Yine Ahmed b. Ebî Ca'fer el-Katîî'nin aktardığına göre] Askerî [ö. ?] "Babası [Muhammed b. Abdullah] → dedesi [Abdullah b. Saîd] → Ahmed b. Ebî Tahir" isnâdıyla [Kulsûm b. Amr] el-Attâbî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Kitap yazan kimse övgüye de sövgüye de kapı aralamış olur. Eğer işini iyi yaptıysa haset ve gıybetin hedefi olur. Kötü yaptıysa hakarete maruz kalır ve herkesin diline düşer."

1. Hadisin Tasnif Edileceği İki Metot Hakkında

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ulema içerisinde sünnetlerin tasnifini ve tahricini ahkâma ve fıkıh metoduna göre yapmayı tercih edenler bulunmaktadır. Bazıları ise onları müsnedlere göre tahric etmeyi ve sahâbeden her birinin hadislerini peş peşe sıralamayı tercih eder.

İlk metodu benimseyenler sünnetlere dair her bir konu hakkındaki hadisleri ayrıştırması ve cihat kapsamına girenleri oruçtan ayırması, aynı şekilde hac, namaz, temizlik, zekât, diğer ibadetler ve muamelata dair hükümler hakkındaki hadisleri belirlemesi, her bir konudaki hadisler için bölüm açması, o bölümü kendi içerisinde alt başlıklara ayırması, konu hakkında müsned hadisleri öne alması, sonra mürsel ve mevkûf rivayetleri, meşhur fakihlerden olan selef âlimlerinin kanaatlerini kaydetmesi gereklidir. Rivayetlerin ancak râvilerinin adaleti sabit ve durumu istikamet üzere olanlarını esere kaydetmelidir. Eğer bir konuya dair müsned hadis yoksa mevkûf ve mürsellerin kaydedilmesiyle yetinmelidir. Bu iki tür rivayet erken dönem âlimlerinin kitaplarında sıklıkla görülür. Çünkü müsned rivayetlerin çoğunu garipsiyorlardı.

١٨٨١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عِيسَى بنِ عَبدِ العَزِيزِ الهَمَذَانِيُّ، نا صَالِحُ بنُ أَحمَدَ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ بنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ هِلَالَ بنَ العَلَاءِ، يَقُولُ: «يُستَدَلُّ عَلَى عَقلِ الرَّجُلِ بَعدَ مَوتِهِ بِكُتُبٍ صَنَّفَهَا وَشِعرٍ قَالَهُ وَكِتَابٍ أَنشَأَهُ»

١٨٨٢ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ سَعِيدٍ العَسكَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَانَ القَاضِي، يَقُولُ: سَمِعتُ نَصرَ بنَ عَلِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الأَصمَعِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا عَمرِو بنَ العَلَاءِ، يَقُولُ: «الإِنسَانُ فِي فُسحَةٍ مِن عَقلِهِ وَفِي سَلَامَةٍ مِن أَفوَاهِ النَّاسِ مَا لَم يَضَع كِتَابًا أَو يَقُل شِعرًا»

١٨٨٣ - قَالَ العَسكَرِيُّ: وَأَخبَرَنِي أَبِي عَن أَبِيهِ قَالَ: قَالَ أَحمَدُ بنُ أَبِي طَاهِرٍ قَالَ العَتَّابِيُّ: «مَن صَنَعَ كِتَابًا فَقَدِ استَشرَفَ لِلمَدحِ وَالذَّمِّ، فَإِن أَحسَنَ فَقَدِ استُهدِفَ لِلحَسَدِ وَالغِيبَةِ، وَإِن أَسَاءَ فَقَد تَعَرَّضَ لِلشَّتمِ وَاستُقذِفَ بِكُلِّ لِسَانٍ»

وَصفُ الطَّرِيقَتَينِ اللَّتَينِ عَلَيهِمَا يُصَنَّفُ الحَدِيثُ

مِنَ العُلَمَاءِ مَن يَختَارُ تَصنِيفَ السُّنَنِ وَتَخرِيجَهَا عَلَى الأَحكَامِ وَطَرِيقَةِ الفِقهِ، وَمِنهُم مَن يَختَارُ تَخرِيجَهَا عَلَى المُسنَدِ وَضَمِّ أَحَادِيثَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الصَّحَابَةِ بَعضِهَا إِلَى بَعضٍ.

فَيَنبَغِي لِمَنِ اختَارَ الطَّرِيقَةَ الأُولَى أَن يَجمَعَ أَحَادِيثَ كُلِّ نَوعٍ مِنَ السُّنَنِ عَلَى انفِرَادِهِ فَيُمَيِّزُ مَا يَدخُلُ فِي كِتَابِ الجِهَادِ عَمَّا يَتَعَلَّقُ بِالصِّيَامِ وَكَذَلِكَ الحُكمُ فِي الحَجِّ وَالصَّلَاةِ وَالطَّهَارَةِ وَالزَّكَاةِ وَسَائِرِ العِبَادَاتِ وَأَحكَامِ المُعَامَلَاتِ وَيُفرِدُ لِكُلِّ نَوعٍ كِتَابًا وَيُبَوِّبُ فِي تَضَاعِيفِهِ أَبوَابًا يُقَدِّمُ فِيهَا الأَحَادِيثَ المُسنَدَاتِ ثُمَّ يُتبِعُهَا بِالمَرَاسِيلِ وَالمَوقُوفَاتِ وَمَذَاهِبِ القُدَمَاءِ مِن مَشهُورِي الفُقَهَاءِ وَلَا يُورِدُ مِن ذَلِكَ إِلَّا مَا ثَبَتَت عَدَالَةُ رِجَالِهِ وَاستَقَامَت أَحوَالُ رُوَاتِهِ فَإِن لَم يَصِحَّ فِي البَابِ حَدِيثٌ مُسنَدٌ اقتَصَرَ عَلَى إِيرَادِ المَوقُوفِ وَالمُرسَلِ وَهَذَانِ النَّوعَانِ أَكثَرُ مَا فِي كُتُبِ المُتَقَدِّمِينَ إِذ كَانُوا لِكَثِيرٍ مِنَ المُسنَدَاتِ مُستَنكِرِينَ.

1884- "Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî -lafzi olarak- → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed → Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] şöyle demiştir: "Bana sor ama uzun hadisleri ve müsnedleri sorma. Çünkü uzun hadisleri iyi ezberleyemezdik. Müsnedlere gelince, biri arka arkaya iki müsned hadis naklettiğinde yaptığı şeyi yadırgamak amacıyla kafalarımızı ona doğru kaldırırdık."

1885- "Ahmed b. Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî → Muhammed b. el-Abbas el-Hazzâz → Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak el-Cellâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbrahim el-Harbî'yi şöyle derken işitmiştir: "Konular dört tabakaya göre şekillendirilir: Müsned tabakası, sahâbe tabakası, tâbiûn tabakası -ki tâbiûnun Şüreyh, Alkame, Esved, Şa'bî, İbrahim, Mekhûl, Hasan gibi büyükleri öncelenir, sonrasında onların küçüklerine yer verilir-, onlardan sonra Süfyân [es-Sevrî], Mâlik [b. Enes], Rebîa [b. Ebî Abdurrahman], İbn Hürmüz [Abdullah b. Yezîd] [ö. 148/765-6], Hasan b. Salih, Ubeydullah b. el-Hasan, İbn Ebî Leylâ, İbn Şübrüme ve Evzâî gibi tebe-i tâbiîn âlimleri."

2. Konu Başlıklarının Varlığına Dair Rivayetler

1886- "Ali b. Ahmed b. Ali el-Müeddib → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî → Hasan b. Abdurrahman → Muhammed b. Yusuf el-Askerî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Hüseyin b. Humeyd b. er-Rebî'i [ö. 282/896] şöyle derken işitmiştir: "Vekî'ye 'Hem ahireti arzuluyorsun hem de hadisleri konularına göre tasnif ediyor ve şu konu, bu konu diyorsun!' denilince şu cevabı vermiştir: Bana İsmail b. Ebî Hâlid'in naklettiğine göre Şa'bî 'Talaka dair şu bâb oldukça önemlidir: Kadın iddet bekleyince mirasçı olur.' dedi."[1]

1887- "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Muhammed b. Ali es-Sâiğ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. Mansur onlara "Hüşeym [b. Beşîr] → Zekeriyyâ [b. Ebî Zâide]" tarikiyle Şa'bî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Talaka dair bâb oldukça hacimlidir: Kadın mirasçı olunca iddet bekler."[2]

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 609.
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 609.

١٨٨٤ - نا أَبُو طَالِبٍ يَحيَى بنُ عَلِيٍّ الدَّسكَرِيُّ لَفظًا أنا أَبُو بكرِ بنُ المُقرِئِ، نا أَبُو عَرُوبَةَ حُسَينُ بنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يَحيَى بنِ كَثِيرٍ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو نُعَيمٍ: «سَلنِي وَلَا تَسلنِي عَنِ الطَّوِيلِ وَلَا المُسنَدِ، أَمَّا الطَّوِيلُ فَكُنَّا لَا نَحفَظُهُ، وَأَمَّا المُسنَدُ فَكَانَ الرَّجُلُ إِذَا وَالَى بَينَ حَدِيثَينِ مُسنَدَينِ، رَفَعنَا إِلَيهِ رُءُوسَنَا استِنكَارًا لِمَا جَاءَ بِهِ»

١٨٨٥ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ الرُّويَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ العَبَّاسِ الخَزَّازُ، أنا أَبُو أَيُّوبَ سُلَيمَانُ بنُ إِسحَاقَ الجَلَّابُ قَالَ: سَمِعتُ إِبرَاهِيمَ الحَربِيَّ، يَقُولُ: الأَبوَابُ تُبنَى عَلَى أَربَعِ طَبَقَاتٍ فَطَبَقَةُ المُسنَدِ، وَطَبَقَةُ الصَّحَابَةِ، وَطَبَقَةُ التَّابِعِينَ، وَيَقَّدَّمُ قَومٌ مِنَ التَّابِعِينَ كِبَارُهُم مِثلَ: شُرَيحٍ وَعَلقَمَةَ وَالأَسوَدِ وَالشَّعبِيِّ وَإِبرَاهِيمَ وَمَكحُولٍ وَالحَسَنِ، وَبَعدُهُم مَن هُوَ أَصغَرُ مِنهُم وَبَعدُ هَؤُلَاءِ تَابِعُو التَّابِعِينَ مِثلُ سُفيَانَ وَمَالِكٍ وَرَبِيعَةَ وَابنِ هُرمُزَ وَالحَسَنِ بنِ صَالِحٍ وَعُبَيدِ اللهِ بنِ الحَسَنِ وَابنِ أَبِي لَيلَى وَابنِ شُبرُمَةَ وَالأَوزَاعِيِّ.

الأَثَرُ فِي ثُبُوتِ الأَبوَابِ

١٨٨٦ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ المُؤَدِّبُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، أنا الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ العَسكَرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الحُسَينَ بنَ حُمَيدِ بنِ الرَّبِيعِ، قَالَ: قِيلَ لِوَكِيعٍ: أَنتَ تَطلُبُ الآخِرَةَ تُصَنِّفُ الأَبوَابَ فَتَقُولُ: بَابُ كَذَا وَبَابُ كَذَا فَقَالَ: حَدَّثَنِي إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعبِيِّ قَالَ: بَابٌ مِنَ الطَّلَاقِ جَسِيمٌ إِذَا اعتَدَّتِ المَرأَةُ وَرِثَت.

١٨٨٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ، أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الصَّائِغُ، أَنَّ سَعِيدَ بنَ مَنصُورٍ، حَدَّثَهُم قَالَ: نا هُشَيمٌ، أنا زَكَرِيَّا، عَنِ الشَّعبِيِّ، قَالَ: «بَابٌ مِنَ الطَّلَاقِ جَسِيمٌ إِذَا وَرِثَتِ المَرأَةُ اعتَدَّت»

1888- "Muhammed [b. el-Hüseyin] → Da'lec [b. Ahmed] → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Hasan b. Ali → Zeyd b. el-Hubâb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hâlid b. Dînâr [ö. 141-150/758-768 arası] şöyle demiştir: "Ebü'l-Âliye'ye 'Kitabını bana ver.' dedim, 'Sadece namaz konusunu ve talak konusunu yazdım.' cevabını verdi."

1889- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü's-Savvâf ve Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân → Abdullah b. Ahmed → babası [Ahmed b. Hanbel] → Abdurrahman b. Mehdî → Hammâd b. Zeyd → İbn Avn" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed [b. Sîrîn] şöyle demiştir: "Abîde [es-Selmânî]'ye 100 bâb/konu sorup 'Bize bunlara dair hadis naklet.' dedim. 'Bunlarla ilgili hazırlığım yok.' cevabını verdi."

1890- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. Ahmed b. es-Savvâf → Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe → Ali b. Abdullah el-Medînî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Yahyâ b. Saîd'i şöyle derken işitmiştir: "Şu'be 'Falancadan şu ve şu rivayet' örneğinde olduğu gibi râvileri en iyi bilen kimseydi. Süfyân ise bâbları [yani bâblarla ilgili olan rivayetleri] bilirdi."

1891- "Ubeydullah b. Abdülaziz b. Ca'fer el-Berzaî → Ahmed b. Ubeydullah b. eş-Şihhîr → Ma'rûf b. Muhammed b. Ziyâd b. Ma'rûf el-Kerecî → Muhammed b. Musa el-Basrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Âsım [Dahhâk b. Mahled] şöyle demiştir: "İbn Cüreyc'in kabrinin kenarındaydık. Süfyân es-Sevrî de bizimleydi. İbn Cüreyc için merhamet temennisinde bulunup 'Kendisine önem verilmeyen nice meşhur hadis var ki, biz onları bu kabirde yatan kişiden konularına göre kaydettik.' dedi."

1892- "İbnü'l-Fazl el-Kattân → Abdullah b. Ca'fer" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] şöyle demiştir: "Bir grup ilim talibi Ali b. el-Medînî'ye onun tasnif ettiği bâbları edinmek için gidip gelirdi. Onu bir keresinde gördüğümde onlara ezberinden secde bâblarını okuyor, bir hadisin tariklerini zikrediyordu. Yeni bir varağa gelip de bir tarikte zorlanınca ona ilk kelimeyi ve hadisin bir kısmını hatırlatıyorlardı. Sonra yeni varağa gelip de [rivayeti hatırlamakta] zorlanınca hadisin bir kelimesinin ve bir kısmının hatırlatılmasına ihtiyaç duyuyordu. Durum böyleyken onun 'Allah yardımcımız olsun! Bir zamanlar ilim talep ederken bu bâblar vesilesiyle hocalarla buluşur, onları hocalarla müzakere eder, dikkatimizden kaçanları öğrenerek istifade eder ve onları ezberlerdik. Bugünse bu bâbların bazılarının bize hatırlatılmasına muhtaç hâldeyiz' dediğini işittim."

١٨٨٨ - وأنا مُحَمَّدٌ، أنا دَعلَجٌ، أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ، نا زَيدُ بنُ الحُبَابِ، نا خَالِدُ بنُ دِينَارٍ، قَالَ: قُلتُ لِأَبِي العَالِيَةِ: أَعطِنِي كِتَابَكَ قَالَ: مَا كَتَبتُ إِلَّا بَابَ الصَّلَاةِ وَبَابَ الطَّلَاقِ.

١٨٨٩ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، نا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيٍّ، عَن حَمَّادِ بنِ زَيدٍ، عَنِ ابنِ عَونٍ، عَن مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَأَلتُ عُبَيدَةَ عَن مِائَةِ بَابٍ قُلتُ: حَدِّثنَا مِنهَا، قَالَ: لَا يَحضُرُنِي.

١٨٩٠ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الصَّوَّافِ، نا مُحَمَّدُ بنُ عُثمَانَ بنِ أَبِي شَيبَةَ، نا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ المَدِينِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ يَحيَى بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: «كَانَ شُعبَةُ أَعلَمَ بِالرِّجَالِ، فُلَانٌ عَن فُلَانٍ كَذَا وَكَذَا، وَكَانَ سُفيَانُ صَاحِبَ أَبوَابٍ»

١٨٩١ - أنا عُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ العَزِيزِ بنِ جَعفَرٍ البَرذَعِيُّ، قَالَ: أنا مُحَمَّدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ بنِ الشِّخِّيرِ، نا مَعرُوفُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زِيَادِ بنِ مَعرُوفٍ الكَرجِيُّ، قَالَ: نا مُحَمَّدُ بنُ مُوسَى البَصرِيُّ، نا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: كُنَّا عَلَى شَفِيرِ قَبرِ ابنِ جُرَيجٍ وَمَعَنَا سُفيَانُ الثَّورِيُّ فَتَرَحَّمَ عَلَى ابنِ جُرَيجٍ وَقَالَ: «كَم مِن أَحَادِيثَ طَنَّانَاتٍ لَا يُؤبَهُ لَهَا قَد أَخرَجنَا عَن صَاحِبِ هَذَا القَبرِ فِي أَبوَابٍ»

١٨٩٢ - أنا ابنُ الفَضلِ القَطَّانُ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرٍ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيًّا يَعنِي ابنَ المَدِينِيِّ. وَقَومٌ يَختَلِفُونَ إِلَيهِ فِي أَبوَابٍ قَد كَانَ صَنَّفَ فَرَأَيتُهُ يَقرَأُ عَلَيهِم حِفظًا أَبوَابَ السَّجدَةِ فَكَانَ يَذكُرُ طُرُقَ حَدِيثٍ فَيَمُرُّ عَلَى الصَّفحِ وَالوَرَقَةِ فَإِذَا تَعَايَا فِي شَيءٍ لَقَّنُوهُ الحَرفَ وَالشَّيءَ مِنهُ، ثُمَّ يَمُرُّ عَلَى الوَرَقَةِ وَالصَّفحِ فَإِذَا تَعَايَا احتَاجَ أَن يُلَقَّنَ الحَرفَ وَالشَّيءَ يَقُولُ: اللهُ المُستَعَانُ هَذِهِ الأَبوَابُ كُنَّا أَيَّامَ نَطلُبُ يَتَلَاقَى بِهَا المَشَايِخُ وَنُذَاكِرُهُم بِهَا وَنَستَفِيدُ مَا يَذهَبُ عَلَينَا مِنهُ وَكُنَّا نَحفَظُهَا، وَقَدِ احتَجنَا اليَومَ إِلَى أَن نُلَقَّنَ فِي بَعضِهَا.

3. Sünnetlerin Kaynakları

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Sünnetlerin aktarıldığı tariklerin en sahihleri Harameyn, yani Mekke ve Medine ehlinin rivayet ettikleridir. Çünkü onlar arasında tedlis az, yalanla ya da hadis uydurmakla tanınan kimseler nadirdir.

1893- "Muhammed b. Ömer b. Ca'fer el-Hırakî → Ahmed b. Ca'fer b. Selm el-Huttelî → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem → babası" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Mâlik b. Enes'i şöyle derken işitmiştir: "Hadis Haremeyn sınırlarının dışına çıktığında omurgası [yani kaynağıyla olan irtibatı] zayıflar."

1894- "Ahmed b. Ebî Ca'fer → Ali b. Abdülaziz el-Berzaî → Abdurrahman b. Ebî Hâtim → Rebî' b. Süleyman el-Murâdî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şâfiî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadis Haremeyn'in dışına çıktığında omurgası [yani kaynağıyla olan irtibatı] zayıflar."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Yemenlilerin de bazı muteber rivayetleri ve sahih isnâdları vardır ki, onların da kökeni - Hicaz'a dönmektedir. Basralıların ise rivayetlerinin sayısal çokluğuna ve yaygınlığına rağmen apaçık isnâdlarla gelen sabit sünnetleri vardır ki, bunlar kendileri dışındaki kimselerde bulunmamaktadır.

1895- "Ebû Bekir el-Berkânî → Muhammed b. Abdullah b. Hamîrûye → Hüseyin b. İdris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Ammâr şöyle demiştir: "Hadisleri konusunda Basralılar ve Kûfelilerden daha dikkatli/muteber bir topluluk görmedim."

1896- "Ebû Tâlib ed-Deskerî → Ebû Bekir İbnü'l-Mukrî → Basra Camii İmamı Muhammed b. Ali b. Haydere → Hassân b. el-Hasan" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Dâvud [es-Sicistânî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Sanki Basralılar dışında hadise yeterince himmet edilmemiştir."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Kûfeliler de [rivayetlerinin] çokluğu açısından Basralılar gibidir. Ancak onların rivayetleri pek çok sorun içerir, illetten uzak olanları azdır.

1897- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak → Ârim b. el-Fazl → Hammâd b. Zeyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Nu'mân b. Râşid [ö. 131-140/748-758 arası] şöyle demiştir:

مَخَارِجُ السُّنَنِ

أَصَحُّ طُرُقِ السُّنَنِ مَا يَروِيهِ أَهلُ الحَرَمَينِ مَكَّةَ وَالمَدِينَةِ فَإِنَّ التَّدلِيسَ فِيهِم قَلِيلٌ وَالِاشتِهَارَ بِالكَذِبِ وَوَضعِ الحَدِيثِ عِندَهُم عَزِيزٌ

١٨٩٣ - أنا مُحَمَّدُ بنُ عُمَرَ بنِ جعفَرٍ الخَرَقِيُّ، أنا أَحمَدُ بنُ جعفَرِ بنِ سَلمٍ الخُتَّلِي، نا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو القَاسِمِ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عَبدِ الحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: سَمِعتُ مَالِكَ بنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: «إِذَا جَاوَزَ الحَدِيثُ الحَرَمَينِ ضَعُفَ سَمَاعُهُ»

١٨٩٤ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جعفَرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ العَزِيزِ البَرذَعِيُّ، نا عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ أَبِي حَاتِمٍ، نا الرَّبِيعُ بنُ سُلَيمَانَ المُرَادِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا جَاوَزَ الحَدِيثُ الحَرَمَينِ فَقَد ضَعُفَ نُخَاعُهُ»

وَلِأَهلِ اليَمَنِ رِوَايَاتٌ جَيِّدَةٌ وَطُرُقٌ صَحِيحَةٌ وَمَرجِعُهَا إِلَى الحِجَازِ أَيضًا إِلَّا أَنَّهَا قَلِيلَةٌ وَأَمَّا أَهلُ البَصرَةِ فَلَهُم مِنَ السُّنَنِ الثَّابِتَةِ بِالأَسَانِيدِ الوَاضِحَةِ مَا لَيسَ لِغَيرِهِم مَعَ إِكثَارِهِم وَانتِشَارِ رِوَايَاتِهِم.

١٨٩٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ خَمِيرُويَه، أنا الحُسَينُ بنُ إِدرِيسَ، قَالَ: قَالَ ابنُ عَمَّارٍ: «مَا رَأَيتُ قَومًا أَصَحَّ فِي حَدِيثِهِم مِن أَهلِ البَصرَةِ وَلَا أَهلِ الكُوفَةِ»

١٨٩٦ - أنا أَبُو طَالِبٍ الدَّسكَرِيُّ، أنا أَبُو بَكرٍ بنُ المُقرِئُ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيّ بنِ حَيدَرَةَ، إِمَامُ جَامِعِ البَصرَةِ نا حَسَّانُ بنُ الحَسَنِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ، يَقُولُ: «كَأَنَّ هَذَا الشَّأنَ لَم يَعنِ بِهِ إِلَّا أَهلُ البَصرَةِ فِي الحَدِيثِ»

وَالكُوفِيُّونَ كَالبَصرِيِّينَ فِي الكَثرَةِ غَيرَ أَنَّ رِوَايَاتِهِم كَثِيرَةُ الدَّغَلِ قَلِيلَةُ السَّلَامَةِ مِنَ العِلَلِ.

١٨٩٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا عَارِمُ بنُ الفَضلِ، نا حَمَّادُ بنُ زَيدٍ، عَنِ النُّعمَانِ بنِ رَاشِدٍ، قَالَ:

"Zührî'yi Zeyd b. Ebî Üneyse'nin [ö. 125/742-3 {?}] bir hadisini naklederken işittim ve ona 'Ebû Bekir, sana bu hadisi kim nakletti?' diye sordum. 'Bunu bana sen naklettin ya! Sen kimden işittin?' cevabını verdi. Ben 'Kûfeli birinden.' deyince 'Hadisi ifsat ettin. Çünkü Kûfelilerin hadislerinde pek çok sorun var.' diye mukabele etti."

1898- "Ebû Sa'd el-Mâlînî → Abdullah b. Adî el-Hâfız → Zekeriyyâ es-Sâcî → İbnü'l-Müsennâ" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Kûfelilerin hadisleri hastalıklıdır."

1899- "Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz -Basra'da- → Hasan b. Muhammed b. Osman el-Fesevî → Ya'kûb b. Süfyân [el-Fesevî] → Hasan b. er-Rebî'" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbnü'l-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Şam'a sadece Kûfelilerin hadislerine muhtaç olmaktan kurtulmak amacıyla gittim."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Ancak Şamlıların hadislerinin çoğu mürsel ve maktûdur. Sika râvilerin müsned olarak naklettiği muttasıl rivayetler doğrudur ama çoğunlukla vaaz ve hayra teşvik içerikli metinlerdir.

1900- "Muhammed b. el-Hüseyin[1] b. Muhammed el-Mettûsî[2] → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Sehl b. Ahmed b. Sehl el-Vâsıtî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hafs Amr b. Ali [el-Fellâs] şöyle demiştir: "İçlerinde Evzâî, Saîd b. Abdülaziz et-Tenûhî, Abdurrahman b. Sabit b. Sevbân ve Abdullah b. el-Alâ b. Zebr'in[3] [ö. 165/781-2] yer aldığı bir grup dışında Şamlıların hadislerinin tamamı zayıftır."

1901- "Muhammed b. Ca'fer b. Allân → Ebü'l-Feth Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî → Ebû Saîd [Hasan b. Ali] el-Adevî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ahmed b. Ubeydullah el-Guddânî [ö. 224/838-9 {?}] şöyle demiştir: "Abdurrahman b. Mehdî'ye hangi bölgenin hadislerinin daha sahih olduğu sorulunca 'Hicazlıların hadisleri.' dedi. Sonra kimin geldiği sorusunu 'Basralıların hadisleri.', ardından gelen aynı soruyu ise 'Kûfelilerin hadisleri.' şeklinde cevapladı. Kendisine 'Ya Şamlılar?' denildiğinde ise elini silkeledi."

---

1 Tahhân (II, 288) ve Acâc (II, 436) neşirlerinde "el-Hasan" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Tahhân (II, 288) ve İbn Ebi'l-Ayneyn (II, 615) neşirlerinde "el-Mettûtî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

3 Acâc neşrinde (II, 437) "Zeyd" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

سَمِعتُ الزُّهرِيَّ، يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ زَيدِ بنِ أَبِي أُنَيسَةَ فَقُلتُ: يَا أَبَا بَكرٍ مَن حَدَّثَكَ بِهَذَا،؟ قَالَ: أَنتَ حَدَّثتَنِيهِ مِمَّن سَمِعتَهُ؟ فَقُلتُ: رَجُلٌ مِن أَهلِ الكُوفَةِ قَالَ: أَفسَدتَهُ إِنَّ فِي حَدِيثِ أَهلِ الكُوفَةِ دَغَلًا كَثِيرًا.

١٨٩٨ - أنا أَبُو سَعدٍ المَالِينِيُّ، أنا عَبدُ اللهِ بنُ عَدِيِّ الحَافِظُ، أنا زَكَرِيَّا السَّاجِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ ابنَ المُثَنَّى، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «حَدِيثُ أَهلِ الكُوفَةِ مَدخُولٌ»

١٨٩٩ - أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، بِالبَصرَةِ نا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عُثمَانَ الفَسَوِيُّ، نا يَعقُوبُ بنُ سُفيَانَ، قَالَ: سَمِعتُ الحَسَنَ بنَ الرَّبِيعِ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «مَا دَخَلتُ الشَّامَ إِلَّا لِأَستَغنِيَ عَن حَدِيثِ أَهلِ الكُوفَةِ»

وَحَدِيثُ الشَّامِيِّينَ أَكثَرُهُ مَرَاسِيلُ وَمَقَاطِيعُ وَمَا اتَّصَلَ مِنهُ مِمَّا أَسنَدَهُ الثِّقَاتُ فَإِنَّهُ صَالِحٌ وَالغَالِبُ عَلَيهِ مَا يَتَعَلَّقُ بِالمَوَاعِظِ وَأَحَادِيثِ الرَّغَائِبِ

١٩٠٠ - نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوسِيُّ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا سَهلُ بنُ أَحمَدَ بنِ سَهلٍ الوَاسِطِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو حَفصٍ عَمرُو بنُ عَلِيٍّ: «وَحَدِيثُ الشَّامِيِّينَ كُلُّهُ ضَعِيفٌ إِلَّا نَفَرًا مِنهُمُ الأَوزَاعِيُّ وَسَعِيدُ بنُ عَبدِ العَزِيزِ التَّنُوخِيُّ وَعَبدُ الرَّحمَنِ بنُ ثَابِتِ بنِ ثَوبَانَ وَعَبدُ اللهِ بنُ العَلَاءِ بنِ زَبرٍ»

١٩٠١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ جَعفَرِ بنِ عَلَّانَ، أنا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأَزدِيُّ نا أَبُو سَعِيدٍ العَدَوِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ عُبَيدِ اللهِ الغُدَانِيُّ، قَالَ: قِيلَ لِعَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ: أَيُّ الحَدِيثِ أَصَحُّ؟ قَالَ: حَدِيثُ أَهلِ الحِجَازِ قِيلَ لَهُ: ثُمَّ مَن؟ قَالَ: حَدِيثُ أَهلِ البَصرَةِ قَالَ: قِيلَ: ثُمَّ مَن؟ قَالَ: حَدِيثُ أَهلِ الكُوفَةِ قَالُوا: فَالشَّامُ؟ قَالَ: فَنَفَضَ يَدَهُ.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Mısırlıların da doğru rivayetleri vardır ama çok değildir.

4. Kendilerinden Ahkâm Hadisleri ve Fıkhi Meseleler Nakledilen Hocaları Tanımak

1902- "Muhammed b. Ebi'l-Kâsım el-Ezrak → Osman b. Ahmed b. Abdullah → Muhammed b. İbrahim b. Yusuf el-Mervezî → Ali b. el-Hasan b. Şakîk → Ebû Hamza [Muhammed b. Meymûn] → Câbir [el-Cu'fî] → Âmir [eş-Şa'bî]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Mesrûk şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'den sonra fetva veren ve fetvaları esas alınan, miras taksimi yapan ve bu taksimleri kabul gören, sünnet belirleyen ve sünnetlerine itibar edilen altı âlim şunlardı: Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Musa el-Eş'arî. Ömer müstakil olarak hüküm verirdi. Onunla birlikte Abdullah b. Mes'ûd ve Zeyd b. Sâbit müstakil olarak hüküm verebilirdi. Ancak Ömer b. el-Hattâb kendi reyiyle bir hüküm verdiğinde, o ikisi de kendi reyleriyle bir başka hüküm verdiklerinde onlar kendi görüşlerini Ömer'e tabi olarak terk ederlerdi. Ayrıca Ali b. Ebî Tâlib müstakil olarak hüküm verir, onunla birlikte Übey b. Ka'b ve Ebû Musa el-Eş'arî de müstakil olarak hüküm verebilirdi. Ancak Ali kendi reyiyle bir hüküm, o ikisi de kendi reyleriyle bir başka hüküm verdiklerinde onlar kendi görüşlerini Ali'ye tabi olarak terk ederlerdi. Bu altı kişinin üçü Kûfe'de, üçü ise diğer beldelerdeydi."[1]

1903- Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel'in [ö. 415/1024] aktardığına göre Osman b. Ahmed ed-Dekkâk şöyle demiştir: Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ'ya okunurken ben de oradaydım. Onun nakline göre Ali b. Abdullah el-Medînî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in sahâbesi içerisinde ashâbı olup da kendisinin fıkhi görüşleri istikametinde hüküm veren sadece şu üç kişi vardı: Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbas. Bunların her birinin ashâbı vardı ki, bunların görüşlerini alır ve buna göre insanlara fetva verirlerdi."

---

1 Bu isimlerden İbn Mes'ûd ve Hz. Ali Kûfeli iken Ebû Musa el-Eş'arî Basra, Zeyd, Übey ve Hz. Ömer ise Medineli olarak değerlendirilmelidir [çevirenin notu].

وَلِلمَصرِيِّينَ رِوَايَاتٌ مُستَقِيمَةٌ إِلَّا أَنَّهَا لَيسَت بِالكَثِيرَةِ.

مَعرِفَةُ الشُّيُوخِ الَّذِينَ تُروَى عَلَيهِمُ الأَحَادِيثُ الحُكمِيَّةُ وَالمَسَائِلُ الفِقهِيَّةُ

١٩٠٢ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَبِي القَاسِمِ الأَزرَقُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَبدِ اللهِ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ يُوسُفَ المَروَزِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ، أنا أَبُو حَمزَةَ، عَن جَابِرٍ، عَن عَامِرٍ، عَن مَسرُوقٍ، قَالَ: «كَانَ العُلَمَاءُ بَعدُ نَبِيِّهِم صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ نَفَرٍ الَّذِينَ يُفتُونَ فَيُؤخَذُ بِفتوَاهُم وَيَفرِضُونَ فَيُؤخَذُ بِفَرَائِضِهِم وَيُسنُّونَ فَيُؤخَذُ بِسُنَّتِهِم عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ وَعَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ وَعَبدُ اللهِ بنُ مَسعُودٍ وَأُبَيُّ بنُ كَعبٍ وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ وَأَبُو مُوسَى الأَشعَرِيُّ، فَانفَرَدَ عُمَرُ وَانفَرَدَ مَعَهُ عَبدُ اللهِ بنُ مَسعُودٍ وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ فَكَانَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ إِذَا قَضَى بِرَأيِهِ قَضَاءً وَقَضَيَا بِرَأيِهِمَا قَضَاءً تَرَكَا رَأيَهُمَا لِرَأيِهِ تَبَعًا وَانفَرَدَ عَلِيُّ بنُ أَبِي طَالِبٍ وَانفَرَدَ مَعَهُ أُبَيُّ بنُ كَعبٍ وَأَبُو مُوسَى الأَشعَرِيُّ فَكَانَ إِذَا قَضَى بِرَأيِهِ قَضَاءً وَقَضَيَا بِرَأيِهِمَا قَضَاءً تَرَكَا رَأيَهُمَا لِرَأيِهِ تَبَعًا فَكَانَ مِن هَؤُلَاءِ السِّتَّةِ بِالكُوفَةِ ثَلَاثَةٌ وَثَلَاثَةٌ فِي سَائِرِ الأَرضِ»

١٩٠٣ - أنا عَلِيُّ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ المُعَدَّلُ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ البَرَّاءِ وأنا حَاضِرٌ قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ المَدِينِيُّ: لَم يَكُن مِن أَصحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ لَهُ أَصحَابٌ يَقُومُونَ بِقَولِهِ فِي الفِقهِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: عَبدُ اللهِ بنُ مَسعُودٍ وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ وَابنُ عَبَّاسٍ كَانَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنهُم أَصحَابٌ يَقُومُونَ بِقَولِهِ وَيُفتُونَ النَّاسَ.

1904- "Dînever hatibi Mansur b. Rebîa ez-Zührî -Dînever'de- → Ali b. Ahmed b. Ali b. Râşid → Ahmed b. Yahyâ b. el-Cârûd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. Abdullah b. Ca'fer el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) ashâbının fıkıh konusundaki birikimi şu üç kişiye intikal etti ki, onlardan ilim alınır ve nakledilirdi: Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Mes'ûd'dan şu altı kişi ilim aldı: Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Abîde es-Selmanî, Hâris b. Kays [ö. 48/668-9 {?}], Mesrûk, Amr b. Şürahbîl [ö. 61/680-1 {?}]." Yine Ali şöyle demiştir: "Bu altı kişinin ilmi İbrahim en-Nehaî ve Âmir eş-Şa'bî'ye ulaştı. Onların ilmi Ebû İshak ve A'meş'e, onların ilmi de Süfyân b. Saîd'e erişti." Ali "[Hocalarımdan] Yahyâ b. Saîd bu isnâda yakınlık duyar, ondan hoşlanırdı." demiştir. Ali sözlerine şöyle devam etmiştir: "Zeyd b. Sâbit'ten onun görüşlerine tabi olan ve onu örnek alan şu on bir kişi ilim almıştır: Kabîsa b. Züeyb, Hârice b. Zeyd [ö. 99/717-8], Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Urve b. ez-Zübeyr, Ebû Seleme İbn Abdurrahman, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm [ö. 94/712-3], Kâsım b. Muhammed, Salim b. Abdullah, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebân b. Osman [ö. 105/723-4] ve Süleyman b. Yesâr [ö. 107/725-6]." Ali şöyle demiştir: "Bunların tamamının ilmi şu üç kişiye intikal etti: İbn Şihâb, Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşec [ö. 122/737-8] ve Ebü'z-Zinâd. Bunların tamamının ilmi de Mâlik b. Enes'e erişti. [Hocalarımdan] Abdurrahman b. Mehdî bu isnâda yakınlık duyar, ondan hoşlanırdı. İbn Abbas'ın ilmi ise şu altı kişiye intikal etti: Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime, Mücâhid, Câbir b. Zeyd [ö. 93/711-2] ve Tâvûs. Bunların tamamının ilmi ise Amr b. Dînâr'a ulaştı." Ali şöyle demiştir: "[Hocalarımdan] Süfyân b. Uyeyne ise bu isnâddan hoşlanır ve buna yakınlık duyardı."

5. Fıkıh Mevzularına Medar Olmuş Hadisler

1905- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Muhammed b. el-Feth el-Hanbelî → Abdullah b. Ebî Dâvud" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, babası [Ebû Dâvud es-Sicistânî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Fıkıh şu dört hadis etrafında döner: 'Helal bellidir, haram bellidir.',[1] 'Ameller niyetlere göredir.',[2] 'Size yasakladığım şeylerden kaçının, yapılmasını emrettiğim şeyleri ise gücünüz nispetinde yerine getirin.'[3] ve 'Zarar vermek de zarara zarar ile mukabelede bulunmak da yoktur.'"[4]

1 Buhârî, İman 37.
2 Buhârî, Bed'u'l-Vahy 1.
3 Müslim, Fezâil 130.
4 Mâlik, Akdiye 31.

١٩٠٤ - أنا مَنصُورُ بنُ رَبِيعَةَ الزُّهرِيُّ، خَطِيبُ الدِّينَوَرِ بِهَا، أنا عَلِيُّ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيِّ بنِ رَاشِدٍ، أنا أَحمَدُ بنُ يَحيَى بنِ الجَارُودِ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ جَعفَرٍ المَدِينِيُّ، يَقُولُ: انتَهَى عِلمُ أَصحَابِ رَسُولِ اللهِ مِنَ الأَحكَامِ إِلَى ثَلَاثَةٍ مِمَّن أُخِذَ عَنهُم وَرُوِيَ عَنهُمُ العِلمُ: عَبدُ اللهِ بنُ مَسعُودٍ وَزَيدُ بنُ ثَابِتٍ وَعَبدُ اللهِ بنُ عَبَّاسٍ، وَأَخَذَ عَن عَبدِ اللهِ بنِ مَسعُودٍ سِتَّةٌ: عَلقَمَةُ بنُ قَيسٍ وَالأَسوَدُ بنُ يَزِيدَ وَعَبِيدَةُ السَّلمَانِيُّ وَالحَارِثُ بنُ قَيسٍ وَمَسرُوقٌ وَعَمرُو بنُ شُرَحبِيلَ قَالَ عَلِيٌّ: وَانتَهَى عِلمُ هَؤُلَاءِ إِلَى إِبرَاهِيمَ النَّخَعِيّ وَعَامِرٍ الشَّعبِيّ وَانتَهَى عِلمُ هَؤُلَاءِ إِلَى أَبِي إِسحَاقَ وَالأَعمَشِ ثُمَّ انتَهَى عِلمُ هَؤُلَاءِ إِلَى سُفيَانَ بنِ سَعِيدٍ قَالَ عَلِيٌّ: وَكَانَ يَحيَى بنُ سَعِيدٍ يَمِيلُ إِلَى هَذَا الإِسنَادِ وَيُعجِبُهُ قَالَ عَلِيٌّ: وَأَخَذَ عَن زَيدِ بنِ ثَابِتٍ أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا مِمَّن كَانَ يَتبَعُ رَأيَهُ وَيَقتَدِي بِهِ قَبِيصَةُ بنُ ذُؤَيبٍ وَخَارِجَةُ بنُ زَيدٍ وَعُبَيدُ اللهِ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ عُتبَةَ وَعُروَةُ بنُ الزُّبَيرِ وَأَبُو سَلَمَةَ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ وَأَبُو بَكرِ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ الحَارِثِ بنِ هِشَامٍ وَالقَاسِمُ بنُ مُحَمَّدٍ وَسَالِمُ بنُ عَبدِ اللهِ وَسَعِيدُ بنُ المُسَيِّبِ وَأَبَانُ بنُ عُثمَانَ وَسُلَيمَانُ بنُ يَسَارٍ قَالَ عَلِيٌّ: ثُمَّ صَارَ عِلمُ هَؤُلَاءِ كُلِّهِم إِلَى ثَلَاثَةٍ إِلَى ابنِ شِهَابٍ وَبُكَيرِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ الأَشَجِّ وَأَبِي الزِّنَادِ ثُمَّ صَارَ عِلمُ هَؤُلَاءِ كُلِّهِم إِلَى مَالِكِ بنِ أَنَسٍ وَكَانَ عَبدُ الرَّحمَنِ بنُ مَهدِيّ يَمِيلُ إِلَى هَذَا الإِسنَادِ وَيُعجِبُهُ فَأَمَّا ابنُ عَبَّاسٍ فَصَارَ عِلمُهُ إِلَى سِتَّةِ نَفَرٍ إِلَى سَعِيدِ بنِ جُبَيرٍ وَعَطَاءِ بنِ أَبِي رَبَاحٍ وَعِكرِمَةَ وَمُجَاهِدٍ وَجَابِرِ بنِ زَيدٍ وَطَاوُسٍ وَصَارَ عِلمُ هَؤُلَاءِ كُلِّهِم إِلَى عَمرِو بنِ دِينَارٍ قَالَ عَلِيٌّ وَكَانَ سُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ يُعجِبُهُ هَذَا الإِسنَادُ وَيَمِيلُ إِلَيهِ.

الأَحَادِيثُ الَّتِي تَدُورُ أَبوَابُ الفِقهِ عَلَيهَا

١٩٠٥ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ الفَتحِ الحَنبَلِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَبِي دَاوُدَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي يَقُولُ: «الفِقهُ يَدُورُ عَلَى أَربَعَةِ أَحَادِيثَ: "الحَلَالُ بَيِّنٌ"، وَ"الأَعمَالُ بِالنِّيَّاتِ"، "وَمَا نَهَيتُكُم فَاجتَنِبُوهُ، وَمَا أَمَرتُكُم بِهِ فَاتُوا مِنهُ مَا استَطَعتُم"، "وَلَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ"»

1906- "Abdülaziz b. Ali el-Varrâk → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb el-Müfîd → Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, babası Süleyman b. el-Eş'as'ı şöyle derken işitmiştir: "Fıkıh şu beş hadis etrafında döner: 'Helal de bellidir, haram da bellidir.', Allah Resûlü 'Zarar vermek de zarara karşı zarar vermek de yoktur.' buyurmuştur. Allah Resûlü 'Ameller niyetlere göredir. Her bir kimseye niyet ettiği şeyin karşılığı vardır.' buyurmuştur. Allah Resûlü 'Din samimiyettir.' buyurmuştur.[1] Allah Resûlü 'Size yasakladığım şeylerden kaçının, yapılmasını emrettiğim şeyleri ise gücünüz nispetinde yerine getirin.' buyurmuştur."

1907- "Mes'ûd b. Nâsır b. Ebî Zeyd es-Siczî → Ali b. Büşra es-Sicistânî → Muhammed b. el-Hüseyin el-Übrî → sika biri → Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Dâvud b. el-Dilhâs el-Hâfız el-Cezerî → Rebî' b. Süleyman" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şâfiî'nin Hz. Ömer'in naklettiği "Ameller niyetlere göredir." hadisini kastederek şöyle dediğini işitmiştir: "Bu hadis yetmiş fıkıh konusunun kapsamına girer."

6. Sünnetlerin Müsnedlere Göre Kaydedilmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadislerin ahkâm konularına göre kaydedilmesinden bahsetmiştik. Diğer yöntem ise hadislerin müsnedlere göre kaydedilmesidir. Bu yöntemi benimseyen ilk kişi Nuaym b. Hammâd'dır.

1908- Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Fakîh'in naklettiğine göre Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî şöyle demiştir: "İlk defa bir müsned tasnif eden ve bunu araştıran kişi Nuaym b. Hammâd'dır."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Esed b. Musa el-Mısrî [ö. 212/827] de bir müsned tasnif etmiştir. Esed yaşça Nuaym'dan büyüktü ve hadis dinlemeye ondan önce başlamıştı. Yine de muhtemelen Nuaym müsned türü eser derlemede onun önüne geçti ve henüz gençliğinde bu yönde ilmî bir çaba ortaya koydu. Esed ise ondan sonra ve yaşlılık döneminde bu tarz bir tasnif yaptı. Allah en iyisini bilir. Sahâbe müsnedlerini belli bir düzenle kaydetmek isteyen kimse merfû olanları mevkuflardan ayırmayı bilmelidir. Zira hadisler içerisinde merfû mu, yoksa mevkûf mu olduğu açısından hadis ilmini bilmeyenler için sorun teşkil edebilecek rivayetler bulunmaktadır. [Bunun örneği şu rivayettir:]

---

1 Müslim, İman 95.

١٩٠٦ - حَدَّثَنِي عَبدُ العَزِيزِ بنُ عَلِيٍّ الوَرَّاقُ، لَفظًا نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ يَعقُوبَ المُفِيدُ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ اللهِ بنَ أَبِي دَاوُدَ السِّجِستَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِي سُلَيمَانَ بنَ الأَشعَثِ، يَقُولُ: الفِقهُ يَدُورُ عَلَى خَمسَةِ أَحَادِيثَ: «الحَلَالُ بَيِّنٌ وَالحَرَامُ بَيِّنٌ» وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّمَا الأَعمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِامرِئٍ مَا نَوَى» وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ قَالَ: «إِنَّمَا الدِّينُ النَّصِيحَةُ» وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ قَالَ: «مَا نَهَيتُكُم عَنهُ فَاجتَنِبُوهُ وَمَا أَمَرتُكُم بِهِ فَأتُوا مِنهُ مَا استَطَعتُم»

١٩٠٧ - حَدَّثَنِي مَسعُودُ بنُ نَاصِرِ بنِ أَبِي زَيدٍ السِّجزِيُّ، أنا عَلِيُّ بنُ بُشرَى السِّجِستَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ الأُبرِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مَن، أَخبَرَنِي مِنَ الثِّقَاتِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ دَاوُدَ بنِ الدِّلهَاثِ الحَافِظَ الجَزَرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ الرَّبِيعَ بنَ سُلَيمَانَ، يَقُولُ: سَمِعتُ الشَّافِعِيَّ، يَقُولُ: يَدخُلُ هَذَا الحَدِيثُ يَعنِي حَدِيثَ عُمَرَ: «إِنَّمَا الأَعمَالُ بِالنِّيَّاتِ» فِي سَبعِينَ بَابًا مِنَ الفِقهِ.

تَخرِيجُ السُّنَنِ عَلَى المُسنَدِ

قَد ذَكَرنَا طَرِيقَةَ التَّخرِيجِ عَلَى الأَحكَامِ وَأَمَّا الطَّرِيقَةُ الأُخرَى فَهِيَ التَّخرِيجُ عَلَى المُسنَدِ وَأَوَّلُ مَن سَلَكَهَا عَلَى مَا يُقَالُ نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ

١٩٠٨ - أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ غَالِبٍ الفَقِيهُ، أنا أَبُو الحَسَنِ الدَّارَقُطنِيُّ، قَالَ: «وَأَوَّلُ مَن صَنَّفَ مُسنِدًا وَتَتَبَّعَهُ نُعَيمُ بنُ حَمَّادٍ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَقَد صَنَّفَ أَسَدُ بنُ مُوسَى المِصرِيُّ مُسنِدًا وَكَانَ أَسَدٌ أَكبَرُ مِن نُعَيمٍ سِنًّا وَأَقدَمُ سَمَاعًا فَيُحتَمَلُ أَن يَكُونَ نُعَيمٌ سَبَقَهُ إِلَى تَخرِيجِ المُسنَدِ وَتَتَبُّعِ ذَلِكَ فِي حَدَاثَتِهِ وَخَرَّجَ أَسَدٌ بَعدَهُ عَلَى كِبَرِ سِنِّهِ وَاللَّهُ أَعلَمُ. فَيَنبَغِي لِمَن أَرَادَ تَخرِيجَ مَسَانِيدِ الصَّحَابَةِ أَن يُعرَفَ المُتُونَ المَرفُوعَةَ مِنَ المَوقُوفَةِ فَإِنَّ فِيهَا مَا يُشكَلُ عَلَى مَن لَم يَكُن عَارِفًا بِصِنَاعَةِ الحَدِيثِ.

1909- "Hasan b. Ebî Bekir → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Hanbel b. İshak → Ebû Nuaym Dırâr b. Surad → Muttalib b. Ziyâd → Ömer b. Süveyd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün kapısının açılması istendiğinde [gelen kişi kapıyı] tırnaklarıyla tıklatırdı." Hadis ehlinden olmayan biri, Allah Resûlü'nün anılmasından dolayı bu hadisi müsned zanneder. Hâlbuki rivayet müsned değildir. Bu rivayet bir sahâbinin sözüdür. O sahâbî, Hz. Peygamber dışında birinin fiilini nakletmektedir.

1910 - "Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân → Da'lec b. Ahmed → Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ → Saîd b. Mansur → Ebû Avâne [Vaddâh b. Abdullah] → Muhammed b. el-Münkedir → Câbir [b. Abdullah]" isnâdıyla nakledilen "Yahudiler 'Eğer kişi, eşine arkadan yaklaşırsa çocuk şaşı[1] olarak dünyaya gelir.' derlerdi, bunun üzerine Allah Teâlâ 'Kadınlar tarlanızdır. Onlara dilediğiniz yerden yaklaşın.' ayetini[2] indirdi. Dedi ki: Meşru yere yaklaşıldığı sürece ister önden isterse arkadan yaklaşır" hadisi de bu açıdan problem teşkil etmektedir. Bu rivayet mevkûf zannedilebilir. Çünkü bu hadiste Hz. Peygamber'in zikri geçmemektedir. Hâlbuki hadis mevkûf değil, müsneddir. Zira vahyin nüzulüne şahit olan sahâbî bir ayetin bir olay hakkında nâzil olduğunu bildiriyorsa bu haber müsneddir.

7. Sahâbe Müsnedlerinin Düzenlenmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müsnedlerin tertibi musannifin tercihine kalmıştır. İsterse müsnedleri sahâbe isimlerine göre isimlerin başlarını dikkate alarak ve alfabetik olarak düzenler. Bu durumda Übey b. Ka'b ve Üsâme b. Zeyd ile başlar ve böylece devam eder. İsterse müsnedleri kabilelere göre düzenler. Bu durumda Hâşim oğulları ile başlar, sonra nesep bakımından Allah Resûlü'ne (sav) yakınlıklarına göre kabileleri sıralar. İsterse müsnedleri sahâbîlerin dine girmedeki önceliklerine ve dindeki konumlarına göre düzenler. Müsnedlerin tertibinde bizim en benimsediğimiz metot budur. Bu durumda aşere-i mübeşşere ile başlar, onların ardından Bedir'e iştirak eden öncüleri kaydeder.

---

1 Acâc neşrinde (II, 444) "siyah (*esved*)" kelimesi geçiyorsa da doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Bakara, 2/223.

١٩٠٩ - وَمِثَالُ ذَلِكَ مَا أَنَاهُ الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، نا أَبُو نُعَيمٍ ضِرَارُ بنُ صُرَدٍ، نا المُطَّلِبُ بنُ زِيَادٍ، عَن عُمَرَ بنِ سُوَيدٍ، عَن أَنَسِ بنِ مَالِكٍ، قَالَ: «كَانَ بَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا استُفتِحَ قُرِعَ بِالأَصَابِعِ» فَهَذَا يَتَوَهَّمُهُ مَن لَيسَ مِن أَهلِ الصَّنَاعَةِ مُسنِدًا لِذِكرِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِيهِ وَلَيسَ بِمُسنَدٍ وَإِنَّمَا هُوَ مَوقُوفٌ عَلَى صَحَابِيٍّ حَكَى فِيهِ عَن غَيرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِعلًا وَمِمَّا يُشكِلُ أَيضًا الحَدِيثُ الَّذِي

١٩١٠ - أَنَاهُ مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ القَطَّانُ أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ زَيدٍ الصَّائِغُ أَنَّ سَعِيدَ بنَ مَنصُورٍ حَدَّثَهُم قَالَ: نا أَبُو عَوَانَةَ عَن مُحَمَّدِ بنِ المُنكَدِرِ عَن جَابِرٍ قَالَ: قَالَتِ اليَهُودُ: إِنَّمَا يَكُونُ الوَلَدُ أَحوَلَ إِذَا أَتَى الرَّجُلُ امرَأَتَهُ مِن خَلفِهَا فَأَنزَلَ اللهُ تَعَالَى {نِسَاؤُكُم حَرثٌ لَكُم فَأتُوا حَرثَكُم أَنَّى شِئتُم} [البقرة: ٢٢٣] قَالَ: مِن بَينِ يَدَيهَا وَمِن خَلفِهَا وَلَا يَأتِهَا إِلَّا فِي المَأتَى فَهَذَا يُتَوَهَّمُ مَوقُوفًا لِأَنَّهُ لَا ذِكرَ فِيهِ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَلَيسَ بِمَوقُوفٍ وَإِنَّمَا هُوَ مُسنَدٌ، لِأَنَّ الصَّحَابِيَّ الَّذِي شَاهَدَ الوَحيَ إِذَا أَخبَرَ عَن آيَةٍ أَنَّهَا نَزَلَت فِي كَذَا وَكَذَا كَانَ ذَلِكَ مُسنَدًا.

تَرتِيبُ مَسَانِيدِ الصَّحَابَةِ

الِاختِيَارُ فِي تَخرِيجِ المُسنَدِ إِلَى المُصَنِّفِ فَإِن شَاءَ رَتَّبَ أَسمَاءَ الصَّحَابَةِ عَلَى حُرُوفِ المُعجَمِ مِن أَوَائِلِ الأَسمَاءِ فَيَبدَأُ بِأُبَيِّ بنِ كَعبٍ وَأُسَامَةَ بنِ زَيدٍ وَمَن يَلِيهِمَا وَإِن شَاءَ رَتَّبَهَا عَلَى القَبَائِلِ فَيَبدَأُ بِبَنِي هَاشِمٍ ثُمَّ الأَقرَبِ فَالأَقرَبِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي النَّسَبِ وَإِن شَاءَ رَتَّبَهَا عَلَى قَدرِ سَوَابِقِ الصَّحَابَةِ فِي الإِسلَامِ وَمَحَلِّهِم مِنَ الدِّينِ وَهَذِهِ الطَّرِيقَةُ أَحَبُّ إِلَينَا فِي تَخرِيجِ المُسنَدِ فَيَبدَأُ بِالعَشَرَةِ رِضوَانُ اللهِ عَلَيهِم ثُمَّ يُتبِعُهُم بِالمُقَدَّمِينَ مِن أَهلِ بَدرٍ

1911- "Ebû Amr Osman b. Muhammed b. Yusuf el-Allâf → Muhammed b. Abdullah b. İbrahim eş-Şâfiî → Hasan b. Sellâm es-Sevvâk → Ali b. Kâdim → Süfyân b. Saîd → Yahyâ b. Saîd → Abâye b. Rifâa" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Râfi' b. Hadîc [ö. 73/692-3] şöyle demiştir: "Cibril -ya da bir melek- Hz. Peygamber'e gelip 'Aranızda Ehl-i Bedir'in konumu nasıl?' diye sordu. Hz. Peygamber 'Bizim nazarımızda onlar insanların en faziletlileri.' cevabını verdi. Bunun üzerine o 'Biz meleklerin nazarında da Bedir'e katılanlarımızın konumu böyle.' dedi."[1]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Onları Allah'ın kendileri hakkında "Allah, ağacın altında biat ettiklerinde o müminlerden razı olmuştur."[2] ayetini indirdiği Hudeybiye ehli takip eder.

1912- "Ebû Sehl Mahmûd b. Ömer b. Ca'fer el-Ukberî → Ebû Tâlib Abdullah b. Muhammed b. Abdullah → Musa b. Harun → Kuteybe [b. Müslim] → Leys [b. Sa'd] → Ebü'z-Zübeyr [el-Mekkî] → Câbir [b. Abdullah]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Ağacın altında biat edenlerden herhangi biri cehenneme girmez."[3]

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Sonra Hâlid b. el-Velîd [ö. 21/641-2], Amr b. el-Âs ve Ebû Hüreyre gibi Hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında Müslüman olup hicret eden kimseler gelir. Sonra Mekke'nin fethi günü Müslüman olanlar onları izler. Onlardan sonra Sâib b. Yezîd [ö. 91/709-10 {?}], Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile, Ebû Şeybe es-Süvâî [ö. ?] gibi çocukken Allah Resûlü'nü (sav) gören yaşça küçük kimseler gelir.

1913- "Hüseyin b. Ali et-Tanâcîrî → Ömer b. Ahmed el-Vâiz → Ahmed b. Muhammed b. Saîd el-Hemedânî → Hasan b. Ali er-Râzî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Zür'a er-Râzî'yi kendisine Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden kimselerin sayısı sorulduğunda şöyle derken işitmiştir: "Bunu kim tespit edebilir ki? Hz. Peygamber ile veda haccına 40.000 kişi iştirak etti. 70.000 kişi onunla birlikte Tebük'e katıldı."

---

1 Yakın bir lafızla bk. İbn Mâce, Mukaddime 11.
2 Fetih, 48/18.
3 Rivayet Hatîb el-Bağdâdî öncesindeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

١٩١١ - أنا أَبُو عَمرٍو عُثمَانُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يُوسُفَ العَلَّافُ أنا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ إِبرَاهِيمَ الشَّافِعِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ سَلَّامٍ السَّوَّاقُ، نا عَلِيُّ بنُ قَادِمٍ، نا سُفيَانُ بنُ سَعِيدٍ، عَن يَحيَى بنِ سَعِيدٍ، عَن عَبَايَةَ بنِ رِفَاعَةَ، عَن رَافِعِ بنِ خَدِيجٍ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ جِبرِيلُ أَو قَالَ: مَلَكٌ فَقَالَ: كَيفَ أَهلُ بَدرٍ فِيكُم؟ قَالَ: هُم عِندَنَا أَفضَلُ النَّاسِ قَالَ: كَذَلِكَ شُهَدَاءُ بَدرٍ عِندَنَا مِنَ المَلَائِكَةِ.

وَيَتلُوهُم أَهلُ الحُدَيبِيَةِ الَّذِينَ أَنزَلَ اللهُ تَعَالَى فِيهِم {لَقَد رَضِيَ اللهُ عَنِ المُؤمِنِينَ إِذ يُبَايِعُونَكَ تَحتَ الشَّجَرَةِ} [الفتح: ١٨]

١٩١٢ - أنا أَبُو سَهلٍ مَحمُودُ بنُ عُمَرَ بنِ جَعفَرٍ العُكبَرِيُّ أنا أَبُو طَالِبٍ عَبدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ، نا مُوسَى بنُ هَارُونَ، نا قُتَيبَةُ، نا اللَّيثُ، عَن أَبِي الزُّبَيرِ، عَن جَابِرٍ، عَن رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَدخُلُ النَّارَ أَحَدٌ مِمَّن بَايَعَ تَحتَ الشَّجَرَةِ»

ثُمَّ مَن أَسلَمَ وَهَاجَرَ بَينَ الحُدَيبِيَةِ وَالفَتحِ كَخَالِدِ بنِ الوَلِيدِ وَعَمرِو بنِ العَاصِ وَأَبِي هُرَيرَةَ ثُمَّ مَن أَسلَمَ يَومَ الفَتحِ ثُمَّ الأَصَاغِرُ الأَسنَانُ الَّذِينَ رَأَوا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ وَهُم أَطفَالٌ كَالسَّائِبِ بنِ يَزِيدَ وَأَبِي الطُّفَيلِ عَامِرِ بنِ وَاثِلَةَ وَأَبِي شَيبَةَ السُّوَائِيِّ وَنَحوِهِم.

١٩١٣ - أَخبَرَنِي الحُسَينُ بنُ عَلِيٍّ الطَّنَاجِيرِيُّ، نا عُمَرُ بنُ أَحمَدَ الوَاعِظُ، نا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ سَعِيدٍ الهَمذَانِيُّ، نا الحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ الرَّازِيُّ، سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ الرَّازِيَّ، وَسُئِلَ عَن عِدَّةِ مَن رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: وَمَن يَضبُطُ هَذَا؟ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الوَدَاعِ أَربَعُونَ أَلفًا وَشَهِدَ مَعَهُ تَبُوكَ سَبعُونَ أَلفًا.

1914- “Ebü’l-Kâsım [Ubeydullah b. Ahmed] el-Ezherî → Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hamdân el-Ukberî → Ebû Bekir Abdülaziz b. Ca‘fer → Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Hallâl → Muhammed b. Ahmed b. Câmi‘ er-Râzî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, adamın biri Ebû Zür‘a’ya “Ebû Zür‘a, Hz. Peygamber’in hadislerinin sayısının 4.000 olduğu söylenmiyor mu?” sorusunu sorduğunda onu şöyle dediğini işitmiştir: “Bunu kim söylüyor? Allah onun dişlerini titretsin! Bu zındıkların sözü! Allah Resûlü’nün (sav) hadislerini kim sayabilir ki! Allah Resûlü vefat ettiğinde onun kendisinden rivayette bulunup kendisini işitenlerden 114.000 sahâbîsi vardı.” Adam “Ebû Zür‘a, bunlar neredeydiler, onu nerede işittiler?” diye sorunca “Medineliler, Mekkeliler ve bu iki belde arasında olanlar, bedeviler, onunla birlikte veda haccına iştirak edenlerin her biri onu Arefe’de gördü ve ondan işitti.”[1] cevabını verdi.

8. İsnâdların Kendileri Etrafında Döndüğü Muhaddisler

1915- “Ebû Bekir el-Berkânî → Hüseyin b. Ali et-Temîmî ve Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Abdullah es-Sâiğ → Muhammed b. İshak b. Huzeyme → Ahmed b. Abde” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Dâvud et-Tayâlisî’yi şöyle derken işitmiştir: “Hadisin şu dört kişide olduğunu tespit ettik: Zührî, Katâde, A‘meş ve Ebû İshak. Onlar içerisinde Katâde ihtilafları, Zührî isnâdı, Ebû İshak, Hz. Ali ile Abdullah [b. Mes‘ûd]’un hadislerini en iyi bilendi. Bu isimlerin her birinde bu bilgiler ayrı ayrı bulunurken[2] A‘meş’te bunların hepsine dair bilgi vardı.

1916- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → Osman b. Ahmed → Hanbel b. İshak” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. Abdullah b. Ca‘fer el-Medînî’yi şöyle derken işitmiştir: “Hadislerin asıllarını incelediğimde onları geçmiş dönemde şu isimler nezdinde bulunduğunu tespit ettim: Medinelilerden Zührî,

---

1 Tahhân (II, 293) ve İbn Ebi’l-Ayneyn (II, 626) neşirlerinde “ya‘rifuhû” ibaresi geçiyorsa da anlamlı bir tercih için Acâc neşrindeki (II, 448) “bi-Arefe” ifadesi dikkate alınmıştır [çevirenin notu].

2 Bu ifade bazı açılardan sorunludur. Eğer buradaki ifade neşirlerin tamamında kaydedildiği gibi “ألفين ألفين” şeklinde ise kelimeler gramatik açıdan fail konumunda olduğundan “ألفان ألفان” olmalıdır. İbarenin siyak sibakı ise bu kelimenin “الفينة بعد الفينة” kalıbıyla ilgili olduğunu düşündürür. Bu kelime “الفين” şeklinde müzekker olarak pek kullanılmasa da -ki nadir bir örnek olmak üzere “مضى فين من الدهر” şeklindeki kullanımı için bk. Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi’l-Luğa*, X, 395- “zaman zaman, ara sıra, yer yer” gibi anlamlara gelir. Dolayısıyla rivayetteki “ألفين ألفين” denilerek sözü edilen ulemanın, A‘meş gibi bütüne vâkıf olmayıp ayrı ayrı alanlarda uzman olduklarını vurgulamak istemiş gibidir. Rivayete ilişkin bu yorumundan dolayı Mustafa Genç hocamıza teşekkür ederiz [çevirenin notu].

١٩١٤ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ الأَزهَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ حَمدَانَ العُكبَرِيُّ، نا أَبُو بَكرٍ عَبدُ العَزِيزِ بنُ جعفَرٍ، نا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدٍ الخَلَّالُ، نا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ جَامِعٍ الرَّازِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا زُرعَةَ، وَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا أَبَا زُرعَةَ أَلَيسَ يُقَالُ: حَدِيثُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ أَربَعَةُ آلَافِ حَدِيثٍ؟ قَالَ: وَمَن قَالَ ذَا؟ قَلقَلَ اللَّهُ أَنيَابَهُ هَذَا قَولُ الزَّنَادِقَةِ، وَمَن يُحصِي حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ؟ قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ عَن مِائَةِ أَلفٍ وَأَربَعَةَ عَشرَ أَلفًا مِنَ الصَّحَابَةِ مِمَّن رَوَى عَنهُ وَسَمِعَ مِنهُ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: يَا أَبَا زُرعَةَ هَؤُلَاءِ أَينَ كَانُوا وَسَمِعُوا مِنهُ؟ قَالَ: أَهلُ المَدِينَةِ وَأَهلُ مَكَّةَ وَمَن بَينَهُمَا وَالأَعرَابُ وَمَن شَهِدَ مَعَهُ حَجَّةَ الوَدَاعِ كُلٌّ رَآهُ وَسَمِعَ مِنهُ بِعَرَفَةَ.

مَعرِفَةُ الشُّيُوخِ الَّذِينَ تَدُورُ الأَسَانِيدُ عَلَيهِم

١٩١٥ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، قَالَ: قُرِئَ عَلَى الحُسَينِ بنِ عَلِيٍّ التَّمِيمِيِّ وَأَنَا أَسمَعُ وَقَرَأتُهُ عَلَى أَبِي حَامِدٍ أَحمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ الصَّائِغِ: أَخبَرَكُم مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ خُزَيمَةَ، قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ عَبدَةَ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا دَاوُدَ الطَّيَالِسِيَّ، يَقُولُ: وَجدنَا الحَدِيثَ عِندَ أَربَعَةٍ: الزُّهرِيِّ وَقَتَادَةَ وَالأَعمَشِ وَأَبِي إِسحَاقَ قَالَ: وَكَانَ قَتَادَةُ أَعلَمَهُم بِالِاختِلَافِ وَكَانَ الزُّهرِيُّ أَعلَمَهُم بِالإِسنَادِ وَكَانَ أَبُو إِسحَاقَ أَعلَمَهُم بِحَدِيثِ عَلِيٍّ وَعَبدِ اللهِ وَكَانَ عِندَ الأَعمَشِ مِن كُلٍّ هَذَا وَلَم يَكُن عِندَ وَاحِدٍ مِن هَؤُلَاءِ إِلَّا أَلفَينِ أَلفَينِ.

١٩١٦ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ عَبدِ اللهِ بنِ جعفَرٍ المَدِينِيَّ، يَقُولُ: نَظَرتُ فِي الأُصُولِ مِنَ الحَدِيثِ فَإِذَا هِيَ عِندَ سِتَّةٍ مِمَّن مَضَى: مِن أَهلِ المَدِينَةِ الزُّهرِيُّ

Mekkelilerden Amr b. Dînâr, Basralılardan Katâde ve Yahyâ b. Ebî Kesîr, Kûfelilerden Ebû İshak ve Süleyman el-A'meş. Sonrasında bu altı ismin ilminin hadisleri derleyen şu on bir kişiye intikal ettiğini gördüm: Basralılardan İbn Ebî Arûbe, Hammâd b. Seleme, Şu'be, Ebû Avâne [el-Vâsıtî] ile Süfyân b. Saîd es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Hüşeym [b. Beşîr], Ma'mer b. Râşid ve Evzâî."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Hanbel, Ali b. el-Medînî'nin yorumunun ikinci kısmındaki "Basralılardan" ifadesini tam kaydettiyse bununla Saîd b. Ebî Arûbe, Hammâd b. Seleme, Şu'be ve Ebû Avâne [el-Vâsıtî]'yi kastetmiştir. Çünkü Ma'mer dışında kalan isimler Basralı değildir. [Süfyân] es-Sevrî Kûfeli, İbn Cüreyc Mekkeli, Mâlik [b. Enes] Medinelidir. İbn Uyeyne aslen Kûfeli olmakla birlikte Mekke'ye yerleşmiştir. Hüşeym Vâsıtlıdır. Ma'mer Basralıdır, Yemen'e gitmiştir. Hadislerinin geneli Yemenlilerde bulunur. Evzâî Şamlıdır.

9. Müsnedlerdeki İlletlerin Açıklanması

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Müsned hadisleri illetlerini gözeterek tasnif etmek gereklidir. Çünkü illet bilgisi en önemli hadis ilimlerindendir.

1917- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuayn ed-Dabbî → Ebû Muhammed Ahmed b. Abdullah el-Müzenî → Ebû Bekir Muhammed b. Dâvud b. Ali" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, babası [Ebû Dâvud es-Sicistânî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Semâ etmesinin ardından Allah Resûlü'nün (sav) hadislerini dinledikten sonra tanımayan ve onların sahihi ile zayıfını ayırt etmek için gayret etmeyen kimse âlim değildir."

1918- "Kadı Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsıtî → Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî → Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ b. Bilal → Abbas b. Muhammed → Kurâd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şu'be b. el-Haccâc'ı şöyle derken işitmiştir: "Kendisinde beş hadis bulunan bir muhaddise gitsem onların üçünü dinlemediğimi fark ederdim."

وَمَن أَهلِ مَكَّةَ عَمرُو بنُ دِينَارٍ وَمِن أَهلِ البَصرَةِ قَتَادَةُ وَيَحيَى بنُ أَبِي كَثِيرٍ وَمِن أَهلِ الكُوفَةِ أَبُو إِسحَاقَ وَسُلَيمَانُ الأَعمَشُ ثُمَّ نَظَرتُ فَإِذَا عِلمُ هَؤُلَاءِ السِّتَّةِ يَصِيرُ إِلَى أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا مِمَّن جَمَعَ الحَدِيثَ مِن أَهلِ البَصرَةِ ابنُ أَبِي عَرُوبَةَ وَحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ وَشُعبَةُ وَأَبُو عَوَانَةَ وَسُفيَانُ بنُ سَعِيدٍ الثَّورِيُّ وَابنُ جُرَيجٍ وَمَالِكُ بنُ أَنَسٍ وَسُفيَانُ بنُ عُيَينَةَ وَهُشَيمٌ وَمَعمَرُ بنُ رَاشِدٍ وَالأَوزَاعِيُّ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذ كَانَ حَنبَلٌ قَد ضَبَطَ عَن عَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ قَولَهُ مِن أَهلِ البَصرَةِ فِي المَوضِعِ الثَّانِي فَإِنَّمَا أَرَادَ بِذَلِكَ سَعِيدَ بنَ أَبِي عَرُوبَةَ وَحَمَّادَ بنَ سَلَمَةَ وَشُعبَةَ وَأَبَا عَوَانَةَ لِأَنَّ البَاقِينَ لَيسُوا بَصرِيِّينَ سِوَى مَعمَرٍ فَالثَّورِيُّ كُوفِيٌّ وَابنُ جُرَيجٍ مَكِّيٌّ وَمَالِكٌ مَدَنِيٌّ وَابنُ عُيَينَةَ كُوفِيٌّ فِي الأَصلِ سَكَنَ مَكَّةَ وَهُشَيمٌ وَاسِطِيٌّ وَمَعمَرٌ بَصرِيٌّ انتَقَلَ إِلَى اليَمَنِ وَحَدِيثُهُ أَكثَرُهُ عِندَهُم وَالأَوزَاعِيُّ شَامِيٌّ

بَيَانُ عِلَلِ المُسنَدِ

يُستَحَبُّ أَن يُصَنَّفَ المُسنَدُ مُعَلَّلًا فَإِنَّ مَعرِفَةَ العِلَلِ أَجَلُّ أَنوَاعِ عِلمِ الحَدِيثِ

١٩١٧ - وَقَد أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا مُحَمَّدٍ أَحمَدَ بنَ عَبدِ اللهِ المُزَنِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ مُحَمَّدَ بنَ دَاوُدَ بنِ عَلِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَبِيَ يَقُولُ: «مَن لَم يَعرِف حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ بَعدَ سَمَاعِهِ وَلَم يُمَيِّز بَينَ صَحِيحِهِ وَسَقِيمِهِ فَلَيسَ بِعَالِمٍ»

١٩١٨ - أنا القَاضِي أَبُو العَلَاءِ مُحَمَّدُ بنُ عَلِيٍّ الوَاسِطِيُّ أنا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ النَّيسَابُورِيُّ، نا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحيَى بنِ بِلَالٍ، نا العَبَّاسُ بنُ مُحَمَّدٍ، نا قُرَادٌ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «لَو أَتَيتُ مُحَدِّثًا عِندَهُ خَمسَةُ أَحَادِيثَ لَأَصَبتُ فِيهَا ثَلَاثَةً لَم يَسمَعهَا»

1919- "Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mettûsî → Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân → Ebü'l-Abbas el-Müberred → Yezîd b. Muhammed b. el-Mühelleb el-Mühellebî → Asmaî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Şu'be b. el-Haccâc'ı şöyle derken işitmiştir: "Hadisleri benimki gibi incelemeye tabi tutan birini bilmiyorum. Hadislerin dörtte üçünün uydurma olduğunu tespit ettim." Ebü'l-Abbas şöyle demiştir: "Bu ifadeyi Kadı İsmail b. İshak'a söyledim. Bana 'Bunlar helal ve haram konularında olmak zorunda değil.' dedi. Ben de 'Tabii ki! Çünkü Allah Teâlâ, 'O çok değerli bir kitaptır. Önünden ve arkasında ona bâtıl yaklaşamaz.'[1] buyurmuştur.' cevabını verdim."

1920- "Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâfız en-Neysâbûrî → Muhammed b. İbrahim b. İshak el-Hâşimî → Ahmed b. Seleme b. Abdullah → Ebû Kudâme [Ubeydullah b. Saîd] es-Serahsî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Abdurrahman b. Mehdî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bende bulunan bir hadisin illetini tespit etmem, bana bende bulunmayan 20 hadisi yazmaktan daha hoş gelir."

1921- "Ebû Nuaym el-Hâfız → Ebû Hâmid İbn Cebele en-Neysâbûrî → Muhammed b. İshak es-Serrâc" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Muhammed b. Yahyâ [ez-Zühlî]'yi şöyle derken işitmiştir: "Ali b. el-Medînî'ye ait bir kitap gördüm. En başında 160 kadar illetli hadis yazılıydı."

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Hadisin illetli olduğu bilgisine ulaşmanın yolu tariklerini derlemek, râvilerin ihtilaflarını incelemek ve onların ezber bakımından konumları ile itkân ve zabt bakımından derecelerini dikkate almaktır.

1922- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Üşnânî -Nişabur'da- → Ahmed b. Muhammed b. Abdûs et-Tarâifî → Osman b. Saîd ed-Dârimî → Nuaym b. Hammâd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbnü'l-Mübârek'i şöyle derken işitmiştir: "Hadise sahih olarak erişmek istiyorsan onu diğerleriyle karşılaştır."

---

1 Fussilet, 41/42.

١٩١٩ - أَخبَرَنِي مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ مُحَمَّدٍ المَتُّوثِيُّ، أنا أَبُو سَهلٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ القَطَّانُ نا أَبُو العَبَّاسِ المُبَرِّدُ، نا يَزِيدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ المُهَلَّبِ المُهَلَّبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الأَصمَعِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ شُعبَةَ، يَقُولُ: «مَا أَعلَمُ أَحَدًا فَتَّشَ الحَدِيثَ كَتَفتِيشِي وَقَفتُ عَلَى أَنَّ ثَلَاثَةَ أَربَاعِهِ كَذِبٌ» قَالَ أَبُو العَبَّاسِ: فَحَدَّثتُ بِهِ إِسمَاعِيلَ بنَ إِسحَاقَ القَاضِي فَقَالَ: لَا يَنبَغِي أَن يَكُونَ فِي الحَلَالِ وَالحَرَامِ فَقُلتُ: أَجَل لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ {وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأتِيهِ البَاطِلُ مِن بَينِ يَدَيهِ وَلَا مِن خَلفِهِ} [فصلت: ٤٢]

١٩٢٠ - أَخبَرَنِي أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُّوذِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحَمَّدٍ الحَافِظُ النَّيسَابُورِيُّ، أنا مُحَمَّدُ بنُ إِبرَاهِيمَ بنِ إِسحَاقَ الهَاشِمِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَلَمَةَ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا قُدَامَةَ السَّرَخسِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَ الرَّحمَنِ بنَ مَهدِيٍّ، يَقُولُ: «لَأَن أَعرِفَ عِلَّةَ حَدِيثٍ هُوَ عِندِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِن أَن أَكتُبَ عِشرِينَ حَدِيثًا لَيسَ عِندِي»

١٩٢١ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا أَبُو حَامِدِ بنُ جَبَلَةَ النَّيسَابُورِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ السَّرَّاجُ، قَالَ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ يَحيَى يَقُولُ: رَأَيتُ لِعَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ كِتَابًا عَلَى ظَهرِهِ مَكتُوبٌ: المِائَةُ وَالنَّيِّفُ وَالسِّتِّينَ مِن عِلَلِ الحَدِيثِ.

وَالسَّبِيلُ إِلَى مَعرِفَةِ عِلَّةِ الحَدِيثِ أَن يَجمَعَ بَينَ طُرُقِهِ وَيَنظُرَ فِي اختِلَافِ رُوَاتِهِ وَيُعتَبَرَ بِمَكَانِهِم مِنَ الحِفظِ وَمَنزِلَتِهِم فِي الإِتقَانِ وَالضَّبطِ.

١٩٢٢ - كَمَا أنا أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ إِبرَاهِيمَ الأَشنَانِيُّ بِنَيسَابُورَ قَالَ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ الطَّرَائِفِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ سَعِيدٍ الدَّارِمِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ نُعَيمَ بنَ حَمَّادٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ ابنَ المُبَارَكِ، يَقُولُ: «إِذَا أَرَدتَ أَن يَصِحَّ لَكَ الحَدِيثُ فَاضرِب بَعضَهُ بِبَعضٍ»

1923- "Ebû Tahir Muhammed b. Abdülvehhâb el-Kâtib → Ali b. Ömer[1] el-Hadramî → Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as [İbn Ebî Dâvud]" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Hafs Amr b. Ali [el-Fellâs]'ı şöyle derken işitmiştir: Yahyâ b. Saîd'e bize "Ebû Dâvud → Hammâd b. Seleme → Harun b. Riâb → Abdullah b. Ubeyd → İbn Abbas" isnâdıyla aktarılan "Adamın biri 'Ey Allah'ın Resûlü! Eşim dokunan eli geri çevirmiyor, ne yapayım?' diye sordu. Allah Resûlü 'Onu boşa.' buyurdu. Adam 'Allah'ın Resûlü! O güzel bir kadın ve ben günaha girmekten endişe ediyorum.' deyince o 'O hâlde onu tut.' cevabını verdi"[2] hadisini yadırgadı ve şöyle dedi: "Bana İbn Cüreyc'in naklettiğine göre Abdullah b. Ubeyd ona [mürsel olarak] şöyle nakletmiştir: Adamın biri Hz. Peygamber'e geldi." Yine Yahyâ "Hammâd b. Zeyd de 'Harun b. Riâb → Abdullah b. Ubeyd' isnâdını mürsel olarak nakletmişti" dedi. Bunun üzerine (Şeybe'nin mevalisinden olan)[3] Affân şöyle dedi: "Hammâd b. Seleme bize 'Harun b. Riâb ve Abdülkerim el-Muallim → Abdullah b. Ubeyd' isnâdıyla nakletti ve o ikisinden biri 'İbn Abbas'tan' ifadesini kullandı." Yahyâ ise "Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] o ikisi arasında tercih yapmazdı." cevabını verdi.

1924- "Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris → Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan es-Savvâf" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ebû Bekir Ahmed b. Harun b. Ravh el-Berdîcî'yi [ö. 301/914] şöyle derken işitmiştir: "Sana Saîd b. Ebî Arûbe'nin Katâde vasıtasıyla Enes'ten aktardığı merfû bir hadis ulaştığında ve Hişâm [ed-Destüvâî] ile Şu'be ona muhalefet ettiğinde Şu'be ve Hişâm'ı Saîd'e tercih et. Hammâd b. Seleme, Hemmâm [b. Yahyâ] ve Ebân [b. Yezîd] [ö. 161-170/777-787 arası] gibi muhaddisler 'Katâde → Enes → Hz. Peygamber' isnâdıyla bir hadis naklettiklerinde ve Saîd veya Hişâm ya da Şu'be muhalefet ettiğinde Hişâm, Saîd ve Şu'be'nin görüşü esas alınır. İsterse bunlardan sadece biri muhalefet etsin. Eğer yukarıdaki isimler, yani Hemmâm b. Yahyâ, Ebân ve Hammâd b. Seleme merfû bir hadisin naklinde ittifak etseler, onlara Şu'be, Hişâm ve Saîd ya da tek başına Şu'be, tek başına Hişâm veya tek başına Saîd muhalefet etse hadis hakkında bir hüküm verme [*tevakkuf*]. Çünkü bu üçü, yani Şu'be, Saîd ve Hişâm [Katâde rivayetlerinde] Hemmâm, Ebân ve Hammâd'dan daha sebtlerdir."

1 Acâc neşrinde (II, 452) "Amr" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

2 Nesâî, Nikâh 12.

3 Parantezli kısım Tahhân neşrindendir (II, 296) [çevirenin notu].

١٩٢٣ - أنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَهَّابِ الكَاتِبُ، أنا عَلِيُّ بنُ عُمَرَ الحَضرَمِيُّ، نا عَبدُ اللهِ بنُ سُلَيمَانَ بنِ الأَشعَثِ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا حَفصٍ عَمرَو بنَ عَلِيٍّ يَقُولُ: قُلتُ لِيَحيَى بنِ سَعِيدٍ: نا أَبُو دَاوُدَ، نا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ، عَن هَارُونَ بنِ رِئَابٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُبَيدٍ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ المَرأَةَ لَا تَدَعُ يَدَ لَامِسٍ قَالَ: «طَلِّقهَا» . قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهَا حسنَاءُ وَأَنَا أَخَافُ عَلَى نَفسِي قَالَ: «فَأَمسِكهَا» فَأَنكَرَهُ يَحيَى وَقَالَ: حَدَّثَنِي ابنُ جُرَيجٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبدُ اللهِ بنُ عُبَيدٍ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَحيَى: وَقَالَ حَمَّادُ بنُ زَيدٍ عَن هَارُونَ بنِ رِئَابٍ عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُبَيدٍ مُرسَلٌ فَقَالَ لَهُ عَفَّانُ هُوَ مِن مَوَالِي شَيبَةَ نَا حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ قَالَ: نَا هَارُونُ بنُ رِئَابٍ وَعَبدُ الكَرِيمِ المُعَلِّمُ عَن عَبدِ اللهِ بنِ عُبَيدٍ قَالَ: أَحَدُهُمَا عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ قَالَ يَحيَى: أَبُو دَاوُدَ لَا يُفَصِّلُ بَينَ هَذَينِ.

١٩٢٤ - نا أَبُو الفَتحِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ أَبِي الفَوَارِسِ، أنا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ الحَسَنِ الصَّوَّافُ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا بَكرٍ أَحمَدَ بنَ هَارُونَ بنِ رَوحٍ البَردِيجِيَّ، يَقُولُ: «إِذَا وَرَدَ عَلَيكَ حَدِيثٌ لِسَعِيدِ بنِ أَبِي عَرُوبَةَ عَن قَتَادَةَ عَن أَنَسٍ مَرفُوعًا وَخَالَفَهُ هِشَامٌ وَشُعبَةُ حُكِمَ لِشُعبَةَ وَهِشَامٍ عَلَى سَعِيدٍ وَإِذَا رَوَى حَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ وَهَمَّامٌ وَأَبَانُ وَنَحوُهُم مِنَ الشُّيُوخِ عَن قَتَادَةَ عَن أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا وَخَالَفَ سَعِيدٌ أَو هِشَامٌ أَو شُعبَةُ كَانَ القَولُ قَولَ هِشَامٍ وَسَعِيدٍ وَشُعبَةَ عَلَى الِانفِرَادِ فَإِذَا اتَّفَقُوا هَؤُلَاءِ الأَوَّلُونَ وَهُم هَمَّامُ بنُ يَحيَى وَأَبَانُ وَحَمَّادُ بنُ سَلَمَةَ عَلَى حَدِيثٍ مَرفُوعٍ وَخَالَفَهُم شُعبَةُ وَهِشَامٌ وَسَعِيدٌ أَو شُعبَةُ وَحدَهُ أَو هِشَامٌ وَحدَهُ أَو سَعِيدٌ وَحدَهُ تُوُقِّفَ عَنِ الحَدِيثِ لِأَنَّ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَةَ شُعبَةَ وَسَعِيدًا وَهِشَامًا أَثبَتُ مِن هَمَّامٍ وَأَبَانَ وَحَمَّادٍ»

1925- "Hasan b. Ebî Bekir → Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ca'fer b. Ebî Osman et-Tayâlisî şöyle demiştir: "Yahyâ b. Maîn'e '[Sevrî rivayetlerinde] Yahyâ el-Kattân ile Vekî' ihtilaf ettiğinde ne yapılır?' dedim, 'Yahyâ'nın dediği esas alınır.' cevabını verdi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle dedi: [Tayâlisî sözlerine şöyle devam etti]:[1] "'Abdurrahman [b. Mehdî] ile Yahyâ ihtilaf ettiğinde?' deyince Yahyâ 'İkisinden birini tercih etmeyi sağlayacak birine ihtiyaç duyulur.' dedi. Ben 'Ebû Nuaym [Fazl b. Dükeyn] ile Abdurrahman ihtilaf ettiğinde?' diye sorunca yine 'İkisinden birini tercih etmeyi sağlayacak birine ihtiyaç duyulur.' dedi. Yine ben 'Ya [Ubeydullah b. Ubeydurrahman] el-Eşca'î [ö. 182/798]?' deyince 'Eşca'î vefat edince hadisi de onunla birlikte vefat etti.' dedi. 'Peki, İbnü'l-Mübârek?' dediğimde ise 'O emîru'l-mü'minindir.' cevabını verdi."

10. Hadislerinin Derlenmesine Önem Verilen Kimseler

1926- "Ali b. el-Hasan b. Muhammed ed-Dekkâk → Ahmed b. İbrahim el-Bezzâz → Ömer b. Muhammed b. Şuayb es-Sâbûnî → Hanbel b. İshak" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes, Zâide [b. Kudâme], Züheyr [b. Muâviye], [Süfyân] es-Sevrî ve Şu'be. Bunlar imamlardır."

1927- "Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed[2] b. Ali es-Sûzercânî -Isfahan'da- → Muhammed b. İshak b. Mende el-Hâfız → Ahmed b. Muhammed b. Abdûs" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Osman b. Saîd ed-Dârimî'yi şöyle derken işitmiştir: "Şu beş kişinin hadislerini derlemeyen kimsenin hadis ilminde müflis olduğu söylenirdi: Süfyân [es-Sevrî], Şu'be, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd ve İbn Uyeyne. Bunlar dinin temelleridir."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Ashâbü'l-hadîs onların dışında da pek çok kimsenin hadisini bir araya getirirler. Ben isimleri aklıma gelenleri zikrediyorum: İsmail b. Ebî Hâlid el-Becelî, Eyyûb b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî, Beyân b. Bişr el-Ahmesî [ö. 131-140/748-758 arası], Dâvud b. Ebî Hind el-Basrî, Rebîa b. Ebî Abdurrahman el-Medenî, Hasan b. Salih b. Hay el-Kûfî, Ziyâd b. Sa'd el-Horâsânî, Süleyman el-A'meş el-Kâhilî, Ebû İshak Süleyman [b. Ebî Süleyman] eş-Şeybânî [ö. 138/755-6 {?}], Süleyman b. Tarhân et-Teymî,

1 Metindeki fazladan "kâle Ebû Bekir" ifadesinden dolayı bu ilaveyi yapmaya gerek duyulmuştur [çevirenin notu].

2 Tahhân neşrinde (II, 297) "Muhammed" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٩٢٥ - أنا الحَسَنُ بنُ أَبِي بَكرٍ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدِ اللهِ بنِ زِيَادٍ، نا جَعفَرُ بنُ أَبِي عُثمَانَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: قُلتُ لِيَحيَى بنِ مَعِينٍ: إِذَا اختَلَفَ يَحيَى القَطَّانُ وَوَكِيعٌ؟ قَالَ: فَالقَولُ قَولُ يَحيَى.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا اختَلَفَ عَبدُ الرَّحمَنِ وَيَحيَى؟ قَالَ: يُحتَاجُ مَن يُفَضِّلُ بَينَهُمَا قُلتُ: أَبُو نُعَيمٍ وَعَبدُ الرَّحمَنِ؟ قَالَ: يُحتَاجُ مَن يُفَضِّلُ بَينَهُمَا قُلتُ: الأَشجَعِيُّ؟ قَالَ: مَاتَ الأَشجَعِيُّ وَمَاتَ حَدِيثُهُ مَعَهُ قُلتُ: ابنُ المُبَارَكِ؟ قَالَ: ذَاكَ أَمِيرُ المُؤمِنِينَ

ذِكرُ الرِّجَالِ الَّذِينَ يُعتَنَى بِجَمعِ حَدِيثِهِم

١٩٢٦ - أَخبَرَنِي عَلِيُّ بنُ الحَسَنِ بنِ مُحَمَّدٍ الدَّقَّاقُ، أنا أَحمَدُ بنُ إِبرَاهِيمَ البَزَّازُ، نا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ الصَّابُونِيُّ، نا حَنبَلُ بنُ إِسحَاقَ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ: «مَالِكُ بنُ أَنَسٍ وَزَائِدَةُ وَزُهَيرٌ وَالثَّورِيُّ وَشُعبَةُ هَؤُلَاءِ أَئِمَّةٌ»

١٩٢٧ - حَدَّثَنِي أَبُو القَاسِمِ عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَد بنِ عَلِيٍّ السُّوذَرجَانِيُّ، لَفظًا بِأَصبَهَانَ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ بنِ مَندَةَ الحَافِظُ، أنا أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَبدُوسٍ، قَالَ: سَمِعتُ عُثمَانَ بنَ سَعِيدٍ الدَّارِمِيَّ، يَقُولُ: يُقَالُ: مَن لَم يَجمَع حَدِيثَ هَؤُلَاءِ الخَمسَةِ فَهُوَ مُفلِسٌ فِي الحَدِيثِ: سُفيَانَ وَشُعبَةَ وَمَالِكِ بنِ أَنَسٍ وَحَمَّادِ بنِ زَيدٍ وَابنِ عُيَينَةَ وَهُم أُصُولُ الدِّينِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَأَصحَابُ الحَدِيثِ يَجمَعُونَ حَدِيثَ خَلقٍ كَثِيرٍ غَيرَ هَؤُلَاءِ وَأَنَا أَذكُرُ مَا حَضَرَنِي مِن أَسمَائِهِم فَمِنهُم إِسمَاعِيلُ بنُ أَبِي خَالِدٍ البَجَلِيُّ وَأَيُّوبُ بنُ أَبِي تَمِيمَةَ السِّختِيَانِيُّ وَبَيَانُ بنُ بِشرٍ الأَحمَسِيُّ وَدَاوُدُ بنُ أَبِي هِندَ البَصرِيُّ وَرَبِيعَةُ بنُ أَبِي عَبدِ الرَّحمَنِ المَدَنِيُّ وَالحَسَنُ بنُ صَالِحِ بنِ حَيٍّ الكُوفِيُّ وَزِيَادُ بنُ سَعدٍ الخُرَاسَانِيُّ وَسُلَيمَانُ الأَعمَشُ الكَاهِلِيُّ وَسُلَيمَانُ أَبُو إِسحَاقَ الشَّيبَانِيُّ وَسُلَيمَانُ بنُ طَرخَانَ التَّيمِيُّ

Safvân b. Süleym ez-Zührî [ö. 132/749-50], Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, Talha b. Musarrif el-Yâmî, Mis'ar b. Kidâm el-Hilalî, Abdullah b. Avn el-Basrî, Ebû Hasîn Osman b. Âsım el-Kûfî, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Amr b. Dînâr el-Mekkî, Muhammed b. Cuhâde el-Evdî [ö. 131/947], Muhammed b. Sûka el-Abdî [ö. 140-150/757-768 arası], Muhammed b. Vâsi' el-Ezdî [ö. 123/740-1 {?}], Matar b. Tahmân el-Horâsânî [ö. 129/746-7] ve Yunus b. Ubeyd el-Basrî onlardandır.

1928- "Muhammed b. Ali b. Abdullah → Abdülganî b. Saîd → Hamza b. Muhammed el-Kinânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, [Abdullah b. Ahmed b. Musa] Abdân [el-Ehvâzî]'yi [ö. 306/919] şöyle derken işitmiştir: "Ashâbü'l-hadîs'in derlediği hadisleri iki istisnayla ben de derledim. Derleyemediğim iki grup hadis şunlardır: Mâlik b. Enes ve Ebû Hasîn [Osman b. Âsım]'ın hadisleri. Mâlik'in hadisleri meselesinde, bende *el-Muvatta* herhangi birinden âlî bir isnâdla bulunmuyordu. Ebû Hasîn'e gelince onun hadislerinin çoğu Kays b. er-Rebî'de idi. Onun hadislerinden pek fazla âlî olan yoktu. Bunun üzerine onu da bıraktım." [Abdülganî b. Saîd] şöyle demiştir: Hamza [el-Kinânî]'den [ö. 357/968] işittiğime göre o, Abdân'ı şöyle derken işitmiş: "Bişr b. el-Mufaddal'a [ö. 187/802-3] ait 600 hadis derledim. Dileyen bundan fazla olduğunu söyleyebilir." Hamza şöyle demiştir: "Abdân'da Bişr b. el-Mufaddal'ın Mâlik'ten naklettiği bir hadis yoktu." Yine Hamza şöyle demiştir: "Abdân, Hişâm b. Sa'd'a [ö. 160/776 {?}] varıncaya kadar hocaların hadislerini derledi. Onunkini de derledi."

11. İsnâd Kalıplarının Derlenmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisler, isimleri zikredilen hadis hocalarının kitaplarında kaydedilen birtakım isnâd kalıplarını da derliyorlardı. Örneğin "Mâlik → Nâfi' → İbn Ömer", "Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî] → Kâsım → Hz. Âişe", "Süheyl b. Ebî Salih → babası → Ebû Hüreyre", "Eyyûb → Muhammed b. Sîrîn → Ebû Hüreyre", "Ma'mer → Hemmâm b. Münebbih → Ebû Hüreyre", "Eyyûb → İkrime → İbn Abbas", "A'meş → Ebû Vâil → İbn Mes'ûd", "Ca'fer b. Muhammed b. Ali → babası → Câbir", "Hişâm b. Urve → babası → Hz. Âişe", "Eflah b. Humeyd → Kâsım → Hz. Âişe", "İbrahim en-Nehaî → Esved b. Yezîd → Hz. Âişe" isnâdları gibi.

وَصفوَانُ بنُ سُلَيمٍ وَمُحَمَّدُ بنُ مُسلِمِ بنِ شِهَابٍ الزَّهرِيَانُ وَطَلحَةُ بنُ مُصرِّفٍ اليَامِيُّ وَمِسعَرُ بنُ كِدَامٍ الهِلَالِيُّ وَعَبدُ اللهِ بنُ عَونٍ البَصرِيُّ وَأَبُو حُصَينٍ عُثمَانُ بنُ عَاصِمٍ الكُوفِيُّ وَعَبدُ الرَّحمَنِ بنُ عَمرٍو الأَوزَاعِيُّ وَعُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ العُمَرِيُّ وَيَحيَى بنُ سَعِيدٍ الأَنصَارِيُّ وَعَمرُو بنُ دِينَارٍ المَكِّيُّ وَمُحَمَّدُ بنُ جُحَادَةَ الأَودِيُّ وَمُحَمَّدُ بنُ سُوقَةَ العَبدِيُّ وَمُحَمَّدُ بنُ وَاسِعٍ الأَزدِيُّ وَمَطَرُ بنُ طَهمَانَ الخُرَاسَانِيُّ وَيُونُس بنُ عُبَيدٍ البَصرِيُّ.

١٩٢٨ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ عَلِيِّ بنِ عَبدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعتُ عَبدَ الغَنِيِّ بنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ حَمزَةَ بنَ مُحَمَّدٍ الكِنَانِيَّ، يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَانَ، يَقُولُ: جَمَعتُ مَا يَجمَعُهُ أَصحَابُ الحَدِيثِ إِلَّا شَيئَينِ فَإِنِّي لَم أَجمَعهُمَا حَدِيثَ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ وَحَدِيثَ أَبِي حُصَينٍ فَأَمَّا حَدِيثُ مَالِكٍ فَإِنَّهُ لَم يَكُن عِندِي المُوطَّأُ بِعُلُوٍّ عَن أَحَدٍ وَأَمَّا أَبُو حُصَينٍ فَإِنَّ عَامَّةَ حَدِيثِهِ عِندَ قَيسِ بنِ الرَّبِيعِ وَلَم يَكُن عِندِي مِنهَا كَبِيرُ عُلُوٍّ أَو كَمَا قَالَ فَتَرَكتُهُ قَالَ: وَسَمِعتُ حَمزَةَ يَقُولُ: سَمِعتُ عَبدَانَ يَقُولُ: جَمَعتُ لِبِشرِ بنِ المُفَضَّلِ سِتَّمِائَةِ حَدِيثٍ مَن شَاءَ يَزِيدُ عَلَيَّ قَالَ حَمزَةُ وَلَم يَكُن عِندَ عَبدَانَ لِبِشرِ بنِ المُفَضَّلِ عَن مَالِكٍ شَيءٌ وَقَالَ حَمزَةُ: جَمَعَ عَبدَانُ الشُّيُوخَ حَتَّى بَلَغَ إِلَى هِشَامِ بنِ سَعدٍ فَجَمَعَهُ.

جَمعُ التَّرَاجِمِ

وَيَجمَعُونَ أَيضًا تَرَاجُمَ تُلحَقُ بِدَوَاوِينِ الشُّيُوخِ الَّذِينَ تَقَدَّمَت أَسمَاؤُهُم. وَذَلِكَ مِثلُ تَرجَمَةِ مَالِكٍ عَن نَافِعٍ عَنِ ابنِ عُمَرَ وَعُبَيدِ اللهِ بنِ عُمَرَ عَنِ القَاسِمِ عَن عَائِشَةَ وَسُهَيلِ بنِ أَبِي صَالِحٍ عَن أَبِيهِ عَن أَبِي هُرَيرَةَ وَأَيُّوبَ عَن مُحَمَّدِ بنِ سِيرِينَ عَن أَبِي هُرَيرَةَ وَمَعمَرٍ عَن هَمَّامِ بنِ مُنَبِّهٍ عَن أَبِي هُرَيرَةَ وَأَيُّوبَ عَن عِكرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ وَالأَعمَشِ عَن أَبِي وَائِلٍ عَنِ ابنِ مَسعُودٍ وَجَعفَرِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ عَن أَبِيهِ عَن جَابِرٍ وَهِشَامِ بنِ عُروَةَ عَن أَبِيهِ عَن عَائِشَةَ وَأَفلَحَ بنِ حُمَيدٍ عَنِ القَاسِمِ عَن عَائِشَةَ وَإِبرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ عَنِ الأَسوَدِ بنِ يَزِيدَ عَن عَائِشَةَ.

1929- “Ebû Bekir el-Berkânî → Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Hasnûye el-Gûzemî[1] → Muhammed b. Abdurrahman es-Sâmî → Ahmed b. Saîd ed-Dârimî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Mahmûd b. Gaylân’ı şöyle derken işitmiştir: “Vekî‘ b. el-Cerrâh’a ‘Hişâm b. Urve → babası → Hz. Âişe’, ‘Eflah b. Humeyd → Kâsım → Hz. Âişe’ ve ‘Süfyân → Mansur → İbrahim → Esved → Hz. Âişe’ isnâdlarından hangisini beğendiği sorulunca ‘Şehrimizin isnâdını hiçbirine denk görmeyiz. Süfyân → Mansur → İbrahim → Esved → Hz. Âişe bana daha hoş gelir’ cevabını verdi.” Ahmed b. Saîd ed-Dârimî şöyle demiştir: “Bense ‘Hişâm b. Urve → babası → Hz. Âişe’ isnâdı bana daha hoş gelir derim. Ashâbımızın da bu isnâdı öncelediklerini gördüm.”

12. Konu Başlıklarının Derlenmesi

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Muhaddisler konu başlıklarını ahkâma göre derlenmiş hacimli kitaplardan [musanneflerden] ve sahâbe müsnedlerinden çıkararak müstakil olarak bir araya getirirler.

Bu konu başlıklarına örnek olarak şunlar zikredilebilir: Allah Teâlâ’nın Ahirette Görülmesi Konusu, Şefaat Konusu, Mestler Üzerine Mesh Konusu, İbadetlerde Niyet Konusu, Namazda Ellerin Kaldırılması Konusu, İmamın Arkasında Kıraat Konusu, Kâmetteki İfadelerin Tek Okunması Konusu, Besmelenin Namazda Açıktan ve Gizli Okunması Konusu, Sabah Namazında Kunut Yapma Konusu, Cuma Namazı İçin Gusül Alma Konusu, İfrad Haccı Konusu, Cinsel Organa Dokunma Sebebiyle Abdest Alma Konusu, Yemin ve Şahitle Hüküm Verme Konusu, Veli Onayı Olmaksızın Yapılan Nikâh Akdinin İptali Konusu. Ayrıca Hz. Peygamber’in “Kim Benim Adıma Yalan Söylerse…”, “Allah İlmi Bir Anda Çekip Almaz…”, “İmamdan Önce Başını Kaldıran Kimse Korkmaz mı ki…”, “Namaz Vakti Girdiğinde Ancak Farz Namaz Kılınır”, “Benden Bir Hadis İşitip de Onu Aktaran Kimsenin Yüzünü Allah Ak Etsin”, “[Cennette] Yüksek Mevkilere Sahip Olacak Kimseler…”, “İlim Talebi Farzdır”, “Kendisine Bir Bilgi Sorulup da Onu Gizleyen Kimse” hadislerinin tariklerini, “Müselsel Hadisleri” bir araya getirmişlerdir.

Ancak bu derlemelerin tamamının baş tarafına niyeti almak ve Hz. Peygamber’in “Ameller niyetlere göredir” ifadesiyle başlamak gereklidir.

---

1 Tahhân neşrinde “el-Gûzevî”, Acac neşrinde “el-Fevzî” şeklinde ise de İbn Ebi’l-Ayneyn nisbeyi metindeki gibi zapt eder (II, 638) [çevirenin notu].

١٩٢٩ - أنا أَبُو بَكرٍ البَرقَانِيُّ، أنا أَبُو حَامِدٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدَ بنِ حَسنُويه الغُوزَمِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ السَّامِيُّ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ مَحمُودَ بنَ غَيلَانَ، يَقُولُ: قِيلَ لِوَكِيعِ بنِ الجَرَّاحِ: هِشَامُ بنُ عُروَةَ عَن أَبِيهِ، عَن عَائِشَةَ، وَأَفلَحُ بنُ حُمَيدٍ، عَنِ القَاسِمِ، عَن عَائِشَةَ، وَسُفيَانُ، عَن مَنصُورٍ، عَن إِبرَاهِيمَ، عَنِ الأَسوَدِ، عَن عَائِشَةَ، أَيُّهُم أَحَبُّ إِلَيكَ؟ قَالَ: لَا نَعدِلُ بِأَهلِ بَلَدِنَا أَحَدًا سُفيَانُ عَن مَنصُورٍ عَن إِبرَاهِيمَ عَنِ الأَسوَدِ عَن عَائِشَةَ أَحَبُّ إِلَيَّ قَالَ أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ: وَأَمَّا أَنَا فَأَقُولُ: هِشَامُ بنُ عُروَةَ عَن أَبِيهِ عَن عَائِشَةَ أَحَبُّ إِلَيَّ هَكَذَا رَأَيتُ أَصحَابَنَا يُقَدِّمُونَ.

جَمعُ الأَبوَابِ

وَيَجمَعُونَ أَبوَابًا يُفرِدُونَهَا عَنِ الكُتُبِ الطِّوَالِ المُصَنَّفَةِ فِي الأَحكَامِ وَعَن مَسَانِيدِ الصَّحَابَةِ أَيضًا

فَمِنهَا: بَابُ رُؤيَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الآخِرَةِ، وَبَابُ الشَّفَاعَةِ، وَبَابُ المَسحِ عَلَى الخُفَّينِ، وَبَابُ النِّيَّةِ فِي العِبَادَاتِ، وَبَابُ رَفعِ اليَدَينِ فِي الصَّلَاةِ، وَبَابُ القِرَاءَةِ وَرَاءَ الإِمَامِ، وَبَابُ إِفرَادِ الإِقَامَةِ، وَبَابُ الجَهرِ بِبِسمِ اللهِ الرَّحمَنِ الرَّحِيمِ وَالمُخَافَتَةِ بِهَا فِي الصَّلَاةِ، وَبَابُ القُنُوتِ فِي الفَجرِ، وَبَابُ الغُسلِ لِلجُمُعَةِ، وَبَابُ إِفرَادِ الحَجِّ، وَبَابُ الوُضُوءِ مِن مَسِّ الذِّكرِ، وَبَابُ القَضَاءِ بِاليَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ، وَبَابُ إِبطَالِ النِّكَاحِ بِغَيرِ وَلِيٍّ، وَطُرُقُ قَولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «مَن كَذَبَ عَلَيَّ» «وَإِنَّ اللهَ لَا يَقبِضُ العِلمَ انتِزَاعًا» «وَأَمَا يَخشَى الَّذِي يَرفَعُ رَأسَهُ قَبلَ الإِمَامِ» «وَإِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا المَكتُوبَةُ» «وَنَضَّرَ اللهُ مَن سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَبَلَّغَهُ» «وَإِنَّ أَهلَ الدَّرَجَاتِ» «وَطَلَبُ العِلمِ فَرِيضَةٌ» «وَمَن سُئِلَ عَن عِلمٍ فَكَتَمَهُ» وَالأَحَادِيثُ المُسَلسَلَاتُ.

وَيَجِبُ أَن يُقَدِّمَ مِن هَذِهِ الجُمُوعِ كُلِّهَا النِّيَّةَ وَيُبدَأُ بِقَولِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا الأَعمَالُ بِالنِّيَّاتِ»

1930- "Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb → Muhammed b. Nuaym ed-Dabbî → Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb el-Hâfız → Muhammed b. Süleyman b. Fâris" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Muhammed b. İsmail el-Buhârî'yi şöyle derken işitmiştir: "Bir kitap derlemeyi isteyen kimse derlemeye 'Ameller niyetlere göredir' hadisiyle başlasın."

1931- "Mes'ûd b. Nâsır b. Ebî Zeyd → Ali b. Büşra es-Sicistânî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Muhammed b. el-Cüneyd el-İyâdî [ö. ?] şöyle demiştir: Irak'ta arkadaşlarımızdan birinin İbn Mehdî'nin şöyle dediğini naklettiğini işittim: "Hadisleri konularına göre tasnif edecek bir musannifin, metnine bu hadisle başlaması gereklidir."

1932- "Ahmed b. Ebî[1] Ca'fer el-Katîî → Muhammed b. el-Hüseyin b. Ömer b. Hafs el-Yemenî[2] -Mısır'da- → Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. İshak → Ahmed b. el-Kâsım b. Muhammed → Muhammed b. Şuayb" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Ali b. el-Medînî'yi şöyle derken işitmiştir: "Hadisleri tasnif ederken yazdığı ilk hadisler gusül rivayetleri ve 'men kezebe' hadisi olan kimsenin ensesine 'İflah olmaz' yaz!"

1933- "Ebû Hâzim [Ömer b. Ahmed] el-Abdûyî → Ebû Osman Saîd b. Ebî Saîd → Ahmed b. Muhammed b. es-Serî et-Temîmî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, "Ashâbımızdan" dediği Ebû Abdullah'ın [ö. ?] kendisine şunu söylediğini aktarmıştır: "Ehvâz'da Abdân'ın yanında kalıyor, ondan hadis yazıyordum. Rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Bana 'Abdân'ın yanında kalıp ondan hadis mi yazıyorsun?' diye sordu, 'Evet.' deyince de 'Neleri derlemiş?' sorusunu sordu. Söyledim. Bunun üzerine 'Allah, bizden bir hadis işiten [ve onu aktaran] kimsenin yüzünü ak etsin hadisini[n tariklerini] derlemedi mi?' buyurdu. Ben 'Hayır.' dedim. Sabah olunca Abdân'a rüyadan bahsettim, o da ilgili konuyu derledi."

Ayrıca muhaddisler önceki nesil Müslümanlardan nakledilen eski toplumlara dair haberleri, peygamber kıssalarını ve evliya menkıbelerini de derlemişlerdir. Bizim uygun gördüğümüz uygulama ise bu gibi rivayetlerin derlenmesi faaliyetine ancak Allah Resûlü'nün (sav) hadislerinden sonra başlanmasıdır.

---

1 Tahhân ve Acâc neşirlerinde "Ebî" ifadesi düşmüştür [çevirenin notu].

2 Acâc neşrinde (II, 464) "et-Temîmî" şeklinde ise de doğrusu metindeki gibidir [çevirenin notu].

١٩٣٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ يَعقُوبَ، أنا مُحَمَّدُ بنُ نُعَيمٍ الضَّبِّيُّ، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عَبدِ اللهِ مُحَمَّدَ بنَ يَعقُوبَ الحَافِظَ يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ سُلَيمَانَ بنِ فَارِسٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ مُحَمَّدَ بنَ إِسمَاعِيلَ يَعنِي البُخَارِيَّ، يَقُولُ: «مَن أَرَادَ أَن يُصَنِّفَ كِتَابًا فَليَبدَأ بِحَدِيثِ: الأَعمَالِ بِالنِّيَّاتِ».

١٩٣١ - حَدَّثَنِي مَسعُودُ بنُ نَاصِرِ بنِ أَبِي زَيدٍ، أنا عَلِيُّ بنُ بُشرَى السِّجِستَانِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الجُنَيدِ الأَيَادِيُّ، قَالَ: سَمِعتُ بَعضَ، أَصحَابِنَا بِالعِرَاقِ يَحكِي عَن عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ مَهدِيٍّ، أَنَّهُ قَالَ: «مَا يَنبَغِي لِمُصَنِّفٍ أَن يُصَنِّفَ شَيئًا مِن أَبوَابِ العِلمِ إِلَّا وَيَبتَدِئُ بِهَذَا الحَدِيثِ»

١٩٣٢ - أنا أَحمَدُ بنُ أَبِي جَعفَرٍ القَطِيعِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ عُمَرَ بنِ حَفصٍ اليَمَنِيُّ، بِمِصرَ نا مُحَمَّدُ بنُ إِسحَاقَ أَبُو عَبدِ اللهِ القَاضِي، نا أَحمَدُ بنُ القَاسِمِ بنِ مُحَمَّدٍ، عَن مُحَمَّدِ بنِ شُعَيبٍ، قَالَ: سَمِعتُ عَلِيَّ بنَ المَدِينِيِّ، يَقُولُ: إِذَا رَأَيتَ الحَدَثَ أَوَّلَ مَا يَكتُبُ الحَدِيثِ يَجمَعُ حَدِيثَ الغُسلِ وَحَدِيثَ مَن كَذَبَ فَاكتُب عَلَى قَفَاهُ: لَا يُفلِحُ.

١٩٣٣ - أنا أَبُو حَازِمٍ العَبدُويِي، قَالَ: سَمِعتُ أَبَا عُثمَانَ سَعِيدَ بنَ أَبِي سَعِيدٍ، يَقُولُ: سَمِعتُ أَحمَدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ السَّرِيِّ التَّمِيمِيَّ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَبُو عَبدِ اللهِ، بَعضُ أَصحَابِنَا قَالَ: كُنتُ مُقِيمًا عَلَى عَبدَانَ بِالأَهوَازِ أَكتُبُ عَنهُ فَرَأَيتُ لَيلَةً النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ فِي المَنَامِ فَقَالَ لِي: أَنتَ مُقِيمٌ عَلَى عَبدَانَ تَكتُبُ عَنهُ؟ فَقُلتُ: نَعم فَقَالَ: إِيش جَمَعَ؟ فَذَكَرتُ لَهُ فَقَالَ: أَمَا جَمَعَ «نَضَّرَ اللهُ امرأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا» ؟ فَقُلتُ: لَا فَلَمَّا كَانَ مِنَ الغَدِ أَخبَرتُ عَبدَانَ فَجَمَعَ البَابَ.

وَيَجمَعُونَ أَيضًا مَا رُوِيَ عَن سَلَفِ المُسلِمِينَ مِن أَخبَارِ الأُمَمِ المُتَقَدِّمِينَ وَأَقَاصِيصِ الأَنبِيَاءِ وَسِيَرِ الأَولِيَاءِ وَالَّذِي نَستَحِبُّهُ أَن لَا يَتَعَرَّضَ لِجَمعِ شَيءٍ مِن ذَلِكَ إِلَّا بَعدَ الفَرَاغِ مِن أَحَادِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ.

1934- "Hasan b. Şihâb el-Ukberî → Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-Fakîh → Ebû Bekir Muhammed b. Eyyûb el-Bezzâz → Ebû Yahyâ [Zekeriyyâ b. Yahyâ] en-Nâkıd" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ayyâş [b. el-Velîd] el-Kattân [ö. 226/840-1] şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'e 'Peygamberlerin sözlerini derlemek istiyorum' deyince Ahmed bana 'Peygamberimizin hadislerini bitirince' cevabını verdi."

13. Önceki Nesildeki Âlimlerin Kitaplarının Adları. Muhaddisin Başka Tariklerden Bu Hadisleri Nakletmesi [Yani Bu Kitaplar Üzerine Müstahrec Çalışması Yapması] Uygun Olur

1935- "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid el-Merverrûzî → Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâfız -Nişabur'da-" isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, Kadılkudat Ebü'l-Hasan Muhammed b. Salih el-Hâşimî'yi [ö. 369/979] şöyle derken işitmiştir: "Şunlar Ali b. el-Medînî'nin kitaplarının isimleridir: *Kitâbü'l-Esâmî ve'l-Künâ* -sekiz cüz-, *Kitâbü'd-Duafâ* -on cüz-, *Kitâbü'l-Müdellisîn* -beş cüz-, *Kitâbü Evveli men Nazara fi'r-Ricâl ve Fahasa anhüm* -bir cüz-, *Kitâbü't-Tabakât* -on cüz-, *Kitâbü Men Ravâ an Racülin lem Yerahû* -bir cüz-, *İlelü'l-Müsned* -otuz cüz-, *Kitâbü'l-İlel li-İsmâîl el-Kâdî* -on dört cüz-, *İlelü Hadîsi İbn Uyeyne* -yirmi üç cüz-, *Kitâbü Men lâ Yühteccü bi-Hadîsihî ve lâ Yeskut* -iki cüz-, *Kitâbü Men Nezele mine's-Sahâbe Sâira'l-Büldân* -beş cüz-, *Kitâbü't-Târîh* -on cüz-, *Kitâbü'l-Arz ale'l-Muhaddis* -iki cüz-, *Kitâbü Men Haddese Sümme Raca'a anhü* -iki cüz-, *Kitâbü Yahyâ ve Abdirrahman fi'r-Ricâl* -beş cüz-, Yahyâ'ya sorduğu sorular -iki cüz-, *Kitâbü's-Sikât ve'l-Mütesebbitûn* -on cüz-, *Kitâbü İhtilâfi'l-Hadîs* -beş cüz-, *Kitâbü'l-Esâmi'ş-Şâzze* -üç cüz-, *Kitâbü'l-Eşribe* -üç cüz-, *Kitâbü Tefsîri Garîbi'l-Hadîs* -beş cüz-, *Kitâbü'l-İhve ve'l-Ehevât* -üç cüz-, *Kitâbü Men Yu'rafü bi'smin Dûne İsmi Ebîhi* -iki cüz-, *Kitâbü Men Yu'rafü bi'l-Lakab*, *el-İlelü'l-Müteferrika* -otuz cüz-, *Kitâbü Mezâhibi'l-Muhaddisîn* -iki cüz-."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Bu kitapların tamamı ortadan kalkmıştır. Onlardan ancak dört veya beşine erişebildik. Yeminle söylüyorum bu kitapların yok olmasıyla ciddi bir ilmî birikim kayboldu,

١٩٣٤ - وَقد أَخبرَنَا الحَسَنُ بنُ شِهَابِ العُكبَرِيُّ، نا عُبَيدُ اللهِ بنُ مُحمَّدِ بنِ حَمدَانَ الفَقِيهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكرٍ مُحمَّدُ بنُ أَيُّوبَ البَزَّازُ، نا أَبُو يَحيَى النَّاقِدُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَيَّاشٌ القَطَّانُ، قَالَ: قُلتُ لِأَحمَدَ بنَ حَنبَلٍ: أَشتَهِي أَن أَجمَعَ، حَدِيثَ الأَنبِيَاءِ فَقَالَ لِي أَحمَدُ: «حَتَّى تَفرُغَ مِن حَدِيثِ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ»

وَهَذِهِ تَسمِيَةُ كُتُبٍ سَبَقَ المُتَقَدِّمُونَ إِلَيهَا
وَيُستَحَبُّ لِصَاحِبِ الحَدِيثِ أَن يُخَرِّجَ عَلَيهَا

١٩٣٥ - أَخبرَنِي أَبُو بَكرٍ أَحمَدُ بنُ مُحمَّدِ بنِ عَبدِ الوَاحِدِ المَروَرُّوذِيُّ، نا مُحمَّدُ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ مُحمَّدٍ الحَافِظُ، بِنَيسَابُورَ قَالَ: سَمِعتُ قَاضِي القَضَاءِ أَبَا الحَسَنِ مُحمَّدَ بنَ صَالِحٍ الهَاشِمِيَّ، يَقُولُ: هَذِهِ أَسَامِي مُصَنَّفَاتِ عَلِيِّ بنِ المَدِينِيِّ: كِتَابُ الأَسَامِي وَالكُنَى ثَمَانِيَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الضُّعَفَاءِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ المُدَلِّسِينَ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ أَوَّلِ مَن نَظَرَ فِي الرِّجَالِ وَفَحَّصَ عَنهُم جُزءٌ، كِتَابُ الطَّبَقَاتِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَن رَوَى عَن رَجُلٍ لَم يَرَهُ جُزءٌ، عِلَلُ المُسنَدِ ثَلَاثُونَ جُزءًا، كِتَابُ العِلَلِ لِإِسمَاعِيلَ القَاضِي أَربَعَةَ عَشَرَ جُزءًا، عِلَلُ حَدِيثِ ابنِ عُيَينَةَ ثَلَاثَةٌ وَعِشرُونَ، كِتَابُ مَن لَا يُحتَجُّ بِحَدِيثِهِ وَلَا يَسقُطُ جُزآنِ، كِتَابُ مَن نَزَلَ مِنَ الصَّحَابَةِ سَائِرَ البُلدَانِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ التَّارِيخِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ العَرضِ عَلَى المُحَدِّثِ جُزآنِ، كِتَابُ مَن حَدَّثَ ثُمَّ رَجَعَ عَنهُ جُزآنِ، كِتَابُ يَحيَى وَعَبدِ الرَّحمَنِ فِي الرِّجَالِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، سُؤَالَاتُهُ يَحيَى جُزآنِ، كِتَابُ الثِّقَاتِ وَالمُتَثَبِّتِينَ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ اختِلَافِ الحَدِيثِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الأَسَامِي الشَّاذَّةِ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الأَشرِبَةِ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ تَفسِيرِ غَرِيبِ الحَدِيثِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الإِخوَةِ وَالأَخَوَاتِ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَن يُعرَفُ بِاسمٍ دُونَ اسمِ أَبِيهِ جُزآنِ، كِتَابُ مَن يُعرَفُ بِاللَّقَبِ وَالعِلَلِ المُتَفَرِّقَةِ ثَلَاثُونَ جُزءًا، وَكِتَابُ مَذَاهِبِ المُحَدِّثِينَ جُزآنِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: وَجَمِيعُ هَذِهِ الكُتُبِ قَدِ انقَرَضَت وَلَم نَقِف عَلَى شَيءٍ مِنهَا إِلَّا عَلَى أَربَعَةٍ أَو خَمسَةٍ حَسبُ، وَلَعَمرِي إِنَّ فِي انقِرَاضِهَا ذَهَابَ عُلُومٍ جَمَّةٍ

önemli boyutta bilgiler ortadan kalktı. Ali b. el-Medînî bu ilmin filozofu ve doktoruydu. Hadisçilerin dili ve hatibiydi. Allah ona merhametiyle muamele etsin ve ona katında en güzel yerleri ikram etsin.

[Hatîb el-Bağdâdî şöyle demiştir:] Çok faydalı olacak kitaplar arasında -şayet yazarının başlıklarda konusunu belirttiği şekildeyse- Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî'nin [ö. 354/965] eserleri de vardır. Mes'ûd b. Nâsır es-Siczî'nin [ö. 477/1084] bana zikrettiği ve isimlerini içeren bir notu gösterdiği bu kitaplara erişip onları inceleme imkânım olmadı. Çünkü bizde bulunmuyor, bizim nezdimizde meşhur kitaplar değil. Dikkate almayıp kenara bıraktıklarım dışında zikredilmesini uygun gördüklerim şunlardır: *Kitâbü's-Sahâbe* -beş cüz-, *Kitâbü't-Tâbiîn* -on iki cüz-, *Kitâbü Etbâ'i't-Tâbiîn* -on beş cüz-, *Kitâbü Tebe'i'l-Etbâ'* -on yedi cüz-, *Kitâbü Tübbâ'i't-Teba'* -yirmi cüz-, *Kitâbü'l-Fasl beyne'n-Nakale* -on cüz-, *Kitâbü İleli Evhâmi Ashâbi't-Tevârîh* -on cüz-, *Kitâbü İleli Hadîsi'z-Zührî* -yirmi cüz-, *Kitâbü İleli Hadîsi Mâlik b. Enes* -on cüz-, *Kitâbü İleli Menâkıbi Ebî Hanîfe ve Mesâlibih* -on cüz-, *Kitâbü İleli mâ Esnede Ebû Hanîfe* -on cüz-, *Kitâbü Mâ Hâlefe's-Sevriyyü Şu'be* -üç cüz-, *Kitâbü Mâ Hâlefe Şu'betü es-Sevriyye* -iki cüz-, *Kitâbü Ma'nferade bihî Ehlü'l-Medîne mine's-Sünen* -on cüz-, *Kitâbü Ma'nferade bihî Ehlü Mekke mine's-Sünen* -beş cüz-, *Kitâbü Ma'nferade bihî Ehlü Horâsân* -beş cüz-, *Kitâbü Ma'nferade bihî Ehlü'l-Irâk mine's-Sünen* -on cüz-, *Kitâbü Mâ inde Şu'be an Katâde ve leyse inde Saîd an Katâde* -iki cüz-, *Kitâbü Mâ inde Saîd an Katâde ve leyse inde Şu'be an Katâde* -iki cüz-, *Kitâbü Garâibi'l-Ahbâr* -yirmi cüz-, *Kitâbü Mâ Ağrabe'l-Kûfiyyûn ale'l-Basriyyîn* -on cüz-, *Kitâbü Mâ Ağrabe'l-Basriyyûn ale'l-Kûfiyyîn* -sekiz cüz-, *Kitâbü Men Yu'rafü bi'l-Esâmî* -üç cüz-, *Kitâbü Esâmî men Yu'rafü bi'l-Künâ* -üç cüz-, *Kitâbü'l-Fasl ve'l-Vasl* -on cüz-, *Kitâbü't-Temyîz beyne Hadîsi'n-Nadr el-Huddânî ve'n-Nadr el-Hazzâz* -iki cüz-, *Kitâbü'l-Fasl beyne Hadîsi Mansûr b. el-Mu'temir ve Mansûr b. Zâzân* -üç cüz-, *Kitâbü'l-Fasl beyne Hadîsi Mekhûl eş-Şâmî ve Mekhûl el-Ezdî* -bir cüz-, *Kitâbü Mevkûfi mâ Rufi'a* -on cüz-, *Kitâbü Âdâbi'r-Rihâle* -iki cüz-, *Kitâbü Mâ Esnede Cünâde an Ubâde* -bir cüz-, *Kitâbü'l-Fasl beyne Hadîsi Sevr b. Yezîd ve Sevr b. Zeyd* -bir cüz-,

وَانقِطَاعُ فَوَائِدَ ضَخمَةٍ وَكَانَ عَلِيُّ بنُ المَدِينِيّ فَيلَسُوف هَذِهِ الصَّنعَةِ وَطَبِيبُهَا وَلِسَانُ طَائِفَةِ الحَدِيثِ وَخَطِيبُهَا رَحمَةُ اللهِ عَلَيهِ وَأَكرَمَ مَثوَاهُ لَدَيهِ.

وَمِنَ الكُتُبِ الَّتِي تَكثُرُ مَنَافِعُهَا إِن كَانَت عَلَى قَدرِ مَا تَرجَمَهَا بِهِ وَاضِعُهَا مُصَنَّفَاتُ أَبِي حَاتِمٍ مُحَمَّدِ بنِ حِبَّانَ البُستِيّ الَّتِي ذَكَرَهَا لِي مَسعُودُ بنُ نَاصِرٍ السِّجزِيُّ وَأَوقَفَنِي عَلَى تَذكَرَةٍ بِأَسَامِيهَا وَلَم يُقَدَّر لِي الوُصُولُ إِلَى النَّظَرِ فِيهَا لِأَنَّهَا غَيرُ مَوجُودَةٍ بَينَنَا وَلَا مَعرُوفَةٍ عِندَنَا وَأَنَا أَذكُرُ مِنهَا مَا أَستَحسِنُهُ سِوَى مَا عَدَلتُ عَنهُ وَاطَّرَحتُهُ فَمِن ذَلِكَ: كِتَابُ الصَّحَابَةِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابَ التَّابِعِينَ اثنَا عَشَرَ جُزءًا، كِتَابُ أَتبَاعِ التَّابِعِينَ خَمسَةَ عَشَرَ جُزءًا، كِتَابُ تَبَعِ الأَتبَاعِ سَبعَةَ عَشَرَ جُزءًا، كِتَابُ تُبَّاعِ التَّبَعِ عِشرُونَ جُزءًا، كِتَابُ الفَصلِ بَينَ النَّقَلَةِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ عِلَلِ أَوهَامِ أَصحَابِ التَّوَارِيخِ عَشَرَةَ أَجزَاءٍ، كِتَابُ عِلَلِ حَدِيثِ الزُّهرِيّ عِشرُونَ جُزءًا، كِتَابُ عِلَلِ حَدِيثِ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ كِتَابُ عِلَلِ مَنَاقِبِ أَبِي حَنِيفَةَ وَمَثَالِبِهِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ عِلَلِ مَا أَسنَدَ أَبُو حَنِيفَةَ عَشَرَةَ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا خَالَفَ الثَّورِيُّ شُعبَةَ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا خَالَفَ شُعبَةُ الثَّورِيَّ جُزآنِ، كِتَابُ مَا انفَرَدَ بِهِ أَهلُ المَدِينَةِ مِنَ السُّنَنِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا انفَرَدَ بِهِ أَهلُ مَكَّةَ مِنَ السُّنَنِ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا انفَرَدَ بِهِ أَهلُ خُرَاسَانَ خَمسَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا انفَرَدَ بِهِ أَهلُ العِرَاقِ مِنَ السُّنَنِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا عِندَ شُعبَةَ عَن قَتَادَةَ وَلَيسَ عِندَ سَعِيدٍ عَن قَتَادَةَ جُزآنِ، كِتَابُ مَا عِندَ سَعِيدٍ عَن قَتَادَةَ وَلَيسَ عِندَ شُعبَةَ عَن قَتَادَةَ جُزآنِ، كِتَابُ غَرَائِبِ الأَخبَارِ عِشرُونَ جُزءًا، كِتَابُ مَا أَغرَبَ الكُوفِيُّونَ عَلَى البَصرِيِّينَ عَشَرَةَ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَا أَغرَبَ البَصرِيُّونَ عَلَى الكُوفِيِّينَ ثَمَانِيَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَن يُعرَفُ بِالأَسَامِي ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ أَسَامِي مَن يُعرَفُ بِالكُنَى ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الفَصلِ وَالوَصلِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ التَّمييزِ بَينَ حَدِيثِ النَّضرِ الحُدَّانِيّ وَالنَّضرِ الخَزَّازِ جُزآنِ، كِتَابُ الفَصلِ بَينَ حَدِيثِ مَنصُورِ بنِ المُعتَمِرِ وَمَنصُورِ بنِ زَاذَانَ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ الفَصلِ بَينَ حَدِيثِ مَكحُولٍ الشَّامِيّ وَمَكحُولٍ الأَزدِيّ جُزءٌ، كِتَابُ مَوقُوفِ مَا رُفِعَ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ كِتَابُ آدَابِ الرَّحَّالَةِ جُزآنِ، كِتَابُ مَا أَسنَدَ جُنَادَةُ عَن عُبَادَةَ جُزءٌ، كِتَابُ الفَصلِ بَينَ حَدِيثِ ثَورِ بنِ يَزِيدَ وَثَورِ بنِ زَيدٍ جُزءٌ،

Kitâbü Mâ Cu'ile Abdullah b. Ömer Ubeydallah b. Ömer -iki cüz-, *Kitâbü Mâ Cu'ile Şeybân Süfyâne ev Süfyân Şeybâne* -üç cüz-, *Kitâbü Menâkıbi Mâlik b. Enes* -iki cüz-, *Kitâbü Menâkıbi'ş-Şâfiî* -iki cüz-, *Kitâbü'l-Mu'cem ale'l-Müdün* -on cüz-, *Kitâbü'l-Mukillîn mine'ş-Şâmiyyîn* -on cüz-, *Kitâbü'l-Mukıllîn min Ehli'l-Irâk* -yirmi cüz-, *Kitâbü'l-Ebvâbi'l-Müteferrika* -otuz cüz-, *Kitâbü'l-Cem' beyne'l-Ahbâri'l-Mütedâdde* -iki cüz-, *Kitâbü Vasfi'l-Muaddil ve'l-Muaddel* -iki cüz-, *Kitâbü'l-Fasl beyne Ahberanâ ve Haddesenâ* -bir cüz-, *Kitâbü Envâ'i'l-Ulûm ve Evsâfihâ* -otuz cüz-.

Onun en son tasnif ettiği eser *el-Hidâye ilâ İlmi's-Sünen*'dir. Bu kitapta iki ilim dalını, hadis ve fıkıh ilimlerini [bir araya getirmeyi] hedefledi. Bir hadis zikrediyor ve onun için bir başlık oluşturuyor, sonra bu hadisi naklinde teferrüd eden kişiyi, hangi beldenin teferrüdü olduğunu zikrediyor, sonra sahâbeden başlayıp kendi hocasına kadar isnâddaki her bir ismin vefat tarihini, tanındığı nisbesini, doğum ve vefat tarihini, künyesini, kabilesini, faziletini, ilmî ehliyetini belirtiyor, ardından bu hadiste fıkıh ve hikmete dair var olan hususları kaydediyor. Ona muârız başka bir haber varsa onu veriyor, aralarını cem ediyor. Eğer hadisin lafzı diğer bir haberle zıtlık arz ediyorsa ikisinin arasını bulmaya çalışıyor. Böylece her bir hadiste fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgili hususlar bir arada veriliyor. Bu onun kitaplarının en seçkini ve önemlisidir.

1936- Mes'ûd b. Nâsır'a "Bu kitapların tamamı sizde var mı? Beldenizde bunlara ulaşılabiliyor mu?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Hayır. Onların sadece çok azı, önemsiz bir kısmı bulunabiliyor. Ebû Hâtim İbn Hibbân kitaplarını umumun istifadesine açtı ve vakfetti. Onların tamamını vakfiyesini bizzat yazdığı bir evde topladı. Onların kaybolmasının nedeni, zaman geçtikçe devlet başkanının gücünün zayıflaması, hoyrat ve bozguncu kimselerin bu belde halkını istila etmeleriydi."

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Böylesine değerli kitapların çokça istinsah edilmesi, ehl-i ilmin bu iş için yarışması ve onları kendileri için yazmaları, böylece seçkinlerinin bu kitapları ölümsüz kılmaları gerekirdi. Bunu engelleyen şeyin ilgili belde halkının ilmin konumunu, değerini bilmemeleri, ilimden uzak olmaları, ona ilgi göstermemeleri ve onun değerini kavrayamamaları olduğunu zannediyorum. Allah en iyisini bilir.

كِتَابُ مَا جُعِلَ عَبدُ اللهِ بنُ عُمَرَ عُبَيدَ اللهِ بنَ عُمَرَ جُزآنِ، كِتَابُ مَا جُعِلَ شَيبَانُ سُفيَانَ أَو سُفيَانُ شَيبَانَ ثَلَاثَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ مَنَاقِبِ مَالِكِ بنِ أَنَسٍ جُزآنِ، كِتَابُ مَنَاقِبِ الشَّافِعِيِّ جُزآنِ كِتَابُ: المُعجَمِ عَلَى المُدُنِ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ المُقِلِّينَ مِنَ الشَّامِيِّينَ عَشَرَةُ أَجزَاءٍ، كِتَابُ المُقِلِّينَ مِن أَهلِ العِرَاقِ عِشرُونَ جُزءًا، كِتَابُ الأَبوَابِ المُتَفَرِّقَةِ ثَلَاثُونَ جُزءًا، كِتَابُ الجَمعِ بَينَ الأَخبَارِ المُتَضَادَةِ جُزآنِ، كِتَابُ وَصفِ المُعَدَّلِ وَالمُعَدِّلِ جُزآنِ، كِتَابُ الفَصلِ بَينَ أَخبَرَنَا وَحَدَّثَنَا جُزءٌ، كِتَابُ أَنوَاعِ العُلُومِ وَأَوصَافِهَا ثَلَاثُونَ جُزءًا.

وَمِن آخِرِ مَا صَنَّفَ كِتَابُ الهِدَايَةِ إِلَى عِلمِ السُّنَنِ قَصَدَ فِيهِ إِظهَارَ الصِّنَاعَتَينِ اللَّتَينِ هُمَا صِنَاعَةُ الحَدِيثِ وَالفِقهِ يَذكُرُ حَدِيثًا وَيُتَرجِمُ لَهُ ثُمَّ يَذكُرُ مَن يَتَفَرَّدُ بِذَلِكَ الحَدِيثِ وَمِن مَفَارِيدِ أَيِّ بَلَدٍ هُوَ ثُمَّ يَذكُرُ تَارِيخَ كُلِّ اسمٍ فِي إِسنَادِهِ مِنَ الصَّحَابَةِ إِلَى شَيخِهِ بِمَا يُعرَفُ مِن نِسبَتِهِ وَمَولِدِهِ وَمَوتِهِ وَكُنيَتِهِ وَقَبِيلَتِهِ وَفَضلِهِ وَتَيَقُّظِهِ ثُمَّ يَذكُرُ مَا فِي ذَلِكَ الحَدِيثِ مِنَ الفِقهِ وَالحِكمَةِ وَإِن عَارَضَهُ خَبَرٌ آخَرُ ذَكَرَهُ وَجَمَعَ بَينَهُمَا وَإِن تَضَادَّ لَفظُهُ فِي خَبَرٍ آخَرَ تَلَطَّفَ لِلجَمعِ بَينَهُمَا حَتَّى يَعلَمَ مَا فِي كُلِّ خَبَرٍ مِن صِنَاعَةِ الفِقهِ وَالحَدِيثِ مَعًا وَهَذَا مِن أَنبَلِ كُتُبِهِ وَأَعَزِّهَا.

١٩٣٦ - سَأَلتُ مَسعُودَ بنَ نَاصِرٍ فَقُلتُ لَهُ: أَكُلُ هَذِهِ الكُتُبِ مَوجُودَةٌ عِندَكُم وَمَقدُورٌ عَلَيهَا بِبِلَادِكُم؟ فَقَالَ: لَا إِنَّمَا يُوجَدُ مِنهَا الشَّيءُ اليَسِيرُ وَالنَّزرُ الحَقِيرُ قَالَ: وَقَد كَانَ أَبُو حَاتِمِ بنُ حِبَّانَ سَبَّلَ كُتُبَهُ وَوَقَفَهَا وَجَمَعَهَا فِي دَارٍ رَسَمَهَا بِهَا فَكَانَ السَّبَبُ فِي ذَهَابِهَا مَعَ تَطَاوُلِ الزَّمَانِ ضَعُفَ أَمرُ السُّلطَانِ وَاستِيلَاءِ ذَوِي العَبَثِ وَالفَسَادِ عَلَى أَهلِ تِلكَ البِلَادِ.

قَالَ أَبُو بَكرٍ: مِثلُ هَذِهِ الكُتُبِ الجَلِيلَةِ كَانَ يَجِبُ أَن يَكثُرَ بِهَا النَّسخُ وَيَتَنَافَسَ فِيهَا أَهلُ العِلمِ وَيَكتُبُوهَا لِأَنفُسِهِم وَيُخَلِّدُوهَا أَحرَازَهُم وَلَا أَحسِبُ المَانِعَ مِن ذَلِكَ إِلَّا قِلَّةَ مَعرِفَةِ أَهلِ تِلكَ البِلَادِ لِمَحَلِّ العِلمِ وَفَضلِهِ وَزُهدَهُم فِيهِ وَرَغبَتَهُم عَنهُ وَعَدَمَ بَصِيرَتِهِم بِهِ وَاللهُ أَعلَمُ.

1937- “Muhammed b. Ahmed b. Ebi’l-Fevâris → Ali b. Abdullah b. el-Mugîre → Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. el-Mu‘tez şöyle demiştir: “Âlim ve ârif birleşmelidir. Aksi takdirde ilim bir keder, fazilet ise mutlulukta bir kusur demektir.”

1938- “Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid b. Muhammed b. Ca‘fer → Ömer b. Muhammed b. Ali en-Nâkıd → Ahmed b. el-Hasan b. Abdülcebbâr → Yahyâ b. Maîn → [Ubeydullah b. Ubeydurrahman] el-Eşca‘î → Musa b. Mürdî”[1] isnâdıyla rivayet edildiğine göre Hasan [el-Basrî] şöyle demiştir: “Âlimden istifade konusunda insanların en mahrum kalanları onun ailesidir.”

XXXIII. Hafıza Karışıklığı ve Zihnî Eksiklik Endişesi ile İleri Yaşlarda Hadis Nakletmeyi Bırakmak

1939- “Ebû Nuaym el-Hâfız → Abdullah b. Ca‘fer b. Ahmed b. Fâris → Yunus b. Habîb → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu‘be [b. el-Haccâc] → Amr b. Mürre” isnâdıyla rivayet edildiğine göre o, İbn Ebî Leylâ’nın şöyle dediğini işitmiştir: “Zeyd b. Erkam’ın [ö. 68/687-8] yanında oturur, ‘Bize hadis naklet.’ derdik. O ise ‘Yaşlandık ve unuttuk. Allah Resûlü’nden hadis nakletmek ağır iş!’ cevabını verirdi.”[2]

1940- “Muhammed b. Ahmed b. Rizk → İsmail b. Ali el-Hutabî, Ebû Ali İbnü’s-Savvâf, Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân → [Abdullah b.][3] Ahmed b. Hanbel → babası → Ebû Dâvud [et-Tayâlisî] → Şu‘be [b. el-Haccâc]” isnâdıyla rivayet edildiğine göre Amr b. Mürre şöyle demiştir: “Abdullah b. Seleme [ö. 71-80/690-699 arası] yaşlanmıştı. Bize hadis naklederdi. Onlardan bazılarını tanır, bazılarını yadırgardık.”

Ebû Bekir [Hatîb el-Bağdâdî] şöyle demiştir: Râvi iyice yaşlandığında ve bunama belirtilerinin ortaya çıktığı yaşa eriştiğinde onun hadis faaliyetini bırakıp kıraat ve tesbih[4] ile meşgul olması uygun olacaktır. Benzer şekilde gözlerini kaybettiğinde ve kendisine okunurken hadisleri içerisinde kendisine ait olmayan şeyler sokuşturulmasından endişe ediyorsa da uygun olan rivayeti bırakmak ve zikrettiğimiz gibi kıraat ve tesbih ile meşgul olmaktır.

1 Bu ismin kimliğini netleştirmek mümkün olmamıştır [çevirenin notu].
2 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*, s. 550.
3 Eserin yazma nüshasında okunamadığı belirtilen bu ifade kitaptaki diğer isnâdlar dikkate alınarak ilave edilmiştir [çevirenin notu].
4 Acâc neşrinde (II, 472) “yazma (*nesh*)” kelimesi geçse de ibarenin metindeki gibi olması daha uygundur [çevirenin notu].

١٩٣٧ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن أَبِي الفَوَارِسِ، أنا عَلِيُّ بنُ عَبدِ اللهِ بنِ المُغِيرَةِ، نا أَحمَدُ بنُ سَعِيدٍ الدِّمَشقِيُّ، قَالَ: قَالَ عَبدُ اللهِ بنُ المُعتَزِّ: «إِنَّمَا يَتَّفِقُ العَالِمُ بِالعَارِفِ وَإِلَّا فَالعِلمُ حَسرَةٌ وَالفَضلُ نَقصٌ فِي المَسَرَّةِ»

١٩٣٨ - أنا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ عَبدِ الوَاحِدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ جَعفَرٍ، أنا عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ النَّاقِدُ، نا أَحمَدُ بنُ الحَسَنِ بنِ عَبدِ الجَبَّارِ، نا يَحيَى بنُ مَعِينٍ، نا الأَشجَعِيُّ، عَن مُوسَى بنِ مُردِيٍّ، عَنِ الحَسَنِ، قَالَ: «أَزهَدُ النَّاسِ فِي عَالِمٍ أَهلُهُ»

بَابُ قَطعِ التَّحدِيثِ عِندَ كِبَرِ السِّنِّ مَخَافَةَ اختِلَالِ الحِفظِ وَنُقصَانِ الذِّهنِ

١٩٣٩ - أنا أَبُو نُعَيمٍ الحَافِظُ، نا عَبدُ اللهِ بنُ جَعفَرِ بنِ أَحمَدَ بنِ فَارِسٍ، نا يُونُسُ بنُ حَبِيبٍ، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، أَخبَرَنِي عَمرُو بنُ مُرَّةَ، سَمِعَ ابنَ أَبِي لَيلَى، قَالَ: كُنَّا نَجلِسُ إِلَى زَيدِ بنِ أَرقَمَ فَنَقُولُ: حَدِّثنَا. فَيَقُولُ: «إِنَّا قَد كَبِرنَا وَنَسِينَا. وَالحَدِيثُ عَن رَسُولِ اللهِ شَدِيدٌ»

١٩٤٠ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ، أنا إِسمَاعِيلُ بنُ عَلِيٍّ الخُطَبِيُّ، وَأَبُو عَلِيِّ بنُ الصَّوَّافِ، وَأَحمَدُ بنُ جَعفَرِ بنِ حَمدَانَ قَالُوا: نا عَبدُ اللهِ بنُ أَحمَدَ بنِ حَنبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، نا أَبُو دَاوُدَ، نا شُعبَةُ، عَن عَمرِو بنِ مُرَّةَ، قَالَ: «كَانَ عَبدُ اللهِ بنُ سَلَمَةَ قَد كَبُرَ وَكَانَ يُحَدِّثُنَا فَنَعرِفُ وَنُنكِرُ»

قَالَ أَبُو بَكرٍ: إِذَا بَلَغَ الرَّاوِي حَدَّ الهَرَمِ وَالحَالَةَ الَّتِي فِي مِثلِهَا يَحدُثُ الخَرَفُ فَيُستَحَبُّ لَهُ تَركُ الحَدِيثِ وَالِاشتِغَالُ بِالقِرَاءَةِ وَالتَّسبِيحِ وَهَكَذَا إِذَا عُمِيَ بَصَرُهُ وَخَشِيَ أَن يُدخَلَ فِي حَدِيثِهِ مَا لَيسَ مِنهُ حَالَ القِرَاءَةِ عَلَيهِ فَالأَولَى أَن يَقطَعَ الرِّوَايَةَ وَيَشتَغِلَ بِمَا ذَكَرنَاهُ مِنَ التَّسبِيحِ وَالقِرَاءَةِ.

1941- "Muhammed b. Ahmed b. Rizk ve Muhammed b. el-Hüseyin b. el-Fazl → Da'lec b. Ahmed → Ahmed b. Ali el-Ebbâr → Ebû Ubyedullah Ahmed b. Abdurrahman el-Mısrî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Vehb şöyle demiştir: "Ubeydullah b. Ömer [el-Ömerî] gözlerini kaybetmiş ve hadis rivayetini bırakmıştı."

1942- "Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Ahmed b. Beşşâr es-Sâbûrî -Basra'da- → Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Mahmûye el-Askerî → Bühlûl b. İshak b. Bühlûl el-Enbârî et-Tenûhî → Muhammed b. Muâviye → Mâlik b. Enes" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ebî Bekir şöyle demiştir: "Babam vefat etti de ancak o vakit hadis rivayetini bıraktı."

1943- "Muhammed b. Ahmed b. Ali ed-Dekkâk → Ahmed b. İshak en-Nehâvendî" isnâdıyla rivayet edildiğine göre Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman b. Hallâd şöyle demiştir: "Muhaddisin ömrü ileri düzeye varınca -bence 80'lerine erişince- hadisi bırakmalıdır. Zira bu yaş, artık adamakıllı yaşlılık dönemidir. Tesbih, istiğfar ve Kur'an tilaveti bu yaştakiler için daha uygun olacaktır. Eğer aklı başında ve muhakemesi hadisini tanıyacak, onu muhafaza edebilecek şekilde yerindeyse ve Allah rızası için hadisi nakletmeye istekli ise bunun onun için hayırlı olacağını umarım."[1]

1944- "Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Rizk el-Bezzâz -imla ile- ve Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hasnûn en-Nersî -kıraat ile- → Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Yahyâ b. Ca'fer → Ali b. Âsım → Dâvud b. Ebî Hind → İkrime" isnâdıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas "Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak iman eden ve salih amel işleyenler bunun dışındadır. Onlar için bitmez bir mükâfat vardır."[2] ayeti hakkında şöyle demiştir: "'Onu aşağıların aşağısına indirdik', yani ömrün en ileri yaşlılık evresine. 'Ancak iman eden ve salih amel işleyenler bunun dışındadır. Onlar için bitmez bir mükâfat vardır.' Gençliğinde hayırlı işler yapan kimse yaşlanıp da artık bunu yapmaktan aciz kalınca tıpkı gençliğinde ve sağlık hâlinde iken aldığı mükâfat gibi mükâfat almaya devam eder. Onun için [sevabından] eksiltmeye gidilmez."

1 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl*, s. 453.
2 Tîn, 95/5-6.

١٩٤١ - أنا مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بن رِزقٍ، وَمُحَمَّدُ بنُ الحُسَينِ بنِ الفَضلِ، قَالَا: أنا دَعلَجُ بنُ أَحمَدَ، نا وَفِي حَدِيثِ ابنِ الفَضلِ قَالَ: أنا أَحمَدُ بنُ عَلِيٍّ الأَبَّارُ، نا أَبُو عُبَيدِ اللهِ يَعنِي أَحمَدَ بنَ عَبدِ الرَّحمَنِ المِصرِيُّ، نا ابنُ وَهبٍ، قَالَ: «كَانَ عُبَيدُ اللهِ بنُ عُمَرَ قَد عُمِيَ وَقَطَعَ الحَدِيثَ»

١٩٤٢ - أنا أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَلِيِّ بنِ أَحمَدَ بنِ بَشَّارٍ السَّابُورِيُّ، بِالبَصرَةِ نا أَبُو بَكرٍ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ مَحمُويه العَسكَرِيُّ، نا بُهلُولُ بنُ إِسحَاقَ بنِ بُهلُولٍ الأَنبَارِيُّ التَّنُوخِيُّ، نا مُحَمَّدُ بنُ مُعَاوِيَةَ، نا مَالِكُ بنُ أَنَسٍ، عَن عَبدِ اللهِ بنِ أَبِي بَكرٍ، قَالَ: «مَا مَاتَ أَبِي حَتَّى تَرَكَ الحَدِيثَ»

١٩٤٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ عَلِيٍّ الدَّقَّاقُ، نا أَحمَدُ بنُ إِسحَاقَ النَّهَاوَندِيُّ، قَالَ: قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الحَسَنُ بنُ عَبدِ الرَّحمَنِ بنِ خَلَّادٍ: «فَإِذَا تَنَاهَى العُمُرُ بِالمُحَدِّثِ فَأَعجَبُ إِلَيَّ أَن يُمسِكَ فِي الثَّمَانِينَ فَإِنَّهَا حَدُّ الهَرَمِ» وَالتَّسبِيحُ وَالِاستِغفَارُ وَتِلَاوَةُ القُرآنِ أَولَى بِأَبنَاءِ الثَّمَانِينَ فَإِن كَانَ عَقلُهُ ثَابِتًا وَرَأيُهُ مُجتَمِعًا يَعرِفُ حَدِيثَهُ وَيَقُومُ بِهِ وَيَجرِي أَن يُحَدِّثَ احتِسَابًا رَجَوتُ لَهُ خَيرًا.

١٩٤٤ - نا أَبُو الحَسَنِ مُحَمَّدُ بنُ أَحمَدَ بنِ رِزقٍ البَزَّازُ، إِملَاءً وَأَبُو نَصرٍ أَحمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ أَحمَدَ بنِ حَسنُونٍ النَّرسِيُّ قِرَاءَةً عَلَيهِ قَالَا: نا عُثمَانُ بنُ أَحمَدَ الدَّقَّاقُ، نا يَحيَى بنُ جَعفَرٍ، أنا عَلِيُّ بنُ عَاصِمٍ، أنا دَاوُدُ بنُ أَبِي هِندَ، عَن عِكرِمَةَ، عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ: فِي قَولِهِ عَزَّ وَجَلَّ {ثُمَّ رَدَدنَاهُ أَسفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُم أَجرٌ غَيرُ مَمنُونٍ} [التين: ٦] قَالَ: {رَدَدنَاهُ أَسفَلَ سَافِلِينَ} [التين: ٥] إِلَى أَرذَلِ العُمُرِ {إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُم أَجرٌ غَيرُ مَمنُونٍ} [التين: ٦] قَالَ: رَجُلٌ كَانَ يَعمَلُ فِي شَبِيبَتِهِ خَيرًا فَكَبِرَ وَعَجَلَ عَن ذَلِكَ فَهُوَ يُجرَى عَلَيهِ مِنَ الأَجرِ مَا كَانَ يُجرَى عَلَيهِ فِي شَبِيبَتِهِ وَصِحَّتِهِ لَا يُمَنُّ عَلَيهِ بِذَلِكَ.

وَالسَّلَامُ.

KAYNAKÇA

Abd b. Humeyd b. Nasr el-Keşşî. *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. Neşreden Subhî Bedrî es-Sâmerrâî – Mahmud Muhammed Halîl es-Saîdî. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408/1988.

Abdullah b. el-Mübârek. *ez-Zühd*. Neşreden Habîbürrahman el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî. *el-Musannef*. Neşreden Habîburrahman el-A'zamî. I-XI, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî. *Fezâilü's-Sahâbe*. Neşreden Vasiyyullâh b. Muhammed Abbas. I-II, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel. *Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl* (Abdullah b. Ahmed rivayeti). Neşreden Vasiyullâh b. Muhammed Abbas. I-IV, Riyâd: Dâru'l-Hâni, 1422/2001.

Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Neşreden Şuayb el-Arnaût v.dğr. I-LII, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1436/2015.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.

Bahşel, Ebü'l-Hasan Eslem b. Sehl er-Rezzâz el-Vâsıtî. *Târîhu Vâsıt*. Neşreden İdris el-Abd. Kuveyt: Dâru'l-Meâ'nî li'n-Neşri ve't-Tezvî', 2023.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şuabü'l-Îmân*. Neşreden Ebû Hacer Muhammed Zağlûl. I-VII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Neşreden Şuayb el-Arnaût – Âdil Mürşid. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1432/2011.

el-Buhârî. *et-Târîhu'l-Kebîr*. I-IX, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

el-Cevrekânî, Ebû Abdullah Hüseyin b. İbrahim b. el-Hüseyin el-Hemedânî. *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sıhâh ve'l-Meşâhîr*. Neşreden Abdurrahman Abdülcebbâr el-Füreyvâî. I-II, Nâris: İdâretü'l-Buhûs el-İslâmiyye, 1403/1983.

el-Cürcânî, Hamza b. Yusuf. *Târîhu Cürcân*. Neşreden Muhammed Abdülmuîd Han). Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1401/1981.

Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-X.yy.)". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. Neşreden Abdullah Hâşim Yemânî. I-IV, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl. *Sünenü'd-Dârimî*. Neşreden Fevvâz Ahmed Zemerlî – Hâlid es-Sebi' el-Alemî. I-II, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

ed-Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed el-Verrâk. *el-Künâ*. Neşreden Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyâbî. I-III, Beyrut: Mektebetü'n-Neşr, 1421/2000.

Ebû Bekir İbn Bühlûl. *Sittetü Mecâlis min Emâlî Ebî Bekir İbni'l-Bühlûl el-Enbârî*. (https://ketabonline.com/ar/books/22644/read?part=1&page=4&index=3107615&q= %D8%A8%D9%86%D9%8A%20%D9%87%D8%A7%D8%B4%D9%85#).

Ebû Cafer İbnü'l-Bahterî. *Cüz*. Neşreden Nebîl Sa'duddîn Cerrâr. *Mecmû'un fîhi Musennefâtü Ebî Ca'fer İbni'l-Bahterî* içinde, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1422/2001.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Neşreden Şuayb el-Arnaût – M. Kâmil Karabellî. I-VII, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1433/2012.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahân. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. I-X, Kahire: es-Se'âde, 1393/1974.

Ebû Nuaym. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. Neşreden Âdil b. Yusuf el-Azâzî. I-III, Riyad: Medâru'l-Vatan, 1432/2011.

Ebû Nuaym. *Müntehab min Kitâbi'ş-Şuarâ*. Neşreden İbrahim Salih. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1994.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsılî. *Müsned*. Neşreden Hüseyin Selim Esed. I-XIII, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.

Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Haydarabad: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1915.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*. Neşreden Muhammed Acâc el-Hatîb. I-II, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*. Neşreden Mahmud et-Tahhân. I-II, Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1428/2007.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*. Neşreden Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebi'l-Ayneyn. Mansûre: Dâru'l-Lü'lüe, 1440/2019.

İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*. Neşreden Muhammed Enes Mustafa el-Hın. I-IX, Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1433/2012.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasan b. Hibetullâh. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. Neşreden Muhibüddîn Ebû Saîd el-Amrevî. I-LXXX, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001.

İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî. *el-İbâne*. Neşreden Rıza Mu'tî v.dğr.). I-IX, Riyad: Dâru'r-Râye, 1415.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk eş-Şeybânî. *ez-Zühd*. Neşreden Abdülali Abdülhamîd Hâmid. Kahire: Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, 1408.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Şeybe. *el-Musannef*. Neşreden Muhammed Avvâme. I-XXVI, Cidde – Beyrut: Dâru’l-Kıbleti’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye – Müessesetü Ulûmi’l-Kur’ân, 1431/2010.

İbn Ebi’d-Dünya, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd. *el-Akl ve Fazluhû*. Neşreden Muhammed Zâhid el-Kevserî). yy. 1365/1946.

İbn Ebi’d-Dünya. *Mekârimü’l-Ahlâk*. Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, 1411/1990.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü’l-Mîzân*. Neşreden Abdülfettâh Ebû Gudde. I-IV içerisinde I-IX cilt, Beyrut: Mektebetü’l-Matbû‘âti’l-İslâmiyye, 1423/2002.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî et-Temîmî. *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balabân*. Neşreden Şuayb el-Arnaût. I-XVIII, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1414/1993.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Neşreden Halîl Me’mûn Şîha. I-III, Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1416/1996.

İbn Sa‘d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ ez-Zührî. *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*. Neşreden İhsan Abbas. I-VIII, Beyrut: Dâru Sâdır, 1387/1968.

İbnü’l-A‘râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî. *Mu‘cem*. Neşreden Abdülmuhsin b. İbrahim Ahmed el-Hüseynî. Beyrut: Dâru İbni’l-Cevzî, 1418/1997.

İbnü’l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî Târîhi’l-Ümem ve’l-Mülûk*. Neşreden Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafa Abdülkâdir Atâ. I-XIX, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1412/1992.

İbnü’l-Cevzî. *Kitâbü’l-Mevzûât mine’l-Ehâdîsi’l-Merfû‘ât*. Neşreden Nureddin b. Şükrî Boyacılar. I-III, Riyad: Mektebetü Advâi’s-Selef, 1418/1997.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Medenî. *Muvattaü’l-İmâm Mâlik (Yahya b. Yahya el-Leysî)*. Neşreden Muhammed Mustafa el-A‘zamî). Abudabi: Müessesetü Zâyed, 1425/2004.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *el-Câmi‘u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.

en-Nesâî, Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. Neşreden Şuayb el-Arnaût v.dğr.). I-XII, Beyrut: Müessessetü’r-Risâle, 1421/2001.

en-Nesâî. *el-Müctebâ el-Ma‘rûf bi’s-Süneni’s-Sugrâ*. Neşreden Heyet. I-IX, Kahire: Dâru’t-Te’sîl, 1432/2012.

er-Râmehürmüzî, Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü’l-Fâsıl*. Neşreden Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1391/1971.

Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmail b. Abbâd b. el-Abbas et-Tâlekânî. *el-Muhît fi'l-Luğa*. Neşreden Muhammed Hasan âli Yasin). I-XI, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.

Seyyid, Eymen Fuad. *el-Kitâbü'l-Arabiyyü'l-Mahtût ve İlmü'l-Mahtûtât*. I-II, ed-Dâru'l-Mısriyyetü'l-Lübnâniyye, 1418/1997.

es-Süyûtî, Celâleddin Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Tedrîbü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. Neşreden Muhammed Avvâme). I-V, Medine: Dâru'l-Yüsr – Dâru'l-Minhâc, 1437/2016.

et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *ed-Duâ*. Neşreden Mustafa Abdülkâdir Atâ). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.

et-Taberânî. *el-Mu'cem'l-Evsat*. Neşreden Tarık b. Ivazullah – Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî). Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.

et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. Neşreden Hamdi Abdülmecid es-Silefî). I-XX, Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*. Neşreden Şuayb el-Arnaût. I-XV, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1431/2012.

Tâlût b. Abbâd. *Nüshatü Tâlût*. Neşreden Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1427/2006.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Neşreden Ahmed Muhammed Şakir). I-V, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1398/1978.

Topgül, Muhammed Enes. *Muhaddislere Rehber: Hatîb el-Bağdâdî ve el-Câmi' Adlı Eseri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2025.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. I-V, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1993.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. Neşreden Muhammed Rıdvan Araksûsî v.dğr. I-V, Beyrut: Müessessetü'r-Risâle, 1430/2009.

ez-Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Neşreden Şuayb Arnaût v.dğr. I-XXX, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1432/2011.

DİZİN

A

A‘meş 148, 150, 154, 160, 174, 182, 286, 288, 290, 292, 294, 296, 312, 316, 330, 446, 448, 454, 480, 482, 498, 526, 528, 584, 586, 606, 612, 618, 642, 646, 650, 658, 684, 698, 726, 744, 752, 764, 766, 768, 782, 788, 792, 800, 848, 864, 866, 892, 904, 912, 914, 1002, 1004, 1038, 1058, 1060, 1092, 1096, 1098, 1110, 1112, 1136, 1144, 1146, 1152, 1154
Abbâd b. el-Avvâm 178, 614, 626
Abbas b. Abdullah 128, 130, 148, 262, 528, 542, 672, 1000
Abbas b. Abdülazîm el-Anberî 394, 488, 550
Abbas b. el-Ferec er-Riyâşî 734
Abbas b. el-Velîd b. Mezyed 290, 330, 850
Abbas b. Meymûn 426
Abbas b. Muhammed 104, 130, 272, 326, 410, 422, 450, 492, 558, 590, 598, 620, 688, 696, 698, 716, 770, 848, 876, 902, 904, 934, 952, 996, 1146
Abbas b. Musa 528, 914
Abbas b. Yusuf eş-Şeklî 544, 546, 1050
Abd b. Humeyd 178, 202, 846, 952, 1171
Abde b. Abdürrahim el-Mervezî 538
abdest 152, 198, 534, 576, 584, 690, 698, 1004, 1156
Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Hüseyin 216, 456
Abdullah b. Abdurrahman el-Üsâmî el-Medînî 182
Abdullah b. Abdurrahman 57, 102, 182, 216, 456, 550, 1172
Abdullah b. Abdülvehhâb el-Hacebî 402
Abdullah b. Ahmed b. Ali es-Sûzercânî 306, 332, 640, 726, 816, 840, 950, 1016
Abdullah b. Ahmed b. Musa Abdân el-Ehvâzî 1154
Abdullah b. Ahmed b. Zekvân 992
Abdullah b. Amr 102, 122, 144, 234, 242, 310, 326, 342, 524, 564, 586, 600, 678, 728, 730, 762, 764, 826, 828, 892, 974, 1030, 1032, 1046
Abdullah b. Avn, İbn Avn 51, 81, 190, 256, 318, 320, 322, 324, 342, 374, 450, 486, 592, 630, 632, 648, 652, 678, 686, 690, 750, 784, 798, 906, 1004, 1104, 1128, 1154
Abdullah b. Büreyde 224, 338, 340, 562, 656, 842
Abdullah b. Büsr 216, 424, 564, 956
Abdullah b. Ca‘fer b. Hâkân el-Mervezî 530,
Abdullah b. Cafer 64
Abdullah b. Dâvud el-Hureybî 208, 292
Abdullah b. Dînâr 320, 696, 838
Abdullah b. Ebî Bekir 114, 452, 688, 880, 1168
Abdullah b. Ebî Evfâ 806
Abdullah b. el-Alâ b. Zebr 676, 1132
Abdullah b. el-Hasan 34, 160, 164, 188, 254, 296, 348, 484, 518, 806, 858, 866
Abdullah b. el-Mu‘tez 242, 278, 404, 474, 478, 522, 526, 602, 852, 940, 1052, 1108, 1118, 1122, 1166
Abdullah b. el-Mugîre 242, 278, 404, 474, 478, 522, 526, 602, 708, 852, 940, 1052, 1108, 1118, 1122, 1166

Abdullah b. el-Mübârek, İbnü'l-Mübârek 100, 104, 108, 112,116, 188, 222, 232, 242, 300, 302, 314, 362, 438, 458, 462, 470, 476, 496, 538, 540, 602, 636, 664, 680, 694, 706, 746, 748, 750, 768, 798, 814, 874, 886, 888, 890, 896, 902, 952, 954, 966, 972, 976, 980, 998, 1000, 1012, 1020,1046, 1050, 1056, 1060, 1110, 1112, 1116, 1120, 1132, 1148, 1152,
Abdullah b. Eyyûb b. Ebî Allâc el-Mevsılî 924,
Abdullah b. Habîb es-Sülemî 152, 610
Abdullah b. Harun es-Savvâf 442,
Abdullah b. İdris 148, 232, 296, 448, 536, 546
Abdullah b. İshak el-Kirmânî 178
Abdullah b. Lehîa, İbn Lehîa 188, 208, 260, 334, 476, 524, 644, 750, 878, 924, 964, 1176
Abdullah b. Ma'kil 706, 844
Abdullah b. Mâlik 762
Abdullah b. Mes'ûd, İbn Mes'ûd 136, 154, 162, 226, 234, 250, 326, 380, 482, 484, 486, 498, 506, 518, 590, 628, 630, 674, 676, 686, 698, 706, 716, 726, 774, 782, 784, 788, 802, 810, 816, 838, 842, 848, 850, 876, 914, 970, 10780, 1134, 11360, 1144
Abdullah b. Muhammed b. Seyyâr el-Ferheyânî 636
Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî 206
Abdullah b. Ömer el-Ömerî 466
Abdullah b. Sâbit 820
Abdullah b. Sahbera 650, 816
Abdullah b. Saîd er-Rahabî 81, 654
Abdullah b. Salih 57
Abdullah b. Seleme 242, 476, 836, 838, 896, 1166
Abdullah b. Sercis 586, 1046
Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd 340, 1104
Abdullah b. Şübrüme ve İbn Şübrüme 336, 356, 498, 528, 732, 1068, 1070, 1126,
Abdullah b. Tahir 232, 546, 548, 774,
Abdullah b. Tâvûs, İbn Tâvûs 286, 288, 324, 562, 976, 978
Abdullah b. Übey 842
Abdullah b. Ümmi Mektûm el-A'mâ 762
Abdullah b. Üneys 1022
Abdullah b. Üzeyne el-Üzeynî 180
Abdullah b. Vehb ed-Dîneverî 936
Abdurrahman b. Abdullah el-Mes'ûdî 414, 816, 1078,
Abdurrahman b. Avf 572
Abdurrahman b. Ebî Leylâ 184, 226, 250, 264, 302, 340, 792, 1166
Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd 218, 956, 970
Abdurrahman b. el-Esved b. Abdiyegûs 560
Abdurrahman b. el-Hâris el-Mahzûmî 658
Abdurrahman b. Hâni en-Nehaî 760, 802
Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî 254
Abdurrahman b. Humeyd 482
Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec 394, 764
Abdurrahman b. Mehdî, İbn Mehdî 112, 164, 186, 212, 236, 266, 268, 270, 276, 288, 302, 322, 330, 338, 402, 484, 486, 502, 586, 590, 608, 610, 630, 636, 642, 646, 648, 672, 676, 678, 680, 682, 684, 688, 692, 708, 730, 778, 780, 782, 812, 816, 846, 848, 850, 888, 922, 960,

982, 1006, 1010, 1024, 1056, 1072, 1106, 1112, 1114, 1128, 1132, 1136, 1148, 1152, 1158
Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed 162, 206, 290, 440, 894, 982, 1050
Abdurrahman b. Ömer el-Isfahânî Rüste 270,
Abdurrahman b. Rezîn 264
Abdurrahman b. Sabit b. Sevbân 1132
Abdurrahman b. Semüre 706
Abdurrahman b. Ya‘mer 318
Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir 170
Abdülaziz b. Ali b. Ahmed 384,
Abdülaziz b. Ali 118, 166, 198, 266, 284, 288, 332, 382, 384, 386, 518, 560, 586, 638, 674, 980, 1056, 1062, 1138
Abdülaziz b. Ebî Rizme 102, 602
Abdülaziz b. Ebi's-Sâib 408
Abdülaziz b. el-Muttalib 572
Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî 226, 658,
Abdülaziz b. Rufey‘ 124, 144, 1004,
Abdülhâmid b. Yahyâ el-Kâtib 368,
Abdülkerim b. Mâlik 560, 706,
Abdülmecîd b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd 108, 140
Abdülmelik b. Ebî Süleyman 51, 318, 798
Abdülmelik b. Mervân 516, 664
Abdülmelik b. Umeyr 244, 480, 482, 1010
Abdülvâhid b. Ali b. Haşîş el-Varrâk 428
Abdülvâris b. Saîd 656, 842
Abdülvehhâb b. Abdülhakem 140
Abdülvehhâb b. Atâ 368, 560, 734, 952
Abdürrahim b. Süleyman er-Râzî 122
Abdürrezzâk b. Hemmâm, Abdürrezzâk 85, 138, 140, 156, 168, 216, 220, 288, 324, 332, 32, 364, 390, 408, 410, 434, 482, 504, 522, 542, 590, 610, 612, 626, 706, 796, 812, 838, 848, 850, 862, 882, 944, 952, 958, 964, 1006, 1062, 1092, 1106, 1120
Abdüssamed b. Ali et-Tastî 718
Abdüssamed b. el-Fazl 908
Abdüsselam b. Harb 962,
âbid 120, 164, 396, 478, 918, 948
Abîde es-Selmânî 686, 842, 1128
Âdem b. Ebî İyâs 240, 516, 564, 712, 736, 820, 1048
Affân b. Müslim 226, 274, 280, 292, 312, 336, 338, 390, 402, 520, 582, 636, 652, 666, 698, 700, 740, 750, 812, 886, 912, 920, 934, 978, 1054, 1062, 1068
ahberanâ 49, 50, 77, 79, 376, 620, 706, 708, 1164
ahkâm 18, 74, 706, 780, 782, 952, 956, 966, 968, 1002, 1134, 1138
Ahmed b. Abdullah b. Sâbûr 646
Ahmed b. Abdullah b. Yunus 490
Ahmed b. Abdullah el-İclî 816, 838
Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb 404, 686
Ahmed b. Abdülcebbâr el-Utâridî 150, 224
Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Abdürrahim er-Râzî 428,
Ahmed b. Ali el-Ebbâr 65, 124, 156, 180, 186, 192, 198, 232, 282, 304, 310, 312, 314, 320, 330, 332, 342, 344, 350, 414, 448, 452, 482, 494, 496, 502, 576, 624, 648, 650, 684, 708, 710, 814, 834, 880, 888, 902, 962, 982, 984, 998, 1004, 1006, 1072, 1076, 1078, 1086, 1128, 1130, 1168
Ahmed b. Ali el-Isfahânî 776

Ahmed b. Ebî Bekir ez-Zührî 612
Ahmed b. Ebî Cafer el-Katî'î 24, 61, 714
Ahmed b. Ebî Hayseme 952, 578
Ahmed b. Ebî Tahir 370, 1124
Ahmed b. Ebi'l-Havârî 194, 466, 468, 886
Ahmed b. el-Abbas en-Nesâî 94
Ahmed b. el-Hasan b. Hirâş 892
Ahmed b. el-Kâsım b. Müsâvir 892
Ahmed b. el-Muazzel, İbnü'l-Muazzel 512
Ahmed b. el-Velîd 362
Ahmed b. Esrem el-Müzenî 1028,
Ahmed b. Hanbel 24, 53, 57, 63, 78, 80, 81, 85, 94, 116, 132, 154, 156, 158, 162, 168, 180, 182, 186, 198, 200, 202, 204, 206, 208, 216, 218, 224, 226, 236, 246, 256, 264, 268, 270, 278, 280, 288, 292, 296, 312, 316, 320, 322, 324, 336, 340, 342, 356, 362, 364, 376, 390, 396, 406, 408, 412, 414, 420, 436, 446, 462, 464, 466, 480, 504, 512, 522, 524, 548, 554, 588, 590, 594, 600, 608, 616, 620, 626, 630, 636, 638, 640, 648, 656, 668, 676, 678, 682, 686, 694, 698, 700, 702, 704, 706, 712, 726, 728, 732, 734, 744, 748, 750, 752, 764, 766, 772, 784, 788, 790, 794, 812, 818, 820, 826, 830, 836, 842, 844, 858, 878, 880, 886, 888, 890, 896, 900, 904, 908, 916, 932, 936, 946, 948, 952, 960, 962, 964, 970, 976, 980, 984, 998, 1008, 1020, 1022, 1024, 1026, 1028, 1036, 1040, 1068, 1078, 1090, 1100, 1128, 1152, 1160, 1166, 1171
Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî 204, 250, 254, 496, 550, 588, 824
Ahmed b. İsa el-Müeddib 212
Ahmed b. Mansur er-Ramâdî 220, 504, 590, 696, 812, 848, 958, 1046
Ahmed b. Mehdî 188, 360, 824, 950
Ahmed b. Muhammed et-Tüsterî 680
Ahmed b. Rişdîn 226
Ahmed b. Saîd ed-Dımaşkî 242, 278, 404, 474, 478, 522, 852, 940, 1052, 1094, 1108, 1118, 1166
Ahmed b. Salih 27
Ahmed b. Sinan el-Kattân 268
Ahmed b. Ubeydullah el-Guddânî 1132
Ahmed b. Ukbe el-Isfahânî 934
Ahmed b. Yahyâ 136, 414, 774, 804, 938, 940, 966, 1096, 1104, 1136
Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr et-Tüsterî 414, 774
Ahmed b. Yusuf es-Sülemî 882
Ahnef b. Kays 600
aile 35, 72, 286, 460, 806, 818, 962
akıl 4, 442, 508, 530, 606, 814, 1000, 1092, 1124
Akra' b. Hâbis 988
akşam 200, 256, 448, 688, 720, 888, 900, 942, 1034, 1052
Ali b. Abdülaziz el-Begavî 874
Ali b. Âsım 222, 246, 712, 846, 888, 1052, 1168
Ali b. Ca'fer el-Varrâk 566
Ali b. el-Ca'd 294, 648, 702, 810, 930
Ali b. el-Hasan b. Şakîk 642, 694, 998, 1012, 1110, 1134
Ali b. el-Hüseyin Zeynelâbidîn 840, 968
Ali b. el-Kâsım 24, 148, 150, 156, 202, 224, 302, 308, 310, 348, 642, 656, 746, 760, 852, 1034, 1040, 1044, 1056
Ali b. el-Medînî 55, 73, 162, 182, 186, 202, 256, 304, 326, 338, 342, 394, 418, 550, 624, 638, 640, 696, 776, 844, 868, 870, 878, 888, 900, 912,

934, 952, 954, 962, 996, 998, 1072, 1074, 1076, 1104, 1106, 1110, 1128, 1146, 1148, 1158, 1160, 1162
Ali b. el-Mısrî 1050
Ali b. Gurâb 490
Ali b. Hamza el-Kisâî 972
Ali b. Haşrem 104, 126, 434, 496, 802, 1006, 1070, 1078
Ali b. Hucr 162, 308, 310, 452, 494, 530, 700, 762
Ali b. İshak el-Mâderâî 148, 150, 156, 202, 224, 260, 310, 348, 716, 746, 768, 782, 848, 1040, 1042
Ali b. Ma‘bed 114, 164
Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Muaddel 184, 228, 258, 460, 480, 500, 568, 600, 676, 682, 720, 724, 756, 904, 958, 1024, 1134
Ali b. Muhammed b. Ali er-Rızâ 918
Ali b. Müdrik 334, 742
Ali b. Nasr el-Cehdamî 974
Ali b. Rebîa 1046
Ali b. Salih b. Hay 234
âlî 8, 15, 17, 38, 44, 45, 47, 51, 68, 69, 72, 81, 148, 150, 156, 162, 164, 166, 774, 786, 836, 1018, 1106, 1154
âlim 21, 24, 25, 28, 29, 30, 43, 46, 54, 55, 56, 61, 70, 72, 74, 75, 78, 80, 83, 94, 100, 104, 106, 108, 110, 114, 120, 150, 176, 252, 260, 268, 280, 286, 292, 300, 314, 316, 324, 326, 376, 380, 382, 384, 392, 452, 478, 504, 508, 520, 534, 548, 572, 614, 672, 682, 688, 712, 748, 764, 772, 814, 822, 826, 832, 870, 880, 882, 894, 904, 912, 918, 956, 966, 972, 1006, 1008, 1020, 1124, 1126, 1160, 1066, 1134, 1146, 1166
Alkame b. Kays, Alkame 160, 262, 788, 838, 842, 1098, 1136
Alkame b. Mersed 304, 416, 614, 790
Alkame b. Vakkâs 100, 252
Allah rızası, 57, 102, 104, 284, 462, 500, 504, 694, 1168
Allah'ın Kitabı 136, 144, 630, 838, 952, 966, 1082
Allân el-Varrâk 122, 132, 192, 330, 344, 360, 628, 918, 1048, 1114
âmâ 180, 764, 766
Âmir b. Ebî Âmir el-Hazzâz 176
Âmir b. Sa‘d 156, 552, 956
Âmir oğulları: 520
Ammâr b. Recâ 162, 642, 938, 954
Amr b. Ali el-Fellâs 256, 336, 418, 638, 686, 730, 996, 1150
Amr b. Atıyye 692
Amr b. Avn el-Vâsıtî 412
Amr b. Bahr el-Câhiz, Câhiz 69, 350, 372, 376, 850, 894, 914
Amr b. Dînâr 158, 248, 258, 294, 328, 608, 664, 674, 706, 770, 786, 856, 1090, 1136, 1146, 1154
Amr b. el-Hâris 96, 560, 568, 644, 744
Amr b. Kays 198, 298, 506, 800, 816
Amr b. Merzûk el-Bâhilî 712
Amr b. Meymûn el-Evdî 492, 494
Amr b. Muhammed en-Nâkıd 560
Amr b. Mürre 510, 674, 770, 806, 836, 838, 876, 994, 1166
Amr b. Şürahbîl 1136
Amr b. Ubeyd 182, 222
Amr b. Ubeydullah b. Safvân
Amr b. Vâkıd 992
Amr el-Enmâtî 920
Arap 668, 674
Arapça 2, 14, 21, 83, 84, 416, 656, 666, 906, 972, 974, 1002
Arefe 63, 64, 368, 472, 758, 832, 1144

Arfece b. Es'ad 738
Ârim b. el-Fazl 750, 754, 1130
ashâb 11, 110, 122, 128, 488, 494, 592, 596, 834
Ashâbü'l-hadîs 28, 29, 37, 46, 75, 96, 124, 126, 174, 176, 194, 198, 200, 210, 310, 500, 508, 526, 530, 544, 604, 646, 694, 710, 798, 890, 976, 982, 1002, 1058, 1152, 1154
Ashâbü'l-kehf 908
Âsım b. Ali 324, 712
Âsım b. Damre 588
Âsım el-Ahvel 50, 318, 484, 586, 598, 764, 1046
asîde 202
Askalan 100, 650, 1006, 1114, 1120
Askerî 66, 172, 412, 414, 424, 426, 428, 430, 432, 668, 736
Asmaî 242, 266, 272, 282, 296, 328, 394, 426, 464, 508, 520, 526, 642, 648, 740, 778, 852, 860, 974, 982, 1038, 1062, 1080, 1096, 1124, 1148
Atâ b. Ebî Rebâh 122, 176, 220, 282, 322, 332, 340, 476, 582, 670, 700, 768, 790, 914, 946, 1024, 1044, 1080, 1136,
Atâ b. es-Sâib 136, 302, 452, 608, 610, 1032
Atâ b. Yezîd el-Leysî 158
Atâ el-Horasânî 284, 572
Avf b. Ebî Cemîle el-A'râbî 406
Avf b. en-Nu'mân 724
Avn b. Abdullah 1052
Avn b. Ebî Şeddâd 224
Avvâm b. Havşeb 110, 724, 834, 966
ayet 49, 50, 138, 476, 554, 790, 828, 1082
Aynüzürbe 96
Ayyâş b. el-Velîd el-Kattân 1160,
Azre b. Yahyâ 402,

B

Bâbü'l-Câbiye 162,
Bağdat 5, 23, 24, 25, 26, 35, 36, 53, 54, 94, 222, 294, 296, 534, 550, 602, 640, 692, 712, 714, 754, 756, 898, 972, 976, 1016
Bakıyye b. el-Velîd 166, 216, 288, 460, 472, 510, 948
Bânyâs 980
Basra 24, 94, 106, 114, 116, 130, 148, 172, 174, 190, 202, 204, 222, 234, 240, 260, 262, 292, 294, 302, 310, 348, 350, 352, 356, 362, 376, 452, 474, 476, 478, 486, 512, 516, 588, 594, 606, 608, 626, 656, 702, 714, 716, 742, 746, 750, 752, 756, 796, 852, 868, 872, 944, 956, 964, 998, 1016, 1020, 1028, 1034, 1042, 1048, 1088, 1112, 1120, 1130, 1132, 1134, 1168
bâtıl 15, 210, 726, 794, 900, 904, 1148
bedevi 520, 854, 998, 1080
Bedir 454, 614, 970, 1140, 1142
Behz b. Esed 184, 186, 338, 390, 702
Bekir b. Abdullah el-Müzenî 1048,
Berâ b. Âzib 152, 238, 320, 790
Berza'a 914
Beşîr b. el-Hasâsiyye 762
Beşîr b. Nehîk 860
Beşşâr b. Bürd] 1064,
Beyân b. Bişr el-Ahmesî 1152
Beyt-i Lihyâ 286
Beytü'l-Makdis 122, 724
bıçak 37, 370, 372
Bıyık: 42, 49, 138, 556, 558,
bid'at 8, 188, 192, 202
Bilal el-Habeşî 572, 582,
Bişr b. el-Hâris 128, 198, 258, 302, 472, 500, 978, 1076
Bişr b. el-Mufaddal 292, 1068, 1154
Bişr b. Gıyâs el-Merîsî 418
Bişr b. Mansur 112, 850

Bişr b. Musa 194, 242, 418, 486, 566, 600, 770, 786, 1100
Buhara 5, 182, 232, 294, 478, 672, 796, 872, 934, 1092
Bühlûl 116, 188, 382, 510, 512, 612, 654, 718, 818, 1168, 1172
Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşec 1136
Bükeyr b. Atâ 318
Bürd b. Sinan 322,
Büreyde b. el-Husayb 224, 614, 656
Büşra b. Abdullah el-Fâtinî 714,
Büveytî 352, 518

C

Ca‘de b. Ümmü Hâni 698
Ca‘fer b. Ahmed b. Ali b. el-Medînî el-Isfahânî 418, 738, 920
Ca‘fer b. Avn 890
Ca‘fer b. Ebî Vahşiyye 758
Ca‘fer b. ez-Zübeyr 238, 512, 922
Ca‘fer b. Hamdûye 496
Ca‘fer b. Muhammed b. Ali es-Sâdık 300, 348, 600, 674, 806, 962, 1032, 114, 1154
Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hâris el-Merâğî 1096
Ca‘fer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî 152, 188, 192, 334, 486, 488, 494, 604, 608, 610, 632, 676, 712, 714, 906
Ca‘fer b. Süleyman ed-Dubaî 248, 452, 660, 854
Ca‘fer b. Yahyâ el-Bermekî 496
Ca‘fer b. Ziyâd el-Ahmer 568, 764
Câbir b. Abdullah 83, 106, 114, 220, 222, 332, 340, 510, 530, 554, 558, 564, 646, 784, 804, 806, 826, 890, 992, 1022, 1040, 1140, 1142
Câbir b. Semüre 238, 380, 596, 818, 986
Câbir b. Yezîd el-Cu‘fî, Câbir el-Cu‘fî 420, 476, 570, 820, 1134,
Câbir b. Zeyd 1136
Cafer b. Abdülvâhid el-Hâşimî 24
cahil 108, 112, 478, 662, 810, 984, 1066, 1122
cami 56
Câmi‘ 23, 24,25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 44, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 88,
cariye 58, 228, 544, 1012
Cebel 108, 320, 416, 474, 496, 808, 830, 900, 904, 922
cehalet 1118
cehennem 106, 422, 1022
Cehmî 492
celde 182
cem etmek 92, 900, 1146
Cemmâz 738
cenaze 26, 824, 830, 878, 992, 1052
Cened 532
cennet 104, 360, 854, 914, 1022, 1032, 1034
cerh-ta‘dîl 17, 38, 150, 978, 980
Cerîr b. Abdullah 516, 526, 742
Cerîr b. Abdülhamîd 324, 340, 350, 416, 482, 528, 548, 642, 1036, 1054, 1120
Cerîr b. Hayyân 1024
Cerîr b. Hâzim 214, 632, 670, 852, 904, 988, 1106
Cevvâb 414, 526
Cezera, Salih b. Muhammed 294, 424, 714, 722, 934, 1116
Cibril 232, 422, 430, 614, 744, 790, 880, 1012, 1142
cuma 14, 564, 624, 716, 718, 720, 724, 728, 730, 732, 792, 1082, 1156
cumartesi 182
cübbe 206

Cüheyne 986
Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî 942
Cürcân 172, 290, 362, 416, 644, 704, 810, 878, 948, 976, 982, 1172
Cüveybir b. Saîd 968

Ç

çarşamba 718
çivit 562

D

Dahhâk b. Müzâhim 270, 624, 934, 968
Dâmegan 108
Dâvud b. Ebî Hind 228, 382, 422, 788, 1152, 1168
Dâvud b. Rüşeyd 736, 740
defter 342
Derbü'l-kassârîn 718
deve 160, 264, 544, 566, 818, 936, 1022
Dımaşk Mescidi 564
Dımaşk 25, 33, 34, 35, 36, 54, 86, 87, 89, 100, 164, 194, 286, 298, 352, 522, 564, 692, 946, 954, 1120, 1173
Dırâr b. Mürre 612
dil hatası/hataları 79, 80, 81, 650, 652, 654, 656, 658, 660, 662, 664, 666
dinar 200, 348, 532, 982, 1070, 1072
dirhem 94, 170, 174, 348, 528, 530, 538, 546, 714, 790, 982, 1052, 1072
divit 844
doktor 506
dua 17, 18, 294, 358, 428, 436, 438, 806, 826, 832, 918, 986, 1040, 1046, 1052, 1080, 1082
Durayb b. Nukayr 620
dükkân 286
Dülef b. Abdülaziz b. Ebî Dülef 496

E

Ebân b. Ebî Ayyâş 186, 204, 460, 720, 830, 962, 984
Ebân b. Osman 1136
Ebân b. Tağlib 788, 1002
Ebân b. Yezîd 398
Ebû Abdullah Ahmed b. Atâ er-Rûzbârî 1050
Ebû Abdullah Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık 1114,
Ebû Abdullah el-Belevî 362
Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî 618, 718, 642, 768, 812, 830
Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. Hâtim Ubeyd el-İcl 898
Ebû Abdullah Hüseyin b. Ömer b. Burhân el-Gazzâl 128, 720, 996, 1088
Ebû Abdullah İbn Mende 1016
Ebû Abdullah İbn Sâkin 846
Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim bk. Hâkim en-Neysâbûrî
Ebû Abdullah Muhammed b. es-Sindî 924
Ebû Abdullah Muhammed b. Firâs el-Attâr 286
Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim el-Bûşencî 208, 384, 596,
Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Muaytî 470
Ebû Abdullah Muhammed b. Ya'kûb 162, 566, 686, 788, 1158
Ebû Abdullah Yahyâ b. Abdülmelik el-Mevsılî 250
Ebû Abdullah Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî 346
Ebû Abdullah Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî 346, 1040

Ebû Abdurrahman Abdullah b. Abdülaziz el-Ömerî 1080
Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd el-Mukrî: 188, 318
Ebû Abdurrahman el-Havzî 274
Ebû Abdurrahman, Abdullah b. Ömer b. Muhammed 274, 754
Ebû Abdülmelik mevlâ Ümmü Miskîn bint Âsım b. Ömer b. el-Hattâb 226
Ebû Ahmed Muhammed b. Abdülvehhâb el-Ferrâ: 234, 532, 890
Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Assâl 1016
Ebû Ahmed Nasr b. Ahmed el-İyâzî el-Fakîh es-Semerkandî 930
Ebû Ali Ahmed b. İsmail 420
Ebû Ali Hasan b. Ömer b. Şakîk 972
Ebû Ali Hüseyin b. Ali en-Neysâbûrî 96, 950
Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr el-Akadî 628, 772, 792, 1102
Ebû Amr Ahmed b. el-Hasan 924
Ebû Amr Ahmed b. el-Mübarek el-Müstemlî 162
Ebû Amr İbn Hamdân 198, 842
Ebû Amr Osman b. Hurrezâz 304
Ebû Amr Osman b. İsa es-Samût el-Âbid 164
Ebû Amr Sa‘d b. İyâs eş-Şeybânî 876
Ebû Âsım Dahhâk b. Mahled en-Nebîl 96, 136, 160, 206, 248, 254, 262, 410, 450, 464, 524, 574, 638, 706, 734, 774, 776, 942, 1032, 1076, 1128
Ebû Avâne Vaddâh b. Abdullah 278, 338, 684, 724, 806, 876, 956, 964, 1140, 1146,
Ebû Bekir Abbâd b. Suheyb el-Küleybî 790
Ebû Bekir Abdullah b. Hafs b. Ömer b. Sa‘d 166
Ebû Bekir Ahmed b. Ca‘fer b. Muhammed b. Selm 632
Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî 314, 716, 786
Ebû Bekir Ahmed b. Harun b. Ravh el-Berdîcî 1150
Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim b. el-Hasan b. Şâzân: 262, 282, 448, 460, 482 ,684, 856, 964,
Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim el-İsmâîlî 274, 418, 500, 550, 63, 644, 734
Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil 170, 256
Ebû Bekir Ahmed b. Musa b. Mücâhid 440
Ebû Bekir Ahmed b. Selman en-Neccâd 130, 208, 266, 334, 428, 462, 540, 554, 578, 616, 628, 630, 634, 672, 720, 732, 772, 804, 920, 1010, 1040, 1046
Ebû Bekir Âsım b. Behdele 250, 432, 468, 618, 764, 966
Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm 1136
Ebû Bekir b. Ayyâş 150, 204, 250, 292, 468, 470, 502, 606, 618, 634, 866, 926, 928, 948, 1010, 1014
Ebû Bekir el-Bâgandî 430
Ebû Bekir el-Esrem 132, 752, 962
Ebû Bekir el-Hüzelî 194, 334
Ebû Bekir el-Muaytî 434
Ebû Bekir İbn Ebî Dârim 938
Ebû Bekir İbn Ebî Dâvud 154, 166, 194, 288, 380, 396, 404, 604, 608, 684, 704, 822, 850, 1024, 1076, 1088, 1102, 1114, 1150
Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, İbn Ebî Şeybe 28, 57, 83, 86, 94, 110, 138, 202, 236, 374, 390, 398, 524, 594, 614, 640, 678, 696, 742, 764, 784, 810, 900, 934, 1110, 1173, 1184

Ebû Bekir İbn Hasnûye 924
Ebû Bekir İbnü'l-Ciâbî 898
Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî 164, 222, 268, 432, 498, 938
Ebû Bekir Kesîr b. es-Şahhâc el-Erdebîlî 418
Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Ebherî 850, 932
Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî 790, 830
Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Râşid İbn Ma'dân 368
Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Attâb el-A'yen 478
Ebû Bekir Muhammed b. Hallâd el-Bâhilî 666, 738, 782
Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Mukrî 774
Ebû Bekir Yusuf b. Ya'kûb b. İshak b. el-Bühlûl el-Ezrak 510, 718
Ebû Bekre es-Sekafî 240, 854
Ebû Bekre es-Sekafî 240, 854
Ebû Berze el-Eslemî 858
Ebû Bürde İbn Ebî Musa el-Eş'arî 324, 844
Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî 184
Ebû Ca'fer Ahmed b. Hamdân b. Ali el-Hîrî 198, 200
Ebû Ca'fer el-Mansur 498
Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. el-Heysem ed-Demîrî 1008
Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr er-Rezzâz 228, 236, 460, 512, 580, 718, 768, 904
Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâtim el-Keşşî 178
Ebû Ca'fer Muhammed b. Yusuf b. Hamdân el-Hemedânî 200
Ebû Cuheyfe 520
Ebû Cürey Câbir b. Süleym el-Hüceymî 220
Ebû Dâvud es-Sicistânî, 140, 210, 240, 244, 290, 334, 488, 558, 562, 570, 576, 594, 596, 620, 678, 806, 826, 1130, 1136, 1146
Ebû Dâvud et-Tayâlisî, 122, 146, 240, 266, 318, 490, 592, 624, 666, 694, 696, 698, 726, 742, 786, 790, 794, 806, 824, 876, 888, 910, 1008, 1016, 1030, 1106, 1144, 1150, 1166
Ebû Dâvud Süleyman b. Seyf 574
Ebû Dâvud Süleyman b. Amr en-Nehaî 180, 390
Ebû Eyyûb el-Ensârî 556, 1024
Ebû Eyyûb Süleyman b. İshak el-Cellâb 196, 752, 1090, 1126
Ebû Fâhıte 328
Ebû Gassân Mâlik b. İsmail el-Kûfî 218, 340, 356, 568, 962
Ebû Gassân Muhammed b. Amr er-Râzî et-Tayâlisî Züneyc 170, 350
Ebû Gassân Muhammed b. Mutarrif 51, 318
Ebû Hafs Ahmed b. Hafs 672
Ebû Hafs Ömer b. Müdrik el-Kâs 924
Ebû Hâlid Süleyman b. Hayyân el-Ahmer 198, 310, 806, 898
Ebû Halife Fazl b. el-Hubâb 190, 858, 914, 1106, 1184
Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ebî Amr el-Üstüvâî 426, 666
Ebû Hanîfe 79, 318, 464, 466, 494, 660, 902, 970, 1162
Ebû Harun Umâre b. Cüveyn el-Abdî 516, 520
Ebû Hasîn Osman b. Âsım 1154
Ebû Hassân Hasan b. Osman ez-Ziyâdî 176, 890, 952
Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî 54, 1162

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Ebû Hayseme 214, 278, 286, 324, 340, 444, 460, 486, 590, 610, 642, 658, 672, 676, 720, 758, 850, 952, 1024, 1056, 1078, 1094
Ebû Hâzim Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ 352, 782
Ebû Hâzim Ömer b. Ahmed el-Abdûyî 126, 190, 198, 284, 288, 314, 384, 490, 496, 574, 596, 612, 616, 766, 776, 852, 854, 902, 938, 982, 1044, 1158,
Ebû Hefân Abdullah b. Ahmed 366, 521
Ebû Hemmâm Velîd b. Şücâ‘ 510, 852, 902, 932, 962
Ebû Hilal Muhammed b. Süleym 826
Ebû Hişâm Muhammed b. Yezîd er-Rifâî 49, 138, 256, 264, 494, 618
Ebû Hukeyme Isme 374
Ebû Huzâfe Ahmed b. İsmail 936
Ebû Huzeyfe İshak b. Bişr b. Muhammed el-Buhârî 976
Ebû Hüreyre 57, 104, 116, 144, 148, 160, 170, 172, 208, 210, 216, 220, 226, 236, 238, 246, 248, 306, 334, 356, 358, 394, 436, 476, 506, 520, 524, 554, 560, 582, 584, 586, 590, 606, 622, 700, 716, 720, 722, 742, 784, 810, 814, 856, 860, 874, 878, 1056, 1090, 1096, 1142, 1154
Ebû Isme Âsım b. İsâm el-Beyhakî 198
Ebû Isme Nuh b. Hişâm el-Cürcânî 980
Ebû İdris el-Havlânî 334, 676, 726
Ebû İmrân Abdülmelik b. Habîb el-Ezdî el-Cevnî 516, 558
Ebû İsa Abdurrahman b. İsmail 1068
Ebû İsa et-Tirmizî 950
Ebû İshak Ahmed b. Muhammed 450
Ebû İshak es-Sebîî 122, 152, 180, 202, 238, 494, 524, 566, 590, 726, 784, 850, 876, 892, 970, 1046
Ebû İshak İbrahim b. Abdullah en-Necîrimî 390
Ebû İshak İbrahim b. Ali el-Hüceymî 714
Ebû İshak İbrahim b. İsmail et-Talhî 664
Ebû İshak İbrahim b. Muhammed b. Yahyâ el-Müzekkî: 188, 302, 362, 406, 470, 524, 530, 584, 594, 602, 652, 772, 792, 842, 934
Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Fezârî 470
Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî 24, 716
Ebû İshak İbrahim b. Ûrme el-Isfahânî 898
Ebû İshak Süleyman b. Ebî Süleyman eş-Şeybânî 1152
Ebû İsmail Muhammed b. İsmail et-Tirmizî 170, 310, 478, 668, 768, 860, 908
Ebû İyâs Muâviye b. Kurre 1048
Ebû Kays Abdurrahman b. Servân 262
Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed er-Rakâşî 256, 260, 274, 752, 912, 1032
Ebû Kılâbe 292, 480, 1024
Ebû Kuhâfe 564
Ebû Kurre Musa b. Tarık 1120
Ebû Ma‘mer Abdullah b. Amr b. Ebi’l-Haccâc el-Mük‘ad 764, 892
Ebû Ma‘mer İsmail b. İbrahim el-Hüzelî 208, 584, 1090
Ebû Ma‘şer Hamdûye b. el-Hattâb: 182, 184
Ebû Ma‘şer Necîh b. Abdurrahman: 822, 928
Ebû Ma‘şer Yusuf b. Yezîd: 262
Ebû Mansur Muhammed b. İsa b. Abdülaziz el-Bezzâz 164, 392, 418, 496, 608, 716, 920, 934, 1018, 1090, 1100, 1114, 1124

Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Furât 706, 1092
Ebû Mes'ûd el-Ensârî 160, 304, 320, 838
Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd, 240, 860
Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. İshak el-Mısrî el-Cevherî 718, 726
Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh 144, 154, 166, 192, 214, 252, 288, 336, 394, 408, 454, 462, 498, 530, 632, 640, 718, 770, 856, 868, 970, 984, 1090, 1120,
Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Eyyûb el-Muharrimî 288, 470, 834
Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd 390, 1068, 1116, 1122, 1154
Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Hallâl 776, 900
Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî 244
Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâid 300, 438, 684, 1060
Ebû Musa el-Eş'arî 218, 224, 240, 516, 844, 1134, 1187
Ebû Musa İmrân b. Abdullah en-Nûrî 1058
Ebû Musa İsa b. İbrahim el-Gâfikî 644
Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir 81, 124, 160, 284, 290, 388, 408, 468, 484, 494, 652, 726, 758, 894, 990, 992, 1018, 1104, 1186
Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Basrî 248, 648, 712
Ebû Müslim İbrahim b. Abdullah el-Keccî 714
Ebû Müzâhim Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî 308, 354, 398, 462, 664, 1004, 1060.
Ebû Müzâhim Musa b. Ubeydullah el-Hâkânî 308, 354, 398, 462, 664, 1004, 1060
Ebû Nadre 228, 740, 1096, 1098
Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hasnûn en-Nersî 512, 720
Ebû Nasr Muhammed b. Ali b. Ahmed er-Rezzâz 252
Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn 146, 186, 252, 398, 400, 416, 420, 454, 566, 630, 756, 760, 804, 950, 980, 1054, 1126, 1152
Ebû Nuaym 24, 57, 61, 66, 96, 102, 122, 126, 140, 188, 192, 204, 226, 234, 238, 240, 248, 254, 266, 284, 290, 294, 312, 326, 334, 338, 342, 380, 404, 406, 410, 420, 434, 440, 450, 464, 476, 482, 490, 500, 518, 520, 522, 544, 556, 558, 580, 586, 592, 608, 620, 628, 636, 640, 642, 646, 652, 656, 672, 694, 696, 698, 704, 718, 734, 742, 754, 756, 758, 760, 766, 774, 790, 798, 802, 806, 810, 842, 844, 854, 874, 878, 888, 892, 896, 908, 910, 934, 948, 950, 958, 960, 976, 980, 1016, 1042, 1058, 1072, 1074, 1076, 1094, 1102, 1106, 1108, 1128, 1136, 1140, 1148, 1166, 1172
Ebû Nuh Abdurrahman b. Gazvân Kurâd 126, 620, 1146
Ebû Osman İbn Ebî Bezze 1026
Ebû Osman Saîd b. İsmail 200
Ebû Osman Saîd b. Nusayr el-Varrâk 526
Ebû Ömer Abdülvâhid b. Muhammed b. Abdullah b. Mehdî 136, 210, 218, 226, 232, 332, 356, 470, 560, 642, 726, 742, 788, 830
Ebû Ömer Hafs b. Ömer el-Havzî 274
Ebû Ömer Hamza b. el-Kâsım el-Hâşimî 718
Ebû Ömer İbn İdris b. Yahyâ el-Havlânî 1030

Ebû Ömer Kâsım b. Ca‘fer b. Abdülvâhid el-Hâşimî el-Basrî 106, 114, 142, 260, 334, 476, 518, 1042
Ebû Ömer Muhammed b. Ali en-Nahvî 542
Ebû Rebîa Fehd b. Avf 458
Ebû Sa‘d el-Mâlînî 124, 190, 310, 348, 364, 424, 468, 630, 634, 710, 712, 714, 764, 870, 896, 898, 908, 928, 934, 954, 1110, 1132
Ebû Saîd Ahmed b. Dâvud el-Haddâd 276, 688
Ebû Saîd el-Hudrî 58, 118, 154, 228, 252, 256, 266, 284, 340, 516, 520, 732, 744, 922, 1096
Ebû Saîd Hasan b. Ali b. Zekeriyyâ el-Adevî 308, 446, 448, 1132
Ebû Saîd Muhammed b. Abdurrahman 370
Ebû Salih Mahbûb b. Musa el-Ferrâ 188, 344, 362, 470, 496, 896,
Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Kattân 174, 196, 344, 464, 556, 586, 602, 724, 1062, 1148
Ebû Seleme İbn Abdurrahman 214, 218, 296, 458, 560, 576, 660, 742, 874, 1136
Ebû Sellâm Memtûr el-Esved 334, 844,
Ebû Süfyân Saîd b. Yahyâ el-Himyerî 288, 482
Ebû Süleyman Muhammed b. el-Hüseyin b. Ali b. İbrahim el-Harrânî 394
Ebû Süleyman Musa b. Süleyman el-Cûzcânî 464
Ebû Şeybe Dâvud b. İbrahim b. Rûzbe 578
Ebû Şeybe es-Süvâî 1142
Ebû Şeybe İbrahim b. Osman el-Absî 666
Ebû Şeyh Muhammed b. el-Hasan el-Isfahânî 432
Ebû Tahir Hüseyin b. Ali b. Seleme 716
Ebû Tâlib Yahyâ b. Ali ed-Deskerî 94, 108, 202, 360, 472, 502, 526, 578, 582, 702, 774, 852, 886, 1000, 1002, 1076, 1078, 1126, 1130
Ebû Taybe 200
Ebû Temîme Tarîf b. Mücâlid el-Hüceymî 220
Ebû Ubâde Velîd b. Ubeyd el-Buhtürî 514
Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm 212, 360, 442, 550, 892, 950
Ebû Ümâme 206, 238, 256, 424, 436, 512, 564, 590, 594
Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme 290, 490, 494, 620, 664, 666, 734, 816, 844, 932, 974, 1002
Ebû Üseyd Mâlik b. Rebîa es-Sâidî 986
Ebû Vâil Şakîk b. Seleme 468, 628, 698, 874, 1154
Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî 350, 454, 476, 678, 744, 854, 896, 942, 952
Ebû Ya‘lâ Muhammed b. el-Hasan el-Basrî el-Mevsılî 372
Ebû Yahyâ Mısda‘ el-A‘rec 1102
Ebû Yezîd Ahmed b. Ravh el-Kureşî 512
Ebû Zabyân Husayn b. Cündeb 1004
Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed el-Anberî 100, 782
Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Yusuf ez-Zemmî 328
Ebû Zer Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Buhârî 926
Ebû Zer 384, 562, 576, 1102
Ebû Zeyd Sâbit b. Yezîd 768
Ebû Zeyd Saîd b. er-Rebî‘ el-Herevî 320, 838
Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî 284, 402, 484, 794, 812, 894, 952, 992, 1018, 1104

Ebû Zür'a er-Râzî, 94, 272, 346, 680, 682, 840, 896, 934, 936, 1074, 1142, 1144
Ebü'd-Derdâ 112, 522, 606, 674, 676, 738, 1024, 1026
Ebü'l-Abbas Abdullah b. el-Leys el-Mervezî 278
Ebü'l-Abbas Ahmed b. el-Hasan b. Muhammed b. Bitâne 740
Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Saîd İbn Ukde, İbn Ukde: 186, 936, 938, 954, 1008
Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ Sa'leb 258, 660, 938, 940, 1096, 1104
Ebü'l-Abbas İbn Ammâr el-Kâtib 430
Ebü'l-Abbas Muhammed b. İshak b. İbrahim es-Sekafî es-Serrâc 92, 124, 126, 188, 288, 302, 362, 374, 406, 470, 584, 652, 672, 772, 838, 842, 888, 900, 934, 952, 1080, 1094, 1148
Ebü'l-Abbas Muhammed b. Sabîh b. es-Semmâk el-Vâiz 462, 626,
Ebü'l-Ahvas Avf b. Mâlik 136, 484, 506, 566, 590, 726, 810, 850
Ebü'l-Ahvas Muhammed b. el-Heysem 250, 670
Ebü'l-Ahvas Sellâm b. Süleym 462
Ebü'l-Alâ Muhammed b. el-Hasan el-Varrâk 172, 428
Ebü'l-Alâniye 58, 228
Ebü'l-Âliye Rufey' b. Mihrân er-Riyâhî, Ebü'l-Âliye 486, 632, 858, 1020, 1128
Ebü'l-Atâhiyye İsmail b. el-Kâsım 344
Ebü'l-Aynâ Muhammed b. el-Kâsım 262, 762
Ebü'l-Âzân Ömer b. İbrahim 476
Ebü'l-Ezher el-Enmârî 668
Ebü'l-Fazl Abbas b. Rehb b. Osman es-Sayyâd 808
Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tahir 424
Ebü'l-Fazl Ali b. el-Hüseyin el-Felekî el-Hemedânî 900
Ebü'l-Fazl Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Amîd 1106
Ebü'l-Fazl Salih b. Ahmed b. Muhammed et-Temîmî 164, 496, 608, 920, 1020
Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Abdurrahman ez-Zührî 198
Ebü'l-Ferec İbn Hindû 940
Ebü'l-Feth Ali b. Muhammed el-Büstî 1118
Ebü'l-Feth Hibetullah b. Abdülvâhid el-Bağdâdî 1064
Ebü'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Fevâris 264, 278, 444, 474, 478, 522, 526, 554, 602, 774, 852, 1118, 1122, 1166
Ebü'l-Hakem Seyyâr 234, 592, 920
Ebü'l-Hâris Cümmeyn 370
Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Şebbûye 872
Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülaziz el-Cürcânî 550
Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed er-Rezzâz 382, 398, 402, 438, 480, 516, 538, 540, 554, 598, 650, 688, 772, 778, 842, 884, 950, 974, 1006, 1054, 1058
Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Yahyâ el-Cûrdekî 352, 354
Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nuaymî 900
Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hasan el-Cerrâhî 346
Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Medâinî 866, 998
Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî 174, 714

Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ubeyd el-Hâfız 718
Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mısrî 718
Ebü’l-Hasan Ali b. Süleyman el-Ahfeş el-Asğar 514, 738
Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdülvâhid 328, 396, 426, 428, 432, 578, 630, 668, 688, 798, 1166
Ebü’l-Hasan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Mahled el-Bezzâz 244, 348, 580
Ebü’l-Hasan Muhammed b. Salih el-Hâşimî 186, 680, 954, 1160,
Ebü’l-Hasan Muhammed b. Ubeydullah en-Nasîbî 1066
Ebü’l-Hasîb Ziyâd b. Abdurrahman 240
Ebü’l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Vâiz 510, 718
Ebü’l-Hüseyin Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân 24, 128, 220, 236, 484, 656, 716, 860, 1022
Ebü’l-Hüseyin Muhammed b. Gassân 776
Ebü’l-Hüzeyl el-Allâf 762
Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Menî‘ el-Begavî 168, 200, 286, 292, 322, 472, 612, 652, 666, 782, 810, 846, 872, 878, 1010,
Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed es-Serrâc 716, 776
Ebü’l-Kâsım Abdurrahman b. Ubeydullah el-Harbî 716
Ebü’l-Kâsım Abdülaziz b. Muhammed b. Nasr es-Setûrî 720
Ebü’l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân 130, 1096
Ebü’l-Kâsım Hasan b. el-Hasan b. el-Münzir 716, 718, 978
Ebü’l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan et-Taberî 800, 898, 900, 930, 1072
Ebü’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed el-Lahmî et-Taberânî, Taberânî: 108, 118, 138, 170, 226, 238, 284, 312, 358, 374, 400, 464, 522, 562, 580, 604, 676, 734, 794, 874, 1008, 1032, 1106, 1008,
Ebü’l-Kâsım Ubeydullah b. Ahmed b. Osman el-Ezherî 96, 154, 188, 268, 286, 294, 352, 362, 374, 396, 398, 420,442, 446, 448, 456, 462, 472, 478, 490, 496, 542, 550, 598, 614, 634, 642, 646, 658, 666, 678, 684, 704, 712, 736, 740, 750, 840, 850, 868, 872, 876, 902, 936, 948, 954, 956, 984, 1002, 1032, 1048, 1052, 1060, 1064, 1068, 1076, 1086, 1092, 1104, 1116, 1144,
Ebü’l-Minhâl Uyeyne b. Abdurrahman el-Mühellebî 242
Ebü’l-Muvaffak Seyf b. Câbir 666
Ebü’l-Muzaffer İbrahim b. Ahmed b. el-Leys 940
Ebü’l-Uşerâ Üsâme b. Mâlik 944
Ebü’l-Velîd et-Tayâlisî 34, 176, 294, 304, 320, 330, 350, 376, 556, 634, 692, 704, 770, 912
Ebü’l-Velîd Hişâm b. Ammâr 468, 654, 710, 728
Ebü’n-Necîb Abdülgaffâr b. Abdülvâhid b. Muhammed el-Ürmevî 940
Ebü’r-Rebî‘ Süleyman b. Abdurrahman 564
Ebü’s-Sindî Süheyl b. Zekvân el-Mekkî 178
Ebü’z-Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb 310, 564
Ebü’z-Zinâd 218, 238, 394, 520, 586, 610, 758, 948, 956, 1136
Ebü’z-Zübeyr el-Mekkî 106, 220, 332, 340, 510, 560, 784, 890, 900, 990, 1142

Edep 28, 29, 30, 56, 67, 70, 81, 82, 96, 100, 120, 210
edip 11, 14, 17, 25, 32, 51, 54, 65, 80, 108, 146, 186, 244, 312, 338, 344, 390, 408, 424, 426, 442, 446, 448, 452, 484, 490, 498, 500, 654, 660, 682, 702, 704, 722, 762, 782, 788, 808, 826, 894, 924, 930, 940, 944, 982, 1018, 1020, 1030, 1072
Eflah b. Humeyd 878, 1154, 1156
Ehl-i beyt 96, 1008
Ehl-i hadis 29, 30, 70, 178, 194, 262, 308, 310, 312, 326, 330, 362, 364, 384, 396, 402, 404, 414, 418, 436, 444, 446, 456, 490, 524, 926
Ehl-i ilm 45, 174
Ehl-i kitap, kitap ehli 12, 15, 560, 592, 820, 822, 824, 904, 910
Ehl-i sünnet 30, 87, 488, 490
Ehvâz 310, 608, 654, 788, 868, 882, 914, 1158
elbise 42, 118, 120, 206, 208, 392, 422, 526, 530, 566, 572, 582, 1104
el-Cerh ve't-ta'dîl 954, 982
el-Kifâye 33, 52, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 410, 674, 710, 870
el-Muvatta 78, 412, 574, 708, 710, 952, 1120, 1154
el-Müsnedü's-sahîh 200
Emâlî 25, 87, 428, 512, 1172
Enes b. Mâlik 104, 110, 138, 140, 152, 172, 184, 186, 202, 204, 218, 220, 248, 250, 258, 266, 270, 322, 326, 338, 374, 386, 406, 438, 460, 524, 534, 558, 562, 574, 576, 578, 580, 582, 584, 592, 594, 606, 614, 674, 678, 702, 720, 732, 738, 792, 804, 830, 842, 892, 904, 914, 916, 920, 962, 964, 1016, 1034, 1140
Enes b. Sîrîn 172
ensâr 1038
Erdebil 320
er-Rihle fi'l-hadîs 52, 1026
Es'ad b. Zürâre 842
Esed b. Musa el-Mısrî 74, 1138
Eslem 162, 192, 250, 304, 522, 714, 772, 1038, 1171
Esrem 106, 132, 262, 656, 752, 768, 962, 1028, 1046
es-Sıhâh 26, 950
es-Sîre 822
Eş'as b. İshak b. Beşîr 704
Eş'as b. Saîd 664
et-Târîh 524, 954
et-Temyîz 952
evliya 1158
Evs b. Dam'ac 304, 320, 798
Evzâî 79, 81, 138, 272, 400, 428, 442, 530, 558, 560, 580, 652, 654, 706, 742, 750, 778, 874, 1104, 1120, 1122, 1126, 1132, 1146, 1154
Eyyûb b. Musa 176, 390
Eyyûb es-Sahtiyânî 156, 182, 190, 250, 254, 256, 272, 330, 408, 480, 608, 620, 636, 678, 690, 702, 748, 770, 812, 818, 842, 854, 864, 888, 910, 912, 982, 1004, 1024, 1044, 1104, 1152
Ezd 702, 746, 974
Ezher b. Sa'd 784
ez-Zübeyrî 180 346, 362, 412, 732, 1040, 1060,

F

faiz 784
fakih 30, 85, 144, 622, 814, 926, 958, 1102
fakir 528, 540
Farsça 9, 226, 1002
Fâtıma bint Ebî Hubeyş 690
fazilet 16, 120, 192, 246, 510, 550, 828, 1008, 1114, 1166

Fazl b. Abdülmelik 510
Fazl b. er-Rebî‘ 544
Fazl b. Musa es-Sînânî 126
Fazl b. Saîd b. Selm 940
Fazl b. Yusuf el-Cu‘fî 416
Fazl b. Ziyâd 390, 446, 636
felçli 764
Ferrâ 440
Fesahat 658
Feth b. Şühruf 464
fetva 144, 838, 930, 932, 1134
Fihr oğulları 666
Firavun 540, 564
fitne 586, 588, 812, 906, 1068
Fudayl b. İyâz 310, 348, 350, 476, 496, 500, 538, 540, 542, 716

G

Gâbe 420
ganimet 328, 1108
garîb 144, 694, 796, 798, 816, 846, 848, 898, 900, 902, 904
Garîbü'l-hadîs 550
Gassân b. Rıdvan 94
Gaylân b. Câmi‘ 324
Gazel 858
Gazzâ 65, 648, 650
gece ibadeti 458
genç 21, 24, 38, 49, 118, 138, 196, 214, 278, 284, 296, 362, 420, 442, 452, 460, 474, 478, 512, 868, 912, 914, 1050, 1052, 1144
Gıfâr 1038
Gunder 154, 396, 692, 752, 984, 986

H

Habîb b. Ebî Habîb 414
Habîb b. Ebî Sâbit 444, 462, 502, 566, 614, 794, 1030, 1096
Habîb b. eş-Şehîd 382
hac, haccetmek 25, 74, 318, 322, 342, 880, 1010, 1030, 1112, 1124
hacamat 182, 184, 200, 428, 790, 1088
Haccâc b. Ertât 284
Haccâc b. Hamza 496
Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî el-A‘ver 94, 324, 682, 1100
Haccâc b. Şeddâd 500
Hacerülesved 802
haddesenâ 14, 49, 77, 79, 376, 396, 468, 620, 706, 708, 710, 852, 956, 1164
hadis ehli 29, 92, 94
hafız 14, 18, 212, 252, 426, 446, 666, 690, 774, 780, 888, 926, 928, 936, 1066, 1068, 1122
Hafs b. Abdurrahman 766, 972
Hafs b. Gıyâs 116, 154, 282, 346, 380, 446, 448, 528, 562, 632, 732, 1090
Hakem b. Abdullah 656, 1012
Hakem b. Hişâm el-Akîlî 124
Hakem b. Nâfi‘ 758
Hâkim en-Neysâbûrî 178
Halef b. Hişâm 972
Halef b. Musa 1010
Halef b. Salim 634
Halef b. Temîm 130
Halep 188, 834
Hâlid b. Dînâr 486, 1020, 1128
Hâlid b. el-Hâris 474, 488, 648, 738
Hâlid b. el-Velîd 1142
Hâlid b. Ma‘dân 110, 112, 178, 830
Hâlid b. Safvân 282
Hâlid b. Saîd 746
Hâlid b. Yezîd el-Ömerî 362, 858
Hâlid el-Hazzâ 232, 292, 632, 716, 888
Halife b. Hayyât 952
halife 45, 92, 174, 190, 276, 498, 538, 542, 544, 710, 804, 906, 914, 952, 970, 988, 1076, 1106

Halil b. Ahmed 244, 398, 642, 660, 894, 1050, 1104
Halil b. Küreyz 274
halka 728, 730, 732
Hamdân b. Ali el-Varrâk 420, 464
Hammâd b. Ebî Hanîfe 232
Hammâd b. Ebî Süleyman 320, 322, 324, 692,
Hammâd b. Kîrât 922
Hammâd b. Mâlik el-Mâlikî 920
Hammâd b. Mes'ade 730
Hammâd b. Seleme 96, 104, 152, 184, 190, 226, 258, 280, 382, 402, 458, 534, 586, 594, 660, 666, 692, 700, 706, 738, 740, 886, 888, 934, 944, 1120, 1122, 1146, 1150
Hammâd b. Şuayb 546
Hammâd b. Zeyd 156, 172, 176, 182, 190, 244, 250, 254, 256, 262, 272, 284, 296, 418, 420, 474, 500, 520, 524, 588, 598, 624, 636, 650, 672, 678, 690, 692, 702, 704, 720, 740, 788, 812, 818, 852, 856, 864, 888, 890, 912, 924, 976, 1024, 1044, 1092, 1098, 1128, 1130, 1150, 1152
Hammâd er-Râviye 946
Hamza b. Habîb ez-Zeyyât 350, 434, 548,
Hamza b. Muhammed el-Kinânî 1154
Hanbel b. İshak 63, 168, 210, 214, 216, 238, 252, 260, 270, 276, 290, 296, 322, 324, 326, 340, , 342, 376, 382, 402, 446, 454, 480, 504, 506, 528, 604, 606, 620, 650, 670, 784, 800, 818, 836, 852, 920, 948, 952, 958, 964, 1018, 1020, 1024, 1068, 1096, 1098, 1100, 1130, 1140, 1144, 1152
Hanîfe b. Merzûk 414
Hanzale b. Hizyem 596
haram 15, 80, 154, 320, 354, 464, 654, 782, 788, 794, 1076, 1106, 1136, 1138, 1148
Haramî b. Umâre 186
Haremeyn 1130, 1175
harf 308, 400, 498, 638, 648, 656, 808, 856, 970
Hârice b. Zeyd 970, 1136
Hâris b. Ebî Üsâme 746, 782, 866
Hâris b. el-Bersâ 762
Hâris b. Kays 1136
Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme 1058
Hâris b. Sudayk 990, 992
Hâris b. Süveyd 1102
Hâris b. Şüreyh en-Nakkâl 186
Harîz b. Osman 424, 492, 794
Harun b. Abdullah el-Hammâl 616
Harun b. Ma'rûf 142, 348, 818
Harun b. Musa el-A'ver 764
Harun b. Süfyân ed-Dîk 712, 740
Harun b. Süfyân Mükhule 712
Harun er-Reşîd 420, 536, 542
Hasan b. Ali el-Hallâl 470
Hasan b. Amr eş-Şiî el-Mervezî 128
Hasan b. Ebî Tâlib 164, 222, 270, 298, 318, 374, 508, 654, 674, 814, 850, 956, 1042, 1088
Hasan b. el-Heysem el-Bezzâr 1028
Hasan b. el-Hubâb el-Mukrî 430
Hasan b. el-Müsennâ 280, 294
Hasan b. er-Rebî' el-Bûrânî 546
Hasan b. es-Sabbâh el-Bezzâr 772
Hasan b. Mahbûb b. Ebî Ümeyye 222
Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî 654
Hasan b. Salih b. Hay 206, 210, 234, 520, 590, 592, 746, 1026, 1078, 1126, 1152,
Hasan b. Sehl 360, 556
Hasan b. Süfyân 108, 112, 158, 216, 222, 254, 308, 310, 490, 498, 626,

700, 732, 734, 764, 766, 808, 894, 952
Hasan b. Umâre 232
Hasan b. Vehb 370
Hasan b. Zeyd b. el-Hasan 492
Hasan el-Basrî 24, 80, 108, 114, 150, 156, 182, 186, 196, 254, 258, 260, 330, 372, 374, 384, 406, 456, 578, 588, 622, 642, 648, 652, 670, 748, 752, 904, 920, 946, 994, 1034, 1044, 1088, 1166
haset 872, 874, 1124
Hassân b. Hassân 864
Haşeviyye 942
Hâşim b. el-Kâsım 758
Hâtim b. İsmail 166, 728
hayız 690, 774, 946
Hayseme b. Abdurrahman 726
Hayyân b. Bişr 738, 740
helal 80, 124, 186, 242, 320, 328, 456, 538, 632, 654, 670, 780, 782, 788, 926, 956, 1002, 1136, 1138, 1148
Hemdân 746
Hemedan 164, 246, 270, 282, 350, 364, 416, 418, 434, 496, 550, 556, 608, 716, 882, 914, 920, 962, 1100
Hemmâm b. Münebbih 822, 1154
Hemmâm b. Yahyâ 582, 636, 702, 710, 1022, 1150
Hendek 252
Herat 206, 424
Heysem b. Adî 174, 368, 378, 666, 864, 946, 984
Heysem b. Habîb 324, 588
hıfz 694, 926, 928
Hızır b. Muhammed b. Şücâ‘ el-Harrânî 438
Hızır 118, 120, 862
Hicaz 25, 426, 1130
hicret 1032, 1142
hikâye 16, 71, 852
hikmet 348, 350, 492, 500, 580, 866, 868, 932
Hilal b. el-Alâ 670, 1124
Hilal b. Hik 1062
Hîre 1014
Hişâm b. Âmir 1068
Hişâm b. Ammâr 468, 654, 710, 728
Hişâm b. el-Hakem 372
Hişâm b. Hassân 196, 730, 770, 984, 1034
Hişâm b. Sa‘d 250, 1154
Hişâm b. Urve 342, 398, 406, 570, 576, 600, 660, 1106, 1154, 1156
Hişâm ed-Destüvâî 212, 336, 560, 748, 792, 826, 1150
hokka 37, 92, 126, 364
Horasan 5, 102, 496, 546, 750, 980, 1120
Hoşnam b. Sa‘d 1036
Hristiyan 310, 560, 590, 904
Hubâb b. Fedâle el-Yemânî 1034
Hubeyyib b. Hucr 116
Hubşî b. Cünâde 180
Hud 438
Hufâf b. Nüdbe 1038
Hulvân 94, 108, 202, 298, 360, 472, 578, 702, 840, 852
Humeyd b. Abdurrahman er-Ruâsî 482, 592
Humeyd b. el-Esved 1034
Humeyd b. Habbân b. Erbed 802
Humeyd b. Hilal 324, 694, 1068
Humeyd et-Tavîl 51, 152, 160, 204, 250, 318, 458, 562, 574, 700, 738, 764
Humus Mescidi 570
Humus 246, 570, 924
Hureys b. Ebî Matar 418
Husayn b. Abdurrahman 1054
hutbe 730, 734
Huzeyfe b. el-Yemân 106, 128, 240, 874

hür 552
Hüseyin b. Abdülevvel 586
Hüseyin b. Ali el-Cu‘fî 476, 504
Hüseyin b. el-Fazl el-Becelî 626
Hüseyin b. el-Hasan el-Eşkar 764
Hüseyin b. el-Velîd en-Neysâbûrî 466
Hüseyin b. Harbûye 442
Hüseyin b. Hibbân 396, 444, 730, 872, 896, 898, 906, 952, 978
Hüseyin b. Humeyd b. er-Rebî‘ 1126
Hüseyin b. İdris 98, 180, 250, 302, 322, 488, 546, 582, 608, 784, 800, 854, 860, 864, 878, 888, 932, 1006, 1130
Hüseyin b. Mansur 234, 532
Hüseyin b. Seleme b. İsmail b. Ebî Kebşe el-Basrî 848
Hüseyin b. Zekvân el-Muallim 616, 842
Hüşeym b. Beşîr 58, 168, 170, 230, 286, 310, 312, 340, 444, 454, 598, 614, 706, 720, 724, 750, 784, 874, 928, 952, 966, 1024, 1032, 1052, 1120, 1126, 1146
Hz. Âişe 178, 182, 252, 342, 418, 514, 524, 526, 570, 576, 578, 580, 582, 584, 606, 620, 622, 638, 674, 690, 770, 802, 838, 848, 1154, 1156
Hz. Ali, Ali b. Ebî Tâlib 110, 120, 152, 202, 210, 224, 278, 300, 338, 374, 518, 566, 576, 600, 664, 698, 726, 810, 836, 838, 840, 842, 852, 906, 1004, 1008, 1032, 1036, 1046, 1080, 1086, 1100, 1134, 1144, 1194
Hz. Ebû Bekir 390, 488, 516, 562, 956, 966
Hz. İsa 112
Hz. Musa 118, 120, 790, 822
Hz. Nuh 822
Hz. Osman 304, 512
Hz. Süleyman 268

I

Irak 178, 512, 756, 912, 922, 1158, 1172
Isfahan 24, 50, 54, 94, 96, 108, 134, 138, 144, 152, 154, 162, 170, 188, 202, 232, 284, 306, 316, 332, 344, 358, 464, 472, 504, 522, 562, 578, 604, 612, 614, 640, 656, 676, 702, 708, 718, 726, 794, 804, 816, 824, 834, 868, 912, 922, 926, 942, 950, 1006, 1008, 1026, 1032, 1036, 1062, 1102, 1120, 1152

İ

i‘tibâr 960, 964
ibadet 192, 280, 544, 814, 826, 982
İbn Abbas, Abdullah b. Abbas 71, 86, 122, 206, 210, 214, 216, 224, 232, 258, 260, 264, 296, 300, 302, 340, 374, 406, 438, 440, 454, 456, 474, 476, 480, 516, 552, 554, 560, 562, 570, 582, 584, 588, 592, 598, 664, 700, 722, 726, 728, 750, 766, 768, 770, 788, 790, 804, 808, 824, 840, 846, 854, 884, 886, 892, 914, 964, 966, 974, 976, 1044, 1052, 1054, 1076, 1080, 1082, 1088, 1100, 1102, 1134, 1136, 1150, 1154, 1168, 1195
İbn Ar‘ara 550, 1110
İbn Batta 384, 386, 460, 1173
İbn Cevsâ 298
İbn Cüreyc, Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc 50, 94, 106, 122, 138, 140, 220, 230, 410, 418, 450, 574, 582, 588, 598, 670, 682, 700, 706, 750, 752, 768, 776, 856, 880, 890, 952, 976, 1006, 1024, 1032, 1080, 1086, 1090, 1120, 1122, 1128, 1146, 1150
İbn Ebî Leylâ 340, 1104, 1126
İbn Ebî Müleyke 326, 606, 638, 848

İbn Ebî Necîh 674, 744, 750, 1044
İbn Ebî Nemle 824
İbn Ebi’l-Fazl el-Herevî 424
İbn Ebi’l-Hanâcir 868
İbn Hamdân 198, 328, 382, 694, 838, 842
İbn Hirâş 756
İbn Huzeyme 126, 686, 762, 772, 792, 840, 842, 844, 862, 926, 950, 968, 1070, 1122, 1144
İbn Hübeyre el-Ekber 658
İbn Hürmüz, Abdullah b. Yezîd 1088, 1126
İbn Kuteybe 29, 348, 370, 372, 378, 582
İbn Nümeyr, Abdullah b. Nümeyr 130, 268, 594, 1076
İbn Sîrîn, Muhammed b. Sîrîn 58, 81, 98, 106, 146, 308, 382, 394, 414, 598, 616, 622, 652, 720, 722, 842, 984, 988, 1154, 1195
İbn Şahin 428
İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Şihâb, Zührî 96, 140, 168, 194, 216, 248, 276, 294, 296, 304, 306, 332, 334, 348, 380, 384, 408, 418, 452, 454, 480, 504, 548, 560, 580, 622, 656, 672, 688, 704, 742, 750, 786, 812, 818, 824, 840, 842, 846, 848, 850, 852, 860, 862, 874, 876, 892, 924, 948, 956, 958, 968, 1042, 1068, 1086, 1100, 1132, 1144, 1154
İbn Ukde, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Saîd 186, 936, 938, 954, 1008
İbn Uleyye 94, 330, 348, 470, 608, 622, 636, 652, 672, 736, 762, 764, 854, 1002, 1004
İbn Vehb, Abdullah b. Vehb 118, 166, 208, 216, 254, 284, 292, 304, 332, 364, 468, 470, 496, 510, 530, 560, 564, 568, 572, 576, 578, 610, 620, 632, 644, 694, 700, 710, 732, 736, 750, 892, 896, 932, 936, 952, 1018, 1088, 1090, 1098, 1120, 1168, 1176, 1195
İbnü’s-Semmâk Ebû Amr Osman b. Ahmed ed-Dekkâk 720
İbrahim b. Abdullah b. el-Hasan 254
İbrahim b. Abdullah el-Hassâf 432
İbrahim b. Câbir el-Mervezî 640
İbrahim b. Edhem 128, 130, 284, 472, 550, 902
İbrahim b. el-Abbas el-Kâtib 366
İbrahim b. el-Hüseyin, İbn Deyzîl 634, 936
İbrahim b. el-Muhtâr 1086, 1088
İbrahim b. el-Münzir 192, 406, 604, 646, 722, 822, 970, 986, 1090
İbrahim b. el-Velîd 408
İbrahim b. Habîb b. eş-Şehîd 98
İbrahim b. Harb 350
İbrahim b. İsmail b. Mücemma‘ 1078
İbrahim b. Ma‘mer 208
İbrahim b. Muhâcir 1102, 1110
İbrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Bessâm 1116
İbrahim b. Muhammed el-Kelâbizî 1062
İbrahim b. Musa er-Râzî 934
İbrahim b. Saîd el-Cevherî 65, 156, 280, 292, 298, 470, 648
İbrahim b. Tahmân 238, 724, 1102
İbrahim b. Yahyâ b. Saîd 1076
İbrahim b. Yezîd et-Teymî 630, 966, 1102
İbrahim b. Ziyâd 140, 422, 886
İbrahim el-Harbî 53, 54, 196, 224, 236, 248, 396, 480, 554, 632, 724, 752, 776, 794, 810, 818, 822, 856, 998, 1008, 1040, 1090, 1126, 1046
İbrahim el-Isfahânî 342
İbrahim en-Nehaî 42, 58, 72, 132, 160, 170, 230, 262, 286, 320, 322, 340,

454, 518, 568, 674, 686, 766, 788, 798, 838, 842, 906, 1002, 1094, 1098, 1100, 1102, 1136, 1154
icazet 16, 29, 33, 35, 870
İdris b. Abdülkerim 142, 276, 972
ihram 200, 422, 638, 1100
ikindi 256, 546, 720, 870
İkrime b. Ammâr 488, 726
İkrime b. Ebî Cehl 258
İkrime 120, 214, 232, 258, 406, 480, 488, 516, 560, 588, 592, 620, 702, 704, 722, 726, 788, 804, 846, 884, 886, 976, 1052, 1054, 1080, 1088, 1092, 1136, 1154, 1168
ilim talibi 35, 45, 47, 67, 68, 102, 104, 108, 130, 150, 214, 216, 234, 252, 278, 890, 1054, 1056, 1060, 1078, 1122, 1128
illet 15, 52, 798, 1146
imla 14, 15, 16, 25, 45, 62, 70, 76, 92, 94, 100, 134, 140, 174, 198, 256, 272, 314, 342, 348, 362, 364, 392, 406, 438, 450, 510, 520, 538, 540, 548, 570, 578, 580, 604, 634, 658, 666, 668, 710, 712, 714, 716, 718, 720, 726, 738, 742, 768, 774, 776, 802, 808, 812, 814, 824, 828, 830, 832, 850, 860, 868, 892, 900, 902, 920, 932, 934, 938, 976, 982, 996, 1054, 1056, 1070, 1100, 1106, 1112, 1168
İmrân b. Müslim el-Kasîr 326, 670, 764
inci 290, 298, 468, 860, 914
İncil 1084
İsa b. Hammâd 604, 878
İsa b. Meymûn 922
İsa b. Sabîh 172
İsa b. Yunus 446, 528, 536, 538, 598, 796, 814
İshak b. Ebî Ferve 962
İshak b. Ebî İsrail 212, 652, 666, 884
İshak b. el-Bühlûl 382, 510, 718, 818
İshak b. er-Rebî‘ 382, 612
İshak b. İbrahim el-Mevsılî 760
İshak b. İbrahim eş-Şehîdî 256
İshak b. İbrahim 50, 58, 138, 230, 256, 332, 348, 380, 398, 518, 522, 604, 628, 870, 946, 1032,
İshak b. Mansur 562, 688
İshak b. Musa el-Ensârî 346, 608, 914
İshak b. Râhûye 234, 416, 584, 594, 636, 706, 772, 782, 834, 836, 952, 996, 1070, 1096
İshak b. Saîd 254, 746
İshak b. Seyyâr en-Nasîbî 448
İshak b. Vehb 174, 246, 736, 1072
İshak b. Yusuf el-Ezrak 764
İshak es-Saffâr 288
İskenderiye 35, 36, 878, 1030
İsmail b. Ahmed es-Sâmânî 926
İsmail b. Ayyâş 65, 178, 212, 254, 358, 398, 436, 456, 882, 972
İsmail b. Ebî Hâlid 50, 312, 318, 374, 724, 990, 1126, 1152
İsmail b. Ebî Üveys 106, 144, 410, 750, 854, 904, 1094
İsmail b. es-Salt b. Hakîm 668
İsmail b. Hammâd b. Zeyd 890
İsmail b. İshak 162, 346, 410, 514, 556, 588, 854, 890, 904, 952, 976, 1148
İsmail b. Muhammed b. Sa‘d 968, 1040
İsmail b. Muhammed es-Saffâr 128, 148, 172, 218, 220, 256, 278, 504, 556, 574, 586, 590, 656, 672, 696, 716, 718, 812, 832, 834, 840, 848, 902, 958, 978, 1024, 1088
İsmail b. Muhammed es-Sebrî 432
İsmail b. Muhammed 410, 486, 508, 598, 684, 816, 818, 930, 932, 1110
İsmail b. Musa İbn bint es-Süddî 306
İsmail b. Nüceyd 200

İsmail b. Recâ 266, 286, 304, 454
İsmail b. Ümeyye 652, 808
İsmail b. Yahya 212
İsrail b. Yunus 102, 148, 338, 340, 766
İsrail oğulları 826, 828
istihâze 690
istinsah 36, 37, 53, 76, 344, 354, 356, 364, 376, 398, 1054, 1122, 1164
itkân 46, 184, 642, 780, 928, 1148
ittiba 80, 460, 654, 1040
izar 200, 570

K

Ka‘b b. Mâlik 106, 206, 428, 1042
Ka‘b el-Ahbâr 250
Ka‘kâ‘ b. Hakîm 116, 158
Ka‘nebî 116, 184, 238, 274, 750
Kâbe 160, 212, 994, 1082, 1112
Kabîsa b. Ukbe 260, 496
Kâbûs b. Ebî Zabyân 210
kader 148, 488, 920
Kaderî 486, 490, 494, 1118
Kaderiyye 778, 922
kadı 24, 57, 81, 87, 96, 106, 110, 112, 114, 122, 142, 150, 174, 180, 186, 202, 204, 206, 210, 216, 218, 220, 224, 226, 228, 234, 240, 242, 244, 260, 262, 264, 280, 300, 302, 314, 316, 318, 334, 342, 346, 378, 382, 384, 392, 420, 430, 432, 436, 450, 454, 460, 476, 480, 512, 514, 518, 536, 550, 558, 560, 562, 564, 566, 568, 570, 572, 576, 584, 592, 594, 596, 602, 614, 620, 626, 642, 662, 664, 666, 676, 678, 692, 696, 698, 704, 712, 714, 716, 718, 722, 724, 736, 740, 744, 752, 758, 764, 768, 774, 776, 778, 782, 786, 796, 806, 810, 812, 818, 826, 830, 848, 864, 874, 926, 944, 946, 954, 962, 968, 974, 978, 980, 1002, 1012, 1016, 1022, 1042, 1044, 1046, 1052, 1062, 1064, 1074, 1080, 1086, 1088, 1100, 1146, 1148, 1158
kâfir 758
kâğıt 37, 134, 358, 372, 376, 416, 454, 822, 1012, 1068, 1070, 1112
kalem 37, 92, 268, 366, 368, 370, 372, 398, 432, 616, 948, 1112
kambur 766
kamîs 42, 570
karga 946
Kasâme b. Züheyr 852
Kâsım b. Abdurrahman 238, 512, 590, 1078
Kâsım b. Dâvud el-Bağdâdî 1016
Kâsım b. İsmail b. Ali 198
Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî 668
Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir, 98, 390, 582, 648, 802, 838, 840, 923, 1136
Kâsım b. Yezîd el-Cermî 180
Katâde b. Diâme, 156, 172, 240, 270, 302, 322, 330, 336, 354, 368, 434, 472, 580, 582, 592, 594, 606, 610, 612, 624, 626, 636, 750, 766, 778, 792, 826, 848, 856, 864, 914, 916, 1144, 1146, 1150, 1162
Katan b. İbrahim 548
kâtip 28, 29, 132, 368, 378, 386, 412,
Kayle 596
kaylûle 214, 286, 300
Kays b. Ebî Hâzim 374, 520
Kays b. er-Rebî‘ 1154
Kaza‘a b. Yahyâ 154, 1044
Kebâs b. Mus‘ab 130
kedi 946
kefaret 14, 334, 702, 704
Kelede b. el-Hanbel 230
Kerâbîs 1104
Kesîr b. Eflah 854

Kesîr b. Mürre el-Hadramî 492, 506
Keş 188
kına 562
kıraat 17, 78, 410, 548, 570, 574, 852, 922, 966, 970, 972, 984, 1156, 1166, 1168
kırbaç 920
kısas 704, 1022
kıssa 422, 822, 912, 914, 916, 918
kıyamet 57, 92, 104, 110, 142, 188, 280, 426, 476, 522, 524, 564, 782, 792, 832, 844, 958, 1068
Kinde Mezarlığı 760
Kitâbü'l-Aded 83, 276
Kitâbü'l-Emvâl 360
kitap 2, 12, 15, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 47, 52, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 78, 83, 344, 346, 348, 350, 352, 356, 388, 390, 394, 398, 400, 402, 414, 512, 560, 592, 640, 684, 808, 820, 822, 824, 896, 904, 906, 910, 950, 952, 972, 982, 984, 1118, 1122, 1124, 1148, 1158
koyun 498, 566
köle 112, 314, 566, 790, 876, 976
köpek 160, 946
köprü 906
köse 180, 766
kral 496, 1116
Kûfe Mescisi 1102
Kûfe 54, 146, 162, 186, 260, 294, 306, 320, 346, 374, 422, 434, 438, 486, 496, 520, 528, 536, 604, 614, 640, 662, 750, 756, 760, 832, 838, 876, 882, 884, 890, 906, 936, 938, 954, 992, 1008, 1014, 1046, 1052, 1054, 1060, 1102, 1110, 1120, 1134
Kur'an 11, 18, 49, 50, 68, 92, 136, 138, 140, 142, 194, 224, 272, 280, 304, 320, 418, 428, 430, 440, 510, 528, 536, 544, 644, 656, 666, 668, 722, 740, 782, 814, 836, 838, 854, 906, 908, 924, 926, 958, 964, 966, 968, 970, 972, 974, 976, 1034, 1040, 1048, 1080, 1084, 1092, 1168
kurban 154, 320, 422, 734
Kureyb el-Asmaî 1038
Kureyş 304, 324, 398, 512, 556, 678, 688, 900, 1026, 1038
kurrâ 972
Kurre b. Hâlid 308, 622, 624, 900, 994
Kurre b. İyâs 248
Kuteybe b. Saîd 184, 506, 570, 672, 676, 750, 842, 900, 906, 1012
Kutrub 972
kuvvet 410, 442, 1082, 1084, 1108
kuyumcu 296
Külsûm b. Amr el-Attâbî 918, 1124
künye 15, 512, 528, 712, 748, 762, 902, 1088
Küseyyiru Azze 298
küttâb 29, 416

L

levha 328, 948
Leys b. Ebî Süleym 284, 348, 438, 518, 576, 722, 968, 972, 1054
Leys b. Sa'd 63, 184, 234, 238, 248, 322, 358, 422, 560, 596, 604, 748, 878, 900, 924, 990, 1090, 1094, 1142
Lokman 242, 788

M

Ma'kil b. Ubeydullah 946
Ma'mer b. el-Müsennâ 618, 894, 902
Ma'mer b. Râşid 156, 168, 216, 220, 270, 296, 304, 324, 332, 342, 408, 434, 482, 502, 504, 522, 590, 610,

612, 620, 626, 812, 848, 850, 862, 916, 958, 962, 1006, 1120, 1146
Ma‘n b. İsa 96, 192, 604, 672, 676, 970
Ma‘n b. Zâide 532
Ma‘rûf b. Abdullah el-Hayyât 710
Mağrip 320, 816
Mahled b. el-Hüseyin 100, 814, 984
Mahmûd b. el-Hüseyin el-Kâtib 1066
Mahmûd b. Gaylân 196, 610, 862, 996, 1078, 1156
Mahmûd b. Muhammed el-Halebî 188
maktû 17, 956, 960
Mâlik b. Atâhiyye 644
Mâlik b. Dînâr 452, 600, 854, 858
Mâlik b. el-Hâris 148
Mâlik b. Enes 42, 96, 98, 192, 202, 238, 250, 254, 290, 304, 306, 336, 410, 412, 414, 444, 450, 464, 478, 484, 496, 548, 510, 526, 530, 556, 572, 574, 576, 604, 608, 610, 628, 612, 632, 672, 674, 708, 710, 736, 748, 796, 812, 838, 846, 848, 904, 908, 920, 924, 932, 952, 970, 1008, 1010, 1012, 1018, 1024, 1056, 1076, 1112, 1120, 1122, 1126, 1130, 1136, 1146, 1152, 1154, 1162, 1164, 1168, 1174
Mâlik b. Evs 786
Mâlik b. Miğvel 232, 514, 630, 708, 866, 958, 966
Mâlik b. Nadle 566
Mansur b. Abdurrahman el-Eşel 764
Mansur b. Ebî Müzâhim 494, 732, 1040
Mansur b. el-Mu‘temir 128, 324, 330, 408, 494, 546, 628, 698, 716, 838, 842
Mansur b. İsmail el-Fakîh 472, 1116
Mansur b. Safiyye 762
Mansur b. Seleme 576
Mansur b. Zâzân 598, 720, 1192
Matar b. Tahmân 112, 336, 384, 818, 844, 1076, 1154
Matar b. Tahmân el-Varrâk 112, 336, 384, 818, 844, 1076, 1154
Me’mûn 45, 92, 94, 222, 274, 536, 538, 710, 896, 938, 1173, 1174
meclis 9, 14, 16, 238, 436, 600, 714, 716, 732, 848, 850, 856, 858, 868
Mecûsî 592, 846
Medine 5, 85, 154, 162, 192, 218, 226, 608, 718, 750, 834, 878, 880, 990, 992, 1020, 1024, 1120, 1130, 1175
Megâzî 17, 64, 160, 908, 910, 968, 970
Mekhûl 408, 578, 668, 720, 728, 812, 1032, 1126, 1162
Mekke 25, 88, 154, 156, 164, 176, 230, 288, 292, 312, 316, 332, 456, 470, 534, 542, 546, 558, 580, 604, 622, 750, 752, 760, 764, 796, 876, 878, 880, 882, 976, 980, 990, 992, 994, 1006, 1010, 1026, 1062, 1092, 1102, 1120, 1130, 1142, 1146, 1162
Mekkî b. Ali el-Harîrî 394
mektup 388, 450, 498, 880, 906, 924
melâhim 906, 908
Merrûzî 200, 630, 648, 890
mersiye 858
Merv 102, 140, 184, 246, 248, 266, 530, 874, 968, 1058, 1070
Mervân b. Muhammed et-Tâtarî ed-Dımaşkî 700, 992
Mervân el-Esfar 764
Mes‘ûd b. Nâsır es-Siczî 54, 1162
Mescid-i Aksâ 154
Mescid-i Haram 154, 464, 1106
mescit 134, 138, 140, 146, 154, 162, 198, 200, 224, 236, 256, 266, 284, 310, 458, 488, 512, 536, 538, 560, 572, 718, 724, 726, 728, 730, 758, 792, 906, 1006, 1048, 1104, 1110

Mesrûk b. el-Ecda‘, Mesrûk 480, 584, 764, 766, 770, 1134, 1136
mest 698
mevkûf 17, 74, 956, 958, 1124, 1138, 1140
mevzû 794, 796, 900, 922, 962, 964
Meymûn b. Mihrân 236, 302, 386
Meymûne 638
Mısır 54, 102, 112, 142, 208, 286, 300, 376, 390, 422, 470, 522, 530, 600, 702, 708, 736, 772, 808, 856, 878, 924, 928, 964, 1024, 1028, 1030, 1032, 1086, 1116, 1120, 1158
Mihzem b. Hâlid 368
Mikdâd b. Amr:226
Minâ Mescidi 572
Mina 490, 734, 1012
minber 13, 620, 640
Mis‘ar b. Kidâm 208, 210, 280, 314, 448, 486, 576, 594, 602, 708, 750, 770, 836, 866, 978, 1154
misafir 924
Misis 92
misvak 554, 576
mu‘dal 960
Mu‘temir b. Süleyman 220, 322, 324, 470, 624, 626, 730, 994, 1088
Muâfâ b. İmrân 98, 316, 546, 724, 878
Muallâ b. Hilal 528, 796
muaraza 398, 402
Muâviye b. Amr 490
Muâviye b. Ebî Süfyân 386, 420
Muâviye b. Hudeyc 58, 228
Muâviye b. Salih 310, 564, 668, 676, 896
Muâz b. Afrâ 762
Muâz b. Cebel 108, 416, 830, 900, 922
Muâz b. Muâz 334, 342, 384, 488, 730
Muâz b. Saîd el-A‘ver 282
Mufaddal b. Gassân el-Gallâbî 98, 342, 634, 952
Mugîre b. Abdullah el-Yeşkürî 154
Mugîre b. Abdurrahman 552, 658
Mugîre b. Miksem 58, 170, 230, 252, 286, 340, 482, 764, 1094
Mugîre b. Şu‘be 698, 794
Mugîs b. Sümey 728
muhaddis 29, 75, 77, 80, 83, 92, 94, 146, 272, 282, 314, 316, 430, 484, 550, 552, 566, 612, 620, 622, 634, 646, 654, 678, 686, 690, 706, 722, 740, 816, 832, 836, 894, 936, 1022, 1120, 1160
Muhammed b. Abbâd b. Musa Sendûle 430
Muhammed b. Abdullah b. Ammâr 98, 180, 302, 488, 546, 784, 800, 854, 860, 864, 878, 888, 932
Muhammed b. Abdullah b. el-Muttalib eş-Şeybânî 110, 134, 290, 320, 440, 640
Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ 214, 446, 1104
Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr 618, 696, 772, 1072
Muhammed b. Abdullah el-Hadramî Mutayyen 434, 644, 756, 938, 1014
Muhammed b. Abdullah el-Mehdî 256
Muhammed b. Abdullah el-Osmânî 990
Muhammed b. Abdurrahman en-Neysâbûrî 972
Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî 160, 172, 236, 574
Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât 404
Muhammed b. Abdülvehhâb es-Sükkerî 290
Muhammed b. Aclân 116, 160, 728, 918
Muhammed b. Ahmed b. el-Berâ 184, 412, 720, 1134
Muhammed b. Ahmed b. Hâlid 714

Muhammed b. Ahmed b. Rizk 24, 61, 62, 102, 124, 134, 136, 160, 168, 172, 182, 196, 200, 210, 214, 216, 234, 238, 252, 260, 264, 266, 270, 276, 290, 292, 296, 310, 312, 314, 322, 324, 326, 330, 336, 340, 342, 352, 358, 368, 374, 376, 382, 402, 408, 412, 446, 450, 454, 468, 480, 482, 500, 504, 506, 520, 528, 548, 558, 566, 588, 590, 594, 604, 606, 608, 620, 624, 626, 636, 638, 650, 664, 666, 670, 700, 710, 726, 732, 740, 766, 784, 800, 812, 818, 830, 832, 834, 836, 852, 862, 880, 886, 902, 920, 948, 958, 962, 964, 966, 1004, 1006, 1012, 1014, 1018, 1020, 1024, 1032, 1042, 1054, 1068, 1072, 1096, 1098, 1100, 1128, 1130, 1144, 1166, 1168
Muhammed b. Ali b. Abdullah 246, 390, 1154
Muhammed b. Ali b. Habîb el-Mettûsî 716
Muhammed b. Ali b. Harb 490
Muhammed b. Ali b. Mahled el-Varrâk 368, 742, 938, 1036
Muhammed b. Ali es-Sûrî 1122
Muhammed b. Amr b. Musa el-Ukaylî 176, 796
Muhammed b. Amr el-Ensârî 382
Muhammed b. Amr el-Leysî 218
Muhammed b. Âsım 620, 844
Muhammed b. Beşîr el-Ezdî 1064, 1066
Muhammed b. Beşşâr 80, 478, 652, 668, 816
Muhammed b. Bişr el-Abdî 314, 746
Muhammed b. Bişr el-Akerî 522
Muhammed b. Bündâr es-Sebbâk el-Cürcânî 984
Muhammed b. Ca'fer b. İbrahim 444
Muhammed b. Cerîr et-Taberî 54, 220, 306, 396, 430, 754
Muhammed b. Cuhâde el-Evdî 1154
Muhammed b. Ebân b. Vezîr 734
Muhammed b. Ebî Osman et-Tayâlisî 314
Muhammed b. Ebî Ya'kûb 178
Muhammed b. Ebi's-Serî 348, 976
Muhammed b. ed-Dahhâk b. Osman el-Hizâmî 970
Muhammed b. el-Alâ 142, 632, 758, 788, 936
Muhammed b. el-Cehm es-Semerrî 440, 858
Muhammed b. el-Cüneyd el-İyâdî 1158
Muhammed b. el-Fazl el-Kustânî 924
Muhammed b. el-Hasan el-Vâsıtî 182, 406
Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş 570, 968, 1004
Muhammed b. el-Hüseyin el-Huneynî 614
Muhammed b. el-Muzaffer 188, 232, 464, 476, 612, 678, 684, 690, 730, 740, 1064, 1068, 1098
Muhammed b. el-Münkedir 114, 156, 222, 252, 554, 558, 602, 804, 972, 1040, 1140
Muhammed b. el-Münzir el-Kindî 536
Muhammed b. el-Müsennâ 426, 446, 466, 680, 690, 780, 826, 984, 1104
Muhammed b. el-Müseyyeb el-Ergiyânî 376
Muhammed b. en-Nadr el-Hârisî 270
Muhammed b. Eslem et-Tûsî 162, 772
Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî 854, 908, 968
Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ b. ed-Durays 706, 722, 874,
Muhammed b. Fudayl b. Gazvân 676, 1068, 1120

Muhammed b. Halef b. el-Merzübân 242, 278, 352, 370, 442, 866, 1092
Muhammed b. Hamza b. Umâre 1008
Muhammed b. Humeyd er-Râzî 430
Muhammed b. İbrahim b. Ebî Adî 466, 690, 860,
Muhammed b. İbrahim b. el-Hakem 472
Muhammed b. İbrahim Murabba‘ 640, 896
Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ‘ 65, 104, 530, 876, 882, 928, 954
Muhammed b. İshak el-Bekkâî 890
Muhammed b. İshak İbn Huzeyme 686, 792, 842, 844, 968
Muhammed b. İshak 246, 276, 504, 822, 824, 842, 910, 968, 1106
Muhammed b. İsmail b. Müslim b. Ebî Füdeyk 250, 822
Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Buhârî 106, 144, 146, 178, 182, 220, 224, 228, 234, 252, 264, 282, 410, 478, 614, 712, 840, 842, 950, 954, 994, 1158
Muhammed b. Kesîr el-Abdî 944
Muhammed b. Ma‘kil el-Ezdî 246
Muhammed b. Mihrân er-Râzî 166
Muhammed b. Münâzir 1050
Muhammed b. Müslim b. Vâre 176, 1074
Muhammed b. Nasr el-Mervezî 576, 612
Muhammed b. Ömer b. Bükeyr 266, 280, 488, 610, 818, 842, 862, 886, 1078
Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Vâkıdî 908, 910, 936
Muhammed b. Râfi‘ 546
Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî 780
Muhammed b. Sa‘d b. Ebî Vakkâs 968
Muhammed b. Saîd b. el-Isfahânî 202, 238, 276, 340
Muhammed b. Salih el-Küleynî 1074
Muhammed b. Salim 152, 180, 208
Muhammed b. Sehl b. Asker 92, 126, 362, 476, 838, 896
Muhammed b. Selam es-Sülemî el-Bîkendî 1058, 1060
Muhammed b. Sellâm el-Cumahî 278
Muhammed b. Sûka el-Abdî 1154
Muhammed b. Süleyman Lüveyn 108, 702, 752, 754
Muhammed b. Talha en-Niâlî 900
Muhammed b. Ubeydullah b. Tevbe el-Edîb 372, 758
Muhammed b. Ubeydullah el-Âmirî 166
Muhammed b. Ubeydullah el-Münâdî 432, 1040
Muhammed b. Vâsi‘ el-Ezdî 1154
Muhammed b. Ya‘kûb b. Şeybe b. es-Salt 346
Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer 602, 770, 1120
Muhammed b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân 436, 978
Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî 256, 262, 276, 364, 372, 422, 426, 660, 946
Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî 162, 396, 786, 1148
Muhammed b. Yezîd el-Edemî 140
Muhammed b. Yunus el-Küdeymî 416, 538, 914, 1016
Muhammed b. Yusuf b. el-Hakem 182
Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî 122, 148, 156, 262, 442, 478, 520, 560, 672, 828
Muhammed b. Yusuf en-Nesevî 914
Muhammed b. Ziyâd 886,
Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî 598
Muhsin b. Ali 272, 444, 1016

Muhtâr es-Sekafî 46, 174
Mukâtil b. Süleyman 908
Muktedir 378
munkatı' 960
Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî 412, 732
Mus'ab b. ez-Zübeyr 994
Musa b. Harun 836, 878,
Musa b. Hizâm et-Tirmizî 464
Musa b. İshak 174, 246, 374, 938, 1044
Musa b. İsmail et-Tebûzekî 702, 724, 1004
Musa b. Mes'ûd 418
Musa b. Ukbe 64, 440, 856, 910, 970
Musul 180, 350, 768, 1175
Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr 482
Mutarrif b. Abdullah el-Yesârî 192, 570, 970
mutkin 780, 1016
Muttalib b. Abdullah b. Hantab 140
muttasıl 848, 950, 956, 960, 998, 1132
Mübârek b. Saîd 1038
Müberred 276, 372, 514, 662, 738, 848, 1148
Mücâhid b. Cebr 206, 262, 348, 440, 474, 528, 552, 570, 744, 1038, 1048, 1054
Mücâhid b. Musa 180, 186, 310, 312, 330, 508, 902, 1004
Mücâlid b. Saîd 118, 368, 380, 494
Müemmel b. Hişâm 124
Müemmel b. İhâb 364, 630
Müemmel b. İsmail 416, 524, 594, 818
Mühennâ b. Abdülhamîd 888
mülazemet 464, 1020
münazara 106, 980
münekkit 960
Mürcie 922
Mürciî 318, 486
mürekkep 37, 134, 358, 360, 362, 364, 372, 526
mürsel 17, 74, 77, 158, 848, 956, 960, 1124, 1132, 1150
Müsedded b. Müserhed 194, 380, 616, 622, 720, 722, 750, 756, 840, 860, 1046
Müseyyeb b. Vâdıh 980, 1080
Müslim b. Abdullah 766, 826
Müslim b. el-Haccâc 166, 200, 690, 746, 842, 844, 950, 952, 1174
Müslim b. Hâlid el-Mekkî ez-Zencî 750, 752
Müslim b. İmrân el-Batîn 1102
Müslim b. Subeyh 480, 768, 770
Müslim b. Yesâr 1010
Müsned 17, 57, 74, 78, 116, 202, 206, 218, 224, 226, 236, 246, 264, 268, 280, 320, 356, 436, 476, 522, 524, 554, 590, 600, 662, 678, 686, 694, 698, 700, 704, 706, 728, 744, 766, 788, 790, 794, 820, 830, 844, 846, 858, 904, 950, 952, 956, 960, 966, 970, 1008, 1022, 1024, 1040, 1114, 1124, 1126, 1132, 1138, 1140, 1146, 1160, 1173
Müstalik oğulları 308
müstemlî 14, 124, 126, 162, 178, 252, 508, 666, 668, 714, 734, 736, 740, 742, 744, 746, 760, 792, 802, 804, 964, 1002
Müşküdâne 420, 430, 578, 754
müşrik 570
mütevazı 12, 116, 278, 520
Müyesser b. İmrân b. Umeyr 154
müzakere 10, 14, 18, 69, 120, 334, 338, 340, 342, 490, 492, 678, 680, 682, 684, 696, 740, 852, 880, 892, 936, 1018, 1028, 1096, 1098, 1100, 1102, 1104, 1106, 1108, 1110, 1112, 1114, 1128
Müzenî 134, 522, 968,

N
Nadr b. Şümeyl 486, 630, 710, 900
Nâfi‘ b. Abdülhâris 218
Nâfi‘ el-Abdî 834
Nâfi‘ mevlâ İbn Ömer 860
nahiv 14, 80, 654, 656, 658, 660, 662, 664, 738, 972
nalın 13, 572, 580, 582, 584
namaz 74, 154, 198, 200, 226, 288, 394, 426, 458, 542, 560, 574, 580, 594, 622, 690, 730, 732, 790, 796, 814, 830, 916, 1040, 1082, 1090, 1092, 1108, 1124, 1128, 1156
Nasr b. İmrân 650
nâzil 8, 15, 150, 156, 162, 164, 166, 316, 786, 788, 1008, 1140
nebiz 892
Nehâvend 282
nikâh 258, 306, 742, 1150, 1156
Nişabur 24, 57, 92, 96, 100, 102, 106, 130, 132, 146, 158, 162, 166, 202, 206, 260, 266, 342, 360, 372, 466, 492, 506, 548, 554, 658, 690, 716, 746, 772, 776, 808, 852, 900, 902, 944, 968, 972, 1006, 1022, 1050, 1080, 1148, 1160
Niyet 8, 11, 29, 38, 100, 120, 208, 462, 464, 500, 502, 940, 948, 1040, 1044, 1096, 1138, 1156
Nu‘mân b. ez-Zübeyr 532
Nu‘mân b. Râşid 1130
Nuaym b. Hammâd 74, 188, 232, 664, 726, 908, 958, 964, 1020, 1072, 1138, 1148
Nuh b. Habîb el-Kûmisî 192
nüsha 36, 76, 81, 398, 410, 886

O
okçuluk, ok 656
oruç 70, 88, 154, 280, 394, 524, 700, 786, 814, 994
Osman b. Ebî Şeybe 204, 240, 254, 290, 314, 342, 430, 432, 434, 518, 550, 562, 596, 668, 888, 1006, 1054, 1076, 1128
Osman b. el-Esved 262, 474, 638
Osman b. Ömer b. Fâris 262
Osman b. Saîd ed-Dârimî 112, 116, 206, 344, 450, 816, 882, 954, 1152

Ö
ödünç vermek 344, 346
öğle 198, 214, 458, 720, 900
Ömer b. Abdülaziz 172, 600, 618, 726, 850
Ömer b. Dâvud el-Umânî 258
Ömer b. Ebî Seleme 600
Ömer b. Ebî Süleyman el-Varrâk 392
Ömer b. el-Hattâb, Hz. Ömer 58, 100, 116, 118, 224, 226, 228, 242, 300, 378, 422, 492, 516, 528, 562, 586, 602, 656, 786, 792, 806, 820, 840, 868, 904, 920, 966, 1134, 1138, 1205
Ömer b. Eyyûb 878
Ömer b. Harun 308, 876, 1004, 1010, 1012, 1086
Ömer b. Meymûn b. er-Remmâh 1010
Ömer b. Muhammed b. el-Hasan 238, 416

P
perşembe 14, 630, 632, 716, 718, 1042
pirinç 530

R
Râfızî 190, 490, 828,
Râfi‘ b. Amr el-Müzenî 734
Râfi‘ b. Hadîc 1036, 1142
Rakabe b. Maskale 618, 666
Rakka 618, 756
Ramazan 122, 154, 426, 724, 786, 994

Râmehürmüzî 28, 30, 56, 59, 65, 66, 67, 70, 73, 88, 94, 150, 152, 156, 164, 168, 170, 172, 188, 202, 276, 290, 292, 294, 296, 326, 328, 338, 340, 346, 350, 364, 366, 390, 394, 398, 400, 402, 404, 406, 408, 434, 450, 454, 456, 458, 460, 466, 474, 480, 482, 488, 492, 494, 500, 502, 504, 506, 572, 608, 610, 618, 622, 624, 626, 630, 632, 650, 652, 654, 668, 670, 726, 734, 798, 800, 844, 862, 864, 866, 884, 890, 942, 996, 1014, 1022, 1024, 1054, 1066, 1074, 1082, 1096, 1098, 1104, 1112, 1114, 1120, 1126, 1166, 1168, 1175
Ravh b. Ubâde 58, 172, 196, 228, 230, 716, 748, 798, 856, 874, 1040, 1048, 1120, 1122
Ravvâd b. el-Cerrâh 128, 1114
Rebeze 264, 992
Rebî‘ b. Bedr 784
Rebî‘ b. Huseym 770
Rebî‘ b. Sabîh 1120
Rebîa b. Ebî Abdurrahman 478, 1048, 1152
Rebîa b. Yezîd 676
Recâ b. Ebî Seleme 812
Recâ b. Hayve 190, 648
Rey 11, 54, 162, 176, 206, 290, 366, 440, 494, 502, 528, 534, 568, 704, 708, 760, 776, 800, 820, 836, 894, 930, 936, 944, 1036, 1050, 1072, 1104, 1110, 1120
riba 786
rida 200
Rişdîn b. Sa‘d 708, 1012
riyaset 11, 470, 472
Rizkullah b. Musa 1058
Rukâne b. Abdüyezîd 570
Rukaybe b. Ukaybe 1042
Rum 626
Rusâfe Mescidi 640, 712, 916
Rusâfe 640, 712, 718, 916
rükû 152
rüya 476

S

Sa‘d b. Ebî Vakkâs 148, 156, 552, 1040
Sa‘d b. İbrahim 174, 256, 978
Sa‘d b. Muâz 252, 256, 258
Sa‘dûye 754, 756, 944
Sâ‘ika 756
Sa‘lebe b. Ebî Su‘ayr 464
Sâbit b. Ma‘bed 400
Sâbit b. Muhammed 196
Sâbit el-Bünânî 184, 186, 226, 266, 524, 534, 586, 590, 594, 606, 592, 804, 964
saç 42, 560, 562, 564, 1014
sadaka 558, 728, 806, 850, 906, 1048, 1090
Safvân b. Süleym ez-Zührî 1154
Safvân b. Ümeyye 230
sağır 158
sahâbe 18, 42, 43, 73, 74, 75, 158, 326, 418, 676, 686, 762, 830, 832, 1026, 1042, 1118, 1126, 1138, 1140, 1156, 1160, 1162, 1171, 1172
sahâbî 42, 808, 924, 928, 1024, 1140
sâhibü hadîs 92, 94, 206
sâhibü’l-hadîs 200, 800
sahife 350, 454, 528, 844
sahih 15, 16, 31, 77, 164, 170, 732, 780, 786, 790, 798, 800, 810, 822, 834, 840, 870, 898, 900, 902, 906, 908, 910, 928, 950, 954, 956, 970, 984, 1070, 1130, 1132, 1148
Sahîhayn 35, 950, 1173
Sâib b. Hallâd 880
Sâib b. Yezîd 846, 848, 1142

Saîd b. Abdülaziz 284, 388, 408, 484, 720, 726, 894, 1018, 1032, 1104, 1132
Saîd b. Âmir 142, 212, 264, 268
Saîd b. Cübeyr 224, 264, 280, 380, 402, 438, 454, 588, 608, 832, 864, 964, 976, 1088, 1100, 1102, 1136
Saîd b. Dâvud ez-Zenberî 1018
Saîd b. Ebî Arûbe 156, 326, 594, 626, 730, 734, 748, 766, 952, 1020, 1118, 1122, 1146, 1150
Saîd b. Ebi'l-Hasan 240
Saîd b. el-Âs 602
Saîd b. Evs 400, 660, 758
Saîd b. İyâs el-Cüreyrî 51, 220, 318, 622, 1062, 1098
Saîd b. Mansur 57, 102, 952, 966, 970, 992, 1026, 1046, 1126, 1140
Sâid b. Muhammed el-Üstüvâî 776
Saîd b. Rahme el-Asbahî 458
Saîd b. Ufeyr 674
Saîd b. Vehb Ebî Hayre 784
Saîd b. Ya'kûb 580, 1000
sakal 42, 562
Sakîf 442
salât 15, 39, 92, 140, 142, 154, 234, 288, 320, 392, 426, 436, 688, 744, 790, 802, 804, 806, 826
Salih b. Hay 234
Salih b. Keysân 218, 958
salih 27, 57, 224, 396, 666, 684, 714, 774, 928, 970, 1038, 1168, 1172
Salim b. Abdullah 168, 802, 1136
Salim b. Kuteybe 658
Sâmerrâ 640, 884, 918
San'a 944, 962
sarık 12, 42, 570, 572
savaş 328
Sehl b. Bekkâr 304
Sehl b. el-Hanzaliyye 564
Sehl b. Sa'd es-Sâidî 704
Selam b. el-Ferec 222
selef-i sâlihin 32, 45, 96, 710
Seleme b. Akkâr 204
Seleme b. Âsım 276
Seleme b. Dînâr 608, 618, 788, 1108
Seleme b. el-Ekva' 264
Seleme b. Küheyl 224, 468, 876, 1004
Seleme b. Süleyman 748
Seleme b. Şebîb 154, 202, 288, 312, 734, 850, 944
Selemye 906
Selm b. Cünâde 380, 400
Selm b. Kays el-Alevî 720
Selman el-Fârisî 692
semâ 2, 10, 16, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 78, 144, 270, 280, 346, 386, 388, 410, 454, 512, 620, 716, 756, 770, 784, 852, 866, 870, 888, 904, 928, 932, 942, 944, 954, 990, 1000, 1012, 1054, 1146
Semüre b. Cündeb 466, 566
Seniyye-i Vedâ 420
Serî b. Muâz 924
Serî es-Sakatî 136
Sevâd 288, 482
Sevr b. Yezîd 110, 112, 830, 882, 1162
Sevvâr b. Abdullah 488
Seyfûye 756
sıbyân mektebi 454
Sıla b. Züfer 786
Sîbeveyh 660, 738
sika 8, 164, 166, 174, 182, 274, 302, 466, 524, 746, 772, 776, 778, 824, 838, 870, 922, 928, 980, 1132, 1138
silah 120, 328, 834, 836, 924, 946
Simâk b. Harb 238, 504, 592, 596, 698, 818, 984, 986
simya 902
sultan 250, 446, 1034
sure 140, 740, 782, 784, 968, 1040

Süfyân b. el-Hüseyin 288
Süfyân b. Uyeyne, İbn Uyeyne 65, 98, 100, 112, 124, 126, 158, 182, 184, 196, 216, 242, 276, 280, 292, 294, 298, 304, 308, 310, 314, 316, 332, 392, 414, 460, 466, 470, 528, 542, 544, 602, 604, 648, 652, 670, 674, 700, 704, 744, 750, 770, 804, 806, 812, 836, 844, 850, 862, 864, 868, 870, 880, 920, 924, 952, 996, 1010, 1090, 1106, 1120, 1122, 1136, 1146, 1152, 1207
Süfyân b. Vekî' 686, 688
Süfyân es-Sevrî 51, 64, 78, 102, 104, 108, 110, 118, 122, 128, 130, 132, 136, 148, 180, 212, 252, 256, 260, 262, 290, 314, 318, 322, 330, 344, 352, 410, 420, 438, 446, 448, 450, 462, 466, 470, 474, 476, 484, 500, 502, 550, 596, 622, 630, 646, 672, 688, 692, 708, 732, 772, 780, 784, 820, 832, 834, 838, 862, 882, 884, 886, 944, 1004, 1010, 1014, 1046, 1054, 1092, 1094, 1096, 1098, 1100, 1104, 1112, 1114, 1120, 1126, 1128, 1152
Süheyl b. Ebî Salih 158, 246, 590, 856, 922, 1010, 1154
Süleym b. Âmir 244
Süleyman b. Dâvud eş-Şâzekûnî 256, 1110, 1112
Süleyman b. Eyyûb 148, 160, 332, 850, 1106
Süleyman b. Harb 182, 272, 304, 474, 524, 526, 548, 588, 690, 852, 856, 864, 888, 946, 976, 988
Süleyman b. Matar 704, 706
Süleyman b. Musa 322, 894
Süleyman b. Tarhân et-Teymî 624, 750, 1152
Süleyman b. Vehb 370
Süleyman b. Yesâr 560, 1136
sünnet 2, 16, 30, 31, 87, 98, 200, 230, 488, 490, 584, 592, 726, 856, 926, 928, 958, 962, 1134
Süreyc b. Yunus 208, 286, 502, 598, 614, 874, 1032, 1052
Süveyd b. Saîd 122, 188, 200, 750, 1048

Ş

Şa'bî 260, 336, 368, 374, 380, 468, 494, 630, 632, 648, 664, 674, 676, 732, 750, 770, 820, 958, 966, 984, 1068, 1070, 1126, 1134, 1136
Şa'bûye 756
Şâfiî 77, 79, 132, 134, 316, 362, 404, 410, 412, 508, 518, 706, 744, 750, 808, 812, 822, 825, 910, 922, 930, 952, 968, 1130, 1138
şahitlik 46, 170, 184, 190, 228, 240, 490, 744, 824, 978, 1074, 1082
Şam 5, 25, 424, 564, 822, 832, 912, 918, 924, 1018, 1022, 1132
şaşı 278, 764, 768, 1140
Şebâbe b. Sevvâr 160, 694
şehadet 982
Şehr b. Havşeb 284, 1076
şeker 530, 1088, 1120
Şerefü ashâbi'l-hadîs 28, 29, 32, 33, 37, 52, 92
Şerîd b. Süveyd es-Sekafî 598
Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemir 576
Şerîk b. Abdullah 50, 51, 116, 146, 180, 202, 238, 276, 310, 318, 492, 494, 498, 500, 554, 618, 640, 746, 766, 818, 932, 1014, 1054
Şevvâl 426
Şibâk ed-Dabbî 336
şiir 42, 71, 166, 252, 352, 378, 380, 512, 728, 854, 910, 976, 1000, 1124
Şimşât 110

Şu‘be b. el-Haccâc, Şu‘be 51, 122, 124, 126, 134, 142, 146, 152, 154, 160, 166, 168, 186, 206, 222, 240, 256, 264, 266, 268, 274, 288, 290, 294, 302, 304, 310, 312, 318, 320, 324, 328, 330, 334, 338, 342, 376, 396, 408, 410, 416, 450, 480, 490, 510, 516, 522, 524, 556, 584, 588, 592, 606, 620, 628, 632, 640, 660, 688, 692, 694, 696, 698, 700, 702, 712, 716, 726, 736, 740, 742, 744, 746, 750, 770, 778, 786, 790, 794, 798, 806, 810, 836, 838, 842, 850, 856, 864, 872, 874, 876, 886, 888, 892, 910, 912, 920, 922, 974, 980, 984, 1030, 1046, 1048, 1056, 1058, 1074, 1098, 1120, 1128, 1146, 1148, 1150, 1152, 1166
Şuayb b. Harb 146, 190, 470
Şurta 876
Şürahbîl b. Hasene 762
Şüreyh 57, 180, 186, 228, 762, 764, 766, 948, 1046, 1126

T

ta‘lîl 926, 960, 1074
tâbiî 928
tâbiûn 43, 1126
Tahir b. Abdullah b. Tahir 546, 548, 550
takke 12, 42, 570, 572
takva 42, 254, 630
Talha b. Musarrif 232, 356, 440, 790, 1154
Tarık b. Abdurrahman 1110
Tarık b. Şihâb 234
Târîh 24, 25, 26, 34, 62, 63, 64, 66, 85, 176, 524, 946, 952, 954, 1008, 1024, 1110, 1160
tarik 28, 32, 50, 55, 56, 59, 65, 67, 69, 75, 79, 144, 154, 192, 202, 304, 410, 426, 476, 586, 644, 694, 728, 774, 788, 900, 908, 918, 942, 960, 986, 996, 998, 1086, 1110, 1126, 1128, 1130, 1148, 1156, 1158, 1160
Tarsus 648, 772, 896
tashih 80, 336, 398, 400, 926
tasnif 18, 27, 28, 30, 33, 40, 53, 55, 59, 60, 65, 72, 73, 74, 75, 76, 950, 952, 1006, 1116, 1118, 1120, 1122, 1124, 1126, 1128, 1138, 1146, 1158, 1164
tavaf 160, 948, 994, 1112
Tâvûs b. Keysân 152, 324, 532, 562, 706, 1136
tebliğ 236, 828
Tebük Gazvesi 900
tecsim 810
tedvin 72, 73, 76, 326
teferrüd 15, 694, 730, 784, 792, 904, 1164
tefsir 17, 402, 430, 432, 816, 896, 908, 910, 964, 966, 968
Tefsîr 318, 908
Temîm b. Hazlem 498
Temîm ed-Dârî 158, 300
tesbih 198, 720, 856, 1166, 1168
teşbih 810
tevazu 120, 208, 236, 286, 522, 550
Tevrat 820, 974, 1084
tezkiye 768
Tikrit 406
topal 764, 766

U

Ubâde b. es-Sâmit 334
Ubeyd b. Cennâd 124
Ubeyd b. Evs 388
Ubeyd b. Feyrûz 320
Ubeyd b. Hişâm 646
Ubeyd b. Umeyr 848, 856, 1090

Ubeyd b. Ya‘îş 352, 938
Ubeydullah b. Abdullah 264, 296, 406, 454, 812, 824, 840, 876, 1136
Ubeydullah b. Amr 114, 164, 244, 560, 854
Ubeydullah b. Ebî Ca‘fer 500
Ubeydullah b. Ebî Râfi‘ 378
Ubeydullah b. Ebi’l-Feth 108, 134, 162, 198, 212, 246, 300, 308, 422, 458, 466, 476, 510, 600, 680, 738, 780, 874, 938, 1004, 1014, 1020, 1032, 1062
Ubeydullah b. el-Hasan 1062, 1112, 1126
Ubeydullah b. Muâz el-Anberî 660
Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs b. Âişe 752
Ubeydullah b. Muhammed er-Rakkî 712
Ubeydullah b. Musa 490, 708, 742, 810
Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî 190, 192, 248, 420, 486, 604, 650, 938
Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî 664, 788, 838, 840, 1154, 1168
Ubeydullah b. Ubeydurrahman el-Eşca‘î 1152, 1166
Ubeydullah el-A‘ver el-Kindî 490
Ufeyr b. Ma‘dân 564
Uhud 428, 970
Ukbe b. Âmir 644
Ukbe b. Ebî Hasnâ 236
Umâre b. Umeyr 650
umre 342, 1102
Urve b. ez-Zübeyr 406, 418, 464, 570, 576, 620, 690, 1106, 1136
Urve b. Rüveym 990
Utbe b. Abdullah 314
Uteybe b. Hizzân 428
Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe 516
Uzeyz b. Simâk el-Kirmânî 1112

Ü

Übey b. Ka‘b 260, 586, 854, 1134, 1140
Ümey b. Rebîa es-Sayrafî 416
Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman 600
Ümeyye b. Safvân 230
Ümeyye b. Şibl 288, 620
Ümeyye oğulları 408
ümmet 828, 966
Ümmü Dâvud el-Vâbişiyye 180
Ümmü Eymen 1032
Ümmü Hâni 698, 700
Ümmü Miskîn 226
Ümmü Seleme 160
Üsâme b. Şerîk 264, 268, 522
Üsâme b. Zeyd 166, 232, 242, 418, 514, 622, 842, 1140

V

vaaz 300, 850, 918, 1000, 1132
varrâk 112, 118, 122, 132, 138, 140, 166, 170, 172, 192, 198, 256, 266, 276, 284, 302, 330, 344, 358, 360, 366, 368, 372, 374, 380, 382, 384, 392, 420, 428, 438, 462, 464, 518, 526, 560, 566, 598, 628, 638, 742, 774, 818, 844, 884, 910, 918, 938, 956, 972, 980, 1004, 1028, 1036, 1048, 1056, 1062, 1076, 1114, 1138
Vâsıt 182, 220, 412, 454, 466, 482, 514, 896, 1038, 1046, 1052, 1120, 1171
Vâsile b. el-Eska‘ el-Leysî, Vâsile 114
vasiyet 284, 520, 534
Vehb b. Câbir el-Hayvânî 122
Vehb b. Cerîr 288, 302, 632, 688, 1106
Vehb b. Münebbih 814, 822
Vehb b. Süleyman 136

Vekî‘, Vekî‘ b. el-Cerrâh 192, 258, 268, 286, 420, 526, 674, 686, 688, 734, 954, 990, 992, 1006, 1078, 1126
Velîd b. Ebân el-Kerâbîsî 1014
Velîd b. Mezyed 244, 850
Velîd b. Müslim 138, 232, 286, 556, 654, 676, 720, 814, 830, 952, 986, 1038, 1080, 1120
Velîd b. Utbe 286, 992
Velîd b. Yezîd 498
Verkâ b. Ömer 438, 820
Vikâ b. İyâs 1004
Vüheyb b. Hâlid 672, 906, 934

Y

Ya‘kûb b. Sivâk 472
Ya‘kûb b. Süfyân el-Fesevî, Ya‘kûb b. Süfyân 16, 17, 38, 39, 64, 85, 116, 144, 154, 156, 158, 166, 192, 214, 234, 250, 252, 288, 296, 336, 356, 394, 408, 454, 458, 462, 468, 490, 498, 510, 516, 520, 524, 530, 532, 552, 604, 606, 610, 632, 636, 646, 672, 742, 770, 772, 778, 784, 786, 802, 852, 856, 862, 868, 880, 952, 970, 978, 984, 986, 988, 990, 992, 994, 998, 1028, 1032, 1034, 1076, 1090, 1102, 1104, 1120, 1128, 1132, 1210
Ya‘kûb b. Şeybe 100, 332, 346, 456, 470, 952
Ya‘lâ b. Münye 762
Ya‘lâ b. Ubeyd 118, 474, 492, 724, 806, 858, 904
Yahudi 310, 560, 590, 824, 836, 904
Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr 238, 384, 422, 524, 548, 574, 596, 708, 710, 840, 990
Yahyâ b. Ebî Kesîr 398, 778, 844, 1120, 1146,
Yahyâ b. Ebî Tâlib 146, 210, 246, 302, 368, 560, 628, 712, 734,
Yahyâ b. Eksem 262, 360, 746, 816, 996
Yahyâ b. Hammâd 304
Yahyâ b. Humeyd et-Tavîl 458
Yahyâ b. Maîn 162, 164, 170, 186, 190, 194, 252, 256, 314, 344, 364, 396, 402, 408, 410, 418, 422, 444, 466, 468, 634, 638, 684, 688, 702, 712, 730, 748, 764, 822, 840, 842, 868, 870, 872, 878, 886, 896, 898, 900, 906, 908, 916, 930, 934, 946, 948, 952, 954, 978, 980, 982, 992, 996, 1022, 1044, 1100, 1114, 1152, 1166
Yahyâ b. Mâlik el-Atekî 556
Yahyâ b. Muhammed eş-Şehîd 566
Yahyâ b. Râşid 734
Yahyâ b. Saîd el-Ensârî 50, 100, 160, 318, 468, 1154
Yahyâ b. Saîd el-Kattân 180, 192, 194, 204, 240, 256, 306, 312, 326, 330, 390, 408, 436, 444, 462, 614, 674, 722, 730, 782, 800, 840, 860, 888, 920, 978, 980, 982, 1006, 1046, 1106, 1110, 1152, 1203, 1210
Yahyâ b. Sîrîn 394
Yahyâ b. Süleyman el-Cu‘fî 786, 1094
Yahyâ b. Ya‘lâ 490, 586,
Yahyâ b. Yahyâ el-Gassânî 880
Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî 234, 566, 612, 706, 1036, 1076
Yahyâ b. Yemân 49, 138, 208, 502, 514, 832, 1056, 1094
Yahyâ b. Yunus 872
yaprak 132
yatalak 764
yatsı 200, 574, 688, 720, 722
Yemân el-Bahrî et-Tüsterî 914
Yemen 320, 620, 808, 1120, 1146
yemin 14, 280, 286, 352, 370, 418, 420, 444, 452, 490, 492, 678, 700,

702, 704, 706, 788, 820, 824, 842, 846, 904, 920, 924, 936, 1082, 1156
Yemût b. el-Müzerra‘ el-Abdî 1064
Yezîd b. Ebî Habîb 180, 182, 234, 456
Yezîd b. Ebî Ziyâd 142, 264, 340, 484, 1104
Yezîd b. Harun 50, 100, 218, 228, 250, 252, 318, 464, 466, 472, 554, 574, 706, 712, 736, 744, 864, 868, 964, 1000, 1014, 1022, 1046, 1078
Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî 80, 652
Yezîd b. Şerîk 630, 1102
Yezîd b. Yezîd b. Câbir 408
Yezîd b. Zürey‘ 160, 336, 480, 616, 636, 672, 808, 994, 1004
Yunus b. Abdüla‘lâ 316, 508, 644, 910
Yunus b. Muhammed el-Müeddib 1016
Yunus b. Ubeyd 256, 258, 302, 624, 626, 748, 858, 1004, 1154
Yunus b. Yezîd 218, 332, 348, 580, 852, 1034
Yusuf b. Amr b. Yezîd 930
Yusuf b. el-Hüseyin er-Râzî 1000
Yusuf b. Esbât 130, 832, 1050
Yusuf b. Mihrân 976
Yusuf b. Muhammed el-Usfurî 1000
Yusuf b. Saîd 362, 634
yüzük 12, 574, 580, 582, 1072

Z

zabt 46, 124, 184, 402, 780, 1148
zahit 120, 540, 772, 1000
Zâide b. Kudâme 302, 476, 488, 490, 610, 862, 1152
zalim 316, 986
zayıf 8, 15, 17, 148, 164, 182, 192, 194, 316, 450, 588, 764, 778, 928, 954, 956, 962, 964, 984, 988, 1014
Zebur 626, 904, 1084
zekât 74, 122, 358, 424, 426, 808, 814, 1124
Zekeriyyâ b. Dellûye 546
Zekvân Ebû Salih 158, 744
Zencân 362
Zencûye b. Muhammed 772, 994
Zeyd b. Bişr 610, 1028
Zeyd b. Ebî Üneyse 1132
Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ 886
Zeyd b. el-Hârise 418
Zeyd b. el-Havârî el-Ammî 832
Zeyd b. el-Hubâb 302, 310, 322, 500, 656, 664, 670, 1128
Zeyd b. Eslem 192, 250, 304, 522
Zeyd b. Sâbit 260, 452, 494, 706, 782, 784, 854, 860, 922, 970, 1134, 1136
Zeyd b. Vehb 484, 586
zındık 902, 1144
zimmet 440
Zir b. Hubeyş 250, 468
Ziyâd b. Abdurrahman 240
Ziyâd b. Sa‘d 1100, 1152
Zübeyd el-Yâmî 792
Zübeyr b. Adî 1004
Zübeyr b. Bekkâr 278, 362, 444, 492, 658, 956, 1094
Zübeyr b. Ebî Bekir, Zübeyr b. Bekkâr 128
Zübeyr b. Hırrît 414
Züheyr b. Muâviye 210, 238, 264, 396, 488, 566, 584, 796, 964, 1152